

ספר תנא דבי אליהו

הוא הספר הקדוש אשר לימד אליהו הנביא זכור לטוב
להאמורא רב ענן כמבואר במסכת כתובות דף ק"ו ע"א
בשבת הספר מי יוכל למלל ומעט מנוראותיו יובא במבוא

ועתה בא למזבח הדפוס כלול בהדרו ומפואר בעדי עדיים.
בבאור רהוט וצח המלוקט ממפרשים רבים וספרים שונים
ובמקומות המעונים באור פרשתי כפי אשר מיד ה' עלי השכיל.
ונקרא שמו "משנת אליהו".

ועוד נוספו בו מראי מקומות וצינונים לספרי חז"ל ולספרי המפרשים
המועילים להבנת הספר הקדוש הזה.
ונוסף עליו הגהה כפולה ומכופלת מזוקקת שבעתיים באלפי תקונים
והשבת השממות הדפוס למקומן על פי כתבי יד ודפוסים שונים
והגהות חכמי הדורות.
ושאר המעלות וההוספות יפורטו במבוא

בחמלת ה' יתברך עלי
ישעי' בלאאמו"ר רבי אליעזר הכהן שליט"א

בני ברק

הוצאה שביעית עם הוספות ותיקונים
שנת זה ספרו של אליהו ז"ל (תשע"ז לפ"ק)

בקשה

היות ועריכת ספר זה מורכבת מאוד, ומאד עלול ליפול טעות סופר, או טעות דפוס, או טעות בביאור וכו', אבקשה נא מכל המוצא איזה שגיאה מכל סוג שהוא, שיודיענה לי, והקב"ה ישלם שכר טרחתו, וזכות הרבים תלוייה בו.

כיון שהושקע בספר הון רב ויגיעה רבה, ואדם אוסר דבר שלו, אין להעתיק ספר זה בכל אופן וצורה שבעולם, בלא רשות מפורשת מהמוציא לאור, ואיסור זה הוא בין ע"פ דת תורתנו הקדושה, ובין ע"פ חק הבינלאומי, ושארית ישראל לא יעשו עולה.

ישעי' כהן

אמרי חיים 22, בני-ברק

03-6746298

תוכן הספר

עמוד

הסכמות	ו
הקדמה	ט
מבוא - הדר אליהו	יז
מפתח הפרקים	מט
סדר אליהו רבא	סג
סדר אליהו זוטא	תצא
מאמרים מתנא דבי אליהו שאינם לפנינו	תרנג
פסוקי אליהו למוצאי שבת	תרעז
מפתח ערכים מפורט	תרפג
מפתח הפסוקים	תשכז
מפתח ראשי תיבות	תשמג
צילומים מכתבי היד	תשמה

יוסף שלום אלישיב

ירושלים

בס"ד, שבט תשס"ה

כבר באו בארוכה גדולי ישראל שליט"א לשבח עבודת הרה"ג
ר"י כהן שליט"א בהוצאת הסה"ק תנא דבי אליהו, והעידו
שמלאכתו חכמה ומלאכה לפתוח שערי אורה למעיינים בספר,
לעטרו במראי מקומות וציונים ולהביא עפ"י כת"י תיקונים
וגירסאות רבים. ולא נצרך אלא לברכת מרן עט"ר שליט"א
אשר ברכו כי יזכה ליישב באהלה של תורה כאשר עם לבבו,
להתחיל ספרים אחרים ולסיימם.

הכו"ח בהוראת מרן עט"ר שליט"א

יוסף שלום אלישיב

בס"ד

ח' טבת תשס"ב ל"ג

המדרש תנא דבי אליהו אשר בו דברים שלימד
אליהו הנביא את רב ענן כמבואר בכתובות דף ק"ו א'
יש בו חסירות שורות שלימות או שכתובים לא לפי
הסדר ודברים שמאד מקשים ללמוד בהם ומצוה וחסד
גדול עשה המחבר לתקן עד כמה שהי' אפשרי בידו
לתקן, ונקוה שזה יוסיף מאד להבין מה שכתוב בו,
ויתברך על מוב מעשהו ברוחניות ובגשמיות ויזכה הוא
ויוצאי חלציו וכל משפחתו בכל טוב סלה

אברהם יבואק ליב (א"י)

ד"ר

כז"ל ג"כ את המזל של חתן דת א"ט ודור י"ז שלב וקד"ה יב"ל וז"ל
אברהם שמואל סג"ל אברהם גוי"ל אברהם א"י קניון

מיכל יהודה ליפקוביץ
זכרון מאיר
בני ברק

בס"ד 12012 אורח כ"ו טבת תשס"ב

מכתב ברכה

הביא לפני הרב הג"ר ישעי' כהן שליט"א קונטרסים לדוגמא מאשר יגע ועמל לסדר ולהוציא לאור עולם מחדש את הספר הקדוש תנא דבי אליהו. ובמהדורה זאת זכה בס"ד להוסיף שלושה הוספות חשובות, האחד לבאר דבריהם הק' בלשון בהיר וברור שייקל על הלומד להבין כוונת דבריהם. והשני פתח שער למקורות וציונים מדברי חכמינו ז"ל במקומות אחרים. ועוד הוסיף בשלישי להביא הרבה תיקונים השמטות והשלמות שהגיעו לידו מכתבי יד שעדיין לא הודפסו. והכל סידר וערך לתועלת ברב יגיעה. בודאי דברים אלו יוסיפו ללומדים בהבנת דברי קדשו של הספר תנא דבי אליהו, וזכות גדול היא לו שמזכה את הרבים שיתרבה על ידי זה לימוד בספר הקדוש הזה.

יתן ד' שיזכה להרבות חלקו בתוה"ק ויזכה ללמוד וללמד ולזכות את הרבים.

בחו"מ בברכה
מיכל יהודה ליפקוביץ

הרב ש. י. נסים קרליץ

רמת אהרן

רח' ר' מאיר 6, בני-ברק

בס"ד, יום ז' אדר ו'ש"ק

באיתו דס"ק מנ"י בק"י על עניני חסד וצדקה
היה המאן מלה ישעיה בן אשיהו והוא סני
מליון בלמוד ודורו הלבנון אלו דהקל יחד
וכעין וסודי קידוש אהבה אמי ונחמד
דעניני חסד וצדקה

ב"ה ה'תש"ח אדר א' ד' כה
א. ה'ה המהדור שליט"א אהבה חסד
ישראל צדי אלהי עניני חסד וצדקה
על מלך אהבה חסד וצדקה
אדם אחד פירוש המאמר חסד
היה זה והוא חסד וצדקה
הצדקה והחסד חסד וצדקה
החסד חסד וצדקה

איתו חסד וצדקה חסד וצדקה
אברהם חסד וצדקה חסד וצדקה
דא. חסד וצדקה חסד וצדקה
חסד וצדקה

שריה דבליצקי

בני-ברק, רחוב ירושלים 50

טל. 6182649

פקס. 6181091

בס"ד, יום כ"ה טבת תשס"ה.

הסכמה

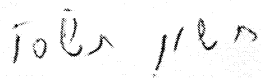
הנה האזרח היקר הנ"ל ל' ישעיה כהן שליט"א פנה בהחלט הסכר שהוציא
לפניו את הספר הקדוש תנ"ך דפי אש"ר שהוציאה חברה מפוארת צ"מ כ"ה
המאות החשוקות שפירט אותן בשער הספר, והנה צה"ר אשר עזר זה
העמל רב ע"צ את הספר הקדוש הזה צ"מ כ"ה המאות שפירט, זהו מפעל
חשוב מאד, וזה ידו זה תלגרי ההשתקקות בין כל עומדי עמל עמל ופעמל
הספר ק' זה שפוא כולו יראות שמים מופלאה, ותתגבר על ידי זה יראות
האלוקים עמומים הן, להיות כל מאוויים בעמל תורה וקיום מצוותיה על צד
היותי מאד, וצבאות הרבים תגלל כחמור עממק והמהדיר היקר להוסיף על
החיים והשכל וישוק בדעת שהוציאו יתש וקשיבות לימודיו כי הוא מתמיד
לדלל בתורה ע"י כיום ואור וצדק יוסיף עוד כהנה וכהנה בחיבורים טובים
מאדלים. וצבא הקדוש ע"י ה"א ודאית מצ"ס סוף.

ובאותי ע"ה עכ"ל יקרת יקיר יקרבו זה.
שריה דבליצקי.

שריה דבליצקי

רח' ירושלים 50, בני ברק

03-6182649

כ"ב חדרה ימי ילדיהו בן א.א.א. אה
וברכה ואם שוקם

[illegible]

4. 1000 1/2 3 4 7. 7

11285 p. 12

נתקבל למהדורה שניה

SHMUEL HALEVI WOSNER
RABBI OF
ZICHRON-MEIR, BNEI-BRAK

שמואל הלוי ואזנר
רב אב"ד ור"מ
זכרון-מאיר, בני-ברק

ב"ה, יום א' צמנה ז' אדר

כ"ד היו באומלץ בא"ת אה"ת ל' א"ת הכת א"ת

[illegible][illegible][illegible]

4. 11. 57

W. S. S. S. S.

הקדמה

במה אקדם ה' אכף לאלקי מרום, על כל החסד שעשה עמדי מעודי עד היום הזה, ואילו פינו מלא שירה כים ולשונינו רינה כהמון גליו, אין אנחנו יכולים להודות לו על אחת מאלף אלף אלפי אלפים ורבי רבבות הטובות שעשה עמנו. ובפרטות צריך אני להודות לו על המתנת חנם שזיכני בזכות יקרה ונעימה, שאינה לידי לערוך מחדש את הספר הקדוש והנורא "תנא דבי אליהו" אשר לימד הנביא הגדול מבשר הגאולה אליהו זכור לטוב להאמורא רב ענן, בסדר חדש ערוך ומתוקן, מוגה על פי כתבי יד ודפוסים שונים, עם פירוש רהוט ורחב, מתומצת להבנת הפשט, וציונים רבים ומועילים, מעלות אלו ועוד אחרים נתפרטו בהרחבה במבוא "הדר אליהו" (פרק מעלות אליהו). מלאכה גדולה זו אינה בזכותי, כי אם בזכות רבותי שליט"א.

* * *

בשבח אליהו הנביא מחבר הספר מי יוכל למלל, ואת גדלותו מי יוכל לספר, ומעט מתולדותיו נלקטו במבוא "הדר אליהו" (פרק תולדות אליהו). כמו כן את התועליות היוצאות מספרו **תנא דבי אליהו** איה סופר שיוכל לתארם, אשר עצמו ורבו מאד מאד, וכל מבקש ה' ימצא בו תועלת גדולה לנפשו. **בין בחלק המוסר שבו** אשר מעורר באהבה עצומה ליראה את ה', ולאהבה אותו, לעמל התורה בתמידות, ולקיום המצוות בדקדוק, למסירות נפש בעבודתו יתברך, ולבטוח בו בכל עת ועוד ועוד, והכל בדברי נועם ואהבה, פעמים רבות מתאר כמה הקב"ה מגפף ומחבק ומנשק כל אחד מישראל, וכמה חומל ומרחם עליהם, ואיך שמשתוקק לכל איש ישראל. **ובין בחלק הדרוש שבו**, שמפרש פסוקים רבים בתורה נביאים וכתובים בדרכו המיוחדת לו. ועוד ידיעות רבות ונכבדות הנמצאות ובלולות בו, ומעט משבחי הספר נלקט במבוא "הדר אליהו" (פרק תנא דבי אליהו).

* * *

הביאור על הספר נקרא שמו "משנת אליהו" על פי הצעת מורי ורבי הגראי"ל שטיינמן שליט"א, וכשמו כן הוא, **שונה ומפרש משנתו של אליהו**. ואיתא בספרים (עיין משנת אליהו סדר אליהו רבא ריש פרק א') שצריך לרמוז שמו בשם ספרו, והנה "משנת אליהו" (עם האותיות) בגימטריא ישעיהו בן אליעזר הכהן.

רוב ככל הביאור נלקט ממאות ספרים שונים, ומיעוטו הוא ממה שחנני הקב"ה. דרכי בפירוש נכתב במבוא "הדר אליהו" (פרק פתיחת אליהו).

* * *

מקרב לבי אקבע בראש הספר ברכה מרובה לכל המסייעים אותי בעריכת ספר זה, בכל שלבי עשייתו, איש איש בשמו הטוב יבורך. ובפרט יתברך האחד המיוחד הנעלה מאד שחפץ בעילום שמו, שסייעני סיוע תמידי בהרבה חלקים. זכותו של אליהו הנביא זכרונו לטובה ולברכה יעמוד לכולם, והקב"ה ירעיף עליהם שפע ברכה והצלחה וסייעתא דשמיא וכל טוב סלה.

אזכיר לברכה את כבוד אדוני אבי מורי ורבי ר' אליעזר הכהן שליט"א מרביץ תורה לעדרי הצאן במסירות גדולה, ועמו לברכה אמי מורתי תחי', אשר על ידם באתי לכל הנה. **ולמעלה** בקדש זקני החשובים מאד, הרב רבי שאול יעקב הכהן שליט"א וזקנתי תחי'. והגה"צ רבי ישראל מאיר זכריש שליט"א וזקנתי תחי', יתברכו כולם בבריאות איתנה, ונחת דקדושה מצאצאיהם, וכל טוב סלה.

כן אזכיר לברכה את מורי חמי הגאון ר' שרגא שטיינמן שליט"א, ראש ישיבת "קהלות יעקב", ועמו ח"מ תחי', אשר על ידם באנו לכל הנה. **ולמעלה** בקדש ימים על ימי מלך תוסיף לרבותינו מאורי הדור שרי התורה, מוח"ז הגראי"ל שטיינמן שליט"א, ומוח"ז הגר"ח קנייבסקי שליט"א ורעייתו תחי', ומוח"ז מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, יהיה רצון מלפני אבינו שבשמים שאור תורתם יזרח לנו לעד. **ואני** תפלה לפני אבינו שבשמים שיחוס על כלל ישראל ברוחניות ובגשמיות, ויגלה כבודו וכבוד תורתו הקדושה בכל העולם. ויאיר פניו לכלל ולפרט, ובכללם לי ולרעייתי וליוצאי חלצי שנזכה לעובדו בלבב שלם, ולשקוד על דלתות התורה, ושיתן לנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים, ולזכות את הרבים. ובמהרה נזכה כולנו יחד לגאולה השלימה, ולביאת אליהו הנביא זכור לטוב.

כעתירת המסדר והמביא לבית הדפוס
ישעי' כהן

דברים אחדים להוצאה שלישית

אודה לאל לבב חוקר שגמל עמי בחסדיו העצומים שלא לפי מעשי, וזיכני להוציא לאור מהדורה שלישית של הספר הקדוש "תנא דבי אליהו" מוגה ומבואר, בהוצאה מיוחדת לזיכוי הרבים.

ונוספו במהדורה זו כמה שכלולים גדולים: **הראשון** - הרבה ביאורים חדשים במקומות שלא נתבארו בהוצאות הקודמות, גם תקוני ביאורים שהעירו עליהם תלמידי חכמים שליט"א. **השני** - נוספו כמה מאות מראי מקומות וציורים חדשים, כפי שמצאה ידי בעזרת השי"ת. **השלישי** - גם בחילופי גירסאות יש הוספות ותקונים, והכל בעימוד מחודש לספר. **הרביעי** - עוד נוסף מפתח יקר מאד לפי סדר פסוקי תנ"ך, שתועלתו עצומה כמוכן. **החמישי** - נלקטו הרבה ביאורים נחמדים וערבים מספר "דרשות שבט הלוי" להגאון האדיר ר' שמואל הלוי ואזנר שליט"א, כפי שהרשני באגרת שנדפסה לעיל. **והנני** מסיים בתפלה לאבינו שבשמים שיאיר עיני במאור תורתו הקדושה. ושאוכה לזכות את הרבים, ושבמהרה נושע בתשועת עולמים.

דברים אחדים להוצאה ששית

אודה בכל לבי לאבינו שבשמים שזיכני במתנת חנם להוציא הספר הקדוש הזה במהדורה חדשה עם הוספת מאות מראי מקומות שרובם ככולם מבני איתמר נ"י וזרח, וגם מעט תיקונים. השי"ת יטע בלבבנו אהבתו ויראתו, וזיכני ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתו באהבה.

פְּנֵי הַיָּד
אֶל הַיָּד

מנוח
הדר
אליהו

מבוא הספר
והוא נקרא בשם הכולל

הדר אליהו

ונחלק לשמונה חלקים נקובים בשמותם:

א. תולדות אליהו

בו הובא בקצרה תולדות אליהו הנביא זכור לטוב מספר סדר הדורות, ומעט הערות כפי אשר חנני השי"ת.

ב. תנא דבי אליהו

בו נלקט מעט מקדמונינו על החשיבות הגדולה של הספר הקדוש תנא דבי אליהו, ומעלותיו העצומות, ועל יחוסו לאליהו הנביא, וזמן חיבורו.

ג. חותם אליהו

בו יתבאר על הקושי בהבנת הרבה מאמרים בספר זה שהם חתומים מאד, ועל השבושים בכת"י ובספרי הדפוס.

ד. תיקון אליהו

בו יפורט ההגהות וחילופי הגרסאות הבאים בספר זה, מאין מקורם, ומבטן מי יצאו, ודרך כתיבתם כאן.

ה. פתיחת אליהו

בו ידובר על הליקוט הנפלא מהמפרשים, חז"ל ראשונים ואחרונים, השופכים אור במקומות רבים, ועוד פירושים כפי אשר זיכני השי"ת לבאר. ועל אודות הציונים הנוספים לספר קדוש זה.

ו. מעלות אליהו

בו יתחשב יופי המעלות הטובות הבאים במהדורה זו, כפי אשר עיני הקורא תחזינה מישרים.

ז. אליהו בא במוצאי שבת

בו לקט מהמפרשים על העת המיוחד של אליהו במוצאי שבת, בזכירתו בפסוקי הנ"ך ושאר אופנים.

ח. שיר אליהו

בו אשא שירה לכבוד אליהו הנביא זכור לטוב, ושבח הספר הקדוש הלז, כאשר יתנוני הגיגי, בעזה"י.

א. תולדות אליהו

מן הראוי היה ללקט כל האמור בחז"ל ובקדמונים על אודות אליהו זכור לטוב, ואולם האריכות המרובה בזה לא תתן מקום כאן להעתיק הכל, אלא שלהפטר בלא כלום הוא מן הנמנע, ואציגה מדברי האי רב גאון וצדיק רבי יחיאל היילפרין זצ"ל אב"ד מינסק בספרו הנודע סדר הדורות (סדר האלף השלישי) וזה לשונו:

א' ב' אלפים תתקס"ב, א' אליהו הנביא קבל מאחיה השילוני קרוב לסוף מלכות שלמה, ד' מקבל שמיני, זכר למילה ה' שהיא לשמיני, ו' הוא מצוי שם ז' (יוחסין). והיה כהן ח' (פרק המקבל). ט' והתוס' שם כתבו י"ש אומרים שמגד היה, י"א וראיה י"ב שהיה מיושבי גלעד י"ג שהיא ארץ גד. י"ד ויש אומרים

- א. ב' אלפים תתקס"ב - הוא מספר יוחסין לרבי אברהם זכות, ולא ידעתי מקורו.
- ב. אליהו קבל מאחיה השילוני - כמבואר בירי' ערובין פ"ה ה"א: שכל עמידות שעמד אליהו לפני אחיה השילוני רבו כאילו עמד לפני השכינה, ומובא בפ"י ר"ח ר"פ כיצד מעברין. וכ"כ הר"מ בהקדמתו ליד החזקה, ומצויין שם לספר תגין (אוה"מ עמ' תקס"ד) שאחיה השילוני מסרו לאליהו, וכ"ה במחזור ויטרי בסדר מקבלי התורה (שנדפס בסוף משניות נזיקין דפוס וילנא), ועיין בסדר מקבלי התורה שבספר הפליאה (מהדו"ח עמ' תק"ד), וצ"ע.
- ג. קרוב לסוף מלכות שלמה - שהרי ישראל יצאו ממצרים ב' אלפים תמ"ח (ע"ז ט' א'), ובנין הבית היה ת"פ שנים אחר יציאתם (מ"א ו' א'), והוא שנת ב' אלפים תתקכ"ח (רש"י ע"ז שם), ואז היה שלמה בן ט"ז שנה, שכן י"ב שנה מלך (רש"י מ"א ג' ז'), ובשנה הרביעית למלכותו התחיל לבנותו (דהי"ב ג' ב'), ומלך ארבעים שנה (מ"א י"א מ"ב), נמצאו כלין ב' אלפים תתקס"ד, ואליהו נולד ב' שנים בחייו.
- ד. מקבל שמיני - כמבואר בהקדמת הר"מ ליד החזקה, שמשה מסר ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לעלי, ועלי לשמואל, ושמואל לדוד, ודוד לאחיה, ואחיה לאליהו.
- ה. שהיא בשמיני - בראשית י"ז י"ב, ויקרא י"ב ג', ואליהו יש לו שייכות מיוחדת למילה כדלקמן.
- ו. והוא מצוי שם - כמבואר בפרד"א סוף פרק כ"ט, וברד"ל שם ציין לזוה"ק תשא (ק"צ א'): זיל לינוקיהו דישאל ומאינן תרוח כו'. ובפרשת ויגש (כ"ט ב'): דבכל אתר דבני נשא יקיימו קיימא קדישא אנת תהא זמין תמן כו'. ובהקדמת הזוהר (י"ג א'): דא אליהו דטאס כל עלמא בארבע טאסין למחוי תמן בההוא גזירו דקיימא קדישא. ובפרשת לך לך (צ"ג ב'): ואודמן תמן ועל דא תנינן כו', עיי"ש. ובתיקוני ז"ח (דף י"ז א' במהדו' בהגר"א): קום אליהו כו' לאשתכחא בכל חד כו', ומובא בטור ושו"ע יו"ד סי' רס"ה. ועיין סודי רו"י לרוקח (ח"ב, הלכות המלאכים) שבשבת שולח אליהו שליחים לכל ברי"מ, שאינו יכול לבא משום תחומין, ועיין שו"ת חת"ס ח"ו סי' צ"ח.
- ז. יוחסין - מאמר ראשון.
- ח. פרק המקבל - ב"מ קי"ד ב', דאמר שם ולא כהן הוא מר, ובתוס' שם (ד"ה מהו) הביאו כן ממדרש, והוא במדרש משלי פ"ט, [והגרע"א בגהש"ס ציין לילקוט משלי (רמז תתקמ"ד) שהעתיק זה (ומה שנדפס בגהש"ס "נשים" הוא ט"ס)], ועיין בסדר אליהו רבא פ"ח [נג], ומש"כ לקמן אות כ'.
- ט. והתוס' שם - ד"ה מהו.
- י. יש אומרים שמגד - עיין סדר אליהו זוטא פט"ו [ח], ב"ר פע"א ט', שם פצ"ט י"א, תנחו' ויחי סי' י"ב, מדרש תהלים מזמור צ' (והביאו בספר יוחסין שם), פסדר"כ פל"א (קצ"ח א'), זר"ח רות ק"ג א' ושם הוא משמיה דר' יוחנן, וע"ע בספר עשרה מאמרות מאמר חיקור דין פ"ב, ובמדרש תלפיות ענף אליהו ומשיח.
- יא. וראיה - הוא מספר יוחסין שם. ועיין מהר"ץ חיות בתענית (דף ג' א').
- יב. שהיה מיושבי גלעד - מלכים א' י"ז א'.
- יג. שהיא ארץ גד - דברים ג' י"ג, יהושע י"ג כ"ה וש"מ.
- יד. יש אומרים מבנימין - תנחו' תשא סי' י"ג ושם הוא משמיה דר"א בן פדת.

מבנימין, טו אביו מגד ואמו מבנימין, טו וילמדנו תצא מבנימין, יו ומיושבי לשכת הגזית, יח וירושלמי היה יט (יוחסין בסה"ד). כו יש אומרים שהוא פנחס כא (רלב"ג). כב ובפרק יש נוחלין כג נראה שאינו פנחס (עיין שם).

ובית דינו כד עזריה בן עוזד כה וחנניה הרואה כו ויהוא בנו כז ועובדיה כח ויחזיאל בן זכריה

טו. אביו מגד ואמו מבנימין - חסר: ואמרו (כ"ה בספר יוחסין). ונר' הכונה לתנחו' הנ"ל דמסיים שם: ובשני שבטים היה חלקו, ומפרש לה שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר וירש נחלת שניהם, וכדי שלא יסתור התנחו' להב"ר שהיה משבט גד, צ"ל שהיה משני שבטים אלו, ועיין שמו"ר פ"מ ד'. ובסא"ר פ"ח [נג] מבואר שמצד אביו בא מבנימין. [ובסוכה דף כ"ז ב' משמע שאינו מבנימין. עיישה ובטורי אבן מגילה י' ב'].

טז. וילמדנו תצא - ט"ס הוא, וצ"ל: וילמדנו תשא, והוא בתנחו' הנ"ל.

יז. ומיושבי לשכת הגזית - שם, ועיין ב"ר פע"א ט' הילפותא לזה.

יח. וירושלמי היה - עיין בפירוש הרד"ל ומהרי"פ לשמו"ר שם כיצד למד דבר זה.

יט. יוחסין בסדר הדורות - שם.

כ. ויש אומרים שהוא פנחס - פרדר"א סוף פכ"ט, ושם פרק מ"ז, קה"ר פ"ג י"ד (ועיין הגהות שיח השדה שם), ושם פ"י ט"ו (עיין בהגהות רד"ל אות ג'), מדרש תהלים מכת"י (נדפס בבתי מדרשות ח"א עמ' רצ"ו), ילקוט ריש פרשת פנחס משמיה דר"ש בן לקיש, [תנחו' בשלח סי' ב', וע"ע פנחס סי' א'], וזה"ק ויגש ר"ט ב', תשא ק"צ א', [רע"מ צו כ"ח א'], רע"מ נשא קכ"ד א', פנחס רט"ו א', שם רל"ז ב', כי תצא רע"ז א', הקדמת תיקון ד' ב' (במהדורת בהגר"א), זו"ח רות פ"ד ב', ושם פ"ט ב'. תרגום יב"ע שמות [ד' י"ג], שם ו' י"ח, דברים ל' ד', [תרגום איכה ד' כ"ב, תרגום אסתר ד' א']. וכן נראה בסוטה י"ג א' [ועיין רש"י שם], ובמכילתא בפתיחה לפרשת בשלח, ובמדרש תהלים מזמור מ"ג, ובתוספ' סוטה פ"ד ה"ג, ובפסיקתא רבתי פ"ד ב'. ועיין אריכות ע"ז בשער הגלגולים הקדמה ל"ב, ובספר יהל אור להגר"א דף ל' ב', ובספר עשרה מאמרות מאמר חיקור דין ח"ד פ"ח, ובשלה"ה חלק תורה שבכתב פרשת פנחס זה אליהו. ובאוה"ח הק' במדבר כ"ה י"ג, ובספר מדבר קדמות לחיד"א מערכת א' ערך אליהו, ובחומת אנך מלכים א' פרק י"ז. ובמדרש תלפיות ענף אליהו ואלישע, ועוד שם בשם סודי רוי, ועיין לשון רש"י סוטה י"ג א', וע"ע חת"ס ח"ו סי' צ"ח, ובספר פתח עינים לגחיד"א עמ"ס גיטין ז' ב' הביא בשם גליון דתרי אליהו היו. ובספר תורת המנחה לרבי יעקב סקלי ז"ל תלמיד הרשב"א (דרשה ל"ב) כתב דאיתמר הוא אליהו, וצ"ע.

כא. רלב"ג - מלכים א' י"ז א', [וע"ש ברד"ק], ובשופטים ו' כ"א, ובדברי הימים א' ט' כ', ועיין רד"ק שופטים כ' כ"ח, ומלכים א' י"ט ד'.

כב. ובפרק יש נוחלין - ב"ב קכ"א ב'.

כג. נראה שאינו - דאמר שם שבעה קפלו את כל העולם כולו, וחשיב שם אחיה השילוני ראה את עמרם, ואליהו ראה את אחיה השילוני, ואם פנחס הוא אליהו מה לו להזכיר אחיה השילוני כלל, לימא משה ראה עמרם ופנחס ראה את משה, וראה זו הביא הרשב"ם שם (ד"ה אחיה) ותוס' (ד"ה שבעה) והרבה ראשונים, וכתבו דהאי תנא סבר פנחס אינו אליהו. וכן הוא דעת הר"מ בהקדמתו ליד החזקה. והסוברים שפנחס זה אליהו יתכן שיפרשו כמ"ש הרמ"ע מפאנו בעשרה מאמרות שם, ועיין זוה"ק פנחס ר"ד א' ב'. וע"ע ילקוט חדש (הישראלי) ערך אליהו ואלישע.

כד. עזריה בן עוזד - עיין דהי"ב ט"ו א' שהיה בימי אסא, ובכל המנויין כאן עיין סדר עולם רבא פ"כ ובסדר עולם זוטא דחשבי סדר אחר.

כה. וחנניה הרואה - צ"ל: וחנני הרואה. ועיין דהי"ב ט"ז ז' שהיה בימי אסא.

כו. ויהוא בנו - עיין מ"א ט"ז א' ו' שהיה בימי אסא, ובדהי"ב י"ט ב' מבואר שהיה בימי יהושפט.

כז. ועובדיה - במלכים א' י"ח איתא שפגש באליהו, ובפרקי רבינו הקדוש (אוה"מ עמ' תק"י) חשיב ליה בארבעת תלמידי אליהו, ועיין סדר עולם זוטא, ובסדר מקבלי התורה במחז"ו.

כח. ויחזיאל בן זכריה - עיין דהי"ב כ' י"ד שהיה בימי יהושפט.

כט (ובשה"ק ל'וצמח דוד לא"ויחאל" טעות, עיין לקמן ג' אלפים כ"ד). ל'ומיכיהו בן ימלה, כולם נביאים. ל'ויהורם כהן גדול, ואחריו ל'יהוידע. ל'והם קבלו מאחיה שנת ב' אלפים תתקס"ב, ל'קבלה רביעית מנביאים, ל'וי"ח מסיני לאברבנאל ל'ח(צמח דוד).

אליהו התשבי^{לט} מתושבי גלעד (מלכים א' ז'), כתבו מ'התוס' תענית ג' א': לפי מ'שהרגו ישראל אנשי יבש גלעד על מעשה פלגש בגבעה, מ'בולא נשאר ביבש גלעד כי אם מעט אנשים

כט. ובשה"ק - נר' שיש כאן ט"ס, וצ"ל: ובסדר הקבלה, והוא סדר הקבלה שהעתיק הרמ"א מספר יסוד עולם והוסיף עליו הגהותיו, ונדפס בסו"ס יוחסין, וזה נמצא שם בהגהתו מספר נחלת אבות לר"י אברבנאל בהקדמה, אמנם לפנינו מתוקן גם בסדר הקבלה וגם בנחלת אבות.

ל. וצמח דוד - לר' דוד גאנז, חלק אלף השלישי תתקס"ב.

לא. ויחאל טעות - שלא מצינו נביאים או במוסרי התורה "יחאל".

לב. ומיכיהו בן ימלה - כמבואר במ"א כ"ב ודהי"ב י"ח שהיה בדורו של אחאב, ועיין בפרקי רבינו הקדוש (אוה"מ שם) דחשיב בתלמידי אליהו למיכה, ופירש מוח"ז הגר"ח קנייבסקי שליט"א (בקונטרס בשער המלך) שהוא מיכיהו בן ימלה, ולא מיכה המורשת. והרבה צ"ע שבכל בית דינו של אליהו לא חשיב לאלישע שהוא ודאי גדול תלמידיו, ובפרקי רבינו הקדוש שם חשיב ליה בתלמידיו, [וכן בתוספ' סוטה פ"ג ה"ג], וגם ליונה. ואולי מפני שהיו תלמידיו ביותר לא ישובו עמו בדין. [ובתרגום ירמיה ח' כ"ד משמע דאף ירמיה הוא מתלמידי אליהו עיי"ש].

לג. יהורם כהן גדול - מבואר בדהי"ב י"ז ח' שהיה כהן בימי יהושפט, אמנם שם לא הוזכר שהיה כהן גדול, גם הוזכר עמו אלישע, ששניהם היו כהנים, וצ"ע.

לד. יהוידע - מבואר במלכים ב' י"א - י"ב ובדהי"ב כ"ג - כ"ד שהיה כה"ג בימי יהורם ויואש, וזה כבר אחר שמת אליהו, (עיין לקמן אות נ"ו), ושם בדה"י (פסוק ט"ו) כתיב שמת בן מאה ושלושים שנה בימי יואש, ובסדר עולם (פרק י"ח) מבואר שנולד בימי שלמה, ולפי"ז אפשר שהיה כה"ג בימי אליהו, ובהקדמת הר"מ ליד החזקה מבואר שהיה תלמיד אלישע, ועיין שקלים פ"ו מ"ו.

לה. והם קבלו - נראה דצ"ל: והוא קבל, והיינו אליהו, והשאר תלמידיו.

לו. קבלה רביעית מנביאים - ששמואל נביא ראשון (עיין ש"א ג' א'), וגד שני, ואחיה שלישי, ואליהו רביעי.

לז. וי"ח מסיני - הוא כפי חשבון האברבנאל בהקדמתו לאבות שהאריך לחלוק על הר"מ בסדר מוסרי התורה, וחשיב עד אליהו י"ח מקבלים, עיי"ש.

לח. צמח דוד - שם.

לט. מתושבי גלעד - עיין פרדר"א פמ"ז וברד"ל שם אות ל"ט שלא היה מתושבי גלעד, וכוונת הפסוק שהחזיר שם בתשובה. ועיין ב"ר פרשה ע"א ט' שהוא מחלוקת.

מ. תוס' תענית ג' א' - ד"ה ויאמר, ועיי"ש במהרש"א, ולדברי תוס' אלו זכה לכיון מדנפשיה בספר התשבי בערך תשבי, ועיי"ש בהגהות רגלי מבשר.

מא. שהרגו ישראל - שופטים כ"א.

מב. ולא נשאר כו' - הנה מעשה פלגש בגבעה היה בימי כושן רשעתים, כמבואר בסדר אליהו רבא פי"א [ה] ובסדר עולם פי"ב ועיי"ש בבהגר"א, וכושן רשעתים היה מיד אחר מות יהושע שפרנס את ישראל כ"ח שנה (סע"ר פי"ב), וכושן שעבד בהם ח' שנים (שופטים ג' ח'), ואז נהרגו אנשי יבש גלעד, ועד שנולד אליהו, עברו למעלה מת"ע שנים, ובמשך אלו השנים היו רבים דרים ביבש גלעד, כדמוכחי קראי בשמואל א' י"א, ושם ל"א י"א, ושם ב' ב' ה', אבל רובם היו אספסוף ממקומות אחרים, ורק מיעוטם היו מהתושבים הראשונים שהיו ביבש, ואליהו היה מבני בניהם. [ואולם ברש"י שמואל א' פרק כ' פסוק ל' מבואר דמעשה דפלגש בגבעה היה בזמן שאול המלך, וצ"ע]. ועיין בספר התשבי שביאר בענין אחר, ודבריו צ"ע דודאי פנחס לא עבר על החרם.

ואמנם הענין צ"ב, מדוע לא הרגו את כל אותם שדרו ביבש גלעד, הרי אנשי יבש היו חייבים מיתה על שעברו על החרם כמבואר בפרדר"א פל"ח ותנחו' וישב סי' ב', ועיין לרמב"ן במשפט החרם ובשו"ת הרשב"א ח"ד סי' רצ"ו מש"כ בזה, ואפשר שמקצתם היו אנוסין במה שלא באו לשילה, ולא נתחייבו מיתה.

מן המיושבים בעיר, והשאר היו עם אספסוף, ולכך נקרא מתושבי גלעד, כי אליהו מן התושבים. כך שמעתי מהר"י טרוטי משם הר"י בה"ר יצחק ממלאון, עכ"ל. ^{מג}היה מעיר ששמה תושב (שרשים). ותינוק שהחיה היה משיח בן יוסף (תוס' ב"מ ק"ד ב' בשם ^{מד}סדר אליהו רבא). ^{מה}המים היו דולקים גבי אליהו כמו שמן (יוסיפון).

בית הכנסת שלו ובית מדרשו בדמשק ^{מו}(גלילות ארץ ישראל). בירושלים לצד דרום מערת צדקיהו ובית הכנסת של אליהו ובכותל ספר תורה, וחוקק בכותל שאין אדם יכול לבוא שם עד ביאת משיח (שם). ובעיר חיפי בשפוע ההר מערה יפה וגדולה של אליהו (שם). יער שלו בבית אל (שם).

^{מו}אליהו לקח רוח נדב (השמטות לעץ חיים). הפרים של אליהו הם דתן ואבירם שנתחלל ^{מח}שם שמים על ידם ^{מט}ונתקנו פה, ואבירם היה חלק הפך שבא לנביאי הבעל, לפי ^נשהיה יותר אביר לב בענין המחלוקת, ^{נא}ואלו היו ^{נב}שמעון הפריץ וחבריו שמתו על קדוש ה' (חסד לאברהם ^{נג}מעין ה' כ"ה). ועיין ^{נד}גלגולי נשמות אות פ'. ^{נה}ובנבולות חכמה כתב שהיו נשמות נדב ואביהו.

עוד שם: ב' אלפים תתק"צ, אליהו – יש אומרים שנסתלק ב' אלפים תתק"צ (שלשלת הקבלה דף י"ח א', ודף ס"ז ב', עיין לקמן מ"ג לאלף הרביעי). ^{ני}יש אומרים שאלישע קבל ממנו

מג. מעיר ששמה תושב - כ"ה בתרגום ורש"י ורד"ק וש"מ במ"א י"ז א', ומש"כ כאן (שרשים) לא מצאתי בספר השרשים לרד"ק, ואולי ט"ס הוא, וצ"ל: רש"י. ועיין בספר סדר היום (סדר מוצ"ש) שפירש טעם אחר למה נקרא תושבי. וע"ע בהג"ה שנדפס ברש"י שופטים כ' מ"ה.

מד. בשם סדר אליהו רבא - פרק י"ח [נג] ועיין מש"נ שם.
מה. המים היו דולקים כו' - לכאור' הכונה למים אשר בתעלה שהאש לחכה כדכתיב במ"א י"ח ל"ח, והיו דולקים כשמן, ולא ידעתי מקורו, ומה שמצויין "יוסיפון" לפנינו ליתא, וכפ"ה שיש כאן ט"ס.
מו. גלילות ארץ ישראל - אין הספר תחת ידי, אבל כעין כל הכתוב כאן בשמו הוא בקונטרס מסעות א"י הנדפס בסוף כפתור ופרח החדש ח"ב, ויש כמה שינויים עיי"ש.

מז. אליהו לקח רוח נדב - נראה חסר: ואביהו. עיין ליקוטי תורה פרשת וארא, ובמלכים ב' עה"פ ויהי נא, ובשער הגלגולים הקדמה י"ד, ל', ל"א, ל"ב, ל"ג, ל"ד, ובספר הליקוטים בראשית סי' א' עה"פ והארץ, ובמלכים א' סי' י"ט, ושם ב' ב', ושער הכוונות כונת ק"ש דרוש א', וזה"ק פנחס רי"ז א', ושל"ה חלק תורה שבכתב פרשת פנחס זה אליהו, וע"ע אריכות בספר תורת נתן (שרשי נשמות ערך אליהו).
מח. שנתחלל ש"ש על ידם - עיין יומא פ"ז א', ובפי' הרע"ב אבות פ"ה מ"ט, ובליקוטי אמרים לחפץ חיים פ"א.

מט. ונתקנו פה - שנתקדש שם שמים ע"י הפרים, שאף ע"י הפר של נביאי הבעל נתקדש ש"ש, כדאיתא בבמ"ר פכ"ג ט' ותנחו' מסעי סי' ח', אמנם לא היה כמו הפר שהוקרב לשמים שעלה לריח ניחוח, וזהו שאמר שאבירם שהיה אביר לב יותר נתגלגל בפר הגרוע.

נ. שהיה אביר לב - דרש כפי שמו, אבירם שהיה אביר לב יותר, [ורם אפשר שהיה בעל גאווה].

נא. ואלו היו כו' - וצ"ל שעדיין לא נתקנו לגמרי עד שמתו לבסוף על קדוש ה'.

נב. שמעון הפריץ וחבריו כו' - על פריצותו הנוראה של שמעון עיין יוסיפון מפרק ע"ה ואילך, ושם בפרק צ"ה שהרגו טיטוס ביסורין, ובהערות הביא מדפוס מנטובה שהרגו ברומא, ומ"מ לא הוזכר כלל שהיה על קדוש ה', עיי"ש היטב.

נג. מעין ה' - עין משפט פרק כ"ה, ועיקר הדבר הוא כבר בספר הליקוטים פרשת קרח.

נד. גלגולי נשמות - לרמ"ע מפאנו סי' קי"א, ששם מבואר שאלו הפרים היו דתן ואבירם ואליהו תקנם.

נה. ובנבולות חכמה - בנבולות חכמה ליש"ר מקנדיאה לא מצאתי.

נו. י"א שאלישע קבל ממנו תתק"צ - רצה לומר ולפי"ז לא מת אז, שלא מסתבר ששימשו רק בשנת מותו.

תתק"צ, וצריך עיון דפשוט המקרא במלכים א' י"ז וילך אליהו להראות אל אחאב והרעב היה בשומרון, ואיך אפשר לומר שנסתלק ב' אלפים תתק"צ.

עוד שם: אליהו – יש אומרים שנסתלק ג' אלפים ט"ו (עיין שלשלת הקבלה דף ס"ז ב').

עוד שם: העורבים של אליהו שכלכלוהו משולחן^{נב} אחאב או יהושפט (מלכים א' י"ז), הם אנשי שבט שמעון^{נט} שפגעו בפנחס^ס כשהרג זמרי וכזבי. סא ואיתא בזהר דפרח נשמתי^{סב} ונכנס בו נשמת נדב ואביהו, ועתה נתקנו האנשים להביא מחיה אליו^{סג} (גלגולי נשמות). הם סד בני שמואל (עיין לעיל ב' אלפים תתע"א). סה יש אומרים עורבים ממש, והראה לו שלא יהיה אכזרי כל כך על ישראל, שהרי סו העורבים אכזרים על בניהם וכלכלוהו. ויש אומרים סז מענין בני התערובות האצילים והחשובים, מלשון סח כי קולך ערב, שהעיר את רוחם לכלכלוהו, או סוחרים מלשון סט ועורבי מערבך (שרשים ערך ערב).

ענין אליהו שאמר ענני ה' ענני שהוריד אש (מלכים א' י"ח), ענביאי הבעל הניחו את חילאל בית האלי שיחתה האש ובא נחש ונשכו ומת כו'. עכ"ל. עיין שם עוד.

ועיין בהקדמת הר"ר מרגליות ז"ל לשו"ת מן השמים (אות ג"ד) שהעתיק כל המאמרים מהתלמודים ומדרשים וזהו"ק על ענייני גילוי אליהו שאירעו במשך הדורות. ועיין עוד בספר שער נפתלי לרבי נפתלי כץ זצ"ל (ונמ"ח בספר בית רחל עמ' שפ"ט) שכתב: איש מנין קנא"י [קס"א] מוזכר שמו מפורש בתלמוד בבלי, כי הוא המקנא קנאת ה' צבאות ותורתו הקדושה.

נז. וצריך עיון כו' - שהרי אחאב מלך ג' אלפים כ"א (לוח מלכי ישראל לגר"א), וא"כ אז עדיין ודאי אליהו היה חי, ועיין סדר עולם רבא פ"ז שבשנה השניה לאחזיה בן יורם נגנז, והוא ג' אלפים מ"ג (צמח דוד), ולפ"ז עולה שבשעה שנסתלק אליהו היה בן פ"א שנה, ועיין בספר יוחסין שצידד שמת בג' אלפים מ"ז, ולפ"ז נסתלק בגיל פ"ה.

נח. אחאב או יהושפט - רב יהודה אמר רב מבי טבחי דאחאב (סנהדרין קי"ג א', חולין ה' א'), אבל בב"ר פל"ג ה' ויק"ר פ"ט א' במ"ר פכ"ג ט' תנחו' מסעי סי' ח' איתא שהביאו משולחנו של יהושפט.

נט. שפגעו בפנחס - עיין במ"ר פ"ב כ"ה, תנחו' בלק סי' כ"א.

ס. כשהרג זמרי וכזבי - במדבר כ"ה ח', ושם י"ד - ט"ו.

סא. ואיתא בזהר - פנחס דף רי"ז א'.

סב. ונכנס בו - עיין מש"נ לעיל אות מ"ו.

סג. גלגולי נשמות - סי' ק"ז, ועיין עשרה מאמרות מאמר חיקור דין ח"ד פ"ז.

סד. בני שמואל עיין לעיל ב' אלפים תתע"א - שפירש טעמו של דבר, ושם הוא מועתק מגלגולי נשמות סי' נ"ח.

סה. יש אומרים עורבים ממש - חולין ה' א', ב"ר פ"ה ה', שם פל"ג ה', במ"ר פכ"ג ט', תנחו' מסעי סי' ח', וזהו"ק ח"ב דף קצ"ט א', וכן נראה שם רכ"א ב', וז"ח פרשת נח (דף כ"ב ב'), רש"י בראשית ח' ז', רד"ק ורלב"ג מ"א י"ז ד'.

סו. העורבים אכזריים - ערובין כ"ב א', [כתובות מ"ט ב'], ויק"ר פ"ט א', תנחו' עקב סי' ב', מדרש שמואל פ"ה, רש"י תהלים קמ"ז ט'.

סז. מענין בני התערובות - מלכים ב' י"ד י"ד, ופירש"י בני השרים שהיו נתונים בבית המלך, וערש"י מ"א כ' י"ד.

סח. כי קולך ערב - שה"ש ב' י"ד, ומפרש שבני התערובות עניינם לשון אצילות שמנהגם הוא בדרך ערבות (ודלא כרש"י שם שהוא ע"ש שניתנים בערבון).

סט. ועורבי מערבך - יחזקאל כ"ז כ"ז, ותרגם יונתן ומיתן סחורת חנותיך.

ע. ונביאי הבעל הניחו - ילקוט מלכים רמז רי"ד, ונרמז בשמור"ר פט"ו ט"ו.

ב. תנא דבי אליהו

בשבח הספר הקדוש הזה "תנא דבי אליהו" מי יוכל למלל, או לספר מעלותיו וגדלו, ודי היה לנו להעתיק מה שכתוב בספר חסידים החדש (סי' תתתתר"ל): לאחר שמתו נביאים האחרונים מכאן ואילך לא ניתן לעליונים רשות ולא לתחתונים להרבות פסוק אחד כו', וכן התחתונים כלומר אליהו, כל מה שאמר בתנא דבי אליהו הכל מעשרים [נדצ"ל: בעשרים] וארבע ספרים, מפני שלאחר שפסקו הנביאים לא ניתן לכתוב עוד פסוק אחד, ולא אות אחת, עכ"ל. למדנו מדבריו שמתייחס לתנא דבי אליהו בשורה אחת עם עשרים וארבע ספרים, אלא שלא ניתן לכתוב מפני חיתום הנבואה, וזה מפליא מאד.

והיטיב למצות כלל תועלויות הספר, הגאון רבי אברהם שיק זצ"ל מחבר פירוש "מאורי אש" על תנא דבי אליהו, וכתב בהקדמתו: מהות הספר כשנתבונן בו היטב נמצא כי כמעט הרוב מדבר בענין ימות התחיה שיהיה במהרה בימינו אמן, וענין עולם הבא הגנוז, ומוסרים נעימים מאד, לאהוב את ה', לירא מפניו יראת הרוממות, ואיכות האהבה והיראה האמיתית, לאהוב מצותיו, וכמה סיפורים מזה הענין. עוד זאת סודות רבים נפלאים מאד (העמוקים מעינינו פרטיהם) בסתרי הבריאה והמרכבה העליונה, ותוארי ה' ברוך הוא, ומדותיו יתברך שבהם מנהיג עולמו בחסדו הגדול, סוף דבר הכל כלול בו, עכ"ל.

וכמה הרבו גדולי הדורות לשקוד על דלתות הספר הקדוש הזה, והעיד רבי שלמה בלוך זצ"ל תלמיד החפץ חיים זצ"ל (ספר הצדיק ר' שלמה, עמ' ט"ו): נהג החפץ חיים בעת אשר השמיע מוסריו להחזיק ספר בידו, דרך כלל החזיק תנא דבי אליהו, וסיפר שרבו הקדוש היה אומר דברי מוסר שלש פעמים (ימים) בשבוע, ע"כ. וגם בכתבי רבינו החפץ חיים הרבה להביא מספר הקדוש הזה, וכמאה פעמים הביאו, והרבה מאד ביאורים העתקתי מחיבורי החפץ חיים, כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים.

גם רבינו מוהרר"ח מואלז'ין זצוק"ל העתיק מתנא דבי אליהו הרבה, ואף מספרו "נפש החיים", העתקתי ביאורים רבים. וכן על אחיו הגאון מוהר"ר זלמן זצוק"ל מסופר בספר תולדות אדם (ח"א דף כ"ח א'): סיפר לי ר' בער אחי הגאון החסיד נר"ו, פעם אחת בא אליו ר' זלמן ויאמר לו שאלה אחת קטנה אנכי שואל מעמך השאילני נא ספר תנא דבי אליהו, ויען אותו ר' בער אם קטנה היא בעיניך גדולה היא אלי, כי הספר הזה **יקר וחביב עלי**, וירא אני פן יקראנו אסון, ובכל זאת לא יכול להשיב את פני ר' זלמן ריקם ויתן הספר על ידו, והוא בלכתו מעם פניו עם הספר החל ללמוד בשקידה נפלאה, עד שבימים אחדים נבלו עלי הספר מרוב משוש הידים, ויהי כאשר כילה מלאכתו ויבא הספר ויתן על יד בעליו, וירא והנה הספר נתקלקל, ויחר לו וידבר עם ר' זלמן קשות, והוא ענה ואמר לו בצח שפתיו לא ידעתי למה חרה לך ולמה נפלו פניך, הלא תלמוד ערוך הוא (ב"מ צ"ו ב') אמר רבא לא מיבעיא כחש בשר כו', דאמר ליה לאו לאוקמה בכילתא שאילתה, וגם אני לא שאלתי אותו הספר לעמוד על הקיר כי אם לעשות מלאכתי שאלתי אותו, והוא מחמת מלאכה נתקלקל, ע"כ.

ובספר הצדיק רבי יוסף זונדל מסלנט (עמ' ל"ד) במכתב חיזוק ארוך שכתב לבחור אחד, חלק נכבד מאד ממנו מיוסד על מאמרים מתנא דבי אליהו. ויש בידי עוד ידיעות על צדיקי עולם שהרבו לשקוד על דלתות הספר הקדוש הזה.

והגאון מוהר"ח פלאגי זצ"ל בעת שהשתוללה מחלת החולירע בעירו, קבע לימוד קבוע בספר הקדוש הזה, בתורת סגולה, עם בנו רבי אברהם מידי לילה קודם השינה, ואז חיבר את ספרו לוח ארז על התנא דבי אליהו.

ובהסכמות הצדיקים לתדב"א עם פירוש "ישועות יעקב" הפליגו מאד בסגולות לימודו, ועיי"ש בהסכמת מהר"ד אב"ד זלאטשוב זצ"ל, ומהר"מ אב"ד בראד זצ"ל, והגה"ק ר' לוי יצחק מברדיטשוב זצ"ל, ומהר"ז מאניפולי זצ"ל, ומהר"מ מבראד זצ"ל שכתבו שההוגה בה יזכה לרב טוב הצפון, ולחזות בנועם ה', ולמילוי משאלות לבו לטובה, וקבלה בידם שלמוד ספר הקדוש הזה מסוגל לכל מיני הצלחות שבעולם, ולרוח הקדש ולגילוי אליהו ז"ל אם הוגים בו לשמה, ובו משיגים כל טמיר ונעלם, וזוכים לרוח חכמה ובינה, רוח קדושה וטהרה, והעוסקים בו זוכים לבנים צדיקים ועושר וחיים טובים ושפע ישועה ואושר, וחיים טובים וברכה, ומורים שם מאד על לימודו בכל יום, עיין שם באורך.

* * *

בכתובות דף ק"ו א' אתמר: **רב ענן הוה רגיל אליהו דאתי גביה דהוה מתני ליה סדר דאליהו, כיון דעבד הכי** [שעל ידו הוטה הדין כמבואר שם לעיל] **איסתלק, יתיב תעניתא ובעא רחמי ואתא, כי אתא הוה מבעית ליה בעותי, ועבד תיבותא ויתיב קמיה עד דאפיק ליה סדריה, והיינו דאמרי סדר דאליהו רבא סדר אליהו זוטא.** ופירש"י: סדר אליהו רבא שלמד חוץ לתיבה, סדר אליהו זוטא שלמד בתוך התיבה. ובמהדורא קמא לרש"י (מובא בשיטמ"ק) כתב: סדר אליהו. אגדות וברייתות: אסתלק. ותו לא אתא משום ההוא מעשה דשלח ליה לרב נחמן כו': הוה קא מבעית. רב ענן מאליהו דלא הוה אתי ליה בניחותא והוה מפחיד ליה: עבד רב ענן תיבותא. והוה יתיב בגוה ואליהו הוה יתיב אבראי ומתני ליה: סדר אליהו רבה. שלמד חוץ לתיבה: זוטא. שלמד תוך התיבה, שהרי לא למד הימנו בתוך התיבה אלא מעט, שלא היה יכול לקבל וללמוד ממנו בענין זה, ונסתלק ממנו אליהו לגמרי, ע"כ. ובתוס' כתבו: אומר רבי לפי שהפסיק בלימודו לרב ענן חלקו לשני סדרים, ובפעם ראשון למד ממנו יותר מן הארבע ידות, קרי לראשון סדר אליהו רבא, ולבתרא קרי זוטא, ע"כ.

ובערות (ערך סדר ג') כתב: סדר אליהו רבא וסדר אליהו זוטא, פירוש משניות חיצונות הן, ורבא הוי ג' בבי ול' פרקין, וזוטא י"ב פרקי, ודאמרי בגמרא תני דבי אליהו כלהון בגווייהו, ע"כ. ומה שאמר שבסדר אליהו רבא הוא ל' פרקים, לפנינו (כפי שנדפס בויניציה) הוא ל"א, ובכת"י רומי הוא כ"ט פרקים, וכפי הנראה שבנוסחא לפנינו חילקו פרק אחד לשנים, ובכת"י צירפו ב' פרקים לאחד. (וניכר שם סיום פרק בסוף פרק י"ט שבד"ו, אלא שנמחק). וברד"ל במבואו לפרקי דר"א (סי' ז') כתב שדרך המשניות וברייתות שהיו ל' פרקים לחלקם לג' בבות של עשרה עשרה פרקים, כמו כלים, ונזיקין, וסדר עולם רבא.

ומה שאמר שבסדר אליהו זוטא י"ב פרקים, כבר העיר הרד"ל במבואו שם שלפנינו כ"ה פרקים, וצידד שמפרק י"ט עד סוף סדר אליהו זוטא הוא מפרקי דר"א שאינו בספר פרד"א העיקרי, עיי"ש שהוכיח דבריו מכמה מקומות, ועיין לקמן פרק "תיקון אליהו".

ומה שכתב הערוך שכל המובא בתלמוד איתנהו בתנא דבי אליהו, הא לך מקומותם כסדרם בש"ס: **א. שבת י"ג א':** תני דבי אליהו מעשה בתלמיד אחד ששנה הרבה כו', והוא בסדר אליהו רבא פרק ט"ו [י]. **ב. פסחים צ"ד א':** דתנא דבי אליהו רבי נתן אומר כל

הישוב כולו כו', והוא לפנינו (בשינוי סגנון) בסא"ר פרק ב' [יד]. ג. שם קי"ב א': תנא דבי אליהו אף על פי שאמר ר"ע עשה שבתך חול כו', והוא בסא"ר פרק כ"ו [יח] ועיי"ש בחילופי גירסאות. ד. מגילה כ"ח ב': תנא דבי אליהו כל השונה הלכות מובטח לו כו', והוא בסדר אליהו זוטא פרק ב' [ז]. ה. קדושין פ' ב': תנא דבי אליהו הואיל ונשים דעתן קלות עליהן. וכן הוא שם גם ברי"ף ורא"ש. והנה לפנינו גוף המשנה נעתק בסא"ר פ"ח [סג], אבל טעם זה ליתא שם. ועיין בקונטרס שבסוף ספר זה (אות ב'). ו. סנהדרין צ"ב א': תנא דבי אליהו צדיקים שעתידי הקב"ה להחיותן כו'. והוא בסא"ר פרק ל"א [לט]. ז. שם צ"ז א': תנא דבי אליהו ששת אלפים שנה הוי עלמא כו', והוא בסא"ר פרק ב' [א]. ח. עבודה זרה ה' ב': תנא דבי אליהו לעולם ישנים אדם עצמו על ד"ת כו', והוא בסא"ר פרק ב' [ט], ובסא"ר פרק א' [ג], ופרק ט"ו [ד]. ט. שם ט' א': תנא דבי אליהו ששת אלפים שנה הוי העולם כו', עיין לעיל אות ו'. י. תמיד ל"ב ב': תנא דבי אליהו גהינם למעלה מן הרקיע כו', ולפנינו ליתא, ועיין בקונטרס בסוף הספר (אות ג'). יא. נדה ע"ג א': תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום כו', עיין לעיל אות ד'. ובשם הגדולים (ערך סדר) האריך להוכיח דלא כהבאר שבע שכתב דתנא דבי אליהו שלפנינו אינו מאליהו הנביא [והסכים עמו בסדר הדורות]. שהרי רוב מה שהביאו בש"ס מתדב"א הוא לפנינו, עיי"ש באריכות. ועוד חזר להחזיק דבריו בספרו יעיר אוזן סי' ת' אות כ', וביתר שאת החליט כן בספרו שער יוסף (בהשמטות שבסוה"ס). וכן הוא פשוט לשון הראב"ה סי' תתקס"ב, עיי"ש. וע"ע בספר יד מלאכי סי' תרמ"ז, ובספר לוח ארז למוהר"ח פלאגי זצ"ל (סא"ר פכ"א), ובספר מנורת המאור לרבי ישראל אלנקאווה פרק הדין והדיין (עמ' ר"ח), והעתיקו הראשית חכמה פרק הדינין (אות נ"א, במהדר"ח), וי"ל.

* * *

וזמן חיבור התנא דבי אליהו, יש לקבוע שסדר אליהו רבא לא נתחבר אחר שנת ד' אלפים וס' לבריאת העולם (או ד' אלפים ע"ט) וכמו שיתבאר. דהנה בתוס' רבינו אלחנן (ע"ז ט' א') כתבו: אין כאן שני אלפים אפי' ממתן תורה עד ימות רב אשי, וכל שכן בימי רב ענן שהיה קודם לו, שלימד לו אליהו סדרו כדאמר בכתובות, שהרי כתוב בכתב רב שרירא כי רב אשי נפטר בשנת תשל"ח למלכות יונים [והוא ד' אלפים קפ"ו], וצא מהן ש"פ שמשך מנין מלכות יונים בפני הבית וישאר שנ"ח אחר הבית כו', דקע"ב אחר חורבן נשלמו האלף ד' אלפים [דהחורבן הוא בג' אלפים תתכ"ח] כו', עכ"ל. הנה הקדים זמן כתיבת הספר לפני ד"א קפ"ו. אבל יש להקדימו עוד, שהרי בגמ' בכתובות הנ"ל מבואר שסדר אליהו רבא נתחבר בחיי רב נחמן [ואולי גם הסא"ז, אלא שלא נתפרש]. ורב נחמן נסתלק ד' אלפים וס' כמו שכתב בצמח דוד (אלף החמישי) ובספר יוחסין, ומובא בסדר הדורות, ושם הביא מספר הכריתות שנסתלק ד' אלפים ע"ט. עיי"ש.

ג. חותם אליהו

כדי לפרש את סיבת הקושי בהבנת הספר הקדוש הזה, עלי לערוך את תולדות הדפוס של "התנא דבי אליהו" לפני המעיין:

הספר הקדוש נדפס לראשונה בוינציה בשנת ישמ"ח הר ציון (שנ"ח), והיה מן הקושי לעמוד על הבנת הספר, וכמו שהתנצל המגיה רבי יעקב הכהן איש קשטילאץ זצ"ל בסוף

הספר וזה לשונו: משכתיהו חס"ר מספר ישן נושן נכתב ונחתם מיד כותבו בפרטו שנת ד' אלפים תתקמ"ו, ותהי האמת נעדרת מכמה תיבות ומלות מטושטשות, עד שבהתנהגי בכבידות בחקירות ודרישות עמי נועצתי ואבינהו, אפס קצהו הבנתי, וקצהו (אפשר שלא) [לא אפשר] שאבין לו. זאת ועוד כי קטן שכלי מהכיל את העולה על רוח הבנת מאמרים רבים, אשר אם יבא אליהם השכל, בפתע פתאום יחשוב כי אולי משגה הוא, ואפשר שאין בהם נפתל ועיקש, על כן אמרתי מוטב שאהיה נחשב לשוטה והיו הדברים האלה כהוייתן יהיו, עד שיבא אליהו, מלשלוח יד בפקדון אשר גבלו ראשונים, עכ"ל.

והאריך והרחיב בדבר ה"זיקוקין דנורא ובעורין דאשא" בהקדמת ספרו, הנקרא "הקדמת מר קשישא", ולא אעתיק כל לשונו אלא מקצת מהאריכות, וזהו: אשר מקדם מכמה מאות שנים עד היום הזה היה מונח בארגז הספרים סתום וחתום באין מבין בו, מרוב הטעיות חסירות ויתירות והפוכים שבו, וגם מחמת עמקו וחריפותו והסתומות שבו – היה הספר הקדוש הזה כחזון החתום, אשר גם כי יותן על יד יודע ספר לאמר קרא נא בזה – ויאמר לא, כי חתום הוא, ועל ידי זה היה מונח הספר הקדוש הזה בקרן זווית עד שאכלה אותו עש וסס ופח הספרים, ואין דורש ומבקש לפתוח אותו ולעיין בו, רק הם אומרים על הספר הזה שהוא ראוי לגנוז בעבור רוב הטעיות שבו, ע"כ.

ונהמשך הדברים כתב: לקחתי לפני כל הספר תנא דבי אליהו, החלק הראשון סדר אליהו רבא, והחלק השני סדר אליהו זוטא, וקירתי ושניתי אותו פעמים הרבה ודרשתי וחקרתי והבנתי בו, ולא הייתי יכול לפרש ולחבר יחד ענין אחד אל חבירו הסמוך לו, בין אל הענין שלפניו ובין שלאחריו, בשביל כמה טעמים: הראשון בשביל שהוא מלא טעיות וחסירות ויתירות. ועוד שהוא מלא הפכיים, מה שכתוב בו למעלה הבנתי אותו שהוא שייך למטה, ומה שכתוב למטה הוא שייך למעלה, וכן המאמרים בעצמם הם עמוקים וסתומים, בלתי מובן, והן קשין להולמן, וכן שאר מניעות הרבה מאד שראיתי בו, שמחמתן הוא קשה להבין הספר הזה על בוריו ואמתתו. ושאלתי לכמה וכמה לומדים גדולים וגאונים מופלגים, אשלי רברבי ודרשנים עמוקים, הצוללים במים אדירים, הדולים מים חיים, מימיה של תורה, מבאר מים חיים, ומבורות עמוקים, הקושרים יחד חבל בחבל ונימא בנימא ומשיחה במשיחה, כל המאמרים העמוקים והסתומים הנמצאים בדברי רז"ל, ומבארים אותם כשמש בצהרים שהם יבארו לי גם הספר הזה, והשיבו לי כולם פה אחד, ואומרים שאם יתכנשו ויתקשרו יחד כל חכמי ישראל ויעסקו בספר הזה לפרשו ולהגיה אותו על אמתתו ועל בוריו בכח שכלם האנושי, אי אפשר להם לפרשו ולהגיה אותו בעבור הטעמים הנזכרים, עכ"ל. עיי"ש עוד אריכות.

ונהמשך הדברים כתב סיבת הדבר שהספר הקדוש הזה נשתבש כל כך, ומתוך חשיבות הדברים אעתיקם כאן, וזה לשונו: וסיבת הדבר שנשתבש הנוסחא הישנה מן הספר הזה, היתה על ידי העתקות הרבה, אין מספר, מכמה דורות הקדמונים, בעבור שלא היתה חכמת מלאכת הדפוס נראה בעולם עד קרוב לזמן הזה, והיו צריכים להעתיק הספרים זה מזה, ועל ידי זה נשתבש הנוסחא האמיתית של הספר הזה, מכמה מאות שנים, כמעט זמן קרוב אחרי חתימת התלמוד התחיל להשתבש מעט מעט, מדור לדור ומהעתק להעתק, עד שנשתבש הרבה לאין מספר, ולא היו לומדים הספר הזה בחבורה כמו שאר ספרים לפרשו ולהגיהו, רק כל אחד ואחד למד אותו בד בבד כו'. ע"כ.

וכעין זה כתב הרשב"א בתשובה (מיוחסות ס' צ"ו) על אודות הירושלמי, וז"ל: כבר ידעת שרבו השיבושים בנוסחאות שבירושלמי, והסיבה הגדולה למיעוט השגחת הלומדים בו, ואין עומדין עליו רק אחד בדור, עכ"ל.

ויש להטעים עוד על פי מה שכתב מרן החזו"א זצ"ל בקובץ אגרותיו (חלק א' ס' ל"ב): וכתב יד שהיה ביד הראשונים ז"ל מסרו נפשם עליהם, והשגחתו יתברך שלא תשתכח תורה מישראל הגינה עליהם, וכשהחלו להדפיס את הגמ' מסרו חכמי הדור נפשם על זיקוק והגהתו, עכ"ל. ונראה שעל ספרי האגדה לא מסרו נפשם כ"כ להעמידה בדקדוק, וכן ההשגחה הפרטית לא ליותה את כתיבתם שלא ישתכח מאומה, וגם בדפוסים לא מסרו נפש על הגהתו, ובעיקר טרחו על התלמוד בבלי שהוא יסוד ההלכה.

ועוד כתב מרן באגרת (ח"ג ס' ב'): וענין הגמ' בגמ', אף דלכאורה הוא רחוק במקום שלא מצינו שינוי גירסאות, מכל מקום מצינו הרבה כיוצא בו, כי רוב הצרות והגירושים גרמו שלא נמצא בעיר או במדינה רק ספר אחד וזה נטשטש בדרכו, ותורה שבעל פה נשתמרה על פי השגחתו יתברך, והרבה פעמים הוגה על פי חכמים ונפלה מחלוקת בהגמ'ה, וגם זה בהשגחתו יתברך בעונש שכחת התורה וכו', עכ"ל.

וזה לשון הבית יוסף באגרת שבספר "בדק הבית": וכמה מדברים כיוצא באלו ארעו לגדולי עולם אשר קטנם עבה ממתנינו, ואפילו בתלמודינו הקדוש נמצאו בו גרסאות חלוקות **לאין מספר**, לסיבת בלבול העתקת הסופרים וכו', עכ"ל.

* * *

אחר היות הקושי הגדול בספר תנא דבי אליהו דפוס הראשון, קם בפראג רבי שמואל בן ר' משה היידא שהיה מקובל גדול וחסיד וקדוש ויגע בתיקון הספר בעמל רב מאד, גם על ידי עיון בסברא בחריפות, וגם על ידי השוואתו לילקוט, וגם על ידי ענייני סגולות אשר זכה לסיוע אלוקי, וכפי שמתאר בהרחבה בהקדמתו הנ"ל, וחקר ואיזן ותיקן והעמיד גירסא חדשה מבוררת בתנא דבי אליהו, והדפיסה בפראג בשנת תל"ו, והסכימו עליו חכמי הדור בשבחים רבים ועצומים.

ומוהר"ח פלאג"י זצ"ל בספרו לוח ארז (פרק ל"א) כתב על הזיקוקין דנורא: עיי"ש נפלאות מתורתו, אשרי ילוד אשה שהשיג כל זה, ברוך שחלק מחכמתו ליראיו, כי באמת מבהיל רעיון הקורא בו, אשרי ילוד אשה שהשיג כל זה, ברוך שככה לו בעולמו כו', הא ודאי משמא זכו ליה. ובסא"ז (פרק כ') כתב: ולבי אומר לי דמר ניהו רבא [הזיקוקין דנורא] יש בו ניצוץ אלישע הנביא עליו השלום, דנחה עליו רוח אליהו זכור לטוב.

ו"בשם הגדולים" להגאון חיד"א זצ"ל בערך זיקוקין כתב: זיקוקין דנורא ובעורין דאשא הוא ספר נדפס בעיר פראג שנת תל"ו, חיברו הרב החסיד המקובל מהר"ר שמואל הידא, והוא פירוש תנא דבי אליהו הנדפס בויניציא מלא טעיות, והרב הנזכר בקדושתו ובשקידתו ה' האיר עיניו ונתגלו לו הנוסחאות האמיתיות, והנה מציב לו הנוסחא הישנה והנוסחא המחודשת, ויפרש לרוב ביאור רחב כו'. והגאונים מפליגים מאד בשבח הרב המחבר וקדושתו, ומכללם הם הגאון מהר"ר שמשון בכרך אביו של הרב חוות יאיר, והגאון מהר"ר שמואל קאידנובר בעל ברכת הזבח, עכ"ל שם הגדולים.

ואכן כדברי שם הגדולים כן הוא בדפוס פראג, שהדפיס הנוסחא הישנה בגליון, וכתב בהקדמתו וז"ל: כי זהו אחד מן הטעמים שלא מנעתי הפנים הישנים של הנוסחא הראשונה

לכותבה בצד הימין כו'. כי יראתי מאד לשלוח יד בדברים הקדושים של הנוסחא הישנה לבטלה ולעוקרה לגמרי, כי שמא הנוסחא הישנה היא נוסחא אמיתית, ואני טעיתי בחסרון שכלי שלא הבנתי הנוסחא הישנה על בוריה. לכן ועל כן אני מזהיר באזהרה גדולה שלא יתחיל המעיין לעיין בנוסחא החדשה עד שיעיין בתחלה היטב בנוסחא הישנה פעמים ושלוש וארבע בהשקפה גדולה עד מאד, בדקדוק גדול, ובישוב הדעת ובמתן כו'. ואם עשה כך ולא יכל ליישב הנוסחא הישנה הרשות ניתן לו לעיין בנוסחא החדשה, והטוב בעיניו יבחר, ע"כ.

ואולם אף שהמחבר עשה כן, אך כל הדפוסים הבאים אחריו השמיטו הנוסחא הישנה לגמרי, והדפיסו רק הנוסחא החדשה, וגדולי ישראל זצ"ל התרעמו על כך, כמו שכתב הגאון רד"ל בהקדמתו לפרקי דר"א (חלק בית צדיק אות ו' בהג"ה) וז"ל: ומדפיסי התנא דבי אליהו שהדפיסו התדב"א כמה פעמים על פי נוסחות חדשות שהגיה הזיקוקין לא טוב עשו, [והזיקוקין הדפיס בחיבורו ב' הנוסחאות], ועתידים ליתן את הדין, ששיכחו מפי הלומדים הנוסחא הישנה לגמרי, שלפעמים לא כיון יפה הזיקוקין בהגהתו, ועל כיוצא בזה הוא שהחרים רבינו גרשום מאור הגולה שלא למחוק בספרים, עכ"ל.

וגם בגוף הביאור שלו על הפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ו אות י"ג) כתב: ולא יפה עשו המדפיסים התנא דבי אליהו כפי נוסחת הזיקוקין לבד, והשמיטו לגמרי הישנה, אשר הרבה פעמים היא מזוקקת וברורה, והביא שם שהגר"א באדרת אליהו העתיק כפי הנוסחא הישנה, עיי"ש באורך.

וכעין זה כתב הנצי"ב בביאורו "עמק שאלה" לשאלות (סי' מ' אות ד') וז"ל: ובנוסחא חדשה הדפיסו בטעות כו', והפירוש הנ"ל חידש בזה דברים שלא שמעתן אוזן, וכבר צווח עלה הגאון רד"ל. [ואודות הנידון דשם, מובא בחבורינו בסדר אליהו זוטא פט"ז (י"ד) עיי"ש].

אמנם מצינו לאדונינו הגר"א בביאורו לשו"ע (י"ד סי' רנ"א סק"ז) שהעתיק באריכות לשון התנא דבי אליהו, ואינו בנוסחא הישנה, רק בנוסחת הזיקוקין דנורא. וגם בביאורו לאבהע"ז (סי' כ"ב סק"ט) העתיק לשון התדב"א כפי הגהת הזיקוקין דנורא, הרי למדנו שגאון הגאונים הגר"א זת"ע סמך ידו על הגהת הזיקוקין דנורא, אך כנראה שיש מקומות שבהם נטה כנוסחא הישנה שהיא האמיתית, וכמו שהביא הרד"ל. [ובאמת שמה שהוכיח הרד"ל שהגר"א באדרת אליהו העתיק כפי הנוסחא הישנה, אין זה מוכרח, דאפשר ששם העתיק מהילקוט (תשא רמז שצ"א) עיי"ש, ולא מגוף התדב"א]. ועיין מה שכתבתי עוד בזה בחלק "תיקון אליהו".

* * *

גם לאחר שהגיה הזיקוקין דנורא את הספר "תנא דבי אליהו" והעמידה בנוסחתו החדשה, עדיין היה חסר ביאור במקומות רבים, ופתח עליו ביאור רחב ועמוק, שמו יקבנו "זיקוקין דנורא ובעורין דאשא", ולאו כל מוחא סביל דא, ובפרט שהרחיב לפי דרכו לפרש מאמרים סתומים בספר הזוהר ותיקונים, ובמשך הדורות נתחברו על הספר עוד פירושים רבים, מחמת המקומות הרבים שנשארו כחידה סתומה.

והגאון רבי אברהם אבלי מוילנא זצ"ל בהסכמתו לפירוש "מאורי אור" כתב: תעלומות שבספר תנא דבי אליהו, אשר **דבריו סתומים וחתומים**, והוא מלא יראת שמים ודעת קדושים. והגאון רבי אריה לייב אב"ד מינסק זצ"ל כתב שם: ספר תנא דבי אליהו **אשר דבריו סתומים וחתומים**. והגאון רבי דוד מנווארדאק זצ"ל כתב שם: לפרש **דברים הסתומים ומופלאים**

בספר תדב"א, אשר כמה דברים בו מכוסים, והיה ראוי לומר בהן יהיו מונחים עד שיבא אליהו, ופרשה זו אליהו עתיד לדורשה. ובעל מאורי אש רבי אברהם שיק זצ"ל כתב (בהקדמה שניה): סדר הספר נתקשו בה רבים, כי לא ימצא בה סידור ומספיק לפעמים, וכמעט אין חיבור וקישור למאמרים רבים על דרך פשוטה, זולת לפי הסוד הנעלם מאתנו, עכ"ל.

ועוד זאת נוסף שבהמשך הדפוסים נפלו טעויות רבות שחזרו ונשנו, ומחברים רבים שינו גירסאות שונות בגוף הספר בלא לציין מקומותם, וגם תיקונים רבים נכנסו בגוף הספר במוסגר עם הציון: נוסחא ישנה, ואינם מדויקים, גם פעמים שאינם במקומם הנכון. ויש הרבה חלקים שנראה שהושמטו ע"י הצנזור. **סוף דבר:** גם לאחר ריבוי הפירושים שבספר, נשאר במקומות רבים ללא פירוש מתיישב. ושמעתי ממר"ר הגרא"ל שטיינמן שליט"א שאמר כי הספר "תנא דבי אליהו" הוא הקשה שבמדרשים. ועיין עוד בפרק "תיקון אליהו".

ד. תיקון אליהו

כאמור לעיל, נדפס הספר בדפוס הראשון בשיבושים רבים, ובעל זיקוקין דנורא הגיהו בגירסא חדשה, וגם אחר תיקון הגירסא נשארו קשיים רבים, ובעל מחבר הפירוש המפורסם "טובי חיים" התעורר על הקושי הרב שיש מפני הגירסאות שהשתבשו בדפוסים, ותיקן את הספר בשש מאות תיקונים, כמו שכתב בהקדמתו, אמנם לא ציין איה מקום הגהותיו, ומאז ואילך נדפסו ספרי התנא דבי אליהו ע"פ נוסח הטובי חיים, ואמנם בכל מהדורה יש אי אילו שינויים מחברותיה, אך בעיקר מבוססים על נוסחתו, המושתת על הגירסא החדשה של הזיקוקין דנורא.

ובימינו זכינו בחסדי השי"ת להתגלות כמה כתבי יד חשובים של הספר הקדוש הזה תנא דבי אליהו, ובעמדינו עליהם נגלה לנגד עינינו אלפים רבים של שינוי נוסחאות, חלוקים מנוסח הדפוס ראשון, ומנוסח הזד"נ, ואף בין כתבי היד לא ראי זה כראי זה, ואם באנו להדפיס כל החילופי גירסאות, הנה לזה לבד היה צורך בחיבור גדול, ולא ראינו בזה תועלת ללימוד התורה"ק. ואמנם הרבה מהגירסאות שבכתבי היד המה מאירים העינים בהבנת עומק דברי הספר, אם מפני תיבות או שיטין שנחסרו, ואפי' בשינוי אות אחת הרבה פעמים מתבהר כונת הספר, ומה גם שישנם קטעים גדולים שהושמטו בדפ"ר וזד"נ, ובדרך כלל מפני "הדומות", אך גם בכתבי היד ישנם שיבושים רבים.

ובעמדי במבוכה איזה נוסח להדפיס לעיקר, ואיזה להכניס במדור חילופי גירסאות, אמרתי לנפשי כי כיון שהגר"א זת"ע וכל גדולי עולם למדו ועסקו בנוסחת הזד"נ, הרי שסמכו ידיהם עליה שהיא הגירסא העקרית, על כן יש להדפיסה כעיקר, ורק במקומות בהם נוסח הדפ"ר והכתבי יד שופכים אור חדש, או שנראים מוכרחים מחמת הענין, או מפני ריהטת הלשון, בהם הבאתי דבריהם וצינתי עליהם. ואני פי מלך שמור, שמעתי לדברי מוח"ז הגאון האמתי רבי חיים קנייבסקי שליט"א, שאחר שראה ההגהות, אמר שנראים הגהות נכונות, ואפשר להדפיסם אף בגוף הספר, ובלבד שיצויין בגליון על השינוי. [ועיין בשו"ת יד אליהו (סי' כ"ז), ובחוות יאיר (סי' י"ח) ובהקדמת מהר"א ברודא לפירוש "בית הגדול" על פרדר"א, ובפתי"ש וברכי יוסף (י"ד סי' רע"ט ס"א), ובהגהות הגר"י פיק לשו"ע או"ח סי' רפ"ו].

* * *

שתי מטרות היו לנגד עיני בערכי את חילופי הגרסאות: **האחת** – בכל מקום אשר דברי התדב"א בלתי מובנים, או מובנים שלא באופן הנכון, ובכתבי היד או בדפוס ראשון מבואר היטב, או בביאור הנכון, הצגתי, למען יתבארו הדברים הקדושים שבספר. **והשניה** – בכל מקום שנשמטו קטעים מגוף הספר, השבותים למקומם, כדי למלא צמאון הדורשים טוב תורת הספר הקדוש הזה, וחבל שלא יזכו לתורה שלמה.

וזאת למודעי: כי גוף הספר נדפס בעיקרו כפי נוסח הטובי חיים, שהוא המצוי בעולם, ואולם במקומות שהיה נראה נוסח הזד"נ ברור יותר מנוסח זה, הדפסנו זיקוקין מבלי להעיר על כן בחיל"ג, אבל במקומות שנדפס שונה מנוסח הזד"נ, לא שינינו אפי' אות אחת מבלי להודיע על כך בחילופי גרסאות^א. קטעים שנוספו הוקפו בסוגרים מרובעות כנהוג, ובמתי מספר מקומות שהיה צורך לציין על תוספת הזד"נ שהיא מגמרא או מסברא, הוקף בסוגרים עגולות כנהוג.

תקותינו שיתקיים בזה רצון אותו צדיק הזקוקין דנורא, שהזהיר באזהרה גדולה שלא ישמיטו הנוסחא הישנה, וכמו שהועתק לשונו לעיל בפרק "חותם אליהו", וחושבני שבהצגת שינויי הגרסאות במקומות הקשים יצאנו ידי חובת רצונו של מתקן הנוסח שנתקבל בכלל ישראל.

ועוד זאת אחזור על דברי לעיל, כי לא ראינו צורך לציין כל החיל"ג, ולכן אין ללמוד מציון כת"י פלוני, כי בכת"י אחר הגירסא כנדפס, אלא רק את הנצרך ביותר ציינו, ולכן גם במקום שהיה שינוי גירסה בכמה מהכתבי יד, בדרך כלל לא ציינו יותר משניים, שלא ראינו צורך להרבות במנינם.

* * *

ואלו הן הדפוסים וכתבי היד ושאר ספרים שהשתמשתי בהם בחלק "החילופי גרסאות":
א. דפוס ראשון, נוסחה ישנה (ד"ר-נ"י) – שנדפס בווינציה שנת שנ"ח, ויש בו הרבה גרסאות ישרות.

ב. מהדורת זיקוקין דנורא ובעורין דאשא (זד"נ) – שהגיה ותיקן נוסח חדש לתדב"א, נדפס בפראג שנת תל"ו, אמנם לא היה בידי דפוס זה, כי אם הנדפס בורשה תר"מ (ויש שם כמה השמטות).

ג. כתב יד רומי (כ"ר) – הוא כתב יד עתיק, שנכתב כנראה בשנת ד' אלפים תתל"ג, ככתוב בסוף התו"כ שכתב הסופר לפני התנא דבי אליהו, ויש בו כל סדר אליהו רבא, וסדר אליהו זוטא עד סוף פרק ט"ו, ויש בו גרסאות אמיתיות וחדשות, מאירות עינים, ונדפס כעין נוסח זה בווינה שנת תרס"ב, ובמהדורת צילום הכת"י בירושלים תשל"ב.

ד. כתב יד (כ"י) – מובא מרוסיה, והוא העתקה מאוחרת, מלפני כג' מאות שנה, וקרוב הוא מאד לנוסח הדפ"ר ויש בו כל התדב"א כפי שהוא בדפ"ר, וכמעט אין הפרש ביניהם, ורק במתי מספר מקומות ציינתי לכת"י זה.

עא. זולת תיקון אחד, שבדפ"ר וכתה"י כתוב בהרבה מקומות "שמח", והזד"נ שינה בכולם ל"משמח", וזה החזרתי לנוסח ראשון בלא לציין במקומו. וגם אודיע שבכל מקום שבדפ"ר כתוב "משיח" או "משיחנר", תיקן הזד"נ ל"בן דוד", ולא שיניתי (זולת במקומות ספורים), כי גם בכתה"י פעמים רבות מובא בלשון בן דוד.

ה. **כתב יד מהגניזה** – דף אחד מהגניזה במצרים, ויש בו רוב פרק א' מסדר אליהו רבא, ובו תיקון חשוב מאד, וגם כמה גירסאות ישירות.

ו. **כתב יד אוקספורד** (כ"א) – אף הוא מהגניזה, ויש בו רוב פרק י"ז מסדר אליהו רבא, ואף בו כמה הוספות.

ז. **בית עקד האגדות** (בע"ה) – הוא כתב יד פרמא משנת ה' אלפים נ', שנדפס כצורתו בספר בית עקד האגדות לרח"מ הורביץ (פפד"מ תרמ"ב), ויש בו סדר אליהו זוטא, פרקים א"ט"ו, אך חסר בו כמה פרקים בינתיים, ובו הרבה גירסאות ישירות ותיקונים חשובים. ושם יש סדר אחר בפרקים מכפי שהוא לפנינו.

ח. **כתב יד אוקספורד** (כ"א) – מלפני כשש מאות שנים, ודומה בנוסחתו מאד לכת"י הקודם, אך יש מעט שינויים ביניהם, וגם הפרקים החסרים בכת"י הקודם, בזה מובאים בשלימותם.

ט. **כתב יד ס. פטרבורג** (כ"ס) – מלפני כשמונה מאות שנים, ובו נוסחאות חדשות מאירות עיניים, על סדר אליהו זוטא, פרקים ג"ח', וגם בו שונה הסדר מכפי שהוא לפנינו. י. **כתב יד פרמא** (כ"פ) – משנת ה' אלפים ל', ובו פרקים י"ט-כ"ה מסדר אליהו זוטא, ובו גירסאות נפלאות על הפרקים הקשים דשם.

יא. **קטע מכתב יד מהגניזה** (גנז"ש) – כתב יד שיש בו מספר שורות מסדר אליהו זוטא פרק ג', כפי שנדפס העתקתו בספר גנז"ש (עמ' רכ"ב).

יב. **ילקוט שמעוני** (ילקוט) – הנה בעל הילקוט העתיק כשמונים קטעים מהתנא דבי אליהו, ויש בו הרבה שינויי גירסאות, והזיקוקין דנורא בהגהתו הרבה להשתמש מהילקוט, אך יש עוד הרבה גירסאות שלא העתיקם, וצינתי עליהם, אמנם אין לסמוך ע"ז בהחלט, כי ספרי הילקוט מוחזקים בטעיות כמ"ש הש"ך בנקודות הכסף (י"ד סי' א'), ומהר"א ברודא בהקדמת ביאורו בית הגדול לפרד"א הביא כן מספר זה ינחמנו, עיי"ש.

יג. **על פי התלמוד בבלי** שהביא בכמה מקומות לדברי התדב"א, וע"פ המדרשים שהעתיקוהו כמה פעמים, והם: ויק"ר, במדבר רבה, מדרש שמואל, מדרש תהלים, בראשית רבתי (ויש בו הרבה הוספות חשובות). וכן ע"פ ספרי חז"ל שנעתקו לתוך התדב"א, והם: ספרי, סדר עולם, אדר"נ, מסכת דרך ארץ ועוד. וכן ע"פ מסכת אבות שפרק ששי בו הוא פרק י"ז בסדר אליהו זוטא (ועיין לקמן).

יד. **מספרים שונים** שהעתיקו דברי התדב"א בגירסא שונה, מהם באו במכוון לשם כך לשנות הגירסה, ומהם העתיקו אגב אורחיהו בנוסח אחר, כל מה שמצאתי גירסה ישרה השופכת אור על מאמרי התדב"א ציינתי, ובפרט יגעתי לחפש בספרי רבינו הגר"א אם מסכים על גירסת הזד"נ או נוסח אחר, וגם העתקתי מגליונות ספר התנא דבי אליהו של מוח"ז הגר"ח קנייבסקי שליט"א מה שהגיה.

טו. במקום שהיה נראה תיקון מוכרח מסברא להבנת הכתוב, רשמתי בחילופי גירסאות: נראה דצ"ל...

וכאן עלי להודות לידידי היקר והאהוב **כמר אילן צאלח שהרבני הי"ו** שנתן לי בחפץ לב רוב הכתבי יד (א,ג,ו,ח,י), שרכש תצלומם מבית הספרים, ומקרב לב אברכהו לשפע ברכה והצלחה וסייעתא דשמיא, הוא וכל משפחתו.

כאן מקום להרחיב מעט על אודות הפרקים האחרונים בסדר אליהו זוטא: כבר הובא דברי תוס' בכתובות (ק"ו א') שכתבו שסדר אליהו רבא יש בו ארבע חומשין יותר מסדר אליהו זוטא, והערוך (ערך סדר ג') כתב שבסדר אליהו זוטא יש י"ב פרקים, ולפנינו הלא יש כ"ה פרקים. אמנם הרגיל בלשון התדב"א רואה שמפרק ט"ז בסדר אליהו זוטא, הוא נוסח אחר לגמרי, וגם יש בו הרבה שמות אמוראים, וכמעט כל הכתוב שם ישנו כלשונו בתלמוד, ובאדר"נ, ובמדרשים אחרים. ופרק י"ז הוא כולו כפרק שנו חכמים שבמסכת אבות, ופרק ח' מכלה רבתי, ורק בסופו יש מעט הוספות מפ"ה דאבות וגמ' סוטה ומשאר מקומות. ומוכח מאד שפרקים אלו הם הוספות על התדב"א, וגם בכתבי יד דווקא מסייג הספר בפרק ט"ו. עוד יש לציין שהר"י בר יקר בפירוש התפלה שלו (סדר תעניות) שהעתיק כמה מאמרים מספר אליהו זוטא, העתיקם בשם "מדרש שלשה דברים" וצ"ע.

ופרקים י"ט-כ"ה מתחילים ב"שאלו תלמידיו את ר' אליעזר", או ב"אמר רבי אליעזר", והרד"ל במבואו לפרד"א (אות ז') מצדד שהם מפרד"א שנספחו על התדב"א, והביא כן מהרוקח, שהעתיק (בסימן ר"ו) מסדר אליהו זוטא (פרק כ"ב), וכתב שהוא בפרד"א. ועוד הוכיח מילקוט תהלים (רמז תר"א) שהעתיק מסא"ז (פרק כ"ה), וציין ע"ז "פרד"א". וכן יש להוכיח עוד מהילקוט תולדות (רמז ק"א) שהביא מסא"ז (פרק י"ט), ומצוין פרד"א. ועוד הדבר מוכח ממדרש בראשית רבתי, שבכל מקום שהביא מסדר אליהו זוטא מפרק י"ט ואילך, הביאם בשם פרקי דר"א, והם: בפרשת תולדות העתיק מסא"ז (פרק י"ט) בשם: תני רבי אליעזר אומר כו'. ובפרשת וישלח העתיק עוד מסא"ז (פ"ט) בשם: תניא ר' אליעזר אומר. ובפרשת נח העתיק מסא"ז (פרק כ"ה) בשם: ר' אליעזר אומר. ובספר דברים אחדים לגאון חיד"א (דרוש ט"ז) הביא מספר מאמר מרדכי שהעתיק מפרקי דר"א, וכתב שלא מצאו, עד אחר זמן שמצאו בסדר אליהו זוטא (פרק כ"ג).

ואולם לאידך גיסא מצינו לאחד מהראשונים, רבינו מנחם המכירי בילקוט שלו (ישעיה פרק נ"ח), שהעתיק רוב הפרק מסא"ז (פרק כ"ב) וכתב שהוא מסדר אליהו זוטא, הרי שהיה מסודר לפנינו כפי האופן שהיה לפני מדפיסי דפ"ר. גם בספר "סדר תנאים ואמוראים" לרבי יהודה בר קלונימוס רבו של הרוקח (ערך זיואי) העתיק מסדר אליהו זוטא (פרק כ') בשם "פרקי אבא אליהו".

סוף דבר: אין אנו יכולים לקבוע בזה מסמרות, אך כפי הנראה שלפני הרבה מהקדמונים לא היו פרקים אלו מכלל התדב"א.

* * *

תוך כדי עיוני בספרים מצאתי כמה מאמרים שהעתיקו בשם תנא דבי אליהו, ולפנינו ליתא. והצגתם בקונטרס נפרד בסוף הספר, לתועלת הלומדים שלא יחסרו כל טוב.

* * *

וסמוך להדפסה קיבלתי מידידי הר"ר עידן דשא הלוי שליט"א העתקת חמשים וחמש מאמרים מסדר אליהו רבא וזוטא, שהעתיק רבי יעקב סקילי זצ"ל תלמיד הרשב"א בספרו "ילקוט תלמוד תורה" (עדיין בכתב יד, והרב הנ"ל משתדל עליו להדפיסו בס"ד). ורוב המאמרים אינם בתנא דבי אליהו שלפנינו, כי אם במדרש "אגדת בראשית", ורק מיעוטם מ"תנא דבי אליהו" וכבר דשו בזה רבים, ומ"מ למען תורת אליהו ז"ל סיפחתים לקונטרס אסופת מאמרים מאליהו. ועוד צירף רשימת ארבע מאמרים ממדרש אגדת בראשית שהם מאליהו ז"ל, והכל נדפס בקונטרס הנ"ל. ומקרב לב אקבע ברכה לידידי הנ"ל שיזכה להדפיס כל מדרשי חז"ל כאות נפשו בהידור גדול, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא.

ה. פתיחת אליהו

כאמור לעיל, גם אחר ההגהות המרובות שבספר קדוש זה, נשארו מקומות רבים שהם כספר החתום, אשר אם יתנו אותו אל יודע ספר לאמר קרא נא זה, ואמר לא אוכל כי חתום הוא, והחלק הקשה שבספר הקדוש המה שנים: **הראשון**: הקשר בין המאמרים, שנראה כדולג מענין לענין וחוזר לענין הראשון, ואין מובן השייכות שבינתיים. **והשני**: הפסוקים שמביא לכל דבר, ופעמים רבות אין מבואר כלל מה ראה בפסוק זה שמביא. וכאמור, גדולי הדורות כתבו פירושים רבים לספר הקדוש הזה, ובראשם הזיקוקין דנורא ובעורין דאשא, אמנם הוא האריך מאד על דרך הסוד, ופנה בביאורו לבאר מאמרים אחרים באורך גדול ונפלא, ואחריו באו עוד פירושים על דרך הדרוש והמוסר, ומעטים הפירושים על דרך הפשט הפשוט, ומהם הישועות יעקב והטובי חיים, ואולם נשארו מקומות רבים ללא פירוש מספיק. [ורבי אברהם בן הגר"א חיבר פירוש גדול ורחב על התדב"א, כמובא בהקדמת המו"ל לספר רב פעלים, ואבד מעמנו, גם בנו ר' יעקב משה מסלונים חיבר פירוש והגהות על התדב"א, ועודנו בכתב יד].

ובעזרת השם יתברך שמו פתחתי ביאור רחב על דרך הפשט מלוקט ממאות ספרים, וגדרתי בעדי להשתדל לבאר רק את הפשט, ולא לסטות לדרך הפלפול או הדרוש, ואף לא לדרך המוסר והתעוררות, כי אז יתארך הביאור על אחת שבע, ולא זו מטרתי, ואך במתי מספר מקומות בודדים העתקתי מספרי הקדמונים דברי התעוררות ומוסר שלמדוהו מהספר הקדוש לעמל התורה, ולאחבת ה' ויראתו, וטהרת הלב וכדו', ששם ראיתי צורך נחוץ להביאם, לחמם לבות הקוראים לעבודת ה'.

ראשית, השקפתי בעיון על מפרשי התנא דבי אליהו הקדמונים: זיקוקין דנורא ובעורין דאשא, ישועות יעקב, מאורי אש, לוח ארז, טובי חיים, רמתים צופים, רמזי אש ועוד, ומהם לקטתי את הדרך הפשוטה והברורה ביותר, והשתדלתי להעתיקם כלשונם ממש בלא שינוי, זולת במקום צורך נחוץ ששיניתי איזה תיבה וכדו'.

שנית, יגעתי לחפש בספרים שהביאו דברי התדב"א ופירשוהו בדרך פשוט, וחפץ ה' עלה בידי וממאות ספרים מצאתי ביאורים רבים ונכבדים המאירים עינים, ובספרי מרן הח"ח זצ"ל לבד מצאתי למעלה ממאה ביאורים נפלאים על דברי הספר הקדוש הזה שהעתיק בספריו.

שלישית, בכל מקום שדברי התדב"א או בדומה לו מובאים בש"ס ומדרשים, לקטתי מרבתינו המפרשים שם על אתר. וכן בכל מקום שמצאתי פירוש באחד המפרשים – ראשונים ואחרונים שע"פ דבריו מתפרש איזה ענין בספר הקדוש הזה, העתקתיהו לביאור. וכן כשראיתי מאמר חז"ל שעל פיהו יתבאר כונת התדב"א על נכון, אף אותו צירפתי לביאור. ובכל מקום שהעתיקתי מאיזה ספר, רשמתי שמו ומקומו בסוגרים, שאם יחפוץ הקורא להרוות צמאונו במקור הדברים יעיין שם.

רביעית, מה ששמעתי מרבתי מרנן ורבנן שליט"א, והם מוח"ז הגרא"ל שטיינמן שליט"א, ומוח"ז הגר"ח קנייבסקי שליט"א, ומה ששמעתי בשמם. וכן ממה ששמעתי מתלמידי חכמים נוספים.

חמישית, במקומות אשר נשארו סתומים מרבותינו המפרשים, פירשתי כפי אשר העליתי במצודת שכלי אחר היגיעה, ואחלה פני אחי הקורא הנעים שאם ימצא איזה קושי בדברי, או סתירה ממקום אחר, יודיעני משוגתי, ושכרו כפול מן השמים.

וכאן עלי להודות לחכם החפץ בעילום שמו שעשה חסד גדול עמדי, והגיה כל הביאור בעיון, כיד ה' הטובה עליו, והרבה דברים נתפרשו על ידו, ומקרב לב אברכהו לשפע ברכה והצלחה וסייעתא דשמיא, הוא וכל משפחתו.

* * *

ועל הכל פתחתי שער גדול שמו יקבנו "ציונים", ובו אלפי ציונים לכל ספרי חז"ל כפי מה שמצאתי, שהעתיקו דברי התדב"א, או שיש שם מאותו ענין המדובר בתדב"א, ודברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר (ירו' ר"ה פ"ג ה"ה), והרבה פעמים מה שלא יובן כאן יובן ממקום אחר, [אמנם מהילקוט ציינתי בדרך כלל רק מה שהעתיק מפורש מהתדב"א, אבל עניינים השייכים לא ציינתי]. וכן מהרבה ספרים ראשונים ואחרונים, שמעתיקים דברי התדב"א, או שמדובר שם מהעניינים השייכים למאמרי התדב"א, הכל סיפחתי לחלק הציונים, למען לא יחסר כל טוב ללומד הספר.

ו. מעלות אליהו

אמיתי לנפשי אספרה לפני הקורא הנעים כמה מעלות טובות ושכלולים זיכני הקב"ה לערוך במהדורה זו:

א. הראשון – התיקון הגדול הנכבד מכל, הוא העמדת הגירסא הברורה, אשר יגעתי בכל כחי לתקנה ע"פ כתבי היד והדפוסים, כאשר כבר הארכתי בפרק "תיקון אליהו". ומה יש להכביר במילין על גודל התיקון שבזה, כי מלבד הבהירות שנעשה עתה בדברי אליהו ז"ל, שבאים הדברים מתוקנים וברורים. הנה יש בו את המעלה הגדולה של לימוד תורה עם פחות שיבושים. ואף שאינני יכול לומר שבלשון זה הנדפס כאן כך לימד אליהו לרב ענן, כי הלא גם בכתבי היד יש נוסחאות רבות מחולקים זה לזה, אבל ודאי שהוסרו הרבה שיבושים שלא אמרם אליהו מעולם.

ואמנם אין ספק שהלומד בספרי חז"ל שיש בהם שיבושים, שכר תורה בידו, שהרי אפילו על השוגה בתורתו אמרו חז"ל ששכר תורה בידו. וזה לשונם במדרש שהש"ר (פ"ב ד): [ודגלו עלי אהבה – ודילוגו עלי אהבה, שני חברים שעוסקין בדבר הלכה, זה אומר בית אב של הלכה [שמכוונה על אמתתה], וזה אינו אומר בית אב של הלכה, אומר הקב"ה דגלו עלי אהבה. אמר רבי אחא עם הארץ שקורא ואהבת – ואייבת, אומר הקב"ה ודגלו עלי אהבה. ועיין בספר חסידים (סי' י"ח) שהאריך בזה. ועוד אמרו חז"ל (ירו' סוף ברכות, מדרש שמואל פ"א): כל פטטיא בישין, ופטטיא דאורייתא טבין.

אבל כבר האריך הגאון בעל הפירוש "תולדות יצחק" על הירושלמי (בהקדמתו לביאורו) שודאי צריך לשקוד ולהשתדל לעמוד על הגירסא הנכונה, שהיא עיקר לימוד התורה, עיי"ש

באורך. והדבר מוכח בגמ' שבת (דף ס"ג א') שאמרו: שני תלמידי חכמים המדגילים זה לזה בהלכה, הקב"ה אוהבן. ופירשו התוס' בעבודה זרה (דף כ"ב ב') שהכונה שאינם עומדים על האמת. ומסיים בגמ' שם: והוא דלית להו רבה במתא למיגמר מיניה. ולמדנו מכאן שכשיש אפשרות ללמוד כפי האמת, אין הקב"ה אוהבן.

ואחד מ"קנייני התורה" הוא המכוין את שמועתו (אבות פ"ו מ"ו, סא"ז פ"ז סי' ו'), ופירש המחזור ויטרי שאינו מוסיף על שמועתו ואינו גורע ממנה, אלא בדקדוק.

ומצינו שחז"ל הקפידו בה מאד, ואמרו בגמ' (ברכות ל"ג ב') שיש לסמוך על רבי חייא בר אבא יותר, דדייק וגמר שמעתא מפומא דמרא שפיר. ופירש רש"י שהוא מדקדק בלשון רבו, וקובע בו סימנים שלא יתחלף לו וכו'. וכן בהרבה מקומות שבחו חכמים להמדייק בשמועתו.

ועוד אמרו בכתובות (דף י"ט ב'): ספר שאינו מוגה, אמר רבי אמי עד שלשים יום מותר להשהותו, מכאן ואילך אסור לשהותו, משום שנאמר אל תשכן באהליך עולה. ובש"ע (יר"ד סי' רע"ט ס"א) כתב הרמ"א דהוא הדין בשאר ספרים. ופירש רבינו הגר"א בביאורו שהוא מפני שבכל הספרים שייך ענין זה ד"אל תשכן באהליך עולה". ואמרו חז"ל בספרי זוטא פרשת בהעלותך (סי' ל"ד): כל ספר שיש בו שמונים וחמש טעיות לא יקרא בו עד שיוגה. ונראה הכונה שגם בתוך שלשים יום שמותר להשהותו, לא יקרא בו.

*

וכמה מסרו חכמי הדורות נפשם על הגהת ספרי הקדש, ולא רק בספרי ההלכה, אלא גם בספרי המדרש. ורבינו הגר"א יגע בזה מאד, וכמו שהעידו בניו (בהקדמה ל"פירוש על כמה אגדות"), וז"ל: וירא כי עת לחננה – כי אין תורה. ובא מועד – שהניחו לו אבותיו להתגדר בהן, ולהגיה על נכון אופל השיבושים שנפלו בתוספתא, ומכילתא, וספרא, וספרי, וירושלמי חמשה סדרים, וסדר עולם, ופרקי דרבי אליעזר, וברייתות הנעלמות וכו'. ועוד כתבו (בהקדמתם לביאורו על הש"ע א"ח): **ששה שנים** איזן וחקר ותיקן היטב תלמוד בבלי, וירושלמי, ותוספתות, מכילתא, ספרא, וספרי. והאיר אפילת חשכת עבי הנוסחאות. ותלמידו מוהר"ח מואלז'ין זצ"ל כתב (בהקדמה לספר תקלין חדתי): על מקרא ומשנה, ועל הלכות וכו', ועל אגדות, ועל מכילתא וספרא וספרי ותוספתא וירושלמי וכו', ומסכתות הקטנות, ופרקי דרבי אליעזר, וסדר עולם רבא וזוטא, את כולם הגיה מאופל השיבושים אשר רבו וכו', עכ"ל.

*

ואמרו חז"ל (תנחו' בראשית סי' א') שעל כל קוץ וקוץ שבתורה יש תילי תילים של הלכה, ובשינוי קוץ אחד אפשר להחריב את העולם, כיצד, כתוב בתורה ולא תחללו את שם קדשי, אם אתה עושה ח"ל ה"א, אתה מחריב את העולם. עיין שם באורך שמביא הרבה דוגמאות לזה. ולא רק בתנ"ך הוא כן, אלא גם בכל ספרי הקדש. וכמו שהאר"י מהר"א ברודא בהקדמת פירושו לפרקי דרבי אליעזר, והביא דוגמאות שבכמה ספרים נשתנה הענין לגמרי על ידי שינוי אות אחת.

ואערוך לפניך מספר קדוש זה "תנא דבי אליהו" דוגמא איך שבשינוי אות אחת משתנה הדין לגמרי. שהתוס' בשבת (דף י"ג ב') הביאו שרש"י היה נוהג איסור להושיט מפתח מידו לידה בעת נדושה. ולמדוהו מדברי התדב"א (סא"ר פט"ו) דקתני: שמא הבאת לו את השמן,

שמה הבאת לו את הפך. ודחו ששם מסיים: ונגע בך באצבע הקטנה, הרי שכל האיסור הוא משום שנגע בה. ואולם לפנינו הגירסא: ונגע בו אפילו באצבעו הקטנה, וזה מבואר כדעת רש"י. וכהנה וכהנה רבים.

ב. והשני – הוא הביאור הרחב והמקיף על הספר הקדוש, כאשר כבר הרחבתי את הדיבור עליו בפרק "פתיחת אליהו", וכמדומני שלא נשאר מקום בלתי מבואר בספר זה.

ומה מאד מתאים על זה דברי המפרש הנודע בעל "עץ יוסף" בהקדמת ביאורו למדרש רבה, וז"ל: המדרש הקדוש הלזה שהוא כולו חידות, אין הבין, ותכס בצעיף ותתעלף, וגם ציור הפשט לוטה בשמלה לפני כל לומדיו, ובפרט ששלטו בו מעתיקים טועים, ונטו עליו קו תוהו. ואחר זה נפל ביד מדפיסים מפסידים ורגמו בו אבני בוהו, החסירו, הותירו, החליפו, עירבו, השחיתו דיים, מטו יסודותיו, נטו כותליו, חשכו שמשותיו, כהו אוריו. ומי יאמר זכיתי לבי לבא בחדרי משכיותיו בדרך סלולה ואין מכשול, ואיה שוקל איה סופר, להעביר תחת קו החכמה, ולברור אחת לאחת, צודקת מבלתי צודקת וכו'.

והנה נתן ה' בלב יתוש כמוני לחזק יסודותיו, ולתמוך כתליו, ולהבהיק שמשותיו, והכינותי את לבי להבין כל מאמר במקומו, ולהקים הנוסחאות על מכונם. יגעתי הרבה לחפש בספרים המביאים מאמרי המדרש, ומה ידברו בו. ותודה לאל יגעתי ומצאתי לקבץ מכולם פירושים נחמדים ונעימים לאוזן שומעת, מיוסדים בתבונה ובדעת, לא נראו ולא נשמעו מעולם, אמרתם צרופה, מנופה בשלש עשרה נפה, כסולת יפה. בם ימצאו עונג לרוות צמאון נפשו, להבין דברי המדרש על נכון, ויבינו על מה נטבעו אדניו, על מה נתייסדו יסודותיו. בשמחה ידפקו דלתיו, ברינה יבואו פתחיו, יתענגו עיני רואים מזיו אורו, עכ"ל.

*

ואמנם דע כי הביאור הערוך כאן הוא כפי פשוטן של דברים, להתבונן על המובן הפשוט. אבל ודאי שבכל אגדות חז"ל יש ביאור עמוק על פי הסוד, גנוז ונעלם, וכמו שכתוב בביאור הגר"א למשלי (פרק כ"ד ל', ופרק כ"ה ב') ובישעיה (פרק ה' י'): שכל הסודות גנוזים באגדות חז"ל. וכבר האריכו בזה הקדמונים, עיין מה שכתב השל"ה בחלק תורה שבעל פה (כלל י"ח). והרמח"ל במאמרו על אגדות חז"ל (נדפס בראש המדרש רבה דפוס וילנא), ובספר הברית (חלק ב', מאמר י"ב פ"ה), ובהקדמת הכותב לעין יעקב. ועיין עוד במאמר רבי אברהם בן הרמב"ם (נדפס בראש העין יעקב), ובמבוא האגדות למהר"צ חיות זצ"ל, ובעוד ספרים.

ג. והשלישי – חלק הציונים המרובים לכל ספרי חז"ל ושאר ספרים, ממה שמצאתי שמדברים בנדונים הכתובים בספר הקדוש הזה, וכאמור בפרק "פתיחת אליהו". והמעלה בזה גדולה מאד, שכבר אמרו חז"ל (ירו' ר"ה פ"ג ה"ה): דברי תורה עניים במקום אחד, ועשירים במקום אחר. ובתנח"ך חקת (סי' כ"ג) איתא: כל דברי תורה צריכין זה לזה, שמה שזה נועל זה פותח.

וכתב רבינו בעל הלבושים בהקדמתו לציוניו על הש"ס: אתם בני דעו כי התורה ענייה במקום זה ועשירה במקום אחר, והלבבות נתמעטו והשכחה מצויה, ופעמים ילמד האדם כאן, ונעלם ממנו הפשט האמתי אשר התוספות מפרשים זאת הסוגיא במסכת אחרת, ויפרש שלא כהלכה, ולפעמים מתקשה הרבה באיזה דבר, ואילו היה יודע אותם המקומות אשר

התלמוד ורש"י ותוספות נשאו ונתנו בזה המימרא במסכת אחרת, היה עוזר לעצמו הרבה, ובעבור זה נתעוררתי וכו', עכ"ל. וכעין זה כתב גם בעל ה"פה עינים" בהקדמתו.

ובפרט הדבר נוגע למדרשים, שכידוע כל מפרשי המדרשים הניחו יסוד ביאורם על פי מה שמצאו לחז"ל במקומות אחרים שהאריכו בדבר בביאור יותר. וכמו שהאריך המפרש הנודע בעל ה"מתנות כהונה" בהקדמת ביאורו למדרש רבה, ומספר גודל תלואותיו שהיה לו בחיפוש ודרישה וחקירה היטב בתלמוד בבלי וירושלמי תנחומא ספרא ספרי ומכילתא וילקוט שמעוני וספרים רבים ממדרשות ואגדות, שעל ידם יוכל להבין פירוש דברי המדרש, ומסיים שם: ובלעדיהם לא ארים יד לעשות כל מלאכה, ועל פיהם אצא ואבוא, והם היו לי לעינים, ומדבריהם לא אמוט ימין ושמאל, ואלכה אחריהם, עד שכמעט קט נשארתי כמלקט בלבד, עכ"ל.

ומטעם זה עמלו כל מפרשי המדרשים להורות ציונים לדברי חז"ל בשאר מקומות, וכתב העץ יוסף בהקדמת ביאורו ל"עין יעקב" וז"ל: אני קרתי מראה מקומות האגדות, ומקורם העריתי, איה איפה הם רועים בשדה אחר, אם בירושלמי, או במדרש רבה ותנחומא ושוחר טוב ותנא דבי אליהו ופסיקתא רבתי ואגדת שמואל וספרי וילקוט ושאר מדרשים וזוהר, כי לפעמים במילה אחת או שתיים הנמצאים במקומות אחרים, או בסגנון הלשון, כשיעויין שם תפקחנה עיני הקורא להבין בינה, למצוא דעת באיזה ביאור חדש, או ביתר ביאור.

*

ואציע כאן מה שכתב מוח"ז הגר"ח קנייבסקי שליט"א בהקדמת ספרו "תשלום יפה עיניים", איך שעל פי תיבה קטנה ב"תנא דבי אליהו" מתבאר משנה עמומה במסכת אבות. ששינו שם (פ"ד מ"ג): הוי גולה למקום תורה, ואל תאמר שהיא תבא אחריו שחבירך יקיימוה בידך. ואין מבואר מהו שחבירך יקיימוה בידך. ובתנא דבי אליהו (רבא, פ"ד) הגירסא: או שחבירך יקיימוה בידך, והרי זה מאיר עינים.

*

ובאמת, שהגירסאות במדרש פעמים הרבה המה יותר מדוייקים מהגירסאות שבתלמוד, וכמו שכתב השל"ה בחלק "תורה שבעל פה" (כלל י"ז) וז"ל: עוד צריך להבין היטב כשתמצא מאמר אחד במדרש, ותמצא המאמר עצמו בגמרא בסגנון אחר, בקצת שינוי, או חסר, או יתר, צריך המעיין לבקש מקום מבואר של המאמר, וכל המפרשים הנמצאים עמנו היום. ולהשתדל לסלק איזה טעות אם ישנה בגירסת המדרש, ולקיימה כי היא הקדומה. ושינוי הגירסאות מהמדרש לגמרא רבו כמו רבו, ובהרבה מאמרים הנמצאים בגמרא ובמדרש, מי שלא יראה את דברי המדרש במקומם לא ירד לעומקן של דברים, או ישבש דברי הגמרא, או דברי רש"י וכו'. בוא וראה אחד מרבותינו האחרונים שעשה לדברי רש"י טעות, ומי שיראה המדרש בפרשת נשא, יראה איך דברי רש"י אמת ויציב, עכ"ל.

*

ומצינו למפרשים שהגיהו בהרבה מקומות במדרש על פי מדרשים אחרים. והזיקוקין דנורא הגיה הרבה בספר תנא דבי אליהו ע"פ התלמוד והילקוט ושאר מדרשים. ובהקדמת פירוש "בית הגדול" על פרקי דרבי אליעזר כתב: כי בעת אשר החילותי לברר וללבן הפרקי דר"א מחלאת השיבושים וזוהמת הטעיות אשר באו אל תוכו משגגת המעתיקים אשר נפלו

בה טרם בואו אל הדפוס וכו'. חרד לבי בראותי אותו מקולקל מאד, כי חלו בו ידי סופרים רבים ומעתיקים, גם שגגת הדפוס היו בו בחסר וביתר, עד שהיה מוקשה להבין כמה מאמרים, וכל רואהו יקראהו באמת "מדרש פליאה", על כן שמתתי פני לדרוש ולתור אחר מקור ומוצא מאמריו, בראותי כי הרבה מאמריו מובאים בש"ס וירושלמי ומדרשות הגלויים לנו. והמה היו לי לישועה לברר ולזכך הפרקי דרבי אליעזר ולהעמידו על בוריו, כי בכל מקום שמצאתי בו מאמר בלתי מובן מצד הקלקול אשר נפל בו, מצאתיו מסודר ומתוקן באחד מספרי חז"ל הנמצאים אתנו, והעתקתי על מכוננו.

ועיין עוד בגוף ביאורו שם (סוף פרק ל"א) שיש כמה תיבות מופלאים מאד, ועל פי המובא בבראשית רבה נודע שחסרו כמה שורות, ובהשלמת החסר הכל ברור ונהיר.

ד. והרביעי — הוא החלוקה לאותיות וקטעים, וכפי עצת מוח"ז הגר"ח קנייבסקי שליט"א בכל מקום שמתחיל ענין חדש קצת סימנתי באות חדשה, וגם בתוך האות עצמה חילקתי בעת הצורך את המאמר לקטעים נפרדים, שבכך מתיישב הדעת להתבונן היטב בהבנת המאמר. והשתדלתי מאד לעשות החלוקה במקום מדויק, ולא באמצע ענין.

וכל כך גדול וחשוב ענין זה של הפסקת הקטעים החלוקים, עד שמצינו לחז"ל שגם בעת שלימד הקב"ה את משה, עשה הפסק בין ענין לענין כדי שיתבונן על מה שלימדו. וזה לשונם בתורת כהנים (ויקרא פ"א ה"ט) ובבמדבר רבה (פ"ד כ"א): וכי מה היו ההפסקות משמשות, ליתן רווח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה. ובין ענין לענין. והרי הדברים קל וחומר, ומה אם מי שהוא שומע מפי הקב"ה, ומדבר ברוח הקדש, צריך להתבונן בין פרשה לפרשה, ובין ענין לענין, על אחת כמה וכמה הדיוט מהדיוט, ופירש הראב"ד בביאורו שהוא כדי שלא יתערבבו לו הדברים.

ומטעם זה סידר רבינו הקדוש את המשניות מחולקים לסדר המשניות, וכמו שכתב הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות, וז"ל: וראה לחלק כל חלק מהם לסוגיו כפי הראוי, וקרא לכל סוג מהם — מסכתא, אח"כ חילק הדברים בכל סוג מהם לקטעים, וקרא לכל קטע — פרק. אח"כ חילק הקטעים שבכל פרק לקטעים קטנים יותר **שיהיו קלים לזכרם וללמדם**, וקרא לכל קטע מאותם הקטעים הקטנים — הלכה. ומהר"י פיק זצ"ל בהקדמת ספרו "ראשון לציון" כתב שרבינו הקדוש חילק את חלוקת המשניות כדי שיהא הפסקה בין משנה למשנה בזמן קריאתה, ולא יקראו את הכל בנשימה אחת.

ובהרבה ספרי חז"ל מצינו חלוקת אותיות משניות והלכות, כן הוא במשניות, ובתוספתות, ותורת כהנים, ומדרש רבה, ותנחומא, ופסיקתא, וספר יצירה. ובפרט בספרי הראשונים והפוסקים שחילקו ספריהם לאותיות וסעיפים והלכות, והכל למען ייקל על המעיין להתבונן בדברים.

*

עוד תוספת מעלה יש בחלוקת האותיות, שעל ידי זה אפשר לציין ממקום למקום בקל, וכשמציינים: עיין בפרק פלוני סימן פלוני, מיד ימצא המעיין מבוקשו.

וידוע שאת חלוקת האותיות במדרש רבה ותנחומא עשה בעל ה"עץ יוסף" זצ"ל. וכתב בהקדמתו: חילקתי כל פרשה לחלקים, כל ענין בפני עצמו, והצגתי לו ציונים באותיות הא"ב,

והוא טוב מאד למצוא מהרה את הענין אשר הוא מבקש. וכאשר אשלח את המעיין לך אל פרשה פלוני ואל סימן פלוני שם תמצאנו, כל מבקשיו לא ייעפו, במקומו ימצאנו, ודבר זה למדנו מתורתנו הקדושה בכתב ושבעל פה וכו', עכ"ל.

גם המלקט של הספר "עין יעקב" חילקו לקטעים קטנים לפי סדר אותיות הא"ב, ופירש בהקדמתו שעשה כן כדי שיהיו על הסדר, ולהקל על המפתח, שייקל על המעיין למצוא את חפצו.

ה. והחמישי – הוא הניקוד המלא לכל התיבות שבספר, שכידוע הראש והראשון לפירוש – המה הנקודות, והשתדלתי לדייק בהגהת הנקודות כפי אשר הגיעה ידי, וכל שינוי קטן בנקודות משנה את הפירוש. ובמקום שהיה מקום לנקד באופן אחר שמשתנה בו הפירוש ציינתי עליו.

ובא וראה כמה גדול כח הנקודות באותיות, עד שאמרו חז"ל בתיקו"ז (סוף תיקון ה'): ונקודי לאתון כנשמתא לגופא. [תרגום: הנקודות לאותיות כנשמה לגוף]. ועוד אמרו בתיקו"ח (דף כ"ו ב', במהדורת הגר"א): והמשכילים יזהירו, מאי משכילים, אלין אתון דאורייתא. יזהירו – אלין נקודין דנהרין באתון כנשמתא בגופא. [תרגום: והמשכילים יזהירו, מי הם המשכילים, אלו אותיות התורה. יזהירו – אלו הנקודות שמאירים את האותיות כנשמה בגוף]. וכעין זה אמרו עוד בזו"ח (סוף שה"ש).

וכל שינוי קטן בנקודות משנה את משמעות התיבה לגמרי, כמו שאמרו בע"ז (דף כ"ט ב'): אמר לו ישמעאל אחי היאך אתה קורא, כי טובים דודיך מין, או כי טובים דודיך. ופירש רש"י ששואלו אם קוראין בלשון זכר, וכנסת ישראל אומרת כן לקב"ה, או שקורין בלשון נקיבה, והקב"ה אומר לכנסת ישראל. ומצינו בגמ' ב"ב (דף כ"א ב') שיואב טעה בקריאת הפסוק תמחה את זכר עמלק. וקרא זכר עמלק בקמץ, ולא הרג מהם אלא הזכרים. ופירש המתנות כהונה בביאור לשהש"ר (פרשה ב', עה"פ ודגלו עלי אהבה), שטעות זו באה בסיבת שלא למדו בספרים מנוקדים.

ובזו"ח (שם) איתא: נקודין אינן נפקין מרזא דמוחא לקיימא אתון על תיקונייהו, ובנקודה חדא אשתני תיבה ואעבר לההיא תיבה מקיומא בגונא אחרא. [תרגום: הנקודות הם יוצאות מפנימיות מח החכמה, כדי לקיים את האותיות על תיקונייהם, ובנקודה אחת משתנה פירוש התיבה, ומעביר אותה התיבה מקיומה וממשמעותה לאופן אחר. (ע"פ מתוק מדבש)].

*

והנה הנקודות כולם נמסרו למשה בסיני, כמו שהאריכו הספרים, ואיתא בזו"ח (שם): ולית קיומא ונהירו לכל אתון בר בנהירו דנקודי, וכולהו אתמסר ברזא דאורייתא בסיני. [תרגום: ואין קיום ואור לכל האותיות, רק באור הנקודות, וכל הנקודות נמסרו בסוד התורה בהר סיני. (מתוק מדבש)]. וכתב הרדב"ז בתשובה (ח"ב, סי' אלף ס"ח): ומסר הנקודות והטעמים כשאר תורה שבעל פה שהוא פירוש לתורה שבכתב, כן הנקודות והטעמים הם פירוש לתורה שבכתב. ובדורות האחרונים כתבום משום עת לעשות לה' שלא תשתכח תורת הקריאה, וכשאר תורה שבעל פה. וכעין זה כתב מרן זללה"ה החזו"א (קוב"א ח"ב סי' קס"ט): הנקודות ניתנו מסיני בצורתן ובקריאתן, אבל הוא בכלל תורה שבעל פה, ולא ניתן לכתוב אלא משום עת לעשות לה', ככל תורה שבעל פה. וכשניתן לכתוב תורה שבעל פה בזמן

חתימת התלמוד ניתן רשות לנקד תורה שבעל פה, אבל לא ניתן רשות לנקד תורה נביאים וכתובים, עכ"ל. ועיין עוד בספר ברכי יוסף (י"ד סי' רע"ז).

ואולם בעוד שהנקודות של **התורה שבכתב** יש עליהם מסורת מדור לדור, ואף שגם בזה מצינו כמה מחלוקות, וכמו שכתב הריב"ש בתשובה (סי' רפ"ד) וז"ל: אף אם הספרים שלהם היו נקודים כו', אפשר שהיו מחלוקת בזאת המילה בספריהם, כמו שיש היום בהרבה מילות בין מערבאי למדינחאי, ובין בן אשר לבן נפתלי וכו', עיין שם באורך. מכל מקום עיקר הנקודות הם מסורים במסורה מדור לדור. אבל על **התורה שבעל פה** אין לנו מסורת כלל איך לנקדה. וכמו שכתב הרז"ה בספר הצבא (מדה שמינית): ואין לנו קבלה בנקודות המשנה והגמרא. והתוס' בכתובות (דף ב' ב') כתבו: מקובלין היו כך לקרות לא נישאו וכו', עיין שם. **ומסרתי** מלאכת הניקוד למומחים בתורת הניקוד, ונקדוהו כפי כללי הדקדוק, והשתדלתי עליו שיהא מתאים לפירוש הנדפס כאן.

*

ואציעה דוגמא מיני רבות איך שבניקוד התיבה מתהפך המובן: בסדר אליהו רבא (פרק י"ז [כז]) כתוב: שכן של ישראל [שהיו עסוקין במקרא במשנה במדרש בהלכות ובאגדות], אותו דבר שעתיד להיות בסוף כמו שנאמר וזאת תהיה המגיפה וגו'. ובהשקפה ראשונה נראה שצריך לנקד: אותו דָּבָר, וכן נקדו בכמה מהדורות. ואין לתיבה זו מובן, והקיפואו בחצאי עגולה לסימן מחיקה. אבל באמת שהניקוד הוא: אותו דָּבָר, והדברים מבוארים מאלהם.

ו. והשישי — מלאכת הפיסוק המרובה שנעשתה במהדורה זו, שכידוע המִשְׁנָה לניקוד בביאור הכתוב, הוא הפיסוק בין התיבות. והרבה עמלו כאן על העמדת הפסיקים והנקודות במקומן הראוי, וכל מה שהיה נראה שיתרום להבנת הפשט הכניסו לתוך המדרש, למען תרבה ההבנה יותר.

וכמה פעמים יש חילוקי דינים על ידי הפיסוק, כמו שאמרו ביומא (דף נ"ב א'): חמשה מקראות שאין להם הכרע. ובחגיגה (דף ו' ב') נסתפקו בביאור המקרא, ואמרו: נפקא מינא לפיסוק טעמים. וכל כך נחוץ הפיסוק הנכון, עד שבעל קורא הטועה בפיסוק שלא כראוי, צריך לחזור ולקרות שוב, אם משתנה המשמעות. וכמו שפסק המשנ"ב (סי' קמ"ב סק"ד) בשם ספר שולחן עצי שיטים.

ועוד אמרו חז"ל (נדרים ל"ז ב'): ושום שכל — אלו הפסוקים. ובינו במקרא — זה פיסוק טעמים. ופירש המהרש"א שערבוב הדברים מביא לטעות, וההפסק מביא שכל וחכמה ובינה לכל ענין, עיין שם.

ז. והשביעי — הוא פתיחת כל הראשי תיבות, כי מרובים המה השיבושים הבאים בסיבת הראשי תיבות, וגם בספרים מוגהים מאד, במקומות של ראשי תיבות רבו השגיאות, אין קץ למניינם, וכמו שהאריך בהקדמת ספר "העקוב למישור". ובמהדורה זו אין ראשי תיבות בנוסחת הספר, חוץ מתיבת וגו'. ואף בביאור השתדלתי מאד שלא לכתוב בראשי תיבות, כי אם את הידועים ונפוצים ביותר, כגון: הקב"ה, השי"ת, תדב"א. אבל בציונים וחילופי הגירסאות השארתי הרבה ראשי תיבות, שאינו עיקר הלימוד. וכדי להקל על המעיין העמדתו בסוף הספר "לוח ראשי תיבות".

ורבינו יהודה החסיד זצ"ל בספר חסידים (סי' תתפ"ב) כתב: הכותב סדר תפלות יכתוב אותיות מלאים, כי כותבים מלאים למי שאינו בקי, כגון כשרוצה לכתוב וטהר לבנו לעבדך באמת, יכתוב: וטהר ליבנו לעובדך באמת. ליבנו מלא, לעובדך מלא, ושבת קודשך, אוהבי שמך וכו'. למדנו מדבריו כמה צריך לשקוד על הדבר שלא תבא טעות מפני כתיב שאינו מבורר כל הצורך.

ובספר הברית (הקדמה ראשונה) כתב: אף נזהרתי שלא לכתוב בספרי ראשי תיבות כדרך רוב הספרים, אבל בלשוני אין מילה בראשי תיבות, אפילו ראשי תיבות אשר הם גלויים וידועים לכל. ואם ימצא בו איזה ראשי תיבות, מעט מזעיר יהיו, ואשר כבר היו מושלמים נוכח פניך באר היטב. ולא אסיר תומת התיבה אפילו פעמים רבות, עד אשר תמו כל האותיות אשר בתיבה. ונזהרתי אפילו שלא לחסר אות האחרון בתיבה ולנטות עליה קו המורה על חסרון האות האחרון כנהוג ברוב הספרים שמחסרים אות בתיבה וקו ינטה עליה, ולא יעשה כן בספר הזה, אלא כל התיבות בו תמימים, למען ידע ויבין בה כל איש אפילו איננו חבר, רק מבין במקרא ובמשנה לבד, עכ"ל. ועוד הרבה להזהיר על הדבר בהקדמה שניה שלו.

*

ואציע לפניך דוגמא אחת מיני רבות איך שבפתיחת ראשי תיבות שלא כהוגן השתבש התיבה לגמרי. הנה בילקוט שמעוני (וירא רמז פ"ב) העתיק את דברי התנא דבי אליהו (זוטא, פרק א' סי' י"כ), ומתחיל שם: משום **אדם אחד** אמרו כו', ואינו מובן. וכתב הרד"ל בביאורו לפרדר"א (פרק ט"ו, הגה"ה ד') שהיה כתוב א"א, והוא ראשי תיבות: **אבא אליהו**, והדפוסים פתחו הר"ת: אדם אחד, וכהנה יש למכביר.

ח. והשמיני — הוא נוי הדפוס והאותיות. נבחרו אותיות חדות וברורות, ונדפס בצורה נאה. הביאור נחלק לשתי טורים להקל על הקריאה בו, והציונים והחילופי גירסאות חונים מן הצד, למען לא יפריע את הקריאה, והשורות מרווחות, עד שכל הרואה אומר ברקאי, בסייעתא דשמיא גדולה היתה זאת. ומקרב לב אקבע ברכה לשאר בשרי שליט"א אשר יגע ועמל הרבה למען יצא דבר נאה ומתקבל, הקב"ה יהי בעזרו בכל אשר יפנה.

והנה מעלה זו היא תועלת גדולה לכל הלומד בספר, וכמו שכתב רבינו עקיבא איגר זצ"ל באגרת לבניו (נדפס בראש שו"ת הגרע"א): אבקשך בני ידידי לפקוח עין על זה שיהיה נדפס על נייר יפה, דיו שחור, ואותיות נאותות. כי לדעתי הנפש מתפעלת, והדעת מתרועעת, והכונה מתעוררת מתוך הלימוד בספר נאה ומהודר. וההיפך בהפכו, אם הכתב מטושטש, והוא כמעט כדרך מה שאמרו זכרונם לברכה כל הקורא בלא נעימה וכו', ונתתי להם וכו' ומשפטים בל יחיו בס. כי אלו מאירים ומשמחים הנפש וכו', עכ"ל.

*

ומלבד זאת, יש בהידור ונוי הדפוס מצות "זה אלי ואנוהו" כמו שאמרו בשבת (דף קל"ג ב'): זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצות, עשה לפניו ספר תורה נאה, וכתוב בו לשמו בדיו נאה, בקולמוס נאה, בלבלר אומן, וכורכו בשיראין נאין. ואיתא בספר חסידים (סי' ער"ה): כבד ה' מהונך, כבדהו יותר מהון שלך. אם יש לך הון ועושר כסף וזהב וכל מחמדים, אתה מכבדם וקונה ארגז יפה ונאה וסוגרם בו. כן תעשה לחפצי ה' כגון ספרים. וכתב עוד (סי' תתע"ט ותתפ"ג): וכשיכתוב יעסוק שיכתוב יפה. ואם כתב אדם ספר יפה וכתב דף שאינו

יפה כל כך כמו שאר הדפין, אע"פ שאין בו טעות, יסיר הדף ויגנוז, ויכתוב אחר יפה. ואין לומר שעובר בבל תשחית, שכך נאמר זה אלי ואנוהו, עכ"ל. ובהסכמת השל"ה לספר "תוספות יום טוב" כתב: ואני יודע ומכיר את האיש האלוף הנ"ל כו', כי פיזר הונו לקיים זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצות, בנייר נאה ובדיו נאה, ובאותיות מחכימות. עיי"ש.

ט. והתשיעי – הוא המפתח כעין תמצית של כל הספר, שנדפס בראש הספר, והמעלה שבו להמחפש ומבקש ענייני הספר, יוכל בקצרה למצוא במפתח זה מבוקשו.

וראינו לרבינו יעקב בעל הטורים זצ"ל שערך מפתח כזה לספר הטורים, וכתב בהקדמתו תועלת הענין. וז"ל: וראיתי עוד לעשות סימנים לכלול כל ענין וענין במילות קצרות, ולכתבם בתחלת הספר במספר במנין, למען היות נקל לבקש כל ענין וענין. ומרן הבית יוסף בהקדמתו הוסיף וכתב: ולהיות שסימני המפתחות ספר הטורים קצרות ביותר, והרוצה לבקש דין אחד לפעמים לא יוכל להבחין וכו', לכן ראיתי לעשות מפתחות אחרות שמזכירין כל הדינים הבאים בסימן ההוא בפרט, כדי שימצא כל אדם הדין שירצה בנקל, עכ"ל.

*

ועוד תועלת גדולה תימצא בזה, שמי שכבר סיים הספר ורוצה לחזור עליו בקצרה ולשנונו שיקנהו בעל פה, וירכשו לקנין עד, יוכל בכמה רגעים לחזור על סימני וכללי הספר, וזה יזכירהו את הפרטים הכתובים בגוף הספר הקדוש.

וכמו שנכתב על הגאון ר' זלמעלע מואלז'ין זצ"ל (תולדות אדם ח"א, דף ו'), שסיפר אחיו ר' חיים מואלז'ין זצ"ל שמאז שנעשה בן ששה שנים שם כל מעיינו ועמלו ללמוד עקרי וראשי הכללים שבשתי התורות – שבכתב ושבעל פה, ושנה ושילש עליהם עד שהיו חרותם על לוח לבו, ושגורים על לשונו. למשל: התורה נחלקת לחמשה ספרים, ספר בראשית ספר שמות, ספר ויקרא, ספר במדבר, ספר דברים. ספר בראשית כולל: מעשה בראשית, והמבול, ותולדות האבות הקדושים, וכל הקורות אותם, עד בוא יעקב ובניו מצרים, ומיתת יעקב ויוסף. ספר שמות כולל: שעבוד ישראל וכו', וכן בכל החומשים. ועל דרך זה היה ג"כ סדר לימודו בעיקרי וכללי התורה שבעל פה. היה רגיל לשנון מספר המסכתות שבששה סדרי משנה, וכל פרק ופרק מפרקיהם וכו'. ועל דרך זה היה ג"כ סדר לימודו בספר משנה תורה להרמב"ם, שנחלק לארבעה עשר ספרים, והם ספר המדע, ספר אהבה, ספר זמנים וכו'. ספר המדע כולל: מצות שהם עיקרי הדת ויחוד ה'. ובו חמשה הלכות וכו', עיי"ש באורך. ומסיים המחבר שם: ועל ידי ידיעת הכללים בקיצור, אשר אפשר להשיגם במעט זמן, אח"כ נקל מאד לתור ולדרוש אחר הפרטים הרבים המסתעפים ממנה.

י. והעשירי – הוא מפתח העניינים המורחב שנדפס בסוף הספר, ובו תועלת עצומה מאד, שערך בפירוט גדול לפי סדר א"ב, את כל ענייני הספר. וכל מבקש באיזה נושא לידע אם ישנו בספר הקדוש הזה ימצא מבוקשו עד מהרה. ומקרב לבב אקבע ברכה גדולה לשאר בשרי החפץ בעילום שמו שיגע ועמל זמן כביר להוציא דבר מתוקן ערוך ומסודר בטוב טעם ודעת, יזכיהו הקב"ה לישוב על עמלה של תורה כל ימיו מתוך נחת ואושר וכט"ס.

ומה צורך להאריך בתועלת היוצאת ממפתח זה, שכל אשר יערוך למאמרי התנא דבי אליהו בנושא מסויים מיד ימצאנו. וכבר בדורות שעברו עמלו במפתחות כאלו לטובת המחפשים. ורבינו ה"נודע ביהודה" סידר מפתח העניינים לספרו, וכתב בראשו: ויען כל

עיקר מחשבתי בהוציאי החיבור הזה לאורה, הוא להיטיב עם הקטנים ממני וכו', ואולי ירבה עליהם טורח החיפוש, ונמצא לריק יגיעתי, לכן עשיתי מפתחות אשר בהם רשום בקיצור מכל תשובה שורש החידושים אשר בתשובה ההיא, ויוכל המעיין למצוא שורש מבוקשו בקיצור, ומשם שוב יהיה נקל להמעין אח"כ בגוף התשובה לראות מקור הדברים.

ובהקדמת הספר "שביל המדרש רבה" כתב הרימ"מ מלאדז: והנה מאמרי המדרש רבים המה, רחבו מני ים, והמה מפוזרים בין הסדרים, וכל מי שמבקש איזה דבר ה', לא ידע מקומו איה, יען כי ארוכה מארץ מדה, ובעזרת הש"ת מצאתי שביל ודרך להכנס בזה השער לה', צדיקים יבואו בו. ובקל יבואו אל מחוז חפצם מהרה, וסידרתי הערכים ע"פ סדר א"ב, עכ"ל. ובספר "שער הציון" כתב בהקדמתו: חזו גאונינו מצדיקי הרבים בדורות שלפנינו, ויתיעצו על צפונינו, והחלו לדאוג לנו, ולהראות לנו דרכי ציון בשערים המצויינים בהלכה, בחברם ספרי כללים, קצורים, וציונים, לקצרי ראות כמונו היום, ואנהרינהו לעיינין במאורות חכמתם לבל נאבדה דרך, ברוכים המה לה' כי לולי המה היינו מגששים כעורים קיר, עכ"ל.

יא. והאחד עשר — הוא אסופת מאמרי אליהו זכרוננו לברכה. מה שמצאתי בשאר ספרים שהביאו בשם תנא דבי אליהו, ואינם לפנינו, והערתי עליהם מה מקורם. והרי הכל תאבים לתורתו של אליהו ז"ל, וצמאים לחכמתו ודבריו, וטובה גדולה יש בהעתקת אסופות נפזרות אלו, ונדפסו בסוף סדר אליהו זוטא.

והנביא ירמיה אמר (ירמיה ח' כ"ב): הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם וגו'. ותרגם יונתן: אמר ירמיה נביא דלמא לא אית בי עובדין טבין למבעי על בית ישראל, הלא מחמיד הויתי לאולפניה דאליה נביא דמגלעד, דפתגמוהי אינון אסותא. [תרגום: אמר ירמיה הנביא שמא אין בי מעשים טובים (שאהיה ראוי) לבקש על בית ישראל, הלא הייתי חומד לתלמודו של אליהו שמגלעד, שדבריו המה רפואה].

יב. והשנים עשר — המה הנספחים הנלוים לספר קדוש זה, המבוא הגדול המפיץ אור על תולדות אליהו, ותולדות ספרו, ושאר עניינים השייכים אליו, המשמחים את כל הכמהים לביאתו במהרה בימינו. ופסוקי אליהו שמקובל לאמרם במוצאי שבת, ונדפסו בסוף הספר לתועלת הקובעים לימודם בספר קדוש זה במוצאי שבתות.

ז. אליהו בא במוצאי שבת

כתב הטור (אר"ח סי' רצ"ה): ורגילין להזכיר [במוצאי שבת] אליהו הנביא, ופירש בעל המנהיג הטעם, לפי שהוא עתיד לבשר הגאולה, ואיתא בערובין (דף מ"ג ב') מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים, ועל כן אנו מתפללין כיון שעבר השבת ויכול לבא, שיבא ויבשרנו. ובספר המנהיג מסיים: ויבא לנו המבשר במוצאי שבת, שבזכות שבת הצור ה' יואל, ובא לישראל ולציון גואל. והב"ח הביא מאבודרהם שהיו נוהגים לומר כן בבית הכנסת החזן והצבור, והוסיף שבמדינות אלו אין נוהגין כך, אלא כל אחד בביתו מזכיר אליהו הנביא. והרמ"א (שם) העתיק דברי הטור, ועיי"ש במשנ"ב.

ומצינו בקדמונים שהיה בידם פיוטי אליהו הנביא לאמרם במוצ"ש, והובאו כבר במחזור ויטרי (סדר מוצ"ש), ובאור זרוע (הלכות שבת סי' צ"ה) הביא מתשובת הגאונים, וכמדומה שהיה מרבנו יוסף טוב עלם, שכתב דמנהג נכון וכשר לומר הבדלות ופיוטים מאליהו זכור לטוב. והאבודרהם (סדר מוצ"ש) האריך בפירוש הפיוטים, וכתב שם כמה טעמים להזכרת אליהו במוצ"ש, עיי"ש. וכן בספר סדר היום פירשם באורך. [וכתב שם בביאור הפיוט "תצליחנו על ידו בתורה" שעל ידו תהיה הצלחת לימודינו בתורה, שבמגע ידו הכל מוצלח, ומצינו בכמה מקומות שרוח קדושתו תופיע הצלחה גדולה, וזכירה עצומה תמצא, ואין שכחה, עכ"ל].

ובאליהו רבה (סי' רצ"ה) הביא בשם פסקי תוס' (וכפה"נ שאינו אותו פסקי תוס' שבתלמוד) שיש לומר במוצ"ש הפיוטים והחרוזות שנזכר בהם אליהו, והעתיקו המשנ"ב (שם ס"ק ז').

ומהרש"ל בזמירות שבת שיסד (נדפס בוויניציה שס"ג, ובפיעטרקוב תרפ"ג) סידר למוצ"ש זמר על אליהו זכור לטוב, ובו כל המעשים שהוזכר ממנו בגמ', וגם הגה"ק ר' נפתלי כץ מפוזנא יסד שיר ארוך על דרך זה, ויש ממנו ב' נוסחאות, ונדפס בספר בית רחל הנדפס מחדש.

* * *

עוד כתב הטור (סי' רצ"ט): יש נוהגין לומר בכל מוצאי שבת כל הפסוקים שמוזכר בהם אליהו, ואומרים שהוא טוב לשכחה, ויהיו דרכיו מצליחין בכל השבוע. ובספר יוחסין להר"א זכות (מאמר שני אות ד') כתב בענין בני רב פפא: ושמעתי מאבא מרי ז"ל שקיבל מהחכמים הזקנים זכרם לברכה שמועילים לשכחה כו', ושזה הסגולה יש לה כמו בזכירת אליהו במוצ"ש.

ובמהרי"ל (סוף הלכות שבת) כתב: מהר" שלום [מנוישטט] אמר מה שנוהגין לומר פסוקי אליהו וזמירות המיוסדים על שמו במוצאי שבת, היינו משום דאיתא במדרש דבמוצאי שבת יושב אליהו ז"ל תחת עץ החיים, וכותב זכויות של שומרי שבת. והעתיקו השל"ה (מסכת שבת, פרק נר מצוה). ובספר ילקוט ראובני (חלק עונג שבת, פרק מוצאי שבת סעף ו') העתיק מספר הקולות, שלכן אומרים ענייני אליהו במוצאי שבת, ופיוטי אליהו, ופסוקים שמוזכר בהם, כי יש צדיקים שחטאו במקצת דברים, וצריכים במוצאי שבת להשיבו לדונו, ואליהו מקבל עליו דין, כדי להגן על הצדיקים, ולא יתנם למוצאי שבת להחזירם לדין, והוא סובל במקצת, וזהו שאמרו בתנא דבי אליהו (עיין סא"ר פרק ה' וש"מ) הריני כפרת משכבכם, עכ"ל. ובמחזיק ברכה לגחיד"א (סי' תצ"א) העתיק מאמר זה בשם תלמידי רבינו יהודה החסיד, ופירש יותר, דיש צדיקים שצריכים להענש עד אמצע השבוע הבא, כגון עד יום ג' וד', ואותם מציל אליהו שמקבל היסורים תחתם, עיי"ש. והובא עוד ענין זה במדרש תלפיות (ענף אליהו השני) בשם סודי רזי לרוקח, ועוד שם (בענף אליהו ואלישע) מספרי אשכנז בשם מדרש.

ובספר קיצור של"ה (דיני שבת) הביא בשם ספר תיקוני שבת: וטוב ג"כ לומר כמה פסוקים שנזכר בהם אליהו הנביא **והוא מופלא לזכרון ולפתיחת הלב**, וכמו שכתב הרוקח, והם במלכים ודברי הימים ומלאכי, עכ"ל. והוסיף: ובאמת תמה אני למה לא נדפסים בתוך תיקוני שבת, כי הפסוקים המה מפוזרים אחד הנה ואחד הנה, אי אפשר לאומרם אם לא שנכתבים ביחד, כי המה יותר מששים פסוקים, על כן כל מי שיש בו יראת שמים ורוצה לאומרן, יכתבם בתוך תיקוני שבת שלו, עכ"ל. [ובמהדורה זו הדפסנום בסוף הספר].

* * *

באליהו רבא (סי' רצ"ה) הביא מספר תיקוני שבת שיש לומר במוצאי שבת ק"ל פעמים "אליהו הנביא", והובא גם בספר יוסף אומץ (סי' ע"ה), ובמדרש תלפיות (ענף הבדלה) כתב סדרם לפי סודן של דברים. ובהקדמת הזיקוקין דנורא מעיד על עצמו שאמר כל מוצ"ש ק"ל פעמים אליהו הנביא, וכתב שעל ידי זה זוכים לניצוץ קדוש מנשמת אליהו שמאיר על נשמתו להבין רזי התורה, ואמירת פסוקי אליהו מסוגל להבין סודות התורה, עיי"ש. ובסדר היום (סדר מוצ"ש) כתב שיש להזכיר אליהו הנביא ג' פעמים. ועיין עוד בפמ"ג (סי' רצ"ה), ובשו"ת חת"ס (ח"ו סי' צ"ח).

והרבה צדיקים הזהירו ללמוד בספר תנא דבי אליהו במוצאי שבת, עיין בהסכמות הצדיקים לפירוש ישועות יעקב, וכן רבים נוהגים.

* * *

כאן מקום למסור מה ששמעתי מהגר"ש קרביץ (שליט"א) [זצ"ל] ששמע מהגה"ק רבינו אלחנן וסרמן זצ"ל הי"ד (ואינו זוכר אם אמר כן מעצמו, או בשם החפץ חיים) בדבר מה שאמרו (ערובין מ"ג ב') דאין אליהו בא בערב שבת ולא בערב יר"ט, משום הטורח. ופירש רש"י שמניחין צרכי שבת והולכין להקביל פניו. ולכאור' אינו מובן, וכי מפני הפסד הטירחא יפסידו את ביאת המשיח? הלא אין ספק שכלל ישראל מוכנים להפסיד את טרחתם בשביל המשיח. ואמר דודאי כלל ישראל לא יפסידו את ביאתו, ואם גלוי וידוע לפני הקב"ה שבערב שבת יהיו ישראל ראויים לביאת המשיח, יקדים את ביאתו ליום החמישי. עכ"ד הקדושים. (וכע"ז נדפס בקובץ שיעורים עמ"ס פסחים סי' נ"ה).

ח. שיר אליהו

איש אוהב צדיקים מגפפן ומנשקן, לאדם שאינו מקפיד מתראה ולאיש שתקן, ילמדם תורה ויחישם פורקן, הוד חכמה יגלה לחסיד וזקן, וחמדת משאלותם לא ישיב ריקן.
אצל האמורא רב ענן נגלה, ללמדו חמדה גנוזה וסגולה, ישבו יחדיו ואת פניו חילה, הירבה לו חכמה בגילה, וסדר אליהו רבה לימדו ונתעלה.
און בו כי ראה, לא חפץ עוד לו להראה, ישב בתענית ובתפלה געה, השיב לימדו בהסגר תיבה ונלאה, ולסוף נסתלק באותה השעה.
אך לנו הותיר רוב טובה, לפנינו תורה שלימה כתובה, יזרז בה לשקידת התורה החביבה, הדר נעימות יגיעתה יגלה כי כה חשובה, ויצוה להתרפק עליה בחשק וחיבה.
אור נעם המצות הורה, למדות טובות יחנך להתעטרה, יופי קרבת ה' יראה כמה מפוארה, הטוב שבימות המשיח יבונן ויאירה, ועונג עדן הגן הנצור לדירה.
אשרי האיש ההוגה בו, לנפשו יוסיף מעלה ויטהר לבבו, יראת ה' צרופה יקנה ותלבבו, הן יתעלה עדי ידבק בה' ויאהבו, ולעמל התורה במהרה תקרבו.

סליק

פְּנֵי דָנִי
אֵלֵינוּ

מפתח הפרקים

מפתח הפרקים

סדר אליהו רבא

פרק א ענין גירוש אדם הראשון מגן עדן ★ הקב"ה מעביר עונות ★ חובת לימוד התורה בשבת שהוא יום שבחר הקב"ה לחלקו ★ מחילת עונות ביום הכפורים ושמחת הקב"ה בזה ★ נקמת הקב"ה בגוים במלחמת גוג ומגוג ★ בריאת השקצים ורמשים לטובת האדם ★ מה שנמשל הקב"ה לאש.

פרק ב כמה טעמים למה נקרא העולם הבא "יום שביעי" ★ גודל התשובה שעשה דוד המלך על חטאו ★ מעלת המקבל עול תורה ★ הקב"ה מחזיר פקדון הנפשות כל יום ★ מעשה שמים וארץ מספרים כבוד הקב"ה ★ כל העולם נמצא תחת כוכב אחד ★ גדלות הקב"ה במעמד הכוכבים וגלגל חמה ובחילוק מיני הבריות זה מזה ★ עמידת החמה אצל משה ואצל יהושע ★ ביאור הפסוקים "יום ליום יביע אומר" על התורה ★ הקב"ה מקבל פני הצדיקים בשמחה ★ הצדיקים נענשים מיד על הקלות והרשעים על החמורות ★ כשאין לומדים תורה הקב"ה חפץ להחריב העולם ★ התפלה צריכה להיות מתוך תורה ★ הקב"ה מצטער כשאין לומדים תורה ★ המבעט ביסורים כופלים אותם עליו ★ מי ששמור מעבירה אפילו למד רק מעט יש לו שכר ★ גילוי מלכות הקב"ה לעתיד לבא.

פרק ג מעלות דוד המלך ומה שזכה עבורם ★ תלמיד חכם שאינו מעשיר הוא סימן טוב לו ★ כמה שכר הצדיקים שיעדים בתורה ★ הקב"ה נוטל בני פושעי ישראל בקטנותם ★ כל מה שעתיד להיות לעתיד לבא נעשה מקצתו בעולם הזה ★ משפט הרשעים בגיהנם ★ אופן הלימוד של דוד המלך ★ התביעה על דוד המלך ★ בזכות התורה מכסין פשעיו של אדם ★ אור של תלמיד חכם וצדיק לעתיד לבא ★ כמה בני אדם שזוכין לעתיד לבא.

פרק ד גודל שכרו של משה רבינו על שהציל את ישראל ★ הנהגת משה אחר חטא העגל ★ תלמיד חכם שעוסק בתורה לא מת ★ אסור להצטער על מת יותר מהראוי ★ איך זוכים לרוח הקדש ★ תלמיד חכם הקב"ה משמרו בעצמו ★ לעתיד לבא יהא חיים שלא בצער ושלא ביצר הרע ★ דברי תורה כפולים בכל מקום ★ הקב"ה נפרע על אחת שבע מהגוים ושרי הגוים, ומן היצר הרע.

פרק ה כבוד ועוז לצדיקים לעתיד לבא ★ צער המלאכים וצער הגוים שלא זוכים לזה ★ העושה תשובה יזכה להיות לעתיד לבא עם הצדיקים ★ ביאור הפסוקים "מושיבי עקרת הבית" ★ ענין תחית המתים לעתיד לבא ★ בזכות התורה יקומו לתחיית המתים ★ למה זכה אליהו להחיות מת ★ למה זכה אלישע להחיות שני מתים ★ במעלת שנים ההולכים בדרך ומדברים בדברי תורה ★ למה זכה יחזקאל להחיות מתים ★ עונש הגוים לעתיד לבא ★ עונש מקצת מהגוים בעולם הזה ★ שמירת הקב"ה על ישראל שלא יכלו ★ שכר ישראל לעתיד לבא על יסוריהן בעולם הזה ★

אברהם זכה לחיים מעין עולם הבא משום שקירב את הבריות לקב"ה ★ יעקב זכה לחיים מעין עולם הבא משום שיגע בתורה ★ יתרו זכה לחיים מעין עולם הבא משום שהלך למדבר לשם שמים ★ מעלת נשיאת בת ת"ח, ונשואי ת"ח לבתו ★ יעבץ זכה לחיים מעין עולם הבא משום שלימד תורה ברבים לשם שמים ★ ביאור תפלת יעבץ.

פרק ו

כנסת ישראל נמשכת אחר הקב"ה ★ הקב"ה הכניס את ישראל לחדריו ★ כל תלמיד חכם יש לו חדרי חדרים בתורתו ★ כמה מחבב הקב"ה את ישראל ★ כמה משתוקק הקב"ה שיהיו ישראל צדיקים ★ רחמי על ישראל גם כשאניס ראויים כל כך ★ משה שפך רחמים על ישראל ★ מעלת לימוד "תורת אמת" ★ הקב"ה פתח למשה חדר בתורה ★ החובה להתנהג בדרך ארץ ★ הפרש בדיבור הקב"ה בין זמן שכוּעס על ישראל לזמן ששמח בהם ★ "אדם" הוא לשון חיבה ★ תנאים שהתנו בית דין בענייני הקרבנות ★ גרי הדור יעידו בגויי הדור ★ ממי מקבלים קרבנות ★ האבות קיימו התורה עוד לפני שנתנה ★ הפסוק "צפונה לפני ה'" רומז על עקידת יצחק ★ ועוד רומז על הצדיקים שצפונים לפני ה' ★ הקב"ה חפץ בקרבן ממי שאינו עושה עברות, וממי שלומד תורה ועושה מעשים טובים ★ כמה פירושים בפסוק "על כן עלמות אהבוך" ★ גם מי שעושה עברות רבות אם חוזר בתשובה הקב"ה מקבלו ★ אין הקב"ה חפץ בקרבנות של העושים דברים מכוערים.

פרק ז

טובה חכמת אלישע ממלחמות יורם ★ למה דוד שיבח את הקב"ה בלשון אמת ★ הטעם שבחר דוד שיבא רעב ★ הקב"ה מעביר עונות ישראל, ואינו מעביר עונות הגוים ★ העניש הקב"ה את מצרים על כל עונותיהם ונתגלגל על ידי ישראל ★ אריכות בענין עשרת המכות ושהיה מדה כנגד מדה ★ עונש המצרים בים סוף ★ גזירות פרעה על ישראל ★ נקמת הקב"ה בפרעה וכל מצרים ★ עונשו של סנחריב שנתגאה על ישראל ★ הזהירות מלהתחבר עם גוי ★ מה שכרת אברהם ברית עם אבימלך מלך פלשתים.

פרק ח

השמירה שצריך שלא לאכול עם גוי על השולחן ★ החובה להתפלל לקב"ה ביראה ★ חובת פריה ורביה ★ ארבעה חיובים בהנהגת התפלה ★ גודל הנס שהיה אצל חזקיה ★ עונש המתגאה בדברי תורה ★ איך שחינך אלקנה את ישראל לעלות לרגל למשכן שילה ★ מה שזכה עבור כך.

פרק ט

ברק זכה עבור מעשיו ומעשי אשתו דבורה ★ אחאב התקלקל על ידי אשתו איזבל ★ עמרי זכה למלכות ארבעה דורות משום שהוסיף עיר על ארץ ישראל ★ אחאב ניצח במלחמה משום שעל ידו באו נערי המדינות ליראת שמים ★ המלחמה עם מלך אדום ★ ביאור כמה פסוקים האמורים בדבורה הנביאה ★ למה התשועה באה על ידי שבט זבולון ונפתלי ועל ידי ברק ועל ידי יעל ★ מי היא "אשה כשרה" ★ כמה טובה עשה הקב"ה לאדם במה שנתן לו אשה ★ אהבת הקב"ה לישראל אף על פי שחוטאים ★ מעלת מי שלא עושה עברות.

פרק י

במי הקב"ה מושיע את ישראל ★ מעלת המפרנס תלמיד חכם ★ הצדקה מצלת ממות ומביאה הגאולה ★ מעלת התורה ומעלת התלמידי חכמים היגיעים בה ★ חסד הקב"ה

במה שפיזר את ישראל לבין הגוים ★ אשרי המחדש דברי תורה ★ זוג תלמידי חכמים מגינים על ארבעים אלף מישראל.

פרק יא

הנהגת הקב"ה עם ישראל בימי שפוט השופטים ★ הגדולה אינה גורמת טובה ★ ענין יפתח הגלעדי ★ עונשו של מי שיכול למחות ואינו מוחה ★ עונש הסנהדרין שלא יצאו לעיירות ישראל ללמד תורה ★ רחמי הקב"ה על ישראל בפרשת פלגש בגבעה ★ חטאי בני עלי ★ שביית הארון על ידי הפלשתים ועונשם ★ תשובת הפלשתים והכנעתם מלפני המקום ★ חוסר הדרך ארץ של אנשי בית שמש בשוב הארון למקומו ועונשם ★ הנהגת הקב"ה מדה כנגד מדה.

פרק יב

גודל החיוב שלא לאכול עם עם הארץ על השולחן ★ קבלת אורחים של אברהם אבינו ★ שכרו של אברהם אבינו לבניו אחריו כשהיו במדבר ★ כמה טוב ורע יכול לבא על ידי סעודה.

פרק יג

כמה עברות באים על ידי שחוק שיחה ותפלות ★ הקב"ה שוחק על הגוים ועל פושעי ישראל שמבקשים לאבד את הכשרים ★ תביעת הקב"ה על המרבה בשחוק ★ הרוצה לעמול בתורה נותנים לו, והרוצה לעמול בדרך ארץ נותנים לו ★ אהרן היה מלמד את בני ישראל ★ זכותו של התלמיד חכם שמלמד אחרים לשם שמים ★ שמונה עשרה מדות שיש לאדם להנהיג עצמו בהם ★ על ידי שיתכפרו עונותיו יוכל לזכור את התורה ★ על ידי שמרבים בשחוק שיחה ותפלות באים גזרות רעות ★ כל המחזיקים בידו נענשים ★ כמה צריך להזהר אפי' מחטא קל, וכמה שכר יש גם על מצוה קלה ★ עונש נורא לאב שלא מחה בבנו שהרבה שחוק בבית הכנסת ★ שכרו של אדם שהגביה קולו ב"קדושה" לשם שמים ★ עונשו של כהן שזלזל בתרומה ★ מי יכול ללמד תורה ברבים ★ כמה פירושים בפסוק "ביום טובה היה בטוב" ★ הקב"ה מעניש את מי שמציק לחברו ★ שמחת הקב"ה באהרן הכהן ★ כמה פירושים בפסוק "הנה מה טוב" ★ שכר הצדיקים לעתיד לבא.

פרק יד

כמה גרוע מי שאינו מודה לקב"ה על שנותן לו חיים ★ אורך הגלות כדי שיזכו לחיי עולם הבא ★ במה יזכו עמי הארץ לעתיד לבא, ובמה יזכו התלמידי חכמים ★ שלשה עצבין שעצבותן רצויה ★ אין הקב"ה נותן פרנסה אלא למי שמשתדל בעצמו ★ הירא שמים מתפרנס מאוצרו של הקב"ה ★ מפני מה חביבין דברי תורה על הקב"ה ★ ישראל יותר חביבים בעיני הקב"ה מאשר התורה ★ בחורבן בית ראשון כיון שעשו צדקה וגמילות חסד ניתן להם זמן ★ בגלות זו יש לשפוך רחמים וללמוד תורה ★ החובה לברר כל ספיקותיו בדברי תורה.

פרק טו

יש ללמוד את ענין "נטילת ידים" מתוך התורה ★ בחובת השחיטה כראוי ★ איסור אכילת דם בכל האופנים ★ בהמה שלא הקריבו ממנה קרבן חלבה אסור ★ איסור גזל אח ★ בשמונה דברים העולם חרב, ובארבעה דברים מתיישב ★ עונש המרמה גוי ★ מאין שבתו של אדם אסורה לו ★ מאין למדין שנדה צריכה טבילה ★ עונש נורא למי שאינו שומר הרחקות נדה כראוי ★ העושה עברה אחת בא לעברות נוספות ונענש ★ עונש המפורש לכמה עונות ★ שכר המפורש לכמה הנהגות טובות ★ חובת

האשה להזהר אפילו בטפה כחרדל ☆ טעם למה הזהירה תורה באיסור נדה ☆ גודל הגנות שבריו שתיית יין ☆ חובת הפועל במלאכת בעל הבית ☆ כמה דברים גרועים שבאים בריו יין.

פרק טז

דורות הראשונים האריכו שנים כדי שיעשו גמילות חסד עם אבותיהם ☆ שלימותו של נח בדבר זה ☆ היתה שמחה בעולם לשלשה דברים ☆ על ידי המיתה יש פחות עונות ☆ משום שישראל מתגברים על היצר הרע זוכים לכבוד לעתיד לבא ☆ כמה יכבדו הגוים את ישראל לעתיד לבא ☆ ישראל זכו לארבעים ושמנה נביאים כנגד ארבעים ושמנה ערי מקלט ☆ הנסיונות שיש בעולם הזה הם כדי להקביל פני הקב"ה ☆ ישעיהו הנביא זכה להתנבא נחמות משום שקבל עול הקב"ה בשמחה ☆ אימתי יתקיימו נבואות ישעיהו.

פרק יז

שכרו של משה שהיה נקי במעשיו ☆ הקב"ה זוכר טובותם של ישראל ולא רעותם ☆ אשרי אדם שמעשיו מרובים מחכמתו ☆ יש לאדם לעשות מעשיו הטובים בסתר ☆ שכרם של ישראל לעתיד לבא כנגד חרפתם בעולם הזה ☆ הקב"ה משבח שמו בפני ישראל ☆ כמה טעמים למה נקרא הקב"ה בשם "שלמה" ☆ הקב"ה נותן חכמה ☆ תמימותם של ישראל כשיצאו למדבר ☆ שכרן של ישראל שקבלו את התורה ☆ שכרן של ישראל שנדבו למשכן ☆ שכרן של ישראל שקבלו את הדינים שב"תורת כהנים" ☆ שכרן של ישראל שעשו תשובה בסתר ☆ שכרן של ישראל שקבלו עול מלכות שמים בימי יהושע בן נון ☆ שכרן של ישראל שקבלו עול מלכות שמים בימי שמואל ☆ שכרן של ישראל שקבלו עול מלכות שמים בימי אליהו הנביא ☆ הקב"ה מצטער כשיש בישראל רשעים ☆ שכרו של ירבעם בן יואש שלא קבל לשון הרע ☆ שכרן של ישראל שיגעו בתורה בימי חזקיהו.

פרק יח

הקב"ה מרחם על ישראל תמיד ומשתתף בצרתם ☆ תלמיד חכם שלומד תורה הקב"ה כביכול יושב כנגדו ☆ כמה שמח הקב"ה בדוד ☆ חובת הכרת הטוב גם על טובה מועטת ☆ אהבת ה' לדוד אף שכל מה שעשה הוא משל הקב"ה ☆ הקב"ה נותן שכר אלפי אלפים יותר ממה שהאדם עושה ☆ אשרי מי שעושה כל מעשיו בבטחון על הקב"ה ☆ מעשה בכהן אחד שהתפלל על בניו שלא יצאו לדבר עברה ושכרו על כך ☆ הבוטח בקב"ה אינו בוש לעולם ☆ הלומד תורה בשלימות הוא מדה שלמה לפני הקב"ה ☆ מהו הנחל שיצא מבית המקדש לעתיד לבא ☆ מי שדברי תורה מתוק לו זוכה לחכמה ☆ כמה זוכה תלמיד חכם, ובפרט כשנהנה מיגיע כפו ☆ אשה צנועה זוכה לבניה ☆ אשה שאינה צנועה גורמת רעה לבניה ☆ הכל אוהבים את מי שלומד תורה ☆ הלומד תורה יכול לבקש רחמים ויתקבל ☆ הקב"ה שמח בעוסקי תורה ☆ כשישראל משכימין לבית הכנסת ולבית המדרש הגוים יראים מהם ☆ מצוה קלה היא כחמורה ☆ הקב"ה מבקש את הלומדים תורה ועושים תשובה ☆ העוסק בתורה אינו רואה מדת פורענות ☆ לימוד תורה ברבים מזכה את הרבים בריו תורה ☆ כמה גדולה זכות לימוד תורה בבית הכנסת ובית המדרש ☆ בגודל מעלת התשובה ☆ במעלת לימוד התורה בלילה ☆ הצדיקים זוכים לשמחה ☆ יתרון המשכן שעשה משה מהמשכן שעשה שלמה ☆ גם בזמן רעב אין לדור אלא במקום תורה ☆ כשישראל לומדים תורה ועושין רצון הקב"ה הוא עצמו פונה לברכם ☆ כשאינן עוסקים בתורה

מצלחת מלכות הגויים ★ ברכת הקב"ה מרובה מקללתו ★ כמה חמור עונש פשעה של תורה ★ על האדם לקום בלילה ולהודות על היסורים שיש לו ★ יסורי האדם עבור עונותיו ★ יש לקום בלילה ולשמוח על הגאולה שתבא ★ הקב"ה משמח את הצדיקים ★ הלומד תורה באמת, ימי זקנותו יפים מימי צעירותו ★ על האדם לקום בלילה ולשבח את הקב"ה על חסדיו שעשה עמו ★ מהיכן אליהו בא.

עני שיש בו תורה חשוב יותר מאחאב ★ דוד המלך הודה לקב"ה שאינו מעניש עד סוף כל הדורות ★ דוד התפלל לפני הקב"ה שבני עניים יהיו תלמידי חכמים ★ הקב"ה מונע בנים מבני אדם כדי שירבו רחמים לפניו ★ עיר שיש בה תורה עדיפה לפני הקב"ה משומרון ★ כפי מעשיו של אדם כך נשמר מן השמים ★ הקב"ה שומר על ישראל שלא יתערבו פסולים עם כשרים ★ מתאונן שאין נשמרים מדברים מכוערים ★ מעשה נורא על עונש הבחורים שלא נזהרו מהוצאת שכבת זרע לבטלה ★ חובת הזהירות ב"יחוד" ★ הקדושה תנאי לקבלת התורה ★ קודם כניסתם לארץ ישראל היו צריכים להתחזק יותר בקדושה ★ בביטול התורה בא צרה לעולם ★ ענין מעילת עכן בכיבוש יריחו ★ יהושע הוכיח את ישראל שיעבדו לקב"ה ★ בגנות גסות הרוח ★ החובה להתנהג במענה רך ★ אשרי מי שאין בו עברה שמתקרב לקב"ה ★ גם מי שאין לו עברות צריך להזהר מאד שלא יבא לגסות הרוח ★ אזהרת יעקב ליוסף בנו בענין זה.

האדם צריך לעשות מעשים טובים בכל אבריו ★ כמה דברים שנמשלה תורה למים ★ לעתיד לבא יתוספו גרים ובעלי תשובה ועוד על ישראל ★ דברי תורה הם כמקוה טהרה על העונות ★ העושה מריבה עם חבירו לא יחזיק בזה ★ שלא להלבין פנים ★ חכם נדמה לרוכל שיש לו מאות דברי תורה ★ הרשעים יש להם מאות מחשבות של עברות ★ הצדיקים זוכים לשם טוב לדורות, והרשעים מקבלים שם רע לדורות ★ דתן ואבירם חטאו בהרבה דברים ★ העושה מריבה עם תלמיד חכם כאילו עושה מריבה עם הקב"ה ★ עונש דואג ואחיתופל ★ תלמידי חכמים שישאלו את כל העולם הקב"ה נותן להם ★ עונשם הגדול של בעלי לשון הרע ★ כמה נענשים בגהינם ★ העוברים עברה בסתר יענשו, וכן העוברים בגלוי ★ הצדיקים יראו בעונש הרשעים ★ באיסור השנאה לחבירו ★ הקב"ה אינו שונא את ישראל ★ את מי צריך להוכיח ★ שלא לשמוח במפלת אויבו, רק אם הוא רשע גמור ★ הצדיק נוטל חלק הרשע.

פרק יט

תפלה גדולה לעורר רחמים על ישראל ★ מעלת ישראל על הגוים ★ התביעה הגדולה שיש כשאין עושין רצון הקב"ה, וכמה משלים בדבר ★ בעון הרשעים מתים בניהם ★ הרשעים יענשו מדה במדה ★ עונשו של מנשה ★ אליהו ז"ל שב ומעורר רחמים מאד על כנסת ישראל.

פרק כ

החובה להתפלל על בניו ובני ביתו שלא יצאו לידי עברה ודבר מכוער ★ החובה להשתתף בצער הצבור ★ החובה ללכת לבית הכנסת ובית המדרש ★ מעלת המפרנס תלמיד חכם ★ ארבע תכיפות הן ★ הקב"ה שומע תפלת ישראל ★ לעתיד לבא הקב"ה ישלם לישראל כנגד כל הצער שנצטערו בעולם הזה ★ הקב"ה מסר את ישראל לשתי מלכויות כדי לשמרם ★ עבור מעשה טוב של אדם זוכה לזרעו ★ נכתבו מעשי הדורות בתורה ללמד הנהגת הקב"ה.

פרק כא

החובה לשמור על משפחתו מדבר עברה ודבר מכוער ★ בלעם הצטער כשראה את ישראל עוסקין בתורה ★ ישראל גדולים ממלאכי השרת ★ העוסקים בתורה מגינים על ישראל ★ כמה שומרים בני ישראל את עצמם מעבירה עד חופתם ★ מעשה בבת שמסרה נפשה כדי שלא להנשא לגוי ★ בלעם רצה למות כמשה ואהרן ★ בתי מדרשות מעלין את האדם מחובה לזכות ★ מלמדי תינוקות נמשלו לנהר ★ התלמידי חכמים נמשלו לגנות עלי נהר ★ פירוש כמה מברכותיו של בלעם ★ רשעים שעושים תשובה בעת מיתתם הם בני עולם הבא ★ כששבר משה את הלוחות נגזר על ישראל ללמוד בצער ★ חסרון דברי תורה הוא כרעב ★ יש להתבונן במעשי הקב"ה ולקבל יראה ★ תפלת "לעולם יהא אדם".

פרק כב

חיבת הקב"ה לכלל ישראל ★ מה ששלח מלאך הוא כדי שלא יחרדו ★ הקב"ה מפייס את ישראל ★ על ידי עברות בא אדם לידי פסול ★ מהנהגת הקב"ה עם הצדיקים והרשעים בעולם הזה אפשר ללמוד הגמול לעתיד לבא ★ הגוים שלא הצרו לישראל יהיו לעבדים בימות המשיח ★ בעולם הבא לא יהיו גויים כלל ★ אין זוכים לדברי תורה אלא אם מוסרים הנפש עליה ★ גם העושה מאה עברות כששב בתשובה הקב"ה מקבלו.

פרק כג

אשרי אדם שכל מעשיו לשם שמים ★ שלא יזלזל בשפחתו פן תבא לידי עברה ★ בית שיש בו אמה העבריה מריבה שם ★ ההורג במזיד יסתלק ממלאכתו עד שישוב בתשובה ★ מעשיהם הטובים של ישראל במצרים ★ מסירות נפשם על ברית המילה ★ היו נוהגים שבעת ימי המשתה ★ כשישראל עושים רצונו של מקום הוא כניעור, וכשאין עושין רצונו דומה לישן ★ חיבת הקב"ה לישראל שיצאו ממצרים.

פרק כד

כשהיו ישראל במצרים מסרו נפשם על ברית המילה ועבדו את הקב"ה, וזרעו של עשו בטלו ברית המילה ★ כמה גוים שזכו לטובה הוא משום מעשה אבותיהם ★ סופו של עמלק ★ בגלל מעשיו הרעים של אחאב לא נתברך ביתו על ידי עובדיה ★ מעשיו הרעים של עמלק וגודל עונשו ★ הקב"ה יעניש את עמלק גם על מחשבתו להרע ★ וכן יעניש לכל הגוים על שלא קבלו את התורה ★ הקב"ה הפריש את ישראל מכלל האומות ולא יחליפם לעולם.

פרק כה

מחיבת הקב"ה לישראל הוא מדבר עמהם בכמה לשונות ★ חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אברהם יצחק ויעקב ★ צריך להשתתף בצער הצבור ★ באיזה מעשים נקנה האדם לקב"ה ★ אברהם אבינו היה ירא שמים ★ אברהם אבינו קדש שם הקב"ה במלחמת סדום ★ יצחק אבינו היה ירא שמים ★ יעקב אבינו היה ירא שמים ★ ישראל שיצאו ממצרים היו יראי שמים ★ בשכר יראתם ואמונתם יגאלו ישראל לעתיד ★ הקב"ה יחזיר את המשכן שעשאוהו הכשרים בנדיבות לבם ★ כמה דברים שנגנזו.

פרק כו

בגדולת הקב"ה, וכמה מחבב את ישראל ★ הקב"ה צפה בעשרה בני אדם שיבעטו בעשרת הדברות ★ איזה שכר יש אם ישמרו עשרת הדברות ואיזה עונש אם יעברו עליהם ★ יעקב ויוסף ושאר שבטים קיימו עשרת הדברות ★ לא תענה ולא תחמוד

קיים אברהם ★ הרגיל בשבועות שוא ושקר כאילו עובד עבודה זרה ★ על ידי שבועת שקר נענש בגופו ובממונו ★ הרגיל בשבועת שוא ושקר אינו מקבל עול מלכות שמים ★ צריך לקיים כל המצות ★ על ידי מצות ציצית זוכרים שלא לעשות עברות ★ קלה שבמצות היא כחמורה ★ איך מענגים את השבת ★ אם לא זוכה לדברי תורה יבקש על אכילה ושתיה יתרה שלא יכנסו למעיו ★ רבי יהודה הנשיא לא נהנה כלום בעולם הזה ★ קדושת הקב"ה וקדושת שבת וקדושת ישראל שקולין כאחד ★ עונשם המר של אוכלי ישראל לעתיד לבא ★ המכבד אביו ואמו אין חטא בא על ידו ★ צריך לכבד אב ואם כמו שמכבד לקב"ה ★ כשמזלזל באביו ואמו הקב"ה מסתלק ★ מי שאינו מכבד ומפרנס אביו ואמו כאילו עובר על חמש דברות אחרונות ★ כשמכבד אביו ואמו זוכה מאד לעתיד לבא ★ החובה ללכת בדרכי שמים.

פרק כז

סדר קדימה בנתינת צדקה ★ כשאין אדם אוכל משלו לבו מתמרמר ★ אשרי מי שמפרנס אחרים על שולחנו ★ התלמיד חכם שבדור סובל עונות הדור ★ החובה להלביש אביו ואמו בגדים נאים ★ הקב"ה מבקש מהאדם שיכבד אביו ואמו ★ כשאין הכהנים מקריבים לישראל את קרבנותיהם הם מזלזלים בקב"ה ★ לא ישמע לאביו לעבור עברה ★ מי שמבין דברי תורה חייב ללמד תורתו לאחרים ★ כשיש באדם דברי תורה לבו מתיישב ביסורים ★ היושבים ולומדים בבית המדרש הקב"ה יושב כנגדם ומגלה להם סודות התורה ★ התלמידי חכמים יהיו לעתיד לבא יחידים אצל הקב"ה ★ בזכות האמהות הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים ★ אין ערום אלא מי שאין בו תורה ומצות ★ הקב"ה מחיה את ישראל בזכות המעשים העצומים של האבות הקדושים ★ חובה על האדם שלא להתעלם מעצמו ולעשות תורה ומצות ★ שלא להתעלם מתלמיד חכם הדר בשכונתו ★ לפרנס את אשתו שגירש ★ כמה זוכים על ידי שעושים רצונו של הקב"ה תמיד.

פרק כח

החובה לאהוב את ישראל ואת התלמידי חכמים ביותר, ואת הקב"ה ★ חובה להאהיב את הקב"ה ואת התורה על הבריות ★ העושה עול לגוי מחלל שם שמים, ובסוף יעשה כן לישראל ★ מה הפרש בין העובד את הקב"ה מאהבה לעובד מיראה ★ ישראל אוהבים את הקב"ה ★ הקב"ה שלח לאומות לקבל את התורה ולא קבלו ★ נתן להם נביא כמשה ★ ההפרש בין משה לבלעם ★ בלעם שמח לקלל את ישראל ★ בנין המזבחות של בלעם ★ הקרבת התמידים להזכיר זכות ישראל ★ מה הקב"ה דורש מישראל.

פרק כט

כנסת ישראל מתאוננת שעל ידי בני אומתה נענשה ★ כמה צריך לרחם על יתומים ואלמנות ★ יש לקיים התורה ומצות מתוך שמחה ★ הקב"ה מתנהג באריכות אפים ובוזה נצלו ישראל בחטא המרגלים ★ התביעה על ישראל בשילוח המרגלים ★ מעשה המרגלים עם הענקים ★ המרגלים רצו לרגום את משה ואהרן ולכן מתו ★ המנודה למטה-מנודה למעלה יותר ★ משה ריצה את ישראל בדברי תורה ★ מריבת ישראל והגרים ★ שלשה מיני גרים יש ★ פירוש הלאו "לא תשא שמע שוא" ★ להתרחק מעדות שקר ★ שונאים וקרובים פסולים להעיד ולדון ★ כמה מנין הדיינים בדיני ממונות ובדיני נפשות.

פרק ל

הקב"ה זוכר את ירושלים, והחריבה לפי שאין לפניו משוא פנים ★ הגוים נתייראו מישראל ביציאת מצרים ובבנין בית המקדש ★ כמה ביאורים בפסוק "אהלי שווד" ★ ישראל אינם מתקיימים בלא תלמידי חכמים ★ כשישראל עוסקים בתורה כאילו לא גלו ★ על ידי תפלת רחל הקב"ה יחזיר את ישראל ★ על ידי הגלות אין המועדים כתקונם ★ רבי צדוק ראה את הקב"ה מספיד את ירושלים ★ רבי נתן ראה את הקב"ה מילל על בית המקדש ועל ישראל שגלו ★ ישראל בכו שתי בכיות על נהרות בבל ★ לא רצו לשיר לגוים משירי בית המקדש ★ באותה שעה בקש הקב"ה להחריב את כל העולם ★ נבוכדנצר מנע מישראל לעשות תשובה ★ הקב"ה יבנה את בית המקדש בעצמו ★ הקב"ה הצטער שמסר את ישראל ביד נבוכדנצר ★ אסף שמח בטביעת שערי בית המקדש שעל ידם יעלה קרח ★ אנדריינוס קיסר הרג באלכסנדריא של מצרים מאה ועשרים ריבוא בני אדם ★ מלכות רומי הרגו באנשי ביתר ארבע ריבוא בני אדם ★ מעשה האלמנה ושבעה בניה שמסרו נפשם על קדוש ה' ★ מעשה הריגת רבי ישמעאל כהן גדול ורבן שמעון בן גמליאל ★ הקב"ה עורר בני קרח לקונן על ישראל ★ הקב"ה עצמו נשא קינה ובכה על ישראל ★ אין בריה שמרחמת על ישראל אלא הקב"ה ★ בשכר שתי דמעות של עשו נעשה רצונו ★ נמשלה הגלות ללילה ★ כפי מעשיו של אדם כך הוא נשמר מן השמים ★ הגאולה נמשלה לבקר ★ אין הקב"ה נותן את התורה אלא למי שמצטער עליה ★ צריך האדם לעשות רצון עבדיו.

פרק לא

צריך לעשות שלום בארץ כמו שהקב"ה עושה בשמים ★ אחיתופל היה גס רוח ולא גילה את ההלכה ★ עונשו של אחיתופל ותפלת דוד ★ דור המבול נעקרו על ידי גסות רוחם ★ אנשי מגדל נעקרו על ידי גסות רוחם ★ אנשי סדום נעקרו על ידי גסות רוחם ★ סנחריב נעקר על ידי גסות רוחו ★ נבוכדנצר נעקר על ידי גסות רוחו ★ פרעה נעקר על ידי גסות רוחו ★ אנשי דור המדבר לא נכנסו לארץ ישראל משום גסות רוחם ★ שאול המלך נהרג ונעקרה ממנו המלוכה משום גסות הרוח ★ בני ישראל גלו מארצם על ידי גסות רוחם ★ מה ששאלו ישראל את יחזקאל בגלותם ומה שהשיבם ★ גסות הרוח היא תועבה כעבודה זרה ★ הקב"ה נתייעץ עם התורה קודם שברא את העולם ★ הקב"ה ברא שמים וארץ ביחד ★ ענין בריאת המלאכים והכסא ★ ששה דברים שנבראו קודם העולם ★ כל הברואים היו בשמחה, וכשחטא אדם נתגרשו ובכו ★ קבע הקב"ה בכסאו מכל ארבע מדות שבעולם ★ בחטא העגל החליף פני השור בפני הכרוב ★ בזמן המבול היה הקב"ה כאבל ★ המלאכים קטרגו בבריאת אדם ואחר המבול ★ דורו של מנשה ★ כמה תקופות בעולם ★ הקב"ה מצפה לישראל מאד ★ כמה אוהב הקב"ה את ישראל ומגפפן ומנשקן ★ צריך להכין לביאת הקב"ה ★ למה נאמר גירושו של אדם ולא גירוש החיות והבהמות והעופות ★ קללת "ואכלת את עשב השדה" ★ רמז לתחיית המתים מן התורה ★ למה מתחלת התורה בבי"ת ★ הצדיקים שיחיו לעתיד לא ימותו לעולם ויבאו לפני הקב"ה.

סדר אליהו זוטא

- פרק א** לעולם יהא אדם ערום ביראה ומתנהג בנחת עם הבריות ★ החובה להשתתף בצער הצבור ★ משה השתתף בצער הצבור ★ מי מעיד באדם על מעשיו ★ לעולם יהא אדם כשור לעול וכחמור למשא ★ כשעוסקין בתורה ומעשים טובים היצר הרע מסור בידם ★ בלימוד תורה זוכים לרוח הקדש ★ אין אני דר אלא במקום תורה ★ מעשה התנאים עם רבי דוסא בן הרכינס בענין "צרת הבת" ★ מעלת הצדקה ★ האבות ומשה ואהרן דוד ושלמה נשתבחו בצדקה ★ אף הקב"ה וכסא הכבוד נשתבחו בצדקה ★ כמה גדולה צדקה.
- פרק ב** מקרא ומשנה ניתנו מהר סיני וההפרש ביניהם ★ בלא דברי חכמים אי אפשר לדעת איך להתנהג ★ הקב"ה נותן שכר לכל מי שמקיים מצוה ★ הקב"ה בחר בישראל ★ הפריש מישראל את הלויים ומהם את הכהנים ★ הפריש את ארץ ישראל וממנה את ירושלים וממנה את בית המקדש ★ השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא ★ ממקום המזבח נטל את עפרו של אדם הראשון ★ תלמידי חכמים הם כמזבח כפרה ★ הגוים אוכלים את העולם הזה משום שנטל מהם את ישראל ★ העושה מצוה מקבל שכר והעושה עברה מקבל עונש.
- פרק ג** הקב"ה לא ברא את מדת השקר ומדת העולה ★ כל עונשי האדם באים לו בסיבת עונותיו ★ בשלשה דברים יסתכל אדם בכל יום ★ איך שמתנהג אדם כך מוסרים לו מלאך שיתנהג עמו ★ ארבע מדות בנושאי נשים ושכרן וענשן.
- פרק ד** יש ללמוד מהקב"ה להיות עלוב ועניו ★ אף שחטאו ישראל בעגל היה הקב"ה עלוב ועניו לישראל ★ ענין הכתרים שקבלו ישראל בסיני ונטילתן מהם ★ כמה הפסידו ישראל בחטא העגל ★ מה שעשה אהרן בעגל ★ כששבר משה את הלוחות נגזר על ישראל ללמוד תורה מתוך צער ★ ארבעים יום האמצעיים יצא משה חוץ למחנה ואמר לו הקב"ה להכנס ★ בארבעים יום האחרונים התענו ישראל כדי שלא יבאו לידי חטא, וזכו ליום הכפורים.
- פרק ה** הקב"ה חפץ מאד שיפרנסו את הדלים ★ כמה מעלות טובות באים על ידי עניות ★ בזכות הצדיקים אין הקב"ה מחבל את העולם.
- פרק ו** למה אין הקב"ה עצמו זן את העניים ★ שאלת משה על צדיק ורע לו-רשע וטוב לו ★ הקב"ה הראה למשה כל הדורות ★ ענין גילוי ה"ג מדות של רחמים.
- פרק ז** כשאדם עושה טובה זוכה לארבע דורות אחריו ★ ירבעם נהג כבוד בנביאים ושכרו ★ מגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב.
- פרק ח** כביכול יש צער לקב"ה כשאין עושים רצונו ★ ישראל הכעיסו לקב"ה בימי שפוט השופטים ומסרם ביד הגוים ★ ישראל עבדו עבודה זרה בימי בית ראשון ★ אחאב עבד עבודה זרה וכפר במשה ★ אליהו הענישו בבצורת ★ הקב"ה חפץ שאלהיו יבקש רחמים על ישראל.

פרק ט

הקב"ה חפץ שהושע יבקש רחמים ☆ ענין הנסיון שעשה להושע ☆ אחז הכעיס את הקב"ה ☆ מנשה החטיא בעבודה זרה ועונשו ותשובתו ☆ למה גלו בימי הושע ☆ המתחיל במצוה ואינו גומרה נענש ☆ הקב"ה הצטער כשקילל ירמיהו את ישראל ☆ כשגלו ישראל לא קיבל הקב"ה ניחומים ☆ אין הקב"ה מעניש את ישראל מיד, כדי שיעשו תשובה, ומפני הצדיקים שעתידיים להולד מהם ☆ הקב"ה משתוקק שיעשו ישראל תשובה ויעסקו בדברי תורה.

פרק י

כל הנהגת הקב"ה בטוב ובעונש הוא בדקדוק ואי אפשר להתרעם ☆ אם זז דבר אחד מן התורה הרי זה מקלקל את כל העולם ☆ בטובה שהיה לדור המבול חטאו ☆ סיבת החטא של עשרה דורות שמנח עד אברהם ☆ נתינת הכהונה לפנחס ☆ נתינת המלכות לדוד וזרעו ☆ נתינת התורה לישראל ☆ ההפרש בין משה לבלעם.

פרק יא

יסורי ישראל באים לטובתם ומתוך אהבתם ☆ הצדיקים תחלתן מריבה וסופן שמחה, והרשעים תחלתם שמחה וסופן מריבה ☆ הגוים ירדו לגהינם על שלא קבלו את התורה ☆ האבות הקדושים היו בתחלתם במריבה וסופן בשמחה.

פרק יב

הקב"ה ברא את היצר הרע לצורך האדם ☆ המתגבר על היצר הרע אוהב את הקב"ה ☆ כפי כמה שלומד כן יאירו פניו לעתיד לבא ☆ הקב"ה גילה לחבוקק הנביא את מדותיו ☆ עמי הארץ יהיו שמשין לצדיקים לעתיד לבא ☆ בנים צדיקים מצילין את אבותיהם לעתיד לבא.

פרק יג

פושעי ישראל יגלו לארץ אחרת ☆ הקב"ה יגאל את הלומדים תורה ☆ גם מי שלמד הרבה צריך ללמוד עוד ועוד ☆ למה נמשלה תורה ללחם ומים ☆ למה נמשלה תורה ליין וחלב.

פרק יד

מעשיו של אדם מוכיחין אותו שיש לו דעת ללמוד תורה ☆ ראשית ואחרית הדברים-יראת שמים ומעשים טובים ☆ המרבה באכילה ושתיה ושינה מוריש את עצמו ☆ על הצער במניעת האכילה והשינה יזכו לעתיד לבא ☆ הקב"ה יאסוף את ישראל שבסוף העולם ☆ אין ישראל נגאלים אלא על ידי שיושבים עשרה ולומדים ☆ ישראל נגאלו ממצרים על ידי דברי תורה, ועל ידי שפרו ורבו.

פרק טו

אשרי תלמיד חכם שלומד לשם שמים ואינו נהנה משל צבור ☆ החובה להיות עניו עם הכל ☆ כשיש באדם תורה ומעשים טובים הכל מתייראין ממנו ☆ העונש למי שאין משתתף בצער הצבור ☆ היגע בתורה זוכה לרוח הקדש וגודל שכרו ☆ הקב"ה יוצר את האדם בכל יום ומפרנסו ☆ מהיכן אליהו בא ☆ מעשה בקיסר שכיבד בת ישראל שהיתה מושלכת באשפה.

פרק טז

על ידי התורה ניצול מלחטוא בעשרה אברים ☆ על ידי התורה ניצול מעשרה הרהורים קשים ☆ עונשו של מי שאינו נותן מאכל ומלבוש לעני הנצרך ☆ מהו "בחוסר כל" ☆ העונש של מי שאינו משמש את רבו ☆ באיזה מעשים טובים נקנה לקב"ה ☆ מעלת תלמיד חכם על מלך ☆ שנאת עמי הארץ לתלמידי חכמים ☆ לעולם יקנה אדם חבר לעצמו ☆ הדן את חבירו לזכות דנים אותו מן השמים לזכות ☆ מעשה בלדון לכף זכות ☆ מעשה ברבי יהושע ותלמידיו שדנוהו לכף זכות ☆ ירידת התורה

מחורבן בית המקדש ★ כשאין חוזר על תלמודו שוכח הכל ★ תלמיד חכם שאין נושא ונותן באמונה מבלה העולם ★ כמה אנשים שמלאכתן בזויה ★ ארבע פרוטות אין בהם סימן ברכה ★ ארבע מדות בנושאי נשים ★ החובה להוסיף בלימוד תורה מט"ו באב ★ סימני ליקוי המאורות ★ שבוע שמשיח בא בו ★ כמה צרות שיהיו בדור שהמשיח בא בו ★ שפלות יושבי כפרים ★ אוי לינקות שאינה חוזרת ★ שלא לשמוח בנפילת אויביו ★ שלא לעשות דברים שאינם כראוי ★ עשרה דברים הצריכים להיות בכל עיר ★ עתיד שיבקשו דבר תורה ולא ימצאו, ושלא תהא תורה ברורה ★ החובה ללוות את חברו, וגודל שכרה.

פרק יז

כמה זוכה העוסק בתורה לשמה ★ בת קול שיוצאת מחורב על מי שאינו עוסק בתורה ★ הלומד מחבירו אפילו דבר מועט צריך לכבדו ★ דרכה של תורה ★ אל תבקש גדולה לעצמך ★ ארבעים ושמונה קנייני תורה ★ האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם ★ התורה מארכת חיים ★ שבעה דברים שהם נוי לצדיקים ★ חמשה קניינים שקנה הקב"ה בעולם ★ הפוך בתורה והפוך בה ★ לפום צערא אגרא ★ הקב"ה רצה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות ★ מעשה בתינוק שניצול על ידי ספר בראשית ★ המצער עצמו על התורה בלילה זוכה לחוט של חסד ביום ★ רבי יוחנן למד מתן שכר מהזקנה, ויראת חטא מהבתולה ★ מעשה בבן של רשע שהציל את אביו מדינה של גהינם.

פרק יח

מעלתו של תלמיד חכם שלומד לשם שמים ונהנה מיגיע כפו.

פרק יט

הקב"ה עצמו יעשה נקמה באדום ★ אין מתקררת דעתו של הקב"ה עד שיעשה נקמה באדום ★ יעקב ועשו חלקו ביניהם העולם הזה והעולם הבא ★ הקב"ה שונא את עשו ★ כשירד הקב"ה לעשות נקמה באדום ישאלו המלאכים היכן הוא ★ הקב"ה יטול עונות ישראל ויניחם על עשו ואחר כך יכבסם ★ הקב"ה לא יכנס לעיר רומי, וימסרם ביד ישראל.

פרק כ

אין שום בריה יכולה להנצל מיום הדין ★ כל מי שמצער את ישראל הקב"ה עצמו נפרע ממנו ★ הקב"ה יתבע מכל הבריות למה לא בקשו רחמים על ישראל ★ ענין תחיית המתים וחידוש השמים וארץ ★ הארץ תעיד על עוברי עברה ★ הגוים ופושעי ישראל יושלכו לגיהנם ★ סעודת הקב"ה והצדיקים בגן עדן ★ דוד יברך בסעודה זו ★ על ידי עניית אמן יעלו פושעי ישראל מגיהנם.

פרק כא

בני ישראל ישמחו באורו של הקב"ה בזכות התורה ★ ענין האור הגנוז לעתיד לבא ★ קיבוץ האומות לעמק יהושפט ★ הגוים ופסליהם יעברו על גשר גיהנם ויפלו לתוכה ★ האבות ילמדו זכות על ישראל ★ הדין ודברים אם יבאו הגוים לראות טובת ישראל ★ הגוים יצאו מגיהנם לראות בטובת ישראל ויתביישו וישובו לגיהנם ★ הוספת האור לעתיד לבא, וגילוי פניו יתברך ★ הקב"ה לא נתייחד אצל האומות.

פרק כב

ידי הקב"ה פרושות לקבל שבים ★ קטרוג מדת הדין שבכל יום ולימוד הזכות של הקב"ה כנגדה ★ גדולה תשובה מן התפלה ★ גדולה תשובה מן הצדקה ★ גדולה תשובה שמרפאת עונות ★ למה זכו ישראל לעשרת ימי תשובה ★ הצדיקים מרננים

בגרונם, והרשעים מכעיסים בגרונם ☆ לא נברא שופר אלא לטובה לישראל ☆ תוכחה לתלמידי חכמים ☆ מעשה בתלמידו של רבי עקיבא שרצה לחטוא ואשה הצילתו ☆ אין מדה טובה יותר מהתשובה.

פרק כג

ה"תשובה" היא מרחמיו וחסדיו של הקב"ה ☆ מדת הדין מקטרגת שלא ישא פנים לישראל ☆ משום שישראל נושאים פנים לקב"ה, גם הוא נושא להם פנים ☆ הקב"ה עושה בעלי מומים כפי מה שגלוי לפניו ☆ מעשה ברבי יהושע בן חנינא שהוכיח את הדבר לקיסר ☆ הקב"ה גילה סדרי סליחה שיעשו בעת שיבאו הצרות ☆ התלמיד חכם צריך ללמוד מהקב"ה ולהוציא את ישראל מחובה.

פרק כד

אין אדם מעולה מהבהמה כלום, וגרוע הוא ממנה ☆ אין הדברים אמורים אלא בשעת מיתה ☆ מי שעושה עבירות מאירין לו מעשיו בפניו, ודנים אותו עליהם ☆ רבי יוחנן בכה על עומק הדין ושלא זכה להעמיד בנים ☆ אפילו חכם כמשה אין לו להתהלל ☆ רק הקב"ה יתהלל בחכמתו ☆ אפילו גבור כשמשון אין לו להתהלל ☆ רק הקב"ה יתהלל בגבורתו ☆ אפילו עשיר כאחאב אין לו להתהלל ☆ רק הקב"ה יתהלל בעשירותו ☆ יש לאדם להתהלל בכתרה של תורה.

פרק כה

עד אברהם אבינו לא ידעו שמו של הקב"ה ☆ אשור היה יודע ולא מחה בבני דורו ☆ אברהם הודיע שמו של הקב"ה לכל הבריות ☆ כמה מעלות טובות באו על ידי אברהם אבינו ☆ בזכות מצות מילה הקב"ה מציל את ישראל מגהינם ☆ הקב"ה בירך את אברהם שצאצאיו יהיו כמותו ☆ אין המלאכים אומרים שירה למעלה עד שישראל אומרים שירה למטה ☆ בראש השנה נושא הקב"ה פנים לישראל בשביל אברהם אביהם ☆ המעשה באברהם אבינו שמכר צלמים וזלזל בעובדיהם ☆ משפחתו עשאוהו כומר לעבודה זרה והוא שיבר הפסלים ☆ הדין ודברים שהיה שבין נמרוד לאברהם ☆ השלכת אברהם לכבשן האש, ואיך שהקב"ה הצילו ☆ שכרו של תרח שיצא מחוץ לשם שמים ☆ קטרוג המלאכים על הצלת אברהם מהכבשן, ולימוד זכות של הקב"ה.

סליק

פְּנֵי הַיָּה
אֵלֵינוּ

סֵד
אֵלֵינוּ
נֵעַ

כללים לציונים במהדורא זו

- א. בציוני הפסוקים **שבגוף הספר**, האות הראשונה מורה על הפרק, והשניה על הפסוק. כשהציון הוא על מספר פסוקים, סומן במקף, והכונה מפסוק זה עד פסוק זה. כשפרק זה הובא בסמוך, ואין השינוי כי אם בפסוקים, נכתב: שם יד-טז, והכונה מפסוק יד עד טז.
- ב. **בחלק הציונים**, יש מקומות שנכתב "כל הענין" בילקוט או במדרש אחר, ופעמים שזה אמור על כמה קטעים שבהמשך, ועל המעיין בקטעים האחרונים לבדוק בקטעים הקודמים אם נסמן שם כזאת.
- ג. הציונים **לפסיקתא רבתי** הם כפי שנדפסו עם פירוש "זרע אפרים". והציונים **לפסיקתא דרב כהנא**, הוא כפי שנדפס ע"י ש. בובר, ובד"כ ציינתי גם הדף לפי מהדורתו, כי הפסיקות שם ארוכים.
- ד. הציונים לתיקוני זוהר ותיזו"ח, בד"כ ציינתי לפי סדר הדפים במהדורת ביאור הגר"א, ופעמים לפי הדף המצויין במהדורת "מתוק מדבש".
- ה. הציונים לזוהר חדש בדרך כלל ציינתי להוצאת הר"ר ראובן מרגליות זצ"ל, ובזו"ח רות ציינתי בדרך כלל לפי הנדפס עם ביאור "הדרת קדש" מהגר"א.

סדר אליהו רבא

פרק א

[א] וַיִּגְרֶשׁ אֶת הָאָדָם (בראשית ג כד), מְלִמֵּד שְׁנֵתָן לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא גְרוּשִׁין בְּאִשָּׁה. וַיֵּשְׁבֶן מְקָדָם לִגְן עֵדֶן אֶת הַכְּרִיבִים (שם), מְלִמֵּד שֶׁהַכְּרוּבִים קָדְמוּ לְכָל מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית. וְאֵת לֵהֲט הַחֶרֶב הַמְתֵּהפֶכֶת (שם) – זֶה גִּיהֶנֶם. לְשֹׁמֵר אֶת דֶּרֶךְ (שם) – זֶה דֶּרֶךְ אֶרֶץ. עֵץ הַחַיִּים (שם), מְלִמֵּד שֶׁדֶּרֶךְ אֶרֶץ קִדְמָה לְעֵץ הַחַיִּים, וְאֵין עֵץ הַחַיִּים אֶלָּא תוֹרָה, שְׁנֵאמַר עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ (משלי ג יח).

[ב] בְּרוּךְ הַמְּקוֹם בְּרוּךְ הוּא, שְׁמִפִּיר בְּרֹאשׁ מֶה שְׁיִהְיָה בְּסוּף, וּמִגִּיד מִרְאשִׁית אַחֲרִית, מְקָדָם אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה, וְיִדְעֶה מֶה שְׁנַעֲשֶׂה,

ומה

ציונים
ויגרש את האדם - כל הענין בילקוט בראשית רמז ל"ד, ועיין ב"ר פכ"א ח' ובפ"י מהר"ו שם. גרושין כאשה - שמו"ר פ"א ל"ב, תנח"ו שמות סי' י"א, זוה"ק ח"א דף רל"ז א'. שהכרובים קדמו - עיין בביאור, וב"ר פכ"א ט', בראשית רבתי פרשת בראשית (עמ' ג"ב). זו גיהנם - ב"ר שם, תנח"ו ישן בראשית סי' כ"ה. לשמור כו' - עיין זו"ח י"ח ב', תיזו"ח דף ל"ב א' (במהדור' בהגר"א). שדרך ארץ קדמה - ויק"ר פ"ט ג', ופרשה ל"ה ו', תנח"ו ישן שם, מדרש השכם (אוה"מ עמ' קמ"ב). ועיין לקמן פרק י"ט [יח], אבות פ"ג משנה י"ז, מדרש גדול וגדולה (אוה"מ עמ' פ"א).

פ"א. ואין עץ החיים אלא תורה - סא"ז פרק כ"א [א], ברכות ל"ב ב', ערכין ט"ז א', ב"ר פ"ב ו', פרקי דר"א פ"ב, זוה"ק ח"א דף רס"ג א'. שמכיר בראש כו' - לקמן סי' ז'. ומגיד מראשית אחרית - מלשון הפסוק בישעיה מ"ו י', ועיין ב"ר פט"ז ב"ג, ופרשה מ"ב ד'.

משנת אליהו

הקב"ה וברא את עולמו, חמש שיטות [פירוש תקופות] בדבר זה, שיטה ראשונה ברא הקב"ה שני אלפים רבבות כרובים וכו', ואחר כך ברא הקב"ה את השמים ואת הארץ, ע"כ. (ועיין בהגהות הרד"ל לפרקי דרבי אליעזר פ"ד [א] שהביא כל שיטות חז"ל בזה). זֶה גִּיהֶנֶם - רצה לומר שהכרובים והגיהנם הם השמירה על האדם שיעסוק בתורה וקנין המדות הטובות. שדרך ארץ קדמה לעץ החיים - רצה לומר שצריך תחלה לתקן עצמו במדות, ובזה תשכון התורה עליו, שאיננה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מדות טובות. (רבינו יונה בביאורו לאבות פ"ג מ"ז). ואין עץ החיים אלא תורה - הכונה הוא שאותה העבודה שהיה עובד בגן עדן [שחז"ל דרשו בספרי (עקב פמ"א) ויניחיהו בגן עדן לעבדה - זה התלמוד], רמז לו שישמור גם עתה. (שם עולם פרק י'). [ב] ברוך המקום כו' - כיון שדיבר מענין חטאו של אדם שנתגרש על ידו מגן עדן, פתח בענין זה של מחילת עוונות. ומגיד מראשית אחרית - מגיד אחרית

פרק א: [א] ויגרש - כתב הרב רבי אלעזר מגרמיזא: כל אדם צריך לרשום שמו בספרו, כמו תנא דבי אליהו מתחיל "ויגרש" בגימטריא "תנא דבי אליהו", ומדרש תדשא מתחיל "תדשא" בגימטריא זה רבי פנחס בן יאיר, ומדרש פרקי דרבי אליעזר מתחיל "מי ימלל גבורות ה'" בגימטריא אליעזר בן הורקנוס, וסדר עולם מתחיל "מאדם" בגימטריא יוסי עם הכולל, ומדרש בראשית רבה מתחיל ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום, "ואהיה שעשועים" בגימטריא רבי הושעיא רבה. (רוקח בהקדמה). גרושין כאשה - שאשה גרושה אסור לה לדור בשכונה שבעלה דר בה, כך גירשו מגן עדן. (ע"פ מתני"כ ופירוש מהר"ו בשמו"ר פ"א ל"ב, ועיין ב"ר שבציונים). שהכרובים קדמו לכל מעשה בראשית - דרש זה מדכתיב "מקדם" לשון קדימה, שהם קדמו לגן עדן, והגן עדן קדם לעולם, כמבואר לקמן פרק ל"א [יט], וממילא הכרובים קדמו לכל מעשה בראשית. (טובי חיים). ולקמן איתא: כיצד ישב

חילופי גירסאות

(א) גי' הילקוט: עמד משה בתפלה והעביר כל מה שחטאו.

ציונים

וצופה לטובה - עיין חפץ חיים שבביאור, ולהלן אות ח'. ובחכמתו ובתבונתו כו' - עיין בביאור, וע"ע תוספ' סנהדרין פ"ח ה"ג, ב"ר פ"ח ו', תנחו' פקודי סי' ג', הקדמה לתנ"י (ע"ח א'), זוה"ק ח"א דף קצ"ו א', זו"ח בראשית דף ה', הקדמת ספר בעלי הנפש לראב"ד. והיה מרקדק עד סוף כל הדורות - עיין פרקי דר"א פ"א. אמר כו' - ילקוט כי תשא רמז שצ"ח כל הענין. אין העולם עומד כו' - עיין לקמן פי"ח [נח]. אל תקרי ויעבור כו' - עיין תנחו' שלח סי' י"ג, וכה"ע בבראשית רבתי פרשת מקץ (עמ' קצ"ד).

ומה שעתיד לעשות, וצופה לטובה, ואינו צופה לרעה, עשיר ושמח בחלקו, ובחכמתו ובתבונתו ברא עולמו והכינו, ואחר כך ברא בו אדם, והשליכו לפניו, והיה מדקדק עד סוף כל הדורות, וצפה שתולדותיו מקציפות, אמר אם אני משמר לו חובות הראשונים אין העולם עומד, עלי להעביר ראשונות, וכך עשה. ומניין? תדע לך שהוא כך, בשחיו ישראל במדבר סרחו במעשיהם, עמד להעביר את כל אשר עשו, שנאמר ויעבר ה' על פניו ויקרא (שמות לד ו'), אל תקרי ויעבר אלא ויעביר, מלמד שהעביר כל רעתם מנגד פניו. תדע לך שהוא כך, מרדכי בשעה שדברה עמו אסתר שלא כהגון קצף עליה, ואלו הן הדברים שדברה שלא כהגון, שאמרה ואני לא נקראתי לבוא אל המלך וגו' (אסתר ד א').

השיב

משנת אליהו

במדרש (כ"ר פכ"ד ב'): עד שאדם הראשון היה מוטל גולם לפני מי שאמר והיה העולם, הראה לו דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור וסופריו כו', עיי"ש. וזהו שאמר שבעת שהשליכו לפניו והיה מוטל כגולם אז העביר לפניו כל הדורות, וראה שיהיו מקציפין. עלי להעביר ראשונות - בכמה מקומות בזה"ק מבואר שהוא במדת ארך אפים, אבל בריש פרשת תולדות (קל"ד ב') אמר שהוא על ידי התשובה, וצריך לומר דשניהם נצרכים, שעל ידי הארך אפים אינו נענש מיד, וניתן לו זמן לעשות תשובה. (רד"ל בביאורו לפרקי דר"א פרק י"א [כ"ו]). שנאמר ויעבור ה' על פניו - מפרש הפסוק "על פניו" שהקב"ה העביר העבירות מכנגד פניו. תדע לך שהוא כך וכו' - לפי שהצדיקים מתקנים עצמם במדותיו ית"ש, כמו שכתב בספר הישר ובספר תומר דבורה, ומאחר שמצינו אצל מרדכי הנהגה זו שהעביר חטא הראשון, ודאי שאצל השי"ת הוא הרבה יותר עד אין סוף, ועל זה מביא הפסוק מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע,

הדבר מראשיתו. (מצודת דוד). וצופה לטובה כו' - ב"חפץ חיים" (פתיחה, עשין י"ד) נראה שמפרש צופה כמו "מצפה", שמצפה להיטיב לבריות, ולא מצפה להרע. עשיר - לאין שעור ותכלית, ליתן שכר לכל אחד מן הצדיקים שלש מאות ועשר עולמות, ושלשה עשר נהרי אפרסמון, ועוד שכר הרבה יותר קץ. (ישועות יעקב). ושמח בחלקו - הגר"ח מואלוז'ין נתקשה בזה מאד, וכשבא לרבו הגר"א והציע לו תמיהתו, אמר לו הגר"א כי הכונה ששמח בעמו ישראל באיזה מעלה שהם עומדים, גם בדורות שהרוחניות נתמעט לעומת הדורות הראשונים. (ספר דוגמאות מחיי אבי לבן החפץ חיים). ובחכמתו ובתבונתו ברא עולמו והכינו ואח"כ ברא בו אדם - מה שמברכים בברכת "אשר יצר" אשר יצר את האדם בחכמה, דאיתא במדרש תנחומא ויברא אלקים את האדם, אמר רבי בון בחכמה, שהתקין מזונותיו ואח"כ בראו, ועל כן יסדו אשר יצר את האדם בחכמה. (תוס' ברכות דף ס' ב'). והשליכו לפניו - נראה לפרש על פי מה שאמרו

חילופי גירסאות
(ב) כמ"ר נוסף: ולהלן הוא
אומר. (ג) כמ"ר:
עונותיהם של ישראל.

ציונים

איני זוכר עונותיו - עיין
לקמן פרק י"ז [ב], שמו"ר
פ"ב א', פל"א א', פס"ר
פמ"ה ז', אגדת בראשית
פרק ע"א. זה יום השבת
לישראל - תנחו' במדבר
י"ז, תנחו' ישן בראשית ס'
כ"ח, פס"ר פכ"ג א', מדרש
חסרות ויתרות תהלים (בתי
מדרשות ח"ב עמ' שט"ו),
רש"י תהלים קל"ט ט"ז.
אדם עושה מלאכה כל
ששה - לקוט תהלים רמז
תתפ"ח כל הענין, וע"ע
שה"ר פ"א (עה"פ שחורה).
שוכח כל צער - זוה"ק ח"ג
דף צ"ה א'. יום טובה
משבח יום רעה - עיין אבן
עזרא משלי י"ט כ"ג (ר"נ
לוברט).

השיב לה כי אם תחרש תחרישי וגו' (שם פסוק יד). וכשחזרה
ודברה עמו בהגן הודה לדבריה. ואלו הן הדברים שדברה
לו בהגן, לך בנוס את כל היהודים (שם פסוק טו), העביר כל
דבריה, שנאמר ויעבר מרדכי (שם פסוק יז). ואומר מי אל כמוך
נשא עון ועבר על פשע (מ"כ ז יח).

[ג] גלמי ראו עיניך וגו' (תהלים קלט טז) מה תלמוד לומר,
עתיד הקדוש ברוך הוא לישיב בבית המדרש הגדול שלו,
וצדיקים יושבים לפניו, ואומר להם: בני, דור פלוני כך עשה
תורה וכך עשיתי עמו צדקה, ואדם פלוני כך עשה תורה
וכך עשיתי עמו צדקה, אבל איני זוכר עונותיו, ואינן עולין
על לבי, שנאמר אל תזכרו ראשונות וגו' (ישעיה מג יח), ואומר
ולא תזכרנה הראשונות וגו' (שם סה יז).

[ד] ימים יצרו ולו אחד בהם (תהלים קלט טז) - זה יום השבת
לישראל. כיצד, אדם עושה מלאכה כל ששה ונח בשביעי,
נתרצה עם בניו ועם בני ביתו. שוב אדם עושה מלאכה
בפני אויביו כל ששה ימים, ונח בשביעי, שוכח כל צער
שתייה לו. כך היא מדתו של אדם, יום טובה משבח יום
רעה

משנת אליהו

ט"ז ו'), ואמת הוא התורה, כמו שאמרו בגמ' (ברכות
ה' ב', ועיין שע"ת שער ב' מ"ז ושער ד' ט"ז). אבל
צריך גם תשובה וכדלקמן. אבל כו' - פירוש
שאע"פ שאת התורה שהאדם עושה הקב"ה זוכר,
אבל את העונות אינו זוכר. איני זוכר עונותיו
- אם מפני שעשה תשובה בחייו, או המתים בלא
תשובה והגיהנם הצריפם. (טובי חיים). [ד] ימים
יוצרו וגו' - הוא סוף הפסוק שפתח לדורשו
"גלמי ראו עיניך". זה יום השבת לישראל -
רצה לומר שיום השבת שהוא יום של הקב"ה
[וזהו "ולו" אחד בהם], נתנו לישראל. כיצד -
פירוש מה המיוחד ביום השבת שכל כך משבח
שנתנו לישראל. שוב אדם כו' - מפרש
שהמנוחה שיש ביום השבת היא טובה גם מצד

שהוא מעביר פשעים יותר מן הכל. (ע"פ רמתיים
צופים). השיב לה כי אם כו' - רצה לומר
שהשיב לה בדברים קשים שהיא ובית אביה
יאבדו. העביר כל דבריה - שלא הקפיד על
מה שאמרה לו תחלה. [ג] גלמי ראו עיניך
וגו' - וסוף הפסוק: ועל ספרך כולם יכתבו. ובא
ללמוד מן הפסוק שהקב"ה מעביר עונות בני
ישראל. עתיד הקב"ה לישיב כו' - נראה שלמד
זה ממה שנאמר גלמי שהוא דבר שלא נגמרה
מלאכתו (חולין כ"ה א'), שהקב"ה יודע כמה האדם
חסר בדעת, ויצרו קשה, ואינו דנו בחומרה, ורק
על ספרך כולם יכתבו - התורה והמצוות שעשה.
כך עשה תורה - שעל ידי התורה מתכפרין
העונות, כמו שנאמר בחסד ואמת יכופר עון (משלי

חילופי גירסאות

(ד) נוסף מ"ר. (ה) כ"ה
נ"ר וד"ר. נד"ר: אם עשה
תורה. (והמגיה טס כתב
דגל"ל: עם). (ז) כ"ה נכ"ר
וד"ר. וד"ר: הוסף: לפי.
(ז) נכ"ר: משיקרא אדם
יהא תופס בידו.

צייונים

שבת יעשה כולו תורה -
עין שם עולם לח"ח שער
שמירת שבת פ"ה שהארץ
בוה, ובספר נדחי ישראל
פליח, וע"ע ירד' שבת פט"ו
ה"ג, תוס' שבת ק"ג ב'
ד"ה שלא, ספר היראה
לרבינו יונה בסופו, בעל
הטורים ר"פ וקהל. ספר
חסידים סי' רע"א, ובהגהות
שם סי' ק", ב"י סי' רפ"ח,
רמ"א סי' רצ"ג. ישכים
אדם וישנה - שהש"ר פ"ח
[י"א], ועין משנ"ב סי'
רפ"ו סק"ט (וכאן משמע
דמירי במשנה). ויקרא
בתורה וישנה בנביאים -

רעה, יום רעה מ'שפח יום טובה. אמר להם הקדוש ברוך
הוא לישראל: לא י' [כך] פתבתי לכם בתורתי לא ימוש ספר
התורה הזה מפיד (הושע א ח), אף על פי שאתם עושים
מלאכה כל ששה ימים, שבת יעשה בלז תורה.

מכאן אמרו: ישכים אדם וישנה בשבת, וילך לבית הכנסת
ולבית המדרש ויקרא בתורה וישנה בנביאים, ואחר כך ילך
לביתו ויאכל וישתה, לקנים מה שנאמר לך אכל בשמחה
לחמך ושתה בלב טוב יינך (קהלת ט ז). לפי שאין לו מנוחה
להקדוש ברוך הוא אלא עם עושי תורה בלבד, ישנאמר
ואת כל אלה ידי עשתה וגו', ואל זה אביט אל עני ונכה
רוח וחרד על דברי (ישעיה סו ב).

מכאן אמרו: ישקרא אדם שיהא תפוס בידו, כדי שלא
תשיגנו בושה וכלמה בשעה שאומרים לו עמוד וערך מקרא
שקריה

שבת קט"ו ב', גיטין ל"ח ב'. מכאן אמרו - מדרש משלי פרשה י'. שיהא תפוס בידו - עין פסחים נ' ע"א, מו"ק כ"ח ע"א, כתובות
ע"ז ב', בב"י י' ע"ב, קה"ר פ"ט [ז], זו"ח רות דף פ"ד א'. עמוד וערוך וכו' - עין תנחומא כי תבא סי' ד', תשב"ץ קטן סי' תקל"ב,
וספר הפרדס לרמ"ק שער היכלות פ"ב, העתיקו הח"ח בשמיה"ל שער התבונה פ"ד, וע"ע בהשמטה לספר שם עולם.

משנת אליהו

הרבה. שיהא תפוס בידו - עין בספר נחל
קדומים מה שהביא בשם התשב"ץ, שנראה
לכאורה שאינו מעכב [שיזכור תלמודו], ואפשר
דשם מיירי שהיה באונס שתקפה עליו משנתו.
עוד נראה שהכונה שיהיה על כל פנים בעת הלמוד
ברור אצלו, וכמו שאמרו חז"ל (קדושין ל' א') על
הפסוק "ושננתם לבניך" (דברים ו' ז') שיהיו דברי
תורה מחודדין בפיו, שאם ישאלך אדם אל תגמגם
ותאמר לו, אלא אמור לו מיד, וכמי שתופס איזה
דבר בידו שיוכל להראותו לכל, ובאופן זה יוכל
לערוך לבסוף מה שקרא ושנה. (שם עולם פרק ה').
וכלימה - ענין ההכלמה הוא ההרגשה בבושה
והשתנות זיו פניו, ובכל מקום מזכיר הכלימה
אחר הבושה, כי היא יתירה מהבושה (שע"ת לר"י
ש"א סי' כ"ב). בשעה שאומרים לו עמוד וערוך
- יראה האדם שיוכל לתפוס בידו מה שלמד,
שלא יתבייש להראותו לפני פמליא של מעלה

בניו ובני ביתו. וגם מצד עצמו ששוכח כל הצער
שיש לו. ואח"כ מפרש שיש בו עוד טובה שהשבת
יעשה כולו תורה. שבת יעשה כולו תורה -
ואיתא בירושלמי לא נתנה שבת לישראל אלא
כדי שיעסקו בתורה. (שם עולם שער שמירת שבת
פ"ה, ועין בצייונים). ישכים אדם וישנה - בא
ללמדינו שמיד כשישכים ילך לבית הכנסת ללמוד.
(זית רענן על הילקוט). אכול בשמחה כו' - שאחר
שלמד תורה יכול לאכול ולשתות בשמחה ולב
טוב. (עין קה"ר פ"ט ז'). לפי שאין לו מנוחה
כו' - רצה לומר שלכן כשיגע בתורה יכול
לשמוח, לפי שעושה נחת רוח לקב"ה. עושי
תורה - פירוש לומדי תורה, ונקראו עושי לפי
שבתורתם הם בונים היכלות בשמים. (עין שם
עולם פ"ד). מכאן אמרו וכו' - מפרש מה
שכתוב "וחרד על דברי" שחושש פן ישכח תורתו
ותשיגנו בושה וכלימה כדלהלן, ולכן יגע בה

חילופי גירסאות
(ח) נוסף ממ"ל. (ט) כ"ה
צמ"כ. צד"ל ווד"נ: אותו.

ציונים
ה' בוקר כו' - עיין בביאור
הרד"ל לשמו"ר פכ"א אות
ג'. זה יוהכ"פ - תנחו'
ישן בראשית סי' כ"ח, פס"ר
פכ"א א', מדרש חסר ויתר
(אוה"מ עמ' קצ"ז), רש"י
תהלים קל"ט ט"ז, וע"ע
כ"ר פ"ב ג' ורד"ל שם,
ופ"ג ח'. שהיתה שמחה
גדולה לפני הקב"ה -
תענית כ"ו ב', סא"ז סוף
פרק ד'.

שְׁקִרִית, ^ה[עמד] וְעָרַךְ מִשְׁנֵה שְׁשֻׁנִית, וְכָךְ הוּא מְפָרֵשׁ בַּקֶּבֶלָה
עַל יְדֵי דָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, ה' בָּקֵר תִּשְׁמַע קוֹלִי וְגו' (תהלים ה ד).
[ה] דָּבָר אַחֵר, יָמִים יֵצְרוּ וְלוֹ אֶחָד בָּהֶם (שם קלט מז) - זֶה
יוֹם הַכְּפוּרִים לְיִשְׂרָאֵל, לָפִי שֶׁהִיְתָה שְׂמִיחָה גְדוֹלָה לְפָנַי
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁנִּתְּנוּ בְּאַהֲבָה רַבָּה לְיִשְׂרָאֵל. מִשְׁלֹ מִשְׁלֹ
לָמָּה הִדְבֵּר דּוּמָה, לְמֶלֶךְ פֶּשֶׁר וְדָם שֶׁהָיוּ עֹבְדֵי וּבְנֵי בֵּיתוֹ
מוֹצִיאִין אֶת הַזְּבָלִים וּמִשְׁלִיכִין ^טאוֹתָם כִּנְגֵד פֶּתַח בֵּית הַמֶּלֶךְ,
וּבְשֶׁהֶמְלֶךְ יוֹצֵא וְרוֹאֶה אֶת הַזְּבָלִים הוּא שֶׁמֶח שְׂמִיחָה גְדוֹלָה.
לְכָךְ נִדְמָה יוֹם הַכְּפוּרִים שֶׁנִּתְּנוּ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּאַהֲבָה
רַבָּה וּבְשֶׂמֶחָה. וְלֹא זֶה בְּלָבָד, אֲלָא בְּשַׁעֲה שֶׁהוּא מוֹחֵל
לַעוֹנוֹתֵיהֶן

משנת אליהו

כי אם נתנה בו לצורך התכלית, ויש לו לחשוב
בנפשו כמה ימים וכמה שנים ביטל מתורה, ועליו
יהיו כולנה לתת חשבון על כל יום מימי חייו
במה עסק בו. (שמירת הלשון שער התבונה פ"ד).
בקבלה - נביאים וכתובים. (רש"י ב"ק ב' ב'). ה'
בוקר תשמע קולי - היינו שאני אערוך ואסדר
בעל פה כל תלמודי, ואצפה שלא אתבייש בבקר
שהוא העולם הבא. (מאמר תורה אור לח"ח פ"ו).
[ה] **זה יום הכפורים** - שבכל המועדות בפרשת
אמור נאמר ובימים פלוני, חוץ מיום הכפורים שלא
נאמר בו יום, וזהו שכתוב ימים [טובים] יוצרו
ועל ספרך כולם יכתבו, ולא אחד בהם, שעל אחד
מהם והוא יוהכ"פ לא נאמר בספר תורה "יום",
וקורין ולו אחד בהם, שיום זה נבחר לשי"ת. (ספר
חסידים סי' רנ"ח). **לישראל** - פירוש שנתנו
לישראל. **לפי שהיתה שמחה גדולה כו'** -
ולכן בחר השי"ת ביום זה, וזהו שאמר "ולו אחד
בהם". **ומשליכין אותם כנגד פתח בית המלך**
- תפס לשון משליכים, שכל הכפרה רק אם
משליך העונות ואין לו שייכות עמם, וכמו שכתב
רבינו יונה ביסוד התשובה: ביום ההוא ישליך
כל פשעיו אשר עשה ועשה עצמו כאילו בו ביום
נולד כו'. **הוא שמח** - שבית עבדיו מתנקה
מהזבלים. **ולא זו בלבד** - פירוש חוץ מהשמחה

בשעה שיאמרו לו עמוד וערוך מקרא שקרית
וערוך משנה ששנית, והיינו שאם לימודו יהיה
לשם קנטור או לאיזה פניה [שאם לומד סתמא
גם כן טוב הוא, דסתמא לשמה הוא], בודאי
ישיגנו בושה וכלימה בהראותו סחורותיו אלו
הנבזים לשם. (שם עולם שם עיי"ש באורך). ולפי
זה צריך להזהר בעת לימודו שלא יהיה פסקי
פסקי ומעורב בדברי הבלים, שמלבד שהוא עובר
על מאמר חז"ל: הפוסק מדברי תורה ועוסק
בדברי שיחה מאכילין אותו גחלי רתמים (חגיגה
י"ב ב'), יתבייש אז מאד ממעשיו. ולדוגמא, אם
אחד יקנה מסכת שנדפסה בנייר יפה ובאותיות
נאות, אך באמצע הענינים מעורב בהם מעשיות
רבות מדברי הבל בכמה וכמה מקומות, בודאי
ימנע מלקנותה, וכמו כן כאשר יקרא המלאך
לפניו את המסכת שלמד - בפמליא של מעלה,
ובמעשיות המעורבות בו, הנה מלבד העבירה
יחזיקו אותו לשוטה שביזה את המסכת שלו
שיקרה מזהב ומפז, ושעל ידה היה לאות
ולתפארת, והוא עשה אותה ככלי חרס שאין חפץ
בו. (זכור למרים פרק ט'). וצריך האיש הנלבב
להתבונן בזה בכל ימי חייו שיאמרו לו עמוד
וערוך וכו', ואין לו לאדם להתגאות ביתרון
החכמה אשר בו מחברו, כי הלא לא שלו הוא,

צינונים

זה יום גוג - פס"ר שם,
ועיין זוה"ק ח"ג דף נ"ד א'.

לעוונותיהן של ישראל אין מתעצב בלִבְבוֹ, אֵלָא שְׂמִיחַ שְׂמִיחָה
גְּדוּלָּה, לְכֹךְ נֵאמַר כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים לְהָרִים וּלְגִבְעוֹת
לְאַפִּיקִים וּלְגִאֲיוֹת וְגו' (תוספאל לו ד), בּוֹאוּ וְשִׂמְחוּ עִמִּי שְׂמִיחָה
גְּדוּלָּה שְׂאֵנִי מוֹחֵל לְעוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל.

לְפִיכֹךְ יֵהָא אָדָם זוֹכֵר מִיּוֹם שִׁפְחָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא
בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ עַד אוֹתָהּ שְׁעָה כָּל טוֹבוֹת וְצַדִּיקוֹת שֶׁעָשָׂה
עִם יִשְׂרָאֵל כָּל שְׁעָה וְשְׁעָה, שְׁנֵאמַר זָכַר אֱלֹהִים יַעֲקֹב וְגו' (ישעיה
מד כא). וְנֵאמַר מַחֲיֵיתִי כָּעֵב פְּשָׁעֶיךָ וְכַעֲנֵן חַטֹּאתֶיךָ (שם פסוק כב),
מָה עָבִים נִמְחִים עַל יְדֵי הָרוּחַ, כֹּךְ עוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל
נִמְחִים בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְאֵין לָהֶם תְּקוּמָה לְעוֹלָם הַבָּא, שְׁנֵאמַר
מַחֲיֵיתִי כָּעֵב פְּשָׁעֶיךָ. וְמָה תִּלְמוּד לֹאמַר כִּי גְּאֻלְתֶּיךָ (שם), גְּאֻלְתֶּיךָ
מִסְפָּר מִיתָה וְנִתְתֶּיךָ בְּסִפְרַ חַיִּים, לְכֹךְ נֵאמַר כִּי גְּאֻלְתֶּיךָ. מָה
עֲנֵן שֶׁל אַחֲרָיו, רְנֹו שְׁמִים כִּי עָשָׂה ה' וְגו' (שם פסוק כג).

[ו] דְּכָר אַחֵר, יָמִים יֵצְרוּ וְלוֹ אֶחָד בָּהֶם (תהלים קלט טז) - זֶה
יוֹם גּוֹג לְעֵתִיד לָבוֹא. לְפִי שֶׁהָעוֹלָם הַזֶּה דּוֹמָה לְפָנֵי הַקְדוּשׁ
בְּרוּךְ

משנת אליהו

נפש דרוח, מעורר בקול דברים שלו עד לעילא
לעילא, וגורם שיתאצל תוספת קדושה ממנו
יתברך שמו עד שורש הנשמה תחלה ומשם
לנשמתו ורוחו וכו', עיין שם עוד. ואין להם
תקומה לעולם הבא - לקטרג על ישראל. (ישועות
יעקב). גאולתיך מספר מיתה ונתתיך בספר
חיים - פירוש שעלול מאד שאדם בבואו ביום
הזכרון למשפט לפני ה', ימצא שרכו עונותיו יותר
ממצותיו, כי המה ישלימו הרוב, ועל ידי זה יצא
חייב למיתה בבי"ד של מעלה, כמאמרם (ר"ה ט"ז
ב) רשעים גמורים [היינו שרובם עונות, רש"י
שם] נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה, אך הקב"ה
ברוב רחמיו פודהו מן המיתה, ומחליף את עונש
המיתה בעונש העניות, ועל ידי זה יורד אחר כך
ממצבו. (שמירת הלשון בחתימת הספר פ"ו). רנו
שמים וגו' - לפי שהקב"ה מוחל לעוונות ישראל
בשמחה, וכמו שאמר לעיל.

שהיה לקב"ה בנתינת יום הכפורים לישראל, גם
בכל זמן שמוחל עונות ישראל, הרי השי"ת שמח
שמחה גדולה. כה אמר ה' אלהים להרים
ולגבעות וגו' - ששם אמר להם שיגיעם ברכה
גדולה ועצומה, וזה בזמן שמוחל לעוונות ישראל.
כל טובות וצדקות שעשה עם ישראל - נראה
הכונה לטובות וצדקות שעושה במחילת עוונות,
וזהו מה שאמר "לפיכך יהא אדם זוכר" דהיינו
שיזכור את החסד הגדול ויודה לקב"ה. מה
עבים נמחים על ידי הרוח - נראה לפרש מה
שמדמה מחיית העונות למחיית העבים על ידי
הרוח, על פי מה שכתב הנפש החיים (שער א'
פרק כ'): שכאשר פגם האדם בחינת נפשו, או אף
אם גרם ח"ו שנפסקו ונכרתו כל התשע ספירותיה
מחכמה ולמטה מהתקשרותה, ותרד פלאים לעמקי
מצולות הקליפות ח"ו, אז על ידי וידוי דברים
באמת מעומקא דלבא בעקימת שפתיו, בחינת

חילופי גירסאות
(י) נוסף מכ"ד. (יא) כ"ה
כ"ה, ד"ר וד"ר: הקיף.
(יב) כ"ה כ"ד וכ"י מהגמזא.
כ"ד"ר וד"ר: משיבה.
(יג) נוסף מכ"ד וכ"י
מהגמזא. (יד) כ"ד וכ"י
מהגמזא: לדין.

ציונים

ששכר פועלים - עיין אבות
פ"ב מט"ו. הכל מתוקן
לפניו לסעודה - אבות פ"ג
מט"ז, ועמ"ש בסא"ז פ"כ
[נ]. ולירד לגיהנם - עיין
סא"ז פ"א [ג] ושי"ע. על
אותה שעה הוא אומר -
עיין תנ"י תצוה סי' ז.
לדון על הרי ישראל - עיין
לקמן פ"ה [טו]. לעשות
בהם נקמות גדולות - עיין
במדבר רבה פ"ב, רש"י
ישעיה ג' י"ד. ועל דבר
אשר ענו - עיין בבבא, ורש"י
לקמן פרק ל' [יז].

ברוך הוא לבעל הבית ששכר פועלים ומעין בהם למי
שעושה לאמתו, שנאמר עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ
(זכריה ד י), אחד שעושה לאמתו ואחד שאינו עושה לאמתו
הכל מתקן לפניו לסעודה. לפיכך נתחייבו אמות העולם
לשטף ולאבד [מן העולם], ולירד לגיהנום, על ששלחו יד
בישראל ובירושלים ובבית המקדש.

תדע לך שהוא כן, כשפא נבוכדנצר מלך בבל^א והקיף את
ירושלים, והיו אמות העולם משיבין ואומרים בפה אחד,
במה חשבנוהו, כבשנו את עירו והיכלו. ב"השיבה רוח הקדש
ואמרה להם: שוטים שבעולם, ועד אותה שעה לא נתחייבתם
שתרדו לגיהנום? על אותה שעה^ב [הוא] אומר ב"השיבה רוח הקדש
מאד חפצה ולדתכם וגו' (זכריה ג יב). כ"ש שהם היו מאספין
קהלן ובאים לבזבז ממונם של ישראל, כך הקדוש ברוך
הוא מאספ אותן לדון על הרי ישראל לעשות בהם נקמות
גדולות, על אשר לא שמעו דברי תורה, ועל דבר אשר ענו

אח

משנת אליהו

על אשר לא שמעו דברי תורה וכו' - צריך
להבין האם זהו כל התביעה על נבוכדנצר ועל
הגוים שלא שמעו לדברי תורה? הרי הרשיעו
הרבה מאד, ונראה לפרש דהנה בפסוק בירמיה
(מ' ב' - ג') מבואר שנבוכדנצר אמר לירמיה: ה'
אלוקיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה,
ויבא ויעש ה' כאשר דיבר כי חטאתם לה' וגו',
וכתבו התוס' (ב"ב דף י' ב'): ואותה שעה עשה
צדקה שהיה מקנא להקב"ה. וא"כ אין מקום
להענישם, שהרי עשו את רצון ה', ולזה אמר
שהם לא שמעו לדברי תורה אלא באו בשביל
לבזוז את ממון ישראל, וגם עינו את ישראל
יותר מרצון השי"ת, וזה מוכיח שכל מה שעשו
הוא מפני רצונם העצמי, ועל זה מביא הפסוק
וקצף גדול אני קוצף וגו', אשר אני קצפתי מעט
והמה עזרו לרעה - מעצמם, וזהו מה שאמר
בתחלה: אחד שעושה לאמתו ואחד שאינו עושה

[י] אחד שעושה לאמתו - נראה הכונה שעושה
לשם שמים. הכל מתוקן לפניו לסעודה -
אחד צדיקים ואחד רשעים [מישראל] יש להם
חלק לעוה"ב לאחר שגבו מהם את חובם. (פי'
הרע"ב אבות פ"ג מט"ז). לפיכך נתחייבו - שהם
הצרו לישראל שלא לשם שמים, וכמו שמבאר
והולך. [ואף שמי שעושה מצוה שלא לשם שמים
יש לו חלק לעולם הבא, אבל הגוים הלא עשו
צרות לישראל שלא לשם שמים]. בפה אחד
- בהסכמה אחת ועצה אחת. (רד"ק יהושע ט' ב').
ועד אותה שעה לא נתחייבתם כו' - בתמיהה,
שעל עוונותם שחטאו עד שהחריבו את בית
המקדש נתחייבו לרדת לגיהנם, וכל שכן שעל
מה שהחריבו נתחייבו ביותר. על אותה שעה
הוא אומר כו' - שמלבד העונש בגיהנם יתביישו
נורא ואיום כשיוכיח להם שעשו עצמן כעושים
לשם שמים, והכל היה בשנאת ישראל וכדלהלן.

את ישראל, שנאמר וקצף גדול אני קצף וגו', אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (וכר' א טו), ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו (מכ' ה יד), ואומר הנה יום בא וגו', ואספתי את כל הגוים (וכר' יד א-ב), ומיד ויצא ה' ונלחם וגו' (שם פסוק ג).

[ז] פעם אחת הייתי מהלך בכרך גדול שפעולם, והיתה שם תשחרת, תפסוני והכניסוני לבית המלך, וראיתי שם מטות מצעות וכלי כסף וכלי זהב שמנחין שם, אמרתי: אל נקמות ה', אל נקמות הופיע (תהלים צד א). בא אלי חבר אחד ואמר לי סופר אתה? אמרתי לו משהו, אמר לי אם תאמר לי דבר ששני שואל אותך לך לשלום, אמרתי לו אמר, אמר לי טו [אתם אומרים אלהים דין הוא, אלהים קדוש הוא, למה לו שקצים ורמשים שפרא בעולם, אמרתי לו: בני], אלהים דין אמת הוא, אלהים קדוש צדיק וחסיד ואמת הוא לעולמי עולמים, ומכיר בראש מה שיהיה בסוף, ומגיד מראשית אחרית, ומקדם אשר לא נעשה, ויודע מה שנעשה, ומה שעתיד להעשות, וצופה לטובה ואינו צופה לרעה, ועשיר ושםח בחלקו, ובחכמתו ובתבונתו ברא העולם והכינו, ואחר כך ברא אדם והביאו לעולם, ולא בראו אלא על

מנת

משנת אליהו

הזה יכלה מן העולם ויחבר, לכך אמר כבר עתה פסוק זה. חבר אחד - הפרסיים היו קורין לכומריהם "חבר", והיו אותן החברים רעים מאד ומצירין לישראל. (ערוך ערך חבר). סופר אתה - שאלו אם הוא תלמיד חכם, והשיב לו שלמד מעט. (ישועות יעקב). אלהים דיין הוא - שהוא היה סבור שהשקצים והרמשים בגודל מאיסותם אין לדונם, ואם כן, האלוקים הדיין למה בראם. אלהים קדוש הוא - ולגודל פרישותו ודאי אין לו עסק עם בריות מאוסות כאלו. וצופה לטובה ואינו צופה לרעה - שמצפה להיטיב לבריות ואינו מצפה להרע

חילופי גירסאות

טו) נכ"ר מוסף: זה.
טז) נוסף מנח"י מהגניז.

ציונים

למה לו שקצים ורמשים
- עיין שבת ע"ז ב', קה"ר
פ"ה ח'. ואמת הוא - עיין
שבת נ"ה א', יומא ס"ט ב',
סנהדרין ס"ד א'. ומגיד
מראשית אחרית - לעיל סי'
ב'. ולא בראו אלא כו' -
שע"ת לר"י ש"א סי' י',
רמב"ן שמות י"ג ט"ז.

לאמתו, שהגוים גם כשאומרים שעושים רצון ה' אין זה לאמתו, אלא מחמת רצון עצמם עושים. (ועיין רמב"ן על התורה בראשית ט"ו י"ד שהאריך לבאר זה, וע"ע בציונים). [ז] פעם אחת כו' - נראה שסמך מעשה זה לכאן, שהוא המשך למה שאמרו הגוים במה חשבנוהו, וכך חבר זה היה סבור שהשי"ת הוא אש. והיתה שם תשחורת - זה גזבר הממונה לעבודת המלך. (ע"פ רש"י אבות פ"ג וערוך ערך שחר). אמרתי אל נקמות ה' - בגמ' ברכות (נ"ח ב') אמרינן דהרואה בתי גוים בחורבנם אומר אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, ויתכן שכיון שידע אליהו ז"ל שבית המלך

חילופי גירסאות
(יו) כ"ה גד"ר. נוד"ר הניס:
באלוה. ובכ"י מהגניזות:
מתחייבים כליה לפניו.
(יח) אל"ל: אומר. יט) נכ"ר
ובכ"י מהגניזות: לאלו חיים
ולאלו חיים, לאלו נשמות
ולאלו נשמות, לאלו אכילה
ושתייה ולאלו אכילה
ושתייה. וכע"ז גד"ר. וד"ר
הניס כלפניו. כ) כ"ה נכ"ר
מהגניזות. נכ"ר וד"ר וד"ר:
שבדא הקב"ה על פני
האדמה. כא) טספ מכ"י
מהגניזות. כב) כ"ה נכ"ר
ובכ"י מהגניזות. גד"ר וד"ר:
בני.

ציונים
כבהמה וכחיה - עין ב"ר
פל"ג א', ויק"ר פכ"ז א',
תנחו' אמור סי' ו', פסדר"כ
פ"ט (ע"ה א'), הקדמה
להנ"י (עמ' קנ"ב), וע"ע
בהגהות הרד"ל לשמו"ר
פמ"ה א'. וכשאר שקצים
ורמשים - ירושלמי ברכות
פ"ט ה"ב (הועתק בבאור),
מדרש תהלים מזמור י"ח.
אש אינו אלוה - עין דב"ר
פ"ז ט', שהש"ר פ"ג [ח].
ולא דמות כל נשמה - עין
בביאור, וע"ע בנפח"ח ש"ב
פ"ה בהג"ה.

מִנְתָּ שְׁיַעֲבֹדְנוּ בְּלֵב שָׁלֵם, וְלִמְצָא קוֹרַת רוּחַ מִמֶּנּוּ
וּמִתּוֹלְדוֹתָיו אַחֲרָיו עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת. בֵּינוֹן שִׁפְרָה וְרָבָה,
זֶה עוֹבֵד לַחֲמָה וּלְבָנָה, וְזֶה עוֹבֵד לְעֵץ וְאֶבֶן, וּבְכָל יוֹם
וְיוֹם מִתְחַיֵּבִין בְּאַלֶּהָ, לְפִיכָךְ בִּשְׁהוּא חוּזֵר וּמִסְתַּכֵּל בְּכָל
מַעֲשֵׂי יָדָיו שֶׁבָּרָא בְּעוֹלָם ה' אָמַר "לֹאֵלוּ וְאֵלֹו חַיִּים, לֹאֵלוּ
וְאֵלֹו נִשְׁמוֹת, לֹאֵלוּ וְאֵלֹו אֲכִילָה וְשִׁתִּיָּה, הֲרִי הֵן חֲשׁוּבִין
בְּבִהְמָה וּבְחִתִּיהָ וּבְשֶׁאֵר שְׁקָצִים וּרְמָשִׁים" [שִׁפְרָאֲתִי עַל פְּנֵי
הָאֲדָמָה], מִיָּד נִתְקַרְרָה דַּעְתּוֹ וְאִין מְכַלָּה אוֹתָם, הָא לְמִדַּת
שְׁלֵא נִבְרָא בְּהִמָּה חִתָּה שְׁקָצִים וּרְמָשִׁים בְּעוֹלָם אֱלֹא לְרִפּוּאָה
לְבָנֵי אָדָם עַל הָאָרֶץ.

[ח] ^{כו} [ועוד] אָמַר לִי: אַתָּם אוֹמְרִים אֵשׁ אֵינוֹ אֱלֹהִי, מִפְּנֵי
מָה כְּתִיב בַּתּוֹרָה אֵשׁ תְּמִיד תּוֹקֵד וְגו' (ויקרא ו' ו'), אֲמַרְתִּי
לֹו: בְּנִי, בִּשְׁעָמְדוֹ אֲבוֹתֵינוּ עַל הָר סִינַי לְקַבֵּל עֲלֵיהֶם תּוֹרָה,
לֹא רָאוּ דְמוּת אָדָם, וְלֹא דְמוּת כָּל בְּרִיָּה, וְלֹא דְמוּת כָּל
נִשְׁמָה שֶׁבָּרָא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר וְנִשְׁמַרְתֶּם
מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם, כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה (דְּבָרִים ד' טו'), אֱלֹא
אֱלֹהִים אֶחָד, הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְאֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים, שֶׁמְלֻכּוֹתוֹ
קִיַּמָּת בִּשְׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבְשֵׁמֵי הַשָּׁמַיִם הַעֲלִיּוֹנִים, וְאַתֶּם
אוֹמְרִים אֵשׁ אֱלֹהִי הוּא? אֵינוֹ אֱלֹא שֶׁבֵט שֶׁנִּתְּנָה לְתַשְׁמִישׁ
^{כז} לְבָנֵי אָדָם עַל הָאָרֶץ.

משלו

משנת אליהו

כתיב בתורה וכו' - משום שראה שהקב"ה
צוה שלא תכבה האש מן המזבח, לכך טעה
שאש הוא אלוהות. (ישועות יעקב). **ולא דמות**
כל נשמה - עם היות שהנשמה היא עצם רוחני
דק ביותר, גם זה בכלל מה שנאמר כי לא
ראיתם כל תמונה. (שומר אמונים הקדמון סי' כ"ד).
שבט - מקל. (תרגום). שנועד להעניש בני אדם
וכדלהלן. **שנתנה לתשמיש לבני אדם** - רצה
לומר שאף שעיקר בריאת האש היא להעניש
בה, נתן רשות לבני אדם להשתמש בה כל מה

להם. (עין לעיל סי' ב'). **מתחייבין באלה** -
כן צריך לומר. (עין חילופי גירסאות). והכונה
שמתחייבים בעונות אלו. וג"י אחרת: כליה.
וכשאר שקצים ורמשים - זה לשון הירושלמי
(ברכות פ"ט ה"ב): אליהו זכרונו לברכה שאל לר'
נהוריי מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים
בעולמו? אמר לו לצורך נבראו, בשעה שהבריות
חוטאין הוא מביט בהן ואומר מה אלו שאין
בהן צורך הרי אני מקיימן, אלו [בני אדם] שיש
בהן צורך לא כל שכן, ע"כ. [ח] **מפני מה**

מִשְׁלֹ מִשְׁל לְמָה הִדְבֵּר דּוּמָה, לְמַלְךְ שְׁנַטְל אֶת הָרְצוּעָה וּתְלָאָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, וְאָמַר לָהֶם לַעֲבֹדְיוּ וּלְבָנְיוּ וּלְבָנִי בֵּיתוֹ בְּזֶה אֲנִי מַכָּה אֶתְכֶם וּבְזֶה אֲנִי הוֹרֵג אֶתְכֶם, כְּדִי שְׂיַחֲזְרוּ בָּהֶן וַיַּעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה, וְאִם לֹא חֲזְרוּ בָּהֶן, בָּה מַכָּה אוֹתָם וּבָה הוֹרֵג אוֹתָם, לְכָךְ נֶאֱמַר אֵשׁ תִּמְיד תּוֹקֵד (ויקרא ו 1), וְאָמַר כִּי

בְּאֵשׁ ה' נִשְׁפָּט (ישעיה סו 10).

כִּי יוֹכֹל אֶתָּה לְהַשִּׁיבֵנִי וְלֹאמַר לִי: כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֲכָלָה הוּא (דברים ד כד), מִשְׁלֹ מִשְׁל לְמָה הִדְבֵּר דּוּמָה, לְמַלְךְ שְׂהִיו עֲבָדְיוּ וּבָנִי וּבָנִי בֵּיתוֹ נִוְהֲגִין שְׁלֹא פְשׁוּרָה, אָמַר לְבָנִי וּלְעֲבָדְיוּ וּלְבָנִי בֵּיתוֹ כִּי דִבְ אֲנִי עֲלִיכֶם, אָרִי אֲנִי עֲלִיכֶם, מִלְּאָךְ הַמּוֹת אֲנִי עֲלִיכֶם כִּי מִפְּרִי דְרִיכֶיכֶם, לְכָךְ נֶאֱמַר כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֲכָלָה הוּא.

פֶּרֶק ב

[א] דְּבָר אַחֵר, יָמִים יַצְרוּ וְלוֹ אֶחָד בָּהֶם (תהלים קלט טו) - זֶה יוֹם שְׂבִיעִי לְעוֹלָם. לְפִי שְׂהֵעוֹלָם הָזֶה שְׁשֶׁת אֲלָפִים שָׁנָה, שְׁנֵי אֲלָפִים תְּהוֹ, שְׁנֵי אֲלָפִים תּוֹרָה, שְׁנֵי אֲלָפִים יְמוֹת בֶּן

דוד

משנת אליהו

פרק ב: [א] זֶה יוֹם שְׂבִיעִי לְעוֹלָם - שֶׁהוּא יוֹם מִיּוֹחַד לְקַבֵּ"ה, וְכִמוּ שֶׁמִּבְּאֹר וְהוֹלֵךְ. שֶׁהָעוֹלָם הַזֶּה שְׁשֶׁת אֲלָפִים שָׁנָה - שְׁשֶׁת אֲלָפִים שָׁנִים נִגְזַר עַל הָעוֹלָם לְהַתְקִיִּים, כִּמְנִיךְ יָמֵי הַשְּׁבִיעִי, וּבִיּוֹם הַשְּׂבִיעִי שֶׁבַת, וּבִשְׁבַעַת אֲלָפִים נִוְחַ לְעוֹלָם. (רש"י ע"ז ט' א'). שְׁנֵי אֲלָפִים תְּהוֹ - שְׁנֵי אֲלָפִים רִאשׁוֹנִים נִגְזַר עֲלֵיו לְהִיּוֹת תְּהוֹ בְּלֹא תּוֹרָה. (רש"י שם). שְׁנֵי אֲלָפִים תּוֹרָה - בְּלֹא יְמוֹת הַמִּשְׁחָה. (שם). וְהַכּוֹנֵה כֹּזֶה עַד סוֹף תְּקוּפַת הַתְּנַאִים שֶׁזֶה תּוֹפֵס אֶלּוֹ הַשְּׁנֵי אֲלָפִים הָאֲמֻצְעִיִּים וּמַעֲט בְּשָׁנִים שֶׁל אַח"כ. (קובץ אגרות חזו"א ח"ב סי' כ"ד). שְׁנֵי אֲלָפִים יְמוֹת בֶּן דָּוִד - שֶׁלֹּאחֵר שְׁנֵי אֲלָפִים תּוֹרָה הִיא דִּינוֹ שִׁיבָא מִשִּׁיחַ וּתְכַלָּה הַגְלוֹת וַיִּבְטַל הַשְּׁעָבוֹד מִיִּשְׂרָאֵל. (רש"י סנהדרין צ"ז א').

חילופי גירסאות

כג) כ"ה כז"ר. וכע"ז צמ"י מן הגניזה. כד"ר חז"ל: יכול תלמוד לומר, וזה"ל שט הגניזה: יכול כמשמ"ע. כד) עיין ילקוט ואמחנן (רמז מ"כ"ו) גי' אחרת. כה) כז"ר וכמ"י מהגניזה: מפני.

צינונים

משלו משל למה הדבר דומה - ילקוט ואמחנן רמז תכ"ו כל הענין. נטל את הרצועה - עיין זוה"ק ח"ב דף קמ"ט ב'. דב אני כו', ארי אני כו' - עיין הרשע י"ג ד"ח'.

שהעולם הזה ששש אלפים שנה וכו' - מייית לה גמרא בסנהדרין צ"ז א', ובע"ז ט' א', ובילקוט תהלים מזמור קל"ט, ועיין בראשית רבתי פרשת בראשית (עמ' ה'), זוה"ק ח"א קכ"ח א' במדח"ג, תיקוני תיקון ל"ו, השגת הראב"ד פ"ח מתשובה ה"ח. שני אלפים תורה - עיין בביאור, ובמדרש כתי' בהערה בתנ"י ס"פ ח"י שרה.

שצריכים. בזה אני מכה אתכם ובה אני הורג אתכם - בפרקי דרבי אליעזר מבואר שהאש שירדה מן השמים ושרפה את בני ישראל המתלוננים (במדבר י"א א') נכנסה אח"כ לאהל מועד וכל הקרבנות שהיו ישראל מקריבים היא היתה אוכלתן, ואין אדם נפטר מן העולם עד שתעבור עליו מאותה האש. והיא אש קדושה, וכשהיו ישראל רואים את האש הזו שהיתה מתוקדת על המזבח לא היו חוטאים, מיראה פן תאכלם האש, וזהו מה שאמר שבאש זו מכה אותם, ובה הורג אותם, והוא גם התשובה למה ששאל החבר מהו שנאמר אש תמיד תוקד על המזבח, לפי שעל ידי אש זו נמנעים מלחטוא. (רד"ל בביאורו לפרקי דרבי אליעזר פנ"ג).

חילופי גירסאות
(א) עיין גניאור. (ב) כ"ה
כ"ר וד"ר וד"ר. גניאור
הגיה ע"פ הילקוט (שעיה רמז
מ"ו): שמשבית מזיקין מן
העולם.

ציונים

(יותר משבע מאות שנה) -
עיין בביאור, ולקמן פרק ו'
[כח], ופרק ל"א [כח], ושם
[לכ]. שמיטה לעולם יום
אחד - ר"ה ל"א א',
סנהדרין צ"ז א', פרד"א
סוף פרק י"ח ועיי"ש
ברד"ל. שהוא אלף שנים
- ב"ר פ"ח ב' ושי"ג, מדרש
תרשא (אוח"מ עמ' תע"ט),
וזה"ק ח"א דף רס"א א',
ועיין רמב"ן בראשית ב' ג',
והיה לעת ערב - עיין וזה"ק
ח"א דף רנ"ז א', ודף רס"א
לעולם שכולו שבת -
לקמן פל"א [כח], תמיד
פרק ד' מ"ד, ר"ה ל"א א',
פרד"א פרק י"ט.
שמשבית מזיקין מן העולם
- תו"כ בחקתי פרק ב'
ה"א.

דוד, ובעונותינו שרבו יצאו מה שיצאו, ונכנס שבעבור בתוך
שני אלפים של ימות בן דוד * (יותר משבע מאות שנה), שנאמר עשה
ה' אשר זמם (איכה ב' יז).

וכשם שאנו עושים אחת לשבע שנים שמיטה, כך עתיד
הקדוש ברוך הוא לעשות שמיטה לעולם יום אחד, שהוא
אלף שנים, שנאמר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול (תהלים
צד). ואומר והיה יום אחד (זכריה יד ו) - זה יום השביעי לעולם.
והיה לעת ערב והיה אור (שם) - זה עולם הבא, שנאמר
והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו (ישעיה סו כג), ונאמר
מזמור שיר ליום השבת (תהלים צב א), לעולם שכלו שבת.
[ב] דבר אחר, מזמור שיר ליום השבת, בשמשבית מן העולם.
[ג] דבר אחר, מזמור שיר ליום השבת - זה יום שביעי
לעולם. ולמוצאי שבת זה העולם הבא, שאין בו מיתה לעולם
ולעלמי עלמאי, ואין בו לא חמא ולא עוון ולא מכות ולא
מרדות, אלא כל אחד ואחד שמת בחכמתו ובתבונתו.

מנן

משנת אליהו

בשבתו - שלא יתכן לפרש על שבת ממש, דאם
כן היה צריך לומר מדי שבת בשבתו ומדי חדש
בחדשו, שהרי השבת יותר רצופה מאשר החדש,
ועל כרחק הכונה לשבת המרוחקת יותר מחודש,
ומפרש לה על יום שביעי לעולם. (עיין באור הגר"א
לסדר עולם פ"ג). לעולם שכולו שבת - בפירוש
זה מפרש ד"שבת" הוא על שם ההשבתה שעושה,
כמו ששוכתים בשמיטה, ובפירוש שני מפרש
שהוא על שם שמשבית הרע מן העולם, ובפירוש
שלישי מפרש שהוא כמו שבת [והיינו מנוחה] אצל
השי"ת, שהאלף השביעי הוא כיום השביעי.
[ב] שמשבית [מזיקין] מן העולם - מדלא אמר
ליום שבת אלא "השבת", שהוא יום ההשבתה,
והיא השבתה המזיקין. (ביאור הח"ח לתו"כ). ועל
זה נאמר (הושע ב' כ') וכרתי להם ברית ביום ההוא
עם חית השדה וגו', שאשבית מזיקין מן העולם.
(רש"י שם). [ג] ולא מרדות - לשון רידוי והכנעה.
(רש"י ברכות ד' א'). שמה בחכמתו ובתבונתו -

(יותר משבע מאות שנה) - שיכוש הוא, ובימי
רב ענן שלימד לו אליהו את סדרו לא יצאו כל
כך הרבה שנים, ושום סופר הגיהו כאן אחר כך.
(תוס' רבינו אלחנן ע"ז ט' א'). שנאמר עשה ה'
אשר זמם - רבים נתקשו מה למד מפסוק זה,
והבאור פשוט שלומד מסוף הפסוק שנאמר "בצע
אמרתו", ובצע הוא לשון בציעה וחיתוך, ורצה
לומר דעל אף שאמר ששני אלפים שנה יהיה ימות
המשיח, חתך אמירתו ונכנס שעבוד בתוך שנים
הללו. (רד"ל בביאורו לפרד"א פרק י"ח מ"ט).
ואומר והיה יום אחד כו' - מביא ראיה ש"יום
אחד" הוא יום שביעי לעולם כמבואר שם בהמשך
הפסוק שמדבר בעולם הבא, וכך גם מתפרש
הפסוק "ולו אחד בהם", שהכונה ליום שביעי
לעולם. והיה לעת ערב - קודם שיגמרו האלף
שנים יהיה האור והנוגה וכל הטוב האמור על
ישראל. (רש"י). שנאמר והיה כו' - בא להביא
ראיה שהקב"ה עושה שבתה לעולם. ומדי שבת

מַצִּינִי לָדָּ? תַּדַּע לָךְ שֶׁהוּא בֶּן, צֵא וּלְמַד מִהֶקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא
שֶׁשָּׂמַח בְּדוֹד בְּעוֹלָם הָיָה, וְכָל שָׂכֵן בְּעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר וְאַלֶּה
דְּבָרֵי דוֹד הָאֲחֵרִינִים וְגו' (שְׁמוּאֵל ב, כג א).

[ד] דְּבָר אַחֵר, וְאַלֶּה דְבָרֵי דוֹד הָאֲחֵרִינִים, אָמַר לְפָנָיו: רְבוּנוּ
שֶׁל עוֹלָם, בְּשֵׁם שְׂמִיחָתָהּ לִי עַל עֲוֹנוֹת רְאוּשֵׁינִים, כִּדְּ מַחֵל
לִי עַל הָאֲחֵרִינִים, לְכֹד נֶאֱמַר וְאַלֶּה דְבָרֵי דוֹד הָאֲחֵרִינִים.
[ה] דְּבָר אַחֵר, וְאַלֶּה דְבָרֵי דוֹד הָאֲחֵרִינִים, הָיוּ אוֹמְרִים:
בְּעֲשָׂרִים וּשְׁתֵּים שָׁנָה שֶׁנִּסְתַּלְקָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מִדּוֹד מְלֹךְ
יִשְׂרָאֵל, בְּכָל יוֹם וַיּוֹם הָיָה מוֹרִיד [בּוֹס שֶׁל] דְּמַעוֹת וְאוֹכֵל
פֶּתוֹ בְּאֶפֶר, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי אֶפֶר כִּלְחֵם אֶכְלֹתִי וְגו' (תְּהִלִּים קב י'),
לְכֹד נֶאֱמַר וְאַלֶּה דְבָרֵי דוֹד הָאֲחֵרִינִים וְגו', וְנֶאֱמַר הַגִּבֹּר הַקָּם
עַל (שְׁמוּאֵל ב, כג א).

[ו] דְּבָר אַחֵר, וְאַלֶּה דְבָרֵי דוֹד הָאֲחֵרִינִים, אֱלֹהֵי הַזֶּה, אָמַר:
רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, קִבְּלֵנִי בְּתִשְׁבּוּכָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ, כִּדְּ יִשְׁתַּזְבֹּחַ
אֶת הַרְשָׁעִים לְעוֹלָם הַבָּא, וְתֹאמַר לָהֶם מַה דְּוֹד מְלֹךְ
יִשְׂרָאֵל שֶׁעָשָׂה לְפָנֶי דְבָר חֲמוּר, בִּיּוֹן שֶׁעָשָׂה תִשְׁבּוּכָה קִבְּלֹתִי
אוֹתוֹ בְּתִשְׁבּוּכָה, אֵף אַתָּם אִם עָשִׂיתֶם תִּשְׁבּוּכָה [אֲנִי מְקַבֵּל
אֲתֶכֶם

חִילּוּפֵי גִירְסָאוֹת
ג) נוסף מכ"ר, וכע"ז
זילקוט. ד) זילקוט:
שתוכיח. ה) נוסף מכ"ר.
וזילקוט הגי': אתם על אחת
וכמה שהייתי מקבל אתכם.

ציונים
דבר אחר ואלה דברי דוד
האחרונים - כל הענין
בזילקוט שמואל רמז קס"ה,
והעתיקו בארצות צדיקים
שער התשובה עיי"ש.
מחל לי על האחרונים -
עין שבת ל' א', ויק"ר פ"ז
ב', שהש"ר פ"א [א] ר'.
בעשרים ושתים שנה - עין
בביאור, ומשנת ר"א פ"ז
(עמ' קכ"ז), אגדה בראשית
פל"ח. שתזכה את
הרשעים - עין ע"ז ד'
בי"ה א', וזה"ק ח"ב דף
ק"ז ב', רש"י תהלים נ"א
ר'.

משנת אליהו

לו. (מהגר"ח קנייבסקי שליט"א). [ה] דבר אחר
ואלה דברי דוד האחרונים היו אומרים וכו' -
מפרש שבאחרית ימיו לימד את בני ישראל עולה
של תשובה. בעשרים ושתים שנה שנסתלקה
רוח הקדש - אף שבמסכת יומא (דף כ"ב ב')
גרסינן: אמר רב יהודה אמר רב ששה חדשים
נצטרע דוד ונסתלקה ממנו שכינה, י"ל דשכינה
נסתלקה ממנו ששה חדשים, אבל רוח הקודש
נסתלקה ממנו עשרים ושתים שנה. (לוח ארז
למוהר"ח פלאגי זצ"ל). [ו] אלו הן כו' - מפרש
"אחרונים" שאחר כל התשובה המעולה שעשה,
בא בתפילה זו שימחול לו כדי ללמד את הרשעים
שמועיל תשובה. כדי שתזכה - הוא לשון
ניצוח. (רע"ב ברכות פ"א מ"ה).

ששמח בתורה כפי שזכה להשיג בעולם הזה.
ששמח בדוד בעולם הזה - לקמן פרק י"ח [ד]
מבואר היכן מציינו ששמח בדוד בעולם הזה.
שנאמר ואלה דברי דוד האחרונים - מפרש
שהאחרונים הכונה לימים האחרונים שהוא העולם
הבא, וכמו שמפרש גם התרגום שם, ומתאר את
שמחת השי"ת עם כל אחד מישראל שיגע בתורה
ובמעשים טובים, כאמור שם בהמשך הפסוקים
וכאור בוקר יזרח שמש וגו'. (ועיי"ש בתרגום).
[ד] על עוונות ראשונים - הוא חטאו בבית שבע,
שעל זה נאמר לו (שמואל ב' י"ב י"ג) גם ה' העביר
חטאתך לא תמות. (שמעתי מהגר"ח קנייבסקי
שליט"א). על האחרונים - הוא חטאו שמנה
את ישראל (ש"ב כ"ד) שעל זה לא נאמר שנמחל

צייונים

שקבל עליו עול תורה - מדרש שמואל פכ"ט. אשרי אדם השם עצמו כשור לעול וכו' - לקמן פרק כ"ב [ז], וסא"ז פרק א' [ד], ופרק ט"ו [ו] כל הענין, ומייתי לה גמ' בע"ז ה' ב', מדרש לעולם פ"ה (אוה"מ עמ' רע"א), תיור"ח דף י"ג ב' (במהדר"ב בהגר"א), ועיין בראשית רבתי פרשת ויחי (עמ' רמ"ג), ובפירוש הגר"א לכמה אגדות (סי' ד'), ובספר כוכבי אור מאמר מ"ב, וע"ע בספר דרשות שבט הלוי ח"ב עמ' רצ"ב. שנאמר אשריכם וכו' - ב"ק י"ז א', תנח"ו בראשית סי' א'. ואין מים אלא תורה - לקמן סי' כו, ופרק י"ח [פד"פ], וסוף פרק ל', סא"ז פרק י"ג [ד], תענית ד' א', ב"ק י"ז א', פ"ב א', ע"ז שם, מכילתא בשלח [ויסע] פ"א, תנח"ו ויקהל סי' ח', כי תבא סי' ג', האוינו סי' ג', מדרש תהלים מזמור א', ועוד מקומות.

אתכם]. ומנין שאמר דוד בלשון הזה, שנאמר לך לבדך חטאתי (תהלים נא ו). לך נאמר ואלה דברי דוד האחרונים (שמואל ב, כג א).

[ז] דבר אחר, ואלה דברי דוד האחרונים, מה ראשונים אין בהם חטא ועוון, אף האחרונים אין בהם חטא ועוון, לך נאמר ואלה דברי דוד האחרונים.

[ח] נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם על (שם), הרי למד שקבל עליו על תורה ועל מצוות. מה שכרך לפני, שתקרא משיח אלהי יעקב ונעים זמרות ישראל (שם).

[ט] אשרי אדם השם עצמו כשור לעל וכחמור למשא, וישב ויהנה בכל יום בתורה תמיד, מיד רוח הקדש שורה עליו, ותורתו בתוך מעיו, שנאמר אשריכם זרעי על כל מים (ישעיה לב כ), ואין מים אלא תורה, שנאמר הוי כל צמא לכו למים (שם נה א).

על

משנת אליהו

לישא עליו את דברי התורה, כמו שכתוב (דברים ו' ו') והיו הדברים האלה וגו' על לבבך, וכתוב (דברים ד' ט') ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך, והיינו על ידי שחזרו עליו כמה פעמים שלא תשכח ממנו. ומה שאמר בלשון "לעולם", [שכן היא הגירסא בסא"ז פרק א': לעולם ישים כו'] הוא שאל יחשוב האדם שסוגיא זו כבר בירו אותה גדולים שלפנינו ואין לי שוב במה לעיין בה ולחדש בה דבר, אל יאמר האדם כן, כמו שאמרו חז"ל: מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו הוא מוצא בו טעם, אף דברי תורה כן (ערוכין ג"ד ב'), ובאמת יש לכל אחד מתלמידי חכמים חדרי חדרים בתורתו כמו שאמר בתנא דבי אליהו לקמן פרק ו', ולכל אחד מזומן לו חלקו, וזהו שאמר לעולם ישים אדם עצמו וכו' דהיינו שיחשוב שלעצמו הרי הוא כמי שלא נחרשה עדיין, וכשיחרשנה יוציא אחר כך הוא גם כן פרי ממנה. (שם עולם פרק י'). ויהנה - כל לשון "הגיון" בלב הוא. (רש"י תהלים א' ב').

שנאמר לך לבדך חטאתי - ומפרש הפסוק שכאילו החטא הוא בשביל השי"ת, וסיום הפסוק: למען תצדק בדברך תזכה בשפטך, שיצדיקו הכל את דינו בזמן משפטו עם הרשעים שיראו שאפשר לעשות תשובה. (וכע"ז מפרש רבינו יונה בשערי תשובה שער א' סי' מ"ה). [ז] מה ראשונים אין בהם חטא ועון - כמו שאמרו במסכת שבת (דף נ"ו א') כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה. (ישועות יעקב). [ט] אשרי אדם - מפרש המשך הפסוקים בנבואת דוד. השם עצמו כשור לעול וכחמור למשא - מה שדימהו לענין שור וחמור, שכח השור נברא כדי לחרוש בו את האדמה שתוכל אחר כך להוציא פריה כשזורעים בה, וכמו שכתוב (משלי י"ד ד') ורב תבואות בכח שור, והחמור עניינו הוא רק שיהיה נושא עליו את התבואה שהוציאו כבר מן האדמה, וכן הוא בענין לימוד התורה, שמתחלה צריך לייגע עצמו להבין את דברי התורה, ואח"כ כשנתברר לו - מצוה

על כל מים כיצד? יקורא אדם תורה נביאים וכתובים משנה הלכות אגדות ומדרש, ויירבה בשיבה וימעט בסחורה, מיד רוח הקדש בתוך מעיו ומלתו על לשונו, שנאמר רוח ה' דבר בי, ומלתו על לשוני (שמואל ב, כג ב).

[י] אשירי אדם שמשחק עצמו בדברי תורה, ויושב וחורש בהם בבהמה שחורשת בשדה, אומר לו הקדוש ברוך הוא: דברי תורה הראשונים והאחרונים שלך הם, שנאמר אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל (שם פסוק ג). מי מושל בי? צדיק. הני אומר צדיק מושל יראת אלהים (שם). ואיזה צדיק מושל ביראת אלהים, זה הפובש את יצרו.

[יא] ברוך המקום ברוך הוא, שאין לפניו משוא פנים, ומלפניו נגה ואור יוצא לעולם, ומלפניו גשמים ודשאים באים לעולם. שכן של צדיקים שמשחקין עצמם בדברי תורה, מעלה הפתוב עליהם כאלו הם מביאים נגה ואור וגשמים ודשאים לעולם, לכך נאמר אחריו וכאור בקר יזרח שמש, בקר לא עבות, מנגה ממטר דשא מארץ (שם פסוק ד).

אמר

ומלפניו גשמים ודשאים באים לעולם - הקדמה שניה לתיקון. כאילו הם מביאים כו' וגשמים - עין כתובות ה' א'.

משנת אליהו

[יא] שאין לפניו משוא פנים - וכל דיניו באמת, וכיון שהצדיק כובש את יצרו, אף הקב"ה כביכול כובש גזירתו מפני הצדיק. ומלפניו נוגה כו' - בא לומר עוד במעלת הצדיק, שכל הטובה שהקב"ה עושה בעולם, זה מתייחס לצדיקים, כאילו הם עושים אותו. לכך נאמר אחריו וכאור בקר יזרח שמש - רצה לומר שאור השמש והבקר והמטר הכל הוא כאילו הצדיק מביאו לעולם, והיינו שבזכותם מתקיימת כל הבריאה כולה. בקר לא עבות - אור שאינו אפל. (רש"י). מנגה ממטר דשא מארץ - שמנגה השמש וממטר השמים משניהם יחד באה הסיבה להצמיח דשא מן הארץ. (מצודת דוד).

חילופי גירסאות

(ו) כ"ה נכ"ר [ונסל"ו פ"א] וילקוט. נד"ר נוסף: פי'. ונדחק וד"ג לפסוק. (ז) צלקוט: ומרבה בשיבה וממעט בסחורה. (ח) כ"ה נכ"ר וד"ר, וכע"ז צלקוט. וד"ג הגיה: לי דיבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל ביראת אלהים אמר דוד אלהי ישראל לי דיבר צור ישראל אני מושל באדם מי מושל בי צדיק שאני גזור גזרה והוא מבטלה. (ט) כ"ה נכ"ר וילקוט. נד"ר וד"ג נוסף: לא. (י) כ"ה נכ"ר וד"ר. נד"ג הגיה: שמשחקין.

ציונים

וירבה בשיבה וימעט בסחורה - נדה ע' ב', ספרי ואתחנן פל"ד, אורחות צדיקים שער השמחה, ועין לקמן פי"ח [ע], ופרק כ"ה [נ], ר"מ פ"ב מדעות ה"ו. מי מושל בי צדיק - מועד קטן ט"ז ב', מדרש שמואל פכ"ט, דברים רבה האזינו סי' ג', אגדת בראשית פכ"ב, ורש"י בשמואל שם, וזה"ק ח"א דף י' א', וזה"ק דף ט"ו א'. זה הכובש את יצרו - תנחו' נשא סי' כ"ח.

תנא דבי אליהו

עמ

חילופי גירסאות
(יא) נוסף מכ"ר וד"ר. וד"ר
השמיט. (יב) "ויום" הוא
נדר, ולי צכ"ר וד"ר. ועיין
סא"ו פט"ו. (יג) צכ"ר
מוסיף: בכל יום עושין לו
גאולה כיוצאי מצרים, בכל
יום מכלכלין אותו על שדי
אמו.

ציונים
אמר דוד המלך - כל הענין
בסא"ו פרק ט"ו [ז]. ונתנת
לבעל הפקדון - לקמן פרק
י"ח [עד]. מדרש תהלים
מזמור כ"ה, פס"ד פל"ד ב',
זו"ח רות פ"ט א', ועיין
זוה"ק המובא בביאור.
עושין לו נסים כיוצאי
מצרים - יעויין בביאור,
ועיין פסחים ק"ח א', ב"ר

פ"כ ט', פצ"ז ג', ומדרש תהלים מזמור פ', פ"ט, קל"ו. בכל יום ויום מיסרין אותו - עיין ר"ה ט"ז א', מדרש תהלים מזמור ע"ב (בכל יום
אדם נידון). תשע מאות ושבעה דורות - לקמן פרק כ"ו [ב], חגיגה י"ג ב', תנח"ל לך לך סי' י"א, יתרו סי' ט', מדרש תהלים מזמור
צ', אגדת בראשית פרק ג', ספר הבהיר סי' קצ"ה, תיקון דף ק"ט א' (במהדורת בהגר"א), תיו"ח דף ל"ט א', ועיין לקמן פ"ו [ח] ומשי"צ שם.

משנת אליהו

[יב] **אני אגיד צדקותיו וחסדיו וכו'** - בסדר
אליהו זוטא (פרק ט"ו) מוכח שהוא פירוש אחר
על הפסוק לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק
וגו', שרצונו לומר שהשי"ת אליו אמר כמה
צדקות עושה בממשלתו על האדם [וזהו מושל
באדם צדיק], שבכל יום ויום אדם נמכר וכו'
ועיי"ש עוד. **בכל יום ויום אדם נמכר וכו'**
- נמכר הוא לשון מסירה כמו שכתוב (שופטים ד'
ט') ביד אשה ימכור ה' את סיסרא, והכוונה שנמסר
לכחות הדין על ידי מעשיו, כשעולה נשמתו
בלילה ומעידה עליהן, אך השי"ת ברחמיו פודהו
מזה. (אהבת חסד פרק ד', ועיין עוד אריכות שם בפרק
י"ב). **בערב רוחו של אדם נטלת הימנו ונתנת
לבעל הפקדון וכו'** - זה לשון הזוה"ק פרשת
במדבר (דף ק"ט א'): בני נשא אקדימו ויהיבין ליה
פקדונא דנפשיהו, וכל נשמתין דבני עלמא נטיל,
וכולחו טעמין טעמא דמותא, בגין דהאי אילנא
דמותא הוא, ובגין דכל אינון נפשתיא אף על גב
דכולהו אתחייבו לגביה, ולאו כדאי הוא לאתבא
פקדונא לגביה דבר נש, אלא כיון דכולהו אתמסרו
ליה בפקדונא אתיב כל פקדונא למאריהון, עכ"ל.

[תרגום: בני אדם הקדימו ונתנו לו נפשם בפקדון,
וכל הנשמות של בני העולם הוא לוקח, וכל בני
אדם טועמים בשנתם טעם מות, לפי שעץ הזה
של מות הוא השולט בלילה, ולפי שכל אותם
הנפשות אף על פי שכולם חייבות אליו, ולא היה
ראוי להחזיר הפקדון אל האדם, אבל כיון שכולם
נמסרו לו בפקדון, לכן הוא מחזיר את כל
הפקדונות לבעליהם]. **עושים לו נסים כיוצאי
מצרים** - שהקדוש ברוך הוא מזמין לו פרנסתו
בכל יום, כמו שעשה ליוצאי מצרים שהוריד להם
מן בכל יום (ישועות יעקב). ואפשר לפרש על פי
מה שאמרו בפסחים (ק"ח א'): קשין מזונותיו של
אדם כקריעת ים סוף. וזהו הניסים שנעשה לאדם
בכל יום כיצאת מצרים. **כתינוק לפני רבו -
שהוא כן** - מביא ראיה שכל יום מיסרין אותו
כפי מעשיו, שהרי תתקע"ד דורות קומטו בלא
עת משום שראה השי"ת שלא יצא מהם דבר טוב,
וכילם משום מעשיהם, שהיה גלוי לפניו יתברך
מה שיעשו, וחפץ כבר שיבא זרעו של אברהם
יצחק ויעקב. **העביר הקב"ה את כל דבריו -**

כָּל דְּבָרָיו יִמְּנֵי זֶרְעוֹ שֶׁל אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, אָמַר מְתִי
יִגְיַע וְיִשְׁמַע יִדְּבָרֵי מִפִּיהֶם.

שֶׁנֶּאֱמַר לְמַנְצַח מְזֻמּוֹר לְדוֹד, הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל
(תהלים יט א-ב), וְהֵלֵא אֵינָן רְאוּיִים לְסֵפֶר מַעֲשֵׂי בְּרָאשִׁית, מֵהַ
תְּלֻמוֹד לְזִמְרַת הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל, שֶׁהַשָּׁמַיִם נִבְרָאוּ
תַּחֲלָה, וְהֵן רְאוּיִין לְסֵפֶר יִשְׁבְּחוּ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, לְפִי
שֶׁכָּל הָעוֹלָם כָּלוּ אָדָם וּבְהֵמָה וְעוֹף הַשָּׁמַיִם אֵינָן גּוֹזִינִין אֵלָּא
מִמַּעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, בְּשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים מְגִדְלִים פְּרוֹת בַּחֲרָף
וּמִבְשִׁילִין "אוֹתָן בְּקוֹץ, וְחִיּוֹן מֵהֶן כָּל בְּאֵי עוֹלָם, וְכָל מַעֲשֵׂה
יְדִיו שֶׁפָּרָא בְּעוֹלָם.

[יד] אָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל הַיִּשּׁוּב יוֹשֵׁב בֵּין עֲגֻלָּה לְעֶקֶרֶב.
אֲמַרְתִּי לָהֶן: רַבּוֹתֵי, עֶפֶר אֲנִי תַּחַת כַּפּוֹת רִגְלֵיכֶם, אֲנִי אֹמֵר
לְפָנֵיכֶם דָּבָר אֶחָד, אָמְרוּ לִי אָמֹר, אֲמַרְתִּי לָהֶם תַּחַת כּוֹכֵב
אֶחָד כָּל בְּאֵי עוֹלָם יוֹשְׁבִין, "אָמְרוּ לִי תֵן לָנוּ סִמֶּן לְדַבְּרֶיךָ,
אֲמַרְתִּי לָהֶם אֲנִי נֹתֵן, אֲמַרְתִּי לָהֶם: רַבּוֹתֵי, יַעֲמִדוּ שְׁנוֹם,
אֶחָד בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְאֶחָד בְּכֶרֶךְ גָּדוֹל יִשְׁכְּבֻכָּל, וְיִשְׁמְרוּ
רִאשֵׁיהֶם תַּחַת כּוֹכֵב אֶחָד בִּיציאת החמה או בשקיעת החמה,
בְּרֹאשׁ חֲדָשׁ או בַּחֲמִשָּׁה לַחֲדָשׁ, לֹא הָעוֹמֵד בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל

כעומד

חילופי גירסאות

(יד) כ"ה גמ"ה. גד"ר חז"נ:
לפני. טו) כ"ה גמ"ה. גד"ר
חז"נ: דבר. טז) כ"ה גמ"ה
וד"ר. חז"נ הגיה: שבה.
(יז) כ"ה גד"ר. גז"נ: אותו.
(יח) כ"ה גמ"ה. גד"ר נוסף:
כחז"ל. חז"נ הוסיף: כמו
שאמרו רבותינו זכרונם
לברכה. (ט) גמ"ה: של
רומי, וכן בסמוך. ושם הגי'
שונה.

ציורים

וחלא אינן ראויין - עיין
דבר"ר פ"ד, ופרד"א ריש
פ"ג. ומבשילין אותן בקיץ
- עיין ב"ר פ"ד, ובפירוש"י
שם, וע"ע שם פ"ג י"ב.
בין עגלה לעקרב - פסחים
צ"ד א', ועיין ערובין ג"ז
א', פרד"א פ"ז.

משנת אליהו

ומעשה ידיו, ומאחר שהם עצמם ברואים בימי
בראשית כיצד יכולים להעיד על הבריאה של
מעשה בראשית, ומפרש שמעידין על מעשה ידיו
שבכל יום ויום מראשית הבריאה עד עתה איך
שהשי"ת זן על ידם את כל העולם. [יד] אָמְרוּ
חֲכָמִים כו' - כיון שדיבר ממעשי שמים וארץ,
מפרש גודל מעשי ה' שבהם. בין עגלה - אותן
כוכבים העשויים כעגלה והוא מזל שור. (רש"י
פסחים צ"ד א'). תחת כוכב אחד כל באי עולם
יושבין - הכונה לכוכבים שבגלגל שהם קבועים,
אבל שאר כוכבים קטנים הם. (תוס' פסחים ק"ח
ב'). לא העומד בארץ ישראל כו' - רצה לומר
ששניהם יראו עצמם תחת אותו כוכב, על

נראה הכוונה שהרי התקע"ד דורות נבראו בדבר
ה' ונשטפו כהרף עין (כמבואר במדרש תהלים מזמור
ט"ז), וזהו "העביר" [פירוש כילה ושטף] את כל
דבריו. (אבל בחגיגה י"ד א' מבואר שלא נבראו, ועיין
בדקדוקי סופרים שם). דברי - פירוש דברי תורה.
שנאמר למנצח מזמור לדוד וגו' - שב למה
שאמר תחלה כמה צדקות הקב"ה עושה בכל יום,
ומביא הפסוק שהשמים והארץ מספרים שבחו
של השי"ת, לפי שכל העולם אדם ובהמה ועוף
השמים נוונים ממעשה שמים וארץ. והלא אינן
ראויין לספר מעשי בראשית - נראה הכונה
דמהפסוק "השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו
מגיד הרקיע", משמע שמספרים את בריאת העולם

חילופי גירסאות
(כ) כ"ה גכ"ה. גכ"ה חז"ל:
זהו שבחו של הקב"ה כו.

ציונים

כמו שאמרו חכמינו זכרונם
לברכה - בפסחים שם הוא
משמיה דר' נתן, ועיין תנחו'
בראשית ס"ו ה'. שמו
קולו הוא נשמע - יומא כ'
ב', ב"ר פ"ו ד', מדרש
שמואל פ"ט. עץ החיים
מהלך חמש מאות שנה -
ירי' ברכות פ"א ה"א, ב"ר
פרשה ט"ו ו', שהש"ר
פרשה ו' פסוק ט', שהש"ר
א' ד', מדרש תהלים מזמור
א' [יט], מדרש כונן פרק ג'
(אוה"מ עמ' רנ"ה), זוה"ק
ח"א דף י"ח א', ודף ל"ה
א', ודף ע"ח ב' בסתרי
תורה, ח"ב דף קמ"ה ב',
תיקוני"ז י"ט, ודף ע"ה ב',
ודף ק"ח ב' (במהדורות
החיים בהגר"א).

פעומד בבבלי? הא למדת שכל העולם תחת פוכב אחד
יושב, כמו שאמרו חכמינו זכרונם לבבלי.

[טו] וכי מה היא טיבה של אותה כימה שהיא כמו
שבעה פוכבים ברקיע, וכלם סמוכים זה לזה, למד הכתוב
דרך ארץ לדורות, שלא יאמר אדם מפני מה אין הרקיע
עצמה עבה בפוכבים. משלו משל למה הדבר דומה,
למלך שהיה לו לבנה של זהב, יניחנה על ראשו שפא
נאה לו? אין נאה לו. אבל מה עשה לו בחכמתו ובתבונתו,
נוטל הימנו משקל כחצי סלע, ועשאו חוט של זהב ותלאו
בצוארו, זהו ^ב[דרך שבחו. כך הקדוש ברוך הוא] יהא
שמו הגדול מברך לעלם ולעלמי עלמאי, ברא פוכבים
ברקיע ונתן לכל אחד ואחד מקום בפני עצמו.

[טז] אין אמר ואין דברים, בלי נשמע קולם, בכל הארץ
יצא קנם, ובקצה תבל מליהם, לשמש שם אהל פהם
(שם פסוק דה). אמרו חכמים: גלגל חמה מהלך חמש מאות
שנה, בוא וראה מאיזה מקום הוא יוצא, ולאיזה מקום
הוא נכנס, שפא קולו הוא נשמע בהליכתו, ביציאתו,
או בביאתו, או שפא יראה לבריות בכניסתו וביציאתו.
וכשם שגלגל חמה מהלך חמש מאות שנה, כך עץ

החיים

משנת אליהו

בהנהגת הארץ. מפני מה אין הרקיע עצמה
עבה ככוכבים - פירוש למה לא עשה השי"ת
את כל הרקיע ככוכב אחד גדול, ועל זה אמר
שלכך עשה בכימה שבעה כוכבים סמוכים זה
לזה, ואינו נאה, ועל ידי זה אנו מבינים שאם
יעשה כל הרקיע כמו כוכב אחד אינו נאה, ודומה
למלך שיניח לביתו של זהב על ראשו. [טז] אין
אומר - מפרש המשך הפסוקים במזמור זה.
מאיזה מקום הוא יוצא כו' - שאף על פי שהוא
גדול ביותר אינו ניכר ביציאתו ומקומו ובכניסתו
למקומו, וזהו שנאמר אין אומר ואין דברים בלי

אף ריחוק המקום שביניהם. [טז] וכי מה היא
טיבה וכו' - פירוש למה עשה כן שיהיו שבעה
כוכבים סמוכים מאד זה לזה. שהיא כמו שבעה
כוכבים ברקיע - במסכת ברכות (נ"ח ב') אמר
שמואל מאי כימה כמאה כוכבי יוש בין הכוכבים
של כימה, רש"י. ונראה דשמואל שהיה בקי מאד
בצבא השמים כמו שאמרו חז"ל בכמה מקומות,
הוא ידע שיש בכימה מאה כוכבים, אבל לשאר
בני אדם לא ניכר בכימה כי אם שבעה כוכבים,
שהם הגדולים שבכימה. דרך ארץ - נראה
הכוונה שלימד לדורות מהו דרך הראוי והנאה

חילופי גירסאות

(כא) כ"ה כמ"ר וד"ר. כד"ר
הוסף: אלא.

ציורים

כמה מיני בהמות כו' -
כה"ע במדרש תהלים כת"י
מזמור ק"ד [כ] עיי"ש
בהערה ס"ו, ילקוט תהלים
רמז תתמ"ג. ומיני עופות
- עיין חולין ס"ג ב',
פרד"א פכ"ג, משנת ר"א
פ"ח (עמ' קמ"ד). טעמו
של זה כו' - עיין ב"ר פ"ה
ח'. שנו חכמים במשנה
- סנהדרין פרק ד' משנה
ה', ועיין תוספ' שם פ"ח
ה"ג, מדרש לקח טוב
בראשית א' ל"א. והלא הם
קבועים במקומם - כל
הענין בילקוט תהלים רמז
תרע"ב תרע"ג. ואין זיין
משם לעולם - מדרש
תמורה (אוח"מ עמ'
תקפ"ב). מה טיבן כו' -
כה"ע במדרש תהלים
מזמור י"ט [ח]. שנאמר
היום הזה אחל וגו' - תענית
כ' א', ע"ז כ"ה א', משנת
ר"א פ"א ס"ד, ד', פס"ר פ"ד
ב', תרגום יב"ע דברים ב'
כ"ה, רש"י שם, ועיין
הגהות הרד"ל לדב"ר פ"א
אות ל"ט.

החיים מהלך חמש מאות שנה, שנאמר מה גדלו מעשיך
ה' (שם צב ו).

[יז] דבר אחר, מה גדלו מעשיך ה', בוא וראה כמה מיני
בהמות ומיני חיות ומיני עופות יש בעולם, וכמה מיני דגים
יש בים, שמא קולו של זה דומה לזה, או מראה של זה
דומה לזה, או שמא דעתו של זה דומה לזה, או שמא
טעמו של זה דומה לזה, הא לא קול, ולא מראה, ולא דעה,
ולא טעם של זה דומה לזה. וכך שנו חכמים במשנה: להגיד
גדלתו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שאדם
טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכלן דומות זה לזה, ומלך
מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא טבע את כל אדם בחותמו
של אדם הראשון, ואין אחד דומה לחברו, לכך נאמר מה
גדלו מעשיך ה'.

[יח] דבר אחר, למנצח מזמור לדוד, השמים מספרים כבוד
אל, והלא הם קבועין במקומן ואין זיין משם לעולם, אלא
אף על פי שהכל שלו והכל מעשה ידיו, אין שמחתו בכל,
אלא עם זרעו של אברהם בלבד, שנאמר יום ליום יביע
אמר (שם יט ג). מה טיבן של שני ימים הללו? כ"ה יומו של
משה שבשר יומו של יהושע, שנאמר היום הזה אחל תת
פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים, אשר ישמעון
שמעך, ורגזו ויחלו מפניך (דברים ב כה). ושמא תאמר הואיל

והקדוש

משנת אליהו

אל. (זית רענן). אלא אף על פי שהכל שלו
והכל מעשה ידיו וכו' - ולהם מספרים השמים
ושמי השמים לראות כבוד ה' (שם). והיינו שרק
מי שלא נעשה לו נס צריך שילכו ויאמרו לו,
זה אינו שייך בשמים, אבל מי שנעשה לו נס -
מכיר מזה את כבוד ה'. יומו של משה שבשר
יומו של יהושע - שבוים שעמדה חמה למשה
נחבשר יהושע שאף לו תעמוד חמה, וזהו "יום

נשמע קולם. שנאמר מה גדלו מעשיך ה' -
חוזר למה שאמר שגלגל חמה מהלך חמש מאות
שנה, והוא מגדולתו של הקב"ה. [יז] מטבעות
בחותם אחד - חותם הוא הברזל שהצורה חקוקה
בו, וכשאדם טובע מטבעות באותו ברזל כולן
דומים. (רש"י סנהדרין ל"ז א'). [יח] והלא הם
קבועים במקומן ואין זיין - ומי שרוצה לספר
לבריות צריך ללכת ממקום למקום להגיד כבוד

ציורים

וכי עד אותה שעה - כל הענין בילקוט בשלח רמז רס"ה. שכתב עד בא השמש כו' - תנחו' בשלח סי' כ"ח. יום ליום יביע אומר כו' - עיין בביאור, ובווה"ק ח"ג דף כ"ג א'.

והקדוש פרוך הוא הרג את סיחון ואת עוג, מי הגיד לכל בְּאֵי עוֹלָם, אֵלָּא זֶה חֲמָה שְׁעֻמָּדָה לֹא לְמִשְׁעָה. וְהִיכָן מְצִינֵנו שְׁעֻמָּדָה לֹא חֲמָה לְמִשְׁעָה? בְּשַׁעָה שְׁעֻשָׁה מְלַחֲמָה עִם עֲמָלֵק, שְׁנֵאמַר וַיְדִי מֹשֶׁה כְּבָדִים וַיִּקְחוּ אֶבְרָהָם וַיִּשְׁמְרוּ תַּחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ, וְאַהֲרֹן וְחֹר וְתַמְכוּ בְּיָדָיו וְגו', וַיְהִי יָדָיו אֲמוֹנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ (שְׁמוֹת י"ב), וְכִי עַד אוֹתָהּ שְׁעָה לֹא בָּא הַשָּׁמֶשׁ שְׁכָתָב עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ? אֵלָּא זֶה חֲמָה שְׁעֻמָּדָה לֹא לְמִשְׁעָה. וְהִיכָן מְצִינֵנו שְׁבִישָׁר מֹשֶׁה יוֹמוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ? שְׁנֵאמַר וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זִכְרוֹן בְּסֵפֶר, וְשִׁים בְּאֲזֵנִי יְהוֹשֻׁעַ (שָׁם פְּסוּק יד), אָמַר לוֹ: יְהִי רְצוֹן שְׁתַּעֲמַד לְךָ חֲמָה בְּדֶרֶךְ שְׁעֻמָּדָה לִי.

וְהִיכָן מְצִינֵנו שְׁעֻמָּדָה לֹא לְיְהוֹשֻׁעַ? בְּשַׁעָה שְׁעֻשָׁה מְלַחֲמָה עִם מְלָכֵי הָאֱמֹרִי בְּגִבְעוֹן. שְׁנֵאמַר אִזְּכָר יְהוֹשֻׁעַ לַה' בְּיוֹם הַזֶּה ה' אֶת הָאֱמֹרִי לְפָנָיו בְּגִי יִשְׂרָאֵל, וַיֹּאמֶר לְעֵינָיו יִשְׂרָאֵל, שָׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם וַיִּרַח בְּעֵמֶק אֵילָוִן. וַיִּדֹם הַשָּׁמֶשׁ וַיִּרַח עֲמָד, עַד יָקָם גֹּזִי אֲבִיבִי, הֲלֹא הָיָא כְּתוּבָה עַל סֵפֶר הַיִּשָּׁר, וַיַּעֲמֵד הַשָּׁמֶשׁ בַּחֲצִי הַשָּׁמַיִם וְלֹא אָץ לָבוֹא בְּיוֹם תָּמִים (יהוֹשֻׁעַ י יב-ג). [יט] דְּכָר אַחֵר, יוֹם לְיוֹם יָבִיעַ אָמַר (תְּהִלִּים יט ג) - זֶה תוֹרָה נְבִיאִים

משנת אליהו

מלחמת סיחון ועוג, ובכל זאת כשבירכו משה יהי רצון שתעמוד לך חמה כדרך שעמדה לי, הרי זה ברכה שיהיה אצל יהושע עמידת חמה כמו אצל משה, ואחר כך כשנעשה אצל משה עמידת החמה פעם שניה בזמן סיחון ועוג, ועל ידי זה נודע הדבר בכל העולם, כך גם נתברך יהושע שתעמוד לו החמה באופן זה, ולכן הביא בתחלה מה שעמדה לו חמה למשה אצל סיחון ועוג, ללמדנו שעמידת החמה אצל יהושע היתה באופן מפורסם כזה, והכל נעשה בזכות מה שבירכו משה בתחלה. (שמעתי מהגר"ח קנייבסקי שליט"א). [יט] יום ליום יביע אומר זה תורה נביאים וכתובים וכו' - מבואר על פי מה שידוע

ליום יביע אומר, שיום זה בישר על יום אחר שיהיה בו כן. מי הגיד כו' - רצה לומר ואם כן איך התקיים מה שאמר הקב"ה אהל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים. והיכן מצינו שעמדה לו חמה למשה - עוד פעם אחת, הווי אומר במלחמת עמלק. (טובי חיים). וכי עד אותה שעה לא בא השמש - יתכן לפרש ששואל מהו דבר זה שמשוה התפלל "עד בא השמש" ואיך יתכן שהמלחמה היתה עד בא השמש ולא פסקה רגע לפני כן או אחרי כן. ועל זה מתרץ שעמדה לו החמה עד סיום המלחמה. אמור לו יהי רצון שתעמוד לך חמה כדרך שעמדה לי - אף שבזמן מלחמת עמלק עדיין לא היתה

חילופי גירסאות

(כב) כ"ה גד"ד וכמ"י, וכמ"י
נמ"ר. נז"ע הגיה: לרבים.
(ג) נוסף נמ"ר.

ציונים

זה ארץ ישראל - עיין
בביאור, וילקוט משלי רמז
תתקמ"ג, רש"י ישעיה כ"ד
(הועתק בביאור). ביאור
הגר"א שמואל א' ב' ח',
מדרש אלפ"א ביות"ת (בתי
מדרשות ח"ב עמ' תנ"ו),
מדרש תלפיות ענף א"י,
וצ"ע מדברי רש"י תהלים
כ"ד א', וע"ע בזה"ק ח"ב
דף כ"ב ב', וח"ג דף מ"ה
ב'. אלא בגלוי - מכילתא
יתרו [בחדש] פרשה א',
ופרשה ה'.

נביאים וכתובים. וְלִילָה לְלִילָה יְחִיָּה דַּעַת (שם) - אֵלֹ
הַמְּשָׁנִיּוֹת. אֵין אֶמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם (שם פְּסוּק ד)
- אֵלֹ הַהִלְכוֹת. בְּכָל הָאָרֶץ יֵצֵא קִנָּם (שם פְּסוּק ה) - אֵלֹ
הַהִגְדוֹת שְׁמִקְדָּשִׁין שְׁמוּ הַגְדוֹל בְּהֵן. דְּבָר אַחֵר, בְּכָל הָאָרֶץ
יֵצֵא קִנָּם (שם) - אֵלֹ בְּתִי בְּנִסְיוֹת וּבְתִי מְדַרְשׁוֹת שְׁנִתְּנוּ
כְּלִיחִיד, וּמֵאֲזִינִין לְשִׁמְעַ דְּבָרֵי תוֹרָה. וּבִקְצָה תִּבְל מְלִיָּהֶם
(שם) - זֶה אָרֶץ יִשְׂרָאֵל שְׁהִיא תִּבְלוּ שֶׁל עוֹלָם, כִּי [שְׁנֵאמַר
רֹאשׁ עֲפָרוֹת תִּבְל (מְשָׁלִי ח כו)].

[כ] לְשִׁמְשׁ שֵׁם אֶהֱל בְּהֵם (תְּהִלִּים יט ה), מְשָׁלוּ מְשָׁל לָמָּה
הַדְּבָר דּוֹמָה, לְמִלָּךְ שְׁהִיו לוֹ אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת בְּתוֹךְ
בֵּיתוֹ, וּבִקְשׁוּ בְּנֵי מְדִינָתוֹ לְקִנּוֹת מִמֶּנּוּ בְּדָמִים בְּפִתָּר, אֶמֶר
לָהֶם אֵינִי נוֹתֵן לָכֶם בְּפִתָּר אֶלָּא בְּפִרְהֶסְיָא. כִּךְ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ
הוּא יְהִיא שְׁמוּ הַגְדוֹל מְבָרַךְ לְעוֹלָם וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, כְּשֶׁנִּתְּן
הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל לֹא נִתְּנָה אֶלָּא בְּגִלּוּי, שְׁנֵאמַר לֹא מֵרֹאשׁ
בְּפִתָּר דְּבִרְתִּי (ישעיה מו ח), וְאֶמֶר לֹא בְּפִתָּר דְּבִרְתִּי בְּמָקוֹם
אָרֶץ חִשְׁדָּה (שם מו יט).

והוא

משנת אליהו

ישראל - שעיקר התורה הברורה היא בארץ
ישראל. [עיין סנהדרין (כ"ד א') במחשכים
הושיבני כמתי עולם זה תלמודה של בבל,
ופירש"י שאין נוחין זה עם זה ותלמודם ספק
בידם]. שהיא תבלו של עולם - שהיא
מתובלת במצות הרבה. (רש"י ישעיה כ"ד ד').
ושהיא מתובלת במיני תבלין כדאיתא בילקוט
פרשת עקב. (זית רענן). ולמה נקרא שמה תבל
שהיא מתובלת בכל, שבכל הארצות יש בזו מה
שאין בזו, ויש בזו מה שאין בזו, אבל ארץ
ישראל אינה חסירה כלום. (מכילתא דרשב"י עמ'
רמ"ט). [כ] לשמש שם אהל בהם וכו' -
מפרש את הפסוק שלעין כל ובגלוי כאור השמש,
השרה השי"ת אהלו בתוך עם ישראל, והכונה
לזמן מתן תורה.

מהאריז"ל שזמן לימוד תורה שבכתב הוא ביום,
וזמן לימוד תורה שבעל פה הוא בלילה. (ארצות
החיים סי' ב', ועיין שער הציון סי' רל"ח סק"א).
ומפרש הפסוק שבכל יום ויום יש להביע אומר
בתורה שבכתב. בלי נשמע קולם אלו
ההלכות - שצריך לעיין בהם ולחשוב בהם
בעיון בלא דבור. (זית רענן). בכל הארץ יצא
קום אלו ההגדות - שדורשין אותם בפני רבים
והכל רצים לשומעם. (ישועות יעקב). שמקדשין
שמו הגדול בהם - שבהגדות יש שבח השי"ת
ונסיו ונוראותיו. שניתנו ליחיד - כן צריך
לומר. (עיין חילופי גרסאות). ורצה לומר שכל יחיד
ויחיד יכול ללכת לבית המדרש וללמוד שם
ולהאזין דברי תורה. וזהו בכל הארץ, והיינו
לכל אחד ואחד באשר הוא שם. זה ארץ

[כא] והוא כחתן יצא מחפתו (תהלים יט ו), מה חתן זה נכנס בטהרה ויוצא בטהרה, כך גלגל חמה יוצא בטהרה ונכנס בטהרה, ואינו רוצה לצאת למחרתו עד שמזרקין בו חצים ואומרים לו וכי לרצונך אתה יוצא? לכך נאמר והוא כחתן יוצא מחפתו.

[כב] משלו משל למה הדבר דומה, למלך שעשה סעודה לבנו, והיו עבדיו ובני ביתו מסבים לפניו כל שבועה, כנפטר ממנו כל אחד ואחד והלך לו לביתו לשלום, למים בא אחד מהם, אמרו למלך פלוני בא, נתעטף ויצא לקראתו, ואמר לו: בוא בשלום, כחשך שעה אחת עד שיגיע שעת הסעודה, וכן השני. כך הצדיקים דומים בעולם הזה, ובשעה שנפטרם לבית עולמם אומרים לו בוא בשלום, שנאמר יבא שלום ינוחו על משכבותם הלך נכחו (ישעיה נב ב), באדם שמקבל אורחיו בשמחה ובסבר פנים יפות, שנאמר ישיש בגבור לרוץ ארח (תהלים יט ו).

[כג] מכאן אמרו: הצדיקים נענשים אפלו על הקלות, והרשעים אין נענשים אלא על החמורות. צא ולמד ממשנה ואהרן נדב ואביהוא שלא נענשו אלא על הקלות. ומנין שהרשעים אין נענשים אלא על החמורות, צא ולמד מירבעם אחז ומנשה שלא נתחבו עד שמלאו את כל העולם עבירות. משלו משל למה הדבר דומה, למלך שהיה יושב על כסאו,

והיו

משנת אליהו

א' ה', ובמחיר יין לרמ"א שם). חשון שעה אחת - המתן שעה אחת (עפ"י ישועות יעקב). ונוסח אחר: שב. (עיין חילופי גירסאות). שעת הסעודה - משל לעולם הבא. (זית רענן). הולך נכחו - עבדי אורייתה (תרגום). [פירוש עושי התורה]. [כג] מכאן אמרו וכו' - מתחיל ענין אחר, ומפרש את סוף הפסוק אין נסתר מחמתו, שאפי' הצדיקים אין נסתרים אלא נענשים על עונותיהם הקלים.

[כא] ונכנס בטומאה - על שם שעובדי עבודה זרה משתחווים לה. (ישועות יעקב). [כב] משלו משל למה הדבר דומה - כאן מתחיל ענין אחר, ומפרש את המשך הפסוק ישיש כגבור לרוץ אורח, שהאנשים בעולם הם כמו אורחים, (עיין שמו"ר פ"ט ד'). והקב"ה כביכול רץ כגבור לקראת הצדיקים שעברו את נסיונות העולם כפי הראוי. מסובין לפניו כל שבועה - תפס משל של סעודה גדולה שהיא שבועה ימים. (עיין אסתר

חילופי גירסאות
(כד) כ"ה כמ"ר וד"ר. נוד"ג
הגיה: ונפטר. צילקוט: לאחר
שבועה נפטר ממונו.
(כה) כ"ה כד"ר וד"ג,
[וזהג"ה כתב דנ"ל להגיה:
משון]. וצילקוט הגי': שב.
(כו) תי' "וכן השני" הוסף
הוד"ג ע"פ צילקוט, ולי' כמ"ר
וד"ר. (כז) כ"ה כמ"ר וד"ר.
נוד"ג הוסף: אלא.

ציונים

נכנס בטהרה וכו' - צילקוט
תהלים סוף רמז תרע"ג.
ואינו רוצה לצאת כו' - עיין
סא"ז פ"כ [ג] ומש"נ שם.
הסעודה - עיין מש"נ
בסא"ז פ"כ [ו]. אומרים
לו בא בשלום - עמש"נ
לקמן פכ"ז [כג]. הצדיקים
נענשים אפילו על הקלות -
יבמות קכ"א ב', ב"ק נ' א',
יר' שקלים פ"ה ה"א, ביצה
פ"ג ה"ח, מכילתא בשלח
(שירה) פרשה ח', משנת
ר"א פ"א (עמ' קי"ז),
תקו"ז ל"ז א' (במהדור
בהגר"א).

חילופי גירסאות

כח) נוסף מכ"ר.
כט) נל"ל: אסתר.

ציונים

והיו זקני כו' - עיין אבן עזרא עמוס ג' ב'. להחריב את העולם - סא"ז פרק ה' [ד]. ועיין לקמן פרק י"ח [פה], שבת פ"ח א', פסחים ס"ח ב', נדרים ל"ב ב', סנהדרין צ"ט ב'. ואין בני אלים אלא מלה"ש - עיין פסדר"כ פכ"ט (קפ"ח א'), תרגום ורש"י תהלים שם, ראב"ע שמות ט"ו י"א. לכן הסתרתי כו' - עיין דברים ל"א י"ד י"ח.

והיו זקני מדינתו יושבין לפניו, כיון שאמר אחד מהן דבר שלא בהגן פוגע בו מיד, והעומדין בחוץ ממתינן להם עד שמגיע דינה של גיהנם, שנאמר מקצה השמים מוצאו ותקופתו על קצותם, ואין נסתר מחמתו (שם פסוק ז).

הכל בעבור מה? בעבור תורת ה' תמימה משיבת נפש, עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, פקודי ה' ישרים משמחי לב, מצות ה' ברה מאירת עינים, יראת ה' טהורה עומדת לעד, משפטי ה' אמת צדקו יחדו, הנחמדים מזהב ומפז רב, ומתוקים מדבש ונפת צופים (שם ח"א).

[כד] מכאן אמרו חכמים: כל זמן שבני אדם מבטלין מן התורה מבקש הקדוש ברוך הוא להחריב את העולם, שנאמר הבו לה' בני אלים (שם כט א), ואין [בני] אלים אלא מלאכי השרת. אמר הקדוש ברוך הוא על שהרפיתי בני האדם בעופות השמים ובדגי הים אינם עושים לי רצוני, לכן כ"ה הסתרתי פני מהם.

הבו

משנת אליהו

ועל כל פנים העולם וכל העולמות הגם כי נתמעטו וירדו מקדושתם ואורם בסיבת החטאים האלה בנפשותם, וכמעט שנטיז רגלם להחרב כמו שאמר התדב"א, עם כל זה עדיין יוכלו להתקיים על ידי השרידים אשר ה' קורא - העוסקים בתורה הקדושה יומם ולילה, שלא יתבטלו לגמרי לחזור לתוהו ובוהו, אבל אם היה חס ושלום העולם פנוי לגמרי אפילו רגע אחד ממש מעסק והתבוננות עם סגולה בתורה הקדושה תיכף ומיד כרגע היו כל העולמות נחרבים ונבטלים ממצאות לגמרי ח"ו. (נפש החיים ש"ד פרק כ"ה). לכן הסתרתי פני - נראה שצריך לומר: אסתר. והכונה שכשיהיה הסתרת פנים יהיה רע בעולם, נכמו שנאמר (דברים ל"א י"ז) ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות, ולא ירבו כל כך, ואז יעשו רצונו יתברך, מה שאין כן עתה שהם בטובה.

והעומדים בחוץ - משל לרשעים שאינו מענישם עד שתתמלא סאתם בהרבה עבירות כל ימי חייהם. (עפ"י ישועות יעקב). של גיהנם - הוא משל על הזמן שהמלך מעניש את כל החייבים עונש. בעבור תורת ה' תמימה - שלא עסקו בה ועברו עליה. (ישועות יעקב). [כד] מכאן אמרו חכמים וכו' - פירוש ממה שמביא בסמוך "הבו לה' בני אלים", שאומר השי"ת שמשום שבני האדם לא עושים רצונו מסתיר פניו מהם, וישארו רק המלאכים לשבח את השי"ת. להחריב את העולם - וכל זה אמור כשיש עדיין אנשים מישראל שדבקים בו יתברך ובתורתו בעיון ובשקידה ויגיעה גדולה לשמה, ורק בתורת ה' חפצם כל הימים, ואז האנשים שבטלים לגמרי מעסק התורה מרוע בחירתם, המה ירדו שאול חיים ומגורשים מהסתפח בנחלת עבדי ה' הדבוקים בו ית' ובתורתו, ומארץ חיים יכרתו ח"ו,

חילופי גירסאות
(ל) כ"ה כנ"ה. נד"ר חד"נ:
ואין. (לא) כ"ה כנ"ה,
וכנ"ז נד"ר. נד"נ: מיתה
לשמים חס ושלום, ונמצא
ש"ש מתחלל.

ציונים

אין כבוד אלא תורה - ס"א
פ"ז [ג], ועיי"ש סוף פכ"ד,
אבות פ"ו מ"ג, חולין קל"ג
א' (לג"ה העין יעקב), שמור
פל"ח ה' מדרש ה' בחכמה
יסד ארץ (אזה"מ עמ' ק"ד),
ועיין תנחו" תצוה סי' ט.
השתחו' לה' כו' - דברי
התדב"א כאן הובאו ברוקח
הל' תפלה סי' שכ"ב. עד
שיאמר הלכה אחת - ברכות
ל"א א', ועיין אר"ח סי' צ"ג
ס"ב. אין מים אלא תורה
- עיין מש"נ לעיל סי' ט.
כך שנו חכמים - אבות פרק
א' משנה י"א (ושם יש
סגנון אחר), אדר"נ פ"א ד',
אדר"נ החדש ס"פ כ"ב.
כחלב - עמש"נ בסא"ז פ"ג
[ח]. וכשמן - עמש"נ
לקמן פ"ו [כד], תנ"י יתרו
סי' ב'. ואין קולו נשמע
- לקמן פרק ו' [כד], ועיין
בביאור, ועיי"ש שהש"ר פ"א
(ע"פ לריח שמיני).

[כה] **הָבו לָהּ כְּבוֹד וְעַז, הָבו לָהּ כְּבוֹד שְׁמוֹ (שם), לֵאמֹר כְּבוֹד**
אֵלָּא תוֹרָה, שְׁנַאמֵר יְשִׁימוּ לָהּ כְּבוֹד, וּתְהִלָּתוֹ בְּאֵיִם יִגִּידוּ
(יְשַׁעִיָּה מִב' יב), וְאֹמַר תְּנוּ לָהּ אֱלֹהֵיכֶם כְּבוֹד וְגו' (ירמ'ה יג טו).

[כו] **הַשְׁתַּחֲוּוּ לָהּ בְּהִדְרָת קֹדֶשׁ (תהלים כט ב), מִכָּאֵן אָמְרוּ:**
אֵל יַעֲמֵד אֲדָם בְּתַפְלָה עַד שְׂאִימַר הִלְכָּה אַחַת, אוּ פְּסוּק
אֶחָד, לְכָךְ נֵאמַר הַשְׁתַּחֲוּוּ לָהּ בְּהִדְרָת קֹדֶשׁ.

[כז] **קוֹל ה' עַל הַמַּיִם (שם פסוק ג), אֵין מַיִם אֵלָּא תוֹרָה. כִּךְ**
שְׁנוּ חֲכָמִים: חֲכָמִים הִזְהִירוּ בְּדִבְרֵיכֶם, שְׁמָא תוֹרוֹ דְּכָר אֶחָד
שְׁלָא מִן הַתּוֹרָה, וְתַתְּחִיבוּ עָלָיו מִיָּתָה לְשָׁמַיִם, וְאַף
הַתְּלַמִּידִים הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם יוֹרוּ מִשְׁמַכְכֶּם דְּכָר אֶחָד שְׁלָא
מִן הַתּוֹרָה, וְיַתְּחִיבוּ עָלָיו לֵאמֹר מִיָּתָה לְשָׁמַיִם, וְחַס וְשְׁלוֹם נִמְצָא
שֵׁם שְׁמַיִם מִתְּחִלָּל.

[כח] **אֵל הַכְּבוֹד הִרְעִים, ה' עַל מַיִם רַבִּים (שם), עַל**
שְׁשַׁפְכְּתִי לָכֶם דְּבָרֵי תוֹרָה כְּחֹלֶב וּבְשֶׁמֶן הַמּוֹרֵק מִכְּלִי אֵל
כְּלִי וְאֵין קוֹלוֹ נִשְׁמָע, לְכָךְ נֵאמַר אֵל הַכְּבוֹד הִרְעִים, ה'
עַל מַיִם רַבִּים.

קול

משנת אליהו

המים דהיינו התורה, שהיא היא קול ה' ודברו,
ולכן צריך להזהר מאד בהוראה בתורה, שאם יורו
דבר אחד שלא כתורה, הרי הוא מהפך דבר ה',
ויש עונש מיתה על כך רח"ל. **נמצא שם שמים**
מתחלל - שרואים תלמידי חכמים מתים.
[כח] **עַל שְׁשַׁפְכְּתִי לָכֶם דְּבָרֵי תוֹרָה כְּחֹלֶב**
וּבְשֶׁמֶן וכו' - פירוש שהגם שדברי התורה נמשלו
לחלב ושמן שהם משקין המורקים מכלי לכלי
בלא שנשמע קולם, הנה דברי תורה אינם כן,
אלא כשנתנם הקדוש ברוך הוא לישראל היה
ברעם ורעש גדול, ומבחינה זו דומים דברי תורה
למים שקולם נשמע (שהש"ר פ"א ע"פ כי טובים).
וזהו שאמר על ששפכתי לכם כו', כלומר שאז
היה דבר זה שהקב"ה הרעים. [אבל לקמן בפרק
ו' (כד) משמע שמדמה התורה לשמן גם בפרט

[כח] **שנאמר ישימו לה' כבוד** - מפסוק זה
לומד שהקב"ה חפץ שבני ישראל ילמדו תורה
[שהיא נקראת כבוד], ואז יהיה להם טובה
כמבואר בפסוקים שם. **ואומר תנו לה' אלהיכם**
כבוד וגו' - וסוף הפסוק בטרם יחשיך ובטרם
יתגפפו רגליכם על הרי נשף וקויתם לאור וגו',
שבחסרון התורה נעשה חורבן. (ע"פ ישועות יעקב).
[כז] **לכך נאמר השתחו' לה' בהדרת קודש -**
דהיינו תפלה, וזהו שדרש הבו לה' כבוד - זו
תורה, ואחר כך - השתחו'. (ישועות יעקב). ועל
ידי הלימוד קודם התפלה נעשה הכלי שבו
מגיישים התפילה לשי"ת [דהיינו הפה] מצוחצח,
ומקובלת ברצון. (מנוחה וקדושה שער התפלה סימן
כ.). [כז] קול ה' על המים אין מים אלא
תורה וכו' - נראה שמפרש שקול ה' נשמע על

חילופי גירסאות

(לב) טוסף מ"ר. (לג) כ"ה
 נ"ר. וד"ר. צו"ר. הנה: באר
 אצלו. (לד) כ"ה נ"ר.
 ד"ר: ומצפה. (לה) נ"ר
 וד"ר: באר. (לו) כ"ה נ"ר
 וד"ר. צו"ר. הנה: החכמים.

ציורים

אלו בני אדם - עיין ירו'
 ברכות פ"ב ה"ד. ארז אינו
 מוציא פירות - ב"ב פ' ב',
 ב"ר פמ"א א'. ולא היה
 בהם ד"ת - עמ"ש"נ בסא"ז
 פ"ב [ד].

[כט] קול ה' בכח, קול ה' בהדר (שם פסוק ד), משלו משל
 למה הדבר דומה, למלך שהיו לו בנים גדולים, מהן בעלי
 תורה נביאים וכתובים, מהן בעלי משנה וגמרא, מהן בעלי
 משא ומתן. נשא אשה אחרת עניה והיו לו בנים ממנה,
 שגרו למקרא ומשנה וגמרא^ל [וללמד] דרך ארץ, היה יושב
 ומצפה מתי יהיו פנים הגדולים, לימים^ל בא אצלם ואין
 בידם לא מקרא ולא משנה ולא דרך ארץ, והיה יושב
^ל[ומטפח] לפניהם, ואומר: בתים שבנתי ושרות שקנתי
 וכרמים שנמנעתי לאלו למה עשיתי כל אלו, כך ישראל
 דומין בעולם הזה בפני אביהם שבשמים בשעה שאין בהם
 דברי תורה, לכך נאמר קול ה' בכח קול ה' בהדר.

[ל] קול ה' שבר ארזים (שם פסוק ה), אלו בני אדם שהם
 פקחים בדברי העולם הזה במשא ומתן ובכל מלאכות, ואין
 בהם דברי תורה, אינם משולים אלא^ל פארו, מה ארו זה
 אינו מוציא פרות, כך כל מי שאין בו דברי תורה נמשל
 הוא פארו, שנאמר ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם,
 אשר בגבה ארזים גבהו (עמוס ב ט), ואומר וישבר ה' את ארזי
 הלבנון (תהלים כט ה), אלו בני אדם שהיו בבית ראשון שהיו
 מפקחין ועומדין במקומם, ולא היה בהם דברי תורה, לכך
 נאמר וישבר ה' את ארזי הלבנון.

[לא] וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים (שם
 פסוק ו), מכאן אמרו: להמבעט ביסורין כופלין אותם עליו.

משלו

משנת אליהו

צער. (עיין לקמן פ"ל [כה]) [ל] אלו בני אדם
 כו' - מפרש המשך הפסוק שהקב"ה יעניש את
 האנשים שאין בהם דברי תורה. שהיו בבית
 ראשון - וזהו ארזי "הלבנון" שהיו בזמן בית
 המקדש הנקרא לבנון. (גיסין נ"ו ב') ועומדין
 במקומם - שלא גלו מארץ ישראל.
 [לא] וירקידם כמו עגל - שהקב"ה ייסר אותם
 על שאין בהם דברי תורה, כמו שמייסרים את

זה שלא נשמע קולו, וצ"ע. [כט] משלו
 משל למה הדבר דומה - מפרש הפסוק קול
 ה' בכח קול ה' בהדר, שאת "דבר ה'" [וזהו
 קול ה'] משמיעים על ידי הכח [עמל ועיין
 התורה], והדר [שמהדרים אותו בתורה ומצות
 ודרך ארץ], ועל זה מביא המשל. והיה יושב
 ומטפח לפניהם - כן צריך לומר. (עיין חילופי
 גירסאות). והכוונה שטפח כפיו, והוא מורה על

חילופי גירסאות
לז) נוסף מכ"ר.
לח) נוסף הוסף: אתמהה.
לט) כ"ה נכ"ר וד"ר. נוסף:
הוסף: להם. מ) כ"ה נכ"ר
וד"ר. נוסף הגיה: הפגעת.
מא) כ"ה נכ"ר וד"ר. נוסף:
הוסף: קול ה' חוצב להבות
אש.

צינים
אמרו חכמים - קדושין פ'
ב'. שאפי' תינוק בבית
רבו - עיין זוה"ק ח"ב דף
צ"ח א'.

מִשְׁלוּ מִשְׁלֵי לְמָה הַדָּבָר דּוֹמָה, לְבַעַל הַבַּיִת שֶׁהָיָה לוֹ פֶּרֶה
מִבְּעֻטָּה, וְנָתַן בָּהּ חֶבֶל שֶׁל עֶשֶׂר אַמּוֹת, וְהָיְתָה מִבְּעֻטָּה.
יז) וְשֵׁל אַרְבָּעִים אַמּוֹת, וְהָיְתָה מִבְּעֻטָּה. עַד שֶׁנָּתַן בָּהּ חֶבֶל
שֶׁל חֲמִשִּׁים אַמּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי בִפְרָה סִרְרָה סִרְרָה יִשְׂרָאֵל
(הושע ד טז). הָא לְמִדָּת שֶׁכָּל הַמִּבְעֻט בְּיִסּוּרִין סִימָן רַע לוֹ.
אָמְרוּ חֲכָמִים: וְכִי לֹא בְּדִין עֲוֹנוֹתָיו בָּאוּ עָלָיו הַיִּסּוּרִין^{לח},
אֲלֹא בָּאוּ עָלָיו הַיִּסּוּרִין עַל יְדֵי שֶׁעָשָׂה דְּבָרִים מִכְעָרִים
וְדְּבָרִים שְׂאִינָם רְאוּיִים, וְהוּא בְּיָדָיו עֹקֵר אֶת עֲצָמוֹ מִן
הָעוֹלָם הַזֶּה וּמִן הָעוֹלָם הַבָּא.

[לב] בָּךְ אָמַר לְהַקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: אִם אַתֶּם בָּאִים
לְלַמֵּד דְּרָכֵי, בּוֹאוּ וְלִמְדוּ מֵאֲנָשֵׁי דוֹר הַמְּדָבָר שְׂאָף עַל פִּי
שֶׁעָשׂוּ אֶת הַתּוֹרָה כָּל יְמֵיהֶם, בֵּינָן שֶׁאָמְרוּ לְפָנֵי דְּבַר שְׂלֹא
בַּהֲגָן פִּגְעָתִי בְּהֵן מִיָּד, לְכֹךְ נֶאֱמַר^{מא} קוֹל ה' יַחִיל מְדָבָר,
יַחִיל ה' מְדָבָר קֹדֶשׁ (תהלים כט ח).

[לג] חֲזוֹר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְרִצּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, וְאָמַר לָהֶם:
בְּנִי, נִשְׁבַּע אֲנִי בְּכֶסֶף הַכְּבוֹד שְׁלִי שֶׁאֶפְלוּ תִינוּק בְּבֵית רַבּוֹ
עוֹסֵק

משנת אליהו

על עוונותיו. שאמרו לפני דבר שלא כהוגן
- נראה הכונה למה שדברו באלקים ובמשה למה
העליתונו ממצרים למות במדבר וכו', ומיד שלח
בהם הקב"ה את הנחשים השרפים, כאמור
בפרשת חקת (במדבר פרק כ"א). וזהו שאמר שעשו
תורה כל ימיהם, שהרי היה זה בסוף ארבעים
שנה, אחר שלמדו כל השנים האלו. לכך נאמר
קול ה' יחיל מדבר - שאפילו אנשי דור המדבר
הצדיקים הענישם השי"ת והטיל בהם חיל ורעדה.
יחיל ה' מדבר קדש - נראה שמפרש פסוק זה
על אותה ההתלוננות, לפי שהיו אז סמוך לקדש,
כפי שמוכח בפסוקים. (עיין במדבר כ"א ד', דברים
א' מ"ו, שם ב' א'). [לג] לרצות את ישראל -
שלא יהיו סבורים שרק עונש יש על דברים
קטנים, וריצה אותם שכך גם מקבלים שכר על

העגל. (עיין ירמיה ל"א י"ז). שהיה לו פרה
מבעטת - מפרש את הפסוק דמה שתפס משל
היסורין ב"עגל", לפי שדרכם של יסורים הוא
שככל שמבעטין בהם כן מתייסרים יותר, כמו
פרה מבעטת שצריך לקושרה היטב, וכן בן
ראמים צריך לקושרו מאד. (עיין איוב ל"ט י').
וכי לא בדין עונותיו - פירוש האם אין זה ראוי
לו על פי דין, מפני שעשה עונות. והוא בידיו
עוקר את עצמו - ועל זה נאמר (דברים ל' ט"ו):
ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת
המות ואת הרע, שהאדם בבוחרו ברע גורם
לעצמו את המות, ונענש גם על זה שגרם לעצמו
מיתה ועקירה מן העולם הזה. (שמעתי ממור"ר
הגראי"ל שטינמן שליט"א). [לב] כך אמר הקב"ה
כו' - בא ללמד שהיסורים לעולם באים כדין

חילופי גירסאות

מב) צי"ר מוסף: ומתפלל תפלה בעבור שמו הגדול. (מג) כ"ה צי"ר וד"ר. וד"ר השמיעו. (מד) צי"ר: שכל תחלות קשות שנא' כו', וכע"ז דל"ר. (מה) נל"ל: משיבה. (מו) כ"ה צי"ר. וד"ר הגיס: ויאמר.

ציורים

וקורא קריאת שמע - מנחות צ"ט ב', ודברי הדרב"א כאן הביאן הרוקח הל' ק"ש סי' ש"כ. שכרו מונח לפני - עיין אגדת בראשית פרק פ'. ויולדת בצער - ב"ב ט"ז ב', מדרש תהלים מזמור מ"ב, וזה"ק בשלח דף נ"ב ב', מדרש הלל (אוה"מ עמ' קכ"ט), רש"י איוב ל"ט א'. תחלתה קשות כו' - עמש"ג בסא"ז פי"א [ב]. שמא בא מכול לעולם - עיין ב"ר פל"ד י"א.

עוסק בתורה לשמי שכרו מנח לפני, ובלבד שיהא שמור מן העברה. ואפלו אין בידו של אדם אלא דרך ארץ ומקרא בלבד שכרו מנח לפני, ובלבד שיהא שמור מן העברה. ואפלו אין בידו של אדם לא מקרא ולא משנה, אלא משפטים ומעריב לבית הפנסת ולבית המדרש, וקורא קריאת שמע בעבור שמי הגדול, ^{מב}שכרו מנח לפני, ובלבד שיהא שמור מן העברה, ^{מג}[לכך נאמר קול ה' חצב להבות אש (שם פסוק ו)].

[לד] למה ישראל דומין בעולם הזה לפני אביהן שבשמים, לאילנה זו שמעפרת בצער ויולדת בצער, ^{מד}תחלתה קשות, ונחת רוח בפוף, שנאמר קול ה' יחולל אילות, ויחשף יערות, ובהיכלו פלו אמר כבוד (שם פסוק ט).

[לה] באותה שעה יהיה כל העולם מרתיע, ויאמרו שמא בא מפול לעולם לאבד את העולם, שנאמר ה' למפול ישב (שם פסוק י), ^{מה}השיבה רוח הקדש אותן ^{מו}ואומרת להן: לא בא מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא אלא לעשות משתה לבניו, ויאמר לא באתי אלא למלך על כל העולם, שנאמר וישב ה' מלך לעולם (שם). ומפני מה אני מולך, מפני שאתם מפרקסין במעשיכם הטובים ובתלמוד תורה, שנאמר ה' עז לעמו יתן, ה' יברך את עמו בשלום (שם פסוק יא).

משנת אליהו

ובהיכלו כולו אומר כבוד - שלבסוף יתכבדו ישראל בהיכל השי"ת לעין כל. [לח] מרתיע - רועדים באבריהם. (ע"פ ערוך). מפרכסין במעשיכם הטובים - כמו לא כחל ולא פרכוס (כתובות י"ז א'). לשון קישוט, ורצה לומר שאתם מקושטים במעשים טובים ובתלמוד תורה. (ישועות יעקב). ה' עז לעמו יתן - אין עזו אלא תורה. (תנח"ו ברכה סי' ד'). ה' יברך את עמו בשלום - שבזכות שעוסקים בתורה יברכם לעתיד לבא.

כל דבר קטן ואפילו מועט ביותר. דרך ארץ - הוא קנין המדות הטובות. (רבינו יונה אבות פ"ג מ"ז) ובלבד שיהא שמור מן העברה לכך נאמר קול ה' חוצב להבות אש - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ומפרש שכבוד ה' הוא בתורה שנתן בהר סיני בלהבות אש, ולכן כל העוסק בהם מקבל שכרו. [לד] ויולדת בצער - לפי שרחמה צר. (עיין ב"ב ט"ז ב'). תחלתה קשות - בגלות. ונחת רוח בסוף - לעתיד לבא.

חילופי גירסאות

(א) כ"ה צכ"ר. צד"ר:
שמורה. (ב) כ"ה צכ"ר
וד"ר וילקוט. וז"ל השמיעו.

ציורים

ואהבתי עלתה על כולם -
יעויין בארוכה בספר הברית
השועתק בביאור, ובמש"נ
לקמן פרק כ"ח [ה].
לפיכך כרת וכו' - כל הענין
בילקוט שמואל רמז קס"ה.
ואין ברית אלא תורה -
שבת ל"ג א', פסחים ס"ח
ב', נדרים ל"ב א', ע"ז ג'
א', תנח"ך נח ס"י ג'. ערוכה
בכל וכו' - מדרש תהלים
מוזמר י"ח עה"פ כי אתה
עם עני תושיע. סימן יפה
לו - עמש"נ בסא"ז פרק ה'
[ג].

פרק ג

[א] עוד אמר דוד המלך עליו השלום, אני יראתי מתוך
שמחתי, ושמחתי מתוך יראתי, ואהבתי עלתה על כלם,
לפיכך ברת לי הקדוש ברוך הוא ברית שאני אהיה בקי
במקרא ובמשנה בהלכות ובאגדות, שנאמר כי לא בן
ביתי עם אל, כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמרה,
כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח (שמואל ב, כג ה), ואין
ברית אלא תורה, שנאמר בריתי היתה אתו החיים
והשלום (מלאכי ב ה). ערוכה בכל - במקרא במשנה בהלכות
ובאגדות. ושמרה - שיהיו דברי תורה שמורין כי לעולם
ולעולמי עולמים.

[ב] כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח (שמואל ב, כג ה), אל
תאמר בן, הוי אומר כי על כל ישעי ועל כל חפץ, כי
לא אצמיח.

מכאן אמרו: כל תלמיד חכם שמרבה בעסק התורה ואינו
מתפרנס הרבה, סימן יפה לו. ואם תאמר אם הקדוש ברוך
הוא

משנת אליהו

יתענג על ה' ותהי בפיו כדבש למתוק יותר מכל
תענוגות בני אדם יושבי חושך, ובשמחת אהבתו
לא יתערב זר ותאוה אחרת. (ספר הברית ח"ב מאמר
י"ד פ"ו עיי"ש באריכות, ובצינונים). **כי לא בן ביתי**
עם אל - נראה שמפרש הכונה שאני לא נהגתי
כמו שאר בני אדם, אלא יראתי מתוך שמחתי וכו'
כמו שאמר לעיל, ועל זה מסיים כי ברית עולם
שם לי שזכה לתורה כמו שמבאר והולך. **החיים**
והשלום - וכתוב אחריו "תורת אמת היתה
בפיהו". (ישועות יעקב). **[ב] אל תאמר כן** -
שפשטות הפסוק נראה שאומר שכל ישעו וחפצו
הוא שלא יצמיח. **הוי אומר כו'** - מפרש הפסוק
כי כל ישעי וכל חפץ - שכל רצוני וחפצי לדברים
גשמיים - לא יצמיח, שאין מכניס הרבה, והכל
למען ירבה בעסק התורה.

פרק ג: [א] עוד אמר דוד - בפרק שעבר פירש
את ראשית תפילתו של דוד, ועתה מפרש סוף
תפילתו. **יראתי מתוך שמחתי** - שגם כשהייתי
בשמחה הייתי ביראת ה', וכמו שאמרו במקום
גילה שם תהא רעדה (ברכות ל' ב'). **ושמחתי**
מתוך יראתי - רצה לומר גם בתפילה שצריך
להיות ביראה כידוע, אפילו הכי צריך להיות גם
בשמחה. (ישועות יעקב). ועיין משנ"ב (סי' א' סק"י)
שכתב: שאף על פי שראוי לכל ירא שמים שיהא
מצר ודואג על חורבן בית המקדש, אבל התורה
והתפילה יהיה בשמחה. **ואהבתי עלתה על**
כולם - כי ביד האהבה ובכח שמחתה לסבב
מצות זכירת ה' בתמידות בחשק גדול, מה שאין
כן על ידי מצוה אחרת, ולא בסבה אחרת, והיא
גם תסבב בהכרח מצות היראה וכו', ולעולם

חילופי גירסאות

ג) נוסף מ"ר. (ד) גי' הלקוט: הם ובניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות, לפיכך הקדוש ברוך הוא כורת להם ברית שלא ישתכח דברי תורה מפיהם ומפי בניהם ומפי בני בניהם עד סוף כל הדורות, שנא' כו'. (ה) מ"ק" עד "עולם" הוא הוספת ז"ל.

צייונים

שם יעשיר - מדרש תהלים זמור ה'. שבת בתורה - לקמן פ"ד [טז], מסכת סופרים פ"ג ה"ט, ועין מש"נ בסמוך ששם גם יש ל' זה. במדה שאדם מודד בה מודדין לו - לקמן פרק ט' [ז], ופרק י"א [יא], ופרק י"ח [טז], ושם [נה], ושם [קב], ופרק י"ט [ט], ופרק כ"ז [יב], ובסא"ז פרק א' [יג], שוח"ט פכ"ב פפ"א. (מגליון הגר"ח קניבסקי שליט"א, וציוני האותיות הוספתו). להלן פרק ד' [ט], פ"ל [יג], סוטה ח' ב', ברכות נ"ד א', שבת ק"ה ב', מגילה י"ב ב', סנהדרין ק' א', ספרי בהעלותך פרשה ק"ו, שמו"ר פכ"ה ט', במ"ד פ"ט כ"ד, תנחומ' בשלח סי' ב', וסי' ד', וסי' י"ג, תנ"י בראשית סי' ל"ג, מכילתא בשלח (השירה) פ"ד, ופ"ה, בראשית רבתי פרשת וישלח (עמ' קנ"ב), ופרשת וישב (עמ' קפ"ז), מדרש חדש פרשת מקץ (עמ' קפ"ז), ופרשת בשלח (עמ' רכ"ה), זוה"ק ח"ג קס"א ב'. כשם שהם יושבין וכו' - כעין זה לקמן פרק י"ח [מט], ושם [קד], ופרק כ"ז [יב]. [שלא ישתכח ד"ת מפיהם (עין חילופי גירסאות)] - תנחומ' נח סי' ג', זוה"ק ח"א דף ר"מ ב'.

הוא אוהב תורתו למה אינו מעשירו, הוי אומר שאם יעשיר יפשע מדברי תורה. לכן כל תלמיד חכם שמרבה במלאכתה של תורה ואינו מכנים פרות הרבה, סימן יפה לו, שהקדוש ברוך הוא אוהב את תורתו, שאם יעשיר יפשע מדברי תורה. וכן הוא מפרש בקבלה על ידי שלמה מלך ישראל, שנים שאלתי מאתך, אל תמנע ממני בטרם אמות, שוא ודבר קוב הרחק ממני, ראש ועשר אל תתן לי, הטריפני לחם חקי, פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה', ופן אגורש ונגבתי, ותפשתי שם אלהי (משלי ל ז).

ג) ברוך המקום, שבחר בתורה ובגמרא [ובחכמים] ובתלמידיהם ובתלמידי תלמידיהם ובבניהם ובבני בניהם, עד סוף כל הדורות, ומקום עליהם במדה שאדם מודד בה מודדין לו, כשם שהם יושבין בבתי בגסיות ובבתי מדרשות ובכל מקום פנוי וקורין לשם שמם, ויראה בלבבם, ומחזיקין דברי תורה על פיהן, יבדי שלא ישכחו מפיהם ומפי בניהם ובני בניהם עד עולם, הן בחר הקדוש ברוך הוא בהן ובבניהן ובבני בניהן עד עולם, שנאמר ואני זאת בריתי אותם אמר ה', ויחי אשר עלך, ודברי אשר שמתי בפיך, לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך, אמר ה' מעתה ועד עולם (ישעיה נט כא).

ד) אבל בני פושעי ישראל אינם פן, בקטנותם הם רפין ובקנותם

(עמ' רכ"ה), זוה"ק ח"ג קס"א ב'. כשם שהם יושבין וכו' - כעין זה לקמן פרק י"ח [מט], ושם [קד], ופרק כ"ז [יב]. [שלא ישתכח ד"ת מפיהם (עין חילופי גירסאות)] - תנחומ' נח סי' ג', זוה"ק ח"א דף ר"מ ב'.

משנת אליהו

לכן כל תלמיד חכם כו' - תחילה אמר סתם שסימן יפה לו, ועתה מפרש מהו הסימן יפה - שהקב"ה אוהב את תורתו. פירות הרבה - פירוש הרבה רווחים. יפשע מדברי תורה - שלא ילמד. וכן הוא מפורש כו' - בא להביא ראיה שהעשירות מעברת את האדם על דעת קונו. [אבל לא מוכח משם שעל ידי העשירות יפשע

בתורה]. ג) ברוך המקום וכו' - בא לפרש סוף הפסוק שדרש תחלה, שנאמר שם ובליעל כקוץ מונד וגו', ומפרש לה בבני הרשעים, וכמו שמבאר והולך שזה ההפרש בין בני תלמידי חכמים לבני הרשעים. מפיהם ומפי בניהם - פרוש שמחנכים את בניהם שאף הם יתמידו בלימודם כדי שלא ישכחו. [ד] בני פושעי

חילופי גירסאות
(ו) צ"ל וד"ל: מה שכתב, שמעליך כו', וכו"ל נלקטו. וד"ל הגיה כלפניו. (ז) כ"ה צ"ל וילקוט. נז"ל הגיה: רשע. (ח) צ"ל וד"ל: ולדוד.

צייונים
כשהן עדיין רכים - זוה"ק ח"ב דף צ"ו א"ב, וז"ל סוף פרשת בראשית, ועיין סנהדרין ק"י ב', תוספ' שם פ"ג ה"א, משנת ר"א פ"ה (עמ' צ"ט). ואין בליעל כו' - מדרש אג"ב פמ"א. כבר נעשה מקצתו היום - תנחו"א אמור סי' ט', נשא סי' כ"ח, ב"ר פע"ז א', ויק"ר פכ"ז ד', במ"ר פ"ד א', דב"ר פ"י ג', קה"ד פ"ג [ט"ו], פסדר"כ פ"ט (ע"ז א'), אגדת בראשית פנ"ג, פסיקתא דרתא (אורח"מ עמ' תצ"ו), וע"ע בזה"ק ח"א דף י"א. אברהם יצחק ויעקב - ב"ב י"ז א'. על ידי אליהו ואלישע ויחזקאל - עיין בראשית רבתי פרשת וישב (עמ' קע"ב), ספר חסידים סי' תתקצ"ה, זוה"ק ח"א קע"ה ב', מדרש שיר השירים פ"ו פסוק ה'.

ובזקנותן הן קשין, ומה עושה הקדוש ברוך הוא, כשהן עדיין רבין מעלין אותן ושורפין אותן בבית המדרש הגדול ובשיבה הגדולה שלו, שנאמר ובליעל בקוץ מגד בלהם, כי לא ביד יקחו, ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית, ובאש שרוף ישרפו בשבת (שמואל ב, כג וז'), ואין בליעל אלא פושעי ישראל, שנאמר ובני בליעל אמרו וגו' (שמואל א, י כו), ואומר ויען כל איש רע ובליעל (שם ל כב).

[ה] מכאן אמרו חכמים: כל דבר שעתיד להיות בסוף כבד נעשה מקצתו היום, לעתיד יהא ישיבה להקדוש ברוך הוא בבית המדרש שלו, וצדיקי עולם באור פניהם יושבין לפניו. כבד נעשה מקצת ישיבה לצדיקים בעולם הזה ללדוד מלך ישראל, והיה מאיר פנים בהלכה אל הצדיקים היושבים לפניו. וכן לעתיד יהא לצדיקים חיהם שלא בצער ושללא ביצר הרע לימות בן דוד ובעולם הבא, כבד נעשה מקצת חיים שלא בצער ושללא ביצר הרע אל הצדיקים בעולם הזה, ואלו הן: אברהם יצחק ויעקב ויעבץ ויתרו וכל הדומה להן. לעתיד יהא הקדוש ברוך הוא מחיה המתים בין לימות בן דוד בין לעולם הבא, כבד נעשה מקצת תחית המתים על ידי הצדיקים בעולם הזה, על ידי אליהו ואלישע ויחזקאל בן בוזי הפהן. לעתיד יהא כבוד ועז לצדיקים בעולם הבא,

כבר

משנת אליהו

וימלא ידו בכלי זיין לקוצצו. (שם). **ישרפו בשבת** - מפרש הפסוק שניטלין מן העולם כדי שיבואו לישיבתו הגדולה של הקב"ה. **ואין בליעל אלא פושעי ישראל** - הכונה שבסופן יהיו פושעים, ולכן מסלקן מתחילה. [ה] **מכאן אמרו חכמים** - היינו ממה שמביא לקמן שמצינו אצל דוד מלך ישראל שזכה לדבר זה. **באור פניהם** - שהקב"ה יאיר פניהם, וכדלהלן (סי' י"ב). **ושלא ביצר הרע אל הצדיקים בעולם הזה** - אין לפרש שלא שלט

ישראל - שאבותיהם מחנכים אותם לדרך רעה (ועיין לקמן פ"ז [טו]). **מעלין אותן ושורפין אותן כו'** - היינו שמקריב את נשמתן לקרבן, כמו שכתבו תוספות במנחות (ק"י א') והטור (אורח סי' ק"כ) שמיכאל מקריב נשמתן של צדיקים על המזבח שלמעלה, וזהו ואישי ישראל, מלשון אשה ריח ניחוח לה, עיי"ש. **כקוץ מונד** - שבקטנותו רך ונע ונד וסופו מתקשה, עד אשר לא ביד יקחוהו. (רש"י שמואל). **ואיש יגע בהם ימלא** - צריך שילביש את בשרו ברזל,

צייונים

זה יהושפט - עיין מדרש תהלים שהועתק בביאור, ובפירוש רבינו משולם למסכת שקלים עמ' ס"ט בשם מדרש אבכיר. ובגליון הגר"ח קנייבסקי שליט"א כתוב: עיין מכות כ"ד. כשהיה רואה ת"ח כו'. ע"כ. (ועיין בביאור). דם ובשר ושבר גוג - עיין תנחומ' ושלח סוסי"ד. עתיד הקב"ה כו' - כה"ע בלקוט מלאכי רמז תקצ"ג, והעתיקי המעלות המדות במעלה השביעית (עמ' ק"ד). על טמא במקומו - לקמן סוף פרק י"ג ועמ"ש שם. שנו רבותינו במשנה - עריות פ"ב מ", ועיין ירו' סנהדרין פ"י ה"ג, תנחומ' ראה סי' י"ג, תנחומ' ישן בראשית סי' ל"ג, פסדר"כ פי"א (צ"ב), וזה"ק ח"א דף ק"ז ב', ודף רל"ח ב', וזה"ח כ"ה א' ושם כה"ע. אלו בני אדם כו' - עיין מה שיאר בזה בספר דרשות שבט הלוי ח"א עמ' קנ"ד, ובמכתב הגר"ש הלוי ואנר שליט"א שהובא בראש הספר כאן.

בְּכָר גַּעֲשֵׂה מְקַצֵּת כְּבוֹד וְעַז לְצַדִּיקִים בְּעוֹלָם הַזֶּה, זֶה יְהוֹשֻׁפָּט מֶלֶךְ יְהוּדָה. לְעֵתִיד יִהְיֶה אֲכִילָה וְשִׁתְיָה וְשִׁמְחָה לְצַדִּיקִים, בְּכָר גַּעֲשֵׂה לְצַדִּיקִים בְּעוֹלָם הַזֶּה, לְשִׁלְמָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל. לְעֵתִיד יִהְיֶה דָם וּבָשָׂר וְשִׁבְרָה גּוֹג וּמָגוּג וְלַגּוֹיִים עַל הָרִי יִשְׂרָאֵל, בְּכָר גַּעֲשֵׂה מְקַצֵּתוֹ, דָם וּבָשָׂר וְשִׁבְרָה עַל לִוְחֵינוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה, כִּמּוֹ שֶׁעֵינֵינוּ רוֹאוֹת בְּכָל יוֹם תְּמִיד.

[ו] וְאַם אִתָּה רוֹצֶה לְלַמֵּד וְחָפֵץ אִתָּה בְּדַבְרֵי תוֹרָה, צֵא וְלַמַּד מֵרֹאשׁוֹ שֶׁל עֲנָן שֶׁל מַעְלָה, שְׁאִמְרָנוּ עֲתִיד הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לֵישֵׁב בְּבֵית הַמְּדַרְשׁ שְׁלֹו, וְצַדִּיקֵי עוֹלָם יוֹשְׁבִים לְפָנָיו, וְנוֹשְׂאִים וְנוֹתְנִים בְּמִקְרָא בְּמִשְׁנָה בְּמִדְרָשׁ בְּהִלְכוֹת וְאֲגָדוֹת, וְאוֹמְרִים עַל טָמֵא טָמֵא וְעַל טָהוֹר טָהוֹר, עַל טָמֵא בְּמִקְוֵמוֹ וְעַל טָהוֹר בְּמִקְוֵמוֹ. וְאַחֵר כֶּךָ מְבִיאִין אֶת הַרְשָׁעִים וְדוֹנִין אוֹתָן בְּפָנֶיהֶן, יֵשׁ גְּדוּלָּה שְׁלֹשִׁים יוֹם, וְיֵשׁ גְּדוּלָּה שְׁשִׁים יָמִים, וְיֵשׁ גְּדוּלָּה שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים, וְיֵשׁ גְּדוּלָּה שְׁשֶׁה חֳדָשִׁים. כָּלְלוּ שֶׁל דָּבָר, שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּמִשְׁנָה: מִשְׁפָּט רְשָׁעִים בְּגִיהֶנֶם שְׁנִים עֶשְׂרֵה חֳדָשׁ. וְאַחֵר כֶּךָ יַעֲמִדוּ הַצַּדִּיקִים לְפָנֵי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְיֹאמְרוּ לְפָנָיו: רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, כִּשְׁהֵינּוּ בְּאוֹתוֹ עוֹלָם אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם הָיוּ מְשֻׁפָּטִים וּמְעִרִיבִים לְבֵית הַבְּנִסָּת, וְהָיוּ קוֹרִין קְרִיאָת שְׁמַע, וְעוֹשִׂין שְׁאָר מִצְוֹת, וְיֹאמְרוּ לָהֶם הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: אִם כֶּךָ עָשׂוּ, רַבָּאוּ אוֹתָן. מִיֵּד הוֹלְכִין

הצדיקים

משנת אליהו

התלמידי חכמים, וכמבואר במכות שם. [ו] וְאַם אִתָּה רוֹצֶה וְכו' - מכאן עד סוף פרק ה', הוא כעין אמר מר, שמביא כל פרט שהזכיר כאן, ומפרשו בפני עצמו, ותוך הביאור שב מענין לענין באותו ענין מה שנוגע לדבר שאוחז בו, ובזה תבין את אשר לפניך. מראשו של ענין של מעלה שאמרנו - פירוש מהדבר הראשון שאמרנו מה שעתיד להיות בסוף. על טמא במקומו ועל טהור במקומו - נראה הכונה שיש הרבה דינים בטומאה וטהרה שמשותנים לפי המקום, כגון ספק טומאה שברשות הרבים טהור,

כלל, דאם כן איך קבלו שחר, אלא כדאמר ביומא (דף ל"ח ב') מאי דכתיב רגלי חסידיו ישמור, כיון שעבר אדם רוב שנותיו ולא חטא שוב אינו חוטא, וכן אצלם כיון שראה הקב"ה שהיו דוחקין עצמן כל כך להתרחק מן העבירה, סייעם הקדוש ברוך הוא מכאן ואילך שלא שלט בהן יצר הרע. (תוס' בבא בתרא י"ז א' ד"ה שלשה). זה יהושפט - שהיה חיל המלכות שלו שיושבין לפניו ושומרין, שש עשרה ריבוא בני אדם. (מדרש תהלים מזמור ט"ו). ומהגהת מו"ר הגר"ח קנייבסקי שליט"א (עיין ציונים) נראה שמפרש שיהושפט היה מכבד את

חילופי גירסאות
(ט) נכ"ר: מעפרן על
רגליהם. ועיין עלקוט ג'
למטה.

ציונים

שנאמר אלה שמות וכו' -
כל הענין במו"ק ט"ז ב'.
אמר הקב"ה - הביאו
הרוקח בהל' חסידות
(שורש ראש החסידות
בתחלתו). מכאן אמרו
חכמים - כתובות ק"א א'
עיי"ש, מדרש אגדה תולדות
כ"ז י"ט, מדרש שכל טוב
שם, מדרש לקח טוב שם.
בתורתי המשולשת - עיין
בביאור, ושבת פ"ח א',
תנחו"ת יתרו סי' י', מדרש
עשרת הדברות (אוה"מ עמ'
תנ"כ). תהא חלקך עם
שלשה הצדיקים - עיין
זוה"ק וירא דף צ"ט א'.

הצדיקים ועומדים על עפרם של רשעים ומבקשין עליהם
רחמים, והקדוש ברוך הוא מעמידם מעפר רגליהם, שנאמר
ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם (מלאכי ג כא).
[ז] כָּכֵר גַּעֲשֵׂה מְקַצֵּת יְשִׁיבָה לַצַּדִּיקִים בְּעוֹלָם הַזֶּה, לְדוֹד
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל. פִּיזֵד, שְׁנֵאמַר אֵלֶּה שְׁמוֹת הַגְּבֻרִים אֲשֶׁר לְדוֹד,
יֹשֵׁב בַּשָּׁבֶת תַּחֲכַמְנִי רֹאשׁ הַשְּׁלֵשִׁי, הוּא עַדִּינוּ הָעֲצָנִי, עַל
שְׁמִנָּה מְאוֹת חָלָל בַּפֶּעַם אֶחָת (שמואל ב, כג ח), כָּל הָעָם יוֹשְׁבֵין
בִּישִׁיבָה לְפָנָיו, אֲבָל דּוֹד הַמֶּלֶךְ לֹא הָיָה יוֹשֵׁב לֹא עַל הַכֹּר
וְלֹא עַל הַסַּפְסָל, אֲלֵא הָיָה יוֹשֵׁב עַל הָאָרֶץ, וּמִלְמַד תּוֹרָה
בְּרַבִּים לְשֵׁם שָׁמַיִם, בְּאַתָּה שְׂכִינָה וְעַמְּדָה לְמַעַלָּה מִמֶּנּוּ,
מְשִׁיבָה וְאַמְרָה לוֹ: דְּבַר בְּנֵי דְבָרִים הַלָּלוּ, הֵן רְאוּיִין לָךְ
וְשִׁלְךָ הֵן, וְאַתָּה מוֹשִׁיל בָּהֶן כְּמוֹ אֲנִי, שְׁנֵאמַר תַּחֲכַמְנִי, אָמַר
הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְדוֹד: אַתָּה יוֹשֵׁב בִּישִׁיבָה שְׁאִין בָּה
סְמִיכָה, תְּהֵא כְּמוֹנִי. מִכָּאן אָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל יְשִׁיבָה שְׁאִין
בָּה סְמִיכָה עֲמִידָה טוֹבָה הִימָנָה.

[ח] מַה תִּלְמּוֹד לִזְמַר רֹאשׁ הַשְּׁלֵשִׁי (שם), שְׁתִּיהִי רֹאשׁ
בְּתוֹרַתִּי הַמְּשֻׁלָּשֶׁת. דְּבַר אַחֵר, רֹאשׁ הַשְּׁלֵשִׁי - תְּהֵא חֲלֻקָּךְ
עם

משנת אליהו

תהא כמוני - הוא נוטריקון של "תחכמוני", שאני
גוזר גזירה ואתה מבטלה. (מו"ק ט"ז ב'). שכשם
שהקב"ה מבטל ומפר גזירות ומחשבות בני אדם,
כך כביכול דוד המלך מבטל גזירות הקב"ה.
(מהרש"א שם). מכאן אמרו חכמים - פירוש
ממה שראינו שדוד זכה עבור זה למעלות נשגבות,
שמע מינה שזה דבר קשה ביותר לאדם.
[ח] שתהיה ראש בתורתי - וכמו שאמר בתחלת
הפרק שכל התורה [מקרא משנה הלכות ואגדות]
כולם היו ערוכים ושמורים אצל דוד המלך.
המשולשת - תורה נביאים וכתובים, וכל מעשיה
משולשים. (מדרש משלי פרשה כ"ב, עיי"ש באריכות
ובהערות שם). תהא חלקך עם שלשה הצדיקים
- מפרש את הפסוק ראש השלישי, שיהא נמנה
עמהם.

וברשות היחיד טמא (גדה ג' א'), והם ישאו ויתנו
על כל דיני הטומאה והטהרה כפי המקום שבו
הנידון. ועסותם - וכבשתם, לשון מיעוץ. (רש"י).
[ז] יושב בשבת - יושב בישיבת סנהדרין. (רש"י)
שם). אבל מדברי התדב"א נראה שמפרש "יושב
בשבת" שהיה יושב בישיבה גרועה, דהיינו על
הארץ. תחכמוני - חכים בחוכמתא. (תרגום).
[פירוש חכם בחכמה]. יושבין בישיבה - הכונה
בישיבה נוחה. ושלך הן - עיין לעיל פרק ב'
[ט] שמבואר שכל היגע בתורה כבהמה שחורשת
בשדה, אומר לו הקב"ה: דברי תורה שלך הם.
ואתה מושל בהן - הכונה בזה, שהרי כל מה
שעתיד להיות הוא רמוז בתורה, והצדיק שזוכה
שהתורה תהא שלו מושל לגזור מה שיהיה.
(הקדמת בני הגר"א לביאור הגר"א יו"ד, עיי"ש באורך).

ציונים

ראש לשלושה אבות - עיין פסחים ק"ט ב', וסא"ז פרק כ' [ו]. כשאתה יושב בבית המדרש וכו' - כל הענין במו"ק ט"ז ב', ועיין רש"י שמואל שם. מפני מה אני חסר - משנת ר"א פ"ז (עמ' קכ"ח). שנאמר איכה ירדוף - עיין בבבא אורא, ובתוס' סוטה י"א א' ד"ה ולעולם.

עם שלשה הצדיקים אברהם יצחק ויעקב, שנאמר והחוט המושלש לא במהרה ינתק (קהלת ד יב). דבר אחר, ראש השלשי - שתהא ראש לשלשה אבות. דבר אחר, ראש השלשי - שתהא ראש לכל ישראל שהן עולין לירושלים לרגל שלש פגמים בשנה.

[ט] למה דברי תורה של דוד המלך עליו השלום דומה, לאדם שנותנין לו עור והוא מעבדה וממחקה וממתקה ומביאה לידי מלאכה יפיעה, שנאמר הוא עדינו העצני. דבר אחר, הוא עדינו העצני - בשאתה יושב בבית המדרש תהא מעדן בתולעת, וכשאתה יוצא למלחמה תהא קשה בעץ. [י] ומה שכתב לפני? על שמנה מאות חלל בפעם אחת, חסר מאתים מאלף. אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, מפני מה אני חסר מאתים, אמר לו: דוד בני, לא בן כתבתי בתורתך וירדפו מכם חמשה מאה (ויקרא כו ח), אף על פי שאין בכם דברי תורה, אלא דרך ארץ ומקרא בלבד. אבל אם תעשו דברי תורה, איש אחד מכם ירדף אלה, שנאמר איכה ירדף אחד אלה (דברים לב ל), אבל אתה עשית רצוני ולא עשית כל רצוני, שנאמר רק בדבר אוריה החתי (מלכים א, טו ה), לפיכך אתה חסר מאתים.

מכאן

משנת אליהו

תורה. ויש מפרשים שהוא לשון קשירה שקושר עצמו כתולעת, והוא כדי ללמוד תורה בפני גדול ממנו. (רש"י שמואל ב' כ"ג ח', והכותב בעין יעקב מו"ק שם). תהא קשה כעץ - להתחזק במלחמה. (ישועות יעקב). [י] על שמונה מאות חלל בפעם אחת - שהורג שמונה מאות חלל במלחמה אחת. (רש"י). שנאמר איכה ירדוף אחד אלה - משמע שמפרש שפסוק זה נאמר על ישראל שרודפים את הגוים, ורש"י בחומש פירש בהיפך, איכה ירדוף אחד מן הגוים אלה מישראל ושם פירש על פי הספרי, והגמ' [במו"ק וכן התדב"א] חולק על זה. (מהרש"א). ויש לומר שלומד קל וחומר

ראש לשלושה אבות - שהוא הולך לפנייהם לעולם הבא. (רש"י מו"ק ט"ז ב'). ועוד אמרין בפרק ערבי פסחים (דף ק"ט ב') ששלושה האבות ימנעו מלברך לעתיד לבא, ודוד יאמר לי נאה לברך, והיינו שהוא ראש לג' אבות, שהגדול מברך. (מהרש"א שם). [ט] והוא מעבדה - מפרש "עדינו" מלשון עדנה, ורצה לומר שהיה מצחצח ומיפה ומקשט דברי תורה. (ישועות יעקב). וממחקה - מגרר השער. (רש"י שבת ע"ג א'). מעודן כתולעת - כופף עצמו ידיו ורגליו ביחד ויושב לארץ. (רש"י במו"ק שם). ורצה לומר כמו שאמר לעיל שזו מעלתו של דוד המלך שישב על הארץ ולימד

[יא] מכאן אמרו: אם ראית תלמיד חכם שעבר עברה ביום, אל תהרהר אחריו למחר, שמא עשה תשובה בלילה, ^א[שנאמר טוב לי תורת פיך, מאלפי זהב וכסף (תהלים קיט עב)]. הא למדת שכל המספר אחר המעשה של תלמיד חכם, כאלו מספר אחר השכינה, שנאמר שנאה תערר מדנים, ועל כל פשעים תכסה אהבה ^(משלי י יב), ואין אהבה אלא תורה, שנאמר מה אהבתי תורתך, כל היום היא שיחת ^(תהלים קיט צו).

[יב] אור של תלמיד חכם וצדיק לימות בן דוד ולעולם הבא ביצד, יש שנותנין לו מאור פנים כצאת השמש בגבורתו כמו

חילופי גירסאות
(י) כ"ה צמ"ר. צד"ר: בלילה.
וצד"ר השליטה כאלו, וממקו
צמ"ר. יא) כ"ה צמ"ר וד"ר.
צד"ר סגיה להלן, אשר "אלה
מורה".

ציונים
אם ראית ת"ח - ברכות י"ט
א', מדרש תהלים מזמור
קכ"ה, תיקון תיקון ה'
מ"א תיקונים חדשים.
שכל המספר כו' - עין
ברכות י"ט א'. ועל כל
פשעים תכסה אהבה - עין
בבאור, ועין שהש"ר פ"א
[ב], ומש"צ לקמן פרק י"ח
[פט] באריכות. ואין אהבה
אלא תורה - עין במ"ר פ"ב
ט"ז, אדר"ג פכ"ח א'. אור
של תלמיד חכם כו' - לקמן
וברד"ל שם, תרגום קהלת י"א ד'.

פרק ה' [א], [פל"א (לג) וש"נ], סא"ז פ"ב [גד], ופרק כ"א [א] ועמ"ש"נ שם, קה"ר פ"א [ג] וברד"ל שם, תרגום קהלת י"א ד'.

משנת אליהו

רבינו חיים מואליזין זצ"ל: שמי שנוהר ללמוד בלילה שלש שעות לשמה, מוחלין לו על כל עוונותיו, זולת עבירות שבין אדם לחבירו, כי כחות הנפש אינו שב ונתקן אלא בתלמוד תורה. (שערי רחמים אות מ"ב, ועין בספר הצדיק ר' שלמה עמ' ל"ט מעשה נורא בזה בשם החפץ חיים). **[יב] אור של תלמיד חכם וכו'** - שב לפרש מה שאמר תחלה שלעתיד יהא ישיבה לקב"ה בבית המדרש שלו, וצדיקי עולם באור פניהם יושבים לפניו. **יש שנותנים לו מאור פנים** - והוא כענין קרני הוד שהבהיק בפני אדון הנביאים, שיראו הכל לגשת לפניו, ועל עת הזאת הוא שאמרו חז"ל: המשחיר עצמו על דברי תורה בעולם הזה, הקב"ה מבהיק זיוו בעולם הבא (סנהדרין ק' א'), ועל עת הזאת נאמרו המקראות והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, והיינו שכתות כתות יהיו, יש כזוהר הרקיע, ולמעלה ממנו ככוכבים, ויש כאור השמש, ובכל מדרגה גופא יש כמה כתות, כי יש שיאירו כנף החמה, ויש כשעה אחת על היום, ויש כשתי שעות, ויש יותר מזה, ואוהביו הגדולים יאירו כצאת השמש בגבורתו, כמו שאמר

אם למדה רעה כן הוא, כל שכן למדה טובה שישראל ירדפו את הגוים כן. (הכותב בעין יעקב). **[יא] מכאן אמרו** - פירוש ממה שמצינו אצל דוד שהגם שהיה נראה להמון העם שחטא, בכל זאת זכה כל כך הרבה, יש לנו ללמוד מזה שאין להרהר אחר תלמיד חכם. **אל תהרהר אחריו כו'** - מזה משמע שמי שהוא תלמיד חכם לא יאחר התשובה אפילו מהלילה לבוקר, אלא צריך לשוב באותו יום קודם השינה, והטעם כדי שלא להשהות הטומאה על נפשו. (חובת השמירה לח"ח פרק י', ומפרש הגמ' בברכות ששם הגירסא: אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום). **שנאמר טוב לי תורת פיך** - מוכיח מפסוק זה שבלי ספק שהתלמיד חכם עשה תשובה, מאחר שכל כך נכבד אצלו התורה. והרי היא מביאה אותו לידי תשובה, ואף היא עצמה מכפרת וכנ"ל. **כאילו מספר אחר השכינה** - שכיון שהקב"ה מכסה על עוונותיו, א"כ כל המספר עליו כאילו מספר על השכינה. **ועל כל פשעים תכסה אהבה** - רצונו לומר שעל ידי אהבת התורה באים לידי תשובה שלמה שהיא התשובה מאהבה. (נפש החיים שער ד' פל"א). **ואין אהבה אלא תורה** - אמר

כְּמוֹ שְׁעָה אַחַת, וַיֵּשׁ שְׁנוֹתַיִן לוֹ בְּשָׁתִי שְׁעוֹת, וַיֵּשׁ בְּשָׁלֹשׁ שְׁעוֹת, וַיֵּשׁ בְּאַרְבַּע, וַיֵּשׁ כֹּו, וַיֵּשׁ בְּכָל הַיּוֹם כָּלוּ, וַיֵּשׁ שְׁנוֹתַיִן לוֹ מְאוּר פָּנִים כְּאוּר הַלְבָנָה בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ, וַיֵּשׁ שְׁנוֹתַיִם לוֹ בְּבַחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ, וַיֵּשׁ בְּבַעֲשָׂרָה לַחֹדֶשׁ, וַיֵּשׁ כְּמוֹ בְּחִמְשָׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ, וַיֵּשׁ כְּמוֹ בּוֹכְבִּים גְּדוּלִים, וַיֵּשׁ כְּמוֹ בּוֹכְבִּים קְמָנִים, וַיֵּשׁ שְׁנוֹתַיִן לוֹ מְאוּר פָּנִים כְּמוֹ אוֹיֵר הַרְקִיעַ בְּשָׁעָה שְׁהוּא מְטַהֵר, וַיֵּשׁ שְׁמִשְׁחָתָה פְּנִיָּהֶם בְּשׁוּלֵי קִנְדָּה. זֶה הַכָּל כָּל הַנוֹשָׂא פָּנִים אֶל הַתּוֹרָה, זוֹכָה וּמִקְבֵּל פְּנֵי הַשְׂכִּינָה, אֲבָל הַמּוֹזֶה וְהַמְלַכְלֵךְ בַּעֲבֻרוֹת אֵינוֹ מִסֵּב בְּפָנֵי הַמֶּלֶךְ. בְּמָה דְּכָרִים אֲמוּרִים בְּזִמְנָא שְׁלֵא עָשָׂה תְּשׁוּבָה, אֲבָל אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה וּמַת, הָרִי הוּא בְּצַדִּיק עוֹלָם לְכָל דְּכָרָיו.

[יג] כֶּךָ שְׁנֵי חֲכָמִים: יִשְׁלָשָׁה מְלָכִים אֵין לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, וְאֵלוֹ הֵן: יִרְבְּעָם אֲחִיז מְנַשֶּׁה. הָיוּ אוֹמְרֵי כָּל הָעוֹבֵד עֲבוּדָה זָרָה הֵן בְּקִמְנוּתוֹ הֵן בְּזִקְנוּתוֹ וּמַת בְּלֵא תְּשׁוּבָה, אֲפִלּוּ רָאוּי לְהִיּוֹת כְּהֵן גְּדוֹל, אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, שְׁנַאֲמַר הַנִּשְׁבָּעִים בְּאִשְׁמַת שְׁמֵרוֹן, וְאָמְרוּ חֵי אֱלֹהֶיךָ דִּן וְחֵי דְרִיךְ בְּאֵר שְׁבַע, וְנִפְּלוּ וְלֹא יָקוּמוּ עוֹד (עֲמוּס ח יד).

לפי

משנת אליהו

לעבירה אין לו מחילה עולמית. (צפית לישועה פרק א'). [יג] כֶּךָ שְׁנֵי חֲכָמִים - בא ללמד שהמזוהם והמלוכלך בעברות אינו מסב בפני המלך. אפילו ראוי להיות כהן גדול - כדאיתא במסכת ברכות (דף כ"ט א'): יוחנן כהן גדול שימש שמונים שנה בכהונה גדולה ולבסוף נעשה צדוקי, ואם כן אין לו חלק לעולם הבא. (ישועות יעקב). באשמת שומרון - בפסל של שומרון. (מצודת דוד). חי אלהיך דן - אחד מן העגלים שהעמיד ירבעם בדרך (רש"י). דרך באר שבע - רצונם לומר חי הולכי דרך באר שבע אל המזבחות שעמדו שם לעבודה זרה. (מצודת דוד). ולא יקומו עוד - מפרש שלא יקומו לעולם הבא. (ועיין סנהדרין ק"ז ב' כע"ז).

חילופי גירסאות

(יב) נכ"ר: ארבעה, ומשי: ירבעם אחאב אחז מנשה. ונכ"ר כהנא.

ציונים

אבל אם עשה תשובה - יחזקאל י"ח כ"א-כ"ג וש"מ, יר' פאה פ"א סוף ה"א, ועיין פרדר"א פמ"ג. כך שני חכמים - סנהדרין צ' א', חגיגה ט"ו א', נויק"ר פל"ו ג', במ"ר פ"ד א', שהש"ר פ"א [א], תנח"מ מצורע סי' א', מדרש תהלים מזמור ה' [ט] [מדרש משלי פכ"ב, פס"ד פ"ו ד'], אדר"נ פל"ו ר', פמ"א י"ג, משנת ר"א פ"ה (עמ' צ"ז), מדרש כיצד דין הקבר (ליקוט מדרשים ח"ב עמ' שמ"ט), ועיין יפה עינים בסנהדרין שם שתמה על גי' דהכא דחשיב אחז.

התדב"א כאן. (תורה אור לחפץ חיים פ"ט). כמו שעה אחת וכו' - רצה לומר שעה ראשונה של היום, שאיננה בהירה כל כך, ויש כשתי שעות על היום שאז מאירה יותר, ויש כשלש שעות על היום שאז אורה מצהיר יותר. (ישועות יעקב). ויש מפרשים הכונה לשיעור זמן ההארה, דיש מאירין זמן מועט, רק שעה אחת, ויש מאירין שתי שעות וכו', ופירוש זה מוכרח במה שאמר "ויש ככל היום כולו", שודאי הכונה על משך הזמן. (לוח ארז למהר"ח פלאג'י). אבל המזוהם והמלוכלך בעבירות - פירוש אפילו לאחר שיקבל עונשו בגיהנם וינקה מעונותיו, אינו זוכה לקבל פני המלך, וכענין שאמרו חז"ל כל המחליט עצמו

ציונים

אכל התורה מאירה - סוטה כ"א א', משנת ר"א פ"ג (עמ' רנ"ד), ועיין מכתבים ומאמרים לח"ח סי' ט"ז. וכל הנזק כו' מעלה עליו כו' - עיין סא"ז פ"ב [ט], וע"ע ברכות ל"ד ב', פסחים נ"ג ב', כתובות קי"א ב', סנהדרין צ"ט א'. וכל היודע להוכיח - תמיד כ"ח א', ועיין ויק"ר פכ"ה א', דברים רבה פ"א ט', תנח"מ משפטים סי' ד'. ושם בהם - עיין לקמן פט"ו [וט] ומש"נ שם. נותנים לו חיים כו' ובעולם שאין לו סוף - עיין ברכות ה' א', מכליתא יתרו [בחדש] פ"י, ספרי ואתחנן פל"ב, ב"ר פ"ט ח', שמ"ר פ"א א', תנח"מ שמות סי' א', מדרש תהלים מזמור צ"ד.

לפי שכל המצוות שאדם עושה בעולם הזה אין בהם כח להאיר אלא כאור הנר בלבד, אבל התורה מאירה מסוף העולם ועד סופו, שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו כג).

[יד] וכל הנזק אל החכמים ואל תלמידיהן, מעלה עליו הכתוב באלו עשה רצונו של אביו שבשמים. וכל היודע להוכיח ומוכיח את הרבים, הרי הוא עושה קורת רוח לפני קונו, שנאמר ולמוכיחים ינעם, ועליהם תבוא ברכת טוב (משלי כד כה), עליו תבוא ברכת טוב לא נאמר, אלא עליהם, להמוכיחים ולהמקבל תוכחה, ואומר אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו, ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון, מקום שיפול העץ שם יהוא (קהלת יא ג). כל המודה ביסורין ושם בהם, נותנין לו חיים בעולם הזה ובעולם שאין לו סוף, שנאמר ודרך חיים תוכחות מוסר (משלי ו כג).

משנת אליהו

אפילו עם הארץ שרואה בחבירו דבר מגונה חייב להוכיחו, והעיקר צריך המוכיח לכלול את עצמו גם כן בכלל, כי אי אפשר שהמוכיח יהיה נקי, כי מי יאמר זכיתי לבב. (ענף יוסף בתמיד דף כ"ח א' בשם הגאון דוואליזין). ואומר אם ימלאו העבים גשם וכו' - אם ראית עבים מלאים גשם, ידעת שסופם יריקו גשמייהם על הארץ וכו', אם ישכון אדם חכם וצדיק בעיר או במדינה, מקום שישכון שם יהיו נראים מעשיו וחכמותיו ומדות תרומיותיו ותשלום טובה ליושבי המקום על מנהג הטוב שהדריכם בדרך ישרה. (רש"י בקהלת שם). ולומד מזה את התועלת שבאה על ידי תוכחה. ודרך חיים תוכחות מוסר - חיי העולם הבא הוויין לו תוכחות מוסר [פירוש יסורים] לאדם. (רש"י ברכות ה' א'). וכאן מפרש הפסוק גם על חיי העולם הזה.

לפי שכל המצוות וכו' - בא לפרש מה שאמר כל הנושא פנים אל התורה זוכה ומקבל פני השכינה, וזה דוקא בלימוד התורה ולא בקיום מצוות, לפי שהתורה היא מאירה מסוף העולם ועד סופו, והכונה כמו שאמרו חז"ל המאור שבה מחזירו למוטב. (פתיח איכ"ר ב'). [יד] וכל הנזק וכו', וכל היודע להוכיח וכו', כל המודה ביסורין וכו' - רצה לומר שאלו גם כן זוכים לעולם הבא אף על פי שחטאו, שעל ידי שנזקקים לחכמים, ועל ידי תוכחה, ועל ידי יסורין, שבים בתשובה ומתכפרים העונות. הנזק אל החכמים - מתחבר להם ומתאבק בעפר רגליהם ומספיקן. (ישועות יעקב). להמוכיחים ולהמקבל תוכחה - והנה העולם סוברים שמצות התוכחה לא נצטוו רק לדרשנים ורבנים, אבל באמת הוא טעות, כי הוא מצוה על כל אחד מישראל,

פֶּרֶק ד

[א] מִפְּנֵי מַה זָכָה מֹשֶׁה לְמֵאֹר פָּנִים בְּעוֹלָם הָיָה, מַה שֶּׁעָשִׂיד הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לִתֵּן לְצַדִּיקִים בְּעוֹלָם הַבָּא, מִפְּנֵי שֶׁעָשָׂה רְצוֹנוֹ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וּמִתְאַנֵּחַ עַל כְּבוֹדוֹ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְשֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְכָל יָמָיו הָיָה מְחַמֵּד וּמִתְאַוֶּה וּמִצְפָּה ^א כְּדֵי שִׁיחֶיהָ שְׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל לְאַבְיָהֶם שְׂבִשְׂמִים. וּמִנֵּין לָךְ? תִּדַּע לָךְ, כְּשֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּר וְסָרְחוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם, אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: וְעַתָּה הִנֵּיחָה לִי וַיֵּחָר אָפִי בָהֶם וְאֶכְלֶם, וְאַעֲשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גָּדוֹל (שְׁמוֹת לב י'), מִיָּד הָיָה פִּתְחוֹן פֶּה לְמֹשֶׁה לְהָשִׁיב, ^ב [שְׁנֵאמַר] וַיַּחַל מֹשֶׁה אֶת פָּנָיו ה' אֱלֹהָיו, וַיֹּאמֶר לָמָּה ה' יַחֲרֶה אַפְּךָ בְּעַמִּי אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכַח גָּדוֹל וּבְכִיד חֲזָקָה, לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר וְגו', זָכַר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל וְגו' (שָׁם י"ג). מִיָּד הָיָה לוֹ עֲנִיָּה, וַיִּנָּחֵם ה' עַל הָרָעָה וְגו' (שָׁם פָּסוּק יד'). אָמַר מֹשֶׁה לְפָנָיו הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם, צַדִּיק וְחָסִיד אַתָּה, אֵלָּא מִדַּת הַדִּין מְקַטְרֵג לְפָנָיִךְ עַל כָּל בָּאֵי עוֹלָם, וְעַל כָּל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ שֶׁבְּרֵאתָ בְּעוֹלָם, אֲרֹד מְלַפְּנֶיךָ וְאַעֲשֶׂה בֵּהֶן מִדַּת הַדִּין, אִם כָּלָם עֲבָדוּ לְעֹגֵל בְּלִבָּב שְׁלֹם יָמוּתוּ כָּלָם בְּיוֹם אֶחָד, מִיָּד יֵרֵד מֹשֶׁה מִלְּפָנָיו הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, ^י [וְנִמַּל אֶת הָעֹגֵל וְשִׁרְפוֹ בָּאֵשׁ, שְׁנֵאמַר] וַיִּקַּח אֶת הָעֹגֵל וְגו', וַיֵּזֶר עַל פָּנָיו הַמַּיִם וַיִּשָּׂק אֶת בְּגָדֵי יִשְׂרָאֵל, וַיַּעֲמֵד מֹשֶׁה

בשער

משנת אליהו

יתפלל עליהם לא יכלה אותם. (רש"י שמות ל"ב י'). מִיָּד הָיָה לוֹ עֲנִיָּה - מִיָּד הַקִּבְּהָ נַעֲנָה וּשְׁמַע לְתַפְלָתוֹ. (להלן פ"ח ע"א). עַל כָּל בָּאֵי עוֹלָם וְעַל כָּל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ שֶׁבְּרֵאתָ בְּעוֹלָם - כִּי בִזְמַן שִׁישְׂרָאֵל חוֹטְאִין כָּל הַבְּרִיאָה מִתְקַלְקֶלֶת, שְׁכָל הָעוֹלָם נִבְרָא לְשִׁמְשׁ אֶת הָאָדָם הַשְׁלֵם הַמְּקוּדָשׁ בְּקִדּוּשׁוֹ יִתְבָּרַךְ, וְכֹמוֹ שֶׁהָאֲדָמָה לִבְאֵר הַמַּסִּילֵת יִשְׂרָאֵל (פֶּרֶק א'), וְלִכְךָ כַּעַת שֶׁחֲטָאוּ יִשְׂרָאֵל, עֲמַד כָּל מַעֲשֵׂה יְדֵי הַשֵּׁנִית בְּקִטְרוּג שְׁצוּרִין

חילופי גירסאות

(א) נכ"ר: מה אם יהיה שלום. (ב) נוסף מכ"ר. (ג) נוסף מכ"ר.

ציונים

מפני מה זכה משה - ז"ח
דף ס"ב ב', ועיין סא"ד
פ"ב [ג], ברכות ד' א',
שמו"ר פ"ג א', שמפרש
טעם אחר.
מיד היה פתחון פה - סא"ד
פ"ד [ט] וש"נ. מיד היה
לו ענייה - עמש"ג לקמן
פרק י"ח [עא]. אמר משה
לפני הקב"ה - כל הענין
בילקוט כי תשא רמז שצ"א.

פרק ד: [א] מִפְּנֵי מַה זָכָה מֹשֶׁה כו' - שהרי אמר בפרק שעבר שכל דבר שעתידי להיות בסוף נעשה מקצתו היום, ואחד מהם הוא המאור פנים, ועתה מפרש למה משה זכה לזה. כְּדֵי שִׁיחֵהָ שְׁלוֹם - נוסח אחר: מה אם יהיה שלום. (עיין חילופי גרסאות). והוא כמו הלואי שיהיה שלום. מִיָּד הָיָה פִּתְחוֹן פֶּה לְמֹשֶׁה - שהרי עדיין לא התפלל עליהם, והקב"ה אמר ועתה הניחה לי, אלא שפתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו, שאם

חילופי גירסאות
(ד) כ"ה צמ"ד וד"ר וילקוט.
וצד"ע מחק "ק"ו, ועיין
בסמ"ח. (ה) כ"ה צמ"ד וד"ר
וילקוט. וצד"ע הגיה: דנין קל
וחומר. וצמ"ל הוא לעיל.

ציונים

שלא אמר הקב"ה וכו' -
עיין רש"י שמות ל"ב כ"ז
שהביא מהמכילתא לא כן,
[ועיין מכילתא החדש
פרשת בא (פסחא פ"ב)],
וילקוט שופטים רמז רמ"ג,
ועמד ע"ז באריכות הגר"ש
נטנזון זצ"ל בהסכמתו
לתדב"א, והרד"ל בביאורו
לשמור פמ"ב ה', ובפי'
מהר"ו שם, ובפירושו שם
פמ"ז ט', ובספר כלי חמדה
ס"פ תשא, ובמדרש לקח
טוב שמות ל"ב כ"ז, ושם
י"א ד', ובמשך חכמה
פרשת תשא עיין בכולם
מש"כ בזה, ועיין בביאור.
וע"ע בזה"ק ח"א דף רס"ב
א'. סנהדרין שהרגו -
מכות ד' א', יד"ו שם פ"א
ה"ח.

בשער המִחְנָה ויאמר מי לה' אֵלֵי וגו', ויאמר לָהֶם כֹּה אָמַר
ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וגו', וְהָרְגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וגו', וַיִּפֹּל מִן
הָעָם וגו', בְּשִׁלְשֶׁת אֲלָפֵי אִישׁ (שם כ"ח).

מַעֲיֵד אֲנִי עָלֵי שָׁמַיִם וָאָרֶץ שְׁלֹא אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא
לְמֹשֶׁה לַעֲמֹד בְּשַׁעַר הַמִּחְנָה וְלֹאמַר מִי לַה' אֵלֵי, וְלִשְׁוֹם אִישׁ
חֲרָבוֹ עַל יָרְכוֹ, וְלַהֲרֹג אִישׁ אֶת אָחִיו וְרֵעֵהוּ וּקְרֹבוֹ, וְהוּא
אָמַר כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וגו', אֲלֹא שָׁהִיָּה מֹשֶׁה דָּן
דָּקל וְחֹמֶר בַּעֲצָמוֹ וְאָמַר בְּלָבוֹ אִם אֲנִי אוֹמֵר לְיִשְׂרָאֵל הָרְגוּ
אִישׁ אֶת אָחִיו וְרֵעֵהוּ וּקְרֹבוֹ, יִהְיוּ יִשְׂרָאֵל הַאֲמָרִים: לֹא כָךְ
לְמַדְתָּנוּ רַבֵּנוּ סִנְהֶדְרִין שֶׁהָרְגוּ נָפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל פַּעַם אַחַת
בְּשָׁבוּעַ נִקְרְאת מַחְבֵּלָנִית, מִפְּנֵי מָה אַתָּה הוֹרֵג שְׁלִשֶׁת אֲלָפִים
בְּיוֹם אֶחָד, לְפִיכָךְ תֵּלָה בַּכְּבוֹד שֶׁל מַעֲלָה, וְאָמַר כֹּה אָמַר
ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׁימוּ אִישׁ חֲרָבוֹ עַל יָרְכוֹ וגו'. מָה עֲנִין
שֶׁל אַחֲרָיו, בְּיוֹן שֶׁאָמַר בְּשֵׁם הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, מִיָּד וַיַּעֲשׂוּ
בְּנֵי לֵוִי כַּדָּבָר מֹשֶׁה.

חֲזֹר מֹשֶׁה הַצַּדִּיק וְעָמַד בְּתַפְלָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם, וְאָמַר לִפְנֵיו:
רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, צַדִּיק וְחָסִיד אַתָּה, וְכָל מַעֲשִׂיךָ בְּאַמוּנָה,
וְכִי בְּשִׁבְלֵי שְׁלִשֶׁת אֲלָפִים שֶׁעָבְדוּ לַעֲגֹל בְּלָבָב שָׁלֵם יָמוּתוּ
שֵׁשׁ מֵאוֹת אֲלָף מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּלְמַעֲלָה, מִלֵּבֶד בְּנֵי תִשְׁעָה
עָשָׂר וְחֲמִשׁ עֶשְׂרֵה וְעֶשֶׂר וּשְׁתַּיִם וְאַחַת, וְכַמָּה גֵּרִים וְעָבְדִים
שֶׁנִּתְּסַפּוּ עֲלֵיהֶם עַד אֵין לְדָבָר סוּף. מִיָּד נִתְּגַלְּלוּ רַחֲמֵיו
שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְנִתְרַצָּה עַמָּהֶם.

משלו

משנת אליהו

ואעשה בהן מדת הדין, בזה עצמו ניתן לו רשות
מהקב"ה לומר כן לבני ישראל. (לוח ארז למהר"ח
פלאג'י, ועיין בציונים). **מפני מה אתה הורג**
שלשת אלפים ביום אחד - לפי שכל הג' אלפים
שנהרגו על ידי בני לוי היו אלו שעבדו עבודה
זרה בעדים והתראה, כמבואר ביומא (ס"ו ב'), עיין
שם, והביאו רש"י על התורה (שמות ל"ב כ'),

להתבטל. **שלא אמר הקב"ה למשה וכו'** -
ותמוה דאיך יתכן שיאמר "כה אמר ה'" בעוד שלא
נאמר לו דבר זה, ועוד קשה שחז"ל (שבת פ"ז א')
מנו ג' דברים שעשה משה מעצמו והסכימה דעתו
לדעת המקום, ולמה לא החשיבו אף דבר זה
שאמר שימו איש חרבו על ירכו והרגו וכו', וצריך
לומר דכיון שאמר תחלה לשי"ת ארד מלפניך

[ב] מַשְׁלֹו מַשְׁל לָמָּה הַדְּבָר דּוּמָּה, לְמַלְךָ בֶּשֶׁר וְדָם שֶׁפָּרַח לְפָנָיו בְּנוּ הַבְּכוֹר, תְּפָסוּ בְּיָדוֹ וּנְתָנוּ לְעַבְדּוֹ שֶׁר הַבֵּית, וְאָמַר לוֹ צֵא וְהָרַג אֶת זֶה וְתֵן אוֹתוֹ לַחֲיָה וּלְכָלְבִּים, מָה עָשָׂה אוֹתוֹ הָעַבְדָּ? הוֹצִיאוּ מִלְּפָנָיו יְוֹהֲנִיחוּ בְּבִרְאֵי יְוֹהֲמִינוּ בְּבֵית אַחֵר, וּבֵא הָעַבְדָּ וְעָמַד לְפָנָיו הַמֶּלֶךְ, לְסוּף שְׁלֹשִׁים כְּמוֹב לֵב הַמֶּלֶךְ עָלָיו, וְהָיוּ עַבְדָּיו וּבְנֵי בֵיתוֹ מְסַפִּין לְפָנָיו, כְּשֶׁהוּא נוֹשֵׂא אֶת עֵינָיו וְאֵינוֹ רוֹאֶה אֶת בְּכוֹרוֹ, הֵיךְ מַכְנִים יְגוֹן וְאַנְחָה בְּלָבוֹ, וְאֵין כָּל בְּרִיָּה מִכִּיר לָמָּה הַמֶּלֶךְ מַכְנִים יְגוֹן וְאַנְחָה בְּלָבּוֹ, אֵלָּא עַבְדּוֹ שֶׁר הַבֵּית, מִיד רֵץ וְהַעֲמִידוֹ לְפָנָיו, מִיד נָטַל הַמֶּלֶךְ כֶּתֶר הַיְּפָה שֶׁהָיָה מִנָּח לְפָנָיו וּנְתָנָה בְּרֹאשׁ עַבְדּוֹ שֶׁר הַבֵּית. לָזֶה נִדְמָה מִשָּׁה הַצִּדִּיק, בְּיוֹן שֶׁעָמַד בַּתְּפִלָּה בְּאַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה מְקוֹמוֹת וְהִצִּיל אֶת יִשְׂרָאֵל מִן הַמִּיתָה, וְ[אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשָּׁה הוֹאִיל וְעָמַדְתָּ לְפָנָיו בְּאַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה מְקוֹמוֹת, וְהִצַּלְתָּ אֶת יִשְׂרָאֵל מִן הַמִּיתָה], כֶּתֶר הַיְּפָה שֶׁהָיָה מִנָּח לְיִשְׂרָאֵל שִׁיְהָא לָהֶם וּלְבָנֵיהֶם עַד עוֹלָם בְּשִׁבְלֵי הַתּוֹרָה שֶׁקִּבְּלוּ, וְאָמְרוּ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע, אוֹתוֹ הַכֶּתֶר יֵהָא מִנָּח בְּרֹאשׁ מִשָּׁה לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר וְרָאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת פָּנָיו מִשָּׁה כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו מִשָּׁה (שְׁמוֹת לז לה).

[ג] וְשָׂמָּה תֵּאמַר, הוֹאִיל וְנִכְנָם מִשָּׁה לְבֵית עוֹלָמוֹ, שָׂמָּה כְּטַל מִמֶּנּוּ ׀ אוֹתוֹ הַכֶּתֶר שֶׁל מְאֹר פָּנִים, תִּלְמֹוד לֹאִמַר וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמִשָּׁה, אֲשֶׁר יָדְעוּ ה' פָּנִים אֵל פָּנִים (דְּבָרִים לז י), מָה אֹר פָּנִים שֶׁל מַעֲלָה קָנִים לְעוֹלָם וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, כִּד מְאֹר פָּנָיו שֶׁל מִשָּׁה נִכְנָם עִמּוֹ לְבֵית עוֹלָמוֹ,

שנאמר

משנת אליהו

(עיין חילופי גירסאות). והכונה בבית החפור בארץ שהוא טמון ומוסתר. כתר היפה כו' - והוא מה שנתן למשה את מאור פניו וכמו שמבאר והולך.

וזה מיתת בית דין, ולכך יאמרו שלא יתכן להרוג ג' אלפים ביום אחד. (ועיי' ש"רמב"ן פסוק כ"ה). [ב] והניחו בבראי - מחוץ לפלטיין המלך. (ישועות יעקב). וגו' אחרת: בבית בארץ

חילופי גירסאות

(ו) כנ"ר: והניחו בבית ארץ, כנ"ר: בבראי בבית בארץ. וילקוט: והניחו בביתו, ורץ ובא כו'. (ז) נוסף כנ"ר וילקוט. (ח) וילקוט: תורה. ט) כנ"ר וד"ר הגי': מאור פניו. וילקוט: אותו מאור פנים ואותו הכתר.

ציורים

כיון שעמד בתפילה כו' - רש"י קהלת ח' א'. בארבעה וחמשה מקומות - מדרש אלפ"א ביהמ"ת (בתי מדרשות ח"ב עמ' תנ"ט). ושם: בעשרים וארבעה מקומות. כתר היפה שהיה מונח לישראל כו' - עמשי"ג בסא"ז פ"ד [ד]. נכנס עמו לבית עולמו - עין זוה"ק ח"א דף ל"ז סוף ע"ב, ושם קל"א סוף ע"ב.

חילופי גירסאות
(י) נוסף מילקוט. וזו"ל סגנון:
מקיש התלמיד חכם הצדיק
אל אלהים.

ציונים

ולא משה בלבד וכו' - עיין
סוטה י"ג ב'. אלא כל
תלמיד חכם - תנחו' וזאת
הברכה סי' ד', אגדת
בראשית פל"ה, אדר"ג פי"ב
ד', תחת כסא הכבוד - שבת
קנ"ב ב', דב"ר סוף פ"י,
אדר"ג פי"ב ד', אדר"ג
החדש פכ"ה. שנתנו
חכמים - מו"ק כ"ז ב'.
שלשה ימים לבכי - עיין
צוואת ר"י החסיד סי' ט"ו.
וע"ע בספר חסידים סי'
רל"ו.

שְׁנֵאמַר וּמֹשֶׁה בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בָּמָתוֹ, לֹא כָּהֵתָה עֵינֹי
וְלֹא נָם לֵחָה (שם פסוק ז).

[ד] וְלֹא מֹשֶׁה בְּלִבָּד, אֲלֵא כָּל תַּלְמִיד חָכֵם שְׁעוֹסֵק בַּתוֹרָה
מִקְטָנוּתוֹ וְעַד זְקֻנוּתוֹ, וּמָת, בְּאַמֶּת לֹא מָת, אֲלֵא הוּא עֲדִין
בְּחַיִּים לְעוֹלָם וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, שְׁנֵאמַר וְהִיתָה נֶפֶשׁ אֲדָנִי
צְרוּרָה בְּצִרוּר הַחַיִּים אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ (שמואל א, כה כט). '[ו]לְמָה
זִנֵּג הַכְּתוּב לֹמַר אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ, אֲלֵא לֹמַר לָךְ] מָה אֱלֹהִים
יְהִי שְׁמוֹ הַגָּדוֹל מְבָרֵךְ, חֵי וְקִיָּם לְעוֹלָם וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים,
כִּד תַּלְמִיד חָכֵם שְׁעוֹסֵק בַּתוֹרָה כָּל יָמָיו וּמָת, הָרִי הוּא
בְּחַיִּים, וְעֲדִין לֹא מָת, וְהוּא חֵי לְעוֹלָם וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים,
וְהֵיכֵן הוּא נִשְׁמָתוֹ? תַּחַת כֶּסֶּא הַכְּבוֹד.

[ה] מִכָּאֵן אָמְרוּ: אֵל יִרְבֶּה אָדָם בְּכִי וּמִסְפַּד עַל מָתוֹ, וְלֹא
יִגוֹן וְאִנְחָה, אֲלֵא בְּשַׁעֲוִיר שְׁנִיתָנוּ חֲכָמִים, שְׁלֹשָׁה יָמִים לְבָכִי
וּמִסְפַּד

משנת אליהו

איני רוצה להטריחך יותר, ואמסור המפתח לאחר
ואתה תנוח ותהיה אצלי, ואני מעלה עליך כאילו
עדיין כל האוצרות בידיך, כך הצדיק שבכל יום
מוסיף טעמי תורה - ומת, מעלה עליו הכתוב
כאילו לא מת, ונותנים החכמה שהיה לו להוסיף
בלב זרעו או בלב אחר, ומעלין עליו כאילו
מפי זה יוצאים כו'. (ספר חסידים החדש סי' תתרנ"ב,
וזה פירוש אחר מהנפה"ח לעיל). **את ה' אלוֹקֶיךָ**
- ודרשו חז"ל (ב"ק מ"א ב'): את ה' לרבות
תלמידי חכמים. (זית רענן). ורצה לומר שמכאן
למדים על כל התלמידי חכמים שהם צרורים
בצרור החיים. **ולמה זיוג כו'** - רצה לומר
שאם הפסוק בא ללמדנו שהתלמידי חכמים הם
בחיים, היה די שיאמר צרורה בצרור החיים,
ומפרש שבא ללמד שכביכול הושוו אליו יתברך,
שחיים לעולם ולעולמי עולמים. **[ה] מכאן**
אמרו אל ירבה אדם בכי - שכיון שאדם
צדיק לבסוף הוא חי וקיים וצרור בצרור החיים
עם השי"ת, שוב אין מקום להרבות בבכי.
שלשה ימים לבכי - הוא כנגד ג' ימים שנקלט

[ג] ומשה בן מאה ועשרים שנה וכו' - מאחר
שלמד מהפסוק הקודם שמאור פניו של משה
כמאור פנים של מעלה שאינו בטל לעולם
ולעולמי עולמים, מפרש בזה את הפסוק לא כהתה
עיני וכו', שאף אחר שמת נשאר מאור פניו, וכתב
רש"י בפירוש החומש (דברים ל"ד ז'): לא כהתה
עיני אף משמת. **[ד] כל תלמיד חכם שעוסק**
בתורה וכו' - כל כך נפלאה מדריגתם של עומלי
תורה גם בעודם בזה העולם החשוך להשיג
ולהסתכל ברוח קדשם באור העליון, וגדולים
צדיקים במיתתן יותר מבחייהן לאין ערוך, אחר
אשר נשמתם הטהורה רבת שבעה לה תורה
ומצות, והיא שבה אל אביה מקודשה ומטהורה
כאשר נתנה, וביתרון אור התורה הקדושה -
תלמודו בידו, כל השערים נפתחים לפניו וסליק
ובקע רקיעין, וצרור בצרור החיים את ה' אלוֹקֶיךָ,
וזהו שאמר כאן שהוא בחיים ועדיין לא מת.
(נפש החיים שער ד' פרק כ"א). **הוא עדין בחיים**
- הרי זה דומה למלך שעבדו היה טורח בשבילו,
והיה ממונה על אוצרות המלך, אמר לו המלך

חילופי גירסאות
(א) נכ"ר: הולך הוא לבדו
ואין מתרצה כו'.

ציונים

מתחייב בנפשו - עיין מו"ק
שם (ההיא אתתא), ותוס'
קדושין פ' ב' ד"ה כי. עד
שמקבץ לו בני אדם - עיין
יומא פ"ז א', ובש"ע או"ח
סי' תר"ו ס"א, ובביה"ל שם
ד"ה ויחזור. אבל אני אני
כך - פסדר"כ פכ"ה (קס"ג
ב'). פס"ר פמ"ה ט'.
בארבעה וחמשה מקומות -
עיין תנח"ו ברכה סי' א',
וזה"ק ת"ג דף י"ד ב', וסוף
תיקון ה' מ"א תיקונים
חדשים, מדרש סדר מחנות
(אוה"מ עמ' רצ"ב). כאילו
הוא ברא אותם - עיין
שמו"ר פ"ל ד', מכילתא
בשלח [השירה] פ"א, תנח"ו
בשלח סי' ה', שופטים סי'
י', וזה"ק ת"א דף ס"ז ב'.

ומספד, שבקעה ימים לאכל, שלשים לנהוץ ולתספדת ולשאור
דברים אחרים. וכל הבוכה מבאן ואילך באלו חובל בעצמו,
והרי זה מתחייב בנפשו, שנאמר אל תבכו למת ואל תגדו
לו וגו' (דמ"ה כב י). אמר הקדוש ברוך הוא אין אתם מרחמין
עליו יותר ממני. פיצד, אדם עושה מריבה עם חברו, "הולך
הוא אצלו לרצותו, והוא אינו מתרצה לו עד שמקבץ לו
בני אדם הרבה, ואחר כך מתרצה לו, ואף על פי שמתרצה
לו יש לו מקצת קנאה בלבו. אבל אני אני כן, אם אדם
עובר עברה לפני, אם חוזר ועושה תשובה הרי אני עמו
ברחמים, ואני מקבל את תשובתו, ואין אני זוכר לו אפלו
מקצת עוונותיו, לכן נאמר אל תבכו למת וגו'.

בכו בכו להלך (שם) - זה שעבר עברה ושנה בה ושלש
בה, ולא חזר בו, ולא עשה תשובה, על אותו תבכו,
שנעקר מן העולם, שנאמר כי לא ישוב עוד וראה את
ארץ מולדתו (שם).

[ו] ולא זה בלבד, אלא שכרו של משה הצדיק שעמד
בתפלה בארבעה וחמשה מקומות, והציל את ישראל מן
המיתה, העלה עליו הכתוב באלו הוא ברא אותם, שנאמר
ויזכר ימי עולם משה עמו (ישעיה סג יא).

וכן

משנת אליהו

הבוכה יותר מדי נראה כמרחם יותר מהקב"ה.
כיצד כו' - מוכיח שעל ידי התשובה שעושה
בסוף מכפר לו הקב"ה על כל מה שחטא, וזוה
רואים את גודל רחמנותו של הקב"ה יותר מבשר
ודם. שעבר עבירה ושנה בה ושלש בה -
ונעשית לו כהיתר (קידושין מ' א'), ומעתה נענש
אפילו אם רק חושב לעבור עבירה (שערי תשובה
ש"א סי' ה'), וכיון שלא עשה תשובה הרי הוא
נעקר מהחיים הנצחיים ועליו יש לבכות הרבה.
[ז] ולא זה בלבד - רצונו לומר שחזן ממה
שזכה למאור פנים, זכה אף שהעלה עליו הכתוב
כאילו הוא ברא את ישראל. (ישועות יעקב).

זרע האדם, וכנגד ג' ימים שמעידין על פרצוף
האדם שעדין לא מתקלקל, וכנגדם אמר דוד
בתהלים (פרק פ') ג' פעמים האר פניך ונושעה.
(ספר חסידים החדש סי' ש"ג). כאילו חובל בעצמו
- שריבוי הבכיה מזיק לגוף. (עיין איכ"ר פ"ב ט"ו).
מתחייב בנפשו - הוא גורם לעצמו. (רש"י נדה
י"ז א'). אין אתם מרחמים עליו יותר ממני
- שמעשה ידי הוא והרגתיו בפשעו. (רש"י בעין
יעקב מו"ק כ"ז ב'). וזה אמור על מי שאינו צדיק,
אלא שעשה תשובה, וגם עליו אין לבכות יותר
מדי, לפי שהמיתה היא מכפרת עונותיו (עיין
שע"ת ש"ד סי' כ'), ועל ידה זוכה לטוב, וא"כ

ציורים

וכן כל חכם - לקמן פ"ג
[ט]. ומתאנח על כבודו -
אורחות צדיקים שער עשירי
(הדרגה). ועל בית
המקדש - עיין תרגום קהלת
ד' ד', אור"ח סי' א' ס"ג.
הקב"ה משמרו בעצמו -
תנחו' משפטים סי' י"ט,
ועיין לקמן פ"י [יא], ופ"ל
[לב].

[ז] וכן כל חכם וחכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו,
ומתאנח על כבודו של הקדוש ברוך הוא, ועל כבודו של
ישראל כל ימיו, ומחמד ומתאווה ומצפה על כבוד ירושלים,
ועל בית המקדש, ועל הישועה שתצמיח בקרוב בימינו, ועל
כבוד גלילות, מיד שורה רוח הקדש בקרב, שנאמר איה
השם בקרב את רוח קדשו (שם).

[ח] מכאן אמרו: כל תלמיד חכם שעוסק בתורה בכל יום
תמיד בשביל להרבות כבוד שמים, אינו צריך לא חרב ולא
חנית, ולא כל דבר שיהיה לו שומר, אלא הקדוש ברוך
הוא משמרו בעצמו, ומלאכי השרת עומדין סביב לו, וחרב
ביד כלם ומשמרין אותו, שנאמר רוממות אל בגרונם, וחרב
פיפות בידם וגו' (תהלים קמט ו').

חיים

משנת אליהו

ירושלים ועל בית המקדש - וכמו שחייב אדם
להיות שמח בימי שמחה, כן צריך להתאבל בימי
צרה, כענין הארבעה צומות, ועשרים ואחד יום
שבין י"ז בתמוז וט' באב, שכולם ימי צער ויגון,
וכן בימים שאינם ימי שמחה טוב שיתאבל בכל
יום על חורבן הבית ועל שמו המחולל בגוים,
כמו שאמר התדב"א כאן. (ראשית חכמה שער האהבה
פרק י'). **שנאמר איה השם בקרב את רוח**
קדשו - פירוש שמצפה כל ימיו ואומר איה
הקדוש ברוך הוא ששם בקרב רוח קדשו. (זית
רענן). ועוד יש לפרש שלמד הדבר מפסוק זה,
שהוא המשך ל"ויזכור ימי עולם משה עמו" שמזה
למד שמעלה על משה כאילו ברא את ישראל,
ולזה הוא זכה עבור שכל ימיו חמד והתאוה לכבוד
השי"ת וכבודו של ישראל, ואם כן גם את מעלת
רוח הקדש האמור בהמשך המקרא זוכים עבור
זאת. [ח] **מכאן אמרו וכו'** - נראה שלומד זה
מהמשך הפסוק שנאמר בו "מוליך לימין משה
זרוע תפארתו" שזכה שהשי"ת כביכול מוליך
זרועו עמו, וכן כל תלמיד חכם שהולך בדרך זו
זוכה לכך, ומביא פסוק נוסף רוממות אל בגרונם

[ז] וכן כל חכם מישראל וכו' - כי
הכונה האמיתית המצויה בחסידים אשר טרחו
והשתדלו להשיגה, הוא שיהיה האדם עובד רק
למען אשר כבודו של האדון ברוך הוא יגדל
וירבה, וזה יהיה אחר שהתגבר באהבה אליו
יתברך, ויהיה חומד ומתאוה אל הגדלת כבודו,
ומצטער על כל שימעט ממנו, כי אז יעבוד
עבודתו לתכלית זה שלפחות מצדו יהיה כבוד
יתברך מתגדל, ויתאוה שכל שאר בני האדם יהיו
כמו כן, ויצטער ויתאנח על מה שממעטים שאר
בני האדם, וכל שכן על מה שממעט הוא עצמו
בשוגג או באונס או בחולשת הטבע, אשר קשה
לו לישמר מן החטאים בכל עת, כענין הכתוב
(קהלת ז' כ') אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב
ולא יחטא, וזהו שמבאר כאן שעל ידי זה זוכה
לרוח הקדש, ונמצאת למד שזאת היא הכונה
המעולה, שהיא רחוקה לגמרי מכל הנאת עצמו,
ואינה אלא לכבודו של מקום, ולקידוש שמו ית'
המתקדש בבירותיו בשעה שעושים רצונו, ועל
זה אמרו (זה"ק ח"ב קי"ד ב') איזהו חסיד המתחסד
עם קונו. (מסילת ישרים פרק י"ט). **על כבוד**

(יב) כ"ה צבי"ר וד"ר. וד"ר
הוסיף: ושלש ביצה"ר. ואי"ל,
לדלגן מפרש לה. (יג) נוסף
מכ"ר. (יד) כ"ה צבי"ר
וד"ר. וגרסה חסר: זה. וד"ר
מחק "לר טוב". (טו) וד"ר
הוסיף כאן: זה יצר טוב.
טז) נוסף מכ"ר.

שלא ביצר הרע - עיין לקמן
פרק ט"ז [ה], שמור' סוף
פמ"א, תנחו' נח סי' י"ג,
ותא' סי' י"ט, ויקרא סוסי'
קדשים סי' י"ד וט"ז,
שלה' סי' ט"ז, עקב סי' י"א,
פרד"א פכ"ט, פסדר'
פכ"ה (קס"ה א'), אגדת
בראשית פרק כ"ג, ופרק
ס"ה, רש"י זכריה י"ג ב,
ותהלים ע"ח ל"ח, וע"ע
וזה"ק ח"א קכ"ח, ודף
במדר"ה, ודף קט' א'
במדר"ה, ודף קל"ז א"ב
במדר"ה, רמב"ן דברים ל'
ו' - שהן כפולין בכל מקום
- עיין תנחו' דאה סי' י"ג,
ומדע משלי פרשה ל"א,
פרק רש"י שמות ל"א כ"ג,
ות"י מכות ד' א' ד"ה בלא.

[ז] **שְׁלֹא בִּיצֹר הָרַע** ^י[בִּיצֹר], שֶׁנֶּאֱמַר וְנִתְּתִי לָכֶם לֵב חֲדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֲתֹן בְּקִרְבְּכֶם, וְהִסְרֹתִי אֶת לֵב הָאָבֶן מִבְּשָׁרְכֶם, וְנִתְּתִי לָכֶם לֵב בָּשָׂר ^(וְהִקְבֵּאל לוֹ כו.). וְנִתְּתִי לָכֶם לֵב חֲדָשׁ – יִיצֹר טוֹב, וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֲתֹן בְּקִרְבְּכֶם – אֵלֹו מַעֲשִׂים טוֹבִים, וְהִסְרֹתִי לֵב הָאָבֶן מִבְּשָׁרְכֶם – זֶה יִצֹר הָרַע, וְנִתְּתִי לָכֶם לֵב בָּשָׂר – ^{טז}לָקִיִּם כָּל דְּבָרֵי תוֹרָה שֶׁהֵן כְּפוּלִים בְּכָל מְקוֹם. ^{טז}[וּמִנֵּין] שֶׁדְּבָרֵי תוֹרָה כְּפוּלִין בְּכָל מְקוֹם], עֲשֶׂרָה דְּבָרוֹת נֶאֱמָרוּ עַל הַר סִינַי, עֲשֶׂרָה דְּבָרוֹת נֶאֱמָרוּ בְּסִפְר תוֹכְחוֹת,

להם צורך בתיאם וסיפוקן. (ע"פ ישועות יעקב).
ואומר נשים שאננות קומנה שמענה קולי -
מביא ראייה שגם על הנשים ישרה רוח הקודש.
(ישועות יעקב). **[י] לקיים כל דברי תורה שהן**
כפולים - נראה שרצונו לומר דכיון שכל מצוה
מזכרת כמה פעמים בתורה, אם כן כל המקיים
מצוה שבתורה הרי הוא כמקיים כמה מצוות,
ולעתיד יתן להם הקב"ה לב להבין את גודל
חשיבותן של מצוות, וזהו שמתאונן בסמוך: אבל
אתם אין אתם כן, והיינו שאין נוהגים במצות
כראוי ומלעיגין עליהן, רח"ל. **בספר תוכחות**
- נקרא ספר דברים "ספר תוכחות" שכולו מלא
תוכחות לישראל. (עיין ספרי דברים פ"א).

וגו', ומפרשו על הלומד תורה בשביל להרבות כבוד שמים, וזהו "רוממות אל", שהקב"ה ומלאכי השרת שומרים אותו. [ולפי זה בשביל השמירה אין צריך את כל מה שנאמר לעיל: שמתאנח על כבודו של הקב"ה וכו', ודי בשלומד בשביל להרבות כבוד שמים]. **[ט] חיים שלא בצער לימות בן דוד ולעולם הבא כיצד** - כן צריך לומר, (עיין חילופי גרסאות), וחוזר לפי הסדר לפרש מה שאמר בפרק ג' מה שיהיה לבסוף ושנעשה כבר מקצתו היום, וכאן מפרש איך יהיה חיים שלא בצער, ובסמוך מפרש איך הוא שלא ביצר הרע. **שנאמר והיה אחרי כן וגו'** - ושם נאמר בענין: ואכלתם אכול ושבעו, ומזה למד שיתן

בהר סיני - שכל האמור בספר ויקרא נאמר כבר בהר סיני. (עיין חגיגה ו' ב', ותו"כ ורש"י ר"פ בהר).
טחי תפל - הוא טיח הבית בסיד שאינו מתקיים ואינו מחזיק הבנין. (מהר"י קארו יחזקאל י"ג י'). והוא משל ישראל אומרים שהמצוות אין בהם ממש וכדבר שאינו קיים. **ועושים אתם אותו צואה שאינו צואה** - כן צריך לומר. (עיין חילופי גירסאות). ורצה לומר שמה שבאמת הוא קיא צואה, זה

כב לא באן מצאתי מקם קורת רוח, ולא באן מצאתי מקם קורת רוח. מה שָׁכַר לָכֶם לְפָנַי. מְשָׁלוּ מְשָׁל לָמָּה הַדְּבָר דּוּמָה, לְמַלְךְ שְׁפָעַם עַל עֲבָדָיו, וְצוּה עֲלֵיו וּנְתָנוּהוּ בְּשִׁלְשָׁאוֹת שָׁל בְּרִזְל, וְהָיוּ מוֹשְׁכִין אֶת הַשְּׁלִשְׁלָת מֵאַחֲרָיו וּמְשָׁלִיכִין אוֹתוֹ עַל פָּנָיו, וְהָיוּ מְבַעֲטִין בּוֹ בְּפָנָיו כִּי וּבְכַנֵּי מַעֲיו, שְׁנֵאמַר וְהָיָה לָהֶם דְּבַר ה' צוֹ לָצוּ צוֹ לָצוּ קוֹ לָקוּ קוֹ לָקוּ (שם פסוק יג). וְכֵן בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת עֲשִׂיתֶם דְּבָרִים מְכַעְרִים וּדְבָרִים שְׂאֵינָן רְאוּיִין, וְרַחֲמִים שְׁלִי מְקַדִּימִין עִמָּכֶם בְּכָל יוֹם תְּמִיד, שְׁנֵאמַר מְצִיל עָנִי מִחֶזֶק מְפָנִי, וְעָנִי וְאַבְיוֹן מִגְּזֻל^{כה} (תהלים לה י), וְנֵאמַר כִּי שָׁמַע אֵל אֲבִיוֹנִים ה' וְגו' (שם סט לד), וְנֵאמַר פָּנָה אֵל תְּפִלַּת הָעֹרֵעַר וְגו' (שם קב יח), אֱלֹהֵי בְנֵי אָדָם שֶׁהֵם בְּמִדָּה בִּינוּנִית.

[יא] בְּשָׁנֵי מִדּוֹת הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא נִפְרָע עַל אַחַת שְׁבַע, מִדָּה אַחַת – מִן הַגּוֹיִים וְשָׂרִים שֶׁל הַגּוֹיִים, שְׁנֵאמַר וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד ה' עַל צָבָא הַמָּרוֹם בְּמָרוֹם, וְעַל מַלְכֵי הָאָדָמָה וְגו' (ישעיה כד כא), אֱלֹהֵי שְׁבָקְשׁוּ לְאַבְדֹּת אֶתְכֶם מִן הָעוֹלָם. מִדָּה שְׁנִית – מִיֵּצֵר הָרַע הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא נִפְרָע עַל אַחַת שְׁבַע, עַל שֶׁהִשְׁטִין אֶתְכֶם וְלֹא הִרְבִּיתֶם תּוֹרָה בְּעוֹלָם, שְׁנֵאמַר וַיִּרְאֵנִי אֶת יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְגו', וְהִשְׁטִין עִמָּד עַל יְמִינוֹ לְשִׁטְנוֹ, וַיֹּאמֶר ה' אֵל הַשְׁטִין יִגְעַר ה' וְגו', וַיְהוֹשֻׁעַ הָיָה לְבָשׁ

בגדים

משנת אליהו

מגוים ומיצר הרע. [יא] בשני מדות הקב"ה נפרע וכו' - שב לפרש מה שאמר שלעתיד לבא יהיה שלא ביצר הרע, ואמר שהקב"ה יפרע ממנו על אחת שבע, וכן מכל הגוים. על צבא המרום - פיל שרי הגוים תחילה. (רש"י). אבל משם אין מבואר שיפרע מהם על אחת שבע, רק אומר שיפילם. על שהשטין אתכם - פירוש שקטרג אותכם. (עיין רש"י ב"ב ט"ז א' ד"ה ה"ג). ולא הרכיבתם תורה בעולם - הוא עוד ענין, שהפריען מלמוד התורה.

חילופי גירסאות

(כב) כ"ה נכ"ר. נד"ר חז"נ: ולא מצאתי מקם קורת רוח, מה שָׁכַר כ"ר. (כג) כ"ה נכ"ר. נד"ר חז"נ: ובפני. (כד) נכ"ר מוסיף: במה עני לא במעשיו. (כה) נכ"ר מוסיף: במה אביון לא במעשיו, אלא הוּא אומר כן, מציל עני מחזק בין מיצר הרע בין מאומות העולם.

צייונים

בין מוצה"ר (חילוף"ג) - זוה"ק ח"ג רס"ז ב', ועיין ב"ר פנ"ד א'. ושרים של הגוים - עיין מכילתא בשלח [השירה] פ"ב, דב"ר פ"א כ"ב, תנחו' בא ס' ד', בשלח ס' י"ג, משפטים ס' י"ח, תוריע ס' י"א, מדרש תמורה (אוה"מ ע"מ' תקפ"ב), רש"י תהלים ז' ד'.

על קיווי שישובו בתשובה. מה שָׁכַר לָכֶם לפני - כלומר איזה עונש מגיעכם על כך. שנאמר והיה להם דבר ה' צו לצו קו לקו - מפרש שכנגד עונותם נענשו בצו עונש על צו עונש, וקו [הוא חוט המשקולת, וזה משל על הדין] משפט היסורין על קו משפט יסורין. שנאמר מציל עני וגו' - מביא פסוקים המורים על גודל רחמנותו יתברך על העניים והאביונים, והכונה לעניים ואביונים במעשים טובים. (עיין חילופי גירסאות). שלמרות מצבם הירוד מצילים

תנא רבי אליהו

קמ

חילופי גירסאות
(כו) נכ"ר: לפורענות,
וכע"ז נד"ר.
(א) נל"ל: כתורה.

ציונים

את פניו אל הים הקדמוני
- כל הענין בסוכה נ"ב א',
חופת אליהו רבה (אזה"מ)
עמ' קס"ד, ועיין לקמן
פל"א [נט].
כבוד ועוז לצדיקים - ילקוט
תהלים רמז תשצ"ה כל
הענין. הקב"ה יושב -
עיין סא"ז פ"כ [ו] וש"נ.
מאור פנים בתורה - עמש"נ
לעיל פ"ג [יב]. ומלאכי
השרת עומדין סביב - תנח"ך
בלק סי' י"ד, במ"ר פ"כ כ',
דב"ר פ"א י"ב.

בגדים צואים, ועמד לפני המלאך וגו' (וּבְרָיָה ג' א"ג). מה שכתבו
מלפני, בשם שהוא שם את ארצי ונחלתי לארץ ציה ושממה,
כדי שלא ימצא הגוף והנשמה זכות שתגבה עליה, כך אני
ארחיק אותו מעליכם ואדחה אותו אל ארץ ציה ושממה,
שנאמר ואת הצפוני ארחיק מעליכם (ויאל ב כ), מה שצפנתי
עליכם כרעות מרחיק אני מעליכם, והדחתיו אל ארץ ציה
ושממה.

את פניו אל הים הקדמוני (שם) - זה מקדש ראשון שנתן
בו עיניו והחריבו, והרג תלמידי חכמים שבו. וספו אל הים
האחרון (שם) - זה מקדש שני שנתן עיניו בו והחריבו, והרג
תלמידי חכמים שבו. ועלה באש ונתעל צחנתו כי הגדיל
לעשות (שם), מפני שהניח את כל הגוים וקא ודבק בהן
בישראל ומבקש להטותן מדברי תורה.

פרק ה

[א] כבוד ועוז לצדיקים לעתיד לבוא ולעולם הבא ביצור,
הקדוש ברוך הוא יושב בבית המדרש שלו וצדיקי עולם
יושבין לפניו, ולכל אחד ואחד נותנין לו מאור פנים בתורה
שיש בו, ומלאכי השרת עומדין סביב לישראל ובוכין בלבם,
ואומרים: אשריהם ישראל, שכל הצער והענוי והלחץ שהיה
להם

משנת אליהו

של הגוים, וכשקול יעקב נשמע אין ידיהם
שולטות בישראל, וכברכת יצחק (בראשית כ"ב)
הקול קול יעקב וגו'. (עיין יעקב שם).
פרק ה: [א] כבוד ועוז לצדיקים - שב לפרש את
מה שאמר בפרק ג', שלעתיד לבא יהיה כבוד ועוז
לצדיקים. מאור פנים בתורה שיש בו - כי
עיקר שכר המצות ומדרגת כל איש ואיש, תלוי
רק לפי מעשה התורה (והמצות) אשר סיגל קודם
ביאת הגואל, ואחר כך בודאי יקבל כל אחד שכרו
לפי מה שהכין מקודם. (שם עולם ח"ב פ"ב).

מה שכרו - מה ענשו. (ישועות יעקב). זכות
שתגבה עליה - פירוש שתתקיים ותאחז בארץ
ישראל. מה שצפנתי עליכם רעות - זהו השטן
שעל ידו באים כל הרעות לעולם, והקב"ה ירחיקו.
זה מקדש ראשון - שהוא כים, שהיו הכל נקבצים
שם, כים שכל הנחלים הולכים אליו. (רש"י סוכה
נ"ב א'). מפני שהניח את כל הגוים וכו' -
שהעלה באשה וסרחון שהניח האומות ונתגרה
בישראל. (רש"י שם). והטעם שמתגרה בישראל
ובתלמידי חכמים יותר מכולם, משום שהוא השר

חילופי גירסאות

(ב) נכ"ר וד"ר: טובה גדולה. (ג) נכ"ר וד"ר: טובה גדולה. (ד) כ"ה נכ"ר. דל"ר חד"נ נוסף: היו, ואל"ל: הן. (ה) נוסף נכ"ר. (ו) כ"ה נכ"ר. דל"ר: אלו ימות משיחנו.

צייונים

אלא ידדון - עיין בביאור. שהיו נושאים ונותנים עם משה - שבת פ"ח ב', מדרש עשרת הדברות (אזה"מ עמ' תנ"ב), וע"ע שמור"ר פכ"ח, מדרש תהלים מזמור ח', פס"ר פכ"ה ג'. היו הגוים מחרפים את ישראל כו' - עיין אגדת בראשית פכ"ג. ויתבטל מלה"מ - לקמן פרק ט"ז [ז], פסחים ס"ח א', סנהדרין צ"א ב', ב"ר פרשה כ"ו ב', ועמש"נ לקמן פל"א [לט]. יהיו כל הגוים אומרים וכו' - מדרש תהלים מזמור מ"ט, רש"י דברים ל"ב ג', ועמש"נ לקמן פרק כ"ב [ח]. גורל - עיין בביאור, ובפירוש המאירי לתהלים מזמור ט"ז ו'. ומלה"ש צועקים מבפנים - עיין סא"ז פ"ב [ב].

לָהֶם חֶלֶף וְהִלָּךְ לוֹ, וְעָכְשׁוּ כָּל אוֹתָהּ יְהִטּוּבָהּ וְהִגְדִּלָהּ יֵשׁ לָהֶם, שְׁנֵאמַר מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדְדוֹן (תְּהִלִּים סח יג), אֵל תִּקְרִי יִדְדוֹן אֶלָּא יִדְדוֹן, שְׁהִיוּ נוֹשְׂאִים וְנוֹתְנִים עִם מֹשֶׁה אָבִי הַחֲכָמָה אָבִי הַנְּבִיאִים שְׁעָלָה לְמָרוֹם וְהוֹרִיד תּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם, לְכָךְ נֶאֱמַר מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדְדוֹן. וְכִי מָה עֲנִין זֶה אֶצֶל זֶה, אֶלָּא אָמְרוּ בְּשִׁבְלֵי הַתּוֹרָה שְׁעָשׂוּ בָּאָה כָּל אוֹתָהּ יְהִטּוּבָהּ וְהִגְדִּלָהּ לָהֶם. [ב] וּלְפִי שְׁפָעוּלָם הָזֶה הָיוּ הַגּוֹיִם מְחַרְפִּין אֶת יִשְׂרָאֵל, וְאוֹמְרִים כִּסְף וְזָהָב לָנוּ כִּסְף וְזָהָב לְיִשְׂרָאֵל, שְׂדוֹת וּבְרָמִים לָנוּ וְכֵן לְיִשְׂרָאֵל, אֲכִילָה וְשִׁתְיָה לָנוּ וְכֵן לְיִשְׂרָאֵל, בְּגָדִים נָאִים לָנוּ וְכֵן לְיִשְׂרָאֵל, וְכִי מָה שָׂכָר יֵשׁ לָהֶן עַל דְּבָרֵי תּוֹרָה שֶׁבֶן יִמְצָטְעֵרִין עֲלֶיהָ. אֲבָל לְאַחַר הַשְּׁעָה בְּשִׁינְיָע יָמוֹת בֶּן דָּוִד וְיִתְבַּטֵּל מִלֵּאדָּה הַמּוֹת בְּעוֹלָם הָזֶה מִן יִשְׂרָאֵל, יִהְיוּ כָּל הַגּוֹיִם אוֹמְרִים אֲשֶׁרִי הָעַם שָׂכָבָה לוֹ (תְּהִלִּים קמ"ד טו) - שְׁעָלָה גּוֹרֵל טוֹב בְּחִלְקוֹ. אֲשֶׁרִי הָעַם שָׁה' אֱלֹהָיו (שם) - ה' [בְּחִלְקוֹ]. שְׁנֵאמַר בְּלַע הַמּוֹת לְנֶצַח וְגו' (שְׁעָה כה ח), יֵאלוּ [הַדְּבָרִים לְיָמוֹת הַמְּשִׁיחִי]. וְהַגּוֹיִם יִהְיוּ צוֹעְקִים מִבְּחוּץ עַל אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ לְדְבָרֵי תּוֹרָה, וּמִלֵּאכֵי הַשָּׂרָת צוֹעְקִין מִבְּפָנִים עַל אֲשֶׁר לֹא זָכוּ בְּאוֹתָהּ טוֹבָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵאמַר הֵן אֲרָאֵלָם צָעְקוּ חֲצָה (שם לג ז).

מקמי

משנת אליהו

[ב] ולפי שבעולם הזה כו' - רצונו לומר שלא רק המלאכים יבכו בלבם על טובת ישראל, אלא אף הגוים יבכו ויצעקו מבחוץ על שאינם זוכים לזה, וכמו שמבאר והולך. גורל טוב בחלקו - היינו התורה שנקראת גורל. (עיין מדרש תהלים מזמור ט"ז). שנאמר בלע המות לנצח וגו' - וסוף הפסוק: וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ וגו', דהיינו שכשיסור המות מן העולם, אז גם תסור חרפת עם ישראל. (ע"פ ישועות יעקב). הן אראלם צעקו חוצה וגו' - מפרש הפסוק שהמלאכים צועקים מבפנים ונשמע צעקתם לחוץ.

אלא ידדון - מלשון דין, שנשאו ונתנו עם משה שלא נתת לו התורה, ועיין שבת (דף פ"ח ב') מה דנו זה עם זה. ובשוחר טוב (מזמור ח') מפרש ידדון מלשון ידו גורל [פירוש זריקה] שהשליכו פתקין שלא נתת תורה לישראל, עיי"ש. וכי מה ענין זה אצל זה - פירוש מה ענין הדין שהיה עם המלאכים עם מה שאמר לעיל שהמלאכים בוכים בלבם ואומרים אשריהם ישראל וכו', ומפרש שלפי שידעו מתחלה את גודל הטובה והמעלה העצומה שיזכו ישראל לבסוף עבור התורה שעשו, ולכך רצו שתשאר בידם.

חילופי גירסאות
(ז) כ"ה צמ"ד וד"ר (שס)
נע"ט: מקים. וד"ר הניס:
ואומר מקימי וגו', מקימי
וגו' כיצד. ח) צמ"ד הני:
עושין את התורה. וסגל ל'.

ציונים

חזרו ועשו תשובה וקראו
את המקרא כו' - עין
מנחות דף ק"א, שמו"ר
פ"ח ד', תנחו צו סי' י"ד,
אחרי סי' י', תרגום קהלת
י' ד', זוה"ק שלח קנ"ט א'.
וע"ע סא"ז פ"ט [ח]. זה
ביהמ"ק - מדרש ארקים
(אוה"מ עמ' ע'), אגדת
בראשית פנ"ד. שנאמר ה'
בחכמה יסד ארץ - עין
לקמן פרק י"ח [יב] ושי"ג.
מסוף העולם ועד סופו -
חגיגה י"ב א', סנהדרין ל"ח
ב', ב"ר פ"ח א', פי"ט ט',
פכ"א ג', פכ"ד ב', ויק"ר
פי"ד א', תנחו' תוריע סי'
ח', אדר"ג חדש פ"ח,
מדרש תהלים מזמור קל"ט,
בראשית רבתי פרשת נח
(עמ' ס'), רש"י דברים ד'
ל"ב, יחזקאל כ"ח ט"ז.
אם הבנים שמחה - עין
בביאור, וע"ע שמ"ר פ"ל
ה', זו"ח דף מ"ז ב'.

[ג] 'מקימי מעפר דל' (תהלים קיג ז) לצדיקים לימות המשיח
ולעולם הבא כיצד, אלו בני אדם שעברו עברות ונקנסה
עליהם מיתה עד ארבעה דורות, שנאמר פקד עון אבת
על בנים על שלשים ועל רבעים (שמות כ ה), חזרו ועשו
תשובה, וקראו את המקרא, וישנו את המשנה, ומתו מתוך
אותו הצער, אין לו נחמה להקדוש ברוך הוא עליהן,
אלא אם בן מעמידן על רגליהן מן העפר בין ברפיו,
ומגפפן ומחבקן ומנשקן ומביאן לחיי עולם הבא עם שאר
הצדיקים, לכך נאמר מקימי מעפר דל וגו', להושיבי עם
נדיבים וגו' (תהלים קיג דח).

[ד] מושיבי עקרת הבית (שם פסוק ט) - זה בית המקדש,
שעמד הקדוש ברוך הוא בתוכו וברא את כל העולם בלו
מסוף העולם ועד סופו, שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ, פוגן
שמים בתבונה, בדתו תהומות נבקעו (משלי ג י"ב).

דבר אחר, מושיבי עקרת הבית - זה העולם הזה, שברא
בתוכו הקדוש ברוך הוא את האדם מסוף העולם ועד סופו,
שנאמר אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי (ישעיה מה יב).

[ה] אם הבנים שמחה (תהלים קיג ט), ברוך המקום ברוך הוא,
ששמחתו מרבה על ישראל לעולם, שבשם שישאל "עושין

תשובה

משנת אליהו

[ג] מקימי מעפר דל וגו' - כיון שהביא דבר זה
שהיה כבוד ועוז לצדיקים לעתיד לבא, דורש
מפסוק זה שגם בעלי התשובה יזכו לעולם הבא
להיות יחד עם הצדיקים. ומתוך שהביא פסוק זה
ופירשו על לעתיד לבא, דורש אף את הפסוקים
הבאים אחריו שאמורים על לעתיד לבא. מתוך
אותו הצער - שנצטערו על התורה וכנ"ל. לכך
נאמר מקימי מעפר דל - שהיו דלים מן המצוות.
(ישועות יעקב). [ד] זה בית המקדש - שלעתיד
לבא הקב"ה מישבו על מכוננו, ונקרא עקרת הבית,
לפי שזה עיקר העולם, ולכן עמד הקב"ה בתוכו
וברא את העולם, וכמו שמבאר והולך. שנאמר

ה' בחכמה יסד ארץ - שהעולם נברא בשלשה
אלו, וכן המקדש נברא בשלשה אלו, כמבואר
בפרקי דרבי אליעזר (פרק ג'), ומזה לומד שהקב"ה
ברא את העולם מבית המקדש. (ע"פ ישועות יעקב),
ועדיין צריך ביאור. זה העולם הזה - שלעתיד
לבא יתיישב על תקונו השלם. את האדם - ולפי
שהאדם הוא עיקר הבריאה, והארץ מחזיקתו, לכך
נקרא העולם בשם "עקרת הבית". שנאמר אנכי
עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי - וממה שהזכיר
בריאת הארץ ועליה אדם, מוכח שעיקר מלאכת
הארץ היא לצורך האדם. (ועיין ב"ר פי"ב ה').
[ה] שישאל עושים תשובה כו' - שהתורה

חילופי גירסאות

ט) כ"ה במ"ר וד"ר. בוד"ץ
נשמע "ולעוס" צ"י. י) כ"ה
במ"ר וד"ר. בוד"ץ הגיה: וכן
תחת"מ לקב"ה לעוה"ב כדרי
ליתן דין וחשבון.

ציורים

הקב"ה מעביר ממנו - עיין
לקמן סי' י"ב, ופרק ר' [ג]
ומש"נ שם, וברכות ה' א'
(אמר רשב"ל), ובנפח"ח
שער ד' פט"ו האריך, וע"ע
ב"ר פמ"ד י"ב וש"נ, תנ"י
נח סי' י"ג, זוה"ק ח"א דף
י"א א'. אלא כי ישנו -
ב"ב ח' א'.

תשובה בעולם הזה ועושין את התורה ושמחין בה, כך
התורה שמחה בהן לעולם הבא, שנאמר אם הבנים שמחה.
[ו] דבר אחר, מקימי מעפר דל וגו', להושיבי עם נדיבים
וגו' (שם דח) לימות בן דוד ולעולם הבא ביצד, אדם שעבר
עברות הרבה, ונקנסה עליו מיתה עד ארבעה דורות, שנאמר
פקד עון אבת וגו' (שמות כ ה), וחזר ועשה תשובה, וקרא
תורה נביאים וכתובים, ושנה משנה מדרש הלכות ואגדות,
ושמש חכמים, אפלו נגזרו עליו מאה גזרות, הקדוש ברוך
הוא מעבירן ממנו, ויקבץ אותו עם שאר הצדיקים לימות
בן דוד, שנאמר גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם (הושע ח י'),

אל תקרי כי יתנו, אלא כי ישנו.

[ז] תחית המתים להקדוש ברוך הוא בעולם הזה כדי
לקדש שמו הגדול, וכן תחית המתים להקדוש ברוך הוא
לימות בן דוד כדי לתן שכר לאוהביו וליראיו לעולם
הבא, שנאמר יחיו מתוך גבלתי יקומו, הקיצו ורגנו שכני
עפר, כי טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל (ישעיה כו יט),

יחיו

משנת אליהו

חכמים - שימוש תלמידי חכמים הוא הגמרא
התלויה בסברא, שהיו נותנים לדברי משנה טעם,
והיו מתאספים יחד ועוסקים בכך, והיא דוגמת
הגמרא שסידרו האמוראים. (רש"י ברכות מ"ז ב').
[ז] תחית המתים להקב"ה וכו' - שב לפרש
מה שאמר בפרק ג' שלעתיד לבא יהיה תחית
המתים, ונעשה כבר מקצתו היום על ידי הצדיקים,
וכמו שמבאר והולך. לקדש שמו הגדול -
שעל ידי שהצדיקים מחיים מתים בעולם הזה,
מתקדש שמו של הקב"ה, וכדאיתא בפרקי דרבי
אליעזר (פרק ל"ג) שכשהחיה אליהו את בן
הצרפית התפלל: עכשיו ילמדו הדורות שיש
תחיית המתים, השב את נפש הילד. שנאמר
יחיו מתוך וכו' - מביא פסוק על מה שאמר
שהצדיקים יחיו לקבל שכר, ועל זה נאמר הקיצו
ורגנו שוכני עפר, וכן שהגוים יקומו וכשיתנו דין

שמחה עם ישראל רק כאשר עושים תשובה, אבל
בלא תשובה אינה שמחה בהם. (ועיין יומא ע"ב
ב'). כך התורה שמחה בהן - דרש את הפסוק
"אם הבנים" על התורה, כמו שמבאר במדרש
משלי (פרשה כ"ג): ישמח אביך זה הקדוש ברוך
הוא, ואמך זו החכמה, שנאמר כי אם לבינה
תקרא, ע"כ. ובתקוני זהר (דף ב' א'): כי אם לבינה
תקרא והיא אורייתא דלעילא דאתמר בה ואל
טוש תורת אמך. [תרגום: כי אם לבינה תקרא,
והיא התורה העליונה שנאמר בה ואל טוש תורת
אמך]. [ו] דבר אחר מקימי וכו' - לעיל דרש
את הפסוק לענין תחית המתים, שמי שחטא ועשה
תשובה, יזכה לקום עם הצדיקים בתחיית המתים,
וכאן מפרש את הפסוק לענין שיבטלו ממנו כל
גזירות רעות, והשי"ת יקבצו עם שאר הצדיקים,
ומשמע שלזה נדרש יותר מהקודם. ושימש

ציונים

אלו מתי א"י - תיזו"ח דף כ"א א' (במהדו' בהגר"א).
אלו מתי חו"ל - כתובות ק"א א', זוה"ק ח"א ק"ג א' במדה"נ ע"ש, שם קל"א א', ח"ב דף קנ"א ב', תיקו"ז דף צ' ב' (במהדורות בהגר"א), וע"ע ב"ר פע"ד א', ופצ"ו ה' בהפרש בין מתי ארץ ישראל למתי חו"ל וש"נ. שהם ממיתין את עצמן - עמש"נ לקמן פי"ד [ד]. אלא שוכני עפר - פרדר"א סוף פל"ד וברד"ל שם אות פ"א, ועיין סוטה ה' א' שדרשו כע"ז, וכ"ה בתיזו"ח דף ד' א' (במהדו' בהגר"א). טל אורות של תורה - עיין בביאור, זוה"ק ח"א דף קע"ה ב', ובתיקו"ז (י"ג ב' במהדורות בהגר"א), ודף ל"ז א'.

יחיו מתיד - אלו מתי ארץ ישראל. נבלתי יקומון - אלו מתי חוץ לארץ. הקיצו ורננו שכני עפר, מכאן אמר דוד המלך עליו השלום: יהי חלקי עם אלו שהם ממיתין את עצמן על דברי תורה, שנאמר ממתים ידך ה' וגו', חלקם בחיים וגו' (תהלים י"ד).

[ח] הקיצו ורננו שכני עפר (ישעיה כו יט), מכאן אמרו: כל הנעשה שכן לעפר בחייו, עפרו נגער לתחת המיתים, וכל שאינו נעשה שכן לעפר בחייו, אין עפרו נגער לתחת המיתים, לך נאמר הקיצו ורננו שכני עפר.

שכוני עפר לא נאמר, אלא שכני עפר, אלו בני אדם שמשכינים עצמם על העפר ללמוד תורה, הקדוש ברוך הוא מביא עליהם טל אורות של תורה, ומושכן בין ברקיו ומגפן ומחבקן ומנשקן ומביאן לחיי עולם הבא, שנאמר כי טל אורת טלך (שם).

[ט] מאי וארץ רפאים תפיל (שם), אלו גוים שהיו אומרים לישראל גבורים אנחנו, עושי מלחמה אנחנו, מי יוכל לעמוד לפנינו, והקדוש ברוך הוא יעשה בהן נקמות גדולה, ויפילם לפני בני ישראל, שנאמר וארץ רפאים תפיל.

ומפני

משנת אליהו

ננער - מקיץ בתחיית המתים. (רש"י סוטה ה' א').
וכל שאינו נעשה שכן וכו' - ולזאת קראו במשנה (חגיגה ט' א') את הפסוק מעוות לא יוכל לתקן - על תלמיד חכם הפורש מן התורה שחם וחלילה אין לו תקנה עולמית, הרחמן ית"ש יצילנו מזה וכל כיוצא בו. (נפש החיים שער ד' פכ"ד). שכוני עפר - אלו הקבורים בעפר. מביא עליהם טל אורות של תורה - ויש במדרש שהקדוש ברוך הוא מחיה המתים בקצף [רוק] היוצא מפי הנופל בשינה על ספרו מאונסו. (פירוש הראב"ן לתפלת יום א' דר"ה אטומים להחיות בטללי שנה, ובמנוחה וקדושה בראש הספר).

וחשבון יעשה בהם נקמות גדולה. אלו מתי חוץ לארץ - שבלשון גנאי קרא מתים של חוץ לארץ בלשון נבלה לגבי ארץ ישראל. (מהרש"א כתובות ק"א א'). מכאן אמר דוד וכו' - שהרי מפרש בסמוך את הפסוק הקיצו ורננו שוכני עפר, שהם התלמידי חכמים שמשכינים עצמם לעפר ללמוד תורה, על ידי שיגעים בה וממיתים עצמם עליה, ועל כך התפלל דוד שיהא אף הוא ממתים אלו. חלקם בחיים - שעל ידי התורה שלמדו זוכים לחיים לעולם הבא. [ח] שכן לעפר בחייו - היינו שיושב על הארץ ללמוד תורה כדלקמן, והכונה שיגע בה בכל מצב. עפרו

חילופי גירסאות

(יא) נוסף מכ"ה, וכע"ז הגיה הגר"ח קנייבסקי שליט"א.

ציורים

ומפני מה זכה אליהו כו' - ילקוט מלכים רמז רכ"ד כל הענין, [גהש"ס להגרע"א כתובות ק"ג ב'], ועיין תנחו"ב בעלותך סי' ט', אגדת בראשית פנ"ג, תרגום שה"ש ד' ה' היה מגפפן כו' - עיין קה"ר פ"ג [ה]. שני מתים על ידו - מלכים ב', ד', שם י"ג כ"א, ועיין סנהדרין מ"ז א'.

מכאן אמרו - ברכות ד' א' עיי"ש, סא"ז פרק ט"ז [ז], זוה"ק ח"א דף צ"ח ב', מדרש לקח טוב דברים א' ל"ח, בעה"ט שם, מדרש פרקי צדקות (אוה"מ עמ' תצ"ט-ת"ק), תוס' כתובות י"ז א' (ד"ה מבטלין), ועיין ביאור הגר"א ליהושע א' א'. וע"ע במדרש א"ב דבן סירא (אוה"מ עמ' מ"ב).

[י] ומפני מה זכה אליהו שהחיה את המת, מפני שעשה רצונו של הקדוש ברוך הוא, והיה מתאנח על כבודו של הקדוש ברוך הוא, ועל כבודו של ישראל, כאלו נאבדו שונאים של ישראל, ובכל דור ודור שהיה אליהו מוצא בני אדם צדיקים היה מגפפן ומחפפן ומנשקן, ומכרד ומשפח ומרומם ומגדל ומקדש לשמו של הקדוש ברוך הוא.

[יא] ^א [מפני מה זכה אלישע שחיו שני מתים על ידו, מפני שעשה רצונו של מי שאמר והיה העולם], ומניין? תדע לך, כשאמר רוח הקדש לאליהו מה לך פה אליהו, ויאמר קנא קנאתי וגו', ויאמר ה' אליו לך שוב לדרבך וגו', ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל, ואת אלישע בן שפט וגו' תמשח לנביא וגו', וילך משם וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש שנים עשר צמדים וגו', ויעבר אליהו אליו וישלך אדרתו אליו וגו' (מלכים א, יט ט"ז), מיד הניח אלישע את כל אשר לו וירץ אחריו, שנאמר ויעזב את הבקר וירץ אחרי אליהו, ויאמר אשקה נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך וגו' (שם פסוק כ), מיד הפקיר אלישע את כל אשר לו, וזרע כל השדה מלח, שנאמר וישב מאחריו, ויקח את צמד הבקר ויזבחהו וגו', ויקם וילך אחרי אליהו וישרתהו (שם פסוק כא). וילמד ממנו לא נאמר, אלא וישרתהו, מכאן אמרו: גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה.

ואל

משנת אליהו

(זית רענן). וזריעת המלח הוא כדי שלא תהא ראויה לשדות וכרמים. (רלב"ג שופטים ט' מ"ה). ונראה לפרש שאילו עוד היה לו שייכות עם עניינים גשמיים, לא היה יכול לידבק בשלימות בנבואה על ידי אליהו הנביא, ולכן זרע כל השדה מלח שלא תצמח. גדולה שמושה של תורה יותר מלימודה - מפני שלא המדרש עיקר אלא המעשה כדתנן באבות (פרק א' מ"ז), וכאשר משמש את הגדולים הוא רואה הלכה למעשה,

[י] ומפני מה זכה אליהו - שב למה שאמר בפרק ג' שהקב"ה החיה קצת מתים בעולם הזה על ידי הצדיקים, ועתה מפרש טעמו של דבר אצל כל אחד מהם. כאילו נאבדו - שחסרון כבודם היה כל כך קשה בעיניו, עד שהיה נראה לו כאילו אבדו. שונאים של ישראל - הוא כינוי כלפי ישראל בלשון סגי נהור. [יא] וזרע כל השדה מלח - שנאמר וישב מאחריו, ובלוט הוא אומר ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח.

תנא דבי אליהו

קטו

חילופי גירסאות
(יב) כ"ה נכ"ר וד"ה. מוד"נ:
דבר. (ג) כ"ה נכ"ר וד"ה.
צילקוט וד"ה ל"י מ"אש" עד
נפש".

ציונים

ואל יפטר אדם - ברכות
ל"א א', ערובין ס"ד א',
מדרש לעולם פ"ה (אוה"מ)
עמ' רע"א, הקדמה לתנ"י
(ס"ו ב'). ואין דבור אלא
ד"ת - עיין מכות י"א א',
פירש"י לב"ר פכ"ח ד'.
שהיו עוסקין בדברי תורה
- תענית י' ב', סוטה מ"ט
א', ירו' ברכות פ"ה ה"א.
וסוסי אש אלו משנה - עיין
תו"ח (דף כ"ט ב', במהדור'
בהגר"א). אין דבר רע כו'
- עיין סא"ז פט"ז [מא]
וש"ע.

[יב] וְאֵל יִפְטָר אָדָם מִחֲבֵרוֹ אֶלָּא מִתּוֹךְ דְּבַר הַלְכָה, בְּדִי
שְׂנֵאמֵר זְכוּר אִישׁ פְּלוֹנִי לְטוֹב שְׂוִי הַהֲלָכָה קָבַע בְּיָדִי,
שְׂנֵאמֵר וַיְהִי הֵמָּה הַלְכִים הַלּוֹךְ וְדָבַר (מְלָכִים ב, ב יא), וְאִין
יִדְבּוֹר אֶלָּא דְבָרִי תוֹרָה, שְׂנֵאמֵר הֲלֹא כֹה דְבָרִי כְּאִשׁ נָאִם
ה' וְגו' (יְרֵמְיָה כג כט).

וּכְשֶׁנִּשְׁתַּלַּח מִלְאָךְ אֶל אֱלֹהֵיו וְאֵל אֱלִישָׁע לְסַלֵּק אֶת אֱלֹהֵיו
מִן הָעוֹלָם, בָּא וּמִצָּאֵן שְׁהִיו עוֹסְקִין בְּדְבָרֵי תוֹרָה, וְלֹא הָיָה
יָכוֹל לְשַׁלֵּט בָּהֶן, חֲזַר לִפְנֵי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְאָמַר: רְבוּנוּ
שֶׁל עוֹלָם, הֵן עוֹסְקִין בְּדְבָרֵי תוֹרָה וְאִינִי יָכוֹל לְשַׁלֵּט בָּהֶן,
שְׂנֵאמֵר וְהִנֵּה רָכַב אִישׁ וְסוֹסֵי אִישׁ וַיִּפְרְדּוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם, וַיַּעַל
אֱלֹהֵיו וְגו' (מְלָכִים ב, ב יא), רָכַב אִישׁ - אֵלֹו דְבָרֵי תוֹרָה נְבִיאִים
וּכְתוּבִים. וְסוֹסֵי אִישׁ - אֵלֹו מִשְׁנֵה הַלְכוֹת וְאַגְדוֹת. יֵאֵשׁ זֹו
תוֹרָה, שְׂנֵאמֵר תּוֹרַת ה' תְּמִימָה מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ (תְּהִלִּים יט ח). וְכֹה
תִּלְמוּד לומר וַיִּפְרְדּוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם, אֶלָּא שְׁחֹזַר הַמִּלְאָךְ וְאָמַר
לִפְנֵי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, עֲשִׂיתִי לָךְ קוֹרַת
רוּחַ בְּעוֹלָם, דִּי הַבְּזִיּוֹן שְׁבִיטִי אוֹתָם וְדַחַפְתִּי אוֹתָם אֶחָד
לְכָאן וְאֶחָד לְכָאן, לְכָךְ נֵאמַר וַיִּפְרְדּוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם. מִכָּאן
אָמְרוּ: שְׁנֵי בְנֵי אָדָם שֶׁהוֹלְכִין בְּדֶרֶךְ וְעוֹסְקִין בַּתּוֹרָה, אִין
דְּבַר רַע יָכוֹל לְשַׁלֵּט בָּהֶן.

ומפני

משנת אליהו

פסקו מלימודם יחד, אבל בלא זה לא היו פוסקים
מתלמודם אפילו רגע אחד. **שנאמר תורת ה'**
תמימה משיבת נפש - צריך להבין מה לומד
משם שאש זו תורה, ויתכן שלא בא ללמוד
שתורה נקראת אש, [ועל כך יש פסוק מפורש
(ירמיהו כ"ג כ"ט) הלא כה דברי כאש], אלא לומד
שמה שנאמר כאן אש זהו התורה, שעל ידה ניצול
אליהו ממיתה וכדלהלן, ועל זה נאמר תורת ה'
תמימה "משיבת נפש". **עשיתי לך קורת רוח**
- פירוש עשיתי רצונך. **די הבזיון שבייתי**
אותם וכו' - נראה הכונה שאמר המלאך לקב"ה

מה שאין כן בלימוד קודם שיבא לפסוק הלכה
צריך ללמוד בכל הש"ס, ולחכמה, ולבינה, ודעה
להבין, ולהכריע. (אמרי נועם ברכות ד' א', וכע"ז
במהרש"א שם). **[יב] רכב אש אלו דברי תורה**
וכו' - שמרכבת ה' היא התורה הקדושה והנוראה
שעליה שוכן אור ה'. (שם עולם פכ"ב). **וסוסי**
אש כו' - שכמו שהסוסים מנהיגים הרכב, כן
התורה שבעל פה מפרשת את התורה שבכתב.
(טובי חיים). **אלו משנה הלכות ואגדות** - נראה
הכוונה שרק על ידי שבאו להם בגילוי תורה
נביאים וכתובים משנה הלכות ואגדות, משום כך

חילופי גירסאות

(יד) "זוד"נ נשמט "התשפוט"
 נתרל. טו) כ"ה צי"ר וד"ר.
 צוד"נ הוסיף: א ב ל.
 טז) כ"ה צי"ר. דד"ר וד"נ:
 על כל מלאכה.

ציונים

ומפני מה זכה יחזקאל כו'
 - עיין תרגום שה"ש ד' י'.
 אם אתה מוכיחן כו' - עיין
 ב"ר פכ"ז ר', דב"ר פ"ה ה',
 תנחו' משפטים סי' ה',
 מדרש תהלים מזמור ע"ב,
 ספר הבחיר סי' ע"ד, ספר
 חסידים סי' תשנ"ד תשנ"ה.
 וכשסרחו במעשיהן וכו' -
 עיין בכל הענין בפרקי
 דר"א פל"ג.

[יג] ומפני מה זכה יחזקאל שיחיו מתים על ידו, מפני
 שהסתפח על ישראל בכל שעה ושעה, שנאמר בן אדם
 התשפט התשפט את עיר הדמים וגו' (יחזקאל כב ב), מה תלמוד
 לומר התשפט התשפט שני פעמים, אלא כך אמר הקדוש
 ברוך הוא ליחזקאל, בן אדם, לי ולך נאה להוכיח את
 ישראל. דבר אחר, מה תלמוד לומר בן אדם התשפט
 "התשפט שני פעמים, כך אמר הקדוש ברוך הוא ליחזקאל:
 אם אתה מוכיחן תוכיחן, ואם אין אתה מוכיחן אני מוכיחן
 בתוכחה. ^{טו}אי אתה דומה לכן אלא בשיר הזה, מה שיר
 הזה עתים בני אדם שמחים בו, עתים משמחים את בעליו,
 שנאמר והנוד להם בשיר ענבים וגו', ושמעו את דבריך
 ועשים אינם וגו' (שם לג לב).

[יד] ומניין? תדע לך שכן הוא, בשפא נבוכדנצר והגלה
 את ישראל והוריד אותן לבבל, עשאן שרים על כל
^{טו}[ה] ממלכה כלו, וכשסרחו במעשיהן הוציאן לפקעה והרגו,
 ובשעה שהיו נהרגין אמרו אוי לנו יבשו עצמותינו ואברה
 תקותנו

משנת אליהו

אותם בתשובה, סר חרון אף ה' מישראל. (ועיין
 ציונים). אני מוכיחן בתוכחה - בקלות
 שבתורה. (ישועות יעקב). עתים משמחים את
 בעליו וכו' - נראה הכונה שגם בזמן שישראל
 לא שומעים בקול הנביא, מכל מקום לו עצמו
 יש שמחה ממה שזכה לשמוע נבואה מהשי"ת,
 ובוזה הנבואה דומה לשיר, שפעמים אף השומעים
 שמחים, וגם בזמן שאינם שמחים, המשורר שמח.
 [יד] ומנין, תדע לך שכן הוא - בא להוכיח
 עוד את מה שאמר שיחזקאל היה מסתפח על
 ישראל בכל שעה, עד כדי שיצאה נפשו עליהם
 וכדלהלן. וכשסרחו במעשיהן כו' - שהשתחו
 לצלם שעשה נבוכדנצר, וכמבואר בפרקי דר"א
 (פרק ל"ג) שכשחטאו ישראל בצלם הרגם
 נבוכדנצר, והם המתים שהחיה יחזקאל, עיי"ש.
 אמרו אוי לנו וכו' - שהיו סבורים שלא יקומו

שאינ צריך ליטול את נפש אליהו, ומספיק הבזיון
 שהופרד מלימודו עם אלישע אחד לכאן ואחד
 לכאן, וזהו שאמרו (ב"ר פכ"א ה') אליהו לא מת.
 ויש להוסיף שהרי אמרו (ב"מ נ"ח ב') שהלבנת
 פנים היא כשפיכות דמים [ושם הוא ברבים, אבל
 יש מקצת בכל בזיון], ואליהו בזכות הדברי תורה
 שעסק בהם זכה שבמקום מיתה ממש יקבל רק
 בזיון. [יג] שהסתפח על ישראל - אין ספחת
 אלא לשון טפילה, וכן הוא אומר (שמואל א' ב'):
 ספחני נא אל אחת הכהונות. (שבועות ו' ב'). ורצה
 לומר שיחזקאל היה נטפל ונספח לישראל בכל
 מיני אופנים וכמו שמבאר והולך, ועיין לקמן.
 לי ולך נאה להוכיח את ישראל - מפרש
 שיחזקאל היה נטפל להם בתוכחה, שכל הזמן
 ניבא להם והוכיחם. אם אתה מוכיחן כו' -
 שכשופטי ישראל מוכיחין את ישראל ומשיבין

ציונים

יודע אדם בעצמו וכו' - לקמן פרק י"ח [ט], ועיין ברכות ס"א ב', וע"ע ספר הישר לר"ת שער ט' בסימני רצון האל יתברך, וכלוח ארז למנהר"ח פלאג"י בפ"ח שם, ובאה"ח הק' בראשית מ"ט ג'. שאמר הקב"ה לאדה"ר - בראשית ב' י"ז. ועל תולדותיו - עיין פרדר"א סוף פי"ג. והעבירני עליהם סביב כו' - עיין סנהדרין צ"ב ב'.

תקנתנו נגזרנו לנו (שם לו יא). מכאן אמרו: יודע אדם בעצמו אם בן עולם הפא הוא אם לאו, ואם עשה עבירות גדולות פאלו עוקר את עצמו מן העולם. לפיכך הביא הקדוש ברוך הוא עליהם את יחזקאל, והעביר אותו עליהם, שנאמר היתה עלי יד ה' וגו', ויניחני בתוך הבקעה, והיא מלאה עצמות, והעבירני עליהם וגו', והנה יבשות מאד (שם א"ב), ואין ניתה האמורה פאן אלא לשון מיתה, שנאמר יבוא שלום ונחוו על משפכותם (ישעיה נז ב).

והיא מלאה עצמות, אל תקרי עצמות, אלא עץ מות, מן העץ שאמר הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון שלא יאכל ממנו, ואכל, ונקנסה עליו מיתה ועל תולדותיו הפאות אחריו עד סוף כל הדורות, לכך נאמר מלאה עצמות. והעבירני עליהם סביב סביב, ולהלן הוא אומר ואבוא ואראה והנה כל תבנית וגו', מחקה על הקיר סביב סביב (יחזקאל ח י), נאמר פאן סביב ונאמר להלן סביב, מה להלן משקץ בעבודה זרה אף פאן משקץ בעבודה זרה. והנה רבות מאד וגו', והנה יבשות מאד, אמר יחזקאל: עצמות האלו, שפא יאבדו מן העולם, לפיכך אמר הקדוש ברוך הוא ליחזקאל, בן אדם התחיינה העצמות האלה, ואמר

ה'

משנת אליהו

כמה הסתפח יחזקאל על ישראל, שבצרתם יצאה נשמתו. ויעויין במושב זקנים על התורה (פרשת כי תשא) שכתבו: נאמר ביחזקאל היתה עלי יד ה' ודרשו רבותינו שפרחה נשמתו והבורא חזר והחיהו, עכ"ל. ונראה כונתם לתדב"א כאן. מן העץ שאמר הקב"ה וכו' - שכשם שאדם הראשון נענש על חטאו במיתה, כן הם נענשו ליהרג על ידי נבוכדנצר בסיבת חטאם, וכמו שמבאר והולך. מה להלן משוקץ בעבודה זרה - לומד מגזירה שוה שהסיבה שמתו הוא בעון עבודה זרה, והוא מה שהשתחוו לצלם

לתחיית המתים לפי מיעוט המעשים טובים שיש בידם. (רד"ל בביאורו לפרד"א פל"ג קל"א). מכאן אמרו וכו' - כשם שהם הכירו בעצמם שאין ראויין לקום בתחיית המתים, כן כל אדם יודע בעצמו אם בן עולם הבא הוא או לא, (ועיין בציונים). לפיכך הביא הקב"ה עליהם וכו' - פירוש כיון שאמרו אוי לנו וגו', ונצטערו על חטאם, הרי זה גופא תשובה על עונותיהם, ומאחר שנתכפר להם זכו שיחיו על ידי יחזקאל. אלא לשון מיתה - נראה הכונה שמרוב צער על בני ישראל יצאה נפשו ומת, ומכאן מביא ראייה עד

ציורנים

ופרו ורבו - עיין סנהדרין
צ"ב ב'. לדין על הרי
ישראל - לעיל פ"א [נ].

ה' אֱלֹהִים אַתָּה יְדַעְתָּ (שם לו ג), מִיָּד וַיֹּאמֶר אֵלֵי הַנָּבִיא עַל
הַעֲצָמוֹת וְגו' (שם פסוק ד), וַיֹּאמֶר אֵלֵי הַנָּבִיא אֵל הָרוּחַ וְגו', כֹּה
אָמַר ה' אֱלֹהִים מֵאַרְבַּע רוּחוֹת בָּאֵי הָרוּחַ וּפְחֵי בְּהִירוֹגִים
הָאֵלֶּה וַיַּחֲיוּ (שם פסוק ט), מִלְמַד שֶׁהָרֶגֶן.

מִכָּאֵן אָמְרוּ: שְׁמֵלֶאכִי הַשֶּׁרֶת הָיוּ מְמַנִּים עַל אוֹתוֹ רִשְׁעַ
לְחַבְּלוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר וְאַתָּה הַשְׁלַכְתָּ מִקְבְּרְךָ פְּנֹצֵר נִתְעַב לְבַשׁ
הָרָגִים וְגו' (שע"ה יד יט), הָא לְמַדָּת בְּשָׁבִיל אוֹתָן הָרוּגֵי חֶרֶב
הָיוּ מִלְאָכֵי הַשֶּׁרֶת מְמַנִּים עַל אוֹתוֹ רִשְׁעַ לְחַבְּלוֹ.

וּבִסּוּף חָיו וְעָמְדוּ עַל רַגְלֵיהֶם וּפְרוּ וּרְבוּ, שֶׁנֶּאֱמַר וַתִּבּוֹא
בָּהֶם הָרוּחַ וַיַּחֲיוּ וַיַּעֲמֵדוּ עַל רַגְלֵיהֶם חֵיל גָּדוֹל מְאֹד מְאֹד
(יחזקאל לו י'), כָּל הָעִנְיָן. וְאִזּוּ נִתְגַּדַּל וְנִתְקַדַּשׁ שְׁמוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא מִסּוּף הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ, וְעַל אוֹתָהּ שְׁעָה נֶאֱמַר
וְהִתְגַּדַּלְתִּי וְהִתְקַדַּשְׁתִּי וְנִדְרַעְתִּי לְעִנְיֵי גוֹיִם רַבִּים וְגו' (שם לח כג).
וּבְשִׁכְר אוֹתָן דְּבָרִים שֶׁהִסְתַּפַּח יְחִזְקֵאל עַל יִשְׂרָאֵל כָּבֵל שְׁעָה,
זָכָה שֶׁהִתְחַיָּה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְתִים עַל יָדוֹ.

[טו] דָּם וּבִשָּׁר וְשִׁכְר גּוֹג לְעֵתִיד לָבוֹא עַל הָרִי יִשְׂרָאֵל בִּיצֵד,
כְּשֶׁם שְׂאֵמוֹת הָעוֹלָם מְעִנִּין אֶת יִשְׂרָאֵל וְלוֹחֲצִים אוֹתָן,
וְשׁוֹחֲקִין עֲצָמוֹתָם וּבִשָּׁרָם עַד שֶׁנִּפְשָׁם יוֹצֵאת וְאִין חוֹשְׁשִׁין
לָהֶם, כִּךְ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מֵאֲסֵף אוֹתָן לְדִין עַל הָרִי
יִשְׂרָאֵל, וּמֵאֲכִיל אֶת בִּשָּׁרָם לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְחַיּוֹת הָאָרֶץ וְאִין
חוֹשְׁשִׁים לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר וְאַתָּה בֶּן אָדָם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים,
אָמַר לְצַפּוֹר כָּל כְּנָף וְלָכֵל חֵית הַשָּׂדֶה, הִקְבְּצוּ וּבֹאוּ הָאֲסָפוּ

מסביב

משנת אליהו

שעתיד להיות בסוף נעשה מקצתו היום, ותחלה
מפרש כיצד יהיה לבסוף, ואחר כך מפרש שגם
היום יש כעין זה. **כיצד** - פירוש איך יהיה
עונשם, ותחילה מפרש מדוע יענשו כן, ואח"כ
חוזר לפרש צורת עונשם, וכמו שמביא מהפסוק
ביחזקאל. **לדין על הרי ישראל** - "דין" האמור
כאן הוא העונש. (עיין רש"י דברים ל"ב י'). **ואין**
חושש להם - פירוש אין חושש על יסוריהן.

וכנ"ל. (ועיין רש"י סנהדרין צ"ב ב'). **מלמד שהרגן**
- נבוכדנצר. **מכאן אמרו שמלאכי השרת**
וכו' - לומד מגזירה שוה, נאמר כאן הרוגים,
ונאמר על נבוכדנצר במקום אחר ואתה השלכת
מקברך כנצר נתעב לבוש הרוגים, שעבור דבר
זה שהרגן נענש. (רד"ל בביאור לפרקי דר"א פל"ג
(ק"א)). **[טו] דם ובשר ושכר גוג וכו'** -
ממשיך לפרש מה שאמר בפרק ג' שכל דבר

חילופי גירסאות
(ז) נוסף מכו"ל. יח) כ"ה
נכו"ר וד"ר. צד"צ הוסיף:
במלחמה.

מסביב על זבחי אשר אני זבח לכם זבח גדול על הרי
ישראל, ואכלתם בשר ושתייתם דם, בשר גבורים תאכלו
ודם נשיאי הארץ תשתו, אילים כרים ועתודים פרים מריאי
בשן כלם, ואכלתם חלב לשבעה ושתייתם דם לשפרון,
מזבחי אשר זבחתי לכם, ושבעתם על שלחני סוס ורכב
גבור וכל איש מלחמה, נאם ה' אלהים, ונתתי את פבורי
בגוים, וראו כל הגוים את משפטי אשר עשיתי, ואת ידי
אשר שמתי בהם, וידעו בית ישראל כי אני ה' אלהיהם,
מן היום ההוא והלאה (שם לט י"בב).

[טז] בכר נעשה מקצת דם ובשר ושכר על לוחצינו בעולם
הזה, ועינינו רואות בכל יום תמיד. כיצד, משל לשתי
תינוקות שקראו בבית רבן, והגדילו ונעשו תלמידי חכמים,
וכשהיו מהלכין על פתח בית רבן ורואין הרצועה שלקו
בה, היו משחקין זה עם זה, ואומרים באותה רצועה לקינו.
כך אמות העולם מענין את ישראל, ולוחצין את ישראל,
"[ושחקין את עצמן ואת בשרן עד שנפשו יוצאת, ואין
חוששין להן], ולאחר שעה הרי הן נהרגין על ההרים ועל
הגבעות", שנאמר ותשכח ה' עשך גוטה שמים ויסד ארץ,
ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק, באשר כונן
להשחית, ואיה חמת המציק (ישעיה נא יג). אלו נאמר אשר
כוננתי להשחית, הייתי אומר אשר כוננתי בעיניך להשחית,
ויצא לבבנו ממנו, לכך נאמר באשר כונן להשחית ואיה
חמת המציק, הרי הן על ההרים ועל הגבעות והעוף אוכל

בשרם

משנת אליהו

מתייחס כלפי השי"ת שכביכול הוא רוצה
להשחית, אולם מאחר שנאמר כאשר כונן
להשחית, הרי זה מתפרש על הגוים שהם סבורים
להשחית, ולא עולה הדבר בידם, והרבה פעמים
מתים קודם שמצליחים בזממם. ויצא לבבנו
ממנו - הכונה שהיה יוצא מדע הלב מעימנו.

[טז] כיצד - כלומר איך ובמה יש נקמה לישראל
בגוים במה שהם נהרגים. משל לשתי תינוקות
וכו' - וכשם שתינוקות אלו שוחקים על הרצועה.
כן שוחקים בעת שרשעי הגוים נהרגים במלחמה.
אלו נאמר אשר כוננתי להשחית וכו' - רצונו
לומר שאם היה כתוב כאשר כוננתי להשחית היה

חילופי גירסאות
(יט) נכ"ר: רפו.

ציונים

אני כפרתן - נגעים פ"ב
מ"א. לא הכיתי אומה
ושנתי לה - סוטה ט' א',
תנחו' נצבים ס" א', אגדת
בראשית פ"ח. שבעים
ושתיים נגעים יש - נגעים
פרק א' מ"ג, תוספ' שם
פ"א ה"ד, תר"כ תוריע
(נגעים) פ"ב ה"ו, ועיין
מדרש תדשא פט"ו. יושב
על כסא שופט צדק -
מלה"כ בתהלים ט' ה',
ועיין ספר תולדות הצריז"ס
עמ' ק"ח.

בְּשָׂרָם מַעֲלִיָּהֶם, וְיִשְׂרָאֵל רוֹאִין בְּעֵינֵיהֶם וּמִשְׁחָקִין וְאוֹמְרִים
הֵן הֵם שֶׁהָיוּ מַעֲנִין וְלוֹחֲצִין אוֹתָנוּ בְּכָל יוֹם תָּמִיד.
[יז] אֲשֶׁרִי יִשְׂרָאֵל בְּכָל מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם, אָף עַל פִּי
שָׁהֵם מְתִיגְעִין בְּאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם מִצָּפוֹן לְדָרוֹם וּמִדָּרוֹם
לְצָפוֹן מִמְּזֶרֶח לְמַעֲרָב וּמִמַּעֲרָב לְמִזְרָח, הָרִי הֵן בְּאֶמְצַע,
שְׁנֵאמַר כִּי הִנֵּה אֲנֹכִי מִצֹּה וְהִנֵּעוֹתִי בְּכָל הַגּוֹיִם אֶת בֵּית
יִשְׂרָאֵל, בְּאֲשֶׁר יִנּוּעַ בְּכַבְּרָה וְלֹא יִפּוֹל צָרוֹר אֶרֶץ (עמוס ט ט).
אֲלוֹ אִמַּר הַכֶּתוּב וְנִפְלַ צָרוֹר אֶרֶץ, אֲזִי הָיָה נִשְׁכָּר לְבִי בְּקִרְבִּי
יִרְחָפוּ כָּל עֲצָמוֹתַי, כִּי הָיִיתִי אוֹמֵר וְנִפְלַ צָרוֹר אֶרֶץ וְנִמְחָה
בְּדֶרֶךְ כָּל הָאֶרֶץ, וּכְשֶׁהוּא אוֹמֵר וְלֹא יִפּוֹל צָרוֹר אֶרֶץ, מֵה
צָרוֹר הָיָה אָדָם מוֹלִיכֹו בְּכַבְּרָה לְכָאן וּלְכָאן הָרִי הוּא בְּאֶמְצַע,
אָף יִשְׂרָאֵל אֲנִי בְּפִרְתָּן בְּכָל מְקוֹם מוֹשְׁבוֹתָם, אָף עַל פִּי
שָׁהֵן מְתִיגְעִין לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם, הָרִי הֵן בְּאֶמְצַע.
וְכֵן הוּא מְפָרֵשׁ בְּקִפְלָה עַל יְדֵי עֲבָדְךָ הַנִּבְיָא, כִּי אֲנִי ה'
לֹא שְׁנִיתִי, וְאַתָּם בְּנֵי יַעֲקֹב לֹא כָלִיתֶם (מלאכי ג י), אִמַּר הַקְּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא, מַעֲוֹלָם לֹא הִפִּיתִי אֶמְהָ וְשְׁנִיתִי לָהּ, שְׁנֵאמַר אֲנִי
ה' לֹא שְׁנִיתִי.

[יח] וּמֵאִי וְאַתָּם בְּנֵי יַעֲקֹב לֹא כָלִיתֶם, אֶתָּה מוֹצֵא שְׁבָעִים
וְשִׁתִּים נְגָעִים יֵשׁ בְּתוֹרָה, וְיוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא שׁוֹפֵט צֶדֶק יְהִי

שמו

משנת אליהו

(עיין תרגום אונקלוס בראשית מ"ב כ"ח). פרק ב' מ"א). בקבלה - נביאים וכתובים. (רש"י
[יז] מתיגעין בארבע רוחות - שגלו בכל ארבע
רוחות העולם. הרי הן באמצע - אינם כלים,
אלא קיימים לעולמים. (ישועות יעקב). ומשל הדבר
באמצע, דהיינו שאין גופלים ונאבדים. רחפו
כל עצמותי - הולכים ונעים ככנפי צפור המרחף
על קינו. (רש"י ירמיה כ"ג ט'). ונמחה כדרך כל
הארץ - כי "הצרור" הוא גוש עפר קשה (מצודת
ציון שמואל ב' יז), וכשנופל לארץ הרי הוא
מתפורר. אני כפרתן - מתוך חיבתן היה אומר
אני כפרתן, כלומר כל העונש שראוי לבא עליהן
אני מקבל על עצמי כדי לכפר עליהן. (רע"ב נגעים

נותן לעונש כי אם אחד מארבע מראות נגעים.

תנא דבי אליהו

קבא

חילופי גירסאות
(כ) צ"ל נוסף כגון הרבה, ונדפס לקמן צס"ס.
(כא) נד"ל: יתרו ויעבץ.
(מ) ואלו הן עד "שנאמר" הוא הסופת וד"ט. (כב) צמ"ר:
יום אחד מן העולם הזה,
ויום אחד מימות המשיח,
ויום אחד מן העולם הבא,
וכע"ז נד"ר. וד"ל הגיה
כלפינו.

ציונים

ויהיו הגרים אומרים - עין
בראשית רבה פרשה פ"ח
א'. מכוונתין הם - עין
תוס' שבת נ"ה א' (ד"ה
אין). לכפר על כל
עוונותיו - ברכות ה' ב',
ועין ראב"ה ברכות (ס'
ו) שהעתיק לתדב"א דהכא.
ונוכח ע"י היסורין כו' -
עמש"נ לקמן פ"כ [ט].
ואף ההריגה כו' - עין
לקמן פי"ד [ב]. אל
הצדיקים בעוה"ז - סא"ז
פ"א [א], ועין ב"ב ט"ז
סוף ע"ב, ותוס' שם י"ז א'
(ד"ה שלשה). אברהם -
מדרש אגדת אברהם
(אזה"מ עמ' ח'), ועין
מדרש שבע חופות (אזה"מ
עמ' קס"ג), ומדרש חדש
פרשת חיי שרה (עמ'
קס"ח). בימים של עוה"ב
- מדרש אגדה בראשית י"ח
י"א, וזה"ק ח"א קכ"ו א' במדה"נ, וח"ג דף ק"ע ב', ועין ב"ר פנ"ט ו'.

שמו הגדול מברך לעולם ולעולמי עולמים אמן, אם אני
מביא על ישראל כל אותן שבועים ושתים נגעים יהיו מבערין
בין העמים, ויהיו הגוים אומרים עליהם מבערים הם. לפיכך
כל אחד מארבע מיני מראות נגעים האמורות בתורה, אם
ראית אחד מישראל שיש עליו אחד מארבע מיני מראות
נגעים, אינה אלא רפואה לו לכפר על כל עוונותיו, וזוהי
על ידי היסורים אל עולם הבא. ואף ההריגה שהרג הקדוש
ברוך הוא את ישראל בעוונותיהן בעולם הזה, רפואה היא
להן לעולם הבא, שנאמר לכו ונשובה אל ה', כי הוא טרף
וירפאנו, יך ויחבשנו, יחינו מימים, ביום השלישי יקמנו
ונחיה לפננו (הושע ו א-ב). יחינו מימים - זה העולם הזה וימות
בן דוד. ביום השלישי יקמנו ונחיה לפננו - זה העולם הבא.
[יט] מקצת חיים שלא בצער ושלא ביצר הרע אל הצדיקים
בעולם הזה מעין עולם הבא, ואלו הן: אברהם יצחק ויעקב
כ"י עב"ז ויתרו וכדומה להן, שנאמר ואברהם זקן בא בימים
וה' ברח את אברהם בכל (בראשית כד א), לא בימיו של אברהם
הכתוב מדבר, אלא כ"י בימים של עולם הבא וימות בן דוד.
אמר הקדוש ברוך הוא באו עשרה דורות מאדם ועד נח
והחריבו

משנת אליהו

לישראל בעולם הזה ובימות בן דוד, שהם
היסורין הגדולים והצרות שיהיה לישראל
בתחילת בואו, כמבואר בגמרא ובמדרשים, ולפי
זה מתפרש הפסוק - שביום השלישי שהוא
העולם הבא יחינו מהצרות שהיו בימים
הקודמים. [יט] מקצת חיים שלא בצער וכו'
- כאן הוא סיום פירוש המאמר שבפרק ג' [ה]
שכל דבר שעתיד להיות בסוף נעשה מקצתו
היום, ואמר שם שיש צדיקים שגם בעוה"ז זכו
לטובה מעין העולם הבא. לא בימיו של
אברהם הכתוב מדבר - פירוש אין הכונה שבא

לפיכך כל אחד וכו' - פירוש מאחר שנגע הוא
דבר שמכער ומצער, לכן מי שיש לו נגע הרי זה
לכפרה בשבילו. לכפר על כל עוונותיו -
המהרש"א (ברכות ה' ב') פירש שאינם מכפרים
אלא על עונות שבשגגה, ולא על עונות שבמזיד,
אולם מכאן משמע שמכפרים על כל העונות ואפי'
על מזיד. (אהבת איתן ברכות שם). כי הוא טרף
וירפאנו - מפרש הפסוק שעבור מה שטרף
מישראל [והיינו אותם שנהרגו], ירפא אותנו
לעתיד, שנתכפרו עוונותינו. זה העוה"ז וימות
בן דוד - נראה הכונה שיחינו מכל הצרות שיש

חילופי גירסאות

(כג) נוסף מכ"ר, וכע"ז נד"ר. ונד"ל: וטרדתים. (כד) נכ"ר מוסף: מצוות גדולות [ו] יעשו חבילות כו'.

ציורים

ומה העליתי בעולם - עיין רש"י בראשית ל"ז א'. היה לבי על עולמי - זוה"ק ח"א דף י' א'. שנאמר לבבתי וכו' - סא"ז פרק כ"ה נ', מדרש שיר השירים פ"ד פסוק ט'. ומכניסן תחת כנפי השכינה - ב"ר פל"ט י"א, ושם י"ד וש"נ, ועמ"ש בסא"ז פכ"ה [ב]. כשיבאו בניו לידי חבילות וכו' - תנחו' יתרו סי' ג', כי תבא סי' ג', שהש"ר פ"א (לריח שמניך), ועיין שבת פ"ח ע"ב, שמו"ר פ"ל ט', פסדר"כ ריש פ"ב. וזה יעקב כו' - עיין קה"ר פ"ט [יא] וצ"ע. שהיה יושב בביתו מ"ד ב"ר פס"ג י', ועיין שם פס"ו א'. והיה בקי במקרא - פרד"א פל"ב. באתה השכינה וכו' - ילקוט בראשית רמ"ז קי"ז כל הענין ועי"ש שינוי גי' מעט.

והחרבתי את עולמי, ואחר כך באו עשרה דורות מנח עד אברהם והחרבתי את עולמי, כ"ו וטרדתיו מן העולם, ומה העליתי בעולם]. פיון שבא אברהם היה לבי על עולמי, שנאמר לבבתי אחתי כלה, לבבתי באחת מעיניך, באחד ענק מצורניך (שה"ש ד ט). משל למלך שקדש את האשה ונראית לו באחת מעיניה, והיה אוהבה ביותר ושמח בה ומשתוקק בה, אמר מעתה כשיראנה בשתי עיניה על אחת כמה וכמה. כך אברהם אבינו היה מפקח על עניני הפריות ומכניסן תחת כנפי השכינה, כך אוהבו, כשיבאו בניו לידי חבילות חבילות של תורה ומצוות על אחת כמה וכמה, לך נאמר לבבתי באחת מעיניך באחד ענק מצורניך.

[כ] ומפני מה זכה יעקב לחיים שלא בצער ושלא ביעור הרע בעולם הזה, ממה שעתידי הקדוש ברוך הוא לתן אל הצדיקים לעתיד לבוא, מפני שהיה יושב בבית המדרש מקטנותו ועד זקנותו, והיה בקי במקרא ובמשנה בהלכות ובאגדות, שנאמר ויעקב איש תם יושב אהלים (בראשית כה כו), ואומר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים, אשרי הגבר וגו' (תהלים קכו דה), ואומר את מי יורה דעה וגו', גמולי מחלב

עתיקי משדדים (ישעיה כח ט).

[כא] וכשיצא מבית אביו ללכת אל בית לבן, באהה השכינה

משנת אליהו

יעקב, שהוא למד תורה מנעוריו, ומשעה שנגמל מחלב ונעתק משדי אמו. (ישועות יעקב). [כא] וכשיצא מבית אביו - והנה הבטחה זו נאמרה לו בדרכו לחון, שזה כבר היה י"ד שנים אחר שיצא מבית אביו, שהרי ארבע עשרה שנה נטמן בשיבת עבר, ובכל זאת יתכן לומר "כשיצא מבית אביו", משום שכל זמן שעודנו תלמיד בישיבה נחשב כנמצא בבית אביו. (שמעתי מהגרא"ל שטיינמן שליט"א, ועיין מג"א סי' תס"ח סק"ב)

בימים של זקנה, אלא שזכה לימים של עולם הבא, ולמד כן ממה שנאמר בא בימים, ומילת ימים מורה על ימים טובים, כמו שפירש בקב הישר (פרק ל"ט). היה לבי על עולמי - ולכן זכה אברהם לחיים מעין עולם הבא. ליבבתיני - פירוש נתתי לבי. באחד ענק מצורניך - ופסוק זה נדרש על אברהם שנקרא האדם הגדול בענקים. (רש"י שה"ש ד' ט). מפקח - מעיין וחוקר. (משנ"ב סי' ש"ו ס"ק כ"ח). [כ] ואומר כחצים ביד גבור וכו' - דרש פסוקים אלו על

חילופי גירסאות
(כה) נל"ל: השיבה. וילקוט
לי כלל (כו) עין ילקוט ויל
(כז) קי"ז) גי' אחרת.
(כו) כ"ה כמ"ר וד"כ. וד"ר
סג"ה: ושל שכם.
(כח) וילקוט סג"ה: הכתוב.

ציונים
כנגד י"ב שבטים - עין
בר' פרשה ק' ט', תנח"ך
ויחי סי' ט"ז, תנ"י וישב סי'
ח', ויחי סי' ט"ז, פסדרי"כ
פט"ז (קכ"ז א'), וזה"ק ח"א
דף רל"א ב', אגה"ק
לרמב"ן פרק ה'. כיון שבא
יעקב - מדרש פליאה סימן
ע"ח. שנשאתי שתי אחיות
- עין סא"ז פרק כ' [נ],
פסחים קי"ט ב', רי"ר
פרשה ח', מדרש שכל טוב
בראשית כ"ט כ"ח, וזה"ק
ח"א דף ע"ו א', ודף קס"ח
א', וח"ב דף קכ"ז ב'
ובניצוצי אורות שם. שנה
אחת טובה סמוך לזקנותו -
עין יומא ע"א א', ורש"י
שבת ק"ה ב' (ד"ה ימים).
היה בטובה שבע עשרה
שנה - וזה"ק ויחי רט"ז ב',
מדרש לקח טוב ריש ויחי,
בעל הטורים שם, ועין ב"ר
פצ"ו א', תנ"י ויחי סי' א',
בראשית זוטא שם.

השכינה ועמדה למעלה ממנו, כמשיבה ואמרה לו: יעקב
בני, שא נא עיניך השמימה וראה שנים עשר מזלות וכוכבים
ברקיע, ושמים עשרה שעות היום ושמים עשרה שעות
הלילה, כנגד כ"שנים עשר שבטים שאני נותן לך. כיון שבא
יעקב מבית לכן ונמכר יוסף, היה בוכה ומתאבל עליו עשרים
ושמים שנה, שנאמר ויקמו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וגו',
ויבך אותו אביו (בראשית לו לה), וכי על יוסף היה בוכה, אלא
אמר שמה נתחייבתי על שנשאתי שתי אחיות, או שמה
נהייתי מממונו של לכן, כ"א שמה נהייתי מממונה של שכם,
ובטלה הברית שפירט לי הקדוש ברוך הוא. מיד נתגלגלו
רחמיו של הקדוש ברוך הוא ונתן ליעקב שבע עשרה שנה
סמוך לזקנותו טובים מעין עולם הבא. מכאן אמרו: כל
שהשיגתו שנה אחת טובה סמוך לזקנותו סימן יפה לו, וכל
שהשיגתו שנה אחת רעה סמוך לזקנותו סימן רע לו. יעקב
אבינו היה בטובה שבע עשרה שנה שהיה במצרים, והעלה
עליו כה הקדוש ברוך הוא פאלו כל ימיו היה בטובה, שנאמר
ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה וגו' (שם מז כח).

[כב] ומפני מה זכה יתרו לחיים שלא בצער ושלא בפיצר
הרע בעולם הזה, ממה שעתידי הקדוש ברוך הוא לתן
אל הצדיקים לעולם הבא, מפני שנהג בחכמה לשמה, לפי
שכל

משנת אליהו

השנים הרעות. (עין לעיל פ"א ד[ד]). והעלה עליו
הקב"ה - היינו במה שנכתב עליו בתורה שכל
ימיו היו בטובה, וכדלהלן. ובילקוט הגירסה:
העלה עליו הכתוב. שנאמר ויחי יעקב וכו'
- למד מהמשך הפסוק שנאמר ויהי ימי יעקב
שני חייו" מאה ארבעים ושבע שנים, שכל
השנים שלו כולם היו חייו, והיינו שהיו חיים
כמעין עולם הבא. (מנוחה וקדושה בפתחת הספר).
[כב] מפני שנהג בחכמה לשמה - נראה הכונה
שלפי מה שהשיג בחכמתו [שהמעשים טובים

משיבה - כלומר שהיה זה תשובה על בקשת
יעקב (בראשית כ"ח ח') אם יהיה אלהים עמדי וגו'.
וכוכבים - פירוש שבשנים עשר המזלות יש
כוכבים, אבל ודאי שיש הרבה יותר משנים עשר
כוכבים. מכאן אמרו - היינו ממה שהיה כן
אצל יעקב, מוכח שסימן יפה הוא לו. ועוד אפשר
שזה נלמד ממה שאמר לקמן שמי שהשיגתו טובה
סמוך למיתתו, נחשב לו כאילו כל ימיו בטובה,
והרי זה סימן יפה לו. שנה אחת טובה כו'
- לפי שיום טובה משכח יום רעה, ונשכחו כל

חילופי גירסאות

(כט) כ"ה נבי"ר. נד"ר חז"נ:
ובא לידי דבר. (ל) נזד"ג
הוסיף: היה. לא) כ"ה נבי"ר
וד"ר. (ומינח "למנח" הוא
מכ"ר, ושם נט"ס: אמרת).
נזד"ג הגיה: שהיה יתרו
אומר לו. (לב) נוסף מכ"ר.

ציורים

שיגר אצלו שליח כו' - עיין
מכילתא יתרו פ"א, שמר"ר
פכ"ז ב', תנחו' יתרו סי' ו',
ותנ"י שם סי' ו', מדרש
חדש יתרו (עמ' רל"ז, ועמ'
רל"ח). הקב"ה בוחן לבות
וכו' - כל הענין בילקוט
יתרו רמז רס"ח. בוחן
לבות וכליות - מדרש משלי
פ"כ.

שָׁכַל אוֹתָן הַשָּׁנִים שֶׁהָיָה מֹשֶׁה בְּבֵיתוֹ שֶׁל יִתְרוֹ, וְרָאָה
יִתְרוֹ כָּל הַמַּעֲשִׂים טוֹבִים שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה וְלֹא נַעֲשֶׂה לוֹ כָּל
דָּבָר, עַד שֶׁבָּא לְמִצְרַיִם וּבָא ^{כט}[לִידוֹ דָּבָר גָּדוֹל], שֶׁנֶּאֱמַר
וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ וְגו' אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל
עַמּוֹ וְגו' (שְׁמוֹת יח א), אָמַר יִתְרוֹ אוֹי לִי שָׁכַל אוֹתָן מַעֲשִׂים
טוֹבִים שֶׁעָשָׂה זֶה בְּתוֹךְ בֵּיתִי וְהֵן מְבִיאִים אוֹתוֹ לְחַנּוּי עוֹלָם
הַבָּא, וְאֵין אֲנִי יוֹדֵעַ מָה בָּחוּן. מִיָּד עָשָׂה יִתְרוֹ דָּבָר גָּדוֹל
מִעֲצָמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׂה אֶת צִפְרָה אִשְׁתּוֹ
מֹשֶׁה וְגו', וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שָׁם הָאֶחָד גֵּרְשֵׁם, כִּי אָמַר
גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה, וְשָׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר, כִּי אֱלֹהֵי אָבִי
בְּעֶזְרִי וַיַּצֵּלֵנִי מִחֶרֶב פְּרָעָה, וַיָּבֵא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבְנָיו
וְאִשְׁתּוֹ וְגו', וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה וְגו', וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּה
(שָׁם ב"ו), שֶׁגֵּר אָצְלוֹ שְׁלִיחַ, וְאָמַר לוֹ מִשְׁבִּיעַ אֲנִי עָלֶיךָ בְּשְׁנֵי
בָנֶיךָ, ^{לא}שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים לָךְ מִפְּנֵי מָה אַתָּה קוֹרָא שֵׁם הָאֶחָד
גֵּרְשֵׁם וְשֵׁם הַשֵּׁנִי אֱלִיעֶזֶר, [אִמְרַת] גֵּרְשֵׁם כִּי אָמַר גֵּר וְגו',
אֱלִיעֶזֶר כִּי אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי, מִשְׁבִּיעַ אֲנִי עָלֶיךָ בְּאֵל אָבִיךָ
שֶׁתֵּצֵא לְקִרְיָתִי וְתִקְבְּלֵנִי בְּסֶכֶר פָּנִים יְפוֹת, ^{לב}[וַעֲדִין לֹא
יֵצֵא לְקִרְיָתוֹ, עַד שֶׁאָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: מֹשֶׁה
מֹשֶׁה, יֵצֵא לְקִרְיָתוֹ וְקִבְּלָהוּ בְּסֶכֶר פָּנִים יְפוֹת], מִיָּד יֵצֵא
לְקִרְיָתוֹ וְקִבְּלָהוּ בְּסֶכֶר פָּנִים יְפוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֵּצֵא מֹשֶׁה
לְקִרְיָתוֹ חֹתְנוֹ (שָׁם פֶּסוּק ז).

הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בּוֹחֵן לְבָבוֹת וּכְלָיוֹת הוּא, אָמַר לְיִתְרוֹ:

יתרו

משנת אליהו

הדברים, שאמר לו: הרי אתה קראת שם בניך
על שם השי"ת, [ואף גרשום נקרא על שם הקב"ה
שעשה לו נס, כמבואר בשמו"ר (פ"א ל"ג)],
ומשביע אני עליך באל אביך ששמו קרוי על
בניך. עד שאמר לו הקב"ה - זה נלמד מסמיכות
הפסוקים (שמות יח ה"ו): הרי האלהים, ויאמר אל
משה. ומפרש שהאלהים אמר למשה לצאת

שעשה משה הם הביאוהו לכל מעלתו העצומה],
מיד עשה דבר גדול לשמה, דהיינו לשם ה' ולא
לתכלית אחרת, ועיין לקמן מה שהובא מהזית
רענן. ולא נעשה לו כל דבר - שלא עשה
הקב"ה למשה שום נס. (ויקוקין דנורא). משביע
אני עליך בשני בניך - אין הכוונה שהשביעו
בשני בניו ממש, אלא כמו שמפרש בהמשך

יתרו, אתה באת להקביל פניו של אותו הצדיק, תזכה שלא יהיו בתי מדרשות בטלים מזרעך לעולם, שנאמר וירא את הקיני וישא משלו ויאמר, איתן מושבך ושים בפלע קנך (במדבר כד כא).

[כג] מכאן אמרו: יתן אדם בתו לתלמיד חכם אפלו נותן כל ממונו עליה, שפן מצינו אצל יתרו שלא זכה אלא על ידי משה. וכן ישא אדם בת תלמיד חכם^ל אפלו אם לקחה בלא דמים. ומניין? תדע לך, צא ולמד מדרך ארץ, נושא אדם בת תלמיד חכם, אפלו אם מת או גולה הוין ליה בנים תלמידי חכמים, ^למשל לענבי הגפן בענבי הגפן. נושא אדם בת עם הארץ, מת או גולה הוין ליה בנים עמי הארץ, משל לענבי הגפן בענבי הסנה^ל, וזהו מנהגו של עולם.

[כד] ומפני מה זכה יעבץ לחיים שלא בצער וישלם ביצר הרע פעולם הזה, ממה שעתיד הקדוש ברוך הוא לתן לצדיקים לעתיד לבוא, מפני שהיה מחזיר בכל מקומות ישראל ולמד תורה ברבים לשם שמים. וכל המלמד את חברו פסוק אחד או הלכה אחת או דבור אחד, באלו נותן לפניו חיים, שנאמר כי הוא חייך וארך ימים (דברים ל ב), ואומר ארך ימים בימינה (משלי ג מז), ואומר עץ חיים היא למחזיקים בה (שם פסוק יח).

[כה] מכאן אמרו: יעשה אדם מעשים טובים, ואחר כך ישאל^ל אדם תורה מהקדוש ברוך הוא. יעשה אדם מעשים

כשרים

משנת אליהו

שמעתי סוכתים. (רש"י במדבר כ"ד כ"א). [כג] אפילו אם לקחה בלא דמים - שלא נתנו לו נדוניה. הוין לו בנים תלמידי חכמים - בפשטות הוא משום שאמס תגדלם כפי שהורגלה בבית אביה. ובספר עיון יעקב (פסחים מ"ט) פירש שזה דבר סגולי, בזכות המצוה שעשה. [כה] יעשה אדם מעשים טובים ואח"כ וכו' - למד זה מיעבץ ששאל תורה וחכמה רק אחר שעשה מעשים טובים תחלה, שלימד תורה ברבים

לקראתו. (ביאור הרד"ל לשמו"ר פכ"ז אות ר'). להקביל פניו של אותו הצדיק - ולא לשם כבוד וגדולה. (זית רענן). ונראה שהיה ליתרו שתי זכויות נפרדות. א. שבא להתגייר, ועל זה זכה לחיים שלא בצער מעין העולם הבא, וכמו שאמר לעיל. ב. שבא להקביל פני משה, ועל זה זכה שאין בתי מדרשות בטלים מזרעו לעולם, וכמו שמבאר והולך. ויאמר איתן מושבך וגו' - נסתכל בגדולתם של בני יתרו שנאמר בהן תרעתים

חילופי גירסאות
(לג) בלקוט הגי': ואפי' נותן כל ממונו. (לד) כמ"ר וד"ר לי למשל כאלו, ועי' בסמוך. (לה) כמ"ר הגי': ובעינבי הסנה בעינבי הגפן, הרי זה דבר מכווער ואינו מתקבל, אבל עינבי הגפן בעינבי הגפן, ועינבי הסנה בעינבי הסנה, דבר טוב ומתקבל. (לו) כמ"ר לי "אלדס".

ציונים
מכאן אמרו יתן אדם וכו' - פסחים מ"ט א, מדרש שכל טוב בראשית סוף פרק כ"ד, ועין תיקון ה' מי"א תיקונים חדשים. וכן ישא אדם כו' - פרקי רבינו הקדוש (אוה"מ עמ' תק"ב), מדרש לעולם פ"י (שם עמ' ער"ב), זוה"ק ח"א דף צ"א ב.
וכל המלמד את חברו פסוק כו' - עין סא"ז פ"ז [ג] וש"נ, אבות פ"ו מ"ג.

בשרים וצדיקים, ואחר כך ישאל ^לאדם חכמה מלפני הקדוש ברוך הוא. לעולם יתפס אדם ענוה, ואחר כך ישאל בינה מלפני הקדוש ברוך הוא, ^לשנאמר שאלו מה' מטר בעת מלקוש, ה' עשה חזיונים, ומטר גשם יתן להם לאיש עשב בשדה (זכריה י א).

חילופי גירסאות
(לז) מ"ל. לח) כ"ה נכ"ר
וד"ר. נוד"ג הוסיף: ואח"כ
ישאל פרנסה, ולי.
(לט) נכ"ר: בתלמידיו
חכמים.

ציונים

יתפס אדם ענוה כו' - עיין
תנחו' בראשית סי' א'.
שנאמר ויקרא יעבץ וכו' -
תמורה ט"ז א', מכילתא
יתרו פ"ב.

[כו] מכאן אמרו: קרא אדם תורה גביאים וכתובים ויודע להשיב בהם, ישמרם בידו, וישבחם ויברך ויגדל וירומם ויקדש לשמו של מי שאמר והיה העולם. שנה אדם סדר אחד או שני סדרים ויודע [להשיב] בהם, ישמרם בידו, ויברך ויקדש לשמו של הקדוש ברוך הוא, ואין צריך לומר מי ששונה הלכות. נשא אדם אשה והיה לו ממנה בן אחד או שני בנים, יברך וישבחם ויקדש לשמו של הקדוש ברוך הוא, כדי שתהא מטתו שלמה, וינקת לו עולם הזה וימות בן דוד ועולם הבא, שנאמר ויקרא יעבץ לאליהו ישראל לאמר אם בריך תברכני (דה"א ד י) - בתלמוד תורה. והרבית את גבולי (שם) - בתלמידים. והיתה ידך עמי (שם) - שלא אשבח תלמודי. ועשית מרעה (שם) - שתעשה לי מרעים כמותי. לבלתי עצבי (שם) - שלא יעצבני יצר הרע מלשנות. מיד ויבא אליהם את אשר

שאל

משנת אליהו

לכרך ולגדל ולרומם את השי"ת שנתן לו כל זה. כדי שתהא מיטתו שלמה - שכל בניו יהיו כשרים. (ביאור הח"ח לתו"כ בחקותי פרק ח'). וזה שכו' על מה שמקדש ומשבח את שמו של הקב"ה. שלא אשבח תלמודי - כי השכחה היא סיבה גדולה לביטול תורה, שיאמר מה לי ללמוד, כיון שהיא משתכחת ממני. (עץ יוסף תמורה ט"ז א', ועיין אדרת אליהו בדה"י שם). שתעשה לי מרעים כמותי - שלא יבטלו אותי מתורתי. (מהרש"א שם). שלא יעצבני יצר הרע מלשנות - שלא יביאני יצר הרע אל עצבות ודאגה, ועל ידי זה לא אוכל ללמוד. (ישועות יעקב).

לשם שמים. שנאמר שאלו מה' מטר בעת מלקוש וגו' - נראה שלומד מפסוק זה, שכשם שאת הגשם צריך לשאול בזמן הראוי, ולא בזמן שאינו ראוי, כך את התורה צריך לבקש כשמכין את עצמו להיות ראוי לה, שעושה מעשים כשרים וצדיקים, ותופס במדת הענוה. [כו] מכאן אמרו קרא אדם וכו' - נראה שלמד זה ממה שהביא לקמן על יעבץ שהתפלל לה' לזכות לתורה ולבנים וכו', ונעתר לו ה' וזכה לכל הדברים הגדולים הללו, ונמצינו למדים שהשי"ת נותן לכל אדם כפי כמה שמבקש ומתפלל על כך, ואם כן ודאי שכשאדם זכה ללמוד או זכה לבנים, שעליו

חילופי גירסאות
(א) כ"ה כמ"ר וד"ר. צוד"נ
הוסיף כל המקרא עד להסוף.
(ב) נוסף מי"ר.

ציונים
אהבה לעולם ולעולמי
עולמים - עיין להלן פרק
כח [ט], אגדת בראשית פרק
פ"ד.

שָׁאֵל (שם). עָלָיו הוּא אוֹמֵר יִתֵּן לָךְ כְּלָכְכָּךְ וְגו', יִמְלֵא ה' כָּל מְשָׁלוֹתֶיךָ (תהלים כ ה').
[כז] דָּבָר אַחֵר, וַיִּקְרָא יַעֲקֹב לְאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, אִם בְּרֹךְ תִּבְרַכְנִי - בְּפָרִיָּה וּרְבִיָּה. וְהִרְבִּית אֶת גְּבוּלִי - בְּבָנִים וּבָנוֹת. וְהִיתָה יָדְךָ עִמִּי - בְּמִשָּׁא וּמִתֵּן. וְעָשִׂיתָ מִרְעָה - חַיִּים שֶׁנִּתְּתָ לִי שְׂלֹא אֶרְאֶה בָּהֶם לֹא מִחוּשׁ רֹאשׁ, וְלֹא מִחוּשׁ אֲזָנִים וְעֵינָיִם, וְלֹא מִחוּשׁ חָלִי מַעִים. לְבַלְתִּי עֲצָבִי - שְׂלֹא יַעֲצֵבֵנִי יֵצֵר הָרַע מַלְשָׁנוֹת, וְאִמְצָא נַחַת רוּחַ בְּזִקְנוּתִי. מִיָּד וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶת אֲשֶׁר שָׁאֵל.

פֶּרֶק ו

[א] מְשֻׁכְּנֵי אַחֲרֵיךְ נְרוּצָה* (שה"ש א ד) - זוֹ הִיא כְּנָסֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּמְשָׁכֶת וְהוֹלֶכֶת אַחֲרֵי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר מִרְחוֹק ה' נִרְאָה לִי, וְאַהֲבַת עוֹלָם אֶהְבֶּתִּיךָ, עַל כֵּן מְשֻׁכְּתִיךָ חֹסֵד (יִרְמְיָה לֹא ב). אֶהְבֶּה רַבָּה אֶהְבֶּתִּיךָ לֹא נֶאֱמַר, אֲלֵא אֶהְבַּת עוֹלָם אֶהְבֶּתִּיךָ, שֶׁמָּא תֵּאֱמַר אֶהְבַּת הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁלֹשׁ שָׁנִים, אוֹ אֶהְבַּת עֶשְׂרֵי שָׁנִים, אוֹ אֶהְבַּת מֵאָה שָׁנִים, ^ב[אֵינָה אֲלֵא אֶהְבֶּה לְעוֹלָם וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים]. לָכֵן נֶאֱמַר אֶהְבַּת עוֹלָם אֶהְבֶּתִּיךָ, וּלְכֵן נֶאֱמַר מְשֻׁכְּנֵי אַחֲרֵיךְ נְרוּצָה.

הביאני

משנת אליהו

אנו אומרים לקב"ה משכני, כלומר שתכונך את יצירנו, וממילא - אחרריך נרוצה, שנפשנו חשקה מאד להדבק בך. (ע"פ אהל יעקב). וזהו מה שמפרש הפסק משכני אחרריך נרוצה על כנסת ישראל שנמשכת מעצמה אחר הקב"ה. אהבה רבה אהבתך לא נאמר וכו' - זה לשון הגר"א: כמו שאנו אומרים בבוקר אהבה רבה ובערב אהבת עולם, לפי שאהבה רבה פירושה אהבה גדולה, ואהבת עולם היא אינה אהבה מחמת עצמה, רק אהבתה מעולם. ולכן בבוקר שהוא דוגמת הגאולה אז צריך לומר אהבה רבה שאוהב אותנו אהבה

[כז] והרבית את גבולי בבנים ובבנות - שישבו בגבולו, ובזה יתרבה גבולו. (ביאור הנצי"ב למכילתא). והיתה ידך עמי במשא ומתן - מלשון בכל משלח ידך, ועל זה שייך לבקש והיתה ידך עם ידי. (שם).

פרק ו: [א] זו היא כנסת ישראל שנמשכת כו' - ביאור הענין הוא על פי מה שכתב המגיד מדובנא על פסוק זה: אנחנו עם ה' אשר נפשינו היא חלק אלוה ממעל, והיא משתוקקת וחושקת תמיד לידבק בו ולעבדו בכל לב, אך היצר הרע הוא מעכב ומונע אותנו מלהיטיב דרכינו, לכן

חילופי גירסאות

(ג) נוסף מ"ר. (ד) כ"ז להוסיף. (ה) נ"י ט"ס. (ו) כ"ה צמ"ר ולקמן פל"א [ד]. דל"ר חז"ל: שגדלתנו ועסקתנו ורוממתנו. (ז) צמ"ר כמז להגיה: כתר, וכ"ה לקמן פל"א [ד].

צייונים

חדרי חדרים בתורתו - עיין מדרש תהלים מזמור קי"ט [ט]. ומיד היסורין בורחין ממך - עמ"ש"נ לעיל פ"ה [נ]. ועיין ברכות ה' א', ערובין נ"ד א', דברים רבה פ"א י"ט, ועיי"ש ברד"ל אות מ"ד מש"כ, שם פ"ד ט"ז, וע"ע תנחו"י תרו סי' ח', כי תשא סי' ט"ז, מכילתא בשלח [ניסע] פ"א, תרגום ורש"י תהלים ל"ט ג', מכתבים ומאמרים לח"ה סי' ג'. במה שגדלתנו - לקמן פרק י"ח [נ], ופרק ל"א [ד].

[ב] הַבִּיאֲנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו (שה"ש א ד), מִשָּׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהִיָּה יוֹשֵׁב עַל בֶּסֶא וְהָיוּ עֲבָדָיו עוֹמְדִין לְפָנָיו, וְנָתַן עֵינָיו בְּמִי שֶׁהִיָּה אוֹהֵבוֹ, תַּפְסוֹ בְּיָדוֹ וְהַכְנִיסוֹ בְּחֲדָרֵי חֲדָרִים שָׁלוֹ, [לְכָךְ נֶאֱמַר מִשְׁכְּנִי אַחֲרֶיךָ נְרוּצָה י' וגו'], בְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל אוֹמֶרֶת ה' (לו) הַבִּיאֲנִי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּחֲדָרֵי חֲדָרִים שָׁלוֹ, וְלֹא הִבִּיא לְכָל אָמָה וְלִשׁוֹן, לְכָךְ נֶאֱמַר הַבִּיאֲנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו. [ג] דְּבָר אַחֵר, הַבִּיאֲנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו, בְּשֵׁם שֵׁשׁ לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא חֲדָרֵי חֲדָרִים בְּתוֹרָתוֹ, כִּךְ יֵשׁ לָהֶם לְתַלְמִידֵי חֻכְמִים לְכָל אֶחָד וְאֶחָד חֲדָרֵי חֲדָרִים בְּתוֹרָתוֹ. וְאִם רְאִיתָ שֶׁהִסּוּרִין מִמִּשְׁמָשִׁין וְכֵאֵין עֲלֶיךָ, רוּץ לְחֲדָרֵי דְבָרֵי תוֹרָה וּמִיד הִסּוּרִין בּוֹרְחִין מִמֶּךָ, שֶׁנֶּאֱמַר לֵךְ עִמִּי בֹא בְּחֲדָרֶיךָ וְגו' (ישעיה כו ב), לְכָךְ נֶאֱמַר הַבִּיאֲנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו.

[ד] נְגִילָה וְנִשְׁמָחָה כִּךְ (שה"ש א ד), בְּמָה יִשְׁגְּדִלְתָּנוּ וְקִדְשְׁתָּנוּ וְקִלְסְתָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ, וְקִשְׁרְתָּ לָנוּ קֶשֶׁר גָּדוֹל בְּדְבָרֵי תוֹרָה

מסוף

משנת אליהו

חס ושלום. ועל כן מוטל עליו להתחזק אז בכל כחותיו לקחתם שעל ידי זה יתחזקו כחותיו וישוב לבריאותו, כן הוא ממש בענין הזה, האדם שנחלש נפשו מחמת יסוריו ודאגותיו - אם לא יתחזק לקחת לנפשו יינה של תורה המגנת ומצלת מיסורים, הלא לא ינצל מהם לעולם. (שם עולם "חתימת הספר"). ומיד היסורין בורחים ממך - כי היגע בתורה על ידו מתברכין כל העולמות והמברך מתברך, שמברכתם של כל העולמות יבורך גם האדם העוסק בה כראוי לאמיתה הגורם לכל זה, וכבוד ה' חופף עליו כל היום, והוא הרודה ומושל בכל, וכל הדינים בישין מסתלקין מעליו, ואין להם שום שליטה עליו ח"ו. (נפה"ח שער ד' פט"ו). [ד] נְגִילָה וְנִשְׁמָחָה בְּךָ וכו' - מפרש את המשך הפסוק. קשר - הוא מין תכשיט שבראש, ויש שעושים אותו מזהב. (רש"י ישעיה ג' כ'). ונוסח אחר: כתר. (עיין חילופי גרסאות).

גדולה מחמת עצמינו, ובערב שהוא דוגמת הגלות אנו אומרים אהבת עולם, שהאהבה היא מחמת שהבטיח לאבותינו שתהיה אהבתו עלינו לעולם מחמת אבותינו ולא מחמת עצמינו. (מביאורו להגדש"פ פיוט "והיא שעמדה"). וזהו כונת התדב"א שנאמר אהבת עולם שאינו פוסק לעולם, כיון שהוא מחמת ההבטחה לאבות. [ב] הַבִּיאֲנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו - כיון שפירש את ראש הפסוק מפרש את סופו. [ג] דְּבָר אַחֵר הַבִּיאֲנִי הַמֶּלֶךְ וכו' - לפירוש ראשון מתפרש הפסוק שהכניס את ישראל לחדרי חדרים שלו, ובפירוש שני מפרש שנתן לישראל חדרי חדרים בתוה"ק. ואם ראתה שהיסורין ממשמשים ובאין עליך וכו' - הרי הוא ממש כחולה שכוחותיו חלולים ואין איש עמך, ומרוב חלישותו קשה לו לקחת בעצמו סמי הרפואות ומרק ויין העומדים ומוכנים לפניו לחזק כחותיו, ומכל מקום אם לא יקחם הלא יגדל חלישותו יותר ויותר עד שיבא לסכנה

תנא דבי אליהו

קבט

חילופי גירסאות
(ח) כ"ה נכ"ח, ו"ל: ועל.
נד"ר וד"ג: עד.

ציונים

ארבע מאות ותשעים וששה
אלפים - לקמן סי' י"ד,
ועמש"נ שם, ופרק י"ז [ח],
ופרק ל"א [א], וסא"ז פרק
י"ב [א], מדרש היכלות
(אוה"מ עמ' ק"י), ומדרש
מטטרון (שם עמ' ר"צ).
קראת אותנו בנים, ועבדים
- עמש"נ לקמן פרק כ"ב
[א]. ואחים - עמש"נ לקמן
פ"ח [ק"ג]. קראת לנו
אלהים - במ"ד פ"ז ד',
קה"ר פ"ג ט"ז, תנחומי
קדושים סי' ה', מדרש אגדה
שם פ"ט ב', פסיקתא רבתי

פ"א ב', שה"ש זוטא פ"א, ספר חסידים החדש סי' תש"ג, [זו"ח בראשית דף ג']. ועיין אגדת בראשית פנ"ו (באברהם), מגילה י"ח א', ב"ר
פצ"ח ג', זוה"ק ח"א קל"ח א', ושם ר"ג ב', וח"ג דף פ"ו א' (ביעקב), לקמן פרק כ"ג [טו] (במשה ואהרן), שמור"ר פ"ב ר', פ"ח א', ויק"ר
פכ"ו ד', במדבר רבה פ"ט מ"ז, פט"ו י"ג, תנחומי וארא סי' ח', בהעלותך סי' ט', ודאת הברכה סוף סי' א', תנ"י וארא סי' א', ושם סי' ד',
יתרו סי' ט"ו, פסדר"כ פ"ב (ק"ח ב'), פל"א (קצ"ח ב') (במשה). השרית את שמך הגדול - לקמן פרק כ' [טו] וש"נ, במדבר רבה פ"ב ב',
פ"ה ר', פ"כ כ"א, תנחומי צו סי' י"ד, שמיני סי' ח', תוריע סי' ה', בלק סי' ט"ו, מדרש תהלים מזמור ד', ועיין פדר"א פרק ל'.

משנת אליהו

בצלם אלקים עשה את האדם (שם ט' ו'). שכמו
שהוא יתברך שמו הוא האלקים, בעל הכחות
הנמצאים בכל העולמות כולם, ומסדרם ומנהיגם
כל רגע כרצונו, כן השליט רצונו יתברך את האדם
שיהא הוא הפותח והסוגר של כמה אלפי רבואות
כחות ועולמות, על פי כל פרטי סדרי הנהגותיו
בכל עניניו, בכל עת ורגע ממש, כפי שרשו העליון
של מעשיו ודבוריו ומחשבותיו, כאלו הוא גם כן
הבעל כח שלהם כביכול. (נפש החיים שער א' פ"ג).
השרית את שמך הגדול בשם ישראל - שהוסיף
"אל" בישראל. (ע"פ מדרש רבה במדבר פ"ה ו').
ונקראו ישראל שהוא נוטריקון: ישרי אל. (שוח"ט
מזמור ד'). ובמדרש תנחומא (עיין בציונים) גרסינן:
הקב"ה שם שמו בישראל כדי שיכנסו בגן עדן,
ומה השם והחותם שם בהם, הוא "שדי", השי"ן
שם באף, והדל"ת ביד, והיו"ד במילה, עיי"ש.
על אותה השעה הוא אומר וכו' - פירוש על
השעה שבא לשרות עם ישראל [והוא משל לדופק
ואומר פתחי לי], אז קראם בכל לשון חיבה:
אחותי רעיתי יונתי תמתי, וכמו שאמר לעיל

מסוף העולם ועד סופו - נראה הכונה שהקישוט
הוא גדול כל כך. (וכן משמע לקמן פרק ל"א [ד]).
[ועל] שהנחת ארבע מאות וכו' - כן צריך
לומר. (עיין חילופי גירסאות). ופירושו שגם על זה
אנו מודים לקב"ה שהניח כל רבבות המלאכין
שאצלו ובא ונדבק בישראל, וזה חוץ ממה שנתן
לישראל קשר גדול בדברי תורה מסוף העולם
ועד סופו. ארבע מאות ותשעים וששה אלפים
- בגימטריא "מלכות". (מפרשים). ועל שנאמר
בך לפני וכו' - ביאור הדבר: שאצל הקב"ה
נאמר תוארים שאין מי שדומה לו, וכמו שמביא
מהפסוק לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה, אני
ה' ואין עוד זולתי. ובכל זאת מתוך האהבה
שאוהב את ישראל הרי הוא משייך את כלל
ישראל אליו יתברך, וזהו שאמר שהגם שהשי"ת
כל כך נבדל, בכל זאת קרא לישראל בנים אחים
ועבדים, וקראם אלהים, והשרה את שמו הגדול
בשם ישראל. (שמעתי מהגר"ח קנייבסקי שליט"א).
קראת לנו אלהים - וזהו ויברא אלקים את האדם
בצלמו בצלם אלקים וגו' (בראשית א' כ"ז). כי

ציונים

נזכירה דודיק מ"ן וכו'
- עיין ע"ז כ"ט ב', תוספ'
פרה פ"י ה"ב, ובביאור.
טופח שתי ידיו - עיין לקמן
פ"ד [כה] ומש"נ שם.

רעיתי יונתי תמתי (שה"ש ה ב). ומה כתיב למעלה ממנו, באתי
לגני אחתי בלה, אריתי מורי עם בשמי, אכלתי יערי עם
דבשי, שתיתי ייני עם חלבי, אכלו רעים שתו ושכרו דודים
(שם פסוק א), לכה נאמר נגילה ונשמחה בך.

[ה] נזכירה דודיק מ"ן (שם א ד), בשם שהקדוש ברוך הוא
יהי שמו הגדול מברך לעלם ולעלמי עלמאי זוכר ומשבח
מעשה הצדיקים והבשרים, וטופח שתי ידיו זו על גב זו,
ואומר למה לא נתמלא כל העולם באברהם יצחק ויעקב
ובמשה ודוד. בך יהא אדם זוכר ומשבח להקדוש ברוך
הוא בתפלה ובדברי תורה ובדברי חכמים בכל מקום, ובסוף
יהא דרכו לפני הקדוש ברוך הוא, שנאמר מי חכם ויבן
אלה גבון וידעם, פי ישרים דרכי ה' יצדיקים ילכו בם
(ה"ש יד י), ולכה נאמר נזכירה דודיק מ"ן.

[ו] ואימתי זוכר הקדוש ברוך הוא ומשבח מעשה הצדיקים
והבשרים, וטופח שתי ידיו זו על גב זו, ואומר למה לא
נתמלא כל העולם באברהם יצחק ויעקב ובמשה ודוד,
בשהיו ישראל במדבר וסרחו במעשיהם, אמר הקדוש ברוך
הוא כמה נסים וכמה גבורות עשיתי להם, ועדין לא נכנסו

תחת

משנת אליהו

צער. (עיין לקמן פ"ל [כה]). כך יהא אדם זוכר
כו' - וזהו נזכירה "דודיק", והיינו דברי תורה
ודברי חכמים ותפילה. ובסוף יהיה דרכו לפני
הקב"ה - שאם אדם זוכר ומשבח לקב"ה בתפלה
ובדברי תורה ובדברי חכמים בכל מקום, בסוף
יבא למדרגה שכל דרכיו ופעולותיו הכל יהיה
כרצון השי"ת בשלימות. מי חכם ויבן אלה
וגו' - מפרש הפסוק שעל ידי שיבין התורה
וילמדנה יבא למדרגת "יצדיקים ילכו בם".
[ז] ואימתי זוכר הקב"ה וכו' - פירוש היכן
מצינו דבר זה בפסוק שהקב"ה חפץ שיהיו
כאברהם יצחק ויעקב. ועדיין לא נכנסו - כמו

שקראם בנים אחים ועבדים ואלקים. ומה כתיב
למעלה ממנו באתי לגני וכו' - פסוק זה נדרש
על התורה (לקמן סוף פרק כ"ה), וזהו שאמר תחלה
שגדלתנו ורוממתנו וכו' בדברי תורה, שאז נעשה
כל המעלה העצומה של בני ישראל, ומה שבא
לשרות עמם וקראם בכל לשון חיבה, הוא בזמן
שנתן להם התורה. [ח] נזכירה דודיק מ"ן
וכו' - מפרש את המשך הפסוק. זוכר ומשבח
מעשה הצדיקים וכו' - מפרש שדודיק הוא
מעשה האבות הצדיקים והכשרים, וכן דרשו
(תנח"י שמות ס"י י"ב) דודיק אלו האבות שנקראו
דודים עי"ש. טופח שתי ידיו - הוא ענין

תנא דבי אליהו

קלא

חילופי גירסאות
(ט) כ"ה נכ"ר. נד"ר חז"ל:
תהא.

ציונים
תם מן הגזל - לקמן פכ"ו
[כ], ב"ר פס"ה ט"ו, ועיין
בראשית ל"א ל"ח.

תחת בנפי השכינה, ויעקב לא עשיתי לו נסים מעולם, וכל
ימיו היה ישר לפני, שנאמר ויעקב איש תם (בראשית כה כו),
תם מן הגזל, תם מן העברה, תם מדבר מכער, וכשהקדוש
ברוך הוא זוכרו טופח שתי ידיו זו על גב זו עליו, שנאמר
וישכן ישראל במטח בדר עין יעקב וגו' (דברים לג כח).

[ז] ואף פשעמד עמוס הנביא ובקש על ישראל רחמים
מלפני הקדוש ברוך הוא, אמר לפניו: רבונו של עולם, אם
אין בעולם כמו יעקב יחרב כל העולם בלז? אבינו שבשמים,
יהא שמך הגדול מברך לעולם ולעולמי עולמים, ויתהא
לך קורת רוח מישראל עבדיך בכל מקומות מושבותם,
שלא הנחת לעבדיך עמוס הנביא עד שענית אותו מיד.
שנאמר בזה הראני אדני אלהים והנה יוצר גבי בתחלת
עלות הלקש, והנה לקש אחר גזי המלך, והיה אם בלה
לאכול את עשב הארץ, ואמר אדני אלהים סלח נא מי
יקום יעקב, כי קטן הוא, נחם ה' על זאת, לא תהיה אמר
ה' (עמוס ז א'), זו היא שיטה הראשונה. ובשיטה שניה מה
הוא אומר, בזה הראני אדני אלהים והנה קרא לרב באש
וגו', ואמר אדני אלהים חדל נא מי יקום יעקב, כי קטן

הוא

משנת אליהו

וגו' - שבורא ארבה בתחלת צמיחת העשב
המאוחר, והיה נדמה לו כאלו אחר שנגזז ונקצר
העשב למאכל בהמות המלך, הצמיחה וגדלה
הלקש הוא העשב המאוחר. (מצודת דוד). והיה
אם כילה לאכול - כי ראה במראה הנבואה
כאילו הארבה אכל את כל העשב, וכאשר כילה
לאכול את הכל הבין אז שהמקום מיעד להביא
ארבה לכלות את הכל. (שם). ואומר ה' אלוקים
סלח נא - ולא תענשם בהבאת הארבה. (שם).
מי יקום יעקב - מפרש הפסוק שאמר שבני
ישראל לא יכולים להיות כמו יעקב אבינו, כי
קטנים הם מדרגה כזו. זו היא שיטה הראשונה
- פירוש סדר ראשון (ע"פ הערוך). ורצה לומר

שראוי, שהלכו עמו בנסיונות. שנאמר וישכון
ישראל במטח בדר עין יעקב - שלא תחול עליהם
הברכה אלא אם כן יהיו צדיקים כיעקב, וזהו
"עין יעקב" כעין יעקב. (רש"י מכות כ"ד א'). ומכאן
למד מה שאמר שהקב"ה חפץ שיהיו כלל ישראל
צדיקים כיעקב, ולכן תלה הברכה בזה. [ז] ואף
כשעמד עמוס וכו' - ביאור הדברים על פי
המבואר במכות (כ"ד א') שמשה בירך את ישראל
רק אם יהיו צדיקים כמו יעקב, ובא עמוס וביטל
דבר זה, שהתפלל לה' ואמר איך יוכלו כולם
לבא למדרגה גבוהה זו. והסכים השי"ת לדבריו,
ואמר אשריך ישראל מי כמוך בין כשרים ובין
רשעים, וכמו שמבאר והולך. והנה יוצר גובי

קלב

סדר אליהו רבא, פרק ו [ז-ח]

הוא, נחם ה' על זאת, גם היא לא תהיה אמר אדני אלהים (שם ד-ו). הרי לך שהקדוש ברוך הוא גלה על ידי עמוס הנביא שתי פעמים. אמר הקדוש ברוך הוא לעמוס: לא [בך] כתבתי בתורתך על ידי משה רבך אשריך וישראל מי כמוך (דברים לג כט) – מפל מקום, בין רשעים בין פשרים –
”עם נושע בה” (שם).

[ח] במשה מה הוא אומר, זכרו תורת משה עבדי, אשר צויתי אותו בחרב וגו' (מלאכי ג כב), לפי שבימי הנושע בן בארי ובימי יואל ובימי עמוס ובימי מיכה המורשתי ובימי שאר כל הנביאים, לא היו יודעין לשפך רחמים ולבקש תחנונים על ישראל כמה ששפך משה רבן, לך נאמר זכרו תורת משה עבדי. וכי תורת משה היא? והלא שלך היא, ששעשעת עמה תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קדם שנברא אדם, וצרפת אותה ונתת אותה לישראל, אלא מה תלמוד לומר זכרו תורת משה עבדי, ”הואיל ועמד בתפלה ארבע וחס מש פעמים והציל את ישראל מן המיתה, העלה עליו הכתוב כאלו

חילופי גירסאות

(י) נז"ע הוסף: היה גילה.
(יא) כ"ס נז"ר וד"ר. נז"ע
הוסף מיעוט אלו קודם "מכל
מקום". (יב) נז"ר: העולם.
(יג) כ"ס נז"ר וד"ר. נז"ע
הוסף: אלא.

ציונים

כמה ששפך משה רבן -
עיין לעיל ריש פ"ד, וע"ע
ברכות ל"ב א', פדר"א
פכ"ה, פסדר"כ פל"א
(קצ"ט ב'), משנת ר"א פ"י
(עמ' קצ"ב). תשע מאות
ושבעים וארבעה דורות -
לקמן פרק י"ג [ב], ושם
[כה], סא"ז פרק י' [ב],
שבת פ"ח ב', זכחים קט"ז
א', אדר"ג פל"א ג', ועיין
לעיל פ"ב [ג] ומש"נ שם.
[בענין תורה קדמה
לעולם: לקמן פל"א [ט]
ועמ"ש שם, סא"ז פכ"א
[א], ב"ר פרשה ח' ב',
שמו"ר פ"ל ט', ופלי"ג ב',
ויק"ר פ"ט א', שהש"ר
פ"ה [ט], תנח" וישב סי'
ד', וילך סי' ב', תנ"י יתרו
סי' ט"ו, מדרש שמואל
ריש פ"ה, מדרש תהלים
מומור צ', מדרש תדשא
פ"ב, ספר הבהיר סי' ה',
מדרש ה' בחכמה יסד ארץ
(אוה"מ עמ' ק"ו), זוה"ק

ח"ב דף מ"ט א', ודף פ"ד ב', ודף קס"א א', ח"ג דף צ"א ב', אדר"ג נשא דף קכ"ח א', שלח קנ"ט א', זו"ח בראשית דף ה' א"ב, ודף מ"ט א', תיקון דף קל"ח א' (במהד' בהגר"א)).

משנת אליהו

תשע מאות ושבעים וארבעה דורות - בהרבה מקומות (עיין ציונים) נאמר שהתורה נבראת ב' אלפים שנה קודם העולם, ובמקום אחר נאמר שנבראת תקע"ד דורות קודם שנברא העולם, שמע מינה שכל דור הוא שתי שנים וי"ט יום וי"א שעות ושתי שלישים וי"ד חלקים, וזהו דור. (תוס' חרשים סוף פ"ג דמכות בשם הלכות גדולות). והציל את ישראל מן המיתה - ועל ידי ישראל יש קיום לתורה, וכדלקמן סוף פרק י"ד ופרק י"ט, ולכן כמה שהציל את ישראל זכה שהתורה נקראת על שמו. (ועיין ציונים).

זהו הנבואה הראשונה שגילה לו כן. גילה על ידי עמוס הנביא - שאף על פי שמשה תלה הברכה לישראל אם יהיו צדיקים, הנה הקב"ה מרחם עליהם בכל אופן. וגילה על ידו שכך פירוש הפסוק אשריך ישראל וכו'. בין רשעים בין כשרים - שכולם קרויים "ישראל", ועליהם אומר: עם נושע בה'. [ח] במשה מה הוא אומר וכו' - כיון שהביא את דברי הסנגוריה שלימד עמוס על ישראל, אמר שמשה היה המלמד סניגוריה הגדול ביותר מכל שאר הנביאים, ולכן זכה שנקראת התורה על שמו.

תנא דבי אליהו

קלג

חילופי גירסאות
(יד) כ"ה נכ"ד וד"ד (ושס ל')
"שיסה" (זוד"ג הגי' בכל
חדרי מקומות).

ציונים

כאילו כל התורה כולה של
משה - עיין מכילתא בשלח
[השירה] פ"א, שמור"ר פ"ל
ד', תנחו' בשלח סי' י', תשא
סי' ל"ה, שופטים סי' ה'
(ובכילהו הוא מטעם מסירת
נפשו על התורה). ועיין
מדרש כתפוח בעצי היער
(אוה"מ עמ' רס"ג).

באלו כל התורה בלה של משה היא, לךך נאמר זכרו
תורת משה עבדי.

אבל מה הוא אומר בימי מלכי ישראל ובימי מלכי
יהודה, הגדולים הולכים ויושבים לפני המלכות, ונותן
הפחות את עיניו במי שהוא גדול ממנו, ואומר לו אף
על פי שאתה אומר בהלכה, ואני איני אומר בהלכה,
יעברו דבריך ויתקיימו דברי, אפלו כל העולם כלו יחרב,
וכן בדורות האחרונים. עליהן הוא אומר בחרב ימותו כל
חפאי עמי, האמרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה (עמוס
ט'). ואחריו מה בתיב, ביום ההוא אקים את ספת דויד
הנפלת, וגדרתי את פריציהן, והרסתי אקים, ובניתי בימי
עולם (שם פסוק יא).

[ט] דבר אחר, גופירה דריך מיין (שה"ש א ד), טוב הזכרת
דברי תורה ודברי חכמים "בכל מקום [שיהיה], מיין ישן
למלך בחדרי חדרים, לךך נאמר גופירה דריך מיין.
[י] הביאני המלך חדריו (שם), זה אחד מאלף אלפי
אלפים ורפי רבבות של חדרים שיש להקדוש ברוך
הוא בתורתו, ואמר אל משה שיאמר להן לישראל,
שנאמר ויקרא אל משה, וידבר ה' אליו מאהל מועד
לאמר (ויקרא א א).

דבר

משנת אליהו

תמהר. (רש"י). בעדינו הרעה - לפי שבתורת
שקר באה רעה לעולם. (עיין זוה"ק ח"א דף ה' א').
והם לא יראו מכך. ובניתי כימי עולם - הינו
כימי משה שילמדו תורת אמת, ולא ח"ו תורת
שקר. [ט] בכל מקום שיהיה - רצה לומר גם
כשאומר דברי תורה במקום שאינו חשוב, הרי
זה עדיף מיין של מלך. מיין ישן למלך בחדרי
חדרים - רצה לומר יין חשוב מאד שמטמינים
אותו בחדרי חדרים של מלך. [י] שנאמר
ויקרא אל משה - מפרש שפסוק "הביאני המלך

אבל מה הוא אומר וכו' - כיון שהביא את
הפסוק זכרו תורת משה עבדי, מפרש לה שהקב"ה
מזהיר את ישראל ואומר להן זכרו ללמוד את
התורה כפי שנמסרה לכם ממשה, ואל תלמדו
תורת שקר כמו שהיה אצל מלכי ישראל ויהודה
וכמו שמבאר והולך. לפני המלכות -
שהתלמידי חכמים הגדולים היו באים לפני המלך
שהוא פחות מהם בתורה, והמלך היה אומר
לתלמיד חכם הגדול הגם שאתה אומר כהלכה,
יעברו דבריך ויתקיימו דברי. לא תגיש - לא

[יא] דְּבַר אַחֲרָא אֶל מֹשֶׁה, מִכָּאן אָמְרוּ: כָּל תַּלְמִיד חָכֵם שָׂאִין בּוּ דְעָה, בְּהִמָּה טוֹבָה מִמֶּנּוּ. תִּדַּע לָךְ שָׂפָן הוּא, צֵא וּלְמַד מִמֹּשֶׁה רַבְּנֵנוּ אֲבִי הַחֲכָמָה אֲבִי הַנְּבִיאִים, וְהוֹצִיא אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, וְעַל יָדוֹ נַעֲשׂוּ טַיְנִים וְנִפְלְאוֹת בְּאַרְצָא מִצְרַיִם וּבְאַרְצָא חָם, וְנַעֲשׂוּ עַל יָדוֹ נִזְרָאוֹת עַל יַם סוּף, וְעַלָּה לְשָׁמַי מְרוֹם, וְהוֹרִיד הַתּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם, וְעַסֵּק בְּמִלְאַכְתָּהּ הַמְּשֻׁכָּן, וְאַפְלוּ הָבִי לֹא נִכְנָס לְפָנָי וּלְפָנָי עַד שֶׁתִּקְרָא לוֹ, לְכָד נֶאֱמַר וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה.

[יב] דְּבַר אַחֲרָא אֶל מֹשֶׁה, וַיְדַבֵּר ה' אֵלָיו מֵאֵהָל מוֹעֵד לֵאמֹר, וְלִהְלֹךְ הוּא אוֹמֵר וַיֵּרָא ה' כִּי סָר לְרָאוֹת, וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֵּפֶה (שְׁמוֹת ג' ד'), טַיְבָּסְנָה הַפְּסִיק אֵלָיו בּוּ, וּכְשֶׁהוּא מְדַבֵּר בְּאֵהָל מוֹעֵד אֵין בּוּ הַפְּסִיקָה כְּמוֹ בְּסִפְנָה. מְשַׁל לְמָה הַדְּבַר דּוּמָה, לְמַלְךְ שֶׁפָּעַם עַל עֲבָדוֹ וַחֲכָשׁוֹ בְּבֵית הָאֱסוּרִים, כְּשֶׁהוּא מְצִיָּה אֶת הַשְּׁלִיחַ אֵינוֹ מְצִיָּה אוֹתוֹ אֵלָא מִבְּחוּץ, אֲבָל בְּאֵהָל מוֹעֵד שֶׁהוּא שְׁמַח בְּבָנָיו וּבְכַנּוּתָיו וּבְכַנּוּתָיו בֵּיתוֹ, וְהֵם שְׂמִיחִים בּוּ, כְּשֶׁהוּא מְצִיָּה אֶת הַשְּׁלִיחַ אֵינוֹ מְצִיָּה אוֹתוֹ אֵלָא מִבְּחוּץ, כְּמוֹ שֶׁהוֹשִׁיבּוּ בֵּין בְּרָכָיו, כְּמוֹ אָדָם עִם בָּנָיו, לְכָד נֶאֱמַר וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה, וַיְדַבֵּר ה' אֵלָיו מֵאֵהָל מוֹעֵד לֵאמֹר (וַיִּקְרָא א א).

דבר

חילופי גירסאות

טו) נכ"ר: נסים בארץ מצרים נפלאות בארץ חם נוראות על ים סוף. (והוא מלכ"כ מהלס ק"ו כ"ג). טז) זילקוט הגי': בסנה הפסיק בין קריאה לדבור, אבל באהל מועד אין בו הפסקה.

ציונים

כל תלמיד חכם שאין בו דעה - ויק"ר פ"א ט"ו. (גליון הגר"ח קנייבסקי שליט"א). ובילקוט שם רמז תכ"ט כל הענין, תנח"ו ויקרא סי' א', תנח"ו ישן שם סי' ב', ועיין ברכות ל"ג א', סנהדרין צ"ב א', מדרש אבותיות דרבי עקיבא (אוה"מ עמ' תצ"ט). עד שקרא לו - זוה"ק ח"ג דף ד' ב', ועיין שמור"ד פי"ט ג', אדר"ג החדש פ"ב, מדרש עשרת הדברות (אוה"מ עמ' תנ"ב).

משנת אליהו

האנושית, אשר עליה נקרא בשם אדם, ובלעדה הוא נשאר חומר ולא אדם. (עפ"י מתנות כהונה). [יב] בסנה הפסיק אליו בו - שלא כתוב ויקרא אל משה, אלא ויקרא אליו אלוקים, ואחר כך ויאמר אליו משה משה, והפסיק בין קריאה לדבור. (מתנות כהונה בביאורו לויק"ד), ויש מפרשים שבסנה לא דיבר עמו עד שאמר משה הנני, אבל במשכן דבר עמו מיד. (זית רענן). אינו מצוה אותו אלא מבחוץ - וכך היה בסנה שאמר לו להשאר במקומו וישמע מה שאומר לו, אבל באוהל מועד אמר לו להכנס אליו. (זית רענן).

חדריו"א אמר על אלו הדברי תורה שנאמרו למשה שבהם נאמר ויקרא אל משה וידבר ה' אליו "מאהל מועד" שהוא חדרו של הקב"ה. [ואין המקרא יוצא מידי פשוטו, שהביאני המלך חדריו היינו אהל מועד שהוא חדרו של השי"ת]. מאהל מועד לאמר - רצה לומר שיאמר לישראל. (ישועות יעקב). [יא] שאין בו דעה - פירוש דרך ארץ וענוה שלא יתגאה בחכמתו וקרבתו לפני המקום. (רד"ל בביאורו לויק"ד). בהמה טובה ממנו - כי מאחר שאין בו דעת, הנה הוא מכחש בתורת ה' אשר בקרבו, שהיא הבסיס ועיקר צורתו

תנא דבי אליהו

קלה

חילופי גירסאות
(ז) נוסף מכ"ר וילקוט.
(ח) כ"ה כמ"ר. כד"ר חז"ל:
ביתך. זילקוט: כבודי.
(ט) כ"ה כמ"ר וד"ר. כד"ר
סופיף: לך ולאמך.

ציונים

דבר אל בני ישראל כו' -
ויק"ר פ"ב ד' ח' ט' י' י"א
י"ב. (גליון הגר"ח
קנייבסקי שליט"א). אדם
- [בביאור "אדם": יעו"ר
בווה"ק שמועתק בביאור,
ובביאור הגר"א למשלי ו'
י"ב, ח' ד', י"ב י"ד, י"ג ב',
כ' כ"ד, כ"ד ל', ל' ב',
וש"מ, ובמנוחה וקדושה
פתיחה ב' לשער התורה
באריכות]. וכן אמר
הקב"ה ליחזקאל - כל
הענין בילקוט יחזקאל רמז
ש"מ. בן אדם - יחזקאל
ב' א', ועוד רבים.

[יג] דִּבְרַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם וְגו' (שם פסוק ב),
אָדָם, זֶה לְשׁוֹן אַחֲוָה, לְשׁוֹן עֲתִירָה, לְשׁוֹן רַעוּת. וְכֵן אָמַר
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לִיחְזָקָאֵל הַכֹּהֵן: בֶּן אָדָם, כְּלוּמַר בֶּן אֲנָשִׁים
כְּשֵׁרִים וְצַדִּיקִים וְגוֹמְלֵי חֲסָדִים, שְׂמִיכוּת אֶת עֲצֻמָּן עַל כְּבוֹדִי
וְעַל כְּבוֹדֵן שֶׁל יִשְׂרָאֵל כָּל יְמֵיהֶן.

[יד] דִּבְרַר אַחֲרָי, "[בן אָדָם], לָמָּה הִדְבַּר דּוֹמָה, לְמַלְךְ
שֶׁסָּרַחָה עָלָיו אִשְׁתּוֹ וּבְנָיו, וְעַמֵּד הַמֶּלֶךְ וְדַחְפָן וְהוֹצִיאָן
לְחוּץ מִבֵּיתוֹ, לְאַחֲרֵי מִכָּאֵן שָׁלַח וְהָבִיא בֶן אֶחָד מֵאֲצִלָּה,
וְאָמַר לוֹ: בֶּן פְּלוֹנִית, בּוֹא וְאֶרְאֶךְ אֶת הַבֵּית וּבֵית שְׂבָנִיתִי
לְאִמָּךְ, כְּלוּם פָּחַת כְּבוֹדִי אוֹ הַבֵּית שְׂבָנִיתִי לְאִמָּךְ. לְכָךְ
נִדְמָה יִחְזָקָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי בְשָׁלְשִׁים שָׁנָה וְגו', וְאֵנִי
בְּתוֹךְ הַגּוֹלָה וְגו', הִנֵּה דִבְרַר ה' אֶל יִחְזָקָאֵל בֶּן בּוֹזֵי הַכֹּהֵן
וְגו'.

משנת אליהו

נחת רוח לקדוש ברוך הוא, ומי ראוי להקריב
לפניו ית' נחת רוח זה, רק אדם שהוא נכבד
מהכל. זה לשון אחוה - רצה לומר שאין
אומר לשון אדם רק למי שמתנהג עמו באחוה
ורעות. לשון עתירה - לשון רציוני ופיוס,
כמו ויעתר לו ה' (בראשית כ"ה כ"א). לשון
רעות - שהקב"ה קרא להם "רעיו". (עיין לקמן
פ"ח [קיג]). וכן אמר הקב"ה ליחזקאל הכהן
בן אדם - שקרא לאבותיו "אדם" משום
חביבותם על מעשיהם הטובים. בן אנשים
כשרים וצדיקים וגומלי חסדים - כשרים:
היינו בדברים שבינם לבין חבריהם. צדיקים:
היינו בדברים שבינם לבין המקום. גומלי
חסדים: היינו שמלבד מה שלא חטאו לחבריהם
גם גמלו להם חסדים. (מאורי אש). שמבזין
את עצמן על כבודי - ועל שם כך נקרא בן
בוזי. (יפה תואר בביאורו לויק"ר). [יד] בן
פלונית בא ואראך - רמז במשל זה שכך גם
אמר הקב"ה ליחזקאל: בן האומה של ישראל,
בא ואראך את ביתך ובית שבנתי לאמך וכמו
שמבאר והולך.

[יג] אדם זה לשון אחוה וכו' - זה לשון
הזוה"ק (תזריע דף מ"ח ב'): תאנא בכמה דרגין
אתקרי בר נש. אדם, גבר, אנוש, איש. גדול
שבכולם אדם, דכתיב ויברא אלקים את האדם
בצלמו, וכתיב כי בצלם אלקים עשה את האדם,
ולא כתיב גבר אנוש איש. אמר רבי יהודה אי
הכי והא כתיב אדם כי יקריב מכם קרבן לה',
מאן בעי למקרב קרבנא, מאן דאיהו חטאה
וכתיב אדם. אמר רבי יצחק תא חזי קיומא
דעלמא דעילאין ותתאין הוא קרבנא, נייחא
דקודשא בריך הוא, ומאן אתחזי למקרב קמיה
האי נייחא, הוי אומר האי אדם דיקרא מכלא,
עכ"ל. [תרגום: למדנו, בכמה מדרגות נקרא בן
אדם, אדם, גבר, אנוש, איש. גדול שבכולם -
אדם, שכתוב ויברא אלקים את האדם בצלמו,
כי בצלם אלקים עשה את האדם, ולא כתוב
גבר אנוש איש. אמר ר' יהודה אם כך והרי
כתוב אדם כי יקריב מכם קרבן לה', ומי צריך
להביא קרבן? מי שהוא חוטא, וכתוב אדם.
אמר רבי יצחק בא וראה שקיום העולמות
העליונים ותחתונים הוא בקרבן (עולה) שהוא

חילופי גירסאות
(כ) נוסף מ"ר.

ציורים

מיציאת החמה כו' - עיין לעיל סי' ד', ולהלן פי"ז [ח] וש"ג, וזה"ק ח"ג ל' א', ובסודי רו"י לרוקח ח"ב (סוף הלכות המלאכים). קדוש וכו' - ישעיה ר' ג'. ברוך כבוד כו' - יחזקאל ג' י"ב. שבעים לשונות שבארץ - עיין במ"ר פט"ז כ"ז. מפני מה אתם עושים - לקמן פרק י"ח [סג].

וגו' (יחזקאל א א"ג), זו שיטה הראשונה. ובשיטה שניה מה הוא אומר, וארא ויהנה רוח סערה באה מן הצפון וגו', ומתוכה דמות ארבע חיות וגו' (שם ד"ה), כל הענין. מאחר שהראה הקדוש ברוך הוא ליחזקאל את כבודו, אמר לו הקדוש ברוך הוא: בן אדם, זהו כבודי שהגבהתי אתכם למעלה מן הגוים, כלום פחת כבודי ובית שפניתי לכם, שנאמר אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית וגו', זאת תורת הבית, על ראש הקר כל גבלו סביב וגו' (שם מג י"ב).

שפא תאמר אין לי מי שעובד אותי, והלא כבר יש לי ארבע מאות ותשעים וששה אלפים רבבות של מלאכי השרת שהם עומדים ומקדישין שמי הגדול בכל יום תמיד, מיציאת החמה ועד שקיעת החמה, ואומרים לפני קדוש קדוש קדוש ה' צבאות וגו', ומשקיעת החמה ועד יציאת החמה אומרים ברוך כבוד ה' במקומו, ואין צריך לומר שבעים לשונות שבארץ. מפני מה אתם עושים דברים מכערים ודברים שאינם ראויים, ומכעטים אתם בפיסורין הבאין עליכם. אבל מה אעשה, הריני עושה בעבור שמי הגדול [שנקרא עליכם, שנאמר ואעשה למען שמי] לבלתי החל (יחזקאל כ יד).

דבר

משנת אליהו

שבניתי לכם - עוד מוסיף ואומר לו כי גם כלפי ישראל אין החסרון מצדו יתברך ח"ו, כי הנה ראה שיש לכם בית בנוי בתכלית הפאר, אלא שאתם גורמים, וכמו שמפרש והולך. ואין צריך לומר שבעים לשונות שבארץ - שכולם הם מכבדים את הקב"ה, וכמו שכתוב במלאכי (א' י"א): ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים וגו'. ודרשו במנחות (ק"ב ב') שקורין לשי"ת אלהא דאליהא. לבלתי החל - שלא יתחלל שמי. (רש"י).

זו שיטה הראשונה - פירוש שבסדר הראשון רק אמר דבר כללי שנתגלו לו מראות אלהים, ובסדר השני מפרש שהראה לו גודל כבודו יתברך, בגילוי נורא של מראה הכסא וכל הכבוד העליון. זהו כבודי כו' - וכך אמר לו הקב"ה, כי אמנם נהג בעצמו שכביכול כבוד ישראל הוא ככבוד עצמו, וכשישראל מכובדים יותר משאר האומות כאילו הוא יתברך מכובד, אבל לפי האמת אינו כן, וראה כי גם בגלות שישראל הם בשפלות, לא פחת כבודי. ובית

חילופי גירסאות
(כא) נמ"ר וד"ר: שמעון.
ווד"ג הגיה ע"פ הממני'
דשקלים פ"ו.

ציונים

למה נאמר אדם - בוזה"ק
ח"א דף רל"ט ב' מפרש
בע"א. אדם להביא את
הגור - יר' שקלים פ"א
ה"ד, תו"כ ויקרא פ"ג ה"ג,
ועיי"ש בפ"י קרבן אהרן
ובבאור הח"ח שם. פרט
למומר לעבודה זרה -
ערובין ס"ט ב', שקלים שם,
חולין ה' א', שם י"ג ב',
תו"כ שם, ועיין ספר
חסידים החדש סי'
תתתקכ"ב (דח"ה בצדקה)
אמר רשב"ג - שקלים פ"ז
מ"ז ד' [ועיי"ש בעין משפט
לפסקי הרמב"ם], מנחות
נ"א ב', ועיי"ש ע"ג ב'. מי
ששלח - עיין ספרי שלח
פק"ז, וספרי זוטא שם.
משל צבור - תו"כ צו פרק
ה' ה"ג. ועל המלח -
מנחות כ"א ב'. שבעה
נביאים עמדו לגוים - לקמן
פכ"ח [י' וש"נ]. והן
מעידין בהן - פס"ר פל"ו
ג', ועיין ע"ז ג' א'.

[טו] דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, אדם כי יקריב מכם
קרבן לה' (ויקרא א ב), למה לא נאמר כאן כמה שנאמר להלן
ויקחו להם איש שוה לבית אבת וגו' (שמות יב ג), אף כאן לכתב
איש כי יקריב מכם, למה נאמר אדם? להביא את הגור. מכם,
פרט למומר לעבודה זרה, שהוא אינו מביא עולות.

[טז] אמר רבן שמעון בן גמליאל שבקעה דברים התקינו
בית דין, וזה אחד מהן, מי ששלח את עולתו ממדינת הים,
אם שלח עמו נסכים קרבים משלו, ואם לאו קרבין משל
צבור. וכן גר שמת והניח זבחים, אם יש לו נסכים קרבים
משלו, ואם לאו קרבין משל צבור. ותנאי בית דין על כהן
גדול שמת שתיא מנחתו קרבה משל צבור, רבי יהודה
אומר משל יורשין, ושלמה היתה קרבה. ועל המלח ועל
העצים שיהיו הכהנים נאותים בהן. ועל הפרה שלא יהיו
מועלין באפרה. ועל הקנים פסולות, שיהיו פאות משל צבור,
רבי יוסי אומר המספק את הקנים הוא מספק את הפסולות.
[יז] פעם אחת הייתי מהלך בדרך, מצאני אדם אחר, והיה
בא אלי כמו שבא על חברו בזרוע, ואמר לי אתם אומרים
שבקעה נביאים עמדו לגוים והן מעידין בהן שיירדו לגיהנם,
אמרתי לו: בני, כך. אמר לי משבקעה נביאים ואילך יכולין

הגויים

משנת אליהו

[טו] למה נאמר אדם - אף שכבר דרש לעיל
כמה דברים מתיבת "אדם", בא עתה לבאר הדינים
הנלמדים מתיבה זו. (מאורי אש). להביא את
הגור - נראה שאם היה כתוב "איש" היה נלמד
מפסח מצרים בגזירה שוה איש - איש שאז לא
היה עדיין גרים בישראל. שהוא אינו מביא
עולות - שאין מקבלין נדבתו. (רש"י חולין ה' א').
[טז] אמר רשב"ג וכו' - כיון שהביא דין הגור
שמביא עולות, מביא אלו השבעה דברים
שהתקינו בית דין, ואחד מהם שגר ששלח עולתו
ומת אם לא הביא נסכים משלו הרי הם קרבים
משל צבור. שבעה דברים התקינו בית דין -

עיין פירושם בארוכה בפירוש הרע"ב שקלים פרק
ז' משנה ו' ז'. [יז] פעם אחת הייתי מהלך
וכו' - גם זה מביא כאן משום שדרש שהגרים
הרי הם כישראל בקרבנות, וזהו שהשיב לאותו
אדם שהגרים הם שיעידו בגוים. בזרוע -
פירוש בנצחון, כי דימה ששאלתו גדולה ואין
להשיב עליה. (מאורי אש). שבעה נביאים עמדו
לגוים - ואלו הן: בלעם ואביו ואיוב אליפז
התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהו בן
ברכאל הבזי. (ב"ב ט"ו ב'). מעידין בהם -
מתרין בהם. (מתנות כהונה). ויש מפרשים מעידין
בהם ליום הדין שהזהירו אותם על שבע מצוות

חילופי גירסאות

(כב) כ"ח וד"ל ל"א "לח".

ציורנים

כך שנו חכמים במשנה - כע"ז בברייתא יבמות מ"ז ב', ומסכת גרים פ"א ה"א. מכאן אמרו - חולין ה' א'. ברוך המקום כו' - ילקוט המכירי תהלים מזמור קי"ט העתיק כה"ע (בשם מדרש). אדם קיים מה שכתוב בתורה להקריב קרבן - שבת כ"ח ב', ע"ז ח' א', חולין ס' א'. נח קיים מה שכתוב בתורה - עיין רש"י בראשית ז' א'. אברהם קיים כל מה שכתוב בתורה - יומא כ"ח ב', קידושין פ"ב א', ב"ר פצ"ה ג', תנח"ו ויגש ס' י"א, בהר ס' א', תנ"י ויגש ס' י"ב, מדרש תהלים מזמור א', בראשית רבתי פרשת וישב (עמ' קע"ו), רש"י תהלים ט"ז ז'. ועיין לקמן פרק כ"ה [ב], מדרש אגדה חוקת כ"א י"ט, שו"ת הרשב"א ח"א סימן צ"ד.

הגוים לומר התורה לא נתנה לנו ועדין לא העידו בנו, מפני מה אנו יורדין לגיהנם, אמרתי לו: בני, כך שנו חכמים במשנה: גוי שבא להתגיר פושטין לו יד להכניסו תחת כנפי השכינה, מכאן ואילך גרי הדור מעדין בגויי הדור.

[יח] מן הבהמה מן הפקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם [ויקרא א ב]. אם נאמר מן הבהמה למה נאמר מן הפקר ומן הצאן, ואם נאמר מן הפקר ומן הצאן למה נאמר מן הבהמה, מכאן אמרו: מקבלין מיני זבחים מרשעי ישראל בשביל להכניסן תחת כנפי השכינה, חוץ ממומר ומנסף וזן ומחללי שבתות בפרהסיא.

[יט] ברוך המקום ברוך הוא, שספר ב"את עצמו עם הצדיקים. אדם קים מה שכתוב בתורה להקריב קרבן, והעלה שור על גבי המזבח, שנאמר משור פר מקרן מפריס (תהלים סט לב). נח קים מה שכתוב בתורה להקריב קרבן, שנאמר ויבן נח מזבח לה' (בראשית ח ב). אברהם קים כל מה שכתוב בתורה, שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקלי, וישמר משמתי

משנת אליהו

למומר מדובר במומר לכל התורה. [יט] ברוך המקום ברוך הוא וכו' - כיון שהביא הדינים מי מביא קרבן, מביא דרשה זו שאדם ונח כבר הקריבו קרבנות. שסיפר את עצמו עם הצדיקים - הדמה עצמו אליהם בסיפורו. והיינו שהשווה את שבחו לשבח הצדיקים וכדלהלן. (עפ"י מתנות כהונה בויק"ר). שנאמר משור פר - שביום שנקרא "שור" והיינו ביום שנברא, [ששור בן יומו קרוי שור] היה נדמה לפי שהוא בן שלש. (רש"י). ומזה לומד שהפסוק אמור באדם הראשון שהקריבו. מקרינ מפריס - בעל קרניים גדולות ופרסות רחבות. (מצודת דוד, ועיין ע"ז ח' א'). נח קיים מה שכתוב בתורה להקריב קרבן וכו' - וזו היתה גם כל ענין עבודתם של האבות, וכל הצדיקים הראשונים, שקיימו את התורה קודם נתינתה, כמו שדרשו חז"ל על פסוק מן הבהמה

בני נח, ומי שלא שמר אותם ירד לגיהנם. (פרוש מהר"ן). ועדיין - כמו ועוד. (עיין פרישה יו"ד ס' קפ"ו ח'). מעדין בגויי הדור - שיש להם ממי ללמוד. (ישועות יעקב). [יח] מרשעי ישראל - שהם בני אדם הדומים לבהמה, שאין מקיימין את המצוות. (גמ' ופירש"י חולין ה' א'). בשביל להכניסן תחת כנפי השכינה - נותן טעם למה מומר גמור נתמעט מפסוק שאינו מביא קרבן, ומומר לדבר אחד כן מביא קרבן, ולא העמדנו הפסוק לדבר אחר, ומפרש שכיון שהוא מומר לדבר אחד, בקל יחזור בתשובה, ולכך מקבלין מהם כדי שיחזרו בתשובה. (תוס' שם). חוץ ממומר ומנסף וזן ומחללי שבתות - בגמ' שם מפרש שמומר כאן הכונה למומר לניסוך וזן וחילול שבת, דכיון שחמורין, הרי הוא נחשב כמומר לכל התורה, ומה שדרשו לעיל מכם פרט

תנא דבי אליהו

קלט

חילופי גירסאות
(כג) כ"ה נמ"ר וד"ר. נוד"ר
הוסף: כל.

ציורים

יעקב קיים כל מה שכתוב
בתורה - ב"ד פפ"ב י"ד,
מדרש לקח טוב ריש פרשת
וישלח, ורש"י שם. יהודה
קיים כו' - שהש"ר פ"א [ב]
ה', מדרש משלי פל"א,
פסדר"כ פי"ב (ק"א א'),
מדרש חדש פרשת יתרו
(עמ' רל"ט). שכתוב
בתורה מצות יבום - דברים
כ"ה ה' י'. יוסף קיים את
כל התורה - לקמן פרק כ"ו
[טו], מכילתא בשלח
(פתיחתא), סוטה י"ג א',
תוספתא שם פ"ד ה"ג,
פסיקתא רבתי פכ"ב ה',
וע"ע זוה"ק וישלח קע"ו ב',
כבד כו' - לא תחמוד כו' -
שמות כ' י"ב-י"ד. ואומר
האל תמים וכו' - עין ב"ר
פמ"ד א'. אמרו אותו היום
וכו' - ויק"ר פ"ב י"א,
ילקוט וירא רמז צ"ט כל
הענין, בית יוסף או"ח סי'
א', ביהגרא"א שם סקכ"ט,
ועיין ביאור ארוך בזה בספר
תוצאות חיים לבעל
הראשית חכמה (סי' קנ"ו
במהדו"ח), ובספר דברים
אחדים להגאון חיד"א (מהדו"ח עמוד רצ"ה), ובספר ימלא פי תהלתך ח"ב עמ' צ"ד-צ"ה.

משמרת מציאותי חקותי ותורתתי (שם כו ה). יצחק קיים כ"מה
שכתוב בתורה, והשלך לפני אביו פשה לטבח, שנאמר
ויעקב את יצחק בנו וגו' (שם כב ט). יעקב קיים מה שכתוב
בתורה, שנאמר ויאמר יעקב וגו', הסרו את אלהי הנגר וגו'
(שם לה ב). יהודה קיים מה שכתוב בתורה מצות יבום, שנאמר
וידבר יהודה לאונן בא אל אשת אחיך ויבם אתה וגו' (שם
לח ח). יוסף קיים את כל התורה בלילה, בפד את אביך, לא
תרצח, לא תנאף, לא תגנב, לא תענה, לא תחמד. התורה
לא נתנה להם, והם קימו אותה מאליהן, לפיכך אוהבין
הקדוש ברוך הוא אהבה גמורה, והשנה את שמן לשמו
הגדול. עליהן הוא אומר אשרי תמימי דרך ההלכים בתורת
ה' וגו' (תהלים קיט א), ואומר הצור תמים פעלו (דברים לב ד), ואומר
האל תמים ודרכו, אמרת ה' צרופה וגו' (שמואל ב, כב לא).

[כ] וישחט את פן הפקר לפני ה' (ויקרא א ה), ובאיל הוא אומר
וישחט אתו על ירך המזבח צפנה לפני ה' (שם פסוק יא). אמרו:
אותו היום שעקד אברהם את יצחק בנו על גבי המזבח,
התקין הקדוש ברוך הוא שני פכשים, אחד שחרית ואחד

ערבית

משנת אליהו

[טו] מבואר שאשת פוטיפר אמרה ליוסף להרוג
את פוטיפר ולא שמע לה. לא תגנוב - שנאמר
(בראשית מ"ד ד') וילקט יוסף את כל הכסף וגו'
ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה. (מכילתא בשלח
פתיחה). לא תענה - שלא הגיד לאביו מה
שעשו לו אחיו, והרי דברים קל וחומר, ומה דבר
של אמת לא ענה, של שקר על אחת כמה וכמה.
(מכילתא שם). לא תחמוד - שלא חמד את אשת
פוטיפר. (שם). ואומר הצור תמים פעלו - וזהו
שהשוה שמו הגדול לשמן, שהוא יתברך נקרא
תמים, וכך קרא גם להם. [כ] ובאיל הוא
אומר וכו' - לפי שהוא זכר לאילו של יצחק.
(מתנות כהונה).

הטהורה וגו' (בראשית ד' ח'), ואמרו מכאן שלמד
נח תורה, ואמרו קיים אברהם אבינו את כל
התורה. לא שהיו מצווים ועושים כך מצד הדין
וכו', רק מצד השגתם בטוהר שכלם התקונים
הנוראים הנעשים בכל מצוה בהעולמות וכחות
העליונים ותחתונים, והפגמים הגדולים והחורבן
והריסה ח"ו שיגרמו בהם אם לא יקיימום. (נפה"ח
שער א' פכ"א עיי"ש שהאריך). כבד את אביך -
שנאמר לו יעקב: יוסף, אתה יודע שאחייך שונאים
אותך, ואתה אומר הנני? אמר לו: אבא, יודע
אני ששונאים אותי, ואפילו יהרגוני איני חוזר
דבורך ריקם. (מדרש אגדה פרשת וישב, ועמש"כ לקמן
פרק כ"ו [טו]). לא תרצח - לקמן בפרק כ"ו

עֲרִבִית, שְׁנֵאֹמֵר אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַּבֶּקֶר (בַּמִּדְבָּר כח ד), וְכָל כֶּדֶךְ לָמָּה? שֶׁבִשְׂעָה שִׁישְׂרָאֵל מַעֲלִין אֶת הַתְּמִיד עַל גְּבֵי הַמִּזְבֵּחַ, וְקוֹרִין אֶת הַמִּקְרָא הַזֶּה צִפְנָה לִפְנֵי ה', זֹכֵר הַקְדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא עֲקֵדֶת יִצְחָק כ"ו [בֶּן אֲבֶרְהָם. מַעֲיֵד אֲנִי עָלֵי שָׁמַיִם וָאָרֶץ, בֵּין גֹּזֵי בֵּין יִשְׂרָאֵל בֵּין אִישׁ בֵּין אִשָּׁה בֵּין עֶבֶד בֵּין שִׁפְחָה, קוֹרְאִין אֶת הַמִּקְרָא הַזֶּה, צִפְנָה לִפְנֵי ה', הַקְדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא זֹכֵר עֲקֵדֶת יִצְחָק בֶּן אֲבֶרְהָם].

[כא] דְּכָר אַחֵר, צִפְנָה לִפְנֵי ה' (וַיִּקְרָא א א יא), כִּי כִפְנָד אֲבֶרְהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֵב שֶׁהֵם צְפוּנִים לִפְנֵי ה', כִּי מִנִּין לָךְ לְשׁוֹן הַזֶּה, שְׁנֵאֹמֵר חֲדָשִׁים גַּם יִשְׁנִים דִּוְדֵי צִפְנָתִי לָךְ (ש"ש ז יד). כִּי אֲבֶרְהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֵב – יִשְׁנִים, עֲמָרָם בֶּן קָהָת וְכָל הַכְּשָׁרִים שֶׁהָיוּ בְּמִצְרַיִם – חֲדָשִׁים, שְׁנֵאֹמֵר חֲדָשִׁים גַּם יִשְׁנִים. חֲבוּרָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וְחֲבוּרָתוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ וְחֲבוּרָתוֹ שֶׁל דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְחֲבוּרָתוֹ שֶׁל חִזְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה – יִשְׁנִים, חֲבוּרָתוֹ שֶׁל עֲזָרָא חֲבוּרָתוֹ שֶׁל הֶלֶל הַזֶּקֶן חֲבוּרָתוֹ שֶׁל רַבֵּן יוֹחָנָן בֶּן זְכַאי חֲבוּרָתוֹ שֶׁל רַבִּי מֵאִיר וְחֲבֵרָיו – כִּי חֲדָשִׁים, עֲלִיהֶן הוּא אוֹמֵר חֲדָשִׁים גַּם יִשְׁנִים דִּוְדֵי צִפְנָתִי לָךְ.

[כב] מִפְּנֵי מָה הוּא אוֹמֵר בְּשׁוֹר וְקָרְבּוֹ וְכִרְעָיו יִרְחֵץ בְּמַיִם (וַיִּקְרָא א ט), וּבְאֵיל הוּא אוֹמֵר וְהִקְרַב וְהִפְרָעִים יִרְחֵץ בְּמַיִם (ש"ס פסוק יג), מָה בֵּין אֵיל לְשׁוֹר, שׁוֹר חֲסֵר שְׁתֵּי וְעָרֵב, אֵיל אֵינוֹ חֲסֵר שְׁתֵּי וְעָרֵב.

ומפני

משנת אליהו

שְׁעוּבָדִים אֶת הַשִּׁי"ת וְחֲדָשִׁים שְׁעוּבָדִים אוֹתוֹ. (ע"פ יפה תואר על ויק"ר). [כב] מִפְּנֵי מָה הוּא אוֹמֵר בְּשׁוֹר וְקָרְבּוֹ וְכִרְעָיו וְכו' – רְצוֹנוֹ לומר שֶׁבְשׁוֹר מֵיִיחָס אֶת הַקָּרֵב וְהַכְרָעִים לְשׁוֹר, וְלִכְךָ אָמַר "וְקָרְבּוֹ וְכִרְעָיו", וְאֵילּוֹ בְּאֵיל אוֹמֵר בְּסַתָּם, "וְהִקְרַב וְהַכְרָעִים" וְאֵינוֹ מֵיִיחָס אֵילּוֹ. שׁוֹר חֲסֵר שְׁתֵּי וְעָרֵב – זֶה לְשׁוֹן הַבֶּעַל הַטּוֹרִים (וַיִּקְרָא א' ט'): בְּכֵן בָּקָר כְּתִיב וְקָרְבּוֹ וְכִרְעָיו, וּבִצְאָן כְּתִיב וְהִקְרַב וְהַכְרָעִים, דְּאִיתָא בְּתַנָּא דְּבִי אֵלִיהוּ לִפְנֵי

חילופי גירסאות

(כד) נוסף מכ"ר וילקוט (וירא) וויק"ר (פ"ב) שהעמיקו למד"א כלן. (כה) צילקוט הגי': זה מעשה אברהם כ"ר. (כו) נכ"ר: מנין ללשון הזה שהוא לשון צפונה, וכ"ה צוק"ר. (כז) כ"ה נכ"ר וצוק"ר. נד"ר וד"ג וילקוט משוכם מאל. (כח) כ"ה נכ"ר וצוק"ר. נד"ר וד"ג חסר "מדעס".

ציורים

של רבן יוחנן בן זכאי - שהש"ר פ"ז י"ד. מפני מה הוא אומר בשור כ"ר - כל הענין בילקוט ויקרא רמז תמ"ד, ועיין בבבאור, ובמושב זקנים עה"ת ויקרא א' ט'. וע"ע תו"כ ויקרא פרק ו' ה"ו. שור חסר שתי וערב - עיין חולין נ"ט א'.

וְכָל כֶּךְ לָמָּה - פִּירוּשׁ לָמָּה תִּיקֵן לְהַקְרִיב שְׁתֵּי כִבְשִׁים בְּכָל יוֹם. וּמִפְרֹשׁ שֶׁהוּא כְּדֵי שִׁיזְכֹּר לִפְנֵינוּ עֲקִידַת יִצְחָק בֶּן אֲבֶרְהָם, וְעֵינֵינוּ לִקְמֹן סוּף פֶּרֶק כ"ח. זֹכֵר הַקִּבְ"ה עֲקִידַת יִצְחָק - וְזוֹהוּ הַטַּעַם שֶׁנִּכְתַּב בְּאֵיל "צִפְנָה לִפְנֵי ה'" לִפְנֵי שֶׁצִּפּוֹן וּגְנוּז לִפְנֵינוּ יִתְבָּרַךְ מַעֲשֵׂה הָעֲקִידָה שֶׁבְסוּף נִשְׁחַט תְּמוּרָתוֹ אֵיל. [כא] אֲבֶרְהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֵב כ"ר - רְצָה לומר שֶׁבְשְׁתֵּי תְּקוּפוֹת שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל בִּיצִיאַת מִצְרַיִם, וּבְעוֹלֵי בָבֶל, הָיוּ בָהֶם יִשְׁנִים

ציונים

שנים עשר נשיאים עמדו
כו' - במדבר ד' י"ב-פ"ג.
ונאמר שם הקרבה בשור
ואיל - במדבר ד'. שתי
מנחות הם - ויק"ר ספ"ג.
(גליון הגר"ח קנייבסקי
שליט"א).

[כג] ומפני מה נאמר באיל הקרבה, שנאמר והקרבה והפרעים וגו', והקריב הפה את הכל והקטיר המזבח וגו' (שם), ובשור לא נאמר הקרבה, שנאמר וקרבו וקרעו ירחץ פמים והקטיר וגו' (שם פסוק ט), ונאמרו חכמים למדנו הקרבה מן האיל אל השור, אמרתי להם: רבותי, שנים עשר נשיאים עמדו לחנפת המזבח, והעלו עולה לזה ולזה, חטאת לזה ולזה, זבח שלמים לזה ולזה, ונאמר שם הקרבה בשור ואיל, וכאן נאמר הקרבה באיל ולא נאמר הקרבה בשור, ולמה? כדי שלא יאמר אדם בעצמו אלה ואעשה דברים מכערים ודברים שאינן ראויים, ואביא שור שיש בו בשור הרבה ואעלה אותו על גבי המזבח, מה אם ישא הקדוש ברוך הוא לי פנים, אלא יעשה אדם מעשים טובים וילמד תורה, ויביא איל שהוא כחוש בבשר וכלו לאשים, ויעלהו עולה על גבי המזבח, והריני עמו ברחמים ומקבלו בתשובה, לכך נאמר הקרבה באיל ולא נאמר הקרבה בשור.

[כד] שתי מנחות הם, שנאמר ואם מנחה על המחבת וגו' (שם ב ה), ואם מנחת מרחשת (שם פסוק ז), ובשתייהם הוא אומר והבאת (שם פסוק ח), ומה בין מחבת למרחשת, שזו תכלל

בשמן

משנת אליהו

שכשמהלכת בהמה דקה מגבהת כרעיה כמו שתי וערב, אבל בהמה גסה מגבהת כרעיה לצדדים, ולכן בהמה דקה משתנה מאכלה בכטנה, ועל כן צואתה גם כן משונה מבהמה גסה, עכ"ל. [כג] הקרבה - הוא הולכת איברים לכבש. (ערוכין ק"ד א'). ואמרו חכמים - פירוש שחכמים השיבו כן לאליהו, ועל זה אמר להם שאינו כן, אלא טעם יש בדבר. ונאמר שם הקרבה בשור ואיל - שכן נאמר שם תחלה: קרבנו וגו', וזה אמור על כל האמור בהמשך - על השור ועל האיל, וכן בסוף הפרשה מסיים: זה קרבן וגו', והוא אמור על כל המוזכר תחלה. [נאפשר שיש כאן ט"ס, ומקשה למה חזר בכל

הנשיאים את כל סדר קרבנותיהם, ולא אמר בקצרה וביום השני הקריב פלוני כן]. לכך נאמר הקרבה באיל - ללמדנו שכשאדם עושה מעשים טובים ולומד תורה, חשוב קרבנו אע"פ שהוא איל כחוש, יותר מהמקריב שור ועושה דברים מכוערים. (ע"פ ישועות יעקב). [כד] ומה בין מחבת למרחשת - כאן מסתיימת השאלה, ומתרחץ שזו תוכלל בשמן וזו תיעשה בשמן כל צרכה. שזו תוכלל בשמן וזו תעשה בשמן - שכן אצל מחבת נאמר (ויקרא ב' ה'): סולת כלולה בשמן. ובמרחשת נאמר (שם ז) סולת בשמן תעשה, ומשמע שבמרחשת יש יותר שמן, עד שהסולת שרוי בשמן.

קמב

סדר אליהו רבא, פרק ו' [כד-כו]

בְּשֵׁמֶן, וְזוֹ תַעֲשֶׂה בְּשֵׁמֶן כָּל צָרָהּ, כִּי שֶׁכָּךְ שָׁנוּ חֲכָמִים
בְּמִשְׁנָה: מִרְחֶשֶׁת עֲמֻקָּה וּמַעֲשִׂיָּה רוֹחֶשֶׁין, מִחֲבַת צָפָה
וּמַעֲשִׂיָּה קֶשֶׁין. בִּיצָד, שְׁלֹא יֹאמֶר אָדָם בְּעֶצְמוֹ אֵלֶּךְ וְאֶעֱשֶׂה
דְּבָרִים מְכַעְרִים וּדְבָרִים שְׂאִינָן רְאוּיִין, וְאֵכֵא לְמִנְחָה עַל
אַהֲבָתִי שְׂאִנִּי אוֹהֵב אֶת הַמָּקוֹם, אוֹמֵר לוֹ הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ
הוּא: בְּנִי, מִפְּנֵי מָה לֹא בָלַלְתָּ מַעֲשִׂיךָ בְּדִבְרֵי תוֹרָה
וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים, שְׂאִין שְׁמֶן אֵלֶּךְ תוֹרָה, וְאִין שְׁמֶן אֵלֶּךְ
מַעֲשִׂים טוֹבִים, שְׁנֹאֲמַר לְרִיחַ שְׁמָנִיד טוֹבִים (ש"ה א ג) –
לא [לְרִיחַ מַעֲשִׂיךָ טוֹבִים], שְׁמֶן תוֹרָה שְׁמָד (ש"ס) – לב [שְׁכָרְנוּ
יִשְׁבָּאֲתִי לְלִמַּד תּוֹרָתְךָ, שְׁפַכְתָּ לָנוּ דְּבָרֵי תוֹרָה בְּשֵׁמֶן
הַמְיֻרָק מִכְּלֵי לְכָלִי וְאִין קוֹלוֹ נִשְׁמָע, לְכָךְ נֹאמַר שְׁמֶן
תוֹרָה שְׁמָד].

[כה] עַל בֶּן עֲלָמוֹת אֶהְבוּךָ (ש"ס), אֶפְלוּ הַגּוֹיִים מִפִּירִין בְּחֻכְמָה
בְּבִינָה בְּרַעַת וּבְהִשְׁכָּל וּמִגִּיעִין לְגוֹפָה שֶׁל תּוֹרָתְךָ, הִיו אוֹהֲבִין
אוֹתְךָ אֶהְבָּה גְּמוּרָה, בֵּין בְּשֶׁהוּא טוֹב לָהֶם בֵּין בְּשֶׁהוּא רַע
לָהֶם, לְכָךְ נֹאמַר עַל בֶּן עֲלָמוֹת אֶהְבוּךָ.

[כו] דְּבָר אַחֵר, עַל בֶּן עֲלָמוֹת אֶהְבוּךָ – אֵלֹו יְמוֹת
הָעוֹלָם

חילופי גירסאות

כט) נכ"ר: ושנו. ונד"ר:
שנו. ל) כ"ה נכ"ר וד"ר.
נז"ע הגיס: מנחת מחבת
בלולה בשמן. לא) נוסף
מכ"ר. לב) נוסף מכ"ר.
לג) נד"ל: שבאנו.

צייונים

שכך שנו חכמים במשנה -
מנחות ס"ג א', תו"כ ויקרא
דבורא דנדבה פרק י"ב ה"ז,
תנחו' ויקרא סי' ה', תנ"י
שם סי' ו', ועיין בביאור.
שאין שמן אלא תורה - עיין
ספרי עקב פמ"ח, שהש"ר
פ"א (על הפסוק שמן
תורק), קה"ד פ"ט ח', תנחו'
אחרי סי' י', תבא סימן ג',
משנת ר"א פי"ג (עמ' רנ"ו).
על כן עלמות וגו' אפילו
הגוים כו' - תנחו' יתרו סי'
ג'.

משנת אליהו

דבר זה מלמד את האדם להתנהג במעשיו. אומר
לו הקב"ה וכו' - רצה לומר שכך ציוה הקב"ה
לבולל שמן במנחה, להורות על חשיבות השמן
שהוא רמז לתורה ומעשים טובים, וכמו שמבאר
והולך. [כה] עַל כֵּן עֲלָמוֹת אֶהְבוּךָ וכו' -
כיון שהביא את ראש מקרא זה, דורש לסופו
בשלש אופנים. אפילו הגוים מכירים - רצה
לומר אם היו מכירים. (ישועות יעקב). לִכְךָ נֹאמַר
עַל כֵּן עֲלָמוֹת וְגו' - פירוש אף הגוים שהם
נעלמים מן התורה, אילו יכירו בה, יגיעו לאהבת
ה' בכל מצב. [כו] אֵלֹו יְמוֹת הָעוֹלָם - מפרש
את הפסוק שכלל ישראל אוהבים את הקב"ה
לעולמים, שכן כל חמשים שנה הוא עולם, והרבה
שנות עולמים אוהבים בני ישראל את הקב"ה.

מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשין - רש"י
בפרשת ויקרא (ב' ה' ז') פירש וז"ל: מחבת כלי
הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האור
בשמן, והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשה המנחה
שבו קשין, שמתוך שהיא צפה - האור שורף את
השמן. ומרחשת כלי הוא שהיה במקדש - עמוק,
ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור
שורפו, לפיכך מעשי מנחה העשוין לתוכה
רוחשין. כל דבר דך על ידי משקה נראה כרוחש
ומנענע, עכ"ל. ואולם מהתדב"א כאן משמע
שמפרש כהרמב"ם (פי"ג ממעשה הקרבנות ה"ז)
שבבשיית הבצק עצמו יש הפרש ביניהם, שמנחת
מרחשת היא עיסה יותר רכה מעיסת מנחת מחבת,
יעו"ש ובלחם משנה. כיצד וכו' - פירוש כיצד

תנא רבי אליהו

קמזג

חילופי גירסאות
(לד' עיין גניאלור. לה) נד"ר
והד"נ: רצ"ד שנים, וטס"ס.
(לו) נכ"ר הנ"ל: אפילו מת
עליך אפילו נהרג עליך.

ציונים

חמשים שנה שנה' בשמואל
כו' - עיין יר' ברכות פ"ד
ה"א, מדרש שמואל פרשה
ב' [ט], ופ"ג [ג], ופרשה ד'
[א], רש"י שם א' א' כ"ב.
שנאמר בעבר עברי נקרא
עולם - קדושין ט"ז א',
מכילתא משפטים פ"ב,
מכילתא דרשב"י שם עמ'
קס"ד. (נמצא משנברא
כו') - עמש"נ לעיל פ"ב
[א]. ולא שימש ת"ח -
עיין ברכות מ"ז ב', סוטה
כ"ב א'.

העולם. אמר במה שנים נקרא עולם, הוי אומר חמשים
שנה נקרא עולם, שנאמר וְחַנָּה לֹא עָלְתָה וְגו', וַיֵּשֶׁב
שָׁם עַד עוֹלָם (שמואל א, א כב), חמשים שנה שנאמר בְּשִׁמוּאֵל
הָרִמְתִּי נִקְרָא עוֹלָם, וחמשים שנה שנאמר בְּעֶבֶר עִבְרִי
נִקְרָא גַם כֵּן עוֹלָם, שנאמר וְעֶבְרִי לְעֹלָם (שמות כא ו),^{לד' (נמצא}
משנברא העולם עד עכשיו תשעים עולמות^{לה} וארבעים וארבע שנים), לְכָךְ נִאֲמַר
עֲלָמוֹת אֶהְבֹּדָה (שה"ש א ג).

[כז] דְּבָר אַחֵר, עַל כֵּן עֲלָמוֹת אֶהְבֹּדָה, קָרָא אָדָם וְלֹא שָׁנָה,
עֲדִין בַּחוּץ הוּא עוֹמֵד. שָׁנָה וְלֹא קָרָא, עֲדִין בַּחוּץ הוּא עוֹמֵד,
קָרָא וְשָׁנָה וְלֹא שִׁמַּשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, דּוּמָה בְּמִי שֶׁנִּתְעַלְמָה
מִמֶּנּוּ תוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי אַחֲרֵי שׁוֹבֵי נַחֲמָתִי, וְאַחֲרֵי הוֹדָעִי
וְגו' (דְּרָמָה לֹא יח). אֲבָל קָרָא אָדָם תוֹרָה נְבִיאִים וּכְתוּבִים וְשָׁנָה
מִשְׁנָה מְדַרְשׁ הִלְכוֹת וְאַגְדוֹת וְשִׁמַּשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים,^{לו} וְאַפְלוּ
מֵת אוֹ נִהְרַג עַל הַתּוֹרָה, הָרִי הוּא בְּשִׁמְחָה לְעוֹלָם בְּעוֹלָם
הַבָּא, לְכָךְ נִאֲמַר עֲלָמוֹת אֶהְבֹּדָה.

מרחשת

משנת אליהו

שבהיותו לומד כל חלקי התורה כראוי זוכה
לעולם הבא, אף שמת או נהרג בצעירותו. וזה
לשון מדרש תנחומא (כי תשא ס"ג): אדם שכל
שנותיו שלשים שנה, ומעשר שנים ואילך הוא
עמל בתורה ובמצות, ומת לשלשים שנה, ואדם
אחר חיה שמונים שנה, ומעשר שנים ואילך עמל
בתורה ובמצות עד שמת, את אומר הואיל ולא
יגע הראשון אלא עשרים שנה בתורה, וזה שיגע
שבעים שנה, שהקב"ה מרבה לזה שכר יותר ממי
שעסק בתורה עשרים שנה, לפיכך אני אומר אם
מעט ואם הרבה יאכל, שיכול בן עשרים שנה
לומר לפני הקב"ה אילולי שסלקתני מן העולם
בחצי ימי הייתי מאריך שנים ומרבה בתורה
ובמצות, לפיכך אני אומר אם מעט ואם הרבה
יאכל שמתן שכרו של זה כמתן שכרו של זה,
ע"כ. על התורה - נראה הכונה שנהרג עבור
מה שקיים או למד תורה. (ועיין חילופי גירסאות).

(נמצא וכו') - הוא הוספת מעתיק מאוחר.
(יעיין בישועות יעקב). [כז] עֲדִיין בַּחוּץ הוּא
עוֹמֵד - שאינו רואה כלום. שִׁמַּשׁ תַּלְמִידֵי
חֲכָמִים - הוא התלמוד התלוי בסברה, שהיו
נותנים לדברי משנה טעם, והיו מתאספים יחד
ועוסקים בכך, והוא הגמרא שסידרה אמוראים.
(רש"י ברכות מ"ז ה', ועיין בפירושו חולין מ"ד ב').
שנאמר כִּי אַחֲרֵי שׁוֹבֵי וְגו' - לומד מסוף הפסוק
שנאמר ואחרי הודעי ספקתי על ירך, שרק אחר
שנודע לו כל ההלכות ודיני התורה יכול להכיר
בדברים שאינם ראויים שהיה עושה. אֲבָל קָרָא
אָדָם וכו' - וכך מתפרש הפסוק על כן עלמות
אהבוך, שכשארם נודע לו הדברים הנעלמים
בתורה, אז הוא יכול לבא לאהבת ה' שלמה,
והוא ע"י ידיעת התורה בשלמות, וגם שמעתה
מקיים המצוות בדקדוק. אפילו מת או נהרג
- נראה שלומד עוד ענין מתיבת "עלמות",

קמז

סדר אליהו רבא, פרק ו' [כח-כט]

חילופי גירסאות
לז' כ"ה גמ"ר. גמ"ר חז"ני:
חסר.

ציונים

וידוע להשיב בהם - ערובין
נ"ד א'. (לוח ארז). שאלו
יתירות אות אחת - זוה"ק
ח"א דף ר"ס ב'. כדי שלא
יאמר האדם - מדרש חדש
פרשת משפטים (עמ'
רמ"ז).

[כח] מרחשת עמקה ומעשיה רוחשין, ביצד יש בו דגמא
באדם, אדם שיש בו תורה ונזהר בעצמו שלא יבוא לידי
חטא ועוון, אומר לו הקדוש ברוך הוא: בני, ברוך אתה,
ותהא לך קורת רוח בעולם, וישמרו ויטמנו דברי תורה
בפיך לעולם.

אשרי אדם שיש פידו דברי תורה ושמורין פידו, וידע
להשיב בהן תשובה במקומו, עליו הוא אומר מים עמקים
עצה בלב איש וגו' (משלי כ ה), ואומר ממעמקים קראתיך
ה' (תהלים קל א).

[כט] זאת תורת העלה (ויקרא ו ב), וזאת תורת המנחה (שם
פסוק ז), זאת תורת החטאת (שם פסוק יח), וזאת תורת האשם
(שם ז א), וזאת תורת זבח השלמים (שם פסוק יא). מה בין אלו
לאלו, שאלו יתרות אות אחת, ואלו יחסרות אות אחת,
ועוד למה נאמר זאת תורת העלה, ולא נאמר זאת העולה
סתם. כדי שלא יאמר האדם בעצמו אעשה דברים מכערים
ודברים שאינן ראויין, ואביא עולה שכלה לאשים ואעלה
אותו על גבי המזבח, מה אם ישא הקדוש ברוך הוא
לי פנים, אלא יעשה אדם מעשים טובים וילמד תורה
לשמה, ויביא מנחה שהיא בסלע או באפר ויעלהו על
גבי המזבח, והריני עמו ברחמים ומקבלו בתשובה, לכך
נאמר זאת תורת העלה חסר אות אחת, וזאת תורת

המנחה

משנת אליהו

[כח] אדם שיש בו תורה וכו' - וזוה הוא
דומה למנחת מרחשת שמעשיה רכין בעצם
עשייתן על ידי השמן, וכן האדם שיש בו תורה
ומעשים טובים ונזהר מן החטא משול לשמן.
ויטמנו דברי תורה בפיך לעולם - שעל ידי
שאדם נזהר מן החטא זוכה לדעת התורה ולא
שוכחה, וכדלקמן בפרק י"ג [ח], ונראה שגם בזה
משול למרחשת שמעשיה עמוקים, שהתורה
נקבעת בעומק לבו, ועיין לקמן. מים עמוקים

עצה בלב איש - נראה שמפרש הפסוק שהתורה
שנמשלה למים - היא תיקבע בעומק לבו, ונותנת
בלב האיש עצה ותבונה להשיב כל מה
שישאלוהו. ואומר ממעמקים קראתיך ה' -
יתכן פירושו שעל ידי שזוכה שהתורה תיקבע
בעומק לבו, זוכה שקורא את ה' ועונה לו.
[כט] שאלו יתרות אות אחת וכו' - שכתוב
בהם "וזאת" בוא"ו, ובאלו כתוב "וזאת". (ישועות
יעקב). חסר אות אחת - שאינו קרבן ראוי

תנא דבי אליהו

קמח

חילופי גירסאות
 (לח) כמ"ר: ואעבור עבירה.
 (לט) טספ מ"ר: וכ"ה ציומל
 (דף פ"ה ז'). (מ) נדל"ל:
 בי. (מא) כ"ה כמ"ר וד"ר.
 נוד"נ הגיה: של בעלי קומה.

ציונים

שנו חכמים במשנה - יומא
 פ"ה ב', יר' שם פ"ח ה"ז.
 אפילו יעשה אדם מאה
 עבירות - לקמן פרק כ"ב
 [ח], סא"ו פרק ט' [ח], תנ"י
 וירא ס' ט"ז, מדרש משלי
 פ"ו כ', ועין פסדר"כ פכ"ה
 (קס"ג ב'), פס"ר פמ"ה ט',
 משנת ר"א פי"א (עמ' ר"י),
 ר"מ פ"א מתשובה ה"ג,
 ופ"ב ה"א. וישפיל את
 עצמו כו' - עין שעי"ת לר"י
 ש"א ס' כ"ג-כ"ח. ויראה
 את עצמו - עין קדושין מ'
 ב', תוספ' שם פ"א ה"א.
 חייב באשם תלוי בכל יום
 - עין זבחים ע"ז א', חולין
 מ"א ב', כריתות י"ח א',
 כ"ה א', מג"א ס' א'
 סק"א.

המנחה יתרה אות אחת, ולכך כתיב זאת תורת העולה,
 ולא נאמר זאת העולה.

[ל] ולמה נאמר זאת תורת החטאת (שם ו יח), כרי שלא
 יאמר האדם בעצמו אלך ואעבד עבודת אלילים, ואביא
 חטאת ואתכפר בה, ושנו חכמים במשנה: האומר אחטא
 ואשוב^ט [אחטא ואשוב], אין מספיקין בידו לעשות תשובה,
 לכך נאמר זאת תורת החטאת.

[לא] ולמה נאמר וזאת תורת האשם (שם ז א), כך אמר
 הקדוש ברוך הוא לישראל: בני, אני אמרתי לכם אין חפצי
 אלא ברכה, ובמי שאין בו עברות, וחזרתי בו בדברי, אפלו
 יעשה אדם מאה עברות זו למעלה מזו, ויחזר ויעשה
 תשובה, וישפיל את עצמו לארץ, ויראה את עצמו כאלו
 הוא חצי ופאי וחצי חייב, ויראה את עצמו כאלו חייב
 באשם תלוי בכל יום, הריני עמו ברחמים ומקבלו בתשובה,
 ואתן לו בנים מאשל קומה ועוסקי תורה ומקמי מצוות,
 ויטמנו דברי תורה בפיו לעולם, שנאמר וה' חפץ דבא
 החלי, אם תשים אשם נפשו, יראה זרע ואריך ימים, וחפץ
 ה' בידו יצלח (משנה נג י'). אמר הקדוש ברוך הוא לישראל:
 בני, אל תאשימוני שאני חפץ בחולה הזה שאינו לא מן

החיים

משנת אליהו

רצוי. ולכן אמר "תורת", לפי שבא ללמד דבר
 זה. [לא] אין חפצי אלא ברכה - נראה הכונה
 שהשי"ת חפץ שאדם יעשה רק מעשים טובים
 ויושפע לו שפע ברכה, ומי שיעשה עבירות יקבל
 עונש, והשי"ת חזר בו שגם החוטא שונעש, אם
 יעשה תשובה - יתקבל, וגם הוא יזכה לשפעת
 ברכה. ויחזור ויעשה תשובה - ומכיון שמעלת
 התשובה גדולה כל כך לכפר על מה שעשה
 האדם, אין מן הראוי שיתרשל האדם מלשוב
 בתשובה, כי ימינו פשוטה לקבל שבים, והפתח
 פתוח לעולם. (ראשית חכמה שער התשובה פ"א).

כשבא באופן זה. יתירה אות אחת - שהוא
 מהודר יותר כשבא בלא חטא. ולכן כתיב זאת
 תורת העולה - נראה הכונה שלכן נאמר "תורת"
 כדי ללמד את הלימוד מהפסוק, שעדיף להביא
 מנחה עם תורה לשמה ומעשים טובים, מאשר
 להביא בהמה ועושה דברים שאינם ראויים.
 [ל] אלך ואעבוד עבודת אלילים ואביא חטאת
 - ואדם זה מלבד חטאו, אף טועה בדבר הלכה,
 שכן על מזיד אין מביאים קרבן. לכך נאמר
 זאת תורת החטאת - רצה לומר שלכן נאמר
 "זאת" בחסרון וי", לפי שמורה שהקרבן אינו

חילופי גירסאות

מב) כ"ר: ויתחיל ויאמר, וכע"ז כ"ר. וד"נ הגיה כלפניו. מג) כ"ה כ"ר. כ"ר וד"נ: כשאין ישראל כ"ר.

ציונים

ותלמודו מתקיים בידו - עיין ברכות ה' א'. והביאו שלמים כ"ר - עיין רש"י קהלת ד' י"ז.

החיים ולא מן המתים, אלא ישפיל אדם עצמו, כמ"ב כמ"ו שנאמר אם תשים אשם נפשו, כמ"ו שאמרו חכמים יביא אשם ויכפר על נפשו, בודאי יראה זרע יאריך ימים, ותלמודו מתקיים בידו, שנאמר וחפץ ה' בידו יצלה. דבר אחר, יראה זרע - בעולם הזה. ויאריך ימים - בעולם הבא. לך נאמר וזאת תורת האשם (ויקרא ז א).

[לב] ולמה נאמר וזאת תורת זבח השלמים (שם פסוק יא), כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: בני, עשו רצוני ומעשים טובים, והביאו שלמים שכלה לבגלים, ואין מהם על גבי המזבח אלא דמים ואמורים, והריני עמכם בשמחה לעולם, לך נאמר וזאת תורת זבח השלמים.

[לג] אבל כשהיו ישראל במדינה, נאמר בהן: כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל, עלותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר, כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים וגו', כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי וגו' (ויקרא ז כא-כג), ואומר כי חסד חפצתי ולא זבח, ודעת אלהים מעלות (הושע ו י). כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, לך אמר להם לישראל עד מתי אתם טועני דברים מכערי ודברים שאינן ראויין, ואומרים אתם עלי מזיד עשה את אבותינו ואותנו בכל

משנת אליהו

[כשהיו ישראל במדינה וכו'] - כן צריך לומר. (ועיין חילופי גרסאות). ורצונו לומר שכשהיו ישראל בארץ ישראל וחטאו, אמר להם הקב"ה שיקריבו שלמים, ולא משום שיש לו מכך נחת רוח, אלא אמר להם מאחר שאין קרבנכם מקובל לפני למה תפסידו הבהמה. (ע"פ רש"י ירמיה ז' כ"א). כך אמר הקב"ה - בא לפרש שעיקר כונת השי"ת במה שאמר שיביאו שלמים, שיותר הוא חפץ שיחדלו מעוונותיהם, וכמו שמבאר והולך. טוענים דברים וכו' - טוען הוא נושא, והיינו שאומר להם למה אתם נושאים חבילות של דברים מכוערים. מזיד עשה את אבותינו

אלא ישפיל אדם עצמו - מפרש את הפסוק וה' חפץ דכאו החלי - שכשהשי"ת מדכא אדם בחולי, אין זה משום שחפץ בעצם החולי, אלא כדי שיבא מזה להשפיל עצמו, וזהו המשך הפסוק: אם תשים אשם נפשו, שירגיש כאילו חייב אשם בכל יום. לך נאמר וזאת תורת האשם - ללמד על המעלה של השב ומביא אשם על עונו. [לב] והביאו שלמים וכו' - וזה לשון רש"י בקהלת (ד' י"ז): שמור רגלך כאשר תלך לבית האלקים - היאך תלך, אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא הטוב, ושמור עצמך שלא תצטרך לילך בהבאת חטאות ואשמות. [לג] אבל

חילופי גירסאות
(מד) כ"ה צ"ר וד"ר (ונשמט)
שס חנית "שנאמר". צד"ג
הגיה: שנאמר כי הנני קורא
לכל משפחות ממלכות
צפונה וגו', ודברתי משפטי
אותם על אשר עזבוני וגו'
(יכמיה טו-טז), לכן אמר
הקב"ה לירמיהו הלך כו'.
(א) צילקוט: פסקין, ועיין
צד"ג. (ב) צד"ר מוסף:
עם מלך ישראל. (ג) צד"ר
וילקוט מוסף: ואין כירה
האמור כאן אלא לשון
שלום, כאדם האומר
לחבירו שלום עליך מרי
כירי, לכן נאמר ויכרה להם
כרה גדולה. (ד) צד"ר
מוסף: עם מלך ישראל.
(ה) כ"ה צ"ר. צד"ג הגיה:
בעצמו נקרא אמת.

ציורים

הרי הוא אומר וכו' - ילקוט
מלכים רמז רל"א כל הענין.
שהקב"ה קרא את נפשו ה'
אמת - שמו"ר פל"א,
שהש"ר פ"א (ע"ה פ'
לסוסי), מדרש אבות
דר"ע (אזה"מ עמ' ת"ח),
וזה"ק ח"א דף ב' ב'. ועיין
שבת ג"ה א', יומא ס"ט ב',
סנהדרין ס"ד א', ירו' ברכות
פ"א ה"ה, ב"ר פ"א ב',
ופפ"ח ה', פסדר"כ פ"ד (ל' ב'), וע"ע ירו' ברכות פ"ז ה"ג.

בְּכָל דְּרִכְיֵנוּ, מִדְּשִׁנְאָמֵר הֶלֶךְ וְקִרְאָתָא אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
צְפוּנָה, וְאִמְרַת שׁוּבָה מִשְׁבָּה יִשְׂרָאֵל נָאֵם ה' לֹא אֶפִּיל פְּנֵי
בָּקֶם, כִּי חֲסִיד אֲנִי נָאֵם ה' לֹא אֶטּוֹר לְעוֹלָם (יְרֵמְיָה ג יב).

פָּרָק ז

[א] הֲרִי הוּא אוֹמֵר טוֹבָה חֲכָמָה מִכְּלִי קֶרֶב (קֶהֱלֵת ט יח), גְּדוֹל
פִּיסְטוֹן שְׁעֵשָׁה אֱלִישָׁע, יוֹתֵר מִכָּל הַמְּלַחְמוֹת שְׁעֵשָׁה יוֹרֵם
בֶּן אַחָאָב, שִׁנְאָמֵר וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל אֱלִישָׁע בֶּרְאֵתוֹ
אוֹתָם, הָאֵבָה אֵבָה אָבִי, וַיֹּאמֶר לֹא תִבָּה וְגו', וַיִּכְרֶה לָהֶם
כְּרָה גְדוֹלָה וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁלַחֵם וְגו', וְלֹא יָסְפוּ עוֹד גְּדוּדֵי
אָרֶם לָבוֹא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (מְלָכִים ב, ו כ"א-כג). יָהּ לְמִדָּת שְׁגָדוֹל
פִּיסְטוֹן שְׁעֵשָׁה אֱלִישָׁע יוֹתֵר מִכָּל הַמְּלַחְמוֹת שְׁעֵשָׁה יוֹרֵם,
לְכֹךְ נֹאמֵר טוֹבָה חֲכָמָה מִכְּלִי קֶרֶב.

[ב] כִּיּוֹצֵא בְּדֹכֵר אֶתָּה אוֹמֵר, שִׁנְאָמֵר הַמֶּלֶךְ דָּוִד: רֹאשׁ
דְּבִרְךָ אֱמֶת (תְּהִלִּים קיט קס), וְכִי מָה רָאָה דָּוִד הַמֶּלֶךְ לְשַׁבַּח אֶת
הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּלִשׁוֹן אֱמֶת. אֶלָּא שֶׁדָּן בְּעֶצְמוֹ וַאֲמַר,
כְּשֵׁם שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הִקְרָא אֶת נַפְשׁוֹ ה' אֱמֶת, שִׁנְאָמֵר
וְה'

משנת אליהו

וּאוֹתָנוּ - כאילו במזיד עברו על התורה, והם לא
חטאו רק בשוגג. (ישועות יעקב). **כי חסיד אני**
- פירוש שאף על פי שהם מזידים, בכל זאת
השי"ת בגודל חסידותו מוחל לעונות בני ישראל
כאילו חטאו בשגגה, וזהו שאמר הכתוב: כי
חסיד אני נאום ה' לא אטור לעולם, אך דעי
עונך כי בה' אלקיך פשעת וגו'.
פרק 1: [א] **גדול פיסטון** - בערוך פירש פיסטון
- מארב, ונראה הכונה במה שהכם בסגורים
והוליך אותם שלא בידיעתם לשומרון, כמבואר
בפסוקים במלכים (ב' ו' י"ח-י"ט). ובילקוט
הגירסא: פסקין. ומפרש בהגהות הילקוט שהוא
"פסק דין", ונראה הכונה במה שפסק אלישע

ליורם שלא יהרגם, אלא יעשה להם סעודה.
ויכרה להם וגו' - לשון תקון סעודה. (רש"י
בשמואל שם). ועיין חילופי גרסאות שבילקוט
מוסיף: ואין כרה האמור כאן אלא לשון שלום,
כאדם האומר לחבירו שלום עליך מרי. ופירש
בערוך ש"כירי" בלשון יוני הוא "שלום עליך",
וזהו כונת הכתוב ויכרה להם כרה ששאל בשלומם
כראוי. [ב] **כיוצא בדבר אתה אומר וכו'** -
המאמר מוקשה, ונראה הכונה שבא לפרש הפסוק
"טובה חכמה מכלי קרב" שמה שאפשר להשיג
על ידי החכמה אי אפשר להשיג בשום אופן
אחר, ואף לא על ידי כלי קרב, וכמו שמצינו
בדוד המלך שבחכמתו השיג לשבח את הקב"ה

חילופי גירסאות
(ו) ס"ל: דָּבָר.

ציורים

באותה שעה אמר דוד וכו'
- מדרש תהלים מזמור י"ז,
מדרש שמואל פל"א,
פסיקתא רבתי פ"א ג',
תרגום דהי"א כ"א י"ג,
רש"י שמואל ב' כ"ד י"ד.
באותה שעה נשא דוד כו'
- ילקוט מלכים רמז קס"ה
כל הענין. והרג את גר
החווה - עיין שמו"ר פט"ו
כ' ובהגהות שיח השדה.
ואת ארבעת בניו של דוד -
עיין מדרש תהלים מזמור
ג', וספר חסידים החדש סי'
שנ"ד. נכנס בו רתת -
פרקי דר"א פמ"ג, תנחו" חי'
שרה סי' ב', מדרש תהלים
מזמור י"ח [ל'], אגדת
בראשית פל"ח.

וה' אֱלֹהִים אָמֵת (דְּמָה י'), ואומר נִשְׁבַּע ה' לְדָוִד אָמֵת (תהלים קלב יא), כִּךְ אֵין אָנִי מִשְׁבַּחוֹ אֶלָּא בְּלִשׁוֹן אָמֵת, לְכִךְ נֶאֱמַר רֹאשׁ דְּבִרְךָ אָמֵת.

[ג] כִּיּוֹצֵא בְּדִבְרֵי אַתָּה אוֹמֵר, וּדְבַר ה' הָיָה אֶל גֵּר הַנְּבִיא חֲזָה דָּוִד לֵאמֹר וְגו', שְׁלֹשׁ אֲנָכִי נוֹטֵל עֲלֶיךָ, בְּחַר לְךָ אַחַת מֵהֶם וְגו', וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל גֵּר צַר לִי מְאֹד, נִפְלָה זֶא בֵּיד ה' כִּי רַבִּים רַחֲמֵי וְגו' (שְׁמוּאֵל ב, כד י"ד), בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר דָּוִד בְּדַעְתּוֹ אִם אוֹמֵר אָנִי תְּבוּא רָעֵב, יִהְיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים מִפְּנֵי שֶׁהוּא בּוֹטֵחַ בְּאוֹצְרוֹתָיו, לְפִיכֵךְ לֹא אָמַר שֶׁיְּבוּא רָעֵב. וְאִם אָנִי אוֹמֵר תְּבוּא חָרֵב, יִהְיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים מִפְּנֵי שֶׁהוּא בּוֹטֵחַ עַל גְּבוּרָיו, לְפִיכֵךְ לֹא אָמַר שֶׁתְּבוּא חָרֵב. אֶלָּא לֹא אֶשְׁאַל רַק יְדָבָר שֶׁהַכֹּל שׁוֹיִן בּוֹ, עֲנִיִּים וְעֲשִׂירִים זְקֵנִים וְנְעָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל גֵּר וְגו', נִפְלָה זֶא בֵּיד ה' וְגו'. מִיָּד וַיִּתֵּן ה' דְּבַר בְּיִשְׂרָאֵל וְגו'. וַיִּשְׁלַח יְדוֹ הַמַּלְאָךְ יְרוּשָׁלַּיִם לְשַׁחֲתָהּ (שם טו"ז).

[ד] וּכְהִשְׁחִית רָאָה ה' וַיִּנָּחֵם וְגו', וַיֵּשֶׁא דָוִד אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת מַלְאָךְ וְגו', וַיִּפֹּל דָוִד וַהֲזִקְנִים מְכַסִּים בְּשָׁקִים עַל פְּנֵיהֶם (דהי"א, כא טו"ז), בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִשָּׂא דָוִד אֶת עֵינָיו, וַרְאָה אֶת עוֹנֹזוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל גְּדוּדִים וְצַבּוּרִים מִן הָאָרֶץ וְעַד הַשָּׁמַיִם, לְכִךְ נֶאֱמַר וַיֵּשֶׁא דָוִד אֶת עֵינָיו, וַיֵּרָא אֶת מַלְאָךְ ה' עֹמֵד בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמַיִם.

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה יָרַד מַלְאָךְ מִשְׁמֵי מְרוֹם וְהָרַג אֶת גֵּר הַחוּזָה, וְאֶת אֲרַבְּעַת בָּנָיו שֶׁל דָּוִד, וְאֶת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הָיוּ עִם דָּוִד, בֵּינוֹן שֶׁרָאָה דָּוִד חֲרָבוֹ שֶׁל מַלְאָךְ הַמָּוֶת, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִכְנָס

בו

משנת אליהו

בלשון אמת, ולמד דבר זה ממה שהקב"ה הכתיב על עצמו כביכול תואר אמת, וכן בשבועתו נשבע ב"אמת", ומתוך זה הבין בחכמתו לשבחו ב"ראש דברך אמת". ואומר נשבע ה' לדוד אמת - שהשי"ת אמר לדוד ששבועתו שנשבע לו היא ב"אמת". [ג] כיוצא בדבר אתה אומר וכו' - שגם שם על ידי חכמתו של דוד לא היו צריכים כלי קרב, שבחכמתו בחר בְּדָבָר ולא במלחמה. [ד] באותה שעה נכנס בו רתת - ובפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ג) מפרש שהמלאך לקח את חרבו

תנא דבי אליהו

קמט

חילופי גירסאות
(ז) נכ"ר וד"ר ל"י מ"הנטיח"
עד "שסוא". (ח) נכ"ר וד"ר
ל"י מ"כ"ן" עד "הזה".
(ט) כ"ה נכ"ר וד"ר. נוד"נ:
כי כמו שהם כולם, ונדפ"א
נשמט.

ציורים
שהוא מגלגל ומעביר כו' -
לעיל פרק א' [ב], לקמן
פי"ז [ב]. אבל הקב"ה
משמר כו' - ב"ר פנ"ה ג',
קה"ר פ"ח ד'. ועיין לקמן
פכ"ד [ב]. צא ולמד
מפרעה - עיין סא"ז פרק כ'
[א].

בו רתת, ושוב לא היה בו כח וחמימות, שנאמר ויכסהו
בבגדים ולא יחם לו (מלכים א, א א).

[ה] הרי הוא אומר גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו
(תהלים קלט טו), ברוך המקום ברוך הוא, שהבטיח את אבותינו
וקיים את הבטחון לבניהם. פשם שהקדוש ברוך הוא יהי
שמו הגדול מברך לעולם ולעולמי עולמים והבטיח את
אבותינו שהוא מגלגל ומעביר את חטאתינו, ואינו משמר
קנאה ונקמה בלבבו לעשות משפט בכל ישראל בכל מקומות
מושבותם, ודברי תורה לא ימנע מהם, כן הוא מקיים את
הבטחון הזה.

[ו] אבל הקדוש ברוך הוא משמר קנאה ונקמה בלבבו בדי
לעשות משפט ברשעי הגויים. מנין לך? תדע לך שכן הוא,
צא ולמד מפרעה וכל מחנהו, כלם קנאו ונקמו בהן בישראל,
כמו בן הקדוש ברוך הוא נתקנא ונתנקם בו בפרעה ובכל
מחנהו.

[ז] צא ולמד מיום שנברא העולם ועד אותה שעה הוא נותן
לכל אחד ואחד שכרו בין טוב ובין רע, שנאמר גדל העצה
ורב העלילה, אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם לתת
לאיש בדרךיו וכפרי מעלליו וגו' (דמ"ה לב יט), ואומר חללה לאל
מרשע וגו', כי פעל אדם ישלם לו וגו' (א"ב לד י"א), ואומר אל

קנאו

משנת אליהו

כך מברך את השי"ת ואומר ברוך המקום ברוך
הוא, אולם את עונות הגוים אינו שוכח ומשלם
להם כגמולם. [וטעם ההפרש בין ישראל לגוים,
מבואר בסא"ז פכ"ג עיי"ש]. [ו] צא ולמד וכו'
- פירוש צא ולמד שהעונש שפרעה קיבל הוא
עבור מה שעשה לבני ישראל, ולא נענש סתם,
שכן נאמר כמה פסוקים שהקב"ה משלם לאדם
רק כפי מעשיו שעשה, וכמו שמבאר והולך.
קנאו ונקמו - יש לפרש שקנאו בריבוי הגדול של
ישראל. ונקמו על מה שיוסף שלט בהם כרצונו.

וקנחו בטליתו של דוד, וראה דוד חרבו של מלאך
המות והיה מרתיע בכל אבריו עד יום מותו.
ודרש זה מסמוכין שמיד אחר פרשה זו שעם
המלאך, כתיב והמלך דוד זקן וכו' ויכסוהו
בבגדים ולא יחם לו. משמע שבגלל מה שהיה
עם המלאך נצטנן גופו. (רד"ל שם אות כ"ט).
[ח] הרי הוא אומר גלמי ראו עיניך וכו' -
כאן מתחיל ענין אחר, ומפרש שהגם שנדרש
מפסוק זה לעיל בפרק א' שהקב"ה כביכול שוכח
את עונות בני ישראל ואינם עולים על לבו, ועל

קנא ונקם ה' וגו', נקם ה' לַצָּרִי וְנוֹמֵר הוּא לְאִיבֵי
וְגו' (נחום א ב).

[ח] וְכֵן נִשְׁתַּנֵּית מִצְרִים מִכָּל מְדִינֹת הַגּוֹיִים כֻּלָּם שְׂגָכְנָסוּ
יִשְׂרָאֵל לְתוֹכָהּ, מִשּׁוּם שֶׁבָּאוּתָהּ שָׁעָה הָיוּ שׁוֹלְטִין הַמִּצְרִיִּים
מִסּוּף הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ, וְהָיוּ מְלַכְלִכִּין בְּעִבְרוֹת הַרְבֵּה, וְאִין
לָךְ אֲמָה בְּעוֹלָם שֶׁהָיָה הֵיחָד שְׁטוּפָה בְּדַבָּרִים מְכַעְרִים
וּדְבָרִים שְׂאִינָן רְאוּיִין, וְחֲשׂוּדִין בְּכַשְׁפִּים וּבְזֻמָּה וּבְכָל מַעֲשִׂים
רָעִים, אֲלֵא הַמִּצְרִיִּים בְּלִבָּד. לְפִיכָךְ בָּא לָהֶם לְמִצְרִיִּים תַּקְלָה
עַל יָדָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְבַקֵּשׁ לַעֲשׂוֹת קוֹרֵת
רוּחַ לְשֵׁמוֹ הַגָּדוֹל בָּהֶם יא.

מִשָּׁל לְמַלְךְ שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב וּמִשְׁמֵר וּמִמְתִּין וּמִצָּפָה מִחֲנוּת
אֲלֵפִים שֶׁהָיוּ עוֹבְרִים לִפְנָיו, עָבַר הַמֶּלֶךְ לִפְנֵי מִחְנֵהוּ וְלֹא
עָמְדוּ לִפְנָיו, שׁוּב עָבַר אַחֵר מִחְנֵהוּ וְלֹא הָיָה לָהֶם כְּלִי
זֵין, וְעָמַד עָלֵיהֶן וְהִרְגָן, שְׁנֵאֲמַר מִשָּׂא מִצְרִים, הִנֵּה ה' ^{ה'}
רֶכַב עַל עֵב קָל וּבָא מִצְרִים, וְנָעוּ אֲלֵילֵי מִצְרִים מִפְּנֵיו,
וּלְבַב מִצְרִים יָמַס בְּקִרְבּוֹ וְגו', וְנִלְחַמוּ אִישׁ בְּאֶחָיו וְגו' ^(שְׁשׁ פָּסוּק יג), וְאָמַר אֶד
אֲוִלִּים שְׂרִי צֵעַן ^(שְׁשׁ פָּסוּק יא), וְאָמַר ה' מִסֹּד בְּקִרְבָּהּ וְגו' ^(שְׁשׁ פָּסוּק יד).

ואף

משנת אליהו

הענישם אף על הדבר הראשון, וכך היה אצל
המצרים שכשנענשו בסיבת ישראל גלגל עליהם
להענישם גם עבור כל המעשים הרעים הקודמים
שעשו. שנאמר משא מצרים וכו' - ושם בכל
הפרשה מבואר שתכלית הכאת מצרים היא למען
ישובו אל ה' ויכירו גודל כבודו ית', וזהו שמביא
ראיה למה שאמר תחלה שהשי"ת שהענישם על
ידי בני ישראל הוא כדי לעשות לו קורת רוח
שיכירו כח מלכותו. ה' מסך בקרבה - משקה
מזג להם בתוכה, שעוה את רוחם. (רש"י). והיינו
במה שהכביר לבם לשעבד את ישראל כדי שיענשו
על כל מעשיהם.

חילופי גירסאות

(י) כ"ה גד"ר. כמ"ר: נשנית.
גד"ר: נשתנה. (יא) כ"ה
כמ"ר וד"ר. גד"ר: חסוף:
במצרים. (יב) כ"ה גד"ר.
גד"ר: מחק "ואומר", וכן
בסמוך, וכ"ה כמ"ר.

ציורים

ומה נשתנית מצרים כו' -
ילקוט וארא רמז קפ"ב כל
הענין. והיו מלובלכין כו'
- מכילתא יתרו (בחדש)
פרשה ב', מכילתא דרשב"י
שם (עמ' רמ"ה), רש"י שם
י"ט ד'. ואין לך אומה
כו' - תו"כ אחרי פ"ח ה"ג,
ופרק י"ג ה"ה, רש"י
ורמב"ן שם י"ח י"ג, וזה"ק
ח"א קי"ז א' במדח"נ. וע"ע
קדושין מ"ט ב', אדר"ג
פכ"ח א', אסת"ר פ"א י"ז.
לפיכך כו' - עיין מדרש
חדש פרשת יתרו (עמ'
רל"ח).

[ח] והקב"ה מבקש לעשות קורת רוח לשמו
הגדול בהם - נראה הכונה שאם היה מענישם על
המעשים הרעים שעשו בכשפים וזימה וכו', לא
היה ניכר כל כך כבוד ה', ולכן הביא להם שיכשלו
בבני ישראל, ואזי כשנענשו הכירו הכל שזה עונש
מהשי"ת, וידעו אותו יתברך. יושב ומשמר כו'
- שהיה חפץ לראות אם מתנהגים כראוי. והיה
בודקם מלפניהם אם יקומו מפניו, ולא קמו, ושוב
בדקן מאחריהם אם יש להם כלי זיין כראוי, ולא
היה להם. עבר המלך לפני מחנהו וכו' -
שבתחלה כשעבר לפניו ולא עמדו מפניו לא
הענישם, אבל כשראה שגם אין להם כלי זין

חילופי גירסאות
(ג) נכ"ל הגי': שנאמר
הפך לדם יאריהם (מהלם עמ
מד). יד) צילקוט מוסיף:
ומה תלמוד לומר בעצים
ובאבנים, אלא מלמד
שאפילו עבודה זרה שלהן
היו פולטין ומוציאין דם,
שנאמר אומרים לעין אבי
אתה (ירמיה ד כז).
(טו) כ"ה נכ"ל. גד"ר חז"ל:
והיו המצריים אומרים להם
לישראל תן לי מים כו'.

ציונים

מדה כנגד מדה - סנהדרין
צ' א', ועיין לעיל פ"ג [ג].
ואין מדה רעה יוצאת -
עמ"ש"ג בסא"ז פ"ג [ב].
דם מפני מה בא עליהם -
ילקוט וארא רמז קפ"ב,
תנחו' וארא סי' י"ד, תנח"י
בא סי' ה' כל הענין, מדרש
אגדה פרשת וארא, מדרש
דה"י דמשה (אזה"מ עמ'
ש"ס), מדרש ויושע (שם
עמ' קנ"א), מדרש חדש
פרשת וארא (עמ'
רי"ד-ר"ט"), ועיין מש"ג
להלן. טובלות מן הנדה
- זוה"ק שמות ג' ב'. אחזו
עליהם את המים - שמור' -
פ"ט י'. ולא יבואו וע"ז
- קה"ר פ"ט [טו] ד'. והיה
אומר לו מצרי כו' - שמור' -
שם, ועיין דב"ר פ"ג ח',
במ"ד פרשה ט' י"ד, תנחו'
וארא סי' י"ג, מדרש תהלים
מזמור ע"ח [ן], משנת ר"א
פ"ט (עמ' שד"מ). ועיין
בסוה"ס בקנטרס "מאמרים
מתדב"א שאינם לפנינו".

ואף לעתיד לבוא עתידין כל העמים להכשיל בהן בישראל,
שנאמר והיה ביום ההוא אשים את ירושלים אבן מעמסה
לכל העמים וגו', אפה כל סוס בתמהון ורכבו בשגעון
וגו' (זכריה יב ג'ד).

[ט] עשר מכות הביא הקדוש ברוך הוא על המצריים, וכלן
לא פאו עליהן אלא בשביל הדברים שהיו חושבין על ישראל
לעשות. לפי שכל דבריו של הקדוש ברוך הוא אמת, מדה
כנגד מדה, ואין מדה רעה יוצאת מלפניו, אלא מדות טובות,
ובשביל מעשיהן המקלקלן של בני אדם, מדה רעה יוצאת
עליהם. ואלו הם: דם צפרדע פנים ערב דבר שחין בדר
ארבה חשך מכת בכורות.

[ן] דם מפני מה בא עליהם? מפני שהיו רואים את ישראל
טובל מן המטמאתן ומתשמיש מפותיהן, ובנות ישראל טובלות
מן הנדה ומן תשמיש המטה, מה עשו המצריים, אחזו עליהן
את המים שלא יטבילו ולא יבואו זה על זה ולא יפרו וירבו.
לפיכך הפך הקדוש ברוך הוא את מימיהם לדם, שנאמר
הפך את מימיהם לדם, וימת את דגתם (תהלים קה כט). והיה
ט"אומר לו מצרי לישראל תן לי מים, נתן לו מים, והיה
נעשה דם, ואמר לו שתה אתה, והיה ישראל שותה מים,
והיה המצרי אומר לישראל נשתה אני ואתה מפלי אחד,
ונחלקו המים בפלי, מים לישראל ודם למצרי, לקים מה

שנאמר

משנת אליהו

שכתבו הספרים שהטוב מתייחס כביכול לקב"ה
שהוא העושה, אבל העונש אינו מעשה ידיו, אלא
שמסלק השגחתו וממילא פגעים רעים באים על
הנענש. (עיין תנחו' תוריע סי' ט). [י] אחזו עליהן
- פירוש מנעו מהן. שנאמר הפך את מימיהם
לדם וגו' - צריך להבין מדוע הביא מפסוק
בתהלים ולא מפסוקים האמורים בתורה. ולגי'
שניה: שנאמר ויהפוך לדם יאריהם (עיין חילופי
גרסאות), יש לפרש ששם נאמר בסוף הפסוק:

ואף לעתיד לבא וכו' - פירוש שגם לעתיד לבא
יענשו כל הגוים על מעשיהם המקולקלים על ידי
ישראל, דהיינו שיעשו צרות לבני ישראל, ואז
יגלגל עליהם השי"ת את עונותיהם הקודמים, והוא
כדי שיתגדל כבודו ית' וכדלעיל. אבן מעמסה
- אבן משא המוטלת על בני אדם מפי המושל
לשאתה ולעומסה על כתפיהם, והיא כבדה מאד
עד אשר כל עומסיה שרוט ישרטו. (רש"י).
[ט] אלא מדות טובות - באור הדברים: כמו

חילופי גירסאות

טז) כ"ה צי"ר וד"ר. צד"צ
הוסיף: זה לבד. יז) נוסף
מכ"ר. יח) נוסף מכ"ר.
צד"צ הוסיף: כן כמו שמשנה
כ"ר.

ציורים

צפרדע מפני מה בא -
שמו"ר פרשה י' ד'. ונושכין
אותן בנקביהם - עיין
שמו"ר פרשה י' ג', ופרשה
ט"ז כ"ז, וזה"ק ח"ב דף
כ"ט ב'. אקרא לתנוקות
- שמו"ר פ"ט ר', תנח"ו
וארא סי' ג'. פחותה
מכעדרה - עיין סנהדרין
ס"ז ב', שמו"ר פרשה י' ד',
תנח"ו וארא סי' י"ד.

שנאמר ולמען תספר באוני בנד וכן בנד את אשר התעללתי
במצרים וגו', וידעתם כי אני ה' (שמות י ב), נאמן לשלם שכר
טוב לצדיקים ודין פרענות לרשעים.

[יא] צפרדע מפני מה בא עליהם? מפני שהיו אומרים
להן לישראל צאו והביאו לנו שקצים ורמשים ונשחק
עמם כמו שאנו רוצים, לפיכך הביא הקדוש ברוך הוא
את הצפרדעים עליהם, עד שגשמע קולם מתוך פרסם
של מצריים שהיו אומרים קוקו. ולא עוד^ט, אלא פשהו
הולכין לבית הפסא היו הצפרדעין יוצאין "[מהן] ונושכין
אותן בנקביהם, ואין לה בושא יותר גדולה מזו, שנאמר
ושרץ היאר צפרדעים, ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך
ועל מטתך, ובבית עבדך ובעמך ובתנוריך ובמשארותיך,
ובכה ובעמך ובכל עבדך, יעלו הצפרדעים (שמות ז כח-כט).
ואמר לו פרעה למשה בכשפים אתה בא אלי, אקרא
לתנוקות של בית רבן ויעשו גם הם פיוצא בה, מיד
ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים, ויעשו גם הם (שם
פסוק יא), "[משה ואהרן] עשו את הדם, ומכשפין עשו את
הדם]. משה ואהרן עשו צפרדעים, ומצריים עשו צפרדעים.
מפאן ואילך אין כל העולם פלו יכולים לבראת בריה
שהיא פחותה מכעדרה.

[יב] כתוב אחד אומר ושרץ היאר צפרדעים (שם פסוק כח),
וכתוב אחד אומר ותעל הצפרדע (שם ח ב), כיצד יתקומו
שני

משנת אליהו

הצפרדעים. (גליון הילקוט). שנאמר ושרץ וגו'
- לומד מהאמור בפסוק "ובכה ובעמך" שהיו
הצפרדעים נכנסים לתוך כריסם. [אבל אין משם
ראיה שהיו נושכים אותם בנקביהם, ועיין בתוס'
השלם עה"ת בפסוק זה מה שכתבון]. בריה
שהיא פחותה מכעדרה - ולכן לא יכלו לברא
כינים שהם פחות מכעדרה, ורק צפרדע שהיא

ונווליהם בל ישתיון. ומשמע שראש הפסוק אינו
אמור על מי השתיה שנהפכו לדם, אלא על
הרחיצה, ומזה לומד שהוא עונש על מה שמנעו
את ישראל מהטבילה, וצ"ע. [יא] שקצים
ורמשים - "שקצים" הן שרץ האדמה שפרים
ורבים, ו"רמשים" הם אותם שאין פרים ורבים.
(אליהו רבא להגרא נדה פ"ג). קוקו - דומה לקול

חילופי גירסאות
(ט) מינה זו נשמטה כוונת.
(כ) בסנהדרין: רבי אלעזר בן
עזריה.

ציונים

צפרדע אחת היתה -
סנהדרין שם, שמו"ר פרשה
י' ד', תנחו"ש שם, זוה"ק שם.
שיש בו דעה - עיין בספר
הלכות ומנהגי מהר"ש
מגרישטט סי' קכ"ה. כנים
מפני מה הביא - שמו"ר
פרשה י' ד', משנת ר"א
פייט (עמ' שמ"ז). האיש
היה מכבד בית האשה כו'
- עיין תנחו" ויצא סי' ט.

שְׁנֵי כְּתוּבִים הָלְלוּ, רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר צִפְרֻדַּע אַחַת הָיְתָה,
וְהָיוּ הַמְצָרִיִּים מִכֵּין אוֹתָהּ בְּמַקֵּל, וְהָיוּ מְנַשְּׂרִין מִמֶּנָּה
צִפְרֻדַּעַיִם עַד שְׁנַת־מֵלָא כָּל הָאָרֶץ צִפְרֻדַּעַיִם. אָמַר לוֹ רַבִּי
אֶלְעָזָר הַמּוֹדְעִי מָה לָּךְ אֵצֶל אַגָּדָה, כֵּלָךְ מִדְּבָרוֹתֶיךָ וְכֵלָךְ
אֵצֶל נְגָעִים וְאֶהְלֹת, אֵלָּא הִרְבָּה מִיָּנִי צִפְרֻדַּעַיִם הֵבִיא עֲלֵיהֶם
הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וּמֵאֵי וַתַּעַל הַצִּפְרֻדַּע, צִפּוֹר דַּע, שְׂיִישׁ בּוֹ
דַּע, בְּשַׁעָה שֶׁהַעוֹפֹת הֵם צִמְאִין וּבִצְמִיךְ לְשִׁתּוֹת מִן הַיָּאֹר
וּמִן הָאֲגָמִים, קוֹרְאִין אוֹתָם וְאוֹמְרִים לָהֶם בּוֹאוּ וּשְׁתּוּ אֶל
תַּתְיָרָאוּ, עֲלֵיהֶם הוּא אוֹמֵר הַמְשַׁלַּח מַעֲנִינִים בְּנַחֲלִים, בֵּין
הָרִים יִהְיֶה לָכֹון, יִשְׁקוּ כָּל חַיֵּי שְׂדֵי וְגו', עֲלֵיהֶם עוֹף הַשָּׁמַיִם
יִשְׁבּוֹן וְגו' (תהלים קד י"ב).

[יג] כְּנִיִּים מִפְּנֵי מָה הֵבִיא עֲלֵיהֶם? מִפְּנֵי שֶׁשָּׂמוּ אֶת יִשְׂרָאֵל
מִכְבְּדֵי דְרָכִים וּבָתִּים וְשִׁדּוֹת חוּצוֹת וּרְחוּבוֹת, הָאִישׁ הָיָה
מִכְבֵּד בֵּית הָאִשָּׁה, וְהָאִשָּׁה מִכְבֶּדֶת בֵּית אִישׁ. לְפִיכָךְ הִפָּךְ
הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת עַפְרָה מְצָרִים לְכִנִּים, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֵּט אֶהְרֹן

את

משנת אליהו

להתנקם גם הלה יוסיף לעומתו ככל האפשר,
ואם כן הדעת נותנת שטוב ויפה לו לא להטפל
עם זה שציערו ולעבור בשתיקה עד יעבור זעם,
אבל מדת הכעס אומרת: הכי אנכי אשתוק על
זאת? ומתחיל להשיב או להתנקם, וגם שכנגדו
הולך ומוסיף, ומדת הכעס שלו אומרת שכל שכן
שיש להשיב מנה אחת אפים, וכך לעולם. (ברכת
פרץ). **כלך מדברותיך וכו'** - מנע מדברייך,
ופנה לך להלכות נגעים ואהלות שהן חמורים,
ובהם אתה מחודד, ולא בדברי אגדה. (רש"י
סנהדרין ס"ז ב.). **שיש בה דעה** - וכמו שמבאר
בהמשך הדברים שיודע אימתי העופות באים
לשתות וקורא אותם שיבואו לשתות ולא יתייראו.
עליהם עוף השמים ישכון - נראה שמפרש
שהפסוק בא לחדש שעוף השמים שוכן על
הנחלים גם בזמן שהצפרדעים שם, ואינם
מתייראים מהם, משום שהצפרדעים קוראים להם,
וזהו מה שכתוב שם "מבין עפאים יתנו קול".

גדולה יכלו לעשות. ואף שהכניס במצרים היו
גדולים מאד כדלהלן, כיון שעיקר בריית הכינה
היא קטנה, אין יכולים לברוא בריה כזו. (עין
יעקב בסנהדרין). **[יב] והיו המצריים מכין אותה וכו'** - והנה כשראו המצריים המכים אותה
שעל ידי זה מוסיפה להתיז צפרדעים הרבה, הלא
הדעת נותנת שצריכים להפסיק מלהכותה כדי
שלא להרבות השרצים הללו, אבל מה מדת הכעס
אומרת? אדרבה מכיון שמוסיפה להתיז כל שכן
וכל שכן שצריכים להוסיף להתנקם ממנה
ולהכותה ככל האפשר, וכל שהוסיפה להתיז
הוסיפו לכעוס וחמתם בערה בהם, וכך חזר
חלילה, הם הוסיפו להכות ולהתנקם, והיא
הוסיפה להתיז נחילים נחילים, עד כי ותכס את
ארץ מצרים. וכן הוא בכל מקום שכוועסים,
אם ישמעו חרפתם ולא ישיבו ישתקע הדבר לאט
לאט, אבל כשמשיבים לשכנגדו הרי הוא מוסיף
להשיב לעומתו כהנה וכהנה, וכל מה שיוסיף

חילופי גירסאות

כא) נוסף מילקוט. כב) כ"ה
 כד"ר, וכע"ז כז"ר. וזו"ע
 הגיה: עכשיו. כג) כ"ה
 כד"ר. כז"ר: ולא. זו"ע:
 ושלא. כד) כ"ה כד"ר.
 כז"ר וז"ד"ג: ושלא.
 כה) נוסף מכ"ר וילקוט.

ציורים

ארבעה עשר מיני כינים -
 עיין מדרש תלפיות ענף
 כינים. ערוב מפני מה בא
 - שמו"ר פרשה ו"א ג'. דבר
 מפני מה הביא - משנת ר"א
 פייט (עמ' שמ"ט).

את ידו כמטהו ויך את עפר הארץ, ויהי הכנסם באדם
 ובבהמה, כל עפר הארץ היה כנים (שמות ח יג), עד שלא מצאו
 את עפר הארץ שהיו מכבדין ישראל.

ארבעה עשר מיני כנים הביא הקדוש ברוך הוא על
 המצרים, ^{כא} [הקטנה שבהן כביצה של תרנגולת, והגדולה
 שבהן כביצה של און]. ואלו הן: ירוקנין, ירקובות, קפויין,
 קפוחות, ספיפין, יעלי מים, נפכדריין, יעלי שדות, נמלה,
 אבי עצל, אם כנים, ^{כב} עכשין, פכין דחככי, פיוקי בילי.

[יד] ערב מפני בא עליהן? מפני שהיו אומרים להם לישראל
 צאו והביאו לנו דבים ואריות, והכניסו לבית מלחמתנו,
 ונעשה בהן קניגאות כמו שאנו רוצים, כדי שיהיו ישראל
 במדברות החיצונות, ^{כג} שלא יכנסו לתוך בתיהם ויבואו זה
 אצל זה ויפרו וירבו. לפיכך הביא הקדוש ברוך הוא עליהן
 כל חיות רעות שפעולם, עד שאמרו חטאנו, שנאמר ויבא
 ערב כבד ביתה פרעה (שם פסוק כ).

[טו] דבר מפני מה הביא עליהם? מפני ששמו את ישראל
 רועי סוסים רועי חמורים וגמלים בקר וצאן, כדי שיהיו
 ישראל במדברות, ^{כד} שלא יכנסו לתוך בתיהם ויפרו וירבו.
 לפיכך בא עליהם דבר והרג כל מה שהיו ישראל רועים,
 שנאמר הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה בפוסים בחמרים
 בגמלים בבקר ובצאן, דבר כבד מאד (שם ט ג), עד שלא מצאו
^{כה} [ישראל] בהמה שירעו אותה.

שחין

משנת אליהו

העתיירו בעדי, בזה הודה שחטא. [טו] עד שלא
 מצאו בהמה שירעו אותה - אף שרק הבהמות
 שבשדה מתו ולא הבהמות שבבית, וכמו שהביא
 רש"י בשמות (ט י) מהמכילתא, בכל זאת מאחר
 והבהמות שבשדות מתו, שוב אין לישראל הרועים
 אותם שום בהמה לרעות, ודעת הרמב"ן (שם פסוק
 ג') שכל הבהמות מתו, אפי' אותם שבבית.

[יג] ארבעה עשר מיני כינים הביא הקב"ה -
 ונלמד מהפסוק "עפר הארץ היה כנים", שיש בו
 ארבע עשר אותיות (ע"פ משגב לדך).
 [יד] קניגאות - צידת חיות מדבריות למיני
 שחוק. (ערוך). עד שאמרו חטאנו - הנה בפסוק
 לא הזכיר מפורש בערוב שאמרו חטאנו, אבל
 במה שנאמר (שמות ח' כ"א, כ"ד) לכו זבחו וגו'

חילופי גירסאות
(כו) כ"ה כמ"ר וד"ר. כז"ר
הגיה כ"ז לעיל אחר ולהלן להס
לוקן. כז) כמ"ר מוסיף: דבר
שהוא חונה עליו נמלל,
[שנאמר, (ד"ר)] ויסגר
לברד בעירם ומקניהם
לרשפים (מהלס עם מח).

ציונים

שחין מפני מה בא - שמו"ר
פרשה י"א ה', משנת ר"א
פייט (עמ' ש"ג). שלא
יוכלו ליגע במים - עיין
רד"ל בבאורו לפרד"א
פמ"ח אות מ"ד. ברד מפני
מה בא - שמו"ר פרשה י"ב
ג', תנ"י וארא סי' י"ט,
משנת ר"א פייט (עמ'
שנ"ב). ארבה מפני מה בא
- שמו"ר פרשה י"ג ר',
תנחו" וארא סי' י"ד. חשך
מפני מה בא - שמו"ר
פרשה י"ד ג', במ"ר פט"ו
י"ב, שהש"ר פ"ב י"ג,
תנחו" וארא שם, בשלח סי'
א', בהעלותך סי' ח', ועיין

[טז] שְׁחִין מִפְּנֵי מָה בָּא עֲלֵיהֶם? מִפְּנֵי שֶׁשָּׂמוּ אֶת יִשְׂרָאֵל
שְׂמֵשִׁים לְהַחֵם לָהֶם חֲמִין וּלְהַצִּין לָהֶם צֹנֶן. לְפִיכָךְ הֵבִיא
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶם שְׁחִין, כְּדֵי שְׁלֹא יוּכְלוּ לִגַּע בַּמִּים
בֵּין חֲמִין בֵּין צֹנֶן, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּקְחוּ אֶת פִּיחַ הַכֶּבֶשֶׂן וְגו', וַיִּזְרַק
אֹתוֹ מִשֶּׁהַשְּׂמִימָה, וַיְהִי שְׁחִין אֲבַעֲפַעַת פִּרְחַן וְגו' (שם פסוק י').
כ"ו וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין בְּאוֹתָהּ שְׁעָה, הוֹלְכִין וְנִרְחָצִין בַּמִּים
וְנִכְנָסִין לְתוֹךְ בְּתִיָּהֶם בְּשִׂמְחָה.

[יז] בְּרָד מִפְּנֵי מָה בָּא עֲלֵיהֶם? מִפְּנֵי שֶׁשָּׂמוּ אֶת יִשְׂרָאֵל
נוֹטְעֵי גִּזְזוֹת וּפְרִדָּסִים וְכָל מִינֵי אֵילָנוֹת, שְׁלֹא יִכְנָסוּ יִשְׂרָאֵל
לְתוֹךְ בְּתִיָּהֶם וַיִּפְּרוּ וַיִּרְבוּ. לְפִיכָךְ הֵבִיא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא
עֲלֵיהֶם אֶת הַבָּרָד, וְשֹׁבֵר כָּל הַנְּטִיעוֹת שֶׁנִּטְעוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר
וַיִּהְיֶה בְּבָרָד גִּפְנִים וְגו' (תהלים עח מז), רַק בְּאַרְצָן גֶּשֶׁן מְקוֹם שֶׁהָיוּ
חוֹנִים יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בָּרָד, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֵּן הַבָּרָד בְּכָל אֶרֶץ
מִצְרַיִם וְגו', וְאֵת כָּל עֵץ הַשָּׂדֶה שֹׁבֵר, רַק בְּאַרְצָן גֶּשֶׁן וְגו'
פסדר"ל א"ה יחיד. בָּרָד (שמות ט כהכ"ו) כ"ו.

[יח] אֲרֶבֶה מִפְּנֵי מָה בָּא עֲלֵיהֶם? מִפְּנֵי שֶׁשָּׂמוּ אֶת יִשְׂרָאֵל
זוֹרְעֵי חֲסִים וּשְׁעוּרִים וּפּוֹל וְעַדְשִׁים וְכָל מִינֵי קִטְנִיּוֹת, כְּדֵי
שְׁלֹא יִכְנָסוּ יִשְׂרָאֵל אֶל בְּתִיָּהֶם וַיִּפְּרוּ וַיִּרְבוּ. לְפִיכָךְ הֵבִיא
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶם אֶת הָאֲרֶבֶה, וְאָכַל כָּל מָה שֶׁזָּרְעוּ
יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעַל הָאֲרֶבֶה עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם וְגו', וַיֹּאכַל
אֶת כָּל עֵשֶׂב הָאֶרֶץ וְגו' (שם י יד"ט).

[יט] חֲשֹךְ מִפְּנֵי מָה בָּא עֲלֵיהֶם? בְּרוּךְ הַמְּקוֹם בְּרוּךְ הוּא,
שֶׁאִין לִפְנֵיו מִשׁוּא פְּנִים, פּוֹשְׁעִים הָיוּ בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלֹא הָיוּ
רוֹצִים

משנת אליהו

אלא כדי שימותו פושעי ישראל בלא שהמצריים
יראו, ולכאורה למה תצא כזאת מלפניו יתברך
להעניש אומה שלמה לא בסיבת חטא, ונראה
לפרש שמאחר שכל הבריאה כולה היא לצורך
ישראל, אם כן בדיון הוא שייסבלו כל הברואים
עבור טובתם של ישראל, מאחר שכל קיומם

[כז] שלא יוכלו ליגע במים - כי המים
רעים לשחין. (ידי משה על שמו"ר).
[כח] פושעים היו בישראל שלא היו רוצים
לצאת וכו' - עד כאן פירש בכל המכות שהם
מדה כנגד מדה, ובא כנגד העבירה של
המצריים, ומכת חשך לא באה בסיבת חטא,

רוצים לצאת כבאותה שעה, וכשהיה חשך למצרים ואורה לישראל מתו אותן הרשעים ונקברו, כדי שלא יאמרו המצריים כשם שהיתה בנו מגפה כך היה בהם.

[כ] בכוריהם מפני מה מתו? מפני שאמר פרעה בילדכן את העבריות וגו', אם בן הוא והמתן אותו וגו' (שמות א מז). כאלו אמר אם בת היא והמתן אותה ואם בן הוא וחי, לולי רחמיו של הקדוש ברוך הוא כבר נתמעטו שונאיהן של ישראל באותה שעה, לפי שדרבו של איש לשא עשר נשים ולפרות ולרבות מהן, והיו בניו מרבין, אבל אין דרבה של אשה שתנשא אפלו לשני בני אדם באחת, וגם אינה מולדת יותר כשהיא נשאת לשנים יותר מאלו נשאת לאחד. אבל המילדות לא עשו כן, שנאמר ולא עשו באשר דבר אליהן מלך מצרים (שם פסוק יז). וראה הקדוש ברוך הוא את מחשבות פרעה, וחשב לו את הדבר כאלו נעשה. מפאן אמרו חכמים: גזיים נתפסין על הדבר של מחשבה רעה, לאבל על המזכה עד שיעשה מעשה על ידיהן.

[כא] ומפני מה נמבעו המצריים על ידי ישראל בים סוף? לפי שנאמר ויצו פרעה לכל עמו לאמר, כל הבן היולד היארה תשליכהו (שם פסוק כב), כאלו נעשה מעשה על ידו. אין צו אלא ברוז, שנאמר ויצו משה ויעבירו קול במחנה וגו' (שם לו ו), נאמר כאן צו ונאמר להלן צו, מה אותו צווי ברוז, אף צווי האמור כאן ברוז. ^כ[ואף זו גזרו] ^ב[עצה טובה עלינו, אלו אמרו כל הבת היאורה תשליכו וכל הבן תחיון,

כבר

חילופי גירסאות

(כח) נכ"ר: באותה שעה היה חשך למצרים ואור לישראל כדי לקבור פושעים שבישראל. (כט) כ"ה נד"ר. צוד"נ הניס: לולא רחמיו של הקב"ה אילו אמר אם בת כו'. (ל) נכ"ר: אבל ישראל אין נתפסין עד שיעשה כו'. (לא) נכ"ר וד"ר לי "על ידי ישראל". (לב) כ"ה נד"ר. צוד"נ נשמט "כאלו...על ידי". (לג) נוסף מכ"ה, וכע"ז נד"ר.

ציורים

לולי רחמיו כו' - עיין שמור"ר פ"א י"ד. לישא עשר נשים - עיין ליקוטים מהגר"א בסוף ספר שנות אליהו שביעית (למסכת בב"ב ט"ז ב'). מכאן אמרו חכמים - לקמן פרק כ"ד [ח], ירושלמי פאה פ"א סוף ה"א, מדרש תהלים מזמור ל', משנת ר"א פ"ט (עמ' קס"ב-קס"ג), ובכולם הוא מפסוקים אחרים. ועיין זוה"ק ח"ב דף ק"ג ב'. ומפני מה נטבעו - שמור"ר פ"ג ח', קה"ר פ"י [ח].

משנת אליהו

סגי נהור. אפי' לשני בני אדם - וכל שכן שלא לעשר. [כא] כאילו נעשה מעשה על ידו - רצה לומר שאף על פי שנצלו ע"י המלאכים וכדלהלן, מכל מקום נענש כאילו הטביעם בפועל. בעצה טובה - שהקב"ה סיבב שגזירה זו תהא באופן שטוב לנו.

הוא לצרכם. (שמעתי מהגרא"ל שטיינמן שליט"א). [ב] לולי רחמיו כו' - פירוש לולא שריחם על ישראל ונתן בלב המיילדות שלא לשמוע לגזירת פרעה. [ואמנם הדבר תלוי בבחירתם, ולכן יש כאן חסד ורחמים שלא גזר גזירה קשה יותר]. שונאיהן של ישראל - הוא כינוי לישראל בלשון

חילופי גירסאות
(לד) נמ"ר וד"ר: לאותה
שעה יצאתי אתכם, רדו כו'.
(לה) כ"ה נמ"ר וד"ר. נד"ג
הוסף: כשהיו. לו) צלקוט:
ועמדו.

ציורים

אחזו לנו שועלים כו' -
שמו"ר פ"א כ', שהשיר
פ"ב [ט"ו], מדרש שיר
השירים שם, מדרש משלי
פ"ט. בני ישראל שהם
משולים ככרם - עין ישעיה
ה' ד', ב"מ פ"ג ב', תנחו'
חיי שרה סי' ד', שמות סי'
כ"ט, שמיני סי' ט', וילך
סי' ב', שהשיר פ"ב
[ט"ו-ט"ז], פי"ו [י"ג], פ"ח
[י"א], מדרש משלי פ"ט,
פרשה לא (זממה), [מדרש
שמואל פ"ט ט"], מדרש
תהלים מזמור י', ומזמור
י"ב, שהשיר פ"א א', ופ"ח
י"א, איכ"ז סי' ט"ז, פס"ר
פ"ל ח', אגדת בראשית
פ"ד, מדרש לקח טוב
שה"ש א' א', מדרש מנין
(אוה"מ עמ' ש"ה), זוה"ק
ח"ב דף ד' א', תיקון ו'
מ"א תיקונים חדשים.
תרגום ישעיה כ"ז ב',
שה"ש ב' ט"ו, ח' י"א,
וברש"י שם, ובשעיה ל"ב
י"ב, ובאיוב כ"ד י"ח,
פיה"מ להר"מ עדות פ"ב
מ"ד, תוי"ט כתובות פ"ד
מ"ו. היה ר"א הגדול
אומר - מדרש דין הקבר
(אוה"מ עמ' צ"ד), ועין
פתחי' י"א לאסת"ר, ופתחי'
ד' לרז"ר, ואדר"ג החדש
החדש פל"ג. אל תהנה
ממנו - עין לקמן פי"ז
[טז]. מיד ירדו המלאכים
כו' - מדרש שיר השירים
פ"א פסוק ד'. כמין דדים

גורה

מן הסלעים - פרקי דר"א פמ"ב, שמו"ר פ"א י"ב.

כבר נתמעטו שונאיהן של ישראל באותה שעה, [ש] דרכו
של איש שישא עשר נשים, ואין דרכה של אשה שתנשא
אפלו לשני בני אדם]. ומה היו עושין בני המצריים הרשעים,
היו הולכין ומחזירין בעירות של ישראל, כיון שהיו שומעין
קולה של אשה צועקת בלדתה, היו הולכין ואומרים לאבותיהן,
ובאין ונוטלין את בני ישראל ומשליכין אותן בנהר, ועל אותה
שעה נאמר אחזו לנו שועלים (שה"ש ב טו) - אלו המצריים
הרשעים. שעלים קטנים (שם) - אלו בני המצריים. מחבלים
בָּרָמִים ובְּרָמִינו סֶמֶדֶר (שם) - אלו בני ישראל שהם משולים
בְּכָרֶם, שְׁנֵאמַר כִּי כָרֶם ה' צִבְאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל (ישעיה ח ז).

[כב] מִבָּאֵן הָיָה רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל אוֹמֵר: בֵּית יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם
בָּרָמוּ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵל תְּצִיץ בוֹ, וְאִם הַצִּצְתָּ בוֹ
אֵל תֵּרַד לְתוֹכוֹ, וְאִם יִרְדֶּתָּ לְתוֹכוֹ אֵל תִּהְיֶה מְמָנוּ, וְאִם
נִהְיֶיתָ מְמָנוּ אֵל תֵּאָכַל מִפְּרוֹתָיו. וְאִם הַצִּצְתָּ וִירְדֶּתָּ וְנִהְיֶיתָ
וְאֵכַלְתָּ מִפְּרוֹתָיו, סוּפוּ שֶׁל אוֹתוֹ הָאִישׁ לִפְרֵת מִן הָעוֹלָם.

[כג] בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמַלְאָכֵי הַשָּׁרֵת:
לִּמֵּן אוֹתָהּ שָׁעָה שְׂיִצְרָתִי אֶתְכֶם אֶתֶם מוֹכְנִים לְהַצִּיל אֶת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, רְדוּ מִלִּפְנֵי וְרָאוּ אֶת בְּנֵי חֲבִיבִי, בְּנֵי אֲבִרְהָם
יִצְחָק וְיַעֲקֹב, שְׂמִשְׁלִיכִין אוֹתָן בְּנֶהֱרָ. מִיָּד יִרְדּוּ הַמַּלְאָכִים
מִלִּפְנֵי מִבְּהָלִים, יַעֲוֹמְדִין בָּמִים עַד אֲרַכְבוּתֵיהֶם, וְהָיוּ
מִקְבְּלִין אֶת בְּנֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל וּמִנִּיחִין אוֹתָן עַל פְּנֵי
הַסְּלָעִים, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הָיָה מוֹצִיא לָהֶן כְּמִין דָּדִים
מִן הַסְּלָעִים וּמִנִּיחִין אוֹתָן, לְקַיֵּם מָה שְׁנֵאמַר וַיִּנְקְהוּ דְּבִשׁ
מִסְּלַע וְגו' (דְּבָרִים לב ג').

משנת אליהו

[כב] אל תציץ בו - פירוש אפילו בעין לא תביט
בהם לרעה. (שמירת הלשון שהת"ב פרק ו'). אל
תרד לתוכו - הוא משל שלא ישתעבד בהם.
אל תהנה ממנו - הוא משל שלא ייקם. אל
תאכל מפירותיו - הוא משל על הריגה.
[כג] ארכובותיהם - על הברכים (דברים כ"ח ל"ה)
תרגם אונקלוס על רכובאי, והוא פרק אמצעי בין
הרגל לירך. (תוי"ט חולין פ"ד מ"ו).

קנח

סדר אליהו רבא, פרק ז' [כד-כה]

[כד] גִּזְרָה שְׁנִיָּה שֶׁגָּזַר פְּרָעָה, כָּל מִי שֶׁאִינוּ מְשַׁלְּמִים מִתְכַּנֶּת הַלְבָּנִים, יִהְיוּ בּוֹנִין אוֹתוֹ בְּבִנְיַן תַּחַת הַשּׁוֹרָה שֶׁל לְבָנִים. וְהָיָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יְיָ מְשַׁמֵּעַ קוֹלוֹ בְּתוֹךְ מִצְרִים עַל נַפְשׁוֹת יִשְׂרָאֵל שִׁיּוּצָאוֹת מִבְּנִין לְבָנִים כְּצִפּוֹר שֶׁנּוֹדְדָת מִן קִנָּה, שֶׁנֶּאֱמָר נַפְשָׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלָטָה מִפֶּחַ יוֹקָשִׁים, הִפַּח גִּשְׁפָּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטָנוּ (תְּהִלִּים קכד ז'), וְאוֹמֵר עֲזָרְנוּ בְּשֵׁם ה', עֲשֵׂה שְׁמִים וְאַרְצֵךְ (שֵׁם פָּסוּק ח').

[כה] וְהָיָה בְּרַעְתּוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁיַּעֲלֶה נִילוֹם הַנֶּהָר וַיֵּאבֹד אֶת מִצְרִים כְּלָה אַחֲרֵי שִׁיּוּצָאוֹ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרִים, מִפְּנֵי שֶׁהִשְׁלִיכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְיָאֹר. וּמִפְּנֵי מַה הִטְבִּיעַם בָּיָם סוּף? בְּרוּךְ הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא, שֶׁאֵין לְפָנָיו מִשְׁוֹא פָּנִים, פּוֹשְׁעִים הָיוּ בְּיִשְׂרָאֵל בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וְהָיוּ אוֹמְרִים בְּבִרְיָהּ אָנוּ בּוֹרְחִים בְּדֶרֶךְ שְׁבָנֵי אָדָם בּוֹרְחִים, וְאֵין בּוֹ כֹּחַ לְהַצִּיל, מִיָּד אֱמֹר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמַשֶּׁה דָּבָר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ וַיַּחֲנוּ לְפָנָיו פִּי הַחִירָת וְגו', וְאֱמֹר פְּרָעָה לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל נִבְכִּים הֵם בְּאַרְצֵךְ וְגו' (שְׁמוֹת יד ב'ג), פִּי הַחִירוֹת מִצַּד אֶחָד, וּמִצְרִיִּים מִצַּד אֶחָד, מְגַדֵּל מִצַּד אֶחָד, וּבַעַל צִפּוֹן מִצַּד אֶחָד, וַיִּשְׂרָאֵל בְּאַמְצָע, וְאַרְאָה אֲנִי אוֹתָם אִם יֵשׁ כֹּחַ בְּיָדִי לְהַצִּיל אוֹתָם אִם לֹא, שֶׁנֶּאֱמָר וּפְרָעָה הַקָּרִיב וַיִּשְׁאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל

את

חילופי גירסאות

לז' כ"ה נס"ד וד"ר. מו"ז
הגיה: משמיע קולן של
ישראל בתוך מצרים שהיו
יוצאות על נפשות של
ישראל תחת השורה של
לבנים, והציל הקב"ה אותן
על ידי שנשבר הבנין
ויוצאין ממנו כצפור הניצול
מן הקן שנשבר ויוצא,
שנאמר כצפור נודדת מן
קנה כן איש נודד ממקומו
(משלי כו ח), ואומר נפשונו
כצפור נמלטה כו'.

ציורים

כצפור שנודדת כו' - עיין
שמו"ר פ"כ ר'. שיעלה
נלוס הנדר וכו' - עיין
מכילתא בשלח פ"ה, ורש"י
שמות י"ד כ"ה, וביבמות
ע"ז ב' (ד"ה והני), ובסידור
הרוקח בברכת גאל ישראל
שחרית וערבית, ובהגר"א
אבהע"ז ס"ד ד' סק"ח. פי
החירות מצד אחד כו' -
מכילתא בשלח פ"א, ושם
הוא מימרא דר' יהושע.
(גליון הגר"ח קנייבסקי
שליט"א והמוסגר הוספתו).
וע"ע תרגום שה"ש ב' י"ד.

משנת אליהו

היה עבודה זרה של מצרים, שהיה להם עינים
ולא ממעשה אדם אלא מעשה שמים היה, והיו
מביטים שלא יברח שום עבד ממצרים. (מכילתא
וביאורי הגר"א). מגדול מצד אחד - ששם היה
גדולתן של מצרים, שם היה תפארתם, שם היה
מקומם של מצריים, ושם כנס יוסף את הכסף
ואת הזהב, והוא הגדול שבאוצרותיהן, ואמרו
[המצריים] שעד כאן היה יכולת בידו של הקב"ה
להכניע ולא יותר. (שם). ובעל צפון מצד אחד
- שהוא הגדול בעבודה זרה של המצריים, ולפיכך
נקרא בעל צפון, שהוא העיקר מכל האלילים

[כד] מתכונת - סכום חשבון הלבנים. (רש"י
שמות ה' ח'). משמיע קולו - קול של צער.
ולא נתפרש באיזה אופן היה משמיע קול זה.
שנאמר נפשונו כצפור נמלטה וכו' - מפרש
פסוק זה על אותה העת שהוציאו המצריים את
נפשות ישראל כשהשקיעום בבנין, והיתה נפשם
יוצאת כמו צפור הנמלטת מן הפח. ואומר
עזרנו וגו' - רצה לומר שעל עון זה נענשו
המצריים שנטבעו בים סוף וכמו שאמר לעיל,
וזהו שעזרם הקב"ה על צרתם. (ועיין גי' הוד"ע
בחילו"ג). [כה] פי החירות מצד אחד - הוא

חילופי גירסאות
 לח) זכ"ר מוסיף: הא
 למדת שאין הקדוש ברוך
 הוא נעתר לגדולים עד
 שיתפללו קטנים תחלה,
 שכן אמר הקדוש ברוך הוא
 למשה מה תצעק אלי (שמות
 יד טו). (לט) כ"ה זכ"ר.
 זכ"ר וד"ר: מוה. (מ) כ"ס
 זכ"ר וד"ר. זכ"ר הניח: ומה
 היתה מחשבה של סנחריב,
 שהיה בדעתו של סנחריב
 הרשע להתנקם בישראל,
 ואמר להן כו'.
 מא) נוסף זכ"ר.

ציונים
 ונשליך אותם בים - עיין
 מכילתא בשלח [השירה]
 פ"ז. בנקמה מנין - עיין
 ברכות ל"ג א'. צאו
 והביאו לי כל אחד כו' -
 עיין סנהדרין צ"ה א', רש"י
 ישעיה י' ל"ב, ובערוך ערך
 גלמהרג.

את עיניהם, והנה מצרים נסע אחריהם, וייראו מאד ויצעקו
 וגו' (שם פסוק י'), בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשְׁחָה
 מִהַ תִּצָּעֵק אֵלַי, דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ (שם פסוק טו).
 [כו] וְיָמָּה הָיְתָה מִחֲשָׁבָה שֶׁל הַמִּצְרִיִּים בְּאוֹתָהּ שָׁעָה,
 נִרְדָּף אַחֵר יִשְׂרָאֵל וְנִשְׁיֵג אוֹתָם וְנִתְנָאָה עֲלֵיהֶם וְנִשְׁלִיף
 אוֹתָם בָּיָם, עַל אוֹתָהּ שָׁעָה הוּא אוֹמֵר אֲזַי יִשִּׁיר מִשְׁחָה,
 עֲזִי וְזִמְרַת יְהוָה וְגו', ה' אִישׁ מִלְחָמָה וְגו', מִי כְּמִכָּה בְּאֵלָם
 ה' וְגו' (שם טו א"א).

[כז] בְּיוֹצֵא בְּדָבָר אֶתָּה אוֹמֵר, עַל סִנְחָרִיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר,
 שֶׁנִּתְקַנָּא וְנִתְנַקֵּם בָּהֶם בְּיִשְׂרָאֵל, וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִתְקַנָּא
 וּמִתְנַקֵּם בְּמַחֲנֵהוּ בְּקִנְיָא וּבְנִקְמָה וּבְעֲלִילָה וּבְגִנְיָא. בְּקִנְיָא
 מִנֵּי, שְׁנֵאמַר אֵל קִנּוּא וְנָקָם ה' וְגו' (נחום א ב), בְּנִקְמָה מִנֵּי,
 שְׁנֵאמַר אֵל נִקְמֹת הוֹפִיעַ (תהלים צד א). בְּעֲלִילָה מִנֵּי, שְׁנֵאמַר
 גְּדַל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילָה, אֲשֶׁר עֵינִיד פְּקָחוֹת עַל כָּל דְּרָכֵי
 בְּנֵי אָדָם, לְתַת לְאִישׁ בְּדַרְכּוֹ וְגו' (תהלים לב יט). בְּגִנְיָא מִנֵּי,
 שְׁנֵאמַר אֲשִׁירָה לָהּ בִּי גָאָה גָאָה (שמות טו א).

[כח] וְיָמָּה הִיא מִחֲשָׁבָה שֶׁהָיְתָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל סִנְחָרִיב הָרָשָׁע,
 אָמַר לָהֶן לְחִילוּתֵי צָאוּ וְהִבִּיאוּ לִי כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִכֶּם
 מִלֵּא כַּף כָּא [ידו] עֶפֶר מַעֲפָר שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם וְנִעְקָר שְׁמָה מִן
 הָעוֹלָם, שְׁנֵאמַר מִמֶּךָ יֵצֵא חֹשֶׁב עַל ה' רָעָה, יַעֲזֵן בְּלִיעַל
 (נחום א יא), וְכִי עַל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא הָיָה יוֹעֵץ? אֵלָּא לְלַמֶּדֶךָ
 שְׁכַל

משנת אליהו

בישראל, וכן נפרע באלו ארבע מדות גם מסנחריב
 וכל מחנהו. (עפ"י טובי חיים). ובעלילה - נראה
 הכונה בשחוק, כמו (שמות י' ב) את אשר
 התעללתי במצרים, ופירש רש"י שחקתי. אל
 קנוא ונוקם ה' - ונבואה זו נאמרה על אשור,
 כמו שנאמר שם (פסוק א') משא ננוה וגו'. בנקמה
 מנין - אף שמפסוק אל קנא ונוקם ה' יש ללמוד
 אף דבר זה שהקב"ה משלם בנקמה, יתכן שבא
 ללמוד מפסוק שבו נסמכה הנקמה לשמו של

שהם מסטרא דצפון. (ביאור הגר"א שם). וייראו
 מאד וגו' - והוא מפני שהיו מוקפין מארבע
 רוחות ולא היה להן להיכן לפנות וכמו שאמר
 לעיל. [כז] שנתקנא - בהצלחת כלל ישראל
 וחזקיהו. (עיין סנהדרין צ"ה א'). ונתנקם - על
 שמרד בו, כמבואר במלכים (ב' י"ח). בקנאה
 ובנקמה ובעלילה ובגאווה - הנה פסוקים אלו
 לא נאמרו בפורענות של סנחריב, רק שאלו ארבע
 מדות נוהגות מכל מי שהוא מתקנא ומתנקם

חילופי גירסאות

(מב) כ"ה נבי"ר. נד"ר חז"ני:
והיה. (מג) נוסף
מכ"ר. (מד) נוסף מכ"ר.

צינונים

כאילו יועץ רעה כלפי
מעלה - מכילתא בשלח
[השירה] פ"ו, פרדר"א
פמ"ב, רש"י שמות ט"ז ד.
צאני צאן נחלתי - יחזקאל
ל"ד. כך אמרו חכמים -
סנהדרין שם ב', תרגום
ישעיה י' ל"ב.

שָׁכַל הַיּוֹעֵץ רָעָה עַל יִשְׂרָאֵל כְּאִלּוּ יוֹעֵץ רָעָה בְּלִפְי מַעֲלָה,
לְכָךְ נֹאמֵר מִמֶּנּוּ יֵצֵא חֵשֶׁב עַל ה'.

וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בּוֹחֵן לְבוֹת וּכְלִיּוֹת, כִּי הָיָה אוֹמֵר עַל
סִנְחָרִיב: שׁוֹמֵה שְׂבָעוֹלָם, וְכִי אֲנִי מֵאַבְדָּר בְּנֵי מִן הָעוֹלָם?
מִי [עֲמִי אֲנִי מֵאַבְדָּר?] צֹאנִי צֹאן נִחְלָתִי אֲנִי מֵאַבְדָּר? מִי [שְׁנֵאֲמָר]
מִה תִּחְשְׁבוּן אֶל ה' וְגו' (שם פסוק ט). לְכָךְ נֹאמֵר אֶל קְנוֹא
וְנִקֵּם ה' וְגו' (שם פסוק ב). בְּרוּךְ הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא, שְׁנִפְרַע
מִן שׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל, בְּשֵׁם שֶׁהָיָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל סִנְחָרִיב לַעֲקֹר
אֶת יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם, כִּד הָיָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוּא לַעֲקֹר אֶת סִנְחָרִיב וְאֶת מִחְנֵהוּ מִן הָעוֹלָם, שְׁנֵאֲמָר
וַיְהִי בְּלִילָה הַהוּא וַיֵּצֵא מִלֶּאדָה ה' וַיֵּךְ בְּמִחְנֵה אֲשׁוּר מֵאָה
שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָף וְגו', וְאֶדְרַמְלֵךְ וְיִשְׂרָאֵל בְּנֵי הַבְּהוּ
וְגו' (מלכים ב, יט להלו).

[כט] לְמַה נִּדְמָה הָעוֹלָם בְּיָדוֹ שֶׁל סִנְחָרִיב, לְאָדָם שְׂמָצָא
קֵן שֶׁל בִּיצִים וְאַפְרוּחִים וְכֵלֶן בָּאוּ לִידּוֹ, שְׁנֵאֲמָר וַתִּמָּצָא
בְּקֵן יָדִי לְחִיל הָעַמִּים, וְכִאֲסָף בִּיצִים עֲזוּבוֹת כָּל הָאָרֶץ אֲנִי
אֶסְפְּתִי וְגו' (ישעיה י"ד), וְאִין בְּרִיָּה יְכוּלָה לְהַשִּׁיב בְּנֵי שֶׁל
סִנְחָרִיב.

[ל] וְכִמָּה הָיְתָה מִחְנֵהוּ שֶׁל סִנְחָרִיב, כִּד אָמְרוּ חֲכָמִים:
מִחְנֵהוּ מֵאֲתִים וְשִׁשִּׁים רְבּוּא אֲלָף וַחֲמִשָּׁת אֲלָפִים חֲסֵר
חַד, הָרָאשׁוֹנִים עָבְרוּ בְּשָׁחִי, וְהַשְּׁנָיִים עָבְרוּ בְּקוֹמָה,

והאמצעיים

משנת אליהו

חסר חד - בגמ' בסנהדרין בעי אביי חסר חד
רבויה [ריבוא], או חסר חד אלפא [אלף], או חסר
מאה, או חסר חד, תיקו. ועיין שם בגירסת
המהרש"א. הראשונים עברו בשחי - כת
ראשונה מחיל של סנחריב שטו הסוסים בירדן,
ונתמעטו המים עד שעברו. (רש"י שם). ונראה
שנתמעטו המים ע"י ששתו מהם הסוסים וחייילי
סנחריב. והשניים עברו בקומה - בקומה זקופה
ולא היו המים מגיעים אלא עד הצואר. (שם).

השי"ת, והוא בפסוק אל נקמות ה'. (ועיין ברכות
ל"ג א'). [כח] הקב"ה בוחן לבות וכליות -
כי הנה סנחריב שלח לומר לישראל (מלכים ב' י"ח
ל"א): עשו איתי ברכה וצאו אלי וגו' עד בואי
ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם וגו', הרי ששלח
להם שחפץ בשלומם, והקב"ה בוחן לבות וידע
שכוונתו לאבדם. [ל] וחמשת אלפים - בפרק
חלק לא גרסינן חמשת אלפים. (ישועות יעקב. ולפי
גירסה שבכאן מיושבת קושיית מהרש"א שם, עיי"ש).

תנא דבי אליהו

קסא

חילופי גירסאות
(מה) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ג
קילר והגיס: (כל המזמור).
(מו) כ"ה צמ"ר וד"ר וילקוט.
צוד"ג חסיד: לכן.

ציונים

אלו שורים ונגידים - לקמן
פל"א [ט], סנהדרין שם,
סדר עולם פכ"ג, תוספ'
סוטה פ"ג ה"ה, שמו"ר
פי"ח ה' (תנא כו'), במ"ר
פרשה ט' כ"ד, תנח"ו בשלח
סי' י"ב, מדרש עשרת
מלכים (אוה"מ עמ' תס"ב),
ומדרש עשר גליות (שם)
עמ' תל"ח), זוה"ק ח"ב דף
ל"ו סע"ב, רש"י מלכים ב'
י"ח כ"ד, ושם י"ט ל"ה,
ישעיה ל"ז ל"ו, ועיין
מכילתא בשלח [השירה]
פ"ב. חמשה בני אדם -
סנהדרין שם, פתיח' ל'
לאיכ"ר, שם פ"ד ט"ו.
ישמור אדם דברים בלבו
כו' - ילקוט וירא רמז צ"ה
כל הענין. שכרת עמו
ברית - עיין פרקי דר"א
פל"ו.

והאמצעיים עברו עד מתנים, האחרונים בקשו ולא מצאו,
שנאמר את מי חרפת וגדפת וגו', אני קרתי ושתיתי
מים, ואחרב בכף פעמי כל יארי מצור (שם לו כנ"ה). ולמה
אמר הכתוב מאה ושמונים וחמשה אלף (שם פסוק לו), אלו
שרים ונגידים וגבורים שהיו עמו, ואין צריך הכתוב לומר
לכל החילות שלו. וכלן מתו בלילה אחד ובשעה אחת
וברגע אחד, ולא נשתירו מהן אלא חמשה בני אדם,
סנהריב ושני בניו ונבוכדנצר ונבוכרצדן, ומתוך אלו
החמשה נהרג סנהריב אחר כך, שנאמר ואדרמלך ושראצר
בניו הבהו בחרב (שם פסוק לח). ועליו הוא אומר ועוד מעט
ואין רשע, והתבוננת על מקומו ואיננו וגו' (תהלים לו י'),
מה ואומר ראיתי רשע עריץ וגו' (שם פסוק לה), זמם רשע
לצדיק (שם פסוק יב), ומה הוא אומר, אדני ישחק לו, כי
ראה כי יבא יומו (שם פסוק יג).

[לא] מי ישמר אדם דברים בלבו שלא יעשה שתפות דברים
עם הגוי, ולא יכרת עמו ברית. שכן מצינו באברהם אבינו
שעשה שתפות עם אבימלך, וסוף הדברים שכרת עמו
ברית, שנאמר ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך,
ויכרתו שניהם ברית (בראשית כא כו). וכשכרת עמו ברית
נתקבצו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, ואמרו
למה

משנת אליהו

שלומד מאברהם אבינו כמה צריך להתרחק
משותפות עם גוי, וכל שכן שלא יכרות עמו
ברית, ומסמך ענין זה למה שאמר לעיל שהשי"ת
מעניש את הגוים ונוקם מהם על מעשיהם הרעים,
וזה ודאי סיבה להתרחק משותפות עמהם, פן
יענש גם הוא ח"ו. שנאמר ויקח אברהם -
נראה שמפרש מה שנתן לו צאן ובקר שהיה זה
שותפות, וע"י זה בסוף כרת עמו ברית. שותפות
דברים - רצה לומר אפילו שותפות בדברים
לחוד, בלא עסק ממון. (ושותפות ממון הוא איסור,

האחרונים בקשו ולא מצאו - שלא היה שם
מים כל עיקר. (שם). אני קרתי ושתיתי - כלומר
חפשתי אחר מקור המים, כי לא היו מספיקים
לי מרוב חיילותי - המים הנמצאים על הארץ,
וזהו שאמר ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור.
(רד"ק מלכים ב' י"ט כ"ד). ונגידים - פרוש
מנהיגים. (ערוך). [לא] ישמור אדם דברים
בלבו וכו' - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות).
ורצה לומר שישמור בלבו את הדברים האמורים
להלן ויעשם למעשה. וכאן מתחיל ענין אחר

חילופי גירסאות

מז) נוסף מכו"ר. מה) נדל"ל:
 בו. מט) כ"ה צילקוט. נכו"ר
 וד"ר נוסף: אעפ"כ לא
 היתה, ולכן לו מנין. וד"י
 הגיה: אף על פי כן לא היתה
 כונת הקב"ה לשוחטו
 ולהקריב את יצחק, אלא
 להעלותו על ההר ולנסותו.
 ג) כ"ה צילקוט. נכו"ר, וד"ר:
 שעינו את ישראל [ולחצון]
 אותם יותר משלש מאות
 שנה בשכר כו'. וד"י הגיה:
 אין לך אומה בעולם שאינה
 משעבדת ועינו את ישראל
 יותר מכמה מאות שנה.
 אלא בשביל כו'. גא) כ"ה
 נכו"ר, וכן הגיה נכו"ר.
 גב) נכו"ר הגי': כאלו עובר
 עבודה זרה וכורת עמו
 ברית. גג) כ"ה צילקוט
 וכו". נד"י הגיה: ואם ת"ח
 הוא, לא די שכורת עמו
 ברית, אלא מזולז הוא כו'.
 א) נוסף מנרשית רבמי
 (פרשם מקץ).

ציונים

שנתתי לו למאה שנים -
 בראשית כ"א ה'. יקרא
 לך זרע - שם פסוק י"ב.
 שלא יאכל עם גוי - עיין
 בביאור.

לְמָה יִכְרֹת אֲבָרְהָם בְּרִית עִם גֹּי, אָדָם יְחִיד שְׂבַחְרָתָּ
 מִשְׁבָּעִים אַמּוֹת וּלְשׁוֹנוֹת. אָמַר לָהֶם הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בֵּן
 יְחִיד שְׁנַתֵּתִי לוֹ לְמֵאָה שָׁנִים, מִי[וְאַמְרָתִי מִי] לוֹ יִקְרָא לָךְ
 זֶרַע, אֲנִי אוֹמֵר לוֹ לְהַעֲלוֹתוֹ עוֹלָה, אִם יַעֲלֶהוּ מוֹטֵב, הֲרִי
 אֶתָּם יוֹדְעִים שְׂפִנְתּוֹ הִיְתָה לְמוֹטֵב מִפְּנֵי דְרָךְ שְׁלוֹם, וְאִם
 לֹא יִפָּה אֶתָּם אוֹמְרִים, שְׁנֵאֲמַר וַיְהִי אַחֵר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
 וְהָאֱלֹהִים נָסָה אֶת אֲבָרְהָם וְגו', וַיִּשְׁלַח אֲבָרְהָם אֶת יְדוֹ
 וַיִּקַּח אֶת הַמַּאֲכָלָת, לְשַׁחֵט אֶת בְּנוֹ (שֵׁם כב א'). מִכָּאן
 אָמְרוּ: אֵין לָךְ אִמָּה בְּעוֹלָם יִשְׁנִשְׁתַּעֲבְדוּ בָּהֶן בְּיִשְׂרָאֵל יוֹתֵר
 מִמֶּנָּה, בְּשֹׁכֵר בְּרִית שְׂפָרַת אֲבָרְהָם אֶת אַבְיִמְלֵךְ, נִאֲלָא
 פְּלִשְׁתִּים בְּלָבָד.

[לב] מִכָּאן אָמְרוּ: כָּל הָעוֹשָׂה שְׂתַּפּוֹת דְּבָרִים עִם גֹּי, לְפִסּוּף
 הוּא כוֹרֵת עִמּוֹ בְּרִית, וְאִם תִּלְמִיד חָכֵם הוּא, מְזַלְזֵל אֶת
 תּוֹרָתוֹ, וּמְזַלְזֵל שְׁמוֹ שֶׁל אָבִיו, וּמְכַזֵּב אֶת מְמוֹנּוֹ, וּמַאֲלֵמֵן
 אֶת אִשְׁתּוֹ, וְאִינוּ מְמַלֵּא אֶת יָמָיו, וּמוֹסֵר אֶת בְּנָיו לַחֲרֵב,
 וּמְגַלֵּה אוֹתָם מֵאַרְצָם, וְשׁוֹכֵרֵן לַעֲבֹדֶת אֱלִילִים, וְקוֹשֵׁר שֵׁם
 רַע לוֹ וּלְבָנָיו וּלְבָנֵי בְנָיו עַד סוּף כָּל הַדּוֹרוֹת.

פֶּרֶק ח

[א] יִשְׁמֹר אָדָם דְּבָרִים בְּלָבוֹ שְׁלֵא יֹאכֵל עִם גֹּי עַל הַשְּׁלֶחֶן,
 *שְׁפָל הָאוֹכֵל עַל הַשְּׁלֶחֶן עִם הַגֹּי נֶעְנֵשׁ עֲנֵשׁ גָּדוֹל, וְאוֹכֵל
 מִזִּבְחֵי מֵתִים]. שְׁפֵן מְצִינוּ בְּחִזְקָהּ מֶלֶךְ יְהוּדָה שְׂאֵכֵל עִם

גויים

משנת אליהו

שנעשים משמשים לגוים שעובדים עבודה זרה.
 (עיין רש"י דברים כ"ח ס"ד).
 פרק ח: [א] שלא יאכל עם גוי על השולחן -
 ואיתא בפרקי דרבי אליעזר (פכ"ט): שכל מי
 שאוכל עם הערל כאילו אוכל עם הכלב, עיי"ש.
 מזבחי מתים - זבחי עבודה זרה שנדמית למת.
 (מצודת דוד תהלים ק"ו כ"ח).

עיין סנהדרין ס"ג ב', ובאור"ח ס" קנ"ו).
 שנשתעבדו
 בהן בישראל יותר ממנה וכו' - שמצינו בספר
 שופטים שהפלשתים הם שהצירו לישראל מכל
 האומות, וזה בעבור שכרת אברהם ברית עם
 אבימלך. (ע"פ זית רענן).
 בשכר ברית שכרת
 אברהם וכו' - עיין לוח ארז למוהר"ח פלאגי
 זצ"ל. [לב] ושוכרן לעבודת אלילים -

חילופי גירסאות

(ב) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ג
הוסיף: והלא. ג. צמ"ר וד"ר
הנ"ל: כל כך למה, כדי
שישאר אדם אשה ויהיה לו
בנים, וחזקה ידע בדעתו
שלא ימות, [צמ"ר: שלא
כלו ימיו], לפיכך נתן [פניו,
סס] לשפוך רחמים ולבקש
תחנונים לפני הקדוש ברוך
הוא. ולמדו חכמים כו', וכל
השאר ליתא. ופעמי"ו צנראשית
רכמו. וצוד"ג הגיה כלפניו ע"פ
הגמ' צנרכו.

ציורים

מאי כי מת כו' - כל הענין
בברכות י' א', ומדרש
ברייטא דישועה (אוה"מ)
עמ' רמ"ז. מת אתה
בעוה"ז כו' - זוה"ק ח"א
דף ס"ו א', ודף רכ"ח ב',
זו"ח רות פ"ט א'.

גויים על השלחן, ולסוף נענש עליו ענש גדול. מנין? תדע
לך, כשפא סנחריב והקיף את ירושלים, עמד חזקיהו בתפלה
לפני הקדוש ברוך הוא, שנאמר ויתפלל חזקיהו לפני ה'
ויאמר, ה' אלהי ישראל ישב הכרבים וגו', הטה ה' אָזְנְךָ
ושמע, פקח ה' עיניך וראה, ושמע את דברי סנחריב וגו',
וידעו כל ממלכות הארץ כי אתה ה' אלהים לבדך (מלכים ב,
יט ט"ז), נראה שהיה חזקיהו מדבר עם הקדוש ברוך הוא
כאדם שהוא מדבר עם חברו, מיד נחה רוח אלהים על
ישעיהו הנביא, ואמר לו ישעיהו הנביא לחזקיהו המלך:
"אדם שהוא מדבר עם מי שהוא גדול ממנו הלא מרתיע
כל גופו ונודעזעין כל איבריו, המדבר לפני מלך מלכי
המלכים הקדוש ברוך הוא על אחת כמה וכמה שיהא מדבר
באימה וביראה וברתת ובזיע, לפיכך חלה חזקיהו חלי גדול,
שנאמר בימים ההם חלה חזקיהו למות, ויבא אליו ישעיהו
וגו', ויאמר אליו כה אמר ה' צו לביתך, כי מת אתה ולא

תחיה (מלכים ב, כ א).

[ב] מאי כי מת אתה ולא תחיה, אמר ליה הנביא מת
אתה - בעולם הזה, ולא תחיה - לעולם הבא, יאמר ליה
וכל כך למה, אמר ליה משום דלא עסקת בפריה ורביה,
אמר ליה משום דחזאי לי ברוח הקדש דנפקי מינאי בגין

דלא

משנת אליהו

את מעשיו, ונענש על שלא קיים פריה ורביה.
[ב] דחזאי לי ברוח הקודש וכו' - הנה כונתו
היתה לשם שמים שלא להרבות רשעי עולם, ועם
כל זה בא אליו ישעיה בדבר ה' ואמר לו כי מת
אתה וגו' ולא תחיה לעולם הבא משום שלא
עסקת בפריה ורביה, ולא הועיל לו כל עוצם
צדקותיו הנוראים להביאו לחיי עולם הבא,
בשביל שסבר להפטר ממצוה אחת מתורת משה,
אף שכן ראה בהשגת רוח קדשו שיצאו ממנו
בגין דלא מעלי, וגם שהיה בשב ואל תעשה.

מנין - פירוש היכן מצינו שהיה הדבר הזה.
שהוא מדבר עם חברו - תסמר שערות האדם
לחשוב בזה, ואוי לנו כי התפללות והברכות שלנו
אינם אפילו כמדבר עם חברו, שהוא בכל לב
ומחשבה, והתפילה בעוונותינו הרבים לבם כל
עמו, ולא ידע מה שאומר. (דברים אחדים להגאון
חיד"א עמוד ש"ח). לפיכך חלה חזקיהו חולי
גדול - אף שבסמוך מבואר שחלה משום שלא
קיים מצות פריה ורביה, יש לפרש שמה שלא
התפלל כראוי לפני הקב"ה גרם לו שהביאו בדיון

ציונים

אפי' חרב חדה - ספרי ואתחנן פכ"ט, מדרש לעולם (אוה"מ עמ' רע"א). ולמדו חכמים כו' - במדרש בראשית רבתי פרשת מקץ (עמ' ר"ו) העתיק כל הענין, גם ברוקח סי' שכ"ד הביאו. שלא יעמוד אדם בבקעה - ברכות ל"ד ב', זוה"ק ח"ב דף נ"ט ב' סי' א' ברע"מ, טושו"ע או"ח סי' צ' סעיף ה', ועיין ראב"ה שהועתק בביאור.

דלא מעלי, אמר ליה בהדי בבשי דרחמנא למה לך, מאי דמפקדת אבעי לך למעבד, ומאי דניחא קמיה דקדשא בריך הוא ליעבד, אמר ליה הב לי ברתך, השתא אפשר דגמא זכותא דידך ודידי ונפקו מינאי בגין דמעלי, אמר ליה כבר נגזרה עליך גזרה, אמר ליה: פן אמוץ, בלה נבואתך וצא, כך מקפלני מבית אבי אבא, אפלו חרב חדה מנחת על צואריו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים, שנאמר הן יקטלני לו איחל (איוב יג טו).

לכן ישא אדם אשה כדי שיהיו לו בנים, וילמד מחזקיה, אף על פי שידע בדתו ברוח הקדש שלא יהיו לו בנים הגונים, ולפיכך נתן דחויים לפני המקום, אפלו הכי היה נענש בעולם הבא אם לא היה נושא אשה.

[ג] ולמדו חכמים ארבעה דברים בתפלה, אחד שלא יעמוד אדם בבקעה להתפלל בדרך גוים. שנית שלא יעמוד ברשות

הרכים

משנת אליהו

נבואתך וצא - תגמור כל נבואתך כאן, ואל תצא ותספר בחוץ ויהא לה פרסום, שאז אינה מתבטלת כי אם בקושי גדול. (אמרי נעם ברכות שם, ולהפירוש המובא לעיל יתפרש כפשוטו, שמה שאתה אומר אינו מנבואתך, ואל תוסיף עצות). **מבית אבי אבא** - דוד, שראה את המלאך וחרבו שלופה בידו, ולא מנע עצמו מן הרחמים. (רש"י שם). **היה נענש בעולם הבא** - פירוש אפילו בעולם הבא היה נענש, שלא היה מתכפר לו. [ג] **ולמדו חכמים וכו'** - פירוש שלמדו חכמים ארבעה דברים בעניני תפלה. אבל מן חזקיה לא למדו רק דבר אחד שלא יפסיק שום דבר בין המתפלל לבין הקיר. (טובי חיים בשם זקוקין דנורא). **שלא יעמוד אדם בבקעה להתפלל** - בברכות (ל"ד ב') פירש"י שכשהוא במקום צניעות חל עליו אימת מלך, והתוס' פירשו שבבקעה יתכן שיטרד מבני אדם והולכי דרכים העוברים שם, ואילו כאן מבואר טעם חדש שזה דרך גוים כן. [ונאת סברת התוס' מפרש כאן בטעם האיסור להתפלל ברשות

והוא כי טעמי מצות עד תכליתם לא נתגלו עדיין לשום אדם בעולם וכו', כי התורה הקדושה אצולה מלמעלה ראש מעל כל ההשגות, ואיך אפשר שיהא הדבר מסור להשגת האדם לשנות מהלכם וסדר זמנם על פי רוחב דעתו ודרגתו, וכמו שהשיבו ישעיה לחזקיהו בהדי כבשי דרחמנא למה לך מאי דמפקדת אבעי לך למעבד וכו'. (נפה"ח שער א' פכ"ב). **כבשי דרחמנא** - סתרי דקודשא בריך הוא. (רש"י ברכות י"א). **כבר נגזרה עליך גזירה** - שתמות מחולי זה. (מהרש"א שם). **בן אמוץ** - מה שקראו "בן אמוץ" יש לפרש משום שדבר זה שאמר: כבר נגזרה עליך גזירה, לא אמרו בתורת נבואה, אלא מעצמו אמר כן, וזהו שאמר לו חזקיהו מה שאתה מתנבא מהקב"ה בזה אתה ישעיהו הנביא, אבל מה שהם דברים מעצמן אין זה אלא "עצת קרוב", שכן אמוץ (אבי ישעיהו הנביא) ואמציה (אבי חזקיהו המלך) אחים היו (מגילה י"ב), ואין אני צריך לקבל דבריו. (שמעתי מהגר"ש דבליצקי שליט"א). **כלה**

תנא דבי אליהו

קסה

חילופי גירסאות
(ד) כ"ה נד"ר וי"ר. נוד"ע
הגיה: שלא יעמוד אדם בצד
עץ או בצד אבן ויתפלל,
אלא בצד הנר, וטס"ה.
(ה) נוסף מנחשים רכמי.

ציונים

מפני דעת הבריות - עיין
ברכות ג' א'. שיקדש אדם
כו' - ברכות כ"ה ב',
טוש"ע סי' ע"ט, וסי' פ"ז
סעיף ג'. שיעמוד אדם
כו' - ברכות ה' א', טוש"ע
סי' צ' סעיף כ"א, ועיין
זוה"ק ח"א קל"ב א', ושם
רכ"ח א'. כתב מלך בבל -
מלכים ב', כ' י"ב.

הרבים ויתפלל, מפני דעת הבריות ומפני דעת הנשים.
שלישית שיקדש אדם את מחנהו ארבע אמות לצפון, ארבע
אמות לדרום, ארבע אמות למזרח, וארבע אמות למערב.
ואם היתה התפלה בביתו, צריך לקדש את כל הבית אפלו
מאה אמה, למאה, כי ה' אלהיך אש אכלה הוא (דברים ד כד).
רביעית למדו חכמים שיעמוד אדם בצד העץ או בצד האבן
י (או בצד הכתל) ויתפלל, שנאמר ויסב את פניו אל הקיר
ויתפלל אל ה' וגו' (מלכים ב, כ ב).

[ד] ויבך חזקיהו בכי גדול (שם פסוק ג), ה' הוא רחום וחנון
ומלא רחמים, הנה רואה שפתיו דובכות מישרים ברחמיה
בכינה בדעת ובהשכל, שמע מיד את תפלתו, שנאמר ויהי
ישעיהו לא יצא חצר התיכונה, ודבר ה' היה אליו לאמר
וגו', שמעתי את תפלתך וגו', הנני רפא לך, ביום השלישי
תעלה בית ה' וגו', ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אלהיך וגו',
ויאמר ישעיהו זה לך האלהי וגו', הלא הצל עשר מעלות
וגו', ויקרא ישעיהו הנביא אל ה', וישב את הצל וגו' אחרנית
עשר מעלות (שם ד"א).

[ה] באותה שעה נתעונו כל הגוים הן ורחמיהן
ומכשפיהן, ואמרו אין אדם מכיר בדבר זה אלא בית דין
הגדול שבירושלים בלבד. מיד כתב מלך בבל ספרים ומנחה
אל

משנת אליהו

בראבי"ה (ברכות סי' ע"ז) שהביא דברי התדב"א
כאן, ומכח זה הגיה בגמ' בברכות הלכה כרבי
שמעון בן אלעזר, ופסק כן להלכה, אולם בשו"ע
סי' פ"ז פסק דגם בבית אינו צריך להרחיק כי
אם ד' אמות. למה כי ה' אלהיך אש וגו' -
ולכן צריך להתנהג בתפלה בכבוד הראוי לשליט
רב ואדיר כזה. [ד] דובכות - מדברות, כמו
דובב שפתי ישנים. (שה"ש ד' י'). מישרים -
פירוש תפילה נאה ומישרת. [ה] נתעונו כל
הגוים - נתבלבלה דעתם. (ישועות יעקב).

הרבים]. מפני דעת הבריות ומפני דעת הנשים
- שכשהבריות עוברים לפניו מבטלין את כונתו
בתפלה, וכל שכן כשהנשים עוברים לפני המתפלל
ומסתכל בהן שהם מבטלין כונתו בתפלה, וגם
מחטיאין אותו, שמהרהר בהן בעת התפלה. (דקוקין
דנורא). שיקדש אדם את מחנהו - שיהא נקי
מכל טינוף ולכלוך האוסר את התפלה, וכמבואר
בברכות כ"ה ב'. אפילו מאה אמה - זהו דעת
רבי שמעון בן אלעזר בברכות שם, וכדבריו פסק
הרי"צ גאות, הובא בבית יוסף (סי' פ"ז), ומצאתי

אֶל חֲזַקְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּי שָׁמַע בִּי חָלָה חֲזַקְיָהוּ. וַיִּשְׁמַע
עֲלֵיהֶם חֲזַקְיָהוּ וַיֵּרָאם אֶת כָּל בֵּית נְכֹתָה וְגו', לֹא הָיָה
דָּבָר אֲשֶׁר לֹא הָרָאם חֲזַקְיָהוּ וְגו' (שם פסוק יג). וַיֹּמַר תִּלְמוּד
לֹאִי אֶת כָּל בֵּית נְכֹתָה, מִלְּמַד שֶׁהָרָאָה לָהֶם הָאָרוֹן, וְאָמַר
לָהֶם בָּזָה אֲנִי עוֹשֵׂינִי מִלְּחָמָה וְנוֹצְחִין]. מִיָּד נָחָה רוּחַ אֱלֹהִים
עַל יִשְׁעֵיהֶם, וְאָמַר לוֹ לְחֲזַקְיָהוּ מָה אָמַרְוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה,
וּמֵאֵין יָבֹאוּ אֵלֶיךָ וְגו', וַיֹּאמֶר מָה רָאוּ בְּבֵיתְךָ, וַיֹּאמֶר חֲזַקְיָהוּ
וְגו', לֹא הָיָה דָּבָר אֲשֶׁר לֹא הָרָאִיתֶם בְּאַצְרֹתִי (שם יד-טו), וְכִי
דְּבָרִים הִלְלוּ בְּקֶשׁ מִמֶּנּוּ? אֵלֶּה אָמַר לוֹ מִפְּנֵי מָה גָלִית
סוּד ה' לְגוֹיִים, וְהַגּוֹיִים אוֹמְרִים יְכִי מָה מָצָא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוּא בְּחֲזַקְיָהוּ מֵאֲבִיו וּמֵאֲבִי אָבִיו שֶׁשָּׁנָה לוֹ מַעֲשֵׂה שָׁמַיִם
וְאָרֶץ. וַיֵּשׂ אוֹמְרִים לֹא נָהַג חֲזַקְיָהוּ כְּבוֹד בְּאֲבִיו שֶׁבְּשָׁמַיִם,
לְפִיכָךְ נֶאֱמַר וַיֹּאמֶר יִשְׁעֵיהֶם אֶל חֲזַקְיָהוּ שָׁמַע דְּבָר ה', הִנֵּה
יָמִים פְּאִים וְנִשְׂא כָּל אֲשֶׁר בְּבֵיתְךָ וְגו' בְּכֹלָה, לֹא יוֹתֵר
דְּבָר (שם טז).

[ו] מִכָּאֵן אָמְרוּ: לֹא יִתְנַגֵּא אָדָם בְּדְבָרֵי תוֹרָה, וְלֹא יתְנַגֵּה
עֲלֵיהֶם, שָׁמָּה עוֹקְרִין אוֹתוֹ מִן הָעוֹלָם. שָׁכַן מְצִינוּ בְּחֲזַקְיָהוּ
הַמֶּלֶךְ שֶׁהִתְנַגֵּא בְּדְבָרֵי תוֹרָה וְהִתְנַגֵּה עֲלֵיהֶן, וּבְקִשּׁוֹ לְעַקְרוֹ
מִן הָעוֹלָם, "בְּשָׁעָה שֶׁאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם הוֹדִיעוּ לְחֲזַקְיָהוּ שִׁירָפָא
אוֹתוֹ בְּשֹׁכֵר תִּפְלָתוֹ וְדַמְעָתוֹ וַיַּעֲלֶה בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי בֵּית ה',
שאל

משנת אליהו

ששינה בשבילו מעשה שמים וארץ, וזהו שלומד
כאן ממעשה של חזקיהו שעל ידי שאוכלים עם
הגוי על השולחן גורם שמזלזל את תורתו ומחלל
שם אביו שבשמים רח"ל. לא נהג חזקיהו
כבוד וכו' - שכשאמר לו ישעיה מה אמרו
האנשים האלה ומאין יבואו אליך, היה לו להשיב
לישעיה אתה נביאו של מקום ואתה שואל אלי?
התחיל חזקיהו מתגאה ואמר: מארץ רחוקה באו
אלי, לכך נענש. (רש"י מלכים ב' כ' י"ד). [ו] ולא
יתגרה עליהם - פירוש שלא יעבור עליהן.

חילופי גירסאות

(ו) נוסף מבבלסית רבמי.
(ז) כ"ה צ"ר, וכע"ז צ"ר.
צ"ר משוכש, וצ"ר הגיה: וכי
מה שינוי יש בחזקיהו
מאביו שבשמים, לפיכך
נאמר כו. ח) צלקוט הגי':
יהנה. ט) כ"ה צ"ר. צ"ר
ויד"נ: מדברי תורה.
י) צ"ר וד"ר: מהן.
יא) צ"ר וצ"ר וצ"ר הגי':
האלהים שבשמים יודע,
שבשכר מה את כי ירפא
ה' לי, שינוי לו מעשה
שמים, וכשנינו [צ"ר]:
ובשכר שנינו לו מעשה
שמים, גבהה דעתו עליו,
[ובשכר שגבהה דעתו עליו,
כ"ר] אכל עם הגוי על
השולחן, ובשכר שאכל עם
הגוי על השולחן והראה
[הראה, כ"ר] לו ארון,
וגילה להן סוד העליונים,
[ובשכר שהראה לו ארון,
וגילה להן סוד העליונים,
כ"ר] נתנו לו מנשה בנו.
ויד"נ הגיה כלפניו.

ציורים

בזה אנו עושין מלחמה -
סוטה מ"ב א', שם מ"ג א',
ירר' שם פ"ח ה"ג, שקלים
פ"ו ה"א, שהש"ר פ"ג ד',
גלית סוד ה' - זוה"ק ח"א
דף ר"ב א'. מכאן אמרו -
ילקוט מלכים רמז רמ"ד.
שהתגאה בד"ת - פרד"א
פנ"ב.

בית נכתה - בית גזיו של בשמים. (רש"י במלכים
וישעיה). וכי דברים הללו בקש ממנו - פירוש
האם לחנם שאלו מה הראה להם, אלא ודאי
נתכוין להוכיחו על שהראה להם הארון וגילה
להם סוד ה'. וכי מה מצא הקב"ה וכו' - כן
צריך לומר. (עיין חילופי גירסאות). והכונה
שכשתלמיד חכם אוכל עם הגוי על השולחן, הרי
הוא מזלזל את תורתו וכמבואר בסוף הפרק,
וכשאכלו הגוים עם חזקיהו ירד ערכו בעיניהם,
ואמרו מה מצא הקב"ה בחזקיהו עד כדי כך

חילופי גירסאות
(יב) נכ"ר: אמר שלא
[נ]למדו דרך עבודה זרה מן
הכנענים ומן הפושעים,
ויעשו דבר שלא כתורה,
דבר אחר למה מעלה את
הכל עמו, כשהיו עולין
בדרך כו'.

ציונים
שאל חזקיהו אות - עיין
סנהדרין ק"ד א', תנחו'
ורא ס' ג'. והראה להם
את הארון - פרד"א שם,
תרגום דהיי"ב ל"ב ל"א.
אלקנה היה עולה לשילה -
ילקוט שמואל רמז ע"ז כל
הענין, ועיין בספר דרשות
שבה"ל ח"ב עמ' שי"ג.

שאל חזקיהו אות, שנאמר מה אות כי ירפא ה' לי (מלכים ב, כ ח), ושנה לו הקדוש ברוך הוא מעשה שמים, וכששנה לו מעשה שמים, גבה דעתו עליו, ואכל עם הגוים, ובשכיל שאכל עם גוים והראה להם את הארון, וגלה להם סוד העליונים, נתן לו מנשה.

[ז] כיוצא בדבר אתה אומר, ויהי איש אחד מן הרמתיים צופים מהר אפרים, ושמו אלקנה וגו' (שמואל א, א א), אלקנה היה עולה לשילה ארבעה פעמים בשנה, שלשה מן התורה, ואחת שקבל עליו הוא בנדבה, שנאמר ועלה האיש ההוא מעירו מים ימימה להשתחות ולזבח לה' צבאות בשלה וגו' (שם פסוק ג). עלה אלקנה ואשתו ובניו ובני ביתו ואחיו ואחיותיו, וכל קרוביו היו עולין עמו, ואמר להם "למדו דרך עבודה מן הפגנים ומן העובדי פוככים ומזלות, שעשו דרך עבודה לעבודה זרה שלהם אף על פי שהם הכל וריק, קל וחמר שאתם צריכים לעשות דרך עבודה ולעלות לפני ארון ברית ה', שהוא אל חי וקיים, בריך שמייה לעלם ולעלמי עלמא, אמר להם שיעלו בלם עמו, וכשעולים עמו בדרך

היו

משנת אליהו

לפרד"א פרק נ"ב (ל"ד), ועיין תרגום שבציונים).
וגילה להם סוד העליונים - שהארון והלוחות הם מרמזים על סודות עליונים. (ישועות יעקב).
[ז] כיוצא בדבר אתה אומר - כשם שחזקיהו נתן לו את מנשה בסיבת עון, כן מצינו שאלקנה זכה בסיבת מצוה שעשה - לקבל את שמואל. ואחת שקבל עליו הוא בנדבה - שנאמר בענין: את זבח הימים "ואת נדרו", משמע שקבל על עצמו נדר חוץ מהג' רגלים. (ישועות יעקב). למדו דרך עבודה כו' - ונוסח אחר: שלא ילמדו דרך עבודה מן הכנענים ומן הפושעים. והכונה שהיה ירא שאם ישארו בעיר בלא בעליהם, הרי הם עוללים ללמוד מאותם הפושעים שבסביבתם דברים מקולקלים.

שאל חזקיהו אות - לפי המבואר כאן מתבאר שמה שבקש חזקיהו אות היה עליו תביעה, והיה בזה חטא של גאווה שהיה סבור שמגיעו אות על הדבר, וזה מה שאמר שהתגאה בדברי תורה, וכשנעשה לו האות גבה דעתו, ומתוך כך בא לידי חטא שאכל עם הגוים על השולחן, והראה להם הארון, וגילה להם סוד ה', ועל כל זה נענש שניתן לו את מנשה, וכן מבואר בסנהדרין ק"ד א', וכן פירש בלוח ארז למוהר"ח פלאגי זצ"ל, ועיין הגירסא שבחילופי גירסאות. (ועיין בתנחומא המובא בציונים, ששם מבואר שמה שביקש אות לא היה בזה חטא). והראה להם את הארון - היינו את הארון שבו היו שברי לוחות מונחים, ואותו היו מוציאים למלחמה. (רד"ל בביאורו

חילופי גירסאות

(ג) נוסף מבי"ר. וכו' הגיה:
שכן האיש. (יד) כבי"ר
וד"ר ל"י "עמו", וכן בסמוך.
(טו) כ"ה כבי"ר וד"ר. כו' ג' -
הגיה: עמו כמו ששים.

ציורים

ובדרך שהיה עולה שנה זו
- מדרש שמואל פרשה א',
קה"ר פ"ה י"ט, רש"י
שמואל א' א' ג', קהלת שם.
שהיו כל ישראל עולין -
ירי' ברכות פ"ט ה"ה.

היו לגין ברחוקה של עיר, והיו מתקבצין האנשים לבד
והנשים לבד, י" [שכן עם שכן], האיש היה מדבר עם האיש,
והאשה עם האשה, וגדול עם הקטן, והיתה המדינה מרגשת,
והיו שואלין להן להיכן תלכו, ואומרים להם לבית האלהים
שבשילה, שמשם תצא תורה ומעשים טובים, ואתם למה
לא תבואו עמנו ונלך ביחד, מיד עיניהם משגרות דמעות
ואומרים להם נעלה עמכם, וכן אמר להם עוד הפעם, עד
שעלו י"עמו לשנה הבאה חמשה בתים, ולשנה אחרת עלו
עמו עשרה בתים, ולשנה אחרת הרגישו בלם לעלות, והיו
עולין י"הימנה בששים בתים. ובדרך שהיה עולה שנה זו
אינו עולה לשנה האחרת, עד שהיו כל ישראל עולין, והיה
אלקנה מכריע את כל ישראל לכף זכות, וחינך אותם במצוות,
וזכו רבים על ידו.

הקדוש ברוך הוא שהוא בוחן לבות וכליות, אמר לו
לאלקנה אתה הכרעת את ישראל לכף זכות, וחינכת אותם
במצוות, וזכו רבים על ידך, אני אוציא ממך בן שיכריע
את כל ישראל לכף זכות, ויחינך אותם במצוות, ויזכו רבים
על ידו. הא למדת בשכר מעשה אלקנה - שמואל, ובשכר
מעשה חזקיה - מנשה.

מכאן

משנת אליהו

הצטרפו עמו חמשה בתים מעיר זו, וזה גרם
להתעוררות יתר, ולשנה הבאה עלו מעיר זו עשרה
בתים, וכן בשנה השלישית ששים בתים. הכרעת
את ישראל לכף זכות וכו' - המזכים את
ישראל לאביהם שבשמים זוכים לבנים גדולי
ישראל, וכמו שמצינו כאן באלקנה שעבור
שזיכה את ישראל במצות עלייה לרגל זכה
וצא ממנו שמואל. (משנ"ב סי' רנ"ו סק"ב
ובשעה"צ שם). בשכר מעשה אלקנה שמואל
- ולא נולד בזכות חנה, אלא בזכות אלקנה.
(זית רענן).

שכן עם שכן - שכל אחד היה מדבר עם מי
שיש לו קשר אתו ומכירו. שמשם תצא תורה
ומעשים טובים - לפי שהיה רואה קדושה גדולה
וכהנים עוסקים בעבודה היה מכון לבו יותר
ליראת שמים וללמוד תורה. (תוס' ב"ב כ"א א' ד"ה
כ', ושם מירי בביהמ"ק שבירושלים). שעלו לשנה
הבאה חמשה בתים - הגם שאמר לקמן שבדרך
שהיה עולה בשנה זו לא היה עולה בשנה הבאה,
בכל זאת מאחר שבשנה שעבר בעיר זו ד' פעמים
עשה התעוררות גדולה לעלות לשילה, הועיל
שלשנה הבאה כשעלה לשילה מדרך אחרת

חילופי גירסאות

(א) צלקוט הגי': אז יהיה חלקך כו'. (ב) צלקוט הגי': והיא עושה פתילות, והוא מוליך לבית המקדש. (ג) צלקוט הגי': על שם שאשתו עושה פתילות, והיא מתבוננת ועושה פתילות עבות. (ד) צלקוט הגי': מיכאל - על שם שהוא ממך את עצמו, דבר אחר על שם מלאך. (ו"ג). (ה) צלקוט הגי': דבורה, את נתבוננת להרבות אורי, אף אני ארבה אורך ביהודה ובירושלים כנגד י"ב שבטים.

ציורים

ודבורה אשה נביאה - ילקוט שופטים רמז מ"ב כל הענין, ועיין הקדמת ספר ראשית חכמה. בין ישראל בין גוי כו' - שער קדושה למוהר"ו חלק ג' שער ו', ספר הברית הקדמה ראשונה, וחלק ב' מאמר י'. עם הארץ - עמש"נ בסא"ו פט"ז [יז]. היה עושה פתילות - מגילה י"ד א'. עבות - עיין דעת זקנים מבעהתוס' ריש פרשת תצוה, ותוס' מנחות פ"ט א' ד"ה ושיעור, ותיו"ט מנחות פ"ט מ"ג, ומג"א סי' תר"י סק"ה.

[ח] מבאן אמרו: כל האוכל עם גוים על השלחן באלו עובד עבודה זרה, ואוכל מזבחי מתים, ואם תלמיד חכם הוא, מזלזל את תורתו, ומחלל שם אביו שבשמים, ומבזבז את ממונו, ומאבד את בניו, ומפיל אותם בחרב, ומגלה אותם מארצם.

פרק ט

[א] ודבורה אשה נביאה אשת לפידות, היא שפטה את ישראל בעת ההיא (שופטים ד ד). וכי מה טיבה של דבורה שהיא היתה שופטת את ישראל בעת ההיא ומתנבאה עליהם, והלא פינחס בן אלעזר היה בימים ההם. מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ, בין ישראל בין גוי איש בין אשה בין עבד ובין שפחה, הפל לפי המעשה שהוא עושה, כך רוח הקדש שורה עליו.

כך אמרו: בעלה של דבורה עם הארץ היה, אמרה לו אשתו בוא ואעשה לך פתילות והולך אותם לבית המקדש שבשילה, "מה אם יהיה חלקך בין אנשים בשרים שבהם ותזכה לעולם הבא, והוא היה עושה פתילות עבות כדי שיהא אורן מרבה, לפיכך נקרא שמו לפידות. וכן אמרו: שלשה שמות יש לו, ברק, לפידות, מיכאל. ברק - שפניו היה דומה לברק. לפידות - שהיה עושה לפידות עבות. יומה שמו, מיכאל שמו. הקדוש ברוך הוא בוחן לבות וכליות הוא, ואמר הקדוש ברוך הוא לדבורה: "אתם פונתם לשם

שמים

משנת אליהו

המקדש שבשילה - אף המשכן נקרא מקדש. (ערוכין ב' א'). מה אם וכו' - פירוש הלואי שתזכה על ידי זה. (ע"פ ישועות יעקב לקמן סוף פרק י"ז). פתילות עבות - למד זה ממה שנאמר לפידות, שהיו עבות כלפידים. (עץ יוסף בשם אלשיך)

פרק ט: [א] כך רוח הקודש שורה עליו - פירוש וכיון שדבורה עשתה מעשים טובים וכדלהלן, זכתה עבורם ששרה עליה רוח הקודש. בוא ואעשה לך פתילות - ועבור זה זכתה לנבואה ולאור התורה, שהיתה שופטת את ישראל. (מהרש"א מגילה י"ד א'). לבית

חילופי גירסאות

(ו) כ"ה צמ"ר. צמ"ר הגיה: כך אמרו על דבורה אשת ברק, ועל כיוצא בה הוא אומר. (ז) כ"ה צמ"ר וד"ר. צמ"ר הגיה: התמכר. (ח) נז"ל: לעבדו.

ציונים

שר צבא מלך ישראל - מלכים א' ט"ז ט"ז.

שמים ועשיתם פתילות עבות, כדי שיהא אורן מרבה, גם אני ארבה אתכם בישראל וביהודה ובשנים עשר שבטי ישראל. ומי גרם ללפידות שהיה חלקו בכני אדם בשרים, וזכה לעולם הבא, הוי אומר דבורה אשתו. יעליה ועל פיוצא ביה הוא אומר, חכמות נשים בנתה ביתה (משלי יד א).

[ב] פיוצא בדבר אתה אומר, איזבל בת אתבעל מלך צידונים אשת אחאב, כך אמרו: בשנה ראשונה שנכנסה אצל אחאב למדה אותו דרך עבודה לעבודת אלילים, ועל ידה מכר עצמו לעבודת אלילים, שנאמר רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה', אשר הסתה אתו איזבל וגו' (מלכים א, כא כה). ובשביל מעשיה ומעשה בעלה נאכדו שניהם מן העולם הזה ומן העולם הבא, ואכדו את בנייהם עמהם. משל למלך שהביא לו עבדו מנחה שבעים כדי שמן, בין ששמע ממנו דברים יתרים מרף אותם לפניו. כך מי גרם לו לאחאב שנאכד מן העולם הזה ועולם הבא הוא ובניו, הוי אומר איזבל אשתו. יעליה ועל פיוצא ביה הוא אומר ואולת בידיה תהרסנו (משלי יד א), יעליהן הוא אומר אל תתחר במצליח דרכו, באיש עשה מזמות וגו', ועוד מעט ואין רשע וגו', ראיתי רשע עריץ וגו', ויעבר והנה איננו וגו' (תהלים לו וזלו).

[ג] פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש הגדול שבירושלים לפני החכמים, אמרתי להם: רבותי, מה נשתנה עמרי שר

צבא

משנת אליהו

שצריך לומר: שהביא לעבדו מנחה שבעים כדי שמן. והנמשל הוא שהקב"ה נתן מתנה לאחאב שבעים בנים, ולבסוף נהרגו כולם משום חטאו של אחאב, כמו שנאמר במלכים ב' פרק י' ז"י. ועליהן הוא אומר אל תתחר וגו' - שהגם שבתחלה ראו הכל את הצלחתו של אחאב בעושר ורוכ בנים, לבסוף הכל אכד. אל תתחר - אל תתעורב. (רד"ק). במצליח דרכו - לאמר ארשיע

ארבה אורך בישראל - כן צריך לומר. (עיין חילופי גירסאות). והכונה שיתקדש שם שמים על ידך, וגם שמך יתפרסם בכל ישראל. [ב] כיוצא בדבר אתה אומר - שמצינו גם לאידך גיסא שעל ידי אשה מרשעת אכד בעלה מן העולם הזה והעולם הבא. מכר - מרוב השתדלותו בעבירות חשבו כאילו מכר עצמו לעשות הרע. (מצודת דוד מ"א כ"א כ'). שהביא לו עבדו מנחה וכו' - נראה

תנא דבי אליהו

קעא

חילופי גירסאות
(ט) צו"ג הוסיף: עמרי.
(י) כ"ה צי"ר וד"ר. צו"ג:
שותר, ועס"ה. (יא) נוסף
מכ"ר. (יב) צי"ר וד"ר:
וכיון ששמעו ממנו הבריות
מרדו בו, שלח והביא כו'.
(ג) נר' ט"ס, שהי' ירושלים
לא הימה צידו.

ציונים
שיתר עיר גדולה - סנהדרין
ק"ב ב'. כך היא שומרון
כו' - עיין תוספות רעק"א
כלים פ"א מ". שלא היה
עשיר כו' - עיין סא"ז פרק
כ"ד [נ]. מאתים שלשים
ושנים מלכים - עיין
בפרד"א שבביאור.

צבא מלך ישראל מכל אשר היו לפניו, שלא הושיבו מלך
בן מלך, עד שבא עמרי וישבו לו שלשה מלכים על כסאו,
אמרו לי לא שמענו, אמרתי להם שכרו היה משום שיתר
עיר גדולה בארץ ישראל כמו ירושלים, שהיתה בדעתו
שפשים שירושלים היא למלכי יהודה, כך יהא שומרון למלכי
ישראל, שנאמר ויכן את ההר שומרון מאת שמר בכפרים
בספ, ויכן את ההר, ויקרא את שם העיר אשר בנה על
שם שמר אדני ההר שומרון (מלכים א, טז כד), ואומר בן אדם
שתיים נשים בנות אם אחת היו וגו', ושמותן אהלה הגדולה
ואהליבה אחותה וגו', ושמותן שומרון אהלה וירושלים
אהליבה (יחזקאל כג בד). שכרו שיתר עיר גדולה בארץ ישראל,
לפיכך ישבו לו שלשה מלכים על כסאו.

[ד] אמרו עליו על עמרי, שלא היה עשיר א" [גדול בעולם]
כמו אחאב מלך ישראל בנו, מאתים שלשים ושנים מלכים
עבדו אותו, ואין צריך לומר לבית השן שבנה. "ביון שישמע
אחאב מן הבריות שפקשו אלו מאתים שלשים ושנים מלכים
למרד בו, שלח והביא בנו של כל אחד והושיבן תחת ידו
י" (בירושלים ו) בשומרון. ואמרו חכמים: כל אותן מאתים
שלשים ושנים בני מלכים עובדי עבודת אלילים היו, וכיון

שבאו

משנת אליהו

של אחאב, בכל זאת מתייחס הדבר לעמרי,
משום שבזכות עמרי זכה אחאב לעשירות גדולה
זו, (לוח ארז למוהר"ח פלאגי צ"ל). ואין צריך
לומר לבית השן שבנה - ובסדר אליהו זוטא
(פרק כ"ד) מובא שבנה לכל אחד משבעים בניו
פלטין של שן. [שן הוא שן פיל, כמ"ש רש"י
במלכים א' כ"ב]. מאתים שלשים ושנים
מלכים - הם כל המלכים שיש בעולם, שיש
מאתים ושלשים ושנים מלכויות בעולם. (פרקי
דר"א פ"א). והושיבן תחת ידו - לערבן שלא
ימרדו בו. (רד"ק).

כמותו ואצליח כמותו. (רש"י). [ג] וישבו לו
כו' - ועיקר השאלה הוא למה זכה לשלושה
מלכים זה אחר זה שכל אחד מהם מלך בן
מלך, וזה לא מצינו אצל מלכי ישראל. (ישועות
יעקב). שלשה מלכים על כסאו - והם: אחאב,
אחזיה, יהורם. משום שיתר עיר גדולה -
פירוש שהוסיף עוד עיר גדולה בארץ ישראל.
ואומר בן אדם וגו' - בא להביא ראיה ששומרון
שקולה כירושלים, שכן הכתוב משהו אותם
וקוראן: שתיים נשים בנות אם אחת. [ד] אמרו
עליו על עמרי וכו' - אף שמפרט את עושרו

חילופי גירסאות

(יד) מ"ל טו כ"ה נכ"ר
 וד"ר. נוד"ע הגיה: שכון היה
 משום שהיו כו'. טז) כ"ה
 נכ"ר וד"ר. נוד"ע הגיה: ויהי
 כמות אחאב ויפשע מלך
 מואב במלך ישראל כו'.
 (והוא המסך המקלף).
 (יז) נכ"ר: וכיון שראם
 לקח בנו בכורו והעלהו
 עולה לגבי מזבח כו', שכל
 שתאמר אלי אעשה שנאמר
 ויקח את בנו הבכור אשר
 ימלוך וגו'. (ולא מיימי להך
 קלף תמלה).

ציורים

אברהם העלה כו' - תנח"ך
 כי תשא סי' ה', פסדר"כ
 פרשת שקלים, רש"י מלכים
 ב' ג' כ"ד.

שָׁבָאוּ י' (לִירוּשָׁלַיִם ו') לְשׁוּמְרוֹן הָיוּ נַעֲשִׂים יִרְאֵי שָׁמַיִם לְאַמְתָּן.
 בְּרוּךְ הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא, שָׁאִין לְפָנָיו מִשׁוּא פָּנִים, טו שְׂכָרָן
 שְׁהָיוּ יִרְאֵי שָׁמַיִם לְאַמְתָּן, בְּאַתָּה לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל תְּשׁוּעָה
 גְּדוּלָּה עַל יָדָן, שְׁנֹאמֶר וּבֶן הַדָּד מֶלֶךְ אֲרָם קִבֵּץ אֶת כָּל
 חֵילוֹ וְשָׁלְשִׁים וּשְׁנַיִם מֶלֶךְ אֹתוֹ וְסוּם וְרִכְבּ, וַיַּעַל וַיַּצֵּר עַל
 שְׁמֶרוֹן וַיִּלָּחֶם בָּהּ וְגו', וְהִנֵּה נָבִיא אֶחָד נָגַשׁ אֶל אַחְאָב מֶלֶךְ
 יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר ה' הִרְאִיתָ אֶת כָּל הַהֶמְכֵּן הַגְּדוֹל
 הַזֶּה, הִנְנִי נִתְּנוֹ בְּיָדְךָ וְגו', וַיֹּאמֶר אַחְאָב בְּמִי, וַיֹּאמֶר וְגו',
 בְּנַעֲרֵי שָׂרֵי הַמְּדִינּוֹת וְגו' (מְלָכִים א, כ א-יד). וַאֲמָר וּמִישַׁע מֶלֶךְ
 מוֹאָב הֵיךְ נִקְדָּה, וְהַשִּׁיב לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מֵאָה אֶלֶף כְּרִים, וּמֵאָה
 אֶלֶף אֵילִים צֶמֶר (שָׁם ב, ג ד).

[ה] טו וְכִיּוֹן שָׁמַת אַחְאָב פָּשַׁע מֶלֶךְ מוֹאָב בְּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל,
 נִתְקַבְּצוּ עָלָיו עַל מֶלֶךְ מוֹאָב שְׁלֹשָׁה מְלָכִים יַחַד, מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל
 וּמֶלֶךְ יְהוּדָה וּמֶלֶךְ אֲדוֹם, וַיָּכּוּ אֶת מוֹאָב וַיִּנָּסוּ מִפְּנֵיהֶם וְגו',
 וַיֵּרָא מֶלֶךְ מוֹאָב בִּי חֹזֶק מִמֶּנּוּ הַמְּלַחְמָה וְגו', וַיִּקַּח אֶת בְּנוֹ
 הַבְּכוֹר וְגו', וַיַּעֲלֵהוּ עֹלָה עַל הַחֲמָה (שָׁם כד"ב). "וְכִיּוֹן שֶׁשָּׁחַט
 אֶת בְּנוֹ וְהַעֲלֵהוּ עֹלָה, אָמַר: רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַבְרָהָם
 הָעֹלָה אֶת בְּנוֹ עַל גְּבִי הַמִּזְבֵּחַ וְלֹא שָׁחֲטוֹ, וְאַנִּי אֲשַׁחֵט אֶת
 בְּנִי וְאֶעֱלֵהוּ עֹלָה כְּלִיל לְפָנֶיךָ, שֶׁכָּל מֵה שֶׁתֹּאמַר אֵלַי
 אֲעִשֶׂה. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה יֵרְדוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּדְּרָגָה עֲלִיוֹנָה לְמִדְּרָגָה
 תַּחְתּוֹנָה, שְׁנֹאמֶר וַיְהִי קֶצֶף גְּדוֹל עַל יִשְׂרָאֵל, וַיִּסְעוּ מֵעָלָיו
 וַיֵּשְׁבוּ לָאָרֶץ (שָׁם).

וכיון

משנת אליהו

המתעסק בהם בשם נוקד. (מצודת דוד). כרים
 - כבשים. (רש"י יחזקאל כ"ז). [ה] וכיון שמת
 אחאב וכו' - בא להוכיח כמה זכה אחאב, ומביא
 שאנו רואים שכל ימי אחאב עבדו מלך מואב
 והעלה לו מנחה, וכשמת אחאב פשע בו. שכל
 מה שתאמר אלי אעשה - רצה לומר שכשם
 שמוכן להקריב את בנו לעולה, כך מוכן לעשות

היו נעשים יראי שמים לאמיתן - אף על פי
 שאחאב היה רשע ועוכד עבודה זרה, בכל זאת
 היו צדיקים בשומרון, ועל ידם נעשו בני שרי
 המדינות צדיקים. (שמעתי מהגר"ח קנייבסקי שליט"א,
 וערש"י מלכים א' כ' ר). ואומר כו' - בא ללמד
 עוד על גדולתו של אחאב. היה נוקד - רצה
 לומר בעל צאן הרבה, ועל שרובם נקודים יקרא

תנא דבי אליהו

קעג

חילופי גירסאות
(יח) כ"ה כמ"ר וד"ר. כוד"ג
מתק תיבת חל:

ציונים

במדה שאדם מודד בו' -
לעיל פרק ג' [ג] וש"נ.
והיא יושבת תחת תומר -
ילקוט שופטים רמז מ"ב כל
הענין. שמואל היה יושב
ברמה - עיין שמואל א' ד'
י"ז. שלא היו ת"ח - עיין
בביאור. להתייחד בתוך
הבית - מגילה י"ד א'.

ובין שמת אחאב, היו נערי שרי המדינות נפטרין כל אחד ואחד, והלך לו לביתו.

[ו] ברוך המקום ברוך הוא, שמשלם לבני אדם לכל איש בדרךיו, ומקנים עליהם במדה שאדם מודד בה מודדין לו, לכה נאמר ודבורה אשה נביאה וגו' (שופטים ד ד').

[ז] והיא יושבת תחת תמר דבורה בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים, ויעלו אליה בני ישראל למשפט (שם פסוק ח). אמרו חכמים: כשם ששמואל היה יושב ברמה, כך דבורה היתה יושבת ברמה.

[ח] והיא יושבת תחת תמר (שם). אמרו חכמים: שלא היו תלמידי חכמים בישראל בעת ההיא אלא כמלא חצי דקל בלבד, לכה נאמר תחת תמר. דבר אחר, והיא יושבת תחת תמר, לפי שאין דרכה של אשה להתייחד בתוך הבית, לכה דבורה הולכת ויושבת תחת צלו של דקל ומלמדת תורה בפרבים, לכה נאמר והיא יושבת תחת תמר.

ותשלח

משנת אליהו

סופרים). ומה שאמר "חצי" דקל, יש לפרש שלמד כן מזה שמשמע שהיא ושומעיה היו תחת דקל אחד, והיא תופסת שיעור מקום, ואם כן שאר התלמידי חכמים לא היה בהם כדי שיעור דקל שלם. להתייחד בתוך הבית - בשעה שבני אדם באין ליטול עצה ממנה, יושבת תחת תומר, שלא תשב עמם בסתר משום יחוד, שהוא גבוה ואין לו צל, ואין אדם יכול להתייחד שם עמה כמו בבית, ותחת שאר אילנות יש צל, שיש להם ענפים סמוך לעיקרן. (רש"י בעין יעקב מגילה י"ד א'). ומה שאמר כאן "לפי שאין דרכה של אשה להתייחד", רצה לומר שגם באופן שמותר יחוד, אין דרך אשה לעשות כן. ופירוש זה אינו חולק על מה שאמר לעיל שלא היו תלמידי חכמים בישראל, אלא כמלוא חצי דקל, אלא מפרש מה הטעם היתה תחת דקל, ולא בתוך בית [ואילנות אחרים].

רצון השי"ת בכל מה שיצונו. וכיון שמת אחאב וכו' - גם בזה מפרט את הטובות שהיו לאחאב, שבחיי עבדוהו מאתים שלשים ושנים מלכים, וכשמת נפטר ממנו נערי שרי המדינות והלכו לביתם. [ו] לכה נאמר ודבורה וגו' - רצה לומר כמו שאמר בתחלת הפרק שבשביל מעשיה הטובים זכתה היא, וזכה בעלה עמה. [ז] והיא יושבת תחת תומר וכו' - כאן מתחיל ענין אחר, ומפרש את המשך הפסוק שהביא, מהו בין "הרמה", ואחר כך מפרש מהו תחת תומר. כשם ששמואל יושב ברמה כו' - לכאורה הכונה שהיה שוין בין נבואת שמואל לנבואת דבורה. [ח] אלא כמלא חצי דקל בלבד - בזקוקין דנורא הביא מגמרא פרק קמא דמגילה שדרשו: מה תומר זה צילו מועט, אף תלמידי חכמים שבאותו הדור היו מועטים. (ולפנינו בדף י"ד א' ליתא, אבל נמצא גירסא זו בדקדוקי

קעד

סדר אליהו רבא, פרק ט [ט-יב]

חילופי גירסאות

(יט) כ"ה בכ"ר. צוד"נ:
ושמש. (כ) כ"ה בכ"ר.
צוד"נ: נשתנה.

ציונים

אלא כך אמרה לו כו' -
דברי התרב"א כאן העתיקם
רש"י בפירושו לב"ר פ"מ
ב' (בש"נ). כתיב בתורה
כו' - עיין בביאור, ופס"ר
פ"ב ה', שמו"ר ספ"ל.
ומה נשתנו זבולון ונפתלי -
בראשית רבתי פרשת ויחי,
ועיין משנת ר"א פ"ט (עמ'
ק"ס).

[ט] וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרְק בֶּן אֲבִינֵעַם מִקְדָּשׁ נִפְתָּלִי,
וַתֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא צִוְּהָ וְגו', וְלִקְחָתָ עִמָּךְ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים
אִישׁ וְגו' (שם פסוק ו). מַה תִּלְמֹד לֹאמַר הֲלֹא צִוְּהָ ה', אֲלֹא
כִּךְ אָמְרָה לוֹ: כְּתִיב בַּתּוֹרָה וְדָרְשׁוּ הַשּׁוֹפְטִים הַיָּטִב וְגו'
(דְּבָרִים יט יח), וּמָה עֲנִין שְׁפָתוֹב אַחֲרָיו, כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה
עַל אִיבֶךָ וְגו', לֹא תִירָא מֵהֶם כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ וְגו'
(שם כ א).

[י] וְכִי מַה טִּיבָה שֶׁל דְּבוּרָה אֶצֶל בָּרְק, וְהֲלֹא דְבוּרָה
בְּמִקְוֵמָה וּבָרְק בְּמִקְוֵמוֹ, אֲלֹא כִּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים: בָּרְק הָיָה
מְשֻׁמֵּשׁ אֶת הַזְּקָנִים בְּחִיּוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ, וְכֵן חֲזַר יְיָ שְׁמִשָּׁן
לְאַחַר מִיתָתוֹ, לְפִיכָךְ הֵבִיא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹתוֹ וְנָתַן
אוֹתוֹ אֶצֶל דְּבוּרָה.

[יא] בְּאוֹתָהּ שָׁעָה הָרְאוּהָ לְדְבוּרָה בְּמָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא
מוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִים, בְּבָנִים שֶׁהֵם מְשֻׁפְּמִין
וּמַעְרִיבִין לְבֵית הַכְּנָסֶת וּלְבֵית הַמִּדְרָשׁ, וְעוֹסְקִין בְּדְבָרֵי תּוֹרָה
בְּכָל יוֹם תָּמִיד.

[יב] וּמָה יִנְשְׁתְּנוּ זְבוּלוֹן וְנִפְתָּלִי מִכָּל הַשְּׁבָטִים שְׁבָתָה
תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה לְיִשְׂרָאֵל עַל יָדוֹ, שְׁנֵאמַר וְלִקְחָתָ עִמָּךְ עֲשֶׂרֶת
אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נִפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבוּלוֹן (שופטים ד ו), כִּךְ אָמְרוּ
חכמים

משנת אליהו

[ט] מַה תִּלְמֹד לֹאמַר הֲלֹא צִוְּהָ ה' - רצה לומר
שמשמע שאומרת לו שה' ציוה מאז ומעולם, ועל
זה שואל היכן ציוה, ומפרש שנאמר ודרשו
השופטים היטב, ובסמוך לו נאמר כי תצא
למלחמה וגו', ואיתא במדרש תנחומא (שופטים
סי' ט"ו): כי תצא למלחמה על אויביך, מה כתיב
למעלה מן הענין, ודרשו השופטים היטב,
משיעשו השופטים דין - צאו למלחמה ואתם
נוצחים, ע"כ. וזהו שאמרה לו שמאחר והיא
שופטת ישראל יש כבר הבטחה שתצא למלחמה
ותנצח. (ובפירוש"י לב"ר היה לו ג"י אחרת כאן, ומפרש

בע"א, עיין ציונים). [י] וכי מה טיבה של דבורה
אצל ברק - פירוש כיצד אירע הדבר שנשאת לו.
והלא דבורה במקומה וכו' - שדבורה היתה
בהר אפרים, וברק בקדש נפתלי, רחוקים זה מזה
כנזכר בגבולי ארץ ישראל. (ישועות יעקב).
[יא] באותה שעה - היינו אחר שניצחה ואמרה
שירה. הראוה לדבורה וכו' - כמבואר לקמן
בריש פרק י' שאמרה בשירתה שהקב"ה נפרע
מן הגוים על ידי מי שמשכים ומעריב לבית
הכנסת ולבית המדרש. [ואף שאמר לעיל שהוא
משום שהשופטים עושים את הדין, אך הניצחון

תנא דבי אליהו

קעה

חילופי גירסאות
(כא) כ"ה נכ"ר ונלשט
רנמי. נד"ר וד"נ: ויצא.
(כב) כ"ה נכ"ר וד"ר.
נלקוט: חלקה. נד"ר: הניס:
חלק.

ציונים

נפתלי שימש את יעקב
אבינו - בראשית רבתי
פרשת ויחי העתיק כל
הענין, ועיין בבמ"ר
שבביאור, ובספר חרדים
פרק י"ד. ועל שעשה לו
אכסניא - ב"ר פע"ב ה',
פצ"ט ג', במ"ר פי"ג י"ז,
ספרי דברים פרשה שני',
זוה"ק ח"א דף רמ"א ב',
ושם רמ"ב א', ושם רנ"ט
א'. כך אמרו חכמים -
הגהות מיימוניות אישות
פרק ט"ו ס"ו ס', אגרת
הגר"א (עלים לתרופה).
יעל אשה כשרה היתה -
מדרש תדשא פכ"א.

חכמים: נפתלי שימש את יעקב אבינו כ"א ומצא ממנו קורת
רוח, וזבולון שימש את יששכר, ועל שעשה לו אכסניא.
[יג] ובשכיל שבטח ברק באלהי ישראל והאמין בנבואתה
של דבורה, שנאמר ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי
וגו', ותאמר הלך אִלַּךְ עִמָּךְ וגו' (שם ח"ט), לְפִיכָךְ כִּי חָלְקוּ לוֹ
בְּשִׁירָה עִמָּה, שנאמר ותשר דבורה וברק וגו' (שם ה א).
[יד] ומה נשתנית יעל אשת חבר הקיני מכל הנשים בלן
שבאת תשועה גדולה לישראל על ידה, שנאמר ותקח יעל
אשת חבר את יתד האהל וגו', ותתקע את היתד ברקתו
וגו', והוא נרדם ויעף וימת (שם ד כא). בך אמרו חכמים: יעל
אשה כשרה היתה, ועושה רצון בעלה היתה. מכאן אמרו
חכמים: אין לך אשה כשרה בנשים, אלא אשה שהיא עושה
רצון בעלה.

[טו] פֶּעַם אַחַת הָיִיתִי יוֹשֵׁב בְּבֵית הַמֶּדְרֵשׁ הַגָּדוֹל
שְׁבִירֹשָׁלַיִם לִפְנֵי הַחֲכָמִים, וְאָמַרְתִּי לָהֶם: רְבוּתִי, עֹפֶר אָנִי
תַּחַת כְּפֹת רְגָלֵיכֶם, אֲמַר לִפְנֵיכֶם דָּבָר אֶחָד, וְאָמְרוּ לִי אָמֵר,
ואמרתי

משנת אליהו

תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני, שתיבות
"אשת חבר הקיני" מיותרים, שהרי כבר כתוב
שהיתה אשת חבר. ולכן מפרש שמברכה על
היותה אשת חבר, ולפי שלא מצינו בחבר דבר
מסויים, על כרחך מעלתו במה שהיא אשתו,
שהיתה משמשתו וניכר בכל מעשיה שהיא אשתו.
(טעמא דקרא). **אשה כשרה** - היא האשת חיל
המהוללת בסוף משלי, וכמו שתרגם שם התרגום:
אשת חיל - אשה כשרה. (הגר"י סנא זצ"ל בספר
אחר האסף). **שהיא עושה רצון בעלה** - שתעשה
כל מעשיה על פיו. (רמב"ם פט"ו מאישות ה"כ,
ובהגהות מיימוניות ציין מקורו מהתב"א כאן).
[טו] **פעם אחת כו'** - מביא מעשה זה משום
שאמר שאשה כשרה היא העושה רצון בעלה,
ומפרש שזה הטובה העצומה שהשי"ת ברא עזר

בפועל בא על ידיהם של אלו]. **[יב] נפתלי**
שימש את יעקב אבינו - נפתלי כיבד את אביו
יותר מדאי, שהיה אביו שולחו לכל מקום שירצה
והיה זריו במשלחתו, ומצא קורת רוח ממנו, והיו
אמריו נעימים עליו, ולכך בירכו אביו באילה
שלוחה (בראשית נ' כ"א), שהיה רץ במשלחתו
כאיל, ולכך בירכו באמרי שפר על שהיו אמריו
שפירים, ולכך זכה נפתלי שעשה הקב"ה נקמה
בסיסרא על ידי ברק שהיה מקדש נפתלי. (במדבר
רבה פי"ד י"א). **ומצא ממנו קורת רוח** - כן
צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ורצה לומר
שיעקב מצא קורת רוח מנפתלי. **שעשה לו**
אכסניא - שהספיק לו מזונות כדי שיוכל ללמוד.
(ישועות יעקב). **[יד] ועושה רצון בעלה היתה**
- נראה שלמדו זה ממה שכתוב (שופטים ה' כ"ד)

חילופי גירסאות

(בג) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"י
ממק "והנממות". (כד) כ"ה
צמ"ר, וכע"ז צד"ר. צוד"י:
נותנן אותן. (כה) כ"ה
צמ"ר וד"ר. צוד"י הוסף: אם
נותנה. (כו) כ"ה צמ"ר,
וכע"ז צד"ר. צוד"י הגיה:
דבריו של הקב"ה.

חטין ושעורים כו' - יבמות
ס"ג א', ילקוט בראשית רמז
כ"ג (משמיה דאליהו),
מדרש לקח טוב בראשית
ב' י"ח. הם אינם כלום -
עיי' ערובין כ"ט א'. אלא
עצים - עיי' ברכות מ' א'.
שלא ינאף כו' - עיי' יבמות
שם.

להם

הגדול. **ואם הוא נותן לה לחם** - פירוש אף שהוא נותן לה לחם וכל צרכה [ואם כן תמורת מה שהיא נותנת לו אף הוא משועבד לה, ואין זה הנאה שלימה], הלא גם לבהמה נותנים. (ישועות יעקב). **[טז] ועוד אמרתי בפניהם דבר וכו'** - אמר כן משום שכשם שברייאת האשה הוא לתכלית עזר לבעלה, כן בני ישראל שנמשלו

כנגדו לאדם. **עזר להעמידו על רגליו** - נראה לפרש שזה ע"י שעושה לו בגדים וכדלהלן, ואמרו (שבת ק"ג א') שבגדי האדם הם מכבדים אותו, ומעמידים אותו במקומו הראוי. **ועזר להאיר עיניו** - נראה לפרש שהוא ע"י שמכינה לו מאכליו וכדלהלן. (ועיין יומא פ"ג א': מאכילין אותו עד שיאורו עיניו).

חילופי גירסאות
(כז) נוסף מ"ר. (כח) נוד"ג
הוסיף: ח"ו. (כט) מ"ל.
(ל) מ"לאלף עד "לו" הו"ל
הוספת זד"ג. (לא) כז"ר
וד"ר ל"י "ל"כ ... משולש".

ציורים

וכי רעין הן לו - עיין מדרש
שיר השירים פ"א פסוק ח'.
כאלו הן רעין - עיין שמו"ר
פ"ב ב'. ואעפ"כ הוא
מעביר - פס"ר פמ"ה ו'.
והיסורין ממרקין עונותיהם
- עיין ב"ר פמ"א ט',
ובמש"ע לקמן פ"ב ט].
אמרו חכמים על בנותיו -
ילקוט ברכה רמז תתקס"ב,
ועיין משך חכמה פרשת
ברכה מה שפירש בדברי
התדב"א, וע"ע אוה"ח
כמדבר ד' ע"ב. שהזקנה
כבתולה - עיין ב"ר פצ"ט
י"ב.

להם למי אתם משולים, נשא אדם אשה טובה ומיפה, הוא
שמיח בה ^{כז}[ומשתוקק בה], נשתנה יפיה אז מבקש לשא
אחרת עליה, אבל אתם אין אתם כן, אהובים אתם לי מתחלה
ועד סוף, לעלם ולעלמי עלמאי, שנאמר ויאמר ה' אלי עוד,
לך אהב אשה אהבת רע ומנאפת, באהבת ה' את בני ישראל
והם פנים אל אלהים אחרים וגו', (ער) אחר ישבו בני ישראל
ובקשו את ה' אלהיהם וגו' (הושע ג איה). ואומר הן ישלח איש
את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד
וגו', ואת זנית רעים רבים, ושוב אלי נאם ה' (ירמיה ג א), וכי
רעים הן לוי"ה, או ממש יש בהן ^{כט}לשום עבודה זרה, שפך
נאמר רעים רבים? ^לאלא ישראל הן עשו אותן עבודות זרות
כאלו הן רעים לו. ואף על פי כן הוא מעביר עונותיהן של
ישראל, ואינו משמר קנאה ונקמה עליהם בכל מקומות
מושבותיהם, ודברי תורה לא מנע מהם, ועונותיהם הוא
מעביר ראשון ראשון מפגד פגיו, שנאמר כה אמר ה' אם
ימדו שמים למעלה (ירמיה לא לו). ותיסורין ממרקין עונותיהם,
ואין מעשיו כמעשיהם. ^{לא}אם כן למי אתם משולים, תלמוד
לומר ולאשר אמר ברוך מפנים אשר, יהי רצוי אחיו וגו',
וכימיו דבאף (דברים לג כדכח). אמרו חכמים על בנותיו של אשר,
שהזקנה כבתולה, והבתולה אין לה דמים, שנאמר ברזל

ונחשת

משנת אליהו

הנבואה האמור להושע, שאמר לו הקב"ה לאהוב
אשה האהובה לבעל ומנאפת תחתיו, וכדמיון זה
הם בני ישראל, שהקב"ה אוהבם למדות שפורשים
ממנו לעבוד ע"ז. שנאמר כה אמר ה' אם
ימדו וגו' - כמה גובהם. (רש"י). וסוף הפסוק:
גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו
וגו', כלומר כשם שהשמים לא ימדו ולא יחקרו,
כך ישראל לא ימאסו בכל אשר חטאו. (רש"י).
שהזקנה כבתולה - נאה כמותה. (משך חכמה).
והבתולה אין לה דמים - אין הכונה שכנות אשר

לאשה הם מצווים לעבוד את השי"ת בכל היכולת,
והם אינם עושים כן, וכמו שמבאר והולך.
שנאמר ויאמר ה' וגו' - פירוש שהרי אנו רואים
שאדם שנשא אשה טובה ומיפה אם נשתנה יופיה
מבקש לישא אחרת, וקל וחומר אם אשתו זינתה
תחתיו שהוא מגרשה ונושא אחרת, ואילו אצל
הקב"ה לא די שבני ישראל אינם מקיימים
המצוות, אלא אף הולכים לעבוד עבודה זרה,
ובכל זאת הוא לא עוזבם, אלא אדרבא אהובים
הם לו יתברך מתחלה ועד סוף, וזהו מראה

וְנַחֲשֶׁת מִנְעֻלָּךְ, וְכִימִיד דְּבִאָדָּ (שם פסוק כה), וְאוֹמֵר אֵין כָּאֵל
 יִשְׂרוּן, רִכַּב שָׁמַיִם בְּעֶזְרָךְ וּבִנְיָנוֹתוֹ שְׁחָקִים (שם פסוק כו).
 [יז] לִבְאֲשָׁרֵי מִי שְׁלֹא בָּא לְיַדִּי עֲבָרָה וְלֹא לְיַדִּי חֲטָא וְעוֹזֹן,
 וְלֹא יֵצֵא מִן הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה, וַאֲפֹלוּ הוּא יִשְׂרָאֵל הוּא רָאוּי
 לְהַעֲלוֹת עוֹלָה עַל גְּבִי הַמִּזְבֵּחַ כָּאֵלוּ הוּא כִּהֵן גָּדוֹל, שְׁנֵאמַר
 וַיִּשְׁלַח אֶת נְעָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וְגו' (שמות כד ה). לִבְאֲכָל
 זֶה שֶׁשָּׁם עֲצָמוֹ עֲצַל מִן הָעֲבָרָה וְלֹא עוֹשֶׂה אֶת הָעֲבָרָה, הָרִי
 הוּא מְזֻמֵּן לִבְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרָת, שְׁנֵאמַר וְאֵל אֲצִילִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל
 לֹא שְׁלַח יָדוֹ, וַיַּחֲזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וַיֵּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ (שם פסוק יא).

ועיין ויק"ר פכ"ג י"ג, קה"ר פ"א (ע"ה"פ לא תשבע עין), פס"ר פ"א ג', משנת ר"א פי"ז (עמ' שכ"ד). וע"ע להלן פי"ד [ב] ומש"נ שם.

משנת אליהו

לידי עבירה. (שם). עולה ע"ג המזבח כאילו
 הוא כהן גדול - נראה הכונה שאפילו עולות
 של יום כפור שאינם כשרים אלא בכהן גדול,
 הרי הוא ראוי לכך. שנאמר וישלח את נערי
 וגו' - משמע שהיו ישראלים, אך מפני שהיו
 נערים שלא ראו קרי לפיכך העלו עולות. (זית
 רענן, והוצרך לפרש כן לפי גירסת הילקוט, עיין בחילופי
 גירסאות). ועוד יש לפרש שכיון שלא חטאו עדיין
 בעגל לכן היתה העבודה בבכורות, ואף ששם
 היה דין מיוחד בבכורות, מכל מקום למדנו מכאן
 שכשאינו חוטא הוא ראוי לכך, וכשחוטא מפסיד
 מעלתו. [מה שלמד מכאן שהוא "ככהן גדול" יש
 לפרש לפי שמשמעות הפסוקים נראה שהשחיטה
 היתה כשירה רק על ידם, ואינו כשאר זבחים
 שכשר בזר, והיה דינם כקרבנות של יום
 הכיפורים]. אבל זה ששם עצמו עצל מן
 העבירה - שבא דבר עבירה לידו וכבש יצרו
 וניצל, הוא במדרגה יותר גדולה. (ישועות יעקב,
 ועיין זית רענן שם). מזומן - מילה זו מורגלת
 בהכנת קרואים לסעודה. (ערן). כמלאכי השרת
 - שנונים מזיו השכינה, וזהו "יחזו את האלוקים
 ויאכלו וישתו" שנהנו מזיו השכינה כאילו אוכלים
 ושותים. (ועיי"ש בתרגום). שנאמר ואל אצילי
 וגו' - דרש אצילי כמו עצילי בעין. (זית רענן).

חילופי גירסאות

(לב) צילקוט הגי': אשרי
 אדם שיש בו דברי תורה
 לאמתו, ולא יצאת ממנו
 שכבת זרע חנם, ואפילו כו'.
 (לג) צילקוט הגי': וכל הנעשה
 עצל כו'. (לד) צי"ל מוסיף:
 שכינה.

צינונים

אשרי מי כו' - ילקוט
 משפטים רמז שס"א. אבל
 זה כו' - עיין גי' הילקוט,
 ורמב"ן שמות כ"ד ה',
 והאריך בזה בעל טהרת
 הקדש בהקדמה שניה
 לחירושי זבחים. ששם
 עצמו עצל - מסכת כלה,

לא היה להם דם, שזה ודאי קללה גדולה, כמבואר
 בגמ' נדה (ס"ד ב') שאשה שאין לה דם נקראת
 דורקטי שהוא דור קטוע מבנים, כמו שפירש
 הרמב"ם בפירוש המשנה שם. אלא הכונה
 לבתולת דמים המבואר בנדה (ח' ב') שהיא קטנה
 שעדיין לא ראתה מימיה, ולא הוכחש יופיה כלל.
 ובפרט הזה היו הזקנות מבנות אשר דומים
 לבתולות, שמעולם לא הוכחש יופיים. ובזה הוא
 מדמה את בני ישראל כלפי השי"ת שלעולם הוא
 אוהבם כבתחלה. וכימין דבאך - ומתרגם
 אונקלוס: וכימי עולמין תוקפך, ללמדך כי הזקנה
 של שבט אשר היתה נאה וחזקה כנערה של שאר
 שבטים. (מדרש אגדה במדבר א' י"ג). ואומר אין
 כאל ישרון וגו' - פירוש לפיכך סמך פסוק זה
 לברכת בנות אשר, לומר לך כמו שבנות אשר
 הזקנות יפות כמו הבתולות, כך ישראל הם
 חביבים לקב"ה עד עולם, ואף על פי שנשתנה
 יופיים על ידי החטא, בכל זאת הוא בעזרם ומכפר
 עונותיהם. (טובי חיים). [יז] אשרי מי שלא בא
 וכו' - כי הגם שהקב"ה מוחל לישראל ואינו
 מחליפם באומה אחרת, מכל מקום הם נענשים
 על העבירות בגיהנם או ביסורים, וגם אין לו
 שכר בגן עדן כמו הצדיקים ששכרם הוא תענוג
 גדול בלא תכלית, ולכן אמר אשרי מי שלא בא

תנא דבי אליהו

קעט

פֿרָק י

[א] וְתֵשֶׁר דְּבוּרָה וְגו' (שופטים ה א), אִיכִי מָה נִתְנַבְּאָה דְּבוּרָה לְיִשְׂרָאֵל, אֵלֶּא כִּד אַמְרָה דְּבוּרָה לְיִשְׂרָאֵל, בְּמִי הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא נִפְרַע לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל מִן הַגּוֹיִים, בְּכַנִּי אָדָם שְׂמִשְׁפִּימִין וּמַעְרִיבִין לְבֵית הַכְּנָסֶת וּלְבֵית הַמְדָּרֶשׁ, וְעוֹנִין אִמֵּן וּמְבָרְכִין אֶת הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכָל יוֹם תָּמִיד, וּבְמִי שֶׁהוּא מְשַׁפֵּים וּמַעְרִיב לְבֵית הַכְּנָסֶת לְהַשְׁלִים עֲשָׂהָ ^א[לְהוֹיֹת עֲדָה], עֲלִיהֶן הוּא אוֹמֵר פָּדָה בְּשָׁלוֹם נַפְשֵׁי מְקָרֵב לִי, כִּי בְרַבִּים הָיוּ עֲמָדִי (תהלים נה יט).

[ב] וְכֵן מִי שֵׁישׁ לוֹ תַלְמִיד חָכֵם בְּשִׁכּוּנָתוֹ, וְיוֹדֵעַ בּוֹ שֶׁהוּא קוֹרֵא לְשֵׁם שְׁמַיִם וְשׁוֹנֶה לְשֵׁם שְׁמַיִם, וְהוּא זֶן אוֹתוֹ וּמְכַלְכְּלוֹ וּמַפְרִנְסוֹ, נִמְצָא הוּא מְקַיֵּם אֶת הַתַּלְמִיד חָכֵם וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בְּנָיו, וְאֶת כָּל הַקּוֹרִין וְשׁוֹנִין עִמּוֹ, עָלָיו הוּא אוֹמֵר פָּדָה בְּשָׁלוֹם נַפְשֵׁי מְקָרֵב לִי, כִּי בְרַבִּים הָיוּ עֲמָדִי. וְשֵׁנו חֲכָמִים: כָּל הַמְקַיֵּם נֶפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל מַעֲלָה עָלָיו הַפֶּתוּב כְּאֵלּוֹ קָיָם עוֹלָם מְלֵא,

ואין

משנת אליהו

פרק י: [א] וכי מה נתנבאה דבורה - כן צריך לומר. (עיין חילופי גירסאות). ורצה לומר שיש להתבונן איזה לימוד לדורות יש בשירת דבורה. במי הקב"ה נפרע להם לישראל וכו' - דרש בפרוע פרעות - מלשון פריעת חוב, והכונה שפורע עונש מן הגוים. בישראל - היינו בשביל ישראל, על מה שהגוים עשו לישראל. בהתנדב עם ברכו ה' - על ידי בני אדם שמברכים את השם, שמשכימין ומעריבין לענות אמן ולברך את השי"ת ולהשלים עשרה. שמשכימין ומעריבין לבית הכנסת ולבית המדרש - ובוה מתפרש מה שהתפלל דוד (תהלים כ"ז ד'): אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי וכו', ואזי ממילא אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח, שעל ידי שמשכימין ומעריבין לביהכנסת ובית המדרש מתגברים על כל האויבים. (לוח ארז למוהר"ח פלאגי

זצ"ל). עליהן הוא אומר כו' - מפרש את הפסוק שהשי"ת פדה את נפשי מקרב, משום "שברבים היו עמדי", בזכות בני אדם שבאים לענות אמן [והיינו "אמן יהא שמיה רבא"], שזה בעשרה אנשים, ועוד שברבים יש יותר ריבוי של אמן [בקדיש וחזרת הש"ץ], וכן במי שבא להשלים עשרה, וזהו ברכים. [ב] וכן מי שיש לו וכו' - שגם עליו נאמר פסוק זה פדה בשלום נפשי וגו', ועיין בסמוך. עליו הוא אומר כו' - מפרש את הפסוק כי ברכים היו עמדי, שבזכות המפרנס מתקיימים נפשות רבים, של התלמיד חכם, ואשתו, ובניו, וכל הקורין ושונין עמו. כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא - משום שעם ה' נקראו בנים למקום שבשבילם נברא העולם, וכן אחד של מלך חשוב אצלו יותר מכל שאר אנשים הנמצאים במדינתו, מאחר שהוא בנו, וכל שכן אלו השרידים אשר

חילופי גירסאות
(א) כ"ס נמי"ר. נד"ר: לכי,
ווד"ע ממקו, ויש מניסין: לפי.
(ב) נוסף מני"ר.

ציורים

במי הקב"ה נפרע כו' - עיין
שבת קי"ט ב'. (טובי חיים).
להשלים עשרה - עיין שבט
מוסר פרק מ'. להיות עדה
- עיין ברכות כ"א ב',
מגילה כ"ג ב', ירו' ברכות
פ"ז ה"ג. וכן מי שיש לו
כו' - לקמן פרק כ"ז [כה],
ועיין בספר מעיל צדקה
לרבי אליהו הכהן מאימיר
סי' אלף תשנ"ג. ושנו
חכמים - סנהדרין ל"ז א',
פרד"א פמ"ח, במ"ר פכ"ג
ו', תנחו"מ מסעי סי' ה',
אדר"ג החדש פל"ז. ולענין
הצדקה יעוין ב"ב י"א א'.

ואין לך סם חיים למלאך המות אלא מדת הצדקה בלבד, שנאמר כי יגרתני מפני האף והחמה וגו' (דברים ט יט), ואומר מתן בסתר יכפה אף, ושלח בחק חמה עזה (משלי כא יד).

[ג] מעשה בשתי משפחות של בָּהֲגִים שָׁבָאוּ לִפְנֵי רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זִכְאִי שֶׁהָיוּ מֵתִים בְּלֹא יְמִיהֶם, אָמַר לָהֶם רַבִּי יוֹחָנָן יִמְשְׁפָחַת בְּנֵי עָלִי אֲתָם, דְּכְתִיב בִּיהּ וְכָל מְרִבִּית בֵּיתָךְ יָמוּתוּ אֲנָשִׁים (שְׁמוּאֵל א, ב לג), אָמְרוּ לוֹ: רַבִּי, מָה לָנוּ לַעֲשׂוֹת, אָמַר לָהֶם בֵּינוֹן שְׁמָגִיעַ בֶּן מְבִינְכֶם לְפָרְקוֹ רָאוּ מָה דָּמְיוֹ וְחָנּוּ לְצַדִּיקָה בְּדִי דָמְיוֹ, וְיָבֹאוּ עֲלֵיכֶם מָה שְׁכָתוֹב וְצַדִּיקָה תִצִּיל מִמּוֹת (משלי י ב), וְיִצִּיל אֶת מִי שְׁכָתוֹב בּוֹ וְכָל מְרִבִּית בֵּיתָךְ יָמוּתוּ אֲנָשִׁים, וְהָלְכוּ וְעָשׂוּ כֵן, וְהִצִּילוּ אֶת עֲצָמָן מִן הַמִּיתָה. [ד] וְלֹא זֶה בְּלָבָד, אֲלָא כָּל מִי שֶׁעוֹשֶׂה מִשְׁפָּט וְצַדִּיקָה וּמְקַיֵּם נְפִשׁוֹת, כְּבָאֵלּוּ פָּדָה אֶת הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְיִשְׂרָאֵל מִן הַגּוֹיִים, וְעָלָיו הַכְּתוֹב אוֹמֵר פָּדָה בְּשָׁלוֹם נַפְשֵׁי וְגו' (תהלים נה יט). בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אוֹמֵר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מִי פָּדָה אוֹתִי וְשָׁכֵנִיתִי וְאֶת יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִים, מִי שֶׁהוּא עוֹשֶׂה מִשְׁפָּט וְצַדִּיקָה. [בְּזִמָּן שִׁישְׁרָאֵל עוֹשִׂין מִשְׁפָּט וְצַדִּיקָה מָה נֶאֱמַר בָּהֶן, אֵיבָה צַדִּיקָה

ומשפט

חילופי גירסאות
ג) נכ"ר הגי': אמרו לו: רבי, בנינו מתים בני שמונה עשרה, ובני חמש עשרה, ובני שתים עשרה. (ד) כ"ה נכ"ר. נז"ע סוסף: שמא. נכ"ר הגי': לא הייתם אלא ממשפחת כר. (ה) כ"ה נכ"ר, וכע"ז נכ"ר. נז"ע ממק מ"ויל"ל עד "אנטיס". (ו) נוסף מכ"ר.

ציורנים

סם חיים למלאך המות - סא"ז פרק א' [ג] ועמשי"נ שם, ב"ב י' א', [שמור"ר פל"א ב'], תנחו' משפטים ס' ט"ו, מדרש פרק צדקות (ילקוט מדרשים ח"ב עמ' קמ"ג), ועיין בספר מעיל צדקה ס' אלף ש'. מעשה בשתי משפחות - כע"ז בב"ר פרשה ג"ט א', מדרש שמואל פ"א, ועיין ר"ה י"ח א', יבמות ק"ה א', רשב"ם ב"ב קל"ז ב' ד"ה ממולאי. מה שכתוב וצדקה תציל ממות - עיין שערי תשובה להרינו יונה ש"ד ס' ה'. מי שעושה משפט וצדקה - עיין תנחו' שופטים ס' ו', מדרש משלי פכ"א, וע"ע בראשית חכמה פרק הדינן. כאילו פדה את

הקב"ה - עיין ברכות ח' א', זוה"ק כי תצא רפ"א א', תיקון ה' מ"א תיקונים חדשים.

משנת אליהו

דמיו - כמה שוה למכור אותו. (ישועות יעקב). [ד] ולא זו בלבד - פירוש לא רק שזוכה עבור הצדקה שהקב"ה נפרע מן הגוים, אלא אף הקב"ה כביכול אומר לו שפדה אותו ואת ישראל מבין הגוים. פדה בשלום נפשי - פסוק זה אמור על כלל ישראל, וכשישראל נפדים כביכול אף הקב"ה נפדה. (עיין תנחו' אחרי סי' י"ב ש"מ). וזהו שאמר כאילו פדה את הקב"ה וישראל. ובסוף הפסוק כתוב: כי ברבים היו עמדי. וזה אמור על עשיית משפט וצדקה, שעל ידם מתקיימים רבים, כמו שביאר לעיל על הצדקה, וכן הוא על ידי המשפט. אוהב צדקה ומשפט - וסוף הפסוק: חסד ה' מלאה הארץ. שע"י הצדקה והמשפט

ה' קורא חביבים הם מאד בעיניו, ומתפאר עמהם בפמליא של מעלה, כמו שנאמר ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מ"ט ג'), והמטיב עמהם זכותו גדול מאד. (דבר בעתו להחפץ חיים פ"ט). שנאמר כי יגורתי וגו' - מביא פסוק שאף וחמה הם מלאך המות, שכן בסוף הפסוק נאמר: אשר קצף ה' עליכם להשמיד אתכם. ונאמר בצדקה שמצלת מאף וחימה. [ג] שהיו מתים בלא ימיהם - בגמ' יבמות (ק"ה א') יש מעשה כעין זה, ושם מבואר שמתו בני י"ח שנה. ימותו אנשים - בחורים. (רש"י שמואל א' ב'). לפרקן - "פרק" של זכר הוא בן י"ג שנה ויום אחד, שאז מתחייב בעונשין. (רש"י יומא פ"ב א' עיי"ש). ראו מה

קפא

תנא דבי אליהו

חילופי גירסאות
(ז) נכ"ר: ואת הגאולה.
נכ"ר: ואת גואלנו.

ציונים
אם אתם מבקשים כו' -
דב"ר פ"ה ז', משנת ר"א
פט"ז (עמ' שט"ז), רש"י
הושע ב' כ"א, ועמש"נ
בסא"ז סוף פרק א'.

ומשפט (שם לג ה'), ואם לא עשו, מה נאמר בהן, ותהי האמת

נעדרת (ישעיה נט טו).

אבי שבשמים, יהי שמך הגדול מברך לעולם ולעולמי
עולמים, ותהא לך קורת רוח מישראל עבדיך, שאמרת מי
פדה אותי ושכינתי זאת ישראל מבין הגוים, והלא אתה
הוא הפודה ומציל את כל באי עולם, ואת כל מעשה
ידיך שפראת בעולם, שנאמר פדה אלהים את ישראל מכל
צרותיו (תהלים כה כב), ואומר יחל ישראל אל ה', כי עם ה'
החסד, והרבה עמו פדות, והוא יפדה את ישראל מכל

עונותיו (שם קל דח).

[ה] אמר הקדוש ברוך הוא לבית דוד: מה אתם יושבים,
אם אתם מבקשים את ימות המשיח, ואתם מבקשים
לגאל את ישראל, עשו משפט וצדקה, שנאמר בית דוד
כה אמר ה' דינו לבקר משפט, והצילו גזול מיד עושק

וגו' (ירמיה כא יב).

[ו] אמרה דבורה, הואיל ותתורה היא קורת רוח מלמעלה
וקורת רוח מלמטה, שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה
וגו' (משלי ג יח), על כן לבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם,

ברכו ה' (שופטים ה ט).

רכבי

משנת אליהו

[ו] אמרה דבורה - חוזר לענין הראשון לפרש
את שירת דבורה ועל מה נתנבאה. שנאמר עץ
חיים היא למחזיקים בה וגו' - ומפסוק זה למדו
לקמן בסדר אליהו זוטא (פרק י"ז [ח]) שהתורה
נותנת חיים בעולם הזה ובעולם הבא, וזהו שאמר
כאן שהתורה היא קורת רוח מלמעלה וקורת רוח
מלמטה, דהיינו שנותנת טובה ליגע בה בעולם
הזה ובעולם הבא. על כן ליבי - אוהב. (ע"פ
רש"י). לחוקקי ישראל - חכמי ישראל. (רש"י
שופטים ה' ט'). ויש מפרשים סנהדרין. (פתיחתא
לאיכ"ר ט"ז).

שעושים הקב"ה ממלא את הארץ בחסדיו. נאמר
בהן ותהי האמת נעדרת - למד משם דבר זה,
משום שלפני כן כתוב: והוסג אחור משפט וצדקה
מרחוק תעמוד וכו', ועל זה מסיים ותהי האמת
נעדרת. ונראה לפרש השייכות בין משפט וצדקה
ל"אמת" משום שממדת האמת לעשות משפט,
וגם לעשות צדקה, כמבואר לקמן בסדר אליהו
זוטא (פרק א' [יא]): ואין אמת אלא צדקה.
[ה] שנאמר בית דוד וגו' - ופסוק זה נאמר
לצדקיהו שאם לא יעשו כן תיבטל מלכותו, מכאן
אנו למדים שמלכות בית דוד תלויה בדברים אלו.

חילופי גירסאות

ח' נכ"ר: מה אתם יושבים, שיחו בה, אל יהא לכם ממנה בטלה לעולם, שנאמר שמעו מלכים וגו' וכע"ז נד"כ. צלקוט וד"ג כלפינו.

ציונים

רכבי אתונות צחורות וכו' - ילקוט שופטים רמז מ"ט כל הענין, ויעוין ערובין נ"ד ב', ורש"י בראשית מ"ט י"ב. שהעולם נשען עליהם - עיין סא"ז פ"ה [ד]. והלכות מועד במועד - עיין מגילה ד' א', ושם ל"ב א', שהש"ר פ"א (עז"פ נזכירה), ושם [ן ג].

רַכְבִּי אֶתְנֹת צַחֲרוֹת (שם פסוק י), אין צחורות אלא לשון נקיות,

שהם נקיים מן הגזל.

יִשְׁבִּי עַל מִדִּין (שם) - אלו בני אדם שמעמידין את הדבר

על הדין אמת, ואין מדין אלא לשון דין, שנאמר להטות

מדין דלים וגו' (ישעיה י ב), מה מדין האמור להלן דין, אף

מדין האמור פאן דין.

וְהִלְכִי עַל דֶּרֶךְ שִׁיחוֹ (שופטים ה') - אלו סנהדרין שהעולם

נשען עליהם, ואינם מדברים שיחה בטלה לעולם, שנאמר

שמעו מלכים האזינו רזנים (שם פסוק ג).

מִקּוֹל מְחַצִּצִּים (שם פסוק יא) - אלו האומרים על טמא טמא

ועל טהור טהור, הכל במקומו ובזמנו, והלכות שבת בשבת,

והלכות מועד במועד, והלכות חגיגה ומעילות, ודיני חצצים

באדם.

בֵּין מִשְׁאֲפִים (שם), אין משאפים אלא לשון שאיבה, שנאמר

ותשאב לכל גמליו (בראשית כד ב), ואומר ושאבתם מים

בששון

משנת אליהו

משנתה הדין לפי המקום, כגון ספק טומאה שברשות הרבים טהור וברשות היחיד טמא. (עיין נדה ג' א'). ובזמנו - שהרבה דינים בטומאה וטהרה משתנים בזמנים, כגון טומאת עם הארץ שברגל התירוהו. (עיין חגיגה כ"ז א'). והלכות שבת בשבת וכו' - שצריך מחיצות להתיר המבוי, וזהו "מחצצים", אמנם בחגיגות ומעילות לא שייך לפרש כן. (ישועות יעקב בשם כלי יקר למהר"ש לניאדו). ואפשר לפרש מלשון "חוץ מבפנים" (יומא נ"ז א'), שהכונה לדינים הנוהגים בחוץ ובפנים, וכן דיני מעילה וחגיגה יש בהם דינים הנוהגים מחוץ לבית המקדש, ויש דינים הנוהגים בפנים. ודיני חצצים באדם - הכונה לדיני פשרות, כמו שאמרו בב"ב (קל"ג ב') דייני דמחצצתא. (זית רענן). אלא לשון שאיבה - מפרש את הפסוק על דברי תורה שהיא כבאר עמוקה שצריך לשאוב הימנה. ואומר ושאבתם מים בששון - ופסוק זה אמור

תורה ומצוות. (רד"ק). שהם נקיים מן הגזל - פירוש החכמים שיגיעים בתורה המה נקיים מן הגזל. והולכי על דרך שיחו אלו סנהדרין - וכמו שמפרש בסמוך שאין אצלם דברי בטלה כלל, ולכן קראם הולכי על דרך שיחו, שגם כשהולכים בדרך שיחתם היא רק בדברי תורה. ואינם מדברים שיחה בטלה לעולם - שגם שיחת חולין של תלמיד חכם צריכה תלמוד. (מהרש"א ערובין נ"ד ב'). שנאמר שמעו מלכים וגו' - מפרש פסוק זה על הסנהדרין, משום שרבנן נקראו מלכים. (גיטין ס"ה א'). ונקראו רוזנים שכל רזי עולם גלויים להם. (תנח"ש שמות ס"א א', ושם הוא על שלמה המלך). האומרים על טמא טמא ועל טהור טהור - נראה שמפרש הפסוק שבדיני טומאה וטהרה יש הרבה פרטים התלויים בחציצה, וזהו מקול מחצצים. הכל במקומו - נראה הכונה שבדיני טומאה וטהרה הרבה פעמים

בְּשִׁשּׁוֹן (ושַׁעֲנָה יב ג). דְּבַר אַחֵר, בֵּין מִשְׁאַבִּים, מִתּוֹךְ שְׁלֹמֹדִין
 וְשִׁאֲוִבִין דְּבָרֵי תוֹרָה, וּמִכְעִיסִין עֲלֵיהֶן דְּבָרֵי תוֹרָה, לְכַף
 נְאֻמָּר בֵּין מִשְׁאַבִּים (שׁוֹפְטִים ה יא).

[ז] שֶׁם יִתְּנוּ צִדְקוֹת ה' צִדְקַת פְּרוּזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל (שָׁם), חֶסֶד
 גָּדוֹל עָשָׂה תְּקִדּוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁפִיר אֶת יִשְׂרָאֵל לְבֵין הַגּוֹיִים.
 [ח] מַעֲשֵׂה בְּכֶמֶר אֶחָד וְרַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא שָׁהִיו אוֹכְלִין
 וְשׁוֹתִין יַחַד, וּכְשֶׁהִיטִיבוּ לָבָם אָמַר לוֹ אוֹתוֹ הַכֶּמֶר לְרַבִּי
 יְהוּדָה הַנָּשִׂיא אָנוּ רַחֲמָנִים יוֹתֵר מִכֶּם, בְּשִׁנְתָּן לָכֶם רִשּׁוֹת
 יֵאלֵךְ אֲדוֹם לְהַכְרִיתָהּ לֹא שִׁינְתָּם בְּתוֹכָהּ אֲלֹא מַעֲבַרְתָּ בְּלִבְךָ,
 שֶׁנֶּאֱמַר כִּי שֵׁשֶׁת חֳדָשִׁים יָשָׁב שָׁם יוֹאֵב וְכָל יִשְׂרָאֵל, עַד
 הַכְרִית כָּל זָכָר בְּאֲדוֹם (מְלָכִים א, יא טו). שֶׁתָּק רַבִּי יְהוּדָה וְלֹא
 אָמַר לְכֶמֶר שׁוֹם דְּבַר, וְעַמֵּד רַבִּי יְהוּדָה וְהִלָּךְ לְשׁוֹק וּמָסַר
 אֶת הַדְּבָרִים הַלָּלוּ לְתַלְמִידָיו, וְחִזֹּר וּבֹא וְיָשָׁב בְּמִקְוָמוֹ, אָמַר
 לוֹ רַבִּי יְהוּדָה לְכֶמֶר אִם רְצוֹנְךָ יִפְגֹּם תַּלְמִיד אֶחָד מִשְׁלִי
 וְיֹאמַר לָנוּ דְּבַר שֶׁנִּשְׁמַח בּוֹ, אָמַר לוֹ הַכֶּמֶר יִפְגֹּם, נִכְנָם אוֹתוֹ
 הַתַּלְמִיד וְעַמֵּד עַל רִגְלָיו וְאָמַר: בְּעַל הַפִּתִּי הוּא יוֹדֵעַ בְּאַיִזָּה
 מְקוֹם יִפְקִיד בְּלִי יִשְׁכְּשִׁיבּוּא בְּעַל הַפִּתִּי לְבִיתוֹ יָבִיא בְּלִי

עמו

משנת אליהו

עם הכומר, והרי לעיל בפרק ח' האריך בגנות
 האוכל עם גוי, ושמא היה צריך לאכול עמו, או
 שהיה בדבר צורך שעה להצלת כלל ישראל על
 ידי סעודת מרעות עם הכומר, ועוד יתכן שראה
 ברוח הקדש את הקידוש ה' אשר יבא על ידי
 תשובת התלמיד, וכדאי הדבר שיבא על ידי
 סעודה זו. (לוח ארו למוהר"ח פלאג'י). **אלא**
מעוברת בלבד - כן צריך לומר. (עיין חילופי
 גרסאות). והכונה שמהזכרים עצמם לא שיירו
 כלום, ורק נשארו זכרים מהנשים המעוברות
 שאותן לא הרגו. (ועיין ציונים). **שכשיבא בעל**
הבית וכו' - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות).
 והכונה שכשם שהבעל הבית גם בעת שצריך
 להניח כליו חוץ לביתו - מניח חפציו במקום

על התורה, כמבואר בתרגום ורש"י שם, הרי
 שמצינו לשון "שאיבה" בתורה. **ושאובין דברי**
תורה - בפירוש זה מפרש הדמיון לדברי תורה
 מלשון אובה, שהוא רצון, והיינו שהתלמיד
 חכמים תאבין לדברי תורה. **ומכעיסין עליהם**
דברי תורה - שתוך כדי לימודם רותחים ונראים
 ככועסים, וכמו שאמרו בתענית (ד' א') האי צורבא
 מרבנן דרתח אורייתא הוא דקא מרתחא ליה.
 (שמעתי בשם מו"ר הגרא"ל שטיינמן שליט"א).
 [ז] **שפיר את ישראל** - דרש פרוזנו כמו פזרונו,
 ומה שאמר הכתוב: שם יתנו צדקות ה', היינו
 שישראל יודו לקב"ה על חסד זה. [ח] **שהיו**
אוכלין ושותין יחד - וצריך להבין איך רבינו
 הקדוש לפי חסידותו וקדושתו אכל בסעודה אחת

חילופי גרסאות
 (ט) כ"ס נכ"ר. נד"ר חז"ל:
 ושוואבין. (י) נכ"ר:
 בהגמון, וכן לקמן. (יא) כ"ס
 נכ"ר, וכע"ז נד"ר. נז"ל
 הגוי: להכרית אותנו, לא
 שיירתם בתוכה אלא נשים
 בלבד. (יב) כ"ס נכ"ר
 וד"ר. נז"ל הגוי: וכשיבא.

ציונים

חסד גדול עשה שפיר -
 עיין תו"כ בחוקתי פ"ז ה"ו
 וי"ל, וע"ע ב"ר פע"ז ג',
 רמב"ן בראשית ל"ב ט',
 ובספר החיים לאחי
 המהר"ל מפרג ספר גאולה
 וישועה פ"ד. מעשה
 בכומר כו' - יעויין פסחים
 פ"ז ב' [נושם הוא רבי
 אושעיא]. כשנתן לכם
 רשות - עיין ב"ר פע"ד ט"ו,
 תנחו' דברים ס"ג ג', תנ"י
 שם ס"ג ג'. לא שיירתם
 בתוכה כו' - עיין מלכים א'
 י"א ט"ז.

עמו לתוך הבית, אמר את הדבר הזה ושנה ושלש שלש פעמים, עד שהגיע אותו הכמר לגופו של דבר, מיד עמד הכמר ונשא שתי ידיו לשמים, ואמר: ברוך המקום ברוך הוא, שפטר בכם בישראל יותר מכל באי עולם ומכל מעשה ידיו שפרא בעולם, וקנה אתכם קנין גמור, וקרא אתכם פנים ועבדים לשמו, וקרא אתכם עם ונחלה וסגולה לשמו, ופיר אתכם בכמה מאות מקומות, ואמרנו אם נהרג אותן שבארץ ישראל, שבצפון ושבדרום מי יהרג אותם, ואם נהרג שבצפון ושבדרום, שבבבל ושבעילם [ושבשאר המדינות] מי יהרג אותן, והרי הדברים בטלים מעצמן בלא כלום, בודאי יודע בעל הבית באיזה מקום יפקיד את כליו, ושכשיבוא בעל הבית לתוך ביתו יביא את כליו לתוך הבית.

[ט] דבר אחר, שם יתנו צדקות ה' צדקת פרוזנו בישראל (שופטים ה יא), עיר קטנה שבישראל עמדו ובנו בית הכנסת ובית המדרש, ושכרו להם חזנים, ושכרו להם מלמדי תינוקות, [אף עיר אחרת קרובה לה, כיון שראו עמדו אף הן ובנו בית הכנסת ובית המדרש, ושכרו להן מלמדי תינוקות], נמצאו בתי מדרשות מרבים בישראל, שנאמר אחר כך אז ירדו לשערים עם ה' (שם), מתוך שבתו פגסות ובתי מדרשות מרבים בישראל.

אשרי

משנת אליהו

יקר ואבנים טובות שהמלכים גוזזים אותם כך אתם לי סגולה משאר אומות. (רש"י שמות י"ט ה').

[ט] דבר אחר שם יתנו וכו' - מפרש בענין אחר את החסד הגדול שעשה הקב"ה במה שפירז את ישראל בהרבה מקומות, שכשעיר אחת יבנו בית הכנסת וכו', וילמדו ממנה עיירות אחרות, על ידי זה תרבה תורה בישראל. אז ירדו לשערים - מפרש שערים על בית המדרש, (וכמבואר במגילה ט"ז ב', תרגום תהלים פ"ז ב', משלי כ"ד ז').

חילופי גירסאות

(ג) נוסף מ"ל. (ד) כ"ה
צ"ל וד"ל. צו"ל הניה:
וכשיבא. (טו) צ"ל: את
החכם. (טז) נוסף מ"ל.

צינונים

וקרא אתכם בנים ועבדים -
עמש"ל לקמן ריש פרק כ"ב.
וקרא אתכם עם - שמות ג'
ד', י, ועוד הרבה. ונחלה
- ישעיה י"ט ה', יואל ד'
ב', ועוד הרבה, ועיין
מכילתא בשלה [השירה]
פ"י, מדרש לקח טוב שם
ט"ז י"ז, תנח"ו וישב ס' א',
בלק ס' י"ב, ספרי דברים
פס"ו. וסגולה - שמות
י"ט ח' ועוד הרבה, ועיין
תנח"ו שם. ואמרנו אם
נהרג וכו' - עיין מהרש"א
ע"ז י' ב'. עיר קטנה -
עיין בסוף הספר בקונטרס
"מאמרים מתדב"א שאינם
לפנינו". נמצאו בתי
מדרשות כו' - מדרש שיר
השירים פ"ב פסוק י"ד.

שיזכור היכן הם, שכשיבא לביתו לא יצטרך לעמול בחיפושם, כן בני ישראל גם בעת שגלו מביתו פיזרם הקב"ה בכל העולם כדי שלא יוכלו לאבדם, וכשיבא זמן הגאולה ישארו קיימים. לגופו של דבר - שהבין תשובת התלמיד, שבאמת הגוים אינם יותר רחמנים, ומצידם היו חפצים להשמיד את כולם, רק שהקב"ה פיזר את ישראל באופן שלא יוכלו לעשות כן. וסגולה לשמו - אוצר חביב, וסגולת מלכים (קהלת ב' ח') כלי

תנא דבי אליהו

קפה

חילופי גירסאות
(ז) כ"ה צכ"ר. צד"ר: שחדש, צד"ר: שמתחדש. (ח) כ"ה צכ"ר ו"ר. צד"ר: הניח: ואומר לו כך אמר הקב"ה. (יט) כ"ה צכ"ר ובענין צד"ר. צד"ר: הניח: בני בנה לי בית המדרש, ששכר הגדול שיש לי באוצרי שלך הוא, ובשבילך אני מציל את ישראל, שנא' כו'. (כ) כ"ה צכ"ר ו"ר. צד"ר: הניח: הניח: אחר כך.
(א) כ"ה צכ"ר. צד"ר: הניח: בתים. (ו"ז) דנמנך ל"י: ובנה להם בתים). (ב) צכ"ר ו"ר. צד"ר: הניח: הניח: בגנים הללו.

ציונים

אשרי מי כו' - מדרש תלפיות ענף חידושי תורה, ועין מדרש שיר השירים פרשה א' פסוק ב'. שמחדש ד"ת - עין זוה"ק ח"ג דף ר"ב סע"א. על פיו - עין לקמן פרק כ"ז [יב] ומש"נ שם, ערובין ג"ד א'. ביהמ"ד גדול שלי כו' - עין סא"ז פט"ו (ו). מכאן אמרו - עין בבעה"ט שבביאור, תרגום ש"ש ד' ד', ועמש"נ לקמן פכ"א [ח].
בימי שפוט השופטים - עין סא"ז פ"ח [ב].

[י] **אֲשֶׁרִי מִי שֶׁמְחַדֵּשׁ דְּבָרֵי תוֹרָה עַל פִּי, וְכָל מִי שֶׁמְחַדֵּשׁ דְּבָרֵי תוֹרָה עַל פִּי דוֹמָה כְּמִי שֶׁמְשַׁמְעִין אוֹתוֹ מִן הַשָּׁמַיִם, וְיֹאמְרוּ לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: בְּנִי, יִבְיֵית הַמְּדֻרָּשׁ הַגָּדוֹל שְׁלִי - שְׁלָךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר יִבְחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים אִזּוֹ לָחֶם שְׁעָרִים** (שם פסוק ח).

[יא] **מִגֵּן אִם יִרְאֶה וְרִמָּח בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל (שם). מִכָּאֵן אָמְרוּ: אַרְבָּעִים אֶלֶפִים מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁנִּתְקַבְּצוּ יַחַד וַיֵּצְאוּ לְמִלְחָמָה, וַיֵּשׁ בִּינֵיהֶם זֶוֶג אֶחָד תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, דוֹמָה לָהֶם כְּאִלּוּ אֶחָד מִגֵּן וְתָרִים וְחָרֵב פִּיפִיּוֹת בִּידֶם, לְכָךְ נֶאֱמַר מִגֵּן אִם יִרְאֶה וְרִמָּח בְּאַרְבָּעִים אֶלֶף בְּיִשְׂרָאֵל.**

פֶּרֶק יא

[א] **לָמָּה הָיוּ יִשְׂרָאֵל דּוֹמִין בִּימֵי שְׁפּוֹט הַשּׁוֹפְטִים, לְמַלְךְ שְׁקֵנָה *בָּנִים וְעַבְדִּים וְשִׁפְחוֹת, מִהֵן בְּנֵי שֵׁשׁ, מִהֵן בְּנֵי חֲמִשׁ, בְּנֵי אַרְבַּע, בְּנֵי שְׁלֹשׁ, בְּנֵי שְׁתֵּים, בְּנֵי אַחַת, וְגִדְּלָן עַל שְׁלָחָנוֹ, וְאָכְלוּ מִמָּה שֶׁהִמְלִיךְ אוֹכֵל וְשָׁתוּ מִמָּה שֶׁהִמְלִיךְ שׁוֹתֵה, וְגִדְּלָן וּבָנָה לָהֶם בָּתִּים, וְנָטַע לָהֶם גִּפְּנִים וְאֵילָנוֹת וְנָטְעִים, וְאָמַר לָהֶם הִזְהִירוּ בְּנִטְעוֹת הַלָּלוּ וְאֵילָנוֹת הַלָּלוּ. בֵּינוֹן שֶׁאָכְלוּ וְשָׁתוּ עֲמָדוֹ וְעָקְרוּ אֶת הַגִּפְּנִים, וְקָצְצוּ אֶת הָאֵילָנוֹת, וְכָרְתוּ**

את

משנת אליהו

לכם, ושערים מורה על בית המדרש וכדלעיל, וזהו שאומר הקב"ה שע"י חידושי התורה נחשב בית המדרש שלי כשלכם. [יא] **ויש ביניהם זוג אחד** - בבעל הטורים פרשת דברים (א' ג') נראה שהיתה גירסתו: תלמיד חכם אחד. **ותריס** - מין מגן בצורת משולש. (פ"י הרע"ב שבת פ"ו מ"ב). **מגן אם יראה ורומח** - שאז אין להם צורך במגן ורומח.
פרק יא: [א] **למלך שקנה בנים** - כן צריך לומר. (עין חילופי גירסאות). והכונה שקנה בנים שיאמצם לו. **ואילנות ונטעים** - אילנות הם גדולים,

[י] **שמחדש דברי תורה על פיו** - נראה שבדקדוק אמר "על פיו" לפי שצריך לזכות גם אחרים בחידושי תורתו, וכמו שאמרו בזה"ק (תוריע דף מ"ו ע"ב): כך ענשיה בגין מילה טבא דקאתי לידיה ויכיל למללא ולא מליל כו', עכ"ל. [תרגום: כך עונשו עבור מילה טובה שבאה לידו ויכול לאומרה ולא אמרה (והכונה לחידושי תורה)].
שנאמר יבחר אלהים חדשים - מפרש "יבחר אלהים חדשים" שהשי"ת בוחר בדברים מחודשים של דברי תורה. (ישועות יעקב בשם כלי יקר למהר"ש לניאדו). **אז לחם שערים** - מפרש "לחם" כמו

חילופי גרסאות

(ג) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ר
הסוף: היו סרחה. (ד) כ"ה
צמ"ר. צוד"ר: והלא אינו
צוד"ר: והלא הכל. (ה) נוס'
ממכ"ר. (ו) צמ"ר הני': זה
אומר אני כהן גדול בן כהן
גדול, בן בנו של אהרן
הכהן, אלך אצל עם הארץ
וידע' לי כלל לדברי פנחס
(ז) עילקוט הני': נדר דבר

אֲרָבָעִים וּשְׁנַיִם אֶלֶף
שְׁנֵהֲרֹגוּ - שׁוּפְטִים י"ב ד'.
הָיָה לוֹ לַפְנֵס - בְּרֹאשִׁית
רַבָּה פ"ג, וְיִקְרָא רַבָּה
פ"ז ד', קָהָר פְּרֹשָׁה י"
ט"ז, רִשִׁי שׁוּפְטִים י"א
ט"ז, וְלֹא הֵלֵךְ - עֵינַי
שׁוּת הָרִיבִשׁ ס" ש"ע.
יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי כ"י - יִלְקוּט
שׁוּפְטִים רַמְז' כ"ה לֵךְ הָעֵנִי,
וְעֵינַי מִדְּרַשׁ תַּלְפִּיּוֹת עֲנֵךְ
יִפְתָּח. נִדְרָה - שׁוּפְטִים
ס"א. ל' - תַּלְפָּח כְּהוֹנֵן -
תַּנְתִּיךְ ד' א', עֲתָנָה בְּחֻקֶּיךָ
ס" ה'. אוֹי לֵה לַגְּדוּלָה
שְׁקוּבְרַת אֶת בַּעֲלִיָּה - עֵינַי
בְּכֹחַ נִיָּה א', יוֹמָא פ"ז
ב', סוּטָה י"ג א', אֲדַרְנִי
פ"ט, אֲדַרְנִי שְׁחַד פְּכִיב,
וּפְקַר מ"ד, הָחֹשֶׁה ר"א פ"י
(עֲמ' קצ"ז).

לעשות

ונטעים הם בקטנותם. (עיין שביעית פ"א מ"ח).
הרחיב את דעתו - הרחיק את דעתו. (שי למורא).
אמר הרי הן כתינוקות - פירוש לאחר שהרחיק דעתו מהן חזר וניחם עליהם, ואמר הרי הן כתינוקות ואין להענישם כל כך. **ללמדך שלא חיסר מישראל** - ולכן מיד כשעשו תשובה החזירן, כדי להודיע וללמד שלא נעשה להם שום דבר שלא כדין. **[ב] זה אומר כו'** - הכונה, שיפתח היה סבור שכיון שהוא מלך והדין הוא שמלך חשוב מכהן גדול, אם כן ודאי פנחס יבא אליו, וכיון שלא בא כנראה שאין היתר. ופנחס היה סבור שכיון שהוא כהן גדול ויפתח צריך לו, כודאי יבא אליו, וסמך על זה, ובתוך כך

חילופי גירסאות
(ח) כ"ס נכ"ר. נוד"ע הניח:
אלא לא כו', ועיין גי' הילקוט
(שפטים רמז ס"ח).

ציונים

יושב על כסא - עמש"נ
לעיל פ"ה [יח]. אין
סיבולת אלא לשון ע"ז -
בראשית רבתי פרשת ויצא
(עמ' קל"ח). ולא מיחה
- חופת אליהו רבא (אזה"מ
עמ' קס"ח).

לעשות עמו מריבה גדולה, היה לו לפינחם שיאמר להם:
להתיר את נדרו ליפתח לא באתם, אלא לעשות עמו מריבה
באתם "אליו. לא די שהוא לא מחה בכני אפרים, אלא גם
הוא לא התיר את נדרו ליפתח. הקדוש ברוך הוא שהוא
יושב על כסא שופט צדק, יהי שמו הגדול מברך לעולם
ולעולם עולמים, אמר מאחר שישם זה את נפשו בכפו וכא
להציל את ישראל מיד מואב ובני עמון, והם באו לעשות
עמו מריבה גדולה, ונתקבצו עליו לעשות מלחמה עמו, מיד
יצא יפתח והרג בהם ארבעים ושנים אלה, שנאמר ויצעק
איש אפרים וגו', ויאמרו ליפתח מדוע עברת להלחם בכני
עמון ולנו לא קראת וגו', ביתך נשרף עליך באש, ויאמר
יפתח אליהם איש ריב הייתי וגו', ואראה כי אינך מושיע,
ואשימה נפשי בכפי וגו', ולמה עליכם אלי היום הנה להלחם
בי, ויקבץ יפתח את כל אנשי גלעד וילחם את אפרים וגו',
וילכד גלעד את מעברות הירדן לאפרים, והיה כי יאמרו
פליטי אפרים אעברה, ויאמרו לו אנשי גלעד האפרתי אתה,
ויאמר לא, ויאמרו לו אמר נא שבלת, ויאמר סבלת (שופטים
יב א'), אין סבלת אלא לשון עבודה זרה, באדם שאומר
לחברו שא כל. ולא יכין לדבר כן, ויאחזו אותו וישחטוהו
וגו', ויפל בעת ההיא מאפרים ארבעים ושנים אלה (שם). מי
הרג את כל אלה, הוי אומר לא הרג אותן אלא פינחם,
שהיה ספק בידו למחות ולא מחה, וגם היה לו להתיר את
נדרו ליפתח ולא התיר.

ולא

משנת אליהו

העבודה זרה של בבל כמבואר בירמיה (נ"א מ"ד),
והיה בזה עון לבני אפרים שהיו עובדים אותה,
ולכך נענשו על ידי אמירת סיבולת שהוא כמו
שא כל. ונראה דהגם שהיה בידם עון עבודה
זרה, לא נענשו עליה עד עתה שבאו לעשות
מריבה גדולה על יפתח שלא כדין, ואז נתגלגל

בעון פנחס שלא התיר ליפתח את נדרו. ששם
זה את נפשו בכפו - משל הוא, כמו המחזיק
דבר מה בכפו שרק יכול ליפול, כן סיכן את
נפשו לעבור במלחמה, אף שבקלות יתכן ליפול
בידם, כי מתי מספר היו עמו. (ע"פ מצו"ד שופטים
י"ב ג'). כאדם שאומר לחבירו שא כל - הוא

[ג] וְלֹא פִּינְחָם בְּלִבְדָּה, אֱלָא כָּל מִי שְׁסַפֵּק בִּידוֹ לְמַחֲזוּת וְלֹא מוֹחָה, לְהַחְזִיר אֶת יִשְׂרָאֵל לְמוֹטָב וְאִינוּ מַחְזִיר, כָּל הַדְּמִים הַנִּשְׁפָּכִין בְּיִשְׂרָאֵל אֵינָם אֱלָא עַל יְדוֹ, שְׁנֵאמַר בֶּן אָדָם צָפָה נִתְתִּיד לְבֵית יִשְׂרָאֵל, וְשָׁמַעַת מִפִּי דְבָר וְהִזְהִרְתָּ אוֹתָם וְגו', בְּאַמְרֵי לְרִשָּׁע מוֹת תָּמוּת, וְלֹא הִזְהִירוּ וְגו', הוּא רִשָּׁע בְּעוֹנוֹ יָמוּת, וְדָמוֹ מִיָּדָה אֲבָקֵשׁ וְגו', וְאִתָּה פִּי הִזְהִרְתָּ רִשָּׁע וְגו' (יחזקאל ג י"ט), לְפִי שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל עֲרֵבִים זֶה לָזֶה. וְלָמָּה הֵן דּוֹמִים, לְסִפִּינָה שְׁנִקְרַע בָּהּ בֵּית אֶחָד, אֵין אוֹמְרִים נִקְרַע בָּהּ בֵּית אֶחָד, אֱלָא כָּל הַסִּפִּינָה נִקְרַעָה בְּלָתָהּ. בְּךָ הֵם יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵאמַר הֲלֹא עָכֵן בֶּן זֶרַח מַעַל מַעַל בַּחֲרָם וְעַל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל הָיָה קֶצֶף, וְהוּא אִישׁ אֶחָד לֹא גָוַע בְּעוֹנוֹ (יהושע כב כ).

[ד] וְשָׁמָּה תֵּאמַר, אוֹתָן שְׁבָעִים אֵלָף שְׁנֵהֲרִגוּ בְּגִבְעַת בְּנִימִין מִפְּנֵי מָה נִהְרָגוּ, לְפִי שֶׁהָיָה לָהֶם לְסִנְהֶדְרֵי גְדוּלָּה שֶׁהִנִּיחַ מִשָּׁה וִיהוֹשֻׁעַ, וּפִינְחָם בֶּן אֱלִעָזָר עִמָּהֶם, שִׁיקְשָׁרוּ חֻבְלִים שֶׁל בְּרוֹזל בְּמַתְנֵיהֶם, וְלִהְגִּיבָהּ בְּגִדֵיהֶם לְמַעַלָּה מֵאַרְפְּבוֹתֵיהֶן, וַיַּחְזְרוּ בְּכָל עִירוֹת יִשְׂרָאֵל, יוֹם אֶחָד לְלִכְיֵשׁ, יוֹם אֶחָד לְבֵית אֵל, יוֹם אֶחָד לְחִבְרוֹן, יוֹם אֶחָד לִירוּשָׁלַיִם, וְכֵן בְּכָל מְקוֹמוֹת יִשְׂרָאֵל, וַיִּלְמְדוּ אֶת יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ אֶרֶץ בְּשָׁנָה וּבִשְׁתַּיִם וּבְשָׁלֹשׁ,

עד

חילופי גירסאות

(ט) כ"ה כמ"ר, ופע"ז גד"ר וילקוט. וז"ל השמיטו. (י) כ"ה כמ"ר וד"ר וילקוט. נז"ל הוסיף: היה להם לילך ולקשור כו'.

ציורים

כל הדמים כו' - כה"ע מועתק בבראשית רבתי פרשת וישב (עמ' קע"ט). שכל ישראל ערבים זה לזה - סנהדרין כ"ז ב', שבעות ל"ט א', תו"כ בחקתי פ"ז ה"ה, שהש"ר פ"ז [ח], איכ"ר (בוכר) פ"ג ל"ג, ועיין ב"י או"ח סוס"י רפ"ד. ולמה הן דומים כו' - ויק"ר פ"ד ו', זוה"ק ח"ג דף קכ"ב א'. וילמדו את ישראל - עיין סא"ז פכ"ב [ט], ספרי דברים פ"ג, רש"י שם א' י"ג.

משנת אליהו

עליהם עונם הקודם. [ג] שהיה סיפק בידו - ב' ט'). ולהגביה בגדיהם - שהמגביה שפת חלוקו קל הוא לרוץ. (רש"י סנהדרין ק"ב ב'). מארכובותיהם - על הברכים (דברים כ"ח ל"ה) מתרגם אונקלוס על רכוביא, והוא פרק האמצעי בין הרגל לירך. (תיו"ט חולין פ"ד מ"ו). יום אחד ללכיש כו' - תפס אלו המקומות, שהיו על אם הדרך בין שבט לשבט, וישמעו רוב עם. (לוח ארו למזהר"ח פלאגי זצ"ל). וילמדו את ישראל כו' - מזה נוכל להבין כמה מוטל גודל החיוב על כל איש מישראל שיכול להועיל מתורתו לאחרים, באיזה אופן שהוא, שלא יתרפה מזה. (שם עולם פרק כ"ב). דרך ארץ - הוא קנין המדות הטובות. (עיין רבינו יונה אבות פ"ג מ"ז).

[ד] שבעים אלף שנהרגו - רבים הקשו שהרי בפסוקים הוזכר רק ששים וחמשה אלף ומאה ושלושים שנהרגו, ואין כאן שבעים אלף, ורש"י (פרק כ' מ"ח) הוסיף עוד אלף שנהרגו, ואולם עדיין לא בא למנין שבעים אלף, ויש לפרש שבפסוק (שם) נאמר: מעיר מתום, ופירש רש"י: התמו כל יושבי הערים, ויתכן שהיו שם כמה אלפי אנשים שלא התפקדו תחלה למלחמה, שלא היו ראויין לצאת לקרב, והם נהרגו ביום השני. שיקשרו חבלים של ברזל במתניהם - כי החגור במתניו הוא קל ללכת ומזורז. (מצודת דוד מלכים

תנא דבי אליהו

קפט

חילופי גירסאות
(א) נכ"ד הנ"ל: לא נתתי
תורתו לאלו [א] לא שיקראו
וישנו בה וילמדו ממנה דרך
ארץ, וכע"ז ד"ר. (יב) לעיל
נפ"ג [י] נוסף: ומקרא.

ציונים

נכנס לכרמו וליינו ולשדהו
- עיין קה"ר פ"ז [א] ד'.
כך שנו חכמים במשנה -
אבות פרק ד' משנה י',
אדר"נ החדש ס"פ ל"ג,
ועיין אדר"נ פכ"ט ב'. כל
ענין בזמנו - עיין מגילה ד'
א', ושם ל"ב א', וע"ע
סנהדרין ק"א א', מסכת
כלה, כלה רבתי פ"א. לא
כך כתבתי בתורתי - עיין
לעיל פרק ג' [י].

עד שיתישבו ישראל בארצם, כדי שיתגדל ויתקדש שמו
של הקדוש ברוך הוא בעולמות כלן שברא, מסוף העולם
ועד סופו. והם לא עשו כן, אלא פשעו נסו לארצם כל אחד
ואחד מהם נכנס לכרמו וליינו ולשדהו, ואומרים שלום עליך
נפשי, כדי שלא להרפות עליהן את הטרח. כך שנו חכמים
במשנה: הוי ממעט בעסק ועסק בתורה, והוי שפל רוח
בפני כל אדם, ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה
בנגדך.

וכשעשו בני בנימין דברים מכערים ודברים שאינן ראויין,
באותה שעה בקש הקדוש ברוך הוא להחריב את כל העולם
כלו. אמר הקדוש ברוך הוא: "לא נתתי לאלו את ארץ
ישראל, אלא כדי שיקראו וישנו ויעסקו בתורה כל ענין
בזמנו, וילמדו דרך ארץ. אמר הקדוש ברוך הוא: לא כך
פתכתי בתורתך אף על פי שאין בהם בישראל דברי תורה,
אלא דרך ארץ "בלבד, יקנים בהם בישראל הפתוב ורדפו
מכם חמשה מאה, ומאה מכם רבבה ירדפו וגו' (ויקרא כו ח),
אבל אם תעשו את התורה והמצוות, אחד מכם ירדף אלף
ושנים מכם יניסו רבבה, שנאמר איכה ירדף אחד אלף,
ושנים יניסו רבבה וגו' (דברים לב ל), לפיכך בגבעת בנימין שלא
היו עוסקין בתורה ובדרך ארץ, נתקבצו ויצאו למלחמה
ונהרגו בהם שבעים אלף, ומי הרג את כל אלה, הוי אומר
לא הרג אותן אלא הסנהדרין גדולה שהניח משה ויהושע,
ופינחם בן אלעזר.

ופילגש

משנת אליהו

ועל ידם הקב"ה יביא עליך פורענות. (פירוש הרע"ב
אבות). וזהו שמביא משנה זו, לומר שכינן
שהתבטלו מחיובם ללמד את בני ישראל תורה
לכן נענשו בעונש ופורענות כזו עצומה. שנאמר
איכה ירדוף אחד אלף - עיין מה שנתבאר בזה
לעיל בפרק ג' [י].

כדי שיתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה - כי
כשישראל מקיימין המצוות ועושין רצונו של
הקב"ה מתקדש שמו ית' בכל העולם. נכנס
לכרמו וליינו - פירוש להתעסק בעשיית יין.
יש לך בטלים הרבה כנגדך - יש בעולם כמה
בטלים שהם הרשעים וחיות רעות שהם בטלים,

[ה] ופִּילְגָשׁ בַּגְבָּעָה בִּימֵי כּוֹשֵׁן רִשְׁעִים הָיְתָה, וְכִי מָה פִּיכָה שֶׁל אוֹתָהּ פִּילְגָשׁ שֶׁהִבִּיאוּהָ וּנְתָנוּהָ אֶצֶל שׁוֹפְטֵי יִשְׂרָאֵל, אֲלֵא לָפִי שֶׁרַחֲמָיו שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְרַבֵּין עַל יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם, אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁמָּא יֹאמְרוּ הַגּוֹיִים עֲדֵין לֹא נִכְנָסוּ יִשְׂרָאֵל בְּאַרְצָם יֵימִיתִי קִלְקְלוּ מַעֲשֵׂיהֶם, לְפִיכָךְ הִבִּיאוּהָ וּנְתָנוּהָ אֶצֶל שׁוֹפְטֵי יִשְׂרָאֵל.

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא, שֶׁרַחֲמָיו מְרַבֵּין עַל יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם, וְחָס עַל כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּכָל מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתֶיהֶן.

[ו] בְּאוֹתָהּ הַשָּׁעָה נִטְלָה הַכְּהֻנָּה מִבְּנֵי אֶלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן, וְנִתְּנָה הַכְּהֻנָּה לְבְנֵי אִיתָמָר בֶּן אֶהֱרֹן שְׁבָעִים וְשֵׁשִׁים שָׁנָה, עַד שֶׁקִּלְקְלוּ בְּנֵי עָלִי, מִיָּד אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מָה בֵּין זֶה לָזֶה, וְהֵלֵא אֶלְעָזָר הוּא בֶּן אֶהֱרֹן וְאִיתָמָר הוּא בֶּן אֶהֱרֹן, שֶׁנֶּאֱמָר וְאִבִּיט וְאִין עֹזֵר, וְאִשְׁתּוֹמֵם וְאִין סוֹמֵךְ וְגו' (יִשְׁעִיָּה סג ה). בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁתַּחֲזֹר הַכְּהֻנָּה לְבַעֲלֶיהָ

חילופי גירסאות

(ג) כ"ה גד"ר, וכע"ז צכ"ר.
נוד"ג מחק "אימתי".

ציורים

בימי כושן רשעים היתה - סדר עולם פרק י"ב, רש"י הושע י' ט'. נטלה הכהונה כו' - עיין רש"י שמואל א' ב' ל'. לבני איתמר - סא"ז פ"י [ו].

משנת אליהו

ומשבח את הקב"ה שחס על כבוד ישראל, שלא פירסם דבר זה מתחלה. [ו] באותה השעה נטלה הכהונה - חוזר לענין הראשון עם יפתח ופנחס, והכונה שמימי יפתח הגלעדי שאז נתבע פנחס על שלא הלך להתיר נדרו של יפתח, נענש שנטלה ממנו הכהונה עד ימי עלי. שבעים ושתים שנה - בלוח השופטים מהגר"א מבואר שיפתח שפט את ישראל ד' שנים, ואחריו אבצן ה' שנים, ואחריו אילון ט' שנים, ואחריו עבדן ז' שנים, ואחריו שמשון י"ט שנים, ואחריו עלי ל"ט שנים, הרי סך כל השנים שמונים ושלוש שנה, ויתכן שהנבואה שנאמרה לעלי והקימותי לי כהן נאמן וגו', היה אחד עשר שנים קודם שמת, וא"כ היתה הכהונה לבני איתמר שבעים ושתים שנה, ומזמן שנאמרה נבואה זו כבר נבחר כהן גדול מבני אלעזר, ונחשב שניטלה הכהונה מבני איתמר. ואביט ואין עוזר - פירוש שגם בני איתמר אינם ראויים לכהונה.

[ה] בימי כושן רשעים היתה - שזה היה לפני תחלת השופטים, וכתב הגר"א: שנאמר ויאמר אליו אדניו לא נסור אל עיר נכרי וגו' (שופטים י"ט י"ב), הרי שעדיין לא נכבשה ירושלים, שאם היה נכבש למה לא נכנסו לשם, ותיכף אחר מותו של יהושע נכבשה, על כרחך צריך לומר שתיכף אחר מות יהושע היה מעשה פלגש בגבעה, עכ"ל. (ביאורו לסדר עולם פ"ב). שמא יאמרו הגויים - הכונה לגויים שבדורות הבאים. אימתי קלקלו - כלומר איך תוך זמן קצר כזה קלקלו מעשיהם. ונתנה אצל שופטי ישראל - פירוש שנכתב בספר שופטים, הגם שתחלת ספר שופטים מפרש את כיבוש ירושלים, ומעשה פלגש בגבעה היה עוד לפני כן וכנ"ל, ואם כן היה מן הראוי לכותבו בסוף ספר יהושע, אלא מפני כבודן של ישראל העלים השי"ת את סיפור הדבר עד לבסוף. ברוך המקום ברוך הוא - הוא סיום דברי אליהו על מעשה פלגש בגבעה,

חילופי גירסאות
(יד) נילקוט מוסף: אמור
לאהרן, אמרתי לירמיהו.
(ועיי"ש צו"ר מה שפי').

ציונים

זהו צדוק הכהן - רש"י
ש"א ב' ל"ה. על הכל
הקב"ה פורע - ילקוט
שמואל רמז ק"ג כל הענין.
על אותה שעה הוא אומר
נתנה עלי בקולה - עיין
ילקוט תהלים רמז תשכ"א.

לבעליה, שנאמר ויבא איש אלהים אל עלי וגו', אמור
אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם, ועתה
נאם ה' חלילה לי וגו', והקימתי לי כהן נאמן וגו', והתהלך
לפני משיחי כל הימים (שמואל א, ב כולל), זהו צדוק הכהן לפני
דוד המלך.

[ז] על הכל הקדוש ברוך הוא פורע מדה כנגד מדה, בשביל
מעשיהן הרעים של בני עלי שהיו מקלקליו, יצאו ישראל
למלחמה ונהרגו מהן ארבעת אלפים, ואמרו בני ישראל
למה נגפנו ה' היום לפני פלשתים (שם ד ג). באותה שעה
אמר הקדוש ברוך הוא בשם בני עלי מכעיסין אותי בעזרת
ישראל ובעזרת נשים, לא אמרתם להם כלום, ועבשו
שיצאתם במלחמה אמרתם למה נגפנו ה' היום. ואמרו
ישראל נקחה אלנו משלה את ארון ברית ה' (שם), וכן עשו,
שלחו והביאו את ארון הברית, שנאמר וישלח העם שלה,
וישאו משם את ארון ברית ה' צבאות יושב הכרבים, ושם
שני בני עלי עם ארון ברית האלהים וגו', ויהי כבוא ארון
ברית ה' אל המחנה וידעו כל ישראל תרועה גדולה וגו'
(שם דה), באותה השעה הריעו כל ישראל תרועה גדולה שאין
בה ממש, על אותה שעה הוא אומר נתנה עלי בקולה על
בן שנאתיה (ירמיה יב ח).

[ח] וישמעו פלשתים את קול התרועה וגו', וידעו כי ארון
ה' בא אל המחנה וגו', ויאמרו אזי לנו כי לא היתה כזאת
אתמל שלשם, אזי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים
האלה וגו' (שמואל א, ד ו-ח). מיד יצאו ישראל למלחמה, ונהרגו
מהם שלשים אלף, ונשבה מהם ארון הברית, שנאמר ויפל
מישראל

משנת אליהו

[ז] בעזרת ישראל - שהיו נוטלים חלק בקרבנות כמו שנאמר שם (פסוק כ"ב). תרועה גדולה
בזרוע, כמו שנאמר בפסוק (שמואל א, ב' י"ג ט"ז). שאין בה ממש - אף שנצחו ביריחו ובשאר
מקומות על ידי תרועת שופר, כאן לא היה בו

חילופי גירסאות

טו) מינה זו ל'י' בנקודא, וכן
דרך הסלמוד בכ"מ (עין חס'
מגילה ג' א').

מישראל שלשים אֶלֶף רַגְלִי, וְאֶרֶוֹן אֱלֹהִים נִלְקַח וְגו' (שם י"א).
וְהַפְּלִשְׁתִּים הֵבִיאוּ אֶת אֶרֶוֹן הָאֱלֹהִים לְאֹשְׁדֹד לְבֵית דָּגוֹן
אֱלֹהֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּקְחוּ פְּלִשְׁתִּים אֶת אֶרֶוֹן הָאֱלֹהִים וַיָּבִיאוּ
אֹתוֹ בֵּית דָּגוֹן, וַיִּצְיְנוּ אֹתוֹ אֶצֶל דָּגוֹן, וַיִּשְׁכְּמוּ אֹשְׁדֹדִים
מִמַּחֲרַת וְהִנֵּה דָגוֹן נָפַל לְפָנָיו אֶרְצָה לְפָנֵי אֶרֶוֹן ה' וְגו', וְרֹאשׁ
דָּגוֹן וּשְׁתֵּי פָפוֹת יָדָיו בְּרִתּוֹת אֶל הַמַּפְתָּן וְגו', וַתִּכְבַּד יָד ה'
אֶל הָאֹשְׁדֹדִים וְגו', וַיִּשְׁלְחוּ וַיֹּאסְפוּ אֶת כָּל סִרְגֵּי פְּלִשְׁתִּים
וְגו', וַיֹּאמְרוּ גַּם יֹסֵב אֶרֶוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְגו', וַיְהִי אַחֲרֵי
הַסִּבּוֹ אֹתוֹ וַתְּהִי יָד ה' בְּעִיר מְהוֹמָה גְּדוֹלָה מְאֹד וְגו', וַיִּשְׁלְחוּ
אֶת אֶרֶוֹן הָאֱלֹהִים עֲקֶרוֹן וְגו', וַיִּזְעְקוּ הָעֲקֶרְנִים לֵאמֹר הַסִּבּוֹ
אֵלַי אֶת אֶרֶוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְהַמִּיתֵנִי וְאֶת עַמִּי וְגו' (שם ה ב"י).
כִּיּוֹן שָׂרְאוּ שָׁכֵן מִדְּתוֹ הוֹלִיכוּהוּ בַשָּׂדֶה, שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי אֶרֶוֹן
ה' בַּשָּׂדֶה פְּלִשְׁתִּים שְׁבָעָה חֲדָשִׁים (שם ו א). וְאַף שֶׁשֶּׁם הָיְתָה
הַמַּכָּה רַבָּה בָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּקְרָאוּ פְּלִשְׁתִּים לַכְּהֲנִים וּלְקַסָּמִים
לֵאמֹר מָה נַעֲשֶׂה לְאֶרֶוֹן ה', הוֹדִיעֵנוּ בְּמָה נִשְׁלַחְנוּ לְמָקוֹמוֹ
(שם פסוק ב). אַף עַל פִּי שֶׁאֵלּוּ הַכְּהֲנִים הָיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה,
אֲפִלּוּ הֵכִי הָיָה בָּהֶם דֶּרֶךְ אֲרִץ, וּמֵהוּ הִדְרֹךְ אֲרִץ שְׁהִיְתָה
בָּהֶם, שֶׁאֲמָרוּ לָהֶם אִם מִשְׁלָחִים ט"ו אַתֶּם אֶת אֶרֶוֹן אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל אֵל תִּשְׁלְחוּ אֹתוֹ רִיקָם, כִּי הִשָּׁב תִּשְׁכּוּ לוֹ אֲשֶׁם,
אִז תִּרְפְּאוּ (שם פסוק ג). כִּנְגֵד הַמַּכָּה שֶׁהֵבִיא עֲלֵיכֶם עֲכָבְרִים,
וְהָיוּ מְמִיתִים בָּכֶם אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וְטָף, וַיִּצְאוּ אַחֵר כֶּךָ מִתּוֹךְ
בְּתִיכֶם לַשָּׂדֶה וְאָכְלוּ חֲטִיִּם וּשְׁעוּרִים וְכָל מִינֵי קִטְנִיּוֹת, כִּנְגֵדוֹ
וַעֲשִׂיתֶם צִלְמֵי טַחֲוֹרִים שֶׁל זָהָב וְעֲכָבְרִי זָהָב לְכַבּוֹדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר
וַיֹּאמְרוּ מִסְפַּר סִרְגֵּי פְּלִשְׁתִּים חֲמִשָּׁה טַחֲרִי זָהָב וְחֲמִשָּׁה
עֲכָבְרִי זָהָב וְגו', וַעֲשִׂיתֶם צִלְמֵי טַחֲרִיכֶם וְצִלְמֵי עֲכָבְרִיכֶם
הַמְשַׁחִיתֶם אֶת הָאֲרֶץ, וְנִתְּתֶם לְאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כְּבוֹד וְגו',
וְלָמָּה תִּכְבְּדוּ אֶת לְבַבְכֶּם בְּאִשֶּׁר כִּבְּדוּ מִצְרַיִם וּפְרַעָה אֶת

לָבָם

משנת אליהו

ממש, בשביל חטא בני עלי. (ישועות יעקב). [ח] שכן מדתו - להכות אנשי העיר שהארון שם.

חילופי גירסאות
(טז) נטירה זו יש ש"ג רבים,
עין ע"ז כ"ד ב', ב"ר פנ"ד
ד', מד"ש פי"ב, ילקוט שמואל
רמז ק"ג. ובכ"ר חילוף
"המפולח צעדי עדים" גרס:
המאופדת בין שני כרובים.

ציורים
ואמרו שירה - תנחו' ויקהל
ס' ז', וזה"ק ח"א דף קכ"ג
א'. וכך אמרו - בעבודה
זרה כ"ד ב' הוא בשם רבי
יצחק נפחא, אבל בבראשית
רבה פנ"ד ד', ובמדרש
שמואל פי"ב, ובילקוט
שמואל רמז ק"ג מייתי לה
משמיה דתרב"א.

לכם וגו' (שם ד'), מיד מלאוהו כסף וזהב וירכיבוהו על
העגלה, שנאמר ויעשו האנשים בן, ויקחו שתי פרות עלות
ויאסרום בעגלה, ואת בניהם כלו בבית, וישמו את ארון ה'
אל העגלה, ואת הארז ואת עכברי הזהב וגו' (שם י"א).

[ט] וכשהיו הפרות מהלכין בדרך, היו הפרות נושאים את
קולן ואמרו שירה, וכך אמרו: ^{טז}רני רני השיטה, התנופפי
ברב הדרך, המחשקה ברקמי הזהב, המהללה ברכיר ארמון,
המפאר בעדי עדים, שנאמר וישרנה הפרות בדרך על הדרך
בית שמש במסלה אחת הלכו הלך וגעו ולא סרו ימין
ושמאל, וסרגי פלשתים הלכים אחריהם עד גבול בית
שמש (שם פסוק יב).

[י] וכיון שהיו רחוקים מבית שמש כאלפים אמה במדה,
אמרו סרגי פלשתים נטל את הבגדים ונניחם במקום מצנע,
ונראה מה הם עושים לאלהיהם שפן בפדנוהו אנחנו, וכן
עשו, מיד נטלו את הבגדים ונתנום במקום מצנע, ואנשי
בית שמש כיון שראו את הארון היה להם לטל את הבגדים
שלהם ולהניחם על פניהם, ולבוא ולפל לפני הארון שעה
אחת או שתיים או שלש, עד שיתכסה הארון של מלך מלכי
המלכים הקדוש ברוך הוא, כדי שיתגדל ויתקדש שמו של
הקדוש ברוך הוא מסוף העולם ועד סופו, והם לא עשו

כן

משנת אליהו

ישראל את הפלשתים בבגדיהם, שלא ידעו
ישראל שהפלשתים החזירו את הארון בעל
כרחם. (טובי חיים בשם זיקוקין דנורא). אבל הזית
רענן מפרש שהחביאו את בגדי ישראל, ובכל
זאת היתה תביעה עליהם למה לא חיזרו לחפש
בגדים ולכסות פניהם שלא יסתכלו בארון,
עיי"ש. כדי שיתגדל ויתקדש שמו של
הקב"ה - כי כשישראל מכבדין את הקב"ה
מתקדש שמו בכל העולם, שהגוים רואים כמה
מכבדין ויראין מהשי"ת.

[ט] השיטה - הארון שהיה עשוי מעצי שיטים.
(רש"י בב"ר פנ"ד). התנופפי - התרוממי. המחושקה
- קשורה לשון וחשוקיהם כסף (שמות כ"ז). ברקמי
זהב - מצופה זהב טהור מבית ומבחוץ.
המהוללה ברכיר ארמון - שספר תורה של משה
בתוכו, וארון מהולל ומפואר במה שבתוכו. דביר
הוא ספר בלשון פרס. בעדי עדים - ואין לך
עדי גדול מזה. (רש"י עבודה זרה כ"ד ב').
[י] ונניחם במקום מוצנע - שהחביאו את
הבגדים המיוחדים להם, כדי שלא יכירו בני

ציורים

חמשים אלף וגם סנהדרין - במדבר רבה ס"פ ה', ועיין תרגום יונתן בפסוק זה. שבשכר דבורה כו' - לעיל פ"ט [א]. ושכרן של אחאב וכו' שם [ב]. ושכרן של שבט כו' - שם [ג].

כן, אלא כְּשֶׁהָיוּ רוֹאִין אֶת הָאָרוֹן הַתְּחִילוּ שׁוֹחֲקִין וְזוֹקְפִין אֶת עֵינֵיהֶם וְעוֹמְדִים וּמְרַקְדִּים וּמְדַבְּרִים דְּבָרִים יִתְרִים, שֶׁנֶּאֱמַר וּבֵית שְׁמֶשׁ קִצְרִים קִצִּיר חֲפִים בְּעֵמֶק, וַיֵּשְׂאוּ אֶת עֵינֵיהֶם וַיֵּרְאוּ אֶת הָאָרוֹן וַיִּשְׁמְחוּ לְרֹאוֹת וְגו' (שם פסוק יג), וְהֵם אֵינָן יוֹדְעִין מִי הֵנִיחַ אֶת הָאָרוֹן. מִיָּד נִמְלֹו אֶת הָאָרוֹן וְהִנִּיחוּהוּ עַל הָאֶבֶן, שֶׁנֶּאֱמַר וְהִעֲגִלָּה בָּאָה אֶל שְׁדָה יְהוֹשֻׁעַ בֵּית הַשְּׁמָשִׁי וַתַּעֲמֵד שָׁם, וְשֵׁם אָבֶן גְּדוֹלָה, וַיִּבְקְעוּ אֶת עֲצֵי הָעֲגִלָּה וְאֶת הַפְּרוֹת הַיָּעִלוּ עָלֶיהָ לֵה', וְהַלּוֹיִם הוֹרִידוּ אֶת אָרוֹן ה' וְגו', וַיִּשְׁמוּ אֶל הָאֶבֶן הַגְּדוֹלָה וְגו' (שם יד-טו). וְאַחֵר כֵּךְ הִלְכוּ לָהֶם סִרְגֵּי פִלְשֶׁתִּים, שֶׁנֶּאֱמַר וַחֲמִשָּׁה סִרְגֵּי פִלְשֶׁתִּים רָאוּ וַיִּשְׁבּוּ עֲקֶרוֹן בַּיּוֹם הַהוּא (שם פסוק טז). לְפִיכֵךְ נִפְלֹו מִיִּשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים אֶלְפֵי, וְגַם סִנְהֶדְרֵי גְדוֹלָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר וַיָּךְ בְּאַנְשֵׁי בֵּית שְׁמֶשׁ כִּי רָאוּ בְּאָרוֹן ה', וַיָּךְ בָּעַם שְׂבָעִים אִישׁ חֲמִשִּׁים אֶלְפֵי אִישׁ וְגו' (שם פסוק יז), מִי הִרְגָּ אֶת כָּל אֵלֹו, הָיוּ אוֹמְרִים לֹא הִרְגָּ אוֹתָם אֶלָּא אֲנָשֵׁי בֵּית שְׁמֶשׁ, שְׁלֹא הָיָה בָּהֶם דֶּרֶךְ אֶרֶץ. [יא] לְלַמֶּדְךָ שְׁלֹא חֶסֶד מִיִּשְׂרָאֵל אֶפְלוּ שְׁוֵה פְרוּטָה שְׁלֹא בְדִין, אֶלָּא הַכֹּל בְּדִין אֱמֶת. יְהִי הָאֱלֹהִים מְבָרֵךְ לְעוֹלָם וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, הוּא יוֹדֵעַ שֶׁבְּשֶׁכֶר דְּבוּרָה וּבֶרֶק וּנְבוֹאָתָם, בְּאַתָּה תִּשְׁוְעָה גְדוֹלָה לְיִשְׂרָאֵל עַל יְדֵיהֶם. וּשְׁכָרְךָ שֶׁל אַחֲאָב וְאִיזָבֵל, אֶבְדּוּ מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וּמִן הָעוֹלָם הַבָּא, וְאֶבְדּוּ אֶת בְּנֵיהֶם עִמָּהֶם. וּשְׁכָרְךָ שֶׁל שִׁבְט זְבוּלוֹן וְנַפְתָּלִי שֶׁעָשׂוּ רִצּוֹן

אביהם

משנת אליהו

לבא מאלֵיךְ. שְׁלֹא הָיָה בָּהֶם דֶּרֶךְ אֶרֶץ - שְׂרָאוּ בָאָרוֹן. (במדבר רבה שמביא לתדב"א שבכאן). [יא] שְׁבִינְךָ דְּבוּרָה וּבֶרֶק וּנְבוֹאָתָם - פִּירוּשׁ שְׁבִין דְּבוּרָה וּבִין בֶּרֶק הָיוּ נְבִיאִים וּכְמִבּוֹאֵר לְעִיל בְּרִישׁ פֶּרֶק ט', וְזִכּוּ לָזֶה עַל יְדֵי מַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים כְּמִבּוֹאֵר שֵׁם, וְזֶהוּ שֶׁאֵמַר כֹּאן בְּשֶׁכֶר דְּבוּרָה וּבֶרֶק וּנְבוֹאָתָם, דִּהְיִינוּ עֹבְרִים מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁזֶכּוּ בִּשְׁל כֵךְ לְנְבוֹאָה. שֶׁעָשׂוּ רִצּוֹן אֲבִיהֶם שְׁבִשְׁמִים - כֹּלל בִּזֵּה מֵהָ שֶׁאֵמַר לְעִיל בְּפֶרֶק ט' [יב] שְׁבִינְךָ תִּשְׁוְעָה

וְעוֹמְדִים וּמְרַקְדִּים - דִּהְיִינוּ שְׁלֹא נִפְלֹו עַל פְּנֵיהֶם לְרֹאוֹתוֹ רַק דֶּרֶךְ חֲרָדָה וִירָאָה, אֵלָּא עֲמָדוֹ זְקוּפִים וְרָאוּ וּשְׁמְחוּ, כְּמִבּוֹאֵר בְּפֶסוּק וַיִּשְׁמְחוּ לְרֹאוֹת, שֶׁהוּא דֶּרֶךְ קִלּוֹת רֹאשׁ, וְלֹא בְּדֶרֶךְ גִּילָה בְּרַעְדָּה בְּמִקּוֹם גִּילָה תִּהְיֶה רַעְדָּה. (מהרש"א סוטה ל"ה א'). וּמְדַבְּרִים דְּבָרִים יִתְרִים - בְּגַמ' סוטה אֵיתָא שֶׁאֵמַר: מֵאֵן אִמְרִיךָ דִּאֲמֵרִית, וּמֵאֵן אֵתָא עֲלֵךְ דִּאֲפִיִּיסִית. וּפִירְשִׁי: מִי הִכְעִיסְךָ שֶׁהִכְעִיסִית וְלֹא הִצֵּלְתָּ אוֹתָךְ מִהִשְׁבִּיָּה. וְעַתָּה מִי פִיִּיסְךָ שֶׁנִּתְפַּיִּיסִית

תנא דבי אליהו

קצה

חילופי גירסאות
(א) כ"ה ד"ה, וכע"ז נכ"ה.
בד"ה השמיט פסוק ז.

ציונים

ושכרה של יעל כו' - שם
[יד]. ושכרו של פנחס כו'
- לעיל סי' ב'. ושכרן של
סנהדרין כו' - לעיל סי' ד'.
ושכרן של בני עלי כו' -
לעיל סי' ז'. ושכרן של
אנשי כו' - לעיל סי' י'.
במדה שאדם מודד -
עמשי"ג לעיל פ"ג [ג].
ישמור אדם - ילקוט וירא
רמז פ"ב כל הענין. שלא
יאכל עם עמי הארץ - סא"ז
פט"ז [ד], ועיין ברכות מ"ג
ב', שבת י"ג א', תוספ' שם
פ"א ה"ז, פסחים מ"ט א'
וברי"ף שם, סנהדרין נ"ב
ב', ורש"י שם כ"ג א' ד"ה
אין נכנסין, וע"ע בסא"ז
פט"ז [י], ובדא"ז פ"א,
ופ"ה, ר"מ פ"ה מדעות
ה"א, אר"ה סי' ק"ע ס"כ
ובאריכות בביאור הלכה
שם, ובארחות חיים לרא"ש
סי' קכ"א. ונחשדן על
השביעית - עיין דמאי פ"ג
משנה ו', גיטין נ"ד א',
בכורות ל' א', תוס' כתובות
כ"ד א' ד"ה שלי חדש,
והתוספות רעק"א דמאי פ"ג
משנה ה', ובשביעית פ"ה
משנה ט'. לא ישבתי עם
מתי שוא - עיין מסילת
ישרים פ"ה (והמפסיד
השלישי).

אביהם שבשמים, ורצון יעקב אביהם, לפיכך באתה תשוועה
גדולה על ידיהם. ושכרה של יעל אשת חבר הקיני שעשתה
רצון בעלה, באתה תשוועה גדולה על ידה. ושכרו של פינחס,
יצאו בני אפרים למלחמה ונהרגו מהן ארבעים ושנים אלה.
ושכרן של סנהדרין הגדולה ופינחס עמהם, נהרגו בגבעת
בנימין שבעים אלה. ושכרן של בני עלי נהרגו ארבעת
אלפים, ואחר כך שלשים אלה, ונשפה הארון. ושכרן של
אנשי בית שמש שלא היה בהן דרך ארץ, נפלו מהן מישראל
חמשים אלה וגם סנהדרין הגדולה. מכאן אמרו: במדה שאדם
מודד בה מודדין לו. בודאי רבון כל העולמים צדקתך בהררי
אל משפטיך תהום רבה (תהלים לו ז).

פרק יב

[א] ישמור אדם את הדברים בלבו שלא יאכל עם עמי
הארץ על השלחן, ולא ירבה עמהם בסעודה בכל מקום,
מפני שעמי הארץ ממעטין במעשרות ונחשדין על השביעית,
והפסוק אמר מה לתבן את חבר וגו' (דברים כג). וכן אמר
דוד לא ישבתי עם מתי שוא, ועם נעלמים לא אבוא וגו'
(תהלים כו ד), ואומר שנתתי קהל מרעים (שם פסוק ה), ואומר
ה' אהבתי מעון ביתך וגו' (שם פסוק ח), ואומר ארחץ בנקיון
כפי

משנת אליהו

מסיתים ומדיחים בני אדם מעבודת השם על ידי
טענות של מינות. (מלבי"ם שם, ועיין להלן בסוף
הפרק). ועם נעלמים - שהם אנשים הדבוקים
בתאוות העולם הזה והנאות העולם. (מלבי"ם שם).
אהבתי מעון ביתך - ובבית ה' יש את התלמידי
חכמים ולא את עמי הארצות. ואומר ארחץ
בנקיון כפי - כן צריך לומר. (עיין חילופי גירסאות).
ופירושו שדוד אומר על עצמו שלא התחבר עם
עמי הארץ ומתוך כך לעולם הוא נקי, ואינו נכשל
בחטאי עמי הארצות.

על ידי זבולון משום ששימש את יששכר ועשה
לו אכסניה, והוא רצון השם שבוזה יכול לשקוד
על התורה.

פרק יב: [א] בכל מקום - מדקדק לומר שלא ירבה
עמהם בסעודה "בכל מקום", אבל יש אופנים
שמותר, וכמבואר בדמאי פרק ד' משנה ב' ופרק
ז' משנה א' (ויעו"ש בתפא"י, ובביה"ל שבציונים). מה
לתבן את חבר - שהתלמיד חכם נמשל לתבואה
[שנקרא בר], ועם הארץ נמשל לתבן, ואיך יתכן
עירוב של תבן עם בר. עם מתי שוא - שהם

בפ"י (שם פסוק ו), לְשִׁמְעַע בְּקוֹל תּוֹדָה (שם פסוק ז), יֵאָל תִּאֲסֹף עִם חֲטָאִים נַפְשֵׁי וְגו' (שם פסוק ט), וְאָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל עוֹף לְמִינוֹ יִשְׁכֵּן, וּבֵן אָדָם לְדוֹמָה לוֹ.

[ב] מִכָּאֵן אָמְרוּ חֲכָמִים: יִרְבֶּה אָדָם סְעוּדָתוֹ עִם תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, ג' [כְּדֵי שְׂיִלְמַד מֵהֶן דְּכַרֵּי תוֹרָה], וְאֵל יִרְבֶּה סְעוּדָתוֹ עִם עַמִּי הָאָרֶץ, לְפִי שְׁלֹאֲחֵר שְׁעָה הוּא מְסַפֵּר עָלָיו לְשׁוֹן הָרַע. וְיִלְמַד מֵאַבְרָהָם אֲבִינוֹ עָלָיו הַשְּׁלוֹם, שְׁעָשָׂה סְעוּדָה לְמַלְאָכִים וְנִהְנֶה מִמֶּנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי וְגו', אֵל נָא תַעֲבֹר מֵעַל עֲבֹדְךָ וְגו', וַיִּקַּח חֲמָאָה וְחָלָב וּבֵן הַבֶּקֶר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לַפְּנִיָּהֶם וְגו', וַיֹּאכְלוּ (בְּרַאשִׁית יח גח).

[ג] מִכָּאֵן אָמְרוּ: יִטַּל אָדָם תַּחֲלָה יְרִשׁוֹת מִרְבּוֹ, וְאַחֵר כֶּךָ עֲשֵׂה רִצּוֹן תַּלְמִידֵי חֲכָמִים הַבָּאִין אֵלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי וְגו', אֵל נָא תַעֲבֹר וְגו'.

[ד] וְכָל הָאוֹמֵר לֹא אָכְלוּ מִלֶּאכֵי הַשָּׂרֵת עִם אֲבְרָהָם אֲבִינוֹ עָלָיו הַשְּׁלוֹם, לֹא אָמַר בָּלוֹם, אֲלֵא בְּצַדִּיקָתוֹ שֶׁל אוֹתוֹ צְדִיק, וּבְשֹׁכֵר טָרַח שְׁפָרַח בְּשִׁבְלֵלָם, פָּתַח לָהֶם הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא

את

עמ' רע"ג, וזה"ק ח"א ק"ב א', ושם ק"ד א', ועיין ח"ג רמ"ב א'. פתח להם הקב"ה את פיהם - תוס' ב"מ פ"ו ב' ד"ה נראין.

חילופי גירסאות

(ב) פסוק זה ל"י גד"ה, כי אס' נמ"ר וד"ג. (ג) נוסף נמ"ר. (ד) כ"ס צילקוט. נמ"ר וד"ר: רשות ואח"כ יעשה רצון ת"ח הבאים אחריו לכך כו'. נז"ג הגיה: ואח"כ ירוץ אחרי ת"ח הבאים אצלו, ויעשה רצונם.

ציונים

כל עוף למינו ישכון - עיין תוס' ב"ק צ"ב ב' ד"ה משולש, מדרש לקח טוב בראשית כ"ו ל"ד, שכל טוב שם כ"ח ט', מכאן אמרו חכמים - עיין בסוה"ט בקונטרס "מאמרים מתנא דבי אליהו שאינם לפנינו". ירבה אדם סעודתו כו' - פרקי רבינו הקדוש (אוה"מ עמ' תק"ח), חופת אליהו רבא (שם עמ' ק"ע). רשות מרבו כו' שנאמר כו' - עיין שבוועות ל"ה ב', ב"ר פמ"ז ו'. וכל האומר כו' - ב"מ פ"ו ב', ב"ר פמ"ח י"ד, שמו"ר פמ"ז ה', ויק"ר פל"ד ח', תרגום יב"ע בראשית י"ח ח', מדרש שכל טוב בראשית י"ח ח', מדרש לעולם פ"ב (אוה"מ עמ' רע"ג), וזה"ק ח"א ק"ב א', ושם ק"ד א', ועיין ח"ג רמ"ב א'.

משנת אליהו

נהנה ממנו דומה לקיתון של חרס. כיון שנשבר אין לו תקנה. (ע"פ ישועות יעקב). וילמד מאברהם אבינו - ילמד ממעשה אברהם אבינו עליו השלום שהמלאכים נהנו מסעודתו, ולא סרבו כמו אצל לוט ומנוח כדלקמן. (ישועות יעקב). [ג] מכאן אמרו וכו' - מאחר שהביא את הפסוק שאכלו אצל אברהם, מפרשו כולו. תחלה רשות מרבו - שכשם שאברהם ביקש תחלה רשות מהקב"ה ואחר כך קיבל את האורחין, כך יתנהג אדם בהיותו לפני רבו ובאו אליו אורחים יטול תחלה רשות מרבו ואחר כך יקבל אורחיו. [ד] פתח להם הקב"ה את פיהם - שנתן להם כח הגשמי. (זית רענן). והיינו שלצורך השליחות נתלכשו בגוף, ובכבא מציעא (פ"ו ב') אמרו שהמלאכים היו

לשמיע בקול תודה - להשמיע בפני קהל קדושים תודה על החסדים שעשה לו האל, ולספר כל הנפלאות שעשה עמן. (רד"ק). ומזה לומד שלא היה עם עמי הארץ, שבפניהם אינו יכול להודות, כי אינם מבינים זאת. אל תאסוף עם חטאים נפשי - שדוד התפלל שלא ימות כמו שמתים החטאים בעוונם, כי הוא אין לו שייכות עמהם כלל. [ב] שלאחר שעה הוא מספר עליו לשון הרע - כי בתחלה נותן העם הארץ לאכול לתלמיד חכם, ואחר כך מדבר עליו דברי גנאי, איך אכל הרבה ואיך שתה הרבה, וכל מה שהפה יכול לדבר עליו, וכן אמרו חז"ל (סנהדרין נ"ב ב'): למה תלמיד חכם דומה לפני עם הארץ? בתחילה דומה לקיתון של זהב. סיפר עמו דומה לקיתון של כסף.

חילופי גירסאות
(ה) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"נ
הגיה: לכך נאמר. (ו) כ"ה
צמ"ר וד"ר. צוד"נ נשמט
צמ"ר. (ז) כ"ה צמ"ר
וילקוט. צמ"ר וד"ר: כשעה
כשתים בר. (ח) צמ"ר:
לישוב. וד"ר הגיה: לישב
תחתיהם (ול"י). צמ"ר: ליש,
והוא: לישראל, ול"י שם לעיל.

ציונים
שכן הוא דרך גמ"ח - פאה
פרק א' משנה א'. שבשכר
קיתון של מים - ב"מ פ"ו
ב', תוספתא סוטה פ"ד
ה"א, ב"ר פמ"ח י', קה"ר
פי"א [א], וע"ע פס"ד פי"ד
ג'. ממהרת ומשכמת כו'
- עיין ב"ר פ"ס ה'.
ואומרים עלי באר - עיין
ברייטא דמסכת מדות,
וזה"ק ח"ג דף קפ"ג ב'.
בזכות כו' מרים - עיין
תענית ט' א', תוספ' סוטה
פי"א ה"א, במ"ר פ"א ב',
רש"י שבת ל"ה א'.
ובשכר צילו של אילן -
תוספ' סוטה פ"ד שם, ב"ר
פמ"ח י', קה"ר שם, ועיין
פס"ר שם. שבעה ענני
הכבוד - עיין ספרי
בהעלותך פרשה פ"ג, ספרי
זוטא שם ל"ג, מכילתא
דרשב"י ר"פ בשלח,
[אדר"נ פכ"ט ד'], במ"ר
פ"א ב', פסדר"כ פ"ג (כ"א)
ב', ברייתא דמלאכת
המשכן פי"ד, מסכת
אצילות (אוה"מ עמ' ס"ט),
וזה"ק ח"ג דף קנ"א א', ודף
ש"ב ב'.

את פיהם ואכלו, השנאמר והוא עמד עליהם תחת העץ
ויאכלו (שם).

[ה] ברוך המקום ברוך הוא, שמשלים שכר טוב לאותהבין
וליראיו בעולם הזה ובעולם הבא, שכן הוא דרך גמילות
חסדים, שאדם אוכל פרותיהן בעולם הזה, והקרן קימת לו
לעולם הבא. שבשכר קיתון של מים שרחצו רגליהם מלאכי
השרת, נתן הקדוש ברוך הוא לישראל ארבעים שנה במדבר
את הבאר. ביצד, בזמן שהיו ישראל עושין רצונו של מקום,
היתה הבאר ממהרת ומשכמת והולכת ונובעת במקומה,
במקום שהיו ישראל שרויין. ובזמן שאין עושין רצונו של
מקום, היתה הבאר מאחרת ובשעה בשתים בשלש בארבע
בחמש, עד שהיו יוצאים נערים קטנים ותלמידי חכמים,
ואומרים: עלי באר בזכותו של אברהם יצחק ויעקב, עלי
באר בזכות משה ואהרן ומרים, ואחר כך היתה הבאר
נובעת והולכת בין שבטו של יהודה לשבטו של יששכר,
שנאמר אז ישיר ישראל את השירה הזאת, עלי באר ענו
לה וגו' (במדבר כא יז), באותה שעה היתה שמחה גדולה לישראל
מגדולם ועד קטנם.

[ו] ובשכר צלו של אילן שהשיב אברהם אבינו את מלאכי
השרת תחתיו, הקיף הקדוש ברוך הוא על ישראל את
שבעה ענני הכבוד במדבר ארבעים שנה.

ובשכר

משנת אליהו

נראין כאוכלין ושותין, והוא משום שהגמרא
סוברת שלא נתלבשו בגוף, ורק היו נראין כבני
אדם. (שמעתי ממו"ר הגרא"ל שטיינמן שליט"א, ועיין
זה"ק ח"א דף ק"א א'). [ה] קיתון - מין צלוחית
וכוס. (ערוך). כיצד - פירוש כיצד היה מנהגה
של הבאר. נערים קטנים - משום שלא חטאו
עדיין והם הבל שאין בו חטא. (ישועות יעקב).
בין שבטו של יהודה לשבטו של יששכר -

שנאמר (במדבר כ"א י"ח): באר חפרוה שרים וגו'
במחוקק במשענותם. ויהודה נקרא מחוקק, כמו
שכתוב (תהלים ס' ט') יהודה מחוקקי. ויששכר גם
כן נקראים מחוקקים, כמו שכתוב (דהי"א י"ב ל"ג)
ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, וכמבואר ביומא
כ"ו א'. (זית רענן). וזה היה בתחלת נביעת הבאר,
אבל אחר כך היה מושך כל נשיא שבט את המים
למקום שבטו כמובא ברש"י פרשת חקת. (לוח ארז

קצח

סדר אליהו רבא, פרק יב [ז-ט]

חילופי גירסאות

(ט) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ע
הוסף: ובשר חמאה וחלב.
(י) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ע
הגיה: בשבילו.

צייונים

ובשכר הפת לחם - תוספ'
שם, ב"ר שם, פס"ר שם,
מדרש חדש פרשת בשלח
(עמ' רל"ג), ועיין ב"מ שם.
כל מי שהיה רוצה לטעום
- יומא ע"ה א', מכילתא
יתרו (עמלק) פרשה א'
(עה"פ ויחד יתרו), שמור'
פכ"ה ג', במ"ר פ"ד ד', תנ"י
בשלח סי' כ"ב, מדרש
תהלים מזמור כ"ג, ועיין
ספרי בהעלותך פפ"ט,
רש"י שם י"א ח'. טעם
חמאה וחלב - עיין בספר
מעיל צדקה לר"א הכהן
מאיזמיר סי' תס"ו. ובשכר
אותו עגל - ב"ר פמ"ח י'.
ובשכר שליוה כו' - בב"ר
שם הוא בע"א.

[ז] ובשכר הפת לחם שהאכיל אברהם אבינו למלאכי
השרת, נתן הקדוש ברוך הוא לישראל את המן במדבר
ארבעים שנה.

ברוך המקום ברוך הוא, שאין לפניו משוא פנים, בשם
שעשה אברהם אבינו למלאכי השרת לחם^ט, כך היה המן,
כל מי שהיה רוצה לטעום בו טעם פת היה טועם טעם
פת, טעם בשר טועם, טעם דבש טועם, טעם חמאה וחלב
טועם, שנאמר שטו העם ולקטו וגו', והיה טעמו כטעם
לשד השמן (שם יא ח).

[ח] ובשכר אותו עגל שהאכיל אברהם אבינו למלאכי
השרת, נתן הקדוש ברוך הוא לישראל במדבר את השלו
שתי פעמים, אחת קדם מתן תורה, ואחת לאחר מתן תורה.
השלו דבר גדול היה לישראל, בשביל שהביא הקדוש ברוך
הוא הדבר על ידו.

[ט] ובשכר שליוה אברהם אבינו את מלאכי השרת, לזה
הקדוש ברוך הוא את בניו במדבר ארבעים שנה, שנאמר
וה' הלך לפניו יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך וגו'
(שמות יג כא). אלמלא זה הדבר הגדול כתוב אי אפשר
לאמרו, בביכול באב לפניו בנו, כרב שנטל פנס לפני
עבדו, באם לתינוק, שנאמר ויאמר משה אל ה' וגו', כי

חאמר

משנת אליהו

ואחת לאחר מתן תורה - כמבואר בפרשת
בהעלותך (במדבר י"א ל"א). דבר גדול היה
לישראל בשביל שהביא וכו' - כן צריך לומר.
(עיין חילופי גרסאות). והכונה שהשלו היה דבר גדול,
שכן מצינו שבשבילו הביא הקב"ה עונש גדול
[דבר] לישראל. [ט] פנס - בית קיבול שנותנים
בו נר כדי שלא יכבה מפני הרוח. (ערוך). כי
תאמר אלי שאהו בחיקך וכו' - ממה שהשי"ת
היה חפץ שמשה רבינו יתנהג עם בני ישראל
כאומן עם היונק, אנו למדים שכך הקב"ה נוהג

למשה"ח פלאג"י). [ז] שעשה אברהם אבינו
למלאכי השרת לחם - בגמ' (ב"מ פ"ו א') מבואר
שלא הביא לפניו לחם, לפי שנטמאה העיסה,
אבל התדב"א סובר שכן הביא להם לחם, אף שלא
הוזכר בפסוק. וכן הוא בבראשית רבה (פמ"ח י"ד),
עיין שם. ולא גרסינן כאן "בשר חמאה וחלב",
שבסמוך מבואר שעל הבשר קבלו שכר אחר, (ועיין
חילופי גרסאות). ובבא מציעא (פ"ו ב') מבואר שעבור
החמאה וחלב זכו למן. [ח] אחת קודם מתן
תורה - כמבואר בפרשת בשלח (שמות ט"ז י"ג).

תנא רבי אליהו

קצט

חילופי גירסאות
(יא) כ"ה נכ"ר וד"ר. נוד"ג
סגים: ולא נהנה ממנו,
שנאמר וגדעון בא וכו'.
(יב) נכ"ר וד"ר: ממנו.

ציונים
מגדעון [ונהנה ממנו] - עיין
זוה"ק ח"א דף רנ"ד ב'
בהשמטה סי' י"ב, זו"ח נח
דף כ"ג, וי"ל. כמה ענשה
וזכותה של פת - סנהדרין
ק"ג סוף ע"ב, מדרש אגדה
שמות ב' י"ט, ועיין אהבת
חסד לח"ח ענין הכנסת
אורחים פ"א. שנענשו על
דוד - שמואל א', כ"ב
י"ח-י"ט. ואמר לו הקב"ה
אל תהנה - מלכים א', י"ג
ט'. נביא שקר - תרגום
ורש"י שם פסוק י"א.
בשכיל פת שנתן - ערש"י
שם פסוק כ"ב.

תאמר אלי שאתה בחיקך פאָשר ישא האמן את הינק
וגו' (במדבר יא י"ב).

[י] לַמִּדְנֹו מַגְדֵּעוֹן שְׁעֵשָׂה לֶחֶם לַמֶּלֶךְ וְנִהְיָה מִמֶּנּוּ,
שְׁנֵאמֶר וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם נָא מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְגו', וְהִצָּאתִי
אֶת מִנְחָתִי וְהִנַּחְתִּי לְפָנֶיךָ וְגו', וְגִדְעוֹן בָּא וַיַּעַשׂ גְּדֵי עֲזִים
וַאֲיֵפֶת קֶמַח מִצּוֹת וְגו', וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ ה' אֶת קֶצֶה הַמְּשֻׁעָנֹת
אֲשֶׁר בָּיְדוּ וַיַּנֵּעַ בַּפֶּשֶׁר וּבַמִּצּוֹת, וַתַּעַל הָאֵשׁ מִן הַצּוּר וַתֹּאכַל
אֶת הַפֶּשֶׁר וְאֶת הַמִּצּוֹת וְגו' (שופטים ו י"ב).

[יא] לַמִּדְנֹו מִמֶּנּוּ שְׁעֵשָׂה לֶחֶם לַמֶּלֶךְ וְלֹא נִהְיָה מִמֶּנּוּ,
שְׁנֵאמֶר וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ ה' אֵל מִנּוּחַ אִם תַּעֲצֹרֵנִי לֹא אֶכֹּל
בְּלַחֲמֶךָ וְגו' (שם יג טו).

[יב] בּוֹא וְרֵאה כְּמָה עֲנִשָּׁה וּזְכוּתָה שֶׁל פֶּת, הוֹרֶגֶת גְּדוּלֵי
יִשְׂרָאֵל, וּמִשְׁרָה שְׂכִינָה עַל גְּבִיאי שְׁקֶר. וּמִנֵּין שֶׁהוֹרֶגֶת גְּדוּלֵי
יִשְׂרָאֵל, צֵא וּלְמַד מִמָּקוֹם נוֹכַח עִיר הַפְּהִיגִים וְאַחִימֶלֶךְ בֶּן
אַחִיטוֹב וְשֹׁאוֹל, שֶׁנֶּעֱנְשׂוּ עַל דָּוָד עֲנֵשׁ גְּדוֹל. וּמִנֵּין שֶׁמִּשְׁרָה
שְׂכִינָה עַל גְּבִיאי הַשְּׁקֶר, צֵא וּלְמַד מֵאוֹתוֹ הַנָּבִיא שָׁפָא אֶל
יִרְבֵּעָם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, וְאָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵל תִּהְיֶה
יְבִמָּקוֹם הַזֶּה, וְאִם נִהְיֶיתָ תָּמוּת. בָּא אֵלָיו גְּבִיא שְׁקֶר אֶחָד
וְאָמַר לוֹ גַּם אֲנִי נָבִיא כְּמוֹךָ (מלכים א, יג יח), אָף עַל פִּי שֶׁבָּחַשׁ
לוֹ שְׁרֵתָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ עַל גְּבִיא הַשְּׁקֶר, בְּשִׁכִּיל פֶּת שֶׁנָּתַן
לְעוֹכְרֵי

משנת אליהו

כמה ענשה וזכותה של פת - בא לפרש מה
טעם החמירו כל כך שלא ירבה בסעודה עם
עמי הארץ, ומשום שאכילת פת הוא דבר גדול
מאד וכמו שמבאר והולך. שנענשו על דוד
עונש גדול - והכל הוא בסיבת פת, שאם היה
יהונתן נותן לדוד שתי ככרות לחם לא היו
נהרגים כהני נוב, ולא היה נטרד דואג האדומי,
ולא היה נהרג שאול ושלשת בניו, שלא היה
נצרך לדוד לקחת לחם מאחמילך הכהן. (סנהדרין
ק"ד א' ורש"י שם).

עם ישראל. [י] שעשה לחם למלאך ונהנה
ממנו - נראה נוסחא זו עיקר. (ועיין חילופי
גרסאות). שכן מצינו בפסוק שהמלאך המתין עד
שגדעון הביא את המנחה, מה שאין כן אצל
מנוח שאמר לו המלאך אם תעצריני לא אוכל
בלחמך ולא רצה להתעכב עד שיביא את
המנחה, וכפי הנראה שגדעון לא היה עם הארץ
(ועיין ציונים), ולכן המתין לו המלאך בסעודתו.
[יא] ולא נהנה ממנו - ומנוח עם הארץ היה
כמבואר בברכות ס"א א'. [יב] בוא וראה

חילופי גירסאות

יג) זילקוט הגי':
שהמחלוקות רבות עליו.
יד) זכ"ר ל' "שנשמים".
וכ"ה לעיל ספ"ו ונפסקים (מ"ט
ח'), ועיין ספ"ו פט"ו.
א) גי' הילקוט: אמר רבי
עקיבא.

ציונים

ישמור אדם כו' - ילקוט כי
תשא רמו שצ"א כל הענין,
[גהש"ס לגרע"א ע"ז ג' ב].

לְעוֹבְרֵי דִּרְכֵּימָם, שְׁנֵאֲמַר וַיְהִי הֵם יֹשְׁבִים אֶל הַשְּׁלֶחֶן, וַיְהִי
דְּבַר ה' אֶל הַנָּבִיא אֲשֶׁר הֵשִׁיבוּ וְגו' (שם פסוק כ).
[יג] מִכָּאֵן אָמְרוּ: כָּל הָאוֹכֵל לֶחֶם עַל הַשְּׁלֶחֶן עִם עַם הָאָרֶץ
וּמִרְבֵּה עִמּוֹ בְּסֵעוּדָה, אֵין דְּבָרֵיו נִשְׁמָעִים, וּלְבַסּוֹף יִמְחָלֶקֶת
בָּא עַל יָדוֹ, שְׁנֵאֲמַר מְנַשֶּׁה אֶת אֶפְרַיִם וְאֶפְרַיִם אֶת מְנַשֶּׁה יַחְדָּו
הִמָּה עַל יְהוּדָה וְגו' (שְׁעִיָּה ט כ). הָא לְמִדַּת שְׂכָל הָאוֹכֵל לֶחֶם
עִם עַם הָאָרֶץ עַל הַשְּׁלֶחֶן בְּאֵלּוֹ עוֹבֵד עֲבוּדָה זָרָה, וְאֵם תַּלְמִיד
חֶכֶם הוּא מְזַלְזֵל אֶת תּוֹרָתוֹ, וּמְחַלֵּל שְׁמוֹ שֶׁל אָבִיו "שֶׁבַשְׁמַיִם,
וּמֵאֲלֵמֶן אֶת אִשְׁתּוֹ, וּמִיָּתָם אֶת בְּנָיו, וְאֵינוֹ מְמַלֵּא אֶת יָמָיו,
וְקוֹשֵׁר שֵׁם רַע לוֹ וּלְבָנָיו וּלְבָנֵי בְנָיו עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת.

פֶּרֶק יג

[א] יִשְׁמַר אָדָם אֶת עֲצָמוֹ שְׁלֵא יִרְבֶּה שְׁחוֹק שִׁיחָה וְתַפְלוּת.
אֵין שְׁחוֹק אֵלָּא גִלּוּי עֲרִיּוֹת, שְׁנֵאֲמַר רָאוּ הַבָּיָא לָנוּ אִישׁ
עֹבְרִי לְצַחֵק בְּנוֹ, בָּא אֵלָּי לְשֹׁכֵב עִמִּי וְגו' (בְּרַשִׁית לט יד). * וְאָמְרוּ:
שְׁחוֹק

משנת אליהו

עובד עבודה זרה - נראה שזה לומד מהפסוק
שהביא בראש הפרק "לא ישבתי עם מתי שוא"
שהכונה למינים ומסיתים כמו שהובא לעיל
מהמלבי"ם, ומאחר שהפסוק מתפרש על האכילה
עם עמי הארץ, נמצאנו למדין שהאוכל עמם הוא
כשותף למינים רח"ל. ומחלל שמו של אביו
שבשמים - שהבריות אומרים אוי לו למי שלמד
תורה, כמה מכווערים מעשיו. (מהרש"א פסחים מ"ט
א'). ומאלמן את אשתו - לפי שמבקש לימודו
באכילה ואינו מוצא, וגולה למזונות, והרי אשתו
אלמנה חיה ובניו כיתומים. (רש"י שם עיי"ש). [וכפי
הנראה שזה שייך רק בסעודת עם הארץ, אבל
בסעודה של תלמיד חכם הרי הוא יודע היטב
כמה להוציא ומתי להוציא].

פרק יג: [א] שחוק שיחה ותפלות - שחוק -
כמשמעו. שיחה - היינו שיחה בטלה. תפלות -
נבול פה. אין שחוק אלא גילוי עריות - הכונה

[יג] מכאן אמרו - נראה שלומד זה ממה שמצינו
שירבעם לא שמע בקול הנביא שהזהירו לחדול
מלעבוד עבודה זרה, והוא משום שהנביא אכל
עם עמי הארץ על השולחן, ואף שמצינו שאכל
רק עם נביא השקר, אפשר שגם לפני כן עשה
כן. ולבסוף מחלוקת בא על ידו - זה נלמד
מהפסוק שאמר מנשה את אפרים ואפרים את
מנשה יחדיו המה על יהודה, שהכונה שמנשה
יבואו להשחית את אפרים ואפרים יבואו להשחית
את מנשה, ושניהם יחדיו יבואו להשחית את
יהודה, וזה שיא המחלוקת שיתכן, עד שבאים
להשחית זה את זה. שנאמר מנשה את אפרים
וגו' - וקודם לכן נאמר: ויגזור על ימין ורעב
ויאכל ולא שבעו וגו', ודרשוהו חז"ל בכמה
מקומות לענין אוכל אכילה שאינה כשירה, וכל
האוכל עם עם הארץ הוא בכלל זה, שכן מכשילו
במאכל שאינו כשר. (זיקוקן דנורא עיי"ש). כאילו

חילופי גירסאות
(ב) כ"ה צמ"ד. ונד"ר נשמט
הכנה. צמ"ד הגיה: אין שחוק
אלא ליצנות שנאמר ועתה
אל תתלוצצו, שהיו
מתלוצצים על דינה של
גיהנם. (ג) כ"ה צמ"ד וד"ר.
צמ"ד הגיה: לכך. (ד) צמ"ד
הוסף: ומיום שנברא העולם
עד אותה השעה.

ציונים

שחוק וקלות ראש מרגילין
כו' - אבות פרק ג' מ"ג
[משמיה דר"ע], שמור
פרשה ל' כ"א, אדר"נ
החדש פל"ג, רמב"ם דעות
פ"ב הלכה ז', בהגר"א
אבהע"ז סי' כ"א סק"ג,
ועיין רש"י ע"ז י"ז א' (ד"ה
תשמשי). ואין שחוק אלא
ע"ז כו' - תוספ' סוטה פ"ו
הלכה י"ג, בראשית רבה
פנ"ג י"א, שמור"ר פ"א א',
ופמ"ב א', תנח"ו שמות סי'
א', וסי' כ"ז, כי תשא סי'
כ', תנ"י תולדות סי' ה',
מדרש חדש פרשת תולדות

שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה. ואין שחוק
אלא עבודה זרה, שנאמר ויקמו לצחק (שמות לב ו). ואין שחוק
אלא שפיכות דמים, שנאמר יקומו נא הנערים וישחקו
לפנינו וגו' (שמואל ב, ב יד). ואין שחוק אלא עברה קשה,
שנאמר ועתה אל תתלוצצו וגו' (ישעיה כח כב). ואין שחוק אלא
משנה דינה של גיהנם, שנאמר לכן שמעו דבר ה' אנשי
לצון וגו', כי אמרתם פרתנו ברית את מות, ועם שאול
עשינו חזה וגו' (שם יד-טו).

[ב] כן אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: בני, אני הוא
שישבתתי תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קדם שנקרא
העולם, עד שדרשתי וחקרתי וצרפתי ובחנתי את כל דברי
התורה בלה, ומיום שבראתי את העולם וישבתתי על פסא
הכבוד שלי, שלישי היום אני קורא ושונה, ושלישי היום אני
דן את הדין לכל העולם, ושלישי היום אני עושה צדקה,
ואני

(עמ' קס"ט), וזה"ק ח"א דף ק"מ ב', רש"י בראשית כ"א ט'. תתקע"ד דורות - עיין מש"נ לעיל פרק ר' [ח]. שלישי היום אני קורא
- להלן סי' ה' וש"נ.

משנת אליהו

עבירה קשה, שעל ידי הליצנות אינו שומע לדברי
הקב"ה, וכמבואר בפסוק שמביא. **משנה דינה**
של גיהנם - כן צריך לומר. (עיין חילופי גירסאות).
והכונה שמשחקים על עונשי גיהנם, ואומרים שלא
תענישנו. **כרתנו ברית את מות** - שלא תבא
עלינו. (רש"י שם). **עשינו חוזה** - גבול שלא
נעברוהו. (שם). [ב] כן אמר הקב"ה לישראל
וכו' - שאומר השי"ת ומה אני שכביכול כל כך
לומד תורה, שתשע מאות שבעים וארבעה דורות
קודם בריאת העולם דרש וחקר וצרף ובחן את
כל דברי התורה, ואף אחר שנברא העולם שלישי
היום קורא ושונה, ובכל זאת אין לפניו שחוק אלא
שעה אחת, קל וחומר לאדם בשר ודם שכמעט
אינו לומד תורה, שודאי אין לו להרבות בשחוק.
ושלישי היום אני עושה צדקה ואני זן וכו' -
שקוצב להם מהיכן תהא פרנסתם. (רש"י ע"ז ג' ב').
וזה נלמד ממה שאמר הכתוב (תהלים קמ"ה ט"ו):

שעל ידי השחוק בא לידי גילוי עריות וכן לעבודה
זרה וכן לשפיכות דמים. (ועיין לקמן מה שהובא
ממסילת ישרים). **שחוק וקלות ראש מרגילין**
את האדם לערוה - כי אף על פי שחמורה היא
הערוה אצל כל בן דת ולבו ירא מקרוב אליה,
מכח הציור שכבר נצטייר בשכלו מאמתת גודל
פשעה ורוב עונשה, הנה השחוק וקלות ראש
ממשיכים אותו מעט מעט ומקריבים אותו הלוך
וקרב, שתהיה היראה סרה מעליו מעט מעט
מדריגה אחר מדריגה, עד שיגיע אל העון עצמו
ויעשהו. וכל כך למה? לפי שכמו שכל מציאות
הזהירות תלוי בשימת הלב על הדבר, כן כל עצמו
של שחוק אינו אלא מסיר הלב מן המחשבות
הישרות והעיוניות, ונמצא שלא יבואו הרהורי
היראה בלבו כלל. (מסילת ישרים פ"ה). **ואין**
שחוק אלא עבירה קשה - כן צריך לומר. (עיין
חילופי גירסאות). והכונה שהשחוק בעצמו הוא

חילופי גירסאות
(ה) נוסף מילקוט.

ציורים

וחלבנה אינה נסרחת -
כריתות ו' ב'. שנתחרט
הקב"ה ביצה"ר - חופת
אליהו רבא שער חמשה
(אזה"מ עמ' קע"ד).

ואני זן ומפרנס ומכלכל את כל העולם כלו, ואת מעשה ידי שבראתי בעולם, ואין לפני שחוק אלא שעה אחת בלבד. ואימתי יש לפני שחוק, בשעה שהגויים אומרים בואו ונעשה עמו מלחמה, ואומרים בכמה גבורים הוא בא עלינו, יבוא עלינו באֵלף אֵלפים גבורים, בכמה פרשים בא עלינו, יבוא עלינו באֵלף אלפי פרשים, בכמה חרבות בא עלינו, יבוא עלינו באֵלף אֵלפים חרבות, על אותה שעה אני משחק, שנאמר למה רגשו גוים וגו', יושב בשמים ישחק וגו' (תהלים ב א-ד).

[ג] אף במקום אחר יש לפניו שחוק, ואינו שחוק ממש, שנאמר ויאמר ה' אל משה קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה וגו' (שמות ל לד), וחלבנה אינה נסרחת? ^ה[אלא לפי שהקדוש ברוך הוא רחמיו מרבין על ישראל לעולם, בין על רשעים שבהן בין על בשרים שבהן]. אלא אימתי יש שחוק ואינו שחוק ממש, בשעה שפושעי ישראל מבקשים לבלעות את הכשרים שבהם, שנאמר זמם רשע לצדיק וגו' (תהלים לו יב), מה בתיב אחריו, ה' ישחק לו, כי ראה כי יבא יומו (שם פסוק יג).

[ד] אבל מצינו במקום אחר שנתחרט הקדוש ברוך הוא בייצר הרע שברא אותו, ואומר מה שִׁכַּר חַדְשִׁתִּי מִמֶּנּוּ, ומה

עשיתי

משנת אליהו

שהקב"ה שוחק על הרשעים שבאים לבלוע את הצדיקים וחושכים שיצליחו במזימתם, והתנא דבי אליהו מתחיל בראשונה לפרש למה אינו שחוק ממש, לפי שמצינו שהקב"ה אמר להביא חלבנה בין סממני הקטורת, ואף על פי שחלבנה מסרחת, מכל מקום זה רומז לרשעים שהקב"ה מרחם עליהם, ואם כן ודאי שגם כששוחק עליהם אינו שחוק ממש, ואחר כך מפרש אלא אימתי שוחק, כשבאים לבלוע את הכשרים. (ע"פ זית רענן). שבהם - שבישראל. [ד] אבל מצינו במקום אחר וכו' - פירוש אף על פי שהקב"ה שוחק על הרשעים, בכל זאת מצינו שנתחרט על שבאו

עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו, ואיתא בגמ' שבת (דף י' א') שעה ראשונה מאכל לודים, שניה מאכל ליסטים וכו', שעה רביעית מאכל כל אדם, נמצא שזמן אכילת כל אדם הוא ברביעית, וממילא הקב"ה שהוא מכין מזון לברואיו שיהיה להם לכל אחד כפי רצונו, הוא מכין בדי שעות ראשונות, כדי שכשתבא שעה רביעית יהיה לו מה לאכול. (מחנה ישראל לח"ח חלק דבר בעתו). את כל העולם כולו - היינו כל הברואים. ואת מעשה ידי - הוא מין האדם, שהוא מעשה ידיו של הקב"ה. (עיין מגילה י' ב'). [ג] יש לפניו שחוק ואינו שחוק ממש - הכונה

חילופי גירסאות
(ו) כ"ה צ"ל, וכע"ז נד"ר.
נז"ל הניח: פה לפושעי
ישראל לבקש רחמים
לקבלם בתשובה. (ז) נוסף
מכ"ר.

ציורים

נפתח להם פתח וכו' -
שמו"ר פרשה מז"ר, ועיין
תנחו' בהעלותך סוסי"י,
פס"ר פל"ה ב', אדר"נ פט"ז
ד', אדר"נ החדש פ"ל.
יצה"ר מגרה אותנו -
ערש"י ברכות ל"ב א' (ד"ה
דכתיב, וד"ה נתמוטטו),
ועיין מדרש אותיות דר"ע
(אוה"מ עמ' תי"ד). שליש
היום אני קורא ושונה וכו'
- לעיל סי' ב', ופרק י"ז
[יא], ושם [יב], ופרק כ"ז
[ב], ופרק ל"א [כה], ע"ז
ג', ב', ועיין ספר חסידים
החדש סי' תתתקפ"ה.

עשיתי שְׁבִרְאֲתִי אוֹתוֹ בְּעוֹלָמִי, שְׁנֵאמַר אִם יִשְׁךְ הַנְּחָשׁ בְּלוֹא
לְחֹשׁ, וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלְּשׁוֹן (קהלת י"א). בְּאוֹתָהּ הַשְּׁעָה נִפְתַּח
לָהֶם יִפְתַּח רַחֲמִים לְפֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל לְקַבְּלָם בְּתִשְׁבּוּבָה, וְלֹאמַר
לְפָנָיו: רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנָיו כִּי יֵצֵר הָרַע מִגֶּרֶה
אוֹתָנוּ, בְּרַחֲמֵיךְ הָרַבִּים קִבַּל אוֹתָנוּ בְּתִשְׁבּוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנָיו.
[ה] לְפִי שֶׁכָּל הַמִּרְבֵּה י' [שְׁחוֹק] שִׂיחָה וְתַפְלוּת, הֵם מְלֻוִּין
אוֹתוֹ עַד אוֹתָהּ שְׁעָה שֶׁהוּא נִכְנָס לְבֵית עוֹלָמוֹ. וְכֵיוֹן שֶׁהוּא
נִכְנָס לְבֵית עוֹלָמוֹ, הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹמֵר לוֹ: בְּנִי, לָמָּה
לֹא לְמַדְתָּ מֵאֲבִיךָ שְׁבִשְׁמִים, שֶׁהוּא יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא הַכְּבוֹד
שָׁלוֹ, שְׁלִישׁ הַיּוֹם הוּא קוֹרֵא וְשׁוֹנֶה, וְשְׁלִישׁ הַיּוֹם הוּא דֵּן
אֶת הַדֵּין, וְשְׁלִישׁ הַיּוֹם הוּא עוֹשֶׂה צְדָקָה וְזֶן וּמַפְרִינֵם וּמַכְבִּילֵם
לְכָל בְּאֵי עוֹלָם וּלְכָל מַעֲשֵׂה יָדָיו שְׁבַע עוֹלָם, וְאֵין לְפָנָיו שְׁחוֹק
אֵלָּא שְׁעָה אַחַת. וְאִם אוֹמֵר אָדָם לְהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא הַיְיָתִי

לומד

משנת אליהו

דיבור רע עולה לקליפה והוא מזונה, ומתחזק
כחה כמו שמתחזק כח האדם מאכילתו, ובמיתת
האדם חוזרת כל הנפש לשרשה, אם נדבק
בקדושה חוזר למקום הקדושה ונדבק שם, ואם
בחיינו נדבק ברע, גם לאחר המיתה נפרד למקום
הקליפה והרע ונדבק שם, אם לא ששב בחיינו
ורפא לו. (מנוחה וקדושה שער התפלה ראשון סימן ט"ו).
למה לא למדת מאביך שבשמים וכו' ואין
לפניו שחוק אלא שעה אחת - משמע שפעם
אחת ביום מותר לעשות איזה שחוק להרחיב הלב
לצורך הלמוד, ואמרו בפסחים (ק"ז א'): רבה
מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא
ובדחו רבנן, ולבסוף יתיב באימתא ופתח
בשמעתא. [תרגום: רבה לפני שפתח הלימוד
לחכמים אמר דבר שחוק, ושחקו החכמים, ואחר
כך ישב באימה ופתח בלימוד]. ובגמרא שבת (דף
ל' ב') אמרו: וכן לדבר הלכה. ופירש"י: צריך
לפתוח במילי דבדיחותא ברישא, עכ"ל. ובספר
תפארת ישראל על אבות (פרק ו' סי' פ"ה) כתב:
במיעוט שחוק, מילתא דבדיחותא גם כן מיעוטו

לידי כך. שנאמר אם ישוך הנחש וגו' -
שהנחש הוא יצר הרע, ועיין בתענית (דף ח' א')
שדרשו מפסוק זה שהנחש נושך אפילו שאין לו
מכך כל הנאה, וכך אומר השי"ת על היצר הרע
שנמשל בנחש שאין ממנו שום הנאה. [ה] לפי
שכל המרבה וכו' - חוזר לענין הראשון בגנות
אלו הג' דברים. עד אותה שעה שהוא נכנס
לבית עולמו - שכמו שבנפש האדם מעורב טוב
ורע, כן בכל העולמות מעורב טוב ורע, וחלק
הטוב מהנפש יסודה מחלק הטוב שבעולמות לפי
מדרגתה, וחלק הרע שבנפש יסודה מחלק הרע
שבעולמות, וכל דיבור שהוא חלק מהנפש והוא
כצורתו ממש עולה ליסודו, דיבור טוב עולה
ליסוד הטוב, ודיבור רע עולה ליסוד הרע, והיסוד
הטוב של הנפש שבעולמות העליונים מצפה
שתתעורר הנפש בדיבורים קדושים, ומצדו
משפיע לו אור גדול - היינו רצון גדול לדבר עוד
דיבורי קדושה, וכן הרע של יסוד הנפש בעולמות
העליונים מצפה תמיד להתעוררות הנפש לרע,
ומשפיע לה אור - רצון לדבר דברים רעים, וכל

חילופי גירסאות
(ח) נמ"ל: עליו עמל דרך
ארץ.

ציונים

מה תורה עשית כו' - עיין
סא"ז פט"ז [א] וש"נ.
הרוצה לעמול כו' - עיין
ב"ר פי"ג ד', משנת ר"א
פי"ג (עמ' רנ"ג). ונשפך
והלך לו - עיין לקמן פי"ח
[לח] וש"נ. שהכל דשין
בה - עיין ערובין נ"ד א'
(אם משים אדם כו'), אדר"נ
פכ"ז ר', כלה רבתי פ"ג,
דא"ז פ"א ופ"ב. יודע
אתה בעצמו כו' - עיין
אוה"ח הק' במדבר כ"ה
י"א.

לומד תורה מִבֵּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְאֵילָף, אוֹמֵר לוֹ הַקְדוּשׁ
בְּרוּךְ הוּא מֵהַ תּוֹרָה עֲשִׂיתָ, וּמֵהַ מַּעֲשִׂים טוֹבִים תִּפְסָתָהּ,
וְהֵלֵא עִסְקָתָהּ בְּשִׂיחָה בְּטִלְתָּהּ, וּדְבָרִים שְׂאִינָן רְאוּיִין וְהַגּוֹנִים,
שֶׁנֶּאֱמַר כִּי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים וּבִרְא רֹחַ, וּמַגִּיד לְאָדָם מֵהַ
שִׁיחוֹ (עמ"ס ד יג).

[ו] מִכָּאֵן אָמְרוּ: שְׁנֵי בְנֵי אָדָם, אֶחָד עֹמֵל בְּדַבְרֵי תּוֹרָה
וְאֶחָד עֹמֵל בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ, הַרוֹצֶה לַעֲמֹל בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ נֹתָנִים
לוֹ שִׁיעֵמַל בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ, וְעָלָיו הִתְנוּב אוֹמֵר כִּי אָדָם לַעֲמֹל
יולֵד (א"יב ה ז). לָמָּה הַדָּבָר דּוּמָה, לְנֹאֵד שֶׁנִּתְמַלֵּא מִיָּם וְנִשְׁפָּךְ
וְהֵלֵךְ לוֹ, לְאַחֵר שָׁעָה אֵין בִּנְיָאֵד בְּלוּם. וְהַרוֹצֶה לַעֲמֹל בְּדַבְרֵי
תּוֹרָה נֹתָנִין לוֹ שִׁיעֵמַל בְּדַבְרֵי תּוֹרָה, וְעָלָיו הִתְנוּב אוֹמֵר
נִפְשׁ עֹמֵל עֲמָלָה לוֹ, כִּי אַכְפָּה עָלָיו פִּיהוּ (מִשְׁלִי טו כו). לָמָּה
הַדָּבָר דּוּמָה, לְאַסְקָפָה הַתַּחְתּוֹנָה שֶׁהַכֹּל דָּשִׁין בָּהּ, וְלִקְוָה
שֶׁהַכֹּל עוֹבְרִין עָלֶיהָ, וְכֵאֵילָן שֶׁהַכֹּל יוֹשְׁבִין בְּצִלּוֹ, וְכִנֹּר שֶׁעוֹשֶׂה
מְאוּר עֵינַיִם לְרַבִּים.

[ז] יוֹדֵעַ אֶתְרֵן בְּעַצְמוֹ שֶׁבֵּא דָבָר גָּדוֹל לְיִשְׂרָאֵל עַל יָדוֹ,
וזה

משנת אליהו

רעים של שחוק ותפלות, הרי שהרוצה לעמול
בדברי תורה נותנים לו לעמול בדברי תורה,
והרוצה לעמול בדרך ארץ שהם לא דברי תורה
נותנים לו לעמול בהם, שאם לא היתה בהם
בחירה לא יתכן עונש על כך. ונשפך והלך
לו - שאין לשום אחד תועלת ממנו. עמלה
לו - לצרכו הוא עמל. (רש"י). כי אכף עליו
פיהו - מפרש את הפסוק שנפש שעמלה וכפה
את פיו ללימוד התורה ולא לדברים אחרים, הרי
הוא עמל לצרכו. לאסקופה - מפתן. (ערוך).
שהכל דשין בה - כך התורה, שהלומד ומלמדה
לאחרים הכל נהנים מזיו תורתו. (ישועות יעקב).
ותפס לשון זה ללמדינו שאין אדם זוכה לתורה
כי אם על ידי ענוה שמשפיל עצמו כאסקופת
הבית שהכל דשין בה. (לוח ארז למהר"ח פלאגי').
[ז] יודע אתה בעצמו וכו' - כיון שביאר את

יפה, כדי לשמח הנפש ולהבריקה בחריצות
וזיכרון, עכ"ל. מה תורה עשית - שאומר לו
עמוד וערוך מה שקרית ושנית וכמבואר לעיל
פרק א' [ד]. (אהבת חסד פרק י"ב). ועוד יש לפרש
שהקב"ה אומר לו מה הועלת בכל תורתך שאתה
למד מאחר ואתה מרבה בשחוק שיחה ותפלות,
וכמבואר בסדר אליהו זוטא פרק ט"ז [א] שכל
תורתו של אדם ומצוותיו אינם מספיקים לתקן
את אשר הוא מעוות בדיבורו, עיי"ש. ומגיד
לאדם מה שיחו - מפרש את הפסוק שכשמיגיד
כל התורה ומעשים טובים שיש לאדם, אומר לו
הקב"ה מה שיחו המקולקל שזה מפסיד את הכל.
[ו] מכאן אמרו וכו' - נראה הכונה מתוך
שמצינו שהקב"ה מעניש את האדם על דיבוריו
הרעים, נמצינו למדין שביכולת האדם לבחור
בדיבורים קדושים של תורה ומצוות ובדיבורים

ציונים
 ערום ביראה - לקמן פרק
 י"ח [עה], וסא"ז פ"א [א],
 ברכות י"ז א'.

והיה קושר חבל של ברזל במתניו ומחזיר על כל פתחי ישראל, וכל מי שלא היה יודע לקרות קריאת שמע, וכן מי שאינו יודע להתפלל, היה מלמדו לקרות קריאת שמע ולהתפלל, וכן מי שאינו יודע לבנים בגופה של תורה היה מלמדו.

[ח] ולא אהרן בלבד, אלא כל תלמיד חכם המלמד תורה בפרים לישראל לשם שמים, ואינו נושא פנים לעשיר ולעני, אלא מקרא הוא מקריא את כלם באחת, ומשנה הוא שונה את כלם באחת, מתוך כך הקדוש ברוך הוא מרחם עליו, ונותן בו חכמה ודעה בינה והשכל, ונותן לו חלק עם הצדיקים אברהם יצחק ויעקב, ועליו הכתוב אומר מעמל נפשו יראה ישבע, בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים וגו' (ישעיה נג יא).

[ט] מכאן אמרו: לעולם ינהג אדם בפעצמו שמונה עשרה מדות: [א] יהא אדם ענו בביתו, [ב] חסיד בשיבה, [ג] ערום ביראה

משנת אליהו

לרבים ומורה להם הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשון, שאין לו לדאוג על ביטול תורתו, שבשכר זה הקב"ה מפקח אותו ומוסיף לו חכמה ובינה. (שם עולם פכ"א). יראה ישבע - כלומר יראה טוב שישבע בו. (רד"ק). בדעתו יצדיק צדיק - מפרש הפסוק שהקב"ה יתן בו דעת להצדיק הצדיק, והיינו לדון בין איש לרעהו. עבדי לרבים - וישעבד רבים לתורה. (כ"ה בתרגום שם). [ז] מכאן אמרו - היינו ממה שמצינו שהאדם צריך להיות עמל, ומפרש באיזה עניינים צריך לעמול. עניו בביתו - ואין צריך לומר עם אחרים. (ישועות יעקב). חסיד בשיבה - חסיד הוא מי שסובל את הכל, כמבואר בסדר אליהו זוטא פ"ג [ד], ואמר כאן שבהיותו בשיבה צריך לסבול הכל, אפילו אם אחד יחרפהו ויביישהו. ערום ביראה - צריך להערים בכל מיני ערמה ליראת בוראו. (רש"י ברכות י"ז א').

הפסוק נפש עמל עמלה לו, בא לפרש את הפסוק מעמל נפשו יראה ישבע על אהרן ועל הדומין לו שמזכים את הרבים. והיה קושר חבל של ברזל במתניו - כי החגור במתניו הוא קל ללכת ומזורז. (מצודת דוד מלכים ב' ט'). ומחזיר על כל פתחי ישראל וכו' - שכיון שידע שהכשיל את הרבים, לכן הלך לזכות את הרבים בתורה ובתפלה ובמצוות. (ראשית חכמה שער התשובה פ"ז). [ח] ולא אהרן בלבד וכו' - פירוש שלא תחשוב שרק אהרן שהוא גדול כל כך זכה בעמלו זה, אלא כל תלמיד חכם שעושה כן זוכה. ואהרן עצמו זכה למה שנאמר עליו במלאכי (פרק ב' ו'): בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון וגו'. לעשיר ולעני - נראה הכוונה שאינו שונה לעשיר בלבד משום שנותן לו ממון, אלא שונה לעני ולעשיר לשם שמים. ונותן בו חכמה ודעה בינה והשכל - מכאן יש ללמוד שהמלמד תורה

ציונים

דובר אמת בלבו - לקמן
פרק כ"א [יט] וש"נ.
מתאנח כו' - לעיל פ"ד [ז].
ולכבוד בית המקדש -
תרגום קהלת ד' ד.

בִּירְאָה, [ד] חֶכֶם בְּתוֹרָה, [ה] פֶּקֶחַ בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים, [ו] נָאָה
וּמִתְקַבֵּל עַל הַבְּרִיּוֹת, [ז] מוֹדָה עַל הָאֲמָת, [ח] דוֹבֵר אֲמָת
בְּלִבָּבוֹ, [ט] מוֹדָה וְעוֹזֵב, [י] אוֹהֵב אֶת הַמָּקוֹם אֲהָבָה גְּמוּרָה,
בֵּין כִּשְׁהוּא טוֹב לוֹ בֵּין כִּשְׁהוּא רַע לוֹ. [יא] מִתְאַנֵּחַ עַל כְּבוֹד
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְעַל כְּבוֹדָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל כָּל יָמָיו. [יב] מִחְמֹד
וּמִתְאַוֶּה וּמִצָּפָה לְכְבוֹד יְרוּשָׁלַיִם וְלְכְבוֹד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ,
וְלִישׁוּעָה שְׁתַּצְמִיחַ בְּקִרְוֹב, וְלִקְבוּץ גְּלוּיָת, אִזּוּ זוֹכָה לְרוּחַ
הַקֹּדֶשׁ בְּדַבְּרָיו, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי עוֹד חֲזוֹן לְמוֹעֵד וַיִּפֹּחַ לִפְנֵי וְלֹא
יִכְזֹב, אִם יִתְמַהֲמַה חֶפֶה לוֹ וְגו' (חֲבִיקוּק ב ג), וְאוֹמֵר וְאַתָּה
בְּאַלְהָךְ

משנת אליהו

שמע, סבר זה שלא היה רוצה ליתנו בדמים הללו, והוסיף, אמר תנהו לי בכך יותר, לאחר שסיים קריאת שמע אמר לו טול החפץ בדמים שאמרת בראשונה, שבאותם דמים היה דעתי ליתנם לך, עכ"ל. ואדם שדובר אמת בלבו, כשחושב וגומר בלבו דבר, יכתוב אותו שלא ישכח מחשבותיו, ולא יחל דברו. (ספר חסידים סימן תתרנ"ט, ועיין לקמן פכ"א [יח]). **מודה ועוזב** - מודה על עוונותיו ועוזב אותם לעולם. (ישועות יעקב). **אוהב את המקום וכו' בין כשהוא רע לו** - וכמו שדרשו בברכות (דף ס' ב') ואהבת את ה' אלקיך וגו' ובכל מאדך, בכל מדה ומדה שהוא מודד לך בין מדה טובה בין מדת פורענות הוי מודה לו במאד מאד. ודקדקו חז"ל לומר בין כשהוא רע לו, שפעמים רבות מוכן האדם לקבל יסורין באהבה ולא להתמרמר, ואולם יש פעמים שנראה לו שעכשיו אין זה זמן מתאים לפורענות, ואינו מוכן לקבלת היסורין. וזהו שאמרו כשהוא מודד לך, כשהוא רע לך, הגם שלך אין חשק עתה, קבלהו באהבה. (שמעתי מרבי דין סגל שליט"א). **מתאנח על כבוד הקב"ה וכו'** - על שכינת עווזו יתברך וכבוד ישראל המחולל בגלות. **שנאמר כי עוד חזון למועד וגו'** - "חזון" הוא נבואה, ומפרש את הפסוק שהאדם זוכה לנבואה עבור שמחכה לו ית'. (ע"פ זית רענן). **ואומר ואתה באלהיך תשוב וגו'** - מפרש את הפסוק שאתה תזכה להיות

והצדיק רואה שהרשע מערים ערמה למצוא תאות נפשו לשעה אחת, כגון הלסטים והגנבים והנואפים, ואפילו על ספק הנאה, ואומר הצדיק אני בעבור הקב"ה שנותן לאוהביו תאות נפשם לעתיד לבא הנאות מכל הנאות לעולמי עולמים, על אחת כמה וכמה שיש לי להערים. וכל דבר שיש יכולת בידו לעשות מה שלבו חפץ, ומצוי לו לעשות בלא בוש, אין צריך להערים כל כך על הדבר, אבל כשאין היכולת בידו לעשות כמו שחפץ, מפני פלוני ומפני פלוני ודבר פלוני, אז צריך להערים כיצד יעשה המצוה בלא שיזיק לו דבר פלוני. (ספר חסידים סימן קנ"ה). **חכם בתורה** - שידע להשיב לשואלים אותו. (ישועות יעקב). **פקח במעשים טובים** - שהרבה פעמים היצר הרע מפתה לאדם לעשות מעשים טובים כדי שעל ידי זה יכשל בחטא, כגון שילך לבית הכנסת ובדרך יעבור במקום פריצות, או שידבר שיחת חולין בבית המדרש. (לוח ארו למוהר"ח פלאגי זצ"ל). **נאה ומתקבל על הבריות** - בסדר אליהו זוטא (פרק א' וט"ו) מבואר שזה על ידי שמרבה שלום עם הכל ויהא עניו עם הכל. **דובר אמת בלבו** - בגמ' מכות (כ"ד א') פירשו כגון רב ספרא. וכתב בפירוש רש"י [והוא מהריב"ן]: רב ספרא היה לו חפץ אחד למכור, ובא אדם אחד לפניו בשעה שהיה קורא קריאת שמע, ואמר לו תן לי החפץ בכך וכך דמים, ולא ענהו מפני שהיה קורא קריאת

ציונים

נאה בביאתו כו' - דא"ר פ"ד, וכל הענין בדא"ר פ"ג, ובחופת אליהו רבא (אוה"מ עמ' קע"ח). שאין לך שכר גדול מהן - פאה פ"א מ"א ועוד רבים. שואל ומשיב - סא"ז פ"ז [ו], אבות פ"ו מ"ו. וכה"ע העתיק הרוקח בהלכות חסידות (שורש התורה להעמיק לדעת ולהשכיל). כמתנמנם בבית הכנסת - יעוין בביאור, ובשו"ע ונושאי כליו או"ח סי' קנ"א סעיף ג', ובחדושי ר"מ שטראסון ב"ב ג' ב'. מאכילה ושתייה הרבה - עיין משנ"ג בסא"ז פ"ד [ד].

באלהיך תשוב, חסד ומשפט שמר וקנה אל אלהיך תמיד (ה"שע יב ז). [יג] יהא נאה בביאתו לבית המדרש, פרי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה, ומקבל בעיני הבריות, פרי שימלא את ימיו. [יד] ירבה אדם דברי תורה, שאין לך שכר גדול מהם. [טו] יהא אדם שואל ומשיב בשיבתו בבית המדרש, פרי שירבה חכמתו פירו. [טז] ישמר עצמו שלא יבוא לידי תנומה, שנאמר וקרעים תלביש נומה (משלי כג כא), לפי שאין לך מדה קשה פעולם כמתנמנם בבית הכנסת ובבית המדרש. ולא זו בלבד שישמר עצמו מן התנומה, אלא ישמר עצמו מאכילה ושתייה הרבה, פי מתוך שהוא אוכל

ושותה

משנת אליהו

המדרש, מכל מקום מאד צריך לזהר בזה, ועיין לקמן בסמוך. שאין לך מדה קשה בעולם וכו' - ואמר רבי זירא כל הישן בבית המדרש תורתו נעשית לו קרעים קרעים, שנאמר וקרעים תלביש נומה (סנהדרין ע"א א'). ובמהרש"א מגילה (כ"ח א') כתב שרבי זירא אסר רק בשינת קבע, אלא שיש מדת חסידות להחמיר שלא לשון אפילו שינת ארעי בבית המדרש, וזהו שאמר רבי זירא במגילה שם בזכות מה הארכתי ימים שהחמיר שלא לישן בבית המדרש אפילו שינת ארעי, עיי"ש. ואולם כאן מבואר שמהפסוק וקרעים תלביש נומה לומד לאסור אפילו שינת ארעי. ויעוין בשו"ת פרי יצחק (חלק ב' סימן ה') בארוכה מדין זה. ישמור עצמו מאכילה ושתייה הרבה - באכלך יותר על השוכע, הפסדת ובטלת זמן האכילה וזמן היציאה, ואם יזיק האצטומכא ותהיה טרוד בצערה, הרי שלשה זמנים שבטלת, ואם יגרום חולי כמו שכתב הרמב"ם, הרי עברת על האזהרה ונשמרתם מאד לנפשותיכם (דברים ד' ט"ו), ואפשר שתגרום מות לגופך, ודמך מידך - יצרך יבקש, וכל המצות שבתורה שהיית עתיד לשמור ולעשות, תבטל בר מינך. (ספר חרדים פרק ס"ו צ"ד). וזה מלבד הטעם המבואר כאן שיגרום לו תנומה יתירה.

דבוק בה' [שמזה באים לרוח הקדש] על ידי שתקוה אל אלקיך תמיד. יהא נאה בביאתו לבית המדרש וכו' - גם בכאן הכונה שירבה שלום עם הכל, ויהיה עניו עמהם, ועל ידי זה יהא אהוב ונחמד, רק שמקודם אמר כן בהנהגת החיים הכלליים, וכאן מוסיף חובה יתירה להתנהג כן בבית המדרש. וכתב החפץ חיים זצ"ל: אדם ישר ומעוטר בכל המעלות, דהיינו שאינו מרגל ואינו הולך רכיל, ולא גאה ולא כעסן, וזהיר מלהונות לחברו באיזה הקנטה, וכל שכן מלהלכין פניו, ויזהר מחנופה ושקר וליצנות ומחלוקת, איש כזה יהיה אהוב למעלה ונחמד למטה, ויתקדש שם שמים על ידו. (חובת השמירה פרק ח'). שלא יבא לידי תנומה - בשולחן ערוך (או"ח סי' קנ"א סעיף ג') כתב: אין ישנים בבית הכנסת אפילו שינת ארעי, אבל בבית המדרש מותר. וכתב המשנה ברורה (ס"ק ט"ז): רוצה לומר שינת ארעי. ועיין בחידושי רבי עקיבא איגר שמפקפק בהיתר זה, ואפשר דכיון שבית המדרש עשוי לשהות שם זמן הרבה ללמוד ולשמוע דברי תורה וקשה ליזהר משינת ארעי, על כן לא אסרו זה לשום אדם, ולתלמיד חכם הלומד שם בקביעות מותר אפילו שנת קבע, עכ"ל. ונראה שעל זה מזהיר התנא דבי אליהו, כי הגם שמותר לישון בבית

צינונים

ישאל אדם - העתיקו המעלות המדות במעלה העשירית (עמ' קמ"ז).
 אע"פ שהכל משחקין - צואת ר"א הגדול ס"י נ"ח.
 אם נבלת בהתנשא - ברכות ס"ג ב', נדה כ"ז א', דא"ז פ"ח, ב"ר פרשה פ"א ב', אר"נ החדש פכ"ב, מדרש משלי פ"ל [לג], תיז"ח דף ד' א' (במהדו' בהגר"א), רש"י משלי ל' ל"ג.
 אומרים לו לאדם - הביאו הרוקח בהלכות חסידות (שורש זכירת השם). כל המרבה בשחוק כו' - שבת ל"ג א'.

ושוֹתָהּ הַרְבֵּה יָבֹוא לְיָדֵי תְנוּמָה, שְׁנֹאֲמַר פֶּן תֹּאכַל וְשִׁבְעַת וגו' (דְּבָרִים ח יב). [יז] יִשְׁאֵל אָדָם אֶת הַפְּסוּק וְאֵת הַהִלְכָה אֵף עַל פִּי שֶׁהִבֵּל מְשַׁחֲקִים עָלָיו, שְׁנֹאֲמַר אִם נִבְלָת בְּהִתְנַשֵּׂא (מְשָׁלִי ל לב), אִם נִבְלָת בָּהּ תִּתְנַשֵּׂא בָּהּ. [יח] יִכְנִים אָדָם אֶת עַצְמוֹ לְגוֹפָה שֶׁל תּוֹרָה אֵף עַל פִּי שְׁאִינוֹ יוֹדֵעַ וּבְקִי בַּהֲלָכָה כָּלוּם.

אומרים לו לאדם: עד שאֲתָה מְבַקֵּשׁ רַחֲמִים שְׂיִפְנֶסוּ דְּבָרֵי תוֹרָה בְּתוֹךְ מַעֲיָד, תְּבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל עֲבֻרוֹת שֶׁעָבַרְתָּ שְׂיִמְחַל לָךְ עֲלֵיהֶם, וְהִזְהֵר אַחֵר כִּךְ מַעֲשׂוֹת שְׁלֹא בַּהֲגֹן, וּמִתּוֹךְ כִּךְ יִהְיֶה אָדָם שׁוֹמֵעַ וְזוֹכְרָהּ, וּמִתּוֹךְ אֲרֻבַּע שְׁלֹפְנִיָּה.

וְכָל אוֹתָן שְׂמוּנָה עֲשֶׂיהָ מִדּוֹת שְׂכָרָן וְעִנְיָן בְּצִדָּן.
 [י] וְלֹא עוֹד, אֲלֵא כָּל הַמְּרַבֵּה בְּשִׁחּוּק וּבְשִׁיחָה וְתַפְלוּת,

מביא

משנת אליהו

ללימוד תורה בהיותם כבר באים בשנים, וגם הוא ברוב שקידה ועבודה תמידית יזכה לדעת תורה ולהבין בינה. (אמונה ובטחון לחזו"א פרק ג') כ"ז כ"ז יע"ש בארוכה). **אומרים לו לאדם וכו'** - דהיינו שגם זה הוא נדרש מהאדם בעמלו לשוב בתשובה על עוונותיו שעבר. **שומע וזוכרה** - את התורה. והטעם כי התורה לא תשרה מפני רוחניותה אלא בנשמה טהורה מכל סיג ופגם, ולכן צריך לעשות תשובה. (ראשית חכמה פתיחה לשער התשובה). **ומתוך ארבע שלפניה** - פירוש: כיצד יזכה אדם לתורה? מתוך שיעשה תשובה על עוונותיו, ומתוך שיהיה מהארבע דברים המנויים בראש הפרק, והם - השחוק, שיחה, ותפלות. שאלו מעכבין מאד את קנין התורה. [והדבר הרביעי נראה שהוא מה שאמר לעיל (ס' ו') שצריך לעשות ההיפך מן השחוק, והוא העמל בתורה, וצ"ע]. **וכל אותן שמונה עשרה מדות שכרן ועניןן בצדן** - רצה לומר שאלו השמונה עשר מדות שמנה לעיל, שהאדם צריך לעמול ולקנותן, אם זכה בהם יש לו שכר, ואם אינו עמל עליהן - נענש. [י] **ולא עוד וכו'** - חוזר לענין הראשון לפרש את גנות

שנאמר פן תאכל ושבעת - נראה שלומד מן האמור שם בפסוק הקודם: השמר לך פן תשכח את ה' אלוֹקֶיךָ לבלתי שמור מצותיו ומשפטיו וחוקותיו וגו'. ועל זה מסיים פן תאכל ושבעת, והיינו שעל ידי ריבוי האכילה ושתיה יתנמנם בבית המדרש ומשכח כל תלמודו, וכמו שאמר לעיל שאין לך מדה קשה כמתנמנם בבית המדרש. (כע"ז פ"י בויקוקין דנורא). **שהכל משחקים** - ששואל לרוב כל ספיקותיו ואף על פי שיש בהם שחבריו מלעיגין עליו. (רש"י ברכות ס"ג ב'). **אע"פ שאינו יודע ובקי בהלכה כלום** - זה שכבר נתבגר ובא בשנים ולא למד בילדותו, כבר נפסל בעיני האדם מלהיות תלמיד, וכבר נדמה להם המבוגר הזה לבלתי ראוי לחכמה בהחלט, גם הוא בעצמו אינו רואה חובה לנפשו להכנס לבית המדרש ולבקש תורה, מכיר הוא חובה לקביעות עתים לתורה ללמוד במה שיועד כבר, אבל חובת העלייה הגדולה והרמה רחוקה ממנו, והוא נרדם ביאוש נושן, ואמנם אין הדבר הזה על פי התורה, כי חובת האדם בעולמו כל עוד הנשמה בקרבו להשתדל להיות הולך וגדל וכו', והלא הרבה מעמודי עולם אשר קבעו עצמם

חילופי גירסאות
(ט) כ"ה נכ"ר וד"ר. נוד"נ
הגיה: וכאלו נשבע על
שקר. (י) כ"ה נכ"ר. נד"ר
חוד"נ: ואם. (יא) נוסף
מכ"ר. (יב) נוסף מכ"ר.
(יג) נוסף מכ"ר.

ציונים
ובחורי ישראל נהרגין - עיין
כתובות ח' ב'. ובני
המשפחה שמחים בו - עיין
סמ"ע חו"מ סי' פ"ז סקנ"ו.
מפני שלא היו מוכיחין -
שבת נ"ד ב', שבועות ל"ט
א', ועיין תנחו"מ משפטים סי'
ד'.

מביא חרון אף לעולם, והפרות מתמעטין על ידו, ורעות
רבות באות על ידו, וגזרות קשות מתחדשות, ובחורי
ישראל נהרגין, ויתומים ואלמנות צועקים ואינם נעניין,
שנאמר על בן על בחוריו לא ישמח ה', ואת יתמיו ואת
אלמנותיו לא ירחם, כי כלו חנף ומרע וכל פה דבר נבלה
וגו' (ושעיה ט מז).

[יא] ולא עוד, אלא כל המרבה בשחוק ושיחה ותפלות,
עליו כתיב אלה וכחש ורצח וגנב ונאף, פרוצו וגו' (הושע ד ב),
ונשבע על שקר, ומכחש ומכזב בדין.

[יב] אם היה בתוך המשפחה ובני המשפחה שמחים בו,
לבסוף הוא מגלה את כל בני המשפחה, ואם היה בתוך
השכונה ובני השכונה שמחים בו, לבסוף הוא מגלה את
כל בני השכונה, וכן אם היה בתוך בני החצר [ובני
החצר שמחים בו, לבסוף מגלה את בני חצר], וכן אם היה
בתוך בני המבוי, [ובני המבוי שמחים בו, לבסוף מגלה
את בני המבוי], וכן אם היה בתוך בני העיר [ובני העיר
שמחים בו], לבסוף הוא מגלה את כל בני העיר, שנאמר
על בן תאבל הארץ ואמלל כל יושב בה וגו' (שם פסוק ג).
מפני מה? מפני שלא היו מוכיחין את ישראל כלום, שנאמר
אך איש אל ירב, ואל יזכח איש וגו' (שם פסוק ד). אפלו
מוצאן בהן ושוחק עמהן, חולק עמהן בפרענות, וכן נביא

ונשיא

משנת אליהו

דברים אלו - שחוק שיחה ותפלות. שנאמר
על בן על בחוריו לא ישמח ה' - מכאן לומד
שבא לעולם חרון אף ורעות רבות וגזירות קשות.
(ע"פ רש"י שבת ל"ג א'). ואת יתומיו ואת
אלמנותיו לא ירחם - מכאן לומד שבעבור פה
דובר נבלה יתומים ואלמנות צועקים ואינם נענים.
(עפ"י רש"י שם). [יא] עליו כתיב אלה וכחש
ורצח וגו' - רצה לומר שעל ידי הליצנות שלו

לבוסוף הוא בא לשקר ולשבועת שקר, ולעבירות
החמורות ביותר. [יב] שנאמר על בן תאבל
הארץ וגו' - והוא המשך הפסוק של אלה וכחש
וכו', שזה נאמר על המרבה בשחוק שיחה
ותפלות. מפני מה - פירוש מפני מה כולם
נענשים. אפילו מצאן כהן וכו' וכן נביא
ונשיא - רצה לומר אפילו אנשים מורמים מעם,
אם משתתפים עם הליצנים נענשים עמהם.

וְנִשְׂיָא, שְׁנַאמַר וְעַמְךָ כְּמַרְיָבִי כְהֵן, וְכַשְׁלֵת הַיּוֹם וְכַשֵּׁל גַּם

נָבִיא עַמְךָ וְגו' (שם דה).

[יג] י' [לְעוֹלָם יִשְׁמַר אָדָם בְּלָבוּ שְׁלֹא יָבֹא לְיָדֵי חֲטָא,

וְאִפְלוּ חֲטָא הַקָּל. צֵא וּלְמַד מֵאַבְוֵתֵינוּ הָרַאשׁוֹנִים, שְׁלֹא

יִרְדּוּ לְמַצְרִים אֲלָא בְּשִׁבְלִי דְּבָר קַל שְׂדִפְר אֲבָרְהָם בְּמָה

אַדְע (בְּרַאשִׁית טו ח). וּבְשִׁכְר יִרְאָה קִמְעָא שִׁירָא יִשְׁמַעְאֵל אֶת

אָבִיו, לֹא נָתַן הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא רְשׁוּת לְכָל אָמָה וּמַלְכוּת

שִׁשְׁלָטוֹ בְּבָנָיו. וּבְשִׁכְר שְׁתֵּי דְמַעוֹת שְׁהוּרִיד עָשׂו, נָתַנוּ לוֹ

אֶת הַר שְׁעִיר שָׂאִין גִּשְׁמִי בְּרָכָה פּוֹסְקִין מִמֶּנּוּ לְעוֹלָם.

וּבְשִׁכְר שְׁנַטֵּל אֶת כְּלָיו וְהִלָּךְ לוֹ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו, נָתַנוּ

לוֹ מֵאָה מְדִינוֹת. וּבְשִׁכְר שְׁשַׁמַּע יַעֲקֹב אֶל יוֹסֵף, נַעֲנֵשׁ עָלָיו

עֲשָׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה. וּבְשִׁבְלִי מְרִיבָה נַעֲנֵשׁוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן.

אָמְרוּ חֲכָמִים: אִם אִשׁ אֲחִיזָה בְּלָחִים מָה יַעֲשׂוּ יְבָשִׁים,

וְעַל אוֹתָהּ שָׁעָה הוּא אוֹמֵר תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה (תְּהִלִּים צ א). חֲזוֹר

הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְרִצּוֹת אֶת מֹשֶׁה, אָמַר לוֹ: לֹא אָנִי הוּא

שְׂאֵתָם בְּנֵי וְאִנִּי אֲבִיכֶם, אֵתָם אֲחִי וְאִנִּי אֲחִיכֶם, אֵתָם רְעִי

וְאִנִּי רַעֲכֶם, אֵתָם דּוֹדִי וְאִנִּי דּוֹדְכֶם, כְּלוּם אֲסַרְתִּי לָכֶם,

אִנִּי מִבְּקֵשׁ מִכֶּם, אֲלָא בְּשֵׁם שְׁבַלְשֵׁתִי בְּעֲצָמֵי וּמִצָּאִתִּי

אחר

חילופי גירסאות

(יד) נוסף מהילקוט (פרשת לך
לך שמעתיק דברי המדבר"ל כאן
ולפניו נשמט, כמ"ס הרד"ל
צביאורו לפרד"א פל"ח מ"ס).
וצי"ר וד"ר נשאר רק: בין
גוי בין ישראל כו'.

צייונים

לעולם ישמור אדם כו' -
כל הענין בילקוט לך לך
רמו ע"ו, ובבב"ר פרשה ד'
כו', ובמדרש בראשית רבתי
פרשת וישב (עמ' קפ"ו).
אלא בשביל דבר קל - סא"ז
פ"ב [יא] וש"נ. ובשכר
שתי דמעות - לקמן פרק
כ"ד [ג], סא"ז פרק ב' [יא],
[ועיין לקמן פ"ל (ל) ומש"נ
שם]. ובשכר שנטל את
כליו - פרד"א פל"ח.
ששמע יעקב אל יוסף -
בראשית ל"ז ב'. נענש
עליו כ"ב שנה - עיין מגילה
י"ז א' וצ"ע. ובשביל
מריבה כו' - במדבר כ'
י"ב-י"ג, שם פסוק כ"ד, שם
כו"ז י"ד, דברים ל"ב נ"א.
אתם ריעי - עמש"נ לקמן
פרק י"ח [ק"ג].

משנת אליהו

מלמשפחותם עד אלוף עירם, יש מאה אותיות,
כנגד מאה מדינות שניתן לו. (רד"ל בביאורו לפרד"א
פל"ח מ"ח). ששמע יעקב אל יוסף - שקיבל
הלשון הרע מה שאמר על אחיו. ועל אותה
שעה הוא אומר תפלה למשה - שבמזמור זה
התפלל משה ואמר: כי כלינו באפך ובחמתך
נבהלנו, שתה עונותינו לנגדך עלומינו למאור פניך
וגו', מי יודע עוז אפך וכיראתך עברתך וגו'.
שקשה לאדם לעמוד בשלימות ברצון ה'. כלום
אסרתי לכם - פירוש מאחר שהשי"ת כל כך
אוהב את כלל ישראל, ודאי שאינו מבקש דברים
שאי אפשר לעמוד בהם. שבלשתי - תרגום
ויחפש - ובלש. (בראשית מ"ד י"ב).

שנאמר ועמך כמריבי כהן - נראה שמפרש
הפסוק שהעם חוטא וצריך לריב עמו על רעותיו,
ואף הכהן משתתף עמו, וצריך לריב עמו כשם
שרבים עם העם. [יג] ישמור אדם בלבו -
לפי שהלב הוא שורש כל המעשים, לכך אמר
שישמור את עצמו בלבו מדברים המגונים. (עיין
שע"ת לר"י ש"א ס' ל"א). יראה קמעא שירא
ישמעאל את אביו - שמצינו שהניח עצמו למולו
אף שהיה בן שלוש עשרה. (זית רענן). לא נתן
הקב"ה וכו' - בא להוכיח שעבור מצוות קלות
זוכים לשכר עצום, וכן עבור עונות קלים נענשים
מאד. נתנו לו מאה מדינות - ורמזו לדבר
שבפסוק של אלופי אדום (בראשית ל"ו מ"מ"ג).

חילופי גירסאות
(טו) כ"ה נכ"ר וד"ר וילקוט.
נז"ל הוסף: אמן והללויה.

ציונים
איני מבקש מכם אלא י"א
מדות - מכות כ"ד א', תנחו'
שופטים סי' י'. חזר הקב"ה
לרצות כו' - כל הענין
בבראשית רבתי (עמ'
קע"ב). כל המרבה כבוד
שמים כו' - יומא ל"ח א',
ועיין שמואל א' ב' ל',
אבות פ"ד מ"א ופ"ה הרע"ב
שם, במ"ר פרשה ד' כ"א,
שהש"ר פ"ג [ה], וכתבי
רמב"ן (הנמ"ח) ח"א עמ'
קל"ג. ענין הללויה - עיין
בביאור, וסוכה ל"ח א"ב,
סוטה ל' ב'.

אחד עשר מדות, כך איני מבקש מכם אלא אחד עשר
מדות, ואלו הן: הולך תמים ופעל צדק וגו' (שם טו ב). שוב
חזר הקדוש ברוך הוא לרצות את משה, אמר לו כלום
יש לפני משוא פנים, בין ישראל בין גוי בין איש בין
אשה בין עבד בין שפחה, עשה מצוה שכרה בצדה,
שנאמר צדקתך כהררי אל (שם לו ז).

[יד] מכאן אמרו: כל המרבה כבוד שמים וממעט כבוד
עצמו, כבוד שמים מתרבה, וגם כבוד עצמו מתרבה. וכל
הממעט כבוד שמים ומרבה כבוד עצמו, כבוד שמים במקומו
עומד, וכבוד עצמו מתמעט.

[טו] מעשה באדם אחד שהיה עומד הוא ובנו בבית
הכנסת, וכל העם היו עונין ^{טו}הללויה אחר העובר לפני
התבה, ובנו עונה דברים של תפלות, ולא אמר לו אביו
שום

משנת אליהו

שעבור כל מצוה מקבלים שכר וצדקה. וכשאינו
מקיים המצוות ואינו מרבה כבוד שמים, נענש על
כך, וממילא כבוד עצמו מתמעט. וכל הממעט
כבוד שמים - זה כולל אף מי שמרבה כבוד
תורתו בפני רבותיו, או בפני מי שגדול ממנו
בחכמה, שהוא חייב להתיירא ממנו כמורא שמים,
ובזה הרי הוא ממעט כבוד שמים. (רמב"ן, ועיין
בציונים). [טו] הללויה - מנהג קריאת הלל בימי
חכמים הראשונים כך היה, אחר שמברך הגדול
שמקרא את ההלל, מתחיל ואומר הללויה, וכל
העם עונים הללויה, וחוזר ואומר הללו עבדי ה',
וכל העם עונין הללויה, וחוזר ואומר הללו את
שם ה', וכל העם עונין הללויה, וכן על כל דבר,
עד שנמצאו עונין בכל ההלל הללויה מאה עשרים
ושלוש פעמים, סימן להם שנותיו של אהרן.
(רמב"ם הלכות חנוכה פרק ג' הי"ב). ובנו עונה
דברים של תפלות וכו' - זה לשון המשנה ברורה
(סי' צ"ח סק"ג): בשל"ה קורא תגר על המביאים
ילדים לבית הכנסת, והיינו קטנים שעדיין לא
הגיעו לחינוך, מטעם כי הילדים משחקים

י"א מדות - הם אחד עשר כללים שהם כוללים
חלק גדול מהתורה, בכל זמן מהזמנים ולכל איש,
ובהם יזכו לחיי העולם הבא. (מהרש"א מכות כ"ד
א'). שוב חזר הקב"ה לרצות וכו' - רצה לומר
שלא רק אם יקיימו את האחד עשר מדות של
הקב"ה יקבלו שכר טוב, אלא אפילו מצוה קלה
מקבלים עליה שכר שלם. עשה מצוה שכרה
בצדה שנאמר צדקתך וגו' - היינו שאפילו אם
לא קיים את כל הי"א מדות, אלא רק מצוה אחת
יש לו שכר, וזהו צדקה של השי"ת, והוא מה
שנאמר צדקתך כהררי אל. [יד] מכאן אמרו
- פירוש ממה שמצינו דקדוק הדין גדול כל כך,
שעבור מצוה קלה מקבלים שכר עצום, ועבור
עברה קלה מקבלים עונש, יש ללמוד כמה טוב
יש למרבה כבוד שמים, וכמה רעה יש לממעט
כבוד שמים. כל המרבה כבוד שמים - שלא
יחשיב עצמו במקום שיש כבוד ה'. (ראשית חכמה
שער היראה פט"ו). גם כבוד עצמו מתרבה -
שכיון שמקיים המצוות ומרבה על ידם כבוד
שמים, גם כבוד עצמו מתרבה, וכמו שאמר לעיל

חילופי גירסאות

טז) נוסף מכ"ר וילקוט
 וזמ"ר (פ"ד כ'). יז) כ"ה שם.
 בזמ"ר: לא. יח) זכ"ר
 וילקוט: עד שמת אותו האיש
 ומתה אשתו כו' יט) נוסף
 מכ"ר וילקוט. כ) כ"ה
 זכ"ר וד"ר. בילקוט וזמ"ר:
 ותשוב. בזמ"ר הגיס: ותנוח.

שום דבר, ואמרו לו הבריות שימחה בבנו, והשיב ואמר להם מה אעשה לו? תינוק הוא, ישחק. שוב למחר עשה כן, כל אותן ^{טז} [שמונת] ימי החג ענה בנו דברים של תפלות, ולא אמר לו אביו שום דבר, לא יצתה אותה שנה ^{יז} ולא שניה ולא שלישית, עד ^{יח} שמתה אשתו ובניו ובן בנו, ויצאו לו חמש עשרה נפשות בתוך ביתו, ולא נשתיר לו אלא שני בנים, אחד חגר וסומא ואחד שוטה ורשע.

[טז] שוב מעשה באדם אחד שהיה מתחרט בעצמו שלא קרא ולא שנה, פעם אחת הייתי עומד אני והוא בבית הכנסת, בין שהגיע שליח צבור לקדשת השם, הגביה אותו בן אדם את קולו וענה אחריו בקול רם קדשת השם, ואמר קדוש קדוש קדוש כו', אמרתי לו: בני, מה ראית שהגביה את קולך עד מאד, ואמר לי לא די שלא קריתי ולא שנית, אלא עכשו שנתן לי רשות ^{יט} [לא] אגביה את קולי ותשוח עלי נפשי. אמרו, לא יצתה אותה שנה ולא שניה ולא שלישית, עד שעלה אותו איש מבבל לארץ ישראל, עמדו

ועשאוהו

משנת אליהו

הוא נשאר בחיים כדי שיצטער בעונש נורא זה, אבל בנוסח אחר (עיין חילופי גרסאות) מבואר שגם הוא מת. ולא נשתייר לו וכו' - מביא כאן מעשה זה ללמד שמי שאינו חס על כבוד שמים נענש מאד, והמעשה הבא מביא ללמד שמי שמשתוקק להרבות כבוד שמים מתרבה כבוד עצמו מאד. [טז] ותשוח עלי נפשי - תתפלל נפשי עלי. (תרגום איכה ג' כ'). ונוסח אחר: ותשוב נפשי עלי. (עיין חילופי גרסאות). ופירושו: שדעתי אינה מיושבת עלי על שלא למדתי, ובוזה שהגבהתי קולי לכבוד השי"ת נתיישב דעתי. (פירוש מהרז"ו למ"ר). לא יצתה אותה שנה ולא שניה וכו' - גם כאן הכונה שבמשך שלוש שנים התרומם במעלתו עד שנעשה ממונה מבית קיסר. (רש"ש שם).

ומרקדים בבית הכנסת ומחללים קדושת בית הכנסת, וגם מבלבלים דעת המתפללים. ועוד גם כי יזקינו לא יסורו ממנהגם הרע אשר נתחנכו בילדותם להשתגע ולבזות קדושת בית הכנסת. אבל כשהגיעו לחינוך, אדרבא, יביאנו אתו לבית הכנסת וילמדוהו ארחות חיים לישב באימה וביראה, ולא יניחנו לזוז ממקומו, ויזרזהו לענות אמן וקדיש וקדושה. ועיין בתנא דבי אליהו גודל העונש שיש להאב שמניח את בנו לענות דברים של הבל ותפלות בבית הכנסת, עכ"ל. לא יצתה אותה שנה ולא שניה - שבכל שנה מאותן השלוש שנים מתו מקצת מהנפשות, ולאחר שלוש שנים מתו כולם. (רש"ש בהגהותיו למ"ר). עד שמתה אשתו וכו' - מבואר שהגם שאשתו ובניו מתו,

חילופי גירסאות
(כא) כ"ה נז"ר וילקוט. נז"ר
ווד"נ: בית. כב) כ"ה נז"ר
וכי"ר. צילקוט: וקראו לו
קלניא, לו ולבניו כו. נז"ר
סגיס: והניח לבניו ולבני
בניו ממון הרבה עד סוף
כל הדורות. כג) כ"ה נז"ר
וד"ר. נז"ר סגיס: והיה בא.

ציונים
מעשה בכהן אחד - יעויין
פי' הר"ש לתו"כ אמור
פרשה ה', ומבואר הכל
בארוכה בספר דרך אמונה
הלכות תרומות פ"ב ה"ב
בביאור ההלכה. אלא
לשריפה - שבת כ"ה א',
תמורה ל"ג ב', ועיין דרך
אמונה הלכות תרומות פ"ו
סק"י. והלא תנן - תרומות
פרק י"א מ"ט. אלא
כרשינין - עיין דרך אמונה
תרומות פ"ט סקנ"ח. שהן
מאכל לבהמה - תוס'
יבמות ס"ו ב' ד"ה כרשיני,
ועי"ש בהגהות בן אריה
שבסוף הגמ'. בשני
הרעבון כו, גזר דוד - ירו'
חלה פ"ד ה"ד, ועיין חזו"א
מעשרות ס"א סק"א.

ועשאוהו ממנה מבית קיסר, ומנוהו על כל הבירניות שבארץ
ישראל, ונתנו לו מקום ובנה לו ^{כא}עיר, וישב בה כל ימי
חיו, ^{כב}והניחה לבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות.

[יז] ושוב מעשה בכהן אחד שהאכיל את בהמתו תרומה,
ונפלה אש עליו, ואכלה מביתו שלשים זכרים ושלשים בגדים
ועשרים וארבע פדים של יין ועשרה פדי שמן ושאר ממון
הרבה, ^{כג}ובא וישב לפני החכמים, ואמר להן: רבותי, נפלה
עלי אש ואכלה ממני כד וכד זכרים, כד וכד בגדים, כד
וכד יין, וכד וכד שמן, ושאר ממון שהיה לי. הכניסו חכמים
יגון ואנחה בלבם. אמרו, לא זזו משם עד שבא אדם אחד
שאינו בקי בהלכה, ואמר לו המאכיל את בהמתו תרומה
מהו, אמר לו מתר, אמר לו שפא אסור, אמר לו לאו,
ואמר לו אני כהן והאכלתי את בהמתי תרומה. וכששמעו
החכמים בדרך ענו בלם פאחד ואמרו ברוך המקום ברוך
הוא, שאין לבניו משוא פנים, וכי תרומה וקדש שאין להם
אוכלים אינן הולכין אלא לשרפה, אלא עשית שלא בדין,
אמר להן והלא תנן ברשיני תרומה מאכילין אותם לבהמה
ולחיה ולתרנגולין, אמרו לו לא אמרו אלא ברשיני, מפני
שהן מאכל לבהמה, רק בשני רעבון בני אדם אוכלין אותם,
לפיכך

משנת אליהו

זו משם. תרומה וקודש שאין להם אוכלים
- הכונה שנטמאו ואסור לאוכלם. (עיין ציונים).
אינן הולכים אלא לשריפה - ולא לבהמה.
[ויעויין בפסחים דף מ"ו א' שדעת רש"י שחלה
טמאה מותר להאכיל לכלבים, ובתיו"ט תמה עליו
שרק כרשיני תרומה מצינו שמותר להאכיל
לבהמה, ובספר אור גדול (פסחים פ"ג מ"ג) הקשה
על רש"י מהתדב"א כאן שמבואר שכל תרומה
אפילו שאינה ראויה לאדם אסורה לבהמה, ורק
כרשינים מותר, ועיין בציונים]. כרשינים - הוא
מין קטניות. (דרך אמונה תרומות פ"ב סקי"ג עיי"ש).

בירניות - ארמונות. (ערוך). ובנה לו עיר -
עיין בחילופי גירסאות גירסה: ובנה עיר וישב
עליה וקראו לה קלניא. והיא העיר "מוצא",
כמבואר בסוכה (דף מ"ה א'), ונקראת קלניא משום
שהיתה פטורה ממסי המלך, עיי"ש. [יז] ושוב
מעשה בכהן אחד - גם מעשה זה מביא ללמד
שמי שבחזה כבוד שמים, כגון כהן זה שביזה
כבוד שמים במה שהאכיל תרומה לבהמותיו, הרי
הוא נענש מאד. זכרים - זכר הוא איל, ותרגום
איל (בראשית כ"ב י"ג) דכרא. אמרו לא זזו משם
- נראה הכונה שאלו שספרו המעשה אמרו שלא

חילופי גירסאות

(כד) כ"ה כ"ר וד"ר. כד"ר: לפיכך לא גזר כו' אלא בשני כו'. וזילקוט הגי': ובשנת רעבון התירו לבני אדם [נז"ל]: התחילו בני אדם לאכול אותן. לפיכך גזר עליהן דוד, מכאן כו'. כה) נז"ל: כך. כו) כ"ה כ"ר (ושם יש לקרוא: ותלמוד) וד"ר. כד"ר נשמט "ותלמוד תורה".

ציונים

אל ילמד אדם תורה וכו' - עיין מגילה י"ח א', סנהדרין ה' ב', מכות י' א', הוריות י"ג ב'.

כ" לפיכך גזר דוד המלך עליו השלום עליהם בשני רעבון, משום שהם מאכל אדם באותה שעה.

מכאן אמרו: כל המאכיל לבהמתו תרומה, בין תרומת הארץ בין תרומת חוץ לארץ, עליו הכתוב אומר בזה דרכיו ימות (משלי יט מז), ואומר ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו (במדבר יח לב), ואומר חפר גומץ בו יפול (קהלת י ח). **מכאן אמרו:** אל ילמד אדם תורה ברבים, אלא אם בן קרא תורה נביאים וכתובים ושנה משנה ומדרש, שנאמר מי ימלא גבורות ה', ישמיע כל תהלתו (תהלים קו ב).

[יח] הרי הוא אומר ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה, גם את זה לעמת זה עשה האלהים, על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה (קהלת ז יד), כ" וכן אמר הקדוש ברוך הוא לאדם: מיום שנתתיך על פני האדמה עשה מעשים טובים ויתלמוד תורה, והצל עצמך מן הנזל ומן העברה ומדבר מכער, לך נאמר ביום טובה היה בטוב. וביום רעה ראה - מה שעשית, לפיכך באו עליך יסורין, שאין

משנת אליהו

הדורש שלא ביאר היטב, ולכן אמרו שלא ילמד אדם תורה ברבים אלא אם כן קרא תורה נביאים וכתובים ושנה משנה ומדרש, שאז יודע היטב כיצד ללמד. [יח] הרי הוא אומר וכו' - כיון שפירש שהעונש בא לאדם כפי מה שחטא, מביא דרוש זה שלומד ממנו שיש חובה על האדם להתבונן ביסורין הבאים עליו שהם לטובתו וכדלהלן. לכך נאמר ביום טובה היה בטוב - רצונו לומר שכשיש לך יום טובה בלא יסורין, חטוף תורה ומעשים טובים. וביום רעה ראה כו' - בא לפרש סוף הפסוק, דגם כשיש לך יסורין ואינך יכול ללמוד ולעשות מעשים טובים, התבונן באותם ימים על היסורין איך שהם באים לטובת האדם להוציא מידו כל מה שעשה, דהיינו לכפר על עונותיו.

גזר דוד המלך ע"ה עליהם בשני רעבון - משמע שרק בשני רעבון חייבים להפריש מהם תרומות ומעשרות, (ועיין גירסת הילקוט בחילופי גירסאות). ואולם להלכה נפסק שבכל השנים הרי הם חייבים בתרומות ומעשרות. (חזו"א מעשרות סי' א' סק"ב, ועיין דרך אמונה שבציונים). **מכאן אמרו** - דהיינו אחר שראו איזה עונש יש בדבר אמרו כן. **בזה דרכיו ימות** - שמי שמבזה את המצוות, כמו כהן זה שביזה התרומה והאכילה לבהמה, נענש מאד. **חופר גומץ בו יפול** - ממשיך זה על מי שחוטא והרי הוא כחופר בור, ובסוף נופל בו ונענש. **מכאן אמרו כו'** - שהבינו החכמים שכהן זה טעה בדבר, משום ששמע שמותר להאכיל כרשינים לבהמה, והיה סבור שכל תרומה מותרת לבהמה, וזה בסיבת

שְׂאִין יְסוּרִין בְּאִין עַל הָאָדָם אֱלָא לְמוֹכְתוֹ, לְהוֹצִיא מִיָּדוֹ כָּל
מָה שֶׁחֲטָא וְעָשָׂה.

חילופי גירסאות
(כז) נוסף מכ"ה.

ציונים

שאין יסורין באין כו' -
לקמן פרק י"ח [מז], ופרק
כ' [י], וסא"ז פרק ג' [ב],
ופרק י"א [א], תנחו' יתרו
סי' ט"ז, אמור סי' ה', ספרי
ואתחנן פל"ב, אגדת
בראשית פס"א, תרגום
קהלת ח' י"ד, רש"י שם י'
ד', מדרש אגדה ר"פ
מצורע, זוה"ק ח"ג דף נ"ז
ב'. ועיין רש"י תהלים פרק
ק"ז י"א, ובשערי תשובה
לרבינו יונה ש"ב סי' ג' ד',
וש"ד סי' י"ב, ובארוכה
בשער הגמול להרמב"ן
פ"א. שנו חכמים במשנה
- אבות פ"א משנה ז',
אדר"נ פ"ט א', אדר"נ החדש פי"ז. ראה בפורעניות - לקמן פרק י"ח [קיא].

[יט] דְּכָר אַחֵר, בְּיוֹם טוֹבָה וְגו', שְׁנו חֲכָמִים בְּמִשְׁנָה: אֵל
תַּתִּיאֵשׁ מִן הַפְּרַעְנוּת, לְכָךְ נֶאֱמַר בְּיוֹם טוֹבָה הָיָה בְּטוֹב.
וּבְיוֹם רָעָה רָאָה - בְּפַרְעֻנְיוֹת שֶׁל הָרָשָׁעִים, שֶׁהֵם הָיוּ מְזוֹלְזָלִין
בְּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת וַיּוֹרְדִין לְגִיהֵנָם, שֶׁנֶּאֱמַר וּרְאִיתֶם וְשִׁשׁ לְפָכֶם
(שְׁעִיָּה סו יד), לְכָךְ נֶאֱמַר וּבְיוֹם רָעָה רָאָה.

[כ] הָרִי הוּא אוֹמֵר בִּי פְּדָה ה' אֶת יַעֲקֹב, וּגְאֹלוֹ מִיַּד חֲזָק
מִמֶּנּוּ (יִמְיָה לא י), ^כ[אב] וּבָנוּ אֶחָד מֵהֶן קֶשֶׁה מִחֲבָרוֹ, הַקֶּשֶׁה
נִעֲנֵשׁ מִפְּנֵי חֲבָרוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר בִּי פְּדָה ה'. דְּכָר אַחֵר], שְׁנֵי

אחים

אדר"נ פ"ט א', אדר"נ החדש פי"ז. ראה בפורעניות - לקמן פרק י"ח [קיא]. אב ובנו וכו' - עיין ספר חסידים סי' שנג.

משנת אליהו

ושסובלים עבור עוונותיהם. ויורדין לגיהנם -
נראה שכן הוא מפרש הפסוק ביום "רעה", שאין
רעה אלא גיהנם, כמבואר לקמן בסדר אליהו זוטא
פ"א [ח], וכל אדם צריך להתבונן בדבר זה שכל
הרשעים נענשים בגיהנם נורא מאד, ואף שלא
כל הרשעים קבלו עונשם בעולם הזה, אך בגיהנם
כולם נענשים. שְׁנֶאֱמַר וּרְאִיתֶם וְשִׁשׁ לְבַכֶּם -
נראה הכונה שלומד בגזירה שוה [ראה - וראיתם],
כשם ששם אומר השי"ת שיראו את עונשי
הרשעים, וכמבואר שם בהמשך הפסוקים: וזעם
את אויביו, כי הנה ה' באש יבוא וכסופה
מרכבותיו להשיב בחמה אפו וגו', כי באש ה'
נשפט ובחרבו את כל בשר וגו', אף כאן ראה
את עונשי הגיהנם. [כ] הרי הוא אומר וכו'
- מאחר שהביא בסמוך שיש חובה על האדם
להתבונן ביסורי הרשעים ובענשם, כי עבור
עוונותיהם נענשים, סומך לו דרוש זה שבו לומד
כי שתי אנשים קרובים, שהאחד מהם מציק
לחבירו, לעולם נענש המציק, וכשרואים דבר זה
צריך להבין מדוע נענש הקשה, וכמו שמבאר
והולך. כי פדה ה' את יעקב וגו' - דרוש
שמדה זו שהשי"ת נהג עם יעקב אבינו וגאלו

שאין יסורין באים על האדם אלא לטובתו -
כי מוסר השי"ת לטובת האדם, כי אם חטא איש
לפניו ויעש הרע בעיניו, מוסר השם אליו לשתי
תועלות, האחת לכפר על חטאיו ולהעביר את
עונו, כמו שנאמר (תהלים כ"ה י"ח): ראה עניי
ועמלי ושא לכל חטאתי. ובתחלואי הגוף אשר
חלה ה' בו ירפא חלי נפשו, כי העון חלי הנפש,
כמו שנאמר (שם מ"א ה'): רפאה נפשי כי חטאתי
לך וכו'. והשנית להוכיחו ולהשיבו מדרכיו
הרעים, כמו שכתוב (צפניה ג' ז'): אך תראי אותי
תקחי מוסר וכו'. וכאשר יקבל האדם את מוסר
השם ויטיב דרכיו ומעלליו, ראוי לו שישמח
ביסוריו, לפי שהועילוהו תועלות נשגבות, ויש
לו להודות לשי"ת עליהם כמו על שאר ההצלחות
וכו'. (שערי תשובה ש"ב ג' ד' עיי"ש שהאריך עוד).
[יט] אל תתיאש מן הפורענות - מפרש משנה
זו: שיש חובה על האדם גם בהיותו שליו ושקט
להתבונן בעונש המגיע על הרשעים, ולהתיירא
פן יגיעו אף הוא עונש כזה, ומתוך כך לא יחטא.
לכן נאמר ביום טובה היה בטוב וכו' - פירוש
שגם כשאתה ביום טובה - ראה ביום רעה -
דהיינו שתתבונן על הרעה המגיעה לרשעים

חילופי גירסאות
כח) נוסף מ"ה.

ציונים

לאחת מקיים שארה כסותה ועונתה - שמות פרק כ"א י', ועיין רמב"ן שם. ושנו חכמים במשנה - אבות פ"ד משנה ד', אדר"נ החדש פל"ב. אחד שוגג ואחד מזיד - קדושין מ' א'.

אחים שפבית אחד, האחד קשה מחברו, הקשה נענש מפני חברו, לכך נאמר כי פדה וגו'. דבר אחר, כי פדה ה' את יעקב וגו', לשני תלמידי חכמים כח [שדרין בעיר אחת], האחד קשה מחברו בדאמרון. דבר אחר, לשני שתפין בעסק, אחד בשדה ואחד במלאכה, ואחד מהן קשה מחברו, הקשה נענש מפני חברו, לכך נאמר כי פדה וגו'.

דבר אחר, כי פדה ה' את יעקב, מי שיש לו שתי נשים לאחת מקנים שארה בסותה ועונתה, ולאחת אינו מקנים, ענש גדול יש שם.

[כא] וכל מי שאינו מודה בדברים הללו, ואינו רוצה בתוכחה, עליו הכתוב אומר מסיר אָזְנוֹ מִשְׁמַע תּוֹרָה וגו' (משלי כח ט). ושנו חכמים במשנה: כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי, אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם. [כב] פיוצא בדבר אתה אומר, הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד (תהלים קלג א), בשדדך הקדוש ברוך הוא עם משה אב לחכמים ואב לגבאים לגאל את ישראל, לא

היה

משנת אליהו

במשנה כל המחלל וכו' - ופירש רש"י שם וז"ל: מחלל שם שמים בסתר שעובר עבירה בסתר - נפרעין ממנו בגלוי, הקב"ה מגלה לכל חרפתו שנאמר (משלי כ"ו כ"ז): מכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל. וכל כך למה? שלא יתחלל שם שמים על ידו, שלא יאמרו ראיתם פלוני שהוא חכם ועשה מעשים טובים ופגעו בו צרות כך וכך, לפיכך וכו' הקב"ה מגלה הכל, עכ"ל. וזהו שאמר כאן שכשיש שתי קרובים והאחד מציק לחבירו, כשיענש על כך, יודע לכולם מדוע אירעו צרות אלו, כדי שלא יתחלל שם שמים. [כב] כיוצא בדבר אתה אומר וכו' - כשם שכשאחד מציק לחבירו נענש המציק, כך כששתי אחים שמחים זה עם זה מקבלים על כך שכר גדול, ומביא ממש וזהו שהיו שמחים זה עם זה וקבלו שכר גדול וכמו

מאלו שהציקו לו [עשו ולבן ועוד], הרי היא נוהגת בכל הדורות, ובכל מיני מצבים של קרובים וידידים שהאחד מציק לחבירו, כגון באב ובן שאחד מציק לשני, ובשני אחים, ובשני תלמידי חכמים הלומדים יחדיו, ובשני שותפים. אחד בשדה ואחד במלאכה - פירוש בין אם שותפותם היא בשדה ובין אם היא במלאכה אחרת. לאחת מקיים שארה כסותה ועונתה - גם בענין זה הוא על דרך הנ"ל, שהקב"ה גואל את החלוש והעלוב, ומעניש את החזק שמציק, וכפי הנראה שיש יותר צער לאשה זו כאשר יש אשה נוספת שלה מקיים את חובתו, מאשר כשאין אשה נוספת, ולכן תפס דוגמא זו ולא תפס באופן שיש לו אשה אחת שאינו מקיים חובתו לה. [כא] ואינו רוצה בתוכחה - דהיינו שאינו רוצה לפרוש ממעשים רעים הללו. ושנו חכמים

חילופי גירסאות
(כט) כ"ה צ"ח וד"ר. צוד"ג
נשמט "צלשון צווי". (ל) צ"ח
וד"ר נוסף: [ו] יושב ושונה
עם חבריו.

ציונים
שנאמר הנה וגו' - ספרי
במדבר פרשה קי"ז, ופרשה
קי"ט. ועשה שלום - לקמן
פרק י"ח [צח], ופרק כ"ז
[ג], ופרק ל"א [ב], סנהדרין
ו' ב', אבות פ"א מ"ב,
אדר"ג פ"ב ג', אדר"ג
החדש פכ"ד ופכ"ה, תו"כ
שמיני [מלואים] ה"ל ל"ז,
פרד"א פ"ז, תנחו"י ישן
הוספה לפרשת חקת סי' ב',
זוה"ק ח"ג דף ס' א', ודף
פ"ח א', רש"י ברכה ל"ד
ח'. עליהם הוא אומר הנה
מה טוב - תנחו"י שמות סי'
כ"ז, תנ"י שם סי' כ"ד.

הִיָּה לוֹ לְסָרֵב בְּשִׁלְיָחוֹת הַמָּקוֹם, אִף עַל פִּי בֶן לֹא דִבֵּר
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עִמּוֹ כְּבִלְשׁוֹן צוּוּי, אֲלֵא בִלְשׁוֹן שְׁמִיחָה,
שְׁנֵאמַר הֵנָּה הוּא יֵצֵא לְקִרְאָתָךְ וְרֵאדָּךְ וְשִׁמַּח בְּלִבּוֹ (שְׁמוֹת ד' ד').
וְהֵלֵא הַדְּבָרִים קֹל וְחֶמֶר, וּמָה מִשָּׁה חֲכָם הַחֲכָמִים הַגְדוּלִים
וְאָב לְנִבְיָאִים, וְלֹא הִיָּה לוֹ לְסָרֵב בְּשִׁלְיָחוֹת הַמָּקוֹם, אִף עַל
פִּי בֶן לֹא הִיָּה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְדַבֵּר עִמּוֹ אֲלֵא בְּשִׁמְחָה,
אֲהֲרֹן אָחִיו שְׁנִתְּכֵנוּ וְעָשָׂה שְׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל לְאַבְיָהֶם
שְׁבִשְׁמִים, וּבֵין יִשְׂרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל, וּבֵין יִשְׂרָאֵל לְחֶכֶם, וּבֵין חֶכֶם
לְחֶכֶם, וּבֵין אָדָם לְחֶכֶר, וּבֵין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ, עַל אַחַת בְּמָה
וּכְמָה שֶׁהִיָּה מְדַבֵּר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עִמּוֹ בְּשִׁמְחָה, עֲלִיָּהֶם
הוּא אוֹמֵר הֵנָּה מָה טוֹב וּמָה נָעִים שְׁכֶת אַחִים גַּם יָחִיד וְגו'.

[כג] דִּבְרֵי אַחֵר, הֵנָּה מָה טוֹב וְגו', עָשָׂה אָדָם מַעֲשִׂים טוֹבִים
בְּיָלְדוּתוֹ, וְהִזְקִין וְכָפַל אֶת מַעֲשָׂיו לְטוֹבָה, עָלָיו הוּא אוֹמֵר
הֵנָּה מָה טוֹב וְגו'.

דִּבְרֵי אַחֵר, קָרָא אָדָם תּוֹרָה נְבִיאִים וּכְתוּבִים בְּיָלְדוּתוֹ, וְהִזְקִין
וְכָפַל אֶת מַעֲשָׂיו וְשָׁנָה מִשְׁנָה וּמְדַרְשׁ הִלְכוֹת וְאַגְדוּת, עָלָיו
הוּא אוֹמֵר הֵנָּה מָה טוֹב וּמָה נָעִים וְגו'.

דבר

משנת אליהו

זה עם זה. ומה משה חכם החכמים הגדולים
וכו' - רצונו לומר שהרי בגודל חכמתו ונבואתו
היה צריך להכיר יותר ויותר משאר בני אדם
שאינן לסרב בשליחות המקום. **אהרן אחיו**
שנתכזין וכו' - שחזן ממה ששמח עם אחיו,
אף כך היתה מדתו עם כל אדם, שהרבה שלום
ביניהם וכמו שמבאר והולך, וודאי שהקב"ה
שמח עמו מאד. **ובין ישראל לחכם** - שיהיו
החכמים מקובלים על ישראל. (דרשות שבה"ל ח"ב
עמ' קט"ז). **ובין חכם לחכם** - שלא יהיו
שונאים זה לזה מחמת קנאת איש ברעהו. (שם).
[כג] **עליו הוא אומר הנה מה טוב וגו'** -
שהמעשים הטובים שבילדותו ובזקנותו הם כמו
אחים שאינם בושים זה מזה, כמו שאמרו רז"ל

שמבאר והולך. **לא דיבר הקב"ה עמו בלשון**
ציווי אלא בלשון שמחה שנא' וכו' - כן צריך
לומר. (עיין חילופי גירסאות). ורצה לומר שהקב"ה
לא ציווה בגזרת מלך בעל כרחו [כמו שהיה
אצל ירמיה (ירמיה א' ד)], אלא שימחו בשליחותו
שאמר לו שאהרן ישמח עמו. ונראה שלומד
משם דבר זה שהקב"ה דיבר עמו בלשון שמחה,
ממה שאמר לו שאהרן ישמח עמו, ותנן באבות
(פרק ג' מ"י): כל שירות הבריות נוחה הימנו רוח
המקום נוחה הימנו. ומאחר שאהרן שמח עמו,
ודאי אף הקב"ה שמח עמו. **וראך ושמח**
בלבו - מביא פסוק זה ללמוד ממנו שתי דברים.
א. שהקב"ה שמח עם משה וכמו שנתבאר. ב.
שאהרן שמח עם משה שהם היו אחים ששמחו

חילופי גירסאות

לא) נוסף מכ"ר. כד"ר
 חד"נ: ועתיד. לב) גדל:
 ויאמר. לג) כ"ה כמ"ר
 וד"ר. כז"ג נשמט "אלו הודיות
 היסורין".

ציורים

כך תהיו אתם - עמש"נ
 לקמן פל"א [לט].
 תתקע"ד דורות - עמש"נ
 לעיל פרק ו' [ח]. קראו
 את המקרא וכו' - תנחו' כי
 תבא סי' ד'.

דָּבָר אַחֵר, אִם הָאֶחָד יוֹשֵׁב וְשׁוֹנֶה עִם חֲבֵרוֹ, עֲלִיָּהוּ הוּא
אוֹמֵר הִנֵּה מָה טוֹב וְגו'.

דָּבָר אַחֵר, שְׁנֵי אֲחִים בְּבֵית אֶחָד, וְקוֹרִין וְשׁוֹנִין זֶה עִם זֶה,
וְשֹׁמְחִים זֶה עִם זֶה, וְאוֹכְלִין וְשׁוֹתִין זֶה עִם זֶה, עֲלִיָּהוּ הוּא
אוֹמֵר הִנֵּה מָה טוֹב וְגו'.

[כד] ^{לא} **[דָּבָר אַחֵר, הִנֵּה מָה טוֹב], עֵתִיד הַקְדוֹשׁ פְּרוּךְ הוּא**
לִישֵׁב בְּבֵית הַמְדָּרֶשׁ הַגָּדוֹל שְׁלֹו וְצַדִּיקִים יוֹשְׁבִים לְפָנָיו,
וַיֹּאמֶר לָהֶם אֲנִי הוּא שְׁנַמְסְרָתֶם לְמִיתָה עָלִי, וְאֲנִי הוּא
שְׁנַהֲרָגְתֶּם עָלִי, לָכֵן תִּהְיוּ אִתָּם בְּמוֹנִי, מָה אֲנִי חֵי וְקַיִם
לְעוֹלָם וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, כִּד תִּהְיוּ אִתָּם חַיִּים וְקַיִמִים לְעוֹלָם
וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, שְׁנַמְסְרָתֶם מִלֶּךְ בְּיָפִי תַחֲזִינָה עֵינֶיךָ, תִּרְאִינָה
אֶרֶץ מְרַחֲקִים (שְׁעָרָה לֵג יו').

[כה] **מֵאִי תִרְאִינָה אֶרֶץ מְרַחֲקִים, אֵלֹו הַלְכוֹת שְׁהֵן הָיוּ**
בְּדַעְתּוֹ שֶׁל הַקְדוֹשׁ פְּרוּךְ הוּא תִשַּׁע מֵאוֹת וְשִׁבְעִים וְאַרְבַּעַה
דּוֹרוֹת קִדְּם שְׁנַבְרָא הָעוֹלָם, ^{בב} וַיֹּאמֶר אוֹתָן לִישְׁרָאֵל. וַיֹּאמֶר
וְעֵינֵיכֶם תִּרְאִינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ יִגְדַּל ה' מַעַל לְגָבוֹל יִשְׂרָאֵל
(מֵלֶכֶּי א ה'). עֵינֵיכֶם תִּרְאִינָה - זֶה מִדַּת הַדִּין בְּגוֹיִים. וְאַתֶּם
תֹּאמְרוּ יִגְדַּל ה' מַעַל לְגָבוֹל יִשְׂרָאֵל - ^{בב} אֵלֹו הַדּוֹרִיֹּת הַיְסוּרִין.
כִּד אוֹמֵר הַקְדוֹשׁ פְּרוּךְ הוּא לִישְׁרָאֵל: בְּנִי, קְרָאוּ אֶת הַמְקָרָא

והרבו

משנת אליהו

היות ארץ. ואומר ועיניכם תראינה וגו' -
 נראה שבא לומר שבהבטחה זו של תראינה ארץ
 מרחקים רמז עוד הבטחה [ונלמד בגזירה שוה
 תראינה - תראינה], שיראו איך שנעשה מדת
 הדין בגוים על שהרגו והמיתו בישראל. אלו
 הודיות היסורין - כן צריך לומר. (עיין חילופי
 גרסאות). נראה שלומד זה מהפסוק "ואתם תאמרו
 יגדל ה' מעל לגבול ישראל", שכן גדולה הוא
 מדת טובו של הקב"ה, וכמו שפירש"י בפרשת
 ואתחנן (דברים ג' כ"ד), וכלל ישראל יגיעו להבנה
 שכל מה שנעשה להם צרות בכל הדורות, הכל
 היה חסד השי"ת, וזהו שיאמרו יגדל ה' וגו'.

(סוכה נ"ג א'): אשרי ילדותינו שלא ביישה את
 זקנותינו. (ישועות יעקב). **[כד] דבר אחר הנה**
מה טוב עתיד הקב"ה לישב וכו' - מפרש
הפסוק על ישיבת הקב"ה עם הצדיקים לעתיד
לבא, שאז יהיו בטובה ונעימות גדולה מאד.
שנאמר מלך ביופיו תחזינה עיניך - נראה
שלומד מפסוק זה, כיון שהוקשו בני ישראל
לקב"ה בפסוק אחד, הרי זה בא ללמד מה הקב"ה
חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך ישראל.
[כה] תראינה ארץ מרחקים אלו הלכות וכו' -
שהלכות אלו הם קדמו לעולם תתקע"ד דורות,
וזהו ארץ מרחקים, שהם רחוקים עוד מלפני

חילופי גירסאות
(א) נוסף כמ"ר. (ב) כ"ה
כמ"ר וד"ר. נוסף: סוסיף:
אחת. (ג) נ"ר שכלן שייך
פיצות "מכלן ואל"ך" דלקמן.

ציונים
עד שאני בעצמי אבוא וכו'
- ב"ר פצ"ה ג', שמור"ר
פל"ח ג', דב"ר פ"א י"ב,
זוה"ק ח"א דף קל"ה ב'
במדה"נ, ויעוין במשנה
למלך פ"ט מאישות ה"ז,
ובגליון הגרע"א שם. על
הטהור במקומו - לעיל פרק
ג' [1], ועמש"נ בסא"ז פ"כ
[2].

והרבו אותו, וישנו את המשנה והרבו אותה, עד שאני
בעצמי אבוא ואמר לכם על הטהור וטהור, ועל הטהור
טהור, על הטהור במקומו, ועל הטהור במקומו, שנאמר
זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד וגו', עד יבוא ויורה צדק
לכם (הושע י"ב).

פרק יד

[א] כָּל [אדם] הקץ בחיים טובים בעולם הזה, סימן רע
לו. ולמה הדבר דומה, למלך בשר ודם שזמן את עבדו יום
אחד מימי החג אל סעודתו, החזיק לו טובה, זמנו שני ימים
החזיק לו טובה, שלשה ימים החזיק לו טובה. אלו זמנו כל
שמונת ימי החג, על אחת כמה וכמה שהיה צריך להחזיק
לו טובה.

משל למלך בשר ודם שאמר לעבדו הרי אתה לפני שלשים
יום בסעודה, וגם אתן לך מתנה טובה, טעם אצלו חמשה
עשר יום, אמר העבד למלך איני מבקש יותר לסעד אצריך,
והרי

משנת אליהו

כמו שאמרו במדרש (כאן) שהקב"ה עתיד ללמוד
תורה עם ישראל לעתיד לבא. ובפיו צריך לדבר
בדברי תורה בגן עדן. ואם לא נזהר לשמור על
אלו החושים בעוה"ז, לא יוכל להשתמש בהם
רחמנא לצלן בעולם הבא. ויש לו לאדם לשמור
נפשו בימי חייו בשלשה חושים אלו הראיה
השמיעה והדבור שלא יהיו מקולקלים, ויעלה
על לבו כי הם נחוצים לו מאד לנצח. (שמי"ה)
ח"ב פרק כ"ט, עיין שם בארוכה).

פרק יד: [א] כל אדם הקץ בחיים טובים - מואס
וקץ בחייו, וכופר בטובת השם יתברך. (ישועות
יעקב). סימן רע לו - היינו שזה סימן לאדם
שהוא רע. ולמה הדבר דומה לו - במשל
הראשון בא להורות גודל החיוב בהכרת הטובה
לקב"ה, ובמשל השני בא להורות גודל הגנות

כך אומר הקב"ה לישראל וכו' - חזר למה
שאמר שהקב"ה יגלה את ההלכות שקדמו לעולם
תתקע"ד דורות, ועל זה אמר שאם יתייגעו הרבה
בתורה, הקב"ה לבסוף יגלה כל מעמקי התורה
הקדושה. על הטהור במקומו וכו' - רצה
לומר שהקב"ה יגלה לעתיד המקום ועיקר הסוד
של טומאה וטהרה. (ישועות יעקב, ועיין לעיל פ"ג
[ו] ביאור אחר). ויורה צדק לכם - כשתהיו
יגעים בתורה, הוא יבין אתכם להודיעכם
צפונותיה בצדק. (רש"י הושע י"ב). וצריך
האדם לדעת שאלו החושים, ראיה שמיעה דבור
שנטע הקב"ה בנפשו, כשם שהם נחוצים מאד
לאדם בעוה"ז, כאשר ידוע לכל, יותר מזה הם
נחוצים מאד לנפשו, דהיינו, בעיניו לראות בנועם
ה', באוזניו לשמוע דברי אלקים חיים בגן עדן,

חילופי גירסאות
(ד) נר' שאכ"מ אלף לעיל.
(ה) המוסגר הוא הוספת
הד"ר.

ציונים

שנקרא חמדת כו' - ספרי
עקב פל"ז, שמו"ר פל"ב ב',
[במ"ר פכ"ג ד'], תנחומ'
משפטים סי' י"ז, ראה סי'
ח'. הסעודה - עיין מש"נ
בסא"ז פ"כ [נ]. כדי למרק
- עיין לעיל פ"ה [יח].
שכולן בני עוה"ב -
סנהדרין צ' א', תוס'
כתובות ק"ג ב' (ד"ה
מזומן), ר"מ פ"ג מתשובה
ה"ה.

והרי לך מתנה שקלך, וטרף אותה המתנה בפניו. נמצא אותו
העבד בפני טובה לפני המלך. וכי זו היא דרך ארץ? אין
זה דרך ארץ, מכאן ואילך מה יש לעבד צריך לעשות, אלא
צריך לפנים את המלך ולברכו ולשבחו.

[ב] כך ראוי הוא לזרעו של יעקב שיכרך וישבח וירומם
ויעלה ויגדל ויקדש שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש
ברוך הוא, שאמר והיה העולם, ברוך הוא וברוך שמו
לעלם ולעלמי עלמאי, שהביא אותם לארץ ישראל שנקרא
חמדת העולם הזה. (וזמן להם סעודה מן המן ארבעים
שנה, מן הלחם שמלאכי השרת אוכלין, ולאחר שעה לא
היו מבקשין סעודת המלך, ותפלו על המן וקראו לו לחם
הקלוקל, וכאלו אמרו ישראל אין אנו מבקשין מתנת ארץ
ישראל, כיון שעברו על התורה ומצוותיה, שבזכותה נתן
להם ארץ ישראל, והיו ישראל בפניי טובה, עד שהגלה
אותם מארץ ישראל, וישליכם מעל פניו, ואחר כך חזרו
בתשובה, וישבו אל השם ותברך בתוך הגלות). ואמר להם
הקדוש ברוך הוא: בני, הסבו שעה אחת עד שיגיע שעת
הסעודה. וכל כך למה, כדי למרק עוונותיהן של ישראל,
שיהיו כלן טהורין ויבואו לחיי עולם הבא, לפי שאין כל
אמה ולשון שברא הקדוש ברוך הוא בעולם מסוף העולם
ועד סופו, שכלן יהיו בני העולם הבא, אלא זרעו של יעקב

בלבד

משנת אליהו

אותה, (ועיין תנחומא משפטים סי' י"ז). ואמר להם
הקב"ה וכו' - רצה לומר כי הגם שמתנת ארץ
ישראל לא היתה בשלימות - שהרי גלו ממנה,
על כך אמר הקב"ה המתינו שעה אחת עד
שתגאלו גאולה עולמית. הסבו שעה אחת -
והנמשל הוא: שאמר המתינו בגולה עד שיגיע
זמן הגאולה. (ישועות יעקב). וכל כך למה -
למה מאריך הקב"ה זמן השעבוד. (ישועות יעקב).
שיהיו כולם טהורין - כי אורך הגלות ממרק

במי שאינו נוהג כן. אלא צריך לפייס את
המלך - והרי זה משל להאדם שמקבל טובות
מרבובת בעולם הזה וצריך להודות על כך לקב"ה
ולא לכפור, ואחר כך ממשיך ואומר שכן הוא
גם ביחס לכלל ישראל כולו שצריכים להודות
לשי"ת על שנתן להם מתנת ארץ ישראל.
[ב] שנקרא חמדת העולם הזה - כמו שנאמר
בירמיה (ג' י"ט): ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי
צבאות גוים. והיינו ארץ שכל הגוים חומדים

חילופי גירסאות
(ו) נוסף ממ"ד. (ז) נכ"ר:
שמוסרין את עצמן במקרא
כו. נד"ר: למקרא למשנה
כו.

ציונים

בם עור ופסח - עיין לקמן
פכ"ב [ח]. כל היושב וכו'
- קדושין ל"ט ב', מכות כ"ג
ב', ספרי תצא סוף פרשה
רפ"ו, ירו' קדושין פ"א
ה"ט, שהש"ר פ"ד [ד] ג',
מדרש תהלים מזמור ל',
משנת ר"א פ"ז (עמ'
רכ"ב), ועיין לעיל פ"ט [ז],
יומא פ"ו ב', ובשע"ת
לרבינו יונה ש"ג ט'. למות
באהל - עיין ברכות ס"ג ב',
שבת פ"ג ב', גיטין נ"ז ב',
תנח"ו נח סי' ג', תבא סי'
ב', האזינו סי' ג', ולעיל
פ"ה [ז]. עליהן הוא אומר
אשרי וגו' - לעיל פרק ו'
[יט].

בלבד, שנאמר הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים
מירפתי ארץ, בם עור ופסח הרה וילדת יחדו, קהל גדול
ישובו הנה (ירמיה לא ז). בם עור ופסח - אלו עמי הארץ
שיש בהם דרך ארץ ושאר מצוות, ומרחיקין את עצמן
מן הגזל ומן העברה ומדבר מכער. ו[עליהן] אומר רבי
שמעון כל היושב ואינו עושה עברה, נותנין לו שכר
בעושה מצוה.

[ג] דבר אחר, בם עור ופסח - אלו חכמים ותלמידיהם,
שמוסרין עצמם למות באהל, במקרא במשנה במדרש
בהלכות ובאגדות. עליהן הוא אומר אשרי תמימי דרך (תהלים
קיט א), ואומר האל תמים דרכו (שם יח לא).

[ד] שלשה עצבין הן, ושלשתן בחזקת כשרין הן. אחד
מהן - אלו עמי הארצות שיש בהן דרך ארץ ושאר מצוות,
ומרחיקין את עצמן מן הגזל ומן העברה ומדבר מכער.
והשני מהן - אלו בני אדם שבאו לידי מקרא ומשנה,

ואין

משנת אליהו

שוממיתם עצמם באהלה של תורה נדמים בענייני
העולם הזה כעורים ופסחים. ועוד יש לפרש
שמתוך בקשתם וחיפושם את הבנת התורה
לאמיתה, נדמים הם כעורים שלא ראו אור,
וכפסחים שלא דרכו בדרך הישר. עליהן הוא
אומר אשרי תמימי דרך - כי הגם שלעני האדם
הם נראים כבעלי מומין, אך לפי האמת אין
תמימים ושלמים כמותם, ואף דומים בזה לקב"ה,
שגם עליו נאמר: האל תמים דרכו, ועיין לעיל
פרק ו' [יט]. [ד] ושלשתן בחזקת כשרין הן
- רצונו לומר שאף על פי שעצבות הוא דבר
מגונה ואינו נרצה, אך העצבות של אלו השלשה
כתות היא כשרה ורצויה. אלו עמי הארצות
וכו' - שהם עצבים מתוך הדאגה לבל יחטאו
בגזל ועבירה ודבר מכוער, שהם דברים שנפשו
של אדם מחמדתן, ומתוך המלחמה התמידית
והדאגה בדבר, יש להם עצבות בדבר.

עוונותיהם. (ישועות יעקב). שנאמר הנני מביא
וגו' - מביא ראיה מפסוק זה שכל עם ישראל
יבואו לחיי עולם הבא, ואפילו עמי הארצות,
וכמו שמבאר והולך. אלו עמי הארץ - שהם
כמו עורים ופסחים בתורה. (ישועות יעקב). ועוד
יש לפרש כמו שמבאר בהמשך הדברים שזוכים
על שמרחיקין את עצמם מגזל ומעבירה ומדבר
מכוער. וממשיל זה בעורים ופסחים, שאינם
הולכים לדבר רע ואינם מביטים בו. עליהן
אמר רבי שמעון וכו' - מפרש מה הטעם שזוכים
לשכר רב עבור שמרחיקים עצמם מן העברה,
ואמר משום שהמניעה מעברה היא כעשיית מצוה.
כל היושב ואינו עושה עברה וכו' - וזה דוקא
כשבא דבר עבירה לידו וכפה יצרו ולא עבר
עליה. (קדושין ל"ט ב'). [ג] אלו חכמים
ותלמידיהם שמוסרין עצמן כו' - ממשיל את
התלמידי חכמים לעורים ופסחים, שמתוך

חילופי גירסאות
(ח) כ"ה בכ"ר. בד"ר חז"ל:
חשבונן. (ט) נוסף מכ"ר.

ציונים
ועל אלו ואלו הוא אומר
והולכתי עורים וגו' - עיין
תרגום ישעיה ל"ה ה'.

ואין להם לב להבין. והשלישי מהן - אלו החכמים
ותלמידיהן, שמוסרין את עצמן למות באהל, להבין במקרא
ובמשנה במדרש בהלכות ובאגדות, עליהן הוא אומר
החרשים שמעו וגו' (ישעיה מב יח).

[ה] מושל למלך בשר ודם שיש לו בנים ועבדים הרבה,
קצת מהן פקחין, קצת מהן אלמין וחרשים וסומין, וקצת
מהן בעלי מקרא בעלי משנה ותלמוד, וקצת מהן בעלי
משא ומתן, ויש לו למלך עסק ומלאכה עמהן, בשהמלך
רוצה לעשות חשבון, אינו הולך אלא אצל בעלי מקרא
ובעלי משנה ותלמוד, ואצל פקחין שבהן, ועל אלו הוא
אומר החרשים שמעו (שם), ועל אלו [ואלו] הוא אומר
והולכתי עורים בדרך לא ידעו וגו' (שם פסוק מז).

[ו] דבר אחר, גם עור ופסח (ורמיה לא ז) - אלו בני אדם

שבאו

משנת אליהו

בשלימות ואינם נכשלים בחטאים והרי הם
כפקחים שאינם בעלי מומין. למלך עסק
ומלאכה עמהן - שלקח את כולם לעבודתו.
כשהמלך רוצה לעשות חשבון - כן צריך לומר.
(ועיין חילופי גירסאות). והכונה שאפילו שכולם
עובדי המלך, בכל זאת בעת שהמלך בא לעשות
חשבון שלו אינו פונה לכולם, כי אם להתלמידי
חכמים ולשומרי המצוות המתרחקים מן
החטאים. ועל אלו הוא אומר החרשים שמעו
- דהיינו על התלמידי חכמים, וכמו שאמר לעיל
שפסוק זה אמור על התלמידי חכמים שהקב"ה
מבטיחם שישמעו ויבינו את מאור התורה
הקדושה. ועל אלו ואלו הוא אומר וכו' -
כן צריך לומר. (ועיין חילופי גרסאות). ונראה שזה
כולל את שתי החלוקות הנוספות שמנה לעיל,
והם עמי הארצות שעצבין ודואגים משום
שעמלים להתרחק מעבירות. ואת בני האדם
שבאו לידי מקרא ומשנה ואין להם לב להבין,
שעל שתיהם נאמר שהקב"ה יוליכם בדרך שלא
ידעו בה.

ואין להם לב להבין - ומחמת זה דואגים כדי
להבין. (ישועות יעקב). שמוסרין את עצמם
למות באהל - ודאגתם ועצבונם בא להם מתוך
תשוקתם המתמדת להבין ולהשכיל בדברי תורה
הקדושה, וכתב רבינו יונה בפירושו לאבות (פרק
ב' משנה ז'): ודאגת התורה אף כי היא דאגה
גדולה למבין, כאשר יחשוב בהלכה עד שיאמר
דבר דבור על אופניו, ואין יכולת לדאגה ההיא
לעשות לו רע, אף על פי שאמרו חכמי הטבע:
היגון חולי הלב והדאגה היא כלות הלב. אך
הדואג בתורה - אורך ימים ושנות חיים ושלום
יוסיפו לו, ועל זה אמר שלמה עליו השלום
(משלי י" כ"ז): יראת ה' תוסיף ימים, עכ"ל.
עליהן הוא אומר החרשים שמעו - וסוף
הפסוק: והעורים הביטו לראות. ורצונו לומר כי
התלמידי חכמים שמחפשים את הבנת התורה
עד שמדמים עצמם לחרשים ועורים שלא ראו
ושמעו את התורה, להם מבטיח הקב"ה שישמעו
ויראו טעמי תורה. [ה] קצת מהן פקחין -
נראה שזה משל לאנשים שמקיימים המצוות

חילופי גירסאות
(י) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"נ:
ומתחמדין. יא) כ"ה צמ"ר
וד"ר. צוד"נ הניס: פקח
בדברי תורה.

ציונים
וקשה לבעל הרחמים כו' -
עיין מדרש תהלים מזמור
ס"ב. מן דרום לצפון כו' -
עיין רש"י שה"ש ה' ט"ז,
תזו"ח דף כ"ה ב' (במהדר)
בהגר"א. פעם אחת כו' -
כל הענין במדרש תהלים
מזמור קל"ו, ובילקוט
תהלים רמז תתפ"ד.

שָׁבָאוּ לִידֵי מִקְרָא וּמִשְׁנָה, וְהֵם מְלַכְלָכִים בְּדִבְרֵים מְכַעְרִין,
וְקָשָׁה לְבַעַל הַרְחָמִים לְהַפְסִידוֹן מִן הָעוֹלָם.

[ז] וְמָה עֲגִין לֹאמַר אַחֲרֵי הָרָה וְיִלְדֵת יַחְדּוֹ (שם), אֵלּוּ חֲכָמֵי
יִשְׂרָאֵל וְתַלְמִידֵיהֶן, שְׂמוּסְרִין אֶת עֲצָמָן לְמוֹת בְּאַהֲלָה, בְּמִקְרָא
בְּמִשְׁנָה בְּמִדְרָשׁ בְּהַלְכוֹת וּבַאֲגָדוֹת, וְהֵן מַתִּיבִיעִין לְאַרְבַּע
רוּחוֹת הָעוֹלָם, מִן דְּרוֹם לְצָפוֹן, וּמִן מִזְרָח לְמַעֲרָב, וּמִחֲמַדִּין
וּמִתְאִין וּמִצָּפִין שְׂאֵם יִמְצָא אֶחָד מֵהֶן *פְּתַח בְּדִבְרֵי תוֹרָה,
שְׁתַּנּוּחַ נִפְשׁוֹ עָלָיו.

[ח] וְמָה עֲגִין לֹאמַר אַחֲרֵי קֹהֵל גְּדוֹל יְשׁוּבוֹ הֵנָּה (שם), אֵלּוּ
הָאֲנָשִׁים נָשִׁים וְטַף וְנָעַר וְזָקֵן, בָּלֵן חֲיִבִּין לְהוֹדוֹת לוֹ לְהַקְדִּישׁ
בְּרוּךְ הוּא, וְלִשְׁפֹךְ רַחֲמִים וּלְבַקֵּשׁ תַּחֲנוּגִים מִלְּפָנָיו, וּלְבַקֵּשׁ
מִמֶּנּוּ דְּעָה וּבִינָה וְהַשְׁבֵּל, שְׁנֵאֵמַר כִּי מְלָאָה הָאָרֶץ דְּעָה אֶת
ה' בְּיָמִים לַיָּם מְכַסִּים (ישעיה י"ט).

[ט] פֶּעַם אַחַת הָיִיתִי עוֹבֵר מִמְּקוֹם לְמְקוֹם, מְצֹאֲנִי אָדָם
אֶחָד שֵׁשׁ בּוֹ מִקְרָא וְאֵין בּוֹ מִשְׁנָה, וְאָמַר לִי רַבִּי, אֲנִי רוֹצֶה
לֹאמַר לְפָנֶיךָ דָּבָר אֶחָד, וּמִתְיָרָא אֲנִי שְׂאֵם תִּקְפִּיד עָלַי, אֲמַרְתִּי
לוֹ: בְּנִי, אִם אַתָּה שׂוֹאֲלֵנִי בְּדִבְרֵי תוֹרָה מִפְּנֵי מָה אֶקְפִּיד
אֲנִי עָלֶיךָ, וְאָמַר לִי: רַבִּי, מִפְּנֵי מָה נֵאֶמַר גִּיתָן לָחֵם לְכָל
בָּשָׂר

משנת אליהו

כולן חייבין להודות לו - זהו סיום הדברים
שאמר בראש הפרק שחובה על כולם להודות
לקב"ה על כל הטובות שעושה עמהם, ומאחר
שכולם יגאלו לעתיד, הרי מוטלת החובה על
כולם להודות לו יתברך. ולשפוך רחמים
וכו' - דהיינו להתפלל על הדבר הזה שכבר
תבוא הגאולה השלימה. ולבקש ממנו דעה
- גם בזה הכונה להתפלל על הגאולה השלימה,
שעליה נאמר: כי מלאה הארץ דעה את ה' וגו'.
[ט] פעם אחת וכו' - סמך מעשה זה לכאן,
לפי שביאר את גודל חיובו של האדם להודות
לקב"ה על טובותיו, ובמעשה זה מתבאר איך
שכל פרנסת האדם היא מהקב"ה.

[י] והם מלולכלכים בדברים מכוערים - ולכך
נמשלו לעורים ופסחים, שהם בעלי מומין
בחטאיהם. להפסידוֹן מן העולם - ואף הם
יגאלו לעתיד לבא, אך ודאי הדבר שִׁיִּצְרְפוּ
ויתלבנו תחלה מחטאיהם. [ז] אלו חכמי
ישראל - שכל המלמד את בן חברו תורה מעלה
עליו הכתוב כאילו ילדו. (ישועות יעקב). ועוד
יש לפרש שמצטערין על התורה כצער מעוברת
ויולדת, וזהו שממשיך ואומר והן מתייגעין
לארבע רוחות כו'. לארבע רוחות העולם -
שנודדים משיבה לשיבה. (עיין גיטין ו' א').
[ח] אלו האנשים נשים וטף וכו' - פירוש
שכל אלו יגאלו לעתיד לבא וכמו שאמר תחלה.

בְּשָׂרָא (תהלים קלו כה), וְנֹאמַר נֹתֵן לְבִהְמָה לַחֲמָה, לְבָנִי עֲרַב
 אֲשֶׁר יִקְרְאוּ (שם קמו ט), וְאָדָם אֵין מְכִין הוּא לוֹ, אֲמַרְתִּי לוֹ:
 בְּנִי, יִבְלָא זֶהוּ דְרִיךְ אֶרֶץ שְׂאָדָם עוֹשֶׂה בִידּוֹ, וְהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ
 הוּא מְבָרַךְ כָּל מַעֲשֵׂה יְדִיו, שְׂנֵאמַר וְכִרְכָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל
 מַעֲשֵׂה יְדֶיךָ (דְּכָרִים יד כט), יְכוּל יְהֵא יוֹשֵׁב וּבִטְלָא, תִּלְמוּד לֹמַר
 אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה (שם). וְאָמַר לִי רַבִּי, תְּשׁוּבָה זֶה שְׂהִשְׁבִּתִּנִי הִיא
 שִׁיטָה הִרְאֵשׁוֹנָה שְׂאֲמַרְתִּי לָךְ וְהִיא מְקַבֶּלֶת בְּעֵינִי, אֲמַרְתִּי
 לוֹ: בְּנִי, יֵשׁ כַּח לְאָבִי שְׂבִשְׁמִים שִׁיתֵּן בִּי חֲכָמָה וּבִינָה וְדַעָה
 וְהַשְׁכֵּל וְאֲשִׁיבְךָ עוֹד עַל מָה שְׂשִׂאֲלָתִנִי, צֵא וּלְמַד מִן הַשּׁוֹטָה
 שְׂעוּבָר בְּשׁוּק, בִּינּוֹן שְׁנִטְלָא מִמֶּנּוּ חֲכָמָה וּבִינָה דַּעָה וְהַשְׁכֵּל,
 וְכִי יְכוּל לְפָרְגָם אֶת עֲצָמוֹ אֲפֵלּוֹ שְׂעָה אַחַת, כִּךְ כָּל בְּנֵי
 אָדָם כְּשִׁתְּנִטְלָא מִמֶּנּוּ דַּעָה הָרִי הֵן חֲשׁוּבִין בְּבִהְמָה וְחִיָּה וְעוֹף
 וְשָׂאָר בְּרִיּוֹת שְׂפָרָא הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ. מַעֲיֵד אֲנִי
 עַלִי שְׂמִים וְאֶרֶץ, שְׂיוֹשֵׁב הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וּמַחְלָק בִּידּוֹ
 יִמְזוֹנֹת לְכָל בָּאִי עוֹלָם וּלְכָל מַעֲשֵׂה יְדִיו שְׂפָרָא, מֵאָדָם עַד
 בְּהֵמָה, מְרַמֵּשׁ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם.

הכתוב

חילופי גירסאות

(יב) כ"ה נכ"ר וזילקוט
 וזמרת סהלים (מומור קל"ו)
 שמעמיק דברי המד"א, ובעי"ז
 ד"ר. נוד"ג הגיט: לא בדרך
 ארץ שאדם עושה בידו וכי
 אין הקב"ה מברך את
 מעשה ידיו אתמהא, יכול
 יהא יושב ובטל מן
 המלאכה או מן משא ומתן,
 ת"ל למען יברכך כו'.
 (יג) כ"ה נכ"ר. נד"ר וז"ל:
 מוונותיו.

ציונים

ואדם אין מכין הוא לו -
 עין קדושין פ"ב א' ב',
 ובספר מעיל צדקה לר"א
 הכהן מאזמיר סי' תיז,
 וע"ע ב"ר פ"ב א'. לא
 זהו דרך ארץ - מדרש
 תהלים מזמור כ"ג, תנחומ'
 ויצא סי' י"ג, משנת ר"א
 פ"כ (עמ' שס"ב). יכול
 יהא יושב ובטל - ספרי ראה
 פרשה קכ"ג, קה"ר פ"ו [ת],
 ועין אדר"נ החדש פכ"א,
 ואורחות צדיקים שער
 השמחה, מסילת ישרים
 פכ"א. שיושב הקב"ה
 ומחלק וכו' - לקמן פכ"ג
 [טו].

משנת אליהו

גם אני הבאתי בתחלה את הפסוק נותן לחם
 לכל בשר, שהכל הוא מיד הקב"ה, אבל קושייתי
 למה אדם צריך לטרוח. וכי יכול לפרנס את
 עצמו - אפילו אם רוצה להכין לעצמו. (ישועות
 יעקב). כך כל בני אדם - פירוש כך היא
 המדה אצל כל בני האדם. הרי הן חשובין
 כבהמה - פירוש שלכך הקב"ה נותן מזונות
 לבהמה, לפי שאין לה דעת, וכשאדם מאבד
 דעתו, אף הוא כמותה. (זית רענן). מעיד אני
 עלי שמים וארץ וכו' - זהו הוספה על עיקר
 תשובת אליהו ז"ל, כי מלבד שהשי"ת מברך
 את מעשה ידיו של האדם, הרי לפי האמת הוא
 שהקב"ה יושב ומחלק בידו מזונות לכל הבני
 אדם ולכל מעשה ידיו, ואין שום דבר שלא בא
 מידו יתברך.

ואדם אין מכין הוא לו - פירוש שבהמה
 אוכלת ואינה יגעה, ואדם צריך לטרוח בשביל
 לאכול. (זית רענן). לא זהו דרך ארץ וכו' -
 דהיינו שממדת דרך ארץ היא שהאדם לא יקבל
 הכל במתנה, אלא ישתדל על פרנסתו, ואז
 הקב"ה נותן לו כפי הצורך. וזה לשון מדרש
 תנחומא (ויצא סי' י"ג): לימד שלא יאמר אדם
 אוכל ואשתה ואראה בטוב ולא אטריח עצמי
 ומן השמים ירחמו, לכך נאמר (איוב א' י'):
 ומעשה ידיו ברכת, צריך אדם לעמול ולעשות
 בשתי ידיו, והקב"ה שולח את ברכתו, ע"כ.
 יכול יהא יושב ובטל - כבהמה חיה ועוף
 שמתפרנסין שלא בצער. (ישועות יעקב). היא
 שיטה הראשונה שאמרתי לך - פירוש הקושיה
 במקומה עומדת. (זית רענן). ורצה לומר שהרי

חילופי גירסאות
 (יד) כ"ה נכ"ר, וכע"ז נד"ר.
 נזד"ג הגיה: והכתוב הוא
 אומר כ"ר, דבר אחר יראה
 ה' היא אוצרו משל כ"ר.
 (טו) כ"ה נכ"ר וילקוט (וט)
 שם ט"ס. נד"ר: בעולם
 הבא, וטס"ה. נזד"ג הגיה:
 בעוה"ז ובעוה"ב. (טז) כ"ה
 נכ"ר וילקוט, וכע"ז נד"ר.
 נזד"ג: אותן עד שיכנסו
 לבית עולמו.

ציורים
 כך בית ישראל - עמש"נ
 בביאור. ומלמד מהן יר"ש
 - לקמן פרק י"ז [נח], סא"ז
 פרק י"ד [ב], ועיין מדרש
 משלי פ"א ד', ובאבות פ"ג
 מ"ו ובפ"י הרע"ב שם,
 רמב"ן דברים ו' ב'. הן
 זנין - עיין בביאור. מפני
 מה חביבין כו' - כל הענין
 בילקוט ישעיה רמז תל"ז.
 ועיין ספרי עקב פמ"ז
 (התורה לא נבראת אלא
 לכבודן של ישראל).

[י] **הַכְּתוּב אֹמֵר יֵרָאֵת ה' הִיא אוֹצְרוֹ** (יְשַׁעְיָה ל"ו), **מְשַׁלֵּל**
לְמַלְךְ בָּשָׂר וְדָם שֶׁהָיוּ לוֹ בָּנִים וְעֹבְדִים הָרְפָה, וּמִבְקֵשׁ לְהוֹכִיחַן
כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּפָנָיו עֲצָמוֹ, וְרוֹאֶה שְׂאִינָן מְקַבְּלִין עֲלֵיהֶן
הַתּוֹכָחוֹת שָׁלוֹ, מָה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ, כְּתֹב כָּל דְּבָרָיו עַל הַנִּיר
וּתְלָאָה בְּחֶצֶר הַחִיצוֹנָה הָרְאשׁוֹנָה, אֲנֶרֶת פְּתוּחָה לְכָל אָדָם,
וְהַפְּרוֹז יוֹצֵא מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּמַכְרִיז וְאוֹמֵר, כָּל מִי שְׂכִיבֹא אֶל
הָאֲנֶרֶת הַזֹּאת וְיִקְרָא אוֹתָהּ וְיִקְנֶה כָּל מָה שֶׁכְּתוּב בָּהּ, יָבוֹא
וְיִטַּל לֶחֶם וּמִזֻּנוֹת מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ. כֶּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל דּוֹמִין
ט"ו בְּעוֹלָם הַזֶּה בְּדִבְרֵי תוֹרָה, בִּיּוֹן שֶׁבָּא אָדָם לְיָדֵי מַקְרָא וּמִשְׁנָה
וּמִלְמֹד מֶהֱן יֵרָאֵת שָׁמַיִם וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, הֵן זִנִּין וּמִפְּרִנְסִין
וּמִכְלָפְלִין ט"ז אוֹתוֹ עַד שְׂיִכְנֶס לְבֵית עוֹלָמוֹ, שְׁנֵאֲמַר וְהָיָה אֱמוּנַת
עַתִּיד חֶסֶן יְשׁוּעַת חֲכָמַת וְדַעַת, יֵרָאֵת ה' הִיא אוֹצְרוֹ (שם).
[יא] וְאָמַר לִי: רַבִּי, מִפְּנֵי מָה חֲבִיבִין דְּבָרֵי תוֹרָה עַל הַקְּדוּשָׁה
בְּרוּךְ הוּא יוֹתֵר מִכָּל פְּאֵי עוֹלָם, אֲמַרְתִּי לוֹ: בְּנִי, מִפְּנֵי שֶׁדְּבָרֵי
תוֹרָה מַכְרִיעִין אֶת יִשְׂרָאֵל לְכַף זְכוּת, וּמַחֲנִכִין אוֹתָן לְמַצּוֹת,
וּמִבִּיאִין אוֹתָן לְחַיֵּי עוֹלָם הַבָּא.

משל

משנת אליהו

- הוא מה שציוה הקב"ה על המלך (דברים י"ז
 י"ט): והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו, למען
 ילמד ליראה את ה' אלהיו. הא למדת שאין היראה
 נלמדת אלא מן הקריאה הבלתי נפסקת, ותדקדק
 שאמר למען ילמד ליראה, ולא אמר למען יירא,
 אלא לפי שאין היראה הזאת מושגת בטבע, כי
 אדרבא רחוקה היא ממנו מפני גשמיות החושים
 ואינה נקנית אלא על ידי לימוד, ואין לימוד
 ליראה אלא ברוב ההתמדה בתורה בלי הפסק
 וכו'. (מסילת ישרים פרק כ"ה). **זנין ומפרנסין**
ומכלכלין אותו - שהתורה מביאה ללומדיה
 ברכה ומזון. (רש"י משלי ל"א ל"א [י"ד]). שכל
 העוסק בתורה פרנסתו מן התורה ומתעשר
 ומצליח. (תנחו"ך כי תשא ס"י כ"ט). **יראת ה' היא**
אוצרו - מפרש הפסוק שעל ידי יראת שמים
 זוכה לאוצר, והיינו לפרנסה ברווח ובשפע.

[י] **הכתוב אומר יראת ה' וגו'** - זהו ענין
 אחר, שבא ללמד כי מי שהוא ירא שמים ויגע
 בתורה, אינו נצרך לשום פעולה ומלאכה לצורך
 פרנסתו, ומקבל הכל מן השמים. **ומבקש**
להוכיחן כל אחד ואחד בפני עצמו - שבתחלה
 סתם הזהיר על קיום המצוות, וכשראה שאין
 מקבלין האזהרות, הכריז ואמר שכל המקיים את
 המצוות יטול פרס מבית המלך, שיבא ויטול
 לחם ומזונות מלפני המלך. **נמתחילה כשהוכיחן**
היה זה לכל אחד ואחד בפני עצמו, אבל כשאמר
שיטול לחם ומזונות מבית המלך, די באגרת
כללית לכולם]. כך בית ישראל וכו' - והיינו
כמו שאמרנו בברכות (ל"ה ב'): בזמן שישאל
עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי
אחרים, ואז אינם צריכים לטרוח כלל עבור
פרנסתם. ומלמד - כמו ולומד. יראת שמים

חילופי גירסאות

(יז) כ"ה נמי"ר. נוד"ע הוסיף: ונעמיים. (יח) כ"ה נד"ר (וסס נט"ס: אוהבך), ונע"ז נמי"ר. נוד"ע: בעולם, ואני אוהבם בלבבי כו'. (יט) נוסף נמי"ר. (כ) כ"ה נמי"ר. נוד"ע הגיה: אלמלא אשתי ובני שלי שעושין לי נחת רוח בתוך הבית החרבתי את המקום. כך אלמלא הם ישראל לא נברא העולם ונחרב העולם, לכך נאמר כו'.

ציטוטים

שני דברים כו' - בראשית רבתי פרשת ויצא (עמ' קמ"ד) כה"ע. התורה קדמה - עמ"ש לקמן פל"א [יט]. ישראל קדמו - בראשית רבה פרשה א' ד', במ"ד פ"ד י"א, קה"ר פ"א [ד], ילקוט בלק רמז תשס"ו, ועיין תנח"ו נח סי' י"ב, תנ"י שם סי' י"ט, ופרשת כי תשא סי' י"ח, ספר הבחיר סי' י"ד, וע"ע רש"י תהלים ע"ד ב', מדרש משנת ר"א פ"ג (עמ' נ"ד), תיקו"ז תיקון ס"ז ובכהג"א שם, זו"ח רות פ"ח ב', תיקו"ח דף מ"ח א' (במהדר בהג"א), ושם מ"ט א', ועיין באורך בנפח"ח ש"ד פרק י"א. אלמלא אשתו ובניו כו' - עיין לקמן פ"ח [פח], פ"ט [יח], ס"ז פכ"ג [א].

מַשֵּׁל לְמַלְךְ בֶּשֶׁר וְדָם שֵׁישׁ לוֹ בָּנִים וְעֶבְדִּים הִרְבֵּה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, וַיֵּשׁ לוֹ לְמַלְךְ עֶבֶד זָקֵן בִּינִיָּהֶם שֶׁהוּא מְלַמֵּד אֶת בָּנָיו דְּרָכִים נָאִים וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, וּבְכָל יוֹם וַיּוֹם כְּשֶׁנִּכְנְסִין בָּנָיו וְעֶבְדָּיו לִפְנָיו, מְנִיחַ הַמֶּלֶךְ אֶת פִּלְם, וְאוֹהֵב אֶת הָעֶבֶד הַזָּקֵן שֵׁישׁ לוֹ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, וְאָמְרוּ לוֹ עֶבְדָּיו לָמָּה אֶהְבֵּת אֶת הָעֶבֶד הַזָּקֵן יוֹתֵר מִן הַכָּל, וְאָמַר לָהֶם הַמֶּלֶךְ אֲלֵמְלָא עֶבֶד זָקֵן זֶה שֶׁהוּא מְלַמֵּד אֶת בָּנֵי דְרָכִים נָאִים וּמַעֲשִׂים טוֹבִים מֵהַ יְהִיָּה עֲלֵיהֶן. כֵּךְ דְּבָרֵי תוֹרָה, הוֹאִיל וּמְכַרְעִין אֶת יִשְׂרָאֵל לְכַף זְכוּת, וּמַחְנִיכִין אוֹתָן בְּמִצְוֹת, וּמְבִיאִין אוֹתָן לְחַיֵּי עוֹלָם הַבָּא, לְפִיכֵךְ חֲבִיבִין דְּבָרֵי תוֹרָה עָלָיו עַל הַקְדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא יוֹתֵר מִכָּל בָּאֵי עוֹלָם וּמִכָּל מַעֲשֵׂה יָדָיו שֶׁבָּרָא.

[יב] וְאָמַר לִי: רַבִּי, שְׁנֵי דְבָרִים יֵשׁ בְּפִלְכְבִּי וְאֲנִי אוֹהֵבֶם אֶהְבֵּה גְמוּרָה, וְאֵלּוּ הֵן: תוֹרָה וַיִּשְׂרָאֵל, אֲבָל אֲנִי יוֹדֵעַ אִיזָה מֵהֶם קוֹדֵם, אֲמַרְתִּי לוֹ: בָּנִי, דְּרָפֵן שָׁל בָּנֵי אָדָם אוֹמְרִים הַתוֹרָה קִדְמָה י" [לפל], שְׁנֵאֲמַר ה' קִנְיִי רֵאשִׁית דְּרָכּוֹ וְגו' (מִשְׁלֵי ח כב). אֲבָל אֲנִי אוֹמֵר יִשְׂרָאֵל קִדְמוֹ, שְׁנֵאֲמַר קִדְשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' רֵאשִׁית תְּבוּאָתָה (דְּרָפֵן ב ג). מַשֵּׁל לְמַלְךְ שֶׁהִיָּה לוֹ אִשָּׁה וּבָנִים בְּתוֹךְ הַבֵּית, וְכָתַב אֶת הָאֲגֻרָת אֵל הַמָּקוֹם שֶׁאֲשֵׁתוֹ וּבָנָיו שָׁם, אֲלֵמְלָא אֲשֵׁתוֹ וּבָנָיו שָׁל מֶלֶךְ שְׁעוּשִׁין

משנת אליהו

[יא] [יב] שנאמר קודש ישראל לה' ראשית תבואתה - במדרש בראשית רבתי (פרשת ויצא) מובא דברי התדב"א שבכאן, ושם מפרש שלומד מפסוק זה ממה שנאמר תבואתה, ולא אמר תבואתו, הרי הה"א באה לרמוז על חמשה חומשי תורה, דהיינו שישראל הם ראשית וקודמים בחשיבותן לחמשה חומשי תורה [ונהתורה משולה לתבואה כמבואר לקמן פרק כ"ב (1)]. אלמלא אשתו ובניו של מלך שעושין לו רצונו בתוך ביתו לא חזרה האגרת ביד שליח? - כן צריך לומר. (ועיין חילופי גירסאות). ורצונו לומר כי התורה

[יא] מניח המלך את כולם כו' - אמנם ודאי שאוהב את בניו יותר מאשר את העבד הזקן, שהרי כל אהבתו לעבד הוא משום חנוך בניו, אלא שהמלך עוזב את בניו כדי להורות את גודל החיבה לעבד, והוא מה שאמר לקמן שהקב"ה אוהב את ישראל יותר מהתורה. הוֹאִיל וּמְכַרְעִין אֶת יִשְׂרָאֵל לְכַף זְכוּת וכו' - מכאן יש ללמוד כמה חביבין בעיני השי"ת אותם האנשים שמלמדים תורה לישראל שנקראין בניו - ומביאין אותן לחיי העולם הבא, כמו שאמר כאן לענין התורה עצמה. (שם עולם פרק כ"א).

חילופי גירסאות
(כא) נמי"ר: ומה היא דרך
ארץ שהיתה בהן, צדקה
וגמילות חסדים. (כב) נוסף
מכ"ר. ומינח "היו" הוספתי
כדלעיל.

ציונים

בבית ראשון נתן להם זמן
- עיין זוה"ק ח"ג דף ו' א',
ודף כ"ב א', זו"ח דף נ"ט
ב'. ולמצוא פתח לפניו
כו' - זוה"ק ח"ג ע"ר א'.

שְׁעוּשִׁין לוֹ רְצוֹנוֹ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ לֹא חֲזָרָה הָאֲגָרָת בֵּינֵי הַשְּׁלִיחִים?
לְכֹד נֹאמַר קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לֹה' רֹאשִׁית תְּבוּאָתָהּ, וְנֹאמַר ה'
קִנְיֵי רֹאשִׁית דְּרַכּוֹ (מְשָׁלִי ח כב). מִדָּה אַחֲרֵת בְּיִשְׂרָאֵל מֵהוּ
אוֹמֵר, מִרְחוֹק ה' נִרְאָה לִי (דְּמָנָה לא ב).

[יג] אָמַר לִי: רַבִּי, שְׁתִּי פְעָמִים גָּלוּ יִשְׂרָאֵל, בְּבֵית רֹאשׁוֹן
וּבְאַחֲרוֹן, בְּבֵית רֹאשׁוֹן נָתַן לָהֶם זְמַן, וּבְאַחֲרוֹן לֹא נָתַן לָהֶם
זְמַן, אֲמַרְתִּי לוֹ: בְּנִי, יוֹשְׁבֵי בֵּית רֹאשׁוֹן אַף עַל פִּי שְׁהִיוּ
עוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה הֵיחָּה בְּהֵן דְּרַךְ אֶרֶץ, כִּי וְהִיתָה בְּהֵן צִדְקָה
וּגְמִילוֹת חֲסִידִים.

מְשָׁל לְמַלְךְ שָׁיֵשׁ לוֹ בָּנִים וְעַבְדִּים הִרְבֵּה, רַבָּם אֱלָמִים
חֲרָשִׁים וְסוּמִין, סָרְחוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶן, נִשְׁבַּע הַמֶּלֶךְ שְׁיִפְרֹשׁ מֵהֶם,
בֵּינוֹן שְׁפָרֵשׁ מֵהֶן הָיוּ הוֹלְכִין וּבוֹכִין אַחֲרָיו, אָמַר לָהֶן חֲזֵרוּ
מֵאַחֲרֵי הִרְיֵי חוּזַר עֲלֵיכֶם כִּי [מִכָּאן עַד שְׁלֹשִׁים יוֹם. כָּד
יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, יֵשׁ בְּהֵן בְּעָלִי מִקְרָא, בְּהֵן
בְּעָלִי מִשְׁנָה, בְּהֵן בְּעָלִי מִשָּׂא וּמִתָּן, סָרְחוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶן, נִשְׁבַּע
שְׁיִפְרֹשׁ מֵהֶן, פִּירֵשׁ מֵהֶן, [הָיוּ] בּוֹכִין וְהוֹלְכִין אַחֲרָיו, אָמַר
לָהֶן חֲזֵרוּ מֵאַחֲרֵי הִרְיֵי חוּזַר עֲלֵיכֶם].

[יד] מִכָּאן וְאֵילָךְ מָה עָלִינוּ לַעֲשׂוֹת, לְשַׁפֵּךְ רַחֲמִים וּלְבַקֵּשׁ
תַּחֲנוּגִים וּתְפִלָּה לְפָנָיו, וְלִמְצָא פֶתַח לְפָנָיו בְּדַבְרֵי תוֹרָה,

שהוא

משנת אליהו

דומה לאגרת ששלח הקב"ה לעולם, ואם לא היו
בני ישראל מקבלין אותה הלא היתה חוזרת
למקומה, ואם כן כל קיומה של התורה היא על
ידי ישראל, ולכן הם חשובים ממנה. ונאמר
ה' קנני ראשית דרכו - רצה לומר כי הגם שעל
התורה נאמר ה' קנני ראשית דרכו, שזה הדבר
הראשון שנברא, אך לעומת זאת נאמר בישראל:
מרחוק ה' נראה לי, שהם עוד יותר קודמים.
[יג] בבית ראשון נתן להם זמן - ככתוב בירמיה
(כ"ט י'): כי כה אמר ה' כי לפי מלאכת לבבל
שבעים שנה אפקוד אתכם והקימותי עליכם את

דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה. משל
למלך וכי' - משל זה הוא על גלות בית ראשון.
(ישועות יעקב). רובם אלמים חרשים וסומין -
ולזה נמשלו יושבי בית ראשון, שהיו בעלי מומין
בחטאים גדולים, אך לעומת זה היו תמימים בדרך
ארץ כמו אלמים וחרשים. הריני חוזר עליכן
מכאן עד שלשים יום - כן צריך לומר. (עיין
חילופי גרסאות). וזהו הנמשל שקבע זמן לגלותן.
[יד] מה עלינו לעשות - מאחר שלא קבע זמן
לגלותינו. פתח לפניו - הכונה לשוב לעמוד
לפניו בלא שיהיה הסתר פנים.

חילופי גרסאות

כג) כ"ה נמ"ר וד"ר. נוד"ע
הגיה: דברים הללו היו לי
בלבבי ולא הייתי רוצה
לאמרם לפניך.

צינונים

כתוב אחד אומר כו' - עיין
שבת ל' ב'. ושנו במשנה
- אבות פרק ב' מ"ד,
סנהדרין ל"ח ב', אדר"ג
פ"ז ח', אדר"ג החדש סוף
פ"ל, ועיין ספר חסידים סי'
רצ"ו, רמב"ן ויקרא ג' ט'.
שכח בתורה - עמש"נ
לעיל פ"ג [ג]. ששנו לנו
המשנה הזאת - אבות פרק
ד' מ"ח, אדר"ג החדש
פ"ג, ועיין במבוא הספר
פרק ו'. וע"ע במדרש
לעולם פ"ה (ארה"מ עמ'
רע"א).

שהוא פתח גדול מכל הפתחים שפתח לנו על ידי עבדיו
הנביאים, שכן כתוב וגם עתה נאם ה' שבו עדי בכל לבבכם
וגו' (ויאל ב יב), מה אם יתגלגלו רחמיו המרבים עלינו, ויקים
עלינו מה שאמרו שפתיו עלה הפרץ לפנייהם וגו' (מ"כה ב יג).
[טו] אמר לי: רבי, תנוח נפשך עליך, שהרבה שחרת את
נפשי עלי לטובה, אמרתי לו: בני, כתוב אחד אומר אל
תען כסיל באולתו, פן תשוה לו גם אתה (משל' כו ד), וכתוב
אחד אומר ענה כסיל באולתו, פן יהיה חכם בעיניו (שם פסוק ה),
ושנו במשנה: הוי שקוד ללמד תורה, ודע מה שתשיב
לאפיקורוס.

אמר לי: רבי, כדברים שהיו לי בלבבי לא ארצם לפניך?
אמרתי לו: בני, העבודה, כל הדברים הללו ששאלתני לא
שאלני אדם מעולם, ומימי לא למדתיים אלא ממך. ברוך
המקום ברוך הוא, שפחד בתורה ובתלמידי חכמים, ששנו

לנו

משנת אליהו

אותם, וזהו שאמר לו אליהו מאחר שהתנא
מצוה לשקוד על התורה עד שהכל יהיה ברור
שיוכל להשיב לאפיקורוס, אם כן ודאי שדבר
טוב הוא במה שהשיבותיך על אלו השאלות,
שעתה מתברר הדבר, וכמו שמסיים לו שמעולם
לא למדם כי אם מאדם זה, ועל זה גם הביא
תחלה את הפסוק ענה כסיל כאולתו, שבדברים
מעין אלו צריך להשיב לכופרים. **דברים
שהיו לי בלבבי לא ארצם לפניך?** - כן צריך
לומר. (ועיין חילופי גרסאות). וכונת השואל לומר
כי מאחר שאמרת ששאלות אלו הם של
אפיקורסים, האם לא הייתי צריך להרצותם
לפניך? והשיבו אליהו ז"ל כי אדרבא על ידו
התברר לו דברים אלו. **העבודה** - שבועה.
(רש"י תענית כ"ד א'). **אלא ממך** - שמחמת
שאלתך עמדתי עליהם. (ישועות יעקב). **ששנו
לנו המשנה הזאת וכו'** - שצריך לטרוח ולעמול
אחריה, ואין זוכים בה מאליו, וכך דברים אלו
מאליו לא היה זוכה להם.

שובו עדי בכל לבבכם - מפרש פסוק זה על
למוד התורה, לפי שבלימוד התורה ועמלה,
שבים לעמוד לפני הקב"ה כמבואר לקמן בסדר
אליהו זוטא פרק ט' [ח], עיין שם. **שאמרו
שפתיו עלה הפורץ לפנייהם** - ובסוף הפסוק
נאמר: ויעבור מלכם לפנייהם וה' בראשם. ופירש
רש"י: עלה הפורץ. מושעם הפורץ גדרות סירים
ומסוכות חדקים [פי' מיני קוצים ומכשולים]
ליישר לפנייהם הדרך. **[טו] שחרת את נפשי
עלי לטובה** - שחרת לשון דרישה כמו (משלי
י"א כ"ז): שוחר טוב. (ישועות יעקב). וכונתו לומר
שדרשת ובקשת טובה לנפשי. **כתוב אחד
אומר וכו' וכתוב אחד אומר וכו'** - ופירש"י
שם: אל תען כסיל בדברי ריב ומצה פן תשוה
לו. ענה כסיל הבא להסיתך לעבודה זרה הודע
לו אולתו וכו', עכ"ל. ועיין בסמוך. **ושנו
במשנה הוי שקוד וכו'** - נראה הכונה
דכשנתבונן בארבעת השאלות של אדם זה,
נמצא שהם שאלות שהאפיקורסים עלולים לטעון

תנא דבי אליהו

רכט

חילופי גירסאות
(א) נכ"ר: אמרתי לו: בני,
רחיצת ידים מן התורה.
אמר לי: רבי, לא ניתן לנו
מהר סיני. (ב) כ"ה נכ"ר.
נכ"ר: הטילו לישראל. נכ"ר:
הניס: הטילו אותן על
ישראל.

ציונים

הן יבדילו אותן - עיין סא"ז
פ"ב [א]. כשהיו ישראל
במדבר - כל הענין בלקוט
כי תשא רמז שפ"ו (ק"ד)
(א). ושנו חכמים במשנה
- מכילתא יתרו (בחדש)
פ"ג, יבמות מ"ו ב'.
רחיצת ידים מן התורה -
עיין בבבאור, ובערוכין כ"א
ב', חולין ק"ו א', תר"כ
מצורע [זבים] פרק ד' ה"ז,
רש"י נדה מ"ג א' ובגהש"ס
להגרע"א שם, וזה"ק ח"ב
רס"ה א', זו"ח רות דף פ"ו
ב', וע"ע בפתיחה כוללת
לפמ"ג החלק הראשון סי'
כ', גם למדנו - וזה"ק
ח"ג דף קפ"ו א'.

לנו המשנה הזאת: הני גולה למקום תורה, ולא תאמר
שהיא תבוא אחריו, או שחבריו יקיימוה בידו, ואל בידו
אל תשען.

פרק טו

[א] בא חברו וישב פגודו, ואף פזה היה בו מקרא ולא
היה בו משנה, ואמר לי: רבי, רחיצת ידים מן התורה
לא נאמר לנו מהר סיני. אמרתי לו: בני, דברים הרבה
יש לנו וחמורין הן, ולא צריך הכתוב לאמרן, לפיכך
הטילו על ישראל, ואמר הן יבדילו אותן, כדי להרבות
שכרן. ומניין לך? תדע לך שכן הוא, כשהיו ישראל
במדבר אמר הקדוש ברוך הוא למשה לך אל העם
וקדשתם היום ומחר, וכבסו שמלתם (שמות יט ו'), ושנו
חכמים במשנה: וקדשתם - פטבילה. גם למדנו רחיצת
ידים מן התורה מן משה ואהרן ובניו, שנאמר בבאם אל
אהל מועד ורחצו מים (שם ל ב). ואצל ישראל מהו אומר,

והתקדשתם

משנת אליהו

הגם שהיו בהם אנשים שלא נטמאו כלל, נמצינו
למדים שגם באדם טהור יתכן תוספת טהרה, וכן
הוא לענין נטילת ידים שאע"פ שהידים טהורות
יתכן להוסיף בטהרתם. גם למדנו רחיצת ידים
מן התורה וכו' - אין רצונו לומר שדין נטילת
ידים הוא דאורייתא, דודאי אינו אלא תקנת
חכמים, וכמבואר בחולין (ק"ו א'), ובערוכין (כ"א
ב') איתא ששלמה המלך תקנו, אלא גם כאן בא
ללמד שמצינו טהרת ידים במי שטהור, שהרי
משה ואהרן ובניו נצטוו לקדש ידיהם ורגליהם
לפני העבודה, הגם שהיו טהורים מלפני כן,
ונמצינו למדין שגם כשהאדם טהור יתכן להוסיף
טהרה. מהו אומר והתקדשתם וגו' - ודרשו
באלו דברים (ברכות נ"ג ב'): והתקדשתם - אלו
מים ראשונים, והייתם קדושים - אלו מים
אחרונים. (ישועות יעקב).

פרק טו: [א] רחיצת ידים מן התורה לא נאמר
לנו מהר סיני - מהמשך הדברים מתבאר שצריך
שאלתו היתה: כיצד יתכן שאדם שידיו טהורות
יצטרך ליטלם שוב לתוספת טהרה, מניין לנו ענין
כזה מן התורה. וחמורין הן ולא צריך הכתוב
לאמרן - פירוש מאחר שהם דברים חמורים
ואפשר ללמדם ולהוציאם מתוך התורה, לכך לא
נכתב בפירוש, שודאי הדבר שחכמי ישראל
יוציאו דינים אלו מתוך התורה. הטילו על
ישראל ואמר הן יבדילו אותן - שהשי"ת הטיל
דבר זה על חכמי ישראל שיוציאו דינים אלו.
כדי להרבות שכרן - שמלבד עצם המעשה
מקבלים שכר על יגיעתם להוציא דינים אלו מן
התורה. ומניין לך - פירוש מניין הוציאו דין
זה של נטילת ידים. לך אל העם וקדשתם
כו' - שהרי שם נצטוו כל כלל ישראל לטבול,

צינונים

מכאן היה ר"ג כו' - תוס'
חולין ב' ב' (ד"ה טמא),
ובהגהות שם. אוכל חולין
בטהרה - עיין סוטה מ"ט
א' (משמת ר"ג), תוספ'
חגיגה פ"ג ה"א, ועיין
הגהות רד"ל לויק"ד פ"ט
אות כ"ג, וע"ע בתוספ' ע"ז
פ"ג ה"ד. כל המזלזל
בנט"י כו' - עיין ד"צ פ"ח,
צוואת ר"א הגדול סי' י"א,
זו"ח רות שם, ודברי
התרבי"א העתיקן הרוקח
בסי' שכ"ח. ומחה ה' את
שמו - זוה"ק ח"ג דף רמ"ה
א'. כאילו בא - עיין סוטה
ד' ב'.

והתקדשם והייתם קדושים כי קדוש אני (ויקרא יא מד). מכאן
היה רבן גמליאל אוכל חולין בטהרה, ואמר לתלמידיו לא
לכהנים בלבד נתנה קדשה, אלא לכהנים ולוים וישראלים
בכלן, שנאמר דבר אל כל עדת בני ישראל וגו', קדושים

תהיו (שם יט ב).

מכאן אמרו: כל המזלזל בנטילת ידים סימן רע לו, ועליו
הוא אומר והיה בשמעו את דברי האלה הזאת וגו', לא
יאבה ה' סלח לו וגו', ומחה ה' את שמו מתחת השמים
(דברים כט יח"ט). הא למדת כל האוכל בלא נטילת ידים באלו
בא על אשת איש.

ואמר

משנת אליהו

שאלו מצוות מדבריהם, עיקר הכתוב בכיוצא בזה
זהיר, שנהיה נקיים וטהורים, ופרושים מהמון
בני אדם שהם מלכלכים עצמם במותרות
ובכיעורים, עכ"ל. מכאן אמרו וכו' - מאחר
שטעם נטילת ידים היא מפני קדושה, אם כן אדם
שאינו מקפיד על זה, הרי זה סימן עליו שהוא
רע. ועליו הוא אומר והיה בשמעו וגו' -
שמאחר שענין נטילת ידים נלמד מן הפסוקים
וכמו שאמר לעיל, אם כן אדם שאינו מקפיד על
זה, אינו שומע לקול התורה, והרי הוא בכלל
הכתוב: והיה בשמעו את דברי האלה הזאת
והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי, ועליו נאמר
לא יאבה ה' סלוח לו. כאילו בא על אשת
איש - בסוטה (דף ד' ב') איתא: כל האוכל לחם
בלא נטילת ידים כאילו בא על אשה זונה שנאמר
(משלי ו' כ"ו) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם,
ע"כ. ואף שלמסקנא נדחית דרשה זו, כאן נשאר
בדרשה זו, ומה שאמר כאילו בא על "אשת איש",
משום שסוף הפסוק: ואשת איש נפש יקרה תצור,
הרי שנחשב כאילו בא על אשת איש. וטעם הדבר
פירש בספר עיון יעקב בסוטה שם: משום שטעם
תקנת נטילת ידים מפני קדושה, וכל מקום שאתה
מוצא קדושה הוא גדר מן הערוה, וכן להיפך,
וזה שאינו נוהג עצמו בקדושה, ואוכל בלא נטילת

מכאן - היינו ממה שנצטוו ישראל להיות
קדושים, וזה כולל גם לאכול חולין בטהרה, וכתב
הרמב"ם בסוף הלכות טומאת אוכלין: אף על פי
שמותר לאכול אוכלין טמאין ולשתות משקין
טמאין, חסידים הראשונים היו אוכלין חוליהן
בטהרה, ונוהרין מן הטומאות כולן כל ימיהן, והן
הנקראין פרושים. ודבר זה קדושה יתירה היא.
ודרך חסידות, שיהא אדם נבדל ופורש משאר
העם ולא יגע בהן, ולא יאכל וישתה עמהן.
שהפרישות מביאה לידי טהרת הגוף ממעשים
הרעים, וטהרת הגוף מביאה לידי קדושת הנפש
מן הדעות הרעות, וקדושת הנפש גורמת להדמות
בשכינה, שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים כי
קדוש אני, עכ"ל. קדושים תהיו - וזה לשון
הרמב"ן בפירוש החומש: אחרי שפירט האיסורים
שאסר אותם לגמרי, צוה בדבר כללי שנהיה
פרושים מן המותרות וכו', וכן יפריש עצמו מן
הטומאה, אף על פי שלא הוזהרנו ממנה בתורה
כו', באלו ובכיוצא בהן המצוה הזאת הכללית,
אחרי שפירט כל העבירות שהן אסורות לגמרי.
עד שיכנס בכלל זאת הצוואה - הנקיות בידיו
ובגופו, כמו שאמרו (ברכות נ"ג ב') והתקדשתם
אלו מים ראשונים, והייתם קדושים אלו מים
אחרונים, כי קדוש זה שמן ערב, כי אף על פי

חילופי גירסאות
(ג) כ"ה צ"ל. נד"ר חז"ל:
ולא. (ד) צ"ל וד"ר הגי':
שכך שנו חכמים בעולה
וחטאת ואשם וכל הובחים
כלן, השוחט סימן אחד כו'.
(ה) כ"ה צ"ל. נד"ר חז"ל:
כשם. (ו) כ"ה צ"ל. נד"ר
הגיס: ומגרים. (ז) צלקוט
הגי': הכתוב אומר בכל
מושבותיכם לעוף ולבהמה
(ויקרא י טו).

ציורים

שחיטה מן הצואר מן
התורה - עיין בביאור,
ותו"כ ויקרא פרק ו' ה"ג,
ושמיני פרק י"ב ה"ה.
בעולה וחטאת כו' - חולין
כ"ז א'. שנו חכמים - שם.
אין דם אדם כו' - כל הענין
בילקוט צו רמז תק"ד.

[ב] ואמר לי: רבי, אין שחיטה מן הצואר מן התורה, אמרתי לו: בני, מה ראית לומר כן, והלא שחיטה עצמה מן התורה, יבעולה וחטאת ואשם וכל הובחים כלן, ואמרתי לו: בני, אבל באמת כך שנו חכמים: השוחט סימן אחד בעוף ושני סימנים בבהמה שחיטתו פשרה, ורבו של אחד פמוהו, והמגרים בשחיטתו כל שהוא, זה רע עין. ברוך המקום ברוך הוא, שאין לפניו משוא פנים, השפשם שהפח מושך הפשר מן הצואר ומגרימו ומביאו לידי פסול, כך מושכין ממונו ממנו ונותנין אותו לאחרים, שנאמר מרבה הונו בנשך ותרבית וגו' (משלי כח ח).

[ג] ואמר לי: רבי, אין דם אדם אסור מן התורה, אמרתי לו: בני, מה ראית לומר כך, אמר לי: רבי, ידכתיב לא תאכלו על הדם (ויקרא יט כו), הא אין פאן דם אדם, אמרתי לו: בני, והלא הדברים קל וחמר, ומה אם פהמה וחתיה ועוף שדרפן לאכל אותן דם שלהם אסור, בני אדם שאין דרפן לאכל אותן לא כל שכן שדמו אסור, עליו הכתוב

אומר

משנת אליהו

שנו לנו חז"ל שיעורי שחיטה ופסול הגרמה. והמגרים בשחיטתו - כששוחט למעלה מטבעת הגדולה נקרא הגרמה, ורע עין עושה כן, כדי שלא ישאר מעט בשר אצל הראש, ושם הוא שחיטה פסולה כמפורש בחולין (דף י"ח א'). (ישועות יעקב). שנאמר מרבה הונו בנשך וגו' - מפרש הפסוק שרוצה להרבות הונו על ידי שמושך [לשון נשך] הבשר מן הראש, ועל זה מסיים הפסוק לחונן דלים יקבצנו שיטלו ממונו ויתנוהו לעניים. [ג] דכתיב לא תאכלו על הדם - והיינו שמשמעות הפסוק שרק בדבר שאוכלים, בו נאסר לאכול דם. וגירסה אחרת: בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה (עיין חילופי גירסאות), ומקשה לו שכתוב מפורש שרק דם עוף ובהמה אסור. עליו הכתוב אומר רק חזק לבלתי אכול הדם וגו' - ומאחר שהפסוק מורה את גודל החיוב להתרחק מאכילת

ידיים, הוא כאילו בא על הזונה שהטומאה גוברת עליו, ואין כאן קדושה וגדר מערה, עכ"ל. [ב] אין שחיטה מן הצואר מן התורה - רצונו לומר שאין דין שחיטה כלל, ובכל דרך שממיתין בה את הבהמה הרי זה מכשיר את בשרה באכילה. דהנה בבהמת חולין נאמר (דברים י"ב כ"א): וזבחת מבקרך וגו' כאשר צויתך. ופירשו חז"ל (חולין כ"ח א') שניתן למשה בסיני את כל הלכות שחיטה, ואולם אדם זה שהיה בו רק מקרא ולא היה בו משנה לא ידע מדרשה זו, ובא להכחיש את חובת השחיטה. בעולה וחטאת ואשם - השיבו אליהו ז"ל שציקר דין שחיטה נלמד מבהמות קדשים, שבהם נאמר שחיטה מפורש. ואמרתי לו בני וכו' - מוסיף ואומר לו כי הגם שאת ציקר שחיטה יש ללמוד מקדשים, אך הלכות שחיטה נמסרו בעל פה למשה בסיני, ובהלכות שחיטה

חילופי גירסאות

(ח) כ"ה נכ"ר וד"ר, (ויש כמ"ן ג' דרשות נג' חלקי הפסוק). נז"ע הציג כל הפסוק וסופו: דם כל בשר לא תאכלו להביא דם אדם שהוא אסור באכילה, משום כי נפש כל בשר דמו היא, והעבודה כו'. ונע"ז צילקוט (ויקרא רמז מק"ד). (ט) נוסף מנ"ר. (י) כ"ה צילקוט. נכ"ר וד"ר וד"נ: החי ונקרש נז"ע: שנקרש ונתמצה ומיוחד בפני עצמו ונותנו כו'. יא) נד"ל: עצמו. (יב) נכ"ר: אחר. יג) נוסף מנ"ר. יד) נכ"ר וד"נ: נאמרה. טו) כ"ה נכ"ר וצילקוט ונז"ר (ויש שס ט"ס). נז"ע הגיה: חקת עולם לדורותיכם ללמדך מכאן שינהג הדבר לדורות עד סוף העולם.

ציונים

להביא דם האדם - עיין בבבא. בין של בהמה טהורה ובין של בהמה טמאה - חולין קי"ז א'. ואמר לי רבי - כה"ע העתיק במלאכת שלמה חולין פ"ח מ"ר.

אומר רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש, ולא תאכל הנפש עם הבשר וגו' (דברים יב כג). "ואומר כי נפש כל בשר וגו' (ויקרא יז ד), להביא את דם האדם שאסור באכילה. דם כל בשר לא תאכלו (שם), "בין של בהמה טהורה ובין של בהמה טמאה לא תאכלו". כי נפש כל בשר וגו' (שם), העבודה, אף דם [דגים שייחדו בפני "עצמן, קרעו ונתמצה דמו ונתנו] בכלי "אחר, אף זה אסור באכילה, שנאמר דם, דם מכל מקום.

[ד] ואמר לי: רבי, "בהמה שמקריבין ממנה קרבן לה' חלבה אסור], בהמה שלא הקריב ממנה קרבן חלבה מתה, אמרתי לו: בני, מה ראית לומר כן, אמר לי: רבי, דכתיב כי כל אכל חלב מן הבהמה אשר יקריב ממנה אשה לה', ונכרתה וגו' (שם ז כה), אמרתי לו: בני, ראה פחה של תורה מה היא, וכל אמריה בינה, וכל דבר ודבר שנאמר בה לא ינאמר אלא בחכמה בבינה ובהשכל, בדי שלא יאמר אדם לעצמו בהמה שמקריבין ממנה קרבן חלבה אסור, ובהמה שאין מקריבין ממנה קרבן חלבה מתה, לכך חזר הכתוב ופרשה במקום אחר, חקת עולם לדורתיכם בכל מושבתיכם, כל חלב וכל דם לא תאכלו (שם ג יז), "חקת עולם - מפאן ועד סוף העולם. לדורתיכם - שינהג הדבר לדורות. בכל מושבתיכם - בארץ ובחוצה לו. כל חלב וכל דם לא תאכלו, מה דם אסור באכילה אף חלב אסור באכילה. אם כן למה

נאמר

משנת אליהו

- כלומר שעומד לבדו בלא תערוכת הדג עצמו. קרעו ונתמצה דמו - מפרש איך זה שהדם עומד לעצמו, שהוא התמצה כשקרע את הדג. אף זה אסור - וסובר שאף שדם דגים מותר, אך באופן זה יש איסור מן התורה, רצ"ע. ואולם קיימא לן (שו"ע יו"ד סי' ס"ו ט') שאינו אסור אלא מפני מראית העין. [ד] מה דם אסור באכילה וכו' -

דם, ודאי אי אפשר לומר שכונת הפסוק למעט דם אדם, ואדרכא יש ללמדו בקל וחומר שאסור. ואח"כ מביא דרשה ערוכה על דם אדם שאסור. להביא את דם האדם - מבואר דעתו שדם אדם אסור מן התורה, ואולם להלכה קיימא לן שדם אדם אינו אסור אלא מדרבנן, כמבואר ברמב"ם פ"ו ממאכלות אסורות ה"ב. שייחדו בפני עצמו

חילופי גירסאות
(טז) כ"ה צמ"ר וד"ה. צוד"ג
(הוסיף: אלא. יז) כ"ה צמ"ר.
צוד"ג הגיה: הטילו.
(יח) כ"ה צמ"ר, וצע"ז צד"ר.
צוד"ג העתיק לכת קרא לעיל.
קודם "אצל", והוסיף: עליהן
הכתוב אומר נפשי כו'.

ציונים

להקיש מצות שניהם -
כריתות ד' ב' (ושם דרשו
מההיקש מילתא אחרינא),
תו"כ ויקרא פרק כ' ה' ד.
וחלב שזה להם - בפסחים
מ"ג ב', ובתו"כ צו פרשה
י' ה"ט, ובמדרש השכם
(אוה"מ עמ' קמ"א) למדו
חלב חולין מקרא אחר
עיי"ש, ועיין אור החיים
ויקרא ג' י"ז. ושניהם
במלקות וזכרת - עיין
בכורות ט"ו א', ועיין
בביאור זית רענן על
הילקוט מש"כ בזה וצ"ב.
שנו חכמים במשנה - מכות
כ"ג ב', ועיין ספרי דברים
פרשה ע"ו. שנפשו של
אדם מתאוו להם - עיין
רש"י משלי ד' ג'.
שאמרתי לך - לעיל אות
א'.

נֹאמַר כָּל חֵלֶב וְכָל דָּם, לְהַקִּישׁ מִצְוַת שְׁנֵיהֶם לַהֲדָדִי, שֶׁדָּם
שָׁוֶה לְחֵלֶב וְחֵלֶב שָׁוֶה לְדָם, וְשְׁנֵיהֶם בְּמִלְקוֹת וְכֵרֶת, לְכַךְ
נֹאמַר כָּל חֵלֶב וְכָל דָּם. וְכַךְ שָׁנוּ חֲכָמִים בְּמִשְׁנָה: מָה אִם
הָדָם שֶׁנִּפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם קָצָה מִמֶּנּוּ, אֶפְלוּ הֵכִי הַפּוֹרֵשׁ מִמֶּנּוּ
מִקֵּבֶל שְׂכָר, גָּזֹל וְעֵרִיּוֹת שֶׁנִּפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם מִתְאַוֶּה לָהֶן
וּמִחֲמִדָּתָן, הַפּוֹרֵשׁ מֵהֶן עַל אַחַת בִּפְמָה וּבִפְמָה שְׂיִזְכָּה לוֹ
וּלְדוֹרוֹתָיו וּלְדוֹרֵי דוֹרוֹת עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת.

[ה] וְאָמַר לִי: רַבִּי, גָּזֹל אֵחַ מֵתָר, אֲמַרְתִּי לוֹ: בְּנִי, מָה רְאִיתָ
לֹאמַר כֵּן, וְאָמַר לִי: רַבִּי, נֹאמַר עַל הַר סִינַי בְּכַד אֶת אֲבִיךָ
וְאֶת אִמְךָ, לֹא תִרְצַח, לֹא תִנָּאֵף, לֹא תִגְנֹב וְגו' (שְׁמוֹת כ יב"ג),
וְהֵלֵא אֵין שֵׁם גָּזֹל אֵחַ, וְאֲמַרְתִּי לוֹ: בְּנִי, לֹא זֶה הִיא שְׂיִטָּה
הֶרְאֵשׁוֹנָה שֶׁאֲמַרְתִּי לָךְ, דְּבָרִים הִרְבֵּה יֵשׁ לָנוּ וְחֲמוּרִין הֵן,
וְלֹא צָרִיךְ הַפְּתוּב לְאֶמְרָן, לְפִיכָךְ "הִטִּילֵן עַל יִשְׂרָאֵל, וְאָמַר
הֵן יִבְדִּילוּ אוֹתָן, בְּדִי לְהִרְפּוֹת שְׂכָרָן.

אֲבָל הֵייתִי אוֹמֵר מִתּוֹךְ דְּבָרֵי תוֹרָה מְתִיבִירִין, וּמִתּוֹךְ דְּבָרֵי
תוֹרָה מִתְרַפְּאִין, "שֶׁנֶּאֱמַר נַפְשִׁי אוֹתִידָה בְּלִילָהּ וְגו'" (שְׁעִיָּה כו ט).
מכאן

משנת אליהו

הרבה בזה]. ונראה שסברתו לחלק בין גזל אח
לגזל אדם אחר, שאחיו כיון שהרגילות שמפרנסו
(עיין נדרים ס"ה ב') אינו איסור כל כך במה שגזולו.
(ועיין משלי כ"ח כ"ד). ואמר הן יבדילו אותן
- פירוש שיוציאום מתוך התורה. **מתוך דברי**
תורה מתייסרין וכו' - שיש לנו ללמוד מתוך
התורה את כל הנהגת החיים, חוץ מהדינים שהם
האיסור וההיתר, אף נוכל ללמוד באיזה דרך
יתייסר האדם, ובאיזה דרך מתרפא. **ומתוך**
דברי תורה מתרפאין שנאמר נפשי אויתך
בלילה וגו' - כן צריך לומר. (ועיין חילופי גרסאות).
ולומד מסיום הפסוק שנאמר: אף רוחי בקרבי
אשחרך כי כאשר משפטך לארץ צדק למדו
יושבי תבל. כי מתוך המשפטים שנתן הקב"ה
לבני אדם יש ללמוד מה היא דרך הצדק שבה
צריך ללכת.

שההיקש בא ללמד שכשם שדם אסור באכילה
כך חלב אסור באכילה, ועל זה ממשיך ושואל
למה הוצרך היקש זה, הלא האיסור נאמר בשתייהן
מפורש, ומתוך להקיש מצות שניהם וללמד
שכשם שדם אסור אפילו בבחמה שאינה קרבן,
כך החלב אסור בכל הבהמות. [ומה שנאמר
(ויקרא ז' כ"ה) כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר
יקריב ממנה אשה לה', עיין ברמב"ן שם מה
שפירש בזה]. **וכך שנו חכמים וכו'** - מוסיף
לומר לאותו אדם ולהורות לו איך שיש לנו
ללמוד מן התורה דברים שאינם מפורשים.
[ה] **והלא אין שם גזל אח** - כונתו לומר
שמאחר ולא מצינו איסור גזל אח אלא בפסוק
ביחזקאל (פרק י"ח י"ח) וכדלהלן, אם כן אין בזה
איסור תורה, והוא היה סבור שאיסור שנלמד
מדברי הנביאים אינו דאורייתא. [ובספרים האריכו

ציונים

על הדין - עיין מדרש גדול וגדולה (אוה"מ עמ' פ'). ועל גסות הרוח - עיין מדרש השכם (אוה"מ עמ' קמ"ב). דורות ראשונים וכו' - עיין לקמן פרק ל"א [1], ובביאור. דכתיב ויאמרו לאל וגו' - לקמן פל"א [1], סא"ז פרק י' [ד], מכילתא בשלח (השירה) פרשה ב', רש"י איוב כ"א ו'.

[1] מכאן אמרו: בשמונה דברים העולם חרב, ובארבעה דברים העולם מתישב. בשמונה דברים העולם חרב: על הדין, ועל עבודה זרה, ועל גלוי עריות, ועל שפיכות דמים, ועל חלול השם, ועל דברים מכוערים שאדם מוציא מפיו, ועל גסות הרוח, ועל לשון הרע, ויש אומרים אף על החמור. דורות הראשונים לא נעקרו מן העולם אלא מתוך שמונה דברים, דכתיב ויאמרו לאל סור ממנו, ודעת דרבי לא חפצנו וגו' (איוב כא יד), ומתוך שמונה דברים נעקרו מן העולם. ואנשי דור הפלגה לא נעקרו מן העולם אלא מתוך שמונה דברים, שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת וגו' (בראשית יא א), ומתוך שמונה דברים נעקרו מן העולם. ואנשי סדום לא נעקרו מן העולם אלא מתוך שמונה דברים, שנאמר ואנשי סדום רעים וחסאים לה' מאד (שם יג יג), ומתוך שמונה דברים נעקרו מן העולם. פרעה לא נעקר מן העולם אלא מתוך שמונה דברים, שנאמר ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקלו (שמות ה ב), ומתוך שמונה דברים נעקר מן העולם.

סנחריב

משנת אליהו

להבין היכן הוזהרו הגוים לא להוציא מהפה דברים מכוערים, וכן היכן הוזהרו על גסות הרוח, ועל לשון הרע, ועל החימוד. ומכאן ראייה לשיטת רבינו נסים גאון שכל דבר שכלי המוכן מן השכל, אף הגוים מצוים עליו, וכל אלו הם דברים שכליים. נוכשיטתו מוכח גם דעת התוס' במכות ט' א' (ר"ה התם), וכן כתב במשך חכמה פרשת יתרו, ובהגהות יד אברהם ליו"ד סי' רמ"א, ואכמ"ל. דורות ראשונים - הכונה לדור המבול, שעליהם נדרש הפסוק שמביא: ויאמרו לאל סור ממנו וגו'. (עיין ציונים). אלא מתוך שמונה דברים שנאמר וכו' ומתוך שמונה דברים נעקרו מן העולם - לכאורה יש כאן כפל לשון, ונראה שבתחלה לא בא לומר שעל כך נענשו, אלא מפרט

[1] מכאן אמרו - היינו ממה שמצינו שנענשו כל אלו המפורשים לקמן, ויש לדקדק מן המקראות שכל אלו חטאו בשמונה דברים שנמנו בסמוך, ומזה אנו למדין כמה צריך להתרחק מהם, שהרי על ידם חרב העולם, וסמך מאמר זה לדלעיל, שבא לפרש הפסוק "כי כאשר משפטך לארץ צדק למדו יושבי תבל", כלומר שמהעונש שנענשו כל הדורות למדנו לדעת על מה נענשו ומה נתבעו. ועל חילול השם - מבואר שהגוים מוזהרים על חילול השם, והגם שלא נצטוו על קדוש השם כמבואר ברמב"ם (פ"י ממלכים ה"ב), אך על חילול השם מוזהרים, ואולי הוא בכלל האיסור של ברכת השם, ועיין בסמוך. ועל דברים מכוערים שאדם מוציא מפיו וכו' - צריך

חילופי גירסאות
(ט) נל"ל: יודעים. כנ"ר
ונילקוט הגי': אתה ואלהים
אשר בשמים יודע כו'.
(כ) כ"ה כנ"ר ת"ר. נוד"ג:
ולאחר כך.

ציונים

ובארבעה דברים - כה"ע
העתיק המעלות המדות
במעלה האחת עשרה (עמ'
קנ"ה). ומתוך הדין כו' -
עיין אבות פ"א מ"ח,
אדר"נ החדש פל"ב, תנחו'
שופטים ס"ו ט"ו, מדרש
גדול וגדולה (אזה"מ עמ'
פ"פ-א), ומדרש השכם
(שם עמ' ק"מ), ומדרש
לעולם (שם עמ' ער"ה).
אמר לי רבי מעשה - כה"ע
בילקוט צו רמז תק"ד,
והעתיקו הבאר הגולה חו"מ
ס"ו רל"ב אות ב'. נקרא
הכד - עיין מש"ע בביאור.
רעך הרי הוא כאחיו -
רבינו בחי' שמות כ' י"ד,
ועיין בביאור, ועיין עוד
בפתיחה כוללת לפמ"ג
החלק השני סי' י"ח.

סנחריב לא נעקר מן העולם אלא מתוך שמונה דברים,
שנאמר מי בכל אלהי הארצות וגו', כי יציל ה' את ירושלים
מִיָּדִי (מלכים ב, יח לה), ומתוך שמונה דברים נעקר מן העולם.
נבוכדנצר לא נעקר מן העולם אלא מתוך שמונה דברים,
שנאמר ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגו' (ישעיה יד ג),
ומתוך שמונה דברים נעקר מן העולם.

ובארבעה דברים העולם מתִּישָׁב: מתוך הצדקה, ומתוך
הדין, ומתוך האמת, ומתוך השלום.

[ז] ואמר לי: רבי, מעשה שמכרתי לגוי אחד ארבעה כורין
של תמרים, ומדדתי לו בבית אפל מחצה על מחצה, ואמר
לי אלהים על השמים ואתה יִיִּודֵעַ על מדה שאתה מוֹדֵד
לי, ומתוך שמדדתי לו בבית אפל חסרתי לו שלשה סאין
של תמרים, לאחר מכן נטלתי המעות ולקחתי בהן כד
אחד של שמן, והנחתי אותו במקום שמכרתי התמרים לגוי,
נקרע הכד ונשפך השמן והלך לו. אמרתי לו: בני, כתיב
לא תעשק את רעך, ולא תגזל וגו' (ויקרא יט ג), רעך הרי הוא

כאחך

משנת אליהו

ונשפך השמן - אל יעשה אדם עול אפילו לנכרי,
ואלו הדברים מורידים את האדם ואין לו הצלחה
בנכסיו, ואם השעה עומדת לו יהיו נפרעים מזרעו.
(ספר חסידים ס"ו תתרע"ד). ואני כותב את זה לדורות
שראיתי רבים גדלו והעשירו מן טעות שהטעו
הגוי, ולא הצליחו וירדו נכסיהם לטמיון, ולא הניחו
אחריהם ברכה, ורבים אשר קדשו ה' והחזירו
טעויות הגוי בדבר חשוב, גדלו והעשירו והצליחו,
והניחו יתרם לעולליהם. (באר הגולה חו"מ ס"ו שמ"ח
סק"ד). והלך לו - פירוש שלא הצליח להציל
ממנו מאומה. רעך הרי הוא כאחיו - כי כלל
זה נקוט בידך שחז"ל לא דרשו דבר, הן למעט הן
לרבות, כאשר עלה על לבותם, כי אם במקום אשר
קבלה בידם שפסוק זה בא למעט או לרבות, ושם
דרשו כפי קבלתם, ולא במקום אחר, אפילו

שאצלם היו שמונה דברים אלו, ועל זה מסיים
שבעון אלו השמונה דברים נענשו ונעקרו מן
העולם. והנה מבואר בכל הנמנים כאן שנענשו
בסיבת שמונה דברים הללו, וקשה שלקמן בפרק
ל"א [ו-יא] אמר בכל אלו שנענשו משום גסות
הרוח שהיתה בהם, ומביא אותם הפסוקים
המובאים כאן, וצריך לומר שמתוך גסות הרוח
שהיתה בהם באו לכל השמונה דברים שבכאן.
ובארבעה דברים העולם מתיישב - רצה לומר
וגם זה יש לנו ללמוד מן התורה כיצד היא הדרך
שבה יתיישב העולם. [ז] מחצה על מחצה -
שלא היה לו מדה גדולה, ומדד לו במדה המחזקת
חצי קב או חצי סאה, ומחמת שהיה בית אפל, וגם
הוצרך למדוד לו הרבה פעמים - הטעהו במספר
וחיסר לו שלשה סאין. (ישועות יעקב). נקרא הכד

בְּאַחִיד וְאַחִיד הָרִי הוּא בְּרַעַד, הָא לְמַדָּת שְׁגָל גּוֹי אָסוּר
כִּי גָזַל הוּא, וְאִין צְרִיד לֹאמַר גָּזַל שָׁל אַח. וּמַתוּד שְׂרָאָה
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּנִי אָדָם שֶׁהֵן עוֹשִׁקִין וְגוֹזְלִין וְחוֹמְסִין זֶה
לָזֶה, חֲזוֹר וּפִרְשׁ בְּקִבְלָה עַל יְדֵי יְחִזְקִיאֵל, אָבִיו כִּי עָשָׂק עָשָׂק
גָּזַל גָּזַל אַח, וְאַשֶּׁר לֹא טוֹב עָשָׂה בְּתוּדָה עֲמִיו, וְהִנֵּה מֵת

בְּעוֹנוֹ (יְחִזְקִיאֵל יח).

[ח] וְאָמַר לִי: רַבִּי, בֵּת חֲמוּרָה אוֹ בֵּת הַפֶּת, אָמַרְתִּי לוֹ:
בְּנִי, ^{כא}בֵּת הִיא עֲרֹנָה וּבֵת הַפֶּת עֲרֹנָה, כִּדְּ הַפֶּת כְּמוֹ בֵּת
הַפֶּת. וְאָמַר לִי: רַבִּי, ^{כב}וְהִלָּא כְּתִיב בְּתוּרָה עֲרֹנָה בֵּת בְּנִדָּה
אוֹ בֵּת בְּתָדָה לֹא תִגְלָה (נִקְרָא יח ^י), אָמַרְתִּי לוֹ: בְּנִי, וְלֹאֻ קָל
וְחֲמוֹר הוּא? וּמָה אִם בֵּת בְּנִי וּבֵת בְּתוֹ אָסוּרָה לוֹ, בְּתוֹ
לֹא כָּל שְׂכָן, ^{כג}וּמָה תִלְמוּד לֹאמַר עֲרֹנָה אִשָּׁה וּבִתָּה לֹא
תִגְלָה (שָׁם פְּסוּק ^ז), בֵּין אִשָּׁה וּבִתָּה מְשָׁלוּ, בֵּין אִשָּׁה וּבִתָּה
מִמָּקוֹם אַחֵר.

[ט] וְאָמַר לִי: רַבִּי, זֶב חֲמוֹר אוֹ נִדָּה חֲמוּרָה, אָמַרְתִּי לוֹ:
בְּנִי, נִדָּה חֲמוּרָה מְזֻב, וְאָמַר לִי: רַבִּי, וְהִלָּא לֹא לְמַדְנוּ טְבִילָה
לְנִדָּה

משנת אליהו

תורה ערות אשה ובתה, שמשמע שהיא בת שלה
[ומבעל אחר], ואינה בת שלו, ומתוך שבא ללמד
לאסור אפילו אם היא בת אשתו ממקום אחר.
וגירסא שניה: תלמוד לומר ערות אשה ובתה וגו'
(עין חילופי גירסאות). וכונתו לומר שמלבד הקל
וחומר שממנו למדנו לאסור בתו, יש ללמוד דבר
זה מעצם הפסוק של ערות אשה ובתה לא תגלה,
שמשמעו בין כשהבת היא ממנו, ובין כשהבת
היא ממקום אחר, [ואולם פסוק זה אינו מלמד
אלא על בתו מנשואתו, אבל בתו מאנוסתו אי
אפשר ללמוד מזה, שכן "אשה" הוא על ידי
קדושין, ורק מהקל וחומר אפשר ללמוד, עין
יבמות דף ב' ג', וסנהדרין ע"ו א']. [טז] זב
חמור או נדה חמורה - פירוש מאיזה מהם צריך
להתרחק יותר, דהיינו איזה מהם טומאתו חמורה
יותר. נדה חמורה מזב - שכן מטמאה את

חילופי גירסאות

(כא) כ"ה נכ"ר וד"ר. נוד"ע
הגיה: כמו שהבת היא ערוה,
כך היא בת הבת ג"כ ערוה,
כמו שהיא הבת כך היא בת
הבת. (כב) נכ"ר הגי':
וחלא אין בתורה ערות בתך
לא תגלה. (כג) נכ"ר וד"ר
לי "ומה".

ציונים

למדת שגול גוי אסור - עין
לקמן פרק כ"ח [ח], ובכ"ק
ק"ג דרשו מקרא אחר
עיי"ש. ועיין ב"מ פ"ז ב',
חולין צ"ד א' ובריטב"א
שם, בכורות י"ג ב', פיה"מ
להר"מ כלים פ"ב מ"ז,
ובבב"ב פ"ז מגניבה ה"ח,
שו"ע חו"מ סי' שמ"ח ס"א
ובבב"א שם, ספר חרדים
פרק כ"ט סי' י"ג, וסי' צ"ו,
ופרק ס', תפארת ישראל
ב"ק פרק ד' (בועז) סי' א',
ואכמ"ל. בתו לא כל שכן -
סנהדרין ע"ו א' (ושם פליג
רבא), יר' יבמות פ"א
ה"א, רמב"ם פ"א מטומאת
מת ה"ב. זב חמור - כל
הענין בילקוט מצורע רמז
תקס"ט, ועין תוספ' זבים
פ"ג ה"א.

אם נכתבה אותה תיבה ולשון, ולכן אף שפעמים
קבלו למעט מרעך - גוי, כאן לא קבלו, ומצינו
בכתוב שאף הגוי נקרא ריע, כמו שכתוב (שמואל
ב' ט"ז ט"ז) חושי הארכי רעה דוד, ואמרו חז"ל
(ל"מ, ועיין ספר למכסה עתיק) כי חושי גוי היה.
(ספר הברית ח"ב מאמר י"ג פרק ה', עיי"ש בארוכה).
ובזית רענן פירש שנלמד ממה שכתוב לא תעשוק
את רעך ולא תגזול, הרי שבאסור לא תגזול לא
אמר רעך, ובא לאסור אפילו גזל גוי. [ופירושו
מתאים לפי גירסת הילקוט, אבל כפי הגירסא
שלפנינו, מוכרח כפי הפירוש הראשון].
[ח] בתו לא כל שכן - ואין זה בכלל "עונשין
מן הדין", מאחר שכל קורבת בת בתו היא באה
מכח בתו. (רש"י סנהדרין ע"ו א' עיי"ש). ומה
תלמוד לומר ערות אשה ובתה - רצה לומר
מאחר שלמדנו דגם בתו שלו אסורה, למה כתבה

ציונים

אלא מן הזב - כ"ה ברמב"ן
ע"ה"ת מצורע ט"ו י"א,
ובחידושו לשבת י"ג ב',
וברשב"א שם, ועיין בית
יוסף יו"ד ריש סימן קצ"ז.

לְנִדָּה אֶלָּא מִן הַזָּב, אֶמְרָתִי לוֹ: בְּנִי, וְהֵלֵא דְבָרִים קֵל וְחֹמֶר,
וּמָה אִם הַזָּב שָׁאִין פּוֹרָה וְרָכָה מְטַמֵּא אַחַת עֶשְׂרֵה טַמְאֹת,
וְטַעוֹן שֶׁבַע רְחִיצוֹת וּטְבִילוֹת שְׁבַת־וֹרָה, נִדָּה שֶׁהִיא פּוֹרָה
וְרָכָה לֹא כָּל שָׁכֵן שֶׁהִיא מְטַמְּאָה אַחַת עֶשְׂרֵה טַמְאֹת, וְטַעוֹנָה
שְׁבַע

משנת אליהו

הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו יטמא עד הערב
(פסוק י'), [אשר זהו טומאת עליונו של זב], הרי
לך טומאה תשיעית. והנושא אותם יכבס בגדיו
ורחץ במים וטמא עד הערב (שם), הרי לך טומאה
עשירית ורחיצה חמישית. וכל אשר יגע בו הזב
וידיו לא שטף במים וכבס בגדיו ורחץ במים
וטמא עד הערב (פסוק י"א), [אשר מזה למדו
טומאת היסט], הרי לך טומאה אחת עשרה
ורחיצה ששית. וכי יטהר הזב מזובו וגו' וכבס
בגדיו ורחץ בשרו במים חיים וטהר (פסוק י"ג),
הרי לך רחיצה שביעית. אלו הן אחת עשרה
טומאות ושבע רחיצות הנזכרים בזב. (זיקוקין
דנורא). והגם שבפסוק נאמר עוד: וכלי חרס אשר
יגע בו הזב ישבר וכל כלי עץ ישטף במים (פסוק
י"ב), צריך לומר שזהו בכלל טומאת מגע האמור
לעיל, והפסוק מפרט שזה גם בכלי חרס וכלי
שטף. ואולם מה שמנה את טומאת משכב ומושב
לשתיים, יש לפרש לא כן, וכמו שכתב הרמב"ם
(פ"ו ממטמאי מו"מ ה"א): והמשכב והמושב אחד
הוא וכו'. ואם כן אין זה נמנה אלא לטומאה
אחת, ובמקום זה יש להחשיב: וזאת תהיה
טומאתו בזובו וגו' טומאתו היא (פסוק ג'). שזה
אמור לענין זב בעל ג' ראיות, שחלוק בדינו מזב
בעל שתי ראיות, וכדתנן במגילה (דף ח' א').
ובגליון הגר"ח קנייבסקי שליט"א נרשם: נראה
משום שמטמא אדם במגע ומשא והיסט, וכן
כלים, הרי ו', ומשכב בה' דרכים כדתנן ספ"ב
דזבים הרי י"א. ואוכלין ומשקין לא חשיב משום
שאין לו טהרה במקוה וצ"ע. ואאמור' (שליט"א)
[וצ"ל, והוא רבינו בעל הקהילות יעקב] פירש
די"א טומאות כתוב בתורה בפרשת זב, וז' פעמים
טבילה, ודו"ק ותשכח וזה האמת, ע"כ. (והוא
פירוש הזיקוקין דנורא וכנ"ל).

בועלה, אבל הזב אינו מטמא את מי שבועל
להיות כמותו. (זית רענן). **אלא מן הזב** - שנאמר
בו (ויקרא ט"ו י"ג): ורחץ בשרו במים חיים וטהר,
ובנדה לא כתוב (זית רענן, ועיין בציונים). **שאיין**
פורה ורכה - נראה הכונה שאם הזב שאין פורה
ורוכה ואין נפקא מינה בטומאתו כי אם לענין
טהרות, ובכל זאת הצריכתו תורה טבילה, נדה
שמלבד הטהרות יש גם נפקא מינה לבניה שלא
יהיו פגומים [שכן הנדה פגום הוא מאד כמבואר
במסכת כלה], ודאי שצריכה טבילה וטמאה בכל
טומאות הזב. (וכעין זה מפרש בית רענן). **מטמא**
אחת עשרה טומאות וטעוֹן שבע רחיצות
וטבילות שבתורה - הא לך חשבון אחת עשרה
טומאות ושבע רחיצות על סדר המקראות: איש
איש כי יהיה זב מבשרו זובו טמא הוא (ויקרא
ט"ו ב'), הרי לך טומאת עצמו והוא טומאה
ראשונה. כל המשכב אשר ישכב עליו הזב יטמא
(פסוק ד'), הרי לך טומאת משכבו והיא טומאה
שנייה. וכל הכלי אשר ישב עליו יטמא (שם), הרי
לך טומאת מושבו שהיא טומאה שלישית. ואיש
אשר יגע במשכבו יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא
עד הערב (פסוק ה'), הרי לך טומאת מגע במשכבו
שהיא טומאה רביעית. והרי לך רחיצה ראשונה
הנזכרת בזב, והיושב על הכלי אשר ישב עליו
הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב
(פסוק ו'), הרי לך טומאת מדרסו, והיא טומאה
חמישית ורחיצה שלישית. והנוגע בבשר הזב
יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב (פסוק
ז'), הרי לך טומאה ששית ורחיצה שלישית. וכי
ירוק הזב בטהור וכבס בגדיו ורחץ במים וטמא
עד הערב (פסוק ח'), הרי לך טומאה שביעית
ורחיצה רביעית. וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב
יטמא (פסוק ט'), הרי לך טומאה שמינית. וכל

חילופי גירסאות

כד) נוסף מכ"ר.
כה) א"ל: שום, וזילקוט
מסק תיבת "דבר".
כו) נמ"ר הגי': היה אומר
לי דחי כל אותן הימים
שאת רואה בהם דם, ושבי
שבעה נקיים שלא תבוא
לידי (ה)ספק. נד"ר משוטט.
זד"ר הגיה ע"פ הגמ' נשנת
(דף י"ג ב').

צייונים

מעשה באדם אחד - מייתי
לה גמ' בשבת י"ג א', ושם
הוא בסגנון אחר (ועיי"ש
בריי"ף ורא"ש ובביאור),
ובמדרש זוטא רות פ"ג,
ובאדר"ג פ"ב ב', ובילקוט
מצורע רמז תקס"ט, ועיין
בעלי הנפש שער הפרישה
ס" א', מחזור ויטרי ס'
תצ"ט, ספר הישר (חלק
השני) ס' ג"ח, ופרטי
הדינים בטור וש"ע יו"ד
ס' קצ"ה. שקרא הרבה
ושנה הרבה - עיין תוס'
חגיגה ה' א' ד"ה מבעט.
אמרו חכמים בזבין ובזכות
- נדה ס"ח ב', פרקי דר"א
פנ"ד, אדר"ג חדש פ"א.

שבע רחיצות ומבילות שפתורה. הא למדנו כל האומר
לאשתו ולבנותיו ולבני ביתו כשהם בגדותם מתרים אתם
לנגע בכל הכלים, ועשו מה שאתם רוצים לעשות, לפי שאין
מבילה לנדה מן התורה, אינו רואה קורת רוח בעולם.

[י] מעשה באדם אחד שקרא כ"י [מקרא] הרבה ושנה
[משנה] הרבה ושמש תלמידי חכמים הרבה, ונכנס לבית
עולמו בחצי ימיו, ונעשית אשתו פשוטה, והיתה מחזרת
על פתחי חברי בעלה, ואמרה להם: רבותי, בעלי שקרא
הרבה ושנה הרבה ושמש תלמידי חכמים הרבה, מפני מה
מת בחצי ימיו, ולא היה אדם שהשיב לה כ"י כלום דבר. פעם
אחת הייתי מהלך בשוק ונכנסתי לחצרה, באתה וישבה
בנגדי והיתה בוכה, אמרתי לה: בתי, מפני מה את בוכה,
אמרה לי: רבי, בעלי קרא הרבה ושנה הרבה ושמש תלמידי
חכמים הרבה, ומת בחצי ימיו, אמרתי לה: בתי, בשעת
נדחתך מהו אצלך, אמרה לי: רבי, יחם ושלום אפלו באצבע
קטנה לא נגע בי, ואחר כל אותן הימים שראיתי בהן דם
ישבתי שבעה נקיים שלא אבוא לידי ספק, אמרתי לה: בתי,
יפה אמר לך בעלך, שכן אמרו חכמים בזבין ובזכות
וביולדות שלאחר שבעה הן טהורין, שנאמר ואם טהרה

מוזכר

משנת אליהו

בעבירה התלויה בה, שהיא מרגילתו לכך, ועל
כן מת קודם זמנו במיתת כרת, כדין בועל נדה,
וכן ימי ליבונה הוא בכלל נדת טומאתה. (מהרש"א
שם). **שלא אבוא לידי ספק** - נראה הכונה
לאחר שהחמיר רבי זירא (נדה ס"ו א') שבנות
ישראל ישבו שבעה ז' נקיים על כל טפת דם,
וטעם התקנה כדי שלא יבואו לידי ספקות,
וכמבואר בטור ובית יוסף (יו"ד ס"י קפ"ג), וזהו
שאמרה לו "שלא אבוא לידי ספק", אבל אם
היה הנידון על זבה גמורה דאורייתא, הרי השבעה
נקיים הוא מעיקר הדין ולא רק שלא תבא לידי

הא למדנו כו' - פירוש מאחר שהתורה הבדילתה
לטומאה, ודאי שמי שאינו פורש מן הטומאה
נענש. **כשהם בנדותם** - אפילו לאחר שבעה
נקיים רק שלא טבלה עדיין. (ישועות יעקב). **אינו**
רואה קורת רוח בעולם - לא ימצא קורת רוח
לא בעולם הזה ולא לעולם הבא. (ישועות יעקב).
[י] **ושמש תלמידי חכמים** - להסביר סתימות
המשנה וטעמיה, והוא נקרא תלמוד. (רש"י שבת
י"ג א', וערש"י ברכות מ"ז ב' והועתק לעיל פ"ה ופ"ו).
בשעת נדויתך - כל שבעה [ימים] של ראייה
ראשונה. (שם). **מהו אצלך** - התחיל לשואלה

תנא דבי אליהו

רלמ

חילופי גירסאות
(כו) כ"ה נכ"ר וד"ר (וטס):
כשבידך (?). נמוס' שנת (דף
י"ג ז') גרסו: שמא הבאת
לו את השמן, שמא הבאת
לו את הפך, ונגע בך
באצבע הקטנה. זילקוט
ווד"ז: את הסכין שבידך
ונגע בו כו'.

ציונים
שמא הבאת לו את השמן
- עיין תוס' שבת י"ג ב'
(ד"ה בימי), ורא"ש כתובות
פ"ה ס"י כ"ד, ספר חסידים
ס"י ש"ה, ת"ל לא תקרב -
תו"כ אחרי פרק י"ג ט"ו,
תנחו' מצורע ה', אדר"ג
פ"ב ב', אדר"ג החדש פ"ג,
במ"ר פ"י ח', ועיין סהמ"צ
להר"מ ל"ת שני"ג וברמב"ן
ושאר מפרשים שם.

מזוזה וספירה לה שבעת ימים ואחר תמרה (נ"קרא טו כח), אבל
באותן הימים לבנים מהו אצלך, כו' שמא הבאת לו את השמן
בידך, ונגע בו אפלו באצבעו הקטנה, אמרה לי: רבי, חיי
ראשך רחצתי לו את רגליו, וסכתי לו את השמן, וישנתי
אני עמו במטה אחת, אני בכגדי והוא בכגדיו, אבל לא
הסיח דעתו לדבר אחר. אמרתי לה: פרוץ המקום שהרגו,
שאינו לפניו משוא פנים, שכן פתוב בתורה ואל אשה בנדת
טמאתה לא תקרב (שם יח יט), יכול יחבקנה וינשקנה וידבר
עמה דברי תפלות, תלמוד לומר לא תקרב, יכול יהא ישן
עמה בכגדיה על מטה אחת, תלמוד לומר לא תקרב. בדי
שלא יאמר אדם לעצמו, כשהיא בנדתה אסור לבשרה ואסור
למטתה, פרשה מן הנדה שמא תאמר לבשרה אסור ולמטתה
מתר, לפיכך חזר ופרש על ידי יחזקאל ואת אשת רעהו
לא טמא ואל אשה נדה לא יקרב (יחזקאל יח ו), השוה אשה

נדה

משנת אליהו

החפץ חיים: וכשהאדם מסיח דעת קצת, תכף
עושה הנפש הבהמית את שלה וממשיך גם את
הנפש השכלית לרשתה. (שם עולם שער החזקת
התורה פ"ח). **שאינו לפניו משוא פנים** -
הרמב"ן בהשגתו על הר"מ (ספר המצות ל"ת שני"ג)
הוכיח מלשון התנא דבי אליהו שאיסור קריבה
לעריות הוא רק דרבנן. (והיה לו גי' אחריני ממה
שהוא לפניו, עיי"ש), ודלא כהרמב"ם שם שכתב
שיש בזה לאו גמור, ובשולחן ערוך (אבן העזר
ס"י כ' א') פסק כהרמב"ם שיש בזה לאו דאורייתא
ולוקין עליו. (ועיי"ש בביאור הגר"א באריכות). **ואל
אשה בנדת טמאתה וגו'** - ועד שתבא במים
לטבילה, היא בנדתה, דמרכינן מתהיה בנדתה -
בהוייתה תהא עד שתבא במים. (רש"י שבת שם).
כדי שלא יאמר וכו' - כלומר וכדי שלא יאמר.
ואסור למטתה - רצה לומר אף שאינו קירוב
גמור כחיבוק ונישוק (כמבואר בגמרא בשבת שם)
גם כן אסור.

ספק. (ועיין חידושי הר"ן בשבת שם, ובתוה"ב לרשב"א
בית שביעי ש"ב). **הימים לבנים** - זבה שסופרת
שבעה נקיים משפסקה, וצריכה להיות לובשת
לבנים לבדיקה, שמא תראה ותסתור ספירתה.
(רש"י שם). ומכאן למדנו "המנהג כשר" שכתב
הרמ"א (יו"ד ס"י קצ"ו ס"ב) שכשהאשה פוסקת
בטהרה תלבש לבנים. (ביאור הגר"א שם). **ונגע
בו אפילו באצבעו הקטנה** - וכתבו התוס'
בשבת: רש"י היה נוהג איסור להושיט מפתח
מידו לידה בימי נדותה, ונראה לרבינו יצחק
שיש לזה סמך מהתב"א כאן שאמר לה שמא
הבאת לו את השמן שמא הבאת לו את הפך
[וכך היתה גירסת התוס' כאן], ומיהו שם מסיים
ונגע בך באצבע הקטנה, [ולא גרסו ונגע בו
כמו שהוא לפנינו]. **לא הסיח דעתו לדבר
אחר** - דקדקה לומר שלא הסיח דעת, ומשום
שמיד כשהאדם מסיח דעתו הרי הוא בא לידי
חטא, (ועיין בפרקי דרבי אליעזר פרק י"ד). וזה לשון

נדה לאשת איש, כה להיותה נזהר עליך כמו בכל המיתות האמורות בתורה. ואומר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה (עמוס ג ב) – אלו ישראל מתוך שבועים לשונות. על בן אפקד עליכם את כל עונתיכם (שם) – אלו תלמידי חכמים מתוך בית ישראל.

[יא] עוד אמרתי לה: בתי, בואי ולמדי ממה שכתוב בתורה שכל מצוה מצוה, ושכל עברה עברה. הרבה אדם לשון שוא לשון שקר עם אביו ועם אמו, עם אשתו ועם בנו, עם רבו שלמדו מקרא ומשנה וחקמה, לסוף הוא עושה כך עם כל אדם. הרבה אדם שבועת שוא כט [ושבועת שקר] עם כל אלו, לסוף הוא עושה כך עם כל אדם. נזהר אדם גסות הרוח עם כל אלו, לסוף הוא עושה כך עם כל אדם. העז אדם פניו באביו או באמו או בפני מי שגדול ממנו, מראין את הנגעים בגופו, אם חזר ועשה תשובה מרפאין אותו, ואם לאו הרי הוא בחזקתו עד יום מותו.

אהב

ג', וסי' ד', מדרש תרשא (אוה"מ עמ' תפ"א), מדרש פסיקתא (שם עמ' תצ"ד). העז אדם כו' - דא"ז פ"ט.

משנת אליהו

כמו, סופו לעבור על לא תשנא, ועל לא תקום ועל לא תטור, וסופו לעבור על וחי אחיך עמך, עד שבא לידי שפיכות דמים. וכן שכל מצוה מצוה נלמד ממה שנאמר (משלי כ"א כ"א): רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. ודרשו בבבא בתרא (ט' ב') שכל הרודף אחר צדקה, הקב"ה ממציא לו מעות ועושה בהן צדקה. (ביאור הגר"א לאבות שם). וזהו שאמר כאן ממה שכתוב בתורה. לשון שוא - דבר שהכל מכירין בו שאינו. (עיין רש"י שבועות כ' ב' ד"ה מה שוא). לשון שקר - דבר שאין הכל מכירין בו אם הוא אמת או שקר. (עיין רש"י שם ד"ה אף שקר). לסוף הוא עושה כך עם כל אדם - שכל המרגיל עצמו להשבע, אף פעמים שלא ירצה להשבע לשונו מרגילו לישבע. (מדרש עשרת הדברות דיבור שלישי עיי"ש, ועיין בלקוטי הגר"א שבסו"ס שנות אליהו בכורים, ונר' כוונתו לתדב"א כאן). מראין את הנגעים

חילופי גירסאות

כח) צילקוט הגי': להיותו נזהר עליה. בט) נוסף מכ"ר. ל) כ"ה צמ"ר וד"ר. צד"ג הוסיף: לסוף הוא עושה כך עם כל אדם.

ציורים

לאשת איש - עיין שמור"ר פט"ז ב'. ואומר רק אתכם ידעתי - עיין זוה"ק שמות י"ז ב'. שכל מצוה מצוה ושכל עברה עברה - אבות פ"ד מ"ב, ספרי שלח פק"ב, שופטים פרשה קפ"ז (ועיין בביאור), בראשית רבתי פרשת ויצא (עמ' קל"ב), מדרש חסרות ויתרות פרשת ויצא (בתי מדרשות ח"ב עמ' רמ"ד), ועמ"ש"נ במשנה באבות שם (בדפוס וילנא). רבו שלמדו מקרא - עיין ב"מ ל"ג א'. לסוף הוא עושה כך עם כל אדם - עיין בביאור. גסות הרוח כו' מראין את הנגעים - ערכין ט"ז א', וק"ר פ"ז ג', דב"ר פ"ו ט', תנח"ו מצורע סי'

כמו בכל המיתות האמורות בתורה - פירוש כמו כל העריות שחייבין עליהם מיתה. אלו תלמידי חכמים וכו' - יש צדיקים שמתים על שגגות, כדי שילמדו אחרים מזה, כתלמיד זה שמת על שגג בימי ליבונוה. (ספר חסידים סי' תר"ז). [יא] עוד אמרתי לה כו' - בא לבאר לה מה טעם אסרה תורה את הקירבה, משום שעבירה גוררת עבירה, ומתוך קירוב עלול לבא לחטא עצמו. (ועיין לשון הר"מ בפכ"א מאיסור"ב ה"א). שכתוב בתורה שכל מצוה מצוה - כך מנהגו של עולם, העושה מצוה אחת נוח לו לעשות אחרות, והמתחיל בעבירות קשה לפרוש מהן. (פירוש הרע"ב אבות פ"ד מ"ב). ונלמד דבר זה מן התורה שנאמר (דברים י"ט י"א): וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש, ודרשו בספרי שם: אם עבר על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה, עבר על ואהבת לרעך

חילופי גירסאות
 (לא) כ"ה נכ"ר. נז"נ
 חסיד: מראין את הנגעים
 בגופו, אם חזר ועשה
 תשובה מרפאין אותו, ואם
 לאו הרי הוא בחזקתו עד
 יום מותו, אהב אדם את
 ממונו והרבהו בכל מקום.
 (לב) נכ"ר: ושת. ומל"ל:
 בשתי. (לג) כ"ה נכ"ר.
 נז"נ: בבגדים.
 (לד) נספח נכ"ר. (לה) נספח
 נכ"ר.

ציונים
 אין לי לא חסין וכו' - יומא
 י"א ב, ערכין ט"ז א, ויק"ר
 פרשה י"ז ב, דב"ר פ"ו ח,
 תנחומי מצורע ס"י ד'.
 האומנין והנהנתנין וכו' -
 כל הענין בדרך ארץ רבא
 פ"ב ובאדר"ג החדש פל"ג
 בשינוי סגנון, והעתיקו
 המעלות המדות במעלה
 העשירית (עמ' קמ"ח),
 ובמעלה השתים עשרה
 (עמ' קע"ה), ובמנוח"מ
 לר"י אלנקוה בפרק דרך
 ארץ, ומשם לראשית חכמה
 פרקי דרך ארץ ש"ג.

[יב] **אהב** את הגזל והרבהו בכל מקום, **מראין** את הנגעים
בשתי וערב ובבגדים נאים שלו, אם חזר בתשובה מתרפאין,
 ואם לאו נוטלין את הבגדים נאים שלו ושורפין אותן בפניו.
 [יג] **בא** עני ועומד על פתחו של בעל הבית, ואומר לו
 הלוני קב אחד של חטין או של שעורים, ובעל הבית אומר
 לו: **העבודה**, אין לי לא חטין ולא שעורים, ובאמת יש
 לו, מראין את הנגעים בקירות ביתו, **ואם חזר ועשה**
תשובה מרפאין אותו, ואם לאו פאין שכניו ובני עירו ונותנין
 את קירות ביתו עד שהן מגיעין לארץ, וכשמוציאין כליו
 מן ביתו לחוץ, אל הרחוב של עיר, אומרים הבריות זה לזה
 לא זהו שאמר אין לי לא חטין ולא שעורים, והלא יש לו.
 ברוך המקום ברוך הוא, שמקדש שמו הגדול בגלוי לכל
 העולם, לכך הוא אומר בהתחברך עם אחיהו פרץ ה' את
 מעשיך וישברו אגיות וגו' (דה"ב, כ לו).

[יד] **האמנין והנהנתנין ועני פנים**, עליהן הוא אומר כי
 זרועות רשעים תשברנה וגו' (תהלים לו יז).

חורשי

משנת אליהו

בגופו - שזה מה שנענש על עונות אלו כדי
 לעוררו שיעשה תשובה, ולא ימשיך לחטוא בהם,
 שעבירה גוררת עבירה. [יב] **אהב את הגזל**
 והרבהו בכל מקום מראין את הנגעים בשתי
 וערב ובבגדים נאים שלו - כן צריך לומר. (ועיין
 חילופי גרסאות). וזה עונש מדה כנגד מדה, שעל
 מה שחפץ להרבות ממונו, נענש שממונו מתכלה.
מתרפאין - כמו שכתוב (ויקרא י"ג ח): וכובס
 שנית וטהר. (ישועות יעקב). **ושורפין אותם** -
 כמו שכתוב (שם פסוק נ"ב): ושרף את הבגד או
 את השתי או את הערב וגו'. **בפניו** - אין הכוונה
 שחובה עליו להיות בשעת שריפתו, אלא רצונו
 לומר ששורפין הבגדים נאים ורואה ועיניו כלות.
 [יג] **העבודה** - שבועה. (רש"י תענית כ"ד א').
מראין את הנגעים בקירות ביתו - שהנגעים
 באים על צרות עין. (רש"י יומא י"א ב'). **ברוך**

המקום וכו' - כך אומרים הבריות ומשבחין
 להקדוש ברוך הוא. (ישועות יעקב). ועוד יש לפרש
 שזה דברי אליהו הנביא שמברך להקב"ה על מדה
 זו שנוהג בה בעולם. **לכך הוא אומר כהתחברך**
וגו' - שגם שם קידש את שמו יתברך בגלוי לכל
 העולם, שמיד שנשתתף עם הרשע נענש שנשברו
 אגיותיו. [יד] **האומנין** - הוא המקיז דם, ואיתא
 בקדושין (פ"ב א'): עשרה דברים נאמרו בגרע
 [מקיז דם] מהלך על צדו, ורוחו גסה, ונתלה
 יושב, ועינו צרה, ועינו רעה, אוכל הרבה, ומוציא
 קמעה, וחשוד על העריות, ועל הגזל, ועל שפיכות
 דמים. (ועי"ש בפירוש רש"י). ומביא כל זה כאן,
 לפי שפירש עונשו של הפותח בעבירה אחת
 וממנה בא לעבירות נוספות, ומתוך כך פירש על
 מה באים הנגעים, ועתה מוסיף ואומר אף את
 עונשם של כל המנויים כאן. **והנהנתנין** - הם

רמב

סדר אליהו רבא, פרק טו [טו-יח]

חילופי גירסאות

(לו) כ"ה נמ"ר וד"ר. נד"ר
הגיה: כל אלו אין.

ציונים

ומחלקלקי לשון - מלשון
הכתוב בתהלים ה' י'.
המכים רעיהן - עיין
פדר"א פנ"ג. אוצרי פירות
- ב"ב צ' ב'. אלו שאין
מורישין - חופת אליהו רבא
שער חמשה (אוה"מ עמ'
קע"ד).

[טו] חורשי רע ומחפכי דברים ומעמיקי שפה ומחלקלקי
לשון, עליהן הוא אומר יהי דרכם חשך וחלקלקת וגו'
(שם לה ו).

[טז] המכים רעיהן בפסתר, ומחללי השם בגלוי, והמזלזלין
את חבריהן בדברים, והמטילין מחלקת, עתידין הן להיות
כמו קרח ועדתו, ועליהן הוא אומר ותכם עליהם הארץ
ויאבדו מתוך הקהל (במדרש טו לג).

[יז] אוצרי פרות ומלוי ברבית ומקטיני איפה ומפקיעי
שערים, עליהם הוא אומר נשבע ה' בגאון יעקב, אם אשבח
לנצח כל מעשיהם (עמוס ח ז).

[יח] ייאלו שאין מורישין לבניהם, ואם הורישו לבניהם
אין מורישין לבני בניהם, משחקים בקבאי, ומלוי ברבית,
ומגדלי

משנת אליהו

- העוברים עבירה בפרהסיא ביד רמה, אי נמי
שבני אדם למדין ממעשיהן. (פי' הרע"ב אבות פ"ה
מ"ט, ועיין יומא פ"ו א'). כמו קרח ועדתו -
שגם קרח ועדתו היו בהם מדות הללו. (ישועות
יעקב). [יז] אוצרי פירות - שקונים בשוק
לאוצרם למכור ביוקר, וגורמים שמתייקר השער,
ואיכא הפסד עניים, ונראה לי דבעיר שרוב ישראל
מיירי. (רשב"ם ב"ב צ' ב'). ומקטיני איפה -
שמוכרים במדה קטנה. (רש"י עמוס ח' ה'). רצה
לומר שאינם מוכרים באמת ובמשפט כי אם
ברמאות להקטין מדת האיפה. (מצודת דוד שם).
ומפקיעי שערים - מוסיפין על השער [על
המחיר]. (רשב"ם ב"ב צ' ב'). שעושין שער יקר
לתבואה ולפירות וכל דבר שהוא חיי נפש. (ישועות
יעקב). עליהם הוא אומר נשבע ה' וגו' -
לפי שבפסוק הקודם נאמר: מתי יעבור החודש
ונשכירה שבר והשבת נפתחה בר להקטין איפה
ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה וגו'. ועליהם
ממשיך ואומר נשבע ה' וגו'. (כן הוא בגמרא שם).
בגאון יעקב - כמו בי נשבעתי, שהוא יתברך
גאון יעקב. (רד"ק).

בעלי תענוג והנאה, ועיין סוטה מ"ז ב'. (ישועות
יעקב). [ועיין סנהדרין (כ"ו ב') וברש"י שם (ד"ה
בעל הנאה)]. [טז] חורשי רע - הכונה לבני
אדם שחורשים לעשות לרעיהם רעה. ומחפכי
דברים - הם בני אדם שאומרים דברים הפוכים
ממה שבלבם, ועושים כן שלא יכירו בהם עד
שיעשו כל חפצם. וכעין זה הם המעמיקי שפה
ומחלקלקי לשון - שמעמיקים דבריהם ומחליקים
בלשונם ובלבם סבורים לעשות רעה. וכמה צריך
אדם ליזהר שלא יתערבו בדבריו שום דברי
מרמה, שהוא אחד בפה ואחד בלב, והקב"ה
קורא אותו עבור זה בשם רע, כדאיתא באגדת
משלי, ועונשו מבואר בתדב"א כאן. (שפת תמים
לח"ה פרק א'). עליהן הוא אומר יהי דרכם
חשך וגו' - ופסוק זה אמר דוד נגד שונאיו,
ככתוב לעיל מזה יבושו ויכלמו מבקשי נפשי,
ובהם היו כל המדות הרעות האלו, ועליהם אמר
יהי דרכם חושך וחלקלקות וגו'. (נחלת יעקב
בפירושו למסכת דרך ארץ). [טז] המכים רעיהן
בסתר - פירש רש"י (דברים כ"ז כ"ד) שזה בעלי
לשון הרע. (ישועות יעקב). ומחללי השם בגלוי

תנא דבי אליהו

רמז

חילופי גירסאות
(לז) כ"ה גד"ר חז"ל נכ"ר:
שלזין. וזדל"ר: שלזו.
(לח) נזד"נ ד"ו נשמט
"והמסורות והמשומדים".
(לט) נגליון כי"ר נוסף:
ואומר ויצאו וראו בפגרי
האנשים (שעיה סו כד).

ציונים

ומגדלי בהמה דקה - עין
פסחים נ' ב', ופרטי הדינים
בב"ק ע"ט ב' (ועיי"ש
בספר המפתח), ובשו"ע
חו"מ סי' ת"ט ס"א.
הנבנים

עלובין ואינן עלובין - שבת פ"ח ב', יומא כ"ג א', גיטין ל"ו ב', ר"מ פ"ב מדעות ה"ג, ארחות צדיקים שער הברשה.

ומגדלי בהמה דקה בארץ ישראל, והפנהנים והלויים^ל שעלו
על חלקם, והמינים, והמסורות, והמשומדים, ומחללי שם
שמים, והחנפים, עליהן הוא אומר מעות לא יוכל לתקן
וגו' (קהלת א טו) לט.

[יט] אבל מי שהן עלובין ואינן עלובין, שומעין חרפתם
ואינן משיבין, עושין המצוות מאהבה, ושומחין ביסורין,
עליהם הוא אומר ואהביו כיצאת השמש בגברתו (שופטים ה א).

הנבנים

משנת אליהו

גודל הצרה בכפיית היצר שיש להם. ומסורות הוא
גם כן מטעם שאינם יכולים להשיב לכל כך הרבה
בני אדם שמסרום לגוים. ומחללי שם שמים
ומחנפים [לרשעים] אי אפשר לתקן, לפי
שהקלוקל כבר נעשה וקיים. [יט] עלובין ואינם
עלובין - אחרים באים עליהם בחוצפה ולא הם
על אחרים. (רש"י שבת פ"ח ב'). מאהבה - אהבת
המקום. (רש"י שם). ושומחין ביסורין - על עליבה
זו שבאה עליהם. (רש"י שם). שכל זה עושה השי"ת
לטובת האדם, שיכופרו עונותיו על ידי העלבון,
וכאשר יתיישב האדם היטב בנפשו, אין צריך ליתן
לבו כלל לזה, ולהשיב תשובה למחרפהו, ואדרבה
יודה לשם על שהזדמן לו דבר שיכופרו עונותיו,
וכשיבין הדבר היטב שטובה רבה נסבב לו על
ידו, יהיה נקל לו ממילא שלא להיות נוקם ונוטר
עבור זה. (שם עולם חלק א' פ"ג). ויש כאן שלש
מדרגות. א. שאינו עולב לחבירו כשחבירו
מחרפו, אבל יכול להיות שישב. ב. שמעמיד
עצמו שלא להשיב, כדי שלא ישג על ידי זה
יותר בזיון מחבירו. [רצה לומר שפעמים הרבה
כשמשיב לו, מוסיף חבירו לביישו כהנה וכהנה].
ג. עושין מאהבה ושומחין ביסורין, שמה שאינו
משיב הוא מצד האהבה לה, ומקבל יסורין אלו
בשמחה. [וכתוב בספר תולדות אדם שפעם נסע
הצדיק רבי זלמן תלמידו של הגר"א ז"ל עם אחיו
הגאון רבי חיים מואלזין זלה"ה בדרך, והיה
בבואם למלון דיבר אתם בעל המלון קשות ולא

[יח] ומגדלי בהמה דקה בארץ ישראל - שתקנו
חכמים שלא לגדלם בארץ ישראל משום ישוב
ארץ ישראל שהם אוכלים השדות. (עין בב"ק ע"ט
ב'). שעלו על חלקם - ששואלים חלקם [במתנות
כהונה ולויה] בפייהם. (ישועות יעקב ע"פ רש"י שבת
נ"ו א'). ושם ברש"י מבואר שעל ידי שהם בקשו
המתנות מצטערים שאר הלויים [וכן הכהנים]. וכך
נראה גם בפירוש הגירסא: שלזין על חלקם,
שמציעים לאדם שילום ממון, ויטול לתשלום את
המתנות כהונה ולויה (ועין גיטין ל' א') ומתוך כך
מפסידים שאר הכהנים ולויים. והמינים - עובדי
אלילים. (ערוך). האנשים אשר הפכו דברי אלקים
חיים לרעה, כגון צדוקים ובייתוסים. (רש"י ר"ה י"ז
א'). והמסורות והמשומדים - כן צריך לומר.
(ועין חילופי גרסאות). מסורות - מלשינים שמוסרין
ממון ישאל ביד גוים. (רש"י שם). והחנפים -
נראה הכונה שמחניף לרשעים, ועל ידי זה מרכים
בעשיית רע, ועיין בסמוך. עליהן הוא אומר
מעוות לא יוכל לתקן וגו' - המשחקין בקוביא
והמלוים בריבית בהמה דקה בארץ ישראל
וכהנים ולויים שנטלו חלקם, אינם יכולים לתקן
המעוות, לפי שגזלו הרבה, ואין יודעים למי
להשיב, ואף על פי שאמרו (ב"ק צ"ד ב') לעשות
בכסף צרכי רבים, אין זה תשובה מעולה, כמבואר
ביבמות כ"א א'. ומינים ומשומדים אינם יכולים
לתקן, לפי שקשה מאד לפרוש מזה, עד שאמרו
בעבודה זרה י"ז א' שהפורש ממינות מת מתוך

ציונים

ומשיבי פקדון - תנחו' וישב
ס"ה ה'. העושה חפצי
אשתו וכו' - כל הענין
ביבמות ס"ב ב', ס"ג א',
סנהדרין ע"ו ב'. ומנהיג
את בניו כשורה - עיין ר"מ
הל' תשובה פ"ד ה"א.

[כ] הנבזים ומאוסים בעיני עצמן, ומשפילין את רוחן, וכובשין את יצרם, עליהם הוא אומר כה אומר ה' וגו', לבזה נפש למתעב גוי לעבד משלים, מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו וגו' (ישעיה מט ז).

[כא] בעלי אמנה ומשיבי פקדון ומחזירי אבדה ומכסה רזין, עליהן הוא אומר עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי (תהלים קא ו).

[כב] העושה חפצי אשתו, ומנהיג את פניו כשורה, ומשיא אשה לבניו הקטנים עד שלא יגיעו לפרקן קדם שכיבואו לידי חטא

משנת אליהו

לא ישיב הרי הוא גזלן. ונראה לפרש שמדובר באופן שהשומר תובע את המפקיד על ממון שחייב לו, ומעיקר הדין היה יכול לתפוס את הפקדון שברשותו, וממדת חסידות שלא לתפוס, וכמו שכתב הקצות החושן (סי' ד' סק"א) על פי דברי הוזהר, עיי"ש. (ועיין צואת הנתיח"מ סי' י"ט). ומחזירי אבדה - נראה הכונה שאפילו במקום שאינו חייב להחזיר מצד הדין, ומשיב רק לפני משורת הדין, ועיין בחושן משפט סי' רנ"ט ס"ה פרטי הדינים בזה. ומכסה רזין - וכמו שדרשו ביומא (ד' ב'): אמר רבה מנין לאומר דבר לחבירו שהוא בכל יאמר [פירוש לאחרים] עד שיאמר לו לך אמור וכו'. ופירש החפץ חיים (הלכות לה"ר כלל ג' בבאר מים חיים ס"ק כ"ז) שהוא כל דבר שנראה שחבירו מקפיד שלא יתגלה, יש איסור לספרו לאחרים, ואף על פי שאין לאומר שום נזק מכך, עיי"ש. [כב] העושה חפצי אשתו - שארה כסותה ועונתה. (ישועות יעקב). ובמהרש"א יבמות (דף ס"ב ב') משמע הכונה שמלבישה בגדים מכובדים, עיי"ש היטב. ורש"י בסנהדרין (דף ע"ו ב') כתב: מכבדה בתכשיטין נאין. ומנהיג את בניו כשורה - בגמ' יבמות שם גרסין: והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה. עד שלא יגיעו לפרקן - שנה או חצי שנה לפני גדלותן, שהוא בת שנים עשרה לנקה, ובן שלש עשרה לזכר. (ע"פ רש"י סנהדרין ע"ו ב').

נתן להם מקום ללון, וכאשר נסעו משם וירא רבי חיים את אחיו רבי זלמן והנה הוא בוכה, ויאמר לו למה אתה בוכה, השמת לבך לדברי האיש? ואני לא נתתי לבי לכל הדברים, ענה רבי זלמן אין אני בוכה חלילה על גנות שדיבר אלינו האיש, אך הרגשתי מעט כאב לב מדברי האיש, ובוכה אני על שלא הגעתי עדיין למעלת הנעלבין ואינן עולבין וכו' שמחין ביסורין וכו']. וכשמגיע למדריגה השלישית זוכה לכל הכבוד הזה, כי מדה זו באה לאדם מצד קדושת הנפש ומאמונתה הטהורה בה' שהוא משגיח על כל דרכיו. (שמירת הלשון שער התבונה פ"ח). [כ] הנבזים ומאוסים בעיני עצמן ומשפילין את רוחן וכובשין את יצרם - הכל הוא דבר אחד, ורצה לומר שממה שהם נבזים ומאוסים בעיני עצמם ומשפילים את רוחם, מזה בא שכובשין את יצרם, ולא שכובשים את היצר מפני גאות וכדו'. (לוח ארז למוהר"ח פלאג'י). לבזה נפש וגו' - נראה שמפרש הפסוק: לבזה נפש - שמבזה ומואס עצמו. למתעב גוי - משפיל את רוחו [היינו שאין לו גסות הרוח ואינו מתגאה]. לעבד מושלים - שכובש את יצרו, [והרי הוא נוהג עם היצר הרע הנדמה למושל (קהלת ט' י"ד) - כאילו הוא עבד]. מלכים יראו - אותו. (רש"י). וקמו - מפניו. (רד"ק). [כא] בעלי אמנה - שנאמנים בדבורם. ומשיבי פקדון - צריך להבין מה המעלה בזה, הלא אם

תנא רבי אליהו

רמזה

חילופי גירסאות
(מ) מ"ה"ן עד "גבר" הוסף
זד"ג מהילקוט, ושם נוסף
בסוגרים (ועבר על מה
שכתוב), והוספה הזד"ג.
(מא) כ"ה כז"ל. דז"ר וזד"ג:
ומה.

ציונים

הנושא בת אחותו - כל
הענין במדרש לעולם פי"ז
(אוה"מ עמ' עד"ד), ועיין
ספר החיים לאחי המהר"ל
מפרי, חלק חיים טובים
פ"ג, וע"ע ב"ר פי"ז ג',
ושם פי"ח ד'. והמקרב
את קרוביו - עיין דבר בעתו
לח"ח פט"ו. מן התורה
- ויקרא ט"ז ט"ז. מי
רואה אותי וכו' - אור
החיים ויקרא ט"ז ב'. לזב
מבשרו - עיין בביאור.

חטא, עליו הוא אומר וידעת כי שלום אהליך, ופקדת נוך
ולא תחטא, וידעת כי רב זרעך, וצאצאריך כעשב הארץ,
תבוא בכלל אלי קבר, בעלות גדיש בעתו (אי"ב ה כד"ב).

[כג] הנושא בת אחותו, והאזהב את שכניו, והמקרב את
קרוביו, והמלוה סלע לעני בשעת דחקו, עליו הוא אומר
אז תקרא וה' יענה (ישעיה נח ט).

[כד] ראה אדם קרי, חיב טבילה מן התורה, אם אומר מי
רואה אותי, אין בך כלום, העבירו מנגד פניו, שוב ראה
קרי ואומר מי רואה אותי, אין בך כלום, וכן בפעם
שלישית. ועבר על מה שכתוב בתורה ואיש כי תצא ממנו
שכבת זרע, ורחץ במים את כל בשרו וטמא עד הערב (ויקרא
טו טז), הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם קבר (אי"ב לג כט),
לסוף הוא נעשה זב מתוך דרכיו, שנאמר איש איש כי
יהיה זב מבשרו וגו' (ויקרא טו ב). מה תלמוד לומר איש
איש, אלא איש אחד לזב מבשרו, ואיש אחד למקרה לילה.

אם

משנת אליהו

טבילה מן התורה - היינו כשרוצה לאכול
בתרומה או בקדשים. (טובי חיים). או שרוצה
לעסוק בטהרות, או למאן דאמר טבילה בזמנה
מצוה. (עיין יומא פ"ח א'). הן כל אלה יפעל
אל וגו' - כדברים האלה יפעל האל פעמיים
שלוש עם האדם, רצה לומר כאשר ישוב ויחטא
עד שלוש פעמים יעורר לכו לתשובה (מצודת
דוד). ולכן צריך להזהר ולהשמר מן הקרי, כי
שמא הוא בהסתר פנים מפני איזה עון, ונעשה
מזומן אל הקרי. (שומר אמונים הקדמון ויכוח שני
פ"א). נעשה זב מתוך דרכיו - שטומאתו
חמורה יותר. (אוה"ח הקדוש פרשת מצורע). ועוד
יש לפרש שזה חולי לאדם, כמבואר ברמב"ם
(פ"ב מהל' מחוס"כ ה"א). ואיש אחד למקרה
לילה - ופירוש הפסוק: אם יזדמן לו מקרה
לילה ולא יטהר את עצמו, סופו נעשה זב,
לכן רמז אותם בפסוק אחד. (טובי חיים). ועיין

עליו הוא אומר וידעת כי שלום וגו' -
העושה חפצי אשתו זהו שלום אהליך, כי שלום
הבית נוסד על אהבת איש ואשתו. ופקדת נוך
- היינו בני ביתך שתדריכם בדרך ישרה. ולא
תחטא - שלא תביאם לידי חטא, וזה כשתשיאם
סמוך לפרקם. (עץ יוסף יבמות ס"ב ב').
[כג] הנושא בת אחותו - געגועי אדם רבים
על אחותו יותר מן אחיו, ומתוך כך נמצא
מחבב את אשתו. (רש"י יבמות שם, ועיי"ש בתוס').
עליו הוא אומר אז תקרא וגו' - לעיל מיניה
כתיב כי תראה ערום וכסיתו - והוא עני הדחוק.
ומבשרך אל תתעלם - היינו אוהב את שכניו
שהם כקרוביו, ומקרב את קרוביו ונושא בת
אחותו. (רש"י שם ס"ג א'). [כד] ראה האדם
קרי וכו' - חוזר לענין הראשון שאמר שאדם
נענש בעונש קל מן השמים לעוררו, ואם אינו
נותן לב לשוב נענש יותר ויותר. חייב

מבאם חזר ועשה תשובה מרפאין אותו, ואם לאו הרי הוא זב עד יום מותו, שנאמר וזאת תהיה טמאתו בזובו, רר בשורו את זובו וגו' (שם פסוק ג).

[כה] מכאן אמרו: אשה שראתה טפת דם בחדל ואמרה מי רואה אותי, אין בכך כלום, העבירה מנגד פניה שנים ושלש פעמים, ועברה על מה שכתוב בתורה ואשה מפי ישכב וגו' (עין שם פסוק כד), לסוף נעשית מתוך דרכיה זבה ימים רבים, שנאמר ואשה פי יזוב זב דמה ימים רבים בלא עת נדתה וגו' (שם פסוק כה).

[כו] מה תלמוד לומר בבשרה (שם פסוק יט), מלמד שהיא מטמאה מבפנים כבחון. רבי ישמעאל אומר פרשה זו לכתחלה לא נאמרה אלא ללמד על בנות ישראל שמטמאות טפת דם בחדל, וצריכה לספר שבועה נקיים, ואחר שספרה שבועה נקיים היא צריכה טבילה כמו נדה גמורה, כדי לצאת מקלל עברה. רבי מאיר אומר לא נאמרה פרשה זו אלא

למצות

משנת אליהו

אף על פי שהוא בבשרה, הרי זה מלמד גם שאשה מטמאה אפילו בטפה כחדל, שרק בטפה מועטה כזו, יתכן שתתעכב בפנים. אך קשה לגירסא זו מהו "פרשה זו" הרי בא לפרש רק את הדין שמטמאה בפנים כבחון, ולא את עיקר פרשת נדה. ועוד קשה מהו שאמר "וצריכה לספור שבועה נקיים", הרי נדה אינה צריכה שבועה נקיים. לכך נראה כגירסה שניה: ללמד על בנות ישראל שמטמאות בזבין (ועין חילופי גרסאות). ורצה לומר שכשם שזבים נעשים על ידי חטא, שאינו שת לבו למה שמענישין אותו מן השמים, כך זבה נעשית בסיבת חטא, ואין זה דבר טבעי כלל. כמו נדה גמורה - פירוש שאף על פי שראתה טפת דם כחדל, צריכה טבילה כמו נדה שראתה בשפע. [זהו להגירסה לעיל: שמטמאות טפת דם כחדל]. פרשה זו - פרשת דיני נדה. אלא למצות פריה ורביה - מפרש טעם הפסוק מדוע

חילופי גרסאות

(מב) כ"ה נבי"ר. נד"ר חז"י: ואם. (מג) כ"ה נבי"ר וד"ר. נד"ר הנ"ל: כי תהיה זבה. דם יהיה זבה בבשרה וגו'. והוסף: ועברה על מה שכתוב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש וגו'. (מד) כ"ה נבי"ר וד"ר. נד"ר: ומה. (מה) כן הגיה נד"ר. ע"פ הלקוט. נבי"ר וד"ר: בזבין. ר' מאיר אומר כד. וכל השאר לוי.

צייונים

טפת דם כחדל - עין ברכות ל"א א', מגילה כ"ה ב', נדה ס"ו א', ירו' ברכות פ"ה ה"א. נעשית מתוך דרכיה זבה - סא"ז פרק ג' [ב] ועמשי"נ שם, ויק"ר פי"ט ד', קה"ר פי"י [יח], תנ"י יתרו ס"י י', פסדר"כ פי"ב (ק"ה ב'), תרגום קהלת י' י"ח. שהיא מטמאה בפנים כבחון - נדה מ' א', ירושלמי יבמות פי"ה ה"א, ר"מ איסור"ב פי"ה ה"ב, טושו"ע יו"ד סי' קפ"ג א'.

ברמב"ם (בפרק ב' ממחוסרי כפרה ה"ג) הרואה קרי אינו מתטמא בזוב מעת לעת, שראייה זו של זוב מחמת שכבת זרע היא, עכ"ל. ואולם כל זה דוקא בראייה שניה, אבל ראייה ראשונה מטמא אפילו שבא מחמת קרי, וכמבואר שם ברמב"ם (הלכה ה'). וזהו שדרש כאן מהפסוק דפעמים שהזוב בא מעצמו ונטמא מזה, ופעמים שבא בסיבת קרי, וגם ממנה נטמא בראייה ראשונה. שנאמר וזאת תהיה וגו' - רצה לומר בהוייתו יהא עד שישוב. (ישועות יעקב). [כה] מכאן אמרו וכו' - פירוש מהפסוק שמביא בסמוך ואשה כי יזוב וגו'. [כו] מבפנים כבחון - משיצא הדם מן המקור והגיע לבית החיצון, אף על פי שהעמידוהו כותלי בית הרחם, ולא פירש לחון. (פי' הרע"ב נדה פ"ה מ"א). שמטמאות טפת דם כחדל - נראה שבא לומר דמה שאמרה תורה שהנדה מיטמאה

חילופי גירסאות
(מז) כן הגיה צוד"ג ע"פ
הילקוט. צמ"ר וד"ר הגי':
שאפילו אכל אדם כל
מאכל, ושתה כל משקה,
אינו נחנה כלום, לכך כו'.
(מז) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ג
הגיה: ומעריב ומאחר.

ציונים

כיום כניסתה לחופה - נדה
ל"א ב'. מכאן אמרו כל
וכו' - עיין סנהדרין ע' א'.

למצות פריה ורביה, ^משאפלו אוכלת אשה כל מיני מאכל
ושתתה כל מיני משקה, אין אישה קוּט בַּהּ, אֲכַל אִם הָיָה
רָגִיל אֲצִלָּה בְּכָל זְמַן אֲפֹלוּ בִּימֵי נְדוּתָהּ, הָיָה קוּט בַּהּ, וְהָיָה
מְבַטֵּל פְּרִיָּה וּרְבִיָּה, לְכָךְ נֶאֱמַר בַּתּוֹרָה שְׁבַעַת יָמִים תִּהְיֶה
בְּנִדּוּתָהּ וְגו' (שם פסוק יט), כְּדִי שֶׁתִּהְיֶה חֲכִיכָה עַל פְּעֻלָּה בְּיוֹם
מְבִילָתָה בְּיוֹם בְּנִיסָתָהּ לַחֲפָה.

אם חזרה ועשתה תשובה מרפאין אותה מיד, ואם לאו
הרי היא בחזקתה עד יום מותה, שנאמר ואשה כי יזוב זוב
דָּמָה וְגו' (שם פסוק כה).

[כז] בְּרוּךְ הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּתַן אֶת הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל
שִׁילְמָדוֹ מִמֶּנָּה דֶּרֶךְ אֶרֶץ, כְּדִי שֶׁלֹּא יִרְבוּ עוֹנְוֹתֵיהֶם שֶׁל
יִשְׂרָאֵל. שֶׁכָּל הָעוֹבֵר עַל מֶה שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה, עוֹקֵר אֶת עֲצֻמוֹ
מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וּמִן הָעוֹלָם הַבָּא, וְעָלָיו הוּא אוֹמֵר לָמִי אוֹי
לָמִי אֲבוֹי וְגו' (מְשָׁלִי כג כט).

[כח] דָּכָר אַחֵר, לָמִי אוֹי לָמִי אֲבוֹי, מִכָּאן אָמְרוּ: כָּל
הַמְשָׁפִים ^מוּמְשָׁחִיר עַל הַיֵּין סִימָן רַע לוֹ, וְהוּא בִּידּוֹ
עוֹקֵר אֶת עֲצֻמוֹ מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא, וְעָלָיו
הוּא אוֹמֵר וְאָף כִּי הַיֵּין בִּגְד גָּבֵר יִהְיֶה וְלֹא יִנּוּה, אֲשֶׁר
הִרְחִיב כְּשֶׁאוֹל נִפְשׁוֹ וְגו' (תַּכְּסוּק ב ה), וְאִין יִהְיֶה אֱלֹא לְשׁוֹן
זְרִיזוֹת וּמְהִירוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר חֲזִיתַי אִישׁ מְהִיר בְּמִלְאכָתוֹ וְגו'
(מְשָׁלִי כב כט).

מכאן

משנת אליהו

הפסוק שנאמר בו: למאחרים על היין [לשון
איחור ועיכוב, (מצודת ציון)], לבאים לחקור ממסך
[שחוקרים היכן היין הטוב הממוסך בבשמים,
(רש"י)]. **סימן רע לו** - פירוש זה סימן עליו
שהוא רע. **ואף כי היין בוגד** - ומכל שכן
איש היין הבוגד בשכרותו. (מצודת דוד). **לשון**
זריזות ומהירות - פירוש שבזריזות ומהירות הוא
עוקר את עצמו מהעולם הזה ומהעולם הבא, וזהו
"ולא ינוה" שלא יהא לו נוה, שהוא מקום מנוחה.

גזר דיני נדה שהוא כדי לחבכה על בעלה. אין
אשה קוּט בַּהּ - אין בעלה מואס בה. (זית רענן).
[כז] שילמדו ממנה דרך ארץ - והיינו כמו
שאמר לעיל שמתוך דברי תורה מתייסרים ומתוך
דברי תורה מתרפאין, שממנה נלמד כיצד צריך
האדם להתנהג. ונודך ארץ האמור כאן, הכוונה
לדרך שצריך להתנהג בה. [כח] **ומשחיר** -
הוא ערב ולילה, לשון "שחרות" (רד"ל בביאורו
לשמו"ר פמ"ז). **על היין** - זה נלמד מהמשך

חילופי גירסאות

מח) כ"ה נד"ר. נזד"ג
הוסף: בעל הבית.
מט) כ"ה נד"ר וד"ר. נזד"ג
הוסף: לכך נאמר גבר יהיר
ולא ינוה, ומאי אשר הרחיב
כ"ה. נזד"ג הוסף: אלא.
נא) כ"ה.

ציורים

כמו שהוא חפץ - עין
דמאי פ"ז מ"ג ובירד' שם.
והרחיב נפשו כשאל - עין
משלי כ"ז כ'. אין דרכו
לשבוש - מדרש שיר
השירים פ"ב פסוק ד'. על
כל העבירות - עין בביאור,
אסת"ר פ"ה א', תנח"ו
שמיני סי' ה', ובמחנה
ישראל לח"ח פ"כ האריך
בוה.

[כט] מכאן אמרו: פועל שקבל מלאכתו של בעל הבית, חובב עליו לעשותה כמו שהוא חפץ^{מח}, ואם אינו עושה רצונו וחפצו של בעל הבית, עליו הכתוב אומר ארור עשה מלאכת ה' רמיה (ירמיה מח י) מט.

[ל] הרי הוא אומר: גבר יהיר ולא ינוה, אשר הרחיב כשאל נפשו (חבקוק ב ה), מתוך שהוא אוכל ושותה והרחיב נפשו כשאל, נוח וטוב שלא היה נברא בעולם, לכך יעשה האדם הטוב בעיני הקדוש ברוך הוא.

[לא] ומאי והוא כמות ולא ישבע (שם), ימה מלאך המות הזה אפלו נותנין לו כל בני העולם כלו אין דרכו לשבע, אף כל המשכים ומעריב על תיון אין דרכו לשבע, ועליו הוא אומר מארת ה' בבית רשע, ונוה צדיקים יברך (משלי ג לג).

[לב] ומאי ויאסוף אליו כל הגוים, ויקבץ אליו כל העמים (חבקוק ב ה), לא כל הגוים ממש, ולא כל העמים ממש, אלא מתוך שהוא אוכל ושותה נותן עינו על כל העבירות שגזיין עושים אותן ועושה גם הוא אותן, לכך נאמר ויאסוף אליו כל הגוים וגו'.

ומה

משנת אליהו

יפות שבעולם הוא בולען ומפסידן. לכך יעשה האדם הטוב - מאחר שרואים כמה גרוע הוא מי שאוכל ושותה ורודף אחר היין, עד שטוב לו שלא נברא, צריך האדם ללמוד מזה לעשות הטוב בעיני הקב"ה. [לא] מארת ה' בבית רשע - שקללה זו מתקלל הרשע שרודף אחר היין, שלעולם אינו שבע. [לב] נותן עינו על כל העבירות - ואיתא ביומא (דף ע"ד סוף ע"ב): רבי אמי ורבי אסי חד אמר כל הנותן עינו בכוסו [אוהב שכרות, רש"י] כל העולם כולו דומה עליו כמישור [ממון אחרים דומה לו להיתר, רש"י]. וחד אמר כל הנותן עינו בכוסו כל העריות דומות עליו כמישור.

[כט] מכאן אמרו פועל וכו' - כיון שהביא הפסוק חזית איש מהיר במלאכתו, דרשו לענין אחר. (ע"פ ישועות יעקב). כמו שהוא חפץ - כמו שהבעל הבית חפץ. [ל] הרי הוא אומר גבר יהיר ולא ינוה אשר הרחיב כשאל נפשו מתוך וכו' - כן צריך לומר. (ועיין חילופי גירסאות) עתה שב לענין הראשון לפרש גנותן של המשכמים ומעריבים על היין, והולכין אחר תאוותיהן. והרחיב נפשו כשאל - שכשם שהשאל [גיהנם] כמה פושעים שיכניסו בו אינו ממלאהו, ותמיד אומר הב הב, כך הוא האדם בעל התאוה, וכמו שאמר לקמן פרק כ"ו [יח]: כך גרונו של אדם אפילו אתה נותן בו כל אכילות

תנא דבי אליהו

רמז

חילופי גירסאות
(גב) כ"ה צמ"ר. צד"ר: וכי
מה ענין שלאחריו. וצד"ר:
וכי מה כתיב בו. (גב) כ"ה
צמ"ר וצד"ר. צד"ר הגיה: מאי
ומכביד עליו עבטיט, אלא
לא עוד אלא כו'.
(א) צמ"ר: לבדוקן האריכו
שנים.

ציונים
לשפתי חלקות ולשון
מדברת גדולות - מלה"כ
תהלים י"ב ד'.
מפני מה נשתנו כו' - עיין
ב"ר פכ"ו ה', תיקון סוף
תיקון ע'.

[לג] וּמָה עֲנִין שֶׁל אַחֲרָיו, הֲלוֹא אֵלֶּה בָּלָם עָלָיו מִשָּׁל
יִשְׂאֹו וּמְלִיצָה וְגו', וַיֹּאמֶר הוּא הַמְרָבָה לֹא לוֹ עַד מָתִי
וּמִכְבִּיד עָלָיו עֲבָטִיט (שם פסוק ו). וְלֹא עוֹד, אֲלֵא שֶׁהוּא
יוֹשֵׁב וְסוֹתֵר כָּל מַעֲשֵׂה יָדָיו שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִיּוֹם
שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם עַד אוֹתָהּ שָׁעָה, לְכַךְ נֶאֱמַר לְמִי אוֹי לְמִי
אָבִיו וְגו' (משלי כג כט).

[לד] דְּכָר אַחֵר, לְמִי אוֹי וְגו', לְשַׁפְתִּי חֲלָקוֹת, וְלִשׁוֹן מְדַבֶּרֶת
גְּדוּלוֹת, וְלַעֲזִי פָנִים, וְלִגְפִי הָרוּחַ, וְלִבְעָלִי בָתִּים שְׂאִינָם
מְרַחֲקִים עֲצָמָן מִן הַגִּזְלָה, וְלְמִי שֶׁהוּא עוֹבֵר עַל וְהַדָּוָה
בְּנִדְתָּהּ (ויקרא טו לג).

פֶּרֶק טז

[א] פֶּעַם אַחַת הָיִיתִי יוֹשֵׁב בְּבֵית הַמְדָּרֶשׁ הַגָּדוֹל
שֶׁבִירוּשָׁלַיִם, וּבֹא תַלְמִיד אֶחָד וְשָׂאֵל אוֹתִי דְּכָר כְּמוֹ בֶּן
שְׁשׁוּאֵל אֶת אָבִיו, וְאָמַר לִי מִפְּנֵי מַה נִּשְׁתַּנּוּ דוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים
מִכָּל הַדוֹרוֹת בָּלָם שָׁרְבוּ יְמִיהֶם וְהֵאָרִיכוּ יָמִים וְשָׁנִים, אֲמַרְתִּי
לוֹ: בֶּנִי, כִּשְׁבִיל כָּךְ הֵאָרִיכוּ שָׁנִים כִּדִּי שְׂיוּכְלוּ לַעֲשׂוֹת
גְּמִילוּת חֲסָדִים זֶה עִם זֶה. מִנֵּיין, תִּדַּע לָךְ שֶׁכֵּן הוּא, צֹא
וְלִמַּד מַעֲשֵׂה דוֹרוֹת רִאשׁוֹנִים, אָדָם שֶׁת אָנוּשׁ קִינָן מִהַלְלָאֵל
יֵרֵד חֲנוּךְ מִתּוֹשְׁלַח לְמֶךְ גַּח, אָדָם בָּא לְעוֹלָם, בָּא שֶׁת בֶּנִי

אחריו

משנת אליהו

מפסוק זה. לשפתי חלקות - שמרמים זה את זה. (מהר"ם אלשיך תהלים י"ב ד'). ולשון מדברת גדולות - זהו בעל לשון הרע, כמבואר בערכין (ט"ו ב').

פרק טז: [א] כמו בן ששואל את אביו - בנחת ובכבוד. (ישועות יעקב). כדי שיוכלו לעשות גמ"ח זה עם זה - שהקב"ה היה חפץ שיוכלו לגמול הרבה חסד זה עם זה במשך שנים רבות, ומשראה שאינם עושים כן, וכמו שמבאר והולך, לכך קיצר שנותיהם. מנין - שהיה בידם אפשרות

[לג] ומכביד עליו עבטיט - מכביד עליו משא עון כעב של טיט, עב - הוא לשון קורה כבירה. (רש"י שם). וזה על ידי השכרות שממנה בא לכל עונות הגוים. ולא עוד אלא שהוא יושב וסותר וכו' - כן צריך לומר. (ועיין חילופי גירסאות). ונראה שלומד זה ממה שנאמר בו: הלא אלה כולם עליו משל ישאו וגו', שכל הבריא כולה טוענת עליו שמקלקל אותם. [לד] דבר אחר למי אוי וכו' - עיין בספר זקוקין דנורא שפירש כיצד נלמדים כל אלו

חילופי גירסאות

(ב) כ"ה נמי"ר, ועמ"ז נד"ר. נוד"ע הוסיף: אמרו לו לשת עבד את אביך היה זנו ומפרנסו ומכלכלו, בא שת לעולם, בא אנוש כו'. (ג) נוסף נמי"ר. (ד) צילקוט ראזני פרשת נח ליתא למינות "נח אנוש לעולם" וא"ש. (ה) כ"ה נמי"ר וד"ר. נוד"ע הגיה: יבא לעולם הבא בשמחה גדולה.

צינונים

בא נח לעולם כו' - יעוין בספר מעיל צדקה לרבי אליהו הכהן מאימיר סי' תשל"א שביאר בארוכה. וממחה בדברים - סא"ז פ"ב נ"א, סנהדרין ק"ח ב', ב"ר פרשה ל' ז', קה"ר פ"ט נ"ט, תנחו"מ נח סי' ה', פדר"א פכ"ב, משנת ר"א פ"ח (עמ' קנ"ד), זוה"ק ח"א דף ס"ב ב' בתוספתא. מגלגלין זכות כו' - סא"ז פרק ז' ד', שבת ל"ב א', סנהדרין ח' א', ב"ב קי"ט א', ספרי בהעלותך פס"ח, שלח פק"ד, פנחס פק"ד, תצא פרשה רכ"ט, תוספ' יומא פ"ד הי"א, שמחות פ"ח, במ"ר פרשה י"ג י"ז. וחובה על ידי חייב - שם, ור"ר סנהדרין פ"ה ה"ח. ימי בחרותו של אדם כו' -

עין אבן עזרא בראשית ו' ג', וזוה"ק ח"א דף נ"ח א', בראשית רבתי פרשת בראשית (עמ' נ"ז).

משנת אליהו

- שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב. [ג] מכאן אמרו - פירוש מהפסוק האמור בדורו של נח (בראשית ו' ג'): והיו ימיו מאה ועשרים שנה, שאז נתקצרו שנות בני האדם למאה ועשרים, נואף שהיו מועטים שחיו יתר מכאן גם בשנים שלאחר כן, הם היו מועטים, והגזירה היתה על הרוב. (אבן עזרא בשם יש אומרים), אבל רש"י שם פירש הפסוק בענין אחר, עיי"ש. (ובקה"ר פ"א ט"ו משמע כאבן עזרא). ימי בחרותו של אדם - רצה לומר שהקב"ה בחר דבר טוב לאדם ואמר: והיו ימיו מאה ועשרים שנה, ואז ייראו מלחטוא. (ישועות יעקב). ואחר כך בא

להרבות בחסד זה עם זה, ומפרש שכל אחד חי עם הרבה מאבותיו והיה יכול לפרנס את כולם. ולא עוד - רצה לומר שמלבד מה שפרנס כל אבות אבותיו, אף מחה בבני דורו על חטאיהם שישוּבו מדרכם הרעה. ראיתי צדיק לפני בדור הזה - למד מפסוק זה שצדקותו היתה במה שהוכיח את בני דורו על מעשיהם, ולכן אמר "בדור הזה", דהיינו שהוכיחם תמיד. (רד"ל בביאור לפרד"א פכ"ד ל"ד). וכן לומד מכאן על צדקותו שעשה גמילות חסדים עם כל אבותיו, ולכן נקרא צדיק. [ב] זכות על ידי זכאי - שנבנה העולם אחר המבול על ידו. (ישועות יעקב). וכן במדה הזאת

אחריו, יבא אנוש בנו אחריו, אמרו לו לאנוש עבד את אביך, ה"ה זנו ומפרנסו ומכלכלו, אמרו לאנוש עבד את אבי אביך, אמר להם אנוש אין אני חייב בו, [הגיה את אדם], יבא אנוש לעולם, בא קנין בנו אחריו, אמרו לו לקנין עבד את אביך, ה"ה זנו ומפרנסו ומכלכלו, אמרו לו לקנין עבד את אבי אביך, אמר להם קנין אין אני חייב בו, וכן עד נח. בא נח לעולם, אמרו לו עבד את אביך, ה"ה זנו ומפרנסו ומכלכלו, אמרו לו לנח עבד את אבי אביך, קבל עליו, וה"ה זן את אבי אביו וכל אבותיו שהיו באותה שעה. ולא עוד, אלא ה"ה יוצא וממחה בדברים כל אותן מאה ועשרים שנה עד שלא בא המבול, לפיכך בא הכתוב והגיד עליו לדורות שהוא ה"ה צדיק, שנאמר כי אתך ראיתי צדיק לפני וגו' (בראשית ו' א').

[ב] מכאן אמרו: מגלגלין זכות על ידי זכאי, וחובה על ידי חייב, וכן במדה הזאת לכל משפחות האדמה, בין לישראל חייבין לגוים.

[ג] מכאן אמרו: ימי בחרותו של אדם מאה ועשרים שנה, ואחר כך יבא לעולם שמחה גדולה.

וכן

חילופי גרסאות
(ו) כ"ס צנ"ר. צנ"ר וז"נ
נוסף: לא היה כל אותו כו'.
(ז) נר' מסר: כך כל הגוים
עתידיים לעלות.

ציונים

טובה מעין עוה"ב - סא"ז
פרק י' [ד] וש"נ. אלמלא
יצה"ר כו' - עיין סא"ז
פ"ב [א]. עתידין לעלות
ולהשתחוות שלוש פעמים
- עיין פס"ר פ"א ב'. [כך
הגוים כו' (ע"י חילוף) -
פס"ר שם ג']. מה מנחה
כו' בני ישראל - שהש"ר
פ"ד [ח] ד', מדרש תהלים
מזמור פ"ז.

[ד] וכן אמרו: יום שמת אדם הראשון, עשאוהו יום טוב
ויום משתה ושמחה. וכן היתה שמחה בעולם לשלשה
דברים, למלאך המות, וליצור הרע, ולישיבת בית הכסא.
[ה] ואמר לי: רבי, מפני מה אתה שם במלאך המות,
אמרתי לו: בני, אלמלא מלאך המות מה אנחנו עושין
לאבינו שבשמים, צא ולמד מעשרה דורות הראשונים,
שהקדוש ברוך הוא השפיע להן טובה מעין עולם הבא,
והם עמדו להחריב את כל העולם.

[ו] ואמר לי: רבי, מפני מה אתה שם ביצור הרע, אמרתי
לו: בני, אלמלא יצר הרע יכל אותו כבוד לישראל מנין,
כשיעלו לירושלים בגלים, שנאמר שלש פעמים בשנה, יראה
כל זכור וגו' (שמות כג ז'), בשם שאנו עתידין לעלות ולהשתחוות
שלש פעמים בשנה למלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא,
שנאמר והיה כל הנותר מכל הגוים הפאים על ירושלים,
ועלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה' צבאות, ולחג את
חג הסוכות וגו' (זכריה יד טו). וכשיהיו הולכין בדרך יאמרו איש
אל אחיו מה מנחה עלינו להעלות בידינו, והלא הכסף והזהב
שלו הוא, האבנים טובות ומרגליות שלו הן, ומה מנחה עלינו
להעלות

משנת אליהו

הרע כו' - שאילו לא היה יצר הרע שולט באדם
מה שכר יקבל על הטובה, עתה שיצרו מתגבר
עליו וכופפו בעבור הקב"ה הרי יש לו שכר טוב.
כי טוב שאדם כופף את יצרו ממאה מצות שאין
יצרו תוקפו ומסיתו ודוחקו עליהם, שהרי אמרו
אין שכר על המצות שיעשו לעתיד לבא. (ספר
חסידים החדש סי' ב'). כי הלא תכלית האדם הוא
היצר, ונטול יצר הוא נטול נשמה. (קובץ אגרות
חזו"א ח"א סי' ר"ט). כל אותו כבוד לישראל
מנין - פירוש למה יזכו לו. ואחר כך מתחיל
לפרש אימתי יזכו לכבוד זה, שהוא כשיעלו
לירושלים בגלים וכו'. [ותפס ענין הכבוד
לישראל לעתיד לבא, ולא את שכר הגן עדן, לפי

לעולם שמחה גדולה - כן צריך לומר. (ועיין
חילופי גרסאות). ורצה לומר שעל ידי זה שנתקצרו
ימי האדם בא לעולם שמחה גדולה שהאדם ירא
לחטוא. [ד] וכן אמרו יום שמת וכו' - שגם
אז היה סיבה שאנשים לא יחטאו. [ה] אלמלא
מלאך המות - וזה פירוש מה שדרשו חז"ל (ב"ר
פ"ט ז'): הנה טוב מאד זה יצר הרע. ושם (ח'):
והנה טוב מאד זו מדת יסורין. ושם (י'): והנה
טוב מאד זה מלאך המות. שעל ידי כל אלו
הדברים אין אדם חוטא. (ע"פ ישועות יעקב).
מעשרה דורות הראשונים - שהאריכו שנים ולא
יראו ממלאך המות, ועל ידי זה בעטו בקב"ה
ונחרכו העולם. (ישועות יעקב). [ו] אלמלא יצר

חילופי גירסאות
(ח) מז"ל: וללמוד.

ציורים

ואז יהיו כל ישראל צדיקים - עיין תוס' ישנים יומא י"ג א' (ד"ה אריה). נוטל יצר הרע מהן - עיין מש"נ לעיל פרק ד' [ז]. שלשה דברים הללו נטולים - עמ"ש לעיל פ"ה [ב].

לְהַעֲלוֹת בְּיָדֵינוּ, מִיַּד הוֹלְכִין וּמִבִּיאִין אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָבוֹד גָּדוֹל, שְׁנֵאֲמַר וְהִבִּיאוּ אֶת כָּל אֲחֵיכֶם מִכָּל הַגּוֹיִם מִנְּחָה לָהּ, בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבְצִפִּים וּבַפָּרָדִים וּבַפְּרָכּוֹת עַל הָר קָדְשֵׁי יְרוּשָׁלַיִם אָמַר ה', כִּי־אֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּנְחָה בְּכָלִי מֵהוֹר בֵּית ה' (ישעיה סו כ). וְאִם יִמָּצְאוּ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּן שָׁנָה אַחַת אוֹ בֶּן שְׁתֵּי שָׁנִים, הַשְׁרוֹת מִיְנִיקוֹת אוֹתוֹ, וְאִם בֶּן עֶשֶׂר שָׁנִים אוֹ בֶּן חֲמִשָּׁה עֶשֶׂר שָׁנִים, הַמְלָכִים מִגְדָּלִין אוֹתָן, שְׁנֵאֲמַר כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים הִנֵּה אֲשָׂא אֶל גּוֹיִם יָדַי וְאֶל עַמִּים אָרִים נָסִי, וְהִבִּיאוּ בְּנִיד בַּחֲצֹן, וּבְנִתִיד עַל כְּתָף תַּנְשֵׂאנָה, וְהָיוּ מְלָכִים אֲמִנִיד וְשְׁרוֹתֵיהֶם מִיְנִיקִתִיד, אֲפִים אֶרֶץ יִשְׂתַּחֲווּ לָךְ וְגו' (ישעיה מט כב-כג). וּכְשֶׁהֵן מְהַלְכִין בְּדֶרֶךְ יֵהִיו מְגַפְּפִין וּמַחְבְּקִין וּמַנְשְׁקִין אוֹתָן, וּמְלַחְכִין עֲפַר רַגְלֵיהֶם, שְׁנֵאֲמַר וְעֲפַר רַגְלֶיךָ יִלַּחֲכוּ (שם). וְאִזּוֹ יֵהִיו כָּל יִשְׂרָאֵל צַדִּיקִים, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נוֹטֵל יֶצֶר הָרַע מֵהֶן, וַיְבִיאוּ לְמִקְרָא וּלְמִשְׁנָה וְלִלְלָמֵד דֶּרֶךְ אֶרֶץ, וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹן אֲבִיהֶם שְׂבִשְׁמוֹם.

[ז] אָמַר לִי: רַבִּי, יִשְׁיֶבֶת בֵּית הַכֶּסֶּא מָה עֲנִין, וְאֶמְרָתִי לוֹ: בְּנִי, עֲתִיד הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְפָדוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִים, וַיְבִיֵא לָהֶן יָמוֹת בֶּן דָּוִד וְהַנְּאֻלָּה, וַיֵּהִיו שְׁלֹשָׁה

דברים

משנת אליהו

יצר הרע, אלא הכונה שמתוך אלו השלשה דברים בא אדם לטוב, וכמו שאמר לעיל שעל ידי המות אין אדם חוטא, ועל ידי יצר הרע זוכה לשכר טוב לעתיד, וכן על ידי ישיבת בית בכסא מתעורר אדם לטוב, וכמו שאמר לקמן בסדר אליהו זוטא (פ"ג): בשלשה דברים יסתכל אדם בכל יום, בשעה שנכנס לבית הכסא אומרים לו ראה דרכך כדרכי בהמה וכו', עיי"ש. רק שבא לומר שכל אלו השלשה דברים אינם אלא בעולם הזה, אבל לעולם הבא לא יצטרכו להם, שכולם יהיו טובים, ובעולם הזה שהם

שבא לומר שגם בעולם הזה יזכו עבור הנסיונות שהיו להם לשכר גדול]. **בכבוד גדול** - וכל הכבוד והגדולה הזאת יזכו ישראל, בשביל היצר הרע שכבשו. (ישועות יעקב). **ובצבים** - עגלות מכוסות קרויים צבים. (רש"י במדבר ז' ג'). **בחצץ** - כן נקרא כנף הבגד. (מצודת ציון). **וללמד דרך ארץ** - פירוש שיבואו ללמוד דרך ארץ. [ז] **ויהיו שלשה דברים הללו נטולים מהם** - נראה שאין סיבת ההודאה רק משום שיהיו נטולים לעתיד לבא, שהרי בתחילה נתן סיבות אחרות לחיוב ההודאה על המות ועל

ציונים

ארבעים ושמונה נביאים - מגילה י"ד א', ועין סדר עולם פרק כ' כ"א ובבהגר"א שם, וזה"ק ח"א קכ"ה א' במדה"נ. ואמרו חכמים - מגילה שם, ועין תו"כ בחוקתי פרק י"ג ה"ז, תנחו' ראה סי' א', רש"י ישעיה נ"א ד', וע"ע תיז"ח דף כ"א א' (במהדור' בהגר"א). ולמה בית ישראל דומין - עין סא"ז פ"ב [ב] משל אחר.

דברים הללו נטולין מהן לעולם, שנאמר צרור המור דודי לי בין שדי ילין (שה"ש א יג), ובשאנו זוכרין שלשה דברים הללו אנו מברכין ומשבחין ומגדלין ומקדשין לאבינו שבשמים.

[ח] ואמר לי: רבי, אמר לי כמה נביאים היו מתנבאים להם לישראל, אמרתי לו: בני, ארבעים ושמונה נביאים היו מתנבאים לישראל, ואמר לי: רבי, ומה נשתנה ארבעים ושמונה מארבעים וחמשה או מחמשים, אמרתי לו: בני, כנגד ארבעים ושמונה ערי מקלט שנתנו ללויים. ואמרו חכמים: שלא פחתו הנביאים כלום ממה שכתוב בתורה, ולא הוסיפו כלום על מה שכתוב בתורה, אלא כלם נכוחים למבין וישרים למוציא דעת.

[ט] ולמה בית ישראל דומין בעולם הזה אצל אביהם שבשמים, למלך בשר ודם שיש לו בנים ועבדים הרבה, עמד ובנה בתים הרבה, ופלטרין הרבה, ומישרים הרבה שאין להם סוף, העלה המלך דבר על דעתו, ואמר אצרך את עבדי ואת בני, מי הוא שאוהבני וירא ממני, ומי הוא שירא ממני ואינו אוהב אותי. מה עושה המלך,

עומד

משנת אליהו

מביאים את האדם לדרך הטוב על כן יש בהם הודאה מיוחדת. שנאמר צרור המור דודי לי בין שדי ילין - נראה שלומד מפסוק זה, שלעתיד לבא כשהיו דבוקים וחבוקים אצל הקב"ה שוב אין מקום לאלו השלשה דברים שיש בהם פחיתות. [ח] אמור לי כמה נביאים וכו' - נראה שמאחר שאמר לו אליהו את הפסוק שמתנבא על הלעתיד לבא, לכן התעורר לשאול כמה נביאים התנבאו לישראל, ואחר כך חזר לענין הראשון, וכדלהלן. ארבעים ושמונה נביאים - במסכת מגילה (י"ד א') פירש רש"י את שמותם, עיי"ש. כנגד ארבעים ושמונה ערי

מקלט שנתנו ללויים - נראה הכונה שבשכר זה שנתנו ישראל ארבעים ושמונה ערים מעריהם שיהיו ללויים, לכן זכו להעמיד ארבעים ושמונה נביאים מתוכם. נכוחים למבין וגו' - הוא לשון הפסוק במשלי (ח ט). ורצה לומר שאין שום דבר שכתוב בנביאים וכתובים שאינו רמז בתורה, כמו שאמרו בתענית (ט' א'). וזהו "נכוחים למבין", שהמבין ימצאם נכוחים בתורה. (עפ"י ישועות יעקב). [ט] ולמה בית ישראל דומין - כאן חזר לענין הראשון שבזכות שישראל כופין את יצרם בעולם הזה ומצטערין, לכן יקבלו פניו ית' לעתיד לבא. ומישרים הרבה -

חילופי גירסאות
(ט) כ"ה בכ"ה. גד"ר חז"ל:
שמסור.

ציונים

מבוי שהוא ד' אמות - עיין
ערוכין ה' א'. האוהב
והירא - עמש"נ לקמן פרק
כ"ח [נ]. להקביל פני -
עיין רש"י איוב מ"א ג'.

עומד ובונה מבוי שהוא ארבע אמות על ארבע אמות,
ועושה בתוכו חצר שהוא ארבעה טפחים על ארבעה
טפחים, ועושה בתוכו פשפש קטן שהוא יוצא למישרים
גדולים, להקביל מתוך הפשפש הקטן פניו של המלך,
וכני המלך ועבדיו באים ועומדים בחצר ובמבוי, והמלך
יודע בדעתו מי אוהבו וירא ממנו, ומי שירא ממנו ואינו
אוהבו, האוהב והירא מן המלך מצער גופו ונכנס בפשפש
קטן שהוא יוצא למישרים גדולים להקביל פני המלך,
והירא מן המלך ואינו אוהבו עומד בחצר ובמבוי ואינו
מצער גופו לכנס בפשפש קטן. וכך אמר להם הקדוש
ברוך הוא לישראל: בני, מה עשיתם, באתי אני להקביל
פניכם, ואתם לא באתם להקביל פני, שנאמר היושבת
בגנים וגו' (שה"ש ח יג).

ואומר הוציא עם עור ועינים יש, וחרשים ואזנים למו
(ושעיה מג ח), הוציא עם עור ועינים יש - אלו עמי
הארץ, שיש בהם דרך ארץ ושאר מצוות, ומרחיקין
את עצמן מן הגזל ומן כל דבר מכער. וחרשים ואזנים
למו - אלו תלמידי חכמים, שמוסרין את עצמן למקרא
ולמשנה להלכות ולאגדות, ועל אלו ואלו הוא אומר
לפקח

משנת אליהו

שהצטערו בעולם הזה בכפיית יצרם, לקבל את
פניו יתברך בלא צער כלל, וזהו פירוש הוציא
עם עור וגו', שיוציאם מצערם שהיו בו. אלו
עמי הארץ - נראה פירושו לפי מה שכתב
הגר"א בפירושו לישעיה (פרק ו'): ש"ראיה" נופל
על תורה שבכתב. ו"שמיעה" על תורה שבעל
פה. ולכך מפרש את הפסוק של עם עור על
עמי הארץ שהם לא זכו אפילו לתורה שבכתב.
וחרשים ואזנים למו אלו תלמידי חכמים שהם
מתייגעים על התורה שבעל פה. ועל אלו
ואלו הוא אומר לפקוח וגו' - רצה לומר

מלשון ארץ המישור (ירמיה מ"ח כ"א). ופירושו
ארץ רחבה ומיושרת. פשפש - הוא שער
קטן שבתוך שער גדול. (ערוך). והמלך יודע
בדעתו - פירוש על ידי נסיון זה נודע לו הדבר
לאמתו. לא באתם להקביל פני - שהיה לכם
להצטער רק צער מועט, ואז הייתם מקבלים
פני. היושבת בגנים וגו' - לומד מסוף הפסוק
שנאמר שם: חברים מקשיבים לקולך השמיעני.
שהקב"ה חפץ לשמוע מכלל ישראל דברי תורה
ותפלה, שזהו קבלת פניו יתברך. ואומר הוציא
עם עור וגו' - שלעתיד לבא יזכו כל אלו

חילופי גירסאות
(י) עיין ג' הלקוט (ישעיה רמז)
ת"ח) וזו"ר ס"ס. יא) נמ"ר:
אמר. יב) כ"ה נמ"ר. נד"ר
חד"ג: ותתעצל.

ציונים

מה נשתנה ישעיהו וכו' -
כל הענין בילקוט ישעיה
רמז ת"ח, ועיין ויק"ר פ"י
ב, פס"ר פל"ד ג'. שהוא
היה מתנבא כל הטובות -
עיין ב"ב י"ד ב'. בשמחה
- עיין בביאור, ובספר נפש
חיים למוהר"ח פלאגי
דצ"ל מערכת השי"ן אות
ק"י.

לפקח עינים עורות, להוציא ממסגר אסיר, מבית פלא

ישיבי חשך (שם מב ז).

[י] ואמר לי: רבי, מה נשתנה ישעיהו בן אמוץ מכל
הנביאים, שהוא היה מתנבא כל הטובות וכל הנחמות
לישראל יותר מכל הנביאים, אמרתי לו: בני, מפני שהוא
היה מקבל עליו על מלכות שמים בשמחה יותר משאר כל
הנביאים, שנאמר ואשמע את קול אדני אמר את מי אשלח
ומי ילך לנו, ואמר הנני שלחני (שם ו ח).

[יא] וכתוב בתריה, ויאמר לך ואמרת לעם הזה שמעו
שמוע ואל תבינו, וראו ראו ואל תדעו, השמן לב העם
הזה, ואזניו הכבד ועיניו השע, פן יראה בעיניו וכאזניו
ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו, ואמר עד מתי אדני,
ויאמר עד אשר אם שאו ערים מאין יושב וגו' (שם ט"א).
ועלה על דעתו של ישעיהו שאין הקדוש ברוך הוא רוצה
בתשובתן של ישראל חס ושלום. משל למלך שהיה לו
בן יחיד במדינה, שגר לו שליח, ואומר לו לשליח שחט
לו לבני שוורים הרבה וצאן הרבה, והאכל לבני בשר הרבה,
והשקה לבני יין וישן הרבה, ויתעצל במלאכת השדה
ובמלאכת בית השלחין. וכל כך למה, כדי שלא יצא בן
המלך

משנת אליהו

למכים ולחיי למורטים (ישעיה ג' ו'), ואיני כדאי
לילך בשליחות אצל בניך, אמר לו הקב"ה וכו'
חייך שכל הנביאים נתנבאים נבואות פשוטות,
ואתה נחמות כפולות, עורי עורי התעוררי
התעוררי שוש אשיש וכו'. (ויק"ר פרשה י' ב').
וזהו שאמר כאן שקבל עליו עול מלכות שמים
בשמחה. [יא] וכתוב בתריה וכו' - הוא
ענין אחר, ובא לפרש המשך הפסוקים שם.
במלאכת השדה - נראה הכוונה לשדה בית
הבעל, שהיא בעמק ומלוכלחת ואין צריך
להשקותה כל כך. (עיין מו"ק ב' א'). ובמלאכת

שלעתיד לבא - בין העורים שהם עמי הארץ,
ובין החרשים שזה משל על התלמידי חכמים
יצאו מהמסגר שנמצאים בו בעולם הזה, ויקבלו
פניו יתברך. [י] עול מלכות שמים בשמחה
- ואמרו חז"ל: אמר ישעיה מטייל הייתי בבית
תלמודי, ושמעתי קולו של הקב"ה אומר את מי
אשלח ומי ילך לנו וכו', ואומר הנני שלחני,
אמר לו הקב"ה ישעיה בני, טרחנים וסרבנים
הם, אם אתה מקבל עליך להתבזות וללקות
מבני את הולך בשליחותי, ואם לאו אין את
הולך בשליחותי, אמר לו על מנת כן, גוי נתתי

חילופי גירסאות

(ג) כ"ה כמ"ר וד"ר. כו"ז
 הגיה: ולא ימצא.
 (ד) כמ"ר הגי': בעשרים
 ותשע לחזקיה מלך יהודה.
 אמר לי: רבי, והלא דברים
 קל וחומר, מה אם עשרים
 ותשע [נר' מסר: לחזקיה]
 שהתשובה קלה ומעט דברי
 תורה, כל אותן טובות
 ונחמות נתנבא להן, אילו
 עשו תשובה מחורבן בית
 אחרון ועד אותה שעה, על
 אחת כמה וכמה שהיה
 מגפפן כו'.

ציורים

ולפני מי הוא מדבר וכו' -
 לקמן פרק י"ח [עא], תנחו'
 קדושים ס' י"ג. ושנו
 חכמים - אבות פ"ד מ"ח,
 אדר"ג פכ"ט א', אדר"ג
 החדש פל"ג, ברכות ז' א',
 מדרש כהנא (אור"מ עמ'
 רנ"ב).

המלך עמד לעשות במלואה ויבוא אביו המלך יומצא
 ממנו קורת רוח. אלא המלך הקדוש ברוך הוא יודע שלא
 השיב ישעיהו תשובה במקומה, בודאי מי שאמר פרזות
 תשב ירושלים מרב אדם ובהמה בתוכה, ואני אהיה לה
 נאם ה' חומת אש סביב, ולכבוד אהיה בתוכה (זכריה ב ח"ט),
 וכן אמר עד ישובו זקנים וזקנות ברחבות ירושלים ואיש
 משענתו בידו מרב ימים, ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות
 משחקים ברחבתיה (שם ח דה), יאמר לישעיה עד אשר אם
 שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם וגו'? בודאי יהא
 אדם יודע לפני מי עומד, ולפני מי הוא מדבר, וידע מה
 הוא הדבר שהוא מדבר, כשהוא עומד ומדבר לפני מי
 שהוא גדול ממנו. ושנו חכמים: אל תרצה את חברך
 בשעת בעסו.

[יב] ואמר לי: רבי, בכמה שנים נתנבא ישעיה כל אותן
 הטובות והנחמות שהתנבא לישראל, אמרתי לו: בני, יאלו
 עשו ישראל תשובה מחבתן היה הקדוש ברוך הוא בונה
 להם בית האחרון מיד באותה שעה, ועל אחת כמה וכמה
 שהקדוש ברוך הוא היה מגפפן ומחבקן ומנשקן ומישכן
 בחיקו לעולם ולעולמי עולמים.

משנת אליהו

נראה הכונה שכשם שכשמרצה את חבירו אף
 שהוא דבר מעולה שאין כמותו, צריך להתבונן
 שיהא בזמן ובאופן המתאים, שלא ירצהו בשעת
 כעסו, כך בכל דבריו צריך האדם לשקול מה
 לומר ומתי לומר. [יב] בכמה שנים נתנבא
 - עד אנה ימשך הגלות עד שיתקיימו כל
 הטובות והנחמות. (ישועות יעקב). ועל אחת
 כמה וכמה וכו' - שזה עושה הקב"ה לישראל
 גם בזמן הגלות כשעושים את רצונו, כדלקמן
 בפרק ל"א [לב].

בית השלחין - היא שדה שבהר וצמאה למים
 וצריך להשקותה תדיר. (שם). **שלא השיב**
ישעיהו תשובה במקומה - שהיה ישעיה סבור
 שהקב"ה אמר לו שמעו שמוע ואל תבינו וגו'
 כפשוטו, שהוא בהחלט שאינו רוצה לקבל
 תשובתו, ולכן שאל עד מתי ה'. ובאמת שכונתו
 יתברך היתה להעיר אזנם לשמוע וישובו וירפאו.
 (ישועות יעקב). **לפני מי עומד** - וצריך לדקדק
 היטב כמה שנאמר לו ובמה שמשיב. ושנו
 חכמים אל תרצה את חברך בשעת כעסו -

פרק יז

חילופי גירסאות

(א) כ"ס נכ"ר. נד"ר. הניס:
שלא כתבתי בתורת.
(ב) נוסף מנ"ר.

ציורים

נקי כפים זה משה - שמו"ר
פ"ד א', דב"ר פי"א ד',
מדרש תהלים מזמור כ"ד.
אב החכמים - ספרי פנחס
פקל"ד, אדר"ג החדש פ"א.
שנשבע ליתרו - נדרים ס"ה
א'. אלה לשון שבועה -
נדרים שם, שבועות ל"ו א'
עיי"ש, ירו' סוטה פ"ב ה"ה,
תו"כ ויקרא [דבורא דחובה]
פ"ח ה"ב, ספרי דברים פ"ד,
ואתחנן פכ"ז, מדרש תנאים
דברים א' ה', ויק"ר פ"ו ה',
[במ"ר פ"ט ל"ה], תנח"ך
שמות סי' י"ב, מדרש אגדה
שם ב' כ"א, מדרש עשרת
הדברות (אוה"מ עמ'
תנ"ד).

[א] הרי הוא אומר, נקי כפים ובר לךב אשר לא נשא
לשוא נפשי, ולא נשבע למרמה, ישא ברכה מאת ה', וצדקה
מאלהי ישעו (תהלים כד ד"ה). נקי כפים - זה היה משה רבנו
עליו השלום, אב החכמים ואב הנביאים, שהיו ידיו של
משה נקיות מן הגזל, שנאמר ויחר למשה מאד, ויאמר אל
ה' וגו', לא חמור אחד מהם נשאתי וגו' (במדבר טו טו). ובר
לךב - זה משה, שהיה לבו של משה פרוץ ביראת אלהים.
אשר לא נשא לשוא נפשי, אמר הקדוש ברוך הוא למשה:
נפש רוח ונשמה שנתתי בך, לא טענה דבר שוא אשלא
בתורה. ולא נשבע למרמה, שלא רמה בשבועתו שנשבע
ליתרו, שנאמר ויאל משה לשבת את האיש (שמות ב כא), אין
ויאל אלא לשון שבועה, שנאמר ויאל שאול את העם וגו'
(שמואל א, יד כד), נאמר פאן אלה ונאמר להלן אלה, מה אלה
האמור להלן הוא לשון שבועה, אף אלה האמור פאן לשון
שבועה הוא. ומה שברו של משה? [זכה] שקבל ברכה
מפי אלהיו, שנאמר ישא ברכה מאת ה' וגו' (תהלים כד ה').

[ב] אבי שבשמים, יהא שמך הגדול מברך לעולם ולעולמי
עולמים

משנת אליהו

פרק יז

יזח ממדין כי אם ברשותו. (רש"י שמות ב' כ"א).
ולכך לא חזר למצרים עד שהתיר את שבועתו
בפני יתרו, כמבואר בנדרים ס"ה א'. והגם שהיה
לו הוראת היתר שצריך ללכת למצרים לגאול את
כל ישראל, ואף ליתרו עצמו היתה צומחת מזה
טובה גדולה, שעל ידי כך נתגייר, בכל זאת הלך
להתיר שבועתו. (רמזי אש). מה אלה האמור
להלן הוא לשון שבועה - שכן נאמר אחר כך
ויהונתן לא שמע בהשביע אביו את העם. (שבועות
ל"ו א'). שקבל ברכה מפי אלקיו - שנעשה
מלך ורב לכל ישראל. וצדקה מאלקי ישעו -
שזכה שתינתן תורה לישראל על ידו. (מדרש תהלים
מזמור כ"ד). [ב] אבי שבשמים וכו' - אליהו

כל פרק י"ז בא ללמד שבמקומות רבים מצינו
שכשהאדם נוהג בטובה, כך נוהג עמו הקדוש ברוך
הוא בטובה, ונותן לו ברכה מדה כנגד מדה, ועל זה
מביא מהרבה מקומות שהיה כך.

[א] לא חמור אחד מהם נשאתי - אפילו
כשהלכתי ממדין למצרים, והרכבתי את אשתי
ואת בני על החמור, והיה לי ליטול אותו החמור
משלהם, לא נטלתי אלא משלי. (רש"י שם). וכל
שכן שלא גזל משום אחד. לא טענה דבר שוא
שלא כתורה - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות).
ורצה לומר שלא נשא על נפשו שום דבר שלא
כתורה. אלא לשון שבועה - שנשבע לו שלא

חילופי גירסאות

ג) נז"נ הוסיף: אתה.
 ד) נ"ל. ה) כ"ה נכ"ר
 וי"א. נד"ר וד"נ: מפיק.
 ו) נכ"א הגי': וקיימת להן
 [מה] שאמרו שפתיך,
 שנאמר אל תזכרו ראשונות,
 וקדמוניות אל תתבוננו
 (ישעיה מג יט), [ואומר] לא
 תזכרנה הראשונות כו'.
 (הכמ"י קרוע נסוליו, וגם
 מטושטש מאד, והשלמתי
 בנוסגר ע"פ הנלטה).

צייונים

לא שמרת להם שום קנאה
 ונקמה - לקמן פרק י"ח
 [קרב]. זכרת להם טובות
 כו' - לעיל פרק א' [ג]
 וש"נ. שמעשיו מרובין
 מחכמתו - אבות פרק ג'
 מ"ט, אדר"נ פרק כ"ב.
 ומוצלת מכל צער - עיין
 תענית כ"ג ב'.

עולמים, ותהיה לך קורת רוח מישראל. עברתי בכל מקומות
 מושבותם של ישראל וראיתי כל הדברים המכערים ודברים
 שאינם ראויין שעשו ישראל, אף על פי כן לא שמרתי להם
 שום קנאה ונקמה, ולא התגאית עליהם, ודברי תורתך לא
 מנעת ממך, אלא זכרת להם טובות ולא רעות, הטובות
 שעשו לפניך ולא הרעות שעשו לפניך, ואמרתי להם על
 ידי ישעיהו ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב, פי

אם שישו וגילו עדי עד וגו' (ישעיה סה י"ח).

[ג] וכשעמדו אבותינו על הר סיני לקבל עליהם על
 מלכות שמים בנדבה, אף הוא ירד משמי השמים העליונים,
 ממקום כבוד גדול ותפארתו וקדש'תו ושכן שמו הגדול
 עמם בנדבה, שנאמר ונדיב נדיבות יען, והוא על נדיבות
 יקים (שם לב ח).

[ד] אשרי אדם שמעשיו מרבים מחכמתו, למה הדבר
 דומה, לרגל שמנחת במגעל ומצלת מכל צער ויגון, שנאמר
 מה יפו פעמיו בנעלים בת נדיב (שה"ש ז ב).

חמוקי

משנת אליהו

הוא האדם שמעשיו הטובים מרובים מחכמתו.
 שמעשיו מרובים מחכמתו - באור הדבר: כי
 האיש אשר קבל על נפשו בלב נאמן לשמור
 ולעשות על פי התורה אשר יורהו, ועל המשפט
 אשר יאמרו לו היושבים על המשפט, יש בידו
 מן היום ההוא שכר על כל המצות, על אשר
 שמעה אזנו מדברי התורה ותכן להם, ועל
 הדברים אשר לא גלו אזנו עליהם עדינה, וצדק
 לבש, וקנה זכות על הנגלות אליו ועל כל נעלם
 מעיניו, ואחרי זאת יום יום ידרוש וישקוד על
 דלתות מוכיחיו, וישכיל מכל מלמדיו, ונמצא
 האיש הזה מעשיו מרובין מחכמתו, כי לא ידע
 את הדבר והנה שכרו אתו. (שערי תשובה ש"ב סי'
 י'). **בנעלים בת נדיב** - מפרש הפסוק שהמתנדב
 ומקבל על עצמו עול מלכות שמים, הרי הוא
 כהולך במנעלים, שניצול מכל צער ויגון.

זכור לטוב מודה ומברך את השי"ת על הנהגה
 זו שנוהג עם כלל ישראל, שעבור מעשיהם
 הטובים נותן להם הרבה ברכה וטובה, ואינו
 שומר להם את עונותיהם. **שום קנאה ונקמה**
 - להתנכם בהם על שמרדו נגד כבודך. (ישועות
 יעקב). **[ג] ושכן שמו הגדול עמם בנדבה**
 - היינו אף על פי שחטאו לפני כן. **שנאמר**
ונדיב נדיבות יען - מפרש את הפסוק שכל מה
 שעשה הקב"ה עמם היה נדבה, כי באמת
 שעבור החטאים צריך שלא יזכו להשראת
 השכינה, ומחמת נדבתו השרה שכינתו עליהם.
והוא על נדיבות יקום - פירוש שהיה זה עבור
 מה שקבלו עול מלכות שמים בנדבה.
[ד] אשרי אדם וכו' - מאחר שהביא כמה
 מעלתם גבוהה של עושי רצון השי"ת, עד
 שמעביר כל עונותיהם, מוסיף ואומר כמה מאושר

[ה] חמוקי ירכיך כמו חלאים (שם), מה ירך בסתר, אף כל דבר טוב שיעשה אדם יעשה בסתר, [תורה בסתר], צדקה בסתר, ענוה עם אשתו בסתר. ואם עושה כן יהא חביב לפני המקום. וכן אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל במה וכמה פעמים.

[ו] ומה יש לכם מלפני, בשם שנקרא שמי עליכם מאה פעמים לפרענות, כמו בן עתיד אני שיקרא שמי עליכם אלף אלפים לטובה, מפני שסלסלתם את התורה וחקקתם אותה על זרועכם ועל ידכם, שנאמר סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה וגו' (משלי ד ח), ואומר בני תורתני אל תשכח וגו', כי ארך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך וגו' (שם ג א-ב).

[ז] וכן הוא אומר בענין המשפן, שנאמר אלה פקודי המשפן משפן הערת וגו' (שמות לח כא). באהבה שהקדוש ברוך הוא אוהב אותם את ישראל, ומשמחה שהוא שמח עמם, הוא בעצמו משבח את שמו הגדול לפניו, שנאמר צאניה וראינה

וראינה

משנת אליהו

מבחוצ על שאינם זוכים בטובתן של ישראל, ויאמרו אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלקיו. שסלסלתם את התורה - פירוש שחזרתם עליה בשביל לדקדק בה. (ע"פ רש"י משלי ד ח). [ז] וכן הוא אומר כו' - שהשרה הקב"ה שכינתו בתוכם, ואף על פי שעשו את העגל, לא זכר עונותיהם, אלא את הטובות שעשו, וצויה להם לעשות משכן, ובזה הראה שיותר להם על עון העגל, שנאמר "משכן העדות", ופירש רש"י (שמות ל"ח כ"א): עדות לישראל שיותר להם הקב"ה על מעשה העגל, שהרי השרה שכינתו ביניהם. (ע"פ ישועות יעקב). באהבה וכו' - רצה לומר שבעת שהשרה שכינתו במשכן, כל כך גדלה אהבתו יתברך לכלל ישראל, עד שמלבד עצם השראת השכינה, גם שיבת שמו הגדול לפניו, ונראה הכונה שהיה גילוי שכינה גדול מאד, שהכל

[ה] חמוקי ירכיך - כיון שדרש את ראש הפסוק על המרכה במעשים טובים, מפרש אף את סוף הפסוק על בעל תורה ומעשים טובים. ירך בסתר - שהירך תמיד מכוסה. (מהרש"א במו"ק). [תורה בסתר] - שלא ישנה לתלמידים בשוק. (מו"ק ט"ז א', ועיין רש"י סוכה מ"ט ב'). צדקה בסתר - שאין צריך להודיע לשום אדם. (רש"י שם). ענוה עם אשתו בסתר - דרך ארץ בענוה ובפיוס בסתר ובצנעה בדברים שבינו לבינה. (ישועות יעקב). [ו] ומה יש לכם מלפני - פירוש איזה שכר יקבלו על התורה והמעשים הטובים שעושים. מאה פעמים לפורענות - שכלל ישראל סובלים בעולם הזה עבור שקבלו עול מלכותו של מלך מלכי המלכים הקב"ה. שיקרא שמי עליכם אלף אלפים לטובה - וכמו שאמר לעיל בפרק ה' [ב] שכל הגוים יצחקו

חילופי גירסאות
(ז) נוסף מכ"ר וכי"א.
(ח) נוסף מכ"ר וכי"א.
(ט) כ"ה צי"ר. צי"ר חוד"ג:
לקרא עליכם. (י) כ"ה
צ"ר וד"ר. צוד"ג הניס:
ומאהבה. (יא) צי"ר וד"ר
לי "אלת ישראל". (יב) כ"ה
צ"ר וד"ר (ומסר שם:
לפניהם). צוד"ג הניס: משבח
אותם.

ציונים
תורה בסתר - סוכה מ"ט
ב', מו"ק ט"ז ב', [פסחים
קי"ב א', נדה ט"ז ב'].
צדקה בסתר - סוכה שם.
[כשם שנקרא שמי עליכם
כו' - עיין רש"י ישעיה ס"א
ח]. שנאמר צאניה וראינה
- עיין תו"כ שמיני
(מלואים) פ"א ה"ו,
ברייתא דמסכת מדות אות
ח'.

חילופי גירסאות

(ג) נוסף מכ"ר וכ"א.
(יד) נוסף מכ"א. טו) נוסף:
שהוא. טז) כ"ה נכ"ר.
נז"ע הגיה: במלך שלמה
ודוד שהן היו יושבין על
הכסא, והיו עבדיהן ובני
ביתן ובני מדינתן מביאין
לפניהם כו'.

ציורים

בנים מצוינים - תו"כ שמיני
[מכילתא דמילואים] הטי",
שמור"ר פנ"ב ה', במ"ר
פרשה י"ב ח', שהש"ר פ"ג
[יא], פסדר"כ פ"א,
בראשית רבתי פרשת
בראשית (עמ' י"ג), רש"י
שה"ש ג' י"א. במלך מלכי
המלכים כו' - שבועות ל"ה
ב', שמור"ר שם, זוה"ק ח"א
דף רמ"ח ב'. שמתכוין
ועושה שלום כו' - לקמן
פרק ל"א [א] כל הענין,
ועיין ברכות י"ז א', ספרי
נשא פמ"ב, שופטים פרשה
קצ"ט, ויק"ר פ"ט ט', במ"ר
פ"א ד', פי"ב ח'. בארבע
מאות ותשעים כו' - עמש"נ
לעיל פרק ו' [ד]. מציאת
החמה כו' - לקמן ריש
פ"א, ושם [ל], וסא"ז
פ"ב [א], מדרש תהלים
מזמור י"ט, מדרש אותיות
דר"ע (אוה"מ עמ' תי"ב).
קדוש קדוש קדוש - ישעיה
ו' ג'. ברוך כבוד ה' -
יחזקאל ג' י"ב. מביאין לפניו אכילה - עיין מלכים א' פרק ה'.

וראינה בנות ציון במלך שלמה, בעטרה שעטרה לו אמו
ביום חתנתו וביום שמחת לבו (שה"ש ג' יא), י"ב [בנות ציון -
בנים מצוינים]. במלך שלמה - במלך מלכי המלכים הקדוש
ברוך הוא, שהשלוש שלו.

[ח] דבר אחר, במלך שלמה - במלך מלכי המלכים הקדוש
ברוך הוא, שמתפונ ועושה שלום בארבע מאות ותשעים
וששה אלפים רבבות של מלאכי השרת שעומדין לפניו,
ומקדישין שמו הגדול בכל יום תמיד, מציאת החמה עד
שקיעת החמה אומרים קדוש קדוש קדוש, ומשקיעת החמה
עד יציאת החמה אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו, שנאמר
עשה שלום בברוך (איוב כה ב).

[ט] דבר אחר, במלך שלמה - במלך מלכי המלכים
הקדוש ברוך הוא, שהיה מתפונ ועושה שלום בשבעים
לשונות שבארץ.

[י] דבר אחר, במלך שלמה - במלך מלכי המלכים הקדוש
ברוך הוא, שהוא מתפונ ועושה שלום בכל באי העולם,
בכל מעשה ידיו שברא בעולמו.

[יא] דבר אחר, במלך שלמה - במלך שלמה בן דוד, שהוא
יושב על הכסא והיו עבדיו ובני מדינתו מביאין לפניו אכילה
ושתייה

משנת אליהו

ברוך כבוד ה' ממקומו. (מדרש אותיות דרבי עקיבא).
[ט] בשבעים לשונות שבארץ - וזה על ידי
שעושה שלום בין השרים שלמעלה. (רש"י ברכות
י"ז א'). [י] בכל באי העולם - נראה הכונה
שמלבד השלום בין האומות אף עושה שלום בין
האנשים. בכל מעשי ידיו - נראה הכונה שאף
בין הבעלי חיים ושאר הבריות עושה שלום.
[יא] במלך שלמה במלך שלמה בן דוד - כן
צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). וגם לפירוש זה
כונת הפסוק במלך שלמה על הקב"ה, רק שלכן
נקרא בשם "שלמה" כדי להורות את גודל

שבחוהו וגדלוהו. בעטרה שעטרה לו אמו -
והכונה למשכן כמו שמפרש בהמשך. בנות
ציון בנים מצוינים - כן צריך לומר. (עיין חילופי
גרסאות). והכונה שבני ישראל הם מופרשים משאר
העולם בזה שהם נימולין, (כן מבואר במ"ר פ"ב
ח'). ורש"י כתב: שמצוינים לו במילה ובתפילין
ובציצית. שהשלום שלו - שעושה שלום בכל
מקום, ולקמן מפרש יותר. [ח] ומשקיעת
החמה עד יציאת החמה אומרים ברוך וגו' -
מפני שבליילה עולה השכינה למסתרים, שנאמר
(ישעיה מ"ה ט"ו) אכן אתה אל מסתתר, לכן אומרים

ציונים

שליש היום הוא קורא -
עמש"נ לעיל פרק י"ג [ה].
ענה דניאל כו' - סוף סדר
עולם [פ"ל]. (גליון הגר"ח
קנייבסקי שליט"א).

ושתייה ומזונות וכל ספוקי מלכים. אבל הקדוש ברוך הוא יהי שמו הגדול מברך לעולם ולעולמי עולמים אינו כן, אלא הוא יושב על פסא הכבוד שלו, ושליש היום הוא קורא ושונה, ושליש היום דן את הדין, ושליש היום הוא עושה צדקה וזן ומפרנס ומכלכל לכל באי עולם, ולכל מעשה ידיו שברא בעולמו, שנאמר נתן לחם לכל בשר וגו' (תהלים קלו כה).

[יב] דבר אחר, במלך שלמה (שה"ש ג יא) - זה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שהוא אינו דומה ונמשל למלך בשר ודם, שהוא יושב על כסאו וזקני מדינתו יושבין לפניו, והמלך לומד מהן דבר חכמה בינה דעה והשכל. אבל הקדוש ברוך הוא מלך מלכי המלכים, יהי שמו הגדול מברך לעולם ולעולמי עולמים, אינו כן, אלא יושב על פסא הכבוד שלו, ושליש היום הוא קורא ושונה, ושליש היום הוא דן את הדין, ושליש היום הוא זן ומפרנס את הצדיקים ותלמידיו חכמים בחכמה ובבינה בדעה והשכל, שנאמר נתן ליעף פח, ולאין אונים עצמה ירבה (ישעיה מ כט), ואומר ענה דניאל ואמר להוא שמה די אלהא מברך מן עלמא ועד עלמא, די חכמתא וגבורתא די ליה היא, והוא מהשנא עדנא וזמנא, מהעדה מלכין ומהקים מלכין, יהב חכמתא לחכימין ומגדעא לידעי בינה וגו' (דניאל ב כ"א).

והוא

משנת אליהו

עליונותו אפילו ממלך רם ואדיר כשלמה המלך, וכמו שמבאר והולך. [יב] דבר אחר במלך שלמה זה מלך מלכי המלכים וכו' - גם בפירוש זה מפרש שלכן נקרא הקב"ה בשם שלמה, לפי שגדול מכל מלכי העולם, שאפילו חכם כשלמה היה צריך ללמוד חכמה מהחכמים, ואילו הקב"ה הוא נותן החכמה לכל. הוא זן ומפרנס את הצדיקים וכו' - כשם שמפרנס את כל אנשי העולם בצרכים הגשמיים, כך באותן ג' שעות הוא מפרנס את הצדיקים והתלמידי חכמים בחכמה

בבינה בדעה והשכל. שנאמר נותן ליעף כח וגו' - ופסוק זה נאמר על הצדיקים, וכמו שאמר התרגום יונתן בפסוק זה: דיהב לצדיקא דמשלהן לפתגמי אורייתא חוכמא. והטעם שנקראו הצדיקים בשם "עוף", משום שאמר לקמן בסדר אליהו זוטא פרק י"ד: שאין דברי תורה נבלעין בלב האדם, אלא במי שהוא עוף להם. והכונה שמנדין שנה מעיניהם. ואומר ענה דניאל וגו' - שגם בפסוק זה מבואר שהקב"ה נותן החכמה בלב התלמידי חכמים והצדיקים.

חילופי גירסאות

(יז) כ"ה נבי"ר וד"ר חז"ל
וכ"ה נסדר עולם (פ"ל).
והגר"א שם הגיה: כשדים.
ועין צנאור. (יח) נוסף
מכ"ר וכ"ה נסדר עולם.
(יט) הגר"א נסדר"ע הגיה: זה
דניאל דכתיב אדין וכו'.
ומנדעא לידעי בינה זה יוסף
הצדיק דכתיב אין נבון
וחכם כמון. ועיי"ש מה
שניאל צוה. (כ) כ"ה נבי"ר
וכ"ה. נסדר עולם: מתן.
ודנ"ר חז"ל ל"י כלל.

ציורים

זה מחת פורענותם של
רשעים - עיין תנח"ר אמור
ס' ה', ומדרש ראיות
יחזקאל (בתי מדרשות ח"ב
עמ' קל"ג).

[יג] והוא מהשנא עדניא - זו עדניא של סדום. וזמניא
- זו זמניא של ירושלים. מהעדה מלכין - [זה יהויקים].
ומהקים מלכין - זה נבוכדנצר. יהב חכמתא לחפמין - זה
משה רבנו אבי החכמים אבי הנביאים. ומנדעא לידעי בינה
- זה יהושע בן נון.

[יד] דבר אחר, יהב חכמתא לחפמין - יזה יוסף הצדיק,
שנאמר ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלהים אותך
את כל זאת, אין נבון וחכם כמון (בראשית מא לט). ומנדעא
לידעי בינה - זה דניאל וחבריו, שנאמר אדין לדניאל בחזון
די ליליא רזא גלי (דניאל ב יט).

[טו] הוא גלא עמיקתא (שם פסוק כב) - זה עמק המרפבה.
ומסתרתא (שם) - זה מעשה בראשית. ידע מה בחשוכא
(שם) - זה ימחת פרענותן של רשעים בגיהנם. ונהורא עמה
שרא - זה מתן שכרן של צדיקים בגן עדן. וכן הוא אומר

כי

משנת אליהו

יוסף. (תנח"ר חקת סי' ו'). והגר"א הגיה: זה דניאל
דכתיב אדין לדניאל וגו'. ופירש כי דניאל שלא
ידע כלל את החלום, לא שייך לומר בו "מבין",
אלא שהשם גילה לו החכמה. ומנדעא לידעי
בינה זה דניאל וחבריו - הגר"א הגיה: זה
יוסף הצדיק דכתיב אין נבון וחכם כמון. ופירש
שיוסף ידע את החלום, ופרעה הפך באמירתו,
והיה מבין מדבריו איך ראה, וגם מן החלום
הבין את הפתרון. [טו] זה עומק המרכבה
- פירוש כי מעשה המרכבה אין מלמדין אפילו
ליחיד, אלא חושב בעומק הלב. (ביאור הגר"א
שם). זה מעשה בראשית - פירוש כי מעשה
בראשית מותר ללמוד, רק צריך ללמוד בהסתר,
כי זהו כבוד אלקים הסתר דבר. (שם). מחת
- מכת. (ערוך). וכן הוא אומר כי ה' יתן
חכמה וגו' - שב על מה שאמר שהקב"ה מפרנס
את הצדיקים והתלמידי חכמים בחכמה בינה
דעה והשכל. (ע"פ ישועות יעקב).

[יג] זו עדניא של סדום - הגר"א הגיה:
כשדים. ופירש כי הכשדים היה להם עת קבוע
מתי יתנשאו ומתי ישפלו, ועת"ה הוא דבר קבוע,
ויזמן"ה הוא בדבר שאינו קבוע, כמו ישראל
שאין להם עת קבוע למלך, ובוה שייך לומר
"זמן", ולכן אמר עדניא על כשדים, וזמניא על
ירושלים, עכ"ל. (בביאורו לסדר עולם פ"ל).
מהעדא מלכין זה יהויקים - כן צריך לומר.
(עיין חילופי גירסאות). והכונה שהסירו מלהיות
מלך ישראל, שלקחו נבוכדנצר לבבל כמבואר
בדברי הימים (ב', ל"ה ו"י). זה משה רבינו
- פירוש שמשה רבינו לא היה צריך לבינה, כי
בינה הוא המבין דבר מתוך דבר, והוא קבל
הכל מפי הקב"ה. (ביאור הגר"א שם). זה יהושע
בן נון - כי בימי יהושע נשתכחו שלשת אלפים
הלכות, והיה צריך ללמוד זה מזה, ולהבין זה
מתוך זה. (שם). [יד] זה יוסף הצדיק -
ובמדרש דרשו ויחכם מכל האדם וגו' וכלכל זה

כי ה' יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה (משלי ב ו). לְכָךְ נֶאֱמַר
בְּמִלְךָ שְׁלֹמָה (שה"ש ג יא).

[טז] מֵהוּ בְּעֵטְרָה שְׁעֵטְרָה לוֹ אִמּוֹ (שם), כִּאֲ[זוּ] מִשְׁכָּן שֶׁהוּא
מִצֵּין בְּתִכְלֵת וְאַרְגָּמָן. דָּבָר אַחֵר, בְּעֵטְרָה שְׁעֵטְרָה], בְּשִׁהּיו
יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרִים וַיֵּצֵאוּ מִמִּצְרַיִם וְהָיוּ בְּמִדְבָּר, וְלֹא שָׁנוּ שְׁמָם
וְלִשְׁוֹנָם, וְהָיוּ מִלֵּאכֵי הַשָּׂרֵת מְרַנְּנִים אַחֲרֵיהֶם וְאוֹמְרִים בְּוֹדֵאֵי
יֵשׁ בָּהֶם בְּאֵלּוֹ כְּמַעֲשֵׂה אֲבֹתָהֶם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, לָפִי שְׁלֹא שָׁנוּ
שְׁמָם וְלִשְׁוֹנָם, לְכָךְ נֶאֱמַר בְּעֵטְרָה שְׁעֵטְרָה לוֹ אִמּוֹ.

דָּבָר אַחֵר, מֵהוּ בְּעֵטְרָה וְגו', כְּשִׁיֵּצֵאוּ מִמִּצְרַיִם לְמִדְבָּר עַל
חֲרָרָה אַחַת יֵצֵאוּ, וְלֹא הִרְהִירוּ אַחֵר דְּרָכָיו שֶׁל הַקְדוּשׁ
בְּרוּךְ הוּא, וְלֹא אָמְרוּ שׁוּם דָּבָר, אֲלֵא הָיוּ תְּמִימֵי דֶרֶךְ
בְּבִדְיָה. וְאִם רוֹצֵה אֶתָּה לְלַמֵּד וְחִפֵּץ אֶתָּה בְּדַבְּרֵי תוֹרָה,
יֵצֵא וְלַמֵּד מִיִּרְמְיָה, מֵה שֶׁאָמַר בָּהֶן בְּיוֹצְאֵי מִצְרַיִם, הֲלֹךְ
וְקִרְאתָ בְּאוֹנֵי יְרוּשָׁלַיִם לֵאמֹר וְגו' (ירמיה ב ב). לְפִיכָךְ עָשָׂה
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל קֹדֶשׁ בְּעוֹלָם, מֵה הַקְדוּשׁ
הַזֶּה כָּל הָאוֹכֵל מִמֶּנּוּ מִתְחַיֵּב מִיתָה לְשָׁמַיִם, כִּדְּ הֵם
ישראל

חילופי גירסאות
(כא) נוסף מכו"ל. (כב) כמ"ר
וד"ר: במדבר לא שינו כו'.
וד"ר: הגיה כלפניו. (כג) כ"ה
כמ"ר. דל"ר וד"ר: בדבר.

ציונים
זה משכן - תו"כ שם,
שמו"ר שם, שהש"ר שם,
פסדר"כ שם, תנחו"י ישן
פקודי סי' ח'. ולא שינו
שם - לקמן פרק כ"ג [טז]
וש"נ. כמעשה אברהם
יצחק ויעקב - עיין לעיל
פ"ו [ה]. לפיכך עשה כו'
- עיין לעיל פ"ז [כב],
מכילתא בא פרשה י"ד,
ובשלה פרשה ג', ב"ר
פרשה פ"א א', שמו"ר
פלא"ט, ופרשה מ"ט ב',
במ"ד פ"ב י"ג, פס"ר פ"א
ה'.

משנת אליהו

אם אתה רוצה ללמוד מן הפסוק כמה היה יקר
בעיני הקב"ה תמימות זו של כלל ישראל שיצאו
למדבר. צא ולמד מירמיה - ששיבח את
ישראל בנבואתו, על גודל הבטחון והאמונה.
(ישועות יעקב). לאמר וגו' - וכתוב אחריו:
לכתך אחרי במדבר. (ישועות יעקב). לפיכך -
פירוש לפי שעשו רצון השי"ת בתמימות. מה
הקדש הזה וכו' - בקדושין (דף נ"ג א') מבואר
שמה שאמר הפסוק שישראל הם כקדש הכונה
לתרומה, שהרי נאמר "ראשית תבואתו", ובזה
יש חיוב מיתה לזר האוכלה. [אבל בהקדש ממש
הוא מחלוקת רבי וחכמים בסנהדרין פ"ג א' אם
חייבים עליו מיתה, ולחכמים אינו חייב מיתה].
ובגליון הגר"ח קנייבסקי שליט"א נרשם: כמאן
דאמר הזיר במעילה במיתה, ע"כ.

לכך נאמר במלך שלמה - פירוש מכל הטעמים
שפירש לעיל. [טז] מֵהוּ בְּעֵטְרָה וְגו' - מפרש
גם את המשך הפסוק על זמן הקמת המשכן.
זה משכן שהוא מצויין בתכלת וארגמן - כן
צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ורצה לומר שנוי
המשכן היה יפה כעטרה, ועשו עטרה זו לכבוד
השי"ת, וזהו בעטרה שעטרה לו אמו. מרננים
אחריהם - פירוש משבחים אותם. (ישועות יעקב).
לכך נאמר בעטרה וגו' - שדבר זה שכלל
ישראל עושים רצון ה', הוא נאה כעטרה. על
חררה אחת - "עוגות מצות" תרגם יונתן חרירן
פטירן, והוא ריקיין דקין. (ברכת הנצי"ב למכילתא
בא פ"ד). היו תמימי דרך בדרך - שהיו
מאמינים בקב"ה, וזהו עטרה גדולה. (ישועות
יעקב). ואם רוצה אתה ללמוד כו' - פירוש

חילופי גירסאות
(כד) נוסף מ"א. (כה) נוסף
הוסף: בלבבו.

ציונים

שלא קבלו עליהן הגוים -
לקמן פרק כ"ד [יב], ופרק
כ"ח [יד], סא"ז פרק ב'
[יא], ופרק י"א [ג], ע"ז ב'
ב'. ואמר להן התשכח
וגו' - עיין לקמן פרק ל'
[יב] ומש"ש. בשמחה -
תנחו' יתרו סי' י"ג. מיד
אמר הקב"ה - מדרש
פליאה סי' ק"ג.

ישראל, כד [כל הנזעג בהן מתחייב מיתה לשמים], שנאמר
קדש ישראל לה' וגו' (שם פסוק ג).

[יז] ומהו ביום חתונתו וביום שמחת לבו (שה"ש ג יא),
בשעמרו ישראל על הר סיני לקבל את התורה, היה
הקדוש ברוך הוא צופה ובא ואמר כה שמא לא יקבלו
ישראל את תורתם עליהן, בדרך שלא קבלו עליהן הגוים,
ויתחתם גזר דין עליהם, ויאבדו מן העולם הזה והעולם
הבא חס ושלום. אבל אחר כך בין שקבלו עליהן על
מלכות שמים בשמחה, אף הקדוש ברוך הוא במקום
כבודו ותפארתו משמי השמים העליונים ירד עליהן, ואמר
להן התשכח אשה עולה וגו' (ישעיה כט טו), ואמר אם
אשכחך ירושלים תשכח ימיני, תדבק לשוני לחכי אם לא
אזכרכי וגו' (תהלים קלו דו).

[יח] ובין שקבלו ישראל על מלכות שמים בשמחה, ואמר
כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כד ז), מיד אמר
הקדוש ברוך הוא למשה שיאמר לישראל שיעשו לו משכן,
שנאמר דבר אל בני ישראל וגו', ועשו לי מקדש ושכנתי
בתוכם וגו' (שם כה בח).

באותה

משנת אליהו

ירחקינך. [פירוש: משיבה כנסת ישראל ואומרת,
אם אין לפניו שכחה שמא לא ישכח לי מה
שעשית את עגל הזהב. אמר לה הנביא גם אלו
תשכחנה. ענתה ואמרה לו אם יש לפניו שכחה
שמא ישכח לי מה שאמרתי בסיני נעשה ונשמע,
ענה ואמר לה דיבורי לא ירחקך], וכן הוא בברכות
ל"ב ב'. עולה - ענינו ולד רך. (מצודת ציון).
אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני - גם פסוק
זה מפרש על זמן מתן תורה, לפי ש"ימיני" האמור
בפסוק זה נדרש לקמן פרק ל' [יב] ובאגדת
בראשית (פרק ע"א) על התורה שנתנה בימינו לעם
ישראל, ועבור שקבלוה לא ישכח את ירושלים
לעולם.

[יז] ומהו ביום חתונתו - מפרש גם את המשך
הפסוק על אותו הזמן. כיון שקבלו עליהן
עול מלכות שמים בשמחה - רצה לומר שכיון
שקבלו עולו עליהם בשמחה, היה כביכול לפניו
יתברך שמחה גדולה שלכן נקרא יום מתן תורה
יום חתונתו ויום שמחת לבו. ואמר להן התשכח
אשה - נדרש פסוק זה על מתן תורה, כמבואר
בתרגום שם, וזה לשונו: מתיבא כנשתא דישראל
ואמרת אם לית קדמוהי אתנשאה דלמא לא
מתנשי לי ית דעבדית עגל דדהב, אמר לה נביא
אף אלין אתנשיין, מתיבא ואמרה ליה אם אית
קדמוהי אתנשאה דלמא מתנשי לי ית דאמרית
בסיני נעבר ונקבל, מתיבא ואמר לה מימרי לא

חילופי גירסאות
(כו) נדל"ל: עשה. (כו) כנ"א:
לפני אבותיכם. (כח) כ"ה
כנ"ר וכ"א וד"ר (ועס: בכס,
ועס"ה). כד"ע הגיה: על
הדינין של אותן הדברים,
מה שעשיתי בכס כו'.
(כט) כ"ה כנ"ר וד"ר. כד"ע:
הוא נאמר, ועס"ה.

ציונים
נתנו לו ישראל - עיין תנחו'
פקודי סי' י"א.

באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא בלבו שמה לא
יביאו בני ישראל נדבה לפני, ושמה יהיו אומרים בלפי
מעלה וכי לכתף וזהב הוא צריך? והלא כל כסף וזהב
ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שלו הוא, שנאמר
לי הכסף ולי הזהב, נאם ה' צבאות (חצי ב ח), ומפני מה
אומר לבני אדם הביאו לי נדבה ועשו לי מקדש. אבל מה
שבקש הקדוש ברוך הוא מישראל נתנו לו ישראל, והוא
כעושה לישראל מה שאמר להן. ובשעשו ישראל רצון
הקדוש ברוך הוא במדבר, והקדוש ברוך הוא מצא בהן
קורת רוח, כמה שנאמר בהן ויביאו כל איש אשר נשאו
לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו וגו', וכל אשר נמצא אתו
עצי שטים וגו', הביאו בני ישראל נדבה לה' (שמות לה כא-כט),
על אותה שעה הוא אומר: אני ישנה ולפי ער, קול דודי
דופק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי, שראשי נמלא מל
קנצותי רסיסי לילה (שה"ש ה ב).

[יט] וכן בשערכתי תורת כהנים וצויתי את אבותיכם,
כעשיתי בהן זבין וזבות נדות ויולדות, ולא הרחירו עלי,
ולא אמרו שום דבר כלל, אלא היו תמימי דרך בדבר. ועל
אותה שעה כהוא אומר והיה כאשר הייתם קללה בגוים
בית יהודה ובית ישראל, כן אושיע אתכם והייתם ברכה
וגו' (זכריה ח יג).

שמעוני

משנת אליהו

[יח] מה שאמר להן - שהשרה שכינתו בתוכם, כמו שכתוב (שמות כ"ה ח): ושכנתי בתוכם. (ישועות יעקב). על אותה שעה הוא אומר אני ישנה וגו' - הוא משל להשראת השכינה, שהקב"ה כביכול אמר פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי. [יט] וכן כשערכתי כו' - שגם שם מצינו שעבור מעשיהם הטובים שקבלו גזירותיו יתברך, זכו לברכה גדולה, כמו שמבאר והולך. תורת כהנים - ספר ויקרא נקרא תורת

כהנים. (ישועות יעקב). וצויתי את אבותיכם - את כל דיני הקרבנות, ודיני טומאה וטהרה, ודיני הקודש והמקדש. עשיתי בהן זבין כו' - רצה לומר שעשה בהם דינים מיוחדים לזבים וזבות ונדות ויולדות. כאשר הייתם קללה בגוים - שהיו בנים להם על שמקיימים מצוות ה', ובפרט על שפורשים מן הטומאה. והייתם ברכה - שיברכו עצמם להיות כהיהודים המצליחים והמכובדים. (מצודת דוד).

[כ] שְׁמַעוֹנִי אַחִי וְעָמִי, מִי שֵׁשׁ לוֹ עֵינַיִם לְרֹאאוֹת, וְלֵב חָכָם לְהַשְׁכִּיל, וּבְלִיּוֹת לְהַתְיַעֵץ, יָבִין וַיִּשְׁכִּיל וַיִּרְאֶה בְּעֵינָיו שְׂכָלוֹ, שָׁאִין בֵּין אָדָם לְבִהְמָה כָּלוּם, וַאֲפֹלוּ בְּשֵׁשׁ גְּדֻלָּה לְאָדָם שְׁמוֹשִׁיבִין אוֹתוֹ מֶלֶךְ בְּקָרוֹן, אַף עַל פִּי כֵן יִסְתַּכַּל בְּלָבוֹ וּבְגוֹפוֹ וּבְעַצְמוֹ, וַיֵּדַע ^{כא} [שְׁלֹאֲחֵר שְׁעָה מִיתָה, וַיִּסְתַּכַּל אָדָם וַיֵּדַע] שֶׁהָרוּחַ וְהַנְּשָׁמָה שֶׁבְּרָא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכָל הַגּוֹיִים מְסוּף הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ, בְּשֶׁהֵן חוֹזְרִין לַעֲפָרָן שׁוֹב אֵינָן חוֹזְרִין, אֲלָא לְיִשְׂרָאֵל. בְּשִׁכִּיל אֲהֵבָה שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹהֵב אוֹתָם, וּבְשִׁמְחָה שֶׁהוּא שִׂמַּח בָּהֶן, ^{כב} מַעֲמִידֵן מִן הָעֶפֶר עַל רַגְלֵיהֶם, ^{כג} וּמוֹשִׁיבֵן בֵּין בְּרָכְיוֹ וּמִגְּפָנָן וּמִחֲבָקָן וּמִנְשָׁקָן וּמִבִּיאָן לַחַיִּי עוֹלָם הַבָּא, שְׁנֵאֲמַר כִּי כֹאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְגו' (יְשַׁעְיָה סו כב).

[כא] וְכֵן בְּשֶׁהֵיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּר וְסָרְחוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם, חֲזָרוּ וַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה בְּסִתְרָה, שְׁנֵאֲמַר וְרָאָה כָּל הָעָם אֶת עַמּוּד הָעֲנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל, וְקָם כָּל הָעָם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ אִישׁ פֶּתַח אֹהֶלוֹ וְגו' (שְׁמוֹת לג י), מִלְּמַד שֶׁעָשׂוּ תְּשׁוּבָה בְּסִתְרָה, לְפִיכָךְ נִתְּגַלְגְּלוּ

רחמיו

חילופי גירסאות

ל) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ע
הגיה: על האדם. (לא) נוסף
מכ"א. (לב) כ"ה צמ"ר
וכ"א. צוד"ע הגיה: ויעמידם.
לג) כ"ה צמ"ר וכ"א וד"ר.
צוד"ע הגיה: ויושיבם.

צייונים

לב חכם להשכיל וכליות
להתיעץ - עיין ברכות ס"א
א' וש"נ, קה"ר פ"ז י"ט,
ושם פ"ב ד', חופת א"ר
שער שנים עשר (אוה"מ)
עמ' קע"ח). שוב אינן
חוזרין - עיין לקמן פכ"ב
[1], יפס"ר פ"א ו'.

משנת אליהו

שרק העובר את ה' הוא זוכה לדברים הגדולים
האמורים שם בפסוק. [כא] וכן כשהיו ישראל
במדבר וכו' - רצה לומר דגם שם מצינו שאפילו
שמתחלה חטאו, בכל זאת לבסוף אחר שעשו
תשובה העביר כל רעתם מנגד עיניו, ונתן להם
שכר גדול את יום הכפורים. ועשו תשובה
בסתר - שהשתחוּ לשכינה כל איש בפתח אהליו,
שלא ידע זה מזה. (ישועות יעקב). לפיכך נתגלגלו
רחמיו וכו' - ובסדר אליהו זוטא פרק ד' [י']
מבואר שזכו ליום הכפורים בארבעים יום
האחרונים, שצמו כדי שלא לחטוא וכו', עיי"ש.
ונראה כי אמנם עיקר הזכות היתה במה שצמו
כדי לא לחטוא, אך אילולי שהיו עושים תשובה
על העבר לא היו זוכים ליום הכפורים, ומאחר
שעשו תשובה הרי הם ראויים לזה.

[כ] שְׁמַעוֹנִי אַחִי וְעָמִי - כיון שהביא פסוק
המורה כמה טובה יהיה לישראל לעתיד לבא,
בא לעורר כמה חובה יש לאדם לעשות רצון
השי"ת, שרק עבור כך זוכה אדם לכל הטובה
הגדולה הזו. שאין בין אדם לבהמה כלום -
כשאנו עושה רצון השי"ת. בשכיל אהבה
שהקב"ה אוהב אותם - רצה לומר שמזה צריך
האדם להתבונן שהגדולה שיש לו אינה כלום,
והגוים אף על פי שכאן נראים גדולים, אין להם
לעתיד מאומה, ואין הפרש בינם לבהמה, ועיקר
התכלית הוא בחיים הקיימים והאמיתיים לעתיד
לבא, ולזה זוכים על ידי עשיית רצונו יתברך.
שנאמר כי כאשר השמים וגו' - ששם בהמשך
הפסוקים מבואר שיהיה לעתיד לבא הפרש גדול
בין מי שעבד את השי"ת לבין מי שלא עבדו,

חילופי גירסאות
 (לד) כ"ה צמ"ר וד"ה. צוד"נ
 הגיה: באהבה ויראה.
 (לה) מ"זקן" עד "ה" ל'
 צמ"ר וד"ה, והוספו הוד"ג.

ציונים
 ועשאו כתינוקות של בית
 רבן - עיין לעיל פרק י"א
 .[א]

רחמיו של הקדוש ברוך הוא עליהם, ונתן להם יום הפורים למחילה ולסליחה, להם ולבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות.

[כב] וכן בימי יהושע בן נון קבלו עליהם ישראל על מלכות שמים באהבה, שנאמר ויען העם ויאמר חלילה לנו מעוז את ה', לעבד אלהים אחרים, כי ה' אלהינו הוא המעלה אתנו ואת אבותינו מארץ מצרים וגו' (יהושע כד טז). שכן של ישראל שקבלו עליהן באותה השעה על מלכות שמים באהבה, לפיכך האריך הקדוש ברוך הוא את פניו להן שלש מאות שנה בימי שפט השופטים, ועשאו כתינוקות של בית רבן, ובבנים על שלחן אביהם, וקבע להם ברכה שהיא מדה טובה לעולם, שנאמר ויברכם יהושע וישלחם וילכו אל אהליהם (יהושע כב ו).

ומניין? תדע לך שכן הוא, צא ולמד מגדעון בן יואש ומאבצן ומעבדון בן הלל הפרעתוני שהיו באותה שעה. בגדעון מהו אומר, ולגדעון היו שבועים בנים יצאי ירכו (שופטים ח ל). באבצן מהו אומר, ויהי לו שלשים בנים ושלשים בנות וגו' (שם יב ט). בעבדון מהו אומר, ויהי לו ארבעים בנים ושלשים בנים רבנים על שבועים ערים (שם פסוק יד).

[כג] וכן בימי שמואל קבלו עליהם ישראל על מלכות שמים ביראה, שנאמר ויאמרו בני ישראל אל שמואל אל תחרש ממנו מזעק אל ה' וגו' (שמואל א, ז ח), לה וכן אחר ששאלו בני ישראל

משנת אליהו

שנאמר ויברכם יהושע וגו' - אינו מוכן, שהרי ברכה זו אמרה רק לשבט גד וראובן וחצי מטה מנשה, ולא לכל ישראל, וצריך לומר שמכל מקום מוכרח מזה שהקב"ה קבע לכלל ישראל ברכה, שאם לא כן לא היה יהושע מברך את בני גד וראובן. ומניין - פירוש מנין שאכן חלה עליהם הברכה.

[כב] האריך הקב"ה את פניו - שהאריך אפו ולא מיהר ליפרע על עונותיהם. (ע"פ רש"י שמות ל"ד ו'). כתינוקות של בית רבן - כאילו אין בהם חטא. (ישועות יעקב). וכבנים על שולחן אביהם - שאינו מקפיד עליהם. וקבע להם ברכה - שיפרו וירבו בבנים ובבנות ובעושר, וכמו שמסיים והולך. (ישועות יעקב).

ישראל מן שמואל שימנה להם מלך, וכשהיה ממנה להם מלך, קבלו ישראל עליהם על מלכות שמים ביראה, שנאמר ויירא כל העם מאד את ה' (שם יב יח). ואף הוא השיב אותם פענין, שנאמר גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדל להתפלל בעדכם וגו', אך יראו את ה' ועבדתם אותו באמת בכל לבבכם וגו' (שם כג-כד). ^ל[מפאן אמרו: כל שספק בידו לבקש רחמים על חברו ועל הצבור ואינו מבקש, נקרא חוטא, שנאמר מחטא לה']. שכן של ישראל שקבלו עליהם על מלכות שמים ביראה, אף הקדוש ברוך הוא ירד משמי השמים העליונים ממקום כבודו וגדלו ותפארתו וקדשיו ושכן עמהם במלחמה, שנאמר ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה כליל לה' וגו' (שם ז ט), וקבע להן ברכה שהיא מדה טובה בעולם, שנאמר כי לא ימש ה' את עמו בעבור שמו הגדול וגו' (שם יב כב).

[כד] וכן בימי אליהו הנביא היו ישראל יראי שמים לאמתן. ^ל[שכן של ישראל שהיו יראי שמים לאמתן], אף הוא עמד וקנה מזבח ועשה מקום בבית סאתים זרע סביב, שנאמר ויקח אליהו שתיים עשרה אבנים וגו', וקנה את האבנים מזבח בשם ה', ויעש תעלה בבית סאתים זרע סביב למזבח וגו' (מלכים א, יח לא-לב), ואמר לתלמידים שלו מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על העלה ועל העצים, ויאמר שנו וישנו, ויאמר שלשו וישלשו, וילכו המים סביב למזבח, וגם

את

משנת אליהו

[כג] ואף הוא - רצה לומר שמואל הנביא. (ישועות יעקב). השיב אותם כענין - פירוש שדיבר עמם כאותו ענין שהתעוררו הם עליו, דהיינו לשוב אל השי"ת ולהיות יראי שמים באמת. שסיפק בידו - שהדבר מצוי בידו. (עיין תרגום במדבר י"א כ"ב). כליל לה' וגו' - ונאמר

חילופי גירסאות

(לז) נוסף מכ"ד וכ"ה.
(לז) נכ"ד מוסף: ואם נאמר עולה למה נאמר כליל, מלמד שלא היה לו מקום להפשיט, שנאמר ויהי שמואל מעלה וגו'. (ועיין ויק"ד פכ"ב ט'). (לח) נוסף מכ"ד. וזו"ג הגיה: כשהוא היה עומד ובנה כר.

ציורים

[כל] שסיפק בידו כו' - ברכות י"ב ב', ועיין סא"ז סוף פרק כ"ג]. וכן בימי אליהו הנביא - ילקוט מלכים רמז ר"ד כל הענין. היו ישראל יראי שמים - עיין פס"ד פ"ד ב'.

חילופי גירסאות
(לט) נוסף מכ"ר. (מ) כ"ה
כד"ר. כד"ר. כד"ר. כד"ר. כד"ר.
(מא) ז"ל: טופח, כ"ה לעיל
פ"ו [ו], ולקמן פ"ל [כס].

ציונים
ויצאו מהן עשרה מעיינות
- רש"י מלכים א' י"ח ל"ד,
ומלכים ב' ג' י"א. בכל
דור ודור כו' - לקמן פרק
ל' [כה], ועיין לעיל פרק ו'
[ה], ולקמן פכ"א [ב].
בסתר - עיין חגיגה ה' ב'.

את התעלה מלא מים (שם לד-לה), וכי תעלה על דעתך שמשנים
עשר בדים של מים נתמלא כל המקום מים? אינו כן, אלא
בשאר לתלמידים שלו מי שיש לו מים^ט [בכדו] יבוא ויצק
על ידי, אמר לו אלישע תלמידו יש לי מים בכדי, אמר לו
אליהו בוא וצק על ידי, פא אלישע ויצק על ידי ויצאו
מהן עשרה מעיינות עד שנתמלא כל המקום מים, שנאמר
ויאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו
(מלכים ב, ג יא). באותה שעה עמד אליהו להתפלל, שנאמר ויהי
בעלות המנחה, ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו', עניי ה' ענני,
וידעו העם הנה כי אתה ה' האלהים וגו', ותפל אש ה'
ותאכל את העלה ואת העצים ואת האבנים ואת העפר
ואת המים אשר בתעלה לחכה (מלכים א, יח לד-לח). באותה שעה
עזבו ישראל את העבודה זרה שהיתה בידם, והיו יראי
שמים לאמתן, שנאמר וירא כל העם ויפלו על פניהם,
ויאמרו ה' הוא האלהים וגו' (שם פסוק לט).

[כה] בכל דור ודור^מ צופה הקדוש פרוץ הוא בשתי ידי
ונותנן כנגד לבו, וחוזר ונותנן כנגד זרועותיו, ובוכה עליהן
בין בסתר בין בגלוי. ומפני מה הוא בוכה בסתר, מפני
שגנאי הוא לארי שיבכה לפני שועל, וגנאי הוא למלך
שיבכה לפני עבדיו, וגנאי הוא לרב שיבכה לפני תלמידיו,
וגנאי הוא לבעל הבית שיבכה לפני הפועל ששכרו, שנאמר
מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה, ואבכה יומם ולילה

את

משנת אליהו

על כך בכל יום. טופח הקב"ה - כן צריך
לומר. (עיין חילופי גרסאות). והוא ביטוי לצער. (עיין
ברכות נ"ט א'). וחוזר ונותנן כנגד זרועותיו -
וכל אלו ענייני צער. ומפני מה הוא בוכה
בסתר כו' - רצה לומר שריבוי הבכיה בגלוי אינו
שבת, ולכן אף שתחלה בוכה בגלוי, לבסוף בוכה
בסתר. מי יתן ראשי וגו' - משם מביא ראיה

וכי תעלה על דעתך כו' - הרי בית סאתים [שהוא
גודל התעלה שעשה אליהו], הוא מאה אמה על
חמשים. (זית רענן). ויצאו מהן עשרה מעיינות
- שנעשו עשר אצבעותיו של אליהו מעיינות.
(ישועות יעקב). [כה] בכל דור ודור כו' - כיון
שהביא ממקומות רבים את גודל הזכייה שזוכים
עבור יראת שמים, מוסיף ואומר שהקב"ה בוכה

חילופי גירסאות

מב) נוסף מכ"ר. מג) נוסף מכ"ר. מד) כ"ה כמ"ר וד"ר. נד"ר: ויזכור.

ציונים

וכי נגד ירמיה כו' - איכ"ר פ"א נ"ב. שבא אדם למשנה - אבות פ"ה משנה כ"א. ולמד מהן יר"ש - עמשי"ג לעיל פרק י"ד [י]. ומעשים טובים - יעויין פ"ה הרע"ב אבות פ"ג משנה ו'. הן מלוין - עמשי"ג לקמן פ"ח [לח], וסא"ז פי"ז [טז]. כיוצא בדבר - סא"ז פרק ד' [ג], ועיין פסחים פ"ד ב', ורש"י הושע א' א'.

את חללי בת עמי (ירמיה ח כג), וכי נגד ירמיה הכתוב מדבר? הא אין הכתוב מדבר אלא פנגד הקדוש ברוך הוא שחלק את עולמו לשתי מדות, אחת של צדיקים, ואחת של רשעים. אחת של מדת הצדיקים ביצד, צא ולמד מכן עשר שנים ואילך, כיון שבא אדם^{מב} [למקרא] ולמשנה ולמד מהן יראת שמים ומעשים טובים, מג [הן] מלוין אותו עד שהוא נכנס לבית עולמו, והקדוש ברוך הוא שמח וקא פנגדו, ואומר מה אם יהיה לו בן או בן בן ממלא מקומו של אביו, שנאמר ממתים ידך ה' ממתים מחלד וגו' (תהלים י ד). מדה של רשעים ביצד, צא ולמד מכן שלש עשרה שנה ואילך, כיון שבא אדם למקרא ולמשנה ופירש בדרך מכללים ודברים שאינן ראויין, הקדוש ברוך הוא מתאנח וקא פנגדו, ואומר מה אם יהיה לו בן או בן בן ממלא מקומו של אביו, שנאמר ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע וגו' (מלאכי ג יח).

[כו] פיוצא בדבר אתה אומר, כתיב כי ראה ה' את עני ישראל

משנת אליהו

הממשיכים בדרכיהם. מבין שלש עשרה שנה ואילך - שמאז מתחייב בכל מצוות עשה ולא תעשה, וכשאינו מקיימם נענש. מה אם יהיה - כאן הכונה אולי יהיה. (עיין תרגום בראשית י"ח כ"ד), וכביכול מתאונן בדבר שמא כן יהיה. ויזכיר שמו של אביו - שעל ידי הבן נזכר שם האב, שאומרים זהו בנו של פלוני הרשע. וזהו עונשו שאינו זוכה לבנים. [ואם היה לו בן, פעמים שהיה זוכה על ידו, וכמבואר להלן בסא"ז סוף פרק י"ז]. שנאמר ושבתם וראיתם וגו' - ושם בהמשך הפסוקים נאמר: כי הגה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש וליהט אותם היום הבא אמר ה' צבאות אשר לא יעזוב להם שורש וענף, ופירש רש"י בן ובן הבן, והיינו שלא יזכו לבנים. [כו] כיוצא בדבר אתה אומר - שהקב"ה מרחם על הרשעים של ישראל, יען נמצא בהם דבר אחד טוב, שמביט על הטובה

שהקב"ה בוכה עליהם, אבל מה שאמר שבוכה בסתר ובגלוי אינו נלמד מפסוק זה. (ועיין ציונים). וכי נגד ירמיה הכתוב מדבר? - וכי אפשר לו שלא יאכל ולא יישן? (איכ"ר פ"א מ"ב). לשתי מדות - הכונה שיש שתי דרכים לפני האדם, וברצונו בוחר באחד מהם. ואחת של רשעים - ועליהם הקב"ה בוכה, וכמו שמפרש לבסוף. של מדת הצדיקים כיצד - פירוש כיצד השי"ת נוהג עמם. מבין עשר שנים ואילך - שמבין עשר שנים ואילך הוא זמן לימוד המשנה, כמו ששנינו באבות פרק ה' משנה כ"א. ולמד מהן יראת שמים - עיין מה שנתבאר בזה בפרק י"ד [י]. מה אם יהיה לו - פירוש הלואי שיהיה לו. (ויקוקין דנורא). שנאמר ממתים ידך ה' וגו' - ששם התפלל דוד שיהיה חלקו עם הצדיקים אשר חלקם בחיים ואף מניחים נכסיהם לבניהם, ומכאן אנו למדים שהצדיקים משאירים בנים

תנא דבי אליהו

רעא

חילופי גירסאות
מה) כ"ה בכ"ר. נוד"ג
הוסף: עליו. (מו) נדל:
הם. (מו) נוסף מ"ר.

ציונים

לא ניבא הנביא כו' - רש"י
עמוס ד' י"א. לאברהם -
בראשית י"ב ד'. ליצחק -
שם כ"ו ג'. וליעקב - שם
כ"ח י"ג. שלא נתן הקב"ה
ביד יהושע - יר' חלה
פ"ב ה"א.

ישראל מרה מאוד וגו', ואין עזר לישראל וגו', וישעיהם ביד
ירבעם בן יואש (מלכים ב, יד כ"ב). וכי מה נשתנה ירבעם בן
יואש מכל מלכי ישראל שהיו לפניו, והלא ירבעם עובד
עבודה זרה היה, אלא מפני שלא קבל לשון הרע מה על
עמוס הנביא, שנאמר וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם
מלך ישראל לאמר, קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל
וגו' (עמוס ז י'), מיד גער בו ירבעם, והוציאו לאמציה בגויפה,
ואמר לו: חם ושלום, לא נבא הנביא אותה נבואה, ואם
נתנבא כך לא מעצמו הוא מתנבא כך, אלא מן השמים
הוא מתנבא. באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא: דור
וראש הדור עובדי עבודה זרה ^מהיו, הארץ אשר אמרתי
לאברהם ליצחק וליעקב לזרעך אתננה, הריני נותנה בידו
של זה, ^מישיאמרו מה שלא נתן הקדוש ברוך הוא ביד
יהושע בן נון וביד מלכי ישראל, נתנן בידו של זה]. מפני
מה? מפני שלא קבל לשון הרע על עמוס, ועליו הוא אומר
הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה,
בדבר ה' וגו' (מלכים ב, יד כה).

בא

משנת אליהו

בכל לבבו לעשות נחת רוח לפניו יתברך, כמו
שמצינו בירבעם בן יואש שעבור שלא שמע
לשון הרע על עמוס זכה להשיב גבול ישראל.
(חובת השמירה פרק ה'). דור וראש הדור עובדי
ע"ז - טעם הענין הוא: שהקב"ה שהוא מקור
הטוב והחסד, רצונו להיטיב עם ברואיו בכל
אופן, אלא שנקבע בתחלת הבריאה שעל ידי
עשיית המצוה קונה פרקליט עבורו, ועל ידי
עבירה קונה קטיגור, ומכל מקום רצון הקב"ה
מאד שלא יקטרגו, אכן אם יקטרגו מוכרח הוא
כביכול לקבלם, ולכן ירבעם שלא רצה לקבל
לשון הרע מן אמציה, כן הקב"ה התנהג עמו
מדה במדה, שלא קבל עליו. וכן הדבר הזה
נוהג בכל אדם. (כבוד שמים לח"ח פ"א).

שעשו, ואינו מביט על הרעה שעשו. (ע"פ ישועות
יעקב). מורה מאד - מיצר מאד. (רש"י).
מפני שלא קבל לשון הרע על עמוס הנביא
- וגדולה הזכות של האדם שאינו מקבל לשון
הרע אפילו על סתם אדם מישראל, וכל שכן
אם ספרו לו על אדם חשוב שיזהר מלקבל עליו,
וזכותו יותר גדולה עבור זה, כמבואר כאן.
(שמירת הלשון שער הזכירה פ"ב). באותה שעה
אמר הקב"ה כו' - כשם שבענייני העולם הזה
יש כמה עניינים שהאדם מתעשר על ידם, כן
בענייני נצחיות יש כמה חלקי התיקון בידו של
הקב"ה, ומי שמצא חן בעיניו מזמין לו אותם
העניינים, וזוכה לעלות במעלה גדולה על ידם,
וענין מציאות החן תלוי בהתחזקות בקיום התורה

בא זכריה בן ירבעם בן יואש בן יהוא אחריו, ואם ה'יה עושה תשובה ומעשים טובים ה'יה צדיק וטוב לו, וכיין שלא עשה תשובה, מרשע וטוב לו. וכן במדה הזאת לכל משפחות האדמה, בין לישראל בין לגויים.

[כז] **ובן בימי חזקיהו מלך יהודה יהיו ישראל עוסקין במקרא במשנה במדרש בהלכות ואגדות, שכרן של ישראל כשעשו עסקין במקרא במשנה במדרש בהלכות ואגדות, אותו דבר שעתידי להיות בסוף, כמו שנאמר וזאת תהיה המגפה אשר יגף ה' את כל העמים אשר צבאו על ירושלים, המק בשרו והוא עמד על רגליו, ועיניו תמקנה בחריהו, ולשונו תמק בפיהם (זכריה יב), כך נעשה לחזקיהו מלך יהודה ולדורו. כיצד, שנאמר ויצא מלאך ה' ויכה במחנה אשור מאה ושמנים וחמשה אלף וגו' (ישעיה לו), וקבע להם נחמה שהיא מדה טובה פעולם, שנאמר נחמו נחמו עמי, יאמר אליהם וגו' (שם מ א).**

[כח] **משלו משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שכעס על אשתו, והיה לו ממנה בן כפן שנים עשר חדש, ובכל**

יום

חילופי גירסאות

מח) כ"ה כנ"ר וד"ר. צוד"ע
הגיה: בן רשע והיה טוב לו.
מט) כ"ה כנ"ר וד"ר. צוד"ע
הגיה: והיה רשע בן רשע
לכן היה רע לו. (ג) כ"ה
כנ"ר וד"ר. צוד"ע: והיו.
נא) נוסף מכ"ה. צוד"ע הגיה:
שקבלו עול מלכות שמים
בימי חזקיהו.

ציורים

היה צדיק וטוב לו - עמש"נ
בסא"ז פרק ו' [ג], ופרק ד'
[ג]. עוסקין במקרא
ובמשנה - עיין סנהדרין
צ"ד ב'.

משנת אליהו

גירסאות). ופירושו לפי שהיה רשע בן צדיק, וכמו שנתבאר שאביו ירבעם בן יואש היה כצדיק מבחינה מסוימת, ורשע בן צדיק טוב לו. ו"הטוב לו" הוא במה שהיה מלך ישראל, ואף על פי שזמן מלכותו היתה קצרה כמבואר בפסוקים, ובכל זאת להיות במלכות הוא טובה גדולה. וכן במדה הזאת - שעל דבר טוב מקבלים שכר גדול. [כז] **וכן בימי חזקיהו - שגם שם אנו רואים כמה זוכים עבור מעשים טובים. שכרן של ישראל כו' - רצה לומר שקיבלו שכר שנפלו אויביהם במכת דבר. כיצד - כמו "מנין". (עיין פ"י הרע"ב סוטה פ"ז מ"ג).** **וקבע להם נחמה - מלבד מה שהצילים מחיל מלך אשור. שנאמר נחמו נחמו עמי - לכך נסמכה פרשה זו אחר מעשה סנחריב. (ישועות יעקב).** **[כח] משלו משל למה הדבר דומה - מביא משל למידה זו**

היה צדיק וטוב לו - כן צריך לומר. (ועיין חילופי גירסאות). ביאור הדברים על פי המבואר בברכות (דף ז' א'): אמר [משה] לפניו רבונו של עולם מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו, אמר לו, משה, צדיק וטוב לו - צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו - צדיק בן רשע, רשע וטוב לו - רשע בן צדיק, רשע ורע לו - רשע בן רשע. ואמנם שם בגמ' נדחה זה ומפרש בענין אחר, אולם דעת התנא דבי אליהו לקמן בסדר אליהו זוטא (פוק ה' ו') מוכח שנשאר בזה, וזהו שאמר שזכריה בן יואש אילו היה צדיק, היה בבחינת צדיק וטוב לו, לפי שאביו [ירבעם בן יואש] נחשב במדה מסוימת כצדיק, מאחר שלא קבל לשון הרע על עמוס, ואם כן זכריה בנו הרי הוא צדיק בן צדיק. רשע וטוב לו - כן צריך לומר. (ועיין חילופי

חילופי גירסאות
(א) מ"ואומר" עד "ואומר"
נשמט צוד"ג.

ציונים
לא אעשה חרון אפי - לקמן
סוף פרק כ"ד, סא"ז סוף
פרק י"ז.

יום מכניסין אותו לפניו, והיה מגפפו ומחבקו ומנשקו ואוחזו
בשתי ידיו ומושיבו בין ברקיו, ואומר לו אלמלא רחמי
שרבים עליך כבר הוצאתי את אמך מתוך ביתי, כך אמר
הקדוש ברוך הוא לישראל, שנאמר מה אעשה לך אפרים,
מה אעשה לך יהודה וגו' (הושע ו ד), ואומר לא אעשה חרון
אפי, לא אשוב לשחת אפרים וגו' (שם יא ט).

פרק יח

[א] קומי רני בלילה לראש אשמרות, שפכי כמים לבך נכח
פני ה', שאי אליו כפיך על נפש עוללך, העטופים ברעב
בראש כל חוצות (איכה ב יט). ברוך המקום ברוך הוא, שרחמיו
הם מרבין על ישראל לעולם, אף על פי שפרחו במעשיהם
לפני הקדוש ברוך הוא, והקדוש ברוך הוא כועס עליהן,
אף על פי כן רחמים שאלו עליהם בכל יום תמיד, שנאמר
חסדי ה' עולם אשירה, לדר ודר אודיע אמונתך בפי (תהלים
פס ב). וכן הוא מפרש בקבלה על ידי ישעיהו הנביא: עם זו
יצרתי לי תהלתי יספרו וגו' (ישעיה מג כא). ואומר חסדי ה'
אזכיר תהלת ה' בעל כל אשר גמלנו ה', ורב טוב לבית
ישראל, אשר גמלם ברחמיו וכרב חסדיו וגו' (שם סג ז). ואומר
אף עמי המה וגו' (שם פסוק ח). ואומר בכל צרתם לו צר,
ומלאך פניו הושיעם באהבתו וגו' (שם פסוק ט).

אין

משנת אליהו

אשירה, שחסדו הוא לעולם. בקבלה - כנביאים
וכתובים. (רש"י ב"ק ב' ב'). תהלתי יספרו -
דורש בגזירה שוה [תהלה - תהלה] מהפסוק
חסדי ה' אזכיר תהלות ה', שמספרים תהלותיו
על חסדיו שעושה. ורב טוב לבית ישראל -
פירוש רוב טובה שעשה לישראל. (מפרשים).
ואומר אך עמי המה - שאף על פי שגלוי לפני
שיבגדו בי, מכל מקום עמי הם, והרי הם לפני
כבנים. (רש"י).

שהקב"ה נוהג בעולם, שכשעושים מעשה טוב
אינו מביט על העוונות, ונותן שכר טוב. כמו
מלך שאשתו מכעיסתו, ועבור בנה אינו משליכה
מביתו, וכך עבור מעשה טוב אינו מעניש על
העוונות.

פרק יח: [א] והקב"ה כועס עליהן - שהרי פסוק
זה נאמר במגילת איכה שכולה מתארת את העונש
שנתן הקב"ה לישראל על מה שסרחו. חסדי
ה' עולם אשירה - מדקדק ממה שנאמר "עולם"

חילופי גירסאות

(ב) כ"ה נמ"ר וד"ר. נוד"ע
הוסף: אלא. (ג) טספ
מכ"ר.

ציונים

כביכול אני עמהם - עין
תענית ט"ז א', שמו"ר פ"ב
ה', איכ"ר (בוכר) פ"ב ג',
איכ"ז א' ז', תנחו' ישן
אחרי סי' י"ג, פרד"א פרק
מ', מדרש תהלים מזמור
כ"ז, מכילתא דרשב"י ג' ח',
ספרי בהעלותך פרשה פ"ד,
אגדת בראשית פרק ס"ו,
ופע"ב, מדרש עשרת
מלכים (אוה"מ עמ' תס"ח),
זוה"ק ח"א קנ"ט ב',
מכאן אמרו - לקמן פרק
כ"ז נ"ב, סא"ז פרק ט' [ח],
תמיד ל"ב ב' (ואפשר
שצריך להפך שם הגי'
מתנא רבי חייא לתנא דבי
אליהו עיי"ש), ועיין שמו"ר
פכ"א ג' וש"נ. וע"ע ב"ח
א"ח סי' רצ"ד מה שביאר
כאן, ובמשך חכמה פרשת
ויקרא (עה"פ ושחטו פתח
אהל מועד).

אין לי אלא צרת צבור, צרת יחיד מנין, תלמוד לומר יקראני
ואענהו וגו' (תהלים צא טו). אם כן למה נאמר בכל צרתם לו צר,
אמר הקדוש ברוך הוא: בכל צער וצער שיש לישראל כביכול
אני עמהם, שנאמר לו צר, אל תקרי לו צר, אלא לי צר,
שנאמר ויאמר לי עבדי אתה, ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה
מט ג), לך נאמר קומי רני בלילה וגו' (איכה ב יט).

[ב] מאי שפכי כמים לביך נכח פני ה' (שם), מכאן אמרו: כל
תלמיד חכם שיושב [בינו לבין עצמו] וקורא ושונה ועוסק
בתורה, הקדוש ברוך הוא יושב כנגדו וקורא ושונה עמו,
שכאן נאמר נכח פני ה', ולהלן הוא אומר ויחנו אלה נכח
אלה וגו' (מלכים א, כ כט), מה להלן פניהם של אלו נכח פניהם
של אלו, ופניהם של אלו נכח פניהם של אלו, אף כאן. אחריו
מה פתיב שם, ויהי כיום השביעי ותקרב המלחמה, ויפו בני
ישראל את ארם מאה אלף רגלי כיום אחד (שם). ואולי
שהדבר כתוב אי אפשר לאמרו, וכל האומרו היה חייב מיתה.

דבר

משנת אליהו

בדלין ממנו. (נפש החיים ש"ב פ"א). [ב] מכאן
אמרו כו' - הוא פירוש אחר למה שנאמר בפסוק
"נוכח פני ה'", שבא ללמד כי העוסק בתורה
הקב"ה יושב כנגדו ושונה עמו. ועוסק בתורה
- זה דורש משפכי כמים לך, ואין מים אלא
תורה. (מהרש"א תמיד ל"ב ב'). וקורא ושונה
עמו - וכאשר תשוב כי האין סוף מלך מלכי
המלכים בורא כל העולמות שומע דבריך, ושכינתו
עומדת כנגדך, ואתה מדבר עמו ומשתעשע
בתורתו, כמה יפלא יראתו בפניך להפסיק מתורתו
לדבר אחר. (ספר תוצאות חיים לבעל הראשית חכמה
זצ"ל). ולהלן הוא אומר ויחנו אלה נוכח אלה
- בא לדרוש גזירה שוה [נוכח - נוכח], שהוא
פנים נגד פנים. אף כאן - הקב"ה יושב נוכח
התלמידי חכמים ממש כביכול. (ישועות יעקב).
ותקרב המלחמה - מביא ראיה שהיו קרובים
פנים אל פנים ממש. (ישועות יעקב). אי אפשר

אין לי אלא צרת צבור - שעמהם אף הקב"ה
כביכול מצטער. תלמוד לומר יקראני ואענהו
- ונאמר בסוף הפסוק: עמו אנכי בצרה. למה
נאמר בכל צרתם לו צר - שמשמע שרק עם
הצבור מצטער. אלא לי צר - בצרת הצבור
מצטער יותר, לכן כתוב "לו צר", רצה לומר
מיוחד אליו יתברך כביכול. (ישועות יעקב).
ישראל אשר בך אתפאר - ומאחר שמתפאר
בישראל, ודאי שכשמצטערים אף הוא מצטער
כביכול. (ישועות יעקב). לכן נאמר קומי רוני
בלילה וגו' - ונאמר בסוף המקרא: שפכי כמים
לך נוכח פני ה' וגו', על נפש עולליך העטופים
ברעב וגו', שכשיש לכלל ישראל צרה, הרי אף
השי"ת מצטער, וזהו נוכח פני ה'. וכשהאדם
אין מרגיש צערו מיסוריו מגודל מרירותו על צערו
[של השי"ת] כביכול, המרורות הללו הן הן עצם
מירוק פשעיו ומתכפר בזה, עד שיסורי עצמו

חילופי גירסאות
(ד) כ"ה כנ"ל וד"ל. נוד"י:
ומכאן. (ה) נוד"י וסופי:
היה.

ציונים

אפילו טובל עמו בציר -
עיין ב"מ ס"ח ב'. אע"פ
שיש לאותו סועד - עיין
תנחו' בהעלותך סי' ו'.
סעודת שלמה - מלכים א',
ה' ב"ג.

[ג] דָּבָר אַחֵר, שִׁפְכִי כַּמִּים לְבֶךְ וְגו' (איכה ב יט) מִה תִּלְמֹד לֹאמֹר, אֵלֶּא לָפִי שִׁרְחַמִּי שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְרַבֵּין עַל יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם, בֵּין עַל הָרָשָׁעִים שֶׁבָּהֶן בֵּין עַל הַצַּדִּיקִים שֶׁבָּהֶן.

[ד] וּמִנֵּין? תִּדַּע לָךְ שֶׁכֵּן הוּא, צֵא וּלְמַד מִדּוֹד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁמֵּאֲהָבָה שָׂאֵהֵב אוֹתוֹ וּמִשְׁמָחָה שִׁשְׂמַח בּוֹ, שֶׁגַּר לוֹ דְּבָרִים בְּיָד נָתַן הַנְּבִיא, שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי בַּלִּילָה הַהוּא וַיְהִי דְּבָר ה' אֶל נָתַן לֵאמֹר, לָךְ וְאַמְרֵת אֶל עַבְדִּי אֵל דּוֹד וְגו', הַאֲתָה תִּבְנֶה לִּי בֵּית לְשִׁבְתִּי, כִּי לֹא יִשְׁבְּתִי בְּבֵית וְגו' (שְׁמוּאֵל ב, ז ד"ו), כָּל הָעֲנָן, עַד וְנֶאֱמַן בֵּיתָךְ וּמִמְּלֻכְתְּךָ עַד עוֹלָם לְפָנֶיךָ, כִּסְאָךְ יִהְיֶה נָכוֹן עַד עוֹלָם וְגו', וְכָל הַחֲזִיוֹן הַזֶּה, כֵּן דְּבָר נָתַן אֶל דּוֹד (שם טו"ז).

[ה] מִכָּאֵן אָמְרוּ: כָּל הַסּוֹעֵד עִם חֲבֵרוֹ אָפְלוּ פֶת בְּמִלְחָה, אוֹ יָרַק, אוֹ תַמְרִים, אוֹ גְרוֹגְרוֹת, אוֹ אָפְלוּ טוֹבֵל עִמּוֹ בְּצִיר, אִם עַל פִּי שֵׁשׁ לְאוֹתוֹ סוֹעֵד מֵאָה סְעוּדוֹת בְּכָל יוֹם כִּסְעוּדַת שְׁלֹמֹה בְּשַׁעֲתוֹ, אָפְלוּ הֵבִי יַחְזִיק לוֹ טוֹבָה לְחֲבֵרוֹ בְּפָנָיו, לְבָךְ נֶאֱמַר כִּי לֹא יִשְׁבְּתִי בְּבֵית וְגו' (שם פסוק ו').

[ו] בֵּינוֹן שִׁשְׁמַע דּוֹד בָּךְ, מִיָּד הָבָא וְיֵשֶׁב לוֹ לְפָנֶי הַשְּׂכִינָה, ושחה

משנת אליהו

לאמרו - פירוש היה אסור לאמרו, לפי שדומה למינות. [ג] אלא לפי שרחמיו של הקב"ה מרובין בו' - נראה שבא לפרש הפסוק שפכי כמים לבך, שמאחר שהשי"ת כל כך אוהב ומרחם על כל יהודי, אף אתה שפוך לבך לפניו יתברך. [ד] צא ולמד מדוד כו' - נראה הכונה שכשם שבדוד מצינו שעבור דבר קל שעשה [וכמו שמפרש לקמן] כל כך אהבו הקב"ה, נמצינו למדין שעל כל דבר טוב שיש בבן ישראל, השי"ת אוהב אותו עד להפליא, ואם כן גם הרשעים שב ישראל הלא אמרו בערובין (י"ט א') פושעי ישראל מלאים מצות כרימון, וודאי שהשי"ת אוהבם מאד. [וגם העונש שמקבלים הוא מתוך

אהבה, כדי לנקותם ולצרפם מחלאת טומאתם שיזכו לטוב הנצחי לאור באור החיים]. [ה] מכאן אמרו - ממה שמצינו שכביכול הקב"ה החזיק טובה לדוד על רצונו הטוב לבנות את בית המקדש, אף שלפי כבודו יתברך אין זה כלום שהרי השמים ושמי השמים לא יכללוהו. (עפ"י ישועות יעקב). בציר - כשכובשים הדגים ודוחקים אותם, אותו לחלוח היוצא נקרא ציר. (ערוך). בשעתו - בעת מלכותו, דמלך והדיוט הוה. (רש"י ב"מ פ"ג א'). בפניו - שלפי האמת אינו צריך להכיר לו טובה, ורק בפניו צריך להודות לו על כך. [ו] ששמע דוד כך - שכביכול הקב"ה מחזיק לו טובה.

חילופי גירסאות

(ו) כ"ה נס"ר. נז"נ הגיה:
ומשיב.

ציורים

על שהגדלתנו כו' - לעיל
פרק ו' [ד], לקמן פל"א [ד].
משלך עשיתי - עיין כלה
רבתי פ"ד, בראשית רבתי
פרשת תולדות (עמ' ק"ח).

ושחה מלא קומתו ארצה, ואמר: אבי שבשמים, יהי שמך
הגדול מברך לעולם ולעולמי עולמים, ותהא לך קורת רוח
מישראל עבדיך בכל מקומות מושבותם, על שהגדלתנו
ורוממתנו וקדשתנו וקלסתנו, וקשרת לנו פתח של דברי
תורה מסוף העולם ועד סופו. התורה שעשיתי לפניך משלך
עשיתי, וגמילות חסדים שעשיתי לפניך משלך עשיתי, ואפלו
הכי בשכר תורה שעשיתי קמעה לפניך, הקנית לי העולם
הזה וימות המשיח ועולם הבא. שנאמר ויבא המלך דוד
וישב לפני ה', ויאמר מי אנכי ה' אלהים ומי ביתי כי
הבאתני עד הלא וגו' (שם פסוק יח), כל הענין, עד ומברכתך
יברך בית עבדיך לעולם (שם פסוק כט).

[ז] משלך משל למה הדבר דומה, למלך שהיה לו עבד,
והיה המלך אוהב אותו אהבה גמורה, ובכל יום ויום
היו מכניסין אותו לפניו, והיה המלך עושה לו כבוד
בפני כל עבדיו, ומשיב אותו העבד לפני המלך ואומר
לו: אדוני המלך, מה מלאכה עשיתי לך יותר מכל שאר
עבדיך, ומה קורת רוח מצאת ממיני יותר מכל שאר
עבדיך, שאתה עושה לי כל הכבוד הזה לפני עבדיך,
לך נאמר ויבא המלך דוד וישב לפני ה' וגו' (שם פסוק יח).
נאמר כאן הלא, ולהלן הוא אומר הבא עוד הלא איש

שמואל

משנת אליהו

סוף כל הדורות, הוא משום התורה והגמילות
חסדים שעסק בהן, רק שבזמן שחפץ לבנות בית
לקב"ה, אז באה השעה שקבל שכר זה. קמעה
- מעט. (ערוך). [ז] נאמר כאן הלא - בא
לפרש המשך הפסוק, שהודאת דוד היתה על מה
שהביאו למלכות. הבא עוד הלא איש - זה
נאמר בעת שבאו להמליך מלך בישראל, והטילו
גורל ונפל על שאול, ונחבא אל הכלים, ושאלו
באורים ותומים הבא עוד הלא איש? דיינו האם
בא לכאן הראוי למלוכה.

התורה שעשיתי לפניך משלך עשיתי - שאתה
הוא הנותן כח וסיוע ללמוד תורה. וגמ"ח
שעשיתי לפניך משלך עשיתי - כמו שכתוב
(דברי הימים א' כ"ט י"ד): כי ממך הכל ומידך נתנו
לך. (ישועות יעקב). בשכר תורה כו' - צריך
להבין, שהרי מתחלה נראה שהקב"ה הכיר טובה
לדוד על רצונו לבנות לו בית, ואילו מדברי דוד
נראה שהוא עבור התורה וגמילות חסדים שעשה,
וצריך לומר שדודי שגודל הברכה שקבל דוד,
דהיינו שהוא יהיה מלך, ובניו יהיו מלכים עד

תנא דבי אליהו

רעז

חילופי גירסאות
 (ז) כו"ג נשנט מינע "אדס".
 (ח) כ"ה כו"ג וד"ר. כו"ג:
 הוסף: עושה אדם תורה
 קמעא אתה שמת שכר
 באלף אלפים שנאמר כו'.
 (ט) כ"ה כו"ג. כו"ג וד"ר:
 שיעשה. כו"ג נוסף כנוסגר:
 ואומר ועתה וגו' כל הפסוק.
 ועוד נוסף: וכי זאת תורת
 האדם שיעשה כו'. (י) כ"ה
 כו"ג וד"ר. כו"ג: אחר כו',
 שנאמר ומה יוסיף כו'.

ציונים
 לשון מלכות ושררה -
 זכרים ק"ב א', ב"ר פניה
 ר', שמור"ר פ"ב ר', תנחור
 שמות ס"י י"ט, ועיין שבת
 ק"ג ב', ב"ר פרשה מ"ה
 י', מדרש לקח טוב בראשית
 ט"ז י"ג, מדרש שכל טוב
 שם, ופרק כ"ב א'. שהרי
 במעשים הטובים כו' - עיין
 זוה"ק ח"ב דף רל"ב ב'.
 לימין השכינה - עיין סא"ז
 פרק כ' [ז] ומש"נ שם.

(שמואל א, י כב), ואומר ג'שו ה'לם כל פנות העם (שם יד לח),
 ואומר אל תקרב ה'לם (שמות ג ה), מה ה'לם שנאמר להלן
 לשון מלכות ושררה, אף ה'לם שנאמר כאן לשון מלכות
 ושררה.

תדע לך שפן הוא, שהרי במעשים הטובים שמצא הקדוש
ברוך הוא בדרך, עתיד להושיב אותו לימין השכינה, שנאמר
נאם ה' לאדני שב לימיני וגו' (תהלים קי א).

[ח] **פיצד, עושה אדם תורה קמעא לפניו, אתה שמת**
שכרו באלף אלפים לטובה ואין שום בריה יודעת, עושה
אדם צדקה וגמילות חסדים קמעא לפניו, כופל אתה שכרו
באלף אלפים לטובה ואין שום בריה יודעת, שנאמר ותקטן
עוד זאת בעיניו אדני אלהים, ותדבר גם אל בית עבדך
למרחוק, וזאת תורת האדם וגו' - שעשה תורה קמעא
לפניו - ה' אלהים (שמואל ב, ז יט), ועוד דבר אחר אמר לפניו:
ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך, ואתה ידעת את עבדך
אדני אלהים (שם פסוק כ), ואומר ועתה אדני אלהים אתה
הוא האלהים, ודברך יהיו אמת וגו', ומברכתך בדרך בית
עבדך

משנת אליהו

אחד אינו יודע כמה הקב"ה כופל השכר לטובה.
 שנאמר ותקטן עוד זאת וגו' - למד ענין זה
 מהפסוק, ששם אנו מוצאין שעבור מעט תורה
 שעושה זוכה לכל הדורות שאחריו, וזהו
 "למרחוק". **וזאת תורת האדם - מפרש הפסוק:**
וזאת - שכל דברים הגדולים הללו, המה משום
תורת האדם - דהיינו התורה שלומד. ועוד דבר
אחד אמר לפניו - נראה הכונה שבתחלה הודה
ושיבח את השי"ת על מה שנותן לו כל כך טובה
מרובה עבור מצות קלות שעשה, ואחר כך הוסיף
ואמר שהכל הוא מתנת חנם לגמרי, וזהו שאמר:
ואתה ידעת את עבדך ה' אלקים בעבור דברך
וכלבך עשית את כל הגדולה הזאת וגו'. שהכל
הוא מתנת חנם.

גושו הלום כל פנות העם - הם שרי העם.
 (רש"י). ולמדנו מכאן שלשרים ונכבדים נאמר לשון
 "הלום". **אל תקרב הלום - שמשא בקש שבניו**
יהיו מלכים, ואמר לו הקב"ה אל תקרב הלום,
שלא זכה לזה. (עיין זכרים ק"ב א', שמור"ר פרשה ב'
ו', ובציונים). תדע לך שכן הוא - שזכה דוד
מאד עבור מעשיו הטובים. שנאמר נאם ה'
לאדוני וגו' - ונאמר שם בהמשך הפסוקים:
בהדרי קדש מרחם משחר. ופירש רש"י: וזאת
תהיה לך בזכות הדרת קדושה שהיה בך מנעוריך,
עכ"ל. [ח] כיצד וכו' - נראה שהוא דברי
אליהו הנביא זכור לטוב שהוסיף ומשבח את
הקב"ה על הנהגה זו שעל כל דבר טוב נותן כזה
שכר עצום. ואין שום בריה יודעת - שאף

עבדך לעולם (שם כח"כט), זה העולם שאין בו מיתה לעולם ולעלמי עלמאי.

[ט] אשרי מי שידע בלבבו מהו אצל אביו שבשמים, וכל מעשיו הוא עושה בבטחון על אביו שבשמים. אשרי מי שהוא ירא שמים בסתר, ונשען ובטח "כמי שהוא תופס מגן ותריס, י"ב [שכן מצינו בדוד, שאף על פי שישורין באין עליו, היה נשען על מעשיו כמי שהוא תפוס מגן ותריס בידו], שנאמר וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת וגו', ויאמר ה' סלעי ומצדתי וגו', מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי וגו', כי בכה ארוץ גדוד וגו', מגן הוא לכל החסים בו וגו', ותתן לי מגן ישעך וגו' (שמואל ב, כב א-לו), עד סוף השירה.

[י] מעשה בכהן אחד שהיה ירא שמים בסתר, וכל מעשיו הפזרים שהיה עושה היה עושה בסתר, והיה לו עשרה בנים מאשה אחת, ששה זכרים וארבע נקבות, ובכל יום

ויום

משנת אליהו

[פ] הרע"ב שבת פ"ו מ"ב). היה נשען על מעשיו - שידע שמעשיו רצויים לפני השי"ת, ומתוך כך גם בזמן שסבל יסורין ידע שישתנה הכל לטובה. וכתב החזו"א זצ"ל: יש עוד ממדת הבטחון, כי על הבוטח שורה רוח קדש ומתלווה עמו רוח עוז המבשרו כי אמנם יעזרהו ה', וכמו שאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים כ"ז ג') אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי, אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח, וזה ענין מתחלף לפי מעלת הבוטח ורב קדשו. (אמונה ובטחון פרק ב' ז'). [י] מעשה בכהן אחד - מתוך שהביא כמה טוב יש להבוטח בהשי"ת וירא שמים בסתר, מביא מעשה זה שבו אנו רואים כמה זכה בעולם הזה עבור כך. (ועיין לקמן מה שהובא מהחפץ חיים). והיה לו עשרה בנים וכו' - שכשם שצריך אדם להתפלל על עצמו שיהיה ירא שמים, כך הוא צריך להתפלל על זרעו שיהיו יראי שמים, כמבואר בתנא דבי

חילופי גירסאות

(יא) כ"ה נכ"ר. נד"ר חז"ני: במי. יב) נוסף מכ"ר.

ציורים

מהו אצל אביו שבשמים - עיין רש"י קהלת ט' א', ועיין לעיל פרק ה' [יד]. בבטחון על אביו שבשמים - עיין בבהגר"א למשלי כ"ה ט"ו. ירא שמים בסתר - עיין לקמן פרק כ"א [טז]. כמי שהוא תופס מגן ותריס - עיין פרדרי"א פרק כ"ח. מעשה בכהן אחד - ילקוט תהלים רמז תשנ"ט כל הענין, ספר חרדים פרק ס"ז, ספר נוהג כצאן יוסף דיני הנהגת היום סי' כ"ג.

[ט] אשרי מי שידע - מתוך שהביא מעלתו של דוד המלך, וכמה זכה עבור מעשיו הטובים, מוסיף ואומר כי הנה מצינו בדוד המלך שידע שמעשיו רצויין לפני המקום, ומתוך כך בכל מעשיו בטח בקב"ה שיגן עליו, וכמו שלומד בסמוך מן הפסוקים, ועל זה אומר אשרי מי שנמצא במעלה גדולה זו. מהו אצל אביו שבשמים - דהיינו שמעשיו רצויים לפני השי"ת, וכל זה יכול אדם לדעת כנזכר בספר זה, ועיין בספר הישר לרבינו תם שער תשיעי בסימני רצון האל יתברך. (ע"פ ישועות יעקב, ועיין לוח ארו למזהר"ח פלאג"י). ירא שמים בסתר - כפי שמשמע לקמן נראה הכונה שמשתדל להסתיר מעשיו הטובים. ונשען ובטח - פירוש שעל ידי שהוא ירא שמים בסתר, זכותו גדולה עד מאד, ומגינה עליו כמו מגן ותריס. ותריס - מין מגן. (ע"פ ערוך). והוא עשוי בצורת משולש.

תנא דבי אליהו

רעמ

חילופי גירסאות
(ג) צ"כ מוסקף: מה היה עושה, בכל יום ויום היה מכניס לבית פנימי וישב ומשמרן בבית החיצון, ומתפלל ומשתטח ומבקש רחמים ומלחך בלשונו עפר כדי שלא יהא אחד מהן בא לידי עבירה ולידי דבר מכוער. (יד) כ"ה צ"כ וד"כ. נוד"ע הגיס: ואמר. (ט) צילקוט הגי': שנה שלמה עד כו'. (טז) צ"כ: בואו לכם אצלי. וד"ע הגיס כלפניו.

צייונים
היה מתפלל - עיין חזו"א סוף חלק טהרות, ובספר חסידים סימן קנ"ו. שלישי היום אני קורא - עיין מש"נ לעיל פי"ג [ה].

ויום ה'ה מתפלל ומשתטח ומבקש רחמים ומלחך בלשונו עפר, כ'י שלא יבוא אחד מהן לידי עבירה ולידי דבר מכוער.
י"אמר: לא יצתה י"א אותה שנה ולא שנית ולא שלישית, עד שפא עזרא והעלה הקדוש ברוך הוא על ידו את ישראל מבבל, ואותו הפה עמהם, ולא נכנס הפה ההוא לעולמו עד שראה פהנים גדולים ופרחי פהנה מפניו ומפני פניו עד חמשים שנה, ואחר כך נכנס אותו הפה לבית עולמו, עליו הכתוב אומר בטח בה' ועשה טוב וגו', והתענג על ה', ויתן לך משאלת לבך וגו' (תהלים לו ג'ד).

[יא] וכך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: בני, וכי יש יכלת בהבלי מכחישי התורה לתן לעובדיהם אכילה ושתייה ומזונות אפלו בעולם הזה, ואין צריך לומר בעולם הבא. אכל אתם בני ישראל ללקחתי אתכם אצלי משום שהכל שלי, והכל מעשה ידי. ולא עוד, אלא שאני יושב על פסא הכבוד שלי, שלישי היום אני קורא ושונה, ושלישי היום

אני

משנת אליהו

יעשה עליהם רושם, ולכן היה מכניס לבית פנימי ומתפלל ומשתטח בבית החיצון, וכעין מה שכתב החפץ חיים: ולערוך לפניו תמיד גודל העוון. **בטח בה' ועשה טוב וגו' והתענג על ה' וגו'** - והכונה שמי שמשטח לה' ומשליך כל בטחונו עליו ומבקש רחמים שיהיו בניו הולכים בדרך התורה והיראה הקב"ה עוזרו שיהיה לו מהם גם כבוד וגדולה בעולם הזה, מלבד שכרו הגדול הצפון לו לעולם הבא. (שם). **[יא] וכך אמר הקב"ה לישראל** - בא לפרש את הפסוק שהביא לעיל: בטח בה' ועשה טוב וגו' והתענג על ה'. **בהבלי מכחישי התורה** - פירוש בהבלי הגוים, דהיינו העבודה זרה. ואין צריך לומר בעוה"ב - שאז לא יהיה שום אליל מבלעדי השי"ת, כמו שכתוב (ישעיה ב' י"ז - י"ח): ונשגב ה' לבדו ביום ההוא והאלילים כליל יחלף. **משום שהכל שלי** - ויש ביד השי"ת ליתן הכל ולעשות הכל.

אליהו כאן. (ספר חרדים פרק ס"ז). **מתפלל ומשתטח** - ובדורינו אנו שמרובים כל כך הנסיונות, והקושי בחינוך רב, נראה שעיקר מצות חינוך הוא בתפלה על הבנים, שיהיו תלמידי חכמים ויראי שמים, ובתפלה זוכים הרבה, כמו שאנו מוצאין בכהן זה. (שמעתי מהגר"ח קנייבסקי שליט"א). **שלא יבוא אחד מהם לידי עברה** - כמה מחויב כל איש להשית עצות בנפשו ולפקח בענין זה על בניו ועל בנותיו שלא ילכו בדרך הרע ולערוך לפניו תמיד את גודל העון שיש בזה [באיסורי עריות וכדו']. וגם לבקש רחמים מהשי"ת עליהם שלא יבואו לידי עבירה ודבר מכוער, ובודאי יעזרוהו ה' ויקבל תפילתו, כמו שאמר התדב"א כאן. (גדר עולם לח"ח פ"ח). ועיין נוסח אחר בחילופי גירסאות, וכוונתו לומר שבכל יום היה מתפלל מאד לקב"ה, והיה חפץ מאד שבניו יראו את גודל תפילתו על הדבר, למען

חילופי גירסאות
(ז) נוסף מ"ר.

ציורים

שברא את העולם בחכמה - [לקמן סי' ע"ג, לעיל פ"א (ב)]. פרד"א פ"ג, שמו"ר פמ"ח ד', תנחו' ויקהל סי' ה', מדרש תהלים מזמור ב', זוה"ק פקודי דף רכ"א א', זו"ח בראשית דף ג', ודף ד', ודף ו', ועיין לעיל פרק ה' [ד]. בררה טחנה והוציא ממנה סולת - סא"ז פ"ב [א].

אני דן את הדין, ושלש היום אני עושה צדקה, וזן ומפרנס ומכלכל לכל באי עולם, ואת כל מעשי ידי שבראתי בעולמי, שנאמר בטחו בה' עדי עד, כי ביה ה' צור עולמים (ישעיה כו ד), ששני עולמים שלי.

[יב] לפיכך אני אומר: הבוטח בשמך באמת לא יבוש לעולם, שנאמר בך בטחו אבותינו, בטחו ותפלטמו, אליך זעקו ונמלטו, בך בטחו ולא בושו (תהלים כב הו), ואומר אליהי בך בטחתי אל אבושה וגו', גם כל קנין לא יבשו וגו' (שם כה ב'ג). וכן הבטחת על ידי עבדיך הנביאים, שנאמר ברוך הנבר אשר יבטח בה', והיה ה' מבטחו, והיה כעץ שתול על מים וגו', והיה עלהו רענן, ובשנת בצרת לא ידאג, ולא ימיש מעשות פרי (ירמיה יז דח).

אשריהם הצדיקים, שפך בטחונן, שהן בוטחין על אביהם שבשמים שברא את העולם בחכמה בכינה בדעה ובהשכל, לךך נאמר והיה כעץ שתול וגו'.

[יג] "[ואומר בעת ההיא יוכל שי לה' צבאות וגו'] (ישעיה יח ז), משלו משל למה הדבר דומה, למלך שהביא עבדו דורון לפניו איפה של חטים, אם טחנה ולא בררה, הרי זה דבר מגנה, אם בררה ולא טחנה, הרי זה דבר מגנה, בררה

וטחנה

משנת אליהו

ששני עולמים שלי - שהרי נודע כי העולם הזה נברא באות ה והעולם הבא נברא באות י, וזהו שלומד מן הפסוק כי ביה ה' צור עולמים, ומזה עלינו ללמוד את מדת הבטחון, שמאחר שבכחו הגדול ברא שני עולמים, ודאי יש בידו לעשות הכל. (ע"פ שמירת הלשון שער התבונה פרק י').

[יב] לפיכך אני אומר וכו' - הוא דברי אליהו, שמאחר שהכל שלו ונותן כפי חפצו, ודאי שהבוטח בו לא יבוש לעולם. וכן הבטחת - פירוש שכל מי שבוטח בו יזכה לרב טוב. שכן בטחונן - פירוש שכן הם מובטחים מהקב"ה.

שברא את העולם כו' - מתוך שהשי"ת ברא את כל העולם, ודאי שהבוטח בשי"ת יזכה לטובה הרבה. בחכמה בכינה בדעה ובהשכל - כמו שכתוב (משלי ג' י"ט): ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו.

[יג] ואומר בעת ההיא יוכל שי לה' צבאות וגו' - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). וכיון שדיבר במעלת הצדיקים שבוטחים בקב"ה, מוסיף לדרוש במעלת התלמידי חכמים כמה שיזכו לעתיד לבא, עד שיבואו לפניו יתברך כ"שיי, וכמו שמבאר והולך. ולא בררה - מן העפר

חילופי גירסאות

(יח) כ"ה צמ"ר וד"ה. צמ"ר
הוסף: כד"י. (ט) כ"ה צמ"ר
וד"ה. צמ"ר הניח: ומהו העץ
אשר יעלה זה, אלו ת"ח
שיש בהם תורה מקרא
ומשנה הלכות ואגדות
ומעשים טובים ושמוש
תלמידי חכמים. והכל
משכימין ויוצאין לפני
הגבורה, ועובדין לבניהן
של ישראל לתלמידי חכמים
מכאן ומכאן, והכל כו'.
(כ) נספח מ"ה.

צייונים

קרא אדם ולא שנה - עיין
לעיל פרק ו' [כז], ב"מ ל"ג
א'. שנה ולא קרא - עיין
שהש"ר פ"ד [יא], מסכת
סופרים פט"ו ה"ח, וע"ע
תוס' ב"ב ק"ג א' (ד"ה
תרויהו), [קדושין ל' א'
(ד"ה לא), תיור"ח כ"ו ב'
(במדר' בהגר"א)].
וחידושי הרש"ש ב"ב ח'
א'. קרא ושנה כו' - קה"ר
פ"ו י"ח, ועיין מגילה כ"ח
ב'. זו מדה בינונית - עיין
רש"י קהלת ה' ט'. יש בו
תורה כו' - עיין דבר פ"א
א', זוה"ק ח"א דף קכ"ה
ב' במדר"ג.

וטחנה ולא הוציא מִמֶּנָּה סֶלֶת, הרי זה מִדָּה בִּינוּנִית, אֲבָל
אם בָּרָרָה וטחנה והוציא מִמֶּנָּה סֶלֶת, הרי זו מִדָּה שְׁלֵמָה.
כָּךְ תִּלְמִידֵי חֲכָמִים דּוֹמִים בְּעוֹלָם הַזֶּה בְּדַבְרֵי תוֹרָה, קָרָא
אָדָם וְלֹא שָׁנָה, הרי זה דָּבָר גָּנְאִי, שָׁנָה וְלֹא קָרָא, הרי זה
דָּבָר גָּנְאִי, קָרָא וְשָׁנָה וְלֹא שָׁמַשׁ תִּלְמִידֵי חֲכָמִים, זו מִדָּה
בִּינוּנִית. אֲבָל אם קָרָא אָדָם תוֹרָה נְבִיאִים וּכְתוּבִים וְשָׁנָה
מִשְׁנָה מְדַרְשׁ הַלְכוֹת וְאַגְדוֹת וְשָׁמַשׁ תִּלְמִידֵי חֲכָמִים, זו מִדָּה
שְׁלֵמָה. לְכָךְ נֶאֱמַר בַּעֲת הַהִיא יוּבַל שִׁי לָהּ צָבָאוֹת וְגו',
לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אֲבִיהֶם שְׁבַשְׁמִים, כְּמוֹ בַּמִּנְחָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ.

[יד] וְכֵן הוּא אוֹמֵר וְעַל הַנֶּחֱל יַעֲלֶה עַל שְׁפָתוֹ מִזֶּה וּמִזֶּה
כָּל עֵץ מֵאֲכָל לֹא יִבּוֹל עָלָהוּ, וְלֹא יִתֵּם פְּרִיו, לְחִדְשֵׁיו יִבְכֶּר,
כִּי מִיָּמָיו מִן הַמִּקְדָּשׁ הֵמָּה יוֹצְאִים, וְהִנֵּה פְּרִיו לְמֵאֲכָל, וְעָלָהוּ
לְתִרּוּפָה (יחזקאל מז יב), "מִה יֵשׁ בְּנֶחֱל זֶה, יֵשׁ בּוֹ תוֹרָה, מִקְרָא
וּמִשְׁנָה וּמְדַרְשׁ וְהַלְכוֹת וְאַגְדוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים וְתִלְמוּד
תוֹרָה, וְהַכֹּל נִמְשָׁכִין וְיוֹצְאִין מִלִּפְנֵי הַגְּבוּרָה, וְעוֹבְרִין בִּינִיָּהן
שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְתִלְמִידֵי חֲכָמִים מִכָּאן וּמִכָּאן, וְהַכֹּל יִהְיֶה מִתְקֵן
וּמִנְחָה לִפְנֵיהֶם.

[טו] מְשַׁלּוּ מְשַׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמָה, לְמֶלֶךְ בֶּשֶׁר וְדָם שֶׁהָיוּ
עֹבְדָיו וּבְנֵי בֵיתוֹ מְסַבִּין לִפְנָיו עַל הַשְּׁלָחַן, ^י[בִּיּוֹן שְׂרָאָה

אותם

משנת אליהו

ויהיה שפע גדול וסיעתא דשמיא בתורה, והוא
ענין הנחל המוזכר בפסוק, שימשך שפע עצום
של תורה מלפני הגבורה. ותלמוד תורה -
נראה הכונה שמלבד שפע התורה שהקב"ה ישפיע
לישראל, אף יתן שפע סיעתא דשמיא לעצם
לימוד התורה. [טו] למה הדבר דומה - ענין
זה שהקב"ה נותן לתלמידי חכמים שפע סיעתא
דשמיא, ואמנם לעיל דיבר על נתינת השפע לעתיד
לבא, ואולם בכל הדורות נוהג מדה זו. כיון
שראה אותם שאכלו את המאכל ומתק עליהם
כו' - כן צריך לומר. (עיין חילופי גירסאות). והיינו

ופסולת. (ישועות יעקב). שימש תלמידי חכמים
- הוא להסביר סתימות המשנה וטעמיה, והוא
נקרא תלמוד. (רש"י שבת י"ג א', וערש"י ברכות מ"ז
ב'). לכך נאמר בעת ההיא יובל שי וגו' -
מפרש את הפסוק על התלמידי חכמים היגיעים
בתורה, שהם יוכלו לעתיד לבא כשי לפני הקב"ה,
לעשות רצון אביהם שבשמים, וזהו השי. כמו
במנחה לפני המלך - פירוש כמו אותו העבד
שהביא מנחה מושלמת למלך, במשל האמור
לעיל. [יד] וכן הוא אומר כו' - בא לדרוש
שלעתיד לבא יוסיפו להגביר חיילים בתורה,

חילופי גירסאות

כא) כ"ה כנ"ר וד"ר. כד"ר
הגיה: לעשות מעשים טובים
ות"ת והכל יהא מתוקן
לפניהם. כב) עין צניאור.

ציונים

ודברי תורה מתוק - עין
אגלי טל שבביאור, וע"ע
בחיורשי רבי אברהם מן
ההר נדרים דף מ"ח א'.
אין עליו נושרים - מנחות
נ"ג ב', במ"ר פ"ח ט',
זוה"ק ח"א דף קט"ז א',
ח"ג דף קכ"ו א'. כניהם
הם תלמידי חכמים - עין
נדרים פ"א א' וצ"ע. יכול
אתה לומר - עין במ"ר
פ"ח ט'.

אותם שאכלו את המאכל ומתק עליהם, ושתו את המשקה
ומתק עליהם, עמד אף הוא] וצבר צבורין לפניהם שאין
להם סוף. כך תלמידי חכמים בעולם הזה בדברי תורה,
בין שקראו את המקרא וישנו את המשנה ודברי תורה מתוק
עליהם, הקדוש ברוך הוא מרחם עליהם, ונותן בהם חכמה
ובינה ודעה והשכל^{כא} ומעשים טובים ותלמוד תורה, לכך
נאמר ועל הנחל יעלה על שפתו וגו'.

[טז] לא יבול עלהו וגו' (שם), מה זית זה אין עליו נושרין
לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, אף תלמידי חכמים
גם בגיהם הם תלמידי חכמים. ואינם פוסקים מדברי תורה
לא ביום ולא בלילה, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים,
שנאמר אשרי כל ירא ה' וגו' (תהלים קכח א').

[יז] יכול אתה לומר, אף העבדים^{כב} אף הגרים שהן יראי
שמים אף הן בכלל אשרי, שאם לא כן ה"ה לו לפתוב
שנאמר אשרי החכמים ותלמידיהם ומלמדיהם, אלא מן
המקרא שלאחריו לא תוכל לומר כך, מדכתיב יגיע כפיך
בי תאכל אשריך וטוב לך (שם פסוק ב').

מעיד

משנת אליהו

התורה אין שינה חוטפתם, ואין מעכבם חמה
וגשמים. (רוח חיים למהר"ח פלאגי זצ"ל). שנאמר
אשרי כל ירא ה' - ושם בהמשך הפסוקים נאמר
שעל יגיעת התורה זוכים ל"אשריך וטוב לך".
[יז] אף הגרים - יתכן שצריך לומר: אף הגוים,
ואם הגירסה הנכונה "הגרים", צריך לפרש הכונה
בגר תושב. (ועין במ"ר פ"ח ט'). שאם לא כן
וכו' - רצונו לומר דמאחר שלא הוזכר בפסוק
שזה רק לתלמידי חכמים, אם כן יש מקום לפרש
שכל מי שירא שמים הוא בכלל ברכה זו, ולא
דוקא התלמידי חכמים. אשרי החכמים -
הלומדים לעצמם ואין מלמדים לתלמידים.
מדכתיב יגיע כפיך וגו' - והם היגיעים בתורה
בכל כחם. (ישועות יעקב).

שכשהמלך רואה שעבדיו נהנים ממאכליו נותן
להם יותר ויותר. ודברי תורה מתוק עליהם -
כתב הגאון רבי אברהם מסוכצ'וב זצ"ל: שמעתי
קצת בני אדם טועין מדרך השכל בענין לימוד
תורה קדושה, ואמרו כי הלומד ומחדש חידושים
ושמח ומתענג בלימודו הרי מתערב בלימודו גם
הנאת עצמו, ובאמת זה טעות מפורסם, ואדרבא
כי זה עיקר מצות לימוד התורה - להיות שש
ושמח ומתענג בלימודו, ואז דברי תורה נבלעין
בדמו, ומאחר שנהנה מדברי תורה הוא נעשה
דבוק לתורה וכו'. (הקדמת אגלי טל). ומעשים
טובים - הכונה שנותן להם סייעתא דשמיא
לעשות מעשים טובים. [יז] לא בימות החמה
ולא בימות הגשמים - שמגודל תשוקתם ללימוד

תנא דבי אליהו

רפג

חילופי גירסאות
(בג) כ"ה נמ"ר וד"ה. נוד"נ
נשמט "וזה" לשמ"ר.
(כד) נמ"ר: יודעי דבר
בעתו. (כה) נמ"ר: טוה
בשוק ומדברת כו'.

ציונים

ונהנה מיגיע כפו - סא"ז
פרק ט"ז [א], ופרק י"ח,
ועיין ברכות ח' א'
ובמפרשים שם, חולין מ"ד
כ', מדרש תהלים מזמור
קכ"ח, מדרש גדול וגדולה
(אוה"מ עמ' פ'). אינו
מבורך - סנהדרין צ"ב א',
ועיין לקמן פרק כ' [ה-ו],
וברכות מ"ב א'. ואין
שריד אלא ת"ח - סנהדרין
שם, חולין קל"ג א', רש"י
איוב כ' כ"א. אשתך כגפן
פוריה כו' - במדבר רבה
פ"ח ט', מדרש תהלים
מזמור קכ"ח, תנחו" וישלח
ס"ו ר', וזה"ק ח"א דף קט"ו
כ'. ושמונו דולק - עיין
שבת כ"ג א'. ומדברת עם
כל אדם - עיין גיטין צ' א',
כתובות ע"ב א'.

[יח] מעיד אני עלי שמים וארץ, שכל תלמיד חכם שאוכל
משלו ונהנה מיגיע כפו, ואינו נהנה משל צבור כלום, הרי
הוא בכלל אשרי. וכל שלחן שאין תלמיד חכם נהנה ממנו
אינו מבורך, שנאמר אין שריד לאכלו, על כן לא יחיל טובו
(איוב כ כא), ואין שריד אלא תלמיד חכם, שנאמר ובשרידים
אשר ה' קרא (יזאל ג ה).

[יט] אשתך כגפן פריה בירכתי ביתך (תהלים קכח ג), אשתך
תהא כגפן שהוא עושה פרות, ולא כגפן שאינו עושה
פרות. ואמתי תהא אשתך כגפן שהוא עושה פרות, כל
זמן שאשתך תהא בירכתי ביתך. מה פתיב בתריה, בנך
בשתלי זיתים (שם), מה זית זה יש בו זית לאכילה, וזית
ליבש, וזית לשמן, וזית לשמן, ושמונו דולק בכל הנרות,
כך כל זמן שאשתך בירכתי ביתך, היא אינה דומה אלא
לגפן שאינה זזה ממקומה לעולם, ובניה דומין לזית, מהן
פעלי מקרא, מהן פעלי משנה, מהן תלמוד, מהן
פעלי משא ומתן, מהן חכמים, ומהן גבונים כדודעי בינה,
כל דבר בעתו. לכך נאמר אשתך כגפן פריה בירכתי ביתך,
בנך בשתלי זיתים וגו'.

[כ] שנייה לה, כדאשה שמהלכת בשוק ומדברת עם כל

אדם

משנת אליהו

עושה פירות, ואינו ראוי לכולם, כמבואר
ביחזקאל (ט"ו ב'). בירכתי ביתך - צנועה
בבית, ולא תהא יצאנית ומדברת עם כל אדם.
(ישועות יעקב). לשמר - לכבישה. (גליון הגרא"י
צוקר שליט"א). ושמונו דולק בכל הנרות -
במדבר רבה גרס: ושמונו דולק [יפה] מכל
השמינים. (עיין בציונים). יודעי בינה כל דבר
בעתו - פירוש שיודעים מה לעשות בכל זמן,
והוא מלשון הפסוק (דברי הימים א' י"ב ל"ב):
ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, ופירוש רש"י
שיודעים לתת עצה לפי הענין של מעשה,
עכ"ל. [כ] שנייה לה - פירוש סוג שני

[יח] ונהנה מיגיע כפו - כאן מפרש כפשוטו,
יגיע כפו ממש. (ישועות יעקב). אינו מבורך
- שהמהנה תלמיד חכם ומקריבו אליו ומארחו
בביתו - ברכה בביתו, כדאיתא בפרק כיצד
מברכין (ברכות מ"ב א') תיכף לתלמיד חכם
ברכה, לכך כל שאינו מהנה תלמיד חכם מנכסיו,
אינו רואה סימן ברכה. (עץ יוסף סנהדרין צ"ב א').
לא יחיל טובו - לא יצליח, כמו (תהלים י' ה')
יחילו דרכיו. (רש"י). [יט] אשתך כגפן
פוריה - מתוך שהביא פסוק אחד ממזמור זה,
בא לפרש המשך המקראות. ולא כגפן
שאינו עושה פירות - שיש גפן ביער שאינו

חילופי גירסאות

(כו) נוסף כ"ה. (כז) כ"ה נוסף: מתגברת על בעלה וגורמת לעצמה שהוין בניה בעלי מומין. מקללת יולדיו בפניו גורמת לעצמה שהוין בעלי מומין. פעם בחוץ כו'. (כח) כ"ה כ"ה וד"ה. 312 ג' וס"ף: רע"ס. (כט) כ"ה כ"ה וד"ה. 6. כ"ה וד"ה: מוציאה. (ל) כ"ה כ"ה. וד"ה: כ"ה. כ"ה: מעשהו המקלקלן הוין להם. (לא) כ"ה כ"ה וד"ה. כ"ה: לעשות מעשים טובים. (לב) כ"ה כ"ה וד"ה. כ"ה: הוין: ופורש והולך.

ציורים

היא גורמת רעה - עיין זוה"ק נשא ק"ה ב', וגדר עולם לח"ח פ"ז. פעם בחוץ פעם ברחובות - מלה"כ במשלי ז' י"ב. חלה בטהרה כו' - כתובות שם. כשביל מעשה המקלקלן - עיין נדרים כ' ב', מסכת כלה, וכלה רבתי פ"א, ובסא"ז פרק כ"ג [ג] ומש"נ שם.

אדם, כו' [ונותנת עיניה בכל אדם], היא גורמת רעה לעצמה, ושיהיו בניה רעים, ומתחייבת בעצמה ובבניה.

מכאן אמרו: אשה רעה גורמת רעה לעצמה ולבניה, שיהיו בניה בעלי מומין. כיצד, כ"ה היא מתגברת פעם בחוץ פעם ברחובות, היא גורמת רעה לעצמה ולבניה שיהיו כל בניה בעלי מומין, ואם לא קוצה לה חלה בטהרה, או פשעה לה מן הנדה האמורה בתורה, גם היא גורמת רעה לעצמה ולבניה שיהיו כל בניה בעלי מומין, ואינה כ"ה מוציאה קורת רוח לעולם, ובשביל למעשה המקלקלן הוין לה בנים חגורין אלמין וסומין, אחד מהן שוטה, ואחד מהן רשע.

[כא] תדע לך שכן הוא, שכל זמן שתלמידי חכמים בבית המדרש ודברי תורה מתוק עליהן, מתוך כך הקדוש ברוך הוא מרחם עליהם, ונותן בהם חכמה ובינה ודעה והשכל ואומעשים טובים ותלמוד תורה. צא ולמד מתינוק הזה, כשדנים אותו אין דנים אותו לא מתחלה כשנולד, ולא משעה שגומלין אותו מן החלב, עד שמכניסין אותו בבית רבו, וכיון שבא אדם בבית רבו למקרא ולמשנה ואחר כך הניח הכל ופרש והלך לו, אז דנין אותו. שנאמר מי האיש החכם ויבן את זאת, ואשר דבר פי ה' אליו ויגדה, על מה אברה הארץ וגו', ויאמר ה' על עזבם את תורת אשך נתתי לפניהם וגו' (תק"ה ט י"ב). אבל אם עוסק במקרא ומשנה ואינו

פורש

משנת אליהו

אנשים. (שם). קוצה - לשון חיתוך חתיכה. (ערוך). [כא] תדע לך שכן הוא - חזון לענין הראשון שדיבר על גודל השפע שזוכים התלמידי חכמים. כשדנים אותו - פירוש כשבני אדם שופטים אותו לטוב או למוטב, אבל הפסוק שמביא הוא כלפי הנהגת הקב"ה. על עזבם את תורת - והיינו כשהיו כבר אחוים בתורה ועזבוה, אזי יש חרון אף גדול.

שאינו דומה לראשונה. ומתחייבת בעצמה - שכל העונש שנגרם לעצמה ולבניה, היא מתחייבת על כך, ונענשת בעולם האמת אף על זה. (ע"פ פירוש הרע"ב ברכות פרק א' מ"א). אם היא מתגברת - נראה הכונה שמסתובבת הרבה בחוץ עד שנראית כמראה גבורתה בחוצות. פעם בחוץ - שהוא אחורי הבית. (מלבי"ם משלי ז' י"ב). פעם ברחובות - במקום רשות הרבים שהוא מלא

תנא רבי אליהו

רפה

חילופי גירסאות
(לג) כ"ה כמ"ר וד"ה. כד"ג
הגיה: הרי זה מביא טובה
לעולם, כי יכול הוא כו'.
(לד) כ"ה כמ"ר. כד"ר חד"ג:
ששמחתן.

ציורים
שהיא משולה לאשה -
קדושין ל' ב', קה"ר פ"ז
[כח], שם פ"ט [ט]. הרי
מדה טובה בעולם - רש"י
משלי י"ב ב'. לבקש
רחמים - עמש"ג לקמן סי'
ק"ב. ויביא מטר לעולם
- תנחו"ת תבא סי' ד', וערש"י
כתובות ה' א' ד"ה ה"ק.

פורש, הכל אוהבין אותו ומרחמין עליו, שנאמר ראה חיים
עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך וגו', כי הוא חלקך
בחיים, ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש (קהלת ט ז).
ומנין לתורה שהיא משולה לאשה, שנאמר מצא אשה מצא
טוב, ויפק רצון מה' (משלי יח כב). וכיון שלומד את התורה
להרי מדה טובה בעולם, יכול הוא לבקש רחמים ולהתפלל
לפני הקדוש ברוך הוא, ויפקפק את הרקיע ויביא מטר
לעולם, לךך נאמר ויפק רצון מה'. ואומר כי כאשה עזובה
ועצובת רוח קראך ה', ואשת נעורים כי תמאס אמר אליהך
וגו', ובחסד עולם רחמתיך, אמר גאלך ה' (ישעיה נד רח).

[כב] בזמן שישראל עוסקין בתורה, ועושין צדקה ומשפט,
הקדוש ברוך הוא שמח בהן, ומגיד להן שישמחתו יהא
עד סוף כל הדורות, שנאמר כי בחר ה' בציון, אנה למושב
לו, זאת מנוחתי עדי עד וגו' (תהלים קלב י"ד). וכך אמר להם
הקדוש ברוך הוא לישראל: בני, וכי מה שמחה יש לו
לאדם? אלא בדברי תורה בלבד. הא כל השמח בכסף וזהב
ובאבנים

משנת אליהו

ברכה לעולם. (נפש החיים ש"ד פרק י"ד). ויפקפק
את הרקיע - פותח את הרקיע בתפלתו. (ישועות
יעקב). שכל היושב ועוסק בתורה אין הפרגוד ננעל
לפניו. (ספר תולדות הצדיקים עמוד ל'). ואשת
נעורים כי תמאס וגו' - פירוש למה את עזובה
ועצובת רוח, לפי שמאסת את התורה שנמשלה
לאשת נעורים. (ישועות יעקב). [כב] בזמן
שישראל עוסקין בתורה כו' - מתוך שהביא את
גודל העונש שיש כשעוזבים את התורה, בא לומר
כמה שזר עצום מקבלים כשעוסקים בה כראוי.
עד סוף כל הדורות - הכונה כל זמן שעוסקין
בתורה ובצדקה ומשפט, אבל אם פסקו, מיד
הקב"ה כביכול כועס עליהן. שנאמר כי בחר
ה' בציון וגו' - וקודם זה נאמר אם ישמרו בניך
בריתי ועדותי זו אלמדם, שהוא עסק התורה
ועשיית צדקה ומשפט. (ע"פ ישועות יעקב).

ראה חיים עם אשה אשר אהבת - מזה לומר
שכשאדם זוכה בתורה, אומר לו הקב"ה ראה
חיים, והכונה שנותן לו שפע גדול בתורה, והכל
הוא עבור עמלך אשר אתה עמל תחת השמש,
שכגודל העמל כן גודל השכר. שנאמר מצא
אשה מצא טוב - והתורה נקראת טוב, כמו שכתוב
(משלי ד' ב'): כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל
תעזבו. (טובי חיים). הרי מדה טובה בעולם -
כן צריך לומר. (עיין חילופי גירסאות). והטעם, שכמו
שבעת המעמד המקודש נתדבקו כביכול בדבורו
יתברך, כן גם עתה בכל עת ממש שהאדם עוסק
והוגה בה הוא דבוק על ידה בדבורו יתברך ממש,
מחמת שהכל מאמר פיו יתברך למשה בסיני, ואז
משתלשל ונמשך שפעת אור וברכה ממקור שרשה
העליון על כל העולמות, וגם כל הארץ מאירה
מכבודו ומתברכת, ומביא הרבה טובה ושפעת

ובאבנים טובות ומרגליות, מה שמחתו בהן לאחר מיתה, הלא לאחר שמחתך - מות, אם בן מה יתרון לכל שמחתו. אבל אתם בני בואו ושמחו עם התורה שמחה שלמה, בדרך שאני שמח בכם לעד ולעולמי עולמים, שנאמר כי אם שישו וגילו עדי עד וגו' (ישעיה סה יח).

[כג] מהו לחדשיו יבבר (יחזקאל מז יב), למחדשי תורה, שמחדשין את התורה בכל יום תמיד. ^{לה} כבן בכור לאביו ולאמו שמחדש דברי תורה, שהכל שמחין בו. פיצד, אם יש לאדם בן בכור בבית רבו, אם יש בו תורה, שמחה מתחדש לו לאביו בכל יום, עליו הכתוב אומר בן חכם ישמח אב (משלי י א). אבל אם פשע הבן בחכמה ומוציא חכמתו לדברים של פטלה ולדברים אחרים, ואביו אינו מפרו, עליו הכתוב אומר חושך שבתו שונא בנו, ואהבו שחרו מוסר (שם יג כד).

[כד] דבר אחר, לחדשיו יבבר (יחזקאל מז יב), למכבדי תורה שמכבדין את התורה בכל יום תמיד. פיצד, עיר שיש בה גוים, ויש בה עשרה בתים של ישראל שמשכימין ומעריבין ^{לי} לבית הכנסת ולבית המדרש, אף על פי שהגוים חוננים נגד סביבותיהם, אפלו הכי הם מכבדים אותם ויראין

מהם

משנת אליהו

[כד] דבר אחר כו' - בא לדרוש את הפסוק באופן אחר, שהטובה הגדולה האמורה לעתיד לבא, היא לאלו שמכבדים את התורה, ואמר שגם בזמן הזה אנו רואים על גודל זכיתם של מכבדי התורה, וכמו שממשיך והולך. למכבדי תורה - דרש כן מלחדשיו יבבר, שהם כמו פרי המתכרת בביכורה וכתאנה בחידושה, שהם מכובדים לכל. (ע"פ ישועות יעקב). ויש בה עשרה בתים - רצה לומר אף על פי שהם מועטים מאד. שמשכימין ומעריבין לבית הכנסת ולבית המדרש - ובזה המה מכבדים את התורה, שמראים כמה היא חשובה להם.

חילופי גירסאות

לה) כ"ה צמ"ר וד"ר. חז"ל. סג"ה: לבן שהוא בכור. לו) כ"ה צמ"ר. צד"ר חז"ל: בבית הכנסת ובבית המדרש.

ציורים

מה שמחתו בהן לאחר מיתה - עיין מש"נ לקמן ס"י ל"ח. אם יש בו תורה כו' - עיין אדר"נ החדש פ"ח. שמחה מתחדש לו לאביו - עיין ב"ר פס"ג א'. ויראין מהן - עיין סא"ז פט"ו ג], תנחו' שלה ס"י ט"ז.

שמחה שלמה - היינו שמחה עולמית, לפי שמה שלומד ועוסק בתורה הרי זה נשאר בידו לעולם. [כג] מהו לחדשיו יבבר - ממשיך לדרוש הפסוק שביחזקאל שהביא לעיל. (ישועות יעקב). למחדשי תורה - דרש "לחדשיו" לשון חידושי תורה, ומילת "יבבר" לשון בכור. (ישועות יעקב). כבן בכור לאביו - רצונו לומר שכשם שכשיש לאדם בן בכור העמל בתורה, הרי הוא מתמלא שמחה עצומה עד למאד. כך כל איש מישראל המחדש חידושי תורה זה גורם שמחה גדולה ושעשועים כביכול לפניו יתברך. ולו תהיה הטובה הגדולה האמורה בנחל היוצא מבית ה'.

חילופי גירסאות
(לז) כ"ה צמ"ד וד"ר. צוד"ג
הוסף: וכן. (לח) נוסף
ממ"ר. (לט) כ"ה צמ"ד
וד"ר. צוד"ג הוסף: הכי.

ציונים
מפני שמצוה קלה - עיין
אבות פ"ב מ"א. להתיר
להן את הפה - מנחות צ"ח
א', ירו' שקלים פ"ו ה"ב,
דב"ר פ"א א'. ועושין
צדקה ומשפט - עיין לעיל
פ"י [ד]. יש בו ארבעה
בתים - שהש"ר פרשה ו'
י"א, פסיקתא רבתי פ"א
ב', זוה"ק ח"ב דף ט"ו ב',
תו"ח דף מ"ה ב' (במהרה)
בהגר"א).

מהם, שנאמר על בן יכבדוך עם עז, קרית גוים עריצים
ייראוך וגו' (ישעיה כה ג).

[כה] ומהו כי מימיו מן המקדש המה יוצאים (יחזקאל מז יב),
מפני שמצוה קלה הרי היא כחמורה, וחמורה הרי היא
בקלה, ^ליאלו ואלו רפואה הן לישראל, בין בעולם הזה, בין
לימות בן דוד, ובין לעולם הבא, שנאמר והיה פרו למאכל
ועלהו לתרופה (שם), ^{לח}[להתיר להן את הפה].

[כו] ובזמן שישראל עוסקין בתורה, ועושין צדקה ומשפט,
הקדוש ברוך הוא שמח בהן, ומגיד להן ששמחתו בהן אלף
אלפים לטובה, בפלים יותר מהם, שנאמר אל גנת אגוז
ירדתי וגו' (שה"ש ו יא), מה אגוז זה יש בו ארבעה בתים, כך
כל חכם וחכם מישראל שיש בו דברי תורה לאמתו, יש
בו ארבעה דברים, חכמה ובינה דעה והשכל.

משלו משל למה הדבר דומה, למלך שהוא בא לבמה ימים
ושנים בתוך ביתו, כשהוא בודק את עבדיו, אינו בודקן לא
על כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות, אלא אומר פלוני
עבדי ^טקרא ושנה? אם אמרו לו שהוא קרא ושנה, והעדיף
על

משנת אליהו

שדיבר במעלתן של ישראל כשעוסקין בתורה
ועושין צדקה ומשפט. נותן שכל זה עד כי
לא יעשה ה' וגו', מקומו לעיל אחר שנאמר
"כי אם שישו וגו'". **כפלים יותר מהם** -
פירוש יותר ממה שישראל שמחין בו יתברך
בקיום מצותיו. **וכפליים** האמור כאן אינו שתי
פעמים, שהרי אמר "אלף אלפים" לטובה, אלא
הכונה שהוא הרבה פעמים יותר ממה שישראל
שמחים]. **יש בו ארבעה בתים** - שהאגוז
מחולק בתוכו לארבע חלקים, על ידי מחיצה
החולקתו באמצעיתו. (יעיין בשה"ר שבציונים
ובמפרשים שם). **כך כל חכם וחכם כו'** -
ולפי זה מתפרש הפסוק שהקב"ה עובר בין
התלמידי חכמים לראות מי שומר המצות ועוסק

[כה] מפני שמצוה קלה היא כחמורה -
כתב רבינו יונה מגירונדי צ"ל: העבירות הקלות
צריכות להיות חמורות בעיני האדם לארבעה
פנים. האחד - כי אין לו להביט לקטנות העבירה,
אבל יביט לגדולת מי שהזהיר עליה וכו', עכ"ל.
(שערי תשובה שער א' ל"ח). וזהו שאמר כאן שמן
הפסוק "כי מימיו מן המקדש המה יוצאים" יש
לנו ללמוד שמצוה קלה הרי היא כחמורה, כי
שניהם יוצאים מפי הקב"ה. **שנאמר והיה
פריו למאכל ועלהו לתרופה** - המצות הקלות
הם דומים לעלים, ומצות החמורות הם דומים
לפרי. (זיקוקין דנורא). **להתיר להן את הפה**
- שמצחצח הפה בדברי תורה. (דב"ר פ"א).
[כו] ובזמן שישראל עוסקין וכו' - שב למה

חילופי גירסאות
(מ) נכ"ר: העתידה לבא
(ולתא שס מ"בין עד "סנא").

ציורים

שידיו פשוטות - סא"ז פרק
כ"ב [א] וש"נ. שלא גילה
לישראל - עיין בביאור,
ולקמן פכ"ג [יד], ובחקדמת
הרמב"ן עה"ת, ובשומר
אמונים הקדמון ויכוח א'
סי' י"ט, וע"ע רש"י תהלים
ק"ט קנ"ב. אינו רואה
מדת פורעניות כו' - עיין
סוטה כ"א א', זוה"ק וקהל
דף ר' א'.

על חבריו שעשה תשובה, מיד מודה לו המלך ועוזב את
הכל ומשמח עמו, לכך נאמר אל גנת אגוז ירדתי. לראות
באבי הנחל, לראות הפרחה הנפנ, הנצו הרמנים (שס), אלו
מעשים טובים ותלמוד תורה שחכמי תורה מצפין להם.
והכל מאין בא? מלפני הקדוש ברוך הוא, שידיו פשוטות
לעושי תשובה, והכל שלו, והכל מעשה ידיו. ולא הניח
הקדוש ברוך הוא דבר שלא גלה לישראל, שנאמר סוד
ה' ליראיו ובקרתו להודיעם (תהלים כה יד), ואומר כי לא
יעשה ה' אלהים דבר, כי אם גלה סודו אל עבדיו

הנביאים (עמוס ג ז).

[כז] מהו ולא יראה כי יבא חם (ירמיה יז ח), לומר לך, כל
העוסק בתורה אינו רואה מדת פורעניות, בין בעולם הזה
בין לימות בן דוד ובין לעולם הבא. ומה הוא? דירת מדה

בינונית

משנת אליהו

המינים עד לעולם, מה שאירע ומה שיאירע להם
ושרשם, וכן כל מה שנאמר באבות ומשה וישראל
כולם הן בכל דור ודור, שכולם מתגלגלים
ניצוצותיהם בכל דור ודור כידוע, וכן כל מעשיהם
מאדם הראשון עד סוף התורה הוא בכל דור
כידוע למבין וכו'. (ביהגרא לספד"צ פ"ה עיי"ש
בארוכה, וע"ע בציונים). **שנאמר סוד ה' ליראיו**
- נראה שמפרש פסוק זה על בני ישראל בזמן
מתן תורה שהיו יראים, ככתוב בתורה (שמות כ'
י"ז), ולכן גילה להם הכל. **גלה סודו אל**
עבדיו הנביאים - אף פסוק זה מתפרש על בני
ישראל בזמן מתן תורה, שהיו בבחינת נביאים,
כמו דרשו במכילתא (בשלה, השירה פ"ג).
[כז] **מהו ולא יראה כי יבא חום** - חוזר למה
שהביא תחלה פסוק זה ומפרש לסופו, ולעיל עבר
לפרש דרך אגב את הפסוק ביחזקאל, ועתה שב
לענין ראשון. (ע"פ זיקוקין דנורא). **מדת פורעניות**
- ו"חום" הוא משל לפורעניות. **ומה הוא** -
פירוש למה נמשל מצבו שאינו רואה חום. **דירת**
מדה בינונית - שדר בזמן שמוג האויר ממוצע

בתורה, וכמו שמבאר להלן. **מודה לו המלך**
- משבח ומפאר אותו. (ישועות יעקב). **לכך**
נאמר אל גנת אגוז ירדתי - ולמדנו מכאן כמה
משתוקק הקב"ה לראות שישראל עוסקין בתורה,
ושמח בכך. **מצפין להם** - שיזכו לתורה
ומעשים טובים. **והכל** - כל הסייעתא דשמיא
בתורה ומעשים טובים. **ולא הניח הקב"ה** -
רצה לומר שלא רק שהקב"ה משפיע בשעתו לכל
תלמיד חכם שפע סיעתא בלימוד התורה וקיום
המעשים טובים, אלא כבר בזמן מתן תורה גילה
הקב"ה לישראל הכל, [ועיין לקמן], ורק צריך
לעמוד ולטרוח לגלות זאת. **שלא גילה לישראל**
- והכלל כי כל מה שהיה והיה ויהיה עד עולם,
הכל כלול בתורה מבראשית עד לעיני כל ישראל,
ולא הכללים בלבד, אלא אפילו פרטיו של כל
מין ומין, ושל כל אדם בפרט וכל מה שאירע לו
מיום הולדו עד סופו, וכל גלגוליו וכל פרטיו
ופרטי פרטיו, וכן של כל מין בהמה וחיה וכל
בעל חי שבעולם, וכל עשב וצומח ודומם, וכל
פרטיהם ופרטי פרטיהם שבכל מין ומין, ואישי

חילופי גירסאות
(מא) צמ"ר: שימצא קורת
רוח בעולם. ווד"נ הגיה
כלפנינו. (מב) כ"ה צמ"ר
וד"ר. צוד"נ הגיה: לכך נאמר.
(מג) צמ"ר: דגים מלוחים
ותפלין. וצד"ר: מלוחים
ותפלין.

בינונית, לא חם ולא צונן. ואיזהו, זה מועד חג הסוכות,

שנאמר עד אושיבך באהלים כימי מועד (הושע יב י).

[כח] ומהו והיה עלהו רענן (דמיה י ח), מא שיצא קורת רוח
ממנו בעולם, שבזמן שישראל עושין רצונו של מקום מה
נאמר בהן, זית רענן יפה פרי תאר קרא ה' שמך וגו' (שם
יא טו), ובאומר לא יראה פי יבא חם, והיה עלהו רענן,
ובשנת בצרת לא ידאג, ולא ימיש מעשות פרי (שם י ח).

[כט] משלו ממשל למה הדבר דומה, לעשרה בני אדם שבאו
במסבה אחת, אחד הביא דגים גדולים, השני הביא דגים
קטנים, השלישי הביא מיני מלוחים, והרביעי הביא תפלים,
החמישי הביא פרוב ותרדין שלוקין, הששי הביא ביצים,
והשביעי הביא גבינה, השמיני הביא בשר שור, התשיעי
הביא בשר איל, העשירי הביא בשר עופות, כל אחד ואחד
הביא אכילה אחת על השלחן, וכל אחד ואחד נוטל מכל
עשר אכילות והולך לביתו בעשר מיני אכילות. כך בין
שבאו עשרה בני אדם לבית הכנסת ולבית המדרש, ולומר
כל אחד ואחד מהם עם כל חבריו דבר אחד, או פסוק

אחד

משנת אליהו

לוי קורת רוח וטוב לו. זית רענן וגו' - שאין
בכל שאר אילנות של שבעת המינים אילן יפה
ועלהו רענן כמו הזית. (פי) הרע"ב בכורים פ"ג
מ"ג. [כט] משלו משל וכו' - מביא משל
לפרש את הפסוק "לא ימיש מעשות פרי"
שהעוסק בתורה ומלמדה לאחרים, אף הם
מלמדים אותו, ולעולם אינו חדל מהוספת עוד
דברי תורה. מיני מלוחים - ירקות הן ושמן
קקולי בלשון ארמי, כמו (איוב ל' ד'): הקוטפים
מלוח עלי שיח. (רש"י קדושין ס"ו א'). ויש גורסים:
דגים מלוחים. (עיין חילופי גירסאות). וכל אחד
ואחד נוטל - דקדק לומר נוטל ולא אוכל,
משום שבין הדברים המנויין יש כאן דברי בשר
ודברי חלב.

וכמו שמבאר והולך. זה מועד חג הסוכות
- ואף על פי שאמרו בעבודה זרה (ג' ב') שפעמים
נמשכת תקופת תמוז במועד חג הסוכות, ובטור
(או"ח סי' תרכ"ה) כתב שמתחיל בו הגשמים, אך
בדרך כלל הוא זמן ממוצע שאינו חם ואינו
צונן, [ויעויין בספר זיקוקין דנורא שהקשה מדוע
לא אמר שהוא מועד חג הפסח, שגם הוא אינו
חם ואינו צונן (ועיין במ"ר פ"ג ו')]. עוד אושיבך
וגו' - שלעתיד לבא יזכו לאותו מזג.
[כח] שיצא קורת רוח ממנו - רצונו לומר
שכשם שבעלי העץ יש קורת רוח להיושב
בצילם, כן יש קורת רוח מהעוסק בתורה. ונוסח
אחר: שימצא קורת רוח בעולם - (עיין חילופי
גירסאות). ורצה לומר שה"רענן" הוא משל שיש

אחד, או הלכה אחת, מכל אחד נוטל עשר הלכות, או עשרה דברים, והולך לביתו בעשרה דברים, או עשרה פסוקים, או עשרה הלכות.

[ל] לפיכך הייתי אומר: מה אפלו ישב אדם ועוסק בתורה ובמעשה מרובה ובכל מדות טובות שפעולם, יניח את הכל וילך לבית הפנסת ולבית המדרש ובכל מקום שמחדישין בו תורה, שבישיבת בית הפנסת ובישיבת בית המדרש שמחה מתחדש להקדוש ברוך הוא בכל יום תמיד. וכן הוא מפרש בקבלה על ידי ישעיהו בן אמוץ: אדני אלהים נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר, יעיר בבקר בבקר, יעיר לי און לשמע כלמודים, אדני אלהים פתח לי און וגו', ואדע כי לא אבוש (ישעיה ג ד), אלה הדברים דבר ישעיה הנביא על ישיבת בית הפנסת ועל ישיבת בית המדרש.

ועל חדושה של תורה בבית המדרש מהו אומר, חדשים לבקרים רבה אמונתך, חלקי ה' אמרה נפשי וגו' (איכה ג כג-כד). [לא] וכן שפאו פושעי ישראל לעקר מלכות מדרוד מלך ישראל, והשיבו אותו תשובה, ומתוך התשובה שהשיבו אותו

חילופי גירסאות

מד) כ"ה צי"ר וד"ר. צד"צ
הגיה: נמצא ביד כל אחד ואחד מהם שהוא נוטל. מה) כ"ה צי"ר. צד"צ וד"ר: ישב אדם ויעסוק בו, ויניח הכל וילך בו. מו) כ"ה צי"ר וד"ר. צד"צ הגיה: וכן כשבאו. מז) כ"ה צי"ר. צד"צ הגיה: בן דוד מן ישראל.

צייונים

נוטל עשר הלכות - תנחו' תרומה סי' ב' ג', משנת ר"א ריש פי"ג, רש"י משלי ג' י"ד. יניח את הכל וכו' - עיין לקמן פרק כ' [ד]. וסא"ז פט"ז [א]. לעקור מלכות - עיין מדרש תהלים מזמור ד' [ח].

משנת אליהו

"חדשים" מלשון חידושים, לפי שהתלמידי חכמים מחדשים בכל בוקר חידושים אחרים. (ע"פ ישועות יעקב). חלקי ה' וגו' - שמעלת חידושים אלו גדולה מאד, לפי שהיא בביתו ובחלקו של ה' - בבית המדרש. [לא] וכשבאו וכו' - סמך ענין זה לכאן כדי לפרש הפסוק "ובשנת בצורת לא ידאג", כי הגם שיש לאדם עונות, הנה כח התורה מועיל לו, שעל ידה בא לתשובה, כמו שמצינו בדוד שהגם שלפי דרגתו היה בידו חטא, ועל כך ריננו אחריו פושעי ישראל, ובכל זאת עליו אמרה השכינה: אתה כהן לעולם. והשיבו אותו תשובה - רצה לומר שבזיו אותו במעשה בת שבע ואוריה, כמו שכתוב (תהלים ג' ג'): רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו וגו'. (ישועות יעקב).

מכל עשר אכילות - שכל אחד מהמסובין מכבד זה את זה. (ישועות יעקב). [ל] לפיכך - פירוש מאחר שאנו רואין מה גודל הזכיה שאפשר לקבל על ידי הלימוד בבית המדרש. בקבלה - נביאים וכתובים. (רש"י ב"ק ב' ב'). לעות - להבין ולהורות. (מהר"י קרא). את יעף - בסא"ז (פי"ד) מפרש שהם התלמידי חכמים שמנדדים שינה מעיניהם בשביל התורה. יעיר בבקר בבקר - שמידי בוקר מעיר אזני לשמוע. (מהר"י קרא). לשמוע כלמודים - מפרש הפסוק על ישיבת בית המדרש ששם שומע הרבה לימודים, וכמו שאמר לעיל. כי לא אבוש - מפרש את הפסוק שעל ידי שלומד בבית המדרש לא יתבייש, והיינו שלא יהיה עליו תביעה. חדשים לבקרים - מפרש

תנא דבי אליהו

רצא

חילופי גירסאות
(מח) נוסף מכ"ר. נוד"ג
סגים: וחזורין בתשובה
שלמה לפניו.

ציונים

גדול כחה של תשובה -
עיין ר"ה י"ז ב'. אין רוני
זו אלא תורה - תרגום
בפסוק זה, שמור"ר פמ"ז ה',
ויק"ר פ"ט א', שהש"ר
פ"ה [יא], מדרש תהלים
מזמור י"ז, מדרש שמואל
פ"ה, מדרש אגדה שמות
כ"ה כ"ג, מדרש סדר גן עדן
(אוה"מ עמ' פ"ו), זוה"ק
ח"ג דף כ"ג ב', וע"ע פס"ר
פ"א ה' [בחוברת הלימוד
בלילה - יעוין מש"נ
בסא"ז פ"ז [טו], וע"ע
ערוכין י"ח ב', סנהדרין
צ"ב א', או"ח סי' רל"ח
ובבבגר"א ומשנ"ב שם,
ר"מ הל' ת"ת פ"ג הי"ג,
רמ"א יו"ד סי' רמ"ו סכ"א].

אותו, באתה השכינה למעלה מדוד, משיבה ואמרה לו:

דוד בני, עליך נאמר נשבע ה' ולא ינחם וגו' (תהלים קי ד).

[לב] בוא וראה כמה גדול כחה של תשובה, שהיא ממלכת

את בני אדם בעולם, וקושרת לבני אדם קשרים בראשיהם,

ומרפא את החולה מאליו, ומצלת אותו מפל יגון ואנחה

וצער, וממלט אותו מדינה של גיהנם.

ובזמן שישאל עושין רצונו של אביהם שבשמים^{מח} מה

נאמר בהן, והסיר ה' ממך כל חלי (דברים ז טו). בזמן שאין

ישראל עושין רצון אביהם שבשמים^{מח} מה נאמר בהן, שובו

בנים שובכים וגו' (ירמיה ג כב).

[לג] אשרי אדם שהוא ירא שמים מתוך שפל רוח, מתוך

ענוה, מתוך התשובה, ומתוך הדין.

[לד] דבר אחר, קומי רני בלילה (איכה ב יט), אין רני זו -

אלא תורה, שנאמר אתה סתר לי מצר תצרני, רני פלמ,

חסובני

משנת אליהו

הרמב"ן באגרתו: ובעבור הענוה תעלה על לבך
מדת היראה. מתוך שפל רוח ומתוך ענוה -
ההפרש בין שפלות הרוח לענוה, שעניו הוא
המכיר גדולת ערכו, ובכל זאת אינו מתייר, אלא
מנמיך עצמו, אבל שפל רוח הוא שלכו נשבר
בקרבו בידועו כל חסרונותיו ומצוירם לפניו תמיד,
אף שנעלמו מעיני הבריות. (תפארת ישראל אבות
פ"ד סי' כ"ג). ומתוך הדין - נראה הכונה שמקיים
כל דיני התורה בדקדוק. ואף דקדוק המצוות
מביא לידי יראת שמים, כמו שהאריך החזון איש
בספר אמונה ובטחון (פ"ג). [לד] אין רוני זו
אלא תורה - יש לפרש שלכך נקראת התורה
רינה, משום שפקודי ה' ישרים משמחי לב (תהלים
י"ט ט), ומתוך השמחה באה הרינה. אתה סתר
לי מצר תצרני רני פלט תסובכני סלה - נראה
שמפרש הפסוק: אתה הקב"ה תהא לי למסתור
מצר, והתורה שהיא קרויה רינה והצללה תסובכני
לעולם, ומכאן לומד שהתורה נקראת רינה.

נשבע ה' ולא ינחם - ובהמשך הפסוק נאמר:
אתה כהן לעולם. ומפרש רש"י שזו המלכות
שהיא גדולה מכהונה גדולה. [לב] בוא וראה
- כיון שהביא שדוד זכה למלכות על ידי התשובה
שעשה, בא להורות גודל מעלת התשובה.
ממלכת את בני אדם בעולם - כשם שמצינו
בדוד שעל ידה זכה למלכות. לבני אדם קשרים
- היינו קשר מלכות. ומרפא את החולה מאליו
- גם זה למד מדוד שכשחטא נצטרע ששה
חדשים, כמבואר ביומא (כ"ב ב'), וכשעשה תשובה
נתרפא. שובו בנים שובכים - ונאמר בסוף
הפסוק: ארפא משובותיכם, שאם יעשו תשובה
מתרפאים לגמרי. [לג] אשרי אדם וכו' -
נראה שמתוך שדיכר במעלת השבים ועושים
רצונו יתברך, ואלו הדברים באים מיראת שמים,
מסיים ואמר כמה מאושר מי שהוא ירא שמים,
ובלבד שבאה מתוך שפל רוח וענוה וכו'. שכל
אלו הדברים מביאים לידי יראת שמים, כמו שכתב

ציורים

שאין שונא שולט - עיין סוטה ט' א', ויעוין ביאור הגר"א לשה"ש ד' ר', ובאוה"ח דברים א' ל"ז, ושם ג' כ"ה. שעתיד הקב"ה לבנותו - לקמן פרק ל' [טז], תנ"י ויצא סי' ט', בראשית רבתי פרשת ויצא (עמ' קל"ז-קל"ח), מדרש חדש פרשת פקודי (עמ' רס"ז), זוה"ק ח"א דף קל"ד א', וח"ב דף ק"ח א', וח"ג רכ"א א', תיקון תיקון ח', ותיקון י"ב, רש"י ירמיה ל"א ג', רש"י ר"ה ל' א', סוכה מ"א א', תוס' שבועות ט"ז ב' (ד"ה אין), מחנה ישראל לח"ח ח"א פכ"ז. לא יקרע - לקמן פרק ל"א [ל], תרגום ישעיה ל"ג כ', רש"י ירמיה שם.

תסובבני סלה (תהלים לב ז), מה כתיב בתריה, שמחו בה' וגילו

צדיקים, והרנינו כל ישרי לב (שם פסוק יא).

[לה] ושמא תאמר עד אותה שעה לא היתה להן שמחה לצדיקים, והלא מצינו שהיה להם שמחה בימי דוד ובימי שלמה, ובזמן אנשי כנסת הגדולה. ומניין שהיתה להם שמחה בימי דוד ובימי שלמה, שנאמר ויזבחו לה' זבחים וגו', פרים אלה אלה אלה כבשים אלה וגם פיהם, וזבחים לרב לכל ישראל, ויאכלו וישתו לפני ה' ביום ההוא בשמחה גדולה וגו' (דה"א, כט כא-כב). ומניין שהיתה להם שמחה בזמן אנשי כנסת הגדולה, שנאמר ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים וישמחו, כי האלהים שמחם שמחה גדולה, וגם הנשים והילדים שמחו, ותשמע שמחת ירושלים

מרחוק (נחמיה יב מג).

[לו] אשריהם הצדיקים, שאין שונא שולט בהם ובמעשה ידיהם. שכן מצינו במשפן שעשה משה, שלא שלט בו שונא, ולא נהפך שלחנו על פניו, אבל במשפן שעשה שלמה שלט בו שונא, ונהפך שלחנו על פניו. אבל מקדש האחרון שעמיד הקדוש ברוך הוא לבנותו בעגלא ובזמן קריב, לא יקרע ולא ישלט בו שונא לעולם, והקדוש ברוך הוא יהא דר בו לעולם ולעולמי עולמים.

צא

משנת אליהו

שאמר שמצינו בימי דוד ושלמה שהצדיקים היתה להם שמחה, וזכו לזאת בזכות עסקם בתורה. [לו] אשריהם הצדיקים כו' - מתוך שדיבר בענין בית המקדש השני, מה שאירע בזמן בניינו, מוסיף לבאר חילוקי בתי המקדש זה מזה, ועוד שבא לסיים לבסוף שגודל מעלת המשכן היתה בזכות התורה ששקדו בה בוני המשכן. ולא נהפך שולחנו על פניו - הוא משל לחורבן. במשכן שעשה שלמה - גם מקדש נקרא משכן. (ערוכין ב' א'). בעגלא - במהרה. (ערוך).

והרנינו כל ישרי לב - גם כאן מפרש הפסוק שאומר לישרי לב תלמדו את התורה, וזהו הרנינו. [לה] ושמא תאמר כו' - נראה שבא לומר שלא תהא סבור שרק לעתיד לבא יהיה שמחה לצדיקים על מה שלומדים את התורה, שהרי הפסוק הוא בלשון עתיד, אלא כבר מצינו בעולם הזה שניתן שמחה לצדיקים, וכמו שמבאר והולך. (ואולי צ"ל: ושמא תאמר עד אותה שעה לא תהיה שמחה כו'). ביום ההוא בשמחה גדולה - פסוק זה נאמר ביום שהמליכו את שלמה בחיי דוד אביו, וזהו

חילופי גירסאות
(מט) כ"ה בכ"ר (ובט"ס
"וילנא", וכע"ז ד"ר. כוד"ג
הגיה: ובבא משה לפני ה'.
(ג) בכ"ר לי "מהו לומר".

ציונים
מה בין סיעתו כו' - עין
ספורנו שמות מ' ל"ו.

[לז] צא ולמד מה בין סיעתו של משה לסיעתו של שלמה,
בסיעתו של משה מה הוא אומר, מט וּתְצַא אֶשׁ מִלִּפְנֵי ה'
וְגו' (ויקרא י ב), ובסיעתו של שלמה מהו אומר, וְכָל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל רֹאִים בְּרֹדֶת הָאֵשׁ וּכְבוֹד ה' עַל הַבַּיִת, וַיִּכָּרְעוּ אֲפִים
אֶרְצָה עַל הָרִצְפָּה וַיִּשְׁתַּחֲווּ, וְהוֹדוּת לָהּ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם
חֲסִדוֹ (דה"ב, ז ג), וְאָמַר שְׁמָחוּ בָּהּ וְגִילּוּ צְדִיקִים, וְהִרְנִינוּ
כָּל יִשְׂרָאֵל לָב (תהלים לב יא), וְאָמַר יַעֲלֹזוּ חֲסִידִים בְּכְבוֹד, יִרְנֶנוּ
וְגו' (שם קמט ה), וְאָמַר יִסֹּר יִסְרֵנִי יְהוָה וְגו' (שם קיח יח). וְכֵן
בְּאַהֲל מוֹעֵד בְּחוּרֵב יֵמֵהוּ אֹמֵר, זֹאת הַתּוֹרָה אֲדָם כִּי יָמוּת
באהל

משנת אליהו

ואומר יסור יסרני יה וגו' - ולמעלה מזה נאמר
קול רינה וישועה באהלי צדיקים, והוא דור
המדבר ששקדו הרבה על התורה וזהו רינה.
(ע"פ ישועות יעקב). ונראה שבא לומר שגם לדור
המדבר שהיו בדרגה כל כך נפלאה, גם הם
התייסרו בזמן הרינה, והוא במה שמתו נדב
ואביהוא ביום הקמת המשכן. וכן באוהל
מועד בחורב (מהו אומר) - אם לא גרסין "מהו
אומר", הרי זה המשך לדלעיל, שגם באהל מועד
בחורב התקיים הפסוק יסור יסרני יה, וכמו
שנתבאר שהוא אמור על מיתת נדב ואביהוא.
ולהגירסא "מהו אומר", הרי זה מוסיף להביא
פסוק נוסף על הצער שאירע להם בזמן הקמת
המשכן, וכמו שמבאר והולך. זאת התורה
אדם כי ימות באהל - מפרש פסוק זה על יום
הקמת המשכן. ונראה הכונה שהרי בנין המשכן
היתה לצורך התורה, וכמו שאמר רבי ישמעאל
(בחיגה ו' א') כללות נאמר בסיני [הרבה דברים
נאמרו בסיני שלא נתפרשו כל צרכן, ופירשו לו
לאחר שהוקם המשכן באהל מועד, רש"י].
ופרטות באוהל מועד [משהוקם המשכן ודיבר
עמו מעל הפרוכת שם פירש לו הכתוב, רש"י].
עיי"ש. ולכן יש לפרש מה שנאמר "זאת התורה"
על יום הקמת המשכן, ובאותו יום - אדם כי
ימות באהל, שמתו נדב ואביהוא.

[לז] צא ולמד - בא לומר עוד הפרש בין משכן
שעשה משה למקדש שעשה שלמה, והכל על
ידי ריבוי התורה שהיה בזמן משה. סיעתו -
אגודה שלו. (ערוך). מהו אומר ותצא אש
מלפני ה' וגו' - כן צריך לומר. (ועיין חילופי
גרסאות). והנה אנו רואים בפסוק שלשה חילוקים
בין השראת השכינה שהיתה במשכן להשראת
השכינה שהיתה בבית המקדש. א. שבמשכן היה
כבר השראת השכינה בתוכו, ורק היה חסר
יציאת האש חוצה, מה שאין כן בימי שלמה
שכל זמן שלא התפלל עדיין לא שרתה בו
שכינה. ב. שבמשכן היתה השראת השכינה
בתוכו, כמו שכתוב ותצא אש מלפני ה', ואילו
במקדש נאמר וכבוד ה' על הבית. ג. שבמשכן
נאמר בעת יציאת האש חוצה: וירא כל העם
וירונו, מה שאין כן במקדש. וזה מתפרש לפי
מה שביאר לעיל כי רינה היא תורה, ואנשי דור
המדבר שהיו צדיקים ביותר, ולמדו הרבה תורה,
לכן זכו להשראת השכינה באופן נעלה. ואומר
שמחו בה' וגילו צדיקים וגו' - גם פסוק זה
מפרשו על דור המדבר, שלפי שהיו צדיקים
וישרי לב, לכן והרנינו, בעת השראת השכינה
במשכן. ואומר יעלו חסידים בכבוד וגו' -
גם פסוק זה מעמיד על אנשי דור המדבר,
שמתוך שהיו חסידים, זכו לירננו על משכבותם.

חילופי גירסאות

(נא) נכ"ר: מיבנה אני.
(גב) כ"ה נכ"ר וד"ר. צוד"ג:
ולאחר.

ציונים

פעם אחת כו' - לקמן סא"ז
פ"א [ז], אבות פ"ו מ"ט,
ועיין בסוף הספר בקונטרס
"מאמרים מתנא דבי אליהו
שאינם לפנינו".
שעה כו' - לעיל סי' כ"ב.
שאיין מלוין לו לאדם -
לעיל פי"ז [כה], סא"ז פי"ז
[טז], קה"ר פ"ב כ"ד, ושם
פי"ג י"ב, ופ"ה י"ז, ופ"ח
ט"ז, פרד"א פל"ד, מדרש
לעולם פ"ה (אור"מ עמ'
רע"א), מדרש חיבוט הקבר
החדש (ילקוט מדרשים
ח"ב עמ' שי"ז), ופרק
גיהנם לר"י בן פרנץ (שם
עמ' שכ"ב), שמחות זוטרי
דר"ח (שם עמ' רצ"ג), ועיין
לעיל סי' כ"ב. השקפה
לברכה - ע"י ירו' מע"ש
פ"ה ה"ה, רצ"ע וי"ל, ועי'
שמו"ר פמ"א א' וברד"ל
שם אות ג', ועיין משנת
רי"א פ"א. (גליון הגר"ח
קנייבסקי שליט"א). ועיין
עוד באורך בדרך אמונה
הלי מע"ש נטע רבעי פ"א
ה"ז בביה"ל, ותנחו'
בשלח סי' כ"ג, כי תשא סי'
י"ד, וזה"ק ח"א דף ק"ד
א'.

בְּאֵהָל (במדבר יט יד), וְאָמַר ה' חֲפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ, יַגְדִּיל תּוֹרָה

וַיֵּאדִיר (ישעיה מב כא).

[לח] פֶּעַם אַחַת הָיִיתִי עוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, וּשְׁנַת בְּצִרְתָּ
הָיְתָה, וּמִצְאֵנִי אָדָם אֶחָד וְאָמַר לִי: רַבִּי, מֵאִיזָה מָקוֹם
אַתָּה, וְאֶמְרָתִי לוֹ: בְּנִי, מִמָּקוֹם פְּלוֹנִי אָנִי, שְׁפָלָם חֲכָמִים
וּרְבָנִים, וְאָמַר לִי: רַבִּי, שֵׁב בְּמָקוֹמִי שְׂאֵנִי מֵרָאָה אוֹתָךְ,
וְאֲנִי נוֹתֵן לְךָ חֲטָיִין וּשְׁעוֹרִין וְכָל מִינֵי קְטָנוֹת, וְאֶמְרָתִי לוֹ:
בְּנִי, אֲפָלוּ אִם אַתָּה נוֹתֵן לִי אֶלֶף אֲלָפִים דִּינָרִי זָהָב אֵין
אֲנִי מֵנִיחַ מָקוֹם תּוֹרָה, וְאָמַר לִי: רַבִּי, מִפְּנֵי מָה? וְאֶמְרָתִי
לוֹ מִפְּנֵי שְׁפָל אוֹתָן בְּנֵי אָדָם שְׂאֵתָה רוֹאָה אוֹתָן בְּעוֹלָם
שְׁמִסְפִּיקִין אֶת עֲצָמָם, וְעוֹמְדִים בְּמָקוֹם שְׂאֵין בּוֹ דְּבָרֵי
תּוֹרָה, יִבְלָאֲחֵר שְׁעָה מֵתִים וְהוֹלְכִים לָהֶם. לְפִי שְׂאֵין מְלוֹיִן
לוֹ לְאָדָם לְבֵית עוֹלָמוֹ אֵלָּא דְּבָרֵי תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים
בְּלִבָּהּ, שְׁנֵאֲמַר בְּהִתְהַלְכָּךְ תִּנְחָה אֶתָּךְ, בְּשִׁכְבְּךָ תִּשְׁמַר עַלְיָךְ,
וְהַקִּיצוֹת הֵיא תְּשִׁיחָךְ (משל' ו כב), וְאָמַר וְהִלָּךְ לְפָנֶיךָ צִדְקָךְ
כְּבוֹד ה' יִאֲסַפְךָ (ישעיה נח ח), וְאָמַר וּלְךָ תִּתְּנֶה צִדְקָה לְפָנֶי
ה' אֲלֵהֶיךָ (דברים כד יג).

[לט] וְכָל זְמַן שִׁישְׁרָאֵל עוֹסְקִין בַּתּוֹרָה, וְעוֹשִׂין רְצוֹן אֲבִיהֶם
שְׁבִשְׁמִים, הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעֲצָמוֹ נִפְנָה אֵלֵיהֶם לְבִרְכָּהּ,
שְׁנֵאֲמַר אֱמֶת מֵאֲרֵץ תִּצְמַח, וְצִדְק מִשְׁמַיִם נִשְׁקֶף (תהלים פה יב),
וְאֵין הַשְׁקָפָה אֵלָּא לְבִרְכָּהּ, שְׁנֵאֲמַר הַשְׁקִיפָה מִמַּעוֹן קִדְשְׁךָ
וְגו', וּבִרְךָ אֶת עַמְּךָ וְגו' (דברים כו טו).

וכל

משנת אליהו

שמופנסים את עצמם. (הגה"ה בספרי תדב"א).
[לט] שְׁנֵאֲמַר אֱמֶת מֵאֲרֵץ תִּצְמַח - שהתורה
נקראת אמת, כמו שְׁנֵאֲמַר (משלי כ"ג כ"ג) אמת
קנה, וכשיש אמת בעולם, אף מן השמים נשקף
צדקה. (זיקוקין דנורא). וְאֵין הַשְׁקָפָה אֵלָּא
לְבִרְכָּה - רצונו לומר שהשקפה האמורה בפסוק
זה היא לברכה, אבל בשאר מקומות שהוזכר

וְאָמַר ה' חֲפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ וְגו' - גם פסוק זה
מפרש על הקמת המשכן, וכמו שנתבאר שתכלית
בנין המשכן היתה בשביל לבאר את התורה
בפרטות, וזהו יגדיל תורה ויאדיר. [לח] פֶּעַם
אַחַת כּו' - מתוך שדיבר בחשיבות העסק בתורה
הנקראת רינה, מביא מעשה זה המורה על גודל
מעלתה של תורה. שְׁמִסְפִּיקִין אֶת עֲצָמָן -

תנא דבי אליהו

רצה

חילופי גירסאות
(ג) נוסף מ"ח.

ציונים

וכל זמן שאין ישראל כו' - עיין לקמן סי' מ"ג, יר' ר"ה פ"ג הלכה ח', פתיחתא לאיכ"ר פ"ב, פסדר"כ פט"ו (קכ"א א') כל הענין. וע"ע בראשית רבתי פרשת תולדות (עמ' ק"ט). ברכתו מרובה מקללתו - תנחו' ראה סי' ד'. ברכן מא' ועד ת' - כ"ב פ"ח ב', ויק"ר פל"ה א', איכ"ר (באבער) פ"א א' (כ"ב א'), מדרש אגדה בראשית מ"ט כ"ה, ועיין לקמן פל"א [לה]. שעברו עליה מאלף ועד תיו - פתיחתא לאיכ"ר כ"ד, איכ"ז א' א', מדרש סדר מחנות (אזה"מ עמ' רצ"א), מדרש היכלות רבתי (ילקוט הרועים הגדול עמ' כ"ג).

[מ] וְכָל זְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹסְקִין בַּתּוֹרָה, וְאֵין עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם, חֵם וְשָׁלוֹם י" [הוא בְּעֶצְמוֹ] נִפְנָה עֲלֵיהֶם לְקַלְלָהּ, שְׁנֵאמַר וַתִּגְדֹּל עַד צָבָא הַשָּׁמַיִם, וַתִּפֹּל אֶרֶצָה מִן הַצָּבָא וּמִן הַכּוֹכָבִים וַתִּרְמָסֶם וְגו', וְצָבָא תִּנָּתֵן עַל הַתְּמִיד בְּפֶשַׁע, וַתִּשְׁלַף אֶמֶת אֶרֶצָה וְעִשְׂתָּה וְהַצְלִיחָה (דְּנִיָּאל ח י"ב). וְאֵין צָבָא הַשָּׁמַיִם אֵלָּא יִשְׂרָאֵל. בְּפֶשַׁע - זֶה פֶשַׁע שֶׁל תּוֹרָה, שְׁנֵאמַר וַתִּשְׁלַף אֶמֶת אֶרֶצָה וְעִשְׂתָּה וְהַצְלִיחָה, הָא לְמַדָּת אִם הִשְׁלִיכוּ יִשְׂרָאֵל חֵם וְשָׁלוֹם אֶת דְּבָרֵי תּוֹרָה לְאָרֶץ, מִיָּד עִשְׂתָּה וְהַצְלִיחָה מַלְכוּת הַגּוֹיִים.

[מא] בּוֹא וּרְאֵה שְׁלֹא בְּמִדַּת בָּשָׂר וָדָם מִדַּת הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, מִדַּת בָּשָׂר וָדָם קָלָלְתוּ מְרֻבָּה מִבְּרַכְתּוֹ, אָבָל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֵינוֹ כֵּן, בְּרַכְתּוֹ מְרֻבָּה מִקְלָלְתּוֹ. בְּשִׁבְרֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל - בִּרְכָן מֵאֶלֶף וְעַד תִּי"ו, מִן אִם בְּחֻקֵּי (וַיִּקְרָא כו ג), עַד קוֹמָמִיּוֹת (שָׁם פְּסוּק יג). וְכִשְׁקַלְלֵן מִן וִי"ו עַד מ"ם, וְאִם לֹא תִשְׁמָעוּ (שָׁם פְּסוּק יד), עַד גָּעֲלָה נִפְשָׁם (שָׁם פְּסוּק מו).

[מב] בַּיּוֹצֵא בַּדְּבָר אֶתָּה אוֹמֵר, וְכָל יִשְׂרָאֵל עֲבְרוּ אֶת תּוֹרַתְךָ וְסוֹר, לְבַלְתִּי שְׁמוֹעַ בְּקִלְדֶּךָ, וַתִּתֵּן עָלֵינוּ הָאֱלֹהִים וְהַשִּׁבְעָה אֲשֶׁר כְּתוּבָה בַּתּוֹרָה מֹשֶׁה עֶבֶד הָאֱלֹהִים, כִּי חָטְאוּנוּ לוֹ (דְּנִיָּאל ט יא), מַה תִּלְמּוּד לֹאמַר, אֵלָּא לְלַמְּדֶךָ שֶׁעֲבְרוּ עָלֶיךָ מֵאֶלֶף וְעַד תִּי"ו.

בוא

משנת אליהו

השקפה, אינו לברכה. (טובי חיים, ועיין בציונים).
[מ] ותגדל עד צבא השמים - גדלה מאד עד אשר באה להלחם בצבא השמים. (מצודת דוד).
וצבא תנתן על התמיד - זמן מועד נתן להיות התמיד מסולק בשביל פשע. (רש"י).
ואין צבא השמים אלא ישראל - שנמשלו לכוכבים. (רש"י).
ותשלך אמת ארצה - ואין אמת אלא התורה. (ח"י הרד"ל לבי"ר פ"ח ה').
[מא] בוא וראה כו' - כיון שהביא ההפרש בין זמן שישיראל

עוסקין בתורה שאז זוכים לשפע ברכה, לבין זמן שחודלים מן התורה שאז יש להם קללה, מוסיף ואומר שבכל זאת הבדל גדול יש בין הקללה לברכה, וכמו שמבאר והולך. ברכן מאל"ף ועד תי"ו - שהם כ"ב אותיות, לרמז שבירכן בכל מה שהפה יכול לדבר, שהם כ"ב אותיות. (מהרש"א ב"ב פ"ח ב').
[מב] מה תלמוד לומר - למה אמר עברו "את" תורתך, ולא אמר עברו תורתך.

חילופי גירסאות

נד נוסף מ"ר. נה נוסף מ"ר. נו נל"ל: ומהיכן.

ציורים

ולא חרבה ירושלים כו' - סא"ז פ"א [ז], אדר"ג החדש פ"ה, משנת ר"א פ"ג (עמ' רנ"ה), בראשית רבתי פרשת בראשית (עמ' מ'), זוה"ק ח"א דף רמ"ב ב', זו"ח דף ח', מדרש היכלות (ילקוט הרועים הגדול עמ' קכ"ג), ועיי' ר"ג נדרים פ"א א', ב"ח או"ח סי' מ"ז, ט"ז שם סק"א. בפשעה של תורה - ביהגריא ישעיה א' ב'. ואין זאת אלא תורה - ירו' מגילה פ"א ה"ה, דב"ר פ"א ד', איכ"ר פ"ג ד', מדרש תהלים מזמור ח', פס"ר פמ"ח ד', בראשית רבתי פרשת ויגש, זוה"ק ח"א דף רט"ו ב', וח"ג דף פ"א ב' ברע"מ, תיו"ח דף י"א א' (במהד' בהגר"א). פירוש רש"י לבר' פ"ה ב'. יעמוד בחצי הלילה - עיי' בבאורה, ובבהגר"א לאו"ח סי' א' ס"ק ט"ז.

[מג] בוא וראה כמה גדול כח פשעה של תורה, שלא יד[ה] חרב העולם בראשונה אלא בפשעה של תורה, ולא חרבה ירושלים, ולא חרב בית המקדש, אלא בפשעה של תורה, שנאמר בפשע יעקב כל זאת (מ"כ א ה), ואין זאת אלא תורה, שנאמר מי האיש החכם ויבן את זאת וגו', על מה אבדה הארץ וגו', ויאמר ה' על עונכם את תורתו וגו' (ירמיה ט יא"ב).

[מד] ברוך המקום ברוך הוא, שבחר בכם בישראל מתוך שבעים לשונות, ונתן בכם חכמה בינה דעה והשכל שתהיו בוטחין בו בכל עת ובכל שעה.

[מה] דבר אחר, קומי רנ"י בלילה וגו' (איכה ב יט), אין רננה זו אלא הודאת היסורין. כיצד, עושה אדם כל מה שהוא עושה, וכאו עליו יסורין ^{נ"ל} [למוכתו ולהציל מידיו כל מה שעשה], יעמוד אדם בחצי הלילה וישפח ויברך וירומם ויגדל ויקדש לשמו של מי שאמר והיה העולם ברוך הוא, שנאמר חצות לילה אקום להודות לך וגו' (תהלים קיט סב).

[מו] "והיכן היה דוד יודע לבגן חצות לילה, אלא כך אמרו חכמים

משנת אליהו

[מג] שלא חרב העולם בראשונה - נראה הכונה לחורבן ארץ ישראל בזמן בית ראשון, שכל ארץ ישראל היתה שוממת. (ועיי' סא"ז פ"א [ז]). [מד] ברוך המקום ברוך הוא - כל זה הוא דברי אליהו לאותו אדם שפגע בו, ואמר לו שאין לדאוג על חסרון המזונות בימי בצורת, לפי שהקב"ה ידו פתוחה להבוטחין בו. (ויקוקין דנורא, ועיי' דברים נפלאים ברמב"ם סוף הל' שמיטה ויובל). [מה] הודאת היסורין - שצריך האדם לרנן ולשבח לקדוש ברוך הוא על ששלח עליו יסורין למרק עוונותיו. (ישועות יעקב). כל מה שהוא עושה - פירוש שעושה עבירות. יעמוד אדם בחצי הלילה - כתב רבינו בחיי: כי תפלת

הלילה היא יותר טהורה מאשר תפלת היום, מחמת כמה טעמים. אחד מהם הוא מפני שהאדם הוא פנוי בלילה יותר מאשר ביום. טעם נוסף מפני שתאוות האכילה והשתיה של הגוף הן חלשות יותר בלילה מאשר ביום וכו'. ועוד מפני שבליילה הוא הזמן הנכון להתבודד עם זכר האלקים, מפני שאז כל אוהב מתבודד עם אוהבו וכו', וכבר נזכרה מעלת התפילה בלילה בספרי הקודש בהרבה מקומות, כגון חצות לילה אקום להודות לך וכו'. (חובות הלבבות שער אהבת ה' פ"ו ע"פ לב טוב עיי"ש בארוכה). להודות לך - ובהמשך הפסוק נאמר: על משפטי צדקך, ומשפט הוא העונש.

חילופי גירסאות
(זו) כ"ה: וכי מה דברים יעזוב אדם לפני [ה]מקום, אלא עשה כל מה שעשה באו כ"ה: (נח) כ"ה כד"ר. כד"ר: הניס: וכן כשבאו. (נט) כ"ה כ"ה: כד"ר וד"ר: אל יכמרו דברים במקום כשאנו יכול לדבר, ואל ידבר דברים, יסתכל כ"ה. ונליון הגרסא: זוקר שלטי"א כתב שהניסא היא: אל יטיח דברים. (ס) כ"ה כ"ה: כד"ר. הניס: שיחטא בנו.

צייונים
כנור היה תלוי - ברכות ג' ב', סנהדרין ט"ז א', תנחומי בהעלותך סי' י', במד' פרשה ט"ז ט"ז, איכ"ר ספ"ב, פסדרי"כ פ"ז (ס"ג א'), פס"ר פ"ז ב', זוח"ק ח"א דף ר"ס ב', זוח"ק דף י"ג ב', רש"י תהלים נ"ז ט'. ועיין מג"א סי' ד' ס"ק ט"ז, ובתרגום דהיי"א כ' ה'. לטובתו הם באים - עיין מש"נ לעיל פ"ג [יח]. לא יאמר בלבו - אגדת בראשית פמ"ז, ספר הבהיר סי' קנ"א, תרגום קהלת ו' י'. שלא לשום אדם נושא כו' - מדרש תדשא פ"ב. אלא לאמתן - תנחומי יתרו סי' ט"ז, שע"ת לר"י שיד' סי' י"ג.

חכמים: כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד, וכשהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו, והתחיל הכנור לנגן מאליו, לכך נאמר חצות לילה וגו'.

[מז] ואומר מכסה פשעיו לא יצליח וגו' (משלי כח יג), נ"ב ר"י להציל מידיו כל מה שעשה — נ"ב באו עליו יסורין. לטובתו הם באים עליו, כדי להציל מידיו כל מה שעשה. לא יאמר בלבו אני צדיק, אני ישר, גומל חסדים אני, עלי יבואו יסורין? אלא אל יסיח אדם דברים במקום שאינו יכול לדבר, ולא ידבר אדם דברים במקום שאינו יכול לדבר. אלא יסתכל אדם בעצמו ויודיע לעצמו שלא לשום אדם נושא הקדוש ברוך הוא פנים, שנאמר בני בכרי ישראל (שמות ד כב), ולהלן הוא אומר בנים אתם לה' אלהיכם (דברים יד א), כשהוא מוסר, אינו מוסר אלא לאמתן, שנאמר וידעת עם לבבך, כי כאשר יסר איש את בנו וגו' (שם ח ה), וכי יש לך אדם בעולם שהוא רוצה בפרעתו של בנו חס ושלום, שנאמר כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים וגו' (שם י ו).

דבר

משנת אליהו

פ"א מ"ה). ונאמר תמיד על דברים קלים ופשוטים. (שמי"ל ח"ב פכ"ב). וזהו שאמר כאן שלא ישיח דברים קלים ולא דברים גדולים. במקום שאינו יכול לדבר - שבדיני שמים אין לו מושג ויכולת לדבר מאומה. יסתכל אדם בעצמו - פירוש בעבירות שעשה. שנאמר בני בכורי ישראל - רוצה לומר לכן מוכיח אותם כמו אב את בנו וכמו שמסיים והולך. (ע"פ ישועות יעקב). אלא לאמיתן - פירוש במדת אמת כפי המגיע. כי כאשר יסר איש את בנו וגו' - כאב שיוכיח את הבן אשר ירצה בו, ואינו מוכיח את הבנים שהוא נושא מהם ויודע שלא יועילום התוכחות. (שע"ת לרבינו יונה ש"ב סי' ד'). ואדוני האדנים - וסוף הפסוק: אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד. הרי שכל מה

[מז] למעלה ממטתו של דוד - ונקביו לצד צפון. (רש"י). רוח צפונית מנשבת - אחד מן ארבע רוחות המנשבות בכל יום, שש שעות ראשונות של יום - רוח מזרחית בהילוך החמה. ושש שעות אחרונות - רוח דרומית. ובתחלת הלילה - רוח מערבית. ובחצות הלילה - רוח צפונית. (רש"י, ועיי"ש באמרי נעם להגר"א). [מז] מכסה פשעיו לא יצליח - ובהמשך הפסוק נאמר: ומודה ועוזב ירוחם. ומפרש שהודאה זו היא ההודאה על היסורין, שעל ידם מתכפרים עונותיו, ומתוך הודאה זו - ירוחם. להציל מידיו כל מה שעשה - להפריש את העבירות ממנו. (עיין רש"י בראשית ל"א ט"ז). אל יסיח אדם דברים - "שיחה" היא דברים בטלים. (מחזור ויטרי אבות

חילופי גירסאות
סא) נוסף מ"ה.

ציונים

ארבעה חרשים - סוכה ג"ב
ב', ועיין במ"ד פי"ד א',
פס"ד פט"ו י"ד, פסדר"כ
פ"ה (נ"א א'), משנת ר"א
פ"ה (עמ' ק"ג), חופת
אליהו רבא (אזה"מ עמ'
קע"ב). במדה שאדם
מודד - עיין מש"נ לעיל
פ"ג [ג]. בשמחה עול
מלכות שמים - עיין לעיל
פט"ז [ז].

[מח] דָּבָר אַחֵר, קוּמִי רָנִי בְּלִילָה וְגו' (איכה ב יט), אִין רָנְנָה
זו אֵלָא שְׂמִיחָה, שְׁנַאֲמַר רָנּוּ לְיַעֲקֹב שְׂמִיחָה (דְּמִיחָה לֹא י), וְאוּמַר
רָנִי וְשְׂמִיחָה בֵּת צִיּוֹן (זְכָרְיָה ב יד), רָנִי בְּרִנְנוֹת הַרְבֵּה וְשְׂמִיחָה
בְּשְׂמִחוֹת הַרְבֵּה, מִפְּנֵי מָה? כִּי הִנְנִי בָּא וְשְׂכַנְתִּי בְּתוֹכָךְ וְגו' (שם).
וְאוּמַר רָנִי בֵּת צִיּוֹן וְגו', הַסִּיר ה' מִשְׁפָּטֶיךָ וְגו' (צְפָנְיָה ג יד-טו),
וְאוּמַר וַיֵּרָאֵנִי ה' אַרְבַּעַה חֲרָשִׁים וְגו' (זְכָרְיָה ב ג), וְאֵלּוּ הֵן:
מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד וּמְשִׁיחַ בֶּן יוֹסֵף וְאֵלֶיהוּ וְכֵהֵן צִדֵּק.

[מט] בְּרוּךְ הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא, שְׁפַחַר בְּחֻכָּמִים וּבְתַלְמִידֵיהֶם
וּבְתַלְמִידֵי תַלְמִידֵיהֶם, וּמְקַיֵּם עֲלֵיהֶם בְּמִדָּה שְׂאֵדָם מוֹדֵד
מוֹדֵדִין לוֹ, כְּמוֹ שֶׁהֵם יוֹשְׁבִים בְּבֵתִי בְּנִסְיוֹת וּבְכַתִּי מִדְּרָשׁוֹת
בְּכָל יוֹם וְקוֹרִין וְשׁוֹנִין לְשֵׁם שְׁמַיִם, וַיֵּרָאֵת שְׁמַיִם בְּלִבָּבָם,
וּמַחְזִיקִין דְּבָרֵי תוֹרָה עַל פִּיהֶם, ^{סא} [וּמְקַיֵּמִין עֲלֵיהֶן כִּי קְרוֹב
אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבְלִבָּבְךָ (דְּבָרִים ל יד)], וּמְקַבְּלִין עֲלֵיהֶם
בְּשְׂמִיחָה עַל מַלְכוּת שְׁמַיִם, כִּדְּכִיכּוֹל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
נוֹתֵן לָהֶם שְׂמִיחָה לְצַדִּיקִים בְּעַל כְּרַחֲם שְׁלֹא בְטוֹכָתָן, שְׁנַאֲמַר
נִתְתָּה שְׂמִיחָה בְּלִבִּי, מַעַת דְּגַנָּם וְתִירוֹשָׁם רַבּוּ (תְּהִלִּים ד ח).

משלו

משנת אליהו

התיבה שבנה עם אביו. (רש"י). [מט] ברוך
המקום כו' - כיון שהביא ענין השמחה על
הגאולה, מוסיף ואומר שהצדיקים יש להם שמחה
כל ימיהם. ומחזיקין דברי תורה על פיהם -
פירוש שיהא תפוס בידם, כמבואר לעיל פרק א'
[ד]. בפ"ך ובלבבך - ויגעו הם בה בפיהם
ובהגיון הלב. (ועיין תרגום יב"ע בפסוק זה). נותן
להם שמחה לצדיקים בעל כרחם - כי הגם
שהוא עצמו ודאי בורח מהכבוד, כי בלא זה בלתי
אפשרי בעולם כלל להיות עוסק בתורה לשמה,
ולא תתקיים אצלו כלל, כמו שאמרנו זכרונם לברכה
בפרק מעלות התורה (אבות פ"ו): אל תבקש גדולה
לעצמך ואל תחמוד כבוד, כי האדם אסור לו לפנות
דעתו לזה כלל, אמנם גדול העצה יתברך שמו
נותן לו שמחה וגדולה בעל כרחו, כמו שאמר
כאן. (נפח"ח שער ד' פט"ז).

שעושה הוא לפי האמת. [מח] אין רננה זו
אלא שמחה - היינו לשמוח על הגאולה אשר
במהרה תפציע וכמו שמבאר והולך. [והגם
שבחצות הוא זמן שראוי להתאונן על החורבן,
כמבואר במג"א ומשנ"ב סי' א', בכל זאת צריך
אף להיות בשמחה על הגאולה הקרובה במהרה
בימינו]. רנו ליעקב שמחה - מביא פסוקים
שמהם מבואר כי רינה היא שמחה. ואומר ויראני
ה' וגו' - נראה הכונה שמאחר שהקב"ה כבר
הראה לו את הגאולים ודאי שיש על מה לשמוח.
חרשים - אומנים. (מצודת ציון). ואלו הן משיח
בן דוד וכו' - נקראו משיח בן דוד ומשיח בן
יוסף - אומנים, שבוניס את בית המקדש. (רש"י
סוכה ג"ב ב.). ואלהיה - חרש אבן שבנה מזבח
בהר הכרמל, ומצינו שהוא עתיד להשתלח. (רש"י).
וכהן צדק - שם בן נח, וקרוי חרש על שם בנין

תנא דבי אליהו

רצמ

חילופי גירסאות
(סב) זכור: ר' ומזבלה
ומעדרה. (סג) כ"ה זמ"ר.
זוד"נ הגיה: בזויות.
(סד) נוסף ממ"ר.

ציונים

ונעשה מקצתו היום - עין
לעיל פ"ג [ה], וסוף פ"ה,
ועיין סא"ז פכ"ד [ח],
שע"ת לר"י ש"ב סי' ט'
(והצדיקים מתגברים).
ומשבח את שמו - לעיל
פ"ז [ה].

[ג] מַשְׁלוּ מַשָּׁל לָמָּה הִדְבֵּר דּוֹמָה, לְמַלְךְ שֶׁהָיָה לוֹ גֵּן עֲצִים
סְמוּךְ לְתוֹךְ בֵּיתוֹ, ^{סב}וְטוֹבֵל הַגִּנָּה וּמַעְדָּרָהּ, וּמַשְׁקָה אוֹתָהּ
מִים מִהַשְׁקוּי, וְנוֹתֵן לָהּ זָבֵל ^{סג}בְּזִמְנָהּ. כָּל עֵץ וְעֵץ שָׁיֵשׁ בָּהּ,
יָמִי זְקֵנוֹתוֹ יָפִים מִיָּמִי בַּחֲרוּתוֹ. ^{סד}[כָּךְ כָּל חָכָם וְחָכָם מִיִּשְׂרָאֵל
שָׁיֵשׁ בּוֹ דְּבָרֵי תוֹרָה לְאַמְתּוֹ, יָמִי זְקֵנוֹתוֹ יָפִין לוֹ מִיָּמִי
בַּחֲרוּתוֹ], שְׁנֵאמַר לֹא יִבְנוּ וְאַחֲרָיו יֵשֵׁב, לֹא יִטְעוּ וְאַחֲרָיו יֵאָכֵל,
כִּי כִימֵי הָעֵץ יָמִי עָמִי וְגו' (שְׁעִיָּה סה כב), וְאוֹמַר לֹא יִגְעוּ לָרִיק
(שָׁם פְּסוּק כג), וְאוֹמַר וְקוֹי ה' יַחֲלִיפוּ כֹחַ, יַעֲלוּ אֲבָר בְּנִשְׁרִים,
יִרְצוּ וְלֹא יִגְעוּ, יִלְכוּ וְלֹא יִיעֲפוּ (שָׁם מ לא), דְּבָר זֶה עֲתִיד
לִהְיוֹת בַּסּוֹף, וְנַעֲשֶׂה מִקְצָתוֹ הַיּוֹם.

[גא] דְּבָר אַחֲרָי, קוֹמֵי רַנִּי בְּלִילָה (אִכָּה ב יט), אֵין רַנָּה זֹו אֵלָא
דְּרֵךְ שְׂבַח. אֲבָל כָּל זְמַן שִׁישְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹן אֲבִיהֶם
שְׂפִשְׁמִים, אַף הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעֶצְמוֹ בָּא וּמַשְׂבַּח אֶת
שְׁמוֹ הַגְּדוֹל בְּפָנֵיהֶם, שְׁנֵאמַר רַנִּי עֲקָרָה לֹא יִלְדָּה, פִּצְחִי
רַנָּה וְצַחֲלִי וְגו' (שְׁעִיָּה נד א), וְאוֹמַר וּבָאוּ וּרְנְנוּ בְּמָרוֹם צִיּוֹן
וְגו' (תְּרִמָּה לא יא).

[גב] לְפִיכָךְ הֵייתִי אוֹמֵר: חֵיב אָדָם שִׁיבְרֵךְ וַיִּשְׂבַּח וַיִּפָּאֵר

וירומם

משנת אליהו

רבו - נראה שמפרש הפסוק שהקב"ה מרבה דגנם
ותירושם של הצדיקים. [ג] למה הדבר דומה
- דבר זה שהקב"ה נותן טובה לצדיקים בעולם
הזה. סמוך לתוך ביתו - נראה שבא לומר שגם
כשהמלך בתוך ביתו הוא רואה את הגינה ומשגיח
עליה. וטובל הגינה - נראה עניינו שהוא
השקאה מרובה. ומעדרה - לשון עידור וניכוש.
(ישועות יעקב). מהשיקוי - מהבור או מהנהר.
(שם). ימי זקנותו יפים מימי בחרותו - כי כל
עוד שזיקין משתבח יותר. כי כימי העץ וגו'
- מביא פסוק שישאל נמשלו לעץ. ואומר לא
יגעו לריק - פירוש שייגיעתם לא תהא לריק, אלא
תועלת גדולה תהא להם שיוסיפו חיל בזקנתם.
יחליפו כח - מוכיח שמצינו בפסוק ענין זה שכל

שמזקינים מוסיפים ומחליפים כח. עתיד להיות
בסוף - שעיקר מדה זו שמוסיפים חיל וכח לעת
זקנה יתקיים לעתיד לבא, אך גם בזמן הזה נוהג
הוא מעט. [גא] דרך שבח - פירוש לשבח
את השי"ת על כל טובותיו. בא ומשבח את
שמו הגדול - שנותן להם כל כך הרבה טובות,
ויודעים אותו יתברך, עד שמאליהם משבחים
אותו יתברך. פצחי רינה וצחלי - וזה על ידי
ריבוי הטובות שיעשה עמהם, כמבואר שם
בפסוקים. ורננו במרום ציון וגו' - ונאמר
בהמשך הפסוק: ונהרו אל טוב ה' על דגן ועל
תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר והיתה נפשם
כגן רוה וגו'. ועל כל טובות אלו מגיע מאליו
השבח. [גב] לפיכך הייתי אומר - מתוך מה

וירומם ויגדל ויקדש לשמו של הקדוש ברוך הוא על כל
 הטובות ורעות שבאות לו לאדם. הא כיצד, פגע בו ארי
 ולא אכלו, יברך וישבח לשמו של הקדוש ברוך הוא, שמא
 לארי היה מזמן, וחס עליו הקדוש ברוך הוא ולא אכלו.
 פגע בו דב ולא אכלו, יברך וישבח לשמו של הקדוש ברוך
 הוא, שמא לדב היה מזמן, וחס עליו הקדוש ברוך הוא
 ולא אכלו. פגע בו כלב ולא אכלו, יברך וישבח לשמו של
 הקדוש ברוך הוא, שמא לכלב היה מזמן, וחס עליו הקדוש
 ברוך הוא ולא אכלו. פגע בו זאב ולא אכלו, יברך וישבח
 לשמו של הקדוש ברוך הוא, שמא לזאב היה מזמן, וחס
 עליו הקדוש ברוך הוא ולא אכלו. פגע בו נחש או עקרב
 ולא עקצו, יברך וישבח לשמו של הקדוש ברוך הוא, שמא
 לאלו היה מזמן, וחס עליו הקדוש ברוך הוא ולא עקצוהו.
 הפהו קוץ במקום בשר ולא הפהו במקום גידים ועצמות,
 יברך וישבח לשמו של הקדוש ברוך הוא שלא הפהו במקום
 גיד ועצם, וכל המתפלל ונותן הודאה על הקלות, באלו
 התפלל ונותן הודאה על החמורות, ^{ס' שצנאמר} על זאת יתפלל
 כל חסיד אליך לעת מצא וגו' (תהלים לב ו).

[נג] פעם אחת היו רבותינו ושאר חכמים יושבין בבית
 המדרש, והיו חולקין זה עם זה, ואמרו מהיכן אליהו

בא

משנת אליהו

עליו מן הטוב, ויתפלל על העתיד שתבא לו
 טובה. (פי' הרע"ב ברכות פ"ט מ"ד). כאילו התפלל
 כו' - שהקב"ה מציל אותו על ידי זה מחמורות.
 (ישועות יעקב). לעת מצוא וגו' - וסוף הפסוק:
 רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו, דהיינו
 חמורות. (ישועות יעקב). [נג] פעם אחת כו' -
 נראה שכיון שמסיים הדרוש הארוך על הפסוק
 קומי רוני בלילה, בא לומר על יחוס הדורש שהוא
 אליהו הנביא זכור לטוב. [נאפשר שמעשה זה
 שייך לעיל אחר ארבעה חרשים].

חילופי גירסאות

(סח) כ"ה נכ"ר וד"ר. נד"ר
 הגיה: מה שבאות לו לאדם
 בין טובות ובין רעות.
 (סו) נכ"ר מוסף: למה,
 שהקדוש ברוך הוא פורע
 מן החמורות.

ציונים

על כל טובות ורעות - עיין
 ברכות ל"ג ב', ודף מ"ח ב',
 ודף נ"ד א', מגילה כ"ה א'.
 פגע בו ארי - עיין בבבאור,
 וע"ע שבת קכ"א ב', וירר'
 שם פי"ד ה"א, אדר"ג
 החדש פל"ה, שמחות
 זוטרת דר"ח (ילקוט
 מדרשים ח"ב עמ' ר"צ).
 הכהו קרן - עיין זוה"ק
 ח"א קע"ג ב', ובספר קיצור
 חובות הלבבות שער עבודת
 האלקים. הודאה על הקלות
 - עיין בבבאור. פעם אחת
 סא"ז פט"ו [ח], ילקוט
 ויצא רמז קכ"ח, וסוף
 פרשת ויצא (ויש שם ט"ט),
 מלכים רמז ר"ח, ב"ר פ"א
 ט', מדרש שכל טוב
 בראשית ל' י"א כל הענין,
 ועיין אגדת בראשית פרק
 ס"ג, רד"ק דהיי"א ח' כ"ז,
 אר"ז ח"ג ב"ק סי' פ"ח,
 סדר הדורות (הועתק
 במבוא, ועיי"ש בהגהות).

שלמד על החובה לשבח את הקב"ה על כל
 טובותיו. פגע בו ארי ולא אכלו - שאין אדם
 רואה את החיה אלא אם כן נתחייב שימות בחיה,
 ואין אדם רואה את הנחש אלא אם כן נתחייב
 שימות בנחש, אלא רחמיו של הקב"ה מרובין.
 (מדרש תהלים כת"י, ונדפס בהערות ר"ש בובר למדרש
 תהלים מזמור ק"ח). שלא הכהו במקום גיד
 ועצם - שהוא מקום מסוכן וקשה להתרפא מן
 מקום בשר. (ישועות יעקב). הודאה על הקלות
 - שצריך שיתן אדם הודאה לבוראו על מה שעבר

תנא דבי אליהו

שא

חילופי גירסאות
(סז) נוסף ממ"ר. (סח) כ"ה
נכ"ר וילקוט. נד"ר: משיחנו.
נז"ג ד"ו: בן דוד, וטס"ה.

ציונים

מזרעה של רחל - תנחו'
ויחי סי' י"ב, מדרש תהלים
מזמור צ', הגהות מיימוניות
פ"ג דאבל ה"ב, ועיי"ש
ברדב"ז, וברד"ל לפרד"א
פמ"ז אות ל"ט, ויעוין שער
הגלגולים הקדמה ל"ב.
ויערשיה ואליה כו' - מדרש
אגדה דברים י"ב ט', ועיין
שמו"ר פרשה מ' ד', תנחו'
תשא סי' י"ג, ויעוין תרומת
הדשן סי' רל"ג. עוגה
קטנה בראשונה - עיין רש"י
מלכים א' י"ז י"ג, תוס' ב"מ
קיד"ד ב' (בר"ה מהו),
הקדמה לתנ"י (ע"ג א').
ולפני ה' ישפוך שיחו - עיין
זוה"ק בלק דף קצ"ה א'.

בא, זה אומר מזרעה של רחל, וזה אומר מזרעה של
לאה, עד שהן חולקין זה עם זה, באתי אליהן ועמדת
לפניהן, ואמרתי להן: רבותי, אין אני בא אלא מזרעה
של רחל, ואמרו לי תן סימן לדברך, אמרתי להן ולא
ס' [כך] כתיב ביחסין של שבט בנימין ויערשיה ואליה
וזכרי בני ירחם (דה"א, ח כו), ואמרו לי ולא כהן אתה,
ולא כך אמרת לאשה האלמנה אף עשי לי משם ענה
קטנה בראשונה, והוצאת לי ולך ולבגד תעשי באחרונה
(מלכים א, י"ז ג'), אמרתי להן אותו תינוק משיח בן יוסף היה,
ורמזו רמזתי לעולם שאני יורד תחלה לבבל ואחר כך
יבוא ס' משיח.

[נד] מאי לראש אשמרות (איכה ב יט), אפלו עני שבשראל
שיש בו תורה ומעשים טובים, נוח לו להתקדוש ברוך
הוא יותר מאחאב מלך ישראל, שנאמר טוב ילד מספן
וחכם וגו' (קהלת ד ג'), ואומר תפלה לעני כי יעטף, ולפני
ה' ישפוך שיחו (תהלים קב א).

[נה] עמד דוד בתפלה לפני הקדוש ברוך הוא, ואמר
לפניו

משנת אליהו

הנה. תורה ומעשים טובים - רצונו לומר כמו
שדרש לעיל מה שכתוב קומי רוני בלילה שהוא
תורה, והודאת היסורין, ושמחה וכו', ועל האיש
המקיים כל זה נאמר "לראש אשמורות". יותר
מאחאב מלך ישראל - דריש "אשמורות" לשון
שומרון, וראש שומרון הוא אחאב. טוב ילד
מסכן וחכם - וסוף הפסוק: ממלך זקן וכסיל.
הילד מסכן וחכם הוא בעל תורה ומעשים טובים,
והמלך זקן וכסיל הוא אחאב מלך שומרון.
ולפני ה' ישפוך שיחו - מכאן לומד על
חשיבותו של העני שהרי הוא עומד לפני ה'.
[נה] עמד דוד בתפלה כו' - מפרש את המזמור
של "תפלה לעני" שדוד המלך התפלל על כלל
העניים שכיון שהקב"ה כל כך מלא רחמים, אם

עוגה קטנה - והוא מדין חלה, ואף שלא היה
בעוגה כדי שיעור חלה, בכל זאת ביקש כעין
חלה. (פי' הרד"ל לפרד"א פל"ג הגהה ב'). אותו
תינוק - בן האלמנה. (ישועות יעקב). שאני יורד
תחלה - ולכן אמרתי לעשות לי עוגה בראשונה,
ולבנה באחרונה, לרמוז שאני בא בראשונה, והוא
אחר כך, אבל לא לשם חלה, כי אין אני כהן.
(ישועות יעקב). לבבל - כל חוץ לארץ נקראת
על שם בבל. (עיין מג"א סי' קנ"א ס"ק ט"ו). ואפשר
הכונה שיבשר בכל העולם על הגאולה. (עיין מדרש
פרקי משיח, אוה"מ עמ' שצ"ג). ואחר כך יבוא
משיח - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). והיינו
משיח בן יוסף. [נד] מאי לראש אשמורות
- בא לפרש המשך הפסוק, שאת ראשו דרש עד

חילופי גירסאות

סט) תי' "לא" ממוקם (עי' תוס' מגילה כ"א א' ד"ה אלמלא). (ע) כ"ה בד"ר, וכע"ז בד"ר. צוד"ג הוסיף: לכן.

ציונים

מה עשית לנו בחכמתך - עיין מכילתא יתרו [בחדש] פ"ו. במדה שאדם מודד - עיין מש"נ בפ"ג [ג]. לעשותה באנחה - עיין סנהדרין דף מ"ו א'. ועוד אמר דוד - ילקוט לך לך רמז ע"ח כל הענין.

לפניו: רבונו של עולם, אלמלא לא פתכת לנו בתורתך על שלשים ועל רבעים (שמות כ ה), אין אדם חי על פני האדמה, ונחרב העולם כלו, אבל מה עשית לנו בחכמתך ובתבונתך, פתכת לנו בתורה על שלשים ועל רבעים, ולא עד סוף כל הדורות, בודאי ה' ארך אפים ורב חסד. מפני מה? מפני שאתה רחום וחנון, אתה ארך אפים וחסיד וצדיק, ודן אתה לבני אדם לכל איש כדרכיו, ומשלם אתה לכל אחד ואחד כמעשיו, ומקים אתה עליהן במדה שאדם מודד בה מודדו לו. מפני שאתה חפץ בטובה, ואין אתה חפץ ברעה, וחפץ אתה בטובה לעשותה בשמחה, ואין אתה שוקד ברעה, לעשותה באנחה, שנאמר כי לא יאל חפץ רשע אתה, לא יגרד רע (תהלים ה ה), ואומר ממעמקים קראתיך ה' וגו' (שם קל א"ח).

[נר] ועוד אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של

עולם

משנת אליהו

בעון האב כי אם עד ארבעה דורות, ומשום שאינו רוצה להעניש אדם במה שלא עשה. מפני שאתה חפץ בטובה - נראה שבא לפרש מדוע אינו מעניש יותר, הגם שברכיו העונש יש יותר כפרה, ומשום שחפץ בטובת ברוואיו, ואינו חפץ בעונש. ואין אתה שוקד - אין אתה ממחר. (ישועות יעקב). לעשותה באנחה - כאילו אמר אלא לעשותה באנחה. וזה משום שהשכינה מצטערת על פורענותם של רשעים. (ישועות יעקב). לא יגורך רע - ובספרים האריכו שהרע והעונש כביכול אינו ישירות ממנו יתברך, אלא שמסלק השגחתו, וממילא בא העונש, וזהו לא יגורך רע, שאינו מתייחס אליו. ממעמקים קראתיך ה' וגו' - ונאמר שם: אם עונות תשמור וגו' כל הענין. (ישועות יעקב). [נר] ועוד אמר דוד - גם זה הוא המשך ביאור התפלה של דוד על העני, שהתפלל שלכל הפחות יהיו בני העני - צדיקים.

כן שירחם גם עליהם. אין אדם חי על פני האדמה - נראה הכונה דהנה בסנהדרין (כ"ז ב') פירשו חז"ל את הפסוק (שמות כ' ה') פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים, שהוא במקום שהבנים אווזים מעשה אבותיהם בידיהם, ופירש רבינו המהר"ל מפראג (גור אריה פרשת עקב) שכל זמן שאין הבן יותר צדיק מן האב, הרי הוא נחשב עושה מעשה אבותיו. ומעטים מאד זוכים להיות במדריגה שאין אווזין מעשה אבותיהם בידיהם, ומעתה אילולי שהקב"ה היה מעניש רק עד דור שלישי ורביעי, היה העונש לכל הדורות הבאים אחריו, וזהו שאמר כאן שמתוך מדת רחמיו אינו מעניש עד סוף כל הדורות. בודאי ה' ארך אפים - פירוש ולכן אינו מעניש עד סוף כל הדורות, ואחר כך מפרש יותר. מפני מה - בא לפרש יותר את הענין מדוע אין הקב"ה מעניש עד סוף כל הדורות. לכל איש כדרכיו - ולכן אינו חפץ להעניש הבן

חילופי גירסאות
 (עא) כ"ה זכ"ר, וכע"ז
 זכ"ר. זכ"ר הגיה: לפניך על
 שם עשרה. (עב) נוסף
 זכ"ר. (עג) כ"ה זכ"ר
 וז"ל. זכ"ר. הוסף: אם.
 (עד) כ"ה זכ"ר וז"ל. זכ"ר
 הוסף: בנים. (עה) כ"ה
 זכ"ר. זכ"ר: על בנים.
 (עו) כ"ה זכ"ר. זכ"ר וז"ל
 נוסף: בנים.

צייונים
 אלא לעניים - ע"י נדרים
 פ"א א' (גליון הגר"ח
 קנייבסקי שליט"א). ועיין
 אהבת חסד לח"ח ענין
 משכיל אל דל פרק ד'. כדי
 שירבו רחמים - יבמות ס"ד
 א', ב"ר פמ"ה ד', תנחומ'
 תולדות סי' ט', וזה"ק ח"א
 קל"ז א'.

עולם, עני במה יקרא שמו לפניך, בשלמא העשיר יקרא
 שמו על ממונו, על שם כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות,
 ועל שם ^{עב} [כל] כלי חמדה שבעולם. אבל העני במה יקרא
 שמו לפניך, אלא יקרא שמו על שם בנו. הא כיצד, ^{עג} עומד
 בנו בבית הפנסת ובבית המדרש וקורא בתורה, ואומרים
 הבריות: בן מי זה? בן איש פלוני עני הוא, ונמצאו הרבים
 מברכים שמו הגדול על ידו, וכן אם עומד בנו ושואל הלכות
 בבית המדרש. הא למדת שאין הקדוש ברוך הוא נותן בנים
 בני בעלי תורה אלא לעניים, שנאמר אל תגזל דל כי דל
 הוא, ואל תדבא עני בשער, כי ה' יריב ריבם, וקבע את
 קבעיהם נפש (משלי כב כ"ב).

[נז] פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום, ומצאתי אדם
 אחד, ואמר לי: רבי, מפני מה בעלי פתים של ישראל
 נעצרים על בנים מהיות להם ^{עד}, אמרתי לו: בני, מפני
 שהקדוש ברוך הוא אוהב אותם אהבה גמורה ושםח
 בהן, לפיכך מצרפם כדי שירבו רחמים ^{עז} לפניו. ואמר לי:
 רבי, לא כן הוא, אלא מפני שיש להם טינא בלבבם,
 ונושאין הרבה נשים שלא לשם פריה ורבייה, ואמרתי לו:
 בני, הרבה בעלי פתים יש לנו וחמודים הם, ואין להם
 אלא אשה אחת, ואף על פי כן הן נעצרים על בנים
 מהיות להם ^{עו}.

ותדע

משנת אליהו

בנים תלמידי חכמים, סמך מעשה זה לכאן בענין
 זכיית הבנים. כדי שירבו רחמים - כי על ידי
 התפלה פונה האדם את לבו לה', ולכן לא ייטיב
 ה' לטובים רק בתפלה, שעל ידה יפנה האדם
 לבו אליו. (יפה תאר על ב"ר). **טינא** - ענין רפש
 וטיט, ורצה לומר תאות יצר הרע. (ישועות יעקב).
וחמודים הם - חביבים ונחמדים במעשיהם
 הטובים. (ישועות יעקב). ורש"י (בראשית כ"ז ט"ו)
 מפרש "החמודות" נקיות. (שי למורא).

יקרא שמו על ממונו - כן צריך לומר. (עיין
 חילופי גרסאות). ורצה לומר שמתוך עשירותו
 המופלגת בריבוי נכסיו, נזכר שמו בפי הכל, וכולם
 יודעים אותו. **מברכים שמו הגדול על ידו** -
 פירוש שמשבחים את הקב"ה בראותם תענוגי
 התורה על ידו של זה. **שנאמר אל תגזול דל**
 - ומה יש לגזול מן הדל, כי אם דבר זה שבנו
 יודע לקרות ולשנות, ואל תמנענו מכך. (זית רענן).
 [נז] **פעם אחת כו'** - מתוך שהביא ענין זכיית

חילופי גירסאות

עז) כ"ה כז"ר וזילקוט
ע"י"ס. דד"ר: שבעים שנה.
זז"ג הגיה: פ"ה שנים.
עז) כ"ה כז"ר וזילקוט.
גד"ר: שבאו שניהם ושמחו
בם. זז"ג הוסיף: שניהם
יעקב ועשו להם ושמחו בם.
עט) נוסף מכ"ר וזילקוט.

ציונים

שהיו עקרים - עיין פסיקתא
רבתי פמ"ד ה'. עשרים
שנה - פרדר"א פל"ב,
בראשית רבתי פרשת וצא
(עמ' ק"מ), ועיין סדר
הדורות (ב' אלפים תתע"א).
ארבע עשרה שנה - עיין
סדר עולם רבא פ"ב
ובראשית רבתי שם (עמ'
קמ"א) וצ"ע. י"ט שנה
- עיין בבבא, ובראשית
רבתי שם. מכאן אמרו -
ילקוט שמואל רמז קנ"ב כל
הענין. אם יש בו באדם
כו' - לקמן פרק ל' [לג]
הוא בנו"א וש"נ.

ותדע לך שכן הוא, צא ולמד מאברהם אבינו ושרה אמו
שהיו עקרים עד שבעים שנה וחמש שנים, והרבו רחמים עד
שבא יצחק להם ושמחו בו. וכן צא ולמד מן יצחק ורבקה
שהיו עקרים עשרים שנה, והרבו רחמים עד ששבא יעקב
ושמחו בו. וכן צא ולמד מרחל שהיתה עקרה ארבע עשרה
שנה משני ילדים, והרפתה רחמים עד שבאו שניהם לה
ושמחה בהן. וכן צא ולמד מחנה שהיתה עקרה עד [תשע
עשרה שנה וששה חדשים], והרפתה רחמים עד שבא
שמואל לה ושמחה בו. אלא על ברחך צריך אתה לתפס
בידך מדה הראשונה שאמרתי לך מתחלה, מפני שהקדוש
ברוך הוא אוהב אותם אהבה גמורה ושמח בהן, לפיכך
מצרפן כדי שירבו ברחמים לפניו.

[נח] דבר אחר, לראש אשמורות (איכה ב יט), אפלו עיר קטנה
שבארץ ישראל שיש בה תורה, טובה לפני הקדוש ברוך הוא
יותר משומרון שאין בה תורה, שנאמר אנכי שלמי אמוני
ישראל וגו' (שמואל ב, כ יט), אפלו עיר קטנה.

[נט] מכאן אמרו: אם יש בו באדם דרך ארץ ומקרא
בלבד, מוסרין לו מלאך אחד לשמרו, שנאמר הנה אנכי

שלח

משנת אליהו

שבועים שנה וחמש שנים - כן צריך לומר. (עיין
חילופי גרסאות). לפי שאברהם נשא את שרה
בהיותו בן עשרים וחמש, ונולד להם יצחק בהיותו
בן מאה, הרי שבעים וחמש שנה המתונו לבנם.
(זית רענן). ואף שאברהם כבר נולד לו ישמעאל,
מכל מקום היו עקרים מלהוליד זה מזה. שהיתה
עקרה ארבע עשרה שנה משני ילדים - לפי
שיוסף נולד לה אחר שבע שנים, ובנימין אחר
שבע שנים נוספות. (זית רענן). וצריך להבין מדוע
נחשב שהיתה עקרה ארבע עשר שנים, מאחר
שילד אחד כבר נולד לה אחר שבע שנים. מחנה
שהיתה עקרה [י"ט שנה וששה חדשים] -
שעשר שנים שהתה עמו ולא ילדה ונטל את

פנינה, וילדה לו עשרה בנים, וכשתתן שמונה
שנים לעיבורים, ושנה אחת לעבורו של שמואל,
הרי תשע עשרה שנה. (פסיקתא רבתי פמ"ד).
[נח] יותר משומרון - וזהו "לראש אשמורות",
שהיא יותר חשובה משומרון, ודרש אשמורות -
כמו שומרון. (ע"פ זד"ג). שנאמר אנכי שלמי
אמוני ישראל וגו' - וסוף הפסוק: אתה מבקש
להמית עיר ואם בישראל, שאף על פי שעיר
קטנה היא, מתוך שיש בה תורה היא חשובה
כעיר גדולה. (מאורי אש). [נט] מכאן אמרו -
זה נלמד מהמשך הפסוק למה תבלע את נחלת
ה', שמוכח שהקב"ה שומרן, והוא עבור התורה
שיש בהן. (זית רענן).

חילופי גירסאות
 (פ) כ"ה צלקוט. ועיין לקמן
 פקק ל' [לג]. נכ"ר: בחמה,
 וכע"ז נד"ר. נד"ר: הגיה:
 בחמה מדוחק של חמה.
 (פא) עמש"כ לעיל אות ס"ט.
 (פב) כ"ה נכ"ר וד"ר. נד"ר:
 הוסף: שנאמר. (פג) כ"ה
 נד"ר. ונכ"ר חסיד כולה.
 נד"ר: הגיה: תאנים וענבים
 בפני עצמן, רמונים ואגוזים
 בפני עצמן, תמרים
 וגרוגרות בפני עצמן,
 תפוחים ואתרוגים בפני
 עצמן.

ציורים
 וכן הקב"ה - עיין פסדר"כ
 (פ"ד ב'). תאנים בפני עצמן
 - עיין מדרש אותיות דר"ע
 (אור"מ עמ' תכ"ז).

שלח מלאך לפניך לשמך וגו' (שמות כג ב). קרא אדם תורה
 נביאים וכתובים, מוסרים לו שני מלאכים, שנאמר פי
 מלאכיו יצוה לך, לשמך בכל דרכיך (תהלים צא יא). אבל
 קרא אדם תורה נביאים וכתובים ושנה משנה ומדרש
 הלכות ואגדות ושמש תלמידי חכמים, הקדוש ברוך הוא
 משמרו בעצמו.

[ס] משלו משל למה הדבר דומה, למלך שהיה מהלך
 בדרך ובנו עמו, הולך במדבר בנו עמו, ובין שהגיעו לחמה
 ולשרב עמד אביו עליו מרוחה של חמה ועשה צל לבנו,
 כדי שלא יגיע בו החמה והשרב. וכן הקדוש ברוך הוא,
 שנאמר ה' שמך, ה' צלך על יד ימינך (שם קכא ה).

[סא] אבי שבשמים, יהא שמך הגדול מברך לעולם
 ולעולמי עולמים, ויהא לך קורת רוח מישראל עבדיך
 בכל מקומות מושבותם, שאמלא^פ לא פתכת ואמרת
 הדבר הזה, מי יכול לכתבו ולאמרו, כמו שאמרת^פ הנה
 לא ינום ולא יישן שומר ישראל (שם פסוק ד).

[סב] משלו משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיה
 יושב על כסאו, וכלי זהב מנחין לפניו, והיו עליהם תאנים
 וענבים רמונים ואגוזים תמרים וגרוגרות תפוחים ואתרוגים,
 וישב עליהם ובררם, והניחם^פ תאנים בפני עצמן, גרוגרות
 בפני עצמן, אתרוגים בפני עצמן, עד שהוא נפנה לכאן
 ולכאן

משנת אליהו

בצד שהחמה שם, כדי שיהיה צל לבנו.
 [סא] מי יכול לכתבו ולאמרו - שנראה
 ככפירה במה שאומרים שהקב"ה יושב ומשמר
 את ישראל, ואילולי שהשי"ת היה אומר כן, לא
 היה אפשרות ביד שום אדם לאומרו.
 [סב] למה הדבר דומה - דבר זה שהקב"ה
 שומר את ישראל, ולעיל פירשו על שמירה ממש,
 וכאן מפרשו על שמירה שלא יתערבו בפסולים
 וכמו שמבאר והולך.

ושמש תלמידי חכמים - הוא הגמרא התלויה
 בסברא, שהיו נותנים לדברי משנה טעם, והיו
 מתאספים יחד ועוסקים בכך. (רש"י ברכות מ"ז ב'
 ועיין לעיל פט"ו [י]). משמרו בעצמו - שמעביר
 ומסלק מעליו כל הטרדות והעניינים מעול דרך
 ארץ, וכל שאר ענייני זה העולם המונעות תמידות
 העסק בתורה הקדושה. (נפש החיים ש"ד פט"ז).
 [ס] עמד אביו עליו מרוחה של חמה - כן
 צריך לומר. (ועיין חילופי גרסאות). והכונה שעמד

חילופי גירסאות

(פד) כ"ס נמ"ל. נוד"נ הגוי:
אלו העשרה זה בזה.
(פה) נוסף נמ"ר.

צינונים

שנו חכמים במשנה -
קדושין ס"ט א', יר' שם
פ"ד ה"א, יבמות פ"ד ה"ב.
שנים ושלשה דורות - עיין
ספר חסידים סי' תקי"א.
כפוי טובה בני כפוי טובה
- ע"ז ה' א' ב', ועיין אג"ב
פס"ב. ותהלתי לפסילים -
עיין בבבאור, וכמבואר
בקדושין ע' ב', ועיין יבמות
מ"ב א'. מפני מה אתם
עושים - לעיל פרק ו' [יד].
שאתם תהיו בני ועבדי -
עמש"נ לקמן פרק כ"ב [א].

ולכאן באתה הרוח ובללה אלו לאלו, שוב ישב עליהן ובררן
כל אחד ואחד בפני עצמן, עד שהוא נפנה לכאן ולכאן
באתה הרוח ובללה אלו לאלו. וכך שנו חכמים במשנה:
עשרה יחסין עלו מבבל, כהנים לוויים וישראלים גרים חרורי
חללים ממזרים ונתינים שתוקים ואסופים. אם הניח הקדוש
ברוך הוא את ידו מישראל שנים ושלשה דורות זה אחר
זה היו מתערבין ^{פד} במעשיהן והיו כשאר עמים.

[סג] ואתם כפויי טובה ^{פה} [בני כפויי טובה], מפני מה אין
אתם מודים ומברכין ומשבחין לאביכם שבשמים, שתפשו
אתכם בשתי ידיו על שתי זרועותיו, והזהיר אתכם שלא
תבואו לידי פסול, שנאמר אני ה' הוא שמי, וכבודי לאחר
לא אתן, ותהלתי לפסילים ^(ישעיה מב ח). ומפני מה אתם עושים
דברים מכערים ודברים שאינן ראויין, ומבעטים ביסורין
הפאין עליכם. אבל מה אעשה, כבר גזרתי עליכם שאתם

תהיו

משנת אליהו

בהן הפסולין מאד. ואם הקב"ה היה מניח ידו,
בלי ספק שהיה נוסף עוד כהנה וכהנה. [סג] בני
כפויי טובה - בני אדם הראשון, שאף הוא כפר
בטובה. (ע"ז ה' ב'). ותהלתי לפסילים - דרש
"לפסילים" כמו לפסולים, ורצה לומר שאין
השכינה שורה על ישראל אלא כשהן מיוחסין.
(ישועות יעקב). ועיין בסמוך. ומפני מה אתם
עושים דברים מכוערים - רצה לומר שחוטאים
בעריות, אך זה כולל כל מיני עברות, שגם הם
פוסלים את האנשים, ומרחיקים את השראת
השכינה, וכמו שדרש מן הפסוק "ותהלתי
לפסילים". ומבעטים ביסורין - שהיסורים באים
למרק את הפסולים, שעל ידם מתכפרים העונות,
וגם מכלה את פסולי החיתון. (וכמו שהובא לעיל
מן הירושלמי). אבל מה אעשה - רצה לומר כי
הגם שלפי הדין היה צריך להיות שלא ישרה
שכינתו על הפסולים ביחוס ובחטאים, אך לעולם
אינו עוזב את בני ישראל.

חרורי - עבדים משוחררים. (פי' הרע"ב). חללים
- כהנים שנולדו מן הפסולות לכהונה, כגון אלמנה
לכהן גדול, גרושה חללה זונה לכהן הדיוט. (שם).
ונתינים - גבעונים שנתגייירו בערמה בימי יהושע
ונתנם עבדים לחוטבי עצים ושואבי מים. (רש"י
יבמות ע"ח ב'). שתוקים - שהוא מכיר את אמו
ואינו מכיר את אביו. (משנה בקדושין). ואסופים
- כל שנאסף מן השוק ואינו מכיר לא אביו ולא
אמו. (שם). שנים ושלשה דורות כו' - הכונה
על פי המבואר בירושלמי (יבמות פ"ח ה"ג) שאחת
לששים או לשבעים שנה הקב"ה שולח דבר
ומכלה את הממזרים שבישראל, וזהו שאמר כאן
שאם הקב"ה היה מניח ידו שנים ושלשה דורות
ולא היה עושה כן, היו מתרכים הפסולים מאד.
(ע"פ רמזי אש). היו מתערבין במעשיהן - כן
צריך לומר. (ועיין חילופי גרסאות). והכונה שהיו
נוהגים כהפסולין, וממילא אף היו נישאים להם.
ודבר זה לומד ממה שמצינו בימי עזרא שהתרכו

חילופי גירסאות
(פו) נכ"ר וד"ר לי "לח".
(פו) נכ"ר: ומקלקלן את
עצמן.

ציונים

בני שמונה עשרה - עין
חזקוני בראשית ל"ח ד',
ובספר עץ חיים (הגד'
בסו"ס נפש החיים) סי' צ"ו.
המיתה משיגתן - ר"מ פ"ד
מדעות הי"ט, שו"ע או"ח
סי' ר"מ סי"ד.

תהיו בני ועבדי, שנאמר בני בכרי ישראל (שמות ד כב), ואומר
בנים אתם לה' אלהיכם (דברים יד א), ואומר כי לי בני ישראל
עבדים (ויקרא כה נה), ואומר לכן כה אמר ה' צבאות הנני
צורפם ובחנתים וגו' (ירמיה ט ו), ואומר וישב מצרף ומטהר
כסף וטהר את בני לוי, וזקק אתם בזהב וכסף, והיו לה'
מגיישי מנחה בצדקה (מלאכי ג ג).

[סד] פעם אחת הייתי מהלך בתוך הגולה שבבבל, ונכנסתי
לעיר גדולה של ישראל ואין שם גוים כלל, ומצאתי שם
מלמד תינוקות אחד וישבו לפניו מאתים נערים שרפן בני
שמונה עשרה שנה ובני עשרים שנה, ולשנה האחרת חזרתי
לשם ומצאתי את התלמידים ואין רבם ביניהם, אלא בן
אחד בלבד שהוא היה בן בן בנו, שבשביל מעשיהם
המקלקלים של אותן נערים מת רבן, ומתה אשתו, ומת בנו,
ומת בן בנו, ומתו כל הנערים שרפן בני שמונה עשרה ובני
עשרים, ולא נשתירו רק הקטנים, והייתי בוכה ומתאנח
עליהם, עד שבא אלי מלאך מן השמים, ואמר לי מפני מה
אתה בוכה ומתאנח, אמרתי לו וכי לא אבכה ואתאנח על
אלו שבאו לידי מקרא ומשנה, ועכשו הלכו להם והיו בלא
היו, ואמר לי לא יפה עשית שאתה בוכה ומתאבל ומתאנח
עליהם, אמרתי לו מפני מה, ואמר לי שהן היו עושין דברים
מכוערים ודברים שאינן ראויין¹⁷ ומקלקלין בעצמן, והיו מוציאים
שכבת זרע חנם, והן לא היו יודעין בעצמן שהמיתה משיגתן.

ומה

משנת אליהו

על חומר הדבר. ומתו כל הנערים שרובן בני
שמונה עשר וכו' - מבואר כי הגם שאמרו
בשבת (דף פ"ט ב') שעד עשרים שנה אין בית
דין של מעלה מענישים, מכל מקום בחטא נורא
זה גם פחותים מכך מתים, ועיין בסמוך.
שהמיתה משיגתן - זה לשון הרמב"ם: שכבת
זרע היא כח הגוף וחיייו ומאור העינים וכל

הנני צורפם ובחנתים - מביא מן הפסוק שלעתיד
לבא יצרפם מכל הפסולים שנתערבו בהם. וזקק
אותם כזהב וכסף - ודרשו מכאן שלעתיד לבא
יצרף תחלה את שבט לוי מן הפסולים שבהם.
(קדושין ע"א א'). [סד] פעם אחת וכו' - מתוך
שדיבר בגנות דברים מכוערים שגורמים סילוק
השכינה מישראל, סמך לזה כמה עניינים המורים

חילופי גירסאות

פסח) זכ"ר וכע"ז נד"ר הגי':
אם כך היא מדה, למח נתנה
משנה לחכמים לא יתייחד
כו'. וזו"נ הגיה כלפנינו.
פסח) זכ"ר קידושין (דף פ' ז')
נראה שיהיה גירסתם כאלו:
הואיל ונשים דעתן קלות
עליהן, עיי"ש. (צ) כ"ה
זכ"ר וד"ר. זכ"ר הגיה: וזהו
ההפך. (צא) כ"ה זכ"ר
וד"ר. זכ"ר הגיה: וגם זו.
צב) נוסף מ"ר. (גג) גר'
חסר: מי, ועיין זכ"ר קדושין
(פ"ז 6).

ציורים

ששנו חכמים במשנה -
קדושין פ' ב', וכל דינים
אלו בשו"ע אבהע"ז סי'
כ"ב עיי"ש ובבבגר"א
סק"ט מש"כ על דברי
התדב"א כאן, וע"ע
באוה"פ שם ס"ק כ"א.
אבל בפריצים כו' - סוטה

[סה] ומה ששנו חכמים במשנה: ולא יתייחד אדם אחד
עם שתי נשים, אבל אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים,
אין הלכה כן. שאם יבוא עליה אחד בעברה אין כאן עדות
שלמה, אבל אשה אחת מתייחדת עם שלשה אנשים, שאם
יעמד אחד מהן ויבוא עליה בעברה יש כאן עדות שלמה.
מה הפרש בין שנים לשלשה, אלא זו ששנינו אשה אחת
מתייחדת עם שלשה אנשים, לא שנינו אלא בשלשה אנשים
תלמידי חכמים גדולים, אבל בפריצים אפלו עם מאה אנשים
לא תתייחד אשה אחת עמם.

[סו] ועוד שנו חכמים במשנה: [רןק לא ילמד ספרים,
אשה לא תלמד ספרים, אמר רבי אלעזר אף ששנינו לו
אשה לא ילמד ספרים. וזו הלכה רווחת בישראל. שנו חכמים

במשנה

ד' א', קדושין פ' ב', ע"ז כ"ה ב'. ועוד שנו חכמים - קדושין פ"ב א', יר' שם פ"ד הי"א. אמר רבי אלעזר - שם, ותוספ' קדושין פ"ה
ה"י. שנו חכמים - שם.

משנת אליהו

יחטא. (ועיין באבן העזר סימן כ"ב פרטים רבים
בהלכות חמורות אלו, ובבבגר"א שם סק"ט הביא דברי
התדב"א כאן, ועיי"ש מה שביאר בזה). **אפילו עם
מאה** - כי שמא כולם יקלקלו. (ישועות יעקב).
[סו] ועוד שנו חכמים - בא להוסיף ולפרש
כמה חומר מצינו בדבר זה. וכתב הרמב"ם: לפיכך
ראוי לו לאדם לכופף יצרו בדבר זה ולהרגיל עצמו
בקדושה יתרה ובמחשבה טהורה ובדעת נכונה,
כדי להנצל מהם, ויזהר מן היחוד שהוא הגורם
הגדול וכו'. (הלכות איסור ביאה פכ"ב ה"כ). **רוק**
- פנוי בלא אשה. (רש"י). **סופרים** - מלמדי
תינוקות. כלומר לא ירגיל את עצמו להיות מן
הסופרים. (רש"י). והטעם משום אמותיהן של
תינוקות שמצויות אצלו להביא את בניהם לבית
הספר. (גמ' ורש"י). **אשה לא תלמד סופרים** -
לא תרגיל עצמה להיות ממלמדי תינוקות. (רש"י).
והטעם משום אבות התינוקות שמביאים בניהם.
(גמ'). **אף שאין לו אשה** - ששנו ואין אשתו
שרויה עמו. (גמ').

שתצא ביותר הגוף כלה וכחו כלה וחיייו אובדים
וכו', לפיכך צריך אדם להזהר בדבר זה אם רצה
לחיות בטובה. (הלכות דעות פ"ד הי"ט). אבל כאן
משמע שהמיתה הוא בתורת עונש לפי שהמוציא
זרע לבטלה חייב מיתה. (נדה י"ג א'). **[סה] עם
שתי נשים** - בגמרא קדושין (דף פ' ב') מביא
מתנא דבי אליהו שמפרש הטעם מפני שנשים
דעתן קלות עליהן - שדעתן קלה ושתיהן נוחות
להתפתות, ולא תירא זו מחברתה, שאף היא
תעשה כמותה. (רש"י). **מה ההפרש בין שנים
לשלשה** - כן צריך לומר. (ועיין חילופי גירסאות).
ורצה לומר שמאחר ואתה חושש בשנים, שאחד
מהם יחטא ולא יתבושש מחבירו, אם כן גם
בשלשה עלול לחטוא, ומה בכך שיש שנים
שיכולים להתרות בו. **בשלשה אנשים תלמידי
חכמים** - ומתוך שכל ההיתר הוא בתלמידי
חכמים, שמחמת עצמם אין לחשוש שיחטאו,
ובכל זאת צריך גם שיהיו שלשה, כדי שיוכלו
להעיד עליו אם יחטא, וזה שומר יותר שלא

חילופי גרסאות
 צד) כ"ה צמ"ר וצמ"ז צד"ה.
 צד"ה הגיה: וזו ההלכה.
 צה) כ"ה צמ"ר. צד"ה הגיה:
 הסדרים. צו) כ"ה צמ"ר
 וצמ"ר (סס). צד"ר וצד"ז:
 הגררין. צז) כ"ה צמ"ר.
 צד"ה הגיה: ולא משה בלבד
 אמר להם לישראל בדלו
 עצמכם כו', אלא גם יהושע
 אמר להן כו'. צח) כ"ה
 צמ"ר וצד"ר, ועיין לעיל.

ציונים
 שני דוקים - עיין ר"מ פכ"ב
 מאיסור"ב ה"ב, ובתיו"ט
 זכ"ס פ"ד מ"א, ובספר
 תולדות אדם דף ל"א,
 ובספר טובי חיים כאן. כל
 מי שעסקו - קדושין פ"ב
 א', ירו' שם פ"ד הי"א,
 תוספ' שם פ"ה הי"ב. ואם
 רוצה אתה כו' - לשון זה
 לעיל בפ"ג [ו]. שלשה
 ימים - שבת פ"ז א', ירו'
 שם פ"ט ה"ג, פרדר"א
 פמ"א, אדר"ג החדש פ"ב,
 מדרש פסיקתא (אוה"מ עמ'
 תפ"ט). כדי שתהיו טהורים
 - עיין משנת ר"א ריש פי"ג.

במשנה: [ר]וק לא ירעה את הבהמה, ולא יישנו שני רוקים
 בטלית אחת. ^{צד} וואף זו הלכה רווחת בישראל, כל מי שעסקו
 עם הנשים לא יתייחד עם הנשים, כגון ^{צה} הסרדין והסרקות
 והנקרות ^{צי} והגרדיים והחמיין והרוכלין והספרין והכוכסין.
 [סז] ואם אתה רוצה ללמד, וחפץ אתה בדברי תורה, צא
 ולמד מראשו של ענין, תחלת מעשים כלם, כשעמדו אבותינו
 על הר סיני לקבל עליהם את התורה, אמר לו הקדוש ברוך
 הוא למשה שיאמר לישראל שיקדשו את עצמם שני ימים,
 שנאמר וקדשתם היום ומחר וגו' (שמות יט י'), בא משה ואמר
 להם שיקניו את עצמם שלשה ימים, שנאמר היו נכנים
 לשלשת ימים אל תגשו אל אשה (שם פסוק טו). ^{צז} וכי מאשה
 בלבד אמר להם? אלא כך אמר להם: בדלו עצמכם מן
 עברה ומגזל ומכל דבר מכער, כדי שתהיו טהורים בשעה
 שתעמדו על הר סיני.

[סח] ^{צח} בא יהושע ואמר להן לישראל שיבדלו מן עברה
 ומגזל ומכל דבר מכער, ויהיו בקדשה ובטהרה כשיעברו
 בידן

משנת אליהו

מעשים כולם - פירוש תחלת המעשה שנכנסו
 לתורה. שיקדשו את עצמם - שבלא קדושה
 אי אפשר לזכות לתורה. [ובספר המעשיות לרבי
 ניסים גאון מסופר שבעת שנתן צוציתא עמד כנגד
 יצרו ולא חטא בערוה, ראה רבי עקיבא את
 קדושתו ואמר: ראוי זה ללמוד תורה, ולימדו עד
 שנעשה גדול בתורה]. וכי מאשה בלבד אמר
 להם - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). נראה
 כונתו שאם כל תכלית הפרישה היתה מפני
 טומאת פליטת ש"ז, לא היה צריך להפרישם,
 מאחר שמועט מאד חשש זה, אלא ודאי שבעיקר
 היתה התכלית שעל ידי הפרישה זו יתעוררו
 לפרוש מעבירה ומגזל ומכל דבר מכוער.
 [סח] בא יהושע ואמר להם - פירוש שגם
 ביהושע מצינו שהזהירם לפני כניסתם לארץ שאם
 חפצים לזכות בה, עליהם לקדש עצמם.

לא ירעה את הבהמה - שמא יתאווה לה. (רש"י).
 בטלית אחת - שלא יבואו לידי משכב זכור.
 (שם). לא יתייחד עם הנשים - שיטת רש"י
 והרע"ב שלאדם אחר מותר להתייחד עם שלש
 נשים, ולזה אסור אפילו עם שלשה נשים, כי הן
 מחפות עליו. כגון הסרדין - כן צריך לומר.
 (ועיין חילופי גרסאות). והוא העושה בגדי שרד.
 (ערוך). והסרקות - סורק בגדים לנשים. (רש"י).
 והנקרות - מנקרי ריחיים של יד שנשים טוחנות
 בהן. (שם). והגרדיין - כן צריך לומר. (עיין
 חילופי גרסאות). והוא האורג בגדים. (ערוך).
 והרוכלין - מוכרי קישוטי בשמים לנשים. (רש"י).
 והספרין - הנשים צריכות להם בשביל בניהם.
 (שם). [סז] ואם רוצה אתה ללמוד וכו' -
 פירוש אם אתה חפץ ללמוד חשיבות דבר זה מן
 התורה, צא ולמד מתחלת נתינת התורה. תחלת

חילופי גרסאות

צט) צוד"ג הוסיף: היר. ק) כ"ה ככ"ד וכע"ז צד"כ. צוד"ג הגיה: ולערב היר אוכלין אותו מיד, אלא מה ת"ל כו'. קא) נוסף מילקוט (יהושע רמז ו').

צינונים

הכינו לכם צידה - ילקוט יהושע רמז ד' כל הענין עיי"ש. להחריב את העולם - עיין בביאור.

בירדן, שנאמר ויאמר יהושע אל העם התקדשו, כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות (יהושע ג ה). ואומר, הכינו לכם צדה, כי בעוד שלשת ימים אתם עברים את הירדן הזה לבוא לרשת את הארץ וגו' (שם א יא), וכי צדה היו ישראל צריכים שם, והלא אינן צאלא אוכלי המן שהיו מלקטין אותו בפקר והיו מניחין אותו עד הערב, ולערב היה פלה מידן, מה תלמוד לומר הכינו לכם צדה, אלא כך אמר להם: עשו תשובה, כדי שתפנסו לארץ שנתן הקדוש ברוך הוא לאבותיכם ותאכלו מתבואתה, שנאמר ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא (שם ה יב).

[סט] מה כתיב בתריה, ויהי בהיות יהושע בירחו, וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וגו', ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי וגו', ויאמר שר צבא ה' אל יהושע של געלך מעל רגלך, כי המקום אשר אתה עמד עליו קדש הוא וגו' (שם יג טו). קא) יצא מלאך להחריב את כל העולם, אמר בטל המן ובטלה התורה, אמר לו: ומה יהושע, וכי

במנעלים

משנת אליהו

מלאך להחריב את כל העולם - כן צריך לומר. (עיין בחילופי גרסאות). לפי שבטלו מן התורה. וכשאינן לומדים תורה נחרב העולם. כמו שאמר בסדר אליהו זוטא (פ"ה): בכל יום ויום יוצאים מלאכי חבלה מלפני הקב"ה לחבל את כל העולם כולו. ואלמלא בתי כנסיות ובתי מדרשות שהיו תלמידי חכמים יושבין בהם ועוסקים בדברי תורה, היו מחבלים את כל העולם כולו מיד, ע"כ. בטל המן ובטלה התורה - לפי שלא נתנה התורה אלא לאוכלי המן (תנחומא בשלח כ'), וכשפסק המן היה קושי ללמוד ובטל קצת מן התורה. (זית רענן). והנה זה דבר המבהיל, כי הלא היה זה מיד ביום שפסק המן, וכבר חששו בשמים על הבטול תורה. (דרשות שבה"ל ח"ב, עמ' קפ"ב).

ולערב היה כלה מידן - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ומשמע שסובר שגם אחר פטירתו של משה רבינו עליו השלום עדיין היה יורד להם מן, ודלא כהגמרא בקדושין (דף ל"ח א') שכשמת משה בו' באדר פסק להם המן. (ע"פ ישועות יעקב). ותאכלו מתבואתה - שכדי לזכות לאכול מפירות הארץ כראוי, מוכרחים להתנהג בקדושה יתירה, שכן קדושת הארץ נשפעת מקדושת הארץ העליונה, ונמשך לפירותיה שינוקים מקדושת השכינה, וכשאינן מתנהגים כראוי מטמאים את הארץ, ונמשכת הטומאה אף בפירותיה, כי השי"ת מסלק שכינתו. (ועיין ב"ח או"ח סי' ר"ח שהאריך בזה). [סט] מה כתיב בתריה - מתוך שהביא אזהרת יהושע על הקדושה, מפרש את המשך המקראות. יצא

תנא רבי אליהו

שיא

חילופי גירסאות
(קב) כ"ה נמי"ל. בוד"ג סגנון:
הקב"ה ליהושע ומה לא אני
כו'.

ציונים

שמרבה בשיבה כו' -
עמש"נ לעיל פ"ב [ט].
ומפלפל בטורה - עיין שער
המצוות פרשת ואתחנן,
וספר חרדים פרק ס"ו (ל).
וממעט בסחורה - עיין
לקמן סא"ז פ"ז [ו], אבות
פ"ו מ"ה, ערובין נ"ה א'.
שלשים וששה אנשים -
עיין סנהדרין מ"ד א', ב"ב
קכ"א ב'.

במנעלים אתה נעול, ואין אתה נוהג אבל על ישראל שבטל
המן ובטלה התורה, של נעלה].

[ע] לפיכך הייתי אומר: אשרי אדם שמרבה בשיבה,
ומפלפל בטרח, וממעט בסחורה, ויושב והונה בדברי
תורה בכל יום תמיד, וכן הוא מפרש בקבלה על ידי
דוד מלך ישראל, שנאמר אחת שאלתי מאת ה' אותה
אבקש, שבתי בבית ה' כל ימי חיי, לחזות פנעם ה'
ולבקר בהיכלו (תהלים כו ד).

[עא] וכשיצאו לעשות מלחמה בעי, נפלו מהן שלשים
וששה צדיקים, שנאמר ויכו מהם אנשי העי בשלשים וששה
איש וגו' (יהושע ז ה), ובאו יהושע והזקנים ונפלו על פניהם
ארצה לפני ארון ה', שנאמר ויפל על פניו ארצה וגו', הוא
והקני ישראל וגו', ויאמר יהושע אהה אדני אלהים למה
העברת העביר את העם הזה את הירדן, לתת אתנו ביד
האמרי להאבידנו וגו', כי אדני, מה אמר אחרי אשר הפך
ישראל ערף לפני איביו, וישמעו הפנעני וכל ישרי הארץ
ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ, ומה תעשה לשמך
הגדול (שם רט). אמר לו: כיהושע, לא אני הוא שאמרתי
למשה רבך בתחלה ועתה לכה ואשליחך אל פרעה וגו' (שמות
ג י), ואמר לפני שלח נא ביד תשלח (שם ד יג), ועוד אמר

ומאז

משנת אליהו

[עא] וכשיצאו לעשות מלחמה - מתוך שפירש
תחלת הענין ביהושע, מפרש עתה להמשך
הפסוקים. נפלו מהן שלשים וששה צדיקים
- סובר התדב"א שנפלו מהן שלשים וששה ממש,
ושלא כדברי האומר שהיה יאיר בן מנשה ששקול
כנגד שלשים ושש אנשים. (עיין סנהדרין מ"ד א').
ומה תעשה לשמך הגדול - לשם גבורתך שיצא
כבר ועתה יאמרו תשש כחו. (רש"י יהושע). ואמר
לפני שלח נא ביד תשלח ועוד אמר ומאז באתי
וגו' - נראה הכונה על פי המבואר בתנחומא

ואין אתה נוהג אבל - מפרש שמה שרצה
שיהושע יוריד נעליו, הוא לאות אבל על ביטול
התורה של בני ישראל. [ע] לפיכך הייתי
אומר וכו' - מתוך שמצינו שהמלאך חפץ
להחריב את כל העולם בעון ביטול תורה. נמצינו
למדין על גודל הדבר. ומפלפל בטורה - פירוש
ביגיעה. וכן הוא מפורש בקבלה - שדבר זה
הוא חשוב יותר מן הכל. שבתי בבית ה' -
מכאן לומד על חשיבות "ריבוי בשיבה". לחזות
בנועם ה' - בנעימות תורת ה'. (מצודת דוד).

חילופי גירסאות

קג) כ"ה נד"ר. נזד"נ: אותה, וטס"ה. קד) כ"ה נמ"ר. נזד"נ הגיס: וחילק להן לישראל לשנים עשר שבטים והשליך כו.

ציונים

אמר יהושע לפניו - כל הענין בסנהדרין מ"ג ב', במ"ר פרשה כ"ג ו', תנחומי וישב סי' ב', מסעי סי' ה', פדר"א פל"ח, ועיין שמחות פ"ב ה"ט, וחפץ חיים שמועתק בביאור, ובהל' רכילות כלל ט' בדמ"ח ס"ק כ"ד.

ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה, והצל לא הצלת וגו' (שם ה כג), אלא חטא ישראל, שנאמר ויאמר ה' אל יהושע קם לך, למה זה אתה נפל על פניך, חטא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם, וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם פחשו וגם שמו בכליהם, ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם וגו', אם לא תשמידו החרם מקרבכם (יהושע ז י"ב).

מיד אמר יהושע לפניו: רבוננו של עולם, אמר לי מי הוא אותו אדם שעשה מעשה זה, אמר לו הקדוש ברוך הוא: מה זה יהושע, וכי אני מדבר אליך היום לשון הרע? לך אתה ותעמיד שנים עשר שבטים והשליך עליהם גורל, והוציא מהן אותו שעשה אותם מעשה, שנאמר קם קדש את העם וגו', ונקרבתם בפקר לשבטיכם וגו', והיה הנלכד בחרם ישרף באש וגו' (שם י"טו). מיד הלך יהושע והעמיד שנים עשר שבטי ישראל והשליך עליהן גורל, והוציא מהן עכו, שנאמר וישבם יהושע בפקר ויקרב את ישראל לשבטיו

משנת אליהו

ועבר על חמשה חומשי תורה, כמו שאמרו בסנהדרין (מ"ד א'), שייך איסור לשון הרע? וכאן משמע שהוא לשון הרע גמור ולא חומרה בעלמא, אלא נלמד מכאן שאפילו על מי שמותר לספר לשון הרע אם יוכל לסבב את התועלת מבלי שיצטרך לספר עליו אסור מן הדין, וכאן יש אפשרות לברר על ידי גורלות. (חפץ חיים הלכות לשון הרע כלל י' במ"ח ק"א). והנה גדולה היא מאד מדריגת המתחזק ללכת בדרכי מדותיו של הקב"ה, שהרי מצות ההליכה בדרכיו מנה הכתוב (דברים כ"ו י"ז) קודם שמירת החוקים והמצוות והמשפטים, שהיא קודמת במעלה, ומאחר שמצינו כאן במעשה דעכן שהקב"ה כביכול נזהר מלשון הרע, ודאי הרבה צריך להתחזק בזה, שהוא אחד מדרכי מדותיו של הקב"ה. (שמה"ל ח"ב פרק כ"ג).

(ואתחנן סי' ו') שאמר הקב"ה למשה יש לך ששה עבירות, ושנים מהם הוא מה שאמר שלח נא ביד תשלח, שלא רצה לעשות שליחותו של מקום, ומה שאמר ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה, שכביכול הקב"ה גרם להצר לישראל יותר, וזהו שאמר לו הקב"ה ליהושע שגם אתה חוטא בזה במה שאתה אומר הלואי לא היינו עוברים [ובזה אינו חפץ ברצון ה'], ואמרת: לתת אותנו ביד האמורי [שכביכול השי"ת מסבב את הרעה]. **אלא חטא ישראל** - שודאי אין זה בא בחנם, אלא מפני חטא ישראל נסבב להם הרעה. ואף על פי שרק אחד חטא, בכל זאת כולם ערבים לו. **וכי אני מדבר אליך היום לשון הרע** - ולכאורה יפלא מאד וכי על איש כעכן שמעל בחרם ועל ידו נפלו ישראל במלחמה, ובא על נערה המאורסה,

תנא דבי אליהו

שיג

חילופי גירסאות
(קה) נר' דמ"צאותה" עד
"גדולה" מין מקומו כאן אלא
לקמן. קו) כ"ה כמ"ר. כד"ר
חז"ל: נתנו חברי. קו) נר'
שכאן שייך הקטע לעיל
(צאותה...גדולה), ועין בצילור.

ציונים
שתבוא לעזרה"ב - עיין
ויק"ר פ"ט א', בראשית
רבתי פרשת וישב (עמ'
קפ"ג).

לְשִׁבְטֵי, וַיִּלְכְּדוּ שְׂבִיט יְהוּדָה וְגו', עַד וַיִּלְכְּדוּ עֵכָן בֶּן בְּרָמִי
וְגו' (שם טז"ח).

ק"ה בְּאוֹתָהּ שְׁעָה בְּכָה עֵכָן בְּכִיָּה גְדוֹלָה, וְאָמַר אוֹי לִי, אִף
הַחֶרֶם שֶׁנִּמְלָו חֲבֵרֵי מִן הַמְּדִינִים ק"ו וְנִתְּנוּ לוֹ לְמִשְׁחָה, וְאֲנִי
לֹא נִתְּתִיו לוֹ, לְפִיכָךְ בְּאֶתָּה עָלִי זֹאת הַפּוֹשָׁה וּכְלָמָה
גְּדוֹלָה. מִיָּד אָמַר לוֹ עֵכָן לִיהוֹשֻׁעַ: מַה זֶּה יְהוֹשֻׁעַ, בְּגוֹרֵל
אֶתָּה בָּא עָלַי? הַשִּׁלָּךְ חֲבָלִים עַל אֶלְעָזָר וְעַל אֵיתָמָר, וְכִי
לֹא עַל אֶחָד מֵהֶן יִפֹּל הַגּוֹרֵל? מִיָּד אָמַר לוֹ יְהוֹשֻׁעַ: בְּנִי,
מִפְּנֵי מַה אֶתָּה אוֹמֵר כֵּן, אֵל תּוֹצִיא לַעֲזוֹ עַל הַגּוֹרֵל, מִפְּנֵי
שֶׁאֶרְץ יִשְׂרָאֵל עֲתִידָה לְחָלֵק עַל יְדֵי הַגּוֹרֵל, אֵלָּא עֲשֵׂה
תְּשׁוּבָה וְתֵן תּוֹדָה בְּדִי שֶׁתְּבֹא לְעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר
יְהוֹשֻׁעַ אֶל עֵכָן בְּנִי שִׁים נָא כְבוֹד לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְתֵן
לוֹ תּוֹדָה וְגו' (שם פסוק יט). מִיָּד וַיַּעַן עֵכָן אֶת יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר
אֲמִנָּה אֲנֹכִי חֲטָאתִי לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְכֹזֶאת וְכֹזֶאת
עָשִׂיתִי, וְאֶרָא בְּשָׁלָל אֲדֹרֶת שֶׁנֶּעַר אַחַת טוֹבָה וּמֵאֲתִים
שְׁקָלִים כֶּסֶף וְלָשׁוֹן זָהָב וְגו', וְאֶחָמֶדֶם וְגו' (שם כ"ב), ק"ו מִיָּד
רָצוּ הָעָם וַהֲבִיאוּם וּנְתָנוּם לַתּוֹךְ יְדוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ, וְזָרְקוּ
יְהוֹשֻׁעַ לָאָרֶץ, וְאָמַר עַל אֵלּוּ יִפְּלוּ שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה צְדִיקִים
רַב סְנֵהדְרִי גְדוֹלָה? וְטָרַף אוֹתָם בְּפָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּקְחוּם
מִתּוֹךְ הָאֵהָל וַיְבִאוּם אֶל יְהוֹשֻׁעַ וְאֵל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּצְקוּם
לְפָנָיו ה' (שם פסוק כג).

אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לִיהוֹשֻׁעַ: מַה עָשִׂיתָ יְהוֹשֻׁעַ, אֲנִי
אֲמַרְתִּי אֶצְרֶף בְּנִי וְעַבְדִּי, בְּדִי שֶׁיִּדְעוּ בִּי שֶׁאֲנִי מִפִּיר לֵב כָּל

אחד

משנת אליהו

שלא בעדים. (רש"י שם). חבליים - פירוש גורלות.
(ישועות יעקב). וטרף אותם בפניו - זרקן לפני
הקב"ה. (שם). מה עשית יהושע - שאתה מטיח
דברים נגדי. (שם). אצרוף בני ועבדי - במה
שנפלו שלשים וששה איש, שעל ידי זה ייראו
ממני לחטוא אפילו בסתר. (שם). ועל ידי שהטיח

ואמר אוי לי - פירוש בלבו הרהר כך. (ישועות
יעקב). החרם שנמלו חברי מן המדיינים -
שנאמר (במדבר כ"א ב'): וידר ישראל נדר וגו'
והחרמתי את עריהם, אסרום עליהם בהנאה,
וכיוצא בזה עשו בעיירות אחרות ולא נתפרסמו.
(רש"י סנהדרין). בגורל אתה בא עלי - להמיתני

חילופי גירסאות

קח) כ"ה כ"ה. נד"ר חז"ל:
מתאבל לו עליו.
קט) מ"ועמד" עד "מד" לי
כ"ר (ועין צניאור), וכפ"ר
נכפל צט"ס מלעיל.

ציונים

והזכיר שמותם של
אבותיהם כו' - שבת ל' א',
דב"ר פ"ג ט"ז, תנ"י וירא
ס" ט', משנת ר"א פט"ו
(עמ' רפ"ח), ועין סא"ד
פ"ב [יא] ומש"נ שם.

אחד ואחד, ואתה השלכת את כליו לפני, בני, לא עשית
בהגן. והיה יהושע ^{קח}מתאבל והולך עליו, עד לבסוף שאמר
לשון הרע על הקדוש ברוך הוא, שנאמר ויאמר יהושע אל
העם לא תוכלו לעבד את ה', כי אלהים קדשים הוא, אל
קנזא הוא, לא ישא לפשעכם ולחטאותיכם, כי תעזבו את
ה' וגו' (שם כד י"ב).

אמר לו הקדוש ברוך הוא ליהושע: מה זה יהושע, שוב
אמרת לשון הרע לפני, לא אני הוא שאמרתי לפני משה
רבך מתחלה ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם, ואעשה
אותך לגוי גדול (שמות לב י), וכיון שעמד לפני בתפלה והזכיר
שמותם של אבותיהם, שמעתי את תפלתו מיד, שנאמר
ויחל משה את פני ה' אלהיו, ויאמר למה ה' יחרה אפך
בעמך וגו', וזכר לאברהם ליצחק ולישׂראל עבדיך וגו', וינחם
ה' על הרעה וגו' (שם י"ד). וכי לא אני הוא שאמרתי למשה
רבך אכנו בדבר ואורשנו, ואעשה אתך לגוי גדול וגו' (במדבר
יד יב), כשפא דבר גדול בישראל על ידי מרגלים, ^{קט}ועמד
משה בתפלה לפני להזכיר שמותם של אבותיהם, שמעתי
את תפלתו מיד, וכיון שאמר לפני סלח נא לעון העם הזה
וגו' (שם פסוק יט), סלחתי, שנאמר ויאמר ה' סלחתי בדברך
(שם פסוק כ). וכי לא אני הוא שכתבתי לדורות הבאים אחריו:

מי

משנת אליהו

כו' - תיבות אלו נראה ט"ס. (עין חילופי גירסאות).
שלא מצינו בחטא המרגלים שהזכיר משה
שמותם של האבות. (ואמנם בבמ"ר פט"ז כ"ב מפרש
שמה ביקש עבור האבות, ועיי"ש בפירוש מהרז"ו,
אבל הלשון כאן נראה שהוא נכפל מלעיל). **לא אני**
הוא שכתבתי לדורות הבאים - הגם שפסוק
זה אמרו מיכה שהיה שנים רבות אחר כך, אך
כבר מבואר בתומר דבורה (פ"א) שאלו המדות
המוזכרים במיכה, הם הם הי"ג מדות שנאמרו
למשה בסיני.

דברים היה נראה שכאילו אין הקב"ה נוהג בצדק.
מתאבל והולך עליו - היה מתחרט על שהטיח
דברים כלפי מעלה. (שם). **עד לבסוף כו'** -
שבחטא הדיבור הראשון נודמן לו חטא נוסף
שפגם בדיבורו, וכמו שמבאר והולך. **שוב**
אמרת לשון הרע לפני - שאמרת עלי שאין
אני נושא עון ופשע. (ישועות יעקב). **וכיון**
שעמד לפני בתפלה - ואם כן אמנם כל חוטא
נענש על חטאיו, אך יש אריכות אף, ובתפלה
וזכות אבות נמחל החטא. **ועמד משה בתפילה**

תנא דבי אליהו

שמו

חילופי גירסאות
(ק) חזקת "מיד" גר' ט"ס.
וזכר"ר וד"ר הגי': אמר זה
שכרי כו'. קיא) כ"ה צי"ר
וד"ר (ומתחיל ע"ה). צוד"נ
הגיה: אבל יבקש רחמים.

ציורים

בודאי יהא אדם יודע -
לעיל סוף פרק ט"ז. ושנו
חכמים במשנה - אבות פרק
ד' מי"ח. שיעסקו עמהם
לש"ש - אבות פרק ב' מ"ב.

מי אל כמוד נשא עון ועבר על פשע לשארית נחלתו, לא
החזיק לעד אפו, כי חפץ חסד הוא, ישוב ירחמנו, יכבש
עונתינו וגו' (מכ"ה ז יח"ט).

והשיב יהושע לפני הקדוש ברוך הוא, ואמר: רבוננו של
עולם, לא אמרתי כך לישראל אלא כדי לאים אותם, כדי
שייראו מפניך שלא יחמאו, ויעבדוך בלכב שלם. באותה
שעה היה הקדוש ברוך הוא מגפף ומנשק את ידיו של
יהושע על חכמתו ועל בינתו. מיד אמר יהושע לישראל:
זה שכרי מכם, בשביל שאני מדבר עמכם בכל שעה ושעה
ליראה את ה' ולעבדו בלכב שלם, ועליהם נאמר תחת
גערה במבין, מהכות כסיל מאה (משלי י' י'),

ואומר הקר רגלך מבית רעד, פן ישבעך וישנאך (שם כה י').
בודאי יהא אדם יודע בפני מי הוא עומד, ומה דבר מדבר
לפני מי שגדול ממנו, ושנו חכמים במשנה: אל תרצה את
חברך בשעת פעסו.

[עב] בקשו רחמים על בעלי בתים, ששביל דרך ארץ
שיש להם שיעסקו בה, ועל אחת כמה וכמה שיבקש רחמים
על בעלי בתים שיש בהם תורה שיעסקו בה. ויבקש רחמים
על העוסקים עם הצבור שיעסקו עמהם לשם שמים. שמשלים
להם

משנת אליהו

רצה לומר שכשם שצריך לדעת לא לרצות בשעת
הכעס, שאז אינו מועיל מאומה, כך צריך האדם
בכל ענייניו להשמר על מוצא שפתיו, מה לדבר,
ואיך לדבר, וכמה לדבר. [עב] בקשו רחמים
- חזור לענין הראשון שאמר שכשעוסקין בתורה
מצליחין, וכשעוזבים ישראל את התורה הקב"ה
מבקש להחריב את העולם. ואומר שצריך לבקש
רחמים על הבעלי בתים שיעסקו בתורה. דרך
ארץ - פירוש מדות טובות. (רבינו יונה אבות פ"ג
מי"ז). שיעסקו בה - בתורה. שיש בהם
תורה שיעסקו בה - פירוש באמונה. (ישועות
יעקב). שיעסקו עמהם לשם שמים - ולא כדי

זה שכרי מכם - כי בשבילכם זכיתי שהקב"ה
מחבב אותי. ועליהם נאמר - פירוש על ישראל
שקבלו את מוסרו של יהושע, וקבלו אז עליהם
עול מלכות שמים בשלימות, כמבואר לעיל בפרק
י"ז [כב]. תחת גערה במבין מהכות כסיל
מאה - הכנעת גערה ניכרת במבין יותר ממאה
מכות שמכין את הכסיל. (רש"י שם). הוקר רגלך
מבית רעד - והיינו שלא יהא לבו גס בו יותר
מדאי, וכן הוא בעבודת ה' שצריך להזהר מאד
לא להיות עם לב גס ולומר ככל העולה על הלב,
ודורש כן מעניינו של יהושע שלא נזהר בזה
היטב. אל תרצה את חברך בשעת כעסו -

לָהֶם הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֹׁכֵר קִיבֵּדְךָ אֶרֶץ בְּעוֹלָם הִזָּה וְהַקָּרָן
קִימַת לְעוֹלָם הַבָּא קיב. שְׁאִין בְּעָלֵי בְּתִים נִעְקְרִין מִן הָעוֹלָם
וְיִוֹרְדִין לְאֶרֶץ אֲלָא בְּשִׁבְלִי קיב גָּסִי הָרוּחַ. אֵימַתִּי, בְּזִמְנִי שְׂיִשְׂרָאֵל
אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין וּמִבְעֵטִין מִתּוֹךְ הַטּוֹבָה, וְאֵינִם עוֹסְקִין בְּדִרְךָ
אֶרֶץ וְדִבְרֵי תוֹרָה, וְעָלִיהֶם הַפְּתוּב אוֹמֵר תַּחַת שְׁלוֹשׁ רִגְזָה
אֶרֶץ וְגו', תַּחַת עֶבֶד כִּי יִמְלוֹךְ, וְנָבֵל כִּי יִשְׁפַע לָחֶם וְגו'
(מִשְׁלֵי ל כ"א-כב), כָּל אֱלוֹ דְּבָרִים אֵינִם בָּאִים אֲלָא בְּשִׁבְלִי גָסִי
הָרוּחַ, שְׁנַאֲמַר לְפָנֶיךָ עֵינַיִם עוֹרוֹת וְגו' (יִשְׁעִיָּה מ"ב ז).

[עג] שְׁמַעוּנִי אַחִי וְעַמִּי, שְׁלֹא תִבְאוּ לְיָדֵי גִסּוֹת הָרוּחַ.
קטו יִסְתַּכֵּל אָדָם בְּעֵצְמוֹ וְיִדַּע קטו שְׁלֹאֲחֵר מִיָּתָה יֵהָא רַמָּה
וְתוֹלָעָה וְעֶפֶר, וְיִשָּׂא עֵינָיו לְשָׁמַיִם וְיֹאמַר מִי בָּרָא אֶת אֵלֶּה,
חֲמָה וּלְבָנָה כּוֹכָבִים וּמִזְלוֹת וְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם, וְכָל
מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית, שְׁבָרָא אוֹתָן הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּחֻכְמָתוֹ
ובתבונתו

[כז], וסא"ז פ"ג [ג]. שלאחר מיתה יהא רימה - אבות פ"ג מ"א. בחכמתו ובתבונתו - עמ"ש"נ לעיל סי' י"ב.

משנת אליהו

כִּי יִמְלוֹךְ וְנָבֵל כִּי יִשְׁבַע לָחֶם - מִפְּרֵשׁ הַפְּסוּק
שִׁבְעַת שְׁהָאֲדָם הוּא בְּטוֹבָה וְיֵשׁ לוֹ שְׂרָרָה עַל
הַצָּבוֹר, וְהוּא גַם רוּחַ, הִרִי הוּא כַעֲבָד שְׁמוּלָךְ
וְנָבֵל שִׁבְעַת לָחֶם. שְׁנַאֲמַר לְפָנֶיךָ עֵינַיִם עוֹרוֹת
- וְסוֹף הַפְּסוּק: לְהוֹצִיא מִמִּסְגָּר אֲסִיר מִבֵּית כְּלָא
יּוֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ. וְהִיא נְבוֹאָה הַקְּבִי"ה לִישְׁעִיָּה הַנְּבִיא,
שֶׁאֵמַר לוֹ שְׁנִבְרָא בְּעוֹלָם כְּדִי לְהוֹדִיעַ אֶת שְׁמוֹ
יִתְבָּרַךְ לְכָל, וְעַל יְדֵי זֶה נִפְקָחִים עֵינַיִם עוֹרוֹת,
וְיוֹצֵא אֲסִיר מִמִּסְגָּרוֹ, הִרִי לָנוּ שְׁמִי שֶׁאֵינוֹ מְכִיר
גְּדוּלוֹת הַשֵּׁי"ת הִרִי הוּא כַעֲבוֹר וְכַאֲסִיר, וְכֵן כָּל
גַּם רוּחַ אֵינוֹ מְכִיר בְּמַלְכוּת הַשֵּׁי"ת, וְכַשִּׁישׁ לוֹ
טוֹבָה וְשְׂרָרָה, דּוּמָה לְעַבְדֵי הַמּוֹלָךְ וְנָבֵל הַשִּׁבְעַת
לָחֶם, שֶׁהוּא דִּבְרַר שֶׁאֵין מְגִיעַ לוֹ. [עג] מִי
בָּרָא אֶת אֵלֶּה וְכו' - וְכַתֵּב הַרְמַב"ם: בְּזִמְנִי
שֶׁהָאֲדָם מִתְּבוֹנֵן בְּדִבְרֵי הָאֱלֹהִים, וּמְכִיר אֶת כָּל
הַבְּרָאוֹת מִמֶּלֶךְ וְגִלְגַּל וְאֲדָם כִּיּוֹצֵא בּוֹ, וְיִרְאֶה
חֻכְמָתוֹ שֶׁל הַקְּבִי"ה בְּכָל הַיְצוּרִים וְכָל הַבְּרָאוֹת,
מוֹסִיף אֶהְבָּה לְמָקוֹם וְתַצְמָא נִפְשׁוֹ וְיִכְמָה בְּשֵׁר
לְאַהֲבָה הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא, וְיִירָא וְיִפְחַד מִשְׁפִּלּוֹתוֹ

לִיטוֹל עֲטָרָה וְלֹאמַר כֵּן וְכך עֲשִׂיתִי בְּשִׁבְלִי הַצָּבוֹר.
(פִּירוּשׁ הָרַע"ב אֲבוֹת פ"ב מ"ב). וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא
לְהַשְׁתַּרֵּר עַל הַצָּבוֹר בְּשִׁבְלִי זֶה. (תַּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל
ש"ס). שֹׁכֵר דֶּרֶךְ אֶרֶץ בְּעוֹלָם הַזֶּה - כֵּן צִרִיךְ
לֹאמַר. (עֵיין חִילוּפֵי גִרְסָאוֹת). וְרָצָה לֹאמַר שֶׁשֹּׁכֵר
הַמְדוּת טוֹבוֹת שִׁישׁ לָהֶם בְּעוֹסְקִים עִם הַצָּבוֹר,
מִקְבָּלִים כֵּאֵן בְּעוֹלָם הַזֶּה. וְשֹׁכֵר גּוֹף הַמַּצּוּה שְׁמוֹר
לָהֶם לְעוֹלָם הַבָּא. נִעְקְרִין מִן הָעוֹלָם - וּמִתּוֹךְ
שְׁגוֹת הָרוּחַ עוֹנֶשֶׂה כָּל כֵּךְ מְרֻבָּה, וְדֹאֵי צִרִיךְ
לְהִרְבוֹת בְּבִקְשַׁת רַחֲמִים עַל בְּעָלֵי הַבְּתִים שִׁיעֲסֻקוֹ
בְּתוֹרָה וְיַעֲסֻקוֹ עִם הַצָּבוֹר לְשֵׁם שָׁמַיִם, וְאִזּוֹ יִנְצֵלוּ
מִגְּסוֹת הָרוּחַ. וְיִוֹרְדִין לְאֶרֶץ - יוֹרְדִין מִנְּכִסְיָהּ.
(יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב). אֲלָא בְּשִׁבְלִי גָסִי הָרוּחַ - כִּי
סִימָן לְגִסּוֹת הָרוּחַ עֲנִיּוֹת. (עֵיין יַעֲקֹב סוּכָה כ"ט ב').
גָּסִי הָרוּחַ - שְׁמִתְגָּאִים וּמִשְׁתַּרְרִים עַל אַחֵיהֶם
בְּשִׁבְלִי עוֹשֶׂרֶן. (רַש"י ש"ס). אֵימַתִּי - פִּירוּשׁ
בְּאִיזָה אוֹפֵן בָּאִים לְיָדֵי גִסּוֹת הָרוּחַ. וּמִבְעֵטִין
מִתּוֹךְ הַטּוֹבָה - כַּמְבֹּאֵר בְּפִסּוּק (דְּבָרִים ל"ב ט'):
וְיִשְׁמֹן יִשְׁוֹרֵן וְיִבְעֵט. (יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב). תַּחַת עֶבֶד

חילופי גרסאות

קִיב) כ"ה נכ"ר וד"ר. נוד"ע
ממק מינום "דרכן ארץ".
קִיב) כ"ה נכ"ר וד"ר. נוד"ע
הוסיף: וכן להעוסקין בדרך
ארץ באמונה. קיד) נל"ל:
גסות הרוח. קטו) כ"ה
נכ"ר וד"ר. נוד"ע הוסיף:
אלא. קטז) נכ"ר: שלאחר
(שעת) [שעה] מיתה. ישא
כו'.

צייונים

אלא בשביל גסי הרוח -
סוכה כ"ט ב', ועיין ב"ק פ'
א', גיטין ל"ח ב', דא"ר
פ"ב, תרגום קהלת י' ו',
חופת אליהו רבא שער
שלשה (אוה"מ עמ' קס"ה),
ועיין הגהות חוות יאיר על
הרי"ף שבת (מ"ג ב'). שלא
תבוא ליד גסות הרוח -
עיין שמירת הלשון שער
התבונה פ"ד. יסתכל אדם
בעצמו - לשון זה לקמן
פכ"א [יח]. וע"ע בפכ"ז

חילופי גירסאות
קיו) כ"ר: מחזירין אותה.
קידח) נוסף מ"ר.

ציונים
תלוין במאמר שפתיו - ב"ר
פ"ד ו', מדרש תהלים
מזמור קי"ט (ע"פ לעולם
ה'). לבעל הפקדון -
עמ"ש"נ לעיל פרק ב' [יב].
לעולם יהא אדם - עמ"ש"נ
לעיל פי"ג [ט].

ובתבונתו, וכל אחד ואחד מהן תלוין במאמר שפתיו, שנאמר בדבר ה' שמים נעשו, וברוח פיו כל צבאם, כגם כנר מי הים, נתן באוצרות תהומות, ויראו מה' כל הארץ, ממנו יגורו כל ישיבי תבל, כי הוא אומר ויהי, הוא צוה ויעמד וגו' (תהלים לג וט). ויסתכל אדם במעשה ידיו של הקדוש ברוך הוא, באדם ובבהמה ובעוף השמים ובדגי הים, שמוזנות כל אחד ואחד בידו, ונשמת כל אחד ואחד מסורים בידו, שנאמר כה אומר האל ה' בורא השמים ונוטיהם, רקע הארץ וצאצאיה, נתן נשמה לעם עליה, ורוח להלכים בה (ישעיה מב ה).

[עד] לפיכך הייתי אומר: חייב אדם שישבח ויברך וירומם ויגדל ויקדש לשמו של מי שאמר והיה העולם ברוך הוא, על נפש רוח ונשמה שהוא נותן בערב לבעל הפקדון, ולבקר מחרתה אותה אליו, שנאמר אשר בידו נפש כל חי, ורוח כל בשר איש (איוב יב י), ואומר בידך אפקיד רוחי, פדיתה אותי ה' אל אמת (תהלים לא ו).

[עה] לעולם יהא אדם נאה בביאתו, חסיד בשיבה, ערום ביראה, ומרבה שלום עם אביו ועם אמו, קי"ח [ועם רבו שלמדו מקרא

משנת אליהו

[עה] לעולם יהא אדם - כיון שדיבר בגנות מדת גסות הרוח, מפרש כיצד מוטל על האדם לנהוג בעולם. נאה בביאתו - מתוך שנהג באהבה עם הכל נאים דרכיו ומעשיו אצל הכל. חסיד בשיבה - "חסיד" הוא מי שסובל את הכל, כמבואר בסדר אליהו זוטא פ"ג ד, ואמר כאן שבהיותו בשיבה צריך לסבול הכל, אפילו אם יחורפוהו ויביישוהו. ערום ביראה - צריך להערים בכל מיני ערמה ליראת בוראו. (רש"י ברכות י"ז א'). ומרבה שלום עם אביו כו' - אף שלכאורה הוא דבר פשוט ביותר שצריך לנהוג עם אביו ואמו בשלום ומה צריך להזהיר על כך, אלא בא ללמדינו שכשם שעם אביו ואמו פשוט

ודלותו וקלוננו כשיעריך עצמו כו', וימצא עצמו שהוא ככלי מלא בוושה וכלימה ריק וחסר. עכ"ל. (פ"ד מיסודי התורה הי"ב). הוא צוה ויעמוד - שבציווי השי"ת הם עומדים בכל רגע. מסורים בידו - ואם כן לא יתכן להתגאות, שהרי בכל רגע תלויה חיותו ביד השי"ת, ואיך יתכן שיתגאה אם אין לו מאומה משלו. נותן נשמה - דורש ממה שאמר בלשון הוה "נותן", הרי שבכל רגע משפיע הקב"ה את הנשמה לאדם. [עד] לפיכך הייתי אומר כו' - מתוך שהביא ענין זה שהקב"ה נותן נשמת אדם בכל רגע, מוסיף לפרש את שבחו של הקב"ה שבכל בוקר מחזיר לו נשמתו מחדש, וחובת ההודאה מרובה עבור כך.

חילופי גירסאות

ק"ט כ"ה צי"ר וד"ר. צוד"נ:
האדם. קב) כ"ה צי"ר.
צד"ר וזד"נ: וענוה.
קבא) כ"ה צי"ר וד"ר. צוד"נ
הוסיף: וכן. קבב) נוסף
מצי"ר. קבג) כ"ה צי"ר
וד"ר. צוד"נ הגיה: ולא.

צייונים

אמרו חכמים - עדיות פרק
ה' מ"ז. מעשיו מרחיקים
כו' - סנהדרין ס"ה ב'.

מקרא], ועם רבו שלמדו משנה, ואפלו עם כל אדם שבעולם,

שנאמר מענה רך ישיב חמה (משלי טו א).

[עו] אשרי ק"ט אדם שאין בו עברה ואין בו עון, ויש בו מעשים
טובים ותלמוד תורה, ושפל ברך ק"ב וענו. עליו אמר הקדוש
ברוך הוא זהו הדר עמי במרום, שנאמר כי כה אמר רם ונשא,
שכן עד וקדוש שמו, מרום וקדוש אשכנז, ואת דכא ושפל
רוח, להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים (ישעיה נז טו).

[עז] קכא אמרו חכמים: מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך. הא
ביצר, עשה אדם דברים מכערים ודברים שאינן ראויים,
מעשיו מרחיקים אותו מן השכינה, שנאמר כי אם עונתיכם
היו מבדלים בינכם לבין אלהיכם, וחטאותיכם הסתירו פנים
מכם משמוע (ישעיה נט ב). אבל אם עשה אדם מעשים טובים
קכב [ותלמוד תורה], מקרבין אותו אצל השכינה, שנאמר כי
כה אמר רם ונשא וגו' (שם נז טו).

[עח] את דכא ושפל רוח (שם), קכג לא יאמר אדם בלבו:
הואיל ואין בי עברה, ואין בי עון וחטא, אתגאה על הבריות,
ואתגדל עליהם ביותר, אלא כך יאמר, לא אעשה כן כדי
שיתמלאו ימי.

וידע

משנת אליהו

ואומר שהכל תלוי ביד האדם, שבמעשיו יכול
לגרום להתרחקותו מהקב"ה, ולקירובו אליו,
ולבסוף מסיים שהקירוב הוא על ידי ענוה ושפלות
הרוח. [עח] את דכא וגו' - הוא המשך הפסוק
שהקב"ה שוכן עם השפל רוח, ומפרש במה
ישפיל רוחו. הואיל ואין בי עברה - שיש בני
אדם המכירים לחבריהם שחטאו בחטאים גדולים,
ויודעים בעצמם שהם נקיים מזה, ועל כך רמה
רוחם לבזות ולהשפיל את חבריהם, ולהשתרר
עליהם בלב, ואין יודעים שה' שונא זאת, והרבה
פעמים השגגות שלו חמורים מזדונות של האחרים
שחטאו. (לוח ארו למוהר"ח פלאגי). כדי שיתמלאו
ימי - שהכבוד [הוא הגאווה, (תפארת ישראל)]

שצריך לנהוג בשלום, כן ינהוג עם כל אדם
שבעולם. (לוח ארו למוהר"ח פלאגי). מענה רך
ישיב חמה - שעל ידי שהוא מתנהג עם אחרים
במענה רך, אף הם מתנהגים כן, ועל ידי זה
מרכה שלום בעולם. [עו] ושפל ברך ועניו
- פירוש כי הגם שיש בו כל אלו המעלות
הטובות, שאין בו עבירה ועון, ויש בו מעשים
טובים ותלמוד תורה, ובכל זאת נוהג בשפלות
וענוה. ואת דכא ושפל רוח - מכאן לומר את
חביבות העניו ושפל ברך לפני הקב"ה, עד שבא
לשכון אצלו. [עז] אמרו חכמים מעשיך
יקרבוך ומעשיך ירחקוך - מתוך שהביא שעל
ידי ענוה זוכה האדם שמדורו אצל הקב"ה, מוסיף

תנא דבי אליהו

שיט

חילופי גירסאות
קבד) זכ"ר: ונפש.
קבה) כ"ה זכ"ר: זכ"ר: וכל
מי. זכ"ר: הגיה: אבל כל מי.
קבו) זכ"ר: אבל אמר כו'.
קבו) כ"ה זכ"ר: זכ"ר: זכ"ר.
הוסף: לדעת את ה' לעסוק
בתורה ומעשים טובים,
עליכם נאמר אם כו'.

ציונים
שרוח נמוכה ונפש שפלה
- עיין אבות פרק ה' מ"ט.
מכל הזבחים - סוטה ה' ב',
סנהדרין מ"ג ב' ע"ש,
מדרש אבא גוריון (בסופו),
מדרש פסיקתא (אוה"מ עמ'
תצ"ד). הואיל ואני מלך
כו' - עיין שמו"ר פ"א ד',
קה"ר פ"י ג', אגדת
בראשית פס"ז.

[עט] וַיֵּדַע הָאָדָם שְׂרוּחַ נְמוּכָה קִבְדֵּי וְרוּחַ שְׁפֵלָה נֹחַ לְפָנָי
הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יוֹתֵר מִכָּל הַזִּבְחִים שְׁפִתוֹרָה, שְׁנֵאמַר
זָבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבְּרָה, לֵב נִשְׁבֵּר וְנִדְבָּה אֱלֹהִים לֹא תִבְּזֶה
(תהלים נא יט). מִכָּאֵן אָמְרוּ חֲכָמִים: אִם אָדָם מְקָרִיב עוֹלָה -
שָׂכָר עוֹלָה בִּידוֹ, מְנַחֶה - שָׂכָר מְנַחֶה בִּידוֹ, אֲשֶׁם - שָׂכָר
אֲשֶׁם בִּידוֹ, שְׁלָמִים - שָׂכָר שְׁלָמִים בִּידוֹ. קִבְדָּה אֲבָל מִי שֶׁדַּעַתוֹ
שְׁפֵלָה, מַעֲלָה עָלָיו הַכֶּתוּב בְּאֵלּוֹ הַקָּרִיב כָּל הַזִּבְחִים
שְׁפִתוֹרָה, שְׁנֵאמַר זָבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבְּרָה, זָבַח לֹא נֶאֱמַר,
אֶלָּא זָבְחֵי.

[פ] וְכֵן אָמַר יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְיוֹסֵף: בְּנִי, אֵל תֹּאמַר הוּאֵיל
וְאֲנִי מֶלֶךְ, וְאֵין בִּי עֲבָרָה וְעוֹזֵן וְחֹטֵא, אֲתִנְגָּאָה עַל הַבְּרִיּוֹת
וְאֲתִנְגָּדֵל עֲלֵיהֶם בְּיוֹתֵר, קִבְדָּה אֶלָּא אָמַר לוֹ: בְּנִי, אֵל תַּעֲשֶׂה
בֶּן כְּדֵי שְׂתִמְלְאוּ יָמָיךְ, וְלֹא נָתַן הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
לְאָדָם חֲכָמָה וּבִינָה יָדְעָה וְהַשְׁפֵּל, אֶלָּא לְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ
הַגָּדוֹל, שְׁנֵאמַר וַיִּמְרָרְהוּ וַרְבוּ וְגו', וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קִשְׁתּוֹ
וַיִּפְּזוּ זְרָעֵי יֵדָיו, מִיַּדִּי אֲבִיר יַעֲקֹב, מִשָּׁם רָעָה אָבִן יִשְׂרָאֵל
וְגו' (פְּרָאשִׁית מִט כג"כד).

[פא] אֲבָל אַתָּם בָּשָׂר וְדָם אֵין לָכֶם לֵב, קִבְדָּה אִם ה' לֹא יִשְׁמַר
עֵיר

משנת אליהו

מג"א סי' א' סק"א, ובמור וקציעה (שם). **אלא זבחי**
- כל זבחים במשמע. (רש"י סוטה ה' ב'). **[פ] ולא**
נתן הקב"ה כו' - כל אלה הם דברי יעקב ליוסף.
(ישועות יעקב). **אלא לקדש שמו הגדול - רצה**
לומר שהחכמה והבינה ניתנו לאדם כדי לקדש
שמו יתברך, ואם כן כשגובר על יצרו ואינו חוטא,
אין לו מה להתגאות, כי את חובתו עשה. **מידי**
אביר יעקב - מפרש הפסוק שמה שניצח את
היצר הוא מידי אביר יעקב, דהיינו השי"ת, שהוא
נתן לו סיוע לזה, ואין לו להתגאות. **[פא] אין**
לכם לב - שלא להתנהג בגסות הרוח. **אם ה'**
לא ישמור עיר וגו' - מביא פסוק זה ללמדך
שצריך לזכור ששמירת הכל היא ביד הקב"ה,

היא אחד מן הדברים המוציאים את האדם מן
העולם. (אבות פרק ד' מ"א). לפי שהכל שונאים
אותו. (תו"ט). **[עט] שרוח נמוכה ונפש שפלה**
- כן צריך לומר. (עיין חילופי גירסאות). רוח נמוכה,
הוא ענוה ושפלות ברכ. ונפש שפלה, הוא
שמשפיל עצמו בין אנשים ומעורב ביניהם ואינו
גס רוח. (רש"י אבות פרק ה' מ"ט). **אשם שכר**
אשם בידו - בגמרא לא הוזכר אשם, לפי שאשם
אינו בא בנדבה, וכשהוא מחוייב ועומד, אין לומר
שכר אשם בידו, שכן בא לכפר חטאו, ואין לו
שכר נוסף. והתדב"א אפשר שסובר כבבא בן
בוטי (כריתות פ"ו מ"ג) שיכול אדם להביא אשם
תלוי בכל יום, ונחשב כדבר הבא בנדבה. (ועיין

חילופי גירסאות

קבח) כ"ה צי"ר. צוד"נ: העולם. קבט) כ"ה צי"ר. צד"ר ל" מ"וין" עד "צמס". וגם ש: כך אין העולם עומד אלא במים, אלמלא כר, וצ"ז צוד"נ.

ציונים

רבים לכל באי עולם - עיין אליהו רבא להגר"א מקואות פ"א מ"ד. כך בכל אבריו כו' - תיקון' תיקון ע' (דף קנ"ב ב, ודף קנ"ד ב, במהדור' בהגר"א), ועיין מדרש תהלים מזמור ל"ה [ב]. אין מתקיימין כו' - ברכות ס"א ב, ע"ז ג' ב, ב"ר פמ"א ט', ופס"ט ה', ופרשה צ"ז ג', שמר"ד פ"ב ה', ובארוכה בנפ"ח ש"ד פרק ל"ב. חיים הם לכל באי עולם כו' - ספרי חקת פרשה קכח, עקב פרשה מ"ח, שהש"ר פ"א (ע"פ כי טובים דודין), נחנח' כי תבא סי' ג', מדרש תהלים מזמור א' [יח]. ואלמלא מים אין העולם יכול לעמוד - ירו' הוריות פ"ג ה"ה, ועיין סא"ז פ"ג [ד].

עיר שוא שקד שומר וגו' (תהלים קכו א), ואומר על חומתך ירושלים הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה, תמיד לא יחשו, המזכירים את ה', אל דמי לכם וגו' (ישעיה סב ו).

[פב] שפכי במים לבך נכח פני ה' (א"כ ב יט), מה מים הללו רבים לכל באי עולם, כך בכל איבריו צריך אדם לעשות רצונו של הקדוש ברוך הוא.

[פג] דבר אחר, שפכי במים לבך, מה מים הללו קורת רוח הן לכל באי העולם, בין בימות החמה בין בימות הגשמים, כך יהא אדם עושה קורת רוח להקדוש ברוך הוא לעולם כל ימי חייו.

[פד] דבר אחר, שפכי במים לבך, מה מים הללו חיים הם לכל באי העולם, כך בית ישראל אני בפרתן בכל מקומות מושבותם, אין מתקיימין אלא בדרך תורה.

[פה] דבר אחר, מה מים הללו חיים הם לכל באי עולם, כך דברי תורה חיים הם לכל באי עולם. מה מים הללו אין בנינו של קבט עולם אלא במים, קבט [ו] אין העולם מתגדל אלא במים, ואלמלא מים אין העולם יכול לעמוד. כך אלמלא

ישראל

משנת אליהו

(ש"א סי' ל"א). [פד] אין מתקיימין אלא בדברי תורה - ולפי זה פירוש הפסוק שפכי במים לבך, שיעסוק הרבה בתורה המשולה למים. [פה] כך דברי תורה חיים הם לכל באי עולם - בזה שונה פירוש זה מהפירוש הקודם, שבפירוש הקודם משל את התורה למים לפי שהיא החיים של בני ישראל, ועתה מושל התורה למים שהיא החיים של כל העולם. בנינו של העולם אלא במים - פירוש בנין בתים וכדומה. (הגה"ה בספר תדב"א). ואין העולם מתגדל אלא במים - שכל הצומח מתפתח רק על ידי המים. ואלמלא מים אין העולם יכול לעמוד - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ומשום שהמים הם קיום כל הבריאה.

וחובה על האדם להזהר מגסות הרוח, כי הכל תלוי בשמירת הקב"ה. הפקדתי שומרים וגו' - גם בפסוק זה אנו למדין שרק בידי הקב"ה תלוי שמירת הכל, וצריך אדם להזהר מגסות הרוח, מאחר ששמירתו ביד השי"ת. [פב] שפכי במים לבך - שב לפרש את המשך הפסוק, שאת ראשו פירש מתחלת הפרק עד כאן. רבים לכל באי עולם - שיש מהם בשפע לכל בני העולם לכל צרכיהם. כך בכל איבריו כו' - מפרש הפסוק שיתנהג בלבבו כמדת המים, שבשפע רב יעשה כל רצונו של הקב"ה, וממילא אף כל איבריו יעשו את רצון השי"ת, כי הלב הוא שורש כל הפעולות, כמו שכתב רבינו יונה בשערי תשובה

תנא דבי אליהו

שכא

חילופי גירסאות
(קל) כ"ה נמי'ר וז"ל. נד"ר:
אלמלא ישראל אין תורה
ולא נתקיימו כו'.
(קלא) כ"ה נד"ר וז"ל.
נמי'ר: כתום. קלב) נוסף
מכ"ר.

ציונים

לא נתקיימו שמים וארץ -
שמו"ר פמ"ז ד', אסת"ר
פ"ז י"ג, תנחו' בראשית סי'
א', נח סי' ג', מדרש אבא
גוריון פרשה ג', משנת ר"א
(עמ' קל"ט), ועמשי' לקמן
פ"ט [יח]. מכאן אמרו
חכמים - מכילתא משפטים
פ"ח ועיי"ש בהגהות
הגרא, אדר"ע פרק ל"ו
ה"א, מסכת גרים ספ"ד,
במ"ד פרשה ח' ב', משנת
ר"א פט"ז (עמ' ש"ג),
מסכת חיבוב הקבר החדש
(ילקוט מדרשים ח"ב עמ'
ש"ח), מדרש פרקי תשובה
וגיהנם (שם עמ' שכ"ז),
רש"י ישעיה מ"ד ה'. אלו
גרי אמת - עיין תרגום
זכריה ט' ד', רש"י הושע ב'
כ"ה, זכריה י"ג ח' ט',
מדרש תלפיות ענף אותות
משיח.

קל' ישראל וְהַתּוֹרָה, לא נתקיימו שמים וארץ, שְׁנֵאֲמַר בַּהּ אָמַר
ה' אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה, חֲקוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שְׁמַתִּי
(וְרַמְזָה לֵּג כה), וְאֹמַר כִּי זֹאת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֶכְרַת אֶת בֵּית
יִשְׂרָאֵל וְגו', נִתְּתִי אֶת תּוֹרַתִּי בְּקֶרְפֶּם, וְעַל לִבָּם אֶכְתְּבֶנָּה,
וְהִיִּיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים, וְהָמָּה יִהְיוּ לִי לְעָם (שם לא לב).

[פז] דְּבָר אַחֵר, שְׁפָכִי כַּמִּים לִפְנֵי (אִיכָּה ב יט), מֵה מַיִם הִלְלוּ
אָדָם נוֹתֵן זֶרַעִים בָּאָרֶץ וּמַעֲבִיר עֲלֵיהֶם מַיִם, מַצְמִיחִין וּמַגְדִּילִין
פְּרוֹת, וְחִיּוֹן מֵהֶם בְּנֵי אָדָם וְכָל בְּאֵי הָעוֹלָם. כְּמוֹ כֵּן יִהְיוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְעַתִּיד, שְׁנֵאֲמַר כִּי אֶצְק מַיִם עַל צִמָּא וְגו' (ישעיה מד ג).
[פז] מִכָּאן אָמְרוּ חֲכָמִים: בְּאוֹתָהּ שָׁעָה יִחְלְקוּ יִשְׂרָאֵל
לְאַרְבַּעַה קְלָא בְּתִים, זֶה יֹאמַר לֵה' אֲנִי, וְזֶה יִקְרָא בְּשֵׁם יַעֲקֹב,
וְזֶה יִכְתֹּב יְדוֹ לֵה', וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יִכְנֶה וְגו' (שם פסוק ה). זֶה
יֹאמַר לֵה' אֲנִי - אֵלּוּ צִדִּיקִים גְּמוּרִים. וְזֶה יִקְרָא בְּשֵׁם יַעֲקֹב
- אֵלּוּ [קְטָנִים] בְּנֵי הָרָשָׁעִים. וְזֶה יִכְתֹּב יְדוֹ לֵה' - אֵלּוּ
רָשָׁעִים שֶׁפָּרְשׁוּ מִן דִּרְכָּם הָרָעָה, וְחִזְרוּ וַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה. וּבְשֵׁם
יִשְׂרָאֵל יִכְנֶה - אֵלּוּ גְּרֵי אֲמַת.

דבר

משנת אליהו

שמוזהיר הכתוב שפכי כמים לבך, שהאדם ירבה
בעשיית רצונו יתברך, ועל ידי זה יועיל שהרבה
ישובו בתשובה, ואף הרבה גרים יתוספו על עם
ישראל, וכמו שמבאר והולך. **כי אצק מים על
צמא וגו'** - וסוף הפסוק: כן אצוק רוחי על זרעך,
שהקב"ה ישפיע את רוחו גם על הרחוקים ממנו
יתברך. [פז] **אלו צדיקים גמורים** - שכולו
למקום ולא נתערב בו חטא. (מסכת גרים פרק ד').
אלו [קטנים] בני הרשעים - נראה הכונה לאותם
שהקב"ה ממיתם בקטנותם בהיותם צדיקים עדיין,
כמבואר לעיל (פרק ג' [ד]), ולעתיד לבא יצטרפו
לצדיקים. **אלו רשעים שפרשו** - שקבלו על
עצמם להתנהג על פי תורת ה'. (ביאורי הגר"ח
קנייבסקי שליט"א למסכת גרים). **אלו גרי אמת** -
שמכנים על עצמם שם ישראל בעת שמתגיירים.

לא נתקיימו שמים וארץ - שאם היה חס וחלילה
העולם פנוי לגמרי, אפילו רגע אחד ממש, מעסק
והתבוננות עם סגולה בתורה הקדושה. תיכף כרגע
היו כל העולמות נחרבים ונבטלים ממציאות
לגמרי חס וחלילה כו', ואיך לא יתלהב לב האדם,
בהעלותו על לבו ומתבונן בזה הענין הנורא, ותפול
עליו אימתה ופחד, לבל יתרפה חס וחלילה כו',
והוא הנוטל שכר כולם, אחר שהוא אשר קיים
והעמיד ברוב כוחו את כל העולמות עתה. (נפה"ח
ש"ד פרק כ"ה). **ואומר כי זאת הברית וגו'** -
מביא פסוק שהתורה היא הנקראת ברית. (ועיין
מש"נ לעיל ריש פ"ג). [פז] **אדם נותן זרעים וכו'**
- נראה הכונה שכשם שטבע המים להצמיח
הזרעים, כן קיום רצון השי"ת משפיע שיצמח
ויגדל קיום רצונו יתברך אצל עוד אנשים, וזהו

שכב

סדר אליהו רבא, פרק יח [פח-צ]

חילופי גירסאות
קלג) כ"ה כז"ר, וכע"ז
כד"ר. כד"ר ל"י "סין".

ציורים

כך דברי תורה מקוה טהרה
- לקמן פרק כ"א [ח]
ועמש"נ שם. שמטהרת
את פושעי ישראל - עמש"נ
לעיל פרק ג' [יא], ופרק ה'
[ג], ומש"נ לקמן פרק כ"א
[ח], סא"ז פ"ט [ח], ירד'
ר"ה פרק ד' הלכה ח',
זוה"ק ח"ג דף פ' ב', שערי
תשובה שער ד' סימן י"א,
ספר חרדים פס"ה בשם
הארז"ל, ביאור הגר"א
משלי פס"ז ו', חיי אדם
כלל קל"ב אות מ"ב, נפש
החיים ש"ד פל"א האריך
מאד, ספר הצדיק ר' יוסף
זונדל עמ' קי"א, ספר שערי
רחמים סי' מ"ב, ספר
הצדיק ר' שלמה עמ' ל"ט
סי' נ"ה, שער הציון סי'
תרט"ו סק"ה, נדחי ישראל
לח"ח פרק ל"ה, מחנה
ישראל לח"ח פ"ה. ואין
מים אלא תורה - עמש"נ
לעיל פרק ב' [ט]. לא
ישמור עליו קנאה -
סנהדרין ד' א'.

[פח] דָּבָר אַחֵר, שְׁפָכִי כַּמִּים לְבֶן (אִיקָה ב יט), מֵה מַיִם הִלְלוּ
מִקְוֵה טְהוֹרָה הֵן לְיִשְׂרָאֵל, וְלִכְל אֲשֶׁר נִבְרָא בְּעוֹלָם, שְׁנֵאמַר
כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יָבֵא בָּאֵשׁ וְגו', וְכָל אֲשֶׁר לֹא יָבֵא בָּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ
בְּמַיִם (בַּמִּדְבָּר לֹא כג), בֶּן דְּבָרֵי תוֹרָה מִקְוֵה טְהוֹרָה קלג) הֵן לְיִשְׂרָאֵל
בְּכָל מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתָם.

[פט] בּוֹא וּרְאֵה בְּמָה גְדוּלָּה בָּחָה שֶׁל הַתּוֹרָה, שְׁמִטְהֶרֶת
אֶת פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל בְּזֶמֶן שְׁעוֹשִׁין תְּשׁוּבָה, אֲפִלּוּ מַעֲבֹדָה זָרָה
שְׁפִידָם, שְׁנֵאמַר וְזִרְקִתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וְטָהַרְתֶּם, מִכָּל
טְמֵאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל גְּלוּלֵיכֶם וְגו' (יִחְזָקְאֵל לו כה), וְאִין מַיִם אֵלָּא
תּוֹרָה, שְׁנֵאמַר הוּי כָּל צָמֵא לָכוּ לְמַיִם וְגו' (יִשְׁעִיָּה נה א), וְאִין
טְהוֹרָה אֵלָּא דְּבָרֵי תּוֹרָה, שְׁנֵאמַר אֲמֹרוֹת ה' אֲמֹרוֹת טְהוֹרוֹת
וְגו', מְזַקֵּק שְׁבַעֲתַיִם (תְּהִלִּים יב ז).

[צ] דָּבָר אַחֵר, שְׁפָכִי כַּמִּים לְבֶן (אִיקָה ב יט), מֵה מַיִם הִלְלוּ
הוֹלְכִין בְּנֶהָר וְשׁוֹב אֵינָן חוֹזְרִים, בֶּן כָּל יַחֲד וְיַחֲד
מִיִּשְׂרָאֵל שְׁעִישָׁה מְרִיבָה עִם חֲבֵרוֹ, לֹא יִשְׁמַר עָלָיו קִנְיָא
וְנִקְמָה בְּלִבָּבוֹ, וְלֹא יִתְנַאֵה עָלָיו, וְדְבָרֵי תּוֹרָה לֹא יִמְנַע
מִמֶּנּוּ, שְׁנֵאמַר אֵל תִּצָּא לְרֵב מֵהָר, פֶּן מֵה תַעֲשֶׂה בְּאַחֲרִיתָהּ
וְגו' (מְשָׁלִי כה ח).

לעולם

משנת אליהו

בארבעים סאה, מים שכל גופו עולה בהם, כך
בתורה עד שכל גופו יוכתש כו'. (ביאורי אגדות
להגר"א סי' ב'). [פט] ומכל גילוליתם - זהו
עבודה זרה, ונקראת גילולים לפי שמאוסין
כגללים. (רש"י דברים כ"ט ט"ז). ואין מים אלא
תורה - שלעתיד לבא יהא גילוי גדול בתורה,
וממילא יטהרו מכל העונות. [צ] כך כל יחיד
ויחיד כו' - מפרש הפסוק שינהג בלבבו כמדת
המים שאינם עומדים, כך לא יעמוד במריבה.
ודברי תורה לא ימנע ממנו - שאם מבקש ממנו
למדני, חייב ללמדו. פן מה תעשה באחריתה
- שאם שומר עליו קנאה ונקמה בלבבו, תגדל
לבסוף המריבה יותר ויותר.

[פח] וכל אשר לא יבא אשר תעבירו במים -
מה שהביא פסוק זה, ולא הביא הרבה פסוקים
שמבואר בהם ענין הטבילה. לפי שבא ללמד
שהטבילה מועילה לכל דבר, גם לחפץ דומם,
וכן התורה מועילה לטהר בכל מצב. ואף שפסוק
זה נאמר על טבילת כלים בעת כניסתם מרשות
גוי לרשות ישראל, ואין זה מיועד לטהר מטומאה,
אך כבר כתבו התוס' שבת (נ"ח ב') שפסוק זה
אמור גם לענין טומאה, עיי"ש. כך דברי תורה
מקוה טהרה הן - לפעמים עולה בדעתו של
אדם תיכף כשמתחיל ללמוד שהוא נטהר, והיצר
הרע כבר נפרד ממנו, לכך נאמר (ישעיה ל"ב כ'):
על כל מים, כמו שמים אינם מטהרים אלא

תנא דבי אליהו

שבג

חילופי גירסאות
קלד: כ"ה כז"ר. כד"ר
ווד"נ: ואל תהא רגיל כו'.
קלה) כזי"ר וד"ר לז'
"והמודע עליה". קלו) כזי"ר:
תוכירות. קלו) מז"ל: יותר.

ציונים

שאם יודקק לך להוכיחך -
עיין ב"ב ט"ז א'. אי אתה
יכול לעמוד - עיין בבבאור,
ותנאי ויצא סי' ה', ופס"ר
פל"ב ב', בראשית רבתי
פרשת ויצא (עמ' קי"ד),
שע"ת לר"י ש"ד סי' י"ג,
ולקמן פרק כ' [ט]. מאה
חנופים כו' - כל הענין
בילקוט קדושים רמז
תרי"ב, ולא אחד מגלה
פנים - עיין פרד"א פמ"ד.
שנו חכמים במשנה - ב"מ
נ"ח ב', תנחו' וירא סי' י"ד,
פס"ר פמ"ג א'. רך בפ"ד
וקשה בלבבך - עיין ב"מ
מ"ט א', ולעיל פט"ו [טו],
ובבבאור.

[צא] קלד לעולם אל תהי רגיל להשיב דברים בנגד בית דין
שלמעלה, שאם יודקק לך להוכיחך אי אתה יכול לעמוד
בתוכחות, שנאמר ריבך ריב את רעך (שם פסוק ט).

[צב] וסוד אחר אל תגל (שם) הא פיצד, עבר אדם עברה
בשנה זו, פיון שהגיע יום הכפורים קלה והתודה עליה, ומחל
לו הקדוש ברוך הוא עליה, לשנה אחרת אל קליתו תזכור לו
קליתו יותר. שפן אמרו חכמים: מאה חנופים ולא אחד מגלה
פנים. וכן שנו חכמים במשנה: אם היה בעל תשובה, לא
יאמר לו זכר מעשיך הראשונים, ואם היה בן גרים, לא
יאמר לו זכר מעשה אבותיך, שנאמר וגר לא תזנה וגו'
(שמות כב ב), ואומר לא תלך רכיל בעמך (ויקרא יט טו).

[צג] דבר אחר, לא תלך רכיל בעמך, שלא תהא רך בפ"ד
וקשה בלבבך.

דבר

משנת אליהו

להחניף מאה פעמים מלבייש את חבריו ולגלות
פניו, ורצה לומר להלבין פניו, אפילו פעם אחת,
לפי שאין לו חלק לעולם הבא. (ישועות יעקב).
ואם היה בן גרים כו' - לא רק שלא יבזה אותו
בהזכרת עונותיו הקודמים, אלא אף לא יזכיר
מעשי אבותיו שמתבייש בהן. (תוס' ב"מ נ"ח ב').
וגר לא תונה - ודרשו חז"ל (ב"מ נ"ט ב') שהמאנה
את הגר בדברים עובר בלאו זה. ואומר לא
תלך רכיל בעמך - שהמספר דברי גנאי מחבירו
אפילו שהם אמת, הרי הוא עובר באיסור לשון
הרע שנלמד מפסוק זה שלא תלך רכיל בעמך
(עיין חפץ חיים בפתיחה אות א', ובכל הדינים באריכות
יעויין בהלכות לשון הרע כלל ד'). ומכאן מוכח דאף
על פי שאינו מספר לאחרים, אלא לחוטא עצמו,
יש בו משום איסור לשון הרע. (ועיין בפתיחת חפץ
חיים, לאוין סי' ד'). [צג] שלא תהא רך בפ"ד
וקשה בלבבך - ש"רכיל" הוא נוטריקון: רך-כיל.
וכיל הוא קשה, מלשון כילי. (לוח ארז למוהר"ח
פלאגי זצ"ל). האומר לחבירו כי ייטיב עמו ויתן
לו מתת, ועודנו מדבר עמו - עם לבבו ישיח

[צא] אל תהי רגיל להשיב כו' - בא לפרש
המשך הפסוק מה שנאמר ריבך ריב את רעך.
דברים כנגד בי"ד של מעלה - תקבל הכל
באהבה, ולא תהרהר על היסורין שבאו עליך שלא
כדין. (ישועות יעקב). אי אתה יכול לעמוד
בתוכחות - ודרשו חז"ל: לבך יודע מעשים
שעשית, ויסורין שהבאתי עליך, כי לא לפי מעשיך
יסרתך. (תנחו' יתרו סי' ט"ז). שנאמר ריבך ריב
את רעך - מפרש הפסוק שגם בעת שיש לך
מריבה למה עשה לך כך, יהא זה על חברך, אבל
על הקב"ה אי אפשר בשום אופן להתווכח עמו
מדוע כן עשה. [צב] וסוד אחר אל תגל -
בא לפרש המשך הפסוק, שלא יגלה לחינם עונות
חבירו. לשנה האחרת אל תזכור לו יותר -
נראה שודאי אין מדובר על תוכחה המיועדת
למונעו מן החטא מכאן ולהבא, אלא שמוכיחו
לעשות תשובה על עונותיו, ובזה נאמר שאחר
יום הכפורים שכבר התודה עליה אין להוכיחו.
מאה חנופים ולא אחד מגלה פנים - רצה לומר
שאף שאסור להחניף, מכל מקום יותר נוח לו

שכר

סדר אליהו רבא, פרק יח [צד-צה]

חילופי גירסאות

קלח) כ"ה נכ"ר, וכע"ז
נכ"ר. נז"ל. הגי' והם
כמשה כר. קלט) כ"ה
נכ"ר וז"ל. נז"ל: וכיוצא.
קמ) נוסף נכ"ר.

ציורים

מאה מיני בשמים - עיין
שבת צ' א'. ועולה כנגד
כסא הכבוד - עיין בביאור,
ולחן [קג], ערכין ט"ו ב',
מדרש לעולם פי"ח (אוה"מ
עמ' עז"ר), ובשמי"ל חלק
ב' פרק ט"ו, ופרק כ"א,
ובביאור הח"ח לתו"כ
פרשת אחרי פרק ד' ה"ו,
קה"ר פ"ט [יב].

[צד] דָּבָר אַחֵר, מָה רוֹכֵל זֶה יֵשׁ עִמּוֹ מֵאָה מִיָּנִי בְּשָׂמִים,
אֵף כָּל חֶכֶם וְחָכָם מִיִּשְׂרָאֵל יֵשׁ בּוֹ פֶּמָּה מֵאוֹת דְּבָרֵי תוֹרָה
לְאַמְתּוֹ, יֵשׁ בְּלָבָבוֹ מֵאָה מַחְשְׁבוֹת שֶׁל מִקְרָא, וּמֵאָה שֶׁל
מִשְׁנָה, וּמֵאָה מִיָּנִי תְּשׁוּבוֹת שֶׁל תִּלְמוּד, שֶׁנֶּאֱמַר מִי זֹאת
עֹלָה מִן הַמִּדְבָּר וְגו', מִכָּל אַבְקַת רוֹכֵל (ש"ש ג' ו'), קלח פְּגוֹן
מִשָּׁה וְאַהֲרֹן וְכָל הַדּוֹמִין לָהֶם.

[צה] קלט פִּיּוּצָא בִּהְיוֹת אֶתָּה אוֹמֵר אֲצֵל רְשָׁעִים, כְּמוֹ דָּתָן
וְאַבְיָרִים הָרְשָׁעִים, שֶׁנִּתְּפָנוּ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶן לַעֲשׂוֹת
מִרְיָכָה עִם חֲבֵרֵיהֶם, וְיֵשׁ בָּהֶם מֵאָה מַחְשְׁבוֹת שֶׁל גָּזֹל,
וּמֵאָה שֶׁל עֲרִיזוֹת, וּמֵאָה שֶׁל שְׁפִיכוֹת דָּמִים, שֶׁנֶּאֱמַר לְתַאֲוָה
יִבְקֹשׁ נִפְרָד וְגו' (מש"ל יח א). קמ [מפני מה?] מִפְּנֵי שְׂמִסְפְּרִין
לְשׁוֹן הָרַע בְּאֶרֶץ וְעוֹלָה כְּנֶגֶד כְּסֵא הַכְּבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר שְׁתּוֹ

בשמים

משנת אליהו

משפיע עליו רוח טומאה גדול, וכתב הגר"א
בביאורו למשלי (א' כ"ג) שכל שהעבירה גדולה
יותר הרי היא משפיעה עליו רוח טומאה גדול
יותר הגוררו לעוד ועוד עבירות. ועולה כנגד
כסא הכבוד - פירושו על פי הזוהר הקדוש פקודי
(דף רס"ד ב') אית רוחא חדא דקיימא על כל אינון
מארי דלישנא בישא, דכד מתערי בני נשא בלישנא
בישא, או ההוא בר נש דאתער בלישנא בישא,
כדין אתער ההוא רוחא בישא מסאבא דלעילא
דאיקרי סכסוכא, ואיהו שארי על ההוא אתערותא
דלישנא בישא דשאר ביה בני נשא, ואיהו אעל
לעילא וגרים בההוא אתערי דלישנא בישא מותא
וחרבא וקטילא בעלמא, ווי לאינון דמתערי להאי
סטרא בישא, ולא נטרי פומייהו ולישנהון ולא
חששו על דא, ולא ידעי דהא באתערותא דלתתא
תליא אתערו דלעילא בין לטב בין לביש כו',
עכ"ל. [תרגום: יש רוח אחת שממונה על כל
אלו בעלי לשון הרע, שכשמתעוררים בני אדם
לדבר לשון הרע, או אדם אחד שהתעורר לדבר,
מיד מתעורר הרוח הרע ההוא שנקרא סכסוכא,
והוא שורה על התעוררות הלשון הרע שפתחו

שלא לתת, ונאמר (תהלים ל"ד י"ד): נצור לשונך
מרע ושפתך מדבר מרמה, ופירשו זכרונם לברכה
שלא ידבר אחת בפה ואחת בלב. (שערי תשובה
לר"י ש"ג סי' קפ"ב, ועיין בציונים). [צד] מָה רוֹכֵל
זֶה וכו' - נראה הכונה שמזהיר שלא יהא כרוכל
ב"עמו" שיש לו מאות מחשבות של דברים רעים
בין בני אדם, שחושב לגזול ולהרוג וכדומה, אלא
יהא כרוכל שיש לו מאות מחשבות קדושות
ועליונות, שהם התלמידי חכמים שיש להם מאה
מחשבות של מקרא ומשנה ותלמוד, וכמו שמבאר
והולך. מכל אבקת רוכל - וכעין זה דרשו
(ויק"ר פ"ל א') את הפסוק הזה על רבי אלעזר
ברבי שמעון שהיה יודע במקרא ובמשנה ולייסד
קרובות ופיוטים, שהם דברי תורה נפרדים זה
מזה. [צה] שְׁנֵאמַר לְתַאֲוָה יִבְקֹשׁ נִפְרָד -
מפרש הפסוק שבעל התאווה יש לו הרבה מיני
מחשבות נפרדות של רָשָׁע. מִפְּנֵי שְׂמִסְפְּרִין
לְשׁוֹן הָרַע - נראה שבא לומר כיצד נעשה דבר
זה שבעל הלשון הרע יש בו מאות מחשבות של
דברים חמורים כאלו, ומפרש שמתוך שעובר כזו
עבירה חמורה שעולה עד כסא הכבוד, הרי זה

ציונים

שמכירין בה - עיין ישועות יעקב, ועיין לקמן סי' ק', ירו' פאה פ"א ה"א, דב"ר פ"ו י"ד, קה"ר פ"ט י"ג, תנח"ו מצורע סי' ב', מדרש תהלים מזמור נ"ב. וע"ע ערכין ט"ו ב', רמב"ם הל' דעות פ"ז ה"ג, הל' תשובה פ"ג ה"ו, פרד"א פרק נ"ג ובהגהות רד"ל אות א', משנת ר"א פ"ט (עמ' ק"ע), אמרי נעם להגר"א ברכות ס"א א'. ועשו שלום - עמש"נ לעיל פ"ג [כב].

בשמים פיהם, ולשונם תהלך בארץ (תהלים עג ט). מפני מה?

מפני שמכירין בה ועוברין עליה.

[צו] דבר אחר, לא תלך רכיל בעמך (ויקרא יט מז), ארבע מדות יש באותו מקרא, שתי מדות של צדיקים, ושתי מדות של רשעים. שתי מדות של צדיקים כיצד, צא ולמד מן משה ואהרן שנתפנונו ועשו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, ובין ישראל לתלמיד חכם לעם הארץ, ובין חכם לחכם, ובין אדם לחברו, ובין איש לאשתו, ומתוך דרכיהם הטובים נקבע להם שם טוב, ולבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות, שנאמר הוא אהרן ומשה (שמות ו כו).

שתי מדות של רשעים כיצד, צא ולמד מן דתן ואבירם הרשעים, שנתפנונו ועשו מחלוקת בין ישראל לאביהם שבשמים, ובין ישראל עם הארץ לתלמיד חכם, ובין חכם לחכם, ובין אדם לחברו, ובין איש לאשתו, ומתוך דרכיהם

הרעים

משנת אליהו

הגרוע שבישראל ימסור את עצמו לסכנה ולא ישיא את עצמו עון אשמה כזה, והלא כן הוא הדבר בענין לשון הרע, שהדלטוריא שהוא מעורר בפה - הוא עולה למעלה לפני כסא כבודו יתברך, כמו שאמר כאן. (שמירת הלשון שער הזכירה פ"ב). **מפני מה** - מפני מה עולה לשון הרע עד כסא הכבוד. (ישועות יעקב). **מפני שמכירין בה** - רצה לומר שיודעים רבונם שצוה שלא לדבר לשון הרע ומתכונים למרוד בו. (ישועות יעקב). [צו] **ארבע מדות יש** - נראה הכונה, שהרשע מקלקל גם בבין אדם למקום, וגם בבין אדם לחבירו, ולעומתו הצדיק משלים גם בבין אדם למקום וגם בבין אדם לחבירו. **יש באותו מקרא** - והנה עיקר הפסוק מדבר על המרכל בין אדם לחבירו, ואולם לעיל נאמר לא תעשו עול במשפט, והוא אמור על המשחית בין אדם למקום. (ע"פ זית רענן). **שתי מדות של צדיקים** - זה אינו אמור מפורש בפסוק, אלא נלמד מכלל האיסור, כיצד צריך להתנהג.

בה בני האדם, ועולה למעלה וגורם בהתעוררות זו מות וחרב והרג בעולם, וי לאלו שמעוררים את הצד הרע הזה, ולא שומרים פיהם ולשונם, ולא חוששים על כך, ולא יודעים שבהתעוררות התחתונים תלוי התעוררות העליונים בין לטוב בין לרע. וזהו גם כן כונת הגמ' בערכין (דף ט"ו ב') כל המספר לשון הרע מגדיל עונות עד לשמים, שנאמר (תהלים ע"ג ט) שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ. פירוש שאף על פי שלשונו מהלך בארץ, אבל פיו שת בשמים, ומזה נוכל לידע את גודל החורבן שמחריבין בעלי הלשון את כלל ישראל. (חפץ חיים בהקדמה). **והנה** כאשר יתבונן האדם הנלבב בדברי הזהרה הקדוש הנ"ל, ויביט בעינא פקחא את הנולד על ידי דיבורו ימלא פחד ורתת וזיע מלדבר שום לשון הרע על חבירו. שהלא אם יאמרו לאדם שיכנס אל היכל ה' בעצמו או שישלח אחר תחתיו ויעמוד לפני ארון בריתו ויקטרע על כלל ישראל, ולא יאמר שקר עליהם רק מה שהוא יודע לאמיתו, ברור הוא שאפילו

חילופי גירסאות
קמא) עין ליוניס.

ציונים

הן הם שאמרו למשה - עיין נדרים ס"ד ב', פרדר"א פמ"ח, שמור"ר פ"א כ"ט, תנח"ו שמות ס"י י', ירא ה' עליכם וישפוט - נדרים שם, שמור"ר פ"ה כ'. שהותירו מן המן - שמור"ר פ"א כ"ט, פכ"ה י', תנח"ו תצוה ס"י י"א, תנ"י בשלח ס"י כ"ד, תרגום יב"ע ורש"י שמות ט"ז כ'. מכאן אמרו - ילקוט שמות רמז קס"ז בשם מדרש אבכיר, מתנות כהונה בשמור"ר פ"א כ"ט, ועיין ב"ב ק"ט ב'. שעושה מריבה על ת"ח - סנהדרין ק"א א', תנח"ו קרח ס"י י', במ"ר פי"ח כ', נושם הגי' על רבן.

הרעים נקבע שם רע להם ולכניהם ולכני בניהם עד סוף כל הדורות, שנאמר הוא דתן ואבירם (במדבר כו ט).
[צז] דבר אחר, מה היה צריך לומר הוא דתן ואבירם, אלא הן הם שאמרו למשה במצרים מי שמך לאיש שר ושפט עלינו (שמות ב יד). הוא דתן ואבירם - שאמרו לו למשה במצרים ירא ה' עליכם וישפט, אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה וגו' (שם ה כא), שנאמר ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם (שם פסוק כ), ולהלן הוא אומר ודתן ואבירם יצאו נצבים וגו' (במדבר מז כו), נאמר כאן נצבים ונאמר להלן נצבים, מה נצבים האמור להלן הם דתן ואבירם, אף נצבים האמור כאן הם דתן ואבירם. הוא דתן ואבירם - הם הן שהותירו מן המן, שנאמר ויותרו אנשים ממנו עד בקר וגו' (שמות מז כ), ולהלן הוא אומר והנה שני אנשים עברים נצים וגו' (שם ב יג), מה אנשים האמור להלן הם דתן ואבירם, אף אנשים האמור כאן דתן ואבירם.

[צח] מכאן אמרו: כל מה שאתה יכול לתלות ברשעים תלהו עליהם.

[צט] וכי מה טיבו של אדם שמתכונן ועושה מריבה על מי שאמר והיה העולם, אלא בא הכתוב ללמדך שכל מי שעושה מריבה על ^{קמא}תלמיד חכם, כאלו עושה מריבה על מי שאמר והיה העולם, שנאמר הוא דתן ואבירם

קריאי

משנת אליהו

עושה ריב עם ה'. מריבה על תלמיד חכם - לפי ששם ה' נקרא על התלמיד חכם, כי התורה כולה שמותיו של הקב"ה, ומזה הטעם קודשא בריך ואורייתא חד הוא, כי הוא ושמהו חד כמו שאמרו בזוהר יתרו, ולכך כל העושה מריבה עם תלמיד חכם כאילו רב עם הקב"ה. (נפה"ח שער ד' פי"ט). כאילו עושה מריבה על מי שאמר והיה העולם - ומה נואלו האנשים שנקל בעיניהם לחלוק על הרב והבית דין שבעיר ולבזותם, ואינם

[צז] הן הם שאמרו למשה במצרים מי שמך וגו' - זה נלמד בגזירה שוה, שנאמר (שמות ב' י"ג): שני אנשים עברים ניצים, ונאמר בדתן ואבירם (במדבר ט"ז כ"ו): סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים. (מתנות כהונה). [צח] תלהו עליהם - שהרי אנו מוצאין ברשעים אלו - דתן ואבירם שבכל עבירה היו להם איזה שותפות. [צט] וכי מה טיבו של אדם - בא לפרש המשך הפסוק שנאמר בהצותם על ה', ואיך יתכן שאדם

ציונים

שהיא העבירה הגדולה -
עמש"נ לעיל סי' צ"ה,
ובערכין ט"ז ב', ומשנת
ר"א שם.

קריאי העדה, אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח,
בהצתם על ה' (במדבר כו ז).

[ק] ולפי שהיו יודעין דתן ואבירים במשה ואהרן שפשושים
הן, ובני עולם הבא הן, והן עמדו עליהן להרגן בלשונם.
ובן יודעים דואג ואחיתפל בדרך מלך ישראל שפשושים הוא,
ובן עולם הבא הוא, והם עמדו עליו להרגו בלשונם, לכך
נאמר עליהן יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות
וגו' (תהלים יב ד), לפי שהיא העברה הגדולה.

[קא] בדרך המקום ברוך הוא, שאין לפניו משוא פנים, בשם
שחלקו לו כבוד לאחיתפל, וקראו לו יועץ, שנאמר ועצת
אחיתפל אשר יעץ בימים ההם באשר ישאל איש בדבר
האלקים

משנת אליהו

עליהם את כל העדה עד שרצו לסקלם, כמבואר
במדרש תנח' (קרח סי' ג'). והם עמדו להורגו
בלשונם - כמבואר בשמואל (א' פרק כ"ב) שדואג
הלשין את דוד לשאול. ושם (ב' פרק ט"ז) מבואר
שאחיתופל הציע לאבשלום כיצד ללכוד את דוד
ולהורגו. **שהיא העבירה הגדולה** - שהיא יותר
חמורה מג' עבירות החמורות כמו שאמרו חז"ל
בכמה מקומות. (עיין בציונים כאן, ולעיל [צה]).
ובטעם הדבר פירש רבינו יונה שיש חמשה דברים
אשר בהם חמור עון לשון הרע יותר משאר עבירות
שבתורה. א. שבעל הלשון הרע חוטא פעמים
רבות מאד בכל יום, ואפילו עבירה קלה כששונים
בה פעמים רבות היא חמורה מאד. ב. כי בעל
הלשון הרע תשובתו קשה, שהורגל לדבר ככל
העולה על רוחו ושוב אינו שליט ברוחו. ג. שחטאו
קל בעיניו, ואומר רק דיברתי ולא חטאתי במעשה.
ד. שכששב בתשובה צריך לבקש מחילה מכל מי
שדיבר עליהם והוא ודאי לא יזכור את כל מי
שדיבר עליו. ה. כי המורגל לדבר לשון הרע בסוף
בא לדבר סרה בשי"ת, ואין עון חמור מזה. (שע"ת
ש"ג סי' ר"א-ר"י עיי"ש באריכות). [קא] שאין
לפניו משוא פנים - ולא נשא פנים לתורה שיש
לאחיתופל למחול לו על פשעיו.

חרדים מהעונש הגדול המעוהד לבא עבור זה
לעולם הבא. (שמי"ל שער הזכירה פט"ז). **קריאי**
העדה - הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה.
(רש"י במדבר א' ט"ז). ועל ידי זה נעשה חילול ה'
יותר גדול לפני המון העם, שככל שהאדם גדול
יותר חילול ה' יותר גדול. (חובת השמירה, פתיחה).
[ק] **שהיו יודעין דתן ואבירים** - ובזה מבואר
שאף על פי שהקב"ה הבטיח למשה רבינו (שמות
י"ט ט'): וגם כך יאמינו לעולם, וכתב הרמב"ם
באגרת תימן: שכבר הבטיחנו הבורא יתברך כאדם
הנכנס ערב לחבירו, ודי לנו בערכותו והודיענו
שכל מי שעמד על הר סיני שהם מאמינים בנבואת
משה רבינו ככל מה שבא על ידו, הם ובניהם
ובני בניהם עד עולם, עכ"ל. ורבים הקשו אם כן
כיצד כפרו קרח דתן ואבירים במשה רבינו, אמנם
להמבואר כאן מיושב, שודאי גם הם ידעו את
האמת שמשה הוא כשר וכן עולם הבא, ובכל
דרגתו וצדקותו בהכל האמינו, ובמרד עשו עצמם
כאינם מאמינים. (שמעתי הפירוש בשם הגר"ח קנייבסקי
שליט"א, ועיין בספר מכתבי תורה להאמרי אמת סי' קט"ו
שכן פירש האמרי אמת זצ"ל, ועיין בספר משמר הלוי
זבחים סי' ע"ו באריכות). והן עמדו עליהן להורגן
בלשונם - שבלשון הרע שדברו עליהם הכעיסו

שכח

סדר אליהו רבא, פרק יח [קא-קב]

חילופי גירסאות

קמב) נמי"ר וד"ר: כך חלקו
כו'. קמג) נוסף נמי"ר.
קמד) נד"ל: וחיבש.

ציונים

גם אל יתנך וגו' - סנהדרין
ק"ו ב' כל הענין. ואמרו
חכמים - סנהדרין ק"ו ב'.
מארץ חיים כו' - עיין ר"מ
פ"ג מתשובה ה"ה. זה
העולם הבא - לקמן פרק
ל"א [ג], סנהדרין צ' א',
תנחו' מצורע סי' ב', אגרת
בראשית פ"ג, מדרש הלל
(אוה"מ עמ' קל"ד). אבל
בסנהדרין ק"ד ב'
ובפרד"א פ"ז מבואר
שיש להם חלק לעוה"ב
עיי"ש. שבחור בחכמים -
עמ"ש לעיל פרק ג' [ג].
אפילו אם הם ישאלו -
[בענין צדיק גזור והקב"ה
מקיים: עיין לעיל סי' כ"א,
ולעיל פרק ב' (יא)], לקמן
פרק כ' [ד], איוב כ"ב כ"ח
ובמפרשים שם, שבת נ"ט
ב', [ס"ג א'], תענית כ"ג א',
[מו"ק ט"ז ב'], כתובות ק"ג
א', סנהדרין ס"ה ב', ספרי
פנחס פרשה קל"ה, ב"ר
פע"ח ב', שמור"ר פט"ו כ',
ופרשה כ"ה י"ב, במ"ר
פ"ד ד', פ"ח י"ב, דב"ר
פ"א י', פ"ה י"ג, פ"י ג',
תנחו' וירא סי' י"ט, וארא
סי' ג', כי תשא סי' י"ז, וסי'
כ"ז, תבא סי' א', תנחו' ישן
וישלח סי' י', וארא סי' כ"ב,
קרח הוספה סי' ג', פרד"א
פלי"ו [ויש שם צ"ע], מדרש
תהלים מזמור כ"א, פ"ג, צ'.

האלהים וגו' (שמואל ב, טז כג), קמב) וכשם שחלקו לו כבוד לדואג
האדומי וקראו לו גבור, שנאמר מה תתהלל ברעה הגבור
וגו' (תהלים נב ג). קמג) משלו משל למה הדבר דומה, למלך בשור
ודם שהיה לו עבד והיה אוהבו אהבה גמורה, והלפישו
מאה בנדים נאים, סך לו מאה שמנים יפים, קמד) וחדש לו
בתרים בראשו, כך חלקו לו כבוד לדואג האדומי וקראו לו
גבור, לכך נאמר מה תתהלל ברעה הגבור וגו' [ג]. כמו כן
לפי גדל כבודם כן הוא גדל פרעניותם. לכן כתיב בתריה
הוות תחשב לשונך פתער מלמש עשה רמיה וגו', גם אל
יתצד לנצח יחתך ויסתך מאהל, וישרשך מארץ חיים סלה
וגו' (שם ד"ו), גם אל יתצד לנצח - בין בעולם הזה בין בימות
בן דוד ובין בעולם הבא. יחתך ויסתך מאהל - זה בית
המדרש. ואמרו חכמים: שפך אמר דוד, אף שיחתך לא
תזכר בבית המדרש, וישרשך מארץ חיים סלה - זה העולם
הבא, שהצדיקים חיים וקמים בה לעולם ולעולמי עולמים.
[קב] ברוך המקום ברוך הוא, שפטר בחכמים ובתלמידיהם
ובתלמידי תלמידיהם, ומקנים עליהם במדה שאדם מודד
בה מודדין לו, בשם שהם יושבים בבתי גנסיות ובבתי
מדרשות ובכל מקום שהוא פנוי להם, וקוראין ושוננין לשם
שמים, ויראה בלבבם, ומחזיקין דברי תורה בפייהם, ומקמיין
עליהן הפסוק טוב לגבר כי ישא על בנעוריו וגו' (איכה ג'
כו), כך בכיכול אפלו אם הם ישאלו את כל העולם בלו

בשעה

משנת אליהו

לאהלים. (עיין בראשית כ"ה כ"ז). [קב] ברוך
המקום ברוך הוא - כיון שהביא את גודל
העונש שיש לרשעים שחוטאים בלשון הרע,
מביא שלעומת זה הצדיקים היגיעים בתורה
ומקבלים עול מלכות שמים זוכים לטובה גדולה
מאד גם בעולם הזה. כי ישא עול - פירוש
עול תורה ועול מלכות שמים.

משלו משל כו' - מפרש שהכבוד שהיו מכבדים
אותו בתחלה היה מתנת הקב"ה מתוך אהבה
שאהב אותו [מחמת התורה שיש בו], כמו המלך
שנתן לעבדו הרבה מתנות מגודל אהבתו לו.
ולכן לבסוף נענש כל כך, שכפי גודל הקירוב,
כן גדולה התביעה עליו. מאהל זה בית
המדרש - שבהרבה מקומות נמשלו בתי מדרשות

תנא דבי אליהו

שכמ

חילופי גירסאות
קמח (נדל"ל: מלפני.
קמו) כ"ה זכ"ר, וכע"ז
זכ"ר (וסס: להם). זכ"ר
הניח: אין לי יכולת לפרוע
להם דיי כפי עונש שלהם,
ואין כל העולם כולו יכול
ליתן להם די פורעניות.
קמו) זכ"ר וז"ל: אקבלנו
שנאמר כו'.

ציונים

קט"ז, פסיקתא רבתי פ"ג
א', פמ"ד ב', משנת ר"א
פט"ז (עמ' שט"ו), פסדרי"כ
פ"ב (ק"ב ב'), מדרש אגדה
פרשת וישלח ל"ב כ"ז,
שמות ב' א', פנחס כ"ו כ"ח,
מדרש חדש פרשת תולדות
(עמ' קס"ט), מדרש איוב
אות מ"ב, מדרש וזאת
הברכה (בתי מדרשות ח"ב
עמ' ק"כ), ילקוט תורה רמז
תתקנ"א, זוה"ק ח"א דף י'
א', ודף מ"ה ב', ודף ר"ט
א', ודף רנ"ה ב', ח"ב דף
ט"ז א', [ועיי"ש רכ"ב א'],
ח"ג דף ט"ז א', ודף ס"ח
א', ודף ק"י ב', זו"ח דף ס'
א', ספר הבהיר ס' קצ"ו,
מדרש עשרת מלכים
(אוה"מ עמ' תס"ב), ספר

חסידים ס' מ"ז, רי"ב, תקמ"ב, ספר חסידים החדש תתשכ"ח, תתצ"ח, רד"ק מלכים ב' ד' ט"ז, ירמיה ט"ו י"ט, מהרש"א במהדור"ב כ"ב י'
ב', מצוד"ד תהלים ל"ז כ"ב, נפש החיים ש"ג פרק י"ב, וש"ד פי"ח באריכות, נחלת יעקב סוף מסכת כלה, תפא"י סוטה פ"ט אות ס"ג]. ועולה
עד כסא הכבוד - לעיל אות צ"ה וש"נ. לתוך עמקה של גיהנם - תרגום תהלים ק"מ י"ב.

משנת אליהו

הגדול שהוא הגיהנם אין בו די, עד שיסייעהו
הקב"ה מלמעלה. (שמה"ל שער הזכירה פ"ט). **מן
הארץ עד לרקיע** - לפי שהמספר לשון הרע
נוטל עונות של מי שדיבר עליהם - לעצמו, ואם
כן עונותיו גדולים עד מאד. (שמה"ל חתימת הספר
פ"א). וגם שבלשון הרע באין לידי עבירות
גדולות. (מהרש"א ערכין ט"ו ב'). וגם שהרי כל
דיבור ודיבור של לשון הרע הוא עון בפני עצמו,
ונמצא שמי שהוא רגיל חס ושלוש בעון זה יתוסף
עליו בכל שנה כמה אלפי תיבות של לשון הרע
אפילו אם לא ידבר רק עשר תיבות ביום, וכל
שכן לפי מה שמצוי בעונותיו הרבים לפעמים
מאה דיבורים ביום אחד. (חובת השמירה פרק א').

בשעה אחת, הוא נותן להם מיד, שנאמר **אספרה אל
חק, ה' אמר אלי בני אתה וגו', שאל ממני ואפתנה גוים
נחלתך, ואחזתך אפסי ארץ** (תהלים ב דח). **אבל מידת הרשעים
אינו כן, שנאמר לא כן הרשעים, כי אם כמין אשר תדפנו
רוח** (שם א ד).

[קג] **ברוך המקום ברוך הוא, שאין לפניו משוא פנים, בשם
שהרשעים מספרים לשון הרע ועולה עד כסא הכבוד, כמו
כן יורדים המלאכים** ^{קמח} **מפי הגבורה ונוטלין אותן הרשעים
ומשליכין אותן לתוך עמקה של גיהנם. באותה שעה משיבה
גיהנם ואומרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם,
קמו **איני יכולה לו, ואין כל העולם פלו יכול לו, והלא בעל
הלשון הרע הזה חטא מן הארץ עד לרקיע, אלא שגר בו
חציו מלמעלה תחלה, ואחר כך** ^{קמז} **יקבל ממני גחלי רתמים
מלמטה, שנאמר מה יתן לך ומה יסיר לך לשון רמיה, חצי
גבור שנוגים עם גחלי רתמים** (תהלים קכ גיד), **ואין גבור אלא
הקדוש ברוך הוא יתברך שמו לעולם ולעולמי עולמים,****

שנאמר

חסידים ס' מ"ז, רי"ב, תקמ"ב, ספר חסידים החדש תתשכ"ח, תתצ"ח, רד"ק מלכים ב' ד' ט"ז, ירמיה ט"ו י"ט, מהרש"א במהדור"ב כ"ב י'
ב', מצוד"ד תהלים ל"ז כ"ב, נפש החיים ש"ג פרק י"ב, וש"ד פי"ח באריכות, נחלת יעקב סוף מסכת כלה, תפא"י סוטה פ"ט אות ס"ג]. ועולה
עד כסא הכבוד - לעיל אות צ"ה וש"נ. לתוך עמקה של גיהנם - תרגום תהלים ק"מ י"ב.

שְׁנֵאמַר הָאֵל הַגָּדֹל הַגָּבֹר וְהַנּוֹרָא (דְּבָרִים י יז), גָּבֹר הוּא וְעוֹשֶׂה
נוֹרָאוֹת, וְאֹמֵר ה' בְּגִבּוֹר יֵצֵא (יְשַׁעְיָה מֵב יג).

[קד] הָרָשָׁעִים גְּמוּרִים הֵרִי הֵן בְּתוֹךְ הַגִּיהֶנֶם בְּצִיר וּמוֹרִים
בְּתוֹךְ הַקְּדָרָה, מִה קְדָרָה זֶה פִּינּוֹן שְׁנוֹתָנִין בְּתוֹכָהּ צִיר אִו
מוֹרִים מִיָּד הִיא נָחָה, כִּי הַגִּיהֶנֶם פִּינּוֹן שְׁנוֹתָנִין בְּהָ פּוֹשְׁעֵי
יִשְׂרָאֵל מִיָּד הִיא נָחָה. פִּיצָד, קִמַּח הֵיטָה מְתַרְגְּשֶׁת, אָמַר לָהּ
הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לָמָּה וְעַל מָה אֶת מְתַרְגְּשֶׁת, אָמְרָה לְפָנָיו:
קִמַּח [רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם, לֹא רָגַשְׁתִּי וְלֹא נִתְרַגְּשְׁתִּי וְלֹא זָעַתִּי
אֶלָּא בְּגִבּוֹר רָשָׁעִי אֲמוֹת הָעוֹלָם, שְׁעוּמָדִין וּמְדַבְּרִין דְּבָרִים
מְכַעֲרִין בְּגִבּוֹר יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵאמַר שְׁאוּל מִתַּחַת רָגְזָה וְגו' (יְשַׁעְיָה
יד ט). שׁוּב הֵיטָה מְתַרְגְּשֶׁת, אָמַר לָהּ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל
מָה אֶת מְתַרְגְּשֶׁת, אָמְרָה לְפָנָיו: [רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם, תֵּן לִי
הַמְכִירִין בְּהָ וְעוֹבְרִין עָלֶיהָ, וְהִיא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְשִׁיא
לְגִיהֶנֶם בְּדָבָרִים, וְאֹמֵר לָהּ שְׁמָא אֵין לָךְ מְקוֹם אֶל פּוֹשְׁעֵי
יִשְׂרָאֵל, קִי [וְנִשְׁבַּעַת לּוֹ שֵׁשׁ בֵּי מְקוֹם, שְׁנֵאמַר לְכֵן הִרְחִיבָה
שְׁאוּל נִפְשָׁה (שֵׁם ה' יד)], וְאֵין לְכֵן אֶלָּא שְׁבֻעָה, שְׁנֵאמַר וְלְכֵן
נִשְׁבַּעְתִּי לְבֵית עֲלִי (שְׁמוּאֵל א, ג יד).

ומה

ליג. שם כ"ה י"ב (אוה"ח). ישעיה א' כ"ד (תנח"ו שופטים ס"א). שם י' כ"ד (רש"י). שם ל' י"ח (מדרש תהלים י"ז, פס"ר ספ"ב).
ירמיה ב' ל"ג (רש"י). שם ט"ז י"ד (רש"י). שם ל' ט"ז (רש"י). שם מ"ט כ"ו (רש"י). שם נ' ל' (רש"י). עמוס ד' י"ב (דב"ר פ"ג ב). מיכה
ה' ב' (אוה"מ עמ' ש"צ).

משנת אליהו

הוא ענין של הזדעזעות. שְׁאוּל מִתַּחַת וְגו' -
ובסוף הפסוק נאמר: הִקִּים מִכְסְּאוֹתָם כָּל מַלְכֵי
גוֹיִם. ופירש רש"י שבגיהנם כָּל מַלְכֵי הַגּוֹיִם.
והיינו אותם שהצירו לישראל. הַמְכִירִין בַּהּ -
אלו רשעי ישראל שמכירין את התורה. (ישועות
יעקב). מְשִׁיא לְגִיהֶנֶם בְּדָבָרִים - מפתה אותה
בדברים, מלשון אל ישיא אתכם חזקיהו (דברי
הימים ב', ל"ב ט"ו), שפירושו מפתה ומטעה.
[ומתוך רחמיו של הקב"ה שחס על הרשעים חפץ
להצילם מעונש מר כזה]. וְאֵין לְכֵן אֶלָּא שְׁבֻעָה
- מפרש הפסוק שהגיהנם נשבעת שיש בה מקום.

גבור הוא ועושה נוראות - מפרש מהו "הגבור
והנורא". [קד] כְּצִיר - כשוכבים הדגים
ודוחקים אותם, אותו לחלוח היוצא נקרא ציר.
(ערוך). וּמוֹרִים - שומן היוצא מדגים מלוחים.
(פ"י הרע"ב נדרים פ"ו מ"ג). מִיָּד הִיא נָחָה - כי
הקדירה מתקלקלת אם עומדת על האש והיא
ריקנית. (ישועות יעקב). כִּיצַד, הִיטָה מְתַרְגְּשֶׁת
- כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ורצה לומר
שבכל פעם היתה הגיהנם מתרגשת. מְתַרְגְּשֶׁת
- הוא לשון זעזוע. (עיין משנ"ב רס"י מ"ו). לֹא
רַגְשְׁתִּי כו' - אולי צריך לומר לא רעשתי, והכל

חילופי גרסאות

קמח) כ"ה בכ"ר, וכע"ז
נד"ר. נוד"ע הגיה: כשהיא
מתרגשת אומר לה כו'.
קמח) נוסף מ"ר. (קג) נוסף
מכ"ר. (ונד"ל: שיש בה
מקום). נוד"ע הגיה: באותה
שעה אמרה לפניו רבש"ע
והלא נשבעת לי להרחיב
אותי, שנאמר לכן הרחיבה
שאוול כו'.

ציונים

כנגד רשעי אומות העולם -
ב"ר פ"כ א'. תן לי
המכירין בה - סא"ז פרק כ'
[נ], מדרש משלי פי"ז,
ופרשה ל'. אין לכן אלא
שבועה - כן פירשו
בבראשית ל' ט"ו (וזה"ק
ח"א קנ"ו ב' בס"ת,
אוה"ח). שמות ר' (שמו"ר
פ"ו ד', ויק"ד כ"ג ב',
שהש"ר פ"ב ב', תנח"ו
וארא סי' ב', פסדר"כ פ"ה
(נ"ב א'), פס"ר פט"ו י"ז,
מדרש אגדה שם, רש"י
יחזקאל ט"ז ט'. במדבר
ט"ז י"א (אוה"ח). שם כ'
י"ב (דב"ר פי"א י', מכילתא
דרשב"י פרשת וארא,
מדרש תנאים פרשת
ואתחנן, מדרש אגדה שם,
רש"י שם, ובתהלים ק"ו

תנא דבי אליהו

שלא

חילופי גירסאות
(קנא) כ"ה צמ"ה, נד"ר וד"ע
נוסף: והמונה. קנב) צמ"ר:
בורן מחדרי חדרים מסתרי
סתרים מקום הטמון.
כאבנים מתוך הפירות,
שנאמר כ"ר. קנב) נוסף
מכ"ר.

ציונים

הדרה כו', בחדרי חדרים -
עיין יומא נ"ד א'. ואומרים
מי רואנו - ב"ק ע"ט ב',
מכילתא משפטים פט"ו,
נחנח' נח סי' ד', ועיין
חגיגה ט"ז א'. יחפש
עונותיהם - עיין פסחים ד'
כ'. המונים המונים -
עמש"נ לעיל סי' ס"ה.

[קה] ומה תלמוד לומר וירד הדרה ^{קנא} (ישעיה ה' ד'), אלו שעוברין
עברה בחדרי חדרים במקום הטמון, ואומרים מי רואנו ומי
ידענו, שנאמר והיה במחשך מעשיהם, ויאמרו מי רואנו ומי
ידענו (שם כ"ט), ואומר ויאמרו לא יראה יה, ולא יבין אלהי
יעקב (תהלים צד ז), ואומר הראית בן אדם אשר זקני בית ישראל
עשים בחשך וגו', כי אמרים וגו', עזב ה' את הארץ (יחזקאל ח יב).
[קו] ברוך המקום ברוך הוא, שאין לפניו משוא פנים, בשם
שהן עוברין עברות בחדרי חדרים ובמסתרים ובמקום חשך
וטמון, כך הקדוש ברוך הוא ^{קנב} יחפש עונותיהם מתוך אורות
וגרות, שנאמר בעת ההיא אחפש את ירושלים בגרות,
ופקדתי על האנשים הקפאים על שמריהם האמרים בלבכם
לא יטיב ה' ולא ירע ^{צפניה א יב}, ^{קנב} [ואומר והיה חילם למשסה
(שם פסוק יג)]. לך נאמר הדרה ^{ישעיה ה' ד}.

[קז] דבר אחר, הדרה, אל תקרי הדרה אלא חזרה, שחוזרין
על העברות, ועושין אותן פמה פעמים לך נאמר הדרה.
[קח] מאי המונה (שם), אלו שהולכין המונים המונים

כתות

משנת אליהו

ואונם ינתן למרמס. (עיין אבן עזרא ומצודת ציון).
[קז] אלא חזרה - והוא מלשון "הדר" הרגיל
בחז"ל שכונתו חזרה. (זיקוקין דנורא). ועושין
אותן כמה פעמים - ואמרו חז"ל (קדושין מ' א')
שכל העובר עבירה ושונה בה נעשית לו כהיתר,
וכבר שקוע בה ולא מבקש לצאת ממנה, ומכאן
ואילך נענש אף על מחשבה לחדוד שרוצה לעבור
העבירה, ולכן יורד לגיהנם, וזה פירוש הפסוק
"וירד". (ע"פ זיקוקין דנורא). [קח] שהולכים
המונים המונים - שהדרה נאמר על אלו שעושין
עבירה ביחדי בסתר, כסבורין שעל ידי לא
ירד הדרם מעליהם, ובא הפסוק והודיע שלבסוף
ירד הדרם. ו"המונה" נאמר על אלו שעושים
העבירה זה בפני זה בהמון, ואין להם בוש כלל,
כל אלו ירדו לשאול עבור זה, ועונשם לבסוף
הוא גם כן כעין זה, ששורפים כל אחד בפני

[קה] ומה תלמוד לומר וירד - מפרש המשך
הפסוק לכן הרחיבה כו'. וירד הדרה אלו
שעוברין עבירה בחדרי חדרים - רצה לומר
שהנפש החוטאת עושה העבירה במקום סתר כדי
שתשאר לעיני הבריות בהדרה עליה כמקדם, אבל
הקב"ה שהוא גדול העצה ורב העלילה מסבב
שיתפרסם חטאם לבסוף לעיני הכל, כמו דבר
המתחפש באישון לילה על ידי נרות, ועל ידי זה
ירד הדרה מעליה, וזהו שאמר עליהם וירד הדרה.
(נדחי ישראל פרק כ"א). [קו] אחפש את ירושלים
- אדקדק בעונותיהם. (רש"י) הקופאים - הצפים
על שמריהם. (רש"י). האנשים היושבים שקט
ושאנן כיין הצף על שמרו שאינו מפיג טעם.
כלומר שלא בא להם שום מחסור ומרוב כל
מבעטים במקום. (מצודת דוד). ואומר והיה וגו'
- זהו עונשם המפורש בהמשך הפסוק, שכחם

שלב

סדר אליהו רבא, פרק יח [קח-קיב]

חילופי גירסאות

קנ"ד (נוסף מכ"ד). קנה) כ"ה צמ"ר, וכן הניח ה"שוע"י, וכן העמיק רמ"ט המ"ט בספר תפארת אדם. צד"ר וז"ל: רמ"ט. קנ"ד) כ"ה צמ"ר. צד"ר הגיה: כמו כן הוא שנאמר תזרם כו'. (קנ"ד) כ"ה צילקוט (קדוש"ט רמ"ט). צמ"ר וז"ל וז"ל הגי': דבר אחר, לא תלך רכיל בעמך, בדרך המקום כו'.

צינונים

זה בפני זה - שבת קי"ט ב'. בואו וראו במפלתן - עיין לעיל פרק י"ג [ט], ויק"ר פל"ב א', פסדר"כ פ"ל (קצ"א ב'), תרגום סוף ישעיה. ברוך המקום ברוך הוא - ילקוט קדושים רמז תרי"ג כל הענין. כשם שהקב"ה כו' - לעיל פרק י"ד [ב]. כמו כן יעשה - לעיל סי' צ' עיי"ש.

קנ"ד [בתות בתות, ובאין] חמשה חמשה ועשרה עשרה, וגו' וגו' וגו' קנ"ד ומזנים זה בפני זה, ואין להם בושה לא מפמליא של מעלה ולא מפמליא של מטה, וגשבעין לשקר, ומכחישינן בבית דין, לכך נאמר המונה.

[קט] ומאי שאונה (שם), זה שלום, כל אותן דברים אינן עושין אלא מתוך השלום, לכך נאמר שאונה.

[קי] ומאי ועלו בה (שם), זה הגיהנם שמשמח ברשעי ישראל, ואז הרי היא נחה מיד.

[קיא] ואתם צדיקי עולם שעשיתם לי רצוני בתורתי בכל יום ויום, בואו וראו במפלתן של רשעים גמורים שבישראל וברשעי גוים מכחישי התורה, קנ"ד [כן] הוא אומר תזרם רוח תשאם וגו', ואתה תגיל בה' בקדוש ישראל תתהלל (ישעיה מא מז).

[קיב] קנ"ד לא תשנא את אחיך (ויקרא יט יז), ברוך המקום ברוך הוא, שאין לפגנו משוא פנים, כשם שהקדוש ברוך הוא יהי שמו הגדול מברך לעולם ולעולמי עולמים מגלגל לפגנו מדת הרחמים, ומעביר מלפגנו מדת הדין, ולא שומר קנאה ונקמה בלבבו על ישראל בכל מקומות מושבותם, ודברי תורה אינו מונע מהם, כמו כן יעשה כל אחד ואחד מישראל לחברו, שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך, הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, לא תקם ולא תפור את בני עמך

משנת אליהו

תגיל בה' - פירוש שתראה במפלתן ועל ידי זה תגיל. [קיב] לא תשנא את אחיך בלבבך - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ובא לפרש את המשך הפסוק של לא תלך רכיל. שאין לפניו משוא פנים - רצה לומר כי מה שהקב"ה מגלגל מדת הרחמים על ישראל, אינו בסיבת משוא פנים, אלא כפי שורת הדין. (עיין סא"ז פכ"ג ופרק כ"ה). קנאה ונקמה בלבבו על ישראל - היינו על העבירות שבידם.

חבירו - ועל ידי סיוע חבירו, כמו העבירה שעשאה כל אחד בהסתת חבירו שהחזיק ידו לזה. (נדחי ישראל שם). [קט] זה שלום - דרש שאונה לשון שאנן ושלוח. (שם). מתוך השלום - שדרכם צלחה ושלוח. (שם). [קיא] ואתם צדיקי עולם וכו' - מתוך שפירש את עונשם של הרשעים, מוסיף ואומר שאותם הצדיקים שבזמן הזה נרדפים מן הרשעים ומן הגוים, הם יראו לעתיד לבא במפלתן. ואתה

תנא רבי אליהו

שלג

חילופי גירסאות
(קנה) נוסף מילקוט. צו"ג
הגיה: יכול. (קנט) כ"ה
צו"ג. וזילקוט הגי': אין
הכתוב מדבר. צו"ג הגיה:
או יכול שאינו מדבר.
(קס) כ"ה צו"ג וז"ל וילקוט.
צו"ג הוסיף: תלמוד לומר.
(קסא) כ"ה צו"ג, וכע"ז
צו"ג. צו"ג הגיה: יכול אפי'
אם אתה יודע שהוא רשע
ושונאך אעפ"כ אתה חייב
להוכיח אותו, ת"ל הוכח
תוכיח את עמיתך, לעמיתך
שהוא אוהבך ושהוא עמך
בתורה ומצות אתה חייב
להוכיח אותו, אבל לרשע
שהוא שונאך אין אתה חייב
להוכיח אותו, וגם אי אתה
רשאי להוכיח אותו, שנאמר
כז.

ציונים

בשנאה המיושבת בלב -
ערכין ט"ז ב', תו"כ קדושים
פ"ד ה"ח, תנחו' משפטים
סי' ז', משנת ר"א פ"ד (עמ'
פ"א), סהמ"צ להר"מ ל"ת
ש"ב, הל' דעות פ"ו ה"ה,
חפץ חיים בפתחה (ל"ת
ד'), ובקה"י ערכין סי' ד'
האריך בכל השיטות. וכי

באחיז מן האב - אוה"ח וקרא י"ט י"ז. שאין לו אחים אלא ישראל - לעיל פרק ו' [ד], ופרק י"ג [ג], לקמן פרק י"ט [ג], ופרק כ"ז
[ב], ירו' ברכות פ"ט ה"א, ספרי דברים פט"ו, מכילתא בשלח פ"ג, שמו"ר פרשה כ"ז א', ט', ושם פנ"ב א', ויקר' פ"ו א', במד' פ"ט
מ"ז, קה"ר פ"ד ח', תנחו' יתרו סי' ה', בהר סי' א', מדרש תהלים פט"ו, פסיקתא רבתי פרשה ה' ה', מדרש שיר השירים פרשה ב' פסוק
ב', בראשית רבתי פרשת ויגש (עמ' ר"ח), מדרש ואלה תולדות אהרן ומשה (אוה"מ עמ' י"א), מדרש הלל (שם עמ' קל"ה), זוה"ק ח"א
דף רי"ד ב', ח"ב דף נ"ה ב', ועיין ח"ג דף כ"ב א', ודף ע"ז ב', רש"י שבת ל"א א' (ד"ה דעלך), תהלים קל"ג א', משלי כ"ה י"ז, כ"ז
י'. קורא אותם אחי ורעי - זוה"ק ח"ג ק"ס ב'. לעם שעמך במצות - אדרת אליהו להגר"א קדושים שם, ביאור הלכה סי' תר"ח, ועיין
חפץ חיים הל' לה"ר כלל ו' במ"ח סק"ט.

משנת אליהו

הפסוק. יכול אם יודע אתה בו שאינו שונאך
הוכיחו - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות).
ופירוש שאתה יודע שאף על פי שתוכיחנו לא
ישנאך. (זית רענן). תלמוד לומר הוכח תוכיח
את עמיתך - מפרש שאף על פי שהוא אוהבך,
ועל ידי התוכחה יעשה שונאך, אף על פי כן
תוכיחנו. (שם). ואי אתה מוכיח לרשע
שישנאך - כי הגם שחייב להוכיח את חבירו
למרות שישנאנו, אבל רשע שודאי לא יקבל
תוכחה אין אתה צריך להוכיחו, ומכאן קבע

עמך, ואהבתך לרעך כמודך, אני ה' (שם י"ח), מה תלמוד לומר
בלבבך, בשנאה המיושבת בלב.

[ק"ג] [וכי] באחיז מן האב או מן האם הפתוח מדבר?
קנט אינו מדבר אלא כנגד הקדוש ברוך הוא, שאין לו
אחים אלא ישראל, שאינו שונא אותם לא בעולם הזה
ולא לימות בן דוד ולא לעולם הבא, אלו צדיקי עולם
שעושיני תורתו בכל יום תמיד, שהקדוש ברוך הוא קורא
אותם אחי ורעי, שנאמר למען אחי ורעי, אדברה נא
שלום בך (תהלים קכב ח).

[קיד] הוכח תוכיח את עמיתך (והקרא יט ז'), קסא יכול אם אתה
יודע בו שאינו שונאך הוכיחו, ואם לאו אל תוכיחנו, תלמוד
לומר הוכח תוכיח את עמיתך. דבר אחר, את עמיתך, לעם
שעמך במצוות אתה מוכיח, ואי אתה מוכיח לרשע שישנאך,
שנאמר יסר לץ לקח לו קלון, ומוכיח לרשע מומו, אל תוכח
לץ פן ישנאך, הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט ורח).

[קטו] מאי ולא תשא עליו חטא (והקרא יט ז'), אמר רבי
אלעזר

באחיז מן האב - אוה"ח וקרא י"ט י"ז. שאין לו אחים אלא ישראל - לעיל פרק ו' [ד], ופרק י"ג [ג], לקמן פרק י"ט [ג], ופרק כ"ז
[ב], ירו' ברכות פ"ט ה"א, ספרי דברים פט"ו, מכילתא בשלח פ"ג, שמו"ר פרשה כ"ז א', ט', ושם פנ"ב א', ויקר' פ"ו א', במד' פ"ט
מ"ז, קה"ר פ"ד ח', תנחו' יתרו סי' ה', בהר סי' א', מדרש תהלים פט"ו, פסיקתא רבתי פרשה ה' ה', מדרש שיר השירים פרשה ב' פסוק
ב', בראשית רבתי פרשת ויגש (עמ' ר"ח), מדרש ואלה תולדות אהרן ומשה (אוה"מ עמ' י"א), מדרש הלל (שם עמ' קל"ה), זוה"ק ח"א
דף רי"ד ב', ח"ב דף נ"ה ב', ועיין ח"ג דף כ"ב א', ודף ע"ז ב', רש"י שבת ל"א א' (ד"ה דעלך), תהלים קל"ג א', משלי כ"ה י"ז, כ"ז
י'. קורא אותם אחי ורעי - זוה"ק ח"ג ק"ס ב'. לעם שעמך במצות - אדרת אליהו להגר"א קדושים שם, ביאור הלכה סי' תר"ח, ועיין
חפץ חיים הל' לה"ר כלל ו' במ"ח סק"ט.

בשנאה המיושבת בלב - לשון ספרי: לא אמרתי
אלא שנאה שבלב, אמנם כשהראה לו השנאה
והודיעו שהוא שונא אותו, אינו עובר על זה
הלאו. (ספר המצוות להר"מ ל"ת ש"ב, ועיין ציונים).
[ק"ג] וכי באחיז מן האב כו' - כן צריך לומר.
(עיין חילופי גרסאות). וכאן מתחיל ענין אחר,
ומפרש הפסוק לא לגבי אח, אלא כלפי הקב"ה
וישראל שנקראים אחים. שאין לו אחים אלא
ישראל - פירוש הצדיקים וכמו שמבאר והולך.
[קיד] הוכח תוכיח את עמיתך - מפרש המשך

סדר אליהו רבא, פרק יח [קטו-קיז]

חילופי גירסאות
(קסב) כ"ה צמ"ח ויעקוב
 ד"ר: במלאכה, וזול"ר ח
 ש"ס נהגים: בהלכה
(קסג) כ"ה צמ"ח ויעקוב
 ונעני' ד"ר: זול"ר
 אבל אם אחד משרא
 שהוא רוצה לשנו
 במפתול של רשעים, באוח
 המבטחול לעלות רש
 (קסד) ישראל חבירו, שהו
 רשעים גמורים, מות
 לשמוח ברעו, (קסד) כ"ח
 צמ"ח: ד"ר וזול"ר כשמ
(קסה) כ"ה צמ"ח וזול"ר, זול"ר
 חסוק: לאחר.

בניו לבנין - ר"מ פ"ו
 מדעות ה"ז, ועיי"ש בספר
 סדר משנה, ובספר קרי
 מלך. וזה"ק ח"ג דף פ"ו
 א'. ואל תהא חוטא בו -
 ערכינ ט"ז ב', תו"כ קדושים
 פ"ד ה"ח, תנחומ' משפטים
 ס"ד. וזה דשע גמור -
 עיין פרד"ס פ"ג, ספר
 חסידים החדש ס"ק קצ"ו.
 לא עולה ה' - עמש"נ
 לקמן פ"ל [א].

משנת אליהו

כן להלכה הביאור הלכה סימן תר"ח, עיי"ש.
[קטו] אם יש בו דבר שאתה יודע בו - פירוש
איזה חטא שעשה. בינו לבינך - בצנעה. ואל
תהא חוטא בו - שלא תבייש אותו ברבים. (זית
 רענן). **[קטז] כיוצא בדבר -** כשם שלענן חיוב
 תוכחה מצינו הפרש בין צדיק לרשע, כן מצינו
 הפרש ביניהם לענן השמחה על שברונם.
ובאבוד רשעים רינה - הרי שכן יש לשמוח
 באובדנם. **ולמחר כא דבר לידו -** שארע לו
 עונש או צער. **זהו רשע גמור -** שמותר לשמוח
 ברעתו, ובו מתקיים הפסוק באבוד רשעים רינה.

תנא דבי אליהו

שלח

חילופי גירסאות
(קסו) כ"ה צ"ח. צד"ר
וד"נ: למחול. (קסו) כ"ה
צ"ח. צד"ר: וכי מה ענין
כו. צד"נ: וכי מה כתיב
בענין. (קסח) צפסוק ל'
רשע, וכן הדך צמח מקומות
להסוף בלשון הפסוק, (עין
מוס' מגילה ג' א'). וכלשון
דהכא מעמיק המלמוד צד"ק
ק"ט א', ור"ף פסחים (ט"ו)
א' מדפי הרי"ף.

ציונים

אלו עשרת הימים - ר"ה
י"ח א', ירו' בכורים פ"ב
ה"א, מדרש שמואל פכ"ג,
מדרש תהלים מזמור כ"ו.
למחול להם כו' - עין סא"ו
פכ"ב [ו] ומש"נ שם. וזה
אחריתו של עולם - עין
חגיגה ט"ו א', ובוה"ק ח"ג
דף ק"א א', פי' הרע"ב
אבות פ"ה מ"ב.

יאמר בארבעה או בחמשה, מה תלמוד לומר ויהי בעשרת
הימים, אלא אלו עשרת הימים שבין ראש השנה ליום
הכפורים, שנתן להם הקדוש ברוך הוא לישראל לעשות
תשובה, ^{קסו} ולמחול להם על כל עוונותיהם, כך נתן לנבל
לעשות תשובה, ולא עשה, לכך נאמר ויהי בעשרת הימים
ויגף ה' את נבל וימת.

^{קסו} ומה ענין של אחריו, וישמע דוד כי מת נבל, ויאמר ברוך
ה' אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל, ואת עבדו חשך
מרעה, ואת רעת נבל השיב ה' בראשו, וישלח דוד וידבר
באביגיל לקחתה לו לאשה וגו', ותלך אחרי מלאכי דוד
ותהי לו לאשה (שם למ"ב), בודאי עליו נאמר יכין ^{קסח} רשע
יצדיק ילבש (אי"ב כו י'), וזה אחריתו של עולם.

פרק יט

[א] נכח פני אדני (אי"ב ב יט), רבוננו של עולם, ראה נא
בענינו, וריבה ריבנו, ויעלה עלבוננו לפניך מה שנעשה לנו
בכל שעה ושעה, וזכר כמה בעלי בתים יש בהם בישראל
שאין

משנת אליהו

השי"ת שירחם עליהם ולהזכיר זכותם של
ישראל, כמו שמצינו בגמ' יומא (ע"א) לענין
גבריאל בעת שעמד חוץ לפרגוד ועורר זכות
ישראל, השיב הקב"ה מי הוא זה שמלמד זכות
על ישראל, ומזה יוכל ללמוד כל אדם איך
שצריך כל אחד מישראל לעורר רחמים לפני
הקב"ה על ישראל בדברים אלו וכיוצא בהם, כי
גם היום ישנם זכויות אלו וכיוצא בהם, למי
שיודע בזמנינו את המצב הדל של ישראל, ואף
על פי כן יש ברוך השם הרבה לומדי תורה
ומקיימי מצות, והרבה מחזיקי תורה וגומלי חסד
ועושי צדקה בכל עבר ופינה. (שמה"ל שער התבונה
פרק ז'). מה שנעשה לנו - פירוש כמה צרות
נעשים לנו.

ויותר היה נכון לגרוס: ארבעים או חמשים, וכן
לקמן: ארבעה או חמשה, והיינו שיאמר בלא
כ"ף הדמיון. אלו עשרת הימים כו' - רצה
לומר שהכ"ף אינו כ"ף הדמיון, רק הכונה כאשר,
שנתנו לו עשרת ימי תשובה לשוב, וכאשר כלו
הימים נענש. (ע"פ ישועות יעקב). וזה אחריתו
של עולם - שגם לעתיד לבא יקבלו הצדיקים
את ממון הרשעים שיגעו בו, כמבואר בפסוק
בישעיה (כ"ג י"ח) ובעוד מקומות.

פרק יט: [א] נוכח פני ה' - בפרק הקודם פירש
בארוכה את ראש הפסוק קומי רוני בלילה וגו',
שפכי כמים לבך, ועתה מסיים את הפסוק נוכח
פני ה', שצריך לשפוך לב כמים נוכח פני ה',
ומיד פתח בתפלה נוראה על כלל ישראל לפני

שֶׁאֵין לָהֶם פְּרָנְסָה, וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה בְּכָל יוֹם תָּמִיד. וְזָכַר
בַּמָּה עֲנִיִּים א* [וְאַבְיוֹנִים] יֵשׁ בָּהֶם בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁהַגּוֹיִם מוֹשְׁכִין
אֶת בְּשָׂרָם מֵעֲלֵיהֶם, וְעוֹסְקִין בַּתּוֹרָה בְּכָל יוֹם תָּמִיד. זָכַר
בַּמָּה סוּמִים יֵשׁ בָּהֶם בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁאֵין לָהֶם מְזוֹנוֹת, וְנוֹתְנִים
בְּיוֹמֵי לְמֻדִּים אֶת בְּנֵיהֶם תּוֹרָה. זָכַר בַּמָּה גְּעוּרִים וְקִטְנִים יֵשׁ
בָּהֶם בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁאֵינֶם יוֹדְעִין בֵּין יָמִינָם לְשִׁמְאֻלָּם, וְעוֹסְקִים
בַּתּוֹרָה בְּכָל יוֹם תָּמִיד. זָכַר בַּמָּה זְקֵנִים וְזִקְנוֹת יֵשׁ בָּהֶם
בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁמְשַׁכְּמִין וּמַעְרִיבִין לְבַתִּי בְּגִסְיוֹת וּלְבַתִּי מְדַרְשׁוֹת,
וּמַחְמִדִּין וּמַתְאֲוִין וּמַצְפִּין לִישׁוּעָתָךְ בְּכָל יוֹם תָּמִיד.

[ב] אָבִי שֶׁבְּשָׁמַיִם, צָדִיק אֲתָה ה', וְחָסִיד אֲתָה, וְכָל מַעֲשִׂיךְ
בְּאֻמוֹנָה, יִגְלוּ רַחֲמֶיךָ עַל בְּנֶיךָ, שֶׁאֲלַמְּלִי תִמְצָא בָהֶם בְּגוֹיִם
עֲשֵׂרָה בְּנֵי אָדָם בְּעִיר קִטְנָה שֶׁאֲמָרוּ חֲכָמִים, שֶׁאֲתָה תִשְׁפֹּטֵם
בְּיִסּוּרִין, וְתָבִיא עֲלֵיהֶן עֲנִיּוֹת, וְיִכּוּלִין לַעֲמֹד בָּהֶן. וְעָמְדָה
יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם יִבְרָכוּךְ וְיִשְׁפָּחוּךְ וְיִפְאָרוּךְ בְּכָל יוֹם וּבְכָל שָׁעָה,
וְשָׁמְךָ יִתְפָּאֵר וְיִתְפָּרֵךְ עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל לְעֵינֵי כָּל הַבְּרִיּוֹת, אֵף
עַל פִּי שְׁעוֹשִׂים כָּל מַעֲשֵׂה יְדִיהֶם הַטּוֹבִים בְּשִׁתְּקָה, עַל
אֶחָת בַּמָּה וּבַמָּה שֶׁתִּרְחַם עֲלֵיהֶם.

[ג] הָעֲבוּדָה, שֶׁבְּכָל יוֹם תָּמִיד וּבְכָל שָׁעָה וְשָׁעָה שֶׁאֵנִי

קורא

חילופי גירסאות

(א) נוסף מ"ר. (ב) כ"ה
צ"ר. ד"ר וד"נ: ולומדין.
(ג) כ"ה צ"ר. דוד"נ: שיש.
(ד) כ"ה. (ה) כ"ה צ"ר.
צ"ר וד"נ: שאלמלא.
(ו) כ"ה צ"ר וד"ר. דוד"נ:
אחת אמרו חכמים.
(ז) כ"ה צ"ר, וכע"ז ד"ר.
דוד"נ הניח: כדי שיכולין.

ציורים

ונותנים ומלמדים את בניהם
- לקמן סי' י"ד, ועין סא"ז
פכ"ב [ב] ומש"נ שם.
בעיר קטנה - עין ברמב"ם
וראב"ד שבבבאור, ובב"ר
פצ"ב ח'. שאתה תשפוטם
כו' ועמך ישראל - תנחו'
נצבים סי' א', פס"ר פל"ו
א'.

משנת אליהו

שדרים בה עשרה בני אדם, כמבואר ברמב"ם
ובהשגת הראב"ד (פ"א ממגילה ה"ח). ויכולין
לעמוד בהן - כן צריך לומר. (עין חילופי גרסאות).
ורצה לומר שהרי ודאי לא תמצא בכל הגוים כן.
שתהא עיר קטנה של עשרה גוים ויסבלו יסורין
ועניות ובכל זאת יודו ויברכו את הקב"ה, אבל
בישראל יש הרבה כאלו. אע"פ שעושים כל
מעשה ידיהם כו' - כמו "ועוד אף על פי כו'",
כלומר כי מלבד שסובלים יסורים מרובים ואין
מתרעמים, גם עושים מצוות רבות ואינם מתרעמים
לומר למה מייסרינו הלא אנו עושים מעשים
טובים. אלא אדרבא מברכים ומשבחים ומפארים.
[ג] העבודה - שבועה. (רש"י תענית כ"ד א').

מושכין את בשרן - במסים וארנוניות. (ישועות
יעקב). שאין להם מזונות - לפי שהסומים אין
להם עבודה להתפרנס ממנה. ונותנים - שכן
לימוד. (ישועות יעקב). שאינם יודעים בין ימינם
לשמאלם - שאינם יודעים בדברי העולם ובמשא
ומתן, שהם עוסקין בתורה. (זיקוקין דנורא).
מששכימין ומעריבין - שעל אף זקנותם
ותשישותם הרי הם משכימים לבתי כנסיות ובתי
מדרשות. [ב] יגולו רחמך על בניך - משום
הזכות שבידם שאפילו שסובלים יסורים רבים הרי
הם עושים רצון השי"ת, וכמו שמבאר והולך.
בעיר קטנה שאמרו חכמים - כן צריך לומר.
(עין חילופי גרסאות). ורצה לומר שער קטנה היא

חילופי גירסאות
(ח) כ"ה כמ"ר וד"ר. צוד"נ
הגיה: אמר לו המלך בסתר
אמור לבניך שיעשו עמך
מלאכה. (ט) כ"ה כמ"ר.
צד"ר: מתוך, וטס"ה. וצוד"נ
ממקם.

קורא את המקרא הזה: אלך אשובה אל מקומי עד אשר
יאשמו ובקשו פני, בצר להם ישחרנני (הושע ה טו), אז נתקנים
בי מקרא הזה: נשבר לפי בקרבי רחפו כל עצמתי הייתי
כאיש שפור וגו' (ירמיה כג ט).

[ד] רבונזו של עולם, מה אמר ומה אדבר, הרי אני אומר
לך כמו שהשיב יהודה על דברי בנימין אחיו.
[ה] אמשל לך משל למה הדבר דומה, למלך שיש לו עבד
בתוך ביתו, וגדלו מיום שבא לעולם עד יום שבא לפרקו,
והשיא לו אשה והוליד בנים ובנות, וגדל המלך אותם מתוך
הצער, ומתוך השעבוד, ומתוך הטלטול, ומתוך הטרור,
ומתוך הדחק, ומתוך שאין להם מזונות, ולאחר שעה אמר
לו המלך "אמר לבניך שיעשו עמך מלאכה בסתר, עמד
העבד והרג את כלם בשעה אחת וברגע אחד, העבד הזה
מה יש לו עליו, הוי אומר נוח לו שלא בא לעולם.
[ו] או משל למלך שיש לו בן בתוך ביתו, וגדלו מיום
שבא לעולם עד יום שהגיע לפרקו, והשיא לו אשה, ובנה
לו

משנת אליהו

האמור בפסוק "עד אשר יאשמו" שהכונה
שיחזיקו עצמם כאשמים, ולכן מתודה על עונות
בני ישראל. [ה] למה הדבר דומה - דבר
זה שאדם חוטא ואינו עושה רצונו של מקום.
מתוך הצער ומתוך השעבוד - שגם בזמנים
שבהם היה המלך נתון בצער ושעבוד וכו' גדלם
המלך. שיעשו עמך מלאכה בסתר - כן
צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). שהמלך אמר
לו שיעבדו באופן שלא יתבזו במלאכתם, ורק
בסתר יעסקו במלאכה, ובכל זאת לא קיבל.
מה יש לו עליו - כלומר מה יש למלך על
העבד, ואיזה עונש ראוי לו. נוח לו שלא
בא לעולם - וזהו משל על בני אדם שמקבלים
מהשי"ת טובות עצומות, ובכל זאת אינם חפצים
לעשות רצון ה'.

והוא המשך תפלת אליהו, ששופך לבו בשברון
גדול על אריכות הגלות עד שיעשו ישראל
תשובה. אלך אשובה אל מקומי - אסתלק
מהם ואשובה על השמים. (רש"י). עד אשר
יאשמו - יחזיקו עצמם כאשמים להודות על
אשמתם. (שם). ישחרנני - יבקשונני. (שם).
רחפו כל עצמותי - הולכים ונעים ככנפי צפור
המרחף על קינו. (שם). [ד] כמו שהשיב
יהודה כו' - שמצינו שאמר יהודה בעת שנמצא
הגביע באמתחת בנימין: האלקים מצא את עון
עבדיך (בראשית מ"ד ט"ז). וכך מתאונן אליהו
זכרונו לברכה באריכות הגלות, שודאי שהחטאים
שלנו הם הגורמים את אריכות הגלות וקושי
הצרות, ואנו אשמים בדבר, ועל כך מביא את
המשלים בסמוך. (מפרשים). וגם חפץ לקיים את

שלח

סדר אליהו רבא, פרק יט [ו-ח]

חילופי גירסאות
(י) נוסף מ"ד.

ציונים

ד' מיתות ב"ד - סנהדרין
מ"ט ב'. אוי לי אם אחטא
- עיין תיקון דף פ"א ב'
(במהדורת בהגר"א).
יודעים שמתים בניהם כו'
- עיין קה"ר פ"ד [ח], וצ"ע
וי"ל.

לו בית, ומלא את ביתו חטין ושעורין ופול ועדשים וכל מיני קטניות, ולאחר שעה בשהם יושבין על השלחן - המלך והבן, עמד הבן עליו מאחוריו והפילו לארץ, הבן הזה מה יש לו עליו, אותו הבן אין המלך מניח אותו בתוך ביתו אפילו שעה אחת.

[ז] ואם יש לו בן בתוך ביתו, שהוא ממחר ורץ להבעיר את הבערה בשדה חברו, ושוקד לגזול את הבריות ואומר אין בכך כלום, [ממחר מבעיר ושוקד לשפך את הדם ואומר אין בכך כלום], ועצל מבית המדרש, ועצל מלעסק בתורה, ועצל מלעסק במלאכה כדי שיזון את אשתו ואת בניו ואת בני ביתו, זה הבן מה יש לו עליו, זה הבן הוא חייב ארבע מיתות בית דין האמורות בתורה.

[ח] וכן רשעי ישראל יודעין שמתים בגיהם בעונותיהן, שנאמר גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אכזבים נקיים וגו' (תמנה ב לד), ואינם עושים תשובה. ואומר יודע צדיק נפש בהמתו, ורחמי רשעים אכזרי (משלי יב י), יודע צדיק נפש בהמתו

משנת אליהו

מלעסוק בתורה - היינו שאינו הולך ללמוד בבית המדרש, ואף לא לומד בביתו. (עיין אבות פ"ה מ"ד). הוא חייב ארבע מיתות ב"ד - שבעונותיו יש דברים שחייבים עליהם מיתה, כמו שאמר ששופך דם. (עיין חילופי גרסאות). וכן בא לידי עבירות נוספות שחייבים עליהם מיתה בית דין, מתוך ריבוי עונותיו. [ח] וכן רשעי ישראל - מפרש שכמו במשל שהביא - אותו הבן ממחר לשפוך דם ואומר אין בכך כלום, כן הרשעים יודעים שבניהם מתים בעונותיהם, ואין חשים לדבר, וממשיכים לחטוא ואומרים אין בכך כלום. דם נפשות אכזבים נקיים - בנינים קטנים שלא חטאו. (רש"י שבת ל"ב ב', ושם מפרש בגמ' על איזה עונות מתים בנינים כשהם קטנים, עיי"ש).

[ו] עמד הבן עליו מאחוריו והפילו לארץ - גם זה משל על החוטא, שהקב"ה נותן לאדם פרנסה וכל טוב, והוא בחטאיו כביכול מחליש כח של מעלה, וכמו שהארץ רבינו הנפש החיים בשער א' שהאדם על ידי חטאו מקלקל ומחריב ומתיש כביכול כח של מעלה. אפילו שעה אחת - וכן הוא העונש של בעלי עבירה, שאין הקב"ה משאירן אצלו אפילו שעה אחת. [ז] ושוקד לגזול - ממחר לגזול תמיד. (ישועות יעקב). מבעיר - פירוש שמבעיר יצר הרע בעצמו, כמו שאמר בזה"ק (ח"ג דף כ"ז א'): בר נש דאתי למחטי קמי מאריה, הוא אוקיד גרמיה בשלהוביתא דיצר הרע. [תרגום: בן אדם שבא לחטוא לפני ה' הוא מבעיר עצמו באש היצר הרע]. ועצל מבית המדרש ועצל

חילופי גירסאות
(יא) כ"ה כמ"ר וד"ר. דוד"ג
הוסיף: ומצות. (יב) נדל"ל:
שמעלה. (יג) כ"ה כמ"ר
וד"ר. דוד"ג נשמט מ"ועומדין"
עד "נעונותיס". (יד) עין
בבאבא. (טו) כ"ה כמ"ר.
ד"ר וד"ג: עברה.
(טז) כמ"ר: שנים.

ציונים
שמות בניהם בעונותיהם -
עין סא"ז פרק י"א [א],
ופרק כ"ד [ג], שבת ל"ב
ב', כתובות ח' ב', ספרי
תצא פרשה ר"פ, איכ"ר
פ"ב כ"ה, קה"ר פ"ד א',
תנח"ו ויגש ס"ב ב', ראה ס'
י"ח, מדרש תהלים מזמור
ס"ב, תיקון תיקון כ"ד,
רש"י דברים כ"ד ט"ז, ספר
חסידיים ס' רס"ד, וס'
שנ"ו, ס"ח החדש ס'
תתתת"ר ע', ר"מ פ"ו
מתשובה ה"א. וע"ע ויק"ר
פ"ז א', במ"ר פ"ט מ"ז,
תנח"ו אחרי ס' ח' (בכני
אהרן), שמיה"ל שער
הזכירה פט"ז, לקוטי
אמרים לח"ח פ"ח, אהבת
ישראל פ"א. במדה
שמדדו - לעיל פ"ג [ג]
וש"ג. וכשהם מבטלים כו'
- עין זוה"ק ח"ב דף ק"ג
ב'. ככן שנים עשרה -
מלכים ב' כ"א א'.

בְּהִמְתּוֹ בִּיצָד, יֵשׁ בּוֹ בְּאָדָם דְּבָרֵי תוֹרָה^א, שׁוֹמֵר אֶת עֲצָמוֹ
שֶׁלֹא יָבוֹא לְיָדֵי עֶבְרָה וְלְיָדֵי דְבַר מְכַעַר, מִשּׁוּם יִבְשֶׁהָעֵלָה
דְּבַר עַל דַּעְתּוֹ, וְאוֹמֵר אוֹי לִי אִם אֶחָטָא, שְׂמִימוֹתוֹ בְּנֵי
בְּעוֹנוֹתָי, לְכָךְ נֶאֱמַר יוֹדֵעַ צָדִיק נֶפֶשׁ בְּהִמְתּוֹ. וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים
אֶכְזָרִי בִיצָד, יוֹדֵעִין שְׂמֵתִים בְּגִיָּהם בְּעוֹנוֹתֵיהֶן וְהוֹיֵן עֲלֵיהֶם
בְּאֶכְזָרִים, יְעוֹמְדִין וְהוֹרְגִין אֶת בְּגִיָּהם בְּעוֹנוֹתֵיהֶם. לְכָךְ
נֶאֱמַר וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אֶכְזָרִי.

[ט] בְּמִדָּה שֶׁמְדָדוּ בָּהּ מִדְּדָתָ לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה יוֹם ה' ^א
בָּא אֶכְזָרִי וְעֶבְרָה וְגו', וְחֲטָאֵיהֶּ יִשְׁמִיד מִמֶּנָּה (רְשָׁעִיָּה יג ט),
וְכִשְׁהֵם מְבַעֲרִין וְשׁוֹקְדִין וּמְמַהֲרִים לַעֲבֹר טַעֲבוֹת וְאוֹמְרִים
אֵין בְּכָךְ בָּלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי בְּעֶרְהָ כָאֵשׁ רְשָׁעָה (שָׁם ט ז),
בְּמִדָּה שֶׁמְדָדוּ בָּהּ מִדְּדָתָ לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא
בְּעַר פִּתְנוֹר, וְהָיוּ כָּל יָדִים וְכָל עֲשֵׂה רְשָׁעָה קֵשׁ וְגו' ^א
(מִלְּאָבִי ג יט).

[י] וְכֵן מְצִינוּ בְּמִנְשָׁה בִּן חֲזַקְיָה, בְּכֵן שְׂתִים עֶשְׂרֵה שָׁנָה
הָיָה מְנַשָּׁה בִּן חֲזַקְיָהוּ מְלָךְ יְהוּדָה בְּמַלְכוֹ, וְהַמְּלִיכוֹ הַקְדוּשׁ
בְּרוּךְ הוּא, וְגִדְּלוֹ לטוֹבָה, וְהִרְבָּה לוֹ שְׁלוֹם, וְהִרְבָּה לוֹ טוֹחִים
מִכָּל הַמְּלָכִים שֶׁהָיוּ לִפְנָיו. וְלֹא עוֹד, אֲלֹא שֶׁיִּרְדַּד הַקְדוּשׁ
בְּרוּךְ הוּא מְשַׁמֵּי הַשָּׁמַיִם הַעֲלִיּוֹנִים מִמָּקוֹם כְּבוֹדוֹ וְגִדְּלוֹ

ותפארתו

משנת אליהו

אכזרים על בניהם, כך הקב"ה כביכול אכזרי עליהם. וכשם שהן מבטלים - כן נראה שצריך לומר. והכונה שהם מחממים עצמם לעבירה, ומגרים בעצמם אש היצר הרע, וכמו שאמר הפסוק (הושע ז ד'): כולם מנאפים כמו תנור בוערה מאופה. ופירש רש"י שהוסקה מיד הנחתום כן יצורם בוער בקרבם. וכן במקומות רבים נמשל היצר לאש בוערה. (עין מה שהובא לעיל מזה"ק). [י] וכן מצינו במנשה - שהקב"ה עשה לו טובות עצומות וכמו שבבאר והולך, ובכל זאת חטא מאד, ודומה למשלים שהביא לעיל. והרבה לו חיים - שמלך חמשים

יש בו באדם דברי תורה שומר את עצמו - שהתורה שלמד מדריכתו לקיים רצון השי"ת. יודע צדיק נפש בהמתו - מדמה התנוקות הקטנים לבהמה, שאין בהם דעת ותלויין בו, כמו שהבהמה תלויה באדוניה. ורחמי רשעים אכזרי - שיש פעמים שהרשעים עושים עברות מתוך רחמנות. [כגון לחוס על המסית וכדו'], ואמר שרחמנות זו - אכזריות היא, לפי שגורם למיתת בניו. שמתים בניהם בעוונותיהם - ונחשב כאילו המית את בנו, ונפרעין ממנו עונותיו ועוונות בנו שנספה בלא משפט. (ספר חסידים ס' שנ"ו). [ט] במדה שמדדו - פירוש כשם שהם

חילופי גירסאות

(ז) כנ"ר וד"ר: בשכונה.
 ודל"ל: בשכונה. (יח) עיין
 צמלור. (יט) כ"ה כנ"ר
 וד"ר. כד"ר הגיה: שיש.
 (כ) כ"ה כד"ר, וכע"ז כנ"ר.
 כד"ר נשמע "שאלן לזן כלום".

ציונים

דברים מכוונים יתרים -
 עיין סנהדרין ק"ג ב',
 ובמש"נ בביאור. הפרשת
 את עמך - לקמן ס"ז פרק
 ב' [ז] ועמש"נ שם. בכל
 שעה ושעה - עיין בביאור.
 ולכפר עליהם - תרגום
 מיכה ו' ד'. אברהם -
 בראשית ט"ו י"ח. יצחק
 - שם כ"ו ג'. ויעקב -
 שם ל"ה י"א, ועיין שמות
 ו' ד', ומסכת דא"ז פ"א.
 את רעך - עיין מש"נ בפרק
 י"ח [ק"ג]. וכי ימוך אחיך
 וגו' - עיין תנח"ך בהר סי
 א', וסי' ג'.

ותפארתו וקדשת שמו ושכן במקדש. ועמד מנשה ועשה
 דברים מכערים יתרים, ואמר הקדוש ברוך הוא יפה עשיתי
 שלא דרתי בשכינתי עמו, על שלא עסק בכל כחו בעבודתי
 ותורתו ומצוותיו.

[יא] ואתה אבי שבשמים באהבתך שאהבת אותנו,
 ובשמחתך ששמחת בנו, הפרשת את עמך ישראל מתוך
 שבעים עמים, ומתוכם הפרשת שבט לוי, ומשבט לוי הפרשת
 כהן גדול שיעמד ויתפלל על כל ישראל "בכל שעה ושעה
 ויכפר עליהם.

[יב] אבי שבשמים, זכר את בריתך שפרת עם הראשונים,
 עם השלשה צדיקים - אברהם יצחק ויעקב. זכר פמה עניים
 ואביונים יש בהן בישראל כשאין להן כלום, ועוסקין בתורה
 בכל יום תמיד.

[יג] אבי שבשמים, זכר מה שכתבת לנו בתורתך לא תעשק
 את רעך ולא תגזל (ויקרא יט יג), וגם כתבת לנו בתורתך וכי
 ימוך אחיך ומטה ידו עמך, והחזקת בו (שם כה לה).

אבי

משנת אליהו

הגם שישראל כל כך חוטאים לפניך, אתה
 העמדת להם כהן גדול שיכפר עליהם. ויתפלל
 על כל ישראל בכל שעה ושעה ולכפר עליהם
 - עיין לקמן (פרק ל"א [ב]) ובסדר אליהו זוטא
 (פרק ב' [ז]) ששם הגירסא: בכל שנה ושנה.
 והכונה שביום הכפורים מכפר עליהם, ומתפלל
 עליהם שיהיה להם טוב, וכן בגמרא מכות (דף
 י"א א') אמרו שהכהן הגדול צריך להתפלל על
 דורו שלא יהרגו אחד את חבירו, ופירש
 המהרש"א שהכונה לתפלתו ביום הכפורים, ואולי
 גם כאן צריך לומר: בכל שנה ושנה. [יב] אבי
 שבשמים - ממשיך בתפלתו לעורר רחמים על
 ישראל. [יג] לא תעשוק את רעך - ועמך
 ישראל הנקראים רעים למקום, צריך כביכול לא
 לעשוקם ולצערם. וכי ימוך אחיך - וישראל
 נקראו אחים למקום. (לעיל פ"ח ק"ג). והחזקת

וחמש שנה. (ישועות יעקב). ושכן במקדש -
 כי למרות כל העבירות שעשה לא סילק הקב"ה
 את שכינתו מבית המקדש עד לבסוף, וכדלהלן.
 דברים מכוונים יתרים - שהעמיד צלם ופסל
 האשירה בהיכל כמו שכתוב במלכים ב' כ"א
 ז'. (ישועות יעקב). ואמר הקב"ה כו' - שמנשה
 רצה שהקב"ה יעזוב משכנו שבבית המקדש,
 ולכן העמיד בבית המקדש צלם של ארבעה
 פנים, ואז נסתלקה שכינתו יתברך מבית המקדש,
 כמבואר בארוכה במדרש תנחומא (בחוקותי סי'
 ג', ועיין ס"ז פרק ט' [ג]). שלא דרתי בשכינתי
 עמו - זה אמר אחר שעזב את מקום משכנו
 בבית המקדש. על שלא עסק בכל כחו -
 נראה הכונה שמזה התחיל בקלקולו, עד שהגיע
 בסוף לעונות חמורים. [יא] ואתה אבי
 שבשמים - הוא המשך דברי אליהו שאומר כי

תנא רבי אליהו

שמוא

חילופי גירסאות
כא) נוסף ממ"ד.

ציונים

שהם קנייך - לקמן פכ"ב
[א] וש"נ. ראשית דרכו -
עיין לעיל פי"ד [יב]. ושנו
חכמים במשנה - אבות פרק
ג' מי"ז, אדר"נ פכ"ב א',
אדר"נ החדש פל"ד, מדרש
אותיות דר"ע (אוה"מ עמ'
ת"ט), ועיין משי"נ לעיל
פרק י"ח [עט].

[יד] אָבִי שְׁבַשְׁמִים, זְכַר כְּמָה פְּסָחִים וְכְמָה סוּמִים יֵשׁ בָּהֶן
בְּיִשְׂרָאֵל שְׁאִין לָהֶם מְזוּגוֹת, וְאֶפְלוּ הָכִי נֹתֵנִין שְׂכָר לְמַלְמָדִים
שְׁיִלְמָדוּ עִם בְּנֵיהֶם תּוֹרָה.

[טו] אָבִי שְׁבַשְׁמִים, זְכַר לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם קִנְיָנָךְ אֲשֶׁר מַעֲוֹלָם,
שְׁנֵאמַר הֲלוֹא הוּא אָבִיךָ קִנְיָן וְגו' (דְּבָרִים לב ו'), וְאוֹמֵר ה' קִנְיִי
רִאשִׁית דְּרָכּוֹ (מְשָׁלִי ח כב).

[טז] אָבִי שְׁבַשְׁמִים, זְכַר כְּמָה אֱלֻמְנוֹת וִיתוּמִים יֵשׁ בָּהֶם
בְּיִשְׂרָאֵל, שְׁעוֹסְקִין בַּתּוֹרָה וּבִמְצוֹת כָּכָל יוֹם תָּמִיד.

[יז] אָבִי שְׁבַשְׁמִים, כִּי [זְכוֹר רַחֲמֶיךָ אֲשֶׁר מַעֲוֹלָם הֵמָּה,
שְׁנֵאמַר] זְכוֹר רַחֲמֶיךָ ה' וְחֶסְדֶּיךָ, כִּי מַעֲוֹלָם הֵמָּה (תְּהִלִּים כה ו'),
וְאוֹמֵר טוֹב ה' לִפְלֹא, וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו (שָׁם קמה ט),
וְאוֹמֵר לֹאדָנִי אֱלֹהֵינוּ הֶרַחֲמִים וְהַפְּלַחוֹת, כִּי מְרַדְּנוּ בּוֹ
(דְּנִיאל ט ט), וְאוֹמֵר ה' ה' אֵל רַחוּם וְחַנוּן, אֶרְךְ אַפִּים וְרַב
חֶסֶד וְאַמֶּת, נִצֵּר חֶסֶד לְאַלְפִים נִשְׂא עוֹן וּפָשַׁע וְחַטָּאָה
וְנִקְיָה (שְׁמוֹת לד יז).

[יח] אָבִי שְׁבַשְׁמִים, זְכַר מָה שֶׁכְּתִבְתָּ לָנוּ בַּתּוֹרָתְךָ לֹא
יוֹמָתוֹ אָבוֹת עַל בָּנִים, וּבָנִים לֹא יוֹמָתוֹ עַל אָבוֹת וְגו' (דְּבָרִים כד טז),
וְאוֹמֵר בֵּן לֹא יֵשׂא בְּעוֹן הָאָב, וְאָב לֹא יֵשׂא
בְּעוֹן הַבֵּן וְגו' (וְחֻקָּאֵל יח כ). וְעוֹד אִם חָס וְשְׁלוֹם יֵאָבְדוּ
יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם, תֵּאָבֵד תּוֹרָתְךָ מִן הָעוֹלָם, וְשֵׁנוּ חֲכָמִים
בְּמִשְׁנָה: אִם אֵין תּוֹרָה אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ, וְאִם אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ
אֵין תּוֹרָה.

אבינו

משנת אליהו

בו - לכן גם אתה תחזיק ידינו לבל נמוט. (ישועות יעקב).
[טו] קנייך - חשובים בעיניו לקרותם לו קניין, כאדם שטורח לקנות דבר החביב לו. (רש"י פסחים פ"ז ב').
ה' קניי ראשית דרכו - אף שעיקר הפסוק נאמר על התורה, אך עיקר התורה הוא בשביל ישראל, ואם לא היו ישראל לא היה קיום לתורה,
וכמו שהאריך לפרש לעיל סוף פרק י"ד.
[טז] שעוסקין בתורה - למרות הצער והכאב שיש להם בהיותם יתומים. [יח] לא יומתו אבות על בנים - לכן אל תעניש את ישראל בעון אבותם, ולא את האבות בעון בניהם. (ישועות יעקב).
אין דרך ארץ - נראה שמפרש המשנה שאין קיום לעולם, ואם כן

שמו

סדר אליהו רבא, פרק יט [יח] - פרק כ [א]

חילופי גירסאות
(א) כ"ה בכ"ל. גד"ר חז"ני:
ואין.

ציונים
שמך הגדול שנקרא עלינו
- עיין מש"נ לקמן פרק כ'
[טו]. ישמור אדם על בניו
כו' - לעיל פרק י"ח [י].
לקמן פרק כ"א [א].

[יט] אָבִינוּ שְׁבַשְׁמִים, עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בְּעִבּוּר שְׁמֶךְ הַגָּדוֹל
שֶׁנֶּקְרָא עָלֵינוּ, וְעַל יוֹם הַשְּׁבִיעִי, וְעַל שְׁאַר הַמִּצְוֹת.
[כ] אָבִי שְׁבַשְׁמִים, כְּתִבְתָּ לָּנוּ עַל יְדֵי יוֹנָה עֲבָדְךָ הַנִּבְיָא:
וְאֵנִי לֹא אָחוּס עַל נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה, אֲשֶׁר יֵשׁ בָּהּ הֶרְבֵּה
מִשְׁתִּים עֹשֶׂה רַבּוֹ אָדָם, אֲשֶׁר לֹא יָדַע בֵּין יְמִינוֹ לְשִׁמְאֻלוֹ
וּבְהִמָּה רַבָּה (יוֹנָה ד יא), כְּמוֹ שֶׁאַתָּה חִסַּתָּ עַל נִינְוָה, כֵּן יִתְגַּלְלוּ
רַחֲמֶיךָ עָלֵינוּ, וְקִנִּים עָלֵינוּ מֵהַ שְׁאֲמָרוּ שְׁפָתֶיךָ: לְמַעַנִי לְמַעַנִי
אֶעֱשֶׂה כִּי אֵיךְ יִחַל, וּכְבוֹדִי לֹא אֶחָר לֹא אֶתֵּן (שְׁעִיָּה מו יא).

פֶּרֶק כ

[א] שְׂאִי אֱלֹו כְּפִיךָ עַל נֶפֶשׁ עוֹלְלִיךָ, הָעֲטוּפִים בְּרָעַב בְּרָאשׁ
כָּל חוּצוֹת (אִיכָּה ב יט). מִכָּאן אָמְרוּ: יִשְׁמַר אָדָם עַל בָּנָיו וְעַל
בָּנֵי בֵיתוֹ שֶׁלֹּא יֵצֵא אֶחָד מֵהֶם לְדַבֵּר עֲבָרָה, וְלֹא לִידֵי דָבָר
מְכַעֵר, שֶׁנֶּאֱמַר הִקְהֵל אֶת הָעָם הַנֶּאֱנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף (דְּבָרִים
לא יב), וְאוֹמֵר אֶסְפוּ עִם קִדְשׁוֹ קְהֵל, קִבְּצוּ זְקֵנִים אֶסְפוּ עוֹלְלִים
וְיוֹנְקֵי שְׁדִים, יֵצֵא חֶתָּן מִחֲדָרוֹ וְגו' (יִזְאֵל ב טו), "אֵין זְקֵנִים אֵלָּא
תִּלְמִידֵי חֲכָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר אֶסְפָּה לִּי שְׁבָעִים אִישׁ מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל

וגו'

משנת אליהו

יחריב העולם. [יט] שמך הגדול שנקרא
עלינו - ששמך משותף בשמינו "ישראל".
(ישועות יעקב). ועל יום השביעי - שניתן
רק לישראל, וכמו שנאמר: ולא נתתו ה' אלקינו
לגויי הארצות ולא הנחלתו מלכינו לעובדי
פסילים וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים כי
לישראל עמך נתתו באהבה. (תפלת שחרית לשבת).
ועל שאר המצות - שגם הם נתנו רק לישראל,
והם משמרים אותם. ואם יאבדו מן העולם מי
יקיימם. [כ] כי איך יחל - שכשישראל
נענשים מתחלל כבודו יתברך.
פרק כ: [א] שאי אליו כפיך - בא לפרש המשך
הפסוקים של קומי רוני בלילה, שהתחיל לפרשו
בפרק י"ח. מכאן אמרו - מפרש הפסוק

מה שאמר להתפלל על העוללים, הכונה
להתפלל עליהם שלא יצאו לדבר עבירה ולא
לידי דבר מכוער, ומזה לומד גודל חיוב השמירה
עליהם בדבר זה. (ועיין לקמן ריש פרק כ"א).
והנשים והטף - ונאמר בהמשך הפסוק: ולמען
ילמדו ויראו את ה' אלקיכם, שזהו התכלית
בהבאת הטף כדי שילמדו יראת שמים, וגודל
חשיבות הדבר שיהיו יראי שמים הוא כדי שלא
יצאו לידי דבר עבירה ולא לידי דבר מכוער.
ואומר אספו עם וגו' - שגם שם מה שהזהיר
להביא העוללים ויונקי שדים הוא כדי שילמדו
ליראה את ה'. אין זקנים אלא ת"ח -
מתוך שהביא הפסוק ביורא מפרשו כולו.
שבעים איש מזקני ישראל - והם היו הסנהדרין

תנא דבי אליהו

שמוג

חילופי גירסאות
(ב) כ"ה צמ"ר. צד"ר חז"ל:
ויכנס. (ג) כ"ה צמ"ר וד"ר.
צד"ר ה"ה: עליהם.
(ד) נוסף צמ"ר. (ה) נוסף
צמ"ר.

ציונים

ואין שדים אלא תורה - עיין
ערוכין נ"ד א'. זה הנשיא
ואב"ד - ירו' תענית פ"ב
ה"א (ישוע"ס). אפי' חכם
כמשה כו' - לקמן פרק כ"ה
[ד-ה] רש"י. מקום
שהכהנים נכנסים - עיין
רא"ש כלים פ"א מ"ט.

וגו' (במדבר יא טז). ואין עוללים ויונקי שדים אלא תינוקות של
בית רבן, שנאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עז (תהלים ח ג),
ואין שדים אלא תורה, שנאמר למען תינקו ושבעתם משד
תנחמיה וגו' (ישעיה סו יא). מאי יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה,
זה הנשיא ואב בית דין.

[ב] מכאן אמרו: אפלו חכם פמשה רבנו וחסיד פאהרן,
לא יאמר הואיל ואני יושב במנוחה בביתי שלום עלי נפשי,
אלא יצא ויבגס עם הצבור בצער, געליו הוא אומר יצא
חתן מחדרו וכלה מחפתה.

[ג] בין האולם ולמזבח יכפו הכהנים משרתי ה', ויאמרו
חוסה ה' על עמך וגו' (ויאל ב י'), [מקום שהכהנים נכנסים
בחטאות באשם בשלמים בכל מיני זבחים בלם. דבר אחר,
בין האולם ולמזבח], כשם שהקדוש ברוך הוא יהי שמו
הגדול מברך לעולם ולעולמי עולמים ירד משמי שמים
העליונים ממקום כבודו וגדלו [ומלכותו ותפארתו וקדושתו
ושמו הגדול], ושכן עם ישראל בשביל התורה שעשו.

[ד] מכאן אמרו: אפלו יש לו לאדם מאה בתיים ומאה

כרמים

משנת אליהו

שהכהנים נכנסים כו' - רצה לומר שבמקום
קדוש כזה, שנכנסים בו לעבודת הקרבנות, שם
יבכו לפני השי"ת, והוא מקום שהתפילה מתקבלת
בו יותר. כשם שהקב"ה - כמו שהוא יתברך
השתתף בצער הכלל, כך מוטל על כל אחד ואחד
לנהוג כן. ושמו הגדול - היינו המקום ששם
יש גילוי לשמו הגדול. ושכן עם ישראל -
נראה הכונה ששכן עם ישראל בבית המקדש,
כמו שנאמר (שמות כ"ה ח') ושכנתי בתוכם. ולכן
בזמן שמתפללים על הצבור יש להכנס במקום
הקדוש - בבית המקדש ולהתפלל שם.
[ד] מכאן אמרו - מאחר שאנו רואים שהשי"ת
שכן עם ישראל עבור התורה, ודאי מוטלת החובה
לשקוד על התורה וללכת למקום שבו לומדים

של ישראל. אלא תינוקות של בית רבן -
והיינו כמו שאמר לעיל שתכלית הבאתם, כדי
שילמדו יראת שמים בתפלה זו. יסדת עז -
רצונו לומר שהרי אין עז אלא תורה (תנח"ו ברכה
ס' ד' ושמ"מ), ואלו הם העוללים שעוסקים ב"עז"
שהיא התורה. ואין שדים אלא תורה - בא
לפרש מה השייכות בין "יונקי שדים" לתינוקות
של בית רבן ואמר ששדים הוא שדי התורה.
משוד תנחומיה - מפרש הפסוק שיינקו משדים
של דברי תורה לעתיד. (טובי חיים). [ב] מכאן
אמרו - למד זה ממה שאף הנשיא ואב בית דין
צריכים לצאת ולהשתתף בצער הצבור, ששם
בפסוק ביואל מדובר על הזמן שנגזר עליהם רעב
גדול, ונצטוו לערוך תפילה גדולה. [ג] מקום

חילופי גירסאות
(ו) טסף מ"ח.

צינונים

יניח הכל - יומא ל"ה ב' (ישוע"י).
הכנסת - לעיל פרק י"ח [ל] וש"נ. וכן דוד - עיין ויק"ר פל"ה א'. ברכה נכנסת לו - לקמן פרק כ"ד [נ], סנהדרין ל"ט ב', ספרי עקב פל"ח, ב"ר פנ"ג ח', תנחו' שמות סי' ט"ז, אגדת בראשית פרק מ"ב, בראשית רבתי פרשת ויגש (עמ' רי"ד), מדרש שכל טוב בראשית ל' כ"ז, ושם פסוק ל', אדר"נ חדש פ"א, ספורנו בראשית ל' כ"ז. ארבע תכיפות הן - ברכות מ"ב א', ירו' ברכות פ"א ה"א, מדרש תהלים מזמור ד', ומזמור קל"ד [ד], דב"ר פ"ב י', חופת אליהו שבסו"ס ראשית חכמה שער שלשה (אות ו'), במהדו"ח, פרקי רבינו הקדוש (אוה"מ עמ' תק"י).

בְּרָמִים וּמֵאָה שָׁדוֹת, יָנִיחַ הַכֹּל וְיִלְךְ לְבֵית הַכְּנָסֶת וּלְבֵית הַמִּדְרָשׁ וְלִכְל מָקוֹם שֶׁמִּחְדָּשִׁין בּוֹ תוֹרָה, שֶׁבְּשָׁבִיל דְּבַר זֶה יִהְיֶה זֹכָה לְכָל מָה שֶׁיַּחֲפִין. וְכֵן דָּוִד הָיָה אוֹמֵר אִם אֲתָן שְׁנַת לְעִינֵי וְגו' (תהלים קלב ד), וּמִתּוֹךְ כֶּף הָיָה דָּוִד זֹכָה לְדַבְּרִים גְּדוֹלִים.

[ה] מִכָּאן אָמְרוּ: מִי שֵׁישׁ לוֹ תַלְמִיד חָכָם בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, וְיִוָּדַע בְּמִדָּתוֹ, וּמִפְרָנְסוֹ עִם בְּנֵי בֵּיתוֹ, בְּרָכָה נִכְנָסֶת לוֹ בְּתוֹךְ מַעֲשֵׂי יָדָיו לְעוֹלָם, שֶׁכֵּן מְצִינוּ בְּיוֹסֵף שֶׁהָיָה בְּבֵית פּוֹטִיפָר נֶאֱמָר בּוֹ וַיִּבְרָךְ ה' אֶת בֵּית הַמִּצְרִי בְּגִלָּל יוֹסֵף וְגו' (בראשית לט ה).

[ו] מִכָּאן אָמְרוּ: אֲרַבַּע תְּכִיפּוֹת הֵן, תִּכְף לְסִמְכָה שְׁחִיטָה, תִּכְף לְגֵאֻלָּה תְּפִלָּה, תִּכְף לְנִטְיִילַת יָדַיִם בְּרָכָה, תִּכְף לְתַלְמִיד חָכָם בְּרָכָה [וְנִכְנָסֶת לוֹ] בְּמַעֲשֵׂה יָדָיו.

[ז] וַיִּתְּפַלְלוּ וַיֹּאמְרוּ חוֹסֶה ה' עַל עַמּוֹךְ, וְאַל תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לַחֲרָפָה

תיכף לסמיכה שחיטה - שם, ביצה כ' א', זבחים ל"ג א', מנחות צ"ג א', תוספ' שם פ"י ה"ד, נגעים פ"ח ה"י. תיכף לגאולה תפילה - זוה"ק ח"א ר"ה ב', ח"ב דף קכ"ח ב', ח"ג דף קצ"ה ב', ודף רמ"ב ב'.

משנת אליהו

ברכה, ושאר הדינים נלמדו בגמ' מפסוקים אחרים. תיכף לסמיכה שחיטה - שתהא סמוכה ולא יהיה ביניהם איחור. (פיה"מ להר"מ מנחות פ"ט משנה ח'). תיכף לגאולה תפילה - בין בשחרית בין בערבית צריך לסמוך תפלת העמידה לברכת גאל ישראל ואסור להפסיק ביניהם, (ועיין פרטי הדינים בשו"ע או"ח סי' קי"א א', ובסי' רל"ו ב', ובמשנ"ב שם). תיכף לנטילת ידים ברכה - לנטילת ידים של מים אחרונים - ברכת המזון ולא יאכל כלום עד שיברך על מזונו. (רש"י ברכות מ"ב א'). וקיימא לן להלכה שהוא אמור גם על נטילת ידים שלפני המזון, שלא יפסיק בינה לבין ברכת המוציא. (ועיין פרטי הדינים בשו"ע סי' קס"ו, וסי' קע"ט א', ובמשנ"ב שם). תיכף לת"ח ברכה - המקרבו אליו ומארחו בביתו, ברכה בביתו. (רש"י שם). [ז] ויתפללו ויאמרו - מפרש המשך הפסוקים ביזאל, מה התפללו על צרת הכלל.

ומחדשים דברי תורה. וכן דוד היה אומר אם אתן שנת וגו' - נראה הכונה, שהרי ידוע שעיקר זכיית התורה היא על ידי בית המקדש, וכמו שכתב הגר"א בביאורו לאבות (סוף פרק ה'): מלכה ושריה בגוים אין תורה, לכך אמר יהי רצון שיבנה בית המקדש עכ"ל. ודוד שהיה חפץ מאד בבנין בית המקדש הוא למען תרבה התורה בהשראת השכינה, ועל זה אמר אם אתן שנת לעיני וגו', עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב, ולכך זכה לדברים גדולים. לדברים גדולים - כמו שכתוב בהמשך: נשבע ה' לדוד וגו'. (ישועות יעקב). [ח] מכאן אמרו - מאחר שמצינו גודל זכייתו של התלמיד חכם, אם כן ודאי מרובה זכותו של מי שמחזיקו ומפרנסו. ויודע במדתו - רצה לומר מדת צדקו שעובד את ה' יתברך. (ישועות יעקב). [ו] מכאן אמרו ארבע תכיפות הן - מכאן לא למד כי אם שחכף לתלמיד חכם

תנא דבי אליהו

שמוה

חילופי גירסאות
(ז) כ"ה צי"ר, ובע"ז צד"ה.
צד"ה הגיה: כי אתה שומע
תפלות עמך ישראל
ברחמים. (ח) כ"ה צי"ר
וד"ר. צד"ה הגיה: ועליהם.
(ט) נל"ל: השיבם.

ציורים
ועליה אמר דוד ב' - לקמן
פכ"ט [ה]. ומביאין בר
ולחם ומזון ב' - ברכות
ל"ה ב'.

לְחַרְפָּה לְמַשָּׁל בָּם גּוֹיִם, לָמָּה יֹאמְרוּ בְּעַמִּים אֵינָה אֱלֹהֵיהֶם
(יואל ב' יז). ה' חֲנוּן וְרַחוּם וּמְלֵא רַחֲמִים רַבִּים, שִׁפְתוֹתֶיךָ דּוֹבְבוֹת
מִיִּשְׂרָאֵל, שִׁפְתוֹתֶיךָ דּוֹבְבוֹת בְּבִינָה וּבְדַעַת וּבְחֻכְמָה וְהַשְׁפֵּל,
יִשְׁמָע תְּפִלָּה מִיָּד, כִּי מִי גוֹי גָדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרִבִּים
אֵלָיו, בָּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קְרָאנוּ אֵלָיו (דברים ד' ז). "וְעָלֶיָּה אָמַר
דָּוִד אָנָּה ה' מְלֵטָה נַפְשִׁי וְגו' (תהלים קטו ד).

[ח] אֵף הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא הִשְׁיִיבוּ בְּתִשְׁבּוּבָה, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּקְנֵא
ה' לְאַרְצוֹ, וַיַּחְמַל עַל עַמּוֹ, וַיַּעַן ה' וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ, הֲגִנִי שַׁלַּח
לָכֶם אֶת הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ, וְלֹא אֶתֵּן
אֶתְכֶם עוֹד חֶרֶף בַּגּוֹיִם (יואל ב' יח"ט). וְכָל כֶּךָ לָמָּה? כִּדִּי שְׁלֹא
יֵצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִבְּתִיָּהֶם וַיֵּצְאוּ בַּעֲזֵירוֹת אַחֲרוֹת לְהִבְיֵא בָּר וְלָחֶם
וּמִזֶּן לְתוֹךְ בְּתִיָּהֶם, לְכֶךָ נֶאֱמַר חוֹסֶה ה' עַל עַמּוֹךָ וְגו', וַיַּעַן
ה' וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הֲגִנִי שַׁלַּח לָכֶם אֶת הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר
וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ, וְלֹא אֶתֵּן אֶתְכֶם עוֹד חֶרֶף בַּגּוֹיִם.

[ט] וְכָל הַגּוֹיִם הַנִּשְׁאָרִים בְּאַרְץ לִימֹת בֶּן דָּוִד, יִהְיוּ הוֹלְכִין
לְבְּתִיָּהֶם וּמִבֵּיֵאִין בָּר וְלָחֶם וּמִזֶּן לְבְּתִיָּהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל,
וּמַעֲשִׂירֵין אֶת יִשְׂרָאֵל עֹשֶׁר גָּדוֹל, שֶׁנֶּאֱמַר וְאֲשֶׁרוֹ אֶתְכֶם כָּל

הגוים

משנת אליהו

מדוע כל כך גדולה הצרה שאין בעיירות ישראל
מה לאכול, הלא יכולים לקנות בערי הגוים.
ויצאו בעיירות אחרות - ומפרש שזוה הגרוע
מכל, שצריכים לקנות מערי הגוים, ויש בו חרפה
גדולה. בר - תבואה. ולחם - כמשמעו.
ומזון - ליפתן. (ע"פ רש"י בראשית מ"ה כ"ג).
[ט] וכל הגוים הנשארים - מפרש ומוסיף שגם
לעתיד לבא יהיה ברכה מיוחדת בדבר זה, שלא
יצטרכו להסתובב בעיירות הגוים ולטרוח עבור
מזונות, אלא הגוים יבואו לעשות מלאכת ישראל.
הולכין לבתיהן - נראה לפרש שבא לומר שיביאו
לישראל כל אשר להם, גם ממה שאגרו בבתיהם
לצורך עצמם. שנאמר ואשרו אתכם - נראה
שמפרש ואשרו כמו "ועשרו" שמעשירין את
ישראל.

שפתותיך דובבות מישרים - רצה לומר
שתשובתו לישראל היתה במישרים ובחכמה.
שומע תפלה מיד - שמיד שמע תפלתם, ועל
זה מביא הפסוק כי מי גוי גדול אשר לו אלהים
קרובים אליו. ועליה אמר דוד - כן צריך לומר.
(ועיין חילופי גרסאות). ורצה לומר דכיון שהקב"ה
מתוך שהוא רחום לכן הוא שומע תפלה מיד,
לכך ביקש דוד ואמר אנה ה' מלטה נפשי חנון
ה' וצדיק, שעל מדה זו סמך. [ח] השיבם
בתשובה - כן נראה שצריך לומר. והכונה
שכשהתפללו לפניו בימי יואל - כך השיבם.
חרפה בגוים - שלא יחרפו אותם הגוים שהם
עטופים ברעב, וכמו שמבאר בסמוך. (ישועות
יעקב). וכל כך למה - שהרי רק בעיירות ישראל
היה הרעב, ובעיירות הגוים היה אוכל, ואם כן

הגוים, כי תהיו אתם ארץ חפץ וגו' (מלאכי ג יב). ואומר
ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארצה הילק והחסיל
והגזם וגו', ואכלתם אכול ושבוע, והללתם את שם ה'
וגו', ולא יבשו עמי לעולם (ויאל ב כה"ב), אלו ארבע מיני
אמות שנשתעבדו בהם בישראל. וכל כך למה? כדי שיהא
להם שָׁכָר.

[י] מִשְׁלוֹ מִשַּׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמָה, לְמַלְךְ שֶׁפָּעַם עַל בְּנוֹ,
וְתַפְסֹ בְּיָדוֹ וְהַכְנִיסוֹ לְבֵית רַבּוֹ וְקוֹבֵל לְרַבּוֹ עַל בְּנוֹ, וְעַמֵּד
רַבּוֹ וְהַכְהוּ מַכּוֹת גְּדוּלוֹת לְפָנָיו אָבִיו, וְאָמַר לוֹ רַבּוֹ: בְּנוֹ,
אֵף עַל פִּי שֶׁהַבִּיתִּיךָ מַכּוֹת גְּדוּלוֹת אֵינֶן אֵלָּא קִטְנוֹת לְפָנֶיךָ
לְפִי מַעֲשֶׂיךָ, וְהַמַּכּוֹת הָאֵלֶּה הֵם לְמַעֲבָדְךָ כְּדִי שְׁתִּיטֵּב
מַעֲשֶׂיךָ, וְיִיטִיב לְךָ אָבִיךָ אַחֵר כִּךְ עַל מַעֲשֶׂיךָ הַפְּסוּדִים. כִּךְ
יִשְׂרָאֵל מְתִסְפָּרִים בְּיִסּוּרִים גְּדוּלִים עַל מַעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים, וְאֵינֶן
אֵלָּא יִסּוּרִים קָלִים לְפִי מַעֲשֵׂיהֶם. וְלֹא עוֹד, אֵלָּא שֶׁהֵם
מְקַבְּלִים שָׁכָר עַל הַיִּסּוּרִין שֶׁלָּהֶם, לְכִךְ נֹאמַר וְשַׁלְּמָתִי לָכֶם
אֶת הַשָּׁנִים וְגו', וְלֹא יִבְשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם.

[יא] פָּעַם אַחַת הָיִיתִי עוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, מִצָּאֵנִי זָקֵן
אֶחָד, וְאָמַר לִי: רַבִּי, מִפְּנֵי מַה חָלַק הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת
עוֹלָמוֹ לְשָׁנֵי גוֹיִים וְלְשָׁנֵי מַמְלָכוֹת, ^א [אֲמַרְתִּי לוֹ: בְּנִי, אֵלְמָלִי
כָּל הָעוֹלָם בְּלוֹ בְּיַד גּוֹי אֶחָד, סְנַחְרִיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר, וְנָבוֹכַדְנֶצַּר
מֶלֶךְ בָּבֶל, עָמְדוּ וַעֲשׂוּ בָּהֶן בְּיִשְׂרָאֵל כְּרִצּוֹנָם, הֵא לֹא חָלַק
הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת עוֹלָמוֹ לְשָׁנֵי גוֹיִים לְשָׁנֵי מַמְלָכוֹת],

אלא

חילופי גירסאות

(י) כמ"ר: לאחר שפנה יום
ונשתטח לפני אביו, אמר
לו: בני, אף על פי
שהביתך מכות גדולות אינן
אלא מכות קטנות הן. כך
ישראל כו', וכע"ז נד"ר.
וד"נ הגיה כלפנינו. (יא) נוסף
מכ"ר.

ציונים

אלו ד' מיני אומות - עיין
תרגום שם. כך ישראל -
עיין ב"ר פל"ג א', פס"ט
ה', ויק"ר פכ"ז א', דב"ר
פ"ג ד', תנח"ו ויצא סי' ב',
אמור סי' ה', תנ"י נח סי'
ח', פסדר"כ פרשה ט' (ע"ג
א'), ופכ"ה (קנ"ז א'), ושם
(קס"א ב'), תרגום איכה ג'
כ"ח, זוה"ק ח"ג דף קע"ג
ב', רש"י תהלים ע"ג א',
צ"ד י"ג-ט"ז, משלי י"ח ה',
שם כ"א ט"ז, סמ"ק מצור"ך
מצוה ד'. יסורים קלים -
לעיל פרק י"ח [צא]
ובביאור שם וש"נ. ועיין
בראשית רבתי פרשת
תולדות (עמ' קי"ד). שהם
מקבלים שכר - לעיל פ"ה
[יח], ברכות ה' א' ב', תנח"ו
תצא סי' ב'. ועיין מסכת
גיהנם פרק א'. מדרש חדש
פרשת תצוה (עמ' רנ"ז).
לשני גוים ולשני ממלכות
- מדרש תהלים שבביאור,
איכ"ר פרשה א' מ"ב,
מדרש פרקי היכלות (ילקוט
הרועים הגדול עמ' ל"ח),
רש"י זכריה ה' י"א.

משנת אליהו

- על צרותיהם וכמו שמבאר והולך. [יא] פעם
אחת - מתוך שהביא ענין צרות הגלות שהוא
לטובת ישראל, מביא מעשה זה שממנו מתבאר
שגם צורת סבל ישראל הוא לתועלתם. לשני
גוים ולשני ממלכות - כונתו לומר שמעולם
כשהיו ישראל בגלות, היו בשליטת שני מלכים
נפרדים (כמבואר במדרש תהלים מזמור ו', ועיין בציונים),

אלו ארבע מיני אומות - ארבעה המינים, ארבה,
ילק, חסיל, גזם, שנזכרו בפסוק, הם כנגד ארבע
הגלויות. (ישועות יעקב). שנשתעבדו בהם
בישראל - ולעתיד לבא הם עצמם ישלמו לישראל
את כל אשר הצירו להם, על ידי שיעבדו להם
ויעשו להם חפצם. וכל כך למה - למה נשתעבדו
ישראל כל כך. (ישועות יעקב). שיהא להם שכר

תנא דבי אליהו

שמוז

חילופי גירסאות
(יב) נכ"ר וד"ר ל"י מ"ק" עד
"חטא"ו, וסופיו הוד"נ.
וא"ל: כך הקב"ה משמר
לישראל שלא יהיו כעולי
מצרים. (יג) טספ מ"ר.

ציורים

לשמר את ישראל - עיין
לעיל פרק י' [ח] (טובי
חיים). משמר הרב אותם -
עיין נדרים ל"ז א' (גליון
הגרא"י צוקר שליט"א).
ואין שביעה אלא תורה -
עיין ברכות י"ד א'. למתן
פורענותן של רשעים
בגיהנם - לעיל פרק י"ח
[קיא].

אַלֵּא בְּדִי לְשֹׁמֵר אֶת יִשְׂרָאֵל. מְשַׁלּוּ מִשָּׁל לְמָה הַדִּבֶּר דּוֹמָה,
לְתִינוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבִּן, מְשַׁמֵּר הָרַב אוֹתָם שְׁלֵא יֵצְאוּ וַיִּמָּכְרוּ
בַּנֶּהֱרָ, וּבְדִי שְׁלֵא יִבְאוּ וַיִּכּוּ זֶה אֶת זֶה, וּבְדִי שְׁלֵא תִכָּה
אוֹתָן הַחֲמָה, יִכָּךְ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְשַׁמֵּר לְיִשְׂרָאֵל שְׁלֵא
יִחָטְאוּ, שְׁלֵא יִהְיוּ כְּעוֹלֵי מִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר כֹּה אָמַר ה' הִנֵּה
מַיִם עֲלִים מִצָּפוֹן וְהָיוּ לְנַחַל שׁוֹטֵף וְגו' (דְּמָיָה מו ב.). וְכָל כֶּךָ
לְמָה? בְּדִי לְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ הַגָּדוֹל, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי ה' שֶׁפָּטְנוּ ה'
מִחֲקֻקָּנוּ, ה' מִלִּפְנֵי הוּא יוֹשִׁיעֵנו (יִשְׁעִיָּה לג כב.).

[יב] וְאוֹמֵר וְאִכְלָתֶם אָכּוֹל וְשָׁבוּעַ וְגו' (יוֹאֵל ב כו), וְאִין שְׁבִיעָה
אַלֵּא תוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר צְדִיק אֵכֵל לְשֹׁבַע נֶפֶשׁוֹ (מִשְׁלֵי יג כה), לְכֶךָ
נֶאֱמַר וְאִכְלָתֶם אָכּוֹל וְשָׁבוּעַ.

[יג] מֵאִי כְּתִיב בַּתְּרִיָּה, וְהִלָּלְתֶם אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֵיכֶם
אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא, וְלֹא יִבְשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם (יוֹאֵל ב כו),
מֵאִי לְהַפְלִיא, בֵּין מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל צְדִיקִים לְמַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל
רָשָׁעִים, "[בֵּין מִתֵּן שֶׁל צְדִיקִים בְּגוֹן עֶדֶן לְמִתֵּן פְּרַעְנוּתָן
שֶׁל רָשָׁעִים] בְּגִיהֶנֶם.

מאי

משנת אליהו

ושאלו מדוע לא מסרם ביד מלך אחד. משמר
לישראל שלא יהיו כעולי מצרים - כן צריך
לומר. (עיין חילופי גרסאות). ורצה לומר שבהיות
בני ישראל במצרים היו תחת יד מלך אחד, ולכן
התעלל בהם מאד, ועשה להם כרצונו, ובשאר
הגלויות ריחם השי"ת עליהם ונתנם ביד שני
מלכים, שמתוך המלחמה שיש בין המלכים נעשה
טובה לישראל, וכמו שמבאר והולך. והיו
לנחל שוטף - שם נתנבא ירמיה בעת שצר
נבוכדנצר על ירושלים, עלה פרעה מלך מצרים
לעזור לצדקיהו, ועלה מלך בבל מעל ירושלים,
ושמע פרעה וכבש עזה ושטפה עמו, והנה מתוך
שהיו שני מלכים בכיפה, נעשה תועלת לישראל.
א. במה שנבוכדנצר הסתלק לזמן מעל ירושלים.
ב. שפרעה כבש עזה וכל האנשים אשר בה,

שהיו מצרים מאד לישראל כמבואר בעמוס (א'
ו') ובעוד מקומות. לקדש שמו הגדול -
שבהיותו ית' משיגה על ישראל ושומרם מתקדש
שמו הגדול. הוא מלכנו הוא יושיענו -
מפרש הפסוק שבזמן שמושיע אותנו אז מתגלה
מלכותו וניכר לכל. [יב] ואומר ואכלתם
אכול ושבוע - חוזר לענין הראשון לפרש
הפסוקים ביזאל. לשבוע נפשו - ומביא מכאן
ראיה ש"שביעה" הוא תורה, כי רק בתורה
משביע הצדיק את נפשו, אבל באכילה אחרת
אינו אוכל כדי שביעה. (ישועות יעקב).
[יג] להפליא - מפרש להפליא מלשון הפרשה,
שיהיה ניכר בין הצדיקים לרשעים. (ועיין רש"י
שמות ח' י"ח). בין מעשיהם של צדיקים כו'
- ועל ידי זה יהללו את השי"ת.

[יד] **מאי** ולא יבשו עמי לעולם, לפי שכל אחד ואחד לפי שכרו של אדם אחר בא לעולם, לא גלגל הקדוש ברוך להביא אברהם לעולם, אלא בשכרו של שם שנתנבא ארבע מאות שנה על כל הארצות שבעולם ולא קבלו ממנו. ולא גלגל הקדוש ברוך הוא והביא מלכות יון בעולם, אלא בשכרו של יפת ששפסה את ערות אביו. ולא גלגל הקדוש ברוך הוא והביא מלכות אדום לעולם, שהחריבו את בית המקדש והגלו את ישראל מארצם, אלא בשכרו של עשו שהיה בוכה ומתאנח בשעה שברך יצחק את יעקב אבינו. ולא גלגל הקדוש ברוך הוא והביא סנחריב לעולם, אלא בשכרו של אשור שהיה איש בשר וכן געצתו של אברהם אבינו, ולא גלגל הקדוש ברוך הוא והביא נבוכדנצר לעולם, אלא בשכרו של מרדוך מפני שנהג בבור לאביו שפשמם.

ולא

פי"ג ד', וזה"ק מקץ ר"ב א', תרומה קע"ה א', רש"י משלי י"ז י"ב, אורחות צדיקים שער השמחה.

חילופי גירסאות

(יד) בילקוט (נח רמז ס"ח) הגי': שנהג כבוד באביו. (טו) כ"ה כמ"ר וצילקוט, וכע"ז גד"ר. מוד"ע הגיה: ובר היה עצתו כו'. (טז) כ"ה בילקוט. וכ"ה לקמן פכ"ד [ג]. כמ"ר וד"ר: אויל מרודך, וטס"ה.

ציונים

מאי ולא יבשו כו' - עיין ביאור עמוק בכל מאמר זה בספר ימלא פי תהלתך ח"ב עמ' של"ה ואילך. לא גלגל - בילקוט נח רמז ס"א כל הענין. שנתנבא ארבע מאות שנה - לקמן פרק כ"ד [יב], ופרק כ"ח [י], סא"ז פ"ב [יא]. שהיה בוכה ומתאנח - לקמן פ"ל [ל] ושי"נ. שהיה איש בשר - סא"ז פרק כ"ה [א] ושי"נ. בשכרו של מרדוך - לקמן פרק כ"ד [ג], סנהדרין צ"ו א', ירו' יבמות פ"ב ה"ו, אסתר רבה רפ"ג, שהשי"ר

משנת אליהו

קבלו ממנו - וכך אמרו לו: כל אלו דברים יפין הן, ואף על פי כן אין אנו מקבלים. (לקמן פכ"ד עיי"ש). **בשכרו של יפת** - שיון הם מבניו של יפת כמבואר בפסוק (בראשית י"ב, ועיין מגילה ט"ב). **שהיה איש בשר** - שלא השתתף בעצת דור הפלגה ונפרד מהם כמבואר לקמן בסדר אליהו זוטא (פכ"ה [א]). **בשכרו של מרדוך** - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ששלח אגרת לחזקיהו מלך יהודה, וכתב בו: שלום לחזקיהו ושלום לאלהי חזקיהו ושלום לירושלים, וכיון שיצאו השלוחים נתיישב בדעתו ואמר איך אני מקדים שלום חזקיהו לשלום אלהיו, מיד עמד מכסאו ופסע שלש פסיעות ושלח רצים והחזירו הכתבים, וכתב ספרים אחרים שלום לאלהיו הגדול של חזקיהו ושלום לחזקיהו וכו', ועבור זה זכה שעמד ממנו נבוכדנצר. [ובגמ' סנהדרין צ"ו א'] מבואר שנבוכדנצר השיב השלוחים, אבל במדרשים מבואר שמרדוך החזיר, וכך סובר

[יד] **לפי שכל אחד ואחד לפי שכרו של אדם אחר בא** - רצונו לומר שמצינו במקומות רבים שזכו אנשים לדברים גדולים לא בזכות עצמם, אלא עבור דבר שהיה אצל אבות אבותיהם, ואם כן אין ספק שכל הצער שנעשה לישראל בגלות אינו לשוא, אלא על ידי זה יהיה טובה עצומה לדורות הבאים שבזמן הגאולה, וזהו ההבטחה של "ולא יבשו עמי לעולם", שעל כל הבושה שנעשה להם, יזכו לבסוף לרב טובה וברכה. **בשכרו של שם** - והוא מדה כנגד מדה, שגם אברהם היה מגייר הבריות, והודיע שמו יתברך לכל העולם. (ישועות יעקב). **שנתנבא** - וכך אמר להם שם הגדול: מקבלים אתם את התורה? (לקמן פכ"ד [יב]). **ארבע מאות שנה** - למד דבר זה ממה שמצינו שנקרא פלג על שם פילוג הארץ שהיה בסוף ימיו, ומנין ידעו דבר זה? אלא שנתנבא להם שם, ומלידת פלג עד מיתת שם הוא ארבע מאות שנה. (זית רענן). **ולא**

תנא דבי אליהו

שמו

חילופי גירסאות
(יו) כ"ה נמי"ר וד"ר. נוד"ע
סגיס: שאע"פ שהכל שלו
כו.

ציונים

בשכרו של אגג - לקמן פרק
כ"א [יד], ופרק כ"ד [ג].
ששמו נח באהלו - עיין
לעיל פרק ו' [ד] וש"נ,
במ"ד פ"ב ב', ופרשה ה'
ו', פרדר"א פ"ל, מדרש
תהלים מזמור ד', תנח"ו צו
סי' י"ד, שמיני סי' ח',
תוריע סי' ה', במדבר סי'
י', בלק סי' ט"ו, רש"י
במדבר כ"ו ה', תהלים
קכ"ב ד'. ועיין תרגום
יחזקאל ט"ז י"א.

ולא גלגל הקדוש ברוך הוא והביא פרס ומדי לעולם, אלא
בשכרו של כורש שהיה בוכה ומתאנח בשעה שהחריבו
הגוים את בית המקדש. ולא גלגל הקדוש ברוך הוא
והביא את המן לעולם, אלא בשכרו של אגג שהיה בוכה
ומתאנח בשעה שהיה חבוש בבית האסורים, ואמר אוי
לי שפא יאבד זרעי לעולם מן העולם, לכה נאמר ולא
יבשו עמי לעולם.

[טו] דבר אחר, ולא יבשו עמי לעולם, אבינו שפשמים יהי
שמו הגדול מברך לעולם ולעולמי עולמים, ששמו נח באהלו
ושמנו באהלו, "והכל שלו והכל מעשה ידי, ויתהא לך קורת
רוח מישאל עבדיך בכל מקומות מושבותם, שאמלא
פתת לני שלישים במועצות ודעת, עשאוני חס ושלום
באדם אכזרי שפל דבריו באכזריות. אבל מה עשית לנו
בחתמתך ובתבונתך, פתת לנו שלישים במועצות ודעת,

שנאמר

משנת אליהו

שמו נח באהלו - אפשר הכונה שקבוע
המזוזה בבתי ישראל, ובה יש שמו יתברך.
ושמנו באהלו - אפשר הכונה שהקב"ה משתבח
בשמים בבני ישראל שבארץ (כמבואר בברכות ו' א'
ובמדרשים הרבה), וגם בתפילין שלו כתוב ומי
כעמך ישראל גוי אחד בארץ. (כמבואר בברכות שם).
ולעיל ריש פרק ו' אמר: השרית את שמך הגדול
בשם ישראל, ואת שם ישראל שתפת לשמך
הגדול. (ועיין בציונים). ואפשר לפרש עוד על פי
מה שהביא רש"י בירמיה (י"ד כ"א) ממדרש אגדה
שישראל חקוקים בכסא הכבוד. **שלישים** -
תורה נביאים וכתובים. (רש"י משלי שם).
במועצות - מלשון עצה. (מצודת ציון). **עשאוני**
- הוא כינוי כבוד כלפי מעלה, וכאילו אמר
עשאוך. **כאדם אכזרי** - שפעמים נראה כאילו
אין משפט אמת, שהצדיקים מתייסרים והרשעים
מרבים שלוה, ולכן נכתבו הרבה פרשיות בתורה
נביאים וכתובים שבהם אנו רואים שכל אחד
נוטל שכרו בדקדוק עצום.

התנא דבי אליהו, ועיין ציונים]. **והביא פרס**
ומדי לעולם - הכונה שנתן להם מלוכה. שהיה
בוכה ומתאנח - עד שהעיר הקב"ה את רוחו
וצוה לבנות הבית, כמפורש בספר עזרא [א']
ודברי הימים [ב' ל"ו]. (ישועות יעקב). **שהיה**
בוכה ומתאנח כו' - הנה אגג היה מחוייב מיתה,
ואם כן מדוע בכייתו היא סיבה לקבל מתנה מן
השמים, ורואים מכאן שגם מי שחייב מיתה,
כשבוכה הר"ז סיבה שמרחמים עליו מן השמים.
(שמעתי ממור"ר הגר"ח קנייבסקי שליט"א, וכ"כ בספר
ימלא פי תהלתך ח"ב עמ' של"ז). **בבית האסורים**
- אצל שאול המלך. (ישועות יעקב). [טו] **דבר**
אחר כו' - מפרש הפסוק שהרי אנו מוצאים
שדור שנהג טוב ואדם שנהג טוב - נהגו עמהם
מן השמים בטובה, ולאידך גיסא מי שנהג ברעה
קיבל עונשו, והכל בדקדוק גדול ונפלא, וכך הוא
אף המדה עם ישראל, שכשינהגו בדרך טוב ודאי
יזכו לטובה ולגאולה, וכן על כל הטובות שעשו
יקבלו שכר משלם, וזהו ולא יבושו עמי לעולם.

חילופי גירסאות

(יח) כ"ה דמ"ר. דוד"נ הגיה:
לכן. (יט) נוסף מ"ר. (ושס
דבולאו גרס "קנסתי").
(א) נוסף מ"ר.

צייונים

מכאן אמרו - לעיל פרק כ'
[א] וש"נ. ולא יראה אדם
כו' - חפץ חיים הל' לה"ר
כלל ח' ס"ד ובבאר מים
חיים שם.

שנאמר הלא כתבת לך שלישים במעצות ודעת וגו' (משלי
כב כ), והודעתנו דור פלוני עשה כך טובה ותורה, "כך
קנסת אותו לטובה, ואדם פלוני עשה כך תורתך וכך
עשה טובה, וקנסת עליו טובה. ודור פלוני עשה כך
רעה, וכך קנסת עליו מיתה, ו[ואדם פלוני כך עשה
רעה, וכך קנסת עליו מיתה], לכך נאמר ולא יבשו עמי
לעולם (יזאל ב כו).

פרק כא

[א] דבר אחר, שאי אליו כפיך על נפש עוללך, העטופים
ברעב בראש כל חוצות (איכה ב יט). מכאן אמרו: יבקש אדם
רחמים על עצמו ועל אשתו ועל בניו ועל בני ביתו, שלא
יצא אחד מהן * [לא לידי עברה, ולא] לידי דבר מכער.
ולא יראה אדם את אביו ואת אמו כשהן מדברים דברים
יתרים ויחריש להם. ואם עשה כן, הוא והם אינם ממלאים

ימיהם

משנת אליהו

(שם). הוא והם אינם ממלאים ימיהם -
ולפלא גדול על בעל המחלוקת, הלא אם אחר
יפגע מעט בבנו אפילו שלא במתכוין, מפיו
לפידים יהלכו עליו, וכל שכן אם יזיק לו
בכונה, ונפל על ידי זה למשכב, אף שנתרפא
יפרסמו לאיש אכזרי בעיני הכל בעבור זה, ולא
ישקוט ולא ינוח עד שיגמול לו כמעשהו, ובלבו
ינקוט לו עבור זה שנאה נצח, וכשהוא בעצמו
מביא כל הצרות על בניו עבור זה, כמו שאמרו
במדרש (תנח' קרח ס' ג') שאפילו יונקי שדים
נענשים עבור זה החטא, וכן מה שאמר כאן
התנא דבי אליהו שהוא ואביו ואמו לא ממלאים
ימיהם, ובכל זאת לא חס עליהם כלל, ואדרבא
דרך מדתו שרומז לאנשי ביתו שיחזיקו עמו
במחלוקתו, אין זה כי אם שהיצר הרע מסמא
את עיניו, ושם לפניו כל הבורות והפחתים
לעמק שוה. (שם פרק ט"ז).

פרק כא: [א] יבקש אדם רחמים - לעיל בפרק
כ' [א] דרש הפסוק בעיקר ללמד גודל החיוב
בעצם השמירה על בניו שלא יצאו לידי דבר
עבירה ודבר מכוער, וכאן דורש הפסוק בעיקר
על חובת התפילה בדבר זה. על עצמו ועל
אשתו - הגם שמן הפסוק לא ראינו כי אם
את החובה להתפלל על בניו, אך מזה יש לנו
ללמוד בגודל החיוב בדבר זה, ולכן גם על
עצמו ועל אשתו צריך להרבות רחמים בדבר
זה. ולא יראה אדם כו' - כשם שצריך
להשגיח בדבר על התלויים בו, כן צריך
להשגיח בזה על כל הסובבים לו, ואפילו אביו
ואמו. דברים יתרים - לשון הרע וכדומה,
וכל שכן עון מחלוקת שכלול בו הכל. (שמירת
הלשון שער הזכירה פרק ז'). ויחריש להם -
שאם הבן נשוא פנים לאביו ויכולת בידו
להשקיט המריבה, והוא מחריש, נענש עבור זה.

תנא דבי אליהו

שנא

חילופי גירסאות
(ב) כנ"ר וד"ר ל"י "שוס".
(ג) עיין צניאור. (ד) כ"ה
כנ"ר וד"ר. צנ"ר הגיס: היה
בא ומוצאן.

ציונים
מכנים יגון כו' - עיין לעיל
פ"ז [כה] ומש"נ שם.
קנאת סופרים תרבה חכמה
- ב"ב כ"א א', כ"ב א',
זה"ק ח"ב דף קכ"ז ב'.

ימיהם ושנותיהם, שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך מאד
וגו' (דברים ד ט).

[ב] מאי העטופים ברעב בראש כל חוצות (איכה ב יט), הוי
אומר אין חוצות אלא בתי כנסיות ובתי מדרשות, שנאמר
שוטטו בחוצות ירושלים וגו' (ירמיה ה א). באותה שעה היה
הקדוש ברוך הוא מכניס יגון ואנחה בלב, ואין בשום כל
בריה היה מכיר בו, שנאמר בחוצותיו חגרו שק (ישעיה טו ג).
[ג] וכשבא בלעם בן בעור אצל מלך מואב לקלל את
ישראל, בא ומצאן לישראל שיושבים קהילין קהילין ועוסקים
בתורה, ועליהם הוא אומר קנאת סופרים תרבה חכמה, זהו
סימן טוב לישראל. שנאמר וישא בלעם את עיניו וירא את
ישראל שכן לשבטיו ותהי עליו רוח אלהים (במדבר כד ב). מיד
בכה בלעם בלב, והיה מצטער פאלו משברין את עצמותיו,

וגם

משנת אליהו

(ישעיה ל"ג ז). ומפרש בזה"ק (ח"ג ק"ט ב')
שהמלאכים [הנקראים אראלים] זעקו ובכו
מבחוץ, והקב"ה זעק ובכה מבפנים. וזהו שאמר
כאן שהקב"ה היה מכניס יגון ואנחה בלב, ואין
שום בריה מכיר, לפי שהיה מבפנים, ודרש חוצה
- חוצות. לגזירה שוה וכן"ל. [ג] וכשבא
בלעם - כיון שהביא גודל החסרון שנעשה בעת
שארין עוסקין בתורה, מפרש כמה גדול השכר
והזכות בזמן שכן עוסקים בתורה. קנאת סופרים
תרבה חכמה - שכשלוּמדים יחדיו בקהלה, יש
קנאה בין הסופרים הלומדים, ומשתדל כל אחד
להוסיף ולרכוש יותר ויותר חכמה. (ועיין מהרש"א
ב"ב כ"א א'). זהו סימן טוב לישראל - כשהם
עוסקים בתורה. (ישועות יעקב). שוכן לשבטיו
- מפרש הפסוק שבלעם ראה כל שבט ושבט איך
שלומדין בקהלה לעצמם. ותהי עליו רוח
אלקים - נראה שמפרש הפסוק שהיה על ישראל
רוח אלקים, וכמו שפירשו בזה"ק (בלק ר"א ב')
ותוספות בבבא בתרא (ס' א' ד"ה ראויין), וזה על
ידי שעסקו בתורה. (ע"פ ישועות יעקב).

שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך - שאם
אתה חפץ בשמירת נפשך ושימלאו ימך, הוי
זכור את מעמד הר סיני ומה שנצטוו שם, וחס
ושלום לא לחטוא. [ב] מאי העטופים ברעב
- רצונו לומר לפי מה שפירש הפסוק על החובה
להתפלל שלא יצאו לידי דבר עבירה ודבר מכוער,
כיצד יתפרש המשך הפסוק העטופים ברעב.
אלא בתי כנסיות ובתי מדרשות - שאין בהם
עוסקי תורה, וזהו הרעב, ומתוך כך יוצאין לידי
דבר עבירה ודבר מכוער. שוטטו בחוצות
ירושלים - ונאמר בסוף המקרא: אם יש עושה
משפט, וזה דבר שבא על ידי לימוד התורה בבתי
כנסיות ובתי מדרשות. באותה שעה - שהיו
ישראל מבטלין מדברי תורה, היה הקב"ה כו'.
(טובי חיים). בחוצותיו חגרו שק - דרש גזירה
שוה [חוצות - בחוצותיו] שהקב"ה כביכול בכה
על העדר התורה שבישראל. [והמפרשים תמהו
שהרי פסוק זה נאמר על בני מואב שכשיעשו
יחגרו שק בחוצות ארצם, (ועיין ישועות יעקב מה
שהגיה). ואולי צריך לומר: הן אראלם צעקו חוצה

וְגַם מְנַקְרִין אֶת עֵינָיו, וְהָיָה בְּלָעָם מְשִׁים פִּיּו לְאָרֶץ. מִיד שֶׁם הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא דָּבָר בְּפִיו שֶׁל בְּלָעָם, וְהָיָה בּוֹפָה אוֹתוֹ לְהַתְנַבֵּא כָּל אוֹתָן הַטּוֹבוֹת וְנִחְמוֹת עַל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֵּשֶׁם ה' דָּבָר בְּפִי בְּלָעָם וְגו', וַיֵּשֶׁא מוֹשֶׁלּוֹ וַיֹּאמֶר וְגו', מִי מִנָּה עֹפֵר יַעֲקֹב וְגו', כִּיעַת יֹאמֶר לִיעֲקֹב וְלִישְׂרָאֵל מָה פָּעַל

אֵל, הֵן עָם כְּלָבִיא יָקוּם וְכֹאֲרִי יִתְנַשֵּׂא וְגו' (שם כג ה'כד).

[ד] מִכָּאן אָמְרוּ: שִׁישְׂרָאֵל הֵם גְּדוֹלִים בַּתּוֹרָה יוֹתֵר מִמֶּלֶאכֵי הַשָּׁרָת, וְאֵין צָרִיד לֹאמֹר שִׁישְׂרָאֵל הֵם גְּדוֹלִים יוֹתֵר מִכָּל בְּאֵי עוֹלָם, וּמִכָּל מַעֲשֵׂה יְדִיו שֶׁבָּרָא בְּעוֹלָמוֹ. ה' לָכֵן שָׁנוּ חֲכָמִים בַּמִּשְׁנָה: הָיוּ עֹז כְּנֹמֶר וְקַל כְּנֹשֶׁר רַץ כְּצָבִי וְגִבּוֹר כְּאֲרִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אֲבִיךָ שְׂבִשְׂמִים.

[ה] מֵאֵי מִי מִנָּה עֹפֵר יַעֲקֹב וּמִסְפֵּר אֶת רֵבַע יִשְׂרָאֵל (שם), יִכְמָה עֹפֵר יֵשׁ בָּהֶן בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁהֵן עוֹסְקִין "בְּדַבְּרֵי תּוֹרָה, שֶׁהֵן

חילופי גירסאות

(ה) נכ"ר וד"ר ל"י "לכ"ן.
(ו) כ"ה נכ"ר וד"ר. נוד"ג
הוסיף: אלא. (ז) נכ"ר וילקוט
הג' עפרים. (ח) נכ"ר וד"ר
יש ג' אחרת, וד"ר העתיק ג'
הילקוט (נלק רמז משס"ו),
והוסיף: בהן.

צייונים

מכאן אמרו - נדרים ל"ב
א' עיי"ש, במ"ר פרשה כ'
כ', דברים רבה פ"א י"ב,
ועיין לעיל פ"ה [ב]. יותר
ממלאכי השרת - שמור
פ"ל ו', תנחו' וישלח סי'
ב', ויקרא סי' א', פס"ד
פ"ו ב', משנת ר"א פט"ו
(עמ' רצ"א), וזה"ק ח"א דף
צ' א', נפח"ח שבביאור,
ספר הברית חלק ב' מאמר
א' פי"ד ואילך, לשם שבו
ואחלמה ספר הכללים
בהקדמה (ב). שנו חכמים
במשנה - אבות פרק ה'
משנה כ' ושם נסמן (בדפוס
וילנא), אדר"ג החדש
פמ"ח, טור אר"ח סי' א' ובנו"כ.

מי מנה - ילקוט בלק רמז תשס"ו כל הענין. כמה עפרים כו' (ע"י חילוג"ג) - עיין בילמדינו המועתק בערוך ערך עפר ב'.

משנת אליהו

האדם לבד הוא המעלה והמקשר ומיוחד את העולמות והאורות בכח מעשיו, מחמת שהוא כלול מכולם, ואז גם המלאך משיג עלייה ותוספת קדושה על קדושתו, אשר בא בכח מעשה האדם. (נפש החיים שער א' פ"י, עיי"ש בארוכה). לכן שנו חכמים כו' - רצה לומר כי מתוך הגדלות הנפלאה והעצומה שיש לכלל ישראל, הרי זה מחייבם ביותר, וצריכים להתאמץ בעבודת ה' בכל היכולת, ולהיות עז כנמר קל כנשר וכו', ועוד יתכן לפרש דכיון שנאמר בפסוק "הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא", לכן מביא את החיוב על כל אחד להיות גבור כארי. [ה] מאי מי מנה וגו' - כיון שהביא מנבואת בלעם מפרש הפסוקים הללו. כמה עפר יש בהן - פירוש אנשים ענוים ושפלים כעפר. אבל הגירסא העיקרית: כמה עפרים יש בהם בישראל. (עיין חילופי גרסאות). ורצה לומר בחורים

משמים פיו לארץ - שלא רצה לברכם. (ישועות יעקב). [ד] מכאן אמרו - ממה שאמר כעת יאמר ליעקב שהמלאכים ישאלו את ישראל מה פעל אל, לפי שלא יוכלו ליכנס למחיצתן של ישראל. (ישועות יעקב). יותר ממלאכי השרת - נחלקו הקדמונים האם האדם מישראל גדול מהמלאך, או מלאך גדול ממנו, וכל אחד משני הדעות מביא ראיות מפורשות ממקראות מפורשים, ונראה שאלו דברי אלהים חיים, רק בבחינות חלוקים. כי ודאי מלאך גדול מהאדם, הן בעצם מהותו, הן בגודל קדושתו ונפלאות השגתו, שאין ערך ודמיון כלל ביניהם. אמנם בדבר אחד יתרון גדול לאדם מהמלאכים, והוא העלאת והתקשרות העולמות והכחות והאורות אחד בחבירו, אשר זה אין בכח כלל לשום מלאך, וגם עליית עצמותו של המלאך עד מדריגתו להתקשר בעולם שעליו אין תלוי בו עצמו, ורק

תנא דבי אליהו

שנג

חילופי גירסאות
(ט) נכ"ר: נערים קטנים.
(י) כ"ה נכ"ר וילקוט. נד"ר
וד"ג: שנכנסו.

ציונים

שהן מגנים על ישראל -
עיין לעיל פ"י [יא], סא"ז
פ"ה [ד], מכות י' א' (מי
גרם), ב"ר פל"ג א', פס"ה
כ', ויק"ר פכ"ה א', תנחו'
דברים ס"ד, זו"ח דף י"ב
ב'. וכן היה מיום שבחר
הקב"ה באברהם - עיין
יומא כ"ח ב', ר"מ פ"א
מהל' ע"ז ה"ג. שהן
בחזותמיהן - עיין עירובין
כ"א ב', פסחים פ"ז א'.
ומיטיבין את לבם - עיין
שבת י"ז ב'. מלמד
שהתאווה בלעם - סנהדרין
ק"ה א', תרגום יב"ע
במדבר כ"ג י', מדרש אגדה
שם.

שהן מגנים על ישראל ודומין לכלי זין, שנאמר ברח דודי וגו' (שה"ש ח יד). כמה בעלי בתים יש בהן בישראל שעוסקין בתורה, וכן היה מיום שבחר הקדוש ברוך הוא באברהם אבינו עליו השלום ועד עכשו. כמה נגעים וקטנים יש בהן בישראל שהן בחזותמיהן עד שהן נכנסין לחפתן, כמה נגרות בתולות יש בהן בישראל שהן בחזותמיהן עד שעה שנכנסות לחפתן.

[ו] מעשה בבת אחת שהיה אביה חבר לגוי, והיו אוכלין ושותין ומיטיבין את לבם יחד, ואמר לו אותו הגוי לאביה תנה את בתך לבני לאשה, והתרצה לו אביה, והרגישה הבת בדבר, והחרישה לו בדבר, עד שהגיע זמן חפתה, וכשהגיע זמן חפתה עלתה לראש הגג והטילה את עצמה לארץ ומתה, מיד יצתה בת קול ואמרה: עליה אמר הכתוב ומספר את רבע ישראל (במדבר כג י').

[ז] וכשנבא בלעם כל אותן טובות ונחמות על ישראל, בכה בלבד ואמר תמת נפשי מות ישרים, ותהי אחריתי כמהו (שם), מלמד שהתאווה בלעם הרשע למיתתן של משה ואהרן, ואמר אם אני מת במטתי במשה ואהרן אני, ואם לאו אין אני במשה ואהרן.

ובפעם

משנת אליהו

והולך. שהן בחזותמיהן - שלא פגמו חותם אות ברית קודש בהוצאת זרע לבטלה. (ישועות יעקב). שהן בחזותמיהן - שהן צנועות במעין חתום. (ישועות יעקב). [ז] שהתאווה בלעם הרשע - מרגלא בפומיה דהחפץ חיים זצ"ל: לחיות הוא רוצה כמו גוי, אבל למות הוא רוצה כמו יהודי! (הצדיק ר' שלמה עמ' ל"ב). אם אני מת במטתי - מיתת עצמי, תהי אחריתי כמוהו - שודאי יש לי חלק עמהם. (רש"י סנהדרין ק"ה א'). ואם לאו - שלא אמות אלא אהרג, הנני הולך לעמי - לגיהנם. (שם).

צעירים כעופרים. (ערוך ערך עפר ב'). שנאמר ברח דודי וגו' - וסוף הפסוק: או לעופר האילים. ונראה שמפרש הכונה שכנסת ישראל מבקשת מאת הקב"ה שידמה עצמו לאומתו שנמשלו לצבי ולעופר האילים, והכונה לבחורים הרכים בשנים שיגיעים בתורה. כמה בעלי בתים יש בהן - נראה שכאן בא לפרש סוף הפסוק: ומספר את רובע ישראל, שפירשו חז"ל (נדה ל"א א') שהקב"ה יושב ומונה רביעותיהן של ישראל אימתי תבא הטפה שצדיק נוצר ממנה, ועל זה מביא כמה ענייני צדקות שמצינו בעם ישראל, וכמו שמבאר

[ח] ובפעם שלישית בשבדך בלעם את ישראל, מה אמר להם, מה טבו אהלך יעקב משפנתך ישראל, בנחלים נטו בננת עלי נהר, באהלים נטע ה', בארזים עלי מים, יזל מים מדליו וזרעו במים רבים, וירם מאנג מלכו וגו', מברכך ברוך וגו' (שם כד ה"ט), וכי מה טיבן של נחלים אצל בתי מדרשות שאומר בנחלים נטו אצל מה טבו אהלך יעקב, אלא לומר לך י"מה נחלים מעלין את האדם מן הטמאה לטהרה, כך בתי מדרשות מעלין את האדם מן הטמאה לטהרה. ביצד, מביאין את האדם מחובה לזכות, לכך נאמר בנחלים נטו (שם פסוק ו).

[ט] ומאי בננת עלי נהר (שם), יאלו מלמדי תינוקות שבש"א, שהם מוציאים מלבם חכמה בינה דעת והשכל, ומלמדין להתינוקות לעשות רצון אביהם שבשמים, לכך נאמר בננת עלי נהר.

[י] דבר אחר, בננת עלי נהר, אלו החכמים שבש"א ותלמידיהם שעוסקים בתורה בכל יום, ומישרין את עצמן במקדש

חילופי גירסאות

(יא) כ"ה כ"ר ו"ר. זלקוט (זלק רמז טע"ה) וז"ל: בתי כנסיות ובתי מדרשות. (יב) כ"ה כ"ר ו"ר. זלקוט וזלקוט הגי': מה נחלים יורדין בני אדם לתוכן כשהן טמאין, וטובלין ועולין מתוכן כשהן טהורין, כך בתי מדרשות, בני אדם נכנסין לתוכן כשהן מלאין עונות, ויוצאין מתוכן כשהן טהורין. (יג) כ"ה כ"ר. ד"ר: בתי כנסיות. זלקוט וז"ל: בתי כנסיות ובתי מדרשות. (יד) כ"ה כ"ר. דוד"נ הוסיף: אלא. טו) כ"ה כ"ר ו"ר. דוד"נ הוסיף: אלא.

צייונים

וכי מה טיבן - ילקוט בלק רמז תשע"א כל הענין. מה נחלים - ברכות ט"ז א', וערש"י ורשב"א שם. כך בתי כנסיות - עמש"נ לעיל פ"ח [פח], ספרי עקב פמ"ח, שהש"ר פ"א (כי טובים דודין), וזה"ק קדושים פ' ב', ועיין מש"כ הח"ח בספר תורת הבית פ"ב. ומאי כננת כו' - עיין קה"ר פ"ב ח' (אלו התינוקות).

משנת אליהו

ואיכריו באמת לתורה, ולא תהיה שום חציצה כמו שכתוב (דברים ו' ו'): והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך. (שמירת הלשון שער התורה פ"א, עיי"ש בארוכה, ועיין מה שהובא לעיל פרק י"ח [פח-פט]). מחובה לזכות - שעל ידי לימוד התורה משיגים יראת ה' והנהגות ישרות בדרכי המדות, ושמירת המצוות בכל דרכי המדות, עד שנהפכים ממש לאנשים אחרים. (שם עולם פרק כ"א). [ט] אלו מלמדי תינוקות - שמגדלים את התינוקות בתורה ויראת שמים, ונמשלו לגן שליד הנהר שהנהר מגדלו ומצמיחו. [י] אלו החכמים - שיושבים בבתי מדרשות שנמשלו לגינה וכדלהלן, ועוסקין בתורה המשולה למים. ומישרין את עצמם - שמגדלים שניה מעיניהם, ומונעים עצמם מתענוגים. (עיין תנחו" נח סי' ג').

[ח] כך בתי מדרשות - שבמקומות רבים פירשו "אהל" על אהל התורה, והוא בבית המדרש. מעלין את האדם כו' - כי עיקר התשובה השלימה והאמיתית שהיא מאהבה, הוא רק על ידי עסק התורה כראוי, כמו שאמרו במעלות התורה (אבות פ"ו מ"ו): אוהב את המקום, וכמו שאמרו בתפילה השיבנו אבינו לתורתך, ואז והחזינו בתשובה שלמה לפניך. (נפש החיים ש"ד פל"א). מן הטומאה לטהרה - וממילא כשם שמים מטהרים את האדם אף שהטומאה מתפשטת בכל איבריו, כן התורה מטהרת את האדם מטומאת עונותיו אפילו אם נתפשטה עליו מכף רגלו ועד ראשו, וכשם שאין אדם נטהר עד שיעלו המים על כל אבריו ולא תהיה שום חציצה בין האברים למים, כן צריך שישעבד את כל גופו

תנא דבי אליהו

שנה

חילופי גירסאות
(טז) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ג
הגיה: בתי כנסיות ובתי
מדרשות. (יז) כ"ה צמ"ר
וד"ר. צוד"ג הגיה: כאהלים.
(יח) כ"ה צמ"ר וד"ר וצוד"ג.
צילקוט: סוכה.

ציונים
ועליהם הוא אומר - שבת
ס"ג א', ועיין ב"ב ע"ה א'.

במקרא במשנה במדרש בהלכות ובאגדות. ועליהם הוא
אומר היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני
(שה"ש ח יג). אלו אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: היושבת
בגנים ישראל מקשיבים לקולך השמיעני, הייתי אומר
דוקא כל ישראל, אלא אמר הקדוש ברוך הוא לישראל
היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני, לומר
לך אפלו שלשה ואפלו שנים שיושבים ועוסקים בתורה
עליהם הוא אומר היושבת בגנים וגו', לכך נאמר בגנת
עלי נהר (במדבר כד ו).

[יא] ומאי באהלים נטע ה' (שם), אלו פתי מדרשות.
דבר אחר, אל תקרי באהלים אלא "באהלים, משל למה
הדבר דומה, למלך שעשה "סעודה לכל גדולי מלכות
שעובדין עליו.

[יב] ומאי בארזים עלי מים (שם), אלו גפי הרוח שבישראל
שיש בהם דברי תורה, על אחת כמה וכמה השפלים והעניים
שהם מזלזלין את עצמן על דברי תורה, לכך נאמר אחר
כך יזל מים מדליו (שם פסוק ז).

מאי

משנת אליהו

שומר "נטע ה'" היינו שזה כביכול ביתו של
הקב"ה. [ומצינו לשון נטיעה נופל באהל, כדכתיב
(דניאל י"א מ"ה) ויטע אהלי אפרדנו. (רש"י)].
שעשה סוכה - כן נראה הגי' הנכונה. (עיין
חילופי גרסאות). וכך העוסקים בתורה בבית המדרש
נמצאים בסוכתו של הקב"ה. [יב] אלו גסי
הרוח - שמתגאים כארז. (ישועות יעקב). שיש
בהם דברי תורה - ומה שנאמר עלי מים הכונה
שיש בהם תורה המשולה למים. על אחת
כמה וכמה השפלים - שדברי תורה אינם
מתקיימים במי שמתגאה, אלא במי שמשפיל
עצמו על דברי תורה. (ישועות יעקב). יזל מים
מדליו - דרש יזל מים - שתצא תורה, מדליו -
מדלים שבבני ישראל, שמזלזלין את עצמן על

ועליהם הוא אומר - פירוש על התלמידי חכמים
שהם נקראים חברים. (עיין ב"ב ע"ה א'). היושבת
בגנים - אלו בתי מדרשות. (רש"י שבת ס"ג א',
ועיין לקמן סוף פרק כ"ה). שיושבים ועוסקים
בתורה - ומה שאמר הפסוק "מקשיבים", הכונה
שמלמדים זה את זה ומבינים זה מזה. (רש"י שם).
[יא] כאהלים - לשון מור ואהלות. (רש"י). והוא
מין בושם. אלו בתי מדרשות - רצה לומר
שהרי בפסוק לפני כן אמר: מה טובו אוהליך,
והם הבתי מדרשות, וכמו שפירש לעיל. ועליהם
ממשיך ואומר שהם כבשמים אשר נטע ה'. אלא
כאוהלים - לפי פירוש זה אין כונת הפסוק
לבשמים הנקראים אהלים, אלא לאוהלים ממש,
והכונה לבתי מדרשות הקרויים "אהל". ומה

חילופי גירסאות

(יט) כ"ה צ"ר וד"ר. בוד"ר
הוסף: אלא. (כ) צ"ר
וד"ר ל"י "שילוחו צמעה
ידיהם". וד"ר הוספו מהלקוט.
(כא) צ"ר וד"ר וילקוט ל"י
"שילוחו".

צינונים

בשעה שהן נכנסים לבית
עולמן - ר"מ פי"ד מתשובה
הי"ד, ועיין ש"ע ת
שבבאר. כשירד משה כו'
- לקמן סא"ז פ"ד [ו],
ילקוט כי תשא רמז צ"א,
יהושע רמז ל"ז כל הענין.
נסתכל משה בלוחות כו' -
ביאור המאמר בספר ברכה
פרץ פרשת כי תשא. ראה
כתבן שפרח - יר' תענית
פ"ד ה"ה, פרקי דר"א
פמ"ה, במ"ד פ"ט מ"ח,
מדרש משלי פכ"ג, זוה"ק
ח"ב דף קצ"ה ב', תנחו"י כי
תשא סי' כ"ו, אדר"נ פ"ב
ג', חופת אליהו רבא
(אוה"מ עמ' קע"ב), ועיין
פסחים פ"ד סוף ע"ב.

[יג] מאי וזרעו במים רבים (שם), יאלו בעלי בתים
שבִּישְׂרָאֵל, כִּשְׁיִצְלִיחוּ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם בְּשָׁבִיל דְּרֹךְ אֶרֶץ שִׁישׁ
בָּהֶם, עַל אַחַת בָּמָה וּכְמָה הַתְּלִמִּידֵי חֲכָמִים שְׁבִישְׂרָאֵל
כִּאֲשֶׁר־יִצְלִיחוּ הֵם וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם.

[יד] וּמַאי וִירָם מֵאַנְג מְלָכֹו (שם), זֶה אֲנִי שְׁהִיָּה בּוֹכָה
וּמִתְאַנֵּחַ בְּשַׁעָה שְׁהִיָּה חָבוּשׁ בְּבֵית הָאֲסוּרִים, וְאָמַר אוֹי
לִי שְׂמָא יֵאבֹד וְרַעִי מִן הָעוֹלָם, לְכָךְ נֵאמַר וִירָם מֵאַנְג
מְלָכֹו. דְּכָר אַחֵר, וִירָם מֵאַנְג מְלָכֹו - אֵלֹו הִרְשָׁעִים
גְּמוּרִים שְׁבִישְׂרָאֵל שְׁמִכְנִיסִין יְגוֹן וְאַנְחָה בְּלִבָּם בְּשַׁעָה
שֶׁהֵן נִכְנָסִין לְבֵית עוֹלָמָן, בְּשָׁבִיל מַעֲשֵׂיהֶם הִרְשָׁעִים שְׁעָשׂוּ,
וְחִזְרוּ וַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה, וּמִתִּין מִתּוֹךְ הַתְּשׁוּבָה, גַּם אֵלֹו בְּנֵי
עוֹלָם הֵבֵא.

[טו] דְּכָר אַחֵר, הָעֲטוּפִים בְּרַעֲב וְגו' (א"כ ב יט), אָמְרוּ חֲכָמִים:
כְּשִׁירָד מִשָּׁה מֵהָר סִינִי וְרָאָה אֶת הַסְּפָרְחוֹן שֶׁפָּרְחוּ יִשְׂרָאֵל
בְּמַעֲשֵׂיהֶם, נִסְתַּכַּל מִשָּׁה בְּלוּחוֹת וְרָאָה אֶת כְּתָבָן שֶׁפָּרַח
מַעֲלֵיהֶם

משנת אליהו

ואבדה תקותו, והוא מתודה בעת ההיא ושב אל
השם בלב שלם, וגם התשובה הזו מועילה, אף
על פי שאינה משגת לתשובת השב בעצם תומו.
(שערי תשובה ש"ב סי' ו'). [טו] דבר אחר
העטופים ברעב וגו' - לעיל פירש הפסוק על
החובה להתפלל שלא יצאו לידי עבירה ודבר
מכוער [שבא בסיבת הרפיון בתורה], ועתה מפרש
הפסוק על הצער והקושי המתלוו ללימוד התורה
וכמו שמבאר והולך. שסרחו ישראל - היינו
במה שעשו את העגל. וראה את כתבן שפרח
כו' - ואמרו חז"ל: לקח משה את הלוחות והיה
יורד, והיו הכתובים סובלין את עצמם ואת משה
עמן, וכשראו את התופים ואת המחולות ואת
העגל, ברחו הכתובים ופרחו מן הלוחות, ונמצאו
כבדין על ידי משה, ולא יכול משה לסבול את
עצמו ולא את הלוחות, והשליכן מידי ונשתברו.
(פרקי דר"א פמ"ה, ועיין בצינונים).

דברי תורה. (ישועות יעקב). [יג] אלו בעלי
בתים שבִּישְׂרָאֵל - שגם הם יש בהם תורה על
ידי הדרך ארץ שיש בהם. וגירסת הילקוט:
שיצליחו במעשה ידיהם, ולפי זה הוא ברכה
אחרת. ומשל הצלחתם בזרע הזרוע במים
שמצליח וצומח ואינו מתייבש. (עיין ישועות יעקב).
[יד] בשעה שהיה חבוש - כשתפסו שאול
המלך. (ישועות יעקב). שמא יאבד זרעי - ועל
ידי בכיה זו קיבל שכרו שיצא ממנו המן לעולם,
כמבואר לעיל פרק כ' [יד]. לכך נאמר וירום
מאנג מלכו - שישראל יש להם צער ובכיה
הרבה יותר מאנג, ובלי ספק שיקבלו שכר הרבה
מאד. שמכניסין יגון ואנחה בלבבם - כשם
שאנג קיבל שכרו על ידי בכיה בשעה האחרונה,
כך ישראל העושה תשובה בשעה אחרונה לחייו
אף הוא מתקבל. בשעה שהן נכנסין לבית
עולמן - בראות החוטא כי כלתה אליו הרעה

חילופי גירסאות
כב עין צניאור.

ציונים

מתוך הצער כו' - עין
תיקו"ז דף ק"ה א'
ובבהגרא שם. ומתוך
הטירוף - עין בביאור.
ומתוך הדוחק כו' - עין
סא"ז פ"ה [ג], ובספר שבט
מוסר ספ"ה. ובשכר אותו
הצער - עין סא"ז פרק י"ד
[ד]. וכענין שאמרו חכמים
- סא"ז פ"ד [ז], ספרי קרח
פרשה קי"ט, ירושלמי
הוריות פ"ג ריש ה"ד, ב"ר
פרשה מ"ב א', ויק"ר פ"ה
ד', מדרש אגדה קרח פ"ח
ח'. אין רעב אלא בד"ת -
לקמן פרק כ"ז [ז], מדרש
משלי פ"ו. מכאן אמרו -
עין ברכות כ"ב א', מו"ק
ט"ו א'.

מעליהם, מיד שברן משה תחת ההר, ומיד נתאלם משה
ולא היה יכול להשיב דבר, באותה שעה נגזרה גזרה על
ישראל שילמדו תורה מתוך הצער, ומתוך השעבוד, ומתוך
הפלטול, ומתוך הטרור, ומתוך הדחוק, ומתוך שאין להם
מזונות. ובשכר אותו הצער עתיד הקדוש ברוך הוא לשלם
שכרם לימות פן דוד פפול ומכפל, שנאמר הנה ה' אלהים
בחק יבוא וגו', הנה שכרו אתו וגו' (שע"ה מ י), ואומר מי
הקדימני ואשלם, תחת כל השמים לי הוא (איזב מא ג). וכענין
שאמרו חכמים: לטובתו נשברה רגל פרתו, כדי שתהא
משפרתו שלמה.

[טז] וכן אהרן אמר אלולי קרח לא עמדה עלי אותה
הברית, שנאמר וברון לבני ישראל, למען אשר לא יקרב
איש זר אשר לא מורע אהרן הוא להקטיר קמרת לפני
ה' וגו' (במדבר ז ה), ואמר אהרן לטובתי נשברה רגל פרתו.
[יז] דבר אחר, העטופים ברעב וגו' (איכה ב יט), אין רעב אלא
בדברי תורה, שנאמר הנה ימים באים נאם אדני אלהים
והשלחתי רעב בארץ, לא רעב ללחם ולא צמא למים כי
אם לשמע את דברי ה' וגו' (עמוס ח יא).

[יח] מכאן אמרו: שיהא אדם לומד תורה באימה וביראה
ברת

משנת אליהו

אחד שטעות נפל בספרים, וצריך לומר טירוף,
ועין בספר פי ישרים (לרבי נפתלי הכהן זצ"ל, בעל
סמיכת חכמים, נדפס תשס"א) מה שפירש בזה. מי
הקדימני ואשלם - פירוש שהקדים ועמל בתורה
בעולם הזה, על אף הקושי הגדול. לטובתו
נשברה רגל פרתו - שנפלה פרתו לבור, וירד
להעלותה ומצא שם אוצר גדול. (ישועות יעקב).
[יז] דבר אחר העטופים ברעב - לעיל בסמוך
פירש את הרעב לענין הצער המתלזה בלימוד
התורה, וכאן מפרש הפסוק על עצם החסרון
בתורה שהוא כרעב. [יח] מכאן אמרו - כיון
שהפסוק מלמדינו שצריך "צמאון" לתורה,

ומיד נתאלם משה - שלא מצא פתחון פה
להמליץ על ישראל. (ישועות יעקב). באותה שעה
נגזרה כו' - אמנם בזה היה גם ברכה, שמתוך
כך זכו לתורה שבעל פה כדאיתא במדרש (שמו"ר
פמ"ו א') שבלוחות שניות היה בהם מקרא מדרש
אגדה. (זית רענן). ומתוך הטרור - בהקדמת
הספר שפתי כהן על התורה (לרבי מרדכי הכהן זצ"ל
מתלמידי האריז"ל, נדפס ש"ע) הביא גירסה: מתוך
הטינוף, והאריך לבאר ענין זה, ורבים העירו
שלפינו אין גירסה כזו. ובהקדמת שו"ת יד אליהו
(לרבי אליהו מלובלין זצ"ל, נדפס תע"ב) כתב שכן
היא הגירסה בתדב"א, אלא ששמע בשם גדול

חילופי גירסאות

בג כ"ה צי"ר וד"ר. צו"ע
הוסף: לכן. כ"ה
צו"ר וד"ר. צו"ע ד"ו:
עכ"מ. כה) הרצה שגוי
נוסחאות נתפלה זו נד' נספר
ליקטו מהר"ם ח"א (סדר
זרכות השחר), עיי"ש.
כו) כ"ה צי"ר. צו"ר: יראה
גמורה על האמת ודובר
אמת כו', וטס"ה. צו"ע הגיה:
יראה גמורה על האמת,
ומודה על האמת.

צינונים

ויסתכל אדם - לשון זה
לעיל פי"ח [עג]. מה יהיה
לו אחר מיתה - ברכות ה'
א'. מי ברא את הנוכחים
- ישעיה מ' כ"ו. לעולם
כו' - בבי"א ו"ח סי' מ"ו
הביא משבלי הלקט שהביא
זה בשם סדר אליהו רבא,
ועיין במפרשי הסידור
שהאריכו בביאור תפלה זו,

ברחת ובזיע, ויסתכל אדם בעצמו וידע מה יהיה לו
אחר מיתה. כ"ה ישא אדם את עיניו ויסתכל אל השמים,
ויאמר מי ברא את הנוכחים והמזלות ברקיע, ונתן מקום
ודרך ומסלה לכל אחר ואחר. וכן יסתכל לארץ ויראה
במה מגדלים בנתה מלכות כ"רומי, מי גרען והשליכן
לארץ, ובמה מגדלים בנתה מלכות מדי, מי גרען והשליכן
לארץ. מי בעט בו במגדל הראשון ונתן ראשו במקום
אחר וגופו במקום אחר, ועשרים ואחד מיל בין זה לזה,
שנאמר לבד יהנה אימה, איה ספר איה שקל, איה ספר

את המגדלים (ישעיה לג יח).

[יט] כ"ה מבאן אמרו: לעולם יהא אדם ירא שמים, כ"ה מודה
על האמת, ודובר אמת בלבבו, ובכל יום ויום ישכים ויאמר:
רבין

וע"ע במדרש לעולם (אוה"מ עמ' רע"ג), ומדרש בן סירא (שם עמ' ל"ו). ומודה על האמת - עמ"ש"נ לעיל פי"ג [ט]. ודובר אמת
בלבבו - תהלים ט"ו ב', ועיין בביאור, ולעיל פרק י"ג [ט], דא"ז פ"ב.

משנת אליהו

אותו הדור הוא אומר לעולם יהא אדם ירא שמים
בסתר ומודה על האמת וכו', כי על רחמיך הרבים
וכו', וקדמונינו ז"ל הנהיגו לאומרו בכל יום קודם
שיתחילו הזמירות וכו', (בית יוסף סי' מ"ו). ועל
פי דברי השבלי לקט העתיק בעל זקוקין דנורא
זצ"ל נוסח זה לתנא דבי אליהו, עיי"ש. ודובר
אמת בלבבו - הטוב שהוא אומר בלבבו הוא
אמת, ואינו אחד בפה ואחד בלב. (רש"י תהלים
ט"ו ב'). ובגמ' מכות (כ"ד א') אמרו: כרב ספרא
שהיה דובר אמת. ופירש רש"י [והוא מהריב"ן]:
שרב ספרא היה לו חפץ למכור, ובא אדם אחד
לפניו בשעה שהיה קורא קריאת שמע, ואמר לו
תן לי החפץ בכך וכך דמים, ולא ענהו מפני
שהיה קורא קריאת שמע, כסבור זה שלא היה
רוצה ליתנו בדמים הללו, והוסיף ואמר תנהו לי
בכך יותר, לאחר שסיים קריאת שמע אמר לו
טול החפץ בדמים שאמרת בראשונה, שבאותם
דמים היה דעתי ליתנם לך, עכ"ל. (ועיין פי' רשב"ם
ב"ב פ"ח א', ועיין לעיל פי"ג [ט]). ישכים ויאמר

שתהיה תשוקה עצומה לתורה, לכן אמר שמכאן
יש ללמוד על החובה ללמוד באימה ביראה ברתת
ובזיע, שעל ידי זה זוכים ללמוד תורה כראוי.
(ועיין בצינונים). ובזיע - רעד ורעש ונענוע. (ערוך).
ויסתכל אדם בעצמו - בא ליתן עצה כיצד ירכוש
אדם מדת היראה, ואמר שעל ידי שיתבונן מה
יהיה לו לאחר מיתה, ויסתכל גם בגדלות הבורא
שברא בריאה נוראה כזו, ואת העונש לעוברים
על רצונו יתברך, מתוך כך יהא ירא שמים.
במגדל הראשון - של דור הפלגה. (טובי חיים).
איה סופר את המגדלים - מפרש את הפסוק,
איה הוא מי שיוכל לספור כמה מגדלים החריב
השי"ת על שמרדו בו. [יט] מכאן אמרו -
כיון שהורה את גודל החיוב ללמוד תורה מתוך
יראת שמים, מוסיף ואומר עוד עניינים הנצרכים
להשגת התורה. לעולם יהא אדם כו' - כתוב
בשבלי הלקט (ס' ו'): תניא בסדר אליהו רבא
העטופים ברעב בראש כל חוצות, אין רעב אלא
מדברי תורה, שנאמר לא רעב ללחם וגו', ועל

חילופי גירסאות
(כז) מכאן עד "צעת הדין" לי
נכ"ר וד"ר. וד"ר. וד"ר. וד"ר.
מסודר.

ציונים

ומותר האדם מן הבהמה
אין - קהלת ג' י"ט, ועין
לעיל פרק י"ז [כ], סא"ז
פרק כ"ד [ב] ומש"נ שם.
שנשבעת לו בהר המוריה -
בראשית כ"ב ט"ז.
שמהבתך שמהבת אותו
כו' - ביאור עמוק בזה עין
בליקוטי הגר"א בסו"ס
יצירה (ד"ה טעם). קראת
את שמו ישראל - שם ל"ה
י'. וישורון - דברים ל"ג
כ"ו, (ועיי'ש באדרת אליהו
להגר"א רצ"ע, וע"ע משנת
ר"א פ"ח [עמ' קנ]).
פעמיים בכל יום - עין
סא"ז פכ"א [ד], ופרק כ"ב
[ב], ב"ר פצ"ח ג', שהש"ר
פ"ז [י"א], איכ"ר פ"א מ"ב,
ופ"ג ח', זוה"ק ח"ג דף
רנ"ו ב'. שמע ישראל -
דברים ו' ד'.

רבון כל העולמים, ואדוני האדונים, לא על צדקותינו אנחנו
מפילים תחנונינו לפניך, כי על רחמיך הרבים, מה אנו,
מה חיינו, מה חסדינו, מה צדקותינו, מה ישועתנו, מה
בחנו, מה גבורתנו, מה נאמר לפניך ה' אלהינו ואלהי
אבותינו, הלא כל הגבורים פאין לפניך, ואנשי השם כלא
היו, וחכמים כלאי מדע, ונבונים כלאי השכל, כי רב
מעשיהם תהו, וימי חייהם הכל לפניך, ומותר האדם מן
הבהמה אין, כי הכל הכל.

אבל אנחנו עמד בני ברייתך, בני אברהם אברהם, שנשבעת
לו בהר המוריה, זרע יצחק יחידו, שנעקד על גבי המזבח,
עדת יעקב בנך בכורך, שמאחבתך שמהבת אותך, ומשמחתך
ששמחת בך קראת את שמו ישראל וישורון.

לפיכך אנחנו חייבים להודות לך ולשבחך ולפאריך ולברך
ולקדש ולתן שבח והודיה לשמך, אשרינו מה טוב חלקנו,
ומה נעים גורלנו, ומה יפה ירשתנו, אשרינו שאנו משכימים
ומעריכים ערב ובקר, ואומרים פעמים בכל יום שמע
ישראל

משנת אליהו

נמליכים על האדם למיתה. (סא"ז פרק כ"ד). בני
בריתך - שכל עם ישראל כרתו ברית עם הקב"ה,
כמו שנאמר (דברים כ"ט י"ג): ולא אתכם לבדכם
אנכי כורת את הברית הזאת וגו'. כי את אשר
ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלהינו ואת
אשר איננו פה עמנו היום. ישראל - לשון שר.
(ראה בראשית ל"ב כ"ט). וישורון - לשון תם
וישר. (רמב"ן דברים ב' י'). לפיכך - מתוך המעלה
הגדולה שיש לנו שאנו בני האבות שהשי"ת בחר
בהם וחיבב אותם, ואם כן ודאי יש חובה להודות
על כך ולשבחו. אשרינו מה טוב חלקינו -
שאינן בעם ישראל קסמים וניחושים כמו שיש
אצל הגוים. (כן נראה שפירש הגר"א באד"א במדבר
כ"ג כ"ג). ומה נעים גורלנו - שיש בנו תורה
ומעשים טובים. (שם). ומה יפה ירושתנו -

- זה גם שייך לענין קניית התורה, שבתפלה זו
רוכש את מדת הענוה, ואף מעורר רחמים על
כלל ישראל, ועל כבוד שמים, וזה דרך בטוחה
להשגת רוח הקודש, וכמבואר לעיל פרק ד' [ז].
לא על צדקותינו - כי לא על משענת צדקותינו
אנחנו מפילים תחנונינו להיטיב לנו, כי על רחמיך
באנו. (רש"י דניאל ט' י"ח). מה אנו - פירוש
שגופינו מוגבל מאד ביכולת להשיג בתורה
ומצות. מה חיינו - ועוד שימי חיינו קצרים
מאד, ומעט מאד אפשר להספיק בהם. מה
חסדינו - שגם החסד שאנו כן עושים, הרי זה
לקוי מאד. ואנשי השם - פירוש אנשים נודעים
ומפורסמים. תוהו - לשון תימה ושמומן. (רש"י
בראשית א' ב'). ומותר האדם מן הבהמה אין
- שכשם שנמליכים על הבהמה לשחיטה, כך

שם

סדר אליהו רבא, פרק כא [יט] - פרק כב [א]

חילופי גירסאות
(א) נוסף ממ"ד.

ציורים

אתה הוא כו' - מדרש
אלפא ביתא דר"ע (אוה"מ
עמ' ת"י). ברוך המקום -
לקמן ויש פרק כ"ה, ויש
פרק כ"ו (כל הלשון).
וקנה אותם קנין - סא"ז
פרק ט' [א], ופרק י"ז [ט],
אבות פ"ו מי"א, פסחים פ"ז
ב', תנחומי האזינו סי' ר',
רש"י שמות ט"ו ט"ז.

ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ברוך שם כבוד מלכותו
לעולם ועד.

אתה הוא עד שלא בראת את העולם, ואתה הוא משבראת
את העולם, אתה הוא בעולם הזה, ואתה הוא בעולם הבא,
קדש את שמך על מקדישי שמך וקדש את שמך בעולמך,
ובישועתך תרום ותגביה קרננו, ברוך אתה ה' המקדש את
שמך בפרים.

אתה הוא ה' אלהינו בשמים ובארץ, ובשמי השמים
העליונים, אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון,
ומבלעדך אין אלהים, קבץ קוויך מארבע כנפות הארץ,
כדי שיכירו וידעו כל באי עולם כי אתה הוא האלהים
לבדך לכל ממלכות הארץ, אתה עשית את השמים ואת
הארץ, את הים ואת כל אשר בם, ומי בכל מעשה ידיך
בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה, אבינו
שפושמים עשה עמנו צדקה וחסד, בעבור שמך הגדול
שנקרא עלינו, וקנים לנו ה' אלהינו מה שפיתוב בעת ההיא
אביא אתכם ובעת קבצי אתכם, כי אתן אתכם לשם
ולתהלה בכל עמי הארץ, בשוכי את שבותיכם לעיניכם
אמר ה' (צפניה ג ב).

פרק כב

[א] הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך וגו' (שמות
כג ב). ברוך המקום ברוך הוא, שפיתר בהן בישראל יותר
מכל * [באי העולם, ומכל] מעשה ידיו, וקנה אותם קנין

גמור

משנת אליהו

שזכינו לנבואה ורוח הקדש. (שם). קדש את
שמך - שעל ידי שהקב"ה נוקם ברשעים מתקדש
שמו יתברך.
פרק כב: [א] ברוך המקום ברוך הוא - בא לפרש
הפסוק "הנה אנכי שולח מלאך לפניך", שהוא

תנא רבי אליהו

שםא

חילופי גירסאות
(ב) נכ"ר: שסמוכה.
(ג) כ"ה נכ"ר: נד"ר וד"נ:
להם.

ציונים

וקרא אותם בנים - עמ"ש"נ
בביאור, ולעיל פרק ו' [ד],
ופרק י' [ח], שבת ל"א א',
אסת"ר פ"ד ב', קה"ר פ"ד
ח', תרגום ישעיה א' א',
הושע י"א א', חופת אליהו
רבא (אוה"מ עמ' קס"ט),
זוה"ק שמות כ' א', ויקרא
ד' ב', רש"י מלאכי א' ו'.
ועבדים - עיין בביאור,
וע"ע ויקרא כ"ה מ"ב,
ולעיל פרק ו' [ד], ופרק י'
[ח], שבת ל"א א', תרגום
ישעיה א' א', זוה"ק ויקרא
ד' ב'.

גמור, וקרא אותם בנים ועבדים לשמו. בוא וראה מה
נאמר בהן בישראל: לכן אמר לבני ישראל אני ה' וגו',
ולקחתי אתכם לי לעם וגו', והבאתי אתכם אל הארץ וגו'
(שם ו רח). יהי רצון מלפניך אבי שבשמים שלא תתנגני ביד
שליח לעולם.

[ב] מה כתיב מקדם, בחדש השלישי וגו' (שם יט א), ואחריו
מה כתיב, ואלה המשפטים (שם כא א), ואחריו מה כתיב, הנה
אנכי שלח מלאך וגו' (שם כג ב), משלו משל למה הדבר דומה,
למלך בשר ודם שבא בסוסים ובפרשים ובחילות הרבה,
בין ששמעו עבדיו ובני ביתו נודעו ופחדו ורעדו וחרדו
חרדה גדולה, והמלך היה חכם ופקח ובעל בינה ומחשבה,
מה עשה, בא וישב במדינה סמוך לביתו, ואמר להשרים
והדפסין שלו כמה בעלי בתים יש יפה, תנו להם כסף וכך
חטין ושעורין לאכילה וצמר ופשתים להלבישם, כמה עגנים
ואביונים יש בהם, כמה סומין ופסחין וחרשים יש בהם,
תנו להם כסף וכך חטין ושעורין לאכילה וצמר ופשתים
להלבישם, כמה נערים וקטנים וכמה זקנים וזקנות יש בהם,
תנו להם כסף וכך חטין ושעורין לאכילה וצמר ופשתים
להלבישם

משנת אליהו

לפניך" שגם מה שנמסרו ביד מלאך היה זה
לטובתם, כדי שלא יתייראו מגילוי כבודו יתברך.
בחדש השלישי וגו' - שאז היה גילוי שכינה
גדול מאד ונפל עליהם יראה גדולה, ולכן פייסם
תחלה, ואחר כך ערך משה לפנייהם כל דיני
ממונות, וזהו שנאמר אחר כך ואלה המשפטים,
ולבסוף אמר להם שיותר לא יהיה כזה גילוי
גדול, כי הנה אנכי שולח מלאך לפניך, ולא
יהיה מהקב"ה בגילוי, כדי שלא יפחדו ביותר.
במדינה סמוך לביתו - הכונה שלא נגלה לעבדיו
ובני ביתו, רק על ידי שליחים. דוכסין -
שרי צבא. (ערוך).

וקרא אותם בנים ועבדים - שנאמר (שמות ד'
כ"ב): בני בכורי ישראל. ואומר (דברים י"ד א'):
בנים אתם לה' אלקיכם. ואומר (ויקרא כ"ה נ"ה):
כי לי בני ישראל עבדים. (כך מפרש לעיל פרק
י"ח [סג], ועיין בציונים). מה נאמר בהן -
פירוש במה בא לידי ביטוי דבר זה שאנו בניו
ועבדיו. והבאתי אתכם - שהקב"ה אמר
שהוא בעצמו יביא אותם, וזו חיבה נפלאה
ועצומה, ולכן מיד מתפלל אליהו הנביא ומבקש:
יהי רצון שלעולם יהיה הנהגה זו ולא ימסרנו
הקב"ה ביד שליח. [ב] מה כתיב מקודם -
עתה בא לפרש הפסוק "הנה אנכי שולח מלאך

חילופי גירסאות

(ד) כ"ה ד"ר חז"ל (ויד"ר)
 ל"י "לפס"י. כ"ה גרס:
 ושמונה (ויש שם כפל לשון).
 וכ"ה בס"א פ"ב.
 (ה) כ"ה: עם מלאכי שרת
 ממונים על [כל] אחד ואחד
 משרא. (ו) נוסף מ"ה.
 (ז) כ"ה כ"ה, וכע"ז ד"ר.
 כ"ה: את ישראל שהיו
 מתייראין כשהיה נגלה
 עליהם הקב"ה והיה מדבר
 עמם, אמר להם כ"ה.

צינונים

במאתים ארבעים ושנים
 אלפים כ"ה - סא"ז פ"ב [א]
 ע"ש ובח"ג. עשרים
 ושנים אלפים - שמו"ר
 פכ"ט ב', במ"ר פ"ב ג',
 נחנח' וישלח סי' ב', צו סי'
 י"ב, במדבר סי' י"ד, תנ"י
 יתרו סי' י"ד, פסד"כ סוף
 פ"ג, ופרשה י"ב (ק"ז ב'),
 פסיקתא רבתי פכ"א ד' ח',
 מדרש תהלים מזמור ס"ח
 (ע"פ רכב אלהים, ושם
 מסיים: כך שנה אליהו
 זל"ט), מדרש ה' בחכמה
 יסד ארץ (אוה"מ ע"מ ק"ו),
 ועיין ב"ר פ"ה י'.
 ונטילין כל אחד - עיין
 שהש"ר פ"ח (ע"פ כ"ה כ"ה -
 ה"ה). שנים עשר מיל -
 שבת פ"ח ב', תוספ' ערכין
 פ"א ה"ד, מכלתא יתרו
 (בחדש) פ"ט, מדרש תהלים
 ס"ח (ע"פ מלאכי צבאות).
 פסין משה - לקמן פרק כ"ג
 [ח].

לְהַלְבִּישָׁם, מִיָּד נָחוּ עֲבָדָיו וּבְנֵי בֵּיתוֹ מִן הַפֶּחַד וְהַחֲרָדָה. כִּד
 בְּשִׁנְגָלָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לִתֵּן הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, לֹא נִגְלָה
 עֲלֵיהֶם אֵלָּא בְּמֵאֲתַיִם וְאַרְבָּעִים יוֹשְׁנִים אֲלֵפִים רַבּוֹת
 מֵאַכִּים, שְׁנַאֲמַר רַכֵּב אֱלֹהִים רַבְתִּים אֲלֵפֵי שְׁנָאן (תהלים סח יח),
 וְנַאֲמַר אֱלֹהֵי מְתִימָן יְבוֹא וְגו' (תבוקק ג ג). אֵף כְּשֶׁבֶא הַקְדוּשׁ
 בְּרוּךְ הוּא וְשָׁכַן עַל הַר סִינַי הָיָה עִמּוֹ עֲשָׂרִים וְשָׁנִים אֲלֵפִים
 מֵאַכִּים מְמַנִּים עַל יִשְׂרָאֵל, וְנוֹטְלִין כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל
 שָׁנִים עֲשָׂר מִיל, וְ[וּמְחִזְרִין אוֹתוֹ שָׁנִים עֲשָׂר מִיל, עַל כָּל
 דְּבוּר וְדְבוּר עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה מִיל], שְׁנַאֲמַר בְּנֶשֶׁר יַעִיר קִנּוּ
 וְגו', יִפְרֹשׁ כְּנָפָיו יִקְחֵהוּ יִשְׂאֵהוּ עַל אֶבְרָתוֹ (דְּבָרִים לב יא).

וְכִשְׁעָמְדוֹ אֲבוֹתֵינוּ עַל הַר סִינַי לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה, בְּאוֹתָהּ
 שָׁעָה גִזְדָּעִזְעוּ וְרָעְדוּ וּפָחַדוּ וְחָרְדוּ חֲרָדָה גְּדוֹלָה, שְׁנַאֲמַר
 וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּהִיט הַבָּקָר וַיְהִי קָלָת וּבָרְקִים וְגו', וַיִּחְרַד
 כָּל הָעָם אֲשֶׁר בְּמַחֲנֶה וְגו' (שְׁמוֹת יט טו), וְאוֹמַר וְכָל הָעָם רֹאִים
 אֶת הַקּוֹלָת וְגו', וַיֵּרָא הָעָם וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמְדוּ מִרְחָק, וַיֹּאמְרוּ אֶל
 מֹשֶׁה דַּבֵּר אֵתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה, וְאַל יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן
 נָמוּת (שָׁם כ ט"ו). כִּיֹּן שָׁרָאָה מֹשֶׁה יִשְׁאִימָתוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ
 הוּא עֲלֵיהֶן, אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה אֵל תִּירָאוּ, שְׁנַאֲמַר וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
 אֵל הָעָם אֵל תִּירָאוּ, כִּי לְבַעֲבוֹר נְסוּת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים,
 וּבַעֲבוֹר תִּהְיֶה יְרֵאתוֹ עַל פְּנִיכֶם לְכַלְתִּי תַחֲטְאוּ וְגו' (שָׁם פסוק יז).
 פִּיֶּסֶן מֹשֶׁה תַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל, וְאַחֵר כִּד עָרַךְ לָהֶם גְּזִיקִין וְכָל

מדות

משנת אליהו

למקומם, מאחר שברחו בגודל חרדתם. ישארו
 על אברתו - מפרש הפסוק על המלאכים שנשאו
 כל אחד מישראל למקומו. פיסן משה תחלה
 - שאמר להם שהכל הוא בשביל לנסותם ושהיו
 יראי שמים. ואחר כך ערך להם נזיקין - נראה
 הכונה שזה כבר היה על ידי משה, ולא שמעו
 הכל מפי הקב"ה. וכל מדות הדין - כל דיני
 נזיקין ושאר הדינים הנזכרים מן ואלה המשפטים,
 עד הנה אנכי שולח מלאך לפניך. (טובי חיים).

אלפים רבבות מלאכים - רצה לומר וכל זה
 ודאי מטיל אימה יתירה עד מאד. ונאמר אלוה
 מתימן יבא וגו' - ונאמר שם בהמשך הפסוק
 את גודל הגילוי כבודו יתברך שהיה בזמן מתן
 תורה, שכסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ.
 יעו"ש בארוכה. מלאכים ממונים על ישראל
 - בא ללמד את גודל האימה יתירה שהיה בזמן
 מתן תורה, עד שהוצרך כביכול לבא עם עשרים
 ושנים אלף מלאכים הממונים להשיב את ישראל

תנא דבי אליהו

שםג

חילופי גירסאות
(ח) נוסף מילקוט. וכע"ז
צמ"כ.

ציונים

אוי להם לרשעים - לקמן
פרק כ"ו [יז]. והלא
הדברים הם ק"ו כו' -
ילקוט ראה רמז תתצ"ח כל
הענין עיי"ש. מן היסודין
של הצדיקים - עיין אבות
פ"ד מי"ד, שמחות זוטרת
דר"ח (ילקוט מדרשים ח"ב
עמ' חצ"ר). וע"ע ב"ר
פס"ה כ"ב, מדרש תהלים
מזמור י"א [ז].

מדות הדין, דכתיב אחר כך ואלה המשפטים אשר תשים
לפניהם (שם כא א).

[ג] כי תקנה עבד עברי וגו', עד ורצע אדניו את אִזְנוֹ וגו'
(שם ב'). אוי להם לרשעים, שבשביל מעשיהם המקלקלים
ודברים שאינן ראויין שהם עושין, הן מביאין את עצמן לידי
פסול, והן עניים עד יום מותן.

[ד] והלא הדברים הם קל וחמר, ומה אם הרשעים
שנמכרים בגנותם אומר הכתוב העניק תעניק לו מצאנך
וגו', לא יקשה בעינך בשלחך אותו חפשי וגו' (דברים טו יד"ח),
צדיקי עולם שעושין רצונו של מקום בכל יום, על אחת
כמה וכמה.

משלו משל למה הדבר דומה, למלך שהיה לו פלטרין
גדולים, והדלת געולה שאין אדם יכול לפגם בהן, והיה זיו
יוצא ממנה, והיו עליו תאנים וענבים וכל מיני מגדים בלן,
וזיו אחר סמוך לו יוצא ממנה, והיה עליו אכילה ושתיה
וכל מיני מזונות וספוקין בלן, [אף זיו אחר סמוך לו והיו
עליו שיראין וסריקון וכל מיני בגדים בלם]. וכל העם העומדין
חוץ מפלטרין של מלך באים ועוברים ושבים שם, מה הן
אומרים, מן הזיו שהוא יוצא מן הפלטרין של מלך אתה
תוכל לידע מה יש בתוכה. כך מן היסודין של הצדיקים
בעולם

משנת אליהו

שיזכו לטובה בעולם הבא וכמו שמבאר והולך.
זיו - כל עץ היוצא מן הכותל קרוי זיו. (רש"י
שבת ד' ב'). שיראין - מש"י. (רש"י סוטה מ"ח ב').
סריקון - מלבוש מצוייר. (ערוך). כך מן היסודין
של הצדיקים בעולם הזה כו' - רבי יעקב אומר
העולם הזה דומה לפרוזדור בפני עולם הבא (אבות
פ"ד מט"ז), והנה הדרך בעולם הזה שבכניסה
לחנות מצוייר על שלט הסחורות שיש בחנות,
על כן כשאמר התנא שהעולם הזה הוא הפרוזדור
של העולם הבא, מוכרחים אנו לומר שגם בעולם

ואחר כך הודיעם שיותר לא יהיה כזה גילוי גדול,
אלא יהיה ההנהגה על ידי מלאך. [ג] כי תקנה
עבד - כיון שהזכיר מדיני הנוזקין, שבואלו
המשפטים, מפרש כמה פרשיות מהם. שבשביל
מעשיהם המקולקלים - שהרי העבד נמכר על
גניבתו. מביאין את עצמן לידי פסול - במה
שנושא שפחה כנענית, ובניו הם עבדים. (רמזי
אש). והן עניים - שכן נמכר בגניבתו על שאין
לו מה לשלם, וזה ראייה שהרשעים נעשים עניים
בסיבת עוונותם. [ד] על אחת כמה וכמה -

שם

סדר אליהו רבא, פרק כב [ד-ה]

חילופי גירסאות

(ט) כ"ה נמ"ל. נד"ל: וכי.
נוד"ל: כי.

ציורים

אתה למד מתן שכר -
מדרש תהלים מזמור כ"ב
פל"ב. פעם אחת - ילקוט
בא רמז ר"ב כל הענין.
יהיו רואין בשמחתן של
ישראל - עיין לעיל פ"ה [ב]
ומש"נ שם, וסא"ז פכ"א
[ו], תנח"ו במדבר סוסי"ג.
ושוב אינן חוזרין - עיין
לעיל פ"ז [כ]. וכל הגוים
- פסחים ס"ח א', פסיקתא
רבתי פ"א ג', דב"ר מכת"י
פרשת עקב.

בעולם הזה, אתה למד מדת פרענותן של הרשעים בגיהנום.
אף משלוחתן של רשעים בעולם הזה, אתה למד מתן שכרן
של הצדיקים לעולם הבא, שנאמר מה רב טובך אשר צפנת
ליראיך וגו' (תהלים לא כ), ואומר ומעולם לא שמעו לא האזינו,
עין לא ראתה וגו' (ישעיה סד ג).

[ה] פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום, מצאני זקן אחד
ואמר לי וכי יש גוים לימות בן דוד, ואמרתי לו: בני,
כל הגוים וכל הממלכות שענו אותם את ישראל ולחצו
אותם, יהיו רואין בשמחתן של ישראל ויצטערו ויכעסו
בלבכם, ואחר כך הן הולכין לעפרם ושוב אינן חוזרים
לעולם, שנאמר רשע יראה וכעס שניו יחרק ונקם, תאות
רשעים תאבד (תהלים קיב י), ואומר והנחתם שמכם לשבועה
לבחירי וגו' (ישעיה סה טו).

וכל הגוים וכל הממלכות אשר לא ענו את ישראל ולא
לחצו אותם, יהיו רואין בשמחתן של ישראל, והיון אפרים
וכורמים לישראל, שנאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם, ובני
נבר

משנת אליהו

בעולם הבא מכל חיי העולם הזה. (הצדיק ר' שלמה
עמ' ה' ו', עיי"ש עוד בארוכה). ומעולם לא שמעו
- מימות עולם לא שמעו הבריות. (מצודת דוד).
לא האזינו - כדברים האלה. (שם). עין לא
ראתה - עין שום נביא לא ראתה את אשר יעשה
הקב"ה למחכה לו. (רש"י). [ה] פעם אחת -
כיון שדיבר בענין הצדיקים והרשעים לעולם הבא,
סמך לו מעשה זה, שבו אנו למדים מה יהיה עם
הגוים לעולם הבא. שמכם לשבועה - ילקח
משמכם קללה ושבועה לדורות אם לא יקרני
כאשר אירע לפלוני. (רש"י שם). ולפני כן כתוב:
הנה עבדי ירונו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב
לב וגו'. (ישועות יעקב). אכרים - מנהיגי
המחרישה. (רש"י). וכורמים - עובדי הכרם.
(תרגום, רד"ק).

הזה יש איזה ציור של הגיהנום והגן עדן שיש
בעולם הבא, וציור הגיהנום המה כל מיני צער
ודאגות ובזיונות ויסורים קשים שרגילים לבוא
על האדם, והם רק כמו ציור לגיהנום שבעולם
הבא. וכמו שיש יתרון לסחורות שהם בחנות ממה
שמצוייר על השלט, כן יש יתרון לגיהנום שבעולם
הבא - על הגיהנום שבעולם הזה. וכמו שכתב
הרמב"ן ז"ל כי שעה אחת בגיהנום קשה לאדם
יותר מאם היו לו יסורי איוב שבעים שנה. וציורי
הגן עדן הם כל מיני התענוגים שיכול להיות
לאדם בעולם הזה. והם בגדר ציור נגד תענוגי
הגן עדן, וכמו שיש יתרון לסחורות שבחנות על
הסחורות המצויירות בשלט, כן יש יתרון לתענוגי
הגן עדן על תענוגי העולם הזה, וכמו שנאמר
(אבות פ"ד מ"ז) יפה שעה אחת של קורת רוח

תנא דבי אליהו

שם

חילופי גירסאות
(י) כ"ה כנ"ה. כד"ר חז"ל:
קדשי קדשים שעתיד לבא.
(יא) כ"ה כנ"ה (ומעוטטט
האותיות). כד"ר: תבואתו.
כד"ר: סניס: תבואתה של
התורה.

ציורים

שאפי' ערל מישראל - שם
סי' ר'. וק"ו שלא יאכל
בו גוי - עיין סא"ז פי"ב
[ה], מהרש"א כתובות קי"א
א' (ד"ה אפי'). וק"ו שלא
יאכל בו גוי - עיין תוספ'
סנהדרין פי"ג ה"א, וצ"ע.
וע"ע יר' מגילה פ"א ה"א,
סנהדרין פ"י ה"ה. לכבוד
שמים - עיין אר"ח סי'
רל"א. כשור הזה - עיין
לעיל פרק ב' [ט] וש"נ.
שרוב תבואות בכח השור -
קה"ר פי"ב י"א, תרגום
שה"ש א' י', רש"י שבת
קי"ח ב' ד"ה ולשורי.

גִּבְרֵי אֶפְרַיִם וְכַרְמִיכֶם, וְאַתֶּם כֹּהֲנֵי ה' תִּקְרְאוּ וְגו' (שם סא
הי'), וְאוֹמֵר וְלַעֲבָדָיו יִקְרָא שֵׁם אֲחֵר (שם סה טו), אֵלֹה בְּשָׂרִים
שְׂבִיזֵי שְׂרָא לִימֹת בֶּן דָּוִד.

[ו] יָכוֹל אֶתָּה אוֹמֵר הוֹאִיל וְהֵן בָּאִין לִימֹת בֶּן דָּוִד, יָבוֹאוּ
גַּם בֶּן לְעוֹלָם הַבָּא, אֲלָא הֵנַח הַדְּבָרִים שְׂאִמְרֵי לָךְ מִתְחַלָּה,
וּתְפֹשׁ בְּדִבְרֵי תוֹרָה שֶׁהֵן חֲמוּרִין יוֹתֵר מִן הַדְּבָרִים שְׂאִמְרֵי
לָךְ מִתְחַלָּה, שְׁנֵאָמַר זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח כֹּל בֶּן גִּבְרֵי לֹא יֵאָכֵל
בוֹ וְגו', וְכָל עָרֵל לֹא יֵאָכֵל בוֹ (שְׁמוֹת יב מ"ג). וְהֵלֵא הַדְּבָרִים
קָל וְחֹמֶר הֵן, וְמָה הַפֶּסַח שֶׁהוּא דִּבְרַי קָל, אָמַר הַכָּתוּב כֹּל
עָרֵל לֹא יֵאָכֵל בוֹ, עוֹלָם הַבָּא שֶׁהוּא קָדְשִׁי קָדְשִׁים עַל אַחַת
בָּמָה וּבְמָה שְׂאִפְלוּ עָרֵל מִיִּשְׂרָאֵל לֹא יֵהָא אוֹכֵל בוֹ לְעוֹלָם
וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, וְלֹא יֵהָא דָר בוֹ לְעוֹלָם, וְקָל וְחֹמֶר שְׂלֹא
יֵאָכֵל בוֹ גּוֹי.

[ז] עַד שְׂאֵנִי עוֹמֵד וּמְדַבֵּר עִם הַזָּקֵן, בָּא אֶצְלִי תַלְמִיד אֶחָד
שְׂאֵינוּ בְּקִי בַּהֲלָכָה, וְאָמַר לִי עוֹסֵק אָנִי בְּדִבְרֵי תוֹרָה, וּמְחַמֵּד
וּמְתַאֲנֶה וּמְצַפֶּה אָנִי אִם תוֹרָה תָּבוֹא עָלַי, וְאֵין תוֹרָה בָּאָה
עָלַי, אִמְרֵי לוֹ: בְּנִי, לֹא זוֹכֶה הָאִישׁ לְדִבְרֵי תוֹרָה אֲלָא אִם
בֶּן מוֹסֵר נַפְשׁוֹ לְמִיתָה עָלֶיהָ לְכָבוֹד שְׁמַיִם, בְּשׁוּר הַזֶּה
שְׂמִכְנִיסִין אוֹתוֹ לְעַל, וְהוּא מוֹסֵר עַצְמוֹ עַל כָּבוֹד בְּעָלְיוֹ
לְעַבְדּוֹ, שְׁנֵאָמַר וְרַב תְּבוּאוֹת בְּכַח שׁוּר (משלי יד ד), מָה הַבְּרִיּוֹת
אוֹמְרִים, שְׂרַב תְּבוּאוֹת בְּכַח הַשׁוּר. וְאוֹמֵר לְאָדָם מַעֲרִי

לכ

משנת אליהו

שלא על מנת לקנטר. (ישועות יעקב). מה
הבריות אומרים שרוב תבואות בכח השור
- כן צריך לומר. (ועיין חילופי גרסאות). ורצה
לומר שכל שהשור יותר עובד יש יותר תבואה,
וכן הוא בתורה שאין אדם זוכה לה אלא
ברביבו עמל. לאדם מערכי לכ וגו' -
האדם צריך להעריך ולהכין לבו ומחשבתו,
ואז הקב"ה מסייעו ללמוד ולהיות התורה על

כהני ה' תקראו - נשיאי הקב"ה. (רש"י). ורצה
לומר שהגוים שישארו יכבדו את ישראל כנשיאי
ה'. שם אחר - שם טוב וזכר לברכה.
(רש"י). וגם בזה רצה לומר שהגוים ישבחו
שמים. [ו] בדברי התורה שהן חמורות יותר
- שבתחלה למד מפסוקים שבנביאים, ועתה
לומד מן הכתוב בתורה. [ז] לכבוד שמים
- ולא על מנת שיקראוהו רבי, וקל וחומר

חילופי גירסאות

(יב) כמ"ר וד"ר ל"י "על מה".
(א) כמ"ר וד"ר: לך.

ציורים

שאפי' הגדיל אדם -
עמש"נ לעיל פרק ו' [לא].
ואין עור וחרש ופסח -
לעיל פי"ד [ב], ושם [ו].
לשם שמים - עיין לעיל
פי"ח [נז], וסא"ז פרק ג'
[יב], ופרק ט"ז [כב].
הלכ יודע כו' עיין בבאור,
איכ"ר פ"א ל"א.

לב, ומה' מענה לשון (שם טו א), ואומר העניים והאביונים
מבקשים מים ואין וגו', אני ה' אענכם (ישעיה מא ו').
[ח] אבי שבשמים, יהי שמך הגדול מברך לעולם ולעולמי
עולמים, ויהא לך קורת רוח מישראל עבדיך בכל מקומות
מושבותם, י"על מה שאמרת שאתה מקבל את פושעי ישראל
בתשובה, שאפלו הגדיל אדם מאה עברות זו למעלה מזו,
ועשה תשובה, הריני עמו ברחמים ואקבל את תשובתו. ואפלו
עומד אדם ומחרף בלפי מעלה ויחזר ויעשה תשובה, אתה
הקדוש ברוך הוא מוחל לו על כלם, שנאמר אז תפקחנה
עיני עורים, ואזני חרשים תפתחנה, אז ידלג כאיל פסח, ותרן
לשון אלים וגו' (ישעיה לה ה'), ואין עור וחרש ופסח ואלם אלא
מי שהוא חסר דעת בדברי תורה, וחסר מעשים טובים,
שהרי נאמר כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה (שם).

פרק כג

[א] בוא ונלך למדתן של נשים, מה שנאמר אחר כך, וכי
ימכר איש את בתו לאמה וגו', אם רעה בעיני אדניה וגו',
והפדה וגו', אם אחרת יקח לו שארה וגו' (שמות כא ד'). אשרי
אדם שכל מעשיו לשם שמים, הלא יודע אם לעקל אם
לעקלקלות

משנת אליהו

לשונו. (ישועות יעקב). העניים והאביונים
מבקשים מים וגו' - מפרש הפסוק שגם מי
שעני ואביון בתורה ומצות, ועוד יש בידו עונות
רבים, אם מבקש את התורה המשולה למים,
השי"ת יענהו ויתן לו. [ח] אבי שבשמים -
אליהו ז"ל מודה לקב"ה על הנהגתו זו שכשאדם
שב בתשובה, אפילו חטא הרבה, מוחל לו על
הכל, ומגלה לו את התורה. שהרי נאמר כי
נבקעו וגו' - רצה לומר, שאם אדם וחרש פירושו
כפשוטו, מה שייך לומר על זה, כי נבקעו במדבר
מים, אלא ודאי הכונה לאלם וחרש בדברי תורה.

וכשיבקע במדבר מים - והכונה שתרכה הדעת
ותתגלה התורה ביותר, אז תפקחנה עיני עור
ואזני חרש תפתחנה. (ישועות יעקב).
פרק כג: [א] בוא ונלך - כיון שהיה מדבר בפרק
הקודם מן מדת האנשים שהיא פרשת עבד עברי,
בא בפרק זה לדבר מן מדת הנשים שהיא פרשת
אמה העבריה, [וכתובה בתורה מיד אחר פרשת
עבד עברי]. (טובי חיים). לשם שמים - רצה
לומר שלוקח האשה השניה לשם שמים ולא
מפני ששונא את האמה שייעדה לו. אם לעקל
אם לעקלקלות - לשון חז"ל הוא במסכת

חילופי גירסאות
(ב) נכ"ר וכע"ז נד"ר הנ"ל:
רבותי, אילו היתה לי
שפחה כנענית לא אמרתי
לה הא ליכי דמים כו'.
(ג) נד"ל: והביאי. (ד) כ"ס
נכ"ר ונ"ל. נד"ג הוסיף:
בזמן שהרעב בעולם.

ציונים
שארה כסותה וגו' - עיין
לעיל פי"ג [כ]. ירק מן
השוק - עיין בביאור. תקנו
חכמים - כתובות ק"ח ב',
ב"ב קל"ט ב', ועיין
בביאור.

לעקלקלות, שְנַאֲמַר אִם אַחֲרֵת יִקַּח לוֹ, שְאִרְהָ בְּסוּתָהּ וְעִנְתָּהּ
לֹא יִגְרַע (שם).

[ב] פֶּעַם אַחַת הָיִיתִי יוֹשֵׁב בְּבֵית הַמְדָּרֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם לִפְנֵי
הַחֲכָמִים, וְהָיִינוּ עוֹסְקִים בְּעִסְקֵי נָשִׁים, אָמַרְתִּי לָהֶם בְּדָבָר
זֶה, שְׁלֹא יִהְיֶה נוֹהֵג בָּהּ בָּאִמָּה הָעֵבְרִיָּה כְּמוֹ שֶׁהוּא נוֹהֵג
בְּשִׁפְחָה כְּנַעֲנִית, שְׁלֹא יֹאמְרוּ לָהּ הִילִיכִי דָמִים וְהִבִּיא לִי
יָרֵק מִן הַשּׁוּק, וְאָמְרוּ לִי מִפְּנֵי מָה, וְאָמַרְתִּי לָהֶן: רַבּוֹתַי,
מִפְּנֵי שֶׁהָאִשָּׁה מְשַׁלֶּמֶת אֶת עֲצָמָהּ וְעוֹבֶרֶת עֲבָרָה בְּשִׁבְלִי
סְעֵדָה לִפִּי שְׁעָה, וְאוֹמֶרֶת אֵין בְּכָךְ כְּלוֹם, שְנַאֲמַר עוֹרְנוּ
כְּתָנוֹר נִכְמְרוּ, מִפְּנֵי זִלְעָפוֹת רָעָב (אִכָּה ה' י'), וּכְתִיב בְּתִרְיָה
נָשִׁים בְּצִיּוֹן עָנוּ, בְּתִלַּת בְּעָרֵי יְהוּדָה (שם פסוק יא), וְכִי מָה עָנְנוּ
זֶה אֵצֶל זֶה, אֲלֵא לֹאֲמַר לָךְ שְׁכָל זְמַן שֶׁהָרָעָב בְּעוֹלָם, אִשָּׁה
מְשַׁלֶּמֶת אֶת עֲצָמָהּ וְעוֹבֶרֶת עֲבָרָה בְּשִׁבְלִי סְעֵדָה לִפִּי שְׁעָה,
וְאוֹמֶרֶת אֵין בְּכָךְ כְּלוֹם, לְכָךְ נֹאֲמַר עוֹרְנוּ כְּתָנוֹר נִכְמְרוּ,
מִפְּנֵי זִלְעָפוֹת רָעָב, וּכְתִיב בְּתִרְיָה נָשִׁים בְּצִיּוֹן עָנוּ וְגו'.

[ג] מֵאוֹתָהּ שְׁעָה תִּקְנֶה חֲכָמִים וְאָמְרוּ הִלְכָהּ, מִי שְׁמַת
והניח

משנת אליהו

אברהם אבן עזרא שאין האדון יכול לכופה
לעשות מלאכה הצריכה לצאת חוץ אלא בתוך
הבית, עכ"ל. משלמת את עצמה - פירוש נותנת
את עצמה. ואומרת אין בכך כלום - ואם נוהג
בה בזלזול כאילו היא שפחה כנענית, עלולה היא
לחטוא עם מי שיתן לה סעודה. אלא לומר לך
כו' - לפי זה צריך לפרש מה שאמר הכתוב נשים
בציון עינו שאין זה לשון עיני ואונס, שהרי נתנה
עצמה מרצונה, אלא יש מקומות שעניי הוא לשון
תשמיש כמו שאמרו ביומא (ע"ז א' ב'). ואומרת
אין בכך כלום - וכשם שבשביל סעודה בזמן
הרעב היא עלולה לחטוא, כך מפני עוד סיבות
עלולה לזה, כגון שמזלזל בה. [ג] מאותה שעה
תקנו - מבואר שטעם התקנה כדי שלא יחטאו
הבנות כשמשכבות על הפתחים. ועיין כתובות
(מ"ג א') ששם מבואר שטעם התקנה שהבנות

סנהדרין (דף כ"ו א'). ושם אמרו ריש לקיש על
אדם שראוהו זומר בגפנים בשנה השביעית, ואמר
לחכמים לנדותו, ואמרו לו שיכול לומר שאינו
זומר לצורך העצים אלא לעשות מהזמורות עקל
לבית הבד, ואמר להם ריש לקיש הלב יודע אם
לעקל אם לעקלקלות, שכלבו יודע שנתכוין
לעקלקלות [לעבור על דת, רש"י], ותפס לשון
נופל על לשון. שארה כסותה ועונתה לא יגרע
- שלא ימנע מן האמה שאר כסות ועונה כמו
מאשתו, ואז ודאי מעשיו לשם שמים ולא מפני
ששונאה. (ישועות יעקב). [ב] בעסקי נשים -
בפרשת אמה העבירה. (ישועות יעקב). שלא יאמר
לה היליכי דמים והביאי לי ירק מן השוק -
שדבר זה הוא זלזול בה, ומתוך כך עלולה לחטוא
וכמו שמבאר והולך. ועיין בדעת זקנים (שמות כ"א
ז) שכתבו: לא תצא כצאת העבדים, פירש רבי

שם

סדר אליהו רבא, פרק כג [ג-ה]

חילופי גירסאות

ה' גד"ר ל' לכ"ו, רק: דין שהרג נפש במזיד. ונכ"ר נוסף: מלמד שהרג נפש במזיד. (פ"ן ניכר שהספור שט).

ציורים

והרב הרודה את תלמידו - עיין רש"י בכורות מ"ו א' (ד"ה פשע). וע"ע בספר ארץ אפים סי' א' אות ד'. וכהן העובד כו' - עיין ברכות ל"ב ב', ותוס' יבמות ד' א', רצ"ע, (ועיין חילוקי אות ה').

והניח בנים ובנות, בזמן שהנכסים מרבים, הבנים יירשו את הכל והבנות יזונו, ובזמן שהנכסים מועטים, הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים, אדמון אומר בשביל שאני זכר הפסדתי? אמר רבן גמליאל רואה אני את דברי אדמון.

[ד] מכאן אמרו: כל בית שיש בו אמה העברה מריבה ביניהם, ואינו מוצא קרת רוח בעולם, שנאמר וכי ימכר איש את בתו לאמה וגו' (שמות כא ו'), וכתוב בתריה וכי ירבה אנשים וגו' (שם פסוק יח), וכי מה ענין זה לזה, אלא ללמדך כל בית שיש בו אמה העברה מריבה ביניהם, ואינו מוצא קרת רוח בעולם, לכך נאמר וכי ימכר איש את בתו לאמה, וכתוב בתריה וכי ירבה אנשים וגו'.

[ה] דבר אחר, וכי ירבה אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף וגו', רק שבתו יתן ורפא ורפא. וכי יפה איש את עבדו וגו', ומת וגו', נקם ונקם וגו' (שם יח"ב), אמרתי להם: רבותי, מכאן ה'רופא שרפא את החולה, ושלח בית דין שהכה במלקות ארבעים, והרב הרודה את תלמידו, ודין, וכהן העובד על גבי המזבח, שהרגו את הנפש במזיד, כלן

משנת אליהו

ניזונות מנכסי אביהם כדי שלא יהיו מזוללות. ואפשר שכאן אמור לגבי נכסים מועטים שהבנות יורשות הכל והבנים יחזרו על הפתחים, שהוא מפני שלא יחסאו הבנות. [אבל ברשב"ם (ב"ב קל"א ב') מבואר ששני הדינים המה מטעם שלא יהיו הבנות מזוללות, (וע"ע שיטמ"ק כתובות ק"ח ב') וצ"ע]. **שהנכסים מועטים** - שאין בהם פרנסה שנים עשר חדש לזכרים ולנקבות. ורמב"ם פירש כל שאין בהם לפרנס הבנים והבנות עד שיבגרו הבנות קרוי נכסים מועטים. (פי' הרע"ב כתובות פרק י"ג משנה ג', ועיין פרטי דין זה ברמב"ם הלכות אישות פרק י"ט הי"ז, ובשו"ע

אבן העזר סי' קי"ב סי"א). **בשביל שאני זכר הפסדתי** - כלומר בשביל שאני זכר וראוי לירש בנכסים מרובים הפסדתי בנכסים מועטים. (כתובות ק"ח ב'). [ד] **מכאן אמרו** - פירוש ממה שדורש לקמן. **מריבה ביניהם** - בין האמה שמיעד ובין אשתו, משום הקנאה שיש ביניהם. (טובי חיים). [ה] **רבותי דין שהרג נפש במזיד כו'** ומלמד תינוקות שהרג נפש במזיד כולן יעברו ממלאכתו - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ודבר זה לא לומד מן הפסוק, אלא מעצמו אומר כן. ומן הפסוק לומד את המאמר הבא.

תנא דבי אליהו

שםט

חילופי גירסאות
(ו) כ"ה צמ"ח וד"ר. מוד"נ:
ואם. (ז) כמ"ל. ח) צמ"ר:
ולואי לא תעבור שכינה
מבינותינו לעולם. דד"ר:
אילו לא עברה שכינה
מבינותינו לעולם היינו זכויים.
וד"נ הגיה כלפנינו.

ציונים

במודד - עיין מכילתא
משפטים (גזיקין) פ"ד,
ורש"י שם כ"א י"ד.

בְּלֵן יַעֲבְרוּ מִמְּלֹאכֶתָן וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ מְלָאכָה אַחֲרֵת. יָאֵם חֲזָרוּ
וַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה מִרְפְּאִין אוֹתָן, וְאֵם לָאו עוֹנְשִׁין אוֹתָן אֶפְלוּ
עַל הַמָּמוֹן שֶׁלָּהֶם שֶׁהוּא הַדָּבָר הַקָּל, לְכַךְ נֶאֱמַר וְכִי יִרְיֹבֵן
אֲנָשִׁים וְהִכָּה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְגו', וְכִי יִכָּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ
וְגו', וּמֵת וְגו', נָקָם וְגו'.

[ו] וְעוֹד אֶמְרָתִי לָהֶם: רַבּוּתִי, מֵה פְּתִיב אַחֵר בָּךְ, וְכִי יִנְצוּ
אֲנָשִׁים וְנִגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וַיֵּצְאוּ יְלָדֶיהָ, וְלֹא יִהְיֶה אִסּוֹן, עֲנוּשׁ
יַעֲנֹשׁ וְגו', וְאֵם אִסּוֹן יִהְיֶה וְגו', וְכִי יִכָּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ
וְגו', וְאֵם שֶׁן עַבְדּוֹ אוֹ שֶׁן אֶמְתּוֹ יִפִּיל, לַחֲפָשִׁי יִשְׁלַחְנוּ תַּחַת
שָׁנוּ (שם כב"כ), מִכָּאֵן לַחֲיָה שֶׁהִרְגָּה אֶת הַנֶּפֶשׁ בְּמִזִּיד, מוֹצִיאִין
אוֹתָהּ. יָאֵם חֲזָרָה וַעֲשֵׂתָה תְּשׁוּבָה וּמוֹצִיאִין בָּהּ סִימָנִין מִרְפְּאִין
אוֹתָהּ, וְאֵם לָאו עוֹנְשִׁין אוֹתָהּ אֶפְלוּ עַל מָמוֹן שֶׁלָּהּ שֶׁהוּא
דָּבָר הַקָּל, לְכַךְ נֶאֱמַר וְכִי יִנְצוּ אֲנָשִׁים וְנִגְפוּ אִשָּׁה הָרָה
וַיֵּצְאוּ יְלָדֶיהָ וְגו', וְאֵם אִסּוֹן יִהְיֶה וְגו', עַד לַחֲפָשִׁי יִשְׁלַחְנוּ
תַּחַת שָׁנוּ.

[ז] וְכִינֹן שֶׁבָּאוּ יִשְׂרָאֵל וְרָאוּ שֶׁרַחֲמָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוּא מְרַבֵּין, אָמְרוּ הָאֱלֹהִים הֵינּוּ זְכוּיִין לֹא עֲבָרָה הַשְּׂכִינָה
מִבִּינֵינוּ לְעוֹלָם.

כשהיו

משנת אליהו

תעבוד יותר בעבודתה. ומוציאין בה סימנים
- שמן השמים רואים בה סימני תשובה, ומתוך
שדעתה קלה לא מספיק לה בתשובה קלה, אלא
שיהיה בה סמנים ניכרים. מרפאין אותה -
מוחלין לה. אפילו על ממוץ שלה - שמזדמן
לה אחר כך להכות עין או שן של עבדה או
אמתה, וצריכה לשלח אותם חפשי, וזה משום
שלא עשתה תשובה, וכאן בחיה כיון שאינה
מזידה כל כך, לכן עונשים אותה רק בממוץ
ולא בנפשות. (טובי חיים). [1] שרחמיו של
הקב"ה מרובין - שקבע דיני ממונות ודיני
נפשות בכזה דקדוק עצום ונפלא לטובת בריותיו,
וכמו שביאר לעיל.

מרפאין אותן - נראה הכונה שמוחלין להם מן
השמים. נואין לפרש הכונה שמחזירין אותם
לעבודתם, שהרי ההמשך "ואם לאו עונשין
אותן" וכו', ודאי אמור כלפי שמים]. עונשין
אותן אפילו על הממוץ שלהם - שמגלגלין מן
השמים שיתחייבו מיתה על דבר קל, דהיינו
שיהרגו את עבדם שהוא ממונם. לכך נאמר
וכי יריבון וגו' - רצה לומר שלכך סמך "וכי
יריבון" להכאת עבד, לומר לך שפעמים שמכה,
ומחמת כן מתגלגל עליו למות על ידי דבר קל.
[1] לחיה - מילדת. (רש"י שמות א' י"ט, ערוך).
במודד - שלא נזהרה ליילד כראוי, ועל ידי זה
מת הולד. מוציאין אותה - פירוש שלא

חילופי גירסאות

(ט) כ"ה במ"ר וד"ר. נוד"ע
הוסף: אבל. (י) נוד"ע
הוסף: בדרך. (יא) כ"ה
במ"ר. נד"ר וד"ר: אלהים.
(יב) נוסף במ"ר. (יג) כ"ה
במ"ר וד"ר. ונד"ל: שיהיו.
נוד"ע הגיה: משום שהיו.

צייונים

תמימי דרך - עיין סא"ז
פכ"ג [ב]. היו תמימי דרך
בדבר - שהש"ר פ"ה [ב].
פייסן תחלה - לעיל פרק
כ"ב [ב]. אתה הוא
האלהים - הוא לה"כ
במלכים ב' י"ט ט"ז. שהיו
כולם באגודה אחת - לקמן
ס" ט"ז, ופרק כ"ד [א] כל
הענין, ועיין ב"ר פצ"ח ב',
וע"ע בספר דרשות שבה"ל

[ח] כְּשֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם וּבְמִדְבָּר הָיוּ תְּמִימֵי דֶרֶךְ.
וְכֵן כְּשֶׁעָמְדוּ אֲבוֹתֵינוּ עַל הַר סִינַי הָיוּ תְּמִימֵי דֶרֶךְ בְּדִבְרָה.
לְכָךְ פִּיִּסְן תַּחֲלָה, וְאַחֵר כָּךְ עָרַךְ לִפְנֵיהֶם גְּזִיקִין וְכָל מִדּוֹת
הַדִּין, וְאַחֵר כָּךְ אָמְרוּ בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים צְבָאוֹת
יוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים, אֵתָּה הוּא יֵאָלְהִים לְבַדָּךְ יי' [על פל ממלכות
הָאָרֶץ, אֵתָּה עֲשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַי הַשָּׁמַיִם] פְּתִיבֹנָה.
[ט] וְכֶשֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם נִתְקַבְּצוּ כָּלֵם וַיֵּשְׁבוּ יַחַד, יֵשְׁהָיו
כָּלֵם בְּאַגְדָּה אַחַת, וּנְכָתוּ בְּרִית יַחַד שִׁיעֲשׂוּ גְמִילוֹת חֲסָדִים
זֶה עִם זֶה, וַיִּשְׁמְרוּ בְּלִבָּם בְּרִית אֲבֹרָהֶם יִצְחָק וַיעֲקֹב, וְלַעֲבֹד
אֶת אֲבִיהֶם שְׁבַע־שָׁמַיִם לְבָדוֹ, וְשָׁלֹא יִנְיָחוּ לְשׁוֹן בֵּית יַעֲקֹב
אֲבִיהֶן

ח"ב עמ' קע"ד. שיעשו גמ"ח זה עם זה - עיין מחנה ישראל לח"ח פכ"ט [ט]. וישמרו בליבם ברית כו' - עיין בבבאור, ובסא"ז פי"ד
[ז] ומש"נ שם. ולעבוד את אביהם כו' - עיין במ"ר פ"ג ר'. ושלא יניחו לשון בית יעקב - לעיל פרק י"ז [ט"ז], מכליתא בא [פסחא]
פ"ה, שמור"ר פ"א כ"ח, ויק"ד פל"ב ה', במ"ר פ"כ כ"ב, שהש"ר פי"ד י"ב, נחמ" בלק סי' ט"ז, פדר"א פרק מ"ח, פסדר"כ פרשה י' (פ"ג)
ב'), מדרש הלל (אוה"מ עמ' ק"ל), מדרש חדש פרשת וארא (עמ' רי"א). ועיין מה שביאר בקב הישר פרק פ"ב.

משנת אליהו

ובין הפחותים מהם, ראו בכל מה שיש ביכלתם
לגמול חסד זה עם זה. (אהבת חסד עניני גמ"ח פרק
ט"ו). שיעשו גמילות חסדים זה עם זה -
וצריך להבין מה הטעם כרתו ברית לעשות גמילות
חסד זה עם זה, והענין הוא: כי כשראו ישראל
שאינן שום עצה להנצל מגזירותיו של פרעה,
והשעבוד הולך ומתגבר מיום ליום, הסכימו
ביניהם שילכו בדרך ה' לבדו, ושלא ישנו את
שמותם ולשונם, ויגמלו חסד זה עם זה, ושעל
ידי זה יתעורר גם למעלה חסד השי"ת עליהם,
ויבטל מעליהם גזירותיו של פרעה, ובאמת כן
היה לבסוף, שהדבר הזה היה סיבה לגאולתם.
(חפץ חיים על התורה פרשת בשלח). וישמרו בלבם
ברית אברהם יצחק ויעקב - הוא מרמז על
התורה, כדאיתא ביומא (דף כ"ח ב') שאף כשהיו
ישראל במצרים לא פסקה ישיבה מהם. [נדאף
שהתורה לא ניתנה עדיין, למדו שם כל המצוות
הפרטיות שקבלו מפי האבות], ולכך אמר שישמרו
"בלבכם", כמו שנאמר (דברים ו' ו') והיו הדברים
האלה וגו' על לבבך. (חומת הדת לח"ח פרק י"ד).

[ח] כשהיו ישראל במצרים כו' - חזור כאן
לענין הראשון שפתח בפרק כ"ב, ואמר שהקב"ה
מחבב את ישראל ביותר, ובזמן מתן תורה לאחר
שחרדו מאד פייסן משה, ואחר כך ערך לפנייהם
כל הדינים, וביאר כמה מן הדינים שנאמרו להם
אז, ועתה שב לפרש כמה זכו ישראל שבאותו
הדור לכוז חביבות גדולה לפניו יתברך. הן
היו תמימי דרך - שהלכו בדרכי השי"ת
בתמימות, וכמו שמבאר לקמן את מעשיהם
הטובים שעשו במצרים ובמדבר. הן היו תמימי
דרך בדבר - שקבלו את התורה בתמימות, ולא
מתוך ערמה. פייסן תחלה - שאמר להם שכל
המורא הגדול הוא כדי לנסותם, ושתהיה עליהם
יראת שמים. ואחר כך אמרו ברוך ה' כו' -
נראה הכונה שאחר שגילה עצמו לפנייהם ככזו
חביבות גדולה, הרי הם הכירו במדת טובו, וקבלו
עול מלכות שמים בשלימות. [ט] וכשהיו
ישראל במצרים - בא לפרש כמה היתה מדת
תמימותם במצרים, וכמה עבדוהו שם. וכרתו
ברית יחד - היינו כל הכלל כולו, בין עשירים

חילופי גירסאות
(יד) כ"ה נכ"ר וד"ר. נז"ג
הגיה: כיצד כשהיו עובדין
ישראל במצרים את אביהם
שבשמים לבדו ולא כו', היו
המצריים כו'. טו) כ"ה
נכ"ר, ונכ"ר נז"ג. נז"ג
הגיה: לא עזבו אבותינו את
אלהינו שבשמים, כך כו'.
טז) כ"ה נכ"ר. נז"ג הגיה:
ואמרו. יז) זלקוט הגיה:
מפני מה אתם מלין אותם,
יהיו כבני מצרים ותקל
עבודה כו'. יח) כ"ה נכ"ר.
נז"ג הגיה: יהא.

ציונים

והיו המצריים אומרים -
עיין מש"כ בזה הח"ח
בביאורו לתו"כ פרק ח'
ה"ו. מפני דרכי עבודת
אלילים - עיין אגרות
ומאמרים לח"ה סי' ע"ד.
ומלין את בניהם במצרים -
עיין פרד"א פרק כ"ט,
[קה"ר פ"ט (ט"ו) ד'], ב"ר
פמ"ו ו', בראשית רבתי סי' פ'
לך לך (עמ' ע"ח), (שפרעה
בטל להם ברית מילה),
ועיין שמו"ר פ"א ח',
ופרשה י"ט ה', [במ"ר פ"ג
ר'], פט"ו י"ב, תנח"ך שמות
סי' ה', בהעלותך סי' ח',
תנ"ך שמות סי' ז', רמב"ם
פי"ג מאיסור"ב ה"ב,
(שישראל בטלו מעצמם

אביהן, ושלאל ילמדו לשון מצרים מפני דרכי עבודת אלילים.
יציצד עבדו ישראל לאבינו שבשמים? שלאל היו משנים את
לשונם. והיו המצריים אומרים להם למה לא תעבדו את
אלהי מצרים ויקל עבודתו מכם, משיבין ישראל ואומרים
להם: וכי שמא עזבו אברהם יצחק ויעקב אבותינו את
אלהינו שבשמים - שיעזבו בניהם אחריהם אותו? ואמרו
להם המצריים לאו, ואמרו להם ישראל כשם שהן לא
עזבו אותו, בן אנחנו לא נעזב אותו.

[י] וכשהיו שומרים ישראל את ברית אלהיהם שבשמים,
ומלין את בניהם במצרים, ואמרו להם המצריים ואם לא
תשמרו ולא תמולו, שמא תקל העבודה הקשה מכם, היו
ישראל משיבין ואומרים להם שמא שכוו אבותינו את ברית
אלהינו שבשמים - שישכו בניהם אחריהם? ואמרו להם
לאו, ואמרו להם ישראל כשם שלא שכוו אבותינו, כך לא
נשכח אנחנו לעולם.

[יא] דבר אחר, כשהיו ישראל מלין את בניהם במצרים,
היו המצריים אומרים להם למה אתם מלין את בניהם,
והלא לאחר שעה אנו משליכין אותן בנהר, ואומרים
להם

משנת אליהו

ישראל אונם לטענת המצריים, אף שבוזה היו
המצריים רוצים להקל עולם מעליהם, ועבור זה
יקויים עלינו הכתוב (מכאן ז' ט"ו) כימי צאתך
מארץ מצרים אראנו נפלאות, במהרה בימינו אמן.
(שמירת הלשון חתימת הספר פ"ה). [י] ומלין את
בניהם במצרים - כאן משמע שכלל ישראל היו
מלין את בניהם במצרים, אבל במדרשים אחרים
מבואר שישראל לא מלו את בניהם במצרים, ויש
מדרשים שפרעה מנע מהם ברית המילה, ועיין
בציונים. שמא תקל העבודה הקשה מכם -
שעל ידי שלא ימולו יהיו דומים למצריים, ולא
ישתעבדו בהם כל כך. [יא] והלא לאחר שעה
אנו משליכין אותן בנהר - מבואר שלא רק ביום

מפני דרכי עבודת אלילים - שכאשר מדברים
בשפת הגוים ויש שייכות עמהם, בקל לומדים
ממעשיהם. (עיין בסוף הפרק מה שהובא בזה מהחפץ
חיים זצ"ל). כיצד עבדו ישראל לאבינו
שבשמים שלא היו משנים לשונם - כן צריך
לומר. (עיין חילופי גרסאות). שבדבר זה עצמו שלא
שינו לשונם ללשון המצריים עבדו את השי"ת,
שרצו לא ללמוד ממעשי המצריים. וכי שמא
עזבו אברהם כו' - ואף אנו צריכים להשית
לבבנו למסילה אשר דרכו אבותינו, ונראה לגמול
חסד זה עם זה, ונשמור ברית אברהם יצחק ויעקב
לעבוד את אלקינו שבשמים לבדו, ולא נטה לבנו
להסתת היצר הרע וטענותיו, כמו שלא הטו

שעב

סדר אליהו רבא, פרק כג [יא-יג]

חילופי גירסאות

יט) נכ"ר הגי': יש מוציאין אותו לשני ימים, יש מוציאין לשלושה ימים, יש שהיו מוציאין אותו לשבעת ימים, הדמת מת, הנהרג נהרג, והבא בחיים חיים. כ) נכ"ר: ומסטידין.

צייונים

ברית מילה), ועיין אגדת בראשית פי"ז, בראשית רבתי פרשת לך לך (עמ' ע"ג), מדרש חדש פרשת וארא (עמ' רי"א) (שלא בטלו ברית מילה), ועיין קובץ אגרות חזו"א ח"א סי' ר"ח שהאריך בזה. שבעת ימי המשתה - עיין בבאור. זה פרעה מלך מצרים - עיין ישעיה נ"א ט' וברש"י, יחזקאל כ"ט ג', ושם ל"ב ב'.

לָהֶם יִשְׂרָאֵל אֲנַחְנוּ נִמּוּל אוֹתָם, וְאַחֵר כִּךְ עָשׂוּ לָהֶם כְּרָצוֹנָכֶם.

[יב] וּכְשֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין שְׁבַעַת יָמֵי הַמִּשְׁתָּה, הָיוּ הַמִּצְרִיִּים אוֹמְרִים לָהֶם לָמָּה אַתֶּם עוֹשִׂים שְׁבַעַת יָמֵי מִשְׁתָּה, וְהֵלֵא לְאַחֵר שָׁעָה מוֹצִיאִין אוֹתוֹ לְעָנּוּי, וְאַמְרוּ לָהֶם יִשְׂרָאֵל אֲנַחְנוּ נַעֲשֶׂה שְׁבַעַת יָמֵי מִשְׁתָּה, וְאַחֵר כִּךְ עָשׂוּ לָנוּ כְּרָצוֹנָכֶם, יְהִי מוֹת, וְהַנֶּהָרֵג יִהְרֵג, וְהַבָּא בַחַיִּים יִחְיֶה.

[יג] כָּל אוֹתָן דְּבָרִים הָיוּ הַמִּצְרִיִּים מְחַרְפִּין אוֹתָם אֵת יִשְׂרָאֵל, וּמִכֵּין אוֹתָם, וּפּוֹגְעִין בָּהֶם, וְסוֹעְרִין לָהֶם, וְאֵין לְיִשְׂרָאֵל מָנוֹס מִפְּנֵיהֶם, שְׁנֹאֹמֵר תְּשִׁימוּנוּ חֶרֶף לְשִׁכְנוֹנוּ לְעַג וְקָלָם לְסִבִּיבוֹתֵינוּ וְגו', כָּל זֹאת בְּאַתְנוּ וְלֹא שְׁכַחְנוּךָ וְלֹא שִׁקְרָנוּ בְּבְרִיתְךָ וְגו' (תהלים מד יד"ח). כִּי דִבִּיתָנוּ בְּמָקוֹם תִּנּוּם (שם פסוק כ) - זֶה פְּרַעַה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְכָל הַמִּצְרִיִּים. וְתַכֵּם עָלֵינוּ בְּצִלְמוֹת (שם) - אֵלֹהֵי חַיִּים שֶׁל צַעַר. אִם שְׁכַחְנוּ שֵׁם אֱלֹהֵינוּ וְנִפְרַשׁ בְּפִינוּ לֵאמֹר זֶר וְגו', כִּי עַלֶיךָ הִרְגָנוּ כָּל הַיּוֹם נִחַשְׁבָנוּ בְּצֹאן טִבְחָה, עוֹרָה לָמָּה תִישֵׁן וְגו' (שם כא-כד). כִּי בְזִמְן שִׁישְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל אֲבִיהֶם שְׁבַשְׁמִים מֵה נֹאמֵר בָּהֶם, הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישֵׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל (שם קבא ד),

וכשארין

משנת אליהו

מצרים התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו וגו'. (ישועות יעקב, ועיין בצייונים). **בצלמות** - פירוש חושך, והוא משל לקושי השעבוד. **אם שכחנו שם אלהינו** - שאמרו ישראל שלמרות כל הצרות, בכל זאת קבלו עול מלכותו יתברך, וזהו שאמר לעיל שישראל היו תמימי דרך במצרים. **עורה למה תישן וגו' כי בזמן וכו'** - רצה לומר שאמרו ישראל לקב"ה למה כביכול אתה עושה עצמך כישן, הלא אנו עושים רצונך, ואז נוהג במדה של הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל, וכמו שמבאר והולך.

הלידה היו משליכים בנהר, אלא אפילו לאחר כמה ימים היו משליכין התינוקות. **[יב] עושים שבעת ימי המשתה** - שמנהג שבעת ימי המשתה הוא קדום מאד, עוד מימי יעקב אבינו, כמבואר בפרקי דרבי אליעזר (פט"ז, ועיי"ש בהגהות הרד"ל אות ז', ובפרק ל"ו). **לעינינו** - לעבודת פרך. (ישועות יעקב). **[יג] ופוגעין בהם** - הוא לשון עלבון. **וסוערין להם** - נראה הכונה שמבלבלים דעתם, מלשון רוח סערה. **זה פרעה מלך מצרים** - שנמשל לתנים, כמו שכתוב (יחזקאל כ"ט ג'): פרעה מלך

חילופי גירסאות
 כא) נ"ר: אבל כשהיו מהלכין (תסר ההמשך) בית אחרון בצער לא הניח כו'. ול"ב. ונ"ר: אבל כשהיו מהלכין לא הניח כו'. ועיין סל"ז פ"ב [ד].

צייונים
 מה נאמר בהם עורה למה תישן - סוטה מ"ח א', ירו' שם פ"ט הי"א, מכילתא בשלח [השירה] פ"ה, אסתר"ר פ"י א', מדרש תהלים מזמור קכ"א, תרגום אסתר ו' א'. רק התורה בלבד - עיין נדרים כ"ב ב', קה"ר פ"א י"ג, ופ"ג י', ולעיל פרק ב' [ל]. שלא גילה לישראל - עיין לעיל פ"ח [כן] ומש"נ שם.

ובשאיין עושין רצונו של מקום מה נאמר בהם, עורה למה תישן וגו' (שם מד כד).

[יד] פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום, מצאני זקן אחד ואמר לי: רבי, דורות הללו הן פשרין יותר מן יוצאי מצרים, ראה בעיניך, ובאזניך שמע, שהרי דורו של משה לא היה עמם רק התורה בלבד, אבל דורות הללו יש עמם תורה נביאים וכתובים, ואמרתי לו: לא, שהרי אותן דורות שהיו מיום שחרב תבית ראשון עד שנבנה תבית שני היה עמם תורה נביאים וכתובים ודברי פלפול של התורה, ואפלו הכי לא היו פשרין כמו יוצאי מצרים. ואם רוצה אתה ללמד וחספן אתה בדברי תורה, צא ולמד מה שנאמר בהם ביוצאי מצרים, הלך וקראת באזני ירושלים לאמר, כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורך אהבת כלולתיך, לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה, קדש ישראל לה' ראשית תבואתה (ירמיה ב כג). אבל כשהיו יוצאי מצרים מהלכין במדבר לא הניח הקדוש ברוך הוא דבר בעולמו שלא גלה לישראל, שנאמר סוד ה' ליראיו, ובריתו להודיעם (תהלים כה יד), ונאמר כי לא יעשה ה' אלהים דבר, כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג ז).

העבודה,

משנת אליהו

א): אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש מאי דכתיב (שמות כ"ד י"ב) ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי - אלו נביאים וכתובים. להורותם - זה גמרא. מלמד שכולם נתנו למשה מסיני. (ישועות יעקב). סוד ה' ליראיו - מפרש פסוק זה על יוצאי מצרים שהיו יראים את ה', ככתוב בתורה (שמות י"ד ל"א). כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים - ויוצאי מצרים היו בבחינה זו, כמו שדרשו במכילתא (בשלח [השירה] פ"ג): רבי אליעזר אומר מנין אתה אומר שראתה שפחה

מה נאמר בהם עורה למה תישן - פירוש שנוהג עמם במדת הסתר פנים, כאילו הוא ישן כביכול. [יד] ואם רוצה אתה ללמוד וחספן אתה בדברי תורה - פירוש שאתה חפץ ללמוד דבר זה ממקרא שבתורה. זכרתי לך חסד נעורך - שמצינו שהקב"ה משתבח במעשיהם של יוצאי מצרים, שיצאו אחריו למדבר ולא הרהרו כלום. לא הניח הקב"ה דבר בעולמו - ולא כמו שאמרת שהיה להם רק התורה לבד, כי הקב"ה היה מגלה להם בסיני כל חידושי תורה וסודותיה, ועיין במסכת ברכות (דף ה')

חילופי גירסאות

(כב) נכ"ר וד"ר נוסף כאן: מעיד אני עלי שמים וארץ שיושב הקב"ה ומחלק כר. ולי למינות אלו לעיל, וד"ר מסק כאן והוסף לעיל, וכאן הוסף: וברוך שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה. (כג) כ"ה נכ"ר, ונע"ז נד"ר. נד"ר הגיה: כי אפילו המצוה האחת שהיתה בידם נוח לפני הקב"ה הרבה יותר מן כמה מצות שלנו, ומהו כר.

צייונים

שהוא יושב ומחלק כר - לעיל פי"ד [ט]. מצוה אחת - לקמן פרק כ"ד [א].

[טו] הַעֲבֹדָה, וּמַעֲיֵד אֲנִי עָלֵי שָׁמַיִם וָאָרֶץ, כִּי בָכַל יוֹם וּבְכָל שָׁעָה שָׂאֲנִי זֹכֵר אֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים, אֲנִי נֹפֵל עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, וּמִבְרֹךְ וּמְרוֹמֵם וּמְשֻׁבָּח וּמְקַדָּשׁ לְשִׁמּוֹ שֶׁל מִי שָׂאֲמַר וְהָיָה הָעוֹלָם בְּרוּךְ הוּא, כִּי שֶׁהוּא יוֹשֵׁב וּמְחַלֵּק מְזֻנוֹת לְכָל בָּאֵי עוֹלָם, וְלְכָל מַעֲשֵׂה יָדָיו, מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה וְעַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם, וְכָל הַנְּפִשׁוֹת אֲשֶׁר בָּרָא.

[טז] אֵף דְּיֹד הָיָה מְשַׁבַּח אֶת יוֹצְאֵי מִצְרַיִם, כִּי מִצְוָה אַחַת הָיְתָה בָּהֶן, וְהִרְבּוּ מְמַנֶּה מֵאָה מְצֻוֹת, וּמַהוּ הַמִּצְוָה הָאֶחָת שֶׁהָיְתָה בֵּינֵדֶם, שֶׁנִּתְקַבְּצוּ בָּלָם בְּאַגְדָּה אַחַת, וּבְכִתְּוֹ בְּרִית שֶׁיַּעֲשׂוּ גְמִילוּת חֲסָדִים זֶה עִם זֶה, וַיִּשְׁמְרוּ בְּרִית הַמִּלָּה, שֶׁהוּא בְּרִית אֲבֹרָהֶם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, וְשָׁלָא יִנְיָחוּ לְשׁוֹן שֶׁל יַעֲקֹב אֲבִינוּ, וְשָׁלָא יִלְמְדוּ לְשׁוֹן שֶׁל מִצְרַיִם מִפְּנֵי דְרַכֵּי עֲבֹדָה

זרה

משנת אליהו

בספרי "אהבת חסד", רק כלל עשיית חסד הוא, שכל דבר שבעולם אם יש רק ביכולת האדם לעשות לחבירו הנצרך לזה הן בגופו והן בנפשו והן במאורו - מחוייב לעשותו, ולא יקשה כל דבר לאדם לעשות לטובת חבירו, ומחוייב לשקוד על טובת חבירו כמו שהוא שוקד על טובת עצמו, ובעבור זה יתנהג גם כן השי"ת עמו במדת החסד בעת שיצטרך הוא לחסד. וענין ברית המילה, הוא שבכל כוחנו רוחנו ונפשנו עלינו להתחזק בזה, ותורה לאל שבכל המדינות אפשר לנו לקיים מצוה זו שקבלו ישראל עליהן בשמחה, ולא נשמע מעולם שיבטלו ברית זה שהוא אות הברית שכתר הקב"ה שלש עשרה בריתות עם אברהם אבינו. כן צריכים אנו להתחזק בעבודת השי"ת לעבדו בלב שלם ונפש חפצה, ולקיים כל מה שבידינו ממצוות תורתנו הקדושה, ואותן המצוות שאי אפשר לקיימן כמו דיני עבודת הקרבנות, הקודש והמקדש, עלינו להשתדל ללמוד העניינים האלו ויחשב לפני הקב"ה כאילו קיימנום, כמו שאמרו חז"ל (מנחות ק"א א'). כן צריכים אנו לחזק את עצמינו בחינוך בנינו שיהיה על פי דרך אבותינו

על הים מה שלא ראו ישעיה ויחזקאל שנאמר וביד הנביאים אדמה (הושע י"ב י"ב), וכתוב נפתחו השמים ואראה מראות אלהים (יחזקאל א' א') כר', ע"כ. [טו] העבודה - שבועה. (רש"י תענית כ"ד א'). את כל המעשים - פירוש כל המעשים הגדולים שהקב"ה עשה עם יוצאי מצרים לגודל חביבותם. שהוא יושב ומחלק מזונות - מוסיף ומשבח את הקב"ה גם בדבר זה, שמלבד הדברים הגדולים שעשה ליוצאי מצרים אף בכל הדורות הוא יושב ומחלק מזונות לכל באי עולם ולכל מעשה ידיו מאדם עד בהמה וכו'. [טז] שנתקבצו כולם באגודה אחת - כתב מרן החפץ חיים: אחי ורעי, בראותינו את המצב הקשה בכלל האומה הישראלית, עלינו לאחוז בדרכי אבותינו שהיו במצרים, ולקיים את אותם הדברים שקבלו עליהם, וכשיראה השי"ת שאנו מצדינו מתחזקים בכל עוז על קיום תורתנו הקדושה ומצוותיה, בודאי יראה בעניינו ויגאלינו מצרותינו. ונבאר מעט את העניינים הנזכרים כאן, ואיך עלינו לקיימם: ידוע שענין גמילות חסדים כולל הרבה עניינים, ומבוארים בהרחבה

תנא רבי אליהו

שעה

חילופי גירסאות
(א) כ"ה נמ"ר וד"ר. נוד"ע
סגיס: והיתה לפני הקב"ה
הרבה יותר מן מאה מצות.

ציונים

זה משה ואהרן - מדרש
שמואל פרשה כ"ז, רש"י
בשמואל שם. כרת גוים
ואלהיו - קה"ר פ"ו [א].
אל תתן - ילקוט בשלח רמז
רס"ח כל הענין. מצוה
אחת היתה כו' - לעיל פרק
כ"ג [ט] וש"נ.

זֶרָה, שְׁנֵאמַר וּמִי כַעֲמֹךָ בְּיִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאַרְצֵךְ, אֲשֶׁר הִלְכּוּ
אֱלֹהִים (שְׁמוּאֵל ב, 1 כג) - זֶה מִשָּׁה וְאַהֲרֹן. לַפְדּוֹת לוֹ לָעַם וְלָשׁוֹם
לוֹ שֵׁם, וְלַעֲשׂוֹת לָכֶם הַגְדּוּלָה וְנִרְאוֹת לְאַרְצֶךָ, מִפְּנֵי עַמֶּךָ
אֲשֶׁר פָּדִיתָ לָּךְ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וְאַלְהֵיו (שם), אֵל תֹּאמַר בֶּן,
אֵלָּא כִּךְ תֹּאמַר מִפְּנֵי עַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פָּדִיתָ לָּךְ מִמִּצְרַיִם,
פֶּרֶת גּוֹיִם וְאַלְהֵיו.

פרק כד

[א] אֵל תִּתֵּן ה' מֵאוּרֵי רִשְׁעִי, זָמְמוּ אֵל תִּפְקֹ וְגו' (תהלים קמ"ט).
בּוֹא וּרְאֵה מַה בֵּין יוֹצְאֵי מִצְרַיִם שֶׁהֵן מִזְרַע שֶׁל יַעֲקֹב, וּבֵין
הַגּוֹיִים שֶׁהֵן מִזְרַעוֹ שֶׁל עֵשָׂו. יוֹצְאֵי מִצְרַיִם מִצְוָה אַחַת הָיְתָה
בִּידָן *וְהִרְבּוּ מִמֶּנָּה מֵאָה מִצְוֹת, וּמֵהֵן הַמִּצְוָה אַחַת שֶׁהָיְתָה
בִּידָם, שֶׁעָשׂוּ בָלֶם אֲגֵדָה אַחַת, וְכָרְתוּ בְרִית לְגִמְלַח חֶסֶד זֶה
עִם זֶה, וְלִשְׁמֹר בְּרִית הַמִּלָּה, וְשָׁלָא לְהַנִּיחַ לְשׁוֹן בֵּית יַעֲקֹב,
ושלא

משנת אליהו

השלוחים לישראל, הקב"ה שלחנו לפדות אתכם
לו לעם ולשום לו שם, ולעשות לכם הגדולה.
ונוראות עשית לארצך לאחר שיצאו משם, ומה
הם הנוראות - מפני עמך לגרש גוים ואלהיהם,
עכ"ל. **אל תאמר כן** - כי לפי פשוטו משמע
שפדית גוים ואלהיו, ואיזה אלוה פדה, לכך מפרש
אליהו זכור לטוב שמקרא חסר הוא, והכוונה שכרת
גוים ואלהיהם. (ישועות יעקב).

פרק כד: [א] **מאווי רשע** - עשו הרשע. (רש"י).
זממו אל תפק - מחשבתו אל תצליח. (שם).
בוא וראה - מפרש את תפלת דוד, שבקש
מהקב"ה שעשו הרשע לא יצליח במחשבותיו
שרוצה להרע לישראל, לפי שאין להם שום זכות,
ואפילו מצוה אחת שהיתה בידם בטלחה, וכמו
שמבאר והולך, מה שאין כן בישראל שבקשו
וחפשו לקיים מצוות. **והרבו ממנה מאה מצות**
- שהם בעיקר התאספו להיות באגודה אחת
ולעשות גמילות חסדים זה עם זה, ומתוך כך

- דרך התורה והיראה, ובכל כוחינו עלינו לראות
ליסד בכל עיר ועיר חדר כשר שבו יתחנכו בנינו
הקטנים בחינוך כשר, ולא להניחם ללמוד בבתי
ספר כאלו המלאים כפירה ומינות וכו', וזאת
היתה כונת אבותינו במצרים שלא להניח לשון
בית יעקב אביהם, ולא ללמוד לשון מצרים מפני
דרכי עבודה זרה, כי ראו בזה סכנה גדולה לקיום
האומה הישראלית, וגם עלינו לראות להתחזק
בזה וכו'. וכשנתחזק בעניינים אלו שהם עניינים
גבוהים למאד, בודאי יתעורר רוח ממרום עלינו,
וכשם שעשה הקב"ה נסים ונפלאות עם אבותינו
בצאתם ממצרים, כן יעשה עמנו נסים ונפלאות
גם היום, וישלח לנו משיח צדיקנו במהרה בימינו
אמן. (מכתבי החפץ חיים סי' ע'). **שנאמר ומי**
כעמך ישראל - מפרש הפסוק שדוד משבח את
יוצאי מצרים "מי כעמך ישראל" היינו מי היה
כמותם. **לפדות לו לעם וגו'** - ורש"י שם
פירש יותר וזה לשונו: לפדות לו לעם - כך אמרו

חילופי גירסאות

(ב) כ"ה נכ"ר. נד"ר וד"ר.
 נוסף: היתה. (ג) כ"ה נכ"ר
 וד"ר. נד"ר הגיה: שהוא
 נותן. (ד) כ"ה נלקט. נכ"ר
 וד"ר משוּבָּה. נד"ר הגיה:
 ומצא הכתר מונח באשפה
 לאחריו בקצה גבול הבית,
 מיד הלך המלך בסוף
 הגבול. (ה) תי "מיד" נוסף
 מוד"ר. (ו) כ"ה נכ"ר וד"ר.
 נד"ר הוסיף: עליהן.

ציורים

אבל זרעו של עשו - ילקוט
 תולדות רמז קט"ז כל
 הענין. כל זמן שיצחק
 היה קיים כו' - עיין
 פדר"א פרק כ"ט, פתיח
 ג' לר"ר ובהגהת רד"ל שם,
 אגדת בראשית פנ"ט,
 בראשית רבתי פרשת לך לך
 (עמ' ע"ח), ופרשת תולדות
 (עמ' ק"ה), ספר חסידים
 החדש סי' ט"ו (עמ' י"ט),
 דעת זקנים מבעהתוס'
 בראשית כ"ה כ"ה.

ושלא ילכו וילמדו לשון מצרים מפני דרכי עבודת אלילים.
 אבל זרעו של עשו לא היו בן, אלא כל זמן שיצחק היה
 קיים היו מקימים ברית המילה, וכיון שמת יצחק מיד היו
 מבטלין ברית המילה, שנאמר בית גאים יסח ה' (משלי טו כה)
 - זה ביתו של עשו. ויצב גבול אלמנה (שם) - זה ביתו
 של עובדיהו.

[ב] משלחו משל למה הדבר דומה, למלך ישנתן בתרו
 לאוהבו, ואמר לו יהא הפתח הזה מנח בראשך ובראש בנך
 לעולם, הניחו אוהבו בראשו עד שעה שהוא נכנס לבית
 עולמו, לזמנים אחרי שנכנס לבית עולמו, אמר המלך בלבו
 אלך ואראה את בן אוהבי מה אם יהא פתח אוהבי מנח
 בראשו, הלך המלך אצל בן אוהבו ומצאו שהוא משלך
 באשפה, מיד הלך לאחריו בקצה גבול, שנאמר ה' בצאתך
 משעיר בצעריך משירה אדום וגו' (שופטים ה ד).

[ג] למה נדמה עשו, ואליפו התימני עם בנו עמלק, וירבעם
 בן נבט, ומרודך עם נבוכדנצר, ואנג עם המן האגגי, לאחד
 שמצא בסות בדרך סמוכה לעיר, תפסה בידו והכניסה לתוך
 העיר, והיה מכריו ואומר של מי אבדה זו, נתקבצו כל בני
 העיר ויצאו לקראתו, ואומרים זה לזה ראיתם פלוני זה כמה
 הוא צדיק, כמה הוא חסיד, כמה הוא פשוט, מיד עמדו בני
 העיר ועשוהו ראש וקצין של העיר, לאחר שתים ושלש

שנה

משנת אליהו

מפרש הפסוק שהקב"ה עזב את שעיר ויצא
 מהם, לפי שלא קבלו מצותו למול.
 [ג] ואליפו התימני - שאליו בן עשו הוא
 אליפו התימני האמור בספר איוב כמו שפירש
 רש"י באיוב (ד' א', והוא ממדרש תנח' [ישן] וירא
 סי' ל', וישלח סי' ח', ובמדרש אג"ב פרשה נ"ו).
 מיד עמדו בני העיר כו' - שעבור מעשה אחד
 טוב שעשה המליכוהו עליהם, ולא ידעו כמה
 הוא רע.

באו לקיים שאר המצוות שקבלו על עצמם.
 (דרשות שבה"ל ח"ב עמ' ר'). יסח - יעקור.
 (מצודת ציון). זה ביתו של עשו - מפרש
 הפסוק על בני עשו, שבגאותם לא קבלו ציווי
 השי"ת, ולא מלו. זה ביתו של עובדיהו -
 מפרש הפסוק על עובדיהו שהיה חלש כלפי
 אחאב. [ב] כתרו - נמשל ברית המילה
 לכתר, לפי שהוא עטרת מלכות. (זוה"ק ח"א דף
 צ"ג ב'). שנאמר ה' בצאתך משעיר וגו' -

תנא דבי אליהו

שעז

חילופי גירסאות
(ז) כ"ה כצ"ר וד"ר. צוד"ג
הגיה: שלש. (ח) המוסגר
הוסף הוד"ג מנגמל סנהדרין
(דף ל"ט ב').

ציונים
בשכר שתי דמעות - עיין
לעיל פ"ג [יג] וש"נ.
שכרו של מרודך - לעיל
פרק כ' [יד] וש"נ. שכרו
של אגג - לעיל פרק כ' [יד]
וש"נ. ולמה זכה -
סנהדרין ל"ט ב' כל הענין.

שְׁנָה עָמַד וְהַחֲרִיב כָּל הַמְּדִינֹת וְכָל הָאָרֶץ. וְכֵן לָכֵד נִדְמָה
עָשׂו, וְאַלִּיפּוֹ עִם בְּנוֹ עֲמֶלֶק, וּמְרֹדֶךְ עִם נְבוּכַדְנֶצַּר, וִירְבֵּעַם
בֶּן נֶכְט, וְאַגַּג עִם הָמָן. עָשׂו, בְּשֹׁכֵר יִשְׁתִּי דְמָעוֹת שְׁתוּרִיד
וְנָפְלוּ מַעֲיָנָיו, נָתַנוּ לוֹ הָרָה שְׁעִיר שְׂאִין גִּשְׁמִי בִּרְכָה פּוֹסְקִין
מִמֶּנּוּ לְעוֹלָם. אֲלִיפּוֹ, בְּשֹׁכֵר שְׁנֵהֵג כְּבוֹד בְּאֶבִּיו, יֵצֵא מִמֶּנּוּ
עֲמֶלֶק לְעוֹלָם. יִרְבֵּעַם, בְּשֹׁכֵר שֶׁהָשִׁיב דָּבָר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ
שְׁלֹמֹה, נָתַנוּ בִּידוֹ עֲשֶׂרֶת הַשְּׂבָטִים. שָׁכְרוּ שֶׁל מְרֹדֶךְ שְׁנֵהֵג
כְּבוֹד בְּאֶבִּיו שְׂבָשְׂמִים, יֵצֵא מִמֶּנּוּ נְבוּכַדְנֶצַּר לְעוֹלָם. שָׁכְרוּ
שֶׁל אַגַּג בְּשִׁתָּהּ חֲבוּשׁ בְּבֵית הָאֱסוּרִין הִיא בּוֹכָה וּמִתְאַנֶּחַ
וְאוֹמֵר: אוֹי לוֹ, שָׁמָּה יֵאָבֵד וְרָעִי מִן הָעוֹלָם, יֵצֵא מִמֶּנּוּ
הָמָן לְעוֹלָם.

[ד] וְכֵן יֵהָא סוּפּוֹ שֶׁל עֲמֶלֶק, גִּנְבִּים יְבוֹאוּ עָלָיו, וְיִפְשְׁטוּ
עָלָיו גְּדוּדִים מִן הַחוּץ, כְּמוֹ שֶׁנֶּפֶא עָלָיו עוֹבְדִיָּה הַנְּבִיא,
שֶׁנֶּאֱמָר אִם גִּנְבִּים בָּאוּ לָךְ אִם שׂוֹדְרֵי לִילָה אֵיךְ נִדְמִיתָה
וְגו' (עוֹבְדִיָּה א ח).

[ה] (וְלִמָּה זָכָה עוֹבְדִיָּה לְנִבְיָאָה, אָמַר רַבִּי יִצְחָק מִפְּנֵי
שֶׁהִתְכַּיָּא מֵאָה נְבִיאִים, שֶׁנֶּאֱמָר וַיִּקַּח עוֹבְדִיָּהוּ מֵאָה נְבִיאִים
וַיַּחֲבִיֵּאם

משנת אליהו

לירושלים, וכיון שיצאו השלוחים נתיישב
בדעתו ואמר איך אני מקדים שלום חזקיהו
לשלום אלהיו, מיד עמד מכסאו ופסע שלש
פסיעות ושלח רצים והחזירו הכתבים, וכתב
ספרים אחרים: שלום לאלהיו הגדול של חזקיהו
ושלום לחזקיהו וכו', ועבור זה זכה שעמד
ממנו נבוכדנצר. [ובגמ' סנהדרין (צ"ו א') מבואר
שנבוכדנצר השיב השלוחים, אבל במדרשים
מבואר שמרודך החזיר, וכך סובר התנא דבי
אליהו, ועיין בציונים לעיל פ"כ (י)].
[ח] עוֹבְדִיָּה לְנִבְיָאָה - שהרי גר היה, ואין
שכינה שורה אלא על המיוחסין שבישראל,
דכתיב (בראשית י"ז ז') להיות לך לאלהים
ולזרעך אחריו. (רש"י סנהדרין ל"ט ב').

וכן לכך נדמה עשו וכו' - שכל אלו זכו
לדברים גדולים עבור איזה מעשה טוב שעשו,
ואחר כך הרבו מאוד לעשות רעות. שנהג
כבוד באביו - שאמרו חז"ל: רדף אליפו בן
עשו במצות אביו אחר יעקב להורגו והשיגו,
ולפי שגדל אליפו בחיקו של יצחק משך ידו,
אמר לו מה אעשה לציווי של אבא וכו'.
(רש"י בראשית כ"ט י"א, וכע"ז בספר הישר).
שהשיב דבר לפני המלך שלמה - שהוכיחו
לשם שמים, כמו שנאמר במלכים (א' י"א כ"ו),
ועיין בפרק חלק (סנהדרין דף ק"א ב'), ישועות
יעקב). שנהג כבוד באביו שבשמים -
ששלח אגרת לחזקיהו מלך יהודה, וכתב בו:
שלום לחזקיהו ושלום לאלהי חזקיהו ושלום

שעה

סדר אליהו רבא, פרק כד [ה-ז]

חילופי גירסאות

(ט) תיבות "אמר ר' יוחנן" הוסף הוד"ג מסנהדרין.
(י) הוד"ג הוסף: אליפז עם עמלק מאי היא, ולי כנ"ר וד"ר (ושם הני' שונה, דעמלק אמר לאליפז ישראל יורשין כו', ול"ג). (יא) צילקוט (כשלא רמז רס"ח) הני': אם תעשה כן, ויהיה חלקך עם הפחותים שבהם ותבא כו'.

צייונים

מיעקב אבינו למד - ב"ר פער"ג. הרי הוא אומר - סנהדרין שם. יעקב נתברך כו' - לעיל פרק כ' [ה] וש"ג, וע"ע במדרש חדש פרשת שמות (עמ' ר"ז). וביתו של אחאב אינו מזומן לברכה - בראשית רבתי פרשת וישב (עמ' קפ"ג), ועיין ספר חסידים סי' רט"ו.

ויחביאם חמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים (מלכים א, יח ד). מאי שנא חמשים חמשים, אמר רבי אלעזר מיעקב אבינו למד, שנאמר והיה המחנה הנשאר לפליטה (בראשית לב ח), רבי אבהו אמר לפי שלא היתה המערה מחזקת יותר מחמשים איש).

[ו] הרי הוא אומר בעובדיהו: ויקרא אחאב אל עובדיהו אשר על הבית, ועובדיהו היה ירא את ה' מאד (מלכים א, יח ג), מאי אמר לו, אמר רבי יצחק, הכי אמר לו: שמא אין מעשיך במעשה החסידים, יעקב נתברך ביתו של לכן בשבילו, שנאמר נחשתי ויברכני ה' בגלגל (בראשית ל כו), ואומר ויברך ה' אתך לרגלי (שם פסוק ל). יוסף נתברך ביתו של פוטיפר בשבילו, שנאמר ויברך ה' את בית המצרי בגלגל יוסף (שם לט ה). ולמה לא נתברך ביתי בשבילך, שמא אין מעשיך במעשה חסידים הראשונים, לךך נאמר ויקרא אחאב אל עובדיהו אשר על הבית, יצתה בת קול ואמרה: ועובדיהו היה ירא את ה' מאד, וביתו של אחאב אינו מזומן לברכה.

[ז] עמלק היה אומר אל אליפז אביו מי הוא שירש העולם הזה והעולם הבא, אמר לו אליפז אל עמלק: בני ישראל יורשין העולם הזה והעולם הבא, לכן לך עכשו וחפר להן בורות שיחין ומערות של מים, כדי לשקות הן ומקניהן, והכן להם דרכים, אם תעשה כן תזכה ותיירש ותנחל ותבוא לעולם הבא. אבל הוא לא עשה כן, אלא

בין

משנת אליהו

של פוטיפר בשבילו - שכל מי שיש לו תלמיד חכם בתוך ביתו, ומפרנסו עם בני ביתו, ברכה נכנסת לו בתוך מעשה ידיו לעולם. (לעיל פרק כ').
[ז] העוה"ז והעוה"ב - והיינו שגם בעולם הזה יש להם כפי הצטרכותם לעבוד את השי"ת,

מאי שנא חמשים חמשים - ולא החביא כולם במערה אחת. (שם). יותר מחמשים איש - מערות שלו לא היו מחזיקות יותר. (שם).
[י] מאי אמר לו - מה ענין "ועובדיה היה ירא" אצל "ויקרא אחאב". (שם). יוסף נתברך ביתו

תנא דבי אליהו

שעמ

חילופי גירסאות
(יב) כ"ה צנ"ר. צד"ר: אומר.
צד"ר: הגיה: ואומר.
(יג) כ"ה צד"ר. צנ"ר:
עכשיו אתה כו'. צד"ר: הגיה:
לכן אתה. (יד) כ"ה צנ"ר
וילקוט, וסעי' צד"ר. צד"ר:
הגיה: ראשית ואחרית לכל
יורדי גיהנם.

ציונים
ולמה נקרא שמה רפידים -
סנהדרין ק"ו א', בכורות ה'
ב', מכליתא בשלח [עמלק]
פ"א, תנח"ך שם סי' כ"ד,
פסדר"כ פרשה ג' (כ"א א'),
ושם פרשה י"ג (ק"ו א'),
וזה"ק בשלח ס"ה ב'. וזהו
משל כו' - עיין מכליתא
בשלח [עמלק] פ"ב,
מכליתא דרשב"י בשלח י"ז
י"ד. אפילו האבן כו' -
ב"ר פרשה כ"ו ר', קה"ר
פרשה ח' [ט'], ספר חסידים
סימן תשצ"ט, ובהגהות
מקור חסד באריכות,
וערש"י ישעיה י"ז י"ב,
ותומר דבורה שבביאור,
בית האוצר להגר"י ענגיל
כלל נ"ה, לשם שבו
ואחלמה ספר הקדו"ש בהוספות ותיקונים (עמ"ק צ').

כיון שאמר לו רשומי של דבר שתק, מיד יצא עמלק
להחריב את העולם, שנאמר ויבא עמלק וילחם עם ישראל
ברפידים (שמות יז ח). ולמה נקרא שמה רפידים, משום שרפו
ידיהם מן המצוות. והקדוש ברוך הוא בוחן לבות וכליות
הוא, באמר לו: שומה שבעולם, לא יצרתיו לאחר שבעים
לשונות? זאת היא שתהיה ראש פרענות לפני כל יורדי
גיהנם, שנאמר וירא את עמלק וישא משלו ויאמר, ראשית
גוים עמלק ואחריתו עדי אבד (במדבר כד כ), ואומר והיה
בהניח ה' אלהיו לך וגו', תמחה את זכר עמלק מתחת
השמים לא תשכח (דברים כה יט), ואומר כי מחה אמתה את
זכר עמלק מתחת השמים (שמות יז יד), ואומר כי יד על כס
יה מלחמה לה' בעמלק מודר דר (שם פסוק טז). וזהו משל
הדיוט שבני אדם מושלים אותו, אפילו האבן שנכשלים בו
בני אדם, או שמסקלים בו, ויתר מן התלויים על העצים,
הן עתידים לתן את הדין.

ולא

משנת אליהו

ורצה לומר שאף שביצירתו הוא האומה האחרונה,
אבל בעונש הוא ראשון לכולם. ראשית גוים
עמלק - מפרש הפסוק שהוא יענש ראשון לכל
הגוים. אפילו האבן שנכשלים בו - אף שודאי
הכל בגזירת מלך מלכי המלכים, בכל זאת האבן
נענש לבסוף, [והטעם יבואר לקמן], וכן הם
עמלק, הגם שלחמו בישראל משום שריפו ידיהם
מן המצוות, בכל זאת יענשו. ויתר מן התלויים
על העצים - שנתלה אדם עליו. (ישועות יעקב).
עתידים ליתן את הדין - כל דבר שאדם נכשל
בו בא [הממונה] לדין על מין שלו, אם צדיק
מת על אותו דבר, כגון עץ ארז, הרי הממונה
עליו יבא לדין עליו כו', כשיכול לבקש רחמים
וכו', וכשמגיע זמן הצדיק להפטר, הממונה על
אותו מזל מבקש שלא ימות באותו מזל שהוא
ממונה עליו, כדי שלא יביאוהו לדין. וכן הממונה

וכדלקמן ס"ז (פרק י"ט ג). רשומי של דבר
- תוכן הדבר ועניינו. (ישועות יעקב). שתק -
עמלק שתק ולא ענה לאביו, שלא רצה לגלות מה
שבלבו לעשות רעה עם זרע יעקב. (שם). מיד
יצא עמלק - מבואר שעמלק עצמו בנו של אליפז
נלחם עם ישראל, ומה שנאמר "ויבא עמלק" אין
זה אמור על אומת עמלק. (ועיין מכליתא בשלח פ"א
ובעה"ט בראשית ל"א כ"ב שהיה חי כשיצאו ישראל
ממצרים). ומשמע שאף אליפז חי באותו זמן.
להחריב את העולם - שכל העולם קיים בזכות
ישראל, ומאחר שרצה לעקור את ישראל, בזה
הוא חפץ להחריב את כל העולם. (ועיין לעיל סוף
פרק י"ט). לאחר שבעים לשונות - שיש שבעים
אומות חוץ מישמעאל ועשו, אם כן עשו הוא
אחרון. (זית רענן). אתה הוא שתהיה ראש
פורענות - כן צריך לומר. (עיין חילופי גירסאות).

חילופי גירסאות

טו) כ"ה כמ"ר. גד"ר חז"ל:
ועבור, ועס"ה. טז) כ"ה
כמ"ר וד"ר. זוד"ג הוסף:
לכן. יז) נוסף כמ"ר.
יח) מ"דס" עד "ולנו" הוסף
חז"ל, ולי' כמ"ר וד"ר.

צינונים

והעבירו על מצות שבת כו'
- מדרש עשרת מלכים
(אוה"מ עמ' תס"ה). ונתנו
את נבלת עבדיו - עיין ב"ר
פס"ג ח'. על מחשבה
כמעשה - לעיל פרק ד' [כ]
וש"נ. לדם מילה ודם
קרבת ודם שיש לאדם -
ב"ר פרשה ס"ג י"ג,
[שמור"ר פכ"ז א'], במ"ר
פרשה ד' ח', תנחו' יתרו
ס' ה', כלה רבתי פ"ז,
מדרש שכל טוב בראשית
כ"ז ל"ד, רש"י יחזקאל ל"ה
ו', תהלים ק"ט י"ח.

[ח] וְלֹא זֶה בְּלִבְךָ, אֲלֵא זָרְעוֹ שֶׁל עֲשׂוֹ שֶׁבִטְלוּ בְּרִית הַמִּלָּה
מִבְּשָׂרְךָ, וְהַעֲבִירוּ עַל מִצְוֹת שֶׁבִּת וְעַל כָּל הַמִּצְוֹת הָאֲמֹרוֹת
בַּתּוֹרָה, וְנָתַנוּ אֶת נִבְלַת עֲבָדָיו הַצְדִּיקִים וְהַחֲסִידִים מֵאֲכָל
לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְלַחֲיֹת הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר נָתַנוּ אֶת נִבְלַת עֲבָדֶיךָ
מֵאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם, בְּשָׂר חֲסִידֶיךָ לְחֵיתוֹ אֶרֶץ (תהלים עט ב).
טו) הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא בּוֹחֵן לְבוֹת וּכְלִיֹּת אָמַר לוֹ אֵלֹ
הַיִּתֵּה בְּרִית הַמִּלָּה בְּבִשְׂרְךָ, לֹא הָיִיתִי דָן אוֹתָךְ עַל כָּל
מַחֲשָׁבָה וּמַחֲשָׁבָה כְּמַעֲשֶׂה, וְ[עֲבָשׂוּ שְׂאִין מִלָּה בְּבִשְׂרְךָ הֲרִינִי
דָן אוֹתָךְ עַל מַחֲשָׁבָה כְּמַעֲשֶׂה], וְעַל מֶה שֶׁאַתָּה עֲתִיד לַעֲשׂוֹת
כְּאֵלֹ כֶּכֶר גִּעֵשָׂה, אֵף עַל פִּי שֶׁלֹּא גִעֵשָׂה עֲדִין, שֶׁנֶּאֱמַר לָכֵן
חִי אֲנִי נָא אֲדֹנִי אֱלֹהִים, כִּי לָדָם אֶעֱשֶׂה וְדָם יִרְדָּפְךָ, אִם
לֹא דָם שִׁנְאַת וְדָם יִרְדָּפְךָ (יחזקאל לה ו), כִּי לָדָם מִלָּה טוֹב וְדָם
קָרְבָנוֹת וְדָם שֵׁשׁ לְאָדָם בְּגוֹפוֹ וּלְבוֹ שִׁנְאַת.

[ט] מֶה כְּתִיב בַּתּוֹרָה, יַעַן אֲמַרְךָ אֶת שְׁנֵי הַגּוֹיִם וְאֶת שְׁתֵּי

הארצות

משנת אליהו

יעבור, ואפילו אם לא עשה לבסוף, זהו משום
שנאנס, ולא משום שאינו רוצה. לכן חי אני
וגו' - לעיל מפסוק זה אמר שבני אדם שפכו
דמם של ישראל. לדם אעשך - נופל בחרב.
(רש"י). אם לא דם שנאת - נראה שלומד
מפסוק זה שנענש על עצם שנאתו, ואפילו שלא
עשה בפועל, שהגוים נענשים על מחשבה רעה.
ודם ירדפך - אנשים שופכי דמים ירדפוך. (מצודת
דוד). כי לדם מילה - פירוש שמאס במילה
ושנא המצוה. ודם קרבת - ואף את עבודת
הקרבת מאס, ולכן מכר הבכורה ליעקב, כמו
שנאמר (בראשית כ"ה ל"ד): ויבז עשיו את הבכורה.
ופירש רש"י העיד הכתוב על רשעו שביזה
עבודתו של מקום. (עיין רש"י שבציונים). ודם
שיש לאדם בגופו ולכו - פירוש ששנא את דמם
של ישראל וחפץ להורגם ולשפוך דמם. (ע"פ
מתנ"כ). [ט] יען אמרך - בעבור שאמרת. (מצודת
דוד). את שני הגוים - ישראל ויהודה. (רש"י).

על המקומות מבקשים שלא יכשל בו, וכן הממונה
על עץ ועל אבן, לכך זאב וכלב ורצועה מאותו
המין [שנכשל בהם] ישבר ויכלה. (ספר חסידים ס'
תשצ"ט, ובספר תומר דבורה פרק א' מדה ט' ביאר הענין
באופן אחר, עיי"ש ביאור עמוק). [ח] ולא זו בלבד
- שבני עשו נענשים רק על מה שנלחמו עם
ישראל ברפידים, אלא על כל הצרות שעשו במשך
הדורות, ולא רק על מעשים שעשו, אלא גם על
מה שחושבים להרע, ולא רק על מה שהצירו
בגוף, אלא גם על מה שהעבירו על המצוות,
וכמו שמבאר והולך. והעבירו על מצות שבת
- כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ורצה לומר
שהעבירו את ישראל על מצות שבת ועל שאר
המצוות. אילו היתה ברית המילה בבשרך כו'
- נראה לפרש שלישית שיש להם ברית מילה,
הרי זה מוזכרו שלא לחטא, ולכן אפילו שחושב
לחטא לא נענש על כך, מה שאין כן בגוי שאין
לו חותם ברית מילה, מיד כשחושב לחטא ודאי

תנא דבי אליהו

שפא

חילופי גירסאות
(ט) כ"ה כמ"ד וד"ה. כז"ג:
הוסף: ואומר. (כ) נר' חסר:
לעקור את ישראל.
(כא) כמ"ד הגי': מחמס
שחמסטה אחיך יעקב תכסך
בושה ונכרת לעולם. מחמס
שחמס יצר הרע את אחיך
יעקב תכסך בושה ונכרת
לעולם. מחמס שחמסו
ארבע מלכיות את אחיך
יעקב ולא הניח ספר תורה
מידו תכסך בושה ונכרת
לעולם.

ציונים

מי גילה את הסתרים - ב"ר
פרשה ס"ז ח', מדרש
תהלים מזמור י"ד, אגרות
בראשית פ"ב, ופרק מ"ז.
להניח ספר תורה - עיין
תנח"ך כי תצא ס' ט'. שם
הגדול - עיין בביאור, וע"ע
רמב"ן בראשית י' כ"א,
פרד"א פ"ח, וברד"ל שם
אות ט"ז. שנתנבא - לעיל
פרק י"ז [זין] וש"נ, ועיין
בפרק כ' [יד].

הארצות לי תהינה וירשונה, וה' שם ה'יה (שם פסוק י'), מי גלה
את הסתרים, ה'וי אומר הקדוש ברוך הוא, לכך נאמר וה'
שם ה'יה.

[ז] הנה קמן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד וגו', אם תגביה
בנשר וגו' (עובדיה א ביד), ואומר כי הנה קמן נתתיך בגוים בזוי
באדם, תפלצתך השיא אתך וגו', כי תגביה בנשר קנך משם
אוריך וגו' (ירמיה מט טרמו), מאי תפלצתך? תפל וליצן. אמר
לו ליצנות שהיתה בך היא גרמה לך להעבירך מן העולם,
לכך נאמר תפלצתך השיא אתך וגו'.

[יא] מאי אם תגביה בנשר וגו' (עובדיה א ד), ברוך המקום ברוך
הוא, שהוא נפרע משונאיהם של ישראל מדה בנגד מדה,
שפשם שהיתה בדעתו, כך הקדוש ברוך הוא עוקר אותו
ואת זרעו מן העולם, שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף
להבה, ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום, ולא יהיה שריד
לבית עשו וגו' (עובדיה א יח), ואומר כי תאמר אדום רששנו
ונשוב ונגבה חרבות וגו', המה יבנו ואני אהרום וגו' (מלאכי א ד),
ואומר מחמס אחיך יעקב תכסך בושה, ונכרת לעולם (עובדיה א י),
אמר הקדוש ברוך הוא אל עשו אתה רצית לחמס את
יעקב אחיך, לכן תכסך בושה ונכרת לעולם. ומהו החמס
שחמס את יעקב עד שבשכיל כך תכסך בושה, משום שלא
רצית להניח ספר תורה בידו, לכן תכסך בושה ונכרת לעולם.
[יב] ולא זו בלבד, אלא שם הגדול בן נח שנתנבא ארבע

מאות

משנת אליהו

מאומה. שלא רצית - שגזרו על ישראל שלא
לעסוק בתורה כמו שמצינו בהרבה מקומות
בגמרא ובמדרש. (ישועות יעקב). להניח ספר
תורה בידו - וזהו "חמס" שנטל מישראל את
מה שהוא שלהם. [יב] ולא זו בלבד - שלא
רק עשו מאס במצוות, אלא כל הגוים גם כן
מאסו בתורה ובמצוות. שם הגדול - נראה

מי גילה את הסתרים - שכך אמרו בני אדם.
[ז] הנה קטון נתתיך וגו' - כאן מתחיל ענין
אחר ומפרש עוד פסוקים, שבהם מובא עונשם
של בני עמלק. תפל וליצן - שהתפלוג
וליצנות שהיתה בו גרמה לו. [יא] כך הקב"ה
עוקר אותו - וזהו אם תגביה כנשר, שאפילו
שיחפץ לברוח ולהנצל מן העונש לא יועיל לו

שפכ

סדר אליהו רבא, פרק כד [יב-יג]

חילופי גירסאות

כב) נוסף מ"ר. כג) נוסף מ"ר.

ציורים

לא תרצח כו', לא תענה - שמות כ' י"ג. ולא תחמוד - שם פסוק י"ד. להתקנא ולהתנקם - עמש"נ לעיל פ"ז [נ]. וכשיצאו ישראל כו' - עיין דרשות שבה"ל ח"א עמ' קצ"ה.

מאות שנה על כל אמות העולם ולא קבלו ממנו, וכך אמר להם שם הגדול: כב) [מקבלים אתם עליכם את התורה? אמרו לו מה פתוב בתורתך, אמר להם] לא תרצח, לא תנאף, לא תגנב, לא תענה, ולא תחמוד. אמרו לו כל אלו הדברים יפין הם, ואפלו הכי כג) [לא קבלו תורתך עליהן], לא קבלו מלכותך עליהם, אבל אנוחנו בני ישראל עמך בני בריתך, בני אברהם יצחק ויעקב אהוביך, שעשו רצונך בעולם, קבלנו תורתך, לכן תעשה לנו גם כן קרת רוח, ויתהא מקנים מה שהבטחתנו ואמרת לבניך להתקנא ולהתנקם מן אויבינו, שנאמר כי דם עבדיו יקום, ונקם ישיב לצריו וגו' (דברים לב מג), וכן דוד היה אומר קומה ה' באפקך, הנשא בעברות צוררי וגו' (תהלים ז ז).

[יג] וכשיצאו ישראל ממצרים נתקבצו כל ישראל ומשה עמקו, ואמרו לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, אין בינינו לבין אמות העולם כלום, שנאמר ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך, הלוא בלכתך עמנו, ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה, ויאמר ה' אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה וגו', ואדעך בשם (שמות לג טז). באותה שעה נשבע הקדוש ברוך הוא בשמו הגדול שתנתן תורה תמימה על ידיהם, הכל

מסדר

משנת אליהו

ההבדלה בין ישראל לגוים, שבני ישראל קבלו עול מלכותו של הקב"ה ואת תורתו, ואילו הגוים לא חפצו בה. ונפלינו אני ועמך - מפרש הפסוק שביקש משה שיהיו ישראל ניכרים שאינם כשאר אומות. באותה שעה נשבע הקב"ה כו' - שבדבר זה יהיו מופרשים משאר האומות, שכלל ישראל יזכו לתורה תמימה ומסודרת. שתינתן תורה תמימה על ידיהם - והגוים לא זכו לתורה הקדושה, כמו שנאמר (תהלים קמ"ז ט): מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטי לישראל, ודרשו

שמפרש הפסוק (בראשית ו' כ"א): שם אחי יפת הגדול, שהכונה על שם. ואף על פי שהיה קטן מיפת קראתו תורה "גדול", משום הדבר הגדול שעשה, שהתנבא על אומות העולם ארבע מאות שנה. אלו הדברים יפין הם - כמבואר בקדושין (ל"א א') שכששמעו הגוים את הדברות האחרונות הודו שמצוות השי"ת הם לטובת בריותיו. הנשא בעברות צוררי - התפאר להראותי נקמת עברה בהתעברך [לשון כעס] עליהם. (רש"י שם). [יג] וכשיצאו ישראל ממצרים - שאז היה עיקר

חילופי גירסאות
(א) נוסף מכ"ז וילקוט
(ואמתן רמז תמ"ל).

ציונים
שלא יחליפם - עיין לעיל
סוף פרק י"ז, וסא"ז סוף
פרק י".
אנכי - ילקוט ואתחנן רמז
תת"ל כל הענין. ברוך
המקום - לעיל פרק כ"ב
[א] וש"נ. לפעמים כו' -
לקמן פרק כ"ו [א], ועיין
פסדר"כ פכ"א י"ד. בשביל
האהבה - עיין תנח"י כי
תשא סי' י"ח.

מסדר ומתקן לפניהם פגביעים וכוסות מלאים מים ויין,
ושלחנות מלאות מכל מעדני עולם, שנאמר שררף אגן
הסהר אל יחסר המזג (שה"ש ז ג). לפיכך נשבע הקדוש ברוך
הוא לעמו שלא יחליפם באמה אחרת, ולא ישגם ולא
ימירם בעם אחר, ולא יכלה אותם, שנאמר לא אעשה
חרון אפי וגו' (הושע יא ט).

פרק כה

[א] וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר, אנכי ה'
אלהיך וגו' (שמות כ א-ב). ברוך המקום ברוך הוא, שפטר
בישראל מכל * [באי העולם, ומכל] מעשה ידיו שברא, וקנה
אותם קנין גמור, וקרא אותם בנים ועבדים לשמו, לפעמים
הוא מדבר עמהם כמו שהוא מדבר עם הרבים, ולפעמים
הוא מדבר עמהם כמו שהוא מדבר עם היחיד. וכל כך
למה? אלא בשביל האהבה שהוא אוהב אותם, ובשביל
השמחה שהוא שמח בהם, לכן הוא מדבר עמהם בלשון
יחיד ובלשון רבים.

[ב] לפיכך הייתי אומר שכל אחד ואחד מישראל חייב
לומר

משנת אליהו

של הקב"ה בזמן מתן תורה, מתחיל לפרש את
עשרת הדברות בפרקים הבאים. קנין גמור -
שחשובין בעיני לקרותם קנין לו, כאדם שטורח
לקנות דבר החביב לו. (רש"י פסחים פ"ז ב'). כמו
שהוא מדבר עם הרבים - שבכל המצוות מדבר
עמהם בלשון רבים. כמו שהוא מדבר עם
היחיד - פירוש ולכן אמר אנכי ה' אלקיך אשר
הוצאתיך מארץ מצרים, שהכל בלשון יחיד, וכן
שאר הדברות. בשביל האהבה כו' -
שכשאוהבים אחד פונים לו בכל לשון של חיבה.
[ב] לפיכך הייתי אומר - רצונו לומר שמאחר
שמצינו שהקב"ה מדבר עם ישראל בלשון יחיד,
והרי הוא כאילו מדבר בפרטות עם כל אחד ואחד,

בחגיגה (י"ג א'): אין מוסרין דברי תורה לגוים
כו'. ובסנהדרין (נ"ט א') אמר רבי יוחנן גוי שעסק
בתורה חייב מיתה, עיי"ש. כגביעים - הם כמין
כוסות גדולים שבהם מגישים יין, ומהם שופכים
לכוסות לשתות בהם. (מצודות, ירמיה ל"ה ה').
שררף - הוא טבור, ומשל לסנהדרין של ישראל.
(רש"י). אגן הסהר - אגן של מים צלולים
שעשוי מאבני שיש. (שם). אל יחסר המזג -
לא יכלה משם משקה, ורצה לומר שלא יכלה
ולא יפסוק מהם שום דברי הוראה. (שם). לפיכך
- פירוש לפי שקבלו ישראל את תורתו ברצון.
פרק כה: [א] וידבר אלהים וגו' - מתוך שאמר
בפרק העבר שישראל קבלו על עצמם עול תורתו

חילופי גירסאות
(ב) נוסף מ"ו.

ציונים

למעשה אבותי אברהם כו' - נפה"ח ש"ג פי"ד.
מעשיהם הטובים ות"ת - לעיל פרק ר' נישן וש"נ.
שנו חכמים במשנה - סנהדרין ל"ז א'. וכן לא יראה - סא"ז פרק א' [ב], ופרק ט"ו [ה], תענית י"א א', אבות פרק ב' מ"ד (בפי' הרע"ב), מדרש לעולם פי"ז (אוה"מ עמ' עד"ר), [דא"ר פי"ב (המצטערים עם הצבור כו')], שאלות האדוני סי' קס"ג, ספורנו בראשית מ"ד י"ב.

לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי אברהם יצחק ויעקב. שלא קנו האבות העולם הזה והעולם הבא וימות בן דור, אלא בשביל מעשיהם הטובים ותלמוד תורה. וכך שנו חכמים במשנה: כל אחד ואחד מישראל חייב לומר בשבילי נברא העולם.

[ג] ולא יאמר האדם בלבו לעצמו אין העולם הבא, אלא תהו ובהו, לכן אלך בשרירות לבי, ואכל ואשתה ואהנה בעולם הזה, ואחר כך אלך מן העולם הזה. ואם הוא עושה כן, עליו הכתוב אומר אומר נבל בלבו אין אלהים (תהלים י"א). ואם הוא תלמיד חכם, חושף ממונו חכמה וכינה ¹ [דעה והשכל], ואם פנה את עצמו לדברים אחרים, עליו הכתוב אומר כי נבל נבלה ידבר (ישעיה לב ו').

[ד] וכן לא יראה אדם את הרבים בצער, ויאמר אלך בשרירות

משנת אליהו

הגדולים והחורבן והריסה ח"ו שיגרמו בהם אם לא יקיימום. (נפה"ח שער א' פרק כ"א, עיי"ש שהאריך). בשבילי נברא העולם - כלומר חשוב אני כעולם מלא, לא אטריד עצמי מן העולם בעבירה אחת. (רש"י סנהדרין ל"ז א'). ובא לעורר ביותר על גודל החיוב של כל אחד להתאמץ מאד בתורה ומצוות, שמאחר שכל העולם נברא בשבילי, ודאי חייב לעמול הרבה. [ג] אלא תהו ובהו - שאין שם שכל ועונש חס ושלום. (ישועות יעקב). בשרירות לבי - במראית לבי. (רש"י דברים כ"ט י"ח). חושך - לשון מניעה, כמו (בראשית כ"ב י"ב) ולא חשכת את בנך. (פי' הרע"ב כלים פ"א מ"ב). פינה את עצמו לדברים אחרים - שאינו אומר שאין עולם הבא, אבל הוא מדבר דברים מכוערים ודברי נבלה. כי נבל נבלה ידבר - וסוף הפסוק: להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר. ונראה שמפרש הכונה על התורה שנמשלה ללחם ומים, שעל ידי דבוריו המכוערים מפסיד התורה. (ועיי"ש בתרגום). [ד] וכן לא יראה וכי' - נראה שזה חלק מן החובה המוטלת על

ולכן לא יאמר אדם מי אני שאוכל לגדול בעשיית רצון ה', ואדברא כיון שהקב"ה מדבר עמו, הרי הוא צריך להשתדל להתעלות כאברהם יצחק ויעקב. יגיעו מעשי למעשי אבותי - כי אף בהיותנו בשפל המדרגה ביראת ה', מכל מקום נוילת המעין מנשמת אבותינו נמשך לנו, למסור נפשינו בעת השמד, והיינו יכולים להגיע עד גובה מקור קדושתנו שהם האבות, ולעבוד את ה' כאברהם יצחק ויעקב, ולכן אמר שחייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי. (מנוחה וקדושה, פתיחת הספר). בשביל מעשיהם הטובים ותלמוד תורה - וזו היתה גם כל ענין עבודתם של האבות, וכל הצדיקים הראשונים, שקיימו את התורה קודם נתינתה, כמו שדרשו חז"ל על פסוק מן הבהמה הטהורה וגו' (בראשית ד' ח') ואמרו מכאן שלמד נח תורה, ואמרו (יומא כ"ח ב') קיים אברהם אבינו את כל התורה. לא שהיו מצווים ועושים כך מצד הדין כו', רק מצד השגתם בטוהר שכלם התקונים הנוראים הנעשים בכל מצוה בהעולמות וכוחות העליונים ותחתונים, והפגמים

תנא דבי אליהו

שפה

חילופי גירסאות
(ג) המוסגר הוסיף בוד"ג
מגמלא מענית (דף י"א א').
(ד) כ"ה צמ"ר וד"ר. בוד"ג
הוסיף: אלא.

ציונים
מכאן אמרו חכמים - לעיל
פ"כ [ב]. במה קונה -
סא"ז פט"ז [ח] כל הענין
(ושם הוא משמיה דרבי
אליעזר בן יעקב), ועיין ספר
חסידים החדש סי'
תתרמ"ה.

בשרירות לבי, ואכל ואשתה ואהנה מן העולם הזה, ואם
הוא עושה כן, עליו הכתוב אומר והנה ששון ושמחה,
הרג בקר ושחט צאן אכל בשר ושתות יין, אכול ושתו
כי מחר נמות (שם כב יג). מה פתיב בתריה, ונגלה באוני
ה' צבאות, אם יכפר העון הזה לכם עד תמיתון (שם פסוק יד).
י(עד פאן מדת בינונים, אבל במדת הרשעים מה פתיב,
עליהם הכתוב אומר: אתיו אקחה יין ונסבאה שכר, והיה
כזה יום מחר גדול יתר מאד (שם נו יב). אחריו מה פתיב,
הצדיק אבד ואין איש שם על לב וגו' (שם נו א), מהו
הענין של אחריו, יבוא שלום ינוחו על משכבותם הלך
נכחו (שם פסוק ב).

[ה] מכאן אמרו חכמים: אפלו חכם מישראל שהוא כמשה
רבנו עליו השלום, שהיה אב לחכמים ואבי הנביאים, וחסיד
פאהרן אחיו, לא יאמר הריני פשמחה פביתי ושלום עליך
נפשי, אלא יצא מביתו ויהא עם הצבור בצער.

[ו] בפמה קונה אדם את אביו שבשמים ועולם הפא, הוי
אומר שהוא קונה להקדוש ברוך הוא במעשים טובים
ותלמוד תורה, והקדוש ברוך הוא מקנהו העולם הזה והעולם
הפא וימות בן דוד.

ואלו הן המעשים טובים שהאדם קונה להקדוש ברוך הוא,
והעולם

משנת אליהו

לב - מפני מה הוא מת, והוא כדי שלא יצטער
ברעה, לאחר שהיא גזירה מלפניו. (רש"י שם).
יבוא שלום - כן אמר הקב"ה יבוא הצדיק הזה
אל אבותיו בשלום ואל יראה ברעה. (רש"י ישעיה
נ"ז ב'). [ה] מכאן אמרו חכמים - מתוך
שלמדנו מן הפסוקים את גודל החובה להשתתף
בצער הצבור. [ו] במה קונה אדם - שב לענין
הראשון לפרש כיצד יהיה חביב בעיני הקב"ה.
את אביו שבשמים - רצה לומר שיהיה נקנה
כביכול לקב"ה, דהיינו שיהיה חביב לו מאד.

האדם להתאמץ בעשיית רצונו יתברך, שהוא
ישתתף עם הצבור בצרתם. ואוכל ואשתה -
ואינו משתף עצמו בצערם. (ישועות יעקב). והנה
ששון ושמחה - שם הנביא מתאונן על כך
שהקב"ה גזר אבל על חורבן ירושלים, והרשעים
אין שמים לבם. מדת בינונים - שיראים מן
המיתה, כמו שכתוב בהם "כי מחר נמות" (רש"י
תענית י"א א'). גדול יתר מאד - במאכל ובמשתה,
לפי שהם רשעים יותר, ואינם יראים אפילו מן
יום המיתה. (ישועות יעקב). ואין איש שם על

והעולם הבא מתוכם, מתוך אהבה ואהבה, ויראה, ומתוך רעות, ומתוך האמת והשלום, ומתוך שפל פרך, ומתוך ענוה, ומתוך רבוי ישיבה, ומעוט סחורה, ומתוך שמוש חכמים, ומתוך פלפול התלמידים, ומתוך לב טוב, ומתוך דרך ארץ, ומתוך לאו לאו והן הן.

[ז] למדנו מאבינו אברהם, שבתחלת מעשיו היה לו יראה מלפני הקדוש ברוך הוא, שנאמר אחר הדברים האלה וגו',

היה

יראה - במ"ר פט"ו י"ד, תנחו' לך לך סי' י"ט, בהעלותך סי' ט', ועיין ביאור ארוך בזה בספר נדחי ישראל לח"ח בהקדמה (הג"ה).

חילופי גירסאות

(ה) כ"ה נכ"ר, וענ"ז נד"ר, ועיין צנעור מה שחקר כאן. ונוד"ג הוסיף: ושלום. (וה"פ) דבמנחם משיב לה).

צייונים

מתוך אהבה כו' - עיין בביאור. ריבוי ישיבה ומיעוט סחורה - עמ"ש לעיל פ"ב [ט]. ומתוך לאו לאו - עיין כתובות פ' א' (רש"י ד"ה פריעת), ב"מ מ"ט א'. למדנו מאבינו אברהם - ילקוט לך לך רמז ע"ו כל הענין. היה לו

משנת אליהו

מתאספים יחד ועוסקים בכך, והיא דוגמת הגמרא שסידרו האמוראים. (רש"י ברכות מ"ב ב'). **פלפול התלמידים** - שיפלפלו לפניו ויחכמוהו. (ר"י אבות פ"ו מ"ד). **לב טוב** - זהו הסכלן שאינו קצר רוח, ומתרחק ממדת הכעס, ומשיב במענה רך, ואף כי יעשו לו דבר רע יסבלהו, ואין מר בפיהו, כי חכו ממתקים וכולו מחמדים. (רבינו יונה אבות פ"ב מ"ט). **ומתוך דרך ארץ** - הם המדות הטובות. (רבינו יונה שם פ"ג משנה י"ז). **ומתוך לאו לאו והן הן** - כלומר כשאתה מדבר הן או לאו קיים דברך והצדק אותם. (רש"י ב"מ מ"ט א'). [ז] **למדנו מאבינו אברהם** - בא עתה לפרש היכן מצינו אצל האבות הקדושים שעשו רצון השי"ת ביראה. **היה לו יראה מלפני הקב"ה** - היראה האמיתית שראוי לאיש החסיד שתהיה על פניו תמיד ולא תסור ממנו - חלקי היראה הזאת שתיים. הא'. הוא בהוה או עתיד. והב'. בעבר. בהוה, הוא שיהיה האדם ירא ודואג על מה שהוא עושה או על מה שהולך לעשותו, פן יהיה בו דבר או פן יכנס בו איזה דבר אשר לא לפי כבודו יתברך. בעבר, הוא שיהיה האדם חושב תמיד על מה שכבר עשה ויירא וידאג פן יצא מתחת ידיו איזה חטא בלא שידע כו'. ואברהם אחרי שיצא לעזור לבן אחיו לוט ששבו אותו, היה מתפחד ואומר שמא לא זכו מעשיו לגמרי. והוא מה שפירשו זכרונם לברכה (ב"ר פרשה מ"ד ד'): על הפסוק אל תירא

מתוך אהבה - שיהא אוהב את ישראל ואת התלמידי חכמים ביותר, ואת הקב"ה, כן מפרש לקמן פרק כ"ח [א]. **ואהבה** - הוא כעין אהבה, שיהא נוהג עם כל אחד כאילו הוא אחיו. **[ומתוך הרחמים]** - נראה ברור שנשמטו תיבות אלו כאן, שהרי בהמשך הפרקים מפרש באריכות את מה שאמר כאן, בפרק כ"ח מפרש "מתוך אהבה" כיצד, ובפרק כ"ט מפרש "מתוך הרחמים" כיצד, ובפרק ל"א מפרש "מתוך השלום" כיצד, ועוד שבסדר אליהו זוטא פרק ט"ז [ח] נשנה המאמר כאן, ושם מוזכר מפורש גם "מתוך הרחמים", והכונה שירחם על העניים ודלים ועל האלמנות ויתומים, כמו שמפרש לקמן פרק כ"ט. **והשלום** - שיעשה שלום בין כל אדם לחבירו ובין איש לאשתו, כן מפרש לקמן פרק ל"א [א]. **שפל ברכ** - ענוה. (רש"י תענית ט"ז א'). וצריך לומר שאינו מה שאמר בסמוך "ומתוך ענוה", שיש ענוה חיצונית במעשיו, וזהו שפל ברכ, ויש ענוה פנימית, וזה מה שאמר אחר כך מתוך ענוה. (ועיין מה שהובא לעיל פרק י"ח [לד]). **ריבוי ישיבה** - ששוקד ומתמיד ומעייין ומדקדק היטב בדברי תורה, ויושב לפני החכמים ללמוד דרך המעמיקים, איך על ידי החידוד יבקש האמת, שידון מהמפורש על הסתום. (תפא"י אבות פ"ב סי' נ"ט). **שמוש חכמים** - הוא הגמרא התלויה בסברא, שהיו נותנים לדברי משנה טעם, והיו

חילופי גירסאות
 (ו) ד"ר וילקוט ועי"ז כנ"ר:
 אין אומר אל תירא אלא
 כו'. וז"ל הגיה כלפנינו.
 (ז) כ"ה כנ"ר וד"ר. דוד"נ:
 ומשלו. (ח) כ"ה כנ"ר.
 בילקוט וז"ל ל' "שעליהם".
 (ט) כנ"ר: כמדומה [ל]מלך
 סדום שמא שכרו מבקש
 אברהם ליטול.

היה דבר ה' אל אברהם במחזה לאמר, אל תירא אברהם אנכי
 מגן לך (בראשית טו א), ו'אין אומרים לאדם אל תירא, אלא
 למי שהוא ירא שמים לאמתו.

[ח] 'משלו משל למה הדבר דומה, למלך שאמר לבנו:
 בני, צא והרג את כל הלסטים הללו, ולא תקח כלום מן
 הממון שלהם אם יפלו בידך, בדי שלא יאמרו לא יצא בן
 המלך להרג את הלסטים הללו אלא בשביל לקחת את
 הממון ששעליהם, מיד יצא והרג את כל הלסטים, בחזירתו
 יצא אביו לקראתו, ואמר לו: ברוך אתה בני, ותהא לך
 קרת רוח בעולם שלא נהנית מן ממונם כלום, עכשו בוא
 עמי ואתן לך כל כלי חמדה שבעולם ואבנים טובות
 ומרגליות מבית גגזים שלי. וכן לכך נדמה אברהם אבינו
 בשעה שיצא להרג את המלכים, ובחזירתו יצא מלך סדום
 לקראתו, והיה כמדומה למלך סדום שאברהם לא יחזיר
 לו כלום, והיה מבקש ואמר לו לאברהם: בבקשה ממך,
 תן לי הנפש, והרכש קח לך (שם יד כא). מיד, ויאמר אברהם
 אל מלך סדום הרמתי ידי אל ה' וגו', אם מחוט ועד שרוף
 געל, ואם אקח מכל אשר לך וגו' (שם כב-כג), כבר נשבעתי
 שלא אקח כלום מכל אשר לך, ואמר לו אברהם למלך
 סדום: שומה שבעולם, וכי לכסף ולזהב ולכל כלי חמדה
 שלך אני צריך? אני אשליך לפניך הכל לארץ, ותראה
 שלא נהנית מממוןך כלום, בלעדי רק אשר אכלו הנערים
 וגו' (שם פסוק כה). באותה שעה קדש אברהם את שמו של

הקדוש

משנת אליהו

אומרים לאדם אל תירא - רצה לומר שאין
 אומרים הבטחה גדולה כזו, אלא למי שהוא ירא
 שמים. ירא שמים לאמתו - מחמת גדולת
 הקב"ה ורוממותו. (ישועות יעקב). [ח] משלו
 משל למה"ד - דבר זה שאמר לו אל תירא
 והבטיחו טובה עצומה.

אברהם (בראשית ט"ו א'), לפי שהיה אברהם מתפחד
 ואומר בין כל האוכלוסין שהרגתי שמא היה
 ביניהם צדיק אחד, או ירא שמים אחד, לפיכך
 נאמר לו אל תירא אברהם, ואמרו בתנא דבי אליהו
 אין אומרים אל תירא אלא למי שהוא ירא שמים
 לאמתו. (מסילת ישרים פכ"ד עיי"ש באריכות). ואין

חילופי גירסאות

(י) נוסף מ"ר. (יא) כ"ה צמ"ר וילקוט. צמ"ר חז"ל: ועמד. (יב) צלקוט: הלילה. (יג) כ"ה צמ"ר וד"ר. צמ"ר: מן יעקב. (יד) צלקוט הנ"ל: שנאמר ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר וגו' (נרשט ל"ה ד). (טו) צמ"ר הנ"ל: שירא ישראל מאביהן שבשמים. (טז) כ"ה צמ"ר וד"ר, ונע"ז צלקוט. צמ"ר: הנ"ל: שהאמינו ישראל במצרים בהקב"ה נגאלו ממצרים ונקרע להם את הים, וכן יהיה לעתיד שיבא הקב"ה ויפדה כו'.

ציונים

שהאמינו ישראל - עיין שבת צ"ז א'. עתיד הקב"ה כו' - מכילתא בשלח פ"ו, תנחו' שם סי' י', שהש"ר פ"ד [ח] (ואי"צ שם להגהת המפרשים), ועיין בספר שם עולם בחתימת הספר.

הקדוש ברוך הוא, ועמד והחזיר את כל רכוש סדום ועמורה. מיד, אחר הדברים האלה (שם טו א') [אחר שהחזיר אברהם את כל רכוש סדום ועמורה], תיה דבר ה' אל אברהם במחזה וגו', שברך הרבה מאד (שם).

[ט] וכן למדנו מיצחק, שבתחלת מעשיו היה ירא שמים לאמתו, כי בן שבעים וחמש שנה היה יצחק בשעה שנכנס אברהם לבית עולמו, ואמר יצחק: אוי לי, שמא אין בי מעשים טובים כמו שהיה באבא, מה תהא עלי מלפני הקדוש ברוך הוא. מיד נתגלגלו רחמיו של הקדוש ברוך הוא עליו, וידבר עמו באותה י' שעה, שנאמר וירא אליו ה' בלילה ההוא וגו' (שם כו כד).

[י] וכן למדנו מיעקב, שבתחלת מעשיו היה לו יראה מלפני הקדוש ברוך הוא, י' שנאמר וירא ויאמר מה נזרא המקום הזה וגו' (שם כח י').

[יא] וכן למדנו מאבותינו הראשונים, שבתחלת מעשיהם היה להם יראה מלפני הקדוש ברוך הוא, שנאמר ויראו העם את ה' וגו' (שמות יד לא).

[יב] הא למדת, שבשכר היראה שיראו אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב מן הקדוש ברוך הוא, ובשכר האמונה שהאמינו ישראל בהקדוש ברוך הוא, עתיד הקדוש ברוך הוא שיבוא ויפדה את ישראל מפני אמות העולם, ויביא להם

משנת אליהו

הילקוט: שנאמר ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר וגו', ורצה לומר שירא מליהנות מעבודה זרה. (ישועות יעקב). [יב] הא למדת - היינו מן הפסוק שמביא להלן חולי וגוחי וגו'. שהאמינו ישראל בקב"ה - כמו שנאמר (שמות ה' ל"א): ויאמן העם. ועוד נאמר (שם ט"ו ל"א): ויאמינו בה' ובמשה עבדו. עתיד הקב"ה שיבא ויפדה את ישראל - שבזכות יראת האבות ואמונת בני ישראל במצרים יגאלו לעתיד. (ועיין ציונים).

[ט] כי בן שבעים וחמש שנה היה כו' - שהרי יצחק נולד לאברהם בהיותו בן מאה שנה [כמו שנאמר בבראשית כ"א ה'], ואברהם נכנס לבית עולמו בן מאה שבעים וחמש [כמו שנאמר שם כ"ה ז']. וירא אליו ה' וגו' - וסוף הפסוק: אל תירא כי אתך אנכי. ואין אומרים לאדם אל תירא אלא למי שהוא ירא שמים לאמתו, כמו שאמר לעיל. (ישועות יעקב). [י] וירא ויאמר מה נזרא וגו' - והיא יראת הרוממות. וגירסת

תנא דבי אליהו

שפמ

חילופי גירסאות
(יו) כ"ה כנ"ה, וכע"ז כד"ה.
כז"נ סג"ס: מאי והוכן
והניחה שם על מכונתה,
אלא זה הפסוק מחזיר וקאי
על המשכן שהוא נגזר
במקומו.

צייונים
מניחין אותן בבבל כו' -
עיין סא"ז פרק י"ט [ז],
ורש"י תהלים קי"ח י"ח.
ולמה נקרא שמה שנער -
בירו' ברכות פ"ד ה"א,
ובבב"ר פל"ז ה' מפרש
בע"א. וכן הארון כו' -
יומא נ"ב ב' [ועיין תוס'
ישנים שם], הוריות י"ב ב',
כריתות ה' ב', תוספ' יומא
פ"ב ה"ג, סוטה פ"ג ה"ב,
יר' שקלים פ"ו ה"א, סוטה
פ"ח ה"ג, אדר"ג פרק מ"א
י"ב, במ"ד פרשה ט"ו י',
תנחו' בהעלותך סי' ו',
מדרש כלים מ"א (אוה"מ
עמ' ר"ס). ומקלו של
אהרן - סא"ז פרק כ"א [ג]
וש"נ. רצנצנת המן -
בעה"ט שמות ט"ז ל"ב.
כדי שיאמר להם ירמיה -
מכילתא בשלח (ויסע) פ"ה,
מכילתא דרשב"י ס"פ
בשלח, תנחו' שם סי' כ"א.

לָהֶם יָמוּת בֶּן דָּוִד וַיָּמוּת גְּאֻלְתָּנּוּ, שְׁנֵאמַר חוֹלִי וְגֹחִי בַת
צִיּוֹן פִּיּוּלְדָּה וְגו', וּבָאֵת עַד בָּבֶל שָׁם תִּנְצֹלִי, שָׁם יִגְאָלְךָ ה'
מִכַּף אֲבִיךָ (מִכָּה ד י). וְכָל עֲוֹנוֹתֶיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל מִנִּיחִין אוֹתָן
בְּבָבֶל, וְעוֹלִים בְּשָׁהֶם מְהוּרִים לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵאמַר וְאִשָּׁא
עֵינַי וְאֶרָא וְהִנֵּה שְׂתִים נָשִׁים יוֹצְאוֹת וְגו', וְתִשְׁנֶה אֶת הָאִיפָה
בֵּין הָאֶרֶץ וּבֵין הַשָּׁמַיִם, וְאָמַר אֶל הַמַּלְאָךְ הַדָּבָר בִּי אָנֹה
הַמָּה מוֹלְכוֹת אֶת הָאִיפָה, וַיֹּאמֶר אֵלֵי לְבָנוֹת לָהּ בֵּית בְּאֶרֶץ
שְׁנֵעַר וְהוֹכֵן וְהִנִּיחָה שָׁם וְגו' (וְכָתִיב ה ט"א). וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמָה
שְׁנֵעַר, שְׁמֹנְעֶרֶת כָּל הָעוֹנוֹת מַעֲלֶיהָ, לְכָךְ נֹאמַר לְבָנוֹת לָהּ
בֵּית בְּאֶרֶץ שְׁנֵעַר.

[יג] "וְהוֹכֵן וְהִנִּיחָה שָׁם עַל מִכְנֶתֶה (שם), מַחְזִיר אֶת הַמִּשְׁכָּן
לְמִקְוָמוֹ, וְכֵן הָאָרוֹן עִם הַלְּוִיִּם שֶׁבָּתוּכוֹ, וְאַרְגָּזוֹ שֶׁשְּׁלַחוּ
פְּלִשְׁתִּים דֹּרוֹן לְהַקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא, וּמִקְלֹוֹ שֶׁל אֶהֱרֹן,
וְצִלְוֹחִית שֶׁל שְׁמֹן הַמִּשְׁחָה, וְצִנְצֶנֶת הַמֶּן, שְׁנֵאמַר וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל אֶהֱרֹן קַח צִנְצֶנֶת אַחַת וְתֵן שָׁמָּה מְלֵא הָעֶמֶר
מִן וְגו', וַיִּנִּיחָהוּ אֶהֱרֹן לִפְנֵי הָעֶדֶת לְמִשְׁמֶרֶת (שְׁמוֹת טו לג"ד),
כְּדִי שְׁיֹאמַר לָהֶם יְרֵמְיָהוּ הַנָּבִיא: זֶה הַמֶּן שֶׁהֶאֱכִלְתִּי אֶת
יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר.

ארון

משנת אליהו

[יג] **מחזיר את המשכן** - ולפי זה מתפרש סוף
הפסוק "והוכן והניחה שם על מכונתה" שאחר
שהרע שבעולם יסתלק, ישוב המשכן על מכונו.
כדי שיאמר להם ירמיהו הנביא - בא לפרש
טעם הדבר מדוע נגנזו דוקא דברים אלו, ואמר
שצנצנת המן נגנזה כדי שיוכל ירמיה להוכיח
בזה את ישראל. **זה המן כו'** - בימי ירמיהו
כשהיה מוכיחם למה אין אתם עוסקים בתורה,
והם אומרים אם נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה
מהיכן נתפרנס, הוציא להם צנצנת המן אמר
להם הדור אתם ראו (ירמיה ב' ל"א), בזה נתפרנסו
אבותיכם, הרבה שלוחין יש לו למקום להכין
מזון ליראיו. (רש"י שמות ט"ז ל"ב).

חולי - לשון חלחלה. (רש"י). ונראה שמכאן
לומד שהוא בזכות היראה יגאלו, שהיראה מביאה
חלחלה. **וגוחי** - כרעי ושחי על גחונך. (רש"י).
ונראה שמזה לומד שיגאלו בזכות האמונה, שרצה
לומר שיקבלו עול מלכות שמים שלימה, ונמשל
לכריעה ושחייה על הגחון. ואף על פי שבפסוק
זה לא נאמר שהוא בזכות אמונת ויראת האבות,
אולם מאחר שמצינו אצלם דברים אלו כמו
שאמר לעיל, יש לנו לפרש שעליהם הפסוק
אמור, כן נראה לפרש הדרשה מפסוק זה.
ותישנה את האיפה - ולפני כן נאמר: ויאמר
זאת הרשעה וישלך אותה אל תוך האיפה, הרי
שהאיפה כוללת הרשע שבעולם, והם כל העונות.

אָרֹן וְלוֹחֹת בְּתוֹכּוֹ כִּיצַד, שְׁנֵאֲמַר אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דְּבַר
ה' אֶל כָּל קְהִלָּתְכֶם בְּהָר מְתוֹךְ הָאֵשׁ וְגו' (דברים ה יט), אָמַר
לָהֶם: אֵלֶּה הַדְּבָרִים הֵן עֲשֵׂת הַדְּבָרוֹת שְׁדַּבַּרְתִּי
עִמָּכֶם בְּסִינִי.

[יד] וּמִפְּנֵי מָה נִטְמָן הַמִּשְׁכָּן עַד הַיּוֹם הַזֶּה, מִפְּנֵי שְׁעֵשְׂאוֹהוּ
הַכְּשָׁרִים בְּגִדְבוֹת לָבָם, וְקִשָּׁה לִפְנֵי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַפְסִיק
כָּל מָה שְׁעֵשׂוּ הַכְּשָׁרִים בְּגִדְבוֹת לָבָם, וְלַעֲתִיד יָבֹא הַקְדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא וְיִשְׁרָה בְּתוֹכּוֹ בְּמִדָּה הָרִאשׁוֹנָה, שְׁנֵאֲמַר עוֹרֵי צִפּוֹן
וּבֹאֵי תִימָן וְגו', בָּאתִי לִגְנִי אַחֲתִי כָּלָה, אֲרִיתִי מוֹרֵי עֵם
בְּשָׁמִי וְגו' (שה"ש ד טו). "אֲחֹתִי כָּלָה - זֶה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל. אֲרִיתִי
מוֹרֵי עֵם בְּשָׁמִי - אֵלֹה תוֹרָה נְבִיאִים וְכַתּוּבִים. אֲכַלְתִּי יַעֲרֵי
עֵם דְּבָשִׁי - אֵלֹה מְדַרְשׁ הַלְכוֹת וְאַגְדוֹת. שְׁתִּיתִי יַיִן עִם
חֻלְבִּי - אֵלֹה מַעֲשִׂים טוֹבִים שְׁחַכְמֵי יִשְׂרָאֵל מְצַפִּין לָהֶם.
וְאַחֵר כֶּךָ אֲכָלוּ רַעִים שְׁתּוֹ וְשִׁכְרוּ דוֹדִים (שם).

אלו תנ"ך - עיין לעיל פ"ג [כה] ושי"ג. אלו מעשים טובים - עיין לעיל פרק י"ח [יד-טו].

משנת אליהו

שיכנה לעתיד, ואין זה המשכן. ונראה לפרש
שהנה בבית ראשון ובבית שני היה שלש נדבכי
אבנים ושורה אחת מעץ (כמבואר ברי"ה ד' א'),
וכך יהיה גם בבית השלישי לעתיד לבא, ואותם
שורות העץ יהיו מקרשי המשכן, וזהו שאמר
שהקב"ה ישרה בתוכו. (שמעתי בשם הגר"ח
קנייבסקי שליט"א, ועיין בהגר"א יחזקאל פרק מ"א
פסוק ט"ז, והוא מנכד הגר"א). **כמדה הראשונה**
- כימים הראשונים. (ישועות יעקב). **באתי**
לגני - מפרש מה שאמר "גני" הידוע, שזה
אמור על המשכן שהיה מקום השראת השכינה
בתחלה. **אחותי כלה זו כנסת ישראל** -
שישרה עמהם יחד בחיבה גדולה. **אלו תורה**
נביאים וכתובים - שיגלה סודן של המקראות.
אלו מעשים טובים - שיהיה סיוע גדול לעשות
מעשים טובים. **ושכרו דודים** - פירוש
שיתענגו עליו יתברך.

חילופי גירסאות

(יח) כ"ה נס"ר וד"ר. נוד"ץ
הוסף: באתי לגני אלו בתי
כנסיות ובתי מדרשות.

ציונים

נטמן המשכן - סוטה ט'
א', תוספ' שם פי"ג ה"א,
מדרש אגדה ומדרש לקח
טוב שמות ל"ט מ"ג, ועיין
ב"ר פמ"ב ב', מדרש מסכת
כלים שם, בתי מדרשות
ח"ב (עמ' קט"ו), רש"י
מלכים א' ח' ד', דעת זקנים
מבעהתוס' שמות כ"ז ט"ו,
הגהות הרד"ל לויק"ר פי"א
(כ), הגהות הרש"ש לבמ"ד
פי"ג (י"ז), ובפתחי לאסתר
רבה סוסי"א, פס"ר פ"ה
ח'. שעשו הכשרים - עיין
רש"י כתובות ה' א' (ד"ה
מקדש), ובמהרש"א שם.
ולעתיד יבא כו' - עיין יומא
ע"ב א' ורש"י שם. באתי
לגני וגו' - עיין סדר עולם
רבה פ"ז, במ"ר פי"ג ב',
תנחו' נשא סי' כ' (ובכולהו
מפרש לה על המשכן).

כיצד - כמו "מנין" (עיין פי' הרע"ב סוטה פ"ז
מ"ג). **אלה הדברים הן** - שזהו הטעם
שציונה התורה לגנוז הארון, שלעולם אפשר
לומר אלה עשרת הדברות שדיברתי עמכם
בסיני. [והנה לא הביא מקור מהפסוקים כי אם
על המשכן וצנצנת המן והארון, אבל על שאר
הדברים לא פירש, יען הדבר מפורש בפסוק,
שאצל מקלו של אהרן נאמר (במדבר י"ז כ"ה):
למשמרת לאות לבני מרי ותכל תלונותם מעלי.
ובצלוחית של שמן המשחה נאמר (שמות ל'
ל"א): שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם.
וארגו ששלחו פלשתים הוא כחלק מן הארון.
(עיין ב"ב י"ד א' ב').] **[יד] נטמן המשכן** -
שהמשכן נגנו תחת מחילות המקדש. (סוטה ט'
א'). **ולעתיד יבא הקב"ה וישרה בתוכו**
כמדה הראשונה - המאמר פלא, שהרי
ביחזקאל (מ"ב) מבואר צורת הבית השלישי

תנא דבי אליהו

שנא

פרק כו

חילופי גירסאות

(א) נוסף מ"ר. (ב) כ"ה נכ"ר וד"ר. צד"צ הוסיף: הזאת. (ג) נוסף מ"ר וילקוט (ואסתמן רמז תמ"ל). (ד) כ"ה נכ"ר, וכע"ז צד"ר וילקוט. צד"צ הגיה: וקראתי אתכם אלהים, והשויתי את שמכם לשמי הגדול, וקראתי אתכם אחי ורעי, אני הוא עד שלא נברא העולם, ואני הוא שנברא העולם, אני הוא בעוה"ז, ואני הוא בעוה"ב, אני אמית ואחיה, מחצתי ואני ארפא. שנאמר למען תדעו וגו', ונאמר הלא אני ה' וגו', ונאמר כי אנכי אל וגו'.

ציורים

ברוך המקום - עמש"נ
בפרק כ"ב [א], ופרק כ"ה [א].
תשע מאות ושבעים וארבעה דורות - עמש"נ
לעיל פרק ב' [ג].
היום כו' - עמש"נ לעיל
פרק י"ג [ב]. וקראתי אתכם אלהים - עמש"נ
לעיל פרק ו' [ד].

[א] דָּבָר אַחֵר, וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאַמֵּר, אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ (שְׁמוֹת כ א-ב). בְּרוּךְ הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא, שֶׁבָּחָר בָּהֶן בְּיִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מִכָּכָל הַגּוֹיִים, * [וּמִכָּל מַעֲשֵׂה יָדָיו שֶׁבָּרָא בְּעוֹלָם], וְקָנָה אוֹתָם קִנְיָן גָּמוּר, וְקָרָא אוֹתָם בָּנִים וְעֲבָדִים לְשֵׁמוֹ, לַפְעָמִים הוּא מְדַבֵּר עִמָּהֶם בְּלִשׁוֹן רַבִּים, וְלַפְעָמִים הוּא מְדַבֵּר עִמָּהֶם בְּלִשׁוֹן יַחֲדִיד. וְכָל כֵּךְ לָמָּה? בְּשִׁבְלֵי הָאֱהָבָה שֶׁהוּא אוֹהֵב אֶת יִשְׂרָאֵל, וּמִשְׁמַחָה שֶׁשִּׂמַּח בָּהֶם.

[ב] וְכֵךְ אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: בְּנִי, אֲנִי הוּא שִׁישְׁבֹתִי תִשַׁע מֵאוֹת וְשִׁבְעִים וְאַרְבָּעָה דוֹרוֹת קִדְּם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם עַד שֶׁדִּרְשָׁתִּי וְחִקְרָתִי וְצִרְפָּתִי וּבִחַנְתִּי אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה. וּמֵיוֹם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם עַד אוֹתָהּ שָׁעָה אֲנִי יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא הַכְּבוֹד שְׁלִי, שְׁלִישׁ הַיּוֹם אֲנִי קוֹרָא וְשׁוֹנָה, וְשְׁלִישׁ הַיּוֹם אֲנִי דִין אֶת כָּל הָעוֹלָם כָּלוּ, וְשְׁלִישׁ הַיּוֹם אֲנִי עוֹשֶׂה צְדָקָה וְזֶן וּמַפְרִינִם וּמַכְלִיכִל אֶת כָּל הָעוֹלָם וְאֶת כָּל מַעֲשֵׂי יָדַי. * [אֲנִי הוּא שֶׁהִנַּחְתִּי תִשַׁע מֵאוֹת וְשִׁבְעִים וְאַרְבָּעָה דוֹרוֹת קִדְּם שֶׁיִּבְרָא הָעוֹלָם, וּבִאֲתִי וְנִדְּבַקְתִּי בָכֶם]. אֲנִי הוּא שֶׁהִנַּחְתִּי אֶת כָּל שִׁבְעִים לְשׁוֹנוֹת שֶׁבְּאַרְץ וּבִאֲתִי וְנִדְּבַקְתִּי בָכֶם. * אֲנִי הוּא שֶׁנֶּאֱמַר בִּי (אֵי ה') [אֲנֹכִי אֵל] וְאִין עוֹד אֱלֹהִים וְאַפִּס כְּמוֹנִי (יִשְׁעִיָּה מו ט), וְקִרְאֹתִי אֶתְכֶם אֱלֹהִים, בָּנִים, וְעֲבָדִים. אֲנִי הוּא

משנת אליהו

אתכם אחי ורעי, שכל זה הוא ביטוי לגילוי אלהותו על ישראל. תשע מאות כו' - שתשע מאות שבעים וארבעה דורות הקב"ה קימט כדי שיבואו ישראל ויתן להם התורה, וכדלעיל פרק ב' [ג]. אנכי אל וגו' - רצה לומר הגם שהקב"ה הוא האלוה היחיד, הכתיר בתואר זה אף את ישראל, ואף ייחס את ישראל אליו כבנים ועבדים. וקראתי אתכם אלהים - זהו ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים (בראשית א' כז), כי בצלם אלהים עשה את האדם (שם ט' ו'), שכמו

פרק כו: [א] ברוך המקום ברוך הוא - כל זה נתבאר בראש פרק העבר. [ב] וכך אמר הקב"ה לישראל - נראה שבא לפרש כל הפסוק: "אנכי ה' אלקיך וגו'". ותחלה מפרש תיבת "אנכי" שבא לומר לישראל אנכי שישבתי תשע מאות שבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם וכו', ואנכי מברית העולם שליש היום קורא ושונה וכו'. אני הוא שהנחתי - נראה שכאן מפרש תיבות "ה' אלקיך" שבאתי ונדבקתי בכם, וקראתי אתכם אלהים, והשויתי את שמכם לשמי, וקראתי

שצב

סדר אליהו רבא, פרק כו [ב-ד]

הוא שְׁנַאֲמַר בִּי לְפָנַי לֹא נֹצֵר אֶל וְאַחֲרֵי לֹא יִהְיֶה (שם מג י'), וְקִרְאֲתִי אֶתְכֶם אֲחִים וְרָעִים. אֲנִי הוּא שְׁנַאֲמַר בִּי אֶל צָדִיק וּמוֹשִׁיעַ אֵין זִלְתִּי (שם מה כא), וְהַשְׁוִיֹּתִי שְׁמַכֶּם לְשָׁמִי הַגָּדוֹל. אֲנִי הוּא עַד שְׁלֹא נִבְרָא הָעוֹלָם, וְאֲנִי הוּא מְשַׁנְבְּרָא הָעוֹלָם. אֲנִי הוּא בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְאֲנִי הוּא בְּעוֹלָם הַבָּא. אֲנִי אֲמִית וְאַחִיָּה, ^ה[מְחַצְתִּי וְאֲנִי אֶרְפָּא].

[ג] ^י[דָּבָר אַחֵר, אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ (שמות כ ב), אֵין אֲנֹכִי אֱלֹא לְשׁוֹן נוֹטְרִיקוֹן, ^י(ד"א) אֶל תִּקְרִי אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ, אֱלֹא אֲנִי נִפְשִׁי בְּתַבִּית יְהִיבִית].

[ד] דָּבָר אַחֵר, אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ, מְלִמֵּד שְׁנִסְתַּפֵּל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָם בְּלֹא מִתְחַלֵּת הָעוֹלָם וְעַד סוֹף הָעוֹלָם, וְצִפָּה בְּעֶשְׂרֶה בְּנֵי אָדָם שֶׁבָּעֲטוּ בּוֹ, וְאֵלּוּ הֵן: מִיכָה, יִרְבֵּעָם, בֶּן הַיִּשְׂרָאֵלִית, מְקוֹשֵׁשׁ, אֲבִשָּׁלוּם, יוֹאָב, ^השְׁמִשׁוֹן, עֶכְזָן, עֲדִי נְבוֹת, אַחָאָב. אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ (שם) – בָּעֵט מִיכָה. לֹא יִהְיֶה

קד

הילופי גירסאות

ה) נוסף מילקוט. ועין בהערה הקודמת. ו) נוסף מ"כ. ז) נ"י ט"ס. ח) צילקוט הגי': זמרי.

צייונים

אחים ורעים - עיין מש"נ לעיל פי"ח [ק"ג]. והשווית שמכם - עמש"נ לעיל פרק כ' [טו]. אני הוא עד שלא נברא וכו' - לעיל סוף פרק כ"א, פרד"א פל"ד. אני אמית ואחיה - הוא לה"כ דברים ל"ב ל"ט. [אנא נפשי - שבת ק"ה א', פס"ר פכ"א י"ב, מדרש עשרת הדברות (אוה"מ עמ' ת"ג), לקח טוב שמות כ' ב']. וצפה בעשרה בני אדם שבעטו - פס"ר פרשה כ"א ט"ו, מדרש פסיקתא חדתא (אוה"מ עמ' ת"צ), דעת זקנים מבעה תוס' שמות כ' ב'. בעט מיכה - שופטים י"ז ד' ה'.

משנת אליהו

שמכם לשמי הגדול - נראה שזה דבר נפרד ממה שאמר תחלה וקראתי אתכם אלהים, ורצה לומר שגם שיתף שמו בשם ישראל. אני הוא עד שלא נברא העולם - נראה שכאן מפרש תיבות "אשר הוצאתיך מארץ מצרים", שאומר להם שמתוך ההתבוננות על שהוציאם ממצרים יבואו להכיר שהוא קודם שנברא העולם, והוא משנברא העולם וכו', כמו שמבאר והולך. [ג] אנא נפשי - אני בעצמי. (רש"י שבת ק"ה א'). כתבית יהבית - שהקב"ה בעצמו נתן את התורה כתובה. (מהרש"א שם). [ד] אנכי ה' אלהיך מלמד שנסתכל וכו' - מפרש מה שאמר אנכי ה', כלומר אנכי היודע מעתה מה שעתיד להיות לבסוף, שיהיו עשרה בני אדם שיבעטו בעשרת הדברות. שבעטו בו - שידעו מחומר האיסור, ובכל זאת עברו. אנכי ה' אלהיך בעט מיכה - שיצא ממצרים (כמבואר בסנהדרין ק"ג ב') והכיר ביכולת השי"ת וגדלו, ובכל זאת עשה פסל ומסכה.

שהוא יתברך שמו הוא האלהים, בעל הכחות הנמצאים בכל העולמות כולם, ומסדרם ומנהיגם בכל רגע כרצונו, כן השליט רצונו יתברך את האדם שיהא הוא הפותח והסוגר של כמה אלפי רבואות כחות ועולמות, על פי כל פרטי סדרי הנהגותיו בכל ענייניו בכל עת ורגע ממש, כפי שרשו העליון של מעשיו ודבוריו ומחשבותיו כאילו הוא גם כן הבעל כח שלהם כביכול. (נפש החיים שער א' פ"ג). שנאמר בי לפני לא נוצר אל כו' - רצה לומר שהגם שהוא יתברך נעלה ומרומם מאד, השווה אליו את בני ישראל במה שקראם אחים ורעים. לפני לא נוצר אל וגו' - גם מפסוק זה כונתו להוכיח על דרך הנ"ל, שהגם שהקב"ה הוא יחיד בתכלית, שאין לפניו ואחריו, בכל זאת ייחס את ישראל אליו כאחים ורעים. וקראתי אתכם אחים ורעים - כמו שנאמר (תהלים קכ"ח): למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך. (לעיל פרק י"ח [ק"ה]). והשווית

תנא דבי אליהו

שצג

חילופי גירסאות
(ט) צ"ל וד"ר: זכור ושמו
בעט מקושש. (י) צילקוט
הג"ר: זמרי. (יא) צ"ל
וד"ר הג"ר: עברתם עליו אכן
וגו'. וכן לקמן צולס ל"י שס
עכשיו שעברתם נתקיים",
וד"ר הגיה כלפניו.

ציונים

בעט ירבעם - מלכים א' י"ב
כ"ח-ל"ג. לא תשא כו' -
עיין בבואר, ועיין אריכות
בענין זה בבואר הר"י
פרלא לסהמ"צ לרס"ג עשה
א'. בעט בן הישראלית -
ויקרא כ"ד י"א. בעט
מקושש - במדבר ט"ו ל"ב.
בעט אבשלום - מלכים ב'
ט"ו ואילך. בעט יואב -
שמואל ב' ג' כ"ז, שם כ'
ט'. בעט שמשון - שופטים
י"ד, שם ט"ז א', שם פסוק

ה'. [בעט זמרי - במדבר כ"ה ו', י"ד]. בעט עכן - יהושע ד' א'. בעטו עדי נבות - מלכים א' כ"א י"ג. בעט אחאב - שם פסוק ב'.
דבר אחר אנכי ה' - כל הענין (בש"נ מעט) במדרש פסיקתא חדתא (אוה"מ עמ' תצ"א), ובמדרש חדש פרשת יתרו (עמ' רמ"ג). נתקיים
בכם אני אמרתי - סא"ז פ"ד [ה].

משנת אליהו

אחרת: בעט זמרי - שבא על כזבי בת צור.
לא תגנוב בעט עכן - שגנוב ממון יריחו
שהחרימוהו לה'. [ובסנהדרין (פ"ו א') ובמכילתא
אמרו שלא תגנוב האמור כאן מדובר בגנוב
נפשות, (וגם בהמשך הפרק (ס"י כ"ט) מפרש התדב"א
כן, שאמר: כאילו גנוב נפשות כו'). ובכל זאת בלאו
זה נרמז אף איסור גניבת ממון, כמבואר
בירושלמי ברכות (פ"א ה"ה, מובא במשנ"ב ס"י ס"א)
שעשרת הדברות נרמזו בקריאת שמע ואיסור לא
תגנוב נרמז ב"ואספת דגנך", ולא דגן חבירך,
הרי שגם גניבת ממון אמורה כאן, וכן כתב
בספורנו (שמות כ' י"ג): בכלל גניבה - גניבת
נפשות וגניבת ממון וגניבת דעת הבריות, אף על
פי שעיקר האזהרה על גניבת נפשות, עכ"ל].
בעטו עדי נבות - שהעידוהו בשקר שקילל השם
ואת המלך. **בעט אחאב** - שחמד חלקת השדה
של נבות. [ה] **אני אמרתי אלהים אתם** -
שתהיו חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמים.
(סא"ז פרק ד' [ה]). **שעברתם עליו** - כמה שעשו
את העגל. (שם).

לך אלהים אחרים (שם פסוק ג) - **בעט ירבעם**. **לא תשא את**
שם ה' אלהיך לשוא (שם פסוק ז) - **בעט בן הישראלית**. **זכור**
את יום השבת לקדשו (שם פסוק ח) - **בעט מקושש**. **בבד**
את אביך ואת אמך (שם פסוק יב) - **בעט אבשלום**. **לא תרצח**
(שם פסוק יג) - **בעט יואב**. **לא תנאף** (שם) - **בעט שמשון**.
לא תגנב (שם) - **בעט עכן**. **לא תענה** (שם) - **בעטו עדי**
נבות. **לא תחמד** (שם פסוק יד) - **בעט אחאב**.
[ה] **דבר אחר**, **אנכי ה' אלהיך**, **אמר הקדוש ברוך הוא**
לישראל אם קימתם אתם אותו, נתקיים בכם אני אמרתי
אלהים אתם וגו' (תהלים פב ו). **"עכשו שעברתם עליו, נתקיים**
בכם אכן באדם תמותון (שם פסוק ז).

לא

בעט ירבעם - שעשה עגלים לעבודה זרה. **לא**
תשא בעט בן הישראלית - שמאחר שאסור
להזכיר השם בחינם, כל שכן שאסור לקללו, וכן
הישראלית גידף את השם. (זית רענן). [וצ"ע
מתמורה (ד' א') ששם מבואר שהאיסור להזכיר
שם שמים לבטלה הוא מאת ה' אלקיך תירא,
ולא מלא תשא, ורק לענין ברכה לבטלה אמרו
בברכות (ל"ג א') שעובר בלא תשא, ודעת הרמב"ם
שהוא איסור תורה, וחמור מאיסור הזכרת שם
שמים לבטלה, כמו שכתב הגרע"א בתשובה (ס"י
כ"ה), ודעת התוס' שהוא רק דרבנן, והפסוק אינו
אלא אסמכתא, עכ"פ במזכיר שם שמים לבטלה
בפשטות אין לא תשא, ועיין ציונים]. **בעט**
מקושש - יש אומרים שחילל השבת כמה
שהעביר ד' אמות ברשות הרכים, ויש אומרים
שתלש מהמחומר, ויש אומרים שעומר העצים.
(שבת צ"ו ב'). **בעט אבשלום** - שמרד באביו
וביקש להורגו. **בעט יואב** - שהרג את אבנר
בן נר ואת עמשא בן יתר. **בעט שמשון** -
שלקח בת אל נכר לאשה. (ישועות יעקב). וגו'

שִׁצֵד

סדר אליהו רבא, פרק כו [ו-יא]

חילופי גירסאות

(יב) כ"ה במ"ד, וכע"ז בד"ר וילקוט. צוד"ג הניח: וחרה אף ה' בכם (דברים יא יז). (יג) בילקוט הגי': זכור ושמו.

[ו] **לֹא יִהְיֶה לָךְ, אִם קִימַתָּם אִתָּם אוֹתוֹ, נִתְקַיֵּם בָּכֶם וּפְנִיתִי אֲלֵיכֶם וְהִפְרִיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבִּיתִי אֶתְכֶם, וְהִקִּימְתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם** (ויקרא כו ט). **עֲכָשׂוּ שְׁעִבְרַתֶּם עָלָיו, נִתְקַיֵּם בָּכֶם וְנִתַּתִּי פָנַי בָּכֶם וְנִגְפֹתֶם לִפְנֵי אֲבִיכֶם** (שם פסוק יז).

[ז] **לֹא תִשָּׂא, אִם קִימַתָּם אִתָּם אוֹתוֹ, נִתְקַיֵּם בָּכֶם וְנִשְׁפַּע ה' בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֲזוֹ, אִם אָתָּן אֶת דָּגְגֶנְךָ עוֹד מֵאֲכָל לֹאֲבִיךָ וְגו'** (ישעיה סב ח). **עֲכָשׂוּ שְׁעִבְרַתֶּם עָלָיו, נִתְקַיֵּם בָּכֶם וְיִיחַר אָף ה' בְּיוֹם הַהוּא וְיִשְׁבַּע לֵאמֹר** (במדבר לב י).

[ח] **"זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ, אִם קִימַתָּם אִתָּם אוֹתוֹ, נִתְקַיֵּם בָּכֶם אִם תִּתְעַנֵּג עַל ה' וְגו'** (ישעיה נח יד). **עֲכָשׂוּ שְׁעִבְרַתֶּם עָלָיו, נִתְקַיֵּם בָּכֶם אִם תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת שַׁבְּתוֹתֶיהָ וְגו'** (ויקרא כו לד).

[ט] **כִּפְדֹּר אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ וְגו', אִם קִימַתָּם אִתָּם אוֹתוֹ, נִתְקַיֵּם בָּכֶם וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקָךָ** (ישעיה סב ב). **עֲכָשׂוּ שְׁעִבְרַתֶּם עָלָיו, נִתְקַיֵּם בָּכֶם לִבְנֵי אֲבוֹת יֵאָכְלוּ בָנִים וְגו'** (יחזקאל ה י).

[י] **לֹא תִרְצַח, אִם קִימַתָּם אִתָּם אוֹתוֹ, נִתְקַיֵּם בָּכֶם וְחָרַב לֹא תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם** (ויקרא כו ו). **עֲכָשׂוּ שְׁעִבְרַתֶּם עָלָיו, נִתְקַיֵּם בָּכֶם וְהִרִיקְתִּי אַחֲרֵיכֶם חֶרֶב וְגו'** (שם פסוק לג).

[יא] **לֹא תִנָּאֵף, אִם קִימַתָּם אִתָּם אוֹתוֹ, נִתְקַיֵּם בָּכֶם אִם תִּשְׁמַח בְּתוֹלָה בְּמַחֹל, וּבַחֲרִים וּזְקָנִים יִחַדּוּ** (ירמיה לא יב). **עֲכָשׂוּ שְׁעִבְרַתֶּם עָלָיו, נִתְקַיֵּם בָּכֶם לֹא אֶפְקוֹד עַל בְּנוֹתֵיכֶם כִּי תִזְנֶינָה, וְעַל בָּלוֹתֵיכֶם כִּי תִנָּאֲפֶנָּה וְגו'** (הושע ד יד).

לא

משנת אליהו

לכבוד עצמו הוא מזהיר, וכיון שאמר כבוד את אביך הודו שהכל הוא אמת, ואם כן בעת שמקיימים מצות כבוד אב ואם מודים הגוים על כל המצוות שהם אמת, ומגיע לישראל שכר עבור כך, וזהו וראו גוים צדקך - שבצדק מקבלים שכר. [יא] **אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדיו** - שיוכו לשמחה, רק אם לא יהיה חס ושלום תערוכת בשמחה, אלא הבתולה מחוללת לבדה, והבחורים וזקנים לבדם.

[ו] **ופנתי אליכם וגו'** - פירוש שיראה פניו לברכה. [ח] **אז תתענג על ה'** - שפסוק זה נאמר על שומרי שבת כהלכה. **תרצה הארץ את שבתותיה** - במקומות רבים (שבת ל"ג א' ועוד הרבה) פירשו פסוק זה על שמירת הארץ בשנה השביעית, וכאן מפרש הפסוק על שמירת השבת. (זית רענן). [ט] **נתקיים בכם וראו גוים צדקך** - אולי אפשר לפרש על פי האמור בקדושין (ל"א א'), שבחמשה דברות הראשונות אמרו הגוים

תנא דבי אליהו

שצה

חילופי גירסאות
(יד) כ"ה נמי"ר וד"ה. מוד"נ:
ואין.

ציונים

דבר אחר אנכי ה' אלקיך -
כל הענין במכילתא בשלח
[הקדמה], ובמכילתא
דרשב"י ר"פ בשלח,
ובילקוט רמז רע"ז, ועיין
מדרש פסיקתא חדתא
(אוה"מ עמ' תפ"ט). קיימו
יעקב - עיין לעיל פרק ו'
[יט], ופרק כ"ה [י], ובסא"ז
פ"ד [נ]. לא תשא קיימו
יוסף - במ"ר פ"ד ו'. זכור
את יום השבת קיימו יוסף
- תנחו' נשא סי' כ"ח, ב"ר
פרשה צ"ב ד', מדרש אגדה
בראשית מ"ג ט"ז.

[יב] לא תגנב, אם קנימתם אתם אותו, נתקנים בכם ואכלתם את כל העמים (דברים ז טו). עכשו שעברתם עליו, נתקנים בכם אכלני הממני נבוכדראצר מלך בבל וגו' (ירמיה נא לד).

[יג] לא תענה, אם קנימתם אתם אותו, נתקנים בכם ואתם עדי גאם ה' (ישעיה מג י). עכשו שעברתם עליו, נתקנים בכם מה אעידך מה אדמה לך, הבת ירושלים, מה אשנה לך ואנחמך וגו' (איכה ב ג).

[יד] לא תחמד בית רעך וגו', אם קנימתם אתם אותו, נתקנים בכם ולא יחמד איש את ארצך וגו' (שמות לד כד). עכשו שעברתם עליו, נתקנים בכם וחמדו שדות וגזלו וגו' (מיקה ב ב).

[טו] דבר אחר, אנכי ה' אלקיך - קיימו יוסף, שנאמר ויאמר אלהים יוסף אל תיראו, כי התחת אלהים אני (בראשית נ יט). לא יהיה לך וגו' - קיימו יעקב, שנאמר ויאמר יעקב אל ביתו וגו', הסרו את אלהי הנזר אשר בתככם וגו' (שם לה ב). לא תשא - קיימו יוסף, שנאמר חי פרעה אם תצאו מזה (שם מב טו), והלא הדברים קל וחמר, ומה בשהיה נשבע במלך בשר ודם קים את שבועתו, אם נשבע במלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא על אחת במה וכמה.

זכור את יום השבת לקדשו - קיימו יוסף, שנאמר ויאמר לאשר על ביתו הבא את האנשים הביתה ומבכ טבח והכן וגו' (שם מג טו), "אין הכן אלא לשבת, שנאמר והיה ביום הששי

משנת אליהו

שכשהיה נשבע לשקר היה נשבע בחיי פרעה. ורצה לומר ששבועה זו לא קיימה לבסוף, שהרי שלחם לארץ ישראל ולא עכבם במאסר. אמנם יש לפרש שאין כאן שקר, ומה שאמר חי פרעה אם תצאו מזה, הכונה שלא כולם יצאו, ולכל הפחות ישאר אחד אצלו, וכמו שהיה לבסוף שאסר את שמעון. וכך סובר התנא דבי אליהו. (שמעתי ממורי הגר"א"ל שטינמן שליט"א). אין הכן אלא לשבת - פירוש שהיה מכין מערב שבת (זית רענן).

[יג] נתקיים בכם ואתם עדי גאם ה' - ששם אמר להם בשורת מפלת סנחריב עוד לפני שהיה. [יד] וחמדו שדות וגזלו - שכל אחד חומד שדות חבירו וגזלו. [טו] התחת אלהים אני - שאמר להם שמאמין שהכל בהשגחה מהשי"ת, ואין הוא יכול לעשות להם מאומה, וזהו מצות אנכי ה' אלקיך. (כמו שכתב הביאור הלכה סי' א' בשם ספר החינוך). ומה כשהיה נשבע במלך בו"ד קיים את שבועתו - ורש"י על התורה (מ"ב ט"ו) כתב:

הַשְּׂשִׁי וְהַכִּינוּ אֶת אֲשֶׁר יָבִיאוּ (שְׁמוֹת טו ה). ^{טו}[דָּבָר אַחֵר, וּמִבְּחַן טִבַּח וְהִכּוֹן, מִכָּאן לְבִדִּיקַת סִכִּין וְלַהֲפָרְשֵׁת גִּיד הַנֶּשֶׁה. דָּבָר אַחֵר], וּמִבְּחַן טִבַּח, מְלִמֵּד שֶׁאִמֵּר יוֹסֵף לַטִּבַּח פָּרַע לִפְנֵיהֶם בֵּית הַשְּׁחִיטָה, וְהַפָּרֶשׁ לִפְנֵיהֶם אֶת גִּיד הַנֶּשֶׁה.

דָּבָר אַחֵר, זְכוּר אֶת יוֹם הַשְּׁבֶת לְקַדְשׁוֹ – קִיְמוּ חֲנֻנְיָה מִיִּשְׂאֵל וְעֶזְרִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי כָה אָמַר ה' לְפָרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת שְׁבֻתוֹתַי (יְשַׁעְיָה נו ד).

כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ – קִיְמוּ יוֹסֵף, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף הֲלוֹא אָחִיךָ רָעִים בְּשָׁכֶם לָכֵה וְאֶשְׁלַחְךָ אֲלֵיהֶם וְגו' (בְּרֵאשִׁית לו יג).

דָּבָר אַחֵר, כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ – קִיְמוּ יִצְחָק, שֶׁהִיָּה מִשְׁלָךְ לִפְנֵי אָבִיו בְּשֶׁה לַטִּבַּח, ^{טו}[וּבְרַחֵל לִפְנֵי גּוֹזְזִיָּה].
לֹא תִרְצַח – קִיְמוּ יוֹסֵף, שֶׁלֹּא שָׁמַע לְאִשֶּׁת פּוֹטִיפָר לַהֲרֹג אֶת פּוֹטִיפָר.

^י[דָּבָר אַחֵר, לֹא תִרְצַח – קִיְמוּ יְהוּדָה, יִמָּה בָּצַע כִּי נִהְרַג אֶת אַחִינוּ (שָׁם פְּסוּק כו)].

לֹא תִנָּאֵף – קִיְמוּ יוֹסֵף, שֶׁנֶּאֱמַר וַאֲיֵךְ אֶעֱשֶׂה הֲרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לְאֱלֹהִים (שָׁם לט ט). ^ייִמָּה תִלְמֹד לֵאמֹר לְאֱלֹהִים, מְלִמֵּד

חילופי גירסאות

(טו) נוסף מ"ר. (טז) נוסף מ"ר. (יז) נוסף מ"ר. (יח) נ"ר: חסר: שנאמר. (יט) כ"ה כ"ר וד"ה. כז"ג: ומה.

ציורים

פרע לפניהם בית השחיטה - חולין צ"א א', תרגום יב"ע בפסוק זה. והפרש לפניהם גיד הנשה - עיין מהרש"א חולין שם. כבד את אביך קיימו יוסף - עיין בבבאור, וע"ע ב"ר פ"ד י"ג, רש"י בראשית ל"ז י"ג, ספר חסידים סי' שמ"א ובמקנ"ח שם, של"ה פרשת וישב. כשה לטבח - לקמן פרק כ"ז [כ], פרד"א פרק ל"א, ועיין תמיד ל"א ב'. וכרחל לפני גוזזיה - מלה"כ ישעיה נ"ג ד'. להרוג את פוטיפר - לעיל פרק ו' [יט], ב"ר פרשה פ"ז ה'. ועיין פס"ר פ"ב ה'. לא תנאף קיימו יוסף - תנחו"נ נשא סי' כ"ח, במ"ר פ"ד ו', פס"ר שם.

משנת אליהו

אותך ואתה אומר חנני? אמר לו אבא יודע אני ששונאים אותי ואפילו יהרגוני איני חוזר דבורך ריקם. (מדרש אגדה בראשית ל"ז י"ב). והגם שמאבד נפשו, בכל זאת קודם מתן תורה היה מותר למסור נפש גם על כיבוד אב ואם. (שמעתי ממז"ר הגרא"ל שטינמן שליט"א, ועיין ציונים).
כשה לטבח - והיה אז בן שלשים ושבע שנה ולא בעט בו. (ישועות יעקב).
וכרחל לפני גוזזיה - שרחל העומדת לפני הגוזז צמרה היא נאלמת ולא תצחק בקולה. (מצודת דוד).
שלא שמע לאשת פוטיפר כו' - שיוסף אמר לה שעריות אסור ובפרט אשת איש, והיא פיתתה אותו להרוג את פוטיפר (ע"פ רמזי אש).

לבדיקת סכין ולהפרשת גיד הנשה - לפירוש זה הוא ציווי של יוסף לטבח מה לעשות. ולהלן מפרש שציווהו לעשות כן לפניהם, שידעו בדברים אלו. **פרע** - פתח. (ערוך). **לפניהם בית השחיטה** - שלא יאמרו בשר נחירה אנו אוכלין, לפי שבני יעקב שומרי מצוות היו, שאף על פי שלא נתנה תורה מקובלין היו מאבותיהן. (רש"י חולין צ"א א'). **והפרש** - לשון הבדלה. (עיין תרגום בראשית ל"א ט'). **לסריסים אשר ישמרו את שבתותי** - ונדרש פסוק זה על חנניה מישאל ועזריה (סנהדרין צ"ג ב'), שהיו סריסים בהיכל מלך בבל. **קיימו יוסף** - שאמר לו יעקב: יוסף אתה יודע שאחייך שונאים

תנא דבי אליהו

שני

חילופי גירסאות
(כ) כ"ה נבי"ר וד"ר. נז"נ
סוסף: אלא. כא) נבי"ר
וד"ר ל" מ"זא"ע" עד "שלמה".

ציונים

שנשבע ליצור באלהים -
ב"ר שם, ויק"ר פרשה כ"ג
י"א, רות רבה פ"ו [י"ג],
תנח" וישב סי' ח'. [ציונים
בענין שבועה לזרע עצמו
במצוה: חגיגה י' א', נדרים
ח' א', תמורה ג' ב', ספרי
ואתחנן פל"ג, ספרי זוטא
בהעלותך (עה"פ ועתה
נפשו יבשה), ניר"ו שבועות
פ"ג סוף ה"ט], במ"ר פט"ו
ט"ז, תנח"ו בהעלותך סי' י',
רמב"ם סה"מ מ"ע ז',
ובהשגות הרמב"ן ושאר
מפרשים, פ"א משבועות
הלכה ג', בעלי הנפש
להראב"ד סוף שער
הקדושה, רמב"ן בראשית
י"ד כ"ב, יו"ד סי' ר"ג סי',
ספר חסידים סי' י"ג, וסי'
ת"כ, וסי' תתש"י (שבועה)
אין לעשות כן, וכן העתיק
הח"ח בס"ס אהבת חסד
במרגניתא טבא סי' י"ב,
ספר חרדים פי"ב ג"ה,
קוב"א חזו"א ח"א סי'
קצ"ג]. לא תגנוב קיימו
יוסף - עיין ב"ר פרשה פ"ו
ג', ובהגהות הרד"ל שם
פצ"ד אות ט'.

מלמד שנשבע לו ליצור באלהים, ואמר: האלהים, לא
אעשה את הדבר הזה.

דבר אחר, לא תנאף - קיימו בוועז, שנאמר ליני הלילה
וגו' (רות ג יג).

לא תגנב - קיימו יוסף, שנאמר וילקט יוסף את כל הכסף
הנמצא בארץ מצרים וגו' (בראשית מז יד).

דבר אחר, לא תגנב - קיימו השבטים, שנאמר הן כסף
אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ פנען, ואיך
נגנב מבית אדניך כסף או זהב (שם מו ח).

לא תענה וגו', ולא תחמד - קיים אברהם, שנאמר ויאמר
אברהם אל מלך סדם הרמתי ידי אל ה' אל עליון קנה שמים
וארץ, אם מחוט ועד שרוך נעל, ואם אקח מכל אשר לך
וגו', בלעדי רק אשר אכלו הנערים וגו' (שם יד כב"ד).

[טז] דבר אחר, אנכי ה' אלהיך, ולא יהיה לך, ולא
תשא את שם ה' אלהיך לשוא (שמות כ ב"ז), מה ענין זה
אצל זה, אלא ללמדך שכל הרגיל בשבועות שוא
ובשבועות שקר הרי זה פאלו עובד עבודה זרה, כאינינו
עושה קרת רוח לפני מי שאמר והיה העולם, ואינו
מקבל עליו על מלכות שמים שלמה. וכל מי שאינו רגיל

בשבועת

משנת אליהו

לא תגנוב קיימו יוסף - גם כאן מפרש הפסוק
לענין גניבת ממון. ועיין מה שנתבאר לעיל.
הנמצא בארץ מצרים - וסוף הפסוק: ויבא יוסף
את הכסף ביתה פרעה. (ישועות יעקב). לא
תענה ולא תחמוד קיים אברהם - שהעיד לכל
באי עולם שה' רבון כל המעשים, [ובשבועה זו
היה ניכר ביותר]. ואף קיים לא תחמוד במה
שאמר אם מחוט ועד שרוך נעל. (ילקוט רמז רע"ו).
[טז] מה ענין זה אצל זה - שמצות אנכי ומצות
לא יהיה לך שייכים זה לזה. אבל אזהרת שבועת
שקר הוא ענין אחר. (זית רענן) בשבועות שוא

ובשבועות שקר - שבפסוק זה נאמר אזהרה על
שתייהן, כמו שכתב רש"י בשם התרגום. (וכן הוא
בשבועות כ"א א'). שבועת שוא הוא הנשבע לחנם
ולהבל, על של עץ שהוא עץ, ועל של אבן
שהוא אבן. שבועת שקר הוא הנשבע לשנות את
הידוע, על עמוד של אבן שהוא של זהב. (רש"י
שם). כאילו עובד עבודה זרה - לפי שמחלל
שם שמים בשבועתו. (עיין שעי"ת לר"י ש"ג סי'
מ"ה). ואינו מקבל עליו עול מלכות שמים
- שזהו עיקר המצוה ב"אנכי" "ולא יהיה לך"
ולכן סמכן הכתוב. וכל מי שאינו רגיל -

שִׁנְחָה

סדר אליהו רבא, פרק כו [טז-יח]

חילופי גירסאות
(כב) כ"ה צמ"ר. צוד"נ הגיה:
זה הגונב דעת הבריות.
(כג) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"נ
הגיה: בגופו.

צינונים

אוי להם לרשעים - לעיל
פרק כ"ב [ג]. הוצאתיה
לאלתר - שבעות ל"ט א',
תוספ' סוטה פ"ז ה"א.
נפרעים ממנו [בממונו] -
עיין ויק"ר פ"ז ג', פ"ז ד',
רו"ר פ"ב [ה], קה"ר פ"ז
כ"ז, תנח"מ מצורע סי' ד',
פס"ר פ"ז ו', תיקון ה'
מ"א תיקונים חדשים.
מעיד עליו בעצמו - תנח"מ
ויקרא סי' ד', ועיין חגיגה
ה' א'.

בשְׁבוּעַת שְׁוֹא וּבְשְׁבוּעַת שְׁקֵר הָרִי זֶה עוֹשֶׂה קֶרֶת רוּחַ
לְפָנָי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וּמִקְבֵּל עָלָיו עַל מַלְכוּת שָׁמַיִם
שְׁלֵמָה.

[יז] אוֹי לָהֶם לְרָשָׁעִים, שְׁבֻשְׁבִּיל מַעֲשֵׂיהֶם הַמִּקְלָקְלִים
מְבִיאִין אֶת עֲצָמָן לְיָדֵי פְסוּל, וְהוֹנִין עֲנִיִּים עַד יוֹם מוֹתָן,
שְׁנֵאֲמַר הוֹצֵאתִיהָ נָאִם ה' צְבָאוֹת, וּבָאָה אֶל בֵּית הַגָּנֵב וְאֶל
בֵּית הַנִּשְׁבָּע בְּשֵׁמִי לְשָׁקֵר, וְלָנָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וּכְלָתוֹ וְאֶת עֲצָיו
וְאֶת אֲבָנָיו (וְכָרָה ה' ד'). הוֹצֵאתִיהָ - לְאֶלְתֶּר. וּבָאָה אֶל בֵּית
הַגָּנֵב - כִּי זֶה הַיּוֹדֵעַ שְׁאִין בִּידָן וְגוֹנֵב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת. וְאֶל בֵּית
הַנִּשְׁבָּע בְּשֵׁמִי לְשָׁקֵר - כְּמִשְׁמָעוֹ.

כָּל הָעֲבֵרוֹת שֶׁבְּתוֹרָה אִם עָבַר עָלֶיהֶן נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ כִּי בְּמִמוֹנּוֹ,
וְעַל שְׁבוּעַת שְׁוֹא נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ בְּגוֹפּוֹ וּבְמִמוֹנּוֹ, לְכָךְ נֵאֱמָר
וּכְלָתוֹ וְאֶת עֲצָיו וְאֶת אֲבָנָיו. וְלֹא עוֹד, אֲלֹא שֶׁהַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוּא מַעֲדֵד עָלָיו בְּעֲצָמוֹ, שְׁנֵאֲמַר וְקִרְבָּתִי אֲלֵיכֶם לְמִשְׁפָּט
וְהִיִּיתִי עַד מְמַהֵר בְּמִכְשָׁפִים וּבְמִנְאָפִים וּבְנִשְׁבָּעִים לְשָׁקֵר,
וּבְעֲשָׂקֵי שֹׁכֵר שֹׁכֵר אֶלְמָנָה וִיתוֹם וְגו' (מְלָאכִי ג' ה'), וְאוֹמֵר וְאֲנֹכִי
הַיּוֹדֵעַ וְעַד נָאִם ה' (דְּמָתָה כט כג).

[יח] דָּבָר אַחֵר, לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׁוָא, וְזָכוֹר
אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ (שְׁמוֹת כ דח), כִּי עֲנִין זֶה אֲצֵל זֶה, אֲלֹא
לְלַמֵּד

משנת אליהו

העבירות שבתורה אם עבר עליהן נפרעין ממנו
בממונו ועל שבועת שוא נפרעין ממנו בגופו
ובממונו - כן צריך לומר. (עיין חילופי גירסאות).
ורצה לומר שבכל העבירות תחלה מתרה באדם
על ידי עונש ממון, וכאן נענש מיד בגופו, מלבד
הנזק בממונו. מעיד עליו בעצמו - וממילא אין
מקום להליץ זכות. ואנכי היודע ועד - נבואה
זו נאמרה על נביאי השקר שנתנבאים מה שלא
נאמר להם, וכן הוא בכל המשקרים בשם ה',
דהיינו שנשבעין לשקר. [יח] מה ענין זה אצל
זה - שהרי אין שני המצוות שייכים זה לזה כלל.

ודאי אין הכונה שהוא לא רגיל בשבועת שקר
ואולם מעט הוא כן נשבע לשקר, אלא הכונה
שאינו מרגיל עצמו בדרך זו, ולעולם אינו נשבע
לשקר. [יז] מביאין את עצמן לידי פסול -
שאחר שגונבים וצריכים לימכר לעבד עברי
נושאים שפחה כנענית, וכזה מביא עצמו לידי
פסול. (כן מתבאר לעיל פכ"ב [ג]). לאלתר - תיכף
ומיד. (ערוך). ואין תולין לו שנים ושלשה דורות
אם יש לו זכות, כמו שמצינו בשאר עבירות.
(שבעות ל"ט א'). שאין בידן - שאין לו ממון
אצל חבריו וטוענו ומשביעו לחנם. (שם). כל

תנא דבי אליהו

שצט

חילופי גירסאות
(כד) כמ"ר וד"ר ל"י "הרי
הוא" (כה) כ"ה כמ"ר וד"ר.
נוד"ג הוסיף: לכן. (כו) כ"ה
כמ"ר. נוד"ג הגיה: כי זהו
סימן רע. (כז) נוסף מכ"ר.

ציונים

אינו מקבל עליו עומ"ש -
עיין בעה"ט ואתחנן ה' ט.
ע"מ שאעבור - עיין
בביאור, ובמנוחה וקדושה
שער יחוד המעשה סי' ג.
ויהיו בני ישראל במדבר -
ילקוט שלח רמז תשי"ג כל
הענין.

לְלַמֶּדְךָ שְׁכַל הָרָגִיל בְּשִׁבוּעוֹת שְׁוֹא וְשָׁקֶר כִּי הָרִי הוּא אֵינוֹ
מִקְבֵּל עָלָיו עַל מַלְכוּת שָׁמַיִם שְׁלָמָה, וּמִי שְׁאִינוֹ רָגִיל בְּשִׁבוּעַת
שְׁוֹא וְשָׁקֶר הָרִי הוּא מִקְבֵּל עָלָיו עַל מַלְכוּת שָׁמַיִם שְׁלָמָה.
וְכָל הָרָגִיל בְּשִׁבוּעוֹת שְׁוֹא וְשָׁקֶר אֵינוֹ נוֹחַל אֶת חַיֵּי עוֹלָם
הַבָּא, וְכָל מִי שְׁאִינוֹ רָגִיל בְּשִׁבוּעַת שְׁוֹא וְשָׁקֶר הָרִי הוּא
נוֹחַל אֶת חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

[יט] ^{כ"ה} לֹא יֹאמַר הָאָדָם בְּלִבּוֹ לְעַצְמוֹ אֲנִי אֱהִיָּה יְרֵא שָׁמַיִם
וְאוֹהֵב אֶת הַקְּדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא, עַל מְנַת שְׁאֲעֵבֶר עַל אַחַת
מִכָּל הַמִּצְוֹת הָאֲמִוּרוֹת בַּתּוֹרָה. כִּי וְאִם עָשָׂה כֵּן, זֶה סִימָן
רַע, וְחֶלֶק רַע ^{כ"ו} [לו], וּגְזֵרוֹת קָשׁוֹת בָּאוֹת עָלָיו, אֲלֵא כִּךְ
יֹאמַר אָדָם בְּלִבּוֹ, אֲנִי אֱהִיָּה יְרֵא שָׁמַיִם וְאוֹהֵב אֶת הַקְּדוּשָׁה
בְּרוּךְ הוּא, עַל מְנַת שְׁלֹא אֲעֵבֶר אֶפְלוֹ עַל אַחַת מִכָּל מִצְוֹת
הָאֲמִוּרוֹת בַּתּוֹרָה, וְזֶהוּ סִימָן טוֹב, וְחֶלֶק טוֹב לוֹ, וְאִין חֲטָא
בָּא עַל יָדוֹ.

[כ] תִּדְעַ לָךְ שְׁכֵן הוּא, שְׁהָרִי בְּשָׁהִיו יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּר מֶה
נֶאֱמַר בָּהֶם, וַיְהִיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּר, וַיִּמְצְאוּ אִישׁ מִקִּשְׁשׁ
עֲצִים

משנת אליהו

סמך ענין זה לכאן, שהוא נלמד מהמעשה של
המקושש עצים בשבת. **על מנת שאעבור על**
אחת מכל המצוות - שכל אשר איננו נזהר מחטא
ידוע, ואיננו מקבל על נפשו להשמר ממנו, גם
אם הוא מהעונות הקלים, אף על פי שהוא נזהר
מכל העבירות שבתורה, קראוהו חכמי ישראל
(חולין ה' א') משומד לדבר אחד, ועם פושעים
נמנה, וגדול עונו מנשוא, כי אם אמור יאמר העבד
לרבו כל אשר תאמר אלי אעשה וזולתי דבר אחד,
כבר שבר עול אדוניו מעליו, והישר בעיניו יעשה
וכו'. (שערי תשובה ש"א סי' ו'). **זה סימן רע** -
פירוש זה סימן שהוא רע. **וחלק רע** - שיגיעו
עונש. **[כ] תדע לך שכן הוא** - מוכיח דבר
זה ממה שמצינו שכשנחסר לישראל מצוה אחת,
שאין מניח תפילין, כבר מיד עלול להכשל בחטא.

אינו מקבל עליו עול מלכות שמים שלמה -
שמצות שבת הוא עדות לכל העולם שאנו
מאמינים שהשי"ת ברא את הכל בששת ימים,
וזהו קבלת עול מלכות שמים, והנשבע לשקר אינו
מקבל עול מלכות שמים שלמה. **אינו נוחל את**
חיי עוה"ב - ששבת הוא מעין עולם הבא, כמו
שאמרו בברכות (דף נ"ז ב') שבת אחד מששים
בעולם הבא, ובזהר בראשית (דף א' ב'): שבת
הוא דוגמת ארץ החיים שהוא עולם הבא, ושם
(דף מ"ח א'): אמר רבי שמעון על דא תנינן שבת
דוגמא דעלמא דאתי. [על זה שנינו שבת היא
דוגמת ארץ החיים שהוא עולם הבא]. ונסמך
מצות שבת לאיסור שבועת שקר, לומר לך
שהנשבע לשקר אינו זוכה לעולם הבא. **[יט] לא**
יאמר האדם כו' - כיון שהזכיר ממצות שבת,

עצים ביום השבת (במדרש טו לב), אמר הקדוש ברוך הוא למשה מפני מה חלל זה את השבת, אמר משה לפניו: רבוננו של עולם, איני יודע, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אני אמר לך, כי בכל ששת ימי חל יש לו לישראל תפלין בראשו ובזרועו, ורואה אותם וחוזר ממעשיו, אבל עכשו ביום השבת שאין לו תפלין בראשו ובזרועו לכן חלל זה את השבת. באותה שעה אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: משה, צא וברר להם מצוה אחת שיהיו נוהגים בה גם בשבתות ובמים טובים, ואיזו מצוה? זו מצוה ציצית, שנאמר דבר אל בני ישראל וגו', ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם וגו', וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה' וגו' (שם לח"ט), ואין לדרתם אלא לדור תם, ואין תם אלא יעקב, שנאמר ויעקב איש תם (בראשית כה כו), כה תם מנוול ומעברה. לפיכך הביאווהו ונתנוהו אצל על מלכות שמים שהיא חמורה, שמתחילין שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ומסימין ועשו להם ציצת וגו'. הא

למדת

משנת אליהו

חסידים החדש סי' תתתס"ז, אמנם אין זה במשמעות התדב"א כאן). תם מגזל ומעבירה - נראה הכונה שעבור שנקיים מאלו העברות, זכו למצות ציצית. וגירסת הילקוט: תם מגזל תם מגילוי עריות תם משפכות דמים - והוא פלא, כי מה שיין במצות ציצית ענין זה שהם תמימים מג' עבירות הללו, ומוכרחים לומר שבא לפרש למה אסור לעשות ציצית על בגדי הגוים, ואמר שישראל הם נקיים מאלו הג' עבירות, אבל הגוים חשודין עליהם, ויש לחוש שמא יתלוה לישראל בדרך והישראל יחשוב שהוא יהודי, ויקום הגוי ויהרגנו, או יגזול ממנו, או יתן הטלית לזונה בשכרה, ויחשבו שישראל נתן לה. (מגן אברהם סי' כ' סק"ג). לפיכך הביאווהו כו' - פירוש לפי שמצות ציצית מצלת מהרבה עונות, ומביאה לידי קבלת עול מלכות שמים.

חילופי גירסאות

(כח) צילקוט הגי': תם מגזל, תם מגילוי עריות, תם משפכות דמים. ועיין צנאוה.

צייונים

אמר הקב"ה למשה - עיין מחז"ו סי' תק"י, דעת זקנים מבמהתוס' במדבר ט"ו ל"ב, אוה"ח הק' שם פסוק ל"ז. יש לו לישראל תפלין - עיין תיקון דף ב' א', ב' הקדמה לתנ"י (ע"ח א'). ביום השבת שאין לו תפלין - עיין שבת ס"א א', ס"ב א', ערבין צ"ה ב', צ"ו א', מנחות ל"ו ב', או"ח סי' ל"א ס"א, וסי' ש"ח ס"ד. צא וברר להם כו' - עיין מנחות מ"ג ב', מ"ד א'. לדור תם - עיין בביאור, וברא"ש מו"ק פרק ג' סי' פ', ותוס' ב"ב ע"ד א', ותוספי הרא"ש נדה ס"א ב'. אלא יעקב - לעיל פרק ו' [ו] ושי"ג. תם מגזל - עיין בביאור, ומדרש פליאה סי' ק"ט, וסי' קפ"ו. שמע ישראל - דברים ו' ד'.

ביום השבת שאין לו תפלין - בשבת ויום טוב אסור להניח תפלין, מפני שהם עצמם אות, שנאמר כי אות הוא ביני וביניכם (שמות ל"א י"ג), ואם מניחים בהם אות אחר היה זלזול לאות שלהם. (שו"ע או"ח סי' ל"א ס"א ומשנ"ב שם). זו מצות ציצית - לכך נסמכה פרשת ציצית לפרשת מקושש. (ישועות יעקב). אלא לדור תם ואין תם אלא יעקב - מפרש הפסוק שלא נתנה מצות ציצית אלא לדורות היוצאין מיעקב, ולא לשאר האומות. ורבינו יהודה החסיד כתב: ואשר כתוב לדורותם ל"דור תם", פירושו אם אנשי העיר תמימים ואין חשודין למכור קלא אילן [צבע הדומה לתכלת, (רש"י ב"מ ס"א ב')] תחת התכלת, אז מצוה בתכלת, אבל כשמוכרין קלא אילן אז מצוה בלבן ולא בתכלת, שמא יהיה קלא אילן ויתעטף בשעטנו בעבירה. (ספר

למדת שקלה שבמצוות הרי היא פחמורה, וחמורה הרי היא בקלה.

[כא] דבר אחר, זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ ח), במה אתה מקדשו, במקרא ובמשנה במאכל במשתה וכסות נקיה ובמנוחה, שכל המענג את השבת פאלו הוא כמכבד להקדוש פרוץ הוא, שנאמר וקראת לשבת ענג, לקדוש ה' מכבד (ישעיה נח יג), ללמדך אם קראת לשבת ענג אז לקדוש ה' מכבד. ואף על פי שאמר רבי עקיבא עשה שבתך חל ואל תצטרך לבריות, למכל מקום ואל אדם בשר מעט וזין מעט. ואל ירבה בכשר וזין יותר מדאי, ואם הרבה בכשר וזין יותר מדאי, הרי מקרא מוכיח עליו, אל תהי בסכאי זין, בזוללי בשר למו, פי סבא זולל יורש (משלי כג כבא).

[כב] ואם לא זכה אדם לבקש רחמים על דברי תורה שיפגסו לתוך מעיו, לבקש רחמים על אכילה ושתיה יתרה שלא

חילופי גירסאות
(כט) כתיב וד"ר: מענג.
(ל) צנני פסחיס (דף ק"ז א')
נ"י שסיה גורס כן: אבל
עושה הוא דבר מועט בתוך
ביתו. (לא) כ"ה כתיב
וד"ר. צד"ג הוסיף: מכל
מקום.

ציונים
שקלה שבמצוות - עיין
בספר עליות אליהו סוף
הערה קי"ז מה שאמר
הגרי"א ז"ל, ושם עולם שער
החזקת התורה פרק י"ט.
במקרא ובמשנה - עמש"נ
לעיל פרק א' [ד]. במאכל
במשתה כו' - [שבת קי"ח
ב], תנ"י תולדות ס' י"ב,
וצא ס' כ"ב, פס"ר פכ"ג
א', תיקון תיקון כ"ד, צואת
ר"א הגדול ס' ל"א.
וכסות נקיה - שבת קי"ג
א', תנ"י שם ושם, משנת
ר"א פ"כ (עמ' שס"ח),
תיקון שם, שו"ע אורח ס'
רס"ב. ואף על פי כו' -
מיתני לה בפסחים קי"ב א'.
שאמר ר"ע - פסחים שם,
ודף קי"ג א', שבת קי"ח א',
חופת אליהו (אוה"מ עמ')

קס"ד). מכל מקום כו' - עיין אורח ס' רמ"ב ובמשנ"ב שם. ואל ירבה בכשר וזין יותר מדי - עיין ספר חסידים ס' תקס"ט, ובהגהות
החיד"א שם, ארחות צדיקים שער השמחה, ובאזהרות שבריש ספר מגיד מישרים ס' ר', וע"ע שו"ת מהרי"ח חא"ח ס' ח'. ואם לא
זכה אדם - תוס' כתובות ק"ד א' (ד"ה ל"א), תשב"ץ קטן ס' תקל"ה, מהרש"א במהדור"ב ערוכין ס"ה א'. [בענין מיעוט מאכל לצורך
השגת התורה: עיין משנ"ב בסא"ז פ"ד (ד)].

משנת אליהו

בלימודו מבאכילה ושתיה, שהרגל הלימוד יעשה
טבע אצלו וילמד גם בחול, והלימוד תמיד
מצוה הוא. ואכילת השבת תגורר לו תאות
האכילה גם בחול. (גביעי גביע הכסף לר"ב ריבלין
ז"ל, דף צ"ט). [כב] ואם לא זכה אדם כו'
- כיון שהזכיר גנות הזולל בשר וסוכא זין,
מוסיף עוד בגנות הדבר. יבקש רחמים כו'
- וזהו שאמר (אבות פ"ו מ"ה, סא"ז פ"ז) שאחד
מקנייני התורה הוא במיעוט תענוג. (רוח חיים
לרבינו חיים מואלזין). על אכילה ושתיה יתרה
- כי התאוה היא היפך התורה. (ביאור הגר"א
משלי ב' י"ט).

שקלה שבמצוות - בעיני הבריות היא קלה,
לפי שנלקחת בדמים מועטים. (ישועות יעקב, ועיין
ציונים). [כא] יטול אדם בשר מעט וזין
מעט - כן היא הגירסה בתנא דבי אליהו
לפנינו. אבל בפסחים (דף קי"ב א') מעתיק: אבל
הוא עושה דבר מועט בתוך ביתו. ומפרש שם
רב פפא שהוא כסא דהרסנא [דגים קטנים
מטוגנים בשמן]. (ועיין פרטי הדינים בשו"ע אור"ח
ס' רמ"ב ובמשנ"ב שם). ואל ירבה בכשר וזין
יותר מדאי - אדמו"ר הגאון [מווילנא] זלה"ה
אמר שמרגלא בפומיה: בשבת מצוה להתענג
באכילה ושתיה ומצוה ללמוד, וטוב יותר שירבה

שלא יכנסו לתוך מעיו, שנאמר הנה צרפתיך ולא בכסף, בחרתיך בכור עני (ישעיה מח י), מה כור זה אפלו אתה נותן בו כל העצים שבעולם הרי זה שורפן ומפסידן. כך גרוננו של אדם, אפלו אתה נותן בו כל אכילות יפות שבעולם הוא בולען ומפסידן.

[כג] מעשה ברבי יהודה הנשיא שאמר בשעת מיתתו גלוי וידוע לפני הקדוש ברוך הוא שעמלתי בתורה בכל עשר אצבעותי, ולא אכלתי ולא נהניתי בעולם הנה אפלו באחד מאצבעותי הקטנים, ומעולם לא אמרתי אלך ואכל ואשתה ואהנה^{לב} ואלך לי מן העולם, אלא לא עשיתי לי אכילה ושתייה רק כדי חיותי, ועסקתי בתורה כל ימי חיי, לכן עכשו תן לי מנוחה בבית עולמי. מה היו משיבין לו? יבוא שלום ינוחו על משכבותם הלך נכחו (שם נז ב). וכל העושה כן, עליו הפתוב אומר טוב איש חונן ומלוה, יכלכל דבריו במשפט (תהלים קיב ה).

מכאן

משנת אליהו

לא על ידי אש של גיהנם כצורף הכסף באור. (רש"י שם). בחרתיך בכור עוני - מפרש הפסוק שתמורת הגיהנם נתן להם עניות, שאז אין נכנס בגרוננו כל התענוגים, וכור הוא משל על הגרון. מה כור זה - כור הוא הכלי שצורפים ומזקקים בו הזהב והכסף. (מצודת ציון). הוא בולען ומפסידן - ועל כן יבקש רחמים שיוכל לכבוש תאוותו. (ישועות יעקב). [כג] שאמר בשעת מיתתו - אמר כן לפני מותו כדי שילמדו ממנו בני תבל המקשיבים בקולו ללמוד ממנו. (יד יוסף כתובות ק"ד א'). בכל עשר אצבעותי - הכונה בכל כוחי. היו משיבין לו - יצתה בת קול ואמרה לו כן. (כתובות שם). טוב איש חונן ומלוה וגו' - שחונן דלים ומלוה להם ואינו מדקדק לומר אין יכולת בידי, ואת דבריו הצריכין לו במאכל ובמשתה ובכסות מכלכל במשפט ובמדה, וחס על נכסיו. (רש"י).

חילופי גירסאות

(לב) כ"ה נ"י וד"ר. נד"ע: סוסף: מן העולם הזה, ואלך אחר כך מתוך תענוגי עולם הזה, ואפטר מן העולם הזה לעוה"ב, אלא כו'.

ציונים

כך גרוננו של אדם - מדרש עולם קטן (אוה"מ עמ' תי"ז). מעשה ברבי יהודה הנשיא - כתובות שם כל הענין, ועיין ב"ר פ"ק ב'. אכילה ושתייה רק כדי חיותי - עיין טושו"ע או"ח סי' רל"א. יבא שלום - הוא לה"כ ישעיה נ"ז ב', ועיין לעיל פ"ב [כג], ועיין שבת קנ"ב ב', ספרי ברכה פשנה, ספרי זוטא פרשת נשא, פדר"א פל"ד, אדר"ג החדש סוף פכ"ה, פס"ר פ"ב ג', מדרש חיבוט הקבר החדש (ילקוט מדרשים ח"ב עמ' שי"ז), פרק מגיהנם לר"י בן פרנך (אוה"מ עמ' צ"ב, ועיין ילקוט מדרשים ח"ב עמ' שכ"ב), שמחות זוטרתו דר"ח (שם עמ' רצ"ג), זוה"ק ח"ב דף ר"י א'.

שלא יכנסו לתוך מעיו - מאמר זה מורה בפירוש על צורך הפרישות והחובה בו, ונבאר עתה הפרישות הטובה כו', דרך משל המאכל והמשתה כשנשקיים מכל איסורי האכילה הנה מותרים הם, אמנם מילוי הכרס מושך אחריו פריקת העול, ומשתה היין מושך אחריו הזנות ושאר מינים הרעים, כל שכן שבהיות האדם מרגיל עצמו לשבוע מאכילה ושתייה, הנה אם פעם אחת יחסר לו רגילותו יכאב לו וירגיש מאד, ומפני זה נמצא הוא מכניס עצמו בתוקף עמל הסחורה ויגיעת הקנין שתהיה שולחנה ערוכה כרצונו, ומשם נמשך אל הענל והגזל, ומשם אל השבועות וכל שאר החטאים הבאים אחר זה, ומסיר עצמו מן העבודה ומן התורה ומן התפלה, ומה שהיה נפטר מכל זו לו מתחלתו לא משך עצמו בהנאות אלה. (מסילת ישרים פי"ג, עיי"ש שהאריך). הנה צרפתיך ולא בכסף -

חילופי גירסאות
(לג) כ"ה צמ"ר, וסע"ז צד"ה.
צד"ה: שלעתיד לימות
בן דוד שיהיו שניהן של
אוכלי ישראל נמשכין כו'.
(לד) צמ"ר וד"ר ל"י "אלל
לומר לך". (לה) מנאן עד
סוף הענין נשמט צדפ"ה (ואולי
מהצנור), וסעלמנו ע"פ צ"ר.
(לו) כ"ה צד"ה. צמ"ר וד"ר:
מושלם אלא כו'.

ציונים
וקדושת שבת וקדושת
ישראל - תלמיד רבינו יונה
ברכות (ל"ו א' מדפי הרי"ף
ד"ה אמר). שלשתן
חשובות כאחד - עיין
בביאור, ומדרש פליאה סי'
קנ"ה, וס"י ש'. מכאן אמרו
- מדרש אור"ע (אוה"מ
עמ' תכ"ג), מדרש אגדה
ס"פ חקת, ועיין מדרש פרקי
משיח (אוה"מ עמ' שצ"ד).
שיניהם של אוכלי ישראל
- עיין ברכות נ"ד ב', מגילה
ט"ז ב', סוטה י' ב', נדרש"י
פירש בכולהו דקאי על
עוג. שמור"פ פ"א כ"ג.
שהוא יונק מאמו - כתובות
ס' א', נדה ל' ב', אדר"ג
החדש פמ"ב. עשרים
וארבע חדשים - שם ט' א'.
אלא מה שבגלוי - תו"כ
בחקתי פ"ד ה"ה, רש"י שם
כו"י י"ד.

[כד] מכאן שמעת שקדשת הקדוש ברוך הוא וקדשת שבת
וקדשת ישראל שלשתן חשובות באחד. בקדשת הקדוש ברוך
הוא מה כתיב, ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, כך במחו
אבותינו וגו' (שם כב ד"ה), ובקדשת שבת מה כתיב, ושמרתם
את השבת כי קדש היא לכם (שמות לא ד'), ובקדשת ישראל
מה כתיב קדש ישראל לה' ראשית תבואתה (ירמיה ב ג).

[כה] מכאן אמרו: לעתידין שניהם של אוכלי ישראל שיהיו
מושכין עשרים וארבע אמות, וחכמים אומרים שלשים ושלש
אמות. ומה נשתנה שלשים ושלש מן עשרים וארבע, אלא
בנגד תשעה חדשים למעברת ועשרים וארבע חדשים
למניקות, בנגד כל חדש וחדש אמה אחת. ולמה דוקא בנגד
המעברת ומניקה, אלא לומר לך מה תינוק הזה כחו שהוא
יונק מאמו תשעה חדשים של ימי עבודה, ואחר כך הוא
יונק חלב משדי אמו כל אותן עשרים וארבע חדשים, ואפלו
מתה אמו אינו חושש לה, כי כך הן אוכליהן של ישראל,
מפשיטין עניים ואוכלין אותן, ואפלו מתים אין חוששין להן,
אפלו בשעה שאמות העולם עומדין לבזוז ממונם של ישראל,
אינם גוסטלים מהם אלא מה שבגלוי, שנאמר והיה אם זרע
ישראל ועלה מדין ועמלק וגו', ויחננו עליהם וישחיתו את
יבול הארץ וגו' (שופטים ו ג-ד), אבל אוכלין של ישראל אינן
בן, אלא מפשיטין עניים ואוכלין אותן, ושוברין עצמות,
ושולקין אותן בקדרה, ושמנונית צפה עליהן, ואוכלין אותה,

וורקין

משנת אליהו

הכונה לרשעים שבישראל שחומסים ממונם של
אחיהם בני ישראל, בין עניים בין עשירים.
מושכין עשרים וארבע אמות - דרש עונשם
לענין המשכת שיניהם על פי מאי דדרש ריש
לקיש (ברכות נ"ד ב' ושא"נ) שיני רשעים שברת
(ההלים ג' ח') אל תקרי שברת אלא שרכבת,
שלעתיד זה יהא עונשם. (זית רענן).

[כד] מכאן שמעת - פירוש מהפסוקים שמביא
לקמן שכולם נאמר שהם "קודש". שלשתן
חשובות כאחד - ולכן יש באות שי"ן ג' ענפים
כנגד אלו השלש קדושות. (מדרש אותיות דרבי עקיבא
סוף אות שי"ן). [כה] מכאן אמרו - בא לפרש
סוף הפסוק שנאמר בו כל אוכליו יאשמו רעה
תבא עליהם נאום ה'. של אוכלי ישראל -

וְזִרְקִין עֲצָמוֹת לֹא שִׁפָּה, שְׁנֵאמַר וְאִשֶּׁר אָכְלוּ שְׂאֵר עֲמִי, וְעוֹרָם מִעֲלֵיהֶם הִפְשִׁיטוּ (מִכָּה ג ג). מָה עֲנִין שֶׁל אַחֲרָיו, אֹז וְזִעְקוֹ אֵל ה' וְלֹא יַעֲנֶה אוֹתָם (שָׁם פְּסוּק ד).

[כו] דָּבָר אַחֵר, זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקִדְשׁוֹ (שְׁמוֹת כ ח), וּבְכָד אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוֹן יָמֶיךָ (שָׁם פְּסוּק יב), וְכִי מָה עֲנִין זֶה אֲצֵל זֶה, אֲלֵא לְלַמֶּדְךָ שֶׁכָּל זְמַן שְׂאֵדָם מְכַבֵּד אֶת אֲבִיו וְאֶת אִמּוֹ ^{לז}אֵין חֲטָא שֶׁל חֲלוּל הַשַּׁבָּת וְלֹא שְׂאֵר שׁוֹם כָּל חֲטָא בָּא עַל יְדוֹ, וְאִם חֲטָא נִמְחַל לוֹ, שְׁנֵאמַר אֲשֶׁרִי אֲנוֹשׁ יַעֲשֶׂה זֹאת וְכֵן אָדָם יִחְזִיק בָּהּ, שְׁמֵר שַׁבָּת מִחֲלָלוֹ (יִשְׁעִיָּה נו ב), אֵל תִּקְרִי מִחֲלָלוֹ אֲלֵא מְחוּל לוֹ. ^{לח}[אֵין אָדָם מְכַבֵּד אֶת אֲבִיו וְאֶת אִמּוֹ גְּזֵרוֹת קִשּׁוֹת בָּאוֹת עָלָיו, שְׁנֵאמַר] וַיֹּאמֶר אֲדֹנִי יַעֲזֵן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה בְּפִיו וּבִשְׁפָתָיו בְּבִדּוֹנִי, וְלָבוֹ רַחֵק מִמֶּנִּי, וְתִהְיֶי יִרְאָתָם אֹתִי מְצִוֹת אֲנָשִׁים מְלַמְּדָה וְגו' (שָׁם כט יג).

[כז] ^{לט}וְאֵל יֹאמַר אָדָם הוֹאִיל וְאֲבִי שְׁבַשְׁמִים הִקְדִּימֵנִי תַחֲלָה, אַעֲשֶׂה אֶת רְצוֹן אֲבִי שְׁבַשְׁמִים וְאִכְפְּדֶהוּ, וְאֲנִיחַ אֶת רְצוֹן אֲבִי

משנת אליהו

אדם יחזיק בה - שעל ידי כיבוד אב - שומר שבת, מחללו - ואם חטא נמחל לו, והכל הולך בהמשך לכבוד אב. [ואם] אין אדם מכבד את אביו ואת אמו גזירות קשות באות עליו שנאמר ויאמר ה' וגו' - כן צריך לומר. (עיין חילופי גירסאות). ולומד מן הפסוק שכשם שבכבוד השי"ת אם אינו מכבדו כראוי נענש מאד, כן הוא בכיבוד אב ואם, שהרי הקישם זה לזה וכדלהלן. כי נגש העם הזה - נגשו להגביה עצמן עד לשמים, הם מראין עצמן כמכבדים אותי בפה ובשפה, אבל את לבם הרחיקו ממני. (רש"י). וגו' - ונאמר שם העונש בהמשך הפסוקים: הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו וגו'. [כז] הוֹאִיל וְאֲבִי שְׁבַשְׁמִים הִקְדִּימֵנִי תַחֲלָה - שהוא קודם לאביו בזמן ובמעלה.

חילופי גירסאות

(לז) נמ"ר וד"ר: אין חטא בא על ידו. וצלקוט הגי': אין חילול שבתות באות על ידו. (לח) נוסף מנ"ר. ופסוק שחסר נמחל: ואם, נד"נ הגי': ואומר ויאמר כר. (לט) כ"ה נמ"ר וד"ר. נד"נ הסיף: דבר אחר זכור את יום השבת לקדשו, כבוד את אביך ואת אמך למען יארכו ימך, אל יאמר כר. (מ) כ"ה נמ"ר. נד"נ הגי': כבוד.

ציורים

דבר אחר כו' - כה"ע העתיק במעלות המדות המעלה השלישית (עמ' גו). אין חטא של חילול שבת כו' - זוה"ק ח"ג דף פ"א ב'. אל תקרי מחללו אלא מחול לו - שבת ק"יח ב', פרקי דר"א פ"ח, מדרש תהלים מזמור צ"ב, מדרש חדש פרשת בשלה (עמ' רל"ו), ועיין שם עולם שער שמירת שבת פ"א באריכות. ואל יאמר אדם - כה"ע העתיק במעלות המדות המעלה השלישית (עמ' ג"ט).

שאר עמי - בשר עמי. (רש"י). [כו] ואם חטא נמחל לו - ומדובר שעשה תשובה. אלא שעל כריתות ומיתות בית דין תשובה תולה ומיתה מכפרת, וכששומר שבת [וכן כשמכבד אביו ואמו] נמחל לו על ידי התשובה לבד. (ט"ז סי' רמ"ב סק"א). שנאמר אשרי אנוש יעשה זאת וגו' - ודרשו (שבת ק"ח ב') מפסוק זה לענין שבת שכל השומר שבת מוחלין לו על כל עונותיו, אפילו אם חטא כדור אנוש, [שהיו הראשונים שהתחילו לחטוא בעבודה זרה, רש"י]. ולכן נסמך מצות כבוד אב ואם לשמירת שבת, לומר שאף במצות כבוד אב הוא כן. ובזית רענן כתב שגם בפסוק עצמו נרמז דבר זה, שנאמר "ובן אדם" יחזיק בה, ללמד על מצוה שבין הבן לאביו, שאף עליה נאמר שנמחלין עונותיו. ולפי זה מתפרש הפסוק וכן

חילופי גרסאות
 (מא) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ג
 (הוסף: לכן. מב) כ"ה צמ"ר
 וד"ר. צוד"ג: אצלם.
 (מג) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ג:
 עמהם. (מד) כ"ה צמ"ר,
 וכע"ז צמ"ר. צוד"ג הוסף:
 זכור את יום השבת לקדשו,
 כבוד כו'. (מה) נוסף צמ"ר.
 (מו) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ג
 הניח: אפילו בילדותו, ואי"צ
 לומר בעת זקנותו.

ציורים
 לכך נאמר כבוד כו' - עיין
 קדושין ל' ב', בי"מ ל"ב א',
 מכלילתא יתרו [בחדש] פ"ח,
 תו"כ קדושים פ"א ה"ה,
 ירו' פאה פ"א ה"א, פס"ר
 פכ"ד ב', מדרש פסיקתא
 חרתא (אוה"מ עמ' ת"צ),
 מדרש גדול וגדולה (שם
 עמ' פ'), מדרש לעולם (שם
 עמ' ער"ב), זוה"ק ח"ב דף
 צ"ג א', סוף אגרת התשובה
 לר"י. לכך נאמר את ה'
 אלהיך תירא - קדושין שם,
 מכלילתא שם, תו"כ שם
 ה"ד, ירו' שם, פס"ר שם,
 זוה"ק ח"ג דף פ"ג א'. אני
 השותף את כבודי - לקמן
 פכ"ז [ו]. יפה עשיתי -
 קדושין ל"א א'. בעולם
 הזה - פאה פ"א מ"א, שבת
 קכ"ז א', קדושין מ' א'.
 ולעולם הבא - קדושין שם,
 חולין קמ"ב א'. וזן
 ומפרנס - עיין ירו' סי' ר"מ
 ס"ה.

אבי ואמי, לְכָךְ נֹאמַר כְּבֹד אֶת ה' מֵהוֹנֵךְ וּמִרְאשִׁית כָּל
 תְּבוּאָתְךָ, וַיִּמָּלְאוּ אֶסְמִיךָ שִׁבְעַת וָגו' (משלי ג ט"ו), וְנֹאמַר כְּבֹד
 אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכּוּ יָמֶיךָ (שְׁמוֹת כ יב). וְכֵן לֹא
 יֹאמַר אָדָם הוֹאִיל וְאָבִי שִׁבְשֻׁמִּים הִקְדִּימֵנִי תַּחֲלָה, אֵעִשָּׂה
 אֶת רִצּוֹן אָבִי שִׁבְשֻׁמִּים וְאִירָא מִמֶּנּוּ, וְאֵינִי אֶת מוֹרָא אָבִי
 וְאִמִּי, לְכָךְ נֹאמַר אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא (דְּבָרִים ו יג), וְנֹאמַר אֵישׁ
 אָמוּ וְאָבִיו תִירָאוּ (וַיִּקְרָא יט ג).

[כח] ^מבְּזִמְנֵי שֶׁאָדָם מְקַלֵּל אֶת אָבִיו וְאֶת אָמוּ אוּ מִכָּה אוֹתָם,
 כְּבִיכּוֹל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בּוֹפֵף אֶת רִגְלָיו תַּחַת כֶּסֶף כְּבוֹדוֹ,
 וְאֹמַר אֲנִי הַשְׁוִיטִי אֶת כְּבוֹדִי לְכְבוֹדֵךְ שֶׁל אֱלֹהֵי שִׁשְׁלִשְׁתָּן
 שְׁקוּלִין בְּאַחַד, אֱלֹהֵי הַיִּיטִי ^מבְּאַצְלוֹ כֶּךָ הִיָּה עוֹשֶׂה לִּי יִפָּה
 עֲשִׂיתִי שְׁלֹא דִרְתִּי ^מנִעְמֹו בְּשִׁכּוּנָה אַחַת. הֵא לְמִדָּתְךָ, כָּל
 הַמְבַקֵּשׁ יָמִים וְשָׁנִים וְעֹשֶׂר וְכְבוֹד וְחַיִּים אַרְבָּעִים בְּעוֹלָם הַזֶּה
 וְלְעוֹלָם הַבָּא, חַיִּים שְׁאִין לָהֶם סוּף וְקֵץ וְתַכְלִית, יַעֲשֶׂה אֶת
 רִצּוֹן אָבִיו שִׁבְשֻׁמִּים וְאֶת רִצּוֹן אָבִיו וְאָמוּ, לְכָךְ נֹאמַר ^מכְּבֹד
 אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכּוּ יָמֶיךָ וָגו' (שְׁמוֹת כ יב).

[כט] דְּכָר אַחֵר, כְּבֹד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ וָגו', וְלֹא תִרְצַח
 (שֵׁם פְּסוּק יג), מָה עֲנִין כְּבֹד אֶצֶל לֹא תִרְצַח, אֵלֹא לְלַמֶּדְךָ
 אִם יֵשׁ לֹא לְאָדָם מְזוֹנָה ^מ[הַרְבֵּה] בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְאֵינִי מְכַבֵּד
 וְזֵן וּמְפָרְנִם אֶת אָבִיו וְאֶת אָמוּ ^מלְעֵת זְקִנּוּתוֹ, נִחְשָׁב לוֹ
 כְּאֵל

משנת אליהו

בעולם הזה הוא מה שנאמר בתורה למען ייטב
 לך, ודרשו (שם מ' א') שאוכל פירות המצוה
 בעולם הזה. [כט] את אביו ואת אמו לעת
 זקנותו - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות, וכן
 הוא בכמה מקומות בהמשך). ונראה לפרש שהרי
 נפסק בשו"ע (יו"ד סי' ר"מ ה') שכיבוד אב הוא
 משל אב, ואין הבן חייב להוציא משלו, ואולם
 אם אין לאב משלו ולכן יש נכסים חייב ליתן
 לו מדין צדקה וכופין על כך, ובצעירותו של
 האב בדרך כלל יש לו משל עצמו ואין הבן

לכך נאמר כבוד וגו' - רצה לומר שהוקש כבוד
 אב ואם לכבוד השי"ת שכבוד שלשתן שוה,
 וכמו שאמר בסמוך. לכך נאמר את ה' וגו'
 - רצה לומר שגם לענין היראה הוקשו שלשתן
 זה לזה. [כח] כל המבקש ימים ושנים
 ועושר וכבוד וחיים ארוכים בעוה"ז ולעוה"ב
 - מה שלמד על שכר גדול בעולם הבא, הוא
 ממה שנאמר בתורה למען יאריך ימך, ודרשו
 (קדושין ל"ט ב'): למען יאריך ימך לעולם
 שכולו ארוך. ומה שאמר שזוכה גם לטובה

חילופי גירסאות

(מז) כ"ה בכ"ר ונמעלות המדות ונספר חרדים ומי"א (עי' ליוניס). ומי' "כנד חל חניך" לי' טס. ד"ר חסר. נוד"ע ונע"י צלקוט הנ"ל: דבר אחר כבד את אביך ולא תנאף מה ענין זה אצל זה, אלא ללמדך אם יש לו לאדם ואינו מכבד וזן ומפרנס את אביו ואמו, כאלו הוא נואף לפני המקום, לכך נאמר כבד את אביך וגו' לא תנאף. דבר אחר כבד את אביך וגו' ולא תגנוב, מה ענין זה אצל זה, אלא ללמדך אם יש לו לאדם ואינו מכבד וזן ומפרנס את אביו ואת אמו כאילו כו'. (מח) נוסף מספר חרדים ומס"מ ומי' אדם. (מט) נוסף מספר חרדים ומי' אדם. (עי' ליוניס). (נ) כ"ה בכ"ר. צלקוט חז"ל: נוסף: דבר אחר. (נא) כ"ה נד"ר. ונע"ר נוסף: הרבה. נוד"ע נשמע "נכסיו". (נב) כ"ה בכ"ר וד"ר. נוד"ע השמיט "לעת זקנתו". (נג) מ"כנד" עד "המקום" לי' בכ"ר וד"ר, והוספה חז"ל.

ציורים

ללמדך שאם נשא אדם אשה כו' - ספר חרדים פי"ב (י), חיי אדם כלל ס"ז סי' י, מדרש תלפיות ענף

באלו רוצח כל ימיו לפני הקדוש ברוך הוא, לךך נאמר כבד וגו' לא תרצח.

^מ[כבד את אביך, ולא תנאף (שם), מה ענין זה אצל זה, אלא ללמדך ^{מח}[שאם] נשא אדם אשה, והרי היא בעצמה אינה מכבדת את אביו ואת אמו לעת זקנתו, באלו נואף הוא כל ימיו, לךך נאמר כבד ולא תנאף.

כבד ולא תגנוב (שם), מה ענין זה לזה, אלא ללמדך ^{מט}[שאם] יש לו לאדם בנים ובנות בתוך ביתו, ואין מכבדין את אביו ואת אמו לעת זקנתו], באלו גונב נפשות כל ימיו לפני המקום, לךך נאמר כבד וגו', ולא תגנוב.

^נכבד וגו' ולא תענה (שם), מה ענין זה אצל זה, אלא ללמדך אם יש לו לאדם ^{נא}נכסים ואינו מכבד וזן ומפרנס את אביו ואת אמו ^{נב}לעת זקנתו, באלו הוא מעיד עדות שקר כל ימיו לפני המקום, לךך נאמר כבד את אביך וגו', לא תענה.

^{נג}כבד וגו' ולא תחמוד (שם פסוק יד), מה ענין זה אצל זה, אלא ללמדך אם יש לו לאדם ואינו מכבד וזן ומפרנס את אביו ואמו, באלו הוא חומד את ממון של אחרים כל ימיו לפני המקום.

ובומן

אב ואם, ועיי' ספר ארך אפים סי' ד' אות ד'. כבד ולא תחמוד - עיי' מכילתא יתרו [בחדש] פ"ח, תנ"י נשא סי' ד', ובכולם מפורש באופן אחר ענין סמיכות זו.

משנת אליהו

יש לו לאדם בנים ובנות בתוך ביתו ואינו מכבדין את אביו ואת אמו לעת זקנתו כאילו גונב נפשות - כן צריך לומר. (עיי' חילופי גרסאות). וגם כאן הכונה שמתוך שבניו אינם ראויין, הרי זה כאילו גנבם שלא כדין. כאילו הוא מעיד עדות שקר כל ימיו - שהרי הוא כאומר שאין לו חובה כלפי אביו ואמו, ואין לך עדות שקר גדולה מזו. כאילו הוא חומד את ממון של אחרים - שהרי אביו ואמו גדלוהו ופרנסוהו משלהם, וכשאינו מכבדם כאילו חמד את ממונם,

חייב לפרנסו מנכסיו, ורק לעת זקנתו שכבר אינו מתפרנס משל עצמו (וכמו שכתב המהרש"א בחדא"ג נדה ס"ה א') אז מחוייב הבן לפרנסו. כאילו רוצח כל ימיו - שעל ידי שאינו מפרנסם עלולים למות, והוא הגורם, שהרי עליו מוטל לפרנסם. ללמדך שאם נשא אדם אשה והיא אינה מכבדת אביו ואמו בעת זקנתו הרי הוא כאילו נואף כל ימיו - כן צריך לומר. (עיי' חילופי גרסאות). והוא מטעם שאשה זו אינה ראויה לו, וכאילו נואף עמה. ללמדך שאם

חילופי גירסאות
 (נד) כ"ה צמ"ר, וכע"ז צד"ר.
 צד"ר נ הגיס: בילדותו
 ובקנותו. (נה) כ"ה צמ"ר
 וד"ר. צד"ר הוסיף: לפרנס זה
 לזה, ותאריך פנים זה לזה
 בטובה. (נו) נוסף צמ"ר.

ציונים
 עושה נחת רוח לאביו
 ולאמו - עיין בבאור,
 ומדרש חיבוט הקבר פרק
 ה' (אוה"מ עמ' צ"ג). ומה
 הם דרכי שמים - עיין ספרי
 עקב פמ"ט, ובהקדמת ספר
 אהבת חסד, ושם בחלק
 ענייני גמ"ח פרק ה', ובספר
 דבר בעתו לח"ח פי"ז,
 ויעיין באריכות בתומר
 דבורה פרק א'.

[ל] ובזמן שהאדם הוא מכבד וזן ומפרנס את אביו ואמו
 אמו "לעת זקנתו, למה הוא דומה, למלך שבא אצלו בן
 אוהבו, אמר לו המלך: בני, מאין אתה בא? אמר לו מבית
 אבי ואמי, אמר לו המלך אביך ואמך מה הן עושין, אמר
 לו נפטרו בשלום לבית עולמן, אמר לו המלך: בני, ברוך
 אתה, ותהיה לך קרת רוח בעולם על שנתת מנוחה לאביך
 ולאמך עד שנפטרו בשלום לבית עולמן, עכשו בוא עמי
 לביתי וראא לך מה שגנזו לך אביך ואמך אצלי, כך מי
 שהוא מכבד וזן ומפרנס את אביו ואמו עד שנפטרו
 בשלום לבית עולמן, וגם הולך בדרכי שמים, ובזה הוא
 עושה נחת רוח לאביו ולאמו, ואמר לו הקדוש ברוך הוא:
 בני, בוא וראה גנזי שמים שהם גנוזים לך אצלי, מפני
 שפדית ופרנסת לאביך ולאמך, ועשית לי נחת רוח במעשים
 טובים שלך, ולאביך ולאמך, שנאמר וכאז עליך כל הברכות
 האלה והשיגך, כי תשמע בקול ה' אלהיך (דברים כח ב), אימתי
 יבוא עליך כל הברכות האלה, אם תשמע בקול ה' אלהיך,
 ותלך בדרכיו שהם דרכי שמים.

[לא] ומה הם דרכי שמים, שהוא רחמן, ומרחם אפלו על
 הרשעים, ומקבל אותן בתשובה שלמה, וזן ומפרנס את כל
 הבריות, כך תהיו רחמנים זה על זה. דבר אחר, מה דרכי
 שמים, שהוא חנון, וגותן מתנת חנם ליודעין אותו ולשאינם
 יודעין אותו, כך אתם תנו מתנת חנם זה לזה. יי[דבר אחר,
 מה דרכי שמים, ארך אפים, מאריך רוחו עם הרשעים
 ומקבלן

משנת אליהו

אם תשמע בקול ה' אלהיך - נראה שמפרש
 הפסוק על כבוד אב ואם, שהשי"ת הזהיר לכבודם,
 והשוה כבודם לכבודו. ותלך בדרכיו - זה
 נלמד מן האמור בפסוק שלאחריו (פסוק ט):
 והלכת בדרכיו. [לא] ליודעין אותו ולשאינם
 יודעין אותו - הן לתלמידי חכמים והן לעמי

ועוד אפשר לפרש דכיון שצריך ליתן להם מזונות,
 וכשאינו נותן הרי הוא חומד ממון הראוי לאחרים.
 [ל] נפטרו בשלום - רצה לומר שכבדן ועשה
 רצונם כל ימיהם. ובזה הוא עושה נחת רוח
 לאביו ולאמו - כי בקלקול הבנים יענשו האב
 ואם מאד. (אגרת הגר"א עלים לתרופה, ועיין ציונים).

תח

סדר אליהו רבא, פרק כו [לא] - פרק כז [א]

וּמִקְבָּלָן בְּתִשְׁבֻּהָ, כִּד תְּהִי אַתָּם מְאָרִיכִין פָּנִים זֶה לָזֶה לְטוֹבָה, וְאֵל תְּהִי מְאָרִיכִין פָּנִים זֶה לָזֶה לְפָרְעָנוּת. דְּבָר אַחֵר, מַה דְּרָכֵי שָׁמַיִם, שֶׁהוּא רַב חֶסֶד וּמִטָּה כָּלפִי חֶסֶד, כִּד אַתָּם תְּהִי נֹשְׂאִין פָּנִים זֶה לָזֶה, וְתְהִי מִטָּין כָּלפִי טוֹבָה לַעֲשׂוֹת טוֹבוֹת זֶה לָזֶה יוֹתֵר מִן הָרַעָה.

פָּרָק כִּז

[א] בְּזִמְנָא שֶׁהָאָדָם מְכַבֵּד אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ *לַעֲת זְקֻנוֹתוֹ, כִּד הוּא מְפָרֵשׁ עָלָיו בְּקִבְלָה עַל יְדֵי יִשְׁעָהּ הַנְּבִיא: הֲלוּא פָּרַם לָרָעַב לַחֲמֹד, וְעֲנִיִּים מְרוּדִים תְּבִיא בֵּית, כִּי תִרְאֶה עֶרֶם וְכִסִּיתוֹ, וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלֵּם וְגו' (יִשְׁעָה נח ז). הָא בִּיצֵד, אֵלָּא אִם יֵשׁ לוֹ לְאָדָם מְזֻנּוֹת בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וּמִבְּקָשׁ לַעֲשׂוֹת מִהֵן צָדָקָה כְּדֵי שְׂתִּתְּפָרְנֶסוּ אַחֵרִים מִשְׁלֹ, בִּיצֵד יַעֲשֶׂה, בְּתַחֲלָה יִפְרֹנֶס אֶת אָבִיו וְאִמּוֹ, וְאִם הוֹתִיר יִפְרֹנֶס אֶת אֲחִיו וְאֲחִיוֹתָיו, ^י[וְאִם הוֹתִיר יִפְרֹנֶס אֶת בְּנֵי בֵּיתוֹ], וְאִם הוֹתִיר יִפְרֹנֶס בְּנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ, וְאִם הוֹתִיר יִפְרֹנֶס בְּנֵי שְׁכֻנָּתוֹ, וְאִם

הוֹתִיר

מִשְׁנַת אֵלִיהוּ

פָּרָק כִּז: [א] שֶׁהָאָדָם מְכַבֵּד אֶת אָבִיו וְאִמּוֹ לַעֲת זְקֻנוֹתוֹ - כִּן צָרִיךְ לוֹמַר. (עֵיין חִילוּפֵי גֵרְסָאוֹת). וּמְדוּבָר כָּאן בְּכַבּוּדֵם מִמּוֹנוֹ, שְׁזֶה אֵינוֹ חַיִּיב אֵלָּא כְּשֶׁאֵין לְאָבִיו וְאִמּוֹ מַהִיכֵן לְהַתְּפָרְנֶס. וּבִעַת זְקֻנוֹתֵם בְּדֶרֶךְ כָּלל אֵין לָהֶם מַהִיכֵן לְהַתְּפָרְנֶס. (וְעִמְשׁׁנ בְּפָרָק הַקּוֹדֵם ס' כ"ט). וְעַל זֶה גַּם אִמּוֹר הַפְּסוּק הֲלֹא פָּרוּס לָרָעַב לַחֲמֹד. וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלֵּם - מִפְּרֵשׁ אֶת הַפְּסוּק עַל אָבִיו וְאִמּוֹ, שֶׁהֵם בִּשְׂרֵי בִיּוֹתֵר. הָא כִּיצֵד - רְצוֹנוֹ לוֹמַר שֶׁמִּצַּד אֶחָד מִזֵּהִיר לְפָרְנֶס אֶת אָבִיו וְאִמּוֹ שֶׁהֵם בִּשְׂרֵי בִיּוֹתֵר, וּמִצַּד שְׁנֵי אִמּוֹר וְעֲנִיִּים מְרוּדִים תְּבִיא בֵּית וְזֶה עַל כָּל הָעֲנִיִּים, וּמִפְּרֵשׁ שֵׁשׁ כָּאן סֹדֶר קְדִימָה. יִפְרֹנֶס אֶת אָבִיו וְאִמּוֹ וכו' - וְכָל הַסֹּדֶר הָאִמּוֹר כָּאן הוּא כְּפִי דְרַגְתָּ הַקּוֹרְבָה, שֶׁכָּל שִׁיתוֹר קְרוֹבוֹ יֵשׁ בּוֹ יוֹתֵר אֶת הָאֲזָהְרָה מִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלֵּם. [אֵת בְּנֵי בֵּיתוֹ] - הֵינּוּ הָעֲנִיִּים שֶׁבְּבֵיתוֹ. (עֵיין

חִילוּפֵי גֵרְסָאוֹת

(א) כ"ה נכ"ר, ונע"ז נד"ר.
נז"ע הניס: בלדוהן ואין
צריך לומר לעת זקנות.
(ב) נוסף נכ"ר.

צִיּוֹנִים

רב חסד ומטה כלפי חסד
- ר"ה י"ז א'.
בזמן כו' - כה"ע העתיק
במעלות המדות המעלה
השלישית (עמ' נ"ז). הא
כיצד - ביאור הגר"א יו"ד
ס' נ"א סק"ד. בתחלה
יפרנס את אביו ואמו - עיין
שו"ת חת"ס יו"ד סי' רכ"ט.
בני שכונתו כו' - עיין
מכילתא משפטים פי"ט,
ב"מ ע"א א' [ושם מירי
מהלואה, גם לא חשיב כלל
בני שכונה שלו, אבל בתנ"י
משפטים סי' ח' חשיב עניי
חציר, עי"ש].

הארץ. (ישועות יעקב). מאריכין פנים זה לזה
לְטוֹבָה - שאף שכועס על חבירו, יאריך פניו
אליו, ויעשה עמו טובות, ולא יראה לו פנים של
כעס. (עֵיין רש"י ערובין כ"ב א'). ומהר"ח פלאג'י
פירש שכשמדבר עם חבירו לא יראה לו כממהר
וכמכבד עליו הדיבור עמו, אלא ידבר בסבלנות.
(לוח ארז). ואל תהיו מאריכין כו' - שפעמים
מאריך פנים לחבירו שכועס עליו, כדי לפרוע לו
בסוף על כל אשר הרע לו, ואמר שלא יעשה כן.
ומטה כלפי חסד - שמי שהוא מחצה על מחצה
בעונות וזכויות, מטה לו את ההכרעה לצד זכות,
ואין יורד לגיהנם. (רש"י ר"ה י"ז א'). ותהיו
מטיין כלפי טובה - שכשתוכלו לדון לכף זכות
ולכף חובה, אם הלה בינוני מצוה להכריעו לכף
זכות. (עֵיין ח"ח בפתחיה). ועל ידי זה יבואו לעשות
טובות זה עם זה.

חילופי גירסאות
(ג) כ"ה נבי"ר וד"ר. נוד"ע
הוסיף: לכך נאמר אחר כך
ועניים מרודים תביא בית.
ועניים מרודים הא כיצד
כו'. (ד) כ"ה נבי"ר. נוד"ע
הגיה: על שהוא צריך לאכול
משל אחרים.

ציונים
בזמן שאדם אוכל כו' -
אדר"נ פ"ל א'.
מתמרמר - עיין ביצה ל"ב
ב'. אדר"נ פכ"ה ה', חופת
אליהו רבא (אוה"מ עמ'
קס"ו), תיקון תיקון ע' (דף
קס"א במהדור' בהגר"א).
מתכוין להרבות שלום -
עמש"נ לעיל פ"ג [כב].

הותיר ופרנס בני מבוי שלו, מכאן ואילך ירבה צדקה עם
שאר בני ישראל.

[ב] ועניים מרודים הא כיצד, אלא בזמן שהאדם אוכל
משלו לבו מתישב עליו, ואם הוא אוכל משל אחרים לבו
מתמרמר עליו, ואפלו אוכל אדם משל בנו ומשל בתו לבו
מתמרמר עליו, ואין צריך לומר משל אחרים.

[ג] אשירי אדם שהוא הולך בדרך השם ויתברך, ושיש
לו מזונות הרבה בתוך ביתו, ובאין אצלו עבדיו ובני
ביתו ונהניו ממנו על שלחנו, עליו הכתוב אומר אשירי
כל ירא ה' ההלך בדרךיו, יגיע כפיו כי תאכל, אשירי
וטוב לך (תהלים קכח א-ב). נעשה באהרן כהן גדול שהיה
מתפונן להרבות שלום בעולם, בין ישראל לאביהם
שפשמם, ובין אדם לחברו, ובין איש לאשתו. ונעשה
בדוד מלך ישראל שהיה מתפונן להרבות צדקה בישראל.
ונעשה ברבי יוחנן בן זכאי שהיה משמח פני תלמידיו
בהלכה

משנת אליהו

שבשמים - שעל ידי שיש לו מזונות אינו נצרך
לחטוא בגזל וכדומה להשיג טרף לביתו. **ובין**
אדם לחבירו - שבשובע הבריות נראות יפות זו
לזו, שאין עין בריה צרה בחבירתה. (רש"י בראשית
מ"א ב'). **ובין איש לאשתו** - כמו שאמרו
בגמרא (ב"מ נ"ט א'): אמר רב יהודה לעולם יהא
אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו, שאין מריבה
מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה,
שנאמר (תהלים קמ"ז י"ד) השם גבולך שלום חלב
חטים ישביעך, ופירש רש"י אימתי גבולך שלום
כשחלב חטים ישביעך הקב"ה. **כדור מלך**
ישראל שהיה מתכוין כו' - כמפורש בפסוק
(שמואל ב' ח' ט"ו) ויהי דוד עושה משפט וצדקה
לכל עמו. (ישועות יעקב). **צדקה בישראל** - ואף
המפרנס אחרים נותן צדקה. **משמח פני**
תלמידיו בהלכה - וכן המפרנס אחרים משלו
משמח פניהם.

שו"ע יו"ד רנ"א ג'). **מכאן ואילך ירבה צדקה**
עם שאר בני ישראל - משמע שאחר עניי בני
מבוי שלו אין עדיפות לעניי עירו יותר מעניי
עיר אחרת, אמנם להלכה נפסק בשולחן ערוך
(יו"ד סי' רנ"א ג') שעניי עירו קודמים לעניי עיר
אחרת. **[ב] ועניים מרודים הא כיצד** - פירוש
למה קראם מרודים. (ישועות יעקב). **לבו**
מתמרמר עליו - ולשון מרודים כמו אריד בשיחי
(תהלים נ"ה ג'). ופירש רש"י: אתאונן בצערי.
(ישועות יעקב). **[ג] אשירי אדם כו'** - מתוך
שביאר כמה מר הדבר להתפרנס מאחרים, מוסיף
ומשבח את אושרו של מי שיש לו מזונות משלו,
ומפרנס בהם גם אחרים. **ירא ה' ההולך בדרךיו**
יגיע כפיו כי תאכל - ובסוף הפסוק נאמר:
בניך כשתילי זתים סביב לשולחנך. הרי שבני
ביתו אוכלים על שולחנו, ועליו אמר הכתוב
"אשירי וטוב לך". **בין ישראל לאביהם**

חילופי גירסאות

(ה) כ"ה נמי"ר וד"ר. נז"ע
הוסיף: להיותם ערומים.
(ו) כ"ה נמי"ר. נז"ע: בבגדי
בלאות. נז"ע: בבגדים
בלאות. (ז) נוסף נמי"ר.
(ח) נוסף נמי"ר.

ציונים

הת"ח שבדור הוא סובל -
רש"י ישעיה נ"ג י"א, ספר
חסידים סי' תקכ"ח, שומר
אמונים הקדמון (ויכוח שני
סי' פ"א). ועיין ב"מ פ"ה
א', ירר' סנהדרין פ"א ה"ה
[אותה השפה שיצאת כר'],
ב"ר פל"ג ג', וזה"ק ח"ב
ר"ב א', וח"ג ר"ח א', ספר
חסידים סי' תרי"א, וסי' ח
החדש סי' תתנ"ב.

בהלקה, עליו הכתוב אומר מעמל נפשו יראה ישבע וגו'

(ישעיה נג יא).

[ד] מכאן אמרו: התלמיד חכם שבודור הוא סובל עונות
הדור שבתוכו, בינו לבין עצמו, ואין כל בריה יכולה להפיר
בהן, אלא הקדוש ברוך הוא לבדו, ועליו הכתוב אומר
ועונותם הוא יסבל (שם). ואם הם עשרה שעשו פאותו מעשה,
ואין צריך לומר כל הקהל בלוי, אין האויב יכול לשלט בהן,
שנאמר כל בלי יוצר עליך לא יצלה, וכל לשון תקום אתך
למשפט תרשיעי, זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם וגו' (שם נד ז).

[ה] כי תראה ערם וכסיתו (שם נח ז), כשם שהקדוש ברוך
הוא יהי שמו הגדול מברך לעולם ולעולמי עולמים ראה
את אדם הראשון וחוה אשתו שהיו ערמים, ולא המיתן
להם אפלו שעה אחת, עד שהלבישם מיד, שנאמר ויעש
ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם (בראשית ג כא),
כמו כן לא יראה אדם את אביו ואת אמו כשהן הולכין
יבבגדים בלואים [ויחזיר פניו], אלא ילבישם בבגדים נאים.
אם לובש אדם את עצמו בחמשה מנה, ילביש את אביו
ואת אמו בעשרה מנים, [לובש אדם בעשרה מנה, ילביש

אביו

משנת אליהו

שאמר שאף בעשרה שעשו כן, הוא משום שיש
מעלה עצומה לעשרה שעושין ביחד, דכל כי
עשרה שורה שכינה. (סנהדרין ל"ט א'). [ה] כי
תראה ערום וגו' - שב לענין הראשון לפרש
פסוק זה על כבוד אביו ואמו. עד שהלבישם
מיד - רצה לומר שהרי אדם הראשון וחוה
כשהתחילו להרגיש בבושה, מיד תפרו לעצמם
חגורות, כמבואר בפסוק (בראשית ג ז), ובכל זאת
מאחר שאינו לפי כבודם לכך חס עליהם הקב"ה
ועשה להם כתנות עור (כמבואר שם פסוק כ"א),
והכל כדי שלא יתביישו, וכך גם מוטל חובה על
האדם לעשות לאביו ולאמו מלבושים מכובדים,
כדי שלא יתביישו בבגדים בלואים.

מעמל נפשו יראה ישבע - נראה שמפרש הפסוק
שכיון שנותן מעמלו ויגיעו לאחרים לכן יראה
טובה וישבע. [ד] מכאן אמרו - היינו מהמשך
הפסוק, שנאמר ועונותם הוא יסבל. (ישועות יעקב).
הדור שבתוכו - פירוש שהוא בתוך אותו דור.
בינו לבין עצמו - שהצדיקים גמורים סובלים
יסורים עבור ישראל. (ספר חסידים סי' תקכ"ח). ועל
ידי יסורי הצדיק הדור ניצל מקטרוג השטן. (שומר
אמונים הקדמון, עיין ציונים). כאותו מעשה -
שמפרנסים כל הבא אליהם, וסובלין יסורים לכפר
על הדור. (ישועות יעקב). זאת נחלת עבדי ה'
וגו' - שעל ידי מעשים אלו נעשה "עבד ה'"
[ומפסוק זה לומד על כל הקהל שעשו כן, ומה

חילופי גירסאות
(ט) נד"ר: ויבחיין דרך
שבהם. וד"ע הגיה כלפנינו.
(י) מ"ק" עד "וממילא ממנו"
ל"י נכ"ר וד"ר. נכ"ר הגי':
כדרך שבני אדם נוהגין כי
כבוד ומתיראין ממני, מפני
כ"ר. (יא) כ"ה נכ"ר וד"ר.
נד"ר הוסיף: והשוה את
מוראו למורא אב ואם
וכעבד אל אדוניו.
(יב) כ"ה נכ"ר וד"ר. נד"ר
הוסיף: אלא. (יג) כ"ה
נכ"ר וד"ר. נד"ר הגיה:
רצונו של מקום, מה נאמר.

ציונים
השוה את כבודו - לעיל
פרק כ"ו [כח] וש"נ. ואינם
עושים להם רצונם מיד -
עיין שבת נ"ה ב', יומא ט'
סע"א, מדרש שמואל פ"ז,
אגדת בראשית פמ"א.

אביו ואמו בחמשה עשר מנה], וכן יבחר להם כל הדרכים הטובים.

[1] משלו משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיה לו עבד והיה בורח ממנו, והיה המלך מחזיר אחריו בכל הארצות עד שנפל לידו. פיון שבא לידו, הכניסו לתוך ביתו, והראה לו פספס והב ונאבנים טובות ומרגליות וכל טוב שהיה לו בתוך ביתו, ואחר כך הוציאו לשדה, והראה לו גנות ופרדסים וכל אשר יש לו בשדה, ואחר כך הראה לו בנני ועבדיו בין גדולים בין קטנים, ולאחר שהראה לו כל אלה, אמר לו המלך ראית שאין אני צריך לך כלום, אלא בוא ועשה מלאכה עם בני ועבדי, ויהא נוהג בי כבוד ותתירא ממני. כך כל העולם כלו של הקדוש ברוך הוא, ואין הקדוש ברוך הוא מבקש מן האדם רק שיכבד אב ואם ויתירא מהם, שהוא כאלו מכבד להקדוש ברוך הוא ומתירא ממנו, מפני שהקדוש ברוך הוא השונה את כבודו לכבוד אב ואם, שנאמר בן יכבד אב ועבד אדניו וגו' (מלאכי א ו').

[2] מאי לכם הכהנים בוזי שמי (שם), "בזמן שישאל עושין תורין ובני יונה ומביאין שאר קדשים קלים, ואינם עושין להם רצונם מיד, מה נאמר בהם? לכם הכהנים בוזי שמי."

ואפלו

משנת אליהו

אב אני איה כבודי, הרי למדנו שהשי"ת משה כבודו לכבוד אב. [2] מאי לכם הכהנים בוזי שמי - הוא המשך הפסוק, וכיון שהביאו מפרשו כולו. ואינם עושין להם רצונם מיד - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ורצה לומר שאין הכהנים מקריבים להם מיד אלא משהים אותם. (ועיין ציונים). ונראה שלכך תפס דוקא בעופות וקדשים קלים, שבהם אין לכהנים הרבה, ומתוך כך באים להשהותם, אבל בקדשי קדשים שהכל לכהנים [חזן מעולה], בזה אין מצוי כל כך שישיהו.

[ויבחיין דרך שבהן] - כן הגי' בנוסח אחר. (עיין חילופי גרסאות). והכונה שיבחיין איזה דרך ואופן נוח ונעים להם במלבושיהם. [1] למה הדבר דומה - דבר זה שהמכבד אביו ואמו כאילו מכבד את הקב"ה. שאין אני צריך לך כלום - שהרי יש לי כל. בוא ועשה מלאכה כו' - רצה לומר שאף שאין המלך נצרך לו, בכל זאת חפץ שיעבוד לו למען תהיה ניכר עליו העבדות של מלך, וכן הוא בכיבוד אב ואם, שכשמכבדם הרי הוא מורה על קבלת מלכות הקב"ה. בן יכבד אב ועבד אדניו - ונאמר בהמשך הפסוק: אם

תיב

סדר אליהו רבא, פרק כז [ח-י]

חילופי גירסאות

(יד) כ"ה נכ"ר וד"ר. נוד"ר
הוסף: אלא.

ציורים

יכול אפי' אם אמר לו אביו
- עיין בימות ר' א', ב"מ
ל"ב א', פס"ר פכ"ח ג',
זו"ח כ"ז ב', יו"ד סי' ר"מ
ט"ו, ובהגר"א שם (מובא
בביאור). הוציא אותו מבית
האסורים - ויק"ר פי"ד ב',
דבר אחר הלא פרוס -
ביאור הגר"א יו"ד סי'
רמ"ה סק"ה כל הענין. אין
רעב אלא מד"ת - לעיל
פכ"א [יז] ושי"נ. ואין לחם
אלא ד"ת - סא"ז פי"ג [ד],
ופי"ד [ג], [חגיגה י"ד א'],
ב"ר פמ"ג ו', תנחו' אחרי
סי' ו', אגדת בראשית פ"מ,
רע"מ צו דף ל"ג ב', זוה"ק
עקב דף רע"א ב', תיקוני
א' ב', [ר"מ פ"ד מוסדה"ת
ה"ג], נפש החיים ש"ב
פ"ו.

[ח] וַאֲפִילוּ אִם רִירוּ שֶׁל אָבִיו יוֹרֵד עַל זָקְנוֹ, יִשְׁמַע לוֹ מִיד.
יְכוֹל אֲפִילוּ אִם אָמַר לוֹ אָבִיו עֲבֹר עַל אַחַת מִכָּל מִצְוֹת
הָאֲמֻרוֹת בַּתּוֹרָה, יְכוֹל יִשְׁמַע לוֹ גַּם בֶּן, הָיִי אוֹמֵר עַל הַכֹּל
יִשְׁמַע לוֹ, חוּץ מֵעַל עֲבֵרָה וְגֹזֵל וְדֹבֵר מְכַעֵר, לְכָךְ נֶאֱמַר
לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי שְׁמִי.

[ט] וּמֵאֵי וּמִבְּשָׂרָךְ לֹא תִתְעַלֵּם (יְשַׁעְיָה נח ז), "מִשְׁלֹ מִשְׁלֵ לְמָה
הַדָּבָר דּוֹמָה, לְאַחַד שֶׁהָיָה חֲבוּשׁ בְּבֵית הָאֲסוּרִים בְּמִדְיָנָה
הַיּוֹם תִּשְׁעָה חֲדָשִׁים, וּבָאוּ אֵלָיו שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים, אֶחָד מֵהֶם
עוֹמֵד וּמְכַלְכֵּל בְּבֵית הָאֲסוּרִים, וְאַחַד מֵהֶם הוֹצִיא אוֹתוֹ
מִבֵּית הָאֲסוּרִים, וְאַחַד מֵהֶם נוֹתֵן לוֹ מְזוֹנוֹת עַד שֶׁהוּא מִגִּיעַ
לְיָשׁוּב, לְיָמִים נִזְדַּמְּנוּ לוֹ שְׁלֹשָׁתָן בְּאַחַד אֶצְלוֹ, לֹא יֵאמַר
אוֹתוֹ הָאָדָם בְּלָבוֹ זֶה גָדוֹל מְזָה זֶה גָדוֹל מְזָה, אֲלֵא יְהִי
נֹהֵג כְּבוֹד לְשְׁלֹשָׁתָן בְּאַחַד.

[י] דָּבָר אַחֵר, הֲלֹא פָּרַס לָרַעַב לְחֶמֶד (שם), אֵין רַעַב אֲלֵא
הָרַעַב מִן דְּבָרֵי תּוֹרָה, וְאֵין לָחֶם אֲלֵא דְבָרֵי תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר
הִנֵּה יָמִים בָּאִים נָאִם אֲדֹנָי אֱלֹהִים, וְהִשְׁלַחְתִּי רַעַב בָּאָרֶץ,
לֹא רַעַב לְלָחֶם וְלֹא צָמָא לַמַּיִם, כִּי אִם לְשִׁמְעַת אֶת דְּבָרֵי

ה' וְגו' (עמוס ח יא).

מכאן

משנת אליהו

ואמו הוזהר ביותר שלא יתעלם מהם, לפי שעל
ידם הוא חי וקיים בעולם. במדינת הים תשעה
חדשים - דוגמא לתינוק שהוא במעי אמו. (ישועות
יעקב). אחד מהם עומד ומכלכלו - היא אמו
שמפרנסת הולד במעיה, כמאמר חכמינו זכרונם
לברכה (נדה ל' ב') אוכל ממה שאמו אוכלת.
(זיקוקין דגורא). הוציא אותו מבית האסורים -
הקדוש ברוך הוא הוציא אותו ממעי אמו. (שם).
ואחד מהם נותן לו מזונות - זה אביו, שהוא
מפרנס את בניו עד שיגדלו, שיכולים לפרנס את
עצמם, וזהו שאמר עד שיגיע לישוב. (שם).
[י] שנאמר הנה ימים באים וגו' - מפסוק זה
לומד ש"אין רעב אלא הרעב מדברי תורה", אבל

[ח] ואפילו אם רירו כו' - חוזר לענין הראשון
בחיוב כיבוד אב. יכול ישמע לו גם כן -
ביבמות (דף ו' א') למדו מפסוק שאם אמר לו
אביו לעבור על עבירה שיש בה כרת לא ישמע
לו, וכן למדו שם מן הפסוק שכשמתעסק בהכשר
למצות כיבוד אב לא ישמע לו אפילו בלאו
בעלמא, ומכאן למדו שאפילו במצוה גמורה לא
ישמע לו כשעובר איסור בדבר. (כן מתבאר מהגר"א
יו"ד סי' ר"מ סק"ו, עיי"ש). לכן נאמר לכם
הכהנים בוזי שמי - שמכאן יש ללמוד שאף
במצות כיבוד אב [שעליה מדובר בראש הפסוק]
אין לבנות את השי"ת חס ושלום. [ט] ומאי
ומבשרך לא תתעלם - מפרש מדוע על אביו

חילופי גירסאות
(טו) כ"ה נכ"ל. נד"ל חז"ל:
עליו. (טז) כ"ה נכ"ל וד"ל.
נוד"ל חז"ל: הא כיצד, אלא
אם היה כו'.

ציונים
כדי שתרכבה חכמתו -
תיקון"ח דף ל"ד א'
(במהדר' בהגר"א). דרך
זה תורה - עין קידושין ב'
ב'. ואינו מפרנס מתורתו
לאחרים גורם רעה לעצמו
- [סנהדרין צ"א ב'], תמורה
ט"ז א', [מכילתא יתרו
ספ"ב], ויק"ר פל"ד ד',
מדרש משלי פי"א [כד],
ועין אריכות בשם עולם
לח"ח שער החזקת התורה
פכ"ב, וארחות צדיקים שער
הנדיבות. ועליו הכתוב
אומר מונע בר וגו' -
פסדר"כ פל"א [קצ"ו ב'],
כלה רבתי פ"ד. לבו
מתיישב עליו - עין ב"ר
פ"מ ב', ופרשה צ"א א'.
יעדיק עליו את הדין - עין
שבת נ"ה א'. היה רעב
וצמא כו' - עין מחנה
ישראל לח"ח פי"ג.

מכאן אמרו: אם יש אדם שהוא מבין בדברי תורה ופרנס
מתורתו גם כן לאחרים, כדי שתרכבה חכמתו לו, ומוסיפין
לו עליה. וכל העושה כן אינו נמנע מן הטובה העתידה
לבוא על ישראל לימות בן דוד, ועליו הכתוב אומר וישם
דרך ארצנו בישע אלהים (תהלים נ ב'), דרך זו תורה, שנאמר
בכל הדרך אשר צוה ה' אלהיכם אתכם תלכו, למען תחיו
וטוב לכם וגו' (דברים ה ל), ואין ישע אלא בימות בן דוד,
שנאמר קרוב צדקי יצא ישעי וגו' (ישעיה נא ה). אבל אם יש
באדם דברי תורה ואינו מפרנס מתורתו לאחרים, גורם
רעה לעצמו, שבסוף חכמת תורתו מתמעטת בידו, ואין
צריך לומר שאין מוסיפין לו עליה, ועליו הכתוב אומר
מנע בר יקבהו לאום, וברכה לראש משביר (משלי יא כו).

[יא] אם כן ועניים מרודים תביא בית (ישעיה נח ז) כיצד, אלא
אם יש באדם דברי תורה ויסורין באין עליו, לבו מתיישב
עליו, אבל אם אין באדם דברי תורה ויסורין באין עליו,
לבו מתמרמר עליו. אלא כיצד יעשה? יצדיק עליו את
הדין. ה"ה רעב וצמא וערם ואין לו מזונות, רק שהוא
חי וקיים על פני האדמה בלחם צר ובמים לחץ בעירם
ובחסר

משנת אליהו

אותו. וברכה לראש משביר - שהכל מברכים
את מי שמפרנס מתורתו לאחרים. [יא] אם
כן ועניים מרודים תביא בית כיצד - כיצד
נדרש על התורה. (ישועות יעקב). לבו מתיישב
עליו - שאינו מהרהר אחר מדותיו יתברך. (שם).
לבו מתמרמר עליו - מהרהר וקורא תגר על
מדותיו יתברך. (שם). ולכן נקראים החסרים מן
התורה בשם עניים מרודים, משום שלכם
מתמרמר עליהם מלשון אריד בשיחי (תהלים נ"ה
ג). ועליהם נאמר "תביא בית" שתביאם לביתך
ותלמדם, וכדלהלן. אלא כיצד יעשה - בא
לפרש כיצד העוסק בתורה לבו מתיישב עליו
בעת שמקבל יסורין.

מה שאמר אין לחם אלא דברי תורה, לא נלמד
מפסוק זה, אלא מפסוק הוא במשלי (ט' ה') לכו
לחמו בלחמי, (כמבואר בסא"ז פרק י"ד [ג]). כדי
שתרכבה חכמתו לו, ומוסיפין לו עליה - נראה
שיש ב' עניינים. א. ענין טבעי, שעל ידי שמלמד
לאחרים מתחכם יותר. (עין אבות פ"ב מ"ז, נדה
י"ד ב'). ב. ענין סגולי. שכשמלמד לאחרים
הקב"ה מוסיף לו תורה. (עין תמורה ט"ז א').
דרך זה תורה - מפרש הפסוק "ושם דרך"
שהוא שם ומניח תורה לפני הצריך לה. ועליו
הכתוב אומר מונע בר יקבהו לאום - שנמשלה
התורה לבר [תבואה], כמו שאמר לעיל פרק כ"ב
[ז], והמונע תורה מהצריך לה, כולם מקללים

תיר

סדר אליהו רבא, פרק כז [יא-יג]

חילופי גירסאות

(ז) כ"ה כמ"ה. דל"ר חז"ל:
בדברי חכמים.

ציורים

וכן דוד היה אומר - עיין
לעיל פי"ח [י]. במדה
שאדם מודד - לעיל פ"ג
[ג] ושי"ג. על פיהם -
ערוכין ג"ד א, ועיין לעיל
פרק י' [ט]. יושב כנגדם
- לעיל פרק י"ח [ב] ושי"ג.
ומגלה להם סודות התורה
- ע"ז ל"ה ב', תרגום יב"ע
במדבר ו' כ"ה, מדרש
משלי פרשה ח', ביאור
הגרי"א שיר השירים פרק ג'
י"א [נר] כונתו להאמור
כאן.

ובחסר כל, יאמר כך וכך כתוב בתורה: תחת אשר לא
עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב ללב מרב כל, ועבדת
את איביך אשר ישלחנו ה' כך ברעב ובצמא ובעירם ובחסר
כל, ונתן על ברזל על צוארך עד השמידו אתך (דברים כח
מודמח), על פן יתברך וישתבח המלך הגדול והקדוש, שהוא
חי וקים לעולם ולעולמי עולמים, ברוך הוא וברוך שמו
לעלם ולעלמי עדי עד, שנתן לי חיים בעולם ולא השמיד
אותי מעל פני האדמה. וכן דוד היה אומר אלמלא דברי
תורתך מרצין אותי בשעה שיסורין באין עלי, כבר עקרתי
את עצמי מן העולם, שנאמר לולי תורתך שעשעי, אז
אבדתי בעיני (תהלים קיט צב).

[יב] ברוך המקום ברוך הוא, שפטר "בחקמים
ובתלמידיהם, ומקים עליהם במדה שאדם מודד בה מודדין
לו, כשם שהם יושבין בבתי בגסיות ובבתי מדרשות, ובכל
מקום שפנוי להם, וקורין ושונין לשם שמים, ויראה בלבבם,
ומחזיקין דברי תורה על פיהם, כמו בן הקדוש ברוך הוא
יושב בנגדם ומגלה להם סודות התורה בפיהם ובלבבם,
ועליהם מתקנים מה שנאמר כי קרוב אליך הדבר מאד,
בפיך ובלבבך לעשותו (דברים ל יד).

[יג] אשרי אדם שיש בו דברי תורה, והוא יושב וקורא
ושונה

משנת אליהו

ששומרת על האדם בזמן צרותיו, מוסיף ומבאר
במעלת התורה הקדושה. על פיהם - שצריך
להוציא הלימוד בפה דוקא. (עיין ציונים).
ומגלה להם סודות התורה - שהיגע בתורה
נכנס בשערי התורה הקדושה להשיג ולהסתכל
באור הפנימי בעמקי רזין עלאין דילה. (נפש
החיים ש"ד פרק כ', ועיין בציונים). מה שנאמר
כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך -
שמיד כשמתחיל ללמוד, מגלים לו הכל בפיו
ובלבבו.

יאמר כך וכך כתוב בתורה - רצה לומר
שאומר לעצמו שכל העונשים והיסורין הם
בסיבת עונותיו. כבר עקרתי את עצמי מן
העולם - שהייתי מתרעם על מדותיו יתברך
חס ושלום. (ישועות יעקב). ובזה היה מאבד כל
חלקו לעולם הבא. (עיין שערי תשובה ש"ג סי'
ר"ט). לולי תורתך וגו' - מפרש הפסוק
שלולי תורתך המלמדני שהיסורין באים בסיבת
העונות, אז אבדתי בעיני. [י] ברוך המקום
ברוך הוא - כיון שדיבר במעלת התורה

חילופי גירסאות
(יח) נכ"ר: שמוסרין עצמן
למקרא ולמשנה כו'.

ציונים
במקום צנוע וסתר - עיין
ר"מ וטושו"ע שבביאור,
יר' ברכות פ"ה ה"א, תנחו'
עקב סי' ה'.

וְשׁוֹנָה בְּמָקוֹם צָנוּעַ וְסֹתֵר, אֵצֶל מִי מְלִינִין אוֹתוֹ, הָיוּ אוֹמְרִים
אֵצֶל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁנֵאֵמַר יֵשֵׁב בְּסֹתֵר עֲלֵיוֹן, בְּצֵל
שְׂדֵי יִתְלוֹנֵן (תהלים צא א). בְּשֵׁם שָׁהִם מְשִׁימִין עֲצָמָן יְחִידִים
בְּעוֹלָם הַזֶּה וְאֵין עִמָּהֶם זֶר, כְּמוֹ כֵּן הֵם בְּעוֹלָם הַבָּא, הֵם
יוֹשְׁבֵינִי אֵצֶל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְבָדוּ, וְאֵין זֶר עִמָּהֶם. עֲלֵיהֶם
הִכְתוּב אוֹמֵר: אֱלֹהִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בְּיָתָהּ, מוֹצִיא אֲסִירִים
בְּכּוֹשְׁרוֹת, אֵךְ סוֹרְרִים שְׁכֵנוֹ צִחִיחָה (שם סח ז), וְאֵין אֲסִירִים
אֵלָּא תַלְמִידֵי חֲכָמִים, יִשְׁאֹסְרִין אֶת עֲצָמָן לְמָקוֹם בְּבֵית
הַמְּדֻרָּשׁ, לְמִקְרָא וּלְמִשְׁנָה וּלְתַלְמוּד וּלְמִדְרָשׁ וּלְהִלְכוֹת
וְאֲגָדוֹת. וְאוֹמֵר לֵאמֹר לְאֲסוּרִים צֵאוּ, לֵאשֶׁר בַּחֲשָׁךְ הִגְלוּ
(ישעיה מט ט), לֵאמֹר לְאֲסוּרִים צֵאוּ – אֵלּוּ עַמֵּי הָאָרֶץ שְׁנֵישׁ
בָּהֶם דֶּרֶךְ אֶרֶץ וּשְׂאֵר מִצְוֹת, וּמְחִזְקִין אֶת יְדֵי תַלְמִידֵי
חֲכָמִים, וּמְרַחֲקִין אֶת עֲצָמָן מִן הָעֲבָרָה וּמַגְזִל וּמַכֵּל דְּבָר

מכער

משנת אליהו

עדיין, וזהו שאמר יושבים אצל הקב"ה לבדו.
(נפש החיים ש"ד פכ"א). ואין זר עמם - רצה
לומר שהמון העם אינם משתתפים עם התלמידי
חכמים בלימודם. אלהים מושיב יחידים ביה
- מפרש הפסוק שהתלמידי חכמים יהיו יחידים
בביתו. ואין אסירים אלא תלמידי חכמים -
ומפרש הפסוק שהקב"ה מוציא את התלמידי
חכמים משאר המון העם, עבור כשרון מעשיהם,
שיגיעים בעמל התורה. שאוסרין את עצמן -
שאינן מסתובבין בחוצות, אלא כל הזמן בבית
המדרש, והרי הם כאוסרים עצמם. ואומר
לאמר וגו' - עיקר כונתו לסוף הפסוק, שדרש
מה שאמר "לאשר בחושך הגלו", שהכונה
לתלמידי חכמים, שלעתיד יזכו לאור גדול.
לאמר לאסורים צאו אלו עמי הארץ - לכאורה
קשה שהרי לעיל דרש "אסירים" בתלמידי
חכמים, וכאן דרשו על עמי הארץ, ואפשר לפרש
שאסירים המה התלמידי חכמים שאסרו עצמם
לתורה, אבל "אסורים", הם עמי הארץ
שמרגישים שנאסרו על ידי אחרים, שהתורה

[יג] ושוונה במקום צנוע וסתר - אף שלעיל
בסמוך אמר במעלת התלמידי חכמים שיושבים
בבתי כנסיות ובתי מדרשות וקורין ושונין לשם
שמים. יש ללמוד מכאן שגם בלימוד בבית
המדרש עדיין הוא מקום צנוע וסתר, הגם שלומד
בחבורה. והדבר מפורש ברמב"ם (הל' ת"ת פ"ג
ה"ב) ובטור ושולחן ערוך (יו"ד סי' רמ"ו סכ"ב)
שכתבו: ברית כרותה שכל הלומד בבית הכנסת
[וכן בית המדרש, (פרישה וש"ך)] לא במהרה הוא
משכח, וכל היגע בתלמודו בצנעה מחכים, עכ"ל.
אצל מי מלינים אותו - רצה לומר אצל מי שוכן
עוד בעולם הזה - אצל הקב"ה, וכמו שאמר לעיל
שהקב"ה יושב כנגדו וכו'. הם יושבין אצל
הקב"ה וכו' - רמז לעידון וצחצוח הנפש באור
הגנוז, אשר גם כל מלאכי מעלה וחיות ושרפי
קדש ושום נביא וחווה לא השיגוהו כלל עצם
עניינו, וכמאמרם ז"ל (ברכות ל"ד ב') כל הנביאים
כולם לא נתבאו כו', אבל תלמידי חכמים עצמם
עין לא ראתה כו', והוא העדן ויין המשומר בענביו
שאמרו שם, סוד הטעמי תורה הגנוזים שלא נתגלו

חילופי גירסאות
(ט) נוסף מ"ו.

ציונים

שהם דין כו' - עיין ברכות כ"ח א'. בשביל שרה רבקה כו' - עיין במ"ד פ"ג ו'. שתפסה שרה כו' - בראשית ט"ז ג'. שאמרו לה לרבקה - מדרש פליאה ס"י נ"ג. שתפסה רחל - בראשית ל' ד'. שתפסה לאה - שם פסוק ט'. שאין לך ערום בישראל - עיין נדרים מ"א א', פתיחתא א' לאיכ"ר, הקדמת תיקון"ד (דף ה' א').

מכער. לאשר בחשך הגלו - אלו תלמידי חכמים שהם דרין במקום שאין ראוי להם.

[יד] דבר אחר, אלהים מושיב יחידים ביתה וגו' (תהלים סח ז), לא גלגל הקדוש ברוך הוא והוציא את ישראל ממצרים אלא בשביל שרה רבקה רחל ולאה. בשכר שתפסה שרה את הגר והעלתה למטתו של אברהם. ובשכר שאמרו לה לרבקה התלכי עם האיש הזה, ותאמר אלך (בראשית כד נח), ונתנה בטחונה על הקדוש ברוך הוא. ובשכר שתפסה רחל את בלהה והעלתה למטתו של יעקב. ובשכר שתפסה לאה את זלפה והעלתה למטתו של יעקב, [לכך גלגל הקדוש ברוך הוא והוציא את ישראל ממצרים, בשביל מעשה שרה רבקה ורחל ולאה]. לכך נאמר אלהים מושיב יחידים ביתה, מוציא אסירים בכושרות (תהלים סח ז).

[טו] אם כן, כי תראה ערם וכסיתו (ישעיהו נח ז) כיצד, אלא אם ראית אדם שאין בו דברי תורה, הכניסו לביתך ולמדהו קריאת שמע ותפלה, ולמדהו פסוק אחד בכל יום, או הלכה אחת, וזוהו במצוות. לפי שאין לך ערם בישראל אלא מי שאין בו תורה ומצוות, והוא דומה למי שהוא ערם.

וכן

משנת אליהו

[טו] אם כן כי תראה ערם וכסיתו כיצד - רצה לומר לפי מה שפירש את הפסוק על דברי תורה, כיצד יתפרש מה שנאמר כי תראה ערם וכסיתו. שאין לך ערום בישראל אלא מי שאין בו תורה - וצריך האדם להתעורר בנפשו על אנשים כאלו ולרחם עליהם כמו אם היה רואה איש עני ערום שאין לו לבוש. כי במה יכסה נפשו שם בעולם העליון אחרי שהוא ערום מתורה ומצוות, וכידוע שעל ידי קיום התורה נברא תכשיטים לנפשו והוא זוכה לישוב לפני ה' בהיכל קדשו, וכמו שאמר בתנא דבי אליהו

מצוה אותם באיסורים רבים. במקום שאין ראוי להם - שדירתם חרבה ורעועה בשפל גגים, והתלמידי חכמים ראוי להם לדור בדירה נאה להרחיב דעתם. (ישועות יעקב). [יד] לא גלגל הקב"ה כו' - נראה שמפרש הפסוק: אלקים [בזכות] מושיב יחידים [היינו אותן היחידות שהושיבו צרתן בביתן וכמו שמבאר והולך] מוציא אסירים בכושרות [הוציא את בני ישראל ממצרים]. שאמרו לה לרבקה התלכי וגו' - ועליה מתפרש הפסוק מושיב יחידים ביתה, שהלכה יחידית מכל משפחתה לביתו של יצחק.

חילופי גירסאות
(כ) כ"ה צמ"ח. נוד"י הגיה:
משום שנתרוקנית מן כו'.
(כא) כ"ה צמ"ח וד"ר. נוד"י
הוסיף: מה כתיב אחריו ואת
ערום ועריה. (כב) נוסף
מכ"ר. ונוד"י הגיה: מאי
ואעבור עליך ואראך והנה
עתך עת דודים, אלא בשעה
שאמר הקב"ה לאברהם
אבינו קח נא כו'. (כג) נוסף
מכ"ר.

ציונים

אחת דם פסח ואחת דם
מילה - מכילתא בא
[פסחא] פ"ה, שמור"ר פי"ז
ג', פרשה י"ט ה', שהש"ר
פ"א ה', פרשה ה' ב',
פרד"א פכ"ט, פסדר"כ
פ"ה (מ"ז א'), ושם פ"ז
(ס"ג ב'), פס"ר פט"ו ו',
מדרש הלל (אזה"מ עמ'
ק"ל), זוה"ק ח"ג דף צ"א
ב', תרגום ורש"י יחזקאל
ט"ז ו'. מול את בשרך -
בראשית י"ז. בשעה
שאמרתי לאברהם - עין
מדרש חדש פרשת בשלח
(עמ' רל"ב). אוסרני יפה
- עמ"ש"נ לעיל פכ"ו [טו].
שמה אבעטס בן - סא"ז
פרק ב' [יא], פרד"א
פל"א, ב"ר פנ"ו ח', תנחומ'
וירא סי' כ"ג, מדרש
בראשית רבתי פרשת וירא
(עמ' צ'). ספר הישר פרשת
וירא, תרגום יב"ע וירושלמי
בראשית כ"ב ז'.

[טז] וכן אתה מוצא בכנסת ישראל שבמצרים, שנאמר
ותגדלי ותבאי בעדי עדיים שדים נכנו ושערך צמח, ואת
ערם ועריה וגו' (יחזקאל טו ז), אל תקרי בעדי עדיים אלא בתקוני
תקונים. כערם את מן המצוות, ואין בך אלא שתי מצוות,
אחת דם פסח ואחת דם מילה, שנאמר ואעבור עליך ואראך
מתפוססת בדמך, ואמר לך בדמך חיי ואמר לך בדמך
חיי (שם פסוק ו) כ"א.

[יז] יכול שאמר לה בדמך חיי לעולם, תלמוד לומר
ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דדים (שם פסוק ח), בשעה
שאמרתי לאברהם אביכם לך לך מארצך וממולדתך (בראשית
יב א), שמע דברי מיד, לך נאמר הנה עתך עת דדים.

[יח] דבר אחר, הנה עתך עת דדים, בשעה שאמרתי
לאברהם אביכם מול את בשרך בחרב, שמע דברי מיד,
לך נאמר הנה עתך עת דדים.

[יט] דבר אחר, הנה עתך עת דדים, בשעה שאמרתי
לאברהם אביכם קח נא את בנך את יחידך וגו' (שם כב ב),
מיד שמע אברהם לדברי הקדוש ברוך הוא, ועשה ככל
אשר צוה אותו, לך נאמר והנה עתך עת דדים.

[כ] דבר אחר, בשעה שאמר יצחק לאברהם אבי אוסרני
יפה ותניני על גבי מערכה שמה אבעטס בך [ואפך], ונמצאתי

חיב

משנת אליהו

המצות שישאל מקיימים זוכים לכוז ברכה
והבטחה גדולה "חיי", אלא רק במצות שנעשו
במסירות נפש גדולה מאד, וכמו שמבאר והולך.
והנה עתך וגו' - מפרש הפסוק שרק בעתים
מיוחדים [דהיינו במצוות שנעשו במסירות נפש]
אמר "חיי". והנה עתך עת דודים - שאמר
לישראל שמעשיהם הם כמו המעשים הגדולים
והעצומים שעשו האבות, וכאותן שמפרש והולך.
בשעה שאמרתי לאברהם אביכם לך לך מארצך
וממולדתך וגו' - שהטלול קשה לאדם יותר

כאן. (אהבת חסד ח"ג פ"ג). [טז] וכן אתה מוצא
בכנסת ישראל - שבלי תורה ומצות וחשובות
כערומים. ואת ערום ועריה - זה היה להם לפני
שקיימו המצות, שאז היו חסרים מאד. אלא
בתקוני תקונים - שאחר שקיימו מצות נתקנו
בתיקוני תיקונים. ואומר לך בדמך חיי וגו'
- שתי פעמים כנגד דם פסח ודם מילה. (שמור"ר
פי"ז י"ג, ועיין ציונים). [יז] יכול שאמר לה
בדמך חיי לעולם - כן צריך לומר. (עיין חילופי
גרסאות). ורצונו לומר שלא תהא סבור שבכל

חילופי גירסאות

(כד) כ"ה נד"ר. נכ"ר:
מתחייב. נד"ר הגיה:
שאחייב. (כה) נוסף מנ"ר.
(כו) נד"ל: על האמת.
(כז) כ"ה נכ"ר וד"ר. נד"ר
הוסף: שילה.

צינונים

בן שלשים ושבע שנים -
סא"ז שם, פרד"א שם,
סדר עולם פ"א (ועיי"ש
בהגהות הגר"א), ב"ר
פרשה נ"ה ד', פניו ח' (ב'
גירסאות), שמור פ"א א',
תנחו' וירא סי' כ"ג, שמות
סי' א', תנ"י וירא סי' מ"ו,
פתיחתא לאיכ"ר פכ"ד,
מדרש ויושע (אוה"מ עמ'
קמ"ז), מדרש חדש פרשת
חיי שרה (עמ' קס"ג),
זה"ק ח"א דף ק"ג א', ושם
ק"ט ב', ושם קכ"ג א',
ושם ר"ל ב', אבן עזרא
בראשית כ"ב ד', תוס'
יבמות ס"א ב' ד"ה וכן.
[שמורה אמת כו' - סא"ז
פ"ב (יא)].

כדי חייב שתי מיתות לפני הקדוש ברוך הוא, והוא היה בחור
עומד בכחו בן שלשים ושבע שנים, לכך נאמר והנה עתה
עת דדים.

[כא] כה [דבר אחר, בשעה שמצאתי את יעקב אביכם
שמורה כה, ודובר אמת בלבבו, שנאמר וירא אלהים
אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם (שם לה ט), לכך נאמר והנה
עתה עת דדים].

[כב] דבר אחר, בשעה שהקדוש ברוך הוא מצא את כל
שנים עשר שבטים שעשו כלם את רצון יעקב אביהם,
שנאמר בענבים במדבר מצאתי ישראל (הש"ע ט י), אל תקרי
ישראל, אלא שראה אל, שכל מעשיהם מכונים לפניו, לכך
נאמר והנה עתה עת דדים (יחזקאל טו ח).

[כג] ואפרש כנפי עליך (שם) - זו התורה. ואכסה ערותך
(שם) - זו מלכות שמים. ואשבע לך (שם) - זו ישיבת ארבעים
שנה במדבר. ואבוא בכרית אתך נאם אדני אלהים ותהיו
לי (שם) - זו ישיבה שניה במשכן.

מאי

משנת אליהו

כערומים. ואשבע לך זו ישיבת ארבעים
שנה - שנשבע הקב"ה שיהיו במדבר על ידי
חטא המרגלים. (ישועות יעקב). במדבר - אף
שלכאורה דבר זה היה קללה, וכאן הרי פורט
טובותיו של הקב"ה, יש לומר שגם בשיבת
הארבעים שנה במדבר היה מעלה, כמבואר
במדרש תנחומא (שמות סי' י"ד): שישאל נתעלו
מן המדבר, שנאמר (שה"ש ח' ה') מי זאת עולה
מן המדבר, עליה מן המדבר, התורה מן
המדבר, המן והשליח מן המדבר, המשכן מן
המדבר, השכינה מן המדבר, הכהונה ומלכות
מן המדבר, הבאר מן המדבר, ענני כבוד מן
המדבר, ע"כ. ותהיו לי זו ישיבה שניה
במשכן - כן צריך לומר. (עיי' חילופי גרסאות).
ורצה לומר שגם זכו מלבד גילוי מלכותו בהר
סיני, שהיתה השראת השכינה במשכן.

מהכל. (פרד"א פרק כ"ו). [כ] שתי מיתות -
הכונה למיתה בעולם הזה, ומיתה בעולם הבא,
ומשום שבכיבוד אב נאמר (שמות כ"א ט"ו) מות
יומת, לכן תפס שתי מיתות. (רד"ל בביאורו לפרד"א
פלא"ה הגה"ה י'). [כא] שנאמר וירא אלהים
אל יעקב עוד וגו' - נראה לפרש שלמד מן
האמור שם לא יקרא עוד שמך יעקב. ופירש
רש"י: לשון אדם הבא במרמה ועקבה. ומזה אנו
למדים שהיה בשיא השלימות של מודה על האמת
ודובר אמת בלבבו. [כב] שכל מעשיהם
מכונים לפניו - פירוש מיושרים. ורצה לומר
שמה שעשו רצון יעקב אביהם היה זה מתוך
קיום מצות השי"ת. [כג] ואפרש כנפי
עליך זו התורה - שמגינה על האדם ככנפים.
ואכסה ערותך זו מלכות שמים - שגילה
מלכותו עליהם, ובלא מלכות שמים הרי הם

תנא רבי אליהו

תימ

חילופי גירסאות
(כח) כ"ה נבי"ר וד"ר. נוד"ג
הוסיף: אלא. כ"ה
נבי"ר וד"ר. נוד"ג הניח: לפי
יכלתו מה שיוכל. (ל) כ"ה
נבי"ר וד"ר. נוד"ג הניח: לכן
ישא.

ציורים

כל הימים שנתתיך כו' -
חומת הדת בחתימת הספר
מאמר א'. מי שיש לו
ת"ח כו' - עמ"ש"נ לעיל
פרק י' [ב]. יהא מפרנס
אותה - ב"ר פרשה ל"ג ג',
ויק"ר פל"ד י"ד, ירו'
כתובות פ"א ה"ג, ילקוט
ישעיה רמז תצ"א, אבהע"ז
סי' קי"ט ס"ח בהג"ה,
ובהגר"א שם, (ועיין
בתולדות הגר"י בלור זצ"ל
שנדפס בראש ספר כוכבי
אור). שלאחר שעה מיתה
- סא"ז פרק י"ג [ג] כל
הלשון.

[כד] מאי ומבשרך לא תתעלם (ישעיה נח ז). כ"ך אָמר לו
הקדו"ש פרוך הוא לזה האדם: בְּנִי, כָּל הַיָּמִים שְׁנַתְּיִךְ
עַל פְּנֵי הָאָדָמָה עֲשֵׂה מַעֲשִׂים טוֹבִים וְתִלְמֹד תּוֹרָה, וְתִרְחַק
עֲצָמְךָ מִן הָעֵבֶרָה וּמִן דְּבַר מְכַעַר, לְכָךְ נֹאמַר וּמִבְשָׂרְךָ
לֹא תִתְעַלֵּם.

[כה] דְּבַר אַחֵר, וּמִבְשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלֵּם, מִי שֵׁישׁ לוֹ תִלְמִיד
חָכֵם בְּשִׁכּוּנָתוֹ וְיֹדֵעַ בּוֹ שֶׁהוּא קוֹרֵא לְשֵׁם שְׁמַיִם וְהוּא שׁוֹנֶה
לְשֵׁם שְׁמַיִם, וְהוּא זָנוּ וּמִפְרָנְסוֹ וּמְכַלְכְּלוֹ, נִמְצָא שֶׁהוּא מְקַנֵּם
וּמַחֲיָה לְאוֹתוֹ תִלְמִיד חָכֵם, וְאֵת אִשְׁתּוֹ וּבְנָיו וְאֵת כָּל אֲשֶׁר
לוֹ, וְאֵת כָּל הַקְּרוֹבִים עִמּוֹ בְּמִשְׁפָּחָה, לְכָךְ נֹאמַר וּמִבְשָׂרְךָ
לֹא תִתְעַלֵּם.

[כו] דְּבַר אַחֵר, וּמִבְשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלֵּם, אִם נִשְׂא אָדָם אִשָּׁה
וּנְצָא בָּהּ דְּבַר וְגִרְשָׁהּ, וּלְכַסּוֹף גַּעֲשִׁית עֲגִיָּה, יֵהָא מְפָרְנִם
אוֹתָהּ כִּי פָמָה שְׂיוֹכֵל, לְכָךְ נֹאמַר וּמִבְשָׂרְךָ וְגו'.

[כז] לְעוֹלָם יִסְתַּכֵּל אָדָם בְּעַצְמוֹ וְיֵהָא יוֹדֵעַ שְׁלֹאֲחֵר שְׁעָה
מִיָּתָה, יִיָּשֵׂא עֵינָיו לְשָׁמַיִם וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ מִי בָּרָא אֶת אֵלֶּה,
חֲמָה וּלְבָנָה בּוֹכְבִים וּמְזֹלֹת, וְאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, וְכָל
מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית כָּלָם, שְׂכָלָם מְשַׁבְּיָמִין וּמַעֲרִיבִין לַעֲשׂוֹת רְצוֹן

בורא

משנת אליהו

חכם, הרי הוא מקיים אף את כל קרוביו עמו.
[כז] יהא מפרנס אותה - שהיא גם כן בכלל
בשרו, שהרי היתה אשתו. [כז] לעולם יסתכל
אדם - בא לעורר על כל מה שלימד בפרק זה,
על החובה בכבוד אב ואם ולפרנסם, ועל הצדקה
לקרוביו ושאר עניים, וללמד תורה לכל הצריך,
ואמר שכשיזכור יום המיתה, יתעורר לעשות רצון
השי"ת כל יום, וכן כשיתבונן בכל הבריאה איך
שמקיימת רצון הבורא בתמידות בלא הפסק
יתעורר אף הוא לעשות כן. וארבע רוחות
העולם - שארבע רוחות מנשבות בכל יום
כמבואר בב"ב (כ"ה א'). שכולן משכימין
ומעריבין - שיש מהם המשרתים ביום [והם

[כד] מאי ומבשרך לא תתעלם - רצה לומר
לפי מה שפירש הפסוק על התורה, כיצד יתפרש
ומבשרך לא תתעלם. לזה האדם - שמפרנס
מתורתו לאחרים. עשה מעשים טובים -
דהיינו שהאדם לא יתעלם מלהיטיב ומלרדם
על עצמו, ואיך לא יחוס האדם על עצמו
ולהנצל מן הגיהנם ושאר ענשים קשים. (אהבת
חסד פרק י"ד). [כה] ומבשרך לא תתעלם
מי שיש לו ת"ח וכו' - כי התלמיד חכם
הכל קרובים שלו ושאר בשרו. (ישועות יעקב,
ועיין שבת ק"ה ב', מו"ק כ"ה א'). ואת כל
הקרובים עמו - נראה הכונה שזכות התלמיד
חכם מועיל לכל קרוביו, וכשמקיים את התלמיד

חילופי גירסאות

לא) כ"ה נד"ר. מוד"נ הגיה: זהו שכר קלה שלך, אבל שכר החמורה שלך זהו מה שנאמר אחריו והלך לפניך צדקן כבוד ה' יאספק, אז תקרא וה' יענה תשובה ויאמר הנני וגו', וכשם כו'.

צייונים

תשכים ותשחיר בדברי תורה - שהש"ר פ"ה [י"א], מדרש שמואל פ"ה, ועיין גיטין ד' א' ובתורה השכם.

בּוֹרְאִים. בְּךָ תִּשְׁכֶּם וְתִשְׁחִיר בְּדִכְרֵי תוֹרָה, וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכָל יוֹם תָּמִיד, וְתִהְיֶה דוֹמָה לְחֻמָּה וּלְבִנָּה הַמְּאִירִין לְרַבִּים, שֶׁנֶּאֱמַר אִזּוּ יִבְקַע בְּשַׁחַר אוֹרֶךְ וְאַרְכָּתוֹךְ מִהֲרָה תִּצְמַח (שם פסוק ח), לֹא קֵלָה שְׂבָךְ בְּחֻמּוֹרָה שְׂבָךְ.

וּכְשֶׁם שֶׁעֲשִׂיתָ לִּי רְצוֹנִי בְּתוֹרָתִי בְּכָל יוֹם תָּמִיד, בְּךָ אֲנִי אֶתֵּן לְךָ פֶּתַח חַן פֶּה בְּתוֹרָה בְּרוּרָה שְׂאִין אָדָם יָכוֹל לְסַתֵּר אַחֲרֶיהָ. וְאִם רָאִיתָ אֶת עֲצָמְךָ בְּתוֹרָה בְּרוּרָה שְׂאִין אָדָם יָכוֹל לְסַתֵּר אַחֲרֶיהָ, מִיָּד יִהְיוּ עֲצָמוֹתֶיךָ מְזוּרִזִּין בְּמִצְוָה, שֶׁנֶּאֱמַר וְנָחֵךְ ה' תָּמִיד וְהַשְׁבִּיעַ בְּצַחֲצָחוֹת נִפְשֶׁךָ וְעֲצָמוֹתֶיךָ יִחְלִיץ (שם פסוק יא). וְאִזּוּ תִּהְיֶה דוֹמָה לְמַעַן שֶׁהוּא מוֹשֵׁךְ מִן הַגִּנָּה מִשְׁקָה תְּאֵנִים וְעִנְבִּים וְרִמּוֹנִים וְכָל מִינֵי מִגְדִּים בָּלֵן, שֶׁנֶּאֱמַר וְהִיִּתְּ בִּגְן רֹהַ וּכְמוֹצָא מִים אֲשֶׁר לֹא יִכְזְבוּ מִמֶּיּוֹ (שם).

וכשם

משנת אליהו

יחזיקו עצמותיך מזורזין במצוה - זה למד מן הפסוק ועצמותיך יחליץ, שהוא לשון זירוז (ערש"י ערובין ל"ט א'), שאחר שזכה לתורה ברורה יזדו לקיים מצוות. ונראה לפרש טעם הדבר שרק אחר שזכה לתורה ברורה יזדו לקיים מצוות, על פי מה שכתב הגר"א בפירושו למשלי (ד' י"ד): אין היצר הרע בא אל האדם לפתותו לעשות עבירה, כי מי ישמע לו, אך בא אליו במצוה, ועל ידי זה ימשוך אותו. וכעין זה כתב בביאורו לרות (א' י"ח): היצר הרע משיאו לעבירות, ואם יראה שאינו יכול לו מפתהו לעשות מצוה מעוטף כמה עבירות וכו' (עיי"ש באריכות). וכעין זה כתב בביאורו לאסתר (א' ו'): וכל פיתויי יצר הרע שמפתה ממה שבא ומראה מצוות שלא על פי דרך התורה, עכ"ל. ולכן רק אחר שזכה לתורה בתכלית, יכול להזדו לחפש אחר מצוות, ומובטח לו שלא ישל במצוות הבאות מעצת היצר הרע. משקה תאנים וענבים כו' - רצה לומר שכולם יהנו ממנו.

משכימין], ויש מהן שמשרתים כלילה [והם מעריבין]. ותשחיר - הוא ערב ולילה לשון שחרות. (רד"ל בביאורו לשמו"ר פמ"ז). אז יבקע כשחר אורך - נראה לפרש שבשחר עומדים ברקיע החמה והלבנה יחדיו (כמבואר בב"ר פ"ג י"ב), והפסוק אומר שיבקע אורו כשחר, וזהו שאמר לעיל: ותהא דומה לחמה ולבנה המאירין לרבים. וארוכתך מהרה תצמח - נראה שמפרש "ארוכתך" מלשון אורך, שאפילו המעשים הקלים שלו יהיו כגדולים וארוכים. קלה שבך כחמורה שבך - כן צריך לומר. (עיין חילופי גירסאות). שאפילו על מעשיו הקלים יקבל שכר כמו על החמורים, לפי שבכולם הוא עושה רצונו של הקב"ה. רצוני בתורתי - שהיה יגע בתורה, ואף היה מקיים המצוות האמורות בתורה. שאין אדם יכול לסתור אחריהם - נראה שזה לומד מן הפסוק והשביע בצחצחות נפשך, [ופירש המלבי"ם שישביעך באור הצח והמצוחצח] והוא התורה, והכונה שיזכה לתורה בהירה מאד. מיד

תנא דבי אליהו

תבא

חילופי גירסאות
(לב) נוסף מ"כ.
(א) כ"ה נכ"ר וד"כ. כד"ג
הוסף: אלא. (ב) נוסף
מכ"כ.

ציונים

כשם שהקב"ה - כה"ע
העתיק במעלות המדות
המעלה השנית (עמ' מ"ב).
את הת"ח ביותר - עיין
בביאור. כתיב בצד האהבה
- תיזו"ח דף כ"ח ב',
(במהדר"ו בהגר"א).
משמיע קולו לאזניו -
ברכות י"ג א', ט"ז א',
מגילה י"ז ב', י"ט ב', ספרי
ואתחנן פל"א, טרש"ע סי'
ס"ב סעיף ג', ועיין ביאור
הלכה שם. [בענין אמירתה
בקול רם: מדרש אגדה
דברים ו' ד', תיזו"ח דף י"ג
ב' (במהדר"ו בהגר"א), שו"ת
הרשב"א ח"א סי' תנ"ב,
חו"ס סי' ר', שו"ע או"ח סי'
ס"א סעיף ד', וסעיף כ"ז,
ועיין מגן אברהם ס"ק ט"ז,
ספר החיים לאחי המהר"ל
מפרג (ספר סליחה ומחילה)
פרק ט']. המתפלל
ומשמיע קולו לאזניו -
תוספ' ברכות פ"ג ה"ט,
ברכות כ"ד ב', ל"א א',
זה"ק יגש ר"ט ב', שם
ר"י א' (ועיי"ש בהגהות
הגהדי"א), ויקהל ר"ב א',
רע"מ פנחס ר"ל ב', תיקוני

ובשם שכבדת וענגת את אביך ואת אמך לעת וקנתו, כך
תהא מתענג על ה', ^כ[שנאמר אז תתענג על ה' והרפכתיו
על כמתי ארץ, והאכלתיו נחלת יעקב אביך, כי פי ה'
דבר (שם פסוק יד)].

פרק כח

[א] מתוך האהבה כיצד, כשם שהקדוש ברוך הוא אוהב
את ישראל, ואוהב את התלמידי חכמים ביותר, שנאמר
לא מרפכם מפל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם וגו',
כי מאהבת ה' אתכם (דברים ז דח), ונאמר אהבתי אתכם
אמר ה' וגו' (מלאכי א ב). כך יהא אדם אוהב את ישראל
בכל מקומות מושבותם], ויהא אוהב את התלמידי
חכמים ביותר.

אהבת אדם למקום מגו, אלא אהבת אדם למקום היא
מצוה חמורה מן התורה, דהא על מלכות שמים כתיב בצד
האהבה, שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו ד).
[ב] מכאן אמרו: כל הקורא קריאת שמע ומשמיע קולו
לאזניו הרי זה משתבח, וכל המתפלל ומשמיע קולו

לאזניו

תיקון י' (כ"ז א'), תיקון י"ח (ל"ג א'), רש"י יומא י"ט ב' (ד"ה גם, וד"ה ולא), או"ח סי' ק"א סעיף ב', ובהגר"א שם.

משנת אליהו

וכשם שכבדת וכו' - שב לפירוש הראשון, שאמר
בראש הפרק, שהפסוק מזהיר על כיבוד אב ואם,
ואמר שעבור זה יזכה להתענג על ה'.
פרק כח: [א] מתוך האהבה כיצד - חוזר לפרש
מה שאמר בפרק כ"ה [ו] שהמעשים טובים
שאדם קונה בהם לקב"ה, המה מתוך אהבה,
ומפרש מהו אהבה. ויהא אוהב את התלמידי
חכמים ביותר - שחובת אהבתם נתרבה
מואהבת את ה' אלהיו. (מהרש"א פסחים כ"ב
ב). אהבת אדם למקום מגו - בתחלה

הזהיר על אהבת ישראל והתלמידי חכמים
ועתה מוסיף ומזהיר על אהבת השי"ת, ואמר
מנין שצריך לאהוב את השי"ת. [ב] מכאן
אמרו כל הקורא כו' - רצה לומר שמאחר
שבקריאת שמע יש קבלת עול מלכות שמים,
ודאי צריך שישמיע לאזניו. וכל המתפלל
ומשמיע קולו לאזניו - כתב הגר"א שאפשר
שיש כאן טעות סופר, ואין לגרוס ל"אזניו",
כי ודאי צריך שישמיע קולו לאזניו בתפלתו.
(בהגר"א או"ח סי' ק"א סק"ד).

תכב

סדר אליהו רבא, פרק כח [ב-ד]

חילופי גירסאות

(ג) עיין בהגדר"א שניאור.
(ד) בגמ' אמרו קן על המגביה קולו בתפלותו, ואילו על המשמיע קולו אמרו הרי זה מקטני אמנה, ואמנם זהלכות גדולות ברכות פרק ג' גרס אפכא בגמ', וכ"ה גא' מנחבי הדי של התלמוד, ואפשר שמלוי גשמי הדעות כאן. (הערת הרב יצחק סקן שליט"א).
(ה) נדל"ל: ויהא. (ו) כ"ה בכ"ה. נדל"ג הגיה: יאמר.

צייונים

ואהבת כו' - ילקוט ואתחנן רמז תתל"ז כל הענין. שאתה תהא מאהב - יומא פ"ו א' כל הענין, מדרש תנאים דברים ו' ה', משנת ר"א פ"ג (עמ' רמ"ו), ועיין ביאור עמוק בזה באגרת הקודש לרמב"ן פ"א. ותהא משאך כו' - סא"ז פרק ט"ז [ט], מכילתא בשלה [ויסע] פ"א, תנ"י שם סי' י"ט.

יִלְאֲזֻנוּ דְּהָרִי זֶה מַעֲיֵד עֲדוֹת שְׁקֶר, וַיֵּשׁ אוֹמְרִים שֶׁהוּא מְחַסֵּר אֲמָנָה.

[ג] **דְּבַר אַחֵר, וְאַהֲבָתָא אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ** (שם פסוק ה'), **שְׂאֵתָה תִּהְיָ מְאֵהֵב שֵׁם שְׁמִים עַל הַבְּרִיּוֹת, שְׂתֵּהָא יוֹדַע דְּבָרֵי תוֹרָה, וְתֵּהָא קוֹרָא וְשׁוֹנָה בְּדְבָרֵי תוֹרָה, וְתֵּהָא מְשַׁאֵךְ וּמְתַנֵּךְ עִם בְּנֵי אָדָם בְּאַמוּנָה, כְּדֵי שְׂיִהְיוּ הַבְּרִיּוֹת הַרְוָאִים אוֹתָךְ יְאוּמְרִים אֲשֶׁרִי פְלוּנִי שְׁלֵמָד תוֹרָה, כְּמָה גָאִים מַעֲשִׂים שְׁלוֹ, כְּמָה יָפִים דְּרָכִיו, אוֹי לוֹ לְמִי שְׁלָא לְמַד תוֹרָה, הֶעֱבֹדָה, שְׂאֲנַחְנוּ נְלַמֵּד גַּם בֵּין תוֹרָה וְנְלַמֵּד לְבְּנֵינוּ תוֹרָה, וְנִמְצָא שֵׁם שְׁמִים מְתַקְדָּשׁ עַל יְדוֹ, וְעָלִיו הַכְּתוּב אוֹמֵר וַיֹּאמֶר לִי עֲבָדִי אֶתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּךְ אֶתְפָּאֵר** (ישעיה מ"ג).

[ד] **אֲכַל בְּזִמְן שְׂאֲדָם קוֹרָא וְשׁוֹנָה בְּדְבָרֵי תוֹרָה וְאִין מְשַׁאֵךְ וּמְתַנֵּךְ בְּנִחַת עִם הַבְּרִיּוֹת, וְעֵסְקוּ אִינוּ בְּאַמוּנָה עִם הַבְּרִיּוֹת, מָה הֵן אוֹמְרִים עָלָיו? רָאוּ אִישׁ פְּלוּנִי שְׁלֵמָד תוֹרָה, כְּמָה רָעִים מַעֲשָׂיו, כְּמָה מְכַעְרִים דְּרָכִיו, הֶעֱבֹדָה, שְׁלָא נְלַמֵּד תוֹרָה, וְלָא נְלַמֵּד אֶת בְּנֵינוּ תוֹרָה, וְנִמְצָא שֵׁם שְׁמִים מְתַחַלְל עַל יְדוֹ, וְעָלִיו הַכְּתוּב אוֹמֵר וַיַּחֲלֵל אֶת שֵׁם קְדֹשִׁי, בְּאָמַר לָהֶם עִם ה' אֱלֹהֵי וּמֵאֲרָצוֹ יֵצְאוּ** (ויקרא ל"ב), **וְלָא נִתְּנָה הַתּוֹרָה אֵלָּא עַל מְנַת לְקַדָּשׁ שְׁמוֹ הַגָּדוֹל.**

מכאן

משנת אליהו

אלא באמונה של דיבור, שכיון שנתן דיבור אינו חוזר. (בן יהודה). **העבודה** - שבועה. (רש"י תענית כ"ד א'). **ישראל אשר בכך אתפאר** - שעל ידו שם שמים מתאהב ומתפאר. (מהרש"א). [ד] **ויחללו את שם קדשי וגו'** - את זה קרא הכתוב חילול ה', כשאדם חשוב עובר עבירה ופורענות באה עליו, והכל אומרים מה הועיל לו, ראו החסידים והחכמים רעה באה עליהם כו'. (רש"י יומא). ולפי זה מתפרש הפסוק שמלבד מה שמוטל על האדם להזהר שלא לחלל שם שמים במעשיו הגלויים, אף צריך להזהר שלא יחטא

הרי זה מעיד עדות שקר - בגמרא (ברכות כ"ד ב') הגירסה: הרי זה מנביאי השקר. ונראה גם כאן פירושו, שמעיד עדות שהוא של נביאי השקר. ופירש רש"י דכתיב (מלכים א' י"ח כ"ח) ויקראו קול גדול. **שהוא מחוסר אמנה** - כאילו אין הקב"ה שומע תפלת לחש. (רש"י, וטור סי' ק"א). ופירש הב"ח שמראה כאילו אין מדתו של הקב"ה לקבל כי אם תפלה בקול רם, ואין הדבר כן, אלא הכל תלוי בכונת הלב. [ג] **ותהא קורא** - מקרא. (רש"י). **ושונה** - משנה. (שם). **עם בני אדם באמונה** - אין הכונה למעט גזל וגניבה,

חילופי גירסאות
(ז) כ"ס צילקוט (ואתמנן רמז)
תמל"ז). חזל כ"ס וד"ר הגי':
למלך בשר ודם שצריך
לצאת למדינת הים, ובקש
למסור את בנו ביד
אפוטרופוס רשע, ואמרו לו
אוהביו ומשרתיו אל
תאסרוהו בידו, והמלך עבר
על דברי אוהביו ומשרתיו,
ומסר את בנו ביד
האפוטרופוס הרשע, והיו לו
שני עבדים כו', ע"כ. וכנר
תמנו שכל התוספת נשמרצנה
מלקמן פ"ל [יז].

ציורים
הגונב מן הגוי - עמש"ג
לעיל פרק ט"ז [ז], ועי'
מחנה ישראל לח"ח פ"ז.
לסוף הוא גונב - עיין דברי
פ"ו ט' וברד"ל והגהות שיה
השדה, תנחו' פקודי ס' ד.
בין העובד מאהבה להעובד
מיראה - עיין בביאור.
[ציורים בזה: לעיל פרק ט"ז
[ט], סא"ז פרק י"ב [ב],
ר"מ הל' דעות פ"ב ה"ב,
ספר חסידים ס' י"ד,
ראשית חכמה שער היראה
פ"א, קב הישר פרק מ"א,

ספר הברית ח"ב מאמר ד' באריכות, ועיין ירו' ברכות פ"ט ה"ז, סוטה פ"ה ה"כ, מדרש תדשא פ"ב, פי' הרע"ב אבות פ"א מ"ג, ובמש"נ
לקמן]. האוהב כו' - עיין ספר חרדים פרק ט', ופרק ס"ט, וביאור הגר"א להיכלות דבראשית (דף י"ט ב' ביהל אור). עמד ונטע גנות -
מדרש משלי פט"ז.

משנת אליהו

בסתר, שכשיענש עלול להגרם חילול שם שמים.
[ה] **מכאן אמרו** - פירוש ממה שמצינו חובה
גדולה שלא לגרום חילול שם שמים חס וחלילה.
שכל הגונב מן הגוי לסוף הוא גונב מן הישראל
- משמע שאין זה איסור מעיקר הדין, אלא רק
שלא יגרם חילול שם שמים, ושלא יתרגל לגנוב
מישראל, ולעיל פרק ט"ז [ז] אמר שאיסור גניבה
מגוי הוא מן התורה, מהפסוק לא תעשוק את
רעך ולא תגזול, ונראה לפרש שכאן מדובר בגזל
המותר בגוי, כגון שטעה מעצמו, שבזה מעיקר
הדין מותר, ובכל זאת במקום שיש חילול השם
אסור, ועוד כדי שלא יתרגל לגזול מישראל.
ואם הוא נשבע לגוי - היינו שנשבע לשקר,
ונראה שגם כאן אין המדובר שנשבע שבועה

[ה] **מכאן אמרו**: ירחיק אדם את עצמו מן הגזל בין מן
הישראל בין מן הגוי. ולא עוד, אלא משום שכל הגונב
מן הגוי לסוף הוא גונב מן הישראל. ואם הוא נשבע
לגוי לסוף הוא נשבע לישראל. ואם הוא מכחש לגוי
לסוף הוא מכחש לישראל. ואם הוא שופך דמים לגוי
לסוף הוא שופך דמים לישראל. ולא נתנה התורה אלא
לקדש שמו הגדול, שנאמר ושמתי בהם אות ושלחתי
מהם פליטים (ישעיה סו יט), מהו אומר בסוף הענין, והגידו
את כבודי בגוים (שם).

[ו] **מאי בין העובד מאהבה את הקדוש ברוך הוא להעובד
מיראה**, משלו משל למה הדבר דומה, למלך שהיו לו שני
עבדים, אחד אוהב את המלך ומתירא ממנו, ואחד מתירא
ממנו ואינו אוהבו. הלך המלך למדינת הים, האוהב את
המלך ומתירא ממנו עמד ונטע גנות ופרדסים וכל מיני
מגדים בלם, והירא מן המלך ואינו אוהבו לא עשה כלום,
עד

לא עשה כלום - לפי שכל מעשיו הם מפני

חילופי גירסאות

(ח) גר' חננל "ומן" ט"ס.
 וזכ"ר וד"ר ל' מ"שהמלך" עד
 "ופעולתם" (ט) כ"ה זכ"ר
 וד"ר. זכ"ר. חוסף: אבל
 הירא ועושה מצות מחמת
 יראה עליו נאמר יזכור כו.

צינונים

זה מדת הדין - וזה"ק אחרי
 דף ס' א', הגהת מהרש"ו
 בזהר משפטים קכ"א ב.
 זה העולם הבא - עיין ספר
 חסידים החדש סי' י"ג
 וצ"ע, וע"ע אדר"ע החדש
 פ"י. ששכר האוהב שני
 חלקים - סוטה ל"א א',
 ומוכא דברי התדב"א
 ברוקח ריש הלכות חסידות
 (שורש אהבת ה'), ועיין
 מדרש שני כתובים (אוה"מ
 עמ' תקס"א). אלא
 העוה"ז - עמש"נ בסא"ז
 פ"ב [ז].

עד שְׂבָא לָהֶם אֲגֵרַת מִן הַמֶּלֶךְ בְּיַד שְׁלִיחַ שֶׁהַמֶּלֶךְ יָבֹוא
 בְּקֶרֶב "זֶמֶן לְרֹאשׁוֹת עֲבוֹדָתָם וּפְעֻלָּתָם, בֵּינוֹ שְׁנֵכְנֵס הָאוֹהֵב
 לְבֵיתוֹ וְרֹאֵה הַתּוֹתִים וְהַעֲנִיִּים וְכָל מִינֵי מְגִדִּים בָּלָם,
 נִתְקַרְרָה דַּעְתּוֹ בְּגִגְרָה שְׂמִיחָתוֹ שֶׁל מֶלֶךְ שִׁישְׂמַח עִמּוֹ עַל
 מְלֻאכְתּוֹ הַטּוֹבָה. וְהִירָא מִן הַמֶּלֶךְ וְלֹא עָשָׂה כְּלוּם, בֵּינוֹ
 שְׁנֵכְנֵס לְבֵיתוֹ וְרֹאֵה כָּל מִינֵי חֲרָבוֹת כָּלֵן גִּזְדָּעוּעַ בְּגִגְרָה
 הַעֲצָבוֹת וְהַפְּעַם שֶׁל מֶלֶךְ עָלָיו. לְכַךְ נֶאֱמַר טָרַף נִתֵּן לִירְאָיו
 (תְּהִלִּים קיא ה) - זֶה מִדַּת הַדִּין. "יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ (שם) - זֶה
 הָעוֹלָם הַבָּא וְתוֹרָה עִמּוֹ. מֵה פְּתִיב שָׁם מִקֶּדֶם, יִזְכֹּר עָשָׂה
 לְנִפְלְאוֹתָיו חֲנוּן וְרַחוּם ה' (שם פסוק ד) - זֶה הָעוֹלָם הַזֶּה וְתוֹרָה
 עִמּוֹ. זֶה שְׂכָר שֶׁל הִירָא.

אַבָּל שְׂכָרוֹ שֶׁל הָאוֹהֵב מִנֵּיוֹ, תִּלְמֹד לֹמֵר לֹא יִהְיֶה לָךְ
 אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְגו' (שְׁמוֹת כ ג'), הָא לְמִדַּת שִׁישְׂכָר הָאוֹהֵב שְׁנֵי
 חֲלָקִים וְשְׂכָר הִירָא חֶלֶק אֶחָד.

[ז] לְפִיכָךְ לֹא זָכוּ הַגּוֹיִים שִׁיאֲכָלוּ אֶלָּא הָעוֹלָם הַזֶּה

בלבד

משנת אליהו

שהוא לעולם עובד את הקב"ה, ומאמין מאד
 בדבר זה שאין אלוה אחר חוץ ממנו ית', ותמיד
 עובד לפי זה. וגו' - ונאמר בהמשך הפסוקים:
 ועושה חסד לאלפים לאוהבי ולשומרי מצותי,
 הרי לך שהקב"ה עושה בעבור אוהביו לאלפים
 דורות. (ישועות יעקב). ושכר הירא חלק אחד
 - רצה לומר שאצל הירא נאמר (דברים ז' ט'):
 האל הנאמן שומר הברית והחסד לאוהביו
 ולשומרי מצותיו לאלף דור. ופירשו בסוטה (ל"א
 א') שדבר זה נאמר על הירא [ולא על האוהב
 שהוזכר בפסוק], הרי ששכר העובד מיראה הוא
 חצי משכר העובד מאהבה, שהוא זוכה לאלפים
 דורות. (ע"פ ישועות יעקב). [ז] לפיכך לא זכו
 הגוים כו' - שהגוים אין בהם אפילו יראה, ולכן
 לא זכו לעולם הבא כלל, וכאן לא ביאר למה
 לעולם הזה כן זכו, ועיין לקמן בסדר אליהו זוטא
 (פרק ב' [ז]) מה שמפרש בדבר.

שירא מן המלך, וכשהמלך אינו כאן אין יראתו
 עליו, וזהו הפרש בין העובד מאהבה להעובד
 מיראה, שהעובד מיראה בעת שסרה היראה ממנו
 אינו עובד, ואילו העובד מאהבה לעולם עובד.
 לכך נאמר טרף נתן ליראיו זה מדת הדין -
 ש"טרף" הוא משל, כמו אריה שטורף, ורומז בזה
 למדת הדין. (ועיין ציונים). ואמר הפסוק שליראיו
 נוהג במדת הדין, בדקדוק גדול. יזכור לעולם
 בריתו זה העולם הבא ותורה עמו - שפסוק זה
 הוא המשך לטרף נתן ליראיו, ומדבר כולו
 בהעובדין מיראה, ואמר שהגם שעובדים מיראה,
 בכל זאת זוכים לעולם הבא ואף ללמוד שם.
 חנון ורחום ה' זה העולם הזה ותורה עמו -
 שהשי"ת נותן לו גם עולם הזה, וזוכה ללמוד
 תורה, וזה ממדת הקב"ה שהוא חנון ונותן מתנת
 חנם. שכרו של האוהב מנין ת"ל לא יהיה
 לך - נראה שמפרש פסוק זה בעיקר על האוהב,

תנא רבי אליהו

תכה

ציונים

שנו חכמים במשנה - אבות פ"ג מ"א וש"נ (במשניות וילנא), ספרי שלח פרשה קי"ב, אדר"נ פכ"ו ד', אדר"נ החדש פל"ה, מדרש פסיקתא חדתא (אוה"מ עמ' תצ"ח), ועיין זוה"ק ח"א דף ק"ז א' במד"ה. רבש"ע - העתיק כל הענין במעלות המדות המעלה השנית (עמ' ל"ח). ואין קורין ושונין - עיין בבבא אור. ואין נכנסין לבית - עיין תנח"ו תצוה סי' א'. אפי' יעמרו כל הגוים כו' - עיין במד"ר פ"ב ט"ז.

בלבד, אבל ישראל זכו שיאכלו שני עולמים, העולם הזה והעולם הבא.

אבל שנו חכמים במשנה: רבי אלעזר המודעי אומר, המחלל את הקדשים, והמבזה את המועדות, והמלפין פני חברו ברבים, והמפר בריתו של אברהם אבינו, והמגלה פנים בתורה שלא בהלכה, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא.

[ח] רבנו של עולם, אני כפרתן של ישראל בכל מקומות מושבותם, גלוי וידוע לפניך שאין ישראל מלין את בניהם, ואין קורין ושונין, ואין נכנסין לבית, אלא בשביל אהבתם לאביהם שבשמים, לפיכך אומר הקדוש ברוך הוא אפלו יעמדו כל הגוים ויתנו כל כסףם וזהבם וכל מחמדיהם הטובים, ויאמרו תנו לנו כתר בית אהרן וכתר בית דוד,

אין

משנת אליהו

פי שבאו עליו יסורים ומת ביסורים, אין לו חלק לעולם הבא, אבל אם חזר בתשובה קודם מותו אין לך דבר שעומד בפני התשובה. (שם). [ח] רבנו של עולם - בא לעורר רחמים (עיין מה שהובא מהח"ח לעיל פרק י"ט) ואומר שכל ישראל יש להם איזה בחינה של עבודה מאהבה. אני כפרתן - מתוך חבתן היה אומר אני כפרתן, כלומר כל העונש שראוי לבא עליהן אני מקבל על עצמי כדי לכפר עליהן. (פי' הרע"ב נגעים פ"ב מ"א). ואין קורין ושונין כו' - מצינו בתורה שבעל פה ענין מיוחד שצריך לזה אהבת השי"ת, וזה לשון המדרש תנחומא (נח סי' ג') התורה שבעל פה שיש בה דקדוקי מצות קלות וחמורות, והיא עזה כמות וקשה כשאל קנאתה, לפי שאין לומר אותה אלא מי שאוהב הקב"ה בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאורו כו', עיי"ש בארוכה. כתר בית אהרן - פירוש כתר כהונה. (ישועות יעקב). וכתר בית דוד - כתר מלכות. (שם).

אבל שנו חכמים כו' - כי הגם שכלל ישראל זכו לעולם הזה ולעולם הבא, אבל יש שיצאו מן הכלל, שהם הפסידו חלקם לעולם הבא. המחלל את הקדשים - המביא קדשי המזבח לידי פיגול ונותר וטמא, או המועל ונהנה בין בקדשי מזבח בין בקדשי בדק הבית. (פי' הרע"ב באבות). והמבזה את המועדות - ימים של חול המועד עושה בהן מלאכה, או נוהג בהן מנהג חול באכילה ושתיה. (שם). והמלכין פני חברו - הוא מי שמבייש את חברו. (פי' הרמב"ם שם). והמפר בריתו של אברהם אבינו - שלא מל או שמל ומושך ערלתו לכסות המילה כדי שלא יראה שהוא מהול. (פי' הרע"ב שם). והמגלה פנים בתורה - שמראה פנים ופירושים בתורה שלא כהלכה. פירוש אחר מגלה פנים - שמעיו פניו לעבור על דברי תורה בפרהסיא ביד רמה, ואין לו כושת פנים. (שם). שיש בידו תורה ומעשים טובים - ולא חזר בתשובה מאחד מעבירות הללו שבידו, אף על

חילופי גירסאות

(י) נוסף מכ"ר. וכע"ז ילקוט (ולתתן רמז תת"ז).

צירונים

שנאמר מים רבים כו' - שמור"ר פמ"ט א', מדרש תהלים מזמור ט"ז. ושנו חכמים במשנה - אבות פ"ה מט"ז, אדר"ג פ"מ י"ז. כיון שבאו נח - ילקוט בלק רמז תשס"ה כל הענין.

אין אני נותן להם אפילו דבר אחד מבנותיה של התורה, שנאמר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה וגו', אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו (שה"ש ח ז). [באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא אפילו יעמדו אמות העולם ויבנו לי בית המקדש יתר מכסם, ויאמרו תן לנו כתר בית אהרן וכתר בית דוד, איני נותן להן אפילו דבר אחד מבנותיה של תורה, לכך נאמר מים רבים וגו'].

[ט] וישנו חכמים במשנה: כל אהבה שהיא תלויה בדבר, בטל דבר בטלה אהבה, ושאין תלויה בדבר, אינה בטלה לעולם. איזו היא אהבה שהיא תלויה בדבר, זו אהבת בלעם ובלק. ואיזו היא אהבה שאינה תלויה בדבר, כגון אהבתן של אברהם יצחק ויעקב, שהם אוהבים להקדוש ברוך הוא, והקדוש ברוך הוא אוהב אותם ואת בניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות.

[י] כיון שבאו נח ובניו לעולם, אמר לו הקדוש ברוך הוא לשם בן נח: שם אוהבי, אלו היתה תורתך בעשרה דורות הראשונים תאמר כבר התרבותי את עולמי מפניהם? עכשו

שנברא

משנת אליהו

שבעולם ולא מחמת קרובה וריעות. (רש"י אבות פ"ה מט"ז). זו אהבת בלעם ובלק - בלעם אהב את בלק מחמת הממון, שהיה מצפה לקבל ממנו בשכר הקללה, ובלק אהב בלעם בשביל השנאה ששנא את ישראל, ולבסוף נתבטלה אהבתם. (ישועות יעקב). כגון אהבתן של אברהם יצחק ויעקב - ולכן אפילו שישתדלו הגוים בכל האופנים לבטל אהבה זו, לא יועילו מאומה. [י] כיון שבאו נח כו' - מפרש למה לא זכו הגוים לתורה, ואמר לפי שלא חפצו בה. לעולם - נראה הכונה שיצאו מן התיבה לעולם. תאמר כבר התרבותי את עולמי - רצה לומר ודאי שלא הייתי מחריב.

אין אני נותן להם אפילו דבר אחד כו' - רצה לומר שאפילו כתר תורה שמונחת בקרן זוית, וכל הרוצה יכול לבא ליטלה, כמבואר ברמב"ם (הלכות ת"ת פרק ג' א'), אף זה לא יזכו לה הגוים. (לוח ארז למוהר"ח פלאג"י זצ"ל). מביזה של התורה - תפס לשון ביזה, לפי שכל הרוצה יכול ליטול ממנה לעצמו. לכבות את האהבה - שבין כנסת ישראל לקב"ה. את כל הון ביתו באהבה - שאפילו יתנו הגוים כל מה שיש להם כדי לקבל איזה דבר מהקב"ה, שהוא על ידי האהבה. באותה שעה - שהגוים חפצים ליתן לקב"ה דבר גדול כדי שיאהב אותם. [ט] שהיא תלויה בדבר - בכל דבר אהבה

תנא דבי אליהו

תכז

חילופי גירסאות
(יא) נילקוט הגי': במשה יתר
אות אחת, בכלעם חסר אות
אחת. במשה חסר דבר
אחד, בכלעם יתר דבר אחד.

ציונים

לך והתנבא להם - לעיל
פרק כ"ד [יב], סא"ז פ"ב
[יא]. ולא קבלו - שם,
ולעיל פ"ז [יז], סא"ז פרק
י"א [ג], [נפרק כ"ג (ב)],
[ב"ק ל"ח א'], ע"ז ב' ב',
ספרי ברכה פרשה שמ"ג,
מכילתא יתרו (בחדש) פ"א,
איכ"ר פ"ג א', תנחומי שמיני
סי' ד', ברכה סי' ד', מדרש
אגדת בראשית פמ"ד,
תרגום יב"ע ברכה ל"ג ב',
וזה"ק בלק קצ"ג א'.
התנבאו לגוים - לקמן סי'
י"ד, לעיל פ"ו [יז], סא"ז
פרק י"א [ג], ב"ב ט"ו ב',
מדרש אלפא ביתה (ילקוט
הרועים הגדול עמ' ע"ה).
לפיכך נתן להם כו' - סא"ז
פ"י [ח], במ"ר פ"כ א',
תנחומי בלק סי' א'. משה
יתר וכו' - סא"ז שם, ספרי
סוף פרשת וזאת הברכה,
ספרי זוטא נשא (סי' פ"ט),
מדרש אגדה בלק פ"ד ט"ז,
ועיי' משנת ר"א פ"ו (עמ'
ק"כ). ויקרא אל משה כו'
- ב"ר פנ"ב ה', ופרשה ע"ד
ד', ויק"ר פ"א י"ג, תנ"י
וישלח סי' כ"ד, רש"י ויקרא
א' א', במדבר כ"ד ד', איוב
ד' י"ב.

שנבראו כל הגוים ארצה אם יקבלו תורתנו עליהם, לך
והתנבא להם, ואז היה שם בן נח מתנבא לגוים ארבע
מאות שנה, ולא קבלו הגוים ממנו. מפאן ואילך התנבאו
לגוים אליפו התימני, ובלדר השוחי, וצופר הנעמתי,
ואליהוא בן ברכאל הפוזי, ואיוב מארץ עוז, ובעור אבי
בלעם, ובלעם, והוא האחרון שפבלם, ולא הניח הקדוש
ברוך הוא דבר פעולם שלא גלה לבלעם. ומפני מה, מפני
שגלוי וידוע לפניו יתברך שמו שעתידין כל הגוים מבחישי
התורה לומר לפניו יתברך שמו ליום הדין: רבוננו של עולם,
אלו נתת לנו נביא במשה היינו מקבלים תורתך, לפיכך נתן
להם הקדוש ברוך הוא את בלעם שהיה מעלה בחכמתו
יותר ממושה.

[יא] "משה יתר בדרב אחד מבלעם, ובלעם יתר בדרב
אחד ממושה. משה יתר בדרב אחד מבלעם, במשה הוא
אומר ויקרא אל משה (ויקרא א א), ובבלעם כתיב ויקר
אלהים אל בלעם (במדבר כג ד). במשה הוא אומר ואתה
פה עמד עמדי (דברים ה כח), ובבלעם הוא אומר נפל וגלוי
עינים (במדבר כד ד). ובבלעם יתר בדרב אחד ממושה, במשה
הוא אומר הודיעני נא את דרכך (שמות לג יג), ובבלעם הוא
אומר וידע דעת עליון (במדבר כד טז). במשה הוא אומר
הראני נא את כבודך (שמות לג יח), ובבלעם הוא אומר מחזה
שדי יחזה (במדבר כד ד).

ראה

משנת אליהו

שנבראו כל הגוים - שכן נחלקו אחר המבול
לשבעים לשון. מתנבא לגוים - וכך אמר להם:
מקבלים אתם את התורה? (לעיל פרק כ"ד [יב]).
ולא קבלו הגוים ממנו - שאמרו שאף על פי
שדברים יפים הן, אין אנו חפצים בהם. (שם).
[יא] במשה הוא אומר ויקרא אל משה -
בדיבור שלם, בלשון חיבה, בלשון קדושה, בלשון

שנבראו כל הגוים - שכן נחלקו אחר המבול
לשבעים לשון. מתנבא לגוים - וכך אמר להם:
מקבלים אתם את התורה? (לעיל פרק כ"ד [יב]).
ולא קבלו הגוים ממנו - שאמרו שאף על פי
שדברים יפים הן, אין אנו חפצים בהם. (שם).
[יא] במשה הוא אומר ויקרא אל משה -
בדיבור שלם, בלשון חיבה, בלשון קדושה, בלשון

תבכה

סדר אליהו רבא, פרק כח [יב-יג]

חילופי גירסאות

(יב) כ"ה גד"ל. כול"ע חסד"ק:
בלעם.

ציונים

יתר ממה שהיה בלק מבקש
- תנחו' בלק סי' ה', רש"י
במדבר כ"ב י"א. שעשו
רצונך בתורתך - עמש"נ
לעיל פרק ו' [יט].

[יב] ראה מה כתיב אצל בלעם, עמי זכר נא מה יעץ בלק
מלך מואב, ומה ענה אתו בלעם בן בעור וגו' (מכה ו ה), לא
בא בלעם אצל בלק אלא לקלל את ישראל. צא ולמד
מדבריו הראשונים שדברי, בשעה ששגר לו בלק לבלעם
שלוחים, שנאמר וישלח מלאכים אל בלעם וגו', ועתה לכה
נא ארה לי את העם הזה וגו' (במדבר כב הו), והיה לו לבלעם
לומר לשלוחי בלק שהוא אינו רוצה לקלל את ישראל, והוא
לא עשה כן, אלא שמח שמחה גדולה לקלל את ישראל
יתר ממה שהיה בלק מבקש, ואין שנה באה עליו כל הלילה,
שנאמר ויאמר אליהם לינו פה הלילה וגו', ויבא אליהם אל
בלעם וגו' (שם חט).

[יג] וכיון שאמר לו הקדוש ברוך הוא לבלעם שילך
עמכם, כמו שנאמר ויאמר לו אם לקרא לך באו האנשים
קום לך אתם וגו' (שם פסוק כ), היה לו לומר: רבון העולמים,
לא איש אתה שתכזב, ולא בן אדם אתה שתגועל מעשי
ידיך, הללו חביביך בני חביביך הם, בני אברהם יצחק
ויעקב שעשו רצונך בתורתך, והוא לא עשה כן, אלא
שמח שמחה גדולה, והשכים ללכת מיד, שנאמר ויקם
בלעם בבקר וגו' (שם פסוק כא). מה כתיב בתריה, ויחר אף
אלהים כי הולך הוא (שם פסוק כב), אמר הקדוש ברוך הוא
לפמליא שלו ראו זה שהוא יודע שאני מכיר כל המחשבות

שבלב

משנת אליהו

והוא המשיך בדרכו הרעה מתוך חפצו הגדול
לקלל את ישראל. שתגועל - גיעול הוא לשון
מקיא ופולט. (רש"י פסחים מ"ד ב'). שעשו
רצונך בתורתך - פירוש רצון השי"ת האמור
בתורה, והם כל המצוות. לפמליא - חיילות,
בני בית. (ערוך, ועיי' רש"י זבחים מ"א ב'). שאני
מכיר כל המחשבות - והקב"ה יודע שמה שהולך
אינו מפני הרשות שניתן לו, אלא מפני חפצו
ורצונו לקלל.

[יב] ראה מה כתיב אצל בלעם - בא ללמד
שאף על פי שבלעם היה בדרגה גבוהה שידע
דעת עליון יותר ממה רבינו, בכל זאת התנהג
בשפלות גדולה כל כך שחפץ והשתוקק לקלל
את ישראל, וכמו שמבאר והולך. שנאמר
ויאמר אליהם לינו פה - מפרש שאמר להם
לינו - אתם, והוא עצמו לא ישן מרוב שמחתו.
[יג] וכיון שאמר לו הקב"ה כו' - רצה לומר
שגם אחר שניתן לו רשות, היה צריך לחדול,

תנא דבי אליהו

תכט

חילופי גירסאות
(ג) כ"ה בכ"ר ד"ר וילקוט
(נלקט רמז מש"ה). צוד"ג
הגיה: והקריבו. (יד) כ"ה
כ"כ. כ"ר ד"ר וז"ל: ואם.

ציונים

כל אחד מהם עמד ובנה
מזבח - עיין במ"ר פרשה
כ' י"ח, שהש"ר פ"ה ט"ו,
תנחו' צו סי' א', בלק סי'
י"א, זוה"ק בלק ר"י א',
רש"י במדבר כ"ג ד',
שלוש פעמים בכל שנה -
עיין בביאור, ועיין פרדר"א
פרק ל"ב. בנה לי בזה -
במדבר כ"ג א'.

שְׁבִלְבֵּל כָּל אֶחָד וְאֶחָד, וְעָבְדוּ הוּא הוֹלֵךְ לְקַלֵּל אֶת יִשְׂרָאֵל,
לְכָךְ נֶאֱמַר וַיַּחַר אַף אֱלֹהִים וְגו'.

[יד] כִּי־נִזְנֶה שָׂבָא בִּלְעָם אֶצֶל בָּלַק, הִיָּה לוֹ לְבִלְעָם לֹמֵר לוֹ
לְבָלַק מָה לָּךְ לְאוֹתָן הַדְּבָרִים לְהַלְחֵם עִם יִשְׂרָאֵל שְׁתַּמְצָא
לָךְ עַל יְדֵיהֶם מִכּוֹת גְּדוּלוֹת וְתֹאבֵד מִן הָעוֹלָם, וְהוּא לֹא
עָשָׂה כֵּן, אֲלֹא אָמַר לוֹ לְבָלַק: שֵׁם בֶּן נַח נִתְּנָא אַרְבַּע
מֵאוֹת שָׁנָה עַל כָּל הַגּוֹיִים וְלֹא קִבְּלוּ מִמֶּנּוּ, מִכָּאֵן וְאֵילָךְ
נִתְּנָא אֱלִיפַז הַתִּימָנִי וּבִלְדָד הַשּׁוּחִי וְצוּפֵר הַנַּעֲמָתִי וְאַלְיָהוּא
בֶּן בִּרְכְּיָאֵל הַבּוֹזִי וְאִיּוֹב מֵאֶרֶץ עוּזָא וּבְעוֹר אָבִי, וְאֵנִי הָאֲחֵרוֹן
שְׁבִבְלָם, וְאָמַר לָךְ מָה עָשׂוּ אֲבוֹתֵיהֶם שָׁל אֱלֹהִי, כָּל אֶחָד
מֵהֶם עָמַד וּבָנָה מִזְבֵּחַ וְהִקְרִיב עָלָיו שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּכָל שָׁנָה
כָּל אֶחָד שׁוֹר וְכָל אֶחָד אֵיל, אָבָל אַתָּה בָּנָה לִי בֹזֶה שְׁבָעָה
מִזְבְּחֹת וְהִכֵּן לִי בֹזֶה שְׁבָעָה פָּרִים וְשְׁבָעָה אֵילִים (בַּמִּדְבָּר כג א).
בְּאוֹתָהּ שָׁעָה הָיָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב וְשׁוֹחֵק עָלָיו, לְכָךְ
נֶאֱמַר עָמִי זָכַר נָא מָה יַעֲזִי בָלַק מִלֶּךְ מוֹאָב וּמָה עָנָה אֹתוֹ
בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר וְגו' (מִכָּה ו ה).

[טו] מָה כְּתִיב בַּתְּרִיָּה, בְּמָה אֶקְדֶּם ה' אִכְפִּי לְאֱלֹהֵי מְרוֹם,
הָאֶקְדַּמְנוּ בְּעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנִי שָׁנָה, הִירָצָה ה' בְּאַלְפֵי אֵילִים
וְגו', הַגִּיד לָךְ אָדָם מָה טוֹב וּמָה ה' דּוֹרֵשׁ מִמָּךְ, כִּי אִם
עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד, וְהִצַּגְעַ לְכַת עִם אֱלֹהֶיךָ (שָׁם רח).
יֵאָמֵר כֵּךְ הוּא גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא - שְׂאָם

הוא

משנת אליהו

הקב"ה, ועל כן יקריב עתה בבת אחת בשבעה
מזבחות, כנגד כל האבות הקדושים של ישראל,
ואז ישוב הקב"ה ויקבל את האומות. **והקריב
עליו שלש פעמים** - בשלש רגלים. (זית רענן).
יושב ושוחק עליו - שסבור שיוכל להשמיד את
ישראל. [ועיין לעיל פרק י"ג ג]: אימתי יש שחוק
בשעה שפושעי ישראל מבקשים לבלעות את
הכשרים וכו']. **[טו] אם תאמר כו'** - רצה
לומר שמאחר שהקב"ה אינו מבקש מאומה זולת

שבלב כל אחד ואחד - ובאמת שהענין פלא,
שהרי בלעם היה נביא, וידע שהקב"ה יודע כל
התעלומות והנסתרות, ואיך היה סבור שאין
הקב"ה יודע מחשבותיו, אלא שכך טבעו של בעל
מדות מושחתות שאינו עושה אפילו כפי ידיעתו
הפשוטה. (שמעתי ממור"ד הגרא"ל שטינמן שליט"א).
[יד] **שם בן נח נתנבא כו'** - נראה הכונה שאמר
לו כי במה שנתנבאו כל אלו הנביאים לאומות
העולם שיקבלו את התורה ולא קבלו, נדחו מאת

הוא מבקש אכילה ושתיה אין מי שיכול לעמוד לפניו, והלא נאמר את הכבש אחד תעשה בבקר וגו' (במדבר כח ד). וכי יש רעבון לפניו? והלא כבר נאמר לא על זבחיך אוכילך, ועולתך לנגדי תמיד, לא אקח מביתך פר וגו', אם ארעב לא אמר לך, כי לי תכל ומלאה, האוכל בשר אפירים ודם עתודים אשתה, זבח לאלהים תודה וגו' (תהלים נ חיד), אם בן למה תקן הקדוש ברוך הוא שני כבשים, אחד שחרית ואחד בין הערבים, אלא כדי שיתנו זכרון שלנו וזכרון אבותינו לפניו.

[טז] וכן אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: בני אהובי, כלום חסרתי דבר שאבקש מכם, ומה אני מבקש מכם

משנת אליהו

ואיש את רעהו חיים בלעו, ואם כן איך יערב לב אביהם מהם, אף שיש לו נחת רוח מהם, אבל הצער והעגמת נפש מהם גדולה יותר מהנחת רוח שיש לו מהם, כן הדבר בעניינינו, אף שלא חיסר הקב"ה בעולמו כלום, מכל מקום אינה נשלמת תכלית הבריאה אלא אם כן יש שלום בעולמו, ובני ישראל אוהבים זה את זה וכו', וכמאמרם כאן. ועתה נבאר בקצרה כל המאמר: שתהיו אוהבין זה את זה - שיתקיים מאמר הכתוב (ויקרא י"ט י"ח) ואהבת לרעך כמוך, והוא על ידי שלילה, כמאמרם זכרונם לברכה (שבת ל"א א') כל מה דעלך סני לחברך לא תעביד, [מה ששנוי עליך לא תעשה לחבירך]. והוסיף עוד לומר: ותהיו מכבדים זה את זה - רצה לומר שכל אחד מישראל יכבד את חבירו באיזה אופן שהוא יותר חשוב ממנו, אם הוא עשיר בודאי הוא מטיב יותר ממנו לעניים. ואם הוא עני בודאי לבו שבור יותר. וכן בכל העניינים יוכל למצוא מעלות הרבה בחבירו יותר ממנו. וכן העשיר יכבד את העשיר שיחשוב שלפיכך ברכו ה' בעושר לפי שהוא מוצא חן בעיני ה' במעשיו ופעולותיו הטובות שעושה עם בני אדם, ולפיכך בירכו ה' בעושר. והוסיף עוד

חילופי גירסאות
טו כ"ה גמ"ר. גמ"ר חז"ני:
יוכל.

ציונים

וכי יש רעבון לפניו כו' -
תוספ' מנחות פ"ז ה"ד,
מכילתא בא פט"ז, ועיין
תנח"ך כי תשא ס"י, אמור
ס"י ט"ז, פנחס ס"י י"ב.
שני כבשים כו' - במדבר
כ"ח ג"ד. זכרון שלנו -
עיין ירו' ברכות פ"ד ה"א
(שני פרקליטים). וזכרון
אבותינו - לעיל פרק ו' [כ]
וש"נ.

עשיית משפט ואהבת חסד, כי באכילה ושתיה אין לו רצון, וכמו שכתוב בראש הפסוק הירצה ה' באלפי אלים ברבבות נחלי שמן, אם כן מדוע אמר להקריב לפניו שתי כבשים. לעמוד לפניו - כלומר להשביע רצונו. וכי יש רעבון לפניו - ומשיב שודאי אין זה מפני רעבון, וכמו שמביא מן הפסוק שלקב"ה לא חסר מאומה. וזכרון אבותינו לפניו - שאז הקב"ה זכר עקדת יצחק בן אברהם. (לעיל פרק ו' [כ]). [טז] וכן אמר להם הקב"ה - בא לפרש המשך הפסוק: ומה ה' דורש ממך וגו'. כלום חסרתי דבר וכו' - כתב החפץ חיים: נבאר קצת מאמר זה, דהנה מלשון כלום חסרתי דבר - ומה אני מבקש מכם, משמע שאפילו שכתוב במעשה בראשית (בראשית א' ל"א) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, ולא חסר כלום בעולם, מכל מקום אינה נשלמת בשלימות תכלית הבריאה כרצונו בלא זה. ודוגמא לדבר, אחד יש לו כמה בנים מפורסמים לשם ולתהלה במדותיהם הטובות ובמשאם ובמתנם עם הבריות, וכל המדות הטובות שאפשר להמצא בעולם נמצאות אצלם, רק חסרון אחד להם המכאיב לב אביהם, והוא הריב והמצה שביניהם,

תנא דבי אליהו

תלא

חילופי גירסאות
(טז) כ"ה נכ"ל וז"ל. מוד"נ:
עמך.

ציונים

שתהיו אוהבין זא"ז -
שמה"ל שער התבונה פרק
ה', שם פרק י"א, כבוד
שמים לח"ח בפתיחה, וזכר
למרים פרק י"א. ותהיו
יראים זה מזה - עיין סמ"ק
מצוה ד', וספר חרדים פרק
ס"ו (ס"י נ"ח, וס"י ק"מ),
ובביאור. כל זמן שאתה
הולך עמו כו' - עיין
במדרש המובא במנורת
המאור הראשון פרק

הצדקה, ובמבין שמות ג' י"ג, ובעבודת הקודש לר"מ בן גבאי חלק העבודה פרק ט"ז, ומדרש והזהיר פרשת משפטים, (אסופת מדרשים
מהגרי"ח קנייבסקי שליט"א בסוף ספר אוצר המדרשים), ונפש החיים שער א' פרק ד'.

משנת אליהו

לגרום שום היזק הן בגופו הן בממונו או
בכבודו. ואהבת חסד - כונתו שלא רק שלא
יעשה איזה דבר שהוא נגד דעתו של חבריו,
אלא שצריך עוד להתחסד עמו ולדרוש שלומו
וטובתו בכל הענינים. ואחר כל הדברים
הנזכרים לעיל הוסיף עוד כלל על כל מעשיו
ופעולותיו, והוא: **והצנע לכת עם אלהיך** - רצה
לומר שמכל פעולותיו הטובות לא ידע אלא
הקב"ה בעצמו, שלא תהיה לו תשוקה בחמדת
היצר שיפורסם שמו מפעולותיו הטובות, ושלא
יחפוץ שיחזיקו לו טובה עבור מעשיו הטובים.
אלא והצנע לכת, רצה לומר שלא ידע מזה רק
הקב"ה, שיעשה הדברים בצנעה, ושלא יכסוף
שיתגלו מעשיו ברבים. (זכור למרים פרק ט"ו).
שלא תבואו לידי פסול - שעל ידי גזל נמכר
לעבד, ונושא שפחה ובניו פסולים, וכמו שאמר
לעיל פרק כ"ב [ג]. **אלא והצנע לכת ועמך**
אלהיך - זה דרש ממה שכתוב עם אלהיך,
שאף הוא עמך כן. **שאתה הולך עמו בצנעה**
- שאתה עושה רצונו ללא פניות של כבוד
וכדומה, אלא רק מפני שזהו רצונו יתברך. (וכמו
שהובא לעיל מהפז חיים). **יהא הוא גם כן**
עמך בצנעה - שישרה שכינתו עמך בצנעה,
שלא תשלוט בכ עין הרע. (זיקוקין דנורא, ע"פ
רש"י שמות ל"ד ג').

מכם, אלא שתהיו אוהבין זה את זה, ותהיו מכבדין זה את
זה, ותהיו יראים זה מזה, ולא ימצא בכם עברה וגזל ודבר
מכוער, שלא תבואו לידי פסול לעולם, לכך נאמר הגיד לך
אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך, כי אם עשות משפט
ואהבת חסד, והצנע לכת עם אלהיך (מ"ב ו ח), אל תקרי
והצנע לכת עם אלהיך, אלא והצנע לכת ^{טו}ועמך אלהיך,
כל זמן שאתה הולך עמו בצנעה יהא הוא גם כן עמך
בצנעה, לכך נאמר והצנע לכת עם אלהיך.

לומר: ותהיו יראים זה מזה - כי לפי הידוע
שכל ישראל אוהבים אצל הקב"ה, וכמו שכתוב
(מלאכי א' ב') אהבתי אתכם אמר ה', וידוע שכל
איש שהמלך אוהבו הכל יראים ממנו להקניטו
פן יודע למלך, וכן כתיב וקרא עליך אל ה'
וגו' (דברים ט"ו ט). **ולא ימצא בכם עבירה**
וגזל - עבירה היא בכלל מצוות שהם בין אדם
למקום. וגזל בדברים שבין אדם לחבירו, ואמר
"ולא ימצא" שמשמע אפילו אם יבוקש עליו
איזה דבר קטן מעבירות שבין אדם למקום או
מבין אדם לחבירו, לא ימצא אצלו. והוסיף
עוד לומר: **ודבר מכווער** - רצה לומר לא דוקא
עבירה ממש או גזל ממש, אלא כגון איסור
עריות אף שלא מצינו אותו בעשיית העבירה
ממש, אלא ראינו ממנו דבר מכווער נכדאיתא
ביבמות דף כ"ה א' עיי"ש. וזהו בדברים שבין
אדם למקום, וכהאי גוונא אפשר להמצא בדברים
שבין אדם לחבירו, ולמשל בענייני גזל אף שלא
היה גזל ממש, אלא שהדבר היה מיוחד ומזומן
לאחר ובא הוא ונטלו, וכמאמר חז"ל (קדושין
נ"ט א') עני המהפך בחורה ובא אחר ונטלה
נקרא רשע, אף על פי שלא עשה שום מעשה
של עבירה, מכל מקום אין זה דבר נכון. ובזה
מתפרש היטב דברי הנביא: הגיד לך אדם מה
טוב וגו' כי אם עשות משפט - שכונתו שלא

ציונים

אין האילן נעקר - סנהדרין
 ל"ט ב', רש"י איוב א' א',
 ועיין ב"ר פ"ה י', מדרש
 כונן (אזה"מ עמ' רנ"ד).
 אלא בני אומתי - לקמן פרק
 ל' [ז], ועיין אדר"ג פ"כ,
 פתיח' לאיכ"ר כ"ד (ונביאי
 השקר שהיו בתוכי').
 שהש"ר פ"א (עז"פ בני
 אמי), מדרש שיר השירים
 שם. כשם שהקב"ה וכו'
 - עיין בספר מעיל צדקה
 לרבי אליהו הכהן מאימיר
 סי' אלף תר"מ.

פרק כט

[א] הרי הוא אומר, אל תראני שאני שחרחרת, ששופתני
 השמש, בני אמי נחרו בי וגו' (שה"ש א ו'), אמרה כנסת ישראל
 לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, לא חטא בי כל
 בריה אלא בני אמי שלי, תדע לך שכן הוא, שהרי אין
 האילן נעקר אלא בכן מינו, ואין הפשר מבאיש אלא מתוכו.
 [ב] הנה רבי ישמעאל מושלו משל למה הדבר דומה, לבת
 מלך שפעסו עליה אחיה והוציאוה השדה ללקט שבילים,
 אחזקה החמה והשחרו פניה בשולי הקדרה, והיו חברותיה
 משחקות עליה, ואומרות וכי זו היא בת מלך שאתם אומרים
 עליה שהיא נאה ומשפחת? והיא אומרת להן בשביל שפעסו
 עלי אחי והוציאוני השדה ללקט שבילים, אחזני החמה
 והשחרו פני בשולי הקדרה. כך אמרה כנסת ישראל, רבון
 כל העולמים, מי גרם לי שאבוא לידי מדה זו, בני אמה
 שלי הן גרמו לי, לכך נאמר בני אמי נחרו בי, אל תקרי
 בני אמי אלא בני אמותי.

[ג] מתוך הרחמים כיצד, בשם שהקדוש ברוך הוא יהי

שכו

משנת אליהו

החריבו נוח מעלה, עולמות עליונים הקדושים,
 והמה החריבו רק נוח מטה. (נפ"ח שער א' פ"ד
 עיי"ש באריכות). אלא כבן מינו - כמבואר
 בסנהדרין (ל"ט ב'): דאמרי אינשי מיניה וביה
 אבא ליזיל ביה נרגא. ופירש רש"י: אבא, יער,
 מעצמו של יער יכנס בתוך הגרון להיות בית
 יד, ויקצצו בו את היער, עכ"ל. ואין הבשר
 מבאיש אלא מתוכו - כמבואר שם: רב דימי
 אמר ירך מתוכה מסרחת. ופירש רש"י: מגופה
 ומתוך עוביה מתחיל הסרחון, עכ"ל. [ב] אלא
 בני אומתי - אלו נביאי השקר, כגון חנניה בן
 עזור, ואחאב בן קוליה, וצדקיה בן מעשיה. (לקמן
 פרק ל' [ד]). [ג] מתוך הרחמים כיצד - שב
 למה שאמר בפרק כ"ה [ז], שהמעשים טובים

פרק כט: [א] הרי הוא אומר כו' - משלים מה
 שסיים בפרק הקודם שכפי הנהגת האדם כך
 נוהג עמו הקב"ה, ואמר שכל הצרות שאירעו
 לישראל, הם בסיבת רשעי ישראל. אמרה
 כנסת ישראל - מתלוננת שהיא גרמה לעצמה
 בכל צרתה. אלא בני אמי שלי - כי הלא
 נבוכדנצר וטיטוס לא עשו במעשיהם שום פגם
 וקלקול למעלה, כי לא להם חלק ושורש
 בעולמות העליונים שהיו יכולים לנגוע שם כלל
 במעשיהם, רק שבחטאינו נתמעט ותש כביכול
 כח גבורה של מעלה, את מקדש ה' טמאו,
 כביכול המקדש העליון, ועל ידי כך היה להם
 כח לנבוכדנצר וטיטוס להחריב המקדש של מטה
 המכוון נגד המקדש של מעלה, הרי כי עונותינו

תנא דבי אליהו

תלג

חילופי גירסאות
(א) כ"ה נכ"ר, וכע"ז נד"ר.
נז"ל סג"ס: מצותיה של
התורה כו'. (ב) נוסף נכ"ר.
(ג) כ"ה נכ"ר וד"ר. נז"ל
סג"ס: כמו שאין.

ציורים

יעשה אדם תורתו בשמחה
כו' - זוה"ק ח"ג דף נ"ו א'.
אין העולם - עיין מכילתא
בשלח [השירה] פ"ט.
העולם מתגדל בצדקה -
ברכות י"ז ב', ועיין סא"ז
פ"א [נ], ובספר מעיל צדקה
להנ"ל סי' אלף תקנ"ו,
ואהבת חסד לח"ח חלק ב'
פרק ב'.

שְׁמוּ הַגְדוֹל מְבָרֵךְ לְעוֹלָם וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים רַחֲמֵיו עַל יִשְׂרָאֵל
בְּכָל מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתָם, וְרַחֲמֵיו עַל הָעַנְיִים וְהָאֲבִיוֹנִים וְדָלִים
וְרָשִׁים, וְעַל יְתוּמִים בְּזִמְנָם, וְעַל אֱלֻמָּנוֹת בְּכָל מְקוֹם, כְּמוֹ
כֵּן יֵהָא אָדָם רַחֲמָן עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל כָּל אֱלוֹ, כְּדִי שְׁלֹא תִהְיֶה
אִשְׁתּוֹ אֱלֻמָּנָה וּבָנָיו יְתוּמִים, שְׁנֵאמַר כָּל אֱלֻמָּנָה וְיְתוּם לֹא
תַעֲנוּן. אִם עֲנֵה תַעֲנֶה אֹתוֹ וְגו', וְהָיוּ נְשִׁיכֶם אֱלֻמָּנוֹת וּבָנֵיכֶם
יְתוּמִים (שְׁמוֹת כב כא-כג).

[ד] מְכַאֵן אָמְרוּ: יַעֲשֶׂה אָדָם *תּוֹרָתוֹ בְּשִׂמְחָה וְתַחֲשֵׁב לוֹ
לְצַדָּקָה, ^ב[וּפְרִישׁ אָדָם תְּרוּמָתוֹ בְּשִׂמְחָה וְתַחֲשֵׁב לוֹ לְצַדָּקָה,
יִתֵּן אָדָם מַעֲשָׂרוֹתָיו בְּשִׂמְחָה וְתַחֲשֵׁב לוֹ לְצַדָּקָה], שְׁנֵאמַר
כִּי אִמְרָתִי עוֹלָם חֶסֶד יִבְנֶה, שָׁמַיִם תִּכְנֶן אֱמוּנָתְךָ בָּהֶם (תהלים
פס ג), ^גאֵין הָעוֹלָם מֵתַגְדֵּל וְנִבְנָה אֵלָּא בְּצַדָּקָה, שְׁנֵאמַר בְּצַדָּקָה
תִּכְוֶנְנִי וְגו' (ישעיה נד יד).

ועליהם

משנת אליהו

חסד יבנה, הרי שמנהיג עולמו בחסד. ובפסוק שני
נאמר: בצדקה תכוני, הרי שמנהיג עולמו בצדקה.
וההפרש בין צדקה לחסד פירושו הראשונים (עיין
תוס' הרא"ש גיטין ל"ז א') שצדקה הוא שנותן משלו,
וחסד הוא שטורח בשל אחרים. וצריך לומר
ששתי ההנהגות קיימים, כי ודאי עצם הנהגת
העולם הוא חסד, ואולם הנתינה בשפע ובריבוי
שזה מורה על הנתינה בשמחה ובסבר פנים יפות
כביכול, זהו צדקה, שהוא דבר נוסף חוץ מעצם
קיום העולם. והכל הוא מתוך הרחמים שהקב"ה
נוהג בהם כמו שאמר לעיל. ומאחר שאמר
שהאדם צריך ללכת בזה בדרכי השי"ת, הרי אף
עליו מוטל לנהוג בהנהגה זו, וזה שייך בקיום
המצוות בשמחה, שמלבד עצם קיום המצוה
שמחוייב בה מוסיף לעשותה בשמחה, שזה אינו
מעכב במצוה כלל, ודומה לעושה צדקה. ותחשב
לו לצדקה - שכל מה שאדם משתכר ומתענג
בעשיית המצוה נחשב לו למצוה בפני עצמה,
ונוטל שכר על המצוה שעשה ועל העונג וההנאה
שנהנה בעשייתה. (פי' הרע"ב אבות פ"ד מ"ב). אין

שאדם קונה בהם להקב"ה - הם מתוך אהבה
ואהבה ויראה [ומתוך הרחמים]. (ועיין בחילופי
גרסאות שם). ועתה מפרש מהו מתוך הרחמים.
העניים - עני הוא שאין לו מאתים וזו. (פאה פ"ח
מ"ח). **והאביונים** - אביון הוא דל מעני, ולשון
אביון שהוא תאב לכל דבר. (רש"י דברים ט"ו ד').
ודלים - דל הוא מי שהיה עשיר ונתדלדל. (ביאור
הגר"א משלי י' ט"ו). **ורשים** - רש הוא העני מיום
הולדו. (שם י"ז ה'). **ועל יתומים בזמנם** - כשהם
קטנים. (ישועות יעקב). וזה לשון הרמב"ם: ועד
אימתי נקראים יתומים לענין זה, עד שלא יהיו
צריכין לאדם גדול להסמך לו וכו', אלא יהיה
עושה צרכי עצמו לעצמו כשאר כל הגדולים.
(הלכות דעות פ"ו ה"י). **ועל אלמנות בכל מקום**
- פירוש אפילו זמן רב אחר שנתאלמנה.
[ד] **מכאן אמרו יעשה אדם וכו'** - המאמר
מוקשה, והרבה נתחבטו המפרשים ופירשו
בדרכים שונות, ולעניות דעתי נראה הכונה שהנה
מצינו ב' פסוקים סותרים בצורת הנהגת הקב"ה
את עולמו, שבפסוק אחד נאמר: כי אמרתי עולם

תלד

סדר אליהו רבא, פרק כט [ה-ו]

חילופי גירסאות

(ד) כ"ה נכ"ר וד"ל. נוד"ע:
ושאל. (ה) נוסף מכ"ר.

ציורים

ועליהם אמר דוד - לעיל
פ"כ [ז]. שאל משה כו'
- עיין סנהדרין קי"א א',
במ"ר פט"ז כ"ב, תנחו' ישן
הוספה לפ' שלח סי' י"ד,
פסדר"כ פכ"ו (קס"ו ב'),
מדרש תהלים מזמור צ"ג,
מדרש אגדה במדבר י"ד
י"ב, רש"י שם פסוק י"ח.
מתוך הטובה - עיין דברים
ח' י"ב-י"ד, ושם ל"א כ',
ושם ל"ב ט"ו.

[ה] וְעַלֵּיהֶם אָמַר דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלְיוּ הַשְּׁלוֹם אָנָּה ה' מַלְטָה
נַפְשִׁי וְגו' (תהלים קטו ד), וְאָמַר כִּי אֵל רַחוּם ה' אֱלֹהֶיךָ
וְגו' (דברים ד לא), וְאָמַר ה' ה' אֵל רַחוּם וְחַנּוּן, אַרְךָ אַפִּים
וְגו' (שמות לד ו).

[ו] וְשָׂאֵל מֹשֶׁה מִלִּפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְאָמַר לִפְנֵי:
רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, בְּמָה אֶתָּה דֵּן אֶת הָעוֹלָם, אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה בְּאַרְכִּיכוֹת אַפִּים, אָמַר לוֹ מֹשֶׁה לְהַקְדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא: רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְהֵלֵא הֵן אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין
ה' [וּשְׂמִיחִין] וּמִבְּעֵטִין בָּךְ וּבְתוֹרַתְךָ מִתּוֹךְ הַטּוֹבָה, שֶׁתֵּן
הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְלֹא אָמַר לוֹ דְּבָר, עַד שֶׁבָּא דְּבָר גָּדוֹל
לְיִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי הַמְּרַגְּלִים, אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַד
אָנָּה יִנְאַצְנִי הָעַם הַזֶּה וְעַד אָנָּה לֹא יֵאֱמִינוּ כִּי וְגו', אֲכַנּוּ
בְּדִבְרֵךְ וְאוֹרְשָׁנוּ וְאַעֲשֶׂה אֶתְּךָ לְגוֹי גָּדוֹל וְעַצוֹם מִמֶּנּוּ (במדבר
יד י"ב), אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: רַבּוֹנוֹ שֶׁל
עוֹלָם, וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם וְגו', וְעַתָּה יִגְדֵּל נָא כַּח אֲדֹנִי בְּאֶשֶׁר
דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר, ה' אַרְךָ אַפִּים וְרַב חֶסֶד וְגו' (שם י"ח), אָמַר
לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה עֲכָשׁוּ נִזְקַקְתָּ לְדְבָרִים הֶרְאֵשׁוּנִים
שֶׁאִמַּרְתִּי לָךְ מִתְחִלָּה, אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי: רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם,
אֲמַת הוּא שֶׁנִּזְקַקְתִּי לְדְבָרֶיךָ הֶרְאֵשׁוּנִים שֶׁאִמַּרְתָּ לִּי מִתְחִלָּה,
עַל כֵּן וְעַתָּה יִגְדֵּל כַּח ה' בְּאֶשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר, ה' אַרְךָ
אַפִּים וְגו', סֵלַח נָא לַעֲזוֹן הָעַם הַזֶּה כִּגְדֵּל חֶסֶדְךָ, וְכִאֲשֶׁר
נִשְׁאַתָּה לָעַם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד הַנֶּה (שם פסוק יט), מִיָּד וַיֹּאמֶר
ה' סֵלַחְתִּי בְּדִבְרֶיךָ (שם פסוק כ). מֵאִי בְּדִבְרֶיךָ, אָמַר לִי הַקְּדוֹשׁ

ברוך

משנת אליהו

עוד פסוקים שבהם אנו רואים שמדת הקב"ה
לרחם על הכל. [ו] שאל משה כו' - סמך
ענין זה לכאן, שאף שם מצינו ענין זה שהקב"ה
נהג ברחמים אף שלא הגיעם. מתוך הטובה
- פירוש כשתשפיע להם טובה. אמת הוא
שנזקקתי - וביקש שיהיה ארך אפים לשניהם

העולם מתגדל ונבנה אלא בצדקה - בצדקותו
של הקב"ה ולא בזכויות שבידם. (רש"י ברכות י"ז
ב'). [ה] ועליהם אמר דוד כו' - פירוש על
מדת הצדקה והחסד שהקב"ה נוהג בעולמו.
מלטה נפשי וגו' - וסוף הפסוק: חנון ה' וצדיק
ואלהינו מרחם. ואומר כי אל רחום ה' - מביא

חילופי גירסאות
(ו) כפי"ר וד"ר ל"י "שכננו",
והוספה הוד"ג. (ז) כ"ס
כפי"ר וד"ר. הוד"ג: ואלמלא.
(ח) נוסף מכ"כ.

ציונים
עדיין הגזירה במקומה
עומדת - עיין תנחו" שלח
סי' י"ג. כיון שעלו מן הים
כו' - עיין פסחים קי"ח ב',
ערכין ט"ו א', מדרש תהלים
מזמור ק"ו. שהרי בכבוד
עצמו הולך - במ"ד פרשה
ט"ז ד', תנחו" שלח סי' ה'.
בין גדולים ובין קטנים -
במ"ד פי"ז ג'. שלח מדעתך
- סוטה ל"ד ב'.

ברוך הוא למשה אף על פי ששלחתי, מכל מקום עדיין
הגזירה במקומה עומדת.

[ז] מכאן אמרו: כל המפיר בדברי תורה ועובר עליהן הרי
זה רשע גמור, שהיה להם לישראל שיאמרו לנשיאים שלהם
אין אנו שומעין לכם, שהרי ממצרים העלנו בשלום, בספם
וזהבם וכל מחמדיהם הטובים של המצרים נתן לנו, וגם
את בכוריהם הרג, ואנו ישכבנו בשלום. אבל הם לא עשו
כן, אלא כיון שעלו מן הים היו לוחצים את משה בדברים,
ואחר כך אמרו גשלה אנשים לפנינו ויחפרו וגו' (דברים א כב),
היה משה מתירא מפני ה', ואמר שמה אין רצונו של הקדוש
ברוך הוא באותן הדברים, שהרי בכבוד עצמו הולך לפניו,
שנאמר וה' הלך לפניו יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך,
ולילה בעמוד אש וגו' (שמות יג כא), 'אלמלא מקרא פתוב אי
אפשר לאמרו, והם היו מבקשין לשלח מרגלים לחפר את
הארץ, שנאמר ותקרבון אלי בלכם (דברים א כב). ח[פ]לכם ולא
מקצתכם, בלכם בין גדולים ובין קטנים. ותאמרו גשלה
אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ (שם). באותה שעה אמר
הקדוש ברוך הוא למשה שלח לך אנשים ויחקרו את ארץ
כנען וגו' (במדבר יג ב), מאי שלח לך, אלא שלח מדעתך ולא
מדעתי. דבר אחר, שלח לך, אתם צריכים שליחות ואין אני
צריך שליחות, אתם צריכים לרגל ואין אני צריך לרגל.

שגר

משנת אליהו

פועל בנפשו לעבור על זה חמור עונו מאד מאד,
ואין מגין עליו מדת ארך אפים. (שם עולם שם).
היו לוחצים את משה בדברים - שאמרו כשם
שאנחנו עולים מן הים בצד זה, כך יעלו המצרים
מצד אחר, כמו שאמרו בפסחים קי"ח ב'. (ישועות
יעקב). אי אפשר לאמרו - שנראה הדבר
ככפירה, לומר שהקב"ה הולך לפני בשר ודם.
שלח מדעתך ולא מדעתי - אני איני מצוה אותך,
אבל ישראל הם אומרים לך שתשלח ואני איני

כאשר דיבר ה'. (שם עולם חלק ב' פ"ח). אף על
פי ששלחתי כו' - לפי שעה סלחתי שלא יאמרו
הגוים וגו', אבל אעשה גם כן כדברך הראשונים
שהרשעים יאבדו. (ישועות יעקב). [ז] מכאן
אמרו - רצה לומר מהעונש הגדול שהיה לדור
המדבר. כל המכיר בדברי תורה - שנעשה
הכרעה בין דברי ה' לדברי משה, שעל עבירות
שאינן מכיר האדם כל כך יהיה ארך אפים אף
לרשעים, אבל אם הוא מכיר שזה עבירה, והוא

[ח] שֶׁגַּר מִשָּׁה מֵהֶם עֲשָׂרָה נְשִׂאִים וַיְהוֹשֻׁעַ וְכָלֹכַ עִמָּהֶם, אָמַר מִשָּׁה לָּהֶם אֵל תִּכְנְסוּ כְּמוֹ גִּנָּבִים, וְאִם יֹאמְרוּ לָכֶם לָמָּה בָּאתֶם עָלֵינוּ, תֹּאמְרוּ לָהֶם עַל חֲמִשָּׁה תַּאֲנִים וְעַל חֲמִשָּׁה רְמוּנִים וְעַל אֲשָׁפוֹל עֲנָבִים אֶחָד בָּאֵנוּ, וְאִם יֹאמְרוּ לָכֶם שָׁמָּה לְהִכָּרִית אֵילָנוֹת שֶׁל עֲבוּדָה זֹרָה וְלִקְוֹץ אֲשֶׁרָה בָּאתֶם עָלֵינוּ, תֹּאמְרוּ לָהֶם לֹא. נִכְנְסוּ בְּשָׁלוּחִין וַיֵּצְאוּ בְּחִמּוּרִים. הִגִּיעוּ לְחִבְרוֹן נָטְלוּ מִשָּׁם חֲמִשָּׁה תַּאֲנִים וְחֲמִשָּׁה רְמוּנִים וְאֲשָׁפוֹל עֲנָבִים אֶחָד. שָׁמְעוּ מֵהֶן אַחִימֶן שִׁשִּׁי וְתַלְמִי יְלִידֵי הָעֵנֶק וַיֵּצְאוּ לִקְרֹאתָם, צֹחַ בָּהֶן שִׁשִּׁי צֹחָה אַחַת וְנָפְלוּ עַל פְּנֵיהֶם אֶרְצָה, וַהֲתַחִילוּ הֵן מִנְּפָחִין לָהֶם בְּאַפֵּיהֶם, וְעוֹד מִנְּשָׁבִין לָהֶם בְּפִנְיָהֶם, עַד שֶׁנִּתְיַשְׁבָּה דַּעְתָּם עֲלֵיהֶם, וְאַחֵר כִּךְ אָמְרוּ לָהֶם עַל מָה בָּאתֶם עָלֵינוּ, שָׁמָּה לְהִכָּרִית אֵילָנוֹת וְאֲשֶׁרָה שֶׁל עֲבוּדָה זֹרָה בָּאתֶם עָלֵינוּ, וְהֵלֵא כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ שֶׁל אֱלֹהֵיכֶם הוּא, לָמִי שֶׁהוּא רוֹצֵה הוּא נוֹתֵנָה, אָמְרוּ לָהֶם לֹא, שִׁגְרוּם בְּשָׁלוּם וְלֹא הִרְגוּם. יִשְׁכְּרֵן שִׁשְׁגָרוּם בְּשָׁלוּם וְלֹא הִרְגוּם, שִׁיר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִן הַכְּנַעֲנִים עַד כְּלוֹת הַבֵּית הָאֲחֵרוֹן, וַיֵּשׁ אוֹמְרִים עַד אוֹתָהּ שָׁעָה, וְאִין צְרִיךְ לוֹמַר לַגִּבְעוֹנִים שֶׁנִּשְׁאַרוּ שָׁם.

[ט] כִּיִּין שִׁשְׁמַע מִשָּׁה וַיִּשְׂרָאֵל שָׁבְאוּ הַמְּרַגְלִים, נִכְנָס וַיֵּשֶׁב בְּבֵית הַמֶּדְרָשׁ הַגָּדוֹל שָׁלוֹ, וְכָל יִשְׂרָאֵל יוֹשְׁבֵין לִפְנֵי שְׁנֵים עָשָׂר מִל, וּבְכָל צַד שָׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל אֶת קוֹלוֹ שֶׁל מִשָּׁה עַד תַּחוּם שְׁנֵים עָשָׂר מִל, וְכִיִּין שָׁבְאוּ הַמְּרַגְלִים פָּנוּ לָהֶם מְקוֹם

וישבו

משנת אליהו

יעקב). שְׁנַתִּישְׁבָה דַּעְתָּם עֲלֵיהֶם - כְּדֹרֶךְ שְׁנוּהִגִים לַעֲשׂוֹת לְמִי שֶׁנִּחַלֵּשׁ וְנִתְעַלֵּף. (שם). לְמִי שֶׁהוּא רוֹצֵה הוּא נוֹתֵנָה - וְכִיִּין שְׁעָתָה נִתְנָה לָנוּ, אֵין לָכֶם רִשּׁוֹת לְהִכָּרִית עֲצֵי הָאֲשִׁירָה. עַד כְּלוֹת הַבֵּית הָאֲחֵרוֹן - אֲפֹשֶׁר שְׁטִיטוֹס הַרְגָם בְּמַלְחָמוֹתָיו. עַד אוֹתָהּ שָׁעָה - כְּלוֹמַר עַד הַיּוֹם הַזֶּה. (יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב). וְאִין צְרִיךְ לוֹמַר לַגִּבְעוֹנִים - שֶׁהֵם הַנְּתִינִים שֶׁעָלוּ עִם עֲזָרָא מִבְּבֶל, כְּמִבּוֹאָר בְּסִפְרָא עֲזָרָא (פְּרָק ח', וְעִיִּין צִיּוֹנִים). [ט] שְׁנֵים

חילופי גירסאות

(ט) גד"ר: כאמורין. חז"ל הגיה ע"פ הילקוט (שלח רמז תשמ"ג). (י) מ"שכר" עד "הרגום" נשמט צד"נ. (יא) צכ"ר הגי': וכל ישראל יושבין לפניו שנים עשר מיל לצפון, שנים עשר מיל לדרום, שנים עשר מיל למזרח, שנים עשר מיל למערב, עמוד כלב על רגליו ואמר להן שמעו כל ישראל שנים עשר מיל. כיון שבאו כו' (והוא גי' חדשה ול"ע).

צייונים

שיגר משה - כל הענין בילקוט שלח רמז תשמ"ב, ועיין ביאור ארוך ועמוק ע"ז במגלה עמוקות מכת"י פרשת שלח. למי שהוא רוצה הוא נותנה - עיין רש"י בראשית א' א', וי"א עד אותה שעה - עיין עזרא ט' א', אכן עזרא ורד"ק עובדיה פסוק כ'. ואי"ל לגבעונים - עיין בביאור, ולעיל פרק י"ח [סב], קדושין ס"ט א', ושאר מקומות הרבה. שנים עשר מיל - ברכות נ"ד ב', ערובין נ"ה ב', יומא ע"ד ב'.

מעכב על ירך. (רש"י סוטה ל"ד ב'). [ח] אל תכנסו כמו גנבים - שנחבאים מבני אדם ובאים בסתר. (עיין ב"ק ע"ט ב'). נכנסו כשלוחין - שהיו מיושבים בדעת נכונה. ויצאו כחמורים - שאבדו דעתם ושכלם והיו כחמורים. ולגירסה: אמורין (עיין חילופי גרסאות) הכונה שהיו מקולקלין בדעותיהם כמו האמוריים. חמשה תאנים וחמשה רמונים - אבל בגמרא (סוטה ל"ד א') מבואר שלקחו רק רימון אחד ותאנה אחת. (ישועות

ציונים

בכיה לדורות - תענית כ"ט
א', סוטה ל"ה א', סנהדרין
ק"ד ב', זוה"ק ח"ג דף
קס"א א'. וכל אותם
שלשים ושמונה שנה - עיין
בביאור, ירו' תענית פ"ד
ה"ז, מדרש שמואל סוף
פל"ב, רש"י תענית ל' ב',
רשב"ם ב"ב קכ"א א'.
אחר משה ואהרן - עיין
בביאור, ופס"ר פכ"ז א'.

וַיֵּשְׁבוּ בִּינְיָהֶם, אָמְרוּ לָהֶם יִשְׂרָאֵל לְהַמְרִגָּלִים מִפְּנֵי מָה אַתֶּם
יוֹשְׁבִים, אָמְרוּ לָנוּ מַה שִּׁבְיָדְכֶם, מִיָּד פָּתַחוּ אֶת פִּיהֶם וְאָמְרוּ
הָאָרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ אָרֶץ אֲכָלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הִיא
וְגו', וְשֵׁם רָאִינוּ אֶת הַנְּפִילִים בְּנֵי עֲנַק וְגו' (שם לבי"ג). מִיָּד
וַתֵּשָׂא כָּל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם וַיִּכְפּוּ הָעָם בַּלִּילָה הַהוּא,
וַיִּלְנוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן וְגו', וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו נִתְּנָה
רֹאשׁ וְנִשְׁוֹכָה מִצְרִימָה וְגו' (שם יד א"ד).

[י] בְּרוּךְ הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא וּבְרוּךְ שְׁמוֹ, שְׂאִין לִפְנֵינוּ מִשְׁוֹא
פְּנִים, בְּשִׁבְלִי אוֹתָהּ בְּכִיָּה שֶׁל חֲנָם שִׁבְכוּ יִשְׂרָאֵל נִקְבַּע לָהֶם
בְּכִיָּה לְדוֹרוֹת, וְכָל אוֹתָם שְׁלִשִּׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה.
[יא] מַעֲיֵד אֲנִי עָלֵי שָׁמַיִם וָאָרֶץ שֶׁלֹּא הָיָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל
הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַמִּית עֲשָׂרָה נְשִׂאִים הֵלְלוּ מִיִּשְׂרָאֵל,
אֶלָּא מִשּׁוֹם שֶׁהָיוּ רָצִים אַחֵר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לָרְגֹם אוֹתָם
בְּאַבְנִים, עַד שֶׁנִּמְשְׁכוּ וְנִכְנְסוּ תַּחַת עֲנָנִי הַכְּבוֹד תַּחַת בְּנִפְי
הַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּפֹּל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל פְּנֵיהֶם, לִפְנֵי כָּל קְהֵל
עַדֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגו', וַיְהִי־שֶׁעַ בֶּן נֹון וְכָלֵב בֶּן יִפְנֶה מִן הַתֵּרִים
אֶת הָאָרֶץ, קָרְעוּ בְּגָדֵיהֶם, וַיֹּאמְרוּ וְגו', הָאָרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ
בָּהּ לְתוֹר אוֹתָהּ טוֹבָה הָאָרֶץ מְאֹד מְאֹד וְגו', וַיֹּאמְרוּ כָּל
הָעֵדָה לָרְגֹם אוֹתָם בְּאַבְנִים וְגו' (שם ה"ו).

בוא

משנת אליהו

לשון הרע, ונראה שכונתו לומר שלא היה בדעתו
של הקב"ה להמיתם מיד כי אם משום שרצו
לרגום, ובלא זה היה ממתין להם. **אלא משום**
שהיו רצים וכו' - ומכל מקום לא מתו מיד,
אלא נתנגפו שנשתרבו לשונם והיו מתמצים
בחוליים רעים עד שבעה באלול שאז מתו. (בית
יוסף או"ח סי' תק"פ עיי"ש באריכות). **אחר משה**
ואהרן - להגירסה שלפנינו (ומקורה מהילקוט),
מבואר דלא כרש"י ואבן עזרא (במדבר י"ד י')
שפירשו שרצו לרגום את יהושע וכלב, וכאן
מפרש שרצו לרגום את משה ואהרן. (וכן מפרש
בתנחו' קרח סי' י"ב, ועיין ציונים). **כל העדה** -

עשר מיל - שהוא שיעור מחנה ישראל שלש
פרסאות. (ישועות יעקב). [י] **בכיה לדורות** -
שאותה בכיה היתה בתשעה באב, ואז גם נחרב
הבית הראשון והשני, כמבואר בתענית (כ"ט א').
וכל אותם שלשים ושמונה שנה - שכל ערב
תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה
ואומר צאו לחפור, והיו יוצאין וחופרין קברות
וישנים בהן, לשחרית היה מוציא כרוז ואומר
קומו והפרישו המתים מן החיים, והיו עומדין
ומוציאין עצמן חמשה עשר אלף בפרוטרוט חסרו.
(פתיחה ל"ג למדרש איכה). [יא] **שלא היה בדעתו**
כו' - בגמ' (ערכין ט"ו א') מבואר שמתו בעון

תלח

סדר אליהו רבא, פרק כט [יב-יד]

חילופי גרסאות

(יב) כ"ה גד"ר, ובע"ז כמ"ר.
זוד"ג הוסיף: ואחר כך היו
מבקשים לעלות אל הארץ.
(יג) כ"ה כמ"ר וד"ר וילקוט.
זוד"ג הגיט: ומרצה.

ציורים

מכאן אמרו - כל הענין
בילקוט שלח רמז תשמ"ה.
כל המנוחה - עיין קב הישר
פט"ז, ובהקדמת הרד"ל
לפרדר"א (חלק מבוא
הברכה) אות י"ח.

[יב] **בוא וראה מה עשו ישראל, ומה הוציאו בשפתותיהם, וישנאמר וישכמו בבקר ויעלו אל ראש ההר לאמר הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה' כי חטאנו** (שם פסוק מ). **מה כתיב בתריה, ויאמר משה למה זה אתם עברים את פי ה', והוא לא תצלה וגו', ויעלו לעלות אל ראש ההר וגו', ויירד העמלקי והפנעני הישב בהר ההוא, ויכנס ויפתום עד החרמה** (שם מא"מ), **מיד חזרו וישבו באכל ככראשונה, שנאמר ויתאבלו העם מאד** (שם פסוק לט).

[יג] **מכאן אמרו: כל המנדה יום אחד מלמטה, אף על פי שהתירו לו, אין לו היתר מלמעלה עד שלשה ימים. וכל המנדה מלמטה שלשה ימים, אף על פי שהתירו לו, אין לו היתר מלמעלה עד שבעה ימים. וכל המנדה מלמטה שבעה ימים, אף על פי שהתירו לו, אין לו היתר מלמעלה עד שלשים יום. וכל המנדה מלמטה שלשים יום, אף על פי שהתירו לו, אין לו היתר מלמעלה לעולם ולעולמי עולמים, לכך נאמר ויתאבלו העם מאד.**

[יד] **באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא למשה לך יורצה את אותן העניים, שפבר יצא לבם מעליהם, אמר משה**
לפניו

משנת אליהו

ישראל, ובהיותו בדרך או בשאר מקום סכנה בקל יוכל להנזק, כי הוא כהפקר ממש, כי אין משגיחין עליו מן השמים, ואם אשתו מתעברת ממנו באותם הימים שהוא בנידוי, אזי התנוק יהיה אחד מן הפושעים והמורדים בדת אלקינו, רחמנא ליצולן. (קב הישר פל"ג). **אין לו היתר מלמעלה לעולם** - למד זה ממה שכתוב (במדבר י"ד מ"ג): ולא יהיה ה' עמכם לעולם. (זית רענן). **ולעולמי עולמים** - ואין לו תרופה למכתו. (קב הישר). **לכך נאמר ויתאבלו וגו'** - מבואר שהיה שם ענין של נידוי, ואפשר שזה במה שאמר להם (שם פסוק מ"א): כי אין ה' בקרבכם, והוא הנידוי.

נראה שמפרש "העדה" האמורה כאן על הנשיאים וצ"ע. (ועיין מגילה כ"ג ב.). **[יב] ומה הוציאו בשפתותיהם שנאמר וישכימו וגו' -** כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ורצה לומר שמלבד החטא שקבלו דברי המרגלים, אף המרו אחר כך את דברי השי"ת שאמר להם שלא לעלות. **שנאמר ויתאבלו וגו' -** מביא פסוק שהיו באבל בתחלה, אבל אינו לומד מכאן שחזרו בסוף לאותו אבל. **[יג] אין לו היתר מלמעלה -** וזהו ענין רע להאדם כשהוא מנודה למעלה, כי כל זמן שהוא בנידוי תפלתו אינה נשמעת, ונשמתו היא נע ונד מחוץ לפרגודא קדישא, ומסתלק ממנו שמירות ששומר עמו

תנא דבי אליהו

תלמי

חילופי גירסאות
(ד' כ"ג)

ציונים

שלש מדות יש בגרים -
מדרש בראשית רבתי פרשת
וישלח (עמ' קמ"ט), ומדרש
שני כתובים (אזה"מ עמ'
תקס"ט, ושם מונה חלוקה
רביעית), ועיין ילקוט בא
רמז רי"ג.

לפניו: רבונזו של עולם, במה ארצה אותם, אמר לו הקדוש
ברוך הוא למשה לך יורצם בדברי תורה, שנאמר ואמרת
אלהם פי תבאו אל ארץ מושבתיכם וגו', ועשיתם אשה
לה' עלה או זבח וגו' (שם טו ב"ג).

[טו] באותה שעה היתה מריבה גדולה בין ישראל לגרים,
אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה למה עשו מריבה אלו
עם אלו, אמר משה לפניו: רבונזו של עולם, אתה יודע,
אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה ולא כך אמרתי לך וכי
יגור אתכם גר וגו', הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר וגו',
ככם כגר יהיה לפני ה' וגו' (שם יד-טו).

[טז] מכאן אמרו: שלש מדות יש בגרים, יש גר באברהם
אבינו, ויש גר נמשל כחמור, ויש גר כגוי לכל דבר.
פיצד יש גר כגוי לכל דבר, אם יש לו נבלות ומרפות
שקצים ורמשים בתוך ביתו, אומר בלבו מתי אתגיר
ואהיה

משנת אליהו

שהערב רב בשבילם לא נכנסו ישראל לארץ, כי
החטאום בעגל ובעשר הנסיונות, וחטאו והחטאו
להיותם בלתי מתוקנים, עכ"ל. ולפי זה יש לפרש
ענין המריבה שישראל האשימום בגזירה הגדולה
שנגזר עליהם למות במדבר. [טז] מכאן אמרו
שלש מדות יש בגרים - נראה שכל אלו השלש
מדות נלמדים מהפסוקים כאן, שבתחלה (פסוק
י"ד) כתוב: וכי יגור אתכם גר וגו' ועשה אשה
ריח ניחוח לה' וגו'. וזה אמור על גר שהוא
כאברהם אבינו, שעושה נחת רוח לה'. ואחר כך
(פסוק ט"ו) כתוב: חוקה אחת לכם ולגר הגר וגו'
ככם כגר יהיה לפני ה'. וזה אמור על גר הנמשל
לחמור, וכמו שמבאר התנא דבי אליהו להלן שגר
זה דומה למצב בני ישראל בארץ מצרים, וזהו
שאמר ככם כגר. ואחר כך (פסוק ט"ז) כתוב: תורה
אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם.
וזה אמור על גר שהוא כגוי לכל דבר, שלא
הוזכר שם כלל "לפני ה'". ויש גר כגוי לכל
דבר - שאין כונתו כלל לשם שמים, אלא למלא

[יד] לך ורצם בדברי תורה - כן צריך לומר.
(עיין חילופי גרסאות). והנה נצייר מה מצבם אז,
על מי נגזרה גזרה זו, על אלה שטעמו טעם
שעבוד מצרים בכל מוראו, ואחרי כל מה שעבר
עליהם וכבר עומדים על סף כניסתם לארץ ישראל
מקום מנוחתם, בא הענין של המרגלים ונגזרה
עליהם גזרה מרה זו ליפול במדבר, ואפשר לתאר
איזה מצב עגום נוצר אז, עד שהקב"ה בעצמו
העיד שיצא לכם מעליהם, ואמר למשה לרצותם,
ולא ידע במה אפשר לרצותם, ואמר לו בדברי
תורה, וכאן לימד הקב"ה למשה שאם נמצא אדם
חס ושלוש במצב עגום מה יעשה? יעסוק בדברי
תורה וימצא תרופה לנפשו. (הקדמת ספר המאיר
להגר"מ דייטש זצ"ל). [טו] מריבה גדולה בין
ישראל לגרים - על דבר הנסכים שלא הניחום
ישראל להקריב. (הגהת ילקוט). כמאן דאמר [זבחים
קי"א א'] קרבו נסכים במדבר. (גליון הגר"ח
קנייבסקי שליט"א). ועוד יש לפרש ענין המריבה,
על פי המבואר בשער הפסוקים (פרשת שמות):

חילופי גירסאות

טו) גד"ר וילקוט: שאהב.
 וכע"ז נכ"ר. טז) כ"ה נכ"ר
 וד"ר וילקוט. מז"נ הנביא:
 וכיצד יש גר שהוא כמו
 אברהם אבינו, אם היה
 הולך ופשפש כו'.

ציורים

שאכילתן יפה - עיין ספרי
 וזאת הברכה פשנ"ד. באין
 עליו יסורין - עיין יבמות
 מ"ח ב', מסכת גרים פ"ב.
 שהוא הולך לישא אשה
 מישראל - עיין יבמות כ"ד
 ב', מסכת גרים פ"א ה"ז.

וְאֵהִיָּה בִּינִיָּהּ שֶׁל יִשְׂרָאֵל שְׁאֵכִילָתָן יָפָה, וַיֵּשׁ לָהֶם יָמִים
 טוֹבִים וְשָׁבָתוֹת, וּכְשִׁיכְלוּ אֵלּוּ מֵתוֹךְ בֵּיתִי אָכּוֹף אֶת עֲצָמֵי
 וְאַתְגִּיר, וְאִם לְבָסוֹף הוּא חוֹזֵר לְסוּרוֹ, בָּאִין עָלָיו יְסוּרִין
 לְטוֹבָתוֹ וּלְהַצִּילוֹ, וּמִיָּד שֶׁהוּא עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה, אוֹמֵר הַקְדוֹשׁ
 בְּרוּךְ הוּא: כָּשֶׁם שֶׁשְּׂאֲנִי אֶהְבֵּתִי אֶתְכֶם, בֵּן אֲתֶם תֵּאֱהָבוּ
 אוֹתוֹ, שְׁנֹאֲמַר וְאֶהְבֵּתֶם אֶת הַגֵּר כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם (דְּבָרִים י יט).

[יז] וְכִיצַד יֵשׁ גֵּר שֶׁהוּא נִמְשָׁל בַּחֲמוּר, כְּגוֹן שֶׁהוּא הוֹלֵךְ
 לִשְׂאֵא אִשָּׁה מִיִּשְׂרָאֵל, וְאָמְרוּ לוֹ אֵין אָנוּ מְקַבְּלִין אוֹתָךְ עַד
 שְׁתִּתְגַּר, אוֹמֵר בְּלָבוּ אָכּוֹף אֶת עֲצָמֵי וְאַתְגִּיר, וְאִם לְבָסוֹף
 חוֹזֵר לְסוּרוֹ, בָּאִין עָלָיו יְסוּרִין לְטוֹבָתוֹ וּלְהַצִּילוֹ, וּמִיָּד שֶׁהוּא
 עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה, אוֹמֵר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: כָּשֶׁם שֶׁהוּא בִּקֵּשׁ
 מִכֶּם מְנוּחָה, כִּךָּ תָּנוּ לוֹ מְנוּחָה, שְׁנֹאֲמַר וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא
 תִּלְחָצֶנּוּ, כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם (שְׁמוֹת כב כ).

[יח] וַיֵּשׁ גֵּר שֶׁהוּא כְּמוֹ אֲבֵרָהֶם אָבִינוּ, בִּיצַד, הִלָּךְ וּפִשְׁפֹּשׁ
 בְּכָל הַגּוֹיִים, בִּיּוֹן שֶׁהוּא רוֹאֶה שְׁכָל הַגּוֹיִם הֵם מְסֻפְּרִים
 בְּטוֹבָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, אוֹמֵר בְּלָבוּ מִתִּי אֶתְגִּיר וְאֵהִיָּה כְּמוֹתָם
 וְאֶפְגֵּם תַּחַת בְּנֵי הַשְּׁכִינָה, עָלָיו נֶאֱמַר וְאֵל יֹאמֵר בֶּן הַנֶּגֶב
 הַגָּלוּהָ אֵל ה' לֵאמֹר הַבִּדֵּל יְבַדִּילֵנִי ה' מֵעַל עַמּוֹ וְגו', וּבְנֵי
 הַנֶּגֶב הַגָּלוּיִם עַל ה' לְשִׁרְתּוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת שֵׁם ה' לְהִיּוֹת לוֹ
 לְעִבְדִּים

משנת אליהו

שאיין כונתו לשם שמים. ולנוסחה ישנה: כשם
 שאהב אתכם, צריך לפרש הכונה כי הגם שעיקר
 כונתו למלא תאותו, בכל זאת ודאי יש לו איזה
 כונה לשם שמים, שלא יתכן שישנה כל מהלך
 חייו והרגילו אם לא שקצת הוא חפץ להתגיייר,
 ועל זאת צריך לאהבו. [יז] שהוא ביקש מכם
 מנוחה - זו אשה. (זית רענן). [ועדיף מגר המתגיייר
 בשביל אכילה ושתייה]. כי גרים הייתם בארץ
 מצרים - ואתם יודעים כמה הדבר גרוע כשאיין
 מנוחה, ולכן תנו אתם מנוחה לגר.

כריסו בתאוות העולם. שאכילתן יפה - שאין
 אוכלין נבילות וטריפות שקצים ורמשים. ויש
 להם ימים טובים ושבתות - שמתענגין במאכלים
 שמנים. וכשיכלו אלו - היינו המאכלות אסורות,
 שאינם טובים כל כך. לטובתו ולהצילו - לכפר
 על מה שעשה. (זית רענן). כשם שאני אהבתי
 אתכם - רצה לומר שהרי הקב"ה אהב את ישראל
 בארץ מצרים, הגם שלא היו ראויים כלל, שכן
 היו עובדי עבודה זרה, כמבואר במדרשים (מכילתא
 בשלח פ"ו ועוד) כך צריך לאהוב גר זה אף על פי

תנא דבי אליהו

תמוא

חילופי גירסאות
(ז) כ"ה נכ"ח, ונע"ז נד"ר ומכילתא (משפטים פ"ב). נד"ז הגיס: וכן אם אמר לו אדם לחברו כו'. יח) כ"ה נכ"ח. נד"ז הגיס: וכן אנשי ירושלים היו עושין כן. ונמכילתא: כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין.

ציונים
לא תשא שמע שוא - כל הענין מועתק ממכילתא משפטים פרשה כ', ועיין מכילתא דרשב"י שמות כ"ג א', פסחים ק"ח א', ר"מ הל' סנהדרין פרק כ"א ה"ז, פתיחה לספר חפץ חיים [לאוין] ב' באריכות. שלא ישמע לבעל דין - סנהדרין ד' ב', שבועות ל"א א', ועיי"ש בהגהות רבי אלעזר משה הורביץ זצ"ל, ספרי כי תצא פרשה ק"צ. אנשי ירושלים היו עושין - סנהדרין כ"ג א', איכ"ר פרשה ד' ב', ועיין מדרש לעולם פי"ז (אוה"מ עמ' עד"ר). אינן נכנסין ואינן חותמין - ר"מ הל' סנהדרין פכ"ב ה"י, אור"ח סי' ק"ע סעיף כ'.

לעבדים וגו', והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתו, עולתיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי וגו' (ישעיה נז ג').
[יט] הרי הוא אומר, לא תשא שמע שוא, אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס, לא תהיה אחרי רבים לרעת וגו' (שמות כג א-ב). הוי אומר הרי זו אזהרה למקבלים לשון הרע. דבר אחר, הרי זו אזהרה לדין שלא ישמע לבעל דין עד שיהא בעל דין חברו עמו, שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם (שם כב ח). וגם הרי זו אזהרה לבעל דין שלא ישמיע אל הדין דבריו עד שיהא בעל דינו עמו, שנאמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' וגו' (דברים יט ז').

[כ] "אמר לו חברו פלוני חברי ח"ב לי מאתים זוז, והרי יש לי עד אחד, ותהא מצטרף עמו, וטל אתה מנה ואני אטל מנה, יאמר לו כך: מודיע אני לך, שאפלו אתה נותן לי פל פספס וזהב שפכל העולם פלו בפשעה אחת, אין אני מבקש בשביל להעיד שקר, והאיך אתה אומר לי כך.

י"ח כך אנשי ירושלים היו עושין, אינן נכנסין לבית המשתה עד

משנת אליהו

שמע שוא, שיש לאו על הדבר. אזהרה לבעל דין - שקורין לא תשא שמע שוא. (שבועות ל"א א'). שלא ישמיע אל הדיין - שהמטעים דבריו שלא בפני בעל דינו אינו בוש מדברי שקר. (רש"י שם). שנאמר ועמדו שני האנשים וגו' - גם כאן צריך לפרש שאחר שלמדנו מן הפסוק ועמדו שני האנשים שצריכים שניהם לעמוד יחד לפני הדיין. מעתה למדנו מן הפסוק לא תשא שמע שוא, שיש לאו בדבר. [כ] אמר לו חברי - הוא ענין אחר, ודורש את המשך הפסוק אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס. (כן מבואר במכילתא). אינן נכנסין לבית המשתה כו' - אפילו בסעודת מצוה. (משנ"ב סי' ק"ע סקמ"ב, ועיי"ש בביה"ל באריכות).

[יט] הרי הוא אומר כו' - סמך ענין זה לכאן, שהוא המשך לחטא המרגלים שחטאו בלשון הרע. (טובי חיים). למקבלים לשון הרע - שמאמינו על חבריו. (רשב"ם ב"ב ק"ח א'). ולא זה כולל בין לשון הרע בין רכילות, ואפילו אם אומר אמת, ובין המספר ובין המקבל עוברים בלאו זה, בין אם מספר בפני חבריו [שעליו דברי הגנאי] ובין שלא בפניו. (חפץ חיים פתיחה אות ב'). שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם - צריך להבין, שהרי לעיל בסמוך למד דבר זה מפסוק לא תשא שמע שוא, ומה מביא פסוק נוסף, וצריך לומר שמאחר שלמדנו מן הפסוק עד האלהים יבא דבר שניהם שצריך שיעמדו שניהם יחד לפני הדיין, לומד מפסוק לא תשא

תמוב

סדר אליהו רבא, פרק כט [כ-כא]

חילופי גירסאות

(יט) כ"ה צי"ר וד"ה, וכע"ז נמלמל. צוד"נ הגיה: שנאמר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו, אלא ללמדך כו'. (כ) עיין הנהגות הגר"א למלמל. (כא) כ"ה צי"ר וד"ר ונסתדרין (דף כ"ט א'). צוד"נ נשמט "יעידנו". (כב) נוסף מי"ר. (כג) כ"ה צי"ר וד"ר. צוד"נ הוסיף: שנאמר. (כד) נוסף מי"ר וספרי (מסעי פרשה ק"ס).

צייונים

על הגולני והחמסנין - עיין סנהדרין כ"ט א', ר"מ פכ"ג מסנהדרין ה"ו, שו"ע ח"מ ס"ד סעיף ד'. כתיב והוא לא אויב לו - כל הענין מועתק מספרי מסעי פרשה ק"ס, ועיין ספרי וזטא שם (ס"י כ"ג). קרובים מנין ת"ל כו' - ירר סנהדרין פ"ג ה"ט, וברשב"ם ונימרי"י ב"ב קכ"ח א' ורש"י נדה נ' א' למדו מלא יומתו אבות על בנים, ונדרש בין על עדים בין על דינים, והתדב"א בשיטת ר' ישמעאל שלא דרש כן, וע"ע דב"ר פ"ה א' וברשב"ם ורד"ל שם, ועיין בבאור בסמוך.

עד שיודעין מי הוא שיכנס עמהן, ואינן חותמין על הגמ' עד שיודעין מי הוא שיחתם עמהן.

אמר רבי נתן והלא עד זומם הוא זה, ועד רשע הוא זה, "אלא ללמדך על הגולני ועל החמסנין שפסולי עדות הן, שנאמר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו

(שם פסוק יט).

[כא] כיוצא בדבר אתה אומר, כתיב והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו (במדבר לה כג), לא אויב לו - יעידנו. ולא מבקש רעתו - ידינו. [הא אם אויב לו ומבקש רעתו, לא יעידנו ולא ידינו]. וישפטו העדה (שם פסוק כד), לפסל את השונאים מלישב בדין. אין לי אלא שונאים, קרובים מנין שהם פסולין לישיב בדין, תלמוד לומר וישפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם. [אין לי אלא דינים שפוסל בהם שונאים וקרובים, עדים

נ' א' למדו מלא יומתו אבות על בנים, ונדרש בין על עדים בין על דינים, והתדב"א בשיטת ר' ישמעאל שלא דרש כן, וע"ע דב"ר פ"ה א' וברשב"ם ורד"ל שם, ועיין בבאור בסמוך.

משנת אליהו

על הרשעים, הרי זה כולל כל מי שעובר על לאו דאורייתא, כמבואר בסנהדרין (כ"ז א') לדעת אביי שהלכה כמותו. שפסולי עדות הן שנאמר ועשיתם לו וגו' - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ורצה לומר שבראש אותה הפרשה כתוב: כי יקום עד חמש באיש וגו' ועשיתם לו כאשר זמם, הרי שבסיבת היותו חמסן בא לידי שקר. וכן יש עלינו לפרש הפסוק "להיות עד חמש", שמזהיר על עד חמסן שהוא פסול לעדות. [כא] כיוצא בדבר אתה אומר - שמצינו אזהרה כעין זו, שלא יבא לידי דין שקר ועדות שקר. לפסול את השונאים - ממה שממך "והוא לא אויב לו" ל"ושפטו העדה", בא ללמד שאלו הדיינים השופטים לא יהיו שונאים. (רש"י סנהדרין כ"ט א', ורבינו הלל בספרי). בין המכה ובין גואל הדם - ואם הדיינים קרובים, אינם דנים בין המכה ובין גואל הדם, שכן הם עצמם גואלי הדם. (רבינו הלל שם). אין לי אלא דיינים שפוסל בהם

עד שיודעין מי הוא שיכנס עמהם - שגנאי הוא לתלמיד חכמים לישב אצל עם הארץ בסעודה. (רש"י סנהדרין כ"ג א'). [ולכאור' דבר זה לא נלמד מהפסוק אל תשת ירך עם רשע]. על הגט - שטר חוב גם כן נקרא גט. (רש"י גיטין ג' ב', ובסנהדרין שם הגי': על השטר). עד שיודעין מי הוא שיחתום עמהן - נראה שמפרש טעם הדבר שיראים פן העד השני הוא עד שקר, ואסור להצטרף עמו, וכמו שאמר לעיל. והלא עד זומם הוא כו' - רצה לומר שאין צריך ללמוד מפסוק שאסור להעיד עדות שקר בדבר שלא ראה מעולם. ללמדך על הגולני כו' - שאף שהם עדי אמת אסור להם להעיד, ופסולי עדות הן, ולפי זה מתפרש הפסוק אל תשת ירך עם רשע - שאם אתה יודע בחבירך שהוא רשע אל תעיד עמו, להיות עד חמש - להיות יחד עם חמסן. על הגולני ועל החמסנין - גולן אינו נותן כסף וחמסן נותן כסף. (ב"ק ס"ב א'). ולגירסת הגר"א:

תנא דבי אליהו

תמוג

חילופי גירסאות
(כה) כ"ה צ"ח וד"ר וספרי.
צוד"ג הגיה בכל המקומות עדים
חילוף דיינים, ודיינים חילוף
עדים. (כו) כ"ה צ"ח וד"ר
וספרי. צוד"ג מחק ככולהו
"שולח"ס". (כז) נוסף מבי"ר
וספרי (ועיי"ש בזהבנות
הגר"ח).

ציונים

הרי אתה דן - יר"ש.
אף עדים פסול בהם
שונאים - סנהדרין כ"ז ב'
(מחלוקת ר"י וחכמים
וקרי"ל דכשר, עיין חו"מ סי'
ל"ג א'). וקרובים - ב"ק
פ"ח א', סנהדרין כ"ז ב',
ספרי תצא פק"צ (ובכולהו
הוא נלמד מפסוק אחר),
ועיין בבבא אר. עד האלהים
יבא כו' - עיין סנהדרין ג'
ב', מכילתא משפטים פט"ו.
ומנין שדיני נפשות בכ"ג -
עיין משנה סנהדרין ב' א',
מכילתא דרשב"י משפטים
(עמ' קי"ד).

עדים מנין], הרי אתה דן, הואיל ואמרה תורה הרג על פי
שני עדים, ואמרה התורה הרג על פי דיינים, מה כה דיינים
פסול בהם כשונאים וקרובים, אף עדים פסול בהם שונאים
וקרובים. ועוד קל וחמר הוא, ומה דיינים שאין הדברים
נגמרים על פיהם פסול בהם שונאים וקרובים, עדים
שהדברים נגמרים על פיהם אינו דין שיפסל בהם שונאים
וקרובים.

[כב] אין לי אלא לרוצח, לשאר חייבי מיתות מנין, תלמוד
לומר על המשפטים האלה (שם). כ"ז [אין לי אלא ישראל, גרים
מנין, תלמוד לומר על המשפטים האלה].

[כג] יכול בשם שדיני נפשות בעשרים ושלשה כך דיני
ממונות בעשרים ושלשה, תלמוד לומר על המשפטים האלה,
אלה בעשרים ושלשה ואין דיני ממונות בעשרים ושלשה.
ועוד שהרי הוא אומר עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות
כב ח). ומנין שדיני נפשות בעשרים ושלשה, תלמוד לומר
ושפטו העדה (במדבר לה כד), הרי עשרה. והצילו העדה (שם פסוק
כה), הרי עוד עשרה, הרי כאן עשרים. מנין עוד שלשה,

הרי

משנת אליהו

[של דיינים], אלא על פי עדים, שנאמר (דברים
י"ט ט"ו) על פי שנים עדים יקום דבר. (שם).
[כב] אין לי אלא לרוצח - שפסול שונאים
וקרובים. (שם). לשאר חייבי מיתות מנין -
שפסול בהם שונאים וקרובים. (שם). על
המשפטים האלה - הוא סוף הפסוק, וזה מיותר,
ובא ללמד לשאר חייבי מיתות בית דין שפוסל
בהם שונאים וקרובים כמו ברוצח. (שם).
[כג] כשם שדיני נפשות בעשרים ושלשה -
כמו שדורש להלן. (שם). תלמוד לומר על
המשפטים האלה - שלכן כתב אלה, למעט דיני
ממונות. (שם). עד האלהים יבא וגו' - שהרי
הוא אומר שתי פעמים אלהים והכונה לדיינים,
ואין בית דין שקול, מוסיפין עליהן עוד אחד,

שונאים וקרובים, עדים מנין - כן צריך לומר.
(עיין חילופי גרסאות). ובסנהדרין (כ"ט א') נלמד
פסול עדים השונאים מפסוק אחר. וכן פסול עדים
קרובים הוא נדרש בבבא קמא (פ"ח א') וסנהדרין
(כ"ז ב') מפסוק (דברים כ"ד ט"ז) לא יומתו אבות
על בנים, וכאן מובא דעת רבי ישמעאל בירושלמי
סנהדרין (פ"ג ה"ט) שלומד פסול עדים קרובים
מדיינים, ולא מלא יומתו אבות על בנים. הרי
אתה דן - במה מצינו. (פירוש רבינו הלל). הרוג
על פי שני עדים - שנאמר (שם פסוק ל') כל מכה
נפש לפי עדים ירצח את הרוצח. (שם). הרוג
על פי דיינים - שנאמר (במדבר ל"ה ט"ז) מות
יומת הרוצח. (שם). שאין הדברים נגמרים על
פיהם - אין דברים של רוצח נגמרים על פיהם

תמוז

סדר אליהו רבא, פרק כט [כג] - פרק ל [ב]

חילופי גירסאות

(א) גר' חסר: דבר אחר.
(ב) כ"ה נד"ר. נד"ר: חסר: שמו.

ציונים

דיני נפשות בשלשים - מדרש דורשי רשומות (אוה"מ עמ' צ"ו), ועין בספר עליות אליהו מעלות הסולם הערה ב'. לא עולה ולא שוכח - לעיל פי"ח [קיו], אבות פ"ד מכ"ב. וכן הוא מפורש כו' - מדרש תהלים מזמור ג' [א]. כשעה שהעמיד משה כו' - עין מדרש תהלים מזמור י"ט [ב].

הרי אתה דין הואיל ואמרה התורה הרג על פי עדים ואמרה תורה הרג על פי דינים, מה עדים שנים אף דינים שנים, ואין בית דין שקול, מוסיפין עליהם עוד אחד, הרי כאן עשרים ושלשה אנשים. אבל בראשונה היו אומרים דיני נפשות בשלשים, שנאמר וּשְׁפֹטוּ הָעֵדָה, וְהָצִילוּ הָעֵדָה, וְהָשִׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה (שם), לְלַמֶּדֶךָ שְׁדִינֵי נִפְשׁוֹת בְּשָׁלְשִׁים.

פרק ל

[א] מְזֻמָּר לְאַסֵּף, אֱלֹהִים בָּאוּ גֻזִּים בְּנִחְלָתְךָ, טָמְאוּ אֵת הַיָּבֵל קִדְשְׁךָ, שָׁמוּ אֵת יְרוּשָׁלַיִם לְעֵיִם, נִתְּנוּ אֵת נִבְלַת עֲבָדֶיךָ מֵאֵכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְגו' (תהלים עט א-ב). בְּרוּךְ הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא, שְׁהוּא זֹכֵר אֵת יְרוּשָׁלַיִם בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה, אֲבָל אֵין לִפְנֵי לֹא עוֹלָה וְלֹא שֹׁכֶחָה וְלֹא מִשְׁוֹא פָּנִים, וְכֵן הוּא מְפָרֵשׁ בַּקִּבְלָה עַל יְדֵי דָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵאֲמַר נֹרָא אֱלֹהִים מִמֶּקְדָּשֶׁיךָ, אֵל יִשְׂרָאֵל, הוּא נִתֵּן עֵז וְתַעֲצֻמוֹת לָעַם וְגו' (שם סח לו').

[ב] מֵהַ תִּלְמוֹד לֹמַר נֹרָא אֱלֹהִים מִמֶּקְדָּשֶׁיךָ, מְכָאן אָמְרוּ: בְּשָׁעָה שְׁהָעִמִּיד מֹשֶׁה אֵת הַמִּשְׁכָּן הָיוּ הַגִּזְיִם מְזִדְעָזְעִים וּמִתְיָרְאִין מִלִּפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְאָמְרוּ, הוּאִיל וְהִלְלוּ נַעֲשֶׂה לָהֶם נִסִּים בְּמִצְרִים וּבְכִים, שְׁנֵאֲמַר עִשָּׂה גְדֻלּוֹת בְּמִצְרַיִם, נִפְלְאוֹת בְּאֶרֶץ חָם, נֹרָאוֹת עַל יַם סוּף (שם קו כא-כב), בְּכֶשֶׁם שְׁעָשָׂה לָהֶם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא דִּין בְּמִצְרַיִם

ובבכוריהם

משנת אליהו

הרי כאן שלשה. (שם). מה עדים שנים - שנאמר (דברים י"ז ו') על פי שנים עדים. (שם). אף דינים שנים - שעל פי שנים יתחייב מיתה, וזה כשעשרה מזכין ועשרה מחייבין, וצריך עוד שנים מחייבין, וכדי לפטור אפילו אם הכריע אחד די, אבל לענין חובה צריך שנים מחייבין. (שם). פרק 2: [א] זוכר את ירושלים בכל עת - פירוש להיטיב לה. אין לפניו לא עולה - ולכן כשחוטאים ישראל הוא מענישם בשריפת

ירושלים. נורא אלהים ממקדשיך - ממה שהחרבתו אתה יראוי, אם למקדשו לא נשא פנים קל וחומר לרשעי הגוים. (רש"י שם). [ב] היו הגוים מזדעזעים ומתיראין - וזהו נורא אלהים ממקדשיך, שהשראת השכינה במשכן גרם ליראה אצל הגוים. כשם שעשה להם הקב"ה - והיינו שבתחלה היו סבורים שכל הניסים הם דבר זמני ולבסוף יעזבם, אבל מאחר שהשרה שכינתו בתוכם, ידעו שהוא דבר קבוע לעולם.

ציורים
אין ישראל דומין - איכ"ר
פ"א נ"א.

ובבכוריהם, בן יעשה בכל הגוים, ועל אחת כמה וכמה שיפרע מכל האדם הנוגע בהם לרעה, שנאמר כי הנגע בכם נגע בבבת עינו (זכריה ב יב). בבכור אין ישראל דומין לפני הקדוש ברוך הוא אלא לאדם שיש לו עין אחת, לך נאמר נגע בבבת עינו.

ובן מפרש בקבלה על ידי ירמיה הנביא: אהלי שדר וכל מיתרי נתקו, בני יצאני ואינם, אין נטה עוד אהלי ומקים ידעותי (ירמיה י ב). בבכור עשה את עצמו כאלו אין בו כח להציל חס ושלום, אמר הקדוש ברוך הוא: באו שודדים הללו ושדרו את עירי ואת ביתי והיכלי, ומי הם אלו השודדים שאמר הקדוש ברוך הוא, הוי אומר אלו שרי מלך בבל, שנאמר ויבאו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התנף וגו' (שם לט ג).

[ג] דבר אחר, אהלי שדר וגו' (שם י ב), אין אהל אלא מקום שכנינה, שנאמר ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה וגו', וקרא לו אהל מועד (שמות לג ז).

דבר אחר, אהלי שדר וגו', אין אהל אלא בית המקדש, שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כה ח).

דבר

משנת אליהו

שיש לו עין אחת - ששומר עליה ביותר. לכך נאמר נוגע בבבת עינו - ולא אמר עיניו. וכן מפורש - שהנוגע בישראל כאילו נוגע בו יתברך, שכן אנו מוצאין שכשגלו ישראל כביכול התאונן הקב"ה בני יצאוני וגו'. בקבלה - נביאים וכתובים. (רש"י ב"ק ב' ב'). כביכול עשה את עצמו וכו' - מפרש מהו זה שמתאונן אהלי שודד וגו', הלא הקב"ה עושה הכל, והוא גור שיהיה כן. ואמר שכביכול עשה את עצמו שאין בו כח להציל. [ג] דבר אחר - אין זה פירוש אחר ממה שפירש תחלה, אלא שקודם פירש מהו בני יצאוני, וכאן מפרש מהו אהלי שודד. אלא מקום שכנינה -

נראה הכונה לקדש הקדשים שהוא מקום השראת השכינה, ומשם היה מדבר עם משה, כמו שאמרו חז"ל (תו"כ ויקרא פ"ב), ועל זה מביא הפסוק ומשה יקח את האהל וגו', שגם שם היה נועד עמו. אלא בית המקדש - לפי פירוש זה, הפסוק אמור על כל הבית המקדש. שנאמר ועשו לי מקדש - אף ששם בעיקר נאמר על בנין המשכן, אך ציווי זה הוא גם על בנין בית המקדש לדורות, כמבואר ברמב"ם (פ"א מהל' בית הבחירה ה"א). ושכנתי בתוכם - ולכן נקרא בית המקדש "אוהל", ששם הוא שוכן, כשם שאדם שוכן באהל.

חילופי גירסאות

(ג) נוסף מ"ר. (ד) נכ"ר.
נוסף: לו. ונל"ל: להם.
(ה) נוסף מ"ר. (ו) כ"ה
נכ"ר וד"ר. נוסף: והואיל.

צינונים

אלו בתי כנסיות ובתי
מדרשות - עיין מגילה כ"ז
א', פתיח לאיכ"ר י"ב, תנ"י
חוקת ס"י כ"ה, פסדר"כ
פ"ד (מ' ב'). מיתרי אלו
תלמידי חכמים - פס"ר
פכ"ט א'. שלא להחזיר
כו' - סנהדרין צ"ח ב'. עד
שעמדה רחל - פתיחה כ"ה
לאיכ"ר, רש"י ירמיה ל"א
י"ד. ועיין זוה"ק ח"א רכ"ה
ב' ובניצוצי אורות שם,
זו"ח איכה צ"ב א'. שעבד
בי בעלי כו' - בראשית כ"ט
כ'.

דָּבָר אַחֵר, אֶהְיֶה שְׂדֵד וְגו', כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לְהֵלֵךְ פְּתָאִם שְׂדֵדוֹ
אֶהְיֶה רָגַע יְרִיעָתִי (דְּמִיָּה ד' ב'), אֵלּוּ בֵּתִי כְּנִסְיוֹת וּבֵתִי מְדֻרָּשׁוֹת,
שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׂרֹף אֶת בֵּית ה' וְאֶת בֵּית הַמִּלֶּךְ, וְאֵת כָּל בֵּתִי
יְרוּשָׁלַיִם, וְאֵת כָּל בֵּית גְּדוֹל שְׂרָף בָּאֵשׁ (מְלָכִים ב, כה ט).

[ד] דָּבָר אַחֵר, אֶהְיֶה שְׂדֵד וְכָל מִיתְרֵי נִתְקוּ וְגו', מָה אֶהְיֶה
זֶה אִי אֶפְשָׁר [לו] לְהִתְקַנֵּם בְּלֹא יְתֻדוֹת וּבְלֹא מִיתְרִים, כִּי
יִשְׂרָאֵל אִי אֶפְשָׁר לְהִתְקַנֵּם בְּלֹא תַלְמִידֵי חֲכָמִים, לְכֹךְ נֶאֱמַר
וְכָל מִיתְרֵי נִתְקוּ וְגו', מִיתְרֵי אֵלּוּ תַלְמִידֵי חֲכָמִים שְׂבִישְׂרָאֵל,
שֶׁמִּיתְרֵי אֶת הַמֶּתֶר וְאוֹסְרִין אֶת הָאֶסֶר, וְהוֹיֵן לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל
כְּמִיתְרֵי עוֹלָם, לְכֹךְ נֶאֱמַר וְכָל מִיתְרֵי נִתְקוּ.

[ה] [פנ] יִצְאָנִי וְאֵינָם (דְּמִיָּה י' ב'), אָף עַל פִּי שֶׁגָּלוּ יִשְׂרָאֵל
לְבֵין אֲמוֹת הָעוֹלָם, וְעִסְקוֹן בַּתוֹרָה, הָיוּ אוֹמְרִים בְּאֵלּוּ
לֹא גָלוּ.

[ו] דָּבָר אַחֵר, פְּנֵי יִצְאָנִי וְאֵינָם וְגו', יְהוֹאֵל וְגָלוּ יִשְׂרָאֵל
הָיָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁלֹא לְהַחְזִיר עוֹד אֶת
יִשְׂרָאֵל לְמִקוֹמָם, עַד שֶׁעָמְדָה רַחֵל בַּתְּפִלָּה לְפָנֵי הַקְדוּשׁ
בְּרוּךְ הוּא, וְאָמְרָה לְפָנָיו: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, הִזְכֵּר לִי שֶׁלֹּא
הִקְפַּדְתִּי עַל צָרָה שְׁלִי. וְלֹא עוֹד, אֵלָּא שֶׁעָבַד בִּי בַּעֲלִי

שבע

משנת אליהו

"ואינם" שלא חפץ להחזירם. שלא להחזיר
עוד את ישראל למקומן - כיון שראה מפלתן
של ישראל ונתן גדולתן לאומות העולם,
וכשחזרין ישראל בתשובה ונגאלין, קשה לו
לאבד אומות העולם מפני ישראל. (רש"י סנהדרין
צ"ח ב'). והטעם כי כאשר יתעצלו בתורה ובמצות,
או משפיע השי"ת טובתו על הגוים, ואפילו
כשחוזרים ישראל לעשות תשובה, קשה לפניו
יתברך לדחות אומה זו מפניהם, וכל זה לפי
שאנחנו מרחקים עצמנו בעונותינו הרבים יום יום
מן האמת. (ספר החיים לאחי המהר"ל מפרג, ספר גאולה
וישועה פ"ז). שעבד בי - שעבד בשבילי. (ישועות
יעקב).

אלו בתי כנסיות - שבפסוק שודדו "אוהלי", אי
אפשר לפרש על בית המקדש, שכן נאמר בלשון
רבים, וודאי הכונה לבתי כנסיות ובתי מדרשות.
ואת כל בית גדול - שתיבות אלו מיותרים, שכן
הם בכלל בתי ירושלים, ולכן דרשו למקום
שמגדלים בו תורה וזה בית המדרש, ומגדלין בו
תפלה וזה בית הכנסת. (מהרש"א מגילה כ"ז א').
[ד] כמיתרי עולם - שמעמידין האהל לעולם.
[ה] כאילו לא גלו - מפרש הפסוק בני יצאוני
- ועל ידי שלומדים התורה - ואינם, כאילו אינם
בגלות. [ו] בני יצאוני ואינם הואיל וגלו
ישראל - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות).
ומפרש הפסוק שכשיצאו ישראל אמר הקב"ה

תנא דבי אליהו

תמוז

חילופי גירסאות
(ז) נוסף מ"כ. (ח) נכ"ר
וד"ר ל"י "ולפיכך".

ציונים

ולא דברתי - עיין מגילה י"ג
ב', ב"ר פרשה ע' י"ט.
היאך אתה תקפיד על ע"ז
שאין בה ממש - עיין ע"ז
נ"ה א', מכילתא יתרו ט'
[בחדש] פ"ו, תנח"ו יתרו ט'
ט"ז, [שמור] פמ"ג ר',
רש"י כי תשא ל"ב י"א.
אלא רוח אל - עיין זוה"ק
ח"א דף ר"ג א', ודף ר"י א',
ודף רכ"ח ב', ודף דף כ'
ב', זו"ח איכה צ"ב א'.
כשהייתי על אדמתי כו' -
עיין ירו' ערובין פ"ג ה"ט,
שהש"ר פ"א ר', מדרש שיר
השירים שם, פסיקתא רבתי
פכ"ט א', פי' רבינו חננאל
עירובין מ"א א'. ואין אחד
מהם כתקונו - עיין ערובין
ל"ט א' ב', ביצה ד' ב'. אל
תקרי בני אמי - לעיל פרק
כ"ט [א] ויש"נ.

שבע שנים, ובשעת בְּנִיסְתִּי לַחֲפָה הַחֲלִיפוּ אֶת לֵאָה אַחֹתִי,
וְלֹא דִבַּרְתִּי עִם יַעֲקֹב כָּלוּם, כִּדִּי שְׁלֹא יִכִּיר בֵּין קוֹלִי לְקוֹל
אַחֹתִי. וְהִלֵּא הַדְּבָרִים קֹל וְחֹמֶר, וּמָה אָנִי שְׂאֵנִי בְּשָׂר וָדָם
לֹא הִקְפַּדְתִּי עַל צָרָה שְׁלִי, וְאַתָּה הוּא מְלֹךְ רַחוּם וְחַנוּן
הֵינְךָ אֵתָּה תִּקְפִּיד עַל עֲבוּדָה זֹרָה שְׂאִין בָּהּ מַמּוֹשׁ, שְׂנֵאֲמַר
י[בְּהִין] עֲצֻפֵיהֶם כָּסֶף וְזָהָב, מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם, פֶּה לָהֶם וְלֹא
יִדְבְּרוּ וְגו' (תהלים קטו דה). מִיָּד נִתְגַּלְגְּלוּ רַחֲמֵיו שֶׁל הַקְדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא, וְנִשְׁפַּע לָהּ לְרַחֵל לְהַחְזִיר אֶת בְּנֵיהָ לְמִקְוָמָם,
שְׂנֵאֲמַר קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמַע וְגו', רַחֵל מְבַכָּה עַל בְּנֵיהָ, מֵאַנְהָ
לְהַנָּחֵם עַל בְּנֵיהָ כִּי אֵינֶנּוּ, כֹּה אָמַר ה' מִנְעִי קוֹלְךָ מִבְּכִי
וְעֵינֶיךָ מִדְּמָעָה, כִּי יֵשׁ שָׂכָר לְפַעֲלֶתְךָ נָאִם ה', וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ
אֲוִיב, וְיֵשׁ תְּקוּהָ לְאַחֲרִיתֶךָ נָאִם ה', וְשָׁבוּ בָנִים לְגִבּוֹלָם
(וְרָמָה לֹא יִדְמוּ). אֵל תִּקְרִי רַחֵל מְבַכָּה עַל בְּנֵיהָ, אֵלָּא רוּחַ אֵל
מְבַכָּה עַל בְּנֵיהָ.

[ז] דִּבְרַר אַחֵר, בְּנֵי יִצְחָק וְאֵינָם וְגו', וּלְפִיכָךְ אֵין הַמוֹעֲדִים
כְּתוּבִים, אֲמָרָה בְּנִסְתִּי יִשְׂרָאֵל לְפָנֵי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: רְבוּנוּ
שֶׁל עוֹלָם, בְּשִׁהֲיִיתִי עַל אֲדָמָתִי הֵייתִי עוֹשָׂה אֶת הַמוֹעֲדִים
יוֹם אֶחָד וְהוּא כְּתוּבִינוּ, וְעַכְשָׁו הָרִי אָנִי עוֹשָׂה אוֹתָם שְׁנֵי
יָמִים, וְאֵין אֶחָד מֵהֶם כְּתוּבִינוּ. רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, מִי גָרַם לִי
שְׂאֵבוֹא לְיָדִי מִדָּה זוֹ, אֵלּוֹ נִבְיָאִי שְׂקָר שְׂבַעַמְנוּ, שְׂנֵאֲמַר בְּנֵי
אָמִי נִחְרוּ בִּי (שה"ש א ו), אֵל תִּקְרִי בְּנֵי אָמִי אֵלָּא בְּנֵי אִמָּה
שְׁלִי

משנת אליהו

החדשים על פי הראייה, ועושים מספק שני ימים
בכל המועדים, ומפרש את הפסוק אין נוטה עוד
אהלי ומקים יריעותי, שאין מי שיתקן המועדים
על פי ראיית אהלי השמים ויריעות השמים. (ע"פ
ישועות יעקב). והוא כתקונו - שהיה ודאי יום
טוב. ואין אחד מהם כתקונו - שכל אחד
מהם הוא ספק יום טוב. בני אמי נחרו בי -
שעל ידם גליתי מארץ ישראל, ולא אוכל לקדש
על פי הראייה, כדלעיל. (ישועות יעקב). ואפשר

ולא דברתי עם יעקב כלום - נראה שאף רחל
היתה במשתה, ואילו היתה מדברת עמו היה שם
לבו בלאה שאינה רחל, וכיון ששתקה לא הבחין
שזו לאה. (ועיין פתי"ח לאיכ"ר דס"ל לא כן). אלא
רוח אל מבכה על בניה - שעל ידי בכיית רחל
נתגלגלו רחמי השי"ת. [ז] דבר אחר בני
יצאוני וגו' - לפירוש זה כנסת ישראל היא
המתאוננת בני יצאוני. ולפיכך אין המועדים
כתקונם - לפי שכשגלו אינם יכולים לקדש

תמח

סדר אליהו רבא, פרק ל [ט-ז]

חילופי גירסאות

ט) כ"ה צמ"ר וד"ר. צד"צ
הוסיף: דבר אחר אהלי
שודד וגר, פעם אחת כר.
י) כ"ה צמ"ר. צד"צ הגיה:
ואמרו. (יא) כ"ה צמ"ר
וד"ר. צד"צ הוסיף: היה.
יב) כ"ה צד"ר, וצמ"ר צמ"ר.
צד"ר: ברוש.

ציונים

כגון חנניה בן עוזר - ירמיה
כ"ח. ואחאב בן קוליה
וצדקיה בן מעשיה - שם
כ"ט כ"א - כ"ב. החרבת
את עירך ושרפת את היכלך
- עמשי"נ בסא"ז פי"ט [ה].
ומילל על חורבן ביהמ"ק -
ברכות ג' א', וזה"ק מקץ ר"ג
א', וזה"ק רות דף צ"ד ב'.

שְׁלִי, וְאֵלּוּ הֵן בְּנֵי אִמָּה שְׁלִי? כְּגוֹן חֲנַנְיָה בֶּן עֲזוּרָה וְאַחֲאָב
בֶּן קוֹלִיָּה וְצִדְקִיָּה בֶּן מַעֲשִׂיָּה, שֶׁהֵם נִתְּנָבְאוּ עָלֶי שָׁקָר, לְכַד
נֶאֱמַר בְּנֵי אִמִּי נִחְרוּ בִּי.

[ח] פֶּעַם אַחַת נִכְנַס רַבִּי צְדוֹק לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ וְרָאָה אוֹתוֹ
חֶרֶב, אָמַר לְפָנָי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם, אָבִי
שְׂבָשְׂמִים, הִחְרַבְתָּ אֶת עִירְךָ, וְשָׂרַפְתָּ אֶת הַיְּכָלְךָ, וַיִּשְׁבַּת
וְשָׁלוֹת וְשָׁקֵטָה. מִיָּד נִתְּנָמְגָם רַבִּי צְדוֹק וְרָאָה אֶת הַקְדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא עוֹמֵד בְּהֶסְפֵּד, וּמִלֵּאכֵי הַשָּׁרֵת מִסְפִּידִין
אֲחֵרָיו וְאוֹמְרִים הוּא אִמָּנָה יְרוּשָׁלַיִם.

[ט] וְשׁוּב פֶּעַם אַחַת נִכְנַס רַבִּי נֹתָן לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ וּמָצָאוּ
חֶרֶב, וְכָתַל אֶחָד עוֹמֵד, אָמַר מַה טִּיבוֹ שֶׁל כָּתַל זֶה,
אָמַר לוֹ אֶחָד אֲנִי אֶרְאֶךָ, מִיָּד נָטַל טַבַּעַת אַחַת וְנָעֲצָהּ
בְּכָתַל הַהוּא, וְהִיתָה הַטַּבַּעַת הוֹלֶכֶת וּבָאָה, עַד שֶׁרָאָה
אֶת הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא ^אשׁוּחָה זֹזָקָה וְעוֹמֵד וּמִילָל
עַל חֶרְפֵּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְעַל יִשְׂרָאֵל שְׁגָלוּ, שֶׁנֶּאֱמַר הִילַל
בְּרוּשׁ בִּי נָפַל אֶרֶז אֲשֶׁר אֲדָרִים שִׁדְדוּ (וְכָרָה י' ב'), וְאִין
יִרְאֵשׁ אֵלָּא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וְיִתְעַלֶּה לְעוֹלָם
וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲבֹר מִלִּפְנֵיהֶם וְה' בְּרֹאשׁוֹ

(מִקְדָּה ב' ג').

ומאי

משנת אליהו

הטבעת הולכת ובאה - שהטבעת היתה מתנודדת
לכאן ולכאן לימין ולשמאל, לפי שהכותל היה
מתנענע ומזדעזע מאימת השכינה שלא זוה משם,
ונענוע הכותל עצמו לא היה ניכר לעינים, לפי
שהכותל קבוע ונענוע שלו מועט, אבל בטבעת
שהיא קטנה ומטולטלת ותלויה בכותל היה נענוע
הרבה וניכר לעין, וכן הוא בחוש הטבע. (ישועות
יעקב). עד שראה את הקב"ה - מתוך שנתן
לבו להשראת השכינה שבכותל המערבי, זכה
לראות דבר זה. כי נפל ארז - מפרש הפסוק
על בית המקדש שהיה ספון בארז, כמבואר בפסוק
(מלכים א' ו' ט').

שכך גם מפרש הפסוק "בני יצאוני", שעל ידם
יצאתי בגלות. [ח] פעם אחת - מביא מעשה
זה להורות על הצער הגדול שיש לפניו ית'
מחורבן בית המקדש ושריפת ירושלים. וישבת
ושלות ושקט - ואין אתה מצטער על חורבנה
לעשות נקמה במחריבה. (ישועות יעקב). אמנה
ירושלים - ירושלים נקראת (ישעיה א' כ"א): קריה
נאמנה. (שם). [ט] וכותל אחד עומד - זה
כותל המערבי, שלא יכלו להחריבו, לפי שלא
זוה השכינה משם. (שם). מה טיבו של כותל
זה - מדוע לא נחרב. אני אראך - שאין שכינה
זוה ממנו, ולכך אי אפשר להחריבה. והיתה

תנא דבי אליהו

תנמו

חילופי גירסאות
(ג) כ"ה כמ"ד וד"ה. כז"ג
סופי: אלא. (יד) כמ"ג.
(טו) כמ"ד: עברי.

ציונים

אלו אדיריהם של ישראל -
אדר"נ פרק ד' ה' (לג')
הגר"א). והשיבו להם איך
נשיר כו' - כל הענין
במדרש תהלים מזמור
קל"ז, ופס"ר שם ג'. מלמד
שהטילו כו' - מדרש
בראשית רבתי פרשת ויצא
(עמ' קמ"ד). משלו משל
- שם הוא משמיה דרבי
יצחק בן טבלא.

[י] ומאי אשר אדרים שדרו (וכר' יא ב), "אלו אדיריהם של
ישראל ששדרם השדר, שנאמר על נהרות ככל שם ישבנו
גם בכינו וגו' (תהלים קלו א).

[יא] מאי גם בכינו, שם ישבנו ובכינו לא נאמר, אלא גם
בכינו, "מלמד שפכו ואחר כך שתקו, ואחר כך חזרו ובכו.
מה תלמוד לומר בזכרנו את ציון (שם), אלא פיון שזכרו
את ציון בכו וגעו געיה אחת, ואחר כך על ערבים בתוכה
תלינו בנרותינו, כי שם שאלונו שובינו דברי שיר ותוללינו
שמחה, שירו לנו משיר ציון, איך נשיר את שיר ה' על
אדמת נכר. שם געו געיה שנית, מלמד שהטילו בהם
הפשדים תלי תלים של הרוגים, משום שאמרו להם שירו
לנו משיר ציון, והשיבו להם איך נשיר את שיר ה' על
אדמת נכר, ואמרו להם: שוטים שבעולם, אלו שרנו שירה
להקדוש ברוך הוא לא גלינו מארצנו, אם בן איך נשיר
את שיר ה' על אדמת נכר.

[יב] משלו משל למה הדבר דומה, לבת מלך שנשאת לבן
מלך, ואמר לה הן מלך בעלה מזגי לי את הכוס, ואם
לאו אני מגרשך, לא מזגה לו, עמד וגרשה, לסוף אחר
שגרשה הלכה ונשאת למכה שחין אחד, ואמר לה מזגי לי
את הכוס, אמרה לו: שוטה שבעולם, אני לא נתגרשתי מן
בן המלך אלא משום שלא מזגתי לו את הכוס, ואתה
שאינך באחד מעבדי עבדיו ואתה אומר לי שאמזג לך את
הכוס. כך ישראל כשאמרו להם הפשדים שירו לנו משיר

ציון

משנת אליהו

הלויים שלא רצו לשורר כדלהלן. (שם). מה
תלמוד לומר בזכרנו את ציון - היכן יש כאן
שתי בכיות, ומפרש שכאן מדבר על הבכיה
הראשונה, ואחר כך בכו שנית על ההריגה שבהם.
תלי תלים של הרוגים - דרש "תוללינו" מלשון
תילי תילים. (ישועות יעקב).

[י] אלו אדיריהם של ישראל - פירוש החשובים
שבהם. שנאמר על נהרות ככל וגו' - ונאמר
בהמשך הפסוקים שבכו על ההרוגים שהרג בהם
נבוכדנצר, וכמו שמבאר והולך. [יא] אלא גם
בכינו - שמשמע נוסף על הבכיה שבכו קודם.
(ישועות יעקב). ואחר כך חזרו ובכו - על הריגת

חילופי גירסאות

טז) כ"ה נכ"ר וד"ר. נוד"ע
הגיה: נאמר. יז) כ"ה נכ"ר
וד"ר. נוד"ע הוסיף: אלא.
יח) נוסף מח"ר. יט) כ"ה
נכ"ר. נוד"ע הגיה: את
השמים ואטפחם כו'.

ציונים

ימיני שנתתי בו תורה -
[גא"ז פי"א (ג)], ברכות
ס"ב א', מכילתא בשלח
פי", שהש"ר פ"א [ט],
פרד"א פרק מ"א, אגדת
בראשית פ"ע, תרגום
קהלת י' ב', פסדר"כ פ"א
(ר' א'), [מדרש עשרת
הדברות (אוה"מ עמ' ת"נ)],
רש"י ש"א י"א ב'. ועיין
בסוף הספר קונטרס
"מאמרים מילקוט תלמוד
תורה" דברים אות ד'.
מדה כנגד מדה - עיין לעיל
פי"ג [ג] וש"נ. להחריב
את כל העולם - לקמן סי'
כ', פס"ר שם ב'. נטל
נבוכדנצר - פס"ר שם,
פירש"י לביר פי"ט. ויד
אלהיהם היא פשוטה -
עמשי"נ בסא"ז פכ"ב [א].

ציון, אמרו להם: שוטים שבעולם, איך נשיר וגו'. על אותה
שעה הוא ^{טז}אומר התשבח אשה עולה מרחם בן בטנה, גם
אלה תשבחנה ואנכי לא אשבחך וגו' (ישעיה מט טו), ואומר אם
אשבחך ירושלים תשבח ימיני וגו' (תהלים קלו ה), ימיני שנתתי
בו תורה לישראל, דכתיב מימינו אש דת למו (דברים לג ב).
[יג] ומאי תדבק לשוני לחפי אם לא אפרכי וגו' (תהלים קלו ו),
"מדה כנגד מדה, משום דכתיב בישראל דבק לשון יונק
אל חבו בצמא (א"כ ד ד), לכן הוא אומר תדבק לשוני לחפי
וגו'.

[יד] באותה שעה בקש הקדוש ברוך הוא להחריב את כל
העולם כלו, ולא כל העולם כלו בלבד, אלא אף פסא
הכבוד בקש להפכו, ^{יז}[שנאמר אל תנאץ למען שמך אל
תנבל פסא כבודך (דמ"ה יד כא)]. באותה שעה אמר הקדוש
ברוך הוא אביא ^{יח}שמים וארץ ואמפחם זה בזה, ואחריב
את כל העולם כלו מפניהם, שנאמר וגם אני אכה כפי אל
כפי וגו' (יחזקאל כא כב).

[טו] באותה שעה נטל נבוכדנצר עצה בלבבו, ואמר יודע
אני שאמה הזאת חוזרת בתשובה היא, ויד אלהיהם היא
פשוטה לעושי תשובה, שמא יעשו תשובה ויקבלם, ונמצא

אני

משנת אליהו

ישראל כן היא ההבטחה לטובה לעתיד.
[יד] באותה שעה - שהרגו בהם הכשדים תלי
תלים של הרוגים. שנאמר אל תנאץ למען
שמך אל תנבל כסא כבודך - כן צריך לומר (עיין
חילופי גרסאות). ו"תנבל" הוא ענין הורדה ושפלות.
(מצודת ציון). מפניהם - פירוש מפני הכשדים.
שנאמר וגם אני אכה כפי אל כפי וגו' - זה
העולם שבראו השי"ת בשתי ידי, ויחריב אותו,
ועל ידי זה והניחותי חמתי. (ביאור על הפסיקתא).
[טו] באותה שעה נטל נבוכדנצר - וזה אמור
על שעת החורבן. (עיין פס"ר בציונים).

[יב] על אותה שעה הוא אומר התשבח וגו'
- ולעיל פרק י"ז [יז] אמר שזה נאמר בעת מתן
תורה, ונראה ששם הכונה שאמר שלא ישכח את
מעשיהם הטובים (וכמו שהובא בביאור שם). וכאן
הכונה שלא ישכח לגאול את ציון. עולה - עולל
שלה. (רש"י). ימיני שנתתי בו תורה לישראל
- שאם אשכח אותך אשכח את התורה שנתתי
בימין. (מדרש אגדת בראשית פ"ע). [וכשם שאי
אפשר לשכוח את הימין כן לא אשכחך. (מלבי"ם)].
[יג] ומאי תדבק לשוני לחפי - מדוע אמר דוקא
משל זה. מדה כנגד מדה - שכפי העונש שקבלו

חילופי גירסאות
(כ) נוסף מ"כ. (כא) כ"כ
סג"י: מה הועלתי ומה
הסתכלתי בעולמי כו'.

ציונים

מקדימין עליהן שלא יעשו
תשובה - עיין מסילת ישרים
פ"ב. אין ביהמ"ק נבנה
פס"ר שם א'. אלא בידו
של הקב"ה - לעיל פי"ח
[לז] ור"ג. שנא' מקדש
ה' - עיין מכילתא בשלח
[השירה] פרשה י', ורש"י
שם ט"ו י"ז.

אני מתבייש, מיד העמיד עליהם משמרות, והיו מקדימין
עליהם בלילה שלא יעשו תשובה, שנאמר קלים היו רדפינו
מנשרי שמים (איכה ד יט), לכך נאמר אהלי שדד וגו', אין נטה
עוד אהלי וגו' (ירמיה י ב).

[טז] דבר אחר, אהלי שדד [וגו'], כביכול אין בית המקדש
נבנה ביד האדם, אלא בידו של הקדוש ברוך הוא בלבד,
שנאמר מקדש אדני בוננו ידיך (שמות טו ז), ואומר נורא אלהים
ממקדשיך (תהלים סח לו).

[יז] דבר אחר, אלהים באו גוים בנחלתך וגו' (שם עט א), רבי
יוסי הגלילי אומר: משלו משל למה הדבר דומה, למלך
בשר ודם שהיה צריך לצאת למדינת הים, והיה מבקש
המלך למסר את בנו ביד אפטרופוס רשע, אמרו לו אוהביו
ומשרתיו: אדונינו המלך, אל תמסר את בנו ביד
האפטרופוס הרשע, עבר המלך על דברי אוהביו ומשרתיו,
ומסר את בנו ביד אפטרופוס הרשע, מה עשה אפטרופוס
הרשע, החרב את עירו של המלך, ושרף את ביתו באש,
והרג את בנו בחרב. לימים בא המלך, בין שהוא רואה
את עירו שחרבה ושוממה, ואת ביתו שרוף באש, ואת בנו
הרוג בחרב, מיד הוא מתלש בשערו ובזקנו ובוכה בכיה
גדולה, ואומר: אוי לי, כממה סבלות עשיתי בעולמי שמסרתי
את בני ביד אפטרופוס הרשע. אף הקדוש ברוך הוא,

אמר

משנת אליהו

הקב"ה בעצמו. (כ"ה בפסיקתא). מקדש ה' כוננו
ידיך - שאין לפרשו על המקדש הראשון או
השני, שהם כן נבנו בידי אדם (ועיין כתובות ה'
א'), וצריך לפרש הפסוק על בית המקדש השלישי,
שהוא יהיה מעשה ידי הקב"ה בעצמו. (ועיין
ציונים). ממקדשיך - שלכן נקרא "מקדשיך",
שהוא מעשה ידי הקב"ה. [יז] באו גוים
בנחלתך - מפרש הפסוק על מה שעשו הגוים
לישראל יותר ממה שניתן להם רשות.

והיו מקדימין עליהם כלילה - שהיו מקדימין
מבעוד לילה למהרם, ולא המתינו ליום. שנאמר
קלים היו רדפינו - שהיו רודפים אותם במהרה
כל הזמן, כדי שלא יתבוננו לעשות תשובה. אין
נוטה עוד אהלי - לפי שלא נתנום לעשות
תשובה, ובלתי אפשרי שיבנה בית המקדש בלא
לעשות תשובה. [טז] כביכול אין ביהמ"ק
נבנה - דריש ממה שכתוב אין נוטה עוד אהלי,
שאין מי שיבנה את הבית המקדש מחדש, אלא

חילופי גירסאות

(כב) נכ"ר: אמרו לפניו
נביאים כו'. ונדר' ל' כלל.
(כג) נכ"ר ונכ"ר: נדר'
אסף ונביאים. (כד) נכ"ר
הנ': אלא כדי לשעבד את
בני לדברי תורה, והוא עבר
לפנים כו'. (כה) כ"ה
נכ"ר. נדר' ונדר': עני. וכן
לקמן בסמוך.

ציורים

לא צויתי לאותו הרשע -
עיין בבבאור, ולעיל פרק א'
[נ]. רש"י ישעיה ג' י"ד,
שם ס"ג ה', תהלים ס"ט
כ"ז, רד"ק נחום א' ב', ר"מ
הל' תשובה פ"ו ה"ה,
ובהשגת הראב"ד שם, ופרק
ח' משמונה פרקים להר"מ,
וע"ע כתובות י' י"א, תנחומ'
תוריע ס' י"א. שעברו
על דברי התורה - עיין
ההש"ר פ"ח [נ]. ד"א
מזמור לאסף - עיין תוס'
קדושין ל"א ב' (ד"ה
אסתיעא) וריטב"א שם.

כב אמרו לפניו כמלאכי השרת והנביאים: רבוננו של עולם,
אל תתן עמך ונחלתך בידי גוים, ואל תמסר את בנך ביד
נבוכדנצר הרשע שונאך, עבר הקדוש ברוך הוא על דברי
מלאכי השרת והנביאים, ומסר את בנך נבוכדנצר
הרשע. מה עשה נבוכדנצר הרשע, עמד והחריב את
ירושלים, ושרף את בית המקדש, והגלה את ישראל לכבל,
והרג את הטובים בחרב. אמר הקדוש ברוך הוא אני לא
צויתי לאותו הרשע כדלעשות כל כך הרבה רעה, אלא מעט
רעה יעשה לישראל משום שעברו על דברי התורה, והוא
עשה עמהם לפני משורת הדין, שנאמר ואלה הגוים אשר
הניח ה' לנסות בם את ישראל וגו' (שופטים ג א). ואומר ועתה
מה לי פה נאם ה' כי לקח עמי חנם, משלו יהילולו נאם
ה', ותמיד כל היום שמי מנאץ (ישעיה נב ה).

[יח] דבר אחר, מזמור לאסף, אלהים פאו גוים ונחלתך
וגו' (תהלים עט א), והלא היה לו לומר בבי ונהי וקינה לאסף,
ומה תלמוד לומר מזמור לאסף, אלא אסף היה נביא ושם
בדבר. משלו משל למה הדבר דומה, לבת עניים שהלכה
למלאות מים מן הבור, ונפסק הדלי של חרס שלה ונפל
לתוך

משנת אליהו

קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא
שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד,
ועל כן בא עליהם עונש כפול ומכופל שנשמד
זרעו לגמרי, ולא יהיה לבבל שם ושאר נין ונכד.
(רמב"ן בראשית ט"ו י"ד). שעברו על דברי התורה
- פירוש להענישם כפי חטאם ולא יותר. וגירסה
שניה: לשעבד את בני לדברי תורה. והכונה
שישובו לתורה ע"י היסורים. לפני משורת
הדין - שענינה וציער את ישראל מאד, יותר ממה
שהם חייבים על פי שורת הדין כפי חטאתם.
(ישועות יעקב). לנסות בם את ישראל - רק
לאיים עליהם בשעבוד קל. (שם). לוקח עמי
חנם - שאין מגיע להם כזה עונש כמו שעשו

לעשות כל כך הרבה רעה - הנה נבוכדנצר שמע
כי הנביאים פה אחד קוראים אותו להחריב
ירושלים, והוא וכל עמו נצטוו על כך מפי הנביא,
כמו שכתוב (ירמיה כ"ה ט') הנני שולח לך ולקחתי
את כל משפחות צפון נאום ה' ואל נבוכדנצר
מלך בבל עבדי והביאותים על הארץ הזאת ועל
יושביה והחרמתים וכו'. ואף על פי כן נענשו
הכשדים כולם בסוף. והיה זה מפני שני טעמים.
האחד שגם נתכוין להשמיד כל הארץ להגדיל
ממשלתו, כמו שכתוב (ישעיה י"ג י"א): והשבתי
גאון זדים וגאות עריצים אשפיל וכו'. אבל היה
במלך בבל עונש אחר, שהוסיף על הגזירה והרע
לישראל יותר מאד, כמו שנאמר בו (שם מ"ז ו'):

חילופי גירסאות
(כו) נוסף מנ"ל. (כו) כ"ה
נכ"ר וד"ל. חז"ל חוסין:
וראו.

ציונים

שלעיתיד יעלו השערים -
פרד"א פרק נ"א. הוא
יעלה את קרח - עין
סנהדרין ק"ח א', במ"ד
פ"ח כ', תנחו' ישן קרח
סי' כ"ז, ובהוספה שם סי'
ד', מדרש שמואל פ"ה,
מדרש אל יתהלל (אוה"מ)
עמ' י"ז, ועמ' י"ט, ומדרש
זרובבל (שם עמ' ק"ס),
חופת אליהו רבה (אוה"מ)
עמ' קס"ג, וזה"ק ח"ג מ"ט
א'. בא אנדריינוס - גיטין
נ"ז ב', ועין איכ"ר פ"א
מ"ה, ובהשמטות ותקונים
לביאור הרד"ל לפרד"א
(לדף י"א עמוד ג'). אמרו
חכמים - גיטין נ"ז א',
(ועין בביאור). ושיערו
חכמים - שם, (ועין
בביאור).

לתוך הבור, והיתה בת עניים בוכה ומצוּחַת, ואחר כך באה
בת המלך למלאות מים בדלי של זהב, ונפסק הדלי של
זהב שלה ונפל לתוך הבור, מיד היתה בת עניים משמחת
ומרקדת, כ"י [אמרו לה עד עכשו את בוכה ומצוּחַת ועכשו
את שמחה ומרקדת], אמרה מי שמעלה את הדלי של זהב
של בת המלך, הוא מעלה את הדלי של חרם שלי. כך
אסף שמח בדבר, כיון שראה בנבואה שיטבעו שערי
ירושלים, שנאמר טבעו בארץ שעריה (איכה ב ט), וראה גם
בן בנבואה שלעיתיד יעלו השערים מן הארץ, מיד אמר
אסף מזמור, אמר מי שעתיד לבנות את ירושלים ולעלות
את שעריה, הוא יעלה את קרח אבי אבא מן הקרקע.

[יט] רבי אלעזר הגדול אומר: מזמור לאסף, אלהים באו
גוים בנחלתך וגו', שפכו דמם פמים וגו' (תהלים עט אג), בא
אנדריינוס קיסר ותפס אלפסנדריא של מצרים שהיו פה
עשרים ומאה רבוא של בני אדם, והיה מפתה אותם
בדברים, ואמר להם צאו ונעמדו בבקעת ידים, שלא תהא
אמה זו שולטת בכם. וכשיצאו ונעמדו בבקעת ידים העמיד
עליהם חמשים אלף אחוזי חרב והרגום, עד שלא נשתיר
מהם אפלו אחד, לכך נאמר אלהים באו גוים בנחלתך
וגו', עד שפכו דמם פמים וגו'. אמרו חכמים: שלשה נחלי
דם היו מושכין ויוצאין מבקעת ידים והולכין לים הגדול,
ושערו חכמים לים הגדול ונמצאו שלשה חלקים דם ואחד
מים. ויש אומרים שבע שנים בצרו גוים פרמיהם מדמם
של ישראל.

ועוד

משנת אליהו

להם, וזה כמו שלקחום חנם. [יט] צאו
ועמדו כו' שלא תהא כו' - הכונה שאמר
להם לעמוד שם לצורך דבר אחר, ולא ישלטו
בכם הגוים להריגה. בבקעת ידים - שם
מקום. (רש"י גיטין נ"ז א', ושם מפרש שהיה כן
בהרובי ביתר). ושיערו חכמים לים הגדול -
במסכת גיטין (נ"ז א') מבואר ששיערו את הנחלים
שבבקעת ידים. (ושם מבואר שהיה שתי נחלים, ושם
הגירסה: שני חלקים מים ואחד דם, עיי"ש). מדמם
של ישראל - בלא זבל. (גיטין שם). וזה נלמד

[כ] וְעוֹד אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: מִזְמוֹר לְאַסָּף, אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם וְגוֹ', בָּאוּ מַלְכוּת רומי וְהִרְגוּ בְּאַנְשֵׁי בֵּיתָר אַרְבַּע רַבּוֹא בְּנֵי אָדָם, עַד שֶׁהָיָה הָדָם יוֹצֵא מִכָּל הַפְּתָחִים וּמִן הַצְּנוּרוֹת, כִּי עַד שֶׁהָיְתָה בֵּיתָר בְּאוֹתָהּ שְׁעָה בַּיּוֹמֹת הַנְּשָׁמִים]. כִּי אָמְרוּ: שְׁלֹשׁ מֵאוֹת קָפוֹת שָׁל (תַּפְּלִין) [תַּפְּלִין] מֵצֵאוּ בְּבֵיתָר, וְכָל קָפָה וְקָפָה מִחֻזָּקֶת שְׁלֹשׁ סָאִין, וּבְשִׁאֲתָהּ בָּא לְיָדֵי חֲשִׁבּוֹן אֶתָּה מוֹצֵא תִּשְׁעַ מֵאוֹת סָאִין שָׁל תַּפְּלִין.

[כא] וְחֻכָּמִים אָמְרוּ: מִזְמוֹר לְאַסָּף, אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם וְגוֹ', בָּא אַנְדֵּרְיָנוֹס קִיסָר וְתַפְסָה אֶלְמָנָה עִם שְׁבָעָה בָּנֶיהָ, אָמַר לָהּ מַה טֵּיבָךְ, אָמְרָה לּוֹ אִשָּׁה אֶלְמָנָה אָנִי, וְאָמַר לָהּ תִּינוּקוֹת הִלְלוּ מִנֵּין לָךְ, וְאָמְרָה לּוֹ בְּנֵי הֵם, לְמִיד הִבִּיא אֶת הָרֹאשׁוֹן לֵאמֹר [הַגְּדוֹל שֶׁבְּכֻלָּם], וְאָמַר לּוֹ הַשְׁתַּחֲוֶה לְאַלּוֹהֵי זֶה לֵב [בְּשֵׁם שְׁנִשְׁתַּחֲוֶה אַחִיד], אָמַר לּוֹ אוֹתוֹ תִּינוּק חָס וְשָׁלוֹם לֵב [שְׁנִשְׁתַּחֲוֶה אַחִיד, אַף אָנִי] אֵינִי מִשְׁתַּחֲוֶה לְמַעֲשֵׂה בְּנֵי אָדָם, שָׁפֵן כְּתוֹב בַּתּוֹרָה וְיִדְעָתָּ הַיּוֹם וְהִשְׁבַּתְּ אֶל לְבָבְךָ, כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מְמַעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת, אֵין עוֹד (דְּבָרִים ד' לט), מִיד נָטְלוּ חֶרֶב וְהִרְגוּ אוֹתוֹ. חֲזַר וְהִבִּיא אֶת הַשֵּׁנִי, וְאָמַר לּוֹ הַשְׁתַּחֲוֶה לְאַלּוֹהֵי זֶה, לֵב אָמַר לּוֹ חָס וְשָׁלוֹם אֵין אָנִי מִשְׁתַּחֲוֶה לְמַעֲשֵׂה בְּנֵי אָדָם, שָׁפֵן כְּתוֹב בַּתּוֹרָה כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְאֲרָנִי הָאֲדָנִים, הָאֵל הַגָּדֹל הַגָּבֵר וְהַנּוֹרָא, אֲשֶׁר לֹא יֵשֵׁא פָנָיו וְלֹא יִקַּח שַׁחַד, עֲשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוֹם וְאַלְמָנָה (שָׁם י' י"ח), מִיד צִוָּה וְהִרְגוּ אוֹתוֹ. חֲזַר וְהִבִּיא אֶת הַשְּׁלִישִׁי, וְאָמַר לּוֹ הַשְׁתַּחֲוֶה לְאַלּוֹהֵי זֶה, אָמַר לּוֹ חָס וְשָׁלוֹם, אֵין אָנִי מִשְׁתַּחֲוֶה לְמַעֲשֵׂי יְדֵי אָדָם, שָׁפֵן כְּתוֹב בַּתּוֹרָה לֵב לֹא יִהְיֶה לָךְ אֱלֹהִים אַחֲרָיו (שְׁמוֹת כ' ג), מִיד צִוָּה וְהִרְגוּ אוֹתוֹ. חֲזַר וְהִבִּיא אֶת הָרְבִיעִי, וְאָמַר לּוֹ הַשְׁתַּחֲוֶה לְאַלּוֹהֵי זֶה, אָמַר לּוֹ

חם

חילופי גירסאות

(כח) נוסף מ"ר. (כט) כ"ה כ"ה. וד"ר ל'. דוד"ע הגיה: והיה נמצא שם בביתר שלש מאות קופות קצוצי תפלין בראשי הרוגי ביתר. (ל) נהג"ה כ"ר נוסף: נטלה ואסרה לבד. (לא) נוסף מ"ר. (לב) נוסף נהג"ה כ"ר. וכן מוסף שם אלל השני. (לג) נוסף נהג"ה כ"ר. (לד) כ"ה כ"ר וד"ר. דוד"ע הגיה: ואמר, וכן לקמן. (לה) כ"ה כ"ר. ד"ר נשמט ממקל עד משומת הכניע. וד"ע הוסף משומת הכניע לנאן.

צייונים

ועוד אמר ר"א - שם ע"ב, ג"ח א', ועיין ירו' תענית פ"ד ה"ה, ב"ר פס"ה כ"א, שהש"ר פ"ב [י"ז], תנ"י תולדות ס' י', מדרש עשרת מלכים (אודה"מ ע"מ' תס"ד-תס"ה). וכל קופה וקופה מחזקת - עיין בגמ' פירוש"י שם, ואיכ"ר פ"ב ד', ופירוש הגר"א ע"ז נדפס בסוף ספר דברי אליהו, ובקול אליהו בגיטין שם. אלמנה ושבעה בניה - גיטין ג"ז ב', איכ"ר פ"א ג', איכ"ז ס' כ"א, פסיקתא רבתי פמ"ד ד', ילקוט פרשת תבא, מדרש עשרת הדברות דבור שני (אודה"מ ע"מ' תנ"ג), יוסיפון פרק י"ט, מנורת המאור לר"י אלנקאווה פרק התפלה ע"מ' של"ז, ויש שינויי גירסאות בכלם, ובפרט בפסוקים שאמר כל אחד.

משנת אליהו

מהפסוק (תהלים ע"ט ד'): היינו חרפה לשכינינו. (שם). [כא] אלמנה - ומרים בת תנחום שמה. שהשתמשו בדם ישראל במקום זבל. (מהרש"א (איכ"ר, ועיין ציונים).

תנה

תנא דבי אליהו

חילופי גירסאות
(לו) כ"ה כמ"ר וד"ר. צוד"ג
הגיה: ואם. (לו) כ"ה כמ"ר.
צד"ר: לזה. צוד"ג הגיה: לזה
אלוה. (לח) כ"ה כמ"ר
וד"ר. צוד"ג הגיה: יאמרו.

ציונים

אנחנו נשבענו לקב"ה כו'
- ויק"ר פ"ו ה'.

חס ושלום, אין אני משתחוה למעשה ידי אדם, שפן כתוב
בתורה כי לא תשתחוה לאל אחר, כי ה' קנא שמו, אל
קנא הוא (שם לד יד), מיד צוה והרגו אותו. חזר והביא את
החמישי, ואמר לו השתחוה לאלוה זה, אמר לו חס ושלום,
אין אני משתחוה למעשה ידי אדם, שפן כתוב בתורה וכתב
לאלהים יחרם, בלתי לה' לבדו (שם כב ט), מיד צוה והרגו
אותו. חזר והביא את הששי ואמר לו השתחוה לאלוה זה,
אמר לו חס ושלום, אין אני משתחוה למעשה ידי אדם,
שפך כתוב בתורה ה' ימלך לעולם ועד (שם טו יח), מיד צוה
והרגו אותו.

חזר והביא את השביעי הקטן שבכלם, ואמר לו השתחוה
לאלוה זה, אמר לו חס ושלום אין אני משתחוה למעשה
ידי אדם, אנחנו נשבענו להקדוש ברוך הוא שלא נעבד
לאל אחר, והקדוש ברוך הוא נשבע לנו שלא יחליפנו בעם
אחר, שנאמר את ה' האמרת היום, להיות לך לאלהים
וללכת בדרךיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטי ו לשמע בקלו.
וה' האמירך היום להיות לו לעם סגלה כאשר דבר לך,
ולשמר כל מצותיו, ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה,
לתהלה ולשם ולתפארת, ולהיתך עם קדש לה' אלהיך
כאשר דבר (דברים כו י"ט). אמר לו הקיסר יאם אי אתה
משתחוה לאלוה זה, הריני זורק לך את הטבעת לפניי כדי
שיהיו העומדים לפניי "אומרים ששמעת לדברי הקיסר
והשתחוית לאלוה זה, אמר לו התינוק: אללי עליך קיסר,
על הדברים שאתה אומר לי, ומה אתה בשר ודם מתביש
מבשר ודם שבמותך, ואני איך לא אתביש מלפני מלך מלכי
המלכים הקדוש ברוך הוא.

אמר

משנת אליהו

האמרת היום - הוא לשון הפרשה והבדלה, דברים כ"ו י"ז. וה' האמירך - והוא הפרישך
הבדלת לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים. (רש"י) אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה. (שם).

חילופי גירסאות

לט) נוסף מכ"ר. צד"ג
הגיה: אמר לו והלא כבר
נאמר וירא אלהים את בני
ישראל וידע אלהים (שמות
3 כה). מ) כ"ה צד"ר. צד"ר
וד"ג: ידים. מא) נוסף
מכ"ר.

ציונים

וכי יש אונים כו' - עיין
מדרש הלל (אזה"מ עמ'
קל"ב). הרבה הורגים יש
למקום - עיין שמחות פ"ח,
ופי הרע"ב אבות פ"ד מ"י.

אָמַר לוּ הַקִּיסָר וְכִי יֵשׁ אֱלֹהִים לְעוֹלָם, אָמַר לוּ וְכִי עוֹלָם
שֶׁל הַפֶּקֶד רָאִיתָ. אָמַר לוּ וְכִי יֵשׁ רֹאשׁ לְאַלְהֵיכֶם, אָמַר לוּ
וְהֵלֵא כָּבֶד נֶאֱמַר רֹאשׁוֹ בָּתָם פֶּזוּ (שח"ש ה יא). אָמַר לוּ וְכִי יֵשׁ
אֲזָנִים לְאַלְהֵיכֶם, אָמַר לוּ וְהֵלֵא כָּבֶד נֶאֱמַר אֲזָנֵי נִדְבָרוּ יִרְאִי
ה' אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ, וַיִּקְשֹׁב ה' וַיִּשְׁמַע, וַיִּכְתֹּב סֵפֶר וַזְכָּרוֹן לְפָנָיו,
לִירְאֵי ה' וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ (מל"א ג טו). אָמַר לוּ וְכִי יֵשׁ עֵינִים
לְאַלְהֵיכֶם, אָמַר לוּ וְהֵלֵא כָּבֶד נֶאֱמַר לֵט[עֵינֵי ה'] הִמָּה
מְשׁוּמָטוֹת (זכר"ה ד י). אָמַר לוּ וְכִי יֵשׁ אָף לְאַלְהֵיכֶם, אָמַר לוּ
וְהָרִי כָּבֶד נֶאֱמַר וַיִּרַח ה' אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ (בראשית ח כא). אָמַר
לוּ וְכִי יֵשׁ פֶּה לְאַלְהֵיכֶם, אָמַר לוּ וְהֵלֵא כָּבֶד נֶאֱמַר וּבְרוּחַ
פִּיו כָּל צָבָאָם (תהלים לג ו). אָמַר לוּ וְכִי יֵשׁ חֵד לְאַלְהֵיכֶם, אָמַר
לוּ וְהֵלֵא כָּבֶד נֶאֱמַר חֲבוּ מִמֶּתֶקִים וְכָלוּ מִחֲמָדִים (שח"ש ה טו).
אָמַר לוּ וְכִי יֵשׁ יָדַיִם לְאַלְהֵיכֶם, אָמַר לוּ וְהֵלֵא כָּבֶד נֶאֱמַר
אָף יָדַי יִסְדָּה אֶרֶץ וַיִּמְיֵנִי טַפְחָהּ שְׁמַיִם (ישעיה מו יג). אָמַר לוּ
וְכִי יֵשׁ רַגְלִים לְאַלְהֵיכֶם, אָמַר לוּ וְהֵלֵא כָּבֶד נֶאֱמַר וְעָמְדוּ
רַגְלָיו בַּיּוֹם הַהוּא עַל הַר הַזֵּיתִים (זכר"ה יד ד). אָמַר לוּ וְכִי יֵשׁ
כַּחַס לְאַלְהֵיכֶם, אָמַר לוּ וְהֵלֵא כָּבֶד נֶאֱמַר הֵן לֹא קִצְרָה יָד
ה' מִהוֹשִׁיעַ (ישעיה נט א). אָמַר לוּ וְכִי אִם יֵשׁ כֹּחַ לְאַלְהֵיכֶם
מִיָּדִי. אָמַר לוּ: שׁוּטָה שְׂבָעוֹלָם, אֵין אַתָּה הִגּוֹן לַעֲשׂוֹת נִסִּים
עַל יָדְךָ, וְאַנּוּ נִתְחַיְבֵנוּ מִיתָה לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְאִם אֵין
אַתָּה הוֹרֵג אוֹתָנוּ, הִרְבָּה הוֹרֵגִים יֵשׁ לְמִקּוֹם, הִרְבָּה דְּבָרִים
וְנִמְרִים וְנִחְשִׁים וְעֶקְרָבִים וְהִרְבָּה אַרְיוֹת שִׁיפָנְעוּ בָּנוּ, מִיָּד
צָוָה עָלָיו לְהִרְגוֹ.

מִיָּד בָּאתָה אִמָּם וְאַמְרָה לוּ לְאוֹתוֹ קִיסָר בְּחִינָה קִיסָר תֵּן
לִי בְּנֵי וְאַנְשִׁקְהוּ תַחֲלָה, מִיָּד נִתְנוּהוּ לָהּ, וְהִיתָה מְגַפְפָתוֹ

ומחבקתו

משנת אליהו

וכי עולם של הפקר ראית - שמפלאי הבריאה הכל בכל רגע. שיפגעו בנו - ובמדרש מסיים:
והנהגתה יש ללמוד שקיים בורא המשגיח ומחיה ולא מסרנו הקב"ה אלא בידך, בשביל שהוא עתיד

ציונים

שכך כתיב בתורתכם ושור
או שה - עיין ב"ר פע"ו ו',
מדרש תהלים מזמור כ"ד,
ומזמור קי"ט (עה"פ כרו לי
זדים), איכ"ר פ"א ל"ז,
פסדר"כ פ"ט (ע"ח ב').
באותה שעה - איכ"ר פ"א
נ'. שכך הן נהרגין עליו
- עיין מכילתא בשלח
(השירה) פ"ג, ספרי ברכה
פשמ"ג, אגדת בראשית
פרק פ"ד.

ומחבקתו ומנשקתו, ונותנת דדיה לתוך פיו, והיה דבש וחלב
נופל לארץ, לקיים מה שנאמר דבש וחלב תחת לשונך (שה"ש
ד יא). שוב אמרה לו בחייד קיסר תן חרב על צוארי ועל
צואר בני יחד, אמר לה הקיסר: חס ושלום, איני עושה כן,
שכך כתיב בתורתכם ושור או שה אתו ואת בנו לא תשחטו
ביום אחד (ויקרא כב כח). אמר לו אותו התינוק: שומה שפועולם,
וכי קנימת כל התורה בלה חוץ מפסוק זה, מיד חתכו את
ראשו. ושערו חכמים שנותיו של אותו התינוק, ונמצא בו
שתי שנים וששה חדשים ושבע שעות ומחצה.

באותה שעה היו הגוים מתלשמים בשערים ובזקנים ובוכין
בכיה גדולה, ואמרו מה מעשה אביהם של אלו, ומה
שכחו, שכך הן נהרגין עליו, על אותה שעה הוא אמר
מה דודך מדוד היפה בנשים, מה דודך מדוד ששכח
השפעתנו (שה"ש ה ט).

באותה שעה אמרה להם אמהם: בני, לכו ואמרו לאברהם
אבינו אל תזנו דעתך עליך ותאמר בנתי מזבח והעליתי
עליו יצחק בני, כי אני בנתי שבעה מזבחות והעליתי עליו
שבעת בני ביום אחד, והוא רק בנסיון ולא במעשה, ואני
במעשה. שוב אמרה להם: בני, אשריכם שעשיתם את רצון
אביכם שפשמם, ולא הייתם באים לעולם אלא לקדש את
שמו הגדול על ידכם, שנאמר בקרבי אקדש (ויקרא י ג). מיד

עלה

משנת אליהו

מפשוטן, כיון שדקדקו בחדשיו ושעותיו, וגם
אמרו שהניקתו חלב, על כרחך הדברים כפשוטן.
(יפה ענף). ובוכין בכיה גדולה - שאף הם
התרגשו מדבר זה. מה דודך מדוד וגו' - כך
היו שואלים האומות את ישראל מה אלהיכם מכל
האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו. (רש"י
שה"ש שם). תזוח - פירוש תגבה. (ערוך).
שנאמר בקרובי אקדש - וממה שנתקדש בכם
מוכח שאתם קרוביו.

לתבוע את דמינו מידך. (איכ"ר). והיה דבש
וחלב נופל לארץ - ודאי היה זה דרך נס.
שנאמר דבש וחלב תחת לשונך - שבתינוק זה
נתקיים הפסוק דבש וחלב תחת לשונך, שנדרש
על התורה (דברים רבה פ"ג ג), ואמר מפיו דברי
תורה וחכמה גדולים מאד, ולכן נעשה עמו נס
זה. ונמצא בו שתי שנים כו' - אף על פי
שהדבר תימה שתינוק קטן כזה יחכם להשיב
דברי חכמה כאלו, מכל מקום אין להוציא הדברים

חילופי גירסאות

(מב) נוסף מ"ר. (מג) כ"ה
 נ"ר. ד"ר וד"ר: וכאוכלי
 נבילות כו'. (מד) כ"ה
 נ"ר, ונע"ו ד"ר. דוד"ר
 הגיה: לכן נתחייבנו מיתה.
 מה) כ"ה נ"ר. דוד"ר הגיה:
 בא וראה אף על פי שיוצאין
 להריגה היו מכבדין כו'.

ציונים

וכשפסו כו' - מכילתא
 משפטים פ"ח, אדר"נ פרק
 ל"ח ג', אדר"נ החדש
 פמ"א, מסכת שמחות פ"ח,
 מדרש אגדה משפטים כ"ב
 כ"א, מדרש שיר השירים
 פ"א פסוק ג', ספר חסידים
 ס' ח', שער הגמול לרמב"ן
 פ"א. כעובדי ע"ז
 וכמחללי שבתות - עיין
 ב"ב י' א'. היו מכבדין
 זה את זה - אדר"נ שם,
 ועיין פיוט אלה אזכרה
 (במוסף יוה"כ"פ).

עלְתָה לָגַג וּנְפִלָה וּמָתָה, יִצְתָה בַת קוֹל וְאָמְרָה ^{מב}[עֲלִיךָ

הַכְּתוּב אוֹמֵר] אִם הַבָּנִים שְׂמִיחָה (תהלים קיג ט).

[כב] וּכְשֶׁתִּפְסוּ אֶת רַבֵּן שְׂמֵעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל וְאֶת רַבִּי
 יִשְׁמָעֵאל בֶּהֱזִין גָּדוֹל לְהַרְיָגָה, הָיָה רַבֵּן שְׂמֵעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל
 בּוֹכָה, וְאָמַר לְרַבִּי יִשְׁמָעֵאל מִפְּנֵי מָה אָנוּ נִהְרָגִין בְּעוֹבְדֵי
 עֲבוּדָה זָרָה וְכַמְחַלְלֵי שַׁבָּתוֹת, ^{מג}וְכַנְבְּלוֹת וּמַרְפוֹת וּשְׂקָצִים
 וּרְמָשִׁים תֵּהֵא מִיתָתָנוּ, אָמַר לוֹ רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אֲנִי אֲדוֹן
 לְפָנֶיךָ, לְפַעֲמִים יֵשׁ לָנוּ לְשַׁפֵּט אֶת הַדִּין, וְלֹא שְׂפָטָנוּ אוֹתוֹ
 בְּאַמָּת. וְלְפַעֲמִים בָּאוּ עָדֵי שָׁקֶר וְהַעֲדוּ בְּפָנֵינוּ, וְלֹא חֲקַרְנוּ
 וְדָרְשָׁנוּ הַיָּטִב, וְעַכְרָנוּ עַל מָה שְׂפָתוֹב בַּתוֹרָה וְדָרְשׁוּ
 הַשְּׂפָטִים הַיָּטִב, וְהָיָה עַד שָׁקֶר הָעֵד, שָׁקֶר עָנָה בְּאֶחָיו וְגו' ^{מד}
 (דְּבָרִים י"ח), וְהָיוּ נִתְחַיְבוּ מִיתָה. אוֹ לְפַעֲמִים אֲנַחְנוּ נִכְנָסָנוּ
 לְבֵית הַמֶּרְחָץ, אוֹ לְפַעֲמִים נִפְגְּנוּ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת, וּבָאוּ
 בְּאוֹתוֹ הַפַּעַם יְתוּמִים וְאַלְמָנוֹת לְתַבְעַ פְּרִנְסָתָן, וְאָמַר לָהֶם
 הַשֹּׁמֵשׁ שָׁלָנוּ אֵין הַשְּׁעָה פְּנוּיָה לָנוּ, וְנִמְצְאוּ הָאֲלֻמָּנָה וְהַיְתוֹם
 מְעֻנִּים, בּוֹא וּרְאֵה בְּמָה גָדוֹל עָנְשׁוֹ שֶׁל דָּבָר, שֶׁנֶּאֱמַר כָּל
 אֲלֻמָּנָה וַיְתוֹם לֹא תַעֲנוּן, אִם עָנָה תַעֲנֶנָּה אוֹתוֹ, כִּי אִם צָעַק
 יִצְעַק אֵלַי, שְ�מַע אֲשַׁמַּע צַעֲקָתוֹ, וְחָרָה אַפִּי וְהִרְגָּתִי אֶתְכֶם
 בְּחֶרֶב וְגו' (שְׁמוֹת כב כא-כג).

^{מה}בְּשַׁעָה שֶׁהָיוּ נִהְרָגִין הָיוּ מְכַבְּדִין זֶה אֶת זֶה, זֶה אוֹמֵר אֵין
 אֲנִי גָדוֹל מִחֲבָרִי אֶלָּא חֲבָרִי גָדוֹל מִמֶּנִּי, לָכֵן הִרְגוּ אוֹתִי

תחלה

משנת אליהו

הורגים כמו את אלו. ולא שפטנו אותו באמת
 - ובעון זה נענשים במיתה רחמנא ליצלן, כמבואר
 בסנהדרין (דף ז' א'). והן נתחייבו מיתה - רצה
 לומר אותם שהעידו עליהם העדים בשקר.
 לתבוע פרנסתן - כל צורך סיפוק נקרא פרנסה.
 (רש"י ב"מ מ"ו א'). ונמצאו האלמנה ויתום
 מעונים - והקב"ה מדקדק עם הצדיקים מאד,
 להענישם על כל חטא כדי שיקבלו כל שכרם

ונפלה ומתה - שנטרפה דעתה עליה ונשתטתה,
 ועל ידי זה נפלה מן הגג. (כ"ה באיכ"ר).
 [כב] וכנבילות וטריפות ושקצים ורמשים
 תהא מיתתנו - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות).
 והכוונה, שיש בהמה שבחיה יש לה דין נבילה
 (עיין חולין כ"א א'), וכן יש בהמה שהיא טריפה,
 ובהמות אלו ממיתים אותם באיזה אופן שיהיה,
 וכן את השקצים והרמשים. וזהו שהתאונן שאותנו

תנא דבי אליהו

תנא

חילופי גירסאות
(מו) כ"ה כמ"ר. צוד"ג הניח:
את השמים. (זו) כ"ה
כמ"ר וד"ר. צוד"ג נשמע
מ"עמדר" עד "וכשהגלה".
(מח) כמ"ר: הושיבה. וז"ל:
השיבה.

ציונים
באותה שעה כו' - לעיל סי'
י. ושתו מהם - פס"ר
פכ"ט ב', מדרש תהלים
מזמור קל"ז, קנות קנה
י"ד (ומי פרת קרבימו
דוקרים), ועיין פתיחתא י"ט
לאיכ"ר. אלהים אל דמי לך
- תהלים פ"ג ב'.

תחלה כְּדִי שְׁלֹא אֶרְאֶה בְּמִיתַת חֲבֵרִי, וְזֶה אֹמֵר הִרְגוּ אוֹתִי
תחלה וְאֵל אֶרְאֶה בְּמִיתַת חֲבֵרִי. וְהָיוּ מִפִּילִין גּוֹרְלוֹת, וְנָפַל
הַגּוֹרֵל עַל רֶבֶן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל בְּתַחֲלָה. נָטַל רַבִּי יִשְׁמַעְיָאֵל
בְּהֵן גְּדוֹל אֶת רֹאשׁוֹ שֶׁל רֶבֶן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל וְהוֹשִׁיבוֹ
בְּחִיקוֹ, וְהָיָה מְגַפְּפוֹ וּמְחַבְּקוֹ וּמְנַשְּׁקוֹ, וְאָמַר לוֹ: רַבִּי, אֵיךְ
נִמְנָנָה לְשׁוֹנֵךְ בָּעֶפֶר, וְהֵיאֵךְ נִתְמַלֵּא פִּיךָ בְּאַבְנִים וְעֶפֶר
בְּעוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה וּכְמַחֲלָלֵי שַׁבָּתוֹת, וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר אֶת
הַדְּבָרִים עַד שֶׁנָּטְלוּ אֶת הַחֶרֶב וַחֲתָכוּ אֶת רֹאשׁוֹ. בְּאוֹתָהּ
שָׁעָה אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֲבִיא מִשְׁמַיִם וְאֶרֶץ וְאֶטְפָּחֵם
זֶה בָּזָה, וְאַחֲרֵיכֶם אֶת עוֹלָמִי מִפְּנֵיהֶם, שְׁנֵאֲמַר וְגַם אֲנִי אֶכָּה
כְּפִי אֶל כְּפִי וְהִנַּחֲתִי חֲמָתִי וְגו' (יחזקאל כא כב).

[כג] וְלֹא זֶה בְּלִבְדִּי, אֶלָּא בְּשִׁבְאָ נְבוּכַדְנֶצַּר הִרְשָׁע לְהַקִּיף
אֶת יְרוּשָׁלַיִם הָיוּ מִתְקַבְּצִין בּוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבֵין בְּעָרֵי
יְהוּדָה וּבְגִלְיָא, וְהָיוּ יוֹשְׁבֵין בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם חֲבוּרוֹת חֲבוּרוֹת,
שְׁנֵאֲמַר עַל מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים, הָאֶסְפוּ וְנִבְּאוּ אֶל עָרֵי הַמְּבֻצָּר
(יְרֻמָּה ח יד), מִי עָמְדוֹ וְנַעֲלָה בֵּית אֱלֹהֵינוּ. וּכְשֶׁהִגְלָה אוֹתָם אַחֵר
כֶּךָ נְבוּכַדְנֶצַּר וְהִגִּיעוּ מִי פָּרַת וְשָׁתוּ מֵהֶם, הִרְגוּ בָּהֶם הַמֵּיִם
יֹתֵר מִמָּה שֶׁהִרְגוּ בָּהֶם הַבְּשָׂדִים.

[כד] וּכְשֶׁהָיוּ מְהַלְכִין בְּדֶרֶךְ הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹהִים אֵל דְּמִי
לָךְ, מִשִּׁיבָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוֹתָם וְאָמְרָה לָהֶם: שׁוּמִים
שְׁפַעוּלָם, בְּשַׁעֲבַדְתֶּם עֲבוּדָה זָרָה עַל הַהָרִים וְעַל הַגְּבָעוֹת,
וְכִי לֹא אָמַרְתֶּם מִי הוּא אֱלֹהֵי שְׁהוּא דֶּר בְּעוֹלָם, וְעַכְשָׁו
אַתֶּם אוֹמְרִים אֱלֹהִים אֵל דְּמִי לָךְ. וְאַף עַל פִּי כֵן נִתְּגַלְּגְלוּ

מיד

משנת אליהו

ממש, עוד נהרגו רבים על ידי שתיית מי פרת.
הרגו בהם המים - שבירושלים היו שותין ממי
השילוח, שמימיו נקיים ומתוקים, ומי פרת הם
עכורים וסרוחים. (כ"ה באיכ"ר, ועיין בציונים).
[כד] אל דמי לך - אל תתן שתיקה לעותותינו
שאויבינו מריעים לנו. (רש"י תהלים שם).

לעולם הבא. (רמב"ן שער הגמול, עיי"ש בארוכה).
מפניהם - פירוש מפני מעשה הגוים. וגם
אני אכה כפי אל כפי - זה העולם שבראו
הש"ת בשתי ידי, ויחריב אותו, ועל ידי זה
והניחתי חמתי. (ביאור על הפסיקתא). [כג] ולא
זו בלבד - רצה לומר שמלבד מה שהרג בידיו

מִיד רַחֲמֵי שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְעוֹרֵר עֲלֵיהֶם בְּנֵי קֶרֶחַ שֶׁכָּבֵר מִתּוֹ, וְנִתְעַטְפוּ בְּבִגְדֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ לִפְנֵיהֶם וְאָמְרוּ עֲלֵיהֶם קִינָה. וְלֹא עוֹד, אֲלָא שְׂיָרֵד הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעֶצְמוֹ וּבְכַבּוֹדוֹ מִשְׁמֵי שָׁמַיִם הָעֲלִיּוֹנִים, מִמָּקוֹם גָּדֹל וְתַפְאֲרָתוֹ וּמִקְדָּשׁ שְׁמוֹ הַגָּדוֹל, וְנִשְׂאָה הוּא בְּעֶצְמוֹ עֲלֵיהֶם קִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר מִשָּׂא גֵיא חֲזִיוֹן וְגו', וַיִּקְרָא אֲדֹנֵי אֱלֹהִים צָבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא, לְבָכִי וּלְמַסְפָּד וּלְקִרְחָה וּלְחִגְרָ שֶׁק (יְשַׁעְיָה כב א"ב).

[כה] בּוֹא וְרֵאָה כִּפָּה רַחֲמֵי שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְרַבֵּין עַל יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם, אֲפֹלוּ אִם כָּל יְמֵיהֶם הָיוּ עוֹבְדִים עֲבוּדָה זָרָה, מִכֵּיּוֹן שֶׁהֵם עוֹשִׂין תְּשׁוּבָה קָלָה, הוּא בּוֹכָה עֲלֵיהֶם מִיד. לְפִי דְרָבָךְ אַתָּה לָמַד שֶׁכָּכֵל דּוֹר וָדוֹר שֶׁהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מוֹצֵא בְּנֵי אָדָם צַדִּיקִים וְחַסִּידִים, הוּא טוֹפֵחַ שְׁתֵּי יָדָיו זו עַל זו, וְנוֹתֵן בְּנֶגֶד לְבָו וּבּוֹכָה עֲלֵיהֶם בֵּין בִּסְתֵר בֵּין בְּגָלוּי, וּמַפְגִּי מָה הוּא בּוֹכָה עֲלֵיהֶם בִּסְתֵר? לְפִי שֶׁהוּא גֵנְאִי לְאָרִי שֶׁיְהִי בּוֹכָה בְּפָנֵי הַשּׁוֹעֵל, וְגֵנְאִי לוֹ לְרַב שֶׁיִּבְכֶּה בְּפָנֵי תַלְמִידָיו, וְגֵנְאִי הוּא לְמַלְךְ שֶׁיִּבְכֶּה לְפָנֵי עַבְדּוֹ, וְגֵנְאִי הוּא לְכַעַל הַבֵּית שֶׁיִּבְכֶּה לְפָנֵי פּוֹעֲלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּהָ בְּמִסְתָּרִים תִּבְכֶּה גִפְשִׁי מִפְּנֵי גֹה, וְדַמְעָה תִדְמַע וְתִרְדַּע עֵינֵי דַמְעָה, כִּי נִשְׁכָּה עֶדֶר ה' (דְּרָבָךְ יג יז). וְמָה תַלְמוּד לומר מִפְּנֵי גֹה, שֶׁלֹּא יִתְגָּאוּ הַמְּלָאכִים הָעוֹמְדִים לְפָנָיו לְמַעְלָה, וַיֵּאמְרוּ מָה הִנָּאֲתוּ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְבַשֵּׁר וְדָם שֶׁנָּתַן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה

וּלְנו

חילופי גירסאות

מט) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ע
הגיה: וכיון. ג) נוסף צמ"ר.
נא) כ"ה צמ"ר. צוד"ע הגיה:
על הקב"ה למעלה.

ציורים

ונשא הוא בעצמו כו' -
פתיח' כ"ד לאיכ"ר. טופח
שתי ידיו כו' - לעיל פי"ד
[כה]. בסתר - עיין חגיגה
ה' ב'. ודמוע תדמע וגו'
- עיין פתיח' לאיכ"ר ח',
ושם פ"א נ"ב, איכ"ז א' ד',
ושם סי' כ"ו, פס"ר פ"ל ב',
ושם סי' ד'. שלא יתגאו
המלאכים - עיין פתיח'
לאיכ"ר סוף פכ"ה.

משנת אליהו

טופח שתי ידיו כו' - שכל זה מורה על צער.
(עץ יוסף חגיגה ה' ב' בשם מאור עינים). בסתר
- מקום יש לקב"ה ומסתרים שמו ובוכה בו.
(חגיגה ה' ב'). עדר ה' - על ישראל שגלו
ממקומם. מה הנאתו של הקב"ה מבשר
ודם - וזה הגאווה, שמתגאים לומר שהם חשובים
יותר מבני אדם. שנתן להם את התורה -

גיא חזיון - היא ירושלים, גיא שנתנבאו עליה
רוב נבואות. (רש"י ישעיה שם). [כה] לפי דרכך
אתה למד - כי עיקר הפסוק נאמר בחורבן
הבית, אבל יש לנו ללמוד מכאן הנהגת הקב"ה
עם ישראל, שקשה כביכול לפניו לראות ביסורי
ישראל כשהם צדיקים, שעשו תשובה. מוצא
בני אדם צדיקים - שטובלים יסורים ומצוקים.

חילופי גירסאות
 (גב) נוסף מכי"ר. כוז"נ
 הוסיף: לישראל. (גב) נוסף
 מכי"ר. (גד) נדל"ל: לבן.
 (נה) כ"ה כמ"ר וד"ה. כוז"נ
 הוסיף: ומאי ודמוע תדמע
 ותרד עיני דמעה, אלא
 משל כו'.

ציונים

בכה עליהן הקב"ה - עיין
 במ"ר פט"ז כ"ב, מדרש
 תהלים מזמור י"ג. בכיה
 לדורות - תענית כ"ט א',
 סוטה ל"ה א', סנהדרין ק"ד
 ב', במ"ר פט"ז כ', זו"ח
 כ"ט ב'. מאותה שעה כו'
 - מנחות נ"ג ב'.

יב] וְלָנוּ לֹא נִתְּנָה, לְכָךְ נֹאמַר מִפְּנֵי גְּוָה. דְּבָר אַחֵר, מָה
 תִּלְמוּד לֹאמַר מִפְּנֵי גְּוָה, בְּדִי שְׁלֹא יִתְּנָאוּ שְׂבָעִים לְשׁוֹנוֹת
 שְׂבָאָרֶץ, וַיֹּאמְרוּ מָה הִנָּאָתוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁנֶּתַן
 לָהֶן תּוֹרָה בְּלֵה.

[כו] וּמִפְּנֵי מָה לֹא נֹאמַר כָּאֵן כְּמוֹ שֶׁנֹּאמַר לְהֵלֵן, כֹּה אָמַר
 ה' צְבָאוֹת הַתְּבוֹנָנוּ וְקִרְאוּ לְמִקְוֵנוֹת וּתְבוּאֵינָה, וְאֵל הַחֲכָמוֹת
 שִׁלְחוּ וּתְבוּאֵנָה, וּתְמַהֲרָנָה וְתִשְׁנֶנָּה עֲלֵינוּ גְּוָה, וְתִרְדָּנָה עֵינֵינוּ
 דְּמָעָה וְעַפְעָפֵינוּ יִזְלוּ מֵיָם. בִּי קוֹל נְהִי נִשְׁמַע מִצִּיּוֹן אֵיךְ
 שִׁדְּדָנוּ וְגו' (שם ט טו"ט), אֵף כָּאֵן יֹאמַר הַכְּתוּב וְדָמַע תִּדְמַע
 וְתִרְדַּע עֵינֵינוּ דְּמָעָה, אֲלֵא כְּבִיכּוֹל אֵין רַחֲמָנוֹת לְכָל בְּרִיָּה עַל
 יִשְׂרָאֵל אֲלֵא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּלִבָּד, שְׂמַתְחֵלָה חֵלֶק לָהֶם
 אֶת עוֹלָמוֹ, יב] שֶׁנֹּאמַר נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ וְגו' (בְּרֵאשִׁית א כו'),
 יד] וְכֵן הוּא אוֹמַר דְּמָע תִּדְמַע וְתִרְדַּע עֵינֵי דְּמָעָה.

[כז] אֵף בְּמָקוֹם אַחֵר בְּכָה עֲלֵיהֶן הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְקִבְעָה
 בְּכִיָּה לְדוֹרוֹת], שֶׁנֹּאמַר בְּכו תִּבְכֶּה בְּלִילָה (אִיכָה א ב).

[כח] דְּבָר אַחֵר, בְּכו תִּבְכֶּה בְּלִילָה, וְכִי בְּלִילָה בּוֹכִין וְכִיּוֹם
 אֵין בּוֹכִין, אֲלֵא מֵאוֹתָהּ שָׁעָה נִתְרוּעְעוּ דְּלִיּוֹתֶיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל,
 שֶׁנִּגְזְרָה גְּזָרָה עַל רַבִּי עֲקִיבָא לְהִרְיָגָה.

[כט] מִשָּׁל לְמָה הִדְבֵּר דּוּמָה, לְמַלְךְ בֶּשֶׂר וְדָם שֶׁסָּרְחוּ
 עֲלָיו

משנת אליהו

עליהם], תבכה [זה גרס להם בכייה לדורות].
 ואפשר שזה אמור על מעשה המרגלים שדרשו
 חז"ל שכביכול הקב"ה צווח מפני מעשיהם,
 ונענשו בבכיה לדורות. (עיין ציונים). [כח] אלא
 מאותה שעה - שבזמן החורבן אף נגזר על
 ר"ע שיהרג. נתרועעו דליותיהן - נתרועעו
 ענפיהם, כלומר נשבר גאון עוזם. (רשי' מנחות
 נ"ג ב'). ונראה שמפרש תיבת לילה שהוא רומז
 לדליות והיינו שנתרועעו ענפי ישראל, והם
 הגדולים שבו. [כט] למה הדבר דומה -
 בכיית הקב"ה על ישראל.

שיאמרו כי מעתה הוכח למפרע שלא היו ישראל
 ראויין לקבל את התורה, וצדקו כמה שאמרו
 לשי"ת שלא יתן התורה לישראל כמבואר לעיל
 פרק ה' א, וש"נ]. [כז] שמתחלה חלק
 להם את עולמו - שנתן להם את השלטון על
 הנהגת כל העולם כמוהו יתברך, וזהו שאמר
 נעשה אדם בצלמינו כדמותינו. (נפח"ח ש"א פ"ב).
 [כז] אף במקום אחר בכה עליהן הקב"ה
 וקבעה בכייה לדורות, שנאמר בכו תבכה
 בלילה - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות).
 ונראה שמפרש הפסוק - בכה [שהקב"ה בכה

תסב

סדר אליהו רבא, פרק ל [כט-לא]

חילופי גירסאות

(נו) נכ"ר הנ"י: ואמר להם: בני, על מה אתם יושבים ודוממים, לא בשכר שתי דמעות שהוריד עשו לפני אביו באתי לעשות רצון מלכותי בשעיר, שנאמר כו'. (נו) כ"ה נכ"ר, וכע"ז דנ"ל. צו"ג הנ"י: למה נאמר שומר מה מלילה שומר מה מליל.

ציורנים

וכמו תרגומות - זו"ח איכה דף צ"א ב'. נתעלם מכל בריה - עיין לעיל פרק י"ח [מג], סא"ז פ"א [ז], נדרים פ"א א' ועוד, ועיין בביאור. בשכר שתי דמעות - לעיל פרק כ' [יד], תנח"ו קדושים סי' ט"ז, תנח"ו ישן תולדות סי' כ"ד, מדרש תהלים מזמור פ', רש"י שם פסוק ו', זוה"ק ח"ב י"ב ב'. [אבל לעיל פ"ג (ג), ופרק כ"ד (ג), וסא"ז פ"ב (יא), מפרש שבוכות זה קיבל את הר שער]. שכל טובתן אינה אלא ביום וכל רעתן אינה אלא בלילה - עיין פסחים ב' ב', חגיגה י"ב ב', ב"מ פ"ג ב', ע"ז ג' ב', פדר"א פי"ט, ופרק ל"ד, במ"ר פט"ז כ"ג, תנח"ו בשלח סי'

י', שלח סי' י"ג, מדרש תהלים מזמור פ"ו, תרגום שם ק"א ח', אדר"ג ספ"א, פס"ר פל"ד ד', מדרש אור"ע (אוה"מ עמ' ט"ט), ספר הבהיר סי' ח', זוה"ק ח"א דף ק"ע א', ודף רנ"ג א', ח"ב דף נ"ד ב'. זו"ח דף ח', רש"י ישעיה כ"ו ט', זכריה י"ד ז', תהלים כ"ה ה', מ"ב ט', מ"ו ר', מ"ט ט"ז, ע"ז ט"ז, ע"ז ג', ה', ד', צ' י"ד, צ"ב ג', ק"ל ו', קמ"ג ח', וע"ע שם עולם שער ההתחזקות פי"ד. לכך נאמר כו' - זוה"ק ח"א דף קמ"ד א'.

משנת אליהו

(רש"י שם). [לא] אם נאמר שומר מה מלילה למה נאמר שומר מה מליל - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ובא לפרש מהו הכפל לשון. אינה אלא ביום - פירוש שנמשל ליום. (ואולי צ"ל: כיום, כלילה). וגם אותן שבעים שנה כו' - נראה שמפרש שכפל הלשון מורה גם על גלות אדום, שעל זה עיקר הפסוק, וגם על גלות בבל שהיה בין בית ראשון לשני, ואלו הם שתי הלילות. [ועל דרך הרמז יש לפרש ש"ליל" הוא בגימטריא שבעים, ורומז על שבעים שנה שבין בית ראשון לשני]. לכך נאמר שומר מה מלילה

אי אפשר לאומרו - שהיה נראה כדרך מינות כלפי מעלה. [ל] נתעלם מכל בריה סרחון של ישראל - שלא ידעו מדוע נענשו עד כדי כך. משא דומה - הוא אדום. (רש"י ישעיה שם). אלי קורא משעיר - פירוש הדמעות שהוריד עשו קוראים לשי"ת לעשות דין. שומר מה מלילה - הוא הגלות כמו שמבאר והולך. אמר שומר - הקב"ה. אתא בוקר - יש לפני להזריח ולעשות בוקר לכם. וגם לילה - מתוקן לרשעים לעת קץ. אם תבעיון בעיו - אם תבקשו בקשתכם למהר הקץ. שוכו אתיו - בתשובה.

דבר

תנא דבי אליהו

תסג

חילופי גירסאות
 (נח) כ"ה כנ"ר (ויט) שס
 ט"ס, וכע"ז ד"ר. כוד"ג
 הניס: למה נאמר שומר מה
 מלילה אלא כו'. נט) כ"ה
 כנ"ר וד"ר. כוד"ג סוסקי:
 אלא.

ציונים
 יושב ומשמר - עיין לעיל
 פ"ד [נח]. מכאן אמרו כו'
 - לעיל פרק י"ח [נט] (ושם
 הוא בנו"א קצת), [נס"ז]
 פרק ג' (ד), שמו"ר פרשה
 ל"ב ר', תנחו' ויצא סי' ג',
 משפטים סי' י"ט, ויקהל סי'
 א', ועיין מדרש תהלים
 מזמור צ"א, זוה"ק ח"א דף
 קס"ו א'.

[לב] **נִדְבָר אַחֵר, אִם נֹאמַר שֶׁמֶר מֵה מְלִילָה לְמָה נֹאמַר**
שֶׁמֶר מֵה מְלִיל, אֲלֵא לְפִי שֶׁהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב וּמְשַׁמֵּר
מִי שֵׁישׁ בּו דְּבָרֵי תוֹרָה לְאַמְתּוֹ, כְּגוֹן חֲנֻנְיָה מִישָׁאֵל וְעֻזְרִיָּה,
לְכָךְ נֹאמַר שֶׁמֶר מֵה מְלִילָה.

[לג] **מִכָּאן אָמְרוּ: אִם עוֹשֶׂה אָדָם שְׁתִּים אוֹ שְׁלֹשׁ טוֹבוֹת,**
מוֹסְרִין לוֹ מִלֵּאָךְ אֶחָד לְשִׁמְרוֹ, שְׁנַיִמָּר הֵנָּה אֲנֹכִי שֶׁלַח
מִלֵּאָךְ לְפָנֶיךָ לְשִׁמְרֶךָ בְּדֶרֶךְ (שְׁמוֹת כג כ). וְאִם קָרָא אָדָם
תוֹרָה נְבִיאִים וּכְתוּבִים, מוֹסְרִין לוֹ שְׁנֵי מִלֵּאָכִים לְשִׁמְרוֹ,
שְׁנַיִמָּר כִּי מִלֵּאָכֵיו יֵצֵה לָךְ, לְשִׁמְרֶךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ (תְּהִלִּים צא יא).
אֲבָל אִם קָרָא אָדָם תוֹרָה נְבִיאִים וּכְתוּבִים, וְשָׁנָה מִשְׁנָה,
וְלָמַד הִלְכוֹת וְאַגְדוֹת, וְשִׁמַּשׁ תְּלִמִּידֵי חֻכָּמִים, אִזּוּ הִקְדוּשׁ
בְּרוּךְ הוּא מְשַׁמְרוֹ בְּעֶצְמוֹ. מְשָׁלוּ מְשָׁל לְמָה הִדְבֵּר דּוֹמָה,
לְמִלָּךְ שֶׁהָיָה מְהִלָּךְ בְּדֶרֶךְ בְּמִדְבָּר וּכְנֹ עָמוֹ, כִּיּוֹן שֶׁהִגִּיעַ
לְחֻמָּה עָמַד אָבִיו מִצַּד רוּחָה שֶׁל חֻמָּה וְעוֹשֶׂה צֵל לְבָנוֹ,
כִּדִּי שְׁלֹא יִגִּיעַ לוֹ חֻמָּה וְשָׂרָב. וְכֵן עוֹשֶׂה הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ
הוּא לְיִשְׂרָאֵל, שְׁנַיִמָּר ה' שִׁמְרֶךָ ה' צִלְךָ עַל יַד יְמִינֶךָ
וְגו' (תְּהִלִּים קכא ה).

[לד] **וּמֵאִי אָמַר שֶׁמֶר אֶתָּא בְּקָר (יְשַׁעְיָה כא יב), יִטְּאָמַר לָהֶם**
הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: כְּנִי, וְכִי לֹא הִגְדַּתִּי לָכֶם בְּתַחֲלָה
שְׂאֵף עַל פִּי שְׂאֵתֶם בּוֹכִים וּמְצַמְעֵרִים עֲכָשׁוּ עַל הַבֵּית הָאַחֲרוֹן
 שהוא

משנת אליהו

אלא מכח סתירת המקראות שבפסוק אחד מבואר
 שנשלח מלאך אחד, ובפסוק שני מבואר
 שנשלחים שתי מלאכים, ובפסוק שלישי מבואר
 שהקב"ה שומרו בעצמו, מפרש שזה תלוי בגודל
 הזכויות שיש לו. **ושמש תלמידי חכמים -**
 הוא התלמוד התלוי בסכרא, שהיו נותנים לדברי
 משנה טעם, והיו מתאספים יחד ועוסקים בכך,
 והוא הגמרא שסידרה האמוראים. (רש"י ברכות
 מ"ז ב'). [לד] **וכי לא הגדתי לכם כו' - רצה**
 לומר בפסוק שמביא בסמוך כקדוח אש וגו'.

- שהקב"ה שומר וממתין לראות כמה צרות אירעו
 לישראל בגלות הדומה ללילה. [לב] **מי שיש**
בו דברי תורה לאמתו כו' - נראה שבפירוש זה
 מפרש כפל הלשון, שהשי"ת שומר על ישראל,
 ובפרט על אותם שיש בהם דברי תורה לאמתו,
 שעליהם השמירה ביותר. [לג] **מכאן אמרו -**
 פירוש ממה שמצינו שהקב"ה יושב ושומר מי
 שיש בו דברי תורה. **שנאמר הנה אנכי וגו'**
 - בכל אלו הפסוקים שמביא לא מפורש הדבר
 למי משתלח מלאך אחד ולמי שתי מלאכים וכו',

תמר

סדר אליהו רבא, פרק ל [לר-לז]

חילופי גירסאות
(ס) כנ"ל. (סא) כנ"ל.
(סב) כ"ה כמ"ר וד"ר. כוד"נ:
ונותן. (סג) כ"ה כמ"ר
וד"ר. כוד"נ: ואומר.

ציונים

אלו השנים רעים - עיין
מש"נ לעיל סי' ל"א. אלא
למי שמצטער - עיין סא"ז
פ"ב [ד]. ואין מים אלא
ד"ת - לעיל פרק ב' [ט]
וש"נ.

שהוא חרב בעוונותיכם, אבל לעתיד תבואו ותשמחו עמי
שמחה שלמה, בדרך שאני שמח בכם, שנאמר בקדח אש
המסים מים תבעה אש להודיע שמך לצדיק, מפניך גוים
ירגזו, בעשותך נזירות לא נקוה וגו' (שם סד א"ב).

[לה] ומאי וגם לילה (שם כא יב), אילו השנים רעים וקשים
שאתם דרים בין הגוים.

[לו] ומאי אם תבעיון בעיו שבו אתיו (שם), סא לפי שאין
הקדוש ברוך הוא נותן את התורה אלא למי שמצטער עליה,
שנאמר משא בערב, ביער בערב תלינו ארחות דדנים, לקראת
צמא התיו מים (שם פסוק יג"ד), ואין בערב - אלא לשון ערב.
ואין יער - אלא לשון צער. ואין מים - אלא דברי תורה.
לכך נאמר ביער בערב וגו', לקראת צמא התיו מים.

[לז] למה ישראל דומין בעולם הזה לפני אביהם שבשמים,
למלך בשר ודם שהיו לו שני עבדים, ונתן להם שני עצים,
סא ואמר להם הביאו לי את האור, המצער גופו לפני המלך

מביא

משנת אליהו

אלא לשון ערב - ורצונו לומר שאין זוכה לתורה
אלא מי שהיא ערבה לו, ומתוך כך הוא מצטער
עליה. ויש מנקדין: ערב. אלא לשון צער -
שהיו"ד של יער מתחלף בצד"י באלף בית דבי
רבי חייא, שהוא א"ט ב"ח ג"ז ד"ו י"צ כ"פ
ל"ע מ"ס ק"ץ ר"ף ש"ן ת"ם הנ"ך. (ישועות יעקב,
ועיין פירושו בארוכה ברש"י סוכה נ"ב ב'). ואין
מים - לפי דרש זה נראה שמפרש "ארחות
דדנים" ארחות התורה. ונקראת דדנים על שם
הדינים. [לז] ונתן להם שני עצים - יש לפרש
שנתן לכל אחד עץ אחד, ועוד יש לפרש שנתן
לכל אחד שתי עצים, ועל ידי שפשוף שני העצים
זה בזה אפשו להוציא אש. (כמבואר במשנה ביצה
ל"ג א', וברמב"ם פ"ד מהל' יו"ט ה"א). הביאו לי
את האור - הוא משל לעסק וקיום התורה
והמצוות. (ישועות יעקב). המצער גופו לפני
המלך - ואותו המלך אוהב יותר ומשלם שכרו,

אבל לעתיד תבואו ותשמחו - בזמן גאולתינו
שיבא במהרה בימינו ודומה לבוקר. (ישועות יעקב).
כקדוח אש המסים - דבר הנימס מפני האש.
(רש"י). מים תבעה אש - והמים מבעבעין
מפני האש. (מפרשים). לא נקוה וגו' - וסוף
הפסוק: עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה
למחכה לו. [וזוהו שאמר שיהיה לכלל ישראל
שמחה גדולה לעתיד לבא]. (ישועות יעקב).
[לה] אלו השנים רעים וקשים - ונראה
שהקדים הבוקר שהוא הגאולה ללילה שהוא
הגלות, לפי שהתכלית היא הגאולה, וסוף מעשה
במחשבה תחלה. [לו] שאין הקב"ה נותן את
התורה אלא למי שמצטער עליה - נראה
שמפרש הפסוק דרך דרש: אם תבעיון בעיו -
אם תבקשו את התורה. שובו אתיו - בואו
והצטערו עליה. משא - נבואה. (רש"י). ומפרש
הפסוק שזה נבואה על המצטערים על התורה.

תנא רבי אליהו

תסה

חילופי גירסאות
(סד) כ"ה נבי"ר. נזד"נ:
מצטער. (וזד"ן) נשמטו
מינות). (סה) כ"ה נבי"ר
וד"ר. נזד"נ הניה: ורואה
המלך את עבדו שהוא
מתבהל לפניו, מיד עומד
המלך מן כסאו ותפס את
עבדו בידו, והושיב אותו
לפניו.
(א) כ"ה נבי"ר וד"ר. נזד"נ
הספיק: אלא.

ציונים
עשו רצון עבדיכם - עיין
ר"מ פ"ט מהל' עבדים
ה"ח, וע"ע ב"ר פס"ד ז'.
ועושה שלום - עמשי"נ
לעיל פרק י"ז [ח]. בארבע
מאות ותשעים כו' - עיין
מש"צ לעיל פרק ו' [ד].
והם מקדשין - עיין בביאור,
ובספר נדחי ישראל פ"ה.

מביא את האור לפני המלך, שאינו ^{סד}מצער גופו לפני המלך
אינו מביא.

[לח] דבר אחר, משל למלך שהוא יושב על כסאו, והיה
עבדו משרת לפניו, ^{סה}ראהו שמתבהל, עמד מכסאו ותפסו
בידו והושיב אותו לפניו.

[לט] וכן אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: בני, עשו רצון
בניכם ועבדיכם בדרך שאני עושה רצון בני ועבדי, שנאמר
מי בכם ירא ה' שמע בקול עבדו, אשר הלך חשכים ואין
נוגה לו יבטח בשם ה' וישען באלהיו (שם נ י').

פרק לא

[א] מתוך השלום כיצד, א"שם שהקדוש ברוך הוא יהי
שמו הגדול מברך לעולם ולעולמי עולמים הוא מתפנן ועושה
שלום בארבע מאות ותשעים וששת אלפים רבבות של
מלאכי השרת שהם עומדין לפניו תמיד, והם מקדשין את
שמו תמיד, מיציאת החמה ועד שקיעת החמה הן אומרים
קדוש

משנת אליהו

הקב"ה מתוך האהבה, מתוך היראה, ומתוך
הרחמים, ומתוך השלום. ומפרש אותם אחת
לאחת. (ישועות יעקב). **בארבע מאות ותשעים**
וששת אלפים - בגימטריא "מלכות". (מפרשים).
והם מקדשין את שמו תמיד - ומה מאד צריך
האדם להתחזק לשמור שלא לבטל אמירת
הקדושה ואמן יהא שמייה רבא, שהרי מלאכי
השרת אומרים קדושה בכל יום תמיד באימה
וביראה כמבואר כאן, וכמה יתבייש האדם בבואו
לעולם העליון ויראה את כל הרעש הגדול היוצא
מאלפי רבבות מלאכים קדושים שמקדשים
ומשבחים שמו של הקב"ה שיצרו ובראם, בחדוה
ובשמחה. ויזכור שכשהיה בעולם העשיה נתן לו
הקב"ה גם כן את המעלה הגדולה הזאת לפאר
ולהקדיש את שמו הגדול תמיד בכל עת כצבא
המרום במרום, והוא התעצל וביטל זאת בחפץ

וכן לעם ישראל משלם כפי גודל הצער שהיה
להם בעשיית רצונו. [לח] ראהו שמתבהל -
דואג וירא שמא אינו עובדו כראוי וכרצונו.
(ישועות יעקב). **ותפסו בידו** - כן צריך לומר.
(עיין חילופי גרסאות). וכך גם בהנהגתו עם ישראל,
שמי שמצטער יותר הוא יושב לפניו יתברך שמו.
[לט] **עשו רצון בניכם ועבדיכם** - שיתנהגו
עמהם ברחמנות. **כדרך שאני עושה רצון בני**
ועבדי - כמו שאמר לעיל שמי שעובדו מקבל
שכר גדול. **שומע בקול עבדו** - פירוש שעושה
רצונו. **אשר הלך חשכים ואין נוגה לו** - ואז
אפילו אם הוא בחשיכה ובצרה, יבטח בשם ה'
וישען באלהיו - לפי שעושה כמדותיו, ויכול
לבטוח שודאי יושיעו.

פרק לא: [א] **מתוך השלום כיצד** - מוסב על מה
שאמר בפרק כ"ה [ו] שהאדם צריך לעבוד את

ציונים

קדוש כו' - ישעיה ר' ג'.
 ברוך כו' - יחזקאל ג' י"ב.
 שהיה מתכוין ועושה שלום
 - עמש"נ לעיל פרק י"ג
 [כב]. בכל שנה ושנה -
 לעיל פ"ט [יא] וש"נ.
 שלום בכל יום ויום - ב"ר
 פס"ז ב', ויק"ר פל"ו ב',
 ועיין ר"ה כ"ח ב', ושור"ע
 אור"ח סי' קכ"ח ס"ג.

קדוש קדוש קדוש ה' צבאות, מלא כל הארץ כבודו. ומן
 שקיעת החמה עד יציאת החמה הן אומרים ברוך כבוד
 ה' במקומו. וכן מתפנן ועושה שלום בשבעים לשונות,
 ובכל באי עולם שפרא בעולמו, שנאמר עשה שלום במרומי
 (איוב כה ב), כך יעשה האדם שלום בין כל אדם לחברו ובין
 איש לאשתו.

[ב] וכן היה עושה אהרן הכהן, שהיה מתפנן ועושה שלום
 בין ישראל לאביהם שבשמים, ובין ישראל לחכמים, ובין
 חכם לחברו, ובין ישראל לחברו, ובין איש לאשתו, ועליו
 הוא אומר אמרו צדיק כי טוב, כי פרי מעלליהם יאכלו
 (ישעיה ג' י), ועליו נאמר כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה
 וגו' (שם נו א). הקדוש ברוך הוא שהוא בוחן לבות וכליות
 היה אומר לאהרן: אתה נתפונת לטובה ועשית שלום ביני
 ובין בני ישראל, אני מוציא ממך פנים שמכפרים על ישראל
 בכל שנה ושנה, וקוראין עליהם שלום בכל יום ויום, ויאמרו
 להם יברכה ה' וישמרך, יאר ה' פניו אליך ויחנך, וישא ה'
 פניו אליך, וישם לך שלום (במדבר י כד"ב).

כיוצא

משנת אליהו

עושה שלא יחטאו. (עיין אדר"נ פ"ב ג'). ובין
 ישראל לחכמים - שיהיו החכמים מקובלים על
 ישראל. (דרשות שבה"ל ח"ב, עמ' קט"ז). ובין חכם
 לחבירו - שלא יהיו שונאים זה לזה מחמת קנאת
 איש מרעהו. (שם). כי פרי מעלליהם יאכלו
 - דורש פסוק זה באהרן, שעבור מה שעשה שלום
 בין כולם זכה לשכר גדול, וכמו שמבאר והולך.
 ועשו צדקה - הוא רמז למדת השלום שהיה
 נוהג בה אהרן, ואמר שם בהמשך הפסוק: כי
 קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות, וזה מורה
 על גודל השכר שזוכים עבור כך. שלום ביני
 ובין בני ישראל - שלא יהיו חוטאים וכו',
 ולכן זכה לכפר עליהם בכל שנה. בכל שנה
 ושנה - היינו ביום הכפורים.

נפשו. והעיקר שיתבונן בימי חייו שיבא עת
 שיחפוץ בכל נפשו לפאר ולקדש את שם ה' אבל
 לא תהיה לו רשות על זה, שהאדם אין לו רשות
 לעסוק בתורה וכן לקדש את שם ה' כי אם בעודו
 בחייו בעולם הזה. (שמירת הלשון ח"ב בחתימת הספר
 פ"א). ובכל באי עולם - נראה הכונה שחורץ
 מהשלום בין האומות, אף עושה שלום בין
 האנשים. (עיין לעיל פ"ז [ט"ז]). שנאמר עושה
 שלום במרומי - מכאן למד אף על עשיית שלום
 בשבעים לשונות, משום שעל ידי השלום בין
 שרי מעלה נעשה שלום בין האומות, וכמו שכתב
 רש"י: שכשהשרים של מעלה יש תגר ביניהם
 תיכף יש קטטה בין האומות. (ברכות י"ז א').
 [ב] בין ישראל לאביהם שבשמים - שהיה

חילופי גירסאות
(ב) כ"ס צמ"ר וד"ר. צמ"ר
סג"ס: ומיד היה. (ג) כ"ס
צמ"ר וד"ר. צמ"ר סוסף: לא.
(ד) כ"ס צמ"ר. צמ"ר חד"ג:
אלמלא. (ועי' מוס' מנילס
כ"א ב').

צייונים
והיה בעל תורה - עיין
סנהדרין ק"ו ב', ירו' שם
פ"י ה"ב, וע"ע בספר
ארחות יושר ערך מדות.
מן העוה"ז ומן העוה"ב -
עיין מש"נ לעיל פרק י"ח
[קא]. כשנתקצו כל
ישראל - שמואל ב' פרק
ו'. כמו שלא היה בא -
עיין בהגר"א דברי הימים
א' ט"ו ב'. לאשה לשם
שמים - סא"ז ספ"ג, שמו"ר
פ"א י"ז. והיה הארון כו'
- תנחו' פנחס ט"ח, במ"ר
פרשה ד' כ' (ובהגהות
הרד"ל אות נ"ה), ועיין ירו'
סנהדרין פ"י ה"ב.

[ג] כיוצא בדבר אתה אומר, אחיתפל הגילני היה חכם
והיה פעל תורה, ובשביל גסות הרוח שהיה בו נעקר מן
העולם הזה ומן העולם הבא, ועליו הוא אומר אזי לרשע
רע, כי גמול ידיו יעשה לו (ישעיה ג יא).

[ד] תחלת מעשיו הרעים של אחיתפל מה הן, בשנתקצו
כל ישראל עם דוד לבעלי יהודה להעלות את ארון ה'
מבית אבינרב אשר בגבעה, ונשתפחה מהם ההלכה, מיד
אמרו כלם כמו שלא היה בא ארון ה' משדה פלשתים אלא
בעגלה, אף בעגלה יבוא לבית דוד מלך ישראל, והקדוש
ברוך הוא נשבע בשמו הגדול ביום שנשא עמרם את יוכבד
דודתו לו לאשה לישם שמם, שינטל הארון והתורה עמו
ותנתן בורע של זרע עמרם, שנאמר ולבני קהת לא נתן,
כי עבדת הקדש עליהם בכתף ישאו (במדבר ז ט). מיד נמלו את
הארון והרפיכוהו על העגלה, והיה הארון תלוי באויר בין
השמים ובין הארץ, ואינו עולה למעלה לשמים ולא יורד
למטה לארץ. עזה היה עומד שם, מיד שלח עזה את ידו
ותפש בארון. באותה שעה אמרו פושעי ישראל אלמלי לא
שלח עזה את ידו ותפס בארון כבר נפל הארון לארץ, מה
עשה הקדוש ברוך הוא באותה שעה, מיד המית את עזה
ונתלשה ידו מן הארון, והכר הדבר שהארון הוא תלוי באויר
בין הארץ ובין השמים, ואינו עולה למעלה לשמים ואינו
יורד למטה לארץ.

ברוך המקום ברוך הוא, שאין לפניו משוא פנים, שפשם
שחפס

משנת אליהו

[ד] כמו שלא היה בא ארון ה' משדה פלשתים
אלא בעגלה - ודאי לא באו ללמוד הלכה מן
הפלשתים, אלא מאחר שראו שבעת שבא הארון
על גבי עגלה שרו הפרות, וכמו שאמר לעיל פרק
י"א [ט], אם כן יש מקום ללמוד שכך הוא רצון
ה'. לא נתן - עגלות. (תרגום יב"ע).

[ג] כיוצא בדבר אתה אומר - שמצינו לאידך
גיסא עונש גדול למי שנהג בהיפך משלום.
ובשביל גסות הרוח - שעל ידי זה גרם להיפך
משלום, וכמו שמבאר והולך. נעקר מן העולם
הזה - שחי רק שלשים ושלש שנים (כמבואר
בסנהדרין דף ק"ו ב') וחנק את עצמו. (ישועות יעקב).

תמח

סדר אליהו רבא, פרק לא [ד-ו]

חילופי גירסאות

(ה) כ"ה נד"ל. נכ"ל: בא וישב כו'. נד"ל: הניח: מיד היה דוד בא כו'.

צינונים

מן ארבע מיתות שנמסרו - סנהדרין מ"ט ב'. צוה להם - ב"ב קמ"ז א'. שגדלתנו וקדשתנו - כל הענין לעיל פרק ו' [ד] וש"נ. אלו מעשה דואג כו' - לעיל פי"ח [ק]. הוא נעקר מן העולם - לעיל פרק י"ח [עב], ועיין משנת ר"א עמ' קצ"ג-קצ"ו. אנשי דור המבול כו' - כל הענין (בקצרה) במכילתא בשלח [השירה] פ"ב, קה"ר פ"ה ב', תנחו"ש שם סי' י"ב, צו סי' ב', מדרש תהלים מזמור י"א, ועיין סנהדרין ק"ח א' (לא נתגאו כו'), תנחו"ש וארא סי' ט', ותנ"י שם סי' ח', מדרש השכם (אוה"מ עמ' קמ"ב), וע"ע שבט מוסר פ"ב.

שְׁתַּפֵּס אַחִיתָפֶל אֶת הַהִלָּכָה בְּגִרְוֹנוֹ וְלֹא אָמַר אוֹתָהּ לְרַבִּים, לְפִיכָךְ נִחְנַק בְּגִרְוֹנוֹ, וּמֵת בַּחֲנִיקָה שֶׁהִיא אַחַת מִן אַרְבַּע מִיתוֹת שֶׁנִּמְסְרוּ לְבֵית דִּין, שֶׁנֶּאֱמַר וַאֲחִיתָפֶל רָאָה כִּי לֹא נַעֲשֶׂתָה עֲצָתוֹ, וַיַּחֲבֹשׁ אֶת הַחֲמוֹר וַיִּקֶּם וַיִּלְךְ אֶל בֵּיתוֹ אֶל עִירוֹ, וַיֵּצֵא אֶל בֵּיתוֹ וַיַּחֲנֵק (שְׁמוּאֵל ב', יז כג). וּמָהוּ הַדָּבָר שֶׁהָיָה מִצְוֶה אֶל בֵּיתוֹ, צִוָּה לָהֶם אֵל תִּהְיוּ בְּמַחֲלָקָת לְעוֹלָם. וְאָמַר לָהֶם אֵל תִּמְרְדוּ בְּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד לְעוֹלָם.

כִּיּוֹן שֶׁשָּׁמַע דָּוִד הַדְּבָרִים הַלֵּלוּ, הָבֹא לִפְנֵי הַשְּׂכִינָה וְשָׁחָה מְלֵא קוֹמָתוֹ אֲרָצָה, וְאָמַר: אָבִי שְׁבַשְׁמִים, יְהֵא שְׁמָךְ הַגָּדוֹל מְבָרֵךְ לְעוֹלָם וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, וְתִהְיֶה לָךְ קֶרֶת רוּחַ מִן יִשְׂרָאֵל עַבְדֶּיךָ בְּכָל מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתָם, שֶׁגִּדְּלָתָנוּ וְקִדְּשָׁתָנוּ וְקִלְסָתָנוּ וְרוֹמַמָתָנוּ וְקִשְׁרָתָנוּ לָנוּ כְּתָר בְּתוֹרָה מְסוּפָה הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר עַל כֵּן גִּדְּלָתָהּ אֱלֹהִים, כִּי אֵין בְּמוֹד וְאֵין אֱלֹהִים זוֹלָתָךְ, בְּכָל אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ בְּאֲזִינוֹנוּ וְגו' (שם ז כב). אֲבָל הַמַּעֲשִׂים שֶׁאָנוּ עוֹשִׂים אֵינָם הַגּוֹנִים לִפְנִיךָ, אֱלֹהֵי מַעֲשֵׂה דוֹאֵג הָאֲדוֹמִי, וּמַעֲשֵׂה אַחִיתָפֶל הַגִּילְגָּי.

[ה] וְלֹא זֶה בְּלִבְדָּה, אֲלֵא אָמְרוּ כָּל מִי שֵׁישׁ בּוֹ גִּסּוֹת הָרוּחַ הוּא נֶעְקָר מִן הָעוֹלָם.

[ו] וְכֵן אֲנָשֵׁי דָוִד הַמְּבּוּל גִּסּוֹת הָרוּחַ הֵיטָה בָּם, וְכֵה נֶעְקְרוּ מִן הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמְרוּ לֵאלֹהֵי סוֹר מִמֶּנּוּ, וְדַעַת דְּרָכֶיךָ לֹא

משנת אליהו

שעשית עמנו, אנו לא מתנהגים כשורה. מעשה דואג האדומי - שהלשינו לשאול המלך (כמבואר בשמואל א' כ"ב ט"ז). והרג את נוב עיר הכהנים (כמבואר שם פסוק י"ח). [ה] ולא זה בלבד - פירוש לא רק תלמיד חכם כאחיתופל שנתבע ביותר, אלא אף כל אדם כן, ואפילו הגוים, וכמו שמבאר והולך. [ו] וכן אנשי דור המבול גסות הרוח היתה בם - בכל אלו המנויים כאן אין הכונה שנענשו על גסות רוחם לחוד, אלא

ומהו הדבר שהיה מצוה - הכי הוה קים להו. (רשב"ם ב"ב קמ"ז א'). אל תמרדו במלכות בית דוד - ממה שאירע לו. (רשב"ם בעין יעקב שם). הדברים הללו - שמת אחיתופל והתחרט על מה שמרד בו. (ישועות יעקב). וקשרת לנו כתר כו' - פירוש שעטרת אותנו בכתר גדול כל כך. בכל אשר שמענו באזנינו - נראה שמפרשו על התורה, שזה שמענו מהקב"ה בסיני. אבל המעשים כו' - רצה לומר כי כנגד גודל הטובה

תנא דבי אליהו

תסמ

ציורים

היו פושטין את בגדיהן - סא"ו פרק י' [ד], פרד"א פרק כ"ב, תרגום יב"ע בראשית ר' ב', זוה"ק ח"א דף ס"ב ב' בתוספתא. [ובתנח"ו נח סי' י"ח משמע טעם אחר עיי"ש], ועיין זו"ח נח דף כ"א. כמו זיקים - סנהדרין ק"ח א', אדר"ג החדש פ"א. אל תקרי שדון אלא שדין - תנח"ו משפטים סי' ד', [והביאו רש"י באיוב שם], שמו"ר פרשה ל' כ"ד, מדרש חסרות ויתרות איוב (בתי מדרשות ח"ב עמ' שט"ז), ועיין זוה"ק וארא כ"ו א', ופרשת מצורע נ"ב ב'. בה מדרו בו - עיין סא"ז פ"י [ה], ב"ר פל"ח ג', ושם ט', רש"י חבקוק ג' ר'.

לא חפצנו, מה שדי כי נעבדנו, ומה נועיל כי נפגע בו (איוב כא יד"ט). ומה היו עושין, היו פושטין את בגדיהן ומניחין אותן על גבי הארץ, והיו מהלכין ערמים בשוק, שנאמר ערום הלכו בלי לבוש וגו' (שם כד י). ומהו ענין בעולם הזה, הקדוש ברוך הוא הציף אותן על פני המים כמו זיקים, שנאמר קל הוא על פני מים וגו' (שם פסוק יח), ואומר גורו לכם מפני חרב כי חמה עונות חרב, למען תדעו שדון (שם יט כט), אל תקרי שדון אלא שדין, שיש דין למעלה.

[ז] וכן אנשי מגדל גסות הרוח היתה בם, ובה נעקרו מן העולם, שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת וגו', ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים, ונעשה לנו שם, פן נפויז על פני כל הארץ וגו' (בראשית יא ד). בוא וראה, בחסד הגדול שעשה הקדוש ברוך הוא עמם בה מדרו בו. משל לאדם שהוא גולה מן מדינה למדינה, פיון שהוא רואה את חברו שהוא מדבר עמו בלשונו נתקרה דעתו עליו, והם מדרו בה, שנאמר ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים וגו', ויאמרו הבה נבנה לנו עיר וגו' (שם ג"ד),

כנגד

משנת אליהו

חמת. (ערוך). כי חמה עונות חרב - העונות שעושים מרבים חמה וגורמים להבאת חרב. אלא שדין - שאף הכתיב נדרש, מלשון דין. [והקרי "שדון" מלשון שוד, כמו שפירש רש"י שם]. [ז] שפה אחת [ודברים אחדים] - באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיכור לו את העליונים, נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. (רש"י). וזה בא מגסות רוחם. בחסד הגדול - בזה שהיה להם לשון אחד, לשון הקודש, היה טובה וחסד גדול להם, כמו המשל שמביא. (ישועות יעקב). בה מדרו בו - שעל ידי שהיו בשפה אחת באו כולם בעצה כאחד. (רש"י חבקוק ג' ר'). מן מדינה למדינה - ואינו מכיר לשון המדינה. (שם).

רצה לומר שעל ידי גסות רוחם כפרו בקב"ה ומזה באו לכל העונות שלהם, נוכפי שפירש את עונות אלו הדורות לעיל פרק ט"ו. [ועיין הגהות רד"ל לדב"ר פ"א אות ז]. ומה נועיל - מה הנאה יש לנו. (רש"י). כי נפגע בו - כאשר נתפלל אליו. (מצודת דוד). ומה היו עושין - מפרש מקצת עונותם שבאו אליהם מתוך גסות רוחם. פושטין את בגדיהן - אין ספק שבלילה ובקור היו לובשים בגדיהם, ורק ביום פשטו את בגדיהם לעורר הזנות. (רד"ל בביאורו לפרד"א פכ"ב אות י' בהג"ה). והיו מהלכין ערומים בשוק - וזה תועבה לפני ה', כמו שאמרו חז"ל (יבמות ס"ג ב') שאין לך משוקק ומתועב לפני המקום כמי שמהלך ערום בשוק. (שם). זיקים - נוד,

בְּנִגְדָּה שֶׁהֵם אָמְרוּ לְשׁוֹן הֶבְהָה, הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אָמַר גַּם
בֶּן לְשׁוֹן הֶבְהָה עָלֶיהֶן, שְׁנֵאֲמַר הֶבְהָה גִּרְדָּה וְגו' (שם פסוק ז').
מִיָּד יָרַד הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֲלִיזִים וּבִלְבָּל
אֶת לְשׁוֹנָם, וְהִפִּיצָם בְּאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, שְׁנֵאֲמַר וַיֵּרֶד
ה' לְרֹאשׁ אֶת הָעִיר וְאֶת הַמְּגִדָּל וְגו', וַיִּפֹּץ ה' אֶתָּם מִשָּׁם
וְגו', עַל בֶּן קָרָא שְׂמָה בְּכָל, כִּי שָׁם בָּלָל ה' שְׂפַת כָּל
הָאָרֶץ וְגו' (שם ה"ט).

[ח] וְכֵן אֲנָשֵׁי סְדוּם גָּסוֹת הָרוּחַ הִיָּתָה בָּהֶם, וּבָה נִתְעַקְרוּ
מִן הָעוֹלָם, שְׁנֵאֲמַר וְאֲנָשֵׁי סְדוּם רָעִים וְחַטָּאִים לָהּ מְאֹד (שם
יג ג'). י' [דָּבָר אַחֵר], רָעִים – בְּגִזְלָה. וְחַטָּאִים – בְּגִלּוֹי עֲרִיּוֹת.
י"ה' – בְּחִלּוּל ה'. מְאֹד – שֶׁהָיוּ מִתְבַּנִּיִּים וְהוֹלְכִין וְחוֹטְאִין.
וּבְשִׁהֲיָה לֹט מְדַבֵּר עִמָּהֶן דְּבָרִים שֶׁהֵן בְּדֶרֶךְ הָאָרֶץ, אָמְרוּ
לֹ גֵשׁ הִלָּאָה. וּבְשִׁהֲיָה מְדַבֵּר עִמָּהֶם דְּבָרִים שְׂאִינֵן בְּדֶרֶךְ
הָאָרֶץ, אָמְרוּ לֹ הָאֶחָד בָּא לְגוֹר, שְׁנֵאֲמַר וַיֵּאמְרוּ גֵשׁ הִלָּאָה,
וַיֵּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא לְגוֹר וַיִּשְׁפֹּט שְׁפוֹט (שם י"ט ט).

[ט] וְכֵן סִנְחָרִיב גָּסוֹת הָרוּחַ הִיָּתָה בּוֹ, וּבָה נִעְקַר מִן הָעוֹלָם
ח [שְׁנֵאֲמַר מִי בְּכָל אֱלֹהֵי הָאָרְצוֹת וְגו' (מְלָכִים ב, יח לה). מֵהוּ
אוֹמֵר, וַיֵּצֵא מֶלֶאךָ ה' וַיָּד בְּמַחְנֵה אֲשׁוּר (שם י"ט לה), בָּלָם
מְלָכִים קְשׁוּרֵי כְתָרִים בְּרָאשֵׁיהֶם].

וכן

משנת אליהו

למעלה, והיינו שיתעלה במדריגתו. (עיין ב"ר
פ"ג ג'). דברים שאינן כדרך הארץ – ועל
שהיה מליץ על האורחים, אמרו האחד בא
לגור, אדם נכרי יחידי אתה בינינו, שבאת
לגור. (רש"י). [ט] מהו אומר ויצא מלאך
ה' וגו' – כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות).
והכוונה מהו אומר בענין עונשו. כולם
מלכים כו' – שמה שנאמר בהמשך הפסוק
מאה שמונים וחמשה אלף, אין זה כל ההרועים,
לפי שמנה רק את המלכים שבהם. (ועיין לעיל
פ"ז [ל]).

חילופי גרסאות

(ו) נוסף מ"ה. (ז) כ"ה
נ"ה. חז"ל הניסו: לה' מאד
בחילול ה'. דבר אחר לה'
מאד כו'. (ח) נוסף מ"ה.
(ו"ט) שם שורה שנכסלה נ"ט).

ציורים

כנגד שהם אמרו לשון הבה
– מכילתא בשלח [השירה]
פ"ב, תנח"ו נח ס"י י"ח,
בשלח ס"י י"ב. רעים בגזל
כו' – עיין סנהדרין ק"ט א',
תוספתא שם פ"ג, ירו' שם
פ"י ה"ג, אדר"נ פ"ב ד',
פלי"א, אדר"נ החדש פ"ל,
ב"ר פרשה מ"א ד', תנח"ו
ורא ס"י ד', תנ"י שם ס"י
ח', מדרש אגדה שם י"ג
י"ג, מדרש לקח טוב שם,
ופרק ו' ה', אגדת בראשית
פכ"ה, תרגום יב"ע בראשית
י"ג י"ג, רש"י קדושין ע' א'
(ד"ה למעשה). שהיו
מתכוננים – תו"כ בחקתי
פרשה ב' ה"ב. דברים
שהן כדרך הארץ – ב"ר
שבבאור, מדרש אגדה
בראשית י"ט ט', מדרש
לקח טוב בראשית י"ט ט',
מדרש חסר ויתר (אוה"מ)
עמ' קצ"ח. סנחריב גסות
הרוח היתה בו – עיין חולין
פ"ט א'. [כולם מלכים –
לעיל פרק ד' [ל] ושי"נ].

[ח] אנשי סדום גסות הרוח היתה בהם –
תנו רבנן אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל
טובה שהשפיע להם הקב"ה. (סנהדרין ק"ט א').
רעים וחטאים לה' מאד – מפרש הפסוק
שהיו רעים על ידי גסות רוחם. מתכוננין
והולכין וחוטאין – שהכירו את רבונם ונתכוונו
למרוד בו. דברים שהן כדרך הארץ –
כשהיה מסכים עמהם לרעה, הנה נא לי שתי
בנות וגו' עשו להן כטוב בעיניכם. (ישועות
יעקב). אמרו לו גש הלאה – לשון נחת.
(רש"י). ובמדרש מבואר "גש הלאה" עלה ושב

תנא דבי אליהו

תעא

חילופי גירסאות
(ט) נוסף מ"ל. (י) כ"ה
נכ"ל. נד"כ וז"ל: ונעקרת.
(יא) נוסף מנ"ל.

ציונים

וכן נבוכדנצר - עיין חולין
שם, שמו"ר פ"ל א', מדרש
חדש פרשת וארא (עמ'
ר"ג). קצר בקומה היה
- תנחו" תרומה סי' ד',
מדרש תהלים מזמור קל"ז,
פסדר"כ פי"ג (ק"ב א'),
מדרש עשרת מלכים
(אוה"מ עמ' תס"ג, שהיה
כמלא כד), ועיין פרדרי"א
פרק מ"ט (בהגהת הרד"ל
אות ל"ד), ופירוש המיוחס
לרש"י על ב"ר ספט"ז
(שהיה ארכו זרת ורחבו
זרת), ובילקו"ש דניאל רמז
תתרס"ב, ובמחזור ויטרי סי'
רפ"ט (שהיה גובהו טפח),
ועיין בהערות לתנ"י תרומה
סי' ג'. וכן פרעה - חולין
פ"ט א'. בארבעה וחמשה
מקומות - עיין שמות ט"ז
ג', שם י"ז ג', במדבר י"א
ה', שם י"ד ב-ה', שם כ'
ד-ה'.

[י] וכן נבוכדנצר גסות הרוח היתה בו, ובה נעקר מן
העולם, שנאמר ^ט [אתה אמרת בלבבך וגו'] (ישעיה יד יג), מהו
אומר, אך אל שאול תורד אל ירפתי בור (שם פסוק טו).

אמרו עליו על נבוכדנצר הרשע, קצר בקומה היה, וכשהיה
הולך ממדינה למדינה ומעיר לעיר, נתקבצו כל בני העיר
ויצאו לקראתו, והיו משחקים זה עם זה, ואומרים זה לזה
וכי זה ימלך מסוף העולם ועד סופו, שנאמר ראיה אליך
ישגיחו אליך יתבוננו, הנה האיש מרגז הארץ מרעיש
ממלכות וגו' (שם פסוק טז).

[יא] וכן פרעה גסות הרוח היתה בו, ובה נעקר מן העולם,
שנאמר ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את
ישראל וגו' (שמות ה ב).

[יב] וכן אנשי דור המדבר גסות הרוח היתה בהם, לפיכך
מתו במדבר, ולא נכנסו לארץ ישראל, שנאמר וידבר
העם באלהים ובמשה, למה העליתנו ממצרים למות
במדבר וגו' (במדבר כא ה), וכן באותן הדברים בארבעה
וחמשה מקומות.

[יג] וכן שאול המלך גסות הרוח היתה בו, לפיכך נהרג
ונעקרה ממנו המלכות, שנאמר ויאמר שמואל ומה קול
הצאן הזה באזני וגו', ויאמר שאול מעמלקי הביאום וגו'
(שמואל א, טו יד-טו). משלו משל למה הדבר דומה, למלך בשר
ודם שאמר לבנו: ^א [בני, גדר שדה זו, גדר שדה זו,
השקה שדה זו. גדר מקצתה ולא גדר כלה, עדר מקצתה
ולא

משנת אליהו

[יב] ולא נכנסו לארץ ישראל - אבל לא הזכיר
שנעקרו מן העולם, לפי שלא מתו לפני גיל
ששים, כמו שכתב רש"י (שלח י"ד ל"ג), וסבר
כרבי אליעזר (סנהדרין ק"ח א') שיש להם חלק
לעולם הבא. (ע"פ ישועות יעקב). [יג] גסות

הרוח היתה בו - שלא שמע לקול הקב"ה.
נהרג ונעקרה ממנו המלכות - אבל יש לו
חלק לעולם הבא עם הצדיקים הגדולים, כמו
שאמר לו שמואל (שמואל א' כ"ה י"ט) מחר אתה
ובניך עמי, ודרשו חז"ל (מדרש שמואל פכ"ד) עמי

תעב

סדר אליהו רבא, פרק לא [יג]

חילופי גירסאות

(יב) כ"ה נס"ר וד"ר. חז"ל
הוסף: בשביל דוד, במה
כ"ר.

ציורים

מה שנצטוו לעשות כ"ר -
עיין יומא כ"ב ב'. חז"ל
בעריות במה שנתן כ"ר -
עיין סנהדרין י"ט ב', ב"ר
פל"ב א'.

וְלֹא עָדַר בְּלָהּ, הַשָּׁקָה מִקְצָתָהּ וְלֹא הַשָּׁקָה בְּלָהּ. בִּינּוֹ
שָׁבָא אָבִיו, אָמַר לוֹ: בְּנִי, לָמָּה לֹא עָשִׂיתָ אֶת כָּל מַה
שֶׁהִפְקִדְתִּיךָ, וְאָמַר לוֹ וְכִי מַה הוּא הַדָּבָר שֶׁהִפְקִדְתָּנִי שְׁלֹא
עָשִׂיתִי, מִיָּד מַעֲזִי הֵבֵן אֶת פָּנָיו בְּאָבִיו, וְאָמַר לוֹ לְאָבִיו
וְהֵלֵא עָשִׂיתִי אֶת כָּל מַה שֶׁהִפְקִדְתָּנִי. וְכֵן שָׁאוּל הַמֶּלֶךְ,
שָׁאֲמַר לוֹ שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא לָמָּה לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה', וְהַשִּׁיב
שָׁאוּל אֶת שְׁמוּאֵל לֹא בֶן הַדָּבָר, אֲלָא שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל ה',
שֶׁנֶּאֱמַר וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל אֶל שָׁאוּל, וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁאוּל בְּרוּךְ
אַתָּה לַה' הַקִּימְתִּי אֶת דְּבַר ה', וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמַה קוֹל
הַצֶּאֱנָן הַזֶּה בְּאָזְנִי וְגו', וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מַעֲמַלְקִי הֵבִיאֹם,
אֲשֶׁר חָמַל הָעָם וְגו', וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וְגו', וְלָמָּה לֹא שָׁמַעְתָּ
בְּקוֹל ה', וְתַעַט אֶל הַשָּׁלָל וְתַעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה', וַיֹּאמֶר
שָׁאוּל אֶל שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל ה', וְאַלְךָ בְּדֶרֶךְ
אֲשֶׁר שָׁלַחְנִי ה' וְגו', וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וְגו', יַעַן מָאֲסַתְּ אֶת
דְּבַר ה' וַיִּמָּאֲסֶךְ מִמְּלֶכְךָ וְגו' (שם י"בג).

וְלֹא עוֹד, אֲלָא שֶׁהָיָה שָׁאוּל מְשַׁמֵּר קִנְיָהּ וְנִקְמָה בְּלִבָּבוֹ
עַל יִשְׂרָאֵל בְּכָל מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם. י"ב מַה שֶׁנֶּצְטָוָה לַעֲשׂוֹת
לֹא עָשָׂה, מַה שָׁאֲמַר לוֹ שְׁמוּאֵל שָׁאֲמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא
עָתָה לֵךְ וְהַפִּיתָה אֶת עַמְּלֶךְ וְגו', וְהַמַּתָּה מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה
מֵעֵלֶל וְעַד יוֹנֵק וְגו' (שם פסוק ג). וְהוּא לֹא עָשָׂה בֶּן, אֲלָא הִחְיָה
אֶת אֶגְג מֶלֶךְ עַמְּלֶךְ, וְאֶת מֵיטֵב הַצֶּאֱנָן וְהַפְקֶר. וּמַה שְׁלֹא
נִצְטָוָה לַעֲשׂוֹת עָשָׂה, אֶת נֹב עִיר הַכֹּהֲנִים הָרִג, שֶׁנֶּאֱמַר וְאֶת
נֹב עִיר הַכֹּהֲנִים הִכָּה לְפִי חֶרֶב מֵאִישׁ וְעַד אִשָּׁה מֵעֵלֶל וְעַד
יוֹנֵק, וְשׂוֹר וְחִמּוֹר וְיִשָּׁה לְפִי חֶרֶב (שם כ"ט). וְזִלְזָל בַּעֲרִיּוֹת
בְּמַה שֶׁנָּתַן אֶת מִיכָל בְּתוּ אִשְׁתּוֹ דָּוִד לְפִלְטִי בֶּן לִישׁ, וְשָׁאֵל

באוב

משנת אליהו

במחיצתי. (ישועות יעקב). משמר קנאה ונקמה
בלבבו על ישראל - הכונה למה שנאמר בפסוק
(שמואל ב' כ"א ב'): בקנאתו לבני ישראל. והביא
רש"י דברי המדרש (עיין במ"ד פ"ח ד') לפי שידע
שלא תמשך מלכותו מיום שלא שמר מצות
הקב"ה בעמלק, ומאז נתקנא בישראל ויהודה.

תנא דבי אליהו

תעג

ציונים
וידעוני - ויק"ר פכ"ו ד',
ועיין ליקוטי מהר"ו בסוף
ספר מדרש תנאים.

בְּאוֹב יוֹדְעוֹנִי, וְהִרְבֵּה לַעֲשׂוֹת תּוֹעֲבוֹת בְּיִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ נִהְרָג
וְנִעְקָרָה מִמֶּנּוּ מַלְכוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל.

וכן

משנת אליהו

של משה ואהרן במי מריבה, מפורש שלש פעמים בתורה בלשון היותר חמור, ועונשם - שלא זכו להכנס לארץ, ולמות במדבר. בפרשת חוקת (במדבר כ' י"ב) נאמר יען לא האמנתם בי להקדישני. בפרשת פנחס (שם כ"ז י"ד) כאשר מריתם פי. בפרשת האזינו (דברים ל"ב ג"א) על אשר מעלתם בי. על אשר לא קדשתם אותי. ובכל זאת נלאו כל המפרשים הפשטנים הראשונים למצוא מה היה החטא, ולהחליטו שהוא סוד גדול מסתרי התורה, והיה רק במחשבה ובעומק הלב, וגלוי רק לשם. והקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, ותבע מהם בלשון: לא האמנתם, ומריתם, מעלתם, ולא הקדשתם, כחמורי חמורות, לפי מדריגתם של משה ואהרן, בחירי כל היצורים. כי כל מצוות התורה המה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, למשל "לא תרצח" מתחיל ממשמעו לא תהרוג ממש ותשפוך דם נקי, ובכללו גם המלבין פני חבירו ברבים, שגם זה בכלל שפיכת דמים, ועולה עד שגם המעלים עיניו מן הצדקה נקרא שופך דמים (כתובות ס"ח א'). ובמעשה דנחום איש גמזו (תענית כ"א א') שלא מיהר כל כך ליתן לחם לרעב שמת, קיבל על עצמו עונש שהרג את הנפש. וכן "לא תנאף" מתחיל ממשמעו לא תנאף כפשוטו, ועולה עד שמצינו ביחזקאל (י"ח ו') ואת אשת רעהו לא טימא, ואמרו חז"ל (סנהדרין פ"א א') שלא ירד לאומנות חבירו. ואל אשה נדה לא יקרב (יחזקאל שם) שלא נהנה מקופה של צדקה באיסור (סנהדרין שם). וכן בעבודה זרה מצינו (יחזקאל שם) ועיניו לא נשא אל גילולי בית ישראל - שלא הלך בקומה זקופה (סנהדרין שם). וכן כל מצוות התורה מתחילים מחמורות בפשטות שיש לתבוע מכל בן ישראל מכל שלש עשרה שנה ואילך, ועולה למעלה עד דק מן הדק לכל אחד לפי מדריגתו, ויחזקאל הנביא היה נתבע לפי מדריגתו

והרבה לעשות תועבות בישראל - לגודל נחיצות הדבר, אמרתי להעתיק מעט באריכות מספר אור התורה (פרק י"ב, והוא מאמר מהגר"א קלמנוביץ זצ"ל ראש ישיבת מיר) דברים נמרצים בענין: כל הבקורת עוונות וחטאים שכתוב במקרא על דורות הראשונים, אבותינו, מלכינו, שרינו, נביאינו, וכל גדולינו, הינם לנו לתורה וללמד לנו עומק הדין, משפטי השם, וחסדיו הגדולים, חובת הלבבות, וטהרת המדות הנדרשת מבן אדם, ועד כמה, וללמד לנו דרכי התשובה וכחה, גדלות האדם וכחות נפשו, רב נשמתו וטובו, עומק תהום רוע לבו האנוש, [עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו (ירמיה י"ז ט)]. ועד כמה עלול הוא לטעות, שנדע איך להנצל ולטהר לבנו, ובשביל זה נכתבו לגלות לנו סוד זכרון מעשיהם, עם ספר הזכרון אשר לפני ה', חוקר לב בוחן כליות, מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש, אשר סביביו נשערה מאד, והקב"ה מדקדק עם הצדיקים אפילו כחוט השערה, ונבחרו לזה בחירי הבריאה אשר עוונותיהם היו ספורים, להיות לנו חשבון מעשיהם השמימי לתורה נצחית, זולת אותם האישים שאף שהיו גדולים נגלה לנו בכתובים או בקבלת חז"ל שאין להם חלק לעולם הבא, או נפסקו לרשעים גמורים, אפילו שהיו גדולים. ובכן שמענו לדעת ולהבין, כי החטאים אין זה לפי השגתינו אנו הפשוטים, אשר אם הראשונים כבני אדם אנו גם לחמורו של רבי פנחס בן יאיר לא הגענו, ורק לפני ה' חטאו, ואף אם החטא היה דק מן הדק עד אין נבדק לשום נברא, אבל הבוחן ובודק גנוי נסתרות בורא כל הברואים רק הוא מצא בהם החטא. ואלמלי ראינו אנו לא הכרנו שום חטא, כי היה מלובש ומכוסה מעין האדם, ורק התורה גילתה לנו חטאותם, ובלשונה השמימית אף הקלות והדקות לנו - אצל הצדיקים לחמורי חמורות נחשבו. הרי זה חטא האחד

חילופי גירסאות

(ג) כ"ה נבי"ר וד"ר. נוד"ע
הגיה: כן הוא שהוא מותר
לאכול בתרומה. (יד) כ"ה
נבי"ר, ונבי"ר נבי"ר. נוד"ע
הגיה: שאינו רשאי לאכול
בתרומה.

ציורים

שאלו ישראל כו' - ספרי
שלה פרשה קט"ו, תנח"ך
נצבים ס"ג, אדר"ע החדש
פ"א, רש"י יחזקאל פרק כ'
א', ועיין תו"כ בחקותי פרק
ח' ה"ה, מחנה ישראל
לח"ה פ"א. אפי' אם
נשברים עצמותיכם כו' -
עיין שמור"ר פ"ג ר'.

[יד] וכן בני ישראל אני כפרתן בכל מקומות מושבותיהם,
בשהיו בארץ ישראל היתה בהם גסות הרוח, ובה גלו
מאמצם. ואפלו לאחר שגלו מאמצם, שאלו ישראל את
יחזקאל בן בוזי הפהן, בהן שקנה עבד מהו שיאכל בתרומה,
אמר להם "אוכל. ואמרו לו אבל אם מכרו רבו לאחרים
מהו שיאכל בתרומה, אמר להן "אינו אוכל. ואמרו לו אף
אנו בן, בשהיינו בעירו ובהיכלו של הקדוש ברוך הוא עבדנו
את הקדוש ברוך הוא, עכשו שגלינו בין הגוים נהיה בגוים
וכמשפחות האדמה, ואמר להם יחזקאל אפלו אם נשברים
עצמותיכם, ועיניכם מנקרין, ודם פיהם בא לארץ, אתם
צריכים לקבל מלכותו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך
הוא עליכם, משום שבן קבלתם לו עליכם מתחלה, ואמרתם
כל אשר דבר ה' געשה ונשמע (שמות כד ו), והקדוש ברוך
הוא המליך מלכותו עליכם, שנאמר את ה' האמרת היום,
להיות לך לאלהים וללכת בדרךיו ולשמור חקיו ומצותיו וגו',
ולשמע בקלו, וה' האמירך היום להיות לו לעם סגלה באשר
דבר וגו' (דברים כו י"ח). ואמר להם והעלה על רוחכם היו לא
תהיה, אשר אתם אמרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות
לשרת עץ ואבן, חי אני נאם אדני אלהים, אם לא ביד
חזקה ובזרוע נמויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם (יחזקאל כ
לכ"ג). ברוך המקום ברוך הוא, שאין לפניו משוא פנים, אם

נאמר

משנת אליהו

כלומר כל העונש שראוי לבא עליהן אני מקבל
על עצמי כדי לכפר עליהן. (פי' הרע"ב נגעים פרק
ב' מ"א). ובה גלו מאמצם - שעל ידי גסות
רוחם באו לעונות גדולים, שבגינם גלו מן הארץ.
נהיה כגוים כו' - וזה בא מגסות הרוח, שלא
הכירו במלכותו של מלך מלכי המלכים הקב"ה.
שאינ לפניו משוא פנים - שאפילו שמוהירם
על קבלת מלכותו בכל מצב, לא החניף להם,

חטא ירידה לאומנות חבירו בלשון טומאת אשת
רעהו, ואי זריות ליתן לחם לפי מדרגת נחום
איש גמזו - הריגת נפש נקרא. ואף שכמובן אין
עונש החמור שוה כהדק הנכלל גם כן באזהרה
זו, בכל זאת נקרא בלשון התורה גם חטא הדק
והקל בלשון החמור שנכלל בו, לכל אחד לפי
מה שהוא. עד כאן לשונו (עיי"ש עוד). [יד] אני
כפרתן - מתוך חבתן היה אומר אני כפרתן,

תנא דבי אליהו

תעה

חילופי גירסאות
(טו) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ג
סג"ס: שהרי. (טו) כ"ה
צמ"ר וד"ר. צוד"ג: וממי.
(יו) נוסף צמ"ר.

ציונים

נאמר תועבה בע"ז - סוטה
ד' ב', מכילתא יתרו פ"ט,
מדרש אותיות דר"ע
(אוה"מ עמ' תנ"א), דא"ר
פ"א, משנת ר"א פ"י (עמ'
קצ"ג). אינו יכול לסבול
- עיין שערי תשובה לר"י
ש"א סי' כ"ז, תיקון תיקון
כ"ד. ממי נטל הקב"ה
עצה - ב"ר פרשה א' א',
במ"ר פ"ב ד', תנחו'
בראשית סי' א', פרד"א
פ"ג, מדרש כונן (אוה"מ
עמ' רנ"ג), מדרש עשרת
הדברות (שם עמ' ת"ג),
הקדמת חוזה"ק דף ה' א',
ופרשת בראשית דף כ"ד ב',
ודף מ"ז א', ופרשת תולדות
דף קל"ד א' ב', ח"ב דף
קס"א א', ודף ר' א', ח"ג
דף ל"ה ב', ודף קע"ח א',
זו"ח בראשית דף ה' ב',
רות פ"ח ב', מדרש
בראשית וטא א' א', רש"י
משלי ג' י"ט, איוב פרק
כ"ח כ"ג, ושם כ"ז.

נֶאֱמַר הָיוּ לָמָּה נֶאֱמַר לֹא תִהְיֶה, אֲלֵא מָה שֶׁאַתֶּם אוֹמְרִים
נִהְיָה כַּגֹּזִים כְּמִשְׁפָּחוֹת הָאֲרָצוֹת לְשִׁירַת עֵץ וְאֶבֶן, זֹאת לֹא
תִהְיֶה. וּמָה שֶׁאַתֶּם אוֹמְרִים לֹא יָבֹא נְבוֹכַדְנֶצַּר וַיִּכְבֹּשׁ אֶת
יְרוּשָׁלַיִם, זֹאת הִיא תִהְיֶה.

[טו] אַחֲרֵי הַדְּבָרִים כֵּלָן, נֶאֱמַר תוֹעֵבָה בַּעֲבוּדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר
וְלֹא תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל בֵּיתְךָ וְגו' (דְּבָרִים ז' כו), וְנֶאֱמַר תוֹעֵבוֹת
בְּגִסּוֹת הָרוּחַ, שֶׁנֶּאֱמַר תוֹעֵבַת ה' כָּל גְּבוּהַ לֵב (מִשְׁלֵי טו ה).
וְאֶפְלוּ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁהַכֹּל שָׁלוּ וְהַכֹּל מַעֲשֵׂה יָדָיו, אֵינוֹ
יָכוֹל לְסַבֵּל אֶת גִּסֵּי הָרוּחַ, שֶׁנֶּאֱמַר גְּבוּהַ עֵינַיִם וְרַחֲב לִבָּב
אֹתוֹ לֹא אוֹכֵל (תְּהִלִּים קא ה).

[טז] יִהְיֶה הוּא אוֹמֵר, אֶת מִי נוֹעֵץ וַיִּבְנֶיהוּ וַיִּלְמְדוּהוּ בְּאַרְחַ
מִשְׁפָּט, וַיִּלְמְדוּהוּ דַּעַת, וְדֶרֶךְ תְּבוֹנוֹת וַיִּדְעֶנּוּ (יִשְׁעִיָּה מ' יד), יוֹמְמִי
נִטַּל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲצָה כְּשֶׁפָּרָא אֶת הָעוֹלָם, הָיוּ אוֹמְרִים
שֶׁלֹּא נִמְלֵךְ אֲלֵא עִם הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר וְאַהֲיָה אֲצִלּוֹ אֱמוֹן,
וְאַהֲיָה שְׁעִשׂוּעִים יוֹם יוֹם (מִשְׁלֵי ח' ל), אֵל תִּקְרִי אֱמוֹן אֲלֵא
אֱמוֹן, כְּמוֹ אֱמוֹן זֶה שֶׁהוּא עוֹסֵק בְּאַמְנוֹתָיו.

[יז] מִשְׁלֵי לְמַלְךְ בֶּשֶׁר וְדָם שֶׁהוּא בּוֹנֶה פְּלִטְרִין "עַל שְׁמוֹ",
עד

משנת אליהו

עם האדם, ונמצינו למדים שאין הקב"ה יכול
לסבול את גסי הרוח. [טז] הרי הוא אומר
כו' - סמך מאמר זה לכאן, ללמד עד כמה
מגונה היא מדת גסות הרוח, וכמה חשובה מדת
הענוה, עד שאפי' הקב"ה בעצמו כביכול התייעץ
עם התורה לפי שברא העולם. את מי נועץ
וגו' - עם מי נתייעץ, ומי השכילו בינה, ומי
למדו ללכת בדרך משפט, ומי למדו דעת, ומי
הודיעו דרך תכונות. (מצודת דוד). ממי נטל
הקב"ה עצה - מפרש הפסוק הנ"ל, שהיה מי
שנתייעץ עמו הקב"ה על הבריאה, ומפרש דהוא
עם התורה. כמו אומן זה - פירוש שהאומן
לפני שבונה מביט בציוור, וכמו שמבאר והולך
במשל שמביא.

אלא אמר שיענישם על מה שחטאו. ומה
שאתם אומרים לא יבא נבוכדנצר - שהם
דברו עם יחזקאל בשנה השישית לגלות המלך
יהויכין, כמבואר בפסוק ביחזקאל (פרק כ' א'
וערש"י שם), וזה היה קודם חורבן הבית.
[טז] אחרי הדברים כולן - רצה לומר, איני
רוצה עוד להאריך בגנות של גסי הרוח, וְאֹמֵר
כללו של דבר. (ישועות יעקב). שנאמר גבה
עינים וכו' - הגם שפסוק זה אמרו דוד על
עצמו, ואין זה מאמר השי"ת, אולם מאחר
שבראש המזמור אמר דוד (פסוק ב'): אשכילה
בדרך תמים [אתן לב על דרך התמים, רש"י]
מתי תבא אלי, אם כן ודאי שכל האמור בהמשך
הפסוקים כך הוא רצון השי"ת, שבזה בא לשרות

תנו

סדר אליהו רבא, פרק לא [יז-יח]

עד שהוא מגיע את הקרשים ומתקין את הקורות, הוא מביא תחלה את המגלה ודיו, ויצר את החדר בפני עצמו, ואת העליה בפני עצמה, ואת בית הכסא בפני עצמו, ואחר כך הוא בונה כמו שהיה מציר, כך היה הקדוש ברוך הוא מביט בתורה וברא את העולם.

אבל מלך בשר ודם הוא בונה כל אחד ואחד לבדו, מה שאין בן מעשה שמים וארץ בלן ברא הקדוש ברוך הוא אותן בבת אחת, שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, קרא אני אליהם ועמדו יחדו (ישעיה מח יג).

[יח] כיצד יושב הקדוש ברוך הוא וברא את עולמו, חמש שיטות בדבר זה, שיטה ראשונה ברא הקדוש ברוך הוא שני אלפים רבבות רבובים, ושני אלפים רבבות אופנים, וכן שרפים ואראלים, וכן שאר מלאכי השרת אין מספר, ולמעלה מהן חיות הקדש, ולמעלה מהן רקיע כעין הקרח הנזר, ולמעלה ממנו כסא הכבוד, כ^א [וספיר למעלה מהן], ולמעלה ממנו יושב הקדוש ברוך הוא בשמי השמים העליונים, ואלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו, שנאמר וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון וגו', ונהג לו סביב, ומתוכה כעין החשמל מתוך האש. ומתוכה דמות ארבע חיות וגו', ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנזר וגו', וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר

דמות

חילופי גירסאות

יח) כ"ה כמ"ר. גד"ר חז"נ: ומתקין. יט) כ"ה כמ"ר. כד"ג הגיה: וציר. כ) כ"ה כמ"ר. גד"ר חז"נ: עצמו. כא) נוסף כמ"ר.

ציורים

מביט בתורה וברא את העולם - אבות פ"ג מ"ג, תנחו' ישן בראשית סי' ה', זוה"ק ח"ב דף קס"א א', ודף רכ"א א'. בבת אחת - חגיגה י"ב א', מכילתא בא (הקדמה), ב"ר פ"א ט"ו, ויק"ר פל"ו א', מדרש שמואל ריש פרשה ה', ירו' חגיגה פרק ב' ה"א, פרד"א פ"ח, מסכת אצילות (אוה"מ עמ' ס"ח), זוה"ק ח"ב ל"ז א', ודף פ"ה ב', זו"ח בראשית דף ב', ועיין תמיד ל"ב א', תנחו' בראשית סי' ד', חיי שרה סי' ג', מכילתא בשלח (השירה) פ"ח, משנת ר"א פ"א (עמ' ר"ו), ספר הבהיר סי' כ"ד, [נרש"י תהלים פ"ו ח'], ובספר רוח חיים אבות פ"ו מ"א מש"כ בשם הגר"א. שיטה ראשונה ברא הקב"ה - עיין לעיל ריש פרק א', וש"נ לרד"ל שאסף כל שיטות חז"ל בזה.

משנת אליהו

תקופה מתחיל הנהגה חדשה מה שלא היה בתקופה הקודמת. ברא הקב"ה שני אלפים רבבות רבובים - דעת התנא דבי אליהו שהמלאכים נבראו לפני בריאת העולם, ועיין בציונים. וספיר - הוא אבן זכה מאד במראה. (פ"ה המלבי"ם). אי אפשר לאמרו - שלא יתכן לדבר על כבודו יתברך וצורת שכינתו. והנה רוח סערה וגו' - ושם מבואר כל ענין הכרובים והאופנים וחיות הקדש.

[יז] מגיע - כמו מביא. ומתקין - רצה לומר מכינם שיהיו ראויין לבנין. היה הקב"ה מביט בתורה וברא את העולם - שכל מה שנעשה בכל העולם בכל פרט, הכל הוא כתוב בתורה הקדושה. (ועיין לשון הגר"א בביאורו לספד"צ שהועתק לעיל פרק י"ח [כו]). [יח] חמש שיטות בדבר זה - "שיטה" הוא שורה. (ערוך). ומשתמש בלשון זה כמשל לחמש תקופות שיש בבריאת העולם מתחילתו ועד סופו, ומפרשם כולם בסמוך, ובכל

תנא דבי אליהו

תעז

חילופי גירסאות
(כב) כ"ה צי"ר וד"ר, וכ"ה
צ"ר (פ"א ד'). צוד"ג הניח:
שבעה. והוסף ע"פ הגמ'
צפסמים (דף נ"ד א'): תשובה
מנין, שנאמר בטרם הרים
יולדו ותחולל ארץ ותבל
וגו' (מל"ס 5 ב). וכתיב
בתיבה תשב אנש עד דכא
ותאמר שוב בני אדם (ס'
פסוק ג'). (כג) כ"ה צי"ר
וד"ר. צוד"ג הוסף: הקב"ה.
(כד) נוסף מצי"ר.

ציונים

אבל אמרו - פסחים נ"ד א',
נדרים ל"ט ב', פדר"א
פ"ג, תנחו' נשא סי' י"א,
מדרש משלי פ"ח, מדרש
תהלים מזמור צ', ומזמור
צ"ג, פרקי רבינו הקדוש
פרק השבעה (אוה"מ עמ'
תקצ"ב), חופת אליהו (שם
עמ' קס"ד), מדרש פסיקתא
חדתא (שם עמ' תצ"ד),
מדרש לקח טוב בראשית ג'
כ"ד, זוה"ק ח"א ק"ג א'

במדה"ג, ח"ג דף ל"ד ב', זו"ח בראשית דף ה', ועיין ספרי עקב פרשה ל"ז, והרד"ל בביאורו לפרד"א שם (אות י"ד) האריך בזה, ועיין
תרגום תהלים מזמור צ"ב, סליחה מ"ו (מרש"י) המתחיל אז טרם נמתחו. תורה - עמ"ש"ג לעיל פ"ו [ח], סא"ז פכ"א [א], [תנחו' לך לך
סי' ט], ספר הבהיר סי' י', ועיי"ש סי' נ"ה, תרגום יב"ע בראשית ג' כ"ד, זו"ח רות פ"ח ב', תיז"ח דף מ"ט א' (במהד' בהגרי"א). וגיהנם
וגן עדן - תרגום יב"ע שם, תנחו' חיי שרה סי' ג', מדרש סדר גן עדן (אוה"מ עמ' פ"ה), ועיין ב"ר פט"ו ג'. וכסא הכבוד - סא"ז פ"כ
[ג], סודי רז"י לרוקח ח"ב (הלכות הכסא). ושמו של בן דוד - עיין פס"ר פל"ד ר'. ובית המקדש - שמו"ר פכ"ה ח', ספרי עקב פל"ז.
אין תפתה אלא גיהנם - עירובין י"ט א', שמו"ר פט"ו כ"ב. והנה טוב מאד - ב"ר פרשה ט' ט', ועיין פסחים נ"ד א'. זה יצ"ט כו'
- קה"ר פרשה ד' י"ג, מדרש תהלים מזמור ט', אדר"ג החדש פט"ו, הקדמה לתנ"י (ע"ח א'), רש"י קהלת שם.

משנת אליהו

קודם לכל העולם הגשמי. וקלס את כל מעשי
ידי - שעל ידי הגיהנם הבריות מתייראין ואין
חוטאין. (פ"י המיוחס לרש"י על ב"ר). והנה טוב
מאד - שחללה של גיהנם נברא קודם העולם,
והאור שבה נברא בשני בשבת, ובששי בשבת
כללו ואמר והנה טוב מאד. (פסחים נ"ד א'). אלא
יצר הרע - שלעתיד לבא הקב"ה יפרע ממנו על
אחת שבע, כמו שאמר לעיל (סוף פרק ד') ויכניסו
לגיהנם. ילד מסכן וחכם זה יצר טוב - כן
צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ולמה נקרא ילד
שאינו בא באדם עד שלש עשרה שנה. מסכן -
שאינן האברים שומעים לו כמו ליצר הרע. וחכם
- שמשכיל את האדם לדרך טובה. (רש"י קהלת).

דמות כפא, ועל דמות הכפא דמות כמראה אדם עליו
מלמעלה (יחזקאל א ד"כו).

[יט] אבל אמרו: כ"ש ששה דברים קדמו לעולם, תורה, וגיהנם,
וגן עדן, וכפא הכבוד, ושמו של בן דוד, ובית המקדש.
תורה מנין, שנאמר ה' קנני ראשית דרכו, קדם מפעליו מאז
(משלי ח כב). גיהנם מנין, שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה, גם
היא למלך הוכן העמיק הרחב, מדרגתה אש ועצים הרבה,
נשמת ה' בנחל גפרית בערה בה (ישעיה ל"ג), ואין תפתה
אלא גיהנם, שהיא ברואה קדם לכל, וכיון שברא הקדוש
ברוך הוא את הגיהנם עמד כ"י וקלס את כל מעשי ידיו,
שנאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד
(בראשית א לא). ומאי גם היא למלך הוכן, אין מלך אלא יצר
הרע, שנאמר טוב ילד מסכן וחכם (קהלת ד יג) - כ"י זה יצר

טוב

[יט] אבל אמרו כו' - פירוש כי הגם שהמלאכים
והכרובים וכו' נבראו תחלה, אבל היו דברים
שקדמו להם. ששה דברים קדמו לעולם - כן
צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). לפי שאלו הם
קיום העולם ותכליתו, ואף הגיהנם כן, שאילולי
פחד ואימת הגיהנם נתרבו החוטאים מאד, עד
שלא יתקיים העולם. (עיין יעקב פסחים נ"ד א').
קדמו לעולם - שנבראו אלפים שנה קודם שנברא
העולם. (מדרש תהלים מזמור צ'). ראשית דרכו
- קודם לשאר דרכים. (רש"י פסחים נ"ד א').
מאתמול - קודם לעולם. (רש"י פסחים שם). ואין
תפתה אלא גיהנם - שכל המתפתה ליצרו יפול
שם. (עירובין י"ט א'). ברואה קודם לכל - פירוש

חילופי גרסאות

(כח) כ"ה צמ"ר וד"ר. חז"ל
ד"ר נשמט: זה יצר הרע.
(כז) כ"ה צמ"ר. צד"ר חז"ל:
מלאך. (כז) צמ"ר וד"ר יס
ג"י שונה בכל הענין, ושם גרים:
וגמירתן. חז"ל הגיה כלפנינו,
וגמ"ר, ופ"י לשון מדה,
ול"ג. (כח) צמ"ר: גמירתן.
חז"ל הגיה: גמירן. ונל"ל:
וגמירן.

ציונים

זה יצחק"ר - עיין בביאור,
וע"ע נדרים ל"ב ב', במ"ר
פס"ו י"ד, וזה"ק ח"א דף
ק"י ב' במד"ג, ח"ב דף
ל"ג ב'. זה ר"ע - עיין
דור"ר פ"א ב', קה"ר פ"ט
ט"ז. וכללן - עיין ב"ר
פ"י ה', בראשית רבתי
פרשת בראשית (עמ' מ"ה).

טוב]. ממלך זקן וכסיל (שם) - כ"ה יצר הרע. דבר אחר,
טוב ילד מספן וחכם - זה רבי עקיבא. ממלך זקן וכסיל
- זה טורנוסרופוס הרשע. ומאי העמיק הרחב, שהעמיקה
והרחיבה לו ללמלאך המות פדי שתהא מלא קומתו, ובה
מדרת אש ועצים וגו'. גן עדן מנין, שנאמר ויטע ה' אלהים
גן בעדן מקדם (בראשית ב ח). כסא הכבוד מנין, שנאמר נכון
כסאך מאז (תהלים צג ב). בית המקדש מנין, שנאמר כסא כבוד
מרום מראשון, מקום מקדשנו (תקנה יו יב). שמו של בן דוד
מנין, שנאמר לפני שמש ינון שמו (תהלים עב ז).

[כ] ואחר כך ברא הקדוש ברוך הוא את השמים ואת
הארץ ואת כל אשר בהם, וכללן ורדדן ויסדן וטפחן (וגמ"ר)
[וגמ"ר] ומתחן ומישכן. כללן ורדדן מנין, שנאמר ויכלו
השמים והארץ וכל צבאם (בראשית ב א). יסדן וטפחן (וגמ"ר)
וגמ"ר

משנת אליהו

היו גוש אחד, וזהו כללן, ואחר כך אמר להם
להמתח, (כמו שאמרו בחגיגה י"ב א' לענין הארץ שהיה
העולם מרחיב והולך, עד שגער בו הקב"ה והעמידו,
ובפרד"א פ"ג אמר כן לענין השמים, ובבראשית רבה
[פ"ה ז', ופ"ו ג'] אמר כן לענין השמים והארץ כאחד,
שאלולי שאמר להם די היו מותחין והולכין עד עכשיו),
וזהו רדדן, שנתמתחו ממה שהיו בתחלה. (וע"ע
שמו"ר פכ"ט ו'). ויסדן - נראה הכונה שהעמידן
היטב על יסודם ומכונם. וטפחן - נראה הכונה
שייפה אותם שיהיו נאים, כמו אשר טפחתי ורבייתי
(איכה ב' כ"ב). וגמ"ר - כן צריך לומר. (עיין
חילופי גרסאות). והכונה שגמר מלאכת השמים
והארץ שיעמדו היטב יחד, וכמו שמוכח מן הפסוק
שמביא בסמוך. ומתחן - שפרש אותם כמו
מפה ויריעה. (ישועות יעקב). ומישכן - פירוש
שיהיה ישוב בני אדם על הארץ תחת השמים.
שנאמר ויכלו השמים וגו' - נראה שלומד
מהפסוק על שני הדברים. א. שויכלו הוא לשון
כללן, שבתחלה היו כגוש אחד. ב. לשון כלה,
שגמר מלאכתן וזהו על ידי רידודן והתפשטותן.

ממלך זקן וכסיל זה יצר הרע - שהוא שליט
[מלך] על כל האברים. זקן - שמשעה שנולד
הילד הוא נתון בו. וכסיל - שמתעוהו בדרך רעה.
(שם). זה רבי עקיבא - שבעולם הזה היה נראה
מסכן, שנהרג על ידי טורנוסרופוס (כמבואר בקה"ר
פ"ג י"ז), אבל היה חכם. ולעומתו טורנוסרופוס
הרשע שהרשיע מאד (עיין בתענית כ"ט א' ובברכות
ס"א ב' וש"מ) היה נראה שמצליח במעשיו, אבל
היה כסיל. שבעולם הבא ודאי רבי עקיבא בטובה
עצומה ונוראה, ואילו טורנוסרופוס נענש מאד.
כדי שתהא מלא קומתו - הוא משל, והכונה
שכל היצר הרע יתכלה בגיהנם. (ועיין לעיל פרק ד'
[יא]). מקדם - מוקדם לעולם. (רש"י פסחים נ"ד
א'). מאז - עד שלא נברא העולם. (פרד"א פרק
ג'). מראשון - מוקדם העולם, וכן מקום
מקדשנו נברא מראשון. (רש"י פסחים שם). לפני
שמש ינון שמו - והוא שמו של המשיח, כמו
שאמרו דבי רבי ינאי בסנהדרין [צ"ח ב']. (ביאור
הרד"ל לפרד"א פרק ג' אות כ'). [כ] וכללן ורדדן
- נראה הכונה כי השמים והארץ מתחלת ברייתן

תנא דבי אליהו

תעמ

חילופי גירסאות
(כט) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ג
הגיה: ועמד. (ל) כ"ה צמ"ר
וד"ר. צוד"ג הגיה: היר.
(לא) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ג
הוסף: מה עשה הקב"ה כדי
לפייס אותן, מכל ארבע כו'.
(וז"ח), שנסמך מפרש נטלתי
שמי (כו').

ציורים
היו כולן בשמחה - זוה"ק
ח"ג דף קע"ח א'. הכניסו
לפנים - עיין ב"ר פכ"א א'.
מכל ארבע מדות כו' - עיין
הגיגה י"ג ב', שמור"ר פכ"ג
י"ג, שהש"ר פ"ג [ח],
תנחו' אמור סי' ט"ז, תנ"י
בשלח סי' י"ד, מדרש
משלי פרשה כ', מדרש לקח
טוב בראשית א' כ"ז, חופת
אליהו רבא שער ארבעה
(אוה"מ עמ' ק"צ).

[וגמ'רן] מנין, דכתיב אף ידי יסדה ארץ, וימיני טפחה שמים,
קרא אני אליהם ועמדו יחדו (ישעיה מ"ג). מתחן ומישבן מנין,
שנאמר הנוטה כדק שמים, וימתחם פאהל לשבת (שם מ כב).
[כא] ואחר שנבראו כל הנבראים שבעולם היו בלן בשמחה
גדולה, כאלו הן אוכלין ושותין ושבועין ושמחים שמחה
גדולה. והרי הדברים קל וחמר, ומה אם העומדין בחוץ
שאינם רואים פני השכינה מבפנים, הרי היו בשמחה כאלו
הן אוכלין ושותין ושבועין ושמחים שמחה גדולה, מכל שכן
המלאכים וצבא השמים שהקדוש ברוך הוא הכניסן לפנים
תחת כסא הכבוד, שהיו בשמחה גדולה כאלו הן אוכלין
ושותין ושבועים ושמחים שמחה גדולה.

ובינן שפרא הקדוש ברוך הוא את כל העולם בלן, כט עמד
ודחפן והוציאן לחוץ, והיו בלן צועקין ומיללין ובוכין בכיה
גדולה, ואמרו לפניו: רבנו של עולם, מפני מה הוצאתנו
ממדה של קרת רוח.^א

[כב] מכל ארבע מדות שפרא הקדוש ברוך הוא בעולם
הביאן וקבע את צורתן בכסא הכבוד שלו, פני אדם מן פני
אדם

משנת אליהו

וקדושתם חס ושלום כו'. (נפה"ח ש"א פ"ג, עיי"ש
באריכות, ובפרק ו' בהג"ה). כי אם האדם נמשך
אחר העולם ומתרחק מבוראו, הנה הוא מתקלקל
ומקלקל העולם עמו כו', ועל העיקר הזה העירונו
זכרונם לברכה במדרש קהלת (פ"ז י"ג) שאמרו
ראה את כל מעשה האלקים וגו' בשעה שברא
הקב"ה את אדם הראשון נטלו והחזירו על כל
אילני גן עדן, אמר לו ראה מעשי כמה נאים
ומשובחים הם, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי,
תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי. (מסילת
ישרים פ"א). [כב] מכל ארבע מדות כו' -
כאן מתחיל ענין אחר, ומפרש בצורת כסא כבודו
יתברך. ארבע מדות - פירוש מיני הבעלי
חיים שברא.

יעמדו יחדיו - וזהו גמ'רן. [כא] היו כולן
בשמחה גדולה - לפי שהיו מתענגים על זיו
השכינה. העומדים בחוץ - אלו הברואים
הגשמיים. עמד ודחפן - כן צריך לומר. (עיין
חילופי גרסאות). וזה היה בחטא אדם הראשון.
והוציאן לחוץ - כי השי"ת ברא את האדם
והשליטו על רבי רבון כחות ועולמות אין מספר,
ומסרם בידו, שיהא הוא המדבר והמנהיג אותם,
על פי כל פרטי תנועות מעשיו, ודבוריו,
ומחשבותיו, וכל סדרי הנהגותיו, הן לטוב או
להיפך חס ושלום. ועל ידי מעשיו או דבוריו
ומחשבותיו אשר לא טובים, הוא מהרס רחמנא
ליצלן כמה כחות ועולמות עליונים הקדושים
לאין ערך ושיעור, או מחשיך, או מקטין אורם

חילופי גירסאות

(לב) נוסף מכ"ד. (לג) עיין בפירוט רבינו אפרים עה"ת (בראשית א' י', עמ' כ"צ) שהיה לו גי' אחרת כאלו. ונדפס לקמן בקונטרס "מאמרים מתנא דבי אליהו שאינם לפנינו". (לד) כתי"ר וכו' "ז' בד"ר: שנו חכמים במרכבה, אם חזית גבר דשביט ודבור ודבורין עיניה. דע דהוא ביש וחטא קדם אלוהין. וכל השאר (ושנו... הפרקים) לוי. וז"ל הגיה כלפנינו.

ציורים

כיון שחטאו ישראל כו' - חגיגה י"ג ב', תנחו' שם, רש"י יחזקאל פרק י' א', ושם פסוק י"ד. ושנו חכמים - עיין זו"ח בראשית סוף דף ו', ובפרקי היכלות (אזה"מ עמ' קי"ח), וע"ע חגיגה י"א ב', ושם י"ג א', ר"מ פ"ב מיסודות הי"ב, ושם פ"ד הי"א, סודי רזי"א לרוקח אות ת' ס"י י"א. ואזהב את שכניו - לעיל פרק ט"ו [כג].

אדם, פני אריה מן החיה, פני שור מן הבהמה, פני נשר מן העופות. באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא נטלתי שכרי מכל מה שבראתי בעולמי, נטלתי שכרי את פני אדם שבמרכבה, בשביל שבראתי לכל בני אדם אשר בארץ. ונטלתי שכר את פני השור שבמרכבה, בשביל שבראתי לכל הבהמה אשר בארץ. ונטלתי שכר את פני האריה שבמרכבה, בשביל שבראתי לכל החיה אשר בארץ. ונטלתי שכר את פני הנשר שבמרכבה, בשביל שבראתי לכל העופות אשר בארץ.

[כג] מיד כתב הקדוש ברוך הוא את הדבר, וחתם את הדבר, שיהא בן עד עולם. אבל כיון שחטאו ישראל בעגל, הביא הקדוש ברוך הוא את פני הכרוב והכניסו תחת פני השור, שהרי פעם אחת נאמר ודמות פניהם פני אדם, ופני אריה אל הימין לארבעתם, ופני שור וגו', ופני נשר לארבעתן (יחזקאל א' י'), ופעם אחרת נאמר וארבעה פנים לאחד, פני האחד פני הכרוב, ופני השני פני אדם, והשלישי פני אריה, והרביעי פני נשר (שם י' ד'), אלא כן קדם שחטאו ישראל בעגל, וכאן לאחר שחטאו ישראל בעגל.

[כד] ^כ ודמות על ראשי החיה רקיע (שם א' כב), ^כ כגון הקרח שהררי אל שם, נטוי על ראשיהם מלמעלה].

^כ וישנו חכמים: למי מוסרין מעשה המרכבה, אם חזית איש שהוא גובר על יצרו, ואזהב את שכניו, ומדבר בנחת עם

הבריות

משנת אליהו

רחמים על הדבר שיתהפך לכרוב, שאמר אין קטיגור נעשה סניגור. (ע"פ ישועות יעקב). את פני הכרוב - הוא פרצוף תינוק. (חגיגה י"ג ב'). [כד] ודמות וכו' - כיון שהביא לפסוקים המתארים את המרכבה, מפרש המשך הפסוק. כגון - כצבע. הקרח שהררי אל שם - הורי אל הם ההרים הגבוהים (עיין תהלים ל"ו ד'), ושם

נטלתי שכרי את פני אדם - ענין השכר הוא - שצורת העבודה שעובד אותו בפרצוף זה של דמות אדם, עם העבודה המיוחדת רק לו, הוא כביכול השכר על שברא לבני האדם אשר בארץ, וכן שאר הפרצופים. [כג] כיון שחטאו ישראל בעגל - כאן משמע שבזמן חטא העגל השתנה פרצוף זה, אבל בגמרא (חגיגה י"ג ב') מבואר שיחזקאל ביקש

תנא דבי אליהו

תפא

חילופי גירסאות
(לה) כ"ה נמי"ל. נוד"ג הניס:
ומשנזצר אדם הראשון.
(לו) כ"ה נמי"ל וד"ל. נוד"ג
הניס: שיצא המבול מן
העולם. (לו) נוסף נמי"ל.

ציונים

עיניו למטה ולבו למעלה -
לשון זה בשור"ע אור"ח סי'
צ"ה ס"ב, ובאגרת הרמב"ן
(שמע בני). ואפי' כשהיה
בנערותו לא יצא עליו שם
ביש - עיין תענית ט"ז ב'.
ראשי הפרקים - חגיגה י"ג
א', ועיין מה שהובא
מהגר"א לעיל פרק י"ז [טו].
אלף ושש מאות כו' - סדר
עולם רבא פ"א עיי"ש
החשבון, ב"ר פל"ח ו'.
היו מכעיסין ובאין - אבות
פ"ה מ"ב, אדר"ג פל"ג א',
אדר"ג החדש פל"ו. שליש
היום היה קורא ושונה כו'
- עמש"נ בפרק י"ג [ב].
ואשתך ונשי בניך לבדם -
סנהדרין ק"ח ב', ירו' תענית
פ"א ה"ו, פדר"א פכ"ג,
ב"ר פל"א י"ב, ופרשה ל"ד
ד', תנחו"מ נח סי' י"א. מן
התיבה התיך - עיין ב"ר
פל"ד ח' וצ"ע. ועיין
בפירש"י שם פל"ה א'.

הבריות, ומכלכל את כל דבריו בדין ובמשפט, ועיניו למטה
ולבו למעלה, ואפלו בשהיה בנערותו לא יצא עליו שם
ביש, ולא חטא קדם אלוה כל ימיו, לזה מוסרין ראשי
הפרקים.

[כה] ^{לה}משנזצר העולם עד המבול היה אלף ושש מאות
וחמשים ושש שנה, וכל פאי העולם היו מכעיסין ובאין
לפניו, עד שהביא עליהם את מי המבול, ואז פסק הקדוש
ברוך הוא מלקרות ומלשנות ומלעשות כל מלאכה, וכי מה
מלאכה עשה הקדוש ברוך הוא מיום שפרא את העולם
עד אותה שעה, אתמהה, אלא מיום שפרא הקדוש ברוך
הוא את העולם עד אותה שעה, בכל יום ויום ישב על
פסא כבודו, שליש היום היה קורא ושונה, ושלש היום
היה דן את הדין, ושלש היום עושה צדקה, וזן ומפרנס
ומכלכל לכל פאי עולם, ואת כל מעשי ידיו שפרא בעולם.
וביון שהביא את המבול לעולם, אז פסק הקדוש ברוך הוא
מלקרות ומלשנות ומלעשות כל אותן מלאכות, והיתה אותה
מדה לפניו כמדת האבל.

[כו] וביון שבא נח לעולם ועשה רצונו של הקדוש ברוך
הוא, אמר לו הקדוש ברוך הוא בא אתה וכל ביתך אל
התיבה (בראשית ז א), אתה ובניך לבדם. ואשתך ונשי בניך
לבדם. וביון ^ישיצא, אמר לו הקדוש ברוך הוא לנח ^למן
התיבה התיך ^לה, שגאמר צא מן התיבה, אתה ואשתך
ובניך

משנת אליהו

[כז] ואשתך ונשי בניך לבדם - זה חלק
מהנהגה שהיה פאכל, ולא רצה בהתפתחות
העולם, ולכן אסרם בפריה ורביה. אמר לו
הקב"ה וכו' - שחזר לבנות עולמו, ויתכונן
הישוב, ואמר להם שיפרו וירבו. מן התיבה
התיך - שהרי בצורת היציאה נאמר לו: אתה
ואשתך וגו'. הרי שבזמן היציאה עוד בהיותם

הקרח מטיל מורא מרוב חזק זוהרו ולבנינותו, וכן
הוא ברקיע זה. ולמד ממה שנאמר בהמשך הפסוק:
כעין הקרח הנורא. ומכלכל את כל דבריו
בדין ובמשפט - שאת דבריו הצריכים לו במאכל
ומשתה ובכסות, מכלכל במשפט ובמדה וחס על
נכסיו. (רש"י תהלים קי"ב ה'). [כה] כמדת האבל
- שאסור בתלמוד תורה ובמלאכה. (ישועות יעקב).

תפב

סדר אליהו רבא, פרק לא [כו-כז]

חילופי גירסאות
לח) נל"ל: עבדים.

ציונים

כמו שעשו קטגוריא -
סנהדרין ל"ח ב', ב"ר פ"ח
ה', ושם ר', תנחו' בחוקותי
ס" ד', חקת ס" ו', מדרש
תהלים מזמור ח', זוה"ק
ח"ג דף ר"ז ב', תיקוני
תיקון ע' (דף קס"א א',
במהדור' בהגר"א), ותיקוני
(דף מ"ח א'). מה אנש
וגו' - תהלים ח' ה'.

ובניד ונשי בניד אתד (שם ח טו). באותה שעה התיעצו מלאכי
השרת והיו קושרין תגר לפני הקדוש ברוך הוא, כמו שעשו
קטגוריא פשפרא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, שהיו
אומרים לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, מה אנש
כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו. באותה שעה אמר הקדוש
ברוך הוא למלאכי השרת: תנו עיניכם במרפכה, ודיכם
מלקטרג בו עוד, כי אפלו אם אין לי מהם אלא אחת מן
ארבע מדות שקבעתי בכסא הכבוד שלי, כבר גזרתי עליהם
שיאכלו העולם הזה.

[כז] מבריאת העולם עד דור המבול עד פאן שיטה
ראשונה, מן דור המבול עד דורו של מנשה שיטה שנייה.
דורו של מנשה למה הן דומין, למלך בשר ודם שעמד
ותפס וכנס כל עבדיו שלו, ונתן שליטים בידם של כלם,

ויצא

משנת אליהו

פסק, וזה הנהגה אחרת, ולכן נחשב שאז התחיל
שיטה חדשה. עד דורו של מנשה שיטה שניה
- נראה הכונה כי הנה מנשה בגדול חטאיו גרם
סילוק השכינה מישראל (כדלעיל פרק י"ט [ז], ועיין
מש"נ שם). ואז נגזר על ישראל גלות וצרות, כאמור
בפסוק (מלכים ב' כ"א י"ט ז): וידבר ה' ביד עבדיו
הנביאים לאמר, יען אשר עשה מנשה מלך יהודה
וגו', ונטשתי את שארית נחלתי ונתתים ביד
אויביהם והיו לבז ולמשיסה לכל אויביהם וגו',
וגם דם נקי שפך מנשה וגו'. עיי"ש בכל הפסוקים.
והנהגה זו של גלות וצרות היתה עד בנין הבית
השני, שאז נגמרה שיטה שלישית, וכדלהלן.
דורו של מנשה למה הן דומין - כיון שהביא
ענין מנשה שבו התחיל תקופה חדשה, מפרש
עוד בעניינו, מה שמצינו בו ששב בתשובה, וכמו
שמבאר והולך. למלך בשר ודם - זהו משל
על מנשה שהיה מלך. (טובי חיים). שליטים -
כעין מגינים. (מצודת ציון מלכים ב' י"א י'). בידם
של כולם - שנתן מנשה ביד כל אחד מבני דורו

בתיבה הותרו. תיגר - דברי ריבות ומדנים.
(ערוך). קטגוריא - דברי רכילות וחובכה. (שם).
תנו עיניכם במרכבה כו' כי אפילו אין לי מהם
כו' - רצה לומר שהרי מבואר לעיל (ס" כ"ב),
שהקב"ה נטל מכל ארבע מדות הברואים שבעולם
וקבעם בכסא הכבוד, ועובדים את הקב"ה שם.
וזהו שהשיב להם דכיון שכל הברואים הם בגלל
האדם, ועל ידי ברואים אלו יש קילוס לשי"ת
במרכבתו, זה לבד סיבה מספקת שיגיע לאדם את
העולם הזה. [כז] עד דור המבול עד כאן
שיטה ראשונה - נראה הכונה שעד דור המבול
היה חיים בשפע ברכה וטובה, שהיה אריכות
ימים גדולה מאד, ובלא צער ובלא יסורין (ב"ר
פרשה כ"ז ה'). ורוב טובה השפיע להם הקב"ה
(סנהדרין ק"ח א'). והיה כל אחד כמו מלך על אשתו
ובניו ובני ביתו (סא"ז פרק י', ועיין מש"נ שם). ומדור
המבול ואילך פסקה כל הטובה, שנתקצרו ימי
האדם למאה ועשרים שנה כמבואר לעיל פרק
ט"ז [ג], וכן כל השפע טובה וברכה שהיה בעולם

חילופי גירסאות
(לט) כ"ה נכ"ר וד"ר. נוד"ע
הגיה: ואמרו לו.

ציונים
הרי שלשה אלפים וארבע
מאות ושמונה שנה - כן
הוא גם בחשבון שבסדר
עולם זוטא. (ישוע"י).

וַיֵּצֵא עִמָּהֶם לְשָׂדֶה, וַיַּשְׁהֻלְכוּ לְשָׂדֶה מִצְאוֹ אָדָם אֶחָד שֶׁהוּא
טָמוֹן בַּסֵּלַע, תִּפְסְוֵהוּ בְּרִגְלָיו וְהוֹצִיאוֹ אוֹתוֹ מִן הַסֵּלַע, וַיַּחֲרוּ
פָּנָיו, הִתְחִילוּ מִנְּפָחִין לוֹ בְּאַפּוֹ וּמִשְׁפָּשְׁפִין לוֹ בְּפָנָיו, וְכָל
כֶּךָ הָיוּ מִנְּפָחִין לוֹ בְּאַפּוֹ וּמִשְׁפָּשְׁפִין לוֹ בְּפָנָיו, עַד שֶׁהִרְבָּה
דְּבָרִים בְּפָנֵיהֶם, וַכֵּינֹן שָׂרְבָה אֶת דְּבָרָיו בְּפָנֵיהֶם, מִיַּד הִשְׁלִיכוּ
אֶת הַשְּׁלִיטִים שֶׁלָּהֶם מִיָּדָם לָאָרֶץ. ^{לט} אָמְרוּ, מִמָּקוֹם שֶׁנִּפְּלוּ
שָׁם לֹא יַעֲלוּ מִשָּׁם לְעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר וּבָאוּ בְּמַעְרוֹת צָרִים
וּבְמַחְלוֹת עֶפֶר, מִפְּנֵי פַחַד ה' וּמִהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוֹמוֹ לְעֶרֶץ
הָאָרֶץ, בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁלִיךְ הָאָדָם אֶת אֱלִילֵי כֶסֶפוֹ וְאֶת אֱלִילֵי
זָהָבוֹ, אֲשֶׁר עָשׂוּ לוֹ לְהִשְׁתַּחֲוֹת, לַחֲפֹר פְּרוֹת וּלְעַטְלָפִים, לְבֹא
בְּנִקְרוֹת הַצָּרִים וּבְכַסְעֵי הַסֵּלָעִים, מִפְּנֵי פַחַד ה' וּמִהֲדַר גְּאוֹנוֹ,
בְּקוֹמוֹ לְעֶרֶץ הָאָרֶץ, חָדְלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם אֲשֶׁר נִשְׁמָה בְּאַפּוֹ,
כִּי בָמָה נִחְשָׁב הוּא (ישע"י ב יט"ב).

[כח] וּמִדְּוָרוֹ שָׁל מִנְּשָׂה עַד שֶׁנִּבְנְה הַבֵּית הַשְּׁנִי שִׁטָּה
שְׁלִישִׁית, הָרִי שְׁלֹשָׁה אֲלָפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁמוֹנֶה שָׁנָה,
וּמִשְׁנִבְנְה הַבֵּית הָאֲחֵרוֹן עַד שֶׁנִּחְרַב אַרְבַּע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים
שָׁנָה

משנת אליהו

ועבודת אלילים, ופיתם שדבר זה יגן בעדם כמו
מגן ותריס. (טובי חיים). **שהוא טמון בסלע** -
משל אל הצדיקים וחסידיו הדור והנביאים, שהיו
צריכים להתחבא במערות ובנדיקי הסלעים.
(ישועות יעקב). **ויחרו** - נתייבשו. (מצודת ציון
יחזקאל ט"ו ה'). **פניו** - רצה לומר שמחמת פחד
נתייבשו והשתנו פניו שחשב שיהרגו אותו.
(ישועות יעקב). **מנפחין לו באפיו כו'** - כדרך
שעושים למי שחלש והתעלף, להבריאו. (שם).
שהרבה דברים בפניהם - כשראה שאינם רוצים
להורגו, התחזק לבו ודבר אל לבם דברי יראת
ה' ותוכחה, וחזרו בתשובה והשליכו הפסילים
לארץ, וקבלו עליהם שלא יעבדו עוד עבודה זרה,
כמו שכתוב (דברי הימים ב' ל"ג י"ב) ויכנע מאד
מלפני אלהי אבותיו וגו' ויסר את אלהי הנכר
וגו'. (ישועות יעקב, ועיין בסמוך). **מפני פחד ה'**

ומהדר גאונו בקומו לערוץ הארץ - הנה חז"ל
(פרד"א פמ"ג) פירשו שמנשה עשה תשובה בעת
שתפסוהו שרי בבל והתחילו לענותו מאד, ואז
זעק לה' ושב בתשובה, וזהו שמפרש פסוק זה
על מנשה, שבעת שהשי"ת מטיל פחדו ועונשו,
הכל יראים ממנו ומשליכים העבודה זרה מידם.
וצריך לפרש שכששב בתשובה היה זה על ידי
המעט צדיקים שנשתיירו באותו דור, והיו
מעוררים את ישראל לעשות תשובה, וכשנכנס
לצרה עשה כפי מה שקיבל מהם, וכמו שהביא
במשל תחלה, שהרבה דברים בפניהם, עד שקבלו
מה שאמר. **לחפור פירות ולעטלפים** - שישליך
האלילים אל החפירות העמוקות, ואל חורי
העטלפים. (מצודת דוד). **חדלו לכם מן האדם**
- שלא לשמוע לאותם המטעים אתכם מאחרי
ולהשתחוות למעשה ידיהם. (רש"י).

שָׁנָה, וּמִשְׁנַחֲרַב הַבֵּית הָאֲחֵרוֹן עַד עֲכָשׁוּ הָרִי תִשַּׁע מֵאוֹת שָׁנָה, וּמִשְׁנַחֲרַב הַבֵּית הָאֲחֵרוֹן עַד יָמוֹת בֶּן דָּוִד שְׁיִבְנָה הַבֵּית שְׁלֹא יִחַרֵּב עַד עוֹלָם הִיא שִׁטָּה רְבִיעִית. וּמִן יָמוֹת בֶּן דָּוִד עַד שְׁיִחַרֵּב הָעוֹלָם וְיִתְבַּטֵּל, וְנִשְׁגָּב ה' לְבָדוֹ בַּיּוֹם הַהוּא – יוֹם שְׁפָלוֹ שִׁבְתָּהּ, הִיא שִׁטָּה חֲמִישִׁית.

[כט] אָבִי שְׁבַשְׁמִים, גָּלוּי וְיָדוּעַ הוּא שְׁאֲתָהּ יוֹשֵׁב וּמִצְפָּה לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל מְתִי יִגְיעוּ יָמוֹת בֶּן דָּוִד וְתִמְצָא בְּיִשְׂרָאֵל מֶהֶן בְּעָלֵי מִקְרָא, וּמֶהֶן בְּעָלֵי מִשְׁנָה, מֶהֶן בְּעָלֵי מִשְׁאָ וּמִתֵּן בְּאֻמוֹנָה, ^א[וְתֹאמַר] לָהֶן הָעוֹמְדִין לְפָנֶיךָ בְּמַעֲלָה, לֹא כָךְ אִמְרָתָם לְפָנֵי מִתְחַלָּה בְּמָה נִחְשָׁב הוּא, הָרִי בֶּהֶן בְּעָלֵי מִקְרָא, הָרִי בֶּהֶן בְּעָלֵי מִשְׁנָה, הָרִי בֶּהֶן בְּעָלֵי מִשְׁאָ וּמִתֵּן ^ב].

[ל] מַעֲיֵד אֲנִי עָלֵי שְׁמִים וְאַרְצָן, שְׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב וּמִצְפָּה לָהֶן לְיִשְׂרָאֵל, יוֹתֵר מִמָּה שְׁמִצְפָּה הָאֵב לְבָנוֹ וְהַאֲשָׁה לְבַעֲלָהּ, שְׁיַעֲשׂוּ תְשׁוּבָה, כְּדִי שְׁיִגָּאֵל אוֹתָם וְיִבְנֶה לָהֶם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שְׁלֹא יִחַרֵּב לְעוֹלָם, וְיִחְזְרוּ וְיִתְקַיְּמוּ לְפָנֵינוּ שְׁתֵּי

שורות

הילופי גירסאות

(מ) נוסף מ"ר. (מא) נדל"ל:
לאותן. (מב) נ"י חסר:
באמונה.

ציורים

הרי תשע מאות שנה - עיין לעיל פרק ב' [א] וש"נ. ונשגב ה' לבדו - ישעיה ב' י"ז. יום שכולו שבת - עמש"נ לעיל פ"ב [א]. ותמצא בישראל כו' - עיין לעיל פ"ב [כט], סא"ז פרק י"ג [ב], וע"ע בספר מכתבים ומאמרים לח"ח ס' כ"ג. שלא יחרב לעולם - עיין לעיל פרק י"ח [לן]. אמרתם לפני - עיין סנהדרין ל"ח ב', במ"ר פי"ט ג', תנח"ו חקת ס' ו', פסדר"כ פ"ד (ל"ד א'), פס"ר פרשה י"ד ט', מדרש תהלים מזמור ח'. ויחזרו ויתקיימו לפניו - חגיגה י"ג ב', ועיין ויק"ר פל"א ו', ליקוטים שבסוף שנות אליהו עמ"ס בכורים. שתי שורות - עיין מדרש פרקי היכלות (אוה"מ עמ' קכ"ג) ושם הוא באופן אחר.

משנת אליהו

ההלכות אשר אין נוגע בזמן הזה נמצאו רבים וכן שלמים אשר שמו לבם לעמול עליהם ולקנות בנפשם אורות החכמה האצורים בה. (מאמר תורה אור לח"ח פרק ט'). ומהן בעלי משנה - יש להתבונן מדוע לא הזכיר אף בעלי תלמוד, ואפשר לפרש על פי המבואר לעיל פרק ו' [ז] שבדורות האחרונים שקודם הגאולה חסר בתורת אמת, שאומר הקטן לגדול ממנו: אף על פי שאתה אומר כהלכה ואני איני אומר כהלכה יעברו דברך ויתקיימו דברי, אפילו כל העולם יחרב. עיין שם. ואם כן מועטים הם מאד בעלי התלמוד האמיתיים אבל בעלי מקרא ומשנה יהיו רבים. [וזה לשון הנתיבות המשפט בצואתו (אות א'):] כי אין יצר הרע שולט לתלמוד שלא לשמה בלימוד משנה ומקרא, ע"כ. (ועיין בהגר"א ישעיה א' י"א). [ל] ויחזרו ויתקיימו לפנינו כו' - שכשביט המקדש חרב נתמעט השירה מן המלאכים,

[כח] (הרי תשע מאות שנה) - הוא הוספת מעתיק מאוחר, שזמן החיבור תנא דבי אליהו היה מוקדם יותר, וכן הנכתב בסמוך (ס' ל"ב) "תשע מאות שנה" הוא הוספה מאוחרת. (מפרשים). ומשנבנה הבית האחרון עד ימות בן דוד כו' היא שיטה רביעית - אפשר הכונה שמבנין הבית השני התחיל הנהגה של הסתר פנים, שאין נבואה, והגוים שולטים בכיפה, וכן כל הגלות האחרונה בהנהגה זו, וכך היא ההנהגה עד שיבא המשיח. [כט] אבי שבשמים כו' - כיון שדיבר מענין הגלות והגאולה סמך מאמר זה לכאן, על גודל הציפיה שיש לשי"ת שתבא הגאולה במהרה ויהיה בישראל בעלי תורה. ותמצא בישראל מהן בעלי מקרא כו' - מכאן אנו רואים כמה תגדל שמחתו יתברך כשיבוא לפקוד את ישראל, וימצא אותם יודעים את התורה כולה בכל הלכותיה ודקדוקיה, ואף באלו

חילופי גירסאות
(מג) נוסף מכ"ר. (מד) נוסף
מכ"ר.

ציונים

מציאת החמה ועד שקיעת
החמה - עמש"נ לעיל פרק
י"ז [ח]. קדוש - ישעיה
ו' ג'. שאפי' מלה"ש
אינן רואין - חגיגה י"ג ב',
תו"כ ויקרא פרק ב' ה"ב,
ספרי בהעלותך פק"ג,
פרד"א פרק ד', ופמ"ו,
שמו"ר פכ"ג ט"ו, במ"ד
פי"ד כ"ב, פס"ר פ"כ ג',
זוה"ק ח"א דף ט' ב', ודף
ק"ג א', ודף רס"ו א', ספר
הבהיר סי' צ', וסי' קל"א,
וסי' קל"ב, מדרש תמורה
פ"ב (אזה"מ עמ' תקפ"א).
ועיין ביאור הענין בעומק
בספר נפח"ח ש"ג פרק ו'.
תשע מאות שנה - עיין
מש"כ לעיל פ"ב [א],
ובמשנת אליהו לעיל סי'
כ"ח.

שורות של מלאכי השרת העומדים לפניו, ויאמרו שירה
לפניו, שורה האחת העומדת לפניו מקדישים את שמו בכל
יום תמיד, מיציאת החמה ועד שקיעת החמה, ואומרים
קדוש קדוש קדוש ה' צבאות, מלא כל הארץ כבודו. שורה
השנית העומדת לפניו מקדישים את שמו בכל יום תמיד
משקיעת החמה ועד יציאת החמה, ואומרים ברוך כבוד
ה' ממקומו (יחזקאל ג יב).

[לא] ומה תלמוד לומר ממקומו, אלא לפי שאין הבריות
רואין אותו, שאפלו מלאכי השרת אינן רואין אותו, שאפלו
החיות הקדש הנושאים את כסא כבודו אינן רואין את
הכבוד שלו.

[לב] בית ישראל אני בפרתן בכל מקומות מושבותי,
משניצאו ישראל ממצרים עד שנכנסו ישראל לארץ ארבעים
שנה היה, כמה היה הקדוש ברוך הוא מגפפן, וכמה
מחבקן, וכמה מנשקן. ומשנכנסו לארץ עד שנכנה הבית
ראשון, ארבע מאות וארבעים שנה, היתה ידו של הקדוש
ברוך הוא פשוטה עליהן להצילן מכל צר ואויב. מ[משנכנה
בית ראשון עד שחרב, ארבע מאות ועשר שנה, כמה
מגפפן, כמה מחבקן, כמה מנשקן]. וכן משנחרב הבית
הראשון עד שנכנה הבית האחרון שבעים שנה, היתה
ידו פשוטה עליהן להצילם מכל צר ואויב. מ[משנכנה
בית אחרון ועד שחרב, ארבע מאות ועשרים שנה, ידו
פרושה עליהן מכל צר ואויב]. וכן משחרב הבית האחרון
ועד עכשו, תשע מאות שנה, כמה מגפפן, כמה מחבקן,
כמה מנשקן. מכאן ואילך אם נעמד אנו ובנינו ובני בנינו

ויהיה

משנת אליהו

כמבואר בחגיגה (דף י"ג ב', ועיין ציונים).
[לב] בית ישראל כו' - מוסיף ואומר שמלבד
מה שהקב"ה משתוקק מאד לגאול את ישראל,
אף במשך כל הדורות הראה להם חיבוב וקרוב
נורא מאד. מכאן ואילך - פירוש מאחר
שעשה עמנו כל כך הרבה טובות.

תפוז

סדר אליהו רבא, פרק לא [לב-לה]

חילופי גירסאות

מה) כ"ה נכ"ר וד"ר (וטס
נו"א קל"ט). כוז"נ הניס:
ולעתיד.

ציונים

מאיר הקב"ה כו' - עיין
לעיל פ"ג [יב] וש"נ,
פרד"א פרק ד', פסדר"כ
פ"ח (ס"ט א'), זוה"ק ח"א
דף קי"ג ב' במדה"נ.

ויהיה לנו פה מלא שירה בים, ולשוננו רנה בהמון גליו,
ושפתותינו שבה במרחבי רקיע, וידינו פרושות בנשרי
שמים, ורגלינו קלות באילות, אין אנו יכולין להודות לך
ה' אלהינו ואלהי אבותינו, ולברך את שמך על אחת
מאלף אלפי אלפים ורפי רבבות הנסים והטובות שעשית
עמנו.

[לג] מה לעתיד לבוא כמה מאיר הקדוש ברוך הוא פני
הצדיקים שיהיו בשיטה הראשונה.

[לד] משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם ששלח אל
עבדיו ובני ביתו שהוא בא להם בסוסים ובפרשים ובחילות
הרבה, שיבינו לו אהל יפה ונחמד, כדי שיבוא וישנה
עמם בשכונה שלהם, ביון ששמעו עבדיו ובני ביתו,
מיד יצאו אף הם לקראתו בסוסים ובפרשים ועמם
חילות הרבה, ואמרו לו שפבר הבינו לו אהל יפה ונחמד,
כדי שיבוא וישנה עמם בשכונה שלהם. ואם לא עשו
כך, שלא יצאו לקראתו בשמחה, ולא הבינו לו אהל
יפה, מיד מגרש אותם המלך, לכך נאמר ויגרש את
האדם (בראשית ג כד).

[לה] ומפני מה לא נאמר ויגרש את הבהמה, ויגרש את

החיה

משנת אליהו

נאמר, אלא בתוכם בתוך כל אחד ואחד, ופירש
שם שמצוה את ישראל שתהיו אתם במעשיכם
הרצויים כתבנית המשכן וכליו, כולם קדושים
ראויים ומוכנים להשרות שכינתי בתוכם ממש.
(עיין שם באריכות). לכך נאמר ויגרש את
האדם - מפרש שבגדלותו העצומה של האדם
כמה שיכול לקדש עצמו ולזכות להשראת
השכינה בתוכו, כן הוא גם לאידך גיסא
שכשחוטא הרי הוא נענש מאד, יותר משאר
הברואים, כמו שמצינו באדם שנענש הוא ולא
שאר הבריות הגשמיים. [לה] ומפני מה לא
נאמר ויגרש את הבהמה - והלא אף בהמות

[לג] לעתיד לבא - כן צריך לומר. (עיין חילופי
גרסאות). ומתחיל ענין אחר, ומפרש שלעתיד
לבא הקב"ה יתן הרבה שפע טובה וברכה
לצדיקים כמו שהיה בהנהגה הראשונה שקודם
המבול, וכמו שנתבאר לעיל. [לד] שהוא בא
להם בסוסים ובפרשים ובחילות הרבה - זה
משל למלך מלכי המלכים הקב"ה שיבא לעתיד
לבא בגילוי גדול. שיבינו לו אהל יפה
ונחמד - הוא משל ללימוד התורה וקיום
המצוות, שעל ידם מתקדש האדם ומכין משכן
לכבודו יתברך, כמו שאמרו במדרש (עיין נפש
החיים שער א' פ"ד) ושכנתי בתוכם, בתוכו לא

חילופי גירסאות
(מו) כ"ה נכ"ר וד"ר. נוד"ע
נשמע "ויגרש". (מו) כ"ה
נכ"ר וד"ר. נוד"ע הוסף: עד
ואל עפר תשוב. (מו) כ"ה
נכ"ר וד"ר. נוד"ע הניס:
שהיום פותחין ואומרין לו
אל"ף ב"ת, ולמחר אומרים
לו בית אלף. (מט) "אלף"
נוסף מוד"נ.

ציורים
נודעו כל אבריו - פסחים
ק"ח א', אדר"ג פרק א' ח',
ב"ר פרשה כ' י', מדרש
אגדה שם ג' י"ח, זוה"ק
ח"ג דף רע"ו א'. מכאן
רמז - ב"ר פרשה כ' י',
ועיין סנהדרין צ' ב'. ומה
נשתנה הבי"ת - עיין זוה"ק
ח"ג ל"ה ב', תיור"ח דף
מ"ח ב' (במהדר"ה בהגר"א),
מדרש עשרת הדברות
(אוה"מ עמ' תנ), ובמש"נ
לקמן (ד"ה שהוא).

החיה, ^מוַיִּגְרֹשׁ אֶת הָעוֹפּוֹת, אֲלֵא מַעִיד אֲנִי עַלִי שָׁמַיִם וָאָרֶץ,
שֶׁהִבְהֵמָה חֵיָה וְעוֹף אֵין מִמֶּלֶלִין וָאֵין קוֹרִין וָאֵין שׁוֹנִין, לְפִיכָךְ
תִּלְהָ הַפְּתוּב בָּאָדָם, לְכָךְ נֶאֱמַר וַיִּגְרֹשׁ אֶת הָאָדָם ^{מז}.

[לו] לְמַעַלָּה הֵימָנוּ מַה הוּא אוֹמֵר, וְקוֹץ וְדַרְדָּר תַּצְמִיחַ לָךְ,
וְאֲכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה, בְּזַעַת אַפִּיךָ תֹאכַל לֶחֶם, עַד שׁוֹבֵךְ
אֶל הָאֲדָמָה, כִּי מִמֶּנָּה לְקַחְתָּ, כִּי עֵפֶר אֶתָּה וְאֵל עֵפֶר תִּשׁוּב
(שם יח"ט), כִּיֹּן שֶׁאֲמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לָאָדָם וְקוֹץ וְדַרְדָּר
תַּצְמִיחַ לָךְ וְאֲכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה, נִזְדַּעְזְעוּ כָּל אַבְרָיו,
אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הוֹאִיל וְנִזְדַּעְזְעוּ אַבְרָיִךְ תֹאכַל
לֶחֶם, שֶׁנֶּאֱמַר בְּזַעַת אַפִּיךָ תֹאכַל לֶחֶם וְגו'.

[לז] אֶל עֵפֶר תִּלְךָ לֹא נֶאֱמַר, אֲלֵא וְאֵל עֵפֶר תִּשׁוּב, מִכָּאֵן
רָמַז לְתַחֲתֵת הַמַּתִּים מִן הַתּוֹרָה, לְכָךְ נֶאֱמַר וְאֵל עֵפֶר תִּשׁוּב.
[לח] וְכֵן נִשְׁתַּנָּה הַבִּי"ת מִכָּל הָעֲשָׂרִים וּשְׁתֵּים אוֹתִיּוֹת,
שֶׁכֵּן בָּרָא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת עוֹלָמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר בְּרֵאשִׁית
בָּרָא אֱלֹהִים, אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ (בְּרֵאשִׁית א א), וְהָלֹא
אֵין רָאוּי לוֹמַר אֲלֵא אֱלֹהִים בָּרָא בְּרֵאשִׁית, וְכֵן תִּלְמוּד
לוֹמַר בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים, אֲלֵא צֶא וּלְמַד מִתִּינוּק זֶה
מִשְׁפּוֹתֵיחִין לוֹ אֶל"ף בִּי"ת, וְהוּא אוֹמֵר בִּי"ת ^{מט}אֶל"ף. וּמִמֵּי

אתה

משנת אליהו

אף זה בטל, ואין האדם דומה לבהמה בשום
דבר. נזדעזעו כל אבריו - שזלגו עיניו דמעות,
ואמר לפניו רבונו של עולם אני וחמור נאכל
באבוס אחד? (פסחים ק"ח א'). [לז] אלא ואל
עפר תשוב מכאן רמז כו' - שמשמע אף על
פי שתלך אל העפר - תשוב. (פי' המיוחס לרש"י
על ב"ר). [לח] ומה נשתנה הבי"ת - כיון
שדיבר מענין הבריאיה, מבאר ראשית הבריאיה.
אלא אלהים ברא בראשית - שאז היתה התורה
מתחלת באל"ף, ויש בזה עוד טעם מפני המינים,
כמבואר במסכת מגילה (דף ט' א') ששינו כן לתלמי
המלך, עיין שם. (ישועות יעקב). מתינוק זה
שפותחין לו אל"ף בִּי"ת והוא אוֹמֵר בִּי"ת

חיות ועופות אכלו מעץ הדעת, שנאמר (בראשית
ג' ו') ותתן גם לאשה עמה ויאכל, ודרשו חז"ל
(ב"ר פ"ט ה') לרבות את הבהמה חיה ועופות.
(ישועות יעקב). אין ממללין - ומה שמצינו
בכמה מקומות בחז"ל שיש שיחת בהמות חיות
ועופות (עיין אוה"מ בראשית ג' א'), שם אין זה
דיבור כאדם, אלא הוא בענין אחר. (עיין שער
רוה"ק דרוש ג'). ואין קורין כו' - ולכן אין
עליהם תביעה, שאין בהם דעת ותבונה להכיר
מהו חטא. [לז] למעלה הימנו מה הוא אוֹמֵר
- כיון שפירש את מעלת האדם על הבהמה,
מוסיף ואומר שבזמן קללת אדם נגזר עליו בדבר
אחד להיות כבהמה, שיאכל עשב הארץ, ולבסוף

תנח

סדר אליהו רבא, פרק לא [לח-לט]

חילופי גרסאות

(ג) נדל"ל: נאמרה.
(נא) כמ"ר וכע"ז נד"ר: וכל
העומדים לימות המשיח
הולכין לארץ ישראל, שוב
כו'.

ציורים

מן הברכות והקללות - עיין
לעיל פרק י"ח [נא] ושי"ג.
שהוא לשון ברכה - כ"ר
פ"א י', תנחו' בראשית סי'
ה', ירו' חגיגה פ"ב ה"א,
פס"ר פכ"א כ"א, מדרש
אודר"ע (אוה"מ עמ' תכ"ו),
בראשית זוטא א' א', זוה"ק
ח"א דף ב' ב', ודף ר"ה ב',
תיקוני תיקון ל"ה, זו"ח
רות פ"ח ב', תיו"ח דף
מ"ב ב' (במהדר' בהגר"א),
ספר הבהיר סי' ג' ועיי"ש
בהגהות הגר"א. וכל
הצדיקים - בסנהדרין צ"ב

אתה למד? אלא למד מן הברכות והקללות האמורות
במשנה תורה. לכן התורה נאמרה בתחלה בבי"ת פי"ת
אל"ף אל"ף, שנאמר בראשית ברא אלהים את. ועוד טעם
אחר, לכך התורה נאמרת תחלה בבי"ת, שהוא לשון ברכה,
ולא נאמרה באל"ף בתחלה שהוא לשון קללה של ארור.
ואם תאמר הלא כתוב בבי"ת פכו תבכה (איכה א ב), הא
נאמר באל"ף איכה ישבה בדר (שם פסוק א), וקללה של ארור.
[לט] וכל הצדיקים העומדים בתחית המיתים לימות פן
דוד שוב אינן חוזרין לעפרן לעולם, שנאמר והיה הנשאר
בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו, כל הכתוב לחיים
בירושלים (ישעיה ד ג). ולאנה הולכין, אלא בשעה שהקדוש
ברוך

א' ובילקוט ישעיה רמז ת' מביא כל הענין משמיה דתרב"א, ועיין מהרש"א כתובות ק"ג א' בחדא"ג. אינן חוזרין לעפרן - לעיל פי"ג
[כד], מדרש אותיות דר"ע (אוה"מ עמ' ט"ז), זוה"ק ח"א קי"ד א' במדה"נ, השגת הראב"ד פ"ח מתשובה ה"ב, ועיין פי' הרע"ב סנהדרין
פ"י מ"א, ומשי"ג לעיל פי"ה [ב].

משנת אליהו

"ואין קונה" (שם פסוק ט"ח). הנה ראינו
שהתלמיד חוזר מהסוף להתחלה, וכן הוא גם
בפירוש התורה. (עפ"י פי' מהר"ז הארוך לבר'
פ"א י'). הלא כתוב בבי"ת בכו תבכה -
ואם כן אף בבי"ת טמון ענין של דבר רע.
ועל זה משיב דסוג הגריעות שיש בבי"ת יש
גם באל"ף, ובבי"ת יש ברכה. [לט] וכל
הצדיקים כו' - חוזר לענין הראשון, שאמר
שהצדיקים עבור מעשיהם הטובים יזכו לעתיד
לבא להיות כשיטה הראשונה, ומוסיף שלא
ימותו לעולם. שוב אינן חוזרין לעפרן -
בין לימות המשיח בין לעולם הבא, אלא
הבשר מתקיים עליהם עד שישוכו ויחיו לעתיד
לבא. (רש"י סנהדרין צ"ב א'). לעפרן - רמז
בזה עוד שלא יהיה להם עוד תאוות החומריות.
(יד יוסף שם). קדוש יאמר לו - מה קדוש
לעולם קיים, אף הם לעולם קיימים. (גמ' שם).
ולאנה הולכין - פירוש שבפסוק מבואר שיהיו
בירושלים, ולאנה ילכו שם, ומפרש שילכו

אל"ף - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ורצה
לומר שמדרך התינוק שכשמפרש את מה שלמד
מתחיל לפרש מהסוף להתחלה, ולכן אף התורה
מתחלת בבי"ת אל"ף, כדי שכשיבואו בני אדם
לפרשה יתחילו מהסוף להתחלה, ויבארו הכונה
- אלהים ברא בראשית. למד מן הברכות
והקללות האמורות במשנה תורה - מביא
דוגמא לדבר, כי הנה מצינו שכשהשי"ת בירך
את ישראל פתח באל"ף "אם בחקתי" (ויקרא
כו"ג), וסיים בתי"ו "קוממיות" (שם פסוק י"ג),
וכן הקללות היו כסדרן, שפתח בוי"ו "ואם
לא תשמעו" (שם פסוק י"ד), וסיים במ"ם "געלה
נפשם" (שם פסוק מ"ג). [וכמבואר כל זה לעיל
פרק י"ח (מא)]. ואילו במשנה תורה שנאמרו
הברכות והקללות על ידי משה, הם נאמרו
למפרע, שהברכות פתח בוי"ו "והיה אם שמוע"
(דברים כ"ח א'), ומסיים בה"א "למטה" (שם
פסוק י"ג). וכן הקללות מתחילים בוי"ו "והיה
אם לא תשמע" (שם פסוק ט"ו). ומסיימים בה"א

תנא דבי אליהו

תפמי

חילופי גירסאות
(ב) בכ"ד וד"ר: שנאמר
ונסתם גיא הרי כי יגיע גיא
הרים אל אצל וגו', כן יח"ד
כו'. וכל השאר לוי.

ברוך הוא יהא מקבל פני הצדיקים לעתיד לבוא, יבואו
לפניו בכנים לפני האב, וכעבדים לפני אדוניהם, וכתלמידים
לפני רבן, ^{בשנאמר הנה יום בא לה' וגו', ויצא ה' ונלחם}
בגוים וגו', ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר
על פני ירושלים מקדם, ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה
ויפח וגו', ונסתם באשר נסתם מפני הרעש וגו', ובא ה'
אלהי כל קדשים עמך, והיה ביום ההוא, לא יהיה אור
יקרות וקפאון, והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא
לילה, והיה לעת ערב יהיה אור, והיה ביום ההוא יצאו
מים חיים מירושלים, חצים אל הים הקדמוני, וחצים אל
הים האחרון, בקיץ ובחורף יהיה, והיה ה' למלך על כל
הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה יד א"ט). וכן
יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתראנו בכנינה
של ירושלים במהרה בימינו אמן.

סליק סדר אליהו רבא

משנת אליהו

לפני הקב"ה. שנאמר הנה יום בא - (עיין קדושים שעליהם נאמר הפסוק קדוש יאמר
חילופי גרסאות). ולומד מן הפסוק ובא ה' אלהי לו, הם יהיו עמו יתברך. השי"ת ישים חלקינו
כל קדושים עמך. שכל אלו שבאו למדריגת עמהם, ונזכה לראות כן במהרה בימינו אמן.

פְּנֵי הַיָּהוָה
אֵלֵינוּ

סֵר
אֵלֵינוּ
זוֹמַר

תנא דבי אליהו

תצג

סדר אליהו זוטא

פרק א

[א] מ'שום דבי אליהו הנביא אמרו רבותינו זכרונם לברכה, לעולם יהא אדם ערום ביראה, ומענה רך^א [בפיו], ומשיב חמה, ומרבה שלום יעם אביו ואמו, ועם רבו, ועם חברו, ואפלו עם גוי בשוק, כדי שיהא אהוב מלמעלה^ב ואהוב מלמטה, וכדי שיהא מקבל על הבריות, וכדי שיתמלאו כל ימיו בטובה.

[ב] הצדיק אבד ואין איש שם על לב (ישעיה נא). מכאן אמרו: כל המצער עצמו עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור, שנאמר וידי משה בברדים (שמות יז יב), וכי לא היה לו למשה בר או חפץ לישב עליה, אלא כך אמר משה: הואיל והצבור שרוי בצער אף אני אהיה עמהם בצער. ואשרי מי שמצער עצמו עם הצבור. לא יראה אדם [את] הצבור שרוי בצער [או בתענית], והוא הולך לביתו ויאכל וישתה, ויאמר

שלום

חילופי גירסאות
(א) כ"ה צ"ה. צנע"ה וכו"ה:
אמר אליהו זכור לטוב.
נז"ר וז"ל: מעשה דבי
אליהו כו', וטס"ה. (ב) נוסף
מכ"ה. (ג) צנע"ה וכו"ה:
ומכבד אביו ואמו ורבו,
כמו שכתוב כבוד את אביו
ואת אמו (שמות כ יז), וכמו
שאמרו חכמים (אבות פ"ד
מ"ג) ומורא רבך כמורא
שמים, ומתנהג בענוה עם
הבורא [צנע"ה: חבירו], ועם
כל אדם, ואפי' גוי כו'.
(ד) כ"ה צ"ה וז"ל. נז"ר:
הגיה: ונחמד. (ה) צנע"ה:
כסא. (ו) נוסף מכ"ה וצנע"ה.
(ז) נוסף מצנע"ה.

ציונים

לעולם יהא אדם - ברכות
י"ז א', ומדרש לעולם פ"ו
(אזה"מ עמ' רע"ב), כל
הענין, ועמש"נ בסא"ר פ"ג
[ט]. ואפי' עם גוי בשוק
- ברכות שם, ועיין שביעית
פרק ד' מ"ג, ופרק ה' מ"ט,
אבות פ"ד מט"ו, גיטין ס"א
א', ס"ב א', אדר"ג פכ"ט ד',
מדרש לקח טוב פרשת
שופטים (צה"פ כי תקרב),

צואת ר"א הגדול סי' ל"ו, מהרש"א ברכות חדא"ג דף ר' ב'. הצדיק אבד - תענית י"א א' ומועתק בסמוך, ועמש"נ בסא"ר פרק כ"ה [ד].
וכי לא היה לו למשה כו' - מכילתא בשלח [עמלק] פ"א, מכילתא דרשב"י בשלח י"ז י"ב, ועוד שם עמ' רל"ט, פס"ר פ"ב ח', משנת ר"א
פ"י (עמ' קפ"ג), וזה"ק בשלח ס"ו א', וז"ח דף כ"ז ב', שאלתות האוינו סי' קס"ג, ועיין תנחו' בשלח סי' כ"ו.

משנת אליהו

אז צריך להערים כיצד יעשה המצוה בלא שיציק לו דבר פלוני. (ספר חסידים סי' קנ"ה). ומענה רך בפיו ומשיב חמה - שעל ידי המענה רך משיב חמה, כמו שכתוב במשלי (ט"ו א'). ופירש המצודות: הכועס על אחר והוא משיב לו מענה רך בזה משיב חמתו מעליו, עכ"ל. אהוב מלמעלה ואהוב מלמטה - שכל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו. (מהרש"א ברכות י"ז א'). [ב] הצדיק אבד - מתוך שדיבר בענין החובה להרבות שלום עם הכל, מוסיף בדבר החובה להשתתף בצרת הצבור, וקללה זו שהצדיק אבד הוא עבור שלא משתתפים בצרת הצבור, כמבואר לקמן מגמ' תענית (י"א א'). שנאמר וידי משה כבדים - ומכאן נלמד גודל

פרק א: [א] משום דבי אליהו הנביא אמרו - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). וכל פרק זה הוא אסופת מאמרים משום אליהו הנביא. וכל מאמר פותח "משום דבי אליהו אמרו". ערום ביראה - צריך להערים בכל מיני ערמה ליראת בוראו. (רש"י ברכות י"ז א'). והצדיק רואה שהרשע מערים ערמה למצוא תאות נפשו לשעה אחת, ופעמים משים נפשו בסכנה בעבור תאות נפשו לפעם אחת, כגון הלסטים והגנבים והנואפים, ואפילו על ספק, על אחת כמה וכמה שיש לי להערים. וכל דבר שיש יכולת בידו לעשות מה שלבו חפץ, ומצוי לו לעשות בלא בושה, אין צריך להערים כל כך על הדבר, אבל כשאין היכולת בידו לעשות כמו שחפץ, מפני פלוני ומפני פלוני ודבר פלוני,

תצד

סדר אליהו זוטא, פרק א [ב-ג]

חילופי גירסאות
(ח) המוסגר דלהלן הוסף
הוד"ע מנמ' מעניס (דף י"א
(כ).

ציונים

אל יראה בנחמת צבור -
עין מדרש אגדה שמות י"ח
כ"ז.

שְׁלוֹם עָלֵי נַפְשִׁי, וְאִם עֲשֵׂה בֶן, עָלָיו הַכְּתוּב אוֹמֵר וְהִנֵּה
שִׁשּׁוֹן וְשִׁמְחָה הָרֹג וְגו' (שְׁעִיָּה כב ג'), מִה כְּתִיב אַחֲרָיו, וְנִגְלָה
בְּאֲזִנִּי ה' צְבָאוֹת (שָׁם פְּסוּק יד), זֶה עֲנִין בִּינוּנִים. וְעֲנִין הָרָשָׁעִים
מֵהוּ אוֹמֵר, אֲתִיו אֶקְחָה יִין וְנִסְבָּאָה שְׂכָר (שָׁם נו יב).

[ג] (וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָכוּרָנָם לְבִרְכָּה, בְּזִמְן שִׁישְׁרָאֵל שְׁרוּיִין
בְּצַעַר, וּפְרִשׁ אֶחָד מֵהֶן, בְּאִין שְׁנֵי מַלְאכֵי הַשֶּׁרֶת וּמַנְחִין
לוֹ אֶת יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁוֹ, וְאוֹמְרִים פְּלוֹנִי זֶה שְׁפָרַשׁ עֲצָמוֹ
מִן הַצָּבוּר אֵל יִרְאֵה בְּנַחֲמַת צָבוּר. אֵלָּא בְּזִמְן שֶׁהַצָּבוּר שְׁרוּי
בְּצַעַר אֵל יֹאמֵר אָדָם אֵלֶּךְ לְבֵיתִי וְאֹכֵל וְאַשְׁתָּה וְשְׁלוֹם עָלֵי
נַפְשִׁי. וְאִם עֲשֵׂה בֶן, עָלָיו הַכְּתוּב אוֹמֵר וְהִנֵּה שִׁשּׁוֹן וְשִׁמְחָה
הָרֹג בְּקָר וְשַׁחַט צֵאן אֹכֵל בָּשָׂר וְשִׁתוֹת יִין וְגו' (שְׁעִיָּה כב ג').
מִה כְּתִיב בְּתֵרִיָּה, וְנִגְלָה בְּאֲזִנִּי ה' צְבָאוֹת אִם יִכְפֹּר הָעוֹן
הַזֶּה לָכֶם עַד תִּמָּתוּן (שָׁם פְּסוּק יד). עַד כָּאן מְדָה שֶׁל בִּינוּנִים,
אֲבָל בְּמִדַּת הָרָשָׁעִים מִה כְּתִיב, אֲתִיו אֶקְחָה יִין וְנִסְבָּאָה
שְׂכָר וְהִנֵּה כְּזֶה יוֹם מָחָר גָּדוֹל יֵתֵר מְאֹד (שָׁם נו יב). מִה כְּתִיב
בְּתֵרִיָּה, הַצַּדִּיק אֶבְדַּ וְאִין אִישׁ שָׁם עַל לֵב וְגו' (שָׁם נו א').
אֵלָּא יַצַּעַר אָדָם אֶת עֲצָמוֹ עִם הַצָּבוּר, שְׁכֵן מְצִינוֹ בְּמִשָּׁה
רַבָּנוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם שֶׁהִיא מְצַעַר אֶת עֲצָמוֹ עִם הַצָּבוּר,
שֶׁנֶּאֱמַר וַיְדִי מִשָּׁה בְּבָדִים, וַיִּקְחוּ אֹכֵן וַיִּשְׁימוּ תַּחְתָּיו וַיֵּשֶׁב
עָלֶיהָ (שְׁמוֹת י"ב), וְכִי לֹא הָיָה לוֹ לְמִשָּׁה כִּר אַחַת אוֹ כֶּסֶת
אַחַת לֵישֵׁב עָלֶיהָ, אֵלָּא כִּד אִמֵּר מִשָּׁה הוֹאִיל וַיִּשְׁרָאֵל שְׁרוּיִין
בְּצַעַר, אַף אֲנִי אֶהְיֶה עִמָּהֶן בְּצַעַר. וְכָל הַמְצַעַר אֶת עֲצָמוֹ

עם

משנת אליהו

זה מביא הפסוק והנה ששון ושמחה, שאומר מה
לי ולצרת אחרים כיון שיש לי שמחה וששון,
הרוג בקר וגו', ולפי שחושש שגם עליו יעבור
כוס פורענות אומר כי מחר נמות מהר, ולא נראה
בצרה. (מהרש"א שם). עד כאן מדה של בינונים
- שיראים מן המיתה, כדכתיב בהו כי מחר נמות.
(רש"י שם). ואין איש שם על לב - מפני מה
הוא מת, והוא כדי שלא יצטער ברעה, לאחר

החובה להשתתף בצרת הצבור. שלום עלי
נפשי - מבואר להלן בסמוך. [ג] ואמרו
רבותינו - כל זה מועתק לכאן מתענית י"א א'.
(עיין חילופי גירסאות). שני מלאכי השרת -
שמלוין לו לאדם, אחד מימינו ואחד משמאלו,
דכתיב (תהלים צ"א י"א) כי מלאכיו יצוה לך. (רש"י
שם, ועיין לקמן פ"ד). ושלום עלי נפשי - שמדובר
באדם שיש לו שלום ורואה בצרות אחרים, ועל

תנא דבי אליהו

תצה

חילופי גירסאות
(ט) כ"ס בני"ר ונע"ס. מוד"נ
הוסף: ובשדה. (י) כ"ס
בני"ר ונ"ר. ננע"ס: יושב
ועוסק. מוד"נ הניס: עוסק
וחרש בד"ת.

ציורים

ושמא יאמר אדם כו' -
תענית י"א א', חגיגה ט"ז
א', מדרש עשרת הדברות
(אוה"מ עמ' תנ"ז), מדרש
חיבוט הקבר החדש (ילקוט
מדרשים ח"ב עמ' שט"ד).
אבני ביתו - זוה"ק ח"ג דף
ע"ה א' ברעיא מהימנא,
מדרש דין הקבר (אוה"מ
עמ' צ"ד), ואריכות בביאור
דבר זה עיין בשם עולם
לח"ח בחתימת הספר. שני
מלה"ש - עיין מדרש משלי
סוף פ"ט, תיקון ה' מ"א
תיקונים חדשים. נשמתו
של אדם - פס"ר פ"ח ב',
זוה"ק ח"א דף צ"ב א', ודף

עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור. ושמא יאמר אדם מי
מעיד בי, אבני ביתו וקורות ביתו של אדם מעידין עליו,
שנאמר בי אבן מקיר תזעק, וכפ"ס מעין יענה (תכנין ב יא).
דבי רבי שילא אמרו שני מלאכי השרת המלוין את האדם,
שנאמר בי מלאכיו יצוה לך, לשמרך בכל דרכיך (תהלים צא יא),
הן מעידין עליו. רבי חזקא אומר נשמתו של אדם היא
מעידה עליו, שנאמר משכבת חיקך שמר פתחי פיה (מכ"ה ז ה).
ויש אומרים אבריו של אדם מעידין בו, שנאמר אתם עדי
נאם ה' (ישעיה מג י).

[ד] משום דבי אליהו אמרו, לעולם יהא אדם פשור לעל
וכחמור למשא, וכבהמה שחורשת בבקעה, כך יהא אדם
עוסק בדברי תורה בכל יום תמיד, שנאמר אשריכם זרעי
על

רכ"ז א', [נח"ג דף כ"ג ב'], זו"ח דף מ"ט א', רש"י מיכה ד' ה', משלי כ' כ"ז. לעולם יהא אדם פשור - עמש"נ בס"א פרק ב' [ט],
ומאמר שבכאן העתיק (בשינוי סגנון) במנוח"מ לר"י אלנקאה פרק ת"ת (עמ' רכ"ב). וכבהמה שחורשת בבקעה - מלה"כ ישעיה ס"ג י"ד.

משנת אליהו

קול יפה ונעים והכל שמחים מזה, ולהיפך, אם
הכניס בו קולות של יללה ובכי הכל בוכין על
ידו. וכן הוא ממש במוח של האדם. (זכור למרים
לח"ח פרק ט). שנאמר אתם עדי - פירוש אתם
בעצמכם אברי הגוף - עדי. (מהרש"א שם, וערש"י
חגיגה ט"ז א') [ד] כשור לעול וכחמור למשא
- כלומר שהרי נאמר בשור וחמור (ישעיה א' ג')
ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו, ועובדים
לאדונם בכל כחם שלא על מנת לקבל פרס, וכן
ראוי לכל בן ישראל לידע קונהו ואבוס בעליו
שהוא הקב"ה, ולעובדו בכל כחו בתורה ובמצות
שלא על מנת לקבל פרס. (עיון יעקב ע"ז ה' א').
וכבהמה שחורשת בבקעה - כן צריך לומר. (עיין
חילופי גרסאות). ובא לומר שכשם שבבקעה אין
טרשים וכל הקושי הוא רק החרישה, כן בתורה
העמל הוא העסק בה, אבל ודאי ישיג בעמלו,
ואין אפשרות שעמלו יהא לריק. שנאמר
אשריכם זרעי וגו' - בא ללמד שיש בתורה

שהיא גזירה מלפניו. (שם). וכפ"ס - חצי לבנה,
ורגילין לתתה בין שני נדבכי העצים. (שם).
נשמתו של אדם - כי בנפש חקוקים המצות
והעבירות למה הדבר דומה לאדם שהוא מלא
נגעים בגופו, וכיסם בלבושו, וכשמסיר לבושו
תגלה ערותו ותראה חרפתו, כך בהיות הנפש
לבושה בחומר לא יראו מומי העבירות, אך בסור
החומר מעל הנפש תגל ערותה גם תראה חרפתה,
אוי לה לאותה בוש. (ראשית חכמה שער התשובה
פרק ה'). שכל מעשיו של אדם וכן דבוריו הכל
נקבע בנשמתו בתוך זכרונו, יש לך אדם שבנשמתו
קבועים כל שיתא סדרי משנה וכל הש"ס, ויש
לך אדם שקיבץ בחייו בתוך זכרונו כל ההבלים
והפסולת, והכל שמור עליו להזכירו לעת הדין,
ועל הענין הזה רמזו חז"ל את הפסוק משוכבת
חיקך [היינו נשמתו] שמור פתחי פיך, כי היא
כמו הכלי הנקרא גראמפון [טייפ] אם מתחלה
הכניס בו זמירות נעימות, משמיע כנגדו גם כן

על כָּל מִים (יְשַׁעְיָה ל"ב ב'), וְאִין מִים אֱלָא דְבַרֵּי תוֹרָה, שְׁנַאמֶר
הוּי כָּל צִמָּא לָבוּ לַמִּים (שָׁם נה א).

[ה] אֲשֶׁרִיהֶן יִשְׂרָאֵל, בְּזִמְן שֶׁהֶן עוֹסְקִין בְּתוֹרָה וּבְגִמְלוֹת
חֲסִידִים אִזּוּ יִצְרֵם מְסוּר בִּידֵם, וְלֹא הֵם מְסוּרִים בִּידֵי יִצְרֵם,
שְׁנַאמֶר אֲשֶׁרִיכֶם זִרְעִי עַל כָּל מִים וְגו' (שָׁם ל"ב ב'), וְאִין זִרְעָה
אֱלָא צִדְקָה, שְׁנַאמֶר זִרְעוּ לָכֶם לְצִדְקָה קִצְרוּ לְפִי חֶסֶד
(הוֹשֵׁעַ י יב), וְאִין מִים אֱלָא תוֹרָה, שְׁנַאמֶר הוּי כָּל צִמָּא לָבוּ
לַמִּים (יְשַׁעְיָה נה א).

[ו] וְכִיּוֹן שְׁקָרָא אָדָם תוֹרָה נְבִיאִים וּכְתוּבִים, וְשִׁנְהַ מְשִׁנְהַ
מִדְּרַשׁ הַלְכוֹת וְאֲגָדוֹת, וְשִׁנְהַ הַגְּמָרָא, וְשִׁנְהַ הַפְּלִפּוּלָא, מִיד
רוּחַ הַקֹּדֶשׁ שׁוֹרָה עָלָיו, שְׁנַאמֶר רוּחַ ה' דְּבַר בִּי, וּמִלְתּוֹ עַל
לְשׁוֹנִי (שְׁמוּאֵל ב, כג ב).

[ז] פֶּעַם אַחַת הָיִיתִי עוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, וּמִצְאֵנִי קִסְדוֹר
אַחֵר, נָתַן לִי שְׁלוֹם וְלֹא הִפְרִינִי, וְאָמַר לִי: רַבִּי, מַאֲיָה מָקוֹם
אַתָּה, וְאַמְרָתִי לוֹ "מַעִיר גְּדוֹלָה שֶׁל חֲכָמִים וְשֶׁל סוֹפְרִים
וְרַבָּנָן אֲנִי, וְאָמַר לִי: רַבִּי, בּוֹא וְשֵׁב עִמִּי בְּמָקוֹמִי שְׂאֵנִי מְרָאָה
אוֹתָךְ, וְאֲנִי אֶתֵּן לָךְ חֲטִיִּין וְשַׁעֲוִירִין וּפּוֹלִין וְעַדְשִׁין וְכָל מִינֵי
קִטְנִיּוֹת, וְאַמְרָתִי לוֹ: בְּנִי, אֶפְלוּ אִם אַתָּה גּוֹתֵן לִי אֶלְפָּה
אַלְפִּים דִּינָרֵי זָהָב אֵין אֲנִי מַנִּיחַ מָקוֹם תוֹרָה, וְאִין אֲנִי דָר
בְּמָקוֹם שְׂאִין בּוֹ תוֹרָה, וְאָמַר לִי: רַבִּי, לָמָּה? וְאַמְרָתִי לוֹ

שלא

משנת אליהו

(דברים ט"ו י') נתון תתן וגו' כי בגלל הדבר הזה
יברכך ה'. (אהבת חסד פי"ז). [1] וכיון שקרא
- מוסיף ואומר עוד בשבחו ומעלתו של היגע
בתורה, כמה זוכה. שנאמר רוח ה' דבר בי
וגו' - זוכה לזה על ידי רוב התורה שלמד,
וכמבואר בסדר אליהו רבא (פרק ב' ט).
[2] קסדור - שם פקידות הוא, כגון סרדיוט,
והוא שוטר. (רש"י יומא י"א א'). ואני אתן לך
חטין ושעורין כו' - לפי שהיה זמן רעב, (כמבואר
בסא"ר פי"ח [לח] ששם נשנה מעשה זה), לכך הציע

חילופי גירסאות

(יא) כ"ה כמ"ר וד"ר ונע"ה.
זד"ג כוס"ף: לשמה.
(יב) כמ"ר וכע"ז ננע"ה:
מובנה [ה] גדולה אני, מעיר
כו'.

ציורים

אין מים אלא תורה -
עמש"נ בסא"ר שם. ואין
זריעה אלא צדקה - לקמן
סי' י"א וש"נ, ב"ק י"ז א',
זוה"ק ח"ב דף ר' א', ספר
חסידים סי' שכ"א. וכיון
שקרא אדם - עמש"נ
בסא"ר פ"ב [ט]. פעם
אחת - סא"ר פי"ח [לח]
וש"נ, ומעשה שבכאן
(בשינוי סגנון) העתיק
במנוח"מ שם (עמ' רנ"א).
ועיין בקונטרס "מאמרים
מתנא דבי אליהו" שנדפס
לקמן בסה"ס.

חילופי גירסאות
(ג) צנע"ה הגי': שלא חרב
ארץ ישראל בראשונה אלא
מפני פשעה של תורה, ולא
גלו ישראל מעל אדמתם,
ולא נשרף ההיכל, אלא
מפני פשעה של תורה כו'.
(ד) נוסף מכי"ר וצנ"ה.
צנ"ה: 6: שבתורה. (טו) נוסף
מצנ"ה. (טז) כ"ה צנ"ח
וד"ר. צנ"ח: הוסף: משום.

ציונים
ולא חרבה א"י כו' -
עמשי"נ בסא"ר פי"ח [מג].
וכל הצורות כו' - זוה"ק
ח"ב דף רי"ב א', וע"ש
בניצוצי אורות, ועיין ב"ב
ח' א', והובא בברית עולם
לגחיד"א בספר חסידים סי'
רצ"ג. שהיא שקולה כנגד
כל העבירות - שצ"ת
לרבינו יונה ש"א סי' ח',
ובאגרת התשובה סי' ד'
בשם ספרי, גם בנדה
ישראל לח"ח פי"ג הביא כן
בשם ספרי. אין זאת אלא
תורה - עמשי"נ בסא"ר
פי"ח [מג]. שאתם
בוטחים בו - סא"ר פי"ח

[יב]. בימי רבי דוסא - יבמות ט"ז א', ילקוט תהלים מזמור ל"ז כל הענין, ובירור יבמות פ"א ה"ו הוא בשינוי עי"ש. וזקן גדול היה - עיין ירו' שם (שראה את עזרא), הקדמת פיה"מ להר"מ פרק הרביעי, תולדת אדם ח"ג דף ט"ו.

י"שלא חרב העולם אלא מפני פשעה של תורה, ולא חרבה
ארץ ישראל אלא מפני פשעה של תורה, וכל הצורות
הבאות על ישראל אינן אלא מפני פשעה של תורה, משום
שגדולה ורבה היא לפני הקדוש ברוך הוא פשעה של
תורה, שהיא שקולה כנגד כל העבירות ד" [שפיעולם], שנאמר
בפשע יעקב כל זאת (מ"כה א ה), ואין זאת אלא תורה,
שנאמר טו [וזאת התורה אשר שם משה (דברים ד מד), ואומר]
מי האיש החכם ויבן את זאת, ואשר דבר פי ה' אליו
ויגדה, על מה אבדה הארץ וגו', ויאמר ה' על עזבם את
תורתיו אשר נתתי לפניהם, ולא שמעו בקולי ולא הלכו
בה (דברים ט י"א), מיד אמר לי ברוך המקום שפחד בכם
מכל העמים ומכל הלשונות, ונתן לכם את התורה, שישאתם
בוטחים בו בכל מקום.

[ח] בימי רבי דוסא בן הרפנים התרה צרת הפת לאחיו,
והיה הדבר קשה אל החכמים, מפני שחכם גדול וזקן גדול

היה

משנת אליהו

מבקש לחם, וכן לרבי עקיבא אמר כפירים רשו
ורעבו ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב, והוא מענין
מה שאמר לעיל שהתלמידי חכמים בוטחים בו
בכל מקום, ואין יראים מן הרעב וכדומה. **הותרה**
צרת הבת - אחיו של רבי דוסא שהיה מתלמידי
בית שמאי התירה, ועשו על פיו ונהגו כן. (רש"י
יבמות ט"ז א'). **צרת הבת** - שהיתה בתו או
אחת מכל העריות האלו [היינו חמש עשרה עריות
שמנה לעיל] נשואות לאחיו ולו אשה אחרת ומת,
כשם שבתו פטורה מן היבום, כך צרתה פטורה.
(משנה שם ב' ב'). ובית שמאי מתירין הצרות
לאחים. (משנה שם י"ג א'). **והיה הדבר קשה** -
שעושה כדברי בית שמאי. **שחכם גדול וזקן**
גדול היה - וסבורים חכמים שהוא התירה. (רש"י
שם ט"ז א')

לו מיני מאכלים. **וכל הצורות הבאות על**
ישראל כו' - לפי שבבטולה פוגם בכל אבריו,
כשם שהתורה רפואה לכל אבריו, כמו שאמרו
(ערובין ג"ד א') חש בגופו יעסוק בתורה, ולכן
בבטולה שפוגם בכל אבריו, כל מיני הצרות
מגיעות לעון ביטול תורה. (דברים אהדים לחיד"א
עמ' תפ"ז). **בפשע יעקב כל זאת** - דרש מתיבת
"כל" שעון זה שקול כנגד הכל. **שאתם בוטחים**
בו בכל מקום - נראה הכונה שהקסדור משבחם
על שבוטחים בקב"ה ואין חוששים מפני הרעב
[וכמו שנתבאר לעיל שהיה זה בימי רעבון], ולא
עוזבים לימודם בשל שום חשש. [ח] **בימי**
רבי דוסא בן הרכינס כו' - נראה שסמך מעשה
זה לכאן, שבו אמר לרבי אלעזר בן עזריה נער
הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו

(י) כ"ה צי"ר. צד"ר וד"נ:
חנינא, וטס"ה. יח) כ"ה
צז"ר וד"ר. צז"נ הוסיף:
מיד. יט) כ"ה צז"ר
ובע"ה, ובעי"ז צד"ר. צז"נ
הוסיף: אמור להם.

ואחריו מי כו' - עיין תוס'
כתובות ק"ה א' ד"ה
דחשיב. משוף העולם ועד
סופו - עיין במצפה איתן
יבמות ט"ז א', נרע"ע נגהו'
ויקהל ס" א']. מחלוקת
הלל ושמאי - יבמות י"ג
א'.

הִיָּה, וְעִנִּינִי בַּהֲוֹת מְלָכֹוא לְבֵית הַמִּדְרָשׁ, אָמְרוּ מִי יִלְדֵּךְ
וְיִוְדִיעֶנּוּ, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יוֹחָנָנִי אֲנִי אֵלֶיךָ, וְאַחֲרָיו מִי,
רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה. וְאַחֲרָיו מִי, רַבִּי עֲקִיבָא. "הֵלְכוּ וַיֵּשְׁבוּ
עַל פֶּתַח בֵּיתוֹ, וּבְכֹנֶסָה שִׁפְחָתוֹ וְאָמְרָה לוֹ: רַבִּי, חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל
בָּאִין אֶצְלָךָ, אָמַר לָהֶם יוֹכָנָן, בֵּינוֹן שְׁנוֹכְנָסוּ תִּפְשׁוּ לְרַבִּי
יְהוֹשֻׁעַ וְהוֹשִׁיבוּ עַל גְּבִי מִטָּה שֶׁל זָהָב, אָמַר לוֹ: רַבִּי, אָמַר
לְתַלְמִידָךְ אַחֵר וַיֵּשֶׁב, אָמַר לוֹ מִי הוּא זֶה, אָמַר לוֹ רַבִּי
אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה הוּא, אָמַר לוֹ וַיֵּשׁ בֶּן לְעֲזַרְיָה חֲבֵרְנוֹ? קָרָא
עָלָיו הַמִּקְרָא הַזֶּה גַּעַר הֵייתִי גַם זִקְנָתִי וְלֹא רָאִיתִי צָדִיק
נֹעֵב, וְזָרְעוֹ מִבִּקְשׁ לָחֶם (תְּהִלִּים לו כה). וְעוֹד אָמַר לוֹ: אָמַר
לְתַלְמִידָךְ אַחֵר וַיֵּשֶׁב, אָמַר לוֹ מִי הוּא זֶה, אָמַר לוֹ עֲקִיבָא
בֶּן יוֹסֵף הוּא, אָמַר לוֹ אַתָּה הוּא עֲקִיבָא הַדְרִשֵּׁן שֶׁשִּׁמְךָ
הוֹלֵךְ בְּכָל הָעוֹלָם מִסּוּף הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ, שֶׁב בְּנֵי שֶׁב,
בְּמוֹתָךְ יִרְבוּ בְּיִשְׂרָאֵל, קָרָא עָלָיו מִקְרָא זֶה כְּפִירִים רָשׁוּ
וְרַעֲבוּ, וְדָרְשִׁי ה' לֹא יַחֲסְרוּ כָּל טוֹב (שֵׁם לז יא). הִתְחִילוּ
מְסַבִּבִּים אוֹתוֹ בַּהֲלָכוֹת עַד שֶׁהִגִּיעוּ לְצֶרֶת הַבֵּת, בֵּינוֹן שֶׁהִגִּיעוּ
לְצֶרֶת הַבֵּת, אָמְרוּ לוֹ: רַבִּי, צֶרֶת הַבֵּת מַהוּ? אָמַר לָהֶן
מִחֲלָקֶת הַלֵּל וְשִׁמְאִי, אָמְרוּ לוֹ וְהִלְכָה בְּדַבְּרֵי מִי, אָמַר לָהֶם
הִלְכָה בְּדַבְּרֵי בֵּית הַלֵּל, אָמְרוּ לוֹ וְהִלֵּא מִשִּׁמְךָ אָמְרוּ הִלְכָה
בְּדַבְּרֵי בֵּית שִׁמְאִי שֶׁאֲמָרוּ צֶרֶת הַבֵּת מִתַּרְתָּ, אָמַר לָהֶם

משנת אליהו

הוא בנו רבי אלעזר, ועל שם שעזויה ובנו רבי אלעזר עשירים גדולים היו. (מהרש"א שם). **עקיבא הדרשן** - שהיה דורש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות. (מנחות כ"ו ב.). **התחילו מסבבין אותו בהלכות** - עשו כן כדי שלא ירגיש שעיקר ביאתו על דין צרת הבת, ויתירא לגלות להם האמת, כמו שאמר רבי יהושע (יבמות ט"ו ב') מתיירא אני שמא ירצו את גולגלתי, לפי שבני צרות של אלו פגומות לאלו. (מהרש"א שם ט"ז א.).

תפסו לרבי יהושע - שהיה מכירו מזמן הבית, שרבי דוסא זקן גדול היה כדמוכת לקמן [שאמר על מדוכה זו ישב חגי הנביא], אבל לרבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא לא הכיר ולא הושיכם עד ששאל עליהם מי הם. (מהרש"א שם). **אמר לו** - רבי יהושע לרבי דוסא. (רש"י שם). **המקרא** **הזה נער הייתי וגו'** - נער הייתי בזמן עזריה אביו, וגם זקנתי עתה בזמן בנו רבי אלעזר, ולא ראיתי צדיק נעזב הוא עזריה, וזרעו מבקש לחם

תנא רבי אליהו

תצט

חילופי גירסאות
(כ) כ"ה צנמ' וצמ"ר וצנע"ה
וצמ"ה. צד"ר ווד"נ: שוטה,
ועס"ה.

ציונים

ועמון ומואב מעשרין כו' -
ידיים פרק ד' מ"ג, תוספ'
שם פ"ב ה"ז, חגיגה ג' ב',
מדרש תהלים מזמור כ"ה.
ומקבלים גרים - יבמות ט"ז
ב', נדה נ"ז ב', וערש"י
דברי הימים ב' ח' ד',
ואוקמיה - עין ירו' יבמות
פ"א ה"ו, שער הגלגולים
הקדמה ל"ו.

דוסא שמעתם או בן הרכינס שמעתם, אמרו לו: חיי רבינו,
סתם שמענו. אמר להם אח קטן יש לי ובכור בשטן הוא
ויונתן שמו, ומתלמידי בית שמאי הוא, והזהרו בו שלא
יקפח אתכם בהלכות, ויאמר לכם צרת הבת מתרת, לפי
שיש עמו שלש מאות תשובות בצרת הבת שהיא מתרת,
אבל אני מעיד עלי שמים וארץ שעל מדוכה זו ישב חגי
הנביא, ואמר שלשה דברים, צרת הבת אסורה, ועמון ומואב
מעשרין מעשר עני בשביעית, ומקבלים גרים מן התרמודיים
ומן הקרמיים. כשנכנסו - נכנסו בפתח אחד, כשיצאו -
יצאו בשלשה פתחים, ופגע בו ברבי עקיבא, אקשי ליה
ואוקמיה. אמר לו אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך
מסוף העולם ועד סופו, אשריך שזכית לשם, והעבודה,
שעדרו אין אתה מגיע אפלו לרועה בקר, אמר לו רבי עקיבא
אפלו לרועי צאן.

אבל

משנת אליהו

עני בשביעית - ישראלים הדרים בארץ עמון
ומואב שכיבש משה מסיחון ונתקדשו בקדושת
ארץ ישראל, ועכשיו בבית שני בטלה קדושתם,
וזורעים בה בשביעית, ותקנו להם מעשר ראשון
ומעשר עני בשביעית מפני פרנסת עניים שבארץ
ישראל, שאין להם מה לאכול בשביעית, לפי
שבטל לקט שכחה ופאה, והולכים שם ונוטלים
שם לקט שכחה ופאה ומעשר עני. (רש"י יבמות
ט"ז א'). ומקבלים גרים מן התרמודיים - ולא
אמרין ממזרים הם מבנות ישראל שבאו עליהם
גוים. (שם). יצאו בשלשה פתחים - שלא ימצאם
[יונתן] יחד ויקפחם בהלכות, ויצטרכו לקבוע
הלכה כמותו, אי נמי יצאו בשלש פתחים כדי
שימצאוהו וישמעו תשובותיו. (תוס' שם). ופגע
בו - יונתן ברבי עקיבא. (רש"י שם). ואוקמיה
- שהקשה יונתן לרבי עקיבא והעמידו בקושיותיו.
(כן מוכח מירושלמי, ועיין ציונים). והעבודה -
שבועה. (רש"י תענית כ"ד א'). לרועה בקר - הם
הנבזים שבאנשים. (רד"ק שופטים ט' ד').

או בן הרכינס - בלא דוסא שמעתם. (רש"י שם).
חיי רבינו - שאפשר להשבע בחיי הצדיק, וכמו
שכתב הרמב"ם: ועל זה הצד תשבע אומתינו
בשם משה רבינו, מה נכבד שמו כאילו הנשבע
נשבע באדון או במי ששלחו. (ספר המצוות מ"ע
ז). סתם שמענו - בן הרכינס סתם ושמו לא
הוזכר. (רש"י שם). ובכור שטן הוא - כן צריך
לומר. (עיין חילופי גרסאות). ופירש רש"י חריף
ועומד על שמועתו ועושה מעשה, ואינו שב
משמועתו לעשות כרבים. (ישועות יעקב). ובמחזור
ויטרי (סי' רמ"ט) מפרש שהיה חריף ובקי, ומעניש
[נראה הכונה ע"י קפידותו], ומבייש בני אדם
[נראה הכונה בחריפותו], וממית, כמו השטן
שממית בני אדם, עכ"ל. יקפח - לשון מכה.
(ערוך). שלש מאות תשובות - בכל מקום
שהוזכר שלש מאות הוא לאו דוקא. (רשב"ם פסחים
ק"ט א', ועיין מבוא האגדות למהר"ץ חיות). מדוכה
- כלי של עץ או של אבן שדכים בה. (אבן עזרא
במדבר י"א ח'). ועמון ומואב מעשרין מעשר

חילופי גירסאות

(כא) כ"ה נכ"ר ונע"ה. נד"ר נשמו משנאמר עד שנאמר. נד"ר הגיה: שנאמר והסר כעס מלבך וגו', ונאמר אשרי משכיל אל דל וגו', ואין יום רעה כו', שנאמר וגם רשע ליום רעה, ואומר אשרי כו'. (כב) גילקוט (וילא רמז י"ח) הגי': וגם רשע ליום רעה (משלי טו ד).

צינונים

אין מקבילים גרים מן הכותיים - עיין יבמות ס"ח א', כתובות כ"ט א', קדושין ע"ד א', ע"ה ב', ע"ו א', ב"ק ל"ח ב', ועיין ירו' יבמות פ"ז ה"ו, כתובות פ"ג ה"א, גיטין פ"א ה"ד, וע"ע ירו' יבמות פ"ד ה"ג, תוספתא קדושין פ"ה ה"ב, מסכת כותים פ"א ה"ו, פ"ב ה"א. (צינוני הגר"ח קנייבסקי שליט"א במסכת כותים). מפני עשרה שבטים - עיין קדושין ע"ה ב', ע"ו א', ירו' יבמות שם, כתובות שם, גיטין שם, מסכת כותים פ"ב ה"א,

[ט] **אָבֵל** אין מקבילים גרים מן הכותיים, מפני עשרה שבטים שנבלעו ביניהם, עד שיבוא אליהו הנביא וכן דוד ויפרשו אותן, שנאמר הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא, לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם (מלאכי ג כז).

[י] **מִשּׁוּם** דבי אליהו אמרו, גדולה צדקה שמיום שנברא העולם עד עכשו העולם עומד על הצדקה, וכל הנותן צדקה הרבה הרי זה משפח, וממלט את עצמו מדינה של גיהנם, ^{כא} **שֶׁנֶאֱמַר** **אֲשֶׁרִי** **מִשְׁכִּיל** **אֶל דָּל**, ביום רעה ימלטהו ה' (תהלים מא ב), ואין רעה אלא יום דינה של גיהנם, שנאמר ^{כב} **וְהִסֵּר** **כַּעַם** **מִלִּפְנֵי** **וְהָעֵבֶר** **רָעָה** **מִבְּשָׂרָהּ** (קהלת יא י). ואומר **אֲשֶׁרִי** **שִׁמְרִי** **מִשְׁפָּט**, עשה צדקה בכל עת (תהלים קו ג).

[יא] **אֲבוֹתֵינוּ** הראשונים מפני מה זכו לעולם הזה ולימות בן דוד ולעולם הבא? מפני שנהגו את עצמן בצדקה. אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה בנו לא נשתבחו אלא בצדקה

פרד"א פל"ה, תנח"א וישב סי' ב'. עד שיבא אליהו - עיין קדושין ע' סוף ע"ב, עדיות פ"ח מ"ז. משום דבי אליהו אמרו - ילקוט יורא רמז פ"ב כל הענין (ובט"ס נדפס שם משום אדם אחד, שהיה כתוב א"א, והוא ר"ת אבא אליהו, רד"ל בביאורו לפרד"א פט"ו הגה"ה ד), וגם בבראשית רבתי פרשת ויחי (עמ' רנ"ו) העתיק כה"ע, וגם במעלות המדות המעלה הששית (עמ' צ"ט) העתיק כה"ע. והאריך בביאור כל המאמר בספר מעיל צדקה לרבי אליהו הכהן מאיזמיר סי' אלף ש"ס, ואלף תשי"י, ועיין ארחות צדיקים שער הנדיבות. העולם עומד על הצדקה - עיין סא"ר פכ"ט [ד]. וממלט את עצמו מגיהנם - גיטין ד' א', וזה"ק ח"א דף ר"א א'. ואין רעה אלא גיהנם - נדרים כ"ב א', שם מ' א', מדרש דין הקבר (אוה"מ עמ' צ"ד), מדרש לעולם (שם עמ' עד"ר), אגרת הרמב"ן (המתחיל שמע בני). אבותינו הראשונים זכו - עיין סא"ר פ"ה [יט-כ], כ"ב י"ז א'. אברהם יצחק ויעקב - במנורת המאור נר ג' כלל ד' ח"ב פרק י"ד העתיק כל זה עיי"ש, ובכבוד חופה (ליקוטי מדרשים לרח"מ הורביץ) עמ' י"ח, ועיין פס"ר פכ"ו ג', ושהשו"פ פ"א ט"ו.

משנת אליהו

[טז] **מפני עשרה שבטים** - היינו שעל ידי זה שהתערבו בהם ולא נשמרו באיסורי עריות כדין התורה, נעשו ממזרים. (עיין ציונים). **והשיב לב אבות על בנים** - שעתיד לומר ברוח הקודש זה מבני בניו של זה. (פי' הרע"ב עדיות פ"ח מ"ז). [י] **משום דבי אליהו אמרו** - כבר נתבאר שפרק זה הוא אסופת מאמרים משם אליהו הנביא, וכל מאמר פותח בלשון זה. **הנותן צדקה הרבה** - פירוש להרבה עניים. (מעיל צדקה לרבי אליהו הכהן מאיזמיר סי' אלף תרנ"ט, ועיין פירוש המשניות להר"מ אבות פ"ג משנה ט"ו). **שנאמר אשרי משכיל אל**

דל - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). והוא האיש הנותן צדקה, ועליו נאמר ביום רעה ימלטהו ה', ורעה הוא הגיהנם, כמו שדרש מן הפסוק והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך, שהכועס יורש גיהנם. ואומר **אשרי שומרי משפט וגו'** - כונתו לדרוש הפסוק כדלהלן, שנלמד גזירה שוה אשרי - אשרי מתלמוד תורה, שכשם שבתלמוד תורה זוכה לגן עדן כן הוא בצדקה, ועיין לקמן. [יא] **זכו לעולם הזה ולימות בן דוד ולעוה"ב** - שהקב"ה הטעים לאבות כאן בעולם הזה מעין העולם הבא. (מעיל צדקה סי'

תנא דבי אליהו

תקא

חילופי גירסאות
(כג) נוסף מילקוט (וגשטט כלן כמ"ט הר"ל צניאורו לפרד"א פט"ו הנהגה ד'). צוד"נ הניה: אהרן ומשה לא נשתבחו אלא בצדקה, מנין שנאמר תורת אמת כו'.

צייונים

אברהם מנין - עיין אדר"ג פל"ג א', שמור"ר פ"ל כ"ד, תנח"י לך לך סי' י"ב, מדרש משלי פי"ד, שם פט"ז, מדרש חדש פרשת חיי שרה (עמ' קס"ד). וזרע יצחק כו' - פרד"א ריש פל"ג, בראשית רבתי פרשת תולדות (עמ' ק"ז), מדרש אגדה בראשית כ"ו י"ב, ואין זריעה אלא צדקה - עמ"ש"נ לעיל סי' ה', דוד ושלמה בצדקה - מדרש משלי פ"א, ופרשה י"ד, בראשית רבתי פרשת וחי (עמ' ר"מ). ועיין אדר"ג פל"ג א'. שנאמר ויהי דוד וגו' - פסוק זה נשמש בילקוט, ונדהק בוי"ר לפרש, עיי"ש. ואף הקב"ה - מדרש גדול וגדולה פ"א (אזה"מ עמ' ע"ח). ואף כסא הכבוד - מדרש תהלים מזמור פ"ט, מדרש משלי פי"ד.

בצדקה. אברהם מנין, שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו, ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט (בראשית יח טו). יצחק לא נשתבח אלא בצדקה, מנין, שנאמר וזרע יצחק בארץ ההיא וגו' (שם כו יב), ואין זריעה אלא צדקה, שנאמר זרעו לכם לצדקה (הושע י יב). יעקב לא נשתבח אלא בצדקה, מנין, שנאמר קטנתי מכל החסדים (בראשית לב י), ואין קטנתי אלא מעט, ואין מעט אלא צדקה, שנאמר טוב מעט בצדקה (משלי טו ח). כו' משה לא נשתבח אלא בצדקה, שנאמר צדקת ה' עשה (דברים לג כא). אהרן לא נשתבח אלא בצדקה, מנין, שנאמר תורת אמת היתה בפיהו (מלאכי ב ו), ואין אמת אלא צדקה, שנאמר אמת מארץ תצמח, וצדק משמים נשקף (תהלים פה יב). דוד לא נשתבח אלא בצדקה, מנין, שנאמר ויהי דוד עשה משפט וצדקה (שמואל ב, ח טו). שלמה לא נשתבח אלא בצדקה, מנין, שנאמר וצדקתך לבן מלך (תהלים עב א). ואף הקדוש ברוך הוא משתבח בצדקה, שנאמר והאל הקדוש נקדש בצדקה (ישעיה ה טו). ואף כסא הכבוד נשתבח בצדקה, שנאמר ענו וערפל סביביו, צדק ומשפט מכוון כסאו (תהלים צו ב).

גדולה

משנת אליהו

[ו]. שנאמר אמת מארץ תצמח וגו' - נראה שמפרש הפסוק שכשעושים אמת בארץ [והוא הצדקה], אזי צדקה נשקף מן השמים, שכפי הנהגת בני אדם, כן הקב"ה נוהג עמהם. (ועיין סא"ר פרק כ"ט [גיד]). וצדקתך לבן מלך - הגם שפסוק זה נאמר כלפי צדקות השי"ת, אך הדבר ידוע שכפי צורת הנהגת האדם כך נוהג עמו השי"ת, וכיון שמבקש שינהג עמו בצדקה, ודאי שאף שלמה המלך נהג בהנהגה זו. והאל הקדוש נקדש בצדקה - יתקדש שמו במה שיעשה צדקה לכשרים שבדור. (מצודת דוד). כסא הכבוד נשתבח בצדקה - שבזכות הצדקה יש לו קיום. (מעיל צדקה, ועיין ציונים).

קע"ו, ועיין ציונים) ואין זריעה אלא צדקה - עיין מה שנכתבאר בזה לעיל (סי' ד') מהחפץ חיים וצ"ל. ואין מעט אלא צדקה - ויהיה פירוש הפסוק שיעקב אמר נתתי מעט צדקה לפי החסד אשר עשית את עבדך. (זית רענן). והחיד"א כתב: פירש הרב החסיד מהר"י חאביליו זכרונו לברכה שרבינו האריז"ל אמר שבשעת הסכנה צריך להזכיר זכויותיו, ואין אומר שנתמעטו זכויותיו על ידי החסדים, ולכן דרשוהו שאדרבא אמר שנתמעט ממנו על ידי הצדקה שעשה, ובכן יצילהו ה'. (דברים אחדים עמ' ל"ח). שנאמר תורת אמת היתה בפיהו - ופסוק זה אמור על אהרן, כמבואר לקמן פ"ד

תקב

סדר אליהו זוטא, פרק א [יב-טו]

חילופי גירסאות

(כד) כ"ה כמ"ר ונע"ה. נוד"ע
הגיה: שותה לה.
(כה) ננע"ה וכי"א נוסף:
גדולה צדקה שמצלת את
האדם מדינה של גיהנם,
שנאמר וצדקה תציל ממות
(משלי יא ד), ואין מות אלא
גיהנם, וכתוב לא יועיל וגו'.
(כו) כ"ה כמ"ר ונ"ל וילקוט.
ננע"ה: שיחיה בה. נוד"ע
הגיה: שיחיה העני.
(כז) נילקוט הגו': שנאמר
בשילוח הקן במצוה קלה
שבתורה כו', וכל השאר ל"י.

ציורים

שמצלת את האדם מדרך
המות - עמש"נ בסא"ר פרק
י' [ב]. שבמדה שאדם
מודד - עמש"נ בסא"ר פ"ג
[ג]. ומתכוין עליו שיחיה
- עין וק"ר פל"ד ב', תנחו'
משפטים סי' ט"ו, שהשי"ז
פ"א ט"ו, רש"י משלי י"ט
י"ז, מכתבי הח"ח סי' א',
ועמש"נ בסא"ר פ"י [ב].
גורם מיתה לעצמו - אדר"נ
החדש ספ"ד. מארכת
ימיו ושנותיו - עין מעיל
צדקה סי' אלף תק"ח
בארוכה. שנאמר כי הוא
חיך וגו' - בסא"ר פ"ה
[כד] מפרש פסוקים אלו על
התורה, ועיין חילופי
גרסאות כאן.

[יב] גדולה צדקה שמצלת את האדם מדרך המיתה.
גדולה צדקה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם. גדולה
צדקה שהיא מביאה את האדם לחיי העולם הבא. גדולה
צדקה ששנותה לתורה. גדולה צדקה שהתורה כ"מ שולה
בה. גדולה צדקה שהיא ממנהרת יום בן ידוד וימות גאלתנו.
גדולה צדקה שהיא מעלה את הנשמה ומושיבה ונותנה
תחת כפסא הכבוד. כ"ה

[יג] ומנין שהצדקה מצלת את האדם מדרך המות, שנאמר
לא יועיל הון ביום עברה, וצדקה תציל ממות (משלי יא ד).
בוא וראה שבמדה שאדם מודד, בה מודדין לו, אדם נותן
צדקה בעולם הזה, ומתבונן עליו כ"מ שיחיה ולא ימות, אף
הקדוש ברוך הוא מתבונן על הנותנה שיחיה ולא ימות.
[יד] ומנין אתה אומר שכל מי שספק בידו לעשות צדקה
ואינו עושה, ולקנס נפשות ואינו מקים, גורם מיתה לעצמו,
שנאמר ויען נבל וגו', ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת
טבחי אשר טבחי לגזוז, ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי
אי מנה המה (שמואל א, כה י"א), ומיד נענש מיתה, שנאמר ויהי
כעשרת הימים, ויגף ה' את נבל וימת (שם פסוק לח).

[טו] ומנין שהצדקה מארכת ימיו ושנותיו של אדם,
כ"מ שנאמר כי הוא חיך וארך ימיו (דברים ל כ), ואומר עץ חיים
היא

משנת אליהו

כמבואר בבבא בתרא (דף ט' ב'). (מעיל צדקה,
ועי"ש עוד פירוש). [טו] שנאמר כי הוא חיך
ואורך ימיו - ובראש הפסוק נאמר: לאהבה
את ה' אלקיך לשמוע בקולו ולדבקה בו, ודרשו
חז"ל (כתובות ק"א ב') וכי אפשר לאדם לידבק
בשכינה, אלא כל המשיא בתו לתלמיד חכם,
והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים, והמהנה
תלמידי חכמים מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו
מדבק בשכינה. וזהו הצדקה האמורה כאן. (ע"פ
ישועות יעקב).

[יב] שמארכת ימיו ושנותיו כו' - פירוש
שמלבד זה שמצלתו מן המיתה, עוד נותנת לו
אריכות ימים ושנים. [יג] שיחיה ולא ימות
- הכונה שנותן לו צדקה באופן של הדרגה
המעולה ביותר שפירט הרמב"ם (פרק י' ממתנו"ע
ה"ז) שעל ידי הצדקה מחזק ידו עד שלא יצטרך
יתור לבריות, וזהו שיחיה - בהוה, ולא ימות -
לעתיד. (מעיל צדקה). [יד] לעשות צדקה -
בממון. ולקיים נפשות - בדיבור, שהפיוס
מקיים ומעמיד את העני יותר מהנותן בלא פיוס,

תנא דבי אליהו

תקנ

חילופי גירסאות
(כח) מדל"ל: הוא. כמ"ר וד"ר
ובע"ה ל"י מ"ועוד" עד "ומה".
(כט) כ"ה כמ"ר וד"ר. כוד"נ
הגיה: ונאמר בצדקה ה' קנני
וגו'. (ל) כ"ה כמ"ר, וכע"ז
כד"ר. כוד"נ הגיה: נמשלה
להצדקה ושוותה לה, אלא
לפי שאין כו'.

ציורים
מצוה הקלה - חולין קמ"ב
א', דב"ר פ"ו ג', תנחו' עקב
ס"י ב', תצא ס"י ב'. מעשה
הצדקה שלום כו' - ספרי
נשא פמ"ב.

היא למחזיקים בה (משל"י ג יח). ועוד שהרי קל וחמר כה' היא, ומה מצוה הקלה שבקלות שבתורה מהו אומר בה, למען ייטב לך והארבת ימים (דברים כב ז), קל וחמר לצדקה שהיא מצוה חמורה שבתורה, על אחת כמה וכמה.

[טז] ומנין לצדקה שהיא מביאה את האדם לחיי עולם הבא, שנאמר אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו' (תהלים א א), ונאמר אשרי שמרי משפט, עשה צדקה בכל עת (תהלים קו ג), נאמר אשרי בתורה, ונאמר אשרי בצדקה, מה אשרי האמור בתורה הוא בן עולם הבא, אף אשרי האמור בצדקה הוא בן עולם הבא.

[יז] ומנין לצדקה שהיא שותה לתורה, שנאמר בתורה אם בחקתי תלכו (ויקרא כו ג), כט ואומר ה' קנני ראשית דרכו (משל"י ח כב), בתורה הוא אומר ונתתי שלום בארץ, ושכבתם ואין מחיר, והשפתי תיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבר בארצכם (ויקרא כו ו). ובצדקה הוא אומר והיה מעשה הצדקה שלום, ועבדת הצדקה השקט ובטח עד עולם, וישוב עמי בגוה שלום, ובמשכנות מבטחים ובמנוחת שאננות (ישעיה לב ייח).

[יח] ומנין שהתורה נמשלה בה, שאין לה מדה טובה שברא

הקדוש

משנת אליהו

עוה"ב - שנאמר והיה כעץ שתול, והיינו בגן עדן. (זית רענן). [יז] שהיא שותה לתורה - לפי שעל ידי הצדקה יש קיום ללומדי תורה. (מעיל צדקה ס"י אלף תשי"ז, וע"ע שם ס"י אלף תק"ט). **ואומר ה' קנני ראשית דרכו** - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ופסוק זה נאמר על התורה (כמבואר בסא"ר פל"א [נט] ועוד מקומות הרבה). ומזה לומד שאף הפסוק אם בחקתי תלכו אמור על התורה ולא על קיום המצוות, שכן מצינו בתורה שנאמר בה ראשית דרכו, ועל זה שייך לשון הליכה. [יח] שאין לה מדה טובה וכו' - לפני שהביא הדרשה שבה מצינו שנמשלה התורה לצדקה, מפרש את מעלתה העצומה של התורה, והיא

למחזיקים בה - ודרשו חז"ל (ויקרא רבה פכ"ה א') אילו נאמר עץ חיים היא לעמלים בה, לא היתה תקומה לשונאי ישראל, אלא למחזיקים בה. וזהו שדרש התומכים ביד לומדי תורה, רד"ל. וזהו שדרש פסוק זה על נותני צדקה. (ע"פ לוח ארז למוהר"ח פלאג'י). **הקלה שבקלות** - היא שילוח הקן, שאין בה חסרון כיס אלא דבר מועט. (רש"י חולין קמ"ב א'). [יז] **שהיא מביאה את האדם לחיי העוה"ב** - אפילו אם אין בידו מצוה אחרת, לפי שבצדקה שנותן לעמלי תורה נחשב כאילו הוא לומד, שכל קיומם על ידו. (מעיל צדקה, ועיין אגרת התשובה לרבינו יונה ס"ז ז', ובשם עולם שער החזקת התורה פט"ו ט"ז). **אשרי האמור בתורה הוא בן**

הקדוש ברוך הוא בעולמו גדול מן התורה, שנאמר סלסלה ותרוממך, תכבדך כי תבקנה, תתן לראשך לנית חן, עטרת תפארת תמגנך (משלי ד חט), לאף התורה עצמה אינה בקרובה אלא צדקה, שנאמר וצדקה תהיה לנו (דברים ו כה).

[יט] ומנין לצדקה שהיא ממהרת ימות בן דוד וימות הגאולה, שנאמר שמו משפט ועשו צדקה, כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות (ישעיה נא א).

[כ] ומנין לצדקה שהיא מעלה את הנשמה ומושיבה ונותנה תחת פסא הכבוד, שנאמר הלך צדקות ודבר מישרים וגו', הוא מרומים ישכן מצדות סלעים משגבו, לחמו נתן מימיו נאמנים, מלך בפיזו תחזינה עיניך (שם לג טו).

פרק ב

[א] פּעם אחת הייתי מהלך בדרך, מצאני אדם אחד ובא אצלי בדרך מצות, והיה בו מקרא ולא היה בו משנה, ואמר לי: רבי, מקרא נתן לנו מהר סיני, משנה לא נתן לנו מהר סיני, ואמרתי לו: בני, מקרא ומשנה שניהם מפי הגבורה נאמרו, ומה בין מקרא למשנה, משלו משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיו לו שני עבדים והיה אוהבן אהבה גדולה, ונתן לזה קב חטין ולזה קב חטין, ולכל

מדרש תהלים מזמור יט, מדרש משלי פ"א (ד"א שמע בני), פס"ר פ"ה א', תיקו"ז (י"ב ב', במהדורת בהג"א), רש"י ויקרא כ"ו מ"ו, הקדמת התיו"ט לפירוש, ועיין באורך בנפח"ח ש"ד פ"ו.

משנת אליהו

דרכיה להשתדל בה, שהרי התורה נקראת עץ חיים, ונקראת צדקה שכתוב וצדקה תהיה לנו. פרק ב: [א] בדרך מצות - פירוש בדרך מריבה, שבא לעורר מריבה על הדבר ולומר שאין התורה שבעל פה ניתנה בסיני, ויש גירסה: מינות. (עיין חילופי גירסאות). לפי שדבריו הם דברי מינות. ומה בין מקרא למשנה - מאחר ששניהם מפי הגבורה נאמרו, מה ההפרש בין מקרא למשנה,

נמשלה לצדקה. שנאמר וצדקה תהיה לנו - מפרש הפסוק על לימוד התורה. ולא על קיום המצוות, כמו שמשמע פשטות הכתוב. וכן הוא בזה"ק (ח"א קצ"ט א'): וצדקה תציל ממות אלן דמשתדלי באורייתא וידעין אורחא לאשתדלא בה, דהא אורייתא עץ חיים אקרי, ואתקריא צדקה דכתיב וצדקה תהיה לנו, ע"כ. [תרגום: וצדקה תציל ממות אלו שמשתדלים בתורה ויודעים

חילופי גירסאות

(לא) כנ"ר נוסף: ואומר ובין נגידים תושיבך (פסוק סוף בספר זן סירל). (לב) כ"ה כנ"ר, וכע"ז צנע"ס. כנ"ר חז"ל: אינה דומה אלא לצדקה. (א) כ"ה כנ"ר. כנ"ר וצנע"ס: מינות. (ב) כ"ה כנ"ר וד"ר. צנע"ס: וסוף: אלא.

ציונים

שהיא ממהרת ימות בן דוד - ב"ב י' א' (תניא ר"י אומר), מדרש בראשית רבתי פרשת תולדות (עמ' ק"ח), ועיין סא"ר פרק י' [ה], דבר"ר פ"ה ד', ופרד"א פל"ג. שהיא מעלה את הנשמה כו' - מנורת המאור נר ג' כלל ד' ח"ב פי"ג העתיק כל זה, ועיין כבוד חופה עמ' י"ח, ומעיל צדקה ס"י שע"א.

משנה לא ניתן לנו מהר סיני - עיין סא"ר פט"ו [א]. שניהם מפי הגבורה - עיין סא"ר פכ"ג [יד], ברכות ה' א', מגילה י"ט ב', גיטין ס' ב', [גדרים ל"ח א'], תו"כ בחוקותי פ"ח הי"ג, יר' פאה פ"ב ה"ד, שמו"ר פמ"ז א', ושם ג', ויק"ר פכ"ב א', במ"ר פי"ג ט"ו, קה"ר פ"א [ט], שם פ"ה [ח], תנחומי נח ס' ג', וירא ס' ה', כי תשא ס' ל"ו, וסי' כ"ח, וסי' ל"ד, תבא ס' א', פרד"א פמ"ו,

מדרש תהלים מזמור יט, מדרש משלי פ"א (ד"א שמע בני), פס"ר פ"ה א', תיקו"ז (י"ב ב', במהדורת בהג"א), רש"י ויקרא כ"ו מ"ו, הקדמת התיו"ט לפירוש, ועיין באורך בנפח"ח ש"ד פ"ו.

תנא דבי אליהו

תקו

חילופי גירסאות
(ג) כ"ה נכ"ח. נד"ר חז"ל:
עד שבא המלך. (ד) נכ"ח
הנ"ל: שאל אותם ואמר להם
מה עשיתם? [ממה שנתתי
לכם. הפקח הביא השולחן
לפני המלך, ואמר לו:
אדוני המלך, הנה לך לחם
לאכול-מן החטים, ומפה
לנגוב-מן הפשתן, והיא
פרוסה עליו, והטפש הוציא
כר', וכע"ז נכ"ח 6.
(ה) נכ"ח מוסף: כשראה
המלך כן אמר כו'. (ו) כ"ה
נד"ר, וכע"ז נכ"ח ונע"ס.
נד"ר מוסף: ואמרתי לו בני
כמה אתה מברך על קריאת
שמע של שחרית, ואמר לי
שתיים לפניך ואחת
לאחריה. ואמרתי לו
ובערבית כמה אתה אומר,
ואמר לי שתיים לפניך
ושתיים לאחריה.

צייונים
ועשאן סולת ובורה וטחנה
כו' - כע"ז בסא"ר פ"ח
[יג]. ואמר לי שבעה -
מגילה כ"א א', ושם כ"ג
א'.

ולכל אחד מהן נתן גם כן אנגדה של פשתן, הפקח שבהן
נטל את הפשתן וארג מפה יפה, ונטל את החטין ועשאן
סלת ובררה ומחנה ולשה ואפאה, וסדרה על השלחן, ופרס
עליה מפה יפה, והניחו יעד שלא בא המלך. והטפש שבהן
לא עשה כלום. לַיָּמִים בָּא הַמֶּלֶךְ לְתוֹךְ בֵּיתוֹ, וַאֲמַר לָהֶם
לְשֹׁנֵי עֲבָדָיו: בְּנֵי, הֵבִיאוּ לִי מֵה שֶׁנָּתַתִּי לָכֶם, אֶחָד מֵהֶן
הוֹצִיא אֶת הַפֶּת שֶׁל סֵלֶת עַל הַשְּׁלֶחָן, וּמִפֶּה הַיָּפָה פְּרוּסָה
עָלָיו, וְאֶחָד מֵהֶן הוֹצִיא אֶת הַחֲטִיִּן בְּקֶפֶה, וַאֲנִידָה שֶׁל פֶּשֶׁתָּן
עָלֶיהֶם, הֲאִי לָהּ לְאוֹתָהּ בּוֹשָׁה וְאִי לָהּ לְאוֹתָהּ חֲרָפָה. אִיזָה
מֵהֶן חֲבִיב יוֹתֵר? הֵנִי אוֹמֵר זֶה שֶׁהוֹצִיא פֶת עַל הַשְּׁלֶחָן
וּמִפֶּה יָפָה פְּרוּסָה עָלָיו.

[ב] וְעוֹד אָמַרְתִּי לוֹ: בְּנֵי, אִם אֲמַצְאָךְ בְּתוֹךְ מִשְׁנַת חֲכָמִים,
תַּעֲשֶׂה דְבָרֶיךָ בְּדָאִים? וַאֲמַר לִי הֵן, אָמַרְתִּי לוֹ: בְּנֵי, בְּשִׂאתָהּ
יורד לפני התיבה בשבת פמה אתה אומר, ואמר לי שבעה.
ואמרתי לוֹ: בְּנֵי, וּבְשָׂאָר הַיָּמִים כִּמָּה אֶתָּה אוֹמֵר, וַאֲמַר לִי
שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֶה. וַאֲמַרְתִּי לוֹ: בְּנֵי, כִּמָּה קוֹרִין בְּשַׁבַּת בַּתּוֹרָה,
וַאֲמַר לִי שְׁבַע. וַאֲמַרְתִּי לוֹ בְּשֵׁנֵי בְּשַׁבַּת וּבְחִמִּישֵׁי בְּשַׁבַּת

ובמנחה

משנת אליהו

לו שאפילו מה שהוא דרבנן גמור מוכרח לעשות
כפי שלימדו החכמים, וכל שכן בפירוש התורה
שבלא המשנה אי אפשר להבינה כלל. **כשאתה**
יורד לפני התיבה בשבת - הנה יורד לפני
התיבה הוא החזן, וצריך להבין מדוע שאלו רק
על הזמן שיורד לפני התיבה ולא על כל תפלה,
ובפרט שבסמוך שאלו: ובשאר הימים כמה אתה
אומר, ולא הזכיר מאומה מירידה לפני התיבה,
ואפשר שסובר כחכמים (בר"ה ל"ד ב', וכן נפסק
בשו"ע או"ח קכ"ד א') שהחזן מוציא רק את שאינו
בקי בתפלה, אבל את הבקי אינו מוציא,
ובתפלות שבת אין הכל בקיאים, ולכן אז רק
החזן היה מתפלל תמיד, אבל בימות החול כולם
היו מתפללים.

ומפרש שהמשנה הוא פירוש למקרא. **וארג**
מפה יפה - שתורה שבעל פה דומה לצמר
ופשתים שעומלים בה ואורגים, לכך נקראת
"מסכתא" לשון אריגה, כמו עם המסכת (שופטים
ט"ז י"ג), הלכות לפרקים, שמקבץ כל הדברים
של ענין אחד, זו היא מסכתא. (ספר חסידים סי'
תקכ"ח, וס"ח החדש סי' תרס"ז). **מפה** - הוא
בגד פשתן לבן. (תשבי ערך מפה). **איזה מהן**
חביב יותר כו' - וכך היא גם המשנה, שעל
ידה מתפרש התורה שבכתב כראוי. **[ב] אם**
אמצאך כו' - פירוש אם אראך שאתה עצמך
מתנהג בחיי היום יום כפי שהורו רבותינו חכמי
המשנה. **בתוך משנת חכמים** - והנה כל מה
שפורט לפניך הכל הוא תקנות חז"ל, ובא לומר

(ז) כ"ה צ"ר ובע"ז ובע"ז
היה: השבעה. (ופי' שבעה
קוראים, ולי). (ח) טספ
מכיר. (ט) כ"ה צ"ר ובע"ז
ד"ר ובע"ז וד"ר: אחת.
(ולפ"ז נר' דלגסי: אחת
לפניהם ואחת לאחריהם).
(י) כ"ה צ"ר ובע"ז וד"ר.
היה: ברכה. ברכה אחת
לפניהם ואחת לאחריהם.
(יא) צבע"ז וכ"א מוסף:
ששנו ופירשו. (יב) כ"ה
צ"ר ובע"ז ד"ר חד"ל:
מלא.

אמר לי שלשה - שם כ"א
א', ב', ב"ק פ"א ב'. ברכה
אחת - (עיין בבבארא),
ברכות מ"ד ב'. נדה ג"א ב'.
ועיין הלכות ברכות
לרמב"ם (הנמ"ח) פ"א ה"ז
ובתערות שם בארוכה.
בכלל ופרט כו' - עיין
בריתא דרבי ישמעאל
בראש חט"ו ונתת הכסף
כו' - ערובין כ"ז ב', נזיר
ל"ה ב', ב"ק נ"ד ב', ס"ג
א', ב'. דרור י"א עשאל
שם ש"ח.
כל העושה
מזוה נותנים לו שכר - עיי

וּבְמִנְחָה בִּשְׁכֶּת כֶּמֶה, אָמַר לִי שְׁלֹשָׁה. וְאַמְרָתִי לוֹ וְעַל יִשְׁכְּעַת
הַמִּינִים כֶּמֶה אֶתָּה מְבָרֵךְ, וְאָמַר לִי שְׁתֵּים, ^ח[בְּרָכָה] לְפָנֶיהֶם
^טוּבְרָכָה לְאַחֲרֵיהֶם. וְאַמְרָתִי לוֹ עַל שָׂאָר הַמִּינִים כֶּמֶה אֶתָּה
מְבָרֵךְ, וְאָמַר לִי בְרָכָה אַחַת. חוּץ מִבְּרַכַּת הַמְּזוֹן שֶׁהֵם
שְׁלֹשָׁה, וְעַם בְּרַכַּת הַטּוֹב וְהַמְּטִיב הֵם אַרְבָּעָה. וְאַמְרָתִי לוֹ:
בְּנִי, וְכִי יֵשׁ לְךָ אֵלּוּ מֵהָר סִינַי, וְהֵלֵא אֵינִן אֵלֶּא מִשְׁנַת
חֻכְמִים". אֵלֶּא בְּשִׁנְתָּן הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל,
לֹא נִתְּנָה לָהֶם אֵלֶּא בְּחַטִּיין לְהוֹצִיא מֵהֵן סֵלֶת, וּבְפִשְׁתָּן לְאַרְגֹּ
מֵהֵן בְּגָד, בְּכָלֵל וּפָרֵט, וּפָרֵט וּבְכָלֵל, וּבְכָלֵל וּפָרֵט וּבְכָלֵל, שְׁנֵאמַר
וְנִתְּתָה הַכֶּסֶף כָּל אֲשֶׁר תִּצְאֶה נִפְשָׁךְ (דְּבָרִים יד כו) – הֲרִי זֶה
כָּלֵל, בְּבִקָּר וּבִצְאֹן וּבִיָּין וּבִשְׂכָר (שם) – הֲרִי זֶה פָּרֵט, וּבְכָל
אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ נִפְשָׁךְ (שם) – הֲרִי זֶה כָּלֵל אַחֵר. וְכֵן כָּלֵל
שֶׁהוּא צָרִיד לִפְרֵט, וּפְרֵט שֶׁהוּא צָרִיד לְכָלֵל.

[ג] וְאָמַר לִי: רַבִּי, וְכִי מִיּוֹם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם עַד אֹתָהּ הַשָּׁעָה כָּל הָעוֹשֶׁה מַצּוּה נֹתֵנִים לוֹ שְׂכָרוֹ, וְאִמְרָתִי לוֹ: בְּנִי, הַקְדּוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְלַךְ מְסוּפָּה הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ, וְכָל הָעוֹלָם כְּלוֹ

מצוה נותנים לו שכרו - עיין פסחים קי"ח א', נזיר כ"ג ב', ב"ק ל"ח ב', הוריות י' ב'.

על שאר המינים כמה אתה מברך ואמר לי ברכה אחת חוץ כו' - כן צריך לומר. (עין חילופי גרסאות). ונראה שהוא סובר שחוץ משבעת המינים שנשתבחה בהן ארץ ישראל, כל שאר המאכלים אין הברכה אחרונה חובה אלא רשות. (ועין היטב סוגיא דברכות מ"ד ב' ובצינונים כאן). **בכלל ופרט כו' -** כל אלו הם לימודים מן התורה, ואולם גם התקנות חכמים הם נלמדים מן התורה. (כמבואר בסא"ר פרק ט"ז [א-ה]). **הרי זה כלל אחר -** ודרשו מה הפרט מפורש פרי מפרי וגדולי קרקע [שעגל נולד מאמו וכן שה, וענבים מחרצנים, שזורעים מחרצנים. וגידולי קרקע שכולם ניזונים וגדלים מן הקרקע, רש"ן]. אף כל פרי מפרי וגידולי קרקע. (עירובין כ"ז ב', ועין ציונים). **כלל שהוא צריך לפרט ופרט שהוא צריך לכלל -**

כיצד, קדש לי כל בכור (שמות י"ג ב') יכול אף נקבה במשמע, תלמוד לומר זכר (שם פסוק י"ב). אי זכר יכול אפילו יצאה נקבה לפניו, תלמוד לומר פטר רחם (שם פסוק ב'). אי פטר רחם יכול אפילו לאחר יוצא דופן, תלמוד לומר בכור. זהו כלל הצריך לפרט ופרט שהוא צריך לכלל. (ברייא דרבי ישמעאל ה' ט'). **[ג] נותנים לו שכרו** - שהאיש ההוא היה מתמיה מנין לו להקב"ה כל כך שכר מה שצריך ליתן לכל צדיק וצדיק בעד כל מצוה ומצוה. (ישועות יעקב). **הקב"ה מלך מסוף העולם ועד סופו** - והענין הוא כיון שידוע שהבורא יתברך אין קץ ותכלית ליכלתו וגבורתו, ולא יפלא ממנו שום דבר, אין שום פלא בזה שיש לו די להנחיל לאוהביו כפי מדריגתם. (שם עולם שער החזקת התורה פ"ט, עיי"ש באריכות).

תנא דבי אליהו

תקן

חילופי גירסאות
(ג) כ"ה נבי"ר. נד"ר מוסף:
וכדי העולם כולו שלו.
נצנע"ה מוסף: וכסא כבודו
שלו הוא. ועיין לקמן.
(ד) נוסף נבי"ר. ועיין לעיל.
(ט) כ"ה נבי"ר וד"ר. נד"ר
הוסף: שכו.

ציונים

שבעה - לקמן פ"ט [ג],
חגיגה י"ב ב', מנחות ל"ט
א', ויק"ר פכ"ט י"א, במ"ר
פי"ב י"ז, דב"ר פ"ב ל"ב,
שהש"ר פ"ו [ד], אסת"ר
פ"א י"ד, תנחו" תרומה ס'
ט', מדרש תהלים מזמור
צ"ב [ב], שם מזמור קי"ד
[ב], אדר"ג פל"ז ט',
פסד"כ ויהי ביום כלות (ו')
ב', ופרשת בחרש השביעי
(קנ"ד ב'), פרד"א פי"ח,
מדרש עשרת הדברות
(אוה"מ עמ' תנ"א), אותיות
דר"ע (שם עמ' תכ"ב),
מדרש ה' בחכמה יסד ארץ
(שם עמ' ק"ו), מדרש ברכת
כהנים (בתי מדרשות ח"ב
עמ' קי"ב), מדרש ראיות
יחזקאל (שם עמ' ק"ל),
מדרש חסרות ויתרות פרשת
נשא (שם עמ' רע"ג), דא"ר
פ"ב, ספר יצירה פ"ד מט"ו
ט"ז, זוה"ק ח"א דף פ"ה

ב', ודף רנ"א ב', ח"ב דף י' ב', ודף ל' ב', ודף ג' ב', ודף קס"ד ב' קס"ה א', ח"ג דף ט' ב', ודף רל"ו א', ודף רל"ז א'.
זו"ח בראשית דף ג', ודף ט', תיקו"ז כ' א' (במהד' בהג"א), ועיין ר"מ פ"ג מיסוד"ת ה"א ובמפרש שם, ואליהו רבא להג"א סוף מסכת
כלים, וע"ע במדרש סדר גן עדן (אוה"מ עמ' פ"ח). ג"כ בדרך ארץ עם התורה - עיין אבות פ"ב מ"ב, במ"ר פ"ג ט"ז, קה"ר פ"ו י"א,
טור יו"ד סי' רמ"ו, רמ"א שם סכ"א. ניתן לו הפירות בעוה"ז - עיין פאה פ"א מ"א. ולפי שלא מצאנו כו' מתוך הצער - עיין סא"ר
פ"ל [לן]. נתן להם הקב"ה משנה - עיין היכלות רבתי פרק כ"ז כ"ח (אוה"מ עמ' קכ"א), הקדמת תיו"ט לפירוש, וע"ע סא"ר פ"ב [לן].
חלק בעולמו אלא את ישראל - פרד"א פכ"ד, תנחו" האוינו סי' ר', מדרש עשרת הדברות (אוה"מ עמ' תנ"א).

אח

משנת אליהו

שעבור דברים אלו זוכים מאד. בדרך ארץ
- מלאכה או סחורה. (פי' הרע"ב אבות פ"ב מ"ב).
עם התורה - ושכרו גדול יותר, שאז אינו
פוסק מלימודו בהעדר מזונות. (עיין אבות שם).
ולפי שלא מצא הקב"ה כו' - הוא סיום
לשתי העניינים שדיבר עליהם עם אותו אדם,
א. שהמשנה שהיא עיקר תורה שבעל פה נודעה
בעיקר מזמן בית שני ואילך, והוא בתורת שכו
וכמו שמבאר והולך. ב. שמוזה אנו למדין מה

אי אפשר לאומרו - פירוש אילו לא נכתב
כל זה מפורש, לא היה אפשר לנו לאומרו,
לספר כבודו, שהקב"ה מלא כל העולמות.
(ישועות יעקב). ושור - וראה. (מצודת ציון).
[ד] חלק בעולמו - פירוש שנטלם והפרישם
לחלקו. להודיע לבריות - שלכן נטל את
ישראל לחלקו לפי שזמון האבות הקדושים
היו עוסקים בתורה ובמצות מתוך הצער,
וכשנטלם בשכר זה לחלקו, נודע לכל הבריות

את ישראל בלבד, שנאמר כי חלק ה' עמו, יעקב חבל נחלתו (דברים לב ט), ואומר חבלים נפלו לי בנעמים, אף נחלת שפירה עלי (תהלים טו ו).

[ו] מַשְׁלוֹ מַשָּׁל לָמָּה הִדְבַּר דּוֹמָה, לְמַלְךְ בֶּשֶׁר וְדָם שֶׁהוּא בּוֹנֶה פְּלִטָּרִין וְשֹׁכְלֵל אוֹתָהּ, וּבִשְׁמֻחָתוֹ יִשְׁשֶׁמֶחַ בָּהּ סִיּים בֵּה בֵּית לְדִירָתוֹ, כִּן הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, זֶה שְׂכָרָה יִשְׁלֵ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שְׁעֵמֶד הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּתוֹכָהּ וּבָרָא אֶת כָּל הָאֲרָצוֹת בָּלֶן, וְהַפְּרִישׁ אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל תְּרוּמָה מִכָּל הָאֲרָצוֹת, וְהַפְּרִישׁ אֶת יְרוּשָׁלַיִם תְּרוּמָה מִכָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהַפְּרִישׁ אֶת מְקוֹם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ תְּרוּמָה מִכָּל יְרוּשָׁלַיִם. וְכֵן בָּרָא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת כָּל הָעַמִּים בָּלֶן, וְהַפְּרִישׁ אֶת יִשְׂרָאֵל תְּרוּמָה מִכָּל הָעַמִּים, וּמִיִּשְׂרָאֵל הַפְּרִישׁ תְּרוּמָה אֶת שִׁבְט לְוִי, וּמִשִּׁבְט לְוִי הַפְּרִישׁ תְּרוּמָה אֶת אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן וּבָנָיו, וְקִדְּשׁוּ וּמַשְׁחֻ וּכְבְּדוּ בְּבִגְדֵי כְהֻנָּה וּבְצִיץ וּבְאוּרִים וְתַמִּים, שֶׁהוּא יִשְׁעֵמֶד לִפְנֵי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, וּמְכַפֵּר עַל יִשְׂרָאֵל בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה. וְהֵבִיא אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם תְּרוּמָה מִכָּל הָעַמִּים – לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁהִיא תְּרוּמָה מִכָּל הָאֲרָצוֹת, וְהֵבִיא אֶת שִׁבְט הַלְוִי שֶׁהִפְרִישׁ תְּרוּמָה מִכָּל יִשְׂרָאֵל –

לירושלים

חילופי גירסאות

טו) כ"ה צמ"ר וד"ר. צמ"ר
הגיה: ש הוא משמח.
יו) כ"ה צמ"ר ונע"ה. צמ"ר
וד"ג: של הארץ. יח) נל"ל:
הפריש. יט) צמ"ר וד"ר:
עומד.

ציונים

שעמד הקב"ה בתוכה -
עין ספרי עקב פל"ז, מדרש
תהלים מזמור נ. והפריש
את א"י - עין מכילתא ר"פ
בא, פרדר"א פי"ח, שמו"ר
פל"ז ד', במ"ר פ"ג ח',
תנחו' במדבר סי' י"ז,
מדרש תהלים מזמור כ"ד.
והפריש את ישראל - סא"ר
פרק י"ט נ"א, תנחו' לך לך
סי' ט', במדבר שם, מדרש
תהלים שם, מדרש היכולת
רבתי (ילקוט הרועים הגדול
עמ' א'). ומכפר על
ישראל כו' - עמ"ש"נ בסא"ר
פי"ט שם. והביא את
ישראל כו' - תנחו' מסעי
סי' ו', ראה סי' ח', אדרת
אליהו להגר"א דברים ל"ב
ח' ט', ועין ויק"ר פי"ג ב',
במ"ר פכ"ג ז', רש"י ירמיה
ג' י"ט.

משנת אליהו

לשון סימן. (ערוך). והפריש את ארץ ישראל - הוא השכר על שעמד בה וברא את העולם. והפריש את ירושלים - שכירושלים התחיל לברוא את העולם. (כמבואר במדרש תהלים מזמור נ), ואם כן כלפי ירושלים יש יותר את ענין השכר על שעמד בתוכה וברא העולם. והפריש את מקום ביהמ"ק כו' - שכן עמד הקב"ה בבית המקדש וברא את כל העולם, (כמבואר בסא"ר פ"ה ד), ואם כן כלפיהם יש עוד יותר ענין זה שעמד בתוכם וברא העולם. (ועין ספרי ברכה פשנ"ז). בכל שנה ושנה - פירוש ביום הכפורים. והביא את שבט הלוי כו' לירושלים - הגם שאין ירושלים מחלק הלויים, אפשר שרוב הלויים היו

מרובה השכר למי שמצטער בלימוד התורה וקיום המצוות, שמקבל מתנות גדולות. [ח] חבלים נפלו לי בנעמים - חבל הוא "גורל" שכביכול עשה גורל לחלקו, ונפל על ישראל, והם נעמים וחביבים לו. (ע"פ רד"ל בפירושו לפרדר"א פכ"ד). אף נחלת שפירה עלי - שאז הנחילים את ארץ ישראל כמו שמבאר והולך, ונחלה זו שפירה עליו. (שם). [ו] למה הדבר דומה - ענין זה כיצד מתנהג עם ישראל שהפרישן מכל האומות לחלקו. ושכלל אותה - כלילת יופי (יחזקאל כ"ז ג') תרגום משכללא בשופרא. (ערוך). סיים בה בית - בחרה וקבעה לדירתו, באופן הניכר לכל שזהו דירתו של המלך. והוא

תנא דבי אליהו

תקט

חילופי גירסאות
(כ) גנע"ה: כהן גדול.
(כא) נוסף מנ"ר ונע"ה.

ציונים

כל השונה הלכות - במגילה
כ"ח ב', ונדה ע"ג א' מייתי
לתדב"א דהכא, ועיין סוטה
כ"ב א', ש"ך יו"ד ס"י רמ"ו
סק"ה, שם עולם ח"ב שער
ההתחזקות פ"ד. ויש
אומרים - כל הענין בילקוט
ויקרא רמז תנ"ה. מן
המקום שנטל כו' - ירו' נזיר
פ"ז ה"ב, ב"ר פי"ד ח',
מדרש כונן (אוה"מ עמ'
רנ"ה), רש"י בראשית ב' ד',
ישעיה ה' ד', רמב"ם פ"ב
מהל' בית הבחירה ה"ב,
ועיין פרד"א פי"ב, ופרק
כ', מדרש תהלים מזמור
צ"ב (שנברא מהר המוריה),
את

לירושלים שהפריש תרומה מכל ארץ ישראל, והביא אֶת
בְּנֵי אֶהֱרֹן שֶׁהִפְרִישׁ תְּרוּמָה מִשְׁבֵּט לְוִי - לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ
שֶׁהִפְרִישׁ תְּרוּמָה מִכָּל יְרוּשָׁלַיִם, לַעֲמֹד לְשֶׁרֶת לִפְנֵי הַקֹּדֶשׁ
בְּרוּךְ הוּא, וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ כִּי [בְּלִבְךָ שָׁלֵם], שֶׁנֶּאֱמַר עֲמַד
וַיִּמָּדֵד אֶרֶץ, רָאָה וַיִּתֵּר גְּזוּיִם, וַיִּתְּפֹצְצוּ הָרָרִי עַד, שָׁחוּ גְבָעוֹת
עוֹלָם, הִלִּיכוֹת עוֹלָם לוֹ (הַבְּקוּק ג' ו').

[ז] מִכָּאֵן אָמְרוּ: כָּל הַשּׁוֹנֶה הִלְכוֹת בְּכָל יוֹם, מִבְּטָח לוֹ
שֶׁהוּא בֶּן עוֹלָם הֵבֵא, שֶׁנֶּאֱמַר הִלִּיכוֹת עוֹלָם לוֹ (שם), אֵל
תִּקְרִי הִלִּיכוֹת אֵלָא הִלְכוֹת.

[ח] וַיֵּשׁ אֲמָרִים: מִן הַמָּקוֹם שֶׁנֶּטַל הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא עָפְרוּ
שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן שֶׁם נִבְּנָה הַמִּזְבֵּחַ, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּצָּר ה' אֱלֹהִים

את

וע"ע סנהדרין ל"ח ב' (שראשו נברא מא"י), וזה"ק ח"א דף ל"ד ב', ודף ק"ל ב', ודף ר"ה ב', ודף כ"ד ב', ודף דף פ"ג א', ודף
דף ל"א ב', ודף ס"ז ב', ודף ע"ט ב'.

משנת אליהו

בכל התענוגים, וכמאמרם (סוטה מ"ח ב') על הפסוק
(זכריה ד' י') מי בן ליום קטנות מי גרם לצדיקים
שיתבזבוז שולחנם לעתיד לבא, קטנות האמונה
שלא היתה בהם. [ורצה לומר שלא היתה האמונה
בשלימותם]. לא כן אם נאמר על איש שהוא "בן
עולם הבא", שמשמע שכל ענייני העונג שיש שם
לא יחסר לאיש הזה. ובאמת שזה לא יצוייר אלא
למי שהוא קובע לבו ונפשו לקיים את כל דברי
התורה כולה, הן במצוות עשה מה שציוה הקב"ה
לעשות. והן להזהר במה שציוה שלא לעשות.
אבל זה לא יצוייר רק בלימוד ההלכות של כל
מצוה, דאם לא כן לא ידע איך לקיימה. וזהו
שאמר כל השונה הלכות בכל יום, שבודאי מי
שזהיר בענין זה ילמוד כל דבר בעתו כדי שידע
איך לקיים כל מצוה כראוי, ואז הוא בכלל קדוש
לה', וכמו שכתוב (במדבר ט"ו מ') ועשיתם את כל
מצותי והייתם קדושים לאלהיכם, ואיש כזה הוא
מובטח שהוא בן עולם הבא. (תורת הבית לח"ח
בחתימת הספר מאמר ב', עיי"ש באריכות). [ח] ויש
אומרים - נראה שתחלה פירש מה שבחר בבית
המקדש לפי ששם עמד וברא את העולם, ועתה

דרים בירושלים כדי שיהיו סמוכים לבית המקדש,
ויוכלו לבא במהרה לשרת. עמד וימודד ארץ
- מפרש הפסוק שמדד הארץ וראה שראוי שארץ
ישראל תהא לישראל, והתיר הגוים לחוץ לארץ.
הליכות עולם לו - הראה שכל מהלכו של עולם
שלו הוא. (רש"י). [ז] מִכָּאֵן אָמְרוּ - כיון
שהביא פסוק זה דורשו בענין אחר. כל השונה
הלכות - ממה שאמר הלכות בלשון רבים, יש
ללמוד שצריך לשנות לכל הפחות שתי הלכות.
וכל ספרי ההלכות בכלל זה. (שו"ת רשב"ש סי'
נ"ב). הלכות בכל יום - לכאורה קשה א. למה
דוקא הלכות. ב. מהו מובטח לו שהוא בן עולם
הבא, הלא בלא זה ידוע שלכל ישראל יש להם
חלק לעולם הבא (סנהדרין צ' א'). ג. למה אמר
בכל יום. והנה ראשית צריך לבאר החילוק בין
"בן עולם הבא" ובין "חלק לעולם הבא". כי
הנה ציור על חלק לא נוכל לדעת איזה שיעור,
שפעמים יצוייר שיש מסחר גדול והוא מתחלק
לאנשים רבים מאד, וכל אחד יש לו בעסק רק
שיעור קטן מאד. ואפילו מי שהוא בכלל צדיק
יצוייר גם כן ששולחנו לעולם הבא איננו שלם

את האדם עפר מן האדמה (פראשית ב ז), ונאמר מזבח אדמה תעשה לי (שמות כ כא).

[ט] מבאן אמרו: כל זמן שבית המקדש קיים, כמזבח שבו הוא כפרה לישראל בכל מקומות מושבותם, כגבולות שאין בית המקדש קיים תלמידי חכמים הם כפרה להם לישראל בכל מקומות מושבותיהם, שנאמר ואם תקריב מנחת פבורים לה, אביב קלוי באש גרש ברמל תקריב את מנחת פבוריך (ויקרא ב יד), ואומר ואיש בא מבשל שלשה, ויבא לאיש האלהים לחם פבורים וגו' (מלכים ב ד מב), וכי אלישע בהן הוא ואוכל פבורים הוא? והלא אין שם לא ירושלים, ולא מקדש, ולא מזבח, ולא בהן גדול, אלא אלישע הנביא בלבד ותלמידיו שיושבים לפניו כגבולות דותן בין בשומרון, כאלא מבאן אמרו: כל הנזקק אל החכמים ותלמידיהם ומפרנס אותם, מעלה עליו הפתוח כאלו מקריב פבורים, ועושה רצון אביו שבשמים.

[י] ואמר לי: רבי, מפני מה נשתנו אמות העולם שהם אוכלין את העולם הזה, ואמרתי לו: בני, זהו שכן

משום

מדרש משלי פ"ג, ובפירוש המיוחס לרש"י לב"ר פרשה פ"ח א' ומתנות כהונה שם.

משנת אליהו

הבכורים ניתנים לכהן גדול, בא לומר כמה רחוק ענין הבכורים לאלישע, שלא היה שם שום שייכות לבית המקדש. כאילו מקריב בכורים - לפי שהבאת בכורים להראות שאינו כפוי טובה, כמו שפירש"י (דברים כ"ז ג') לפי שנתן לו הקב"ה את הארץ לכך מחזיק לו טובה בהבאת בכוריו בית ה', כך המביא דורון לתלמיד חכם שזכותו מגין ומציל על בני דורו, ומחזיק לו טובה בהבאת דורון לו, הוא כאילו מקבל פני שכינה בהבאת בכוריו. (עיון יעקב כתובות ק"ה ב'). ועושה רצון אביו - פירוש בדבר זה שמביא פרנסה לחכמים ותלמידיהם הוא עושה רצון אביו שבשמים. [י] שהם אוכלים את העולם הזה - שכל הנאות העולם הזה מצויין בידם. (עיון ציונים).

חילופי גירסאות

(כב) כ"ה נכ"ל. נד"ר חז"ני: מזבח כפרה הוא. (כג) נכ"ר ונע"ה וילקוט הגי': ובחוצה לארץ, חכמים כו'. (כד) נוסף מכ"ר ונע"ה. (כה) ננע"ה ונ"ל הגי': מכאן את למד שכל המכבד לתלמידי חכמים, מעלה עליו הכתוב כאילו מכבד הקדוש ברוך הוא בעצמו, שנאמר את ראי ה' יכבד (מחלים טו ד).

צינונים

מזבח שבו הוא כפרה לישראל - כתובות י ב, תנחו' תרומה סי' י, תצוה סי' י"ג, צו סי' י"ד. שנאמר ואם תקריב כו' - כתובות ק"ה ב' כל הענין, ועיין תוס' שם (ד"ה וכו'), ויקר' פל"ד י"ג. מכאן אמרו כל הנזקק - עיין סא"ר פ"ג [יד] ומש"נ שם. אוכלים את העוה"ז - סא"ר פכ"ח [ז], לקמן פ"ט [ג] ועמש"נ שם, ב"ר פ"ו ג', שמור"ר פט"ו כ"ז, במ"ר פכ"א א', תנחו' תולדות סי' ח, פנחס סי' י"ג, תנ"י ושלח סי' ד', פסד"ר פ"ה (נ"ד א'), ושם (נ"ט ב'), מדרש משלי פ"ג, ובפירוש המיוחס לרש"י לב"ר פרשה פ"ח א' ומתנות כהונה שם.

מפרש לפי שמשם נברא אדם הראשון. עפר מן האדמה ונאמר מזבח אדמה וגו' - דרש גזירה שוה אדמה - אדמה. [ט] תלמידי חכמים הם כפרה - שלכן נברא האדם ממקום המזבח, ללמד ששניהם שוים בכפרה. כפרה להם לישראל - על ידי שהעם מקריבים להם מתנותיהם להחיותם ולהספיק לתלמידיהם, בזה יכופר להם. (טובי חיים). שנאמר ואם תקריב וגו' - בא ללמוד שהתלמידי חכמים דומים למזבח אף בזה שהנותן להם דורון כאילו מקריב בכורים למזבח. וכי אלישע כהן הוא - שהרי מצינו בדברי הימים (א' ה' י"ב) שנתייחס אביו על שבט גד. (רש"י כתובות ק"ה ב', ועיין תוס' שם שהביאו את דברי התדב"א כאן). ולא כהן גדול - אף שאין

תנא דבי אליהו

תקיא

חילופי גירסאות
(כו) צילקוט (ויקרא רמז מ"ה)
הג"י: נמוכה.

ציונים
וקלקל את כל העולם -
סא"ר פל"א [כא]. ומה
שכרן של אדם כו' - עיין
פסדר"כ פי"ד (קט"ז ב').

משום שהפריש הקדוש ברוך הוא את ישראל מתוכן,
לפיכך הן אוכלין את העולם הזה. משלחו משל למה
הדבר דומה, למלך בשר ודם שמצא אדם ממשפחה
מרבית, והוא עושה למלך כל רצונו, מה עושה המלך,
שגר המלך מתנות מרביות לכל בני המשפחה של אותו
האיש, בשביל אותו האיש שעשה לו רצונו. אף כך
הגוים, זהו שכתן, משום שהפריש הקדוש ברוך הוא את
ישראל מתוכן, לכן הם אוכלין את העולם הזה.

[יא] ואמר לי: רבי, אלא מעתה כל העושה מצוה נותנין
לו שכרו, וכל העובר עברה נותנין לו גם כן שכרו. ואמרתי
לו: בני, מה שכתו של נחש הקדמוני שעמד וקלקל את
כל העולם כלו. ומה שכתן של אדם וחוה שעברו על צווי
של הקדוש ברוך הוא. ומה שכתו של קין שהרג את הבל
אחיו. ומה שכתו של למך שהיה מתאבל על אבי אביו.

ומה

משנת אליהו

עונש, ואין ספק שלבסוף הגוים יענשו מאד על
עונותיהם, רק שעתה בעולם הזה מקבלים שכר
על שהפריש את ישראל מתוכם. מה שכרו
- פעמים ש"שכר" משמש בתורת תשלום של
עונש. (עיין רש"י במדבר ל"א ח'). של נחש
הקדמוני - שנתקלל תשע קללות ומות. (פרקי
דר"א פי"ד). וקלקל את כל העולם כולו -
שעל ידי חטאו נפגמה כל הבריאה כולה
ממדיגתה. (כדלעיל סא"ר פל"א [כא]). ומה
שכתן של אדם וחוה - שנתקללו גם הם תשע
קללות ומות. (פרד"א שם). שעברו על ציווי
של הקב"ה - שאכלו מעץ הדעת. ומה שכרו
של קין - שנגזר עליו גלות, ונתקללה האדמה
בעבורו. (בראשית ד' י"ב). ומה שכרו של למך
- נראה הכונה שזכה שכתו נעמה היתה אשת
נח, וממנה הושתת כל העולם אחר המבול.
(כמבואר בב"ר פכ"ג ג'). שהיה מתאבל על אבי
אביו - נראה שמפרש מה שאמר (בראשית ד'
ג'): כי איש הרגתי לפצעי וגו', שהיה מתאבל

ממשפחה מרובה - פירוש שיש בהם הרבה בני
אדם, וזה משל לגוים שהם מרובים מאד. ונוסחה
אחרת: ממשפחה נמוכה. (עיין חילופי גרסאות).
והכונה שהם אנשים פשוטים, והוא משל על
הגוים. והוא עושה למלך כל רצונו - ומתוך
כך נטלו משאר משפחתו לעבודתו, ועל כך נתן
להם שכר. שיגר המלך מתנות מרובות כו'
- שחיסר להם ממשפחתם אדם אחד, לכך נותן
להם כנגד זה מתנות. [ודוקא כשאותו אדם עושה
רצונו של המלך, שאז שמח במה שבחר בו
ונטלן]. שהפריש הקב"ה את ישראל מתוכן
- שנטלם לחלקו, ונחסר לגוים, וכנגד זה נתן
להם העולם הזה. [יא] וכל העובר עבירה
נותנין לו גם כן שכרו - רצה לומר כי הנה
אנו רואים שהגוים על אף שחוטאים מאד, קבלו
שכרן עבור שנטל את ישראל מתוכם, ואיך יתכן
שגם מי שעושה עבירות מקבל שכר. ועל כך
השיבו בא וראה איך יש דקדוק הדין נורא מאד,
שעל כל מצוה מקבל שכר, ועל כל עבירה מקבל

תקוב

סדר אליהו זוטא, פרק ב [יא]

חילופי גירסאות

(כז) כ"ה בכ"ר, וכע"ז
צנע"ה. צו"ע הגיה: שנאמר
נח איש צדיק תמים היה
בדורותיו, ואומר כ"ר.
(כח) צנע"ה מוסיף: הושב לו
ידוע תדע [צנע"ה מוסיף: כי
גר יהיה זרעך]. (צלע"ה טו
יג), בשכר כ"ר. (כט) כ"ה
כלל הכתי"ו ו"ר. צו"ע נשמע
"ואק". (ל) נוסף מצנע"ה
וכ"ה.

ציונים

שהיה עומד ומוחה -
עמש"נ בסא"ר פט"ז [א].
שם הגדול - עמש"נ בסא"ר
פכ"ד [ב]. מתנבא ארבע
מאות שנה - שם, ופכ"ח
[ג]. שהיה עומד ופגר -
עיין להלן פכ"ה [ה] ושי"ג.
ועל שאמר דבר שלא כהוגן
כ"ר - שמו"ר פ"ה כ"ב, [שם
פרשה ל' ט"ז], ויק"ר פ"א
ה', [קה"ר פ"ד ג'], תנחומי
קדשים סי' י"ג, פס"ר פ"מ
ג', וזה"ק ח"ב דף קפ"ט
סע"א. שאמר לאביו
כפתני יפה - סא"ר פכ"ז
[כ] ושי"ג.

ומה שָׁכְרוּ שֶׁל שֵׁם שֶׁהָיָה מְכַבֵּד אֶת אָבִיו. ומה שָׁכְרוּ שֶׁל
חָם שֶׁלֹּא הָיָה מְכַבֵּד אֶת אָבִיו. ומה שָׁכְרוּ שֶׁל נֹחַ שֶׁהָיָה
עוֹמֵד ומוֹחָה בְּרַבִּים כָּל אוֹתָן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה עַד שֶׁלֹּא
בָּא הַמַּבּוּל עֲלֵיהֶם, לְפִיכָךְ הָעִיד הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עָלָיו
יְיָ [וְהָגִיד לְדוֹרוֹת] כִּי אֵתָךְ רָאִיתִי צָדִיק לְפָנַי בְּדוֹר הַזֶּה (בְּרֵאשִׁית
ז א). ומה שָׁכְרוּ שֶׁל שֵׁם הַגָּדוֹל שֶׁהָיָה מְתַנַּבֵּא אַרְבַּע מֵאוֹת
שָׁנָה וְלֹא קִבְּלוּ מִמֶּנּוּ. ומה שָׁכְרוּ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ שֶׁהָיָה
עוֹמֵד ופָּגַר אֶת כָּל עֲבוֹדַת אֱלֹהִים שֶׁעוֹלָם. וְעַל שֶׁאָמַר
דָּבָר שֶׁלֹּא בַּהֲגֵן, יָרְדוּ בָּנָיו לְמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר, אֲדֹנָי
אֱלֹהִים בָּמָה אֲדַע כִּי אֵירָשָׁנָה (שָׁם טו ח), כִּי בִשְׁכַר אוֹתָהּ הֵאֱמִירָה
יָרְדוּ בָּנָיו לְמִצְרַיִם. ומה שָׁכְרוּ שֶׁל יִשְׁמָעֵאל שֶׁעָמַד וְקָבַר
אֶת אָבִיו. ומה שָׁכְרוּ שֶׁל יִצְחָק שֶׁאָמַר לְאָבִיו: אָבָא, כִּפְתָנִי
יָפָה יָפָה וְתַנְנִי עַל גְּבִי הַמְּזוּבָּח, שֶׁמָּא אָכַעֵט בְּךָ כִּי וְאָפָךְ, כִּי
בַּחוּר אָנִי וְעוֹמֵד בְּכַחֲךָ, כִּי בֶן שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה שָׁנִים אָנִי,
וְנִמְצָא אָנִי מְחִיב שְׁתֵּי מִיתוֹת לְשָׁמַיִם, לְ[מָה שָׁכַר גִּתָּן לּוֹ,

וישא

משנת אליהו

(כן מבואר לקמן פכ"ה [ה]). ופגר - לשון ניתוק.
(ערוך). בשכר אותה האמירה ירדו בניו -
ובראות עומק הדין עד היכן מגיע. אשר באמת
ראוי להזדעזע ולהתחרד תמיד, כי מי יעמוד ביום
הדין ומי יצדק לפני בוראו, באשר השקפתו
מדוקדקת על כל דבר קטן וגדול כ"ר, ואמרו
(יבמות קכ"א ב') וסביביו נשערה מאד (תהלים נ' ג')
מלמד שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה.
אברהם, הוא האהוב לקונו עד שהכתיב עליו
(ישעיה מ"א ח') אברהם אוהבי, לא פלט מן הדין
מפני דברים קלים שלא דקדק בהם, על שאמר
במה אדע, אמר לו הקב"ה חייך ידוע תדע כי
גר יהיה זרעך. (מסילת ישרים פ"ד, עיי"ש באריכות).
ומה שָׁכְרוּ שֶׁל יִשְׁמָעֵאל - שזכה לשנים עשר
נשיאים. (ישועות יעקב). ומה שָׁכְרוּ שֶׁל יִצְחָק
- מבואר בבבא בתרא (י"ז א') שזכה למעין עולם
הבא. שתי מיתות לשמים - הכונה בעולם הזה

על קין זקנו. (ועיין רש"י שם). ומה שָׁכְרוּ שֶׁל
שם - שנה בירכו שהקב"ה ישרה שכינתו אצל
זרעו. (בראשית ט' כ"ז). שהיה מכבד את אביו
- שכיסה ערות אביו בכבוד, ומתוך שנתאמץ
בדבר יותר מיפת, הזכיר רק אותו. (עיין רש"י שם
פסוק כ"ג). ומה שָׁכְרוּ שֶׁל חם - שנתקלל שבניו
יהיו עבדים לשם ויפת. (שם פסוק כ"ה). שלא
היה מכבד את אביו - שראה ערות אביו. (שם
פסוק כ"ב). ויש אומרים שסירסו, ויש אומרים
שרבעו. (סנהדרין ע' א'). ומה שָׁכְרוּ שֶׁל שם
- שהקב"ה קראו אוהבו והיה נביא. (עיין בסא"ר
פכ"ח [י]). הגדול - נראה שמפרש הפסוק
(בראשית ו' כ"א) שם אחי יפת הגדול, ש"הגדול"
אמור על שם, ואף על פי שהיה קטן מיפת קראתו
תורה גדול, משום הדבר הגדול שעשה שהתנבא
על האומות ארבע מאות שנים. ומה שָׁכְרוּ שֶׁל
אברהם - שכוחותו עושה חסד עם בניו אחריו.

תנא דבי אליהו

תקינ

חילופי גירסאות
(לא) כ"ה כמ"ר וד"ר ונע"ה.
נזד"ג סג"ה: נתנה.
(לב) נוסף מנע"ה, וכע"ז
כמ"א. (לג) כ"ה כמ"א.
ננע"ה: ויצא.

ציונים

שהוריד שתי דמעות -
עמש"נ בסא"ר פי"ג [יג].
מכאן אמרו - ספרי האדוני
פרשה של"ו, רש"י שם פרק
ל"ב מ"ז, ועיין ב"ר פרשה
פ"ב י"ד, סנהדרין צ"ט ב'.
יושב וקורא כו' - בנפח"ח
ש"ד פרק ו' כתב שזה מקור
דברי הר"מ בעיקר השמיני
מ"ג עקרים עיי"ה. שכן
תורה בידו - עיין בספר
דברים אחרים לחיד"א (עמ'
קפ"ג) מה שביאר בזה.
שהיה מודה על האמת -
סא"ר פכ"ז [כא]. שנתנו
אימה כו' - סא"ר פרק כ"ה
[ז-י]. עמד להם כו' עד
סוף כל הדורות - עיין שבת
נ"ה א', ירו' סנהדרין פי"ג
ה"א, ב"ר פ"ע ח', [שמור"ר
פמ"ד ט'], ויק"ר פל"ו ו',
פתחי' איכ"ר כ"ג, קה"ר
פי"ב [ז], תרגום יב"ע
דברים כ"ה ט"ו, אגדת
בראשית פרק י', [משנת
ר"א פי"ט (עמ' ק"ס, כת"י
א'')], וזה"ק ח"א קס"ח א', תיז"ח דף ל"ז ב' (במהדו' בהגר"א), רש"י שמות ל"ג י"ט.

וישא אברהם את עיניו וגו' (שם כב יג). ומה שכרו של עשו
שהוריד שתי דמעות לפני אביו, נתן לו הר שער שאין
גשמי ברכה פוסקין ממנו לעולם. ואף בני שער משום
שקבלו את עשו בסכר פנים יפות, לא נתנו להן שכרן, לב[ו] ואיזה
שכר זכו, לי[ג] שיצא מזרעם מלך, שנאמר ואחות לוטן תמנע
(שם לו יב), ותמנע היתה פילגש לאליפו בן עשו, ותלך לאליפו
את עמלק (שם פסוק יב).

מכאן אמרו: אפלו אם אין בידו של אדם לא מקרא
ולא משנה, אלא הוא יושב וקורא כל היום הפסוק ואחות
לוטן תמנע, אפלו הכי שכר תורה בידו.

ומה שכרו של יעקב אבינו שהיה מודה על האמת ודובר
אמת בלבבו כל ימי חייו. ומה שכרן של שנים עשר שבטים
שהיו עושין רצון יעקב אביהם, שנאמר בענבים במדבר
מצאתי ישראל (הושע ט י). ומה שכרן של אברהם יצחק ויעקב
שנתנו אימה של הקדוש ברוך הוא בלבבם מתוך שבועים
עמים ולשונות, וזכותן עמד להם ולבניהם ולבני בניהם עד
סוף כל הדורות.

משנת אליהו

כל התורה כולה, וכאן מדובר במי שאינו יכול
ללמוד כל התורה, שבכל זאת מקבל שכר על
שחזר את הפסוק ואחות לוטן תמנע. ומה
שכרו של יעקב אבינו - שאף הוא זכה למעין
עולם הבא בחייו, כמבואר בבבא בתרא (י"ז
א'). שהיה מודה על האמת - כמו שכתוב
(מיכה ד' כ') תתן אמת ליעקב, על ידי שהיה
מתנהג במדת האמת. (טובי חיים). ומה שכרן
של שנים עשר שבטים - אפשר הכונה במה
שפרו ורבו ביותר, וזרעם מלא כל הגוים.
שנאמר כענבים במדבר מצאתי ישראל - אל
תקרי ישראל, אלא שראה אל, שכל מעשיהם
מכוונים. (סא"ר פרק כ"ז [כב]).

ובעולם הבא. (פי' הרד"ל לפרדר"א פל"א הגה"ה י').
וישא אברהם את עיניו - שהוקרב האיל תמורת
יצחק, ונחשב לו כאילו הוא עצמו הוקרב. (עיין
רש"י בראשית כ"ב י"ג י"ד). ואיזה שכר זכו
שיצא מזרעם מלך - כן צריך לומר. (עיין
חילופי גרסאות). והיינו שבת משפחתם תמנע
נשאת לאליפו. ויצא ממנה עמלק, שהוא שר
ונכבד, כמו שכתוב (בראשית ל"ו ט"ז) אלוף
עמלק. אפילו הכי שכר תורה בידו - לפי
שגם מפסוק זה יש לנו לימוד גדול, וכמו
שאמר לעיל שכיון שקבלו את עשו בסכר פנים
יפות קבלו שכר גדול. ואמנם הדבר פשוט שיש
חובת "ידיעת התורה", שזה מחייב ללמוד את

תקיד

סדר אליהו זוטא, פרק ג [א-ב]

פֶּרֶק ג

[א] הַבֵּל בָּרָא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ, חוּץ מִן מִדַּת הַשְּׁקֶר וּמִדַּת הָעוֹלָה, שְׁלֵא בָרָא וְשְׁלֵא עָשָׂה אוֹתָם הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר הַצּוֹר תָּמִים פָּעָלוֹ וְגו' (דְּבָרִים לב ד), וְאוֹמֵר ה' צַדִּיק בְּקִרְבָּה לֹא יַעֲשֶׂה עוֹלָה, בִּפְקָר בִּפְקָר מְשַׁפְּטוֹ יִתֵּן לְאוֹר לֹא נֶעְדֵּר, וְלֹא יוֹדֵעַ עוֹל בִּשְׁת (צִפְּנִיָּה ג ה), וְאוֹמֵר חֲלָלָה לֵאל מֶרְשַׁע וְשׂוֹדֵי מַעְוֵל, בִּי פָעַל אָדָם יִשְׁלָם לוֹ וְגו' (איוב לד ייא),¹ [וְאוֹמֵר כְּעַל גְּמֻלוֹת כְּעַל יִשְׁלָם (יִשְׁעִיָּה נט יח)].

[ב] מַעֲיֵד אֲנִי עָלֵי שָׁמַיִם וָאָרֶץ, יִשְׁלָא נִתְקַבְּצוּ בְּנֵי אָדָם לְמִיתָה, וְאִין כָּל בְּרִיָּה יוֹרֵד לְיָדֵי צַעַר, אֶלָּא מִתּוֹךְ אֲכִילָה וְשִׁתָּה וְשִׁמְחָה שְׂאָדָם אוֹכֵל וְשׁוֹתָה וְשִׁמְחָה הוּא עִם אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו, וְעִם בְּנֵי בֵיתוֹ, עַד שֶׁהוּא נִפְטָר לְבֵית עוֹלָמוֹ. וְאִין פְּרוֹת וּתְבוּאָה בָּאִין לְיָדֵי הַרְקָבָה אֶלָּא מִתּוֹךְ ר' [רע] דְּרִכְיָהֶם שֶׁל בְּנֵי אָדָם. וְאִין בְּנֵי אָדָם בָּאִין לְיָדֵי בּוֹשָׁה אֶלָּא מִתּוֹךְ דְּרִכְיָהֶם

דְּרִכְיָהֶם

משנת אליהו

שהביא הפסוק כי פועל אדם ישלם לו, מפרשו. שאדם אוכל ושותה כו' - רצה לומר שהיצר הרע מראה לו היתרים לעשות כל השקר וכל העולות לגזול ולעשוק ולרמות, כדי שיתנהג הוא וכל ביתו בכבוד ובשמחה כדרך העשירים, ובאמת לא כן דרך השי"ת, אלא כל אחד צריך להתנהג בהוצאותיו לפי ערכו, על כן נענש האדם המתנהג בהפכו, וזהו שאמר תחלה שעל ידי השקר והעולה שהאדם עושה הוא מביא את עצמו לידי כל אלו הדברים. (שפת תמים לח"ח פ"ב). עד שהוא נפטר לבית עולמו - ואינו מתעורר כל ימיו לשוב ולעשות רצון השי"ת. באין לידי בוש - וצריך לומר שגם כאשר מחרפים את הצדיקים, זהו בסיבת איזה חטא לפי ערכם, ונוסחה אחרת: הבאשה. (עיין חילופי גרסאות). ורצה לומר ששולט בו רימה ותולעה ומבאיש לאחר מיתתו, מה שאין כן הצדיקים שאין שולט בהם רימה וסרחון, כמו שמצינו במדרשים ובתלמוד. (ישועות יעקב).

חילופי גרסאות

(א) כ"ה בכ"ר ונע"ה. נד"ר וד"ר: ואומר כי פועל אדם. (ב) נוסף מנע"ה. ג) נכ"ס הגי': שאילו היו בני אדם דרכיהם טובים, לא היו יורדים בצער בשעה שהם נפטרים מן העולם, אלא מתוך מאכל ומשתה ושמחים באנשי ביתם הם נפטרים והולכים בשלום מן העולם, אין פירות כו'. (ד) נוסף מכ"ס. ה) נילקוט הגי': הבאשה.

ציונים

חוץ מן מדת השקר - ילקוט האינו רמז ותקמ"ב כל הענין, פס"ר פכ"ה ג'. והועתק כה"ע במעלות המדות המעלה השתים עשרה (עמ' קע"ב). שלא ברא כו' - עיין לוח ארו למהר"ח פלאג"י זצ"ל כאן. ואין כל בריה יורד לידי צער - עיין בר פ"ט א', וצפורן שמיר לגחיד"א סי' ה' אות ס"ו.

פרק ג: [א] חוץ מן מדת השקר - הכונה שכל מדות הרעות יש בהן צורך לפעמים, אבל מדת השקר אם בני אדם לא היו חוטאים, אין בזה שום צורך. (ארחות יושר ערך אמת, ועיין בסמוך מהח"ח). ומדת העולה - פירוש מדת הרשע. שלא ברא ושללא עשה אותם - רצה לומר אלא השקר בודה אדם בלבו מעצמו, וכן העול אדם עושה אותה מעצמו. (שפת תמים לח"ח פ"ב). הצור תמים פעלו - וכל מה שאינו תמימות אינו פעלו של הקב"ה. בבוקר בבוקר משפטו יתן לאור - דן דין אמת לאמיתו. (רש"י שם). לא נעדר - מדין משפט האמת. (מצודת דוד שם). ולא יודע עול בוש - וכל זה לא נותנים שופטי עול שכתוכה את לבם להתבייש מן הצדיק השוכן ביניהם. (רש"י שם). כי פועל אדם ישלם לו - פירוש שהשקר והעולה שהא פועלו של האדם, הוא ישלם לו גמול ועונשו. כעל גמולות וגו' - כאותו הגמול שגמלו ישלם. (מהר"י קרא). [ב] מעיד אני עלי כו' - כיון

תנא דבי אליהו

תקטז

חילופי גירסאות
(ו) נוסף מכ"ס. (ז) נכמ"י מן הגניזה (שנדפס בספר גמ"ש, עמ' כ"ז) מוסף: אין אנשים מטמאין בזיבה אלא מן הרע, אין בגדים מטמאין בנגעים (וההמשך נקטע). (ח) כ"ה נכ"ר ונע"ה. נוד"י וכע"ז נד"ר: כה אמר האל ה' בורא השמים ונוטיהם. (ט) כ"ה נכ"ר וד"ר ונע"ה. נכ"ס הגי': כלום אדם בונה בית ואחר כך מצית בה את האור. נוד"י הגי': ולהכניס בו כלים נאים, ולהצית בו אור, ולהדליק בו נרות. (י) נכ"ס הגי': מתוך דרכיהם הרעים הם (גדורים) [גדורים] על רוע מעשיהם, לפי שהקדוש ברוך הוא מכיז עליהם יסורים ומיצר להם, כדי להתחזירן מדרך המות, ולהצילם מיום הבא לקראתן, שנאמר כי הנה היום בא בוער כתנור, והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש, ולהט אותם היום הבא אמר ה' צבאות, אשר לא יעזוב להם שורש וענף (מלאכי ג יט).

דְּרִכֵּיהֶן. וְאִין עֵינֵיהֶם שֶׁל בְּנֵי אָדָם כְּהוֹת י[וֹמְתִים] בְּחֻצֵי יְמֵיהֶם אֶלָּא מִתּוֹךְ דְּרִכֵּיהֶם. וְאִין בְּנֵי אָדָם מִטְמְאִין בְּנִגְעִים אֶלָּא מִתּוֹךְ דְּרִכֵּיהֶם. וְאִין הַנָּשִׁים מִטְמְאוֹת בְּזִיבָה אֶלָּא מִתּוֹךְ דְּרִכֵּיהֶן. יִשְׁנָאֲמַר כֹּה אָמַר בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הָאֱלֹהִים, יֵצֵר הָאָרֶץ וְעֹשֶׂה, הוּא כּוֹנֵנָהּ, לֹא תְהוּ בְּרָאָה לְשֹׁכֶת יִצְרָהּ, אֲנִי ה' וְאִין עוֹד (שם מה יח).

צֵא וּלְמַד מִדֶּרֶךְ אָרֶץ, כְּלוּם אָדָם בּוֹנֶה בֵּית אֶלָּא עַל מְנַת לְהַכְנִים בּו פְּרוֹת טוֹבִים, לְהַכְנִים בּו כְּלִים נָאִים, לְהַכְנִים בּו כְּסָפִים. אוֹ לְהַצִּית בּו אֶת הָאוֹר? אַף כֶּךָ בְּנֵי אָדָם, מִתּוֹךְ דְּרִכֵּיהֶם הִמָּה גְדוּלָּה, וְדִנִּין אוֹתָן מִתּוֹךְ שֶׁהֵם עָבְרוּ עַל דְּבָרֵי תוֹרָה וְעַל דֶּרֶךְ אָרֶץ, בְּשִׁבְלִי לְהַצִּילָם מִיּוֹם הַבָּא, שְׁנָאֲמַר אוֹי לָהֶם כִּי נִדְּרוּ מִמֶּנִּי (הושע ז יג).

[ג] בְּשִׁלְשָׁה דְּבָרִים יִסְתַּכֵּל אָדָם בְּכָל יוֹם, בְּשַׁעֲה שְׁנֹכְנָם לְבִית

ציונים

אין עיניהם של בני אדם כהות כו' - עיין בביאור, וב"ר פס"ה ה', קה"ר פי"ב [ז], תנ"י תולדות סי' ח', וע"ע במדרש מרגניתא דבי רב (אוה"מ עמ' שני"ה). ואין בני"א מיטמאין כו' - עיין בביאור, וקה"ר פי"ב ד'. אין אנשים מטמאין בזיבה (עין חילוף"ג) - סא"ר פט"ו [כד]. אין בגדים כו' (עין חילוף"ג) - סא"ר פט"ו [יב]. בשביל להצילם - עיין סא"ר פי"ג [יח] וש"נ. בשלשה דברים יסתכל - חופת אליהו רבא (אוה"מ עמ' קס"ה) עיי"ש, פרקי רבינו הקדוש (שם עמ' תק"ז). בשעה שנכנס לבית הכסא - עיין ספר חסידים סי' תקמ"ה, ומשנ"ב סי' פ"ה סק"ה.

משנת אליהו

הוא מחמת שגרמו לעצמם. צא ולמד מדרך ארץ - פירוש מדרך העולם. כלום אדם בונה בית כו' - רצה לומר כשאדם בונה בית הוא רק להתענג בו ולקבל קורת רוח, וכן הקב"ה ברא כל העולמות וכל אשר בהם לכבודו, להיטיב לטובים, רק שקלקלו בעצמם. (שפת תמים שם). או להצית בו את האור - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ורצה לומר שאדם בונה בית לא בשביל לשרפו. ועל דרך ארץ - אלו המדות הטובות. (רבינו יונה בפירוש אבות פ"ג מ"ז). להצילם מיום הבא - שעל ידי היסורים מתכפר להם. אוי להם כי נדרו ממני - ותרגם יונתן: וי להון ארי אתרחקו מדחלתי [פירוש מיראתי]. [ג] בשלשה דברים יסתכל אדם - בא לעורר

כהות - היינו שלא כדרך הטבע, אבל לעת זקנה מצינו אף בצדיקים, כגון יעקב ועוד, שהוא כפי דרך הטבע, וכמו שכתב הרמב"ן בפירוש החומש (בראשית כ"ה ל"ד). אלא מתוך דרכיהם - שהסתכלו בדברים אסורים. (ישועות יעקב). מטמאין בנגעים אלא מתוך דרכיהם - עבור שקרים ושבועות שוא וגסות הרוח והעזת פנים. (כן מבואר בסא"ר פרק ט"ו [יא]). מטמאות בזיבה אלא מתוך דרכיהם - שלא שמרה דיני נדה. (שם [כו]). שנאמר כה אמר ה' בורא השמים וגו' לא תהו בראה לשבת יצרה - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ורצה לומר שהקב"ה לא ברא עולמו בשביל להחריבו, אלא ליישבו, ואם כן ודאי הדבר שכל היסורים שנותן לבני אדם הכל

סדר אליהו זוטא, פרק ג' [ג-ד]

חילופי גירסאות

(יא) נוסף מ"ס. (יב) נוסף
ממ"ר ונע"מ. (יג) נוד"ר
הוסף: אלא. (יד) נכ"ס:
שינהנו בדרך צדיקים, והוא
נוהג באמת. (טו) נכ"ס:
שינהנו. (טז) נכ"ס:
שינהנו. (יז) נכ"ס:
שינהנו בדרך החסידות
והוא סובל כו'.

כדרכי בהמה - לקמן פ"ב
[א], חגיגה ט"ז א', ב"ר
פ"ה י"א, ושם פ"ד ג',
אדר"נ פל"ז ב'. אם עושה
אדם את עצמו צדיק -
עמש"נ בסא"ר פ"ל [לג].
חסיד לסבול את הכל -
עמש"נ לקמן פ"ד [א].

34

את האדם כיצד יעשה שלא יסטה מרצון השי"ת ולא יענש. **דרכך כדרכי בהמה** - וכאשר יחשוב כזה ודאי לא ישיב על חרפתו. (ראשית חכמה שער הענוה פ"ג). **דברים יתרים** - הוא כלל חטאי הדבור (וכדלעיל בסא"ר פרק כ"א [א' עיי"ש]). וזהו שאמר ובשקר הוא מדבר, וגם המשך הפסוק מדבר בשבועות שקר. [ותפס דוקא את חטאי הדיבור, לפי שכל האנשים חוטאים בהם. (עיי' ב"ב קס"ד ב.)]. **ועל ה' יזעף לבו** - שמתרעם על מדותיו יתברך, ואין לך עון חמור מן המטיח דברים כלפי מעלה. (שע"ת ש"ג סי' ר"ט). **ואיש את רעת רעהו וגו'** - זהו עוד

תנא רבי אליהו

תקיו

חילופי גירסאות
(יח) כ"ה כמ"ס. כמ"ר וד"ר
וכנ"ס: והנושא. זילקוט:
נשא. (ט) כ"ה כמ"ר
וכנ"ס ולקמן פט"ו [כב]. נד"ר
וד"ר: שמעמיד.

ציונים

שעניות יפה להם - סא"ר
פ"ג [ב], לקמן פ"ה [ג],
חגיגה ט' ב', ויק"ר י"ג ד',
שם פל"ה ר', זוה"ק ח"ג דף
רע"ג ב', מסכת גיהנם
(אוה"מ עמ' צ"ה). טובה
כלפי טובה - דב"ר ראה
פרשה ד' ג', [נתחור שם סי'
ג'], איכ"ר פ"ג מ', מדרש
תהלים מזמור קי"ט (עה"פ
גמול על עבדך), וע"ע
בסא"ר פ"ז [ט], תו"כ
בחקותי פרק ד' ה"א, רש"י
קהלת ג' י"א. ארבע מדות
הן בדרך ארץ - כל הענין
(עד סוף פרקא) בילקוט
תצא רמז תתקכ"ה, ועיין
חופת אליהו רבא (אוה"מ
עמ' קס"ט). יש שנושאים
- לקמן פט"ו [כב], דא"ז
פ"י. לשם זנות - עיין
סא"ר פ"ח [נז], ופרק כ"ג
[א]. לשם ממון - קדושין
ע' א', וע"ע ב"ד פפ"ב ב',
מדרש בן סירא (אוה"מ עמ'
ל"ו), מדרש שכל טוב
בראשית סוף פרק כ"ד.

אני ה' חקר לב בחן כליות וגו' (דמ"ה ז י), ועל ידי דוד נאמר
עם חסיד תתחפד, עם גבר תמים תתמם, עם גבר תתפרר,
ועם עקש תתפתל, כי אתה עם עני תושיע, ועינים רמות
תשפיל (תהלים יח כרכח).

[ה] מאי כי אתה עם עני תושיע, אלו ישראל שעניות יפה
להם. ועינים רמות תשפיל - אלו גוויים מכחישי התורה.
[ו] ואומר מפי עליון לא תצא הרעות והטוב (א"ה ג לח),
וכי אפשר לומר בן, והלא מדות טובות יוצאות מלפניו,
אלא אמר בן, הטובה אינה יוצאה לעושי רעה, והרעה
אינה יוצאה לעושי טובה, אלא טובה כלפי טובה ורעה
כלפי רעה.

[ז] ומנין לך? תדע לך שכן הוא, כי ארבע מדות הן בדרך
ארץ, יש שנושאים אשה לשם זנות, ויש שנושאים אשה לשם
גדלה, ויש שנושאים אשה לשם ממון, ויש שנושאים אשה
לשם שמים. והנושא אשה לשם זנות, סופו לצאת ממנו בן
סורר ומורה. והנושא אשה לשם שמים סופו הנין לו בנים
שהם מושיעין את ישראל בעת צרה, והן מרבין תורה ומצוות
בישראל. והנושא אשה לשם ממון, סופו שמצריכין אותו
לאחרים. והנושא אשה לשם גדלה, סוף ששמעמדין עליו
מאותה המשפחה שממעט זרעו אחריו.

[ח] ומנין להנושא אשה לשם זנות שמוציאין ממנו בן סורר

ומורה

משנת אליהו

ואין בני אדם נידונים אלא מתוך דרכיהן. (טובי
חיים). [ז] בדרך ארץ - פירוש במנהג העולם.
יש שנושאים אשה כו' - הכונה באלו השלשה
הראשונים, שנושאים אשה שאינה ראויה להם
בשביל אלו הסבות המפורשות. [ח] שמוציאין
ממנו בן סורר ומורה - כי מאשה לקוחה בשביה
לא יצא אדם צדיק, מאחר שאין הכונה רק ליופי
וזימה, לכך יצאו ממנה בנים סוררים ומורדים,
ראויים לארבע מיתות בית דין. (רמב"ן באגה"ק פ"ה).

בוחר כליות וגו' - וסוף הפסוק: לתת לאיש
כדרכיו וכפרי מעלליו. (ישועות יעקב). [ה] מאי
כי אתה עם עני תושיע - כיון שהביא פסוק זה
מפרשו. שעניות יפה להם - שעל ידה זוכים
למדריגות רוחניות רמות. (כדלקמן פרק ה').
[ו] ואומר מפי עליון וגו' - שב לענין הראשון
שהעונש שיש לאנשים נגרם להם בסיבת
עונותיהם. אלא טובה כלפי טובה - שהקב"ה
מתנהג עם כל אדם כפי דרכיו, הן לטוב הן למוטב,

חילופי גירסאות

(כ) ננע"ה מוסף: והבאת אל תוך ביתך (וגלחה), על אותה שהנחת בביתך. וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה, כל כך למה, שמא אולי כשיראה אותה מגולחת וכעורה יתעב אותה וישנאנה, ואם יצרו שולט בו ורצונו בה, יקדשנה ויכניסנה בדרך אישות ולא בזנות. וכע"ז הוא גוסס הילקוט מ"מ פרשת תלך, ע"ן לקמן בסוף הספר. (כא) נוסף מכ"ר וכ"ס. גד"ר: ואומר כי יהיה כ"ר. (כב) נכ"ס הגי': שלא היו הגונות לכהונה. (כג) כ"ה נכ"ר ונע"ה. גד"ר: שאתה משפחה ממעטין ורעו כ"ר. נז"נ: שמעמיד כ"ר. (כד) נכ"ר וכע"ז נכ"ס: שכשראה את אחאב מלך ישראל שהיו לו שבעים בנים, אמר כלום יירש זה את העולם, סוף הלך ונתחתן בו, שנאמר כ"ר.

ציורים

שנאמר אח"כ כי יהיה לאיש כ"ר - סנהדרין ק"ז א', דב"ר פ"ו ד', תנח"י תצא סי' א', ספרי שם פרשה ר"ח, [צואת ר"א הגדול סי' ג'ח], וזה"ק ח"ב פ"ו ב', ויקרא כ"ד א'. שכן מצינו ביהושפט - ע"ן תוספ' סוטה פ"ב ה"ג, ספר חסידים תח"ד סי' תתתש"א. שבעים בנים - מלכים ב' י' א'.

ומורה, שנאמר וראית בשכינה אשת יפת תואר, וחשקת בה ולקחת לך לאשה (דברים כא יא), סוף שמרננים בו הבריות, ומתוך שמרננים בו הבריות הוא הולך ונושא אשה אחרת, שכן נאמר אחר כך כי תהיין לאיש שתי נשים (שם פסוק טו).^{כא} [ומתוך שנושא אשה אחרת הוא אוהב האחת ושונא האחת, שנאמר האחת אהובה והאחת שנואה (שם), ומתוך שהוא אוהב האחת ושונא האחת, סוף שמוציאין ממנו בן סוֹרֵר ומורה, שנאמר] אחר כך כי יהיה לאיש בן סוֹרֵר ומורה (שם פסוק יח).

[ט] ומציין להנושא אשה לשם ממון סוף שמצריכין אותו לאחרים, שכן מצינו בבני עלי הכהן שנשא נשים כ"שלא בראוי להן, לסוף הצרכו לאחרים, שנאמר ויבא איש אלהים אל עלי וגו', והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לאגורת פסף וכפר לחם, ואמר ספחני נא אל אחת הפהנות לאכל פת לחם (שמואל א, ב כדלו).

[י] ומציין להנושא אשה לשם גדלה סוף שמעמידין עליו מאותה משפחה וממעטין את זרעו אחריו, שלא יירש זה העולם, שכן מצינו ביהושפט מלך יהודה שהלך ונתחתן עם מלך ישראל, כ"משום שראה שהיה לו שבעים בנים, שנאמר וישלם יהושפט עם מלך ישראל (מלכים א, כב מה). ומציין שעמד מאותה המשפחה והיה ממעט זרעו אחריו, שנאמר ועתליה אם אחזיהו ראתה כי מת בנה, ותקם ותאבד את כל

משנת אליהו

בחסרון מזונות, והוא מדה כנגד מדה, למדנו שבחרו נשים משום ממון. [י] שלא יירש זה העולם - שהוא היה סבור לקבל גדולה בעולם הזה, וכשנהרגים בניו מאבד העולם הזה. שראה שהיה לו שבעים בנים - והיה סבור שאם יחתן עמו אף לו יהיה הרבה צאצאים, וזהו לשם גדולה. ועתליה אם אחזיהו -

סוף שמרננים בו הבריות - שנושא אשה פסולה. [ט] שנושא נשים שלא כראוי להם - נראה שדרש מה שכתוב (שמואל א' ב' כ"ב) ואת אשר ישכבון את הנשים הצובאות פתח אוהל מועד, שהכונה שהיו בוחרים להם נשים מהצובאות על פתח אוהל מועד, אף על פי שנשים אלו היו שלא כהוגן להם. (שי למורא). [וממה שנענשו

חילופי גירסאות
(כה) כ"ה כז"ר. נד"ר:
ושאל, וט"ה. נד"ר: וט"ה:
ושאל וראה מה שנאמר
באותו ענין. (כו) כ"ה
כז"ר וד"ר וז"ס. נד"ר:
וילקוט: משל לשני.
(כז) נוסף מנע"ה וז"ס.
(מזכר "ויס" יסנו רק כז"ר).
(כח) ננע"ה וז"ס הני: ולא
רצה העשיר להדבק בעני,
אלא הלך לבקש אדם בעל
אחים רבים ובעל ממון,
והוא ממשפחה צרעה (?)
[נכ"ס: רעה], ולא קיים
הפסוק שאמר הנביא הלא
כו'. (כט) כ"ה כז"ר. נד"ר
ונע"ה וז"ר: ולא שואל
הלכות.

ציונים

הברית שכרת הקב"ה עם
דוד - תהלים פ"ט כ"ט.
אזי נהרג יואש ג"כ - עיין
סנהדרין צ"ה ב', רש"י
דה"א א' ג' י"א, ושם ב'
כ"ב י'. שבוחר הקב"ה בהם
מתוך שבעים לשונות -
לעיל פ"ב [ו] ושי"נ. לכך
נאמר אחריו יכרת ה' וגו'
- עיין שבת נ"ה ב', סנהדרין
פ"ב א', דרך ארץ רבא פ"א.

כל זרע הממלכה, ותקח יהושבע בת המלך יורם אחות
אחיהו את יואש בן אחיה ותגנב אתו וגו', ולא הומת,
ויהי אתה בית ה' מתחבא שש שנים וגו' (שם ב, יא א"ג), ואלמלא
הברית שפירת הקדוש ברוך הוא עם דוד אזי נהרג יואש
גם בן, ונתפלה מלכות בית דוד לגמרי.

[יא] ומה עוד שכתן של אלו, הנושא אשה לשם ונות,
והנושא אשה לשם ממון, והנושא אשה לשם גדלה, צא
כ"ו ושאול באותו ענין, כ"שני בני אדם שהם משבט אחד
ומשכונה אחת וממשפחה אחת, אחד עני ואחד עשיר,
כ"ו [והיה לזה בן ולזה בת], והיה ראוי ויפה לאותו עשיר
שישא הוא או יתן לבנו את בת העני, שהוא משבטו
וממשפחתו ושכנו, ולקרב אותו ולהלוות לו. כ"אכל אם
הוא לא עשה בן, אלא הלך ונדבק במי שאינו ראוי לו,
עליו נאמר הלא אב אחד לכלנו, הלא אל אחד בראנו,
מדוע נבגד איש באחיו לחלל ברית אבותינו, בגדה יהודה
ותועבה נעשתה בישראל ובירושלים, כי חלל יהודה קדש
ה' אשר אהב, ובעל בת אל נכר (מלאכי ב י"א). לפיכך לא
נשתיר מהם כלום, לפי שהניחו את זרע ישראל שבחר
הקדוש ברוך הוא בהם מתוך שבטים לשונות, והלכו
ונדבקו בגוים שאינם ראויים להם, לכך נאמר אחריו
יכרת ה' לאיש אשר יעשנה, ער וענה מאהלי יעקב,
ומגיש מנחה לה' צבאות (שם פסוק יב), שלא יהיה לו ער
בחכמים, ולא עונה בתלמידים. כ"ל[לא ער בחכמים - לא

מי

משנת אליהו

שישא הוא או יתן לבנו כו' - ואז הוא נושא
לשם שמים. במי שאינו ראוי לו - שנשא אשה
פסולה, מחמת אחד הסיבות המנויות בראש הענין.
לא ער בחכמים לא מי ששואל כו' - ער הוא
חריף להבין ולהורות בין החכמים. (רש"י שבת
נ"ה ב', וכאן מפרש על שאלה בחריפות).

שהיא היתה בתו של אחאב שנשאת ליהורם בן
יהושפט, וזהו שאמר שמאותה המשפחה
מעמידים עליו מי שמעט זרעו. [יא] צא
ושאל באותו ענין - כן צריך לומר. (עיין חילופי
גרסאות). ורצה לומר שאם תשאל בני אדם על
מעשה עול זה, הכל יאמרו שראוי הוא לעונש.

תקב

סדר אליהו זוטא, פרק ג [יא] - פרק ד [א]

מי ששואל [הלכות בענין בבית המדרש. ל] ולא עונה בתלמידים - ולא מי שמשיב [הלכה בתלמידים. ולא פהן שמגיש מנחה לה].

[יב] ומנין שהנזשא אשה לשם שמים שהיו לו בנים שהם מושיעין את ישראל בעת צרה, ומרבין תורה ומצוות בישראל, צא ולמד מעמרם שנזשא אשה לשם שמים, ויצאו ממנו משה ואהרן ומרים שהיו מושיעין את ישראל, והיו מרבין תורה ומצוות בישראל. צא ולמד מפעו בן שלמון שנזשא אשה לשם שמים, ויצא ממנו ^אדוד ושלמה בנו שהיו מושיעין את ישראל, והיו מרבין תורה ומצוות בישראל. ועליהם, ועל פיוצא בהם, ועל הדומין להם, ועל העושה כמעשיהן, הכתוב אומר כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה, עמדים לפני גאם ה', בן יעמד זרעכם ושמכם (ישעיה סו כב).

פרק ד

[א] שני חכמים: הוי עלוב וענו לכל אדם, ולאנשי ביתך יותר מכל אדם. ^אומנין זה? תדע לך שכן הוא, צא ולמד מן הקדוש ברוך הוא שהיה עלוב וענו לעמו בכל מקום, ולא הלך עמהן בדרביהן, ולא שפט אותם בעונותיהם, אלא היה להם במדת ענוה שלו. ומנין שכן הוא? תדע לך ממאה ועשרים יום, מיום שנתנה תורה לישראל ועד יום הכפורים.

ארבעים

משנת אליהו

יותר צריך להיות עלוב וענו. (ראשית חכמה שער הענוה פ"ג). ממאה ועשרים יום - רצה לומר שבאותם המאה ועשרים יום נהג כמה וכמה פעמים במדת ענוה שלו, ועתה מבאר והולך כל ארבעים יום בפני עצמם היכן מצינו בהם שנהג במדת ענוה.

[יב] כן יעמוד זרעכם ושמכם - פירוש שזרעם קיים לעד כמו השמים החדשים והארץ החדשה. פרק ד: [א] הוי עלוב - עלוב הוא מי שסובל הכל, אם מביישים אותו או שעושים לו דבר כנגד כבודו והוא שותק. (ישועות יעקב). ולאנשי ביתך - שאינך ירא מהם ואינך מתבייש מהם,

חילופי גירסאות

ל) נוסף ממ"ה. גד"ר חז"ני: ולא משיב הלכה. לא) נכ"ס: דוד שמושיע את ישראל, ושלמה שריבה תורה בישראל. א) נכ"ס הגי': ממזל ילמד אדם ענוה, ממדות דרכיו של [ה]קדוש ברוך הוא, שהיה כו'. ב) נכ"ס: שבכמה מקומות פשעו ישראל לפניו ולא הלך כו'.

ציונים

ומרבין תורה כו' - במ"ר פ"ג ו', ועיין בראשית רבתי פרשת תולדות (עמ' ק"ב). שנשא אשה לש"ש - סא"ר פל"א [ד] וש"נ. שני חכמים הוי עלוב - דרך ארץ זוטא פ"ב, ופרק ג', כלה רבתי פ"ג, ופרק ד', ופרק ה', וכוליה פרקא בילקוט כי תשא רמז שצ"א. ולאנשי ביתך - מדרש תהלים מזמור ק"א [ג]. צא ולמד מן הקב"ה כו' - שמו"ר פמ"א ד', שהיה עלוב - עיין פרקי היכלות פכ"ד (אוה"מ עמ' ק"ט), ומדרש מעשה בראשית (ילקוט הרועים הגדול עמ' פ"ב), תומר דבורה פ"א מדה א'. וענו - תנח"ו וירא סי' ב', תשא סי' ט"ו, תנ"י בראשית סי' ד', ועיין מגילה ל"א א'. ממאה ועשרים יום כו' - עיין הגהות הרד"ל לפרד"א פמ"ו אות י"ג.

תנא דבי אליהו

תקבא

חילופי גירסאות
(ג) בפסקא 11 מרובים הגירסאות, והעמקתי כפי כ"ה, וכע"ז כ"ה. וס' ג' מקוטעת גד"כ וכ"ס. בוד"ג הגיה: הם מאה ועשרים יום, מיום שעלה משה להר סיני בראשונה להביא תורה לעמו ישראל עד שירד מהר סיני באחרונה בפעם שלישית, ואלמלא כו'. וילקוט (משא רמז ש"ה) ג' נוספת. והרד"ל ציטטו לפדר"א (פקק מ"ו אות י"ג) הגיה: בלשון אחר, עיי"ש. (ד) כ"ה כ"כ וכ"ס. גד"כ וד"ג: שאוכל. (ה) כ"ס: נרצע. (ו) נוסף מכ"ה. בוד"ג הגיה: שהיה. (ז) נוסף מכ"ה. וכע"ז כ"ס וילקוט.

ציורים
משלו משל כו' - כע"ז באדר"ג פ"ב ג'. תעשה לי חופה קטנה - עיין תנחו' תרומה ס' ט', אמור ס' י"ז, נשא ס' י"א, וס' כ'. וכתוב עד שהמלך במסיבו כו' - שבת פ"ח ב', גיטין ל"ו ב', [שהש"ר פ"א (י"ב)], מדרש שיר השירים שם, וזה"ק שמות ט"ז ב', פקודי רכ"ו ב', אחרי ס"א ב', רש"י שה"ש שם. שזכר את הראשונות - סא"ר פרק י"ז [ב].

[ב] יִאֲרָבָעִים יוֹם הָרִאשׁוֹנִים שֶׁעָלָה מֹשֶׁה לְהָרִי הַהוּא לְהָבִיא תוֹרָה לְעַמּוֹ, אֲלֵמָלָא שְׁנַהֲגַה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עִמָּהֶם בְּמִדַּת עֲנוּהָ, לֹא נִתְּנָה הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל.

מְשַׁלּוּ מְשַׁל לָמָּה הַדָּבָר דּוּמָה, לְמַלְךְ בֶּשֶׁר וְדָם שֶׁקָּדַשׁ אֶת הָאִשָּׁה, וְהָיָה אוֹהֶבָה אֶהְבָּה גְּמוּרָה, מָה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ? שָׁלַח וְהָבִיא אָדָם אֶחָד לַעֲשׂוֹת לוֹ שְׁלִיחַ בֵּינוֹ לְבִינָהּ, וּמִרְאָה לוֹ כָּל הַחֲפֻצֹת שָׁלוֹ וְכָל הַחֲדָרִים וְכָל הַסִּתְרִים שָׁלוֹ, וְאַחֵר כִּךְ אָמַר לְאוֹתוֹ שְׁלִיחַ: לֵךְ לְאוֹתָהּ אִשָּׁה, וְאָמַר לָהּ שְׂאִין אָנִי צָרִיךְ מִשְׁלָה בָלוּם, אֲלֹא תַעֲשֶׂה לִּי חֲפָה קִטְנָה כְּדֵי יִשְׁאָבוּא וְאָדוּר עִמָּהּ, כְּדֵי שִׁידְעוּ עַבְדִּי וּבְנֵי בֵיתִי שְׂאִנֵּי אוֹהֶבָה אֶהְבָּה גְּמוּרָה, וְעַד שֶׁהַמֶּלֶךְ עוֹסֵק בַּחֲפֻצֹת, וּלְצֻוֹת אֶל הַשְּׁלִיחַ, וּלְשַׁנֵּר אֶל הָאִשָּׁה מִתְּנוּת מִרְבוֹת, אָמְרוּ לוֹ הַבְּרִיּוֹת זָנְתָה אֶשְׁתְּךָ עִם אֲחֵר, מִיָּד מִנִּיחַ הַמֶּלֶךְ אֶת הַכָּל מִיָּדוֹ, וְהַשְּׁלִיחַ נִדְחָף לְאַחֲרָיו וְיוֹצֵא מִבֵּהַל מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ.

וְכֵן הָיָה הַדָּבָר עִם הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר לֵךְ רֵד כִּי שָׁחַת עַמְּךָ וְגו' (שְׁמוֹת ל"ב ז'), וּכְתִיב עַד שֶׁהַמֶּלֶךְ בְּמַסְבוֹ, נִרְדֵּי נִתַּן רִיחוֹ (שֶׁה"ש א יב).

[ג] בְּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, בְּרוּךְ הוּא, בְּרוּךְ עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית, בְּרוּךְ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה, בְּרוּךְ גּוֹזֵר וּמַקְנִים, בְּרוּךְ שֶׁזָּכַר אֶת הָרִאשׁוֹנוֹת וְהָעֶבֶר אֶת הָאַחֲרוֹנוֹת, יִשְׁאָלוּ לֹא זָכַר אֶת הָרִאשׁוֹנוֹת וְהָעֶבֶר אֶת הָאַחֲרוֹנוֹת, הָיָה לוֹ לֹאִמַּר נִרְדֵּי נִתַּן סְרַחוֹן וְלֹא לֹאִמַּר נִתַּן רִיחוֹ, וְכִיּוֹן יִשְׁקַבְּלוּ יִשְׂרָאֵל מִלְכוּתוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶם, וְאָמְרוּ כָּל אִשָּׁר דָּבָר ה'

משנת אליהו

[ב] שנאמר לך רד - שתוך כדי שציוה את משה ולימדו תורה ללמדה לישראל, חטאו ישראל. עד שהמלך במסיבו - בעוד המלך על שולחן מסיבת חופתו. (רש"י שה"ש). נרדי - מין בושם כמין כרכום. (אבן עזרא). נתן ריחו - חילוף הבאיש. (רש"י). [ג] שזכר את

תקבב

סדר אליהו זוטא, פרק ד [ג-ה]

ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע (שמות כד ז), לְכָךְ נֶאֱמַר גִּרְדִּי נָתַן רִיחוֹ, וְלֹא גִרְדִּי נָתַן סְרִיו.

[ד] רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בֶּן אֱלֶעָזָר אוֹמֵר, בְּשַׁעֲהָ [שְׁקָבָלוֹ יִשְׂרָאֵל מַלְכוּתוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְאָמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע, מִיָּד יֵרְדוּ שְׁשִׁים רַבּוֹא מְלָאכֵי הַשָּׁרָת וְהַנִּיחוּ בְּרֹאשׁ כָּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל שְׁנֵי כְּתָרִים כְּתָרוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן. אֶחָד בִּנְגֹד נַעֲשֶׂה, וְאֶחָד בִּנְגֹד נִשְׁמָע, שֶׁנֶּאֱמַר וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכֶּת כְּהָנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ (שם יט ו). וְכִיּוֹן שֶׁסְּרַחוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל, יֵרְדוּ מֵאָה וְעֶשְׂרִים רַבּוֹא שֶׁל מְלָאכֵי חֲבֵלָה וְנִטְלוּ אוֹתָם מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּתְּנֵצְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֲדֵימָה מֵהָר חוֹרֵב (שם לג ו). יָכוֹל לַעֲוֹלָם, תִּלְמוּד לֹאֹמֵר וּפְדוּנֵי ה' יֵשְׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה, וְשִׁמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם, שֶׁשֹּׁן וְשִׁמְחָה יִשְׁיגוּ, וְנִסּוּ יִגּוֹן וְאַנְחָה (שְׁעִיָּה לז ו), בְּלִבָּם לֹא נֶאֱמַר, אֲלֵא עַל רֹאשָׁם, מְלִמֵּד שֶׁעֲתִיד הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַחְזִירָם לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל לְיָמוֹת בֶּן דָּוִד וְלַעֲוֹלָם הַבָּא, לְכָךְ נֶאֱמַר וְשִׁמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם.

[ה] וַיִּמָּה מַחֲשָׁבָה הָיָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, כִּךְ הָיָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, כָּל אִמָּה וּמַלְכוּת שֶׁיָּבֹאוּ וַיִּקְבְּלוּ

חילופי גירסאות
(ח) כ"ה גמ"ר וד"ר. מוד"ע
הוסף: אלא.

ציונים

שני כתרִים - שבת פ"ח א', שמור"ר פמ"ה ב', פנ"א ח', במדבר רבה פט"ז כ"ד, איכ"ר פ"ב י"ז, תנח"ך תצוה סי' י"א, [תשא סי' ל"ה], שלח סי' י"ג, תנ"י וארא סי' ט', פרד"א פרק מ"ז, מדרש תהלים מזמור ק"ג [ח'], פס"ר פרשה י' ו', פכ"א ד', פל"ד י', פסדר"כ פרשה ט"ז (קכ"ד ב'), ועיין סא"ר פ"ד [ב]. שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש - ביאור עמוק בזה עיין בביאור הגר"א לספד"צ פרק א' (ד"ה ויוניחון) בהגהות שם (במהדו"ח עמ' ח'). ירדו מאה ועשרים רבוא - שבת שם, ובפרד"א שם איתא סי' ריבוא. ונטלו אותם - עיין מדרש תהלים מזמור ק"ו, ילקוט חקת רמז תשס"ד. שעתידי הקב"ה להחזירם - שבת שם, ועיין ספרי ברכה פשני, מדרש ארקים (אור"מ עמ' ע"א). ושמחת עולם על ראשם - עיין ר"מ פ"ח מתשובה ה"ב.

משנת אליהו

ממנו כל הבריות והיו סבורים שהוא בראן, ובאו להשתחוות לו, כמבואר בפרקי דרבי אליעזר (פרק י"א). וכך היה על ידי אלו הכתרים שהיה יראתם מוטלת על כל. ממלכת כהנים - רצה לומר שעשאו כמלכים על ידי כתרים אלו. (ועיין במש"נ מהגהות ספד"צ בציונים שמבאר עומק הדברים בענין אחר). ירדו מאה ועשרים ריבוא - שמדה טובה מרובה ממדת פורענות, ולכן מלאך טוב היה קושר שתי כתרים, ומלאך חבלה לא היה בו כח כי אם להסיר אחד. (תוס' שבת פ"ח א'). לְכָךְ נֶאֱמַר וְשִׁמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם - רצה לומר שהשמחה שמעולם מימי קדם דהיינו השני כתרים, יהיה על ראשם. (עץ יוסף שם).

הראשונות - שאמרו נעשה ונשמע. לְכָךְ נֶאֱמַר גִּרְדִּי נָתַן רִיחוֹ - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). וזהו שאמר שזכר להם את הראשונות, ורמז לריח טוב שאמרו נעשה ונשמע. סריו - תרגום של "הבאיש" (שמות ט"ז כ"ד) סרי. (ערוך). [ד] שני כתרִים - מזיו השכינה. (רש"י שבת פ"ח א'). ושל הוד היו. (תוס' שם). שבעת המעמד המקודש זכו כולם שהיה חופף ומאיר עליהם זיו ניצוצי זוהר בחינת הנשמה מנשמת פיו יתברך כביכול, והוא סוד הכתרים שזכו בסיני. (נפה"ח ש"א פט"ז, עיי"ש באריכות). ככתרו של אדם הראשון - נראה הכונה שהרי אדם הראשון בזמן שנברא היה מתואר בדמות אלקים, עד שיראו

תנא דבי אליהו

תקבוג

חילופי גירסאות
(ט) נוסף מ"א. (י) כ"ה
כ"ר ו"ס, ד"ר וד"ג: אל.
(יא) כ"א מוסף: שנאמר
ומנחילאל במות (נמדנר כל
יט), בא מות. אכן כאדם
תמותון וכאחד השרים
תפולו על ישראל נאמר זה
הפסוק, שכיון שאמרו
נעשה וגשמע נעשו
כמלאכים שאינן מתים
לעולם, וכיון שחטאו
במעשה העגל נאמר עליהן
אכן כו'. (יב) נוסף מ"א.
(ג) כ"ה ד"ר, וכע"ז כ"ר
וכ"ס. נוסף הגיה: אבל
באהרן כתיב (יד) נוסף
מכ"ס. (טז) כ"ה ד"ר
וכ"ס. נוסף הוסף: אלא.
(טז) כ"ה כ"ר וד"ר וכ"ס
וכ"א. נוסף הגיה: וכדרך
שעשה כו'. כ"ה: ויש
אומרים היה לו לעשות
כדרך שעשה יעקב. (ור"ל
שנעש של עשה קן).

צייונים

יהיו חיים וקיימים כו' שאין
מלאך המות שולט בו - ע"ז
ה' א', שמור"ר פ"ב א', ושם
ד', פמ"ד, ויק"ר פ"ח ג',
במדר פט"ז כ"ד, שהשי"ר
פ"ח [נ], תנח"ר תשא סי'
ט"ז, שלח סי' י"ג, עקב סי'
ח', תנ"י וארא סי' ט',
פרדר"א פמ"ז, וזה"ק ח"א
דף ל"ז ב', ודף נ"ב ב', ודף
אדר"ג
פ"ב, ערובי נ"ד א', שמור"ר שם, כמ"ר שם, תנח"ר תשא שם, חוקת סי' כ"א, פרדר"א פרק מ"ז, כלה רבתי פ"ח, וזה"ק
ח"ב דף מ"ה ב', ודף קפ"ג א', תיור"ח דף ו' ב' (במהדר"ה בהגר"א). זה עוסק בתורה - עיין שבת ל' ב', ב"מ פ"ו א'. ממתן תורה נחלו ע"ז
כו' - מדרש תהלים מזמור ד'. אכן לאחר שחבלתם כו' - קה"ר פ"ח [א] ג', תנח"ר ישן חקת סי' י"ח, פסדר"כ פרה (ל"ז א'), מדרש תהלים
מזמור ה', וזה"ק ח"א קל"א ב'. כאדם הראשון - שמור"ר שם, כמ"ר פט"ז כ"ד, רש"י תהלים פ"ב ד'. פושעים השיב לתורה - תנ"כ שמיני
[מכילתא דמילואים] הל' ל"ח, ופרשת אחרי פרק ח' ה"י, אדר"ג פ"ב ה"ג. עכב אותם עד שיבוא משה - שמור"ר פל"ז ב', תנ"י תשא סי'
י"ג, [תנח"ר שם סי' י"ט, וזה"ק שם קצ"ב א']. כדרך שעשה יעקב אבינו - סא"ר פ"ו [ט], פרק כ"ה [ז], פרק כ"ו [טו].

ויקבלו את התורה יהיו חיים וקיימים לעולם ולעולמי עולמים,
שנאמר והלחת מעשה אלהים הפה, והמכתב מכתב אלהים
הוא, חרות על הלחת (שמות לב טז), אל תקרי חרות אלא
חרות, שאין לך בן חורין אלא מי שאין מלאך המות שולט
בו. [ומי הוא? זה עוסק בתורה]. וכיון שעשו את העגל
חזר מלאך המות עליהם, שנאמר וממתנה נחילאל (במדבר כא יט),
ממתן תורה נחלו עבודה זרה. וכיון שעבדו עבודה זרה -
פא עליהן מלאך המות, שנאמר אני אמרתי אלהים אתם,
ובני עליון בלכם (תהלים פב ו), אכן לאחר שחבלתם מעשיכם,
כאדם תמותון (שם), [כאדם הראשון שחיב עצמו למיתה].
[ו] ובאהרן כתיב תורת אמת היתה בפיהו, ועולה לא
נמצא בשפתיו, בשלום ובמישור הלך אתי, ורבים השיב
מעון (מלאכי ב ו), [פושעים השיב לתורה]. כי שפתי כהן
ישמרו דעת, ותורה יבקשו מפיהו, כי מלאך ה' צבאות
הוא (שם פסוק ז), וכי תעלה על דעתך שאהרן עובד עבודה
זרה חס ושלום, לא עבד אהרן עבודה זרה, אלא עבד
אותם עד שיבוא משה. ויש אומרים: בדרך שעשה יעקב
אבינו, שהיה מקים את כל התורה בלה קדם שנתנה תורה,
והיה

משנת אליהו

עבירה, אמר אוי לי, איך אשא פני אחר כך ואראה
את אהרן, בושתי ממנו שנתן לי שלום, נמצא
אותו האיש מונע עצמו מן העבירה. (אדר"ג פ"ב).
ויש אומרים כדרך שעשה יעקב - כן צריך
לומר. (עיין חילופי גרסאות). ומפרש טעם אחר למה
עשה מה שעשה, כדי לבער עבודה זרה שבידם,

[ח] נחלו עבודה זרה - מפרש נחלו "אל" שהוא
עבודה זרה. אלהים אתם - כמלאכים שאין
מתים. (רש"י). שחיב עצמו למיתה - שגורם
מיתה לעצמו. [ו] פושעים השיב לתורה -
שכשהיה אהרן מהלך בדרך ופגע באדם רשע,
נתן לו שלום, למחר ביקש אותו האיש לעבור

תקבד

סדר אליהו זוטא, פרק ד [ו-ו]

חילופי גירסאות

(ז) כמ"א נוסף: כדי שלא יבשלו בעבודה זרה.
(יח) נוסף מ"ל. יט) כ"ה כמ"ל. כד"ל וד"ל: מתחת.

ציונים

אמרו חכמים כו' - עמש"נ
בסא"ר פרק כ"א [טו].

והיה מתכונן לבטל עבודת אלילים, שנאמר ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו, הסרו את אלהי הנכר אשר בתככם, והטהרו והחליפו שמלתיכם, ויהנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם וגו', וימנן אתם יעקב תחת האלה אשר עם שכם (פראשית לה ב-ד). "וימה היה שכרו על אותה מצוה, והו מה שנאמר אחר כך, ויפסעו ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם, ולא רדפו אחרי בני יעקב (שם פסוק ה). וכמו כן נתכונן אהרן לבטל עבודה זרה, והיה מקנים את התורה קדם שנתנה, ואף על פי כן העלה עליו הכתוב כאלו עבד עבודה זרה, שנאמר ויגף ה' את העם, על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן (שמות לב לה).

[ז] אמרו חכמים: כשיירד משה מהר סיני וראה את הסרחון שסרחו ישראל "[במעשה העגל], נסתפל משה בלוחות וראה שפרח הכתב מעליהם, ושברם "תחת ההר, מיד נתאלם משה, ושוב לא היה יכול לדבר. מאותה שעה נגזרה גזירה על ישראל שילמדו את התורה מתוך הצער, ומתוך השעבוד, ומתוך הטלמול, ומתוך הטרופ, ומתוך הדחק, ומתוך שאין להם מזונות, ועל אותו הצער עתיד הקדוש ברוך הוא לשלם להם שכרן לימות כן דוד ולעולם הבא, שנאמר הנה אדני אלהים בחזק יבוא וגו' (ישעיה מ י), ובקבלה

הוא

משנת אליהו

ועיין בסמוך. נתכוין אהרן לבטל עבודה זרה - שאותם הנזמים היה עליהם עבודה זרה, ונתכוין אהרן להשליכם באש שיתוכו באש. (זית רענן). [ז] וראה שפרח הכתב מעליהם - ואמרו במדרש: לקח משה את הלוחות והיה יורד, והיו הכתובים סובלים את עצמם ואת משה עמם, וכשראו את התופים ואת המחולות ואת העגל, ברחו הכתובים ופרחו מן הלוחות, ונמצאו כבדין על ידי משה, ולא יכל משה לסבול את עצמו ולא את הלוחות, והשליכן מידי ונשתברו. (פרקי

דר"א פמ"ה). מיד נתאלם משה - שלא מצא פתחון פה להמליץ על ישראל. (ישועות יעקב). מאותה שעה נגזרה גזירה כו' - אמנם בזה היה גם ברכה, שמתוך כך זכו לתורה שבעל פה, כדאיתא במדרש שבלוחות שניות היה בהם מקרא מדרש ואגדה. (זית רענן). הנה ה' אלהים בחזק יבא - וסוף הפסוק: הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו, והיינו שישלם שכר גדול לכל העמלים בעמל התורה הקדושה. ובקבלה - נביאים וכתובים. (רש"י ב"ק ב' ב').

תנא רבי אליהו

תקבה

חילופי גירסאות
(כ) כ"ה כנ"ר וי"ס וילקוט.
וכן העמיק סג"ל (אדרת אליהו
פ"י משל). כד"ר חז"ל נוסף:
של משה.

ציונים
לטובתי נשברה רגל פרת -
עמ"ס בסא"ר פכ"א [טו].
וארבעים יום האמצעיים -
ע"י אד"א שבביאור.
[ציונים בענין מ' יום
האמצעיים של משה: סדר
עולם רבא פ"ו ובהג"א
שם, תנחו' תשא ס"י ל"א,
אמור ס"י ט"ו, נשא ס"י כ"ג,
פרד"א פמ"ו ובהגהות
הרד"ל אות י"ג בארוכה,
רש"י עקב ט' י"ח, תוס'
ב"ק פ"ב א' ד"ה כ"ד, אבן
עזרא שמות ל"ד ב', רמב"ן
כי תשא ל"ג ד', רא"ש סוף
ר"ה]. ופתח למשה פתח
של רחמים כו' - ברכות
ס"ג ב', [שמור"ר פמ"ה ב',
דב"ר פ"ג ט"ו], איכ"ר פ"א
כ"ג, תנחו' תשא ס"י כ"ז,
תנ"י שם ס"י י"ד, מדרש
תהלים מזמור כ"ה. מנודין
לרב מנודין לתלמיד -
שמור"ר שם, תנ"י שם ס"י
ט"ו, ועיין מו"ק ט"ז א', י"ז
א'. משלו משל כו' -
ברכות ל"ב א', [נפרי
ואתחנן פכ"ז], שמור"ר
פמ"ב ט', דב"ר פ"ג ט"ו.

הוא אומר מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא
(אי"ב מא ג), לטובתי נשברה רגל פרת, כד"ר שתהא משכרתי
שלמה.

[ח] וארבעים יום האמצעיים נטל משה את האהל ונטה
לו מחוץ למחנה, שנאמר ומשה יקח את האהל ונטה לו
מחוץ למחנה (שמות לג ז), והיו ישראל מתאבלין ונוהגין אבלות
בעצמן כל אותן ארבעים יום, עד שנגלה מלך מלכי המלכים
הקדוש ברוך הוא יהי שמו מברך לעולם ולעולמי עולמים,
ופתח לו למשה פתח של רחמים, ואמר הקדוש ברוך הוא
למשה: משה, מה עושין אותם עניים, מנדין לרב מנדין
לתלמיד, מנדין לי מנדין לך, אלא חזר בך והכנס את האהל
לתוך המחנה, שנאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים,
באשר ידבר איש אל רעהו (שם פסוק יא), מקרא זה איני יודע
מהו, פשהוא אומר אחר כך וישב אל המחנה (שם), מלמד
שהקדוש ברוך הוא התיר לו למשה את נדרו, ואמר לו
למשה להכניס את האהל לתוך המחנה.

[ט] משלו משל למה הדבר דומה, למלך שהוא פועם על
בנו, והיה אחד מגדולי המלכות יושב לפניו, ומתירא להציל
אותו, כיון ששמע שאומר המלך לבנו: אתה ריקה, אלמלא

פלוגי

משנת אליהו

עלה להר סיני. (אדרת אליהו להג"א פרשת כי תשא,
ועיין בציונים). והיו ישראל מתאבלין - כמו
שנאמר (שמות לג ד'): וישמע העם את הדבר
הרע הזה ויתאבלו וגו'. עד שנגלה כו' - בא
להוכיח מזה גודל ענוותנותו של הקב"ה, שאף
שחטאו ישראל אמר למשה לקרבו. מה עושין
- כמו מה יעשו. מקרא זה איני יודע מהו
- מה אמר הקב"ה למשה באותו פעם שדיבר
עמו. (טובי חיים). התיר לו למשה את נדרו
- שנידו אף הוא נקרא נדר. (כמבואר בר"ן נדרים
ח' ב'). [ט] למה הדבר דומה - מה שאמר
לו הקב"ה לשוב למחנה. ריקה - ריק משכל.

מי הקדימני ואשלם וגו' - מי הוא אשר הקדים
פני בהקבלתו לעבדני ולשמור מצוותי ואשלם
לו שכרו. (רש"י אי"ב). תחת כל השמים לי
הוא - כל אשר בשמים לי הוא, ובידי לפרוע
לו שכרו ופעולתו ומעבדו. (שם). לטובתי
נשברה רגל פרת - שנפלה פרתו לבור, וירד
להעלותה ומצא שם אוצר גדול. (ישועות יעקב).
[ח] וארבעים יום האמצעיים נטל משה כו'
- כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ומבואר
שארבעים יום האמצעיים היה במחנה [שבסמוך
אמר שהקב"ה צוה את משה לשוב לתוך
המחנה]. ורק אחר כך בארבעים יום האחרונים

תקבו

סדר אליהו זוטא, פרק ד [ט-י]

חילופי גירסאות

כא) כ"ה כנ"ר וד"ר. כנ"ר: וכן מה שנאמר. כב) כנ"ס מוסיף: כיון שראה משה שמדת רחמים הוא, ומדת צדקה וחסד היא, נתן את פניו בתפלה, ובקש רחמים ותחנונים על ישראל, שנאמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל כו'. כג) כ"ה כנ"ר וד"ר, וכנ"ס וד"ס (סס). כד) כנ"ר השמיט "שניה". כה) כנ"ר וד"ר ל"י "וקבל את תשובתם". כו) כנ"ס מוסיף: והפך מדת הדין למדת רחמים. כז) כנ"ס מוסיף: צום. כח) כנ"ס מוסיף: צום.

צינונים

וכיון שאמר משה כו' - עיין סא"ר פ"א [ב] (בחילופי גירסאות), ופרק י"ח [עא] ומש"נ שם. ובארבעים יום האחרונים - חיי אדם כלל קל"ח. גזרו תענית ולנו כו' - תנחו' תשא סי' ל"א, תנ"י וירא סי' ט"ז, דו"ח דף נ"ט א', ועיין פרד"א פמ"ו וברד"ל אות מ"ב. באותה שעה כו' - עיין סא"ר פי"ז [כא] ומש"נ שם.

פְּלוֹנֵי אוֹהְבֵי יוֹשֵׁב לְפָנַי כְּכֹר הַכִּיתִיד מִכּוֹת גְּדוּלוֹת, אָמַר אוֹתוֹ אוֹהֵב בְּלָבוֹ דְּכָר זֶה תִּלְוִי בִּי, מִיָּד עוֹמֵד הוּא וּמִצִּיל אוֹתוֹ. וְכֵן לְכָךְ נִדְמָה מֹשֶׁה בְּאוֹתָהּ שְׁעָה, כִּי שָׁנְאָמַר וַיַּחַל מֹשֶׁה אֶת פָּנָיו ה' אֱלֹהָיו, וַיֹּאמֶר לָמָּה ה' יַחְרֶה אַפָּךְ בְּעַמֶּךָ, אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְגו' (שם לב יא). כִּי וַיִּכְיוֹן שָׁאמַר מֹשֶׁה אַחֵר כֶּךָ לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר בָּרָעָה הוֹצִיאָם לַהֲרֹג אֹתָם בַּהֲרִים וְגו', זָכַר לְאַבְרָהָם לִיצְחָק וְלִישְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ וְגו' (שם יב-יג), מִיָּד הָיָה לָהֶם הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עָנָו, וּמַחֲלֵל לָהֶם, שֶׁכֵּן נֹאמַר אַחֵר כֶּךָ וַיִּנָּחֶם ה' עַל הָרָעָה וְגו' (שם פסוק יד).

[י] וּבְאַרְבָּעִים יוֹם הָאֲחֵרוֹנִים שְׁעָלָה מֹשֶׁה כִּי שָׁנְיָה לְהָר סִינִי לְהִבְיֵא אֶת הַתּוֹרָה, גָּזְרוּ יוֹם צוֹם וְתַעֲנִית, וּבִיּוֹם הָאֲחֵרוֹן שֶׁבְּכֻלָּם שֶׁהוּא סוֹף אַרְבָּעִים יוֹם, גָּזְרוּ תַעֲנִית וְלָנוּ בְּתַעֲנִיתָם, כִּדִּי שְׁלֹא יִשְׁלַט בָּהֶם יֵצֵר הָרָע. וּלְמַחֲרָתוֹ הַשְׂכִּימוּ וְעָלוּ לְפָנַי הָר סִינִי, וְיִשְׂרָאֵל הָיוּ בּוֹכִים לְקִרְאָת מֹשֶׁה, וְהוּא הָיָה בּוֹכָה לְקִרְאָתָם, עַד שֶׁעָלְתָה בְּכִיתָם לְמָרוֹם, בְּאוֹתָהּ שְׁעָה נִתְגַּלְגְּלוּ רַחֲמָיו שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל יִשְׂרָאֵל כִּי וַיִּקְבֹּל אֶת תְּשׁוּבָתָם. בְּשָׁרָה אוֹתָם רוּחַ הַקְדָּשׁ בְּשׁוּרוֹת טוֹבוֹת וְנִחְמוֹת, וַאֲמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: בְּנִי, נִשְׁבַּע אֲנִי בְּשִׁמִּי הַגְּדוֹל שְׁלִי וּבְכֶסֶף הַכְּבוֹד שְׁלִי, שֶׁתֵּהָא לָכֶם בְּכִיָּה זוֹ לְשִׁמְחָה גְּדוּלָּה, וַיְהִיָּה לָכֶם יוֹם כִּי זֶה - יוֹם סְלִיחָה וְכִפָּרָה וּמַחֲלָה, לָכֶם וּלְבָנֵיכֶם וּלְבָנֵי בָנֵיכֶם עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת, כִּי [שָׁנְאָמַר בִּי בִּיּוֹם הַזֶּה יִכָּפַר עֲלֵיכֶם לְמַהֵר אֶתְכֶם, מִכָּל חַטֹּאתֵיכֶם לְפָנַי ה' תִּטְהָרוּ (ויקרא טו ל)].

משנת אליהו

שישראל חטאו. (וזה כדעת האבן עזרא שמות ל"ב י"א, ועיין רמב"ן שם). [י] גזרו יום צום ותענית - שכל יום ויום היו צמים ומתענים ביום, וביום האחרון התחילו התענית מהלילה. יום זה יום סליחה - היינו יום הכפורים. (זית רענן).

וכן לכך נדמה משה - שהבין ממה שאמר לו הקב"ה לשוב למחנה ולקרב את ישראל, שחפץ שיצילם מן הגזירה, ולכך התחיל להתפלל עליהם. שנאמר ויחל וגו' - משמע שמפרש שתפלה זו היתה בארבעים יום האמצעיים, ולא מיד בתחלה כשאמר לו הקב"ה

תנא דבי אליהו

תקבו

פרק ה

חילופי גירסאות

(א) בכ"ח מוסף: ואני משלם גמולו. (ב) כ"ח בכ"ח וכ"ח, וכע"ז בד"ר. צד"ג סגיה: מה הוא, אמור לו כו'.

ציורים

למלך ב"ד כו' - ב"ב י' א' ועיי"ש במהרש"א. הוא נקרא צדיק ורע לו - עמש"ג לקמן פ"ו [ג]. ולא מצא מדה טובה לישראל כו' - עמש"ג לעיל פ"ג [ה].

[א] דל שבִּישְׂרָאֵל שְׁנַתְדִּלְדֵּל מְנַכְסִיו לְמָה הִדְכָּר דְּזֻמָּה, לְמַלְךָ בְּשֵׁר וְדָם שְׁגֹזַר עַל בְּנוֹ שְׁלֹא יִכְנֶס לְתוֹךְ סְעוּדָתוֹ, וְהַמֶּלֶךְ יוֹדֵעַ בְּבִנוֹ שֶׁהוּא רָעַב וְצָמָא, וְאָמַר הַמֶּלֶךְ: אֲשֶׁרִיו לְמִי שִׁיכְנִים אֶת בְּנֵי בְּתוּךְ בֵּיתוֹ, וְיִתֵּן לוֹ פֶּת לֶחֶם וְקִיתוֹן שֶׁל מִים פְּדִי שְׂיֹאכַל וְיִשְׁתֶּה, אֲשֶׁהֲרִי כָּל שֵׁישׁ לִי הָרִי הוּא שֶׁל בְּנִי, שְׁנֹאמַר מַלְוָה ה' חוֹנֵן דָּל, וְגִמְלוֹ יִשְׁלֶם לוֹ (מִשְׁלִי יט ז').

[ב] וְאִם בָּא רָשָׁע בֶּן עֲנִי בֶן אֲבִיוֹן בֶּן דָּל וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה, הוּא נִקְרָא צַדִּיק וְרַע לוֹ, וְאִם לֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה, נִקְרָא רָשָׁע וְרַע לוֹ.

[ג] וְאִם יֹאמַר אָדָם אִם יִהְיוּ כָּלָם כְּשֵׁרִים כְּמָה אַתָּה אוֹמֵר עֲלֶיהֶן, אָמַר לוֹ: עֲלֵיהֶן נֹאמַר הָעֲנִיִּים וְהָאֲבִיוֹנִים מִבְּקָשִׁים מִים וְאִין וְגו' (יְשַׁעְיָה מֵא יז), וְאוֹמֵר וְיִסְפּוּ עֲנִיִּים בְּה' שְׂמִיחָה, וְאֲבִיוֹנֵי אָדָם בְּקִדּוּשׁ יִשְׂרָאֵל יִגִּילוּ (שָׁם כט יט), וְאוֹמֵר הִנֵּה צִרְפֶּתִיךָ וְלֹא בְּכֶסֶף, בְּחֶרֶתִיךָ בְּכוֹר עֲנִי (שָׁם מו י), מְלַמֵּד שֶׁחֲזֵר הַקִּדּוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל כָּל מַדּוֹת טוֹבוֹת שֶׁבְּעוֹלָם, וְלֹא

מצא

משנת אליהו

[ג] אִם יִהְיוּ כוֹלָם כְּשֵׁרִים מָה אַתָּה אוֹמֵר - נראה ששואל מה יהיה אם כולם יהיו כשרים, [דהיינו כל הארבע דורות] האם אז כבר לא יהיו עניים בעולם, ועל זה משיב שגם כשכשרים יש צורך בעניות, שעל ידה זוכים למעלות רוחניות רמות, וכמו שמבאר והולך. [ומה שאמרו בספרי ראה (פרשה קי"ד) שבזמן שעושין רצונו של מקום לא יהיה בך אביון, זהו רק כשכולם במדריגה מאד גבוהה, שבכל הדורות עוד לא זכו להגיע לכזה מצב]. מִבְּקָשִׁים מִים וְאִין וְגו' - וסוף הפסוק: אֲנִי ה' אֵעֲנֶם, אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֹא אֵעֲזֹבֶם אֶפְתַּח עַל שְׁפִיִּים נְהוֹרוֹת וְגו'. ופירש"י לב מבין לתורה וכו'. הרי זו מעלה עצומה שזוכים לה מתוך עניותם. וְאֲבִיוֹנֵי אָדָם בְּקִדּוּשׁ יִשְׂרָאֵל יִגִּילוּ - והנה זו מעלה עצומה שזוכים על ידי עניות לְגִיל בְּקִיבָה.

פרק ה: [א] שְׁנֹאמַר מַלְוָה ה' חוֹנֵן דָּל וְגִמְלוֹ יִשְׁלֶם לוֹ - החונן את הדל בתת לו צדקה הוא כמלוה את ה', והנה יפרע לו את דמי ההלוואה ויוסף לשלם לו עוד גמול על טובת ההלוואה. (מצודת דוד). וזהו שאמר שהקב"ה אומר כל שיש לי הרי הוא של בני, ולכן כל הנותן לו צדקה אני אפרע לו. [ב] וְאִם בָּא רָשָׁע בֶּן עֲנִי כו' - עתה בא לפרש מה שמצינו הרבה פעמים שאנשים נוהגים כשורה, ובכל זאת הם עניים, ואיך יתכן, ומפרש שיש פעמים שהוא בסיבת עון אבותיו, ופעמים הוא לתועלתו הרוחנית, וכמו שמבאר והולך. בֶּן עֲנִי בֶן אֲבִיוֹן - רצה לומר שאבותיו חטאו ונענשו בעניות עבור עונותיהם, ואף הוא נושא בעונם עד דור רביעי, ולכן אפילו כשעושה תשובה הוא בכלל צדיק ורע לו. (וכאן בפרק זה קיצר בזה, ולקמן פ"ו האריך יותר, ועיין מש"נ שם).

תקבה

סדר אליהו זוטא, פרק ה [ג-ד]

חילופי גירסאות

ג) כ"ה צנע"ה וי"ל. כנ"ר
וד"ר משוש מלך. וד"ר הגיה:
רחמים מן הממציא כל
המציאות. ד) נוסף מנ"ר
וצנ"ה. צד"ר הגיה: מעפר.
ה) נוסף מנ"ס. ו) צנע"ה
וכנ"ה הגיה: אילולי שמוצאן
חבורות חבורות של
תינוקות לומדין לפני רבן
היו כו'. וצנ"ס הגיה: אילולי
שהוא מסתכל בתלמידי
חכמים ובתינוקות של בית
רבן (שהיו) [שהם] יושבים
בבתי כנסיות ובבתי
מדרשות ועוסקים כו'.

ציונים

הם יראים את ה' -
פרד"א פכ"ה (שהעושר
דוחה מבעליו יר"ש),
וכנ"ר בתנח"ו נשא סי'
כ"ח. ואין אדם לומד
כו' - סא"ר פ"ג [ב]. ואין
מצוקין אלא ת"ח - עיין
יומא ל"ח ב', תנח"ו
בראשית סי' א', מדרש שיר
השירים פ"א פסוק ח',
תרגום ודר"ק שמואל א'
ב' ח'. בכל יום יוצאים
כו' - מדרש אודר"ע נוסח
ב' (אוה"מ עמ' תכ"ט).
וכה"ע הועתק במעלות
המדות המעלה השביעית
(עמ' קי"ב). ואלמלא

מצא מדה טובה לישראל אלא עניות, שמתוך עניותיהן של
ישראל הם יראים את ה', שאם אין להם לחם לאכל ובגד
ללבוש ושמן לסוף, הם מבקשים לבעל הרחמים מרחמיו
ומחסדיו, והוא מספיק. ומצינו שעל ידי עניות בני אדם
הם יראים את ה', ואין צדקות בא אלא מתוך עניות, ואין
גמילות חסד בא אלא מתוך עניות, ואין אדם הוא ירא
שמים אלא מתוך עניות, ואין אדם לומד דברי תורה אלא
מתוך עניות, שנאמר מקים מעפר דל (שמואל א, ב ח), ולא
נאמר מקים [ממטותו] עשיר. ה' [ואומר] כי לה' מצקי ארץ
וגו' (שם), ואין מצוקין אלא תלמידי חכמים, שנאמר ויתקבצו
אליו כל איש מצוק (שם כב ב).

[ד] בכל יום יוצאים מלאכי חבלה מלפני הקדוש ברוך
הוא לחבל את כל העולם בלו, ואלמלא בתי כנסיות ובתי
מדרשות שהיו תלמידי חכמים יושבין בהם ועוסקין בדברי
תורה, היו מחבלין את כל העולם בלו מיד, שנאמר מדוע
באתי ואין איש, קראתי ואין עונה (ישעיה נ ב). צא ולמד מן
דרך ארץ, כלום אדם נוטע כרם אלא על מנת שיאכל ממנו
ענבים

בתי כנסיות - סא"ר פ"ב [כד] וש"נ. שהיו ת"ח יושבין בהם כו' - עמש"נ בסא"ר פכ"א [ה]. [אלמלא חבורות של תנוקות כו'
עיין חילוג] - עיין שבת קי"ט ב', כלה רבתי פ"ב, וזה"ק פקודי רנ"ה ב', ופרשת ויקרא י"ז ב'.

משנת אליהו

ואין גמ"ח בא אלא מתוך עניות - שבעוניו
יודע כמה מר למי שחסר לו, ולכן עושה חסד.
ואין אדם הוא יר"ש אלא מתוך עניות - אף
שכבר אמר דבר זה, נראה שחוזר על כך שוב,
משום שמביא על זה פסוק, וכדלקמן. שנאמר
מקים מעפר דל - ופסוק זה אמור על השבים
בתשובה [שזה מורה על יראת שמים שיש לן]
וקוראים ושונים במקרא ובמשנה (מכבואר בסא"ר
פרק ה' [ג]). וזוכים לזה על ידי הדלות ועניות.
ואין מצוקין אלא תלמידי חכמים - ודאי
שפשטות הפסוק "מצוקין" הכונה לעניים, אלא

שנדרש על תלמידי חכמים, וזהו שאמר שמתוך
עניות זוכים להיות תלמידי חכמים. ויתקבצו
אליו כל איש מצוק - נראה שלומד משם
שמצוקים הם תלמידי חכמים, לפי שהאנשים
שנתקבצו לדוד ודאי היו תלמידי חכמים.
[ד] בכל יום יוצאים כו' - סמך מאמר זה
לכאן, לפי שדורש בסופו את הפסוק כי לה'
מצוקי ארץ על התלמידי חכמים, וכדלעיל.
קראתי ואין עונה - היינו שאין עונה את התורה.
ואין עונה - וסוף הפסוק: הן בגערתי אחריב ים
אשים נהרות מדבר וגו', אלביש שמים קדרות

ענבים וְלִשְׁתּוֹת מִמֶּנּוּ יֵין, או שְׁמָא לְמֵלֵא אוֹתוֹ עֲשָׂבִים?
וְאִם נִתְמַלֵּא עֲשָׂבִים, אוֹמֵר לָהֶן לַעֲבָדֵיו לָכוּ וְהִצִּיתוּ בּוֹ אֶת
הָאוּר. ^י הָלָכוּ וּמָצְאוּ בּוֹ מָאָה אוֹ מֵאָתִים גָּפְנִים שְׁיֵישׁ בּוֹ,
וְאָמְרוּ לוֹ: אֲדוֹנֵינוּ הַמֶּלֶךְ, מָצְאָנוּ בּוֹ ^ט [מָאָה אוֹ] מֵאָתִים
גָּפְנִים שְׁיֵישׁ בּוֹ, אָמַר לָהֶם לָכוּ וְזַבְלוּהוּ וְכִסְחוּהוּ וְהִשְׁקוּהוּ
מִיּוֹם בְּשָׂבִיל מָאָה אוֹ מֵאָתִים גָּפְנִים שְׁיֵישׁ בּוֹ. ^ז וְכֵן כָּל הַצְדִּיקִים
כְּשֶׁהֵן עוֹמְדִין בְּעוֹלָם הֵן דּוֹמִין לְגָפְנִים שְׁעוֹמְדִים בְּתוֹךְ הַכָּרִם,
וְכָל הָעוֹלָם נִשְׁעָן עֲלֵיהֶם, לְכָךְ נֶאֱמַר כִּי לֵה' מִצְקֵי אֶרֶץ
וַיִּשֶׁת עֲלֵיהֶם תֵּבֵל (שְׁמוּאֵל א, ב ח).

פֶּרֶק ו

[א] מִמֵּדֶת דְּרָכָיו שָׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶתָּה לְמַד שְׂרָחֲמִי
מִרְבִּין בְּעוֹלָם. ^א וּמִפְּנֵי מָה אָמַר תָּנוּ צְדָקָה לְעֲנִיִּים וְרָשִׁים,
^ב [וְהֵלֵא הוּא זֶן וּמִכְלָל וּמִפְרָגִם אֶת כָּל פְּאֵי הָעוֹלָם, וְאֵת
כָּל מַעֲשֵׂה יָדָיו שֶׁפָּרָא בְּעוֹלָמוֹ, וְאוֹמֵר תָּנוּ צְדָקָה לְעֲנִיִּים
וְלְאֲבִיּוֹנִים וְלַדְּלִים וְלָרָשִׁים, הֵא] אֵינוֹ אוֹמֵר אֱלֹא בְּאֶדָם
שֶׁעָשָׂה דְּבָרִים שְׁלֵא כְּהִנֵּן, וְקִנְסוֹ עָלָיו רָעָה עַד אֲרַבְעָה
דּוֹרוֹת, ^י [וְהוּא שְׁאִמְרָנוּ צִדִּיק וְרַע לוֹ], שְׁנֵאֱמַר פֶּקֶד עוֹן אֲבוֹת
עַל בְּנִים וְעַל בְּנֵי בְנִים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רִבְעִים (שְׁמוֹת לז ז).
[ב] בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר מֹשֶׁה בָּלְבוּ אִם כֵּן יֵשׁ צִדִּיק וְרַע
לוֹ. וְלֹא עוֹד, אֱלֹא שֶׁהָיָה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ דֵּן קָל וְחֹמֶר בְּעֶצְמוֹ,

ואמר

פ"א פסוק י"ז, אגדת בראשית פנ"ח, זוה"ק ח"א דף קצ"ה א', ודף רנ"ג ד', ודף רס"ה א', רש"י עמוס ט' ו'.
מדרש בראשית רבתי פרשת תולדות (עמ' ק"ט).

משנת אליהו

פרק ו: [א] ממדת דרכיו של הקב"ה - שלש
עשרה מדות נקראים דרכיו של הקב"ה. (ישועות
יעקב). וקנסו עליו רעה עד ארבעה דורות -
ולכן אין הקב"ה זנו ומפרנסם, וציוה שבני ישראל
יוזנו אותם. [ב] באותה שעה - ששמע משה
שהקב"ה מעניש עד ארבעה דורות. דן קל
וחומר בעצמו - נראה הכונה שאמר ומה

ושק אשים כסותם. (ישועות יעקב). לכו והציתו
בו את האור - וכמשל זה כן הוא הנהגתו יתברך,
שכשלא לומדים את התורה חפץ להעניש את כל
העולם, ובזכות המתי מספר שלומדים מרחם על
עולמו. וישת עליהם תבל - שאלמלא הם היה
העולם חרב, וכל זה מפני שהן נתדבקו בתורת
ה' שהיא חיי עולם. (נדהי ישראל לח"ח פמ"ג).

חילופי גירסאות
(ז) כ"ה צנ"ר וכי"ס. צנ"ר
וצנ"ה וזנ"י: או לשחות.
(ח) כ"ה צנ"ס, וצנ"י צנ"ר
וד"ר. צנ"ר הגיה: עד
שנשתיירו בו מאה או
מאתיים גפנים, ואמר
לעבדיו לכו ועבדו את
הכרם שלא יכלה הכרם,
וחפרוהו ועדרוהו והשקוהו
מים בשביל הגפנים, לפי
שכבר נשרפו העשבים.
(ט) כ"ה צנ"ר וכל כמח"י.
(ותם המעשה צנ"גן חסר).
(א) כ"ה צנ"ר וכל כמח"י.
צנ"ר הגיה: וכן מפני מה.
(ב) נוסף מח"ר וצנ"ה וצנ"י
צנ"ס, ועיין צנ"מ ו'.
(ג) צנ"ה מוסף: בין אנשים
[צנ"ה מוסף: ונשים], בין
בהמות וחיות ועופות
שקצים ורמשים, בין עניים
בין עשירים, שנאמר פותח
את ידך, ומשביע לכל חי
רצון (מלכים קמה טו).
(ד) נוסף מח"ר, וצנ"י צנ"ה
וכי"ס.

ציונים

ואם נתמלא עשבים כו' -
עיין תנחומ' ראה סי' ט'
וצנ"ע. לגפנים שעומדים
בתוך הכרם - עיין חולין
צ"ב א', שמור"ר פמ"ד א',
ויק"ר פל"ו ב', וע"ע
שהש"ר פ"ב [ב] ג'. [בענין
ישראל נמשלו לכרם:
עמ"ש"נ בסא"ר פ"ז (כב)].
וכל העולם נשען עליהם -
עיין יומא ל"ח ב', חגיגה
י"ב ב', מדרש שיר השירים
ומפני מה אמר כו' - עין

תקל

סדר אליהו זוטא, פרק ו' [ב-ג]

חילופי גירסאות

(ה) כ"ה נד"ר וכל הסמ"י.
נוד"ע הוסיף: כל. (ו) כ"ה
נצ"ע וס"א. נס"ר: לעמוד.
נוד"ע הגיה: אלא רק שלא
לעמוד כו'. (ז) נוסף מנ"כ.
וכע"ז נצ"ע וס"א. נוד"ע
הגיה: שתעשה בתי כן
כרצונך. (ח) כ"ה נס"ר
נצ"ע וס"א. נוד"ע הגיה:
הרבה.

צייונים

מיד היא רצתה לבית אביה
- עיין תוספ' ב"ק פ"ז ה"ב.

ואמר בלבו שמה אין ישראל חפצים ללכת בדרךיו של
מקום חס ושלום, ונתחתם עליהם גזר דינם, והרי הן לוקין
בכל שעה ושעה.

[ג] למה נדמה משה באותה שעה, משלו משל למה
הדבר דומה, למלך שנשא אשה, ומוליכה מעיר לעיר
וממדינה למדינה, עד שהביא אותה למדינתו ולעיר
המלוכה שלו, ובשעה שסרחה אשתו עליו היה המלך
מלקה אותה, מה עשתה אשתו, מיד היא רצתה לבית
אביה, אמר חמיו של מלך בלבו: וכי לקה המלך את
בתי בחנם שלא כדן ושלם במשפט, מיד שגר חמיו של
המלך שליח אל המלך, ואמר לו: אמר לי, מהו הדבר
שסרחה בתי עליך, ומהו הדבר שהמלך רוצה, ואמר
לבתי שתעמד בצדך, מיד שגר לו המלך לחמיו החמשה
מיני פרות, וכפל חמש אגרות יחד כנגדן, ואותו הדבר
שהמלך רוצה בו שתעשה אשתו, ומה שסרחה עליו,
כתב באגרת החמישית ביניהן, וכיון שהגיע השליח אצל
חמיו של מלך מיד קרא חמיו של מלך אגרת אחת ומצא
כתוב בה אלו פרות הם מין פלוני, וכן שנית כתוב בה
אלו פרות מין פלוני, וכמו כן באגרת השלישית, וכמו
כן באגרת הרביעית, עד שהגיע לאגרת החמישית, ומצא
כתוב בה אותו הדבר שהמלך רוצה בו, ומה שסרחה
אשתו עליו, מיד קרא חמיו של המלך את בתו, ואמר
לה: בתי, דבר שהמלך רוצה בו הוא אמת, והמלך הוא
אוהב שלום ואוהב משפט, ואת סרחת עליו, והוא לקה
אותך כדן וכמשפט.

וכן

משנת אליהו

כשחוטאים הם עצמם נענשים כל כך, אם כן יתחתם עליהם גזר דינם. [ג] החמישית
כשיענשו גם עבור עונות אבותיהם ודאי יענשו ביניהם - פירוש שלא היתה ניכרת בין שאר
ביותר, ולא ירצו ישראל לשמוע לקב"ה, ואז האגרות.

תנא דבי אליהו

תקלא

חילופי גירסאות
(ט) נוסף מבט"ה, וכע"ז
כ"ר וכו"ל. (י) נוסף
מבט"ה וכו"ל. זול"ג הניח:
הרי אתה הוא אומר מפני
מה יש צדיק וטוב לו ויש
צדיק ורע לו, יש רשע וטוב
לו ויש רשע ורע לו, כמו
שאמרת הודיעני נא את
דרכיך, א"ל הקב"ה למשה
כו. (יא) כ"ה נד"ר וכו".
זול"ג הוסיף: אף על פי.
(יב) כ"ר הגי': תוחלת לא
במעשיהן ולא במעשה
אבותיהם. וכו"ה נסמך הכ"י
נל יקר.

ציונים

והראה לו דור דור וחכמיו
- שמור' פרשה מ' ב',
ויק' פכ"ז ד', תנח' אמור
סי' ב', מסעי סי' ד', זוה"ק
שלח קנ"ז א', פי' הרע"ב
עדות פ"ח מ"ז, ועיין ספרי
ברכה פשנ"ז (ושם הוא על
יום מותו), וע"ע סנהדרין
ל"ח ב', ע"ז ה' א', אדר"ג
פל"א ג', ב"ר פכ"ד ב',
תנח' ישן בראשית סי' כ"ח,
פס"ר פכ"ג א', תיו"ח דף
מ"ט א' (במהדר' בהגר"א),

ושם ב'. והראה לו מדותיו - לקמן פי"ב [ד] ושי"נ. שהוא מתנהג בהם בעוה"ב - עיין סוף פרקא. הראני מדה כו' - ברכות ד' א',
תרגום יב"ע שמות ל"ג י"ג, מדרש אגדה שמות ל"ג כ', אדר"ג החדש פכ"ב, ופרק מ"ב, משנת ר"א פ"ה (עמ' צ"ג), מדרש חסרות ויתרות
פרשת כי תשא (בתי מדרשות ח"ב עמ' רס"ה), תיקוני דף קט"ז ב' (עיי"ש בבהגר"א), ודף קי"ח א', ספר הבחיר סי' קצ"ד, רשי' קהלת ח'
י"ז. [ציונים בענין צדיק ורע לו וכו': סא"ר פרק י"ז [כו], לעיל פ"ה [ב], לקמן פ"ז [ב], אבות פ"ד מ"ט, מדרש אגדה שבביאור, זוה"ק
ח"א קפ"א א', ח"ג קס"ח א', רל"א א', רל"ב ב', תיקוני תיקון ו', ותיקון סי' ובהגר"א שם, ותיקון ע' (דף קנ"ה א', ודף קנ"ז ב', במהדר'
בהגר"א), זו"ח דף נ"ט א', ספר הבחיר סי' קצ"ה, אד"א יונה ד' א', ספר חסידים סי' קס"ד, וסי' שכ"ב, ספר חסידים החדש סי' ש', שער
הגמול לרמב"ן פ"א, שבט מוסר ס"פ נ"ב. אמר לו הקב"ה כו' - כה"ע העתיק הר"י בר יקר בפירוש הסידור (סדר תעניות). אין אתה
אלא

ובן לך נדמה משה באותה שעה, שנאמר ועתה אם
נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך (שם לג יג),
מיד ירד הקדוש ברוך הוא לסוף דעתו של משה, והראה
לו דור דור ונחמיו, דור דור ופרנסיו, [דור דור ומנהיגיו
ואנשי מעשה], דור דור וגביאיו, דור דור ודורשיו, והראה
לו מדותיו שהוא מתנהג בהם בעולם הזה, ומדותיו
שהוא מתנהג בהם בעולם הבא. [אמר לפניו: רבוננו של
עולם, הראני מדה שהעולם מתנהג בה, הרי אני רואה
צדיק וטוב לו צדיק ורע לו, רשע וטוב לו רשע ורע
לו, עשיר וטוב לו עשיר ורע לו, עני וטוב לו עני ורע
לו, לך נאמר הראני נא את כבודך (שם פסוק יח)], אמר
לו הקדוש ברוך הוא למשה: משה, אין אתה יכול לעמוד
על כל מדותי, אלא הריני מודיעך מקצת מדותי, פשאני
רואה גני אדם שאין בהם תהלה ושבח של תורה
ומעשים טובים, לא במעשה ידיהן, ולא במעשה אבותיהן,
אלא

משנת אליהו

צדיק בן צדיק מאריכין לו ימיו ושנותיו בין בעולם
הזה בין בעולם הבא, צדיק בן רשע אינו מקבל
שכר בעולם הזה, רשע בן צדיק נותנים לו בעולם
הזה ולא לעולם הבא, רשע בן רשע אין לו שכר
לא בעולם הזה ולא לעולם הבא. (מדרש אגדה
שמות כ' י"ב). ובגמרא (ברכות ד' א') מסיק לא כן,
אלא צדיק בן רשע טוב לו בעולם הזה, אבל
מדברי התדב"א מוכח שכל שאבותיו היו רשעים,
רע לו בעולם הזה. (ועיין עוד בציונים). ולא
במעשה אבותיהן - ואם כן אין להם זכות

הודיעני נא את דרכיך - ועיקר כונתו היתה
לשאל על מה שמצינו צדיק ורע לו וכמו שאמר
לעיל. והראה לו דור דור וחכמיו וכו' - זהו
כמו החמש מיני פירות שהביא במשל. ודורשיו
- פירוש הדרשנים שבו. והראה לו מדותיו -
וזהו הדבר העיקרי שבא ללמדו [וכאגרת
החמישית במשל שהביא], שהראה לו איך שכל
מדותיו הם בדקדוק גורא מאד, ואין שום עול,
וישר משפטו. צדיק וטוב לו וכו' - ובמדרש
אמרו: ארבעה דברים נאמרו בכבוד אב ואם,

תקלב

סדר אליהו זוטא, פרק ו [ג]

חילופי גירסאות

(ג) כנע"ה וכנ"ז כנ"ח יס
נו"א ותוספת מרובה ח"ל:
כשהרבה להתחנן ולבקש
(שהיה) [שיהיה] מודיעו
דרכיו, אמר לו אני אעביר
כל טובי על פניך וקראתי
בשם ה' (שמות לג יט) מהו
וקראתי בשם ה' לפניך.
(ו) אודיעך [כנ"ח]:
שאודיעך כל דבר ודבר
בשמו, (אבל כל זאת)
[כנ"ח]: ואע"פ וחננתי את
אשר אחון ורחמתי את אשר
ארחם (סס). באותה שעה
העביר על פניו כל מה
שעתיד להיות בעולם הזה
ובעולם הבא, וראה משפט
הרשעים ומשפט הצדיקים,
(מדקרא) [כנ"ח]: מיד קרא
בקול תחנון ואמר ה' ה' אל
רחום וחנן וגו' (סס לד ו),
הרי שלש עשרה מדות, באו
חכמים ופירשו כיון שנאמר
שם כל טובי כלל בו ימות
המשית. כיון ששמע משה
וחננתי את אשר אחון
ורחמתי את אשר ארחם,
אמר זו מדה של חסד ומדה
של רחמים, לפיכך הקדים
ואמר נוצר חסד לאלפים,
ונתעטף בו. [כנ"ח]: לפיכך
הקדים ואמר פתוח תפתח
ידך לאחיך לענייך ולאביוןך. באותה שעה נתעטף משה בתפלה ואמר אם נא וגו' (ו"ז).

אֵלָּא רַק בְּשִׁבִּיל שְׁהָן עוֹמְדִין וּמוֹדִין וּמִבְּרִינִין וּמִשְׁבְּחִין
וּמִרְבִּין תַּחֲנוּנִים לְפָנָי, אֲנִי נִזְקֵק לָהֶם וְכוּפֵל לָהֶם מְזוֹנוֹתֵיהֶן,
שְׁנֵאמַר פָּנָה אֶל תְּפִלַּת הָעֲרֵעַר, וְלֹא כֹזֶה אֶת תְּפִלָּתָם
(תהלים קב יח). "וְכָתִיב וַיֹּאמֶר אֲנִי אֶעֱבִיר כָּל טוֹבִי עַל פְּנֶיךָ
(שְׁמוֹת לג יט), טוֹבִי לֹא נֶאֱמַר, אֵלָּא כָּל טוֹבִי, אֵלּוּ הֵן שְׁלֹשׁ
עֲשָׂרָה מִדּוֹת, ד' ה' ה' אֵל רַחוּם וְחַנּוּן, אֶרֶךְ אַפִּים וְרַב
חֶסֶד וְאֱמֶת, נִצֵּר חֶסֶד לְאֵלִפִּים, נִשְׂא עֶז וְכֹשֶׁע וְחִטָּאָה
וְנִקְיָה, דְּהֵא נֶאֱמַר כָּאֵן וְקִרְאִיתִי בְּשֵׁם ה' לְפָנֶיךָ, וְנֶאֱמַר
לְהֵלֵן וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה', וַיַּעֲבֵר ה' עַל פְּנֵיו וַיִּקְרָא, ה' ה' ה'
אֵל רַחוּם וְחַנּוּן וְגו' (שָׁם לֵד ה'ו).

כִּיּוֹן שֶׁרָאָה מֹשֶׁה שְׁמִדְתּוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁל
חֶסֶד וְשֶׁל רַחֲמָנוּת הוּא, מִיָּד נִתְעַטֵּף וְעָמַד בְּתַפִּלָּה לְפָנָי
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁנֵאמַר וַיִּמְהַר מֹשֶׁה וַיִּקְדֵּ אֶרְצָה
וַיִּשְׁתַּחֲוֶה, וַיֹּאמֶר אִם נָא מַצְאִיתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי, יִלְךָ נָא
אֲדֹנָי בְּקִרְבָּנִי, כִּי עִם קִשָּׁה עָרַף הוּא, וְסִלַּחְתָּ לַעֲוֹנוֹ
וְלִחַטָּאתָנוּ וְנִחַלְתָּנוּ (שָׁם פְּסוּק ט).

דבר

ידך לאחיך לענייך ולאביוןך. באותה שעה נתעטף משה בתפלה ואמר אם נא וגו' (ו"ז). כ"ה כנ"ר וד"ל. צוד"ע הוסיף: שנאמר.

ציונים

אלא רק בשביל שהן עומדין בו' - תחנון וירא סי' א', [מדרש תהלים סוף מזמור כ"ז], ספר חסידים סי' ק"ל, אגרות ומאמרים לח"ח סי' י"ג.

משנת אליהו

וגילה לו את מדת טובו הגדול על כל בריותיו.
אלו הן י"ג מדות - ומכלל דרכי ההטבה
הגדולים, פעמים יתכן שגם אדם רשע יזכה
לטובה, ובוזה השיבו על מה שמצינו רשע וטוב
לו, וכן יתכן צדיק ורע לו, שהכל הוא לטובתו
של האדם. ונאמר להלן ויקרא בשם ה' -
ומזה למדנו שגם מה שנאמר תחלה וקראתי
בשם ה' לפניך, הוא על גילוי מדת הטבתו
יתברך. של חסד ושל רחמנות הוא - שגם
מה שנראה דין, הכל הוא חסד ורחמנות.

אבות שתועיל להם. אלא רק בשביל שהן
עומדין בו' - וזה אחד הסיבות שיתכן רשע
[דהיינו שאינו צדיק כמו שצריך] וטוב לו, לפי
שמרבה בתחנונים. ומרבין תחנונים לפני -
מכאן נלמד שאפילו אם יודע האדם שאין בו
תורה ולא מעשים טובים, אף על פי כן אל
יחשה מלהתפלל לה', שכן התפלה והתחינה
הוא גדול מאד. (מחנה ישראל לח"ח פ"י). הערער
- פירש התרגום: ריקן, דהיינו שהוא ריק מתורה
ומעשים טובים. וכתוב ויאמר וגו' - הוסיף

תנא דבי אליהו

תקלג

חילופי גירסאות
(טו) נוסף מכ"ס. בוד"ג
הוסיף: שיבא במהרה בימינו
אמן סלה.
(א) צנע"ה וכי"ל הגי':
כוחבין עליו. בלקוט: גור.
(ב) נוסף מכ"ס וילקוט.
(ג) כ"ה צנע"ה וכי"ס. חוד"ג
הגיה: והלך אחריו. (ד) נוסף
מכ"ר וצנע"ה וכי"ס וילקוט.
(ה) צנע"ר וצנע"ה: ועשה
תשובה. (ו) מ"ל.

ציורים
יש כאן ימות בן דוד -
שמור"ר פמ"ה ו'.
וכן במדת הטוב - כל הענין
בילקוט מלכים רמז רל"ב.
נקרא צדיק וטוב לו - עיין
מש"נ לעיל פ"ו [ג].

[ד] דָּבָר אַחֵר, אֵלּוּ נֶאֱמַר טוֹבִי וְלֹא כָּל טוֹבִי, הִיִּיתִי אוֹמֵר
אֵין כָּאן יָמוֹת בֶּן דָּוִד, וּבִשְׁהוּא אוֹמֵר כָּל טוֹבִי, יֵשׁ כָּאן
יָמוֹת בֶּן דָּוִד, טו' [שְׁנֵאמַר מָה רַב טוֹבָךְ וְגו'] (תְּהִלִּים לא כ).

פָּרָק ז

[א] וְכֵן בְּמִדַּת הַטּוֹב, כְּשֶׁאֲדָם עוֹשֶׂה מִצְוָה *קִנְסוֹ עָלָיו מוֹכָה
עַד אֲרֻבָּעָה דוֹרוֹת. וְתִדַּע לָךְ שֶׁכֵּן הוּא, שְׁנֵאמַר וַיֹּאמֶר ה'
אֵל יִהְיֶה יַעֲן אֲשֶׁר הִטִּיבְתָּ לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי וְגו', בְּנִי
רַבְעִים יֵשְׁבוּ לָךְ עַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל (מְלָכִים ב, י ל).

[ב] אָמְרוּ עָלָיו עַל יִהְיֶה בֶּן נִמְשִׁי, שֶׁהוּא הָיָה יֵרֵא
שְׂמִים, וְלֹא הֵלֵךְ אַחֵר עֲגָלִי זֶהָב שֶׁעָשָׂה יִרְבָּעִים בֶּן נִבְטָ,
אֵלָּא אַחֵר כָּךְ בִּיּוֹן שֶׁבֶא לִידֵי גְדֻלָּה וְנִכְנָם לְמַלְכוּת אִז
קִלְקַל מַעֲשָׂיו, ט' [שְׁנֵאמַר וַיִּשְׁמַן יִשְׂרׁוֹן וַיִּבְעֹט (דְּבָרִים לב טו)].
וּבִשְׁבֶּא יְהוֹאָחָז בְּנוֹ יֶאֱחָזְרִי, אִם הָיָה עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה, אִז
נִקְרָא צְדִיק וְטוֹב לוֹ, אֲבָל בִּיּוֹן שֶׁלֹּא עָשָׂה תְּשׁוּבָה אִז
נִקְרָא רָשָׁע וְטוֹב לוֹ. ז' [כָּא יוֹאָשׁ בֶּן יְהוֹאָחָז בְּנוֹ יֶאֱחָזְרִי,
הֵאִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה, צְדִיק וְטוֹב לוֹ, לֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה
רָשָׁע וְטוֹב לוֹ. כָּא יִרְבָּעִים בֶּן יוֹאָשׁ בֶּן יְהוֹאָחָז בְּנוֹ, יֵאִם
עָשָׂה תְּשׁוּבָה, צְדִיק וְטוֹב לוֹ, לֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה רָשָׁע
וְטוֹב לוֹ].

אמרו

משנת אליהו

בין על טובה ובין על רעה, והכונה יותר מכדי
הדין וזכותו. (טובי חיים). **עד ארבעה דורות** -
היינו גם כשבניו רשעים, ובכל זאת מקבלים שכר
עבור מצות אביהם, וכשגם הם צדיקים זוכים עד
אלפים דורות כמו שאמרו חז"ל (תוספתא סוטה
פ"ד ה"א), אבל לעולם אינו פחות מארבע דורות,
וכמו לגבי העונש. **בני רביעים ישובו לך** -
רצה לומר גם אם יהיו רשעים וכמו שבמבאר
והולך. [ב] **שהוא היה יר"ש** - וזה מה שנאמר
עליו: הטיבות לעשות הישר בעיני.

[ד] **אין כאן ימות בן דוד** - פירוש שלא הראהו
את המדות שמתנהג בהם בימות בן דוד. **יש**
כאן ימות בן דוד - "כל" לדבות, וכמאמר חז"ל
(ברכות י"ב ב') כל ימי חייו להביא לימות המשיח.
(ישועות יעקב). **שנאמר מה רב טובך** - מפרש
פסוק זה על ימות המשיח (עיין סנהדרין צ"ט א',
וצ"ע), ולומד שהטובה הגדולה [רב טובך] היא
בימות המשיח, וזהו **כל טובי**. (ולפ"ז אינו כפירוש
הישוע"י לעיל).

פרק ז: [א] **קנסו עליו טובה** - ענין הקנס הוא

תקלד

סדר אליהו זוטא, פרק ז [ג]

חילופי גירסאות

ז) כ"ה נכ"ר וד"ר ונע"ה.
נוד"ע הגיה: כיוצא בדבר
אתה אומר (ולי' כן) אל
נמנון). ח) כ"ה נכ"ר
וד"ר ונע"ה. נוד"ע ממקו כן
והעמיקו לעיל. ט) נוסף
מנע"ה וכ"א. נוד"ע הגיה:
שהוא השיב את גבול
ישראל.

ציורנים

אמר עליו כו' - ס"ר פ"ד
[כו' וש"נ]

[ג] וְאָמְרוּ עָלָיו עַל יִרְבֵּעַם בֶּן יוֹאָשׁ, שֶׁהוּא הָיָה בֶּן אָדָם
שֶׁהָיָה נוֹהֵג כְּבוֹד בְּנִבְיָאִים, לָכֵן אוֹתָן הָעַמִּים מָה שְׁלֹא מִסֵּר
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בֶּיַד יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן, וְלֹא בֶּיַד דָּוִד מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל, מִסֵּר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בֶּיַד יִרְבֵּעַם בֶּן יוֹאָשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר
הוּא הָשִׁיב אֶת גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וְגו', בְּדָבָר ה' וְגו', אֲשֶׁר דָּבַר
בֶּיַד עֲבָדָיו יוֹנָה בֶּן אַמְתִּי וְגו' (מְלָכִים ב יד כה).

פ' בְּיוֹצֵא בְּדָבָר אֶתְּהָ אֹמֵר, כִּי רָאָה ה' אֶת עֲנִי יִשְׂרָאֵל
מִרְהָ מְאֹד, וְאָפֶס עֲצוּר וְאָפֶס עֲזוּב וְגו', וַיֹּשִׁיעֵם בֶּיַד יִרְבֵּעַם
בֶּן יוֹאָשׁ (שֵׁם כִּרְבוֹ), וְכִי מָה פִּיבּוֹ שֶׁל יִרְבֵּעַם בֶּן יוֹאָשׁ^ט [בְּדָבָר
זֶה], וְהֵלֵא הָיָה עוֹבֵד עֲבוֹדַת אֱלִילִים, אֲלֵא מִשּׁוּם שֶׁלֹּא
קָבַל לִשְׁוֹן הָרַע עַל עַמּוּם, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁלַח אֲמַצְיָה כֹהֵן בֵּית
אֵל אֶל יִרְבֵּעַם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, קָשֶׁר עָלֶיךָ עַמּוּם בְּקֶרֶב
בֵּית יִשְׂרָאֵל, לֹא תוּכַל הָאָרֶץ לְהַכִּיל אֶת כָּל דְּבָרָיו, כִּי כֹה
אָמַר עַמּוּם בְּחֶרֶב יָמוּת יִרְבֵּעַם וְגו' (עַמּוּם ז י"א). מִיָּד גָּעַר בּוֹ
יִרְבֵּעַם בְּאֲמַצְיָה וְהוֹצִיאֹ בְּנִזְיָפָה, וְאָמַר לוֹ חֵם וְשָׁלוֹם לֹא
נִתְּנָא אוֹתוֹ הַצַּדִּיק כָּךְ, וְאִם נִתְּנָא כָךְ, לֹא מִדַּעְתּוֹ הוּא
מִתְּנָא כָךְ, אֲלֵא מִן הַשָּׁמַיִם נֶאֱמַר לוֹ שִׁיתְּנָא כָךְ. בְּאוֹתָהּ
שָׁעָה אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: אֵף עַל פִּי שֶׁהִדּוּר עוֹבֵד

עבדות

משנת אליהו

שער הזכירה פ"ב). בנזיפה - תרגום ויגער בו
אביו (בראשית ל"ז י'): ונזף ביה אבוהי. (ערוך).
באותה שעה אמר הקב"ה כו' - טעם הענין
הוא: שהקב"ה שהוא מקור הטוב והחסד רצונו
להטיב עם ברואיו בכל אופן, אלא שנקבע
בתחלת הבריאה שעל ידי עשיית המצוה קונה
פרקליט עבורו, ועל ידי עבירה קונה קטיגור,
ומכל מקום רצון הקב"ה מאד שלא יקטרגו, אכן
אם יקטרגו מוכרח הוא כביכול לקבלו, ולכן
ירבעם שלא רצה לקבל לשון הרע מן אמציה,
כן הקב"ה התנהג עמו מדה במדה שלא קיבל
עליו, וכן הדבר הזה נוהג בכל אדם. (כבוד שמים
לח"ח פ"א).

[ג] אמרו עליו על ירבעם כו' - כיון שהביא
מירבעם בן יואש שזכה עבור אבי זקנו, מוסיף
עוד בענין מה שזכה. כיוצא בדבר אתה אומר
- שמלבד מה שמסר לו עמים וכבשן, אף הושיע
את ישראל. וגם זה זכה בגלל שנהג כבוד
בנביאים. מורה מאד - מיצר מאד. (רש"י).
ואפס עצור ואפס עזוב - לא נשאר בידם העושר
הכנוס בבית, ולא המקנה העזוב על פני השדה.
(מצודת דוד). שלא קבל לשון הרע על עמוס
- וגדולה הזכות של האדם שאינו מקבל לשון
הרע אפילו על סתם מישראל, וכל שכן אם ספרו
לו על אדם חשוב שיזהר מלקבל עליו, וזכותו
יותר גדולה עבור זה, כמבואר כאן. (שמירת הלשון

תנא דבי אליהו

תקלה

חילופי גירסאות
(א) נוסף מכ"ר ובע"ה.
(ב) כ"ה נכ"ס. נוד"ע הניס:
היה. (ג) נוסף מכ"ר ובע"ה.

ציונים

מגלגלין זכות על ידי זכאי
- עמש"נ בסא"ר פרק ט"ז
[ב].
אז הכניס כביכול יגון כו'
- עיין מדרש אבא גוריון
פרק ד', רש"י בראשית ו'
ו', ורמב"ן שם.

עבודת אלילים, וגם ראש הדור עובד עבודת אלילים, אפלו
הכי הארץ אשר אמרתי לאברהם ליצחק וליעקב לתת
לזרעם, אתננה בידו של זה, לכך נאמר הוא השיב את
גבול ישראל וגו' (מלכים ב, יד כה).

[ד] מפאן אמרו: מגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי
חייב, וכן במדה הזאת הוא נוהג בכל ישראל בכל מקומות
מושבותם, ובכל הגוים, וכל משפחות האדמה.

פרק ח

[א] במדות הללו* [שאמרנו], שמח הקדוש ברוך הוא בנגד
עושה טובה, וכועס הוא בנגד עושה רעה. ומנין לך? תדע
לך שבן הוא, צא ולמד מדרך ארץ, כי האדם עד שלא נשא
אשה ועד שלא היה לו בנים אז דעתו יפה עליו, ואין לו
יגון ואנחה בלבו, ויש לו קרת רוח בביתו, אבל לאחר שנשא
אשה ויש לו בנים, [ואין בניו נוחגין בשורה], אז אין דעתו
יפה עליו, ויש לו יגון ואנחה בלבו, ואין לו קרת רוח בביתו,
משום שבניו הם מכעיסין אותו תמיד בדרךיהם ובמעשיהם
ובמעלליהם הרעים. כמו כן עשו בני אדם לפני הקדוש ברוך
הוא למרד בנגד עיניו, כי עד שלא ברא הקדוש ברוך הוא
את האדם על הארץ, אז היתה דעתו יפה עליו בבכיול,
אבל לאחר שברא בני אדם הכעיסו להקדוש ברוך הוא
במעלליהם ובדרךיהם הרעים, כבנים שקצרו דעת אביהם
בדרךיהם ובמעלליהם הרעים, אז הכנים בבכיול יגון ואנחה
בלבו

משנת אליהו

כלומר שהנהגות אלו באים מפני שהקב"ה שמח
עם עושי טובה, וכועס על עושי רעה. מדרך
ארץ - פירוש ממנהג העולם. כמו כן עשו בני
אדם - שכביכול במעשיהם מכעיסים אותו יתברך,
וכמו במשל שהביא. כנגד עיניו - שאף על
פי שרואה הכל, אין הם מתביישים למרוד בו.

[ד] וכן במדה הזאת - שכפי מעשיו של האדם
זוכה לעצמו ולבניו, בין לטוב ובין למוטב.
פרק ח: [א] במדות הללו - פירוש בהנהגות
הללו, שכשאדם עושה טוב אף הקב"ה משלם
לו טובה, וכשעושה רעה משלם גמולו, ואף
לדורות הבאים אחריו. שמח הקב"ה כו' -

תקלו

סדר אליהו זוטא, פרק ח [א-ב]

חילופי גירסאות

(ד) נוסף מ"ס. (ה) כ"ה
כמ"ר וד"ר. כו"ע הוסיף: עד
שמסר הקב"ה את ישראל
בידי הגוים.

צינונים

בידי כושן רשעים -
שופטים ג' ח'. ובידי יבין
מלך חצור - שם ד' ב'.

בלבו, ואין לו קרת רוח בכל העולם. ^י[אלולי שהדברים
בתובים אי ^א]פֶּשֶׁר לְאִמְרוֹ, שְׁנֵאִמַּר הוֹגְעֵתָם ה' בְּדַבְרֵיכֶם,
וְאִמְרֵתָם בְּמֵה הוֹגְעֵנוּ, בְּאִמְרֵכֶם כָּל עֲשֵׂה רָע טוֹב (מְלָאכִי ב' יז).
וְאִמַּר נְלֵאִיתִי נָשָׂא (יְשַׁעְיָה א' יד), וַיִּקְרָא ה' אֱלֹהִים צְבָאוֹת וְגו'
(שם כב יב), וַיִּסְרוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֶּכֶד מִקְרָבָם וַיַּעֲבְדוּ אֶת ה',
וַתִּקְצַר נַפְשׁוֹ בַּעֲמַל יִשְׂרָאֵל (שופטים י מז).

[ב] תִּדְרַע לְךָ שָׁכֵן הוּא, כִּי שָׁלַשׁ מֵאוֹת שָׁנָה עָבְדוּ יִשְׂרָאֵל
עֲבֹדַת אֱלִילִים בְּיָמֵי שְׁפּוֹט הַשּׁוֹפְטִים, עַד שֶׁמָּסַר הַקְּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא אֶת יִשְׂרָאֵל בְּיַד בּוֹשֵׁן רַשָּׁעִים, וּבְיַד יָבִין מֶלֶךְ
חֲצוֹר, וְכֵן בְּיַד שָׂאֵר גּוֹיִים. וּכְשֶׁחֲזְרוּ יִשְׂרָאֵל וַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה,
מִיַּד חֲזַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְגָאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּדָּהּ. וְכֵן
עָבְדוּ יִשְׂרָאֵל עֲבֹדָה זָרָה בֵּין בָּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל בֵּין בַּחוּצָה
לָאָרֶץ, וְכֵן מְדוֹר לְדוֹר הָיוּ מוֹסִיפִין לַחֲטָא בַּעֲבֹדַת אֱלִילִים,
שְׁנֵאִמַּר וַיִּסִּיפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי ה', וַיַּעֲבְדוּ
אֶת הַבְּעָלִים וְאֶת הָעֲשָׁתְרוֹת וְאֶת אֱלֹהֵי אֲרָם וְאֶת אֱלֹהֵי
צִידוֹן וְאֶת אֱלֹהֵי מוֹאָב וְאֶת אֱלֹהֵי בְנֵי עַמּוֹן וְאֶת אֱלֹהֵי
פְלִשְׁתִּים, וַיַּעֲזְבוּ אֶת ה' וְלֹא עָבְדוּהוּ, וַיַּחַר אַף ה' בְּיִשְׂרָאֵל,
וַיִּמְכְּרֵם בְּיַד פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד בְּנֵי עַמּוֹן, וַיִּרְעֲצוּ וַיִּרְצְצוּ אֶת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (שם רח). וּכְשֶׁחֲזְרוּ וַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה, מִיַּד חֲזַר הַקְּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא וְקָבַל אֶת תְּשׁוּבָתָם, וְגָאֵל אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד אוֹתָן
הַגּוֹיִים שֶׁהָיוּ מְסוּרִין בְּיַדָּהּ, מִפְּנֵי שֶׁאֵין הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא

יוכל

משנת אליהו

היו עובדים עבודה זרה. עד שמסר - שכל כך
הכעיסוהו, עד שעבור כך מסרם למלכי הגוים.
בין בארץ ישראל - אלו הן עשרת השבטים.
(ויקוקין דנורא). בין בחוצה לארץ - אלו הן בני
גד ובני ראובן וחצי שבט מנשה היושבים בארץ
סיחון ועוג. (שם). שנאמר ויסיפו וגו' - חוזר
לענין ההכעסה שהיה בזמן השופטים. ולא
עבדוהו - אפילו בשותפות עם אלו. (רש"י).

אי אפשר לאמרן - שנראה כמבזה את הקב"ה
במה שאמר שמכניס יגון ואנחה בלבו. נלאיתי
נשוא - שכביכול אמר הקב"ה שאינו יכול לשאת
עונות בני ישראל. ויקרא ה' וגו' - וסוף
הפסוק: לבכי ולמספד ולקרח ולחגור שק,
שכביכול יש אבל לפניו בגלל בני ישראל. (עיין
רש"י שם). [ב] תדע לך שכן הוא - מפרש
שמצינו שכמעט שכל הזמן שעם ישראל היו לעם,

תנא רבי אליהו

תקלוז

חילופי גירסאות

(ו) נדל"ל: יכול. נכ"ר וד"ר
 (ז) ל"ל: ז. כ"ה נכ"ר. נד"ר
 וטל"ר כמ"י נוסף: בודאי, וט"ז.
 (ח) טל"ל: בטובותיו. נד"ר
 ונכ"ר סג"ל: אין רוצין
 בטובתן. ונכ"ר נד"ר: לא
 היו רוצין לשמוע לו,
 שנאמר ויעד ה' בישראל
 וביהודה ביד כל נביא וכל
 חוזה (מלכ"ס ז, יג). אלא
 אומרים לו כו'. ונכ"ר נכ"ר.
 (ט) נכ"ר סג"ל: שהיה חכם
 שבהם שאל לי ואמר לי כו'.
 (נס) נהמ"ש הפקד מנכ"ר על
 עמנו, אמר לי וכו'. (י) נכ"ר
 סג"ל: ואני שאני עובד כל
 עבודה זרה שבעולם כו'.

ציורים

שלש מאות ותשעים שנה
 בימי הבית הראשון - עיין
 סדר עולם פרק כ"ו, וברש"י
 בחקתי כ"ו ל"ה, ויחזקאל
 ד' ה', וחבקוק ב' ג', ודניאל
 ל"ו כ"א, ובלוח הגר"א
 (הגרפס בסוף אד"א נ"ד),
 ובכולהו חשיב לשלוש
 מאות ותשעים שהכעיסו-
 מכניסתם לארץ, ולא בימי
 הבית. לא היו רוצין
 בטובתו - עיין פס"ר פכ"ז
 א'. שהרי אחאב וכו' -
 טנהדרין ק"ג א' כה"ע.
 כמה טובות בא לידי - עיין
 בביאור.

ייוכל לסבל צרת ישראל אם עשו תשובה. ואלמלא מקרא
 כתוב אי אפשר לאמרו, שנאמר ויזעקו בני ישראל אל ה'
 לאמר, חטאנו לך וכי עזבנו את אלהינו ונעבד את הבעלים
 וגו', ויסירו את אלהי הנכר מקרבם, ונעבדו את ה', ותקצר
 נפשו בעמל ישראל (שם י"טו).

[ג] וכן נאצו והכעיסו ישראל את בוראם ועבדו עבודה
 זרה שלש מאות ותשעים שנה בימי הבית הראשון. ומנין
 לך? תדע לך שכן הוא, שהרי ארבע מאות ועשר שנים
 ישבו ישראל בבית ראשון, צא מהן עשרים שנה שלא
 עבדו מלכי יהודה וישראל עבודה זרה, נשתירו מהן שלש
 מאות ותשעים שנה שעבדו מלכי ישראל ומלכי יהודה
 עבודה זרה.

[ד] וכל נביא ונביא שהיה מדבר עם ישראל, והיה מוכיח
 אותן שיחזרו בתשובה, לא היו רוצין פטובתו של הנביא,
 אלא היו אומרים לו אי אפשרי בנבואתך. ומנין לך? תדע
 לך שהוא כן, שהרי אחאב מלך ישראל שאל את אלהיו
 התשבי, ואמר לו: כתוב בתורתך השמרו לכם פן יפתה
 לבבכם, וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחיתם להם,
 וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר, והאדמה
 לא תתן את יכולה וגו' (דברים י"א טו"ז), ואנו עובדים עבודה
 זרה, ואין הגשמים נעצרים, אלא בוא וראה כמה טובות

בא

משנת אליהו

נביא ונביא כו' - ממשיך לפרש דבר זה
 שהכעיסוהו במעלליהם. לא היו רוצים
 בטובותיו - כן נראה שצריך לומר. והכונה שלא
 רצו בכל הטובות שהיה הנביא אומר שיהיה להם
 אם יעשו את רצונו יתברך. כמה טובות בא
 לידי - שהיה לו שבעים בנים ובנה לכל אחד
 מהם פלטין של שן (כדלקמן פרק כ"ד ז), ולא היה
 עשיר כמותו ומאיתם ושלשים ושנים מלכים עבדו

אי אפשר לאמרו - שהיה נראה כמינות כלפי
 מעלה. ותקצר נפשו בעמל ישראל - כביכול
 לא היה רחבת מקום לסבול וליכנס שם צרה
 שהיה לו בעמל ישראל. (רש"י שופטים). [ג] צא
 מהן עשרים שנה כו' - שהיה מקובל בידו
 שעשרים שנה אחר בנין בית המקדש הטו נשי
 שלמה את לבבו ובנו בתים לעבודה זרה. (ויקוקין
 דנורא עי"ש החשבון באורך, ועיין ציונים). [ד] וכל

תקלה

סדר אליהו זוטא, פרק ח [ד-ה]

חילופי גירסאות

(יא) נוסף מנע"ה וכי"א. בד"ר
וכי"ר גרס רק: שנאמר בימיו
כר, ומו"ל. יב) כ"ה צי"א.
צנע"ה: כמה שנים עובד כל
עבודה זרה, כפר בקב"ה
כר. יג) נוסף מי"ר, וכע"ז
צנע"ה וכי"ס.

ציורים

שברא את כל העולם
לכבודו - לקמן פי"ז [ט],
אבות פ"ו מי"א, יומא ל"ח
א', אדר"ג פרק מ"א,
שמור"ר פי"ז א', [תנח"ר
ויקרא סי' ד], ריש מדרש
הנעלם ורת.

בא לדי. י"א [בוא וראה כ"במה כפר בעקור ובתורתו, שצוה
לחיות בית האלי ואמר לו: לך בנה יריחו, אמר לו כבר
החרים יהושע ואמר ארור האיש אשר יקום ובנה את העיר
הזאת (יהושע ו כו), ואתה אומר לי לך ובנה את יריחו, אמר
לו אחאב: אי שוטה שבעולם, דברי הרב לא נתקיימו, שאמר
השמינו לכם פן יפתה לבבכם וגו', וחרה אף ה' בכם (דברים
יא טז), ואני היום כמה שנים עובד עבודה זרה, ושמים לא
עצרו, וארץ לא מנעה יבולה, דברי הרב שכתוב בו ולא
קם נביא בישראל עוד כמשה (שם לד י) לא נתקיימו דבריו,
דברי התלמיד לא כל שכן. מיד התחיל ובנה אותה, היינו
דכתיב] ביימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו, באכירם
בכרו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתיה כדבר ה' אשר דבר
ביר יהושע בן נון (מלכים א, טז לד).

מיד נתמלא אליהו חמה גדולה על אחאב, ואמר לו לאחאב:
ריקה, מאסת את מי שברא את כל העולם לכבודו, ואת
מי שנתן את התורה לכבודו, חייך שאין אני דן אותך אלא
מתוך דברך, שנאמר ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד
אל אחאב, חי ה' אלהי ישראל אשר עמדת לי לפניו, אם
יהיה השנים האלה טל ומטר, כי אם לפי דברי (שם י א).

[ה] מיד נטל אליהו את המפתח של מטר והלך לו, והיה
רעב גדול י"ב [בכל העולם בלו], עד שאמר לו הקדוש ברוך
הוא לאליהו לך הראה אל אחאב ואתנה מטר (שם יח א).
ולא עוד, אלא עמד הקדוש ברוך הוא ודחפו לאליהו
למקום שפקשו אבותיהם של ישראל רחמים על בניהם,

והוא

משנת אליהו

אותו (כמבואר בסא"ר פ"ט [ד]). בוא וראה -
הוא דברי אליהו שבא להוכיח כמה אחאב הכעיס
את הקב"ה. ריקה - ריק משכל. מתוך
דברך - שהשתבחת בכך שאין הגשמים נעצרים.
[ה] עד שאמר לו הקב"ה כו' - רצה לומר

כמו שפירש לעיל שאין הקב"ה יכול לסבול צרת
ישראל, ועל זה אמור כל ההמשך כאן שהקב"ה
היה חפץ שיהא טוב לישראל. שבקשו
אבותיהם של ישראל רחמים - שבתחלה הלך
לבאר שבע, שבו התפלל יעקב, כמו שנאמר

תנא דבי אליהו

תקלמ

חילופי גירסאות
(יד) נוסף מנע"ה וכי"ו.
(טו) ננע"ה: שלום. נכ"ס
הנ"ל: שני אלפי מלאכי שרת
שהן חפצים בטובתן של
ישראל, שנאמר רכב אלהים
רבותים (מלכים סא יח).

ציורים

וכשנאמר הקב"ה לאליהו
כו' - כל הענין בילקוט
מלכים רמז רי"ז. היה לו
לאליהו לומר כו' - עיין
שהש"ר פ"א נ"ו, [פרד"א
פכ"ט, וברד"ל שם אות
ס"א], זוה"ק ויגש ר"ט א'
ב', זו"ח נח דף כ"ג, ורש"י
מלכים א' י"ט ט"ו. בניך
הם כו' - לשון זה לקמן
פ"ט [א].

י"ו והוא לא רצה לבקש רחמים, אלא הלך לישן], שנאמר
וישכב ויישן תחת רתם אחד, והנה זה מלאך נגע בו ויאמר
לו קום אכול, ויבט והנה מראשיתו ענת רצפים וצפחת
מים ויאכל וישת וישכב, וישב מלאך ה' שנית וינע
בו ויאמר קום אכל, כי רב ממך הדרך, ויקם ויאכל וישתה,
וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד
הר האלהים הרב, ויבא שם אל המערה וילן שם, והנה
דבר ה' אליו ויאמר לו מה לך פה אליהו (שם יט ה"ט).
וכשנאמר הקדוש ברוך הוא לאליהו מה לך פה אליהו,
היה לו לאליהו לומר לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של
עולם, בניך הם, בני בחוניך הם, בני אברהם יצחק ויעקב
שעשו רצונך בעולם. ולא די שלא אמר כן, אלא אמר
קנא קנאתי לה' אלהי צבאות, כי עזבו בריתך בני ישראל
וגו' (שם פסוק י), מיד התחיל הקדוש ברוך הוא לדבר עם
אליהו דברי תנחומין, ואמר לו כשנגלית ליתן תורה לישראל
לא נגלו עמי אלא מלאכי ט"ה שרת שהן רוצין בטובתן של
ישראל, שנאמר ויאמר צא ועמדת בהר לפני ה', והנה ה'
עבר ורוח גדולה וחוץ מפרק הרים ומשבר סלעים לפני
ה', לא ברוח ה', ואחר הרוח רעש לא ברעש ה', ואחר
הרעש אש לא באש ה', ואחר האש קול דממה דקה וגו'
(שם יא"ב). מה עשה הקדוש ברוך הוא, המתיין לו לאליהו
שלוש שעות, ועדין הוא עומד בדבריו הראשונים, ואמר

עוד

משנת אליהו

(ישועות יעקב). ורוח גדולה וחזק וגו' - נראה
שמפרש שכל אלו הדברים הנוראים הם מצד מדת
הדין, ואין הקב"ה עמהם, ורק אחר כך כשהיה
קול דממה דקה שהוא מדת הרחמים - עמהם
השראת השכינה, וזהו שאמר שלא נגלו עמו אלא
מלאכי השרת שהם רוצין בטובתן של ישראל.

(בראשית מ"ו א') ויזבח זבחים וגו', ופירש הרמב"ן
שם שהיה זה מקום בית תפלה לאבותיו. (ועיין
ב"ר פס"ח ה' וביפ"ת שם). ואחר כך שלחו השי"ת
להורחור ששם מצינו שמשה התפלל על ישראל
בהיותו בנקרת הצור. (שמות ל"ד). אל המערה
- זה נקרת הצור שעמד בו משה. (רש"י מלכים).
בני בחוניך הם - שבחנת אותם ועמדו בנסיון.

תקנו

סדר אליהו זוטא, פרק ח [ה] - פרק ט [א]

חילופי גירסאות

טז) כ"ה צי"ר וד"ר. כד"ר. כז"ר.
הגיה: אוכל.
א) צנע"ה וצי"ל מוסיף:
ואלו הן: הושע ישעיהו
עמוס ומיכה. וצנ"ס נראה
שכלל היה גורם מש"כ לקמן
"שנאמר תחלת כו" (ונשמט שם
שט"ה). ב) עיין לעיל.
ג) צי"ר וד"ר: והלא הרבה
נביאים לפניו. כד"ר הגיה
כלפניו.

ציורים

בימי עזיהו - כל הענין
בפסחים פ"ז א' ב', מדרש
אגדה אחרי ט"ז כ"ד, רש"י
ושאר מפרשים הושע א' א',
ובכר הקמח (ערך אהבה)
הביאו בשם תרגום יונתן.
ומי שאינו מבקש רחמים -
עיין סא"ר פרק ו' [ח].
והיה לו להושע לומר - עיין
זה"ק כי תשא ק"צ א'.
בניך הם כו' - לשון זה
לעיל פ"ח [ה]. והלא
הרבה נביאים היו - ב"ב
י"ד ב'. תחלה לארבעה
נביאים - עיין ב"ר פפ"ב
י"א.

עוד פעם שנית קנא קנאתי לה' אלהי צבאות וגו' (שם פסוק יד).
באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא לאליהו לך שוב
לדרךך מדברה דמשק וגו', ואת יהוא בן נמשי תמשח
למלך וגו', ואת אלישע בן שפט מאכל מחולה תמשח
לנביא תחתיו (שם טו"ט), ומה שיש בדעתך אין אני יכול
לעשות.

פרק ט

[א] בימי עזיהו מלך יהודה נתנבאו ארבעה נביאים זקנים,
והושע בן בארי היה הזקן שבכלם, והקדוש ברוך הוא צופה
בכלם מי שהוא מבקש רחמים על בניו, ומי שאינו מבקש
רחמים עליהם. אמר לו הקדוש ברוך להושע: ראה לישראל
מה חטאים הן עושין, והיה לו להושע לומר לפני הקדוש
ברוך הוא: רבוננו של עולם, בניך הם, בני בחוניך, בני
אברהם יצחק ויעקב שעשו רצונך בעולם, גלגל עליהם מדת
רחמיך ורחם עליהם, ומחל לעונותיהם. ולא די שלא אמר
הושע כך, אלא אמר לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של
עולם, כל העולם פלו שלך הוא, הבא עם אחר תחיתיהם.
שנאמר תחלת דבר ה' בהושע (הושע א ב), והלא הרבה נביאים
היו מתנבאים לישראל, אלא תחלה לארבעה נביאים זקנים
שהיו מתנבאים באותו הפרק היה דבר ה' בהושע בתחלה.

באותה

משנת אליהו

פרק ט: [א] בימי עזיהו כו' - ממשיך להביא
ענין זה שמצינו שאף על פי שכלל ישראל היו
מכעיסין את הקב"ה בעבודה זרה, היה הוא מרחם
עליהם בכל הדורות. ארבעה נביאים - הושע
ישעיה עמוס מיכה. (פסחים פ"ז א'). בני בחוניך
- שנבחנו בכמה נסיונות. (מהרש"א שם ב'). ובגמרא
הגירסה: בני חנוניך. והכונה שהיית חונן אותם
מרוב אהבתך להם. היה דבר ה' בהושע
בתחלה - פירוש לפי שהיה הזקן שבכולם.

תמשח למלך - שיהרוג את כל בית אחאב וכל
עובדי הבעל. (מצודת דוד). לנביא תחתיו - אי
אפשי בנבואתך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על
בני. (רש"י). וכמה צריך להזהר עד מאד מללמד
חובה על כלל ישראל, כי החטא גדול עד מאד,
עד שבשביל זה מצינו באלהו שאמר קנא קנאתי
לה' וגו' כי עזבו ברייתך וגו', נסתלק בגלל זה מן
הנבואה, וציווהו הקב"ה למשוח אלישע תחתיו,
כמו שאמר כאן. (שמירת הלשון שער התבונה פ"ז).

תנא דבי אליהו

תקומא

חילופי גירסאות
(ד) נוסף מצע"ה, וכע"ז
כ"ה. (ה) כ"ה כ"ה. כ"ה
וד"ע נוסף: האדמה. וכ"ה
הנ"ל: מנגד עיני. (ו) נוסף
מצע"ה וכ"ה. (ז) כ"ה כ"ה
וד"ר. כ"ה. (ח) כ"ה כ"ה. כ"ה
כשדברתי.

ציונים
פרש מן האשה - שבת פ"ז
א', יבמות ס"ב א', אדר"ג
פ"ב ג', אדר"ג החדש פ"ב,
שמו"ר פ"ט ג', פמ"ו ג',
ועי' ספרי בהעלותך פק"ג.

בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מָה אֶעֱשֶׂה לְאוֹתוֹ
בְּשָׁר וָדָם הִזְקֵן יִשְׁאַמֵּר לִי עַל בְּנֵי הַעֲבִירִים בְּאַמָּה אַחֲרֵת],
אֲנִי אֹמֵר לוֹ לֵךְ קַח לְךָ אִשָּׁת זְנוּנִים, וְיִהְיוּ לְךָ בָּנִים זְנוּנִים,
וְאַחֵר כִּךְ אֲנִי אֹמֵר לוֹ לֵךְ בְּדֹל עֲצָמָךְ מִמָּנָה, שְׂאֵם יוֹכֵל
לְהוֹצִיָּאָה וּלְגַרְשָׁהּ וּלְשַׁלְּחָהּ, אָף אֲנִי אֲשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעַל
פְּנֵיהֶ, שְׁנֵאֲמַר וַיֹּאמֶר ה' אֵל הוֹשַׁע לֵךְ קַח לְךָ אִשָּׁת זְנוּנִים
וְיִלְדֵי זְנוּנִים, כִּי זֶנָּה תִּזְנֶה הָאָרֶץ מֵאַחֲרֵי ה' (שם).

וַיִּלְךָ וַיִּקַּח אֶת גִּמְרַת בַּת דְּבָלִים (שם פסוק ג), דְּבַת רָעָה בַת
דְּבַת רָעָה, יִשְׁהַכֵּל דְּשִׁים בָּהּ בְּדָבָלָה]. וַתֵּהָר וַתֵּלֶד לוֹ בֶּן,
וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו קְרָא שְׁמוֹ יִזְרְעֵאל, כִּי עוֹד מַעֲט וּפְקַדְתִּי אֶת
דְּמִי יִזְרְעֵאל עַל בֵּית יִהוּא וְגו', וַתֵּהָר עוֹד וַתֵּלֶד בַּת, וַיֹּאמֶר
לוֹ קְרָא שְׁמָהּ לֹא רַחֲמָה, כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד אֲרַחֵם אֶת בֵּית
יִשְׂרָאֵל וְגו', וַתֵּהָר וַתֵּלֶד בֶּן, וַיֹּאמֶר קְרָא שְׁמוֹ לֹא עָמִי, כִּי
אַתֶּם לֹא עָמִי, וְאַנְכִי לֹא אֶתִּיהָ לָכֶם (שם ג"ט).

וּלְאַחֵר שְׁנוּלְדוּ לוֹ שְׁנֵי בָנִים וּבַת אַחַת, וְנִגְזַר עַל יִשְׂרָאֵל
שְׁלֹשׁ גְּזֻרוֹת בְּעִבּוּרָם, אָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהוֹשִׁיעַ:
הוֹשַׁע, מִפְּנֵי מָה לֹא לְמַדְתָּ מִמֹּשֶׁה רַבִּךְ שֶׁכְּשֶׁדְּבַרְתִּי עִמּוֹ
פָּרַשׁ מִן הָאִשָּׁה, מִפְּנֵי מָה אֶתָּה דָּר עִם הָאִשָּׁה, בְּדֹל עֲצָמָךְ
מִן הָאִשָּׁה, אָמַר לְפָנָיו: רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֵין אֲנִי יוֹכֵל
לְהוֹצִיָּאָה וְלֹא לְגַרְשָׁהּ, שְׁכַכְרִי יֵשׁ לִי בָנִים מִמָּנָה. אָמַר לוֹ
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהוֹשִׁיעַ: וּמָה אֶתָּה שְׁנֵאֲמַרְתָּ אִשָּׁת זְנוּנִים,

ובניך

משנת אליהו

ויהיו לך בנים זנונים - שתלד לך בנים זנונים,
ספק שלך ספק של אחרים. (רש"י שם ב'). כי
זנה תזנה הארץ - להיות לאות שאנשי הארץ
זונים וסרים מה', ללכת אחרי אלהי נכר. (מצודת
דוד). דבת רעה - שהיו דובבין עליה רעה שהיא
זונה, ואף על אמה היו אומרים כן. [דבה לשון
דבור הוא, כמו (שה"ש ז' י') דובב שפתי ישנים].
בת דבת רעה - דבלים שתי דיבות. (רש"י שם).

שהכל דשים בה כו' - הוא משל על ריבוי
הזנות. קרא שמו יזרעאל - שעתיד אני לזרותם
ולזרעם בגולה. (שם). שלש גזרות בעבורם -
יזרעאל דהיינו גולה, ולא עמי ולא רוחמה. (שם).
אין אני יכול להוציאה - רצה לומר אפילו, בלא
גירושין, אלא לפרוש ממנה כמו משה רבינו, וכל
שכן שאיני יכול לגרשה לגמרי. (ועי' בפסחים שם
ובמהרש"א).

תקומה

סדר אליהו זוטא, פרק ט [א-ב]

חילופי גירסאות

(ט) כ"ה בד"ר וכל הסמ"י.
דוד"נ: ומרפא.

ציונים

ואין אתה יודע אם אותם
הבנים כו' - עיין אבן העזר
ס"ד ד' ט"ו. קנין אחד -
עמש"נ בסא"ר פכ"ב [א].
מחמשה קנינים - לקמן
פ"ד [ט], אבות פ"ו מ"י
ועיי"ש בביאורי הגר"א
(שהגיה: ארבעה), פסחים
פ"ד ב', מכילתא בשלח
[השירה] פ"ט, חופת אליהו
רבא (אוה"מ עמ' קע"ב)
(ושם הגי': ארבעה), ספרי
האזינו פרשה ש"ט (ושם:
שלשה) ועיי"ש בהגהות
הגר"א, כלה רבתי פ"ח,
ועיין הקדמת ספר התמונה.
אברהם קנין אחד - עיין
בראשית רבתי פרשת חיי
שרה (עמ' ק"א). עמד
אחז וחתם כו' - סנהדרין
ק"ג ב', ב"ר פמ"ב ג',
פתיח' ר"ר ו', פתיח'
אסת"ר י"א, מדרש תהלים
זמור ב' [י], תנח"ו תצוה
ס"ט ט"ו, שמיני ס"ט, ועיין
אג"ב פמ"ט, שהש"ז פ"ח
י"ד, רש"י ישעיה ח' י"ח.

ובגיד הם בני זנונים, ואין אתה יודע אם אותן הבנים הם
ממך אם הם משל אחרים, אתה אומר שאין אתה יכול לא
להציאה ולא לגרשה, משום שפכר יש לך בנים ממנה,
מכל שכן בני ישראל הללו שהם חביבי בני חביבי, בני
אברהם יצחק ויעקב, והם קנין אחד מחמשה קנינים שקניתי
לי בעולמי, ואלו הן: תורה קנין אחד, אברהם קנין אחד,
בית המקדש קנין אחד, שמים וארץ קנין אחד, ישראל
קנין אחד. ואתה אמרת העבדים באמה אחרת, היאך אוכל
לשלחם מעל פני? בין שידע הושע שחטא, התחיל לבקש
רחמים על עצמו, אמר לו הקדוש ברוך הוא להושע:
הושע, עד שאתה מבקש רחמים על עצמך בקש רחמים
על ישראל, שגזרתי עליהם שלש גזרות בעבורך, חזר ורפא
אותם שלש גזרות מישראל. מיד עמד הושע ובקש רחמים
עליהם ובטל הגזרות, והתחיל לברך את ישראל, שנאמר
והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר,
והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם, יאמר להם
בני אל חי. ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו, ושמו
להם ראש אחד וגו', אמרו לאחיכם עמי, ולאחותיכם רחמה.
וזרעתי לי בארץ, ורחמתי את לא רחמה, ואמרתי ללא
עמי עמי אתה (שם ב אי"ה).

[ב] בימי אחז מלך יהודה היו ישראל עושים דברי תורה
ומצוות, עמד אחז וחתם את התורה, וגזר על ישראל שלא
יעסקו בתורה ובמצוות, שנאמר צור תעודה, חתום תורה

בלמד

משנת אליהו

מחמשה קנינים - חשובים לקרותם קנין לו,
כאדם שטורח לקנות דבר החביב לו. (רש"י שם).
ונקבצו בני יהודה - בטלה גזירת הגלות, ורחמתי
- בטלה גזירת לא רחמה, ואמרתי ללא עמי עמי
אתה - בטלה גזירת לא עמי. (רש"י שם).
[ב] בימי אחז כו' - גם זה מביא להראות את

רב טוב ה' על בית ישראל, שאף שחטאו ריחם
עליהם ושלח לומר לאחז שישאל אות. (טובי חיים).
וחתם את התורה - שסגר בתי כנסיות ובתי
מדרשות, כדי שלא יעסקו בתורה. (ישועות יעקב,
ועיין ציונים). שנאמר צור תעודה חתום תורה
בלימודי - מפרש הפסוק שצור את התורה

תנא דבי אליהו

תקנוג

חילופי גירסאות
(י) נבי"ר וכו"ס הגי': לאותו
בשר ודם. (יא) המוקף נוסף
מכ"ס.

ציונים

שיעמדו לך מתים - תנ"י
ויצא סי' י"ד, רש"י ישעיה
ד' י"א. בימי מנשה עשו
צלם כו' בהיכל - [נומא ט'
ב], סנהדרין שם, ירו'
תענית פ"ד ה"ה, ויק"ר פי"ז
ד', דב"ר פ"ב כ', שהשי"ר
פ"ג [ח], פתיח' איכ"ר כ"ב,
תנחו' תרומה סי' י"א,
ויקרא סי' ו', בחקתי סי' ג',
מדרש תרשא פ"כ, רש"י
תענית כ"ו ב' (ד"ה
והועמד), ועיין בסא"ר
פי"ט [ז]. לך אמור לו
כו' - פס"ר פ"ד ג', אלא
וילון ורקיע כו' - עמשי"ג
לעיל פ"ב [ג]. שאירע בו
אותו דבר - סנהדרין ק"א
ב' (בג"י העין יעקב), דב"ר
פ"ב כ', רור"ר פ"ה [ד], ירו'
סנהדרין פ"י ה"ב, פרד"א
פמ"ג, פסדר"כ פכ"ה,
[ופכ"ח (קפ"א א)], תרגום
דהיי"ב ל"ג י"א-י"ג. שב
בתשובה - אגדת בראשית
סוף פ"ט.

בְּלִמְדִי (ישעיה ח טו). עד שְׁאָמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לִישְׁעִיהָ
לֵךְ אָמַר לוֹ לְאַחֲזוֹ: לֹא בָשָׂר וָדָם אַתָּה? שָׂאֵל לֵךְ אוֹת
מַעַם ה', שְׁנֵאמַר וַיֹּסֶף ה' דָּבָר אֶל אַחֲזוֹ לֵאמֹר, שָׂאֵל לֵךְ
אוֹת מַעַם ה' אֱלֹהֶיךָ, הַעֲמֵק שְׂאֵלָה אוֹ הַגְבֵּה לְמַעְלָה (שם ז י"א),
י"א [הַעֲמֵק שְׂאֵלָה - שְׁיַעֲמְדוּ לֵךְ מֵתִים, אוֹ הַגְבֵּה לְמַעְלָה -
שְׁיִירַד לֵךְ אֱלֹהֵיהֶו. דָּבָר אַחֵר, הַעֲמֵק שְׂאֵלָה - שְׁתַּעֲלָה לֵךְ
עַדֹת קֶרֶחַ, אוֹ הַגְבֵּה לְמַעְלָה - שְׁיִירְדוּ לֵךְ מִלְּאֲכֵי שְׂרֵת
וַיִּטְּלוּ בְּכַנֵּי אָדָם עַל הָאָרֶץ. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמַר לוֹ אַחֲזוֹ:
יִשְׁעִיהֶו, הִיָּה לֵךְ לְלַמֵּד מִמֹּשֶׁה רַבֵּךְ, מֹשֶׁה רַבֵּךְ אָמַר לֹא
תִּנְסֹו אֶת ה' וְגו' (דְּבָרִים ו טו), וְאַתָּה אָמַרְתָּ שָׂאֵל לֵךְ אוֹת מַעַם
ה' אֱלֹהֶיךָ], וַיֹּאמֶר אַחֲזוֹ, לֹא אֶשְׂאֵל וְלֹא אֲנַסֶּה אֶת ה', וַיֹּאמֶר
שְׁמַעוּ נָא בֵּית דָּוִד, הַמַּעֲטָ מִכֶּם הַלְאוֹת אֲנָשִׁים, כִּי תִלְאוּ
גַם אֶת אֱלֹהֵי (ישעיה ז יב"ג).

[ג] בִּימֵי מִנְשֶׁה בֶּן חִזְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה עָמְדוּ יִשְׂרָאֵל וַעֲשׂוּ
צִלָם שֶׁל אֲרַבְעָה פָנִים, וְהַעֲמִידוּ לְאוֹתוֹ הַצִּלָם בְּהִיכָל, בְּדִי
שָׂאֵל וַתִּפְלֹל שׁוֹם אָדָם לְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שָׁם, עַד שְׁאָמַר
לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לִישְׁעִיהָ: לֵךְ אָמַר לוֹ לְאוֹתוֹ בָּשָׂר וָדָם,
כֹּה אָמַר ה', הַשָּׁמַיִם כֶּסֶּאִי, וְהָאָרֶץ הָדָם רִגְלִי, אִי זֶה בֵּית
אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי, וְאִי זֶה מְקוֹם מְנוּחָתִי (שם סו א), וְלֹא הַשָּׁמַיִם
בְּלִבָּד הֵם כֶּסֶּאִי, אֶלָּא וִילּוֹן וְרִקִּיעַ וּשְׁחָקִים וּזְבוּל וּמַעוֹן
וְעֶרְבוֹת כָּל אֵלוֹ הֵם כֶּסֶּאִי, וְאִנִּי יוֹשֵׁב לְמַעְלָה מִכָּלֶם, וְלִכְךָ
נֵאמַר אִי זֶה בֵּית אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי וְגו'.

וְכִיּוֹן שְׁאֵרַע בּוֹ אוֹתוֹ דָּבָר, מִיָּד שָׁב בְּתִשְׁבּוּכָה, שְׁנֵאמַר
וכהצד

משנת אליהו

מה מוֹזִיקֵנִי הַכִּנְסַת הַצִּלָם, וְהֵלֵא כָל הָעֲלִיּוֹנִים שְׁלִי,
וְהַנּוֹק הוּא לָכֶם, שְׁאִין שְׁכִינָתִי בְּתוֹכְכֶם. שְׁאִירַע
כּוֹ אוֹתוֹ דָּבָר - שְׁבֹאוֹ שְׁרֵי גְדוּדֵי אֲשׁוּר, וְאַחֲזוֹ
אוֹתוֹ וְהוֹרִידוֹ אוֹתוֹ בְּכֹלָה, וְנִתְּנוֹ אוֹתוֹ בְּמַחְבַּת אֵשׁ,
וְשֶׁם קָרָא לְכָל אֱלִילִים שׁוֹבַח לָהֶם, וְאִין אֶחָד מֵהֶם
קוֹרָא אוֹתוֹ וְלֹא עוֹנָה אוֹתוֹ וּמַצִּילוֹ, אָמַר אֶקְרָא

שְׁנִקְרָאת "עֲדוֹת", וְחַתֵּם כַּעַד לִוְמֵדֵי הַתּוֹרָה. לֹא
אֶשְׂאֵל וְגו' - אִין רַצוֹנִי שִׁיתְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ עַל יְדִי.
(רש"י ישעיה). הַלְאוֹת אֲנָשִׁים - נְבִיאֵי ה'. (שם).
כִּי תִלְאוּ גַם אֶת אֱלֹהֵי - שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שְׁאַתֶּם אִין
מֵאֲמִינִים בּוֹ, וְהוֹגַעְתֶּם לִפְנֵיו בְּרַשְׁעֵתְכֶם. (שם).
[ג] וְאִנִּי יוֹשֵׁב לְמַעְלָה מִכּוֹלָם - וְכִאִילוֹ אוֹמַר

תקמוד

סדר אליהו זוטא, פרק ט [ג-ד]

חילופי גירסאות

(יב) כ"ה נמ"ר וכי"ס. נוד"י
הגיה: מלפניו. (יג) כ"ה
נמ"ר. נוד"י הגיה: רבים
מישראל. (יד) נוסף מילקוט
(מלכים רמז רל"ד).

ציורים

בימי הושע - כל הענין
בילקוט מלכים רמז רל"ד.
וביטל כל המשמרות - סדר
עולם פכ"ב, תענית ל' ב',
גיטין פ"ח א', ב"ב קכ"א
ב', ירו' תענית פ"ד ה"ז,
איכ"ר פתיח ל"ג, רש"י
הושע ה' ג', ועיי' ספר
חרדים הקדמת המצות פרק
ד'. כל העושה מצוה ואינו
גומרה - סוטה י"ג ב', ב"ר
פרשה פ"ה ג', דב"ר פ"ח
ד', תנח"ך עקב סי' ר', תנ"י
וישב סי' י"ג.

ובקצר לו חלה את פני ה' אלהיו, ויפגע מאד מלפני אלהי
אבותיו, ויתפלל אליו ויעתר לו, וישמע תחנונו, וישיבהו
ירושלים למלכותו, וידע מנשה כי ה' הוא האלהים (דה"י ב,
לג יב"ג), ועליו, ועל פיוצא בו, ועל הדומין לו, ועל העושין
במעשיו, עליהם הכתוב אומר הונעתם ה' בדבריהם,
ואמרתם במה הונענו, באמרכם כל עשה רע טוב בעיני ה'
ובהם הוא חפץ, או איה אלהי המושפט (מלאכי ב' י').

[ד] בימי הושע בן אלה מלך ישראל נלכדה הארץ, וגלו
עשרת השבטים בימיו, וכי מה נשתנה הושע בן אלה מכל
מלכי ישראל שהיו לפניו - שגלו ישראל בימיו, אלא
משעמד ירבעם בן נבט עד שבא הושע בן אלה היתה
עבודת אלילים תלויה ביחיד, והיה קשה לפני אביהם
שפשמים להגלות יצבור בשביל עוון היחיד, אבל משבא
הושע בן אלה הוא היה עומד ובטל כל המשמרות בלן
שהיו עומדין על הדרכים מימי ירבעם שלא יעלו ישראל
לרגל לירושלים, והיה מכריז ואומר כל מי שהוא רוצה
לעלות לרגל לירושלים יבוא ויעלה, "[ולא אמר הכל יעלו
לירושלים], ושמט הקולר מן צנארו ותלאו בצנאר הרבים,
לכן עליו הכתוב אומר ויעש הרע בעיני ה', רק לא במלכי
ישראל אשר היו לפניו. עליו עלה שלמנאסר מלך אשור
וגו', ויגל את ישראל אשורה, וישב אותם בחלח ובחבור
נהר גוזן וערי מדי (מלכים ב' י"ב ב'). מפאן אמרו: כל העושה

מצוה

משנת אליהו

לאלקי אבותי בכל לבי, אולי יעשה לי ככל
נפלאותיו שעשה לאבי וקרא לאלקי אבותיו
בכל לבו, ונעתר לו ושמע תפלתו. (פרד"א
פמ"ג). [ד] תלויה ביחיד - שהמלך היה
מונע את העם מלעלות לירושלים, וממילא היו
עובדים את עגלי הזהב שהעמיד ירבעם.
הקולר - שלשלת העון. (רש"י שבועות ל"א א').

רק לא כמלכי ישראל - שעשה טוב במה
שביטל המשמרות. מכאן אמרו כו' - אינו
לומד מכאן כי אם שמתחייב בנפשו, אבל
שקובר את אשתו ובניו לא מכאן למד אלא
מיהודה (כמבואר בסוטה י"ג ב'), והביא כאן כל
העונשים האמורים במי שאינו גומר המצוה.
(זיקוקין דנורא).

תנא דבי אליהו

תקומה

חילופי גירסאות
(טו) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ג
הגיס: והשליכו את ירמיהו.
(טז) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ג
הוסף: על ירמיהו.
(יז) כ"ה צמ"ר. צמ"ר וד"ר:
וכל אותה קללה כו'.
(יח) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ג
הגיס: ואז גלו בימי צדקיהו
עשרת השבטים, וגלו עמם
שבט יהודה ובנימין, וגלו
עמם בני ירושלים.

ציורים
ועמדו ישראל עליו להרגו
- עיין ירמיה פרק י"א י"ט,
ופרק י"ח י"ח, ושם פסוק
כ"ג, ופרק כ' י', ופרק כ"ז
ח', וערש"י שם פסוק כ',
ופרק ל"ח ד', וע"ע תנח"ו
תורע"י ט'. והשליכוהו
לבור ט"ט - שם פסוק ו'.
ועיין ב"ק ט"ז ב'. ונתנו
אותו בחצר המטרה - שם
פסוק י"ג. הקב"ה מבקש
לילך עמהן בגלות - עיין
לקמן בסמך, מגילה כ"ט
א', מכילתא בא [פסחא]

פ"ד, ספרי בהעלותך פ"ד, מסעי פקס"א, שמור"ר פט"ו ט"ז, פכ"ג ה', ויק"ר פל"ב ח', במ"ר פ"ז י', שהש"ר פ"ד [ז-ח], איכ"ר פ"א
נ"ד, קה"ר פ"ד א', תנח"ו בהר סי' א', פס"ר פכ"ט ב', שם פ"ל ד', ושם פל"ב ח', פסד"כ פ"ג (ק"ג א' ב'), מדרש שיר השירים פ"ו
ט', מדרש ה' בחכמה יסר ארץ (אוה"מ עמ' ק"ז), מדרש ויושע (שם עמ' קנ"ה), זוה"ק ח"א דף ס"ח ב', ודף ק"כ ב', ודף קל"ד א', ודף
קצ"א ב', ודף רי"א א', ח"ב ב' ב', ודף י"א א', וח"ג דף כ' ב', ודף ס"ז א', ודף קל"ד ב', ודף קט"ו א', ודף רצ"ז א', תיקון"ז דף כ"ג
א' (במהד"ו בהגר"א), ושם ס' ב', תיו"ת דף מ"ה ב', זו"ח דף ל"ח א', ודף מ"ז ב', זו"ח רות דף פ"ד א', רש"י דברים ל' ג',
ירמיה ל"א כ', שה"ש ד' ח', בעה"ט דברים ל"ב ל"ט, ועיין אריכות במאמר הגאולה לרמח"ל. מיד נתקבצו לפני הקב"ה כו' - כל הענין
במדרש תהלים מזמור קל"ז, פס"ר שם. ועיין זוה"ק ח"ג דף כ' ב'.

משנת אליהו

שבטים. ושלשת אלפים מיהודה [ובנימין].
כמבואר ברש"י מלכים (ב', כ"ד ט"ז, אלא ששם
אמר שבנימין הם במנין הז' אלפים, וכאן כוללם עם
יהודה), והגם שרוב עשרת השבטים גלו בימי
הושע בן אלה, שזה היה לפני כן, אבל נשארו
רבים שגלו עם גלות צדקיהו. (מצודת דוד דברי
הימים א' ט' ב', ועיין סדר עולם סוף פרק כ"ז). ובגלילין
הגר"ח קניבסקי שליט"א כתוב: פ"י שחזרו בימי
יאשיהו כדאיתא שלהי ערכין [ל"ג א']. וגלתה
ירושלים עמם - כי העשרת אלפים הנ"ל הם
גבורי החיל, כאמור בפסוק (מ"ב, כ"ד י"ד). ועמם
גלו שאר העם. והיה הקב"ה מבקש לילך
עמהן בגלות - רצה לומר שאף שחטאו והכעיסו,

מצוה ואינו גומרה, מתחייב בנפשו ובכל אשר לו, וקובר
את אשתו ואת בניו.

[ה] בימי צדקיהו מלך יהודה היה ירמיה הנביא מתנבא
על ישראל מה אם יעשו תשובה ויחזרו למוטב, ועמדו
ישראל עליו להרגו, ויהשליכוהו לבור ט"ט, ואחר כך העלוהו
מן הבור ט"ט ונתנו אותו בחצר המטרה. פ"עמים רבות עמדו
עליו ישראל להרגו, והיה ירמיה מקלל את ישראל קללות
רבות, וכל קללה וקללה שהיה ירמיה מקלל את ישראל
הקדוש ברוך הוא היה מתאגז כנגדו, שנאמר כי את רגלים
רצתה וילאוך וגו' (ירמיה יב ה).

[ו] גלו עשרת שבטין וגלתה ירושלים עמם, גלו שבט
יהודה ובנימין וגלתה ירושלים עמם. והיה הקדוש ברוך
הוא מבקש לילך עמהן בגלות, מיד נתקבצו לפני הקדוש
ברוך הוא מלאכי השרת לרצותו ולנחמו, ואמרו לפניו:

ואינו גומרה - שהיה לו לכופ את ישראל שיעלו
לרגל. (ישועות יעקב). [ה] בחצר המטרה -
בית האסורים. (תרגום). הקב"ה היה מתאנח
כנגדו - לפי שלא היה חפץ בקללות אלו. כי
את רגלים רצתה - הוא מאמר הקב"ה לירמיהו.
(תרגום ורד"ק), שקרוביך הכהנים שכמותך ואנשי
עירך באים להרגך. (רש"י). וילאוך - נראה
שמפרש שהוא כינוי כבוד כלפי מעלה, וכאילו
אמר וילאוני, שהקב"ה כביכול היה מתאנח על
מה שצריך להסכים לקללות של ירמיה. [ו] גלו
עשרת שבטין כו' - כן צריך לומר. (עיין חילופי
גרסאות). והכונה שבימי יהויכין הגלה נבוכדנצר
מירושלים שתי קבוצות. שבעת אלפים משאר

חילופי גירסאות

(ט) כ"ה צ"ר וד"ר. צוד"נ:
גרים בעולם. (כ) נוסף
מכ"ר. (כא) נוסף מכ"ר.
(כב) כ"ה צ"ר וד"ר. צוד"נ
הוסיף: ומיד יצאה השכינה
גם כן עם ישראל בגולה,
שנאמר כ"ר. (כג) כ"ה
צ"ר וד"ר. צוד"נ הניח: ואם
תאמר.

ציורים

ניאוצין הן לפני - פתיח'
איכ"ר כ"ד, ועיין בראשית
רבתי פרשת בראשית (עמ'
נ"ו). אם תאמר כ"ו - עיין
רש"י ושמ"ש שמות ל"ד ו'.
שלא הניח ע"ז בעולם -
עיין פרד"א פמ"ג וברד"ל
שם אות ל"א. ומפני
הצדיקים שעתידין לצאת -
עיין ב"ר פכ"ח ה', קה"ר
פ"ז [ט"ו], מדרש פרקי ר'
יאשיהו (אוה"מ עמ' ר"ב),
זה"ק ח"א דף ג"ו ב', ודף
ק"מ א', ודף רכ"ז א', ח"ב
דף י' ב', רמב"ן דברים ז'
ט'. אפי' הגדיל אדם -
עמשי"נ בסא"ר פרק ו' [לא].

רבנו של עולם, בְּכָר יֵשׁ לָךְ יִשְׁבָּעִים עַמִּים בְּעוֹלָם, וְאַנּוּ
כ[פאן] אֵין לָנוּ לֹא חֶקֶר וְלֹא מִסְפָּר, אָמַר לָהֶם הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ
הוּא לְמַלְאכֵי הַשָּׁרֵת וְכִי בִשְׁר וְדָם אֲנִי שְׂאֵנִי צָרִיךְ לְנַחֲמִין?
אֲנִי מִכִּיר בְּרֹאשׁ, וְאֲנִי מִכִּיר בְּסוֹף, שָׁכֵן נֶאֱמַר בִּי וְעַד זִקְנָה
אֲנִי הוּא, וְעַד שִׁיבָה אֲנִי אֶסְבֵּל, אֲנִי עֲשִׂיתִי וְאֲנִי אֶשָּׂא וְאֲנִי
אֶסְבֵּל וְאֶמְלֹט (יִשְׁעִיָּה מו ד), לִפְדָּ נֶאֱמַר עַל כֵּן אֶמְרָתִי שְׁעוּ מִנִּי
אֶמְרָר בְּכִבִּי, אֵל תֵּאִיצוּ לְנַחֲמִנִי עַל שֶׁד בַּת עַמִּי (שָׁם כב ד),
וְלָמָּה לֹא אָמַר הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ אֵל הַמַּלְאכִים אֵל תִּתְקַבְּצוּ
לְנַחֲמִנִי, אוֹ אֵל תֵּאֶסְפוּ לְנַחֲמִנִי, אוֹ אֵל תְּבוֹאוּ לְנַחֲמִנִי,
כא[אֵל תּוֹסִיפוּ לְנַחֲמִנִי], וְלָמָּה אָמַר דְּוָקָא אֵל תֵּאִיצוּ לְנַחֲמִנִי,
אֵלָּא אָמַר לָהֶם הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמַלְאכֵי הַשָּׁרֵת נַחֲמִין
הֵלָלוּ נִאֻצִּין הֵן לִפְנֵי, אֵלָּא לָכוּ וִירְדוּ מִלְּפָנֵי וִרְאוּ אֶת עַמִּי
יִשְׂרָאֵל הַיּוֹדֵךְ הֵן הוֹלְכִין בְּגוֹלָה וּמִשְׁאֲוֹת גְּדוּלוֹת עַל כְּתִפֵּיהֶן.
מִיד יִרְדּוּ מִלְאכֵי הַשָּׁרֵת מִלְּפָנֵי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וַיֵּצְאוּ
כְּשֶׁהֵן מִבְּהֵלִין, וְנָטְלוּ אֶת מִשְׁאֵן שֶׁל יִשְׂרָאֵל מֵעַל כְּתִפֵּיהֶן,
כב[שְׁנֶאֱמַר כֹּה אָמַר ה' גִּאֲלֶכֶם קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, לְמַעַנְכֶם שְׁלַחְתִּי
בְּכָלָה וְגו'] (שָׁם מג יד).

[ז] כִּי אִם תֹּאמַר, בֵּינִי שְׂאָדָם עֵבֶר עֲבָרָה יָמוֹת מִיד, אִם
כֵּן יִחְרַב הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. וּמִנֵּין לָךְ? תִּדְעַ לָךְ שֶׁהוּא כֵּן, צֵא
וְלִמַּד מִן מְנִשָּׁה בֵּן חֲזַקְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה שֶׁלֹּא הֵנִיחַ עֲבוּדָה
זָרָה בְּעוֹלָם שֶׁלֹּא עֲבַד אוֹתָהּ, וְחָם עָלָיו הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא
וְלֹא הִרְגוּ, מִפְּנֵי שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה, וּמִפְּנֵי הַצְּדִיקִים שֶׁעֲתִידִין
לְצֵאת מִמֶּנּוּ.

[ח] מִכָּפֶאן אָמְרוּ: אֶפְלוּ הַגְּדִיל אָדָם הִרְבָּה עֲבֵרוֹת זֹו לְמַעֲלָה

מזו

משנת אליהו

שלחתי בבלה - פירוש שלחתי המלאכים
לעזרתכם. [ז] אם כן יחרב העולם כולו - כי
אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא.
(ישועות יעקב). ורצה לומר שלכן אינו ממית מיד
את החוטא.

מכל מקום הקב"ה אינו יכול לעזובם, וכמו שאמר
לעיל. אני מכיר בראש - פירוש והלא מראשית
ידעתי שזה מה שאעשה בסוף. אני אסבול -
ואם כן איני צריך ניחום. אל תאיצו לנחמני
- כך אמר הקב"ה למלאכים. (ישועות יעקב).

תנא דבי אליהו

תקנו

חילופי גירסאות
(כד) כ"ה נבי"ר וד"ר. נוד"ע
הגיה: וכך אומר. כ"ה
נבי"ר, ונבי"ר נד"ר. נוד"ע
הגיה: ועכשיו לא הרביתם
בד"ת.

ציונים

בואו עלי בד"ת - עיין
זוה"ק ח"ג דף כ"ב א.
[נבענין תורה מכפרת עון:
עמש"נ בסא"ר פ"ה (ג),
ופרק י"ח (פט), ופרק כ"א
(ח)]. כאדם המדבר עם
חבירו - עמש"נ בסא"ר
פ"ה [ב]. קחו עמכם
דברים - עיין לקמן פכ"ב
[ד], ספרי האוינו פש"ו,
שמו"ר פל"ח ד', תנחו"צ
ס"י י"ד, אחרי סי' י'.

מזו, ואחר כך הוא חוזר בתשובה, אומר הקדוש ברוך הוא
הריני עמו ברחמים, ואני מקבל את תשובתו, ואפלו אם
עמד אדם וחרף וגדף כלפי מעלה, ואחר כך חזר בתשובה,
אומר הקדוש ברוך הוא הריני עמו ברחמים, והריני מוחל
לו על כל עוונותיו, שנאמר החפץ אהפך מות רשע נאם
אדני אלהים, הלא בשובו מדרךיו וחייה (ויקרא יח כג), ואומר
אמר אליהם חי אני, נאם אדני אלהים, אם אהפך במות
הרשע, כי אם בשוב רשע מדרךיו וחייה, שובו שובו מדרךכם
הרעים (שם לג יא). ואומר ושבבתם וראיתם בין צדיק לרשע,
בין עבד אלהים לאשר לא עבדו (מלאכי ג יח). כ"כ אומר הקדוש
ברוך הוא לישראל: בואו והכניסו את עצמכם בדברי תורה,
וראו מה שכתבתי לכם לשא את פשעיכם, ולמחל את
עוונותיכם, ולהעביר את חטאתיכם מעל פני, כ"כ ועכשיו בואו
עלי בדברי תורה כאדם המדבר עם חבירו, שנאמר שובה
ישראל עד ה' אלהיך, כי כשלת בעונך, קחו עמכם דברים
ושבו אל ה', אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב, וגשלה
פריים שפתינו, אשור לא יושיענו וגו' (הושע יד ב'ד).

פרק י

[א] הא למדת שלא יהא אדם יורד לידי תרעומות על
הקדוש ברוך הוא, בזמן שהוא רואה בני אדם אחד צדיק
וטוב לו, ואחד צדיק ורע לו, ואחד רשע וטוב לו, ואחד

רשע

משנת אליהו

[ח] בין עובד אלהים - שעשה תשובה. (שם).
וראו מה שכתבתי לכם - רצה לומר באלו
הפסוקים שהביא בסמוך. כאדם המדבר עם
חבירו - כי היושב וקורא ושונה ועוסק בתורה,
הקב"ה יושב כנגדו וקורא ושונה עמו. (סא"ר ריש
פרק י"ח). קחו עמכם דברים - מפרש ש"דברים"
היינו דברי תורה. (ועיין ציונים). ושובו אל ה'

- כי עיקר התשובה הוא העסק בדברי תורה.
(טובי חיים).
פרק י: [א] הא למדת - ממה שנתבאר בפרקים
הקודמים רב טוב הנהגת ה', וטובו אף על
הרשעים, ושכל מדותיו בדקדוק גדול, מזה ישפוט
האדם לא להתרעם על מדותיו יתברך, כי הכל
בדין וביושר. (ע"פ טובי חיים).

תקומה

סדר אליהו זוטא, פרק י [א-ד]

חילופי גירסאות

(א) כ"ה בכ"ר ו"ל. נוד"ע: ושנו. (ב) צלקוט (נח רמז) ס"ב, וכע"ז צמחלים רמז מנ"ח) הניח: הוציאו מתוך פיו וקבעו בתורתו. (ג) כ"ה בכ"ר ו"ל. נוד"ע הסיף: וקמעה שעבר אדם הראשון על התורה היה עולה בדעתו של הקב"ה להחריב את כל העולם כולו.

ציורים

שנו חכמים - כל הענין בילקוט נח רמז ס"ב, ותהלים רמז תרנ"ח, ועיין אריכות בספר מחנה ישראל לח"ח ח"א בסופו (דבר בעתו). תתקע"ד דורות - עמש"נ בסא"ר פ"ו [ח]. וקבע אותם בתורתו - בענין נסתכל בתורה וברא העולם: עמש"נ בסא"ר פל"א [יז]. שלא ליתן פתחון פה לבחמה - עיין סא"ר פל"א [לה].

רשע ורע לו, ואם הוא יורד לידי תרעומות על הקדוש ברוך הוא, הרי זה מתחייב בנפשו, שנאמר אל תתן את פיך לחטא את בשרך, ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא, למה יקצה האלהים על קולך, וחבל את מעשה ידיך (קהלת ה ה).

[ב] *שנו חכמים: תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קדם שנברא העולם ישב הקדוש ברוך הוא ודרש וחקר וצרף ובחן את כל דברי התורה מאתים וארבעים ושמונה פעמים, כנגד מאתים ארבעים ושמונה אברים שבאדם, ואחר כך הוציא הקדוש ברוך הוא את כל דברי התורה וקבע אותם בתורתו, ואין דבר אחד ממה זו ממקומו, שנאמר אמרות ה' אמרות מהרות כסף צרוף וגו' (תהלים יב ו), וכל דבר ודבר שקבע בתורה אם זו קמעה ממקומו קלקל את העולם כלו. [ג] בדעתו של הקדוש ברוך הוא שלא לתן פתחון פה לבחמה חיה ועוף, וקמעה שנתן פתחון פה אל הנחש, עמד הנחש וקלקל את העולם כלו.

[ד] וכן בעשרה דורות מאדם ועד נח היה עולה בדעתו של הקדוש ברוך הוא שיפקד עוון אבות על בנים, וקמעה שלא

משנת אליהו

וע"ע בחילופי גירסאות). קמעה - מעט. (ערוך). [ג] בדעתו של הקב"ה - מביא שמצינו בכמה מקומות שכביכול שינה מעשיו ממה שעלה בדעתו תחלה, ונעשה מזה חורבן גדול. [ונראה הטעם ששינה ממה שעלה בדעתו תחלה, כדי שיראו הכל שטוב יותר במצב הנכון]. פתחון פה - כח הדיבור. (ישועות יעקב). [ד] שיפקד עון אבות על בנים - פירוש כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, ולא ענשם אלא על עון עצמם, ולכן מדרו דור המבול בקב"ה. (זית רענן). ואף שגם הם חטאו מאד, יתכן שהעונש עבור מעשיו של האדם עצמו, ממתין הקב"ה בכל יום שמא ישוב, ולא היה מענישם כי אם סמוך למיתתם,

ואם הוא יורד לידי תרעומות על הקב"ה - ואין בכל העבירות אשר ישיג עונשם לעונש המטיח דברים. (שע"ת לר"י ש"ג סימן ר"ט). מתחייב בנפשו - כלומר הוא גורם לעצמו. (רש"י נדה י"ז א'). [ב] שנו חכמים תשע מאות כו' - רצה לומר שהרי כל מה שהיה ויהיה הכל כתוב בתורה, כמו שאמרו (סא"ר פל"א [יז] וש"נ) שהקב"ה הביט בתורה וברא את העולם, ואם כן כל מה שנעשה לאדם הכל כתוב בתורה שכן צריך להיות עמו, ואין לו מה להתרעם, וזהו שמביא בסמוך שלא יתכן שישתנה מכפי שכתוב בתורה שכן צריך להיות. הוציא הקב"ה - מן המקום שהיתה שם קודם הבריאה. (עיין נפח"ח ש"ד פ"י,

חילופי גירסאות
(ד) נר' חסד: ולא עוד.
(ה) נכ"ר וד"ר ופ"ה לי
"עצמה זרה", והוספה וד"ג.
(ו) צילקט הגי': לחלקם
לשבעים לשון, והוא לא
עשה כן, אלא עשאן כולם
לשון אחד כו'. ונצ"ה הגי':
(שהיה) [שיהיה] בכל
הארץ שפה אחת, כיון
שעמדו דור הפלגה והביאו
[נצ"ל: וחטאו] לפניהם,
בלבל לשונם לשבעים
לשון, שנאמר ויפץ ה'
אותם משם על פני כל
הארץ (נחלת לא ס).

ציונים
מתוך הטובה - סא"ר פט"ז
[ה], [נפרק ל"א (כ"ז) ועין
בביאור שם], סנהדרין ק"ח
א', תוספ' סוטה פ"ג ה"ב,
מכילתא בשלח [השירה]
פ"ב, ספרי עקב פמ"ג,
האזינו פשי"ח, ב"ר פכ"ו
ה', פל"ו א', במ"ד פ"ט
כ"ד, קה"ר פ"ד ג', תנחו
נח סי' י"ד, תנחו ישר שם
סי' כ', חיי שרה סי' ה',
אגדת בראשית פע"ח, רש"י
קהלת ב' א', ד' ט"ז, ד' ג'.
ע"ז וגילוי עריות - עין
בביאור.
בגדיהן - סא"ר פל"א [ו]
וש"ג. כולם לשון אחד -
סא"ר שם [ו] וש"ג.

שלא היה פוקד, יאלא שהקדוש ברוך הוא היה עושה
את כל אחד ואחד כמו מלך על אשתו ועל בניה ובני
ביתו, מיד עמדו וקלקלו את מעשיהם, אוכלין ושותין
ובועטין מתוך הפזונה, ובקשו להחריב את כל העולם
כלו במעשיהם הרעים, ומרדו בהקדוש ברוך הוא, ואמרו
שאין להקדוש ברוך הוא עליהם לא מלכות, ולא מדת
פרעניות, ולא מדת הדין, שנאמר ויאמרו לאל סור ממנו,
ודעת דרכך לא חפצנו, מה שדי בי נעבדנו, ומה נועיל
בי נפגע בו (אי"ב כא יד-טו). וירדו לידי חמם וגזל, שנאמר
ותמלא הארץ חמם (בראשית ו יא). וירדו לידי העבודה זרה
וגלוי עריות, שנאמר ותשחת הארץ לפני האלהים (שם),
וכן נאמר כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ (שם)
פסוק יב). וירדו לידי שפיכות דמים, שנאמר וירא אלהים
את הארץ והנה נשחתה (שם). ולא עוד, אלא שהיו
מפשיטין את בגדיהן, והיו מניחין אותן על גבי הקרקע,
והן היו הולכין ערומים בלי לבוש, שנאמר ערום הלכו
בלי לבוש (אי"ב כד י).

[ה] וכן בעשרה דורות מן נח ועד אברהם היה עולה
בדעתו של הקדוש ברוך הוא שיפקד עוון אבות על בנים,
וקמץ שלא היה פוקד, אלא הקדוש ברוך הוא עשה את
כלם לשון אחד, מיד עמדו וקלקלו את מעשיהם, ובקשו
להחריב

משנת אליהו

והנה נשחתה - מפרש הפסוק שנשחתה הארץ
ולא היה לה קיום, והוא משום שהרגו זה בזה.
מפשיטין את בגדיהם - אין ספק שכלילה ובקור
היו לובשים בגדיהם, ורק ביום פשטו את בגדיהם
לעורר הזנות. (רד"ל בביאורו לפרד"א פכ"ב אות י'
בהג"ה). והן היו הולכים ערומים - וזה תועבה
לפני ה', כמו שאמרו חז"ל (יבמות ס"ג ב') שאין
לך משוקץ ומתועב לפני המקום כמי שמהלך

וכל ימיהם היו בטובה. ולא מדת פורעניות
ולא מדת הדין - פירוש לא דין ולא עונש.
נפגע - נתפלל ונבקש. (מצודת ציון). לידי ע"ז
וגלוי עריות - שכל מקום שנאמר השחתה אינו
אלא עבודה זרה וגילוי עריות. (ע"ז כ"ג ב', ושם
למד גילוי עריות מדור המבול, וע"ז מפסוק אחר, אבל
אחר שלומד שכל השחתה כולל ע"ז, אף בדור המבול
כן היה, וזהו שאמר כאן עבודה זרה וגילוי עריות).

חילופי גירסאות

(ז) נוסף מכ"ר ובע"ה.
 (ח) כ"ה מכ"ר וד"ר ובע"ה.
 נוד"ע הוסף: אלמלא לא היה בלעם בן בעור מעולה בחכמתו כמו משה.
 (ט) כ"ה מכ"ר ובע"ה. נוד"ע הוסף: להם לגוים. (י) נוסף מכ"ר. נוד"ע הוסף: ממושה. ועין בסמוך. (יא) נוד"ע הוסף נאן: ובלעם יתר דבר אחד ממושה, ומשה חסר דבר אחד מבלעם.

צייונים

לבני איתמר קלקלו בה - סא"ר פי"א [ז]. לדוד ולורעו עד עולם - תהלים פ"ט ה'. ולא הניח הקב"ה דבר בו' - עמש"נ בסא"ר פכ"ח [י-יא].

להחריב את כל העולם בלוי במעשיהם הרעים, ומרדו בהקדוש ברוך הוא, שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת, ודברים אחדים וגו' (בראשית יא א).

[ז] ויבדעתו של הקדוש ברוך הוא לתן כהנה לפנחם לו ולזרעו עד עולם, וכשנתנה לבני איתמר קלקלו בה.

[ז] וכן היה עולה בדעתו של הקדוש ברוך הוא לתן את כתר המלכות לדוד ולזרעו עד עולם, וקמעה שנתנה למלכי ישראל, מיד עמדו וקלקלו בה את מעשיהם, ובקשו להחריב את כל העולם בלוי במעשיהם הרעים.

[ח] וכן היה עולה בדעתו של הקדוש ברוך הוא לתן התורה הקדושה לישראל לבד, משום שהם קדושים, וקמעה שנתנה לבלעם בן בעור, מיד עמד וקלקל בה את מעשיו, ובקש להחריב את כל העולם בלוי במעשיו הרעים. ולא הניח הקדוש ברוך הוא דבר בעולם שלא היה מגלה לבלעם, מפני שהקדוש ברוך הוא היה יודע שעתידין האמות לומר לפני הקדוש ברוך הוא: אלו נתת לנו נביא כמו משה היינו מקבלין את תורתך גם כן, כמו שקבלו ישראל על ידי משה, לפיכך נתן הקדוש ברוך הוא להם את בלעם בן בעור, שהוא היה מעלה בחכמתו כמו משה.

אבל משה יתר דבר אחד, ובלעם חסר דבר אחד, [משה חסר דבר אחד, ובלעם יתר דבר אחד]. במשה כתיב ויקרא אל משה (ויקרא א א), ובבלעם כתיב ויקרא אלהים אל בלעם (במדבר כג ד), "במשה כתיב הודעני נא את דרכך (שמות לג ג), ובבלעם

משנת אליהו

עצומים להשיג חכמה, והוא ניצל את הכוחות הגדולים שהיה לו - לרעה. (שמעתי ממורי הגרא"ל שטיינמן שליט"א). ויקרא אל משה - לשון חיבה, לשון שמלאכי השרת משתמשין בו, אבל לנביאי אומות העולם נגלה עליהן בלשון ארעי וטומאה שנאמר ויקר. (רש"י ויקרא א א').

ערום בשוק. (רד"ל שם). [ז] וכשנתנה לבני איתמר קלקלו בה - שבני עלי שהיו מבני איתמר, חטאו בעבירות גדולות. [ח] שנתנה לבלעם בן בעור - פירוש שהיה לו ידיעת השי"ת, וזהו הנקרא כאן תורה. שהוא היה מעולה בחכמתו כמו משה - הכונה שניתן לו חכמה גדולה וכחות

תנא דבי אליהו

תקנא

חילופי גירסאות
(יב) נוסף מנ"ר ונע"ה.
(יג) נצט"ה וכי"א הגי':
בקרבך קדוש ולא אבוא
בעיר (הושע יא ט).

ציונים
שלא ישרה את שכינתו עוד
על גוי - עיין ברכות ז' א',
ב"ב ט"ז ב', סדר עולם רבא
פכ"א, ובביאור כאן, זוה"ק
נשא קכ"ב ב', וברש"י
שמות ל"ג י"ז, ובחידושי
הרי"ף על עין יעקב בב"ב
שם, ובחידושי ר"מ
שטראשון שם, ספר חסידים
החדש סי' תתתשפ"ב.
לא אעשה חרון אפי - עיין
סא"ר סוף פרק י"ז, וסוף
פרק כ"ד.
אלא לטובתן - עמש"נ
בסא"ר פי"ג [יח].

ובבלעם פתיב וידע דעת עליון (במדרך כד מז). אבל לא נמצא
לא דרך טובה, ולא דרך צדקה, שהיה בא בעולם על ידי
בלעם, אלא הוא בא לידי לשון הרע, ובקש להחריב את
כל העולם בלו. באותה שעה נשבע הקדוש ברוך הוא
לעמו ישראל שלא ישרה את שכינתו עוד על גוי, רק
בישראל לבד, וישלם יונה את ישראל בעם אחר, ולא
יחליפם באמה אחרת, י[ולא ישפנים בעיר אחרת], שנאמר
י"לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים, כי אל
אנכי ולא איש (הושע יא ט).

פרק יא

[א] אין יסורין באין על ישראל אלא לטובתן, ואין יסורין
באין אלא להחבתן של ישראל. משלו משל למה הדבר דומה,
למלך שהיה לו עבד, ועלתה לו מפה פרגלו, וצוה לרופא
לרפאותו ולהכניסו לפגיו בשהוא שלם, שנאמר מוסר ה' בני
אל תמאס, ואל תקץ בתוכחתו (משלי ג יא). מה פתיב בתריה,
כי

משנת אליהו

שלא יכלה את ישראל מן העולם ליקח עם אחר
במקומם, ואפילו להחליפם באומה אחרת
שישראל יהיו גם כן קיימים בעולם, לא יעשה.
(טובי חיים). לא אעשה חרון אפי - אפילו אם
יכעיסוהו ביותר. ונוסחה אחרת: שנאמר בקרבך
קדוש ולא אבוא בעיר. (עיין חילופי גרסאות).
והכונה כמו שכתב באבן עזרא שם בשם גאון:
לא אבוא בעיר אחרת, רק בירושלים לבד, עכ"ל.
וזה משום שבחר בישראל לבדם.
פרק יא: [א] אין יסורין באין - משלים ענין
הפרקים הקודמים, שאפילו היסורים שנראים
כדברים רעים, הכל הוא לטובת ישראל.
לרפאותו - והרבה פעמים נצרך בשביל הרפואה
לחתוך בבשר, וכן שאר יסורים, אך הכל הוא
בשביל לעשותו שלם.

בא לידי לשון הרע - שהיה מקלל בלשונו, וזה
הלשון הרע שאמר כאן. את כל העולם כולו
- שכשאר ישראל קיימים אין קיום לכל הבריאה
כולה. באותה שעה נשבע הקב"ה - בברכות
(ד' א') מבואר שמשם רבינו התפלל אחר הלוחות
הראשונות שלא תשרה שכינה על הגוים וניתן
לו, ואילו כאן מבואר שהיה זה בעת שבלעם
קילל את ישראל, וזה בשנה האחרונה שהיו
ישראל במדבר שנת הארבעים, אולם המהרש"א
(ב"ב ט"ז ב') הוכיח מהגמרא שם שבקשת משה
היתה על אחר מותו שלא תשרה שכינה על הגוים.
ולפי זה יש לומר שבזמן שבא חורבן על ידי
בלעם, נשבע הקב"ה שמכאן ואילך לא ישרה
שכינתו על הגוים, ואפילו בחיי משה. וישלם
ישנה את ישראל כו' ולא יחליפם - רצה לומר

תקנה

סדר אליהו זוטא, פרק יא [א-ב]

חילופי גירסאות

(א) כ"ה צמ"ר וצמ"ה, וכמ"ר
צמ"ר. צמ"ר הגיה: אלו הן
היסורין כו'. (ב) כ"ה צמ"ה
וכמ"ר, וצמ"ר ל' כלל. צמ"ר
הגיה: בניהם. (ג) כ"ה
צמ"ה, וכמ"ר וצמ"ר ל' כלל.
צמ"ר הוסיף: כמו. (ד) כ"ה
צמ"ר וצמ"ה. צמ"ר וצמ"ר
הגיה: לי יאורי ואני עשיתי
(ימחלל כט ג).

צינונים

שמתים להם בנים - עמ"ש
לקמן פרק כ"ד [ג], ובסא"ר
פ"ט [ח], ברכות ה' ב',
תנח"ך תצא ס' ב', ועיין שם
פרשת אחרי ס' ו', משנת
ר"א פ"ה (עמ' צ"ה-צ"ח)
בארוכה. ואח"כ הן באין
- קה"ר פ"ד א'. הצדיקים
תחלת מריבה וכו' - ספרי
ראה פנ"ג, ב"ר פס"ו ד',
תיקו"ז דף ו' (במהדור'
בהגר"א), ועיי"ש בביאור
הגר"א ד"ה אהבה, מדרש
לק"ט בראשית מ"ז כ"ח,
רש"י שם כ"ז כ"ט, תהלים
ל"ז ל"ד. פרעה כו',
סנהדרין כו', נבוכדנצר כו',
- עיין סא"ר פל"א [ט-יא],
וע"ע ידים פ"ד מ"ח.

כי את אשר יאהב ה' יוכיח, וכאב את בן ירצה (שם פסוק יב).
"ואלו הן יסורין של אהבה? אלו תלמידי חכמים הצדיקים
שמתים להם בנים שלהם בקטנותן. ומכפר להן על עוונותיהן
בעולם הזה, ואחר כך הן באין בטוהרה לחיי העולם הבא.
ואף על פי שאמר הכתוב גם בכנפיך נמצאו דם גפשות
אביונים נקיים וגו' (ירמיה ב לד), מכל מקום חזר הכתוב ומרצה
ביניהם, שצנאמר וכאב את בן ירצה (משלי ג יב).

[ב] מפאן אמרו: הצדיקים תחלתן מריבה וסופן שמחה,
והרשעים תחלתן שמחה וסופן מריבה. פרעה מלך מצרים
היתה לו שמחה בילדותו וסופו מריבה, בילדותו מה
הוא אומר, ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקלו (שמות
ה ב), ובסופו מה הוא אומר, מרפבת פרעה וחילו ירה
בכם (שם טו ד).

וכן סנהריב היתה לו שמחה בילדותו וסופו מריבה, בילדותו
מה הוא אומר, מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את
ארצם מיד, כי יציל ה' את ירושלים מיד (מלכים ב' יח לה).
ובסופו מה הוא אומר, ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור
מאה שמונים וחמשה אלף וגו', וישב סנהריב מלך אשור,
וישב בנינוה, ויהי הוא משתחוה בית נסרף אלהיו ואדרמלך
ושראצר בניו הבהו בחרב וגו' (שם, יט להלו).

וכן

משנת אליהו

בעוונותיהם והם עליהם כאכזרים. ועל זה אמר
שיש פעמים שמיתת הבנים היא לכפרה על
האבות, ולא שנעשו עליהם כאכזרים. ומרצה
ביניהם - פירוש בין התלמידי חכמים, שמורה
להם שהעונש הוא כדי שיתרצו לפניו יתברך.
[ב] מכאן אמרו - פירוש ממה שאמר הכתוב
שהשי"ת מייסר את הצדיקים. תחלתן מריבה
וסופן שמחה - וזה משום שנענשים תחלה על
מיעוט עונותיהם, ואחר כך זוכים לשפע טובה
ושמחה.

וכאב את בן ירצה - פירוש כאב את בן - ירצה
השם את אשר הוכיח וקיבל מוסרו, וכדרך שהאב
ירצה את בנו אחרי התוכחות. ויש לפרש עוד
וכאב שיוכיח את הבן אשר ירצה בו ואינו מוכיח
את הבנים שהוא נואש מהם, וידוע שלא יועילום
התוכחות. (שע"ת לרבינו יונה ש"ב ס' ד'). ואע"פ
שאמר הכתוב גם בכנפיך וגו' - רצה לומר
שמצינו שהכתוב מאשים את הרשעים שהם
גורמים למיתת בניהם, וכמבואר בסדר אליהו רבא
(פ"ט [ח]) שיודעים הרשעים שמתים בניהם

תנא דבי אליהו

תקנה

חילופי גירסאות
(ה) צ"ל הגי': לא היתה אומה ודור שלא היה מחזיר בהם את התורה. (ו) נוסף מצ"ה. (ז) כ"ה צ"ה, וכע"ז צד"ה. צד"ה הניס: אלא אותן רשעים שהן שכחי אלהים, אלו הן רשעי הגוים הנזכרים למעלה בלבר.

ציונים

חזר הקב"ה על כל אומה - עמש"נ בסא"ר פכ"ח [י].
ואלו הן - עיין מש"נ שם.
בימין של הקב"ה - עמש"נ בסא"ר פ"ל [יב], רש"י דברים ל"ג ב'. כל גוים שכחי אלהים - סנהדרין ק"ה א', תוספ' שם פי"ג, שמו"ר פ"א ב', נחח' לך לך סי' כ', שופטים סי' ט', מדרש תהלים מזמור ט', מדרש ויושע (ארה"מ עמ' קנ"ו), מדרש רשב"י (שם עמ' תקנ"ו), זוה"ק ח"א דף ק"ז א' במד"ג, רש"י ישעיה י"ד ט', יחזקאל ל"ב י"ח, ועמש"נ לקמן פכ"א [ד-י], ובסא"ר פ"א [י]. ופרק ר' [יז].

ובן נבוכדנצר מלך בבל היתה לו שמחה בילדותו וסופו מריבה, בילדותו מה הוא אומר, אעלה על כמתי עב, אדמה לעליון (ישעיה י"ד), ובסופו מה הוא אומר, אך אל שאול תורד אל ירפתי בור (שם פסוק טו).

[ג] ובן שאר כל רשעי גוים תחלתן שמחה ובסופן ירדו לשאול. ומנין לך לומר כך שרשעי גוים ירדו לשאול, תדע לך שכן הוא, צא ולמד מיום שנברא העולם עד שיצאו ישראל ממצרים ובאו להר סיני לקבל את התורה, החזר הקדוש ברוך הוא על כל אמה ולשון [בכל דור ודור], ואמר להם שיקבלו את התורה, ולא קבלו אותה, ובכל דור ודור היו באים עדים ומעידים אותן, ואלו הן: אלפז התימני, ובלידד השוחי, וצופר הנעמתי, ואליהוא בן ברכאל הבווי, ואיוב מארץ עוץ, ובעור, ובלעם בן בעור, והוא היה האחרון שפבכלם. וכלום פמה נכתבה התורה, הוי אומר שלא נכתבה התורה אלא בימין של הקדוש ברוך הוא, שנאמר מימינו אש דת למז (דברים לג ב), אף מימין של הקדוש ברוך הוא תצא אש לגוים שיירדו לשאול, שנאמר ישובו רשעים לשאולה, כל גוים שכחי אלהים (תהלים ט יח), אלו אמר הכתוב ישובו רשעים לשאולה ושתק, היתתי אומר רשעי ישראל ורשעי גוים, אבל כיון שהוא אומר אחר כך כל גוים שכחי אלהים, אין לך ישכחי אלהים אלא רשעי אמות העולם בלבר.

ומנין

משנת אליהו

כפיו, והוא עונש על שלא רצו לקבל התורה שהיא גם כן פועל כפיו, שנכתבה בימינו של הקב"ה. שכחי אלהים - פירוש שלא רצו לקבל את התורה, ובזה הורו שהם שוכחים את הקב"ה. [ובסנהדרין (ל"ח א' ב') מבואר שבכל מקום שהוזכר בפסוק "גוים" אינו כולל את ישראל].

[ג] תדע לך שכן הוא - מקדים תחלה לפרש מה הטעם יענשו הגוים, ובסמוך דורש כן מהפסוק. אף מימין של הקב"ה תצא אש - אפשר הכונה שדרש את ראשית הפסוקים בתהלים שם (פרק ט' י"ז) נודע ה' משפט עשה בפועל כפיו נוקש רשע וגו', שהקב"ה נודע בעת שעושה משפט בגוים, ומענישם בפועל

תקנד

סדר אליהו זוטא, פרק יא [ג] - פרק יב [א]

חילופי גירסאות

(ח) נוסף מנע"ה וכי"א.
(ט) נר' חסר: ואומר.
(א) נסא"ר פ"ו [ד] ופי"ו [ט]
ופל"א [ט] הגי': ארבע מאות
ותשעים ושושה אלפים כו',
ועיין זד"ג.

צינונים

אברהם היה לו מריבה כו'
- תנחו' עקב סי' ג', אגדת
בראשית פרק ס"א.
מפני מה ברא הקב"ה
יצה"ר - עיין תנחו'
בראשית סי' ד'. תשע
מאות ותשעים (ותשעה)
[ותשעה] - עמש"נ בסא"ר
פ"ו [ד]. קדוש כו' -
ישעיה ר' ג'.

[ד] ומנין שהצדיקים תחלתן מריבה וסופן שמחה, אברהם
היתה לו מריבה בילדותו ובסופו שמחה, בילדותו מה הוא
אומר, ויהי ריב בין רעי מקנה אברהם ובין רעי מקנה לזמ
(בראשית יג ז), ובסופו מה הוא אומר, ואברהם זקן בא בנים,
וה' ברח את אברהם בכל (שם כד א).

ובן יצחק היתה לו מריבה בילדותו ובסופו שמחה, בילדותו
מה הוא אומר, ויריבו רעי גרר עם רעי יצחק וגו' (שם כו ב),
ובסופו מה הוא אומר, ויעש להם משתה (שם פסוק ל).
ובן יעקב היתה לו מריבה בילדותו ובסופו שמחה, בילדותו
מה הוא אומר, ה' וישטם עשו את יעקב (שם כו מא), וסופו
שמחה, כמו שכתוב ויפרץ האיש מאד מאד (שם ל מג).
זעף ה' אשא כי חטאתי לו, עד אשר יריב ריבי ועשה
משפטי יוציאני לאור אראה בצדקתו (מ"ב ז ט), ואומר אורח
ה' כי אנפת בי, ישב אפך ותנחמני (ישעיה יב א), ובסופו מה
הוא אומר, הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד, כי עזי
וזמרת יה ה', ויהי לי לישועה (שם פסוק ב).

פרק יב

[א] אם תאמר, מפני מה ברא הקדוש ברוך הוא את היצר
הרע, והלא כבר יש לו תשע מאות ותשעים ותשעה אלפים
רכבות של מלאכי השרת, שהן מקדשין לשמו הגדול בכל
יום, מיציאת החמה עד שקיעת החמה הן אומרים קדוש

קדוש

משנת אליהו

פרק יב: [א] אם תאמר כו' - פירוש האם יש בו
שבח לקב"ה, כמו שיש בשאר המלאכים
שמשבחים לפניו ית' ועושים דברו, ועל זה אמר
שהיצר הרע נברא רק בשביל האדם. תשע
מאות ותשעים ותשעה - בסדר אליהו רבא גרס:
ארבע מאות תשעים וששה. (עיין חילופי גרסאות
וציונים). והוא בגימטריא "מלכות".

[ד] ומנין שהצדיקים - לעיל דרש כן
מהפסוקים, ועתה בא ללמד שכן היה בפועל.
[ואומר] זעף ה' אשא וגו' - זה חוזר על כל
הצדיקים, שבתחלה יש עליהם זעף ה', ובסוף
מוציאם לאור, וכן כל הפסוקים שמביא בסמוך.
ובסופו מהו אומר הנה וגו' - שלבסוף יש להם
ישועה בלא שום צער.

תנא דבי אליהו

תקנה

חילופי גירסאות
(ב) בסא"ר פכ"ג [ב]: ושנים,
ועיי"ש בחילוף ג.

ציונים

ברוך כו' - יחזקאל ג' י"ב.
במאתים ארבעים ושמונה -
עמש"נ בסא"ר פכ"ב [ב].
רק בשביל בשר ודם - סא"ר
פט"ז [ה] ובביאור שם,
ועיין זוה"ק ח"א דף ק"ו ב'
במדה"נ. רעי כבהמה -
עמש"נ לעיל פ"ג [ג].
משלו משל כו' - בסא"ר
שם [ט] משל אחר. ירא
את המלך והוא אוהב -
עמש"נ בסא"ר פכ"ח [ו].

קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו, ומשקיעת
החמה ועד יציאת החמה הן אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו.
וכשנגלה הקדוש ברוך הוא על הר סיני לתן את התורה
לעמו ישראל, לא נגלה אלא במאתים ארבעים ושמונה
אלפים מלאכים שהן משרתים תמיד לפני הקדוש ברוך הוא,
שנאמר רכב אלהים רבתיים אלפי שגן, אדני כם סיני בקדש
(תהלים סח יח). אלא לא ברא הקדוש ברוך הוא את היצר הרע
אלא רק בשביל בשר ודם, שהוא אוכל ושותה בבהמה,
והוא מוציא רעי בבהמה, ובא לעבד להקדוש ברוך הוא.
[ב] משלו משל למה הדבר דומה, למלך שהיו לו עבדים,
והיו יושבין מעבר לחומה של ברזל, והיה המלך מכריז
עליהן ואומר: כל מי שירא אותי והוא אוהב אותי יעלה
על החומה של ברזל ויבוא אצלי, וכל מי שהוא עולה על
החומה של ברזל פודאי הוא ירא את המלך, והוא אוהב

את

משנת אליהו

אהוב לאביו עבור עומדו בנסיון, ואז גם היא
תהיה אהובה לשר שהיא גרמה שיתחזק אהבתו
לבנו, ואם הבן יחטא עמה אביו ישנא אותו, וגם
היא אף שבטוחה מעונש ואף שכר יש לה, מכל
מקום מעצמה תבוש לבוא לפני השר ולישא
עיניה, ביודע שבסיבתה יצא בן השר לתרבות
רעה, ולכן טובתה הוא כשלא יפנה אליה, כן
היצר הרע משתדל לפתותו לחמדת העולם הזה,
ורצונו באמת שלא נשמע לו. (מנוחה וקדושה שער
התורה ב' סי' י"ט). **כבהמה ובא לעבוד לקב"ה**
- רצה לומר שמאחר שאדם הוא כל כך שפל
וקיבל זכות כבירה כזו לעבוד את הקב"ה, לא
יתכן שיקבל זכות זו במתנה, אלא צריך לעמוד
בנסיון. [ב] **לחומה של ברזל** - נמשל היצר
הרע לחומה של ברזל המפרידה בינו לבין קונו,
והיא עיקר העבודה, בדברים הקשים כהתגברות
על חומת הברזל, ורק בה מתגלה מי הוא הירא
ואוהב את האדון, ואילו בדברים הקלים שאין
בהם חומת ברזל, בהם לא נקרא שירא ואוהב

וכשנגלה הקב"ה כו' - בא להורות עוד על
ריבוי חיילותיו, שמלבד המלאכים המשבחים
לפניו בכל יום וכל לילה, באו עמו מאתים
ארבעים ושמונה אלפים מלאכים, וכל אחד ואחד
היה כמרכבה שראה יחזקאל (כמבואר בתנחו" צו
סי' י"ב). **רק בשביל בשר ודם** - בספר הזוהר
ממשיל ענין היצר הרע לשר שהיה לו בן אהוב,
ועלה על דעתו לנסותו אם יעמוד בצדק ויהיה
תקיף בדעתו לקיים מצות אביו, ויהא ראוי והגון
לירש עשרו וכל מאורו יותר מכל בניו, והיתה
שם אשה יפה מאד, ציוה לבנו להתרחק ממנה
ולא להתפתות על יופיה, כי שקר החן והבל
היופי, ואם לא תפתה לה עושרי וכל אוצרותי
הלא לך הם. ואל האשה אמר התחזקי לפתות
את בני ככל יכלתך, ואני אתן את שכרך בין אם
ישמע לך או לא, ואף אם יחטא על ידך לא
תיראי כי אני צייתך, ולא יגיע לך שום עונש.
ברור שהאשה מחוייבת לעשות רצון השר, ומובן
שעיקר רצונה שלא ישמע לה, שאז יהיה הבן

תקנו

סדר אליהו זוטא, פרק יב [ב-ד]

חילופי גירסאות

ג) כ"ה כמ"ד וד"ר. נוד"ע
הוסיף: ראה מה נאמר בהן.
ד) כ"ה כמ"ד. נוד"ע הניח:
כמו כתר. ולי. (ה) כ"ה
כמ"ד, וכמ"ד נד"ר. נוד"ע
הניח: וזאת היא השאלה
ששאל בו חבוקק כו'.
ו) נוד"ע הוסיף: במאור
פנים.

ציורים

אבל אצל הצדיקים - עיין
ב"ב ח' ב' (ורבנן מאי),
שאלות תשא סי' ס"ד
(בג"י הכת"י המובא בפי'
הנצי"ב שם), פסדר"כ
פכ"ח (קע"ט ב'), תרגום
קהלת י"א ז'. משא"כ
במלה"ש - עיין סא"ר פ"ה
[ב] ומש"צ שם. מיפה כתר
עבדיו - דב"ר פ"א י"ב.
אינו כן - סא"ר פ"ג [יב]
וש"נ, ועיין פי' הרע"ב
סנהדרין פ"י מ"א. זכה
שהיה מאור פניו - עיין
סא"ר פ"ד [א] וש"נ. שלא
היו בנ"א כו' - עיין פס"ר
פט"ו ג'.

את המלך, וכל מי שאינו עולה, בודאי הוא אינו ירא את
המלך, והוא אינו אוהב את המלך. מאותן שעלו על החומה
לאותן שלא עלו - איזה מהן חביב? הוי אומר אותן שעלו
על החומה. ומה שכתב של העולין על החומה, יומראה כבוד
ה' באש אכלת בראש ההר, לעיני בני ישראל (שמות כד יז),
אבל אצל הצדיקים מה נאמר בהם, ואהביו בצאת השמש
בגברתו (שופטים ה לא), מה שאין בן במלאכי השרת. מה יפה
כחו של בעל הבית שהוא מניח פתו עבדיו ומכרתו.

[ג] ואם תאמר, מי שקרא הרבה ושנה הרבה, ומי שקרא
ושנה קמעא, יהיה מאור פניהם שוין באחד במאור פנים
לעולם הבא? אינו כן, ברוך המקום ברוך הוא, שאין לפניו
משוא פנים. ומנין לך? תדע לך שכן הוא, צא ולמד ממשה
ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל, שהיו כלם
בפרק אחד, ומאור פניהם שוין באחד, וכיון שעלה משה
למרום, וקרא ושנה הרבה דברי תורה יותר מכלם, זכה
שהיה מאור פניו גדול כל כך עד שלא היו בני אדם
יכולין להסתכל בו, שכן נאמר במקום אחר יתר מרעהו
צדיק (משלי יב כו).

[ד] וזהו ששאל חבוקק הנביא לפני הקדוש ברוך הוא,
ואמר לפניו: רבונו של עולם, מי שקרא ושנה הרבה ומי
שקרא ושנה קמעא, יהיה מאור פניהם שוין באחד לעולם
הבא

משנת אליהו

ליפות כתר עצמו יותר מאשר כתר עבדיו, אבל
הקב"ה שהוא גבור ונורא מאד מיפה כתר עבדיו
יותר מכתרו, לפי שאינו צריך להראות שלטונו
ורוממותו. [ג] ואם תאמר - מאחר שאמר
שהצדיקים שהם היגיעים בתורה יזכו לעתיד
להארת פנים, שמא תאמר שמספיק ללמוד משהו.
שלא היו בני אדם יכולים להסתכל בו - כמו
שנאמר (שמות ל"ד ל'): וירא אהרן וכל בני ישראל
והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו.

את האדון. (אור יחזקאל ח"ב עמ' מ"ט). אבל אצל
הצדיקים כו' - שמאיר פניהם כביכול יותר ממה
שגילה בהארת כבודו יתברך, שנראה כאש אוכלת,
והצדיקים הוא כצאת השמש בגבורתו. מה
שאין כן במלאכי השרת - שהמלאכים אינם
מקבלים שכר על עבודתם, לפי שאין להם יצר
הרע. (טובי חיים). מה יפה כחו של בעל הבית
כו' - נראה הכונה שבוה מורה על גודל כחו,
שכן מי שחלש כשרוצה להראות שלטון מוכרח

חילופי גירסאות
(ז) כ"ה צ"ה, ובע"ז צד"ה.
זול"ג הגיה נוסח חדש, ונדפס
בסוף הספר לקולר המקום.
(ח) נ"ר מיעוט "הוא" ט"ס.
ובצ"ר וד"ר ל"י מ"ק" עד
"מלריס".

צייונים
ועל שעמד חבקוק ודיבר
כו' - עיין מדרש תהלים
מזמור ד', ומזמור ע"ז,
ומזמור צ', ילקוט חבקוק
רמז תקס"ב, רש"י ישעיה
כ"א ר-ח', מ"א ט', וע"ע
מדרש שבע חופות (בספר
כבוד חופה עמ' מ"ה), וטוף
פרק שירה. מאזני צדק
כו' - עיין משלי ט"ז י"א,
הקדמת תיקון דף י"ג ב',
ושם ס"ה ב' (במהרה)
בהגר"א). אף ברוגו כו'
- עיין ספר הבהיר ט"ו ע"ז,
ומכילהא בא [השירה] פ"ד,
אגדת בראשית פ"ד.
אומות העולם בטליון -
סא"ר פכ"ב [ו]. שלא
קראו ולא שנו - עיין אגדת
בראשית פפ"ד.

הבא? ואמר לו הקדוש ברוך הוא: לא, אלא כל אחד
ואחד לפי דרכו. ועל שעמד חבקוק ודיבר דברים יתרים,
הראה לו הקדוש ברוך הוא כל המדות שנאמרו לו למשה
אבי החכמה ואבי הנביאים, והראה לו מאזני צדק ואזני
צדק ואיפת צדק והיו צדק, שנאמר ברגו רחם תזכור (חבקוק
ג ב), אף ברגו שיש לו להקדוש ברוך הוא רחמים יזכר.
[ה] שמשין לצדיקים לעולם הבא מנין? אמות העולם
בטליון, שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' (ישעיה סו כד),
הא אין כאן אמות העולם. אלא שמשין לצדיקים לימות
המשית מנין? היה אומר עמי הארץ שלא קראו ולא שנו,
ואין בהן עבודה זרה, ואין בהן חמס וגזל, ואין בהן גלוי
ערוות, ואין בהן שפיכות דמים, מביא אותן ועושה אותן
שמשין לצדיקים לימות המשית, שנאמר ביום ההוא יהיה
ישראל שלישיה למצרים ולעשור, ברכה בקרב הארץ (שם
יש כד), ואיני יודע מקרא זה מהו, בשהוא אומר אחר כך
בסמוך, אשר ברכו ה' צבאות לאמר, ברוך עמי מצרים
ומעשה ידי אשור ונחלתי ישראל (שם פסוק כה), כך הוא אומר

הפסוק

משנת אליהו

לשמשין, כמבואר בסנהדרין נ"ט ב'. (מהגר"ח
קנייבסקי שליט"א). ועל זה שואל מי יהיו השמשים.
אומות העולם בטליון - ומה שנאמר ועמדו זרים
ורעו צאנכם, ובני נכר אכריכם וכורמיכם (ישעיה
ס"א ה'), הוא רק בימות המשיח, אבל לעולם הבא
לא יהיו קיימין (סא"ר פכ"ב). אבל בסמוך אמר
כמה פעמים "לימות המשיח" וצ"ע. **שלא קראו**
ולא שנו - והנה מי שלא למד תורה אין לו זכות
לעמוד לעתיד לבא. (כתובות ק"א ב'). אלא
שהקב"ה מרחם עליהם ומעמידם לעתיד לבא
כשמשין לצדיקים. **שלישיה למצרים ולעשור**
- לשלום ולברכה. (רש"י). ואיני יודע מקרא זה
מהו - כלומר על איזה אנשים ממצרים ואשור

[ד] אלא כל אחד ואחד לפי דרכו - וזהו שאמר
הכתוב (מלאכי ג' י"ח) ושבתם וראיתם בין צדיק
לרשע, דהיינו ראייה ממש, שממאור פניו יתראה
יתרון מדריגתו לעיני הכל. (נדחי ישראל לח"ח פמ"ה).
ודיבר דברים יתרים - ששאל מפני מה יש צדיק
ורע לו רשע וטוב לו. (ישועות יעקב, ועיין ציונים).
שנאמרו לו למשה - שאף הוא שאל הודיעני
את דרכיך (שמות ל"ג י"ג), ופירש לעיל פרק ו'
ששאל על ענין רשע וטוב לו צדיק ורע לו. **מאזני**
צדק ואזני צדק - הוא משל למדותיו יתברך.
והראה לו שהכל בצדק ובמשפט אמת. (ע"פ ישועות
יעקב). [ח] שמשין לצדיקים לעולם הבא מנין
- לפי שגם אחר התיקון השלם נצרך האדם

תקנה

סדר אליהו זוטא, פרק יב [ה] – פרק יג [א]

חילופי גירסאות

ט) כ"ה גמ"ר וד"ר. גוד"ע
הגיה: ונחלתי ישראל אלו
עמי הארץ שהקרו והשנו
את בניהן תורה, בניהן
מצילין כו'.
א) כ"ה גמ"ר וד"ר. גוד"ע
הגיה: מהו סופן, אלא לפי
שבאותה שעה כשהן כו'.
ב) כ"ה גמ"ר. גוד"ע. והן
רוצין.

צייונים

אלו בני ישראל שיצאו
ממצרים כו' - זוה"ק בשלח
דף נ"ז ב', ועיין הושע י"א
י"א. מאותה בושח כו' -
עיין קה"ר פ"ט ח'. בנו
מצילו כו' - זו"ח רות פ"ט
א', מדרש סדר גן עדן
(א) ה"מ עמ' פ"ה).
שהקרא והשנה - עיין
פסחים ק"ג א'. מאבי אביו
אברהם - סנהדרין י"ט ב'.
פושעיהן של ישראל כו' -
כל הענין (בשינוי סגנון)
העתיק במנוה"מ לר"י
אלנקאה פרק ת"ת (עמ'
רמ"ט) עיי"ש.

הפסוק, ברוך עמי מצרים - אלו בני ישראל שיצאו ממצרים.
ומעשה ידי אשור - אלו בני ישראל שגלו לאשור. וְהֵם
- וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל. לְכָךְ נֶאֱמַר בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְסָלָה
מִמִּצְרַיִם אֲשׁוּרָה וְגו' (שם פסוק כג).

ומי ניצל מאותה בושח ומאותה פלמה, הווי אומר עם הארץ
שהקרא והשנה את בנו תורה, בנו מצילו מדינה של גיהנם,
שנאמר לכן כה אומר ה' אל בית יעקב אשר פדה את
אברהם, לא עתה יבוש יעקב, ולא עתה פניו יחורו וגו' (שם
כט כב), לא עתה יבוש יעקב - מאביו יצחק. ולא עתה פניו
יחורו - מאביו אביו אברהם.

פרק יג

[א] פושעיהן של ישראל מהו סופן באותה שעה, בשם
שהן עוברין עבירות ורוצין בחרפנו של עולם, ובאלו הן
דוחקין

משנת אליהו

ניצל מכבשן האש בזכות יעקב, הרי שהצאצאים
מצילים אבותיהם, וכן בני עמי הארץ מצילים
אבותיהם. ולא עתה פניו יחורו - ובפסוק
שלאחריו נאמר: כי בראותו ילדיו מעשה ידי
בקרב יקדישו שמי, והקדישו את קדוש יעקב,
ואת אלהי ישראל יעריצו. ומזה משמע שבנים
צדיקים מצילים את אביהם מן הבושה. (טובי
חיים). מאבי אביו אברהם - שאין נמצא פסול
במטתו ומטתו שלמה. (רש"י ישעיה).

פרק יג: [א] פושעיהן של ישראל מהו סופן -
הוא המשך למה שאמר לעיל שעמי הארץ יזכו
בזכות בניהם, ובזכות שלא היה בהם עבודה זרה
וכו', אבל פושעי ישראל לא יזכו, ולא רק לעולם
הבא, אלא עוד בעולם הזה יענשו מאד, וכמו
שמבאר והולך. ורוצין בחורבנו של עולם -
שהעושה עבירה מכריע את עצמו ואת כל העולם
לכף חובה, ובשביל חטא יחידי שעשה איבד
ממנו ומכל העולם טובה הרבה. (קדושין מ"ב).

המקרא מדבר. בני ישראל שיצאו ממצרים כו'
- נראה הכונה שאותם שגלו בין הגוים אין בהם
תורה, ובכל זאת יזכו לטובה בעולם הבא, והוא
שאמר שגם הבאים ממצרים ומאשור יתברכו בדבר
זה שיתקיימו לעתיד לבא בתורת שמשם
לצדיקים. וכך מתפרש הפסוק: שיהיו ישראל
[הצדיקים] שלישיה [אדונים] לבאים ממצרים
ואשור שהם אינם צדיקים. ביום ההוא תהיה
וגו' - מפרש הפסוק על אותם הגולים שיבואו
לשמש את הצדיקים. (הגר"ח קנייבסקי שליט"א).
מסילה - דרך כבושה. (רש"י). ומי ניצל מאותה
בושה - שלא יצטרך לעמוד לעתיד לבא באופן
בזוי כזה רק בתורת "שמש". ומאותה כלימה
- כלימה הוא יותר מבושה, שאף משתנה מראה
פניו. (שע"ת לר"י ש"א ס" כ"ב). מדינה של גיהנם
- שבושה זו לעמוד בתורת "שמש" היא גם כן
כעונשי הגיהנם. אל בית יעקב אשר פדה את
אברהם - ופירשו במדרש (ב"ר פס"ג ב') שאברהם

תנא דבי אליהו

תקנו

חילופי גירסאות
(ג) צמנורט המאור מוסיף:
ואין באין לאדמת ישראל.
(ד) כ"ה צמ"ר וד"ר. צוד"ע
הגיה: החורבן. (ה) כ"ה
צמ"ר וד"ר. צוד"ע הגיה:
שהוא רואה. (ו) כ"ה
צמ"ר. צוד"ע הגיה: והולך
אצלם ועמד עליהם כו'.
(ז) מד"ל: הושיב. (ח) מד"ל:
עושה.

ציונים
דוחקין את רגלי השכינה -
חגיגה ט"ז א', קדושין ל"א
א', ועיין ב"ק ע"ט ב',
במ"ד פ"ט א', תנח"ו נשא
סי' י"ד, וע"ע בבבא גר"א
א"ח סי' א' סק"ט. במקום
החריב - איוב ט"ז כ"ב.

דוחקין את רגלי השכינה בבכיול, פגענין שנאמר מלא כל
הארץ כבודו (ושע"ה ו ג), לכן בשם שהם רוצים פחדנו של
עולם, כך הקדוש ברוך הוא מגלה אותם מבתייהם ומארץ
מגוריהם, ואין מחזירים אותם לארצם, ומוציאין אותם
במקום החריב, שנאמר וברותי מכם המרדנים והפושעים
בי וגו' (תקפ"א ב לח).

[ב] וכי מה בין מי שקורא ושונה למי שאין קורא ושונה,
אלא משלו משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיו לו
בנים הרבה, והיה אהבה גמורה, ושגורן למקרא ולמשנה
וללמוד דרך ארץ, והיה מצפה להן, ואומר אימתי יבואו לביתי
ואראם, וכיון שראה שאין בניו באים, בא הוא והלך אליהן,
ומצא אותן כשהן קורין ושונים ועוסקין בדרך ארץ, מיד הוא
מושיב אותם בין ברביו, והיה מגפפן ומנשקן ומחבקן, והביא
אותן לעירו, קצת מהן הוא לוקח על כתפיו, ומהן על זרועותיו,
ומהן לפגיו, ומהן לאחוריו. וכן עשה הקדוש ברוך הוא,
שנאמר ברעה עדרו ירעה, בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא,
עלות ינהל (ושע"ה מ יא). ואם תאמר, הואיל והשפיל את עצמו
כמו רעה, שמה קטן הוא, והלא ראה מה בתיב בתריה מיד,
מי מיד בשעלו מים, ושמים בורת תפן, וכל בשלש עפר
הארץ, ושקל בפלם הרים וגבעות במאזנים, מי תפן את רוח
ה', ואיש עצתו יודיענו (שם יב"ג). הא לא יעשה הקדוש ברוך
הוא כך אלא לפי שרחמיו מרבין בעולם.

ומנין

משנת אליהו

אלו המדות טובות. (רבינו יונה אבות פ"ג מ"ז).
אימתי יבואו לביתי ואראם - פירוש אראה אותם
שאכן השתלמו בדברים שעליהם נשלחו. קצת
מהן הוא לוקח על כתפיו כו' - שכל אחד מהם
הוא מקרב כפי ערכו, כמה שקרא ושנה. (ע"פ
רמזי אש). עלות - הצאן המניקות. (רש"י ישעיה).
מי תכן - לשון מדה ומנין. (שם).

דוחקין את רגלי השכינה - שאומר בלבו אין
השכינה כאן. (רש"י חגיגה ט"ז א'). [ב] וכי מה
בין מי שקורא ושונה כו' - רצה לומר הלא כל
ישראל הם בניו של מקום, ומדוע רק מי שקורא
ושונה יזכה לעתיד, ומפרש שלכן נשלחו ישראל
לעולם כדי לקרות ולשנות, ולכן רק על ידי כך
זוכים, וכבמשל שהביא. וללמוד דרך ארץ -

תקם

סדר אליהו זוטא, פרק יג [ב-ד]

חילופי גירסאות

ט) נוסף מ"ר, ונד"ר חסר מלך, וסס סג"י: איני צריך לאחרים. ונד"ר גסס: קריתי ושנתי עד היום הזה בטוב, שוב אין אני צריך ללמוד אחר כך. י) מל"ל: לעצמו.

צייונים

שוב איני צריך [לאחרים] (עיין חילופי גרסאות) - עיין מדרש תהלים מזמור א' (עה"פ כי אם בתורת), רש"י שם קי"ט קמ"א, פ"י הרע"ב אבות פ"ד מ"א. איני צריך למחר - עיין מנחות צ"ט ב', תנחו' בחקתי סי' ג'. שלאחר שעה מיתה - סא"ר פכ"ז [כז] כל הלשון. ויסתכל אדם בעצמו - במגילת המאור נר ד' כלל א' ח"ב פרק ב' העתיק כ"ז בשם חופת אליהו זוטא (ויש שם סגנון אחר). שד"ת הם משולים במים - עמש"נ בסא"ר פ"ב טו.

ומננין שהקדוש ברוך הוא היה מוצאן שהיו קורין ושונין ועוסקין בדרך ארץ, שנאמר אחרי ה' ילכו, באריה ישאג, כי הוא ישאג ויחרדו בנים מים (הושע יא י), ואין ים אלא דברי תורה, שנאמר כל הנחלים הלכים אל הים, והים איננו מלא (קהלת א ז), ואומר יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור,

והושבתים על בתיהם נאם ה' (הושע יא יא).

[ג] ולא יאמר אדם לעצמו והלא כבר קריתי ושנתי עד היום הזה? [שוב איני צריך למחר, עשיתי צדקות היום שוב איני צריך למחר, עשיתי גמילות חסדים היום שוב איני צריך למחר], לא יאמר כך, אלא כך יאמר אדם בעצמו: שלאחר שעה מיתה, וישא את עיניו ויסתכל אל השמים, ויאמר מי ברא אלה, שמים וארץ חמה ולבנה בוכבים ומזלות, שהן משכימין ומעריבין לעשות רצון בוראם בכל יום ויום תמיד, כך תשפים ותעריב לדברי תורה, לעשות רצון בוראך בכל יום ויום תמיד, שנאמר ונגדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מצאו (הושע ו ג).

[ד] ויסתכל אדם בעצמו וידע שדברי תורה הן משולים

במים

משנת אליהו

(סא"ר פ"א). (ע"פ טובי חיים). ואומר יחרדו כצפור ממצרים וגו' - בא ללמד שהפסוק אחרי ה' ילכו אמור על אסיפת הגלות, שהרי בפסוק שלאחריו נאמר יחרדו כצפור ממצרים וגו' והושבתים על בתיהם. [ג] שלאחר שעה מיתה - ואז כבר אי אפשר להשיג מאומה בתורה. (ועיין בתורת הבית שבצינונים). ותעריב - שתשאר מאוחר. (עיין טור או"ח סי' צ'). ונדעה נרדפה לדעת את ה' - היינו אף על פי שנדעה, אף על פי כן נרדפה לדעת את ה'. (אדרת אליהו שם). כשחר נכון מוצאו - רצה לומר כמו הבוקר כשרואה האדם תחלת אורו הוא בטוח שתצא השמש על הארץ ויראה, כן יהיה הרודף לדעת את ה' נכון ובטוח שימצאהו. (מצו"ד הושע). [ד] ויסתכל

ומננין שהקב"ה היה מוצאן כו' - פירוש מנין שפסוק זה כרועה עדרו ירעה וגו' אמור דוקא אם קורין ושונין. שנאמר אחרי ה' ילכו וגו' - שפסוק זה גם כן אמור על זמן אסיפת הגלות וכדלהלן, וממנו למדנו שהקב"ה יאסוף רק את העוסקין בתורה, ואם כן ודאי שאף הפסוק כרועה עדרו ירעה הוא לאותם העוסקין בתורה. שנאמר כל הנחלים הולכים אל הים - כדאיתא במדרש (קה"ר פ"א ז) כל הנחלים הולכים אל הים - כל התורה שאדם לומד אינו אלא בלב, והים איננו מלא - והלב איננו מלא כו'. [ולפי זה מבואר שהקב"ה יגאל את ישראל כשהתורה תהא בלבם, ובכלל התורה הוא גם "דרך ארץ" כמו שאמר במשל לעיל, ומשום שדרך ארץ קדמה לתורה.

תנא דבי אליהו

תקסא

חילופי גירסאות
(יא) כ"ה כמ"ר וד"ר. כוד"ג
הוסיף: לחיות. (יב) כמ"ל.
(יג) כ"ה כמ"ר וד"ר. כוד"ג
הוסיף: יותר. (יד) כ"ה
כמ"ר וד"ר. כוד"ג הוסיף:
והיין. (טו) כ"ה כמ"ר
וד"ר. כוד"ג נשמט "ומשיבין חם
נפשו".

ציורים

ובלחם - עמשי"ג בסא"ר
פכ"ז [ן]. שכשם שא"א
כו' - עיין בביאור,
ובבעה"ט ויקרא ו' ב',
ונפחה"ה ש"ד פרק ל"ג.
שד"ת נמשלו ביין - תענית
ד' א', ספרי עקב פמ"ח, ב"ר
פמ"ג ו', במ"ר פרשה ב'
ג', פרשה י"ג ט"ז, דב"ר
פ"ז ג', שהש"ר פ"א ב' ג'
(ע"פ כי טובים), תנחו'
רוחי סי' י', אחרי סי' י',
במדבר סי' י"ד, משנת ר"א
פ"ב (עמ' ל"ג), ופ"ג (עמ'
ר"ג), מדרש שיר השירים
פ"ד י"א, בראשית רבתי
פרשת בראשית (עמ' כ"א),
זוה"ק ח"א דף ר"מ א'.
ובחלב - סא"ר פ"ב [בחן],
תענית שם, דב"ר שם,
שהש"ר שם, משנת ר"א
שם ושם, מדרש שה"ש
שם, בראשית רבתי שם,
זוה"ק שם. שיותר טוב
יין לבן שנים - כתובות
ק"א ב', ב"ר פצ"ח י',
מדרש משלי פכ"ג. נותן

במים ובלחם. וכי מה ענין תורה אצל לחם ומים? אלא
ללמדך שששם שאי אפשר לו לאדם לאכל לחם ומים אפלו
יום אחד, כך אי אפשר לו לאדם לאכל תורה אפלו שעה
אחת, שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיו והגית בו
יומם ולילה, למען תשמור לעשות בכל הכתוב בו, כי אז
תצליח את דרכך ואז תשכיל (יהושע א ח). והלא הדברים קל
וחמר, ומה יהושע בן נון שהיה עוסק בתורה מקטנותו ועד
זקנותו אפלו הכי כתיב בו לא ימוש ספר התורה וגו', שאר
בני אדם על אחת כמה וכמה.

[ה] ויסתכל אדם בעצמו וידע שדברי תורה נמשלו ביין
ובחלב, שנאמר חכלילי עינים מיין, ולכן שנים מחלב (בראשית
מט יב), אמר הפסוק שיותר טוב יין לכן שנים "מחלב לתינוק,
מה חלב זה מגדל את התינוק, כך היין הוא נותן קרת רוח
אל הזקנים, ומשמח את לבו, ומשיב את נפשו, ומאיר את
עיניו. אף כך דברי תורה היא מגדלת את לומדיה, ונותנין
קרת רוח למי שעמל בהן, ומשמחין את לבו, ומשיבין את
נפשו, ומאירין את עיניו, שנאמר תורת ה' תמימה משיבת
נפש, עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, פקודי ה' ישירים משמחי
לב, מצות ה' ברה מאירת עינים וגו' (תהלים יט ח"ט).

קורת רוח אל הזקנים - מגילה ט"ז ב', מדרש לקח טוב בראשית כ"ז כ"ה. אף כך ד"ת - מדרש שיר השירים פ"ב פסוק ד'. ומשמחין
את לבו כו' - תנחו' שמיני סי' י"א.

משנת אליהו

שבוע שלם, נחלשת עד מאד, על כן צריך
להזהר עד מאד שלא לבטל את הקביעות אפילו
יום אחד. (שמירת הלשון שער התורה פ"ג, ועיין
עוד בתורת הבית לח"ח בחתימת הספר).
[ה] שנאמר חכלילי וגו' - מפסוק זה לא
לומד שתורה נמשלה ליין וחלב, אלא בא ללמוד
את סגולות היין והחלב, וכמו שמבאר והולך,
ובאלו העניינים נמשלה התורה להם. לכן
שנים - היינו זקן.

אדם בעצמו - פירוש שיתבונן על הדבר.
בלא לחם ומים אפילו יום אחד - שלחם
הוא סועד הלב, כמו שנאמר (תהלים ק"ד ט"ו)
ולחם לבב אנוש יסעד, ואם לא יאכל לחם
יום או יומיים נחלש לבו, וכל שכן אם לא
יאכל לחם שבוע נחלש לבו, וקשה לו להשיג
הכחות שאיבד על ידי זה, כן ממש למוד
התורה הוא סועד את נפש הקדושה שיש באיש
הישראלי, ואם לא ילמוד איזה ימים וכל שכן

תקסב

סדר אליהו זוטא, פרק יד [א]

פֶּרֶק יד

[א] פֶּעַם אַחַת הָיִיתִי מְהַלֵּךְ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, וּמִצְאֵנִי אָדָם אֶחָד שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ לֹא מִקְרָא וְלֹא מִשְׁנָה, וְהָיָה מְתַלְוֶצֶן וּמְלַעֵיג בְּדַבָּרִים, וּבֹא בְּנִגְדִי, וְאִמְרָתִי לוֹ: בְּנִי, מָה אַתָּה מְשִׁיב לְאָבִיךָ שְׁבַשְׁמִים לְיוֹם הַדֵּין, וְאָמַר לִי: רַבִּי, יֵשׁ לִי דְבָרִים שְׂאֵנִי מְשִׁיבוֹ, בִּינָה וְדַעַת לֹא נָתַנּוּ לִי מִן הַשָּׁמַיִם שְׂאִקְרָא וְאִשְׁנָה, וְאִמְרָתִי לוֹ: בְּנִי, מָה פְּלֶאכְתָּךְ, וְאָמַר לִי צִיד * [דְּגָיִם] אֲנִי, וְאִמְרָתִי לוֹ: בְּנִי, מִי לְמִדָּךְ וְאָמַר לָךְ שְׁתֵּבִיא פִּשְׁתֵּן וְתִאָרְגְּהוּ מְצוּדוֹת וְתִשְׁלִיכְהוּ לָיִם וְתַעֲלֶה הַדְּגָיִם מִן הַיָּם, וְאָמַר לִי: רַבִּי, בָּזָה נָתַנּוּ לִי בִּינָה וְדַעַת מִן הַשָּׁמַיִם, וְאִמְרָתִי לוֹ וּמָה לְהֵבִיא פִּשְׁתֵּן וְלִאָרֵג מְצוּדוֹת וּלְהַשְׁלִיךְ לָיִם וּלְהַעֲלוֹת דְּגָיִם מִן הַיָּם נָתַנּוּ לָךְ בִּינָה וְדַעַת מִן הַשָּׁמַיִם, וּלְדַבְּרֵי תוֹרָה שְׁכָתוֹב בָּהּ כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדְּבָר מְאֹד, בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ (דְּבָרִים ל יד), לֹא נָתַנּוּ לָךְ בִּינָה וְדַעַת מִן הַשָּׁמַיִם? מִיֵּד הָיָה מְרִים קוֹלוֹ וּבּוֹכָה וּמִתְאַנֵּחַ, וְאִמְרָתִי לוֹ: בְּנִי, אַל יֵרַע לָךְ, אֲלֵא כָּל שְׂאָר בְּנֵי אָדָם בָּאִי עוֹלָם יִהְיֶה מְשִׁיבִין תְּשׁוּבָה זֹה, עַל אוֹתוֹ עֲנִין שֶׁהֵן עוֹסְקִין בּוֹ, אֲכַל מַעֲשִׂיהֶן מוֹכִיחִין עֲלֵיהֶן. וְעֲלֵיהֶן, וְעַל פִּיּוּצָא בָּהֶן, וְעַל הָעוֹשִׂים כְּמַעֲשֵׂיהֶן מֵהוּ אוֹמְרִי, וּבִשּׁוֹ עֲבָדֵי פִּשְׁתִּים שְׂרִיקוֹת וְאוֹרְגִים

חוֹרֵי (יְשַׁעְיָה יט ט).

ראשית

חילופי גירסאות

(א) נוסף מנע"ה וכי"ס.
(ב) נכ"ר וד"ר הגי': שהן משיבין באותו ענין, מעשה ידיהן מוכיחין עליהן. נכ"ס הגי': כיון שנמשכין מדברי תורה מעשה ידיהם מוכיחין עליהם, שנאמר כו'. וכע"ז ננע"ס. (ג) כ"ס נכ"ר וד"ר. נז"ג הוסיף: הכתוב עליהן.

ציורנים

פעם אחת - כל הענין בילקוט נצבים, ובסגנון אחר בתנח"ו וילך סי' ב', והעתיקו במנורת המאור לר' ישראל אלנקאווה פרק ת"ת (עמ' שט"ו). ועיין מה שביאר בזה בספר בית הלוי עה"ת פרשת ויגש.

משנת אליהו

פרק יד: [א] בינה ודעת לא נתנו לי מן השמים - והנני עושה כפי שאני משיג בשכלי, ויותר מזה אין עלי חובה. (ליקוטי אמרים לח"ח פ"ה בהג"ה). אל ירע לך - נראה שהיה מצטער מאד ונשבר לבו על שגרם לעצמו חסרון כזה, ואולי היה מביאו ליאוש, ואמר לו אליהו שאין הוא הטועה היחידי, אלא כל העולם טועים בזה. שאר באי עולם משיבין כו' - שכל העולם חושבים להשיב בדיון תירוץ זה, ומעשיהם מוכיחים עליהם, שבמלאכתם נראים חכמים ונבונים

ואומנים נפלאים, אלא שלא חפצו להתבונן מעט בשכלם בתורה, כי לו התבוננו השיגו הרבה. (ליקוטי אמרים שם, ועיין לקמן מה שהובא מהרד"ל). על אותו ענין שהן עוסקין בו - שאומרים שרק לזה יש להם דעת. מעשיהן מוכיחין עליהן - וצריך כל אדם להתעורר ממלאכתו שעסוק בה, להביא ממנו ראיה לחובת האדם ליוצרו. (ביאור הרד"ל לפרד"א פ"א אות ג'). שריקות ואורגים חורי - פשתים שסורקין אותם ואורגים מהם מצודות דגים שהן עשויות חורין

תנא דבי אליהו

תקסג

חילופי גירסאות
(ד) המוסגר נוסף מכ"ר,
וכע"ז צנע"ה. ונדר"ר נשמט
מפני הדומות. (ה) צנ"ר
מוסיף: בקורן ושנין, וכע"ז
צנע"ה. (ו) כ"ה צנ"ר וד"ר
וצנע"ה. צנ"ר הוסיף: ויין.

ציורים

ראשית ואחרית כו' -
עמש"ג בסא"ר פי"ד [נ].
ולא יהא אדם - ספר
חסידים סי' י"ז. ויר"ש
אין לו - עיין בביאור, שבת
ל"א א' ב', יומא ע"ב ב',
אבות פ"ג מ"ט, אדר"ג
פכ"ב א', שמור"ר פ"ל י"ד,
פ"מ א', משנת ר"א פי"ג
(עמ' רנ"ה), זור"ח בראשית
דף ד', ובאריכות באמונה
ובטחון לחזו"א פ"ג סי'
כ"ד, ובארחות יוסף ערך
יראת חטא. שהוא מרבה
באכילה ובשתיה - סא"ר
פי"ג [ט], ועיין תלמודי ר"י
ברכות כ"ט ב' (ד"ה לא
תרוי), ספר חסידים סי' י"ב,
וסי' נ', ספר חרדים פרק
ס"ו סי' צ"ד, וסי' ק"ט,
ראשית חכמה שבביאור,
קוב"א חזו"א ח"א סי' כ',
ועמש"ג לקמן, ומאמר

[ב] ראשית ואחרית הדברים בלן, יראת שמים ומעשים
טובים, ולא יהא אדם קורא ושונה ו[ומבעט במי שהוא
גדול ממנו, ולא יהא אדם קורא ושונה ואינו מכבד את
יולדיו, ולא יהא אדם קורא ושונה] ויראת שמים אין לו,
שנאמר ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עשיהם וגו'
(תהלים קיא י'), ואומר סוף דבר הכל נשמע, את האלהים ירא
ואת מצותיו שמור, כי זה כל האדם (קהלת יב יג).

[ג] מי מוריש את עצמו, מי שהוא מרבה באכילה ובשתיה
ובשונה, שנאמר כי סבא זוילל יורש, וקרעים תלביש נומה
(משלי כג כא), ואומר אל תאהב שנה פן תורש, פקח עיניך
שבע לחם (משלי כ יג), ואין לחם יאלא דברי תורה, שנאמר
לכו לחמו בלחמי, ושתו ביינן מסכתי (שם ט ה), ואומר אדני
אלהים נתן לי לשון למודים, לדעת לעות את יעף דבר,
יעיר בפקר בפקר יעיר לי און לשמע פלמודים (ישעיה נ ד),
הא למדת שאין דברי תורה נבלעים בלב האדם, אלא במי
שהוא עיף להם.

ובד

שבכאן (בהוספה) העתיק במנה"מ שם (עמ' שס"ד). ובשונה - סא"ר שם, סנהדרין ע"א ב', ב"ר פרשה י"ז ה', ופמ"ד י"ז, ועמש"ג
לקמן. ואין לחם אלא ד"ת - עמש"ג בסא"ר פכ"ז [נ]. אלא במי שהוא עיף להם - לקמן פרק י"ז [נ], אבות פ"ו מ"ה (במיעוט שניה)
וש"ג, ועיין [שהש"ר פ"א עה"פ כי טובים], תנחו"ג נח סי' ג', כלה רבתי פ"ד (הכא בשניה), דא"ז פ"ה, תרגום יונתן ישעיה מ' כ"ט, מדרש
שיר השירים פ"ד פסוק י"א, ועיין עמש"ג בסא"ר פרק י"ח [לד].

משנת אליהו

אדם בלבו יראת ה'. (מצו"ד תהלים). סוף
דבר וגו' - שסוף לימוד התורה צריכה להביאו
ליראת שמים. [ג] מי מוריש כו' - מוסיף
לבאר את התנאים הנדרשים בלימוד התורה.
מוריש את עצמו - היינו עניות בתורה. (ראשית
חכמה שער הקדושה פ"ז אות ע"ה) באכילה
ובשתיה ובשונה - שבריוכי האכילה והשתיה
מתרבה ממילא גם השונה. (שם, ועיין סא"ר פי"ג
[ט]). לדעת לעות - להשיג וללמד לפי העת
והזמן. (מצו"ד ישעיה). את יעף - מכאן לומד
על הצורך למעט בשינה כדי להשיג את התורה.
במי שהוא עיף להם - נראה הכונה על פי

חורין. (רש"י ישעיה). [ב] ראשית ואחרית -
כיון שדיבר בענין חובת לימוד התורה, מוסיף
ומבאר תכלית לימוד התורה למה בא. ואחרית
הדברים כולם יראת שמים כו' - שהתורה
תחלתה יראת שמים וסופה יראת שמים. (הגר"ח
קנייבסקי שליט"א בשם החזו"א זצ"ל, בספר מעשה איש
ח"א עמ' קנ"ז עיי"ש עוד). ולא יהא אדם קורא
כו' - שאפילו אדם מישאל למד מקרא משנה
תלמוד ואגדה ותוספתות, ואין בו יראה, לחנם
צלל במים אדירים, וכל מה שטרח לחנם טרח.
(מסכת אצילות, אוה"מ עמ' ס"ז). ראשית חכמה
יראת ה' - שבתחלת לימוד החכמה ישריש

חילופי גירסאות

(ז) נכ"ל הגי': תורה טובה בעולם הזה, [ו]איני צריך לומר לעולם הבא. שכן גדול כפול לכם בעולם הזה [ו]איני צריך לומר לעולם הבא. אל תזלזלו כו'. ונצט"ה הגי': שכתבתי לכם מנוחה וברכה וטוב[ה] בעולם הזה, לעולם הבא כפלי כפלים, ששכר תורה לעולם הבא. ח) נכ"ל מוסף: ומנן ששכר גדול יש לעולם הבא. ט) כ"ה נכ"ל. נד"ע הגי': ויחלוף כמה נהרות לפניו. ונצט"ה הגי': ואלף נהרות מקיפות אותו, עתיד הקב"ה להחזירו לירושלים, שנאמר אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך (דנ"ס ל ד). ונצט"ה נכ"ל.

צינונים

שכר גדול וכפול ומכופל - עיין תרגום שה"ש ח' ד, מדרש שיר השירים פ"א פסוק י"ז. ואל תרבו באכילה ושתיה - לקמן פ"ז [ד] ועיי' מש"נ שם, אבות פ"ו מ"ד (פת במלח תאכל כו'), ושם מ"ה (במיעוט תענג), סא"ר פכ"ו [כא] ומש"נ שם, תנחו' נח שם. יהא בוקע כו' - עיין ישעיה י"א ט"ו ובמפרשים שם, ועיי' פס"ר סוף פל"ב.

[ד] וכך היתה רוח הקדש מבשרת את התלמידי חכמים, ואומרת להם: בני, אף על פי שנתתי לכם הרבה טובה בעולם הזה, ואין צריך לומר לימות בן דוד ולעולם הבא שיהיה לכם שכר גדול וכפול ומכפול, אל תזלזלו בדברי תורה, ואל תרבו באכילה ובשתיה ובשנה, ששנאמר שובו לבצרון אסירי התקנה, גם היום מגיד משנה אשיב לך (וכו') ט (ב). ואומר ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל והגזם, חילי הגדול אשר שלחתי בכם, ואכלתם אכול ושבע, והללתם את שם ה' אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא, ולא יבשו עמי לעולם (יואל ב כה"כ). ואומר תחת בשתכם משנה וכלמה ירצו חלקם, לכן בארצם משנה ירשו, שמחת עולם תהיה להם (ישעיה סא ז). הא למדנו שיאכלו ישראל לימות בן דוד כפלים.

[ה] ואפלו אם יחיד שפישראל יהא שרוי בסופו של עולם, ס"אף נהרות לפניו, הקדוש ברוך הוא יהא בוקע את כל אותן נהרות, ומביא לאותו ישראל אצלו, שנאמר לכן הנה ימים באים נאם ה', ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם, וישבו על אדמתם (ירמיה כג זח).

ומנן

משנת אליהו

הזה אין להתענג ולהתעדר, ורק בב"א זמן העתיד יקבלו שכרם]. מגיד משנה אשיב לך - שעל הצער שנצטערתם עלי תקבלו משנה שכר. הארכה הילק והחסיל והגזם - שהם רומזים לארבע אומות ששעבדו בישראל, כמו שאמר בסא"ר פרק כ' [ט], ובא לומר שעל כל הצער שנצטערו בגלות יקבלו לעתיד שכר גדול מאד. תחת בשתכם משנה - שהיה משנה. (רש"י ישעיה). לימות בן דוד כפלים - פירוש כפלים מצערם. [אמנם זה לכל הפחות, אבל ודאי יקבלו הרבה

מה שכתב הרמב"ם (פ"ג מהל' ת"ת הי"ג): הרוצה לזכות בכתרה של תורה, יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפילו אחת מהם בשינה ואכילה ושתיה ושיחה וכיוצא בהן, אלא בתלמוד תורה ודברי חכמה, עכ"ל. (ועיי' ציונים). [ד] שנתתי לכם הרבה טובה בעוה"ז - שמעבירים ממנו כל עול שבעולם, כמבואר לקמן פרק ט"ז [ב], ובעוד מקומות הרבה. שובו לבצרון - לכחכם וכבודכם. (רש"י זכריה). אסירי התקנה - אשר קייתם לי עד הנה. (שם). [ומכאן לומר שבעולם

תנא דבי אליהו

תקסה

חילופי גירסאות
(י) כ"ר וד"ר: והיה אחד מהן קורא לחבירו ואין קולו נשמע. וכן העמיק הכ"י. כר יקר, ועיין בבבלי. (א) כד"ר וד"ר: אלא, ולימא כ"ר וד"ר ונע"ה. ושם יש ג' שונות.

ציונים
תדע לך כו' - כל הענין העתיק הר"י בר יקר בפירוש הסידור (סדר תעניות). אין ישראל נגאלים כו' - עיין אגרות ומאמרים לח"ח סי' כ"ח, ובמכתבים ומאמרים סוסי' ג'. לא מתוך הצער כו' - עיין פרד"א פמ"ג וברד"ל שם אות פ"ג. קורא ושונה - עיין חופת אליהו רבא (אוה"מ עמ' קע"ב), וזה"ק ואתחנן דף ע"ר א'. עשו תורה כל ימיהם - עיין בבבלי, ובשמו"ר פ"ה י"ח, תנחו' וארא סי' ר', [בהעלותך סי' ט'] (שבני לוי למדו), מדרש תהלים מזמור קי"ט (עח"פ לולי

[ו] ומנין לך לומר כך? תדע לך שכן הוא, שהרי אין ישראל נגאלין לא מתוך הצער, ולא מתוך השעבוד, ולא מתוך הטלטול, ולא מתוך הטרור, ולא מתוך הדחק, ולא מתוך שאין להם מזונות, אלא מתוך עשרה בני אדם שהן יושבין זה אצל זה, ויהיה כל אחד מהן קורא ושונה עם חברו וקולם נשמע, שנאמר ובהר ציון תהיה פליטה ויהיה קדש (עובדיה א יז).

[ז] וכן מצינו באבותינו הראשונים שלא נגאלו ממצרים אלא מתוך דברי תורה, אף על פי שלא הגיעו עדין לארבעים יום של קבלת התורה, ולא באו עדין לידי אותה השעה, עשו תורה כל ימיהם, לכך נאמר בהם וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם, ואזכור את בריתי, לכן אמר לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וגו' (שמות ו ה').

וכמו

תורתך, מדרש אגדה ס"פ שמות, ועיין יומא כ"ח ב', ונח"י ר"מ שטראשון ב"ב י"ד ב'. ובלוח ארו (למורה"ח פלאגי צ"ל) העיר מהקדמת תיקוני דף ט"ז ב' (במהדר' בהגר"א), ותיקון ד' שבסוף ע' תקונים, וי"ל.

משנת אליהו

לכל אדם להתאמץ בזה ולזרז לאחרים גם כן שלא יפרשו מן החבורה, ויהיה שם שמים מתאהב על ידו, ואז אשרי לו בזה ובבא. (שם עולם פכ"א). ונוסח אחר: והיה כל אחד מהן קורא לחבירו ואין קולו נשמע. (עיין חילופי גירסאות). והכונה שצועקים כל כך בתפלה ומכוונים בה, עד שאם קורא האחד לחבירו לא יוכל חבירו לשמוע. (הר"י בר יקר). **שנאמר ובהר ציון** - דרש "ציון" מלשון מצויינים בהלכה. (ישועות יעקב). [ז] **ולא באו עדיין לידי אותה השעה** - של קבלת התורה. **עשו תורה כל ימיהם** - שאף במצרים היו עוסקים בתורה. (עיין ציונים). **ואזכור את בריתי** - "שברית" היא התורה, שהיו לומדים תורה במצרים, כמו שאמר בסא"ר פרק כ"ג ט]. (חומת הדת לח"ח פ"ד).

יותר מכפל, כמו שאמר בסא"ר פרק י"ז [ו]: כשם שנקרא שמי עליכם מאה פעמים לפורענות, כמו כן עתיד אני ליקרא עליכם אלף אלפים לטובה, מפני שסלסלתם את התורה וכו'. [ו] **ומנין לך לומר כך** - מנין שאין התכלית מאומה מאכילה ושתייה, ואין התכלית רק לימוד התורה. (טובי חיים). **עשרה בני אדם** - שדבר זה [שמתקבצים עשרה יחד] מביא הרבה יותר לידי קיום התורה שמתפרסם ברבים חומר האיסורים וגודל קדושת המצות. (נדחי ישראל לח"ח בהקדמה). **ויהיה כל אחד מהם קורא ושונה כו'** - משמע שאף אחר כל הצרות והתלאות שיסבלו ישראל בסוף הגלות, לא יזכו להגאל אלא בזכות שלומדים תורה בחבורה, ואחרי כל הדברים הנשגבים האלה שנמצאו במעלת לימוד בחבורה, ראוי

תקמו

סדר אליהו זוטא, פרק יד [ח] - פרק טו [ב]

חילופי גירסאות

(א) בילקוט (נזנים רמז
תמק"מ) סג"י: אחרים.
(ב) נוסף מ"ר.

ציונים

וכמו שנגאלו כו' - זוה"ק
ח"ב ג' ב', מחנה ישראל
לח"ח סוף ח"א (דבר
בעתו).

אמר אבא אליהו - רוב
הפרק בילקוט פרשת
נצבים, ובמנוח"מ לר"י
אלנקאווה פרק ת"ת (עמ'
ש"ד). אבא אליהו -
סנהדרין ק"ג סוף ע"א.
שכל ת"ח כו' - סא"ר פי"ח
[יח] וש"נ. עם אביו ואמו
כו' - עיין לעיל פ"א [א]
וש"נ.

[ח] וכמו שנגאלו ישראל ממצרים בזכות שהיו פרים
ורבים, כמו כן יגאלו לעתיד בזכות שהן פרים ורבים.
ומניין לך? תדע לך שהוא כן, שאין ישראל נגאלין אלא
אם כן הם פרים ורבים והיו מלא כל העולם, שנאמר
כי ימין ושמאל תפריץ, וזרעך גוים יירש, וערים נשמות
יושיבו (ושעיה נד ג).

פרק טו

[א] אמר אבא אליהו זכרו לטובה ולברכה, מעיד אני עלי
שמים וארץ, שכל תלמיד חכם שהוא קורא ושונה לשם
שמים, והוא אוכל משלו ונהנה משלו, ואינו נהנה משל
אצבור [כלום], עליו הכתוב אומר אשרי כל ירא ה' ההלך
בדרכיו, יגיע כפיך כי תאכל, אשריך וטוב לך (תהלים קכח א"ב),
ואומר מה יפית ומה נעמית אהבה בתענוגים (שה"ש ז ז).

[ב] לעולם יהא אדם ענו בתורה ובמעשים טובים וביראת
שמים, עם אביו ואמו, ועם רבו, ועם אשתו, ועם בניו, ועם
בני ביתו, ושכניו, ועם קרובים ורחוקים, ואפלו עם גוי בשוק,
כדי

משנת אליהו

רכב ישראל ופרשיו. אשריך וטוב לך -
אשריך - בעולם הזה, וטוב לך - בעולם הבא.
(לקמן פי"ח). מה יפית ומה נעמית - מה יפית
- בעולם הזה, ומה נעמית בעולם הבא. (לוח ארז
למוהר"ח פלאגי זצ"ל). אהבה בתענוגים - נראה
הכונה שאהבה הוא התורה כמבואר בסא"ר (פ"ג
[יא]). בתענוגים הוא מה שמתענג ונהנה משל
עצמו ולא משל אחרים. [שהנהנה משל אחרים
אינו נהנה כלל, אלא אדרבא לבו מתמרמר עליו,
כדלעיל בסא"ר פרק כ"ז (ב)]. [ב] עניו
בתורה כו' - רצה לומר שאף על פי שיש בו
תורה וכל אלו המעלות טובות שמונה בהמשך,
יש בו ענוה. עם אביו ואמו כו' - רצה
לומר אפילו עם הקרובים אליו, וכל שכן עם

[ח] וכמו שנגאלו - לומד הגאולה העתידה
מגאולת מצרים בעוד ענין. בזכות שהיו פרים
ורבים - אף שגזרו על בניהם שיטביעו אותם
במים, מכל מקום קיימו מצות הבורא יתברך
לפרות ולרבות, וכן יהיה לעתיד. (טובי חיים).
וזרעך גוים ירש - שרק כשהיו בריבוי גדול
שיש בידם לירש כל העולם, אז יגאלו.

פרק טו: [א] אמר כו' - כל פרק זה אין המאמרים
שייכים זה לזה, אלא הוא אסופת מאמרים
מאליהו זכור לטוב. אבא אליהו - חביבי
וגדולי. (רש"י סנהדרין ק"ג א'). ועוד יש לפרש
שהתלמידים קורין לרבם "אב", כמבואר בספרי
(ואתחנן פל"ד): שהתלמידים קרויים בנים והרב
קרוי אב, שנאמר (מלכים ב' ב' י"ב) אבי אבי

תנא דבי אליהו

תקסז

חילופי גירסאות
(ג) כ"ה נבי"ר וד"ר. נוד"ע
הגיה: כי בזמן שהאדם הוא
עניו בתורה ובמעש"ט.
(ד) נוסף מצע"ה וכו"ל.
(ה) נל"ל: ממנו. (כפי שהוא
נגמ' פסחים מ"ט א'). וכו"ל:
מעניות.

ציונים

הגויים מתייראין בו' - סא"ר
פי"ח [כד], ועיין נדחי
ישראל לח"ח פי"ג.
וכל ת"ח בו' - סא"ר פי"ב
[א] וש"נ. מצינו באלים
בו' - רות א'. וכן לא
יראה אדם בו' - סא"ר
פכ"ה [ד] כל הענין וש"נ.

כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה, ומתקבל על הבריות,
וממלא את ימיו ושנותיו בשם טוב.

[ג] 'בזמן שיש באדם תורה ומעשים טובים, אז אשתו
מתיראת ממנו, וכן בני ביתו ושכניו וקרוביו, ואפלו הגוים
מתיראין ממנו, שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא
עליה, ויראו ממך (דברים כח י').

[ד] 'וכל תלמיד חכם שמרבה סעודתו בכל מקום, סוף
מבזבז נכסיו, וגולה מנחלתו ומאבותיו ומארץ מולדתו,
וימות, ומתים גוזליו, ותורתו משתכחת מעני, ומת בחצי
ימיו. שכן מצינו באלים בימי שפוט השופטים שמתו הוא
ובניו בחצי ימיהם, ונכרת הוא וזרעו מן העולם. ולא עוד,
אלא שמחלל שם שמים ושם אביו ושם רבו, וגורם שם רע
לו ולבניו, ולבניו עד ארבע דורות, ומרבה תרעומות
ומחלקת בדורו].

[ה] 'וכן לא יראה אדם את הרבים שהם שרויין בצער,
ויאמר אלך ואכל ואשתה ושלום עלי נפשי, ואם הוא
עושה כך, עליו הכתוב אומר והנה ששון ושמחה הרג
בקר

משנת אליהו

- נראה שמפרש שהסיבה שהלך למואב ולא נשאר
בארץ ישראל כמו שאר היהודים לפי שהיה רגיל
בסעודות ולא יכל להפסיק מהרגילו. שמחלל
שם שמים - שהבריות אומרים אוי לו לזה שלמד
תורה, אוי לאביו שלמדו תורה, כמה מכוערים
מעשיו של זה שלמד תורה. (מהרש"א שם).
ומרבה תרעומות בו' - על התלמידי חכמים
שבדור שמתרעמים עליהם. [ה] 'ושלום עלי
נפשי - שאדם זה יש לו שלום ורואה בצרות
אחרים, ועל זה מביא הפסוק והנה ששון ושמחה,
שאומר מה לי ולצרת אחרים כיון שיש לי ששון
ושמחה. הרוג בקר וגו'. ולפי שחושש שגם עליו
יעבור כוס פורענות אומר כי מחר נמות מהר,
ולא נראה בצרה. (מהרש"א תענית י"א א').

הרחוקים. אהוב למעלה ונחמד למטה - שכל
שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה
הימנו. (אבות פ"ג מ"י). [ג] כי שם ה' נקרא
עליך - שעל ידי התורה שלומד ומעשיו הטובים,
ניכר עליו שם שמים. [עין סא"ר פרק כ"ח ג]:
שתהא יודע דברי תורה, ותהא קורא ושונה בדברי
תורה, ויהא משאך ומתנך עם בני אדם באמונה,
כדי שיהיו הבריות הרואים אותך אומרים אשרי
פלוני שלמד תורה, כמה נאים מעשים שלו כמה
יפים דרכיו וכו' ונמצא שם שמים מתקדש על
ידו, ע"כ. [ד] וגולה מנחלתו - למזונות.
(רש"י פסחים מ"ט א'). גוזליו - הם בניו היתומים.
(עין רש"י שם ובע"י). ותורתו משתכחת - שאינו
עוסק לחזור עליו. (שם). מצינו באלים בו' -

תקפה

סדר אליהו זוטא, פרק טו [ה-ו]

חילופי גירסאות

(ו) כ"ה כנ"ר, ובע"ז כד"ר.
זו"ע הגני: מלאכי השרת
ההולכים עמו מבית הכנסת
אומרים כו'.

ציורים

אשרי למי כו' - סא"ר פ"ב
[ט] כל הענין וש"נ. ד"ת
המשולה למים - עמש"נ
שם.

בקר ושחט צאן אכל בשר ושמות יין, אכול ושתינו כי מחר
נמות (ישעיה כב יג). מה כתיב בתריה, ונגלה באזני ה' צבאות,
אם יכפר העון הזה לכם עד תמותו (שם פסוק יד). עד כאן
מדת בינונים, אבל במדת הרשעים מה הוא אומר, אתיו
אקחה יין ונספאה שכר, והיה כזה יום מחר גדול יתר
מאד (שם נו יב), ואחריו מה כתיב, הצדיק אבד ואין איש
שם על לב, ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה
נאסף הצדיק (שם נו א). כי בזמן שהרבים הם שרויים בצער
והיחיד פורש מהם, שני מלאכי יחבלה מלוין לו מבית
הכנסת עד ביתו, ואומרים עליו אותו האיש הפורש מן
הצבור אל יזכה לראות בנחמות צבור.

בוא וראה ולמד מדרךיו של משה רבנו עליו השלום,
שנאמר וידי משה כבדים, ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב
עליה וגו' (שמות י"ב), וכי לא היה לו למשה רבנו פר וכסת
שישב עליה, אלא אמר משה בדעתו הואיל וישראל שרוין
בצער, אף אני אהיה עמהן בצער. מפאן אמרו: אשרי למי
שהוא מצער את עצמו עם הצבור, שנותנין לו שכר הרבה
מן השמים בשביל כך.

[ו] אשרי למי ששם את עצמו בשור לעל וכחמור למשא
וכפרה החורשת בשדה, שנאמר אשריכם זרעי על כל מים
(ישעיה לב כ), מהו על כל מים? זו דברי תורה המשולה למים,

ואם

משנת אליהו

שראינו גודל העונש שיש למי שפורש מן הצבור.
[א] כשור לעול וכחמור למשא - כשור לעול
- שמתייגע להבין התורה. כחמור למשא - שחוזר
עליו כמה פעמים שלא ישכח ממנו. (ע"פ שם עולם
פ"י, והועתק כל לשון קדשו בסא"ר פ"ב [ט]).
אשריכם זורעי על כל מים - מביא פסוק זה
שממנו למדים שהתורה משולה למלאכת השדה
שיש בה זריעה וחרישה, וזהו שאמר כשור לעול
וכחמור למשא.

עד כאן מדת בינונים - שיראים מן המיתה,
כדכתיב בהו כי מחר נמות. (רש"י שם). ואין
איש שם על לב - מפני מה הוא מת, והוא כדי
שלא יצטער ברעה, לאחר שהיא גזירה מלפניו.
(שם). שני מלאכי חבלה מלוין לו מבית
הכנסת כו' - כן צריך לומר. (עיין חילופי גירסאות).
ורצה לומר שבמקום שיוכה מלימודו ותפילתו
למלאכי שמירה, נענש שמלאכי חבלה מלוים
ואותו מקללין אותו. מכאן אמרו - פירוש ממה

תנא דבי אליהו

תקסמ

חילופי גירסאות
(ז) נוסף מכ"ר, וכע"ז
עליוט. נד"ר חד"ג נשמט,
וכמו: וכו'.

ציונים

הערה"ז והערה"ב - עין
ב"ר פכ"ב ו'. שלי ושלך
הם - עין זוה"ק ח"א דף
ה' א'. ביהמ"ק שלי ושלך
הוא - מדרש שיר השירים
פ"ה פסוק ט"ז. שבכל יום
ויום אדם נוצר - עין ב"ר
פע"ח א', איכ"ר פ"ג ח',
מדרש תהלים מזמור כ"ה,
שורת הרשב"א ח"א סי'
קצ"א, בהגר"א אר"ח סי' ד'
סק"ג. ובכל יום אדם מת
- עין בבאור, [ברכות נ"ז
ב], זוה"ק ח"א דף קפ"ד
ב', ר"ז א', חלק ג' דף קי"ט
א', ק"כ ב', בהגר"א שם
סקט"ד.

ואם קרא אדם תורה יקרא גם נביאים, ואם קרא נביאים
יקרא גם כתובים, אם קרא כתובים ישנה גם משנה הלכות
מדרש ואגדות, וירפה בשיבה וימלט בסחורה, אז מיד
שורה עליו רוח הקדש, והרי הוא בן העולם הבא, שנאמר
רוח ה' דבר בי, ומלתו על לשוני (שמואל ב, כג ב). באותה
שעה אומר לו הקדוש ברוך הוא: העולם הזה והעולם
הבא שלי ושלך הם, בית המקדש שלי ושלך הוא, [ימות
המשיח שלי ושלך הן], לך בתיב מיד בתריה, אומר אלהי
ישראל לי דבר צור ישראל, מושל באדם צדיק מושל יראת
אלהים (שם פסוק ג).

[ז] אומר דוד המלך: אני אניד גדלתי וגבורתי ומלכותי של
מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שבכל יום ויום אדם
נוצר, ובכל יום אדם נולד, ובכל יום אדם חי, ובכל יום
אדם מת, ובכל יום רוחו של אדם נמלט ממנו, ונתנת לבעל
הפקדון

משנת אליהו

- בכל לילה. (אדרת אליהו דברים ל"ב ד', ועין
ציונים). **ובכל יום אדם מת** - שבשנתו טועם
האדם טעם מיתה. (זוה"ק ח"א קס"ט ב', ועין
ציונים). **רוחו של אדם נטלת ממנו כו' לבעל
הפקדון** - זה לשון זוה"ק: בני נשא אקדימו
ויהבין ליה פקדונא דנפשיהו, וכל נשמתין דבני
עלמא נטיל, וכולהו טעמין טעמא דמותא, בגין
דהאי אילנא דמותא הוא, ובגין דכל אינון נפשתיא
אף על גב דכולהו אתחייבו לגביה, ולא כדאי
הוא לאתבא פקדונא לגביה דבר נש, אלא כיון
דכולהו אתמסרו ליה בפקדונא אתיב כל פקדונא
למאריהון. עכ"ל (פרשת במדבר דף קי"ט א').
[תרגום: בני אדם הקדימו ונתנו לו נפשם בפקדון,
וכל הנשמות של בני העולם הוא לוקח, וכל
בני אדם טועמים בשנתם טעם מות, לפי שעץ
הזה של מות הוא ובשביל שכל אלו הנפשות
אף על פי שכולם נתחייבו אליו, ואינו ראוי
להשיב הפקדון לאדם, אלא כיון שכולם נמסרו

העולם הזה והערה"ב שלי ושלך הם - שבזכות
היגע בתורה העולם קיים. **בית המקדש שלי
ושלך הוא** - שאף בית המקדש נבנה בזכותם
של הצדיקים היגעים בתורה. [ימות המשיח
שלי ושלך הן] - כן צריך לומר. (עין חילופי
גרסאות). וגם בזה הוא משום שעל ידי לימוד
התורה מקרבים ימות המשיח. **אמר אלהי
ישראל וגו'** - מביא פסוק שכביכול הצדיק
מושל לגזור ככל שיחפוץ, והכל משום שכביכול
נעשה שותף לקב"ה בכל הבריאה. [ז] **אמר
דוד המלך כו'** - הוא פירוש אחר על הפסוק
לי דיבר צור ישראל מושל באדם צדיק וגו',
שהשי"ת אמר לדוד כמה צדקות עושה עם האדם
[וזהו מושל באדם צדיק], שבכל יום ויום אדם
נוצר כו'. **שבכל יום אדם נוצר** -
שבקומו משנתו נעשה ככריה חדשה. (מדרש
תהלים מזמור כ"ה). **ובכל יום אדם חי** - וזהו
שאמרו (בתפלת י"ח) ונאמן אתה להחיות מתים

הפקדון, ובכל יום מכלכלין את האדם כתינוק היונק משדי אמו, והכל בפרי מעשיו.

[ח] פעם אחת היו רבותינו יושבים בבית המדרש, ואומרים אליהו מהיכן בא, יש מהן היו אומרים שהוא בא מזרעה של רחל, ויש מהם היו אומרים שהוא בא משבט גד, ויש מהן היו אומרים שהוא בא מזרעה של לאה, ועד שהם היו יושבין ועוסקים בך, בא אליהו זכרונו לטובה ולברכה, ועמד לפניהם ואמר להם: רבותי, מפני מה אתם מצטערים על זה, אין אני בא אלא מזרעה של רחל.

[ט] אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך בכרך גדול של רומי, וראיתי "קיסר שהוא רוכב על סוס חשוב מאד, והיו עמו כל גדולי אותו המקום, וראה "תינוקת אחת בת ישראל מפת שחין ומשלכת באשפה, בין שראה אותה "קיסר ירד מן הסוס והשתחוה לה, פָּעַסוּ עָלָיו כָּל הַשָּׂרִים הגדולים ואמרו לו לזאת הבויה "ותעובתה אתה משתחוה, אמר להם אל ירע לכם, שכל גדולי מלכות של גוים מכחישי התורה עתידין להשתחוות להם, שנאמר בזה אמר ה' גאל ישראל קדושו, לבזה נפש למתעב גוי לעבד משלים, מלכים יראו וקמו, שרים וישתחוו, למען ה' אשר נאמן קדש ישראל ויבחרך (ישעיה מט ז), ואמר ונודע בגוים זרעם, וצאצאיהם בתוך העמים, כל ראייהם יבירום כי הם זרע ברך ה' (שם סא ט).

חילופי גירסאות

(ח) מ"ו"ס" עד "גד" הוסף:
הוד"ע מילקוט, ולי' נד"ר
ומי"ר. ט) כ"ה נכ"ר וד"ר.
נוד"נ: רבותינו. י) כ"ה
נכ"ר. נוד"נ הגיה: של
המדינה. יא) כ"ה נכ"ר
וד"ר. נוד"נ ד"ו: הראש
שהיה רוכב בו. יב) כ"ה
נכ"ר וד"ר. נוד"נ הוסף:
הראש מיד ירד בו. וכן
הוסף לקמן: מיד כעסו בו,
מיד אמר להם כו'.
יג) כ"ה נכ"ר. נוד"נ:
הראש. יד) נוסף מי"ר.
טו) כ"ה נכ"ר וד"ר. נוד"נ
הוסף: בעיניכם.

ציורים

ובכל יום מכלכלין - ב"ר
פ"כ ט', תנחו' ישן נח סי'
ד'. פעם אחת - סא"ר
פי"ח [נג] ושי"נ. משבט
גד - עין מש"נ במבוא סי'
א' הערה י'. עתידין
להשתחוות להם - שמר"ר
פט"ו י"ז, תנחו' ישן
משפטים סי' ג', אמור סי'
י"ב.

משנת אליהו

לו בפקדון לכן הוא מחזיר את כל הפקדונות
לבעליהם]. כתינוק היונק משדי אמו -
שאינו עושה מאומה להכנת פרנסתו.
[ט] לבזה נפש - נפש בזויה, ישראל שהם
בזויים. (רש"י ישעיה). למתעב גוי - למי
שהגוי מתעבו. (שם). לעבד מושלים - והוא
עבד למושלים עליו. (שם). יראו וקמו -
מפניו. (מצו"ד שם).

תנא דבי אליהו

תקעא

פרק טז

חילופי גירסאות

(א) על אודות יחוס פרק זה
למדנ"א עיין במנזא. (ב) אולי
חסר: שתי.

צייונים

והלא אין בעיר אלא שליט
אחד - עיין מדרש ריב"ל
(אוה"מ עמ' רי"א). מן
עשרה דברים קשים כו' -
נדרים ל"ב ב', רש"י קהלת
ד' כ"א (ושם הגי': ופיו
ולבו), ועיין ספר חסידים
סי' קנ"ט. שתי עינים שתי
אזנים כו' - עיין ב"ר פס"ז
ג', תנחומי תולדות סי' י"ב.
אל תתן עיניך כו' - דא"ז
פרק ד', מדרש יצירת הולד
(אוה"מ עמ' רמ"ה). ועיין
תמיד ל"ב ב'. אל תשמיע
לאזניך כו' - כתובות ה' ב',
דא"ז שם. יהא אדם הולך
- תיקו"ז תיקון ע' (דף קנ"ד
א' במהדר' בהגר"א). אל
ביהמ"ד - עמש"נ בסא"ר
פי"ח [ל].

[א] *רבי שמעון בן יוחאי אומר, מאי דכתיב החכמה תעז
לחכם, מעשרה שליטים אשר היו בעיר (קהלת ז ט), וכי עשרה
שליטים הם בעיר, והלא אין בעיר אלא שליט אחד, ומה
תלמוד לומר מעשרה שליטים, אלא כל תלמיד חכם שהוא
קורא ושונה ועוסק בתורה לשם שמים, ועושה תשובה
ומעשים טובים, הוא נצול מן עשרה דברים קשים המחייבים
את האדם. ואלו הן: שתי עינים, שתי אזנים, שתי ידים,
שתי רגלים, ופיו וגופו. יעיניו - שהוא רואה בהם ממון
שאינו שלו, שכך שנו חכמים במשנה: אל תתן עיניך בממון
שאינו שלך, שהן שוקעות בארץ אפלו אם הם בשערי
רקיע. שתי אזניו - שהוא שומע בהן דברים בטלים, שכך
שנו חכמים במשנה: אל תשמיע לאזניך דברים בטלים,
מפני שהן גבון תחלה קדם לשאר אברים. שתי ידים ושתי
רגלים - שהוא הולך וגונב וגוזל וחומס בהן, שכך שנו
חכמים: לעולם יהא אדם הולך אל בית המדרש, ויהא

קורא

משנת אליהו

יורד למדריגה תחתונה [שוקעות בארץ]. מפני
שהם נכוין תחלה - ביאור הדבר, שכמו דליקת
אש הגשמי אם נכנס באיזה בית, המקום שפוגעת
תחלה דרך הילוכה נכוה תחלה, כן הענין באש
הרוחני החזק שהוא אש הגיהנם. ועל כן בענין
הקשבה לדבורים אסורים - האזנים הם האברים
הראשונים המתחילים את האיסור בענין שמיעת
הדבר וממילא נטמאים תיכף, ועל ידם נכנס הדבר
אחר כך בלב, ומטמא אותו אם מקבל את הדבר
ומאמין ללשון הרע [וכן כהאי גונא בשאר דברים
שהם שלא כדת התורה]. שעבר בזה על הלאו
דלא תשא שמע שוא שהוא תלוי בלב, ועל כן
האזניים הן מוכנות ראשונה לקבל עונש בגיהנם.
(שמירת הלשון שער הזכירה פי"ד). קודם לשאר
אברים - שהם רכות ודקות ליכוות מכולם. (רש"י
כתובות ה' ב').

פרק טז: [א] והלא אין בעיר אלא שליט אחד
- שכשמוכבים השליטים בעיר הוא קללה ואינו
דבר טוב. (עיין ציונים). ועוסק בתורה - והוא
מה שאמר הכתוב "החכמה" תעז לחכם. מן
עשרה דברים קשים - שהם שולטים באדם,
שרוב מעשה האדם נעשים על ידיהם. (ר"ן נדרים
ל"ב ב'). [ועל ידי התורה ומצות הוא ניצול
מלחטוא בהם]. וגופו - מהגמרא בנדרים (שם)
נראה הכוונה לראש הגויה. נזה לשון התיו"ט
(נגעים פ"ו מ"ז): כתב בספר כף נחת שנתייחס כל
הגוף לזה האבר, לפי שממנו הושתת ונתייסד כל
גוף האדם, גם תענוג זה האבר ראש לכל הנאות
ותענוגי הגוף עכ"ל. עיי"ש באריכות. שהן
שוקעות בארץ אפילו אם הם בשערי רקיע -
נראה הכוונה שאפילו שהוא במדריגה רמה מאד
[שערי רקיע], על ידי נתינת עיניו בממון אחרים

תקעב

סדר אליהו זוטא, פרק טז [א-ב]

חילופי גירסאות

ג) כ"ה גד"ר. דוד"ג הניס: ופיו וגופו שהוא חוטא בהם. (ד) עיין גירסאות שונות בלדר"ג פ"כ. (ה) כ"ה גד"ר. דוד"ג נשמט מ"מחמ" עד "ונחוסר כל".

ציונים

אינו מספיק להכל היוצא מפיו - סא"ר פי"ג [ה], ויק"ר פ"ד ב', קה"ר פי"ו ר', מדרש עשרת הדברות (אוה"מ עמ' ת"ס), אגרת הגר"א עלים לתרופה, [בהגר"א משלי י"ג ג'], ועיין שם עולם שער ההתחזקות פ"ג, חובת השמירה פי"ד, תורת הבית פרק י"א. וע"ע בזה"ק ח"ג מ"ב א'. ועוד ד"א אמר רשב"י - כה"ע באדר"ג פ"כ א' (ושם הוא משמיה דר"ח סגן הכהנים, ויש שינוי בסגנון), ועיין אדר"ג החדש פל"ב. הרהורי מלכות - אבות פ"ג מ"ה, מדרש משלי פכ"ב [טו], תנח"י ישן חקת סי' מ"ט, [ועיין בתנח"י חדש שם סי' כ"א]. הרהורי

קורא וְשֹׁנָה, וַיַּעֲשֶׂה בְּיָדוֹ צְדָקוֹת כָּל יָמָיו, וַיְהִיָּה מֵאֲכִיל לְרַעֲבִים, וַיְהִיָּה מְשַׁקֶּה הַצִּמְאִים, וַיְהִיָּה מְלָבִישׁ עֲרֻמִּים, וַיַּלְלֵךְ וַיַּפְדֶּה שְׁבוּיִים. וַאֲפֹלוֹ אִם אָדָם עוֹשֶׂה כָּל זֹאת אֵינוֹ מְסַפִּיק לְהִקְבֹּל הַיּוֹצֵא מִפִּיו אֲפֹלוֹ שְׁעָה אַחַת, שְׁנָאֵמַר כָּל עַמֵּל הָאָדָם לְפִיָּהּ (קְהֵלָת ו' ו'). יגופו - שְׁהוּא חוֹטָא בּוֹ.

[ב] יוֹעוֹד דְּבַר אַחֵר אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי, כָּל הַנּוֹתֵן דְּבָרֵי תוֹרָה עַל לְבָו מַעֲבִירִין מִמֶּנּוּ עוֹד עֲשֶׂרָה דְּבָרִים קָשִׁים, הִרְהוּרֵי עֲבָרָה, הִרְהוּרֵי חֶרֶב, הִרְהוּרֵי מַלְכוּת, הִרְהוּרֵי שְׁטוּת, הִרְהוּרֵי יֵצֵר הָרָע, הִרְהוּרֵי זְנוּת, הִרְהוּרֵי אִשָּׁה רָעָה, הִרְהוּרֵי עֲבוּדָה זָרָה, הִרְהוּרֵי עַל בֶּשֶׂר וְדָם, הִרְהוּרֵי דְּבָרִים בְּטָלִים. שְׁנָאֵמַר תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׁמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב, מֵרֵב כָּל, וְעֲבַדְתָּ אֶת אֱיִכֶיךָ אֲשֶׁר יִשְׁלַחְנֶנּוּ ה' בְּךָ, בְּרָעַב וּבְצָמָא וּבְעִירָם וּבְחֶסֶר כָּל, וְנָתַן עַל בְּרֹל עַל צוּאֲרֶךְ עַד הַשְּׁמִירוֹ אֶתְךָ (דְּבָרִים כח מו"ח). ה' תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּנִי בְּאַהֲבָה - תַּעֲבֹדְנִי בְּאִיבָה. תַּחַת אֲשֶׁר

שטות - עיין נדחי ישראל לח"ח פרק מ"ד. הרהורי יצה"ר - קדושין ל' ב', ב"ב ט"ז א', ספרי עקב פמ"ה, ב"ר פכ"ב ו', ועיין סוכה ג"ב ב'.

משנת אליהו

ברית אלא תורה, כדאיתא בשבת (דף ל"ג א', תורת הבית לח"ח פ"ו). הרהורי מלכות - טורח המלך וחילולתיו. (פיה"מ להר"מ אבות פ"ג מ"ה). הרהורי שטות - לפי שעדות ה' נאמנה מחכימת פתי. (תהלים י"ט ח', בנין יהושע). הרהורי יצה"ר - לעיל אמר הרהורי עבירה והכונה לנסיון העבירה, וכאן הכונה למלחמה שהיצר מיגע בה את האדם. (עיין רש"י ברכות ס"א א' ד"ה אוי לי). יצר הרע - כדאיתא בקידושין (ל' ב') בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין. (בנין יהושע). הרהורי זנות - אף שכבר אמר הרהורי עבירה, חוזר ופורט הרהורי זנות והרהורי עבודה זרה, לפי שיש עליהם נסיון ביותר, כמו שאמרו חז"ל (שהש"ר פ"ז [ח]). [לפני שבטלו יצרא דעבודה זרה, עיין יומא ס"ט ב']. שנאמר תחת וגו' - מביא פסוק זה שבזמן שעושה רצון השי"ת בטל ממנו כל דבר רע,

אינו מספיק להכל היוצא מפיו - זהו מה שאמר לעיל "ופיו", שהוא השליט הגדול שעל ידו יכול לאבד כל התורה והמעשים טובים שעשה. גופו שהוא חוטא בו - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ורצה לומר בעריות. [ב] ועוד דבר אחר אמר רשב"י - הוא פירוש אחר בפסוק "החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים וגו'" עשרה דברים כו' - שכל עוד שהאדם קשור ודבוק בתורתו יתברך, ובאהבתה ישגה תמיד, אף היא תאיר אליו ומשמרתו בכל דרכיו וענייניו, שלא יפול ברשת היצר חס ושלום. (נפש החיים ש"ד פרק ל"ב). קשים - ולגודל חוזקם והשפעתם נמשלו לשליטים. הרהורי חרב - רצה לומר שאינו צריך להעלות על לבו הרהור יראת חרב, שזה נאמר על עון בטול תורה, כאמור (ויקרא כ"ו כ"ה) והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית, ואין

תנא דבי אליהו

תקעג

חילופי גירסאות
 (ו) בלדר"ג מפרש כל זה על
 בצמא כיצד, ומוסיף שם צמא
 "ברעב כיצד" ונשמט כאן.
 (ז) בלדר"ג ל"ג "ובחוסר כל"
 כאן. וכן נראה, שהרי נשמט
 מפרש מהו בחוסר כל. (ח) כ"ה
 בד"ר בלדר"ג. בוד"ג הוסיף:
 דבר אחר. (ט) כ"ה בד"ר.
 בוד"ג הוסיף: בשמן הטוב.
 (י) "נשנת" לי בד"ר. והוסיפה
 וד"ג מנמ' שנת (דף כ"ה ב').
 (יא) המוסגר לי בד"ר,
 והוסיפה וד"ג מהנמ'.

ציונים
 ובלא גר - נדרים מ"א א',
 ועין ירו' ברכות פ"ד ה"א,
 ב"ר פל"ז ד', פתחי' לאיכ"ר
 סוף פכ"ג. ותזנח משלום
 נפשי כו' - כל הענין בשבת
 כ"ה ב' (ויש ש"ג בפרט
 בשמות האומרים), ועין
 איכ"ר פ"ג ר'.

לא עבדתני בשמחה מרב כל - תעבדני ברעב ובצמא
 ובקעירם ובחוסר כל.

[ג] **ברעב כיצד?** בזמן שאדם עני מבקש מן העשיר טפה
 של שכר לשותות, או מבקש ממנו טפה של חמץ, ואין
 העשיר מוציא אף טפה עני ונותן לו, אז הגויים באים אחר
 כך עליו ומבקשים ממנו יין המשפח שבמדינות.

[ד] **בקעירם ובחוסר כל כיצד?** בזמן שאדם עני מבקש מן
 העשיר חלוק של פשתן או של צמר ללבוש, ואין העשיר
 מוציא אף טפה עני ונותן לו, אז הגויים באים אחר כך עליו
 ומבקשים ממנו השירים המפלאים.

[ה] **מכאן אמרו:** כל מי שמבקשים ממנו מלח או חמץ,
 ואומר שאין לו מלח או חמץ בתוך ביתו, ויש לו, קללה
 זו מקלליו אותו בגי אדם.

[ו] **"בחוסר כל - בלא סיכה"** ובלא גר, שנאמר ותזנח
 משלום נפשי נשיתי טובה (איכה ג יז). ותזנח משלום נפשי,
 רבי אליעזר בן יעקב אומר זו הדלקת הנר בשבת. נשיתי
 טובה, רבי יהושע אומר זו בית המרחץ. (רבי יוחנן אומר

זו

משנת אליהו

קללה זו מקלליו אותו כו' - שיבואו עליו אויבים
 ויהיה צריך ליתן להם אכילה ושתיה ובגדים
 משובחים. (טובי חיים). [ו] **בלא סיכה ובלא**
גר - כן צריך לומר. (עין חילופי גירסאות). שבחוסר
 כל משמע אפילו דברים שהם הכרחיים לחיי נפש.
 (עץ יוסף נדרים מ"א א'). **שנאמר ותזנח משלום**
נפשי וגו' - מביא פסוק שבלא גר ורחיצה [וסיכה
 אף היא בכלל] אין שלום ואין טובה, וזהו בחוסר
 כל. **זו הדלקת הנר בשבת** - שלא יהיה לו
 ממה להדליק, ובמקום שאין גר אין שלום, שהולך
 ונכשל ואוכל באפילה. (רש"י שבת כ"ה ב'). **זו**
בית המרחץ - שהוא מן הדברים שאין נכנסין
 לגוף והגוף נהנה מהם כמבואר בברכות נ"ז ב'.
 (עין יעקב שם).

וכשאינו עושה רצונו יתברך יש לו הרבה רעה.
 [ג] **בצמא כיצד** - כן צריך לומר. (אבות דרבי
 נתן, ושם מפרש גם "ברעב כיצד" ונשמט כאן). **כיצד**
 - פירוש שהרי בפסוק נאמר "תחת אשר" כו',
 ומשמע שזה מדה כנגד מדה, ומהו הדבר שעליו
 נענש בצמא. **טיפה של שכר** - בחורף לחממו.
 (לוח ארו למהר"ח פלאגי זצ"ל). **טפה של חומץ**
 - בקיץ לקררו. (שם). **ומבקשים ממנו יין**
המשוכח שבמדינות - שהוא יקר מאד, וצריך
 לתת להם הרבה יין משוכח עד שנעשה עני ורעב
 וצמא. (ויקוקין דנורא). [ד] **השירים המופלאים**
 - בגדים וסחורות של מיני משי יקרים. (ישועות
 יעקב). [ה] **מכאן אמרו** - פירוש מכאן למדו
 קללה זו, אבל אין הכוונה ח"ו שצריך לקלל.

תקעד

סדר אליהו זוטא, פרק טז [ו-ח]

חילופי גירסאות

(יב) כ"ה בגמ'. צוד"נ הגיה: בערב. (יג) כ"ה צד"ר. צוד"נ נשמט "ורחיצה של מול"ש". (יד) עיין סא"ר פכ"ה [ו] ש"ע מעט. (טו) כ"ה צד"ר ונסא"ר שס. צוד"נ הוסף: לאדם.

ציונים

למלאך ה' צבאות - עיין נדרים כ' ב', קדושין ע"ב א', שער הגלגלים הקדמה ל"ד. זו אשה נאה כו' - עיין ברכות נ"ז ב'. (ורחיצה של מוצאי שבת קי"ט ב'). משמש כלפי רבותא - עמש"נ בסא"ר פ"ה [יא]. ובמה קונה אדם - כה"ע בסא"ר פכ"ה [ו] וש"נ.

זו רחיצת ידים ורגלים בחמין בערב שבת. אמר רב יהודה אמר רב כן היה מנהגו של רבי יהודה בר אבא, "ערב שבת היו מביאין לו ערבה מלאה חמין, ורוחץ פניו ידיו ורגליו, ומתעטף ויושב בסדינין המציצין, ודומה למלאך ה' צבאות. רבי יצחק נפחא אומר זו מטה מצעת ואשה מקשמת לתלמידי חכמים). רבי עקיבא אומר זו אשה נאה, ודירה נאה, וכלים נאים. רבי נחמיה אומר זו פת נקיה, "ורחיצה של מוצאי שבת. ורבי יהודה אומר זו כל צרכו של אדם. [ז] רבי אומר מאן דלא משי רגלי דרבא, משי רגלי דסוסיא, ומאן דלא משמש כלפי רבותא, משמש כלפי בירא.

[ח] "ובמה קונה אדם את אביו שבשמים, רבי אלעזר בן יעקב אומר קונהו בתלמוד תורה ומעשים טובים. והקדוש ברוך הוא מקנהו "העולם הזה והעולם הבא. ובמה הקדוש ברוך הוא קונה את האדם? מתוך האהבה, ומתוך היראה, ומתוך ענוה, ומתוך שפלות רוח, ומתוך רחמים, ומתוך שלום, ומתוך מרבה ביישיבה, ומתוך דבוק

חברים

משנת אליהו

החופר בורות. (עיין שביעית פ"ח מ"ה). [ח] ובמה קונה אדם כו' - שהרי נאמר תחת אשר לא עבדתני וגו', ובמה צריך לעבודו. את אביו שבשמים - שיהיה נקנה כביכול לקב"ה, והיינו שיהיה חביב לו מאד. ובמה הקב"ה קונה - פירוש באיזה מעשים טובים. מתוך האהבה - שיהיה אוהב את ישראל, ואת התלמידי חכמים ביותר, ואת הקב"ה. (סא"ר פכ"ח [א]). ומתוך רחמים - שירחם על העניים ודלים, ועל האלמנות ויתומים. (שם פכ"ט [ג]). ומתוך שלום - שיעשה שלום בין כל אדם לחבירו ובין איש לאשתו. (שם פל"א [א]). מרבה ביישיבה - ששוקד ומתמיד ומעזין ומדקדק היטב בדברי תורה, ויושב לפני החכמים ללמוד דרך המעמיקים, איך על ידי החידוד יבקש האמת, שידון מהמפורש על הסתום. (תפא"י אבות פ"ב סי' נ"ט). דבוק חברים

עריבה - כמין קערה. (ערוך). בסדינין המצוייצין - סדינין של פשתן ובהם ציצית תכלת. (רש"י שבת שם). ודומה למלאך ה' צבאות - לבוש לבן ועטוף כמלאכי השרת, וכתוב (יחזקאל ט' ג') והאיש לבוש הבדים. (רש"י קדושין ע"ב א'). זו אשה נאה כו' - שהם הדברים שמרחיבין דעתו של אדם. (ברכות נ"ז ב'). ורחיצה של מוצאי שבת - שהיא רפואה. (שבת קי"ט ב'). [ז] רבי אומר - בא לפרש עוד מה עונשו של מי שאינו עושה רצון השי"ת. מאן דלא משי כו' - מי שלא רוצה לרחוץ רגל רבו, הוא צריך לרחוץ רגל הסוסים. (ישועות יעקב). רגלי דרבא - שהתלמיד יכול לשמש את רבו כל מה שעבד משמש לאדונו (יו"ד סי' רמ"ב סי"ט), ובכלל זה רחיצת רגליו. ומאן דלא משמש כו' - מי שלא משמש את רבותיו, משמש לבסוף את

תנא דבי אליהו

תקעה

ציונים

ת"ח קודם למלך - הוריות
י"ג א', תוספ' שם פ"ב
ה"ח, במ"ד פרשה ו' א'.
רש"א כל ישראל בני
מלכים - שבת ס"ד א',
ק"א א', קכ"ח א', ב"מ
ק"ג ב', זוה"ק ח"ג דף כ"ח
א' ברע"מ, ודף רנ"ה א',
ודף רע"ו א', תירו"ח דף ב'
א' (במהדר"ב בהגר"א). ולא
הניח תמורתו - ע"ן במ"ד
פ"ג א', קה"ר פ"ה [יא],
תנחו"ל לך לך סי' ה', במדבר
סי' ט"ו, משנת ר"א פ"ב
(עמ' ל"ג), מדרש שיר
השירים פ"א פסוק י"ז,
זוה"ק ח"א דף פ"ב א'.
ראוי לכל ישראל להתאנח
- ע"ן שבת ק"ה ב', זוה"ק
ח"ג דף נ"ז ב', רש"י ויקרא
י' ו'. מכאן אמרו - שבת
ס"ג א', וע"ן ספורנו שמות
י"ח כ"ה. עם הארץ -
בביאור פירושו עמש"ג
לקמן סי' י"ז. חסיד - ע"ן
אבות פ"ב מ"ה, זוה"ק ח"ג
דף ל"ג ב', רכ"ב ב', ספר
הבהיר סי' קפ"ד. אל תדור
בשכונתו - ע"ן סא"ד פ"ב

חברים, ומתוך פלפול התלמידים, ומתוך לאו לאו, ומתוך
הן הן, ומתוך עמל בתורה, ומתוך דרך ארץ.

[ט] תלמיד חכם ומלך, תלמיד חכם קודם למלך, לפי
שאם המלך מת כל ישראל ראויין למלכות, רבי שמעון
אומר כל ישראל בני מלכים הן, אבל תלמיד חכם שמת
ולא הניח תמורתו, ראוי לכל ישראל להתאנח עליו לעולם
ולעולמי עולמים.

[י] מכאן אמרו: אם ראית תלמיד חכם חגרהו על מתניו,
ואם ראית עם הארץ חסיד אל תדור בשכונתו, שכן
כתיב שמעו דבר ה' החרדים אל דברו, אמרו אחיכם
שנאיכם מגידים למען שמי יכבד ה', ונראה בשמחתכם
והם יבשו (ישעיה סו ה).

מכאן אמרו: גדולה השנאה ששונאים עמי הארץ את
התלמידי חכמים, יותר מהשנאה ששונאים הגויים את
ישראל, שנאמר החרדים אל דברו, הבוים את דברו לא

נאמר

[א] ושי"ג, וע"ן מה שביאר בזה בספר ארץ אפים בהקדמתו בהג"ה א'. גדולה השנאה כו' - פסחים מ"ט ב', וע"ן אריכות בספר "שבת
מוסר" פ"א.

משנת אליהו

(ע"ן ציונים). [י] מכאן אמרו - פירוש ממה
שמצינו שמעלתו של תלמיד חכם גדולה משל
מלך. חגרהו על מתניו - הדבק בו שסופך
להנות מתלמודו. (רש"י שבת ס"ג א'). אל תדור
בשכונתו - שאינו יודע בדקדוקי מצות, ואין
חסידותו שלימה, וסופך ללמוד הימנו. (שם).
למען שמי יכבד ה' - שאומרים בגדולתו
הקב"ה מתכבד, שאנו קרובים לו יותר מכם.
(רש"י). והם יבשו - שלעתיד לבא יבשו מאד
עמי הארצות, ולכן צריך להתרחק מהם. הבוים
את דברו לא נאמר - שאילו נאמר הבוים את
דברו, היה משמע שהנביא מדבר עם עמי הארץ
החוטאים, שעליהם מדובר בפסוקים הקודמים,
אבל מאחר שאמר "החרדים" אל דברו, ודאי
כונתו לתלמידי חכמים.

- כדי שישמע מה שידקדקו הם בלימוד של הרב.
(שם פ"ו סי' ע"ט). פלפול התלמידים - שיפלפלו
לפניו ויחכמוהו. (רש"י שם מ"ה). ומתוך לאו
לאו כו' - כלומר כשאתה מדבר הן או לאו קיים
דברך והצדק אותם. (רש"י ב"מ מ"ט א'). ומתוך
דרך ארץ - הם המדות הטובות. (רבינו יונה אבות
פ"ג מ"ז). [ט] תלמיד חכם ומלך - כיון שהביא
שעל ידי התורה המעשים טובים קונה להקב"ה
מוסיף ומפרש מעלתו של התלמיד חכם. ת"ח
קודם למלך - שאם יקרה לפנינו שאנו צריכים
לפדותם מבית השבי, ולהלבישם, ולהחיותם,
תלמיד חכם קודם. (פי' מהר"ו לבמ"ד). כל
ישראל ראויין למלכות רבי שמעון אומר כו'
- לתנא קמא כל ישראל ראויין להיות מלך, ולרבי
שמעון אף ההנהגה עמהם בפועל כבני מלכים.

תקנו

סדר אליהו זוטא, פרק טז [י-ג]

נאמר, אלא החרדים אל דברו, אלו התלמידי חכמים. אמרו אחיכם שונאיםכם מנדיכם - אלו עמי הארץ.

[יא] דבר אחר, אחיכם - אלו בעלי מקרא. שונאיםכם - אלו בעלי משנה שהן שונאים לבעלי התלמוד. מנדיכם - אלו בעלי התלמוד המלמדים עם התינוקות. דבר אחר, מנדיכם - אלו עמי הארץ שאינן קורין ואינן שונים, ואם הם קורין ושונים, אין בהם דעת, ואסור לכבדן, והמכבדן מוריש את הגיהנם לעצמו.

[יב] לעולם הוי דן את כל האדם לכף זכות, ואל תכריעו לכף חובה, ואם למדת מן האדם שנים ושלשה פרקים, התיירא ממנו כאיש שהוא מתירא מן השמים.

[יג] לעולם יקנה אדם חבר לעצמו, ויאכל עמו, ויקרא עמו, וישנה עמו, ויגלה לו סתרי תורה וסתרי דרך ארץ, שנאמר ויאמר ה' אל משה, קח לך את יהושע בן נון, איש אשר רוח בו (במדבר כו יח). קח לך איש גברתו וענותו כמוד,

מאי

חילופי גירסאות
(טז) גד"ר הגי': אלו מלמדי תינוקות שקורין ואין שונים, ואם קורין ושונים כו'. חד"ג הגיה כלפנינו. (יז) כ"ה גד"ר. בוד"ג הגיה: כדי שיקרא עמו.

ציונים

אלו הת"ח כו' - ב"מ ל"ג ב'. דן את כל האדם לכף זכות - שבת קכ"ז א' ב', (ועמ"ש"נ לקמן סי' י"ד-ט"ז), שבועות ל' א', אבות פ"א מ"ו, תו"כ קדושים פרק ד' ה"ד, כלה רבתי פ"ה, דא"ז פ"ג, אדר"ג החדש פ"ח, ופי"ט, ועיין ליקוט דברי הראשונים ופרטי ההלכות בהקדמת ספר חפץ חיים חלק העשה סי' ג'. שנים ושלשה פרקים - עין לקמן פ"ז [ג] ומש"נ שם, אבות פ"ד מ"ב, שם פ"ו מ"ג, ב"מ ל"ג א'. לעולם יקנה אדם כו' - אדר"ג פ"ח ג', [נפכ"ב א'], אדר"ג החדש פ"ח. קח לך איש כו' - ספרי נצבים פס"ה.

משנת אליהו

- אם תראה אדם אשר ידבר דבר או יעשה מעשה, ויש לשפוט דברו ומעשהו לצד הטובה ולצד הזכות, אם האיש ההוא ירא אלקים יתחייב לדון אותו לכף זכות על דרך האמת, גם כי יהיה הדבר קרוב ונוטה יותר אצל הדעת לכף חובה. ואם הוא מן הבינונים אשר יזהרו מן החטא ופעמים יכשלו בו, יש עליך להטות הספק ולהכריעו לכף הזכות כו' והיא מצות עשה מן התורה. (שע"ת לרבינו יונה ש"ג סי' ר"ח, ועיין ציונים). התיירא ממנו - לפי שנקרא רבו, ואמרו חז"ל (אבות פ"ד מ"ב) מורא רבך כמורא שמים. (טובי חיים). [יג] ויאכל עמו - שאז הם בקירוב דעות מאד זה עם זה. ויקרא עמו - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ורצה לומר יקרא עמו מקרא. וישנה עמו - משנה. וסתרי דרך ארץ - הוא דרך הנהגת המדות טובות.

אלו התלמידי חכמים - ששימשו חכמים הרבה ללמדם טעמי משנתם, זה בזה וזה בזה שאין הכל בקיאין בשוה. (רש"י ב"מ ל"ג ב'). מנדיכם אלו עמי הארץ - שתלמידי חכמים שנואים ומתועבין להם כנדה. (שם). [יא] אחיכם אלו בעלי מקרא - שאינם יודעים דינים והוראות, כי אם על פי בעלי תלמוד. (תוס' שם). שונאיםכם אלו בעלי משנה - שסוברים לידע כמו בעלי תלמוד, ואינם יודעים ביורו הדבר. (שם). המלמדים עם התינוקות - היינו כשאין עושים לשם שמים, ושונאים את התלמידי חכמים, שמקנאים בהם שרואים שכבוד התלמידי חכמים גדול מכבודם. (ע"פ ישועות יעקב). ואסור לכבדן - שנראה מכבד למי שאין בו תורה. [יב] לעולם הוי דן כו' - כאן מתחיל ענין אחר, ואין לו שייכות לדלעיל. לכף זכות

תנא דבי אליהו

תקעז

חילופי גירסאות
(יח) כ"ה גד"ר. מוד"ג הוסיף:
אלא. יט) עיין צניאור.
(כ) כ"ה גד"ר. צוד"ג:
והפשיל. כא) נמופת א"ר
הג"י: לחולו של מועד.
(כב) נגמ' שנת (דף קכ"ז ב')
הג"י: מיני מגדים.

ציונים

שאין חבר נקנה - אבות
פ"א מ"ו. מעשה באדם
אחד כו' - כל הענין בשבת
קכ"ז ב', ובריי"ף ורא"ש
שם, חופת אליהו רבא
(ארה"מ עמ' קע"ד),
שאלות פרשת שמות סי'
מ', ילקוט קדושים רמז
תר"א (ויש בהם נוסחאות
שונות), ועיין שמירת
הלשון שער התבונה פ"ד.

מאי קח לך, ללמדך שאין חבר נקנה אלא בלקיחה, ואין
חבר נקנה אלא בדמים.

[יד] והדן את חברו לכף זכות, גם מן השמים דנין אותו
לזכות. מעשה באדם אחד שירד מגליל עליון לעשות מלאכה
אצל בעל הבית אחד בדרום, אמרו עליו על אותו בעל
הבית שאף על פי שלא קרא ולא שנה, מפל מקום היה
אחד מאנשי מעשים טובים, והיה מטפיל אותו האיש את
עצמו עם אותו בעל הבית, ועשה אצלו מלאכה כל ימות
השנה עד שהגיע ערב יום הכפורים, בין שהגיע ערב יום
הכפורים, אמר לו אותו האיש לבעל הבית שלו תן לי שכרי
שאלך לביתי ואפרנס את בני ביתי, אמר לו אין לי מעות
שאמן לך, והיה רואה תבואה בתוך ביתו, ואמר לו תן לי
תבואה, אמר לו אין לי תבואה, והיה רואה בהמה בתוך
ביתו, ואמר לו תן לי בהמה, ואמר לו אין לי בהמה, מה
עשה אותו הפועל, נטל את כליו והפשילן לאחוריו והלך
לביתו בפחי נפש ולא נטל כלום. כ) בין שעבר יום הכפורים
ושמונת ימי החג, עמד אותו בעל הבית וטען עמו שלשה
חמורים, אחד של מאכל, ואחד של משקה, ואחד של
תבואה, והלך וסבב מעיר לעיר עד שהגיע לביתו של
אותו הפועל, הניח לפניהם ואכלו ושתו יחד. ולאחר שאכלו
ושתו נטל שכרו והניחו בידו, אמר לו: בבקשה ממך, אמר
לי בשבבך שכתך וראית מעות בדי, ואמרתי לך אין לי

מעות

משנת אליהו

הנצי"ב ובר"ל בהקדמתו לפרד"א קונטרס בית צדיק
סי' ר). והיה מטפיל - פירוש שעבדו ונעשה
עצמו טפל אליו. והיה רואה תבואה כו',
והיה רואה בהמה כו' - נראה שצריך להקדים
הבהמה לתבואה, שלפי המשך המעשה מבואר
שתחלה ביקש ממנו בהמה ואחר כך תבואה.
(ובגמ' שבת קכ"ז ב' נוסח אחר). בפחי נפש -

אלא בלקיחה - אין קיחה [באדם] אלא לשון
פיתוי בדברים. (תנחו' צו סי' י'). אלא בדמים
- אפילו אתה צריך לקנותו בדמים יקרים ולפזר
עליו ממון כדי שתקנה אהבתו. (פי' הרע"ב אבות
פ"א מ"ו). [יד] מעשה באדם אחד - בשאלות
(שמות סי' מ') איתא: מעשה ברבי עקיבא בן יוסף
שנשכר לרבי אליעזר בן הורקנוס. (ועיי"ש בפי'

תקעה

סדר אליהו זוטא, פרק טז [יד-טו]

חילופי גירסאות

כג) עיין בגמרא. כד) כ"ה נד"כ. נד"כ הגיה: ונתנן להם לתלמידיו.

ציונים

שכל המאחר נדרו - עיין בביאור, ובהגהות ראשון לציון (להגר"י פיק) על השאלות שם. מעשה ברבי יהושע - שבת שם, רי"ף ורא"ש שם, אדר"ג החדש פ"ט, שאלות מכת"י (מובא בפירושו הנצי"ב) שם, ילקוט שם.

מעות במה חשדתני? אמר לו אמרתי בלבי שמא שדות וכרמים נזדמנו לך לקח בהן, ואמר לו וכשבקשתי ממני בהמה, ואמרתי אין לי בהמה, וראיתי בהמות בביתי במה חשדתני? אמר לו אמרתי שמא אינן מעשרות הן. אמר לו כשבקשתי ממני תבואה, ואמרתי לך אין לי תבואה, וראיתי תבואה בביתי במה חשדתני? אמר לו אמרתי שמא הקדשתי כל נכסיד לשמים, אמר לו: העבודה, כך היה, שנדרתי כל נכסי לשמים מפני הרקנוס בני, כדי שיעסק בתורה, עד שבאתי אל החכמים והתירו לי את נדרי, כשכל המאחר נדרו יותר משלשה רגלים שוב אין נזקקין לו, לפי שהוא נוהג בהן בדרך שהוא נוהג בהתר דברי רבי אלעזר. אמר רבי יוסי במה דברים אמורים בנדר מרבה, אבל בנדר מועט דין שלשים יום.

[טו] מעשה ברבי יהושע שהיה מהלך בשוק של פכל, והיו תלמידיו הולכין אחריו, וראה למטרוניתא, סלק את תפליו ונתן להם, ונכנס עם המטרונה לתוך ביתה ונעל הדלת

בפניהם

משנת אליהו

משלשה רגלים כו' - הוא דין חדש לא נזכר בשום מקום ובשום פוסק, ובאמת הדבר ברור שיש כאן טעות סופר, וצריך לומר כברייתא דנדרים (דף כ' א') שכל העובר על נדרו נושם איתא נזירותו קונסים אותו ויהא נוהג איסור כדרך הימים שנהג בהם היתר, אמר רבי יוסי במה דברים אמורים בנזירות מועטת, אבל במרובה דיו שלשים יום. וצריך לפרש שבעל הבית זה עבר על נדרו והנהג את בנו, ולכך מיהר להתיר את נדרו, לפי שאם לא יתיר מהרה, יקנסוהו יותר ימים שיהא צריך לנהוג בהם איסור. (הרד"ל בקונטרס בית צדיק בהג"ה, והנצי"ב בביאורו לשאלות, וטובי חיים). [טו] למטרוניתא - שרית. (תרגום דה"ב ל"ה כ"ה). גויה. (רש"י שבת קכ"ז ב'). ונעל הדלת בפניהם - מה שלא נאסר מטעם יחוד, עיין בהגהות היעב"ץ וחיידושי רבי אלעזר משה הורביץ זצ"ל

בדאבון נפש. (רש"י שם). שמא שדות וכרמים נזדמנו לך - הנה אסור לבעל הבית להוציא מעותיו לסחורה אם על ידי זה לא יהיה לו אחר כך לשלם לשכיר, ומה שדנו לכך זכות בכך, משום שהיה סבור שמוציא מעותיו אחר שכבר עבר בוקר ראשון, ששוב אינו עובר בכל תלין כו', ועוד שבאמת לא עבר אותו האיש כלל שהמעשה היה שהקדיש כל נכסיו לשמים וכדלהלן. (אהבת חסד דין תשלומי שכיר פ"ט בנתיב החסד אות כ"ו, עיי"ש באריכות). שמא אינן מעושרות הן - אף שאין הבהמות טבל, ומותרות בהנאה גם קודם עישורן, מכל מקום אין דרך למוכרן לפני שמעשרן, שניחא ליה לאיניש למעבד מצוה בממוניה, ועוד שאחר שהגיע זמן הגורן אסור למוכרן. (בכורות נ"ח א'). העבודה - שבועה. (רש"י תענית כ"ד א', ועיין מהרש"א בשבת קכ"ז ב'). שכל המאחר נדרו יותר

תנא רבי אליהו

תקעט

חילופי גירסאות
(כה) דל"ל: יש בנו תלמיד
שאינו הגון על רבינו. ודל"ל
הגיה ע"פ הגמ' שס.
(כו) כ"ה דל"ל. ודל"ל כמז
למחוק, וצגמ' ליתס.
(כז) המוסגר ל" דל"ל. ודל"ל
הוספה ע"פ הגמ'.

ציונים

אין נכנסין למקום הטינופת
- עיין שו"ת בשמים ראש
סי' כ"א, הביאו הגרע"א
בהגהותיו לשו"ע או"ח סי'
מ' ס"ו. מעשה בחסיד אחד
- שבת שם, רי"ף ורא"ש
שם, שאלות מכת"י שם,
ילקוט שם, אדר"ג פ"ח ח',
אדר"ג החדש פי"ט, ועיין
ספר חסידים החדש סי'
תתשצ"א. אירע קרי לרבי
- עיין בספר עץ החיים
(שנד' בסו"ס נפה"ח
החדש) סי' קכ"ה. אמר
ראב"י כו' - סוטה מ"ט א'
(ושם הוא משמיה דר"א
הגדול).

בפניהם, וכשיצא רחץ והניח תפלו, ואמר לתלמידיו: בני,
כשהלכתי אחר המטוונה הזאת לביתה ונעלתי הדלת
בפניהם במה חשדתוני? אמרו לו אמרנו כה שמה דבר מלכות
יש בינו לבינה. אמר להם כששלקתי את התפלין ונתתי
אותם לכם במה חשדתוני? אמרו לו אמרנו שמה סבר רבי
דברי קדשה אין נכנסין למקום הטנופת. ואמר להם כשיצאתי
ורחצתי את גופי במה חשדתוני? אמרו לו אמרנו שמה רק
כתפל נתו מפיה ונפל על בגדי רבי. אמר להם: העבודה,
כך היה, וכשם שדנתוני לכף זכות, כך הקדוש ברוך הוא
ידין אתכם לכף זכות.

[טז] ^כ(מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל,
ובמלון השביבה תחת מרגלותיו, למחר ירד וטבל ושנה
לתלמידיו. אמר להם לתלמידיו בשעה שהשכבתיה תחת
מרגלותי במה חשדתוני? אמרו לו אמרנו שמה יש בנו
תלמיד שאינו בדוק לרבי, אמר להם בשעה שירדתי וטבלתי
במה חשדתוני? אמרו לו אמרנו שמה מפני טרח הדוד
ארע קרי לרבי. אמר להם: העבודה, כך היה, וכשם שדנתוני
לכף זכות המקום ידן אתכם לכף זכות).

[יז] אמר רבי אלעזר בן יעקב מיום שחרב בית חמדתנו
שרו חכימא למהוי כספריא, וספריא כדורשיא, ודורשיא
כתלמידא

משנת אליהו

תענית כ"ד א'). [טז] מעשה בחסיד אחד - כל
מקום שנאמר מעשה בחסיד אחד, או רבי יהודה
בן בבא, או רבי יהודה בר אלעאי. (ב"ק ק"ג ב',
והביאו רש"י בשבת שם). ריבה - נערה. (שם).
תלמיד שאינו בדוק לרבי - שאינו מכיר במדותיו
לסמוך עליו ולהניחה אצלו. (שם). [יז] שרו
חכימא למהוי כספריא - התחילו החכמים
להיות כמו מלמדי תינוקות, שהם קטנים מן
החכמים. (רש"י סוטה מ"ט א'). וספריא כדורשיא

בשבת שם. דבר מלכות - וצריך להעלימו.
(רש"י שם). למקום הטינופת - שלא יכנסו דברי
תורה במקום טומאה כלל, וכל זה מכלל גוף נקי
שצריכים תפלין, ונקיות סניף מטהרה. (בשר'
שבציונים). שמה רוק ניתו מפיה - וגורו על
הגוים שיהיו כזבים לכל דבריהם. (שם). ורוק הזב
מטמא במשא. (כלים פ"א מ"ג). ואין גורסים "טפל",
שרוק הזב לעולם מטמא. (ויקוקין דנורא, ומהו רוק
טפל, עיין נדה ס"ב א'). העבודה - שבועה. (רש"י

תקופה

סדר אליהו זוטא, פרק טז [יז-יח]

בְּתַלְמִידֵיָא, וְתַלְמִידֵיָא בְּעָמָא דְאַרְעָא, וְעָמָא דְאַרְעָא אָזְלוּ
וּמְנֻלוּ וְאִין דּוֹרֵשׁ וְאִין מְבַקֵּשׁ, וְעַל מִי לָנוּ לְהַשְׁעֵן, עַל
אֲבִינוּ שְׂבָשְׁמִים.

[יח] רַבִּי יִשְׁמַעֵאל בֶּן אֱלִישֶׁע אָמַר מִה שְׂיוּכַל הָאָדָם לְלַמֵּד
כִּי בְּעֵשְׂרָה שָׁנִים יָכוֹל הוּא לְשַׁכְחָה בְּשֵׁתֵי שָׁנִים, הָא פִּיֶּצֶד?
אִם אָדָם יוֹשֵׁב כִּי שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּטַל וְאִינוּ שׁוֹנָה, הוּא אָמַר
עַל הַטָּהוֹר טָמֵא וְעַל הַטָּמֵא טָהוֹר, וְאִם הוּא יוֹשֵׁב שָׁנִים
עֶשֶׂר חֳדָשִׁים בְּטַל וְאִינוּ שׁוֹנָה, הוּא מַחְלִיף אֶת דְּבָרֵי חֻכְמִים
שֶׁל זֶה בָּזֶה, וְאִם הוּא יוֹשֵׁב שְׁמוֹנָה עֶשֶׂר חֳדָשִׁים בְּטַל וְאִינוּ
שׁוֹנָה, הוּא מְשַׁבֵּחַ רָאשֵׁי הַפְּרָקִים, וְאִם הוּא יוֹשֵׁב עֶשְׂרִים
וְאַרְבָּעָה חֳדָשִׁים בְּטַל וְאִינוּ שׁוֹנָה, מְאַבֵּד וּמְשַׁבֵּחַ אֶפְלוּ רָאשֵׁי
מִסְכָּתוֹתָיו, וְלִבְסוּף הוּא יוֹשֵׁב וְדוֹמָם.

וּמִתּוֹךְ שֶׁהוּא אָמַר עַל טָהוֹר טָמֵא וְעַל טָמֵא טָהוֹר,
וּמַחְלִיף דְּבָרֵי חֻכְמִים שֶׁל זֶה בָּזֶה, וּמְשַׁבֵּחַ רָאשֵׁי הַפְּרָקִים,
וּמְאַבֵּד רָאשֵׁי הַמִּסְכָּתוֹת, עָלָיו אָמַר שְׁלֹמֹה: עַל שְׂדֵה
אִישׁ עֲצַל עֲבָרְתִּי, וְעַל כָּרֶם אָדָם חֹסֵר לֵב, וְהִנֵּה עָלָה
כָּלוֹ קְמָשָׁנִים, כָּסוּ פָּנָיו חֲרָלִים, וְגִדְרָא אֲבָנָיו נִהְרָסָה (מְשַׁלֵּי
כד ל-לא), עַל שְׂדֵה אִישׁ עֲצַל עֲבָרְתִּי – זֶהוּ שְׂיוֹשֵׁב בְּטַל
וְאִינוּ שׁוֹנָה. וְעַל כָּרֶם אָדָם חֹסֵר לֵב – זֶהוּ שְׂדֵעְתוֹ גָּסָה
עָלָיו בְּמִשְׁנָתוֹ. וְהִנֵּה עָלָה כָּלוֹ קְמָשָׁנִים, סוּף שֶׁהוּא מְבַקֵּשׁ
דְּבָר מִמִּשְׁנָתוֹ וְאִינוּ מוֹצֵא. כָּסוּ פָּנָיו חֲרָלִים, סוּף שֶׁהוּא

מחביש

חילופי גירסאות

(כח) גלדרי"ג (פכ"ד) הגי':
בעשרים. (כט) גד"ר:
עשרה.

ציונים

כעמא דארעא- [בביאור עם
הארץ: עיין בביאור, ובריש
אלפא ביתא דאור זרוע,
ומדרכי ב"ב סי' תע"ז, וע"ע
רש"י ערובין ו' א' ד"ה
בקעה, ובספר התשבי ערך
עם הארץ, ובהגהות רגלי
מבשר שם]. ואין דורש
ואין מבקש - מלה"כ
יחזקאל ל"ד ו'. רבי
ישמעאל בן אלישע כו' -
אדר"ג פכ"ד ה"ז (ויש ש"ג
עיי"ש), ונעתק במדרש
משלי פ"א ז', ועיין משנת
ר"א פ"ג (עמ' רמ"ה),
רש"י משלי כ"ד ל', שמחות
זוטרי דר"ח (ילקוט
מדרשים ח"ב עמ' ש-שא),
ארחות צדיקים סוף שער
התורה. מאבד ומשכח כו'
- עיין קה"ר פ"י ט'. על
שדה איש עצל כו' -ספרי
עקב פמ"ח. זהו שדעתו
גסה עליו - עיין ערובין נ"ד
א', נדרים נ"ה א', רש"י
קדושין מ"ט ב'. סוף
שהוא מתבייש - עיין תנ"י
חקת סי' י"ט.

משנת אליהו

לישראל. (שם). ואין מבקש - עליהם רחמים.
(שם). [יח] משכח ראשי הפרקים - שאינו
יודע היאך מתחילים ראשי הפרקים. (ישועות יעקב).
קמשונים, חרולים - מיני קוצים. (מצודת ציון).
וחרולים גדולים מקמשונים. (רש"י). שדעתו גסה
עליו - שבטוח בעצמו שלא ישכח משנתו, ולכן
אינו חוזר עליה. ואינו מוצא - ואז הוא מצטער
כאילו קמשונים עוקצים אותו. (ישועות יעקב).

- שהלמודי תינוקות נעשו כדרשנים, ומכאן יש
ללמוד שדרשן הוא פחות ממלמד תינוקות. ובגמ'
הגירסא: כחזניא. והם שמשי הצבור. כעמא
דארעא - כעמי הארץ. (רש"י שם). ונקראו "עמי
הארץ", שרוצים בתיקון הארץ, אבל אין בהם
חכמה להבדיל בתקונים הראויים. (פי' הרע"ב אבות
פ"ה מ"י, ועיין ציונים). אזלו ומנוולו - הולכים
ודלים ומתנוולים. (רש"י שם). ואין דורש -

תנא דבי אליהו

תקפא

חילופי גירסאות
(ל) כ"ה גד"ל. נוד"ע הוסיף:
הן. ועיין סוטה כ"ג א'.

ציונים
שהוא קורא ושונה ואין
נז"נ באמונה כו' - סא"ר
פכ"ח [ד] ושי"נ. היה ר'
יהושע שונה - סוטה כ' א',
ושם כ"א ב'- כ"ב א' מפרש
לה, יר' שם פ"ג ה"ד.
חסיד שוטה - עיין ר"מ
פ"ח מערכין ה"ג. הגרע
והבלן והבורסקי כו' -
קדושין פ"ב א', דא"ז פ"י.
ואין מעמידין מהן
אפוטרופסין - הר"מ פ"י
מהל' נחלות ה"ז, ושו"ע
חור"מ סי' רצ"ב לא פסקו
כו'.

מתב"ש. וגדר אבננו נהרסה, סוף שאינו רואה סימן ברכה
לעולם.

[יט] וכל תלמיד חכם שהוא קורא ושונה, ואינו נושא
ונותן באמונה, עליו היה רבי יהושע שונה: חסיד שוטה,
ורשע ערום, ואשה פרושה, ומכות פרושין, והתנאין, הרי
אלו מבלי עולם, והלא התנאין אינן אלא מושבי עולם,
אלא כל המורה הלכה מתוך משנתו והו מבלי עולם.
[כ] הגרע והפלן והברסקי אין מעמידין מהם לא מלך, ולא
נשיא, ולא כהן גדול, ואין מוסרין להם דבר שיש בו שררה
לרבים, ואין מעמידין מהן אפוטרופסין ליתומים. רבי יוסי
אומר פסולין לעדות הם. רבן שמעון בן גמליאל אומר אין
נושאים מהן נשים לכהונה.

ארבע

משנת אליהו

משיבי עולם הן - שנאמר (חבקוק ג' ו') הליכות
עולם לו, השונה הלכות עולם שלו בזכותו. (סוטה
כ"ב א' ורש"י שם). **המורה הלכה מתוך משנתו**
- שמבלין העולם בהוראות טעות, דכיון שאין
יודעים טעמי המשנה פעמים גורמים שמדמים
לה דבר שאינו דומה כו'. (רש"י שם). **[כ] הגרע**
- אומן המקיז דם, על שם שמגרע את הדם.
(רש"י קדושין פ"ב א'). **והבלן** - מחמם
המרחצאות. (שם). **והבורסקי** - מעבד עורות
ללבוש ולנעול. (שם). **אין מעמידים מהם לא**
מלך כו' - ולא משום שפסולים, אלא משום
שאומנותם מזולזלת. (גמ' שם). **פסולין לעדות**
הם - יתכן שמחשיבם כבזויים הפסולים לעדות
מדבריהם, וכמבואר ברמב"ם (הל' עדות פ"א ה"ה):
וכן הבזויים פסולים לעדות מדבריהם, והם
האנשים שהולכים ואוכלים בשוק לפני כל העם,
וכגון אלו שהולכים ערומים בשוק בעת שהן
עוסקין במלאכה מנוולת, וכיוצא באלו שאינם
מקפידים על הבושת, שכל אלו חשובין ככלב,
ואינן מקפידין על עדות שקר. (שי למורא, ועיין
קריית מלך על הר"מ שם). **אין נושאים מהם נשים**
לכהונה - שכיון שבזויין הן אינו מכבוד הכהונה

שאינו רואה סימן ברכה - ונמשל לחרם שנפרץ
גדרו שאין בו סימן ברכה, שהבהמות והגנבים
אוכלים פירותיו. (ישועות יעקב). **לעולם** -
שאפילו אם ישוב לתלמודו, כבר הוא דומה לנייר
מחוק, ומגמר בעתיקתא קשה מחדתא. (יומא כ"ט
א'), ופירש"י מי שלמד והסיח דעתו ושכח קשה
לחזור וללמוד מה ששכח, יותר ממה שלא למד.
[יט] **חסיד שוטה** - כגון שטבעה אשה בנהר
ואמר אין זה דרך ארץ להסתכל בה ולהצילה.
(סוטה כ"א א'). **ורשע ערום** - בסוטה שם מפרש
בכמה אופנים, וכאן נראה שמפרש לה על תלמיד
חכם שקורא ושונה ואין נושא ונותן באמונה,
שמשמש בחכמתו למרמה. **ואשה פרושה** -
כגון אשה כשפנית שהיתה עוצרת רחם הנשים
היולדות בכשפיה, ובשעה שהיתה היולדת מקשה
בלדתה, היתה אומרת אלך ואתפלל אולי תקובל
תפלתי, וסותרת כשפיה ויולדת. (פי' הרע"ב סוטה
פ"ג מ"ד). **ומכות פרושים** - שמכה את עצמו
בכתלים להראות שהוא עניו וצנוע. (רש"י שם דף
כ' א', ובגמ' כ"ב ב' מפרש בכמה דרכים עיי"ש).
מבלי עולם - שרוצים להראות לכריות שהם
חסידים ואין תוכם כבדם. (פי' הרע"ב שם).

תקפב

סדר אליהו זוטא, פרק טז [כא-כב]

חילופי גירסאות
(לא) נז"נ: מתורגמין,
וטס"ה.

ציונים

ארבע פרושות כו' - פסחים
נ' ב' (ושם ל' הנושא אשה
לשם ממון, ומעיל שכו
יתומים), כלה רבתי פ"י,
דא"ז פ"י. שכו כותבים
- דא"ר פ"א. שכו
מתורגמנין - או"ח סי'
תקפ"ה ס"ה. יש שנושא
אשה - כה"ע באריכות
לעיל פ"ג [ז-יב] וש"נ.

[כא] אַרְבַּע פְּרוּשׁוֹת אֵין בָּהֶם סִימָן בְּרָכָה לְעוֹלָם, וְאֵלוּ הֵן:
שְׁכָר כּוֹתֵבִין, שְׁכָר ^למְתַרְגְּמָנִין, וְהַמְעוֹת הַבָּאוֹת מִמְּדִינַת
הַיָּם, וְהַנוֹשֵׂא אִשָּׁה לְשֵׁם מָמוֹן.

[כב] יֵשׁ שְׁנוֹשֵׂא אִשָּׁה לְשֵׁם שְׁמַיִם, וְיֵשׁ שְׁנוֹשֵׂא אִשָּׁה לְשֵׁם
זְנוּת, וְיֵשׁ שְׁנוֹשֵׂא אִשָּׁה לְשֵׁם גְּדֻלָּה, וְיֵשׁ שְׁנוֹשֵׂא אִשָּׁה
לְשֵׁם מָמוֹן.

הַנוֹשֵׂא אִשָּׁה לְשֵׁם מָמוֹן, עָלָיו הַפְּתוּב אוֹמֵר בֶּה' בְּגָדוּ כִּי
בָּנִים זָרִים יִלְדוּ, עֵתָה יֹאכְלִם חֲדָשׁ אֶת חֲלָקֵיהֶם (הו"ש ע' ז),
חֲדָשׁ נִכְנֵם וְחֲדָשׁ יוֹצֵא וְהַמָּמוֹן בָּלָה.

וְהַנוֹשֵׂא אִשָּׁה לְשֵׁם זְנוּת, עָלָיו הַפְּתוּב אוֹמֵר וְאָכְלוּ וְלֹא
יִשְׁבְּעוּ הַזֶּנֶן וְלֹא יִפְרְצוּ, כִּי אֵת ה' עֲזָבוּ לְשֹׁמֵר (שם ד' י').
וְהַנוֹשֵׂא אִשָּׁה לְשֵׁם גְּדֻלָּה, לִפְּנֵי מַעֲמִידִין עָלָיו מֵאוֹתָהּ
הַמְּשַׁפָּחָה לְמַעַט זָרְעוֹ אַחֲרָיו.

וְהַנוֹשֵׂא אִשָּׁה לְשֵׁם שְׁמַיִם, עָלָיו הַפְּתוּב אוֹמֵר בְּרוּךְ אַתָּה
בָּעִיר, וּבְרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה, בְּרוּךְ פְּרִי בְּטָנְךָ וּפְרִי אֲדָמָתְךָ
וּפְרִי בְּהֶמְתְּךָ, שֹׁגֵר אֶלְפִּיד וְעֹשֶׂתְרוֹת צֹאנְךָ, בְּרוּךְ טָנְאֶךָ
וּמִשְׁאֲרֶתְךָ, בְּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ, וּבְרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתְךָ
(דברים כח ג'). וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שְׁמוּצִיאִין מִמֶּנּוּ בָּנִים וְזָרִים
שְׁמַרְבִּין תּוֹרָה וּמִצְוֹת בְּיִשְׂרָאֵל, וּמוֹשִׁיעִין אֶת יִשְׂרָאֵל בְּעַת
צָרָתָם.

רבי

משנת אליהו

ספינותיו תמיד במקום סכנה. (רש"י שם). שלא
בכל יום מתרחש נס. (גמ' שם). [כב] עליו
הכתוב אוֹמֵר בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה - נראה שבעיקר
נדרש עליו הברכה "ברוך פרי בטןך", שעבור
שנושא אשה לשם שמים זוכה לבנים חשובים
וכמו שמבאר והולך. שמוציאין ממנו בנים
זכרים כו' - לעיל (פרק ג' יב) למד כן מעמרם
שנושא את יוכבד לשם שמים, וזכה שיצא ממנו
משה אהרן ומרים.

שישאו מהם נשים. (שמעתי ממו"ר הגר"ח קנייבסקי
שליט"א). [כא] שכו כותבין - אמר רבי
יהושע בן לוי עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי
כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות
שלא יתעשרו, שאלמלי מתעשרין אין כותבין.
(פסחים נ' ב'). שכו מתורגמנים - שעומדין
לפני החכם בשבתות, ושומעין מפיו ומשמיעין
לרבים. (רש"י שם). שנראה כשכו שבת. (גמ' שם).
והמעוֹת הַבָּאוֹת מִמְּדִינַת הַיָּם - שמשלח

תנא דבי אליהו

תקפג

חילופי גירסאות
(לב) נד"ר: ושל לבנה.
וזוד"ג הניה כלפניו. (לג) כ"ס
נד"ר. נזד"ג: דומה.
(לד) כ"ל.

ציונים

רבי אליעזר אומר - תענית
ל"א א', ב"ב קכ"א ב',
פתיחתא דאיכ"ר ל"ג,
משנת ר"א פ"ח (עמ'
קמ"ד), יו"ד סי' רמ"ז סכ"ג
בהג"ה. ומאן דלא מוסיף
כו' - עיין אבות פ"א מ"ג
ובגה"ר שם. בזמן
שהחמה לוקה כו' - סוכה
כ"ט א', תוספ' שם פ"ב
ה"ז, מכילתא בא [פסחא]
פ"א, זו"ח דף ל"ב א'. וע"ע
בד"ר פ"ב.
שהלבנה לוקה כו' - עיין
פרד"א פ"ז, זוה"ק ח"ג
רפ"א ב', ספר חסידים סי'
ס"ו, וסי' ר"ל, וסי'
תתשמ"ח, ועיין דא"ר שם.
שישראל מונין ללבנה כו'
- סוכה שם, תוספ' שם,

[כג] רבי אליעזר אומר, מחמשה עשר באב ולהלן תשש
בחה של חמה, ויגברה בחה של לבנה, ואין כורתין עצים
למערכה מפני שאינם יבשים, ומאן דמוסיף באורייתא מוסיפין
לו חיים, ומאן דלא מוסיף תקבריה אמיה.

[כד] רבי אליעזר אומר, בזמן שהחמה לוקה, הוא סימן רע
לגוים, ובזמן שהלבנה לוקה, הוא סימן רע לשונאיהם של
ישראל, מפני שישראל מונין ללבנה, והגוים מונין לחמה.
ואם לקתה החמה במזרח, סימן רע ליושבי מזרח, ואם
לקתה במערב, סימן רע ליושבי מערב, ואם לקתה באמצע
הרקיע, סימן רע לכל העולם כלו. ואם פניה של חמה
דומין לדם - חרב בא לעולם, ואם דומין לשק - רעב
בא לעולם, ואם דומה לזה ולזה - חצי חרב וחצי רעב
משתלחין על העולם. ואם לקתה החמה בכניסתה -

פרענות

מכילתא שם, ב"ר פ"ו ג', שמור"ר פט"ו כ"ז, במ"ר פ"י א', שהש"ר פ"ו (עה"פ חכו ממתקים), תנ"י בא סי' ט', פסד"כ פ"ה (מ"ב ב'),
פס"ר פט"ו א', ושם ה', זוה"ק ח"א דף רל"ו ב', ודף רנ"ב א', זו"ח בראשית דף ב'.

משנת אליהו

עד סוף העולם אימתי יהיה הליקוי באיזה יום
ובאיזה שעה ובאיזה מקום, אך האמת הוא כך
כי לפעמים נמצא בחמה עצמה כתמים גדולים,
כאשר מצאו בזמנינו בכלי ההבטה, וכתמים אלו
אין להם סיבה ידועה, ומכל שכן זמן קבוע
וחשבון, וזהו בסיבת עונש לעבירות. (יערות דבש,
הובא בענף יוסף בסוכה שם). ועוד יש לפרש הכונה
אם יקרה ליקוי בעת שעל פי חשבון אין צריך
להיות, ואז הוא לאות. (ספר שבילי המאורות על
ברייתא דשמואל הקטן פ"ב). **לקתה החמה במזרח**
- בבוקר כשהחמה במזרח. (רש"י סוכה כ"ט א').
במערב - כשהחמה נוטה לצד מערב. (ישועות
יעקב). **באמצע הרקיע** - בחצות היום כשעומדת
בראש כל אדם. (רש"י שם). **לשק** - עשוי
מנוצה של עיזים והוא דומה לשחור. (שם).
רעב בא - ומשחיר פנים. (שם). **בכניסתה** -
בשקיעה. (שם).

[כג] ואין כורתין עצים למערכה - שעד אותו
יום היו עצים יבשים וראויין לשריפה, ונוחין
ליבקע, ומכאן ואילך לא היו מבקעין, שתשש
כחה של חמה ליבשן, וחיישינן מפני התולעת,
לפי שעץ שיש בו תולעת פסול למערכה. (רש"י
תענית ל"א א'). **ומאן דמוסיף באורייתא** -
מט"ו באב ואילך מאן דמוסיף לילות על הימים
ועוסק בתורה, מוסיף הקב"ה שנים על שנותיו.
(שם). **דלא מוסיף** - לעסוק בתורה בלילות.
(שם). שמתוך שהלילות מאריכין והימים
מתקצרין, צריך לעסוק בתלמודו גם בלילות.
(רשב"ם ב"ב קכ"א ב'). **תקבריה אמיה** - כלומר
ימות בלא עתו. (רש"י תענית). **[כד] הוא סימן רע** -
הנה רבים הבינו שליקוי האמור כאן, הוא
מה שאנו קורין ליקוי חמה ליקוי לבנה, ולכן
צחקו צעירים על דברי חז"ל שהליקוי הוא דבר
טבעי על פי חשבון, ויכול אדם לחשב מהיום

תקופה

סדר אליהו זוטא, פרק טז [כד-כו]

חילופי גירסאות

(לה) כ"ה גד"ל. גד"ל חסידים:
ורעב.

ציורים

ובזמן שישראל עושין כו'
- סוכה שם, תוספ' שם,
מכילתא שם, שבת קנ"ו א',
זוה"ק ח"ג רט"ז ב', רש"י
בראשית א' י"ד. אמרו
חכמים - סנהדרין צ"ז א',
שהש"ר פ"ב נ"ג, פסדר"כ
פ"ה (נ"א א'), פס"ר פט"ו
ט"ו, דא"ז פ"י, מדרש
עשרת מלכים (אוד"מ עמ'
תס"ה), ומדרש אגדת משיח
(שם עמ' שפ"ט), ומדרש
רשב"י (אוד"מ עמ' תקנ"ג).

פרענות שוהה לבוא, ואם לקתה ביציאתה - פרענות
ממהרת לבוא, ויש אומרים חלופי הדברים. ואין לה כל אמה
ואמה שהיא לוקה, שאין אלהיה לוקה עמה, שנאמר והביתי
כל בכור בארץ מצרים וגו', ובכל אלהי מצרים אעשה
שפטים (שמות יב יב). ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום,
אין מתיראין מפל אלו, שנאמר כה אמר ה' אל דרך הגוים
אל תלמדו, ומאתות השמים אל תחתו, כי יחתו הגוים
מהמה (ירמיה יב ב), גוים יחתו, אבל ישראל לא יחתו.

[כה] ועוד אמר רבי אלעזר בן פרטא, אם לקתה החמה
בחצי חדש, אז הדגים פרים ורבים בים, והפרות מתחדשים
באילנות, ואם לקתה הלבנה בחצי חדש מרחשון, אז חרב
הדבר בא לעולם, וצרות רבות וגזרות רעות מתחדשין.

[כו] אמרו חכמים: שבוע שפן דוד בא בו, שנה הראשונה
- מתקנים המקרא הזה, והמטירתי על עיר אחת ועל
עיר אחת לא אמטיר, חלקה אחת תמטיר וחלקה אשר
לא תמטיר עליה תיבש (עמוס ד ז). שנה שניה - חצי

רעב

משנת אליהו

החמה בחצי חדש - חסר שם החודש. אמנם
ודאי שטעות סופר יש כאן, לפי שלעולם אין
החמה לוקה בחצי החדש, אלא בתחלתו או
בסופו. (פירוש הרד"ל לפרד"א פ"ז אות נ"ז, ולהמבואר
לעיל מיערות דבש ושכילי המאורות מיושב). לקתה
הלבנה בחצי חדש - שלעולם ליקוי הלבנה הוא
בחצי חדש. (רד"ל שם). [כו] שבוע - שמיטה.
(רש"י סנהדרין צ"ז א'). והמטירתי על עיר אחת
- שיהא מעט מטר, ויהא רעב במקום זה ושוכע
במקום זה. (שם). חלקה אחת תמטיר - תהא
מקום מטר. (רש"י עמוס). אשר לא תמטיר עליה
- לא תראה נמטרת את עצמה. (שם). תיבש -
כל זה פסוק בעמוס, וקבלה בידם שהוא נאמר
על שנה ראשונה משבוע שכן דוד בא בו. (מהרש"א
סנהדרין שם). חצי רעב - רעב מעט שלא יהא

פורענות שוהה לבא - כדרך ששוהה הסימן
להראות עד כלות היום. (שם). ביציאתה -
בזריחה. (שם). ממהרת לבא - כדרך שמיהר
הסימן לבא. (שם). ויש חילופי הדברים -
לקתה בכניסה בערבית פורענות ממהרת לבא,
שזה הסימן כשם שאין לו שהות לשמש ביום,
סמון לשקיעתו הוא, כך אין לפורענות שהות.
וביציאתו שחרית פורענות שוהה לבא, כשם שיש
לחמה עוד שהות ביום. (שם). אלהיה לוקה
עמה - שיהא המליץ בעדה, כגון סמאל שרו של
עשו. (שם). אל דרך הגוים אל תלמדו - לעשות
כמעשיהם, ומשתעשו רצונו - מאותות השמים
אל תחתו. (שם). [כה] ועוד אמר כו' - שהביא
תחלה מאמר בענין ליקוי המאורות, לכך אמר
"ועוד", אף שהאומר הוא חכם אחר. לקתה

תנא דבי אליהו

תקפה

חילופי גירסאות
(לו) גד"ר: מישאל. גד"ר
הגיה ע"פ הגמ' סנהדרין (דף
י"ז א'). (לז) המוסגר ל'י
גד"ר. והוספה ז"ר: מהגמ'
ס. (לח) כ"ה גד"ר וגמ'
סנהדרין. גד"ר: הגיה: אמר
רבי יהודה מהו דכתיב אשר
חרפו אויבין ה' אשר חרפו
עקבות משיחך. דור כו.
(ועש"י ומהש"ל ומהש"ל
נסהדרין ס.)

ציונים

ובמוצאי שביעית בן דוד בא
- פסדר"כ שוש אישי
(קמ"ט ב'). רבי יהודה
אומר כו' - סוטה מ"ט ב',
סנהדרין שם, דא"ז שם,
שהש"ר שם, פס"ר שם,
פסדר"כ שם. ואנשי גולן
יסובבו כו' - זוה"ק ח"ג דף
ס"ז ב' ברע"מ, תיקון חדש
ריש ספרא תנינא. ופני
הדור כפני הכלב - פס"ר
סוף פ"א, ופס"ר ט"ו, ועיין
זו"ח דף ד' א'. והאמת תהא נעדרת - עיין פסדר"א פ"ל, מדרש אותות המשיח (ארה"מ עמ' ש"צ).

רַעַב מִשְׁתַּלְחִין. שְׁלִישִׁית - רַעַב גָּדוֹל, וּמִתִּים אֲנָשִׁים נָשִׁים
וְטַף וְהַחֲסִידִים וְאֲנָשִׁי מַעֲשָׂה, וְהַתּוֹרָה מִשְׁתַּפַּחַת לְמִלּוּמְדִיהָ.
רְבִיעִית - שֶׁבַע וְאִינוּ שֶׁבַע. חֲמִישִׁית - שֶׁבַע גָּדוֹל יְהִיה,
וְאוֹכְלִין וְשׁוֹתִין וְשִׁמְחִין הַבְּרִיּוֹת, וְהַתּוֹרָה חוֹזֶרֶת עַל לִמּוּדִיהָ.
בְּשִׁשִּׁית - קוֹלוֹת. בְּשִׁבְעִית - מְלַחְמוֹת. וּבְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית
בֶּן דָּוִד בָּא. ^{לז}(אָמַר רַב יוֹסֵף הָא פֶּמָּה שְׁבִיעִיּוֹת דִּהְיָה בֶּן
וְלֹא אָתָּא, אָמַר לִיה אֲבִי בְּשִׁשִּׁית קוֹלוֹת וּבְשִׁבְעִית מְלַחְמוֹת
מִי הָיָה, וְעוֹד כְּסֻדְרָן מִי הָיָה).

[כז] ^{לח}רַבִּי יְהוּדָה אָמַר, דּוֹר שֶׁבֶן דָּוִד בָּא בּוֹ, בֵּית הַעֲדָר
יְהִיה לְזִנּוּת, וְהַגָּלִיל יִחַרֵּב, וְהַגּוֹלָן יִשְׁתּוּמֵם, וְאֲנָשִׁי גּוֹלָן יִסּוּכְבוּ
מֵעִיר לְעִיר וְלֹא יִחַוְּנוּ, וְחֲכָמַת הַסּוֹפְרִים תִּסָּרַח, וְיִרְאִי
חֲטָא יִמָּאֶסּוֹן, וּפְנֵי הַדּוֹר כְּפְנֵי הַכֶּלֶב, וְהָאֵמֶת תִּהְיֶה נְעֻדָּרַת,
שְׁנָאֵמַר וְתִהְיֶה הָאֵמֶת נְעֻדָּרַת וְסָר מֵרַע מִשְׁתַּלְחָל ^(ישעיה נט מו.)

מא

זו"ח דף ד' א'. והאמת תהא נעדרת - עיין פסדר"א פ"ל, מדרש אותות המשיח (ארה"מ עמ' ש"צ).

משנת אליהו

- משום שיכלו החכמים ואין לומד תורה, ויהיה
חרב מאין איש, ובני זימה מתגודדים שם מפני
שחוזק לעיר היו בתי מדרשות שלהם. (רש"י סוטה).
והגולן - גירסת רש"י: והגבלן. ופירש מקום
ששמו כך. (רש"י סנהדרין). ישתומם - יהיה
שומם. (עץ יוסף שם). ואנשי גולן - גירסת
רש"י: ואנשי הגבול. ופירש אנשי גבול ארץ
ישראל. ובלשון אחר גרס: ואנשי גזית, ופירש
סנהדרין. ולא יחוננו - לא יחוסו עליהם. (תרגום
ישעיה כ"ז י"א). וחכמת הסופרים תסרח - לפי
פשוטו הכונה שהחכמה תהא מקולקלת. ורבי
אברהם בן הגר"א ז"ל פירש מלשון סרח העודף
(שמות כ"ו י"ב). ורצה לומר שלעולם צריך לשנות
לתלמידיו דרך קצרה (פסחים ג' ב'). ואילו סופרי
וחכמי אותו דור יאריכו בנאומים ולא יערב לאוזני
שומעם. (הביאו בעץ יוסף). ויראי חטא ימאסון
- בפני העם. (יד רמה). ופני הדור כפני הכלב
- דדמיין ממש לכלב. [נראה הכונה בכל
תכונותיהם]. לשון אחר כפני הכלב שלא יתביישו

שובע בשום מקום. (רש"י סנהדרין). משתכחת
מלומדיה - מתוך שאין להם מה לאכול. (שם).
בששית קולות - יצאו קולות שכן דוד בא. לשון
אחר קולות מתקיעת שופר. (שם). מלחמות -
בין אומות העולם לישראל. (שם). ובמוצאי
שביעית בן דוד בא - פירוש שבסוף שנת
השמיטה מתעוררת תמיד התעוררות למעלה על
דבר ביאתו של משיח בן דוד. ואז ביאתו קרובה,
מפני שאז היא שעת רצון לפני הקב"ה, אם רק
נהיה זכאים על ידי תשובה ומעשים טובים, אפילו
שלא נהיה במדריגה גבוהה כל כך. (מכתבי הח"ח
סי' כ"ה). דהוה כן - שנה אחת רעב שנה אחת
שובע, ואף על פי כן לא בא בן דוד. (רש"י שם).
בששית קולות מי הוה - כלום יצאו קולות שכן
דוד בא. (שם). כסדרן מי הוה - כלומר אלו
הצרות דקתני הכא כסדרן לא אתרמו בשבוע
אחד, אבל כי אתרמי אתי משיח. (שם).
[כז] בית הועד - מקום שתלמידי חכמים
מתוועדין שם ללמוד תורה. (שם). יהיה לזנות

תקפו

סדר אליהו זוטא, פרק טז [כו-ל]

חילופי גירסאות

לט) כ"ה ד"ר וגמ' סנהדרין.
זוד"ג הוסף: בריות.
מ) נגמ' סנהדרין: העזות.
מא) עין צינור. מב) כ"ה
דד"ר וגמ' סנהדרין, וכע"ז
נסוטה. צוד"ג ד"ו: וכל הגוים
כולן יתהפכו כו'.
מג) הסופר ל"י דד"ר.
והוספה הוד"ג נגמ' סנהדרין.

ציורים

אמר רבי ינאי כו' - עין
מכתבים ומאמרים לח"ח
ס" ב'. אמר רבי יוחנן
כו' - סנהדרין שם, שהש"ר
שם, פס"ר שם, פסדר"כ
שם. וצרות רבות כו' -
עין כתובות ק"ב ב'. רבי
נהוראי אומר כו' - סנהדרין
שם, שהש"ר שם, דא"ז שם,
פס"ר שם, פסדר"כ שם,
מדרש נבואת הילד (אוה"מ
עמ' צ"ח). רבי נחמיה
אומר כו' - סוטה מ"ט ב',
סנהדרין שם, שהש"ר שם,
דא"ז שם, ועיין פרקי
היכלות (ילקוט הרועים הגדול עמ' ל"ט).

מאי ותהי האמת נעדרת, אמר רבי ינאי מלמד שנעשית
עדרים עדרים והולכת לה. ומאי וסר מרע משתולל, אמרי
דבי רב שילא כל מי שסר מרע משתולל על הבריות.
[כח] אמר רבי יוחנן דור שפן דוד בא בו, תלמידי חכמים
מתמעטין, והשאר לטעיניהם פלות פיגון ואנחה, וצרות רבות
וגזרות קשות מתחדשות, עד שהראשונה פקודה, השנייה
ממהרת לבוא.

[כט] רבי נהוראי אומר, דור שפן דוד בא בו, הנערים ילפינו
את הזקנים, והזקנים יעמדו לפני הנערים, ובת קמה באמה,
וכלה בחמותה, ופני הדור כפני הכלב, ואין הבן מתביש מאביו.
[ל] רבי נחמיה אומר, דור שפן דוד בא בו, געניות תרפה,
מתיקר יעות, הגפן יתן פריה, והיין ביקר, וכל המלכיות
כלן יתהפכו למינות, ואין תוכחות. (אמר רבא מאי קרא,
שנאמר פלו הפך לבן טהור הוא (ויקרא יג)).

אמר

משנת אליהו

פירושו לעיל בסמוך. [ל] והיקר יעות -
מכובד שבהן יהא עותן ורמאי. לשון אחר היקר
יעות - שלא יכבדו זה את זה. יקר - כבוד.
(שם). וגירסא אחרת: והיקר יאמיר - ופירש
התיו"ט בשם רבי נתן פלאצקער כי יאמיר הוא
ענין גבהות, ורצה לומר שהיוקר יגדל עד למעלה,
כאדם האומר יש יקרות שאין למעלה הימנו.
(ועיי"ש עוד פירוש). והיין ביוקר - שלא יהיה
ברכה בפרי עצמו. לשון אחר שיהיו וודפים
אחר היין ומשתכרין, ומתיקר היין אף על פי
שרוב יין בעולם. (רש"י סנהדרין). וכל המלכיות
כולן יתהפכו למינות - המלכות השולטת על
רוב העולם תהא למינות, נמשכים אחר טעות
של ישו, ותלמידיו נקראו מינים. (רש"י סוטה מ"ט
ב' דפוס ויניצה). ואין תוכחות - אין לך אדם
שיכול להוכיח, שכולם נכשלים בחטאות,
וכשמוכיחין אותן אומר לו אתה כמוני. (רש"י
שם). כולו הפך לבן טהור הוא - כשפשט

זה מזה. (רש"י סנהדרין). מאי ותהי האמת נעדרת
- פירוש שאמר "ותהי" על נעדר, ועל כרחך על
מיתת צדיקים. (ליקוטי תנ"ך מהגר"א). עדרים
עדרים והולכת לה - היינו שיוצאים והולכים
להם כתות שלמות מלומדי התורה. (תוה"ב לח"ח
מאמר עלבונה של תורה, ומהגר"א לעיל נראה שמפרש
לה במיתת צדיקים). משתולל על הבריות - כל
העולם אומרים עליו שוטה הוא, והיינו משתולל
לשון שטות. (רש"י שם). [כח] עיניהם כלות
- כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכה, קרויה
כליון עינים. (רש"י ויקרא כ"ו ט"ז). עד
שהראשונה פקודה - עד שלא כלתה צרה
ראשונה שניה ממהרת לבא. (רש"י סנהדרין שם).
[כט] ילבינו את הזקנים - כלומר יחרפו ויביישו
אותם. (שם). יעמדו לפני הנערים - לכבדם,
והיינו דאמרינן (סוטה מ"ט ב') בעקבות המשיח
חוצפא יסגא. (שם). ובת קמה באמה - לאחרפה
ולביישה. (שם). ופני הדור כפני הכלב - עיין

תנא רבי אליהו

תקפו

חילופי גירסאות
(מד' נענוצין (דף נ"ה ז')
סני': צריפין. (מה) כ"ה
נז"ל. נז"ל. הוסוף מנמ'
נענוצין: ונשיהם ובניהם אינן
שלהן.

ציונים

אמר רבי יוחנן כו' -
סנהדרין צ"ח א', תיקון ד'
מ"א תיקונים חדשים, ועיין
היכלות רבתי (ילקוט
הרועים הגדול עמ' כ"ו).
ראב"י אומר - ערובין נ"ה
ב', הגהות אשר"י שם, דא"ז
פ"י, דרכי משה יו"ד סי'
קצ"ז אות ר', בהגר"א שם
סי' קצ"ח סקנ"ח. ועל
בנותיהן כו' - עיין פסחים
מ"ט ב', פרקי רבינו הקדוש
(אוה"מ עמ' תקי"ב), וזה"ק
ח"א דף כ"ח ב', וח"ב דף
קיי"ט א', וח"ג דף רע"ז ב'.
רבי יוסי בן קסמא - שבת
קנ"ב א', דא"ז פ"י. תרתי
מתלמי - עיין ויק"ר פ"ח

[לא] **אמר רבי יוחנן אין בן דוד בא אלא בדור שכלו זכאי, או בדור שכלו חייב, בדור שכלו זכאי מנא לן, שנאמר ועמד כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ** (ישעיה ס כא), **בדור שכלו חייב מנא לן, שנאמר וירא פי אין איש וישתומם פי אין מפגיע, ותושע לו זרעו וצדקתו היא סמכתהו** (שם נט טו), **וכתיב למעני למעני אעשה, פי איך יחל, וכבודי לא אחר לא אתן** (שם מו יא).

[לב] **רבי אליעזר בן יעקב אומר יושבי מד' כפרים כיושבי קברים, וחייהם אינם חיים, וממונם אין ממון, מה ועל בנותיהן הכתוב אומר ארור שכב עם כל בהמה** (דברים כו כא).

[לג] **רבי יוסי בן קסמא אומר טוב תרתי מתלתא, אוי לה לינקותא דאזלא ולא מהדרא.**

[לד] **שמואל הקטן אומר בגפלא אויבך אל תשמח, ובכשלא**

א', קה"ר פ"ב [ה]. שמואל הקטן אומר - אבות פ"ד מ"ט, פסדר"כ פכ"ט (קפ"ט א'), צואת ר"א הגדול סי' נ"ה.

משנת אליהו

זוטא (פרק י') שאינו שלהם. ונראה הכונה שלפי שרחוקים ממרכז התורה והתלמידי חכמים נהוג בינותם גזל וחמס וגניבה וכדומה. **ועל בנותיהן הכתוב אומר כו' - שאסורים בנותיהם** (רש"י בערובין). וכדפירש הטעם בגמ' לעיל. ובפסחים (מ"ט ב') פירש רש"י [לענין בת עם הארץ] שדומות לבהמה שאין להם לב להבין, עכ"ל. **[לג] טוב תרתי מתלתא - טובים שני רגלים של ימי הבחורות, משלשה של ימי זקנה שצריך משענת עם רגליו.** (רש"י שבת). **אוי לה לינקותא - חבל עליה, כלומר יש לו להתאונן ולצעוק ווי.** (שם). **דאזלא ולא מהדרה - ההולכת ואינה חוזרת.** (שם). **[לד] שמואל הקטן - קטן משמואל הרמתי.** כמו שמצינו (סוטה מ"ח ב') עיי"ש שיעתה בת קול ואמרה שהיה ראוי שתשרה עליו שכינה כמשה רבינו עליו השלום. (רש"י אבות). **אומר - ואף על פי ששלמה אמר בחכמתו זאת הצואה, היה מוכיח בזאת המדה ומזהיר מעבירה זאת.** (פיה"מ להר"מ שם).

הנגע בכל העור, כך שנהפכה כל המלכות למינות תבא גאולה. (רש"י סנהדרין). **[לא] יירשו ארץ - היינו גאולה.** (שם). **כי אין איש - כי אין צדיק לעמוד בפרץ.** (רש"י ישעיה). **וישתומם - ענין תמהון.** (מצודת ציון שם). **מפגיע - ענין תפילה.** (שם). **וצדקתו היא סמכתהו - להשיאו ולאמץ ידיו בנקמתו, ואף על פי שאין אנחנו הגונים.** (רש"י שם). **למעני למעני אעשה - שהגאולה רק למענו יתברך, ולא בזכות ישראל.** **וכבודי לאחר לא אתן - שאויביכם יאמרו יד אלהיהם רמה.** (שם). **[לב] יושבי כפרים - בגמ' בעירובין גרסינן: יושבי צריפין. ופירש רש"י אנשי מקנה הן. וחונים בו חדש או חודשיים עד שכלה המרעה לבהמות, ונוסעין משם ונקבעין במקום אחר, עכ"ל.** **כיושבי קברים - כמתים.** לפי שמחוסרים הנאה הם, ולוקים ברוחות בזרם ובמטר. (רש"י שם). **וחייהם אינם חיים - שאין להם הנאה.** **וממונם אין ממון - כן צריך לומר.** (עיין חילופי גרסאות). ומפרש בדרך ארץ

תקפה

סדר אליהו זוטא, פרק טז [לד-לו]

אל יגל לך, פן יראה ה' ורע בעיניו, והשיב מעליו אפו
(משלי כד יז).

[לה] הוא הנה אומר מידחיל מן דלא דחיל, ולא תבכה עם
דבכי, ולא תבצי עם דבצי, ולא תבכה עם דבכה, ולא
תגחין עם דגחין, שפא שומה ותמצא מביאך לידי שטות.
[לו] יוחנן פן פנחם אומר הכא אמרי תבליתא דבבל שוניא
ושרצונא ואקח, מה סלא ושירצא תבליתא דחבלא ימא, רבי
עקיבא אומר אף אקרוקיא.

[לז] כל עיר שאין בה עשרה דברים אין תלמידי חכמים
רשאים לישב בתוכה, ואלו הן: בית הכנסת, בית הכפא,
בית המרחץ, בית מלמדי תינוקות, בית דין מפינ ועונשין,
קפה של צדקה, קפה של בשמים, קפה של תמחוי, (כל מיני
ידק

רמז ס"ב. כל עיר כו' - עיין סנהדרין י"ז ב', וחופת אליהו רבא (אוה"מ עמ' קע"ו), מדרש לעולם (שם עמ' רע"ג), ר"מ פ"ד מדעות
הכ"ג. בית הכפא - עיין ברכות ח' א'. בית המרחץ - ירו' קידושין פ"ד ה"ב, ועיין לעיל ס"ו ו' (נשיתי טובה זו בית המרחץ). בי"ד
מכין ועונשין - ירו' שם. (כל מיני ידק) - ערובין ג"ה ב', ירו' שם.

משנת אליהו

והשיב מעליו אפו - שישוב ממנו ויבא עליך.
(רש"י שם). [לה] דחיל מן דלא דחיל - כן
צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ורצה לומר
שממי שאין לו יראת שמים יש לירא ממנו,
וכמו שנאמר (בראשית כ' י"א) רק אין יראת אלקים
במקום הזה והרגוני. ולא תבכה עם דבכי
- כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ופירוש
מי שבוכה סתם אינך צריך לבכות עמו, לפי
שהדבר בא מתוך שטות, וכמו שמבאר והולך.
ולא תבצי עם דבצי - כן צריך לומר. (עיין
חילופי גרסאות). ונראה שהוא לשון חקירה (עיין
ערוך בן ו', ובתרגום משלי כ"ה ב', ושם ג'), והכוונה
שלא ישתתף עם החוקרים במקום שאינו ראוי
ואינו נצרך. ולא תבכה עם דבכה - כן
צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ופירושו כנ"ל
שלא יהא נבהל עם הנבהל לחנם. ולא תגחין
עם דגחין - כן הוא הגי' בדפוס ראשון. ולפי
זה פירושו שלא יכרע עם הכורע לחינם. שגחן

חילופי גרסאות

(מז) כ"ה ד"ר. מו"נ הגיה:
לא תדחיל עם דלא דחיל,
ולא תבכה עם דלא בכי,
ולא תבצי עם דלא בצי, ולא
תבכה עם דלא בהית, ולא
תגחין עם דלא גחין.
(מז) 56: תגחין עם דגחין.
(מח) 5: כנגמ' קדושין (דף
ע"ב א'), ועיין צביאור.
(מט) דד"ר לי' "כל מיני ידק,
פירות" והוספה הו"נ מנמ'
ערובין. אלל בסנהדרין (דף י"ז
ב') מייסי ממלמר דכפא, ומוסר
שם: דופא אומן ולבלר. ול"ג
"קופה של תמחוי".

ציונים

דחיל מן דלא דחיל - עיין
דא"ר פ"ז, דא"ז פ"ה, כלה
רבתי פ"י. יוחנן בן פנחס
כו' - קדושין ע"ב א', ירו'
שם פ"ד ה"א, ויבמות פ"א
ה"ו, ב"ר פל"ז ח', ערוך
ערך תכלת, ועיין ילקוט נח

רמז ס"ב. כל עיר כו' - עיין סנהדרין י"ז ב', וחופת אליהו רבא (אוה"מ עמ' קע"ו), מדרש לעולם (שם עמ' רע"ג), ר"מ פ"ד מדעות
הכ"ג. בית הכפא - עיין ברכות ח' א'. בית המרחץ - ירו' קידושין פ"ד ה"ב, ועיין לעיל ס"ו ו' (נשיתי טובה זו בית המרחץ). בי"ד
מכין ועונשין - ירו' שם. (כל מיני ידק) - ערובין ג"ה ב', ירו' שם.

תנא דבי אליהו

תקפמ

חילופי גירסאות
(ג) כ"ה צד"ר. חז"ע העמיק
כאן כולל גמ' דשנת, ונדפס
להלן. בא) נר' חסר: ולא
ימצא, שנאמר.
(גב) המוסגר הוסיף חז"ע
מגמ' שנת (דף קל"ח ב'), וש
הרבה שנויים מלשון הגמ',
ומקלמן הערמי.

צינים
משנכנסו רבותינו כו' -
שבת קל"ח ב', תוספ'
עדיות פ"א ה"א, ספרי עקב
פמ"ח (ובגהות הגר"א
שם), ועיין מכילתא בא
[פסחא פי"ח], לקח טוב
שמות י"ב כ"ז.

ירק, פרות), רבי עקיבא מוסיף אף כל מיני פרות, שכל מיני
פרות מאירין את העינים.

[לח] ימשנכנסו רבותינו בכרם ביבנה אמרו: יבוא
שיבוקש דבר מקרא ולא ימצא, דבר מצוה^נ, ישוטטו
מעיר לעיר [לבקש] את דבר ה' ולא ימצאו, ויהיו רוכבין
ועולין על עסקי השרץ שנגע בכפר, ויבקשו דבר ה'
ולא ימצאו. אמר רבי שמעון בן יוחאי חס ושלום
שתשכח תורה מישראל, שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו
(דברים לא כא), אלא איש פלוני אוסר, ואיש פלוני מטהר,
ואיש פלוני מתיר. ולא נמצא דבר ברור ולא משנה
ברורה.

[לט] ^נ (ב'שנכנסו רבותינו לכרם ביבנה אמרו: עתידה תורה
שתשתכח מישראל, שנאמר הנה ימים באים נאם אדני
אלהים והשלחתי רעב בארץ, לא רעב ללחם ולא צמא
למים כי אם לשמע את דברי ה', ונעו מים עד ים ומצפון
ועד מזרח, ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו (עמוס ח
יא-יב), דבר ה' - זו הלכה. דבר ה' - זה הקץ. דבר ה'
- זו הנבואה. ומאי ישוטטו לבקש את דבר ה', אמרו,
עתידה

משנת אליהו

ולא יהא מי שישב. רוכבין ועולין - נראה
הכונה שיהיו נוסעין, ואף עולים ברגל, מחכם
לחכם לשואלו. [לט] דבר ה' זו הלכה -
כדכתיב (דברים ה' ה') להגיד לכם את דבר ה'
דהיינו תורה. (שם). דבר ה' זה הקץ - פירוש
שירצו לדעת אימתי קץ הגלות. (ועיין תוס' בשבת
שם). דבר ה' זו הנבואה - כדכתיב (הושע
א' א') דבר ה' אשר היה אל הושע. (רש"י שם).
זו הנבואה - שיש הרבה שאלות שצריכים
הוראה מנביא דוקא. ומאי ישוטטו כו' -
פירוש כגון איזה הלכה ישוטטו לדעת אותה
ולא ימצאו.

שמחלקין מזונות לעניי עולם בכל יום. (ב"ב
שם). שהגבאים מחזירים על פתחי בעלי בתים
בכל יום, ולוקחים מהם תבשיל לצורך העניים,
והכלי שמשמין בו את התבשיל נקרא תמחוי.
(פי' הרע"ב פאה פ"ח מ"ז). (ירק) - לפי שהירק
טוב למאכל ונלקח בזה ויכול לעסוק בתורה.
(רש"י ערובין נ"ה ב'). [לח] בכרם ביבנה -
על שם שהיו יושבים שורות שורות ככרם. (רש"י
שבת). דבר מקרא ולא ימצא - שישאלו
ביאור במקרא ולא ימצאו. דבר מצוה [ולא
ימצא] - כן נראה שצריך לומר. (עיין חילופי
גירסאות). והכונה שישאלו בדיני עשיית המצות,

תקצ

סדר אליהו זוטא, פרק טז [לט]

חילופי גירסאות

גג כ"ה גגמ'. חז"ל' הוסף:
שנגע בה שרץ בידיה.
נד' כ"ה גגמ'. חז"ל' השמיטו.
נה' כ"ה גגמ'. וזל"נ גט"ס
נוסף: משום שהתנור הוא
תחלה, ושיך לעיל. נו' כ"ה
גגמ'. וזל"נ קלר: וכו'.
נז' כ"ה גגמ'. וזל"נ הניס:
שנשתכחה התורה.
נח' כ"ה גגמ'. וזל"נ הוסף:
אלא.

ציורים

השרץ שנמצא בתנור -
שבת שם, פסחים כ' א',
כלים פ"ח מ"ה, ועיין סוטה
כ"ז ב'. דאמר רב אדא
-שבת שם, פסחים שם.
דתניא יכול כו' - שם, תו"כ
שמיני פ"ט ה"א, וערש"י
ויקרא י"א ל"ד, ערוכין ק"ד
ב' ד"ה כהן. רשב"י אומר
- שבת שם, תוספ' שם,
ספרי שם, תנח' נח ס"ג ג'.
אלא איש פלוני אוסר כו'
- עיין במד' פט"ו כ"ב,
תנח' בהעלותך ס" ט"ו.

עתידיה אשה שתטל בכר של תרומה ונתחזר בבתי פנסיות
ובבתי מדרשות לידע אם טמאה היא ואם טהורה היא, ואין
מבין [אם טהורה היא ואם טמאה היא], והא פתיב ביה
בהדרא וזה לכם הטמא בשרץ השרץ וגו', כל הנגע בהם
וגו', מפל האכל אשר יאכל אשר יבוא עליו מים יטמא (ויקרא
יא כט"ד), אלא לידע אם ראשונה היא ואם שנייה היא, ואין
מבין. הא נמי מתניתין היא, השרץ שנמצא בתנור הפת
שפתוכו שנייה, שהתנור הוא תחלה. אלא כמספקא להו מאי
דאמר רב אדא בר אבהו לרבא ולחזיה לתנורא כמאן
דמליא טמאה, ותהוי הכפר ראשונה, ואמר ליה לא אמרינן
הכא לחזיה [האי תנורא כמאן דמלי טמאה], דתניא יכול
יהיו כל הפלים מטמאין מאויר כלי חרס, תלמוד לומר וכל
כלי חרש אשר יפל מהם אל תוכו, כל אשר בתוכו יטמא
מפל האכל אשר יאכל (שם פסוק לג), אכלין ומשקין מטמאין
מאויר כלי חרס, ואין כל הפלים מטמאין מאויר כלי חרס.
רבי שמעון בר יוחאי אומר חס ושלום ששתשתכח תורה
מישראל, שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו (דברים לא כא), אלא
מה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו, ישאל
ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד, אלא איש
פלוני אוסר, ואיש פלוני מתיר, איש פלוני מטמא, ואיש
פלוני מטהר).

רבי

משנת אליהו

בשרץ. (רש"י פסחים). יכול יהיו כו' - אם כלי
שטף נתון בתוך כלי חרס ושרץ באויר החיצון,
יכול יהא כלי עץ או כלי מתכת שבתוכו טמא,
משום דכתיב כל אשר בתוכו יטמא. (רש"י שם).
כל הכלים - בין כלים של עץ או של חרס. (פירוש
הח"ח לתו"כ). תלמוד לומר כו' - עיין רש"י
בשבת ובפסחים שפירשו באורך. כי לא תשכח
מפי זרעו - הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה
משתכחת מזרעם לגמרי. (רש"י דברים). הלכה

והא כתיב ביה בהדיא - ותורה שבכתב הרי
כתובה ומונחת, יקראו ויראו. (רש"י שם). הפת
שבתוכו שניה - שהשרץ שהוא אב הטומאה נפל
אל תוכו ועשאו ראשון, וחזר התנור שהוא ראשון
וטימא את הפת, ונעשית שניה. (פי' הרע"ב כלים
פ"ח מ"ה). ולחזייה לתנורא כו' - כיון דקיימא
לן אויר כלי חרס מיטמא מן השרץ אף על פי
שלא נגע, אלמא כמאן דמלי טומאה הוא, דהא
לא נגע בו ומטמאו, ותהוי נמי פת כאילו נוגעת

תנא דבי אליהו

תקצא

צייונים

רבי אלעזר אומר כו' - סוטה מ"ו ב' כל הענין עד סוף פרקא, ובקצרה בפרקי רבינו הקדוש (אזה"מ עמ' תק"י), ועיין אהבת חסד לח"ח ענין הכנסת אורחים פ"ב כל פרטי הדינים בזה, וע"ע בדעת זקנים מבעה תוס' סוף פרשת שופטים. היא לזו כו' - ב"ר פס"ט ח'. ולא בלבד - רש"י שופטים א' כ"ו. ואפי' מלאך המות - עיין זוה"ק ח"ב דף קנ"א ב'.

[מ] רבי אלעזר אומר כופין ללויה, ששכר לוויה אין לה שיעור, שנאמר ויראו השמרים איש יוצא מן העיר, ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד, ויראם את מבוא העיר ויכו את העיר לפי חרב, ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו (שופטים א כד"ה). ומה שכר נטל אותו האיש, מה דכתיב בתריה, וילך האיש ארץ החתים, ויבן עיר ויקרא שמה לזו הוא שמה עד היום הזה (שם פסוק כו), היא לזו שצובעין בה תכלת לכל ישראל. ולא עוד, אלא שעלה עליה סנחריב ולא בלבלה, ונבוכדנצר ולא החריבה, ואפלו מלאך המות אין לו רשות לעבר בתוכה, אלא הזקנים והזקנות שבה בזמן שדעתן קצה עליהן מוציין אותן חוץ לחומה והן מתין. והלא הדברים קל וחמר, ומה אדם זה שלא הלך ברגליו ולא דבר בפיו, אלא רק באצבעו הראה להם, גרם לו ולזרעו ולכל משפחתו הצלה עד סוף כל הדורות, המלוה תלמיד חכם מעיר לעיר ומכרך לכרך וממדינה למדינה, ומהלך ברגליו ומדבר בפיו, על אחת במה וכמה שיטל שכרו מלפני הקדוש ברוך הוא.

אמר

משנת אליהו

שנאמר ויראו השומרים - בא ללמד גודל השכר על המסייע לאחרים בדרך. **ולא בלבד** - שסוף הפסוק "הוא שמה עד היום הזה", ומיניה יליף שלא נתבלבלה ולא חרבה, כדאמרינן (יומא נ"ד א') כל מקום שנאמר עד היום הזה לעולם ולעולמי עולמים הוא. (רש"י סוטה). **ואפילו מלאך המות כו'** - והיום לא ידוע על מקום כזה שאין מתים בו, ועיין עץ יוסף מה שפירש בזה. **רק באצבעו** - דלא כתיב אלא ויראם. (רש"י שם). **הצלה עד סוף כל הדורות** - כדאמרינן שאין מלאך המות שולט בהם. (שם). **המלוה תלמיד חכם** - אף שמצות לוייה היא בכל אדם, מכל מקום אצל תלמיד חכם הוא

ברורה - בטעמים, שלא יהא בה מחלוקת. (רש"י שבת). **[מ] כופין ללויה** - כופין את מי שאינו רוצה ללוות את חברו לדרך שילוהו. (רש"י סוטה). ובספר באר שבע העיר שהטור ושאר פוסקים השמיטו דין זה, וכפי הנראה שהיום שיש סכנה גדולה בדרכים, אינו מחוייב ללוותו, שאין חייב להכניס עצמו לסכנה עבור מצוה זו. (ועיין באהבת חסד שבצייונים). **ששכר לוייה אין לו שיעור** - לכאורה אם יש שכר למצוה היה צריך להיות שאין כופין על זה, וכדקיימא לן (חולין ק"י ב') כל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין כופין עליה, ועיין מהרש"א בסוטה מ"ו ב') ובלוח ארז למוהר"ח פלאגי מה שכתבו בזה.

תקצב

סדר אליהו זוטא, פרק טז [מא] - פרק יז [א]

חילופי גירסאות

(נט) מכאן עד סוף פרקא לוי
גד"ר. חוד"ע הוסיפה מגמ'
סוטה (דף מ"ו ז').

(א) פרק זה אימא בלכות פ"ו,
ובכלה רבתי פ"ח, ויש הרבה
חילופי גירסאות, וליינמי רק
מעטים, וע"ע נשניי נוסחאות
במשניות וילנא, ובהנהגות
הגר"א. (ב) בלכות ובכלה
רבתי וש"מ הגי': רבי מאיר.

צייונים

אמר רבי יהושע בן לוי -
סוטה שם, ערובין ג"ד א',
ובדעת זקנים שם הביאו כן
מירושלמי, ועיין סא"ר פ"ה
[יב], אבות פ"ג מ"ד. ואמר
רבי יהושע בן לוי - סוטה
שם, בראשית רבתי פרשת
ויחי (עמ' רנ"ח). ועיין
זוה"ק ח"א דף פ"ב ב', ודף
ר"ל א' ב'. אמר רב יהודה
כו' - סוטה שם, הקדמה
לתנאי (ס"ו ב'). שלש
פרסאות - עיין זוה"ק ח"ב
דף קס"ד א', ח"ג דף ח' ב'
(לוח ארז). וע"ע זוה"ק ח"ב
דף קפ"ז ב', זוה"ק דף ט"ו א'.

[מא] **אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֵוִי כָּל הַמְחַלֵּף בְּדֶרֶךְ וְאֵין לוֹ לֵוִיָּהּ,**
יַעֲסֹק בַּתּוֹרָה, שְׁנָאֵמַר כִּי לֵוִיתָ חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ וְגו' (מִשְׁלֵי א טו).
[מב] **יְיָ (וְאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֵוִי בְּשִׁבִיל אַרְבַּע אַמּוֹת שָׁלוֹה**
פְּרָעָה לְאַבְרָהָם נִשְׁתַּעֲבַד בְּבָנָיו אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. אָמַר רַב
יְהוּדָה אָמַר רַב כָּל הַמְלִיָּה אֶת חֲבֵרוֹ אָפְלוֹ אַרְבַּע אַמּוֹת
בְּעִיר שׁוֹב אֵינוֹ נִזּוֹק. רַבִּינָא אֱלוֹיָה לְרַבָּה פֶּר יִצְחָק אַרְבַּע
אַמּוֹת בְּעִיר, מִטָּא הַזִּיקָא לִידּוֹ וְנִצָּל. הָרַב לְתַלְמִיד עַד עֲבוּרָה
שָׁל עִיר. חֲבֵר לְחֵבֵר עַד תַּחֲוּם שְׂבֵת. תַּלְמִיד לְרַב אֵין לוֹ
שְׁעוֹר, וְכַמָּה, אָמַר רַב שִׁשֶׁת עַד פְּרָסָה. וְלֹא אֶמְרֵן אֱלֹא
לְרַבּוֹ שְׁאִינוֹ מִבְּהָק, אֲכָל לְרַבּוֹ מִבְּהָק עַד שְׁלֹשׁ פְּרָסָאוֹת).

פֶּרֶק יז

[א] **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה לְשִׁמְהָ, זֹכֶה**
לְדַבָּרִים הַרְבֵּה. וְלֹא עוֹד, אֱלֹא שֶׁפֶל הָעוֹלָם כָּלוּ פְּדָאִי הוּא
לו

רבי אליעזר כו' - כוליה פרקא (עד יוחנן בן בג בג) הוא באבות פ"ו, ובכלה רבתי פ"ח, (ושם הוא משמיה דר"מ).

משנת אליהו

שבחוך שבעים אמה ושיריים לבתי העיר. (שם).
עד תחום שבת - שהוא אלפים אמה. (סוטה
כ"ז ב'). אין לו שיעור - כלומר אין שיעורו
בתוך תחום העיר, רק חוץ מהתחום, שאין יכול
להלך בשבת בלי ערוב, ולזה שואל וכמה, וכי
כל הדרך ילך עמו, אמר רב ששת עד פרסה.
(עץ יוסף). פרסה - ארבע מיל.

פרק יז: [א] **לשמה** - ענין "לשמה" עיקרה לשם
אהבת התורה ליגע ולעמוד על שורשה. (רוח
חיים למהר"ח מואלין זצ"ל, נולח פירוש רוח חיים
(על פ"ו) נדפס בליקוטים שבמשניות וילנא, ועיין
אריכות גדולה בספר נפש החיים שער ד' פ"ב
ג' ואילך). **זוכה לדברים הרבה** - להיות
צדיק וחסיד כדלקמן. (רש"י). וברוח חיים פירש
שמלבד מה שחושב לקמן במשנה זוכה לדברים
הרבה, ואמר דרך כלל לפי שאין הפה יכול
לדבר ולחשוב כו', עיי"ש. **כדאי הוא לו** -

חובה יותר. [מא] **ואין לו לוייה** - דוקא אם
אין לו לוייה, אבל אם יש לו לוייה ודאי שאל
יסמוך על הנס מה שיעסוק אז בעסק התורה.
(עין יעקב). **יעסוק בתורה** - כי התורה היא עץ
החיים (סא"ר פ"א א[א]). אורך ימים בימינה (לקמן
פ"ז ח[ח]). וניצל מסכנת הדרך, כי כל העוסק בתורה
שכינה עמו, על כן ה' ניצב עליו לשמרו מכל
מיני סכנות. (שם). **לויית חן** - כלומר התורה
והמוסר יהיו לראשך לויית חן. (רש"י משלי).
[מב] **שליוה פרעה לאברהם** - כמו שאמר
הכתוב (בראשית י"ב כ') ויצו עליו פרעה אנשים
וישלחו אותו. (רש"י סוטה). **ארבע מאות שנה**
- יש לפרש ש"אמות" אותיות "מאות" שכנגד
ארבע אמות, שיעבד בישראל ארבע מאות שנה.
(עיין הגהות דרך אמת בזוה"ק ח"א דף ט' א'). **שוב**
אינו ניזוק - אותו היוצא לדרך. (רש"י שם).
של עיר - שהוא יוצא ממנו. והוא בית החיצון

תנא דבי אליהו

תקצוג

חילופי גירסאות
(ג) גד"ר ל"י "יוסר", והוספה
זד"ג מאבות.

ציונים
אהוב בו - לקמן במ"ח
קניינים. משמח את

לו, נקרא רע, אהוב, אהב את המקום, אהב את הבריות,
משמח את המקום, משמח את הבריות, ומלבשתו ענוה
ויראה, ומכשרתו להיות צדיק, וחסיד, וישר, ונאמן,

המקום - מדרש משלי פ"ט י"ב. ויראה - מדמ"ש שם [ב']. וחסיד - [ציונים בענין חסיד: ברכות ד' א' (לא חסיד אני), שם ו' ב' (אי חסיד), י"ח ב' (מעשה בחסיד אחד), ל' ב' (חסידים הראשונים), שבת י"ט א' (על ר' יוסי החסיד)], ק"כ א' (מדת חסידות), רש"י שם (ד"ה חסיד), ר"ן שם, שם קכ"א ב' (רוח חסידים), [ק"ג ב' (מעשה בחסיד)], פסחים מ' א' (רש"י ד"ה בעל נפש), ר"ה י"ז ב' (ולבסוף חסיד), סוכה נ"ג א' (אלו חסידים), תענית י"א ב' (נקרא חסיד), מו"ק י"ז א' (מערטא דחסיד, וברש"י), י"ח א' (שורפן חסיד), נדרים ד' ב' (מר זוטרא חסידא)], י' א' (חסידים הראשונים), משנה שבמשינוי סוף סוטה (לידי חסידות), קדושין פ"ב א' (רש"י ד"ה הספנין), ב"ק ל' א' (חסידים הראשונים), ושם (האי מאן דבעי כו'), ס"ח ב' (רש"י ד"ה סבר לה), [פ"א ב' (מר זוטרא חסידא)], ק"ג ב' (חסיד מי משתבע), קי"ד א' (רש"י ד"ה אם בא), ב"מ נ"ב ב' (מדת חסידות), סנהדרין י"א א' (אי חסיד), ע"ז כ' ב' (לידי חסידות), אבות פ"ה מ"י (שלי שלך שלך חסיד), מ"א (קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד), מ"ג (יתן ויתנו אחרים חסיד), מ"ד (הולך ועושה חסיד), מנחות מ' ב' מ"א א' (חסידים הראשונים), חולין ס"ג א' (שעושה חסידות), ק"ל ב' (מדת חסידות), כריתות כ"ה א' (אשם חסידיים), נדה ט"ז ב' (רש"י ד"ה בעל נפש), י"ז א' (שורפן חסיד), ל"ח א' (חסידים הראשונים). ירושלמי תרומות פ"ח סוף ה"ה (והו משנת חסידים), שקלים פ"ג ה"ה (לידי חסידות). ספרי בהעלותך פרשה ע"ח (הם חסידים). תנח"ך קרח סי' ו' (חסידותו של אהרן), חקת סי' כ"ה (כך היא מדת החסידים). זוה"ק ח"ג דף קפ"ו א' (אי תלמידא דר' שמעאי חסידא), קצ"ה א' (כדין איהו חסיד), רכ"ב א' (ולא חסיד אני), רפ"א א' (איך חסיד אלא כו'), הקדמת תיקון ב' ב' (איך חסיד אלא כו'). סדר אליהו זוטא פ"ג [ד] (שסובל את הכל). מדרש תהלים מזמור ט"ז [י"א] (נקרא חסיד), מזמור י"ח [כ"ב] (בא עמו בחסידות), מזמור קמ"ט (נעשו חסידים). שמחות פ"ג ה"י (חסידים הראשונים). משנת ר"א פ"ו (עמ' קכ"א). רש"י תהלים ט"ז ג', פ"ו ב'. ספר חסידים סי' י"א. ספר חסידים החדש סי' תתקע"ה, וסי' תתתשע"ט. שערי תשובה לגאונים סי' קע"ח. רמב"ם פ"ה מהל' תענית ה"ט, פכ"א מאיסור"ב ה"ט. פיה"מ להר"מ פאה פ"א מ"א (במדת חסידות), ח' פרקים פ"ד (לא היו חסידים), אבות פ"ה מ"ט. ארחות צדיקים שער הבושה. פי' הרע"ב אבות פ"ב מ"ח ומ"ט, רמ"א אר"ח סי' ק"ב ס"ג. שערי קדושה ח"א ש"ג. ראשית חכמה שער האהבה פ"א (מסימן ע"ד ואילך). מסילת ישרים פי"ח - כ"א. עליות אליהו הערה קי"ג. ועיין עוד אריכות בספר פ"ג סי' קי"ח. (רוב הציונים לקטיו מקהלות יעקב הוספות סוף טהרות, ומהגהות לס"ח החדש סי' תתקע"ה, והשאר מדילי, ויש עוד רבים).

משנת אליהו

- כי הענוה לא יחזיק למצוה, רק בטבע המוטבע, וירגיש שהוא באמת שפל ונבזה, ויהיה זה כלבוש שאי אפשר בלתו. (רוח חיים). ויראה - כי עקב ענוה יראת ה' (משלי כ"ב ד'). שתכלית וסוף הענוה לבא מזה ליראת ה', כי כל זמן שאין לו ענוה אמיתית בתכלית השלימות, לא יהיה היראה גם כן בשלימות, והכל בא על ידי התורה הקדושה. (שם). ומכשרתו - כי האדם כשורצה להתדבק בקב"ה במדרגה עליונה, צריך מתחילה לסור מהרע אשר נתפגל בגיעולי יצרו, וכדמיון כלי איסור אם לא יגעילנה להפליט האיסור שבלעה, אם יבשל בה נזיד תיאסר, אך הכלי יובא באש ויגעילנה תחלה ויכשירנה ואחר כך יבשל מאכליו בה, כן הלב הטמא כל אשר יתנו בתוכו יטמא, ואך אש התורה מכשיר את הנפש להתם חטאת ולהסר פשע כי הלא כה דברי כאש (ירמיה כ"ג כ"ט) והתורה מכשרתו להיות צדיק, והרע מתבטל. (שם). להיות צדיק - שהולך בתומו ואינו עושה עולה אלא מצדיק דרכיו. (רש"י). וחסיד - עושה לפנים משורת הדין. (שם, ועיין ציונים). וישר -

כלומר שנברא בשבילו, (רש"י). כי אם רגע אחד היה נפסק דברי תורה מכל העולם מעוסקיה ושומריה היו שמים וארץ נהפכים לתוהו ובוהו כו', ואם כן הלומד תורה אפשר שבאותה רגע כל העולם מתבטלים, ואם כן הוא מקיים עולם ומלואה. (רוח חיים). נקרא ריע - למקום, שנאמר (תהלים קל"ט י"ז) ולי מה יקרו רעך אל. (רש"י). אהוב - שנאמר (משלי ח' כ"א) להנחיל אוהבי יש. (שם). כיון שהוא המקיים עתה בעסק תורתו את כל העולמות וכביכול נעשה שותף ליוצר בראשית. (רוח חיים). אהב את המקום - שעושה מאהבה. (רש"י). אהב את הבריות - שמקרבן ומלמדן וגומלן טוב. (שם). משמח את המקום - עושה נחת רוח ליוצרו. (שם). ועיין לקמן. משמח את הבריות - כי התורה היא שעשועיו של הקב"ה ובעת שעוסקין בה הוא עת רצון ורחמים ושמחה, ובאה טובה לעולם, שבאור פני מלך חיים, ובשמחתו מטיב לבריות, וזהו משמח את המקום - ועל ידי זה - משמח את הבריות. (רוח חיים). ומלבשתו - התורה. (רש"י). ענוה

תקציר

סדר אליהו זוטא, פרק יז [א-ב]

חילופי גירסאות
(ד) נש"ג דפוס וילנא הנילו
גירסא: ונהנה ממנה.

ציורים

ומרחקתו מן החטא -
מדרש משלי פ"ו [כ]. אמר
ריב"ל כו' - שמו"ר פמ"א
ו', פתי' איכ"ר ב', תנחו'
תשא סי' ט"ז, פסדר"כ
פט"ו, זוה"ק ח"ב דף ה'
סע"א, ועיין מש"כ הח"ח
(הועתק בביאור), ובנרדכי
ישראל פי"ג, ובחומת הדת
פי"ב.

ומרחקתו מן החטא, ומביאתו לידי זכות, ונהנין ממנו
עצה ותושיה בינה וגבורה, שנאמר לי עצה ותושיה, אני
בינה לי וגבורה (משלי ח יד), ונותנת לו מלכות וממשלה
וחקור דין, ומגלין לו סודות מן השמים ורזי תורה, ונעשה
כמעין המתגבר והולך, ונבהר שאינו פוסק, והוה צנוע,
וארך רוח, ומוחל על עלבונו, ומגדלתו ומרוממתו על כל
המעשים.

[ב] אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֵוִי, בְּכָל יוֹם יוֹם בַּת קוֹל יוֹצֵאת
מֵהָר חוֹרֵב, וּמִכְרָזָה וְאוֹמֶרֶת: אוֹי לָהֶן לְבָרִיּוֹת מַעֲלָבוֹנָה שֶׁל

תורה

משנת אליהו

(רוח חיים). ורזי תורה - סתרי תורה, כגון מעשה
בראשית, מעשה מרכבה, וספר יצירה, וכל שכן
שאר התורה. (מחזור ויטרי). ונבהר שאינו פוסק
- שמתפשט והולך, כן יפוצו מעיינותיו חוצה
בתלמידים רבים. (רוח חיים). והוה צנוע -
שיהיה צנוע לעשות מעשים טובים שלו הכל
בהסתר. (תפארת ישראל). וארך רוח - מתוך עסק
התורה יהיה קשה לכעוס. (רש"י). ומוחל על
עלבונו - מעביר על מדותיו מרוב ענוה. (שם).
ומרוממתו על כל המעשים - שאם הוא עוסק
לשמה הוא למעלה מן הטבע, וכולם נמסרים
ונכנעים תחת ידו. (רוח חיים). [ב] בת קול
יוצאת כו' - ענין כרוז הזה להודיע שעל זה ידו
כל הדוויים, כי אין אנו מתנהגין עמה לפי גודל
ערכה שהיא יסוד הבריאה ושורש כל המציאות,
מקור החכמה והתבונה, שבשכילה נברא כל
העולם, כמו שנאמר (ירמיה ל"ג כ"ה) אם לא בריתי
יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי, וערך
קדושתה נודע לכל באי עולם בעת נתינתה בהר
חורב, שירד הקב"ה בכבודו ובעצמו על הר סיני
בקולות וברקים ללמד לעמו תורה ומצוות,
שרעשו שמים וארץ מקול ה' החוצב להבות אש,
ומלאכי צבאות ידודון ידודון וגו' (תהלים ס"ח י"ג).
וירד אז במרכבתו הקדושה על ההר ההוא, ופתח
אז כל השבעה רקיעים, וכנגדו פתח כל התהומות,
וראו כל ישראל שהוא אלהים יחיד בשמים ממעל

עושה ישר ועדיף מצדיק. (שם). ונהנין ממנו
עצה - בני אדם נהנים ממנו להמלך בו ולהתייעץ
ולקחת ממנו עצה ותושיה. (מחזור ויטרי). ונוסח
אחר: ונהנה ממנה. (עיין חילופי גרסאות). עצה
- לידע איך להתנהג במעשיו. ותושיה - היא
העצה היותר עמוקה, פירוש לעיין במעשיו בעצה
עמוקה אם המה באמת טובים ולא אך למראה
עין. בינה - שיבין דבר מתוך דבר בזה. וגבורה
- אחרי זה להתגבר על היצר בכל עוז, וזה יהיה
הכל על פי התורה. (רוח חיים עיי"ש באריכות).
מלכות וממשלה - שמתנדבים הכל לעשותו ראש
וקצין, וחולקים לו כבוד. (מחזור ויטרי). והכחות
הטבעיים מסורים אליו כאשר יגזור אומר עליהם,
ולכל אשר יחפוץ יטם, ואימתו מוטלת על כולם,
וכמו שאמרו ונותנת לו מלכות וממשלה, כי נזר
אלקיו, אור התורה, מאירה ומבהקת על ראשו.
(נפש החיים ש"ד פי"ח). וחקור דין - שעומק
הדין פתוח לפניו. (רש"י). סודות מן השמים
- כי באמת כל הרזין וסודות התורה המה מפורשין
ונגלין ממש, אבל טח מראות עינינו, וגם בנגלות
התורה לפעמים אדם יגע על דבר קטן וקל, מה
שלאחר שהוא מבין הוא עומד ומשתאה ומתמה
על עצמו על מה זה טרח הרבה בזה, והלא דבר
פשוט הוא, אך האדם לפעמים מוכה בסגורים,
ואם יעסוק בה לשמה יגל ה' עיניו ויסיר ממנו
מסך העוררין, וזהו שאמר ומגלין לו רזי תורה.

תנא דבי אליהו

תקצה

צייונים

שאין לך בן חורין כו' - עמש"נ לעיל פ"ד [ה]. הרי זה מתעלה - ערובין נ"ד א', נדרים נ"ה א'. הלומד מחבירו כו' - עיין לעיל פט"ז [יב] ומש"נ שם, ועיין ר"מ פ"ה מהל' ת"ת ה"ט, יו"ד סי' רמ"ב ל', רמ"א סי' ש"מ ס"ח. קראו רבו - סנהדרין ק"ו ב', מדרש תהלים מזמור נ"ה.

תורה, שכל מי שאינו עוסק בתורה הרי זה נקרא גזוף, שנאמר נזם זהב באף חזיר, אשה יפה וסרת טעם (משלי יא כב), ואומר והלחת מעשה אלהים המה, והמכתב מכתב אלהים הוא, חרות על הלחת (שמות לב טו), אל תקרי חרות אלא חרות, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה, וכל מי שעוסק בתורה הרי זה מתעלה, שנאמר וממדבר מתנה, וממתנה נחליאל, ומנחליאל במות (במדבר כא יח"ט).

[ג] הלומד מחבירו פרק אחד, או הלכה אחת, או פסוק אחד, או דבור אחד, או אפלו אות אחת, הוא צריך לנהג בו כבוד, שכן מצינו בדרך מלך ישראל, שלא למד מאחיתפל אלא שני דברים בלבד, קראו רבו אלופו ומידעו, שנאמר

ואתה

משנת אליהו

על ידה כל כך וכמו שמבאר והולך, אם כן כשאנו עוסק בה הרי הוא לה לעלבון. שאין לך בן חורין - ממלאך המות, ורבי נחמיה אומר חירות מן הגליות, ורב אמר חירות מן היסורין. (תנחו' עקב סי' ח'). שנאמר וממדבר מתנה וגו' - כיון שעושה אדם את עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל, תורה נתנה לו במתנה שנאמר וממדבר מתנה, וכיון שנתנה לו במתנה נחלו אל שנאמר וממתנה נחליאל, וכיון שנחלו אל עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות. (נדרים נ"ה א'). [ג] אפילו אות אחת - נראה הכונה לדרשת המקראות מאות יתירה וכדו'. (אבל בכלה רבתי איתא: אות אחת בתלמוד, עיי"ש). אלא שני דברים בלבד - שמצאו אחיתופל לדוד שהיה יושב ועוסק יחידי בתורה, אמר לו למה אתה עוסק בתורה יחידי, והלא כבר נאמר (ירמיה נ' ל"ו) חרב על הבדים ונואלו. שוב פעם אחרת מצאו שהיה נכנס לבית מדרשו בקומה זקופה, אמר לו והלא כבר נאמר שצריך לו לאדם ליכנס שם במורא כדי שתראה אימת שמים עליו כו'. (רש"י, ועיין כלה רבתי פ"ח ששם יש כע"ז). שנאמר ואתה אנוש וגו' - וסמך להך קרא אשר יחידו נמתיק סוד. (רש"י).

ועל הארץ מתחת ובאותו המעמד הקדוש ראו אז את אור פני ה', והיתה השגתם גדולה כל כך בתורה הקדושה עד שהשיגו שהיא מקור החיים לכל הבריא, ולכן יוצאת הבת קול מהר חורב, שלפי רוב ערך קדושתה שנתגלה בעת נתינתה בהר חורב, כל באי עולם אין יוצאים ידי חובתם במה שהם מחוייבים בכבודה, שאף אם היתה בשמים או מעבר לים, היה צריך לבקש עצות ותחבולות להורידה ולהביאה אלינו, למען נלמד אותה לשמרה ולקיימה, וכל שכן עתה שקרובה אלינו היה צריך כל איש לפנות כל מחשבותיו לדעת דרכיה ולקיים מצוותיה ואזהרותיה, ובאשר אין עושים כן, והרבה אנשים אין פונים אליה כלל, עלבון הוא לתורה הקדושה שירדה משמי שמים לארץ לקרוצי חומר, ואין משגיחין בה. (נדחי ישראל לח"ח פמ"ג). נזוף - מנודה, ויגער בו אביו (בראשית ל"ז י') מתרגמינן ונזף ביה אבוהי. (רש"י). נזם זהב באף חזיר - שאינו משמר אלא הולך ונובר באשפה וממאסו. (שם). אשה יפה וסרת טעם - כן תלמיד חכם שחסר מטעמים של תורה הוא מאוס. (שם). ואומר והלוחות וגו' - מפרש מהו עלבון התורה, שמאחר שזוכין

תקצו

סדר אליהו זוטא, פרק יז [ג-ה]

ציונים

ואין כבוד אלא תורה - עמש"נ בסא"ר פ"ב [כה], ועיין מסילת ישרים סוף פ"א. ואין טוב אלא תורה - ברכות ה' א', [שם מ"ח ב'], ע"ז י"ט ב', מנחות נ"ג ב', יר' ר"ה פ"ג ה"ח, פתיחתא איכ"ר ב', תנחומ' ראה סי' י"א, פסדר"כ פי"א (צ"ו ב'), ופט"ו (קכ"א א'), מדרש משלי פכ"ב, זוה"ק ח"ב דף קי"ז ב', מדרש ריב"ז (אוח"מ עמ' רט"ז). כך היא דרכה של תורה - מדרש משלי פי"ט. פת במלח תאכל בו' - תנחומ' נח סי' ג', ר"מ פ"ג מהל' ת"ת ה"ו, יר"ד סי' רמ"ז כ"א, ובבהגר"א שם סקמ"ט. ועל הארץ תישן - זוה"ק ח"א דף רמ"ב א'. אשריך בעוה"ז בו' - עמש"נ בסא"ר פי"ח [יח].

ואתה אנוש בערבך, אלופי ומידעי (תהלים נה יד). והלא הדברים קל וחמר, ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתפל אלא שני דברים בלבד, קראו רבו אלופו ומידעו, הלומד מחברו פרק אחד, או הלכה אחת, או פסוק אחד, או דבור אחד, או אפלו אות אחת, על אחת כמה וכמה שהוא צריך לנהוג בו כבוד, ואין כבוד אלא תורה, שנאמר כבוד חכמים ינחלו (משלי ג לה), ואומר ותמימים ינחלו טוב (שם כח י), ואין טוב אלא תורה, שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם, תורתי אל תעזבו (שם ד ב).

[ד] כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחי צער תחיה, ובתורה אתה עמל, ואם אתה עושה כן אשריך וטוב לך, אשריך - בעולם הזה. וטוב לך - לעולם הבא.

[ה] אל תבקש גרלה לעצמך, ואל תחמד כבוד, יותר מלמוד

משנת אליהו

כערכי - חשוב כמותי. (שם). אלופי - שר שלי. (מצודת ציון). ומידעי - חכם שלי. (רש"י). שלא למד מאחיתופל - שהיה רשע ולא היה ראוי לכך. (שם). הלומד מחבירו - אדם הדיוט הלמד מחבירו שאינו רשע. (שם). ואין כבוד אלא תורה - אין כבוד בא לו לאדם אלא על עסקי תורה. (שם). שנאמר כבוד חכמים ינחלו - ולמה הם נוחלים כבוד - בשביל שהם לומדים את התורה ויורשים אותה כנחלה. [ודורש גזירה שוה ינחלו - ינחלו]. (רש"י). כי לקח טוב - שהיא זבינא חריפא [כמו מקח טוב], ואם היו רוצים לקנותה לא יערכנה כל כסף וזהב, ומכל שכן שנתתי לכם במתנה בלא מחיר, אם כן תראו שתורתי אל תעזבו. (רוח חיים). [ד] פת במלח תאכל - לא על העשירי הוא אומר שיעמוד בחיי צער כדי ללמוד תורה, אלא הכי קאמר אפילו אין לאדם אלא פת במלח וכו', ואין לו כר וכסת לישן אלא על הארץ, אל ימנע מלעסוק בה, שסופו ללמוד אותה מעושר. (רש"י). במשורה - אחד משלשים וששה בלוג. (ב"ב

פ"ט ב'). תשתה - ואין לך אדם שותה במדה אלא בשביל עצירת מים, ואפילו הכי החזק ללמוד תורה. (מחזור ויטרי). אשריך בעולם הזה - כי באמת גנאי גדול הוא לאדם ענין האכילה, כי יקח דבר גשמי ויתנהו במעיו ובוזה תלוי חיותו, והלא נשמתו חלק רוחני בודאי בוז תבוז לזה, אך ההכרח לא יגונה, אבל תוספות ומותרות האכילה הוא סכלות, וחכם אמיתי ישמח במיעוט מותרות, וזהו שאמר אשריך בעולם הזה. ועוד יש לפרש שכאשר תרגיל עצמך בזה, אז אף אם יהיה אשריך בעולם הזה לא יזיק לך כלום, ויהיה לך טוב לעולם הבא. (רוח חיים). ועוד יש לפרש שאשריך בעולם הזה הוא שינצל מחיבוט הקבר שהוא העונש בעולם הזה. (חסדי אבות לכן איש חי). [ה] אל תבקש גדולה לעצמך - לרדוף אחרי השררה. (רש"י). ואל תחמד כבוד - להתכבד בתורתך, שמתוך כך אתה נראה כמי שעושה שלא לשמה. (שם). יותר מלמודך עשה - יותר ממה שלמדת עשה מעשים טובים וקיים מצוות, כדאמרין (אבות פ"ג

תנא דבי אליהו

תקצו

ציונים

ונאמן הוא בעל מלאכתך
כו' - אבות פ"ב מ"ד,
ומשנה ט"ז, אדר"נ פי"ז ח',
אדר"נ החדש פל"ה, ועיין
מנחות מ"ד א', תר"כ אחרי
פ"ח ה"א, והל' י'. גדולה
תורה - עיין ר"מ פ"ג מת"ת
ה"א. בשלשים מעלות -
תנחו' קרח סי' י"ב, ועיין
מניינם בברייתא דכלה רבתי
פ"ח, ובערוך ערך מלך,
ובמחזור ויטרי וביאור
הגרא"א כאן. בארבעים
ושמנה דברים - שהש"ר
פ"ד [ט"ו], מדרש משלי
פי"ט, ילקוט המכירי משלי
י"ט [יח]. בעריכת שפתיים
- עיין ערובין נ"ד א',

שמו"ר פמ"ז ד', תנחו' עקב סי' ה'. בשמוש חכמים - עמש"נ בסא"ר פ"ה [יא]. בדבוק חברים - עיין ברכות ס"ג ב', תענית ד' א', מכות
י' א', ועיין אריכות ע"ז בנחמי ישראל לה"ח פי"ד. בפלפול התלמידים - עיין תענית שם, מכות שם, וסא"ר פכ"ה [ו], סא"ז פט"ז [ח].

משנת אליהו

בשמיעת האוזן - כי חוש השמיעה מה שהוא
שומע מאדם תפעול יותר ממה שהוא רואה
בספרים, וגם שמאזין דברי חבריו ויקבל האמת
ממי שאמרו. (רוח חיים). **בעריכת שפתיים** -
שאינו מגמגם בדברי תורה, אלא חותכן בלשון
ומוציאן בפה, שאין דברי תורה מתקיימין אלא
בהוצאת הפה. (רש"י). **בשכלת הלב** - שמסתכל
להקשות, וחוזר ומסתכל לתרץ, ולהעמיד דבר
על בוריו, וְשֵׁם את הטעמים, ורואה ושוקל בלבו.
(מחזור ויטרי). **באימה, וביראה** - שאין לבו
גבוה עליו. (רש"י). **ושלא יסיח דעתו חס ושלום**
לדברים בטלים. (רוח חיים). **בשמחה** - שאין
השכינה שורה מתוך צער אלא מתוך שמחה.
(שם, ועיין שבת ל' ב'). כי הלומד בשמחה בשעה
אחת ילמוד הרבה יותר ממה שילמוד בכמה
שעות בעצבות. וגם כי התורה היא שעשועים
של הקב"ה וצריך שישמח בדבר גדול כזה. (רוח
חיים). **בשמוש חכמים** - שדוחק ונכנס בכל
מקום לשמוע דבריהם ולשמם. (רש"י). **בדבוק**
חברים - לומד בחבורה. (שם). **בפלפול**
התלמידים - שיפלפלו לפניו ויחכמוהו. (שם).
בישיבה - שהמרבה בישיבה [של תלמיד] **חכמים**
[חכמים] - מרבה חכמה. (רש"י). ועוד מביא

מלמודך עשה, ואל תתאנה לשלחנם של מלכים, ששלחנך
גדול משלחנם, וכתרך גדול מכתרם, ונאמן הוא בעל
מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך.

[ו] גדולה תורה יותר מן ההנהגה ומן המלכות, שהמלכות
נקנית בשלשים מעלות, וההנהגה בפעשים וארבעה, והתורה
נקנית בארבעים ושמונה דברים. ואלו הן: בתלמוד,
בשמיעת האזן, בעריכת שפתיים, בבניית הלב, בשכלת הלב,
באימה, וביראה, בענוה, בשמחה, בשמוש חכמים, בדבוק
חברים, בפלפול התלמידים, בישיבה, במקרא, ובמשנה,

ברוך

מ"ט) כל שמעשיו מרובים מחכמתו חכמתו
מתקיימת. (רש"י). וזה על ידי שיגמור בנפשו
לקיים את כל המצוות שידע בעתיד. (שע"ת לר"י
ש"ב סי' י', והעתיקו התי"ט באבות שם). **ששולחנך**
- הוא שכר שתקבל על למודה של תורה. (רש"י).
בעל מלאכתך - הקב"ה, שאתה עושה מלאכה
שלו. (שם). [ו] **בשלשים מעלות** - אותן
שכתובים בפרשת שמואל (שמואל א' ח') כשבקשו
ישראל מלך, ואמר להם דעו כי כך וכך משפט
המלך, וכשתחקור הם שלשים דברים עם אותן
ששנויות בסנהדרין (פרק ב') מלך לא דן ולא
דנים אותו כו'. (רש"י ועיין ציונים). **בעשרים**
וארבעה - עשרים וארבע מתנות כהונה הן,
עשר במקדש, וארבע בירושלים, ועשר בגבולין.
(רש"י, ועיין חלה סוף פרק ד' במלאכ"ש, ב"ק ק"י ב').
ועיין במחזור ויטרי שפירש עשרים וארבע
אזהרות שהזהירו הכהנים. (ועיין עוד בראשית חכמה
הנמ"ח ח"א עמ' תקכ"ט הערה ק"ז). **נקנית**
בארבעים ושמונה דברים - והטעם כי התורה
מפני רוחניותה תשרה באדם עד שיקנה בלבו
קניינים אלו, ויתרחק מטוב אהבת העולם הזה,
ויפשוט לבוש החומר, עד שידמה למלאך בזיכרון
נשמתו וגופו. (ראשית חכמה שער הקדושה פ"ד).

תקצוז

סדר אליהו זוטא, פרק יז [1]

הַדֶּרֶךְ אֶרֶץ, בְּמַעוֹט שְׁנָה, בְּמַעוֹט תַּעֲנוּג, בְּמַעוֹט דֶּרֶךְ אֶרֶץ, בְּמַעוֹט סְחוּרָה, בְּאֶרֶךְ אַפִּים, בְּלֵב טוֹב, בְּאַמוֹנַת חֲכָמִים, הַבְּקָבֶלֶת חֲכָמִים, בְּקָבֶלֶת הַיְּסוּרִין, הַמְּכִיר אֶת מְקוֹמוֹ, הַשְּׁמִיחַ בְּחֶלְקוֹ, הַעוֹשֶׂה סִיג לְדַבְּרָיו, וְאֵינוֹ מַחְזִיק טוֹכָה לְעַצְמוֹ, אֹהֵב אֶת הַמְּקוֹם, אֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת, אֹהֵב אֶת הַתּוֹכְחוֹת, אֹהֵב אֶת הַמַּיְשָׁרִים, וּמְתַרְחֵק מִן הַכְּבוֹד, וְאֵינוֹ רוֹדֵף אַחֵר הַכְּבוֹד, וְאֵינוֹ מְגִיס לְבוֹ בְּלַמּוּדוֹ,

ואינו

צייונים

בדרך ארץ - סא"ר פרק א' [א] וש"נ. במיעוט שינה - עמש"נ לעיל פי"ד [ג]. במיעוט תענוג - עיין סנהדרין קי"א א' (לא תמצא תורה כז'). תנח"ו נח ס"ג, דא"ז פ"ה. בארך אפים - עיין פסחים ס"ז ב', ספרי מטות פקניז, תוי"כ שמיני פ"ב הי"ב, שמו"ר פכ"ה י', ויק"ר פי"ג א', אדר"נ פ"א. בלב טוב - אבות פ"ב מ"ט. אוהב את התוכחות והמשרים - דא"ז פ"ב. ואינו מגיס לבו בלמודו - עיין פסחים ס"ז ב', ועמש"נ לעיל פט"ז [יח].

משנת אליהו

הלימוד, ועולה של תורה שהיא מתשת כחו, וירויח בזה שגם היסורין עצמן ייחשבו לו למצוה מלבד סגולתם שממרקין עונותיו. (רוח חיים). המכיר את מקומו - שידוע כי גופו לעפר תשוב ונפשו לשמים, ואם כן למי נאה לעבוד לגוף או לנפש? (שם). השמח בחלקו - שאם דואג בענייניו אינו מכוין בתורה. (רש"י). העושה סייג לדבריו - שבכל דבריו וענייניו עושה סייג להם לקדש עצמו במותר לו כדי שלא יגע באיסור, וזה מלבד הסייגים אשר עשו חז"ל כדי להרחיק את האדם מן העבירה, הוא עושה סייגים אחרים למעשיו ולענייניו כדי להתרחק יותר ויותר. (מדרש שמואל). ואינו מחזיק טובה לעצמו - שאינו נושא חן בלבו על עצמו על שהרבה תורה, שהרי לכך נוצר. (רש"י). אוהב את המקום - שעושה מאהבה. (רש"י לעיל). אוהב את הבריות - שמקרבן ומלמדן וגומלן טוב. (שם). אוהב את התוכחות - לשמוע תוכחה, ולהוכיח איש אחר, ולכן אמר תוכחות לשון רבים. (רוח חיים). אוהב את המישרים - שהוא שונא כל מחשבות עקומות ועקשויות, שבהם רוצה המתעקש להצדיק ענייניו, ורק הדברים הישרים יאהב. (תפארת ישראל). ואינו מגיס לבו בלמודו - היינו שאינו מתגאה בפני הבריות. (רש"י).

חילופי גרסאות

ה' כ"ה ד"ל. וד"נ הגיה: במיעוט דרך ארץ, ועיין לזוט וש"נ שם. (ו' כ"ה ד"ל. דוד"נ הוסיף: במיעוט שיחה ושחוק. (ז' כ"ה ד"ל. דוד"נ הגיה: במיעוט תענוג ודרך ארץ. (ח' כ"ה ד"ל. ודוד"נ השמיט. (ט' כ"ה ד"ל. דוד"נ הוסיף: אהוב. (י' כ"ה ד"ל. דוד"נ הוסיף: משמח את המקום, משמח את הבריות, אוהב את הצדקות.

גירסא אחרת: בישוב - ופירש בישוב הדעת. בדרך ארץ - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). והכונה למדות טובות. (עיין פירוש רבינו יונה אבות פ"ג מ"ז). במיעוט תענוג - כמו שאמר בסא"ר (פרק כ"ו [נב]): ואם לא זכה אדם לבקש רחמים על דברי תורה שיכנסו לתוך מעיו, יבקש רחמים על אכילה ושתייה יתירה שלא יכנסו לתוך מעיו. (ע"פ רוח חיים). במיעוט דרך ארץ - שלא יהא מצוי עם בני אדם בשוק. (רש"י). בארך אפים - שאינו כועס מהרה. (אבן עזרא שמות ל"ד ו'). בלב טוב - זהו הסבלן שאינו קצר רוח, ומתרחק ממדת הכעס ומשיב במענה רך, אף כי יעשו לו דבר רע יסבלהו, ואין מר בפיהו כי כולו ממתקים וחכו מחמדים. (רבינו יונה בפירוש אבות פ"ב מ"ט). באמונת חכמים - אמונת החכמים תלויה באמונת החכמה בכלל, אין חכמה בעולמינו בלתי אם עברה לנו דרך נשמת חכם חי. (קוב"א חזו"א ח"א ס"י קפ"ב). ובקבלת חכמים - כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ונראה הכונה שמקבל כל מה שיוור לו החכמים לעשות. בקבלת היסורין - מקבל היסורין באהבה. (רש"י). כי יסורין ממרקין עונותיו של אדם. ואם הוא חכם אינו ממתיך עד שישלח הקב"ה עליו יסורין, אלא מקבל מעצמו יסורין על ידי עסק התורה במיעוט תענוג, והתמדת

תנא דבי אליהו

תקצט

חילופי גירסאות
(יא) כ"ה ד"ר. דוד"ר. הניח:
שואל כהוגן, ומשיב
כהלכה. (יב) כ"ה ד"ר.
דוד"ר. הוסף: שומע ומוסיף.

ציונים

שואל ומשיב - עיין סא"ר
פ"ג [ט]. הלומד ע"מ
ללמד - עיין אבות פ"ד
מ"ה. הלומד ע"מ לעשות
- עמשי"נ לקמן פכ"ב [ט].
והמחכים את רבו - ב"מ
פ"ד א' (מחז"ו). שכל
האומר דבר בשם אומרו כו'
- בילקוט המכיר משלי
כ"ב כ"ד היה לו גירסא
אחרת כאן, ועיין מגילה
ט"ז א', חולין ק"ד ב', נדה
י"ט ב', ספרי טטות סוף
פרשה קנ"ז, פדר"א פ"ג,
תנחו' במדבר סי' כ"ב.

מדרש משלי פ"ו [טז]. ועיין זוה"ק ח"ב דף קע"ח ב'. גדולה התורה - מדרש גדול וגדולה (אוה"מ עמ' ע"ט). בעוה"ז ובעוה"ב -
לקמן פכ"ד [ח], תנחו' ויקהל סי' ד', ועיין תרגום קהלת ה' י"א, ולקמן סי' ט"ו. שנאמר כו' - עיין בהגרא"א אבות פ"ו מ"ז.

למחזיקים

משנת אליהו

כשהוא מורה הוראה מכיון באותו ענין שאמר
לו רבו, אבל אינו מוסיף דבר לומר שכך אמר
לו רבו, אלא אם כן אמר לו רבו. (רש"י). **שנאמר**
ותאמר אסתר וגו' - שאלמלי אמרה בשם עצמה,
לא באה גאולה, שמתוך כך שאל המלך (אסתר
ו' ג') מה נעשה יקר וגו'. (מחז"ו). [ז] **שהיא**
נותנת חיים כו' - שאפילו החיות שהמצוה נותנת
לעושה, לית לה להמצוה מגרמה כלום, רק
מאותיות התורה הכתובים בענין המצוה היא.
(רוח חיים). **לעושיה ולשומריה** - פירוש
המקיימים המצות עשה, והנשמרים מלא תעשה.
בעולם הזה ובעולם הבא - שאוכל פירותיה
בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא. (רש"י).
וברוח חיים פירש שנותנת לו חיים ממש בעולם
הבא, שאומרים דבר שמועה משמו ושפתותיו
דובכות בקבר. (כמבואר ביבמות צ"ז א'). **וליימות**
בן דוד - שעל ידה קם לתחיית המתים בימות
בן דוד. (כמבואר בסא"ר פ"ה [ז]). **למוציאיהם** -
אל תקרי למוציאיהם אלא למוציאיהם בפה. (רש"י,
ועיין ערובין נ"ד א'). **לשרך** - הוא הטבור. (מצודת
ציון). **ושיקוי לעצמותיך** - שיהא משקה

ואינו שם בְּהוֹרָאָה, הנושא בעל עם חברו, ומכריעו לכף
זכות, מעמידו על האמת, ומעמידו על השלום, ומתיישב לבו
בתלמודו, י"שואל ומשיב, י"הלומד על מנת ללמד, הלומד
על מנת לעשות, והמחכים את רבו, והמכוין את שמועתו,
האומר דבר בשם אומרו.

הא למדת, שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה
לעולם, שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי (אסתר ב כב).
[ז] **גדולה התורה, שהיא נותנת חיים לעושיה ולשומריה**
בעולם הזה, ובעולם הבא, ולימות בן דוד, שנאמר כי חיים
הם למוציאיהם, ולכל בשרו מרפא (משלי ד כב), **ואומר רפאות**
תהי לשרך, ושיקוי לעצמותיך (שם ג ח), **ואומר עץ חיים היא**

ואינו שמת בהוראה - שירא שמא אינו כדאי
לה, ושמא יכשל בה מרוב דקותה ועמקה. (תפארת
ישראל). **הנושא בעול עם חברו** - הן בטרחת
הגוף, והן בהוצאת ממון, והן בצער נפשו על
מה שקרה לחבירו, והן כשחסר שכל לחבירו, לא
יחוש מלהטריח את עצמו ליעצו, ללמדו, לטובתו
בעולם הזה ובעולם הבא. (שם). **ומכריעו לכף**
זכות - שדן את חברו לזכות. (רש"י). **מעמידו**
על האמת - רודף אמת ושלום על הכל. (שם).
ומעמידו על השלום - כשיש שנאה בינו ובין
חבירו. (מחז"ו). **ומתיישב לבו בתלמודו** -
שלומד בישוב ובנחת ולא במהירות, ואחר שלומד
מתיישב בה, ואז לא תשכח מפיו. (מדרש שמואל).
שואל ומשיב - כי רק על ידי שאלות ותשובות
נחקקים הדברים בלב. (תפארת ישראל). **והמחכים**
את רבו - שצריך שהתלמיד ישתדל לעולם לשאול
ולהקשות לרבו עד שמחמת זה הוא מחכים את
רבו. ואיש כזה בודאי יקנה קנין תורה, ויושרשו
הדברים בתוכו, כי לעולם יתחדד שכלו בהיות
הוא סיבה להחכים את רבו, ובזה מחכים גם את
עצמו. (מדרש שמואל). **והמכוין את שמועתו** -

חילופי גירסאות

(ג) כ"ה גד"ל. נז"נ הגיה:
ר' שמעון בן יוחאי משום
ר"ש בן מנסיא אומר משום
רבי מאיר כו', וטס"ה.
(ד) כ"ה גד"ל וז"ל. נלכות:
והכבוד.

ציונים

רבי שמעון בן יהודה כו' -
תוספ' סנהדרין פ"א ה"ד,
יר' שם ה"ג, ועין אגרת
בראשית פ"מ. השיבה
נאה לצדיקים - עין
פרד"א ספ"ט, ופרק ג"ב,
מדרש חרש פרשת חיי שרה
(עמ' קס"ה), ופרשת
תולדות (עמ' ק"ע).

למחזיקים בה, ותמכיה מאשר (שם פסוק יח), ואומר אך ימים
בימינה, בשמאולה עשר וכבוד (שם פסוק מז), ואומר כי לוית
חזן הם לראשך, וענקים לגררתך (שם א ט), ואומר תתן
לראשך לוית חזן, עטרת תפארת תמגנך (שם ד ט), ואומר כי
כי ירפו ימיה, ויוסיפו לך שנות חיים (שם ט יא), ואומר כי
אך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך (שם ג ב).

[ח] ר' ר' שמואל בן יהודה משום ר' שמואל בן יוחאי
אומר, הנני והפח והעשר והתחכמה והתפארת והשיבה
והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם, שנאמר עטרת תפארת
שיבה, בדרך צדקה תמצא (שם ט לא), ואומר עטרת זקנים
בני בנים, ותפארת בנים אבותם (שם יו ו), ואומר תפארת
בחורים כחם, והדר זקנים שיבה (שם כ כט), ואומר והפירה
הלכנה ובושה החמה, כי מלך ה' צבאות ביהר ציון
ובירושלים, ונגד זקניו כבוד (שע"ה כד כג). ר' שמואל בן מנסיא

אומר

משנת אליהו

שמפארים אותו בני אדם. והשיבה - ששערות
ראשו וזקנו לבנים. (תנחו חיי שרה). ונאה
לעולם - שעל ידי שיש להם טובה וגדולה
דבריהם נשמעים, ומשפיעין לטוב על כולם.
(תפארת ישראל). עטרת - זה העושר. (רש"י).
תפארת - זה הנני. (שם). שיבה - זה מה
שאמר והשיבה. בדרך צדקה תמצא - פירוש
[שדברים אלו הם תפארת ועטרת] אם בדרך
צדקה תמצא [והוא מה שאמר נאה לצדיקים].
(רוח חיים). עטרת זקנים בני בנים - נראה
שלומד גזירה שוה עטרת - עטרת. שהצדיקים
אף נאה להם בנים, והוא מה שנאמר בפסוק זה
"ותפארת בנים אבותם". תפארת בחורים כחם
- נראה שלומד גזירה שוה תפארת - תפארת,
שהצדיקים אף נאה להם הכח, כמו שנאמר בפסוק
זה "ותפארת בחורים כחם". ונגד זקניו - זה
החכמה, כמו שדרשו (קדושין ל"ב ב') זקן - זה
שקנה חכמה. (רש"י). כבוד - זה התפארת,

עצמותיך בקבר. (רש"י). למחזיקים בה - מביא
פסוק זה ללמד שהתורה נותנת חיים רק למי
שמחזיק בה בקביעות, ואינו מרפה ממנה. אורך
ימים בימינה - ודרשו בגמרא שבת (ס"ג א')
שלמיימינים בה [פירוש העוסקים בה לשמה,
רש"י] נותנת אורך ימים. (מדרש שמואל). לוית
חזן הם - איזה דבר המביא את האדם למצוא
חן בעיני האנשים, הוי אומר זה ממון, שנותנים
לו ממון מן השמים. (רש"י). עטרת תפארת
תמגנך - שיהא מכובד בין האנשים. (רש"י).
ויוסיפו לך שנות חיים - נראה שבא ללמד
שלא רק יתנו לו ימיו הקצובין לו, שזה נקרא
אריכות ימים, אלא אף יוסיפו לו עליהם. ושלום
יוסיפו לך - שאף זוכה לשלום. (ע"פ רש"י).
[ח] הנני - זה קלסתר פנים, שמתוך זיו קלסתרו
דומה נורא כמלאך, ודבריו נשמעים. (מחזור ויטרי).
והכח - שיראים ממנו. (שם). והתפארת - הוא
הכבוד (ובאבות גרים "הכבוד" במקום תפארת).

תרא

תנא רבי אליהו

חילופי גירסאות
טו) כד"ר: עשרה, ול"ע.
והגר"א ציטטו לאבות הניס:
ארבעה, ועין ליוניס.

ציונים

חמשה קנינים - עמש"נ
לעיל פרק ט' [א]. אלא
לכבודו - עמש"נ לעיל פ"ח
[ד].

אומר אלו שבע מדות שמנו חכמים לצדיקים, בלן נתקינו
ברבי ובניו.

[ט] ^יחמשה קנינים קנה הקדוש ברוך הוא בעולמו, ואלו
הן: תורה קנין אחד, אברהם קנין אחד, ישראל קנין אחד,
בית המקדש קנין אחד, שמים וארץ קנין אחד. תורה קנין
אחד מנין, שנאמר ה' קני ראשית דרכו, קדם מפעליו מאז
(משלי ח כב). שמים וארץ קנין אחד מנין, שנאמר כה אמר ה'
השמים כסאי והארץ הדם רגלי, אי זה בית אשר תבנו לי
ואי זה מקום מנוחתי (ישעיה סו א), ואומר מה רבו מעשיו ה'
כלם בחכמה עשית, מלאה הארץ קנינך (תהלים קד כד). אברהם
קנין אחד מנין, שנאמר ברוך אברהם לאל עליון קנה שמים
וארץ (בראשית יד יט). ישראל קנין אחד מנין, שנאמר עד יעבר
עמך ה', עד יעבר עם זו קנית (שמות טו מז), ואומר לקדושים
אשר בארץ המה, ואדירי כל חפצי כם (תהלים מז ג). בית המקדש
קנין אחד מנין, שנאמר מכון לשבתך פעלת ה', מקדש אדני
כוננו ידיך (שמות טו ז), ואומר וביאם אל גבול קדשו, הר זה
קנתה ימינו (תהלים עח ג). וכלם לא ברא אותם אלא לכבודו,
שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, יצרתיו אף עשיתיו
(ישעיה מג ז), ואומר ה' ימלך לעלם ועד (שמות טו יח).

יוחנן

משנת אליהו

רגלין שמים וארץ אף כאן שמים וארץ, וכתוב
קניינך. (רש"י). קונה שמים וארץ - מפרש
הפסוק ויברכהו ויאמר ברוך אברהם לאל עליון
- ולמה - בשביל שהוא קונה שמים וארץ,
שבשבילו העולם מתקיים. (רש"י, עיי"ש). עם
זו קנית - שבשבילם העולם מתקיים, שנאמר
ואדירי כל חפצי כם, שהם עיקר הדירה של
ארץ. (שם). כוננו ידיך - אף זה לשון קנין,
ואם תאמר שהכנה לבד וקנין לבד, הרי הוא
אומר וביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו.
(מחז"ו). לכבודו - לשבחו. (רש"י). ה' ימלוך
לעולם ועד - ואף אם עתה רבו המתפרצים

וכמו שנתבאר לעיל. ברבי - הוא רבינו
הקדוש, הוא רבי יהודה הנשיא. (מחז"ו).
[ט] חמשה קנינים - חשובין בעיניו לקרותם
קנין לו, כאדם שטורח לקנות דבר החביב לו.
(רש"י פסחים פ"ז ב'). ומפירושו באבות נראה
שטעם הדבר שאלמלי הם אין העולם קיים,
ועיין לקמן. ה' קני ראשית דרכו - שכשעלה
במחשבה לפניו לברוא את עולמו, נתקיים העולם
בשביל התורה. (רש"י). השמים כסאי והארץ
הדום רגלי - שהם עמודים של עולם, נאמר
כאן ארץ ונאמר להלן ארץ, מלאה הארץ קניינך,
מה להלן [בפסוק השמים כסאי והארץ הדום

תרב

סדר אליהו זוטא, פרק יז [י-יג]

חילופי גירסאות

טז) גד"ר: תהו. וד"ע הגיה כלפינו, ועין ש"ע נאמנות ספ"ה. (יז) גד"ל: פדת. (גליון הגר"ח קנייסקי שלט"ח). טזל גס נמסכת תמיד הגי': עזריה. ועין בספר ליקוטי מהר"ם ח"ג נהשמטות לח"ה.

צייונים

יוחנן בן בג בג - אבות פ"ה משנה כ"ב, אדר"נ פ"ב י"א (בג"י הגר"א), אדר"נ החדש פכ"ז. בן הא הא - אבות שם מכ"ג, אדר"נ פ"ב י", אדר"נ החדש שם. רבי חנניא בן עקשיא - מכות דף כ"ג ב', אבות פ"ד מט"ו, אדר"נ פמ"א י"ז, ועין תנח"י שלח ס"י ט"ו. אמר רבי אלעזר כו' - ברכות ס"ד א', יבמות קכ"ב ב', נזיר ס"ו ב', כריתות

[י] יוֹחָנָן בֶּן בֶּג בֶּג אוֹמֵר הִפְךָ בָּהּ וְהִפְךָ בָּהּ דְּכֻלָּא בָּהּ, וְבָהּ יוֹתֶחֱזִי, וְסִיב וּבְלָהּ בָּהּ, וּמִנָּה לֹא תִזְוַע, שְׂאִין לָךְ מִדָּה טוֹבָה הִימָנָה.

[יא] בֶּן הָא הָא אוֹמֵר לָפֻם צַעְרָא אֲגָרָא.

[יב] רַבִּי חֲנִינְיָא בֶּן עֲקִישָׁי אוֹמֵר רְצָה הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְזֻכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ הִרְבָּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת, שְׁנֵאמַר וְשִׁמְרָתֶם מִצְוֹתַי וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם, אֲנִי ה' (וַיִּקְרָא כב לא), וְאוֹמֵר ה' חֲפִץ לְמַעַן צִדְקוֹ, יִגְדִּיל תּוֹרָה וַיֵּאדִיר (וְשַׁעֲיָה מִכ כא).

[יג] אֲמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן יְעֹזְרִיָּה אֲמַר רַבִּי חֲנִינְיָא, תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים מְרַבִּים שְׁלוֹם בְּעוֹלָם, שְׁנֵאמַר וְכָל בְּנוֹךְ לְמוֹדֵי ה', וְרַב שְׁלוֹם בְּנוֹךְ (וְשַׁעֲיָה נר יג), אֵל תִּקְרִי בְּנוֹךְ אֶלָּא בּוֹנֵיךְ. מַעֲשֶׂה

כ"ח ב', תמיד ל"ב ב', ירר סוף ברכות, אסת"ר פ"י ט"ו, סוף מגילת תענית, ועין מדרש שיר השירים פ"א פסוק ח'. אלא בוניך - עין שבת קיד"א, מקראות פ"ט מ"ו, וע"ע שמור"ר פכ"ג י', שהש"ר פ"א ה' ג', תיז"ח דף מ"ב ב' (במהדר"י בהגר"א).

משנת אליהו

למרות עיני כבודו, עם כל זה לעתיד לבא יהיה ה' אחד ושמו אחד, ולזה אמר ה' ימלוך לעולם ועד, ואז יהיה כל העולם כאחד לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד, ועל זה בראו, כי אז כבודו על כל העולם. (מדרש שמואל). [י] בן בג ובן הא הא - גרים היו, ולהסתירם מן המלשינים נקראו כך, והם בני אברהם ושרה שנתוסף ה"א על שמותם, והם היו תחלה לגרים ולפיכך נקראים כל הגרים בניהם, בג בג גימטריא ה"א ה"א ושניהם אחד, אלא שבג בג יותר נסתר ונעלם, וקראום זה משונה מזה, כדי להכיר ולידע בין זה לזה. (תוס' יו"ט בשם מדרש שמואל). הפך - הוא חזרת הלימוד. (תיז"ט). בה - בתורה. (רע"ב). והפך בה - כפל לשון לחזק ולהורות על התמידות. (תיז"ט). דכולה בה - שהכל תמצא בה. (רע"ב). ובה תחזי - תראה האמת בעין השכל, כתרגום וירא (בראשית י"ח ב') וחזא. (פיה"מ להר"מ). וסיב ובלה בה - גם עד זקנה ושיבה לא תעזבנה. (פ"י הרע"ב).

ומינה לא תזוע - לא יום ולא לילה, תזוע כמו (אסתר ו' ט') ולא קם ולא זע. (רש"י). שאין לך מדה טובה הימנה - כי כל המדות הטובות ערוכות ושמורות בה. (תיז"ט). [יא] לפום צערא אגרא - כפי רוב הצער שאתה סובל בלמוד התורה ועשיית המצוה, יהיה שכרך מרובה. (פ"י הרע"ב). [יב] לזכות את ישראל - כדי שיהיו מקבלים שכר במה שמונעין עצמן מן העבירות, לפיכך הרבה להם, שלא היה צריך לצוות כמה מצות וכמה אזהרות על שקצים ונבלות שאין לך אדם שאינו קץ בהן, אלא כדי שיקבלו שכר על שפורשין מהן. (רש"י מכות כ"ג ב'). אני ה' - ודרשו נאמן לשלם שכר. (תו"כ אמור פ"ט ה"ו). [יג] מרכים שלום בעולם - שהבטיח הקב"ה (ויקרא כ"ו ג') אם בחקותי תלכו [ופירש"י שתהיו עמלים בתורה] ונתתי שלום בארץ. ואמר "מרכים שלום", שיש שלום להם, שלום למחזיקים בידם, שלום לאוהבי תורתם. (עץ יוסף). אלא בוניך - רצה לומר שעל ידי

חילופי גירסאות
(יח) גד"ר: ספר. (יט) כ"ה
גד"ר: נוד"ר הגיה: ומפרש
אותו.

ציונים

מעשה בתינוק אחד - כל
המעשה באריכות במדרש
עשרת הדברות (אוה"מ עמ'
תנ"י), ושם במעשיות (עמ'
ש"כ). אמר רשב"ל -
[ערוכין ס"ה א'], חגיגה י"ב
ב', ע"ז ג' ב', [נועין ב"ב
י' א' (אמר רנב"י)], מדרש
משלי פל"א, פס"ר פי"א ה',
מדרש לעולם פ"ה (אוה"מ
עמ' רע"א), משנת ר"א
פי"ג (עמ' רנ"ד), זוה"ק
ח"א דף פ"ב ב', ודף צ"ב
א', ודף קע"ח ב', ודף קצ"ד
ב', ח"ב דף מ"ז א', ודף
נ"ז א', ודף קמ"ט א', ח"ג
דף כ"ב א', ודף נ"ג ב',
ועיי"ש קנ"ז ב', תיקון"ז דף
ב' א', תיווח"ח דף י"ד א'
(במהדר"ה בהגר"א), ודף נ"א
א', ועיי"ן נדחי ישראל לח"ח
ספ"ב.

[יד] מעשה בתינוק אחד שלמדו אביו ספר בראשית, פעם
אחת עלה הקיסר לאותה מדינה, ונשבע אותו התינוק וספרו
עמו, וחבשוהו בבית האסורים וספרו עמו, והכניסו לספרו
לגנזי הקיסר, פעם אחת נמרפה דעתו של הקיסר, אמר
להם הביאו לי ספר הזכרונות, הלכו לגנזי הקיסר ומצאו
"הספר בראשית, ובאו כל גדולי המלכות לקרות בו ולא
היו יודעין לקרות בו, ואמרו לו זה הספר מן ספרי ישראל
הוא, ויש כאן תינוק אחד מהם שהוא חבוש בבית האסורין
שלך, מיד הלכו וקראו לאותו תינוק, בין שהיה רואה את
ספרו, מיד חבקו ונשקו וקראו לפני הקיסר, ויפרשו מן
בראשית עד ויכלו, בין ששמע המלך שבחו של הקדוש
ברוך הוא היאך ברא את עולמו, מיד עמד מן כסאו ונשקו
לאותו תינוק על ראשו, ואמר לו יודע אני שלא הרגיש
הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא בשבילך, כדי להתירך
מבית האסורין, מיד נתן לו הקיסר הרבה כסף וזהב ואבנים
טובות ומרגליות טובות ועבדים ושפחות, ושגרו בכבוד גדול
אצל אביו. והלא הדברים קל וחמר, ומה התינוק הזה שלא
למד אלא ספר בראשית בלבד עלתה לו כך, הלומד כל
התורה בלה על אחת כמה וכמה.

[טו] אמר רבי שמעון בן לקיש כל המצער את עצמו
בעולם הזה על התורה, ועוסק בתורה בלילה, הקדוש ברוך
הוא מושך עליו חוט של חסד ביום, שנאמר יצוה
ה'

משנת אליהו

כך. (שם עולם פי"ד). [יד] שלא הרגיש הקב"ה
- שהטריף דעת הקיסר. [טז] חוט של חסד
ביום - נותן חנו בעיני הבריות. (רש"י ע"ז ג' ב').
ולפי שדרך המגיד שינה בלילה שיהא פניו
זועפות ביום, אמר בעוסק בתורה שמגיד שנתו
בלילה, הקב"ה מושך עליו חוט של חסד שהיא
מאירה פניו ביום. (מהרש"א שם).

אור תורתם נבנה פלטרין של מעלה עבור נפשם,
ונקרא על שמם, ודירה זו אינו יכול להשיגה
מאחר בשאלה ובמתנה אלא על ידי מעשיו, וכמו
שאמר הכתוב (משלי ט"ז כ"ו) נפש עמל עמלה
לו, ורצה לומר לא כמו שמצוי אצל ענייני הגוף
שזה יגע על נכסיו ולבסוף נהנה אחר ממנו
ברצונו או שלא ברצונו, אבל בענייני הנפש אינו

תָּרַד

סדר אליהו זוטא, פרק יז [טו-טז]

חילופי גירסאות

(כ) עיין סוטה (דף כ"ה ט'
ט"ז נ"ג) מעשים אלו.
(כא) כ"ה נד"ר. נוד"נ:
אמרת.

ציורים

בהתהלכך תנחה אותך כו'
- סוטה כ"א א', אבות פ"ו
מ"ח, ספרי ואתחנן פל"ד,
ב"ר פל"ה ג', מדרש תהלים
מזמור א' [יא], מדרש משלי
פ"ו [כב], תנ"י ויצא סי' ב',
אגדת בראשית פמ"ו,
אדר"ג החדש פל"ה, תרגום
קהלת ה' י"א, זוה"ק ח"א
דף קע"ה ב', ודף קפ"ה א',
ועיין סא"ר פ"ז [כה],
ופי"ח [לח] ומש"נ שם.
אמר רבי יוחנן - סוטה כ"ב
א' (עיי"ש סגנון שונה).
שכר פסיעות - ב"מ ק"ז א',
דב"ר פ"ז ב', ועיין בביאור.

ה' חסדו וּבְלִילָה שִׁירָה עָמִי (תהלים מב ט), מֵאִי טַעֲמָא יוֹמָם
יִצְוָה ה' חסדו, מִשּׁוּם דְּבִלְיָלָה שִׁירָה עָמִי, וְהַתּוֹרָה מְגַנָּה
עָלָיו כָּל אוֹתָן הַשָּׁנִים שֶׁהוּא מוּטָל בְּעַפְרָא, שְׁנֵאמַר בְּהַתְּהַלְכָּךְ
תִּנְחָה אֶתְךָ, בְּשִׁכְבְּךָ תִּשְׁמַר עָלֶיךָ, וְהַקִּיצוֹת הֵיא תִּשְׁיַחְךָ
(משלי ו כב), בְּהַתְּהַלְכְּךָ תִּנְחָה אֶתְךָ - בְּעוֹלָם הַזֶּה. בְּשִׁכְבְּךָ
תִּשְׁמַר עָלֶיךָ - זו שְׁעַת מִיתָה בְּקֶבֶר. וְהַקִּיצוֹת הֵיא תִּשְׁיַחְךָ
- זֶה הָעוֹלָם הַבָּא.

[טז] כְּאֵמַר רַבִּי יוֹחָנָן לְמַדְתִּי כָּל הַתּוֹרָה בְּלָה, וְלֹא לְמַדְתִּי
שְׁנֵי דְבָרִים הִלְלוּ עַד עַכְשָׁו, מִתֵּן שָׂכָר מִן הַזְקָנָה, יִרְאֵת
חֲטָא מִן הַבְּתוּלָה. מִתֵּן שָׂכָר מִן הַזְקָנָה בִּיצִד, פַּעַם אַחַת
מִצְאֲתִי זְקָנָה אַחַת בְּבֵית הַבְּנִסְת שְׁבֹאת מַעִיר לְעִיר
לְהַתְּפַלֵּל, וְאִמְרָתִי לָהּ: בְּתִי, וְכִי לֹא הָיָה בֵּית הַבְּנִסְת
בְּעִירְךָ? וְאִמְרָה לִי: רַבִּי, לָכֵךְ הִלְכְּתִי מַעִיר לְעִיר לְהַתְּפַלֵּל
בְּדִי לְקַבֵּל שָׂכָר פְּסִיעוֹת, וְאַתָּה כְּאֵמַר לִי בְּךָ? הֵא לְמַדְנוּ
מִתֵּן שָׂכָר מִן הַזְקָנָה.

יראת

משנת אליהו

בראשונה לחיי העולם כמו שנאמר ורבים מישני
אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם. ואלו הם
לחיי עולם בשביל שהתעסקו בחיי עולם שהיא
התורה כו', וכל אלו המילים שהוציא בתורה
עומדים לפני הקב"ה ואומרים לפניו ומרימה
קולה ולא שוככת]. (שמיה"ל שער התורה פ"ג, ותקנתי
בתרגום ע"פ הזוהר עיי"ש). **בעולם הזה** - כי כל
ספק שנולד לו לאדם איך יתנהג, ימצא הכל
בתורה, ואם על פיה ינהוג לא יכשל. (רוח חיים).
זו שעת מיתה בקבר - שהיא משמרת מרימה
ותולעה. (תנ"י ויצא סי' ב'). [טז] **ולא למדתי**
שני דברים כו' - שלא למדתי עד היכן הדברים
מגיעין, שאפילו על ריבוי הפסיעות מקבלים
שכר, וגודל היראת חטא שאדם יכול להתנהג
בו. **מתן שכר מן הזקנה** - שהיתה טורחת
עצמה יותר מן הצורך כדי לקבל שכר וכדמפרש
ואזיל, ולמדנו מזה שיטריח אדם עצמו כדי לקבל

משום דבליילה שירה עמי - והתורה נקראת
שירה. (ישועות יעקב). **מגינה עליו כל אותן**
השנים שהוא מוטל בעפר - ביאור הדבר נשמע
ממה שכתוב בזוה"ק (וישלח קע"ה ב') בשכבך
בקבר תשמור עליך - אורייתא תצור עליך מדינא
דהאי עלמא. והקיצות היא תשיחך לעולם הבא
- כדי יתער לאחר מיתה, כדין היא תשיחך. תהוי
סניגוריא על גופך בגין דיקומון אינון בקדמיתא,
כמו שנאמר (דניאל י"ב ב') אלה לחיי עולם בגין
דעסקין בחיי עלמא, דא אורייתא, וכל אינון
מילין דאפיק מאורייתא דאשתדל בהאי עלמא,
קיימי קמיה דקב"ה ואמרין קליהון ולא משתככיין,
ע"כ. [תרגום: בשכבך בקבר התורה תשמור עליך
מדין עולם הבא. וכאשר הקב"ה יעיר הרוחות
והנשמות להחיות המתים, אז היא תשיחך שתהא
מסנגרת על הגוף, כדי שיקומו אלו הגופים
שהשתדלו בתורה כמו שראוי, ואלה הם שיקומו

תנא דבי אליהו

תרה

חילופי גירסאות
(כב) כ"ה גד"ר. מוד"ע הוסיף:
לגיהנם.

ציונים

אמר ריב"ז כו' - מעשה
כעין זה בכלה רבתי פ"ב
(בר"ע), ובמדרש הנעלם
(זו"ח) פרשת אחרי (בגברא
חד), ושם מגילת רות פ"ב
(ברכי ומיראח, ומייתי שם
למעשה דר"ע), מדרש
עשרת הדברות (אוה"מ עמ'
תנ"ז, בר"ע), והך מעשה
דר"ע מועתק בסידור
הרוקח פסקא ויתן לך (עמ'
תה"ב), ובאור"ז הלכות שבת
סי' נ, (ושם מועתק מאמר
מתדבאר ולפנינו ליתא,
ועי' בקונטרס "מאמרים
מתנא דבי אליהו שאינם
לפנינו" שגד' כסה"ס), ועוד
מובא במחז"ז סי' קמ"ד,
ובמנורת המאור גר א' כלל
א' ח"ב (בשם תנח"ו נח,
וליתא לפנינו, ועיין בהגר"א
י"ד דלהלן), ובכלל בו
הלכות אבל, ובסדר הדורות
ערך ר"ע (ויש שם ט"ס,
וצ"ל תדבא"ז פי"ז), ב"י
ובהגר"א יו"ד סי' שע"ו
סק"ז (ויש שם ט"ס, וצ"ל
פרק י"ז), בהגר"א משלי
כ"ט י"ז, נדחי ישראל לח"ח
פט"ו. למקרא - עיין אבות
פ"ה מכ"א. כי בשעה
שהוא יאמר כו' - עיין
מנוחה וקדושה שער
התפלה פרקים י"ח-כ"א.
אז יהיו מעלין אותי כו' -
עיין סנהדרין ק"ד א', וע"ע
בהגר"א או"ח סי' קל"ב
סק"ה (ושם מביא גירסת
הרוקח והאור"ז דלעיל).
אמר רבי יוחנן - עמש"נ
בסא"ר פי"ח [יח].

יִרְאֵת חֲטָא מִן הַבְּתוּלָה בַּיצֵד, פֶּעַם אַחַת נִכְנָסְתִּי בְּבֵית
הַכְּנָסֶת, וּמִצָּאתִי בְּתוּלָה אַחַת שְׁהִיתָה עוֹמֶדֶת בְּתַפְלָה,
וְאוֹמֶרֶת: גִּיהֶנֶם, אֲנִי טוֹבָה מִמָּךְ. אִם רָצוֹנִי שְׂיָבֹאוּ אֶצְלִי
עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם, וְיֹאכְלוּ וְיִשְׁתּוּ עִמִּי וְאַחֵר כֶּךָ יַעֲשׂוּ דָבָר
זֶמָּה, אֲנִי וְהֵם נִכְנָסִים ^{כב}אֶצְלֶךָ, אֲלֵא אֲנִי טוֹבָה מִמָּךְ, שְׂאֲנִי
בּוֹפֶפֶת אֶת יִצְרִי וּמְמַלֶּטֶת אֶת עַצְמִי מִמָּךְ. הֵא לְמַדְנוּ יִרְאֵת
חֲטָא מִן הַבְּתוּלָה.

[יז] אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַבְדִּי פֶּעַם אַחַת הָיִיתִי מְהֻלָּךְ בַּדֶּרֶךְ,
וּמִצָּאתִי אָדָם אֶחָד שֶׁהוּא הָיָה מְלַקֵּט עֵצִים, וְדַבַּרְתִּי עִמּוֹ,
וְלֹא הִחְזִיר לִי דָבָר. וְאַחֵר כֶּךָ הָיָה בָּא אֵלַי, אָמַר לִי: רַבִּי,
מֵת אֲנִי וְלֹא חִי, וְאוֹמְרִי לוֹ אִם מֵת אָתָּה, עֵצִים הִלְלוּ לָמָּה
לָךְ, וְאוֹמַר לִי: רַבִּי, הֲאֵזֶן לִי מָה שְׂאֵמַר לָךְ דָּבָר אֶחָד, בְּשִׁהִייתִי
חִי, אֲנִי וְחֻבְרֵי הָיִינוּ עוֹסְקִין בַּעֲבֵרָה בַּפְּלִטְרִין שְׁלִי, וּבִשְׂפָאֵנוּ
לְכָאן גְּזָרוּ עָלֵינוּ גְזֵר דִּין שֶׁל שְׂרָפָה, בְּשִׂאֲנִי מְלַקֵּט עֵצִים -
שׁוֹרְפִין אֶת חֻבְרֵי. וּבִשְׂפָאֵנוּ מְלַקֵּט עֵצִים - אֵז שׁוֹרְפִין אוֹתִי.
אֶת אִשְׁתִּי מַעֲבֵרֶת, וְיֹדֵעַ אֲנִי שְׂזִכָּר הִיא מַעֲבֵרֶת, לָכֵן בִּבְקִשָּׁה
מִמָּךְ, הָיוּ זְהִיר בּוֹ מִשְׁעָה שְׂיִהְיָ נוֹלָד עַד שְׂיִהְיָ בֶּן חֲמִשׁ
שָׁנִים, הוֹלֵךְ אוֹתוֹ לְבֵית רַבּוֹ לְמַקְרָא, כִּי בְּשִׁעָה שֶׁהוּא יֹאמַר
בְּרַכּוֹ אֶת ה' הַמְּבַרֵּךְ, אֵז יִהְיוּ מַעֲלִין אוֹתִי מִדִּינָה שֶׁל גִּיהֶנֶם.

פֶּרֶק יח

[א] אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מַעִיר אֲנִי עָלֶי שָׁמַיִם וָאָרֶץ, שְׂכָל תַּלְמִיד
חָכָם שֶׁהוּא קוֹרֵא וְשׁוֹנֶה לְשֵׁם שָׁמַיִם, וְנִהְיָה מִיָּגִיעַ בְּפֹה,
עָלִיו

משנת אליהו

שכר יותר. (רש"י סוטה). אני טובה ממך -
פירוש אני חזקה ממך. [יז] כשאני מלקט
עצים כו' - לפי שאחד סייע את חבירו
בעשיית העבירה, לכך גם עונשם הוא מדה
כנגד מדה שנידון כל אחד בעונש בסיוע חבירו.
(טהרת ישראל לח"ח פ"ב). אז יהיו מעלין אותי
כו' - לפי שברא מזכה אבא. (סנהדרין ק"ד א',
ועיין ציונים).

תר

סדר אליהו זוטא, פרק יח [א] - פרק יט [ב]

חילופי גירסאות

(א) על יחוס פרקים אלו למדצ"א, עיין במבוא. (ב) כ"ה נמ"ר וד"ר. נוד"ע הגיה: בעמלק. (ג) כ"ה נמ"ר וד"ר. נוד"ע הוסיף: נקמה בעמלק בעצמו שבא מאדום.

ציורים

נקמה באדום בעצמו - עיין תנח"ו תצא סי' ד', וסי' י"א, תנ"י וישלח סי' ח', פסדר"כ פ"ג (כ"ד א'), בראשית רבתי פרשת וישלח (עמ' קס"ד), ופרשת ויחי (עמ' ר"מ). למלך שבנה - כה"ע בבמדבר רבה פ"ד א'.

עליו הכתוב אומר יגיע כפיך כי תאכל, אשריך וטוב לך (תהלים קכב ב), אשריך - בעולם הזה. וטוב לך - לעולם הבא. ואומר מה יפית ומה נעממת אהבה בתענוגים (שה"ש ז ז). ולא עוד, אלא שאשתו ובניו יראים ממנו, וגו' יראים ממנו, ומלאכי השרת שואלין בשלומו, ותקדוש ברוך הוא אוהב אותו אהבה גמורה, שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, ויראו ממך (דברים כח י').

פרק יט

[א] *שאלו תלמידיו את רבי אליעזר, ואמרו לו: מנין שעתיד הקדוש ברוך הוא לעשות נקמה בַּבָּאדוֹם בַּעֲצָמוֹ, מִיַּד פֶּתַח רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְאָמַר: כְּתִיב מִי זֶה בָּא מֵאֲדוֹם (ישעיה סג א), זֶהוּ שְׁנָאֵמַר בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ עַל יְדֵי דָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: מוֹאֵב סִיר רַחֲצִי עַל אֲדוֹם אֲשֶׁלִיךְ נַעֲלִי, עַלִי פִלֶּשֶׁת הַתְּרוּעָעִי, מִי יוֹבִלְנִי עִיר מְצוֹר, מִי נַחֲנִי עַד אֲדוֹם (תהלים ס י"א), כְּנָגֵד מִי אָמַר דָּוִד מִקְרָא זֶה, לֹא אָמְרוּ אֲלָא כְּנָגֵד הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁהוּא עֵתִיד לַעֲשׂוֹת נִקְמָה בַּעֲצָמוֹ.

[ב] מְשַׁלּוּ מֶשֶׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמָה, לְמֶלֶךְ שֶׁבָּנָה אֶרֶבְעָה פִּלְטְרִין

משנת אליהו

פרק יח: [א] מי זה בא מאדום - רצה למר כמו שמסיים בסוף הפרק שפסוק זה נאמר על הזמן שינקום השי"ת בעמלק ובעירו, אלא שמתחילה מקדים לפרש דברים אחרים השייכים לזה. מואב סיר רחצי - אשתמש בהם כסיר של נחשת המוכן לרחוץ בו. (רש"י תהלים). על אדום אשליך נעלי - אשים ברגליהם כבלי ברזל לסגרם בהם. (מצו"ד שם). עלי פלשת התרועעי - בעבורי יריעו פלשתים תרועת מלך, ותהיה התרועה למעני, לקבל עליהם עול מלכותי. (שם). מי יובילני עיר מצור - לכבוש את העיר רומי. (רש"י שם). נחני - ענין הנהגה. (מצו"צ שם).

פרק יח: [א] יגיע כפיך כי תאכל - יגיע כפים רומז גם על התורה שמתייגע עליה, וגם על מלאכתו. (עיין סא"ר פי"ח [יז]). מה יפית ומה נעממת - מפרש מה יפית בעולם הזה, ומה נעממת בעולם הבא. (לוח ארו למוהר"ח פלאגי זצ"ל). אהבה בתענוגים - נראה הכונה שאהבה הוא התורה, כמבואר בסא"ר (פ"ג [יא]). בתענוגים - הוא מה שמתענג ונהנה משל עצמו ולא משל אחרים. כי שם ה' נקרא עליך - שעל ידי שקורא ושונה לשם שמים, ואינו נהנה מאחרים ניכר עליו שם שמים. ומי ששורה עליו שם ה', מלאכי השרת שואלים בשלומו. (עיין זוה"ק ח"ג רס"ה א', ובספר מגיד מישרים בראשו).

חילופי גירסאות
(ד) כ"ה:פ: נעלו. (ה) כ"ה
כ"ה, כ"ה: ד"ר חז"ל: זאת.
(ו) כ"ה כ"ה:פ: ד"ר. כ"ה:פ:
הוסף: מיד. (ז) כ"ה:
(ח) כ"ה כ"ה:פ, וד"ר נשמט.
כ"ה: הגיה: לעתיד בעמלק.
(ט) כ"ה:פ: ד"ר ל"י "נעוד".
(י) כ"ה כ"ה:פ: ונלשית רבמי.
כ"ה: חז"ל: כשם שהיינו
אומרים בבטן. (יא) מ"למה"
עד "קלר" נוסף מנלשית
רבמי.

ציונים

אמרו רבותינו - כה"ע
בילקוט תולדות רמז קי"א
(ומצוין שם פר"א, וזה
הוכחה למש"כ הרד"ל
שאלו ד' פרקים בתראי הם
מפרדר"א), גם במדרש
בראשית רבתי פרשת
תולדות (עמ' ק"ד) הביא
כ"ז בשם פרדר"א, מדרש
אגדה תולדות כ"ה כ"א,
וערש"י שם פסוק כ"ב,
ועיין ביאור ארוך בזה בספר
דרשות שבה"ל ח"ב עמ'
של"ה-של"ו. הערה"ב
אינו כן - עיין ברכות י"ז
א', ר"מ פ"ח מתשובה ה"ב,
ובהשגת הראב"ד וש"מ
שם, פ"י הרע"ב סנהדרין
פ"י מ"א. אתה הערה"ז
- עמשי"נ לעיל פ"ב [י].
ואני אטול הערה"ב - עיין
קה"ר פ"ט נ"ח, ושם י"א,
תנ"י תולדות סי' ד', מדרש
אגרת ריב"ל (אוה"מ עמ'
רי"ב), וע"ע בזה"ק ח"א
דף קמ"ג ב', וח"ב דף קי"א
א'.

פלטרינ בארבע מדינות, נכנס לראשונה ואכל ושתה ולא
שלף את נעלו, וכן לשניה, וכן לשלישית. וכשהוא נכנס
לרביעית אכל ושתה ושלף יאת נעלו, ואמר להן לעבדיו
צאו והביאו לי את הגדולים שבמדינה הוואת ויערכו
לפני לחם, ואמרו לו עבדיו: אדונינו המלך, מפני מה
בשנכנסת לראשונה אכלת ושתית ולא שלפת את נעלך,
וכן לשניה, וכן לשלישית, ובשנכנסת לרביעית אכלת
ושתית ושלפת גם כן את נעלך, ואמר להם המלך לעבדיו
בשנכנסתי לראשונה לא היתה דעתי מתישבת שם, וכן
לשניה, וכן לשלישית, ובכל עת הייתי מצפה ואומר מתי
אראה אותה שעה שאכנס לרביעית, ועכשיו שראיתי אותה
שעה מיד נתישבה דעתי. כך אמר הקדוש ברוך הוא
עשיתי מלחמה בפרעה ובעמלק ובסיסרא ובסנחריב
ובנבוכדנצר ולא נתקררה ונתישבה דעתי, עד שאעשה
נקמה אני בעצמי בפאדום.

[ג] אמרו רבותינו: "בעוד כשהיו יעקב ועשו במעי אמן,
אמר יעקב לעשו: עשו אחי, שני אחים אנחנו לאבינו,
ושני עולמות יש לפנינו, העולם הזה והעולם הבא, העולם
הזה יש בו אכילה ושתיה ומשא ומתן ולשאת אשה
ולהוליד בנים ובנות, אבל העולם הבא אינו כן בכל
המדות הללו, ואם הוא רצונך טל אתה העולם הזה,
ואני אטל העולם הבא, ומנין שפך הוא? שנאמר ויאמר
יעקב, מכרה כיום את בכרתי לי (בראשית כה לא), ובאותו
היום שתינו בפטן. י"ל למה קורא העולם הבא בכורה,

מפני

משנת אליהו

[ב] פלטרינ - היכל וארמון. (ערוך). שלף
את נעלו - היא הוראה על המנוחה, ואינו
רוצה לצאת עוד חוצה. (פ"י מהר"ז על במ"ד
פ"ד א'). ויערכו לפני לחם - שעושה

סעודה חשובה, ואינו רק אכילה דרך עראי.
[ג] אמרו רבותינו - בא לפרש מה הטעם לא
יזכו בני עשו לעולם הבא אפילו אם יש בידם
מעשים טובים.

חילופי גירסאות

(יב) נוסף מסי'פ וילקוט וז"ל.
(יג) מ"שנאמר" עד "למות"
ישנו רק צילקוט, ומשם עד סוף
המוסגר ישנו רק כז"פ.
(יד) נר' מסר: מתים.
(טו) כז"פ ונע"ז נד"ר הגי':
הרכוש נתן [לין] הק[ב"ה]
לשמשני בעולם הזה,
שנאמר כו'. ונזכר שנת
(פרשת ושלח) הגי': אחי,
העולם הבא בשכר, אבל
כל אלו מתנת חנם העלה
לי הקדוש ברוך הוא בעולם
הזה. ונוד"ע הגי' כלפנינו.
(טז) כ"ה כז"פ. נד"ר וד"ע
הגי': אדוני יודע כי הילדים
רבים ואינם כו'.

צינונים

מפני שהוא ארוך - עיין חיי
עולם ח"ב פ"ה. [כפר עשו
בתח"מ - ב"ב ט"ז ב',
ב"ר פנ"ג י"ב ובפי' רש"י
שם, פס"ג י"א, ושם י"ד,
תנחו' תצא סי' י', פס"ד
פ"ב ה', לקח טוב תולדות
כ"ה ל"ד, ילקוט תולדות
רמז ק"י בשם מדרש
אבכיר]. מה חיים - עיין
סנהדרין צ"א א'. וכשבא
יעקב כו' - כה"ע במדרש
בראשית רבתי פרשת
וישלח (ומייתי לה בשם ר'
אליעזר כנ"ל). בוא ונעשה
שותפות - ב"ר פנ"ח י"ד,
דבר פ"א כ', תנחו' תרומה
סי' ט', תנחו' ישן שם סי'
ד', מדרש אגדה וישלח ל"ג
י"ב, ועיין מדרש לקח טוב
שם, וזה"ק ח"א דף קע"ב
א'. ובספר בית הלוי עה"ת
פרשת וישלח ביאר זה
בדרך עמוק עיי"ש.

מפני שהוא ארוך, וזה קצר. י"מ"ד כפר עשו בתחית
המתים, י"שנאמר הנה אנכי הולך למות (שם פסוק לב), מה
חיים שיש בהן רוח ונשמה מתים, י"שמתו מנין שיהיו.
באותה שעה נטל עשו בחלקו העולם הזה, ויעקב נטל
בחלקו העולם הבא.

וכשפא יעקב מבית לבן, וראה עשו שיש ליעקב נשים
ובנים ועבדים ושפחות ובהמות וכסף וזהב, מיד אמר עשו
ליעקב: יעקב אחי, לא כך אמרת לי שתטל אתה העולם
הבא, ואני אטל העולם הזה, ומנין לך כל העולם הזה,
נשים ובנים וממון ועבדים ושפחות, למה אתה משתמש
ונהנה מן הדברים שבעולם הזה פמותי, ואמר לו יעקב
לעשו יזה מעט הרכוש שנתן לי הקדוש ברוך הוא להשתמש
בו לפי הצורך שלי בעולם הזה, שנאמר וישא את עיניו וירא
את הנשים ואת הילדים, ויאמר מי אלה לך, ויאמר הילדים
אשר חנן אלהים את עבדך (שם לג ה).

באותה שעה האמיד עשו בדתו ואמר, ומה העולם הזה
שאין ליעקב חלק בו, כך נתן לו הקדוש ברוך הוא,
העולם הבא שהוא חלקו של יעקב, על אחת כמה וכמה.
באותה שעה אמר לו עשו ליעקב: יעקב אחי, בוא ונעשה
שתפות אני ואתה, טל אתה העולם הזה והעולם הבא
חצי, ואני אטל גם כן העולם הזה והעולם הבא חצי,
שנאמר ויאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי
(שם פסוק טו), ואמר לו יעקב לעשו יפני רבים הם, ואינם
יכולים

משנת אליהו

הדין, ואמר שכל מה שיש לי הוא רק מצד הדין,
שהוא כפי הנצרך לי בעולם הזה כדי לזכות
לעולם הבא, ואין לי מותרות. (ועיין רש"י בראשית
כ"ז כ"ח). אציגה נא עמך וגו' - מפרש הפסוק
שעשו אמר ליעקב שאף אני אזכה בחלקך לעולם
הבא, וזה אציגה נא עמך מן העם אשר אתי.

שהוא ארוך - ונמשל לבכורה שהוא יותר
מהפשוט. מיד כפר עשו בתחיית המתים -
שלא האמין בהשארות הנפש, ושיש עולם הבא.
לפי הצורך שלי - פירוש לצורך קיום המצות,
ולימוד התורה. אשר חנן אלהים את עבדך -
נראה שמפרש הפסוק שהרי "אלקים" הוא מדת

חילופי גירסאות
 (ז) כ"ה פ' וד"ר ל"י "של בניך".
 (יח) כ"ה כ"ה פ', וכע"ז בד"ר.
 נוד"ע הגיה: אבל כשהיה בא
 יעקב לארץ ישראל, אמרו
 רבותינו שהיה יעקב פותח
 לו לעשו פתח ממקום אחר,
 זהו שאמר הכתוב גם
 אהבתם כו'. (יט) כ"ה
 כ"ה פ' וד"ר. נוד"ע הגיה:
 ועמ' ל'ק ש'בא מע'ש.
 (כ) כ"ה כ"ה פ' נוד"ע: ואמר.

ציורים
 כי בכל מקום שאני הולך
 כו' - שהש"ר פ"ו [ד] א'.
 באותה שעה כו' - כה"ע
 בילקוט ישעיה רמז תק"ו.

יכולים לעמד ביסורין "של בניך, שנאמר ויאמר אליו אדני
 ידע כי הילדים רבים והצאן והבקר עלות עלי, ודפקום
 יום אחד ומתו כל הצאן, יעבר נא אדני לפני עבדו, ואני
 אתנהלה לאפי לרגל המלאכה אשר לפני, ולרגל הילדים,
 עד אשר אבא אל אדני שעירה (שם יג"ד).

[ד] "אבל רבותינו שבארץ ישראל פותחין לו פתח ממקום
 אחר, גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אברה (קנהלת
 ט), כנגד מי אמר שלמה המקרא הזה, לא אמרו אלא כנגד
 יעקב "ועשו. משל למה הדבר דומה, לשני בני אדם, אחד
 שונא אותו המלך, ואחד שונא אותו ההגמון, אמר לו מי
 ששונא אותו המלך למי ששונא אותו ההגמון: אשריך, שאין
 המלך שונא אותך, לפי שאם אתה הולך למקום אחר יש
 לך תקנה, כי בכל מקום שאני הולך רשות המלך עלי. כך
 הקדוש ברוך הוא שונא לעשו בעצמו, שנאמר אהבתי אתכם
 אמר ה', ואמרתם במה אהבתנו, הלא אח עשו ליעקב נאם
 ה' ואהב את יעקב, ואת עשו שנאתי, ואשים את הריו
 שממה ואת נחלתו לתנות מדבר (מלאכי א ב"ג).

[ה] באותה שעה באין מלאכי השרת ומבקשין לומר שירה
 לפני הקדוש ברוך הוא, ואין מוצאין אותו, והולכין אצל
 הים

משנת אליהו

רבי אליעזר, אלא מפסוק זה גם אהבתם וגו'.
 כנגד יעקב ועשו - שלעמיד לבא יאבד עשו, ולא
 ישאר זכר מאהבתו ומקנאתו ושנאתו, ונראה
 שאהבתו הוא בעת שנשקו כשחזר יעקב מבית
 לבן. (כמבואר בספרי בהעלותך פס"ט - לרשב"י, עיי"ש).
 ההגמון - פקיד וקצין. (מוסף הערוך). אשריך
 כו' - ואף יעקב נמשל למי ששונא אותו ההגמון,
 כי הגם שבעולם הזה הגוים מושלים עליו ומצירים
 לישראל מאד, הנה לעולם הבא אין להם שליטה
 עליהם. [ח] באותה שעה - שהקב"ה הולך
 לנקום בעשו.

ביסורין של בניך - וקשה דמאחר שאין ליעקב
 העולם הזה ודאי צריך להתייטר, ואפשר הכונה
 שכשיהיה לו חלק בעולם הזה יצטרך להתייטר
 אף בעולם הבא. (זית רענן). ולפי זה מתבאר
 שיעקב השיבו שאינו חפץ לחלוק עמו בעולם
 הזה, שאז יצטרכו לסבול יסורין בעולם הבא.
 [ד] אבל רבותינו שבארץ ישראל פותחין לו
 פתח ממקום אחר גם אהבתם וגו' - כן צריך
 לומר. (עיין חילופי גרסאות). והכונה שרבותינו
 שבארץ ישראל לא פתחו ענין זה של נקמת הקב"ה
 בעמלק מהפסוק מי זה בא מאדום, וכמו שפתח

הַיָּם, וְאוֹמְרִים לוֹ נִרְאָה לָךְ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא? שְׁנֹאֲמַר כֹּה
אָמַר ה' הַנּוֹתֵן בֵּינִי דָרֶךְ, וּבְמִים עֲזִים נְתִיבָה (יְשַׁעְיָה מִג מו),
כִּי אֹמַר לָהֶם הַיָּם מִיּוֹם שֶׁיִּבְשׁ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹתִי
וְהַעֲבִיר בְּנֵי בְּתוּכִי שׁוֹב לֹא רְאִיתִיו. מִיָּד הֵן הוֹלְכִין אֶל
הַר סִינִי, וְאוֹמְרִים לוֹ נִרְאָה לָךְ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא? שְׁנֹאֲמַר
ה' מִסִּינִי בָּא (דְּבָרִים ל ג), כִּי אֹמַר לָהֶם מִיּוֹם שֶׁנִּגְלָה הַקְדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא עָלֵי וְנָתַן אֶת הַתּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, וְהוּא הִחֲתָן,
וּמֹשֶׁה הוּא הַשּׁוֹשְׁבִין, וְהַתּוֹרָה הִיא הַפֶּלֶה, שׁוֹב לֹא רְאִיתִיו.
וְהוֹלְכִין אֶצֶל צִיּוֹן, וְאוֹמְרִים לָהּ נִגְלָה לָךְ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא?
שְׁנֹאֲמַר כִּי בָּחַר ה' בְּצִיּוֹן, אֲוָה לְמוֹשָׁב לוֹ (תְּהִלִּים קל ב ג).
כִּי אֹמְרֵת לָהֶם מִיּוֹם שֶׁסָּלַק הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת שְׁכִנְתּוֹ
מִתּוֹכִי, וְהִחְרִיב אֶת בֵּיתוֹ וְשָׂרָף אֶת הַיִּכְלוֹ שׁוֹב לֹא רְאִיתִיו.
וַיֹּאמֶר לָהֶם יִשְׁעִיהוּ אֶת מִי אֲתֶם מְבַקְשִׁים, וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶת
הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֲנִי מְבַקְשִׁים, וַיֹּאמֶר לָהֶם יִשְׁעִיהוּ הַנִּבְיָא
עֲבָשׁוּ יֵצֵא מֵאֲדוֹם, שְׁנֹאֲמַר מִי זֶה בָּא מֵאֲדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים
מְבַצְרָה, זֶה הַדּוֹר בְּלִבּוֹשׁוֹ צֹעָה בְּרֵב כָּחוֹ, אֲנִי מְדַבֵּר בְּצַדִּיקָה
רַב לְהוֹשִׁיעַ (יְשַׁעְיָה ס ג א).

[ו] בְּאוֹתָהּ שָׁעָה בָּאִין מִלֵּאכֵי הַשָּׁרֵת וּמוֹצֵאִין לְהַקְדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא, וְרוֹאִין אֶת בְּגָדָיו אֲדָמִים כִּי [כְּתוּלַעַת שָׁנִי,

וְאוֹמְרִים

משנת אליהו

בני אדם לבושי בגדים, ובהרגם הרג הדם ניתן
על בגדיהם, כי כן דרך הכתובים מדברים בשכינה
כדרך בני אדם לשבר את האוזן מה שהיא יכולה
לשמוע. (רש"י ישעיה). חמוץ בגדים מבצרה -
צבועים בדם, וכל דבר שהוא מתנאץ בריחו
ובמראיתו נופל בו לשון חימוץ. (שם). זה הדור
בלבושו - שהיה הדור בלבושו. (שם). צועה
ברוב כחו - ברוב כחו מניע ומטלטל את כל מי
שרוצה - ממקום למקום. (מצוד"ד שם). אני מדבר
בצדקה רב להושיע - הקב"ה משיבם אני הוא
שעלתה לפני לדבר בצדקת האבות, וצדקת דורו
של צרה, וצדקתי עמהם, ונגליתי להיות רב

חילופי גירסאות

(א) כ"ה צ"פ. צו"נ הגיה:
ויאמר. (ב) כ"ה צ"פ
וד"ר. צו"נ הגיה: ויאמר.
(ג) כ"ה צ"פ. צו"נ הגיה:
ויאמר. (ד) כ"ה צ"פ,
וכע"ז צילקוט (ישעיה רמז
מק"ו). צד"ר וד"ע ל"י לכו"ו,
וגם: שנאמר כו'.

ציונים

והוא החתן כו' - פרדר"א
פמ"א וברד"ל שם אות מ"ה
ב שם ת שב"ץ, ועיין
מכילתא יתרו [בחדש] פ"ג,
רש"י דברים ל"ג ב',
והחריב ביתו ושרף היכלו
- עיין בביאור, ובספר
משמר הלויים ברכות ס"ו י',
באותה שעה כו' - כה"ע
בילקוט אחרי רמז תקע"ו,
ובמדרש בראשית רבתי
פרשת וישלח.

ביום דרך - ביום סוף. (רש"י ישעיה). ואז הקב"ה
היה נראה על הים (כמבואר בפרדר"א פרק מ"ב).
נתיבה - שביל ודרך. (מצוד"צ שם). והחריב את
ביתו ושרף את היכלו - שאיתא במדרש (איכ"ר
פ"א ל"א) שלא יכלו לשרוף כותל מערבי של הר
הבית אלא החריבו אותו, אבל ההיכל שרפו כולו,
וזהו שאמר החריבו את ביתי זה הר הבית,
ושרפתי את היכלי זה ההיכל שנשרף כולו. (אמרי
נועם להגר"א ברכות ג' א'). מי זה בא מאדום -
נתנבא הנביא על שאמר הקב"ה שעתיד לעשות
נקמה באדום, והוא עצמו בכבודו יהרוג את שר
שלהם תחלה כו', והנביא מדבר בלשון מלחמות

תנא דבי אליהו

תריא

חילופי גירסאות
(כה) כ"ה כז"פ וד"ר. נוד"י
הגוי: עמלק הרשע שבא
מעשו. (כו) נוסף מ"פ
וילקוט. (כז) כ"ה כז"פ
וד"ר. נוד"י הגוי: עמלק.
(כח) נוסף מ"פ. (כט) נוסף
מ"פ.

ציונים

גת קטנה - עיין מדרש
תהלים מזמור ח'. על עשו
הרשע - עיין בביאור,
וביערות דבש ח"א דרוש
א', וח"ב דרוש א', נועיין
סא"ר פכ"ד (ח) והעבירו על
כל המצוות כו', ב"ר פס"ה
ט"ו, רמב"ן ויקרא ט"ז ח'.
ונשא השעיר - ב"ר פס"ה
ט"ו, זוה"ק ח"א דף קל"ח
ב', ודף קמ"ה ב', ועיין ח"ג
דף כ"ח א', ודף ס"ד א',
ודף ק"ב א'. ואח"כ מכבס
אותם - עיין אגדת בראשית
פנ"ו, תיזו"ח דף ל"ז ב'
(במהדר"ב בהג"א).

ואומרים לפננו: רבונו של עולם], מדוע אדם ללבושך
ובגדיך בדרך בנת (שם פסוק ב), ויאמר להם הקדוש ברוך
הוא נת קטנה היתה לי ודרבתי אותה, שנאמר פורה
דרבתי לבדי (שם פסוק ג).

[ז] באותה שעה נוטל הקדוש ברוך הוא עוונותיהן של
ישראל ונותן אותם על כ"עשו הרשע, שנאמר ונשא השעיר
עליו את כל עונתם (ויקרא טז כב), כ"י אין שעיר אלא עשו,
שנאמר הן עשו אחי איש שעיר (בראשית כו יא). באותה שעה
אומר כ"עשו לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, וכי
מה כחי שנתת עלי את כל עוונות יעקב כ"י אחי], באותה
שעה נוטל הקדוש ברוך הוא כל עוונות יעקב ונותן אותן
על בגדיו, ונעשין בגדיו אדמים כתולעת שני, ואחר כך
מכבס אותם עד שנעשים כשלג, שנאמר לבושה כתלג
חור (דניאל ז ט). לכך נאמר מי זה בא מאדום חמוץ בגדים
מבצרה, זה הדור בלבושו צעה ברב כחו, אני מדבר בצדקה
רב להושיע (ישעיה סג א).

[ח] כ"י דבר אחר, מי זה בא מאדום], משלו משל למה
הדבר דומה, למלך שנשא אשה על אשתו הראשונה, והאשה
השנייה היא שנואה ומכערת, ובניה מכעיסין את המלך בכל
שעה, ואומרת לו אשתו הראשונה מפני מה נשאת אשה
שהיא

משנת אליהו

עשו דמן, ואף קבורה לא נתן להם, מה עשה
הקב"ה היה נוטל מדם כל נפש ונפש וטבל על
פורפירון שלו עד שצבעה דם, וכשיגיע ליום
הדין לובש אותה פורפירא ומראה לו גופו של
כל צדיק וצדיק רשום עליה. ע"כ. וזהו שאמר
כאן שנוטל הקב"ה עוונות בני ישראל ומניחם על
בגדיו, ומיתת הצדיקים הרשומה אף היא על
בגדיו - מכפרת. לכך נאמר - על הנקמה
שיעשה בעמלק בעצמו. [ח] משל למה הדבר
דומה - שיבא הקב"ה מאדום.

להושיע. (רש"י). [ז] פורה - הגת נקראת פורה.
(מצו"צ). [ז] על עשו הרשע - כי הוא הגלות
הרביעי, ועל ידו באו ישראל לכלל החטאים.
(גאון יעקב על עין יעקב שבת דף מ"ט א' מדפי ע"י,
ועיין ביערות דבש שבציונים). וכי מה כחי כו'
- כי הגם שעל ידו באו ישראל לחטאיהם, מכל
מקום היה להם להתגבר על היצר הרע. ונעשין
בגדיו אדומים כתולעת שני - אפשר לפרש
הכונה על פי מה שאמרו חז"ל (ילקוט מטות רמז
תשפ"ה) בא וראה כמה צדיקים וחסידים שפך

תריב

סדר אליהו זוטא, פרק יט [ח] - פרק כ [א]

חילופי גירסאות

(ל) כ"ה כמ"פ. גד"ר חד"ג:
איחרתי. ו"ב. (לא) כ"ה
כמ"פ. גד"ר חד"ג: העיר
הרשעה. (לב) כ"ה כמ"פ.
גד"ר וז"נ: איחרתי.
(לג) כ"ה כמ"פ וד"ר. גד"ר:
הסוף: ציון. (לד) כ"ה
כמ"פ. (טס) כמ"פ: (לו),
וכמ"פ. גד"ר. חד"ג: הגיה:
ויאמר הקב"ה לציון.
(לה) מ"שהס" עד "עשו" לי
כמ"פ וד"ר, והגיה: חד"ג.
(א) נפק זה לא נדפס נוסח
היוקין. (ב) נוסף כמ"פ.
(ג) נוסף כמ"פ.

ציורים

הילך בניה כו' - עיין תיקון
דף נ"ד ב' (במהדרו'
בהגר"א).

שְׁהִיָּא שְׁנוּאָה וּמְכַעֲרַת וּבְנִיָּה מְכַעֲסִין אוֹתָךְ בְּכָל שְׁעָה.
וְאָמַר לָהּ הַמֶּלֶךְ לֹא נִכְנַסְתִּי לְתוֹךְ בֵּיתָהּ, וְלֹא יִגְתִּיחַדְתִּי
עִמָּהּ, וְאוֹמַרְתְּ לוֹ אֲשֶׁתּוֹ הֲרֵאשׁוּנָה אֲנִי בַּעֲצָמֵי רֵאִיתִי אוֹתָךְ
יוֹצֵא מִפֶּתַח בֵּיתָהּ. אֵף הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כֵּן, בְּשַׁעָה שֶׁהוּא
מְנַחֵם אֶת צִיּוֹן, אוֹמַרְתְּ כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוּא: רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מִפְּנֵי מַה נִּכְנַסְתָּ לְתוֹךְ לִי רֹמֵי הֲרֵשָׁעָה
שְׁהִיָּא שְׁנוּאָה וּמְכַעֲרַת וּבְנִיָּה מְכַעֲסִין אוֹתָךְ בְּכָל שְׁעָה,
וְאָמַר לָהּ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לֹא נִכְנַסְתִּי לְתוֹכָהּ, וְלֹא
יִגְתִּיחַדְתִּי עִמָּהּ. וְאוֹמַרְתְּ לוֹ לִי אֲנִי רֵאִיתִיךָ יוֹצֵא מִתּוֹכָהּ.
לִי אוֹמַר לָהּ: הֵילֵךְ בְּנִיָּה וּבְכוּרִיָּה שֶׁהֵם עֲמֶלֶק וְזָרְעוֹ, לִי שֶׁהֵם
זָרְעוֹ שֶׁל עֲשׂוֹ מְסֻרִין בְּיַד יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב
אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לְהִבָּהּ, וּבֵית עֲשׂוֹ לִקְשׁ, וְדִלְקוּ בָהֶם וְאִכְלוּם,
וְלֹא יִהְיֶה שְׂרִיד לְבֵית עֲשׂוֹ כִּי ה' דִּבֶּר (עובדיה א יח).

פֶּרֶק כ

[א] *אָמְרוּ לוֹ תַלְמִידָיו לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר: רַבֵּנוּ, אָמַר לָנוּ מַה
יְהִיָּה ב' [בסוף] אַחֲרֵיתֵנוּ, אָמַר לָהֶם ג' [אֲנִי אוֹדִיעַ אֶתְכֶם מַה
יָבוֹא], אֵין שׁוֹם בְּרִיָּה יְכוּלָה לְהַנְצִיל מִיּוֹם הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר
וְחִפְרָה הַלְבָּנָה וּבּוֹשָׁה הַחֲמָה, כִּי מֶלֶךְ ה' צָבָאוֹת בֹּהֵר צִיּוֹן
וּבִירוּשָׁלַיִם, וְנִגְדָה זְקִנּוֹ כְּבוֹד (ישעיה כד כג). זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר בְּרוּחַ
הַקֹּדֶשׁ עַל יְדֵי יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא, שֶׁנֶּאֱמַר קִדַּשׁ יִשְׂרָאֵל לַה'

ראשית

משנת אליהו

החמה ולבנה יתביישו ביום הדין וכדלהלן. ונגד
זקניו כבוד - ואז יתכבדו ישראל שהאמינו בקב"ה.
(מהר"י קרא). וכמו שמבאר והולך שישאל קדושים
לא יבהלו מיום הדין. ברוח הקדש - אף שמביא
פסוק בירמיה שהוא נאמר בנבואה, והמדברים
ברוח הקדש אינם נביאים, בכל זאת תפס לשון
רוח הקדש, כי גם רוח הקדש מכלל מדריגות
הנבואה הוא. (תיו"ט אהלות פ"ז מ"א עיי"ש).

לא נכנסתי לתוכה - ומה שבאתי לאדום, הוא
כדי לנקום בהם. ובכוריה - דוכסים ושלטונים,
כמו (תהלים פ"ט כ"ח) אף אני בכור אתנהו עליון
למלכי ארץ. (ישועות יעקב).

פרק כ: [א] מה יהיה בסוף אחריתנו - בזמן
שהקב"ה יעשה נקם בגוים. אין שום בריה כו'
- רצה לומר מלבד ישראל שהם ינצלו, וכמו
שמבאר והולך. וחפרה הלבנה וגו' - שאפילו

תנא דבי אליהו

תריג

חילופי גירסאות
(ד) נוסף מ"פ. (ה) כ"ה
כ"פ. ד"ר: בני קדושים.
(ו) כ"פ מוסיף: ר', ויטוע'
כמז שחקר: ר' אליעזר.
(ז) כ"פ: קראתי.

ציונים

פרעה הרשע אמר כו' - עיין
סא"ר פ"ז [ו]. בני היו
לפני קדושים - עיין
בביאור, וכל הענין במדרש
פסיקתא (אוה"מ עמ'
תצ"א). לחמה ולבנה כו'
לא בקשתם רחמים - עיין
איכ"ר פ"א כ"ג, ילקוט שם
רמז תתר"ח, וקנה ה',
ועמשנ"ת בביאור.

ראשית תבואתה, כל אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם
ה' (וימיה ב ג), כנגד מי אמרה וימיהו, לא אמרה אלא כנגד
י[כנסת] ישראל, שכל אמה שמצערת את ישראל אינה
מתקררת דעתו של הקדוש ברוך הוא עד שיפרע מהן
בעצמו. פרעה הרשע אמר כל הכן תילוד היארה תשליכהו
(שמות א כב), הקדוש ברוך הוא נפרע ממנו בעצמו, שנאמר
ויהי באשמרת הבקר וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד
אש וענן, ויהם את מחנה מצרים (שם יד כד). נבוכדנצר החריב
את בית המקדש, הקדוש ברוך הוא נפרע ממנו בעצמו,
שנאמר ופקדתי על כל בככל וגו' (וימיה נא מד).

[ב] אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: [בני, היו לפני
קדושים], ואל תבהלו מיום הדין, שנאמר והייתם לי קדשים
וגו' (ויקרא כ כו).

[ג] וכך דרשי, הקדוש ברוך הוא מביא לעתיד פסא הדין
ויזשב עליו, והפל ג' דונין לפניו. בתחלה קורא הקדוש ברוך
הוא לשמים וארץ, ואומר להם בראשית כל בראתי אתכם,
שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראשית
א א), מפני מה ראיתם שכניתי מסתלקת, וביתי חרב, ובני
גלו לבין אמות העולם, ולא בקשתם עליהם רחמים, דגן
ומעמידן לצד אחד. וקורא לחמה ולבנה, ואומר להם שני
המאורות הגדולים בראתי אתכם, שנאמר ויעש אלהים את

שני

משנת אליהו

(ועיין בפרדר"א פנ"א וברד"ל שם אות ג'). [ג] ולא
בקשתם עליהם רחמים - הגם שבמדרשים
מבואר שהחמה ולבנה וכל צבא השמים הרבו
בבקשת רחמים על ישראל בזמן הגלות (עיין
ציונים), וכן אבות העולם הרבו בבקשת רחמים
(עיין ציונים לקמן), כפי הנראה שלא היה בזה די,
או אפשר שהתביעה עליהם למה לא בקשו
רחמים עוד לפני הגלות, ומה שאמר בני גלו

על כל - הוא עבודה זרה של בבל. (רש"י).
[ב] ואל תבהלו מיום הדין - לפי שאף ישראל
מתייראין בעת שהקב"ה מעניש את הגוים, שמא
גם הם יענשו, וכמבואר לקמן פרק כ"א [ד].
שנאמר והייתם לי קדושים - וסוף הפסוק:
ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, ודרשו חז"ל
(תו"כ קדושים פ"ט) אם אתם מובדלים מהם הרי
אתם שלי כו', ואז אין לכם להתיירא מיום הדין.

שְׁנֵי הַמְּאֹרֶת הַגְּדֹלִים וְגו' (שם פסוק טו), מִפְּנֵי מָה רְאִיתָם שְׂכִינָתִי
מִסְתַּלְקֶת, וּבֵיתִי חָרֵב, וּבְנֵי גָלוּ לְבֵין הָאֲמוֹת, וְלֹא בִקְשָׁתָם
עֲלֵיהֶם רַחֲמִים. וְלֹא עוֹד, אֲלֵא הָיוּ בָּאֵין מַלְכֵי מִזְרַח וּמַעֲרֵב,
וּמִנִּיחִין בְּתַרְיָהֶן בְּרֹאשֵׁיהֶן, וּמִשְׁתַּחֲוִים לָכֶם, וְלֹא אֲמַרְתֶּם
הֲלֹא אֲנַחְנוּ חֲרָסִים בְּחֲרָסֵי אֲדָמָה, אֵל תִּשְׁתַּחֲוּוּ לָנוּ. וּמִנִּין
שְׁנֵי קֶרְאוֹ כֵּן? שְׁנֵי אֲמָר הָאֲמָר לְחָרָס וְלֹא יוֹרָח, וּבְעֵד פּוֹכְכִים
יַחַתֶּם (אִיּוֹב ט ו'), דָּגֵן וּמַעֲמִידֵן לְצַד אֶחָד. וְקוֹרֵא לְפּוֹכְכִים
וְלַמְּזֻלּוֹת, וְאוֹמֵר לָהֶם אֲנִי הִבְחַקְתִּי אֶת זֵיוְכֶם מִסּוּף הָעוֹלָם
וְעַד סוּפוֹ, וְלֹא בְּרֹאשֵׁי אֶתְכֶם אֲלֵא בְּשִׁבְלֵי יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵי אֲמָר
אִם לֹא בְּרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה, חֲקוֹת שָׁמַיִם וְאָרֶץ לֹא שְׁמַתִּי
וְגו' (יִרְמְיָה לֵג כה), מִפְּנֵי מָה רְאִיתָם שְׂכִינָתִי מִסְתַּלְקֶת, וּבֵיתִי
חָרֵב, וּבְנֵי גָלוּ, וְלֹא בִקְשָׁתָם עֲלֵיהֶם רַחֲמִים, דָּגֵן וּמַעֲמִידֵן
לְצַד אֶחָד. וְכֵן קוֹרֵא לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, וּבְתַחֲלָה קוֹרֵא
לְמַטְטְרוֹן, וְאוֹמֵר לוֹ אֲנִי קִרְאתִי שְׁמֶךָ בְּשָׁמַי, שְׁנֵי אֲמָר כִּי שְׁמִי
בְּקֶרְבּוֹ (שְׁמוֹת כג כא), מִפְּנֵי מָה רְאִיתָם שְׂכִינָתִי מִסְתַּלְקֶת, וּבֵיתִי
חָרֵב, וּבְנֵי שְׁגָלוּ, וְלֹא בִקְשָׁתָם עֲלֵיהֶם רַחֲמִים [דָּגֵן וּמַעֲמִידֵן
לְצַד אֶחָד. קוֹרֵא לְאֲבוֹת הָעוֹלָם, וְאוֹמֵר לָהֶם גְּזֻרוֹת קִשּׁוֹת
גְּזַרְתִּי עַל בְּנֵיכֶם, וְלֹא בִקְשָׁתָם עֲלֵיהֶם רַחֲמִים], וְאִם תֹּאמְרוּ
לֹא הֵינּוּ יוֹדְעִים, כִּבֵּר גְּלִיתִי לָכֶם בְּרֹאשׁוֹנָה שְׁעֵתִידִין בְּנֵיכֶם
לְהַגְלּוֹת. בְּאַכְרֵהֶם הוּא אוֹמֵר יָדַע תִּדַּע כִּי גֵר יִהְיֶה זֶרַעְךָ
בְּאָרֶץ לֹא לָהֶם וְגו' (בְּרֵאשִׁית טו יג). בְּיִצְחָק הוּא אוֹמֵר וְהָיָה

כאשר

חילופי גירסאות

(ח) כ"ה נכ"פ. נד"ר: ראית.
(אנל) נטמן גרס: בקשתם.
(ט) נוסף נכ"פ. י' נוסף
נכ"פ. ונע"ז הגיה נטמן.

צייונים

ומשתחוים לכם ולא
אמרתם כו' - עיין סא"ר
פ"ב [כא], נדרים ל"ט ב',
סנהדרין ק"י א', ויק"ר
פלא"ט ט', במ"ד קרח פ"ח
ב', תנחו"ש שם סי' י"א,
מדרש תהלים מזמור י"ט
[יא]. כחריש אדמה - עיין
ב"ר פ"ב י"א, קה"ר פ"ג
[כ] (ישוע"י), וזה"ק ח"א
ק"ע א', ח"ג ל"ד ב', ושם
קכ"ה א' (רד"ל), תו"ח דף
ד' א', ודף כ"א א' (במהד'ר)
בהגר"א. וע"ז ב"ר פ"ב
ח' ו"ל. אלא בשביל
ישראל - לקמן פכ"ג [א]
ועמ"ש שם, ברכות ל"ב
ב'. שנאמר אם לא בריתי
- עמ"ש בסא"ר פ"ח
[פה], ולקמן פכ"ג [שם].
ולא בקשתם עליהם רחמים
- עיין קינה ה' באורך.
קראתי שמך בשמי -
סנהדרין ל"ח ב', הקדמת
תיק"ז (ט"ו א', במהד'ר)
בהגר"א, אוד"ע (הנמ"ח
עמ' ל"ד ל"ז), מדרש
היכלות זוטרתי (ילקוט
הרועים הגדול עמ' כ"ח
כ"ט). ולא בקשתם עליהם
רחמים - עיין פתיח איכ"ר
כ"ד, שם פ"א כ"ג, איכ"ר
סי' כ"ד. לאבות העולם
כו' גזירות קשות גזרתי כו'
ולא בקשתם רחמים כו' -
עיין שבת פ"ט ב'.

עיין שבת פ"ט ב'. באברהם הוא אומר כו' - עיין באורכה ב"ר פמ"ד, שמו"ר פנ"א ד', משנת ר"א פ"ח (עמ' קמ"ח).

משנת אליהו

לכל מלאכי השרת, אלא שבעיקר פנה תחלה
למט"ט. גזירות קשות גזרתי על בניכם - כן
צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ותחלה טוען
עליהם מדוע לא בקשו רחמים עליהם מיד
כשהודיעם הגזירות, ואחר כך טוען על מה שראו
הגלות ולא בקשו רחמים. ביצחק הוא אומר
כו' - לפי שברכת יצחק היתה בנבואה, לכן נחשב

וכו', הכונה שעומדים לגלות. אם לא בריתי
יומם ולילה - והיא התורה שישראל יגעין בה
(כמבואר בסא"ר פ"ח [פה]). וברית המילה שישראל
מקיימין (כמבואר לקמן פכ"ג [א]). שנאמר כי
שמי בקרבך - שמטטרון בגימטריא שדי. (רש"י
משפטים כ"ג כ"א, ועיין ציונים). מפני מה ראיתם
- כן צריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). שכן אומר

תנא דבי אליהו

תרטו

חילופי גירסאות
(יא) נכ"פ: שרים. וכ"ה
נחלין נ"ב א'. (יב) כ"ה
נכ"פ. נד"ר: לגנוי, ונדפס"א
נשמע: לגבוי.

ציונים

רמז לו שעתידין כו' - חולין
צ"ב א'. ולא בקשתם כו'
- עיין פתיח איכ"ר כ"ד,
איכ"ר סי' כ"ו, אדר"נ פ"ד
ה', קינה ה', וקינה כ"ו.
קודם לכל קניתיך - סא"ר
פל"א [יט] וש"נ. מחריב
כו' ומחדש - פרדר"א
פנ"א, שו"ת הרשב"א ח"א
סי' ט', ועיין ע"ז י"ז א',
ב"ר פמ"ב ג', מדרש משלי
פ"ו. על גנוי נשמות -
עיין פרדר"א סוף פל"ג,
זו"ח דף י"א במדה"נ.

כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך (שם כו מ.). ביעקב הוא
אומר כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל (שם לב כח),
רמז לו שעתידין לצאת ממנו שני יראשים, ראש גלות
שכבבל, ונשיא שבארץ ישראל, מיד רמז לו גלות. ומפני
מה ראיתם שכינתי מסתלקת, ובייתי חרב, ובני גלו לבין
האמות, ולא בקשתם עליהם רחמים, דגן ומעמידן לצד
אחד. וקורא הקדוש ברוך הוא לכסא הדין, ואומר לה קדם
לכל קניתיך, שנאמר כסא כבוד מרום מראשון וגו' (ירמיה י"ב),
מפני מה ראיתם שכינתי מסתלקת, ובייתי חרב, ובני גלו,
ולא בקשתם עליהם רחמים, דגן ומעמידן לצד אחד. הא
למדת, שאין כל בריה יכולה להנצל מן הדין.

[ד] ואחר כך מחריב הקדוש ברוך הוא את כל העולם
כלו, שנאמר ונשגב ה' לבדו ביום ההוא (ישעיה כ"א), ומחדש
הקדוש ברוך הוא את השמים ואת הארץ, שנאמר כי כאשר
השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה וגו' (שם סו כב),
ומחיה הקדוש ברוך הוא את המתים, ומביא את עפר הארץ
ועפר המתים וגובלן זה בזה, ומותח מהן עצמות וגידין,
ואומר להם הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת שהן ממנים
יעל גנוי נשמות, ומוציאין כל נפש ונפש וזורקים אותה
בגוף, ומעמידן אותן ברגע אחד.

[ה] באותה שעה פותחת הארץ פיה באדם, ומדברת לפני
הקדוש ברוך הוא, ואומרת לפניו: רבנו של עולם, איש
פלוגי עבר עברה פלוגית במקום פלוגי, ופלוגי גזל לפלוגי

במקום

משנת אליהו

שאמר לו הקב"ה דבר זה. כאשר תריד וגו'
- כלומר כשיעברו ישראל על התורה כו'. (רש"י
שם). כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל
- נשיאים שבארץ ישראל שסמוכים הם, נקראים
אלהים. ועם אנשים - ראש הגולה. (רש"י חולין
צ"ב א'). קודם לכל קניתיך - על ידי עשייתן
קנאן להיות שלו. (רש"י בראשית י"ד י"ט). מפני
מה ראיתם - אפשר שכסא הדין יש בו הרבה
משרתים למקום, ולכן אמר בלשון רבים
"ראיתם".

חילופי גירסאות

(יג) נוסף מ"פ. (יד) נכ"פ:
בשבילכם. טו) נוסף מ"פ.

ציורים

פוחתת הגהינם - עיין
מדרש משלי פ"ז, מדרש
אודר"ע (אוה"מ עמ' ת"ל).
שעתידי גיהנם שתגבה -
עיין סא"ר פ"ח [קד].
ועולה הקב"ה כו' - כה"ע
במדרש סעודת גן עדן
(אוה"מ עמ' פ"ט), ובמדרש
פסיקתא (שם עמ' תצ"ו),
וכע"ז באודר"ע (המועתק
בביאור בסוף הפרק).
ובמדרש תלפיות ענף אמר,
ובסידור רב עמרם גאון
אחר קדיש התקבל, ובסדר
תנאים ואמוראים לר' יהודה
ב"ר קלונימוס רבו של
הרוקח (ערך זיואי). ועיין
במ"ד פ"ג ב', זורובבל
כמתורגמן - עיין פרקי
היכלות פכ"ט (אוה"מ עמ'
קכ"ב), מדרש אלפא ביתות
(ליקוט הרועים הגדול עמ'
ע"ד). מגלה לפניו טעמי
תורה - עיין תנחו' חוקת
ס' ח', פס"ר פ"ד י"ג,
זוה"ק ח"ג דף כ"ג א', ספר
הבכיר ס' ג"ה, תרגום
שה"ש ה' י', רש"י ישעיה
י"ב ג', ושה"ש א' ב', של"ה
שער האותיות אות אמת
ואמונה (ד"ה העיקר
התשיעי), ביהגרא לתיקו"ז

במקום פלוני, ופלוני נשבע לשקר בשמך במקום פלוני. וזרק
הקדוש ברוך הוא את כל הגוים אל תוך הגיהנם. באותה
שעה פוחתת הגיהנם את פיה ואומרת לפני הקדוש ברוך
הוא: רבוננו של עולם, מלא אותי פושעי ישראל, ואמר לה
הקדוש ברוך הוא כבר מלאתיך בגוים ואין בך רוח. אומרת
לפניו: רבוננו של עולם, לא בך אמרת לי שעתידה גיהנם
שתגבה כמה פרסאות למעלה, "[באותה שעה נגבהת כמה
פרסאות למעלה], וזרק הקדוש ברוך הוא פושעי ישראל
בתוכה, שנאמר לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי
חק וגו' (שם ה יד).

[ו] ועולה הקדוש ברוך הוא ויושב ודורש בפמליא שלו,
ועומד זרפבל בן שאלתיאל כמתרגמן, והוא מגלה לפניו
טעמי תורה, ואומר להם הקדוש ברוך הוא לצדיקים
לכו הפנסו לגן עדן, שלא בראתי אותו אלא "בשביל
הצדיקים. ואמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של
עולם, "[רצונך], בוא וסעד עמנו בגן עדן, שנאמר יבא
דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו וגו' (שה"ש ד טו). ושומע לו
הקדוש ברוך הוא, ומחליף עמקם בתוך הגן, שנאמר
יקראני

תיקן כ"א (ס"ו ב'), תיקונים חדשים לרמח"ל בהקדמה, ושם תיקון י"ח, קל"ח פתחי חכמה פתח ל', קנאת ה' צבאות (עמ' קי"ז, וקכ"ז),
תורה אור לח"ח פ"ט, ועיין ליקוט מהרמ"ק בספר חביבא אורייתא ס' נ"ד, ספר הברית חלק א' מאמר כ' פל"א, וע"ע בפירוש עיין תפלה
בסידור אוצר התפלות ביוצר לפרשת החדש. בוא וסעד - עיין סא"ר פ"א [ו], פ"ב [כב], פ"ד [ב], פסחים שם, ב"ב ע"ה א', אבות פ"ג
מט"ז, שמ"ר פכ"ה ח', מדרש תהלים מזמור י"ח [כה], זוה"ק ח"א דף קל"ה א' במדנה"נ, רמב"ם פ"ח מתשובה ה"ד, השגת הראב"ד שם.
ומהלך עמם בתוך הגן - לקמן פרק כ"א [ו], תו"כ בחקתי פ"ג ה"ג, תנחו' צו סי' י"ב, רש"י שם כ"ו י"ב.

משנת אליהו

עמהם בתוך הגן - והעונג הזה הוא בודאי גדול
מכל העידונים שיכולים להמצא במציאות, כי
אפילו אם שר אחד מגדולי המדינה הוא מטייל
עם אחד בגנו גם כן מתכבד מאד, וכל שכן אם
המלך מטייל עמו שמחתו גדולה לאין שיעור
ומתכבד בזה מאד לפני כל באי שער מדינתו,
וקל וחומר באלף אלפים כאשר נתבונן בגדולתו
של אלקי השמים והארץ מלך על כל העולם

[ח] פושעי ישראל - פושעי ישראל בגופן מאי
ניהו, אמר רב קרקפתא דלא מנח תפלין. (ר"ה י"ז
א'). והוא הדין לשאר מצות עשה שבגופו שלא
קיימן מעולם, כגון שלא קרא קריאת שמע, ולא
בירך על המזון אחריו מעולם. (ר"ן שם ד' א' מדפי
הרי"ף). **[ו] מגלה לפניו טעמי תורה** - מפני
מה איסור שתי אחיות, מפני מה בשר בחלב,
מפני מה כלאים. (סידור רב עמרם גאון). **ומהלך**

תנא דבי אליהו

תריז

חילופי גירסאות
(טז) נכ"פ: לבן, ועין ליוניס.

ציונים

אחת לקב"ה ואחת לדוד -
עיין סא"ר פי"ח [נ], ומדרש
פרקי היכלות (ילקוט
הרועים הגדול עמ' ל"ז).
שלשה כוסות - עיין
בביאור, ובמדרש סעודת
ליתן (אוה"מ עמ' צ'),
תרגום שה"ש ח' ב',
ואומר מי מבך - כה"ע
בפסחים ק"ט ב', ועיין
השגת הראב"ד פ"ח
מתשובה ה"ד. שאתה אב
העולם - בראשית י"ז ה',
ועיין ברכות י"ג א', יר'
בכורים פ"א ה"ד, פיה"מ
להר"מ שם, ב"ר פמ"ו ד',
משנ"ב סי' נ"ג סק"ג.
שיצא ממני זרע כו' - עיין
במ"ד פ"ב י"ג. שנשאתי
שתי אחיות - סא"ר פ"ה
[כא] וש"נ. שלא זכיתי
להניח זרע - עיין ערוכות
ס"ג א' ב', מגילה י"ד
סע"ב, תנח"ו שמיני סי' ב',
אני מבך - שמו"ר פכ"ה
ח'. ועיין סא"ר פ"ג [ח].
ועוסק בתורה כו' - עמש"נ
בסא"ר פי"ג [כה].

יקראני ואענהו וגו' (תהלים צא טו). וגבריאל נוטל שתי כסאות,
אחת להקדוש ברוך הוא, ואחת לדוד, שנאמר וכסאו
כשמש נגדי (שם פט לו). ואוכלים ושותים שלשה כוסות.
ואומר: מי מבך, אומר לאברהם טל ובך, שאתה אב
העולם, אומר להם איני מבך, שיצא ממני זרע שהכעים
להקדוש ברוך הוא. אומר ליצחק טל ובך, אומר להם
איני מבך, שיצא ממני זרע שהחריב ביתו של הקדוש
ברוך הוא. אומר לייעקב טל ובך, אומר להם איני
מבך, שנשאתי שתי אחיות בחייהן, וכתוב בתורה ואשה
אל אחתה לא תקח וגו' (ויקרא יח יח). אומר למשה טל
ובך, אומר להם איני מבך, שלא זכיתי לארץ ישראל
לא בחיי ולא במותי. אומר ליהושע טל ובך, אומר
להם איני מבך, שלא זכיתי להניח זרע בעולם. אומר
לדוד טל ובך, אומר להם אני מבך, ולי נאה לבך,
שנאמר כוס ישועות אשא, ובשם ה' אקרא (תהלים קטו יג).
[ז] לאחר שאוכלין ושותין ומבכין, מביא הקדוש ברוך
הוא את התורה ומניחה בחיקו, ועוסק בתורה בטמאה
ובטהרה באסור ובטהור, ובתלכות, ואומר דוד אגדה לפני
הקדוש ברוך הוא, ועונין הצדיקים יהא שמו הגדול מבך
לעולם

משנת אליהו

העולם אמונה. (פיה"מ להר"מ בכורים פ"א מ"ד).
זרע שהכעים להקב"ה - הוא ישמעאל שהצרו
לישראל, ובזה הכעיסו את הקב"ה. זרע שהחריב
ביתו של הקב"ה - הוא אדום שבאו מעשו.
לא בחיי ולא במותי - שנקבר מול בית פעור,
ולא זכו עצמותיו ליכנס לארץ כעצמות יוסף. (רש"י
פסחים). [ז] ואומר דוד אגדה - כדי שיאמרו
עליו קדיש, שאין אומרים קדיש דרבנן אלא על
האגדה. (עיין מג"א סי' נ"ד סק"ג). ועונין הצדיקים
יהא שמו וכו' - כי זרובבל יאמר קדיש לאחר
אגדה כדלקמן מהילקוט. (ישועות יעקב).

המחיה ברצונו הכל, עליונים ותחתונים. כשהוא
מטייל עם האדם בגן עדן כמה יהא שמחתו עד
אין ערך ואין שיעור, וכמה יתכבד בזה לפני כל
פמליא של מעלה. (חומת הדת פ"ט). יקראני
ואענהו - והמשך הפסוק עמו אנכי, שכשיקראני
לסעוד בגן עדן אבוא עמהם. [אבל סוף הפסוק
"בצרה" אינו שייך לדרוש כאן]. שלשה כוסות
- של יין עסיס, שנאמר (שה"ש ח' ב') אשקך מיין
הרקח מעסיס רימוני. (מדרש סעודת ג"ע). ונראה
שדרש: הרקח, עסיס, רימוני, שהם השלושה
כוסות. שאתה אב העולם - לפי שלימד לכל

ציורים

ויזמרו לפני - שהש"ר פ"ב
[א] ג'.

לְעוֹלָם וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, בְּגֵן עֵדֶן. וּפּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל עוֹנִין אִמֵּן
מִתּוֹךְ הַגִּיהֶנֶם. אוֹמֵר לָהֶם הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהַמְלֵאכִים:
מִי הֵם הַלְלוּ שְׁעוֹנִים אִמֵּן מִתּוֹךְ הַגִּיהֶנֶם, וְאוֹמְרִים לְפָנָיו:
רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, הַלְלוּ הֵם פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל, שְׂאָף עַל פִּי שְׁהֵם
בְּגִיהֶנֶם בְּעֶקֶא גְדוֹלָה, מִתְחַזְּקִים וְאוֹמְרִים לְפָנֶיךָ אִמֵּן. וְאוֹמֵר
לָהֶם הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמַלְאכֵי הַשָּׁרֵת פְּתָחוּ לָהֶם שְׁעֵי
גֵן עֵדֶן, וְיָבֹאוּ וְיִזְמְרוּ לְפָנֶיךָ, שְׁנֵאֲמַר פְּתָחוּ שְׁעֵרִים וְיָבֹא גוֹי

צדיק

משנת אליהו

שמונה אלף [נו"א: ארבעים אלפים] שערי גיהנם,
וכל גיהנם וגיהנם שלש מאות פרסה ארכו ושלוש
מאות פרסה רחבו ועביו אלף פרסה ועמקו (פי'
עומק חללו) מאה פרסה [נו"א: אלף אמה]. וכל
רשע ורשע שנפל לתוכו שוב אינו יכול לעלות
[מתוכה]. מה עושין מיכאל וגבריאל באותה שעה
תופסין ביד כל אחד ואחד מהם ומעלים אותם
כאדם שהוא מקים את חבירו ומעלהו בחבל מתוך
הבור שנאמר ויעלני מבור שאון (תהלים מ' ג'),
ועומדים עליהם באותה שעה ורוחצין וסכין אותם
ומרפאין אותם ממכות של גיהנם, ומלבישים
אותם בגדים נאים [וטובים ותופסים בידם]
ומביאים אותם לפני הקב"ה ולפני כל הצדיקים
כשהם מכוהנים ומכובדים שנאמר (שם קל"ב ט')
כהניך ילבשו צדק וחסידך ירננו [נו"א: כהניך
ה' אלקים ילבשו תשועה וחסידך ישמחו בטוב
(דהי"ב ו' מ"א)], כהניך אלו צדיקי אומות העולם
שהם כהנים לקב"ה בעולם הזה כגון אנטונינוס
וחביריו, וחסידך אלו רשעי ישראל שנקראו
חסידים, שנאמר אספו לי חסידי (תהלים נ' ה').
וכשנכנסין לפתח גן עדן נכנסים מיכאל וגבריאל
תחלה ונמלכין בקב"ה, משיב הקב"ה ואומר להם
הניחו להם ויכנסו שיראו את כבודי, וכיון
שנכנסין נופלים על פניהם ומשתחוים לפניו
ומברכים ומשבחין שמו של הקב"ה, מיד צדיקים
גמורים וישרים שהם יושבים לפני הקב"ה נותנים
הודאות ורוממות לקב"ה שנאמר (שם ק"מ י"ד)
אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך.

בעקא - בצרה. (ערוך). **בישועות יעקב העתיק**
כאן מהילקוט (ישעיה רמז תכ"ט, והוא ממדרש אותיות
דר"ע, באוה"מ עמ' תי"ד): אל תקרי שומר אמונים
אלא שאומרים אמן, שבשביל אמן אחד שעונים
רשעים מתוך גיהנם ניצולין מתוכו, כיצד עתיד
הקב"ה להיות יושב בגן עדן ודורש, וכל הצדיקים
יושבים לפניו, וכל פמליא של מעלה עומדין על
רגליהם, וחמה ומזלות מימינו של הקב"ה, ולבנה
וכוכבים לשמאלו, והקב"ה יושב ודורש [בפניהם
טעמין] תורה חדשה שעתיד ליתן על יד המשיח,
וכיון שמסיים ההגדה עומד וזובבל בן שאלתיאל
על רגליו ואומר יתגדל ויתקדש, וקולו הולך מסוף
העולם ועד סופו, וכל באי עולם כולם עונים
אמן, ואף רשעי ישראל וצדיקי אומות העולם
שנשתיירו בגיהנם עונים ואומרים אמן מתוך
גיהנם, ומתרעש העולם עד שנשמע קול צעקתם
לפני הקב"ה והוא שואל מה קול הרעש הגדול
אשר שמעתי, ומשיבים מלאכי השרת ואומרים
לפניו רבונו של עולם אלו רשעי ישראל וצדיקי
אומות העולם שנשתיירו בגיהנם שעונים אמן
ומצדיקים עליהם את הדין. מיד מתגלגלים רחמיו
של הקב"ה עליהם ביותר ואומר מה אעשה להם
יותר על דין זה, כבר יצה"ר גרם להם. באותה
שעה נוטל הקב"ה מפתח של גיהנם בידו, ונותן
להם למיכאל ולגבריאל בפני כל הצדיקים, ואומר
להם לכו ופתחו שערי גיהנם והעלו אותם [מתוך]
גיהנם שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר
אמונים]. מיד הולכים עם המפתחות ופותחים

תנא דבי אליהו

תריט

חילופי גירסאות
(א) נדל: באורה. (ב) נדל:
סופי: אלא.

ציונים

אל תקרי שומר אמונים כו'
- שבת קי"ט ב', סנהדרין
קי" סע"ב, זוה"ק ח"ג דף
רפ"ה ב', וכה"ע במדרש
פסיקתא חדתא (אורח"מ עמ'
תצ"ו).
אל ה' ויאר לנו כו' - עיין
במ"ד פ"ב י'. בשביל
מקור חיים וכו' - פס"ר
פלי"א. שהיה עמך קודם
כל מע"ב - עמש"נ בסא"ר
פ"ו [ח], ועיין ספר הבהיר
סי' ט"ז, וסי' כ"ה. אני
מאירה כו' - תנחו"נ נח סי'
ג', ועמש"נ בסא"ר פ"ג
[ב]. ושימש בו העולם
שלשה ימים - עיין
באריכות בספר הברית ח"א
מאמר ד' פ"ד-ט'.

צדיק שומר אמונים (ישעיה כו ב), אל תקרי שומר אמונים, אלא
שואמרים אמן.

פרק כא

[א] אָמְרוּ לוֹ תַלְמִידָיו לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר: רַבֵּנוּ, אָמַר לָנוּ בְּאִיזָה
אוֹר אָנוּ שְׂמַחִים, בָּאוּרוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אוֹ בָּאוּרוֹ
שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם. וְאָמַר לָהֶם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בָּאוּרוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ
בְּרוּךְ הוּא אָנוּ שְׂמַחִים, שְׁנֵאמַר אֵל ה' וַיֵּאָר לָנוּ (תְּהִלִּים קיח כו).
וְאָמְרוּ לוֹ תַלְמִידָיו וְהֵלֵא נֵאמַר קוֹמִי אוֹרִי כִּי בָּא אוֹרְךָ
(ישעיה ס א), וְאָמַר לָהֶם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר זֶהוּ מַה שְׁנֵאמַר בְּרוּחַ
הַקְדוּשׁ עַל יְדֵי דָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: כִּי עַמְּךָ מְקוֹר חַיִּים, בָּאוּרְךָ
נִרְאָה אוֹר (תְּהִלִּים לו י'), בְּגִנּוּד מִי אָמַר דָּוִד הַמִּקְרָא הַזֶּה, לֹא
אָמְרוּ אֲלָא בְּגִנּוּד בְּנִסְתַּת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִיא אוֹמֶרֶת לִפְנֵי הַקְדוּשׁ
בְּרוּךְ הוּא: רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם, בְּשִׁבְלֵי מְקוֹר חַיִּים זֶה שֶׁהִיא
עַמְּךָ קֹדֶם כָּל מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית, אָנִי מְאִירָה בָּאוּרְךָ לְעֵתִיד
לְבוֹא, וְאֵין מְקוֹר חַיִּים אֲלָא הַתּוֹרָה, שְׁנֵאמַר עַץ חַיִּים הִיא
לְמַחְזִיקִים בָּהּ (מִשְׁלֵי ג יח).

[ב] וּמָהוּ בָּאוּרְךָ נִרְאָה אוֹר, זֶהוּ הָאוֹר שֶׁבָּרָא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ
הוּא בְּיוֹם רֵאשׁוֹן, וְשִׁמְשׁ בּוֹ הָעוֹלָם שְׁלֹשָׁה יָמִים קֹדֶם שֶׁנִּבְרָאוּ
הַמַּאֲוֵרוֹת

משנת אליהו

חיים זה - פירוש בשביל שקבלנו התורה שנקראת
"מקור חיים", זכיתי לזה שאני מאירה באורך
לעתיד לבא. מאירה באורך - כולל בזה שתי
עניינים. א. שבני ישראל יביהיק זיון מסוף העולם
ועד סופו וכדלקמן. ב. שיהנו מהאור הגנוז
והוספת אורו, וכמו שמבאר והולך. [ב] באורך
נראה אור - כפי המתבאר בסמוך נראה ש"אור"
האמור כאן הוא האור הגנוז לצדיקים מששת ימי
בראשית, והוא האור שהקב"ה מאיר את ירושלים,
ועליו מוסיף את אורו יתברך, וזהו "באורך".

ואומר וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים
יהללוהו (שם ק"ז ל"ב). (המוסגר הוספתי מאודר"ע).
פרק כא: [א] באורו של הקב"ה - מהמשך הפרק
(סי' ז) נראה שהוא גילוי כבודו יתברך באופן
נעלה מאד, כעין ראייה. (ועיין בהגהות הרד"ל לבמ"ר
פס"ו אות י"ג). או באורו של ירושלים - נראה
הכונה שימשך לה שפעת ברכה וטובה עצומה.
והלא נאמר קומי אורי וגו' - ואמר כן לירושלים,
הרי שבזה הוא עיקר השמחה. באורך נראה
אור - מפרש שכל השפע טובה שימשך לירושלים
הוא בא עם גילוי כבודו יתברך. בשביל מקור

תרכ

סדר אליהו זוטא, פרק כא [ב]

חילופי גירסאות

ג) כ"ה כנ"פ. וד"ל מסר.
זו"ע הניח: לפי ד) נוסף
מכ"פ. ה) כ"ה כנ"פ.
ול"ל: אומרת. זל"ל: אמר.
זו"ע הניח: יאמר.

ציורים

וגנוז - כל הענין בחגיגה
י"ב א', ועיין ירו' ברכות
פ"ח ה"ו, ב"ר פ"ג ו', פרשה
י"א ב', פרשה י"ב ד', פמ"ב
ג', שמור"ר פי"ח י"א, פליה
א', במדבר רבה פי"ג ד',
אסת"ר פתיחתא י"א, רור
פתיחתא ו', תנחו' שמיני סי'
ט', מדרש תהלים מזמור
כ"ז, ומזמור צ"ז, פס"ר
פכ"ג ו', בראשית רבתי
פרשת בראשית (עמ' נ'),
זוה"ק ח"א דף י"ט ב', ודף
ל"א ב', ודף מ"ה ב', ודף
ע' ב', נודף קכ"א ב'
במדה"נ, ודף ר"ג ב', ודף
רס"ד א', ודף רס"ה א',
נח"ב דף ל"ה א', ודף
קמ"ח ב"קמ"ט א', ודף ר"ז
ב', ח"ג דף ל"ד א', ודף
פי"ח א', זו"ח דף ט"ו א',
זו"ח רות פי"ה א', תיקו"ז
דף צ' ב' (במהדורת
ההגר"א), תו"ח דף מ' ב',
ספר הבהיר סי' ק"צ, ועיין
מס"י שבכ"אור. וישתמשו
בו לעתיד - עיין שו"ת
הרא"ש כלל ד' סי' כ',
ובטורא"ח סי' נ"ט. אין
טוב אלא צדיק - ב"ר פי"ד
ו', זו"ח רות שם, ועיין
בפירש"י לב"ר פ"ג ו',
ובשעה שיאמר כו' - כל
הענין בילקוט ישעיה רמז
תצ"ט - ת"ק (ונשמט שם
הציון). קומי אורי - ישעיה
ס' א'. עמוד אתה בראש

המאורות ביום רביעי, וכיין שגבראו המאורות ביום הרביעי,
כמו שנאמר ויעש אלהים את שני המאורות הגדלים (בראשית
א טו), מיד עמד הקדוש ברוך הוא וגנוזו לאותו אור הראשון,
ולמה גנוזו הקדוש ברוך הוא? י[ראה] שעתידין הגוים
להכעיס לפניו, לכך אמר הקדוש ברוך הוא לא יזכו אותן
הרשעים להשתמש באור זה, אלא ישתמשו באור החמה
והלבנה שהן עתידין להפטר, אבל אור זה שהוא קנים לעולם
ולעולמי עולמים, יבואו הצדיקים שהם בני העולם הבא
וישתמשו בו לעתיד, שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב
ויבדל וגו' (שם פסוק ד), ד[אין טוב אלא צדיק, שנאמר אמרו
צדיק כי טוב וגו' (ישעיה ג ט)]. וכיין שראה האור הזה שהקדוש
ברוך הוא גנוז אותו לצדיקים, מיד שמח האור הזה שמחה
גדולה, שנאמר אור צדיקים ישמח (משלי יג ט). באותה שעה
אמר האור לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, אף
על פי שנמנעתי מישראל הכשרים בעולם הזה, ואני עתיד
להאיר להם לעולם הבא, אפלו הכי אין אני מצפה אלא
לאורך שאתה מביא עלי. ובשעה שיאמר הקדוש ברוך הוא
לציון קומי אורי כי בא אורך, האמרה לפניו: רבוננו של
עולם, עמד אתה בראש ואני עומד אחריך, ואומר לה
הקדוש ברוך הוא: יפה אמרת, שנאמר עתה אקום יאמר
ה' (תהלים יב ו). ובמה היא שמחה, בקבוצת בניה לתוכה בשמחה,
שנאמר שאי סביב עיניך וראי כלם נקבצו באו לך, חי אני
נאם ה' כי כלם כעדי תלפשי ותקשרים בפלה (ישעיה מט יח).

באותה

- פסדר"כ קומי אורי (קמ"ד א'), ושם (קמ"ה א'), פס"ר פל"ז ב', מדרש חדש פרשת חיי שרה (עמ' קס"ה), זוה"ק ח"ב דף הששן בעמ' הבא

משנת אליהו

מיד שמח האור כו' - כי עליוי גדול הוא לבריות
כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש
בקדושתו יתברך. (מסילת ישרים פ"א). כי בא
אורך - והוא אותו האור הגנוז מששת ימי
בראשית. אמרה - ציון. עמוד אתה בראש

- והוא אורו של הקב"ה, שיתגלה כבודו לעיני
כל. עתה אקום יאמר ה' - מפרש הפסוק על
זמן הגאולה שהקב"ה יתגלה בגליו. כי כולם
כעדי תלכשי - תתפארי בהם כבמלוש של
קשוט. (מצודת דוד). ותקשרים ככלה - תקשרי

תנא דבי אליהו

תרכא

חילופי גירסאות
(ו) כ"ה כז"פ. נד"ר חז"ל:
בפניהם. (ז) כז"פ: את
הגוים. (ח) כ"ה נד"ר
וכ"פ. נד"ר הגוים: ואז יעברו
כולם.

ציונים

רל"ב א', וע"ע ב"ר פנ"ט
ה', שהש"ר פ"א (עה"פ
גילה). ובמה היא שמחה
- מדרש הלל (אזה"מ עמ'
ק"ל). ע"כ שייך לעמ' הקודם
וצלוחית של שמן המשחה
כו' - עיין סא"ר פכ"ה [ג],
מכילתא בשלח [ויסע] פ"ה,
מכילתא דרשב"י שם, תנחו
בשלח סי' כ"א, וע"ע מדרש
משיח (אזה"מ עמ' שצ"ג,
ועמ' שצ"ה), ופרקי רבינו
הקדוש (אזה"מ עמ' תק"ט).
ומדרש פרק ר' יאשיהו (שם
עמ' ר"ג). ומקלו של אהרן
- במ"ר פ"ח כ"ג, ועיין
מדרש דניאל (אזה"מ עמ'
ק"א), ומדרש זרובבל (שם
עמ' ק"ט), חופת אליהו רבא
(שם עמ' קס"ח). ונפלים
לתוך הגיהנם כו' - עמ"ש"ג
לעיל פ"א [ג]. האלילים
- שהש"ר פ"ב א', מדרש
משלי ריש פ"ו, מדרש
משיח (אזה"מ עמ' שצ"ד).
ורואין ישראל כו', באותה
שעה כו' - עיין יואל ד'
ט"ז.

[ג] באותה שעה מביא הקדוש ברוך הוא את אליהו
ומשיחנו, וצלוחית של שמן המשחה, ומקלו של אהרן
בידיהם, ונקבצין כל ישראל לפנייהם, והשכינה לפנייהם,
והנביאים מאחרייהם, והתורה מימין, ומלאכי השרת
משמאלם, ומוליכין אותם אל עמק יהושפט, ונקבצים כל
העמים שם, שנאמר וקבצתי את כל הגוים והורדתי את
עמק יהושפט, ונשפטי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל,
אשר פזרו בגוים, ואת ארצי חלקו, ואל עמי ידו גורל, ויתנו
הילד בזונה, והילדה מכרו בין וישתו (יואל ד ב"ג).

[ד] באותה שעה מביא הקדוש ברוך הוא את אליליהם
של גוים, ונותן בהם רוח ונשמה, ואומר הקדוש ברוך הוא:
יעברו כל אמה ואמה היא ופסל שלה על הגשר של גיהנם,
ועוברין. וכיון שפגיעין על תוכה, יהיה הגשר לפנייהם כמו
חוט, ונופלין לתוך הגיהנם האלילים ועוברהיהם, וכיון שפגיעין
לתוך הגיהנם הם ופסיליהם, ורואין ישראל את כל הגוים
ופסיליהם בתוך הגיהנם, מיד מתיראין ישראל ואומרים לפני
הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, שמא בשם שעשית עם
אלו כף תעשה עמנו, ואומר להם הקדוש ברוך הוא מי
אתם, ואומרים לפניו אנחנו עמך ונחלתך ישראל, ואומר
להם

משנת אליהו

נדמה כחוט, שבנסיון קל הם כבר נכשלים, וזהו
שמורה להם בגשר זה שאף על פי שכמעט לא
היה להם נסיון הם בחרו ברע, ולכן נופלים
בגיהנם. מי אתם - וכי יש נסתר מנגד עיניו?
אלא הכונה בזה שבעת שהקב"ה בא לאבד הגוים
מן העולם לנצח צריך זכויות גדולות מאד לישראל
כדי להנצל, וזה לשון רש"י בדניאל (י"ב א'): והיתה
עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא,
שיראה הקב"ה דן בעצמו ואומר היאך אאבד אומה
גדולה כזו בשביל ישראל כו', עכ"ל. וזהו
ששואלם איזה זכות יש בידם.

אותם בצוארך לנוי כקשורי כלה, והם חוטי המשי
שקושרת בהם שעה. (שם). [ג] וצלוחית של
שמן המשחה כו' - שכל אלו הדברים נגזרו.
(כמבואר בסא"ר פכ"ה [ג] ושי"ג). ואת ארצי חלקו
- חלקו ביניהם. (מצו"ד). ואל עמי ידו גורל -
ישליכו גורל מי מהם לחרב. (שם). בזונה -
בשכר זונה באתננה. (שם). [ד] ונותן בהם רוח
ונשמה - ואז באים העבודה זרה ומשתחווים
לקב"ה, ואומות העולם בושים וגם נכלמים. (מדרש
תהלים מזמור צ"ז). כמו חוט - נראה הכונה על
פי האמור בסוכה (נ"ב א') שלרשעים היצר הרע

תרכב

סדר אליהו זוטא, פרק כא [ד-ה]

חילופי גירסאות

(ט) כ"ה כ"פ. צוד"ג הגיה:
ויאמר. (י) כ"ה כ"פ.
צוד"ג הגיה: ואמר.
(יא) כ"ה כ"פ. צוד"ג לי
מ"ועד" עד "קולא לעקב".
צוד"ג הגיה: ואמר.

ציונים

אבינו אברהם - עיין מדרש
משלי פ"ו [ב], ועיין שבת
פ"ט ב' רצ"ע. בכל יום שני
פעמים - עיין סא"ר פכ"א
[יט] וש"נ. שמע ישראל
- דברים ו' ד'. ומנחה
בחינוק - עיין ע"ז דף ב' א'.
ואומר גבריאל כו' - עיין
מדרש אודר"ע (אוה"מ עמ'
תי"ז), רש"י ישעיה כ"ו
י"א, רד"ל בבאורו לויק"ד
פל"ב אות ג', מחנה ישראל
לח"ח ח"א פכ"ד.

לָהֶם הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִי מַעֲיֵד עֲלֵיכֶם, וְאוֹמְרִים יִשְׂרָאֵל
לְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֲבִינוּ אֲבִרְהֵם יַעֲרֵד עֲלֵינוּ, מִיָּד קוֹרָא
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהֵם, וְאוֹמֵר לוֹ מַעֲיֵד אֶתָּה עֲלֵיהֶן
שֶׁהֵן עִמִּי וְאֲנִי אֱלֹהֵיהֶן, וְאוֹמֵר לְפָנָיו: רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם, לֹא
כָּךְ אִמְרָתְ לִי וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אֲנִכִּי (בְּרֵאשִׁית טו יד).
וְעוֹד אוֹמֵר לָהֶם הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִי מַעֲיֵד עוֹד יוֹתֵר
עֲלֵיכֶם, וְאוֹמְרִים לוֹ אֲבִינוּ יִצְחָק יַעֲרֵד עֲלֵינוּ, מִיָּד קוֹרָא
לְיִצְחָק, וְאוֹמֵר לוֹ מַעֲיֵד אֶתָּה עֲלֵיהֶן שֶׁהֵן עִמִּי וְאֲנִי אֱלֹהֵיהֶן,
וְאוֹמֵר לְפָנָיו: רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם, לֹא כָךְ אִמְרָתְ לִי כִּי לָךְ
וּלְיִצְחָק אֵתָּה אֶת כָּל הָאֲרֶצֶת הָאֵל (שָׁם כו ג). וְעוֹד אוֹמֵר לָהֶם
הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מִי וְמִי מַעֲיֵד עוֹד יוֹתֵר עֲלֵיכֶם, וְאוֹמְרִים
לְפָנָיו יַעֲקֹב אֲבִינוּ יַעֲרֵד עֲלֵינוּ, מִיָּד קוֹרָא לְיַעֲקֹב, וְאוֹמֵר לוֹ
מַעֲיֵד אֶתָּה עֲלֵיהֶם שֶׁהֵם עִמִּי וְאֲנִי אֱלֹהֵיהֶם, וְאוֹמֵר לְפָנָיו:
רַבּוֹנוּ שֶׁל עוֹלָם, לֹא אִמְרָתְ לָהֶם לֹא יִהְיֶה לָךְ אֱלֹהִים אֲחֵרִים
עַל פְּנֵי (שְׁמוֹת כ ג), וְהֵם אָמְרוּ לְפָנָיו בְּכָל יוֹם שְׁנֵי פַעֲמִים
שָׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה עוֹבֵר הַקְדוּשׁ
בְּרוּךְ הוּא לְפָנֵיהֶם וְיִשְׂרָאֵל עִמּוֹ אֲחֵרִיו, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲבֹר מִלִּפְנֵי
לְפָנֵיהֶם וְה' בְּרֵאשֵׁם (מִיָּד כ ג).

[ה] בְּאוֹתָהּ שָׁעָה מְבִיא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת הַתּוֹרָה
וּמְנִיחָה בְּחִיקוֹ, וּמְבַחֵק זֵיוֹן שֶׁל יִשְׂרָאֵל מִסּוּף הָעוֹלָם וְעַד
סוּפוֹ, וְאוֹמֵר גְּבִרְיָאֵל לְפָנֵי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: רַבּוֹנוּ שֶׁל

עולם

משנת אליהו

אשר יעבודו דן אנכי. (כמבואר בב"ר פמ"ד י"ט).
כי לך ולזרעך וגו' - אף יצחק בא בהבטחת
הקב"ה שיעשה טוב עם זרעו, ואף על פי שאין
מגיעם עבור מעשיהם. רבש"ע לא אמרת וכו'
- יעקב אבינו אומר לפני הקב"ה שהגם שחטאו
הרבה, בכל זאת האמונה הפשוטה לא בטלה מהם
לעולם. [ה] ומניחה בחיקו - שעבור התורה
זוכים שיאירו פניהם לעתיד לבא. (כמבואר בסא"ר
פ"ג [יב] ופ"ה [א]).

אבינו אברהם יעיד וגו' - ומפרש במדרש משלי
(פרשה ו') שליוס הדין אומר הקב"ה לישראל הביאו
זכות אבות והם יצילו אתכם מדינה של גיהנם,
ולכן קוראים לאבות הקדושים. וגם את הגוי
אשר יעבודו וגו' - הנה אברהם מזכיר הבטחת
הקב"ה, שאף שאין מגיעם טובה עבור מעשיהם,
בכל זאת עבור ההבטחה שנאמר לו בברית בין
הבתרים יעשה עמהם טובה, ושם נאמר לו כל
הארבע גלויות, ועל כולם הבטיחו וגם את הגוי

חילופי גירסאות

(יב) כ"ה כנ"פ. וזנ"ר חסר הכנה. וזנ"ר הגיה: לא יבאו לראות, כי כן אמר ישעיה הנביא ה' רמה ירך בל יחזיון, ואומר גבריאל לפניו רבש"ע לא כמו שאמר ישעיהו, אלא יבאו ויראו ויבשו, שנאמר יחזו ויבשו קנאת עם אף אש צריך תאכלם, ואף כנסת ישראל כו'. (יג) ז' מינוט חלוטין נדוים כנ"פ. (יד) נר' חסר: יבואו.

ציורים

ורואין בטובתן של ישראל - עמש"נ בסא"ד פ"ה [ב], ופרק כ"ב [ה]. ובטחו כי - עיין סא"ר פ"ח [יב]. מיד מתביישין כו' - מדרש תהלים מזמור ל"א, ומזמור צ"א, רש"י שם ו' י"א, ובישעיה מ"ה כ"ד, [תנחו] פנחס סי' י"ג]. ילכו לגן עדן - עמש"נ לעיל פ"כ [ו], ועיין תנחו' ישן בראשית סי' ל"א.

עולם, אם הוא רצונך יבואו כל הגוים ויראו במוכתן של ישראל, ואומר לו הקדוש ברוך הוא: גבריאל, יבואו ולא יראו, ואמר ישעיה לפני הקדוש ברוך הוא: לא יבואו ולא יראו, ואמר ישעיה ה' רמה ירך בל יחזיון וגו' (ישעיה כו יא), ואמר משיח לפני הקדוש ברוך הוא: יויראו ויבשו, שנאמר יחזו ויבשו (שם), אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, יבואו ויראו ויבשו, שנאמר ותרא איבתי ותכסה בושה (מכה ז י).

[ו] באותה שעה פותחת גיהנם את פיה, ויוצאין כל הגוים ממנה ורואין במוכתן של ישראל, ונופלין על פניהם, ואומרים כמה נאה אדון זה, וכמה נאה אמה זו, שהקדוש ברוך הוא אוהב אותם ביותר, שנאמר אשרי העם שכבה לו, אשרי העם שה' אלהיו (תהלים קמד טו). ויאמרו הגוים לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, מה נשתנה אמה זו מכל הגוים שאהבת אותם ביותר, ואומר להם הקדוש ברוך הוא: שובים שבעולם, אתם ידעתם אותי, והנחתם אותי, והשתחיתם לעבודת אלילים שלכם, ולא בטחתם בי, אבל ישראל קדשו את שמי שתי פעמים בכל יום תמיד ובטחו בי, לכן אני נותן להם שכר טוב. מיד מתביישין כל הגוים ושכין לתוף הגיהנם, שנאמר ישובו רשעים לשואלה, כל גוים שביחי אלהים (תהלים ט יח).

[ז] והקדוש ברוך הוא והצדיקים ילכו לגן עדן, ומשתחוים הצדיקים להקדוש ברוך הוא, ויושבים הצדיקים שם בגן עדן, והקדוש ברוך הוא יהא יושב בראש הצדיקים, ומביא הקדוש ברוך הוא אותו האור שהיה גנוז לצדיקים,

ומוסף

משנת אליהו

ויראו ויבשו שנאמר כו' - לפי זה מתבאר שאף שכל הפסוקים בישעיה שם בהמשך אחד, לא נאמרו בענין אחד, וכל חלק אמרו אחר. (וכן הביא רש"י שם ממדרש). יחזו ויבשו - יראו הטובות שתעשה להם לישראל, ויהיו מקנאין בהן. (מהר"י קרא שם). [ז] אותו האור שהיה גנוז כו' -

תרכד

סדר אליהו זוטא, פרק כא [ז-ח]

חילופי גירסאות

טו) כ"ה צ"פ. צד"ר: אורן.
טז) כ"ה צד"ר. צ"פ וד"ר:
וחמשה. יז) כ"ה צ"פ.
יח) צד"ר הגיה: ואמר.
יט) כ"ה צד"ר וצ"פ. צד"ר
הגיה: עמלק. יט) המוסגר
הוא מוספת הוד"ק, ולי צ"פ
וד"ר.

ציונים

שלוש מאות כו' - עיין
תרגום שופטים ה' ל"א
ורש"י שם, ותרגום שמואל
ב' כ"ג ד', ותרגום ישעיה
ל' כ"ו ורש"י שם, ובכריה
ד' ג', ובפסחים ס"ח א'
(ד"ה שבעתים), תוס' ב"ב
ח' ב' (ד"ה ומצדיקי, בשם
תרגום זכריה, ולפנינו
ליתא), תנח"ך בראשית ס'
ו', מדרש משיח (אוה"מ
עמ' שצ"ה), משנת ר"א
רפ"ג. וע"ע שמו"ר פט"ו
כ"א וברש"י שם. ראיתם
ג"כ פני - עיין תנח"ך עקב
ס' ז'. החושך הזה יכסה
כו' - מכילתא בשלח פ"ד,
שמו"ר פי"ד ג', תנ"י תצוה
ס' ה', מדרש תהלים מזמור
כ"ז, פס"ר פי"ז ח', ופלי"ז
ב', תיקו"ז דף ס"ז (במהדר)
ביאור הגר"א, ועיין תרגום
ישעיה ה' כ'. ונאמר ויהי
הענן והחשך - מכילתא
שם, שמו"ר שם, רש"י
בשלח י"ד כ', ונעדרש"י
תהלים קל"ט י"א.

ומוסיף על ט"א אורו שלש מאות וארבעים ויִשְׁלֹשָׁה פְּעָמִים.
יִאמְרוּ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם,
לְזֶה הָאֹר הַיֵּינוּ מְצָפִים, שְׁנֵאמַר צִמְאָה נַפְשִׁי לֵאלֹהִים לֵאל
חִי, מְתִי אָבוֹא וְאֶרְאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים (שם מב ג'). וְאָמַר לָהֶם
הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲכָשׁוּ רְאִיתָם גַּם בֵּן פְּנִי. וְאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל
לִפְנֵי הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, בֵּינָן שְׁעֲכָשׁוּ אֶתָּה
מֵאִיר לָנוּ בְּאוֹרְךָ, אִם בֶּן חֲשָׁד זֶה מֶה הוּא, וְאָמַר לָהֶם
הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: הַחֲשָׁד הַזֶּה יִכְסֶּה לִבִּי וְעָשׂוּ וּלְבִנֵּי
יִשְׁמַעְאֵל, שְׁנֵאמַר כִּי הִנֵּה הַחֲשָׁד יִכְסֶּה אֶרֶץ וְעֶרְפֹּל לְאֻמִּים,
וְעֲלִיד יִזְרַח ה' וּכְבוֹדוֹ עֲלִיד יִרְאֶה (ישעיה ס ב).

י) [וְכֵן אֶתָּה מוֹצֵא בְּגִלְתֵּי מַצְרַיִם, שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נְתוּנִים
בְּאוֹרָה וְהַמַּצְרַיִים בְּאֶפְלָה, שְׁנֵאמַר וַיְהִי חֲשָׁךְ אֶפְלָה בְּכָל
אֶרֶץ מַצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים וְגו', וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר
בְּמוֹשְׁבֵתָם (שְׁמוֹת י כב"ג), וְנֵאמַר וַיְהִי הָעֶנָן וְהַחֲשָׁךְ וַיֵּאָר אֶת
הַלַּיְלָה (שם יד כ), וַיְהִי הָעֶנָן וְהַחֲשָׁךְ - לְמַצְרַיִם. וַיֵּאָר אֶת
הַלַּיְלָה - בְּעֶמּוּד אֵשׁ לְיִשְׂרָאֵל).

[ח] וְאַחֲרֵי כֵן יֹאמַר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: בְּנֵי, עֲכָשׁוּ
בּוֹאוּ וְקִבְּלוּ מִמֶּנִּי כּוֹס שֶׁל תְּנַחֲמוּמִין, וְאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵינוּ:
רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, בְּתַחֲלָה פְּעַסְתָּ עָלֵינוּ וְהוֹצֵאתָנוּ מִתּוֹךְ בֵּיתְךָ
וְהַגְלִיתָנוּ לְבֵין הַגּוֹיִים, וְעֲכָשׁוּ בָאתָ לִפְנֵים אוֹתָנוּ, וַיֹּאמֶר
הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: אֲמַשֵּׁל לָכֶם מִשָּׁל לְמֶה הַדְּבָר

רומה

משנת אליהו

שבעת הימים, הרי ארבעים ותשע שביעיות,
שעולה שלוש מאות וארבעים ושלש. (ישועות
יעקב, ועיין ציונים). שְׁנֵאמַר צִמְאָה נַפְשִׁי וְגו'
- מכאן מבואר שאורו של הקב"ה הוא גילוי
כבודו יתברך. לְבִנֵּי עָשׂוּ וּלְבִנֵּי יִשְׁמַעְאֵל -
ואיתא בזוהר הקדוש שכל האומות כלולים בעשו
וישמעאל. (פנינים משולחן הגר"א פרשת פנחס, ועיין
רע"מ פנחס דף רמ"ו ב').

והוא אורה של ירושלים וכנ"ל. ומוסיף על
אורו - פירוש שיוסיף עוד על האור הגנוז.
ונוסח אחר: אורן. (עיין חילופי גירסאות), ולפי זה
הכונה שיוסיף את האור הגנוז על אור החמה
והלבנה. (עיין חילופי גרסאות). ולפי זה הכונה
שיוסיף על האור הגנוז עוד. שלש מאות
וארבעים ושלשה פעמים - כמו שאמר הכתוב
(ישעיה ל' כ"ו): ואור החמה יהיה שבעתים כאור

תנא דבי אליהו

תרכה

חילופי גירסאות
(כ) כ"ה גד"ר. נכ"פ: למלך
בשר ודם שנשא אשה אחת
כו. נוד"נ: שהוא נושא כר.
(כא) כ"ה נכ"פ. גד"ר: יושב
ובטל. (כב) נוסף נכ"פ.

ציורים
לא עליתי וישבתי כו' - עיין
תענית ה' א', תנחו' פקודי
סי' א', וזה"ק ח"א דף רל"א
א', וזה"ק דף קמ"ז ב', ודף
רס"ז א', וזה"ק דף כ' ב'.
שהוא מלא טל - פס"ר
פל"ז ב', הקדמת ספר
הזוהר (דף א' ב'), הקדמה
שניה לתקוני', תיו"ח דף
ד' א' (במהדר' בהגר"א).
כשכר עזי וזמרת - עיין
איכ"ר פ"ב י"ז.

דומה, לְאָדָם שֶׁנִּשָּׂא אֶת בֵּת אַחֲוָתוֹ, פֶּעַם אַחַת פֶּעַם עָלֶיהָ
וְהוֹצִיָּאָה מִבֵּיתוֹ, לְאַחֵר יָמִים הוּא בָּא לְפָנֶיךָ אוֹתָהּ, וְאָמְרָה
לֹא מִתְחַלֶּה פֶּעַם־עַלִי וְהוֹצִיָּאתִנִי מִבֵּיתְךָ, וְעָכְשׁוּ אֹתָהּ בָּאת
לְפָנֶיךָ, וְאָמַר לָהּ לָבֵת אַחֲוָתוֹ שֶׁמָּא תֹאמְרִי בְּלִבְךָ שְׁמִיּוֹם
שֶׁיִּצְאָת מִבֵּיתִי אָנִי נִכְנָסְתִּי לְבֵיתִי, אֲלֵא אַף אָנִי לֹא נִכְנָסְתִּי
לְבֵיתִי, כִּךְ אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל: בְּנִי, מִיּוֹם
שֶׁהִחֲרַבְתִּי אֶת בֵּיתִי שֶׁל מִטָּה, לֹא עָלִיתִי וְיִשְׁבְּתִי בְּבֵיתִי שֶׁל
מַעֲלָה, אֲלֵא הֵייתִי כִּי־יֹשֵׁב בְּטַל וּמִטָּה, וְאָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוּא לְיִשְׂרָאֵל אִם אֵין אַתָּם מַאֲמִינִים לִי שֶׁאֲנִי לֹא נִכְנָסְתִּי
לְבֵיתִי, תָּנוּ אֶת יָדֵיכֶם עַל רִאשֵׁי וְתִרְאוּ שֶׁהוּא מְלֵא טַל,
כִּי־[אֵלְמָלָא מִקְרָא פְתוּב אִי אֶפְשָׁר לְאָמְרוֹ], שֶׁנֶּאֱמַר שְׂרָאשִׁי
נִמְלֵא טַל קְנוּצוֹתֵי רְסִיסֵי לִילָה (שה"ש ה ב').

[ט] וְאֵזֶּי יִהְיֶה מְלִבְיִישׁ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת צִיּוֹן עֲזִיָּה, בְּשִׁכְר
עֲזִי וְזִמְרָת יְהוָה שֶׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַיָּם (שְׁמוֹת טו ב'), שֶׁנֶּאֱמַר
עוֹרֵי עוֹרֵי לְבָשִׁי עֲזוּד צִיּוֹן (ישעיה נב א').

פרק כב

[א] אָמַר לָהֶם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר לְתַלְמִידָיו: בְּנִי, יְכוּלִים אַתֶּם
לַעֲמֹד בְּתוֹכָחֹת? אָמְרוּ לוֹ: יְהִי רְצוֹן שְׁתוּדֵיעֵנוּ. מִיָּד פָּתַח
רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְאָמַר: כְּתִיב קָרָא בְּגֵרוֹן אֵל תַּחֲשֹׁךְ פְּשׁוּפֵר הָרֶם
קוֹלָךְ

משנת אליהו

- פִּירוּשׁ חוּזְקָה וְתוֹקְפָה. לְבָשִׁי עֲזוּךְ צִיּוֹן -
שֶׁעֲזוּךְ מִשְׁמַע שִׁכְבָּר הִיָּה שְׁלֹךְ, וּמִכַּאֵן לומֵד שִׁזְכוּ
לִזְהָ כֹּכָב בַּעֲבָר, בַּעַת שֶׁאָמְרוּ עֲזִי וְזִמְרָת יְהוָה.
פרק כב: [א] יְכוּלִים אַתֶּם לַעֲמֹד בְּתוֹכָחֹת -
לִימַד רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בִּזְהָ לְדוּרוֹת, שֶׁהוֹצֵא לְהוֹכִיחַ
בִּאֲהַבָּה יִבְקֹשׁ מִקּוֹדֶם מִמִּקְבְּלֵי הַתּוֹכַחָה רְשׁוּת
לְהוֹכִיחֵם, וְהֵם יִגְלוּ דַּעַתָּה שֶׁרְצוֹנָם בִּזְהָ. (דְּרָשׁוֹת
שְׁבַח"ל ח"א, עמ' י"ד). בְּתוֹכָחֹת - עֲנִין "תּוֹכַחָה"
הוּא לֹא דוֹקָא כְּשִׁמוּכִיחַ עַל חֲטָא שֶׁעָשָׂה, אֲלֵא

[ח] שֶׁנִּשָּׂא אֶת בֵּת אַחֲוָתוֹ - שֶׁגִּעְגּוּעֵי אָדָם
רַבִּים עַל אַחֲוָתוֹ יוֹתֵר מִן אַחִיו, וּמִתּוֹךְ כֵּךְ מִחֲבָב
אֶת אִשְׁתּוֹ. (רש"י יבמות ס"ב ב'). בְּבֵיתִי שֶׁל
מַעֲלָה - הֵן דִּיּוּרִין דְּקַב"ה לְמַעֲלָה שֶׁכִּנְגְדוּ בֵּית
הַמִּקְדָּשׁ לְמִטָּה. (בַּהֲגָרָא לְתִיקוּן). שֶׁהוּא מְלֵא
טַל - כְּבִיכּוֹל כְּמִי שֶׁהוּא יוֹשֵׁב וְלֹא תִמִּיד בַּחוּץ,
וְהִטַּל יוֹרֵד עָלָיו בְּלִילָה, וְיֵשׁ בִּזְהָ סוּד, עֵינִין
בְּתִיקוּנִים (שְׁבַצִּיּוֹנִים, יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב). אִי אֶפְשָׁר
לְאָמְרוֹ - שֶׁהוּא כְּלוּז לְכָלִּי הַקַּב"ה. [ט] עֲזִיָּה

תרכו

סדר אליהו זוטא, פרק כב [א-ב]

חילופי גירסאות

(א) נוסף מ"פ. (ב) כ"ה נ"פ. נד"ר וד"ג: ישראל משכימין לבתי כנסיות ובתי מדרשות כו'. (ג) נדל"ל: ומלך.

ציורים

ידיו פרושות לקבל שכבים - סא"ר פי"ח [כ], ופרק ל' [טו], לקמן פכ"ג [א], פסחים קי"ט א', פרד"א פמ"ג, זוה"ק בראשית דף כ"ג א', יתרו דף ע"ה ב', זו"ח יתרו דף ל"ט, תיקוני צ"ד א' (במהדר' בהגר"א), ועיין ספרי פנחס פרשה קל"ד, רש"י ואתחנן ג' כ"ד. מדה"ד מתגברת - עיין לקמן פרק כ"ג [א] ומש"ש, ופרק כ"ה [ה] ומש"ש, וכה"ע הוא במדרש פסיקתא (אוה"מ עמ' תצ"א). לשוקים ונשבעים לשקר - עיין ערובין כ"א ב'. שמוא יש לפניך משוא פנים - עמש"נ לקמן פכ"ה [ה] ומש"ש. פעמים בכל יום - עמש"נ בסא"ר פכ"א [ט]. ותינוקות כו' - עמש"נ בסא"ר פי"ט [א].

קולך, והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם (ישעיה נח א). זהו שנאמר ברוח הקדש על ידי ישעיה הנביא: לכו נא ונוכחיה יאמר ה', אם יהיו חטאיכם פשנים פשלג ילבינו, אם יאדימו כתולע בצמר יהיו (שם א יח), פנגד מי אמר ישעיה מקרא זה, לא אמרו אלא פנגד בעלי תשובה, שהקדוש ברוך הוא ידיו פרושות לקבל שכבים, ואומר מתי יעשו תשובה, ואקבל אותם בתשובה שלמה לפני, שנאמר וידי אדם מתחת בנפיהם (יהונתן א ח). מלמד שהקדוש ברוך הוא יושב על פסא כבודו, וידיו פרושות מתחת פנפי החיות, ואומר מתי יעשו ישראל תשובה. [ב] ובכל יום ויום מדת הדין מתגברת ועומדת לפני הקדוש ברוך הוא, ואומרת לפניו: רבוננו של עולם, בתבת בתורתך ולא תשבעו בשמי לשקר וגו' (ויקרא יט יב), וישראל משכימין * [ממטותיהן, ויוציאין] לשוקים, ונשבעים לשקר, וחומדין את נכסי חבריהם, ואת נשי חבריהם, ומספרים לשון הרע על רעיהן, שמוא יש לפניך משוא פנים, אבל הקדוש ברוך הוא מדיבר טוב על ישראל, ואומר אל מדת הדין: ישראל משכימין * [ממטותיהן, ומקדשין את שמי פעמים בכל יום תמיד, תלמידי חכמים משכימין לבתי פגסיות [ו] לבתי מדרשות, ועמי הארץ לבתי פגסיות, ותינוקות לבית רבן, וימלו את בשרם, ומלאים מצוות]. ולא עוד, אלא שבראתי

להם

משנת אליהו

פרק כ"א [ח]. (ישועות יעקב). ותינוקות לבית רבן - ומעלה עליהם הכתוב כאילו קבלו את התורה מהר סיני, כמו שאמרו בקדושין (ל' ע"א) אמר רבי יהושע בן לוי כל מלמד את בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני, [ומבואר ברמ"א (יו"ד סי' רמ"ב סל"ד) שאם אביו שוכר לו רב הוא כאילו מלמדו בעצמו]. (ע"פ ישועות יעקב). ומלו את בשרם - ובזה מוסרים נפשם על יחוד שמו יתברך, כמו שאמרו חז"ל בגיטין (נ"ז ב') כי עליך הורגנו כל היום רבי יהושע

כל שמעורר לתשובה נקרא תוכחה, וכאן עוררם על גודל ענין זה של חובת התשובה. זהו שנאמר כו' - רצה לומר שמה שאמר הנביא והגד לעמי פשעם וגו', הוא לזרזם על התשובה. ברוח הקדש - עיין מה שנתבאר בפרק כ' [א]. מתחת כנפי החיות - שמדת הדין מקטרגת ואומרת לא תקבלם והוא מקבלם בסתר. (רש"י פסחים קי"ט א'). [ב] משכימין לבתי כנסיות כו' - ובתי כנסיות ובתי מדרשות מביאין את האדם מחובה לזכות, כמבואר בסדר אליהו רבא

תנא דבי אליהו

תרכז

לָהֶם אֶת הַתְּשׁוּבָה שֶׁהִיא שְׁקוּלָה יִכְנֹגֵד כָּל הַקְּרִבָּנוֹת שֶׁבַתְּוֹרָה. וְאֵת אִמְרָתָּ שֶׁיֵּשׁ לִפְנֵי מִשְׁוֹא פָּנִים.

[ג] דְּבָר אַחֵר, גְּדוּלָּה תְּשׁוּבָה יוֹתֵר מִן הַתְּפִלָּה, שֶׁכָּל הַתְּפִלּוֹת שֶׁהֵיָה מְתַפַּלֵּל מִשֶּׁה רַבְּנוּ לֹא קָבַל מִמֶּנּוּ לְהַכְנִיסוֹ לְאַרְצֵן יִשְׂרָאֵל, אֲכָל רָחֵב הַזּוֹנָה נִתְקַבְּלָה בַּתְּשׁוּבָה. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר, לָמָּה נִקְרָא שְׁמָהּ רָחֵב, מִשּׁוּם שֶׁהִיא נַעֲשִׂית רָחֵבָה בְּזִכְיוֹת, וְזָכָתָה שֶׁיִּצְאֻ מִמֶּנָּה יִשְׁבְּעָה מְלָכִים וְשִׁמּוֹנָה נְבִיאִים.

[ד] דְּבָר אַחֵר, גְּדוּלָּה תְּשׁוּבָה יוֹתֵר מִן הַצְּדָקָה, שֶׁהַצְּדָקָה יֵשׁ

חילופי גירסאות
(ד) ד"ר וי"פ: בתורה.
ווד"ג הגיה כלפנינו. (ה) כ"ס
נכ"פ. ד"ר: ואתם אומרים.
נוד"ג: והאין אתה אומר.
(ו) כ"ס ד"ר. נכ"פ: שבעה
מלכים ונביאים. ומפרשי
המדכ"ל הגיהו ע"פ הגמ'
נמנילה (דף י"ד ז'): שמונה
נביאים והם כהנים. ועין
לוינס.

ציונים
כנגד כל הקרבנות שבתורה
- ויק"ר פ"ז ב'. שהיה
מתפלל משה רבינו לא
נתקבל - דברים ג' כ"ג-
כ"ו, לקמן פכ"ד [ה], ספרי
ואתחנן פכ"ז כ"ט, דבר

פ"ב א'-ח', פרשה י"א י', תנחומ' ואתחנן כולו, תרגום יב"ע דברים ל"ב ג', מדרש תהלים י"ח [כ"ב], מדרשי פטירת משה (אזה"מ עמ' שס"ב-שפ"ה), רש"י קהלת ט' י"א, ועוד מקומות. נתקבלה בתשובה - [ענין הגירות שהוא "תשובה": תנחומ' יתרו סי' א', מדרש אגדה מטות (עמ' ק"ס), [תרגום תהלים ס"ח י"ט], שו"ת חוות יאיר סי' ע"ט, וע"ע סוטה ל"ה ב', [שמור"ר פי"ט ד'], ספרי שופטים פרשה ר"ב, רש"י שם כ' י"ח]. שבעה מלכים ושמונה נביאים - מגילה י"ד ב', ספרי ווטא פרשת בהעלותך [ח' נביאים והם כהנים], ספרי בהעלותך פע"ח [ח' כהנים וח' נביאים], במ"ד ספ"ח [ארבעה כהנים נכנסים ומברכים בשם], רור"ר פ"ב א' [עשרה נביאים], מדרש אגדה מטות (עמ' ק"ס) [עשרה נביאים], מדרש אשת חיל (בתי מדרשות ח"ב עמ' קמ"ח) [נביאים וכהנים וחשיב להו שם]. ועין פסדרי"כ פי"ג (ק"י א') [שירמיה מבני בניה], ושם (קט"ו א') [שיחזקאל מבני בניה]. תשובה יותר מן הצדקה - מדרש משלי פ"ו [כ], וע"ע ברכות ל"ב ב', ראשית חכמה שער התשובה פ"ד סי' ל"ו.

משנת אליהו

במדבר כ' ח'), ובזה אין בכח התשובה למחוק העון לגמרי. (עין שע"ת ש"ד סי' ד'). **רחבה בזכויות - שאחר שנתגיירה עשתה הרבה מצוות. שיצאו ממנה שמונה נביאים והם כהנים - כן צריך לומר.** (הגהת זיקוקין דנורא, ישועות יעקב, ולוח ארז למוהר"ח פלאגי זצ"ל). **[ד] תשובה יותר מן הצדקה - רצה לומר שהרי גם התשובה וגם הצדקה מכפרים עון, כמו שנאמר (משלי ט"ז ו') בחסד ואמת יכופר עון, ואולם גדולה התשובה שהיא מכפרת עון גם בלא להוציא ממון, מה שאין כן בצדקה שצריך להוציא ממון.** (שמעתי ממו"ר הגר"ח קנייבסקי שליט"א). ובאמת שקודם שעושה תשובה אף הצדקה אינה מכפרת, כמו שנאמר (דברים י' י"ז) אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד, ופירש רש"י לפייסו בממון. והדבר פשוט שאין הכונה על נתינת ממון סתם, אלא רצה לומר שאפילו הצדקה לא תועיל לכפר לו, אם אינו עושה תשובה. (שמעתי ממו"ר הגר"ח שליט"א, ועין מהרש"א ב"ב ט' ב', ובפ"י הרע"ב אבות פ"ד מכ"ב).

בן לוי אמר זו מילה [שפעמים מת, רש"י], ועוד שמצות מילה שקולה כנגד כל המצוות שבתורה, כמו שאמרו בנדרים דף ל"ב א'. (ע"פ ישועות יעקב). **שהיא שקולה כנגד כל הקרבנות - הנה כשגומר האדם לעשות עבירה בורא משחיתים שמוכנים ומזומנים תיכף לחבלו ולהשחיתו בכל כחותם, והקב"ה טומנם וחותמם באוצרותיו ואינו מניחם לצאת, כיון שאפשר שישוב האדם בתשובה, וממתין לו עד יום מותו פן יחזור בתשובה.** (נדהי ישראל לח"ח פכ"ח). וזהו שהקב"ה עונה למידת הדין, כי הגם שחטאו ועדיין לא עשו תשובה, מאחר ויתכן שיעשו תשובה, שוב אין להענישם מיד. **[ג] רחב הזונה נתקבלה - שאף היא היתה צריכה להיות בלתי קיימת בארץ ישראל, כמו שנצטוו (דברים כ' ט"ז) לא תחיה כל נשמה, ובתשובה נתקבלה.** [והנה מבואר ש"גירות" הוא מכלל ענין ה"תשובה", ועיין ציונים]. **בתשובה - אבל אצל משה לא שייך תשובה על חטאו במי מריבה, לפי שהוא בענין חילול ה' (עין כלי יקר**

תרכה

סדר אליהו זוטא, פרק כב [ד-ז]

חילופי גירסאות

(ז) כ"ה גד"ר. נמ"פ: דברים
בלב. (ח) נוסף מכ"פ. נד"ר
הגיה: בלשון זה.

ציונים

יש בה חסרון ממנו - עיין
ברכות ל"ב ב'. שהיא
מרפאת את ישראל
מעונותיהם - לקמן סי' י"א,
ועיין סא"ר פי"ח [לב].
רבי נהוראי אומר כו' -
הביאו הרוקח סי' ר"ז בשם
פרד"א (ועמש"כ לעיל
ריש פרק י"ט), ועיי"ש
באריכות בענין ימי תשובה,
וע"ע בסא"ר פי"ח [קד],
ר"ה י"ח א', יבמות מ"ט
ב', ק"ה א', תנחו' האוינו
סי' ד', פסדר"כ פכ"ה,
זוה"ק ח"א קיד"ב, רש"י
ישעיה א' ט"ז, ר"מ פ"ב
מתשובה ה"ו, שע"ת לר"י
ש"ב סי' י"ד. עשרה
נסיגות - אבות פ"ה מ"ג,
אדר"ג פליג ב', במ"ר פי"ח
כ"א, תנחו' לך לך סי' י"ח,
פרד"א פכ"ו, ופרק ל"ב,
מדרש תהלים מזמור י"ח
[כ"ה]. ר"ש בן חלפתא
כו' - מכאן עד סוף פרקא
העתיק בילקוט המכירי
ישעיה פרק נ"ח. יש בו
לשכח ולגנאי - עיין תנחו'
מצורע סי' ב', ילקוט תהלים
רמז תשכ"א. שהרשעים
מכניסים בגרונם - תנחו'
ישן ויקרא סי' י"ח, ועיי"ש
פרשת נח סי' כ"ג, וע"ע
קה"ר פ"ג י"ח, משלי י"ד
ג' וברש"י שם, ובישעיה נ"ד
כ', תהלים ע"ג ח', משלי
י"ד ג'.

יש בה חסרון ממנו, אבל התשובה אין בה חסרון ממנו.
ואין הקדוש ברוך הוא מבקש מישראל אלא יתשובה ודברים,
שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' (הושע יד ג).

[ה] דבר אחר, גדולה תשובה שהיא מרפאת את ישראל
מעונותיהם, שנאמר ארפא משוכתם אהבם נדבה, כי שב
אפי ממנו (שם פסוק ה).

[ו] רבי נהוראי אומר, מפני מה נתנה קורת רוח בעשרת
הימים מראש השנה ועד יום הכפורים, כנגד עשרה נסיונות
שנתנסה אברהם אבינו, ונמצא שלם בכלן, לפיכך נתן
הקדוש ברוך הוא לישראל עשרת הימים שבין ראש השנה
ליום הכפורים. וכנגד עשרת הדברות שקבלו ישראל בסיני.
שאם יעשו תשובה שלמה בעשרת הימים מראש השנה עד
יום הכפורים שיקבלם בתשובה שלמה לפניו, לכך נאמר
לכו נא ונבכה יאמר ה', אם יהיו חטאיכם כשנים כשילג
ילבינו, אם יאדימו בתולע כצמר יהיו (ישעיה א יח).

[ז] דבר אחר, קרא בגרון אל תחשף בשופר הרים קולך,
והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם (שם נח א). רבי שמעון
בן חלפתא אומר, [בגרון זה] יש בו לשבח ויש בו לגנאי.
יש בו לשבח - שהצדיקים מרגלים בגרונם, שנאמר רוממות
אל בגרונם (תהלים קמט ו). ויש בו לגנאי - שהרשעים מכעיסים
בגרונם, שנאמר קבר פתוח גרנם, לשונם יחליקון (שם ה י).
לצדיקים - השמיעם בגרונם, ולרשעים - בשופר הרים קולך,
לכך

משנת אליהו

שאמרו חז"ל בראש השנה דף י"ח א'. (ישועות
יעקב). לכך נאמר לכו נא וגו' - פירוש מאחר
שכח התשובה גדול כל כך, לכן מזהיר על זה.
[ז] קבר פתוח גרונם - שהדבור תחלתו מן
הגרון, לכן יחס הדבור לגרון. (רד"ק). יחליקון
- דברי חלקקות. (רש"י). לצדיקים - שתובעם
על חטאיהם כדלהלן. השמיעם בגרונם -

יש בה חסרון ממנו - ואם כן כשאין לו ממון
אינו יכול לקיימה. (מעיל צדקה לר"א הכהן מאימיר
סי' אלף תרנ"ח). מבקש מישראל - כדי לכפר
על עונותיהם. ודברים - הוא תלמוד תורה,
כמבואר לעיל (סוף פרק ט'). [ו] קורת רוח
בעשרת הימים - שהקב"ה מצוי וקרוב באלו
הימים לקבל בתשובה אפילו את היחיד, כמו

תנא דבי אליהו

תרכט

חילופי גירסאות
(ט) הו"א הוספת הו"א, ונדפס"א נשמט. י' כ"ה צי"ס וד"ר. צו"צ הניה: שיתגלה. (יא) כ"ה צו"ר וצי"פ. צו"ר הוסף: תודיעו אתם להם.

צינים

אלא לטובה לישראל - מכילתא יתרו [בחדש] פ"ד, ספרי בהעלותך פ"ע"ז (לג') הגר"א, ועיין ויק"ר פכ"ט ג', ורד"ל שם אות ז'. לעמי פשעם אלו ת"ח - ב"מ ל"ג ב', רש"י ישעיה שם. שתלמדו עם בני תורה - עיין סא"ר פ"א [ד]. יש להם מריבה - עיין במ"ד פ"ב י"ג. ללמוד תורה ואינן מקיימין כו' - עיין לעיל פ"ז [ו], אבות פ"ג מ"ט (ב פ"י' הרע"ב) [והמאמר שם הוא מכחרי סוף מאמר ג'], פ"ד מ"ה, [פ"ה מ"ד], פ"ו מ"ו, [מגילה כ"ז א', קדושין מ' ב', ב"ק י"ז א'], תוי"כ בחקוני פ"א ה"ה, ספרי עקב סוף פמ"ח, אדר"ג פכ"ד ה"ב-ד', דב"ר פ"ז ד', תנחומי עקב סי' ו', תבא סי' ד', תיקוני דף ב' ב', ודף צ"ט ב' (במהדורת בהגר"א), משנת ר"א פ"ג (עמ' רמ"ד), בהגר"א ישעיה א' י"א.

לְכָד נֵאמַר קָרָא בְּגֵרוֹן אֵל תַּחֲשֹׁד, בְּשׁוּפֵר הָרֶם קוֹלָד, וְהִגֵּד לְעַמִּי פִּשְׁעָם וּלְבֵית יַעֲקֹב חֲטֹאתָם.

[ח] רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קֶרְחָה אוֹמֵר, לֹא נִבְרָא שׁוּפֵר אֶלָּא לְטוֹבָה לְיִשְׂרָאֵל^ט [וְלַגּוֹיִים לְרָעָה], שְׂבִשׁוּפֵר נִתְּנָה הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, שְׁנֵאמַר וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחִזַּק מְאֹד וְגו' (שְׁמוֹת יט יט). וּבְשׁוּפֵר נִפְלָה חוֹמַת יְרִיחוֹ, שְׁנֵאמַר וַיְהִי כְשָׁמַע הָעָם אֶת קוֹל הַשֹּׁפָר וַיִּרְעוּ הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה, וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתֵּיהָ וְגו' (יְהוֹשֻׁעַ ו ב). וּבְשׁוּפֵר עֲתִיד הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְתַקַּע בַּעֲת יִשְׁמַנְגָּלָה מְשִׁיחֵנוּ, שְׁנֵאמַר וְה' אֱלֹהִים בְּשׁוּפֵר יִתְקַע (זְכַרְיָה ט ד). וּבְשׁוּפֵר עֲתִיד הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְתַקַּע בְּשַׁעָה שְׁמִכְנֵם גְּלִיּוֹת יִשְׂרָאֵל לְמִקְוֵם, שְׁנֵאמַר וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוּפֵר גְּדוֹל, וּבָאוּ הָאֲבָדִים בְּאָרְץ אֲשׁוּר וְהַנְּדָחִים בְּאָרְץ מִצְרַיִם, וְהִשְׁתַּחֲוּ לָה' בְּהַר הַקְדֹּשׁ בִּירוּשָׁלַיִם (יִשְׁעִיָּה כו ג). לְכָד נֵאמַר קָרָא בְּגֵרוֹן אֵל תַּחֲשֹׁד, בְּשׁוּפֵר הָרֶם קוֹלָד (שָׁם נח א).

[ט] וּמַהּוּ וְהִגֵּד לְעַמִּי פִּשְׁעָם וּלְבֵית יַעֲקֹב חֲטֹאתָם (שָׁם), וְהִגֵּד לְעַמִּי פִּשְׁעָם - אֵלּוּ תַלְמִידֵי חֲכָמִים. וּלְבֵית יַעֲקֹב חֲטֹאתָם - אֵלּוּ עַמִּי הָאָרֶץ. אָמַר לָהֶם הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: לֹא בָרָאתִי אֶתְכֶם אֶלָּא בְּשִׁבִּיל שְׁתַּלְמְדוּ עִם בְּנֵי תוֹרָה וְאַרְחוֹת חַיִּים^ט, לָמָּה יֵשׁ לָכֶם עֲמֻקּוֹת רָעוֹת בְּלִבְכֶּם. וְאִם רְאִיתִי דוֹר שֶׁהַתַּלְמִידֵי חֲכָמִים שָׁבוּ יֵשׁ לָהֶם מְרִיבָה זֶה עִם זֶה, הֲרִי אֵלּוּ יֵשׁ לָהֶם עֲמֻקּוֹת בְּלִבְכֶּם. וְאִם לִבְכֶּם לְלַמֵּד

תורה

משנת אליהו

- שכל שגגתם פשע, ששגגת תלמוד עולה ודון. (רש"י). אלו עמי הארץ - שאף זדונם שגגה. (שם). וארחות חיים - הוא קיום המצוות לידע איך הנהגת החיים. ואם כן אף התביעה על עמי הארץ היא תביעה על התלמידי חכמים שלא לימדם. עמוקות רעות - עצות רעות ומחשבות רעות עמוקות. (ישועות יעקב). עמוקות בלבכם - מחשבות שאינם טובות הטמונים בעומק הלב. ואם לבכם ללמוד תורה כו' -

הוכיחם בנחת, ואינך צריך להרים קולך, כי יקבלו דבריך מיד. (ישועות יעקב). ולפי זה "גרונ" האמור כאן הוא לשבח, שהרי הוא אמור כלפי הצדיקים. [ח] לא נברא שופר - בא לפרש מדוע המשיל הרמת קולו לשופר דוקא. בשופר יתקע - והוא אמור על זמן הגאולה, כמו שאמרו חז"ל בספרי (בהעלותך פ"ע"ז). לכך נאמר כו' בשופר הרם קולך - שהוא דבר טוב לישראל, וכאן הוא מעורר על התשובה. [ט] אלו תלמידי חכמים

תורה ואינן מקימים את התורה, אין דינם אלא לגיהנם. לך נאמר והגד לעמי פשעם – אלו תלמידי חכמים, ולבית יעקב חטאתם – אלו עמי הארץ.

[י] מעשה בתלמיד אחד מתלמידי רבי עקיבא ישיב בראש עשרים וארבעה אלפים תלמידים, פעם אחת יצא לשוק של זונות, וראה שם אשה זונה ואהב אותה, והיה משלח שליח בינו לביתה עד עת הערב, לעת הערב עלתה על הגג וראתה אותו התלמיד בשהוא יושב בראש התלמידים כמו שר הצבא, והיה גבריאל עומד על ימינו, מיד אמרה בלבה: אוי לה לאותה אשה, שכל מיני הפרעניות של גיהנם צואת לה, וכי אדם גדול כמו זה שהוא דומה למלך תעננו אשה זאת, וכשמתה ובטלה מן העולם הזה הנה יורשת גיהנם, "אלא אם יקבלנה הרי היא מצלת אותו ואת עצמה מדינה של גיהנם. וכיון שבא אצלה אמרה לו: בני, מפני מה אתה מאבד חיי עולם הבא בשביל הנאת שעה אחת בעולם הזה, ולא נתקדשה דעתו, עד שאמרה לו: בני, אותו מקום שאתה אוהב היא מלכלכת ומטנפת מכל האיברים, "[חמת מלאה צואה], ואין כל בריה יכולה להריח ריחה, ולא נתקדשה עדין דעתו, עד שתפסה אותו בחטמו ^{טו} והנחתו על

חילופי גירסאות

(יב) כ"ה גד"ר. כמ"פ: שהיה ראש כו'. (יג) כ"ה גד"ר. נזד"ע הגוי: אבל אם לא יקבלנה אותו. נלקוט הממיר: אלא אם יקבלני. (יד) נוסף כמ"פ. טו) כ"ה כמ"פ. גד"ר וז"ל: והניחו.

ציורים

עשרים וארבעה אלפים תלמידים - עיין יבמות ס"ב ב' ("ב אלף וזגין), ב"ר פס"א ג', קה"ר פי"א [ו] ("ב אלף תלמידים), תנח"ו חיי שרה ס"ו (שלש מאות תלמידים). מאבד חיי עוה"ב - עיין מדרש משלי פי"א א [כ"א - כ"ב]. מלובלכת ומטנפת כו' - מדרש יצירת הולד (אוה"מ עמ' רמ"ה), רש"י קהלת ד' י"ד, ועיין ב"ר פי"ז ח', ושם פי"ח ד'. חמת מלאה צואה - שבת קנ"ב א', ועיין ספר החיים לאחי המהר"ל מפרג, ספר חיים טובים פי"ג. וע"ע ב"ר פי"ז ד'.

משנת אליהו

פנים, כמו אם מלאך היה עומד לימינו. (שם). עומד על ימינו - שאף על פי שחשב לעבור עבירה, בכל זאת לא נסתלק ממנו המעלה הרוחנית שניתן לו מתחילה, לפי שמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, כמבואר בקדושין (ל"ט ב'). צואת לה - פירוש כל עונשי הגיהנם יתחברו אליה, כמו לצוות לזה (ברכות ר' ב') שהוא לשון חיבור. (ישועות יעקב). תעננו - לשון עינוי, בגיהנם. שיבא אדם גדול כזה על ידה. (שם). אם יקבלנה - פירוש שיקבל דבריה להמנע מן החטא.

הוא ענין נוסף, שיש פעמים תביעה על התלמידי חכמים על מה שאין לומדין על מנת לעשות. ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ - שאצלם הכל הוא בבחינת "חטא" לפי שלא לימדום. [י] מעשה בתלמיד אחד - סמך מעשה זה לכאן לפי שאמר קודם שיש מן התלמידי חכמים שיש להם עמוקות רעות בלבבם, וכן אירע במעשה זה, רק האשה הצילה אותו מן הגיהנם, וגם בא להראות כח התשובה, כדמסיק יצתה בת קול וכו'. (טובי חיים). והיה גבריאל עומד על ימינו - פירוש שהיה יראוי ומאויים בהדרת

תנא דבי אליהו

תרלא

חילופי גירסאות
טז) כ"ה ד"ר. כז"נ:
נמאסת, ול"ל: נמאסה.
א) ד"ר וז"נ: יהודה,
(ועיין לז' לז' למוהר"פ).
דגפ"א הגיטו: ישראל.

ציונים

שהיא מרפאת כו' מכל
עונותיהם - לעיל סי' ה'.
אמרו לו תלמידיו - מדרש
פליאה סי' רפ"ו, ועיין
ביאור החיד"א בזה בספר
דברים אחדים (מהדו"ח
עמ' ש"ט).

על אותו הקבר, ומיד שהריח ריח אותו המקום ^{טז}נמאס
בפניו, ולא נשא אשה מעולם, יצאה בת קול ואמרה: אשה
פלוגית ואיש פלוגי מזמנים לחיי עולם הבא.

[יא] דבר אחר, הגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם (שם),
אמר לו הקדוש ברוך הוא לישעיה: לך אמר להם לישראל
אין לכם מדה טובה יותר מן התשובה, שהיא מרפאת את
ישראל מכל עוונותיהם, שנאמר ארפא משובתם אהבם
נדבה, כי שב אפי ממונו (הושע יד ה), וכתוב בתריה אהיה כטל
לישראל יפרח פשושנה, ויך שרשיו בלבנון, ילכו יונקותיו
ויהי כזית הזר, וריח לו בלבנון, ישבו ישבי בצל יחיו דגן
ויפרחו בגפן, זכרו בנין לבנון (שם רח).

פרק כג

[א] אמרו לו תלמידיו לרבי אליעזר: רבנו, אמר לנו היאך
נעשה תשובה ונחיה. מיד פתח רבי אליעזר ואמר: כתיב
יענך ה' ביום צרה (תהלים כ ב), זהו שנאמר ברוח הקדש על
ידי שלמה מלך ישראל: דודי שלח ידו מן החור ומעי המו
עליו

משנת אליהו

כיון לבנון - זכר שמו יהיה כיון הגדל בלבנון
המוזכר לשבח. (שם).
פרק כג: [א] האיך נעשה תשובה ונחיה -
תלמידי רבי אליעזר לא הסתפקו על דיני התשובה
כוידי וחרטה ועזיבת החטא, אלא הם נתקשו
איך יתכן לתקן כל הפגמים, שיש כל כך הרבה
תנאים לתשובה, וכל שנות האדם אין מספיקין
לעשות תיקונים אלו בשלימות. (דרשות שבה"ל ח"א
עמ' ל"ה, וח"ב עמ' י"ח). כתיב יענך ה' ביום
צרה - השיב להם: אל תפחדו איך נעשה תשובה
עם כל התיקונים, כי יענך ה' ביום צרה - אפילו
יום קטן וצר - אם מתחנן ובוכה ושופך לבו
שיקבלו הקב"ה ברחמים, מקבלו מיד. (שם). דודי
שלח ידו מן החור - הוא משל למה שהקב"ה

הקבר - הרחם. (רש"י נדה כ"א א'). [יא] אהיה
כטל לישראל - רצה לומר לא תפסוק אהבתי
מהם, כמו שאין הטל נעצר לעולם. (מצודת
דוד). יפרח כשושנה - יעלה פרחים נאים
כשושנה. (שם). ויך שרשיו בלבנון - שרשיו
יתפשטו כשרשי עצי לבנון. (שם). ילכו
יונקותיו - ענפיו יתפשטו למרחוק. (שם).
ויהי כזית הזר - הוד יופיו יהיה כאילן זית
שעליו לחים כל השנה. (שם). וריח לו
בלבנון - ריחו יהיה נודף כריח לבנון המריח
ביותר. (שם). ישבו יושבי בצילו - אלו
שישבו ויחסו בצלו של מקום יהיו בשובה
ונחת. (שם). יחיו דגן - יחיו את עצמם
בנחת כדגן המחיה את הבריות. (שם). זכרו

תרלב

סדר אליהו זוטא, פרק כג [א-ב]

חילופי גירסאות

(ב) נכ"פ: בעצמך. (ג) כ"ה
נכ"ר. נכ"פ: שגדולתך.
(ד) כ"ה נכ"פ. נכ"ר: חסדך.
א"כ לא כ"ה. (ה) כ"ה נכ"ר
וכ"פ. נכ"ר: חסדך. אחרי,
ואחרי כנסת ישראל.

ציונים

וידך פרושות כ"ה - עמש"נ
לעיל פכ"ב [א]. שהיא
מתגברת כ"ה - עמש"נ שם
[ב]. אלא בזכות ישראל -
תנחו' ישן בראשית ס"ג,
וסי' י'. מדרש בראשית
רבתי פרשת בראשית (עמ'
ד'), מדרש לקח טוב שם
א' א', רש"י שם, ובשעיה
מ"ה י"א, ובסנהדרין צ"א
ב' (ד"ה מששת), ועין
מדרש תרש"פ, אותיות
דר"ע (אזה"מ עמ' ת"ט),
ועמש"נ לעיל פרק כ' [ג].
ואין ברית אלא המילה -
נדרים ל"א ב', מכילתא
בשלח פ"ג, אסת"ר פ"ז
י"א, תנחו' לך לך ס"ה כ',
[תולדות ס"ה ב'], וזה"ק לך
לך דף פ"ט א', ודף צ"ג
ב'.

עליו (שה"ש ה ד). כנגד מי אמר שלמה המקרא הזה, לא אמרו
אלא כנגד כנסת ישראל, שאומרים לפני הקדוש ברוך הוא:
רבנו של עולם, אלמלא רחמיך וחסדיך הרבים שאתה
מרחם עלינו, וידיך פרושות תחת כנפי החיות ואתה מקבל
אותנו בתשובה שלמה, אין לנו כח לעמוד לפני מדת הדין,
שהיא מתגברת ועומדת לפני הקדוש ברוך הוא, ואומרת
לפניו: רבנו של עולם, כתבת בכתורתך האל הגדל הגבר
והנורא וגו' (דברים י ז), הגדל - שגדלת על כל מעשה
בראשית. הגבר - שאתה מתגבר להפריע מעוכרי רצונך.
והנורא - שהכל יראים מן דינך שהוא אמת, ואין אתה
נושא פנים, ולא יהיה חלול ה' בדבר הזה. ואומר לה
הקדוש ברוך הוא למדת הדין אל תהרהרי אחרי כנסת
ישראל, שכל מעשה בראשית לא נבראו אלא בזכות ישראל,
שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה, חקות שמים וארץ לא
שמתי (תנ"ך לג כה), ואין ברית אלא המילה שישאל עוסקין
בה, שנאמר המול ימול יליד ביתך ומקנת כסף, והיתה
בריתי בבשרכם לברית עולם (בראשית יז ג).

[ב] ואמרה מדת הדין לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של
עולם, המקרא הראשון שבתורה הרי היא אמורה, ואומר
לה

משנת אליהו

- וסוף הפסוק: אשר לא ישא פנים ולא יקח
שחד. שגדלת על כל מעשה בראשית -
נראה הכונה שאין בכל בריותיו שברא מי שדומה
לו. ולא יהיה חלול ה' בדבר זה - בפרק
שעבר (ס"ב ב') מבאר תביעת מדת הדין על חטאי
ישראל, ועל כך השיב הקב"ה שיש לישראל
הרבה זכויות, וכאן מדת הדין תובעת על החלול
השם שיש על ידי עונות ישראל, ועל זה אין
מועיל זכויותיהם כל כך. [ב] ואמרה מדת
הדין - כמו אומרת מדת הדין. (עין רש"י בראשית
כ"ט ג'). המקרא הראשון שבתורה הרי היא

פורש ידיו מתחת כנפי החיות לקבל תשובת
ישראל, אף על פי שמדת הדין מקטרגת שלא
לקבלם. (ע"פ טובי חיים). ואתה מקבל אותנו
בתשובה שלמה - הנה פותח ומפרש שזה בזכות
התשובה, ומיד מסיים שהקב"ה נושא פנים
לישראל עבור כמה דברים, ונראה שודאי בלא
תשובה לא יתכן שהקב"ה ישא פנים, אלא כיון
שעושים תשובה, הגם שאינה תשובה גמורה כפי
הצורך, בזה מועיל הנשיאות פנים, ועוד שכיון
שיש אפשרות לעשות תשובה, הרי הוא משהה
את מדת הדין שמה יעשו תשובה. והנורא וגו'

תנא דבי אליהו

תרלג

חילופי גירסאות
(ו) כ"ה נכ"פ. ונד"ר משונש.
ווד"נ הגיה: כחוללים, אם כן
האיך אתה אומר אני נושא
להם פנים לישראל. ועוד
והלא כבר כו'. (ז) כ"ה
נד"ר, ונע"ז נוד"ג. נכ"פ:
אבותיהם פנים. (ח) כ"ה
נכ"פ (ושם נז"ל מעט). נד"ר
ווד"נ: אתה אומר.
(ט) נכ"פ ל' לכ"ו, חלל:
ובשעה שיצאו ממצרים כו'.
ונד"ר משונש. (י) כ"ה נד"ר
וכ"פ. נוד"ג הגיה: ועוד שהם
מלמדין את התורה.
(יא) כ"ה נכ"פ. נוד"ג הגיה:
אם כן האיך אתה אומר כו'.

ציונים
למי יורה דעה כו' - ע"ז ג'
ב'. אני נושא להם פנים
- עיין מש"נ לקמן פכ"ה
[ה]. במה שבטלו כל ע"ז
- לקמן פכ"ה [ה-ו] וש"נ.
כמו הגוים - עיין בביאור,
ומש"נ בסא"ר פרק כ"ח [ו].
ובלב תמים - עיין סא"ר
פכ"ג [ח]. טענו את
המצות - מכליתא בא
[פסחא] פ"ג, תנחו' שם סי'
ח', מדרש לקח טוב שם
י"ב ל"ד, רש"י שם. שכר
למלמדים - עיין סא"ר
פ"ט [א-יד], ועיין דברים נמרצים מהח"ח בספר נדחי ישראל פט"ז, ובמכתבים ומאמרים לח"ח סי' ב'.

לָהּ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמַדַּת הַדִּין: אַף כָּל הַתּוֹרָה כְּלָהּ לֹא
נִתְּנָה אֶלָּא לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר אֵת מִי יוֹרֶה דְּעָה וְאֵת מִי יָבִין
שְׁמוּעָה, גְּמוּלִי מַחְלָב עֲתִיקִי מִשְׁדִּים (ישעיה כח ט), לְמִי יוֹרֶה
דְּעָה וּלְמִי יָבִין שְׁמוּעָה, לְגְמוּלִי מַחְלָב וּלְעֲתִיקִי מִשְׁדִּים, וַיֵּשׁ
לָהֶם זְכוּת גְּדוֹל, וּמִקְפַּת אוֹתָם יִכְחוּל הַיָּם. אִם אֵת אוֹמְרַת
אֲנִי נוֹשֵׂא לָהֶם פָּנִים לְיִשְׂרָאֵל, כְּכֹר נִשְׂאוּ לִי יְהִם וְאֲבוֹתֵיהֶם
פָּנִים בְּמָה שֶׁבִטְלוּ כָּל עֲבוֹדַת אֱלִילִים שֶׁבָּעוֹלָם, וְקִדְּשׁוּ אֵת
שְׁמִי בְּעוֹלָם. דְּכָר אַחֵר, הֵיאָךְ אֵת אוֹמְרַת לָמָּה אֲנִי נוֹשֵׂא
לָהֶם פָּנִים לְיִשְׂרָאֵל, וְהֵלֵא כְּכֹר נִשְׂאוּ לִי פָּנִים גַּם בֶּן הֵם
בְּהַר סִינִי, בְּמָה שֶׁקִּבְּלוּ אֵת תּוֹרַתִּי בְּלִבָּב שְׁלָם, וְלֹא בָּאוּ
עָלֵי בְּעֶרְמָה בְּמוֹ הַגּוֹיִים, כִּי אִם בְּאֶמֶת וּבְלִב תָּמִים. דְּכָר
אַחֵר, הֵיאָךְ אֵת אוֹמְרַת לָמָּה אֲנִי נוֹשֵׂא לָהֶם פָּנִים לְיִשְׂרָאֵל,
וְהֵלֵא כְּכֹר נִשְׂאוּ לִי פָּנִים הֵם גַּם בֶּן, כִּי בְּשָׁעָה שֶׁיִּצְאוּ
יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם טַעְנוּ אֵת הַמִּצְוֹת, וְלָמְדוּ אֵת הַתּוֹרָה,
וְעוֹמְדִין אֲגֻדּוֹת אֲגֻדּוֹת וְעוֹסְקִין בַּתּוֹרָה, וְנוֹתְנִין שְׂכָר
לְמַלְמְדִים שֶׁיִּלְמְדוּ אֵת בְּגִיָּהֶם אֵת הַתּוֹרָה, וְאֵת אוֹמְרַת

שִׁישׁ

משנת אליהו

(שם). **טענו את המצות** - ובוזה קדשו שם
שמים, שמראים כמה חביבין להם מצותיו של
הקב"ה. **ולמדו את התורה** - שמאז שקבלו
את התורה בהר סיני למדוה בלא הפסק.
ועומדין אגודות אגודות כו' - רצה לומר
לפי שעוסקים בתורה באגודה, שזהו יותר מן
החיוב של המצות עשה גופא, ועושים כן כדי
להרבות כבוד שמים, לכך גם אני לא אלך
עמהם במדת הדין. (שם עולם לח"ח פכ"א, נדחי
ישראל פ"ד). **ונותנים שכר למלמדים כו'**
- והיינו גם כשאין להם ממון, מקמצים מפתם
כדי ליתן שכר למלמדים, כמבואר בסדר אליהו
רבא (פי"ט [א, יד]).

אמורה - היינו שאמנם כל העולם כולו נברא
לצורך ישראל, אך החילול השם קיים, שכאילו
הקב"ה נושא להם פנים על אף חטאיהם.
אף כל התורה כו' - רצונו לומר שאת מהרהרת
מכת הפסוק שבתורה "אשר לא ישא פנים",
והלא כל התורה היא נתונה רק לישראל, ולכן
מן הראוי לישא להם פנים. (ועיין סא"ר פי"ד
[יב]). **למי יורה דעה** - שאף בזמן הזה
הקב"ה יושב ומלמד תורה לבני ישראל הקטנים.
(עיין ע"ז ג' ב'). **זכות גדול** - הוא זכות
לימוד תורה. **כמו הגוים** - שהגוים שאלו
ובקשו מה כתוב בתורה, לדעת אם יוכלו
לקבלה, אבל ישראל אמרו מיד נעשה ונשמע.

תרלד

סדר אליהו זוטא, פרק כג [ב-ג]

חילופי גרסאות

(יב) כ"ה נכ"פ וד"ר. נוד"י
הגיה: ואמרת לפני רבש"ע
כ"ר. (יג) כ"ה נכ"פ וד"ר.
נוד"י הגיה: אלא כמו
שנאמר. (יד) נכ"פ:
חנניה, וכ"ה בספר המעשיות
לרננו נקיס גאון. טו) כ"ה
נוד"י וד"ר. נכ"פ ל"י לכ"ו,
ומתחיל מיד: היכן הוא
המשפט כ"ר. ובספר המעשיות
לרננו נקיס גאון מנולר ששאלו
מהפסוק "כי כל דרכיו
משפט". וכן מוכח גם מסוף
הענין. טז) כ"ה נוד"י וכ"פ.
נוד"י נשמט מ"קודם" עד
"ואמר". (יז) כ"ה נוד"י
וכ"פ. נוד"י הוסיף: משום
שכבר.

צייונים

וזו היא השאלה - המעשה
מוכח בספר המעשיות לר"ג
גאון ובמדרש מעשיות
(אוה"מ עמ' שכ"ב) בסגנון
אחר. למא חרשים כו' -
עמש"נ בסא"ר פ"ח [כ],
ועיין תוספ' עדיות פ"א ה"י,
תנחו' ישן וישלח סי' ח',
אגדת בראשית פניו. גלויין
לפני הקב"ה כו' - רש"י
תהלים קל"ט ט"ז.

שִׁישׁ לִפְנֵי חֲלוּל הַשֵּׁם בַּדָּבָר הַזֶּה. "אָמְרָה לִפְנֵינוּ: רְבוּנוּ שֶׁל
עוֹלָם, בְּתִיב בַּתּוֹרָה אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שָׁחַד (דְּבָרִים
י ז), "וְאֹמֵר הַצּוֹר תָּמִים פָּעֵלוּ בִּי כָּל דְּרָכָיו מְשַׁפֵּט, אֵל
אֱמוּנָה וְאֵין עוֹל צָדִיק וְיִשָּׁר הוּא (שָׁם לֵב ד).

[ג] וְזוֹ הִיא הַשְּׂאֵלָה שֶׁשָּׂאֵל הַקִּיסָר אֶת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן
"קֶרְחָה, וְאָמַר לוֹ "בְּתִיב בְּאַלְהֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים וְלֹא
יִקַּח שָׁחַד (שָׁם י ז), וְהִיכֵן הוּא הַמְשַׁפֵּט שֶׁל אֱלֹהֵיכֶם, אִם בֶּן
לְמָה חֲרָשִׁים אֲלֵמִים סוּמִים וְחֹגְרִים יוֹצְאִין מִמְּעֵי אֲמֹן, "קֶדָם
שְׂיֹדַע מַעֲשֵׂיהֶם אִם טוֹבִים אִם רָעִים הֵם, זֶהוּ מְשַׁפֵּטוֹ שֶׁל
אֱלֹהֵיכֶם? וְאָמַר לוֹ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אֶל הַקִּיסָר "כְּבָר גְּלוּיִין לִפְנֵי
הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מַעֲשִׂיו שֶׁל אָדָם קֶדָם שֶׁעָלָה בְּמַחֲשָׁבָה
לְהַבְרָאוֹת אִם טוֹבִים הֵן וְאִם רָעִים הֵן, שְׁנֵאֲמַר הוּא גָּלִיל
עֲמִיקְתָּא וּמִסְתַּרְתָּא, יָדַע מָה בַּחֲשׂוֹכָא וּנְהוּרָא עֲמָה שְׂרָא
(דְּנֵאֵל ב כב), וְאָמַר לוֹ הַקִּיסָר לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְכִי אֵין תְּשׁוּבָה
לִפְנֵינוּ? יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה וְיִפְתַּח עֵינָיו, אָמַר לוֹ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אֶל
הַקִּיסָר אִם רְצוֹנְךָ שְׂאוּדִיעָךְ דָּבָר זֶה, תֵּן לִי אֶלֶף דִּינָרִין וְשְׁנֵי
עֲדִים נְאֻמָּנִים מֵאֲצִלְךָ, מִיד נָתַן הַקִּיסָר לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אֶלֶף
דִּינָרִין וְשְׁנֵי עֲדִים נְאֻמָּנִים מֵאֲצִלוֹ, מִיד הִלָּךְ לוֹ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ
אֲצֵל סוּמָא אֶחָד, שְׁתִּיָּה סוּמָא מִמְּעֵי אֲמֹן, וְאָמַר לוֹ רַבִּי
יְהוֹשֻׁעַ לְאוֹתוֹ סוּמָא: הַקִּיסָר גָּזַר עָלָי לְהַרְגֵּנִי אוֹתִי, וְיֵשׁ לִי

אלף

משנת אליהו

שְׂאוּדִיעָךְ דָּבָר זֶה - לכאורה נראה שבא להוכיח
לו שמי שהקב"ה עשאו בעל מום מתחלת יצירתו
הוא משום שמושחת במדותיו מאד, ואילולא היה
בעל מום, היה יותר מושחת, ואמנם הענין צריך
ביאור, שכן ודאי יש בעלי מומין שהיו צדיקים
וכשרים, ונראה הכונה שהוכיח לו שכל מי שנברא
בעל מום הוא בחשבון מדוקדק מן השמים, כי
הנה סומא זה נולד סומא מפני היותו מושחת
במדותיו, וכל בעל מום יש לו חשבון משלו מדוע
נברא במומו. (שמעתי בשם מו"ר הגר"א"ל שטינמן

אמרה לפניו כו' - שלאחר שהוכיח לפני מדת
הדין שאינו נושא פנים שלא כדין, אמרה לפניו
אכן אמת הוא מה שנאמר בך אשר לא ישא פנים.
[ג] כתיב באלהיכם [כי כל דרכיו משפט] -
כן נראה שצריך לומר. (עיין חילופי גרסאות). ותמה
הקיסר אם הקב"ה עושה הכל במשפט, אם כן
מהו המשפט להביא בעלי מומין לעולם. וכי
אין תשובה לפניו כו' - שהבין מדברי ר' יהושע
שהסיבה שנולדים בעלי מומין הוא משום שטבעם
רע, ואם כן כשיעשו תשובה צריך לרפאות מומם.

תנא דבי אליהו

תרלה

חילופי גירסאות
(יח) כ"ה ד"ר וי"פ. דוד"נ
השמיט "צינו לצינו".
(ט) ד"ר: יתרו. וי"פ:
נהרג. (כ) ד"ר: הודעתי
אותך, וי"ל: הודעתי אותך.
(כא) כ"ה ד"ר וי"פ. דוד"נ
הגיה: ואין להרהר אחר
אלהינו כלום, ואמת הוא
הכתוב בו כו.

אֶלֶף דִּינָרִין וְאִינִי יוֹדֵעַ מָה אַעֲשֶׂה בָּהֶם, לָכֵן אֶלֶף דִּינָרִין
הִלְלוּ יֵהְיוּ אֶצְלָךְ, אִם יִהְרֹג הַקִּיסָר אוֹתִי שְׁלָךְ הֵן, וְאִם לֹא
יִהְרֹג הַקִּיסָר אוֹתִי תַחֲזִיר לִי אוֹתָן אֶלֶף דִּינָרִין הִלְלוּ, וְאָמַר
לִיה הַסּוּמָא לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ: הֵן, לוֹ יְהִי כְּדַבְּרֶיךָ שְׁלֹא יִהְרֹגוּךָ,
וְאַחֲזִיר לָךְ אֶלֶף דִּינָרִין הִלְלוּ, הַמֵּתִין לוֹ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ שְׁלֹשָׁה
חֳדָשִׁים, וְאַחֵר כִּד בָּא אֶצֶל אוֹתוֹ הַסּוּמָא עִם אוֹתָן עֲדִים
נְאֻמָּנִים, וְאָמַר לוֹ: הַקִּיסָר הֵיךְ מִבְּטֵל הַגְּזֵרָה מִמֶּנִּי שְׁלֹא
יִהְרֹגוּנִי, לָכֵן תַּחֲזִיר וְתֵתֵן לִי אוֹתָן הָאֶלֶף דִּינָרִין שְׁאֵנִי הַפְּקָדָתִי
אֶצְלָךְ, אָמַר לוֹ הַסּוּמָא לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אִינִי יוֹדֵעַ מָה טִיבָן שֶׁל
הָאֶלֶף דִּינָרִין הִלְלוּ שְׁאֻמְרָתָ שֶׁהַפְּקָדָתָ אֶצְלִי, כִּי לֹא הָיוּ
הַדְּבָרִים מַעֲוֹלָם, כִּי מִיָּמֶיךָ לֹא הַפְּקָדָתָ אֶצְלִי כְּלוּם. מִיָּד
הִבִּיא רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ לְאוֹתוֹ הַסּוּמָא לִפְנֵי הַקִּיסָר, וְהַעֲמִיד לְאוֹתָן
הָעֲדִים נְאֻמָּנִים וְהַעֲיִדוּ בִּפְנֵיו, מִיָּד הִכְחִישׁ הַסּוּמָא גַם אֶת
הָעֲדִים, וְאָמַר לֹא הָיוּ דְּבָרִים מַעֲוֹלָם. מִיָּד אָמַר לוֹ רַבִּי
יְהוֹשֻׁעַ לְאוֹתוֹ סוּמָא "בִּינוּ לְבִינוּ, אוֹי לוֹ לְאוֹתוֹ הָאִישׁ שְׁאִין
אֶתָּה נִהְיָה כְּלוּם מֵאוֹתָן אֶלֶף דִּינָרִין, כִּי אֲנִי רָאִיתִי אֶת
אֲשֶׁתְּךָ שְׁהִיא מְשַׁחֶקֶת עִם אָדָם אֶחָד, וְאָמְרָה לוֹ עֲכָשׁוּ
יִיִּהְרֹג הַקִּיסָר אֶת בְּעָלִי הַסּוּמָא, וְאֲנִי וְאֶתָּה נֹאכָל אֶת
הַדִּינָרִין הִלְלוּ, מִיָּד הִבִּיא הַסּוּמָא אֶת הַדִּינָרִין הִלְלוּ וְהִנִּיחֵן
לִפְנֵי הַקִּיסָר, מִיָּד אָמַר לוֹ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ לְאוֹתוֹ הַסּוּמָא: רִיקָה,
אֶלְמָלָא לֹא יִהְיֶה דְּעֵדָתִי בְּךָ כְּכֹר הָיִיתָ גּוֹנֵב אֶת מְמוֹנִי, וְאָמַר
לוֹ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ לְהַקִּיסָר: נְאֻמָּן הוּא אֱלֹהֵינוּ שְׁעָשָׂה אוֹתוֹ
סוּמָא מִמַּעֲי אִמּוֹ, "וְאֶתָּה מִהֲרַהֵר אַחֲרָיו? אָמַת הַכְּתוּב בּוֹ
כִּי כָל דְּרָכָיו מְשֻׁפָּט (דְּבָרִים ל"ב ד), מִיָּד הוֹדָה הַקִּיסָר לְרַבִּי
יְהוֹשֻׁעַ. בְּאוֹתָהּ שְׁעָה הָעֵטִיר הַקִּיסָר אֶת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בְּכָל

מרגליות

משנת אליהו

שליט"א). ריקה - ריק משכל ומדות טובות. גרסאות). והיינו אלמלא הודעתי לך שאשתך
לא הודעתי אותך - כן צריך לומר. (עיין חילופי תאכלם עם אחר.

תרלו

סדר אליהו זוטא, פרק כג [ג-ו]

מרגליות טובות, ואמר לו: אשרי אלהיכם, ואשרי עמו, ואשרי למי שזוכה^{כב} להתעפר תחת פפות רגליכם.
[ד] לכך נאמר דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו (שה"ש ה ד), ונאמר יענך ה' ביום צרה (תהלים כ ב).

[ה] דבר אחר, יענך ה' ביום צרה, כהיה דוד יודע שעתיד בית המקדש להיות חרב, והקרנות יהיו בטלן בעוונותיהן של ישראל, והיה דוד מצטער על ישראל^{כד} [בשעה שהצרות באות על ישראל מי מכפר עליהם], ואמר הקדוש ברוך הוא לדוד^{כה} [אל תצטער, שפבר גליתי סדרי סליחה למשה רבך, ואמרתי לו] בשעה שהצרות באות על ישראל בעוונותיהן, יעמדו לפני יחד באגדה אחת, ויתודו על עוונותיהם לפני, ויאמרו לפני סדר סליחה, ואני אענה אותם.
[ו] ובמה גלה אותם^{כז}, אמר רבי יוחנן הקדוש ברוך הוא גלה זאת בפסוק ויעבר ה' על פניו וגו' (שמות לד ו), מלמד שירד הקדוש ברוך הוא מן ערפל שלו בשליח צבור שמתעטף במליתו ועובר לפני התבה, וגלה לו למשה סדר סליחה. אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: אם יהיה תלמיד חכם בדור שיש בידו להוציא את ישראל מידי חובתן, אל יזוח דעתו עליו מלהתפלל על ישראל, אלא יסתפל פי שלא היה שום שתף עמי במעשה בראשית, וירדתי וגליתי סדר סליחה למשה. וכן ממני ילמדו כל באי עולם, וכל מי שיש בידו להוציא

חילופי גירסאות
כב) נכ"פ וד"ר: לעפר כפות רגליכם. כג) כ"ה נכ"פ וד"ר. נד"ע הוסף: כי. כד) נוסף נכ"פ. כה) נוסף נכ"פ. כו) כ"ה נד"ר. נד"ע הוסף: הקב"ה זאת.

ציונים

והקרנות יהיו בטלן כו' - עיין תענית כ"ז ב', מגילה ל"א ב', וזה"ק ח"א דף ק' א' במדה נ'. בשעה שהצרות באות כו' - עיין דב"ר פ"ב ר'. באגדה אחת - עיין ספרי ברכה פרשה שמ"ו. כש"ץ שמתעטף בטליתו - ר"ה י"ד ב', תנ"י וירא ס' ט', מדרש אגדה שמות ל"ג י"ט. שיש בידו להוציא את ישראל כו' - סא"ר פי"ד [כג] ושי"נ.

משנת אליהו

ב', ועיין ריטב"א שם). אל יזוח - הוא ענין גבהות הלב. (ערוך). מלהתפלל - שמפני גאותו עלול לחדול מלדרת לפני התיבה להתפלל בעדם. (ישועות יעקב). כל באי עולם - גם מי שאין בידו להוציא את ישראל מידי חובתם צריך להתאמץ בתפלה על ישראל, ואחר כך מוסיף חיוב נוסף על מי שיש בידו להוציא את ישראל מידי חובתן.

[ד] לכך נאמר כו' - שב לענין הראשון שהקב"ה משתיק את מדת הדין ומקבל תשובת ישראל מתחת כנפי החיות. (טובי חיים). [ה] סדרי סליחה - היינו סדר אמירה שעל ידם נעשה סליחה [והוא י"ג מדות של רחמים]. [ו] ויעבור ה' וגו' - מפרש מה שנאמר "ויעבור וגו' על פניו" שהיה נראה למשה כשליח צבור המעביר טליתו על פניו וקורא. (מהרש"א ר"ה י"ז

תנא דבי אליהו

תרלז

חילופי גירסאות
(כו) כ"ה גד"ל. מוד"ל סוסק:
וכן הוא מוציא אותן.

ציונים

זהו שנאמר ברוח"ק כו' -
כל הענין נעתק בספר
חסידים סי' תשט"ז, ובס"ח
החדש סי' ש"ד, ובש"נ הוא
במדרש אותיות דר"ע
(אוה"מ עמ' תי"ט), ועיין
תנחו' אמור סי' ט"ו.
תחלתו רימה וסופו תולעה
- עיין איוב כ"ה ו', [תמורה
ל"א א'], אדר"נ פייט ב',
דא"ר פ"ג, כלה רבתי פ"ו,
קה"ר פ"ה [נ], תוס' שבת
י"ב א' (ד"ה שמא), רא"ש
שם פ"א סי' כ"ט. אלא
טומאת ערב - ויקרא י"א.
טמא טומאת שבעה -
במדבר י"ט, אהלות פ"א
מ"א, ב"ק כ"ה ב' ושי"מ.
מטמא באהל - במדבר שם,
אהלות שם מ"ח, ופרק ב'
וש"מ. ואינו מטמא את
אחרים - [כלים פ"א מ"ב],
זבים פ"ה מ"א. ומטמא
ג"כ לאחרים - אהלות פ"א
מ"א, ב"ק ב' ב', ספרי חקת
פק"ל, ספרי זוטא שם
[כ"ב], רש"י ערובין ק"ד ב'
(ד"ה לא). טוב תינוק כו'
- שבת קנ"א ב', ב"ר פל"ד
י"ב, קה"ר פ"ה [נ], רש"י
בראשית ט' ב'.

להוציא את ישראל מידי חובתן. ^כ[ו]אני נותן להם שכר
טוב. ובשעה שישאל מתקבצין לפני, ועומדין לפני באגדה
אחת, ואומרים לפני סדר סליחה, אני אענה אותם, שנאמר
ה' הושיעה, המלך יעננו ביום קראנו (תהלים כ י).

פרק כד

[א] אמר להם רבי אליעזר לתלמידיו: בני, אל תבטחו לא
בעשר ולא בגבורה ולא בחכמה, שנאמר כה אמר ה' אל
יתהלל חכם בחכמתו, ואל יתהלל הגבור בגבורתו, אל
יתהלל עשיר בעשרו, כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל
וידע אותי, כי אני ה' עשה חסד משפט וצדקה בארץ, כי
באלה חפצתי נאם ה' (ירמיה ט כביג). זהו שנאמר ברוח הקדש
על ידי שלמה בן דוד, כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה,
ומקרה אחד להם (קהלת ג יט), פנגד מי אמר שלמה המקרא
הזה, לא אמרו אלא פנגד בשר ודם, שהוא תחלתו רמה
וסופו תולעה, ואין אדם מעלה מן הבהמה פלוס. ולא עוד,
אלא כל הנוגע בנבלת בהמה אינו טמא אלא טמאת ערב,
אבל הנוגע בנבלת אדם הוא טמא טמאת שבועה. דבר אחר,
בהמה שמתה אינה מטמאה באהל, אבל אדם שמת הוא
מטמא באהל. דבר אחר, הנוגע בנבלת בהמה הוא לבדו
טמא ואינו מטמא את אחרים, אבל הנוגע בנבלת אדם הוא
טמא ומטמא גם בן לאחרים. ונאמר כי לכלב חי הוא טוב
מן האריה המת (קהלת ט ד), טוב תינוק בן יומו שהוא חי

שאימתו

משנת אליהו

השולטים בגופו. (ישועות יעקב, ועיין ציונים). מן
הבהמה כלום - פירוש לאחר מותו. ומטמא
גם כן לאחרים - שהמת הוא אבי אבות הטומאה,
והאדם הנוגע בו נעשה אב הטומאה לטמא אדם
אחר. (ישועות יעקב). ונאמר כי לכלב וגו' - בא
ללמד ענין נוסף שבו גרוע האדם לאחר מותו מן

פרק כד: [א] לא בעושר ולא בגבורה ולא
בחכמה - צריך ביאור למה הפך רבי אליעזר
הסדר מכפי שהוא בפסוק. זהו שנאמר כו' -
רצה לומר שלכן אין להתהלל באלו המעלות, לפי
שכשמת לא נשאר בידו מאומה, וגרוע מן הבהמה
וכמו שמבאר והולך. תחלתו רימה - הם הכינים

תרלח

סדר אליהו זוטא, פרק כד [א-ב]

שאימתו משלכת על כל הבריות, מן עוג מלך הפשן ששמש
לאברהם לעבד, ופרסות רגליו היו ארבעים מיל, בין שמת
ירדו שקצים ורמשים על גביו.

[ב] ושלמה המלך שנאמר בו ויחכם מכל האדם (מלכים א,
ה יא), ואם היה חכם מכל האדם, למה אומר ומותר האדם
מן הבהמה אין, כי הכל הכל (קהלת ג יט), והלא האדם פשהוא
אוכל הוא מברך להקדוש ברוך הוא, וכשהוא שותה הוא
מברך, וכשהוא הולך לישן הוא מברך, וכשהוא מתעורר
משנתו הוא מברך, אם בן היאך נחשב לבהמה שאינה
מבחינת כלום. אלא אין הכתוב מדבר אלא על שעת המיתה,
בין שמגיע קצו של אדם למוות, בשם שנמלכין על הבהמה
לשחיטה כך נמלכין על האדם למוות, לכך נאמר ומותר
האדם מן הבהמה אין וגו'. ולא עוד, אלא בהמה שמתה
יש לה מנוחה, אבל בני אדם שעוברים על מצוותיו של
הקדוש ברוך הוא, ומכעיסין אותו במעשיהם שאינם הגונים,
ומתו בלא תשובה, מעמידין אותן לדן, ומאירין להם כל
מעשיהם בפניהם, ודנין אותם על כל מעשיהם.

ובשביל

חילופי גירסאות

(א) גד"ר וכ"פ: שמש
לארבעים פרסה. וזו"ג הגיה
כלפניו. (ב) כ"ס צי"פ
וד"ר. צו"ג הגיה: ועוד
שלמה כו'. (ג) כ"ס צד"ר
וד"ר. צי"פ: ומראין.

ציונים

עוג ששימש לאברהם כו'
- פדר"א פט"ז (ובארכה
ברד"ל שם אות נ"ג), מסכת
סופרים פכ"א ה"ט
(ובפירוש מקרא סופרים
שם), [וזה"ק חקת דף קפ"ד
א'], דעת זקנים מבעההוס'
בראשית כ"ד ל"ט, עץ חיים
שער מ"ט פ"ט. ופרסות
רגליו כו' - עיין ברכות נ"ד
ב', נדה כ"ד ב', דב"ר פ"א
כ"ד, ופרשה י"א ט'
ובהגהות הרד"ל שם, תנחו'
ישן הוספה לפרשת דברים
סי' ד', מסכת סופרים שם,
ילקוט ס"פ חקת. וכשהוא
הולך לישון מברך - ברכות
סי' ב', טושו"ע או"ח סי'
רל"ט ס"א. וכשהוא
מתעורר כו' - ברכות שם,
טושו"ע או"ח סי' מ"ו ס"א.
כשם שנמלכין על הבהמה
כו' - עיין קה"ר פ"ג י"ח,
תנחו' ואתחנן סי' ו', וכל
הענין באותיות דר"ע
(אוה"מ עמ' ת"ט). יש

לה מנוחה - עיין בספר הברית שבביאור, ובמדרש תהלים מזמור י"ט [א], מסכת חבוט הקבר (אוה"מ עמ' צ"ג), ספר חסידים סי' תתשל"א,
רש"י ירמיה ל"א כ"ו. ומתו בלא תשובה - עיין סא"ר פ"ד [ה]. ומאירין להם כו' - תנ"י ויגש סי' י"ז, [ב"ר פצ"ג י' וש"נ], וזה"ק
ח"א דף ע"ט א'.

משנת אליהו

מהמציאות לגמרי. ומאירין להם כל מעשיהם
כו' - רצה לומר שהרבה מעשים שהיה מרמה
עצמו שעושה מצוה, או שחייב לעשותם מפני
איזה סיבות, ולבסוף יאירו לו כל מעשיו בפניו
שהיתה עומק כוונתו לעבירה, והיה אסור לו
לעשות כן, וכהנה וכהנה. וזה לשון החפץ חיים
זצ"ל: והנה אם האדם למד בכל יום מקרא ומשנה
או גמרא, ובשעת הדין יודע שיציעו לנגד עיניו
כל המשנה וגמרא שלמד, מה גדולה תשוקתו לזה
כל שעה ושעה אימתי יבא לזה שימליצו עליו,
אכן כאשר יבואו אחר כך כל אותם הספרים ויראה

הבהמה שחיה. [ב] שנמלכין על הבהמה -
רצה לומר האדם השוחטה. נמלכין על האדם
- בפמליא של מעלה. (עיין תנחו' משפטים סי' ט"ו).
יש לה מנוחה - לפי שבהמה שמתה אין לה
נשמה, ומתבטלת מן המציאות בעת פרידתה מן
הגוף, והעד על זה שאפשר לראות בחלום אדם
שכבר מת אשר הכיר אותו בחיים, אבל לעולם
לא יראה בחלום שום בעל חי שכבר מת, כמו
אם מת לו סוסו או פרתו לא יראה עוד דמותה
בחלום. (ספר הברית ח"א מאמר י"ז פ"ג). ומה שאמר
יש לה מנוחה היינו שאינה נענשת, לפי שבטלה

חילופי גירסאות

(ד) כ"ה כ"פ, וכו' נד"ר (ועט"ס נד"ר לו לעולם). וכו' הנסי: לבן אדם בעולם. (ה) כ"ה נד"ר, נד"ר הוסף: ככלות כחי אל תעזובני, אמר דוד לפני הקב"ה כו'. (ו) כ"ה נד"ר וכו'פ. נד"ר הוסף: זהו אל תשליכני לעת זקנה, ככלות כחי. (ז) נוסף מכו"פ. (ח) נוסף: ואל יתהלל משה רבנו בחכמתו, שאף על פי שעלה למרום וקבל את התורה, לא הניח לו מן המיתה.

ציונים

היה בוכה ר' יוחנן - [נבעני צדיקים שחרדו מדינם: ברכות כ"ח ב', שבת קי"ד א', חגיגה ד' ב', נדה כ' א', ב"ר פצ"ו ה', פ"ק ב', במ"ר פכ"ג ה', תנחומי ויחי סי' ג', מסעי סי' ד', תנ"י ויחי סי' ו', שמחות זוטרת דר"ח (ילקוט מדרשים ח"ב, עמ' רצ"ט), ועין ארחות חיים לראש סי' ל"ב].
בניך בחיך - ברכות ה' ב', ב"ב קט"ז א', זוה"ק ח"א דף קפ"ז ב', זו"ח רות פ"ט ב'.
שדנים אותו עליהם - עמ"ש"נ בסא"ר פי"ט [ח].
דבר אחר כו' - עין תרגום ירמיה ט' כ"ב (ובמקום משה חשיב לשלמה).

[ג] ובשכיל כך היה בוכה רבי יוחנן בשעת פטירתו, ואמרו לו תלמידיו: רבנו, נר ישראל, אם אתה בוכה אנחנו מה תהא עלינו, ואמר להם רבי יוחנן לתלמידיו: בני, היאך לא אבכה, שמעמדין אותי לדון, ומאירין לי את כל מעשי בפני, ודנין אותי עליהם. ולא עוד, אלא שאומרים לי מפני מה מתו בניך בחיך ולא זכית לתקוננו של עולם. ולא די ללאדם שמתיך בפניו בחיך, אלא שדנין אותו עליהם.

[ד] [וכן אמר דוד בספר תהלים אל תשליכני לעת זקנה] (תהלים ע"א ט), אמר לפניו: רבנו של עולם, אל תרפה את ידי לעת זקנתי מן התורה ומן המצוות. בכלות כחי אל תעזובני (שם), [אמר לפניו: רבנו של עולם], אל תקהה את שני בבני. מכאן אתה למד, שכל מי שמתיך לו בפניו בחיך, שני קהות ועיניו כהות וכחו כהה, לכך נאמר ומותר האדם מן הבהמה אין, כי הכל הכל (קהלת ג' יט).

[ה] דבר אחר, כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' (ירמיה ט' כב), האפלו חכם כמשה רבנו אינו נצל מן המיתה, אמרו חכמים עליו על משה רבנו, שפשעה שאמר לו

משנת אליהו

חרד רבי יוחנן בשעת מיתתו, כי כפי חכמתו זכה ודאי אל נשמה עליונה, והפגם הקטן יחשב לגדול. (ראשית חכמה שער האהבה פי"א סי' ע"ב). **לתקוננו של עולם** - לשוב העולם, כמו שאמר הכתוב (ישעיה מ"ה י"ח) לא תוהו בראה לשבת יצרה. (ישועות יעקב). ועיין בבבא בתרא (קט"ז א') שלדעת רבי יוחנן מה שלא נשאר לאדם בן אינו מורה על חסרון יראת שמים שלו, ובכל זאת יש עליו תביעה על שלא זכה לתקוננו של עולם, ואם היה מזכך מעשיו יותר, היה זוכה אף לזה. [ו] **לכך נאמר ומותר וגו'** - חזר לענין הראשון שפירש פסוק זה על שעת המיתה, ולפי דרכו הביא כל

שנמשך על כל דף ודף רוח הטומאה על ידי דבורים האסורים שדיבר מתחלה או באמצע ואינם שוים מאומה, מה גדולה תהיה תוגתו אז, כאשר יתבונן בנפשו איך בשאט נפש איבד בעצמו את תורתו, וזהו שאמר כאן מאירין לו כל מעשיו בפניו, וכן דיבורו כל מה שדיבר בעולם הזה לא נאבד אפילו דבור אחד שלא נכתב. (שמירת הלשון ח"ב פרק כ"ו). [ג] **ומאירין לי את כל מעשי** - אפשר לפרש על פי מה שאמרו חז"ל (ב"ק ג' א') שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, כי חוט השערה הוא פגם גדול לפי דרגות נשמתם כעון גדול כעבות העגלה לשאר העם, ולכך היה

תרנו

סדר אליהו זוטא, פרק כד [ה-ו]

חילופי גירסאות
ט' מדר"ג הוסיף: למשה.

ציורים

כתבת בתורתך וכו' - מדרש
תנאים פרשת ואתחנן (עמ'
ט"ז). כך אני אתן לך
שכרך כו' - ספרי פנחס
פרשה קל"ה, פסדר"כ
פל"א (ר"א א'), תנחומי ישן
הוספה לפרשת ואתחנן סי'
א', רש"י שם ג' כ"ז. ולא
היתה יגיעה כו' - מכילתא
יתרו [בחדש] פ"ז, ב"ר פ"ג
ב', פ"ט, פכ"ז א', מדרש
תהלים מזמור ס"ב.
שמבית מושבו כו' - עיין
סוטה י' א' (ג' אחרית').

לו הקדוש ברוך הוא^א עלה אל הר העברים הנה הר נבו
אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו, וראה את ארץ
בנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה, ומת בהר אשר
אתה עלה שמה והאסף אל עמיד, באשר מת אהרן אחיד
וגו' (דברים לב מטג), אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא:
רבנו של עולם, כתבת בתורתך ביומו תתן שכרו (שם כד טו),
ואני פועל נאמן הייתי לפניך ארבעים שנה, עכשו תן
לי שכרי, ואמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אתה רוצה
למל את שכרך בעולם הזה, לא בן כמו שאתה רוצה,
אלא בשם שאני עתיד לשלם שכר טוב לאברהם ליצחק
וליעקב משום שעשו רצוני, כך אני אתן לך שכרך
לעתיד לבוא.

אבל יתהלל הקדוש ברוך הוא שכל החכמה היא שלו,
הוא ברא כל מעשה בראשית, ולא היתה יגיעה לפניו,
שנאמר הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא
קצות הארץ, לא ייעף ולא ייגע וגו' (ישעיה מ כח).

[ו] ואל יתהלל הגבור בגבורתו, אפלו בשמשון בן מנחם,
שמבית מושבו ועד כתפיו היה לו ששים אמה, וכיון שמת
בטלה גבורתו והלך לו מן העולם.

אבל יתהלל הקדוש ברוך הוא יתברך שמו, שכל הגבורה
היא שלו, שנאמר לך ה' הגדלה והגבורה והתפארת והנצח
וההוד, כי כל בשמים ובארץ, לך ה' הממלכה והמתנשא
לכל לראש, והעשר והפבור מלפניך, ואתה מושל בכל,
וביך פח וגבורה, וביך לגדל ולחזק לכל (דה"א, כט יא"ב).

אל

משנת אליהו

(פרק ב' [כב]): משוך שעה אחת עד שיגיע שעת
הסעודה כו', עיי"ש. שכל החכמה היא שלו
הוא ברא כו' - רצה לומר שבחכמתו ברא את
כל מעשה בראשית. (עיין סא"ר פ"א [ב]).

[ה] שאני עתיד לשלם. המעשה ברבי יוחנן.
שכר טוב לאברהם כו' - אף שגם בזמן הזה
מקבלים שכר טוב בעולם האמת, מכל מקום עיקר
קבול השכר הוא לעתיד לבא, כמבואר בסא"ר

תנא רבי אליהו

תרמא

חילופי גירסאות
(י) נכ"פ: איזה עושר
שהיא נותנת לו, זוכה
שנותנים בו כח שלא יבטל
לעולם כו'.

ציונים

שבעים בנים - מלכים ב' י'
א'. ובנה לכל אחד ואחד
פלטין של שן - עיין רד"ק
מ"א כ"ב ל"ט וצ"ע. וע"ע
אסת"ר פ"א י"ב, קה"ר פ"ו
ג', מדרש שמואל פ"ב.
וכיון שמת כו' - עיין סא"ר
פ"ט [ה]. שהיא נותנת
לאדם עושר כו' - לעיל
פ"ז [ז], אבות פ"ו מ"ח.
שנותנין בו כח כו' - עיין
בביאור, ולעיל פ"ז [א] (לי
גבורה), ז"ח בראשית דף
ה'.

[ד] אל יתהלל עשיר בעשרו, אפלו באחאב בן עמרי מלך
ישראל, אמרו עליו על אחאב מלך ישראל, שהיו לו שבעים
בנים, ובנה לכל אחד ואחד פלטין של שן, וכיון שמת בטל
מלכותו ובטל עשרו.

אבל יתהלל הקדוש ברוך הוא יתברך שמו, שכל העשר
שלו הוא, שנאמר לי הכסף ולי הזהב, נאם ה' צבאות
(חגי ב ח).

[ח] ובמה יתהלל האדם בעולם הזה, בכתרה של תורה,
שהיא נותנת לאדם עשר וכבוד בעולם הזה, והיא נותנת
לאדם חיים ארבים בעולם הזה ובעולם הבא, שנאמר ארך
ימים בימינה, בשמאולה עשר וכבוד (משלי ג טו). ובזכות התורה
זוכה האדם שנותנין בו כח שלא יתבטל לעולם, שנאמר
וקו' ה' יחליפו כח, יעלו אכר פנשרים, ירוצו ולא ייגעו,
ילכו ולא ייעפו (ישעיה מ לא).

פרק כה

[א] אמר להן רבי אליעזר לתלמידיו: בני, אתם יודעים
בשבחו של אברהם אבינו? מיד אמרו לו תלמידיו לרבי
אליעזר: יהי רצון שתודיע לנו. מיד פתח רבי אליעזר ואמר:
פתיב תתן אמת ליעקב חסד לאברהם, אשר נשבעת לאבותינו
מימי קדם (מכה ו כ). זהו שנאמר ברוח הקדש על ידי דוד
מלך

משנת אליהו

כח לעמול בה יותר מכפי טבעם. (סא"ר פ"ח ג).
שלא יתבטל לעולם - שאף פעם לא יתבטל
מהתורה. (לוח ארו לעיל פרק י"ג).
פרק כה: [א] זהו שנאמר ברוח"ק כו' - שמה
שאמר הפסוק שנותן חסד לאברהם, הוא מה
שנאמר במקום אחר שהקב"ה הבטיח לאברהם
והיה כעץ שתול, שעד כדי כך נמשך חסדו של
הקב"ה עם זרעו של אברהם.

[ח] ובמה יתהלל האדם - אין הכונה חס ושלום
להתפאר נגד בני אדם ולהחשיב עצמו, אלא בינו
לבין עצמו יתפאר ויהיה שמח שהוא מחלקו של
הקב"ה, להיות מיושבי בית המדרש וללמוד תורה,
והוא די לו והותר מכל קנייני העולם. (לוח ארו
למורה"ח פלאגי צ"ל). שנותנין בו כח - דבר
זה עתיד להיות בעיקר לעתיד לבא, אבל גם בזמן
הזה נעשה מקצתו, שהיגעים בתורה נותנים להם

תרמב

סדר אליהו זוטא, פרק כה [א-ב]

חילופי גירסאות

(א) כ"ה כ"ז"פ. זוד"ג. הגיה: שאנשי דורו שהוא דור הפלגה. (ב) כ"ה כ"ז"ר וכ"פ. זוד"ג נשמט מ"ומנן" עד "הפלגה" (כפ"ג מפני הדומות). (ג) נוסף מכ"פ. (ד) צנראשית רבתי הגי': לך מחה בורעך.

ציונים

אלא כנגד אברהם - עיין ע"ז י"ט א', ב"ר פס"א א', מדרש חדש פרשת חיי שרה (עמ' קס"ו), ובתפלת גשם (ברכתו כעץ שתול על פלגי מים). ואשור היה יודע שמו - עיין סא"ר פ"כ [יד], מדרש אגדה נח י"ב, מדרש הלל (אוה"מ עמ' קל"ה), רש"י בראשית י"א, יחזקאל ל"א ד', תהלים פ"ג ט', מעין גנים איוב א' א', והעתיק כה"ע במדרש בראשית רבתי פרשת נח (בשם פ"א). אל תקרי כו' - ב"ר פל"ז ד', פס"ר פל"ד י"א, מדרש תהלים מזמור קי"ח [יא], משנת ר"א פ"ח (עמ' קנ"ה), רש"י בראשית י'

מִלֶּךְ יִשְׂרָאֵל: וְהָיָה בְּעֵץ שְׁתוּל עַל פְּלָגֵי מַיִם (תהלים א ג), כְּנָגֵד מִי אָמַר דָּוִד מִקְרָא זֶה, לֹא אָמְרוּ אֲלָא כְּנָגֵד אַבְרָהָם אַבְיָנוּ, אֲשֶׁכֶּל הַדּוֹרוֹת שֶׁנִּבְרְאוּ קִדְּם שְׁנוּלָד אַבְרָהָם לֹא הָיוּ יוֹדְעִים שְׁמוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְאֲשׁוּר הָיָה יוֹדֵעַ שְׁמוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲבָל לֹא הָיָה מוֹחָה בְּבִנְי דָּוִד הַפְּלָגָה, יוֹמָנִין [ש] הָיָה יוֹדֵעַ אֲשׁוּר שְׁמוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר מִן הָאָרֶץ הַהִוא יֵצֵא אֲשׁוּר (בראשית י יא), אֵל תִּקְרִי מִן הָאָרֶץ [הַהִיא], אֲלָא מִן הָעֵצָה הַהִיא, וְלָמָּה לֹא מָחָה בְּבִנְי דָּוִד הַפְּלָגָה, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ אֲשׁוּר שְׁלֻעָתִיד יֵצֵא מוֹרְעוֹ סְנַחְרִיב מֶלֶךְ אֲשׁוּר שֶׁהוּא בְּעֵצָמוֹ וְהָיָה מְחַרֵּף וּמְגַדֵּף כָּלפִּי מַעֲלָה, וְאִם הָיָה אֲשׁוּר מוֹחָה בָּהֶם, הָיוּ אוֹמְרִים לוֹ וְהִלָּא זָרְעוֹ שֶׁל אוֹתוֹ הָאִישׁ יֵהָא מְרִגּוֹ לִפְנֵי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְהוּא מוֹכִיחַ אוֹתָנוּ.

[ב] אֲבָל בִּיּוֹן שְׁנוּלָד אַבְרָהָם, הָיָה אַבְרָהָם מוֹדִיעַ לְכָל הַבְּרִיּוֹת שְׁמוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְהִקְנָה אוֹתוֹ שְׁמִים

וארץ

י"א, יחזקאל ל"א ד'. יהיה מחרף ומגדף - מלכים ב' י"ח-י"ט, ישעיה ל"ו-ל"ז, דהיי"ב ל"ב, ועיין מור"ק כ"ו א'. מודיע לכל העבריות שמו של הקב"ה - סוטה י' ב', ב"ר פל"ט ט"ז, אסת"ר פ"ו ב', ספר הבהיר סי' קצ"א, מדרש אברהם אבינו (אוה"מ עמ' ד'), רמב"ם פ"א מהל' ע"ז ה"ג, רמב"ן לך י"ב ח', ועיין סא"ר פ"ה [נט], ורש"י ישעיה מ"א ח' (ד"ה את צורף). והקנה אותו שמים וארץ - תנחו"מ שמיני סי' ב', מדרש תהלים מזמור ל"ז, פתיח' כ"ד לאיכ"ר, בראשית רבתי פרשת וישב (עמ' קפ"ח).

משנת אליהו

אלא כנגד אברהם - לפי שבפסוק למעלה ממנו נאמר: אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו', ובגמ' (ע"ז י"ט א') דרשוהו כולו על אברהם, אשר לא הלך בעצת רשעים - שלא הלך בעצת דור ההפלגה, ובדרך חטאים לא עמד - שלא עמד בעמידת סדום, ובמושב לצים לא ישב - שלא ישב במושב אנשי פלשתים, עיי"ש. לא היו יודעים שמו - ידיעת שמו הכונה להכרת הנהגתו בבריאה. אל תקרי מן הארץ ההיא כו' - נראה שאינו כמו שאר "אל תקרי" שלצורך הדרוש משנה התיבה, אבל כאן הוא פירוש הטעם מדוע יצא מן הארץ ההיא, כדי שלא להיות עמהם בעצה. מן העצה ההיא - שיעצו למרוד בקב"ה. היו אומרים לו

והלא זרעו כו' - אין זה מובן, שאיך יתכן שאנשים שמורדים כנגד הקב"ה יש להם נבואה ויודעים שיצא ממנו זרע שיכעיס את הקב"ה, ונראה שודאי לא ידעו דבר זה, אלא שאשור שהיה צדיק ידע דבר זה, וחשש שמא גם בשאר העולם יש אנשים כמותו שיודעים דבר זה, ועל ידם יודע הדבר לכל. (שמעתי ממור"ד הגר"ח קנייבסקי שליט"א). והוא מוכיח אותנו - רצונו לומר שאם מבניו יוצא מחרף ומגדף כלפי מעלה, ודאי שאף הוא אינו שלם בדבר, ושוב אינו יכול להוכיח. (עיין אור החיים בראשית מ"ט ג'). [ב] והקנה אותו שמים וארץ - שהודיע לכל באי עולם שהקב"ה ברא וקנה שמים וארץ. (ישועות יעקב).

תנא דבי אליהו

תרמז

ציונים

לא קראני שום אדם כו' - ברכות ד' ב', ועיין אגדת בראשית פנ"ו, וע"ע ב"ר פי"ז ד' וי"ל. נתברך שמו של הקב"ה - עיין סוטה י' ב', ב"ר פמ"ג ד', ופרשה מ"ט ד' ו', ופרשה נ"ד ו', תנחו"ל לך ס"י י"ב. וגם אברהם נתברך - תנחו"ל שמיני ס"י ב'. נתגלגלו רחמיו של הקב"ה - עיין סא"ר פ"ה [יט], וע"ע בכיבור, ובכ"ר פ"ס ב', ובפתיחה י"א לאסת"ר.

וארץ, שנאמר ויאמר אברהם אל מלך סדם, הרמתי ידי אל ה' אל עליון קנה שמים וארץ (שם יד כב). באותה שעה נשק הקדוש ברוך הוא את שתי ידיו של אברהם, ואמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם: מיום שנברא העולם עד עכשו לא קראני שום אדם - אדון אל עליון, אלא אתה, מה שאמרת הרמתי ידי אל ה' אל עליון קנה שמים וארץ.

וביון שנולד אברהם, נתברך שמו של הקדוש ברוך הוא בפי כל הבריות, וגם אברהם נתברך, שנאמר ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין, והוא כהן לאל עליון, ויברכהו ויאמר, ברוך אברהם לאל עליון קנה שמים וארץ, וברוך אל עליון, אשר מגן צריך בידך (שם יח כ).

וביון שנולד אברהם, נתגלגלו רחמיו של הקדוש ברוך הוא על הכל, שנאמר חנון ורחום ה' (תהלים קיא ד).

וביון שנולד אברהם, נהדר הקדוש ברוך הוא בפי כל בריותיו

משנת אליהו

באברהם, וקשה על התדב"א שמביא פסוק ה' אל עליון, ונראה דמה שאמר שאברהם קראו "אדון" אין הכונה לשם זה ממש, אלא שקראו "קונה שמים וארץ" והוא ענין אדנות, שהכל שלו והוא שולט עליהם. (ועיין רמב"ן בפסוק זה). והגמ' מביאה פסוק שקראו אדון ממש. **נתברך שמו של הקב"ה** - שאברהם אבינו היה מאכיל את האנשים הבאים בצל קורתו, וכשהיו רוצים להודות לו, אמר להם תברכו לקב"ה. (עיין ציונים). **נתגלגלו רחמיו של הקב"ה כו'** - שכינן שאברהם נהג במדת החסד, על ידי זה היה מתגבר מדת החסד שלמעלה על כל הבריות בעבור אברהם. (טובי חיים, ועיין זוה"ק אמור צ"ב ב', ובהגהות הרד"ל לב"ר פמ"ב). **חנון ורחום ה'** - נראה שלומד מסוף הפסוק "וגדל חסד", שמדה זו נהג עמה השי"ת על ידי שאברהם השתדל בעולם בחסד. **נהדר הקב"ה** - פירוש שהדרוהו והללוהו.

אדון - שבאמת יש למזלות השמים שלטון בעולם עד שיהיה האדם כפי מזלו עשיר או דל, מאריך ימים או הפכו, מוליד או עקר, והיה אברהם מכו מזלו אינו ראוי להוליד, ונתגבר ויצא מתחת מערכת הכוכבים, ונתעלה במעשיו ונדבק בסיבה העליונה בשם יתברך שהוא אדון הכל, ולא היה יכולת במערכה לבטל ממנו התולדה, ועל כן קראו אברהם לקב"ה אדון [אל עליון] שהודיע לאנשי דורו החכמים בחכמת האצטגנינות כי יש אדון עליהם לבטל כחם, ונודע שהוא אדון המשגיח כו'. (פירוש הרשב"א בע"י ברכות ד' ב', עיי"ש באריכות). **אל ה' אל עליון וגו'** - והנה בפסוק נאמר שם השם בהוי"ה, ולא באדנות, ובגמ' ברכות (שם) מביא פסוק אחר (בראשית ט"ו ב') אדני"י אלהים במה אדע וגו', ושם אכן נאמר באדנות, ועיין שם בתוספות ובמהרש"א שפירשו שבדוקא תפס פסוק זה, לפי ששם הוי"ה מצינו קודמים לאברהם, אבל שם אדנות לא מצינו כי אם

תרמוד

סדר אליהו זוטא, פרק כה [ב-ג]

בריותיו, שנאמר חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו
(א"כ ג כב).

ובין שנולד אברהם ועסק במצות מילה, נשבע לו הקדוש
ברוך הוא שבזכות מצות מילה הוא מציל את ישראל מדינה
של גיהנם, שנאמר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך
מבור אין מים בו (וכרית ט יא), ואין בור אלא גיהנם, שנאמר
יורדי אל אבני בור כפגור מוקם (ושעיה יד יט).

לכך נאמר והיה כעץ שתול על פלגי מים, אשר פרו יתן
בעתו, ועלה לא יבול, וכל אשר יעשה יצליח (תהלים א ג).

[ג] ה' בור אחר, והיה כעץ שתול על פלגי מים, דרש רבי
יוסי ואמר: אמשל לך משל למה הדבר דומה, לאדם שהיה
מהלך בבקעה בארץ ציה שאין בה מים, והיתה נפשו
מתחלחלת עליו בצמא, ומצא אילן אחד ומעין אחד תחתיו,
ופרותיו מתוקין וצלו נאה, מיד שותה מן מימיו, ויושב
בצלו, ואוכל מפרותיו, וחזרה נפשו עליו. ובשעת פטירתו
להלך, אומר לו: אילן אילן, במה אברכך, אם אמר לך
יהיו מעינותיך תחתיד, יכבר מעינותיך תחתיד. ואם אמר
לך יהיו פרותיך מתוקים, והלא כבר פרותיך מתוקים. ואם
אמר לך יהיה צלך נאה, והלא כבר צלך נאה. אלא יהי
רצון שכל נביעות שיהיו נוטעין ממך יהיו פרות. וכן אמר
הקדוש ברוך הוא לאברהם: אברהם, במה אברכך,

אם

חילופי גירסאות

(ה) כ"ה כמ"פ וד"ה כוד"ע
נשמע מ"ד"א" עד "מיס".
(ו) כ"ה כמ"פ ונו"י. כוד"ע
הגיה: והלא כבר היא.
(ז) כ"ה כמ"פ ונו"י. כוד"ע
הוסף: הם. (ח) כ"ה כמ"פ
ונו"י. כוד"ע הוסף: הוא.
(ט) כ"ה כמ"פ. כוד"ע הגיה:
נטיעותך.

ציורים

חסדי ה' וגו' - [בענין מדת
החסד של אאע"ה: ב"ר
פנ"ח ט, תנח"י ישן ח"י
שרה סי' ב', מדרש חדש
פרשת חיי שרה (עמ' קס"ד),
מסכת אצילות (אוה"מ עמ'
ס"ט), זוה"ק ח"א דף קל"ז
א', ודף רנ"ו ב', ודף רס"ד
א', ח"ב דף כ"א ב', ודף ל"ו
א', ודף קע"ו א', וח"ג דף
רס"ז א', ודף רע"ו ב', ודף
ש"ב א', זו"ח דף כ"ו ב'-כ"ז
א', תיקו"ד דף ב' ב'
(במהדורת בהגר"א), ספר
הבהיר סי' קל"ה, וסי' קל"ז,
וסי' ק"צ, וסי' קצ"א].
שבזכות מצות מילה הוא
מציל בו - ערובין י"ט א',
[חגיגה כ"ז א' ובתוס' שם
(ד"ה פושעין)], ב"ר פמ"ח
ח', שמו"ר פי"ט ד', תנח"י
לך לך סי' ב', תורע"ס ה',
תנ"י לך לך סי' כ"ז, ח"י
שרה סי' ד', משנת ר"א פ"כ
(עמ' שס"ט), מדרש תהלים
מזמור ו', מדרש משלי
פל"א, זוה"ק לך לך צ"ג א',
וע"ע שמו"ר פנ"ב ד', תנח"י
פקודי סי' ח' וצ"ע. ואין
בור אלא גיהנם - ערובין
שם, פרקי רבינו הקדוש
(אוה"מ עמ' תקי"ב), רש"י יחזקאל כ"ו כ'.

משל למה הדבר דומה - במ"ד פ"ב י"ב, וכע"ז תענית ה' ב'.

משנת אליהו

הטובים שעשה. [ג] ציה - שממון. (מצו"צ ישעיה
מ"א י"ח). מתחלחלת - פירוש עומדת לצאת,
כמו (כלים פ"י מ"ג) מגופת חבית המחולחלת. (עיין
ערוך ערך חל י"ב). ומעין אחד תחתיו - לצמא.
(רש"י תענית ה' ב'). ופירותיו מתוקין - לרעב.
(שם). וצלו נאה - שזה צריך לאדם עייף לנוח

חסדי ה' כי לא תמנו - שאברהם התנהג במדת
החסד, ועל ידי זה נמשך מדת החסד מלמעלה,
ואז אמרו כולם חסדי ה' כי לא תמנו. (ע"פ טובי
חיים, ועיין בהגר"א לתיקו"ד דף ב' ב', ד"ה ובגין דא).
יורדי אל אבני בור - ופסוק זה נאמר על נבוכדנצר
שירד לגיהנם. לכך נאמר - היינו בזכות המעשים

ציורים

כל מלכי מזרח ומערב - עיין תנחו' לך לך סי' ט' (תשעה מלכים), עקב סי' ג' (ט"ז מלכים), תנ"י לך לך סי' י"ז, ויצא סי' ג', שם סי' ה', אגדת בראשית פי"ג (כנ"ל), ופרק ט"ז (חמשה עשר מלכים), רש"י ישעיה מ"א ב' (ארבעה מלכים), שוב מצאתי במשנת ר"א פי"ד (עמ' רס"ז) שמבאר היטב. שנאמר מי העיר וגו' - עיין תרגום ורש"י בפסוק זה, שבת קנ"ו ב', ב"ב ט"ז א', סנהדרין ק"ח ב', שבכולהו נדרש הן קרא באברהם. ר"א בנו של ריה"ג אומר - במשנת ר"א שלפנינו פט"ו (עמ' רצ"א) ליתא כי אם להא דישאל גדולים ממלה"ש, ומוכיח לה בכמה אופנים, אבל ענין זה דאומרים שירה אחר ישראל ל"מ. שאין מלה"ש אומרים לפניו שירה כו' - חולין צ"א ב', ב"ר פס"ה כ"א, תנחו' קדושים סי' ו', מדרש שיעור קומה (ילקוט) הרועים הגדול עמ' פ"ט), זוה"ק ח"ג ק"צ ב', רש"י יחזקאל א' כ"ד, ועיין ספרי האזינו סוף פרשה ש"ו, ובזוה"ק ח"ב דף קכ"ט ב'.

אם אמר לך תודיעני, והלא כבר הודעתני. ואם אמר לך תמליכני, והלא כבר המלכתני. אלא יהי רצון שכל צאצאי מעיד יהיו כמותך, לךך נאמר והיה כעין שתול על פלגי מים. אשר פריז יתן בעתו - אלו תלמידי חכמים שיירבו בזרעך. ועלהו לא יבול - אלו בעלי אמונים שלא יפסק מזרעך לעולמים. וכל אשר יעשה יצליח - זה אברהם אבינו, שהכביש הקדוש ברוך הוא כל מלכי מזרח ומערב תחתיו, שנאמר מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו, יתן לפניו גוים ומלכים ירד וגו' (ישעיה מא ב'), לךך נאמר והיה כעין שתול וגו', וכל אשר יעשה יצליח.

[ד] דבר אחר, תתן אמת ליעקב חסד לאברהם וגו' (מכילת ו כ, רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר, יתברך שמו הגדול של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שהוא מחבב את ישראל יותר ממלאכי השרת, שאין מלאכי השרת אומרים לפניו שירה למעלה, עד שאומרים ישראל שירה תחלה למטה, שנאמר ברוך יחד פוכבי בקר (איוב לח ו), ואחר כך ויריעו כל בני אלהים (שם).

וביון

קס"ד ב' משמע לא כן, ועיין נפח"ח ש"א פ"ו מש"כ ליישב, וע"ע חגיגה י"ב ב' (חשוד ביום), זוה"ק ח"א דף צ' א', ודף קל"א א'.

משנת אליהו

מחבב את ישראל כל כך, וכמו שמבאר והולך. עד שאומרים ישראל שירה כו' - ואף שקדושתם למעלה מקדושתנו, לא שהם חולקים כבוד לישראל, אלא שאין בכחם ויכלתם כלל מצד עצמם לפתוח פיהם להקדיש ליוצרים עד עליית קול קדושת ישראל אליהם מלמטה, כי ענין אמירת הקדושה הוא העלאת העולמות והתקשרותם כל עולם בעולם שמעלי, להוסיף קדושתם וצחצוח אורם כו', וזה אין בכח שום מלאך ושרף לעשות בעצמו תחלה, לזאת לא יפתח פיו עד עליית הבל פיהם של קדושת ישראל קבוצי מטה. (נפח"ח ש"א פי"א עיי"ש באריכות). כוכבי בוקר - ישראל המשולין לכוכבים. (רש"י חולין צ"א ב').

תחתיו. (שם). אשר פריז יתן בעתו - ובזה בירכו שאף צאצאיו יהיו כמותו. אלו בעלי אמונים - שעמי הארץ העוסקים במשא ומתן באמונה נמשלו לעלים. (ישועות יעקב). זה אברהם אבינו שהכביש כו' - והוא ברכה לאברהם עצמו, ומה שאמר לעיל במה אברכך, היינו ברכה ברוחניות. מי העיר ממזרח - מי העיר את אברהם להביאו מארם שהיא במזרח. (רש"י ישעיה). צדק יקראהו לרגלו - צדק שהיה עושה היא היתה לקראת רגליו בכל אשר הלך. (שם). יתן לפניו גוים - מי שהעירו ממקומו להסיעו הוא נתן לפניו ארבע מלכים וחיילותיהם. (שם). ירד - ירדה. (שם). [ד] חסד לאברהם - פירוש שבזכות חסד אברהם

חילופי גירסאות

(י) כ"ה נכ"פ ונ"י. נוד"ע
הוסיף: חסד. (יא) כ"ה
נכ"פ ונ"י. נוד"ע הגיה: לו
לאברהם תרח אביו הרבה
אלוהות כו'. (יב) כ"ה
נכ"פ. נוד"ע הגיה: שבשוק
מן העולם. (יג) כ"ה נכ"פ
ונ"י. נוד"ע הוסיף: והלא
שוטה שבעולם אתה.

ציורים

וכיון שמגיע ר"ה - עיין
רע"מ אמר צ"ח ב"צ"ט
ב'. ואתה נושא להם פנים
- עיין לעיל פכ"ב [ב], פכ"ג
[א], ברכות כ' ב', [ר"ה י"ז
ב', נדה ע' ב'], יר' פאה
פי"א סוף ה"א, ויק"ר פכ"א
ד', במ"ר פי"א ד', תנחומ'
משפטים סי' י"ח, צו סי' ה',
נשא סי' י', האזינו סי' ד',
פסדר"כ פכ"ד (קנ"ו א'),
רש"י מגילה כ"ה ב' (ד"ה
משום ישא). בזכות
אברהם אביהם - עיין ב"ר
פי"ג י"א, תנחומ' ויקרא סי'
ח'. מבטל לכל עבודת
אלילים שבשוק - לעיל פ"ב
[יא], ופכ"ג [א], משנת ר"א
פי"ד (עמ' ער"ה), ר"מ פי"א
מהלכות ע"ז ה"ג, ועיין
לקמן. וקדש את שמי
בעולם - תנחומ' ואתחנן סי'
ו'. אמר עליו - כל הענין
(בשינוי סגנון) כב"ר פל"ח
י"ג, ובמדרש אברהם אבינו
(אוה"מ עמ' ד-ר'), ומדרש
מעשה אברהם (שם עמ' ו'
ד'), ומדרש דאברהם אבינו
(שם עמ' ד' ח'), ומדרש
אגדת אברהם (שם), וספר
הישר פרשת נח, ובמשנת ר"א פי"ד (עמ' רע"ו).

[ה] וכו' שמוע' ראש השנה, ואמרים מלאכי השרת לפני
הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, מפני מה אתה עושה
חסד עם אמה זו, ואתה נושא להם פנים כמו אדם שעושה
חסד עם חברו ונושא לו פנים, ואומר להם הקדוש ברוך
הוא: בזכות אברהם אביהם אני נושא להם פנים, ואני
עושה עמהם חסד. ואמרים המלאכים לפניו למה אתה
נושא להם פנים בשביל אברהם אביהם, ואומר להם הקדוש
ברוך הוא בשעה שנתן לו "אביו אלהות ואמר לו לך ומכר
אותם בשוק, והלך אברהם ושבר אותם, והיה מבטל לכל
עבודת אלילים" שבשוק ושבעולם, וקדש את שמי בעולם.
ו[אמר] עליו על אברהם אבינו, שעשה שנתן לו אביו
מלא קפות של אלהות למכר אותם בשוק, בא אדם אחד
אל אברהם בשוק, ואמר לו: אברהם, יש לך אלה אחד
למכר? ואמר לו אברהם איזה אלה אתה רוצה לקח, ואמר
לו לאברהם אני הוא גבור, תן לי אלה גבור כמותי, ונטל
אברהם פסל אחד שהיה עומד למעלה מכלם, ואמר לו טל
לך את זה, ואמר לו לאברהם וכי אלה זה הוא גבור כמותי,
ואמר לו: ריקה, עדין אין אתה יודע משפט אלהות, ועכשיו
מה אתה מבקש מהם, ואמר לו אברהם: "שומע שבעולם,
אלמלא לא היה אלה זה גבור מכלם לא היה יושב למעלה
מכלם, אבל אינו רוצה לדבר עמך כלום עד שתתן לי את
הדמים

משנת אליהו

- פירוש ריק משכל. עדיין אין אתה יודע כו'
- פירוש כיון שעדיין אינך יודע צורת ההתנהגות
שלו שבגלל היותו גבור מכולם יושב למעלה
מכולם, אם כן איך אתה עובד אותו. אבל אינו
רוצה לדבר עמך כלום - ולקמן אצל האלמנה
אמר "ואין הוא רוצה לזוז ממקומו", לפי ששם
היה הפסל תחת כולם, ומתאים לומר שאינו רוצה

[ה] ואתה נושא להם פנים - הנה לעיל בפרק
כ"ב [ב] כבר אמר למה נושא להם פנים, ובפרק
כ"ג [א] אמר למה נושא להם פנים ואין חשש
חילול ה', וכאן הוא ענין נוסף שהמלאכים עוררים
איך יתכן שבראש השנה שהא יום דין ומשפט
וצריך להעמיד כל דבר על אמתו, אז גם כן הוא
נושא להם פנים. (ועיין רע"מ שבציורים). [ו] ריקה

תנא דבי אליהו

תרמוז

חילופי גירסאות
(יד) כ"ה בכ"פ. צוד"נ:
ואומרת. טו) כ"ה בכ"פ.
צוד"נ: והלא שוטה שבעולם
את. טז) כ"ה צנ"י. צוד"נ:
שתתן. יז) כ"ה בכ"פ.
צוד"נ סגיה: נתנה לאברהם
ונטלה. יח) כ"ה צנ"י.
וכ"פ. צוד"נ: והולכת לה.

הדמים, מיד נתן לאברהם את הדמים ונטל לו את אותו האלה. בשעת פטירתו להלוך אמר לו אברהם בן כמה שנים אתה, ואמר לו בן שבעים שנה אני, ואמר לו אברהם אלה זה שקנית אתה משתחוה לו, או הוא משתחוה לך, אמר אני משתחוה לו, ואמר לו אברהם והלא אתה גדול מאליהך, שאמה נבראת מן שבעים שנה, והיאך תשתחוה לאלה זה שנעשה היום בקרנך, מיד החזיר והשליך לאותו אלה לתוך קפתו של אברהם, וחזר ונטל מאברהם את דמיו והלך לו. [ז] ואחר כך באה אשה אחת אלמנה, ואמרה לו לאברהם אשה עניה אלמנה אני, תן לי אלה עני כמותי, מיד נטל אברהם פסל אחד שהיה יושב למטה מבלם, ואמר לה אברהם לאותה אשה, בענייתך טלי לך את אלה זה, ואמרה לו לאברהם אלה זה קשה הוא ואין אני יכולה לעמוד לפניו, אמר לה: ^{טו}שוטה שפועלם, אלמלא לא שפל הוא מבלם לא היה יושב למטה תחת בלם, ואין הוא רוצה לזוז ממקומו עד ^{טז}שתתני לי את הדמים, מיד "נתנה לו דמים ונטלה את הפסל. בשעת פטירתה להלוך, אמר לה אברהם בת כמה שנים אתה, ואמרה לו בת שנים הרבה אני, ואמר לה אברהם תפח נפשה דההיא אתתא, את שגבראת משנים הרבה היאך תשתחוי לאלה זה שעשה אותו אפא אתמול בקרנך, מיד החזירה לאותו אלה לתוך קפתו של אברהם, וחזרה ונטלה מן אברהם את דמיה ^{יז}והלכה לה.

[ח] באותה שעה נטל אברהם את כל האלהות והביא

אותם

משנת אליהו

- שיספיק מעט לחם ומים לפרנס אותו. (ישועות יעקב). ואין אני יכולה לעמוד לפניו - דאגה שלא תוכל ליתן לו די פרנסתו, ולא תוכל לעמוד ולהספיק להאכילו מפני עניותה. (שם). תפח נפשה - לשון צער הוא, כמי שנלכד בפח. (ביאור הגר"א מרגליות לפס"ד פמ"ה).

לזוז ממקומו השפל, אבל כאן שהיה מעל כולם, ולא חסר לו היציאה, רק אינו רוצה לדבר עמך כלום. שנעשה היום - ולקמן אצל האלמנה אמר "אתמול", לפי שמה שנעשה היום נמצא מעל כולם, ומה שנעשה אתמול נמצא תחת כולם. בקורנך - פטיש גדול. (ערוך). [ז] עני כמותי

תרומה

סדר אליהו זוטא, פרק כה [ח-ט]

חילופי גירסאות

(ט) כ"ה צ"פ וד"ר. צו"ע
הגיה: מכבדין לפנייהם
ומרביצים מים לפנייהם.
(כ) כ"ה צ"פ. צו"ע מוסיף:
ומאכילן. וצו"ע הגיה:
ומאכילן ומשקה להן, ונתן
לפניהם כר. (כא) נוסף
מכ"פ. צו"ע הגיה: מיד נתן
אברהם כר. (כב) כ"ה
צ"פ, וצ"ע צו"ע. צו"ע
הגיה: למען תדעו שתיטיבו
לבני אדם, בשביל שנתתי
לפניהם אכילה ושתייה.
(כג) כ"ה צ"פ. צו"ע הגיה:
ידיהם להם כר, רגליהם
להם. (כד) כ"ה צ"פ וצ"פ.
צו"ע הגיה: ובתוך זה בא
נמרוד ומצאו לאברהם
שעשה כך. (כה) כ"ה
צ"פ וד"ר. צו"ע נשמט
מ"עדיין" עד "מנהגו".
(כו) נוסף מכ"פ. (זו) נוסף
מכ"פ. (כח) צו"ע מוסיף:
כך הוא.

צייונים

פה להם ולא ידברו כו' -
תהלים קט"ו ה' ז', שם
קל"ה ט"ז-י"ז. בא נמרוד
כו' - כה"ע במדרש חדש
פרשת לך לך. היתה
החמה יוצאת ממזרח - עיין
סנהדרין צ"א ב'.

אותם אצל תרח אביהם, ואמרו לו שאר בניו לאביהם תרח:
אברהם זה, אינו יכול למכר אלהות, בוא ונעשה אותו כמר,
ואמר להם אברהם מה מלאכתו של כמר, אמרו לו לאברהם:
מכבד לפנייהם, ומרביץ לפנייהם, ונתן לפנייהם מאכל
ומשתה, כא]אמר להם אני אהיה כמר, אברהם כבד לפנייהם
ורביץ לפנייהם, ונתן לפנייהם מאכל ומשתה], ואמר להם קחו
ואכלו טלו ושתו, ובתורצו לי כדרך שאתם מתרצין לבני
אדם, ולא היה בהם אחד שהיה נוטל כלום לאכל ולשתות,
מיד פתח אברהם ואמר: פה להם ולא ידברו, עינים להם
ולא יראו, אזנים להם ולא יאזינו, ידיהם ולא ימישון,
רגליהם ולא יהלכו, מה עשה אברהם, נטל את הפקל והיה
משבר את פלן והשליך אותו אל תוך מדורת האש, ובא
וישב עליהן.

[ט] כ"ב נמרוד ומצאו, ואמר לו נמרוד לאברהם הכי אתה
הוא אברהם בן תרח, ואמר לו אברהם הן, ואמר לו נמרוד
לאברהם וכי אין אתה יודע שאני אדון של כל המעשים,
והחמה והלבנה והכוכבים והמזלות ובני האדם מלפני יוצאין
פלן, ואתה למה אפדת את יראתי, באותה שעה נתן הקדוש
ברוך הוא בינה לאברהם, ואמר לו אברהם לנמרוד: אדוני
המלך, כ"עדין לא הייתי יודע, כ"עכשו] רצונך אמר לפניך
דבר אחד לגדלתך כ"ולשבתך], אמר לו אמר, אמר לו מנהגו
של עולם כ"מיום שנברא העולם ועד עכשו היתה החמה
יוצאת ממזרח ושוקעת במערב, למחר תהא מצוה את החמה
שתצא ממערב ותשקע במזרח, ואז אני מעיד כך שאדון
של

משנת אליהו

[ח] ובא וישב עליהן - סמוך להם אצל המדורה
לראות את שריפתן. (ויקרא דנורא). [ט] הכי -
משמש במקום האם. (מצודת ציון מלכים ב' ט' א').
למה אבדת את יראתי - הנה נמרוד מתחלה אמר
לרבות את שריפתן. (ויקרא דנורא). [ט] הכי -
משמש במקום האם. (מצודת ציון מלכים ב' ט' א').
למה אבדת את יראתי - הנה נמרוד מתחלה אמר

חילופי גירסאות
(כט) כ"ה צ"ח וד"ר. צוד"ג
הוסיף: נמרוד. (ל) כ"ה
צ"ח וד"ר. צוד"ג הוסיף:
תהא משפטו של אברהם
בנך זה. (לא) נוסף מכ"פ.
(לב) צד"ר וכ"פ מסיים כאן
"מיד יד הקד"ה" דלקמן, וכל
שנימתיים לשת, וד"ר הוסיפו
ע"פ הלקוט (לך, רמז ע"ו)
שמניין סס מד"א, אלל בלמח
הוא שייך לסל"ר פקק ה'
ועדפס לפנינו ע"פ כ"ר צנאק
הספר. (לג) כ"ה צנאק.
צוד"ג: האבן. (לד) כ"ה
צנאקוט. ונשמט צוד"ג.

ציונים
בנו של כוש אתה -
בראשית י"ח. וחבשו בבית
האסורים - עין במדרשים
דלעיל, ב"ב צ"א א',
פרד"א פכ"ו, רמב"ן
בראשית י"א כ"ח. מיד
כפתורו - כל הענין בילקוט
לך לך רמז ע"ו (ועין)
חילופי גרסאות, ועין
תרגום יב"ע בראשית י"א
כ"ח, מדרש תהלים מזמור
ק"ח [יא], וע"ע בעירובין
נ"ג א'. חמש אמות - עין
הג' בתדבאר כתי"ר רומי
(נעתק בקונטרס בסה"ס),
ובמדרש אגדת אברהם
(אוה"מ עמ' ח'), ובסדר
התפלה לרוקח פסקא ויברך
דוד (עמ' ר"ז). וירד
בעצמו והצילו - פסחים
ק"ח א', ב"ר פל"ט ג',
שמו"ר פי"ח ה', דב"ר פ"ב
כ"ט, שהש"ר פ"א [יב],

תנחו' תצוה סי' י"ב, מדרש תהלים מזמור ק"ז, פרד"א פכ"ו, תרגום קהלת ד' י"ג, דהיי"ב כ"ח ד', זוה"ק ח"א דף ע"ו ב', וע"ע ב"ר
פ"מ א', ופרשה מ"ד י"ג.

משנת אליהו

[שם איתא סנטרו, ובערך לחם למהריק"ש איתא
זקנו]. והיה מתמה בלבו - מה ישיב לאברהם.
[י] מתנהגין - פירוש שכך נהגו. וכלימה -
ענין ההכלמה ההרגשה בבושה והשתנות זיו פניו,
כענין שנאמר (תהלים ס"ט ח') כסתה כלמה פני,
ובכל מקום תראה הכלימה נזכרת אחרי הבושה,
כי היא יתירה מן הבושה. (שע"ת לר"י ש"א סי' כ"ב).

ש' כל המעשים אתה, ואם אתה הוא אדון העולם כמו
שאמרתי, בודאי כל הנסתרות הם גלויות לך, אם בן אמר
לי מה יש בלבי, ומה אני עתיד לעשות. באותה שעה הניח
אותו רשע כ"דו על זקנו, והיה מתמה בלבו. ואמר לו
אברהם אל תתמה בלבך, כי לא אדון העולם אתה, בנו
של בוש אתה, ואם אדון העולם אתה למה לא הצלת את
אביך מן המיתה, אלא בשם שלא הצלת את אביך מן
המיתה, כך אתה לא תוכל להנצל מן המיתה.

[י] מיד קרא נמרוד לתרח אביו, ואמר לו מה למשפטו של
זה ששרף אלהות שלי, אין משפטו אלא שרפה, מיד לקח
נמרוד את אברהם וחבשו בבית האסורים, ^{כא} [עשר שנים
בנו את הכבשן, והיו מתנהגין ומביאין עצים לכבשן של
אברהם], והוציאוהו להשליכו לכבשן האש.

^{כב} מיד כפתוהו ועקדוהו לאברהם, והניחוהו על גבי ההארץ,
והקיפו לו עצים מארבע רוחותיו חמש אמות לכל צד,
וגבהן של עצים חמש אמות, ועד אותה שעה לא הפיר
תרח את בוראו, מיד באו שכניו ובני עירו, ומפחו לו על
ראשו, ואמרו לו בשת בושיה גדולה וכלמה, אותו בן שהיית
אומר עליו שהוא יורש עולם הנה ועולם הפא שורפו נמרוד
^{כד} [באש], מיד נתגלגלו רחמיו של הקדוש ברוך הוא וירד
בעצמו

יודע - שאתה הוא האלוה. מה יש בלבי ומה
אני עתיד לעשות - נראה הכונה על פי המבואר
בפסחים (נ"ד ב') שבעה דברים מכוסים מבני אדם,
ואחד מהם שאין אדם יודע מה בלבו של חבירו,
וזהו שאמר לו אם אתה אלוה, אמור לי מה יש
בלבי ומה אני עתיד לעשות. ידו על זקנו - עין
רמ"א (או"ח סי' צ"ז ס"א) שהוא דרך גסות הרוח.

ציונים

שמא יעמדו ויהרגו - עיין
זוה"ק ח"א דף ע"ח ב',
וח"ב דף ל"א סע"ב.
המליכו הקב"ה - שבת ק"ה
א', ב"ר פמ"ב ה', ופרשה
מ"ג ה', ופרשה נ"ה א',
ושם ר', ופרשה נ"ח ר'.
במ"ר פט"ו י"ד, דב"ר פ"ב
ל"ג, תנחו' בהעלותך סי'
ט', זו"ח דף נ"ב א', תרגום
קהלת ד' י"ד, רש"י
בראשית י"ד י"ז. שאין על
גביו כו' - הוריות ט' א', י'
א', י"א ב', תו"כ וקרא
דבורא דחוכה פרשה ה'
ה"א. ועליו הכתוב אומר
לכבתי וגו' - סא"ר פ"ה
[יט].

בַּעֲצָמוֹ וְהִצִּילוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים
(בראשית טו ז). אָמַר תֵּרַח בְּלָבוֹ שֶׁמָּא יַעֲמְדוּ וְיַהֲרֹגוּ אֶת בְּנִי,
מִיָּד עָמַד תֵּרַח וַיֵּצֵא מִשֶּׁם עִם אַבְרָם בְּנֹו, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּקַּח
תֵּרַח אֶת אַבְרָם בְּנֹו, וְאֶת לוֹט בֶּן הָרָן בֶּן בְּנֹו, וְאֶת שְׂרִי
כְלָתוֹ אִשְׁתְּ אַבְרָם בְּנֹו, וַיֵּצֵאוּ אֹתָם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת
אַרְצָה כְּנָעַן, וַיָּבֹאוּ עַד חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם (שם יא לא). וּבְשֹׁכֵר
שֶׁיֵּצֵא מִשֶּׁם תֵּרַח עִם אַבְרָם בְּנֹו לְשֵׁם שְׁמִי, הַמְּלִיכֹו
הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּחַיֵּי תֵרַח אָבִיו שְׁלֹשִׁים
וְחָמֵשׁ שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲנֵנוּ בְנֵי חַת אֶת אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ,
שְׁמַעְנֵנוּ אֲדֹנָי נָשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ (שם כג ו), וּלְהִלָּן הוּא
אוֹמֵר אֲשֶׁר נָשִׂיא יַחְטָא (ויקרא ד כב), מֶה לְהִלָּן שְׂאִין עַל גְּבִיו
אֱלֹא ה' אֱלֹהָיו, אֵף כָּאֵן שְׂאִין עַל גְּבִיו אֱלֹא ה' אֱלֹהָיו,
וְאַחֲרַי מִיתָתוֹ שֶׁל תֵּרַח מָלַךְ אַבְרָהָם אַרְבָּעִים שָׁנָה, הָרִי
שְׁבָעִים וְחָמֵשׁ שָׁנִים, וְעָלָיו הַכְּתוּב אוֹמֵר לְכַבְתִּנִּי אַחֲתִי
כָּלָה וְגו' (שה"ש ד ט).

[יא] מִיָּד יֵרַד הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בַּעֲצָמוֹ לְהִצִּיל אֶת אַבְרָהָם,

ואמר

משנת אליהו

לפרד"א פכ"ו אות ט"ו). שלשים וחמש שנה
- שתרח היה בן מאתים וחמש שנים כשמת
(בראשית י"א ל"ב), ובן שבעים שנה היה כשנולד
אברהם (שם פסוק כ"ו) נמצא היה אברהם בן
מאה שלשים וחמש כשמת תרח, ונראה לי שבן
מאה שנה היה אברהם כשהמליכוהו, והיינו
כשנולד יצחק שראו שפקדו הקב"ה בבנים. (זית
רענן). מֶה לְהִלָּן שְׂאִין עַל גְּבִיו אֱלֹא ה'
אלהיו - דבמלך קא משתעי קרא דכתיב שם
שום תשים עליך מלך. (רש"י הוריות י"א ב').
לכבתי אחותי כלה - וכמו שאמר בסא"ר
(פ"ה [יט]) שפסוק זה אמר הקב"ה על אברהם,
ומה כשעדיין לא נתתי תורה ומצוות כך אתה
עושה רצוני [וזה דומה לעין אחת], קל וחומר
כשיבואו בניך לידי חבילות של מצוות שודאי
יעשו רצוני [וזה דומה לשתי עיניים].

שמא יעמדו ויהרגו את בני - שאף שמן האש
ניצול, מכל מקום יש הפרש בין נזק שנעשה
על ידי כל נברא, לבין נזק הנעשה בידי אדם,
שהרבה פעמים אף שאדם ניצול מאש ומחיה
רעה, לפי שלא נגזר עליו מיתה בידי שמים,
בכל זאת אדם בעל בחירה יכול להורגו. (כמבואר
באוה"ח הקדוש בראשית ל"ז כ"א, אך שמעתי ממו"ר
הגרא"ל שטינמן שליט"א שגם זה רק בסיבת איזה חטא,
ואם אין לו שום חטא לא יתכן שאדם יהרגנו, אלא
שכדי להנצל מאדם בעל בחירה צריך זכויות יותר גדולים,
ושיהיה יותר נקי). וַיֵּצֵא מִשֶּׁם עִם אַבְרָם בְּנֹו
- אמנם מה שאברהם יצא משם הוא רק משום
שצוהו השי"ת (בראשית י"ב א') לך מארצך
וגו', אבל בלא ציווי השי"ת לא היה יוצא, לפי
שהטלטול קשה לאדם מן הכל, ולכן נחשב זה
כנסיון לאברהם אבינו עליו השלום. (פי' הרד"ל

תנא דבי אליהו

תרנא

חילופי גירסאות
(לה) נוסף מ"פ. (לו) כ"ה
נכ"פ, וכע"ז בד"ר. נד"ר
הגיה: מיד השיב הקב"ה
להם ואמר להם תשובתכם
כו'. (לז) כ"ה נכ"פ. נד"ר
וד"נ: ועומד לקדש.

ציונים

חופה בג"ע - ב"ב ע"ה א',
ב"ר פ"ח א', ויק"ר פ"כ
ב', קה"ר פ"ח [א], פרדר"א
פ"ב, תנחו" אחר סי' ב',
רש"י יחזקאל כ"ח ט"ז.
מה עשו מכם עזא - עיין
יומא ס"ז ב' וברש"י שם,
גדה ס"א א', פס"ר פל"ה
ב', בראשית רבתי פרשת
בראשית (עמ' כט-ל),
ילקוט בראשית רמז מ"ד
בשם מדרש אבכיר, הוספה
מכ"י במבוא לאגדת
בראשית, תרגום יב"ע שם
ו' ד', זוה"ק ח"א דף י"ט
ב', ודף כ"ג א', וח"ג דף
ר"ח א', תנחו"ח דף מ"א א'
(במהדור' בהגרי"א), וע"ע
כלה רבתי פ"ג. כשפים
שמורידין בהן חמה כו' -
תנחו" בראשית סי' י"ב (ונר')
שט"ס שם, וצ"ל: מורידין,
מדרש מטטרון (אוה"מ עמ'
רפ"ח), היכלות רבתי
(ילקוט הרועים הגדול עמ'
ג'), ועיין הקדמת הגרמ"מ
משקלוב לבהגר"א עמ"ס
אבות מה שהביא מהגר"א
(שע"י שם אחד בקל הוא
לעשות). קידש את שמי
- פתיח' לאסת"ר סי' י"א.

ואמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של
עולם, והלא אתה מצאת באדם הראשון מה שעשה לך
לאחר שהשפלת את דעתך עמו לעשות לו חפה בגן עדן,
ה[ו]יירדת וישבת עמו בגן עדן, ולבסוף היה עובר על כל
מצוותיך, עכשו תשפיל גם כן את דעתך עם אברהם ויתרד
בעצמך להציל אותו, שמא לסוף יעבר גם הוא על כל
מצוותיך, כמו שעשה אדם הראשון, ו[א]מר להם תשובתכם
בצדכם, מה אעשה לבשר ודם, הוא שרוי במקום טמאה,
ויצר הרע שולט בו, והלא אתם שרויים במקום טהרה,
ואין יצר הרע שולט בכם, אם אתם יורדים למטה לארץ,
למקום טמאה, למקום שיצר הרע שולט שם, גם אתם
תהיו חוטאים פמותו. צאו וראו מה עשו מכם עזא ועזאל,
שיירדו לארץ, וחקדו את בנות האדם והחטיאו אותם, ולמדו
אותם בשפים שמורידין בהם חמה ולבנה, אבל אברהם זה
קדש את שמי בעולם, והוא עתיד לקדש את שמי בעולם,
מיד ירד הקדוש ברוך הוא בעצמו והציל את אברהם אבינו
מכבשן האש.

הדרן עלך סדר אליהו רבא וסדר אליהו זוטא, והדרך עלן, דעתן עלך סדר
אליהו רבא וסדר אליהו זוטא, ודעתך עלן, לא נתנשי מנך סדר אליהו רבא
וסדר אליהו זוטא, ולא תתנשי מנן לא בעלמא הדין ולא בעלמא דאתי.

סיימתי כתיבת התנא דבי אליהו ביום ו' עש"ק פרשת פינחס תשס"ד,
השי"ת יזכני להשלימו מוגה ביותר.

משנת אליהו

[יב] תשובתכם בצדכם - שאתם בעצמכם לקדש את שמי - כן צריך לומר. (עיין חילופי
אומרים שאדם הראשון היה במצב שפל ולכן גרסאות). ורצה לומר שמלבד שקידש שמי, אף
חטא, ואין עליו תביעה כל כך. והוא עתיד יודע אני שיקדש שמי לעתיד לבא.

ברוך הנותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה.

סיימתי כתיבת הביאור בעזרת השי"ת ביום א' י"ב אב תשס"ב,
והשלמתו בתיקונים במוצש"ק פרשת שופטים ג' אלול תשס"ב.

פְּנֵי דְנִי
אֵלַי הִי

הוֹסְפוֹת

*
מאמרים
שאינם לפנינו
*
פסוקי אליהו

מאמרים מתנא דבי אליהו שאינם בתנא דבי אליהו שלפנינו

[א] בסדר אליהו רבה פרק ה' [יח] יש נוסח אחר והוספה מרובה במהדורת כתב יד רומי, וחלקו האחרון הוא לפנינו בסדר אליהו וזמא פרק כ"ה, ובילקוט (לך לך רמז ע"ז) העתיקו מסא"ר, והווד"נ גרסו בסא"ז פכ"ה, ומקצתו לפנינו בסא"ז פרק ט"ו ופרק י"ח, והשאר ליתא, והעתקנוהו כאן:

ואם ראית אחד מישראל שיש עליו אחד מארבע מיני נגעים, מזבח כפרה לישראל בכל מקומות מושבותיהן.

ואם ראית אחד מישראל שיש עליו מכה אחת מכל המכות האמורות [אולי חסר: בתורה], **שעיר המשתלח לישראל בכל מקומות מושבותיהן**, [פ' שזה מכפר בשעיר המשתלח, וערש"י ישעיה נ"ג ד' ומדרש תדשא פ"א], מפני שאחד מישראל שקול כנגד כל אומות העולם, מנין, תדע לך שכן, שהקב"ה [נרצ"ל: שכשהקב"ה] עושה דין ברומי הרשעה מה נאמר בו פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש וגו' (ישעיה ס"ג ג'), וכשהרג פרעה נכה את יאשיהו מלך יהודה מה נאמר בו גת דרך ה' וגו' (איכה א' ט"ו), ולפיכך את למד פורה (בנת) [מגת], לפיכך הקב"ה ממשמש ייסורין ומביא על ישראל להעביר את הפורענות.

אכילה ושתייה שמחה ורגנה לצדיקים לימות המשיח ולעולם הבא כיצד, מיטות מוצעות לצדיקים בתוך האש [אצ"ל: האור] ואוכלין ושותין ושמחין שמחה גדולה, שנאמר לכן כה אמר ה' אלהים הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו, הנה עבדי ישמחו ואתם תבושו וגו' (ישעיה ס"ה י"ג י"ד), לעיני שמים וארץ חמה ולבנה כוכבים ומזלות וכל מעשה בראשית כולן – אלו מעשיהם של צדיקים, לעיני שמים וארץ חמה ולבנה כוכבים ומזלות וכל מעשה בראשית כולן – אלו מעשיהם של רשעים, אלו גובין [אולי יש לקרוא: גיזכין] בשכר מעשיהן ואלו גובין במעשיהן, שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה וגו' (שם ל' כ"ו). ועל אותה שעה הוא אומר פחדו בציון חטאים אחזה רעדה וגו' (שם ל"ג י"ד), לפי שכל אחד ואחד מנהיגין ומושיבין אותן [פ' מנהיגין ומושיבין אותם למקומם בניהם] ואומרים להם שוטי עולם עד אותה שעה לא הכרתם מהו [אצ"ל: מיהו] דר בעולם, שנאמר הולך צדקות ודובר וגו' (שם פסוק ט"ו). אתם [אצ"ל: ואתם] צדיקי עולם שעשיתם לי רצוני בתורתי בכל יום תמיד מה נאמר בכם וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה וגו' (מלאכי ג' כ').

מקצת אכילה ושתייה לצדיקים בעולם הזה כיצד, [מי] שהוא קורא לשם שמים ושונה לשם שמים ואוכל משלו ונהנה מיגיעו, עליו הוא אומר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (תהלים קכ"ח ב'), אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, ואומר מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים (שיר השירים ז' ז'). במה דברים אמורים בזמן שנהנה משלו, מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ שכל תלמיד חכם שהוא קורא לשם שמים ושונה לשם שמים ואוכל משלו ונהנה מיגיעו, עליו הוא אומר לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תהלים ל"ז כ"ה), וזה הוא דרך שבחו, ולא עוד אלא בני ביתו יראים ממנו, והקב"ה אוהבו אהבה גמורה ביותר, שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא [עליך] וגו' (דברים כ"ח י'), כי תלך במים אתך אני ובנהרות לא

ישטפוך (ישעיה מ"ג ב').

סליק פירקא

מפני מה זכה אברהם לחיים שלא בצער ושלא ביצר הרע בעולם הזה ממה שעתיד ליתן לצדיקים לעולם הבא מפני שמסר עצמו על כבוד שמים למיתה באור כשדים, וכל המוסר את עצמו על כבוד שמים למיתה נותנין לו חיים לעולם [אצ"ל: בעולם] הזה, וחיים רבים וארוכים לעולם הבא שאין להן סוף. מניין, תדע לכך שכן, בית אביו של אברהם עובדי עבודה זרה, היו עושין עבודות זרות ויוציאין ומוכרין בשוק, יום אחד הגיע לאברהם למכור [פ"י שהגיע זמנו למכור], בא אחד ואמר לו בכמה פסל זה, אמר לו בשלשה מנה, אמר לו בן כמה שנים אתה, אמר לו בן שלשים שנה, אמר לו אתה בן שלשים שנה ותעבוד לזה שעשינו אותו היום, נסתלק והלך לו. שוב בא אחר אמר לו בכמה פסל זה, אמר לו בחמשה מנה, אמר לו בן כמה שנים אתה, אמר לו בן חמישים שנה, אמר לו אתה בן חמשים שנה ותעבוד לזה שעשינו היום, נסתלק והלך לו.

נשמעו דבריו לנמרוד, שלח והביאו והעמידוהו לפניו, אמר, בן תרח עשה לי אלוה יפה שיהא לי, נכנס ואמר לבית אביו, עשו לו פסל יפה, תיקנוהו פיסקוהו והרבו לו סימנין [פ"י מיני צבעים], והלך והוציאו לו. וצדקתו [אצ"ל: ומצדקתו] של אברהם אבינו אותו היום מעונן היה וירד מטר בו ביום, לפיכך לירד [פ"י כדי שירד] לתוך כבשן אש [פ"י שלא ידלק היטב], נמרוד יושב וכל דור הפלגה יושבין, נכנס והעמידו [פ"י לאברהם] באמצע, ירד ודיבר את דבריו [פ"י שאברהם דיבר שלא יעבדו לע"ז], אמר לו אם לאו למי אעבוד, אמר לו לאלהי האלהים

ואדוני האדונים שמלכותו קיימת בשמים ובארץ ובשמי שמים העליונים, אמר לו ואני אעבוד [אצ"ל: עובד] לאלוה של אש והריני משליך אותך בתוכה, יבוא אלוה שאתה אומר עליו ויצילך מתוך כבשן של אש. מיד כפתוהו ועקדוהו ונתנוהו על גבי הארץ, והקיפוהו עצים מארבע רוחות, חמש מאות אמות לצפון, חמש מאות אמות לדרום, חמש מאות אמות למערב, חמש מאות אמות למזרח, הקיפו והציתו בהן את האור, כל ביתו של תרח עובד [אצ"ל: עובדי] עבודה זרה היה, ועד אותה שעה לא הכיר בוראהו, מיד באו שכניו ובני עירו והיו מטפחין על ראשו ואומרים לו בושטה בושטה גדולה, בן שאתה אומר עליו יורש העולם הזה והעולם הבא שרפו נמרוד באש, מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה וירד משמי שמים העליונים ממקום כבודו גדלו ותפארתו [אצ"ל: ותפארת] קדושת שמו הגדול, והציל את אברהם אבינו מתוך אותה בושטה ומתוך אותה כלימה ומתוך כבשן אש, שנאמר אני ה' אשר הוצאתיך וגו' (בראשית ט"ז ו').

וכיון שעשה [אצ"ל: שנעשה] גם לאבינו אברהם היה להן פתחון פה לפני דור הפלגה להשיב תשובה במקומה, [פי' להוכיח להם על אמיתות הבורא ית'] על תרח ועל אברהם בנו היו [אצ"ל: הוא] אומר חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר (משלי כ"ז י"א) אלו בני דור הפלגה, שמתוך דרכיהן הרגו את בני ונמצא אבוד מן העולם הזה ומן העולם הבא, עמד ויצא משם לשם שמים, שנאמר ויקח תרח את אברם בנו וגו' (בראשית י"א ל"א). שכרו שיצא משם, זכה והמליך הקב"ה את אברהם בנו בחייו שלשים וחמש שנה, ואברהם ושרה הלכו לארץ כנען, שנאמר ויקח אברהם את שרי אשתו (שם י"ב ה').

אברהם הזקין והלבין נמנע [אצ"ל: ונמנע] מדרכו של עולם [פי' מהיות לו בנים], ושרה הזקנה והלבינה ונמנעה מדרכו של עולם, אברהם הזקין והלבין והשחיר וחזר לילדותו, ושרה הזקנה והלבינה והשחירה וחזרה לילדותה, שנאמר ואברהם ושרה זקנים (שם י"ח י"א), נעשה אברהם כבחור, נעשת שרה כבתולה, נקבצו עליהן כל באי העולם ואמרו מה טיבן שבאו כל [אצ"ל: של כל] אותן המעשים [גר' חסר כאן: שבאו] על ידכם, מיד ישב אברהם וסיפר להם כל מה שהיה לו בעולם מאור כשדים ועד אותה שעה, שנאמר מי העיר ממזרח צדק יקראתו וגו' (ישעיה מ"א ב'), וכיון ששמעו ממנו דברי תורה המליכוהו עליהם. מיד באותה שעה נתקבצו כל מלכי מזרח ובאין ומעסים [אצ"ל: ומכעיסים] את המלכים אשר סביבות אברהם [פי' על מה שהמליכוהו עליהם]. ולא אמר להם דבר

עד שנגעו בו בגופו, שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו (בראשית י"ד י"ד). באותה שעה הראה הקב"ה לאברהם אבינו שני [נרצ"ל: בני] בניו עובדין עבודה זרה בדן (ונשכחו) [ותש כוחו] מעליו, שנאמר ויקימו להם בני דן את הפסל (שופטים י"ח ל'). וכן הוא אומר ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו (בראשית י"ד ט"ו). אמרו (לאותו) [אותו] מלאך שיצא לסעד את אברהם [פ' לעזרו] לילה שמו, ובמה ירק אותם, בכסף וזהב ובאבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שבעולם, להודיע לכל באי עולם שעשיר גדול היה אברהם [נר' תיבת אברהם ט"ס]. כדי שלא יהיו הבריות אומרים לא יצא אברהם והרג את המלכים אלא כשביל לקפח את הממון שהיה עליהם, לפיכך נאמר ויחלק עליהם לילה וגו'.

ומנין שמלך אברהם בעולם, שנאמר נשיא אלהים אתה בתוכנו (שם כ"ג ו'), ואומר אשר נשיא יחטא (ויקרא ד' כ"ב), ואתה חלל רשע נשיא ישראל (יחזקאל כ"א ל'), ואומר רב לכם נשיאי ישראל (שם מ"ה ט'), מה נשיא האמור למלכי ישראל נשיא שאין על גביו אלא ה' אלהיו, אף נשיא האמור במלכי יהודה נשיא שאין על גביו אלא ה' אלוֹקיו, הא שמענו נשיא האמור בתורה. מה נשיא האמור בתורה שאין על גביו אלא ה' אלוֹקיו אף נשיא האמור באברהם נשיא שאין על גביו אלא ה' אלוֹקיו, הא שמענו שמלך אברהם אבינו בעולם שבעים וחמש שנים, שלשים וחמש של תרח, וארבעים לאחר מיתתו, ומה הן סלעים שיצאו לו, זקן וזקנה מצד אחד בחור ובתולה מצד אחד, ולא הניח הקב"ה ברכה בעולם שלא בירכו, בירכו בחכמה בבינה בדעה בהשכל, ובירכו בעושר ובנכסים, והקנהו שמים וארץ, ושמו אדון על עולמו, שנאמר ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון וגו' (בראשית י"ד ט"ט), ובירכו בבנים ובני בנים, והקנה לו העולם הזה והעולם הבא, שנאמר ואברהם זקן כו'. [מכאן ואילך ממושך כבנדרפס].

[ב] בנמ' קדושין פ' ב' על המשנה לא יתייחד אדם עם שתי נשים, מובא:

מאי טעמא, תנא דבי אליהו הואיל ונשים דעתן קלות עליהן. [ולפנינו בסדר אליהו רבא פרק י"ח [סה] מובאת משנה זו, אבל ביאור זה ליתא, ועיי"ש בחילופי גירסאות].

[ג] בנמ' תמיד ל"ב ב':

תנא דבי אליהו גיהנם למעלה מן הרקיע, ויש אומרים לאחורי הרי חושך. [ואינו לפנינו, ונראה ששם בהמשך הנמ' מביא תנא רבי חייא כל העוסק בתורה כלילה שכינה כנגדו, שנאמר קומו רוני כלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נוכח פני ה', ומאמר זה נמצא בסא"ר ריש פרק י"ח, ואפשר שנתחלפו המאמרים, מתנא דבי אליהו לתני רבי חייא].

תרנמ

מאמרים מתנא דבי אליהו שאינם לפנינו [ד-ז]

[ד] בזה"ק במדרש הנעלם פרשת וירא (דף צ"ז א):

וכן תנא דבי אליהו יעקב אבינו הוא כסא בפני עצמו, דכתיב (ויקרא כ"ז מ"ב) וזכרתי את בריתי יעקב, ברית כרת הקב"ה ליעקב לבדו יותר מכל אבותיו בו, ע"כ. ולפנינו ליתא, ואפשר הכונה שלמדו ממש לפני אליהו דבר זה.

[ה] בלקוט שמעוני תולדות רמז ק"א:

בימי רבי יהושע בן חנניה גזרה מלכות שיכנה בית המקדש, הושיבו פפוס ולוליאנוס טרפיזין [פ' שולחנות] מעכו לאנמוכיא, והיו מספיקין לעולי גולה, אזלין אלין כותאי ואמרין ליה ידיע להוי למלכא דהך קרתא דתתבני ושוריא יתכללון, מגדה בלו והלך לא יתנון, מגדה זו מנת המלך, בלו זה פריגורין [פ' מין מס], והלך זה אנגרוטונג [כנ"ל], אמר לון ומה נעביד לגזרית, אמרו ליה שלח ואמר להון או ישנוניה מן אתריה או יוסיפון עליה חמש אמין, או יבצרון מיניה חמש אמין, ומן גרמיה [פ' מעצמו] אינון חזרין בהון, הוו קהליא מצמתין [פ' מקובצים] בהדא בקעתא דבית רימון, כיון דאתיין כתביא שרון [פ' התחילו] בכין, בעו מימרד על מלכותא. אמרין [פ' התכמים] יעול בר נש חכים וישדל [פ' וישתק] צבורא. אמרין יעול רבי יהושע בר חנניא דהוא אסקלוסתיקא דאורייתא [פ' מלומד וחכם]. עאל ודרש ארי טרף וישב לו עצם בגרונו אמר כל דאתי ומפיק אנא יהיב ליה אנגריה. אתא הדין קורא מצראה דמוקריא אריך [פ' מין עוף שיש לו צוואר וחרטום ארוך]. ויהיב קועיה [פ' חרטומן] ואפקיה, אמר ליה הב לי אנגרי, אמר ליה תהוי מגלגלא [פ' משתבח] ואמרת דעלת בפומא דארי בשלם ונפקת בשלם, ואין לך שכר גדול מזה, כך דיינו שנכנסנו לאומה זו בשלום ויצאנו בשלום, עכ"ל. [ומצוין מקורו תנא דבי אליהו, ואינו לפנינו, אלא כבראשית רבה פס"ד י', וכפה"נ שנפל ט"ס בציון].

[ו] במחזור ויטרי (ס' רפ"ז) איתא: רמז לביישנים שאם יראים את השם, טל ילדות צומח מבין סנפירין ובא ומצהילן, הה"ד ונתתי יראתי על פניכם לבלתי תחטאו. בספר אנדה נמצא דבר זה, וכן בתנא דבי אליהו רבא. ואינו לפנינו.

[ז] בכת"י של ספר ערכי תנאים ואמוראים לרבי יהודה ברכי קלונימוס משפירא רבו של הרוקח [ונקרא גם יחסי תנא], או סדר תנא (קבלתי העתקתו מר"י וייס שליט"א ר"י אלכסנדר) בערך "רבי יוסי בן קסמא" כתב:

והא דתניא בתנא דבי אליהו ז"ל, אמר ר' יוסי בן קסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך, נתן לי שלום והחזרתי לו שלום, ואמר לי רבי רצונך שתדור במקומי, ואני אעלה לך כך וכך אלפי דינרים, והוא השיב אפילו בכל ממון איני דר אלא במקום תורה וכו'. שמעתי כי [אליהו] ז"ל הוא שנגלה עליו

תרם

מאמרים מתנא דבי אליהו שאינם לפנינו [ז-יב]

ולנסותו בא, והוא השיב טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף וכו', עכ"ל. והנה מעשה זה הוא לפנינו בסא"ר פי"ח [לח] ובסא"ז פ"א [ז] על אליהו גופיה שמצאו אחד, [ובסא"ר איתא אדם אחד. ובסא"ז קסדור אחד]. ושם הוא מובא על רבי יוסי בן קסמא, כפי שהוא בפרק שנו חכמים (מ"ט), ועיין ב"דרך החיים" למהר"ל מפראג זצ"ל שכתב ז"ל: ואפשר כי אליהו ז"ל היה, כדי להגדיל שכרו בא כו'. וכ"כ רבי נפתלי כץ זצ"ל בעל "סמיכת חכמים" בפיוט למוצ"ש (שנ"ד) בספר שער נפתלי, ועתה בספרו "בית רחל" הנדמ"ח, עמ' שפ"ט, אות ק"י, ז"ל: איש חילין תארו כאדם עשיר לנסות את ר' יוסי בן קסמא שידור במקומו, עבור ממון איזה שנים, עכ"ל. הנה ידוע להם שהיה המעשה בריב"ק עם אליהו ז"ל. ועכ"פ יש גירסה חדשה בתדכ"א.

[ח] בספר חסידים החדש סי' ת':

בתנא דבי אליהו מי שלא למד אגדות לא טיעם טעם יראת שמים, עכ"ל. [ואינו לפנינו, וכע"ז יש באבות דר"ג פרק כ"ט ה"ז, ועיין סא"ר פ"ב [יט]: בכל הארץ יצא קום אלו ההגדות שמקדישן שמו הגדול בהם].

[ט] באור זרוע הלכות שבת סי' נ':

וכן מצא מורי ה"ר אלעזר מוורמשא בתנא דבי אליהו רבא דקטן האומר יתגדל מציל אביו מן הפורענות. עכ"ל. והוא בסידור הרוקח פסקה ויתן לך (עמוד תר"ג). וכן העתיק הגר"א בביאורו לאו"ח סי' קל"ב סק"ה, [ואינו לפנינו, ועיין סא"ז סוף פי"ז ומש"נ שם].

[י] בפירוש רבינו אפרים עה"ת (בראשית א' י'):

רקיע שעל ראשית החיות טהריאל שמו, כדתנא דבי אליהו, ע"כ. ולפנינו אין לשון זה. אבל הדבר ברור שכונתו למה שאמרו בסא"ר פרק ל"א [כד]: ודמות על ראשי החיה רקיע כגון הקרח שהררי אל שם, והיתה גירסתו טהריאל שמו. ועיין בספר מלאכי עליון בערך מלאך זה.

[יא] במנורת המאור לרבי ישראל אלנקאוו ז"ל פרק התפלה (עמ' כ"ח) איתא:

כדגרסינן בסדר אליהו רבה: **מעשה בחסיד אחד שהיה עומד ומתפלל, בא נחש ועבר על רגליו ולא הפסיק תפלתו, אמרו לו תלמידיו רבינו לא חשת בעצמך מן הנחש, אמר להם תבא לי שלא חשתי.** ושוב מעשה באחד שהיה עומד ומתפלל ובא הזאב ונטל את בנו מאצלו ולא הפסיק את תפלתו, כשסיים אמרו לו תלמידיו רבינו לא חשת בעצמך כשבא הזאב ונטל את בנך מאצלך, אמר להם תבא לי שלא חשתי בו, ולא הספיק לומר את הדבר עד שבא הזאב והחזיר את התינוק למקומו, אמר לו אביו מה עשה לך הזאב, אמר לו הכניסני לתוך חורבה אחת, ושמעתי בת קול שהיתה אומרת לא על זה שלחתיך אלא על בן פלוני, ולא הספיק הנער לגמור את הדבר עד ששמעו קול ככי שצועקין ואומרים בן פלוני נשכו הזאב, ע"כ. ולפנינו ליתא, ובמנורת המאור למהר"י אבוהב נר ג' כלל ג' הביא זה בשם מדרש, וכן בשבט מוסר פכ"ב הביאו בשם מדרש.

[יב] בספר ראשית חכמה הביא פעמים רבות מתנא דבי אליהו כתב יד, שאינם לפנינו, אבל כבר האריך ר"ש בוכר במבואו למדרש אגדת בראשית, שהכונה למדרש הנ"ל, שנכתב על שער הכתב יד "תנא דבי אליהו" עיי"ש. [והנחה זו

מאמרים מתנא דבי אליהו שאינם לפנינו [יב-טז]

צריכה הרבה ליבון, עיין מה שהובא לקמן בזה]. אלא שציין שמה שהעתיק בראשית חכמה (חלק מנורת המאור, פרק גידול הבנים, סי' ל"ז במהדר"ח) אינו במדרש אגדת בראשית, וזה לשונו שם:

מצאתי בתנא דבי אליהו כתיבת יד כו': לפיכך חייבין כל קהל וקהל להעמיד מלמדי תינוקות, ויהיו מצויים בכל עיר ועיר כדי שילמדו אותן תורה כו',

עכ"ל. [והשאר שם הוא העתקת הגמ' בשבת קי"ט ב' עיי"ש. ואפשר שמאמר זה נובע מן האמור בסא"ר סוף פרק י': עיר קטנה שבישראל עמדו ובנו בית כנסת ובית המדרש, ושכרו להם חזנים, ושכרו להם מלמדי תינוקות, אף עיר אחרת קרובה לה כיון שראו – עמדו אף הן ובנו בית הכנסת ובית המדרש, ושכרו להן מלמדי תינוקות, נמצאו בתי מדרשות מרובים בישראל כו', ע"כ. אבל יותר נראה שיש ט"ס בראשית חכמה, שכן כוליה פרקא מועתק ממנו"מ הראשון מילה במילה, וזה מובא שם (עמ' קל"ח) בהמשך להאמור לפני"כ, ולא הוזכר רמז מתדב"א, וגם ממקומו הוא מוכח שבראשית חכמה כתב שמצא שתי מימרות בתדב"א ואינו מעתיק אלא זה, והדבר ברור שתיבות אלו "ואני המעתיק הצעיר אליהו כו'" שייך קודם לזה, לפני "וזה הדבר נתבאר בתנא דבי אליהו", והוא העתקה ממדרש אגדת בראשית, ואינו בספר מנורת המאור שם, עיי"ש ותבין].

[יג] בספר ראשית חכמה שער הקדושה פט"ו (אות מ"ג במהדר"ח) כתוב:
וכן אמרו בתנא דבי אליהו בי"ג שנה שהיה חבוש במערה רשב"י עליו השלום, נתגלו לו עמקי החכמה והשיג עתידות. עכ"ל. ולפנינו ליתא, ועיי"ש בהערות.

[יד] בספר אילת אהבים למהר"ש אלקבץ זצ"ל (שה"ש ד' ט') כתוב:
וכן מצאתי בסדר אליהו רבא זה לשונו: וכל יצר מחשבות לבו וגו', אמר הקב"ה ראו מה רשעים הללו עושים, כשבראתי אותם נתתי לכל אחד שני שמשים, אחד טוב ואחד רע, והם מניחים הטוב ומתחכרים עם השמש הרע, ולא דים שלא עשו מיצר הרע יצר הטוב, אלא עשו מיצר הטוב יצר הרע, שנאמר וכל יצר וכו', עכ"ל. [ולפנינו ליתא, והוא במדרש אגדת בראשית סוף פ"א, וכפה"ג שהעתיק מילקוט תלמוד תורה (שמוכירו בספרו "מנות הלוי"), ושם בפרשת בראשית העתיקו בשם "סדר אליהו רבא" עיין לקמן בליקוטים מתלמוד תורה הג"ל, שוב מצאתי במדרש כתב יד אוקספורד שבו כתוב סדר אליהו וזאת בסדר שונה, ואחריו ממשך בלא הפסק למדרש אגדת בראשית, ושם יש לשון זה בשינוי קל].

[טז] בפרוש הש"ך עה"ת (פרשת בא) כתוב:
ובמדרש תנא דבי אליהו: צלי אש בזכות אברהם שהצלתיו מן האש. מצות בזכות שרה שלשה עונות מצות. על מרורים — כשם שנרדפו בני, וכן רדפום בני עשו, ע"כ. [ולפנינו ליתא, והוא בשמו"ר פט"ו י"ב, עיי"ש בגירסה].

[טז] בבאור הגר"א יו"ד סי' רכ"ח ס"ק ע"ז, ובחו"מ סי' ל"ד ס"ק ו', וסי' צ"ב ס"ק ג':
שאמר בתנא דבי אליהו כי השבועה היתה גדולה כו', וכי שבועה היתה שם, והלא לא היה אלא חרם, אלא מכאן שחרם הוא שבועה ושבועה הוא חרם, והעובר על החרם כאילו עובר על השבועה כו', עכ"ל. [ואינו לפנינו, אלא הוא בפרקי דר"א פל"ה, ותנחו' וישב סי' ב', ותמוה לומר שנפל ט"ס בג' מקומות, ומה גם שבסי' רל"ט ס"ק י"א הביאו בשם פר"א וילקוט, וצ"ע].

תרסב

מאמרים מתנא דבי אליהו שאינם לפנינו [יז-כ]

[יז] בפירוש על תרגום יונתן (בראשית ט"ז א') כתב:

ואיתא בתנא דבי אליהו כיון שראה פרעה נם הנעשה לשרה נתן לו בתו וכו'. [ולפנינו ליתא, והוא בפרקי דרבי אליעזר פכ"ו, ונראה לי שהיה כתוב פר"א, ופתחו במ"ס תר"א].

[יח] בחידושי הרד"ל לשמו"ר פרשה י' (אות י"א) כתב:

ובתנא דבי אליהו רבא פ"ז כשהיו מוזגין כוס יין במים ושותין אותו כו', עכ"ל. [ולפנינו ליתא נוסח זו, דרך מופיע שם (סי י') עיקר הענין שהיה נהפך המים לדם ביד המצרי, וצ"ע].

[יט] בשם עולם לרבינו החפץ חיים וצ"ל בחתימת הספר, וכן בספרו חומת הדת פרק י"ד כתב:

איתא בתנא דבי אליהו זוטא שאלו תלמידיו את רבי אליעזר הגדול מה יעשה האדם וינצל מחבלו של משיח, אמר להם יעסוק בתורה ובגמילות חסדים, עכ"ל. [ולפנינו ליתא, ועיין בסא"ז פרק כ/, והמאמר הוא בסנהדרין צ"ח ב/, וגם רבינו גופיה בהקדמת אהבת חסד הביא מוגמ' בסנהדרין חנ"ל, גם בספרו לקוטי אמורים בהשמטה הביא כן מהגמ', וכן באגרות ומאמרים שלו סי' י"ג, וצ"ע].

* * *

[כ] נוסחת הזיקוקין דנורא שהגיה בסדר אליהו זוטא פרק י"ב

(עיי"ש בחילופי גירסאות אות ז')

וכן יהיה השמש נחת רוח ותענוג גדול לצדיקים לימות בן דוד ולעולם הבא, אבל רשעי עמי הארץ יהיו נדונין בה בשמש, ויהיו בטלים בה, שנאמר ושבבתם וראיתם בין צדיק לרשע, בין עובד אלהים לאשר לא עבדו, כי הנה היום בא בוער כתנור, והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש, ולהט אותם היום הבא אמר ה' צבאות, אשר לא יעזוב להם שורש וענף, וזרחת לכם יראי שמי שמש צדקה, ומרפא בכנפיה וגו', ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם וגו' (מלאכי ג' יח"א). אבל רשעי גוים נדונים תמיד לדורי דורות, שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה, והיו דראון לכל בשר (ישעיה סו כד). אבל חסידי עמי הארץ אע"פ שלא קראו ולא שנו, הואיל והקרו והשנו את בניהם, ואין בהם עובדי ע"ז, ואין בהן חמס וגזל, ואין בהם גילוי עריות ושפיכות דמים, והיו מהנין תלמידי חכמים מנכסיהם, הקב"ה מביא אותן ויושבין אצל הצדיקים ויהיו נהנים מן השמש שיזרח לצדיקים לימות בן דוד ולעולם הבא, שנאמר ביום ההוא כו'.

* * *

מאמרי סדר אליהו רבא וזוטא * מילקוט "תלמוד תורה" כתב יד

ספר בראשית

א. וכל יצר וגו'. אמר הקב"ה, ראו מה רשעים הללו עושין, כשבראתי אותם נתתי לכל אחד מהם שני שמשים, אחד טוב ואחד רע, והם מניחין הטוב ומתחברין עם השמש הרע, ולא דיים שלא עשו מיצר הרע יצר הטוב, אלא שעשו מיצר הטוב יצר הרע, שנאמר וכל יצר מחשבות לבו רק רע. **סדר אליהו רבא**. (ילקוט תלמוד תורה פ' בראשית, וראה אגדת בראשית פרק א' אות ד').

ב. למה אמר הקב"ה לנח שיעשה תיבה, וכי לא יכול להצילו באמונתו ובדברו או להעלותו לשמים, אלא כך אמר הקב"ה, מתוך שיראו אותו כורת ארזים ומעסק בתיבה, אומרים לו, מה אתה עושה, והוא אומר להם הקב"ה אמר לי עשה לך תיבת עצי גופר מפני שאני מביא מבול על שמכעיסין אותי, אולי ישובו, ולא שבו. **סדר אליהו רבא**. (ילקוט ת"ת פ' נח, וראה אגד"ב פרק א' אות ב').

ג. צא מן התיבה, כשבא נח ליכנס לתיבה לא רצה להכנס אלא [אצ"ל: שלא] ברשות, עד שאמר לו הקב"ה בא אל התיבה, וכשבא לצאת אמרו לו בניו נצא, אמר להם חס ושלום מצאת [נדצ"ל: שנצא] בלא רשות, כשם שנכנסתי ברשות כך אצא ברשות. כיון ששמע הקב"ה כן מיד אמר לו צא מן התיבה, הה"ד לאמר לאסורים צאו, מאי אסורים, אסורים מתשמיש המטה, שבשעה שהעולם בצער צריך אדם למנוע עצמו מפריה ורביה שכן מצינו ביוסף שנאמר וליוסף יולד וגו', וכו' התם. **סדר אליהו רבא**. וברכה פר' ל"ג בלשון אחר. (ילקוט ת"ת פ' נח, ראה אגד"ב פרק ז' אות ג').

* סמוך וראה לגמר ההדפסה קבלתי מירידי הר"ר עידן דשא הלוי שליט"א מעיה"ק צפת ת"ו ליקוטים מילקוט תלמוד תורה כתב יד, לר' יעקב סקילי וצ"ל תלמיד הרשב"א, (והוא מסודר כעין ילקוט שמעוני המצוי בירדן), ושם מעתיק הרבה דברים מסדר אליהו רבא וזוטא, או סתם בשם "סדר אליהו", ורובם אינם בתנא דבי אליהו, כי אם במדרש אגדת בראשית, וענין זה צריך בירור וליבון, למה כינה שם המדרש אגדת בראשית כ"סדר אליהו". ועוד יפלא שבמדרש אגדת בראשית (בג' כתבי ידות) מובא ד' מאמרים בשם "אמר אליהו", וזה דרך המדרשים המאוחרים כשמביאים מתנא דבי אליהו, ואולם אלו הד' דרושים אינם לפנינו. וגם כידוע הראשית חכמה העתיק ממדרש אגדת בראשית בשם תנא דבי אליהו. ואין בידי לברר ענין זה. וכדי שיהא דבר מושלם בספר זה, העתקתי כאן המאמרים מילקוט תורה הנ"ל כפי שקבלתיים מירידי הנ"ל, גם הציונים ממנו. (ומה שנתקן שם מתנא דבי אליהו שלפנינו, נרפס במודגש). והוספתי את ארבעת הדרושים מאגדת בראשית כת"י שפותחין ב"אמר אליהו", וכן ציינתי למאמרים ב"ראשית חכמה" שמביא מתנא דבי אליהו והינם באגדת בראשית, ויה"ר שיהא לתועלת לשוחרי תורה בכלל. ובפרט לשוחרי תורתו של אליהו זכור לטוב.

ד. כנמרוד גבור ציד, א"ר יהודה, הכתנת שעשה הקב"ה לאדם ולאשתו היו עם נח בתיבה, וכשיצא מן התיבה חם בן נח הוציאם עמו והנחילם לנמרוד, ובשעה שהיה לובש אותו כל בתמה וחיה ועוף היו רואים את הכתונת ובאים ונופלים על פניהם לפניו, והיו בני אדם סבורין שהוא מכח גבורתו לפיכך המליכוהו עליהם, שנא' על כן יאמר כנמרוד גבור ציד. פרקי ר' אליעזר פרק כ"ד. **וסדר אליהו רבה**. (ילקוט ת"ת פ' נח, וראה פרדר"א שם ובהגהות הרד"ל).

ה. וישא לוט את עיניו וגו'. א"ר יוחנן, כל הפסוק הזה לשם עבירה נתכוון, וישא לוט את עיניו — ותשא אשת אדוניו את עיניה וגו'. את עיניו — ויאמר שמשון כי היא ישרה בעיני. וירא — ויראה אותה שכם בן חמור. את כל ככר הירדן — כי בעד אשה זונה עד ככר לחם. כי כולה משקה — אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי. נזיר פ' מי שאמר. והוריות פ' כהן משיח. **וסדר אליהו רבה**. (ילקוט ת"ת פ' לך לך, וראה אנד"ב פרק כ"ה אות ב').

ו. ולפיכך אמר לו אברהם הפרד נא מעלי שמתחלה היה מתאוה לזנות, שנא' וישא לוט את עיניו. **סדר אליהו רבה**. (ילקוט ת"ת שם, אנד"ב שם).

ז. עד שלא הוקם המשכן היו הבמות כשרות ועבודה תלויה בבכורות, אדה"ר שהיה בכור לעולם הוא לבש תחלה בגדי [כהונה], שנא' ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם, וכתוב בכהן גדול כתנות בד קדש ילבש, ואדם הניחם לשם שהיה בכורו של נח, ולפיכך נעשה כהן, שנא' ומלכי צדק מלך שלם וגו', והוא כהן לאל עליון. **סדר אליהו רבה**. (ילקוט ת"ת פ' לך לך, וראה אנד"ב פרק מ"ג אות א', וא"צ להגהה שם לפי נוסח הילקוט ת"ת).

ח. כתיב סוד ה' ליראיו, אמר הקב"ה, אברהם זה ירא אלקים הוא, שנא' כי ירא אלקים אתה, ואיני מגלה לו. א"ר יהושע בן לוי, למלך שנתן אוסיא לאוהבו, לאחר זמן בקש המלך לקוץ מתוכה חמשה אילני סרק, אמר, אלו פטרקין שלו הייתי מבקש לא היה מעכב, ומה בכך, נמלך בו. כך אמר הקב"ה, אני נתתי הארץ הזאת לאברהם, וחמשה כרכין הללו בתוך שלו הן, ואלו מפטרקין שלו הייתי מבקש לא היה מעכב, ומה בכך, ונמלך בו הקב"ה. רבה פ' נ', **וסדר אליהו רבה**. (ילקוט ת"ת פ' וירא. וראה אנד"ב פרק כ"א).

ט. אל תביט אחריו ואל תעמוד בכל הככר. א"ל כשם שעשית עם הזונות לא תעשה עתה, דכתיב בכל הככר, וכתוב כי בעד אשה זונה עד ככר. א"ל,

תרסה

מאמרים מילקוט "תלמוד תורה" [ט-יד]

ומה אעשה, א"ל, לך אצל אברהם. **סדר אליהו רבה**. (ילקוט ת"ת פ' וירא. ראה אנד"ב פרק כ"ה אות ב').

י. ההרה המלט. מנין שאברהם נקרא הר, שנא' שמעו הרים את ריב ה', קום ריב את ההרים. א"ל אברהם צדיק גמור הוא ואיני יכול לילך אצלו, שנא' ואנכי לא אוכל להמלט ההרה. אמרו לו, למה, אמר להם, כל זמן שהייתי בסדום הייתי נראה צדיק מהם, והיה הקב"ה מסתכל במעשי ובמעשיהם, והיו מעשי רבים ממעשיהם, עכשיו שאני הולך אצל אברהם, מעשיו רבים על שלי ואיני יכול לעמוד בנחלתו. רבה פ' נ', **וסדר אליהו רבה**. (ילקוט ת"ת שם. וראה אנד"ב שם).

יא. הגה העיר קרובה וגו'. וכל כך למה, כדי שילך למערה להיות עוסק בעריות, מה כתיב בתריה ותהרין שתי בנות לוט מאביהן. **סדר אליהו רבה**. (ילקוט ת"ת שם. אנד"ב שם).

יב. ותאמר הבכירה וגו'. סבורות היו כשם שנהפכו הערים הללו, כך נהפך כל העולם, כדור המבול, ולא נשאר רק אנחנו. וראויות היו לישרף, אלא שאין הקב"ה דן את האדם אלא לפי מחשבתו. **סדר אליהו רבה**. (ילקוט ת"ת שם. אנד"ב שם).

יג. ויסע משם אברהם. לא ישב אברהם נגר סדום ועמורה אלא לקבל העוברים והשבים, מפני שסדום ועמורה לא היו מחזיקין ידי עני, וכיון שנהפכו אמר מה אני עושה כאן, אלך למקום אחר שאין לי עוד לזכות בכאן, שנאמר ויסע משם אברהם וגו'. הה"ד ואולם הר נופל יכול וצור יעתק ממקומו. הר נופל יכול — זה סדום ועמורה, באותה שעה — וצור יעתק ממקומו, זה אברהם, שנאמר הביטו אל צור חוצבתם. ויסע משם אברהם, מפני ריע רע [אצ"ל: שם רע] שיצא על לוט שהיו אומרים, לוט בא על בנותיו. **סדר אליהו רבה**. ורבה פר' נ"ב. (ילקוט ת"ת שם. וראה אנד"ב פרק כ"ה אות א').

יד. הגה הוא לך כסות עינים, עשאה מטרוניתא בכל מלכותו, והלבישה בגדי מילת שהמלכות מתכסות בהן, שכל מי שיתן עיניו בה לתבעה, יאמר, והלא זו מלכה היא שלובשת בגדי מלכות ויפרוש ממנה, הה"ד כסות עינים. **סדר אליהו רבה**. (ילקוט ת"ת פר' וירא. ראה אנד"ב פרק כ"ו אות א').

טו. וישם אותו על המזבח ממעל לעצים. א"ר חנינא, מהו ממעל, מלמד שעשה המזבח כנגד כסא הכבוד, דכתיב שרפים עומדים ממעל לו, ממעל למזבח. סדר אליהו רבה. (ילקוט ת"ת פ' וירא, אנד"ב פרק ל"א אות א').

טז. אברהם אברהם, שני פעמים הללו למה, א"ר, לפי שבשעה שיקרא אדם לחברו שני פעמים מיד ירגיש בעצמו ויניח כל חפציו וישמע הדבר מחברו, וכן מצינו ביעקב ומשה ושמואל. סדר אליהו רבה. (ילקוט ת"ת פ' וירא. ואינו לא בסדר אליהו ולא באנד"ב, וראה ב"ר פ' נ"ו י"א, מדרש שמואל פ' ט', ח'. ועוד).

יז. ויאמר אל תשלח ידך אל הנער, א"ר שעה (?), וכי נער היה והלא בן שלשים ושבע שנה היה, ומצינו ששרה מתה מיד, וכתיב בה ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים, וכתיב ואם שרה הבת תשעים שנה תלך, הא למדת שיצחק בן שלשים ושבע שנה היה והוא קורא אותו נער, אלא מלמד שחשבו הקב"ה כאילו הוא נער קטון ואהוב שנא' כי נער ישראל ואהבו. סדר אליהו רבה. (ילקוט ת"ת פ' וירא, ואינו באנד"ב ולא בתדב"א).

יח. ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם וגו'. נאמר בישמעאל ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם ונאמר ביצחק אלה תולדות יצחק בן אברהם, יכול ששניהם שוים כאחד, ת"ל אשר ילדה הגר המצרית, הרי פסלו, וביצחק כתיב ואברהם הוליד את יצחק. סדר אליהו רבה. (ילקוט ת"ת פ' חיי שרה, וראה אנד"ב פרק ל"ז אות ד').

יט. אברהם הוליד את יצחק, וכי אין אנו יודעים שאברהם הוליד את יצחק, אלא שהיה דמותו של זה כדמותו של זה, וקולו של זה כקולו של זה, ומעשיו של זה כמעשיו של זה, והכל מעידין ואומרין בידוע שהוליד זה את זה, אברהם הוליד את יצחק. משל ליונה שבאו עליה הנץ והעורב, לאחר ימים ראו אותה יושבת על ביציה, אמרו לה, ביצים הללו של עורב הן או של נץ הן, אמרה להם היונה, לכשיצאו האפרוחים תדעו למי הם הביצים. כך אירע לשרה, כשנתעברה היו האומות מליזים ומלעיגים עליה ואומרים זה לזה, מאבימלך נתעברה שרה או מפרעה נתעברה שרה, באותה שעה אמר הקב"ה למלאך הממונה על צורת הולד לצור צורת יצחק כצורת אברהם, וכיון שנולד, אמרו הכל אברהם הוליד את יצחק. סדר אליהו רבה. (ילקוט ת"ת פ' ואלה תולדות, וראה אנד"ב פרק ל"ז אות ה').

כ. ויחלום והנה סולם, כשיצא יעקב ממעי אמו, צפה הקב"ה וראה עשו הרשע מבקש להרגו ומסר לו מלאכים לשמרו, ובזמן שהיה בארץ ישראל שמרו אותו, וכשבא ללכת לפדן ארם, לא רצו המלאכים שבארץ ישראל לצאת לחוצה לארץ מפני שהמלאכים המשמשים בארץ אינם רשאים לשמש חוצה לארץ הה"ד עולים ויורדים בו. **סדר אליהו רבה**. (ילקוט ת"ת פ' ויצא, אגד"ב פרק נ"ה אות א').

כא. **אכן יש ה'**, אכן השכינה שרויה במקום הזה ואנכי לא ידעתי. ד"א ואנכי לא ידעתי, שהודיעו בחלום מה שבקש עשו הרשע לעשות, שבקש להרוג אביו ואחיו ולאבד שנים עשר שבטים שהם עתידים לצאת ממנו. ד"א ואנכי לא ידעתי, שעל כל אלו הדברים והענינים יעצתני אמי לבא לדרך זו. **סדר אליהו רבה**. (ילקוט ת"ת ויצא).

כב. **אעבדך שבע שנים**. למה שבע שנים, שכן דרך עברי לעבוד ובשביעי יצא לחפשי. ברחל בתך הקטנה. וכל כך למה, לפי שהיה רמאי, כדי שלא יהא יכול להתעולל עליו ולתת לו אחרת. **סדר אליהו רבה**. (ילקוט ת"ת פ' ויצא. אגד"ב פרק נ"ב הערה א').

כג. **וירא ה' כי שנאה לאה**. בפני מי היתה שנאה, בפני בעלה, שהוכיחה אותו. ואימתי הוכיחה אותו, כששמש עמה כל הלילה היה סבור שהיא רחל, כיון שהיה בקר ראה שהיא לאה, אמר לה, בת רמאה, למה רימיתני. אמרה ליה, ואתה לא רמית את אביך כשאמר לך האתה זה בני עשו ואמרת לו אני, וגם אביך אמר בא אחיך במרמה. ובשביל שהוכיחה אותו [ל]כך נכנסה שנאה ביניהם, לפיכך אמר הקב"ה אתן לה בנים כדי שיהא בעלה נכפף לה. ד"א **וירא ה' כי שנאה לאה**. ראה הקב"ה שהיתה עתידה להוציא בנים רשעים עובדי ע"ז, ואלו הן, יהורם אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו, כבש מעינה. וכשראה שנתגנית בפני בעלה ושנאה נתן לה הריון, הה"ד ויפתח את רחמה. ד"א ויפתח את רחמה. וכי מאחר שלא היתה עקרה למה הוצרך לומר ויפתח את רחמה, מלמד שנסתלקה תאותה מפני שראתה שיעקב שונא אותה, וכשהיה נזקק לה לא היה לה שום תאוה, לפיכך עשה הקב"ה עמה ובכל שעה ושעה שלא היתה ראויה להתעבר היתה מתעברת הה"ד סומך ה' לכל הנופלים. **סדר אליהו רבה**. (ילקוט ת"ת פ' ויצא, אגד"ב פרק מ"ט).

כד. ואם אין מתה אנכי. ארבעה חשובים כמת, עני, וסומא, ומצורע, ומי שאין לו בנים. מי שאין לו בנים, שנא' הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי. ד"א ואם אין מתה אנכי, כשיראה אבי שאיני יולדת ממך שאתה צדיק יגרשני ממך וישיאני לאחר שהוא רשע ואני מתה עמו בעוה"ז ובעוה"ב. **סדר אליהו דכז.** (ילקוט ת"ת פ' ויצא, אנד"ב פרק נ"ב אות א' ובהערה א').

כה. יושב אהלים. אהל לא נאמר אלא אהלים, מלמד שהיה לו בית ספר למשנה, ובית ספר לתלמוד, ומי היו תלמידיו, כגון צופר הנעמתי וחבריו, בלדד וחבריו, אליפז וגיליו, אליהוא ורעיו. **סדר אליהו דכז.** (ילקוט ת"ת פ' תולדות).

כו. ויהי כי זקן יצחק וגו'. שלשה הזקינו שלא בזמנן בשביל בניהן, ואלו הן, יצחק ועלי ושמואל. יצחק מפני עשו שהיה משתחוה לע"ז ומקטיר לה, והעשן היה מעשן עיני יצחק, הה"ד ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה. וכתוב בתריה ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות. **סדר אליהו דכז.** (ילקוט ת"ת פ' תולדות. אנד"ב פרק מ"א אות ד').

כז. ויתן לך האלקים, יתן ויחזור ויתן. יתן לך ברכות, ויתן לך כבשיתן (עין ב"ר פס"ו ג' וברש"י שם). יתן לך שלך ויתן לך של אביך ושל אחיך. ויתן לך האלקים, אם יש לך מעשים יתן לך ואם לאו לא יתן לך. וכשבא לברך את עשו לא הזכיר שמו של הקב"ה, משל לסוחר שקנה שני כלים של כסף, אחד בעשרה זהובים מאדם אחד ואחד במאתים זהובים מאדם אחר, לבעל העשרה זהובים פרע מיד, ולבעל המאתים זהובים עכבו לאכול ולשתות מפני ששכרו מרובה. **סדר אליהו דכז.** (ילקוט ת"ת פ' תולדות, אנד"ב פרק מ"ג אות ג').

כח. ויתן לך האלקים מטל וגו'. מטל השמים זה המן, שנא' ותעל שכבת המל. ומשמני הארץ זה הבאר. ורב דגן ותירש אלו שלווים. **סדר א"ד.** (ילקוט ת"ת שם. אנד"ב פרק מ"ג אות ד').

כט. יעבדוך עמים, אלו בני נח. וישתחוו לך לאומים, בני קטורה. וישתחוו לך בני אמך, זה עשו ואלופיו. אורריך ארור, זה בלעם הרשע. ומברכך ברוך, זה משה שכרך את ישראל. **סא"ד.** (ילקוט ת"ת שם, אנד"ב שם).

ל. וילך עשו אל ישמעאל. למה הלך, להתייעץ עמו כדי להרוג את יעקב אחיו, א"ל, אם רצונך נתודע (פי' נתחבר, כמו מודע לאשה) אני ואתה ונשלוט על כל [העולם] כולו. א"ל ישמעאל, היאך. א"ל, אתה ידעת כי יש דין לבן שהורג

את אביו, אבל האח יכול להרוג את אחיו בשביל נחלתו, שכן מצינו בקין שהרג הבל אחיו, ועתה הדין נותן לך להרוג את אחיך שלקח כל מה שהיה לאברהם, שנא' ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, הרוג אתה את יצחק אחיך ואני אהרוג את יעקב אחי, ואח"כ נהיה אנחנו שלימים בכל מה שיש לאברהם אבינו, וא"ל ישמעאל, איני מאמין בך שאתה שקרן. א"ל, אם אני לוקח בתך אתה מאמין בי, א"ל, הן. מיד, ויקח את מחלת בת ישמעאל. ועשו הרשע לא היה עושה דבר אלא מרוב ערמה, אמר, כשהוא הורג את אבא אני בא עמו בדין, ואומר לו למה הרגת את אבי, ואהרוג אותו ואח"כ אהרוג את יעקב אחי. וישמעאל נשא ק"ו בעצמו מקין וברח. סא"ד. (ילקוט ת"ת תולדות. אנד"ב פרק מ"ז אות ב').

לא. נחשתי ויברכני ה' בגללך. את מוצא בכל מקום שהצדיקים הולכים, הולכת הטובה עמהם, שכן מצינו ביעקב, כיון שהלך אצל לבן מיד הלכה הטובה עמו, שנא' נחשתי ויברכני ה' בגללך. מהו נחשתי, לפי שהיה מנחש ומעונן ורואה בניחוש שלו שבשעה שבא יעקב באה ברכה בביתו. סא"ד. (ילקוט ת"ת פ' ויצא, ראה אנד"ב פרק מ"ב א').

לב. וישמע את דברי בני לבן וגו'. את מוצא שבכל מקום שהצדיקים הולכים הברכה הולכת עמהם וכו' לעיל. ולא עוד אלא עד שלא בא יעקב אצלו לא היו לו בנים, שנא' וללבן שתי בנות, ואח"כ כתיב וישמע את דברי בני לבן. סא"ד. (ילקוט ת"ת שם, אנד"ב שם).

לג. כשיצא יעקב ממעי אמו, צפה הקב"ה שהיה עשו מבקש להרגו ונתן לו מלאכים לשמרו, ובעת שהיה בארץ ישראל שהיא ארץ כנען שמרו אותו בארץ, וכיון שבא לצאת לפדן ארם וכו' (עין לעיל אות ב'). והנה מלאכי אלקים. כשבא יעקב ליכנס לארץ כנען, נגלה הקב"ה בחילותיו עמו, והיו עמו [נר] חסר: חיילות] גדולות ומחנות רבות של מלאכי השרת, מיד כשראם יעקב אמר מחנה אלקים זה. ויקרא שם המקום מחנים, באותה שעה פתח יעקב ואמר להם הואיל ובאתם אשלח אתכם לפני אל אחי, הה"ד וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו. סדר א"ד. (ילקוט ת"ת ויצא. אנד"ב פרק נ"ה אות א').

לד. וישלח יעקב מלאכים. זש"ה כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך, מה כתיב למעלה מן הענין, ויעקב הלך לדרכו וגו', ויאמר יעקב כאשר ראם

וגו', באותה שעה פתח יעקב ואמר להם הואיל ובאתם אצלי אשלח אתכם לפני אחי, שנא' וישלח מלאכים וגו'. סא"ד. (ילקוט ת"ת וישלח. אנד"ב שם).

לה. כשנפטר יעקב מלכן, פגע בסמא"ל ראש אומתו של עשו, שנא' ויאבק איש עמו, ורצה להרגו ולא היה בו כח מפני שיעקב אבינו היה מזויין תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו, הה"ד וירא כי לא יכול לו. סדר א"ד. (ילקוט ת"ת פ' וישלח. ראה אנד"ב פרק נ"ד אות ב' בהערה).

לו. כי שרית עם אלקים, זה המלאך. ועם אנשים, אלו לבן ועשו. ותוכל, לעתיד לבא, שאתה עתיד לכלות עשו וכל אשר לו, כשם שהאש מכלה לקש, שנא' והיה בית יעקב אש וגו'. סא"ד. (ילקוט ת"ת וישלח. אנד"ב שם).

לז. ויטמן אותם יעקב. למה, כדי שלא יהיו בניו נכשלים בע"ז, מה שכרה של אותה מצוה, ויסעו ויהי חתת אלקים וגו'. סא"ד. (ילקוט ת"ת וישלח. סדר אליהו זוטא פרק ד' [ו]).

לח. ועשה לו כתנת פסים. אמרו משום ר' יהושע בן קרחה, בשביל לשון של ארגמן שהוסיף יעקב על לבושו של יוסף, נכנסה קנאה בבניו ותפשוהו ומכרוהו לישמעאלים, ואח"כ ירדו אחריו, שנא' ועשה לו כתנת פסים, מהו פסים, שהיתה גדולה מאד והיתה מכסה שתי פסותיו. ד"א על שם ד' צרות שהיו עתידין לבא עליו, פ' פוטיפרע שהיה עתיד לקנותו ולחבשו בבית האסורים. ס' סוחרים, י' ישמעאלים. מ' מדנים. ד"א שהיו מפיסין ביניהם באיזו מיתה ידונו אותו, אם סקילה, אם שריפה, אם חניקה, אם הרג, שנא' ויתנכלו אותו להמיתו. ד"א למה נקרא שמה פסים, א"ר הושעיה על שם שהפיסו ביניהם על אותה כתנת שמכרו אותו [נדצ"ל: שכשםכרו אותו. (ובב"ד ל') לתיבות אלז]] הפיסו מי יוליכנה ליעקב ונפל הפיס וכו' בהכר נא. ד"א על שם שקרע להם הים פסים, הה"ד הים ראה וינוס, מה ראה, ארונו של יוסף. רבה פ"ד, ובסדר אליהו רבה. (ילקוט ת"ת וישב. אנד"ב פרק ס"א אות ג').

לט. א"ר הושעיה, למה נקרא שמה פסים, על שם הפיס שהפיסו על אותה הכתנת אחר שמכרו אותו הפיסו ביניהם מי יוליכנה ליעקב ונפל הפיס על יהודה, ושלחו אותה על ידו ואמר לאביו הכר נא, א"ל הקב"ה, כשם שאמרת הכר נא כך יאמרו לך הכר נא למי החותמת. חיה רעה אכלתהו. זו אינה אלא ליהודה שאין לך חיה רעה בעולם אלא ארי, לפיכך אמר טרף טרף

תרעא

מאמרים מילקוט "תלמוד תורה" [לט-מב]

יוסף, על יד יהודה שנקרא אריה. א"ל אלו אתה לא היית טורף אותו אין שום בריה טורפת אותו. ילמדנו. **סדר אליהו דבה.** (ילקוט ת"ת וישב. אנד"ב שם).

מ. וירד יהודה וגו'. אמר הקב"ה ליהודה, יהודה אין לך בנים לפיכך אינך יודע צער בנים מהו, חייד, כשם שפסקת מעי אביך והטרפת אותו, כך אני משלם לך מדה כנגד מדה, לפיכך כתוב אחריו וירד יהודה וגו'. **סדר א"ד.** (ילקוט ת"ת וישב. אנד"ב שם).

מא. זש"ה יזכור אדיריו יכשלו בהליכתם. יזכור אדיריו, זה יעקב ורחל שזכרן הקב"ה. יכשלו בהליכתם, מפני שאמר יעקב עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה. והיה סבור לקלל לבן וקלל רחל. והלכה הקללה וחלה על רחל ומתה, הה"ד מתה עלי רחל. משל לרועה שבא זאב ונטל כבשה מעדרו, רץ אחריו להצילה ולא יכול. השליך אליו אבן להכותו והלך האבן והרג הכבשה. כך יעקב סבור היה לקלל לבן וקלל רחל.

ואקברה שם בדרך אפרת, למה קבר אותה שם, לפי שאין כבוד לאשה להוליכה מתה ממקום למקום שנא' ותמת שם מרים ותקבר שם. וכי לא היו ישראל יכולין להוליך אותה בשביל כבוד משה, אלא לא רצו לביישה להוליכה ממקום למקום. ד"א לפיכך קברה בדרך אפרת, לפי שאפרת היא רמה, ובה היו ישראל עתידין לחטא, ורחל בוכה ומתחננת עליהם לפני הקב"ה, שנאמר קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה. ד"א מפני ששמה עתידין לעבור שם כשילכו בגולה, לפיכך פתח הקב"ה וא"ל כי יש שכר לפעולתך נאם ה' ושבו בנים לגבולם. **סדר אליהו דבה.** (ילקוט ת"ת ויחי, אנד"ב פרק ג"ב אות ג').

מב. וירא ישראל את בני יוסף וגו' מי אלה. וכי לא היה מכירם, והרי כתיב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי, אלא צפה יעקב אבינו וראה ירבעם הרשע יוצא מזרעו של אפרים ובידו שני עגלי זהב וצועק ואומר אלה אלהיך ישראל, לפיכך אמר מי אלה. א"ל יוסף, בני הם אשר נתן לי אלקים בזה, בכתובה וקדושין. א"ל יעקב אבינו, יודע אני שבניך הם בקדושה ובטהרה אלא על אלה שראיתי אני מתבהל. באותה שעה השליך יוסף עטרה שלו והתיר זיינו ונפל לפניו, הה"ד ויוצא אותם יוסף מעם ברכיו וישתחו לאפיו ארצה. א"ל החטא שעתידים בני לעשות אתה רואה. והשירה שעתידין לומר על הים אין אתה רואה. כיון ששמע יעקב כן, א"ל קחם נא אלי ואברכם. מיד ויקח יוסף את שניהם. **סדר א"ד.** ילמדנו. (ילקוט ת"ת ויחי, אנד"ב פרק ה' אות ב').

תערב

מאמרים מילקוט "תלמוד תורה" [מג-ב]

מג. וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי. א"ל יעקב סבור אתה שמרוב זקנה הלך ממני הדעת, חייך, מאה כיוצא בך אינן יכולין על דעתי לעמוד ולא לסלק ידי ממקומה. ידעתי בני ידעתי שני פעמים, למה שני פעמים, ידעתי מה שהם עתידין לעשות בני אפרים בידי דוד, שנא' ומכני אפרים עשרים אלף ושמנה מאות גבורי חיל, וידעתי שנייה באי זה כבוד יבאו בני מנשה אל דוד, שנא' נפלו על דוד בבאו מפלשתים, ואומר בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה וגו'. סדר א"ד. (ילקוט ת"ת ויחי, אנד"ב שם).

[ע"כ כל המקומות שמביא בילקוט תלמוד תורה לספר בראשית בשם "סדר אליהו רבה". עוד מביא בילקוט ת"ת לבראשית בשם "סדר אליהו זוטא" או סתם "סדר אליהו":]

מד. את האלקים התהלך נח. מנין שכל האבות היו נביאים, שנא' אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו. באדם הוא אומר ויפל ה' אלקים תרדמה על האדם, בנח הוא אומר את האלקים התהלך נח. ד"א את האלקים התהלך נח, במדה ממולא הלך לפני האלקים. סדר אליהו. (ילקוט ת"ת פ' נח).

מה. דוד המבול ירדו לידי שפיכות דמים. שנא' כי השחית כל בשר, וירדו לידי גלוי עריות שנא' את דרכו על הארץ. סדר אליהו זוטא. (ילקוט ת"ת פ' נח, והוא בסדר אליהו זוטא פרק י' [ד]).

* * *

[ילקוט תלמוד תורה ספר שמות אין ידוע לנו מקומו, ובספר ויקרא לא העתיק מסדר אליהו כלל]

ספר במדבר

א. ר' שמעון אומר, במחנה נשתיירו, שבשעה שאמר לו הקב"ה למשה, אספה לי שבעים, אמרו אלדד ומידד אין אנו ראויים לגדולה זו, א"ל הקב"ה, הואיל ומיעטתם עצמכם לפני אני מוסיף לכם גדולה על גדולתכם. ומה גדולה הוסיף להם, שכל הנביאים נתנבאו ופסקו והם נתנבאו ולא פסקו. ומה היא נבואה שנתנבאו, אמרו, משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ. סנהדרין פ' דיני ממונות. וסדר אליהו רבה. (ילקוט ת"ת פ' בהעלותך, ועיין אגדת בראשית פ"ב).

ב. וממתנה נחליאל וגו', ממתן תורה נחלו ע"ז, ומע"ז בא להם מלאך חמות, שנא' ומנחליאל חמות, אל תקרי חמות אלא בא חמות. סדר אליהו זוטא. (ילקוט ת"ת פ' חקת, והוא בסדר אליהו זוטא פ"ד [ה]).

ג. לא היה דבר בעולם שלא גלה הקב"ה לבלעם, וקלקל בו מיד, ומפני שעתידין כל האומות לומר לפני הקב"ה: רבש"ע, אלו נתת לנו נביא כמשה קבלנו תורתך, לפיכך נתן להם בלעם שהיה חכם כמשה, ומשה היה דבר אחד יתר על בלעם, ובלעם היה דבר אחד יתר על משה, כמשה כתיב ויקרא אל משה, ובבלעם כתיב ויקר אל בלעם. כמשה כתיב הודיעני נא את דרכיך, ובבלעם כתיב ויודע דעת עליון. **סדר אליהו זוטא**. (ילקוט ת"ת פ' בלק, והוא בסדר אליהו זוטא פרק י' [ח]).

ד. מאי דכתיב כי הנה רחיקך יאבדו וכו' ואני קרבת אלקים לי טוב. בלעם כשראה יום הדין שעתיד לאבד הרשעים עשאו רחוק, שנא' אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב. אבל משה כשראה אותו היום והוא מתן שכרן של צדיקים אמר כי קרוב יום אידם. **סדר אליהו רבה**. (ילקוט ת"ת פ' וירא בלק, וראה אנגות בראשית פ"ב).

ספר דברים

א. מניין לנושא אשה לשם זנות שמוציאין הימנו בן סורר ומורה, שנא' וראית בשביה וגו', והבאתה וגו'. וכל כך למה, שמא כשיראה אותה מגדלת מגדלת ובעורה.... אותה וישנאה, ואם [אחר כל אלה חפץ בה יגיירנה] יקדשנה ויכניסה בביתו דרך אישות ולא בזנות, ואעפ"כ מה כתיב בתריה כי יהיה לאיש בן וגו'. **סדר אליהו זוטא**. (ילקוט ת"ת פ' כי תצא. וראה סדר א"ו פרק ג' [ח] ובחילופי גירסאות שם).

ב. זש"ה והיה כי תמצאן אתו וגו', אמר הקב"ה, כאשר תמצאן לישראל אלו הצרות ואצילם מהם, אותה שעה יאמר לי שירה, שנא' וענתה השירה הזאת לפניו. **סדר אליהו רבה**. (ילקוט ת"ת וילך. אנג"ב פרק ס' אות א').

ג. כל ת"ח שקורא ושונה לשם שמים ונחנה מיגיעו ומשל, אפילו אומות העולם יראים ממנו, שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. **סדר אליהו זוטא**. (ילקוט ת"ת פ' כי תבוא, וראה סדר אליהו זוטא פרק מ"ו [א], ופרק י"ח. ובתוספת מכתב יד רומי לעיל).

ד. מניין שהתורה ניתנה בימינו של הקב"ה, שנאמר מימינו אש דת למו. **סדר אליהו רבה**. (ילקוט ת"ת פ' וזאת הברכה. וראה סדר אליהו רבה פרק ל' [יב], וסדר אליהו זוטא פרק י"א [ג], ואנג"ב פרק כ"ד אות א').

תרעד מאמרים מילקוט "תלמוד תורה" [ה-ו] – מאגדת בראשית [א-ג]

ה. מענה אלקי קדם, אין אדם יודע מי קודם, אם מעונה אם אלקים קדם, עד שבא דוד ופרשו, ה' מעון אתה, שלא הקדים להקב"ה דבר. ד"א מענה אלקי קדם. א"ר אחא, אמר הקב"ה לישראל, לא בראתי מעונה אלא כדי שתהיו עושין רצוני ומתיראין ממני, שנאמר אך תיראי אותי תקחי מוסר, ולא יכרת מעונה. סדר אליהו רבה. (ילקוט ת"ת וזאת הברכה. וראה אנד"ב פרק נ"ח, וע"ע ב"ר פס"ח ט').

ו. אמר רבי ברכיה, אמר הקב"ה, אע"פ שבראתי את העולם ואני טוענו, איני טוענו אלא בזמן שאין צדיקים למטה, אבל בזמן שיש צדיקים למטה הם טוענין אותו, שנא' ומתחת זרועות עולם, אלו הן הצדיקים. ויגרש מפניך אויב וגו', זה עשו ואלופיו, באותה שעה וישכן ישראל וגו'. סדר אליהו רבה. (ילקוט ת"ת פ' וזאת הברכה. וראה אנד"ב פרק נ"ח).

* * *

ליקוט מאמרי אליהו ז"ל ממדרש "אגדת בראשית" מכתב יד

א. דבר אחר, חזון עובדיה כה אמר ה' לאדום, אמר אליהו זכור לטוב, כשהיה אברהם מאכיל את העוברים ושבים, היה עשו הרשע עומד במארב, וכשהיו יוצאין היה הורגן ושוללן ומשליכן במערה, עד שמלא מהן מערות רבות. ואיזבל הרשעה כשגזרה שיהרגו נביאי ה', והחביא עובדיה מהם מאה וכלכלן והצילן מן המיתה, אמר הקב"ה יבא עובדיה שגדל בין שני רשעים ולא למד דרכיהן, ויפרע מן עשו שגדל בין שני צדיקים ולא למד דרכיהן, לפיכך נאמר חזון עובדיה. (אגדת בראשית פנ"ט, הערה י"ג).

ב. אמר אליהו, אשרי מי שקבל יסורין מנעוריו, למה שסופו נח, וכן חבריו של איוב אומרים לו מה אתה מצר על היסורין שבאו עליך וקורא תגר, אלא סופך נח, שנאמר והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגא מאד, למה שיסורין שעליך עכשיו הן מצילין אותך מן גיהנם, ונחין אותך בנן עדן וכו'. (שם פס"א, הערה ב').

ג. אמר אליהו, אמר הקב"ה ליהודה אין לך בנים, ואין אתה יודע צערן של בנים, אתה טיגנת מעיו של אביך, והטעית אותך, ואמרת לו חיה רעה

תרעה

מאמרים מאגדת בראשית [ג-ו]

אכלתהו, עכשיו תדע מהו צער של בנים, ומה כתיב אחריו ויהי בעת ההיא וירד יהודה וגו'. (שם, הערה כ').

ד. אמר אליהו, עשר פלמיות ועשרה חופות היו לו לאדם הראשון בגן עדן, ולא לן אפילו באחד מהן, שנאמר ואדם ביקר ולא ילין, ונאמר בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך וגו'. ולא עוד, אלא שאמרתי לא טוב היות האדם לבדו וגו', אעשה לו עזר וגו', והיה צריך לשבחני, והתחיל להתרעם, כמו שנאמר האשה אשר נתת עמדי. (שם פס"ב, הערה ד').

* * *

ציוני המקומות שהביא בעל "ראשית חכמה"

מתנא דבי אליהו, והם מאגדת בראשית

א. בשער התשובה (פרק ג', אות ה' במהדר"ח): עוד בתנא דבי אליהו נמצא אצלינו בכתיבת יד. והוא באגדת בראשית פל"ח.

ב. עוד שם (אות ל"ה): ובתנא דבי אליהו אמר כו', וזה לשונו כו'. והוא באגדת בראשית פ"ס.

ג. בשער הקדושה (פרק ו', אות ס"ד): ובתנא דבי אליהו אמר על פסוק כו'. והוא באגדת בראשית פרק נ"ד, הערה ב'.

ד. עוד שם (פרק י"ג, אות י"א): ובתנא דבי אליהו נמצא אצלינו בכתיבת יד אמר כו'. והוא באגדת בראשית פ"ג.

ה. בפרק גידול בנים (אות ל"ג): וזה הדבר נתבאר בתנא דבי אליהו זה לשונו כו', והוא באגדת בראשית פ"מ"א.

ו. עיין לעיל באסופת מאמרים מתנא דבי אליהו אות י"א, ואות י"ב.

פסוקי אליהו [שנהגו לאמר במוצאי שבת]

וסגולתם לזכרון, ושיהיו דרכיו מצליחים

וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵיוּ הַתְּשִׁבִי מִתְּשִׁבִי גִלְעָד אֶל אַחֲזָב חֵי יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָמַדְתִּי
לְפָנָיו, אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר, כִּי אִם לֹפִי דְבָרִי: (מלכים א, פרק יז
פסוק א)

וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אֱלֹהֵיוּ אֶל תִּירָאִי, בֹּאִי עֲשֵׂי כְדָבְרְךָ, אֲדָךְ עֲשֵׂי לִי מִשָּׁם עֲנֶה קִמְנָה
בְּרֹאשָׁנָה וְהוֹצֵאת לִי, וְלָךְ וְלִבְנֶךָ תַעֲשֵׂי בְּאַחֲרָנָה: (פסוק יג)

וּתְלַךְ וּתַעֲשֶׂה כְדָבָר אֱלֹהֵיוּ, וּתֹאכַל הִיא וְהוּא וּבֵיתָהּ יָמִים: (פסוק טו)
כֹּד הַקֶּמַח לֹא כָלָתָה, וְצַפְחַת הַשֶּׁמֶן לֹא חָסַר, כְּדָבָר יְיָ אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד אֱלֹהֵיוּ:
(פסוק טז)

וּתֹאמַר אֶל אֱלֹהֵיוּ, מָה לִּי וְלָךְ אִישׁ הָאֱלֹהִים, בָּאתָ אֵלַי לְהַזְכִּיר אֶת עֲוֹנִי
וְלְהָמִית אֶת בְּנִי: (פסוק יח)

וַיִּשְׁמַע יְיָ בְּקוֹל אֱלֹהֵיוּ, וַתֵּשֶׁב נָפֶשׁ הַיֶּלֶד עַל קִרְבּוֹ וַיְחִי: (פסוק כב)
וַיִּקַּח אֱלֹהֵיוּ אֶת הַיֶּלֶד וַיְרִידֵהוּ מִן הָעֵלְיָה הַבֵּיתָהּ, וַיַּתְּנֵהוּ לְאִמּוֹ, וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵיוּ
רְאִי חֵי בְנֶךָ: (פסוק כג)

וּתֹאמַר הָאִשָּׁה אֶל אֱלֹהֵיוּ, עָתָה זֶה יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים אַתָּה, וּדְבַר יְיָ
בְּפִיךָ אֱמֶת: (פסוק כד)

וַיְהִי יָמִים רַבִּים, וּדְבַר יְיָ הָיָה אֶל אֱלֹהֵיוּ, בְּשָׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לְאֹמֶר, לָךְ הִרְאָה
אֶל אַחֲזָב, וְאַתָּנָה מָטָר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה: (פרק יח פסוק א)

וַיֵּלֶךְ אֱלֹהֵיוּ לְהִירָאוֹת אֶל אַחֲזָב, וְהִרְעֵב חֹזֶק בְּשִׁמְרוֹן: (פסוק ב)
וַיְהִי עֲבָדָיו כְּדָרְךָ, וְהִנֵּה אֱלֹהֵיוּ לִקְרָאתוֹ, וַיַּכְרִהוּ וַיַּפֵּל עַל פָּנָיו, וַיֹּאמֶר הֲאֵתָה
זֶה אֲדֹנִי אֱלֹהֵיוּ: (פסוק ז)

וַיֹּאמֶר לוֹ אֲנִי, לָךְ אֹמֵר לְאֲדֹנֶיךָ הִנֵּה אֱלֹהֵיוּ: (פסוק ח)

וְעָתָה אַתָּה אֹמֵר, לָךְ אֹמֵר לְאֲדֹנֶיךָ הִנֵּה אֱלֹהֵיוּ: (פסוק יא)

תרעה

פסוקי אליהו למוצאי שבת

וַעֲתָה אַתָּה אָמַר, לֵךְ אֹמֵר לְאֶדְנֶיךָ הִנֵּה אֵלֶיךָ, וְהִרְגָנִי: (פסוק יד)
וַיֹּאמֶר אֵלֶיךָ חַי יְיָ צְבָאוֹת, אֲשֶׁר עֲמַדְתִּי לְפָנָיו, כִּי הַיּוֹם אֶרְאֶה אֱלֹהִי: (פסוק טו)
וַיֵּלֶךְ עֲבָדֶיךָ לְקִרְאֹת אַחָאָב וַיִּגְדּוּ לוֹ, וַיֵּלֶךְ אַחָאָב לְקִרְאֹת אֵלֶיךָ: (פסוק טז)
וַיְהִי בִּרְאוֹת אַחָאָב אֶת אֵלֶיךָ, וַיֹּאמֶר אַחָאָב אֵלֹהִי, הַאֲתָה זֶה עֹבֵר יִשְׂרָאֵל: (פסוק יז)

וַיִּגַּשׁ אֵלֶיךָ אֵל כָּל הָעָם וַיֹּאמֶר עַד מָתִי אַתֶּם פֹּסְחִים עַל שְׁתֵּי הַסַּעֲפִים, אִם יְיָ הָאֱלֹהִים לָכֹו אַחֲרָיו וְאִם הַפֹּעַל לָכֹו אַחֲרָיו, וְלֹא עָנּוּ הָעָם אֹתוֹ דְּבָר: (פסוק כא)
וַיֹּאמֶר אֵלֶיךָ אֵל הָעָם, אֲנִי נֹתַרְתִּי נָבִיא לַיְי לְבָדִי, וְנָבִיאִי הַפֹּעַל אַרְבַּע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים אִישׁ: (פסוק כב)

וַיֹּאמֶר אֵלֶיךָ לְנָבִיאִי הַפֹּעַל בָּחֲרוּ לָכֶם הַפֹּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רֹאשָׁנָה, כִּי אַתֶּם הַרְבִּים, וְקִרְאוּ בְשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם, וְאִשׁ לֹא תִשְׁמָו: (פסוק כג)
וַיְהִי בַצִּהָרִים וַיִּהְיֶה בָהֶם אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר קִרְאוּ בְקוֹל גָּדוֹל כִּי אֱלֹהִים הוּא, כִּי שִׁיחַ וְכִי שִׁיג לוֹ וְכִי דֶרֶךְ לוֹ, אוֹלִי יִשָּׁן הוּא וַיִּקָּץ: (פסוק כז)
וַיֹּאמֶר אֵלֶיךָ לְכָל הָעָם גִּשּׁוּ אֵלַי, וַיִּגִּשּׁוּ כָל הָעָם אֵלָיו, וַיִּרְפָּא אֶת מִזְבַּח יְיָ הַהָרוֹם: (פסוק ל)

וַיִּקַּח אֵלֶיךָ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אַבְנִים, כְּמִסְפַּר שְׁבָטֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר הָיָה דְבָר יְיָ אֵלָיו לֵאמֹר, יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ: (פסוק לא)
וַיְהִי בַּעֲלֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֵלֶיךָ הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר, יְיָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וַיִּשְׂרָאֵל, הַיּוֹם יִנָּדַע כִּי אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וְאֲנִי עֹבֵדְךָ, וּבְדִבְרֶךָ עָשִׂיתִי אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: (פסוק לו)

וַיֹּאמֶר אֵלֶיךָ לָהֶם תִּפְשׂוּ אֶת נָבִיאִי הַפֹּעַל אִישׁ אֵל יִמְלֹט מֵהֶם וַיִּתְּפֹשׂוּם, וַיִּזְרְדוּם אֵלֶיךָ אֵל גַּחַל קִישׁוֹן, וַיִּשְׁחָטוּם שָׁם: (פסוק מז)
וַיֹּאמֶר אֵלֶיךָ לְאַחָאָב, עֲלֶה אֲכַל וְשָׁתָה, כִּי קוֹל הַמֶּזֶן הַגָּשָׁם: (פסוק מא)
וַעֲלֶה אַחָאָב לֵאכֹל וּלְשָׁתוֹת, וְאֵלֶיךָ עֲלֶה אֵל רֹאשׁ הַכְּרִמָּל וַיִּגְהַר אֶרְצָה, וַיִּשֶׁם פָּנָיו בֵּין בְּרָכָיו: (פסוק מב)

תרעט

פסוקי אליהו למוצאי שבת

וַיְהִי יי הַיְּהוָה אֵל אֱלִיהוֹ, וַיִּשְׁנֶם מִתְנַוֵּי וַיִּרְץ לִפְנֵי אַחָאָב, עַד בֹּאֲכָה יִזְרְעָאֵלָהּ:
(פסוק מו)

וַיַּגֵּד אַחָאָב לְאִיזָבֵל אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלִיהוֹ, וְאֵת כָּל אֲשֶׁר הָרַג אֵת כָּל
הַנְּבִיאִים בְּחָרֵב: (פרק יט פסוק א)

וַתִּשְׁלַח אִיזָבֵל מַלְאָךְ אֶל אֱלִיהוֹ לֵאמֹר, כֹּה יַעֲשׂוּן אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסֶפֶן, כִּי כָעַתָּה
מֵחֵר אֲשִׁים אֵת נִפְשְׁךָ בְּנֶפֶשׁ אֶחָד מֵהֶם: (פסוק ב)

וַיָּבֹא שָׁם אֵל הַמַּעְרָה וַיֵּלֶן שָׁם, וַהֲגִה דְּבַר יי אֵלָיו, וַיֹּאמֶר לוֹ מַה לָּךְ פֹּה
אֱלִיהוֹ: (פסוק ט)

וַיְהִי כִשְׁמַע אֱלִיהוֹ וַיֵּלֶט פָּנָיו בְּאֲדָרְתוֹ, וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֵד פֶּתַח הַמַּעְרָה, וַהֲגִה אֵלָיו
קוֹל, וַיֹּאמֶר מַה לָּךְ פֹּה אֱלִיהוֹ: (פסוק יג)

וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמָּצֵא אֵת אֱלִישָׁע בֶּן שָׁפָט וְהוּא חָרַשׁ שְׁנַיִם עָשָׂר צִמְדִּים לִפְנָיו,
וְהוּא בִּשְׁנַיִם הָעָשָׂר, וַיַּעֲבֵר אֱלִיהוֹ אֵלָיו וַיִּשְׁלַךְ אֲדָרְתוֹ אֵלָיו: (פסוק יט)

וַיַּעֲזֹב אֵת הַבֶּקֶר וַיִּרְץ אַחֲרֵי אֱלִיהוֹ, וַיֹּאמֶר אֲשַׁקֶּה זֶא לְאָבִי וּלְאִמִּי וְאֶלְכָה
אַחֲרָיִךְ, וַיֹּאמֶר לוֹ לָךְ שׁוּב, כִּי מַה עָשִׂיתִי לָךְ: (פסוק כ)

וַיָּשָׁב מֵאַחֲרָיו וַיִּקַּח אֵת צִמְד הַבֶּקֶר וַיִּזְבַּחַהוּ וַיַּכְבִּילֵי הַבֶּקֶר בְּשֵׁלֶם הַבָּשָׂר, וַיִּתֵּן
לָעָם וַיֹּאכְלוּ, וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֱלִיהוֹ וַיִּשְׁרְתַּהוּ: (פסוק כא)

וַיְהִי דְּבַר יי, אֵל אֱלִיהוֹ הַתְּשֻׁבִי לֵאמֹר: (פרק כא פסוק יז)
וַיֹּאמֶר אַחָאָב אֵל אֱלִיהוֹ הַמַּצֵּאתִנִּי אִיבִי, וַיֹּאמֶר מַצֵּאתִי, יַעַן הִתְמַכְּרָךְ לַעֲשׂוֹת
הָרַע בְּעֵינַי יי: (פסוק כ)

וַיְהִי דְּבַר יי, אֵל אֱלִיהוֹ הַתְּשֻׁבִי לֵאמֹר: (פסוק כח).
וּמַלְאָךְ יי דִּבֶּר אֶל אֱלִיָּה הַתְּשֻׁבִי, קוֹם עֲלֶה לִקְרֹאת מַלְאָכִי מִלֶּךְ שִׁמְרוֹן, וְדַבֵּר
אֲלֵהֶם הַמִּבְלִי אֵין אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל, אַתֶּם הַלְכִים לְדָרֶשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי
עֲקֶרֶון: (מלכים ב, פרק א פסוק ג)

וְלָכֵן כֹּה אָמַר יי, הַמָּטָה אֲשֶׁר עָלִיתָ שָׁם לֹא תִרַד מִמָּנָה כִּי מוֹת תָּמוּת, וַיֵּלֶךְ
אֱלִיָּה: (פסוק ד)

וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ בַּעַל שַׁעַר, וְאֶזְזֹר עוֹר אֶזְזֹר בְּמִתְנָיו, וַיֹּאמֶר אֱלִיָּה הַתְּשֻׁבִי
הוּא: (פסוק ח)

תרפ

פסוקי אליהו למוצאי שבת

ויענה אליהו וידבר אל שר החמשים ואם איש האלהים אני, תרד אש מן השמים ותאכל אתך ואת חמשיך, ותרד אש מן השמים, ותאכל אתו ואת חמשי: (פסוק י')

ויען אליה וידבר אליהם אם איש האלהים אני, תרד אש מן השמים, ותאכל אתך ואת חמשיך, ותרד אש האלהים מן השמים, ותאכל אתו ואת חמשי: (פסוק יב')

וישב וישלח שר חמשים שלישים וחמשי, ויעל ויבא שר החמשים השלישי ויכרע על ברקיו לגגד אליהו ויתחנן אליו וידבר אליו, איש האלהים תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך: (פסוק יג')

וידבר מלאך יי אל אליהו, רד אותו אל תירא מפניו, ויקם וירד אותו אל המלך: (פסוק טו')

וימת בדבר יי אשר דבר אליהו וימלך יהורם תחתיו, בשנת שתים ליהורם בן יהושפט מלך יהודה, כי לא היה לו בן: (פסוק יז')

ויהי בהעלות יי את אליהו, בסערה השמים, וילך אליהו ואלישע מן הגלגל: (פרק ב פסוק א')

ויאמר אליהו אל אלישע שב נא פה כי יי שלחני עד בית אל, ויאמר אלישע חי יי וחי נפשך אם אעזבך, וירדו בית אל: (פסוק ב')

ויאמר לו אליהו אלישע שב נא פה כי יי שלחני יריחו, ויאמר חי יי וחי נפשך אם אעזבך, ויבאו יריחו: (פסוק ד')

ויאמר לו אליהו שב נא פה כי יי שלחני הירדנה, ויאמר חי יי וחי נפשך אם אעזבך, וילכו שניהם: (פסוק ו')

ויקח אליהו את אדירתו ויגלם ויכה את המים, ויחצו הנה והנה, ויעברו שניהם בחרבה: (פסוק ח')

ויהי כעברם ואליהו אמר אל אלישע שאל מה אעשה לך, במרם אלקח מעמך, ויאמר אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי: (פסוק ט')

ויהי המה הלכים הלוך ודבר, והנה רכב אש וסוסי אש, ויפרדו בין שניהם, ויעל אליהו בסערה השמים: (פסוק יא')

תרפא

פסוקי אליהו למוצאי שבת

וידם את אדירת אליהו אשר נפלה מעליו, וישב ויעמד על שפת הירדן: (פסוק יג)
ויקח את אדירת אליהו אשר נפלה מעליו ויכה את המים, ויאמר איה יי אליהי
אליהו, אף הוא ויכה את המים ויחצו הנה והנה, ויעבר אלישע: (פסוק יד)
ויראהו בני הנביאים אשר בירחו מנגד, ויאמרו נחה רוח אליהו על אלישע,
ויבאו לקראתו וישתחוו לו ארצה: (פסוק טו)

ויאמר יהושפט האין פה נביא ליי, ונדרשה את יי מאותו, ויען אחד מעבדי
מלך ישראל ויאמר, פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו: (פרק
ג פסוק יא)

וישבו ויגידו לו ויאמר דבר יי הוא, אשר דבר ביד עבדו אליהו התשבי לאמר,
בחלק יזרעאל יאכלו הכלבים את בשר איזבל: (פרק ט פסוק לו)

דעו אפוא כי לא יפל מדבר יי ארצה, אשר דבר יי על בית אחאב, ויי עשה
את אשר דבר ביד עבדו אליהו: (פרק י פסוק י)

ויבא שמרון ויך את כל הנשאים לאחאב בשמרון עד השמידו, בדבר יי
אשר דבר אל אליהו: (פסוק יז)

ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא לאמר, פה אמר יי אליהי דויד אביך, תחת
אשר לא הלכת בדרכי יהושפט אביך, ובדרכי אסא מלך יהודה: (דברי הימים
ב, פרק כא פסוק יב)

הנה אנכי שלח לכם, את אליה הנביא, לפני בוא יום יי, הגדול והנורא:
(מלאכי, פרק ג פסוק כג)

פְּנֵי דָּנִי
אֵל לֵי ה'

מפתח
ערכים
מפורט

הוראות למשתמש במפתח

א) האות הראשונה בציון היא מורה על הפרק, והאות שלאחריה מורה על הסימן בפרק כפי חלוקת האותיות שבמהדורה זו, וכשיש מספר אותיות רצופים בנושא זה סומן במקף, באותיות מחולקים סומן פסיק. בין סימון המורה על פרק אחד לסימון על פרק אחר סומן בסימון זה ;.

ב) במקום שמצויין בסתם הוא בסדר אליהו רבא, ובמקום שמופיע האות ז. מודגש לפני הציון, הכוונה שהוא בסדר אליהו זוטא. כמו"כ כשמופיע כמה ציונים אחרי האות ז', כולם הם בזוטא.

ג) מטבע הדברים כמעט כל הספר קשור ישירות או בעקיפין לערך ה', ואילו היינו מכניסים בערך זה הכל, אין לדבר סוף, לכן עפ"י רוב הכנסנו רק ענינים שלא מצאו מקומם בערך אחר, או ענינים הקשורים ישירות לערך, לאור זאת אם לא מצאת את אשר חפשת, נסה לחפש זאת בערך אחר השייך לאותו ענין.

ד) בכל מקום שנכתב בספר "מעשים טובים" הכנסנו בערך מצוות, כמו"כ בכל מקום שהוזכר תורה ומעשים טובים, הכנסנו בדרך כלל הן בערך תורה והן בערך מצוות. כמו"כ בהרבה מקומות שהוזכר בספר בענין "תלמיד חכם", הכנסנו בערך ת"ח, ופעמים אף בערך תורה, ופעמים רק בערך תורה, לפי הענין ולפי ראות עיני המסדר.

ה) בהרבה מקומות אותו ענין מופיע כמה פעמים בספר וציינו את כולם, וכידוע ד"ת עניינם במקום אחד ועשירים במקום אחר, לאור זאת יתכן לפעמים שההגדרה עליה מופיע הציון מורכבת משתי המקומות גם יחד, ובמקום אחד לא ימצא הענין בשלימות.

ו) במקום שצויין כוכבית, משמעותה שהענין נמצא בביאור "משנת אליהו", ולא בגוף המדרש.

רשימת הערכים

הערכים המסומנים בכוכב אינם ערכים בפני עצמם, אלא הופנה בהם לערכים אחרים

- א** אבות, אבידה, אבימלך*, אברהם, אגג, אגדות, אדום*, אדם, אדם הראשון, אהבה, אהבת ה', אהל*, אהל מועד*, אהרן, אויב, אומות העולם*, אור*, אור פנים*, אורחים*, אותיות, אזנים, אחאב, אחז, אחים, אחיתופל, איברים, איזבל, אילן, אכילה, אלה, אליהו הנביא, אלימלך, אליפז, אלישע, אלכסנדריוס של מצרים, אלקים*, אלקנה, אלף השביעי, אמה עבריה, אמונה ובטחון, אמנן*, אמנן יהא שמייה רבא*, אמת, אנדרינוס, אנשי ירושלים, אסף*, אסתר*, אפיקורס, אפרים, ארון, אריכות ימים*, ארך אפים*, ארך, ארץ ישראל, אש, אשה, אשור, אשם, אשר, אשר יצר
- ב** ב', באר, בבל, בהלה, בהמה דקה, בועז, בורסקי, בושה*, בזיון, בטחון*, ביוש, ביטול תורה*, בית דין, בית הכנסת ובית המדרש, בית הכסא, בית המקדש, בית המרחץ, בית המשתה*, ביתר, בכי, בליעל, בלן, בלעם, בלק*, בן סורר ומורה, בנות*, בנים, בנימין*, בעל קרי, בעלי בתים, בעלי מומין, בעלי חיים, בעלי תשובה*, בריאת העולם, ברית מילה*, ברכות וקללות, ברכת אשר יצר*, ברכת המזון, ברכת כהנים, ברק בן אבינועם, בשר ויין*, בתו ובת אשתו*, בתולות
- ג** גאולה, גאולה, גבור, גבעונים, גדולה, גדעון, גוג, גויים, גזל, גט, גיהנם, גילוי עריות, גלות, גמילות חסדים, גן עדן, גניבה, גסות הרוח*, גרון, גרים, גשמים*
- ד** דאגה, דבורה הנביאה, דואג האדומי, דוד, דור, דור המבול, דור המדבר, דור הפלגה, דורות הראשונים, דיבור, דיינים, דינים, דם, דן לכף זכות, דניאל, דרך*, דרך ארץ, דתן ואבירם
- ה** ה', הגרמה, הודאה, הוצאת זרע לבטלה, הושע, הושע בן אלה, הזכרת שם ה' לבטלה, הכנסת אורחים, הכרת הטוב, הלואה, הלכה*, הלל, המן, הנאה, הצלה, הקדוש ברוך הוא*, הקהל, הקזת דם, הרהור אחר מדותיו*, הריגה*, השבת אבידה*, השקפה, השתדלות*
- ז** זב, זבה, זיכוי הרבים, זכאי, זכירה, זכריה בן ירבעם, זמן, זנות*, זקן*, זקנה, זרובבל, זרע*
- ח** חבוקק, חבר, חג הסוכות, חול המועד, חולה, חורבן ביהמ"ק, חושי הארכי, חז"ל*, חזקיהו, חטא*, חטא העגל, חטאת*, חיה רעה*, חיים, חילול ה', חימוד, חינוך, חכמה, חלב, חלה, חמה, חמשה עשר באב, חנניה מישאל ועזריה, חנה, חנה ושבעת בניה, חנופה, חסד, חסיד, חצות לילה*, חשבון הנפש
- ט** טבילה, ט"ו באב, טומאה וטהרה
- י** יבום, י"ג מדות, יהוא בן נמשי, יהודה, יהודי*, יהונתן*, יהושע, יהושפט, יום, יום גוג, יום הכפורים, יום המיתה*, יום טוב, יון, יוסף, יחוד, יחזקאל, יין, ילדות*, ימות בן דוד*, יעקב, יסורים, יעבץ, יעל, יפתח, יצחק, יציאת מצרים, יצר הרע, יצר טוב, יראת שמים, ירבעם בן יואש, ירבעם בן נבט, ירושלים, ירמיהו, ישיבה, ישמעאל, ישעיהו, ישראל, יתרו
- כ** כבוד, כבוד ה', כבוד חבירו, כבוד רבו, כהן, כהן גדול, כוכבים, כורש, כותים, כותל המערבי, כח, כיבוד אב ואם, כימה*, כנענים, כסא הכבוד, כסיל, כסף, כעס, כפוי טובה*, כפרים, כרובים, כריעה, כרשינין*, כתובה*
- ל** לאה, לבנה, לוח, לוחות הברית*, לוט, לוייה, לויים, לילה, ליצנות, למך, לעתיד לבא, לשון הקודש*, לשון הרע

- מ** מאור פנים, מדבר*, מדה כנגד מדה*, מדות טובות, מדות רעות, מדרשים, מואב, מומר, מוסר, מוציא זרע לבטלה*, מותרות, מזון הבנות, מזלות, מחאה*, מחילה*, מחשבה, מטטרון, מילה, מים, מים אחרונים, מין, מיתה, מכירת יוסף*, מלאך המות, מלאכים, מלחמה, מלכות בית דוד, מלכים, מלמדי תינוקות, ממון*, מן, מנוח, מנוחה*, מנחות, מנין*, מנשה, מסירות נפש, מערכה*, מעשה בראשית*, מעשה מרכבה, מעשים טובים, מעשר בהמה, מצוות, מצורע*, מציאה*, מצרים, מקוה, מקושש*, מקח וממכר, מקיז דם*, מרגלים*, מרדכי ואסתר, מרודך*, מריבה*, מרכבה*, משא ומתן, משה, משחק בקוביא, משיח בן דוד, משיח בן יוסף, משכן, משנה, משפט, מת, מתורגמן, מתן תורה*, מתנה, מתנות כהונה
- נ** נאמן, נבואה, נבוכדנצר, נביאים, נבל הכרמלי, נגעים, נדה, נדר, נוי, נח, נחמה*, נחש*, נטילת ידים, ניבול פה, נידוי, נישואין, נמרוד, נסכים, נעלבים ואינם עולבין, נפתלי, נקימה ונטירה, נשים*, נשמה, נתן צוציתא
- ס** סבלנות*, סבר פנים יפות, סדום, סוד, סוכות*, סומא*, סופרי סת"ם, סכנה, סליחה ומחילה*, סמיכה*, סנהדרין, סנחריב, סנטר*, סעודה*, ספר, סת"ם, סתר
- ע** עבד עברי, עבדים, עבודה זרה, עבודת ה', עבירה, עגל*, עדות, עדות שקר*, עובדיהו, עוג מלך הבשן, עוון*, עוור, עזיה, עֶזְלָה, עולם, עולם הבא, עולם הזה, עונש*, עוסקים בצרכי ציבור, עזות פנים, עי, עינוי אלמנה ויתום, עינים, עיר, עכן, עלי, עליה לרגל, עם הארץ, עמוס, עמל, עמלק, עמרי, עמרם, ענוה, עני, ענני כבוד, עץ החיים, עצבות, עקידת יצחק*, ערי מקלט, עריות*, ערל, עשו, עשיר, עשירות, עשר המכות, עשרה הרוגי מלכות, עשרת הדברות, עשרת השבטים*, עשרת ימי תשובה, עת
- פ** פה, פועל, פושעי ישראל*, פילגש בגבעה, פירות, פלשתים, פנחס, פסולי קהל, פקדון, פריה ורביה, פרישות, פרנסה, פרס ומדי, פרעה
- צ** צדיקים, צדקה, צחוק*, ציבור*, ציצית, צניעות*, צער, צפרדע, צרות
- ק** קבלת עול מלכות שמים, קבלת פני השכינה, קדושה (בתפילה)*, קדושה (מעצמות)*, קדיש*, קדשים*, קטורת, קידוש ה', קלות ראש*, קללת ה', קרבנות, קרח*, קריי, ק"ש, קריעת ים סוף
- ר** ראש השנה, רב*, רב יוחנן, רבי אלעזר בן עזריה, רבי דוסא בן הרכינס, רבי יהודה הנשיא, רבי ישמעאל כ"ג, רבי נתן, רבי עקיבא, רשב"ג, רבי צדוק, רבקה, רווק, רוח הקודש, רחב הזונה, רחיצה, רחיצת ידים*, רחל, רחמנות, ריבית, רינה, רכילות, רעב*, רפואה, רציחה, רשעים
- ש** ש', שאול המלך, שבועה, שבטים, שבירת הלוחות*, שבעת ימי המשתה*, שבת, שומר*, שומרון, שופטים*, שופר, שחוק, שחיטה, שיחה, שיחה בטלה, שינה, שינים, שירה*, שכור, שכן, שכר ועונש, שָׁלוֹם, שלום, שלמה, שלמים*, שלש עשרה מדות*, שם, שמואל, שמונה עשרה*, שמחה, שמיטה, שמים, שמן המשחה, שמש, שמשון הגיבור, שנאה, שנער, שעות, שקצים ורמשים, שקר, שרה
- ת** תוכחה, תורה, תחיית המתים, תיכף, תינוק, תלמיד חכם, תלמיד ישיבה, תמידין*, תנא דבי אליהו, תפילה, תפילין, תפלות, תקנות חז"ל, תרומות ומעשרות, תשב"ר, תשובה, תשעה באב

מפתח ערכים

גודל יראתו, והבטחת ה' לו אל תירא כה ז
 קידש ה' בכך שלא לקח כלום מממון המלכים, ושכרו כה ח
 ניצל בבכשן האש בזכות יעקב ז. יב ה'
 ראה, עוד ערך אבות, מלאכים

אגג

בכיתו בבית האסורים, ושכרו כ יד; כא יד; כד ג

אגדות

מקדשין שם ה' ב יט

אדום - ראה ערך גוים, גלות, עמלק, עשו

אדם

ה' השליטו על הכל שהוא ינהיגם, וכשחוטא מקלקל לא כא
 קטרוג המלאכים שלא יברא את האדם לא כו
 במה כבהמה ובמה גרע מבהמה ובמה עדיף ... לא לה, לו; ז. כד א, ב
 נברא שיעשה רצון ה' א ז
 אין א' דומה לחבירו ב יז
 מפני ריבוים אינם עושים רצונו ב כד
 בריאת העולם לערכו ה די
 משמעות לשון אדם, ושאר שמותיו ו יג
 אין בינו לבהמה אם אין עושה רצון ה' יז כ
 קטנות האדם לעומת ה' כא יט

אדם הראשון

גרשו ה' כאשה א א
 בענו נגור מיתה על בנ"א ה יד
 הקריב שור ו יט
 כשמת בא שמחה גדולה שעי"ז יראו מלחטא טז ד
 כשם שה' הליבשו מיד בבגדים נאים, כן יליבש אביו ואמו כו ה
 כשחטא דחף ה' לכל הברואים ובכו לא כא
 ה' גרשו ולא לבע"ח, שאינם מדברים ומבינים לא לד, לה
 תחילה נגזר עליו שיאכל עשב, וכשגודעו, החלף ללחם לא לו
 המזבח נבנה ממקום עפר אדה"ר ז. ב ח

אהבה

מה בין אהבה התלויה בדבר לאין תלויה כח ט
 יאהב ויכבד חבריו במעלותיו כח טז

אהבת ה'

יאהב את ה' וישראל, ועי"ז יקנה לה' כה ו; כח א; ז. טז ח
 היא מצוה חמורה כח א
 היא אהבה שאין תלויה בדבר ואין בטלה כח ט
 כל ישראל יש בהם בחינה של אהבת ה' כח ח
 מה בין העובד מאהבה למיראה, והחילוק בשכרם כח ו
 בכחה להביא לדרגות גבוהות ג א
 מהו "עלמות אהבון" ו כה, כו, כז

א.

אבות

זכו לכל בזכות תורה ומעיש שעשו כה ב
 חייב לומר מתי יגיעו מעשי למעשיהם כה ב
 הם רגלי המרכבה ובזכותם הוציא ה' את נח מהתיבה לא כו
 שכרם על שנתנו אימת ה' בלבבם ז. ב יא
 ידונו לעתיד על שלא בקשו די רחמים על ישראל ז. כ ג
 רמו ה' להם את הגלות ז. כ ג
 לעתיד יליצו בעד ישראל ז. כא ד
 ראה, עוד ערך אברהם, יעקב, יצחק

אבידה

מעלת המשיבה אף שאין חיוב מן הדין טו כא

אבימלך - ראה ערך אברהם

אברהם

טעם שזכה לחיים כעו"ב ה יט; כה ב
 בזכותו היה לב ה' על עולמו ה יט
 קיים כל התורה ו יט; כה ב; כו טו
 נסיון העקידה על שכרת ברית עם אבימלך ז לא
 טענת מלך מואב כשהקריב בנו ט ה
 יצא מארצו רק בגלל ציווי ה' ז. כה י
 עת דודים קאי עליו, ששמע לה' שצוהו לך לך, ולעקוד ולמול כז יז, ח, יט
 נשתבח בצדקה ז. א יא
 חנה שנהרגו ז' בניה, אמרה שנסיונה גדול מאברהם ל כא
 שכרו על שניתן כל העי"ז ז. ב יא
 מחמשה קנינים של ה' ז. ט א; יז ט
 בשכר שלווה פרעה ד' אמות נשתעבד בבניו ז. טז מב
 לעתיד יאמר שאין ראוי לברך שיצא ממנו ישמעאל ז. כ ה
 עשרת ימי תשובה כנגד י' נסיונות ז. כב ו
 אשרי האיש אשר לא הלך וכו' קאי עליו, וזהו חסד ה' לאברהם, ומהו הברכה ז. כה א, ג
 גילה שם ה' בעולם ונתברך שם ה', וקראו אדון, והיכן ז. כה א, ב
 בטבעו לא יכל להוליד ונתעלה מעל הכוכבים ז. כה ב
 על ידי חסדיו נתגלגלו רחמי ה' על הכל ז. כה ב
 מלוכתו וכיבושו כל המלכים תחתיו ז. כה ג, ג
 בזכותו שביטל כל העי"ז ה' נושא פנים לישראל ברי"ה ז. כה ה
 כמה מעשים על הליצנות שעשה מהעבודה זרה, והכנסתו לכבשן האש, וכל הענין ז. כה ה, יא
 בשכר כל מה שעשה למלאכים, זכו אח"כ ישראל יב ה-ט
 על אמירתו במה אדע ירדו למצרים יג יג; ז. ב יא
 טעם שהיה עקר ע"ה שנה יח נו
 בא לעולם בזכות שם שנתנבא והוכיח לעולם ד' מאות שנה כ יד

תרפה

מפתח ערכים, אהבת ה' - אליפז

יאהב בכל מצב..... יג ט
ע"י התבוננות בבריאה יגיע לאהבת ה'..... יח עגי

אהל - ראה ערך ביהכ"נ וביהמ"ד, ביהמ"ק

אהל מועד - ראה ערך משכן

אהרן

לימד תורה ומצוות לכל הצריך לכפר על שהחטיא בעגל..... יג ז
שמח במשה..... יג כב
ה' דיבר עמו בשמחה..... יג כב
הרבה שלום בין אדם לחבירו ובין ה' לישראל,
ושכרו..... יג כב; יח צו; כו ג; לא ב,ג
עונשו במי מריבה..... יג יג
אלמלי קורח לא היה זוכה לברית מה'..... כא טז
נקרא אלהים..... כג טז
מקלו נגנו ולעתיד יוחזר..... כה יג
חטאו במי מריבה בדקות..... לא יגי
נשתבח בצדקה..... ז. א יא
מדוע סייע לעשית העגל..... ז. ד ו
קיים התורה קדם שנתנה..... ז. ד ו
ראה עוד ערך ברכת כהנים

אויב

י' שההנו אחרים מנסיהם או שסובלים בעון הדור לא שלט בהם
אויב..... כו ג,ד
ראה עוד ערך שמחה

אומות העולם - ראה ערך גויים

אור - ראה ערך לעתיד לבא

אור פנים - ראה ערך לעתיד לבא, מאור פנים

אורחים - ראה ערך הכנסת אורחים, לויז

אותיות

למה התחילה תורה באות ב'..... לא לח
באות שין יש ג' ענפים כנגד ג' קדושות..... כו כד'

אזנים

טעם שנכוות תחילה בגיהנם..... ז. טז א

אחאב

כפירתו בעיקר וחטאיו, ועצירת הגשמים, וכל הענין..... ז. ח ד,ה
לא נתברך ביתו בגלל עובדיהו שאין ראוי לזה..... כד ו
אשתו החטיאתו, ועונשו..... ט ב
ריביו עשרו ומלכותו על כל העולם..... ט ד
הבאתו בני מלכים, ונעשו יר"ש, ועל ידם ניצחו..... ט ד
עני בעל תורה ומע"ט טוב ממנו..... יח נד

אחז

גזרתו על ישראל ונבואת ישעיהו..... ז. ט ב

אחים

מעלתם כששמחים זה עם זה..... יג כב,כג

איסור גזל מאח מנח..... טו ה,ז

אחיתופל

כגדל כבודו מתחילה כן גדל פורענותו, ועונשו..... יח קקא
מיתתו, וצואתו, והודאת דוד..... לא ד
נעקר מהעזה"ז ועזה"ב על גסות הרוח אף שהיה ת"ח..... לא ד
דוד קראו רבו וכו' על שלמד ממנו ב' דברים..... ז. יז ג

איברים

כל גופו מתייחס לראש הגויה..... טז אי'
ראה עוד ערך אונים, גרון, סנטר, עינים, שינים

איזבל

החטיאה את אחאב..... ט ב

אילן

ברכת האדם שנהנה ממנו, שיהיו פירותיו כמותו..... ז. כה ג

אכילה

איסור אכילה עם הגוי ועונשו..... ח א,ה,ו,ח
איך אכל רבי עם הגוי..... י ח'
גדל איסור אכילה עם ע"ה ובפרט ת"ח,
ועונשו..... יב א,ב,יג; כט כ; ז. טו ד
גדל זכות האכלת פת לאחרים, ועונש המונעה..... יב ב
זהירות מאכילה יתירה, ובשר ויין,
וגנותו..... יג ט; טו כח; ל לג; כו כא,כב; ז. יד ג,ד; יז ד
האוכל עם חבירו אף מעט יחזיק לו טובה..... יח ה
אכילת פירות א"י צריך קדושה יתירה..... יח סחי'
ראה עוד ערך עני

אלה

לשון שבועה..... יז א

אליהו הנביא

תפילתו על ישראל ואריכות הגלות..... יט א-ד; יא כ
מזרעו של רחל, או של לאה וכהן היה..... יח נג; ז. טו ח
טעם בקשתו עוגה מבן האלמנה..... יח נג
יבא תחילה לחו"ל לבשר, ואח"כ משיח בן יוסף..... יח נג
על קטרוגו על ישראל בימי אחאב נמשח אלישע תחתיו..... ז. ח ה
מהו 'אבא' אליהו..... ז. טו אי'
וכוחו עם גובר המלך..... א-ז
טעם שזכה להחיות מת..... ה י
מלאך המות לא יכל להמיתו מפני שלמד..... ה יב
מדוע לא מת..... ה יבי'
בנס שירדה האש מהשמים וכו' נעשו ישראל ירא"ש וכו'
לגשמים..... יז כד
לא רצה לדור אלא במקום תורה..... יח לח; ז. א ג

אלימלך

הלך למואב לפי שהורגל בסעודות, וסופו..... ז. טו ד

אליפז

אליפז התימני הוא בן עשו..... כד ג

תרפ"ט

מפתח ערכים, אליפו - אשור

אסתר - ראה ערך מרדכי ואסתר

אפיקורס

שאלותיהם, והתשובה עליהם יד טו
מינים יפסידו ממנום, וא"א להם לתקן חטאם טו יח

אפרים - ראה ערך יפתח

ארון

שבייתה ביד פלשתים, והחזרתה, ושירת הפרות, ולולול אנשי בית
שמש, ועונשם יא ח-יא
טעם גזירתו והארגו ששיגרו פלשתים, ולעתידי יחזור כה יג
שבועת ה' שינטל ביד זרע עמרם שנשא יוכבד לשי"ש לא ד
באיזה ארון יצאו למלחמה ח ו'
טעות ישראל ודוד שהעלו הארון בעגלה, ופרץ עוזה לא ד

אריכות ימים - ראה ערך דור המבול, דורות ראשונים, צדקה

ארץ אפים - ראה ערך ד', י"ג מדות

ארץ

לעתידי תעיד על עונות בני"א ז. כ ה

ארץ ישראל

חרב מפני פשעה של תורה ז. א ז
נתנו ה' כדי שילמדו תורה ודרך ארץ יא ד
כל הגוים חומדין אותה יד ב
הפרישה ה' תרומה מכל העולם ומתוכה ברא ה' את כל
העולם ז. ב ו'
הכרת הטוב לה' על שנתן להם ארץ ישראל יד ב
נחרב בזמן בית ראשון על שפשעו בתורה יח מג
אכילת פירותיה צריך קדושה יתירא יח סח
ראה עוד ערך בהמה דקה

אש

כמקל של ה', או ה' נדמה כאש א ז
ענין האש שירדה מהשמים ובאה למזבח א ז'

אשה

יש בונה ביתה, ויש להיפך ט א,ב
אין דרכה להתייחד בבית אף כשמותר ט ח
מעלתה כשעושה רצון בעלה ט יד
מהו 'עזר כנגדו' ט טו
המונע ממנה שאר כסות ועונה נענש יג כ
מעלת המקיים חובותיו אליה ומלבישה ומקשטה טו כב
כשצנועה, בניה ת"ח ונבונים, כשלהיפך או כשאין שומרת על
טהרה, בניה בעי"מ יח יט,כ
עלולה לזנות בשביל סעודה בזמן הרעב כג ב
כיון שדעתה קלה צריך סימני תשובה הניכרים כג ו'
הנמנעת מלכבד או"א, בעלה כנואף כו כט
ראה עוד ערך יחוד, מון הבנות

אשור

סנחריב בא לעולם בזכותו שהיה איש כשר כ יד

בשכר כיבוד אב זכה לעמלק כד ג

אלישע

טעם שזכה להחיות מתים ה יא
טעם שזרע שדהו מלח ה יא'
חכמתו ועצתו במלחמה עם ארם ז א
לחם ביכורים שהובא לו אי"ז ממש, אלא חשוב כביכורים ז. ב ט
על קטרוג אליהו על ישראל נמשח אלישע תחתיו ז. ח ה

אלכסנדריו של מצרים

ריבוי היהודים שהרג אנדרינוס שם ל יט

אלף השביעי

ענינה ב א,ב,ג

אלקים - ראה ערך ד'

אלקנה

עליתו לרגל, והבאתו כל ישראל עמו, ושכרו ח ז

אמה עבריה

אין לשולחה לשוק ככנענית ולולול בה כג ב
כשלווק אחרת עליה ואפי"ה אין מונע מהאמה שאר כסות וכו'
מראה שעושה לשי"ש כג א
רבה תדיר עם אשת הארון כג ד

אמונה ובטחון

יש ועל הבטוח שורה רוח המבשרו שיעורוהו ה' יח ט'
אדם יר"ש וידוע שמעשיו רצויים יבטח בה' שתמיד שיגן
בעדו יח ט
גודל החובה לבטוח, ולא יבוש לעולם יח יא,יב
נתן ה' חכמה בישראל שיבטחו בו יח מד
אל יבטח עשיר בעשרו וכו', ביאור ז.כד א,ה-ה
ראה עוד ערך דור המדבר

אמן - ראה ערך תפילה

אמן יהא שמיה רבא - ראה ערך תפילה

אמת

שמו של ה' ז ב
יורה עליה וידברנה בלבבו יג ט; כא יט
מהדברים שעליהם מתיישב העולם טו ד
על ידה יזכה להיות חביב לפני ה' כה י
יעקב היה שלם בוזה כז כא
ממדתה לעשות צדקה ומשפט י די
הרגיל בוזה, נותנים לו מלאך לסייעו בוזה ז. ג ד

אנדרינוס

הריגתו ז' בניה של חנה ל כא
ריבוי היהודים שהרג באלכסנדריו ל יט

אנשי ירושלים

מנהגם כשחותמים על הגט וכשנכנסים לבית המשתה כט כ

אסף - ראה ערך חורבן ביהמ"ק

תרצ

מפתח ערכים, אשור - בית המשתה

פירש מדור הפלגה שידע שם ה', ולא הוכיחם כי ידע שיצא ממנו
סנחריב ז. כה א

אשם - ראה ערך קרבנות

אשר

שבח בנותיו ט טז
ראה עוד ערך שבטים

אשר יצר

מדה "בכמה" א ב'

ב.

ב' - ראה ערך אותיות

באר

זמן עלייתה לישראל במדבר, ולהיכן יב ה

בבל

קרויה שנער, שלעתיד ינער שם כל עוונות ישראל כה יב
המקומות שלא נתערבו שם פסולין ז. טז לו
ראה עוד ערך גלות, חורבן ביהמ"ק,

בהלה

לא יבהל עם הגבהלים לחינם ז. טז לה

בהמה דקה

המגדלה בא"י יפסיד ממונו, וא"א לתקן חטאו טו יח

בועז

נשא רות לשם שמים, ושכרו ז. ג יב

בורסקי

אין ממנים אותם שום שררה ועוד ז. טז כ

בושה - ראה ערך בזיון, ביוש

בזיון

בא אדם עבור מעשיו הרעים ז. ג ב
ראה עוד ערך ביוש, מעלבין ואין עלבין

בטחון - ראה ערך אמונה ובטחון

ביוש

מוטב להחניף ק' פעמים מלבייש אפי' פעם א' יח צב
איסור להוכיח ברבים יח קטו

ביטול תורה - ראה ערך תורה

בית דין

ת"ח לא ידור בעיר שאין שם ב"ד מכין ועונשין ז. טז לו
ראה עוד ערך דינים

בית הכנסת ובית המדרש

נקראו אהל יח קא; ל ג; כא ח'א
נקראו חצרות כא ב
ה' בוכה כשאין בהם לומדים כא ב
ביהמ"ד נחל שמעלה האדם מטומאה לטהרה כא ח
נמשל לגינה כא י

מעלת הלימוד שם, ונחשב בצנעא כז יג'
אין ת"ח רשאים לדור בעיר שאין שם ביהמ"ד ז. טז לו
ממעשה דוקנה למדים שכר פסיעות ז. יז טז
עיר שבונה, אף הסמוכה לה בונה, ותורה רבה י ט
מעשה נורא באב שלא מיחה בבנו שענה שם דברי תפלות יג טו
גודל האיסור להביא שם בניו הקטנים יג טו
נצחו בימי דבורה בזכות השכמתם לשם ט יא; י א
שינה בהם יג יט
המשכימים לשם ומכבדים התורה, אף הגוים יכבדום יח כד

בית הכסא

ע"י ישיבת ביה"כ מתעורר לטוב טז ד י'
לעתיד לבא יהיו ישראל נטולים מזה טז ז
יתבונן כשנכנס שם שדרכו כבהמה ז. ג ג
ת"ח לא ידור בעיר שאין שם בית הכסא ז. טז לו

בית המקדש

נקראת עקרת הבית ה ד
משם תצא תורה ומע"ט ח ז
דבורה ובעלה זכו על שעשו פתילות לביהמ"ק ט א
ה' החזיק טובה לדוד על רצונו לבנות לו ביהמ"ק אף שעבורו הוא
כלום יח ה'
גודל השמחה בבנין ביהמ"ק השני יח לה
ביהמ"ק השלישי לא ישלט בו שונא לעולם יח לו
ד' יבנו את ביהמ"ק יח מח
חילוקים בדרגה בין ביהמ"ק למשכן דמשה יח לו,לו
תפילת הכהנים בין האולם ולמזבח מתקבלת יותר כ ג
ביהמ"ק השלישי חלקו יעשה ע"י קרשי המשכן כה יד'
ביהמ"ק או קודש הקדשים נקראו אהל ל ג
ביהמ"ק השלישי יבנה רק בידי ה' ל טז
ועשו לי מקדש קאי גם על ביהמ"ק ל ג'
נברא קודם לעולם לא יט
משנבנה בית שני עד ביאת משיח היא תקופה של הסתר פנים שאין
נבואה, והגוים שולטים לא כח
ביהמ"ק השלישי לא יחרב לעולם לא ל

בזמן בית שני נתעסקו בתורה ומצוות בצער, לכן זכו

למשנה ז. ב ד
תרומה מכל ישראל שמתוכה נברא העולם ה ד; ז. ב ו
המזבח נבנה ממקום עפרו של אדם הראשון ז. ב ח
בביהמ"ק הראשון רק כ' שנה לא עבדו ע"ז ז. ח ג
מחמשה קנינים של ה' ז. ט א; יז ט
כשאין ביהמ"ק, הת"ח כמזבח והמפרנסו במקריב קרבן ז. ב ט
יבנה בזכות הת"ח ז. טו ו

ראה עוד ערך גאולה, חורבן בית המקדש

בית המרחץ

ת"ח לא ידור בעיר שאין שם ז. טז לו

בית המשתה - ראה ערך אנשי ירושלים

תרצא

מפתח ערכים, ביתר - בריאת העולם

ביתר

ריבוי ההרועים שם ע"י מלכות רומי..... ל כ

בכי

ריבוי מוזיק לגוף..... ד ה
בכית ה' על החורבן ויסורי החוטאים..... ל כד-כט
לא יבכה עם הבוכה סתם..... ז. טז לה
ראה עוד ערך מת, תפילה,

בליעל

הם פושעי ישראל..... ג ד

בלן

אין ממנים אותם שום שררה ועוד..... ז. טז כ

בלעם

נבואתו, וכל הענין..... כא ג-יד
ה' גלה לו יותר ממשה לסתום פי הגוים..... כח י, יא
במה יותר ממשה ובמה פחות..... כח יא; ז. י ח
אהבתו לבלק תלויה בדבר, לכן נתבטלה..... כח ט
גודל שמחתו לקלל ישראל, וכל הענין..... כח יב-יד
התורה ניתנה לישראל, ומעט שניתן לו החריב העולם..... ז. י ח

בלק - ראה ערך בלעם

בן סורר ומורה

נולד מהנושא אשה לשם זנות..... ז. ג ז, ח

בנות - ראה ערך מון הבנות

בנים

הזוכה לזה יידה לה' ולא יפסל זרעו..... ה כו
בשכר ויכוי הרבים זוכה לבנים גדולי ישראל..... ח ז'
תי"ח בוחר ה' בורעם..... ג ג
ה' מתאווה שיהיה לצדיקים בנים כמותם, משא"כ לרשעים..... יז כה
כשבניו לומדים ומחדשים בתורה האב שמח..... יח כג
עני זוכה לבנים צדיקים ותי"ח, ועי"ז יוכר שמו..... יח נו
טעם שהאמהות והצדיקים עקרים, שה' מתאווה לתפילתם..... יח נו
מתים על חטאי אביהם..... יט ח
יעשה רצונם, ויתנהג עמם ברחמים כדרכי ה'..... ל לט
הנושא לשי"ש זוכה לבנים מושיעים את ישראל..... ז. ג יב
מיתת בנים הם יסורים של אהבה לכפר..... ז. יא א
כשהם צדיקים מצילים אביהם לעתיד שלא יצטרכו להיות
שמשים..... ז. יב ה
נאה לצדיקים ולעולם..... ז. יז ח
כשהבן אומר ברכו מעלים האב מגיהנם, ומעשה נורא..... ז. יז יז
כשמת בלא בנים אין מורה על חוסר ירא"ש, אך יתבע על שלא
יזכר מעשיו יותר..... ז. כד ג'
כשמתים בניו בחייו, שניו קהות, ועיניו וכחו כהים..... ז. כד ד
ראה עוד ערך אשה, חינוך, נישואין

בנימין - ראה ערך פלגש בגבעה, שבטים

בעל קרי

אם מזלזל בטבילה סופו שיעשה זב..... טו כד

בעלי בתים

מצליחים בנכסיהם או בתורה, בשביל דרך ארץ שיש בהם... כא יג
ראה עוד ערך גאווה, תפילה

בעלי חיים

אין א' דומה לחבירו..... ב יז
טעם שאין צריכים להשתדל בפרנסתם..... יד ט
אין דיבורם כאדם אלא בענין אחר..... לא לה'
אינם מדברים ומבינים לכן לא גרשם ה' כאדם הראשון..... לא לה'
לא ניתן להם כח הדיבור, ומעט שניתן לנחש קלקל העולם... ז. י ג
אחר שמתה בטלה מהמציאות ואינה נדונית..... ז. כד ב
ראה עוד ערך אדם

בעלי מומין

טעם שנולדים כך ומעשה בזה..... ז. כג ב

בעלי תשובה - ראה ערך תשובה

בריאת העולם

כרובים קדמו לבריאה..... א א
בחכמתו ברא עולם ואח"כ אדם..... א ב, ז
בריאת האדם שיעשה רצונו..... א ז
טעם שנבראו שקצים ורמשים..... א ז
ענין התקע"ד דורות קודם הבריאה..... ב יג
איך השמים מספרים כבודו..... ב יג, יח
כל העולם ניזון מהבריאה..... ב יג
פלאי הבריאה שאין א' דומה לחבירו..... ב יז
עיקרה לצורך האדם..... ה ד'
מעשה בראשית צריך ללמוד בהסתר..... יז טו
ברא עוה"ז ועוה"ב באות י' וז'
ע"י התבוננות בה ימנע מגאווה ויבא לאהבת ה'..... יח עג
חיוב האדם לומר בשבילי נברא העולם..... כה ב
נברא העולם רק בשביל ישראל..... ל כח
ה' נסתכל בתורה ונתייעץ עמה וברא העולם..... לא טו, ז; ז. י ב'
ברא שמים וארץ בבי"א..... לא יז
העולם נחלק לה' תקופות ובכל תקופה הוא הנהגה
חדשה..... לא יח וכו'
אלו שקדמו לבריאה..... לא יח, יט
ברא העולם וכללן ורדדן וכו', ביאור..... לא כ
כשכלה הבריאה שמחו כולם שמחה גדולה, וכשחטא אדה"י דחפם
ה', ובכו..... לא כא
כשנברא גיהנם, קילס ה' כל מעשיו, שעל ידה לא חוטאים..... לא יט
זמן בריאת גיהנם..... לא יט
קטרוג המלאכים שלא יברא את האדם..... לא כו
א"י וירושלים וביהמ"ק הופרשו מכל העולם שמתוכה נברא
העולם..... ה ד ז. ב ו
שקר לא ברא ה'..... ז. ג א

תרצב

מפתח ערכים, בריאת העולם - גויים

צריך לשמוח עליה שתבוא אף בחצות לילה יח מח' ע"י התחזקות בגמ"ח ומילה ואי שינוי שם ולשון נזכה לגאולה כג טז' נזכה לגאולה בזכות אמונת ויראת האבות ויורדי הים כה ז-יב כבוקר, וכשיהיה ישמחו ישראל עם ה' ל לד אין נגאלים מתוך צער ושעבוד אלא מתוך י' בניא הלומדים יחד ז. יד ו ציפית ה' שישאל ישובו ותבוא הגאולה לא ל צדקה ממהרתה ז. א יט אין נגאלים אלא מתוך פריה ורביה ז. יד ח ראה עוד ערך גלות, עדות

גבור

אין גבור אלא ה' יח קג

גבעונים

על שגשרו המרגלים בשלום, שירי ה' מהם עד סוף בית שני ... כט ח

גדולה

הנהגתה גורמת רעות יא ב אל תבקשנה לעצמן ז. יז ה

גדעון

אכילת המלאך אצלו יב י

גוג

נקמת ה' בהם א ו

גויים

נקמת ה' בהם לעתיד לבא
ובעדה"ז א ו; ד יא; ה ט,טז,טז; ז ו,כז; יג כה; יח קיא
נענשים אף שקימו רצון ה', שענום יותר א ו'; כד ז; ל יז
טעם שאליהו אמר קל נקמות ה' בבית המלך א י'
בעדה"ז מחרפים לישראל, ולעתיד יבכו ה ב
ה' מענישם בפעם א' ומכלם ה יז
אף הם מקדשים ומכבדים לה' ו יד
מי מעיד בהם להוידים לגיהנם ו יז
עמדו להם ז' נביאים ו יז; כח י'ד; ז. יא ג
אילו יכירו התורה יאהבו את ה' ו כה
נענשים אף על מחשבה ז ככא; כד ח
לעתיד יסבב ה' שירעו לישראל, ועיז יענשו על הכל ז ח
חומר האיסור להשתתף עמם בדברים ולכרות ברית, ועונשו ז לא, לב
איסור לאכול עמדם, ועונשו ח א,ה,ח; י ח'
חזקיהו נענש שגלה להם סוד ה' ח ה
טעם שישאל הכחידו אדום לגמרי, ולהיפך לא י ח
חסד ה' שפיוז ישראל בגויים י ז,ח,ט
ה' שחוק כשאומרים נלחם בו יג ב
אין אומה שכולה בני עדה"ב חוץ מישראל יד ב
י"א שמוהרים על דברים שכלים, כחילול ה' וכיו"ב טו ו'
איסור גזל ממנו, והגזל ממנו לא יצליח טו ז

ה' ברא להיטיב, ובניא גרמו ז. ג ב
שמים וארץ מזה קנינים של ה' ז. ט א; יז ט
ברא הכל לכבודו ז. יז ט
קודם בריאת המאורות נברא אור ראשון ונגנו לצדיקים ז. כא ב
העולם נברא בשביל ישראל, שמלים ז. כ ג; כג א
ראה עוד ערך חמה, כוכבים, עולם, תורה

ברית מילה - ראה ערך מילה

ברכות וקללות

שינוי בסדר האותיות בין פרשת בחוקותי לכי תצא לא לח
ראה עוד ערך ה', השקפה, ישראל

ברכת אשר יצר - ראה ערך "אשר יצר"

ברכת המזון

תיקף למים אחרונים בהמ"ז כ ו

ברכת כהנים

וישם לך שלום, בזכות שלום שעשה אהרן לא ג

ברק בן אבינועם

טעם שזכה לנבואה ולתשועת ישראל על ידו ט י,כ,יג; יא יא

בשר ויין - ראה ערך אכילה

בתו ובת אשתו - ראה ערך גילוי עריות

בתולות

מעלת בתולות ישראל שצנועות במעין חתום כא ה
ראה עוד ערך גילוי עריות

ג.

גאולה

הכנסת ידו על זקנו או סנטרו הוא דרך גסות הרוח ז. כה ט
בע"ב נעקרים ונעשים עניים על גסות הרוח יח עב
ימנע ממנה ע"י שיתבונן בבריאת ה' יח עג
אין ד"ת מתקיימים במתגאה כא יב'
יעשה מע"ט רק לשם ה' ולא שידע לכל כח טז'
הרבה נעקרו מן העולם על גסות הרוח לא ד יד
נאמר בה תועבה כע"ז, ואין ה' סובלם לא טו
אל יתהלל הגבור בגבורתו וכו', ביאור ז. כד א; ה ח
אם גוים מוזהרים ע"ז טו ו'
מהרברים שעליהם חרב העולם טו ו
המתגאה לקרובו סופו שיעשה כן לכולם טו יא
עונשו טו לד
ראה עוד ערך ענוה, ת"ח

גאולה

הת"ח אף בעלי עבירה והנמנעים מעבירות ונשים וטף יגאלו לעתיד יד ב, ח
חיוב התפילה עליה, ושירבו החכמים יד ח
ע"י תפילה ותורה נזכה ליגאל ולעמוד לפניו יד ד
אילו ישובו ישראל יגאלו מיד טז יב

תריצג

מפתח ערכים, גויים - גלות

איסור גזילה מגוי טו ז, כח ה
עונשם של מייקרי השער ומלוי בריבית וכיו"ב טו יז
יש גלות שא"א לתקנם, וסופם להפסיד ממונם טו יח
עונשו טו לר
גדל הזהירות אף מסרך גזל כח טז

גט - ראה ערך אנשי ירושלים

גיהנם

מודעזת לקראת הגויים והרשעים המתכוונים למרוד יח קד
שבועתה לה' שיש לה מקום אף לפושעי ישראל ומגבחת
עצמה יח קד; ז. כ ה
שמח ברשעים, ואז נח יח קי
יסורי עוה"ז הם כעין ציור לגיהנם כב די
קריה תפתה, וה' העמיקה שיכנס יצה"ר בה לא יט
כשנברא קילס ה' כל מעשי, שעל ידה לא חוטאים לא יט
זמן בריאתה לא יט
אין רעה אלא גיהנם ז. א י
צדקה מצלת ממנה ז. א י
לעתיד יפלו הגויים עם אליהם לגיהנם ז. כא ד
נקרא בור ז. כה ב
ע"י המילה ניצולים הימנה ז. כה ב
שומר על הארם שיעסוק בתורה ובמידות טובות א א
הוא להט החרב א א
זמן משפט הרשעים שם ג ו

ראה ערך לשון הרע, שחוק, שכר ועונש

גילוי עריות

מעשה בנערה שהרגה עצמה שלא לינשא לגוי כא ו
גדל הזהירות אף מסרך עריות כח טז
מבתולה שנתגברה ביצרה למדים יראת שמים ז. יז טו
מעשה בתלמיד ר"ע שהזונה מנעתו מעבירה, וחבו שניהם לחיי
עוה"ב ז. כב י
איסור קריבה דאורייתא או דרבנן, וטעם האיסור טו י"א
מנין איסור בתו ובת אשתו טו ח
כמה הלכות הרחקה לרווקים ואומנים יח טו
הפרשת ישראל קודם מ"ת והעברת הירדן שימנעו
מעריות יח טז, טח

ראה ערך אשה, יעקב, עשרת הדברות

גלות

משנבנה ביהמ"ק השני עד ביאת משיח הוא תקופה של הסתר פנים
שאין נבואה, והגויים שולטים לא כח
סדר גלות השבטים ויהודה ובנימין ז. ט ו
כשגלו ישראל ניחמו המלאכים את ה' ולא קיבל ז. ט ו
כשגלו ישראל הורידו המלאכים משאות ישראל מכתפיהם ז. ט ו
ה' רמו את הגלות לאבות ז. כ ג
הבטחת ה' שלא ישוב עד שיודו באשמתם, ויודו אליהו יט ג, ד
ד' מיני ארבה בימי יואל, כנגד ד' גלויות, וטעם שסובלים
כ"כ כ טי

אם גוי נקרא רע טו ז'
יש להם עת קבוע למלוך, משא"כ לישראל יז יג'
אם יש להם עוה"ב ותחית המתים יז כ; כב ו; ז. יב ה
חשובים כבהמה יז כ'
אשרי כל ירא ה' לא קאי עליהם יח יז'
כשמשליכים ישראל התורה, מצליח מלכותם יח מ
אם יסבלו צרות לא ישבחו לה' כישראל יט ב
לעתיד יביאו לישראל מזונות ויעשירום כ ט
אם יזכו להיות בימות המשיח כב ה; ז. יב ה
זרע עשו לא קיימו מילה אחר מיתת יצחק, לכן עזבם ה' ונענשים
על מחשבה כד א, ב, ח
גדל עונשם של זרע עשו על שהצרו לישראל ומנעום מתורה
ומחשבתם כד ח-יא

שם נתנבא להם ולא רצו לקבל

התורה כ יז; כד יב; כח יד; ז. ב א
טעם איסור הטלת ציצית על בגדי הגויים כו כ'
הגויים גוחלים רק בגלוי, אך רשעי ישראל חומסים העניים
לגמרי כו כה
טעם איסור גזל וכחש ושבועת שקר ורציחה לגוי כה ה
לא זכו לעוה"ב שאין להם ירא"ש כח ז
לא יזכו לבתר מלכות וכהונה ותורה בשום אופן כח ח
ה' גילה לבלעם יותר ממשה לסתום פי הגרים ז. י ח
הגויים מקלקלים רק למטה ולא למעלה כט א'
כשישראל חוטאים וניתן הגדולה לאומות, קשה לה' לאבד גדולתם
כשישראל שבו לו
כשיהודי נהרג ע"י גוי, כבר נתחייב מיתה, ובלא"ה היה נהרג ע"י
אחר ל כא

ה' בוכה בסתר שלא יתגאו ויקטרגו על ישראל שקבלו

התורה ל כה
מגורים ביניהם נמשל ללילה ל לה
אוכלים עוה"ז על שהופשו ישראל מתוכם ועושים רצונו, ולבסוף
נענשו ז. ב י"א
מתי נשבע ה' שלא ישכין שכנתו על גוי ז. י ח
ירדו לשאול ותצא אש מימין ה' ז. יא ג
נענשים לפי שהתירו בהם הנביאים ז. יא ד
מעשה בקיסר שהשתחוה לנערה ישראל מפני שלעתיד כולם
ישתחוו להם ז. טו ט
לא רצו לקבל התורה, ונקראים שכחי אלקים ז. יא ג
רוקם מטמא כובים ז. טז טו
מתיראים מבעל תורה ומע"ט ז. טו ג
כשלוקים, אלהיהם לוקה עמם ויפלו גם לגיהנם ז. טו כד; כא ד
נקמת ה' באדום לעתיד, ועד אז לא נתישבה דעתו ז. כל פרק יט
כל אומה שהצרה לישראל יפרע ה' מהם בעצמו ז. כ א
ראה עוד ערך אדום, גיהנם, גילוי עריות, עמלק

גזל

גזל אח ממנין? טו ח,ז

תרצ"ד

מפתח ערכים, גלות - דוד

ד.

דאגה

אף שלא בריא, מ"מ הדאגה להבין בתורה ושלא לחטוא, בריא..... יד ד'

דבורה הנביאה

מי היה בעלה, וטעם שזכו כ"כ..... ט א,ו
דרגת נבואתה כשמואל..... ט ז'
מהו יושבת תחת "תומר"..... ט ח
קריאתה לברך, ותשועת ישראל, ושירתם..... ט טיג; כל פרק י'; יא יא

דואג האדומי

כגודל כבודו בתחילה, כך גודל פורענותו, ועונשו..... יח ק,קא
הדאגת דוד לה' על מיתתו..... לא ד

דוד

ה' שמח בו בעוה"ז ובעוה"ב..... ב ג
צורת ישיבתו כשלימד תורה..... ג ז
מעלת תורתו..... ג ז,ט
מבטל גזירות ה'..... ג ז'
החילוץ בין הנהגתו בביהמ"ד למלחמה..... ג ט
פ' ראש השלישי' הנאמר עליו..... ג ח
טעם שרדף אלף חסר ר'..... ג י
אף שחטא זכה להרבה..... ג יא'
עונש הדבר שהיה בימיו..... ז, ג,ד
נעשה רותת ובטל חמימותו מראיתו את מלאך המות..... ז ד
אילו האכילו יהונתן פת לא היו נהרגין הרבה..... יב יב
גדל אהבת ה' אליו שהבטיח לו מלכות ועוה"ב, והושיבו לימינו, והודאת דוד..... יח ד-ח
רעהו חושי הארכי, גוי היה..... טו ז'
הרבה צדקה בישראל..... כו ג
ה' החזיקו טובה על רצונו לבנות ביהמ"ק..... יח דה'
נתברך על רצונו לבנות ביהמ"ק או על תורה וגמ"ח..... יח י'
אף ביסוריו בטח בה' שיגן עליו..... יח ט
ריתן הרשעים עליו מפני חטאו, ותשובת ה'..... יח לא,לב
ידע לכיין חצות לילה לפי הכינור..... יח מה,מו
תפילתו לה' בתפילה לעני כי יעסוף..... יח נה,נו
טעם ששמוח במיתת נבל הכרמלי..... יח קז
זכה הרבה על עמלו בתורה ורצונו לבנות ביהמ"ק שירבה התורה..... כ ד
לולי התורה היה מהרהר על מדותיו ומפסיד העוה"ב..... כו יא
הודאתו לה' על מיתת דואג ואחיתופל..... לא ד
נשתבח בצדקה..... ז, א יא
המלכות ניתנה לדוד ולזרעו, ומעט שניתן למלכי ישראל קלקלו העולם..... ז, י י
צואת אחיתופל שלא ימרדו במלכות בית דוד..... לא ד

ה' ירד לשכון עם ישראל אף בגלות בזכות תורתם..... כ ג'
טעם שבכל הגלויות היו ישראל תחת ב' מלכים..... כ יא
כשומדים כאילו לא גלו..... ל ה
כשגלו לא חפץ ה' להחזירם ולהוריד הגוים אלמלי בקשת רחל..... לו
גלות אדום ובבל נמשל ללילה..... ל לא,לה,לוי
הזמן הקצוב לה נמשך לימות בן דוד..... ב א
אף שגלו עדיין ישראל קיימים..... ה יז
הקב"ה מעבב הגאולה למרק עונותיהם..... יד ב
ראה עוד ערך גאולה, חורבן ביהמ"ק, מנשה

גמילות חסדים

פירוש סוגי גמ"ח, ומעלתו..... טו כג
אוכל פירותיהן בעוה"ז..... יב ה
מהדברים שבזכותם נאלו ישראל ממצרים..... כו ט,טז; כד א
ירבה בה ובזכות זה יתחסד ה' עמו..... כג טז'
העוסק בה, יצור מסור בידו..... ז, א א ה
עניות מביאה לגמ"ח..... ז, ה ג
ראה עוד ערך דורות ראשונים, חורבן ביהמ"ק

גניבה

לא תגנוב דעשרת הדברות, קאי אף על גניבת ממון..... כו ד'
עונש הגונב דעת הבריות..... כו יז
ראה עוד ערך עבד עברי, עשרת הדברות, רשעים

גן עדן

גרש אדם הראשון משם..... א א
עבודת אדה"ר שם הוא התורה..... א אי
תענוגי עוה"ז הם כעין ציור לגן עדן..... כב ד'
נברא קודם לעולם..... לא יט
ראה עוד ערך לעתיד לבא

גסות הרוח - ראה ערך נאווה

גרין

הצדיקים מרננים בה, ורשעים מכעיסים בה..... ז, כב ז

גרים

טעם שרבו ישראל עמם במדבר..... כט טוי
ג' מדות בגרים, וכולם נצטוונו לאהבם..... כט טזיח
חזור לסורם, ה' מייסרם לטובתם..... כט טז,יז
ממי מקבלים גרים..... ז, א ח,ט
גירות נקירת תשובה..... ז, כב ג (ציונים)
קרבתם ונסכיהם..... ו טו,טז
מעידים בגוים להורידם לגהנום..... ו יז
אם אשרי כל ירא ה' קאי אף עליהם..... יח יז
לא יזכיר להם ממעשיהם הראשונים..... יח צב

גשמים - ראה ערך תפילה

תרצה

מפתח ערכים, דוד - דתן ואבירם

דוד המבול והפלגה חיו בטובה רבה ולכן חטאו ז. י ד,ה

דיבור

עונש המטיח דברים כלפי מעלה יח מז; ז. י א
חטא הדיבור גדול משאר חטאים ז. טז א
דוד המדבר נענשו על דיבור שאין הגון ב לב
השפעת דיבור רע בעולמות העליונים, ולהיפך בדיבור טוב יג ה
אדם הנוהר מדיבור אסור, אהוב למעלה ונחמד למטה יג ט
כשמדבר עם גדול ממנו יתבונן מה מדבר טז יא; יח עא
לא ידבר א' בפה וא' בלב יח צג
אין דיבור בע"ח כאדם לא לה
ע"י התבוננות ביום המיתה ימנע מחטאי הדיבור ז. ג ג
ראה עוד ערך לשון הרע, ניבול פה, שחוק

דיינים

אזהרה לדיין לשמוע דברי בע"ד בלא חבירו, וכן אסור לבע"ד
להשמיע כט יט
אויב ושונא וקרום פסולים לדון, ומנין כט כא,כב
דיני ממונות ונפשות בכמה כט כג
פעמים שלא חקרו העדים כ"כ, ונענשים במיתה ל כב
ראה עוד ערך בית דין

דינים

אי קיומם מהדברים שעליהם חרב העולם טו ו
ראה עוד ערך דיינים, משפט

דם

איזה דם אסור, ומנין טו ג
הוקש לחלב טו ד
הפורש מקבל שחר, ק"ו לגזל ועריות טו ד

דן לכף זכות

חיובו, וגדרו, וכמה מעשים בזה ז. טז יב-טז

דניאל

ביאור תשובתו יז יב-טו

דרך - ראה ערך לוי

דרך ארץ (מדות טובות)

קדמה לתורה א א
תורה שוכנת רק אחר שתיקן מדותיו א א
גנות ת"ח שאין בו דרך ארץ ו יא
ראה עוד ערך בעלי בתים, מדות טובות, סנהדרין

דתן ואבירם

מלאים מחשבות רעות על חבריהם יח צה
הרבו מחלוקת בעולם, ונקבע להם שם רע יח צו
פירוט המקומות שהוזכרו סתם, והכוונה אליהם יח צו
נחשב להם כאילו רבו עם ה' יח צט
ע"י חשיבותם, נתרבה החילול ה' יח צט
ידעו בצדקת משה ונתכוונו למרוד יח ק
עליהם נאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות יח ק
ראה עוד ערך משה

אף שלא למד מאחיתופל אלא ב' דברים קראו רבו וכו' ז. יז ג
לעתיד נטל גבריא' ב' כסאות לה' ולדוד ז. כ ה
לעתיד ידרוש דוד באגדה, ורק הוא ראוי לכרך ז. כ וז
בקשתו מה' שימחלו (על חטא בת שבע ומנין בנ"י) ב ד ו
מנהגו בשנים שנסתלקה ממנו רוח"ק ב ה
הזמן שנסתלקה ממנו שכינה ורוח"ק ב ה
נחשב שלא חטא א ז
קרוי משיח על שקיבל עליו עול תורה ומצוות ב ח
ה' כרת עמו ברית שיהא בקי בתורה ג א
ישב עם צדיקים בעוה"ז כשיבית ה' לעתיד לבא ג ח,ז
שויבחה לה' בלשון אמת ז ב
ראה עוד ערך ארון, מלכות בית דוד

דור

שיעור דור ו ח

דור המבול

נעקרו מתוך גאוותם וחטאם בחטאים חמורים לא ו; ז. י ד
כשחטאו נהג ה' כאבל ופסק ממלאכתו לא כה
חתמו תקופה של שפע ברכה ואריכות ימים לא כז
ראה עוד ערך דורות הראשונים

דוד המדבר

נענשו על דיבור שאין הגון ב לב
עשו תשובה בטרם על חטא העגל, וניתן להם יוה"כ יז כח
בזכות אמונתם ויראתם כשירדו לים נוכח לגאולה כה יא,יב
ישיבתם במדבר מ' שנה, היה מעלה ג"כ שזכו לתורה ומן ומשכן
וכו' כז כג
שילוח המרגלים וכל הענין כט ו-כט
חטאו בגלל הערב רב כט טו
נענשו מפני גאותם, אך יש להם חלק לעוה"ב לא יב
צער ה' כשחטאו שאינם כאבות ו ו
זכו במן וענני כבוד ובאר ושלו בזכות עשיית אברהם
למלאכים יב ה-ט
ישראל נקרא קודש, על שהלכו במדבר בתמימות יז טז
כשרים מדורות האחרונים, וגילה ה' להם כל סודות התורה כג יד
גדל חביבות ה' להם כג יד,טו
ראה עוד ערך חטא דעגל, משה, תורה

דור הפלגה

הפלת המגדל שבנו כא יח
נענשו על ח' דברים טו ו
חטאם וגאוותם ועונשם לא ז; ז. י ה
אשור פרש מהם וטעם שלא מיחה בהם ז. כה א
ראה עוד ערך דורות הראשונים

דורות הראשונים

האריכו ימים כדי שיפרנסו וקניהם, וכשלא עשו כן קיצר
שנותם טז א
מתוך אריכות ימיהם הרשיעו טז ה
עבירות של צדיקים שבהם בדקות לפי דרגתם לא יג

תרצו

מפתח ערכים, דתן ואבירם - ה'

ה.

ה'

גרשו לאדם הראשון כאשר..... א א
יודע עתידות..... א ב,ז
צופה רק להיטיב..... א ב,ז
עשיר ושמוח בחלקו..... א ב,ז
בחכמתו ברא עולם ואח"כ אדם..... א ב,ז
מעביר עונות ואינו זוכרם..... א ב,ג; ט טז; ז, ד ג
מעביר עונות ממדת ארך אפים או תשובה..... א ב,י
טעם שברא שקצים ורמשים..... א ז
נדמה כאש, או אש כמקל שלו..... א ז
עושה שמיטה באלף השביעי..... ב א
במתן תורה לא נראה אף בדמות נשמה..... א ז
שבחיו..... א ב; ב יא; כו ב
חסדיו בכל יום ויום..... ב יב, ז, טו ז
רחמיו על ישראל אף כשחוטאים (שמלאים מצוות)..... ד י; ו יד, לג; יג ג; יז כח; יח א,ג
זוכר הצדיקים ומצטער שאין כל בנ"א כן..... ו ה,ו
ישב לה' בתורה ותפילה ועי"ז יתקרב אליו..... ו ה
השוה שבחו לשבח הצדיקים..... ו יט
נקרא אמת, וראוי לשבחו בזה..... ז ב
הבטיח וקיים למחול ולהיטיב לישראל..... ז ה
חזקיהו חלה על שדיבר עם ה' כמדבר עם חבירו..... ח א
חס על כבוד ישראל..... יא ה
כשישראל מקימים מצות ומכבדים אותו, מתקדש שמו..... יא ד,י"י
העושה משפט וצדקה כאילו פודה ה' ישראל..... י ד
לוה לישראל במדבר בזכות לוויית אברהם למלאכים..... יב ט
שליש היום לומד, שלישי דן העולם, שלישי מפרנסם (ונותן חכמה לחכמים)..... יג ב,ה; יז יא,יב; יח א; כו ב; לא כה
כשחטאו בדור המבול, נהג באבל ופסק מללמוד ולדון וכו'..... לא כה
מתי יש לפניו שחוק..... יג ב,ג,ה
נתחרט על שברא יצה"ר..... יג ד
אוהב ישראל יותר מהתורה, וקודמים לה..... יד יב
בוחן ישראל מי ירא, ומי אף אוהב, ושכר האוהב..... טז ט
זוכר הטובות שעשו ישראל ולא הרעות, ואין מונע מהם ד"ת..... יז ב; יח קיב
נקרא המלך שלמה, ומדוע..... יז ז טו
מהו בעטרה שעטרה לו אמו..... יז טז
שוכח חטא העגל, ואין שוכח נעשה ונשמע..... יז יז
בוכה על הרשעים מעט בגלוי והרבה בסתר..... יז כה
משתתף עם ישראל והיחיד בצרתם..... יח א
ברא עוה"ז ועוה"ב ב'י' וה', והמקור לזה..... יח יא
ברכתו מרובה מקללתו, ברכה בכל האותיות משא"כ קללות..... יח מא
השקפה המוזכרת בו, לברכה או לקללה..... יח לט

כשישראל עושים רצונו, ה' משבח עצמו בפניהם..... יח נא
טובה עושה בשמחה, ורעה בצער..... יח נה
משמר למי שלמד כל התורה..... יח נט-סא; ל לג
אין השכינה שרויה על פסולי קהל והחוטאים..... יח סג
גודל מצות הליכה בדרכיו..... יח עא
הצדיקים נקראו אחים לה'..... יח קיג
גודל רחמיו..... יט יז
ירד לשכון עם ישראל אף בגלות בזכות תורתם..... כ ג
שמו נח באהלו (מזוזה)..... כ טו
אין גבור אלא ה'..... יח קג
לא תשא וכו' נדרש על ה' שאין שונא הצדיקים..... יח קיג
בוכה על ביטול תורה ואין מכירים בבכיותו..... כא ב
נוראותיו וגדולותיו, וקטנות האדם לעומתו..... כא יח,ט
כשישראל חוטאים עושה עצמו כישן..... כג יג
מהו 'אנכי ה' אלקיך'..... כו ב,ד,טו
מעיד על הנשבע לשקר ואין מליץ זכות..... כו יז
קדושת ה' ושבת ישראל חשובין כאחד..... כו כד
יתנהג בדרכי ה', חנון ורחום וכו'..... כו לא
נחיצות מידת ארך אפים לקיום ישראל..... כט ו
אם מנהיג העולם בחסד או בצדקה..... כט ד
על מה נוהג מידת ארך אפים..... כט ז
שאלת משה לה' על מידת ארך אפים, ותשובת ה'..... כט ו
מהו נורא אלקים ממקדשיך..... ל א,ב
נקרא ראש..... ל ט
לא ישבח ישראל וירושלים לעולם..... ל יב,יג
מצינו בפסוקים שיש לו כל האיברים..... ל כא
טעם שבוכה בסתר על חורבן ביהמ"ק ויסורי החוטאים..... ל כה
אף המלאכים אין רואים אותו..... לא לא
ה' מצפה לימות המשיח למצוא בישראל בעלי מקרא ומשנה וכו'..... לא כט
נשתבח בצדקה..... ז, א יא
כל העולמות שלו, ולא נטל אלא ישראל..... ז, ב ג,ד,ה
נהג עם ישראל בענוה מעת מתן תורה עד לאחר יוהכ"פ..... ז, כל פרק ד'
י"ג מדותיו..... ז, ו ג
כביכול קצרה דעתו מחמת בניו המכעיסין אותו..... ז, ח א
קנה ה' קנינים..... ז, ט א; יז ט
כשהעמיד מנשה צלם בהיכל, אמר ה' שאי"ז מזיק שכל העליונים שלו, ואתם מפסידים..... ז, ט ג
המטיח דברים כלפי ה' מתחוב בנפשו..... ז, י א
אף כשמתרגז מרחם..... ז, יב ד
חיפוש המלאכים את ה' בים ובהר סיני ובירושלים..... ז, יט ה
טובל בגדי בדם הצדיקים שנהרגו על קידוש ה'..... ז, יט ז
שמו רמזו במעטרת, וכיצד..... ז, כ ג
מעת שחרב ביהמ"ק לא ישב בביתו וראשו מלא טל ומטר..... ז, קא ח
מהו לא יקח שוחד..... ז, כב ד'

תרצו

מפתח ערכים, ה' - זקנה

הצלה	
כשניצל מחיה רעה, ואסון, נגזר עליו למות, אלא שרחמיו מרובים	יח נבי
הקדוש ברוך הוא - ראה ערך ה'	
הקהל	
מזה למדים גדול חובת חינוך לקטנים	כ א
הקזת דם	
אין ממנין מקיז דם לשררה ועוד	ז. טז כ
גנותם של אומנים המקיזים, ועונשם	טו יב
יתבונן שבשר ודם הוא	ז. ג ג
הרהור אחר מדותיו - ראה ערך דוד, דיבור, יסורין	
הריגה - ראה ערך רציחה	
השבת אבידה - ראה ערך אבידה	
השקפה	
המוזכרת על ה', לברכה או לקללה	יח לטי
השתדלות - ראה ערך פרנסה	
ז.	
זב	
נזכר בו י"א טומאות וז' טבילות	טו ט
נדה חמורה ממנו וק"ו שצריכה טבילה	טו ט
זוב הבא מחמת קרי, אם מטמא	טו כד
בעל קרי שמוזלזל בטבילה סופו שיעשה זב	טו כד
בא לאדם עבור מעשיו הרעים	ז. ג ב
<i>ראה עוד ערך ישראל</i>	
זבה	
צריכה טבילה כנדה	טו כו
נדה שזוללה בטבילתה נעשית זבה	טו כה, כו
זיכוי הרבים	
גדול שכר המזכים הרבים לתורה ומצוות	ח ז; יג ז, ח
זכאי	
מגלגלין זכות על ידו, ולהיפך	טו ב. ז. ד
זכירה	
יזכור אדם כל מחולות ה' לישראל	א ה
זכריה בן ירבעם	
היה רשע בן צדיק, וטוב לו	יז כו
זמן	
מזה בין זמן לעת	יז יג
זנות - ראה ערך גילוי עריות	
זָקָן - ראה ערך גאווה	
זקנה	
חי שנה א' טובה בזקנותו סימן יפה, ולהיפך	ה כא

קטרוג מידת הדין איך נושא פנים לישראל, ותשובתו	ז. כב ב; כג א, ב; כה א
מהו הגדול הגבור והנורא	ז. כג א
רק הוא יתהלל בחכמתו וגבורתו ועושרו	ז. כד ה ז
קראו אברהם אדון להורות שהוא אדון לכל הכחות, והיכן קראו	ז. כה ב
<i>ראה עוד ערך אהבת ה', דוד, הודאה, הזכרת שם שמים לבטלה, הכרת הטוב, חורבן ביהמ"ק, י"ג מדות, יוהכ"פ, יסורין, ישראל, כבוד ה', משה, צדיקים, קללת ה', קרבנות, תורה</i>	
הגרמה - ראה ערך שחיטה	
הודאה	
חיוב הודאה לה' על טובותיו ועל שניצל מפגעים רעים	יד ח; יח נא, נב
הוצאת זרע לבטלה	
מעלת אדם הנשמר מזה	ט יז (חל"ג)
עונשו במיתתו, ומעשה נורא בזה	יח סד
מעלת הבחורים שלא נכשלו	כא ה
הושע	
קטרוגו על ישראל, וציווי ה' שישא זונה, וכל הענין	ז. ט א
הושע בן אלה	
טעם שגלו י' השבטים בימיו	ז. ט ד
ביטל משמרות שהעמיד ירבעם למנוע עליה לרגל	ז. ט ד
הזכרת שם ה' לבטלה	
מקור האיסור	כו ד
הכנסת אורחים	
כשבאים אורחים כשרבו אצלו יטול רשות ממנו	יב ג
<i>ראה עוד ערך אברהם, לוייה</i>	
הכרת הטוב	
גדול חיובה לה'	יד א
ישראל צריכים להכיר טוב לה' על שנתן להם ארץ ישראל	יד ב
האוכל אצל חבירו אף מעט יחזיק לו טובה	יח ה
כמה משלים בגנות בני"א שמקבלים טובות מה' וחוטאים, ועונשם	יט ה-ז
<i>ראה עוד ערך מנשה</i>	
הלואה	
מעלת המלוה לעני בשעת דחקו	טו כג
הלכה - ראה ערך תורה	
הלל	
מנהג הקדמונים באמירתה	יג טו
המן	
בא לעולם בזכות אגג שבכה בבית האסורים	כ יד; כד ג
הנאה	
עונשם של בעלי תענוג והנאה	טו יד

תרצה

מפתח ערכים, זקנה - חיים

אסף שמח שמי שיעלה שערי ירושלים יעלה את קרח ל יח
כששתו ממי פרת הסרוחים, מתו הרבה ל כג
כשצר נבוכדנצר נתאספו כל ישראל בירושלים ל כג
אמירת ישראל לה' שלא ישתוק לאויבהם, ותשובת ה' ל כד
קינת ה' ובני קרח ובכיתם על ישראל כששבו מעט ל כד-כט
בעת החורבן נגזרה מיתה על ר"ע ל כח
נחמת ה' לישראל שיגאלו וישמחו עמו ל לד
טעם שה' בוכה עליה בסתר ל כה
ב' דמעתו שהוריד עשו קראו לה' לדון ישראל, ולכן גלו ל ל
כשנחרב ביהמ"ק נתמעט שירת המלאכים, וציפית ה'
שיחזור לא ל
ירידת הדורות משנחרב ביהמ"ק ז. טו יג
מהו 'החרבת' את ביתי 'ושרפתי' את היכלי ז. יט ה
מעת שחרב לא ישב ה' בביתו וראשו מלא טל ומטר ז. כא ח
מפני חסרון ופשיעה בתורה ב כה; יח מג; ז. א ז
גדול החיוב להתאבל עליה בימי צרה ד י'
לא נגרע כבוד ה' ו יד
ראה עוד ערך גאולה, גלות, תשעה באב

חושי הארכי

גוי היה טו ז'

חז"ל - ראה ערך תקנות חז"ל

חזקיהו

חליו, נבואות ישעיהו, תפילתו ורפואתו ח א, ו
למה נענש שורעו יגלה ושיצא ממנו מנשה ח א,ה,ו
בדרו שקבלו ישראל עומי' בשלמות, נפלו אויביהם וקבע להם
נחמה יז כו
מי החזיר שלוחיו, נבוכדנצר או מרדך כ יד; כד גי

חטא - ראה ערך עבירה

חטא העגל

מדוע סייע אהרן ז. ד ו
כל מ' יום אח"כ נהגו ישראל אכלות והיו מנודים ז. ד ח
תפילת משה לה' אחר חטא העגל ז. ד ט
צום ישראל במ' יום אחרונים וביוה"כ ז. ד י
טעם שבירת הלוחות, ונגור על ישראל שילמדו מתוך
צער כא טו; ז. ד ז
בלעדיה היו חיים לעולם, ועבורה נגור עליהם מיתה ז. ד ה
ראה עוד ערך אהרן, דור המדבר, ה', ישראל, כסא הכבוד, משה,
משכן, תורה

חטאת - ראה ערך קרבנות

חיה רעה - ראה ערך הצלה

חיים

הרצה חיים טובים, יכבד ה' ואביו ואמו כו כח
נגות הקץ בחייו וכופר בטובת ה' יד א
בימי נח נגור לחיות רק ק"ב שנה, מדוע טז ג

מעלת אדם שבוקנתו לומד ועושה מצוות כבילדותו יג כג
ת"ח, זקנותם טובים מבחרותם יח נ
לעתידי לבא כשמוקינים מוסיפים חיל יח נ
טוב ילדות מזקנה ז. טז לג
נאה לצדיקים ולעולם ז. יז ח
תפילת דוד שלא ירפהו מתורה ומצוות בוקנתו ז. כד ד
ראה עוד ערך עוזר

זרובבל

לעתידי יהיה מתורגמן לדרשת ה' ז. כ ו

זרע - ראה ערך הוצאת זרע לבטלה

ח.

חבקוק

שאלתו לה' על מידת צדק ורע לו, ושאר מידותיו, ותשובת
ה' ז. יב ד

חבר

יקנה לעצמו חבר שיאכל וילמד עמו, ונקנה בלקיחה
ובדמים ז. טז יג

חג הסוכות

הוא זמן ממוצע, לא חום ולא קור יח כו

חול המועד

המבוסס אין לו חלק לעוה"ב כח ז

חולה

ישפיל עצמו ויביא אשם ויתרפא ו לא
ראה עוד ערך יסורים, רפואה

חורבן ביהמ"ק

בחורבן בית שני לא ניתן להם זמן, מפני שלא היה בהם דרך ארץ
וגמ"ח יד יג
ביהמ"ק שלט החורבן משא"כ במשכן יח לו,לז
על שהתאנח כורש על חורבן ביהמ"ק זכה למלכות פרס ומדי כ יד
ה' זכור את ירושלים תמיד, ואפ"ה החריבה ל א
מהחורבן ניכר נוראותיו ל א
עשה ה' עצמו כאין בו כח להציל ל ב
נחרבו עמו אף בתי כנסיות ומדרשות ל ג
הזכרת רחל זכותה, וקבלת ה' תפילתה ל ו
חלום ר' צדוק שה' והמלאכים מספידים את ביהמ"ק ל ח
חלום ר' נתן שלא זוה שכינה מהכותל המערבי ונע מאימת
ה' ט ט
בכיותם על נהרי בבל, ומיאונם לשיר את שיר ה' ל יא,יב
כשהרגו בישראל ביקש ה' להחריב העולם וכסא הכבוד ל יד
רשעי ישראל החריבו ביהמ"ק של מעלה, ועי"ז יכלו הגוים להחריב
של מטה כט א'
נבוכדנצר העמיד עליהם משמרות שלא ישובו בתשובה ל טו
נבוכדנצר הרע לישראל יותר מציזי ה', וגם נתכוון להגדיל
ממשלתו, לכן נענש ל יז

תרצט

מפתח ערכים, חיים - יהודי

חנניה מישאל ועזריה

ה' שמר עליהם בזכות תורתם ל לב,לג

חנה

טעם שהיתה עקרה י"ט שנים ומחצה יח נו

חנה ושבעת בניה

סיפור המעשה ל כא

חנופה

מוטב להחניף ק' פעמים, מלבייש פעם א' יח צב

החנף יפסיד ממונו וא"א לו לתקן חטאו טו יח

חסד - ראה ערך גמ"ח

חסיד

יהא חסיד (שסובל הכל) אף בישיבה יג ט; יח עה

ציונים בענין חסיד ז. יז א (ציונים)

חצות לילה - ראה ערך גאולה, דוד

חשבון הנפש

יזכור יום המיתה, ושכל צבאות השמים עושים רצון ה' ועי"ז

יתחזק כו כז; ז. יג ג

יתבונן בהקזת דמו, וכשנכנס לבית הכסא, ובסופו, ועי"ז

יתחזק ז. יג ג

ט.

טבילה - ראה ערך בעל קרי, זב, זבה, טומאה וטהרה, נדה

ט"ו באב

דינים שנהגים אז ודברים שארעו אז ז. טז כג

טומאה וטהרה

לעתיד לבא יתגלה סוד הדברים ג ר'י

מצינו תוספת טהרה אף בטהור טו אי

אכילת חולין בטהרה טו א

הפסוק כל אשר לא יבא באש וכו' תעבירו במים, קאי אף לענין

טהרה יח פחי

דין כיכר וכלים באויר כלי חרס שבתוכו שרץ ז. טז לט

י.

יבום - ראה ערך יהודה, ר' דוסא בן הרבנים

י"ג מדות

אמירתם מכפרת במקום קרבנות ז. כג ה,ו

נתעטף ה' בשיץ ז. כג ו

תי"ח הראוי להיות שוץ ולאומרו, אל ימנע ז. כג ו

ראה עוד ערך ה'

יהוא בן נמשי

היה יריש וקלקל מעשיו ז. ז ב

יהודה

קיים יבום ו יט

יהודי - ראה ערך ישראל

ראה עוד ערך זקנה, חטא העגל, כבוד ה', מיתה, מלאך המות,
עולם הזה

חילול ה'

גדל הזהירות להורות כהלכה ב כו

יפסיד ממונו וא"א לו לתקן חטאו טו יח

המחלל בסתר נענש בגלוי יג כא

אם גויים מוזהרים ע"ז טו ו'י

מהדברים שעליהם חרב העולם טו ו

אם איסור גזל ורציחה וכחש ושבעות שקר לגוי מטעם חילול

ה' כח ה

ראה עוד ערך דתן ואבירם, משה, ת"ח

חימוד

אם הגויים מוזהרים ע"ז טו ו'י

מהדברים שעליהם חרב העולם טו ו

ראה עוד ערך עשרת הדברות

חינוך

מעלת המחנך בניו כהוגן טו כב

גדל החובה לערוך לפניהם חומר העונות ולהתפלל ולשמור שלא

יבשלו, ומעשה נפלא בזה יח י; כ א; כא א

בדורנו עיקר החינוך, בתפילה עליהם תמיד יח י'י

גנות אב שאין מיסר בנו המתבטל מתורה יח כג

גדל החיוב, ולייסד חדרים שילכו בדרך התורה כג טז'י

ראה עוד ערך בנים

חכמה

שליש היום ה' נותן חכמה לת"ח וצדיקים יז יב,טו

כל שפע החכמה מה' יח כו

טובה מכלי קרב ז א,ב,ג

לא ניתנה לאדם להתגאות אלא לקדש ה' יח פ

נאה לצדיקים ולעולם ז. יז ח

ראה עוד ערך תורה

חלב

אף בהמה שלא קרבה, חלבה אסור, ומנין טו ד

הוקש לדם טו ד

חלה

האכלת חלה טמאה לכלבים יג יז'י

אשה שאינה מקפדת להפריש בטהרה, בניה יהיו בע"מ יח כ

חמה

פלאי הבריאה בה ב טז

עמידתה למשה ויהושע ב יח

אין רוצה לצאת וכופים אותה ב כא

לעתיד הצדיקים וע"ה שלא חטאו ויתענגו בה ורשעים ישרפו

בה ז. יב ד (חלוג)

בט"ו באב תשש כחה ונתחזק כח הלבנה ז. טז כג

למה מסמן הליקוי, ומדור הליקוי ז. טז כד,כה

חמשה עשר באב - ראה ערך ט"ו באב

תש

מפתח ערכים, יהונתן - יעקב

יהונתן - ראה ערך דוד

יהושע

הוצרך לבינה להחזיר ההלכות שנשתכחו יז יגי
בימיו נתברכו ישראל בכל ובבנים על שקבלו עומ"ש באהבה יז כב
ציוויו לישראל שימנעו מעבירה ועריות קדם שעברו הירדן יח סח
תוכחת המלאך ליהושע יח סט
מלחמת העי, ולכידת עכן, וכל הענין יח עא
קח לך את יהושע, פירושו ז. טו יג
לעתיד יאמר שאין ראוי לברך שלא זכה לזרע ז. כ ה
עמידת החמה לו ב יח

יהושפט

על שנשא מאחאב לשם גדולה נהרגו כמעט כל זרעו ז. ג י
זכה לכבוד כעין לעתיד לבא ג ה

יום

יום טובה משכח יום רעה, ולהיפך א ד
מה היום המיוחד שנוכר בתהילים א ד,ה,ו; ב א
מהו ביום טובה היה בטוב וכו' יג יח,ט

יום גוג

נקמת ה' ביום גוג א ו
ראה עוד ערך גויים

יום הכפורים

נתינתה לישראל בשמחה ובאהבה א ה
סולח תמיד בשמחה א ה
טעם שלא נאמר בו וביום א ה
זכו ישראל מפני התשובה או הצום יז כא; ז. ד י
ראה עוד ערך תוכחה

יום המיתות - ראה ערך חשבון הנפש

יום טוב

עכשו שיש ב' יו"ט אין א' מהם כתקונו, שכל א' ספק ל ז

יון

יפת זכה למלכות יון על שכסה ערות אביו כ יד

יוסף

וטובח טבח והכן לצורך שבת, ושחטו כדן כו טו
נשבע ליצרו בה' כו טו
קיים כל התורה, היכן ו יט; כו טו
חכמתו בעצתו לפרעה יז יד
ציוויו יעקב אליו שלא יתגאה במלכותו יח פ
כשנשבע בחיי פרעה אם לשקר נשבע כו טו
ראה עוד ערך יעקב, ת"ח

יחוד

איש א' עם ב' נשים יח סה,סו
אשה א' עם ב' או ג', ת"ח או פריצים יח סה
אין דרכה של אשה להתיחד אף כשמותר ט ח
אין נתייחד ר' יהושע עם המטרוניטא ז. טו טו

יחזקאל

תחית המתים על ידו, ומי היו ה יג,יד
תוכחתו ומסירות נפשו לישראל ה יג,יד
יציאת נשמתו מרוב צער על ישראל ה יד
טעם שנקרא בן בחי ו יגי
מהו בן אדם האמור בו ו יג,יד
תשובתו לה' על ישראל שאף שנמכרו לגוים הרי הם
ישראל לא יד

יין

גנות המרבה בה טו כח; ל לב
מעלותיה, והתורה נמשלה לה ז. יג ה
ראה עוד ערך אכילה, תורה

יְלָדוֹת - ראה ערך זקנה

ימות בן דוד

ראה ערך לעתיד לבא, משיח, משפט, עולם הבא, תחית המתים

יסורים

יאהב ה' אף מתוך יסורין יג ט
לעתיד יודו ישראל שהיסורין היו בצדק יג כה
כשאין לו יסורין יחטוף תורה ומע"ש יג יח
יתבונן שבאים לכפר ולהוכיחו ולהפרישו מעונותיו ויודה
ע"ז ב יב; יג יח; יח מה,מו; ז. טו ז
לא ידבר נגד מעלה כי באו בדין, ואין לידע חשבונות
שמים יח מז,צא
נקרא טוב, שע"י נמנעים מלחטוא טו ה
מיסורי הצדיקים בעוה"ז למדים גודל עונש הרשעים לעוה"ב ... כב ד
הצדיקים ו"ח סובלים בשביל הדור, ושכרם כז ד
ההבדל בקבלתם ע"י ת"ח וע"י ע"ה כז יא
ע"י תשובה קלה ה' בוכה (בסתיר) על יסורי החוטאים ל כה
יסורים בעוה"ז להציל האדם מגיהנם ז. ג ד
באים על ישראל לטובתם ולאהבתם ז. יא א
מיתת בנים הם יסורין של אהבה לכפר ז. יא א
גנות המבעט בהם ב לא; יח סג
מעלת המודה והשומח בהם ג יד; יח מה,מו; טו יט
היא רפואה לעוה"ב ה יח
תורה מברחת היסורין ו ג
ראה עוד ערך גיהנם, גרים, חולה, צרות, רפואה

יעבץ

טעם שזכה לחים כעוה"ב ה כד
תפילתו, וקיום משאלתו ה כו,כו

יעל

זכתה על שעשתה רצון בעלה ט יד; יא יא

יעקב

עת דודים נאמר עליו ששלם במידת האמת כו כא
נשתבח בצדקה ז. א יא
שלמותו במדת האמת, ושכרו כו כא; ז. ב יא

תשא

מפתח ערכים, יעקב - ישעיהו

יש שחיו שלא ביצה"ר בעוה"ז ג ה, ה יט-כד
לעתיד לבא יענש ביותר ד יא
מתגרה ביותר בישראל ד יא
ה' נתחרט על שבראו יג ד
נמשל לנחש יג ד'
ראה, עוד ערך תשובה

יצר טוב

נקרא ילד, וטעם לא יט'

יראת שמים

יערים ביותר ליראת ה' יג ט; יח עה; ז. א א
נקנית מתוך ההתמדה בתורה יד י', יז כה
מעלת אדם יר"ש בסתר, וגדל שכרו יח טו
אשרי כל ירא ה' קאי על ת"ח ולא על עבדים (וגרים) יח ז
תורה מביאתו בקל ליראת ה' יח טו
מעלתה כשבאה מכח ענוה ותשובה ודקדוק המצוות יח לג
ילמד התורה מתוך יר"ש כא יח

זוכה לה ע"י התבוננות באחריתו, ונוראות הבורא, ועונשו
לרשעים כא יח
גדול יראת האבות ויורדי הים, ובזכותם נוכה לגאולה כה ז-יב
מהות היראה כה ז'
על ידה יזכה ליהנות מממונו ולא יצטרך לאחרים כו ג
מה בין העובד מיראה למאהבה, והחילוק בשכרם כח ו
עניות מביא ליר"ש ז. ה ג
התורה בלי ירא"ש אינה כלום, שתחילתה וסופה ירא"ש ז. יד ב
צריך לפחד ממי שאין לו ירא"ש ז. טז לה
מבחולת שנתגברה על יצרה למדים ירא"ש ז. יז טז

ירבעם בן יואש

על שלא קיבל לה"ר על עמוס וכיבד הנביאים זכה להשיב גבול
ישראל יז כו; ז. ז ג

ירבעם בן נבט

על שהוכיח שלמה לשם שמים זכה למלכות כד ג

ירושלים

הופרשה מכל ישראל שמתוכה נברא העולם ז. ב ו
לעתיד תואר באור גדול וילבש ה' אותה עזה ז. כא א,ב,ט
ראה עוד ערך ביהמ"ק, ה', חורבן ביהמ"ק

ירמיהו

כל קללה שקילל לישראל, נאנח ה' כנגדו ז. ט ה

ישיבה

בלא סמיכה קשה מעמידה ז ג

ישמעאל

על הסכמתו למול, אין אומה שולטת בו יג ג
על שקבר אביו זכה לייב נשיאים ז. ב יא

ישעיהו

נבואתו לחזקתו ח א-ה

לעתיד יאמר שאין ראוי לברך שנשא ב' אחיות ז. כ ה
במלחמתו עם שר עשו רמזו ה' על ריש גלותא ונשיא
שבא"י ז. כ ג
גדול יראתו כה י
טעם שזכה בסוף ימיו לחיים כעוה"ב ה כ,כא; ז. ב יא'
גדול התמדתו בתורה ה כ
על מה בכה כ"כ כשנמכר יוסף ה כא
חי בטובה סוף ימיו, כאילו כל ימיו ה כא
צדיק אף שלא נעשו לו ניסים ו ו
קיים התורה בהסתר הע"ז ושכרו ו יט; כו טו; ד ו
על ששמע לה"ר מיוסף נענש כ"ב שנה יג יג
מהו "כי פרד ה' את יעקב" יג כ
חלוקתו עם עשו העוה"ז והעוה"ב כד ז'
ראה עוד ערך אבות, ת"ח

יפת - ראה, ערך יין

יפתח

נדרו, ועונשו, ומלחמתו עם בני אפרים יא ב
אפרים נהרגו על ע"ז, ועל שרבו עם יפתח יא ב

יצחק

עת דודים נאמר עליו שנעקד בשמחה, זוכה למעין
עוה"ב כו כ; ז. ב יא
נשתבח בצדקה ז. א יא
כשהוקרב האיל כאילו הוא הוקרב ז. ב יא'
לעתיד יאמר שאין ראוי לברך שיצא ממנו עשו ז. כ ה
גדול יראתו, והבטחת ה' לו שלא יירא כה ט
קיים התורה בעקידתו ו יט
הקשר בין תמידים לעקידה ו כ
טעם שהיה עקר כ' שנה יח נו
ראה עוד ערך אבות, אברהם, קרבנות

יציאת מצרים

זכות האמהות כו יד
כשיצאו ממצרים היו כערומים בלא תורה ומצוות כו טו
חיו ע"י דם פסח ומילה כו טו
זכות שפרו ורבו ז. יד ח
זכות שלמדו התורה באגודות ונתנו שכר מלמדים ... ז. יד ג; כג ד
ראה עוד ערך ישראל, מצרים, קריעת ים סוף

יצר הרע

נקרא מלך חקן לא יט
נברא שיוכל האדם לעבוד את ה' ז. יב א
מפתה האדם, ורצונו שלא ישמע לו ז. יב א'
נמשל לחומה של ברזל ז. יב ב
המתגבר עליו בדברים הקשים ניכר שירא ואוהב את ה' ז. יב ב
זכותו יש שכר על המצוות, וכבוד גדול לישראל טז ו
נמשל לאש הבוהרת יט ט'
מפתה האדם למצוות עטופות בעבירות כו כו

תשוב

מפתח ערכים, ישעיהו - ישראל

טעם שנקראו בנים מצוינים יז ז'
 אין להם עת קבוע למלוך בגוים יז יג'
 נקראו קודש שהלכו למדבר בתמימות יז טז
 פירוט הדברים ששמעו לה' בתמימות יז טז, יח, יט
 כקודש שהאוכל מהם חייב מיתה יז טז
 בימי יהושע ושמואל וחזקיהו ואליהו נתברכו על שקבלו
 עומ"ש יז כב, כד, כו
 אחר חטא העגל חזרו להיות זבין ומצורעין, ולא הרהרו אחר ה'
 ולעתיד יתראו יז יט
 מעלתם שנדבו למשכן ולא אמרו מה צריך לכסף וזהב יז יח
 ה' משתתף עמם בצרתם יח א
 כשעושים רצון ה' דומים לזית רענן יח כח
 כשעושים רצון ה' מתרפאים ואין בהם חולי יח לב
 כשיש בהם תורה ומע"ש ה' משקיף עליהם לברכה, ולהיפך
 ח"ו יח לט, מ
 נקראו צבא השמים שנמשלו לכוכבים יח מ
 כשמשליכים התורה לארץ מצליח מלכות הגוים יח מ
 עברו "את" תורתך, ר"ל מא' עד ת' יח מב
 אף שקראם בנים ה' מיסרם לטובתם יח מז
 ה' משמרם שלא יתערבו בפסולים, ע"י שהורגם פעם א' לבמה
 דורות יח סב
 תוכחה להם שמרחקים השכינה בעוונותם יח סג
 נקראו בנים ועבדים, ואין ה' עוֹבֵם, אף שחוטאים יח סג; כב א
 מעלתם שקבלו תוכחת יהושע וקבלו עומ"ש יח עא
 לעתיד יחלקו לד' חלקים יח פו
 לעתיד יהיו כמים שמשפיעים לטוב לכל העולם יח פו
 אין מתקיימין אלא ע"י התורה יח פד
 אין העולם והתורה מתקיים בלעד יח פה; יט יח
 רחמי ה' על ישראל משורת הדין, ולא משוא פנים יח קוב
 תפילת אליהו עליהם והזכרת זכותם, וכך ראוי לעשות
 תמיד יט א-ד, לב-כ
 מעלתם שלמרות צרתם משבחים לה' ולומדים יט א, ב
 קנן ה' מעולם יט טו
 ה' מייסרם קלות לפי מעשיהם שישוּבו, ושיקבלו שכר לעתיד כנגד
 הצרות כ ט, יד; כא יד'
 טעם שבכל הגלויות היו ישראל תחת ב' מלכים כ יא
 שם ישראל באהל ה', ביאור כ טו
 מהו ולא יבושו עמי לעולם כ יד, טו
 לעתיד יביאו הגוים להם מוֹנוֹת ויעשירום כ ט
 למדו קהלות קהלות ונתקנא בהם בלעם כא ג
 במה גדולים ממלאכים, ובמה פחות מהם כא די
 הבטחת ה' להם שיקחם בעצמו, וטעם שמסרם אח"כ ביד
 מלאך כב א, ב
 אילו היו זכאין, לא היתה שכינה מסתלקת מהם לעולם כג ז
 כשהיו למדבר ובמצרים ובמתן תורה עבדו את ה' בתמימות כג ח
 קבלו במצרים שלא ישנו שמוֹתם ולשונם שלא יגירו
 אחריהם יז טז; כג ט, טז; כד א

זכה לנבא הנחמות כי קיבל עומ"ש בשמחה יותר מכולם טז י
 סבר שאין ה' חפץ בתשובה ולא השיב כהוגן טז יא
 כל הנחמות יתקיימו אם ישובו ישראל טז יב
ישראל
 ה' שמח בהם אף שהם בדרגה פחותה א בי
 דומים לאילה ב לד
 לעתיד לבא ייטיב להם ה' עבור מע"ט ותורה ב לה
 משה חשוב כאילו בראם ד ו
 סגור משה עליהם ד א, ב, ג
 רחמי ה' עליהם אף כשחוטאים י ו יד, לג; יג ג; יח א, ג; יז כח
 גדול כבודם לעתיד לבא ג ה; ה א, ב
 אף שגלו עדיין קיימים ה יז
 ה' מיסרם לפי כחם ה יז
 נמשכת אחרי ה' ו א
 גדול אהבת ה' אליהם ושמחתו
 בהם ו א, ב; ט טז; יג יג; כא יט; כה א; כו א; כח ט
 הכנסת ה' להם לחזרי חזרו ו בי
 הודאתם לה' על שקירבם ו ד, כא יט
 טעם שנקראו ישראל וישורון ו ד, כא יט
 קראם ה' בנים אחים ואלקים ושתפם לשמו ו ד; כו ב; יח קיג
 צער ה' כשחטאו שאינם כאבות ו ו
 אם מבורכים אף שאינם כיעקב ו ו, ז
 ה' הבטיח וקיים למחול ולהיטיב להם ז ה
 אין נענשים על מחשבה ז כ
 טעם שסייב ה' שיגלו למצרים ז ח
 גדול הוזהרות מלהרע להם, בכל ענין, ועונשו ז כב
 יועץ רעה עליהם, כיועץ על ה' ז כח
 טעם שנושעו בימי דבורה ט יא, יא
 משולים לאשה, כשחוטאים ה' מוחל ואוהבם ט טז
 מעלת המקיים נפש א' מישראל י ב
 חסד ה' שפזרם בגוים י ז, ח, ט
 בחירת ה' בהם י ח; כב א; כה א; כו א, ב
 בימי השופטים כשחטאו נענשו וכששבו
 נגאלו כל פרק יא; ז. ח ב
 ערבים זה לזה יא ג
 ה' חס על כבודם יא ה
 לעתיד יהיו חיים וקיימים לעולם, על שמסרו נפשם יג כד
 צריכים להכיר טובה לה' על שנתן להם ארץ ישראל (ולא עשו
 כן) יד ב
 כולם מוֹנוֹנִים לעוה"ב יד ב
 תחילה הוכיח ה' לכאז"א, ואח"כ אמר מי שישמע לו יבא ויטול
 מזונות יד י
 ה' אוהבם יותר מהתורה, וקודמים לה יד יב
 כפיות טובה שנהגו ישראל במן יד ב
 על שסובלים בשביל יהדותם וכבדו התורה, לעתיד יקבלו שכר
 גדול יז ו

תשג

מפתח ערכים, ישראל - כהן

בעת נקמת ה' באדם נותן עונות ישראל עליהם, ואח"כ על בגדיו ז. יט ז
 רק ישראל ינצלו מיום הדין והאבות יליצו בעדם ... ז. כ א,ב; כא ד
 העולם נברא בשבילם שמקיימים מילה ז. כ ג; כג א
 האמונה הפשוטה לא בטלה מהם לעולם, שקורין שמע וכו' ועי"ז
 יזכו בדין העתיד ז. כא ד,ו
 לעתיד יבחיך זיון בכל העולם וייראו הגוים וישבחו
 ישראל ז. כא ה,ו
 קטרוג מידת הדין עליהם, וה' מליץ בעדם שמלאים זכויות ... ז. כב ב
 קטרוג מידת הדין איך נושא פנים להם ותשובת
 ה' ז. כב ב; כג א,ב; כה א
 נשאו פנים לה' בקבלת התורה ויציאת מצרים ז. כג ב
 ה' מחבבם יותר מהמלאכים, שאין אומרים שירה קודם
 לישראל ז. כה ד
 ראה עוד ערך גאולה, דור המדבר, ה', מצוות, מצרים, עליה לרגל,
 שכר ועונש

יתר

טעם שזכה לחיים כעוה"ב, ושלא יפסק ת"ח מזוהר ה כב,כג
 בואו למשה, וקבלת פניו ה כב

כ.

כבוד

אין כבוד אלא על עסקי תורה ז. יז ג
 אל תחמוד אותה ז. יז ה
 נאה לצדיקים ולעולם ז. יז ח

כבוד ה'

ת"ח המתפלל ומתאנח עליה ומצפה לישועתו יזכה
 לרוה"ק ד י; יג ט
 ת"ח הלומד להרבות כבוד ה', ה' ומלאכים משמרים אותו ד ח
 לומד תורה ומרכבה הוא כבוד ה' ו יד
 לא נגרע בחורבן הבית ו יד
 מעלת המרבה כבוד ה' וממעט כבוד עצמו יג יד-יז
 ראה עוד ערך חילול ה'

כבוד חבריו

יאהב ויכבד חבריו במעלותיו כח טז

כבוד רבו

גנות המזלול בכבוד רבו יג יג
 עונש הנמנע מלשמש ולרחוץ לרבו ז. טז ז
 הלומד מחבירו אף פרק א', יכבדו ויתיראו ממנו ז. טז יא; יז ג
 ראה עוד ערך הכנסת אורחים

כהן

מעשה כהן יר"ש שזכה שכל בניו היו כהנים גדולים יח י
 הפרישם ה' מכל ישראל והלוים והזשיבם בביהמ"ק
 ובירושלים ז. ב ו
 הכהונה נקנית בכ"ד דברים, ומהם ז. יז ו
 ראה עוד ערך ברכת כהנים, מתנות כהונה, עבדים, תרומה

כשעושין רצון ה' אין ה' ישן, וכשחוטאים עושה עצמו כישן כג ג
 יש להם חלק אף בעוה"ז כפי הצטרבותם לעוה"ב כד ז
 מובדלים מהגוים שרק הם זכו לתורה תמימה ומסודרת כד יג
 נשבע ה' שלא ימירם באומה אחרת כד יג
 חביבות ה' עמהם שמדבר עמם בלשון יחיד או רבים כה א; כו א
 חיוב לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי ובשבילי נברא
 העולם כה ב
 קדושת ה' ושבת ישראל חשובים כאחד כו כד
 כשיצאו ממצרים היו כערומים בלא ת"מ כז טו
 כולם יש בהם בחינה של אהבת ה' כח ח
 וידוי ישראל שכל הקלקולים בשמים מרשעים שבה כט א,ב
 יאהבם ועי"ז יקנה לה' כה ו; כח א; ז. טז ח
 זכו לעוה"ב שיש להם יראת ואהבת ה' כח ז
 ה' שומר עליהם כעניו א', והפוגע בהם כפוגע בו ל ב
 אי"א להם להתקיים בלא ת"ח ל ד
 כשחוטאים, ונותן ה' גדולתם לגוים, אף כששבים קשה על ה' לאבר
 גדולת האומות ל ו
 ה' לא ישבח ישראל לעולם ל יב,יג
 אין רחמנות לכל אדם עליהם רק לה' ל כו
 נברא העולם רק בשבילם ל כו
 טובתם נמשלה ליום ורעתם ללילה ל לא
 ה' שומר עליהם, ובפרט על ת"ח ל לב,לג
 כשהיו בארץ גלו מתוך גאותם שע"י באו לחטאים לא יד
 תשובת יחזקאל שאף שנמכרו לגוים חייבים במצוות לא יד
 ריבוי ההרוגים באלכסנדריא וביתר ע"י הגוים ל יט,כ
 ציפית ה' שישבו ותבא הגאולה לא ט
 ה' מצפה לימות המשיח למצוא בישראל בעלי מקרא ומשנה ונ"י
 באמונה לא כט
 בכל הדורות חיבבם ה' מאד לא לב
 בחר בם על שהאבות נתעסקו בתורה ומצוות מתוך
 הצער ז. ב-ד,ה
 כל העולמות של ה', ולא נטל אלא ישראל ז. ב,ג,ה
 הפרישם ה' תרומה מכל העמים ומתוכם שבט לוי והכהנים
 והזשיבם בביהמ"ק ובירושלים ז. ב ו
 עניות יפה להם ז. ג ה
 מה' קנינים של ה' ז. ט א; יז ט
 חומר המקטרג עליהם, כמו שמצינו באלהו ז. ח ה
 כביכול קצרה דעת ה' מחמת ישראל שמכעיסים אותו ז. ח א
 ברוב התקופות עבדו עי"ז ונענשו, וכששבו הונח להם ז. ח ב,ג
 נשבע ה' שלא יחליפם באומה אחרת בשום אופן ז. י ח
 יסורים באים עליהם לטובתם ולאהבתם ז. יא א
 יקבלו שכר לעתיד הרבה יותר מצערם ז. יד ד
 לעתיד כולם ישתחוו להם ז. טו ט
 בני מלכים הם ז. טז ט
 כשעושים רצון ה' אין מתיראים מליקוי חמה ולבנה ושאר
 סימנים ז. טז כד

תשר

מפתח ערכים, כהן גדול - לילה

כהן גדול

בעון פנחס ניתנה לבני איתמר עד שקלקלו בני עלי... יא ו; ז. י ו
רחמי ה' שהעמידו לכפר ולהתפלל על ישראל... יט יא

כוכבים

תחת איזה כוכב עומד העולם... ב יד
מהו הכימה... ב טו
בראתם ומקומם... ב טו

כורש

על שהתאנח על חורבן ביהמ"ק זכה למלכות פרס ומדי... כ יד

כותים

אין מקבלים מהם גרים מוחש ממזרות... ז. א ט

כותל המערבי

ר' נתן ראה שלא זוה שכינה משם, ושהכותל מתנענע מאימת ה',
ובכית ה' שם... ל ט

כח

נאה לצדיקים ולעולם... ז. יז ח

כיבוד אב ואם

בשכר כיבוד אב של אליפו יצא ממנו עמלק... כד ג
על ידה הודו הגוים שאין ה' מזהיר לכבוד עצמו... כו טי
הזהיר בה אין נכשל בחילול שבת ושאר חטאים, ואם נכשל נמחל
לו כששב... כו כו
המולול בה נענש בגזירות קשות... כו כו
הקש כבודם ויראתם למקום, והמכבדם והמקללם כעושה כן
לה'... כו כז, כח כו ו, ט
זוכה לחיים טובים וארוכים בעוה"ז ובעוה"ב... כו כח
הנמנע מלכבדם בוקנתם חשוב כעובר על ה' דברות אחרונות,
כיצד... כו כט, ל; כו א, כז
אשה הנמנעת מלכבד אריא, בעלה כנואף... כו כט
מפרנס משלו מדין צדקה כשיש לו ואין להם... כו כטי
ההולך בדרכי ה', עושה נחת רוח לאביו ואמו בשמים... כו ל
ילבישם בגדים נאים ומכובדים... כו ה
לא ישמע להם לחטוא... כו ח
אף כשריר אביו זב על זקנו יכבדו... כו ח
ומבשרך אל תתעלם קאי עליהם... כו ט
חילוקי השכר בבניא שונים... ו ג
ראה עוד ערך עשרת הדברות, שם

כימה - ראה ערך מכבים

כנענים

על ששגרו המרגלים בשלום, שירי ה' מזהם עד סוף בית שני... כט ח

כסא הכבוד

קדם לבריאה... לא יט
קבע ה' בו ד' מיני בע"ח, כשכר על שבראם... לא כב, כו
כשחטאו בעגל החליף ה' פני שור בכרוב... לא כג
קיים בזכות הצדקה... ז. א יא

כסא הדין נוצר קודם לכל, וידון לעתיד על שלא ביקש רחמים על
ישראל... ז. כ ג
ראה עוד ערך מעשה מרכבה

כסיל

אם יש לענות על דבריו... יד טו

כסף

אלו פרוטות אין בהם סימן ברכה... ז. טז כא

כעס

חומרה הנלמד ממכת צפרדע... ז יא
אין לרצות חבירו כשכועס... טז יא; יח עא
ע"י התגברות על הכעס יזכה להיות חביב לפני ה'... כה ו
מענה רך משיב כעס... ז. א א

כפוי טובה - ראה ערך חברת הטוב

כפרים

גנותם של יושבי כפרים... ז. טז לב

כרובים

קדמו לבריאה... א א; לא יח
שומר על האדם שיעסוק בתורה ומידות טובות... א א

כריעה

לא יכרע עם הכורעים לחינם... ז. טז לה

כרשינין - ראה ערך תרומה

כתובה - ראה ערך מזון הבנות

ל

לאה

על שהכניסה את זלפה זכו ישראל ליציאת מצרים... כו יד

לבנה

בטיז באב תשש כח החמה ונתחזק כח הלבנה... ז. טז כג
למה מסמן הליקוי ומהו הליקוי... ז. טז כד, כה

לזו - ראה ערך לזיה

לוחות הברית - ראה ערך חטא העגל

לוט

סירוב המלאכים לאכול אצלו... יב בי

לויה

פרטי מצות לויה לאורחים, ושכרה... ז. טז מ, מב
מעשה באיש שלוח, ובנה עיר ושמה לו, ואין מותים שם
כלל... ז. טז מ
המהלך בדרך בלא לויה יעסוק בתורה... ז. טז מא

לויים

הפרישם ה' מכל ישראל, ורובם דרים בירושלים... ז. ב ו

לילה

הלומד בה ג' שעות לשמה נמחלים עונותיו... ג יא
ראה עוד ערך גלות, חצות לילה, תפילה

תשה

מפתח ערכים, ליצנות - לשון הרע

ליצנות

ליצנות שבעשו גרם לורעו ליעקר מן העולם כד י
ראה עוד ערך שחוק

למך

על אבלותו על קין זכה שבתו תהא אשת נח ב יא

לעתיד לבא

מלכותו וטובתו לישראל או ב לה; לא לט
ישב עם הצדיקים בביהמ"ד שלו ג ה,ו
דברים שיהיו אז, ונעשו מקצתם בעה"ז ג ה [והלאה]; יח ג
מי יזכה למאור פנים, וכמה ג ה;ב; ה א; ז. יב ג,ד
יתגלה מעמקי התורה וסוד טומאה וטהרה ג ו; יג כה
יחיו שלא בצער, מהו ג ה; ד ט
רה"ק ישרה על האנשים ונשים ד ט
יתבטל יצה"ר ויתחדש יצ"ט ג ה; ד י
יעניש ה' את היצה"ר ביותר ד יא
גדל הכבוד שיהא לצדיקים ולישראל ג ה; ה א,ב
בימות המשיח יתבטל המות מישראל ה ב; לא לט
בעלי תשובה יזכו בה עם הצדיקים ה ג,ו
יהיו ישראל חיים וקיימים לעולם כה' יג כד
יהיו נטולי יצה"ר ומוות וישיבת ביהכ"ס, וכולם צדיקים ולומדים,
וגדל חיוב הודאה ע"ז טו ו,ז
יתרפאו כל הובין ומצורעין יז יט
יובאו ת"ח כשי' לה' לעשות רצונו יח יג
יהא שפע בתורה כנחל יח יד
יזכו למזג אויר טוב כזמן חג הסוכות יח כז
המעין שיצא אז, יתיר את הפה, פירשו יח כה
כשמוקינים מוסיפים חיל יח ג
ה' יצרם מהפסולים שנתערבו בהם יח סג
יהיו ישראל כמים, שמשפיעים לכל העולם יח פו
יחלקו ישראל לדי' חלקים יח פז
יהיה גילוי גדול בתורה, וממילא יטהרו מכל העונות יח פטי'
יראו הצדיקים במפלת הרשעים יח קיא
יקבלו הצדיקים ממון הרשעים יח קיז'
ישרוף ה' רשעים על שהבעירו היצה"ר בעצמם יט ט
יביאו הגוים מזונות לישראל ויעשירום כ ט
יהללו הגוים את ה' כשיראו החילוק בין צדיקים לרשעים כ יג
יזכו ישראל לשכר על שלמדו מתוך הצער כא טו; ד ו
הצדיקים יקראו כהני ה', וכשרי ישראל יקראו שם אחר כב ה
לעתיד ינערו בבבל כל עונות ישראל כה יב
יוחזר המשכן והארון וכל מה שנגנע עמו כה יג
יגלה ה' כל סודות התנ"ך ותורה שבע"פ, וסייע לעשות מעשים
טובים כה יד
אין ישע אלא בימות המשיח כז י
יאר ה' פני הצדיקים ויתן להם שפע ברכה כקודם המבול לא לג
קבלת ה' פני הצדיקים בכבוד גדול לא לט

ה' מצפה לימות המשיח למצוא בישראל בעלי משנה ומקרא
וכו' לא כט
מביאת משיח עד חורבן העולם יום שכולו שבת ויתגלה מלכות
ה' לא כח
ישו בו' הכתרים שהורדו לישראל בחטא העגל ז. ד ד
ע"ה שלא חטאו יהיו שמשין לצדיקים, וכשבניהם צדיקים מצילים
אותם ז. יב ה
יאר פני הצדיקים יותר מכבוד ה' יב ב
הצדיקים יתענגו בחמה, והרשעים ישרפו בה ז. יב ד (חלוג)
עוה"ב ימות המשיח בזכות ת"ח ז. טו ו
רק ת"ח או ע"ה שלא חטאו יזכו להיות משא"ב
רשעים ז. יב ב; יג א,ב
ישראל יקבלו שכר לעתיד הרבה יותר מצערם כ ט,י; ז. יד ד
אף ישראל השרי בסוף העולם יביאו ה' לא"י ז. יד ה
כולם ישתחוו לישראל ז. טו ט
כל הגוים והבריות וצבאות השמים והאבות וכסא הדין לא ינצלו
מיום הדין על שלא התפללו על ישראל, חוץ
מישראל ז. א,ב,ג; כא ד
יחריב ה' את העולם ויבנה מחדש ז. כ ד
הארץ מעידה על עוונות בני"א והגיהנם מקבלם ז. כ ה
דרשת ה' עם הצדיקים בגן עדן, וכל הענין ז. כ,ו
אם ישמחו ישראל באור ה' או באור ירושלים ומהו אור ה' ואור
ירושלים ז. כא א,ב,ד,ט
מהו האור הגנון ושמור לצדיקים והוספת ה' עליה, וחשך
לגוים ז. כא ב,ז.
יבא אליהו ומשיח וכל הנגנים לעמק יהושפט לשפוט את העולם
ורק ישראל ינצלו ז. כא ג,ד
תנחומי ה' לישראל ז. כא ח
יבהק זיו ישראל בכל העולם, ויראו מהם הגוים ויברשו וישבחו
ישראל ז. כא ה,ו
ראה עוד ערך גוים, עולם הבא, עליה לרגל, שכר ועונש, תחיית
המתים

לשון הקודש - ראה ערך מצרים

לשון הרע

גדל האיסור לספר בגנות ת"ח ג יא
לא יאכל עם ע"ה, מפני שאח"כ מספר לה"ר עליו יב ב
אם הגוים מזהירים ע"ז טו ו
מהדברים שעליהם חרב העולם טו ו
עונשו טו טז,לז
זכותו של מי שאין מקבל לה"ר בפרט על אדם חשוב ז. יז כו; ג
ע"י אי קבלת לה"ר נמנע השטן מלקטרג יז כו; ז. ז ג
תוכחת ה' ליהושע שאמר עליו לה"ר, ותשובתו יח עא
ממעשה דעכן למדים שאף כשהותר, אם אפשר באופן אחר
אסור יח עאי
סיפור לה"ר לחוטא עצמו יח צבי
בעל לה"ר, מושפע עליו רוח טומאה ונולד בו מחשבות
רעות יח צה

תשנ

מפתח ערכים, לשון הרע - מיתה

מחילה - ראה ערך דוד, יום הכפורים, עבירה

מחלוקת

עונשו של בעל מחלוקת וגורר אנשי ביתו כא אי
צוואת אחיתופל לבניו שלא יהיו במחלוקת לא ד
עונשו בקרח ועדתו טו טז
יותר, ולא יעמוד במריבה יח צ
חומר עונשו של חולק על רבו או ב"ד שבעירו יח צט
ראה עוד ערך שלום

מחשבה

אזהרה לחשוב מחשבות רעות על חבירו יח צד'
גנות הרשעים שחושבים רע על חבריהם יח צה'
ראה עוד ערך שחר ועונש

מטטרון - ראה ערך מלאכים

מילה

זכות ישראל שמלים נברא העולם ז. כג א
על ידה ניצולים ישראל מגיהנם ז. כה ב
אם קיימוה ישראל במצרים כג יא, טז; כד א
גדל חובתה כג טז'
זרעו של עשו עזובה, ועונשם כד א, ב, ח
נמשל לכתר שהיא עטרת מלכות כד בי
מזכיר לאדם שלא לחטוא כד חי'
בריצי"מ זכו ע"י דם פסח ומילה כז טו
המושך ערלתו אין לו חלק לעדה"ב כז ז
היא מסירות נפש, ושקולה ככל המצוות, ועבורה מליץ ה' על
ישראל ז. כב ב
ראה עוד ערך אברהם, ישמעאל

מים

מהו שפכי כמים לבך יח פב-צ
ראה עוד ערך תורה

מים אחרונים

תיכף להם ברכת המזון כ ו

מין - ראה ערך אפיקורס

מיתה

אין מליץ לאדם אלא תורה ומע"ט יח לח
נגזר בעון אדם הראשון ה יד
צדקה מצלת ממנה ומקללת בני עלי י ב, ג
פעמים שה' פודה ממות לעניות א ה'
ה' הורג בני הרשעים בקטנותם שלא ירשיעו ג ד
קדם חטא העגל היו ראויים לחיות לעולם ז. ד ה
בא לאדם על שמבובו בדרך העשירים ובא לידי גזל ז. ג ב
בעיר לח אין מתים שם כלל ז. טז מ
נמלכין על האדם למיתה כבהמה לשחיטה ז. כד ב
בעל בחירה יכול להרוג אף שלא נגזר עליו ז. כה י'
ה' טובל בגדו בדם הצדיקים שנהרגו על קידוש ה' ז. יט ז'

גורם השפעות בשמים, ועי"ז באים צרות לעולם יח צה
בעלי להיר מכירים ומתכוונים למרוד יח צה
חומרה מג' עבירות יח ק
אין הגיהנם מספיק להם, ונענשים אף בחיצים וגחלי רתמים ... יח קג
חטאו מן הארץ עד לרקיע, ביאור יח קג
דתן ואבירים דואג ואחיתופל רצו להרוג בלשונם, ועונשם יח קקא
אף כשרואה אביו ואמו מדברים יוכיחם, ועונש הנמנע כא א
אזהרה למקבל להיר כט יט
ראה עוד ערך דיבור, ירבעם בן יואש, רכילות

מ.

מאור פנים

של משה ד א, ב, ג
ראה עוד ערך לעתיד לבא

מדבר - ראה ערך דור המדבר

מדה כנגד מדה - ראה ערך שחר ועונש

מדות טובות

יתנהג כדרכי ה' כו לא
י"ח דבר שצריך האדם להתנהג בהם ושכרן יג ט, י
דברים שצריך להתנהג בהן, ועי"ז יהא אהוב על הכל ויתמלאו ימיו
לטובה ז. א א
י"א מידות שצריך להתנהג בהם יג יג
ראה כל מידה בערכה, וערך דרך ארץ, נעלבים ואינם עולבים

מדות רעות

בעל מידות רעות מתנהג אף היפך ידיעתו הפשוטה כח יג'

מדרשים

מחביריהם רמזו שמם בחיבורם א א'

מואב

מלך מואב הקריב בנו, ועי"ז ניצח את ישראל ט ה

מומר

יפסיד ממונו וא"א לו לתקן חטאו טו יח
ראה עוד ערך קרבנות

מוסר

יפסיד ממונו וא"א לו לתקן חטאו טו יח

מוציא זרע לבטלה - ראה ערך הוצאת זרע לבטלה

מותרות

צער ומיתה באים לאדם על שמבובו בדרך העשירים ועי"ז בא לגזל
וכי ז. ג ב

מזון הבנות

טעם התקנה, ושקודמים בנכסים מועטים כג ג

מזלות

י"ב, כנגד י"ב שבטים ה כא

מחאה - ראה ערך תוכחה

תשנז

מפתח ערכים, מיתה - מעשה מרכבה

זלול הקטן בגדול בימיהם ו ח
ג' מלכים שעבדו ע"ז אין להם חלק לעוה"ב ג יג
יש בעולם רל"ב מלכים ט די
ההבדל בין מלך בשר ודם להקב"ה יז יא,יב
ציווי יעקב ליוסף שלא יתגאה במלכותו יח פ
ת"ח קודם למלך, וטעם ז. טז ט
אל תתאוה לשולחנם, כי שלך גדול ז. יז ה
מלכות נקנית בלי מעלות ז. יז ו
ראה כל מלך בערכו, וערך מואב, שומרון

מלמדי תינוקות

נמשלו לנהר ע"י הגינה כא ט
כשאין עושים לשם שמים, שונאים התי"ח טז יא

ממוני - ראה ערך כסף

מן

דתן ואבירם הותירו מהמן יח צו
ירמיהו הוציא צנצנת המן להראות שה' יפרנס אף כשיעסקו
בתורה כה יג
צנצנת המן נגנו ולעתיד יוחזר כה יג
בזכות הלחם שהאכיל אברהם למלאכים יב ז
כפיות טובה שנהגו ישראל בה יד ב
אם ירד לאחר מיתת משה יח סחי
ניתנה התורה לאוכלי המן וכשפסק היה קושי ללמוד יח סטי

מנוח

טעם סירוב המלאך לאכול אצלו יב ב',יא

מנוחה - ראה ערך שבת

מנחות

מה בין מחבת למרחשת, ולמה רומז ו כ,כח

מניין - ראה ערך תפילה

מנשה

גדול הכעסו למרות הטובות שקיבל, וסילוק השכינה יט י
קלקולו התחיל על שלא עסק בתורה ומצוות בכל כחו יט י
גרם סילוק השכינה וגלות וצרות לישראל לא כו
חטאיו, ותשובתו, ורחמי ה' עליו לא כז; ז. ט, ג

מסירות נפש

לעתיד ישראל יחיו לעולם, על שמסרו נפשם למען ה' יג כד
מעשה דחנה ח' בניה ל כא
מעשה בערה שהרגה עצמה שלא לינשא לגוי כא ו
מעלת מצוות הנעשות במסירי, ודוגמאות לכך מהאבות כז יז-כב

מערכה - ראה ערך קרבנות

מעשה בראשית - ראה ערך בריאת העולם

מעשה מרכבה

אין מלמדים אלא מהרהרים בעומק הלב יז טו
למי מוסרין מעשה מרכבה לא כד
ראה עוד ערך אבות, כבוד ה'; כסא הכבוד

כשיהודי נהרג ע"י גוי, נתחייב מיתה, ובלא"ה היה נהרג ע"י
אחר ל כא
צדקה ותורה מצילים ממות ז. א יב,ג,טו,יז,יח
ראה עוד ערך הוצאת זרע לבטלה, הוצלה, חשבון הנפש, לעתיד
לבא, מלאך המות, מת, נדה

מכירת יוסף - ראה ערך יעקב

מלאך המות

לעולם אינו שבע טו ל
על ידו בא שמחה לעולם שאדם נמנע מלחטוא טז ג,ד,ה
ראה עוד ערך מיתה

מלאכים

קרויים בני אילים ב כד
עובדם בנתינת התורה לישראל ה א
לעתיד לבא יבכו בראותם גודל הכבוד לישראל ה א,ב
מי זוכה לשמירתם יח נט,סא; ל לג
לולי התורה היו מלאכי חבלה מחזיריכם העולם יח סטי
במה ישראל גדולים מהם, ובמה קטנים מהם כא ד
ה' בוכה בסתר שלא יקטרגו על ישראל שקבלו התורה ל כה
קדמו לבריאה לא יח
קטרוגם שלא יבא אדם, ושלא יצא נח מהתיבה, ותשובת
ה' לא כו
כשנחר ביהמ"ק נתמעט שירתם, וציפית ה' שיבנה ויחזור
שירתם לא ל
ב' מלאכים המלים לאדם מעידין עליו ז. א ג
הרגיל במצוה או עבירה מוסרים לו מלאך שיסייעו לזה ז. ג ד
אינם מקבלים שכר, שאין בהם יצה"ר ז. יב ב
שואלים בשלום תי"ח הנהנה מיגיע כפיו ז. יח
שם ה' רמוז במטטרון, כיצר ז. כ ג
ה' מחבב ישראל יותר מהם, שאין אומרים שירה קודם
לישראל ז. כה ד
מה שאין חוטאים כי אין להם יצה"ר, אבל אם ירדו יחטאו כעזא
ועזאל ז. כה יא
מקדשים ה' תמיד ו יד; יז ח; לא א,ל; ז. יב א
אכילתם אצל אברהם ולוט ומנוח וגרעון יב ב,ד,יזא
נחמו את ה' כשגלו ישראל, והורידו משאות ישראל
מכתפיהם ז. ט ו
מלחמה

מלחמה

נרצחין בזכות עשית דין ט טי
נצחו בימי דבורה בזכות השכמתם לביהמ"ד וביהמ"ד ט יא; י א
נרצחין בזכות המחשבה חידושי י יא
חילוק בגודל הנצחון כשיש בהם תורה או רק דרך ארץ ג י; יא ד
באיזה ארון יצאו למלחמה ח ו
ראה ערך אלישע, יפתח

מלכות בית דוד - ראה ערך דוד

מלכים

הלום לשון מלכות יח ז

תנ"ך

מפתח ערכים, מעשים טובים - משה

מעשים טובים

איך ידע אדם אם מעשיו רצויים לפני ה', ומעלתו יח ט"ו
ראה עוד ערך מצוות

מעשר בהמה

אין דרך למכור קודם שעושה, ופעמים יש איסור טז יד'

מצוות

אין מלחין לאדם אלא תורה ומע"ט יח לח
ע"י מצוות ותורה מתקרב לשכינה, ולהיפך ח"ו יח עז
יעשה רצון ה' בשפע ובכל איבריו כמים יח פב
יעשה נחת רוח לה' תמיד כמים יח פג
ע"י ריבוי עשיית רצון ה', ישובו אחרים בתשובה ויתווספו

גרים יח פו, פז'
מעלת אדם שמעשיו לשי"ש, ורק הלב יודע כג א
קלה כחמורה כו כ
יהא פיקח בקיומם שלא יבא לאיסורים אחרים יג ט
יערים ביותר לקיום המצוות יג ט; יח עה; ז. א א
כשאין לו יסורין יחטוף תורה ומע"ט יג יח
מעלת אדם שעושה מצות ולומד בזמנו כבילדותו יג כג
המקיים אחד, ה' מסיע לו לעשות עוד מצוות טו יא
מעלת אדם שמעשיו מרובים מחכמתו, כיצד יז ד
מעלת עשייתם בסתר יז ה
קלה כחמורה, ושניהם רפואה לישראל יח כה
מעלת יריש הבא מכח דקדוק במצוות יח לג
מאירות כנר משא"כ תורה שמאירה הרבה ג יג
כפולים בתורה ד י
תוכחה לישראל שמוזלים בהם ד י
איסור ביטולם לפי הבנתו כי אין לנו ידיעה בנסתרות ח בי
ישראל במצרים הרבו ממצוה א' הרבה מצוות כג טז; כד א
במה יקנה לפני ה' ועי"ז יזכה לעו"ז ועוה"ב כה ו; ז. טז ח
מעלת מצוות הנעשות במסירות נפש, דוגמאות לכך

מהאבות כו יז-כב
היצה"ר מפתה האדם למצוות עטופות בעבירות כו כז
טעם שיזדור יותר למצוות רק אחר שזכה לתורה ברורה כז כז'
יעשה מע"ט לשם ה' ולא שינדע לכל ושכרו כח טז'
יעשה בשמחה, ומקבל שכר על השמחה בפני"ע כט ד
ע"י תורה ומצוות האדם מכין משכן לה' שישרה בתוכו, ולהיפך
ח"ו לא לר
שכר העושה מצוה ואין גומרה ז. ט ד
לא יפסוק עד יום המיתה, כי אח"כ א"א להשיג ז. יג ג

מצורע - ראה ערך ישראל

מציאה - ראה ערך אבידה

מצרים

טעם שסייב ה' שיגלו לשם ז ח
גדל עונותיהם, ועונשם ז ח-כב
י' מכות וטביעתם בים סוף, מדה כנגד מדה ז ט-כב

מנפלאות עשר המכות ז ט-כב
גזירת פרעה על השלכת הבנים ליאור, והצלתם ז כ, כא, כג
נענשו אף על מחשבה ז כ
גזירת פרעה להניח בנ"א במקום לבנים ז כד
טעם שלא הטביעם בנילוס ז כה
סוגי העבודה זרה שלהם ז כה'
על אמירת אברהם כמה אדע ירדו למצרים יג יג
נענשו על ח' דברים טו ו
ישראל נתאגדו וקבלו קבלות ובוכות זה

נגאלו יז טז; כג ט, יג, טז; כד א
אם קיומו ישראל מילה שם כג יא, טז; כד א
השליכו התינוקות אף כמה ימים אחר הלידה כג יא'
קיימו ישראל ז' ימי המשתה למרות שאח"כ יענום כג יב
לגלו לישראל שקיימו המצוות כג ט"ג
פרעה נעקר מתוך גאותו לא יא
בשכר שלוח ד"א לאברהם נשתעבד בבניו ז. טז מב
ה' נפרעה בהם בעצמו ז. כ א

ראה עוד ערך דור המדבר, יציאת מצרים, פרעה

מקוה

התורה כמקוה לישראל יח פח, פט

מקושש - ראה ערך שבת

מקח וממכר

עונשם של מייקרי השער וכיו"ב טו יז
ראה עוד ערך משא ומתן

מקיז דם - ראה ערך הקזת דם

מרגלים - ראה ערך דור המדבר

מרדכי ואסתר

דברה שלא כהוגן ואח"כ כהוגן והעביר דבריה א ב

מרודך - ראה ערך נבוכדנצר

מריבה - ראה ערך מחלוקת

מרכבה - ראה ערך מעשה מרכבה

משא ומתן

איסור לכחש לגוי כח ה
ראה עוד ערך מקח וממכר, ת"ח

משה

חטאו במי מריבה בדקות לא יג'
היכן היה במ' יום האמצעים ז. ד ח
יציאתו חוץ למחנה, וחזרתו ז. ד ח
לא הוצרך לבינה כי קיבל הכל, רק לחכמה יז יג'
חטאו שסירב לשליחות ה', ושומר ומאז באתי וכי' יח עא
הבטחת ה' שמי שהיה במעמד הר סיני יאמין בנבואתו, ואין כפרו
דתן ואבירים יח ק'
נקרא אלקים כג טז

תשט

מפתח ערכים, משה - נבוכדנצר

ציווי המשכן תיכף לקבלת התורה בשמחה..... יז יח
מעלת ישראל שנדבו, ולא אמרו מה צריך לכסף זהב..... יז יח
אהל מועד מחדרי ה'..... יז י
נוי המשכן בתכלת וארגמן, עטרה לה'..... יז טז
ה' השרה שכינתו אף שחטאו בעגל..... יז ז
ראה עוד ערך משה

משנה

בזמן בית שני נתעסקו בתורה ומצוות בצער, ולכן זכו
למשנה..... ז. ב ד
נחוצה להבנת המקרא, ונאמרה בסיני כמותה..... ז. ב א
גנות המורה הלכה עפ"י המשנה..... ז. טז יט

משפט

ישראל נוצחין במלחמה בזכות עשית דין..... ט טי
העושה משפט וצדקה כאילו פודה ה' ישראל..... י ד
על ידה וצדקה יזכו לנאולה ולימות בן דוד..... י ה
מהדברים שעליהם מתיישב העולם..... טו ד
ה' שמח כשעושים משפט וצדקה..... יח כב,כו

מת

ריבוי הבכיה עליו..... ד ה
מדוע ג' ימים לבכי..... ד ה'י
כשמלוהו יתבונן בסופו..... ז. ג ג
ראה עוד ערך שחר ועונש, תחית המתים

מתורגמן

שכרם אין בהם סימן ברכה..... ז. טז כא

מתן תורה - ראה ערך תורה

מתנה

יתן מתנות כה' שהוא חנן..... כו לא

מתנות כהונה

גנות ועונשם של המבקשין בפה, או המלוים על חלקם..... טו יח

נ.

נאמן

מעלת הנאמנים, בדבורם ובמעשיהם..... טו כא

נבואה

פעמים אף השומעים שמחים ופעמים רק הנביא..... ה יג
נתפרסמה, קשה לבטלה..... ח בי
ע"י האכלת פת לאחרים זכה נביא השקר לנבואה..... יב יב
מתי נשבע ה' שלא ישכין שכינתו על גוי..... ז. י ח
ראה עוד ערך נביאים

נבוכדנצר

נקמת ה' בו שהחריב ביהמ"ק..... א ו
שעבודו בישראל הגולים והריגתם, ועונשו..... ה יד
נעקר מן העולם על ח' דברים..... טו ו
זכה בזכות מרוך שהחזיר שלוחי חזקיהו..... כ יד; כד ג
נעקר מתוך גאותו..... לא י

שאלתו לה' על מידת ארך אפים, ותשובת ה'..... כט ו
נשתבח בצדקה..... ז. א יא
תפלתו לה' אחר חטא העגל..... ז. ד ט
תמיהתו על הנהגת ה' שמעניש עד ד' דורות..... ז. ו א-ג
בקשתו מה' שיראה לו מדותיו, ותשובת ה'..... ז. ו ג
בקשתו מה' שלא ישרה שכינתו על הגוים..... ז. י חי
קח לך את יהושע, פירשו..... ז. טז יג
לעתיד יאמר שאין ראוי לברך שלא זכה לזרע..... ז. ב ה
תפלותיו ותשובתו לא הועילו דהוי עון חילול ה'..... ז. כב ג
בקשתו מה' בשעת מיתתו, שיתן לו שכר בעוה"ז, ותשובת
ה'..... ז. כד ה

נשתתף עם צער הציבור שהניח אבן תחתיו..... ז. א ב,ג; טו ה
מתי עמדה לו חמה..... ב יח
הרבה שלום בין ה' לישראל ובין אדם לחבירו ושכרו..... יח צו
נקי כפים וגו', קאי עליו, ושכרו..... יז א
מאור פניו..... ד א-ג; יב ג
סגורו על ישראל תמיד ולאחר העגל..... ד א,ב,ו; ו ח
הריגת הג' אלפים בחטא העגל..... ד א
קבלת פני יתרו..... ה כב
טעם שנקראת התורה 'תורת משה'..... ו ח
לא נכנס לאהל מועד עד שקראו ה'..... ו יא
חילוק בין דיבור ה' עמו בסנה למשכן..... ו יב
עונשו במי מריבה..... יג יג
תפלתו לה' שקשה לעשות רצונו, ותשובת ה'..... יג יג
ה' דיבר עמו בלשון שמחה..... יג כב
ראה עוד ערך דתן ואבירים

משחק בקוביא

יפסיד ממנו וא"א לו לתקן חטאו..... טו יח

משיח בן דוד

דברים שיקרו בשבע שנים קודם שיבא..... ז. טז כ-ל
במוצאי שביעית בא, ענינו..... ז. טז כו
אינו בא אלא בדור שכולו זכאי או חייב..... ז. טז לא
כשיבא ובעת כינוס גלויות יתקע בשופר גדול..... ז. כב ח
שמו ינון, ונברא קודם בריאת העולם..... לא יט
ראה ערך דוד, לעתיד לבא

משיח בן יוסף

הוא בן האלמנה שהחיה אליהו..... יח נג
יבא לאחר שישבר אליהו..... יח נג

משכן

בנינה לצורך מסירת התורה..... יח לזי
הבדלים בין המשכן לביהמ"ק..... יח לו,לז
נגנו, ולעתיד יחזור..... כה יג,יד
בהקמתה נתגלה שה' השרה שכינתו בקביעות, ונתיראו הגוים... ל ב
גודל אהבת ה' לישראל וגילוי שכינה בעת השראת השכינה
במשכן..... יז ז

תשי

מפתח ערכים, נבוכדנצר - נשמה

נמוך היה, מידתו לא י (ציונים)
ה' נפרע בו בעצמו ז. כ א
ראה עוד ערך חורבן ביהמ"ק

נביאים

ז' נביאים שעמדו לגויים ו יז; כח י'ד; ז. יא ג
מ"ח נביאים כנגד ערי מקלט טז ח
כל דבריהם רמוזים בתורה טז ח
בגלל נביאי השקר נתקלקל ישראל כט ב'; ל ז
ד' נביאים נתנבאו בימי עזריה ז. ט א
ראה כל נביא בערכו וערך נבואה

נבל הכרמלי

מת על שזמם להרוג ת"ח, ולא שב בעשייתו, ולכן שמח דוד יח קיז
מת על שנמנע מצדקה ז. א יד

נגעים

באים לכפרה על עונותיו, אם לא ישוב לא
יתרפא ה יח; טו יא; ז. ג ב
מדוע אין בכל אחד כל ע"ב נגעים ה יח
נגעי בגדים באים על גול טו יב
נגעי בתים על מניעת הלואה טו יג

נדה

מעשה נורא בת"ח שמת, שזולז בהרחקות בשבעה נקיים
בשוגג טו י
מקור הרמ"א ללבוש לבנים בשבעה נקיים טו י
הושטה מידו לידה טו י
איסור קריבה, דאורייתא או דרבנן, ושעם האיסור טו יא
עד שתטבול אסורה בכל קרבה טו י
חמורה מוב וק"ו שצריכה טבילה טו ט
ולולה בטבילתה, נעשית זבה טו כה, כו
מטמאה בפנים כבוחץ טו כו
גם כשראתה טיפה צריכה טבילה טו כו
טעם האיסור שתחבב על בעלה ולא יתבטל מפויר טו כו
עונש הבעלה טו לד
המזלזלת, בניה יהיו בעלי מומין יח כ

נדר

אם נזקקין להתיר נדר יותר מג' רגלים ז. טז יד
העובר על נדרו ואח"כ התיר כמה זמן קונסים אותו ז. טז יד

נוי

נאה לצדדיקים ולעולם ז. יז ח

נח

הקריב קרבן ו יט
נקרא צדיק על שון את זקניו, ומיחה בבני דורו טז א; ז. ב יא
העולם נבנה על ידו, שמגלגלין זכות ע"י זכאי טז ב'
בתיבה אסרו ה' בפויר, וביציאתו התירו לא כו
קטרוג המלאכים לה' שלא יצא מן התיבה, ותשובת ה' לא כו
ראה עוד ערך אבות

נחמה - ראה ערך חזקיהו, ישעיהו

נחש - ראה ערך בעלי חיים

נטילת ידים

מנין למדוה חז"ל טו א
חומר המזלזל בה טו א
תיקף לנטי' ברכה כ ו

ניבול פה

אם גויים מוחהרים ע"ז טו ר'
מהדברים שעליהם חרב העולם טו ו
ת"ח המנבל פיו יפסיד חכמתו ותורתו כה ג
ראה עוד ערך שחוק

נידוי

ענין הנידוי מלמעלה כט יג'
המנודה מלמטה אף שהתירו לו מ"מ מנודה מלמעלה, וכמה ... כט ג

נישואין

בנות יושבי כפרים אסורים ז. טז לב
עם בת ת"ח, יזכה שבניו ת"ח ה כג
נתינת בתו לת"ח ה כג
גדול החיוב, אף שידוע שבניו יהיו רשעים ח ב
מעלת המשיא בניו סמוך לגדלותן טו כב
מעלת הנושא בת אחותו טו כג
ישראל במצרים קיימו ז' ימי המשתה למרות שאח"כ יענום ... כג יב
ד' מדות בנשאים אשה לשם מטרות שונות,
וסופם ז. ג ו-יב; טז כב
אין נשאין לכהונה מבלן ובורסקי ומקזי דם ז. טז כ
ראה עוד ערך אשה, גילוי עריות, פסולי קהל

נמרוד

הכנסתו לאברהם לכבשן האש, וכל הענין ז. כה ט-יא

נסכים

ישראל לא הניחו לגרים להקריבם במדבר כט טו'

נעלבים ואין עולבים

מעלתם, והעצה לזה טו יט
ראה עוד ערך ענה

נפתלי

כיבד אביו ביותר ט יב
ראה עוד ערך שבטים

נקמה ונסירה - ראה ערך מריבה, נעלבים ואינם עולבין, ענה

נשים - ראה ערך אשה

נשמה

החזרתה בבקר ב יב; יח עד; ז. טז ז
ה' מקריב נשמת הצדיקים ובני הרשעים בקטנותם לקרבן ג ד'
חקוק בה כל תורתו ומעשיו והיא מעידה עליו לעתיד ז. א ג
צדקה מעלה אותה תחת כסא הכבוד ז. א כ

תשיא

מפתח ערכים, נתן צוציתא - עבירה

ממצות הענקה למדים שבי"ש שה' יעניק לצדיקים כב ד

עבדים

אשרי כל ירא ה' לא קאי עליהם יח יז
יעשה רצונם ויתנהג עמם ברחמים כדרכי ה' ל ט
עבד של כהן שנמכר לישראל אין אוכל בתרומה, אבל ישראל
נשארים ישראל לא יד

עבודה זרה

העובדו ראוי למות, ובזכות שקצים ורמשים ניצל א ז
הנשבע לשוא כעובד ע"ז כו טז
מעשה דחנה ושבעת בניה ל כא
ישראל עבדו ע"ז ברוב התקופות, ונענשו, וכששבו הונח
להם ז. ח ב,ג
לעתיד יתן ה' בהם רוח ונשמה וישתחוו לה' ויפלו
לגיהנם ז. כא ד
על שבטלח האבות וישראל, ה' נושא להם פנים ז. כג ב
מתים שהחיה יחזקאל מתו בעון זה ה יד
הסרת יעקב העבודה זרה ו יט; כו טו
בני אפרים נהרגו על ע"ז יא ב
ג' מלכים שעבדוהו אין להם חלק לעוה"ב ג יג
סוגי הע"ז של מצרים ז כה
האוכל עם עם הארץ כעובד ע"ז יב יג
אין להם כח לעשות כלום יח יא
התורה מטרתה הרשעים מע"ז שבידם יח פח,פט
ראה עוד אברהם, עשרת הדברות

עבודת ה'

גדל החיוב להיות עז כנמר כא ד
שלמותה כשעושה למען כבוד ה' ד יז
מה בין העובד מיראה למאהבה, והחילוק בשכרם כח ו
ראה עוד ערך מצוות

עבירה

צריך לשמור כל חושי מעבירות שלעתיד יוכל ללמוד תורה
מה' יג כה
ה' מעבב הגאולה למרק עונות ישראל יד ב
מעלת המתרחקים ממנה אף שהם ע"ה יד ב,ד,ה
הנמנע ממנה מקבל שכר כעושה מצוה יד ב
הדאגה מלחטא רצויה יד ו
ה' מרחם על ת"ח בעלי עבירה שגם הם יגאלו לעתיד יד ו
החוטא סופו לחטא עוד טו יא
החוטא, עקר עצמו מעוה"ז ומעוה"ב טו כו
כשחבירו מחרפו, נמחלים עונותיו טו יט
ע"י המיתה ושיבת בית הכסא נמנע מלחטא טז,ה,ז
אין השכינה שורה על החוטאים יח סג
הפרשת ישראל קודם מ"ת והעברת הירדן שימנעו מעריות
ועבירות יח סז,סח
פירוט המקומות שה' סלח ומחל יח עא
על ידה מתרחק מהשכינה יח עז

נתן צוציתא

כשנתגבר על יצרו, למדו ר"ע תורה יח סז

ס.

סבלנות - ראה ערך כעס

סבר פנים יפות

ידבר עם חבירו בסבלנות כו לא

סדום

נענשו על ח' דברים טו ו
גאותם וחטאם בכל העוונות החמורים לא ח

סוד

איסור לספרו, ומעלת המונע מלספר טו כא

סוכות - ראה ערך חג הסוכות

סומא - ראה ערך בעלי מומין, עורר

סופרי סת"ם

אין בממונם סימן ברכה ולעולם לא יתעשרו ז. טז כא

סכנה

בעת הסכנה יזכיר זכויותיו ז. א יא

סליחה ומחילה - ראה ערך דוד, יוחנ"פ, עבירה

סמיכה - ראה ערך קרבנות

סנהדרין

גנותם שהורגים א' לשבוע ד א
עליהם נשען העולם, ואין מדברים שיחה בטלה י ו
נקראו מלכים ורוזנים י ו
על שלא לימדו דרך ארץ נהרגו כ"כ בפילגש בגבעה יא ד,יא

סנחריב

זממו ונקמת ה' בו ובמחנהו ז כז,כח,ל
ריבויו חילותיו, וכיבושו כל העולם ז כט,ל; לא ט
נענשו הוא ומחנהו על ח' דברים טו ו
בא לעולם בזכות אשרו שהיה איש כשר כ יד
נעקר מתוך גאותו, ועונשו לא ט
ראה עוד ערך אשור

סנטר - ראה ערך גאווה

סעודה - ראה ערך אכילה

ספר

ירמו שמו בספרו א א

סת"ם - ראה ערך סופרי סת"ם

סתר

מעלת עשיית מצוות בסתר יז ה

ע.

עבד עברי

בשביל גנתו מביאו לידי פסול, ועני עד יום מותו כב ג; כו יז

תשיב

מפתח ערכים, עבירה - עולם הזה

עוזה

ד' נביאים נתבאו בימיו ז. ט א

עולה

לא בראו ה' ז. ג א

עולם

אין מתקיימים בלא תורה וישראל, כמים יח פה

בנה רק בצדקה וחסד של ה' כט ד,ה

נשען על הצדיקים ות"ח ותשב"ר ובלעדו יחרב העולם ז. ה ד

כל מה שיהיה כתוב בתורה, ואם זו קמעא קלקל ז. י ב-סוף

העולם ז. טו יט

אלו הם בכלל מבלי עולם ז. כ ג

נברא בשביל ישראל ז. כו

הוא נ' שנה טו ו

חרב על ח' דברים ומתיישב על ד' דברים ז. א י

עומד על הצדקה ז. א י

חרב מפני פשעה של תורה ז. א י

תחת איזה כוכב עומד העולם ז. א י

עיקרה לצורך האדם ז. א י

נקראת עקרת הבית ז. א י

ראה עוד ערך בריאת העולם, תורה

עולם הבא

יבחנוהו על תלמודו א ד; יג ה

אחר האלף השביעי ב א

אין בו מיתה חטא ומכות וכו' ב ג

ג' מלכים עובדי ע"ז אין להם חלק לעוה"ב ג יג

יש שזוכים לה אף שחטאו ג יד

יסורי העוה"ז רפואה לעוה"ב ה יח

רשעים ששבו במיתתם, הוו בני עוה"ב כא יד

מה בין חלק לעוה"ב ל"בן עוה"ב" ז. ב י

השונה ב' הלכות בכל יום בן עוה"ב ז. ב ז

אדם יודע בעצמו אם בן עוה"ב הוא ה יד

הלומד כל התורה יהא שם בשמחה ו כו

אין אומה שכולם בני עוה"ב חוץ מישראל יד ב

גוים וערלים לא יזכו בה ק"ו מקרבן פסח כב ו

צדיקים חיים וקיימים שם לעולם יח קא

הנשבע לשקר לא יזכה לה כו יח

אלו אין להם חלק לעוה"ב כח ז

דור המדבר ושאלו יש להם חלק לעוה"ב לא יב,יג

צדקה מביאתו לחיי עוה"ב ז. א טז

ראה עוד ערך לעתיד לבא

עולם הזה

יש שחיו שלא בצער ושלא ביצח"ר ג ה; ה יטכד

יסורי עוה"ז רפואה לעוה"ב ה יח

כבעה"ב ששכר פועלים ומעיין בהם א ו

היאך חלוקת האלפים ב א

גנות החוטא ושונה בה יח קז

גנות החוטאים בקבוצות ואין ברשים, וסופם שיענשו זה בפני יח קח

זה יח קח

החוטא בסתר, ה' מפרסמה בגלוי יח קה,קו

כמה קושלים על בנ"א שמקבלים טובות מה' וחוטאים יח קי

ועונשם יח קי

השומר שבת נמחלים עונותיו כו כי

גנות המקבל עליו כל התורה חוץ מדבר א', ועונשו כו יט

גדול הוזהרות אף מסרך עבירה כח טז

עבירות של צדיקי דורות הראשונים בדקות לפי דרגתם לא יג

כל עבירה כוללת הרבה דרגות, וכ"א נתבע לפי דרגתו לא יג

ה' מעביר עונות ואינו זוכרם א ב,ג; ט טז; ז. ד ג

מעביר עונות ממידת ארך אפים או תשובה א ב

החוטא כדוחק רגלי השכינה ז. יג א

סולח רק כשהחוטא משלם עונותיו א ה

דימוי מחילת עונות לענן שנמחה ברוח א ה

בנ"א חוטאים מפני ריבויים ב כד

יסורין באים עבור עונותיו ב לא

הלומד ג' שעות בלילה לשמה נמחלים עונותיו ג יא

עבר ושנה ושילש, נענש אף על המחשבה ד ה

רחמי ה' על ישראל אף ז. א י

כשחוטאים ד י; ו יד,לג; יג ג; יז כח; יח א,ג

נגעים מכפרים ה יח

בן תורה שנוהר מחטא זוכה לזכירת התורה ו כח

מעלת המתעצל מעבירה ט יז

על חטא קל נענש עונש גדול יג יג

ראה עוד ערך בבל, ה', חילול ה', יג מדות, יוהכ"פ, ישראל, כיבוד

אב ואם, רשעים, שבת, שכר ועונש, תלמיד חכם, תשובה

עגל - ראה, ערך חטא העגל, משה

עדות

מנהג אנשי ירושלים בחתימת הגט כט כ

אזהרה לגולן להעיד אף כשראה, ואין להצטרף עמו כט כ

אויב שונא וקרוב פסולים, מנין כט כא,כב

עדות שקר אסור אף כשמצטרף עם עד אמת כט כ

מקוץ דם בלן ובורסקי פסולים לעדות ז. טז כ

עדות שקר - ראה, ערך עשרת הדברות, עדות

עובדיהו

זכיותו בנבואה, והחבאתו ק' נביאים כד ה

ביתו של אחאב לא נתברך בגללו, שאין אחאב ראוי לזה כד ו

עוג מלך הבשן

היה עבד אברהם, ומידתו, וגריעותו במיתתו ז. כד א

עוון - ראה, ערך עבירה

עוור

רגילות שעיניו כהות בוקנותו ז. ג ב

עיניו כהות בחצי ימיו על ראיות אסורות ז. ג ב

תשיג

מפתח ערכים, עולם הזה - ערל

עמלק

אליפו זכה לו בשכר כיבוד אב כד ג
מלחמתו עם ישראל, וגודל עונשו בזה ובבא כד ד,ז
נוצר אחר ע' אומות כד ז
ראה עוד ערך אדום, גוים, עשו

עמרי

במה זכה שמלכו ג' מלכים אחריו ט ג

עמרם

נשא לשם שמים לכן זכה לבנים מושעים את ישראל ז. ג יב
ראה עוד ערך ארון

ענוה

מעלת יריש הבאה מכחה יח לג
מעלתה כשאין מתגאה בתורה ומע"ט, וגנות המתגאה יח ערפא
כאילו הקריב כל הקרבנות יח עט
על ידה יזכה להיות חביב לה' כה ו ז. טו ח
אחר שהשיגה יתפלל לבינה ה כה
יהא ענו אף בביתו ועם כל אדם, ושכרו יג ט; ז. ד א; טו ב
מעלתו, שע"ז כובש יצרו טו כ
ההבדל בין ענו לשפל רוח יח לג

עני

יזכה לבנים בעלי תורה ומע"ט, וע"ז יזכר שמו יח נו
לפי שאוכל מאחרים לבו מר עליו ולכן נקרא "מרוד" כז ב
בנ"א עניים מחמת עוון אבותם או לתועלתם
הרוחנית ז. ה ב,ג; ו א
כשכולם יעשו רצון ה' לא יהיו עניים ז. ה ג'
עניות מביא לירש תורה וצדקה וגמ"ח ז. ה ג
עניות יפה לישראל ז. ג ה
פעמים שה' פודה ממות לעניות א ה'
ניתן כדי להצילו מניהגם כו כב
מעלת המלוה לו בשעת דחקו טו כג
ראה עוד ערך צדקה

ענני כבוד

בזכות הצל שעשה אברהם למלאכים יב ו

עץ החיים

הוא תורה א א
מהלך ה' מאות שנה ב טז

עצבות

יש ג' עצבויות שהם כשרים ורצויים יד ד

עקידת יצחק - ראה ערך אברהם, יצחק, קרבנות

ערי מקלט

מ"ח נביאים כנגדם טז ח

עריות - ראה ערך גילוי עריות

ערל

לא יזכה לעוה"ב ק"ו מפסח כב ו

דברים שיהיו לעת"ל, ונעשו מקצתם בעוה"ז ג ה [והלאה]; יח ז
ראה עוד ערך גוים, עולם, תחית המתים

עונש - ראה ערך שכר ועונש

עוסקים בצרכי צבור

שכרם בעוה"ז, והקרן קיימת להם לעוה"ב יח עב
יתפלל עליהם שיעסקו לשם שמים ולא יתגאו יח עב

עזות פנים

כשמע"ז לקרובו סופו שיעשה לכולם טו יא
עונשם של עזי פנים טו יד,לז

עי - ראה, ערך יהושע

עינוי אלמנה ויתום

פעמים שבאו לתבוע פרנסתם מהרבנים, ולא קבלום, ועונשם
במיתה ל כב

עינים

לא יתן עיניו בממון שאינו שלו, ועונשו ז. טז א

עיר

עיר קטנה ובה תורה עדיפה על שומרון יח נח
ת"ח לא ידור בעיר שאין בה י' דברים ז. טז לז

עכן - ראה, ערך יהושע

עלי

צדקה מעלת ממיתה שנתקללו בניו י ג
על חטאי בניו ניטלה הכהונה ממנו ונהרגו הרבה מישראל יא ו,ז
נענשו בני עלי כי נשאו אשה לשם זנות ז. ג ט

עליה לרגל

עליה לרגל של אלקנה והבאתו כל ישראל עמו, ושכרו ח ז
גודל הכבוד שהיה ויהיה לישראל אז טז ו

עם הארץ

מעלתם כשמתרחקים מעבירה יד ב,ד,ה; טז ט; כו יג
גודל איסור אכילה עמו יב א,ב,יב,יג
חשודין על מעשרות ושביעית יב א
מהרהר אחר מדותיו כשבאים עליו יסורים כז יא
אל תדור בשכונתו ז. ט י'
שונאים את הת"ח יותר משנאת הגוים לישראל ולעתיד
יבושו ז. טז י'
אף שלומדים אסור לכבדם ועונש המכבדם ז. טז יא
טעם שנקרא כן טז יז* (צינונים)
נקראים בית יעקב ז. כב ט
ראה עוד ערך לעתיד לבא

עמוס

תפילתו ונבואתו על ישראל ז ו

עמל

אדם שרצה לעמול בתורה או בדרך ארץ מסייעין בידו, וההבדל
ביניהם יג ו

תשיד

מפתח ערכים, עשו - צדיקים

עשו

על ב' דמעות זכה להר שער יג יג; כד ג; ז. ב יא
זכה למלכות אדום על בכייתו כ יד
על עזיבתו את יעקב זכה לק' מדינות יג יג
בני שער זכו שמזרעם מלך על שקבלו את יעקב יפה ז. ב יא
ב' דמעות שהוריד קוראים לה' שיעשה דין לישראל ולכן גלו
ישראל ל ל
חלק עם יעקב במעי אמו עוה"ז ועוה"ב וטענת עשו כשנפגשו,
ומכירת הבכורה ז. יט ג
ה' שונא לעשו ונקמתו בהם ז. יט ד
נקרא שער ז, יט ז

ראה עוד ערך אליפו, גוים, עמלק

עשיר - ראה, ערך בעלי בתים, עני

עשירות

מעברת ע"ד קונו, וגורם לפשוע בתורה ג ב
נאה לצדיקים ולעולם ז. יז ח

עשר המכות - ראה ערך מצרים

עשרה הרוגי מלכות

הריגת רשב"ג ור' ישמעאל כ"ג, וטעם שנענשו כ"כ ל כב
ראה עוד ערך ר"ע

עשרת הדברות

נאמרו בלשון יחיד מפני חביבות ישראל כה א
פירוש י' בנ"א שמעלו בהם כו ד
לא תשא, על מה קאי כו ד, טז
עונש ישראל שעברו ישראל, לעומת השכר אם היו
מקיימים כו ה-יד
פירוש הבנ"א שקיימום כו טו
על ידי מצות כיבוד אב ואם הדור הגוים שאין ה' מזהיר
לכבודו כו ט"ו
ביאור סמיכות הדברות זו לזו כו טז-כט
מהו אנכי ה' אלקיך כו ב; ד טו
עשרת ימי תשובה כנגדם ז. כב ו
ראה כל דברה בערכה, גניבה, חימוד, כיבוד אב ואם, עבודה זרה,
עדות שקר, עריות, רציחה, שבת

עשרת השבטים - ראה ערך שבטים

עשרת ימי תשובה

כנגד י' נסיונות של אברהם ועשרת הדברות ז. כב ו
ראה עוד ערך נבל הכרמלי

עת

מה בין עת לזמן יז יג

פ.

פה - ראה ערך דיבור

פועל

אין לבעה"ב להוציא מעותיו אם לא יהיה לו לשלם
לפועלו ז. טז יד

גנותו כשאין עושה רצון בעה"ב טו כא

פושעי ישראל - ראה ערך רשעים

פילגש בגבעה

כמה נהרגו יא ד'
למה נהרגו כ"כ יא ד
מתי היתה, ולמה נכתבה בסוף יא ה

פירות

ת"ח לא ידור בעיר שאין שם פירות ז. טז לו

פלשתים

אין אומה שהרעו לישראל כמותם על כריתת אברהם ברית
אתם ז לא

ראה עוד ערך ארון

פנחס

בחטאו נהרגו מבני אפרים, ועונשו יא ב, ד, ו, יא

פסולי קהל

אין השכינה שורה עליהם יח סג
לעתיד יצרף ישראל מכל הפסולים שנתערבו בהם יח סג
ה' משמרם שלא יתערבו ישראל בהם, שהורגם יח סב

ראה עוד ערך נישואין

פקדון

מעלת המשיבו אף שיכול לתפוס בחובו טו כא

פריה ורביה

גאולת מצרים והעתיד בזכות פריה ורביה ז. יד ח
ראה עוד ערך נישואין

פרישות

מהי, וגודל מעלתה טו א'
ראה עוד ערך אכילה

פרנסה

ה' מזמינה בכל יום ב יב'; ז. טו ז
שליש היום ה' קוצב מאין לפרנס בנ"א יג ב, ה
טעם שאדם צריך להשתדל משא"כ בע"ח יד ט
רצון ה' שהאדם יעמול לזה, וה' שולח ברכה במעשיו, אך ת"ח
ויר"ש אי"צ יד ט, י
ה' מפרנס כל הבריאה כג טו
אין לדאוג עליה, שיד ה' פתוחה להבטחים בו יח מדי
מעלת אדם שאין נצרך לאחרים כו ב, ג
מי שאין לו פרנסה יתלה בעוונותיו, ויודה על חייו כו יא
ראה עוד ערך ה', מן

פרס ומדי

זכו למלוכה בזכות כורש שהתאנח על חורבן ביהמ"ק כ יד

פרעה - ראה ערך מצרים, קריעת ים סוף

צ.

צדיקים

לעתיד לבא ישבו עם ה' בביהמ"ד שלו א ג

תשטו

מפתח ערכים, צדיקים - צרות

י' שההו אחרים מנכסיהם ולא שלט בהם האויב כז ג,ד
גרש אשה ונעשית עניה, יפרנסנה כז כו
ילמד ויפריש תרומ' בשמחה, ויחשב לו לצדקה כט ד
ההבדל בינה לחסד כט ד'
העולם עומד עליה ז. א י
מצלת מגיהנם ז. א י
אבותינו נשתבחו בה ולכן זכו לעוה"ז ועוה"ב ז. א יא
נקראת אמת ז. א יא
נקראת מעט ז. א יא
ה' וכסא הכבוד נשתבחו בה ז. א יא
מצלת ממות ונותנת אריכות ימים לנותן לת"ח ז. א יב,ג,טו
הנמנע ממנה גורם מיתה לעצמו ז. א יד
מביאתו לחיי עוה"ב ז. א טז
שוותה לתורה שעל ידה יש קיום ללומדי תורה ז. א יז
ממהרת הגאולה והמשיח ז. א יט
מעלה הנשמה לתחת כסא הכבוד ז. א כ
נקראת זרעה שבטוח שיריח כפלי כפלים ז. א ה,יא
הנותנה כנותן לה, וה' יפרע ז. א ה
למה אין ה' מפרנס העניים ז. א ו
הנמנע מליתן דבר מעט, יבקשו הימנו הגוים דברים
יקרים ז. טז ג-ה
ת"ח לא ידור בעיר שאין שם קופת צדקה של אוכל
ובשמים ז. טז לו
ז' דברים שנהא לצדיקים ונאה לעולם ז. יז ח
מכפרת עון יחד עם תשובה ז. כב ד'
ראה עוד ערך דוד, חורבן ביהמ"ק, כיבוד אב ואם, ת"ח

צחוק - ראה ערך שחוק

ציבור - ראה ערך צרות

ציצית

ל'דורות' לדור תם, ביאור כז כ
במקום חשש קלא אילן מצוה בלבן כז כ'
טעם שאומרים אותה עם ק"ש כז כ
טעם איסור הטלתם על בגדי הגוים כז כ'
טעם שנסמך לפרשת מקושש כז כ

צניעות - ראה ערך אשה

צער

יער לשון צער ל לו
שכר העוסק בתורה ומצוות בצער ז. ב ד
לפום צערא אגרא ז. יז א
ראה עוד ערך מותרות, עולם הזה, צרות

צמרודע

טעם שנקראת כך ז יב
ראה עוד ערך כעס, מצרים

צרות

ה' משתתף עם ישראל בצרתם יח א

מתקנים מדותיהם כה' א ב'
גודל השכר הצפון להם א ב'
בתורתם מביאים גשמים ושפע לעולם ב יא
הוא הכובש יצרו ב י
ה' מקבלם בשמחה בעוה"ב ב כב
נענשים אף על קלות ב כג
ישבו עם ה' בבי"ד של מעלה ג ה,ו
יבקשו רחמים על הרשעים לעת"ל ג ו
גודל כבודם לעתיד לבא ג ה; א,ב; לא לט
ה' מצטער שאין כל בנ"א כמוהם ו ה,ו
השוא ה' שבחו לשבחם ו יט
ראוים להקריב עולה ככ"ג ט יז
טעם שנקרא עוף יז יב'
כשמתים ה' מתאוה שיהיה להם בנים כמוהם יז כה
מתי צדיק וטוב לו ומתי רע לו יז כו
אין שונא שולט בהם ובמעשי' יח לו
צדיק גזור וה' מקיים יח קב (ציונים)
נעשה כשותף לה' בבראה, וגזר מה שיחפוץ ז. טו ו'
לעתיד יראו במפלת הרשעים יח קיא
נקראו אחים לה' יח קיג
לעתיד יקבלו ממון הרשעים יח קיו'
נוהרים מחטא שיודעים שבניהם ימותו יט ח
חייבים להשתתף בצער הצבור כ א
מהענקה לעבד עברי למדים שה' יעניק לצדיקים כב ד
מיסורי הצדיקים למדים גודל עונש הרשעים לעוה"ב כב ד
סובלים כדי לכפר על הדור, ואין יודע, ומעלת י' שעשו כן כז ד
ה' מודקק עמם להענישם על חטא קל, שיקבלו שכרם
לעתיד ל כב'
העולם נשען עליהם ובלעדם יחרב העולם ז. ה ד
צדיק ורע לו על עוון אבותיו עד ד' דורות, ותמיהת משה וחבקוק
ע"ז ז. ה ב; ו א,ב,ג; יב ד
תחילתם מריבה (צרות) וסופם שמחה ז. יא ב,ג,ד
מאיר פניהם יותר מכבוד ה' ז. יב ב
גודל דקדוק הדין עמם ז. כד ג'
ראה עוד ערך חכמה, לעתיד לבא, שכר ועונש, תחית המתים,
תלמיד חכם

צדקה

מצילה ממות, ומקללת בני עלי' י ב,ג
על ידה יזכו לגאולה ולימות המשיח י ה
הנותנה כאילו פודה ה' ישראל י ד
מהדברים שעליהם מתיישב העולם טו ד
כשעוסקים בה, ה' שמח בהם עד סוף כל הדורות יח כב,כו
מעלת הנותנה, ולצרכיו מודקק שלא לבזבז כז כג
סדר הקדימה בה כז א
מעלת אדם שאין נצרך לאחרים, ואף מהנה אחרים
מנכסיו כז ב,ג,ד

תשטז

מפתח ערכים, צרות - רבי ישמעאל כהן גדול

דעת תדב"א שמתנדב אשם תלוי בכל יום..... יח עט
ענו כאילו הקריב כל הקרבנות..... יח עט
תיכף לסמיכה שחיטה..... כ ו
מקרבן פסח למדים שגוי וערל לא יהיו לעה"ב..... כב ו
גנות כהנים המשהים מלהקריב..... כז ז
ביציאת מצרים חיו ע"י דם פסח ומילה..... כז טו
המחלל קדשים אין לו חלק לעה"ב..... כח ז
אין רעבון לפני ה' ח"ו, וטעם התמידים..... כח טו
כשאין ביהמ"ק, ת"ח כמזבח, והמפרנסו כמקריב קרבן..... ז. ב ט
מט"ו באב אין מביאים עצים למערכה..... ז. טו כג
כשאין ביהמ"ק יתאגרו ישראל ואמרו י"ג מידות ויתוודו ויכפר
עליהם..... ז. כג ה,ו

ראה עוד ערך מנחות, נסכים

קרוב

מעלת המקריב קרובו..... טו כג

קרח - ראה ערך חורבן ביהמ"ק

קרי - ראה ערך בעל קרי

קריאת שמע

טעם שאומרים פרשת ציצית..... כו כ
ישיענה לאזניו..... כח ב
האמונה הפשוטה לא בטלה מישראל שקורין שמע, ועי"ז יזכו
לעתיד..... ז. כה,ד,ו

קריעת ים סוף

פחד ישראל קודם הקריעה, ומחשבת המצריים..... ז כה,כו
על שאמרו עוזי וזמרת קה יזכו שירושלים תלבש עוה..... ז. כא ט
ראה עוד ערך דור המדבר

ר.

ראש השנה

בזכות אברהם שביטל כל הע"ז, ה' נרשא להם אז פנים..... ז. כה א

רב - ראה ערך הכנסת אורחים, כבוד רבו

רב יוחנן

בכיתו על שידוהו על מעשיו ושמותו בניו בעונו..... ז. כד ג

רבי אלעזר בן עזריה

ר' דוסא קרא עליו לא ראיתי צדיק נעוב..... ז. א ח

רבי דוסא בן הרכינס

מעשה שבאו חכמים אצלו על השותר צרת ערוה,
ותשובתו..... ז. א ח
דבריו על אחיו ר' יונתן..... א ח

רבי יהודה הנשיא

שאלת הכומר ותשובת תלמידו..... י ח
אמירתו ובקשתו לפני ה' בשעת מיתתו..... כו כג
נתקומו בו ובבניו ז' מדות, הני וכו וכו'..... ז. יז ח

רבי ישמעאל כהן גדול - ראה ערך עשרה הרוגי מלכות

לעתיד יקבלו ישראל שכר רב כנגד הצרות..... כ ט,יד
לטובתו נשברה רגל פרתו..... כא טו,ז. ד ז
חיוב להשתתף עם צער הציבור, ושכרו, וגנות
הנמנע..... כ א,ב; כה ד,ה; ז. א ב,ג; טו ה
כל הצרות על פשעה של תורה..... ז. א ז
ראה עוד ערך מותרות

ק.

קבלת עול מלכות שמים

בימי יהושע ושמואל וחזקיהו ואליהו קיבלו ישראל עומ"ש
ונתברכו..... יז כב-כד,כו

קבלת פני השכינה

מי יזכה בעוה"ב..... ג יב,יג; טז ט

קדושה (בתפילה) - ראה ערך תפילה

קדושה (מעריית) - ראה ערך גילוי עריות

קדיש - ראה ערך תפילה

קדשים - ראה ערך קרבנות

קטורת

טעם שלוקחים חלבנה אף שהיא סרוחה..... יג ג

קידוש ה'

תחית המתים שנעשו בעוה"ז שיתקדש שמו..... ה ז,יד
כשמוציאים כלים מבית המנוגע מתקדש שם ה'..... טו יג
בקשת ישראל שיקדש ה' שמו, ועי"ז יגדל קרנם..... כא יט
מעשה דחנה ושבעת בניה..... ל כא

ראה עוד ערך אברהם, מיתה, ת"ח

קלות ראש - ראה ערך שחוק

קללת ה'

עובר בלא תשא..... כו ד

קרבנות

קרבן גר ונסכיו..... ו טו,טז
מרשע ומומר..... ו טו,יח
ז' תקנות ב"ד בקדשים..... ו טז
תמיד בצפון להזכיר עקירת יצחק או כנגד אבות..... ו כ,כא; כח טו
אף אמירת התמיד מזכיר העקידה..... ו כ
חילוק הלשונות בשור ואיל..... ו כ,כב,כג
חילוק הלשונות בזאת תורת' האמור בהם..... ו כט-לב
חטאת לאומר אחטא ואשוב..... ו ל
גדול מעלת השב ומביא אשם..... ו לא
רצון ה' בהבאת שלמים..... ו לא
ענין תוכחת ה' לירמיה שיביאו שלמים..... ו לא
לא ריבוי בשר ועולות עיקר אלא תורה ומע"ט..... ו כג,כט,לב,לג
אדם הראשון ונח הקריבו קרבן..... ו יט
קרבנות מתן תורה קרבו ע"י הנערים שלא חטאו..... ט יז
שמואל לא הפשיט העולה שהקריב..... יז כג (חלוי"ג)

תשיז

מפתח ערכים, רבי נתן - ש'

רציחה

רופא ושליח ביד ומיילדת שרצחו במזיד מעבירים אותם ממלאכתם כג הו, כג הו
איסור רציחת גוי כח ה
ראה עוד ערך עשרת הדברות

רשעים

פעמים שה' פודה מיתתם בעניות א ה'
נענשים רק על חמורות ב כג
ה' הורג בניהם בצעירותם שלא יפשעו ומקריבם לקרבן ג ד
פושעי ישראל נקראו בליעל ג ד
משפטם בביד של מעלה ג ו
בזכות מצוות שעשו, ותפילות הצדיקים עליהם יתרפאו לעתיד ... ג ו
לא יזכו למאור פנים ולקבלת השכינה בעוה"ב ג ב
ראוי לבכות עליהם כשמתים ד ה
קבלת קרבן מהם ו יח
ה' שוחק כשרוצים לבלוע הצדיקים יג ג
לעתיד הצדיקים יראו במפתלם יח קיא
ה' בוכה שלא יניחו זרע שיזכר שמם על ידם יז כה
מתי רשע וטוב לו ומתי רע לו יז כו
ה' מרחם עליהם מפני מעשיהם הטובים יז כז,כח
כל דבר גנאי שאתה יכול לתלות בהם תלה יח צח
גנותם שמחשבים הרבה מחשבות רעות על חבירהם יח צה
אין ה' ממלא משאלותם יח קב
מותר לשמוח בנפילתו יח קטז
לעתיד יקבלו הצדיקים ממונם יח קיז
חוטאים אף שידענים שבניהם ימותו, ויענשו אף ע"ז יט ח
כשם שמבעירים היצה"ר, כך לעתיד ישרפם ה' יט ט
בשביל חטאים באים לידי פסול ונעשים עניים כב ג; כו יז
משלוחם בעוה"ז למדים גדול שכל הצדיקים לעוה"ב כב ד
מצינו בהם שזכו לטובה ומלכות עבור דבר טוב שעשו ואח"כ גרמו לצרות כד ג
עתידים שיניחם של החומסין ממון ישראל לימשך כ"ד או ל"ג
אמות כו כה
רשעי ישראל חומסין העניים לגמרי, משא"כ הגוים לוקחים רק בגלוי כו כה
כל הקלוקלים בשמים מרשעים שבישראל כט א,ב
תמיהת משה על הנהגת רשע וטוב לו ז. ו ג
תחילתם שמחה וסופם מריבה (צרות) ז. יא ב
עונשם על שמחריבים העולם, שיגלו מבתיהם ויהרגו בחרב ז. יג א
לא יזכו להיות לעתיד לבא ז. יג א
לעתיד כשיענו אמן על הקדוש דרבנן יפתחו להם שערי גן עדן ז. כ ז
ראה ערך גיהנם, עבירה, צדיקים, תוכחה, תשובה

ש.

ש' - ראה ערך אותיות

רבי נתן - ראה ערך חורבן ביהמ"ק

רבי עקיבא

בעת החורבן נגזר שימות ל כח
עליו נאמר טוב ילד מסכן וכו' לא יט
שבחיו שאמר עליו ר' דוסא ז. א ח

רבי צדוק - ראה ערך חורבן ביהמ"ק

רבן שמעון בן גמליאל - ראה ערך עשרה הרוגי מלכות

רבקה

על שהלכה יחידית ממשפחתה ליצחק זכו ליציאת מצרים כו יד
ראה עוד ערך יצחק

רווק - ראה ערך גלוי עריות

רוח הקודש

העמל בתורה זוכה לזה ב טי
המתאנח ומתפלל על כבוד ה' ישראל זוכה לזה ד ז
לעתיד ישרה על האנשים ונשים ד ט
כל אדם ראוי לזה לפי מעשיו ט א
ראה עוד ערך דוד

רחב הזונה

נקרית כן שרחבה בזכויות ז. כב ג
נתקבלה בתשובה להשאר בא"י ז. כב ג

רחיצה

הכרחי לחיי נפש, ועונש בחוסר כל קאי ע"ז ז. טו ו
עונש הנמנע מלרחוץ לרבו ז. טז ז
רחיצת פניו ידיו ורגליו בע"ש, ומנהגו של ר"י בן אלעאי ז. טז ו

רחיצת ידים - ראה ערך נשילת ידים

רחל

על שהכניסה את בלהה זכו ליציאת מצרים כו יד
טעם שהיתה עקרה י"ד שנה יח נו
ראה עוד ערך חורבן ביהמ"ק

רחמנות

ירחם על כל הבריות והרשעים, ועי"ז יקנה לה' כה ו; כו לא; כט ג; ז. טז ח

ריבית

יפסיד ממונו, וא"ל לו לתקן חטאו, ועונשו טו יז,יח

רינה

מהו קומי 'רוני' בלילה יח א,לד,לזי,מה,מח,נא

רכילות

מהו לא תלך רכילי בעמך יח צב-צו
ראה עוד ערך לשון הרע

רעב - ראה ערך אשה

רפואה

תשובה מרפא יח לב
ראה עוד ערך חולה, יסורים

תשיח

מפתח ערכים, שאול המלך - שר ועונש

שאול המלך

נהרג ונעקר מן העולם מתוך גאווה וחטאיו לא יג
חטאיו היו בדרות לפי דרגתו לא יג

שבועה

הנשבע לשקר לקרובו סופו שיעשה כן לכולם טו יא
כשנשבע יוסף בחיי פרעה אם לשקר נשבע כו טו
גנות הרגיל בשבועת שוא ושקר, ועונשו כו טז-יח
עונש המשביע לחבירו לחינם כו יז
לא יִרְאֶה כנשבע לשקר לגוי, וטעם האיסור כח ה
אפשר לישבע בחיי הצדיק ז. א ח
אלה לשון שבועה יז א
לכן לשון שבועה יח קיד

שבטים

עת דודים נאמר עליהם, שכל מעשיהם מיושרים כו כב
חלק מ' השבטים גלו בימי צדקיהו ז. טו
טעם שבימי הושע בן אלה גלו עשרת השבטים ז. טו
שכרן על שעשו רצון אביהם ז. ב יא
י"ב מלות ושערות כנגדם ה כא
מה זכו וזולתו ונפתלי שעי' נושאו ישראל בימי

דבורה ט יב; יא יא
קיימו עשרת הדברות כו טו

ראה עוד כל שבת בערכו

שבירת הלוחות - ראה ערך חטא העגל

שבעת ימי המשטה - ראה ערך נשואין

שבת

השומרה נמחלים עונותיו אף בלי יוהכ"פ כו כו
חטא המקדש כי לא היה לו אות שיוכירו, לכן צוה ה' על ציצית
שינהג אף בשבת כו כ
קדושת ה' ושבט ישראל חשובים כאחד כו כד
הזהיר בביבד או"א אין נכשל בחילול שבת כו כו
רחיצה בע"ש ומנהגו של ר"י בר אלעאי ז. טו
מטרת המנוחה היא עסק התורה א ד
האלף השביעי או עוה"ב קרויים שבת ב א,ב,ג
מעין עוה"ב כו יח

מצות עונג שבת, ולא ירבה בבשר ויין מדאי, ועני כיצד
יעשה כו כא

יקדשו בתורה ובאוכל, וירבה בתורה כו כא

ראה עוד ערך עשרת הדברות

שומר - ראה ערך פקדון

שומרון

למלכי ישראל כירושלים למלכי יהודה ט ג
עיר קטנה ובה תורה, עדיפה עליה יח נח

שופטים - ראה ערך גידען, יפתח, פילגש בגבעה, פנחס, תשובה

שופר

דברים טובים שהיו ויהיו בה לישראל, ורעה לגוים ז. כב ח

שחוק

יתרחק ממנה ומשיחה ותפלות, שעל ידה בא לג' עבירות ועוד,
ומשחק על עונשי גיהנם, וגדול עונשו יג א,יז,א,יב
מתי יש שחוק לפני ה' יג ב,ג,ה
תוכחת ה' לעתיד למרבה בהם יג ה
מעט ביום להרחיב הלב לצורך הלימוד מותר יג ה
לא ישחק עם השוחקים בחינם ז. טו להי

שחיטה

מנין למדו חז"ל דין שחיטה, ומהצואר טו ב
המגרים סופו להפסיד ממונו טו ב
שחיטת יוסף עם בדיקת הסכין וניקור כו טו

שיחה

לשון שיחה הוא על דברים קלים ופשוטים יח מו

שיחה בטלה - ראה ערך שיחה, תורה

שינה

החזרת הנשמות בבקר וההודאה על כך ב יב; יח עד; ז. טו ז
בביהמ"ד ובביהמ"ד יג ט
ע"י ריבושי שינה היו עני בתורה ז. יד ג,ד

שינים

עתידיים שיני הרשעים לימשך כ"ד או ל"ג אמות כו כה

שירה - ראה ערך חורבן ביהמ"ק

שכור

גנותו טו כח; ל לב

שכן

מעלת האוהב שכניו טו כג

שכר ועונש

גדול שכר הצדיקים א ב
רשעים נענשים על חמורות וצדיקים אף על קלות ב כג
נענש אף על שגם היסורין שבאו לו עבור עונותיו ב לא
אף על מעט תורה ומצוות יש שכר גדול ב לג
עבר ושנה ושילש נענש אף על המחשבה ד ה
עונש ה' לישראל כשחוטאים ד י
צדיק שמת בצעירותו שכרו שיהיה למת בזקנותו ו כז
השכר לפי הצער והדאגה לעשות רצון ה' ל לו,לח
יש לה' די שכר להעניק לכולם בשפע ז. ב ג
שכר העוסק בתורה ומצוות מתוך הצער ז. ב ד
ה' נותן שכר עד ד' דורות, וכשצדיקים אף עד אלפים ז. א,ב
מיתה ורקבון הפירות ושאר צרות באים מתוך מעשים רעים ג ג
בעוה"ז, להציל האדם מגיהנם ז. ג ב
ה' מעניש עד ד' דורות, ותמיהת משה ע"ז ז. ה ב; ו א,ג
הנמנע מליתן צדקה מועטת לסוף יבקשו ממנו הגוים דברים
יקרים טז ג-ה
מהו בחוסר כל האמור בפרשת הקלטות ז. טז ו
לפום צערא אגרא ז. יז יא

תשיט

מפתח ערכים, שבר ועונש - שמים

שָׁלוֹם

זכו בה עבור העגל שהכין אברהם למלאכים יב ח

שָׁלוֹם

על ידה יקנה לפני ה' כה ו; לא א; ז. טו ח

ת"ח מרבים שלום בעולם ז. יז יג

ירבה שלום עם הכל וגוי בכלל יג ט; יח עה; ז. א א

שבח משה ואהרן שהרבו שלום, וגנות דתן ואבירים שהרבו

מחלוקת יח צו

מהדרבים שעליהם מתישב העולם טו ד

ה' עושה שלום במלאכיהם ובכל באי עולם יז ז; לא א

יאהב ויכבד חבירו במעלותיו ויירא ממנו כח טז

אין נשלם תכלית הבריאה אא"כ שלום בעולם כח טז

ראה, עוד ערך אהרן, ברכת כהנים, מחלוקת

שלמה

השמחה בהמלכתו יח לה

נשתבח בצדקה ז. א א

נשיו הטו לבבו אחר כ' שנה מבנין ביהמ"ק ז. ח ג

שלמים - ראה ערך קרבנות

שלש עשרה מדות - ראה ערך ה', י"ג מדות

שם

מנין ידע לקרוא לבנו פלג, הא ארע בסוף ימיו כ יד

נתנבא והזכיר לעולם ד' מאות שנה, ולא רצו לקבל התורה,

ושכרו כ יד; כד יב; כח יד; ז. ב יא

שכרו שכיבד אביו ונתנבא על הגוים ז. ב יא

שמואל

טעם שזכה אלקנה בו ז ח

בימיו נתברכו ישראל על שקבלו עומ"ש ביראה יז כג

לא הפשיט העולה שהקריב יז כג (חלוי"ג)

שמונה עשרה - ראה ערך תפילה

שמחה

אין שמחה אלא בד"ת שקיים אף לאחר מיתה יח כב

מצינו שמחה לצדיקים לעתיד על תורתם, ובהמלכת שלמה ובבנין

ביהמ"ק השני יח לד,לה

באיזה אופן מותר לשמוח בנפילת אויב ובאיזה אסור יח קטז

ה' דיבר עם משה ואהרן בלשון שמחה יג כב

מעלת השמח בחבירו כאהרן ששמח במשה יג כב

חובתה ומעלתה ג א

יעשה המצוות בשמחה, ויקבל שכר עליה בפנ"ע כט ד

ראה עוד ערך צדקה

שמיטה

האלף השביעי הוא שמיטה לה' ב א

שמים

מדוע אינו כסוכב גדול ב טו

ראה עוד ערך בריאת העולם

כשהבן אומר ברכו מעלים האב מגיהנם, ומעשה בזה ז. יז יז

המסייע חבירו בעבירה, אף עונשו בצורה כזו ז. יז יז

ממעשה דוקנה למדים שכר פסיעות ז. יז טז

לעתיד הארץ מעידה על עונות בניא, והגיהנם מקבלם ז. כ ה

אין ה' מעניש מיד שמא ישוב ז.כב ב

דנין את האדם על מעשיו ומאירים לו אותם ז. כד ב,ג

עיקר השכר הוא בעוה"ב ז. כד ה

לכאורא לפי המגיעו ז ז; ז. ג ו

גוים נענשים אף על מחשבה ולא ישראל ז ככא; כד ח

מדה כנגד מדה ז ט-כב;

ט ז; יא זיא; יב היט; טו יב; יח קב; יט ט; כד יא; ל יג

השכר מה' והעונש הוא סילוק השגחתו ז ט; יח נהי

בשכר מה שעשה אברהם למלאכים, זכו ישראל אח"כ יב ה-ט

מצינו בקדמונים שנענשו או קבלו שכר על דבר

קל יג יג; כד ג; ז. ב יא

גם כששָׁלוֹ יתירא מן העונש יג יט

א' שמציק לשני נענש המציק ונגאל המוצק יג ככא

השמח עם חבירו מקבל שכר יג כבי

יש ת"ח שנענשים אף על שוגג טו י

הפורש מדם מקבל שכר, ק"ו גול ועריות טו ד

המרבה בשחוק וכו' נענשים אף משפחתו ועירו שלא מיחו יג יא

הנמנע מעבירה מקבל שכר כעושה מצוה יד ב

מצינו בקדמונים שקבלו שכר על מעשי אבותם כ יד

העושה מצוה שכרו שיעשה עוד, ולהיפך בעבירה ח"ו טו יא

על מעט תורה ומצוות זוכה לשכר כפול ומכופל יח ח

ה' מייסר על עבירה, אם לא ישוב ממשיך לייסר טו יא-ג,כד-כו

טעם שה' מעניש רק עד דור ג' וד' יח נה

טובה עושה ה' בשמחה ורעה בצער יח נה

שכר העוסקים בצרכי צבור בעוה"ז, והקרן קיימת לעוה"ב יח עב

החוטאים בקבוצות יענשו זה בפני זה יח קח

על שמקבלים עול, ימלא ה' כל משאלותם יח קב

בנים מתים על חטאי אביהם יט ח

לעתיד יקבלו ישראל שכר רב כנגד הצרות ז. יד ד

כל פרשיות התנ"ך נכתבו להורות שכ"א נוטל שכרו בדקדוק כ טו

לשובתו נשברה רגל פרתו כא טז,טז; ז. ד ז

מהענקה לעבד עברי למדים שה' יעניק לצדיקים כב ד

מיסורי הצדיקים ושלות הרשעים למדים גודל השכר ועונש

לעוה"ב כב ד

אף עץ ואבן שנכשל אדם בהם יענשו, וטעם לזה כד ז

גנות הכופר בו ואין ירא ממנו כה ג,ד; ז. א ב,ג

כל העבירות נפרעים קודם בממונו, אך שבועת שוא מגופו וה' מעיד

עליו כו יז

שכר האוהב כפלים מהירא כח ו

על מה נענשו כ"ב רשב"ג ור' ישמעאל שנהרגו ל כב

ראה עוד ערך גוים, ישראל, צדיקים, תורה

תשוב

מפתח ערכים, שמן המשחה - תורה

שמן המשחה

נגנו ולעתיד יחזור כה יג

שמש - ראה ערך חמה

שמשון הגבור

גדל גבהו וגבורתו ז. כד ו

שנאה

איסור שנאת חבירו יח קיב

איסורה דוקא כששונא בלב ואין מראה בפה יח קיב

לא תשנא נדרש על ה' שאין שונא הצדיקים יח קיג

שנער - ראה ערך ככל

שעות

י"ב שעות כנגד שבטים ה כא

שקצים ורמשים

למה נבראו א ז

החילוק בין שקצים לרמשים ז. יא

שקר

עונשם של מרמים חבריהם 'בצורות שונות' טו טו

המשקר לקרובו סופו שישקר לכולם טו יא

לא בראו ה' ז. ג א

שרה

על שהכניסה את הגר זכו ליציאת מצרים כו יד

ראה עוד ערך אברהם

ת.

תוכחה

תוכחת ר' אליעזר לתלמידיו ז. כב א

התעוררות ג"כ נקרא תוכחה ז. כב א

מהו קרא 'בגרון' ז. כב ז

מצינו באשור שלא מיחה בבני דורו, שיצא ממנו סנחריב, וע"כ אינו

שלם בדבר ז. כה א

מעלתה ג יד

כאז"א חייב בה, אך שיהא נקי ג יד

הנמנע ממנה, כל הצרות נגרמות על ידו יא ב,ג

גנות הממאן לשומעה יג כא

משפחת החוטא ועירו נענשים ג"כ שלא מיחו יג יא

אי"צ להוכיח חבירו שישבו כשעבר ידוה"פ, שכבר שב ונמחל

לו יח צב

למי שישנאנו עי"ז, ולרשע שלא יקבל יח קיד

איסור תוכחה ברבים יח קטו

אף לאביו ואמו, ואם נמנע יתקצרו ימיהם כא א

ראה ירבעם בן נבט

תורה

כריאתה ונתינתה לישראל

ניתנה בגלוי ב כ

עיכוב המלאכים שלא תינתן לישראל ה א

טעם שנקרית תורת משה ו ח

נבראת התקע"ד דורות קודם

הבריהא ו ח; יג ב,כה; כו ב; לא יט; ז. י ב

קירוב ה' לישראל בזמן מתן תורה ו ד

קרבתו מתן תורה קרבו ע"י הנערים שלא חטאו ט יז

ה' השרה שכינתו בנדיבה, על שקבלה בנדיבה, אף שחטאו יז ג

נקרא יום חתונתו, שקבלה ישראל בשמחה יז יז

הפרשתם ג' ימים קודם, שימנעו מעריות ועבירות יח סו

ניתנה לאוכלי המן, וכשפסק היה קושי ללמוד יח סט

כל שהיה בעת מתן תורה לא יתכן שיכפור, וא"כ כפרו קרח

וכי' יח ק

גדל גילוי כבוד ה' בעת מ"ת, וחדרת ישראל, ואח"כ משה בעצמם

למדם כב ב; כג ח

קבלתו ישראל בתמימות כג ח

ה' גילה כל סודות התורה לדור המדבר כג יד

שם נתנבא לעולם ד' מאות שנה ולא רצו לקבלה כד יב; כח יד

רק ישראל זכו לקבל תורה תמימה ומסודרת, וזוה מובדלים

מהגויים כד יג

ניתנה ונכתבה בימין ל יב; ז. יא ג

ה' נהג עם ישראל בעונה שנתן להם התורה למרות

שחטאו ז. ד ב,ג

כשאמרו נעשה ונשמע הניחו עליהם ב' כתרים וכשחטאו הורידם

ולעתיד יחזור ז. ד ד

בעת מ"ת היו ראויים לחיות לעולם וכשחטאו נגזר עליהם

מיתה ז. ד ה

מהו "חרות" על הלוחות ז. ד ה

נגלו עם ה' רק מלאכים הרוצים בטובת ישראל ז. ח ה

הגויים לא רצו לקבלה, ונקראו שכחי אלוקים ז. יא ג

נגלה ה' ברמ"ח אלפים מלאכים ז. יב א

ה' החתן, ומשה השושבין, והתורה הכלה ז. יט ה

ישראל נשאו פנים לה' בקבלתם התורה ז. כג ב

כולה ניתנה רק לישראל ז. כג ב

לא ניתנה אלא לקדש ה' כח ד,ה

דרך ארץ קדמה לה א א

ראה עוד ערך עשרת הדברות

שמותיה, ודברים שנמשלה להם

קריה עץ חיים א א

קריה מים ב ט,כז,כח; יח פט; ז. א ד,ה; יג ד; יד ג; טו ו; ל לו

קריה כבוד ב כה

במה דומה לחלב ושמן או למים ויין ב כח; ו כד; ז. יג ה

קריה משולשת ג ח

קריה אהבה ג יא

ספר דברים נקרא תוכחות ד י

קריה אם הבנים ה ה

תנ"ך ותורה שבע"פ קרויים רכב וסוסי אש ה יב

תשכא

מפתח ערכים, תורה

ילמד לשמה ובלא הפסק שלא יתבייש לעתיד א ד'
 חיוב העמל ושזוכה לרוח הקודש ב ט; ז. א ו; ט ו
 חיוב חזרת הלימוד ב ט'
 בירור ענין בתורה אף שדשו בה רבים ב ט'
 ד"ת שעמל בהם שלו הוא ב י; ג ז
 זמן תנ"ך ביום, ותורה שבע"פ בלילה ב יט
 גנות בנ"א הפקחין ואינם לומדים, ועונשם ב ל
 ילמדה בשמחה ג א'
 העמל בה דומה לשור וחמור החורש וזורע ב ט; ז. א ד, ה; ט ו
 גדול השגת עמלי תורה ד ד'
 גדולה שמושה מלמדה ה יא
 מעלת הזכרתה בכל מקום ו ה, ח
 לימוד תורה ומרכבה, זהו כבוד ה' ו יד
 גדול החובה והזכות ללמוד כל חלקי התורה, ושימוש ת"ח ו כו
 מעלת הבקי בה ו כח
 מעלת המחדש בתורה, ובוכותו נגזחים במלחמה י י"א
 הרוצה לעמול בה מסייעין לו, ולעמול בדרך ארץ מסייעין לו,
 וההבדל ביניהם יג ו
 ירבה לדבר בה ולשאול ולהשיב יג ט
 מעלת ב' שלומדים יחד יג כג
 מעלת הלומד בוקנטו כבילדותו יג כג
 ילמד הטיב שידע מה להשיב לאפיקורס, ופעמים מתחדש לו ע"י
 שאלותיהם יד טו
 יגלה למקום תורה יד טו
 ישאל כל ספקותיו, ולא יתבייש יג ט
 יתחיל ללמוד אף בבגרותו, ויצליח יג ט
 הלומד פורש מגנים אות, אך כשאין פורש הכל אוהבין אותו
 ומרחמים עליו יח כא
 מעלת הלימוד וחידו"ת בביהמ"ד בחבורה ... יח כט, ל; כו יג; ז. יד ו'
 מעלת העמל והיגע בה יח ע
 הזכרת זכות ישראל שלומדים בכל מצב ונותנים שכר ת"ת
 לבניהם יט א, ד; יד כ
 יניח נכסיו וילך ללמוד, ויזכה לכל כ ד
 בלמוד יחד יש קנאה ועי"ז תרבה החכמה כא ג
 ילמדה ברתת ובזיע ומתוך ירא'ש כא יח
 צריך להוציא הלימוד בפה כו ב (ציונים)
 לימוד תורה שבע"פ צריך אהבת ה' ביותר כח ח
 אחר גזירת המרגלים אמר ה' למשה שירצם בתורה כט יד
 כשנמצא במצבים קשים, ילמד ומצא מרפא לנפשו כט יד
 ירחם על עצמו ועשה תורה ומע"ט כו כד
 בזמן הזה חסר בעלי תורת אמת, אך בעלי מקרא ומשנה יש
 רבים לא כט'
 אין יצר הרע שולט ללמוד מקרא ומשנה שלא לשמה לא כט'
 דרך תלמיד לחזור על דברי רבו מהסוף להתחלה, ואף בפ"י התורה
 כך לא לחי
 הלומד כל היום "ואחות לוטן תמנע" שכר תורה בידו ז. ב יא

קריה חיים ה כד
 טעם שנקראת תורת משה ו ח
 כבאר שצריך לשאוב ממנה י י'
 משולה לאשה יח כא
 קריה טוב יח כא; ז. יז ג
 קריה רינה, שמביאה לזה יח לד, לז'
 קריה אמת יח לט, מ
 קריה טהרה יח פט
 קריה שדים כ א
 קריה עז כ א'
 אין שובע ורעב אלא בתורה כ יב; כא יז; כו י
 נמשלה לחם שא"א בלעה כו י; ז. יג ד; יד ג
 קריה דרך כו י
 קריה ים ז. יג ב
 קריה מקור חיים ז. כא א
 אין זאת אלא תורה ז. א ז
 שוותה לצדקה ונמשלה לה ומצלת ממות כמות ז. א יז, יח
קנני התורה, והדרכים להצלחה בה
 תורה שוכנת רק אחר שתיקן המידות א א'
 דברים שמעכבים הצלחה בה ה כו
 תפילה על תורה, רק אחר שעשה מעשים טובים ה כה
 מהו שימוש חכמים ה ו' (ועוד)
 בן תורה שנוהר מחטא, זוכה לזוכרה ו כח
 אין זוכה לה אלא ע"י ענוה יג ו'
 הדאגה להבין התורה רצויה, ועבור זה יזכה להבין יד ד, ה
 בלא קדושה א"א לזכות לה יח סז'
 עיקר זכייתה ע"י ביהמ"ק כ ד'
 מצליח בה רק כשמוסר נפשו ועמל עליה כב ז; ז. א ד
 מצליח בה ע"י שיכון לבו ויתפלל עליה כב ז'
 אין ה' נותנה אלא למצטער עליה ל לו
 עניות מביא לתורה ז. ה ג
 בלא יראת שמים אינה כלום, שתחילתה וסופה ירא'ש ז. יד ב
 ע"י ריבוי אכילה ושתייה היו עני בתורה ז. יד ג, ד
 אין נקנן אלא לעיף להם, וינצל כל לילותיו לתורה ז. יד ג
 דרכה, פת במלח וכו', ושכרו ז. יד ג
 נקנית במי"ח קניינים ז. יז ו
 יתפלל שימחלו עונותיו וישמר משחוק וכו' ויזכה להצלחה בה יג י
 ישמור כל חושיו מעבירה, שלעתידי יוכל ללמוד תורה מה' ... יג כה
 כשלומד ע"מ כבוד לא הוי לשמה ולא יתקיים יח מט'
 אין מתקיימים במי שמתנאה כא יב'
 רשע ששב ה' יעזרו שיעליח בתורה כב ח
חובת הלימוד והעמל בה ולימוד לאחרים ואיסור ביטולה
 ישנן היטב, שלעתידי יבחנוהו א ד; יג ה'
 אם צריך לזכור לימודו, או די שבעת הלימוד יתברר לו
 הדייב א ד'

תשכב

מפתח ערכים, תורה

רק העמל בה זוכה לתחיית המתים ה ז,ח
ה' מחיה מתים בטל של תורה, או ברוך הלומד ה ח
ב' העוסקים בה אין מלאך המות שולט בהם ה יב
גדל מעלת השבים ולומדים תורה ה ג,ו
לה' ולת"ח יש בה חרי חדרים ו ג,י
לימוד מבריה היסורין ו ג
גדל השפעתה ו ג
אילו יכירוה הגויים יאהבו את ה' ו כה
נצחו בימי דבורה על קביעותם בביהמ"ד ללמוד ט יא
נותנת חיים בעה"ז ובעה"ב י ו; ז. ז. ז. כד ח
ע"י ריבוי בתורה, לעתיד יגלה לו ה' כל מעמקיה
ושעמיה יג כה; ז. כ ה
ירא"ש נקנית מתוך ההתמדה בתורה .. יד י; יז כה; יח טו; כא ח'
חביבה על ה' יותר מכל, שמחך ישראל וכו' יד יא
ה' אוהב ישראל יותר מהתורה וקודמים לה יד יב
גדל חביבות ה' למלמדים תורה ד יא
ע"י תפילה ותורה נזכה ליגאל ולעמוד לפניו יד יד
מהתורה למדים הנהגות החיים ואך מתיסרין ומתפארים ... טו ה,כו
קיבל עליו עול תורה כקיים הכל, וגדל שכרו יז יד
על שדקדקו וכבדו ישראל את התורה יזכו לעתיד לשכר גדול ... יז ו
הלומדה מביא שפע ברכה וגשמים לעולם יח כא
כשלומדים, ה' שמו עמם עד סוף כל הדורות יח כב,כז
אין שמחה אלא בד"ת שקיים אף לאחר המות יח כב
מעלת המכבדים התורה, שאף שכניהם הגויים יכבדום יח כד
כל שפע החכמה מה' יח כו
ה' גילה הסודות לישראל, וכל מה שהיה ויהיה רמוז
בתורה יח כז, לא יז
הלומד לא יראה פורענות, ודומה לדר בזמן מזג אויר
ממוצע יח כז
לעתיד ישמחו הצדיקים על עסקם בתורה יח לד
אין מליון לאדם אלא תורה ומע"ט יח לח
אליהו לא רצה לדור אלא במקום תורה יח לח; ז. א ז
במשכן לא שלט שונא מחמת ריבוי תורתם יח לו,לו
עני בעל תורה ומע"ט טוב מאחאב יח נד
עיר קטנה ובה תורה עדיפה על שומרון יח נח
באיזה אופן ה' משמרו, ובאיזה רק המלאכים משמרים
אותו יח נט,ססא; ל לג
לולי התורה היו מלאכי חבלה מחריבים העולם יח סט
ע"י תורה ומצוות מתקרב לשכינה, ולהיפך ח"ו יח עז
מטהר כמקוה לישראל, ולרשעים מע"ז שבידם יח פח,פט; כא ח
אין ישראל והעולם מתקיימים בלעדיה יח פד,פה
אין מתקיימת בלי ישראל יט יח
הלומדים מגינים על ישראל ככלי זין כא ה
על ידה משיגים יראת ה' ומדות טובות ונהפכים לאיש אחר כא ח'
ה' ירד לשכון עם ישראל בגלות בזכות תורתם כ ג
שלמות התשובה כשהיא מאהבה ע"י התורה כא ח'

ישראל באו לעולם כדי ללמוד תורה ודרך ארץ וחבוב ה' אותם
בעבור זה ז. יג ב
לעתיד לא יוכל לטעון שלא נתנו לו חכמה כי אומנותו מוכחת
עליו ז. יד א
בב' שנים שאין לומד משכח תלמודו, כיצד ז. טז יח
המהלך בדרך בלא ליה יעסוק בתורה ז. טז מא
מעלת תורה לשמה, וביאורה ז. יז א
חובת ההתמדה תמיד ז. יז י
הכל נענשים על שעוברים עליה וביטולה ב כג
על ביטולה רוצה ה' להחריב העולם ב כד
אם יתבטל העולם רגע א' מתורה, יחרב ב כד
חומר עון ביטול תורה ופורענות בא עליה ב כד; יא ד
בחסרונה נחרב הבית ב כה
סנהדרין אין מדברים שיחה בטלה, ועליהם נשען העולם י ו
תוכחת המלאך ליהושע על ביטול תורה יח סט
ה' בוכה על ביטולה ואין מכירים בבכיותו כא ב
כל הצרות מפני פשעה של תורה ז. א ז
פשעה של תורה שקולה כנגד כל העבירות ז. א ז
בת קול יוצאת מהר חורב וזועקת על עלבון התורה ז. יז ב
מי שאין לומד נקרא נוף ז. יז ב
המנוחה בשבת לצורך לימוד התורה ז. א ד
יקדש השבת בתורה ובמאכל, וירבה בתורה כו כא
יפטר מחבירו דבר הלכה ה יב
תורה שבכתב לשון ראייה, ושבע"פ לשון שמיעה טז ט'
עברו 'את' תורתך, ר"ל מא' עד ת' יג יז
לא יפסוק עד יום המיתה, כי אח"כ א"א להשיגה ז. יג ד
אל תחפש גדולה וכבוד בתורתך ולא יתגאה בה ז. יז ה
צער ה' כשאין ד"ת בישראל ב כט
גדל מעלת המלמד חבירו אפי' מעט ה כד
גדל חיוב להוכיח ולהעיל מתורתו לאחרים ושכרו ועונש
הנמנע א ד; כו י
לא ילמד לאחרים אא"כ יודע בכל התורה יג יז
הרואה ע"ה ילמדו ק"ש ותפילה ותורה כז טו
חובת ההתמדה תמיד ז. יז י

מעלותיה, וסגולותיה, וגדל שכרה

עבורה מטיב ה' לאדם ואין זוכר עונותיו ג א
מכפרת עון א ג'
לומדיה נקראו 'עושי' שבונים היכולות א ד'
בעמל תורה מביא שפע לעולם ב יא
בריבוי תורה נצחין יותר במלחמה ג י
אהבתה מביאה לתשובה ומכפרת ג יא
הלומדה ג' שעות בלילה לשמה נמחלים עונותיו ג יא
מאירה הרבה יותר ממצוות ג יג
מאור שבה מחזירו למוטב ג יג; יח לא
כאריא יזכה למאור פנים לפי תורתו א א
תשמחו עם ישראל לעתיד על שעכשיו שמחים בה ה ה

תשכג

מפתח ערכים, תורה - תלמיד חכם

תוכחה לישראל שמולוים בה די
גנותם של העומדים על דבריהם לפני הגדול מהם ו
יש תקנות חז"ל שלא נכתבו בתורה כי אפשר ללומדם מן
התורה טו א,ה; ז. ב ב'
כל דברי הנביאים רמוזים בתורה טז ח
נכתבו כל פרשיות התנ"ך להודיע שכא"ר נוטל שכו
בדקדוק כ טו
לעתיד יגלה ה' כל סודות התנ"ך ותורה שבע"פ כה יד
הגנים לעולם לא יזכו לה כח ח
המגלה בה שלא כהלכה אין לו חלק לעוה"ב כח ז
למה התחילה באות ב' לא לח
המשנה נחוצה להבנת המקרא ונאמרה בסיני כמותה ז. ב א
כל מה שיהיה כתוב בתורה, ואם זו קמעה קלקל
העולם ז. י ב-סוף
מעלת תמכין דאורייתא ז. א טו
אף בעל תורה יכבד הוריו ומי שגדול ממנו ז. יד ב
בעלי משנה שונאים בעלי תלמוד ז. טז יא
גנות המורה הלכה מתוך משנה ז. טז יט
יובח התנאים אם תשתבח התורה לגמרי או לא יהיו דברים
ברורים ז. טז לח,לט
כיצד מעשיו מרובים מחכמתו ז. יז ה
מעלת אמירה בשם אומרו ז. יז ו
ראה ערך דוד, ישראל, מלמדי תינוקות, מצוות, שחוק, תלמיד חכם

תחיית המתים

אף בעלי תשובה יזכו לה ה ג
בעוה"ז ובעוה"ב ג ה; ה ז,יא,ג,יד
למתי א"י וחז"ל ה ז
רק העמל בתורה זוכה לזה ה זח
ה' מחיה בטל תורה או ברוק הלומד ה ח
טעם שזכו אליהו ואלישע ויחזקאל להחיות ה יא,ג,ג,יד
המתים שהחיה יחזקאל ה יג,יד
לישראל ולא לגוים יז כ
רמז לתחיית המתים לא לו
הצדיקים שיקומו יחיו לעולם (כלי תאוה גשמית) לא לט
צורתה ז. כ ד
התורה מגינה על האדם בקבר שיקום לתחיית המתים ז. יז טו

תיכף

ד' תכיפות הן כ ו

תינוק

בנה של חנה שפע דברי חכמה בעודו תינוק ל כא

תלמיד חכם

נקראים אסירים כו יג
ראוי להם לדור בדירה נאה, ולמעשה דרים בחורבה כו יג
הכל קרובים אצלו וחייבים לפרנסו, ועליו נאמר ומבשרך לא
תתעלם כו כה
ישא ויתן בנחת ואמונה שיתקדש שם ה' כח ג,ד

כשנשברו הלוחות נגזר שילמדו מתוך צער, חכו לתורה
שבע"פ כא טו; ז. ד ו
מהדברים שבזכותם נגאלו במצרים, שלמדו המצוות שקבלו
מהאבות כג ט"; ז. יד ז
צנצנת המן להראות שה' מפרנס אף כשיעסקו בתורה כה יג
ע"י חלק מקניני התורה יהא חביב לפני ה' כה ו; ז. טז ט
הלומד בסתר מלינים אותו אצל ה' בעוה"ז ובעוה"ב כו יג
אדם בלי תורה ומצוות ומלכות שמים חשיב כערם כו טו,כג
מגינה ככנפים כו כג
העושה רצון ה' יזכה לחידו"ת שא"א לסותרם ועי"ז יודרו לקיום
המצוות כו כו
כשישראל לומדים כאילו לא גלו ל ה
ע"י תורה ומצוות האדם מכין משכן לה' שישרה בתוכו, ולהיפך
חז"י לא לר
העוסק בה, יצרו מסור בידו ז. א ה
אין לך מידה טובה בעולם כמותה ז. א יח
גדול שכו הלומד מתוך צער ז. ב ד
השונה הלכות בכל יום - בן עוה"ב ז. ב ז
מה' קנינים של ה' ז. ט א; יז ט
בעל תורה ומע"ט, אשתו וכל בנ"א מתייראין ממנו ז. טו ג
שומרתו מעשרה הרהורים רעים וקשים ז. טז ב
פירוש החכמה תענו לחכם מעשרה שלישים ז. טז א,ב,
ע"י לימוד התורה ניצול מן החטאים הבאים ע"י איברים
עיקרים ז. טז א
נגאלין רק ע"י בנ"א שלומדים יחד ז. יד ו
שכו המוסיף בה מטי"ו באב, ועונש הנמנע ז. טז כג
אין בן חורין אלא הלומד תורה ז. יז ב
העוסק בה עולה לגדולה ז. יז ב
אין כבוד אלא על עסקי תורה ז. יז ג
תי"ח לא ידור בעיר שאין בה בית ת"ת ז. טז לו
הכל תמצא בה ז. יז י
הרבה ה' תורה ומצוות לזכות את ישראל ז. יז יב
מעשה בתינוק שריפא המלך בקריאת בראשית ז. יז ד
המצער עצמו ולומד בלילה, ה' מושך עליו חוט של חסד ז. יז טו
מגינה על האדם בעוה"ז ובשעת מיתה ובקבר שיקום
לתחייה ז. יז טו
לעתיד יזכו ישראל עבור התורה באור ה' וירושלים ז. כא א
הלומד ואינו מקיים לגיהנם ז. כב ט
על שלמדו באגודות ונתנו שכו מלמדים ה' נושא להם
פנים ז. כג ב
יתפאר וישמח לעצמו ויודה לה' על זכותו בתורה ... ה כו; ז. כד ח
נותנת עשר וכבוד בעוה"ז וחיים ארוכים וכח בזה ובבא ז. כד ח

שונות

עבודת גן עדן של אדם הראשון היא התורה א א'
גדול הוהירות להורות כהלכה ב כו
מצוות התורה כפולים ד י

תשכד

מפתח ערכים, תלמיד חכם - תנא דבי אליהו

כל ת"ח יש בו ק' מחשבות של תורה..... יח צד
 כל הרב עמו כרב עם ה'..... יח צט
 שם ה' נקרא עליו כי התורה היא שם ה'..... יח צט
 על עמלם בתורה, ימלא ה' כל משאלותיהם..... יח קב
 ת"ח שניצחק בתורה, ולמחר נענש - אסור לשמוח בצערו..... יח קטז
 המפרנסו תיכף שורה ברכה במעשי, כיעקב ויוסף, משא"כ ביתו של
 אחאב..... כ ה; כד ו
 הכופר בעה"ב או מנבל פיו יפסיד חכמתו ותורתו..... כה ג
 סובלים כדי לכפר על הדור, ואין יודע ומעלת י' הסובלים..... כז ד
 כשבים עליו יסורים תולה בעונותיו..... כז יא
 על שעוסקים בתורה ה' מגלה להם סודותיה..... כז יב
 מת, כאילו חי..... ד ד
 מת, חכמתו עוברת לזרעו או לאחר, וכאילו יוצא מפיו..... ד י
 המתאנח על כבוד ה' וישראל, זוכה לרוה"ק..... ד ז
 ה' והמלאכים משמרים אותו..... ד ח
 יש לו חדרי חדרים בתורה..... ו יג
 גנותו כשאין בו דעת (דרך ארץ וענוה)..... ו יא
 גנותו כשאוכל עם הגוי..... ח א, ה, ח
 לא יתגאה בתורתו..... ח ו
 ברק זכה על ששימש ת"ח..... ט י
 המפרנסו זוכה ליניצל..... י ב
 כשומדים נראים ככועסים..... י ו
 המלמד לשם שמים וזכה לחכמה ולחלק עם הצדיקים..... יג ח
 ילמד לאחרים, ולא ידאג על ביטול תורה..... יג ח
 נודדים ממקום למקום ותשוקתם להבין ד"ת..... יד ז
 העמלים בתורה דומים לבע"מ, אך תמימים הם..... יד ג
 ה' שולח לו פרנסתו בלי עמל..... יד י
 יש ת"ח שנענשים אף על שוגג..... טו י
 יזכה לקבל פני שכינה..... טז ט
 כמה דרגות בהם, והמעולה שבהם שבקי בכל התורה ושימש
 ת"ח..... יח יג
 לעתיד יובאו לה' כשי לעשות רצונו..... יח יג
 כשומדים ונהנים, מוסיף להם ה' חכמה וכו' ומע"ט..... יח ט, כא
 לומדים בכל זמן ומצב..... יח טז
 גם בניהם ת"ח..... יח טז
 ראה עוד ערך אכילה, אנשי ירושלים, גאולה, חכמה, נישואין,
 סנהדרין, תורה

תלמיד ושיבה

כאילו בבית אביו..... ה כא

תמידין - ראה עוד ערך קרבנות

תמכין דאורייתא

מעלתם..... ז, א טו

תנא דבי אליהו

אליהו רמז שמו בתחילת החיבור..... א א

גנאי לו ליישב עם ע"ה בסעודה..... כט כי
 יאהבם, ועי"ז יקנה לה'..... כה ו; כח א; ז, טז ח
 דומים למיתרים שעל ידם ישראל קיימים..... ל ד
 ה' שומר על ישראל ובפרט על ת"ח..... ל לב
 מעלת נותן צדקה לת"ח..... ז, א טו
 כשאין ביהמ"ק, ת"ח כמזבח והמפרנסו כמקריב קרבן..... ז, ב ט
 נקראו מצוקין..... ז, ה ג, ד
 אלמלי הם היו המלאכים מחריבים העולם..... ז, ה ד
 מקבלים רוב טובה בעה"ז..... ז, יד ד
 לא ירבו באכילה ושינה, אלא יקבלו שכר לעתיד..... ז, יד ג, ד
 עה"ז ועה"ב וביהמ"ק בימות המשיח בזכותו..... ז, טו ו
 ע"י עסקן בתורה ומצוות ניצל מן החטאים הבאים ע"י איברים
 עקריים שבגוף..... ז, טז א
 קודם למלך וטעם לזה..... ז, טז ט
 כשמת, כל ישראל ראוה להתאנח עליו..... ז, טז ט
 הדבק בו..... ז, טז י
 ע"ה שונאים להם יותר משנאת הגוים לישראל..... ז, טז י
 כשאנו נושא ונותן באמונה נקרא מבלי עולם..... ז, טז יט
 אינם רשאים לדור בעיר שאין בה י' דברים..... ז, טז לו
 גדול שכר המלוהו..... ז, טז מ
 מרבים שלום בעולם..... ז, יז יג
 נקראים עמי..... ז, כב ט
 יתבעו על שלא לימדו לע"ה..... ז, כב ט
 דור שת"ח רבים זה עם זה, יש להם מחשבות רעות בלבם..... ז, כב ט
 הלומד ואינו מקיים - לגיהנם..... ז, כב ט
 אין מתפרנס הרבה שלא יפגע בתורה..... ג ב
 בחר ה' בורעם..... ג ג
 חטא, ודאי עשה תשובה..... ג יא
 חטא, ישוב מיד..... ג יא
 גדול איסור לספר לה"ר עליו..... ג יא
 יזכו למאור פנים ולקבלת השכינה בעה"ב..... ג יב, ג
 מעלת המתחבר להם..... ג יד
 כרת עמם ברית שלא ישבח התורה מורעם..... ג (חלוי"ג)
 רק הם בכלל אשרי כל ירא ה'..... יח יז
 מעלתו כשנהנה מוגיע כפיו..... יח ח; ז, טו א; יח א
 נקרא שריד..... יח יח
 שולחן שאין ת"ח נהנה ממנו, אינו מבורך..... יח יח
 דומה לאגוז שיש לו ד' בתים..... יח כו
 יזכו לשמחה וכבוד בע"כ..... יח מט
 ימי זקנתם יפים מבחרותם..... יח נ
 אין זקנים אלא ת"ח..... כ א
 מעלתם שמתייסרים למען התורה..... כא י
 נחשבים כאהל ה'..... כא יא
 ההבדל בין ת"ח המתגאים לשפלים..... כא יב
 יצליחו בנכסיהם בזכות תורתם..... כא יג

תשובה

מפתח ערכים, תפילה - תשובה

תיקף לגאולה תפילה כ ו
הבוכה, אף שחיב מיתה, מרחמים עליו מהשמים כ יד
ראה, ערך י"ג מדות, קרבנות

תפילין

על ידם נשמר מחטא, ושכ לה' כ ו
אין להם להיות במקום הטנפת ז, טו

תפלות - ראה, ערך ניבול פה

תקנות חז"ל

יש תקנות שהתורה לא כתבתם כי אפשר ללומדם מהתורה ז, ב ב

תרומות ומעשרות

חיוב כרשינין בתרומות ומעשרות יג יז
האכלת בהמתו כרשינין ושאר אוכלי תרומה יג יז
מעשה מחומר האיסור להאכילה לבהמתו יג יז
עמון ומואב מעשרין מ"ע בשביעית ז, א ח
ראה, עוד ערך עבדים, צדקה

תשב"ר

נקראו עוללים ויונקי שדים כ א
מעלת הבאתם לבית רבן ז, כב ב
אלמלי הם שלומדים נחרב העולם ז, ה ד (חלויג)

תשובה

נבראה קודם לעולם לא יט (חלויג)
עיקר התשובה ע"י לימוד התורה ז, ט ח; כ ד
מעלתה שמתקבל אף שחטא והכעיס הרבה, כמנשה ז, ט ח
מכפרת יחד עם הנשיאות פנים של ה', וקטרוג מידת הדין ... כג א,ב
בקשת דוד מה' שיקבלו בתשובה שילמדו הרשעים ב ו
אהבת התורה מביאה לתשובה ג יא
מעלתה ד ה
התורה שמחה עם ישראל כששבים ה ה
בעלי תשובה הלומדים והשפלים יזכו לרוב טוב ה ג, ו; ו לא
מקבלים קרבן מרשעים שחזרו בתשובה ו יח
אומר אחטא ואשוב אין יכול לעשות תשובה ו ל
גדול מעלת תשובה והבאת אשם ו לא
בימי השופטים כששבו נגאלו כל פרק יא; ז, ח ב
קבלת רשעים בתשובה לפי שיצה"ר גירה אותם יג ד
יהא מודה ועוב יג ט
קודם ותפלה שימחלו עונותיו, וא"כ יצליח בתורה יג י
יש שאין יכולים לתקן חטאם טו יח
מעלת יר"ש הבא מכחה יח לג
לא יזכיר לבעל תשובה וכן גרים מעשיו הראשונים יח צב
שלמותה מאהבה כשהיא ע"י התורה כא חי
כריתות ומיתות ב"ד תשובה תולה, ואם מכבד או"א או שומר שבת
מכפר כיוהכ"פ כו כז
רשעים ששבו במיתתם, בני עוה"ב הם כא יד
אף כשהרבה לחטוא ה' מוחל לו, ואף יצליח בתורה כב ח

תפילה

גנות המתפללים בקול שמו"ע, ואם צריך השמעה לאזניו כב ב
יתחזק בענין איש"ר וקדושה כי לעתיד לא יוכל לקדש לא אי
פי' 'ממקומו' (האמור בקדושה) שאין רואים אותו לא לא
השי"ץ מוציא רק האיניו בקי, ובתפילות שבת לא היו בקיאים ... ב בי
אף מי שאין בו תורה ומע"ט, בתפילתו ה' מרחם עליו ז, ו ג
כשהבן אומר ברכו מעלים האב מניהגם, ומעשה נורא בזה ... ז, יז יז
ממעשה דוקנה למודים שכר פסיעות ז, יז טז
לעתיד ורובל יאמר הקדיש דרבנן, ורשעים עונים אמן ישר ועי"ז
פותחין להם גן עדן ז, כ ז
ת"ח הראוי להיות ש"ץ לומר י"ג מדות ולסגור על ישראל, אל
ימנע ז, כג ו
המתפלל על הציבור מקבל שכר טוב ז, כג ו
ענין אמירת הקדושה ז, כה ד'
יתפלל מתוך תורה, ועי"ז יקובל ב כו
צריך להיות בה בשמחה ג אי
המתפלל על כבוד ה' וישראל, זוכה לרוה"ק ד ז
תפילתו של יעבץ וקיום משאלתו ה כו,כז
יתפלל על תורה וכו' רק אחר מע"ט וענוה ה כה
טעם שבשחרית אהבה 'רבה' ובערבית 'עולם' ו אי
תפילת 'לעולם יהא אדם' תשעל ידה זוכה לענוה ורוה"ק כא יט
חיוב התפילה על הגאולה וריבוי החכמה יד ח
ע"י תפילה ותורה נזכה ליגאל ולעמוד לפניו יד יד
הנמנע להתפלל על חבירו והציבור - חוטא יז כג
יתפלל לה', שרחמי מרובין אף לרשעים יח ג
יתפלל על עצמו ובניו שיהיו יר"ש, ומעשה נפלא בזה ... יח י; כ אי
ת"ח יכול להביא גשמים בתפילתו יח כא
מעלתה בלילה יח מה'
טעם שהאמהות והצדיקים עקרים שה' מתאוה לתפילתם יח נו
יתפלל על בע"ב ועוסקים בצ"צ שיעסקו בתורה ולא יתגאו יח עב
תפילת גדול נשמעת רק כשיתפלל הקטן ז כה (חלויג)
גנות המתפלל ולבו בל עמו ח אי
אפי' חרב חדה וכו' ח ב
איסור תפילה בבקעה וברה"ר ח ג
שיעור הרחקה מטינוף בחוץ ובבית ח ג
יתפלל בצד העץ או הכותל ח ג
ישראל נושעו במלחמה בזכות השכמה לביהכ"נ למנוח ולאמן ... י א
יתפלל שימחלו עונותיו ואז יצליח בתורה יג י
מעשה נורא כאב שלא מיחה בבנו שענה בתפילה דברי
תפלות יג טו
תפילת אליהו על ישראל שירחם עליהם והוכרת זכותם, וכך ראוי
לעשות תמיד יט א,יד,יב
מקובלת במקום קדוש כביהמ"ק וכיו"ב כ ג'
ביאור הפסוקים ביובאל כשעשו עצרת תפילה, וכל
הענין כ א,ג,ז-סוף
ה' שומע תפילה מיד כ ז

תשובו

מפתח ערכים, תשובה - תשעה באב

אשה שדעתה קלה צריך סימני תשובה הניכרים	כג ו'
כל אלו שאין להם חלק לעוה"ב, ע"י תשובה יש להם	כח ז
נבוכדנצר העמיד משמרות על ישראל שלא יחזרו בתשובה	
כשגלו	ל טו
ע"י תשובה קלה בוכה ה' על יסורי החוטאים	ל כה
ה' מצפה לתשובה, וידיו פרושים תחת כנפי החיות ...	ז. כב א; כג א
בעבורה אין ה' מעניש מיד שמא ישוב	ז. כב ב
רחב הזונה נתקבלה בתשובה לישראל בא"י	ז. כב ג
מעלתה יותר מקרבנות ותפילה וצדקה, ומרפא עונות ומחיה	
הארם	ז. כב ב-ה; יא; כג א
ראה עוד ערך גאולה, דוד, דור המדבר, עבירה, עשרת ימי תשובה,	
תורה	
תשעה באב	
על שבכו במדבר בו, נקבע להם בכיה לדורות	כט י

פְּנֵא דְנִי
אֵל לִי הִי

מפתח הפסוקים

מפתח
ראשי תיבות

הוראות למשתמש במפתח

- א. המפתח מתייחס רק לפסוקים המובאים בגוף התנא דבי אליהו, ובהוספות שבסוף הספר, ובחילופי גירסאות, ולא לפסוקים המובאים בביאור משנת אליהו, ובהקדמות וכו'.
- ב. הציון מסמן את מספר העמוד שבספר בו מופיע הפסוק.
- ג. יש מקומות שהובא פסוק במפתח הגם שאינו מופיע בגוף התנא דבי אליהו, לפי שעיקר הדרוש נסוב על המשך הפסוקים שאותם לא העתיק מסדר המדרש, וסמך על מה שהעתיק "וגו'".
- ד. במפתח לא הועתק כל הפסוק כי אם ראש המקרא המובא בתדב"א, והרבה פעמים עיקר הדרוש או חלקו שייך בעיקר לסוף הפסוק, והמבקש חפצו על סוף הפסוק יחפש במקום שצוטט תחלת הפסוק.
- ה. במקומות שהובא בתדב"א כמה פסוקים רצופים, צויין במפתח מפסוק הראשון עד האחרון, (לדוגמא: פרק יא ה-ט), אבל בציטוט הובא רק הראשון והאחרון.

מפתח הפסוקים

בראשית

א א: בראשית ברא
וגר' תפז, תפח, תרג, תריג
א ד: וירא אלהים וגר' תרכ
א טז: ויעש אלהים וגר' תריג, תרכ
א כו: נעשה אדם בצלמינו וגר' תסא
א לא: וירא אלהים וגר' תעז
ב א: ויכולו השמים וגר' תעח
ב ז: וייצר ה' וגר' תקט
ב ח: ויטע ה' אלהים וגר' תעח
ב יח: ויאמר ה' אלקים וגר' קעו
ב יח: לא טוב וגר' תרעה
ב כא: ויפל ה' אלהים תרדימה
וגר' תרעב
ג יב: האשה אשר נתת וגר' תרעה
ג יח-יט: וקוץ ודרדר וגר' בועת אפך
וגר' תפז
ג כא: ויעש ה' אלהים וגר' תרסד
ג כד: ויגרש את האדם
וגר' סה, תפו, תפז
ו ג: והיו ימינו מאה ועשרים שנה
ו ה: וכל יצר וגר' תרסג, תרסג
ו ט: את האלהים וגר' תרעב
ו יא: ותמלא הארץ חמס
ו יב: כי השחית כל בשר
וגר' תקמט, תרעב
ז א: בא אתה וגר' רג, תפב, תקיב
ח טז: צא מן התבה וגר' תפא, תרסג
ח כ: ויבן נח מזבח לה'
ח כא: וירח ה' וגר' תנו
י א: מן הארץ ההיא וגר' תרמב
י ט: כנמרוד גבור ציד
יא א: ויהי כל הארץ וגר' רלד, תקנ
יא ג-ד: ויאמרו איש אל רעהו וגר' ויאמרו
וגר' תסט
יא ה-ט: וירד ה' וגר' על כן וגר' תע
יא ז: הבה נרדה וגר' תע
יא ח: ויפץ ה' אותם
וגר' תקמט (בחילוי'ג)
יא לא: ויקח תרח וגר' תרג, תרנו
יב א: לך מארץ וגר' תיו
יב ה: ויקח אברם וגר' תרנו

יג ז: ויהי ריב וגר' תקנד
יג ט: הפרד נא מעלי
יג י: וישא לוט וגר' תרסד
יג יג: ואנשי סדום רעים וגר' רלד, תעא
יד יד: וישמע אברם וגר' תרנח
יד טו: ויחלק עליהם לילה וגר' תרנח
יד יט-כ: ומלכי צדק וגר' וברוך
וגר' תרא, תרמג, תרנח, תרסד
יד כא: תן לי הנפש וגר' שפז
יד כב-כג: ויאמר אברם וגר' אם מחוט
וגר' שפז, שצח, תרמג
יד כד: רק אשר אכלו וגר' שצז
טו א: אחר הדברים האלה
וגר' שפז, שפח
טו ז: אני ה' אשר וגר' תרג, תרנו
טו ח: ויאמר וגר' במה אדע
טו יג: ידוע תדע
וגר' תקיב (בחילוי'ג), תרסז
טו יד: וגם את הגוי וגר' תרכב
יז יג: המול ימול וגר' תרלב
יז יז: ואם שרה וגר' תרסו
יח ג-ח: ויאמר וגר' ויקח
חמאה
יח יא: ואברהם ושרה זקנים
יח יט: כי ידעתיו וגר' תקא
יט ט: ויאמרו גש הלאה וגר' תע
יט יז: אל תביט אחריו
יט כ: הנה העיר קרובה וגר' תרסה
יט לא: ותאמר הבכירה וגר' תרסה
יט לו: ותהרין וגר' תרסה
כ א: ויסע משם אברהם
כ טז: הנה הוא לך כסות וגר' תרסה
כא יב: ויקרא לך זרע
כא כז: ויקח אברהם וגר' קסא
כב א-י: ויהי אחר הדברים וגר' וישלח
אברהם וגר' קסב
כב ב: קח נא את בנך וגר' תיו
כב ט: ויעקוד את יצחק וגר' קלט, תרסו
כב יא: ויאמר אברהם אברהם
כב יב: ויאמר אל תשלח
כב יג: וישא אברהם וגר' תקיג
כג א: ויהי חיי שרה וגר' תרסו

כג ו: ויענו בני חת וגר' תרג, תרנח
כד א: ואברהם זקן וגר' קבא, תקנד
כד כ: ותשאב לכל גמליו
כד נח: התלכי עם האיש וגר' תטז
כה יב: ואלה תולדות ישמעאל
וגר' תרסו
כה יט: ואלה תולדות יצחק וגר' תרסו
כה כז: ויעקב איש תם
וגר' קבא, קלא, ת, תרסח
כה לא: ויאמר יעקב וגר' תרו
כה לב: הנה אנכי הולך וגר' תרח
כו ג: כי לך ולזרעך וגר' תרכב
כו ה: עקב אשר שמע וגר' קלח
כו יב: ויזרע יצחק וגר' תקא
כו כ: ויריבו רועי גר וגר' תקנד
כו כד: וירא אליו ה' וגר' שפח
כו ל: ויעש להם משתה
כז א: ויהי כי זקן וגר' תרסח
כז יא: הן עשו וגר' תריא
כז כח: ויתן לך וגר' תרסח
כז כט: ועבדוך עמים וגר' תרסח
כז לה: בא אחיך במרמה
כז מ: והיה כאשר תריד וגר' תריד
כז מא: וישטום עשו וגר' תקנד
כח ט: וילך עשו וגר' תרסח
כח יב: ויחלום והנה סולם וגר' תרסז
כח יז: אכן יש ה' וגר' תרסז
כח יז: ויירא ויאמר וגר' שפח
כט טז: וללכן שתי בנות
כט יח: אעבדך שבע שנים
כט לא: וירא ה' כי שנואה וגר' תרסז
ל א: ואם אין מתה אנכי
ל כז: נחשתי ויברכני וגר' שעח, תרסט
ל ל: ויברך ה' אותך וגר' שעח
ל מג: ויפרץ האיש וגר' תקנד
לא א: וישמע את דברי וגר' תרסט
לא לב: עם אשר תמצא וגר' תרעא
לב ב: ויקרא שם המקום וגר' תרסט
לב ג: וישלח יעקב וגר' תרסט, תרע
לב ח: והיה המחנה הנשאר וגר' שעח
לב י: קטנתי מכל החסידים
לב כו: וירא כי לא יכול לו
תרע

תשל

מפתח הפסוקים, בראשית - שמות

יד טו: מה תצעק אלי וגו' קנט
 יד כ: ויהי הענן והחשך וגו' תרכד
 יד כד: וישקף ה' וגו' תריג
 יד לא: ויראו העם וגו' שפח
 טו א-יא: אז ישיר וגו' מי כמכה
 וגו' קנט
 טו ב: עזי חמרת וגו' תרכה
 טו ד: מרכבות פרעה וגו' תקנב
 טו טז: עד יעבור וגו' תרא
 טו יז: מכן לשבתך וגו' תנב
 טו יח: ה' ימלך וגו' תרא, תנו
 טו ה: והיה ביום הששי וגו' שצה
 טז כ: ויותרו אנשים וגו' שכו
 טז ל-לד: ויאמר משה וגו' ויניחחו אהרן
 וגו' שפט
 יז ח: ויבא עמלק וגו' שעט
 יז יב: וידי משה
 כבדים פג, תצג, תצד, תקסח
 יז יד: ויאמר ה' אל משה וגו' שפ
 יז טז: כי יד על כס וגו' שעט
 יח א: וישמע יתרו וגו' קבד
 יח ב-ו: ויחן יתרו וגו' ויאמר אל משה
 וגו' קבד
 יח ז: ויצא משה וגו' קבד
 יט א: בחדש השלישי וגו' שסא
 יט ו: ואתם תהיו לי וגו' תקבב
 יט י: וקדשתם היום וגו' רכט, שט
 יט טו: היו נכונים לשלשת וגו' שט
 יט טז: ויהי ביום השלישי וגו' שסב
 יט יט: ויהי קול השופר וגו' תרכט
 כ א: וידבר אלהים וגו' שפג, שצא
 כ ב: אנכי ה' אלקיך
 וגו' קו, שפג, שצא, שצב, שצג, שצה, שצז
 כ ג: לא יהיה לך וגו' שצג, שצד, שצה, שצז
 כ ה: על שלשים וגו' קיא, קיב, שב
 כ ו: [ועשה חסד לאלפים וגו'] תכד
 כ ז: לא תשא
 וגו' שצג, שצד, שצה, שצז, שצח
 כ ח: זכור את יום
 וגו' שצג, שצד, שצז, שצח, תא, תד
 כ יב: כבד את אביך וגו' רלג, שצג, שצד
 שצז, תה, תו, תצג (בחילויג)
 כ יג: לא תרצח
 וגו' רלג, שצג, שצד, שצה, שצז, תו
 כ יד: לא תחמוד
 וגו' שצג, שצה, שצז, תו

א יז: ולא עשו וגו' קנו
 א כב: ויצו פרעה לכל עמו
 וגו' קנו, תריג
 ב יג: והנה שני אנשים וגו' שכו
 ב יד: מי שמך לאיש וגו' שכו
 ב כא: ויואל משה לשבת וגו' רנו
 ב כה: וירא אלהים וגו' תנו (בחילויג)
 ג ד: וירא ה' וגו' קלד
 ג ה: אל תקרב הלוים רנו
 ג י: לכה ואשלך וגו' שיא
 ד יג: שלח נא ביד תשלח שיא
 ד יד: הנה הוא ירצא וגו' ריו
 ד כב: בני בכרי ישראל רצו, שז
 ה ב: ויאמר פרעה מי ה'
 וגו' רלד, תנא, תקנב
 ה כ: ויפגעו את משה וגו' שכו
 ה כא: ירא ה' עליכם וגו' שכו
 ה כג: ומאז באתי וגו' שיב
 ו ה: וגם אני שמעתי וגו' תקסה
 ו ו-ח: לכן אמור וגו' והבאתי אתכם
 וגו' שסא, תקסה
 ו כו: הוא אהרן ומשה שכה
 ז יא: ויקרא גם פרעה וגו' קנב
 ז כח-כט: ושרץ היאור וגו' ובכה ובעמך
 וגו' קנב
 ח ב: ותעל הצפרדע קנב, קנג
 ח יג: ויט אהרן וגו' קנג
 ח כ: ויבא ערוב וגו' קנד
 ט ג: הנה יד ה' היתה וגו' קנד
 ט י: ויחקו את פיה וגו' קנה
 ט כה-כו: ויך הברד וגו' רק בארץ גושן
 וגו' קנה
 י ב: ולמען תספר וגו' קנב
 י יד-טו: ויעל הארבה וגו' ויאכל
 וגו' קנה
 י כב-כג: ויהי חשך וגו' ולכל בני ישראל
 וגו' תרכד
 יב ג: ויקחו להם איש וגו' קלז
 יב ח: צלי אש וגו' תרסא
 יב יב: והכיתי כל בכור וגו' תקפד
 יב מג-מח: זאת חקת הפסח וגו' וכל ערל
 וגו' שסה
 יג כא: וה' הולך לפניכם וגו' קצח, תלה
 יד ב-ג: דבר אל בני ישראל וגו' ואמר
 פרעה וגו' קנח
 יד י: ופרעה הקריב וגו' קנח

לב כח: כי שרית וגו' תרטו
 לב כט: כי שרית וגו' תרט
 לג ה: וישא את עיניו וגו' תרח
 לג יג-יד: ויאמר אליו וגו' יעבר נא
 וגו' תרט
 לג טו: ויאמר עשו וגו' תרח
 לד ב: וירא אותה שכם וגו' תרסד
 לה ב: ויאמר יעקב אל ביתו
 וגו' קלט, שצה, תקכד
 לה ד: ויתנו אל יעקב וגו' תקכד, תרע
 לה ה: ויסעו ויהי תחת וגו' תקכד
 לה ט: וירא אלהים וגו' תיח
 לו יב: ותמנע היתה פלגש תקיג
 לו כב: ואחות לוטן תמנע וגו' תקיג
 לו ג: ועשה לו וגו' תרע
 לו יג: ויאמר ישראל אל יוסף וגו' שצו
 לו כו: מה בצע וגו' שצו
 לו לב: הכר נא וגו' תרע
 לו לג: טורף טורף יוסף תרע, תרעד
 לו לה: ויקומו כל בניו וגו' קבג
 לח א: וירד יהודה וגו' תרעא, תרעה
 לח ח: ויאמר יהודה לאונן וגו' קלט
 לח כה: הכר נא למי וגו' תרע
 לט ה: ויברך ה' וגו' שמד
 לט ז: ותשא אשת וגו' תרנד
 לט ט: ואיך אעשה וגו' שצו
 לט יד: ראו הביא לנו וגו' ר
 מא לט: ויאמר פרעה אל יוסף וגו' רסב
 מא נ: וליוסף יולד וגו' תרסג
 מב טו: חי פרעה וגו' שצה
 מג טז: ויאמר לאשר על ביתו וגו' שצה
 מד ח: הן כסף וגו' שצז
 מז יד: וילקט יוסף וגו' שצז
 מז כח: ויחי יעקב וגו' קבג
 מח ה: ועתה שני בניך וגו' תרעא
 מח ז: ואקברה שם וגו' תרעא
 מח ח: וירא ישראל וגו' תרעא
 מח יב: ויצא יוסף וגו' תרעא
 מח יט: וימאן אביו וגו' תרעב
 מט יב: חכילי עינים וגו' תקסא
 מט כג-כד: וימרוהו ורבו וגו' ותשב
 באיתן וגו' שיט
 נ ט: ויאמר אליהם יוסף וגו' שצה

שמות

א טז: בילדכן את העבריות וגו' קנו

מפתח הפסוקים, שמות - ויקרא

תשלא

ז א: זאת תורת האשם... קמד, קמה, קמו
ז יא: זאת תורת זבח
השלמים... קמד, קמו
ז כה: כי כל אכל חלב וגו'... רלב
ז כו: בכל מושבותיכם
וגו'... רלא (בחילו"ג)
י ב: ותצא אש וגו'... רצג
י ג: בקרובי אקדש... תנו
יא כט-לד: וזה לכם הטמא וגו', מכל
האוכל וגו'... תקצ
יא לג: וכל כלי חרש וגו'... תקצ
יא מד: והתקדשתם וגו'... רל
יג יג: כולו הפך לבן וגו'... תקפו
טו ב: איש איש כי יהיה וגו'... רמה
טו ג: זאת תהיה טומאתו וגו'... רמו
טו טז: ואיש כי תצא וגו'... רמה
טו יט: בבשרה וגו'... רמו, רמו
טו כד: ואשה כי ישכב וגו'... רמו
טו כה: ואשה כי יזוב וגו'... רמו, רמו
טו כח: ואם טהרה וגו'... רלח
טו לג: והדרה בנדרת... רמט
טו ד: כתונת בד קדש ילבש... תרסד
טו כב: ונשא השעיר וגו'... תריא
טו ל: כי ביום הזה יכפר וגו'... תקכו
יז יד: כי נפש כל בשר וגו'... רלב
יח י: ערות בת בן וגו'... רלו
יח יז: ערות אשה ובתה וגו'... רלו
יח יח: ואשה אל אחתה וגו'... תריו
יח יט: ואל אשה בנדרת וגו'... רלט
יט ב: דבר אל כל עדת וגו'... רל
יט ג: איש אמו ואביו תיראו... תה
יט יב: ולא תשבעו וגו'... תרכו
יט יג: לא תעשוק וגו'... רלה, שמ
יט טז: לא תלך רכיל
וגו'... שכג, שכה, שלב (בחילו"ג)
יט יז: לא תשנא וגו'... שלב, שלג
יט יח: לא תקום וגו'... שלב, שלג
יט כו: לא תאכלו על הדם... רלא
כ כו: והייתם לי קדשים וגו'... תריג
כב כא-כג: כל אלמנה ויתום וגו', אם ענה
וגו'... תלג
כב לא: ושמרתם מצותי וגו'... תרב
כג כח: ושור או שה וגו'... תנו
כה לה: וכי ימוך אחיך וגו'... שמ
כה נו: כי לי בני ישראל וגו'... שז
כו ג: אם בחקתי... רצה, תקג

לב לה: ויגוף ה' את העם וגו'... תקכד
לג ו: ויתנצלו בני ישראל וגו'... תקכב
לג ז: ומשה יקח את האהל
וגו'... תמה, תקכה
לג י: וראה כל העם וגו'... רסו
לג יא: ודבר ה' וגו'... תקכה
לג יג: והדיעני נא את
דרכיך... תכז, תקלא, תקג, תרעג
לג טז-יז: ובמה יודע וגו', ויאמר ה'
וגו'... שפב
לג יח: הראני נא את
כבודך... תכז, תקלא
לג יט: ויאמר אני אעביר וגו'... תקלב
לד ה: וקראתי בשם ה' וגו'... תקלב
לד ו: ויעבור ה' על פניו
וגו'... סו, תלג, תרלו
לד ו-ז: ה' ה' וגו', נוצר חסד
וגו'... שמא, תקבט, תקלב
לד ט: וימחר משה וגו'... תקלב
לד יד: כי לא תשתחוה וגו'... תנה
לד כד: ולא יחמוד איש וגו'... שצה
לד לה: וראו בני ישראל וגו'... קב
לה כא-כט: ויבואו כל איש וגו', הביאו בני
ישראל וגו'... רסה
לו ו: ויצו משה וגו'... קנו
לח כא: אלה פקדי המשכן וגו'... רנט

ויקרא

א א: ויקרא אל משה
וגו'... קלג, קלד, תכו, תקג, תרעג
א ב: דבר וגו'... קלה, קלו
א ה: ושחט את בן הבקר וגו'... קלט
א ט: וקרבו וקרעו וגו'... קמ, קמא
א יא: ושחט אותו וגו'... קלט, קמ
א יג: והקרב והכרעים וגו'... קמ, קמא
א ה: ואם מנחה על המחבת וגו'... קמא
א ז: ואם מנחת מרחשת... קמא
א ח: והבאת... קמא
א יד: ואם תקריב וגו'... תקי
ג יז: חקת עולם לדרווחיכם
וגו'... רלב, רלג
ד כב: אשר נשיא יחטא... תרג, תרנח
ו ב: זאת תורת העולה... קמד
ו ו: אש תמיד תוקד... עג, עד
ו ז: זאת תורת המנחה... קמד
ו יח: זאת תורת החטאת... קמה, קמד

כ טו-טז: וכל העם וגו', ויאמרו וגו'... שסב
כ יז: [ובעבור תהיה וגו']... תרנט
כ יז: ויאמר משה אל העם וגו'... שסב
כ כא: מזבח אדמה תעשה לי... תקי
כא א: ואלה המשפטים... שסא, שסב
כא ב: כי תקנה עבד וגו'... קז
כא ב-ו: כי תקנה וגו', ורצע וגו'... שסג
כא ז-י: וכי ימכור וגו', אם אחרת
וגו'... שסו, שסז, שסח
כא יח-כ: וכי יריבון וגו', וכי יכה
וגו'... שסח, שסט
כא כב-כו: וכי יצנו וגו', ואם שן עבדו
וגו'... שסט
כב ח: עד האלהים וגו'... תמא, תמג
כב יט: זובח לאלהים יחרם וגו'... תנה
כב כא-כג: כל אלמנה וגו', וחרה אפי
וגו'... תנח
כג א-ב: לא תשא וגו', לא תהיה
וגו'... תמא
כג ז: מדבר שקר תרחק וגו'... תקטו
כג יז: שלש פעמים בשנה וגו'... רנא
כג יט: לא תבשל גדי... קז
כג כ: הנה אנכי
וגו'... שד, שס, שסא, תסג
כג כא: כי שמי בקרבו... תריד
כד ה: וישלח את נערי וגו'... קעח
כד ז: כל אשר דבר ה'
וגו'... תעד, תקבא, תקכג (בחילו"ג)
כד יא: ואל אצילי וגו'... קעח
כד יז: ומראה כבוד ה' וגו'... תקנו
כד כ: וגר לא תונה וגו'... שכג, תמ
כה ב-ח: דבר אל וגו', ועשו לי מקדש
וגו'... רסד, תמה
ל ב: בבאם אל אהל מועד וגו'... רכט
ל לד: ויאמר ה' אל משה וגו'... רב
לא יד: ושמרתם את השבת וגו'... תג
לב ו: ויקומו לצחק... רא
לב ז: לך רד וגו'... תקבא
לב י: ועתה הניחה לי וגו'... ק, שיד
לב יא-יג: ויחל משה וגו', זכור
וגו'... ק, שיד, תקכו
לב יד: וינחם ה' וגו'... ק, שיד, תקכו
לב טז: והלוחות מעשה
וגו'... תקבג, תקצה
לב כ-כח: ויקח את העגל וגו', ויפול מן
העם וגו'... ק, קא

תשלב

מפתח הפסוקים, ויקרא - דברים

כו ו: ושכבתם וגו' וחרב לא תעבור
וגו' שצד, תקג
כו ח: ורדפו מכם חמשה וגו' צו, קפט
כו ט: ופניתי אליכם וגו' שצד
כו יג: קוממיות רצה
כו יד: ואם לא תשמעו רצה
כו יז: ונתתי פני וגו' שצד
כו לג: והרקותי אחרים וגו' שצד
כו לד: ואז תרצה הארץ וגו' שצד
כו מב: וזכרתה את בריתי וגו' תרנט
כו מג: געלה נפשם רצה

במדבר

ו בד-כו: וברכך וגו', ישא וגו' תסו
ז ט: ולבני קהת וגו' תסו
יא ח: שטו העם וגו' קצח
יא יא-יב: ויאמר משה וגו', כי תאמר אלי
וגו' קצח, קצט
יא טז: אספה לי שבעים
וגו' שמב, תרעב
יג ב: שלח לך וגו' תלה
יג לב-לג: הארץ אשר עברנו וגו', ושם
ראינו וגו' תלו
יד א-ד: ותשא כל העדה וגו', נתנה ראש
וגו' תלו
יד ה-ז: ויפול משה וגו', ויאמרו
וגו' תלו
יד יא-יב: עד אנה ינאצוני וגו', אכנו
וגו' תלד
יד יב: אכנו בדבר וגו' שיד
יד יז-יח: ושמעו מצרים וגו', ה' ארך אפים
וגו' תלד
יד יט: סלח נא וגו' שיד, תלה
יד כ: ויאמר ה' סלחתי וגו' שיד, תלה
יד לט: ויתאבלו העם מאד תלח
יד מ: וישכימו בבקר וגו' תלח
יד מא-מה: ויאמר משה וגו', וירד העמלקי
וגו' תלח
טו ב-ג: ואמרת אלהם וגו', ועשיתם אשה
וגו' תלט
טו יד-טז: וכי יגור אתכם וגו', הקהל
וגו' תלט
טו לב: ויהיו בני ישראל וגו' שצט
טו לח-לט: דבר אל בני ישראל וגו',
וראיתם וגו' ת
טז טו: ויחר למשה מאד וגו' רנו

טז כז: ודתן ואבירים יצאו וגו' שכו
טז לג: ותכס עליהם הארץ וגו' רמב
יח לב: ואת קדשי וגו' ריד
יט יב: זאת התורה וגו' רצג
כ א: ותמת שם מרים וגו' תרעא
כא ה: וידבר העם וגו' תעא
כא יז: אז ישיר ישראל וגו' קצו
כא יח: וממדבר מתנה תקצה
כא יט: וממתנה נחליאל
וגו' תקבג, תקצה, תרעב
כב ה-ו: וישלח מלאכים וגו', ועתה
וגו' תכח
כב ח-ט: ויאמר אליהם וגו', ויבא
וגו' תכח
כב כ: ויאמר לו וגו' תכח
כב כא: ויקם בלעם בבקר וגו' תכח
כב כב: ויחר אף אלהים וגו' תכח, תכט
כג א: בנה לי בזה וגו' תכט
כג ד: ויקר אלהים וגו' תכז, תקג, תרעג
כג ה-כד: וישא משלו וגו', הן עם
וגו' שנב
כג י: ומספר וגו' שנג
כד ב: וישא בלעם את עיניו וגו' שנא
כד ד: מחזה שדי וגו', נופל וגלוי
עינים תכו
כד ה-ט: מה טובו וגו', ממברך ברוך
וגו' שנד
כד ו: כנחלים נטיו וגו' שנה, שנה
כד ז: יזל מים מדליו שנה, שנו
כד טז: וידוע דעת
עלין תכו, תקנא, תרעג
כד יז: אראנו ולא עתה וגו' תרעג
כד כ: ראשית גוים עמלק וגו' שעט
כד כא: איתן מושבך וגו' קכה
כו ט: הוא דתן ואבירים וגו' שכו
כז יח: ויאמר ה' אל משה וגו' תקעו
כח ד: את הכבש אחד וגו' קמ, תל
לא כג: כל דבר אשר יבא וגו' שכב
לב י: ויחר אף ה' וגו' שצד
לה כג: והוא לא איב לו וגו' תמב
לה כד: ושפטו העדה וגו' תמג
לה כה: והצילו העדה תמג, תמד

דברים

א כב: נשלחה אנשים וגו' תלה
ב כה: היום הזה אחל וגו' פב

ד א: כי אל רחום וגו' תלד
ד ז: כי מי גוי גדול וגו' שמה
ד ט: רק השמר לך וגו' שנא
ד טו: ונשמרתם מאד לנפשותיכם
וגו' עג
ד כד: כי ה' אלהיך אש וגו' עד, קסה
ד לט: וידעת היום וגו' תנד
ד מד: זאת התורה וגו' תצו
ה ו: אנכי ה' אלקיך קו
ה יט: את הרברים האלה וגו' שצ
ה ל: בכל הדרך אשר צוה וגו' תיג
ו ד: שמע ישראל וגו' ת, תכא
ו ה: ואהבת את ה' וגו' תכב
ו יג: את ה' אלהיך תירא תה
ו טז: לא תנסו וגו' תקמג
ו כה: וצדקה תהיה לנו תקד
ז ז-ח: לא מרובכם וגו', כי מאהבת
וגו' תכא
ז טו: והסיר ה' ממך וגו' רצא, שצו
ז כו: ולא תביא תועבה וגו' תעה
ח ה: כי כאשר ייסר וגו' רצו
ח יב: פן תאכל וגו' רח
ט יט: כי יגרת וגו' קפ
י יד: הן לה' אלהיך וגו' תקז
י יז: כי ה' אלהיכם
וגו' רצו, של, תרלב
י יז-יח: כי ה' וגו', עושה משפט יתום
וגו' תנד, תרלד
י יט: ואהבתם את הגר וגו' תמ
יא טז: השמרו לכם וגו' תקמ, תקלח
יא יז: וחרה אף ה'
וגו' שצד (בחילויג), תקלו, תקלח
יב כג: רק חזק לבלתי וגו' רלב
יד א: בנים אתם לה' וגו' רצו, שז
יד כו: ונתתה הכסף וגו' תקו
יד כט: וברכך ה' אלקיך וגו' רכד
טו יב: כי ימכר לך וגו' קו
טו יד-יח: העניק תעניק וגו', לא יקשה
וגו' שסג
יט יז: ועמדו שני האנשים וגו' תמא
יט יח: ודרשו השופטים וגו' קעד, תנח
יט יט: ועשיתם לו וגו' תמב
כ א: כי תצא למלחמה וגו' קעד
כא יא: וראית בשביה וגו' תקיח, תרעג
כא יב: והבאתה וגו' תקיח (בחילויג)

תשלג

ד ה: והיא יושבת וגו' קעג
ד ו: ותשלח ותקרא וגו' קעד
ד ח-ט: ויאמר אליה וגו', ותאמר
וגו' קעה
ד כא: ותקח יעל וגו' קעה
ה א: ותשר דבורה וגו' קעט
ה ג: שמעו מלכים וגו' קפב
ה ד: ה' בצאתך משעיר וגו' שעו
ה ח: יבחר אלהים חדשים וגו' קפה
ה ט: על כן לבי וגו' קפא
ה י: רכבי אתונות וגו' קפב
ה יא: מקול מחצצים וגו' קפג, קפד
ה לא: ואהביו כצאת השמש
וגו' רמג, תקנו
ו ג-ד: והיה אם זרע וגו', ויחנו עליהם
וגו' תג
ח ל: ולגדעון היו וגו' רסו
י ו-ח: ויוסיפו וגו', וירצעו וירוצו
וגו' תקלו
י י: ויזעקו וגו' תקלו
י טז: ויסירו את וגו' תקלו
יב א-ו: ויצעק וגו', ויאמרו לו וגו' קפו
יב ט: ויהי לו שלשים וגו' רסו
יב יד: ויהי לו ארבעים וגו' רסו
יד ג: ויאמר שמשון וגו' תרסד
יח ל: ויקימו להם בני דן וגו' תרנח
כא ה: כי השבועה וגו' תרסא

שמואל א

א א: ויהי איש אחד וגו' קסו
א ג: ועלה האיש ההוא וגו' קסו
א כב: וחנה לא עלתה וגו' קמג
ב ח: מקים מעפר דל תקכח, תקכט
ב כז-לה: ויבא איש וגו', והקימותי לי
וגו' קצא, תקיח
ב לג: וכל מרבית ביתך וגו' קפ
ב לו: והיה כל הנותר וגו' תקיח
ג יד: ולכן נשבעתי וגו' של
ד ג: למזה נגפנו ה' וגו' קצא
ד ד-ה: וישלח העם שלה וגו', ויהי כבא
וגו' קצא
ד ו-ח: וישמעו פלשתים וגו', אוי לנו
וגו' קצא
ד יא-יב: חפול מישראל וגו', וארון אלהים
נלקח וגו' קצא, קצב
ה ב-י: והפלשתים וגו', וישלחו וגו' קצב

לג כח: וישכון ישראל בטח
וגו' קלא, תרעד
לג כט: אשרץ ישראל וגו' קלב
לד ז: ומשה בן מאה ועשרים וגו' קג
לד י: ולא קם נביא וגו' קב, תקלח

יהושע

א ח: לא ימוש ספר התורה
וגו' סח, תקסא
א יא: הכינו לכם צדה וגו' שי
ג ה: ויאמר יהושע אל העם וגו' שי
ה יב: ויאכלו מתבואת ארץ וגו' שי
ה יג-טו: ויהי בהיות וגו', ויאמר שר צבא
וגו' שי
ו יז-כא: ויאמר אליו וגו', וישלח מלאך ה'
וגו' קצט
ו כ: ויהי כשמוע העם וגו' תרכט
ו כז: ארור האיש וגו' תקלח
ז ה: ויכו מהם וגו' שיא
ז ו-ט: ויפול על פניו וגו', וישמעו הכנעני
וגו' שיא
ז יב-יג: ויאמר ה' וגו', ולא יוכלו
וגו' שיב
ז יג-טו: קום קדש וגו', והיה הנלכד
וגו' שיב
ז טז-יח: וישכם יהושע וגו', וילכד עכן
וגו' שיג
ז יט: ויאמר יהושע אל עכן וגו' שיג
ז כ-כא: ויען עכן וגו', וארא בשלל
וגו' שיג
ז כג: ויקחום מתוך וגו' שיג
י יב-יג: אז ידבר וגו', וידום השמש
וגו' פג
יג טז: ויאמר מלאך ה' וגו' קצט
כב ו: ויברכם יהושע וגו' רסו
כב כ: הלוא עכן בן זרח וגו' קפח
כד טז-יז: ויען העם וגו', כי ה' אלהינו
וגו' רסו
כד יט-כ: ויאמר יהושע וגו', כי תעזבו
וגו' שיד

שופטים

א כד-כה: ויראו השומרים וגו', ויראם
וגו' תקצא
א כז: וילך האיש וגו' תקצא
ג א: ואלה הגוים וגו' תנב
ד ד: ודבורה אשה נביאה וגו' קסט, קעג

כא טו: כי תהיין לאיש וגו' תקיח
כא יח: כי יהיה לאיש וגו' תקיח, תרעג
כב ז: למען ייטב לך וגו' תקג
כד יג: ולך תהיה צדקה וגו' רצד
כד טו: ביומו תתן שכרו תרמ
כד טז: לא יומתו וגו' שמא
כה יט: והיה בהניח וגו' שעט
כו יז-יט: את ה' האמרת וגו', ולתתך עליון
וגו' תנה, תעד
כו יט: השקיפה ממעון קדשך וגו' רצד
כז כא: ארור שוכב וגו' תקפו
כח ב: ובאו עליך וגו' תז
כח ג-ו: ברוך אתה בעיר וגו', ברוך אתה
וגו' תקפב
כח י: וראו כל עמי
וגו' תקסו, תרנ, תרעג
כח מז-מח: תחת אשר וגו', ועבדת
וגו' תיד, תקעב
כט יח-יט: והיה כשמעו וגו', לא יאבה ה'
וגו' רל
ל יד: כי קרוב אליך הדבר מאד
וגו' רצח, תיד, תקסב
ל כ: כי הוא חייך וגו' קכה, תקב
לא יב: הקהל את העם וגו' שמב
לא כא: והיה וגו' כי לא תשכח
וגו' תקפט, תקצ, תרעג
לב ד: הצור תמים
פעלו קלט, תקיד, תרלד, תרלה
לב ו: הלוא הוא אביך וגו' שמא
לב ט: כי חלק ה' עמו וגו' תקח
לב יא: כנשר יעיר קנו וגו' שסב
לב יג: וינקחו דבש מסלע וגו' קנו
לב טו: וישמן ישורון ויבעט תקלג
לב ל: איכה ירדוף וגו' צו, קפט
לב לה: כי קרוב יום אידם תרעג
לב מג: כי דם עבדיו יקום וגו' שפב
לב מט-ג: עלה אל הר וגו', ומות
וגו' תרמ
לג ב: מימינו אש רת
וגו' תג, תקנג, תרעג
לג כא: צדקת ה' עשה תקא
לג כד-כה: ולאשר אמר וגו', וכימיך
דבאך קעז
לג כז: אין כאל וגו' קעח
לג כז: מענה אלהי קדם תרעד

תשלד

מפתח הפסוקים, שמואל א - מלכים ב

יח לט: וירא כל העם וגו' רסט
 יט ה-ט: וישכב ויישן וגו', ויבא שם
 וגו' תקלט
 יט ט-טז: מה לך פה וגו', וילך משם
 וגו' קיד
 יט י: קנא קנאתי וגו' תקלט
 יט יא-יב: ויאמר צא וגו', ואחר הרעש
 וגו' תקלט
 יט יד: קנא קנאתי וגו' תקמ
 יט טז-טז: לך שוב לדרךך וגו', ואת יהוא
 וגו' תקמ
 יט כ: ויעזוב את הבקר וגו' קיד
 יט כא: וישב מאחריו וגו' קיד
 כ א-יד: וכן הדר וגו', ויאמר אחאב במי
 וגו' קעב
 כ כט: ויחנו אלה וגו' רעד
 כא כה: רק לא היה וגו' קע
 כב מה: וישלם יהושפט וגו' תקוח

מלכים ב

ב יא: ויהי המה הולכים וגו' קטו
 ג ד: ומישע מלך מואב וגו' קעב
 ג ה: ויהי כמות אחאב
 וגו' קעב (בחי'לוג)
 ג יא: ויאמר פה אלישע וגו' רסט
 ג כד-כז: ויכו את מואב וגו', ויחך את בנו
 וגו' קעב (ובחי'לוג)
 ד מב: ואיש בא מבעל שלשה וגו' תקי
 ו כא-כג: ויאמר וגו', ויכרה להם
 וגו' קמו
 י ל: ויאמר ה' אל יהוא וגו' תקלג
 יא א-ג: ועתליה וגו', ויהי אתה
 וגו' תקיח, תקיט
 יד כה: הוא השיב את גבול
 וגו' תקלה
 יד כז-כז: כי ראה ה' וגו', ויושיעם
 וגו' רע, רעא, תקלד
 יז ב-ו: ויעש הרע וגו', ויגל וגו' תקמד
 יז יג: ויעד ה' בישראל וגו' תקלו
 יח לה: מי בכל אלהי הארצות
 וגו' רלה, תע, תקנב
 יט טז-יט: ויתפלל חזקיהו וגו', וידעו כל
 ממלכות וגו' קסג
 יט לה-לז: ויהי בלילה וגו', ואדרמלך
 וגו' קס, תע, תקנב
 כ א: בימים ההם וגו' קסג

ז כ: ומה יסיף דוד וגו' רעז
 ז כב: על כן גדלת וגו' תסח
 ז כג: ומי כעמך וגו' שעה
 ז כח-כט: ועתה ה' וגו', ומברכתך יברך
 וגו' רעז
 ז כט: ומברכתך וגו' רעז
 ח טו: ויהי דוד ערשה וגו' תקא
 טז כג: ועצת אחיתופל וגו' שכז
 יז כג: ואחיתופל ראה וגו' תסח
 כ יט: אנכי שלמי וגו' שד
 כב א-לז: וידבר דוד וגו', ותתן לי מגן
 וגו' רעח
 כב לא: האל תמים דרכו וגו' קלט
 כג א: ואלה דברי דוד וגו' עז, עז
 כג ב: רוח ה' דבר בי
 וגו' עח, תצו, תקסט
 כג ג: אמר אלהי ישראל וגו' עח, תקסט
 כג ד: וכאור בקר יזרח וגו' עח
 כג ה: כי לא כן ביתי וגו' צא
 כג ו-ז: ובלעיל וגו', ואיש וגו' צג
 כג ח: אלה שמות הגבורים וגו' צה, צו
 כד יא-יד: ודבר ה' היה וגו', ויאמר דוד
 וגו' קמח
 כד טז-טז: ויתן ה' וגו', וישלח ידו
 וגו' קמח

מלכים א

א א: ויכסוהו בבגדים וגו' קמט
 ה יא: ויחכם מכל האדם תרלח
 יא טז: כי ששת חדשים וגו' קפג
 יג יח: גם אני נביא כמוןך קצט
 יג כ: ויהי הם יושבים וגו' ר
 טו ה: רק בדבר אוריה צו
 טז כד: ויקן את ההר וגו' קעא
 טז לד: בימיו בנה חיאל וגו' תקלח
 יז א: ויאמר אליהו התשבי וגו' תקלח
 יז יג: אך עשי לי וגו' שא
 יח א: לך הראה אל אחאב וגו' תקלח
 יח ג: ויקרא אחאב וגו' שעח
 יח ד: ויחך עובדיהו וגו' שעז
 יח לא-לב: ויחך אליהו וגו', ויבנה
 וגו' רסח
 יח לד-לה: מלאו ארבעה וגו', וילכו המים
 וגו' רסח, רסט
 יח לו-לח: ויהי בעלות המנחה וגו', ותפול
 איש וגו' רסט

ו א: ויהי ארון ה' וגו' קצב
 ו ב: ויקראו פלשתים וגו' קצב
 ו ד-ו: ויאמרו מספר וגו', ולמה תכבדו
 וגו' קצג
 ו ו-יא: ויעשו האנשים וגו', וישמו את ארון
 וגו' קצג
 ו יב: וישרנה הפרות וגו' קצג
 ו יג: ובית שמש קרצרים וגו' קצד
 ו יד-טו: והעגלה באה וגו', והלחים הורידו
 וגו' קצד
 ו טז: וחמשה סרני וגו' קצד
 ו יט: ויך באנשי וגו' קצד
 ז ח: ויאמרו בני ישראל וגו' רסז
 ז ט: ויחך שמואל וגו' רסח
 י כב: הבא עוד הלום וגו' רעז
 י כז: ובני בלעיל אמרו וגו' צג
 יב יח: ויירא כל העם וגו' רסח
 יב כב: כי לא יטוש ה' וגו' רסח
 יב כג-כד: גם אנכי וגו', אך יראו
 וגו' רסח
 יד כד: ויאל שאל וגו' רנו
 יד לח: גושו הלום וגו' רעז
 טו ג: לך והכיתה וגו' תעב
 טו יג-יג: ויבא שמואל וגו', יען מאסט
 וגו' תעב
 טו יד-טו: ויאמר שמואל וגו', ויאמר שאל
 וגו' תעא
 כב ב: ויתקבצו אליו וגו' תקכח
 כב יט: ואת נוב עיר הכהנים וגו' תעב
 כה יא-יא: ויען נבל וגו', ולקחתי
 וגו' תקב
 כה כט: והיתה נפש אדוני וגו' קג
 כה לח: ויהי כעשרת הימים
 וגו' שלה, תקב
 כה לט-מב: וישמע דוד וגו', ותלך אחרי
 וגו' שלה
 ל כב: ויען כל איש וגו' צג

שמואל ב

ב יד: ויקמו נא הנערים וגו' רא
 ז ד-ו: ויהי דבר ה' וגו', כי לא ישבתי
 וגו' רעה
 ז טז-יז: ונאמן ביתך וגו', ובכל החיוון
 וגו' רעה
 ז יח: ויבא המלך דוד וגו' רעז
 ז יט: ותקטן עוד זאת וגו' רעז

תשלח

מפתח הפסוקים, מלכים ב - ישעיה

כח יג: והיה להם וגו' קח
כח יד-טו: לכן שמעו דבר ה' וגו' רא
כח כב: ועתה אל תתלוצצו וגו' רא
כט יג: ויאמר ה' יען וגו' תד
כט טו: והיה במחשך וגו' שלא
כט יט: ויספו עניים וגו' תקכו
כט כב: לכן כה אמר ה' וגו' תקנח
ל כו: והיה אור הלבנה וגו' תרנה
ל לג: כי ערוך מאתמול וגו' תעז
לב ו: כי נבל וגו' שפד
לב ח: ונדיב נדיבות יעץ וגו' רנח
לב ט: נשים שאננות וגו' קו
לב יז-יח: והיה מעשה וגו', וישב עמי
 וגו' תקג
לב כ: אשריכם זורעי
 וגו' תקסח
לג ו: יראת ה' היא אוצרו רכה
לג ז: הן אראלם וגו' קי
לג יד: פחדו בציון וגו' תרנה
לג טו-יז: הולך צדקות וגו' מלך ביפיו
 וגו' תקד, תרנה
לג יז: מלך ביפיו וגו' ריח
לג כב: כי ה' שופטנו וגו' שמו
לה ה-ו: אז תפקחנה וגו', אז ידלג
 וגו' שסו
לה י: ופדויה ה' ישובון וגו' תקכב
לו כג-כד: את מי חרפת וגו', אני קרתי
 וגו' קסא
לו לו: ויצא מלאך וגו' מאה ושמונים
 וגו' קסא, רעב
לו לח: ואדרמלך ושראצר וגו' קסא
מ א: נחמו נחמו עמי וגו' רעב
מ י: הנה ה' אלהים וגו' שנו, תקכד
מ יא: כדועה עדרו ירעה וגו' תקנט
מ יג-יד: מי מודד וגו', מי תכן וגו' תקנט
מ יד: את מי נועץ וגו' תעה
מ כב: הנוטה כדוק שמים וגו' תעט
מ כח: הלוא ידעת וגו' תרמ
מ כט: נותן ליעף כח וגו' רסא
מ לא: וקוי ה' יחליפו כח
 וגו' רצט, תרמא
מא ב: מי העיר ממזרח
 וגו' תרמה, תרנו
מא טז: תורם וגו' שלב
מא יז: העניים והאביונים
 וגו' שסו, תקכו

יד ט: שאל מתחת וגו' של
יד יב: יורדי אל אבני וגו' תרמד
יד יג: אתה אמרת בלבבך
 וגו' רלה, תעא
יד יד: אעלה על במתי וגו' תקנג
יד טו: אך אל שאל וגו' תעא, תקנג
יד טז: רואיך אליך ישגיחו וגו' תעא
יד יט: ואתה השלכת וגו' קיח
טו ג: בחצתיו חגרו שק וגו' שנא
יח ז: בעת ההיא יוכל שי וגו' רפ, רפא
יט א-ב: משא מצרים וגו', ונלחמו
 וגו' קנ
יט ט: ובשו עובדי וגו' תקסב
יט יא: אך אוילים וגו' קנ
יט יג: נואלו שרי צוען קנ
יט יד: ה' מסך וגו' קנ
יט כג: ביום ההוא תהיה מסלה
 וגו' תקנח
יט כד: ביום ההוא יהיה וגו' תקנו
יט כה: ברוך עמי מצרים וגו' תקנו
כא יא-יב: משא דומה וגו', אמר שומר
 וגו' תסב, תסג, תסד
כא יג-יד: משא בערב וגו', לקראת צמא
 וגו' תסד
כב א-יב: משא גיא חזיון וגו', ויקרא ה'
 וגו' תס, תקלו
כב ד: על כן אמרתי וגו' תקמו
כב ה: כי יום מהומה וגו' תסב
כב יג: והנה ששון ושמחה
 וגו' שפה, תצד, תקסח
כב יד: ונגלה באזני
 וגו' שפה, תצד, תקסח
כב כא: והיה ביום ההוא וגו' קח
כב כג: וחפרה הלבנה וגו' תר, תריב
כב ג: על כן יכבדך וגו' רפז
כב ח: בלע המות וגו' קי
כב ב: פתחו שערים וגו' תריח
כב ד: בטחו בה' וגו' רפ
כב ט: נפשי אויתך וגו' רלג
כב יא: ה' רמה ירך וגו' תרכג
כב יט: יחיו מתוך וגו' קיב, קיג
כב כ: לך עמי וגו' קכח
כב יג: והיה ביום ההוא וגו' תרכט
כב ח: קיא צואה וגו' קז
כב ט: את מי יורה וגו' קכב, תרלג
כב י: כי צו לצו וגו' קז

כ ב: ויסב את פניו וגו' קסה
כ ג: ויבך חזקיהו וגו' קסה
כ ד-יא: יהי ישעיהו וגו', ויקרא ישעיהו
 וגו' קסה
כ ח: מה אות וגו' קסז
כ יג: וישמע עליהם וגו' קסו
כ יד-טו: מה אמרו וגו', ויאמר מה ראו
 וגו' קסו
כ טז-יז: ויאמר ישעיהו וגו', הנה ימים
 וגו' קסו
כ ט: וישרוף את בית ה' וגו' תמו

ישעיה

א יד: נלאיתי נשוא תקלו
א יח: אם יהיו חטאיכם
 וגו' תרכז, תרכח
ב יז: ונשגב ה' לבדו וגו' תפד, תרטו
ב יט-כב: ובאו במערות וגו', חרלו לכם
 וגו' תפג
ג י: אמרו צדיק וגו' תסו, תרכ
ג יא: אי לרשע וגו' תסז
ד ג: והיה הנשאר בציון וגו' תפח
ה ז: כי כרם ה' וגו' קנו
ה יד: לכן הרחיבה
 וגו' של, שלא, שלב, תרטז
ה טז: והאל הקדוש נקדש בצדקה תקא
ו ב: שרפים עומדים וגו' תרסו
ו ג: מלא כל הארץ כבודו תקנט
ו ח: ואשמע את קול ה' וגו' רנה
ו ט-יא: ויאמר לך וגו', ואומר עד מתי
 וגו' רנה
ז י-יא: ויוסף ה' דבר וגו', שאל לך
 וגו' תקמג
ז יב-יג: ויאמר אחז וגו', ויאמר שמעו
 וגו' תקמג
ח טז: צור תעודה וגו' תקמב
ט טז: על כן על בחוריו וגו' רט
ט יז: כי בערה כאש רשעה שלט
ט כ: מנשה את אפרים וגו' ר
י יב: להטות מדין וגו' קפב
י יד: ותמצא כקן וגו' קס
יא ט: כי מלאה הארץ וגו' רכג
יב א: אודך ה' וגו' תקנד
יב ב: הנה אל ישועתי וגו' תקנד
יב ג: ושאתם מים וגו' קפב
יג ט: הנה יום ה' וגו' שלט
יג יח: לבך יהיה אימה וגו' שנח

תשלול

מפתח הפסוקים, ישעיה

נט יח: כעל גמולות וגו' תקיד
נט כא: ואני זאת בריתי וגו' צב
ס א: קומי אורי וגו' תרית
ס כא: ועמך כולם צדיקים וגו' תקפו
סא ה-ו: ועמדו זרים וגו', ואתם
וגו' שסד, שסה
סא ז: תחת בשתכם וגו' תקסד
סא ט: ונודע בגוים וגו' תקע
סב ב: וראו גוים צדקך שצד
סב ו: על חומותיך וגו' שכ
סב ח: נשבע ה' בימינו וגו' שצד
סג א: מי זה בא
מאדום תרו, תרי, תריא
סג ב: מדוע אדום וגו' תריא
סג ג: פורה דרכתי לבדי תריא, תרנה
סג ה: ואביט ואין עוזר וגו' קצ
סג ז: חסדי ה' אזכיר וגו' רעג
סג ח: אך עמי המה וגו' רעג
סג ט: בכל צרותם וגו' רעד
סג יא: ויזכור ימי עולם וגו' קד, קה
סד א-ב: כקדוח אש וגו', בעשותך נוראות
וגו' תסד
סד ג: ומעולם לא שמעו וגו' שסד
סה יג-יד: לכן כה אמר וגו', הנה
וגו' תרנה
סה טו: והנחתם שמכם וגו' שסד, שסה
סה טז: ולעבדיו יקרא וגו' שסה
סה יז: ולא תזכרנה הראשונות סז, רנט
סה יח: כי אם שישו וגו' רנה, רפז
סה כב: לא יבנו ואחר ישב וגו' רצט
סה כג: לא יגעו לריק רצט
סו א: כה אמר ה' וגו' תקמג, תרא
סו ב: ואת כל אלה ידי עשתה וגו' סח
סו ה: שמעו דבר ה' וגו' תקעה, תקעו
סו יא: למען תינקו וגו' שמג
סו יד: וראיתם ושם לבכם רטו
סו טז: כי באש ה' נשפט עד
סו יט: ושלחתי מהם פליטים וגו' תכג
סו כ: והביאת את כל אחיכם וגו' רנב
סו כב: כי כאשר השמים
וגו' רסו, תקב, תרטו
סו כג: והיה מדי חרש וגו' עה
סו כד: ויצאו וראו בפגרי
וגו' רמג (בחילו"ג), תקנו, תרסב

מט כב-כג: כה אמר ה' וגו', והיו מלכים
וגו' רנב
נ ב: מדוע באתי וגו' תקכח
נ ד-ז: ה' אלהים נתן לי וגו', ואדע כי לא
אבוש רצ, תקסג
נ י: מי בכס ירא ה' וגו' תסה
נא ה: קרוב צדקי וגו' תיג
נא יג: ותשכח ה' עשך וגו' קיט
נב ה: ועתה מה לי פה וגו' תנב
נב ז: עורי עורי וגו' תרכה
נג י: וה' חפץ דכאו וגו' קמה
נג יא: מעמל נפשו וגו' רה, תיא
נד א: רני עקרה וגו' רצט
נד ג: כי ימין ושמאל תפרוצי
וגו' תקסו
נד ו-ח: כי כאשה וגו', ובחסד עולם
וגו' רפה
נד יג: וכל בניך וגו' תרב
נד יד: בצדקה תכוני וגו' תלג
נד יז: כל כלי יוצר וגו' תי
נה א: הוי כל צמא
וגו' עז, שכב, תסג, תצו, תקד
נו ב: אשרי אנש וגו' תד
נו ג-ז: ואל יאמר וגו', והביאותים
וגו' תמ, תמא
נו ד: כי כה אמר ה' וגו' שצו
נו יב: אתיו אקחה יין
וגו' שפה, תצד, תקסח
נז א: הצדיק אבר
וגו' שפה, תצג, תצד, תקסח
נז ב: יבא שלום וגו' פה, קיז, שפה, תב
נז טו: כי כה אמר רם וגו' שיח
נח א: קרא בגרון
וגו' תרכה, תרכב, תרסט, תרל, תרלא
נח ז: הלוא פרוס
וגו' תח, תט, תי, תיב, תיג, תטז, תיט
נח ח: אז יבקע כשחר וגו' רצד, תכא
נח ט: אז תקרא וגו' רמה, תכ (בחילו"ג)
נח יא: ונחך ה' תמיד וגו' תכ
נח יג: וקראת לשבת עונג וגו' תא
נח יד: אז תתענג וגו' שצד, תכא
נט א: הן לא קצרה וגו' תנו
נט ב: כי אם עונותיכם וגו' שיח
נט טו: ותהי האמת נעדרת קפא, תקפה
נט טז: וירא כי אין איש וגו' תקפו

מב ה: כה אמר האל וגו' שיז
מב ז: לפקח עינים וגו' רנה, שטז
מב ח: אני ה' הוא שמי וגו' שו
מב יב: ישימו לה' כבוד וגו' פז
מב יג: ה' כגבור יצא של
מב טז: והולכתי עורים וגו' רכב
מב יח: החרשים שמעו וגו' רכב
מב כא: ה' חפץ למען צדקו וגו' רצד
מב כא: ה' חפץ למען צדקו וגו' תרב
מג ב: כי תלך במים גו' תרנו
מג ז: כל הנקרא בשמי וגו' תרא
מג ח: הוציא עם עור וגו' רנד
מג י: ואתם עדי נאם
ה' קסט, שצא (בחילו"ג), שצב, שצה, תצה
מג יד: כה אמר ה' וגו' תקמו
מג טו: כה אמר ה' וגו' תרי
מג יח: אל תזכרו ראשונות
וגו' סז, רנח (בחילו"ג)
מג כא: עם זו יצאתי וגו' רעג
מד ג: כי אצק מים וגו' שכא
מד ה: זה יאמר לה' וגו' שכא
מד כא: זכר אלה יעקב ע
מד כב: מחיתי כעב פשעך וגו' ע
מד כג: רנו שמים וגו' ע
מה ה: אני ה' ואין עוד וגו' קכט
מה יב: אנכי עשיתי ארץ וגו' קיא
מה יח: כה אמר בורא השמים
וגו' תקטו
מה יט: לא בסתר דברתי וגו' פד
מה כא: אל צדיק ומושיע וגו' קכט, שצב
מו ד: ועד זקנה אני הוא תקמו
מו ט: אנכי אל וגו' שצא
מח י: הנה צרפתיך וגו' תב, תקכו
מח יא: למעני למעני וגו' שמב, תקפו
מח יג: אף ידי יסדה ארץ
וגו' תנו, תענ, תעט
מח יג: אף ידי יסדה וגו' תענ, תעט
מח טז: לא מראש וגו' פד
מט ג: ויאמר לי עבדי אתה
וגו' רעד, תכב
מט ז: כה אמר ה' וגו' רמד, תקע
מט ט: לאמר לאסורים צאו
וגו' תטו, תרסג
מט טו: התשכח אשה וגו' רסד, תנ
מט יח: שאי סביב עיניך וגו' תרכ

מפתח הפסוקים, ירמיה - הושע

תשלז

יח יח: אביו כי עשק וגו' רלו
יח כ: בן לא ישא וגו' שמא
יח כג: החפץ אחפץ וגו' תקמו
כ יד: ואעשה למען שמי וגו' קלו
כ לב-לג: והעולה על רוחכם וגו', חי אני וגו' תעד, תענה
כ לח: וברותי מכם וגו' תקנט
כא כב: וגם אני אכה וגו' תג, תנט
כא ל: ואתה חלל וגו' תרנח
כב ב: בן אדם התשפוט וגו' קטז
כב ב-ד: בן אדם וגו', ושמותן אהלה וגו' קעא
כח יג: בעדן גן אלהים וגו' תרעה
כט ג: לי יאורי וגו' תקנב (בחילו"ג)
לג יא: אמור אליהם וגו' תקמו
לג לב: והנך להם כשיר וגו' קטז
לה ו: לכן חי אני וגו' שפ
לה י: יען אמרך וגו' שפ, שפא
לו ד: כה אמר ה' וגו' ע
לו כ: ויחללו את שם קדשי וגו' תכב
לו כג: ונתתי לכם לב וגו' קו
לו כה: וחקתי עליכם מים וגו' שכב
לז א-ב: היתה עלי וגו', והעבירני וגו' קיז
לז ג: בן אדם התחיינה וגו' קיז
לז ד: ויאמר אלי הנבא וגו' קיח
לז ט: ויאמר אלי וגו' קיח
לז י: ותבוא בהם הרוח וגו' קיח
לז יא: אוי לנו וגו' קטז
לח כג: והתגדלתי והתקדשתי וגו' קיח
לט זי-כב: ואתה בן אדם וגו', וידעו וגו' קיח
מג י-יב: אתה בן אדם וגו', זאת תורת וגו' קיח
מז ט: רב לכם נשיאי ישראל תרנח
מז יב: ועל הנחל יעלה וגו' רפז
מז יב: רפא, רפב, רפז, רפז

תרי עשר

הושע

א ב: תחלת דבר ה' וגו' תקמ, תקמא
א ג-ט: וילך וחק וגו', ויאמר קרא שמו וגו' תקמא
ב א-כה: והיה מספר וגו', חרעתייה לי בארץ וגו' תקמב
ב ז: אלכה אחרי מאהבי וגו' תרסד

לא ב: מרחוק ה' נראה לי וגו' רכו
לא ו: רנו ליעקב שמחה רצח
לא ז: הגני מביא אותם רכו
וגו' רכב, רכב, רכו, רכו
לא י: כי פדה ה' וגו' רטו, רטז
לא יא: ובאו ורננו וגו' רצט
לא יב: אז תשמח וגו' שצד
לא יד-טו: קול ברמה וגו', כה אמר ה' וגו' תמו, תרעא
לא יח: כי אחרי שובי וגו' קמג
לא לב: כי זאת הברית וגו' שכא
לא לו: כה אמר ה' וגו' קעז
לב יט: גדל העצה וגו' קמט, קנט
לג כה: כה אמר ה' אם לא בריתי וגו' שכא, תריד, תרלב
לט ג: ויבאו כל שרי וגו' תמה
מז ב: כה אמר ה' וגו' שמו
מח י: ארור עושה וגו' רמח
מט טו-טז: כי הנה קטן וגו', כי תגביה וגו' שפא
נ יב: בושא אמכם מאד וגו' עא
נא לד: אכלני הממני וגו' שצה
נא מד: ופקדתי על כל וגו' תריג

יחזקאל

א א-ג: ויהי בשלשים וגו', היה דבר ה' וגו' קלה, קלו
א ד-ה: וארא וגו', ומותוכה וגו' קלו, תעז
א ד-כו: וארא והנה וגו', וממעל לרקיע וגו' תעז, תעז
א ח: וידי אדם מתחת וגו' תרכו
א י: ודמות פניהם וגו' תפ
א כב: ודמות על ראשי וגו' תפ
ב א: [בן אדם] קלה
ג יב: ברוך כבוד ה' וגו' תפה
ג יז-יט: בן אדם צופה וגו', ואתה כי הזהרת וגו' קפח
ה י: לכן אבות יאכלו וגו' שצד
ח י: ואבוא ואראה וגו' קיז
ח יב: הראית בן אדם וגו' שלא
י יד: וארכבה פנים לאחד וגו' תפ
יג י: והנם טחים וגו' קז
טז ו: ואעבר עליך וגו' תיז
טז ז: ותגדלי ותבאני וגו' תיז
טז ח: ואעבר עליך ואראך וגו' תיח
יח ו: ואת אשת רעהו וגו' רלט

ירמיה

א טו-טז: כי הגני קורא וגו', ודברתי משפטי וגו' קמו (בחילו"ג)
ב ב: הלוך וקראת וגו' רסג, שעג
ב ג: קודש ישראל לה' וגו' רכו, רסד, שעג, תג, תריב
ב לד: גם בכנפך נמצאו וגו' שלח, תקנב
ג א: הן ישלח איש וגו' קעז
ג יב: הלוך וקראת וגו' קמו
ג כב: שובו בנים שובבים וגו' רצא
ד כ: פתאום שודדו וגו' תמו
ד כז: אומרים לעץ וגו' קנא (בחילו"ג)
ה א: שוטטו בחוצות וגו' שזא
ז כא-כג: כה אמר ה' וגו', כי אם וגו' קמו
ח יג: מי יתן ראשי וגו' רסט
ח יד: על מה אנחנו וגו' תנט
ט ו: כה אמר ה' וגו' שז
ט יא-יב: מי האיש וגו', ויאמר ה' וגו' רפד, רצו, תצו
ט טז-יז: כה אמר ה' וגו', כי קול נהי וגו' תסא
ט כב-כג: כה אמר ה' וגו', כי אם וגו' תרלט, תרלט
י ב: כה אמר ה' וגו' תקפד
י י: וה' אלהים אמת קמח
י כ: אהלי שודד וגו' תמו, תמו
יא טז: זית רענן וגו' רפט
יב ח: כי את רגלים וגו' תקמה
יב ח: נתנה עלי בקולה וגו' קצא
יג טז: תנו לה' אלהיכם וגו' פז
יג יז: ואם לא תשמעוה וגו' תס, תסא
יד כא: אל תנאץ וגו' תג
יז ז-ח: ברוך הגבר וגו', והיה כעץ וגו' רפ, רפח, רפט
יז י: אני ה' חקר לב וגו' תקיז
יז יב: כסא כבוד מרום וגו' תעח, תרטו
כא יב: בית דוד וגו' קפא
כב י: אל תבכו למת וגו' קד
כג ז-ח: לכן הנה וגו', כי אם וגו' תקסד
כג ט: נשבר לבי וגו' שלז
כג כח: מזה לתבן וגו' קצה
כג כט: הלווא כה דברי וגו' קטו
כט כג: ואנכי הידוע ועד וגו' שצח

מפתח הפסוקים, הושע - זכריה

יד י: מי חכם וגו' קל

וגר' תרכא

ט ווא: ביום ההוא אקים וגו' קלג

1991, 1992)..... 121

וגר' רסה, תרמא

ח יז: ואיש את רעת וגו' תקטז

מפתח הפסוקים, זכריה - תהלים

תשלט

כא כב: פדה אלהים וגו' קפא
כו ד: לא ישבתי וגו' קצה
כו ה: שנאתי קהל מרעים קצה
כו ו: ארחץ בנקיון וגו' קצה
כו ז: לשמיע בקול תודה קצו
כו ח: ה' אהבתי וגו' קצה
כו ט: אל תאסוף וגו' קצו
כו ד: אחת שאלתי וגו' שיא
כט א: הבו לה' וגו' פו, פו
כט ב: השתחוו לה' וגו' פו
כט ג: קול ה' וגו' פו
כט ד: קול ה' בכח וגו' פח
כט ה: קול ה' שובר וגו' פח
כט ו: וירקדם וגו' פח
כט ז: קול ה' חוצב וגו' פט (בחילו"ג)
כט ח: קול ה' יחיל מדבר וגו' פט
כט ט: קול ה' יחולל אילות וגו' צ
כט י: ה' למבול ישב וגו' צ
כט יא: ה' עז לעמו יתן וגו' צ
לא ו: בידך אפקיד רוחי וגו' עט, שיח
לא כ: מה רב טובך וגו' שסד, תקלג
לב ו: על זאת יתפלל וגו' ש
לב ז: אתה סתר לי וגו' רצא
לב יא: שמחו בה' וגו' רצב, רצג
לג ה: אהב צדקה ומשפט קפ
לג ו: וברוח פיו כל צבאם תנו
לג ו-ט: בדבר ה' וגו' כי הוא אמר
לג ו: שיז
לד יא: כפירים רשו ורעבו וגו' תצח
לה ו: יהי דרכם חשך וגו' רמב
לה י: מציל עני וגו' קח
לו ז: צדקתך כהררי אל וגו' קצה, ריא
לו י: כי עמך מקור חיים תריט
לו ג-ד: בטח בה' וגו' והתענג על ה'
לז ו: רעט
לז ז-ח: אל תתחר וגו' ראיתי רשע
לז ו: קע
לז י: ועוד מעט וגו' קסא
לז יב: זומם רשע וגו' רב
לז יב: זומם רשע לצדיק קסא
לז יג: ה' ישחק לו וגו' קסא
לז יג: ה' ישחק לו וגו' רב
לז יז: כי זרועות רשעים וגו' רמא
לז כה: נער הייתי וגו' תצח, תרנו
לז לה: ראיתי רשע וגו' קסא

ב א-ד: למה רגשו וגו' יושב בשמים
ב ו: רב
ב ז-ח: אספרה אל חק וגו' שאל ממני
ב ו: שכט
ד ח: נתתה שמחה בלבי וגו' רצח
ה ד: ה' בקר וגו' סט
ה ח: כי לא אל חפץ רשע וגו' שב
ה י: קבר פתוח וגו' תרכח
ז ז: קומה ה' באפך וגו' שפב
ח ג: מפי עוללים וגו' שמג
ט יח: ישובו רשעים וגו' תקנג, תרכג
יב ד: יכרת ה' וגו' שכו
יב ו: עתה אקום יאמר ה' תרכ
יב ז: אמרות ה' וגו' שכב, תקמח
יד א: אמר נבל וגו' שפד
טו ב: הולך תמים וגו' ריא
טו ד: את יראי ה' יכבד תקי (בחילו"ג)
טז ג: לקדושים אשר בארץ וגו' תרא
טז ו: חבלים נפלו לי וגו' תקח
יז יד: ממתים ידך ה' וגו' קיג, רע
יח כו-כח: עם חסיד וגו' כי אתה
יח ו: תקיז
יח לא: האל תמים דרכו רכא
יט א-ב: למנצח וגו' השמים מספרים
יח ו: פ, פב
יט ג: יום ליום יביע וגו' פג, פד
יט ד-ה: אין אומר וגו' בכל הארץ
יח ו: פא, פד
יט ו: והוא כחתן וגו' פה
יט ז: מקצה השמים וגו' פו
יט ח-יא: תורת ה' וגו' הנחמדים
יח ו: פו, קט, תקסא
כ ב: יענך ה' וגו' תרלא, תרלו
כ ה-ו: יתן לך וגו' ימלא ה' וגו' קכו
כ י: ה' הושיעה וגו' תרלו
כב ד-ה: ואתה קדוש וגו' כך בטחו
יח ו: תג
כב ה-ו: כך בטחו וגו' אליך זעקו
יח ו: רפ
כד ד-ה: נקי כפים וגו' ישא ברכה
יח ו: רנו
כה ב-ג: אלהיך בטחתי וגו' גם כל קיך
יח ו: רפ
כה ו: זכור רחמך וגו' שמא
כה יד: סוד ה' ליראיו
יח ו: רפח, שעג, תרסד

ט יא: גם את בדם וגו' תרמד
ט יב: שובו לבצרון וגו' תקסד
י א: שאלו מה' מטר וגו' קכו
יא יב: הילל ברש וגו' תמח, תמט
יב ג-ד: ודיה ביום ההוא וגו' אכה כל סוס
יח ו: קנא
יד א-ג: הנה יום וגו' ויצא ה' וגו' עב
יד א-ט: הנה יום בא וגו' ודיה ה'
יח ו: תפט
יד ד: ועמדו רגליו וגו' תנו, תפט
יד ז: ודיה יום אחד וגו' עה, תפט
יד יב: חאת תדיה המגיפה וגו' רעב
יד טז: ודיה כל הנותר וגו' רנא

מלאכי

א ב: אהבתי אתכם וגו' תכא, תרט
א ג: ואת עשו שנאתי וגו' תרט
א ד: כי תאמר אדום וגו' שפא
א ה: ועיניכם תראינה וגו' ריח
א ו: בן יכבד אב וגו' תיא
ב ה: בריתי היתה אתו וגו' צא
ב ו: תורת אמת היתה וגו' תקא, תקכג
ב ז: כי שפתי כהן וגו' תקכג
ב י-יא: הלא אב אחד וגו' בגדה יהודה
יח ו: תקיט
ב יב: יכרת ה' וגו' תקיט
ב יז: הונעתם ה' וגו' תקלו, תקמד
ג ג: וישב מצרף וגו' שז
ג ה: וקרבותי אליכם למשפט וגו' שצח
ג ו: כי אני ה' וגו' קכ
ג יב: ואשרו אתכם וגו' שמה
ג טז: אז נדברו וגו' תנו
ג יח: ושבתם וראיתם
יח ו: רע, תקמו, תרסב
ג יט: כי הנה היום בא
יח ו: שלט, תקטו (בחילו"ג)
ג כ: וחרחה לכם וגו' תרנה
ג כא: ועסותם רשעים וגו' צה, תרסב
ג כב: זכרו תורת משה וגו' קלב
ג כג-כד: הנה אנכי וגו' והשיב לב
יח ו: תק

תהלים

א א: אשרי האיש וגו' תקג
א ג: והיה כעץ שתול
יח ו: תרמב, תרמד, תרמה
א ד: לא כן הרשעים וגו' שכט

תשבו

מפתח הפסוקים, תהלים

קיג ח: להושיבי וגו' קיא, קיב
 קיג ט: מושיבי עקרת
 וגו' קיא, קיב, תנח
 קיד ג: הים ראה וינס תרע
 קטו ד-ה: עצביהם וגו', פה להם
 וגו' תמו
 קטז ד: אנה ה' מלטה וגו' שמח, תלד
 קטז יג: כוס ישועות אשא וגו' תרז
 קיח יח: יסור יסרני וגו' רצג
 קיח כז: אל ה' ויאר לנו תרית
 קיט א: אשרי תמימי דרך
 וגו' קלט, רכא
 קיט סה: חצות לילה אקום וגו' רצו
 קיט עב: טוב לי תורת פך וגו' צו, תרס
 קיט צב: לולי תורתך שעשעי וגו' תיד
 קיט צז: מזה אהבתי וגו' צו
 קיט קס: ראש דברך אמת קמו
 קכ ג-ד: מזה יתן לך וגו', חצי גבור
 וגו' שכט
 קכא ד: הנה לא ינום וגו' שה, שעב
 קכא ה: ה' שומרך וגו' שה, תסג
 קכב ח: למען אחי ורעי וגו' שלג
 קכד ז: נפשנו כפפור נמלטה וגו' קנח
 קכד ח: עזרנו בשם ה' וגו' קנח
 קכז א: אם ה' וגו' שיש
 קכז ד-ה: כחצים וגו', אשרי הגבר
 וגו' קכב
 קכח א: אשרי כל ירא ה'
 וגו' רפב, תט, תקסו
 קכח ב: יגיע כפיך
 וגו' רפב, תט, תקסו, תרו, תרנו
 קכח ג: אשתך כגפן וגו' רפג
 קל א: ממעמקים קראתיך ה' קמד
 קל א-ח: ממעמקים וגו', אם עונות
 וגו' שב
 קל ז-ח: יחל ישראל וגו', והוא יפדה
 וגו' קפא
 קלב ד: אם אתן שנת וגו' שמד
 קלב יא: נשבע ה' וגו' קמח
 קלב יג: כי בחר ה' וגו' תרי
 קלב יג-יד: כי בחר ה' וגו', זאת מנוחתי
 וגו' רפה
 קלג א: הנה מזה טוב וגו' רטו, ריז, ריח
 קלז כה: נתון לחם וגו' רכב, רסא
 קלז א: על נהרות בבל וגו' תמט
 קלז ה: אם אשכחך וגו' תנ

פג ב: אלהים אל דמי וגו' תנט
 פה יב: אמת מארץ תצמח וגו' רצד
 פה יב: אמת מארץ תצמח וגו' תקא
 פט ג: כי אמרתי וגו' תלג
 פט ד: חסדי ה' וגו' רעג
 פט לז: וכסאו כשמש נגדי תרזו
 פט נב: אשר חרפו וגו' תקפה (בחילו"ג)
 צ א-ז: תפלה למשה, שתה עונותינו
 וגו' רי
 צ ב: בטרם הרים יולדו
 וגו' תעז (בחילו"ג)
 צ ג: תשב אנש וגו' תעז (בחילו"ג)
 צ ד: כי אלף שנים בעיניך וגו' עה
 צא א: יושב בסתר וגו' תטו
 צא יא: כי מלאכיו יצוה
 וגו' שה, תסג, תצה, תרסט
 צא טו: יקראני ואענהו וגו' רעד, תרזו
 צב א: מזמור שיר ליום השבת עה
 צב ו: מזה גדלו מעשיך ה' פב
 צג ב: נכון כסאך מאז תעח
 צד א: אל נקמות ה' וגו' עב, קנט
 צד ז: ויאמרו לא יראה וגו' שלא
 צז ב: ענן וערפל סביביו וגו' תקא
 קא ה: גבה עינים וגו' תעה
 קא ו: עיני בנאמני ארץ וגו' רמד
 קב א: תפלה לעני וגו' שא
 קב י: כי אפר וגו' עו
 קב יח: פנה אל תפלת וגו' קח, תקלב
 קד י-יב: המשלח מעינים וגו', עליהם
 וגו' קנג
 קד כד: מזה רבו מעשיך וגו' תרא
 קה כט: הפך את מימיהם וגו' קנא
 קו ב: מי ימלל וגו' ריד
 קו ג: אשרי שומרי משפט וגו' תק, תקג
 קו כא-כב: עושה גדולות וגו', נפלאות
 בארץ מצרים וגו' [קלד (בחילו"ג)], תמד
 קי א: נאם ה' לאדני וגו' רעז
 קי ד: נשבע ה' וגו' רצא
 קיא ד: זכר עשה לנפלאותיו
 וגו' תכד, תרמג
 קיא ה: טרף נתן ליראיו וגו' תכד
 קיא י: ראשית חכמה וגו' תקסג
 קיב ה: טוב איש חונן וגו' תב
 קיב י: רשע יראה וכעס וגו' שסד
 קיג ז: מקימי מעפר וגו' קיא, קיב

מא ב: אשרי משכיל אל דל וגו' תק
 מב ג: צמאה נפשי וגו' תרכד
 מב ט: יומם יצוה וגו' תרד
 מד יד-יח: תשימנו חרפה וגו', כל זאת
 וגו' שעב
 מד כ: כי דכיתנו וגו' שעב
 מד כא-כד: אם שכחנו וגו', עזרה
 וגו' שעב, שעג
 מט יג: ואדם ביקר וגו' תרעה
 נ ח-יד: לא על זבחך וגו', זבח וגו' תל
 נ כג: ושם דרך וגו' תיג
 נא ו: לך לבדך חטאתי עז
 נא יט: זבחי אלהים וגו' שיט
 נב ג: מזה תתהלל ברעה וגו' שכח
 נב ד-ז: הוות תחשוב וגו', גם אל
 וגו' שכח
 נה יד: ואתה אנש כערכי וגו' תקצו
 נה יט: פדה בשלום וגו' קעט, קפ
 ס י-יא: מואב סיר וגו', מי יובילני
 וגו' תרו
 סח ז: אלהים מושיב יחידים
 וגו' תטו
 סח יג: מלכי צבאות ידרון קי
 סח יח: רכב אלהים
 וגו' תקלט (בחילו"ג), תקנה
 סח לו: נורא אלהים וגו' תמד, תנא
 סט לב: משור פר וגו' קלח
 סט לד: כי שומע וגו' קח
 עא ט: אל תשליכני וגו' תרלט
 עב א: וצדקתך לבן מלך תקא
 עב יז: לפני שמש ינון שמו תעח
 עג ט: שתו בשמים פיהם וגו' שכד
 עג כז: כי הנה רחוקי וגו' תרעג
 עג כח: ואני קרבת וגו' תרעג
 עח מוד: הפך לדם
 יאוריהם קנא (בחילו"ג)
 עח מז: יהרגו בברד גפנם וגו' קנה
 עח מח: ויסגר לברד וגו' קנה (בחילו"ג)
 עח נד: ויביאם אל גבול וגו' תרא
 עט א-ב: מזמור לאסף וגו', נתנו
 וגו' תמד, תנא, תנב, תנד
 עט ב: נתנו את נבלת וגו' שפ
 עט ג: שפכו דמם וגו' תנג, תנר
 פב ו: אני אמרתי וגו' שצג, תקבג
 פב ז: אכן כאדם וגו' שצג

מפתח הפסוקים, תהלים - איוב

תשמוא

כג כט: למי אוי למי אביו וגו' ... רמו, רמט
כד זי-זח: בנפול אויבך וגו', פן יראה ה'
וגו' ... שלד
כד זי-זח: בנפול אויבך וגו', פן יראה
וגו' ... תקפז, תקפז
כד כה: ולמוכחים ינעם וגו' ... צט
כד ל-לא: על שדה איש וגו', והנה עלה
וגו' ... תקפ
כה ח: אל תצא לרב וגו' ... שכב
כה ט: ריבך ריב וגו' ... שכג
כה יז: הוקר רגלך וגו' ... שטו
כו ד: אל תען כסיל וגו' ... רכח
כו ה: ענה כסיל וגו' ... רכח
כו ח: כצפור נודדת וגו' ... קנח (בחילוג)
כו יא: חכם בני וגו' ... תרנו
כז ח: מרבה הונו בנשך וגו' ... רלא
כז ט: מסיר אזנו וגו' ... רטז
כז י: ותממנים ינחלו טוב ... תקצו
כז יג: מכסה פשעיו וגו' ... רצו
ל ז-ט: שתיים שאלתי וגו', פן אשבע
וגו' ... צב
ל בא-כב: תחת שלוש וגו', תחת עבד
וגו' ... שטז
ל לב: אם נבלת בהתנשא ... רח

איוב

ה ז: כי אדם לעמל יולד ... רד
ה כד-כו: ידיעת וגו', תבוא בכלח
וגו' ... רמה
ח ז: והיה ראשיתך מצער וגו' ... תרעד
ט ז: האומר לחרס וגו' ... תריר
יב י: אשר בידו וגו' ... שיז
יג טו: הן יקטלני וגו' ... קסד
יח ד: ואולם הר נופל וגו' ... תרסה
יט כט: גורו לכם וגו' ... תסט
כ כא: אין שריד לאכלו וגו' ... רפג
כא יד: ויאמרו לאל
וגו' ... רלד, תסח, תקמט
כא טו: מה שדי וגו' ... תסט, תקמט
כד י: ערום הלכו וגו' ... תסט, תקמט
כד יח: קל הוא וגו' ... תסט
כה ב: עושה שלום במרומיו ... רס, תסו
כו יז: יכין וצדיק ילבש ... שלה
לג כט: הן כל אלה
וגו' ... רמו, רמו (בחילוג)

ט ה: לכו לחמו וגו' ... תקסג
ט ז-ח: יוסר לך וגו', אל תוכח לך
וגו' ... שלג
ט יא: כי בי ירבו ימיך וגו' ... תר
י א: בן חכם ישמח וגו' ... רפו
י ב: וצדקה תציל ממות ... קפ
י יב: שנאה תעורר וגו' ... צז
יא ד: לא יועיל הון וגו' ... תקב
יא י: ובאבוד רשעים רנה ... שלד
יא כב: נזם זהב וגו' ... תקצה
יא כז: מונע בר וגו' ... תיג
יב י: יודע צדיק וגו' ... שלח, שלט
יב כז: יתר מרעהו צדיק ... תקנו
יג ט: אור צדיקים ישמח ... תרכ
יג כד: חושך שבתו וגו' ... רפו
יג כה: צדיק אוכל וגו' ... שמו
יד א: חכמות נשים וגו' ... קע
יד ד: ורב תבואות וגו' ... שסה
טו א: מענה רך וגו' ... שיח
טו כה: בית גאים וגו' ... שעו
טז א: לאדם מערכי וגו' ... שסה
טז ד: וגם רשע וגו' ... תק (בחילוג)
טז ה: תועבת ה' וגו' ... תעה
טז ח: טוב מעט בצדקה ... תקא
טז כז: נפש עמל וגו' ... רד
טז לא: עטרת תפארת וגו' ... תר
יז ו: עטרת זקנים בני בנים וגו' ... תר
יז י: תחת גערה במבין וגו' ... שטו
יח א: לתאוה יבקש וגו' ... שכד
יח כב: מצא אשה וגו' ... רפה
יט ג: אולת אדם וגו' ... תקטז
יט טז: בוחה דרכיו ימות ... ריד
יט יז: מלוה ה' וגו' ... תקכו
כ ח: מים עמוקים וגו' ... קמד
כ יג: אל תאהב שנה וגו' ... תקסג
כ כט: תפארת בחורים וגו' ... תר
כא יד: מתן בסתר וגו' ... קפ
כב כ: הלוא כתבתי לך וגו' ... שנ
כב כב-כג: אל תגול וגו', כי ה' יריב
וגו' ... שג
כב כט: חזית איש מהיר וגו' ... רמו
כג כ-כא: אל תהי בסובאי וגו', כי סובא
וגו' ... תא
כג כא: וקרעים תלביש נומה ... רז
כג כא: כי סובא וגו' ... תקסג

קלו ה-ו: אם אשכחך וגו', תדבק לשוני
וגו' ... רסד
קלו ו: תדבק לשוני וגו' ... תנ
קלט טז: גלמי ראו עיניך
וגו' ... סז, סט, ע, עד, קמט
קמ ט: אל תתן ה' וגו' ... שעה
קמד טו: אשרי העם וגו' ... קי, תרכג
קמה ט: טוב ה' לכל וגו' ... שמא
קמה יד: סומך ה' וגו' ... תרסז
קמה טז: פותח את ידיך
וגו' ... תקכט (בחילוג)
קמז ט: נותן לבהמה לחמה וגו' ... רכד
קמט ח: יעלוו חסידים וגו' ... רצג
קמט ו: רוממות אל וגו' ... קה, תרכח

משלי

א ט: כי לית חן וגו' ... תקצב, תר
ב ו: כי ה' יתן חכמה וגו' ... רסג
ג א-ב: בני תורתיו וגו', כי אורך ימים
וגו' ... רנט
ג ב: כי אורך ימים וגו' ... תר
ג ח: רפאות תהי וגו' ... תקצט
ג ט-י: כבד את ה' וגו', וימלאו אסמך
וגו' ... תה
ג יא: מוסר ה' וגו' ... תקנא
ג יב: כי את אשר יאהב וגו' ... תקנב
ג טז: אורך ימים וגו' ... קבה, תר, תרמא
ג יח: עץ חיים היא
וגו' ... סה, קבה, קפא, תקב, תקצט, תריט
ג יט-כ: ה' בחכמה וגו', בדעתו וגו' ... קיא
ג לג: מארת ה' בבית רשע וגו' ... רמח
ג לה: כבוד חכמים ינחלו ... תקצו
ד ב: כי לקח טוב וגו' ... תקצו
ד ח: סלסלה ותרוממך וגו' ... רנט, תקד
ד ט: תתן לראשך וגו' ... תקד, תר
ד כב: כי חיים הם וגו' ... תקצט
ו כב: בהתהלךך תנחה אותך
וגו' ... רצד, תרד
ו כג: כי נר מצוה וגו' ... צט
ו כז: כי בעד אשה וגו' ... תרסד
ח יד: לי עצה ותושיה וגו' ... תקצד
ח כב: ה' קנני
וגו' ... רכו, רכו, שמא, תעז, תקג, תרא
ח כז: ראש עפרות תבל ... פד
ח ל: ואהיה אצלו אמון וגו' ... תעה

תשומב

מפתח הפסוקים, איוב - דברי הימים ב

לד י-יא: חלילה לאל וגו', כי פעל אדם
וגו' קמט, תקיד
לה ה: הבט שמים וראה וגו' תקז
לח ו: ברך יחד וגו' תרמה
מא ג: מי הקדימני ואשלם
וגו' שנו, תקכה

שיר השירים

א ג: לריח שמניך טובים וגו' קמב, קמג
א ד: משכני אחרך
וגו' קכז, קכח, קל, קלג
א ו: אל תראוני וגו' תלב, תמו
א יב: עד שהמלך במסבו
וגו' תקכא, תקכב
א יג: צרור המור וגו' רנג
ב טו: אחזו לנו שועלים וגו' קנו
ג ו: מי זאת עולה וגו' שכד
ג יא: צאינה וראינה
וגו' רנט, רס, רסא, רסג, רסד
ד ט: לבבתי אחותי כלה וגו' קכב, תרנ
ד טז: עורי צפון וגו' שצ, תרטז
ה א: באתי לגני וגו' קל
ה ב: אני ישנה וגו' קכט, רסה, תרכה
ה ד: דודי שלח ידו וגו' תרלז, תרלז
ה ט: מה דודך מדוד וגו' תנו
ה יא: ראשו כתם פז
ה טז: חכו ממתקים וגו' תנו
ו יא: אל גנת אגוז וגו' רפז, רפח
ז ב: מה יפו פעמיו וגו' רנח, רנט
ז ג: שררך אגן וגו' שפג
ז ז: מה יפית וגו' תרו, תרנו
ז יד: חדשים גם ישנים וגו' קמ
ז ח: מים רבים וגו' תכו
ח יג: היושבת בגנים וגו' רנד, שנה
ח יד: ברח דודי וגו' שנב

רות

ג יג: ליני חלילה וגו' שצז

איכה

א א: איכה ישבה וגו' תפח

א ב: בכו תבכה בלילה תסא, תפח
א טו: גת דרך ה' וגו' תרנה
ב ט: טבעו בארץ שעריה תנג
ב יג: מה אעידך וגו' שצה
ב יז: עשה ה' וגו' עה
ב יט: קומי רוני וגו' רעג, רעד, רעה,
רצא, רצו, רחצ, רצט, שא, שג, שכ, שכא,
שכב, שלה, שמב, שג, שנא, שנו, שנו
ג יז: ותזנח משלום וגו' תקעג
ג כב: חסדי ה' כי לא תמנו וגו' תרמד
ג כג-כד: חדשים לבקרים וגו', חלקי
וגו' רצ
ג כז: טוב לגבר וגו' שכח
ג לח: מפי עליון לא תצא וגו' תקיז
ד ד: דבק לשון יונק וגו' תנ
ד יט: קלים היו רודפיו וגו' תנא
ה י: עורנו כתנור וגו' שסז
ה יא: נשים בציון ענו וגו' שסז

קהלת

א ז: כל הנחלים הולכים וגו' תקס
א טו: מעות לא יוכל לתקן וגו' רמג
ג יט: כי מקרה וגו' תרלז, תרלח, תרלט
ד יב: והחוט המשולש וגו' צו
ד יג: טוב ילד מסכן
וגו' שא, תעז, תעח
ה ח: אל תתן את פיך וגו' תקמח
ו ז: כל עמל אדם לפידו תקעב
ז ט: החכמה תעוז לחכם וגו' תקעא
ז יד: ביום טובה וגו' ריד, רטו
ט ד: כי לכלב חי וגו' תרלז
ט ו: גם אהבתם וגו' תרט
ט ז: לך אכול בשמחה וגו' סח
ט ט: ראה חיים וגו' רפה
ט יח: טובה חכמה וגו' קמו
י ח: חופר גומץ וגו' ריד
י יא: אם ישוך הנחש וגו' רג
יא ג: אם ימלאו העבים וגו' צט
יא י: והסר כעס וגו' תק

יב יג: סוף דבר וגו' תקסג
אסתר
ב כב: ותאמר אסתר וגו' תקצט
ד יא: ואני לא נקראתי וגו' סו
ד יד: כי אם החרש תחרישי סו
ד טו: לך כנוס את כל היהודים סז
ד יז: ויעבור מרדכי סז

דניאל

ב יט: אדין לדניאל וגו' רסב
ב כב: הוא גלג עמיקתא
וגו' רסב, תרלד
ב כ-כא: ענה דניאל וגו', והוא מהשנא
וגו' רסא, רסב
ז ט: לבושיה כתלג חור תריא
ח י-יב: ותגדל וגו', וצבא תנתן
וגו' רצה
ט ט: לה' אלהינו הרחמים וגו' שמא
ט יא: וכל ישראל וגו' רצה

נחמיה

יב מג: ויזבחו ביום ההוא וגו' רצב

דברי הימים א

ד י: אם ברך תברכני וגו' קכו, קכו
ח כז: ויערישה ואלהי וגו' שא
יב כ: וממנשה נפלו וגו' תרעב
יב כא: בלכתו אל צקלג תרעב
יב לא: ומן בני אפרים וגו' תרעב
טז כב: אל תגעו במשיחי תרעב
כא טו-טז: וכהשחית וגו', וישא דוד
וגו' קמח
כט יא-יב: לך ה' הגדולה וגו', והעושר
והכבוד וגו' תרמ
כט כא-כב: ויזבחו לה' וגו', ויאכלו
וגו' רצב
לג יב-יג: וכהצר לו וגו', ויתפלל אליו
וגו' תקמד

דברי הימים ב

ז ג: וכל בני ישראל וראים וגו' רצג
כ לז: כהתחברך עם אחיזיהו וגו' רמא

מפתח לראשי התיבות שבציונים וחילופי גירסאות

[בראשי התיבות שתחתם היא באחד מאותיות השימוש, כמו - ב,ה,ו,כ,ל,מ,ש, לא ימצא פתח ראש התיבה באות השימוש, אלא באות השורשית הראשונה. למשל: בתיבת "בגהש" לא נכתב באות ב רק באות ג, וכן בכולם].

מו"ק - מועד קטן. **מחוס"כ** - מחוסרי כפרה. **מחז"ו** - מחזור ויטרי. **מלאכ"ש** - מלאכת שלמה. **מלה"כ** - מלשון הכתוב. **מנוה"מ** - מנורת המאור. **מנ"ח** - מנחת חינוך. **מקו"ח** - מקור חסד. **מצו"ד** - מצודת דוד. **מצו"צ** - מצודת ציון. **משי"ג** - מה שנשמך. **משנ"ב** - משנה ברורה. **משנת ר"א** - משנת רבי אליעזר (מדרש).

נר' - נרפס. **נרצ"ל** - נראה דצריך לומר. **נו"א** - נוסח אחר. **נו"י** - נוסחה ישנה. **נ"ך** - נביאים וכתובים. **נפח"ח** - נפש החיים. **נר'** - נראה. **נתיב"מ** - נתיבות המשפט.

ס' - סדר אליהו זוטא. **סא"ר** - סדר אליהו רבא. **סהמ"צ** - ספר המצות. **סה"ס**, **סוה"ס** - סוף הספר. **סוסי"ו** - סוף סימן. **ס"ח** - ספר חסידים. **סו'** - סימן. **סמ"ע** - ספר מאירת עינים. **סמ"ק** - ספר מצות קטן. **ס"פ** - סוף פרק, סוף פרשה. **ספד"צ** - ספרא דצניעותא. **ס"ק** - סעיף קטן.

ע' - על הפסוק. **עה"ת** - על התורה. **ע"ז** - עבודה זרה, על זה. **עו"י** - עיין. **ע"י** - עין יעקב. **עו"יש** - עיין שם. **עכ"ל** - עד כאן לשונו. **עמ'** - עמוד. **עמשי"ג** - עיין מה שנשמך. **ע"ע** - עיין עוד. **ע"פ** - על פי. **ערשי"ו** - עיין רשי.

פ' - פ"א - פרק א' [ועל דרך זה: פ"ב - פרק ב', וכן בכולם], פרשה א' [ועל דרך זה: פ"ב - פרשה ב', וכן בכולם]. פסוק א' [ועל דרך זה: פ"ב - פסוק ב', וכן בכולם]. פ"י - פירוש. **פיה"מ** - פירוש המשניות (להרמב"ם). **פמ"ג** - פרי מגדים. **פס"ר** - פסיקתא רבתי. **פסדרי"כ** - פסיקתא רבתי דרב כהנא. **פרדרי"א**, **פרקי דר"א** - פרקי דרבי אליעזר. **פתיח'** - פתיחה.

צ' - צ"ל - צריך לומר. **צ"ע** - צריך עיון.

ק' - קה"ד - קהלת רבה. **ק"ו** - קל וחומר.

ר' - רד"ל - רבי דוד לוריא (ממפרשי המדרש רבה, ובעל הביאור על פרקי דרבי אליעזר). **ר"ה** - ראש השנה. **רוה"ק** - רוח הקדש. **רו"ר** - רות רבה. **ר"ח** - רבי חייא. **רוב"ש** - רבי יצחק בן ששת. **ר"מ** - רבינו משה (הרמב"ם). **רמח"ל** - רבי משה חיים לוצאטו. **רמ"ק** - רבי משה קורדבירו. **רס"ג** - רבי סעדיה גאון. **רע"ב** - רבינו עובדיה ברטנורא. **רע"מ** - רעיא מהדימנא. **רעק"א** - רבי עקיבא איגר. **ר"פ** - ריש פרשת.

ש' - ש"א - שער א' [ועל דרך זה: ש"ב - שער ב', וכן בכולם], שמואל א', ש"ב - שמואל ב', שח"ר, שחש"ר - שיר השירים רבה. **שוה"ט** - שוחר טוב. **שו"ע** - שולחן ערוך. **שו"ת** - שאלות ותשובות. **ש"מ** - שאר מקומות. **שמו"ר** - שמות רבה. **שמוה"ל** - שמירת הלשון. **ש"ג** - שינוי נוסחא, שינוי נוסחאות. **שע"ת** - שערי תשובה.

ת' - תדב"א - תנא דבי אליהו. **תדב"ז** - תנא דבי אליהו זוטא. **תדב"ר** - תנא דבי אליהו רבא. **תוי"ב** - תורת הכהנים. **תיו"ט** - תוספות יום טוב. **תוס'** - תוספות. **תוספ'** - תוספתא. **תיו"ח** - תיקוני זוהר חדש. **תיקני"ז** - תיקוני זוהר. **תני"י** - תנחומא ישרן. **תנחו'** - תנחומא (מדרש). **תפא"י** - תפארת ישראל. **ת"ת** - תלמוד תורה.

א' - אבשה"ז - אבן העזר. **אג"ב** - אגדת בראשית. **אגה"ק** - אגרת הקדש. **אד"א** - אדרת אליהו. **אד"ר** - אדרא רבא. **אדר"ג** - אבות דרבי נתן. **אוה"ח** - אור החיים. **אוה"מ** - אוצר המדרשים. **אוה"פ** - אוצר הפוסקים. **אדר"ע**, **אותיות דר"ע** - אותיות דרבי עקיבא. **או"ח** - אורח חיים. **איכ"ז** - איכה זוטא. **איכ"ר** - איכה רבה. **אי"צ** - אין צריך. **א"כ** - אם כן. **אסת"ר** - אסתר רבה. **אעפ"כ** - אף על פי כן.

ב' - ב"ב - בבא בתרא. **ב"י** - בית יוסף. **ביהגרי"א**, **בהגרי"א** - ביאור הגרי"א (הגאון רבי אליהו). **ביה"ל** - ביאור הלכה. **ב"מ** - בבא מציעא. **במ"ר** - במדרש רבה. **בע"ה** - בית עקף האגדות. **בעה"ט** - בעל הטורים. **בעהותו'** - בעלי התוספות. **ב"ק** - בבא קמא. **ב"ר** - בראשית רבה, בראשית רבתי.

ג' - גהש"ס - גליון הש"ס. **גי'** - גירסה. **גמ"ח** - גמילות חסד.

ד' - דא"ז - דרך ארץ זוטא. **דא"ר** - דרך ארץ רבה. **דב"ר** - דברים רבה. **ד"ה** - דבור המתחיל. **דה"א** - דברי הימים א'. **דהי"ב** - דברי הימים ב'. **ד"ר** - דפוס ראשון.

ה' - ה"א - הלכה א' [ועל דרך זה: ה"ב - הלכה ב', וכן בכולם]. **הגרי"א** - הגאון רבי אליהו. **הגרא"ל** - הגאון רבי אהרן יהודה לייב. **הגרי"ח** - הגאון רבי חיים. **הגרי"י** - הגאון רבי יצחק. **ה"ל** - הלכה. **הנמ"ח** - הנדפס מחדש. **הקדו"ש** - הקדמות ושערים.

ו' - ויק"ר - ויקרא רבה.

ז' - זו"ר - זיקוקין דנורא. **זוה"ק** - זוהר הקדוש. **זו"ח** - זוהר חדש. **זו"ר** - זית רענן (פירוש על הילקוט מבעל המגן אברהם). **ז"ל** - זכרונו לברכה. **זל"ט** - זכור לטוב.

ח' - ח"א - חלק א' [ועל דרך זה: ח"ב - חלק ב', וכן בכולם]. **חדא"ג** - חידושי אגדות. **חז"מ** - חושן משפט. **חזו"א** - חזון איש. **ח"ח** - חפץ חיים. **חיו"א** - חיי אדם. **חת"ס** - חתם סופר.

ט' - טושו"ע - טור ושולחן ערוך. **ט"ס** - טעות סופר. **טס"ה** - טעות סופר הוא.

י' - יב"ע - יונתן בן עוזיאל. **יו"ד** - יורה דעה. **יוהכ"פ** - יום הכפורים. **ילקו"ש** - ילקוט שמעוני. **יפ"ת** - יפה תואר (ממפרשי המדרש רבה). **ירו'** - ירושלמי. **ישוע"י** - ישועות יעקב.

כ' - כ"ה - כן הוא. **כה"ע** - כל הענין. **כ"י** - כתב יד. **כ"א** - כתב יד אוקספורד. **כ"ס** - כתב יד ס. פטרבורג. **כ"פ** - כתב יד פרמא. **כ"י"ר** - כתב יד רומי. **כע"ז** - כעין זה.

ל' - לה"ר - לשון הרע. **ל'** - ליתא. **ל"מ** - לא מצאתי. **ל"ג** - לא נהירא. **ל"ת** - לא תעשה.

מ' - מ"א - משנה א' [ועל דרך זה: מ"ב - משנה ב', וכן בכולם]. **מג"א** - מגן אברהם. **מדה"ג** - מדרש הנעלם. **מד"ש** - מדרש שמואל. **מהדו'** - מהדורות. **מה"מ** - מעלות המדות. **מהר"ז** - מורנו הרב זאב ואלף (ממפרשי המדרש רבה). **מהר"ח** - מורינו הרב ר' חיים. **מהר"ח** - מורינו הרב ר' חיים ויטאל. **מהר"ש** - מורנו הרב ר' שלום (מנוישטט).

תשובה

צילומים מכתבי היד

מיוזמן שג' החדן נאחז חטובה
יפי'עט לחטאל ולנפול אלה רב

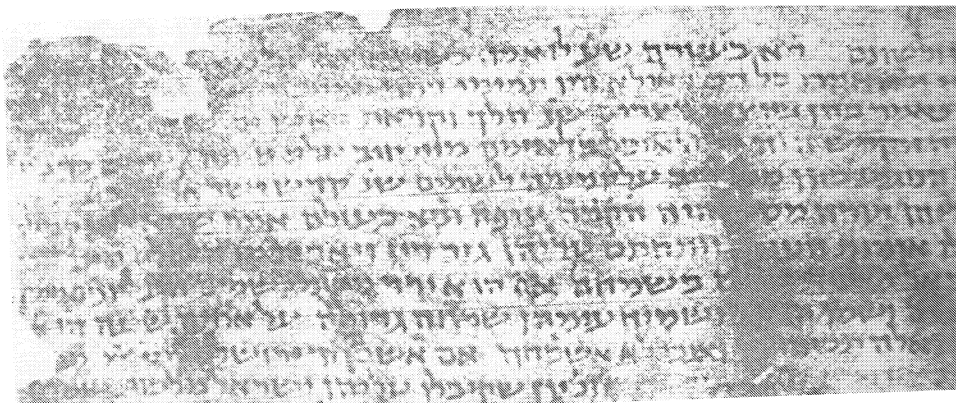
ויגרש את האדם כלד שטק לו חק'א נורשין
כאשה וישבן בחדם ללן עין את הכל פלש
שדכבדו וקדשין לפעשה באשיות וחת לחם
הן הכר וז' מניס לשכר את דין ודרך ארץ
כלד שרץ ארץ קדשה ללן עין חזיו' אין עין
חיו' אלא חיו' ע' עין חיו' חיו' למחול כח דל
ברך חבין ב' שפכר בראש ופסדו נפשו פדא
אחרות פקד ע' שול נעשה וידע פה טעפד
נפד שטקין להישות ונפסד ונפסד ואין טעפ
לעט נעשין נעשה בחול ונפסדו נפסד
כח ע' כלד חסדו ואחר כך ברא את אדם וחסד
לפניו והיה פדקין בו ע' פולל הודות נפסד
שחולדותו בקישות ע' אס בשכר אע' לך
חביו' חראשנים אין ע' ע' ע' ע' ע' ע'
ראשונים ובר עשה פניו הנע' לך שחמ' כן פל
כשחיו' ע' כדדכ פדכו בפעשיות שר' לחטב'ד
את ל' אשר נעשן ע' ונעב' ע' ע' אלו' אלו'קמ
ויעב' אלא ונעב' כלד שטקין כשע' שטק
פניו וקדח' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע'
ע' ע' אסר' נפסד שול' כחול' קדח' ע' ע' ע'
הן רפיו' שרובות שול' חסד' כ' אס חרש' שחיו'
נא' חרא' ופשוטו ויבד' ע' כחול' חז'ד
לכיד' ואל' חן דכר' שרוב' כד' ארץ ע'
כשע' שחיו' ק' כנס את כ' חז'ד' חטב'
כלדיו' ע' ונעב' פדיו' יא' ע' אפס' ע' ע'
ע' נעב' ע' פשט' ואל' חרא' חל' ע' ע' ע'
ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע'
ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע'
ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע'
ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע'

ארכ' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע'
ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע'
ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע'
ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע'

ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע'
ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע' ע'

ובשכר יעבד שניצטערו גותן להם ומשנה נהם ובעהם נקבע
 בעהם עד סוף כל הדורות . מרעא הכל בדא חקבה
 בעלמא חוץ ממידת שקר שלא פעל נממדת עולה שלא עשה
 שג העור תמים מעל וג' ואמ' יד צדיק בקרבה לא יעשה עולה
 בבקר בבקר משפטן ית' לאור לא נעדר ולא יודע עול בשג'
 מעיד אנ' השמים ואת הארץ שאילן היו בע אדם דרכיהם
 טובים לא היו מרדיו בעער בשעה שהם נפטרים מן העולם
 לא מתוך מאכל ומשול' ושמיהם באנשי ביתם הם נפטרים
 והולכים בשלם מן העולם . אין ערף ותבואה באים לדי
 ריקבן/ לא מתוך רוע דרכיהם שלבע אדם . אין באים
 בע אדם לדי' ב' לא מתוך דרכיהם הרעים . אין שג' בע
 אדם כחור ומרע' בח' ימיהם לא מתוך דרכיהם הרעים
 אין האנשים נפטרים בח' לא מתוך דרכיהם הרעים
 אין הנשים נפטרים בח' לא מתוך דרכיהם הרעים

כתב יד פטרבורג

כתב יד אוקספורד 2

למנו
 עושה לאמלל הכל מותקן לפניו כס עורה ומלך חרעלך
 כשגא נבוכדנצר הרשע והקיסר עלירושלים היו כל אומות
 העולם משיבין בפה אחד ואמל בלה חשבנוהו כבשנו את
 עירו את ביתו ואת היכלו באומה השעה השיבה אותן רודן
 הקאיש ואמל להן שוטה עולם עד אומה השעה לא התחלטה
 לראות ויהיו לנהגם על אומה השעה הוא או בושא אמכס
 חיה וילודם ונשם שטאפים קהלים קהלים עאן
 לבית ממונה שלושאל כך הקן בד הוא מאסמן לדון כל
 דו ישראל לעשות בהם נקמה גיולה על אלא שמעו את
 נבוכדנצר ועל ששנו את ישראל שם קצף גיול את קוצף

כתב יד מהגניזה

הוא כי יתלסע עין וזוהי הז עיה לך ענכ כחוי יי כעין יי להם וזים שסלז שכנתי ויוני והחיי כחיה
 ביה וישן את הילן שוכ אי רייתי יותו יוה להם ישעיהו יי יתם ונכדשים וזו לו הז יי להם עשיו ש
 שיען הז ויזרים ענ ית זה כז ויזרם ונ כחותה שעה כדים וילכי הטיית ויוני עיזי הז ודיון את עזי
 סהו יחזיים כחולעת שני ויו לפני ינשק חדות חזק ללכשיך יוה להם הז גת זענה היתה לי ודימתי יוה
 את סודה דוכתי לני ונ כחזה שעה נסל כלענותם של ישר ונתנם על עשו הישע פנ ונשו השעני עלי כ
 ענתיהם וזי טעיר ולי עשו כנ הז עשו יחי ייש שעיר וז עשו לפני הז כיה כח ישרי שנתת כ
 עומת של יבדכ יוה עלי כחותה שעה מל הז כל עתתיהם ונתם על טרו ויעשו יחזיים כחולעת שעה
 ויבסו עד שפעשו כסיל מן לטשיה כחל חיוו דיו וי זה כז ויזרם ונשו ונשו ליה הדבר דויה לחלף כס
 וזם שנטיו ישה על יסותו שה יי שטייה ויחזית ונכה ויכעסז אותה כל שעה ויוו לו חסותה וזענה וי
 ייה נטיות ישה וזת שה יי שטייה ויחזית ונכה ויכעסז יוה כל שעה יי לה ליו הכנסתי כסוד בית
 ולי טחיתתי עיה יחיה לה יתי כעניי יחזית יוה שית ייני כח ונתן ביתה כד הז כשעה שיתם יי

כתב יד פרמא

יד משה צבי הירש...
 מידתו של ביתו...
 כהן...
 וכו'...

כתב יד אוקספורד 1

St. Wiener
 וינה
 כתב יד מרוסיה

כתב יד מרוסיה